

CHDPU
CHIRCHIQ DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

YANGI O'ZBEKISTONDA FILOLOGIK TA'LIMNING DOLZARB MUAMMOLARI, YECHIMLARI VA ISTIQBOLLARI

Xalqaro ilmiy-nazariy konferensiya MATERIALLARI IV-JILD

CURRENT ISSUES, SOLUTIONS, AND PROSPECTS OF
PHILOLOGICAL EDUCATION IN NEW UZBEKISTAN

International Theoretical and Scientific Conference
PROCEEDINGS

Volume - 4

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ, ПУТИ РЕШЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ
РАЗВИТИЯ ФИЛОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В НОВОМ
УЗБЕКИСТАНЕ

Международная научно-теоретическую конференцию
МАТЕРИАЛЫ

Том - 4

24-oktabr, 2025

**“YANGI O‘ZBEKISTONDA
FILOLOGIK TA’LIMNING
DOLZARB MUAMMOLARI,
YECHIMLARI VA
ISTIQBOLLARI”**
xalqaro ilmiy-nazariy anjuman

“YANGI O‘ZBEKISTONDA FILOLOGIK TA’LIMNING DOLZARB MUAMMOLARI, YECHIMLARI VA ISTIQBOLLARI”

xalqaro ilmiy-nazariy anjuman

TASHKILIY QO‘MITASI

Tashkiliy qo‘mita raisi:

G‘.I. Muxamedov

Chirchiq davlat pedagogika universiteti rektori.

Tashkiliy qo‘mita a‘zolari:

B.X. Eshchanov

S.B. Qorayev

D.B. Axmadjanov

O.A. Ortiqov

S.X. Gayupova

R.A. Ikramov

O‘.R.Saidov

N.D.Xolikova

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektor.

Yoshlar masalalari va ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar bo‘yicha prorektor.

O‘quv ishlari bo‘yicha prorektor.

Moliya-iqtisod ishlari bo‘yicha prorektor.

Ta‘lim sifatini nazorat qilish bo‘lim boshlig‘i.

Gumanitar fanlar fakulteti dekani.

O‘zbek tilshunosligi kafedrasini mudiri.

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasini mudiri

Tashkiliy qo‘mita ishchi guruhi:

Davlatova A.D.

Sabitova T.

Kabirov M.T.

Tog‘ayeva G.J.

Muydinova A.U.

Shermatova U.Sh.

Rasulova R.B.

Mo‘ydinov Q.A.

Abdirimova I.K.

Duyseybayeva D.

Baykabilov U.

Bayzakov J.

Muxtarova Sh.

Raxmanova N.A.

Xikmatov X.S.

Quchqorov H.H.

Murodova F.

Bekmurodov T.

Komilova G.

Xayrullayeva R.

Achilova E.S.

Usmanova Z.I.

Murodova R.

Shayxislamov N.Z.

Arzikulova S.A.

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasini professori

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasini professori

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasini dotsenti

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasini dotsenti

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasini dotsenti

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasini dotsenti

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasini dotsenti

O‘zbek tilshunosligi kafedrasini dotsenti

O‘zbek tilshunosligi kafedrasini dotsenti

O‘zbek tilshunosligi kafedrasini dotsenti

O‘zbek tilshunosligi kafedrasini dotsenti v.b.

O‘zbek tilshunosligi kafedrasini katta o‘qituvchisi

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasini katta o‘qituvchisi

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasini katta o‘qituvchisi

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasini katta o‘qituvchisi

O‘zbek tilshunosligi kafedrasini o‘qituvchisi

O‘zbek tilshunosligi kafedrasini o‘qituvchisi

O‘zbek tilshunosligi kafedrasini o‘qituvchisi

O‘zbek tilshunosligi kafedrasini o‘qituvchisi

O‘zbek tilshunosligi kafedrasini o‘qituvchisi

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasini o‘qituvchisi

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasini o‘qituvchisi

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasini o‘qituvchisi

O‘zbek tilshunosligi kafedrasini o‘qituvchisi

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasini o‘qituvchisi

SO'ZBOSHI

Xalqimizning asrlar davomida shakllangan madaniyati, ilmiy-ma'rifiy va badiiy tafakkuri, intellektual salohiyatining porloq hamda bebaho mevasi bo'lgan o'zbek tili dunyodagi eng boy va qadimiy tillardan biridir. Mustaqillik davrida ona tilimiz chin ma'noda davlat tili maqomiga ega bo'lib, xalqimizni erkin, ozod va farovon hayot barpo etish yo'lida birlashtiruvchi, safarbar etuvchi ulkan kuch sifatida maydonga chiqdi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan qabul qilingan qator farmonlar ona tilimiz rivojiga berilgan katta e'tibor namunasidir. Xususan, 2019-yilning 21-oktabrida qabul qilingan "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoniga ko'ra 21-oktabr sanasi yurtimizda "O'zbek tili bayrami kuni" deb belgilandi. Bugungi kunda o'zbek tili jamiyatimizning barcha jabhalarida keng qo'llanilib, xalqaro miqyosda, jumladan, kompyuter texnologiyalari va internet tizimlarida ham samarali foydalanilmoqda. Shu bilan birga o'zbek tilining xalqaro muloqot vositasiga aylangani, xorijiy mamlakatlar rahbarlari bilan olib borilayotgan muzokaralar, uchrashuvlar hamda yuksak darajadagi rasmiy tadbirlarda qo'llanilayotgani barchamizda cheksiz faxr va iftixor tuyg'usini uyg'otadi.

Jumladan, Chirchiq davlat pedagogika universiteti Gumanitar fanlar fakulteti O'zbek tilshunosligi va O'zbek adabiyotshunosligi kafedralari tomonidan "Yangi O'zbekistonda filologik ta'limning dolzarb muammolari, yechimlari va istiqbollari" mavzusida tashkil etilgan xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya ham davlat tilini rivojlantirish borasidagi yutuq va natijalarga ilmiy-nazariy baho berish, mumtoz adabiyot siymolarining qo'lyozma asarlarlarini chuqur o'rganish va tabdil etish borasidagi izlanishlar, tasavvufiy merosimizga yangicha yondashuvlarni shakllantirish, jadid ma'rifatparvarlarining qimmatli merosini keng targ'ib etish, shuningdek, respublikamizdagi mavjud filologik muammolar va ularning yechimlari bo'yicha xulosa hamda takliflar taqdim etish, yetakchi xorijiy ilmiy tadqiqot markazlari va oliy ta'lim muassasalari bilan o'zaro ilmiy hamkorlikni mustahkamlashdan iborat.

Anjumanning ustuvor yo'nalishlaridan biri – globallashuv jarayonlarida umumturkiy dunyoning tili va qadriyatlarini mustahkamlash, turkiy tillar oilasi o'rtasida xalqaro hamkorlikni kengaytirishga qaratilgani alohida diqqatga sazovor.

Shu o'rinda konferensiya materiallaridan joy olgan ilmiy maqolalar ham bugungi jamiyatimiz tomonidan ilgari surilayotgan raqobatbardoshlik, sifatli ta'lim,

innovatsion muhit, ma'rifatparvarlik va ma'rifatchilik g'oyalariga hamohang bo'lib, yurtimizda ta'lim-tarbiyaga oid tadqiqotlar olib borayotgan barcha talaba, doktorant va izlanuvchilar uchun muhim manba bo'lib xizmat qilishi shubhasiz. Anjuman materiallari sifatida tayyorlangan mazkur to'plam sohadagi muammolar, ularning maqbul yechimlari masalalariga bag'ishlanganligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi.

Mazkur anjuman doirasida shakllangan ilmiy hamkorlikning kelgusida yanada mustahkamlanib, yangi g'oyalar va loyihalar uchun zamin yaratishiga ishonch bildiramiz. Bu hamkorlik, shubhasiz, tilshunoslik, adabiyotshunoslik hamda ta'lim sohalarining yanada rivojlanishiga samarali hissa qo'shadi.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti rektori

G'.I. Muxamedov

3-SHO'BA: ADABIYOT FANINI O'QITISHNING INNOVATSION USULLARI

KREATIV TA'LIM ORQALI YUQORI SINIF O'QUVCHILARIDA BADIY ESTETIK TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Muratov Alyorjon Athamjon o'g'li

Qo'qon Davlat Universiteti

Pedagogika mutaxassisligi

2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada yuqori sinf o'quvchilarida badiiy-estetik tafakkurni rivojlantirishda kreativ ta'limning o'рни va metodik asoslari yoritilgan. Maqolada kreativ yondashuvning ta'lim jarayonidagi ahamiyati, estetik tarbiyaning mazmuni, o'qituvchi faoliyatining metodik yo'nalishlari hamda dars jarayonida qo'llanilishi mumkin bo'lgan amaliy usullar haqida so'z yuritiladi. Tadqiqot natijalari o'qituvchilar, metodistlar va pedagogika yo'nalishidagi talabalarga mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: kreativ ta'lim, badiiy tafakkur, estetik tarbiya, yuqori sinf, ijodkorlik, metodika, o'quv faoliyati.

Аннотация: В данной статье освещаются роль и методологические основы креативного образования в развитии художественно-эстетического мышления учащихся старших классов. Рассматриваются значение креативного подхода в образовательном процессе, содержание эстетического воспитания, методические направления деятельности учителя, а также практические методы, которые могут быть применены на уроках. Результаты исследования предназначены для учителей, методистов и студентов педагогических направлений.

Ключевые слова: креативное образование, художественное мышление, эстетическое воспитание, старшие классы, творчество, методика, учебная деятельность.

Abstract: This article highlights the role and methodological foundations of creative education in developing the artistic and aesthetic thinking of high school students. It discusses the significance of the creative approach in the educational process, the content of aesthetic education, the methodological directions of the teacher's activity, and practical methods applicable during lessons. The research findings are intended for teachers, methodologists, and students specializing in pedagogy.

Keywords: creative education, artistic thinking, aesthetic education, high school, creativity, methodology, learning activity.

Kirish

Bugungi globallashuv davrida ta'lim tizimi o'quvchining shaxs3iy ijodiy salohiyatini rivojlantirishni o'z oldiga muhim vazifa qilib qo'ygan. Shaxsni barkamol inson sifatida tarbiyalashda estetik tarbiya va kreativ fikrlashning ahamiyati beqiyosdir. Ayniqsa, yuqori sinf o'quvchilarining dunyoqarashini shakllantirish, ularda san'at va go'zallikni his etish qobiliyatini o'stirishda kreativ ta'lim metodlari muhim o'rin tutadi.

Asosiy qism

Estetik tafakkur — bu insonning go'zallikni his etish, uni baholash va san'at vositalari orqali ifodalash qobiliyatidir. U shaxsning badiiy didini, emotsional sezgirligini va ijodiy tafakkurini bir butun holatda rivojlantiradi.

Kreativ ta'lim — bu o'quvchilarda yangicha fikrlash, muammolarga noodatiy yondashish, ijodiy g'oyalarni amaliyotda qo'llay olish ko'nikmalarini shakllantiruvchi ta'lim jarayonidir. Bu yondashuvda o'qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi, ijodiy muhit yaratuvchi shaxs sifatida maydonga chiqadi. Yuqori sinf o'quvchilari hayotiy qarashlari, mustaqil fikrlash va o'zini ifoda etish jarayonida faol bo'ladilar. Shu bois estetik tarbiya ularning shaxsiy tajribasi va hissiy dunyosiga tayangan holda olib borilishi lozim.

Muloqot jarayonida o'qituvchi qisqa muddatda o'zining psixologil bilimlariga tayanib o'quvchilarning psixik xususiyatlarini mukamma bilishga harakat qilishi lozim. O'quvchilarning ichki dunyosiga, ruhr holatiga kirib bormasdan, unga nisbatan turli tarbiyaviy jazolar qo'llash tanbeh berish mumkin emas. Bu holat o'quvchilar bilan o'zaro muloqotn tuzatib bo'lmas darajada buzilishiga, o'quvchilarning yashirin holatgi o'z "qobig'i"ga kirib olishiga sabab bo'ladi. O'qituvchilarning o'zaro axborot almashishi bilan bog'liq xusu siyatlari, uning sinf jamoasiga singib keta olish qobiliyati bilan bog'liq Sinf jamoasida ro'y berayotgan har qanday voqea va hodisalar o'qituvchilar nazoratida bo'lishi, ularning oqibatini o'qituvchilar tez va adolatli tahlil qilishi va oldini olishi lozim. Bu faqat faol o'quvchilar bilan axborot ahnashib turish natijasida amalga oshiriladi. Shundagina, o'qituvchining o'quv tarbiyaviy jarayondagi faoliyati uchun qulay sharoitla yaratiladi va ijobiy natijalar beradi.

O'quvchilarning axloqiy jihatdan tarbiyalanganligi uning atrof-mi hitga nisbatan bo'lgan munosabatlarida ham namoyon boiadi. Axloqi tarbiyalanganlik o'quvchining his-tuyg'ularida ichki kechinmalarida ifodalanadi va xulq-atvorida, o'qituvchi bilan muloqot jarayonida yuzag qalqib chiqadi. O'quvchilar bilan yaqin munosabatda

bo'lish va mehr bonlikni namoyish etish, o'qituvchining sinf jamoasi bilan munosabat to'g'ri va odilona muloqotini tashkil etishda asosiy zamin bo'adi. Muloqot turli rollar orqali shaxs faoliyati uchun ijtimoiy maydon yaratadi, shaxsning ijtimoiy xulq-atvorini shakllantiradi. O'qituvchi ta'lim-tarbiya jarayonida o'zining shaxsiy tashabbuskor va rahbarli rolini namoyish etadi. Dars jarayonida esa O'qituvchi o'quvchilarni tashkilotchi va ijrochi rollarda borishga imkoniyat yaratishi kerak. Muloqot asosida shaxs o'zligini tanishni o'rganadi. O'qituvchi darsni rejalashtiri ekan, faqat o'rganilayotgan dars mavzusi to'g'risidagi ma'lumotlar asosida o'quvchilarni axborot ko'lamiga jalb etishni o'ylamasligi kerak balki o'qituvchining yordamiga muhtoj bo'lgan o'quvchilarni topish ularga yordam berish uchun sharoit yaratishi, har bir o'quvchini qiziqishini ta'minlovchi sharoitlarni ko'ra olishi va o'zaro hamkorlik) ta'minlashi lozim. Pedagogik faoliyatda o'qituvchi muloqot asosida o'quvchilar bika yaxshi munosabatni tashkil eta olishi, demokratik talablarni qo'llashi birgalikda ijodiy faoliyat olib borishi kerak. Pedagogik muloqot esa, o'qituvchi kasbiy faolligining bir ko'rinishi bo'lib, bunda ta'lim-tarbiya muammolari o'qituvchi hamda o'quv-tarbiya jarayonining boshqa ishtirokchilari o'rtasidagi o'zaro ta'sir vositasi bilan hal qilinadi.

Xulosa

Kreativ ta'lim yuqori sinf o'quvchilarining **badiiy-estetik tafakkurini rivojlantirishda** muhim omil hisoblanadi. U o'quvchilarda san'atni anglash, go'zallikni his etish, badiiy obrazlarni talqin qilish va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayoniga **interfaol, loyiha asosidagi, integratsiyalashgan** usullarni kiritish o'quvchilarning estetik idroki va ijodiy faoliyatini sezilarli darajada oshiradi. Kreativ ta'lim metodikasi o'quvchini **faol ishtirokchi, ijodkor sub'ekt** sifatida shakllantiradi, bunda o'qituvchi yo'naltiruvchi va motivatsiya beruvchi rolni bajaradi. Portfoliolar, reflektiv yozuvlar, loyiha ishlarining joriy etilishi esa o'quvchining o'zini baholash, estetik didini rivojlantirish va o'z ijodiy salohiyatini anglash imkonini yaratadi.

Umuman olganda, kreativ ta'lim yondashuvi **estetik tarbiya** jarayonini yangicha, interfaol bosqichga olib chiqib, o'quvchilarning **badiiy tafakkurini, ijodiy qobiliyatini va shaxsiy estetik dunyoqarashini** shakllantirishda samarali vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodirova F. Pedagogik mahorat va ijodkorlik asoslari. — Toshkent: Fan, 2015.
2. Yo'ldoshev J. Pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlar. — Toshkent: O'qituvchi, 2019.

3. To'raqulova G. Estetik tarbiya asoslari. — Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU nashriyoti, 2020.
4. Jo'rayev N., Ashurova M. San'at ta'limining nazariy asoslari. — Toshkent: Oliy ta'lim, 2021.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PQ-4306-son qarori. Ta'lim tizimida ijodkorlik va innovatsion yondashuvlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida.
6. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Umumiy o'rta ta'limning davlat standarti. — Toshkent, 2022.
7. Raxmonova D. Yoshlarning badiiy-estetik dunyoqarashini shakllantirishda pedagogik yondashuvlar. — Toshkent: TDPU ilmiy to'plami, 2023.
8. Shirinov A. Zamonaviy ta'limda kreativ fikrlashni rivojlantirish yo'llari. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.

BOLA TARBIYASIDA OILA MUHITINING O'RNI

Mamatxonova Mushtariybegim Alimjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti 4-kurs talabasi

Elektron pochta: mushtariybegimmamatxonova@gmail.com

Ilmiy rahbar: Rasulova Rayhona

Annotatsiya: Maqolada bola tarbiyasida ota-onaning tutgan o'rni, ularning farzand rivojiga ko'rsatadigan ta'siri, oilaviy muhit va shaxsiy ibratning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy ota-onalarning yangi vazifalari, bola bilan muloqot madaniyati hamda oilaviy qadriyatlarning bola ongiga ta'siri haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: bola tarbiyasi, ota-ona, oila, ibrat, tarbiya, muhit, muloqot, qadriyat.

Аннотация: В статье рассматривается роль родителей в воспитании ребенка, влияние семейной среды и личного примера, а также новые задачи современных родителей, культура общения с детьми и влияние семейных ценностей на сознание ребенка.

Ключевые слова: воспитание, родители, семья, пример, среда, общение, ценности.

Abstract: The article discusses the role of parents in child upbringing, the impact of the family environment and personal example, as well as the new responsibilities of modern parents, the culture of communication with children, and the influence of family values on a child's consciousness.

Keywords: child upbringing, parents, family, example, environment, communication, values.

Inson hayotidagi eng muhim davr — bu bolalik davridir. Chunki insonning kelajakdagi shaxsiy fazilatlarini, axloqiy qarashlari, ijtimoiy xulqi aynan shu davrda shakllanadi. Shuning uchun ham xalqimiz “Beshikdan boshlangan tarbiya umr bo'yi davom etadi” deydi. Bola tarbiyasida maktab, jamiyat va muhitning roli katta bo'lsa-da, eng asosiy mas'uliyat ota-onaning zimmasidadir. Chunki ota-ona farzandning birinchi ustoz, hayot yo'ldoshi va ma'naviy tayanchidir.

Bola tarbiyasi inson hayotidagi eng muhim masalalardan biridir. Farzand — har bir ota-onaning hayot mazmuni, millatning davomchisi va jamiyatning kelajagidir. Shu boisdan ham bola tarbiyasida ota-onaning o'rni va mas'uliyati beqiyosdir. Ota-ona farzandning nafaqat jismoniy, balki ma'naviy, ruhiy, axloqiy shakllanishida ham

asosiy omildir. Bola dunyoga kelgan ilk kundan boshlab ota-onaning muhabbatiga, g'amxo'rlikiga, mehriga muhtoj bo'ladi. Onaning mehri farzand ruhiyatida tinchlik, ishonch va iliqlik uyg'otadi. Otaning e'tibori esa unga jasorat, qat'iyat va irodani singdiradi. Shu jihatdan ota-ona farzand tarbiyasida bir-birini to'ldiruvchi ikki muhim tayanchdir.

Har bir bola o'z hayotining ilk yillarini ota-onasi bilan o'tkazadi. Shu davrda bola o'rganadigan birinchi so'z, birinchi qadam, birinchi hissiyot – bularning barchasi ota-onaning ta'siri ostida shakllanadi. Ota-ona bolaning eng yaqin ustoz, eng birinchi ibrat manbai hisoblanadi. Agar ota-ona farzand bilan mehr bilan muomala qilsa, unga odobni, halollikni, sabrni, rostgo'ylikni o'rgatsa, bu xislatlar bolaning butun hayoti davomida yo'ldoshi bo'ladi.

Bola tarbiyasida so'zdan ko'ra amaliy ibrat muhimdir. Bola ko'rganini tezroq o'zlashtiradi. Shu sababli ota-onaning har bir so'zi, harakati va odati farzand ruhiyatiga bevosita ta'sir qiladi. Shunday ekan, ota-ona farzandiga faqat nasihat qilibgina qolmay, o'zi ham o'rnak bo'lishi kerak.

Oiladagi muhit — bu farzand tarbiyasining poydevoridir. Mehr, hurmat, ishonch va totuvlik ustuvor bo'lgan oilada ulg'ayayotgan bola odatda o'ziga ishongan, xushmuomala, bag'rikeng inson bo'lib yetishadi. Oila — bu kichik jamiyat bo'lib, unda har bir a'zo o'z o'rnini bilsa, bola shu tartib va intizomga o'rganadi. Ayniqsa, ota va ona o'rtasidagi o'zaro hurmat va muhabbat farzand ruhiyatiga kuchli ta'sir qiladi.

Oilaviy muhit bola tarbiyasining negizi hisoblanadi. Agar oilada mehr, hurmat, tinchlik hukm sursa, bunday muhitda ulg'aygan bola ijobiy fazilatlarni o'zida mujassamlashtiradi. Aksincha, mojarolar, befarqlik va e'tiborsizlik mavjud bo'lgan oilada bola ruhiy iztirobga duchor bo'ladi. Shuning uchun ota-onalar o'zaro murosali, madaniyatli munosabatlarni saqlash orqali bolalar uchun eng sog'lom tarbiyaviy muhitni yaratishlari kerak.

Bugungi kunda oilaviy qadriyatlar, milliy an'analar va urf-odatlar farzand tarbiyasining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Bola o'z oilasida milliy qadriyatlar, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, mehmondo'stlik, halollik kabi xislatlarni o'rganadi. Shu bois, ota-onalar farzandni milliy ruhda, vatanparvarlik va insonparvarlik tamoyillari asosida tarbiyalashlari zarur.

Bugungi kunda jamiyatimizda farzand tarbiyasiga davlat miqyosida ham katta e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasida qabul qilingan "Oila" konsepsiyasi, "Yoshlar siyosati to'g'risida"gi qonunlar, "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar to'g'risidagi" qarorlar ham ota-onalar zimmasiga yanada katta mas'uliyat yuklamoqda. Chunki har bir sog'lom fikrli, barkamol avlod – bu millatning istiqbolidir.

Globalashuv davrida bola tarbiyasi mas'uliyatliroq bo'lib qoldi. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, zamonaviy axborot oqimi farzand ongiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli ota-onalar faqat nazorat qilish bilan cheklanmay, balki farzand bilan do'stona munosabatda bo'lishi, uni eshitishi, fikriga hurmat bilan qarashi kerak. Bola bilan ochiq muloqotda bo'lish, uning ichki kechinmalarini tushunish — zamonaviy ota-onaning eng muhim fazilatlaridan biridir.

Farzand tarbiyasida milliy qadriyatlarimizning o'rni ham beqiyosdir. Xalqimizda “Farzand – bog‘bon, ota-ona – bog‘” degan hikmat bor. Bu bejiz emas, chunki ota-onaning har bir so‘zi, harakati va ibrati farzand qalbida iz qoldiradi. Shu boisdan ota-onalar o‘zlarini doimo namunali tutishlari, farzandlariga o‘rnak bo‘lishlari lozim. Bola tarbiyasida zamonaviy pedagogik yondashuvlar ham muhim ahamiyatga ega. Masalan, A. Avloniy o‘zining “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida “Tarbiyasiz millat yo‘qolur” degan fikrni bildirgan. Bu g‘oya bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Har bir ota-ona farzandini barkamol, vatanparvar, halol va mehnatsevar qilib tarbiyalash orqali millatning kelajagini mustahkamlaydi

Zamonaviy tarbiyada ota-ona psixologik jihatdan ham tayyor bo‘lishi kerak. Farzandga nisbatan haddan ortiq qat’iylilik yoki befarqlik ruhiy muvozanatni buzadi. Shuning uchun ota-ona mehr va talabchanlik o‘rtasida muvozanatni topishi, har bir bolaning o‘ziga xosligini hisobga olishi muhimdir.

Bola tarbiyasi — bu nafaqat oila, balki jamiyat kelajagini belgilovchi muhim jarayon. Ota-onaning farzandga bo‘lgan e’tibori, so‘zi, muhabbati va amaliy ibrati uning hayot yo‘lida asosiy yo‘riqnoma bo‘lib xizmat qiladi. Shuning uchun ota-onalar farzandini barkamol, ma’naviy boy, bilimli va vatanparvar inson qilib tarbiyalashga mas’uldurlar. Abdulla Avloniy aytganidek: “Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat masalasidir.

Ota-onaning farzand bilan muloqoti, unga beradigan e’tibori va ishonchi uning shaxs sifatida shakllanishiga bevosita ta’sir qiladi. Psixologlarning ta’kidlashicha, bolaga bolaligidan samimiy e’tibor berilgan oilalarda ulg‘aygan insonlar o‘ziga ishonchli, faol va ijtimoiy jihatdan moslashuvchan bo‘ladi. Shu bois ota-onalar bolalarning har bir yutug‘ini qadrlash, rag‘batlantirish va ularning fikrlarini tinglashni unutmastliklari kerak.

Bola tarbiyasida ota va onaning o‘zaro hamjihatligi, bir-birini tushunishi, oilada sog‘lom muhit yaratishi kelajak avlodning ma’naviy salohiyatini belgilaydi. Shunday ekan, har bir ota-ona o‘z farzandiga nafaqat hayot bergan inson, balki uning ma’naviy dunyosini yaratgan ustoz ekanini unutmastligi kerak.

Xulosa qilib aytganda, bola tarbiyasida ota-onaning roli beqiyosdir. Ularning mehr-muhabbati, sabr-toqati va ibrati farzandning kelajagini belgilaydi. Ota-onalar farzandlariga nafaqat so'z, balki amalda ham o'rnak bo'lishlari lozim. Shundagina jamiyatimizda ma'naviy yetuk, barkamol, Vatanga sodiq avlod voyaga yetadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: Ma'naviyat, 1992.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. Ochildiyev A. Oila va tarbiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2015.
4. G'ulomov A. Pedagogika asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
5. Qurbonova D. Ota-ona va bola munosabatlari psixologiyasi. – Samarqand, 2019.
6. Raximova N. Bola shaxsini shakllantirishda oilaning o'rne. – Toshkent: Ilm ziyo, 2021.
7. Saidov M. Pedagogik mahorat asoslari. – Toshkent: TDPU, 2022.

ADABIYOT FANINI O'QITISHNING INNOVATSION USULLARI

Yaxshiboyeva Charos Safarovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

4-kurs 22/ 2-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Xolikova Nodira Djoxongirovna

Filologiya fanlari doktori (DSc)

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada adabiyot fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va innovatsion yondashuvlarning o'rni tahlil etilgan. Shuningdek, raqamli vositalardan samarali foydalanish, o'quvchilarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish hamda dars jarayonida interaktiv muhit yaratish masalalari ilmiy asosda yoritilgan.

Kalit so'zlar: adabiyot ta'limi, innovatsion yondashuv, interfaol metod, kreativlik, raqamli texnologiyalar.

Annotation: This article analyzes the role of modern pedagogical technologies, interactive methods, and innovative approaches in teaching literature. It also explores the effective use of digital tools, development of students' creative thinking, and creation of an interactive classroom environment based on scientific and pedagogical principles.

Keywords: literature education, innovative approach, interactive methods, creativity, digital technologies.

Bugungi globallashuv davrida ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlarni qo'llash dolzarb masalaga aylandi. Ayniqsa, adabiyot fanini o'qitishda zamonaviy metodlardan foydalanish o'quvchilarning tafakkurini, nutq madaniyatini va badiiy-estetik didini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Shu bois adabiyot darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va raqamli yondashuvlardan foydalanish o'qituvchidan yuqori darajadagi kasbiy mahoratni talab etadi.

Prezident Sh.Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Yosh avlodni ma'naviy jihatdan yetuk, mustaqil fikrlaydigan insonlar qilib tarbiyalash -bu bizning eng asosiy vazifamizdir"[1 B 34]. Ushbu fikr zamonaviy adabiyot ta'limida innovatsion metodlarning ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi.

"Innovatsiya" soʻzi lotincha "innovatio"-yangilik kiritish degan maʼnoni bildiradi. Taʼlim tizimida innovatsiya -bu ilgʻor pedagogik texnologiyalar, interaktiv usullar va zamonaviy axborot vositalarini oʻquv jarayoniga joriy etishdir.

Adabiyot taʼlimining nazariy asoslari shaxsga yoʻnaltirilgan va kompetensiyaga asoslangan yondashuvlar bilan belgilanadi. Oʻqituvchi nafaqat asarni tahlil qilish, balki oʻquvchini mustaqil fikrlashga, tahliliy va ijodiy yondashuvga oʻrgatadi. Pedagogning asosiy vazifasi — bilim berishdan koʻra, oʻquvchini mustaqil fikrlashga oʻrgatishdir. Shu nuqtai nazardan, adabiyot taʼlimida oʻquvchi markazda boʻlishi kerak. Shaxsga yoʻnaltirilgan taʼlim modeli oʻquvchini dars jarayonining faol subyeksi sifatida shakllantiradi. Interfaol metodlar oʻquvchilarni darsda faol ishtirok etishga, oʻz fikrini erkin ifodalashga, tanqidiy va ijodiy fikrlashga oʻrgatadi.

Hozirgi adabiyot darslarida "Aqliy hujum", "Klaster", "Sinkveyn", "Insert", "Debat", "Rolga kirish", "Bahs-munozara", "Fikrlar jadvali" kabi interfaol metodlar keng qoʻllanilmoqda. Ular oʻquvchilarning tahliliy fikrlashini, asar mazmunini chuqur anglashini taʼminlaydi. Innovatsion yondashuvning markazida oʻquvchi turadi. Unga tayyor bilim emas, balki mustaqil izlanish imkoniyati beriladi.

Oʻquvchini mustaqil fikrlashga oʻrgatish -bu unga tayyor bilimni berish emas, balki uni bilim olish faoliyatiga yoʻnaltirishdir. Adabiyot darslarida bu quyidagi shakllarda amalga oshiriladi: bahs-munozara va ijodiy yozuv mashgʻulotlari, asarni sahnalashtirish, muallifga maktub yozish usuli, tahlilchi oʻquvchi roli orqali oʻzaro baholash. Ushbu metodlar oʻquvchilarda tanqidiy fikrlash, nutq madaniyati va muloqot koʻnikmalarini mustahkamlaydi. Innovatsion oʻqitish faqat texnik yangilik emas, balki milliy -maʼnaviy qadriyatlarni zamonaviy uslubda singdirish demakdir.

Adabiyot darslari milliy gʻurur va qadriyatlarimizni yosh avlod qalbiga chuqur singdirish -ularning Vatanga sadoqatini mustahkamlashda eng samarali vosita boʻlib, u oʻquvchilarni ajdodlar merosini qadrlashga, maʼnaviy barkamollikka yetaklaydi.

Bugungi kunda darslarni multimedia, elektron darslik, audiokitob, videomateriallar asosida oʻtish taʼlimni yana-da samarali qiladi. Axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish adabiyot taʼlimini nafaqat qiziqarli, balki tahliliy fikrlashni rivojlantiruvchi jarayonga aylantiradi. Misol uchun, Quiz, Kahoot, Learning Apps kabi onlayn platformalarda viktorinalar, interaktiv mashgʻulotlar tashkil etish oʻquvchilarni ragʻbatlantiradi, darsga faol jalb etadi. Soʻnggi yillarda raqamli taʼlim platformalarining rivojlanishi adabiyot fanini oʻqitishda ham yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Oʻqituvchilar Google Classroom, Quizizz, Kahoot, Padlet, Prezi, Canva kabi vositalardan foydalanib, darsni interfaol va qiziqarli shaklda

tashkil etmoqda. Bu jarayon nafaqat bilim sifatini oshiradi, balki o'quvchilarda adabiy tafakkurni raqamli madaniyat bilan uyg'unlashtirish imkonini beradi.

Shuningdek, raqamli vositalar yordamida masofaviy ta'lim jarayonlari ham samarali tashkil etilmoqda. Kelajakda adabiyot fanini o'qitishda innovatsion platformalar, sun'iy intellekt asosidagi tahlil tizimlari, onlayn kutubxonalar va multimediya darsliklar keng qo'llanilishi kutilmoqda. O'qituvchi endi faqat bilim beruvchi emas, balki axborot oqimini boshqaruvchi, o'quvchini to'g'ri manbaga yo'naltiruvchi murabbiyga aylanadi. Bu esa o'quvchida o'z-o'zini rivojlantirish kompetensiyalarini shakllantiradi.

Hozirgi kunda adabiyot ta'limida bir qator muammolar mavjud: darsliklarning eskirganligi, zamonaviy texnologiyalarni to'liq o'zlashtirmagan o'qituvchilar, motivatsiya yetishmasligi. Bularni bartaraf etish uchun o'qituvchilarni muntazam malaka oshirish, ilg'or tajribalarni ommalashtirish, yangi darsliklarni yaratish va darslarda interaktiv vositalarni keng joriy etish zarur.

Xulosa qilib aytganda, adabiyot fanini innovatsion usullar asosida o'qitish zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas qismi bo'lib, o'quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik tahliliy tafakkur va estetik didni shakllantirishda beqiyos ahamiyatga ega. Innovatsion texnologiyalar-bu nafaqat texnik vosita, balki ta'lim jarayoniga yangicha yondashuv, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqotni samarali tashkil etishning yangi madaniyatidir.

Zamonaviy ta'limning asosiy maqsadi - o'quvchini faqat tayyor bilim bilan emas, balki mustaqil o'rganish, tahlil qilish, yaratish va fikr bildirish ko'nikmalariga ega bo'lgan faol shaxs sifatida shakllantirishdir. Adabiyot fani bu borada eng qulay yo'nalishlardan biridir, chunki badiiy asarlar inson qalbi, hissiyotlari va tafakkurini bevosita shakllantiradi, innovatsion yondashuvlar esa bu jarayonni yana-da jonlantiradi, har bir o'quvchini darsning faol ishtirokchisiga aylantiradi.

Bugungi kunda o'qituvchining roli tubdan o'zgarib bormoqda. U endilikda bilim beruvchi emas, balki o'quvchini yo'naltiruvchi, maslahat beruvchi, tahlil jarayonida yo'l ko'rsatuvchi shaxs sifatida maydonga chiqmoqda. Innovatsion metodlarni qo'llash o'quvchilarning ma'naviy dunyosini boyitish va milliy qadriyatlarga hurmatni oshirishda ham samarali vositadir.

Adabiyot fani milliy o'zligimiz, tarixiy merosimiz va ajdodlarimiz ijodini o'rganishning eng ta'sirchan yo'lidir, shuning uchun har bir o'qituvchi darsni o'tkazishda zamonaviy texnologiyalar bilan birga xalq og'zaki ijodi, maqollar, hikmatli so'zlar, milliy udumlar va ma'naviyatga oid misollarni uyg'unlashtirishi

zarur,shu bilan birga innovatsion yondashuv faqat uslubiy yangilik emas, balki o'quvchi shaxsini to'liq rivojlantirishga qaratilgan tarbiyaviy tizimdir.Har bir adabiyot darsi -bu o'quvchining fikr doirasi, hissiyotlari, estetik didi va ma'naviy olamini shakllantiruvchi maktabdir.Innovatsion o'qitish usullari bu jarayonni yana-da mazmunli ,samarali va zamon talablariga javob beradigan holatga keltiradi .Demak, adabiyot fanini innovatsion usullar orqali o'qitish quyidagi natijalarga olib keladi:

- O'quvchilarda mustaqil va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi;
- Ijodkorlik va tahliliy salohiyatni kuchaytiradi;
- Darslarni qiziqarli va interfaol shaklga keltiradi;
- O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlaydi;
- Ma'naviy va axloqiy tarbiya jarayonini samarali yo'lga qo'yadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. - Toshkent: O'zbekiston, 2021. 34-bet
- 2.Qodirov O.Adabiyot ta'limida AKTdan foydalanish. – Toshkent: O'qituvchi,2020
3. Abdullaeva D. Pedagogik texnologiyalar va innovatsion ta'lim. – Toshkent, 2021.
4. G'ofurova N. Zamonaviy ta'lim texnologiyalarining adabiyot darslarida qo'llanilishi. Ta'lim va innovatsiya / 2022.
5. Omonova M. Adabiyot darslarida ijodiy fikrlashni shakllantirish. – Toshkent: TDPU, 2020.
- 6.Yo'ldoshev M. Pedagogik texnologiyalar nazariyasi. – Toshkent: Fan, 2018.
7. www.edu.uz — O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi rasmiy sayti.
8. www.ziyouz.com — Adabiy manbalar elektron kutubxonasi.

YOSH AVLOD TARBIYASIDA KITOBXONLIKNING AHAMIYATI

Norqobilov Nurbek

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
Gumanitar fanlar fakulteti,
O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi,
4-kurs, sirtqi ta'lim, 22/2-guruh talabasi
e-mail: norqobilovnurbek872@gmail.com

Ilmiy rahbar: Rasulova Rayhona

Annotatsiya: ushbu maqola kitobxonlikning shaxsiy va ijtimoiy karomatini o'rganadi: bilim manbai sifatidagi roli, fikrlash ko'nikmalarini kengaytirishi, axloqiy-ijtimoiy o'sishga hissa, madaniyatlararo muloqotni mustahkamlashi va jamiyat taraqqiyotidagi muhim o'rni. 6 buyuk yozuvchidan olingan qisqa iqtiboslarga tayanib, o'quvchini o'qishga o'rgatish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va ijtimoiy mas'uliyatni yuksaltirish yo'llari ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: kitobxonlik, biliming manbai, fikrlash kengayishi, axloqiy kamolot, madaniyatlararo muloqot, o'qish odatlari, ta'lim va rivojlanish, manba va tarjima.

Abstract: This article examines the personal and social role of reading: its role as a source of knowledge, its expansion of thinking skills, its contribution to moral and social growth, the strengthening of intercultural dialogue and its important role in the development of society. Based on short quotes from 6 great writers, the ways to teach the reader to read, develop critical thinking and increase social responsibility are shown.

Keywords: reading, source of knowledge, thinking expansion, moral maturation, cross-cultural communication, reading habits, learning and development, source and translation.

Аннотация: В статье рассматривается личностный и социальный характер чтения: его роль как источника знаний, расширение навыков мышления, вклад в нравственный и социальный рост, укрепление межкультурного диалога и его важная роль в развитии общества. На основе коротких цитат 6 великих писателей показаны пути обучения читателя чтению, развития критического мышления и повышения социальной ответственности.

Ключевые слова: чтение, источник знаний, расширение мышления, нравственное созревание, межкультурная коммуникация, читательские привычки, обучение и развитие, источник и перевод.

Zamonaviy dunyoda bilimga kirish yo'llari ko'p bo'lishiga qaramay, kitoblar hali ham inson qobiliyatlarining markaziy omilidir. Kitob o'qish orqali inson o'zini, atrofidagi dunyoni va vaqtlararo aloqalarni chuqurroq anglaydi. Ushbu maqola 6 nuqtada kitobxonlikning foydali omillarini ko'rsatadi: bilim manbai, fikrlashni shakllantirish, axloqiy-ijtimoiy o'sish, shaxsiy rivojlanish, madaniyatlararo ko'priq, va jamiyat taraqqiyotiga ko'rsatadigan ta'siri. Kitob – umr yo'llarini yorituvchi so'nmas nur, inson hayotiga mazmun baxsh etuvchi saodat manbai, unga har qanday vaziyatda ham hamroh bo'luvchi sodiq do'st. Insonning ma'naviy kamolotini ta'minlashda kitob singari kuchli qudratga ega vosita yo'q. Shu bois azal-azaldan ma'rifat peshvolari, ahli donishlar butun insoniyatni kitob o'qishga, undan ilmu odob sirlarini o'rganishga chorlab kelishgan. Darhaqiqat, kitob insonni erdan ko'kka ko'taruvchi, uning ma'naviy quvvatini oshiruvchi buyuk kuchdir. U insoniyatning tarixiy xotirasi, ma'naviy-ma'rifiy olami, ilmiy zaminini mustahkamlovchi, kelajakni yorqin ko'rsatib borishga qodir mash'ala hisoblanadi.

Farzand tarbiyasidagi eng asosiy omillardan biri bu kitob mutolaasidir. "Kitob", "kitobxonlik", "kutubxona" so'zlarining o'zagi aslida arabchadan olingan va bir maqsadga, ya'ni inson ma'naviyatini boyitishga xizmat qiladi. Yurtimizda yoshlarning kitobxonlik madaniyatini oshirish uchun amalga oshirilayotgan islohotlar ham bejizga emas, binobarin, kelajak avlodning kamoloti ilm olish, bilimli bo'lish bilan belgilanadi. Bu borada, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev 2017 yilning 12-yanvar kuni "Kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirishga qaratilgan" farmoyish e'lon qildi.

Axloq-odob borasida buyuk asarlar yaratgan Muhammad Jabalrudiy kitob haqida shunday deydi: "Ey, aziz! Kishi uchun kitobdan azizroq va yoqimliroq suhbatdosh yo'qdir. Kitob fasohat, balog'atda, latofatda tengi yo'q, munofiqlikdan xoli hamrohdir. Yolg'izlikda va g'amli ayyomlarda munis ulfatdir. Unda na nifoq boru, na gina. U shunday hamdamki, so'zlarida yolg'on va xato bo'lmaydi. Suhbatidan esa kishiga malollik etmaydi. U o'z do'stining dilini og'ritmaydi. Yuragini esa siqmaydi. U shunday rafiqdirki, kishi orqasidan g'iybat qilib yurmaydi. Uning suhbatidan senga shunday fayzli foydalar etadiki, bunday foydani odamlardan topa olmaysan. Aksincha, aksar odamlar suhbatidan kishiga zarar etadi. Kitobdek do'st ichida barcha ilmu hilm mujassamdirki, u kishilarni o'tmishdan va kelajakdan ogoh qilib turadi. Shuning uchun ham "kitob aql qal'asidir". Bugun jamiyatimizda kitobxonlikni rivojlantirish, ayniqsa,

yoshlar o'rtasida mutolaa madaniyatini rivojlantirishga davlat tomonidan alohida e'tibor berilib, ko'plab samarali ishlar amalga oshirilmoqda. Muqaddas maskanda ota-ona bolalarni kitobga bo'lgan qiziqishlarini orttirishda o'zlari namuna bo'lishlari va o'zlari kitob mutolaa qilishlari yaxshi samara beradi. Oilada ota-ona kitobga mehr qo'ygan bo'lsa bunday oilada tarbiyalanayotgan farzand ham kitobga oshno bo'ladi, bunday bolalarning dunyoqarashi, fikrlash doirasi keng bo'ladi, xushmuomala, mehribon, boshqalarga iloji boricha yaxshilik qilishga urinadigan, har bir aytayotgan so'zi, qilayotgan ishini o'ylab bajaradigan, bir so'z bilan aytganda, o'zida barkamol shaxs xislatlarini namoyon qilishga harakat qiladigan ziyoli farzand bo'lib voyaga yetadi. Oila muhitida kitobxonlikning tizimli ravishda olib borilishi kutilayotgan natijaning samarasini yanada oshiradi.

Bolalarga yoshlikdan o'zbek xalq ertaklaridan so'zlab berish bolalarda mehnatsevarlik, samimiylik, mehmondo'stlik kabi insoniy fazilatlarni hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga nisbatan hurmat va ehtirom kabi tushunchalarni tarbiyalaydi. Bundan tashqari, buyuk allomalarimiz Alisher Navoiy, Forobiy, Abdulla Avloniy, Yusuf Xos Xojib, Jaloliddin Rumiy kabi mutafakkirlarimiz bilan tanishtiramiz va ularning tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan fikrlar esa bola tarbiyasida asosiy manba bo'lib xizmat qiladi Respublikamiz Prezidenti ham yosh avlod ta'lim-tarbiyasida kitobning o'rni va ahamiyati beqiyos ekanini alohida ta'kidlab, "Ayni vaqtda axborot-kommunikatsiya sohasidagi oxirgi yutuqlarni o'zlashtirish bilan birga, yoshlarning kitob o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirishga, ularni kitob bilan do'st bo'lishiga, aholining kitobxonlik saviyasini yanada oshirishga alohida e'tibor qaratish lozim bo'ladi", aytgan fikrlari fikrimizning dalilidir. Kitob bilan tanishish, mutolaa qilish, insonga o'zgacha zavq beradi.

Kitobxon mutolaa qilar ekan kitob bilan yaqinroq tanishadi, uning ilmiy- badiiy qimmatini haqida tasavvur hosil qila boshlaydi, fikrlaydi, mutolaa madaniyati yuksaladi.

Yurtboshimizni kitobxonlik madaniyatini yuksaltirishga qaratilayotgan alohida e'tibori tufayli umumta'lim maktablarida, oliy o'quv yurtlarida, barcha ta'lim maskanlaridagi o'tkazilayotgan "Yosh kitobxon", "Kirobxonlar bayrami", ko'rik tanlovlari, dam olish maskanlarida ochilayotgan zamonaviy kitob do'konlari va chekka

qishloq larda ochilayotgan kutubxonalar yosh avlodni ma'naviy va intellectual ehtiyojini qondirishda, kitobga oshno bo'lishda muhim o'rin tutmoqda. Kitobning mohiyati mangudir... Bu mohiyat – tafakkurni abadiylashtiradi. Mutolaa madaniyati kishining manbaani to'laqonli tushunishi, undan zavq olishi, muallif fikri va g'oyasini anglash hamda uni baholay olishi kabi xususiyatlarga ega bo'lishini ta'minlaydi. Kitob mutolaasi insonni bevosita amaliyotga kirishish, hayot bilan uyg'unlashish, ma'naviy

foйда olishga yo`naltiradi. “Mutolaa” so`zi arabcha o`qish degan ma`noni anglatadi, bugungi kunda esa u kitob o`qishdan ko`ra kengroq tushuncha anglatadi.

Maqola kitobxonlikning nafaqat bilim olish vositasi, balki fikrlashni rivojlantirish, axloqiy-ijtimoiy o`qishni qo`llab-quvvatlash, shaxsiy rivojlanish va madaniyatlararo muloqotni mustahkamlashdagi o`ziga xos rolini tasdiqlaydi. Kitob o`qish odatini kundalik hayotga keng joriy etish — intellektual faoliyat, ijodkorlik va fuqarolik mas`uliyatini oshirish yo`lidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Болтабоева У. Нутқ санъатининг ўзига хос хусусиятлари: муаммо ва ечимлар //Oriental Art and Culture. – 2020. – №. I (2).
2. Усмонов Ш. Илм даргоҳига бир назар //Oriental Art and Culture. – 2019. – №. IV (1).
3. Dehqonov R., Tursunova G., Abdunazarov Z. Pedagogical approaches to the formation of musical literacy of students in the sytem of higher education

O'QUVCHILARDA MATNNI TAHLIL QILISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISH: DARSLARDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH

Jovliyeva Asila Boymuxammad qizi

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 4-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Rasulova Rayxon Baxritdinovna
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'quvchilarda matnni tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish masalalari, darslarda interfaol metodlardan foydalanish orqali amalga oshirilishi yoritilgan. O'quvchilarning matnni tushunish, asosiy g'oyalarni ajratib olish, mazmunni izohlash va tahlil qilish qobiliyatlarini rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganilgan. Maqolada interfaol metodlar, guruh ishlari, loyiha ishlari va o'yin texnologiyalari yordamida matn bilan ishlashning samarali yo'llari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: matnni tahlil qilish, o'quvchilar ko'nikmalari, interfaol metodlar, dars jarayoni, guruh ishlari, loyiha ishlari, o'yin texnologiyalari.

Abstract: This article examines the development of students' skills in text analysis through the use of interactive methods in classroom settings. It explores theoretical and practical aspects of enhancing students' abilities to understand texts, identify key ideas, interpret content, and perform critical analysis. The study analyzes effective approaches for working with texts, including interactive methods, group work, project-based activities, and educational games.

Keywords: text analysis, student skills, interactive methods, classroom process, group work, project-based learning, educational games.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы формирования и развития у учащихся навыков анализа текста посредством использования интерактивных методов на уроках. Изучаются теоретические и практические аспекты развития способности учащихся понимать текст, выделять ключевые идеи, интерпретировать содержание и проводить критический анализ. Анализируются эффективные подходы работы с текстом, включая интерактивные методы, групповую работу, проектную деятельность и игровые технологии.

Ключевые слова: анализ текста, навыки учащихся, интерактивные методы, учебный процесс, групповая работа, проектная деятельность, игровые технологии.

O'quvchilarda matnni tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish darslarning samarali tashkil etilishi va ta'lim jarayonining sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Matnni tushunish, mazmunini aniqlash, asosiy g'oyalarni ajratib olish va tahlil qilish qobiliyatlari o'quvchilarning nafaqat til bilimlarini, balki mantiqiy tafakkur, fikrini izchil ifodalash va kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda darslarda interfaol metodlar, guruh ishlari, loyiha ishlari va o'yin texnologiyalarini qo'llash o'quvchilarning matnga bo'lgan qiziqishini oshirish, ularni faol ishtirok etishga rag'batlantirish va matnni chuqur tushunish ko'nikmalarini shakllantirish imkonini beradi. Shu bilan birga, matnni tahlil qilish jarayoni o'quvchilarning ijodiy tafakkuri, mustaqil fikrlash va tahliliy ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi, bu esa ta'lim jarayonining samaradorligini yanada oshiradi.

Shu boisdan, "o'quvchilarda matnni tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish darslarda interfaol metodlardan foydalanish" mavzusi nafaqat matnshunoslik, balki pedagogika va ta'lim metodikasi fanlari kesishmasida turgan dolzarb ilmiy masalalardan biri hisoblanadi. Ushbu yo'nalish o'quvchilarda matnni chuqur anglash, uning mazmunini tahlil qilish va o'z fikrini aniq ifodalash qobiliyatini rivojlantirish, shuningdek, ta'lim jarayonini yanada interfaol va samarali qilishga xizmat qiladi.

O'quvchilarda matnni tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish — bu o'quvchilarning matnni tushunish, asosiy g'oya va muhim tafsilotlarni ajratib olish, mazmunni tahlil qilish va o'z fikrini mantiqan ifodalash qobiliyatini rivojlantirish jarayonidir. Darslarda interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning faolligi, ijodiy tafakkuri va mustaqil fikrlashini rag'batlantirishga xizmat qiladi. Matnshunoslik darslarida bu jarayon o'quvchilarga nafaqat matn mazmunini chuqur anglash, balki uni amaliyotda qo'llash va boshqa o'quvchilar bilan muloqotda ishlash imkonini beradi.

1. **Matnni tahlil qilish ko'nikmalarining mohiyati va maqsadi.** Matnni tahlil qilishning asosiy maqsadi — o'quvchilarga matn mazmunini to'liq tushuntirish, uning asosiy va yordamchi g'oyalarini ajratib olish, fikrlarni mantiqan bog'lash va o'z nuqtai nazarini shakllantirish imkonini berishdir. Bu jarayon o'quvchilarning fikrlash qobiliyati, mantiqiy tafakkuri va kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat

qiladi. Shu bois, matnni tahlil qilish darslarida o'quvchilarni faol ishtirok etishga undash va ularni mustaqil fikrlashga yo'naltirish pedagogik jarayonning asosiy vazifalaridan biridir.

2. **Muammolar: tahlil va talqin jarayonidagi qiyinchiliklar.** Ko'plab o'quvchilar matn mazmunini to'liq anglay olmasligi, asosiy va yordamchi fikrlarni ajrata olmasligi yoki matn mazmunini o'z so'zlari bilan ifodalashda qiyinchilikka duch keladi. Ba'zan ular matndagi tafsilotlarni e'tibordan chetda qoldiradi, matn mazmunini mantiqan bog'lay olmaydi yoki o'z fikrini yozma va og'zaki tarzda aniq ifoda eta olmaydi. Shu sababli darslarda interfaol metodlar va ko'rgazmali materiallar yordamida o'quvchilarni matnni tahlil qilish jarayoniga faol jalb etish zarur.

3. **Yechimlar: interfaol metodlar va amaliy vositalar.** Darslarda guruh ishlari, juftlik mashqlari, loyiha ishlari, rol o'yinlari va muloqot vaziyatlarini qo'llash o'quvchilarning matnni chuqur tushunish va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Interfaol mashg'ulotlar o'quvchilarning nafaqat matn mazmunini anglash, balki uni turli nuqtai nazardan tahlil qilish, fikrlarini mantiqan ifodalash va boshqa o'quvchilar bilan baham ko'rish imkonini yaratadi. Visual materiallar, diagrammalar, savol-javob va muhokama shakllari matnni tahlil qilish jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi.

4. **Amaliy va pedagogik ahamiyati.** Matnni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish o'quvchilarda ijodiy tafakkur, mustaqil fikrlash va muloqot ko'nikmalarini shakllantiradi. O'quvchilar matnni tahlil qilish orqali mantiqiy fikrlash, asosiy fikr va tafsilotlarni ajratib olish, fikrlarini aniqlik bilan ifodalash, o'z qarashlarini himoya qilish va boshqalar bilan konstruktiv muloqot qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Darslarda interfaol metodlar va amaliy mashqlarni muntazam qo'llash orqali o'quvchilarning matnni tahlil qilish ko'nikmalari sezilarli darajada mustahkamlanadi, bu esa ularning o'qish va o'zlashtirish darajasini oshiradi, ta'lim jarayonini samarali va interfaol qiladi.

Matnni tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish darslarda interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning nafaqat til va adabiyot bilimlarini, balki ularning mantiqiy, ijodiy va kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarning matnni chuqur tushunish, asosiy g'oyalarni ajratib olish va fikrlarini izchil ifodalash qobiliyati ta'lim sifatini sezilarli darajada oshiradi. Shu bois, interfaol metodlar va amaliy mashg'ulotlar yordamida matnni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish pedagogik jarayonning asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lishi lozim.

O'quvchilarda matnni tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish darslarda interfaol metodlardan foydalanish pedagogik jarayonning eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Matnni tahlil qilish orqali o'quvchilar asosiy g'oya va yordamchi tafsilotlarni ajratib olish, fikrlarini mantiqan tartibga solish, matn mazmunini tushunish va uni amaliyotda qo'llash qobiliyatlarini egallaydi. Shu bilan birga, interfaol metodlar o'quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantiradi, mustaqil fikrlashga, o'z qarashlarini himoya qilishga va boshqa o'quvchilar bilan samarali muloqotga kirishishga imkon yaratadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, darslarda interfaol mashg'ulotlar va amaliy vazifalarni qo'llash o'quvchilarning matnni chuqur anglash, tahlil qilish va fikrlarini aniq ifodalash ko'nikmalarini sezilarli darajada oshiradi, bu esa ta'lim jarayonini yanada samarali qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Бобоев, Н. Т. *Adabiy tahlil metodikasi*. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2017.
2. Савельева, Л. И. *Методика преподавания русского языка и литературы в школе*. – Moskva: Просвещение, 2015.
3. Кузнецова, Е. В. *Текст как объект изучения в образовательном процессе*. – Moskva: Академия, 2016.
4. Шамсутдинова, М. Ф. *Interfaol metodlar va o'qitishda innovatsion texnologiyalar*. – Toshkent: Pedagogika, 2019.
5. Vygotskiy, L. S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
6. Piaget, J. *The Psychology of Intelligence*. – London: Routledge, 2001.
7. Elkonin, D. B. *Psixologiya detstva i obrazovanie*. – Moskva: Pedagogika, 1989.
8. Leontyev, A. N. *Activity, Consciousness, and Personality*. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1978.
9. British Council. *Teaching English: Resources for Developing Reading and Writing Skills*. – <https://www.teachingenglish.org.uk/>
10. Cambridge Assessment English. *Learning and Teaching Resources*. – <https://www.cambridgeenglish.org/>
11. Edutopia. *Innovative Teaching Strategies and Classroom Practices*. – <https://www.edutopia.org/>

TA'LIM TARBIYADA OTA-ONANING O'RNI

Igamberdiyeva Zohida Faxriddin qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Gumanitar fanlar fakulteti O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 4-kurs 22/1 guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Rasulova Rayhon Bahritdinovna
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim-tarbiya jarayonida ota-onaning o'rni va roli tahlil qilinadi. Unda oilaning bola shaxsini shakllantirishdagi asosiy tarbiyaviy vazifalari, ota-onaning pedagogik madaniyati hamda maktab bilan hamkorlikdagi faoliyati yoritilgan. Maqolada ota-onaning namunali xulqi, mehr-muhabbati va mas'uliyati farzandning axloqiy, ma'naviy va intellektual rivojlanishiga qanday ta'sir etishi ilmiy asosda bayon etiladi.

Kalit so'zlar: ota-ona, ta'lim-tarbiya, oilaviy tarbiya, pedagogik madaniyat, hamkorlik, bola shaxsini shakllantirish.

Abstract: This article examines the role and importance of parents in the process of education and upbringing. It highlights the key educational functions of the family in shaping a child's personality, the pedagogical culture of parents, and their cooperation with schools. The article scientifically explains how parental behavior, affection, and responsibility influence the moral, spiritual, and intellectual development of children.

Keywords: parents, education and upbringing, family education, pedagogical culture, cooperation, child personality development.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль и значение родителей в процессе обучения и воспитания. Раскрываются основные воспитательные функции семьи, педагогическая культура родителей и их взаимодействие со школой. В статье научно обосновано, как поведение, любовь и ответственность родителей влияют на нравственное, духовное и интеллектуальное развитие ребёнка.

Ключевые слова: родители, обучение и воспитание, семейное воспитание, педагогическая культура, сотрудничество, формирование личности ребёнка.

Ta'lim va tarbiya inson hayotining eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u jamiyatning ma'naviy, madaniy va intellektual taraqqiyotini belgilovchi asosiy omillardan hisoblanadi. Bola tarbiyasi, avvalo, oiladan boshlanadi, chunki ota-ona farzand uchun birinchi o'qituvchi, tarbiyachi va hayotiy namuna sifatida katta

ahamiyat kasb etadi. Ota-onaning shaxsiy namunasi, axloqiy fazilatlari, mehr-muhabbati hamda mas'uliyati farzandning dunyoqarashi, xulqi va qadriyatlarini shakllantirishda beqiyos o'rin tutadi.

Bugungi kunda ta'lim-tarbiya tizimida ota-onaning o'rnini tobora ortib bormoqda. Zamonaviy jamiyatda bola tarbiyasiga bo'lgan yondashuv o'zgarib, maktab, oila va jamoatchilik o'rtasidagi hamkorlik yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Ota-onalarning pedagogik savodxonligi, psixologik tayyorgarligi va farzand tarbiyasidagi faolligi ta'lim jarayonining muvaffaqiyatini belgilovchi muhim shartlardan biri hisoblanadi. Shu bois, ularning ta'lim muassasalari bilan hamkorligi, o'quvchilarning darsdagi muvaffaqiyatlari va intizomida sezilarli natijalarni beradi.

Shu nuqtai nazardan, "Ta'lim-tarbiyada ota-onaning o'rnini" mavzusi bugungi kunda juda dolzarb hisoblanadi. Mazkur masala pedagogika, psixologiya va sotsiologiya fanlarining kesishgan nuqtasida turgan muhim yo'nalish bo'lib, unda oilaviy muhitning tarbiyaviy ahamiyati, ota-onaning shaxsiy mas'uliyati va farzand bilan muloqot madaniyati o'rganiladi. Ushbu mavzuni chuqur tahlil etish ota-onalarning pedagogik madaniyatini yuksaltirish, ularni farzand ta'lim-tarbiyasiga faol jalb etish hamda ta'lim sifatini oshirish uchun muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Ta'lim va tarbiya jarayonida ota-onaning o'rnini beqiyos bo'lib, u farzand shaxsining har tomonlama kamol topishida muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Ota-ona — bolaning eng yaqin tarbiyachisi, dastlabki hayot maktabining ustozidir. Farzand dastlab atrofni ota-onasi orqali idrok etadi, ularning xatti-harakatlari, muomalasi, dunyoqarashi va qadriyatlari orqali o'z shaxsiy fazilatlari shakllantira boshlaydi. Shu bois, oilaviy tarbiya ta'lim jarayonining asosi bo'lib, bola ruhiyati, ijtimoiy moslashuvi va ma'naviy dunyosining shakllanishiga bevosita ta'sir etadi.

1. Ota-onaning ta'lim-tarbiyadagi mohiyati va maqsadi. Ota-onaning asosiy vazifasi — farzandga nafaqat bilim, balki hayotiy qadriyatlar, mehnatsevarlik, halollik, insonparvarlik kabi fazilatlarni singdirishdir. Ota-ona bola uchun birinchi o'rnak bo'lib, uning har bir so'zi va harakati farzand ongida chuqur iz qoldiradi. Maqsad — bola shaxsini barkamol, vatanparvar, iymonli, mehnatsevar inson qilib tarbiyalashdir. Ta'lim jarayonida ota-onaning faol ishtiroki bola o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi, intizomini mustahkamlaydi hamda maktabdagi muvaffaqiyatlarini ta'minlaydi. Shu bois, ota-onalar pedagogik jarayonning muhim ishtirokchisi sifatida o'z mas'uliyatini chuqur anglashlari zarur.

2. Ota-onalarning tarbiyadagi mas'uliyati va hamkorlikdagi kamchiliklar. Amaliy kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda ayrim ota-onalar farzand tarbiyasida yetarli darajada faol emaslar. Ko'pincha ularning ish bandligi, pedagogik

bilim yetishmasligi yoki zamonaviy tarbiya yondashuvlaridan bexabar bo'lishi bolalarda intizom, ma'naviyat va o'qishga munosabatda muammolar keltirib chiqaradi. Ba'zida ota-onalar farzandining kamchiliklari uchun faqat o'qituvchini ayblashadi, maktab bilan muntazam hamkorlik o'rnatmaydilar. Shu sababli oila va ta'lim muassasasi o'rtasidagi aloqa zaiflashadi, bu esa bola tarbiyasida uzilishlarga sabab bo'ladi.

3. Samarali hamkorlik va pedagogik savodxonlikni oshirish. Ota-onalar ta'lim muassasalari bilan uzluksiz muloqotda bo'lishlari, sinf rahbarlari va o'qituvchilar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yishlari muhimdir. Shu maqsadda "Ota-onalar maktabi", "Pedagogik suhbatlar", "Oilaviy maslahat markazlari" kabi tashabbuslar orqali ularning pedagogik va psixologik bilimlarini oshirish lozim. Maktab va oila o'rtasidagi hamkorlik nafaqat ma'lumot almashish, balki tarbiyaviy yondashuvlarni bir xilda olib borishni ta'minlaydi. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar yordamida ota-onalar farzandining o'qish jarayonini kuzatib borish, u bilan birgalikda o'qish va o'rganishga sharoit yaratishlari lozim.

4. Ota-onaning shaxsiy namunasi va ma'naviy ta'siri. Ota-onaning hayotga munosabati, mehnatsevarligi, halolligi va madaniy saviyasi farzand uchun eng kuchli tarbiyaviy vositadir. Bola ota-onasining har bir harakatini kuzatib, ularni takrorlaydi, shuning uchun ota-onaning o'zini tutishi, muomala madaniyati, odob-axloqi bevosita farzand xulqiga singadi. Ota-onalar oilada o'zaro hurmat, mehr, sabr va adolatni namoyon etgan taqdirda, bolada ham bu fazilatlar shakllanadi. Shu ma'noda, ota-onaning shaxsiy namunasi har qanday og'zaki nasihatdan kuchliroq tarbiyaviy ta'sirga ega.

Ta'lim va tarbiya jarayonida ota-onaning o'rni beqiyos bo'lib, u bolaning ma'naviy, axloqiy va intellektual kamolotini belgilaydi. Ota-onalar o'z farzandining ta'limdagi muvaffaqiyatlari uchun o'qituvchi bilan hamkorlikda ishlashi, pedagogik madaniyatini doimiy ravishda rivojlantirib borishi lozim. Shuningdek, ota-onaning shaxsiy namunasi, mehr-muhabbati va hayotiy tajribasi bolada ijobiy dunyoqarash, vatanparvarlik va insoniylik tuyg'ularini shakllantiradi. Shu sababli ta'lim-tarbiyada ota-onalarning faol ishtirokini kuchaytirish, ularni pedagogik jihatdan qo'llab-quvvatlash hamda oila va maktab o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash — bugungi ta'lim siyosatining eng dolzarb vazifalaridan biridir.

Ta'lim-tarbiya jarayonida ota-onaning o'rni beqiyosdir. Ular farzandning shaxsiy rivoji, ma'naviy kamoloti va intellektual salohiyatini shakllantiruvchi asosiy tarbiyaviy kuch sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, oila muhitining sog'lomligi, ota-onaning mehr-muhabbati, o'zaro hurmat va tushunish muhiti

farzandning ruhiy holati, ta'limdagi yutuqlari hamda ijtimoiy faolligiga bevosita ta'sir qiladi. Ota-onaning o'quv jarayonidagi ishtiroki o'quvchining o'zlashtirish darajasini oshiradi, mas'uliyat va o'ziga ishonch hissini mustahkamlaydi.

Bugungi kunda ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish, ularni farzand tarbiyasiga ongli yondashishga undash dolzarb masalalardan biridir. Ota-onaning shaxsiy namunasi, mehr-muhabbati, sabr-toqati va ijtimoiy faolligi farzandda ijobiy fazilatlar shakllanishining asosiy manbai bo'lib xizmat qiladi. Shu bois, ta'lim tizimida oila va maktab hamkorligini mustahkamlash, ota-onalarni pedagogik jarayonga faol jalb etish, ularning tarbiyaviy mas'uliyatini yuksaltirish — har bir pedagogik jamoaning ustuvor vazifalaridan bo'lishi kerak.

Ota-onaning ta'lim-tarbiya jarayonidagi ishtirokini kuchaytirish orqali bola shaxsida ijtimoiy moslashuv, mustaqil fikrlash, axloqiy madaniyat va o'ziga ishonchni shakllantirish mumkin. Oila va maktabning birgalikdagi sa'y-harakatlari barkamol avlodni tarbiyalash, milliy qadriyatlarni asrab-avaylash va ularni zamonaviy bilimlar bilan uyg'unlashtirishga xizmat qiladi. Shu boisdan, ota-onaning o'rni faqat oilaviy muhit bilan cheklanmay, balki u ta'lim tizimining faol hamkor sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xoliqov A., Jo'rayev M. *Pedagogika nazariyasi va tarixi*. — Toshkent: O'qituvchi, 2015.
2. Qodirova F. *Oila psixologiyasi va bolalar tarbiyasi asoslari*. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
3. G'ulomov A., Sodiqova D. *Ta'lim jarayonida oila va maktab hamkorligi*. — Toshkent: Innovatsiya, 2021.
4. Hasanboyeva O. *Pedagogik mahorat va ota-onalar bilan ishlash metodikasi*. — Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2017.
5. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent, 2020.
6. Shodiyev N. *Barkamol avlod tarbiyasi — jamiyat taraqqiyotining asosi*. — Toshkent: Sharq, 2018.
7. Xolmatova G. *Psixologik-pedagogik muloqot asoslari*. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.
8. UNESCO. *Parent and Family Engagement in Education: Global Report*. — Paris: UNESCO Publishing, 2021.

ADABIYOT TA'LIMIDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING ILMIY-METODIK ASOSLARI

Abdijavliyeva Munisa Zayniddin qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

abdijavliyeva@gmail.com

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya. Ushbu maqolada adabiyot ta'limida zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning ilmiy-metodik asoslari, ularning samaradorlik jihatlari hamda o'quvchilarda mustaqil fikrlash, kreativ yondashuv va tahliliy dunyoqarashni shakllantirishdagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, mashhur o'zbek adabiyotshunoslari ilmiy merosining metodik ahamiyati misollar bilan tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: adabiyot ta'limi, metodika, zamonaviy texnologiya, interfaol metod, innovatsiya, raqamli ta'lim, kompetensiya.

Annotation. This article discusses the scientific and methodological foundations of the use of modern pedagogical and information and communication technologies in literature education, their effectiveness, and their role in the formation of independent thinking, creative approach, and analytical worldview in students. The methodological significance of the scientific heritage of famous Uzbek literary scholars is also analyzed with examples.

Keywords: literature education, methodology, modern technology, interactive method, innovation, digital education, competence.

Аннотация. В статье рассматриваются научно-методические основы использования современных педагогических и информационно-коммуникационных технологий в литературном образовании, их эффективность и роль в формировании самостоятельного мышления, творческого подхода и аналитического мировоззрения учащихся. Также на примерах анализируется методическая значимость научного наследия известных узбекских литературоведов.

Ключевые слова: литературное образование, методика, современные технологии, интерактивный метод, инновации, цифровое образование, компетентность.

Bugungi globallashtirish davrida ta'lim tizimida tub islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, adabiyot fani nafaqat o'quvchilarni ma'naviy barkamollikka yetaklaydi, balki ularning ijodiy tafakkurini rivojlantirishda, milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashda ham muhim vosita hisoblanadi. Shu boisdan adabiyot ta'limida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash dolzarb masalalardan biridir. Pedagogik jarayonning samaradorligi o'qituvchining metodik mahorati, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalana bilishi va interfaol metodlarni qo'llashiga bevosita bog'liqdir. Shu nuqtayi nazardan, adabiyot darslarida ilg'or metodik yondashuvlarni tatbiq etish orqali o'quvchilarni badiiy-estetik tarbiyalash, ularning mustaqil fikrlash salohiyatini kengaytirish mumkin. Shuningdek, xalqaro tajribalar ham shuni ko'rsatmoqdaki, adabiyot ta'limida innovatsion texnologiyalardan foydalanish nafaqat bilim berish samaradorligini oshiradi, balki o'quvchilarni hayotga tayyorlash, ularning dunyoqarashini kengaytirish, tanqidiy tafakkurni rivojlantirish uchun ham xizmat qiladi. Adabiyot fani o'quvchilarda milliy o'zlikni anglash, badiiy asarlarni idrok etish, estetik didni rivojlantirish, mustaqil o'qish va tahlil ko'nikmalarini shakllantirishda beqiyos ahamiyatga ega. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qarorlarida ham o'quvchilarni barkamol shaxs sifatida tarbiyalashda adabiyot darslarining o'rnini alohida ta'kidlanadi. Shu jihatdan, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni adabiyot darslariga olib kirish o'quvchilarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligida tarbiyalashning muhim omili hisoblanadi. Bugun dunyo miqyosida ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv yetakchi tamoyilga aylanmoqda. Bu esa adabiyot ta'limida ham o'quvchini faol subyekt sifatida shakllantirishni taqozo etadi. Zamonaviy texnologiyalar dars jarayonida o'quvchi faoliyatini faollashtirishga, mustaqil fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi. - Interfaol metodlar: "Aqliy hujum", "Klaster", "Insert", "Munozara", "Baliq skelet usullari orqali o'quvchilar fikrlash jarayoniga faol jalb qilinadi. Axborot texnologiyallari: multimedialli taqdimotlar, elektron darsliklar, interaktiv platformalardan foydalanish darsni jonli va qiziqari qiladi. Amaliy metodlar: asar tahlili, obrazlar taqqoslanishi, sahnalashtirish orqali o'quvchilar adabiy matnini chuqurroq anglaydi. Shuningdek, "Blended learning" (aralash ta'lim), "Flipped classroom" (teskari sinf) kabi yondashuvlarni qo'llash adabiyot darslarini yanada samarali qiladi. Masalan, o'quvchilar uyda elektron resurslar orqali asarni o'rganib kelib, sinfda esa asar yuzasidan munozara yuritadi. Bu yondashuvlar o'quvchini mustaqil o'qishga va tahlilga o'rgatadi. Adabiyot fanini o'qitishda innovatsion yondashuvlarning samarasi shundaki, ular o'quvchilarning asarga nisbatan qiziqishini oshiradi, mustaqil tahlil qilish ko'nikmasini shakllantiradi.

Masalan, "Aqliy hujum" metodi orqali Oybekning "Navoiy" romanidagi obrazlar haqida o'quvchilar turli qarashlarni bildirishi mumkin. "Munozara" usuli orqali esa G'afur G'ulomning "Shum bola" asaridagi Qoravoy xarakteri turlicha talqin etiladi. Shuningdek, "Rol o'ynash" metodidan foydalanib, o'quvchilar Hamid Olimjonning "Semurg" dostonidagi obrazlarni sahnalashtirish orqali asar mazmunini yanada chuqurroq anglashadi. Bu metod nafaqat badiiy asarni yodda qoldiradi, balki o'quvchilarning nutqiy va ijtimoiy kompetensiyasini ham rivojlantiradi. Innovatsion metodlar nafaqat adabiy tahlilni, balki o'quvchilarning ijodiy tafakkurini ham kengaytiradi. Elektron platformalar (Quizlet, Kahoot, LeamingApps) yordamida darsni o'yin tarzida tashkil etish esa o'quvchilarni faol ishtirokchi sifatida shakllantiradi. Adabiyot ta'limida o'zbek adabiyotshunoslari qarashlaridan foydalanish ham katta ahamiyatga ega. - Fitrat o'zining ilmiy asarlarida milliy adabiy merosni o'rganish va yoshlarni milliy ruhda tarbiyalash g'oyalarini ilgari surgan. Uning "Adabiyot qoidalari" asari hozir ham o'z metodik ahamiyatini yo'qotmagan. Oybek nafaqat ijodkor, balki adabiyotshunos sifatida ham faoliyat yuritgan. U "Adabiyot nazariyasi"ga oid ishlari orqali adabiy tahlilning ilmiy asoslarini belgilab bergan. - G'afur G'ulom asarlarida xalqona ruh va obrazlar orqali milliy tafakkurni yuksaltirishga alohida e'tibor bergan, uning asarlari hozirgi darslarda ham metodik ahamiyat kasb etadi. Izzat Sulton o'zbek adabiyotshunosligida metodologik asoslarni yaratishda katta hissa qo'shgan, adabiyot tahlilida estetik yondashuvni targ'ib qilgan. Ozod Sharafiddinov esa adabiy tanqidchilikda yangi bosqichni boshlab bergan, o'quvchi ongida zamonaviy adabiy-estetik qarashlarni shakllantirishga xizmat qilgan. Bu adabiyotshunoslarning qarashlarini adabiyot darslariga tatbiq etish o'quvchilarning milliy merosga hurmatini kuchaytiradi va dars samaradorligini oshiradi. Bugungi kunda o'quvchilar orasida kitob o'qishga qiziqishning pasayib ketayotgani kuzatishimiz mumkin. Shu bois o'qituvchi adabiyot darslarida quyidagi metodlardan foydalanishi lozim: badiiy asarlarni sahnalashtirish, adabiy kechalar tashkil etish, yozuvchi va shoirlarning hayoti va ijodiga bag'ishlangan multimedia darslari, - "Eng yaxshi kitobxon" kabi tanlovlar. Shuningdek, o'quvchilarga elektron kutubxonalar, audiokitoblar va onlayn platformalardan foydalanishni o'rgatish ham kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishda muhim vositadir. Bunday faoliyatlar orqali o'quvchilar adabiy merosni sevib o'qiy boshlaydi, ularning dunyoqarashi kengayadi. Adabiyot ta'limida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish nafaqat dars samaradorligini oshiradi, balki o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, badiiy-estetik didini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Fitrat, Oybek, G'afur G'ulom, Izzat Sulton va Ozod Sharafiddinov kabi adabiyotshunoslarning qarashlarini metodik asos sifatida qo'llash adabiyot

ta'limiga chuqurlik, milliylik va ilmiylik bag'ishlaydi. Shunday ekan, innovatsion texnologiyalarni milliy adabiy meros bilan uyg'unlashtirish bugungi ta'limning eng muhim vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Fitrat A. Adabiyot qoidalari. Toshkent.
2. Sulton I. Adabiyot nazariyasi asoslari. Toshkent
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi" farmoni. Toshkent, 2019.

ADABIYOT DARSLARIDA MILLIY VA UMUMINSONIY QADRIYATLARNI UYG'UNLASHTIRISH

Abduqayumova Gulzoda Abdumutal qizi

ChDPU O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Mazkur maqolada adabiyot darslarining tarbiyaviy va ma'naviy ahamiyati, milliy va umuminsoniy qadriyatlarning o'zaro aloqadorligi hamda ularni uyg'unlashtirish metodlari tahlil qilingan. Unda o'quvchilarning badiiy asarlar orqali ma'naviy olamini boyitish, milliy merosga hurmat va insoniyat qadriyatlariga sodiqlikni shakllantirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, pedagogik jarayonda qo'llanilishi mumkin bo'lgan samarali metod va yondashuvlar haqida amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: adabiyot metodikasi, milliy qadriyat, umuminsoniy qadriyat, uyg'unlik, tarbiya, komil inson, interfaol metod.

Аннотация: В данной статье раскрывается воспитательное значение предмета литературы, взаимосвязь национальных и общечеловеческих ценностей, а также методы их гармонизации. Кроме того, анализируются пути формирования у учащихся уважения к национальным ценностям и верности общечеловеческим ценностям через художественные произведения. В статье даются практические рекомендации для преподавателей литературы

Ключевые слова: методика преподавания литературы, национальные ценности, общечеловеческие ценности, гармония, образовательный процесс, воспитание, интерактивные методы.

Annotation: This article highlights the educational significance of literature, the interrelation of national and universal values, and the methods of their integration. It also analyzes the ways of fostering students' respect for national values and commitment to universal human values through literary works. The article provides practical recommendations for literature teachers.

Keywords: methodology of teaching literature, national values, universal values, integration, educational process, upbringing, interactive methods.

Globallashuv jarayoni insoniyat oldiga yangi imkoniyatlar bilan bir qatorda, jiddiy mas'uliyatlarni ham qo'ymoqda. Milliy qadriyatlarni saqlash, ularni yoshlarga

yetkazish, shu bilan birga butun insoniyatga xos qadriyatlarni singdirish bugungi ta'limning dolzarb vazifasidir. Bu jarayonda adabiyot darslari o'ziga xos maktab bo'lib xizmat qiladi. Chunki badiiy asarlar inson qalbiga bevosita ta'sir qiluvchi, hayotiy saboqlar beruvchi manba hisoblanadi.

1. Milliy qadriyatlarning mohiyati va ularni o'qitish zarurati

Milliy qadriyatlar – bu xalqning tarixi, urf-odatlar, diniy e'tiqodlari, til boyligi, badiiy ijodi va hayot falsafasini o'zida mujassam etadi. Masalan, Alisher Navoiy ijodini o'rganish o'quvchilarda o'zligini anglash, o'zbek tili va madaniyatiga sadoqat, milliy iftixor tuyg'ularini kuchaytiradi. Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" asari orqali millat taqdiri, erkinlik, muhabbat va sadoqat kabi qadriyatlar chuqur anglatiladi. Shu bois adabiyot darslari nafaqat bilim berish, balki yoshlarni milliy ruhda tarbiyalashning muhim vositasidir.

2. Umuminsoniy qadriyatlarning ta'siri

Umuminsoniy qadriyatlar — bu butun insoniyatga xos bo'lgan umumiy axloqiy mezonlardir: insonparvarlik, tinchliksevarlik, adolat, halollik, mehr-oqibat, tabiatni asrash va h.k. Masalan, Shekspirning "Gamlet" tragediyasida adolat va vijdon, Sofoklning "Shoh Edip"ida taqdir va iroda, Lev Tolstoyning asarlarida insonparvarlik va tinchlik g'oyalari yuksak darajada ifodalangan. Bunday asarlar o'quvchilarga xalqiga mansubligidan qat'i nazar, insoniyatning umumiy qadriyatlari borligini anglatadi.

3. Milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirish zaruriyati

Bugungi kunda yoshlar global axborot oqimida yashamoqda. Internet va ommaviy madaniyat ta'sirida ular o'z milliy ildizlaridan uzoqlashib qolish xavfi mavjud. Shu bois adabiyot darslarida milliy qadriyatlarni chuqur o'rganish bilan birga, umuminsoniy qadriyatlarni ham singdirish muhimdir. Masalan, Navoiyning g'azallari orqali milliy ma'naviyatni, Shekspirning asarlari orqali esa insoniylikning umumiy qonuniyatlarini o'rgatish mumkin. Bu uyg'unlik o'quvchini barkamol shaxs sifatida shakllantiradi.

4. Uyg'unlashtirish metodlari

Taqqoslash metodi – milliy va jahon adabiyoti asarlaridagi g'oyalarni solishtirib tahlil qilish. Masalan, Qodiriyning "O'tkan kunlar"i bilan Shekspirning "Romeo va Juletta" asarini taqqoslash orqali muhabbat va sadoqatning milliy hamda umuminsoniy ko'rinishlari o'rganiladi.

Roliy o'yinlar va dramatizatsiya – o'quvchilar qahramon roliga kirib, ularning qarashlari va qadriyatlarini jonli his etadilar.

Ijodiy topshiriqlar – “Milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligi mening tasavvurimda” mavzusida insho yozdirish yoki sahna ko'rinishi tayyorlash.

Interfaol metodlar – “Klaster”, “Aqliy hujum”, “Sinkveyn” kabi usullar yordamida qadriyatlarning turli ko'rinishlari muhokama qilinadi.

5. O'qituvchining mahorati va mas'uliyati

Adabiyot o'qituvchisi oddiy dars beruvchi emas, balki tarbiyachi va ma'naviy yetakchi hamdir. U darslarda milliy g'ururni shakllantirish, o'quvchilarda insonparvarlik, bag'rikenglik, do'stlik va mehr-oqibat tuyg'ularini uyg'otishi lozim. Har bir o'qituvchi o'z darsini “bilim berish” bilan cheklab qo'ymasdan, uni hayotiy saboqlar beruvchi jarayonga aylantirishi zarur.

Xulosa qilib shuni aytish joizki, adabiyot darslari milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirishning eng samarali maydonidir. Bunday darslarda o'quvchilar o'z xalqining tarixiy va ma'naviy merosiga hurmat bilan qarashni, shu bilan birga, butun insoniyat uchun umumiy bo'lgan qadriyatlarga amal qilishni o'rganadilar. Natijada ular o'z milliyligini asraydigan, ammo tor millatchilikka berilmaydigan, umuminsoniy qadriyatlarga ochiq bo'lgan barkamol inson sifatida voyaga yetadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. G'afurov K. Adabiyot o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2012.
3. To'xtabaeva Sh. Milliy qadriyatlar va ta'lim jarayoni. – Toshkent: Fan, 2015.
4. Jo'rayev O. Adabiyot ta'limida innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: Turon-Iqbol, 2020.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish to'g'risida”gi qarorlari.
6. Abdullayev A. Pedagogika va psixologiya asoslari. – Toshkent: Ilm Ziya, 2019.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI HAR TAMONLAMA RIVOJLANTIRISHDA TASVIRIY FAOLIYATNING AHAMIYATI

Shodiy Dilorom Sodiqjonovna

Sarimsoqova Dilnovoz Qudratovna

Normurodova Zilola Zamshid qizi

Chirchiq Davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha ta'lim fakulteti talabalari

Ilmiy rahbar: Achilova Mavluda Sa'dullayevna

Maktabgacha ta'lim va Boshlang'ich ta'lim fakulteti p.f.f.d. (PhD)

e-mail: machilova027@gmail.com

Аннотация:В данной статье научно-педагогически освещена роль и значение изобразительной деятельности в всестороннем развитии детей дошкольного возраста. Изобразительная деятельность служит развитию различных видов воспитания у детей, включая умственное, нравственное и эстетическое воспитание. В процессе изобразительной деятельности у детей формируются операции мышления (анализ, синтез, сравнение, обобщение), что способствует их разумному и гармоничному развитию. В ходе этого процесса развивается также речь детей. Значительную роль изобразительная деятельность играет в реализации сенсорного воспитания.

Ключевые слова: изобразительная деятельность, развитие, мышление, виды воспитания, процесс, воспитание, осуществление, умственное воспитание, нравственное воспитание, эстетическое воспитание, обобщение, анализ, синтез, сравнение, рост, речь, научно-педагогическое сенсорное воспитание.

Annotatsiya:Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama rivojlanishida tasviriy faoliyatning o'zni ahamiyati maqsad va vazifalari keng va ilmiy –pedagogik jihatdan yoritib berilgan.Tasviriy faoliyat bolalarda aqliy,axloqiy, estetik tarbiya kabi tarbiya turlarini rivojlantirish uchun xizmat qiladi.Tasviriy faoliyat jarayonida bolalarda fikr yuritish operatsiyalari (tahlil,sintez,taqqoslash umumlashtirish)ning rivojlanishiga imkon beradi,bu o'z navbatida, bolalarning oqilona o'sishiga rivojlanishiga olib keladi.Bu jarayonda bolalarning nutqi rivojlanadi.Sensor tarbiyani amalga oshirishda tasviriy faoliyatning ahamiyati katta.

Kalit so'zlar:tasviriy faoliyat,rivojlanish,fikr yuritish,tarbiya turlari,jarayon,tarbiya,amalga oshirish aqliy,axloqiy,estetik tarbiya,umumlashtirish,tahlil,sintez,taqqoslash,o'sish,nutq,

Ilmiy pedagogik sensor tarbiya.

Bugungi kunda ta'lim tizimida bolalarni har tomonlama rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, bolaning ijodiy salohiyatini erta aniqlash va uni rivojlantirish dolzarb vazifalardan biridir. Shu nuqtai nazardan, **tasviriy faoliyat** — ya'ni chizish, bo'yash, yasash kabi mashg'ulotlar — bolaning nafaqat estetik didini, balki uning **aqliy, hissiy, psixologik va ijtimoiy rivojlanishi uchun ham muhim vosita** hisoblanadi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bola o'z his-tuyg'ularini og'zaki ifodalashga qiynalgan holatlarda chizish orqali ularni tashqariga chiqaradi. Bu esa bolaning **ruhiy salomatligi va ijtimoiy moslashuvchanligi** uchun foydalidir. Tasviriy faoliyat orqali bolalarga **milliy naqshlar, xalq amaliy san'ati, tarixiy obidalar, milliy kiyimlar va an'analar** obrazlar orqali o'rgatiladi. Bu esa ularning **vatanparvarlik, madaniyatga hurmat va milliy g'urur** tuyg'ularini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Rasm chizish, loydan buyumlar yasash va applikatsiya-bu tasviriy faoliyat turlari bo'lib ularning asosiy vazifasi tevarak-atrofni obrazli aks ettirish hisoblanadi. Masalan, yozuvchi-

ning she'ri va rassomning asari. Tasviriy faoliyat maktab yoshdagi bolalarni har tomonlama tarbiyalashda kata ahamiyatga egadir. Tasviriy faoliyat bolalarni ongli tomondan tarbiyalashda kata ahamiyat kasb atadi. Tasviriy faoliyat orqali bolalarda fikr yuritish jarayonlari yaxshi rivojlanadi. Bolalarda sensor tarbiyani amalga oshirishda tasviriy faoliyatning ahamiyati beqiyosdir. Chunki bolalar predmetlar bilan uzviy bog'liq holda bog'lanadilar, ularning o'ziga xos xususiyatlari sifatlari, shakli, rangi bilan hajmi bilan tanishib oladilar, ularning farqini o'xshashligini aniqlaydilar, bu esa bolalarni sensor tarbiyalashga, ko'rgazmali, obrazli fikr yuritishga imkon yaratadi. Tasviriy faoliyat orqali bolalarda guruhda ishlash ko'nikmalari shakllanadi. Tasviriy faoliyat bu bolalarni o'z oldiga qo'ygan maqsadlarni bajarishga tinmay mehnat qilishga undovchi faoliyat hisoblanadi. Tas-

viriy faoliyat bolalarga estetik tarbiya berishning asosiy vositasi hisoblanadi. Bolalarda estetik sezgining rivojlanishi bu rangi, ritmi, proporsiyani chuqurroq sezish bilan bog'liqdir.

Tasviriy faoliyat bolalarni har tomonlama rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo'lib u bir nechta sohaga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi. Aqliy rivojlanish bunda bola jarayonni kuzatadi, shakl va ranglarni taqqoslaydi, ularni o'rganadi tahlil qiladi. Shu tufayli bolalarda xotira, tafakkur, kuzatuvchanlik kabi sifatlar rivojlanadi. Estetik rivojlanish go'zallikni ko'rish uni anglash, qadrlash va yaratish qobiliyatlari shakllanadi. Nutqiy rivojlanishda esa bolalar o'zlari chizgan yasagan

narsalarini so'z bilan ifodalashga o'rganadilar shu boisdan bolalarda nutqning boyishi shakllanishi yuzagz keladi va lug'atlar zahirasi kengayadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tasviriy faoliyat mashg'ulotlarini o'tishdan asosiy maqsad bu bolalarda ranglarni bilish shakl hajmlarni o'rganish, tafakkur, tasavvur, ijodkorlik kabi hislatlarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tasviriy faoliyatning maqsadi bolalarda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish, estetik didni shakllantirish, idrok qilish o'rgatish maktab ta'limiga tayyorlash. Tasviriy faoliyatga o'rgatishning asosiy maqsadi-bolalarda artodagi dunyoni obrazli ravishda aks ettirish, tasavvur ijodkorlik va dunyoni anglash qobiliyatlarini rivojlantirishdir. Bu esa bolaning har tomonlama kamol topishiga yordam beradi va unda estetik didni shakllantirishga xizmat qiladi. Tasviriy faoliyat turlari bolalar o'yini bilan ham bog'liq bo'ladi. O'yin bola hayotida kata o'rin egallaydi

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida turli xil mazmunli-rolli, dramalashtirish, didaktik va harakatli o'yinlar o'tkaziladi. Har qanday o'yin bolalarga zavq bag'ishlaydi. Shunday ekan, tasviriy faoliyat ham o'yin bilan bog'lab borilsa, u bolalarga qiziqarli va yoqimli bo'ladi va emotsional holatni uyg'otadi, bu esa bolalar ishlarining sifatiga yaxshi ta'sir etadi. Mashg'ulotlarda o'yinli holatlarni tashkil etish yaxshi natija beradi. Bolalar bunday mashg'ulotlarda erkin harakat qiladilar. O'yin usuli barcha guruhlarda qo'llaniladi. Bu usul yordamida bolalarga qiziqish uyg'onadi. Bolalarning mashg'ulotga qiziqishi ortadi, tasviriy faoliyatida ko'nikma va malakalarga ega bo'ladi. O'yin orqali o'tadigan mashg'ulot bolalar e'tiborini qamrab oladi, ularning estetik, axloqiy jihatdan tarbiyalanishlariga yaxshi ta'sir ko'rsatadi. Tasviriy faoliyat bolalarning tabiat bilan tanishtirish, nutq o'stirish, musiqa mashg'ulotlari bilan bog'liq bo'ladi. Tabiat hamma vaqt tasviriy ijodning mazmuni bo'lib xizmat qiladi. Bolalarning rasmlari tabiat haqidagi bilimlarini aniqlashtirish, mustahkamlash uchun yordam beradi, bundan tashqari, bolalarda o'sha kasbga nisbatan estetik his-ham tuyg'ularni uyg'otadi, bu esa hayotlarini yanada mazmunli va qiziqarli qilishga yordam beradi. Tasviriy faoliyat va musiqaning uzviy bog'liqligi ham bolalarning estetik, ijodiy taraqqiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu bolalarda ijodiy izlanish mustaqillik kompozitsiyasini tuzish qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda tasviriy faoliyatni o'rganishdan maqsad bolalar o'z tevarak atrofidagi narsa hodisalari haqida ma'lumotga ega bo'ladilar. Maktabgacha yoshdagi bolalarda tasviriy faoliyatni to'g'ri tashkil etish ularni har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi. Bu jarayon orqali bolalarda ijodiy qobiliyatlar balki, aqliy, axloqiy, estetik tarbiya yaxshi rivojlanadi. Shunday ekan tarbiyachi pedagoglar tasviriy faoliyatni

bolalar ehtiyojiga qiziqishiga yosh xususiyatlariga mos tashkil etishi lozim. Shundagina tarbiyachi ko'zlagan maqsadiga yetadi. Tasviriyl faoliyat bolalarning ijodiy qobiliyatlarini ochib beradi. Bola qalbida ijodiy uchqun yoqadi va uni hayotda muvaffaqiyatli shaxs bo'lib shakllanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. SH.I.Botirova M.S.Achilova. Maktabgacha ta'limda tasviriyl faoliyat .Oquv qo'llanma 2022-y
2. Ачилова М.С. Ўқувчиларда ижодий тафаккурни ривожлантириш/ “О'zbekistonda innovatsion ilmiy tadqiqotlar va metodlar” mavzusidagi Respublika 1-son ilmiy masofaviyl konferensiya. – Toshkent, 2020 yil. –B. 65-68.
3. Ачилова М.С. Мактабгача таълим муассаларида эстетик тарбиянинг мазмуни “Муғаллим ҳам узликсиз билимлендириў” илмий методик журнал 2021. №2, Б.26-28.
4. Ачилова М.С. Мактабгача ёшдаги болаларда тасвирий фаолиятга ўргатиш методларнинг педагогик ахамияти . “Муғаллим ҳам узликсиз билимлендириў” илмий методик журнал. 2020. №6, Б.30-34
5. Amirova G.A., Sulaymonov A.P., Djurayeva B.R.. Maktabgacha ta'lim muassalarida applikasiya mashg'ulotlari. Maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyachilari uchun ilmiy-metodik qo'llanma. 2008-y. 9-10-betlar
6. Ачилова М.С. Мактабгача тарбия ёшдаги болаларнинг тасвирий фаолиятда ижодкорликни ривожлантириш “Халқ таълими” илмий методик журнал №5, 2021 Б. 55-57
7. <https://arxiv.uz>

ADABIYOT DARSLARIDA VA MAKTAB DARSLIKLARIDA FANLARARO INTEGRATSIYA

Asila G'aniyeva Shokir qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fakulteti O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 3-bosqich talabasi

ganiyevaasila5@gmail.com

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta'lim jarayonida fanlararo integratsiyaning o'rni va ahamiyati va bugungi kundagi yangiliklari yoritilgan. Integratsiya tushunchasining didaktik asoslari Yan Amos Komenskiy, D.Lokk, I. V. Pestalossi kabi mutafakkirlar g'oyalari orqali izohlanadi. Shuningdek, zamonaviy maktab darsliklarida, xususan, adabiyot fanida tarix, ona tili, san'at, texnologiya kabi fanlar bilan o'zaro bog'liqlik namunalari tahlil qilinadi. Oliy ta'lim muassasalari va maktab o'rtasidagi hamkorlikda integratsiyalashgan ta'limni rivojlantirish masalalari yoritilgan. Bo'lajak adabiyot o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirishdagi ahamiyati bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Integratsiya, fanlararo bog'liqlik, didaktika, adabiyot ta'limi, kompetentlik, zamonaviy ta'lim, STEAM.

Annotation. This article discusses the role and importance of interdisciplinary integration in the educational process and its current innovations. The didactic foundations of the concept of integration are explained through the ideas of such thinkers as Jan Amos Komensky, D. Locke, and I. V. Pestalossi. Also, examples of the interconnection of literature with such subjects as history, native language, art, and technology in modern school textbooks are analyzed. The issues of developing integrated education in cooperation between higher educational institutions and schools are highlighted. Its importance in the formation of professional competence of future teachers of literature is described.

Keywords: Integration, interdisciplinary connection, didactics, literature education, competence, modern education, STEAM

Аннотация. В статье рассматриваются роль и значение межпредметной интеграции в образовательном процессе и её современные новации. Дидактические основы концепции интеграции раскрываются через идеи таких мыслителей, как Ян Амос Коменский, Д. Локк и И. В. Песталосси. Анализируются примеры взаимосвязи литературы с такими предметами, как

история, родной язык, изобразительное искусство, технология, в современных школьных учебниках. Освещены вопросы развития интегрированного образования во взаимодействии вузов и школ. Показано его значение в формировании профессиональной компетентности будущих учителей литературы.

Ключевые слова: Интеграция, междисциплинарные связи, дидактика, литературное образование, компетентность, современное образование, STEAM.

Hozirgi kunda har bir sohada o'zgarish va rivojlanish ko'zga tashlanmoqda, har bir sohada bir yangilik paydo bo'lib, u sohaning bazariy bilimlarini amaliyot jarayonida qo'llay olish uchun keng imkoniyatlar ochmoqda. Shu o'rinda ta'lim sohasidagi jarayonlarga yuzlanadigan bo'lsak, bir fan sohasini boshqa biri bilan aloqadorlik hosil qilishini tushungan holda, bir-biriga bog'lab o'rgatish anchagina taraqqiy etib bormoqda. So'z o'rnida integratsiya so'zining paydo bo'lishi va tadbiq etilish tarixiga to'xtalib o'tsak:

Integratsiya jarayonini o'rganishda didaktik olim Yan Amos Komenskiy quidagi fikrlarni bildirgan: "Bir-biri bilan bog'liq bo'lgan hamma narsa, xuddi shunday holda o'rganilishi kerak". Fanlararo bog'liqlik g'oyasiga keyinchalik juda ko'p pedagoglar yondashib, uni rivojlanishi va umumlashtirilishiga hissa qo'shdilar. D.Lokk g'oyasiga ko'ra: "Ta'lim mazmunining aniqlanishida bir fan boshqa fanlar elementlari va faktlari bilan to'ldirilishi kerak". Xuddi shuningdek, I.V.Pestalossi o'zining didaktik maqolasida o'quv darsliklaridagi fanlararo bog'liqlik masalasiga keng to'xtalib o'tarkan: "Bir-biri bilan bog'liq fanlarni ongingga keltir. ularni tabiatdagi uzviy bog'liqlik holatida ekanini angla" -deydi. Pestalossi bir fanning boshqa bir fandan uzoqlashuvi hatto xavfliligini ta'kidlaydi.[1]

Integratsiya esa fanlararo aloqaga, ya'ni umuman fanlar, o'quv fanlari, ularning bo'lim va mavzulari bo'yicha olingan bilimlarga tayanilgan holda o'rganilgan masalaga xos bo'lgan yetakchi g'oyalar hamda hodisalarning izchil, har jihatdan chuqur hamda serqirra ochilishi demakdir.[2]

Shu o'rinda bir quyidagi savollar yuzaga kelishi tabiiy: fanlararo integratsiya nima uchun muhim?

Maktab darsliklarida uchraydigan fanlararo bog'liqlik turli sohaga oid bilimlarni yaxlit ko'rinishda anglash va tushunish imkonini beradi. Har bir fan eng kamida bitta fan predmeti bilan uzviy bog'liqlik kasb etadi. Misol uchun, tarixiy voqealar adabiyotda aks etadi, adabiyot esa san'at, psixologiya va falsafadan oziqlanadi.

Integratsiya orqali o'quvchi voqealarni yaxlit dunyoqarash asosida tushunadi. Fandan egallangan nazariy bilim emas, balki uni turli vaziyatlarda ishlatish ko'nikmasi shakllanadi. Masalan, adabiyot darsida o'rganilgan nutq madaniyati boshqa fanlarda ham (tarix, huquq, texnologiya) kerak bo'ladi. Yoki adabiyot fani shakllantiradigan ezgulik va unsoniy fazilatlar butun hayoti davomida asqotadi.

Integratsiya orqali kompetentlik rivojlanadi. Kelajakdagi mutaxassis faqat bir sohani emas, balki boshqa fanlar bilan bog'liq jihatlarni ham bilishi kerak. Masalan, bo'lajak adabiyot o'qituvchisi psixologiya, pedagogika, tarix va san'atshunoslikni bilmasa, samarali dars bera olmaydi.

Integratsiyalashgan ta'lim va fanlararo aloqa bir-birini toldiradigan ikki xil tushuncha. Fanlararo aloqada o'quvchining ma'lum bilimlarni o'zlashtirish jarayonida u yoki bu muammoni imkon qadar chuqur anglash hamda olingan bilimlarni amaliyotga samarali joriy etishiga imkon berish maqsadida o'quv fanlari orasida o'rnatiladigan aloqa nazarda tutiladi[3]. Shu o'rinda yangilangan maktab darsliklaridagi fanlararo bog'liqlikka e'tibor qaratsak:

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan 2022-yil nashrga tavsiya etgan 6-sinf o'quvchilari uchun mo'ljallangan adabiyot fani darslik mavzulari e'tiborni jalb qilishi tabiiy. Darslikning 1-fasli ya'ni 1-bobi "Har bir kun saboq" nomi ostida; Abdulla Qahhorning "O'g'ri" hikoyasi, G'afur G'ulomning "Shum bola" qissasi, Odil Yoqubovning "Yaxshilik" hikoyasi, O'tkir Hoshimov "Dunyoning ishlari" asarlari bilan tanishiladi, yuqoridagi asarlar bilan bir qatorda adabiy tushunchalarga ham ta'rif va tavsiflar keltirib o'tilgan:

- badiiy asar tili
- badiiy asarda voqealar bayoni
- badiiy tasvir vositalari: o'xshatish
- yumoristik asar

6-sinflar uchun mo'ljallangan maktab darsligining 1-faslidagi fanlararo aloqa: adabiyot va tarix. Adabiyotni tarixsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Qaysi bir ijodkorn bilan tanishmoqchii bo'lsak dastlab uning hayot yo'li, turmush mashaqqatlari, u yashagan davrdagi ijtimoiy-siyosiy muhitdan kelib chiqib u yozgan asarlar bilan tanishamiz.

2-fasl "So'zda sehr bor" deb nomlanib, bu bobda adabiyot va ona tili fanlari o'rtasida integratsiyaga misol bo'lsa oladigan asarlar berib o'tilgan:

Xalq og'zaki ijodi: xalq qo'shiqlari, Alisher Navoiyning ruboiylar, Abayning "Yoshlikdan bilim izlab...", Avaz O'tar "Har tilni biluv emdi...", Lengston Hyuz "Rahmat sizga, xonim"

3-fasl "Fantastika va Sarguzashtlar Olami" o'z nomidan bilinib turibdiki bu bobda adabiyot va texnologiya integratsiyasiga oid asarlar jamlanmasi mavjud. Hojiakbar Shayxovning "Birinchii sinov", Rey Bredberi "Bir kunlik yoz", Jyul Vern "O'n besh yoshli kapitan", Artur Konan Doyl. "Mallalar uyushmasi".

4-fasl sarlavhasi "Rangin tuyg'ular" - o'z-o'zidan ko'rinib turganidek bu bobda adabiyot va tasviriy san'at o'rtasidagi bog'liqlikdagi asarlarga murojaat qilingan. Rahmat Fayziyning "Hazrati inson", Ibroyim Yusupovning "Qadrdon so'qmoqlar" she'ri, Xurshid Davronning "Vatan devorlari", Oskar Uayld.ning "Baxtli shahzoda" hikoyasi, Azim Suyunning "Yomg'ir yog'ib o'tdi...", Omon Matjonning "Osmon sog'inch kabi..." asarlari bilan tanishib, o'quvchilarda san'at sohasiga oid bilimlari adabiyot bilan sinxromlashadi.

Maktab darsliklardagi fanlararo integratsiyani to'g'ri oqitish va bolalarga o'rgata olish uchun bizga eng muhimi sifatli kadrlar zarur. Oliy ta'lim muassasalari ham turli integratsiyon hamkorlik yo'llari orqali maktablarga sifatli kadrlarni yetishtirib beraadi.

Pedagogik yo'nalishdagi oliy o'quv yurtlari adabiy ta'limi jarayonini integratsiyalashni quyidagi tizimda ko'rish mumkin:

- o'quv, ilmiy va maktab amaliyoti kompleksi integratsiyasi;
- oliy o'quv yurti va maktab tizimi integratsiyasi;
- adabiyot o'qitish metodikasi kafedrasi va maktab o'quvmetodik birlashmalari integratsiyasi;
- ilmiy-o'quv va amaliy markazlar integratsiyasi;
- talabalarni m a'lum yo'nalishlarga individual tayyorlash integratsiyasi;
- mutaxassislar va talabalarning ijodiy jamoasi integratsiyasi va hk.[4]

Davr bo'lajak adabiyot o'qituvchilarining oldiga yangicha talablar qo'ymoqda. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentligi ularning ilmiy salohiyati bilan o'lchanadi.

Zamonaviy adabiyot o'qituvchisi o'z maqsad va vazifalarini o'quvchilarning maqsad va vazifalariga moslashtira bilishi taqozo etiladi. Kelajakda adabiyot o'qitish ishi bilan shug'ullanadigan talabalarning adabiy ta'lim bo'y icha olgan bilimlari o'qitish amaliyotida ona tili. adabiyotshunoslik, tarix. pedagogika. san'atshunoslik fanlari bo'yicha bilimlari bilan bevosita, ruhshunoslik, tabiatshunoslik, biologiya va boshqa bir qator fanlar bilan esa bilvosita integratsiyalashadi.[5] Bugun fanlar chegarasi tobora yo'qolmoqda. Masalan, STEAM ta'limi (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) ham integratsiyaga asoslanadi. Bu o'quvchini zamonaviy hayotga tayyorlaydi. Bu esa integratsiyaning odatiy holga aylanishi va fanlararo uyg'unlikning tobora ortib borayotganidan dalolat beradi.

Xulosa qilib shuni ayta olamizki: fanlararo integratsiya bilimlarni bo'laklab emas, balki yagona tizim sifatida o'zlashtirishga yordam beradi. Natijada o'quvchilar hayotiy masalalarni hal etishda ko'proq imkoniyatlarga ega bo'ladi. Fanlararo integratsiya o'quv jarayonida bilimlarni yagona tizim sifatida o'zlashtirishga imkon beradi. Bu esa nafaqat nazariy bilimlarni chuqur anglashni, balki ularni turli hayotiy vaziyatlarda qo'llash ko'nikmasini ham shakllantiradi. Adabiyot fanining tarix, san'at, psixologiya va boshqa fanlar bilan uyg'unligi o'quvchida keng dunyoqarash, ma'naviy fazilatlar hamda amaliy kompetensiyalarni rivojlantiradi. Shuningdek, oliy ta'lim va maktab o'rtasidagi integratsion hamkorlik sifatli pedagogik kadrlar tayyorlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Demak, integratsiyalashgan ta'lim bugungi kunda nafaqat zarurat, balki ta'lim sifatini oshirishning samarali yo'lidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1) R.Rahimova "TA'LIMDA FANLARARO ALOQADORLIKNING AHAMIYATI"-<https://cyberleninka.ru/article/n/ta-limda-fanlararo-aloadorlikning-ahamiyati/viewer>
- 2) Q.Husanboyeva, R.Niyozmetova "ADABIYOT O'QITISH METODIKASI" o'quv qo'llanma- - T: "Shafolat nur fayz" nashriyoti Toshkent-2020
- 3) <http://dic.cicadcmic.ru/>
- 4) [https://ru.wikipedia.org/wiki.Vikipediya](https://ru.wikipedia.org/wiki/Vikipediya). Vikipediya. Svobodnaya ensiklopediya
- 5) Q.Husanboyeva, R.Niyozmetova "ADABIYOT O'QITISH METODIKASI" o'quv qo'llanma- -T: "Shafolat nur fayz" nashriyoti Toshkent-2020
- 6) Zulxumor Mirzayeva, Komil Jalilov "ADABIYOT" Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 6-sinfi uchun darslik-T: Toshkent – 2022

IFODALI O'QISHDA YUZ IFODASINING O'RNI**Botirova Sarvinoz Boboqul qizi**

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Ilmiy raxbari: Achilova Emina Sadullayevna

Annotatsiya: Ushbu maqolada ifodali o'qishda yuz ifodasining ahamiyati haqida fikr yuritiladi. Yuz ifodasi matnga jon bag'ishlashi, tinglovchiga hissiy ta'sir ko'rsatishi hamda o'quvchilarda qiziqish uyg'otishi yortilgan. Misollar bilan kichik sinflarda shuningdek talabalar o'rtasida yuz ifodasining ta'limiy va tarbiyaviy ahamiyati ko'rsatib berilgan. Shuningdek, yuz ifodasini mashqlar orqali rivojlantirish yo'llari ham tavsiya etiladi.

Kalit so'zlar: ifodali o'qish, yuz ifodasi, nutq madaniyati, tasirchanlik, tarbiyaviy ahamiyat, tinglovchi.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение мимики при выразительном чтении. Отмечается, что мимика оживляет текст, оказывает эмоциональное воздействие на слушателя и вызывает интерес у учащихся. На примерах показано образовательное и воспитательное значение мимики как в младших классах, так и среди студентов. Кроме того, предлагаются пути развития мимики с помощью упражнений.

Ключевые слова: выразительное чтение, мимика, культура речи, эмоциональное воздействие, воспитательное значение, слушатель.

Annotation: This article discusses the importance of facial expressions in expressive reading. It is highlighted that facial expressions bring vitality to the text, create an emotional impact on the listener, and arouse interest among students. With examples, the educational and educational significance of facial expressions is demonstrated both in lower grades and among students. In addition, ways to develop facial expressions through exercises are also recommended.

Keywords: expressive reading, facial expression, speech culture, emotional impact, educational significance, listener.

Ifodali o'qish qadimdan mavjud bo'lib, qadimiy dostonchilar, baxshilar, shoir va hofizlar o'z ijrosida yuz ifodasidan keng foydalanganlar. Ularning yuz ifodalari, ovozi va qo'l harakatlari tinglovchilarga kuchli ta'sir ko'rsatgan. O'qituvchilarning darsdagi kuzatuvlari shuni ko'rsatadiki, yuz ifodasi bilan o'qilgan matn bolalar xotirasida uzoqroq saqlanadi. Bu esa ifodali o'qishning nafaqat estetik, balki ta'limiy

samaradorligini ham oshiradi. O'qishdagi jarayon insonning tafakkurini rivojlantiradi, nutqini boyitadi va dunyoqarashini kengaytiradi. Lekin oddiy o'qish bilan ifodali o'qish bir-biridan farq qiladi. Ifodali o'qishda inson matnni to'g'ri talaffuz qilishi, uni his qilishi, tinglovchiga ta'sirchan qilib yetkazishi kerak bo'ladi. Bu jarayonda ovoz ohangi, pauzalar, qo'l va tana harakatlari bilan birga yuz ifodasi ham katta ahamiyat kasb etadi.

Yuz ifodasi bu insonning ichki his-tuyg'ularini tashqariga chiqaruvchi eng tabiiy vositadir. Auditoriyada nutq so'zlayotgan shaxs ifodali o'qiyotganda faqat ovozga tayanib qolsa, matn boshqacha ya'ni quriq eshitiladi. Ammo yuzdagi tabassum, jiddiy qarash, hayrat yoki qayg'u kabi harakatlar tinglovchini matndagi voqealarga yaqinlashtiradi va diqqatini tortadi. Shu sababdan ifodali o'qishda yuz ifodasi nafaqat yordamchi balki asosiy unsurlardan biri hisoblanadi. Masalan, doston yoki she'r o'qiyotgan odam undagi qahramonlarning ichidagi ruhiy holatini yuz orqali ko'rsatib berish mumkin.

Shoirning quvonchli satrlari jilmayib o'qilsa, o'quvchiga zavq va kayfiyat beradi. Qayg'uli joylarini esa sokin va og'ir chehra bilan o'qilganda, tinglovchi ham bu holatni his qiladi. Shu tarzda yuzning ifodasi matnga ruh bag'ishlaydi. Odam yuzida o'z his-tuyg'ularini ifodalab o'qiganda, o'zida ham ijobiy kayfiyat paydo bo'ladi. Bu holatni "emosional rezonans" deb ataladi, ya'ni o'quvchi va tinglovchi o'zaro bir xil kayfiyatni his qiladilar. Bundan tashqari, yuz ifodasi o'qishda tarbiyaviy ahamiyatga ega. Misol uchun, kichkina sinfdagi o'quvchilar ko'pincha yuz orqali tushunadi. O'qituvchi ertak yoki hikoyalarni o'qib berayotganda qahramon kulsa o'qituvchi ham jilmayib o'qisa, bolalar voqeani tezroq tushunadi. Shu orqali o'qituvchi bolalarda matnga bo'lgan qiziqishni uyg'otishi mumkin. Talabalar uchun esa yuz ifodasi nutq madaniyatining bir qismidir. Chiqish qilayotganda ya'ni nutq so'zlayotganlarida yoki bo'lmasa matnni ifodali o'qiyotganda yuzni to'g'ri ishlatish tinglovchilarda ijobiy taassurot qoldiradi. Hatto bazi paytlarda yuz ifodasi so'zdan ham kuchliroq ta'sir qiladi.

Ifodali o'qishda yuz ifodasi quyidagi jihatlarni ta'minlaydi.

- ★ Matnning ruhiy mazmunini ochib beradi
- ★ Tinglovchida qiziqish uyg'otadi
- ★ So'zning kuchini oshiradi
- ★ O'qish jarayonini tabiiy va jonli qiladi

Shuningdek, yuz ifodasini to'g'ri qo'llash uchun mashq qilish zarur. Masalan har kuni oyna to'g'risida matn o'qish insonni turli hissiyotlarni yuzda ifodalashi, do'stlar oldida chiqish qilishi yoki ovoz va yuzni videoga olib tahlil qilishi mohir notiq bo'lishga yordam beradigan mashqlardandir. Bu oddiy usullar talabani ham,

o'qituvchini ham ifodali o'qishda yetukroq qiladi. Bundan tashkari psixolog olimlarning tadqiqotlariga ko'ra, insonning muloqot jarayonida axborotning 55 foizi yuz ifodasi va tana harakatlari orqali yetkaziladi. Demak, ifodali o'qishda yuz ifodasi faqat estetik emas, balki psixologik ta'sir kuchiga ham ega.

Tilshunoslik va pedagogika sohasida olib borilgan izlanishlar shuni ko'rsatadiki, matnni yuz ifodasiz o'qish "monoton nutq" deb baholanadi. Monoton nutq tinglovchining e'tiborini tez yo'qotadi, ifodali nutq esa uni oxirigacha ushlab turadi. O'qituvchi yuz orqali matnga munosabatini bildiradi va shu orqali o'quvchilarda ham hissiy javob uyg'otadi. Bugungi kunda videodarslar, onlayn ma'ruzalar keng tarqalmoqda. Bu jarayonda yuz ifodasining roli yanada ortadi, chunki kamera orqali ifoda tinglovchiga to'g'ridan to'g'ri ta'sir qiladi. Shu sababli o'qituvchi va talabalar o'z chiqishlarini yozib, yuz ifodalarini tahlil qilishlari foydalidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yo'ldoshev H., Mahmudov N. Nutq madaniyati va ifodali o'qish. – Toshkent: O'qituvchi, 2005.
2. G'ulomov A. O'zbek tili ta'limida ifodali o'qish asoslari. – Toshkent: Fan, 2010.
3. Jo'rayev M. O'zbek adabiy tili va ifodali nutq. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
4. Sharipova Z. O'qish darslari metodikasi. – Toshkent: Ilm Ziya, 2012.
5. Abdurahmonova G. "Ifodali o'qishda yuz va imo–ishoralarning o'rni" // Til va adabiyot ta'limi jurnali, 2019, №5.
6. Ziyonet.uz – "Ifodali o'qish usullari" maqolasi.

ADABIYOT FANINI O'QITISHNING INNOVATSION USULLARI

Shavkatova Madina Otabek qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 2-bosqich talabasi

shavkatovamadina57@gmail.com

Ilmiy rahbar: : Tog'ayeva Gulandom Jummayevna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti dotsenti,

filologiya fanlari nomzodi

Email: g.togayeva@cspu.uz

f.f.n dots v.b

Annotatsiya: Ushbu maqolada adabiyot fanini o'qitish jarayonida zamonaviy innovatsion usullardan foydalanishning samaradorligi, o'quvchilarni adabiy matnni chuqur anglashga yo'naltiruvchi interfaol metodlar, multimedia va raqamli texnologiyalar orqali tahlil ko'nikmalarini shakllantirish masalalari yoritilgan. Maqolada o'qituvchining ijodkorlik yondashuvi, adabiy asar tahlilida o'quvchi faolligini oshirish yo'llari ilmiy asosda tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: adabiyot, innovatsiya, o'qitish metodikasi, tahlil, raqamli texnologiya, interfaol usul, kreativlik, o'quvchi faolligi, metod, kompetensiya.

Annotation: This article explores the effectiveness of using innovative methods in teaching literature, focusing on interactive approaches that help students deeply understand literary texts. It discusses how multimedia and digital technologies enhance analytical skills and emphasizes the teacher's creative approach in increasing learners' engagement during literary analysis.

Keywords: literature, innovation, teaching methodology, analysis, digital technology, interactive method, creativity, student engagement, method, competence.

Аннотация: В данной статье рассматривается эффективность использования инновационных методов при преподавании литературы. Особое внимание уделяется интерактивным подходам, помогающим учащимся глубже понимать литературные тексты, а также применению мультимедиа и цифровых технологий для развития аналитических навыков.

Ключевые слова: литература, инновация, методика преподавания, анализ, цифровые технологии, интерактивный метод, креативность, активность учащихся, метод, компетенция.

XXI asr ta'lim tizimi o'qituvchidan nafaqat bilim berishni, balki o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish, xulosa chiqarish kabi kompetensiyalarni shakllantirishni talab etadi. Adabiyot fani esa bu jarayonning eng muhim bo'g'ini bo'lib, unda o'quvchi nafaqat asar mazmunini o'rganadi, balki insoniy qadriyatlar, milliy o'zlik va estetik didni ham rivojlantiradi¹. Shu sababli, adabiyot fanini o'qitishda innovatsion metodlardan foydalanish zamon talabi hisoblanadi.

Adabiyot fani an'anaviy usullardan farqli ravishda, o'quvchini markazga qo'ygan "shaxsga yo'naltirilgan ta'lim" konsepsiyasi asosida tashkil etilishi lozim. Innovatsion yondashuvlar bu jarayonda o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida faol muloqot, hamkorlik, ijodiy fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal etish ko'nikmalarini rivojlantiradi².

Masalan, "Klaster", "Insert", "Venn diagrammasi", "Akvarium", "Debat", "Keys-stadi" kabi metodlar o'quvchilarning adabiy tahlilni chuqurroq anglashiga yordam beradi. Bu usullar o'quvchini passiv tinglovchidan faol ijodkorga aylantiradi.

Adabiy asarni o'rganishda faqat muallif hayoti va mazmun bilan chegaralanib qolmasdan, **interfaol tahlil metodlarini** qo'llash zarur. Misol uchun:

- **"Rol o'ynash"** metodi orqali asardagi qahramonlar holati dramatik tarzda sahnalashtiriladi;
- **"Bumerang"** metodi yordamida o'quvchilar o'zaro savol-javob orqali asar g'oyasini ochadi;
- **"Multimedia tahlili"** esa film, audio yoki grafik obrazlar orqali adabiy asarni jonlantiradi³.

Bu yondashuvlar o'quvchilarda estetik zavq, tahliliy tafakkur va ijodiy yondashuvni rivojlantiradi.

Raqamli ta'lim muhitida adabiyot fanini o'qitishning yangi imkoniyatlari yuzaga keldi. O'qituvchi **Prezi, Padlet, Quizizz, Mentimeter, Kahoot** kabi platformalardan foydalanib, o'quvchilarni adabiy jarayonlarga interfaol tarzda jalb etishi mumkin.

Shuningdek, **virtual kutubxonalar, audio-kitoblari, onlayn adabiy tahlil forumlari** o'quvchilarga mustaqil o'qish va fikr almashish imkonini beradi⁴. Bu esa ularning mustaqil izlanish va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi

Adabiy tahlilga kompetensiyaviy yondashuv

Innovatsion metodlar kompetensiyaviy yondashuvni kuchaytiradi. Adabiyot darsida o'quvchi:

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston – yangi ta'lim tizimi. Toshkent, 2021

² Qodirova, N. Adabiyot darslarida interfaol metodlardan foydalanish. Toshkent, 2020

³ Abdurahmonova, M. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va adabiyot ta'limi. Samarqand, 2019

⁴ Hasanov, S. Raqamli ta'lim muhitida o'qitish metodlari. Toshkent, 2022.

- asar g'oyasini mustaqil tahlil qiladi;
- o'z nuqtai nazarini himoya qiladi;
- o'z fikrini og'zaki va yozma shaklda ifodalay oladi;
- ijodiy ishlar (insho, taqriz, sahna ko'rinishlari) yaratadi⁵.

Bunday faoliyat o'quvchining kommunikativ, estetik, axloqiy va madaniy kompetensiyalarini shakllantiradi.

O'qituvchining roli va ijodiy yondashuvi

Adabiyot fanini innovatsion asosda o'qitish o'qituvchining ijodiy yondashuvini talab etadi. O'qituvchi har bir asar tahlilida o'quvchilarning yosh xususiyatlari, psixologik tayyorgarligi va qiziqishlarini inobatga olgan holda metod tanlashi lozim.

Innovatsion o'qituvchi — bu shunchaki bilim beruvchi emas, balki o'quvchini fikrlashga, tahlilga, ijodga yo'naltiruvchi yetakchidir.

Adabiyot fanini o'qitishda innovatsion usullarni qo'llash ta'lim sifati va samaradorligini oshiradi. Bunday yondashuv o'quvchilarda adabiy tafakkur, estetik dunyoqarash, mustaqil tahlil qilish va ijodiy fikrlashni shakllantiradi. Shu bois, har bir adabiyot o'qituvchisi innovatsion texnologiyalarni dars jarayoniga izchil joriy etishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev. *Yangi O'zbekiston – yangi ta'lim tizimi*. Toshkent, 2021.
2. Qodirova, N. *Adabiyot darslarida interfaol metodlardan foydalanish*. Toshkent, 2020.
3. Abdurahmonova, M. *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va adabiyot ta'limi*. Samarqand, 2019.
4. Hasanov, S. *Raqamli ta'lim muhitida o'qitish metodlari*. Toshkent, 2022.
5. Karimova, D. *Kompetensiyaviy yondashuv asosida adabiyot o'qitish metodikasi*. Namangan, 2023.

⁵ Karimova, D. Kompetensiyaviy yondashuv asosida adabiyot o'qitish metodikasi. Namangan, 2023.

O'ZBEK MILLIY PEDAGOGIKASIDA JADID MAKTABLARINING O'RNI

Olloyorova Maftuna Muzaffarbek qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabas

Ilmiy rahbar: Achilova Emina

Annotatsiya. Ushbu maqolada jadid adabiyotini o'qitish metodikasi masalalari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etiladi. Jadid adabiyoti milliy uyg'onish davrining muhim madaniy hodisasi sifatida nafaqat badiiy meros, balki xalqni yangi hayot sari chorlagan, ma'rifat va ozodlik g'oyalarni targ'ib etuvchi adabiyot sifatida baholanadi. Shu bois uni o'quv jarayonida o'rganish o'quvchilarning milliy o'zlikni anglashida, erkin fikrlashini shakllantirishda va ma'naviy dunyoqarashini kengaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada jadid adabiyotini o'qitishning asosiy maqsad va vazifalari ko'rsatib berilgan. Xususan, o'quvchilarga jadidchilik harakatining tarixiy sharoitini anglatish, Behbudiy, Avloniy, Cho'lpon, Fitrat, Hamza kabi adiblarning ijodini tahlil qilish, ularning asarlarida ilgari surilgan ma'rifat, erkinlik, yangi hayot va ayol masalasi kabi g'oyalarni ochib berish zarurligi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: adabiyot, jadid adabiyoti, Avloniy, Behbudiy, Cho'lpon, darsliklar.

Abstract. This article analyzes the issues of teaching Jadid literature from a scientific and theoretical perspective. Jadid literature, as an important cultural phenomenon of the national revival, is evaluated not only as an artistic heritage, but also as literature that calls the people to a new life, promoting the ideas of enlightenment and freedom. Therefore, studying it in the educational process is of great importance in students' understanding of national identity, forming free thinking, and expanding their spiritual worldview. The article outlines the main goals and objectives of teaching Jadid literature. In particular, it emphasizes the need to explain to students the historical context of the Jadid movement, analyze the work of writers such as Behbudiy, Avloniy, Cholpon, Fitrat, Hamza, and reveal the ideas of enlightenment, freedom, new life, and the issue of women put forward in their works.

Keywords: literature, Jadid literature, Avloni, Behbudi, Chulpan, textbooks.

Аннотация. В данной статье анализируются вопросы преподавания джадидской литературы с научно-теоретической точки зрения. Джадидская литература, являясь важным культурным явлением эпохи национального

возрождения, оценивается не только как художественное наследие, но и как литература, призывающая народ к новой жизни, пропагандирующая идеи просвещения и свободы. Поэтому её изучение в образовательном процессе имеет большое значение для понимания учащимися национальной идентичности, формирования свободомыслия и расширения их духовного мировоззрения. В статье обозначены основные цели и задачи преподавания джадидской литературы. В частности, подчёркивается необходимость объяснять учащимся исторический контекст движения джадидов, анализировать творчество таких писателей, как Бехбудий, Авлоний, Чолпон, Фитрат, Хамза, раскрывать в их произведениях идеи просвещения, свободы, новой жизни и женского вопроса.

Ключевые слова: литература, джадидская литература, Авлони, Бехбудий, Чулпан, учебники.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston xalqlari ijtimoiy-madaniy hayotida yangi bir davr boshlandi. Mustamlakachilik siyosati tufayli xalqning tili, dini, urf-odati va qadriyatlariga tahdid kuchaygan bir paytda jadidchilik harakati yuzaga chiqib, millatni ma'rifat, taraqqiyot va erkinlik sari yetaklashni o'z oldiga maqsad qilib qo'ydi. Jadid adabiyoti ana shu tarixiy jarayonning mahsuli sifatida vujudga kelib, xalqni uyg'otish, jaholatdan chiqarish, ilm va ma'rifatga chorlashda ulkan rol o'ynadi. Behbudiy, Avloniy, Fitrat, Cho'lpon, Hamza kabi adiblarning asarlarida ilgari surilgan g'oyalar — yangi hayot, yangicha tafakkur, ayol masalasi, ilm-ma'rifatning ustuvorligi, milliy uyg'onish kabi masalalar — o'zbek adabiyoti tarixida butunlay yangi bosqichni boshlab berdi. Bu asarlar nafaqat badiiy-estetik qiymatga, balki ijtimoiy-ma'rifiy ahamiyatga ham ega bo'lib, xalq ongini shakllantirishda muhim manba bo'ldi.

Jadid adabiyotini o'qitishning maqsadi hozirgi zamon yoshlarida jadidlar faoliyatiga bo'lgan qiziqishni yanada oshirishdir. O'sha davr voqealarini bugungi kun bilan bog'lab, yangicha fikrlash va bugungi kun imkoniyatlaridan foydalanish zarurligini o'quvchi yoshlarga singdirish. Biz jadid adabiyotini tarixiy-adabiy yondashuv, asarlarini jonlantirish va boshqa turli xil metodlar orqali samarali o'rganishimiz mumkin. Jadid adabiyotini o'qitishda o'quvchilar faqat badiiy matn bilan emas, balki u yaratilgan tarixiy sharoit bilan ham tanishtirilishi lozim. Chunki Behbudiy, Avloniy, Cho'lpon yoki Fitratning asarlarini mazmunan anglash uchun o'quvchilar o'sha davrdagi Turkiston hayoti, mustamlakachilik siyosati, ijtimoiy tengsizlik kabi masalalardan xabardor bo'lishi zarur.

Tarixiy-adabiy yondashuv orqali adabiyot va hayotning uzviy aloqasi o'quvchilar ongida mustahkamlanadi. Jadid adabiyotining eng samarali yo'nalishlaridan biri dramaturgiya bo'lib, uni o'qitishda sahna mashqlari yuqori natija beradi. Masalan, Behbudiyning "Padarkush" dramasi kichik sahna ko'rinishlari tarzida o'quvchilar ishtirokida jonlantirilsa, ular mazmunni chuqurroq anglaydi va g'oyalarni o'z qalbidan o'tkazadi va shu bilan birgalikda asar qahramonlari hayotini ham yashab ko'rishadi. "Padarkush" dramasi o'zbek adabiyotidagi ilk sahna asari hisoblanibgina qolmay, o'sha davr ahvolidan bizga xabar beruvchi va tarbiyalovchi asar hamdir. Asar 10-sinf adabiyot darsligiga kiritilgan. Buning bir qancha sabalari bor. Birinchidan, asarni o'qib tushunish uchun o'quvchilar yoshi hisobga olingan, ikkinchidan, asardagi bosh qahramonlardan biri Toshmurod aynan 15-17 yoshlardagi o'smir ya'ni, kitobxon yoshi bilan tenglashadi. Bu esa kitobxonga asarni yanayam his qilib, tushunib o'qishiga katta ta'sir ko'rsatadi. "Padarkush" dramasidagi eng-eng tamal fikr bu ilm va jaholat o'rtasidagi kurash hisoblanadi. Buni o'quvchi kitobxonga yetkazish jadid adabiyotini o'qitishning asosiy maqsadi hisoblanadi. Jadid adabiyoti bilan bugungi kunimizni bog'lamaslikning iloji yo'q. Buni ikki tarafdin tushunishimiz kerak. Bir tarafdin hozirgi kunda ham yangiliklarga, yangicha o'qitish tizimiga bo'lgan talablar va harakatlar o'laroq izohlasak, ikkinchi tarafdin jadid adabiyotini hozirgi kundagi zamonaviy texnologiyalar va metodlar bilan o'qitishni tushunamiz. Biz bu bilan darsning o'zlashtirilishini samarali qilishimiz mumkin. Jadidlarimizning ham asosiy maqsadi va kurashlari ham shuning uchun edi aslida. Yangicha ta'lim tizimi, xalqni va yosh avlodni savodxon va ziyoli qilish.

Xulosa qilib shularni aytishimiz mumkinki, jadid adabiyotini o'qitish metodikasi yosh avlodni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash, ma'rifatparvarlik an'analarini singdirish, mustaqil fikrlash va erkin tafakkur ko'nikmalarini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega ekani ta'kidlanadi. Bu jarayon orqali o'quvchilar jadid adabiyotining badiiy-estetik qiymatini anglabgina qolmay, balki ularning g'oyalari zamonaviy hayotimizdagi dolzarbligini ham teran his etadilar. Jadid adabiyotini o'qitish jarayoni nafaqat bilim berishga, balki tarbiyaviy vazifalarni ham bajarishga xizmat qiladi. Avloniy asarlarida milliy axloqiy qadriyatlar, Cho'lpon she'rlarida ozodlik va vatanparvarlik, Fitratning dramatik asarlarida esa siyosiy tafakkur va mas'uliyat g'oyalari o'quvchilarni tarbiyalashda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avloniy, A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: Ma'naviyat, 1992.

2. Behbudiy, M. Tanlangan asarlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1994.
3. Cho'lpon, A. Adabiyot nadur? Maqolalar va tanqidiy qarashlar. – Toshkent: Yozuvchi, 1991.
4. Fitrat, A. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma'naviyat, 2000.
5. Karimov, N. Jadidchilik harakati va jadid adabiyoti. – Toshkent: Fan, 2002.
6. Qodirova, M. O'zbek adabiyotini o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2010.
7. Qo'shjonov, M. O'zbek jadid adabiyoti tarixi. – Toshkent: Fan, 1970.

O'ZBEK ADABIYOTINI O'QITISHDA MULTIMEDIA VOSITALARINING O'RNI

Nargiza Bahodir qizi Ozodboyeva

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Achilova Emina

Annotatsiya: Mazkur maqolada adabiyot o'qitish metodikasi haqida tushuncha, badiiy adabiyotga bo'lgan munosabat, multimedia haqida ma'lumot o'zbek adabiyotini o'qitishda multimedia vositalarining o'rni, multimedaning ajralib turuvchi belgilari, multimedia vositalarining turlari, ulardan foydalanish usullari, multimedia vositalaridan foydalanish uchun qo'shimcha misollar keltirilgan. Maqola xulosasida multimedia vositalarining o'zbek adabiyotini o'qitishda muhimligi haqida so'z boradi. Shu bilan birga, multimedidan foydalanish samarali ekanligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Adabiyot o'qitish metodikasi, adabiy asarlar, multimedia, multimedia turlari, video, audio, ijtimoiy vositalar.

Abstract: This article provides an understanding of literature teaching methodology, attitude to fiction, information about multimedia, the role of multimedia tools in teaching Uzbek literature, distinctive features of multimedia, types of multimedia tools, methods of their use, additional examples for the use of multimedia tools are given. The conclusion of the article talks about the importance of multimedia tools in teaching Uzbek literature. At the same time, it is emphasized that the use of multimedia is effective.

Keywords: Literature teaching methodology, literary works, multimedia, multimedia types, video, audio, social media.

Аннотация: В этой статье дается понимание методики преподавания литературы, приводятся отношение к художественной литературе, информация о мультимедиа, роль мультимедийных средств в преподавании узбекской литературы, отличительные особенности мультимедиа, виды мультимедийных средств, методы их использования, дополнительные примеры использования мультимедийных средств. В заключении статьи говорится о важности мультимедийных средств в преподавании узбекской литературы. При этом подчеркивается эффективность использования мультимедиа.

Ключевые слова: Методика преподавания литературы, литературные произведения, мультимедиа, виды мультимедиа, видео, аудио, социальные сети.

Adabiyot o'qitish boshqa fanlarni o'qitishdan ancha keskin farq qiladi. Shunga ko'ra uni fan sifatida qaraydiganlar bir guruhni tashkil etsa, adabiyot o'qitishni san'at turi sifatida baholab, adabiyot o'qituvchisining ishini ham san'atkorona bir ish sifatida baholaydiganlar kam emas. Demak, ular adabiyot o'qitish metodikasini ham san'at bilan tenglashtiradi. Amaliyotchilik nuqtai nazaridan qaraydiganlar esa adabiyot o'qitish metodikasini darslarning o'tilishiga bevosita yordam beradigan, har bir darsning yaxshi va samarali bo'lishiga amaliy ko'mak bera oladigan soha deb bilishadi.

Adabiyot o'qitish metodikasi birinchi navbatda adabiyot o'qitishning, ya'ni adabiy ta'limning turli bosqichlarida xuddi boshqa predmentlar kabi o'sib kelayotgan avlod-o'quvchilarga mo'ljallangan. Ta'lim jarayonidagi barcha fanlarning asosiy maqsadi va mohiyati o'quvchilarda-o'sib kelayotgan yosh avlodda muayyan sohalarga oid bilimlarning asoslarini shakllantirish, shularning negizida ularning boy ma'naviy olamini yaratishdan iboratdir. Bu vazifani amalga oshirishda badiiy adabiyot bilan teng keladigan birorta sohta yo'q, deb ayta olamiz. Shunga qaramay, badiiy adabiyotga bo'lgan munosabatlarning ham nihoyatda xilma-xilligini, ularning orasida "bevosita naqd foyda" ni ko'zlab o'qish tamoyillarining ham mavjudligini e'tirof etishga to'g'ri keladi. Buni adabiyotshunos D. Quronov shunday ifodalagan: "Hozirgi kunda, taassufki, badiiy asarga noijodiy yondashish o'quvchi ommaning aksariyatiga xos bo'lib qolmoqda. Ko'pchiligimiz badiiy asarni ma'naviy-ruhiy imkoniyatlarimizni kengaytirish ehtiyoji bilan emas, ko'proq hordiq chiqarish niyati bilan o'qiydigan bo'lib qolyapmiz. Do'konlarimizda yaltiroq muqovali, oldi-qochdi gaplarga to'la kitoblar salmog'ining ortib borayotgani ham shundan dalolat beradi".

Bugungi kunda adabiy asarlarga bo'lgan munosabatni oshirish, yoshlar ongida badiiy adabiyotga qiziqishni uyg'otish uchun zamonaviy texnologiyalar va multimedia vositalari muhim ahamiyatga ega. Multimedia vositalari (multimedia – ko'pvositalilik) - bu insonga o'zi uchun tabiiy muxit, tovush, video, grafika, matnlar, animatsiya va boshqalardan foydalanib, kompyuter bilan muloqatda bo'lishga imkon beruvchi texnik va dasturiy vositalar majmuidir.

Multimedia - gurgirab rivojlanayotgan zamonaviy axborotlar texnologiyasidir. Uning ajralib turuvchi belgilariga quyi-dagilar kiradi: boshqalar), original (nutk, musika, videofilmlardan parchalar, telekadrlar, animatsiya va boshqalar) turlarini bir dasturiy maxsulotda integratsiyalaydi. Bunday integratsiya axborotni ro'yxatdan o'tkazish va aks ettirishning turli kurilmalari: mikrofon, audio-tizimlar, optik

kompaktdisklar, televizor, videomagnitafon, videokamera, elektron musiqiy asboblardan foydalanilgan holda kompyuter boshqaruvida bajariladi;

- muayyan vaqtdagi ish, o'z tabiatiga ko'ra statik bo'lgan matn va grafikadan farqi ravishda, audio va videosignallar faqat vaqtning ma'lum oralig'ida ko'rib chiqiladi. Video va audio axborotlarni kompyuterda qayta ishlash va aks ettirish uchun markaziy protsessor tez harakatchanligi, ma'lumotlarni o'zatish shinasining o'tkazish qobiliyati, operativ (tezkor) va video-xotira katta sig'imli tashqi xotira (ommaviy xotira), hajm va kompyuter kirish-chiqish kanallari bo'yicha almashuvi tezligini taxminan ikki baravar oshirilishi talab etiladi;

- "inson-kompyuter" interaktiv mulokotining yangi darajasi, bunda muloqot jarayonida foydalanuvchi ancha keng va har tomonlama axborotlarni oladiki, mazkur xolat ta'lim, ishlash yoki dam olish sharoitlarini yaxshilashga imkon beradi. Multimedia vositalari zamonaviy ta'lim jarayonida muhim ahamiyatga ega. O'zbek adabiyotini o'qitishda multimedia vositalarini qo'llash o'quvchilarning diqqatini jalb qilish, bilimlarini mustahkamlash va ijodiy fikrlashlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Multimedia vositalarining turlari:

- Video materiallar: Filmlar, hujjatli filmlar, dramatik sahnalar. O'quvchilar adabiy asarlarning sahnalari yoki mualliflarning hayoti haqida ko'rsatmalar olishadi.

- Audio materiallar: Audiokitoblar, maqolalar, intervyular. O'quvchilar asarlarni eshitish orqali tushuncha hosil qilishlari mumkin.

- Interaktiv ta'lim platformalari: Onlayn kurslar, video darslar, virtual sinflar. O'quvchilar o'z vaqtida va o'z talablariga mos ravishda ta'lim olishlari mumkin.

- Slayd prezentatsiyalari: O'quvchilar uchun tayyorlangan interaktiv slaydlar orqali mavzuni tushuntirish. Bu, vizual materiallar bilan birga o'qitishni osonlashtiradi.

Foydalanish usullari:

- Darsda integratsiya: O'quvchilarga adabiy asarlarni o'qitishda multimedia materiallarini qo'shish. Masalan, dars davomida video yoki audio materiallardan foydalanish.

- Baholash: O'quvchilar o'z bilimlarini multimedia vositalari yordamida baholash imkoniyatiga ega. Masalan, interaktiv viktorinalar yoki testlar o'tkazish.

- Ijodiy loyihalar: O'quvchilar multimedia vositalaridan foydalanib, o'z ijodiy ishlarini (masalan, video yoki audio hikoyalar) yaratadilar.

Foydalari:

- Qiziqishni oshirish: Multimedia vositalari darslarni qiziqarli va samarali qilishga yordam beradi.

- Bilim mustahkamlash: Vizual va eshitish orqali o'rganish yordamida o'quvchilar bilimlarini yaxshiroq mustahkamlashlari mumkin.

- Ijodiy faoliyatni rivojlantirish: O'quvchilar o'z ijodiy qobiliyatlarini namoyish etish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

- Tajriba o'rganish: O'quvchilar adabiyot mavzularini yanada chuqurroq va kengroq tushunishadi.

Misollar:

- O'zbekiston adabiyotidagi muhim asarlar: Ular haqida video-analizlar tayyorlash.

- Adabiy qahramonlar: Ularning rolini tushuntirish uchun interaktiv slaydlar yoki video materiallardan foydalanish.

- Darsda o'yinlar: Multimedia vositalaridan foydalanib, adabiy asarlarni o'rganish uchun o'yinlar tashkil etish.

Multimedia vositalaridan foydalanish bo'yicha qo'shimcha misollar quyidagilar:

Interaktiv prezentatsiyalar

- PowerPoint yoki Google slides: O'quvchilar adabiy asarlarni taqdim etish uchun interaktiv slaydlar tayyorlaydilar. Har bir slaydda rasmlar, videolar va audio materiallar qo'shish orqali mazmunni boyitish.

Video darslar va hujjatli filmlar

- YouTube: Adabiyot mavzulari bo'yicha video darslar yoki hujjatli filmlar ko'rsatish. Masalan, muallifning hayoti yoki asarining tarixi haqida ma'lumot beruvchi videolar.

Audiokitoblar

- O'quvchilar adabiy asarlarni audiokitob orqali tinglashlari mumkin. Bu, ayniqsa, ko'p vaqt sarflash imkoni bo'lmagan o'quvchilar uchun foydali.

Virtual sinflar va onlayn platformalar

- Zoom yoki Google meet: O'quvchilar bilan onlayn muhokamalar o'tkazish. O'qituvchi adabiy asarlarni muhokama qilish uchun multimedia materiallarini namoyish etadi.

Interaktiv viktorinalar

- Kahoot! yoki Quizlet: O'quvchilar o'qilgan asar bo'yicha onlayn viktorinalarda ishtirok etadilar. Bu, bilimlarni mustahkamlashga va qiziqarli formatda baholashga yordam beradi.

Bloglar va veb-saytlar

- O'quvchilar o'z fikrlarini va tahlillarini yozib, bloglar yoki veb-saytlarda joylashtiradilar. Bu, ijodiy yozuv ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Sahna ko'rinishlari

- O'quvchilar o'qilgan asar asosida sahna ko'rinishlarini yaratishadi. Bu jarayonda video yozib olish yoki jonli ifoda qilish.

Mobil ilovalar

- O'quvchilar adabiyot mavzularini o'rganish uchun mobil ilovalardan foydalanishlari mumkin. Masalan, adabiyot bo'yicha onlayn darslar va interaktiv materiallar.

. Raqamli kitoblar

- O'quvchilar elektron kitoblar yoki PDF formatidagi asarlarni o'qishlari mumkin. Bu, ularning o'qish jarayonini yanada qulaylashtiradi.

Ijtimoiy tarmoqlarda muloqot

- O'quvchilar ijtimoiy tarmoqlarda (masalan, Facebook yoki Instagram) adabiy asarlar haqida muhokama qilishadi. Ular maqolalar, rasm va video materiallar bilan o'rtoqlashishlari mumkin. Xulosa qilib aytganda multimedia vositalari O'zbek adabiyotini o'qitishda ta'lim jarayonini boyitadi, o'quvchilarning qiziqishini oshiradi va ularni faol ishtirok etishga undaydi. Zamonaviy texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchilarni adabiy asarlarni tushunishga va o'rganishga ko'proq jalb etish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. G'ulomov A., Qodirov M., Ernazarova M., va boshq. Ona tili o'qitish metodikasi.-T.: "Fan va texnologiya", 2012, 380 bet.

2. D.N. Yuldasheva. "O'zbek tilini o'qitish metodikasi".-Buxoro: Sadridin Salim Buxoriy" Durdona nashriyoti, 2021.-421 b.

3. <https://zenodo.org>

4. <https://hujjat24.uz>

ADABIYOT DARSLARIDA INTEGRATSIYA**Reimboyeva Dinora Qudratovna**

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabasi

dinarareimboyeva72@gmail.com**Ilmiy rahbar: Achilova Emina**

Annotatsiya. Mazkur maqolada adabiyot darslarida integratsiyaning nazariy va amaliy asoslari yoritiladi. Integratsiya – ta'lim jarayonida turli fanlar o'rtasidagi bog'liqlikni ta'minlash, bilimlarni yaxlit holda o'quvchiga yetkazish jarayoni sifatida talqin qilinadi. Adabiyot fani boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan bevosita aloqador bo'lgani uchun integratsiya mazkur sohada o'quvchilarning estetik didi, ma'naviy dunyosi va tafakkurini kengaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: adabiyot, integratsiya, fanlar bog'liqligi, bilim, tarix, san'at.

Abstract. This article discusses the theoretical and practical foundations of integration in literature lessons. Integration is interpreted as the process of ensuring the connection between different disciplines in the educational process and conveying knowledge to the student in a holistic manner. Since literature is directly related to other social and humanitarian disciplines, integration plays an important role in expanding the aesthetic taste, spiritual world and thinking of students in this field.

Keywords: literature, integration, connection of disciplines, knowledge, history, art.

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические и практические основы интеграции на уроках литературы. Интеграция рассматривается как процесс обеспечения связи между различными дисциплинами в образовательном процессе и целостного донесения знаний до учащихся. Поскольку литература непосредственно связана с другими социально-гуманитарными дисциплинами, интеграция играет важную роль в развитии эстетического вкуса, духовного мира и мышления учащихся в этой области.

Ключевые слова: литература, интеграция, связь дисциплин, знания, история, искусство.

Hozirgi davrda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar o'quvchilarning bilim olish jarayonini zamon talablari bilan uyg'unlashtirish, ularning mustaqil fikrlashini rivojlantirish va keng dunyoqarashga ega shaxs sifatida tarbiyalashga

qaratilgan. Shu jihatdan ta'limda integratsiyalashgan yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi. Integratsiya tushunchasi o'z mohiyatiga ko'ra turli fanlar, yo'nalishlar yoki g'oyalar o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlash, ta'lim jarayonini yaxlit ko'rinishda tashkil etish demakdir. Adabiyot fani insoniyat madaniyatining eng yuksak qadriyatlarini mujassamlashtirgan bo'lib, u boshqa ko'plab fanlar bilan bevosita aloqadorlikda rivojlanadi. Chunki adabiyot – bu hayotning badiiy in'ikosi, unda tarixiy voqealar, ijtimoiy muammolar, inson ruhiyati, falsafiy qarashlar va san'atga xos go'zallik uyg'unlashgan holda aks etadi. Shu boisdan adabiyot darslarini integratsiya asosida o'qitish nafaqat bilim berish, balki o'quvchilarda ma'naviy-estetik didni shakllantirish, mustaqil va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Adabiyot fani ta'lim tizimida alohida o'rin egallaydi. Chunki u nafaqat o'quvchilarga bilim beradi, balki ularni insoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalaydi, go'zallikni anglashga va mustaqil fikrlashga o'rgatadi. Shu boisdan adabiyot darslarida integratsiya jarayonini samarali tashkil etish zamonaviy metodikaning muhim vazifalaridan biridir. Adabiyot fani asosan badiiy asarlardan tashkil topadi. Badiiy asarlar esa inson hayoti va uning turli jabhalari demakdir. Shuning uchun ham adabiyot fani juda ko'plab fanlar va sohalar bilan integratsiyalashadi. Masalan, badiiy adabiyot ko'pincha tarixiy voqealar va davrlar bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Asarlarda xalqning turmushi, siyosiy voqealar, ijtimoiy muammolar aks etgani sababli ularni tarixiy bilimlarsiz to'liq anglash qiyin. Shuning uchun ham yozuvchi adiblarimiz tarixni mukammal o'rgangan bo'ladi. Qanday asar yozilishidan qat'iy nazar biz albatta, tarixga murojaat qilamiz. Tarix esa hech qachon o'zgarmaydi. Biz mumtoz adabiyotni o'qiganimizda ham, jadid adabiyotini o'qiganimizda ham, hattoki, zamonaviy adabiyotlarni o'qiganimizda ham tarix bilan bog'liqlikni ko'ramiz. Adabiyot bog'liq bo'lgan yan bir yo'nalish bu san'atdir. Adabiyot va san'at o'zaro uzviy bog'liq hisoblanadi. Masalan bitta asarni olaylik, G'afur G'ulomning "Shum bola" asari. Bu asarni biz kitob shaklida o'qiymiz, bu adabiyot. Endi uni sahna ko'rinishi yoki kinofilm shaklida tomosha qilsak endi bu san'atdir. Bu ham adabiyotning san'at ko'rinishida xalqning ko'ngliga kirib borishidir. Bundan tashqari bitta she'r yoki hikoyaning suratini chizish ham san'at hisoblanadi. Shu tarzda adabiyot va san'at birligidan foydalanib dars o'tilishi o'quvchining qiziqishini, obrazli fikrlashini yanayam orttiradi. Adabiyot psixologiya bilan ham integratsiyalashadi.

Adabiy qahramonlar – inson ruhiyatining badiiy timsollari. Shuning uchun ularning ichki dunyosini tahlil qilishda psixologiya fanidan foydalanish samarali natija beradi. Masalan, Cho'lponning "Kecha va kunduz" asaridagi Zebi obrazi orqali

o'quvchilar ayol psixologiyasi, erkinlik istagi va jamiyat bosimi haqida o'ylashadi. Shuningdek, adabiyot darslarida qahramonlarning xatti-harakatlarini psixologik nuqtayi nazardan sharhlash o'quvchilarda hayotiy kuzatuvchanlik va inson ruhiyatini anglash ko'nikmalarini shakllantiradi. Biz badiiy asarlarni o'qiyotganimizda qahramonlar bilan birga yashaymiz. Ularning qayg'ulariga va xursandchiliklariga sherik bo'lamiz. Ichki kechinmalarini his qilamiz. Bu esa bevosita bizning ham ruhiyatimizga o'z ta'sirini o'tkazadi. Adabiy asarlar ko'plab falsafiy masalalarni ko'taradi. Masalan, Erkin Vohidovning falsafiy she'rlari, Oybekning "Navoiy" romani inson hayoti, borliq, ezgulik va yovuzlik kabi falsafiy muammolarni o'rta qo'yadi. Bu kabi asarlarni o'rganishda falsafiy tushunchalar bilan bog'lash, o'quvchilarni mustaqil fikrlashga undaydi, hayotiy savollarga javob izlashga yo'naltiradi. Badiiy asarlar tili o'ziga xos bo'lib, undagi so'z tanlovi, san'at vositalari, uslubiy xususiyatlarni anglash o'quvchilarning nutq madaniyatini rivojlantiradi. Bu esa eng muhim integratsiya adabiyot va tilshunoslik integratsiyasiga misol bo'ladi. Biz adabiyotda ham, tilshunoslikda ham ilmiy ishlar olib borganimizda yoki yangi bilimlar o'rganayotganimizda, asarlarni tahlil qilayotganimizda albatta bu integratsiyaga murojaat qilamiz. Masalan, g'azallardagi arxaik so'zlarni lug'aviy tahlil qilish, zamonaviy adiblarda qo'llanilgan metafora, epitet va tashbehlarni izohlash orqali o'quvchilar til boyligini kengaytiradi. Shu tariqa adabiyot darslarida tilshunoslik bilan integratsiya o'quvchilarning badiiy matnni to'g'ri idrok etishiga xizmat qiladi. Integratsiyaning yana bir muhim yo'nalishi – o'quvchilarning hayotiy ko'nikmalarini shakllantirishdir. Masalan, asardagi qahramonlar o'rtasidagi ziddiyatlarni muhokama qilish orqali o'quvchilar konfliktologiya, muammoli vaziyatdan chiqish, muloqot olib borish kabi ko'nikmalarga ega bo'ladilar. Badiiy matn asosida esse, munozara, ijodiy topshiriqlarni bajarish esa ularning mustaqil va kreativ fikrlash salohiyatini rivojlantiradi.

Adabiyot darslarida integratsiya zamonaviy ta'lim metodikasining eng muhim va dolzarb yo'nalishlaridan biridir. Adabiyot o'z mohiyatiga ko'ra ko'p qirrali bo'lib, u tarix, san'at, falsafa, psixologiya va tilshunoslik bilan uzviy bog'liq holda rivojlangan. Shu sababli adabiy ta'limni integratsion yondashuv asosida tashkil etish, o'quvchilarni faqat bilim olish jarayoniga emas, balki ularni mustaqil tafakkur, estetik zavq, ma'naviy yuksalishga yo'naltiradi.

Xulosa qilib aytganda, adabiyot darslarida integratsiya — ta'limning samaradorligini oshirish, o'quvchilarda fanlararo bog'liqlikni chuqur anglash, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashning eng muhim vositasidir. Shuning uchun adabiy ta'limni tashkil etishda integratsion yondashuvga

e'tiborni kuchaytirish, uni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish bugungi kunda o'qituvchi oldida turgan asosiy vazifalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayeva Q., Xolmatova D. Adabiyot o'qitish metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
2. Yo'ldoshev Q., Shodmonov E. Pedagogika asoslari. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2017.
3. Rasulov I. Ta'limda integratsiya: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Ma'naviyat, 2020.
4. G'afforova D. Adabiy ta'limda zamonaviy texnologiyalar. – Samarqand: Zarafshon, 2018.
5. Hasanboyeva O. Adabiyot o'qitish metodikasida interfaol yondashuvlar. – Toshkent: O'qituvchi, 2021.
6. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.

ADABIY TA'LIMDA MUSTAQIL FIKRLASHNING AHAMIYATI (HELLADOS ASARI)

Temirova Sabina Baxtiyor qizi

Chirchiq Davlat pedagogika universiteti talabasi

Ilmiy Rahbar: Achilova Emina Saddullayevna

Annotatsiya; Mazkur maqolada adabiy ta'lim jarayonida o'quvchilarda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishning ahamiyati haqida so'z yuritiladi. Ayniqsa, Hellados asari misolida talabalarda mustaqil tahlil qilish, xulosalar chiqarish va ijodiy tafakkurni rivojlantirish imkoniyatlari ochib beriladi. Maqola adabiyot o'qitish metodikasida zamonaviy yondashuvlar asosida tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: adabiy ta'lim, mustaqil fikrlash, Hellados asari, metodika, ijodiy tafakkur.

Annotation: This article discusses the importance of developing independent thinking skills in students during the process of literary education. Special attention is given to the analysis of Hellados's work, highlighting opportunities for students to practice independent analysis, draw conclusions, and develop creative thinking. The study emphasizes modern approaches in the methodology of teaching literature.

Keywords: literary education, independent thinking, Hellados's work, methodology, creative thinking.

Аннотация: В статье рассматривается значение формирования у учащихся навыков самостоятельного мышления в процессе литературного образования. Особое внимание уделяется произведению Хелладоса, на примере которого раскрываются возможности развития у студентов аналитических умений, умения делать выводы и творческого мышления. Исследование анализируется с точки зрения современных подходов в методике преподавания литературы.

Ключевые слова: литературное образование, самостоятельное мышление, произведение Хелладоса, методика, творческое мышление.

1. Adabiy ta'limda mustaqil fikrlash tushunchasi va uning nazariy asoslari

Adabiy ta'lim — bu nafaqat badiiy asarlarni o'rganish, balki o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, xulosalar chiqarishga, badiiy matnga tanqidiy yondashishga o'rgatish jarayonidir. Bugungi globallashuv davrida yoshlarning mustaqil va erkin tafakkur qila olishi, o'z fikrini asoslab bera bilishi muhim kompetensiya sifatida qaralmoqda. Shunday ekan, adabiyot darslarida talabalarning mustaqil fikrlash

qobiliyatini shakllantirish metodikasini ilmiy asosda o'rganish zarurdir. Adabiy ta'limda mustaqil fikrlash — o'quvchi yoki talabaning asarni o'qib, o'z mulohazalarini shakllantirishi, yozuvchi g'oyalarini tahlil qila olishi va shaxsiy xulosaga kelish qobiliyatidir. Bu jarayon o'quvchining ijodiy tafakkurini rivojlantiradi va ularni erkin fikrli shaxs sifatida kamol toptiradi. Mustaqil fikrlash adabiy ta'limda shunchaki bilim egallash emas, balki bilimni o'zlashtirish jarayonida yangi g'oyalar yaratish, o'z pozitsiyasini shakllantirishni anglatadi. Shu nuqtai nazardan, adabiy ta'limning asosiy vazifasi — o'quvchiga tayyor fikrni singdirish emas, balki ularni mustaqil izlanish va o'z nuqtai nazarini asoslab bera olishga o'rgatishdir. Zamonaviy didaktik yondashuvlarda bu jarayon “konstruksionistik yondashuv” deb ham ataladi.

2. Hellados asari tahlili orqali mustaqil fikrlashni rivojlantirish imkoniyatlari

Hellados asari o'zining g'oya va mazmuni jihatidan o'quvchilarni chuqur mulohazaga chorlaydi. Undagi qahramonlar, ularning taqdiri va ijtimoiy munosabatlari kitobxonni o'z-o'zidan savollar berishga undaydi. Masalan, asarda keltirilgan voqealarning sabablari va oqibatlarini tahlil qilish orqali talabalarda sabab–natija bog'lanishini tushunish, mustaqil xulosa chiqarish qobiliyati shakllanadi. Shu jihatdan Hellados asari mustaqil fikrlashni o'stirish uchun qulay metodik material hisoblanadi. Hellados asari o'quvchilarni qahramonlarning ruhiy kechinmalari, hayotiy tanlovlari va ijtimoiy muhit bilan yuzlashishga majbur qiladi. O'quvchilar asar tahlili jarayonida o'zini qahramonlar o'rniga qo'yib ko'radi va “men bu vaziyatda qanday yo'l tutgan bo'lardim?” degan savolni o'ziga beradi. Bu esa ularni hayotiy voqealarni o'z qarashlari asosida baholashga, to'g'ri yoki noto'g'ri qarorlarni anglashga o'rgatadi. Shu tarzda badiiy matn hayotiy tajribaning o'quvchi ongida qayta yaratilishiga xizmat qiladi.

3. Mustaqil fikrlashni shakllantirishda adabiyot o'qitish metodikasining o'rni

Adabiyot o'qitish metodikasida interfaol usullarni qo'llash, guruhli tahlillar, bahs-munozaralar tashkil etish o'quvchilarda faollik uyg'otadi. Masalan, "Savol-javob", "Munozara", "Rol o'ynash" kabi metodlar orqali talaba matnga boshqacha yondashadi, muammoni mustaqil hal qilishga intiladi. Bu esa ularning mantiqiy fikrlashini, nutq madaniyatini va ijodiy izlanish qobiliyatini rivojlantiradi. Adabiyot darslarida faqat matnni o'qib berish emas, balki "tahliliy savollar", "matnga ijodiy yondashuv" usullaridan foydalanish samarali natija beradi. Masalan, o'quvchilarga "agar asarning yakunini o'zgartirishingiz mumkin bo'lsa, qanday tugatgan bo'lardingiz?" kabi topshiriqlar berish ularning ijodkorligini oshiradi. Bundan tashqari, komparativ yondashuv — Hellados asarini boshqa adabiy namunalari bilan taqqoslash orqali umumiy va farqli jihatlarni aniqlash ham mustaqil fikrlashni rivojlantiradi.

4. Mustaqil fikrlashning adabiy ta'limdagi ahamiyati va umumiy xulosalar

Xulosa qilib aytganda, adabiy ta'limda mustaqil fikrlashni shakllantirish nafaqat o'quvchining bilim darajasini oshiradi, balki uni ijtimoiy hayotga tayyorlaydi. Hellados asari misolida ko'rganimizdek, badiiy asarlar o'quvchida mustaqil qarash, baholash, mulohaza qilish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Mustaqil fikrlovchi yoshlar esa jamiyatning intellektual salohiyatini oshiruvchi muhim kuch hisoblanadi. Adabiy ta'limda mustaqil fikrlashning ahamiyati shundaki, u o'quvchiga hayotiy muammolarni mustaqil tahlil qilish va ularni hal etishda ijodiy yondashuvni qo'llash imkonini beradi. Mustaqil fikrlovchi shaxs jamiyatda faqat bilimdon emas, balki tashabbuskor, yangilikka intiluvchi va ijtimoiy mas'uliyatli inson sifatida shakllanadi. Shu bois, adabiy ta'lim jarayonida o'quvchilarda mustaqil fikrni uyg'otish va uni amaliyotga tadbiq eta olishga o'rgatish eng muhim vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonova, X. Adabiyot o'qitish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2015.
2. Jo'rayev, A. Pedagogik texnologiyalar va adabiy ta'lim. – Toshkent: Universitet, 2012.
3. Hellados. Asarlar to'plami. – Toshkent: Adabiyot nashriyoti, 2008.
4. Karimov, G'. Adabiy ta'limda metodik yondashuvlar. – Toshkent: O'qituvchi, 2006.
5. Zunnunov, A. Adabiyot va mustaqil fikrlash. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010.

ADABIYOT DARSLARIDA INTERFAOL METODLARNING SAMARADORLIGI

Toshtemirova Gulyuz Shaxobiddin qizi

CHDPU O'zbek tili adabiyoti ta'lim yo'nalishi

3-bosqich talabasi

gulyuz9905@gmail.com

Anotatsiya: Mazkur maqolada adabiyot darslarida interfaol metodlardan foydalanishning nazariy asoslari, ularning o'quvchilar tafakkurini rivojlantirishdagi, mustaqil fikrlash va tahliliy ko'nikmalarni shakllantirishdagi o'rni yoritiladi. "Aqliy hujum", "Klaster", "Venn diagrammasi", "Insert", "Bahs-munozara" kabi metodlarning samaradorligi misollar orqali ochib berilgan. Shuningdek, interfaol metodlarning adabiy ta'lim jarayonidagi afzalliklari va metodik tavsiyalari keltirilgan.

Kalit so'zlar: adabiyot darsi, interfaol metod, badiiy tahlil, ijodiy tafakkur, mustaqil fikrlash.

Abstract: This article discusses the theoretical foundations of using interactive methods in literature classes, emphasizing their role in developing students' analytical thinking, independent judgment, and creative skills. The effectiveness of methods such as "Brainstorming", "Cluster", "Venn Diagram", "Insert", and "Debate" is explained through practical examples. The advantages of interactive methods in teaching literature and methodological recommendations are also provided.

Keywords: literature class, interactive method, literary analysis, creative thinking, independent judgment.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические основы применения интерактивных методов на уроках литературы, их роль в развитии аналитического мышления учащихся, формировании умений самостоятельного анализа и творческого подхода. На примерах раскрыта эффективность таких методов, как «Мозговой штурм», «Кластер», «Диаграмма Венна», «Инсерт», «Дискуссия». Также приведены преимущества интерактивных методов в литературном образовании и даны методические рекомендации.

Ключавые слова: урок литературы, интерактивный метод, литературный анализ, творческое мышление, самостоятельное суждение.

Bugungi kunda ta'lim jarayonini samarali tashkil etish va o'quvchilarni faol o'quv-bilish jarayoniga jalb qilish zamonaviy pedagogikaning eng muhim talabi

hisoblanadi. Xususan, adabiyot fani bo'yicha darslarda interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning nafaqat asarni o'qish va yod olish, balki uni tahlil qilish, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mamlakatimizda ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar, jumladan, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, Davlat ta'lim standartlari (DTS) hamda Prezident qarorlarida o'qitishning zamonaviy shakl va metodlariga alohida e'tibor qaratilgan. Adabiyot darslari esa o'quvchilar qalbini tarbiyalash, estetik didini shakllantirish, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashning asosiy manbai sanaladi.

Maqolaning maqsadi – adabiyot darslarida interfaol metodlardan foydalanishning samaradorligini tahlil qilish, amaliy misollar orqali ularning afzalliklarini ko'rsatib berish va metodik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Interfaol metodlarning ta'rifi va nazariy asoslari Interfaol metodlar – bu o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida ikki tomonlama muloqotni tashkil etuvchi, o'quvchilarni dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiruvchi metodlardir. Ular o'quvchilarning bilimlarni tayyor shaklda emas, balki mustaqil izlanish va o'z fikrini ifoda etish jarayonida egallashiga xizmat qiladi. Adabiyot fanida interfaol metodlardan foydalanish, avvalo, o'quvchilarning asar mazmunini chuqurroq anglash, obrazlarni tahlil qilish, muallif g'oyasini aniqlash va asar mohiyatini shaxsiy hayotiy tajribasi bilan bog'lash imkonini beradi. Adabiyot darsida interfaol metodlarning qo'llanishi Adabiyot darsida qo'llanadigan interfaol metodlar turlicha bo'lishi mumkin. Masalan: "Aqliy hujum" – o'quvchilarni erkin fikrlashga undaydi, ular tezkorlik bilan o'z fikrlarini aytadilar va umumiy xulosa chiqariladi. Masalan, "Sariq devni minib" asarida asosiy g'oya nima? degan savol asosida o'quvchilar turli javoblar beradi. "Klaster" – asar qahramonlari, voqealar rivoji yoki muallif g'oyasini tizimli ravishda tasvirlash imkonini beradi. "Venn diagrammasi" – qahramonlarni qiyosiy tahlil qilishda qo'llanadi. Masalan, bosh qahramon va yordamchi qahramonlarning umumiy va farqli jihatlari aniqlanadi. "Insert" – matn ustida ishlashda, o'quvchilar belgilash orqali yangi, tushunarsiz, qiziqarli ma'lumotlarni ajratib boradilar. "Bahs-munozara" – adabiy obraz yoki muallif g'oyasi yuzasidan o'quvchilar o'z pozitsiyasini himoya qiladi. Bu metod o'quvchilarning nutq madaniyati va fikrni dalillash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Interfaol metodlarning afzalliklari; O'quvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantiradi. Analitik va mantiqiy tafakkurni rivojlantiradi. Darslarni jonli va qiziqarli qiladi. O'quvchilar o'rtasida hamkorlik va jamoada ishlash ko'nikmasini mustahkamlaydi. Ijodiy yondashuvni rivojlantiradi. Adabiyot darslarida interfaol metodlardan samarali foydalanish uchun o'qituvchi: Dars mavzusi va maqsadiga mos metodni tanlashi kerak; O'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olishi

lozim;Metodlarni bir-biri bilan uyg'unlashtirgan holda qo'llashi zarur;Har bir metod yakunida umumiy xulosa chiqarilishi shart.

Xulosa qilib aytganda, adabiyot darslarida interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning nafaqat bilim olish, balki asarni chuqur tahlil qilish, o'z fikrini asosli bayon etish va ijodiy yondashuvini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Zamonaviy pedagogik jarayon o'qituvchidan interfaol metodlarni puxta bilishni, ularni ijodiy tarzda qo'llashni va o'quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda tashkil etishni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Davlat ta'lim standartlari haqidagi qarorlari.
3. Yo'ldoshev Q. Pedagogika asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
4. Karimov N. Adabiyot o'qitish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2020.
5. Sayidahmedov N. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA XALQ KUY VA QO'SHIQLARINING TARBIYAVIY AHAMIYATI

Usmonova Qumrinso Saydaliyevna
 Chirchiq davlat pedagogika universiteti
 “Boshlang'ich ta'lim metodikasi”
 kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada, xalq kuy va qo'shiqlar vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishga oid ilg'or tajribalar va ularning tahlili haqida fikr va mulohazalar yuritiladi.

Kalit so'zlar: Kuy, qo'shiq, ma'suliyat, alla, an'ana, mehr, madaniy meros, voris, e'tibor, etiqod

Kelajagimiz egalari bo'lgan yosh avlodning ta'lim-tarbiyasida ota-onalar, mahallako'y, shuningdek mutassadi tashkilot va idoralar birdek ma'suldirlar. Oliy majlis qonunchilik palatasida bu borada qator me'yoriy hujjatlar qabul qilinib, qator loyihalar tasdiqlanmoqda. O'zining boy madaniy merosi, jozibali kuylari va mazmunli so'zlari bilan xalq qo'shiqlari uzoq vaqtdan beri ta'limdagi salohiyati bilan tan olingan. Ular madaniy qadriyatlarni, tarixiy rivoyatlarni va ijtimoiy me'yorlarni etkazish uchun kanal bo'lib xizmat qiladi. Madaniy ahamiyatidan tashqari, xalq qo'shiqlari yosh ongda ijodkorlikni rag'batlantirish vositasi sifatida tobora ko'proq o'rganilmoqda. O'zbek xalqining qon-qoniga singib ketgan azaliy ezgu fazilatlardan biri – bolajonlikdir. Shoir aytganidek “Dunyoda bolam deb yashaydi- o'zbek”. Shu bois mamlakatimizda har yili “Birinci iyun – Xalqaro bolalarni himoya qilish kuni” sifatida keng nishonlanib kelinadi. Shunday ekan yurtimizda o'sib ulg'ayayotgan yosh avlod hech kimdan kam bo'lmay voyaga yetishi va kamol topishi yo'lida barcha shart-sharoitlar yaratilib ularni ta'lim–tarbiyasini yanada yaxshilashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Maqsad o'sib kelayotga kelajak avlod tinch va osuda hayotda, sog'lom turmush tarzida yashab, unitilib ketayotgan milliy xalq qo'shiqlarini va raqs, kuylarini zamonaviy kuy-qo'shiqlar bilan chalkashtirib yubormay, zamonaviy oxanglar bilan badiylashtirib ajdodlarga yetkazish. Ma'lumki bola tarbiyasi ona qornidayoq boshlanadi. Darhaqiqat, o'zbek millatining chiroyli urf-odatları va an'analari ko'p. Shulardan biri momolar, buvilar chaqaloq yetti kunlik bo'lganda “Beshikka solish” marosimini o'tkazadilar. Beshik ustidan sochalosh ya'ni (shirinliklar, yong'oqlar) sochilib, chaqaloqni onasini beshikni tebratib alla aytishga undaydilar. Ona shu kundan boshlab o'z bolasiga butun mehrini berib alla ayta boshlaydi. Allada mehr bor, sirli bir

sehr bor. Alla eshitgan har qanday bola qulog'iga yoqimli ohang bilan birga shirin tuyg'ular, yuraklarni sel qilib xis-hayajonni uyg'otuvchidir. Dunyodagi jamiki ayol borki, alla aytishni orzu qiladi. Onalik baxtiga erishgan o'zbek ayolining allasi esa, qo'shiqlar ichida eng yoqimli va eng chiroylisidir.

Alla aytay jonim bolam,

Uxlab qolgin alla-yo.

Shirin allam tinglab,

asta Orom olgin alla-yo.

Ha, alla ohangi bilan o'sib ulg'aygan bola tarbiyasi, yumshoq ko'ngilli, vatanparvar, do'stiga sadoqatli, yoru-brodariga yordamini ayamaydigan, haqiqiy mard inson bo'lib ulg'ayadi degan gaplarni ham aynan onalarimiz aytishgan. Xo'sh shunday ekan, yomon hulqli, tarbiyasi og'ir, jamiyatga foydasidan ko'p zarari tegadigan yoshlarni kim voyaga yetkazgan. Axir ularni ham ona dunyoga keltirgan-ku yoki ularning qulog'iga alla kirmaganmi? Gar birgina alla qo'shig'ini bola tarbiyasida shunchalik ta'siri bor ekan, nega bunga jiddiyroq ahamiyat bermiymiz? Yoki hozirgi yosh, zamonaviy, o'qimishli onalarimiz alla aytishni or bilishadimi? Hozir zamonamiz tinch, yurtimiz obod. "Bizdan ozod va obod Vatan qolsin" shiori ostida barcha ezgu ishlar kelajak avlodga qaratilmoqda. Shunday ekan bolalar uchun yaratilayotgan jamiki narsalar qanchalik qulay va foydali bo'lmasin ona allasi bilan o'rnini almashtirib bo'lmaydi. "Inson tanasiga kuy bilan –jon ato etilgan" degan gapning zamiriga nazar tashlaydigan bo'lsak, inson tirik ekan uning tarbiyasida musiqa ham tarbiya o'chog'i sifatida ta'sir etishini inkor etib bo'lmaydi. Umumta'lim maktabiga borgan bolalar estetika fanlari qatorida musiqa fanini o'rgana boshlaydilar. Musiqa va ashula dars soatlari esa yillik o'quv reja bo'ycha haftasiga atigi bir soatdan to'g'ri keladi. Eng achinarli tomoni shundaki, bola o'sish yoshida o'ziga zarur va qiziqishi kuchli bo'lgan fanni bir haftada bir marta o'zlashtiradi, musiqa o'qituvchisi esa bolalar uchun milliy kuy qo'shiqlarni chuqurroq singdirishga kam vaqt ajratadi. Chunki o'quv rejada berilgan mavzuni o'tishga majbur. Bir haftada o'qituvchi qanchalik kuchli va zarur bilimni bermasin kelgusi haftadagi musiqa darsigacha bolada ancha sog'inish va zerikish hosil bo'ladi.. Natijada milliy kuy qo'shiqlardan ko'ra, hoxlagan zamonaviy kuy – qo'shiqlarni eshitishga majbur bo'ladi, milliy kuy-qo'shiqlarga bo'lgan e'tibor susayadi. Azal-azaldan ma'lumki bolalarimiz va momolarimiz xalq qo'shiqlari yordamida milliy o'yinlar o'tkazishgan. Bulardan "Beshqarsak", "Boychechak", "Berkinmachoq", "Oqterakmi-ko'k terak", "Yomg'ir-yog'aloq" va hokazo qo'shiqlar aytish bilan birga milliy harakatli o'yinlarni ham bajarganlar. Bunday o'yinlar bola tarbiyasida muhim ahamiyatga ega bo'lib, bolalar bog'chasidanoq e'tibor berilishi

zarur. Har bir bog'cha tarbiyachisi guruh bolalari bilan ishlashda albatta musiqa mutaxassisi bilan kelishgan holda har xil harakatli o'yinlar, milliy ruhdagi kuy qo'shiqlardan keng foydalanishi kerak. Umumta'lim maktablarida esa gar musiqa soatlari kam ekan, darsdan tashqari musiqa to'garaklariga alohida ahamiyat berib, ish faoliyatni kuchaytirish zarur. Poytaxtimizdagi umumta'lim maktablarida, darsdan tashqari to'garaklarda, musiqa va san'at maktablarida, musiqaga ixtisoslashgan maktablarda musiqaga bo'lgan e'tibor arzigulik darajada. Buni televideniya orqali berib borilayotgan ko'rsatuvlarda va radio orqali berilayotgan eshittirishlardan ham bilsa bo'ladi. Musiqashunoslik, etnomusiqashunoslikning dolzarb muammolari va yechimlari kelajagimiz poydevori bo'lgan farzandlarimiz milliy merosimiz bo'lgan "Shashmaqom"ni, unda jamlangan kuy-qo'shiqlarni, ajdodlardan meros o'tib kelayotgan xalq qo'shiqlari-yu, laparlarni eshitishdan mahrum bo'lib, o'zligimizni, qolaversa milliy kuy –qo'shiqlarimizni eshitishga ojizlik qilib qolmaydilar? Xulosa sifatida aytish joizki, bo'lajak onalarimizga shuni aytmoqchimizki bolaga tarbiya berishni tug'ilganda emas, ona qornidayoq boshlash zarur. Chunki homiladorlik vaqtida ko'proq milliy ruhdagi kuy-qo'shiqlarni tinglasalar, bir kunda hech bo'lmaganda bitta o'zbek milliy mumtoz kuylaridan eshitsalar, asab tizimini mustaxkamlash bilan birga salomatliklari uchun va tug'ilajak farzandlarining sog'lom dunyoga kelishining aniq kafolatidir. Bola tarbiyasida milliy kuy –qo'shiqlarga bo'lgan e'tiborni vaqtida yo'lga qo'ymas ekanmiz, farzandlarimizga berayotgan tarbiyamiz ma'lum ma'noda besamara bo'lishi muqarrar. Zero, ajdodlarimizdan qolgan boy madaniy merosni asrab-avaylab, o'z xolicha avlodlarga yetkazish bola tarbiyasida odob-ahloqiga bo'lgan e'tibor va mas'uliyatni yanada oshiradi. boshlang'ich sinf darslarini yangi pedagogik texnologiyalar orqali tashkil etish o'quvchilar, o'qituvchilar va ota-onalar uchun juda ko'p qulayliklar yaratadi. Qiyinchiliklarga qaramay, strategik rejalashtirish, o'qituvchilarni tayyorlash va tenglik va raqamli savodxonlikka e'tibor qaratish bilan bu texnologiyalar boshlang'ich ta'limda inqilob qilishi mumkin. Hamkorlik va inklyuziv ta'lim muhitini qo'llab-quvvatlash orqali maktablar yosh o'quvchilarni raqamli asrga tayyorlashi, ularni kelajak muammolarini hal qilish uchun zarur ko'nikma va bilimlar bilan jihozlashi mumkin. Xalq kuy va qo'shiqlarining tarbiyaviy ahamiyati bolalarning milliy g'ururini shakllantirish, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni singdirish, til boyligini oshirish, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, hamda musiqa madaniyatini o'stirishda sezilarli rol o'ynaydi. Ular bolalarga ajdodlar merosi bilan tanishtiradi, vatanparvarlikni tarbiyalaydi va estetik didini o'stirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Usmonova Qumrinsa Saidaliyevna. Use of Foreign Experiences and World Pedagogy in Elementary Education Teaching // Diversity Research: Journal of Analysis and Trends. – 2023. – №8. – P. 27–29.
2. Usmonova Qumrinsa Saidaliyevna. Fundamentals and System of Preparing Primary Class Students for Next Types of Education // Web of Teachers: Inderscience Research. – 2023. – Vol. 12, №8. – P. 71–73.
3. Usmanova Kumriniso Saidaliyevna. Factors affecting the increase of skills and interest in learning among elementary school students and providing solution // Web of Science. Brazilian Journal of Education, Technology and Society (BRAJETS). – 2025. – Vol. 18, №se1. – P. 159–169.
4. Usmanova Kumriniso Saidaliyevna. Method of determining musical ability of primary class students // American Journal of Education and Learning. – 2025. – P. 804–808.
5. Усмонова К.С. Эффективность совершенствования методов развития музыкального восприятия у учащихся начальной школы // Вестник науки и образования. – 2025. – №3 (158), ч. 1. – С. 49–51.
6. Usmonova Qumrinsa Saidaliyevna. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining musiqiy layoqatini trening vositasida aniqlash // Tadbirkorlik va pedagogika ilmiy-uslubiy jurnal. – 2025. – №2. – B. 206–211.
7. Usmonova Qumrinsa Saidaliyevna. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining musiqiy ongini shakllantirishni tarbiyaviy ahamiyati // Ta'lim jarayoni subyektlarida inklyuziv madaniyatni rivojlantirishga oid xalqaro tajribalar: muammolar va yechimlar mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Toshkent, 2025. – 26 mart. – B. 336–338.
8. Usmonova Qumrinsa Saidaliyevna. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining musiqa ijrochiligi asosida musiqiy layoqatini aniqlash // Ota-onalarning farzand tarbiyasiga oid metodik bilimlarini rivojlantirish mexanizmlari: muammolar va yechimlar mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. – Toshkent, 2025. – 6 may. – B. 394–396.
9. Usmonova Qumrinsa Saydaliyevna. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining musiqiy ongi xususiyatlari va ularni shakllantirish // Ta'limda kreativ yondashuvning dolzarb masalalari mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. – Toshkent, 2025. – 24–26 aprel. – B. 228–230.

MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYASI

Xolmatova Makluba Ibrohimovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti 3 bosqich talabasi

xolmatovamakluba@gmail.com

Ilmiy rahbar: Achilova Emina Sa'dullayevna

O'zbek adabiyotshunosligi kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbek adabiyotini o'qitish jarayonida muammoli ta'lim texnologiyasining o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Muammoli ta'lim o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tahliliy yondashuv va ijodiy tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali pedagogik texnologiya sifatida yoritilgan. Maqolada muammoli o'qitishning metodik imkoniyatlari, uni adabiyot darslarida amaliy qo'llash yo'llari hamda o'quv jarayoniga integratsiyalashning afzalliklari ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: muammoli ta'lim, o'zbek adabiyoti, metodika, ijodiy tafakkur, ta'lim texnologiyasi, pedagogik yondashuv.

Аннотация. В данной статье анализируется значение и роль технологии проблемного обучения в процессе преподавания узбекской литературы. Проблемное обучение рассматривается как эффективная педагогическая технология, способствующая развитию у учащихся самостоятельного мышления, аналитического подхода и творческого воображения. В статье раскрываются методические возможности проблемного обучения, пути его практического применения на уроках литературы, а также преимущества интеграции данной технологии в образовательный процесс.

Ключевые слова: проблемное обучение, узбекская литература, методика, творческое мышление, образовательная технология, педагогический подход.

Abstract. This article analyzes the significance and role of problem-based learning technology in the process of teaching Uzbek literature. Problem-based learning is considered an effective pedagogical technology that fosters the development of students' independent thinking, analytical approach, and creative imagination. The article explores the methodological potential of problem-based instruction, practical ways of its implementation in literature lessons, and the advantages of integrating this technology into the educational process.

Keywords: problem-based learning, Uzbek literature, methodology, creative thinking, educational technology, pedagogical approach.

Kirish. Bugungi kunda ta'lim tizimida ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy etish zarurati tobora ortib bormoqda. Bu jarayon o'quvchi shaxsining faolligini oshirish, ularning mustaqil fikrlashi, tahlil qilish va muammolarga ijodiy yondashuvini rivojlantirishni talab qilib bormoqda. Shu nuqtayi nazardan **muammoli ta'lim texnologiyasi** o'qitish jarayonining eng samarali shakllaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda.⁶

O'zbek adabiyotini o'qitishda muammoli yondashuv o'quvchini tayyor bilimni yod olishdan ko'ra, uni izlab topishga, anglashga va tahlil qilishga yo'naltiradi. Adabiyot darslarida o'quvchilarni asarlar mazmuni, g'oyasi, obrazlar tizimi, badiiy vositalarni tahlil qilish jarayonida mustaqil fikr yuritishga o'rgatish - zamonaviy metodikaning asosiy vazifalaridan biridir.⁷

Asosiy qism. Muammoli ta'lim texnologiyasi - bu o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida yuzaga keladigan o'quviy muammolarni hal etish jarayonida bilim, ko'nikma va malakalarni egallashga yo'naltirilgan ta'lim tizimidir.⁸ Bu texnologiya o'quvchini faol ishtirokchi sifatida shakllantirib, uni o'qitish subyekti darajasiga ko'taradi. Pedagog olimlar V. Okon, M. Mahmudov, Sh. Qodirov, M. Q. Rahmanova va boshqalar muammoli ta'limning psixologik hamda didaktik asoslarini chuqur o'rganishgan. Ularning fikricha, muammoli ta'lim o'quvchini mantiqiy fikrlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish jarayoniga faol jalb etadi.

O'zbek adabiyotini o'qitishda muammoli yondashuvning ahamiyati shundaki, adabiyot fani bu faqatgina badiiy asarlarni o'qish yoki tahlil qilish emas, balki o'quvchining dunyoqarashi, estetik didi va ma'naviy olamini shakllantirish vositasidir. Shu sababli, adabiyot darslarida muammoli o'qitish usullarini qo'llash juda muhim. *Masalan, Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" asarini o'rganishda o'qituvchi quyidagi muammoli savollarni qo'yishi mumkin:*

- Nega asarda milliy uyg'onish g'oyalari markaziy o'rinda turadi?
- Qahramonlarning hayotiy tanlovlari orqali yozuvchi qanday ijtimoiy muammolarni ko'rsatgan?
- Asardagi sevgi, fidoyilik va sadoqat g'oyalari bugungi kun yoshlariga qanday ta'sir ko'rsatadi?

⁶ Rahmanova, M. Q. (2020). *Ta'lim muassasalarida muammoli o'qitishning psixologik asoslari*. Toshkent: Fan.

⁷ Karimov, Sh. (2016). *Adabiyot o'qitish metodikasi*. Toshkent: O'zbekiston.

⁸ Qodirov, Sh. (2018). *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar*. Toshkent: TDPU.

Bu kabi savollar o'quvchini o'ylashga, fikrlashga, bahslashishga va xulosaga kelishga undaydi. Natijada, o'quvchi o'z fikrini asoslash, dalillar keltirish va mustaqil tahlil qilish malakasiga ega bo'ladi.⁹

Muammoli ta'limning metodik imkoniyatlari bu muammoli o'qitishning o'zbek adabiyotini o'rganishda quyidagi metodik bosqichlarni o'z ichiga olishida namoyon bo'ladi:

1. **Muammo yaratish bosqichi** – o'qituvchi o'quvchilarga oson bo'lmagan, ammo ularning bilim doirasida hal qilinadigan savol yoki vaziyatni taqdim etadi.
2. **Muammoni tahlil qilish** – o'quvchilar o'z bilimlariga tayangan holda muammoning sababini izlaydilar.
3. **Yechim izlash** – o'quvchilar birgalikda muammoni hal etish yo'llarini muhokama qiladilar.
4. **Xulosa chiqarish va umumlashtirish** – olingan natijalar tahlil qilinadi, ilmiy xulosalar chiqariladi.

Bu jarayon davomida o'quvchilarda nafaqat adabiy tahlil qilish ko'nikmalari, balki mantiqiy fikrlash, dalillash, muammoga tanqidiy yondashish qobiliyatlari rivojlanadi.

Adabiyot o'qituvchisining asosiy vazifasi - darsni shunchaki ma'lumot yetkazish emas, balki o'quvchini fikrlashga o'rgatishdir. Muammoli ta'lim texnologiyasi bu jarayonni interfaol usullar bilan uyg'unlashtiradi: debat, klaster, "aqliy hujum", "fikrlar xaritasi" kabi metodlar muammoli savollarni yechishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Tajriba shuni ko'rsatadiki, muammoli ta'lim asosida o'tilgan adabiyot darslarida o'quvchilarning faolligi oshadi, ularning nutq madaniyati, tahliliy va ijodiy salohiyati rivojlanadi.

Xulosa qilib aytganda, **muammoli ta'lim texnologiyasi** o'zbek adabiyotini o'qitish metodikasida alohida o'rin tutadi. Bu texnologiya o'quvchilarni faqat tayyor bilimni egallashga emas, balki ularni mustaqil izlanish, tahlil qilish va xulosalar chiqarishga yo'naltiradi. Adabiyot darslarida muammoli vaziyatlar yaratish orqali o'quvchilar badiiy asar mazmunini chuqur anglaydi, qahramonlar ruhiy olamini tahlil qiladi, ijodiy fikrlash va baholash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Muammoli ta'limning afzalligi shundaki, u o'quvchi shaxsini ta'lim jarayonining faol subyekti sifatida shakllantiradi. Bunda o'qituvchi - bilim manbai emas, balki yo'naltiruvchi, tashkil etuvchi va rag'batlantiruvchi sifatida namoyon bo'ladi. Bunday yondashuv o'quvchilarda nafaqat tahliliy tafakkurni, balki adabiy-estetik didni, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni anglash qobiliyatini ham kuchaytiradi. Bugungi kunda

⁹ Mahmudov, M. (2019). *Pedagogik texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar*. Toshkent: Ilm Ziya.

ta'lim jarayonini innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etish zarurati, ayniqsa, milliy adabiyot fanida dolzarb masalalardan biridir. Shu nuqtayi nazardan, muammoli ta'lim texnologiyasi o'quvchilarning fikrlash faolligini oshirish, ularni mustaqil qaror qabul qilishga undash va o'zining hayotiy pozitsiyasini shakllantirishga yo'naltirilgan zamonaviy pedagogik tizim sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Rahmanova, M. Q. (2020). *Ta'lim muassasalarida muammoli o'qitishning psixologik asoslari*. Toshkent: Fan.
2. Qodirov, Sh. (2018). *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar*. Toshkent: TDPU.
3. Mahmudov, M. (2019). *Pedagogik texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar*. Toshkent: Ilm Ziyos.
4. Okon, V. (1989). *Didaktika i problemnoe obucheniye*. Moskva: Prosveshcheniye.
5. Karimov, Sh. (2016). *Adabiyot o'qitish metodikasi*. Toshkent: O'zbekiston.

OYBEK ASARLARINI O'QITISH METODIKASI**Yusubboyeva Mashhura Azamat qizi**

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 3-kurs talabasi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Ilmiy rahbar: Achilova Emina

Anotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek adabiyotining zabardast namoyandasi Oybek (Muso Toshmuhamedov) ijodini o'qitish metodikasi ilmiy asosda yoritilgan. Unda yozuvchining hayoti va ijodiy faoliyati, uning "Navoiy", "Qutlug' qon", "Bolalik", "Tanlangan asarlar" kabi asarlari tahlili hamda ularni o'quvchilarga samarali o'rgatish usullari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada Oybek asarlarini o'rganish orqali o'quvchilarda milliy g'urur, insonparvarlik, halollik, sabr-toqat, vatanparvarlik va ma'naviy yetuklikni shakllantirishning metodik asoslari yoritilgan.

Annotation: This article examines the methodology of teaching the works of Oybek (Muso Toshmuhamedov), one of the prominent figures in Uzbek literature. It discusses pedagogical approaches for effectively teaching his masterpieces such as "Navoiy," "Qutlug' qon," and "Bolalik." The paper also analyzes how literary education based on Oybek's works can develop national pride, humanism, honesty, and patriotism among students.

Kalit so'zlar: Oybek, metodika, adabiyot darsi, Navoiy, Qutlug' qon, badiiy tahlil, insonparvarlik, milliylik, o'quvchi, interfaol metodlar.

Keywords: Oybek, methodology, literature lesson, Navoiy, Qutlug' qon, literary analysis, humanism, nationality, student, interactive methods.

O'zbek adabiyotining XX asrda shakllangan yirik namoyandalaridan biri — Oybek inson ruhiyatini, millat g'ururini, tarixiy o'zlikni badiiy jihatdan chuqur ifoda etgan adib, shoir va olimdir. Uning ijodi milliy adabiyotimiz taraqqiyotining yangi bosqichini boshlab bergan, xalq ma'naviyatiga o'ziga xos yo'l ochgan. Oybek o'zining she'riy, nasriy va ilmiy faoliyati bilan adabiyotda barkamol inson g'oyasini ilgari surdi. Adabiyot darslarida Oybek asarlarini o'qitish — o'quvchilarga nafaqat adabiy bilim, balki ma'naviy-axloqiy tarbiya berishning eng samarali vositasidir. Yozuvchining asarlari insonparvarlik, vatanparvarlik, adolat, ezgulik, ilm va mehnatsevarlik g'oyalariga boy. Shu sababli, Oybek ijodini o'rganish metodikasi o'quvchilarda badiiy tafakkurni shakllantirish, mustaqil fikrlash va asardan hayotiy saboq chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Oybek ijodi o'zbek

xalqining tarixiy hayoti, ma'naviy qadriyatlari va ruhiy dunyosini chuqur ifodalab bergani bilan e'tiborlidir. U o'z asarlarida inson qalbining murakkabligini, hayotda adolat va ezgulik ustuvorligini ko'rsatgan.

“Navoiy” romanida adib Alisher Navoiy siymosida xalq xizmatiga bag'ishlangan, ilm-ma'rifat, adolat va vatanparvarlik g'oyalarini ilgari suradi. Asarda Navoiy timsolida o'zbek xalqining ilmiy, madaniy, ma'naviy kamoloti yuksak badiiy ifodasini topgan. “Qutlug' qon” romanida esa adib o'zbek xalqining mustamlakachilikka qarshi kurashi, ozodlik va adolat uchun fidoyiligi haqida so'z yuritadi. Bu asar o'quvchilarda Vatanga muhabbat, ozodlik uchun kurash g'oyalarini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. “Bolalik” qissasida Oybek o'z hayoti orqali o'quvchilarni mehr, sabr-toqat, ota-ona hurmati, halollik va mehnatsevarlikka o'rgatadi. Demak, Oybek asarlarini o'qitish orqali o'quvchilar nafaqat badiiy zavq oladi, balki ma'naviy poklanadi, hayotga ijobiy qarashni o'rganadi.

Adabiyot o'qituvchisi Oybek asarlarini o'rganishda quyidagi metodik usullardan keng foydalanishi lozim:

a) Suhbat va savol-javob metodi

Bu usul orqali o'quvchilarni muallif fikrini mustaqil anglashga undash mumkin. Masalan, “Navoiy” romanida o'qituvchi “Navoiy siymosida Oybek qanday fazilatlarini ulug'laydi?”, “Nega muallif bu obrazni xalq donishmandi sifatida ko'rsatgan?” kabi savollarni beradi.) Tahliliy o'qish metodi

Asar tahlili bosqichma-bosqich olib boriladi: mazmun, g'oya, obrazlar, til va uslub jihatdan. O'quvchilar asardagi konflikt, dramatik holatlar va muallifning hayotiy pozitsiyasini aniqlashadi.

c) Interfaol metodlar

O'qituvchi o'quvchilarni faol ishtirokchi sifatida darsga jalb etish uchun “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Insert”, “Rol o'ynash”, “Sinkveyn” kabi metodlardan foydalanadi. Masalan, “Qutlug' qon” darsida o'quvchilar qahramonlarning jasoratini “Klaster” usuli bilan xarakterlab chiqadilar.

d) Muammoli vaziyat yaratish

Oybek asarlarida ko'tarilgan muammolar — adolat, halollik, millat taqdiri kabi mavzularda muhokama uyushtirish o'quvchilarning tafakkurini kengaytiradi.

Bu roman Oybek ijodining cho'qqisi sanaladi. Uni o'qitish jarayonida quyidagi bosqichlarga amal qilish tavsiya etiladi:

Kirish bosqichi: Oybek hayoti, “Navoiy” romanining yaratilish tarixi haqida suhbat.

Matn ustida ishlash: Navoiy obrazini, uning ma'naviy olamini ochish.

Tahlil bosqichi: Asardagi konfliktlar — adolat va zulm, ezgulik va yovuzlik kurashini aniqlash.

Ijodiy topshiriq: O'quvchilar "Agar men Navoiy o'rnida bo'lganimda..." deb insho yozadi.

Xulosa bosqichi: O'quvchilar asardan qanday saboq olganini ifoda etadilar.

Bu bosqichlar asarni nafaqat o'qish, balki his qilish, tahlil qilish va hayot bilan bog'lash imkonini beradi.

4. "Qutlug' qon" asarini o'rganishdagi pedagogik yondashuv

"Qutlug' qon" Oybekning ijtimoiy-realistik asarlaridan bo'lib, u milliy ong va ozodlik g'oyasini ilgari suradi. Dars jarayonida o'qituvchi quyidagilarga e'tibor qaratishi kerak:

Asar g'oyaviy mazmunini tahlil qilish;

Qahramonlar obrazini baholash (Tursun, Abdulla, Rahimjon);

Muallif pozitsiyasini aniqlash;

O'quvchilar uchun ijodiy topshiriqlar: "Vatan uchun qon to'kish qanday sharaflar?" yoki "Tursun obrazidagi halollik va jasorat nimada?" kabi mavzularda fikr yozish.

Bu asar yosh o'quvchilar uchun eng mos pedagogik materialdir. O'qituvchi asarni o'qitishda quyidagi usullardan foydalanishi mumkin:

Ifodali o'qish: Asarning hissiy ohangini to'g'ri yetkazish. O'quvchilar asardagi eng ta'sirli sahnani tasvirlashadi;

Rol o'ynash: Bolaning oilasi, onasi bilan suhbatlarini sahnalashtirish;

Munozara: "Bolalikda olingan saboq hayotda qanday foyda beradi?"

Bu usullar bolalarda mehr, sabr, ota-onaga hurmat va halollik fazilatlarini shakllantiradi.

Oybek ijodi o'quvchilarda quyidagi ma'naviy fazilatlarni tarbiyalaydi:

Insonparvarlik: boshqalarga mehr, adolatli bo'lish;

Vatanparvarlik: xalq taqdiriga befarq bo'lmaslik;

Halollik: mehnatga, o'z so'ziga sodiqlik;

Milliy g'urur: o'z xalqining tarixiga hurmat;

Ma'rifatparvarlik: ilm va bilimga intilish.

Adabiyot o'qituvchisi Oybek asarlaridagi bu g'oyalarni o'quvchilarning kundalik hayoti bilan bog'lab tushuntirsa, darsning samaradorligi ortadi.

Xulosa qilib aytganda, Oybek asarlarini o'qitish metodikasi o'quvchilarni milliy qadriyatlar, adolat, halollik va insonparvarlik ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi. Uning "Navoiy", "Qutlug' qon" va "Bolalik" kabi asarlarida o'zbek xalqining ruhiy olami, orzu-intilishlari va ezgulik g'oyalari yorqin aks etadi. Adabiyot o'qituvchisi Oybek

ijodini o'qitishda interfaol, ijodiy va tahliliy metodlarni uyg'unlashtirishi zarur. Ana shunda dars nafaqat ma'lumot beruvchi, balki tarbiyaviy ahamiyat kasb etuvchi, o'quvchini fikrlashga undovchi mashg'ulotga aylanadi. Oybekni o'rganish — bu o'quvchini hayot, inson va ezgulikni qadrlashga o'rgatishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Oybek. Navoiy. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1944.
2. Oybek. Qutlug' qon. – Toshkent: Adabiyot va san'at, 1968.
3. Oybek. Bolalik. – Toshkent: Yozuvchi nashriyoti, 1976.
4. Qodirov A. Adabiyot o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
5. Rasulov A. Adabiy ta'limda interfaol metodlar. – Toshkent: Fan, 2021.
6. Karimov I. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
7. Shodmonov N. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: Universitet, 2020.

IFODALI O'QISH MASHG'ULOTLARIDA OVOZ, PAUZA VA INTONATSIYANING ROLI

Yusufjonova Sevinchxon Alisherovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

1-bosqich talabasi

yusupjonovasevinchxon@gmail.com

Ilmiy rahbar: Achilova Emina

Annotatsiya: Ushbu maqolada ifodali o'qish mashg'ulotlarida ovoz, intonatsiya va pauzaning o'rni tahlil etilgan. Ifodali o'qishning asosiy vositalari sifatida ovozning temбри, baland-pastligi, intonatsiyaning hissiy ta'siri hamda pauzaning mantiqiy ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, maqolada bu omillar o'quvchi va talabalar nutq madaniyatini shakllantirishdagi roli hamda ifodali o'qish darslarida qo'llaniladigan mashq turlari haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: ifodali o'qish, ovoz, intonatsiya, pauza, nutq madaniyati, badiiy o'qish, pedagogik mahorat, his-tuyg'u, temp, obrazlilik.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль голоса, интонации и паузы на занятиях по выразительному чтению. Раскрыты основные средства выразительного чтения — тембр и высота голоса, эмоциональное воздействие интонации и логическое значение паузы. Также отмечается значение этих факторов в формировании культуры речи учащихся и студентов, а также приводятся типы упражнений, применяемых на занятиях по выразительному чтению.

Ключевые слова : выразительное чтение, голос, интонация, пауза, культура речи, художественное чтение, педагогическое мастерство, эмоция, темп, образность.

Abstract: This article analyzes the role of voice, intonation, and pause in expressive reading classes. The main elements of expressive reading — tone, pitch, emotional impact of intonation, and the logical function of pauses — are discussed. The paper also highlights the importance of these factors in developing students' speech culture and presents different types of exercises used in expressive reading practice.

Keywords: reading, voice, intonation, pause, speech culture, artistic reading, pedagogical skill, emotion, tempo, imagery.

Ifodali o'qish — bu o'quvchi yoki o'qituvchining matn mazmunini chuqur anglab, uni ovoz, intonatsiya, temp va pauza vositasida tinglovchiga ta'sirli tarzda yetkazish san'atidir. Bu jarayon nafaqat badiiy asarni o'qish, balki so'z orqali his-tuyg'ularni ifoda etish, obraz yaratish va tinglovchini hayajonga solish jarayonidir. Shuning uchun ham ifodali o'qish praktikumi fani pedagogika va filologiya yo'nalishlarida o'ta muhim o'rin tutadi. Bugungi kunda o'qituvchi va talabalar nutq madaniyati, ovoz ohangi, so'zning musiqiyligi, ritm va tempni to'g'ri qo'llay olish malakalariga ega bo'lishlari zarur. Aynan shular ifodali o'qish darslarining samaradorligini belgilaydi.

Ifodali o'qishning eng muhim vositalari — ovoz, intonatsiya va pauzadir. Ularning har biri o'ziga xos vazifani bajaradi va bir-biri bilan chambarchas bog'liq holda ishlaydi.

Ovoz — bu ifodali o'qishning asosiy quroli. Insonning ovoz tembri, baland-pastligi, jarangdorligi va tiniqligi matn mazmunini ochib berishda katta ahamiyatga ega. Badiiy asar o'qilayotganda qahramonning kayfiyati, holati, ruhiy kechinmalari aynan ovoz orqali tinglovchiga yetkaziladi.

Masalan, quvonchli voqealarda ovoz ko'tarinki, tezroq va yengil ohangda yangrasa, qayg'uli holatlarda aksincha, past va sekin ohangda ifodalanadi. Shunday qilib, ovozning to'g'ri ishlatilishi tinglovchining his-tuyg'usini uyg'otadi, ularni matn voqealariga ruhiy jihatdan yaqinlashtiradi.

Intonatsiya — bu so'zning ohangini, hissiy bo'yoqdorligini belgilovchi nutq vositasidir. Har bir gapning mazmuni intonatsiya orqali tinglovchiga aniq yetkaziladi. O'qituvchi yoki talaba matnni o'qiyotganda, u har bir so'zga hissiy ma'no beradi, aynan shu jarayon tinglovchida tasavvur hosil qiladi.

Masalan, "Bu qanday ajoyib manzara!" degan gap hayrat, quvonch yoki zavqni bildiradi. Agar uni monoton, ohangsiz tarzda o'qilsa, unda mazmunning hissiy kuchi yo'qoladi. Shu sababli ifodali o'qish mashg'ulotlarida intonatsiyani to'g'ri qo'llash ustida ko'p mashq qilish lozim.

Intonatsiyani o'rganish orqali o'quvchi nutq ritmini, urg'u va ohangni boshqara olishni o'rganadi. Bu esa nafaqat o'qishda, balki kundalik so'zlashuv nutqida ham katta yordam beradi.

Pauza — bu nutqdagi to'xtalish bo'lib, u o'quvchiga fikrni tinglovchiga yetkazishda vaqt beradi, matnning mazmunini yaxshiroq anglash imkonini yaratadi. Pauza yordamida matnning hissiy kuchi oshadi, tinglovchi o'qilayotgan voqeani chuqurroq his qiladi.

Pauzalar turlicha bo'ladi: mantiqiy pauza, hissiy pauza va grammatik pauza. Mantiqiy pauza fikrning tugagan joyida qo'llanadi, hissiy pauza esa qahramon holatini yoki his-tuyg'ularini yanada ta'sirli ko'rsatish uchun ishlatiladi.

Masalan, badiiy asarda qahramon og'ir ahvolga tushgan sahna tasvirlanganda, qisqa pauza orqali tinglovchi e'tibori kuchayadi, u voqeani yurakdan his qiladi. Shu bois, ifodali o'qish mashg'ulotlarida pauzalarni joyida va o'z vaqtida qo'llash o'quvchining nutq madaniyatini yuksaltiradi.

Ifodali o'qish mashg'ulotlarida mashq turlarO'qituvchilar ifodali o'qish darslarida turli mashqlardan foydalanadilar. Masalan:Matnni turli ohanglarda o'qish (quvonchli, g'amgin, jiddiy va h.k.)

Intonatsiyani farqlash mashqlari:

- Pauzani to'g'ri qo'llash uchun dramatik o'qish
- Ovoz tempini nazorat qilish bo'yicha topshiriqlar.

Bu mashqlar nafaqat badiiy o'qish mahoratini oshiradi, balki talabaning so'zlashuv madaniyati, nutq ifodaliligi va sahna madaniyatini ham shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda, ifodali o'qish praktikumi fani o'quvchi va talabalarni nafaqat badiiy matnni to'g'ri o'qishga, balki uni his etishga, o'z ovozi orqali tinglovchiga ta'sir o'tkazishga o'rgatadi. Ovoz, intonatsiya va pauza — bu ifodali o'qishning uch tayanchi bo'lib, ular orqali so'z hayotga kiradi, tinglovchining qalbiga yetadi.Shunday ekan, ifodali o'qish darslarida ovoz va intonatsiya ustida muntazam ishlash, to'g'ri pauza qilish malakalarini shakllantirish har bir bo'lajak o'qituvchining asosiy vazifalaridan biridir. Bu nafaqat o'qituvchining nutq madaniyatini, balki uning pedagogik mahoratini ham yuksaltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jo'rayev, N. va Xudoyberdiyeva, N. — Ifodali o'qish nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. To'xtaboyeva, M. — Nutq madaniyati va ifodali o'qish asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
3. G'ulomova, S. — Badiiy o'qish metodikasi. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020.
4. Karimova, D. — Ovoz, intonatsiya va pauzaning nutqdagi o'rni. – “Pedagogika va psixologiya” jurnali, №2, 2022.
5. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi — Ifodali o'qish praktikumi fani dasturi. – Toshkent, 2023.

6. Crystal, D. — The Cambridge Encyclopedia of Language. — Cambridge University Press, 2020.

7. Kuznetsova, L. V. — Методика выразительного чтения в школе. — Москва: Просвещение, 2018.

ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA IFODALI O'QISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISH

Ortiqova Nafisa Hakim qiz

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Achilova Emina

Annotatsiya. Mazkur maqolada ifodali o'qish ko'nikmasini rivojlantirish bo'yicha pedagogik texnologiyalarni qo'llash usullari va ahamiyati haqida so'z boradi. Ifodali o'qish ko'nikmasini shakllantirishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish masalasi yoritiladi. O'qish jarayonidagi prosodiya, intonatsiya, urg'u va ritmning ahamiyati ilmiy asosda tahlil qilinadi hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari orqali bu jarayonni samarali tashkil etish imkoniyatlari ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: ta'lim mazmuni, boshlang'ich sinf o'qish darslari, pedagogik texnologiyalardan foydalanish.

Annotation. This article discusses the methods and significance of applying pedagogical technologies in developing expressive reading skills. It highlights the issue of employing modern technologies in the formation of expressive reading abilities. The importance of prosody, intonation, stress, and rhythm in the reading process is analyzed on a scientific basis and the possibilities of effectively organizing this process through information and communication technologies are presented.

Keywords: content of education, primary school reading lessons, use of pedagogical technologies.

Ifodali o'qish - bu faqatgina so'zlarni to'g'ri talaffuz qilish emas, balki matn mazmunini, emotsionallik va kommunikativ niyatni tinglovchiga yetkazish qobiliyatidir. XXI asr pedagogik jarayonida o'quvchilarning o'qish fluentsiyasi va ifodali o'qish ko'nikmalarini shakllantirishga texnologiyalar yangi imkoniyatlar yaratib beradi. Ifodali o'qish tadqiqotlari o'qish avtomatizmi va prosodiya o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatadi: avtomatik so'z tanib olish jarayoni bo'lmasa, o'qish intonatsiyasi va ritmiga e'tibor ajratish qiyinlashadi. Ilmky tadqiqotlarda LaBerge va Samuelsning avtomatizatsiya nazariyasi bu masalani tushuntiradi va o'quvchilarning kognitiv yukini kamaytirish orqali prosodiyani rivojlantirish mumkinligini ta'kidlaydi.¹⁰ Ijtimoiy-konstruktivistik yondashuv (Vygotsky) esa nutq va muloqot vazifalarini o'rganish jarayonida hamkorlik va muloqot muhitining ahamiyatini

¹⁰ LaBerge, D., & Samuels, S. J. (1974). *Toward a theory of automatic information processing in reading.*

ko'rsatib beradi¹¹. O'qish fluentsiyasi va ifodali o'qish bo'yicha empiric tadqiqotlar Rasinski va hamkasblarining ishlarida keng yoritilgan; ularning tadqiqotlari o'qish tezligi, aniqlik va prosodiyaning umumiy tushunishga qo'shgan hissasini ko'rsatadi.¹² Texnologiyalarning o'qitish samaradorligiga oid meta-tahlillar esa kompyuter yordamida o'qitish va multimediya vositalari ta'lim natijalarini yaxshilashda yordam berishini ko'rsatadi.¹³

Ifodali o'qish bu boshlang'ich ta'lim tizimida mantiqiy o'qish (matnni to'g'ri, tushunib, tez (me'yorida) o'qish) va adabiy o'qish mukammal o'zlashtirilganidan so'ng ifodali o'qishga o'tiladi. Ifodali o'qish yod olingan she'riy asarlarni ifodali o'qishni ham o'z ichiga oladi. Ifodali o'qishning muvoffaqiyati o'quvchilarning asar mazmuni, g'oyaviy- badiiy xususiyatlari haqida muayyan tushunchaga ega bo'lishlari bilan bog'liq.

Ifodali o'qish intonatsiya – ohang yordamida asarning g'oyasi va jozibasini to'g'ri, aniq, yozuvchi niyatiga mos ravishda ifodalay bilishdir. Ifodali o'qish adabiyotni aniq va ko'rgazmali o'qitishning dastlabki va asosiy shaklidir", deb ta'kidlaydi metodist olim M. A. Ribnikova. Demak, "Ifodali o'qishning asosiy vazifasi asarning mazmunini va emotsionalligini intonatsiya orqali o'quvchilarga ko'rgazmali qilib ko'rsatishdir. Ifodali o'qishning asosiy tamoyili o'qiladigan asar go'yasi va badiiy qimmatini chuqur tushunishdir."

Ohang va intonatsiya she'riy asarlarni ifodali o'qishda qay darajada muhim bo'lsa, nasriy asarlarni o'qishda ham muhim talablardan biridir. Nasriy asarlarni o'qishdan oldin unda qanday g'oya ilgari surilayotganini aniqlash zarur. Masalan, ifodali o'qish oldiga qo'yilgan 4-sinfda X. To'xtaboyevning "Xatosini tushungan bola" hikoyasini ifodali o'qishdan oldin o'quvchilarga xatosini tushungan bola kim ekanligi, uning xatosi nimalardan iborat bo'lganligi, maqtanchoqlikning yomon illat ekanligi to'g'risida tushuncha beriladi. Ifodali o'qish oldiga qo'yilgan bu talab M. Abdurashidxonovning "Ha kim ekanin o'rar", kabi she'riy hikoyalarini o'qishga ham xosdir.

Matnni ifodali o'qishga tayyorlanish

1. Matnni diqqat bilan o'qing.

Unda nima haqida aytilganini tushunishga harakat qiling.

2. Mavzuni, asosiy g'oyani, aytilish tonlarini aniqlang.

¹¹ Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*.

¹² Rasinski, T. V. (2003). *The Fluent Reader: Oral Reading Strategies for Building Word Recognition, Fluency, and Comprehension*.

¹³ Kulik, J. A. (1994). *Meta-analytic studies of computer-based instruction*

3. Matnni nima maqsadda o'qishingiz va tinglovchilarni nimaga ishontirishingiz haqida o'ylang.

4. Gapdagi muhim ahamiyatga ega bo'lgan so'zlar ma'nosini belgilang.

5. Qayerda pauzalar bo'lishini belgilang.

6. Og'zaki, ifodali nutqning yana qanday usullaridan foydala nishingizni o'ylang, masalan, nutq tempi, ovoz balandligi yoki pastligi.

Xotira, nutq va tafakkurning rivojlanishiga 5moduldagi ishlar xizmat qiladi. Bunday ishlarni tartibga so'sh uchun quyidagi eslatmadan foydalanish maqsadga muvofiq ekanligi ko'riladi.

Badiiy o'qish. Badiiy o'qish ifodali o'qishning yuksak bosqichi hisoblanadi. Unda soz san'atining barcha komponentlari ishtirok etadi. U o'quvchidan asar ruhiga batomom kirishni, san'atkorona o'qishni talab etadi. Badiiy o'qishda asar qahramonlarining ruhiy holati, kechinmalari to'la anglab yetilgandagina ta'sirchanlikka erishish mumkin. Badiiy o'qishga tayyorgarlik ko'rishda aktyorlarning audio-video tasmlarga yozilgan ijrolaridan foydalanish nyaxshi samara beradi.

Badiiy o'qishning muvoffaqiyatini ta'minlaydigan omillardan biri tanlab o'qishdir. Masalan, 3-sinfda X.To'xtaboyevning "Hassa" hikoyasi bilan tanishish jarayonida Qobil boboning savollariga Shavkatning javoblari yoki S. Anorboyevning "Bahs" hikoyasidagi epizodi yuzasidan o'qituvchi topshirig'iga ko'ra mazkur o'rinlarni tanlab qayta o'qilishi natijasiga ushbu asarlarning badiiy-estetik qimmatini chuqurroq o'zlashtirishga erishiladi.

Izlanish metodi. Bu metod asardagi voqea va tafsilotlar asosida o'quvchilarga savol-topshiriqlar tuzishda, qahramonlarga baho berishda keng qo'llaniladigan usuldir.

O'qish darslarida reproduktiv metod keng qo'llaniladi. Xo'sh bu usulni qachon qo'llash mumkin. Bu usullar o'quvchilarning yangi tushuncha, hodisa va qonunlarni bilishdagi ijodiy faolliklari darajasini baholash asosida qismlarga ajratiladi. Reproaktiv usullar o'quvchilarning o'quv materiallarini mustahkamroq eslab qolishlarini ta'minlash, bilishga doir faoliyatni bevosita boshqarish, kamchiliklarni tez aniqlash uchun amaliy ko'nikma va malakalarni tarkib toptirish maqsadida qo'llaniladi. Bu usulda tafakkur qilish katta samara beradi. Induktiv yoki deduktiv usullarni qo'llash o'rganilayotgan mavzu mazmunini ochishning ma'lum mantig'ini - xususiyydan umumiyga yoki umumiydan xususiyyga o'tishni tanlashni anglatadi. Bu usulda tafakkur qilish katta samara beradi. Reproaktiv usulda o'quvchilar ilgari yoki yaqinda egallagan bilimlarini qo'llaydi. Masalan, o'qituvchi dastlabki darslarda o'zi asar matnini qismlarga bo'ladi, yozuvchi yoki shoirning aytmoqchi bo'lgan muhim fikriga o'quvchilar diqqatini jalb qiladi, uni aniqlab ko'rsatadi, o'quvchilar bilan birga

tasvir vositalariga yuklatilgan ma'noni ochib, o'quvchilarga ko'maklashadi. Bularning bari o'quvchilar uchun bir ko'rsatma vazifasini o'taydi. Shundan so'ng o'quvchilar o'qituvchining ko'rsatmalari yordamida yuqorida ko'rsatib o'tilgan vazifalarni o'zlari mustaqil ravishda bajaradilar.

Yuqorida ta'kidlangan metodlardan tashqari, boshlang'ich sinf o'qish darslarida zamonaviy pedagogik texnologiya sullaridan "Aqliy hujum", "Tarmoqlash", "Guruhlar bilan ishlash", "Blis texnologiyasi", "FSMU texnologiyasi" kabilardan ham foydalanish yaxshi samara beradi.

O'qish darslari jarayonning samarali o'tishida motivlar muhim o'rin tutadi. Chunki qiziqib, aniq maqsad asosida egallangan bilimlarga samarali bo'ladi. Ta'limda faqat qiziqishga tayanib qolish ham motivatsiyaning asosli samarali bo'la olishini ta'minlamaydi. Bunda eng muhim samarali usul motivatsion-muammoli vaziyatlarni qo'yish yoki o'rganilayotgan predmetning ijtimoiy mohiyatini aks ettiradigan maxsus bilishga oid vazifalarning qo'yilishidir. Masalan, yangi dars boshlanishida yoki o'tgan darsni so'rash va mustahkamlash paytida didaktik o'yinlardan foydalanib, o'quvchilarning darsga qiziqishlari oshiriladi. Motiv hosil bo'lgach, dars davomida o'quvchilarning qiziqishlari saqlanib turgan holda o'rganilayotgan mavzuning ijtimoiy ahamiyatiga e'tibor qaratiladi. Boshlang'ich sinfdan dars jarayonida motivlarni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. O'qituvchi o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatlarini tashkil etishda motivlarga ko'proq e'tibor berishi o'quvchilarning bilim egallash jarayonining samaradorligini ta'minlaydi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash mumkinki, ifodali o'qish ko'nikmasini shakllantirish bugungi ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki bu jarayon nafaqat o'quvchilarning nutq madaniyati va mantiqiy tafakkurini rivojlantiradi, balki ularning badiiy-estetik didini shakllantirishga ham xizmat qiladi. Ifodali o'qish o'quvchilarning avtomatik so'z tanib olish malakasi, prosodiya, intonatsiya va ritmni ongli ravishda qo'llash qobiliyati bilan bevosita bog'liqdir. LaBerge va Samuelsning avtomatizatsiya nazariyasi, shuningdek, Vygotskiyning ijtimoiy-konstruktivistik yondashuvi mazkur jarayonni ilmiy asoslashga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. LaBerge, D., & Samuels, S. J. (1974). *Toward a theory of automatic information processing in reading*.
2. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*
3. Rasinski, T. V. (2003). *The Fluent Reader: Oral Reading Strategies for Building Word Recognition, Fluency, and Comprehension*.

4. Kulik, J. A. (1994). *Meta-analytic studies of computer-based instruction*
5. Sayidaxmedov N.S., (2000). Ochilov A., Yangi pedagogik texnologiya mohiyati va zamonaviy loyihasi.- RTM, 55-bet.
6. Sayidaxmedov N.S. (2003). Yangi pedagogik texnologiyalar: Nazariya va amaliyot – Toshkent, «Moliya»,
7. Tolipov O', M.Usmonboyeva. (2005). Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. T.
8. Tursunov I. (1999). Yangi pedagogik texnologiya va uning istiqboli.- «Xalq so'zi»

ADABIYOT DARSLARIDA INTERFAOL METODLARDAN SAMARALI FOYDALANISH

Ashurova Maftuna Abduraim qizi

CHDPU gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

22/2 (sirtqi) guruh talabasi

Ilmiy rahbar: **Rasulova Rayxon**

Annotatsiya: Mazkur maqolada adabiyot darslarida interfaol metodlardan samarali foydalanish masalalari yoritilgan. Unda o'quvchilarning mustaqil fikrlashini, ijodiy yondashuvini va muloqot madaniyatini rivojlantirishda interfaol usullarning o'rni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Maqolada "Aqliy hujum", "Klaster", "Debat", "Insert", "Sinkveyn" kabi metodlarning amaliy qo'llanishi, ularning dars samaradorligini oshirishdagi afzalliklari bayon etiladi.

Kalit so'zlar: adabiyot darsi, interfaol metod, ta'lim samaradorligi, ijodiy fikrlash, o'quvchi faolligi, tahliliy yondashuv.

Abstract: This article discusses the effective use of interactive methods in literature lessons. It analyzes how interactive techniques enhance students' independent thinking, creativity, and communication skills. The paper examines the practical application of methods such as "Brainstorming," "Cluster," "Debate," "Insert," and "Cinquain," emphasizing their role in improving lesson effectiveness.

Keywords: literature lesson, interactive method, teaching effectiveness, creative thinking, student activity, analytical approach.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы эффективного использования интерактивных методов на уроках литературы. Анализируется их роль в развитии самостоятельного мышления, творческого подхода и культуры общения учащихся. Особое внимание уделено практическому применению таких методов, как «Мозговой штурм», «Кластер», «Дебаты», «Инсерт», «Синквейн», и их влиянию на повышение эффективности урока.

Ключевые слова: урок литературы, интерактивный метод, эффективность обучения, творческое мышление, активность учащихся, аналитический подход.

Adabiyot ta'limi o'quvchilarning ma'naviy dunyosini boyitish, estetik didini shakllantirish va mustaqil fikrlashga o'rgatishda muhim o'rin tutadi. Bugungi kunda ta'lim jarayonida an'anaviy yondashuvlardan interfaol metodlarga o'tish zaruriyati tobora ortib bormoqda. Chunki interfaol metodlar dars jarayonini faollashtiradi,

o'quvchilarni bevosita ishtirok etishga undaydi hamda ularning ijodiy va tahliliy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Shuningdek, adabiyot ta'limida interfaol metodlardan foydalanish o'quv jarayonini faollashtirib, o'quvchilarda adabiy asarlarga nisbatan qiziqish va tahliliy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishini ko'rsatadi.

Adabiyot darslarida interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning asar mazmunini chuqur anglashiga, obrazlar tizimini tahlil qilishiga va badiiy-estetik qadriyatlarga yangicha yondashuvni shakllantirishiga xizmat qiladi. Ushbu yondashuvda o'quvchi passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi, mustaqil fikr bildiruvchi va ijodkor shaxs sifatida shakllanadi.

Zamonaviy ta'lim talablari adabiyot o'qituvchisini darsda yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llashga, innovatsion va interfaol uslublarni amaliyotga tatbiq etishga undamoqda. Shuning uchun ham adabiyot darslarida interfaol metodlardan samarali foydalanish masalasini o'rganish nafaqat metodik, balki pedagogik va tarbiyaviy jihatdan ham dolzarb hisoblanadi.

Mazkur yo'nalish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar interfaol metodlarning o'quvchilarda adabiy tafakkur, muloqot madaniyati va ijodiy salohiyatni rivojlantirishdagi ahamiyatini chuqur tahlil qilishga imkon beradi. Shu bois, "Adabiyot darslarida interfaol metodlardan samarali foydalanish" mavzusi zamonaviy ta'lim jarayonining muhim ilmiy-amaliy masalalaridan biri sifatida qaraladi.

Adabiyot darslarida interfaol metodlardan samarali foydalanish — bu o'quvchilarning bilish jarayonini faollashtirish, mustaqil fikrlashni rivojlantirish hamda badiiy matnni chuqur anglashga yo'naltirilgan ta'limiy yondashuvdir. Interfaol metodlar o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida hamkorlik, muloqot va ijodiy fikr almashinuvini ta'minlaydi. Bunday darslarda o'quvchi bilimni tayyor holda qabul qilmaydi, balki o'z faol ishtiroki orqali uni anglaydi, tahlil qiladi va baholaydi.

1. Interfaol metodlarning mohiyati va maqsadi. Adabiyot darslarida interfaol metodlarning asosiy maqsadi — o'quvchini faol fikrlash, o'z fikrini asoslash, bahslashish va ijodiy yondashishga o'rgatishdir. "Aqliy hujum", "Klaster", "Debat", "Insert", "Sinkveyn" kabi metodlar o'quvchilarning faolligini oshiradi, ularni o'zaro hamkorlikda ishlashga undaydi. Natijada dars jarayoni biryoqlama ma'lumot berishdan chiqib, bilimni birgalikda kashf etish shakliga aylanadi. Bu usullar adabiyot darslarining asosiy maqsadi — o'quvchida estetik tafakkur, badiiy did va mantiqiy tahlil ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

2. Muammolar: interfaol metodlarni qo'llashdagi qiyinchiliklar. Ko'plab o'qituvchilar interfaol metodlarning mohiyatini to'liq anglamaganliklari yoki darsda ularni noto'g'ri qo'llashlari natijasida kutilgan natijaga erishmaydi. Ba'zan metodlar

shaklan qo'llanadi, lekin mazmunan o'quvchining fikrlashiga ta'sir etmaydi. Yana bir muammo — vaqt taqsimoti va o'quvchilarning tayyorgarlik darajasi. Barcha o'quvchilar teng darajada faol bo'lmagani sababli, interfaol jarayonda ayrimlari chetda qolib ketadi. Shu bois metodlarni dars mazmuniga mos tanlash, bosqichma-bosqich joriy etish va ularni o'quvchilarning individual xususiyatlariga moslashtirish muhim hisoblanadi.

3. Yechimlar: samarali interfaol yondashuv va metodik takomillashtirish.

Adabiyot darslarini yanada jonlantirish uchun interfaol metodlarni darsning har bir bosqichida maqsadli qo'llash zarur. Masalan, yangi mavzuni ochishda "Aqliy hujum" yoki "Klaster" usuli, matn tahlilida "Insert" yoki "Venn diagrammasi", asar qahramonlarini solishtirishda esa "Debat" yoki "Rolga kirish" metodlaridan foydalanish yuqori samara beradi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar, multimediali taqdimotlar va onlayn test tizimlarini qo'shish o'quvchilarning qiziqishini yanada oshiradi. Interfaol metodlarning muvaffaqiyati o'qituvchining darsni boshqarish mahorati, tahliliy savollardan foydalanish qobiliyati va o'quvchilarning fikrlarini qadrlay olishiga bevosita bog'liqdir.

4. Interfaol metodlarning amaliy va ma'naviy ahamiyati. Adabiyot darslarida interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning nafaqat bilimini, balki ma'naviy-axloqiy dunyosini ham boyitadi. Ular asar mazmunini chuqurroq anglaydi, qahramonlarning ruhiy kechinmalarini his etadi, o'z fikrini mustaqil ifodalashga o'rganadi. Masalan, Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romanini o'rganishda "Debat" metodi orqali Otabek va Zaynab obrazlari tahlil qilinsa, o'quvchilar o'z qarashlarini dalillar asosida himoya qilishni o'rganadilar. Shu tarzda adabiyot darslari faqat bilim berish emas, balki shaxsni tarbiyalash, estetik zavq uyg'otish va muloqot madaniyatini shakllantirish vositasiga aylanadi.

Adabiyot darslarida interfaol metodlardan foydalanish — bu zamonaviy ta'limning eng samarali yondashuvlaridan biridir. U o'quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi, dars jarayonini jonlantiradi va ijodiy muhit yaratadi. Birinchidan, interfaol metodlar o'quvchining fikrlashini faollashtirib, ularni mustaqil tahlil va mushohadaga undaydi. Ikkinchidan, bu metodlar o'quvchilarda o'z fikrini asoslash, muloqot qilish va bahslashish madaniyatini shakllantiradi. Uchinchidan, adabiyot darslarida interfaol usullarning qo'llanishi o'quvchilarni badiiy asarlarni faqat o'qish emas, balki ularni his etish, tahlil qilish va hayotiy tajribaga bog'lashga o'rgatadi.

Shunday qilib, interfaol metodlardan samarali foydalanish adabiyot darslarining ta'limiy, tarbiyaviy va estetik maqsadlariga erishishda muhim omil bo'lib, zamonaviy

o'quvchining dunyoqarashi, tafakkuri va ma'naviy kamolotini shakllantirishda beqiyos ahamiyat kasb etadi.

Adabiyot darslarida interfaol metodlardan samarali foydalanish — bu ta'lim jarayonini jonlantiruvchi, o'quvchini faol ishtirokchiga aylantiruvchi va badiiy tafakkurni rivojlantiruvchi eng muhim pedagogik yondashuvlardan biridir. Interfaol metodlar yordamida o'quvchilar nafaqat asar mazmunini chuqur anglaydilar, balki uni tahlil qilish, o'z fikrini mustaqil ifodalash, bahslashish va ijodiy fikrlashni o'rganadilar. Bunday metodlar adabiyot darslarini qiziqarli, samarali va ma'naviy jihatdan boy qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, adabiyot darslarida interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi, ularni badiiy asarlarni tahlil qilishga, qahramonlar ruhiyatini his etishga va hayotiy xulosalar chiqarishga undaydi. Interfaol darslar o'quvchining shaxs sifatida kamol topishiga, jamoada ishlash va muloqot madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu boisdan, bu metodlardan samarali foydalanish ta'limning sifat va samaradorligini oshirishda muhim o'rin tutadi.

Biroq, amaliyotda interfaol metodlarning barcha imkoniyatlaridan to'liq foydalanilmayotgani, ularni tanlashda metodik moslikka yetarli e'tibor berilmayotgani kuzatiladi. Shuningdek, o'qituvchilarning ba'zilar bu usullarni faqat tashqi shakl sifatida qo'llab, ularning mazmuniy mohiyatini to'liq ochib bera olmayapti. Bu esa dars samaradorligini pasaytiradi. Shu sababli interfaol metodlarni to'g'ri tanlash, puxta rejalashtirish va o'quvchilarning faolligini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish dolzarb vazifalardan biridir.

Adabiyot darslarida interfaol metodlarni tizimli va maqsadli qo'llash orqali nafaqat bilim sifati, balki o'quvchilarning estetik didi, badiiy tafakkuri va ma'naviy saviyasi ham yuksaladi. Chunki bunday yondashuv o'quvchini faqat o'rganishga emas, balki his etishga, fikrlashga va o'zini anglashga chorlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov, I.A. *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch.* – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. G'ulomov, A., & Yo'ldoshev, Q. *Adabiyotshunoslik asoslari.* – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
3. Qosimov, B. *Adabiy tahlil va talqin masalalari.* – Toshkent: Fan, 2015.
4. Rasulov, M. *Psixologik tahlilning badiiy asarlardagi o'rni.* – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2020.

5. To'xliyev, B. *Badiiy tafakkur va obrazlilik masalalari*. – Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2017.
6. Bahromov, D. *O'quvchilarda estetik tafakkurni shakllantirish metodikasi*. – Toshkent: Ilm Ziya, 2021.
7. Freud, S. *The Interpretation of Dreams*. – New York: Macmillan, 2010.
8. Jung, C. G. *Modern Man in Search of a Soul*. – London: Routledge, 2014.
9. Fromm, E. *The Art of Loving*. – New York: Harper & Row, 2011.
10. Dostoyevskiy, F.M. *Psixologik romanning asoschisi sifatida*. – Moskva: Nauka, 2018.

YANGI O'ZBEKISTON SHAROITIDA ADABIYOT FANINI O'QITISHNING INNOVATSION USULLARI

Suyunova Asila Ural qizi,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 4-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Rasulova Rayxon Baxritdinovna,

pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),

O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasida dots. Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya. Mazkur maqolada adabiyot fanini o'qitishning zamonaviy yondashuvlari va innovatsion usullari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Yangi O'zbekiston ta'lim tizimi islohotlari, interfaol metodlar, AKT vositalari, gamifikatsiya hamda loyihaviy ta'limning afzalliklari ochib berilgan. Shuningdek, adabiyot darslarida o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, tahliliy yondashuv va ijodiy tafakkurga yo'naltirishning istiqbollari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: adabiyot, innovatsiya, interfaol metod, AKT, gamifikatsiya, kreativ yondashuv, filologik ta'lim.

Annotation. This article provides a scientific analysis of modern approaches and innovative methods of teaching literature. The reforms of the New Uzbekistan education system, interactive methods, ICT tools, gamification, and project-based learning advantages are discussed. In addition, the prospects of directing students toward independent thinking, analytical approaches, and creative thinking in literature lessons are highlighted.

Keywords: literature, innovation, interactive method, ICT, gamification, creative approach, philological education.

Аннотация. В данной статье представлен научный анализ современных подходов и инновационных методов преподавания литературы. Рассмотрены реформы системы образования Нового Узбекистана, интерактивные методы, ИКТ, геймификация и преимущества проектного обучения. Кроме того, освещены перспективы направления учащихся на самостоятельное мышление, аналитический подход и творческое воображение на уроках литературы.

Ключевые слова: литература, инновация, интерактивный метод, ИКТ, геймификация, творческий подход, филологическое образование.

Mamlakatimizda ma'naviy hayotni yuksaltirish, milliy va jahon adabiyoti targ'ibotini kuchaytirish, yoshlarda kitob o'qish ko'nikmasini shakllantirish, jamiyatimizda mutolaa madaniyatini yuksaltirish borasida amalga oshirayotgan

islohatlar adabiy ta'lim samaradorligini oshirish, mukammal o'quv materiallarini loyihalash, o'quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. "O'zbekistonda yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlarida: "Yuksak ma'naviyatli, qat'iy hayotiy pozitsiya, keng dunyoqarashga ega bo'lgan fidoyi va vatanparvar yoshlarni tarbiyalash, o'quvchilarning qiziqish va qobiliyatlaridan kelib chiqqan holda, mashg'ulotlarni tashkil etish va o'tkazish" kabi vazifalar belgilangan.

Adabiyot fanini o'qitish jarayoni nafaqat bilim berish, balki o'quvchilarda milliy g'urur, estetik did, tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashuvni shakllantirishga qaratilishi lozim. Shu bois bugungi kunda an'anaviy yondashuvlar bilan bir qatorda zamonaviy interfaol metodlardan foydalanish zarurati ortib bormoqda. An'anaviy dars jarayonida o'quvchilar ko'proq tayyor bilimni qabul qiladilar, ammo zamonaviy yondashuv ularni faol ishtirokchi, ijodkor va tadqiqotchi sifatida shakllantiradi. Innovatsion metodlar yordamida badiiy asar nafaqat o'qiladi, balki o'quvchilar tomonidan qayta talqin qilinadi va shaxsiy xulosalar chiqariladi. Bugungi kunda zamonaviy dunyo adabiyotida dars jarayonida quyidagi innovatsion usullar keng qo'llanilmoqda:

1. Interfaol metodlar ("Aqliy hujum", "Baliq skeleti", "Klaster", "Debat" va boshqalar) – asarni keng qamrovli o'rganish imkonini beradi.

"Aqliy hujum" (inglizcha *brainstorming*) — bu o'quvchilarda erkin fikrlash, mustaqil mulohaza yuritish, ijodiy g'oyalarni ilgari surish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan interfaol o'qitish usulidir. Bu metod orqali o'quvchilar muayyan muammo yoki savol bo'yicha o'z fikrlarini erkin bildiradilar, ularni tahlil qilib, eng maqbul javobni tanlaydilar. Bu metodga misol tariqasida O'tkir Hoshimovning "Urushning so'ngi qurboni" hikoyasini shu metod orqali mavzuning dolzarbligini o'quvchilar bilan birgalikda bahs mhnazara shaklda dars o'tishimiz mumkin.

"Baliq skeleti" usuli — o'quvchilarning muayyan muammo yoki mavzu sabablarini **tizimli tahlil qilishga** o'rgatuvchi interfaol metoddir. Bu metod **yapon olimi Kaoru Ishikava** tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, dastlab ishlab chiqarishdagi muammolarni tahlil qilish uchun qo'llangan. Pedagogikada esa u o'quvchilarda **tahliliy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish** maqsadida qo'llanadi. Bu usulda asosiy "bosh" — muammo yoki savolni ifodalaydi, "suyakchalar" esa muammoning sabablarini yoki dalillarini bildiradi. Shaklan bu baliq skeletiga o'xshagani uchun shu nom bilan atalgan. Bu metod orqali biz Abdulla Qahhorning hikoyalarini masalan "O'g'ri" hikoyasini shu metod orqali o'tsak bo'ladi.

“Klaster” (inglizcha *cluster* — “guruh”, “tugun”, “bog‘lam”) — bu **axborotni tarmoqlab fikrlash** metodidir. U o‘quvchilarga mavzu bo‘yicha o‘z fikrlarini **erkin tarzda tuzish, bog‘lash va tizimlashtirish** imkonini beradi. Ya’ni, o‘quvchilar bir markaziy tushuncha atrofida **g‘oya, dalil, obraz, voqea** va **xulosalarni** tarmoqli tarzda joylashtiradilar. Bu metod **fikrlash xaritasiga** o‘xshaydi va o‘quvchilarda **mantiqiy, tahliliy va ijodiy tafakkurni** rivojlantiradi. Bu metod orqali biz darsni yanada qiziqarli tarzda o‘quvchilarni mavzuga qiziqtirishimiz mumkin bu metod orqali o‘quvchilar darsni o‘zida mavzuni ancha takrorlab olishlari mumkin.

“Debat” (lotincha *debattere* — “bahslashmoq”, “munozara qilmoq”) — bu o‘quvchilarning ma’lum mavzuda fikr yuritish, dalil keltirish, isbotlash va bahslashish orqali mustaqil xulosa chiqarishga o‘rgatuvchi interfaol metoddir. Bu metod orqali esa o‘quvchilar bilan G‘afur G‘ulomning darslikda berilgan “Shum bola” qissasini o‘tsak bo‘ladi.

Bu usulda o‘quvchilar muayyan muammoni ikki qarama-qarshi nuqtai nazardan tahlil qiladi:

- biri “ha” (tasdiqlovchi),
- ikkinchisi “yo‘q” (inkor etuvchi) tomonni himoya qiladi.

Debatning maqsadi “kim yutdi”ni aniqlash emas, balki mantiqiy fikrlashni, dalil asosida so‘zlashni, qarama-qarshi fikrni tahlil qilishni o‘rgatishdir.

2. AKT vositalari – elektron darsliklar, multimedia taqdimotlari, onlayn platformalar yordamida dars o‘tish. Zamonaviy ta’lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) o‘qitishning ajralmas qismiga aylanmoqda. Adabiyot fani ham bundan mustasno emas. Elektron darsliklar, multimedia taqdimotlari va onlayn ta’lim platformalari o‘quvchilarda adabiyotga bo‘lgan qiziqishni oshiradi, matnni chuqur tahlil qilish, obrazlar dunyosiga kirish imkonini beradi. Multimedia taqdimotlari (PowerPoint, Canva, Prezi va boshqalar) yordamida o‘qituvchi:

- Asarning asosiy g‘oyasini vizual tarzda yoritadi;
- Asar syujeti, obrazlar orasidagi bog‘liqlikni rasmlar, audio, video lavhalar bilan ko‘rsatadi;
- O‘quvchilarni faol ishtirok etishga, savol-javobga chorlaydi.

AKT vositalaridan foydalanish o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga o‘rgatadi, adabiyot darslarini jonli va interfaol qiladi va o‘qituvchi uchun vaqtni tejaydi, ijodkorlikni oshiradi. Demak, elektron darsliklar, multimedia taqdimotlari va onlayn platformalar — zamonaviy o‘qituvchining asosiy yordamchisi bo‘lib, ular yordamida adabiyot darslari yanada samarali va qiziqarli kechadi.

3. Gamifikatsiya – o'quv jarayonini o'yin elementlari asosida tashkil qilish orqali qiziqish uyg'otadi.

Adabiyot darsida gamifikatsiya quyidagi natijalarni beradi:

- O'quvchilarni faol ishtirokchi qiladi, darsni zerikarli bo'lishidan saqlaydi;
- Asarlarni chuqurroq tahlil qilishga, qahramonlar bilan hissiy bog'lanishga yordam beradi;
- Hamkorlik, raqobat va ijodkorlikni rivojlantiradi;
- O'quvchilarda adabiyotga muhabbat va milliy qadriyatlarga hurmatni shakllantiradi.

Masalan: Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romanini o'rganishda o'qituvchi "Kim Otabekni yaxshi biladi?" o'yini orqali har bir bob bo'yicha savollar beradi, o'quvchilar to'plagan ballar asosida g'olib aniqlanadi. Shu orqali asar mazmuni qiziqarli tarzda mustahkamlanadi.

4. Loyihaviy ta'lim – bu o'quvchi tomonidan muayyan mavzu bo'yicha mustaqil yoki guruh holatida tadqiqot olib borish, uni amaliy shaklda taqdim etish (taqdimot, video, sahnalashtirish, insho, poster va h.k.) jarayonidir. O'quvchi bunda bilimni tayyor holda olmaydi, balki uni izlanish, tahlil va ijod orqali o'zlashtiradi. Adabiyot fanida loyihaviy metod:

- asar qahramonlarini chuqur o'rganish,
- yozuvchining hayoti va davrini tahlil qilish,
- badiiy obrazlar orqali hayotiy muammolarga yechim izlash,
- milliy va jahon adabiyotini qiyosiy tahlil qilish imkonini beradi.

5. Kross-kultural yondashuv – jahon adabiyotini milliy adabiyot bilan qiyoslab o'rganish o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi. Adabiyot darslarida kross-kultural yondashuvni quyidagicha amalga oshirish mumkin:

• Qiyosiy tahlil: O'zbek adabiyotidagi asarlarni jahon adabiyotidagi o'xshash mavzulardagi asarlar bilan taqqoslash. Masalan: Alisher Navoiyning g'oyalarini Dante Aligyeri yoki Goethening asarlari bilan, Cho'lponning "Kecha va kunduz" romanini Lev Tolstoyning "Anna Karenina"si bilan qiyoslash.

• Madaniy kontekstni o'rganish: Har bir asar yaratilgan davr, xalq urf-odatlarini, e'tiqod va qadriyatlarini tahlil qilish.

• Tarjimalar ustida ishlash: O'quvchilar o'zbek yozuvchilari asarlarining tarjima variantlarini o'qib, madaniy tafovutlarni tahlil qiladi.

• Madaniyatlararo muloqot mashg'ulotlari: O'quvchilar o'zlari o'rganayotgan asar qahramonlari nuqtayi nazaridan bahs (debat) tashkil etadilar, masalan: "Otabek va Romeo muhabbatini taqqoslang."

• Interaktiv texnologiyalar: Multimedia vositalari orqali turli xalqlarning madaniyati, san'ati va adabiyotini vizual tarzda o'rganish.

Ushbu innovatsion usullarni qo'llash orqali adabiyot fanini o'qitishda o'quvchilarda nafaqat bilim, balki mustaqil izlanish, ijodiy tafakkur va estetik didni shakllantirishga xizmat qiladi. Yangi O'zbekiston sharoitida filologik ta'limda innovatsion metodlardan foydalanish kelajak avlodni barkamol, bilimli va ma'naviy yetuk insonlar sifatida tarbiyalashning muhim kafolatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 14.08.2018 yildagi PQ-3907-son Qonun hujjatlari milliy bazasi.

2. L.V.Golish. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish “Fan va texnologiyalar” – T., 2010.

3. A.Abduqodirov. R.Ishmuhammedov. “Ta'limda innovatsion texnologiyalar”: – T.: 2008.

ADABIYOTNING JAMIYATDAGI O'RNI

Fuzulova Nigora Erkamboyevna

O'zbek tili Adabiyoti 4-bosqich talabasi

fuzullovanihora@gmail.com

Ilmiy rahbar: Rasulova Rayhon Baxritdinova

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotasiya: Ushbu maqolada adabiyotning inson ruhiyati, ma'naviy olami va jamiyat taraqqiyotidagi beqiyos o'rni haqida so'z yuritiladi. Adabiyot insonni tarbiyalaydi, fikrlashga, ezgulikka, go'zallikni his etishga undaydi. Maqolada adabiyotning jamiyat hayotiga ta'siri, milliy o'zlikni shakllantirishdagi ahamiyati hamda yosh avlodni komil inson sifatida voyaga yetkazishdagi roli yoritilgan.

Kalit so'zlar: Adabiyot, jamiyat, ma'naviyat, tarbiya, milliy qadriyat, ma'rifat, ijod, badiiy so'z.

Annotation: This article discusses the invaluable role of literature in the spiritual world of human beings and in the development of society. Literature educates a person, encourages thinking, goodness and appreciation of beauty. The article highlights the influence of literature on social life, its importance in shaping national identity, and its role in nurturing the younger generation into well-rounded individuals.

Keywords: Literature, society, spiritually, education, national values, enlightenment, creativity, artistic expression.

Аннотация: В данной статье рассматривается бесценная роль литературы в духовной жизни человека и в развитии общества. Литература воспитывает личность, побуждает к размышлениям добру и ощущению красоты. В статье освежается влияние литературы на жизнь общества, её значения в формировании национальной самобытности и роль в воспитании подрастающего поколения как гармонично развитых личностей.

Ключевые слова: Литература, общество, духовность, воспитание, национальные ценности, просвещение, творчество, художественное слово.

Adabiyot bu inson ruhining qo'shig'i, millat qalbining so'nmas chirog'idir. U jamiyat hayotining har bir jabhasiga singib ketkan, insoniyat tafakkurining eng yuksak ifodasidir. Har bir xalqning ma'naviy yuksalishi, madaniy taraqqiyoti va milliy g'ururi, avvalo uning adabiyotiga, badiiy merosiga bog'liq. Zero, adabiyot xalqning o'tmishini bugunini va kelajagini birlashtiruvchi ma'naviy ko'prikdir.

Adabiyotning jamiyatidagi o'rnini haqida so'z yuritganda, avvalo, uning inson qalbiga, tafakkuriga ko'rsatgan ta'sirini unutib bo'lmaydi. Badiiy so'z insonni fikrlashga, ezgulikka, to'g'rilikka, or-nomusga undaydi. Kitob o'qigan inson dunyoni boshqacha ko'radi-u hayotning mohiyatini, odamlarning dardini va orzularini chuqurroq his etadi. Adabiyot insonni inson qiladi, uni ruhiy jihatdan boyitadi, tarbiyalaydi.

Buyuk mutafakkir Alisher Navoiy "So'z insonni odam ayladi" deganida bejiz aytmagan. So'z-adabiyotning jonidir, qalbning ifodasidir. Navoiy, Fuzuliy, Bobur, Cho'lpon, Abdulla Qodiriy, Oybek, Zulfiya kabi adiblar o'z asarlari bilan xalqning ruhini uyg'otgan, millatni ma'naviy yuksaklik sari yetaklaganlar. Ularning qahramonlari-xalq timsoli, orzu-umidlari, g'am-u tashvishlari esa bizning tariximizning badiiy in'ikosidir.

Jamiyat adabiyotsiz yashay olmaydi, chunki adabiyot hayotning o'zidir. U inson va davr orasidagi ko'priq, jamiyatning ma'naviy yuragi hisoblanadi. Adabiyot jamiyatdagi illatlarni ko'rsatadi, yomonlikni fosh etadi, ezgulikni ulug'laydi. Har bir davr o'z adabiy qahramonlarini yaratadi, o'z fikrini asarlar orqali aytadi. Masalan, Abdulla Qodiriy "O'tkan kunlar" romanida millatni uyg'onishga, milliy birlikka chaqirgan bo'lsa, Cho'lpon "Kecha va Kunduz" asari orqali inson ozodligi, adolat va erk g'oyalarini ilgari surgan.

Adabiyot insonni tarbiyalashning eng kuchli vositasidir. Boshqa fanlar aqlni boyitsa, adabiyot qalbni tarbiyalaydi. Kitobxon qalbida insonparvarlik, vatanparvarlik, sadoqat, mehr-shafqat tuyg'ulari ildiz otadi. Shu sababdan ham xalq orasida "Adabiyot-yurakning ozi" degan hikmatli so'z bejiz aytilmagan.

Bugungi kunda jamiyatda ma'naviyatni mustahkamlash, yoshlarni komil inson qilib tarbiyalashda adabiyotning o'rnini yanada ortmoqda. Raqamli davrda texnologiyalar avj olgan zamonda inson ruhiyatiga so'zning, she'rning, hikoyaning iliq nafasi juda zarur. Chunki kompyuter sovuq mantiqni beradi, adabiyot esa yurakni ilqlik bilan to'ldiradi.

Shuningdek, adabiyot milliy o'zlikni anglashda ham katta ahamiyatga ega. O'zbek adabiyoti orqali biz o'z tariximizni, xalqimizning dard-u orzularini, or-nomusini bilamiz. Navoiy, Qodiriy, G'afur G'ulom, Zulfiya, Rauf Parfi kabi adiblar millat ruhining timsoliga aylangan. Ularning asarlari bizni milliy g'urur, vatan muhabbati va adolat yo'lida sobit turishga o'rgatadi.

Demak, adabiyot-jamiyatni ma'naviy ravishda gullatadigan bog'dir. U bor joyda ezgulik, mehr, bilim va or-nomus yashaydi. Adabiyot o'lgan joyda esa ruhiy

qashshoqlik boshlanadi. Shuning uchun har bir inson, ayniqsa yosh avlod, adabiyot bilan do'st bo'lishi, kitobni yuragiga yaqin turishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, adabiyot-jamiyatning ma'naviy tayanchi, inson qalbining sog'lik manbaidir. U insonni ezgulikka, go'zallikka, to'g'rilikka chorlaydi. Adabiyot orqali inson o'zini, xalqini va butun hayotni chuqur anglaydi.

Har bir xalqning adabiyoti uning ruhiy ko'zgusi, tarixiy xotirasi va milliy g'ururining ifodasidir. Adabiyot insonni tarbiyalaydi, jamiyatni uyg'otadi va millatni yuksaltiradi. Shu bois adabiyotga e'tibor- ma'naviyatga, kelajakka e'tibordir.

Adabiyot insonni inson qiladi, jamiyatga nur baxsh etadi. Kitob o'qigan xalq hech qachon yo'qolmaydi, chunki adabiyot-xalqning yuragi, millatning ovozi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy. (Hayrat ul-abror) 1483-yil
2. Dolimov. S. (Ta'limiy bayon va insho) T. O'qituvchi 1968-yil
3. Abdulla Qodiriy. (Oina) 1913-yil
4. Cho'lpon. (Adabiyot parchalari) 1926-yil
5. Yuldoshev. Q. (Adabiy ta'lim texnologiyasi bo'yicha o'quv-uslubiy majmua) 2017-yil
6. Abdullayev. A. (Maktab adabiyot darslarida she'riy san'atlarni o'rganishning estetik pedagogik asoslari) 2020-yil

ZAMONAVIY TA'LIMNING DOLZARB MUAMMOLARI

Boyg'oziyeva Gulhayo

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

4-bosqich sirtqi 22-2 guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Rasulova Rayxon Baxritdinovna,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),

O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasida dots. Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Annotasiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim tizimidagi asosiy muammolar, ularning yuzaga kelish sabablari hamda ularni bartaraf etish yo'llari tahlil qilinadi. Shuningdek, o'qituvchi malakasi, darsliklar sifati, raqamli texnologiyalar va ta'lim muhitining modernizatsiyasi bilan bog'liq masalalar yoritilgan. Maqolada ta'lim samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-pedagogik tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: zamonaviy ta'lim, innovatsiya, raqamli texnologiya, kompetensiya, o'qituvchi malakasi, sifatli ta'lim, metodika.

Abstract. This article analyzes the main problems of modern education, the reasons for their emergence, and possible solutions. It highlights issues related to teacher qualifications, textbook quality, digital technologies, and modernization of the learning environment. The article also provides scientific and pedagogical recommendations aimed at improving the effectiveness of education.

Keywords: modern education, innovation, digital technology, competence, teacher qualification, quality education, methodology.

Аннотация. В данной статье рассматриваются основные проблемы современной системы образования, причины их возникновения и пути их решения. Освещаются вопросы, связанные с квалификацией учителей, качеством учебников, цифровыми технологиями и модернизацией образовательной среды. Приведены научно-педагогические рекомендации по повышению эффективности обучения.

Ключевые слова: современное образование, инновации, цифровые технологии, компетенции, квалификация учителя, качественное образование, методика.

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya davrida ta'lim tizimi har bir davlatning barqaror rivojlanishida, iqtisodiy o'sishida va inson kapitalini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda. Jahon miqyosida raqobatbardoshlik endi tabiiy resurslarga emas, balki bilim, innovatsiya va intellektual

salohiyatga asoslanmoqda. Shu bois, ta'lim sifati, uning mazmuni va zamonaviy yondashuvlari mamlakat taraqqiyotining muhim ko'rsatkichi sifatida qaraladi.

Hozirgi davrda ta'lim tizimi mamlakat taraqqiyotining asosiy omili sifatida e'tirof etilmoqda. Ta'lim orqali jamiyatning ma'naviy, intellektual va iqtisodiy salohiyati shakllanadi. Shu boisdan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining so'zlari bilan aytganda:

“Ta'lim tizimini isloh qilish — bu nafaqat yangi darslik va metodlarni yaratish, balki inson tafakkurini zamon talablariga mos ravishda shakllantirishdir.”

Zamonaviy ta'lim — bu shunchaki bilim berish tizimi emas, balki insonni har tomonlama rivojlantirish, mustaqil fikrlovchi, ijodiy va raqobatbardosh shaxsni shakllantirish jarayonidir. Bugungi kunda o'quvchi o'qituvchidan tayyor bilimni emas, balki uni izlash, tahlil qilish, amalda qo'llashni o'rganadi. Shu sababli ta'lim jarayonida interfaol metodlar, muammoli o'qitish, loyiha asosidagi o'quv faoliyati, tadqiqot metodlari keng qo'llanilmoqda.

Zamonaviy ta'lim shaxsga yo'naltirilgan bo'lib, o'quvchi yoki talabanning qiziqishlari, qobiliyatlari va ehtiyojlariga mos ravishda individual yondashuvni ta'minlaydi. Bu esa har bir insonning intellektual salohiyatini to'liq ochishga imkon beradi.

XXI asrda ta'lim jarayonining ajralmas qismi sifatida raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt (AI), virtual va kengaytirilgan reallik (VR/AR), shuningdek, masofaviy ta'lim platformalari joriy etilmoqda. “Moodle”, “Google Classroom”, “Zoom”, “Microsoft Teams” kabi platformalar o'qitish jarayonini interaktiv, ochiq va qulay shaklga keltirmoqda.

Raqamli texnologiyalar yordamida o'quvchilar nafaqat o'qituvchidan, balki butun dunyo ilmiy hamjamiyatidan bilim olish imkoniga ega bo'lishmoqda. Bu esa ta'limning demokratlashuviga, ya'ni barcha uchun ochiqligiga olib kelmoqda. Shu bilan birga, sun'iy intellektga asoslangan o'quv dasturlari o'quvchilarning individual darajasini tahlil qilib, ularga mos topshiriqlar va tavsiyalar berishga imkon yaratadi.

Bugungi kunda ta'limdagi asosiy muammolardan biri — bilim berish jarayonining hayot bilan uzviy bog'liqligini ta'minlashdir. Darslarda nazariy bilimlar ko'p hollarda amaliyot bilan uyg'unlashmaganligi sababli o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish va yangilik yaratish qobiliyatlari yetarlicha rivojlanmaydi. Shuning uchun ham A. Avloniy ta'kidlaganidek:

“Bugungi kunda ta'limdagi eng muhim muammo — bilim berishdan ko'ra fikrlashni o'rgatish zaruratidir”.

Bugungi o'qituvchi – bu faqat bilim manbai emas, balki ta'lim jarayonining tashkilotchisi, motivatori va yo'naltiruvchisidir. U o'quvchilarda tanqidiy fikrlashni, mustaqil qaror qabul qilishni va ijodiy yondashuvni rivojlantiradi. Shuningdek, pedagog raqamli savodxonlik, axborot texnologiyalari, xorijiy tillar va kommunikatsiya ko'nikmalarini doimiy ravishda oshirib borishi lozim.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlardan biri — STEAM-ta'lim (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) bo'lib, u fan va san'atni uyg'unlashtirgan holda o'quvchilarning analitik fikrlash va ijodkorlik salohiyatini rivojlantiradi. Shu tarzda ta'lim jarayoni real hayotdagi muammolarni hal etishga yo'naltiriladi.

Shu bilan birga, ta'lim sohasida yechimini kutayotgan bir qator muammolar ham mavjud. Jumladan:

ta'lim muassasalarida texnik vositalar va internet infratuzilmasining yetarli emasligi;

o'qituvchilarning axborot-kommunikatsion texnologiyalar (AKT) bo'yicha malakasining pastligi;

darsliklar va o'quv dasturlarining zamonaviy talablar bilan to'liq mos emasligi; amaliyotga yo'naltirilgan o'quv jarayonining sustligi.

Bu muammolarni bartaraf etish uchun ta'lim tizimini kompleks modernizatsiya qilish, o'qituvchilarni qayta tayyorlash va ta'lim muassasalarini raqamlashtirish zarur.

Inson kapitali — bu mamlakatning eng qimmatli resursi. Ta'lim esa shu kapitalni shakllantirishning asosiy manbai hisoblanadi. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, ta'limga kiritilgan har bir sarmoya kelajakda iqtisodiy o'sish, innovatsiyalar va ijtimoiy barqarorlik orqali o'z samarasini beradi. Shu bois, O'zbekistonda ham so'nggi yillarda ta'lim tizimini isloh qilish, maktab va oliy ta'limda raqamli o'qitish usullarini keng joriy etish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylangan.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy ta'lim tizimi jamiyatning intellektual salohiyatini oshirish, inson kapitalini shakllantirish va millatning kelajagini belgilashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ta'limni raqamlashtirish, o'qituvchilar malakasini oshirish, interfaol va innovatsion metodlarni keng tatbiq etish bugungi kunda eng dolzarb vazifalardan biridir.

Shunday ekan, zamonaviy ta'limni rivojlantirish – bu nafaqat o'quv jarayonini yangilash, balki mamlakatning kelajakdagi taraqqiyot poydevorini yaratish demakdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, 2020-yil.

2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston — yangi ta'lim. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
3. UNESCO. The Future of Education: Learning to Become. – Paris, 2019.
4. Hasanov B. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.
5. Karimova N. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2023.

O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA SHE'R O'QISHNI O'RGATISH METODLARI

Bozorboyeva Kamola Sahobiddin qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim yo'nalishi

II-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Qurbonova Bonu Rustam qizi

Annotatsiya: O'qish savodxonligi darsligi boshlang'ich sinf o'quvchilarining adabiyot ilmini o'rganish uchun qo'ygan ilk qadami hisoblanadi. Shu sababli ham bu jarayonga katta ahamiyat qaratishimiz kerak. O'qish savodxonligi darsliklari bir-biridan xilma-xil hikoyalar, rivoyatlar va she'rlar bilan boyitilgan. Shu boisdan, ushbu maqolada biz o'qish savodxonligi darsliklarida berilgan she'rlarni o'rgatish jarayonidagi samarali metodik yondashuvlar haqida mulohaza yuritamiz.

Kalit so'zlar: she'r, o'quvchilar, metod, kreativlik, interfaol, yondashuv.

Аннотация: Учебники по чтению и грамоте – это первый шаг к освоению литературы для учащихся начальной школы. Поэтому этому процессу следует уделять большое внимание. Учебники по чтению и грамоте содержат разнообразные рассказы, сказки и стихотворения. В данной статье мы рассмотрим эффективные методические подходы в процессе обучения чтению и грамоте по стихотворениям, представленным в учебниках.

Ключевые слова: поэзия, учащиеся, метод, творчество, интерактивность, подход

Abstract: Reading literacy textbooks are the first step for primary school students to learn literature. Therefore, we should pay great attention to this process. Reading literacy textbooks are enriched with a variety of stories, tales and poems. Therefore, in this article, we will consider effective methodological approaches in the process of teaching poems given in reading literacy textbooks.

Keywords: poetry, students, method, creativity, interactive, approach

O'qish savodxonligi darslari ta'lim jarayonida o'quvchilarning nutq, fikrlash va ijodiy salohiyatini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Bu jarayonning ajralmas qismi sifatida she'r o'qish va yozishni olishimiz mumkin. She'rlar nafaqat tilni yaxshi o'zlashtirish, balki madaniy va ma'naviy tarbiyani oshirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bilamizki, boshlang'ich sinf o'qish darsliklarida yuzdan ortiq shoirlarning ko'plab xilma-xil mavzulardagi she'rlari berilgan. Albatta, ularning har biridan ulug'

maqsadlar ko'zlangan. Chunki she'r ham, avvalo, badiiy adabiyotdir. Adabiyotni o'z mohiyatiga ko'ra jo'shqin daryoga qiyos qilsa bo'ladi. Daryo suvlaridan dalalar, dov-daraxtlar gullab-yashnasa, adabiyot inson qalbiga ezgulik urug'ini sepadi, uni hayotda to'g'ri yashashga, ulug' maqsadlar yo'lida kurashishga o'rgatadi. Shu jo'shqin daryoga qiyoslangan badiiy adabiyotning bir irmog'i sifatida she'rlarni olishimiz mumkin. Chuqur ma'no va mohiyatga ega bo'lgan she'rlarni o'quvchilarga samarali metodlar orqali o'rgatish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

She'rdagi so'zlarni yaxshi tushunib yetmaslik, undagi ohanglarni his qilmaslik o'quvchida she'r yodlashni zerikarli mashg'ulotga aylantiradi. Ma'nosi anglanmagan she'r esa hech qanday ahamiyatga ega emas. Bu muammoni bartaraf etishimiz uchun quyidagi metodlardan foydalanishimiz mumkin:

1. Tinglab tushunish metodi.

Berilgan she'rni o'qituvchi yoki o'quvchi ovoz chiqarib, ifodali tarzda o'qiydi, boshqa o'quvchilar esa buni diqqat bilan tinglaydi. Bu usul she'r o'qishning to'g'ri intonatsiyasini va ritmini o'rgatadi. Shu tarzda o'quvchilar she'rni bir necha marotaba tinglashsa, uning ma'nosini yaxshiroq anglab yetadilar. Shundan so'ng o'quvchilarga ma'lum savollar beriladi. Masalan: "She'rda qaysi obrazlar ishlatilgan?", "She'rda qanday his-tuyg'ular ifodalangan?", "She'rning asosiy g'oyasi nima?" kabi.

2. Qisqa va kreativ testlar metodi.

She'rni to'liq o'qib bo'lgach, o'quvchilarga she'rga asoslanib kichik hikoya yoki she'r yozishni taklif qilish. Masalan: "Qish" mavzusida she'r berilgan bo'lsa, shu sarlavha ostida, she'rda qatnashgan so'zlardan foydalanib, o'zlari kichik bir hikoya yozishlarini so'rash. Bu ular uchun she'rda tasvirlangan g'oya va obrazlarni yanada chuqurroq anglashga, ijodiy fikrlashni va tasavvurini rivojlantirishga yordam beradi.

3. Multimedia va vizual materiallardan foydalanish metodi.

She'r o'rgatish jarayonida kompyuterlar va interaktiv ta'lim platformalaridan foydalanish mumkin. She'rda tasvirlangan manzara va voqealarni rasm, video yoki audio shaklida o'quvchilarga taqdim etish shular jumlasidan. Bu usul orqali she'rlarni o'rganish yanada maroqli bo'ladi va o'quvchilar zerikib qolmaydi. O'quvchi she'rni qancha maroq va qiziqish bilan o'rgansa, uni yod olish ham shuncha tez va oson bo'ladi.

4. Izoh berish metodi.

Bu usulda she'r bir nechta qismlarga ajratiladi va har bir qismni alohida tahlil qilinadi. O'quvchilarning e'tiborini she'rda ishlatilgan obrazlar, ramzlar, metaforalarga qaratish, undagi qiyin so'zlarni izohlash va o'quvchilarga yangi so'zlar

yuzasidan tushuntirish olib borish zarur. Bu orqali o'quvchilarning lug'at boyligi oshadi va tilning nozik nuqtalarini ham anglab yetadi.

5.Qismlar orqali she'rni hosil qilish metodi.

Bunda biz she'rdagi so'zlarni qismlarga ajratamiz va o'quvchilar shu qismlar orqali she'rni to'g'ri ketma-ketlikda hosil qilishi kerak.Endi 3-sinf o'qish savodxonligi darligida berilgan Muhammad Yusufning "Kuz"she'ri orqali shu metodni ko'rib chiqsak:

Suv o'tlari to'la irmoqni,
Muzdek qilib qo'ydi sunbula.
Yer tortqilab barqut yaproqning,
Yuragiga soldi g'ulg'ula.
Ko'kda yana oppoq turnalar,
Arg'imchoqlar solib uchishdi.
Biz maktabga chopdik,tillarang,
Terakzorlar yig'lashga tushdi.

She'rdagi so'zlarning har biri alohida qog'ozga yoziladi. Masalan, "suvo'tlar" so'zi alohida qog'ozga, "to'la", "irmoqni" so'zlari alohida qog'ozlarga yoziladi. Butun boshli she'rni shu tartibda bo'laklarga bo'lamiz va o'quvchilarga taqdim etamiz. O'quvchilar shu so'zlar ketma-ketligini to'g'ri topib,she'rni qaytadan hosil qilishadi. Bu usul orqali o'quvchilar she'rni yaxshi esda saqlab qolishadi va uni o'rganish oson va qiziqarli bo'ladi.

Xulosa qilib shuni aytishim mumkinki, she'riyat yosh avlodni ruhan pok,fikran sog'lom,iymon-e'tiqodli, yuksak ma'naviyatli, vatanparvar va yurt uchun manfaatli shaxs bo'lib voyaga yetishida muhim ahamiyat kasb etadi.Yozuvchilarimizning turli mavzudagi she'rlarini tag zamirida ana shunday ulug'vor g'oya yotadi. Ularning ijodidan bahramand bo'lish esa,yoshlarimizning har tomonlama yetuk shaxs bo'lishiga bir turtki bo'ladi. Bunday ma'naviy ozuqaga ega bo'lgan she'rlarni yoshlar ongiga to'la-to'kisligicha singdirishning samarali usuli sifatida yuqorida keltirib o'tilgan metodlardan foydalansak maqsadga muvofiq bo'ladi. Zero,bu metodlardan foydalanish orqali o'quvchilar nafaqat she'rni yaxshi o'rganadilar,balki o'z fikrlarini erkin ifoda etish,ijodiy fikrlash va o'qish savodxonligini rivojlantiradilar. Qolaversa, she'r yodlash o'quvchilarning xotira jarayonini yaxshilashga yordam beradi. Shuningdek, she'r o'rgatish jarayonida o'quvchilarning qiziqishini saqlab qolish uchun interfaol va innavatsion metodlardan foydalanish muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Qosimova K, Matchonov S, G'ulomova X “Ona tili o‘qitish metodikasi” – T.: “Noshir” nashriyoti, 2009.
- 2.Fozilova S, Xudoberganova M Ona tili 2-sinf uchun – T.: “O‘qituvchi” 2005.
- 3.Qosimova K va b. “Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi” – T. “Noshir” nashriyoti, 2009.
- 4.3-sinf “O‘qish savodxonligi” kitobi – T.: -2023.
- 5.<https://soff.uz>
- 6.<https://docx.uz>

DIDAKTIK O'YINLAR TEXNOLOGIYASI VA UNING ADABIY TA'LIMDAGI O'RNI

Hakimova Gulziya Obruy qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti 2-OT 23/2 -guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Rasulova Rayxon Baxritdinovna,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),

Annotatsiya. Ushbu maqolada didaktik o'yinlar texnologiyasining nazariy asoslari, ularni adabiy ta'lim jarayonida qo'llashning ahamiyati, turlari va samaradorlik jihatlari tahlil etilgan. Adabiyot darslarida o'yin texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarda badiiy tafakkur, nutq madaniyati, ijodiy yondashuv va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim vosita ekanligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: didaktik o'yin, interfaol metod, adabiy ta'lim, o'quv faoliyati, ijodiy fikrlash, motivatsiya, o'quvchi faolligi.

Аннотация. В данной статье рассмотрены теоретические основы технологии дидактических игр, а также значение, виды и эффективность их применения в процессе литературного образования. Показано, что использование игровых технологий на уроках литературы способствует развитию художественного мышления, культуры речи, творческого подхода и самостоятельного мышления учащихся.

Ключевые слова: дидактическая игра, интерактивный метод, литературное образование, учебная деятельность, творческое мышление, мотивация, активность учащихся.

Annotation. This article analyzes the theoretical foundations of didactic game technology, its significance, types, and effectiveness in literary education. It is shown that the use of game technologies in literature classes contributes to the development of artistic thinking, speech culture, creative approach, and independent thinking skills among students.

Keywords: didactic game, interactive method, literary education, learning activity, creative thinking, motivation, student engagement.

Bugungi globallashuv va axborot asrida ta'lim jarayonini samarali tashkil etish, o'quvchilarda mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvni shakllantirish dolzarb masalalardan biridir. Ta'lim jarayonida interfaol metodlar, xususan didaktik o'yinlar texnologiyasi, o'quvchilarning bilimga bo'lgan qiziqishini oshiradi, ularni faol o'quv

jarayoniga jalb etadi. Ayniqsa, adabiy ta'lim sohasida bu texnologiya o'quvchilarda badiiy asar mohiyatini his etish, qahramonlar dunyoqarashini anglash va matn bilan ishlash malakalarini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi.

Didaktik o'yinlar texnologiyasining nazariy asoslari.

Didaktik o'yinlar — bu o'quv jarayonini o'yin faoliyati orqali tashkil etish shakli bo'lib, unda o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalari o'yinga singdirilgan holda shakllanadi. Pedagogik adabiyotlarda didaktik o'yinlar ta'lim va tarbiyani uyg'unlashtiruvchi metod sifatida ta'riflanadi. U o'quvchi shaxsining emotsional, ijtimoiy va intellektual rivojlanishiga ta'sir etadi.

O'yin jarayonida o'quvchilar:

- faol muloqotda bo'ladilar;
- o'z fikrlarini erkin ifoda etadilar;
- bilimni amalda qo'llashni o'rganadilar;
- o'zaro hamkorlik va raqobat muhitida o'qishdan zavq oladilar.

Didaktik o'yinlar texnologiyasi o'quvchining shaxsiy tajribasini boyitadi, adabiy tahlilni chuqurlashtiradi va asarning g'oyaviy yo'nalishini anglashni yengillashtiradi.

Adabiy ta'limda didaktik o'yinlarning ahamiyati. Adabiy ta'limning maqsadi — o'quvchilarda badiiy-estetik tafakkur, kitobxonlik madaniyati va ijodiy fikrlashni shakllantirishdan iborat. Bu jarayonda didaktik o'yinlar o'quvchilarni darsda faol ishtirok etishga undaydi.

Masalan:

• “Rolli o'yinlar” orqali o'quvchilar asar qahramonlari roliga kirib, ularning ichki kechinmalarini his etadilar.

• “Kim tez topadi?”, “Asar qahramonini taning”, “Zanjirli hikoya” kabi o'yinlar o'quvchilarda diqqatni, eslab qolish va nutq malakalarini mustahkamlaydi.

• Bahs-munozara shaklidagi o'yinlar o'quvchilarda asar mazmuniga nisbatan tahliliy yondashuvni rivojlantiradi.

Bunday metodlar orqali o'quvchilar adabiyot faniga nisbatan ijobiy motivatsiyaga ega bo'ladilar, o'qituvchi esa ularning mustaqil fikrlash jarayonini boshqarib boradi.

Didaktik o'yinlarning turlari va ularni qo'llash tajribasi

Adabiy ta'limda qo'llaniladigan didaktik o'yinlarni quyidagi guruhlarga ajratish mumkin:

1. Bilimni mustahkamlovchi o'yinlar – testlar, krossvordlar, “To'g'ri yoki noto'g'ri” savollari.

2. Ijodiy o'yinlar – sahnalashtirish, dramatizatsiya, asar yakunini o'zgartirish, yangi dialog yaratish.

3. Tahliliy o'yinlar – "Bahsli masala", "Qahramonning qarorini bahola" kabi tahlilga yo'naltirilgan mashg'ulotlar.

4. Axborotli o'yinlar – raqamli platformalar orqali o'tkaziladigan interfaol test va viktorinalar.

Tajribalar shuni ko'rsatadiki, adabiyot darslarida o'yin texnologiyalarini tizimli qo'llash o'quvchilarning og'zaki nutqi, badiiy didi, emotsional his-tuyg'ularini rivojlantiradi.

O'yin texnologiyasining pedagogik afzalliklari.

- O'quvchi shaxsini faol o'rganuvchiga aylantiradi;
- Bilimni hayotiy tajriba bilan bog'laydi;
- Muloqot, hamkorlik, muammoli fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi;
- Adabiy matnni chuqur anglashni osonlashtiradi;
- Ijobiy psixologik muhit yaratadi.

O'yinli yondashuv o'quvchilarni passiv tinglovchidan faol ijodkorga aylantiradi. Bu esa adabiy ta'lim samaradorligini oshiradi.

Xulosa.

Xulosa qilib aytganda, didaktik o'yinlar texnologiyasi zamonaviy adabiy ta'limning ajralmas qismi hisoblanadi. U o'quvchilarni faollikka, ijodkorlikka va mustaqil fikrlashga undaydi. O'yin orqali bilim berish nafaqat darsni qiziqarli qiladi, balki o'quvchining shaxsiy rivojlanishiga ham katta turtki beradi. Shu bois, har bir adabiyot o'qituvchisi o'quv jarayonini o'yin elementlari bilan boyitib borishi, darsning har bir bosqichida ularni maqsadga muvofiq tanlay bilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimova V.M. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2020.
2. G'ulomov A., Abduazizov A. Adabiyot o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
3. Xoshimov O. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
4. Hasanboyeva O. Didaktik o'yinlar va ularning ta'limdagi roli. – Toshkent, 2018.
5. Rahmonova D. Interfaol metodlar asosida ta'lim samaradorligini oshirish. – Samarqand, 2022.
6. Nazarova M. Adabiyot fanida innovatsion texnologiyalar. – Buxoro, 2021.
7. Ergasheva N. O'quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishda o'yin metodlari. – Termiz, 2020.

8. Raximov B. Ta'limda o'yin faoliyatining psixologik asoslari. – Toshkent, 2019.
9. Akbarov Sh. Adabiy ta'limda yangi yondashuvlar. – Toshkent, 2023.
10. Saidova G. Didaktik o'yinlar orqali o'qitish samaradorligini oshirish. – Namangan, 2022.

MAKTABGACHA TARBIYA MUASSASALARIDA BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH

Munisa Tog'ayeva,

Termiz Davlat Pedagogika instituti

Ta'lim va tarbiya nazariyasi va
metodikasi (Maktabgacha ta'lim)
mutaxassisligi 1-kurs magistranti

Abstract. One of the main goals of preschool education and upbringing is teaching children their native language and developing speech and communication skills. Speech development methodology is a separate pedagogical discipline that studies the pedagogical principles of speech development in preschool children.

Key words: Speech, speech development skills, literature, linguistics, morphology, verbs, nouns, adjectives.

Annotatsiya. Bolalar bog'chasida maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga ta'lim va tarbiya beristida eng asosiy vazifalardan biri bolalarga ona tilini o'rgatish, nutqini rivojlantirish, nutqiy munosabatga muomalaga o'rgatishdir. Nutq o'stirish uslubiyoti alohida pedagogik soha bo'lib, maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda nutqni shakllantirishga qaratilgan pedagogik qonuniyatlarni o'rganadi.

Kalit so'zlar. Nutq, nutq o'stirish ko'nikmasi, adabiyot, tilshunoslik, morfologiya, fe'l, ot, sifat so'z turkumlari.

Nutq o'stirish uslubiyotining asosiy vazifasi— nutq o'stirish uslubi va uslubiyotlarini, ularning eng samarali vositalarini ilmiy-pedagogik asoslarda ishlab chiqish va bolalar bog'chalari tarbiyachilarini ular bilan ta'minlashdan iboratdir. Tarbiyachilar esa o'zlashtirilgan uslub va uslubiyot yordamida bolalarda zaruriy nutqiy malaka va ko'nikmalarni rivojlantirishga harakat qiladilar. Nutq o'stirish uslubiyotining niaqsadi bolalarning og'zaki nutqini rivojlantirishdan, atrofdagilar bilan nutqiy muloqotda bo'lish malakasini shakllantirishdan iborat. Nutq o'stirish uslubiyoti boshqa xususiy uslubiyotlar kabi quyidagi savollarga javob beradi:

1) nimaga o'rgatish kerak (bolalarda qaysi nutqiy malakalarni tarbiyalash kerak);
2) qanday o'rgatish kerak (bolalar nutqini shakllantirishda qanday sharoit, qaysi usul va uslubiyotlardan foydalanish kerak); 3) nima uchun xuddi shunday o'rgatish kerak (nutqni rivojlantirish uchun taklif etilayotgan usul nazariy va amaliy jihatdan qanday asoslangan).[1.]

Nutq o'qitish uslubiyoti vazifasi o'z ichiga bir qancha maxsus xususiy vazifalarni ham qamrab olgan.

Kichik guruhlarda hikoya qilishga (monolog nutqqa) o'rgatish bo'yicha boshlang'ich ma'lumot berish belgilangan. Kichik guruh bolalari tarbiyachining hikoyasini eshitib, savollariga javob bera olishi, mavzulardagi rasm yuzasidan suhbatlarda ishtirok etishi bilan birga, avval eshitgan ertak va hikoyani xotirasida tiklab, uning mazmunini buzmasdan aytib bera olishlari lozim. O'rta va katta guruhlarda tarbiyachi bolalar nutqini rivojlantirish bo'yicha quyidagi vazifalarni amalga oshirishi kerak:

Bolalarni tevarak-atrof bilan tanishtirish, nutqini o'qitish,

lug'atini boyitish lozim. Lug'at ustida ishlash bolalarni tevarak-atrof bilan tanishtirish orqali amalga oshiriladi. Bolalarni tevarak-atrofdagi buyumlar, hodisalar, o'simliklar, hayvonot dunyosi, kattalar mehnati bilan tanishtirish jarayonida ularning nomlarini, sifatlarini, xususiyatlarini, xarakterlarini so'zlar bilan aytamiz.

Masalan, buyumlarning nomini anglatadigan: *k o'zgu, taroq, sovun, tish va kiyim cho'tkalari, palos, gilam, javon, karavot, xontaxta*; sabzavotlarning nomini anglatadigan: *sabzi, karam, sholg'om, bodring, baqlajon*; o'simliklar: *daraxt, gul, o't* va boshqalar; mevalar: *olma, nok, olcha, gilos, olxo'ri* va hokazolar; uy hayvonlari: *xo'roz, tovuq, ot, sigir, it, mushuk, qo'y, eshak*; ularning bolalarining nomini bildiruvchi: *jo'ja, toychoq, buzoq, qo'zichoq, uloqcha, xo'tik*; harakatlarni ifodalovchi: *yuvimoq, artmoq, pishirmoq, tayyorlamoq, kiritmoq, yuvmoq, dazmollamoq, ekmoq* va boshqalar; sifatlarni bildiruvchi: *katta, kichik, qizil, sariq, ko'k, zangori, oq, qora, issiq, sovuq, shirin, achchiq* va hokazo so'zlar bolalarni tevarak-atrof bilan tanishtirish jarayonida

bolalar lug'atiga kiritiladi, buning natijasida ularning lug'ati boyitiladi, nutqi rivojlanadi.

2. *Nutqning grammatik tomonini shakllantirish kerak.* Lug'at tilning qurilish materiali hisoblanadi. Grammatika esa gapda so'zlarning o'zgarishi va ularning o'zaro boglanish usullarini belgilaydi. Bundan tashqari, grammatika tilning qurilish modelini (so'z yasovchi, so'z o'zgartiruvchi) belgilaydi. Bola atrofdagilardan grammatik tomondan shakllangan nutqni eshitadi. Eshitganining ma'nosiga tushunish bilan birga, tilning grammatik tomonini egallaydi, modelini bilib oladi. Bola ona tilining barcha grammatik shakllarini qancha erta o'zlashtirsa, u aqliy jihatdan shunchalik tez rivojlanadi. Agarda bolalarda nutqning grammatik tomoni noto'g'ri shakllansa, aqliy rivojlanishi kechikadi. Shuning uchun tarbiyachi grammatikaning (morfologiya va sintaksis) turli shakllarini o'zlashtirishga yordam beruvchi didaktik o'yin va

mashqlarni tashkil etadi. Masalan, kelishik qo'shimchasini o'zlashtirish uchun „Top-chi, men qayerda bo'ldim? (katta guruhda); Ikkinchi darajali gap bolaklarini o'zlashtirish uchun „Men boshlayman, sen esa oxiriga yetkaz!“, o'tning kelishiklar bilan turlanishini o'zlashtirishda „Top-chi, nima yetishmaydi“ fe'l zamonlarini o'zlashtirish uchun „Siz nima qilishni xohlaysiz?“ va hokazolar.

3. *Nutqning tovush madaniyatini tarbiyalash lozim.* Bola, eng avvalo, tilning tovush tomonini egallashi kerak, ya'ni tovushlarni to'g'ri talaffuz etishi lozim. Nutqning tovush tomoni ustida ishlash o'zbek tilining fonetikasi va orfoepiyasiga asoslanadi. Bola kattalarga taqlid qilib, sokzlarda urg'uni to'g'ri ishlatishga o'rganib oladi, ona tilining intonatsion tomonini o'zlashtiradi hamda so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishga odatlanadi. Ayniqsa, bola atrofdagilar bilan nutqiy muloqotda bolayotganda samimiy ohangda, burro va aniq gapirishga o'rgatiladi. Har bir bolada nutqning bunday sifatlarini tarbiyalash, kelgusi hayotida, ya'ni maktabda, o'quv yurtlarida ta'lim olishda, mustaqil mehnat faoliyatida jamoa, jamiyat o'z nasida o'z fikrlarini to'liq va tushunarli qilib bayon etishda muhim ahamiyatga egadir. Agarda tarbiyachi bola nutqidagi, tovush talaffuzidagi nuqsonlar, ohang va tempga, diksiyasiga (aniq, burro gapirish), nutqining mazmundorligi va ifodaliligiga e'tibor bermasa, bunday nuqsonlar bilan maktabga borgan bola bilimni o'zlashtira olmaydi va bu uning kelajakdagi mustaqil hayotida ham o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatadi, ya'ni nutqida nuqsoni bo'lgan bolaning nutqi boshqalarga tushunarsiz bo'ladi, o'z fikrini ifodalashda

qiynaladi, uyaladi, natijada gapirmaslikka harakat qilib, indamas, jizzaki bo'lib qoladi. Bularning hammasi uning ruhiy rivojlanishiga ham ta'sir etadi.

4. *So'zlashuv nutqini (dialog) shakllantirish.* Bolalarga bilim va tarbiya berishda so'zlashuv nutqiga (dialog) o'rgatish katta ahamiyatga egadir. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar bilan so'zlashish bolalarning kundalik faoliyatlari va turli vazifa-hodisalarni kuzatish natijasida hosil bo'lgan tushunchalarni aniqlash va uni bir tizimga solishda eng zaruriy ish vazifasi hisoblanadi. Bolada so'zlashuv nutqini shakllantirish — bu boshqalarning nutqini tinglash va tushunish, so'zlashishni quvvatlash, savollarga javob berish va so'zlashdir (savollar berish) kerak.

5. *Hikoya qilishga (monolog nutqqa) o'rgatish.* Bolalarni maktabga tayyorlashda monolog nutqini rivojlantirish juda muhimdir. Monolog nutq boladan o'z fikrini tushunarli va izchil bayon qilishni talab etadi, bunday nutq turini esa bola 5-6 yoshda egallay boshlaydi. Chunki bu yoshda mantiqiy tafakkur rivojlana boshlaydi, bolada katta so'z boyligi to'planadi, tilning grammatik qurilishini egallab oladi. Nutqning

monolog shaklibolalarga ko'rgan narsalari haqida batafsil va izchil so'zlab berishga, o'z fikrlarini to'g'ri tuzilgan jumlar orqali bayon qilishga imkon beradi.

6. *Badiiy adabiyot bilan tanishtirish.* Bolalar badiiy adabiyoti keng tarbiyaviy vazifalarni amalga oshirishga va bola shaxsini har jihatdan kamol toptirishga yordam beradi. U bolaning kishilar hayoti haqidagi bilimlarini kengaytiradi, emotsional taassurotlarini boyitadi.[2.] Tarbiyachi bolalarni badiiy asarlar bilan tanishtirar ekan, u bolalarda quyidagi malakalarni shakllantiradi: 1. Badiiy asarlarni tinglash va tushunish. 2. Asar qahramonlarining hatti-harakatlarini baholash. 3. Insonlardagi axloqiy sifatlar va nuqsonlarni ta'riflab berish lozim.[3.]. 4. Adabiy asarning mazmuniga doir savoilarga javob qaytarish, kichik hajmdagi she'rlarni intonatsiyalarga rioya qilib yodlab olish va ta'sirchan qilib aytib berish kerak. Bola hikoya, she'r, ertak tinglayotganida quvonadi, huzurlanadi. Bu emotsional ta'sirlanish bolada badiiy adabiyotni estetik idrok etish, ya'ni uni san'at asari sifatida his etish qobiliyatining paydo bo'lishiga, unda axloqiy sifatlarning shakllanishiga yordam beradi. Tarbiyachi bolalarni badiiy asar bilan tanishtirar ekan, har bir bolada kitobga nisbatan qiziqish va muhabbatni tarbiyalashi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nishonova Z., Alimova G. Bolalar psixologiyasini va uni o'qitish metodikasi. Toshkent "O'zbekiston Yozuvchilari uyushmasi Adabiyot jamg'armasi" 2006-B.68.
2. Babayeva D.R. Nutq o'stirish nazaryasi va metodikasi. Toshkent-2018.
3. R.Mavlonova, O.To'rayeva, K.Xoliqberdiyev. Pedagogika. Darslik. T.:, 2018 yil,

ADABIYOT FANINI O'QITISHNING INNOVATSION USULLARI**G'ovsiddinova Madina**

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha va Boshlang'ich ta'lim fakulteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 24/3-guruh talabasi

Ilmiy rahbari: Qurbonova Bonu Rustam qizi

Annotatsiya: Maqolada adabiyot fanini o'qitishda zamonaviy innovatsion usullardan foydalanish masalasi yoritiladi. Innovatsion yondashuvlar – interaktiv metodlar, axborot texnologiyalari, klaster, aqliy hujum, loyiha usuli, rolli o'yinlar va animatsion ko'rgazmalar orqali dars samaradorligini oshirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, adabiy asarlarni chuqur o'zlashtirish, o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish va ularni milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashda innovatsion usullarning ahamiyati ko'rsatib o'tiladi. Maqolada ta'lim jarayoniga ijodiy yondashuv va interfaol metodlarni joriy etishning afzalliklari va natijalari haqida xulosalar keltiriladi.

Kalit so'zlari: Innovatsiya, adabiyot ta'limi, interfaol metodlar, multimedia vositalari, raqamli texnologiya, animatsiya, virtual ta'lim, kreativ yondashuv, talaba faolligi, ta'lim sifati, mustaqil fikrlash, zamonaviy pedagogika.

Adabiyot — insoniyat ma'naviyatining eng muhim tayanchi, milliy madaniyat va ma'rifatning ajralmas qismidir. U xalqning tarixiy xotirasi, orzu-umidlari, dardu quvonchlarini mujassam holda aks ettiradi. Adabiyot asarlari orqali inson o'zligini anglaydi, ezgulikka intiladi, hayotiy tajriba va hikmatlardan saboq oladi. Shu boisdan ham adabiyot fanini o'qitish nafaqat bilim berish, balki yosh avlodni barkamol inson sifatida tarbiyalashda ham beqiyos ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda ta'lim tizimida adabiyot fanini o'qitishga yangicha yondashuv, innovatsion texnologiyalar va interfaol metodlarni tatbiq etish muhim vazifa sifatida qaralmoqda. Chunki zamonaviy davr o'quvchisidan nafaqat asar matnini bilish, balki uni teran tahlil qilish, hayotiy voqealar bilan bog'lash, ijodiy fikrlash va mustaqil xulosaga kelish ko'nikmalari talab qilinadi.

Innovatsiya – bu yangilik yaratish va uni amaliyotga tatbiq etish jarayonidir. Ta'lim sohasida innovatsiya o'quv jarayonini yanada samarali qilish, o'quvchi va o'qituvchi faoliyatini yengillashtirishga xizmat qiladi. Yangi texnologiyalar, uslublar, interfaol metodlar innovatsiyaning asosiy ko'rinishlaridir. Bu tushuncha ta'lim tizimini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

Ta'lim – jamiyatning eng muhim sohasi bo'lib, insonni ma'naviy va intellektual rivojlantiradi. U bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish orqali shaxsning dunyoqarashini kengaytiradi. Ta'lim jarayoni uzluksiz bo'lib, maktabgacha davrdan oliy ta'limgacha davom etadi. Zamonaviy ta'lim tizimida interfaol va innovatsion usullar keng qo'llanmoqda.

Adabiyot – inson ruhiyatiga ta'sir etuvchi, tarbiyaviy ahamiyatga ega fan sohasi. Badiiy asarlar orqali shaxsning ma'naviyati, didi va tafakkuri shakllanadi. Adabiyot darslarida o'quvchilar ijodkorlikka, mustaqil fikrlashga o'rgatiladi. Bu fan o'quvchilarning hayotiy tajribasini boyitib, ularga estetik zavq bag'ishlaydi.

O'qitish – o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi ikki tomonlama jarayondir. Unda bilim berish, tushuntirish, mustahkamlash va amaliyotga qo'llash jarayoni amalga oshiriladi. O'qitish samaradorligi qo'llaniladigan metod va texnologiyalarga bog'liq. Zamonaviy o'qitishda innovatsion metodlar muhim o'rin tutadi.

Texnologiya – bu maqsadga erishish uchun aniq belgilangan usullar va vositalar majmui. Ta'lim texnologiyasi dars jarayonini tizimli, qulay va samarali tashkil etishga yordam beradi. Masalan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) bugungi ta'limning ajralmas qismiga aylangan. Texnologiyalar o'quvchilarda mustaqil ishlash va ijodkorlikni rivojlantiradi.

Metodika – o'qitishning aniq fanlar bo'yicha uslubiy tizimidir. U qanday o'qitish, qaysi vositalardan foydalanish, bilimni qanday tekshirishni belgilaydi. Adabiyot metodikasi, masalan, badiiy asarlarni o'qitishda turli tahlil usullarini qo'llashni o'z ichiga oladi. To'g'ri metodika dars samaradorligini oshiradi.

Zamonaviylik – hozirgi davr talablari bilan uyg'unlikda bo'lish, yangicha yondashuvlarni qo'llashdir. Ta'limdagi zamonaviylik o'quvchilarni raqamli dunyoga tayyorlash, ijodiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan. Bu tushuncha innovatsion texnologiyalarni dars jarayoniga tatbiq etishni anglatadi. O'qituvchi zamonaviy yondashuvlardan foydalansa, dars samaradorligi ortadi.

Kompetensiya – o'quvchining bilim, ko'nikma va malakalarni amaliy hayotda qo'llash qobiliyatidir. U nafaqat nazariy bilim, balki amaliy ko'nikmalarni ham qamrab oladi. Kompetensiyaviy yondashuv ta'limda shaxsni har tomonlama rivojlantirishni ko'zlaydi. Bu tushuncha bugungi ta'limning asosiy tamoyillaridan biridir.

Kreativlik – yangicha fikrlash, noodatiy yondashuv va ijodkorlik demakdir. O'quvchilarda kreativlikni rivojlantirish orqali ular muammolarni mustaqil va original tarzda hal qila oladi. Adabiyot darslarida insholar yozish, sahnalashtirish, munozaralar kreativlikni oshiradi. Kreativlik kelajakda shaxsning raqobatbardosh bo'lishiga yordam beradi.

Rivojlanish – shaxsning intellektual, jismoniy va ma'naviy taraqqiyot jarayonidir. Ta'lim jarayonida o'quvchilar bilimlarni o'zlashtirib, qobiliyatlarini kengaytiradi. Rivojlanish doimiy jarayon bo'lib, u tajriba, bilim va ijtimoiy muhit orqali shakllanadi. O'qituvchi rivojlanishga turtki beruvchi asosiy omildir.

Faollik – o'quvchining dars jarayonida ishtirok etishi, tashabbuskorligi va mustaqil fikrlashidir. Faol o'quvchi bilimni tez o'zlashtiradi, darsda samarali qatnashadi. Interfaol metodlar o'quvchilar faolligini oshirishda juda muhimdir. Faollik ta'lim jarayonini jonlantiradi va natijadorlikni oshiradi.

Natija – ta'lim jarayonida erishilgan yutuq, bilim va ko'nikmalar majmui. Har bir dars oxirida o'quvchilar nimaga erishgani baholanadi. Natija ta'lim sifatini ko'rsatadigan asosiy mezondir. Yaxshi natija o'qituvchi metodlari va o'quvchi faolligiga bog'liq bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, adabiyot fanini o'qitishda innovatsion usullar o'quvchilarda mustaqil va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi. Zamonaviy texnologiyalar yordamida darslar samarali va qiziqarli tarzda tashkil etiladi. Interfaol metodlar o'quvchilarning dars jarayonidagi faolligini oshiradi. Multimedia vositalaridan foydalanish o'quvchilarning badiiy asarlarga qiziqishini kuchaytiradi. Innovatsion yondashuvlar o'quvchilarni kitobxonlikka keng jalb etadi. Adabiyot darslarida yangi metodlar milliy qadriyatlarni chuqurroq anglashga yordam beradi. O'qituvchining mahorati innovatsion texnologiyalarni to'g'ri tatbiq etishda namoyon bo'ladi. Ta'limda innovatsiyalar orqali o'quvchi shaxsi har tomonlama rivojlanadi. An'anaviy usullar bilan innovatsion yondashuvlarni uyg'unlashtirish yuqori samaradorlikni ta'minlaydi. Shu bois, adabiyot fanida innovatsion usullardan foydalanish zamon talabiga mos, muhim va dolzarb vazifadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Raximova S. R. Ta'limda innovatsion yondashuvlar va amaliyot. – O'qituvchi jurnali, 2024.
2. O'zbek adabiyotini o'qitish metodikasi. – T.: Innovatsiya-Ziyo nashriyoti, 2020.
3. Namangan davlat universiteti. Adabiyot o'qitish metodikasi. – Namangan, 2023.
4. Karimov A. Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'limning asosiy jihatlar.

XX ASR BOSHLARIDAGI ADABIYOT NAZARIYASIGA DOIR ILK MANBALAR

Jumadullayeva Gulshoda Dilmurod qizi

Chirchiq davlat Pedagogika Universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti 2 – bosqich talabasi

Gjumadullayeva51@gmail.com

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Turkistonlik jadedlar yangi usul maktablari uchun turli dastur hamda darsliklar hozirlashga kirishar ekanlar, bu jarayon bevosita o'lka milliy tarixi, jug'rofiyasi, madaniyati, adabiyotshunosligi yaratilishining ham debochasi bo'ldi. Milliy adabiyot tarixi, nazariyasi, adabiy tanqidni shakllantirishga bo'lgan urinishlar avvalo milliy matbuotda boshlandi, keyinchalik o'rta va yuqori sinflar uchun yozilgan adabiyot darsliklarida asosiy bosqichga ko'tarildi. Mana shunday darsliklardan biri – Abdurahmon Sa'diy tomonidan yozilgan "Amaliy ham nazariy adabiyot darslari" 1924-yil mart oyida Toshkentda nashr etildi.

Kalit so'zlar: Turkiston, Usuli jaded, Adabiyot darslik, Abdurahmon Sa'diy.

Abstract: As Turkestan modernists began to prepare various programs and textbooks for new method schools, this process directly became a prelude to the creation of the country's national history, geography, culture, and literary studies. Attempts to form the history, theory, and literary criticism of the national literature first began in the national press, and later rose to the main stage in literature textbooks written for middle and upper classes. Here is one of such textbooks - "Amaliy ham nazariy adabiyot darslari" written by Abduraxman Sa'di was published in March 1924 in Tashkent.

Keywords: Turkestan . The method is new . Literature . Textbook . Abduraxman Saadi.

Аннотация: С началом разработки джадидами Туркестана различных программ и учебников для новых школ метода этот процесс непосредственно стал прелюдией к созданию национальной истории, географии, культуры и литературоведения страны. Попытки формирования истории, теории и литературной критики национальной литературы начались сначала в национальной печати, а затем достигли своего главного этапа в учебниках

литературы для средней и старшей школы. Один из таких учебников – «Практические и теоретические уроки литературы» Абдурахмона Саадия – был издан в Ташкенте в марте 1924 года.

Ключевые слова: Туркестан, Усули жадед, Учебник литературы, Абдурахмон Садий.

XX asr boshlari Turkistonda kechgan jarayonlar birgina ijtimoiy-siyosiy emas, balki madaniy-adabiy hayotda ham o'z izlarini qoldirdi. Bu davrga kelib adabiy hayot, matbuot, maorif, teatr, adabiyotshunoslik muammolari, masalalari birlashdi, markazlashdi. Dastlab milliy matbuot nashrlarining paydo bo'lishi, yangi usul maktablarining ochilishi va yangi dars kitoblarining yaratilishi negizida kurtak ochgan adabiyotshunoslik o'z qamrov doirasiga matbuot, teatr, ta'lim, til, imlo, tarix, madaniyat kabi keng sohalarga oid masalalarni ham kiritdi. 1905 yil voqealari, xususan, Turkistonda matbuot ishlarining yo'lga qo'yilishi bilan turk, tatar, ozarbayjon, boshqirdiston mutafakkirlari bilan bo'lgan aloqalar yanada mustahkamlandi. Ahamiyatli tarafi shundaki, ko'pchilik qardosh taraqqiyparvarlar turkistonliklar bilan aloqa o'rnatibgina qolmay, bevosita Turkistonga kelib matbuot, maorif, teatr, huquq va ko'plab sohalarda turkistonliklar bilan yelkama-yelka turib faoliyat olib bordi, o'z tajribalari bilan o'rtoqlashdi. Bir qancha sabablar bilan Turkistonga kelib, shu yerda yashab qolgan qardosh tatar- boshqird xalqlarining Turkistonda faoliyat olib borgan tatar muharrirlari sifatida Ismoil Obidiy,

Abdurauf Muzaffarzoda, Ahmad Zaki Validiy, No'shiravon Yovushev, Shokir Muxtorov, Abduramon Sa'diy, Ibrohim Tohiriy, Ahmadjon Bektemirov, Husayn Makayev, Kabir Bakir, Fotih Bakirlarni misol qilish mumkin. Xuddi shunday, Ozarbayjondan kelib ish olib borgan Muhammad Amin Afandizoda, Jalol Yusufzoda, Piri Mursalzoda [Do'stqorayev, 2009: 318] kabi fidoyilar o'zbek madaniyati rivojiga ulkan hissa qo'shishgan. Yuqorida nomlari keltirilgan zotlar birgina matbuot sohasida emas, balki ijtimoiy hayotning barcha jabhalarida qizg'in faoliyat olib borishgan, Turkistondagi jadidchilik harakatining rivojiga o'z hissalarini qo'shishgan. Biroq

haligacha bu kabi turk, tatar, boshqird ziyolilarining Turkistondagi faoliyati yetarlicha o'rganilgan emas. Shunday taraqqiyparvarlardan biri Abdurahmon Sa'diydir. Abdurahmon Sa'diy 1889-yili Boshqirdistonning Ufa shahri yaqinida Taymev qishlog'ida mudarris oilasida tug'ilgan, asli tatar millatiga mansub. Boshlang'ich ta'limni Orenburgdagi Muhammadiya madrasasida olgandan so'ng Istanbul universitetida o'qigan. 1921-yildan Toshkentda Maorif institutida, SAGU

(O'rta Osiyo davlat universiteti)da Sharq mumtoz adabiyotidan dars bergan. 1948-yildan umrining

oxiriga qadar O'zbekiston Fanlar akademiyasining Til va adabiyot institutida yetakchi ilmiy xodim sifatida faoliyatda bo'lgan. Adabiyot nazariyotchisi sifatida "Qavoyidi adabiya va unga ilova", "Adabiyot usullari", "Adabiyot muallimi" (tatar va boshqird tillarida), "Go'zal san'at dunyosida", "Amaliy ham nazariy adabiyot darslari", "Adabiyot muallimi", "Simvolizm to'g'risida", "Futurizm", "Kompleks usuli" kabi risola, maqola va o'quv qo'llanmalari muallifidir. Darslik 198 sahifadan iborat. Kirish ikki qismdan iborat: "Boshlang'ich" va "Kirish". Boshlang'ichda muallif darslikning tuzilishida "tutulg'on asos va yo'llar"dan so'z ochadiva shunday anglatadi: "1923 inchi yil fevrol oyida Turkiston jumhuriyati xalq maorif komissiyarligining ilmiy kengashi yonidagi o'zbek bilim hay'ati o'zbek tilida o'zbek o'rta maktablari uchun darslik o'laroq bir adabiyot nazariyasi tuzub bermagimiz to'g'risida murojaat etgan, shul haqida tuzilgan plan va mundarijalarning taqdim etishim so'rag'an edi... Ko'b qiyinlik va katta mas'uliyatlarni ustimizga ilib, ishga kirishdik. Natijada shu oldingizg'a qo'yulg'on darslik maydong'a kelib, 23-yilning sentyabriga ulgurtib berdik. Kitobning tartibida ilmiy hay'atning fikr va tilaklarin e'tiborg'a oldiq. Shuning uchun ilgari plan va mundarijalar, pro'grammamiz shu quyidag'icha birmuncha o'zgarishlarga uchradi"

Kitobda adabiyot nazariyasiga o'zgaras qoidalar yig'indisi sifatida qaralmay, "o'qig'uvchilarg'a tag'ida kengrak, tag'ida erkinrak, hurrak, bir yo'l bilan o'ylash, shundog' bir yo'l bilan tushunish uchun maydonni hamon erkin qo'ya bordi". Darslik o'z nomiga ko'ra, faqatgina "qurug' nazariyalargina" berilmasdan, o'quvchilarni ko'proq amaliy ishlatdirib, mushohada yuritish, tahlil qilish kuchini o'stirish ham e'tiborga olingan. Shu o'rinda darslikda namuna sifatida keltirilgan parchalarning berilishida muallif hozirdan keyinga borish yo'lini tutganligini ko'ramiz. Darslikning yana bir jihati, Sa'diy "kengrak bir maydon ham baynalmilalchilik yo'li"ni tutgan holda, arab, forsiy, usmonli, tatar, rus adabiyotiga ham murojaat qilgan, o'quvchini tanishtirib borgan. G'arb va Sharq adabiy oqimlari, adabiy maktablari ham muqoyasa qilib borilgan. Muallif Sharq adabiyoti va ulardagi adabiy oqimlar yuzasidan bir tizimga solinib ishlangan manba topmaganligi bois, bu masalada o'zining tahliliy qarashlarini keltirib o'tgan: "Kitobda umuman g'arb adabiyotlari va undagi adabiy oqimlar bilan Sharq (bunda islom Sharqi olinadir) adabiyotlari va ulardagi adabiy oqimlar, adabiy maktablar bir-birisi bilan mumkin bo'lg'oncha tenglashdirilib borildi. Biroq umuman islom Sharqi adabiyotlaridagi (arab, forsiy, usmonli, tatar, o'zbek, qozoq, turkmanlardagi) oqimlar hali yaxshilab tekshirilib ochiq va ilmiy bir tuzulma

(sistema) holig'a qo'yilmag'anliqdan bu to'g'rilarda hech bir turli ma'xazlar ham bo'lmag'anliqdan (yoki qo'limizg'a tusha olmaganliqdan) ularga oid fikrlarimiz yolg'iz o'z tahqiqotlarimizdan iboratdur. Shuning uchun bu to'g'rilarda ba'zi nuqtalarning tag'in tahqiqatlanmog'i kerakligin ko'rush ham mumkindir". Muallif bu darslikni hozirlash chog'ida 1923-yilgacha nashr bo'lgan rusadabiyotshunosligiga mansub asarlar, darsliklardan: Potebnya, Veselovskiy, Belinskiy, Ivanov, Jukovskiy, Melioranskiy, Samoylovich ishlaridan; usmonli olimlaridan Abdulrizo Tavfiq, Sualymon Nazif, Shihob Sulaymon, Ko'prulizoda darsliklaridan, Najib Osim ma'ruzalaridan foydalanganligi, va ikkinchi yoqdan o'zining ko'p yillik tajriba va tekshirishlari tayanch bo'lganini yozadi. Yuqoridagilardan so'ng muallif alohida kirish ham keltirib, unda "adabiyot" ningqanday ma'nolar anglatishi va ayrim yondosh tushunchalar haqida to'xtalangan. Darslikda mundarija tartib berilmagan. Muallif ushbu bobda anglatish ravishlari, kinoya bilan istioraning ayirmasi, o'xshatish bilan istioraning ayirmasi, sifatlash (epitet), jonlantirish, giperbola, qarshilantirish, takror, so'rog' berish, nido-xitob, qaytish, kesish, bilmaslikka solish, uslub masalalari, uslub, uslubning xususiyatlari, so'z uslubi kabi bir qator atamalarni tavsiflaydi. Bobning eng asosiy nuqtasi uslub masalasidir: "Har zamonning o'z uslubi bo'ladi. Shoirlarning xususiy va mumtoz uslublaridan boshqahar davrning o'ziga maxsus va o'zida muharrirlarning ko'bachiligi yoqtiraturg'on umumiy ya'ni o'rtoq bir uslublari bo'ladi. Bir davrning shu uslubi ila ikkinchi bir davrning shundog' o'rtoq uslubi o'rtasida ba'zan juda katta ayirmalar bo'lub ketadir. Yassaviy davri uslubi bilan Navoiy davrining uslubi, Boburning sochma uslubi bilan Abulg'oziyning sochma uslubi orasidag'I ayirmalar bizga muni ochiq ko'rgizadirlar. Avloniy va Tavallo kabilar davridagi uslub bilan hozirgi yosh o'zbek shoirlarining uslublari ham bu ikki davr uchun ochiq misoldir"

"Amaliy ham nazariy adabiyot darslari" o'rta maktablar uchun darslik sifatida yaratilgan. Darslik Turkiston jumhuriyati xalq maorif komissarligining ilmiy kengashi tasarrufidagi O'zbek bilim hay'ati taklifiga binoan o'zbek tilida o'zbek o'rta maktablari uchun darslik o'laroq tuzilgan. Abdurahmon Sa'diy dastlab ushbu darslik loyihasi sifatida 1923-yil "Bilim o'chog'i" jurnalining 1-2-sonlarida "O'zbek bilim yurtlari uchun ona tili va adabiyot programmasi"ni e'lon qildi. Darslikda adabiyot tushunchasi, san'at, badiiy nutq, uslub, badiiy san'atlar, adabiy maktablar, adabiy oqimlar xususida so'z yuritilgan bo'lib, muallif G'arb va Sharq (Islom Sharqi) adabiyoti va ulardagi adabiy oqimlar, adabiy maktablarni o'zaro muqoyasa qilish yo'lidan boradi. Darslikning o'ziga xos jihatlaridan biri, muallif adabiyotni san'at sifatidagi xususiyatlarini asos qilib, uni san'atning boshqa turlari bilan bir nuqtada

jamlaydi va ko'p masalalarda "san'at" tushunchasidan foydalanadi. Epik va lirik tur namunalariga teng e'tibor qaratilgan hamda butun asar davomida bu ikki tur imkoniyatlari va zaruriylikining bir xil mavqeda turishini isbotlashga e'tibor qaratilgan. Sa'diy ilmiy atamalarni o'zbekcha, tushunilishi oson so'zlar bilan berishga harakat qilgani seziladi, shu bilan bir qatorda, rus va g'arb terminlarini kirill grafikasida ham keltirib o'tadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.ABDIRASHIDOV, ZAYNABIDIN (2019)XX asr boshlarida Turkiston: ijtimoiy-siyosiyva intellektual jarayonlar. Ankara: Sonçağ
- 2.SA'DIY, ABDURAHMON (1924)Amaliy ham nazariy adabiyot darslari. Toshkent: O'rta Osiyodavlat nashriyoti.
- 3.DO'STQORAYEV, BOYBO'TA (2009)O'zbekiston jurnalistikasi tarixi. Toshkent:G'afur G'ulom nomidagi NMIU
- 4.BOLTABOYEV, HAMIDULLA (2008)Sharq mumtoz poetikasi. Toshkent: O'zME davlat ilmiy nashriyoti
- 5.BOLTABOYEV, HAMIDULLA (1996)Abdurauf Fitrat – adabiyotshunos.Toshkent:Yozuvchi nashriyoti
- 6.TURDIYEV, SHERALI; QORIYEV, BOIS (2010)O'zbek adabiyotshunosligi vatanqidchiligi bibliografiyasiToshkent: Fan nashriyot.

ADABIYOT DARSLARIDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING METODIK ASOSLARI

Jalgashova Qunduz Ilhomjon qizi

Davlatboyeva Lobar Xudoyor qizi

CHDPU, O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3 -bosqich 24-guruh talabalari

E-mail: jqijqi905@gmail.com ,

davlatboyevalobar71@gmail.com

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya. Mazkur maqolada adabiyot ta'limida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llashning nazariy-metodik asoslari, ularning ta'lim jarayonidagi o'rni va ahamiyati tahlil etiladi. Adabiyot darslarida innovatsion metodlar, interfaol yondashuvlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish orqali o'quvchilarning ijodiy fikrlash, mustaqil tahlil qilish hamda badiiy-estetik didini rivojlantirish imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, maqolada ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi amaliy tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik texnologiya, adabiyot darsi, interfaol metod, innovatsion yondashuv, mustaqil fikrlash, tahlil ko'nikmasi.

Аннотация. В данной статье анализируются теоретико-методические основы применения современных педагогических технологий в преподавании литературы, их место и значение в образовательном процессе. Раскрываются возможности развития творческого мышления, самостоятельного анализа и эстетического вкуса учащихся посредством использования инновационных методов и информационно-коммуникационных технологий. В работе приведены практические рекомендации по повышению эффективности литературного образования.

Ключевые слова: педагогическая технология, урок литературы, интерактивный метод, инновационный подход, самостоятельное мышление, аналитические навыки.

Annotation. This article analyzes the theoretical and methodological foundations of applying modern pedagogical technologies in literature teaching, highlighting their role and significance in the educational process. It explores how the use of innovative methods, interactive approaches, and information and communication technologies can develop students' creative thinking, analytical ability, and aesthetic appreciation. The paper also provides practical recommendations for improving the effectiveness of literature education.

Keywords: pedagogical technology, literature lesson, interactive method, innovative approach, independent thinking, analytical skills.

Bugungi kunda ta'lim tizimida yuz berayotgan islohotlar jarayonida o'qituvchining asosiy vazifasi o'quvchilarning mustaqil fikrlashini, ijodiy yondashuvini va tahlil ko'nikmalarini shakllantirishdir. Ayniqsa, o'zbek adabiyoti fanini o'qitishda pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish o'quv jarayonini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Chunki adabiyot bu nafaqat badiiy asarni o'qish va tahlil qilish, balki insonning ma'naviy olamini boyituvchi, tarbiyaviy ahamiyatga ega fan hisoblanadi. Pedagogik texnologiyalar ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi faoliyatini tizimli tashkil etishga, o'qitish jarayonini samaradorlikka yo'naltirishga yordam beradi. Bu haqda N. Avliyakov shunday deydi: "Pedagogik texnologiya bu o'qitishning aniq maqsadga yo'naltirilgan, tizimli loyihasidir" [1, 45-b.].

Pedagogik texnologiyalar tushunchasi va ularning adabiyot ta'limidagi o'rni. Pedagogik texnologiyalar bu ta'lim jarayonini oldindan rejalashtirish, uni ilmiy asosda boshqarish va natijadorlikka erishishning tizimli yondashuvidir. Adabiyot darslarida bu yondashuv o'quvchini faol ishtirokchiga aylantiradi. Zamonaviy o'qitish metodlari, xususan, interfaol texnologiyalar, klaster, "Baliq skeleti", "Aqliy hujum", "Insert" kabi usullar o'quvchilarning tahliliy fikrlashini kuchaytiradi [2, 58-b.]. Masalan, "Aqliy hujum" metodi orqali o'quvchilar asardagi obrazlar tizimini mustaqil tahlil qilishga o'rganadilar, "Klaster" usuli esa adabiy obrazlar o'rtasidagi mantiqiy bog'liqlikni ko'rsatadi. Bu esa o'quvchilarning nafaqat bilim, balki tahliliy, ijodiy kompetensiyalarini shakllantiradi. Adabiyot ta'limida innovatsion texnologiyalarni joriy etish, xususan, elektron darsliklar, onlayn platformalar va raqamli resurslardan foydalanish ta'lim jarayonini yanada qiziqarli qiladi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) imkoniyatlari o'quvchilarga mustaqil o'rganish, matnlarni tahlil qilish va bahs-munozaralarda faol ishtirok etish imkonini beradi. Pedagogika fanlari doktori Sh. Shodmonova ta'kidlaganidek, "ta'limda texnologik yondashuvning

asosiy maqsadi - o'quvchini mustaqil bilishga undash va o'rganish jarayonini shaxsga yo'naltirishdir" [3, 72-b.].

Bugungi kunda adabiyot o'qituvchisi raqamli savodxonlikni egallashi, multimediya vositalarini dars jarayoniga integratsiya qilishi zarur. Bu esa o'quvchilarning matnga bo'lgan qiziqishini oshiradi, ijodiy tafakkurini kengaytiradi.

Adabiyot darslarida interfaol metodlardan foydalanish tajribasi. Interfaol metodlar - bu o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi faol muloqotga asoslangan o'qitish shaklidir. Adabiyot darslarida "Rol o'ynash", "Bahs", "Juftlikda ishlash", "Debat" kabi metodlardan foydalanish o'quvchilarning badiiy matnga chuqur kirib borishlariga yordam beradi. Masalan, "Debat" metodida o'quvchilar asardagi muammoli vaziyatlarni tahlil qiladi, muallif g'oyasini turlicha talqin qiladi, bu esa ularning tanqidiy fikrlash salohiyatini rivojlantiradi. O'qituvchi metodik jihatdan to'g'ri yondashgan holda, darsni bosqichma-bosqich tashkil etsa, o'quvchilar har bir bosqichda faol bo'ladi, adabiy-estetik didi rivojlanadi [4, 101-b.].

Adabiyot darslarida pedagogik texnologiyalarni samarali qo'llash uchun quyidagi metodik asoslarga amal qilish tavsiya etiladi:

- Darsning maqsadini aniq belgilash;
- O'quvchilar faoliyatini bosqichma-bosqich tashkil etish;
- Har bir texnologiya uchun mos metod va vositalarni tanlash;
- Baholash mezonlarini ochiq va tushunarli shaklda belgilash;
- O'quvchilarning fikrini erkin ifoda etishiga imkon yaratish.

Mazkur yondashuvlar ta'lim samaradorligini oshiradi, o'quvchilarda tahliliy, muloqot va ijodiy ko'nikmalarni shakllantiradi.

Adabiyot o'qitish jarayonida **interfaol metodlar** bilan bir qatorda, so'nggi yillarda **"Keys-stadi" (Case-study)** texnologiyasi ham samarali natija bermoqda. "Keys-stadi" texnologiyasi o'quvchilarni muammoli holatni tahlil qilish, yechim topish va o'z pozitsiyasini asoslab berishga o'rgatadi. Bu metod o'quvchilarni fikrlashga, bahslashishga va asarga chuqur kirib borishga majbur qiladi. Masalan, Abdulla Qodiriyning *"O'tkan kunlar"* romanini o'rganish jarayonida o'qituvchi o'quvchilarga quyidagi muammoli vaziyatni keys sifatida beradi:

"Otabekning islo hatchilik g'oyalari o'sha davr jamiyatida qanday ijtimoiy to'siqlarga duch keldi?"

O'quvchilar guruhlarda fikr almashib, tarixiy kontekstni tahlil qiladi, muallif g'oyasiga o'z nuqtayi nazaridan baho beradi. Bu esa **tanqidiy fikrlash, muloqot va ijodiy tahlil** ko'nikmalarini rivojlantiradi. N. Avliyakov bu texnologiya haqida shunday yozadi: *"Keys-stadi texnologiyasi o'quvchilarni real hayotiy vaziyatlarda*

muammoga yechim topish orqali mustaqil fikrlashga o'rgatadi" [1, 67-b.]. Shu tarzda, adabiyot darslarida keys-stadi metodini qo'llash o'quvchilarni faol o'quvchi sifatida shakllantirishda samarali vositadir.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash mumkin bo'ladiki, adabiyot ta'limida pedagogik texnologiyalarni qo'llash o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish, mustaqil fikrlash va tahliliy yondashuvni shakllantirishning eng samarali yo'lidir. Interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalar va raqamli resurslar asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning adabiyotga qiziqishini oshiradi, ularni ijodiy fikrlashga undaydi. Shuningdek, pedagogik texnologiyalar adabiyot o'qitish metodikasining ajralmas qismi sifatida nafaqat ta'lim sifati, balki tarbiya jarayonining ham muhim omiliga aylanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Avliyakov N.X. *Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti*. – Toshkent: Fan, 2019.
2. Jo'rayeva N. *Adabiyot o'qitish metodikasi*. – Toshkent: O'zbekiston, 2020.
3. Shodmonova Sh.S. *Zamonaviy ta'lim texnologiyalari va ularni dars jarayonida qo'llash*. – Toshkent: TDPU, 2021.
4. Qodirova M. *O'zbek tili va adabiyotini o'qitishda innovatsion metodlar*. – Toshkent: Ilm ziyo, 2022.
5. Xalilova D. *Interfaol o'qitish texnologiyalari va ularning samaradorligi*. – Samarqand, 2020.

MATN TUZISH QOIDALARI HAMDA MATN TUZISHDA E'TIBOR BERISH KERAK BO'LGAN JIHATLAR

Yaxshimuratov O'ktamboy Saburovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi,

2-OT 23/2-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Rasulova Rayxon Baxritdinovna,

pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),

Annotatsiya: Ushbu maqolada matn tuzishning lingvistik va uslubiy asoslari, matn yaratishda e'tibor berilishi lozim bo'lgan mantiqiy, grammatik, mazmuniy va uslubiy jihatlar tahlil etilgan. Matnning tuzilishi, izchillik, yaxlitlik, bog'liqlik, mavzu va g'oyaning aniqligi, til vositalarining to'g'ri tanlanishi haqida ilmiy fikrlar bayon etilgan. Shuningdek, o'quvchi va yozuvchi o'rtasidagi kommunikativ aloqa, matn janrlari, til me'yorlariga rioya etish zarurati ham yoritilgan.

Kalit so'zlar: matn, tuzilish, izchillik, bog'liqlik, mantiqiylik, uslub, g'oya, til me'yorlari.

Аннотация: В статье анализируются лингвистические и стилистические основы построения текста, рассматриваются логические, грамматические, смысловые и стилистические аспекты, на которые следует обратить внимание при создании текста. Раскрываются принципы структуры текста, его целостности, последовательности, связности, ясности темы и идеи, а также правильный выбор языковых средств. Особое внимание уделено коммуникативной функции текста и соблюдению языковых норм.

Ключевые слова: текст, структура, последовательность, связность, логичность, стиль, идея, языковые нормы.

Abstract: This article examines the linguistic and stylistic foundations of text construction and highlights the logical, grammatical, semantic, and stylistic aspects that must be considered when composing a text. It discusses text structure, coherence, consistency, clarity of topic and idea, and the appropriate use of linguistic tools. The study also emphasizes the communicative function of the text and the importance of adhering to language norms.

Keywords: text, structure, coherence, consistency, logic, style, idea, language norms.

Matn inson tafakkurining mahsuli bo'lib, u fikrni mantiqan bog'langan, izchil va mazmunan yaxlit shaklda ifodalashga xizmat qiladi. Tilshunoslikda matn nafaqat grammatik birliklar yig'indisi, balki kommunikativ, semantik va stilistik yaxlitlikka ega bo'lgan murakkab tuzilma sifatida qaraladi. Har bir matn ma'lum bir g'oya va maqsadni o'zida mujassam etib, o'quvchiga muayyan axborot va ta'sir yetkazishga qaratilgan bo'ladi. Shu bois, matn tuzish til birliklarini tanlash, ularni mantiqan bog'lash hamda mazmuniy izchillikni ta'minlash jarayonidir.

Matn yaratishning boshlang'ich nuqtasi — g'oya va maqsadni aniqlashdir. Yozuvchi yoki nutq egasi avvalo nimani bayon etmoqchi va kimga murojaat qilayotganini belgilab oladi. Maqsadga muvofiq ravishda uslub tanlanadi: ilmiy matn aniqlik va lo'ndalikni, badiiy matn esa obrazlilik va ifodalilikni talab qiladi. Uslubni to'g'ri tanlash matnning kommunikativ samaradorligini oshiradi.

Matnning ichki strukturasi izchillik va mantiqiy bog'liqlik asosiy o'rin tutadi. Fikrlar orasidagi uzviylik semantik bog'lovchilar, takrorlar, olmoshlar va bog'lovchi so'zlar orqali ta'minlanadi. Shu bilan matn yaxlit bir tizimga aylanadi. Har bir jumla oldingi fikrni davom ettirib, keyingi g'oyaga zamin yaratishi lozim. Mantiqiy izchillikning buzilishi matnning tushunarlilikiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Matn tuzishda leksik birliklarning tanlovi ham muhimdir. Har bir so'z kontekstga mos, ma'nosi aniq va uslub jihatidan to'g'ri qo'llanishi kerak. Ortiqcha, ma'nosi takrorlangan yoki stilistik jihatdan mos kelmaydigan so'zlar matnning silliqiligini buzadi. Shuningdek, gap uzunligi va sintaktik tuzilmaning xilma-xilligi matnning tabiiy ohangini saqlashda muhim ahamiyatga ega. Til birliklaridan foydalanishda grammatik to'g'rilik bilan bir qatorda, imlo va punktuatsiya me'yorlariga rioya qilish zarur. Har bir tinish belgisi matnning ma'nosini aniqlashtiradi, fikr oqimini to'g'ri ifodalashga yordam beradi. Xatolar matnning nafaqat shaklini, balki mazmunini ham buzadi. Shu bois savodxonlik matn tuzish madaniyatining eng muhim ko'rsatkichidir. Matn tuzishda o'quvchining qabul qilish darajasi va bilim saviyasini hisobga olish zarur. O'quvchi uchun murakkab, ortiqcha terminlarga boy yoki sun'iy ifodalar matnning ta'sir kuchini kamaytiradi. Shuning uchun matn sodda, lekin ilmiy asoslangan, mantiqan izchil va usluban aniq bo'lishi kerak.

Matnning sifatini belgilovchi asosiy mezonlar — aniqlik, mantiqiylik, bog'liqlik, izchillik va tugallanganlikdir. Bu sifatlarning uyg'unligi matnni mukammal qiladi. Yaxshi matn o'quvchiga nafaqat axborot beradi, balki unda mustaqil fikrlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish qobiliyatini ham shakllantiradi. Shu jihatdan matn tuzish nafaqat lingvistik, balki kognitiv va estetik jarayon ham hisoblanadi. Matnni yozish jarayoni tafakkurning ifodasi sifatida til madaniyati bilan bevosita bog'liq. Yozuvchi

yoki nutq egasi fikrni aniq, mantiqan asosli va usluban toza ifoda etgan taqdirdagina matn o'quvchiga ta'sirli yetadi. Shuning uchun matn tuzish ko'nikmasi har bir o'quvchi va ijodkor uchun muhim nutqiy kompetensiya sifatida shakllantirilishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, matn tuzish qoidalariga rioya etish yozma nutq madaniyatining poydevorini tashkil etadi. Bu jarayonda g'oya aniqligi, mantiqiy izchillik, til birliklarining mosligi va imlo me'yorlariga amal qilish muhimdir. Fikrni to'g'ri ifoda etish madaniyati nafaqat til bilimini, balki tafakkur kengligini ham namoyon etadi. Shunday qilib, matn tuzish nafaqat tilshunoslik masalasi, balki insonning intellektual salohiyati va madaniy saviyasining ifodasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduazizov A. Tilshunoslik nazariyasi va nutq madaniyati. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.
2. Begmatov E. O'zbek tili stilistikasi va matn lingvistikasi. – Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2019.
3. Jo'rayev M. Matn va nutqning kommunikativ xususiyatlari. – Toshkent: Noshir, 2020.
4. Karimov M. Yozma nutq va matn yaratish kompetensiyasi. – Toshkent: Ma'naviyat, 2017.
5. Normurodova D. Matn tuzilishi va uning semantik xususiyatlari. – Toshkent: Fan, 2021.

FANLARARO BOG'LIQLIK (INTEGRATSIYA), KOMPETENTLIK VA UNING TURLARI

Muqimova Hojiraxon Abdullajon qizi

Subxonqulova Yoqutxon Ulug'bek qizi

CHDPU, O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi

muqimovahojiraxon@gmail.com

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya. Mazkur maqolada adabiyot o'qitish metodikasida fanlararo bog'liqlik va integratsiya masalalari tahlil qilinadi. Unda adabiy ta'lim jarayonida boshqa fanlar bilan o'zaro aloqadorlik, o'quvchilarning integrativ tafakkurini rivojlantirish, kompetensiyaga asoslangan yondashuvning mohiyati yoritilgan. Shuningdek, kompetentlikning turlari - kommunikativ, madaniy, axloqiy va ijodiy kompetensiyalar misolida o'quvchilarning bilim, ko'nikma va qadriyatlarini shakllantirish yo'llari ochib berilgan. Maqolada zamonaviy pedagogik manbalar va milliy ta'lim konsepsiyalariga tayangan holda metodik tavsiyalar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: adabiyot o'qitish metodikasi, fanlararo bog'liqlik, integratsiya, kompetentlik, kompetensiya, kommunikativ kompetensiya, ijodiy tafakkur.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы междисциплинарной связи и интеграции в методике преподавания литературы. Раскрываются особенности взаимосвязи литературного образования с другими учебными дисциплинами, развитие интегративного мышления учащихся, а также сущность компетентностного подхода. На примере видов компетентности - коммуникативной, культурной, нравственной и творческой - анализируются пути формирования знаний, навыков и ценностных ориентиров учащихся. Статья основана на современных педагогических источниках и национальных концепциях образования.

Ключевые слова: методика преподавания литературы, междисциплинарная связь, интеграция, компетентность, компетенции, коммуникативная компетенция, творческое мышление.

Abstract. This article explores the issues of interdisciplinary connection and integration in the methodology of teaching literature. It highlights the interrelation of literary education with other disciplines, the development of students' integrative thinking, and the essence of the competence-based approach. The article analyzes

different types of competence - communicative, cultural, ethical, and creative - as key components in shaping students' knowledge, skills, and values. Based on modern pedagogical sources and national educational concepts, the paper provides methodological recommendations for effective integration in literature teaching.

Keywords: methodology of teaching literature, interdisciplinary connection, integration, competence, competencies, communicative competence, creative thinking.

Zamonaviy ta'lim jarayonida yagonalik, tushuncha sinergiyasi va o'quvchilarning real dunyoda bilimlarni qo'llash qobiliyatini oshirish muqarrar bo'lmoqda. Shu maqsadda, **fanlararo bog'liqlik (integratsiya)** tamoyili o'qitish metodikasida muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Adabiyot metodikasida bu prinsip - matnni tahlil qilishda tilshunoslik, tarix, madaniyat va psixologiya bilimlarini uyg'un qo'llash orqali dars mazmunini boyitish va o'quvchilarning fikrlash doirasini kengaytirishdan iborat bo'ladi. Shuningdek, hozirgi ta'lim paradigmasida markaziy o'rinlardan birini **kompetentlik** tushunchasi egallaydi: ya'ni o'quvchilarning faqat bilimga ega bo'lishlari emas, balki bu bilimni amaliy muhitda qo'llash, integratsiyalash va moslashtirib ishlata olishlari ham muhimdir.

"Integratsiya" atamasi ta'lim metodikasida turli fanlar, usullar va nazariyalar o'rtasidagi uzviy bog'lanishni anglatadi. Fanlararo integratsiya - ma'lumot va tushunchalarni bir necha fan sohalaridan olib, ularni sintezlash va yangi, kengroq tushuncha shakllantirish jarayonidir. Masalan, Norvegiya universitetlarining ta'lim yondashuvida interdisipliner kompetentsiya shunday izohlanadi: *"the ability to integrate knowledge and perspectives from two or more disciplines to identify, analyze, and solve complex problems."*¹⁴

Adabiyot darsida integratsiya imkoniyati, masalan, she'r tahlilida tilshunoslik unsurlarini (uslubiy vositalar), tarixiy kontekstni (muallif davri, ijtimoiy sharoit), psixologik analiz - hammasini birlikda qo'llashdan iborat bo'lishi mumkin. Fanlararo bog'liqlik pedagogik jihatdan muhim, chunki:

- u o'quvchilarga **murakkab voqealarni** ko'p qirrali baholash imkonini beradi;
- bilimlar orasidagi chegara buzilib, **holistik tushuncha** shakllanadi;
- o'quvchilarning mustaqil tafakkur, tahlil qilish va munosabat ko'nikmalari rivojlanadi.

Masalan, Rus olimi Mikhaylova "*Интеграция школьных дисциплин в процессе преподавания литературы*" maqolasida adabiyot darsida boshqa predmetlardan

¹⁴ OECD. *The Definition and Selection of Key Competencies (DeSeCo Project): Executive Summary*. – Paris: OECD Publishing, 2005. – p. 7–12.

elementlarni integratsiya qilish orqali kommunikativ kompetentsiyani oshirish imkoniyatlarini tahlil qiladi.¹⁵ D. Murupova esa ("Использование интегративного подхода на уроках литературы") adabiyot darslarida ichki va tashqi integratsiyaning turlarini ko'rib chiqadi, bu integratsiya usullari orqali madaniyat kompetensiyasini shakllantirishga e'tibor qaratadi. _ Bundan tashqari, metodologik jihatdan integratsiya adabiyot darsining metodik tarkibini boyitadi, o'quvchilarni boshqa fanlardan tushunchalar bilan bog'lashga o'rgatadi.

Kompetentlik (competence) bu shunchaki ma'lumotga ega bo'lish emas, balki ushbu ma'lumotni **mos shartlarda qo'llash va moslashuvchanlik bilan ishlata olish** qobiliyati sanaladi. Biz ta'lim jarayonida quyidagi **kompetentlikning turlari ko'rib chiqishimiz mumkin bo'ladi, ya'ni** adabiyot metodikasiga mos ravishda quyidagi kompetentlik turlari ajratilishi mumkin:

Kompetentlik turi	Mazmuni va xususiyatlari
Kommunikativ kompetentlik	Dars jarayonida o'quvchilar bilan muloqot, fikr almashish, dialog yuritish qobiliyati
Madaniy / madaniyat kompetentligi	Adabiyot orqali milliy, madaniy kontekstni anglash va hurmat qilish
Axloqiy kompetentlik	Matndagi axloqiy muammolarni tahlil qilish, qadriyatlar bilan ishlash
Refleksiv / metakognitiv kompetentlik	O'quvchi o'z o'rganishini, xatolarini tahlil qilish va o'zi uchun strategiya belgilash qobiliyati
Integrativ kompetentlik	Turli fanlardan olgan tushunchalarni birlashtirish, sinergiya yaratish (Interdisciplinary competence)

Adabiyot darslarida esa integratsiyani quyidagi shakllarda amalga oshirish mumkin bo'ladi

- **Tematik integratsiya:** adabiy mavzularni tarix, san'at, jamiyatshunoslik bilan bog'lash. Misol: "Erkinlik va adolatsizlik" mavzusini adabiyot bilan tarix voqealarini tutashtirish orqali o'rganish.

¹⁵ Mikhaylova V. V. Интеграция школьных дисциплин в процессе преподавания литературы как средство повышения коммуникативной компетенции обучающихся. (CyberLeninka).

• **Metodologik integratsiya:** matn tahlilida lingvistik, semiotik, psixologik va estetik yondashuvlarni uyg'un qo'llash.

• **Loyihaviy integratsiya:** o'quvchilarga adabiyot mavzusiga oid loyiha berib, unda boshqa fanlardan bilimlardan foydalanishni talab qilish.

• **Ichki va tashqi integratsiya:** tashqi integratsiya boshqa fanlardan materiallarni kiritish bo'lsa, ichki integratsiya adabiyot darsining ichida uslubiy, semantik va didaktik elementlarni o'zaro bog'lash (Masalan, taqqosiy analiz, kontekstual tahlil). Murupova D. bu jihatlar haqida yozadi.¹⁶

Quyidagi strategiyalar adabiyot metodikasida kompetentlikni rivojlantirishga xizmat qiladi:

1. **Masalalar asosida o'rgatish** (problem-based learning) — o'quvchilarga matndagi muammolarni hal qilish orqali integrativ fikrlashni qo'llash imkoniyatini yaratadi. Bu uslub interdisciplinary kompetentsiyani oshirishga xizmat qiladi.

2. **Interfaol metodlar** — munozara, rolli o'yin, debat, guruh ishlari orqali kommunikativ va ijodiy kompetensiyalarni shakllantirish.

3. **Refleksiya va metakognitsiya** — dars oxirida o'quvchilardan "Hozir nima o'rgandim?", "Qaysi qiyinchiliklar bo'ldi?" kabi savollar bilan analiz qilish.

4. **Integrativ topshiriqlar** — o'quvchilarga adabiy matn bo'yicha kichik tadqiqot yuborish, taqqoslash, loyiha ishlari berish (masalan, she'r analizi + tarixiy kontekst + psixologik tahlil).

5. **Differensial baholash** — kompetentlik darajasiga qarab baholash mezonlarini aniqlash. Misol: kommunikativ kompetentsiya uchun og'zaki javob, ijodiy kompetentsiya uchun esselar yoki loyihalar baholanadi.

Xulosa qilib shuni ta'kidlash mumkinki, Fanlararo bog'liqlik (integratsiya) va kompetentlik tushunchalari adabiyot o'qitish metodikasida muhim o'rin tutadi. Integratsiya orqali dars mazmuni boyiydi, o'quvchilarning tafakkur va dunyoqarashi kengayadi, kompetentlik esa bilimni qo'llash qobiliyatini oshiradi. Metodik jihatdan, adabiyot darslarida integratsiya shakllarini uyg'un qo'llash, interfaol metodlardan foydalanish, refleksiya va baholashni differensial qilish - bularning barchasi kompetentlikni shakllantirishga xizmat qiladi. Adabiyot pedagoglari o'z o'quv dasturini ixtiyoriy nuqtai nazaridan qayta ko'rib chiqishlari, dars rejasida fanlararo bog'lanish nuqtalarini oldindan rejalashtirishlari, shuningdek, o'quvchilarning kompetentlik darajasini baholaydigan indikatorlar va mezonlarni joriy etishlari muhimdir.

¹⁶ **Murupova D.** *Adabiyot ta'limida integratsiya tamoyillari va ularning o'quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishdagi roli. // Ta'lim va innovatsiyalar ilmiy-amaliy jurnali, №4, 2021. – B. 112–119.*

Foydalanilgan adabiyotlar:

- **Murupova D.** *Adabiyot ta'limida integratsiya tamoyillari va ularning o'quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishdagi roli.* // *Ta'lim va innovatsiyalar ilmiy-amaliy jurnali*, №4, 2021. – B. 112–119.
- Avliyakov N. *Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti.* – Toshkent: Fan va texnologiya, 2015. – 212 b.
- Qodirova M. *Adabiyot o'qitish metodikasi: O'quv qo'llanma.* – Toshkent: O'zbekiston, 2020. – 184 b.
- Tursunov A. *Integratsiya jarayonlari va fanlararo bog'liqlikning didaktik asoslari.* // *Ta'lim va fan*, №3, 2018. – B. 45–52.
- Xolmurodova D. *Kompetentlik yondashuvi asosida o'quv jarayonini tashkil etish.* // *Pedagogik izlanishlar jurnali*, №2, 2019. – B. 77–84.
- Saidov A. *Zamonaviy ta'lim tizimida integratsiya va kompetensiyalar rivoji.* – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. – 156 b.
- Savelyeva M. A. *Межпредметная интеграция в процессе обучения.* – Москва: Академия, 2017. – 248 с.
- OECD. *The Definition and Selection of Key Competencies (DeSeCo Project).* – Paris: OECD Publishing, 2005. – 72 p.
- Hymes D. *On Communicative Competence.* In: Pride J. B. & Holmes J. (eds.) *Sociolinguistics.* – Harmondsworth: Penguin, 1972. – pp. 269–293.
- Richards J. C., Schmidt R. *Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics.* – London: Routledge, 2010. – 599 p.
- Vygotsky L. S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes.* – Cambridge: Harvard University Press, 1978. – 159 p.

BOSHLANG'ICH SINFLARINI INTEGRATSIYALASHDA QO'LLANILADIGAN METODLAR VA ULARNING AHAMIYATI

Nematova Gulsanam Furqatovna

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

gulsannematova938@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf darslarini integratsiyalash jarayonida qo'llaniladigan zamonaviy pedagogik metodlar va ularning ta'lim-tarbiyaviy samaradorligi yoritilgan. Integratsiyalashgan darslarning o'quvchilar bilimini mustahkamlash, tafakkurini kengaytirish hamda ularning muloqot madaniyatini rivojlantirishdagi o'rni tahlil qilingan. Maqolada innovatsion metodlar haqida ma'lumotlar bilan tanishish mumkin. Shuningdek, darslarni integratsiyalash orqali boshlang'ich ta'lim sifatini oshirish, fanlararo aloqalarni mustahkamlash va o'quvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantirish imkoniyatlari ilmiy asoslangan.

Kalit so'zlar: integratsiya, pedagogik texnologiya, zamonaviy metodlar, fanlararo aloqadorlik, innovatsiya, kompetensiya, tajriba.

Abstract. This article discusses modern pedagogical methods used in the process of integrating primary school lessons and their educational and educational effectiveness. The role of integrated lessons in consolidating students' knowledge, expanding their thinking, and developing their communication culture is analyzed. The article provides information about innovative methods. Also, the possibilities of improving the quality of primary education through integrating lessons, strengthening interdisciplinary connections, and forming independent thinking in students are scientifically substantiated.

Keywords: integration, pedagogical technology, modern methods, interdisciplinary connections, innovation, competence, experience.

Аннотация. В статье рассматриваются современные педагогические методы, используемые в процессе интеграции уроков начальной школы, их образовательная и воспитательная эффективность. Анализируется роль интегрированных уроков в закреплении знаний учащихся, расширении их мышления и развитии культуры общения. В статье представлена информация об инновационных методах. Также научно обоснованы возможности повышения качества начального образования посредством интеграции уроков, укрепления межпредметных связей и формирования самостоятельного мышления учащихся.

Ключевые слова: интеграция, педагогическая технология, современные методы, межпредметные связи, инновации, компетентность, опыт.

XXI asr ta'lim jarayonida integratsiya asosida darslarni tashkil etish eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Integratsiya – o'quvchilar bilimini faqat alohida fanlar orqali emas, balki ular o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikda o'zlashtirish imkonini beruvchi pedagogik jarayondir. Bugungi kunda O'zbekiston ta'lim tizimi ham zamonaviy pedagogik texnologiyalar, innovatsion yondashuvlar va xalqaro tajribalar asosida yangilanmoqda. Bir nechta yangi shakldagi ta'lim dasturlar orqali ta'lim jarayoniga yangiliklar olib kirilyapti.

Masalan, Boshlang'ich ta'limda integratsiyaning nazariy asoslari quyidagicha bo'ladi: Integratsiya ta'lim jarayonida bilimlar yaxlitligi, izchilligi va uzluksizligini ta'minlaydi. Pedagogik psixologiyada isbotlanganidek, 7–10 yosh oraliqidagi bolalar tafakkuri ko'proq ko'rgazmalilikka va hayotiy bog'liqlikka asoslanadi. Shu sababli darslarni integratsiya asosida tashkil etish o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi.

Darslar jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida integratsiyani amalga oshirish metodlari turlicha bo'lib ulardan ayrimlarini sanab o'tamiz masalan:

- Fanlararo bog'lash metodi;
- Loyiha metodi;
- Mantiqiy topshiriqlar;
- O'yinli metodlar;
- Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari kabilar shu jumladandir.

O'qitish jarayoniga kirib kelgan yangi xorijiy tajribalar:

Finlandiya: fanlararo integratsiya asosida "fenomen ta'limi" qo'llanadi. Singapur: boshlang'ich ta'limda STEAM asosida darslarni loyihalash keng tarqalgan. Janubiy Koreya: matematika va san'atni integratsiya qilish orqali kreativ tafakkur rivojlantiriladi.

Bugungi kunda ta'lim jarayonini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish muhim masalalardan biri hisoblanadi. Boshlang'ich sinflarda darslarni samarali tashkil etish, ularni bir-biri bilan integratsiyalash o'quvchilarning bilim darajasini oshirish, mantiqiy fikrlash, ijodkorlik hamda mustaqil ishlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, integratsiyalashgan darslar o'quvchining olgan bilimini turli fanlarda qo'llash imkoniyatini yaratadi. Boshlang'ich sinf darslarida integratsiyalashgan ta'lim jarayonini tashkil etish — o'quvchilarni zamonaviy bilimlar bilan qurollantirish, ularning ijodkorligini oshirish va hayotiy ko'nikmalarni shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Klaster, Insert, Bumerang,

Aqliy hujum, Fishbone, STEM yondashuvi va Rol o'ynash metodlari o'quvchilar bilimini mustahkamlash bilan birga, ularning dunyoqarashini kengaytiradi va amaliy faoliyatga tayyorlaydi. Bular orqali o'quvchilarda yaxlit dunyoqarash hosil bo'ladi, hayotiy kompetensiyalar shakllanadi, bilimlar mustahkamlanadi, tanqidiy va ijodiy fikrlash rivojlanadi hamda ta'lim jarayoniga qiziqish ortadi.

1. Klaster (Cluster) metodi. Mazmuni: Ma'lum bir tushuncha yoki mavzu atrofida kichik g'oyalarni guruhlashtirish orqali o'quvchilar bilimini kengaytirish.

Tuzilishi: O'qituvchi asosiy mavzuni yozadi. Masalan, "Oltin kuz"

O'quvchilar shu mavzuga oid fikrlarni tarqoq holda aytadilar.

Ular klaster shaklida xaritaga joylashtiriladi.

Ahamiyati: Tahliliy fikrlashni rivojlantiradi, mavzular o'rtasida bog'lanish hosil qiladi.

2. Insert metodi (Belgilash jadvali).

Mazmuni: O'quvchilar matn bilan ishlaganda belgilar orqali tushungan va tushunmagan qismlarini aniqlaydilar.

Belgilar tizimi:

“+” – bilaman

“–” – bilmayman

“?” – tushunarsiz, qo'shimcha ma'lumot kerak

“✓” – yangi bilim oldim

Ahamiyati: Mustaqil o'qish, matnni anglash va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

3. Bumerang metodi.

Mazmuni: Guruhlar bir-biriga savol va topshiriqlar berish orqali mavzuni o'zlashtiradilar.

Tuzilishi:

Guruhlar mavzuga oid savol tuzadilar.

Savollar boshqa guruhga yuboriladi.

Guruhlar javob tayyorlaydi va o'zaro muhokama qiladilar.

Ahamiyati: Faollikni oshiradi, o'quvchilarda muloqot va jamoada ishlash ko'nikmalarini shakllantiradi.

4. Aqliy hujum (Brainstorming).

Mazmuni: O'quvchilar erkin fikr bildiradilar, barcha g'oyalar qabul qilinadi.

Tuzilishi: O'qituvchi savol beradi.

O'quvchilar tezkor javoblar aytadilar.

So'ngra ular tahlil qilinib, eng maqbul yechim tanlanadi.

Ahamiyati: Kreativlikni rivojlantiradi, erkin fikrlashga yordam beradi.

5. Fishbone metodi (Sabab–oqibat diagrammasi).

Mazmuni: Muammoni tahlil qilish va sabab-oqibat bog'lanishlarini ko'rsatish uchun ishlatiladi.

Tuzilishi: Bosh qismida muammo yoziladi. Yon tomirlarda sabablar va natijalar ko'rsatiladi.

Ahamiyati: O'quvchilarni muammoga chuqur qarashga, mantiqiy tahlil qilishga o'rgatadi.

6. STEM yondashuvi (Science, Technology, Engineering, Math). Mazmuni: Turli fanlarni integratsiya qilgan holda darslarni tashkil etish.

Tuzilishi: O'quvchilar muammoni amaliy topshiriqlar orqali hal qiladilar.

Fanlararo bog'lanish (matematika + texnologiya + tabiiy fanlar) qo'llaniladi.

Ahamiyati: Amaliy ko'nikmalarni shakllantiradi, kelajak kasblariga tayyorlaydi.

7. Rol o'ynash (Role-play) metodi. Mazmuni: O'quvchilar turli rollarni bajarish orqali mavzuni chuqurroq o'zlashtiradilar.

Ahamiyati: Kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantiradi, mavzuni hayotiy vaziyatlarda qo'llashni o'rgatadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf darslarini integratsiyalash – bugungi ta'lim tizimining eng muhim talabi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, AKT va STEAM yondashuvlari asosida o'tkazilgan integratsiyalashgan darslar o'quvchilarda mustahkam bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodirova F., Abdullayeva D. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. – T.: O'qituvchi, 2021. – 310 b.
2. Ziyomuhamedov B., To'rayev A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – T.: Fan va texnologiya, 2020.
3. Mavlonova R., Xoliqova N. Pedagogik texnologiyalar. – T.: Ilm Ziya, 2019.
4. G'afforova T. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. – T.: Universitet, 2021.
5. Abduqodirov A.A. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – T.: O'zbekiston, 2022.

ADABIYOT O'QITISH FANINING ASOSIY TAMOYILLARI**O'rozboyeva Hulkar Otabek qizi**

Chirchiq davlat Pedagogika Universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi O'TA 23/1- guruh

3- bosqich talabasi.

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Adabiyot — inson qalbini tarbiyalovchi, tafakkurni boyituvchi, estetik didni shakllantiruvchi eng muhim fanlardan biridir. Adabiyot o'qitish metodikasi esa bu fan mazmunini o'quvchilarga to'g'ri, samarali va ta'sirchan tarzda yetkazishning ilmiy asoslarini o'rgatadi. Bugungi globallashuv jarayonida ta'lim tizimida yangicha yondashuvlar, interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalarni qo'llash zarurati ortib bormoqda. Shu bois, adabiyot o'qitish fanining asosiy tamoyillarini chuqur o'rganish, ularni amaliyotda to'g'ri qo'llash o'qituvchi faoliyatining muhim qismidir. Adabiyot darslari faqatgina badiiy matnlarni tahlil qilish emas, balki o'quvchilarda mustaqil fikrlash, estetik zavq, tahliliy tafakkur, vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirishga xizmat qilishi lozim. Bu jarayonni samarali tashkil etish uchun o'qituvchi o'z faoliyatini adabiyot o'qitish metodikasining tamoyillariga asoslanib olib borishi talab etiladi.

1. Adabiyot o'qitish metodikasining mazmuni va ahamiyati

Adabiyot o'qitish metodikasi — bu fan o'quvchilarga badiiy asarlarni o'qitish, ularni tahlil qilish, yozuvchi yoki shoir ijodini o'rganish, adabiy-estetik tafakkurni shakllantirish yo'llarini o'rganadi. Uning asosiy maqsadi — o'quvchilarda milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida mustaqil fikr yuritish, badiiy didni rivojlantirish va ijodkorlik salohiyatini oshirishdir. Metodika o'qituvchidan dars jarayonida nafaqat adabiy bilimlarni, balki zamonaviy pedagogik yondashuvlarni qo'llashni ham talab etadi. Shuningdek, o'qituvchi o'quvchilarning yosh, psixologik va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda darsni tashkil etishi zarur.

2. Adabiyot o'qitishning asosiy tamoyillari

Adabiyot o'qitish metodikasining asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

1. Ilmiylik tamoyili.

Dars jarayonida o'quvchilarga adabiy faktlar, tarixiy ma'lumotlar, yozuvchi va shoirlar hayoti va ijodi haqidagi aniq, ilmiy asoslangan bilimlar berilishi zarur.

O'qituvchi asarlarni chuqur tahlil etib, ularning g'oya va badiiy qiymatini ilmiy nuqtayi nazardan yoritadi.

2. Tarbiyaviylik tamoyili.

Har bir adabiyot darsi o'quvchilarning ma'naviy olamini boyitishi, ularda ezgulik, vatanparvarlik, insonparvarlik kabi fazilatlarni shakllantirishi lozim. Adabiyot darslari orqali o'quvchilar milliy qadriyatlar, urf-odatlar, tarixiy meros bilan tanishadilar.

3. Faollik va ongli ishtirok tamoyili.

O'quvchilar dars jarayonida faol ishtirok etishlari, asarni o'z fikri bilan tahlil qilishlari, bahs-munozaralarda qatnashishlari kerak. O'qituvchi esa ularning ijodiy fikrlashini rag'batlantiruvchi sharoit yaratadi.

4. Hayot bilan bog'liqlik tamoyili.

Adabiyot o'qitishda badiiy asarlar mazmuni hayotiy voqealar, insoniy muammolar bilan bog'lanadi. O'quvchi asarni o'qib, undagi g'oya va obrazlarni real hayot misollari bilan solishtira olishi zarur.

5. Estetik yondashuv tamoyili.

Adabiyot darslarida asarning badiiy go'zalligi, til ohangi, obrazlar tizimi, badiiy san'at vositalari tahlil qilinadi. Bu o'quvchining estetik didini, adabiy zavqini shakllantiradi.

6. Individuallashtirish tamoyili.

Har bir o'quvchining bilim darajasi, qiziqishlari, o'qish sur'atlari turlicha bo'ladi. O'qituvchi darsni shunga moslab tashkil etishi, differensial yondashuvni qo'llashi lozim.

3. Innovatsion yondashuvlarning ahamiyati

Hozirgi zamon ta'limida adabiyot darslarini interfaol metodlar asosida tashkil etish muhim o'rin tutadi. "Aqliy hujum", "Klaster", "Insert", "Bumerang" kabi metodlar o'quvchilarning tafakkurini rivojlantiradi, darsni qiziqarli qiladi. Elektron resurslardan, multimedia vositalaridan foydalanish dars samaradorligini oshiradi. Shuningdek, masofaviy ta'lim, raqamli darsliklar va elektron platformalardan foydalanish bugungi kun talabi hisoblanadi.

4. O'qituvchining roli.

Adabiyot o'qituvchisi nafaqat bilim beruvchi, balki o'quvchi shaxsini shakllantiruvchi, uning ma'naviy kamolotiga yo'l ko'rsatuvchi tarbiyachi sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois o'qituvchi o'z ustida muntazam ishlashi, adabiy jarayonlardan xabardor bo'lishi, o'z pedagogik mahoratini oshirib borishi zarur.

Zamonaviy yondashuvlar va texnologiyalar.

Bugungi ta'lim jarayonida adabiyot o'qitishda innovatsion metodlardan foydalanish muhim o'rin tutadi. O'qituvchi darsda badiiy matnni jonlantira olsa, har bir o'quvchining qalbida adabiyotga mehr uyg'otadi. Bu — o'qituvchilik mahoratining eng yuksak belgisi hisoblanadi. Adabiyot o'qitish metodikasining asosiy tamoyillari — ta'lim jarayonini samarali tashkil etishning poydevoridir. Ular nafaqat o'quvchi bilimini, balki uning ma'naviyatini, estetik dunyoqarashini ham shakllantiradi.

Adabiyot o'qitish metodikasining asosiy tamoyillarini chuqur o'zlashtirish va ularni amaliyotda samarali qo'llash o'qituvchi faoliyatining muvaffaqiyatini belgilaydi. Bu tamoyillar asosida tashkil etilgan dars o'quvchilarni badiiy so'z seyrini his etishga, o'z fikrini erkin ifoda etishga, hayotga estetik nigoh bilan qarashga o'rgatadi. Shunday qilib, adabiyot o'qitish — shaxsni ma'naviy yetuklik sari yo'naltiruvchi jarayondir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yo'ldoshev Q. Adabiyot o'qitish metodikasi. — Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2019.
2. Abdug'afurov A. Pedagogika va adabiyot o'qitish asoslari. — Toshkent: "Fan", 2020.
3. Rahimov R. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari. — Toshkent, 2021.
4. Karimova N. O'qitish metodikasi va interfaol usullar. — Samarqand, 2022.
5. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risidagi qonuni. — Toshkent 2021.

ADABIY TA'LIMIDA INSHO YOZISH ORQALI O'QUVCHILARNING YOZMA NUTQINI OSHIRISH

Obidova Yulduz Yusuf qizi

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

4-bosqich talabasi

yulduzobidova@89gmail.com

Ilmiy rahbar: Rasulova Rayxon Baxritdinovna,

pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),

O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasida dots. Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Annotasiya. Ushbu maqolada adabiyot fani yuzasidan yoziladigan insholar va ularni baholash metodikasi haqida ma'lumot berilgan. Maqolada adabiyot darslarida qanday tartibda insho yozilishi va inshoni yozishdan ko'zlangan maqsadni amalga oshirish to'g'risida bo'ladi.

Kalit so'zlar: ta'lim, insho, baholash, adabiy insho, ilmiy insho, erkin insho, metodika.

Abstract. This article provides information about essays written on the subject of literature and their assessment methodology. The article discusses the procedure for writing an essay in literature lessons and the implementation of the intended purpose of writing an essay.

Keywords: education, essay, assessment, literary essay, scientific essay, free essay, methodology.

Аннотация. В статье представлена информация о сочинениях по литературе и методике их оценки. В статье рассматривается порядок написания сочинения на уроках литературы и реализация его целевого назначения.

Ключевые слова: образование, сочинение, оценка, литературное сочинение, научное сочинение, свободное сочинение, методика.

Maktablardagi adabiyot darslarida o'quvchilarning nafaqat og'zaki nutqini, balki yozma nutqini ham rivojlantirish va o'stirishga doir o'quv tadbirlarida yozma ishlarning o'рни katta. Nutq o'stirishga doir yozma ishlar o'tkazish o'quvchilarda badiiy matn ustida ishlash malakasini shakllantirish, bildirilmoqchi bo'lgan har bir fikrni o'ylab ko'rish hamda uning ta'sirchan va tushunarli bo'lishini ta'minlash borasida katta imkoniyatlarga egadir. Yozma ishlar olinganda, o'qituvchi sinfdagi har bir o'quvchi bilan alohida shug'ullanib o'tirishi shart emas. Buning ustiga, yozma

ishlar faqat sinfda bajariladigan tadbir bo'lmay, ularni uyga vazifa yoxud mustaqil ish sifatida ham berish mumkin, bu hol ham uning ulkan samara berish imkoniyati borligini ko'rsatadi. O'quv amaliyotidan ma'lum bo'lishicha, yozma nutq adabiy ta'limda ko'proq insho o'tkazish yo'li bilan rivojlantirilgani maqsadga muvofiqdir. Adabiyot fani bo'yicha o'rta ta'lim bitiruvchilariga qo'yilgan malaka talablarida "Adabiy-nutqiy kompetentsiyalar manbalar asosida turli mavzularda insho va ijodiy matnlar yoza olish" talabi qo'yilganligi ona tili va adabiyot fani o'qituvchilariga yaxshi ma'lum. Negaki, yozma ishlarning bu turida o'quvchida erkin fikrlash, narsa-hodisalarga mustaqil munosabat bildirish imkoni kengroq bo'ladi. Boshqa yozma ish turlarida bu imkoniyat bir qadar cheklangan bo'ladi. Masalan, bayon asosan matnni eslab qolish va qayta yozma hikoyalashga yo'naltirilgan bo'ladi. Nutq munosabat jarayonidagi o'ziga xoslik, ijodiylik va ta'sirchanlik kasb etadi. Shu ma'noda adabiyot o'qitishda inshoning ahamiyati beqiyosdir. U o'quvchilarning bog'lanishli nutq malakalarini oshirishda eng muhim didaktik vosita hisoblanadi.

Adabiyot darslarida insho yozish orqali o'quvchilarning yozma nutqini rivojlantirish juda samarali hisoblanadi. Insho so'zi arabcha bo'lib, "yozish", "belgilab qo'yish", "ijod qilish" ma'nolarini bildiradi. Insho – o'quvchining muayyan mavzu yuzasidan o'z fikr-mulohazalarini tilning grammatik qoidalariga muvofiq tarzda mustaqil yozma bayon qilish usuli.

Bugungi kun adabiyot o'qitish metodikasida insho quyidagicha tasnif qilinadi:

I. Shakliga ko'ra:

a) og'zaki insho;		
b)	yoza	insho.

II. Pedagogik maqsadiga ko'ra:

a) ta'limiy insho;		
b)	nazorat	insho.

III. Yo'nalishiga ko'ra:

- a) adabiy insho;
- b) erkin insho;
- v) adabiy-ijodiy insho.

IV.	Janriga	ko'ra:
-----	---------	--------

- a) rivoya insho;
- b) tasviriy insho;
- d) muhokama insho;
- e) taqriz insho;
- f) munozara insho;

g) tadqiqiy insho .

Inshoning muvaffaqiyatli yozilishi to'lig'icha unga yaxshi tayyorgarlik ko'rishga bog'liq. O'quvchi inshoda yoritilishi lozim bo'lgan mavzuni atroflicha bilishi kerak. Buning uchun u mavzuga tegishli materiallarni to'plab, saralab, eng keraklilaridan foydalangan holda o'z qarashlarini yozma shaklda ifodalashni uddalay olishi zarur. Milliy metodika ilmida metodist olimlarimiz tomonidan insho yozish qonun-qoidalariga doir bir qator ilmiy izlanishlar qilingan. Jumladan, mashhur metodist olim S. Dolimovning: "Sinfda o'qituvchi rahbarligida analiz etilgan asar muhokama tarzida insho yozish uchun o'quvchilarga tayyor material beradi. Bu tayyor material tezis shaklida bo'lib, buni o'quvchi mustaqil ravishda kengaytirishi, faktlar bilan o'z fikrini isbotlashi va mustaqil ravishda sitatalar kiritishi lozim", – deya berilgan tavsiyasi [2, B.12] ta'limiy insho yozish bosqichlarini tayin etishi, unda o'qituvchi va o'quvchilar amalga oshiradigan ishlar ko'lamini ko'rsatishi nuqtai nazaridan g'oyat muhimdir. Inshoni mazmunli yozish va berilgan mavzuni chuqur yoritishga erishish uchun o'quvchi oldin inshoga tegishli bo'lgan mavzu, epigrafi, reja, tezis, dalil, kirish, asosiy qism, xulosa kabi tushunchalarni puxta o'zlashtirib olishi zarur. Mavzu – inshoning nima haqda yozilishini belgilaydi va u umumlashma xarakterda, o'quvchi fikriga aniq yo'nalish berishni ko'zda tutadi.

"Epigrafi" – ijodiy ishning asosiy yo'nalishini belgilab berishga xizmat qiladigan so'z, ibora, jumla, maqol yoki parcha. U biror mashhur shaxsning asaridan keltirilishi ham, o'quvchining o'z fikri bo'lishi ham mumkin. Reja insho yozishda o'quvchining mavzu yuzasidan bilganlarini muayyan tartibga solish, ifodani chegaralash va ta'sirchanligini oshirish, fikrni tizim holiga keltirish, muhimni nomuhimdan ajratish vositasidir. Har qanday insho reja asosida yozilishi shart. Negaki, rejasiz yozilgan inshoning boshi-keti bo'lmaydi. Insho rejasining hozir o'qitish amaliyotida bo'lgani kabi sodda yoki murakkab kabi ikki turdan qaysi birida bo'lishi hech kim tomonidan majburiy tarzda belgilanmasligi lozim. Rejaning qaysi turidan foydalanilganlik inshoning saviyasiga qo'yiladigan bahoga ta'sir ko'rsatmasligi kerak. O'quvchi ushbu inshoda bildirmoqchi bo'lgan fikrlarini tartibli ravishda ifodalashi uchun, qanday bo'lsa-da, albatta, reja tuzishi kerak. Reja o'quvchini insho yozish davomida maqsadli fikrlashga yo'naltirsa, o'qituvchiga o'quvchining fikrlash yo'sini qanday kechganini bilish va xolis baholash uchun ham zarurdir. Tezis ijodiy ish mobaynida ilgari surilishi ko'zda tutilgan asosiy fikr va fikrlar yig'indisi bo'lib, o'quvchi uni oldindan tasavvur qilishi va iloji bo'lsa, qoralama qog'ozga yozib qo'yishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Insholarni tekshirish adabiyot o'qitish metodikasi ilmi va o'qitish amaliyotidagi eng muhim muammolardan hisoblanadi. Chunki insholar nisbatan katta hajmda va

qisqa muddat ichida yozilganligi hamda o'quvchilarning grammatika borasidagi bilimlari yetarli bo'lmagani uchun ko'pincha xatolar miqdori ortib ketadi. Adabiyot o'qitish amaliyotida eng ko'p tarqalgan yozma ish turi insho bo'lgani uchun quyida, asosan, yozma ishning shu turini o'tkazish, tekshirish va baholash to'g'risida fikr yuritiladi. Insho yozdirishdan maqsad o'quvchilarning yozuv savodxonligini oshirish, ularni har qanday murakkab fikr-mulohaza va his-tuyg'ularni tushunarli, savodli hamda ta'sirli qilib ifodalab berishga o'rgatishdan iboratdir. Shu boisdan insho yozish tilning grammatik qoidalariga uzviy bog'langan. Insho yozish uchun o'quvchi ko'p kitoblar mutoala qilishi kerak bo'ladi. Hozirgi kunda prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan barcha yoshdagi insonlar uchun kitobxonlik kuchaytirildi. O'quvchilarni insho yozishga o'rgatish uchun, kitobxonlikni kuchaytirmoq kerak she'riyatga qiziqtirish kerak. Har bir o'quvchi mustaqil fikrlay olish darajasiga borib, insho yozganda o'zining ichki kechinmalarini inshoda yoritib bilishi kerak. O'quvchilarga insho yozishning yana bir jihati shundan iboratki, o'quvchining dunyoqarashi rivojlanadi nutq madaniyati shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xalq ta'limi vazirining 2017-yil 3-iyundagi "O'rta ta'limning davlat ta'lim standartlari talablari asosida takomillashtirilgan o'quv dasturlarini tasdiqlash va amaliyotga joriy etish to'g'risida"gi 190-sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan "Adabiyot fani o'quv dasturi".
2. Долимов С. Таълимий баён ва иншо. –Т.: «Ўқитувчи», 1968.
3. Қ. Йўлдошев, Қ. Хусанбоева, Р. Ниёзметова. Адабий таълим технологияси бўйича ўқув-услубий мажмуа. Тошкент: 2017.
4. Богданова О. Ю., Леонов С. А., Чертов В. Ф. Методика преподавания литературы. –Москва: «Академа», 2004.
5. Долимов С, ва бошқалар. Адабиёт ўқитиш методикаси, -Т.: «Ўқитувчи», 1967.
6. Йўлдошев Қ., Мадаев О., Абдураззоқов А. Адабиёт ўқитиш методикаси. –Т.: «Университет», 1994.
7. Абдуллаев, А. А. (2020). МАКТАБ АДАБИЁТ ДАРСЛАРИДА ШЕЪРИЙ САНЪАТЛАРНИ ЎРГАНИШНИНГ ЭСТЕТИК-ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ.

OTA-ONANING FARZAND TARBIYASIDA O'RNI**Bekmurodova Mehribonu Usmon qizi**

Gumanitar fanlar fakulteti

o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 4 kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Rasulova Rayhon Bahriddinovna

Annotatsiya: Mazkur maqolada ota-onaning farzand tarbiyasidagi o'rni ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil etilgan. Unda ota-onaning tarbiyaviy funksiyalari, mehr-muhabbat va intizomni shakllantirishdagi roli, shuningdek, oilaviy muhit va tarbiyaviy metodlarning farzandning psixologik va ijtimoiy rivojiga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, maqolada zamonaviy psixologik yondashuvlar, ota-onalar uchun pedagogik tavsiyalar va farzand tarbiyasida interaktiv metodlardan foydalanishning samarasi ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: ota-ona, tarbiya, farzand, oilaviy muhit, pedagogik yondashuv, interaktiv metodlar, psixologik rivojlanish.

Abstract: This article analyzes the role of parents in child upbringing from both theoretical and practical perspectives. It explores parental functions, the influence of love and discipline, and the impact of family environment and educational methods on a child's psychological and social development. The study also highlights modern psychological approaches, pedagogical recommendations for parents, and the effectiveness of using interactive methods in child upbringing.

Keywords: parent, upbringing, child, family environment, pedagogical approach, interactive methods, psychological development.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль родителей в воспитании детей с теоретической и практической точек зрения. Анализируются функции родителей, влияние любви и дисциплины, а также влияние семейной среды и воспитательных методов на психологическое и социальное развитие ребенка. Особое внимание уделено современным психологическим подходам, педагогическим рекомендациям для родителей и эффективности использования интерактивных методов воспитания.

Ключевые слова: родители, воспитание, ребенок, семейная среда, педагогический подход, интерактивные методы, психологическое развитие.

Ota-onaning farzand tarbiyasidagi roli inson hayotida beqiyos ahamiyatga ega bo'lib, bolaning shaxsiyati, ijtimoiy ko'nikmalari va ruhiy rivojlanishini shakllantirishda asosiy omil hisoblanadi. Tarbiyaviy jarayon nafaqat bolaga axloqiy

qadriyatlarni singdirish, balki uning muloqot, fikrlash va ijtimoiy moslashuv qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, ota-onaning tarbiyaviy yondashuvi va amaliy faoliyati bolaning intizom, hurmat, mehr-muhabbat va mas'uliyat kabi fazilatlarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Ota-onaning farzand tarbiyasidagi ishtiroki, oilaviy muhit va oilaviy qadriyatlar bolaning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Tarbiyaviy metodlar, doimiy muloqot, namuna ko'rsatish va amaliy mashg'ulotlar orqali ota-ona bolaga to'g'ri xulq-atvorni o'rgatadi, ijobiy odatlarni shakllantiradi va uning mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Bugungi kunda zamonaviy pedagogik va psixologik yondashuvlar, interaktiv metodlar va ota-onalar uchun tavsiyalar tarbiyaviy jarayonning samaradorligini oshirishga yordam beradi. Shu bois, ota-onaning farzand tarbiyasidagi o'rnini o'rganish, tarbiyaviy strategiyalarni aniqlash va ularni takomillashtirish dolzarb ilmiy va amaliy masala hisoblanadi.

Mazkur tadqiqot ota-onaning faol ishtiroki, oilaviy yondashuvlar va tarbiyaviy metodlarning farzandning shaxsiyati, axloqiy qadriyatlari va ijtimoiy kompetensiyasini rivojlantirishdagi ahamiyatini yoritishga qaratilgan.

Ota-onaning farzand tarbiyasidagi roli bolaning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Tarbiyaviy jarayon nafaqat axloqiy qadriyatlarni singdirish, balki bolaning muloqot, fikrlash va ijtimoiy moslashuv qobiliyatlarini shakllantiradi. Shu nuqtai nazardan, ota-onaning faol ishtiroki, oilaviy muhit va tarbiyaviy metodlar bolaning intizom, hurmat, mehr-muhabbat va mas'uliyat kabi fazilatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

1. **Ota-onaning farzand tarbiyasidagi o'rni va mohiyati.** Ota-ona tarbiyaning birinchi va asosiy manbai bo'lib, ular farzandning odob-axloqi, hissiyati va ijtimoiy qobiliyatlarini shakllantiradi. Mehr-muhabbat, intizom va namuna ko'rsatish orqali ota-ona bolaga to'g'ri xulq-atvorni o'rgatadi. Masalan, ota-onaning o'zaro hurmat va mehribonligi farzandga ham shu fazilatlarini singdiradi. Shuningdek, oilaviy qadriyatlar va tarbiyaviy yondashuvlar bolaning shaxsiy rivojlanishi va muloqot madaniyatini rivojlantirishga hissa qo'shadi.

2. **Tarbiyaviy jarayonda uchraydigan qiyinchiliklar.** Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, ota-onalar ba'zan tarbiyaviy yondashuvni bir xildan boshqa usulga o'tkazish yoki tarbiyaviy cheklovlarini to'g'ri belgilashda qiyinchiliklarga duch keladilar. Masalan, bolaga haddan tashqari talab qo'yish yoki aksincha, etarlicha e'tibor bermaslik uning xulq-atvori va ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan

birga, ota-onaning ish va boshqa majburiyatlari oilaviy muloqot va tarbiyaga ajratiladigan vaqtni cheklaydi, bu esa tarbiyaviy jarayon samaradorligini kamaytiradi.

3. **Yechimlar: Samarali tarbiyaviy metodlar va yondashuvlar.** Ota-onalar farzand tarbiyasida samarali yondashuvlar qo'llashlari lozim. Masalan, faol tinglash, muloqot orqali tushuntirish, o'yinga asoslangan metodlar, amaliy mashg'ulotlar va ijobiy rag'batlantirish bolaning xulqini shakllantirishda yuqori natija beradi. Shuningdek, ota-onani pedagogik tavsiyalar va psixologik resurslar bilan ta'minlash, oilaviy maslahatlar va treninglar orqali tarbiyaviy jarayonni qo'llab-quvvatlash samarali hisoblanadi.

4. **Zamonaviy texnologiyalar va tarbiya.** Bugungi kunda raqamli resurslar, onlayn maslahatlar va interaktiv platformalar ota-onaning tarbiyaviy jarayonda ishtirokini samarali qilishga yordam beradi. Masalan, video-lavhalar orqali tarbiyaviy vaziyatlarni ko'rsatish, onlayn testlar orqali ota-onaning tarbiyaviy bilimlarini oshirish, shuningdek, elektron resurslar yordamida farzand bilan samarali muloqot qilish usullarini o'rganish mumkin.

5. **Tarbiya jarayonining ma'naviy-pedagogik ahamiyati.** Ota-onaning faol ishtiroki va uyg'un tarbiyaviy yondashuv bolada axloqiy qadriyatlarni, ijtimoiy kompetensiyani va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. Farzand ota-onaning mehr-muhabbati va e'tiborini his qilganida, u o'zini xavfsiz va qulay muhitda his qiladi, bu esa uning ruhiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu tariqa, ota-onaning tarbiyadagi roli bolaning shaxsiyati, nutq madaniyati va muloqot qobiliyatini rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi.

Ota-onaning farzand tarbiyasidagi roli nafaqat axloqiy va psixologik rivojlanish, balki bolaning ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy o'sishida muhim bosqich hisoblanadi. Birinchidan, ota-ona tarbiyaviy jarayonni bolaga yaqin hayotiy misollar orqali tushuntirishi zarur. Ikkinchidan, zamonaviy pedagogik yondashuvlar, interaktiv metodlar va raqamli texnologiyalardan foydalanish tarbiyaviy jarayonni samarali qiladi. Uchinchidan, tarbiyaning asosiy maqsadi — bolaga nafaqat qoidalarini o'rgatish, balki ularni kundalik hayotda to'g'ri qo'llash ko'nikmasini singdirishdir. Shu tariqa, ota-onaning tarbiyaviy faoliyati bolani ijtimoiy va ma'naviy jihatdan yetuk shaxsga aylantirishga xizmat qiladi.

Ota-onaning farzand tarbiyasidagi roli bolaning shaxsiy, ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, ota-onaning faol ishtiroki, oilaviy muhit va tarbiyaviy metodlar farzandning axloqiy qadriyatlarini, ijtimoiy kompetensiyasini va mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shuningdek, ota-onaning pedagogik

yondashuvlari, mehr-muhabbat va doimiy muloqoti bolada hurmat, mas'uliyat va ijobiy xulq-atvorni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda ota-onaning tarbiyaviy jarayonni zamonaviy pedagogik va psixologik yondashuvlar bilan boyitishi, interaktiv metodlar va raqamli resurslardan foydalanishi tarbiyaviy samaradorlikni oshiradi. Shu bois, farzand tarbiyasida ota-onaning o'rni doimo ilmiy-tadqiqot va amaliy e'tibor markazida bo'lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmedov, B. (2018). *Oila va bolani tarbiyalash asoslari*. Toshkent: "Ilm-Ziyo" nashriyoti.
2. Mirzaev, S. (2020). *Ota-ona va bola munosabatlari psixologiyasi*. Toshkent: "Sharq" nashriyoti.
3. Islomova, N. (2019). *Farzand tarbiyasida ota-onaning roli va mas'uliyati*. Pedagogika jurnali, 3(45), 12-19.
4. Karimova, L. (2021). *Oilaviy tarbiya va bolalar psixologiyasi*. Toshkent: "Akademnashr".
5. Saidov, A. (2017). *Psixologik yondashuvlar orqali farzand tarbiyasi*. Toshkent: "Fan va ta'lim".
6. Yusupova, M. (2016). *Ota-onaning tarbiyaviy yondashuvlari va bolani shakllantirish*. Pedagogika va psixologiya jurnali, 2(32), 45-52.
7. Zokirov, R. (2019). *Zamonaviy oilada tarbiya va pedagogik texnologiyalar*. Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti.
8. Bektayeva, D. (2020). *Farzandning shaxsiy rivojlanishida ota-onaning ahamiyati*. Toshkent: "Ma'naviyat" nashriyoti.

INNOVATIVE METHODS OF TEACHING LITERATURE

Rafiqova Mubina Abdulazizovna

Andijan Branch of Kokand University

The Faculty of Social Humanities and Pedegogy

Email: mubinarafiqova9@gmail.com

Annotation: Speaking about the history of literature teaching methodology, it is worth noting that it was interpreted and promoted until recently, mainly in connection with the October Revolution. In fact, issues related to literature teaching among the Turkic peoples date back to very ancient times. After our country gained its independence, dramatic changes began to occur in the science of literature teaching methodology. As is known, the burden of educating a complete personality has always been on the shoulders of literature. Currently, the possibilities of forming creative thinking, a unique approach to each text and independent analysis skills in students through the use of innovative technologies are being considered. This article highlights the issues of teaching literature based on modern methodologies.

Key words: Literature, innovative approach, methods, information technology, creative thinking, effective teaching.

Annotatsiya: Adabiyot o'qitish metodikasi tarixi haqida gapirilsa, uni yaqin-yaqinlargacha ham, asosan, Oktabr inqilobi bilan bog'liq holda talqin va targ'ib etilganini ta'kidlab o'tish joiz. Aslida, turkiy xalqlarda adabiyot o'qitish bilan bog'liq masalalar juda qadim zamonlarga borib taqaladi. Mamlakatimiz o'z mustaqilligiga erishganidan keyin adabiyot o'qitish metodikasi ilmida ham keskin o'zgarishlar yuz bera boshladi. Ma'lumki, komil shaxs tarbiyalash yuki hamma zamonlarda adabiyotning zimmasida bo'lgan. Hozirda, innovatsion texnologiyalardan foydalarish orqali o'quvchilarda ijodiy fikrlash, har bir matnga o'zgacha yondoshuv va mustaqil tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Ushbu maqola esa adabiyot fanining zamonaviy metodikalar asosida o'qitish masalalarini yoritadi.

Kalit so'zlar: Adabiyot, innovatsion yondashuv, usullar, axborot texnologiyalari, ijodiy fikrlash, o'qitish samaradorli.

Аннотация: Говоря об истории методики преподавания литературы, стоит отметить, что она трактовалась и пропагандировалась до недавнего времени, главным образом в связи с Октябрьской революцией. На самом деле, вопросы, связанные с преподаванием литературы у тюркских народов, восходят к очень древней эпохе. После обретения нашей страной независимости в науке методики

преподавания литературы стали происходить кардинальные изменения. Как известно, бремя воспитания целостной личности всегда лежало на плечах литературы. В настоящее время рассматриваются возможности формирования у учащихся творческого мышления, уникального подхода к каждому тексту и навыков самостоятельного анализа посредством использования инновационных технологий. В данной статье освещаются вопросы преподавания литературы на основе современных методик.

Ключевые слова: Литература, инновационный подход, методы, информационные технологии, творческое мышление, эффективное обучение.

Adabiyot yashasa, millat yashaydi!
Cho 'lpon

"Innovation" is a Latin word meaning "renewal, novelty, change." This term first appeared in Western countries in the 19th century and refers to new concepts that have entered social life from the language of another country and are becoming part of its way of life.

It is known that it is important to provide the educational work, its content, forms and methods that implement the educational process with the necessary emotions. Emotional states are always associated with feelings such as mental anxiety, excitement, alienation, joy, hatred, surprise. When the deep inner anxiety and excitement of the individual are added to the processes of attention, memory, and comprehension, it becomes active, and the acquisition of the necessary intellectual goal is ensured. The famous Polish educator V. Okon focused on the methods of learning such as learning by feeling, discovery, feeling, striving, etc. to ensure the independence of the student in the education system. Describing the acquisition of knowledge through feeling, Okon focused on the fact that in Polish schools work is being done to achieve the assimilation of knowledge by removing the student from his mental balance. According to the scientist, the assimilation of educational material through feeling has certain positive properties. Feelings firmly fix knowledge in the student's mind. In this case, the educational value of education increases.

When using interactive methods in practice, the following main conclusions should be taken into account: - the learner must organize himself, otherwise no one can teach him anything; - the teacher organizes a process that helps students "discover" knowledge, that is, as the Japanese proverb says, the teacher does not give them fish,

but teaches them how to fish; - knowledge is not a copy copied from existence, it is formed by a person, etc. Innovation (in English innovation) is an innovation, a novelty. Innovative technologies are a pedagogical process, as well as an innovation, a change in the teacher's activity, and interactive methods are widely used in its implementation. Interactive methods are considered to be a collective thinking, that is, methods of pedagogical influence and are a component of the educational content. The peculiarity of these methods and techniques is that they are implemented through the joint work of the teacher and students.

"Teaching means learning twice." So, if every teacher and trainer follows this maxim, there will be no shortage. The biggest difference is that today the work of a teacher is in the world of innovative information technology, the effective use of advanced pedagogical technologies, and its place in the global community. In each literature lesson, the BBB- I Know, I Learned, I Want to Know table is given as homework, and the student writes down what he learned in the lesson and what he wants to know. Then the teacher conveys to the student the information that the student should want to know, and as a result, new information is conveyed to the student. Role-playing (role-playing) is a game method that allows participants to play different roles. It is often used in the educational process to develop teaching, learning, and writing skills. Role-playing is one such method that adds elements of interactivity, creativity, and problem-solving to education.

It is advisable to use more conference methods of educational technology. This method is carried out between parallel groups. Groups ask each other questions. The student who asks the question appears on the screen and tells the students of the parallel group his question. Students sitting in the classroom answer. They get 5 points for the correct answer. Group points are calculated throughout the semester, and at the end of the semester the most active group is determined. This method encourages students to research, improve their speech, and use information and communication technologies effectively.

The method of encouraging to be the first always pays off. Because children always want to show themselves, to be one step ahead of their peers. Before presenting new information in the lessons, the teacher clarifies and systemizes their previously acquired knowledge and ideas, and the knowledge gained is reinforced with various visual aids, slides, multimedia, handouts, and additional literature. One of the main elements of educational work carried out in the lesson is the independent, free-thinking completion of educational and practical tasks by students based on mutual activity, which certainly leads to maturity in life. Any interactive methods used in the lessons

have an educational nature and help to consolidate, clarify and expand students' knowledge, generalize and systematize them.

The "mosaic" method is to assemble pieces to form a whole. To use this method, letters or words must be written on cards in advance, i.e., handouts. Students must complete the task by arranging the sequence of letters or words correctly. In literature lessons, names of poems, works, genres, and types of art can be given. In addition, if pictures related to a work are cut out and divided into pieces, the student can assemble them and provide information about the work based on the picture. This method can also be used effectively when working with groups in the lesson.

The lesson is the main form of education and is a complex pedagogical process. The fact that deep reforms are being carried out in the field of education in our republic, positive changes in some foreign education systems, the desire to approach world education standards, and the creation of a new generation of textbooks and curricula are creating the basis for organizing the lesson in a more compact and interesting way. In conclusion, the appropriate use of innovative teaching methods is a guarantee of the effectiveness of literary education.

Reference:

1. Оконь В. Основы проблемного обучения. Москва: "Просвещение", 1998-С.198
2. "ADABIYOT O'QITISH METODIKASI" Tuzuvchi: pedagogika fanlari nomzodi, dotsent K. Abdullaev NAMANGAN – 2024 (https://namdu.uz/media/Books/pdf/2025/01/20/NamDU-ARM-15191-Adabiyot_oqitish_metodikasi.pdf)
3. ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH HAMDA ULARNING BUGUNGI ILM-FAN UCHUN AHAMIYATI Axmedova Xilolaxon Mamatumarovna (<https://pedagoglar.org/02/article/download/1023/938/1822>)
4. Adabiyot o'qitish metodikasi Zulxumor Mirzayeva, Komil Jalilov Toshkent 2020 (https://www.researchgate.net/publication/351283598_Adabiyot_o'qitish_metodikasi)
5. ADABIYOT DARSLARINI ZAMONAVIY INTERFAOL METODLAR ASOSIDA TASHKILLASH YUZASIDAN METODIK TAVSIYA Mirzarahmatova Nazoratxon Rasulovna (<https://newjournal.org/new/article/download/1489/1337/1340>)

MAKTABLARDA O'QUVCHI VA O'QITUVCHILARNING RESURLAR BILAN TA'MINLANISH MUAMMOLARI

Rahmatova Gulshoda Erkin qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

2- 22/1 guruh talabasi

E-mail: gulshoda20042003@gmail.com

Ilmiy rahbar: Rasulova Rayxon Baxritdinovna,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida o'quvchi va o'qituvchilarning o'quv-resurslar bilan ta'minlanish holati tahlil qilinadi. Maqolada mavjud muammolar, ularning ta'lim sifati va samaradorligiga ta'siri, hamda yechim yo'llari haqida ilmiy asoslangan fikrlar bayon etilgan. Natijalar tahliliy ma'lumotlar asosida yoritilib, taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim sifati, resurslar, o'quvchi, o'qituvchi, innovatsiya, texnik baza, raqamli ta'lim.

Аннотация: В данной статье анализируется состояние обеспеченности учащихся и преподавателей общеобразовательных школ учебными ресурсами. Рассматриваются существующие проблемы, их влияние на качество образования и предлагаются научно обоснованные пути решения.

Ключевые слова: качество образования, ресурсы, ученик, учитель, инновации, техническая база, цифровое образование.

Bugungi globallashuv jarayonida mamlakat taraqqiyoti ta'lim tizimining samaradorligiga bevosita bog'liqdir. Ta'lim sifati esa o'qituvchi va o'quvchi faoliyati bilan bir qatorda, ularning resurslar bilan ta'minlanish darajasiga ham chambarchas bog'liqdir. So'nggi yillarda mamlakatimizda ta'lim sohasini rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Biroq ayrim hududlarda joylashgan maktablarda resurslar yetishmovchiligi hanz mavjud. O'quvchilar uchun darsliklar, laboratoriya jihozlari, kompyuter texnikasi, internet tarmog'iga ulanish imkoniyatlari yetarli emas. Bu holat ta'lim sifati va o'quvchilarning o'zlashtirish darajasiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. O'qituvchilar zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llay olmasligi sababli darslar ko'proq an'anaviy shaklda olib boriladi. Shuningdek, texnik va axborot infratuzilmasining yetishmasligi raqamli ta'lim jarayonlarini to'liq amalga oshirish imkonini bermaydi. Prezidentning 2020-yildagi qarorlarida bu masalalar

bo'yicha aniq chora-tadbirlar belgilangan bo'lsa-da, ularning amaliy natijalari hali to'liq ko'zga tashlanmayapti [1: 23]. 2023/2024 o'quv yilida O'zbekistonda umumta'lim maktablari soni 10 522 ta bo'lgan. Bu maktablar 6,476,091 nafar o'quvchini ro'yxatdan o'tkazgan holatda, maktablarning faqat 5,2 million o'quvchini qamrab olish quvvatiga ega ekanligi qayd etilgan. Shu sababli, 73.1% maktablarda bir necha smenada o'qish tashkil etilgan. 2025-2029 yillarda kamida 58 ta zamonaviy standartlar asosida maktab qurilishi rejalashtirilgan, bu orqali maktablarda 72,000 dan ortiq o'quvchi joylari yaratiladi. 2025 yilning birinchi yarmida respublikada 68 ta yangi maktab ishga tushirilgan, ulardan 34 tasi qishloq hududlarida. 9,942 maktabdan 2,835 tasi kapital ta'mirga muhtoj. 5,861 maktabda sinflar haddan tashqari to'lish (congestion) sababli ikki smenada o'qitilyapti.

Fizika fani bo'yicha 683 sinfda, kimyo fani bo'yicha 897 sinfda, biologiya fanidan 901 sinfda laboratoriya jihozlari yo'qligi qayd qilingan. Shuningdek, fizik, kimyo va biologiya sinflarining ko'plablari — 7,807 sinf fizikadan, 7,776 sinf kimyodan, 7,770 sinf biologiyadan — eski, eskirgan asbob-uskunalar bilan ishlamoqda. Kompyuterlar bilan ta'minlanishdagi yetishmovchilik ham bor — 7 ming ga yaqin sinf kompyuter jihozlarisiz ishlamoqda.

2025/26 o'quv yiliga mo'ljallangan ro'yxatda, mamlakat bo'yicha 460 ta maktab past ta'lim sifati ro'yxatiga kiritilgan.

Regiyonalarda bu hududiy tafovutlar mavjud — misol uchun, Qashqadaryo viloyatida 99 maktab, Samarqandda 86, Surxondaryoda 70, Namanganda 34 kabi maktablar past ta'lim ko'rsatkichlari bilan ajralib turadi.

Ta'lim tizimi uchun zarur bo'lgan infratuzilma va jihozlar modernizatsiyasini moliyaviy tarafdin ta'minlash zarurati davlat tomonidan tan olinmoqda. Shuning uchun yangi maktablar qurish, eski maktablarni kapital ta'mirlash, laboratoriyalar jihozlash kabi loyihalar uchun xalqaro moliyaviy institutlar (masalan, Islamic Development Bank, Global Partnership for Education) mablag'lari jalb qilinmoqda.

Masofaviy hududlardagi maktablarda odatda malakali o'qituvchilar yetishmasligi kuzatiladi.

Budjet taqchilligi va infrastruktura kamligi sababli o'qituvchilarning har bir sinfda zamonaviy pedagogik resurslardan foydalanishi cheklangan. (Laboratoriya jihozlari, kompyuterlar, axborot texnologiyalari). Resurslarning yetishmovchiligi o'quv jarayonida tahliliy va ijodiy yondashuvlarni kamaytiradi. Tajriba sinflarida o'tkazilgan kuzatuvlar natijasida resurs bilan to'liq ta'minlangan sinflarda o'quvchilarning o'zlashtirish darajasi 25–30% yuqori ekani aniqlandi [2: 45]. Viloyatimiz Qashqadaryo kesimida Statistika Ma'lumotlarga ko'ra

2022-yil 1-yanvar holatiga Qashqadaryo viloyatida maktablar soni 1 175 tani tashkil qilgan.

2023-yil 1-yanvar holatida bu raqam 1 220 taga yetgan.

Maktablar tumonlar bo'yicha taqsimlansa, Chiroqchi tumani — 124, Koson tumani — 102, Yakkabog' tumani — 102 kabi misollar mavjud. O'zbekiston bo'yicha "ta'lim darajasi yuqori bo'lmagan maktablar" ro'yxatiga kiritilgan jami 460 ta maktab ichida 99 ta maktab Qashqadaryo viloyatida joylashgan. Bu ko'rsatkich, viloyat maktablari ichida ta'lim sifati past bo'lgan maktablar miqdorining nisbiy yaqqol ekanligini ko'rsatadi. 2018-yilda Qashqadaryo maktablarida 327 nafar o'qituvchi yetishmayotgani ma'lum bo'lgan.

Bu o'qituvchilarning malaka, ko'rsatkichlar bo'yicha ta'lim jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatishi ehtimoli bor. Viloyatlar kesimida maktablarning tezkor internetga ulanganligi ko'rsatkichlari haqida ma'lumotga ko'ra, Qashqadaryoda bu ko'rsatkich ~76% darajasida. Ya'ni, viloyatda 100% emas, balki taxminan to'rt maktabdan biri internet bilan bog'lanmagan yoki aloqasi yetarli emas. 2021/2022-o'quv yilida Qashqadaryoda 6 ta IT-maktabga jami 96 ta kompyuter texnikasi yetkazib berilgan.

Bu yaxshi tashabbus, lekin viloyat maktablari soni, talab darajasi va texnik ehtiyojga qaraganda bu yetarli emasligi ehtimoli katta. Xulosa qilib aytganda, maktablarda o'qituvchi va o'quvchilarni zarur o'quv-resurslar bilan to'liq ta'minlash ta'lim tizimini takomillashtirishning eng muhim omillaridan biridir. Har bir resurs — bu kelajak uchun investitsiya, ta'limdagi barqaror rivojlanish garovidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PQ-4884-son qarori.
2. Xolmatov A., 'Ta'lim tizimini raqamlashtirish masalalari', Toshkent, 2022.
3. UNESCO Report, 'Education and Digital Transformation', 2023.
4. Karimov I.A., 'Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch', Toshkent, 2008.
5. Mavlonova R., 'Pedagogika nazariyasi va amaliyoti', Andijon, 2021.

ADABIYOT O'QITISHDA TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING O'RNI VA ROLI

Raxmatullayeva Ruxshona Aktam qizi

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabasi

@raxmatullayevvaruxshona689.gmail.com

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada adabiyot o'qitish jarayonida ta'lim texnologiyalarining ahamiyati, ularning o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tahliliy yondashuv va estetik didni shakllantirishdagi roli yoritilgan. Innovatsion pedagogik texnologiyalar, zamonaviy metod va interfaol usullarni adabiyot darslariga tatbiq etishning samarali jihatlari ilmiy nazariy asoslar hamda olimlar fikrlari asosida tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: adabiyot, ta'lim texnologiyalari, interfaol metod, innovatsiya, kompetensiya, badiiy tahlil, mustaqil fikrlash.

Аннотация: В статье рассматривается значение образовательных технологий в процессе обучения литературе, их роль в формировании самостоятельности мышления, аналитического мышления и эстетического вкуса учащихся. На основе научно-теоретических основ и мнений учёных анализируются эффективные аспекты применения инновационных педагогических технологий, современных методов и интерактивных методов на уроках литературы.

Ключевые слова: литература, образовательные технологии, интерактивный метод, инновация, компетентность, художественный анализ, самостоятельное мышление.

Abstract: This article discusses the importance of educational technologies in the process of teaching literature, their role in the formation of independent thinking, analytical approach and aesthetic taste in students. The effective aspects of applying innovative pedagogical technologies, modern methods and interactive methods in literature lessons are analyzed based on scientific theoretical foundations and the opinions of scientists

Keywords: literature, educational technologies, interactive method, innovation, competence, artistic analysis, independent thinking.

Bugungi globallashuv davrida ta'lim jarayoni jamiyat taraqqiyoti va milliy madaniyatning rivojlanishida muhim o'rin tutmoqda. Ayniqsa, adabiyot fanini o'qitishda zamonaviy ta'lim texnologiyalarini qo'llash nafaqat o'quvchilarning bilimni mustahkamlash, balki ularning dunyoqarashini kengaytirish, estetik tarbiyani shakllantirish va milliy qadriyatlarni singdirishda katta ahamiyat kasb etadi.

Adabiyot – bu inson qalbini tarbiyalaydigan, millat tarixini, ruhini va madaniyatini o'zida mujassam etgan fan. Uni samarali o'qitish uchun an'anaviy yondashuv bilan bir qatorda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, innovatsion metodlar va interfaol usullarni uyg'unlashtirish zarur.

1. Ta'lim texnologiyalarining mohiyati va adabiyotdagi ahamiyati

Pedagogik texnologiya – bu ta'lim jarayonini samarali tashkil qilish, o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish va o'quv maqsadlariga qisqa fursatda erishishga yordam beradigan tizimli faoliyatdir. Pedagog olimlardan N.Saidahmedov ta'kidlaganidek: “Pedagogik texnologiya – bu ta'lim oluvchiga ma'lum maqsad asosida ta'sir etish va natijada oldindan rejalashtirilgan samaraga erishish kafolatidir”.

Adabiyot darsida ta'lim texnologiyalarini qo'llash o'quvchining mustaqil yondashuvini shakllantiradi, badiiy tahlil ko'nikmasini rivojlantiradi, ijodiy fikrlashga undaydi hamda axborot-kommunikatsiya savodxonligini oshiradi.

2. Innovatsion metodlarning qo'llanilishi

Adabiyot darslarida innovatsion metodlar – “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Insert”, “Bumerang”, “Debat”, “Rol o'ynash” kabi usullar orqali o'quvchilarni faol ishtirok etishga jalb qilish mumkin. Masalan, “Klaster” metodi yordamida asar syujetini sxema tarzida ifodalash, qahramonlar xarakterini tahlil qilish o'quvchilarda mantiqiy va tizimli fikrlashni rivojlantiradi. “Debat” metodi esa o'quvchilarda adabiy asar qahramonlariga nisbatan turli nuqtayi nazardan baho berish, o'z fikrini asoslash malakasini shakllantiradi. Professor Sh.Abdullayeva fikricha: “Adabiyot o'qitishda interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning faolligini oshiribgina qolmay, balki ularni badiiy asar mohiyatini anglashga, muallif g'oyasini idrok etishga undaydi”.

3. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT)

Bugungi kunda AKT vositalaridan foydalanish adabiyot darslarining samaradorligini oshirmoqda. Elektron darsliklar, multimedia taqdimotlari, video darslar, audio materiallar, virtual muzey sayohatlari o'quvchilarni asarlar mazmuniga chuqurroq kirib borishga yordam beradi. Masalan, Alisher Navoiy asarlarini o'rganishda elektron kitoblar, interaktiv testlar va

videoroliklar qo'llansa, o'quvchilar o'zlashtirishni yanada yengil va samarali amalga oshiradilar.

4. Kompetensiyaviy yondashuvning o'rni

Zamonaviy ta'lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuv muhim o'rin tutadi.

Adabiyot fani orqali o'quvchilarda quyidagi kompetensiyalar shakllanadi:

- Axborot kompetensiyasi – matn bilan ishlash, mustaqil izlanish;
- Kommunikativ kompetensiya – fikrni yozma va og'zaki ravishda aniq ifodalash;
- Madaniy kompetensiya – milliy qadriyat va urf-odatlarini anglash;
- Ijodiy kompetensiya – yangi g'oya va fikrlarni ilgari surish.

Akademik A.Azizxo'jayevning fikricha: "Kompetensiyaga asoslangan ta'lim shaxsni tayyor bilim egallash emas, balki uni amaliyotda qo'llashga yo'naltiradi".

5. Amaliy misollar

- She'r tahlilida – audio yozuvlardan foydalanib, she'rni professional ijrochilar ovozi eshittirish.
- Dramatik asar o'rganishda – rol o'yin metodini qo'llash.
- Roman tahlilida – elektron xaritalar va interfaol taqdimotlardan foydalanib voqealar ketma-ketligini aniqlash.

Adabiyot darslarida zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning bilimini oshirish, ularni mustaqil fikrlashga, ijodiy yondashishga va estetik didni shakllantirishga xizmat qiladi. Innovatsion usullar, AKT vositalari va interfaol metodlarning qo'llanilishi natijasida o'quvchi darsning passiv tinglovchisi emas, balki faol ishtirokchisiga aylanadi. Shu boisdan, har bir adabiyot o'qituvchisi ta'lim texnologiyalarini samarali qo'llash orqali nafaqat bilim beradi, balki ma'naviy barkamol shaxs tarbiyalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Saidahmedov N. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: Fan, 2003.
2. Abdullayeva Sh. Adabiyot o'qitishda interfaol metodlar. – Toshkent, 2018.
3. Azizxo'jayev A. Pedagogik kompetensiyalar va ularning rivojlanishi. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2010.
4. Zunnunov A. Adabiyot nazariyasi va uni o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2005.
5. Hasanboyeva O. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. – Toshkent: Innovatsiya, 2015.

TA'LIM TARBIYADA OTA-ONANING O'RNI

Igamberdiyeva Zohida Faxriddin qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti Ozbek tili va adabiyoti yo'nalishi

4-kurs 22/1 guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Rasulova Rayhon Bahritdinovna
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim-tarbiya jarayonida ota-onaning o'rni va roli tahlil qilinadi. Unda oilaning bola shaxsini shakllantirishdagi asosiy tarbiyaviy vazifalari, ota-onaning pedagogik madaniyati hamda maktab bilan hamkorlikdagi faoliyati yoritilgan. Maqolada ota-onaning namunali xulqi, mehr-muhabbati va mas'uliyati farzandning axloqiy, ma'naviy va intellektual rivojlanishiga qanday ta'sir etishi ilmiy asosda bayon etiladi.

Kalit so'zlar: ota-ona, ta'lim-tarbiya, oilaviy tarbiya, pedagogik madaniyat, hamkorlik, bola shaxsini shakllantirish.

Abstract: This article examines the role and importance of parents in the process of education and upbringing. It highlights the key educational functions of the family in shaping a child's personality, the pedagogical culture of parents, and their cooperation with schools. The article scientifically explains how parental behavior, affection, and responsibility influence the moral, spiritual, and intellectual development of children.

Keywords: parents, education and upbringing, family education, pedagogical culture, cooperation, child personality development.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль и значение родителей в процессе обучения и воспитания. Раскрываются основные воспитательные функции семьи, педагогическая культура родителей и их взаимодействие со школой. В статье научно обосновано, как поведение, любовь и ответственность родителей влияют на нравственное, духовное и интеллектуальное развитие ребёнка.

Ключевые слова: родители, обучение и воспитание, семейное воспитание, педагогическая культура, сотрудничество, формирование личности ребёнка.

Ta'lim va tarbiya inson hayotining eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u jamiyatning ma'naviy, madaniy va intellektual taraqqiyotini belgilovchi asosiy omillardan hisoblanadi. Bola tarbiyasi, avvalo, oiladan boshlanadi, chunki ota-ona

farzand uchun birinchi o'qituvchi, tarbiyachi va hayotiy namuna sifatida katta ahamiyat kasb etadi. Ota-onaning shaxsiy namunasi, axloqiy fazilatlarini, mehr-muhabbati hamda mas'uliyati farzandning dunyoqarashi, xulqi va qadriyatlarini shakllantirishda beqiyos o'rin tutadi.

Bugungi kunda ta'lim-tarbiya tizimida ota-onaning o'rnini tobora ortib bormoqda. Zamonaviy jamiyatda bola tarbiyasiga bo'lgan yondashuv o'zgarib, maktab, oila va jamoatchilik o'rtasidagi hamkorlik yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Ota-onalarning pedagogik savodxonligi, psixologik tayyorgarligi va farzand tarbiyasidagi faolligi ta'lim jarayonining muvaffaqiyatini belgilovchi muhim shartlardan biri hisoblanadi. Shu bois, ularning ta'lim muassasalari bilan hamkorligi, o'quvchilarning darsdagi muvaffaqiyatlari va intizomida sezilarli natijalarni beradi.

Shu nuqtai nazardan, "Ta'lim-tarbiyada ota-onaning o'rnini" mavzusi bugungi kunda juda dolzarb hisoblanadi. Mazkur masala pedagogika, psixologiya va sotsiologiya fanlarining kesishgan nuqtasida turgan muhim yo'nalish bo'lib, unda oilaviy muhitning tarbiyaviy ahamiyati, ota-onaning shaxsiy mas'uliyati va farzand bilan muloqot madaniyati o'rganiladi. Ushbu mavzuni chuqur tahlil etish ota-onalarning pedagogik madaniyatini yuksaltirish, ularni farzand ta'lim-tarbiyasiga faol jalb etish hamda ta'lim sifatini oshirish uchun muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Ta'lim va tarbiya jarayonida ota-onaning o'rnini beqiyos bo'lib, u farzand shaxsining har tomonlama kamol topishida muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Ota-ona — bolaning eng yaqin tarbiyachisi, dastlabki hayot maktabining ustozidir. Farzand dastlab atrofni ota-onasi orqali idrok etadi, ularning xatti-harakatlari, muomalasi, dunyoqarashi va qadriyatlari orqali o'z shaxsiy fazilatlarini shakllantira boshlaydi. Shu bois, oilaviy tarbiya ta'lim jarayonining asosi bo'lib, bola ruhiyati, ijtimoiy moslashuvi va ma'naviy dunyosining shakllanishiga bevosita ta'sir etadi.

1. Ota-onaning ta'lim-tarbiyadagi mohiyati va maqsadi. Ota-onaning asosiy vazifasi — farzandga nafaqat bilim, balki hayotiy qadriyatlar, mehnatsevarlik, halollik, insonparvarlik kabi fazilatlarni singdirishdir. Ota-ona bola uchun birinchi o'rnak bo'lib, uning har bir so'zi va harakati farzand ongida chuqur iz qoldiradi. Maqsad — bola shaxsini barkamol, vatanparvar, iymonli, mehnatsevar inson qilib tarbiyalashdir. Ta'lim jarayonida ota-onaning faol ishtiroki bola o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi, intizomini mustahkamlaydi hamda maktabdagi muvaffaqiyatlarini ta'minlaydi. Shu bois, ota-onalar pedagogik jarayonning muhim ishtirokchisi sifatida o'z mas'uliyatini chuqur anglashlari zarur.

2. Ota-onalarning tarbiyadagi mas'uliyati va hamkorlikdagi kamchiliklar. Amaliy kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda ayrim ota-onalar farzand

tarbiyasida yetarli darajada faol emaslar. Ko'pincha ularning ish bandligi, pedagogik bilim yetishmasligi yoki zamonaviy tarbiya yondashuvlaridan bexabar bo'lishi bolalarda intizom, ma'naviyat va o'qishga munosabatda muammolar keltirib chiqaradi. Ba'zida ota-onalar farzandining kamchiliklari uchun faqat o'qituvchini ayblashadi, maktab bilan muntazam hamkorlik o'rnatmaydilar. Shu sababli oila va ta'lim muassasasi o'rtasidagi aloqa zaiflashadi, bu esa bola tarbiyasida uzilishlarga sabab bo'ladi.

3. Samarali hamkorlik va pedagogik savodxonlikni oshirish. Ota-onalar ta'lim muassasalari bilan uzluksiz muloqotda bo'lishlari, sinf rahbarlari va o'qituvchilar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yishlari muhimdir. Shu maqsadda "Ota-onalar maktabi", "Pedagogik suhbatlar", "Oilaviy maslahat markazlari" kabi tashabbuslar orqali ularning pedagogik va psixologik bilimlarini oshirish lozim. Maktab va oila o'rtasidagi hamkorlik nafaqat ma'lumot almashish, balki tarbiyaviy yondashuvlarni bir xilda olib borishni ta'minlaydi. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar yordamida ota-onalar farzandining o'qish jarayonini kuzatib borish, u bilan birgalikda o'qish va o'rganishga sharoit yaratishlari lozim.

4. Ota-onaning shaxsiy namunasi va ma'naviy ta'siri. Ota-onaning hayotga munosabati, mehnatsevarligi, halolligi va madaniy saviyasi farzand uchun eng kuchli tarbiyaviy vositadir. Bola ota-onasining har bir harakatini kuzatib, ularni takrorlaydi, shuning uchun ota-onaning o'zini tutishi, muomala madaniyati, odob-axloqi bevosita farzand xulqiga singadi. Ota-onalar oilada o'zaro hurmat, mehr, sabr va adolatni namoyon etgan taqdirda, bolada ham bu fazilatlar shakllanadi. Shu ma'noda, ota-onaning shaxsiy namunasi har qanday og'zaki nasihatdan kuchliroq tarbiyaviy ta'sirga ega.

Ta'lim va tarbiya jarayonida ota-onaning o'rni beqiyos bo'lib, u bolaning ma'naviy, axloqiy va intellektual kamolotini belgilaydi. Ota-onalar o'z farzandining ta'limdagi muvaffaqiyatlari uchun o'qituvchi bilan hamkorlikda ishlashi, pedagogik madaniyatini doimiy ravishda rivojlantirib borishi lozim. Shuningdek, ota-onaning shaxsiy namunasi, mehr-muhabbati va hayotiy tajribasi bolada ijobiy dunyoqarash, vatanparvarlik va insoniylik tuyg'ularini shakllantiradi. Shu sababli ta'lim-tarbiyada ota-onalarning faol ishtirokini kuchaytirish, ularni pedagogik jihatdan qo'llab-quvvatlash hamda oila va maktab o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash — bugungi ta'lim siyosatining eng dolzarb vazifalaridan biridir.

Ta'lim-tarbiya jarayonida ota-onaning o'rni beqiyosdir. Ular farzandning shaxsiy rivoji, ma'naviy kamoloti va intellektual salohiyatini shakllantiruvchi asosiy tarbiyaviy kuch sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, oila muhitining

sog'lomligi, ota-onaning mehr-muhabbati, o'zaro hurmat va tushunish muhiti farzandning ruhiy holati, ta'limdagi yutuqlari hamda ijtimoiy faolligiga bevosita ta'sir qiladi. Ota-onaning o'quv jarayonidagi ishtiroki o'quvchining o'zlashtirish darajasini oshiradi, mas'uliyat va o'ziga ishonch hissini mustahkamlaydi.

Bugungi kunda ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish, ularni farzand tarbiyasiga ongli yondashishga undash dolzarb masalalardan biridir. Ota-onaning shaxsiy namunasi, mehr-muhabbati, sabr-toqati va ijtimoiy faolligi farzandda ijobiy fazilatlar shakllanishining asosiy manbai bo'lib xizmat qiladi. Shu bois, ta'lim tizimida oila va maktab hamkorligini mustahkamlash, ota-onalarni pedagogik jarayonga faol jalb etish, ularning tarbiyaviy mas'uliyatini yuksaltirish — har bir pedagogik jamoaning ustuvor vazifalaridan bo'lishi kerak.

Ota-onaning ta'lim-tarbiya jarayonidagi ishtirokini kuchaytirish orqali bola shaxsida ijtimoiy moslashuv, mustaqil fikrlash, axloqiy madaniyat va o'ziga ishonchni shakllantirish mumkin. Oila va maktabning birgalikdagi sa'y-harakatlari barkamol avlodni tarbiyalash, milliy qadriyatlarni asrab-avaylash va ularni zamonaviy bilimlar bilan uyg'unlashtirishga xizmat qiladi. Shu boisdan, ota-onaning o'rni faqat oilaviy muhit bilan cheklanmay, balki u ta'lim tizimining faol hamkor sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xoliqov A., Jo'rayev M. *Pedagogika nazariyasi va tarixi*. — Toshkent: O'qituvchi, 2015.
2. Qodirova F. *Oila psixologiyasi va bolalar tarbiyasi asoslari*. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
3. G'ulomov A., Sodiqova D. *Ta'lim jarayonida oila va maktab hamkorligi*. — Toshkent: Innovatsiya, 2021.
4. Hasanboyeva O. *Pedagogik mahorat va ota-onalar bilan ishlash metodikasi*. — Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2017.
5. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent, 2020.
6. Shodiyev N. *Barkamol avlod tarbiyasi — jamiyat taraqqiyotining asosi*. — Toshkent: Sharq, 2018.
7. Xolmatova G. *Psixologik-pedagogik muloqot asoslari*. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.
8. UNESCO. *Parent and Family Engagement in Education: Global Report*. — Paris: UNESCO Publishing, 2021.

TALIM TIZIMIDA OTA-ONALARNING ROLI

Abdullajonova Maftuna Tohirjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

4-kurs 22/1-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Rasulova Rayxon Baxritdinovna

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasida dots.

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim tizimida ota-onalarning roli, ularning farzand tarbiyasi va ta'lim jarayonidagi ishtiroki masalalari yoritilgan. Ota-onaning ta'lim muassasalari bilan hamkorligi, pedagogik jarayonni qo'llab-quvvatlashdagi o'rni hamda farzandning ma'naviy va intellektual rivojlanishiga ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada ota-onalarning zamonaviy pedagogik yondashuvlar haqidagi bilimlarini oshirish va ularni ta'lim jarayoniga faol jalb etishning samarali usullari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: ta'lim tizimi, ota-ona, tarbiya, hamkorlik, pedagogik jarayon, farzand rivoji.

Abstract: This article examines the role of parents in the education system, focusing on their involvement in the upbringing and learning process of children. It analyzes the importance of parent-school cooperation, parental support in the educational process, and its influence on children's moral and intellectual development. The article also discusses effective methods for increasing parents' awareness of modern pedagogical approaches and encouraging their active participation in education.

Keywords: education system, parents, upbringing, cooperation, educational process, child development.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль родителей в системе образования, их участие в воспитательном и учебном процессе детей. Анализируется значение сотрудничества родителей с образовательными учреждениями, их поддержка педагогического процесса и влияние на духовное и интеллектуальное развитие ребёнка. Также рассматриваются эффективные способы повышения педагогической культуры родителей и вовлечения их в образовательную деятельность.

Ключевые слова: система образования, родители, воспитание, сотрудничество, педагогический процесс, развитие ребёнка.

Ta'lim tizimi har bir jamiyatning ma'naviy, intellektual va iqtisodiy taraqqiyotini belgilovchi eng muhim sohalardan biridir. Bu tizimda nafaqat o'qituvchilar va ta'lim muassasalari, balki ota-onalar ham asosiy ishtirokchilardan biri sifatida muhim rol o'ynaydi. Chunki farzand tarbiyasi va uning muvaffaqiyatli ta'lim olishi, eng avvalo, oilada shakllanadigan qadriyatlar, e'tibor va rag'bat muhitiga bevosita bog'liqdir.

Bugungi kunda ota-onalarning ta'lim jarayonidagi ishtirokini kuchaytirish, ularni pedagogik hamkorlikka jalb etish ta'lim sifatini oshirishning eng samarali yo'llaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Zamonaviy ta'lim yondashuvlari ota-onani nafaqat farzand nazoratchisi, balki uning rivojlanishidagi faol hamkor, ruhiy va ma'naviy tayanch sifatida ko'radi.

Shu boisdan "Ta'lim tizimida ota-onalarning roli" mavzusini o'rganish pedagogika, psixologiya va sotsiologiya fanlari kesishgan nuqtada turgan dolzarb masalalardan biridir. Ushbu mavzuni chuqur o'rganish orqali ota-onalarning ta'lim jarayoniga ta'siri, ularning farzand tarbiyasidagi mas'uliyati va hamkorlikning ijtimoiy ahamiyati yanada aniqroq yoritiladi. Mazkur masala o'z navbatida barkamol avlodni tarbiyalash, oila va maktab o'rtasidagi o'zaro ishonchli aloqalarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Ta'lim tizimida ota-onalarning roli — bu farzandning intellektual, ma'naviy va axloqiy shakllanishida bevosita ta'sir ko'rsatuvchi jarayon bo'lib, u oila, maktab va jamiyat o'rtasidagi uzviy hamkorlikni ifodalaydi. Ota-onalar farzand tarbiyasida nafaqat kuzatuvchi, balki faol ishtirokchi sifatida ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Ularning mas'uliyati, e'tibori va qo'llab-quvvatlashi farzandning o'qishga bo'lgan munosabati, o'ziga ishonchi va ijtimoiy faolligini shakllantiradi.

1. Ota-onalarning ta'lim tizimidagi ishtirokining mohiyati va maqsadi. Ota-onaning ta'lim jarayonidagi ishtiroki, avvalo, farzandning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishiga yordam berishdan iboratdir. Ota-ona bola uchun birinchi o'qituvchi bo'lib, uning dunyoqarashi, xulq-atvori va mehnatsevarlik kabi fazilatlarini oilada shakllanadi. Maqsad esa – ota-onalarni maktab bilan hamkorlikda ishlashga jalb qilish, ularning pedagogik madaniyatini oshirish hamda bolalarning o'quv jarayoniga ijobiy muhit yaratishdir. Shunday sharoitda bola o'qishga mas'uliyat bilan yondashadi va o'z salohiyatini to'liq ro'yobga chiqaradi.

2. Muammolar: ota-onalarning ta'lim jarayonidagi sust ishtiroki. Bugungi kunda ta'lim tizimida ota-onalarning ishtiroki yetarli darajada emasligi kuzatiladi. Ba'zi ota-onalar farzandining o'qishi bilan muntazam qiziqmaydi, maktab tadbirlarida

qatnashmaydi yoki faqat natijani talab qiladi. Bu esa bola ruhiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatib, unda o'qishga nisbatan befarqlik yoki ishonchsizlik paydo qiladi. Yana bir muammo – ota-onalarning zamonaviy pedagogik yondashuvlardan xabardor emasligi. Ular ko'pincha an'anaviy tarbiya usullaridan foydalanib, farzandning individual xususiyatlarini e'tiborsiz qoldiradi. Shu sababli ta'lim sifati va oila-maktab aloqalari orasida uzilish yuzaga keladi.

3. Yechimlar: hamkorlik va pedagogik madaniyatni oshirish yo'llari. Ota-onalarning ta'lim jarayonidagi rolini kuchaytirish uchun avvalo ularning pedagogik bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish zarur. Maktablar ota-onalar uchun seminarlar, treninglar va maslahat markazlari tashkil etishi mumkin. Bundan tashqari, ota-onalar qo'mitasi, sinf yetakchisi bilan doimiy aloqa, onlayn platformalar orqali muloqot kabi mexanizmlar samarali natija beradi. Ota-onalar ta'lim muassasalari bilan yaqin hamkorlik qilsa, farzandlarida ijtimoiy faollik, o'z-o'zini anglash va mustaqil fikrlash qobiliyati kuchayadi.

4. Ota-onalarning ta'lim jarayonidagi ishtirokining amaliy va ma'naviy ahamiyati. Faol ota-ona farzandning o'qish jarayonida eng muhim tayanchdir. U bola uchun namunadir, unga mas'uliyat, tartib-intizom va bilimga ishtiyoqni singdiradi. Ota-onaning mehrlil muhit yaratishi, o'qituvchi bilan muloqotda bo'lishi va farzand yutuqlarini e'tirof etishi bolaning o'z-o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi. Shu bilan birga, ota-onalarning ta'lim jarayoniga faol jalb etilishi jamiyatda barkamol avlodni tarbiyalash, oila qadriyatlarini mustahkamlash va ma'naviy uyg'onishni ta'minlaydi.

Ta'lim tizimida ota-onalarning roli – bu faqat farzandni o'qituvchiga topshirish emas, balki uni hayotga, mustaqil fikrlash va to'g'ri qaror qabul qilishga tayyorlash jarayonidir. Birinchidan, ota-ona va maktab o'rtasidagi uzviy hamkorlik ta'lim sifati va bolalarning muvaffaqiyat ko'rsatkichlariga bevosita ta'sir qiladi. Ikkinchidan, bu hamkorlik orqali jamiyatda ta'limga nisbatan mas'uliyatli yondashuv shakllanadi. Uchinchi tomondan, ota-onaning faol ishtiroki farzandda ijobiy emotsional muhit yaratadi, bu esa ruhiy barqarorlik va o'quv motivatsiyasining muhim omilidir. Shunday qilib, ota-onalarning ta'lim tizimidagi o'rnini nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy va ma'naviy ahamiyatga ega. Ular farzand uchun birinchi tarbiyachi, maktab esa — ikkinchi tarbiyachi sifatida birgalikda ishlagan taqdirdagina haqiqiy barkamol insonni tarbiyalash mumkin bo'ladi. Shu sababli, oila va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash zamonaviy ta'lim siyosatining eng muhim vazifalaridan biridir.

Ta'lim tizimida ota-onalarning roli — bu bola tarbiyasi, ta'lim sifati va shaxsiy kamolotini belgilovchi eng muhim omillardan biridir. Ota-onaning farzand ta'limidagi

ishtiroki nafaqat bilim jarayonini qo'llab-quvvatlaydi, balki uning ma'naviy, axloqiy va ijtimoiy shakllanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Faol ota-ona o'z farzandining qiziqishlari, muammolari va yutuqlarini chuqur anglay olgan holda, maktab bilan hamkorlikda ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Shu orqali ta'lim tizimi nafaqat bilim beruvchi, balki barkamol insonni tarbiyalovchi muhim ijtimoiy institutga aylanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ota-onalarning ta'lim jarayonidagi muntazam ishtiroki farzandlarda o'qishga bo'lgan motivatsiyani kuchaytiradi, ijtimoiy moslashuvni osonlashtiradi va ularning o'z-o'ziga ishonchini oshiradi. Biroq, ayrim hollarda ota-onalarning pedagogik savodxonligi pastligi, maktab bilan hamkorlikning sustligi va vaqt yetishmasligi ta'lim sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bu holat ota-onalarning ta'lim tizimidagi rolini yanada faollashtirish, ularni zamonaviy pedagogik yondashuvlarga jalb etish zarurligini ko'rsatadi.

Ota-onalarning ta'lim tizimidagi rolini kuchaytirish — bu nafaqat farzand muvaffaqiyati, balki jamiyatning ma'naviy va intellektual taraqqiyoti uchun ham zarur omildir. Oila va maktabning o'zaro hamkorligi, pedagogik madaniyatni oshirish, o'qituvchi va ota-ona o'rtasidagi ishonchli muloqotni yo'lga qo'yish orqali ta'lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshirish mumkin.

1. Maktab va oila o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash maqsadida ota-onalar uchun muntazam pedagogik seminar, mahorat darslari va ochiq suhbatlar tashkil etish.
2. Ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish uchun onlayn platformalar, mobil ilovalar yoki axborot byulletenlari orqali zamonaviy ta'lim metodlari haqida ma'lumot berish tizimini yo'lga qo'yish.
3. Har bir ta'lim muassasasida "Ota-onalar klubi" yoki "Oila va ta'lim" markazini tashkil etib, ota-onalarni farzand tarbiyasi va o'qish jarayoniga faol jalb etish.
4. O'qituvchi va ota-ona o'rtasidagi muloqotni kuchaytirish uchun individual maslahatlar, ota-onalar yig'ilishlarida interfaol usullarni joriy etish.
5. Ta'lim siyosatida ota-onalarning ishtirokini rag'batlantiruvchi dasturlarni ishlab chiqish, ularni ta'lim sifatini nazorat qilish jarayonlariga jalb etish.
6. Ota-onalarning tajribasiga tayangan holda, ta'lim muassasalari faoliyatini baholashda ularning fikr-mulohazalarini inobatga olish tizimini joriy etish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent: O'zbekiston, 2021.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi qarori. — Toshkent, 2020.
3. Abdullaev A., Hasanov B. **Pedagogika asoslari.** — Toshkent: O'qituvchi, 2019.
4. Karimova V. **Oila pedagogikasi.** — Toshkent: Fan, 2020.
5. G'afforova T. **Pedagogik psixologiya.** — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
6. Mavlonova R.A. **Pedagogika nazariyasi va amaliyoti.** — Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2022.
7. Qodirova D., Xo'jayev A. **Ota-onalar bilan hamkorlikda ta'lim-tarbiya ishlarini tashkil etish.** — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
8. Vygotskiy L.S. **Pedagogik psixologiya.** — Moskva: Pedagogika, 1986.
9. UNESCO. **Family and School Partnership for Inclusive Education.** — Paris, 2021.
10. Epstein J. L. **School, Family, and Community Partnerships.** — Boulder: Westview Press, 2018.
11. Mamarasulov S. **Oila va ta'lim tizimi integratsiyasi.** — Toshkent: Iqtisodiyot, 2023.
12. Hasanboyeva O. **Oila va maktab hamkorligi.** — Toshkent: TDPU, 2020.
13. Jalolova M. **Ta'lim jarayonida ota-onalarning roli va ahamiyati.** — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021.

ADABIYOT DARSLARIDA MILLIY VA UMUMINSONIY QADRIYATLARNI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Tuxliyeva Sevinch Anvar qizi

Turdimurodova Sevinch Azam qizi

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 23/4-guruh talabasi

tuxliyevasevinch8@gmail.com

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya. Mazkur maqolada adabiyot darslarida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari tahlil etiladi. Unda adabiy ta'lim jarayonida o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini rivojlantirish, milliy o'zlikni anglash va insonparvarlik g'oyalarini shakllantirishning samarali metodlari yoritilgan. Shuningdek, maqolada badiiy asarlarni o'qitish orqali o'quvchilarda qadriyatli munosabat, estetik did va axloqiy qarashlarni tarbiyalashning ilg'or tajribalari keltirilgan.

Kalit so'zlar: adabiyot ta'limi, qadriyat, milliy qadriyatlar, umuminsoniy qadriyatlar, metodika, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, estetik tarbiya, ma'naviyat.

Аннотация. В данной статье анализируются теоретические и практические основы формирования национальных и общечеловеческих ценностей на уроках литературы. Рассматриваются эффективные методы воспитания духовно-нравственных качеств учащихся, формирования национального самосознания и идей гуманизма в процессе литературного образования. Также приводится передовой опыт воспитания ценностного отношения, эстетического вкуса и нравственных взглядов через изучение художественных произведений.

Ключевые слова: литературное образование, ценности, национальные ценности, общечеловеческие ценности, методика, личностно-ориентированное обучение, эстетическое воспитание, духовность.

Abstract. This article analyzes the theoretical and practical foundations of forming national and universal human values in literature lessons. It discusses effective methods for developing students' moral and spiritual education, fostering national identity, and promoting humanistic ideals through literary instruction. The paper also highlights advanced pedagogical practices for cultivating value-based attitudes, aesthetic taste, and ethical perspectives through the study of literary works.

Keywords: literary education, values, national values, universal human values, methodology, learner-centered teaching, aesthetic education, spirituality.

Bugungi globallashuv davrida ta'lim-tarbiyaning asosiy vazifalaridan biri – yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq, ma'naviy barkamol, mustaqil fikrlaydigan shaxs sifatida tarbiyalashdir. Shu nuqtayi nazardan, **adabiyot ta'limi** o'quvchilarning ruhiy-axloqiy shakllanishida, milliy o'zligini anglashida va insonparvarlik ruhida tarbiyalanishida beqiyos ahamiyat kasb etadi (1, 45-bet). Milliy qadriyatlar - xalqning tarixiy xotirasi, madaniy merosi va hayotiy tajribasini aks ettiruvchi ma'naviy boylikdir. Umuminsoniy qadriyatlar esa barcha xalqlarga xos axloqiy, estetik, insonparvarlik me'yorlarining majmuasidir. Shu bois adabiyot darslari nafaqat bilim berish, balki **insoniylik, vatanparvarlik, bag'rikenglik va halollik** kabi qadriyatlarni singdirishda ham muhim rol o'ynaydi (2, 33-bet).

Adabiyot ta'limida qadriyatlar tizimining ahamiyati shundaki, adabiyot bu xalqning ruhiy dunyosi, tarixiy xotirasi va hayot falsafasining badiiy ifodasidir. Adabiyot o'qitish jarayonida o'quvchilar asarlar orqali millatning o'tmishi, an'analari, orzu-intilishlari bilan tanishadi, ularning dunyoqarashi kengayadi (3, 58-bet). Masalan, Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romanida vatanparvarlik, sadoqat, sadoqatlilik qadriyatlari; Abdulla Avloniy asarlarida esa ma'rifatparvarlik va insoniylik g'oyalari o'quvchilar ongiga singdiriladi.

Milliy qadriyatlarni shakllantirishda badiiy asarlarning o'rni. Badiiy asarlar o'quvchini xalq tarixi, urf-odatlar, milliy an'analar bilan tanishtirish orqali uning o'zligiga hurmat, vatanparvarlik va g'urur hissini kuchaytiradi. Adabiyot darslarida o'qituvchi asarning g'oyaviy-badiiy mohiyatini tahlil etish jarayonida o'quvchilarni o'z milliy qadriyatlarini anglashga yo'naltiradi (4, 74-bet). Misol uchun, Alisher Navoiy asarlarida yuksak axloqiy fazilatlar, adolat va insoniy muhabbat orqali o'quvchilarda ma'naviy poklik, sabr, vafo, sadoqat kabi qadriyatlar shakllanadi.

Adabiyot o'qitishda umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirishda quyidagi metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq:

- **Muammoli ta'lim** — o'quvchilarni hayotiy vaziyatlar asosida fikrlashga o'rgatadi;

- **Interfaol metodlar** (bahs-munozara, "fikrlar zanjiri", "aqliy hujum") - o'quvchilarni o'z fikrini himoya qilish va boshqalarning fikrini hurmat qilishga o'rgatadi;

- **Rol o'yinlari va dramatizatsiya** — badiiy obrazlarga kirish orqali insonparvarlikni his etish imkonini beradi (5, 65-bet).

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv adabiyot darslarining markaziga o'quvchini qo'yadi. Bu yondashuvda o'quvchi asar mohiyatini shaxsiy tajribasi orqali anglaydi, qahramonlarning taqdiridan xulosa chiqaradi, insoniy qadriyatlarni o'z hayotiga tatbiq etadi (6, 89-bet). Bu metod orqali o'quvchi "bilim oluvchi" emas, balki "ma'naviy tajriba yaratuvchi" subyektga aylanadi. Adabiyot o'quvchining estetik didini, axloqiy qarashlarini va ma'naviy dunyosini shakllantiruvchi eng muhim fanlardan biridir. O'qituvchi dars davomida asarning badiiy go'zalligi, ifoda vositalari va qahramonlar dunyoqarashi orqali o'quvchiga go'zallikni anglash, yaxshilik va yomonlikni ajratish ko'nikmalarini beradi (7, 102-bet).

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joiz bo'ladiki, adabiyot darslari o'quvchilarning ma'naviy olamini boyitish, ularda milliy g'urur va insoniy qadriyatlarni shakllantirishning eng samarali vositasidir. Milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'un holda singdirish ta'lim jarayonining zamonaviy talabi bo'lib, u yosh avlodni komil inson sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi. Shu bois adabiyot o'qituvchisi har bir darsni qadriyatli yondashuv asosida tashkil etishi, o'quvchilarda insonparvarlik, vatanparvarlik, halollik, bag'rikenglik kabi fazilatlarni rivojlantiruvchi pedagogik texnologiyalarni qo'llashi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Avliyakov N.X. *Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti*. – Toshkent: Fan, 2020. – 210 b.
2. Jo'rayeva N. *Adabiyot o'qitish metodikasi*. – Toshkent: O'zbekiston, 2019. – 180 b.
3. Qodirova M. *Adabiyot ta'limida innovatsion yondashuvlar*. – Toshkent: O'zbekiston, 2021. – 220 b.
4. Tursunov D. *Badiiy asar tahlili va ta'lim metodikasi*. – Samarqand: Registon, 2022. – 195 b.
5. Xoliqova G. *Interfaol metodlar asosida adabiyot o'qitish*. – Toshkent: Ilm ziyo, 2021. – 160 b.
6. Nishonova Z. *Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning pedagogik asoslari*. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020. – 178 b.
7. Karimova D. *Estetik tarbiya nazariyasi va amaliyoti*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2023. – 240 b.

PEDOGOGIK INNOVATSIYALAR VA ADABIY TA'LIM

Xasanova Nafosat

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Rasulova Rayhon Bahriddinovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada adabiyot o'qitishning zamonaviy pedagogik texnologiyasi, xususan, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim hamda adabiyot o'qitish metodikasining umumnazariy tomonlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: texnologiya, interaktiv, metodika, tahlil, individual, malaka, axborot, mutaxassis, biografik, tanqidiy.

Abstract: This article examines the general theoretical aspects of modern pedagogical technology in teaching literature, in particular, person-centered education and literature teaching methodology.

Keywords: interactive, methodology, analysis, individual, qualification, information, specialist, biographical, critical.

Аннотация: В статье рассматриваются общетеоретические аспекты современных педагогических технологий обучения литературе, в частности личностно-ориентированного обучения и методики преподавания литературы.

Ключевые слова: технологи, интерактивный, методология, анализ, личност, информация, специалист, биографический, критический.

Ta'lim amaliyotida o'qitishning turli xil texnologiyalari mavjud bo'lib adabiyotning o'zida ham uni o'qitish sohasida ham yangicha yondashuvlarni taqazo etmoqda. Bu ehtiyoj ta'lim metodlaridan boshlab darsning tarkibiy qismlarigacha, o'quv dasturlari va adabiyot darslarini tashkil etish bilan bog'liq muammolarning barchasiga birdek daxldor bo'lib turibdi. Ta'lim jarayoni uchun maxsus loyihalashtirilgan, tadqiq etilgan yoki pedagogik tashabbuskorlik natijasi sifatida tasodifan kashf qilingan yangiliklar ham pedagogik innovatsiyalar hisoblanadi.

Adabiyot o'qitishdan maqsad faqat adabiyotga doir bilimlarni shakllantirishdan iborat emasligi ko'zda tutilsa, adabiyot bo'yicha o'quvchilar bilimni baholashga o'zgacha yondashish kerak bo'ladi. O'quvchi badiiy asarlar

bilan tanishish asnosida ilmiy bilimlardan tashqari, odam va uning ruhiy dunyosi, munosabatlar borasida bir qator badiiy-ruhiy bilimlarni ham egallaydi. Ushbu bilimlarni egallash individual sodir bo'lganidek, ularni baholashga ham g'oyat individual yondashuv taqazo qilinadi. Adabiy ta'lim mazmunini tashkil etadigan tushunchalar orasida adabiyot darsliklari ham alohida o'rin tutadi. Adabiyot darsliklari o'quvchilarga hamma narsani aytib beradigan yo'sinda emas, balki, ularni o'ylashga majbur etadigan, muayyan aqliy va ma'naviy zo'riqishni talab qiladigan tarzda yozilishi zarur. ¹⁷

Modulli ta'lim pedagogik texnologiyani tashkil etuvchi tarkibiy bo'laklarni ifodalaydi. Bu modulli ta'lim dars jarayonini tashkil etishdagi eng kichik ish turlaridan hamda ularning turli miqdordagi to'plamlaridan iborat bo'ladi. Bunda eng kichik faoliyat turi eng kichik modul sanalib, boshqalari qancha modulni qamrab olishiga qarab o'ziga mos darajadagi modullar sanaladi. Adabiyot o'qitish sohasida modulli ta'lim texnologiyasi deyilganda, adabiy ta'lim jarayonini modullar asosida loyihalashtirish nazarda tutiladi. Ajratilgan har bir modul bo'yicha uning o'zigagina xos bo'lgan faoliyat mazmuni va ta'sir doirasi mavjud bo'ladi. Adabiy ta'lim jarayonida modulli ta'lim texnologiyasidan foydalanilganda o'rganiladigan mavzu mantiqiy tugallangan bo'laklarga, ya'ni modullarga ajratiladi. Har bir bo'lak o'quvchilar mustaqil ishlashlari uchun maxsus topshiriqlarga aylantiriladi. Modulli ta'lim texnologiyasida o'quvchilar tomonidan amalga oshirilayotgan har qanday faoliyatga o'quv elementi deb qaraladi. Masalan, Abdulla Qodiriyning "Mehrobdan chayon" romani o'rganilayotganda sinf o'quvchilarini to'rt guruhga ajratish va matn bilan tanishib chiqilgach:

1-guruhga Anvar va Xudoyorxon obrazlarini o'rganish hamda matnga tayanilgan holda ularga xos xususiyatlarga to'xtalish;

2-guruhga Ra'no tabiatidagi jasurlik va hissiyotga beriluvchanlik sifatlarining sabablarini asoslash;

3-guruhga Qobilboy va Sultonaning insoniy fazilatlarini matnda qanday ko'rsatilganini aniqlash;

4-guruhga Anvar bilan Mulla Abdurahmon to'qnashuvi manzarasida personajlar holati va ruhiyati ularning tilida qanchalik aks etganini aniqlash topshiriladi.

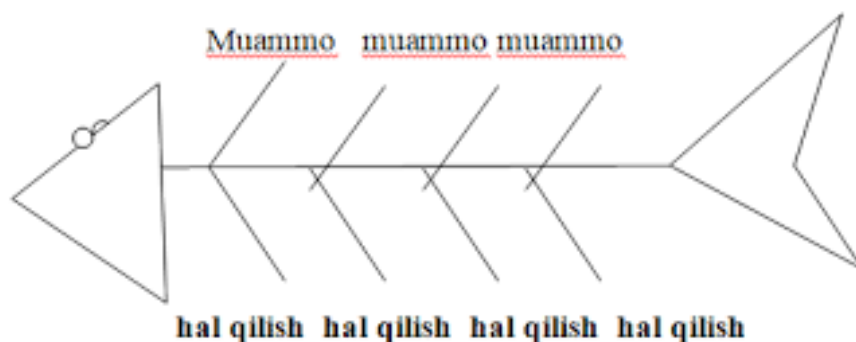
Adabiy asarlarni didaktik tahlil qilishda o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish tamoyili muhim o'rin tutadi. Adabiyot oqitish

¹⁷ Qozoqboy Yo'ldosh O'zbek adabiyotini o'qitish metodikasi (Matn) : darslik/ Qozoqboy Yo'ldosh, Muhayyo Yo'ldosh.- Toshkent: Shafolat nur fayz, 2023.-41-bet.

tajribasida qo'llanadigan xato tahlil turlaridan bu ommaviy (frontal) tahlildi. Bunda o'qituvchi asar mazmunini gapirib, syujet, kompozitsiya, tugun, kulminatsiya hattoki yechimni ham o'quvchilar e'tiboriga havola etadi.

Tahlil doirasi esa tor, bahs-munozarali talqinlar yo'q yagona xulosa va yechimga erishiladi xolos. Interfaol metodlarni qo'llash orqali esa guruh shakllantirish; fikrlar xilma-xilligi; nutqiy ko'lamni oshirish; asar qahramonining vaziyatiga munosabat bildirish va jamoaviy estetik ruh shakllanadi. Darsni musobaqa tarzida olib borishda o'quvchilar bir-birining tayanchiga aylanishi va birday harakatni amalga oshirishlari mumkin. Masalan Nodar Dumbadzening "Hellados" hikoyasini olaylik bunda o'quvchilarning o'zlariga havola etadigan va nega bunday bo'ldi? Degan savolga javob izlanadigan o'rinlar juda ham ko'p. Ayniqsa so'ggida ayanchli yakun topishi har qanday insonda achinish hissini uyg'otadi va biroz larzaga soladi. Darslik so'nggida berilgan savollar mulohaza yuritishga undaydi. Shu o'rinda bu qismni didaktik o'yin tarzida olib borish asarga bo'lgan qiziqishni orttiradi deb o'ylayman. Ayni damda baliq skeleti yoki kungaboqar metodidan foydalanamiz. Ta'limning multimedia texnologiyasi har xil mavzularga mos tasviriy mahsulotlarni yaratadi.

Asar qahramonlari FazilatlarIllatlar

Badiiy matnning didaktik tahlili namunasi

Maktab adabiy ta'limida 5-sinf adabiyot darsligida Normurod Norqobilovning "Oqbo'yin" qissasi o'qish uchun taqdim etilgan bo'lib asarni uchga bo'lib o'rganish mumkin. Quyidagi savol-javoblar qissaning birinchi bo'limini tahlil qilishga tegishli:

1. Karim podachi kuchuklar orasidan nima uchun aynan oqbo'yinni tanlagani va tog'aning ham ayni shu kuchukni boqib olishni tavsiya etgani sabablarini solishtirishga urinib ko'ring.

2. Karim podachi qanday odam deb o'ylaysiz?

3. Yozuvchining ifodalaro, bayonlariga qarab itlarni yaxshi biladi deyish mumkinmi? Fikringizni matndan misollar keltirib asoslang.

Tahlil uchun sinfdagi o'quvchilarning barchasi asar matni bilan tanishgan bo'lishi kerak. Asarning ko'p qismi savol-topshiriqlar bilan ishlanadi. Buning sababi asar qisqa va oddiy syujetga ega. Masalaga ijodiy yondashuvda "Fikriy hujum" metodini qo'llash orqali o'quvchilar faolligini oshirish, erkin mulohaza yuritishga undash, hammani bir xil qolipda fikrlashdan ozod qilish taraflariga e'tibor berilgan. Voqealar rivojida Oqbo'yinning sifatlari ochilishi, ba'zi o'rinlarda odamdan odamning farqini ko'rsatadigan ishoralarning mavjudligi o'quvchilarning e'tiborini tortishi kerak. Sodiq akaning tog'asi ham itlarni yaxshi biladigan sinchi, lekin u oqbo'yinni o'ziga olishni xayoliga ham keltirmadi. Holbuki, u bir og'iz aytganda kuchukni jiyani berib yuborishi tabiiy edi. Karim podachi esa uni sotib bo'lsada olishga urindi. Nega shundayligi haqida o'quvchilarni o'ylab ko'rishga undash kerak. Bu yerda fikrlarning xilma-xil bo'lishi, ayrimlari kurakda turmaydigan, o'qituvchining xayoliga ham kelmagan bo'lishi mumkin. Asar matni bilan tanishish davomida Oqbo'yin va Olaparning bo'rilar bilan olishuvini sabrsizlik bilan kutgan o'quvchi kutish jarayonining uzunligi bilan bu to'qnashuvning buncha qisqaligidan ko'nglida qoniqmaslikni tuyadi. Oqbo'yin timsolidagi yosh, kuchli, shiddatli, o'g'lon tasviri voqealar bayoni kichik kitobxonlarga yoqishi tayin. Ularning tengdoshi Rasulning Oqbo'yinga munosabati, Oqbo'yin bilan Oqto'shni urushtirganlari ham sinfdagi o'quvchilarning yoshi va ruhiyatiga yaqin. O'quvchilarda qissani yaxlit o'qish istagi paydo bo'ladi. Uy vazifasi qilib o'z itini Oqbo'yin bilan taqqoslab tasvirlashni topshirish mumkin. Aynan sifatlarini ajratib yozishda Karim podachining bilimlaridan foydalanish mumkin. O'quvchilarda o'zi bilan yonmayon yashayotgan jonivorlar tabiatidagi jihatlardan xabardor bo'lish shaxsiyati shakllanishi va takomillashuviga ijobiy ta'sir ko'rsatishi shubhasizdir. Buning ustiga, o'quvchilarda yozuv madaniyati, o'z fikrini yozma ravishda ifodalay olish ko'nikmalari qaror topadiki, bu ham adabiy ta'lim oldida turgan dolzarb vazifalardan sanaladi.

Klaster (g'uncha, bog'lam) metodi pedagogik, didaktik strategiyaning muayyan shakli bo'lib, u o'quvchilarga ixtiyoriy muammolar xususida erkin, ochiq o'ylash va shaxsiy fikrlarni bemalol bayon etish uchun sharoit yaratishga yordam beradi. Mazkur metod turli xil g'oyalar o'rtasidagi aloqalar to'g'risida fikrlash imkoniyatini beruvchi tuzilmani aniqlashni talab etadi. "Klaster" metodi aniq ob'ektga yo'naltirilmagan fikrlash shakli sanaladi. Undan foydalanish inson miya faoliyatining ishlash tamoyili

bilan bog'liq ravishda amalga oshadi. Ushbu metod muayyan mavzuning o'quvchilar tomonidan chuqur hamda puxta o'zlashtirilguniga qadar fikrlash faoliyatining bir maromda bo'lishini ta'minlashga xizmat qiladi.

“Rolli o'yin“ usuli - ta'lim oluvchilar tomonidan hayotiy vaziyatning har xil shart-sharoitlarini sahnalashtirish orqali ko'rsatib beruvchi usuldir. Masalan, 6-sinfda Abayning “Nasihatlar” asarini o'tishda Yurak, Aql va G'ayrat o'rtasida bo'lib o'tgan bahsni rollarga bo'lib o'qitish va sahnalashtirish o'quvchilarning to'g'ri xulosa chiqarishlariga yordam beradi.

Adabiy ta'limda ham o'rni bilan axborot kommunikativ texnologiyalariga murojaat qilish o'quvchilarning idrok, tasavvur, tafakkur bilan bog'liq bilish jarayonini shakllantirish, intellektual salohiyatini rivojlantirishni ta'minlaydi. Suhbat metodi adabiy ta'limning barcha bosqichlarida: kirish darslarida ham, badiiy asarni o'zlashtirishda ham, uning tahlili mobaynida ham, yakunlovchi bosqichida ham qo'l keladi. Suhbatni yelvizak metod ham deyishadi. Undan badiiy asar ustida ish olib borish uchun har bir sinfda foydalanish mumkin. O'qituvchining bilimlarni har xil metod va usullardan samarali foydalangan holda o'quvchi-yoshlarga taqdim etishi asnosida ularda tushunish va fikrlash layoqatlari rivojlanadi, o'sib boradi.

Xullas, ta'lim tamoyillari va yondashuvlari o'quvchilarni har jihatdan ijodkorlikka yo'naltiradi va bilimlarni mustaqil egallashga undaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qunduzxon Hasanboyeva, Roza Niyozmetova . Adabiyot o'qitish metodikasi. Darslik.-Toshkent: “Innovatsiya-Ziyo”, 2022, 204-b
2. O'zbek adabiyotini o'qitish metodikasi (Matn) :uslubiy qo'llanma/ S.Kambarova. – Toshkent :Mahalla va Oila, 2022.-128b.
3. To'xliyev B. Adabiyot o'qitish metodikasi. Toshkent «Yangi asr avlodi», - 2006
4. A.Safarov, Q.Bahromov Noan'anaviy darslar va ta'limning interfaol usullari. Buxoro. 2004
5. <http://www.pedagog.uz>; [www. connect.uz](http://www.connect.uz) : [www. fantexnolog.uz](http://www.fantexnolog.uz)

PEDAGOGIK KOMPITENTSIYANING NAZARIY VA AMALIY UYG'UNLIGI

Xudayarova Lazzat Xutlimurat qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 3-bosqich talabasi

xudayarova38@gmail.com

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchining kasbiy kompetentliligi, dars jarayonini samarali tashkil etish metodlari hamda o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash yo'llari yoritilgan. Muallif fikricha, hozirgi o'qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki innovatsion g'oyalarni ilgari suruvchi, muammoli vaziyatlarda yechim topuvchi shaxs sifatida faoliyat yuritishi kerak. Maqolada darsning tarkibiy qismlari (tashkiliy qism, mustahkamlash, tushuntirish, baholash, uyga vazifa) tahlil qilingan, interaktiv, ekstroaktiv va introaktiv o'qitish usullari taqqoslab ko'rsatilgan. Shuningdek, adabiyot fani o'qituvchisining kompetentliligi o'quvchilarning badiiy tafakkurini, estetik dunyoqarashini shakllantirishdagi muhim omil sifatida baholangan.

Kalit so'zlar: ta'lim tizimi, kompetentlilik, o'qitish usullari, interaktiv metod, o'quvchi faolligi, adabiyot fani, zamonaviy pedagogika.

Annotatsion. This article explores the professional competence of modern teachers, effective methods of organizing lessons, and strategies to ensure active student participation. The author emphasizes that today's teacher is not merely an instructor but also a problem-solver and an innovator who generates new ideas. The structure of the lesson (organizational part, reinforcement, explanation, assessment, homework) is analyzed, and three teaching approaches — extroactive, interactive, and introactive — are compared. Special attention is given to the competence of literature teachers, who play a key role in developing students' artistic taste, aesthetic thinking, and spiritual worldview.

Key words: education system, competence, teaching methods, interactive approach, student activity, literature teaching, modern pedagogy.

Bugungi kunda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar o'qituvchidan nafaqat puxta bilim, balki kasbiy kompetentlik, ijodkorlik va yangicha fikrlashni talab qilmoqda. Ayniqsa, adabiyot fani o'qituvchisi o'quvchilarning badiiy didini, estetik tafakkurini, ma'naviy dunyoqarashini shakllantiruvchi shaxs sifatida ta'lim jarayonida alohida o'rin egallaydi.

Adabiyot o'qituvchisining kompetentligi — bu nafaqat o'z fani bo'yicha chuqur bilimga ega bo'lish, balki uni o'quvchilarga samarali yetkazish, dars jarayonida zamonaviy metod va texnologiyalarni qo'llay olish, o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, tahliliy yondashuvga o'rgatish qobiliyatidir.

Kompetent o'qituvchi o'z faoliyatini faqat bilim berishga emas, balki shaxsni tarbiyalash, uning ijtimoiy, ma'naviy va madaniy rivojlanishiga xizmat qiladigan jarayon sifatida tashkil etadi. Shu bois, bugungi ta'lim tizimida o'qituvchining kasbiy kompetentligini ta'minlash eng muhim omillardan biri sanaladi. Adabiyot o'qituvchisining kompetentligini ta'minlash mazkur qo'llanmaning mazmuni-mohiyatidan kelib chiqadigan natijadir. Kompetensiya (lotincha *competens* - munosib, mos, kerakli, layoqatli, biladigan ma'nolarini anglatadi) - shaxs tomonidan hayotning muayyan tarmoqlarida samarali faoliyat yuritish uchun zarur bo'ladigan bilim, ko'nikma, malaka va tajriba mavjudligini anglatadigan tushuncha.

Kompetentlik - kompetensiyaga egalik. Odamning muayyan sohalarida samarali faoliyat ko'rsatishi uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malaka va tajribaga egaligi bilan uning shaxslik silallari o'rtasidagi uyg'unlikni anglatadi[1]

Kasbiy kompetentlik esa - mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi hamda ularni amalda yuqori darajada qo'llay olinishini anglatadi. Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan t'aqat alohida bilim, ko'nikma, malaka hamda shaxsiy sifatlarning egallanishigina emas, balki o'ziga zarur yo'nalishlar bo'yicha integrativ bilimlar hamda harakatlarning o'zlashtirilishini ham qamrab oladi. Shuningdek, kompetensiya mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o'rganishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi ma'lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o'z faoliyatida qo'llay bilishni ham taqozo etadi. Kasbiy kompetentlik darajasi quyidagi holatlarda namoyon bo'ladi:

- murakkab vaziyatlar vujudga kelganda;
- favqulodda vazifalarni bajarishda;
- bir-biriga zid ma'lumotlardan o'zni bilan foydalanishda.

Kasbiy kompetensiyaga ega mutaxassis:

- o'z bilimlarini izchil boyitib boradi;

- yangi axborotlarni o'zlashtiradi;
- davr talablarini chuqur anglaydi;
- yangi bilimlarni izlab topadi;
- ularni qayta ishlaydi va o'z amaliy faoliyatida samarali qo'llaydi.

Kompetentlilik tushunchasi shaxsning mustaqil bilish faoliyatidagi, ijtimoiy-fuqarolik sohasidagi, ijtimoiy-mehnat tarmog'idagi, maishiy turmushdagi va madaniy hamda dam olish sohasidagi kompetentliliği singari tarmoqlarni o'z ichiga oladi: - mustaqil bilish faoliyati kompetentliliği (kognitiv tarmoq). Unda mutaxassisning turli yo'llar bilan, jumladan, ta'lim muassasalaridan tashqari manbalardan bilim olish malakasini egallashi;

- ijtimoiy-fuqarolik kompetentliliği (ijtimoiy tarmoq). Shaxsning fuqarolik, saylovchilik, iste'molchilik va boshqa bir qator va/iCalami bajarishga qaratilgan faoliyati;

- ijtimoiy-mehnat kompetentliliği (mehnat tarmog'i). Odamning o'z kasbiga doir mehnat bozori ma'lumotlaridan xabardor bo'lishi, undagi vaziyatni tahlil qila olishi, o'zining professional imkoniyatlarini to'g'ri baholay bilishi, o'zaro munosabatlardagi axloqiy qoidalarni hisobga olishi va amal qilishi;

-maishiy kompetentlilik (oilaviy tarmog'i). Shaxsning o'zi va oila a'zolarining salomatligi, oiladagi turmush tarzi, burchlari va va'ilalari hamda boshqa oilaviy masalalarni bilishi;

-madaniy va dam olish kompetentliliği (madaniy tarmoq). (Klamning bo'sh vaqtdan to'g'ri foydalanish, o 'z shaxsini madaniym a'naviy jihatdan rivojlantirishga doir faoliyati nazarda tutiladi.

Bugungi o 'qitish tizimi o 'z ishini har bir o'quvchining maktab davridayoq yuqorida sanab o'tilgan kompetentlilik xususiyatlariga ega bo'lish ini ko'zda tutgan holda faoliyat ko'rsatishini tashkil etishi maqsadga muvofiqdir.[2]

Bu fikr to'liq to'g'ri. Chunki zamonaviy ta'lim sharoitida o'qituvchi faqat darsni o'tuvchi emas, balki muammoli vaziyatlarda yechim topuvchi, innovatsion g'oyalarni ishlab chiquvchi shaxs sifatida faoliyat yuritadi. Shu bilan birga, kompetentlilikni faqat kasbiy doirada emas, balki ijtimoiy mas'uliyat va madaniy ong bilan ham bog'lash lozim.

Darsda foydalaniladigan turli xil metodlar (an'anaviy, zamonaviy, interfaol kabilar)dan eng yaxshisi bu o'tilayotgan mavzuning o'quvchilar tomonidan samarali o'zlashtirilishiga xizmat qiladigani.

Darsda foydalaniladigan jihozlar (texnik vositalar, ko'rsatmali va didaktik materiallar). Darsni tarkiban quyidagi qismlarga ajratish mumkin:

- tashkiliy qism;
- yangi mavzuni takrorlash (mustahkamsh);
- yangi mavzuni tushuntirish;
- o'quvchilarni baholash;
- uyga vazifa berish.[3]

Har qanday o'qitish jarayoni hamisha ta'limni boshqarish yo'sini, o'qitish tizimi va o'quvchilarning axborot (bilim) o'zlashtirish tarzidan yuzaga keladi. Axborot almashinish (pedagogikada bilim berish va olish) yo'sini axborotlar oqimi tarzida tasavvur qilinsa, uning qayoqdan qayoqqa qarab yo'naltirilganligi ta'limning tabiatini belgilaydi, deb aytish mumkin. Ya'ni o'zlashtirilishi lozim bo'lgan bilimlarning o'qituvchidan o'quvchiga yo o'qituvchi bilan o'quvchilardan o'quvchilarga yoki o'quvchilarning o'zlaridan ularning o'zlariga qarab yo'naltirilishi ta'limni amalga oshirishning yo'l va usullarini belgilaydigan omillardir. Pedagogika ilmi o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishdagi ishtirokiga ko'ra o'qitish kechimini tashkil etishning uch turi mavjudligini ko'rsatadi.

Ekstroaktiv usul - (extra tashqi, act harakat, faoliyat, tadbir) axborotlar oqimi ta'lim oluvchilardan tashqarida bo'lib. ularga yo'naltiriladi. O'quvchi tom ma'noda "o'quvchi" maqomida bo'ladi va tashqaridan yuborilayotgan axborotlarni qabul qilish bilangina shug ullanadi. Bu usul an'anaviy yo'sindagi o'qitish tarzi uchun xarakterlidir. Bu usulni passiv ta'lim deb ham nomlash mumkin. Negaki unda o'quvchi emas, balki o'qitish tizimi faollik ko'rsatadi.

Interaktiv usul-(inter-o'zaro, birgalikda) bunda axborotlar oqimini vujudga keltirish ham, yo'naltirish ham va o'zlashtirish ham barcha qatnashchilarning birgalikdagi faoliyati natijasida yuzaga keladi. Bu usulda o'quvchi o'quvchi bilan, bir o'quvchilar guruhi boshqa guruh bilan, bularning har biri alohida yoki birgalikda o'qituvchi bilan o'zaro munosabatda bo'ladi. Mana shu munosabatlar kechimida axborotlar o'zlashtiriladi.

Introaktiv usul - (intro - ichki) axborotlar oqimi o'zlashtirish, asosan, o'quvchilar ichida sodir bo'ladi va natija tashqariga yo'naltiriladi. Bunda o'quvchilar o'qitishning asosiy subyekti sifatida namoyon bo'ladi. Bu usul o'quvchilarning mustaqil o'quv faoliyatlariga xosdir. O'quvchilar uyda uy vazifasini, sinfda nazorat ishlari hamda turli didaktik topshiriqlarni mustaqil bajarayotganlarida ta'limning introaktiv usuli yuzaga kelgan bo'ladi.[4]

Dars bosqichlarini (tashkiliy qism, mustahkamlash, tushuntirish, baholash, uyga vazifa) sanab o'tish o'qitish jarayonining aniq strukturasi ekanini ko'rsatadi. Biroq

hozirgi ta'limda bu bosqichlarni moslashuvchan tarzda o'tkazish talab qilinadi. Masalan, har bir bosqichda refleksiya elementlarini kiritish, o'quvchilarni baholashda o'zaro tahlil usulini qo'llash zamonaviy yondashuv sanaladi. Umuman olganda, matnda ilgari surilgan g'oyalar o'zaro uzviy bog'liq. Kompetensiya nazariy tushunchadan boshlanadi. Kasbiy kompetentlik bu nazariyaning amaliy ifodasi sifatida rivojlanadi. Dars metodlari va usullar esa bu kompetentlikni hayotga tatbiq etish vositalaridir.

Bugungi kunda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar o'qituvchidan nafaqat puxta bilim, balki kasbiy kompetentlik, ijodkorlik va yangicha fikrlashni talab qilmoqda. Ayniqsa, adabiyot fani o'qituvchisi o'quvchilarning badiiy didini, estetik tafakkurini, ma'naviy dunyoqarashini shakllantiruvchi shaxs sifatida ta'lim jarayonida alohida o'rin egallaydi. Adabiyot o'qituvchisining kompetentligi — bu nafaqat o'z fani bo'yicha chuqur bilimga ega bo'lish, balki uni o'quvchilarga samarali yetkazish, dars jarayonida zamonaviy metod va texnologiyalarni qo'llay olish, o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, tahliliy yondashuvga o'rgatish qobiliyatidir. Kompetent o'qituvchi o'z faoliyatini faqat bilim berishga emas, balki shaxsni tarbiyalash, uning ijtimoiy, ma'naviy va madaniy rivojlanishiga xizmat qiladigan jarayon sifatida tashkil etadi. Shu bois, bugungi ta'lim tizimida o'qituvchining kasbiy kompetentligini ta'minlash eng muhim omillardan biri sanaladi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchining kasbiy kompetentligini shakllantirish eng muhim vazifalardan biridir. Chunki bugungi kunda ta'lim jarayoni o'quvchini faqat bilim egallashga emas, balki mustaqil fikrlash, muammolarni hal etish va yangilik yaratish qobiliyatiga yo'naltiradi. Shu bois, dars jarayonida interaktiv, ijodiy va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlardan foydalanish zarur. Ayniqsa, adabiyot fani o'qituvchisi o'quvchilarning ma'naviy va estetik dunyoqarashini shakllantiruvchi asosiy yetakchi sifatida o'z ustida doimiy ishlashi lozim. Kompetent o'qituvchi – bu o'z bilimni amaliyotga tatbiq eta oladigan, zamon bilan hamnafas bo'lgan, o'quvchini hayotga tayyorlovchi shaxsdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://ru.wikipedia.org/wiki>. Vikipediya. Svobodnaya ensiklopediya.
2. Рипдиххоп Низафбойева, Кога Нуохтелоя Алафйос о'цЯдзБ теГоШказк ОагхПк. - ТохккелГ: “1ппоя151я-71я”, 2022, 392 Б.
3. QOZOQBOY YO LDOSH, MUHAYYO YO LDOSH “O'ZBEK ADABIYOTINI O'QITISH”: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi Toshkent-2022

4. SAODAT KAMBAROVA O'ZBEK ADABIYOTINI O'QITISH
METODIKASI Uslubiy qo'llanma "Mahalla va Oila" nashriyoti Toshkent – 2022

XXI ASRDA ADABIYOT DASTURINING AHAMIYATI

Yaxshimova Jasmina Komekboyevna

Yoldasheva Durdona Salimjon qizi

CHDPU O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 3-kurs talabalari

Tel: 998-50-506-77-05

Tel: 998-90-954-68-04

E.mail: jasminayaxshimova7705@gmail.com

E.mail: yoldoshevad973@gmail.com

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Maqolada XXI asr sharoitida adabiyot ta'limi jarayonida o'quvchilarda ma'naviy-axloqiy tarbiya berishning ahamiyati yoritilgan. Zamonaviy adabiyot darslarining tarbiyaviy vazifalari, interfaol metodlar va axborot texnologiyalaridan foydalanish orqali o'quvchi shaxsiyatini har tomonlama rivojlantirish masalalari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: adabiyot darsi, ma'naviyat, tarbiya, interfaol metod, axborot texnologiyalari, shaxs rivoji.

Аннотация: В статье рассматривается важность духовно-нравственного воспитания учащихся в процессе литературного образования в XXI веке. Анализируются воспитательные задачи современных уроков литературы, вопросы всестороннего развития личности учащегося посредством использования интерактивных методов и информационных технологий.

Ключевые слова: урок литературы, духовность, воспитание, интерактивный метод, информационные технологии, личностное развитие.

Annotation: This article highlights the importance of moral and ethical education in the process of teaching literature in the 21st century. It analyzes the educational role of modern literature lessons, as well as the use of interactive methods and information technologies to ensure the comprehensive development of students' personalities.

Keywords: literature lesson, spirituality, education, interactive method, information technology, personality development.

XXI asr – globallashuv, raqamli texnologiyalar va axborot oqimining keskin o'sishi asri hisoblanadi. Bunday davrda ta'lim tizimi oldiga faqatgina bilim berish emas, balki ma'naviy yetuk, mustaqil fikrlaydigan, ijtimoiy faol shaxsni shakllantirish

vazifasi qo'yiladi. Adabiyot ta'limi esa shu maqsadga xizmat qiladigan eng samarali vosita sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki badiiy adabiyot inson qalbi va ongini tarbiyalaydi, vatanparvarlik, insoniylik, mehr-oqibat kabi yuksak qadriyatlarni singdiradi.

Shu bois XXI asr adabiyot darslari nafaqat bilim manbai, balki ma'naviyat va axloq maktabi sifatida qaralishi lozim.

Adabiyot ta'limining asosiy maqsadi — o'quvchilarda mustahkam bilim berish bilan bir qatorda, ularning dunyoqarashi, hayotga qarashlari va ijtimoiy pozitsiyasini shakllantirishdir. Badiiy asarlarning tarbiyaviy kuchi juda ulkan. Chunki ular orqali: **insonparvarlik, mehr-oqibat, saxovat va vatanparvarlik tuyg'ulari uyg'otiladi.**

Buyuk ajdodlarimizning hayoti va ijodi misolida o'quvchilarni yuksak ma'naviyat ruhida tarbiyalash mumkin; yoshlar ongida ezgulik, adolat va halollik g'oyalari mustahkamlanadi.

Masalan, Alisher Navoiy g'azallari yoki "Farhod va Shirin" dostoni orqali fidoyilik, muhabbat va mardlik g'oyalari singdirilsa, Cho'lpon, Abdulla Qodiriy kabi adiblar asarlari orqali millatning o'zligini anglash, Vatanga sadoqat tarbiyalanadi. Shunday qilib, har bir adabiyot darsi ma'lum ma'noda tarbiya maktabi bo'lib xizmat qiladi.

Bugungi globalashuv davrida o'qituvchi faqatgina tayyor ma'lumot beruvchi emas, balki bilim olish jarayonini tashkil qiluvchi, yo'naltiruvchi shaxsdir. Shu bois adabiyot darslarini interfaol metodlar va yangi texnologiyalar asosida tashkil etish talab qilinadi.

Interfaol metodlar: O'quvchilarni faollashtiruvchi usullar orqali ular o'z fikrlarini erkin bayon etadi, asar qahramonlari bilan bog'liq bahs-munozaralarda ishtirok etadi. Masalan, "Qahramonlar sudi" metodida o'quvchilar asardagi ijobiy va salbiy obrazlar harakatini muhokama qiladi.

Axborot texnologiyalari: Multimedia taqdimotlari, elektron darsliklar va onlayn platformalar (ZiyoNET, Google Classroom, Moodle va b.q.) orqali darslarni qiziqarli shaklda o'tkazish mumkin. Bu o'quvchilarning adabiy asarga qiziqishini kuchaytiradi. Ijodiy topshiriqlar: Insho yozish, she'r yaratish, sahna ko'rinishlari tayyorlash kabi mashg'ulotlar o'quvchilarda ijodkorlikni rivojlantiradi.

Shuningdek, adabiyot darslarini boshqa fanlar bilan integratsiya qilish ham juda samarali. Masalan, tarix fanida o'rganilgan voqealar bilan adabiy asar mazmunini solishtirish, tasviriy san'at darsida o'quvchilarning asar qahramonlariga rasm chizdirish kabi yondashuvlar ma'naviy tarbiyaviy ta'sirni kuchaytiradi.

Bugungi yoshlar zamonaviy texnologiyalar ichida ulg'aymoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, tezkor axborot oqimi ularning tafakkuri va qiziqishlariga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli o'qituvchi o'quvchini faqatgina badiiy matnni yod olishga majburlab emas, balki o'sha matn orqali hayotiy saboq chiqarishga undashi kerak. O'quvchi shaxsiyatini shakllantirish: Adabiyot asarlari orqali o'quvchi o'zini qahramonlar o'rniga qo'yib ko'radi, ularning xatti-harakatlaridan to'g'ri va noto'g'ri yo'lni ajratib oladi. Bu esa mustaqil qaror qabul qilish malakasini rivojlantiradi.

Kitobxonlik madaniyati: XXI asr o'quvchisida telefon va internet kitobni siqib chiqarayotgan bo'lsa-da, o'qituvchining vazifasi — kitob mutolaasiga qiziqish uyg'otish. Buning uchun zamonaviy kitobxonlik tanlovlari, "Eng yaxshi mutolaa daftari" kabi tashabbuslar juda muhimdir.

Milliy va umuminsoniy qadriyatlar: Yosh avlodni global jarayonda o'zligini yo'qotmaslikka o'rgatish ham adabiyot darslarining vazifasidir. Milliy adabiyotimiz namunalarini o'rganish orqali ular o'z tarixini, madaniyatini va an'alarini chuqurroq anglaydi. Shu tarzda, adabiyot darslari XXI asr o'quvchisining nafaqat bilim, balki hayotiy tajriba olishida ham muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda XXI asr adabiyot darslari nafaqat badiiy asarni o'rganish, balki ma'naviy va axloqiy tarbiya berish vazifasini ham bajaradi. Zamonaviy metodlardan samarali foydalanish orqali o'quvchilarning ma'naviy kamoloti ta'minlanadi. Shuning uchun har bir adabiyot o'qituvchisi dars jarayonini nafaqat bilim, balki tarbiya maktabiga aylantira olishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'naviy taraqqiyot va ma'rifatni yuksaltirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni. – Toshkent, 2019.
2. Davlat ta'lim standarti. – Toshkent, 2020.
3. Rahmonov A. Adabiyot o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2015.
4. Yo'ldosheva D. Ifodali o'qish metodikasi. – Toshkent: Fan, 2018.
5. Internet manbalar: www.ziyounet.uz, www.edu.uz

MAXSUS MAKTABLARDA KO'ZI OJIZ O'QUVCHILAR UCHUN DIDAKTIK O'YINLAR TEXNOLOGIYASI VA UNING ADABIY TA'LIMDAGI O'RNI

Yaxshimuratov O'ktamboy Saburovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Gumanitar fanlar fakulteti,
O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi, 2-OT 23/2-guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maxsus maktablarda ko'zi ojiz o'quvchilarga adabiy ta'lim berishda didaktik o'yinlar texnologiyasidan foydalanishning ahamiyati tahlil qilingan. Didaktik o'yinlar o'quvchilarda eshitish orqali idrokni kuchaytirish, nutqiy faollikni rivojlantirish, estetik didni shakllantirish va adabiy asarlarga nisbatan qiziqishni oshirishda samarali vosita sifatida namoyon bo'ladi. Shuningdek, maqolada o'yin texnologiyalarining ta'lim jarayonini faollashtirishdagi roli, ularning psixologik-pedagogik asoslari hamda o'qituvchining ijodiy yondashuvi yoritilgan.

Kalit so'zlar: maxsus ta'lim, ko'zi ojiz o'quvchi, didaktik o'yin, adabiy ta'lim, eshitish idroki, ijodkorlik, motivatsiya, kommunikatsiya.

Аннотация: В статье рассматривается значение технологии дидактических игр в процессе преподавания литературы незрячим учащимся в специальных школах. Дидактические игры выступают эффективным средством развития слухового восприятия, речевой активности, эстетического вкуса и повышения интереса к литературным произведениям. В работе освещаются психолого-педагогические основы игровой деятельности и творческий подход педагога в организации учебного процесса.

Ключевые слова: специальное образование, слепой ученик, дидактическая игра, литературное обучение, слуховое восприятие, креативность, мотивация, коммуникация.

Abstract: This article examines the role of didactic game technology in teaching literature to visually impaired students in special schools. Didactic games are considered an effective tool for developing auditory perception, speech activity, aesthetic taste, and interest in literary works. The study also highlights the psychological and pedagogical foundations of game-based learning and the teacher's creative approach to enhancing the educational process.

Keywords: special education, visually impaired student, didactic game, literary education, auditory perception, creativity, motivation, communication.

Ko'zi ojiz o'quvchilarga ta'lim berish jarayonida o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki ularni faol ishtirokchi sifatida o'qitishning yangi shakllarini tashkil etuvchi shaxsdir. Maxsus maktablarda o'qitiladigan adabiy ta'lim o'quvchilarning estetik didini shakllantirish, ularni badiiy so'z orqali fikr bildirishga, his-tuyg'ularini ifodalashga o'rgatishga qaratilgan. Shu jarayonda didaktik o'yinlar texnologiyasi muhim o'rin egallaydi, chunki ular o'quvchining o'quv motivatsiyasini kuchaytiradi va o'rganish jarayonini faol hamda interaktiv tusga keltiradi.

Didaktik o'yinlar ko'zi ojiz o'quvchilar uchun darsni ko'rgazmali vositalarsiz ham qiziqarli qilish imkonini beradi. O'yin orqali o'quvchi eshitish, harakatlanish, so'zlash va muloqot qilish faoliyatini uyg'unlashtiradi. Masalan, "Kim gapirdi?", "Asardagi qahramonni toping", "Ovoz orqali asarni aniqlang" kabi o'yinlar o'quvchilarni diqqat bilan tinglashga, eshitilgan matndan asosiy g'oyani ajrata olishga o'rgatadi. Bu esa o'z navbatida o'quvchining tafakkur jarayonini rivojlantirib, tahliliy fikrlash malakasini mustahkamlaydi.

Didaktik o'yinlar o'quvchilarning muloqotga kirishish, nutqni to'g'ri va ravon shakllantirish ko'nikmasini rivojlantiradi. Adabiy asarlar tahlili jarayonida o'yin elementlari qo'llanganda, o'quvchi o'zini asar voqealariga singdiradi, qahramonlar holatini his etadi va o'z fikrini erkin bayon etishga harakat qiladi. Shuningdek, o'yinlar yordamida o'quvchilarning emotsional barqarorligi ta'minlanadi, ular dars jarayonidan zavq oladi.

Maxsus maktablarda o'tkaziladigan didaktik o'yinlar o'quvchilarning individual imkoniyatlariga moslashtirilgan bo'lishi lozim. Ko'zi ojiz bolalar uchun ovozli, teginish va harakatga asoslangan o'yinlar eng samarali hisoblanadi. Bunday o'yinlar o'quvchilarda eshitish idroki, sensor sezgirlik va ijtimoiy muloqot malakalarini rivojlantiradi. Masalan, adabiy matnni ovoz orqali tinglab, uning mazmuniga doir savollarga javob berish, obrazlarni ovozdan tanish, yoki dramatik sahnalashtirish shaklida o'yinlar tashkil etish didaktik jihatdan yuqori samara beradi.

Bundan tashqari, didaktik o'yinlar texnologiyasi ko'zi ojiz o'quvchilarni jamoaviy ishlashga, sheriklikda fikr almashishga, bir-birining nuqtai nazarini hurmat qilishga o'rgatadi. Shu tariqa, o'yin jarayoni orqali ularning ijtimoiylashuv darajasi ortadi, o'ziga ishonchi mustahkamlanadi va ta'limga nisbatan ijobiy munosabat shakllanadi.

Adabiy ta'limda didaktik o'yinlardan foydalanish o'qituvchidan ham ijodkorlikni talab etadi. O'qituvchi o'quvchilar psixologiyasini hisobga olgan holda o'yin shakllarini tanlashi, asar mazmuniga mos metodik uslublarni uyg'unlashtirishi kerak.

Bunday yondashuv dars jarayonini faollashtirib, o'quvchilarning bilim olish jarayonini qiziqarli va esda qolarli qiladi.

Xulosa qilib aytganda, maxsus maktablarda ko'zi ojiz o'quvchilar uchun adabiy ta'lim jarayonida didaktik o'yinlar texnologiyasidan foydalanish o'quvchilarning idrok, nutqiy, ijtimoiy va hissiy rivojlanishiga katta turtki beradi. O'yinlar orqali o'quvchilar nafaqat badiiy matnni eshitish asosida anglaydilar, balki uni tahlil qilish, muallif g'oyasini his etish, obrazlarni ifodali tasvirlash ko'nikmalariga ega bo'ladilar. Bu texnologiya o'qituvchiga ta'lim jarayonini yanada qiziqarli, samarali va individual yondashuv asosida olib borish imkonini yaratadi. Shunday qilib, didaktik o'yinlar nafaqat o'qitish usuli, balki ko'zi ojiz o'quvchilarni ma'naviy va ijodiy rivojlantirishning muhim vositasi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdurahmonova M. Maxsus pedagogika asoslari. – T.: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2016.
2. Jo'rayev M. Maxsus ta'limda didaktik o'yinlar va ularning psixologik asoslari. – T.: Fan va texnologiya, 2018.
3. Karimova D. Ko'zi ojiz o'quvchilar bilan adabiy darslarda innovatsion yondashuvlar. – T.: Ma'naviyat, 2020.
4. Qodirova N. Adabiy ta'lim metodikasi va didaktik yondashuvlar. – T.: Noshir, 2019.

ALISHER NAVOIY RUBOIYLARINI O'RGATISHDA SAMARALI METODLARDAN FOYDALANISH

Fayzullayev Zuhridin Xabibullo o'g'li

Jizzax viloyati Zomin tumani

37 – umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada 6- sinf o'quvchilariga adabiyot darslarida Alisher Navoiy ruboiylarini o'rgatishda samarali bo'lgan bir qancha zamonaviy metodlar haqida ma'lumot beriladi. Metodlarni mavzu bilan uyg'unlashtirish va ushbu jarayonni tashkil etish borasida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: metod, usul, ruboiy, adabiyot, oqillik, tahlil, vatan, ilm, g'oya, mozaika

Abstract. This article provides information about several modern methods that are effective in teaching Alisher Navoi's rubaiyats in literature lessons to 6th grade students. The methods are combined with the topic and the organization of this process are discussed.

Keywords: method, method, rubaiyat, literature, intelligence, analysis, homeland, science, idea, mosaic.

Аннотация. В статье представлена информация о нескольких современных методах, эффективных при обучении рубаи Алишера Навои на уроках литературы учащимся 6-го класса. Методы соотносятся с темой и рассматриваются вопросы организации этого процесса.

Ключевые слова: метод, рубаи, литература, интеллект, анализ, родина, наука, идея, мозаика

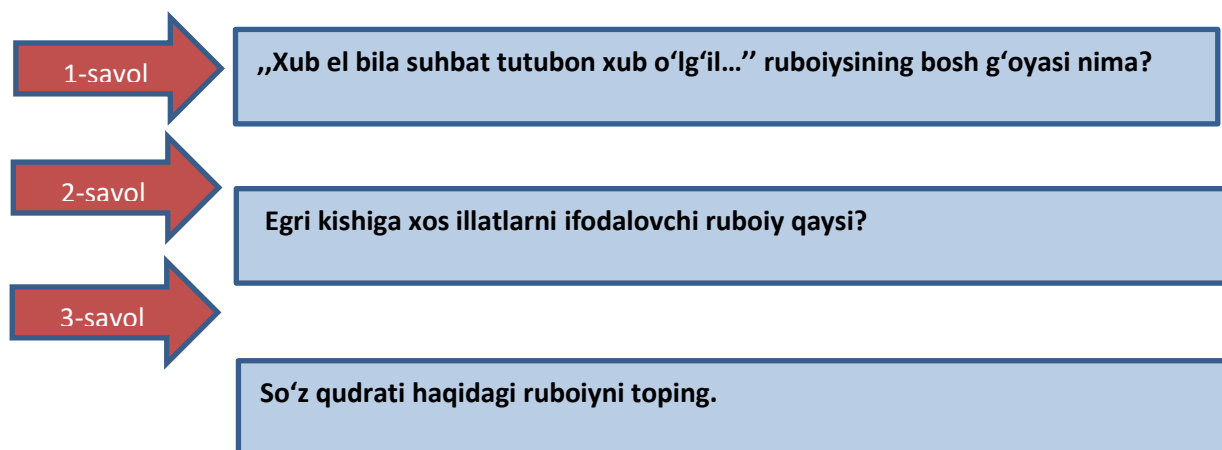
Bugungi shiddatli zamon har bir sohaga o'z ta'sirini o'tkazmay qolmadi. Ushbu ta'sir bir qancha talablar shaklida namoyon bo'ldi. Zamon talablaridan ta'lim tizimi ham chetda qolmadi. Endilikda ta'limning asosiy vazifasi etib sifatli va samarali o'qitish qabul qilindi. Buning natijasi o'laroq sohada izlanishlar olib borildi. Jumladan, ta'lim maskanlarida bilim oluvchilarga samarali ta'lim berish maqsadida darslarni qiziqarli va zamonaviy uslubda tashkil etish uchun bir qancha metodlar, integratsion usullar, harakatli va aqliy o'yinlar tashkil etilmoqda. Bundan maqsad, nafaqat o'quvchining balki o'qituvchining ham o'zustida ishlashi uchun imkoniyat yaratib berish va dars jarayonini hamkorlikda tashkil etishdir. Ushbu metodlarning barchasi bugunga qadar o'z natijasini ko'rsatib, samaradorligini bir necha bor isbotlab

keldi. Ular o'rganuvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda, mavzuga tanqidiy jihatdan yondashishlariga, qiyoslash va tahlil qilish imkoniyatlarining kengayishi bilan bir qatorda dunyoqarashlarining ham boyib borishlariga yordam beradi.

Ma'lumki, 6-sinf adabiyot darsligida Alisher Navoiy hayoti va ijodi, ruboiylariga bag'ishlangan mavzu berilgan. Mavzuni o'rgatish jarayonida yosh nuqtayi nazaridan kelib chiqib turli xil qiziqarli o'yinlardan foydalanish tavsiya qilinadi. Sababi, bu yordamida o'quvchilarning diqqatini darsga ko'proq qaratish va ularda fanga nisbatan qiziqishning oshishiga yordam beradi.

Navoiy ruboiylaridagi vatanga muhabbat, milliy qadriyatlarga sadoqat, to'g'riso'zlik, halollik, farzand va ota munosabati, ilmlilik tushunchalarini ijtimoiy muammolarga, inson shaxsiga e'tibor qaratib ularni o'quvchilarga tushunarli tilda bayon qilib bera olish bugungi kun o'qituvchisining asosiy vazifasidir. Ta'lim jarayonida „Muammoli vaziyat“, „Davom ettir“, „Mozaika“ kabi metodlardan foydalanish ko'zlangan natijaga erishishga yordam beradi.

„Muammoli vaziyat“ metodi. Ushbu metod o'quvchilarni to'g'ri fikrlashga va adabiy matnlar yuzasidan to'g'ri xulosalar chiqarishga o'rgatadi.

O'quvchilar topshiriqni quyidagicha bajarishlari mumkin:

1. Ushbu ruboiy yaxshi insonlar suhbatida bo'lib, yoqimli va to'g'ri so'zlash orqali elda aziz bo'lish mumkinligini o'rgatadi.
2. Kim egri erur, tuzluk emas poyasi ham,
Bor o'zudek egri sud-u sarmoyasi ham.
Tuzluk ermas shifosi-yu voyasi ham,
Kim, egri kishining egridur soyasi ham.
3. „So'z durki, nishon berur o'lukka jondin...“ ruboiysi.

„Mozaika” metodi. Ushbu usulda dars o'tilganda o'qituvchi tomonidan o'quvchilarga topshiriq beriladi. Topshiriq quyidagicha bo'lishi mumkin: Berilgan so'zlarni tartib bilan joylashtirib, Alisher Navoiy ruboiysini to'g'ri ketma-ketlikda bir butun holga keltiring.

- A) Bulbulg'a tikandek oshiyon bo'lmas emish,
- B) G'urbatda g'arib shodmon bo'lmas emish,
- D) Oltun qafas ichra gar qizil gul bitsa
- E) El anga shafiq-u mehribon bo'lmas emish. Javob: B, E, D, A.

- A) Ahvolida idbor nishoni bil oni.
- B) Fe'l ichra ulus baloyi joni bil oni,
- D) El qochsa birovdin, el yomoni bil oni,
- E) Olam elininh yamon-yamoni bil oni. Javob: D, A, B, E

„Davom ettir” nomli inovatsion metod orqali o'qituvchi o'quvchilarni hushyorlikka chaqiradi. Sinf oralab yurib istalgan o'quvchiga yuzlanib unga qarata runoiydan bir parcha aytadi. O'quvchi esa shunga aloqador boshqa bir qismni aytadi. Boshqa bir o'quvchi esa undan oldin nechta jumla aytilgan bo'lsa, barchasini ketma-ketlikda sanab, oxirida o'zi ham yangi misra qo'shib davom ettirib boraveradi. Masalan:

O'qituvchi Alisher Navoiyning bir ruboiysining bosh g'oyasini aytadi. M: Johillikning zarari;

1-o'quvchi: Johilki, hasad bo'lg'ay aning jahlig'a zam,

2-o'quvchi: Johilki, hasad bo'lg'ay aning jahlig'a zam,

Nur el ko'zidin anglasa o'z ko'zida kam.

3-o'quvchi: Johilki, hasad bo'lg'ay aning jahlig'a zam,

Nur el ko'zidin anglasa o'z ko'zida kam.

Ko'zlarni olishmoqqa chekib tig'i sitam,

4-o'quvchi: Johilki, hasad bo'lg'ay aning jahlig'a zam,

Nur el ko'zidin anglasa o'z ko'zida kam.

Ko'zlarni olishmoqqa chekib tig'i sitam,

El ko'zini ham o'ygay-u, o'z ko'zini ham.

Ushbu metodning afzalligi shundaki, u o'quvchilarda mavzuga oid tushunchalarni „eshitish xotirasi” orqali yaxshi eslab qolish va uni nutqda bayon qilishni shakllantirishi bilan birga, ularda bir-birini tinglash, o'zgalarning fikrlariga hurmat bilan qarash kabi xususiyatlarni ham takomillashishiga yordam beradi. Yana bir muhim tomoni ,darsda o'zlashtirishi nisbatan sust bo'lgan o'quvchilar ajralib

qolmaydi, barcha qatori ular ham faol ishtirok etishadi. Ushbu metod nafaqat Alisher Navoiy ruboiylarini balki boshqa yozuvchining asarlariga nisbatan yoki shoirlarning she'rlarini yodlash jarayonida ham qo'llash mumkin. Bunda dars zerikarli emas, aksincha jonli va faol muloqot shaklida o'tadi.

Yuqorida keltirilgan metodlarni nafaqat Alisher Navoiy ruboiylarini o'rgatishda balki, boshqa ijodkorlarning faoliyati bilan ham o'quvchilarni tanishtirish jarayonida qo'llash mumkin. Bu bilan zamonaviy o'qituvchi sifatida o'quvchining erkin fikrlashini shakllantirishga, uning ichki qobiliyatlarini namoyon qila olishga, har bir o'quvchida jamoaviylikda ishlab, o'zgalarning fikrini hurmat qilgan holda o'z qarashlarini dalillay bilish ko'nikmalarini shakllantirishga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Adabiyot : 6-sinf uchun darslik / Z. I. Mirzayeva, K. Q. Djalilov. – Toshkent: Res publika ta'lim markazi, 2022. – 224 b.

2. Alisher Navoiy adabiy va ilmiy merosini o'rganish masalalari N68 / – Toshkent. – 2023. – 443b.

3. Ziyouz.uz sayti

ВОЖАГИҲОИ МУАЛЛИМИ ОГОҲ ВА МУВАФФАҚ

Исмоилов Часурбек

Донишҷуи курси 2-юми гурӯҳи тоҷикии

факултаи фанҳои гуманитарии ДДОЧ

Раҳбари илмӣ: Ҳ.Ҳикматов

Аннотатсия: Мақолаи мазкур ба таҳлили вигагиҳо ва хусусиятҳои як муаллими огоҳу муваффақ бахшида шудааст. Дар замони муосир, ки низоми таълим ва тарбия ба навоариҳои зиёд рӯ ба рӯ аст, нақши омӯзгор бештар аз пеш муҳим ва ҳалкунанда шудааст.

Калидвожаҳо: Муаллим, нақши омӯзгор, барномарезӣ, фаъолгардонии зеҳн, фаъолиятҳои иштирокӣ, омӯзиш, синф, тарбия.

Аннотация: Данная статья посвящена анализу особенностей и характеристик осведомлённого и успешного учителя. В современную эпоху, когда система образования и воспитания сталкивается с множеством новшеств, роль педагога становится более важной и решающей, чем когда-либо.

Ключевые слова: Учитель, роль педагога, планирование, активизация мышления, совместная деятельность, обучение, класс, воспитание.

Annotatsiya: Mazkur maqola ogoh va muvaffaqiyatli o'qituvchining xususiyatlari va jihatlarini tahlil qilishga bag'ishlangan. Zamonaviy davrda, ta'lim-tarbiya tizimi ko'plab yangiliklarga duch kelar ekan, o'qituvchining roli oldingidan ham muhim va hal qiluvchi bo'lib qoldi.

Kalit so'zlar: O'qituvchi, o'qituvchining roli, rejalashtirish, tafakkurni faollashtirish, ishtirokchilik faoliyatlari, o'qitish, sinf, tarbiya.

Муаллимон дар ҳама даври замон ҳамчун сутуни асосии ҷомеа шинохта шудаанд. Маҳз онҳоанд, ки бо дониш, ҷаҳонбинӣ ва шахсияти худ наслҳои навро тарбия мекунанд. Аммо дар асри XXI, ки дониш бо суръати баланд рушд мекунад ва талаботи замони муосир ба кулӣ дигар шудааст, танҳо донишдони фан кофӣ нест. Муаллим бояд огоҳ, муваффақ ва замонавӣ бошад. Яке аз омилҳои асосӣ барои муваффақияти омӯзгор — донишдони методҳо ва усулҳои муосири таълим, тарбия ва идоракунии синф мебошад. Барномарезии дақиқ ва ҳадафманд Барои он ки дарси муаллим самарабахш бошад, нақшаи мукамал ва ҳадафманд зарур аст. Пеш аз оғози ҳар дарс, муаллим бояд: барои ҳар як дарс нақшаи возеҳ дошта бошад; фаъолиятҳои мувофиқ ба синну сол ва имкониятҳои хонандагон

интихоб кунад; ҳадафи умумӣ ва махсуси дарсро муайян намояд. Муаллим бидуни барномарезӣ дарсро ба таври тасодуфӣ мегузаронад, ки ин боиси сустии раванд ва паст шудани сифати таълим мегардад.

Муаллим дар синф танҳо нақши интиқолдиҳандаи донишро надорад. Ӯ бояд муҳити мусоид барои омӯзиш фароҳам оварад, хонандагонро ба фаъолияти мустақилона ташвиқ кунад ва равандро роҳнамоӣ намояд. Омӯзгор дар синф бояд бештар нақши роҳнамо ва созанда дошта бошад, на танҳо сухангӯ. Муаллимони муваффақ медонанд, ки синф бояд макони ҳамкорӣ бошад, на танҳо макони шунидани лексияҳо. Аз ин рӯ, онҳо бо истифода аз усулҳои муосир фазои ғаёол ва дӯстона эҷод мекунад.

Омӯзиш вақте самарабахш мешавад, ки зеҳни хонанда ғаёол бошад. Барои ин, муаллим набояд ҷавобҳоро бевосита бигӯяд, балки бояд ба хонандагон имконият диҳад, ки ҳудашон фикр кунанд, роҳҳал пайдо кунанд ва донишро аз таҷрибаи худ созанд. Масалан, ҳангоми додани савол, муаллим метавонад вақти бештар барои фикр кардан диҳад. Ин усул на танҳо донишро мустаҳкам мекунад, балки малакаи таҳлил ва эҷодкориро низ рушд медиҳад.

Яке аз вижагиҳои муҳимтарини муаллимони муваффақ — истифодаи ғаёолиятҳои гурӯҳӣ ва иштирокии хонандагон аст. Вақте ки хонандагон дар гурӯҳҳо кор мекунад, на танҳо дониш меомӯзанд, балки малакаи ҳамкорӣ, масъулиятшиносӣ ва ёрӣ ба ҳамдигарро низ инкишоф медиҳанд. Муаллим бояд вазифаҳоро ба таври баробар миёни хонандагон тақсим кунад ва хонандагони ғаёолтарро ташвиқ намояд, то ба ҳамсинфони сустанар кӯмак кунанд. Ин равиш ҳисси ҳамкорӣ ва ҳамдиҳӣ меафзояд. Муаллимон бояд ҳамқадами замон бошанд. Дунёи имрӯза ба омӯзгорони дорои ҷаҳонбинии васеъ, дониши техникӣ ва малакаи раванӣ ниёз дорад. Муаллим на танҳо дониш медиҳад, балки шахсият месозад. Аз ҳамин ҷост, ки нақши ӯ ҳамчун як роҳнамо ва ҳидоятгар дар ҷомеа ниҳоят муҳим мебошад.

Хулоса карда гӯем муаллим омили асосӣ ва ҳалкунандаи раванди таълим аст. Барномарезии дуруст, нақши ғаёол ва ҳроҳнамои омӯзгор, ғаёол сохтани зеҳни хонандагон ва истифодаи усулҳои иштирокӣ аз ҷумлаи вижагиҳои муаллимони муваффақ ба шумор меравад. Агар омӯзгорон ин усулҳоро дар амал татбиқ кунанд, сифати таълим боло меравад ва хонандагон ҳамчун шахсиятҳои огоҳ, ғаёол ва эҷодкор ба воя Вижагиҳои муаллими огоҳ ва муваффақ

Адабиётҳо:

1. Сухомлинский, В. А. Педагогика. -Душанбе: Маориф, 1987. -320 саҳ.

2. Давлатова, Н. Т. Методикаи таълим ва тарбияи муаллим. Душанбе: Ирфон, 2015. - 250 саҳ.
3. Зинченко, В. П. Психологияи муаллим. Маскав: Просвещение, 1998.
4. Махмудов, О. А. Техника ва малакаҳои муаллимӣ. -Душанбе: Ирфон, 2010. -200 саҳ.

ТАНЗИМИ МАВЗЎҲОИ НАҚЛИ ХАТТЌ ДАР СИНФИ 7 ВА ПРИНЦИПҲОИ АСОСИИ ОН

Ҳикматуллоева Диёра Бегчон қизи

Донишҷӯи курси 3-юми тоҷикии
факултаи фанҳои гуманитарии ДДОЧ
Раҳбари илмӣ: Ҳ.Ҳикматов

Аннотатсия. Танзими мавзӯҳои нақлӣ ҳамчун яке аз равишҳои муҳим дар таълиму тарбияи хонандагон нақши калидӣ дорад, ки тавассути он хонандагон малакаҳои ифодаи хаттӣ, тартиб додани фикр ва таҳлили мавзӯҳоро меомӯзанд. Дар ин мавзӯй принципҳои асосии танзими мавзӯҳои нақлӣ баррасӣ мешаванд, ки асосан ба тартиб додани мавзӯҳо аз ҷиҳати мантиқӣ, риояи пайдарпайии мазмун, равшанӣ ва мукамалӣ нигаронида шудаанд.

Калидвожаҳо: Синф, танзим, малака, нақли хаттӣ, принцип, матн, таҳлил, таълим.

Annotatsiya. O'quvchilarga ta'lim va tarbiya berishda muhim yondashuvlardan biri sifatida hikoya mavzularini tashkil etish asosiy o'rin tutadi, bu orqali o'quvchilar yozma ifodalash, fikrni tartibga solish va mavzularni tahlil qilish ko'nikmalarini o'rganadilar. Bu mavzuda hikoya qiluvchi mavzularni tashkil etishning asosiy tamoyillari muhokama qilinadi, ular asosan mavzularni mantiqiy tartibga solish, mazmun ketma-ketligini, ravshanligi va to'liqligini kuzatishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Sinf, tashkilot, malaka, yozma bayon, tamoyil, matn, tahlil, ta'lim.

Abstract. The organization of narrative topics, as one of the important approaches in the education and upbringing of students, plays a key role, through which students learn the skills of written expression, organizing thoughts and analyzing topics. This topic discusses the main principles of organizing narrative topics, which are mainly focused on organizing topics logically, observing the sequence of content, clarity and completeness.

Keywords: Class, organization, skills, written narrative, principle, text, analysis, education.

Дар ҷаҳони муосири таҳсилот дар назар бояд дошт, ки таъмини иттилооту ахбороти фаврӣ тавассути воситаҳои техникӣ таъмин мегардад. Дар баробари ин малакаву маҳорат, инкишофи тафаккур ва саводомӯзии толибилмон дар дарсҳои забони тоҷикӣ ҳамаҷониба танҳо тавассути фаъолияти омӯзгору хонанда ,

такмилу таҳрир, худомӯзӣ, такрор, риояи меъёрҳои талаффуз, имло, калима, ибораю ҷумласозӣ, шакл, таносуб, муносибати лафзу маънӣ, санъати нигориш, муназзамӣ, оҳангноки ва монанди онҳо сурат мегирад. Ин ҳама амалҳо навъҳои меъёрҳои муайянкунандаи дониш, истеъдод, маҳорат ва малакаи толибилмон маҳсуб меёбанд.

Матнҳо дар асоси риояи талаботи замони муосир ва дараҷаи фаҳмиши толибилмон, супоришҳои грамматикӣ, намунаи калима, ибора ва таъбирҳои интиҳоб гардидааст.

Ташкили қорҳои ҳаттӣ, навъҳо, марҳилаҳо ва тартиби гузаронидан, тарзи талаффуз, баёни мантиқӣ, шарҳи калимаҳои душворфаҳм, супоришҳо, санҷиш ва риояи талаботи баҳодихӣ аз ҷониби омӯзгор сурат гирифта, ба қобилият ва соҳибхунарии ӯ вобастагӣ дорад.

Танзим — ин раванDEST, ки дар он идеяҳо, маълумот ва унсурҳои матн ба тартиби мантиқӣ ва маъмулӣ гузошта мешаванд. Дар нақли ҳаттӣ (яъне ҳикоя ё матн нақлӣ) танзим ба маънои гузоштани қисматҳои нақл ба тартиби мувофиқ, ки ҳонанда онро осон фаҳмад ва пайгирӣ кунад, аст.

Танзими мавзӯ — ин раванDEST, ки дар он ҳонандагон ё омӯзгорон мавзӯҳои нақли ҳаттӣ (баъзан онро ҳамчун навиштани матн нақлӣ ё ҳикояи ҳаттӣ низ мешиносанд) ба тартиб меоранд, идеяҳоро мунтазам ва мантиқан пайваСТ мекунад ва дар натиҷа матнеро таҳия мекунад, ки ба ҳонанда равшан, фаҳмо ва ҷолиб бошад. Дар синфи 7 ин мавзӯ маҳсусан муҳим аст, зеро ҳонандагон аллакай малакаи ибтидоии навиштани матн нақлӣ ва ҳикояро соҳиб шудаанд ва ҳоло бояд онҳоро такмил диҳанд. Танзими мавзӯҳо ба ҳонандагон кӯмак мекунад, ки фикрҳояшонро ба тартиб дароранд, мавзӯҳоро мувофиқи қоидаҳои ҳаттӣ ва тартибӣ банақшагирӣ кунанд.

Принсип — ин қоида ё асосест, ки дар асоси он як қор ё амал ба таври дуруСТ ва мақсаднок анҷом дода мешавад. Принсипҳо роҳнамои асосӣ барои иҷрои қорҳои гуногунанд, ки равиш, тартиб ва тарзи қорро муайян мекунад. Ба ибораи дигар, принсипҳо ҳамчун асосҳои муҳим ва муқарраркардаи амалия ё фикркунандагон ба қор меравад, ки бидуни риояи онҳо натиҷа хуб ва дуруСТ намешавад.

Ҳадафҳои асосии танзими мавзӯҳои нақли ҳаттӣ дар синфи 7 аз инҳо иборат мебошад. Омӯзиш ва такмили малакаи ташкил ва тартиб додани матн нақлӣ; Риояи пайдарпайӣ ва мантиқи мавзӯҳо; Омӯзиш ба тарзи истифодаи ҷумлаҳои баставу равшан; Омӯзиш ба истифодаи калимаҳои робита ва алоқамандкунанда; Тақвияти малакаи эҷод ва фикрронии мантиқӣ дар

навиштани нақл. Принципҳои асосии танзими мавзӯҳои нақли хаттӣ чунинанд: **“Пайдарпайӣ ва мантиқӣ будан”** Мавзӯҳо бояд ба тартиб ва пайдарпайии табиӣ ҷойгир шаванд, то хонанда ҷараёни нақлро осон пайгирӣ кунад. **“Равшанӣ ва фаҳмоӣ”** Ифодаи мавзӯҳо бояд сода, равшан ва бо истифодаи калимаҳои фаҳмо бошад, то хонанда онҳоро бидуни душворӣ дарк намояд. **“Мутаносиб ва мувофиқ будан”** Ҳар як мавзӯ бояд бо мавзӯҳои дигар мувофиқат кунад ва такрор наштад. Ҳар идея бояд мақсаднок ва ба мавзӯ асосӣ мувофиқ бошад.

“Истифодаи калимаҳои робитай”

Калимаҳо ва ибораҳои пайвастунада (масалан, «аввал», «пас», «баъдан», «ҳамин тавр») барои пайваст кардани қисмҳои нақл ба ҳам истифода мешаванд.

“Иҷодкорӣ ва ҷолибият”. Танзим бояд хонандаро ҷалб кунад ва бо истифодаи ибораҳои таъсиррасон ва намунаҳои равшан хонандагонро ба худ кашад. **“Муайян кардани мавзӯҳои асосӣ”**. Танзим бояд мавзӯҳои калидиро дар бар гирад ва онҳоро ба таври равшан ва равшанде баён кунад.

Нақли хаттӣ - навъи матн ё асаре мебошад, ки дар он ҳодисаҳо, воқеаҳо ё рӯйдодҳо бо тартиби вақтӣ ва пайдарпайӣ ва бо истифодаи забони хаттӣ нақл карда мешаванд. Ин навъи матн одатан барои ҳикоя кардани як ҳодиса ё як қатор воқеаҳои воқеӣ ё ҳаёлии истифода мешавад.

Хусусиятҳои нақли хаттӣ аз **“Пайдарпайии ҳодисаҳо”**- ҳодисаҳо ва воқеаҳо бояд бо тартиби муқаррарӣ ва вақтӣ, яъне аз аввал то охир нақл шаванд. **“Вақт ва ҷой”**- дар нақли хаттӣ вақт ва макони ҳодисаҳо равшан муайян мешавад. **“Истифодаи феъл ва ҷумлаҳои феълӣ”**- барои ифодаи ҳаракатҳо ва рӯйдодҳо бештар феълҳо истифода мешаванд. **“Равшании мавзӯ”**-мақсади асосӣ ин нақл кардани ҳодисаҳо ва рӯйдодҳо ба таври равшан ва ҷолиб аст. **“Тартиб ва пайвандиҳӣ”**- қисмҳои нақл бояд бо ҳам пайваст бошанд ва ягон қисм бе мантиқи муайян набошад. Нақли хаттӣ ба чанд навъ ҷудо мешавад: Ҳикояи воқеӣ - нақли воқеаҳои воқеӣ ва воқеаҳои воқеан рухдода. Ҳикояи ҳаёӣ - нақли ҳодисаҳо ва воқеаҳои ҳаёӣ, ки метавонанд фантастикӣ ё тасвирӣ бошанд. Нақли таърихӣ - нақли рӯйдодҳои таърихӣ ва муҳими гузаштаре дар бар мегирад.

Хулоса. Танзими мавзӯҳои нақли хаттӣ дар синфи 7 як ҷузъи муҳимтарини омӯзиши забони тоҷикӣ ва рушди малакаҳои навиштан мебошад. Ин раванд ба хонандагон кӯмак мекунад, ки идеяҳо ва ҳодисаҳоро бо тартиби мантиқӣ ва пайдарпайӣ баён намоянд, ки ин барои фаҳмиши хонанда ва таъсиррасонӣ ба онҳо хеле муҳим аст. Принципҳои асосии танзим — пайдарпайӣ, равшанӣ, мутаносиб будан, истифодаи калимаҳои робитай ва ҷолибият — воситаҳои аслии ташкил ва

тартиб додани матни нақли хаттӣ мебошанд. Бо риояи ин принципҳо хонандагон метавонанд матнҳои мукамал ва таъсирбахш эҷод кунанд, ки ҳам фаҳмо ва ҳам ҷолиб бошад. Аз ин рӯ, омӯзиши танзими мавзӯҳои нақли хаттӣ ва риояи принципҳои он барои муваффақият дар навиштани матнҳо ва рушди малакаҳои забонӣ дар синфи 7 аҳамияти калон дорад.

Адабиётҳо:

1. Назаров Ф. — “Нақли хаттӣ ва тарзи ташкил ва навиштани он”, Душанбе, 2018.
2. Сафаров М. — “Малакаҳои навиштани матнҳои нақли хаттӣ дар мактаб”, Душанбе, 2020.
3. Муҳаммадалӣ Афғонов “Диктант ва нақли хаттӣ (Барои синфҳои 5-11)”, Душанбе, 2014.
4. Баҳриддин Камолиддинов “Забони тоҷикӣ”, Душанбе, 2007.
5. Манбаъҳои электронӣ ва мақолаҳои таълимӣ аз вебсайтҳои расмӣ ва илмиву таълимӣ.

**ABDULLA QAHHOR HIKOYALARI TAHLILI VA ULARNI O'QITISH
METODIKASI****Shakarova Sadafoy Qalandarovna**

Gumanitar fanlar fakulteti

CHDPU O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Abdulla Qahhor hikoyalarining badiiy xususiyatlari va ularning adabiyot darslarida talqin etilish masalalari yoritiladi. Asosiy e'tibor hikoyalar mazmunidagi hayotiylik, xalqchil ohang va tarbiyaviy jihatlarga qaratiladi. Shuningdek, maktab sinflarida hikoyalarni o'qitish jarayonida qo'llanilishi mumkin bo'lgan metodik usullar haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Adabiyot o'qitish metodikasi, Abdulla Qahhor, hikoya, badiiy talqin, tahlil, o'quvchi, metod, tarbiya.

Adabiyot o'qitish metodikasi fanida har bir asar nafaqat badiiy yodgorlik sifatida, balki tarbiyaviy, ma'naviy-ma'rifiy manba sifatida ham o'rganiladi. O'zbek adabiyotining zabardast vakillaridan biri Abdulla Qahhor hikoyachilik maktabining asoschilaridan hisoblanadi. Uning hikoyalari o'zining hayotiyliigi, xalqchil ohangi va ma'naviy tarbiyaviy kuchi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun Qahhor ijodini adabiyot darslarida talabalarga yoki o'quvchilarga to'g'ri talqin qilib yetkazish muhim vazifalardan biridir.

Abdulla Qahhor hikoyalarida hayotdagi va inson tabiatidagi turli-tuman nuqsonlarni tanqid etgan. Odamzod mavjud ekan, bahillik, johillik, ochko'zlik, maqtanchoqlik, hudbinlik va boshqa qusurlar, albatta, yashaydi. Bu qusurlar kimdadir kamroq bo'lishi mumkin, lekin bu illatlar insonning qadr-qimmatini pastga uradi, chinakamiga barkamol bo'lishiga halaqit beradi. Jahon adabiyoti namunalarida bunday masalalar doimo dolzarb bo'lgan.

Abdulla Qahhor hikoyalarida hayotdagi va inson tabiatidagi turli-tuman nuqsonlarni tanqid etgan. Odamzod mavjud ekan, bahillik, johillik, ochko'zlik, maqtanchoqlik, hudbinlik va boshqa qusurlar, albatta, yashaydi. Bu qusurlar kimdadir kamroq bo'lishi mumkin, lekin bu illatlar insonning qadr-qimmatini pastga uradi, chinakamiga barkamol bo'lishiga halaqit beradi. Jahon adabiyoti namunalarida bunday masalalar doimo dolzarb bo'lgan.

Abdulla Qahhor o'z hikoyalarida inson qismati, oddiy xalq hayoti, jamiyatlardagi muammolar va insoniy fazilatlarini yuksak badiiy mahorat bilan tasvirlaydi. Masalan,

“O‘g‘ri”, “Bemor”, “Sinchalak”, “Anor” kabi hikoyalarda insoniylik, halollik, mehnatsevarlik, mehr-oqibat kabi qadriyatlar yorqin ifodasini topadi.

Hikoyalar tilining soddaligi, syujetning hayotiyliigi ularni o‘quvchi qalbiga tez yetib borishiga sabab bo‘ladi.

Metodik nuqtai nazardan, Abdulla Qahhor hikoyalarini o‘qitishda quyidagi jihatlarga e‘tibor qaratish lozim:

1. Matn ustida ishlash – hikoya o‘qib eshittirilgach, syujet rivoji, qahramonlar xarakteri, muallifning asosiy g‘oyasi haqida suhbat o‘tkazish.

2. Tahlil metodlari – qahramonlar taqdiri va ularning xatti-harakatlarini baholash, ijobiy va salbiy tomonlarini aniqlash.

3. Tarbiyaviy yo‘nalish – hikoyalardagi axloqiy saboqlarni o‘quvchilarning hayoti bilan bog‘lash, ularda ma‘naviy fazilatlarni shakllantirish.

4. Ijodiy topshiriqlar – o‘quvchilarga hikoya asosida insho yozdirish, qahramon nomidan xat yozish, hikoyani davom ettirish kabi mashqlar berish.

Qahhor hikoyalarini 7–9-sinflarda o‘qitish ayniqsa samarali hisoblanadi. Chunki bu yoshdagi o‘quvchilar allaqachon badiiy asar syujeti va g‘oyasini tahlil qilishga tayyor bo‘ladilar. Dars jarayonida quyidagi metodlardan foydalanish mumkin:

- Bahs-munozara usuli: masalan, “Sinchalak” hikoyasidagi qahramonlarning harakatini turli nuqtayi nazardan baholatish.

- Rolga kirish: o‘quvchilarni hikoyadagi obrazlarni jonlantirishga undash. Bu usul ularning nutqiy faolligini oshiradi.

- Interfaol metodlar: “Aqliy hujum”, “Insert jadvali”, “Klaster” kabi usullar yordamida hikoyadagi g‘oya va muammolarni aniqlash.

- Badiiy ifodali o‘qish: Qahhor tilining boyliigi va xalqchilligini sezdirish uchun matndan parchalarni ifodali o‘qitish.

Xulosa qilib aytganda, Abdulla Qahhor hikoyalari o‘zbek hikoyachiligi taraqqiyotida muhim o‘rin tutadi. Ularning mazmuni hayotiy va tarbiyaviy bo‘lgani uchun maktab adabiyot darslarida keng o‘qitilishi zarur. O‘qituvchi hikoyalarni faqat tahlil qilish bilangina cheklanmasdan, balki o‘quvchilarda insoniylik, halollik va mehr-oqibat kabi yuksak fazilatlarni shakllantirishga erishishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qahhor A. Tanlangan asarlar. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san‘at nashriyoti.

2. Yoqubov A. Adabiyot o‘qitish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi.

3. Xudoyberdiyev A. O‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: Universitet nashriyoti.

4. Zunnunov A. Adabiyot o‘qitish metodikasi asoslari. – Toshkent

SAMARALI INTERAKTIV METODLAR ORQALI DARS

SAMARADORLIGINI OSHIRISH.

Ro'zmatova Sharofat Toshmatjonovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Biologiya” kafedrasi o'qituvchisi

E-mail: ruzmatovasarofat@gmail.com

Baxodirova Maftuna Jaxongir qizi “Biologiya” kafedrasi talabasi

Boboxonova Durdona Toyir qizi “Biologiya” kafedrasi talabasi

Erkinova Sevara Jamshit qizi “Biologiya” kafedrasi talabasi

Hakimov Otabek Mehmonali o'g'li “Biologiya” kafedrasi talabasi

Hayitboyeva Shoiri Alisher qizi “Biologiya” kafedrasi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim jarayonida o'quvchilarda interaktiv metodlar orqali dars samaradorligini oshirish, tafakkurini rivojlantirish va hosil bo'lgan bilim, ko'nikma malakalarni hayotiy vaziyatlarda qo'llay olishga qaratilgan hisoblanadi. Interaktiv metodlarni qanday qo'llanilishi va o'quvchilarda kutilyotgan natijalar haqida fikr mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: Interaktiv, tafakkur, tanqidiy, ijodkor, rol o'yinlar, bilim, ko'nikma, malaka, hamkorlik, musobaqa, yakka tartib, faol, samaradorlik

Аннотация: Целью данной статьи является повышение эффективности уроков, развитие мышления учащихся и применение полученных знаний и навыков в реальных жизненных ситуациях посредством использования интерактивных методов в образовательном процессе. Рассматриваются особенности применения интерактивных методов и ожидаемые результаты для учащихся.

Ключевые слова: Интерактивный, мышление, критический, творческий, ролевая игра, знания, навыки, компетентность, сотрудничество, соревнование, индивидуальный, активный, эффективность

Abstract: This article aims to improve the effectiveness of lessons, develop students' thinking and apply the acquired knowledge and skills in real-life situations through interactive methods in the educational process. It discusses how to use interactive methods and the expected results for students.

Keywords: Interactive, thinking, critical, creative, role-playing, knowledge, skills, competence, cooperation, competition, individual, active, efficiency

Zamonaviy ta'lim jarayonida interaktiv metodlar muhim ahamyatga ega. Ular o'quvchilarning bilimlarini o'zlashtirishni faollashtiradi va dars samaradorligini

oshiradi o'quvchining ijodiy fikrlashga yangi g'oyalarni rivojlanishiga rag'bat bo'ladi. Avvalombor ijodkor pedagog o'zi buyuk rus pedagogi A.C.Makarenko aytganidek: "Pedagog-tarbiyachi tashkil etishni, yurishni, hazillashishni, quvnoq yoki jahldor bo'lishini bilishi lozim. U o'zini shunday tutishi kerakki, uning har bir harakati o'quvchini tarbiyalasin va o'qitsin" bo'lishi kerak.

O'qituvchilarning o'quvchilarga o'quv materiallarini tushuntirishi, ular bilan suhbatlar olib borishiga qarab quyidagi xususiyatlarni ko'rsatish mumkin.

O'quv materiallarni idrok qilishda o'qituvchining nutqi asosiy rol oynaydi. Olimlarning fikricha o'quv materialining 50 foizi o'qituvchi nutqining to'g'ri talaffuz qilishi orqali idrok qilinadi va o'zlashtiriladi. O'quvchilar o'qituvchining fikrlarini, nutqini nihoyatda kuzatuvchanlik bilan kuzatadilar.

❖ Nihoyatda baland gapirish, oddiy suhbat chog'ida qichqirib so'zlashish, o'quvchilarni charchatadi va dars jarayonidan bezdiradi.

❖ Pedagog savodli gapirishi, o'z nutqini chiroyli va tushunarli, ta'sirchan qilib bayon qilishi, fikr va his-tuyg'ularini so'zida aniq ifodalash malakalariga ega bo'lishi lozim.

❖ Chiroyli, savodli, ta'sirchan gapiruvchi o'qituvchilarning fikrlari o'quvchi va o'quvchilar ongiga tez yetib boradi va o'quv materiallarni o'zlashtirib olishga katta imkoniyat yaratadi, o'quvchilar bunday o'qituvchilar darslarini toqatsizlik bilan kutadilar.

❖ Demak pedagog o'qituvchilar o'z nutqlari ustida tinmay ishlashlari, so'zlarining chiroyli, ma'noli ta'sirchan bo'lishi ustida mashq qilishlari, ovoz diapazonlari, kuchi, tembri, harakatchanligi, diksiyasini doimo tarbiyalab borishlari lozim! Pedagog yuqoridagi hislatlarga ega ekan dars jarayonida interaktiv metodlarni mukammal tarzda qo'llay olish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Dars jarayonida interaktiv metodlarni afzalliklarini ko'rib chiqamiz.

Faollik oshadi-o'quvchilar dars jarayoning faol ishtirokchisiga aylanadilar.

Hamkorlik rivojlanadi-O'quvchilar o'zaro muhokama qilish orqali hamkorlik ko'nikmalarini o'rganadilar.

Tanqidiy fikrlash-Muammolarni ko'p tomonlama yondashish qobiliyati shakllanadi.

Qiziqish uyg'onadi-darslar yanada qiziqarli va mazmunli o'tadi.

Dars jarayonini tashkil etishda quyidagi ta'lim uslublariga etibor qaratgan holda tashkil etamiz.

Ta'lim uslublari yakka tartibdagi ish, hamkorlik ishi, musobaqa tarzda tashkil etiladi.

Yakka tartibdagi ishlash usulida biz dars jarayonlarida 1-daqiqa metodidan foydalanishimiz maqsadga muvofiq hisoblanadi, chunki bu metod tezda o'quvchilarning diqqatini jamlashga yordam beradi. Masalan: 1-daqiqa davomida 10 ta ko'k rangdagi predmetning nomini yozing. Bu metod o'quvchilardan tezkorlikni talab qiladi va vaqt qadriga yetishni o'rganadilar.

Hamkorlikda ishlash uchun "Rolli o'yinlar" metodidan foydalanish mumkin.

Bunda sinfdagi o'quvchilarda hayotiy vaziyatlar modelanadi. Boshqalarning o'rniga o'zini quyish qobiliyati rivojlanadi. Amaliy ko'nikmalar va nazariy bilimlar amaliyotda qo'llaniladi.

Rolli o'yinni o'tkazish tartibi:

- O'quvchilarga rollar tasodifiy beriladi.
- Har bir o'quvchi o'z rolini o'qiydi va tasvirlaydi, istasa kiyim, niqobdan foydalanish mumkin.
- Har bir o'quvchi o'z rolini o'qib "Men kimman degan savol berishadi"

"Tegishli bo'lmagan tusunchani ro'yhatdan o'chir" metodi.

Berilgan so'z va atamalar orasidan boshqalariga tegishli bo'lmagan ortiqcha so'zni toping va tagiga chizing.

1. Laminariya, ildiz, tallom, xromatofor, rizoid, tuban o'simlik.
2. Qirqquloq, ildizpoya, ildizmeva, spora, sorus, arxegoniy.
3. Urug'chi, changchi, gultoj, gulkosa, endosperm, urug'kurtak.
4. Sabzi, turp, rediska, kartoshka, lavlagi, sholg'om.
5. Kungaboqar, g'o'za, o'rik, bodom, yong'oq, makkajo'xori.

Interaktiv metodlarni amaliyotga tatbiq etish.

Maqsadga mos usul tanlash.

Darsning maqsadi va mazmuniga mos keladigan interaktiv usulni aniqlash zarur.

Yosh va qiziqishini hisobga olish. O'quvchilarning Yoshi va qiziqishlari usul tanlashda muhim rol o'ynaydi.

Usullarni kombinatsiyalash bir darsda turli hil interaktiv usullardan foydalanish dars samaradorligini yanada oshiradi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki mavzuga oid pedagog tomonidan to'g'ri tanlangan interaktiv metodlar dars samaradorligini oshirishda eng muhim vositadir.

O'qituvchilar ushbu metodlarni doimiy ravishda qo'llashlari va yangilab borishlari lozim. Me'yor darajada qo'llanilgan metodlar o'quvchilarning fan va o'qishga bo'lgan qiziqishini sezilarli darajada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ro'zmatova Sh.T. "Biologiya o'qitish jarayonida didaktik-ko'rgazmali vositalardan foydalanish metodikasini takomillashtirish"-Chirchiq., 2023
2. Tolipova J.O., G'ofurov A.T Biologiya ta'limi texnologiyalari.-T.; [O'qituvchi],2002.
3. Xidoyatova D. Samarali interaktiv metodlar. Metodik qo'llanma., Toshkent.,2023.
4. Xoliqov A. Pedagogik mahorat. darslik. Toshkent "IQTISOD-MOLIYA"2011
5. Tolipova J.O. Biologiyani o'qitishda pedagogik texnologiyalar: oliy o'quv yurtlari o'quvchilari uchun darslik/ Toshkent: Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2011.
6. Tolipova J., G'ofurov A. Biologiya o'qitish metodikasi. Toshkent., 2007. B. 100.
7. Isabayeva M.M. Biologiyani o'qitishda sog'lom turmush tarzi ko'nikmalarini shakllantirish metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012. – 72b.

ZAMONAVIY TA'LIM METODLARINI DARS JARAYONIGA QO'LLASH ORQALI DARS SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Ro'zmatova Sharofat Toshmatjonovna
Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Biologiya” kafedrası o‘qituvchisi

E-mail: ruzmatovasarofat@gmail.com

Ibragimova Gavharoy Jaloliddin qizi “Biologiya” kafedrası talabasi

Imomaliyev Biloljon Alijon o‘g‘li “Biologiya” kafedrası talabasi

Isaqova Rayhona Inomjon “Biologiya” kafedrası talabasi

Gofirjonov Umidjon Nodirjon o‘g‘li “Biologiya” kafedrası talabasi

Amirova Marjona O‘rozali qizi “Biologiya” kafedrası talabasi

Annotatsiya: Maqolada “Shturm” metodining dars jarayonida qo‘llanilishi masalasi yoritilgan. “Shturm” metodini qo‘llash orqali talabalarni mustaqil fikrlashlari rivojlantiriladi. Aynan talabalar 4 +2 amaliyot jarayonida maktabda o‘quvchilarda “Shturm” metodini, qo‘llash orqali dars jarayonini tashkil etish bu o‘quvchilarni bilish faoliyatini rivojlantirishga juda katta yordam beradi. Bu metod orqali talabalarda kreativ fikrlash, tezkorlik, xotirani mustahkamlash va ijodkorlik rivojlanadi.

Kalit so‘zlar: Shturm, ta’lim, amaliyot, interaktiv, kreativ, samarali, fikrlash, xotira tezkorlik, texnologiya, zamonaviy, tahlil.

Аннотация: В статье рассматривается применение метода «Штурм» в учебном процессе. Метод «Штурм» развивает самостоятельность мышления учащихся. Именно в рамках практического курса 4+2 учащиеся организуют процесс обучения по методу «Штурм» в школе, что существенно способствует развитию познавательной активности учащихся. Данный метод развивает у учащихся творческое мышление, скорость, консолидацию памяти и креативность.

Ключевые слова: Штурм, образование, практика, интерактивный, творческий, эффективный, мышление, память, скорость, технология, современный, анализ.

Abstract: The article discusses the use of the "Shturm" method in the teaching process. Using the "Shturm" method, students develop independent thinking. It is precisely during the 4 +2 practical course that students organize the teaching process using the "Shturm" method at school, which greatly helps in the development of

students' cognitive activity. This method develops creative thinking, speed, memory consolidation and creativity in students.

Keywords: Sturm, education, practice, interactive, creative, effective, thinking, memory, speed, technology, modern, analysis.

Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, interaktiv metodlar, pedagogik va axborot texnologiyalardan foydalanish va o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan ehtiyoj, qiziqish, e'tibor kuchayib bormoqda. Hozirgi kungacha an'anaviy ta'limda talabalarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, endilikda zamonaviy ta'lim texnologiyalar asosida ular egallayotgan bilimlarni o'zlari mustaqil izlashga va o'rganib tahlil qilishga, xulosani o'zlari chiqarishga undalmoqda. Bu jarayonda shaxsning bilim, ko'nikma, malakaga ega bo'lishi rivojlanishi, shakllanishi, bilim olish va tarbiyalanishi uchun sharoit yaratiladi.

Dars jarayonlarini sifatli tashkil etish bu avvambor pedagogning yuksak mahoratiga bog'liq hisoblanadi. Dars jarayonlarini mazmunli va samarali tashkil etish va talabalarda bilim, ko'nikma malakalarni shakllantirishda metodlar orqali ishlash eng samarali usul hisoblanadi. Aynan talabalar 4 +2 amaliyot jarayonida maktabda o'quvchilarda "Shturm" metodini, qo'llash orqali dars jarayonini tashkil etish bu o'quvchilarni bilish faoliyatini rivojlantirishga juda katta yordam beradi. Bu metod orqali o'quvchilarda kreativ fikrlash, tezkorlik, xotirani mustahkamlash va ijodkorlik rivojlanadi. Bu metodni dars jarayoni boshida qo'llash maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Shturm metodi Triz texnologiyasining asosiy maqsadi darsni yanada jozibali qilish va o'quvchilarning mantiqiy fikrlashga o'rgatishdir. "Shturm" metodini dars jarayoning dam olish daqiqasida qo'llasak maqsadga muvofiq hisoblanadi. O'quvchilarga kutilmaganda mantiqiy savollar berib, dars jarayoning qizg'in va yuqori kayfiyatda o'tishi ta'minlanadi. Bu metodni qo'llash orqali biz qanday natijalarga erishishimiz mumkinligini ko'rib chiqamiz.

1. Darsni boshlashda o'quvchilar e'tiborini jalb etishning sinalgan usuli;
2. O'quvchilarda ziyraklik, topqirlik xislatlarini hamda fanning mohiyatini anglashini osonlashtiradi;
3. Siz biladigan "aqliy hujum" usulini aynan "shturm" metodiga almashtiring;
4. O'quvchilarni baholashda shu metod natijalariga e'tibor bering.

Biz metodni dars jarayoniga qo'llashimiz uchun bir nechta mantiqiy savollar jamlanmasini tuzib chiqishimiz kerak bo'ladi.

Quyida mantiqiy savollarni ko'rib chiqamiz.

1.Qaysi inson ot va filni ko'tarishga va ularni joyini o'zgartirishga qodir? (j;Shahmatchi)

2.Elektropoezd sharqqa tomon 80/km soat tezlikda harakatlanmoqda shamol esa sharqdan, g'arbga qarab 15/km soat tezlikda esmoqda. Poezddan chiqadigan tutun qaysi tomonga harakatlanmoqda? (j;Elektropoezdlar tutun chiqarmaydi)

3. Nimani o'n daqiqadan ortiq ushlab turishning iloji yo'q? (j; Nafasni)

Biz yuqorida shturm metodiga oid mantiqiy savollardan namunalar keltirib o'tdik Shu kabi mantiqiy savollar orqali biz darsimizni esda qolarli va mazmunli qilib o'tkizishimiz mumkin.

Metodni darsning kirish qismida o'quvchilarni darsga jalb etish uchun, hattoki darsning o'rtasida muhim bo'lgan qoidalarni eslab qolish uchun qo'llasak ham bo'ladi.

O'quvchini darsda faolligi va diqqatini boshqa vaziyatlar olib o'tmasligi foydali bo'ladi hamda ta'lim sifati oshib boradi. Ushbu jarayonga biz quyidagicha taklif bermoqdamiz:

- ta'lim jarayonida o'quvchilarda tasavvur imkoniyati yetarli bo'lmaganligi uchun dars jarayoniga modellashtirish texnologiyalarini olib kirish;

- darslarda texnik qurilmalarni amaliy foydalanish imkoni bo'lmagan hollarda ishlash jarayonini virtual holda yaratish va natijani ko'rsatish;

- modellashtirilgan obyektlar asosida tahlilni olib borish;

- kimyoviy moddalar bilan ishlash jarayonida ularni ko'rsatishda;

- biologiya darslarida esa maketlar va jonli tabiatdan unumli foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Tolipova J.O., G'ofurov A.T. *Biologiya ta'limi texnologiyalari*. — T.: «O'qituvchi», 2002. – 1286.

2. Xidoyatova D. Samarali interaktiv metodlar. Metodik qo'llanma., Toshkent., 2023.

3. Norbekova Gulzoda mahmud qizi “Oquvchilarni mustaqil fikrlashini o'qitishda interaktiv metodlar o'rni” // Pedagog respublika ilmiy jurnali B. 581-583.

4. Axmedova M.T. *Pedagogik kompetentlik*. Uslubiy qo'llanma. -T.: BROK. CLASS SERVIS, 2016. – 84 b.

5. Ro'zmatova Sh. T. “Biologiya o'qitish jarayonida didaktik-ko'rgazmali vositalardan foydalanish metodikasini takomillashtirish” – Chirchiq., 2023

6. Kreativ pedagog onlayn platforma

ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ

Маханова Аружан Ибрахим қызы,

Шыршық мемлекеттік педагогика университеті
Қазақ тілі және әдебиет бағытының 2-курс студенті

e-mail;maxanovaarujan4@gmail.com

Ғылыми жетекші: Дуйсабаева Дилбар Ускановна

ШМПУ өзбек тіл білімі кафедрасы доценті

Аннотация. Бұл мақалада әдебиетті оқытудың инновациялық әдістері қарастырылады. Инновациялық тәсілдер оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытуға, әдебиетке деген қызығушылығын арттыруға бағытталған. Мақалада дамыта оқыту, жобалық әдіс, сыни тұрғыдан ойлау технологиясы және АКТ қолдану тәжірибелері талданады.

Кілт сөздер: әдебиет, инновация, оқыту әдісі, шығармашылық, технология.

Аннотация. В статье рассматриваются инновационные методы преподавания литературы. Инновационные подходы направлены на развитие творческих способностей учащихся и повышение интереса к литературе. В работе анализируются технологии развивающего обучения, проектный метод, критическое мышление и использование ИКТ.

Ключевые слова: литература, инновация, метод обучения, творчество, технология.

Annotation. The article examines innovative methods of teaching literature. Innovative approaches aim to develop students' creative abilities and increase their interest in literature. The paper analyzes developmental learning technologies, project methods, critical thinking, and ICT usage.

Key words: literature, innovation, teaching method, creativity, technology.

Қазіргі білім беру жүйесі қоғамның жаңа талаптарына сай үнемі жаңарып, өзгеріп отыруда. Бүгінгі таңда оқыту процесінде инновациялық әдістер мен технологияларды қолдану – заман талабы. Әдебиетті оқытудағы инновациялық әдістердің басты мақсаты – оқушының шығармашылық ойлау қабілетін дамытып, рухани-адамгершілік құндылықтарға баулу. Қазіргі білім беру жүйесінің басты мақсаты – жеке тұлғаның шығармашылық қабілетін дамыта отырып, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды игерген, сыни тұрғыдан ойлай алатын, мәдениетті, рухани бай тұлға қалыптастыру. Осы тұрғыдан алғанда, мектептегі әдебиет пәнін оқыту – оқушының рухани әлемін байытуда,

эстетикалық талғамын қалыптастыруда, өмірге көзқарасын, ойлау мәдениетін жетілдіруде аса маңызды рөл атқарады. Дегенмен, ХХІ ғасырдағы білім беру кеңістігі жедел өзгерістерге толы. Дәстүрлі әдістер қазіргі заман оқушысының сұранысын толық қанағаттандыра алмай отыр. Сол себепті әдебиетті оқытудың инновациялық әдістерін енгізу – уақыт талабы. Инновациялық әдістер оқушыны тек білім алушы емес, шығармашылық ізденуші, зерттеуші, ойшыл тұлға ретінде қалыптастыруға бағытталады.

«Инновация» сөзі латын тілінен аударғанда «жаңарту», «енгізу» деген мағынаны білдіреді. Педагогика ғылымында бұл ұғым білім беру процесіне жаңаша көзқарас, жаңа технологиялар мен әдіс-тәсілдерді тиімді енгізу дегенді аңғартады. Әдебиетті оқытуда инновациялық тәсілдерді қолдану мұғалімнің сабақты ұйымдастырудағы шығармашылығын арттырып, оқушылардың әдебиетке деген қызығушылығын күшейтеді. Инновациялық әдістердің ішінде дамыта оқыту технологиясы, модульдік оқыту, жобалық әдіс, сыни тұрғыдан ойлау технологиясы және ақпараттық-коммуникациялық құралдарды пайдалану ерекше орын алады. Бұл тәсілдер оқушының өздігінен іздену, зерттеу және ой қорыту қабілетін қалыптастырады. Инновациялық оқыту әдістерінің басты ерекшелігі – оқушының белсенді әрекетіне негізделуі. Оқушы дайын білімді жаттап алу емес, оны өзі талдап, зерттеп, пікір қалыптастырады. Бұл үдеріс оқу процесін тұлғалық-бағдарлы деңгейге көтереді. Әдебиет пәнінде қолданылатын инновациялық әдістер өте көп. Солардың ішінде қазіргі тәжірибеде кеңінен танылған тиімді түрлеріне тоқталайық. а) Модульдік оқыту технологиясы. Модульдік жүйе – оқу материалын біртұтас мазмұндық блоктармен ұсыну. Әр модуль үш бөліктен тұрады: кіріспе (мотивтеу), сөйлесу (ізденіс, әрекет), қорытынды (рефлексия). Мысалы, Абай шығармашылығын модульдік негізде оқытқанда, бірінші бөлімде өмірі мен дәуірі таныстырылса, екінші бөлімде өлеңдерін талдау, мазмұнмен жұмыс, пікірталас ұйымдастырылады, соңында қорытынды бөлімде оқушы өз ойын эссе, шығарма түрінде білдіреді. ә) Дамыта оқыту технологиясы. Дамыта оқыту оқушының ойлау қабілетін, қиялын, тіл байлығын дамытуға бағытталады. Бұл әдісте мұғалім дайын білімді бермей, оқушыны ізденіске жетелейді. Мысалы, М.Әуезовтің «Абай жолы» романын талдау кезінде оқушыларға «Абайдың тұлғалық ерекшелігі неде?» деген сұрақ қойылып, дәлел мен мысал келтіру тапсырылады. б) Сыни тұрғыдан ойлау технологиясы. Бұл технология бойынша сабақ үш кезеңнен тұрады: қызығушылықты ояту – мағынаны тану – ой толғаныс. Әдеби шығарманы талдауда осы құрылым тиімді. Мәселен,

I. Жансүгіровтің «Құлагер» поэмасын оқығанда оқушыларға алғашқы кезеңде болжам жасату, екінші кезеңде мәтінді талдау, үшінші кезеңде өз көзқарасын білдіру тапсырмалары беріледі. Бұл әдіс оқушыларды дербес ойлауға, дәлелді пікір айтуға үйретеді. в) Дебат және пікірталас әдісі. Әдебиет сабағында кейіпкерлер әрекетін талдауда дебат ұйымдастыру – оқушылардың логикалық және сөйлеу мәдениетін дамытудың тиімді жолы. Мысалы, «Еңлік пен Кебек тағдыры – махаббат па, әлде қоғам трагедиясы ма?» деген тақырыптағы пікірталас оқушылардың аналитикалық ойлауын жетілдіреді. г) АКТ (ақпараттық-коммуникациялық технологиялар). Бүгінгі таңда цифрлық технологиялар әдебиет сабағының мазмұнын байыта түседі. Интерактивті тақта, мультимедиялық презентация, электронды кітап, бейнематериалдар, онлайн-викториналар қолдану арқылы әдеби кейіпкерлер бейнесін терең сезінуге болады. Мысалы, «Абай жолы» романындағы табиғат суреттерін бейнефильм арқылы көрсету оқушылардың эстетикалық қабылдауын күшейтеді. д) Жобалық әдіс (Project-based learning). Жобалық оқыту – оқушылардың белгілі бір тақырып бойынша дербес зерттеу жүргізіп, нәтижесін шығармашылық түрде қорғауы. Мысалы, «XX ғасырдағы қазақ әйелінің бейнесі әдебиетте» тақырыбына оқушылар шағын ғылыми зерттеу жасап, презентация немесе бейнежоба түрінде қорғай алады. е) Интерактивті ойын әдістері.

Әдебиетті оқытуда ойын элементтерін енгізу сабақтың қызықтылығын арттырады. «Әдеби домино», «Кім жылдам?», «Кейіпкерді тап», «Оқиға желісін жалғастыр» сияқты әдістер оқушылардың белсенділігін арттырып, шығарманы есте сақтауын жеңілдетеді.

Инновациялық әдістерді жүйелі қолданудың нәтижесінде:

Оқушының шығармашылық ойлауы, өз ойын еркін жеткізу дағдысы дамиды;

Сабаққа деген қызығушылық артады;

Әдебиетке жеке тұлғалық қатынас қалыптасады;

Оқушы зерттеушілік әрекетке тартылады;

Мұғалім мен оқушы арасындағы ынтымақтастық атмосферасы күшейеді.

Сонымен қатар, инновациялық технологиялар дәстүрлі әдістермен ұштастырылғанда ғана тиімді нәтиже береді. Яғни, мұғалім сабақ мақсатына, оқушылардың жас және психологиялық ерекшелігіне қарай әдіс түрлерін үйлестіре қолдануы тиіс.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану – әдебиет сабағын сапалы ұйымдастырудың тиімді жолы. Мультимедиялық материалдар,

бейнефильмдер, электронды кітаптар оқушылардың әдеби шығарманы терең түсінуіне ықпал етеді.

Қорытындылай келе, әдебиетті оқытудың инновациялық әдістері – оқыту процесін жаңғыртудың, тұлғаның шығармашылық қабілетін дамытудың маңызды шарты. Мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен жаңа технологияларды тиімді қолдануы оқушылардың әдебиетке деген сүйіспеншілігін арттыра түседі. Инновациялық тәсілдерді тиімді қолданған мұғалім – өз оқушысын әдебиет әлеміне сүйіспеншілікпен жетелейтін жетекші. Әдебиет сабағы – өмірді, адамды, қоғамды танудың ең нәзік жолы. Сондықтан да оны оқытуда шығармашылық ізденіс, жаңашылдық пен рухани тереңдік әрқашан басты орында болуы тиіс. Болашақта әдебиетті оқыту үдерісінде цифрлық технологиялар мен креативті жобалар кеңінен енгізіліп, оқушының ұлттық сана мен мәдениетке негізделген, заманауи ойлайтын тұлға ретінде қалыптасуына ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қараев Ж.А. Инновациялық технологиялар және білім сапасын арттыру жолдары. – Алматы, 2013.
2. Әбиев Ж., Бабаева С., Құдиярова А. Педагогика. – Алматы: Дарын, 2014.
3. Дуйсабаева Д. Тұлғаның лингвомәдени құзіреттілігін қалыптастыру мәселелері. "Экономика и социум" №5(132) 2025
<https://www.researchgate.net/profile/Dilbar-Duysabayeva>

ӘДЕБИ ҒЫЛЫМДЫ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ

Жорабаева Турсынай Тайыр қызы,

Қазақ тілі және әдебиет бағытының 2 курс студенті

Ғылыми жетекшісі: Дуйсабаева Дилбар Ускановна

Аннотация. Білім беру жүйесінде заманауи технологиялар мен әдістемелерді пайдалану арқылы студенттердің әдебиетке деген қызығушылығын арттырудың жолдары талданды. Әдеби талдау, цифрлық платформаларды пайдалану, интербелсенді сабақ түрлері мен жобалық әдістердің тиімділігі көрсетілді.

Кілт сөздер: әдебиет, инновация, оқыту әдістері, цифрлық технология, жобалық әдіс, интербелсенді оқыту.

Annotation. Ways to increase students' interest in literature through the use of modern technologies and methods in the education system were analyzed. The use of literary analysis, operation of digital platforms, types of interactive lessons and the effectiveness of design methods.

Keywords: literature, innovation, teaching methods, digital technology, design method, interactive teaching.

Қазіргі білім беру жүйесінде әдеби ғылымды оқытудың маңызы ерекше. Әдебиет – ұлттық руханияттың діңгегі, адамгершілік пен эстетикалық құндылықтардың қайнар көзі. Сондықтан әдеби ғылымды оқытуда дәстүрлі тәсілдермен қатар инновациялық әдістерді қолдану – уақыт талабы. Инновациялық әдістердің қажеттілігі. Жаңа ақпараттық қоғам жағдайында жастардың әдебиетке деген қызығушылығын арттыру үшін оқыту процесінде цифрлық технологияларды, мультимедиялық құралдарды пайдалану қажет. Бұл студенттердің шығармашылық ойлауын жетілдіруге мүмкіндік береді. Цифрлық технологиялар және әдебиет Электронды кітаптар мен цифрлық кітапханаларды пайдалану; Онлайн-платформаларда әдеби талдау сабақтарын өткізу; Мультимедиялық презентациялар арқылы шығармаларды жан-жақты қарастыру. Интербелсенді әдістер. Инновациялық оқытудың басты ерекшелігі – студенттердің белсенділігін арттыру. Әдеби шығармаларды сахналық қойылым түрінде талдау, пікірталас, дөңгелек үстел, эссе жазу – оқушылардың сыни ойлау қабілетін жетілдіреді. Жобалық және зерттеу әдістері. Студенттерді белгілі бір тақырыпқа байланысты шағын ғылыми жоба жасауға, шығармаларды

салыстырмалы тұрғыда талдауға баулу – әдеби ғылымды меңгертудің тиімді тәсілдерінің бірі. Әдебиет – ұлттық мәдениеттің, рухани қазынаының негізі. Әдеби ғылымды оқыту – жастардың дүниетанымын кеңейтетін, олардың ойлау қабілетін, эстетикалық талғамын дамытатын маңызды сала. Қазіргі кезде білім беру жүйесінде жаңашылдыққа бет бұру, инновациялық әдістерді енгізу. Инновациялық әдістердің маңызы Инновациялық әдістер – оқу процесін жаңғыртатын, білім алушыны белсенділікке ынталандыратын тәсілдер. Олар дәстүрлі әдістерді толықтырып, білім сапасын арттыруға ықпал етеді. Инновациялық әдістердің ерекшеліктері: Білім алушының белсенділігін арттырады; шығармашылық қабілетті дамытады; сыни тұрғыдан ойлау дағдыларын қалыптастырады; теорияны практикамен ұштастырады. Цифрлық технологияларды қолдану. Электронды оқулықтар арқылы шығармаларды кең көлемде оқу мүмкіндігі артады; Онлайн-платформаларда пікірталас, талдау сабақтары өткізіледі; Мультимедиялық құралдар (бейнеролик, аудиокітап, интерактивті кесте) шығарманы терең түсінуге көмектеседі.Интербелсенді әдістер Интербелсенді оқыту – студент пен оқытушы арасындағы өзара әрекеттестікке негізделген тәсіл. Мысалы: Пікірталас («дөңгелек үстел», «миға шабуыл» әдістері); шығарманы сахналау (кейіпкерлерге рөл беру); шағын топтық талдау жұмыстары; әдеби кейіпкерлерге хат жазу әдісі. Жобалық және зерттеу әдістері Жобалық жұмыс студенттердің зерттеушілік қабілетін дамытады. Мәселен, белгілі бір жазушы шығармашылығына талдау жасап, презентация дайындау немесе заманауи әдеби үдерістерді салыстырмалы тұрғыда қарастыру – оқушылардың ғылыми ізденісін қалыптастырады. Әдебиетте кейіпкерлердің өмірлік таңдауларын, оқиғаларды нақты жағдаятпен байланыстырып талдау – студентті сыни ойлауға үйретеді. Мысалы, Мұхтар Әуезовтің «Абай жолы» эпопеясындағы Абайдың әлеуметтік мәселелерге көзқарасын қазіргі қоғам жағдайымен салыстырып, пікір айтуға болады. Әдеби теориядағы түрлі көзқарастарды салыстыру үшін пікірталас пен дебат ұйымдастыру тиімді. Бұл әдіс оқушылардың өзіндік көзқарасын қорғауға, дәлелді сөйлеуге дағдыландырады. Ал тренингтік тапсырмалар (шығармашылық ойындар, рөлдік сахналау) кейіпкерлерді сезінуге көмектеседі.

Бүгінгі заманда білім беру жүйесі қарқынды өзгеріп, жаңа технологиялар мен әдістерді қабылдап жатыр. Әсіресе әдебиет пәнін оқытуда инновациялық тәсілдерді енгізу ерекше маңызды. Өйткені әдебиет – бұл тек сөз емес, ол – ұлттық мәдениеттің, руханияттың негізі, адамның ішкі әлемін байытатын құрал. Сондықтан әдебиетті оқыту барысында тек дәстүрлі әдістермен шектелмей, жаңа

технологияларды қолдану – жастардың қызығушылығын арттырып, олардың шығармашылық қабілетін дамытуға жол ашады.

Инновациялық әдістердің басты артықшылығы – олар студентті пассивті тыңдаушы емес, белсенді қатысушыға айналдырады. Мысалы, цифрлық технологияларды пайдалану арқылы оқушылар шығармаларды жаңа форматта қабылдайды. Электронды кітаптар, аудиокітаптар және интерактивті презентациялар шығармаларды тереңірек түсінуге көмектеседі. Сонымен қатар, онлайн-платформаларда пікірталас өткізу, топтық жобалар жасау арқылы студенттер бір-бірімен ой бөлісіп, сыни тұрғыдан ойлауды меңгереді.

Интерактивті әдістердің тағы бір ерекшелігі – олар эмоционалдық байланысты орнатады. Рөлдік ойындар мен сахналау арқылы оқушылар әдеби кейіпкерлердің өміріне терең еніп, олардың сезімдерін түсінуге мүмкіндік алады. Бұл әдіс шығарманың мағынасы мен идеясын терең ұғынуға жол ашады.

Жобалық әдістер болса, студенттерді зерттеушілікке баулиды. Өз бетімен іздену, тақырыпты жан-жақты зерттеу – бұл олардың білімін тереңдетіп, ғылыми көзқарасын қалыптастырады. Мысалы, белгілі бір жазушының шығармашылығын зерттеу немесе әдеби үдерістерді салыстыру студенттердің аналитикалық ойлау қабілетін дамытады.

Бүгінгі ақпараттық қоғамда оқу процесіне инновация енгізу – тек қажеттілік емес, ол – білім сапасын арттырудың кепілі. Әдебиетті оқытуда заманауи технологиялар мен интерактивті әдістерді қолдану арқылы біз жастарды тек білімді емес, сонымен қатар ойшыл, шығармашыл тұлға ретінде тәрбиелей аламыз.

Осылайша, әдеби ғылымды оқытудың инновациялық әдістерін қолдану – болашақ ұрпақты ұлттық руханиятқа бай, мәдениеті жоғары деңгейде тәрбиелеудің тиімді жолы. Әрбір оқытушының басты мақсаты – студенттердің шығармашылық әлеуетін ашып, оларды өмірге лайықты, өз мәдениетін сүйетін азамат етіп қалыптастыру. Сондықтан инновацияны енгізу – бұл тек заман талабы ғана емес, сонымен бірге ұрпақ тәрбиесіндегі маңызды міндет.

Қорытындылай келе, Әдеби ғылымды оқытудың инновациялық әдістерін енгізу – болашақ мамандардың кәсіби, мәдени, рухани тұрғыда дамуына ықпал етеді. Цифрлық технологияларды, интербелсенді әдістерді және шығармашылық бағытты ұштастыра отырып, әдеби білім беру жүйесін жаңа деңгейге көтеру мүмкіндігі бар.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қалиев С. Әдебиет және оқыту әдістемесі. – Алматы: Білім, 2019.
2. Жұмабекова Ә. Инновациялық білім беру технологиялары. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2020.
3. Дуйсабаева Д. Абай шығармалары тілінің лингвомәдени сипаты. /конф. материалдары/ Ташкент, 2025. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15256997>

ЗАМАНАУИ ТІЛ БІЛІМІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Парпиева Малика Акмаль қызы

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті
Қазақ тілі және әдебиеті бағытының 2 - курс студенті

e-mail: malikaparpiyeva06@gmail.com

Ғылыми жетекшісі: **Дуйсабаева Дилбар Ускановна**
ШМПУ өзбек тіл білімі кафедрасы доценті

Аннотация: Бұл мақалада қазіргі заманғы тіл білімінің даму бағыттары мен өзекті теориялық мәселелері жан-жақты қарастырылады.

Тілдің антропоцентристік және когнитивтік парадигмалар аясындағы жаңа үрдістері, әлеуметтік және мәдени факторлардың тіл дамуына ықпалы, сондай-ақ цифрлық дәуірдегі жаңа тілдік құбылыстар талданады.

Сонымен қатар, психоллингвистика мен нейролингвистиканың қазіргі тіл зерттеуіндегі маңызы сипатталып, қазақ тіл білімінің болашағы айқындалады.

Кілт сөздер: тіл білімі, антропоцентристік парадигма, когнитивтік лингвистика, психоллингвистика, нейролингвистика, цифрлық тіл, тіл саясаты.

Abstract: This article comprehensively examines the development directions and topical theoretical issues of modern linguistics.

New trends in language within the framework of anthropocentric and cognitive paradigms, the influence of social and cultural factors on language development, as well as new linguistic phenomena in the digital age are analyzed.

In addition, the significance of psycholinguistics and neurolinguistics in modern language research is described and the future of Kazakh linguistics is determined.

Keywords: linguistics, anthropocentric paradigm, cognitive linguistics, psycholinguistics, neurolinguistics, digital language, language policy.

XXI ғасырда тіл білімі жаңа кезеңге аяқ басты. Дәстүрлі құрылымдық лингвистикадан гөрі адам факторына, яғни тіл мен ойлау, тіл мен мәдениет, тіл мен тұлға арасындағы байланысқа ерекше назар аудару басталды.

Бұл — тілдің антропоцентристік парадигмаға өтуі деп аталады. Қазіргі заманғы лингвистика тек тілдің құрылымын емес, оның қызметін, қолданылу ортасын, және қоғамдық рөлін зерттейді. Мұндай көзқарас тіл білімінің философиялық, әлеуметтік, психологиялық, және ақпараттық бағыттармен байланысын нығайтты.

Антропоцентристік бағыттың басты қағидасы – “*тіл адам арқылы, адам үшін және адам туралы*” деген ұстаным. Бұл бағыт тілдің адамның танымдық қызметінің ажырамас бөлігі екенін дәлелдейді. Тіл – тек қатынас құралы емес, адам болмысының рухани айнасы, мәдениет пен сана көрініс.

Мысалы, әр халықтың дүниетанымы тілде сақталады: мақал-мәтелдер, тұрақты тіркестер, мәдени атаулар, халықтың ұлттық ерекшелігін танытады.

Когнитивтік лингвистика тілді адамның ойлау жүйесімен байланыстыра зерттейді. Бұл бағыт бойынша тіл – білімнің, тәжірибенің және мәдениеттің кодталған формасы. Ол адамның миындағы концепт жүйесін бейнелейді.

Мысалы, “жүрек” концептісі қазақ тілінде тек биологиялық орган емес, “сезім”, “батырлық”, “жақсылық” ұғымдарымен тығыз байланысты. Мұндай концептілерді зерттеу тіл арқылы ұлттық дүниетанымды тануға мүмкіндік береді.

Қазіргі заманда тіл мен адамның ми қызметі арасындағы байланыс ерекше қызығушылық тудырып отыр. Психолінгвистикада сөйлеу актісінің психологиялық механизмдерін зерттейді, ал нейролінгвистика ми құрылымдарының тілмен байланысын қарастырады. Бұл зерттеулер тілдік құбылыстарды түсінуді тереңдетіп, жасанды интеллект пен автоматты аударма жүйелерін дамытуға да үлес қосты.

Тіл – қоғам айнасы. Ол әлеуметтік қатынастардың негізгі көрсеткіші. Қазіргі қазақ қоғамындағы ең өзекті мәселе – көптілділік жағдайында мемлекеттік тілдің қызметін кеңейту. Тіл саясаты, тіл мәдениеті, тіл экологиясы сынды мәселелер де бүгінгі күннің басты тақырыптарына айналды.

Интернет, әлеуметтік желілер және мессенджерлер тілдің жаңа формаларын қалыптастырды. Эмодзи, қысқартылған сөздер, ағылышын-қазақ гибридтері – цифрлық тілдің ерекшелігі. Бұл құбылыстар лингвистикада *цифрлық прагматика, интернет-дискурс, киберлингвистика* сияқты жаңа бағыттарды тудырды.

Қазақ тілінің болашағы – оны заманауи ғылымдармен ұштастыруда. Қазіргі кезеңнің негізгі міндеттері:

- Когнитивтік және прагматингвистикалық бағытта жаңа зерттеулер жүргізу;
- Қазақ тілінің ұлттық корпусын толық жетілдіру;
- Тілдің цифрлық кеңістіктегі орнын күшейту;
- Қазақ тілінің терминологиялық жүйесін біріздендіру.

XXI ғасырдың соңғы он жылдығына қарай, тіл білімі жаңа технологиялармен тығыз байланыста дамып келеді. Бұрын тек адам санасы мен мәдениет аясында қарастырылған тіл, бүгінде ақпараттық кеңістіктің негізгі элементіне айналды. Тілді компьютерге үйрету, яғни табиғи тілді өңдеу ғылымы қазіргі лингвистиканың маңызды саласына айналды. Жасанды интеллект тіл арқылы ақпаратты өңдеу, түсіну және талдау мүмкіндігін дамытып отыр. Мұндай процестерге машиналық аударма, дауыс тану, мәтін синтезі, автоматты аннотация, эмоция талдауы және тілдік модельдер құру кіреді.

Тіл мен жасанды интеллект өзара ықпалы екі бағытта дамуда:

1.Тілді цифрландыру – тілдің жазба және ауызша формаларын компьютерлік өңдеуге бейімдеу.

2.Интеллектуалды жүйелерді тілге үйрету – компьютердің адам тілімен табиғи түрде қарым-қатынас жасау қабілетін жетілдіру.

Қазіргі таңда әлемнің жетекші университеттері мен ғылыми орталықтарында осы бағытта іргелі зерттеулер жүргізілуде. Мысалы, Stanford University мен MIT ғалымдары тілдік модельдер арқылы адам ойлау жүйесін модельдеуді көздейді. Қазақ тілінің де бұл саладан шет қалмайтынын атап өткен жөн. Қазақ ұлттық корпусы (қазақ тілінің заманауи мәтіндік базасы жасалды),қазақ тілінде сөйлей алатын және жаза алатын жасанды интеллект платформалары, тілдік ресурстарды біріздендіретін онлайн жүйелер дамып отыр.

Бұл бастамалар тілдің тек мәдени мұра емес, сонымен бірге ақпараттық ресурс екендігін дәлелдейді. Алайда, бұл салалар шешімін күтетін мәселелер де бар:

- тілдің табиғи құрылымын бұзбай, дұрыс грамматикалық және мағыналық заңдылықтар енгізу;
- ұлттық мәдени кодты сақтау;
- көптілді ортада қазақ тілінің деректер көлемін ұлғайту;
- ғылыми терминология мен алгоритмдердің қазақша нұсқасын қалыптастыру.

Жасанды интеллект пен лингвистиканың түйісуі тіл білімінің теориялық және қолданбалы аясын кеңейтті. Қорыта айтқанда, заманауи тіл білімі – пәнаралық ғылым. Ол философиямен, мәдениеттанумен, психологиямен және ақпараттық технологиялармен тығыз байланыста дамуда. Тілдің антропоцентристік және когнитивтік бағыттарын дамыту – қазақ тіл білімін әлемдік деңгейге көтерудің басты жолы. Цифрлық дәуірде тіл тек мәдени

құндылық емес, ақпараттық ресурс, ұлттық қауіпсіздіктің факторы ретінде де қарастырылуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1.Қайдар Ә. *Қазақ тіл білімінің мәселелері*. - Алматы: Ғылым, 2005
- 2.Жұбанов Қ. *Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер*. - Алматы: Ана тілі, 1999
- 3.Сыздықова Р. *Тіл мәдениеті және тілдік норма*. - Алматы: Арыс, 2004
- 4.Кубрякова Е.С. *Язык и знание*. - Москва: Языки славянской культуры, 2004
5. Jurafsky, D. & Martin, J. H. *Speech and Language Processing*. — Prentice Hall, 2023.

ҚАЗІРГІ ТІЛ БІЛІМІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Төлебаева Айдана Қанатбай қызы

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті
“Қазақ тілі және әдебиеті” бағытының II курс студенті

Ғылыми жетекші: Ділбар Дүйсабаева Ускановна

Ғылыми жетекші: Дуйсабаева Дилбар Ускановна,
Өзбек тіл білімінің доценті

Аннотация: Бұл мақалада қазіргі тіл білімінің даму бағыттары мен өзекті мәселелері жан-жақты қарастырылған. Қоғамдағы жаһандану, цифрландыру, ақпараттық технологиялардың дамуы тілдің құрылымдық, функционалдық және әлеуметтік қырларына әсер етуде. Мақалада тілдің лексикалық және грамматикалық жүйелеріндегі жаңару, тілдік норма мен диалектология арасындағы байланыс, тіл саясатының маңызы және тілдік білім беру жүйесіндегі жаңа әдістемелер талданады. Сонымен қатар, компьютерлік лингвистика мен жасанды интеллекттің тіл зерттеулеріне енгізілуі де жеке қарастырылады.

Кілт сөздер: тіл білімі, тілдік норма, грамматика, лексика, диалектология, тіл саясаты, коммуникация, білім беру, компьютерлік лингвистика.

Annotation: This article comprehensively examines the development trends and current issues of modern linguistics. Globalization, digitalization, and the development of information technologies in society are affecting the structural, functional, and social aspects of language. The article analyzes the renewal of the lexical and grammatical systems of the language, the relationship between the language norm and dialectology, the importance of language policy, and new methodologies in the language education system. In addition, the introduction of computational linguistics and artificial intelligence into language research is also considered.

Keywords: linguistics, language norm, grammar, lexis, dialectology, language policy, communication, education, computational linguistics.

Тіл — адамзат мәдениетінің ең маңызды құралы, қоғам мен тұлғаны байланыстыратын әлеуметтік-рухани құбылыс. Қазіргі заманның қарқынды дамуы, жаһандану және цифрландыру үрдістері тілдің табиғатына, оның қолданысына және зерттелу бағытына айтарлықтай әсер етуде.

XXI ғасыр тіл білімі ғылымы үшін ерекше кезең болып отыр. Бір жағынан, дәстүрлі бағыттар (фонетика, морфология, синтаксис, лексикология) өз дамуын

жалғастырып жатса, екінші жағынан жаңа салалар — социолингвистика, психолингвистика, когнитивтік және компьютерлік лингвистика белсенді дамуда. Мақаланың негізгі мақсаты — қазіргі тіл білімінің өзекті мәселелерін айқындап, олардың ғылыми негіздерін талдау және шешу жолдарын ұсыну.

Қазіргі тіл білімінің дамуы кешенді сипатқа ие. Лингвистикалық зерттеулер тек тілдің құрылымдық элементтерін ғана емес, сонымен бірге адамның ойлау жүйесі мен қоғамдағы қарым-қатынасқа әсерін де қамтиды.

Негізгі жаңа бағыттар:

Когнитивтік лингвистика — тіл мен ойдың өзара байланысын зерттейді.

Психолингвистика — адамның сөйлеу қабілеті мен тілдік қабылдау механизмдерін анықтайды.

Социолингвистика — тіл мен қоғам арасындағы қарым-қатынасты зерттейді.

Компьютерлік лингвистика — тілдік процестерді автоматтандырумен айналысады.

Бұл бағыттардың барлығы тілдің тек құрылым емес, адам мен қоғам арасындағы көпқырлы байланыс құралы екенін дәлелдейді.

Тілдік нормалар мен олардың өзгеруі

Тілдік норма — тіл мәдениетінің негізі. Ол қоғамда қабылданған сөйлеу үлгілерін, орфографиялық және грамматикалық ережелерді қамтиды.

Қазіргі кезеңде тіл нормалары динамикалық сипатқа ие. Ғаламдану мен интернет кеңістігінің әсерінен тілге жаңа сөздер, шет тілдік элементтер көптеп еніп жатыр.

Мысалы:– “онлайн”, “чат”, “контент”, “фейк” сияқты сөздер қазақ тілінде бейімделіп қолданылады. Кейде грамматикалық құрылымдарға да ықпал етіп, сөйлем құрауда ықшамдық, ауызекі стильдің басымдығы байқалады. Тілдік норманы сақтау — ұлттық мәдениетті сақтау деген сөз. Сондықтан норманы бекіту мен жаңа сөздерді жүйелеу — қазіргі тіл білімінің маңызды мәселелерінің бірі.

Диалектология және әлеуметтік лингвистика мәселелері

Диалектология — қазақ тілінің тарихи және аймақтық ерекшеліктерін зерттейтін сала. Бүгінгі таңда диалектологиялық зерттеулердің маңызы артып келеді, себебі өңірлік ерекшеліктерді сақтау — ұлттық байлықтың бір бөлігі. Сонымен қатар, әлеуметтік лингвистика тілдің қоғамдағы мәртебесін, әлеуметтік топтар арасындағы тілдік айырмашылықтарды қарастырады. Қазақстан жағдайында мемлекеттік тіл саясаты, көптілділік пен билингвизм мәселелері ерекше өзектілікке ие. Мысалы, қазақ және орыс тілдерінің қатар

қолданылуы, ағылшын тілінің ықпалы — әлеуметтік лингвистикалық зерттеулердің маңызды нысанына айналып отыр. Диалектология – белгілі бір географиялық аумақтағы тілдің ерекшеліктерін зерттейтін сала. Қазіргі тіл білімі диалектілер мен әдеби тіл арасындағы қатынасты қарастырады. Диалект сөздер мен ерекшеліктер қоғамда мәдени, тарихи факторларға байланысты сақталады.

Тілдің әлеуметтік аспектілері қоғамдағы тілдік мәртебеге, әлеуметтік топтар арасындағы байланысқа байланысты зерттеледі. Тіл саясаты – бұл тілдің дамуы мен қолданылуын реттейтін маңызды құрал. Мемлекеттік тіл саясаты, көптілділік және тілдік құқықтар тілдің дамуына әсер етеді. Қазіргі тіл білімі саласында тіл үйрету мәселелері маңызды орын алады. Оқу бағдарламалары мен әдістемелер тілдің дұрыс қолданылуын қамтамасыз етуі тиіс. Бірақ тілдік дағдыларды дамытуда қиындықтар туындайды: оқушылар жаңа сөздерді меңгеруде, грамматикалық ережелерді қолдануда қателіктер жібереді.

Инновациялық әдістерді қолдану – мәселені шешудің тиімді жолы. Мысалы, интерактивті сабақтар, электрондық ресурстар, тілдік ойындар тіл үйретуді жеңілдетеді. Сонымен қатар, тілдік білім беруде коммуникациялық бағытқа ерекше көңіл бөліну қажет.

Тіл саясаты және оның қоғамдағы рөлі

Тіл саясаты – мемлекеттің тілге қатысты ұстанымы мен шаралар жүйесі. Қазақстанда тіл саясатының басты мақсаты – қазақ тілінің қоғамдық өмірдің барлық саласында толыққанды қызмет етуін қамтамасыз ету. Дегенмен, бұл бағытта шешімін табуға тиісті бірқатар мәселелер бар: Мемлекеттік тілдің қолдану аясын кеңейту, Қостілділік жағдайында қазақ тілінің басымдылығын сақтау, Жастар арасында тіл мәдениетін арттыру, БАҚ және әлеуметтік желілерде әдеби тіл нормасын сақтау. Тіл саясатының тиімді болуы үшін заңдық негіз ғана емес, қоғамдық сана мен жауапкершілік те маңызды рөл атқарады.

Тілдік білім беру мәселелері. Тілді үйрету мен меңгеру – тілдің өміршеңдігін қамтамасыз ететін басты тетік. Қазіргі таңда тілдік білім берудің дәстүрлі әдістері заманауи технологиялармен толықтырылуда. Интерактивті сабақтар, мультимедиялық ресурстар, онлайн-платформалар, тіл үйретудің коммуникативтік әдістемелері – білім берудің жаңа бағытына айналды. Алайда, бірқатар қиындықтар да бар: тілді практикада қолдану мүмкіндігінің аздығы, оқулықтардың мазмұндық бірізділігінің болмауы, жаңа әдістерді меңгерген педагогтардың жетіспеушілігі. Бұл мәселелерді шешу үшін тіл үйретуде мотивация мен тілдік орта қалыптастырудың рөлі ерекше.

Компьютерлік және цифрлық лингвистика. Қазіргі тіл білімінің маңызды салаларының бірі – компьютерлік лингвистика. Ол автоматты аударма жүйелері, мәтіндік талдау, сөйлеуді тану және генерациялау сияқты бағыттарды қамтиды. Мысалы, жасанды интеллектке негізделген тіл модельдері (ChatGPT секілді) тілдік талдаудың сапасын арттыруға, жаңа ғылыми бағыттар қалыптастыруға ықпал етуде. Қазақстанда да қазақ тілінің цифрлық базасын құру, ұлттық корпус әзірлеу, автоматтандырылған орфографиялық тексеру жүйелерін жетілдіру бағытында маңызды жобалар іске асырылуда. Компьютерлік лингвистика тіл біліміндегі жаңа бағыт болып табылады. Автоматтандырылған тілдік талдау, жасанды интеллект және тілдік ресурстар тілдік зерттеулерде белсенді қолданылады. Мысалы, мәтіндік деректерді жинау, морфологиялық талдау, тілдік корпустар құру – тіл біліміндегі жаңа технологиялардың үлгілері.

Тіл мен мәдениеттің өзара байланысы. Тіл – мәдениеттің айнасы. Тіл арқылы ұлттың дүниетанымы, салт-дәстүрі, тарихи тәжірибесі көрініс табады. Қазіргі кезеңде ұлттық тіл мен мәдениетті сақтау мәселесі ерекше назарда. Мәдениетаралық коммуникация дамыған сайын, тілдің өзіндік ерекшелігін қорғау – ұлттық болмысты сақтау кепілі.

Қазіргі қазақ тіл білімінің дамуындағы негізгі мәселелер. Тілдік бірліктердің тұрақсыздығы және жаңа сөздердің артық енуі;

Қостілділік пен шетелдік ықпалдың күшеюі, Лингвистикалық зерттеулердің бірізді жүйесінің болмауы, Цифрлық лингвистика саласында қазақ тілінің артта қалуы, Жас буынның әдеби тіл нормасын сақтамауы. Бұл мәселелерді шешу тек ғалымдардың емес, бүкіл қоғамның ортақ міндеті болып табылады.

Қорыта айтқанда, қазіргі тіл білімінің өзекті мәселелері көпқырлы сипатқа ие. Тілдің даму үдерісі қоғамның мәдени, әлеуметтік және технологиялық өзгерістерімен тығыз байланысты. Тілдік норманы сақтау, жаңа лингвистикалық бағыттарды дамыту, білім беру мен компьютерлік лингвистиканы жетілдіру – тіл ғылымының болашағын айқындайтын басты бағыттар. Тіл – тек қатынас құралы ғана емес, ұлттың рухани коды. Сондықтан оны ғылыми тұрғыдан зерттеу мен дамыту – ұлттық қауіпсіздіктің де маңызды бөлігі. Тілдік білім беру әдістемелерін инновациялық тәсілдермен жетілдіру. Компьютерлік лингвистика мен жасанды интеллектті тіл зерттеу саласында қолдану. Бұл ұсыныстар тіл дамуына ықпал етіп, заманауи қоғамдағы тіл білімін жетілдіруге мүмкіндік береді. Болашақ зерттеулер көптілділік, жаһандану және технологиялық өзгерістердің тілге әсерін зерттеуге бағытталуы қажет.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі :

1. Айтбайұлы Ө. Қазақ тілінің қоғамдық қызметі. – Алматы: Рауан, 2007.
2. Қалиев Ғ. Қазақ тіл білімінің мәселелері. – Астана, 2019.
3. Хасенов Ә. Тіл және қоғам. – Алматы: Санат, 2012.
4. Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. – Алматы, 1999

ТІЛДІК БІЛІМ БЕРУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ ЖӘНЕ ИНТЕГРАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕР

Абибуллаева Айнура Талғат қызы

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университетінің

“Қазақ тілі және әдебиеті” бағытының ІІ курс студенті

Ғылыми жетекші: Дуйсабаева Дилбар Ускановна,

Өзбек тіл білімінің доценті

Аннотация: Бұл мақалада тілдік білім берудің қазіргі заманғы даму бағыттары мен болашақтағы перспективалары талданған. Авторлар тілдік құзыреттілікті қалыптастыруда интеграциялық тәсілдердің, яғни пәндер арасындағы өзара байланыс пен тәжірибелік әрекеттің рөліне ерекше назар аударады. Инновациялық педагогикалық технологияларды, көптілді білім беру моделдерін және мәдениетаралық коммуникацияны дамыту жолдары қарастырылған. Сонымен қатар, тілдік білім берудің ұлттық және халықаралық деңгейдегі өзекті мәселелері сараланып, тіл үйретудің жаңа әдіснамалық және практикалық бағыттары ұсынылады.

Кілт сөздер: тілдік білім беру, интеграция, көптілділік, құзыреттілік, инновация, мәдениетаралық коммуникация, әдіснама.

Annotation: This article analyzes the modern trends and future perspectives of language education. The authors emphasize the importance of integrative approaches that combine interdisciplinary links and practical interaction in developing language competence. The study explores innovative pedagogical technologies, multilingual education models, and methods for fostering intercultural communication. Moreover, it discusses current national and international issues in language education and proposes new methodological and practical directions for effective language teaching.

Keywords: language education, integration, multilingualism, competence, innovation, intercultural communication, methodology.

Қазіргі әлемде білім беру жүйесі үздіксіз өзгерістер мен жаңғыруды қажет етеді. Тілдік білім беру осы үдерістің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады, себебі тіл – мәдениеттің, ойлаудың және танымның өзегі. ХХІ ғасырда жаһандану мен ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы жаңа тілдік саясат пен оқыту әдістерін талап етуде. Сондықтан тілдік білім берудің

перспективалары интеграциялық тәсілдермен, инновациялық технологиялармен және құзыреттілікке негізделген оқыту модельдерімен тығыз байланысты.

1. Тілдік білім берудің қазіргі жағдайы және өзекті мәселелері

Тілдік білім беру – тек тіл меңгерту процесі емес, ол тұлғаның коммуникативтік, мәдени және когнитивтік дамуына бағытталған кешенді жүйе. Қазіргі уақытта білім алушылардың тілдік біліктілігін қалыптастыруда бірқатар мәселелер бар: дәстүрлі оқыту әдістерінің заманауи талаптарға сәйкес келмеуі, мазмұнның практикалық бағытының жеткіліксіздігі, оқушылардың тілдік мотивациясының төмендігі және цифрлық технологияларды жеткілікті қолданбау.

2. Интеграциялық тәсілдің мәні мен рөлі

Интеграциялық тәсіл – түрлі пәндер мен салалар арасындағы мазмұндық, әдістемелік және технологиялық бірлікті қамтамасыз ету. Тіл үйретуде интеграцияны қолдану арқылы оқыту тиімділігі артады, себебі ол білімді өмірмен, практикамен және мәдениетпен байланыстырады. Интеграцияның негізгі бағыттары: пәнаралық интеграция, мәдени интеграция және тілдік интеграция.

3. Инновациялық технологиялар және тіл үйретудегі жаңа бағыттар

Инновациялық құралдарға интерактивті платформалар, жобалық оқыту әдісі, цифрлық ресурстар мен бейнематериалдар, онлайн-коммуникация құралдары жатады. Бұл технологиялар оқушының өз бетінше ізденуіне, шығармашылық қабілетінің артуына және тілге деген қызығушылығының өсуіне ықпал етеді.

4. Көптілді білім берудің интеграциялық әлеуеті

Көптілділік – жаһандану жағдайындағы қажеттілік. Қазақстандағы үштілді білім беру саясаты – осының айқын көрінісі. Интеграциялық тәсіл арқылы көптілді оқытуда әр тілдің өзара байланысы мен жүйелілігі қамтамасыз етіледі.

5. Болашақ перспективалар және ғылыми-әдістемелік ұсыныстар

Тілдік білім берудің болашағы интеграция мен цифрландырудың үйлесуімен, модульдік бағдарламалармен, жеке траекториямен және мәдениетаралық интеграциямен тығыз байланысты.

Қазіргі қоғамдағы білім беру жүйесі жаңа мазмұнға ие болып, адам капиталын дамытудың негізгі факторы ретінде қарастырылуда. Сол өзгерістердің ішінде тілдік білім берудің маңызы ерекше, себебі тіл — ойдың, мәдениеттің және тұлғалық дамудың басты құралы. Тілдік білім беру арқылы жеке тұлға тек тіл меңгеріп қана қоймай, ұлттық сана мен мәдени құндылықтарға

қўрметпен қарауды үйренеді. Сондықтан тілдік білім берудің басты мақсаты – заманауи талаптарға сай көптілді, мәдениетаралық құзыретті тұлға қалыптастыру. Тілдік білім беру дегеніміз – тіл арқылы адамның ойлау, сезіну және қарым-қатынас жасау мәдениетін дамытуға бағытталған педагогикалық үдеріс. Бұл үдеріс тек грамматикалық құрылымдарды үйретумен шектелмейді, сонымен бірге оқушының танымдық қабілетін, шығармашылық ойлауын, коммуникативтік дағдыларын қалыптастырады. Тіл үйрету арқылы адам өз ойын еркін жеткізіп, қоғаммен тиімді байланыс орнатуға дағдыланады.

Қазіргі тілдік білім беру жүйесінде бірқатар өзекті мәселелер бар. Дәстүрлі оқыту әдістері ақпараттық дәуірдің талабына сай келмейді, сондықтан жаңа инновациялық тәсілдер қажет. Көп жағдайда оқушылардың тіл үйренуге деген қызығушылығы төмен, себебі сабақтарда практикалық бағыт жеткіліксіз. Сонымен қатар, цифрлық технологиялардың тиімді пайдаланылмауы, оқу материалдарының заманауи стандарттарға сай болмауы тіл үйретудің сапасына әсер етеді. Осындай жағдайда интеграциялық тәсілдің маңызы ерекше. Интеграция дегеніміз – білімнің түрлі салаларын өзара байланыстыра отырып, біртұтас жүйе құру. Тілдік білім беруде интеграциялық тәсіл оқушылардың пәндік білімін біріктіріп, олардың логикалық, сыни және шығармашылық қабілеттерін дамытады. Интеграцияның мәні – білімді өмірмен, тәжірибемен ұштастыру. Мысалы, әдебиет пен тіл сабақтарын біріктіре өткізу, мәтінді тарихи немесе мәдени тұрғыда талдау, сөздердің мағынасын контекст арқылы ашу сияқты тәсілдер тілдік құзыреттілікті арттырады. Тіл үйрету ісінде әлі де шешімін таппаған мәселелер бар. Біріншіден, дәстүрлі оқыту әдістері қазіргі заман талабына сай бола бермейді. Екіншіден, білім алушылардың тіл үйренуге деген қызығушылығын арттыру жолдары толық іске асырылмаған. Үшіншіден, оқыту процесінде инновациялық технологиялардың әлеуеті жеткілікті деңгейде қолданылмайды.

Сондай-ақ, оқу бағдарламалары мен оқулықтардың заманауи стандарттарға сай келмеуі, көптілді білім беру аясындағы үйлесімнің әлсіздігі де өзекті мәселе болып табылады. Осы орайда интеграциялық тәсілдер мен инновациялық әдістерді үйлестіре қолдану қажеттілігі туындайды.

Интеграциялық оқыту тек мазмұндық тұрғыда емес, әдістемелік және технологиялық деңгейде де жүзеге асады. Пәнаралық интеграция арқылы оқушылар тілдік білімді басқа пәндермен байланыстыра меңгереді. Мәдени интеграция – тіл арқылы ұлттық және әлемдік мәдениетті танып білуге бағытталады. Ал тілдік интеграция – бірнеше тілді қатар үйретіп, олардың

құрылымдық және мағыналық ұқсастықтарын салыстыруға мүмкіндік береді. Инновациялық технологиялар интеграциялық тәсілдің ажырамас бөлігі болып табылады. Қазіргі уақытта тіл үйретуде интерактивті платформалар, онлайн-құралдар, жобалық әдістер мен рөлдік ойындар кеңінен қолданылып келеді. Мысалы, интерактивті тапсырмалар, мультимедиялық сабақтар мен бейнематериалдар оқушылардың тыңдалым және айтылым дағдыларын жетілдіреді. Онлайн платформалар арқылы тілдік орта қалыптасып, оқушылардың қызығушылығы артады. Көп тілді білім беру тілдік саясаттың стратегиялық бағыты болып табылады. Қазақстанда үштілді білім беру саясаты (қазақ, орыс және ағылшын тілдері) қоғамның мәдениетаралық байланысын күшейтіп, әлемдік кеңістікке шығуға мүмкіндік беріп отыр.

Интеграция – түрлі пәндер мен салаларды өзара байланыстыра отырып, білім мазмұнын біртұтас жүйеге келтіру процесі. Тілдік білім беруде интеграциялық тәсіл оқушылардың дүниетанымын кеңейтіп, олардың танымдық және шығармашылық қабілеттерін дамытады. Мысалы, әдебиет, тарих, мәдениет сабақтарын тіл үйретумен байланыстыра оқыту – білімді өмірмен ұштастырудың тиімді жолы. Мұндай тәсіл білім алушының тек тілдік қабілетін ғана емес, оның мәдени танымын, зерттеушілік дағдысын да қалыптастырады. Интеграциялық тәсіл арқылы оқушылардың ойлау мәдениеті, сыни көзқарасы дамып, тілдік материалды контекст арқылы түсіну қабілеті артады. Бұл әдіс тұлғаның тілдік және мәдени құзыреттілігін кешенді дамытуға мүмкіндік береді.

Көптілді оқытуда интеграциялық тәсілдің орны ерекше, өйткені ол тілдерді өзара салыстырып, жүйелі меңгеруге жағдай жасайды. Тілдерді салыстыра үйрету арқылы оқушылар грамматикалық, фонетикалық және лексикалық ұқсастықтарды анықтай алады. Тілдік білім берудің болашағы интеграциялық және инновациялық бағыттарды ұштастырумен тығыз байланысты. Бұл бағыт білім беру сапасын арттырып қана қоймай, оқыту процесін өмірмен, мәдениетпен, заманауи технологиялармен байланыстырады. Болашақта тіл үйретудің негізгі мақсаты – тілдік және мәдени құзыреттілігі жоғары, ақпараттық сауатты, әлемдік деңгейде еркін қарым-қатынас жасай алатын тұлға тәрбиелеу болмақ.

Қорыта айтқанда, тілдік білім беру – тұлғаның жан-жақты дамуына ықпал ететін күрделі де маңызды процесс. Интеграциялық тәсіл білім мазмұнын тереңдетіп, оқушылардың тілдік қабілетін жан-жақты дамытады. Инновациялық технологиялар мен көптілділік идеясы тілдік білім беруді жаңа деңгейге көтереді. Тілдік білім берудің перспективалары – интеграцияланған,

мәдениетаралық және технологиялық сипаттағы заманауи білім кеңістігін қалыптастырумен тығыз байланысты.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қараев Ж. "Білім берудегі жаңа педагогикалық технологиялар." – Алматы, 2021.
2. Әбдікәрімова Т. "Тіл және мәдениет контекстіндегі білім беру парадигмасы." – Астана, 2020.
3. Назарбаева С. "Көптілді білім беру стратегиясы: тәжірибе және бағыттар." – Алматы, 2022.
4. Құдайбергенова К. "Инновациялық білім беру технологиялары" – Алматы: Қазақ университеті, 2019.
5. Сүлейменова Э.Д. "Тілдік тұлға және тілдік білім беру" – Алматы: Қазақ университеті, 2018.
6. Жұбанова А. "Тілдік білім берудің теориясы мен практикасы" – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2022.

ADABIYOT DARSLARIDA MULTIMEDIA VOSITALARIDAN FOYDALANISH

O'Imasaliyeva Odina,

ChDPU Gumanitar fanlar fakulteti

O'TA M 25/1 guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Gulandom Tog'ayeva, ChDPU

Gumanitar fanlar fakulteti O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasida dotsenti,
filologiya fanlari nomzodi

Email: g.togayeva@cspu.uz

Annotatsiya. Ushbu maqolada adabiyot darslarini tashkil etishda multimedia vositalaridan foydalanish va ularni to'g'ri qo'llash usullari yoritib berilgan. Audio va visual vositalarni o'z o'rnida qo'llash bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: multimedia, adabiyot, metodika, interfaol, audio, audiovizual san'at, matn, adabiyot

Abstract. This article examines the use of multimedia in literature lessons and methods for their proper application. Recommendations for the appropriate use of audiovisual resources are provided.

Key words: multimedia, literature, methodology, interactive, audio, audiovisual art, text, literature

Hozirgi zamonda, uzluksiz ta'lim tizimini texnika vositalarisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Ta'lim vositalari deb, o'qitilishi va o'rganilishi lozim bo'lgan har qanday bilimlarni yetkazuvchi va axborot tashuvchi vositalarga aytiladi. Ta'lim vositalari 3 turga bo'lib o'rganiladi: bosma, texnik va aniq o'quv vositalari. Bosma yoki chop etilgan o'quv materiallariga chop etilgan barcha o'quv va ko'rgazmali materiallar kiradi. Bosma materiallar o'z navbatida 2 turga bo'lib o'rganiladi, bular: matnli va tasvirli bosma materiallar. Masalan, o'quv yoki ishchi dasturlar, darsliklar, o'quv va uslubiy qo'llanmalar, tarqatmali materiallar, ishchi varaqalari, nazorat (test) yoki topshiriq varaqalari, o'quv-uslubiy majmualar, ma'ruza matnlari va boshqalar matnli vositalarga misol bo'ladi. Ular ma'lumotlar olish va ma'lumotlarni qayta ishlash uchun xizmat qiladi. Texnik ko'rgazmali materiallar deyilganda, ta'lim vositalarini tushunish mumkin. Chunki pedagogikada ta'lim vositalari ko'rgazmali material sifatida qaraladi.[1.23] Ayniqsa, hozirgi kunda nutqimizda "informatsion portlash", "virtual olam" degan tushunchalar paydo bo'ldi. Unga kibero'qish, kiberxat, kibertalaffuz,

kibermuloqot tushunchalari ham singib bormoqda. Hatto kiberpedagogika degan tushunchalar ham fanga kirib keldi. Bular biz odatlangan ko'rish, eshitish kabi jarayonlarga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan omillar deb qarash kerak. Bu yerda so'zlarni aniq va to'g'ri o'qishdan, chiroyli va xatosiz yozishdan tashqari ularning rang-barang shakl va ko'rinishlarga kira olishi ham alohida ahamiyat kasb etadi. Bunda tovushlar, so'zlar, so'z birikmalari va gaplarni ifodali o'qish vositasida ularning ma'no qatlamlariga ta'sir ko'rsatish mumkinligi juda ochiq tarzda namoyon bo'ladi.[2.34] Natijada, o'quvchining tegishli ko'nikma va malakalari tezroq, qulayroq hamda yoqimliroq tarzda amalga oshadi. A.Garsov ta'kidlaganidek, "har bir pedagogik davr o'ziga xos texnologiyalar avlodini tug'diradi". Asta-sekin og'zaki nazariy ta'limning o'rnini ko'rgazmali ta'lim egallay boshladi. Faoliyat yondashuvga asoslangan ta'limni inson faoliyatining sezgi, his, diqqat, xotira, tasavvur, fikrlash, nutq, aqliy va ruhiy jarayonlari bilan bog'liq holda qamrab olish axborot asrida tez rivojlanib kelayotgan multimedia vositalari yordamida amalga oshirish samaradorligi tan olindi. Multimedia vositalari bilan ishlanganda o'quvchi jarayonni bevosita o'zi kuzatadi, uni boshidan kechiradi va o'zi xulosa chiqaradi. An'anaviy dars va multimediali darslar solishtirilganda quyidagi afzalliklar ko'zga tashlanadi: an'anaviy ona tili darsliklarida mavzuga tegishli materiallar matni hamda ba'zi o'rinlarda statik ko'rinishdagi rasm beriladi; multimedia ishtirokidagi darslarda mavzuga tegishli material matni, uni sharhlab beruvchi ovoz yoki video, mavzuga tegishli bir nechta rasm, diagramma, jadvallar, animatsiya, musiqaning birgalikda berilish imkoniyati mavjud. Darslik bilan ishlash jarayonida o'quvchilarning mustaqil o'qish, qoidalarni o'rganish yoki qayta esga tushirish, mashq topshiriqlari asosida grammatik hodisalarni aniqlash va izohlash ko'nikmalari rivojlantirilsa, multimedia ilovalar bilan ishlash jarayonida o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan ishtiyoqi kuchayadi, tengdoshlari bilan o'zaro munosabati yaxshilanadi, yangi mavzuni mustaqil o'zlashtirish va o'zini baholash imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu bilan birga multimedia vositalaridagi bir necha xillik o'quvchini qiziqtiradi, fikrlashga undaydi, dunyoqarashini kengaytiradi, bilim, malaka va ko'nikmani bog'lab boradi. Mukammal multimediali dars loyihasini yaratish uchun olim, fan o'qituvchisi hamda kompyuter mutaxassisi birlashmog'i darkor. Tasvirli ko'rgazmali materiallarga slaydlar, diagrammalar, jadvallar, fotosuratlar, chizma-sxemalar, plakat kabilar misol bo'ladi. Ulardan umumiy tasavvurni vujudga keltirish uchun foydalaniladi. Texnika vositalarini ikki turga bo'lish mumkin: audiovizual, audiovirtual yoki yordamchi-jihozli. Audiovizual vositalarga kompyuter, proektor, kodoskop, kinoapparat, kompakt disklar, o'quv televideniesi, videomagnitofon, videofilm, audiokassetalar, Power Point materiallari,

elektron darsliklar, multimedia vositalari kabilarni misol qilish mumkin. Audiovirtual vositalarga internet, masofaviy ta'lim kabilar misol bo'ladi. Ushbu vositalar jarayonlar va ishlash mexanizmlari to'g'risida tasvir va ovoz orqali tasavvurni vujudga keltirish uchun xizmat qiladi. Haqiqiy ta'lim vositalari o'rganilayotgan ob'ektlar haqida haqiqiy tasavvurni vujudga keltirishga xizmat qiladi. Masalan, ta'lim (o'quv) muassasalari, ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lgan binolar, mashina, traktor, yarim tayyor va tayyor mahsulotlar, xom ashyolar, asbob-uskunalar va shu kabilarni misol sifatida keltirish mumkin. Modelli vositalarga esa, modellar, maketlar, trenajyor kabilarni misol qilish mumkin. O'rganilayotgan ob'ektning modeli orqali u haqidagi tasavvur va ma'lumotlar hosil qilinadi. Ta'lim (texnika) vositalari foydalanilishi jihatidan uch qismga ajratiladi: «ta'lim beruvchi uchun», «ta'lim oluvchi uchun» va «dars o'tkazish uchun». Dars o'tkazish uchun vositalarni o'qituvchi umumiy bo'lgan holatda tanlaydi, ya'ni ushbu vositalar ham ta'lim oluvchi uchun, ham ta'lim beruvchi uchun samarali bo'lishi talab etiladi. Ushbu ta'lim vositalarini qanday, qaerda, qachon tanlash kerakligi va ulardan o'z o'rnida samarali foydalanish o'qituvchining bilimi, ko'nikmasi va mahoratiga bog'liq bo'ladi. Ta'lim beruvchi uchun vositalarga o'quv metodik qo'llanmalar, metodik tavsiyalar, metodik ishlanmalar, o'quv dasturlari, dars rejasi, ma'ruza matni, texnologik xarita, kalendar reja kabilar kiradi. Ta'lim oluvchi uchun vositalarga darslik, o'quv qo'llanma, jadvallar, yo'l-yo'riqli, texnologik xaritalar, topshiriq varaqalari va hokazolarni misol qilish mumkin. Dars o'tkazish uchun vositalarga plakatlar, modellar, maketlar, jihozlar, audiovizual, audiovirtual vositalar, texnik, aniq vositalar kabilar kiradi.[3.45] Ba'zi hollarda ta'lim oluvchi uchun mo'ljallangan ta'lim vositalari ta'lim beruvchi uchun ham, dars o'tkazish uchun ham qo'llanilishi mumkin. Tanlab olingan metod, shakl va vositalar bir-birini to'ldirishi kerak. Darslik materialini to'ldirishga xizmat qiladigan yana bir vosita rasmi albomlar va rasmi tarqatma materiallardir. Rasmlar o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish, o'rganilayotgan til hodisasini amalda qo'llab matnlar yaratish, tasvir, rivoya, muhokama insholar o'tkazishda muhim o'rin egallaydi. Ona tili mashg'ulotlarida rasmlardan foydalanishga muayyan talablar ham qo'yiladi ya'ni rasmning yuksak badiiyligi, o'rganilayotgan mavzu talabiga mosligi, sinf o'quvchilarining yoshi va bilim saviyasiga muvofiqligi, rasmda rassom maqsadining ifodalanganligi, nutq o'stirishga muvofiqlik darajasi kabilar inobatga olinishi lozim. Rasmlardan so'z tanlashda, so'z birikmalari va gaplar qurishda, ijodiy diktantlar yozishda, og'zaki va yozma matnlar tuzishda, insho o'tkazishda keng foydalaniladi. Ona tili darslarida o'quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodiy matn tuzish ko'nikmalarini shakllantirish ta'limning asosiy maqsadlaridandir. Shuning uchun ham, ayniqsa,

keyingi yillarda ona tili darslarida mustaqil va ijodiy ishlarni bajarishga katta e'tibor qaratilmoqda. O'quvchida ijodiy ish ko'nikmasini shakllantirish uchun esa turli vositalar, usul va manbalardan foydalanish mumkin. Ta'limning samarali vositalaridan yana biri diafilm va diapozitivlardir. Bu vositalardan til hodisalarining mohiyatini sharhlashda ham, nutqiy malakalarni takomillashtirishda ham foydalansa bo'ladi. Ayniqsa, mavzu talabga muvofiq so'z va so'z birikmalari tanlashda, gaplar tuzishda, matn yaratishda bu muhim vositalar qo'l keladi. O'qituvchi diafilm va diapozitivlardan foydalanishda quyidagilarga amal qilishi lozim:

- ✓ diafilm va diapozitivdan foydalanishning maqsadini aniq belgilash hamda uning dars maqsadiga to'la mos kelishini ta'minlash;
- ✓ darsning qaysi bosqichida qanday tartibda foydalanishni belgilab olish;
- ✓ tasvirdagi qaysi o'rinlarga o'quvchilar e'tiborini qaratishini aniqlash.

Adabiyot o'qituvchisi teleko'rsatuvlardan, namoyish etiladigan kinofilmlardan ham unumli foydalanishni unutmazligi lozim. O'rganilayotgan mavzu talabiga muvofiq matn yaratishda, sinf va uy insholari yozishda bu vositalar qo'l keladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ta'kidlab o'tilgan vositalar darslik materialini to'ldirish hamda boyitish bilan bir qatorda mashg'ulotlarning qiziqarli va zavqli o'tishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. [4.33] Ta'lim mazmunini boyitishga xizmat qiluvchi texnik vositalardan foydalanishni muntazam ravishda olib borish zarur. O'quvchilar ma'naviyatini shakllantirishda, dunyoqarashini kengaytirishda pedagogik omillarni ham ko'plab usullar yordamida tatbiq etsa bo'ladi. Ular ta'lim mazmunini yangi sifat bosqichiga ko'tarishga mustahkam didaktik asos bo'la oladi

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Suropov B. Elektron ta'lim muhitida axborot kommunikatsiya texnologiyalari fanini o'qitishning metodik ta'minotini takomillashtirish. Ped.fan.b. fal. dok. ... dis. – Toshkent, 2019. – 149b.
2. Masharipova U.A. Innovatsion ta'lim sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutq madaniyatini shakllantirish metodikasi. Ped.fan.b. fal. dok.dis. – Toshkent, 2018. – 160b.
3. Dolimov S., Ubaydullaev Q., Ahmedov Q. Adabiyot o'qitish metodikasi. T., "O'qituvchi", 1967.
4. Yo'ldoshev Q., Madaev O., Abdurazzoqov A. Adabiyot o'qitish metodikasi. T., "Universitet", 1994.

BIOLOGIYA FANINI STEAM YONDASHUVI ASOSIDA O'QITISHNING INNOVATSION METODLARI

Zulxumor Mirzayeva Shuxradovna¹

Biologiya kafedrası o'qituvchisi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Muxiddinov Bobur Utkir o'g'li²

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti talabasi

Rasulov Diyorbek Davlat-o'g'li³

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti talabasi

Ro'zimboyeva Madina Baxtiyor qizi⁴

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti talabasi

Sultonova Go'zal To'xtaboy qizi⁵

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti talabasi

Boboeva Moxiniso Zohir qizi⁶

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisda biologiya fanini STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvi asosida o'qitishning innovatsion metodlari o'rganildi. STEAM yondashuvi fanlararo integratsiya va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash orqali o'quvchilarning qiziqishi va ijodkorligini oshirishga xizmat qiladi. Loyiha asosida o'qitish, tajriba, virtual reallik texnologiyalari va san'at elementlarini o'z ichiga olgan metodlar biologiya ta'limining samaradorligini oshiradi. Tezisda o'qitishda duch kelinadigan muammolar va ularning yechimlari ham ko'rib chiqildi. Natijada, STEAM yondashuvi biologiya fanini amaliy, qiziqarli va samarali o'rgatishning muhim vositasi ekanligi tasdiqlandi.

Аннотация: В данной тезисной работе изучены инновационные методы преподавания биологии на основе STEAM-подхода (Наука, Технологии, Инженерия, Искусство, Математика). STEAM-подход способствует интеграции различных дисциплин и использованию современных технологий для повышения интереса и творческих способностей учеников. Методы, включающие проектное обучение, эксперименты, технологии виртуальной реальности и элементы искусства, повышают эффективность обучения биологии. В работе также рассмотрены проблемы и пути их решения при внедрении STEAM в образовательный процесс. В результате подтверждается,

что STEAM является важным инструментом для практического, увлекательного и эффективного обучения биологии.

Annotation: This thesis explores innovative methods for teaching biology based on the STEAM approach (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics). The STEAM approach promotes interdisciplinary integration and the use of modern technologies to enhance students' interest and creativity. Methods including project-based learning, experiments, virtual reality technologies, and art elements improve the effectiveness of biology education. The thesis also addresses challenges faced during STEAM implementation and proposes solutions. The results confirm that STEAM is a vital tool for practical, engaging, and effective biology teaching.

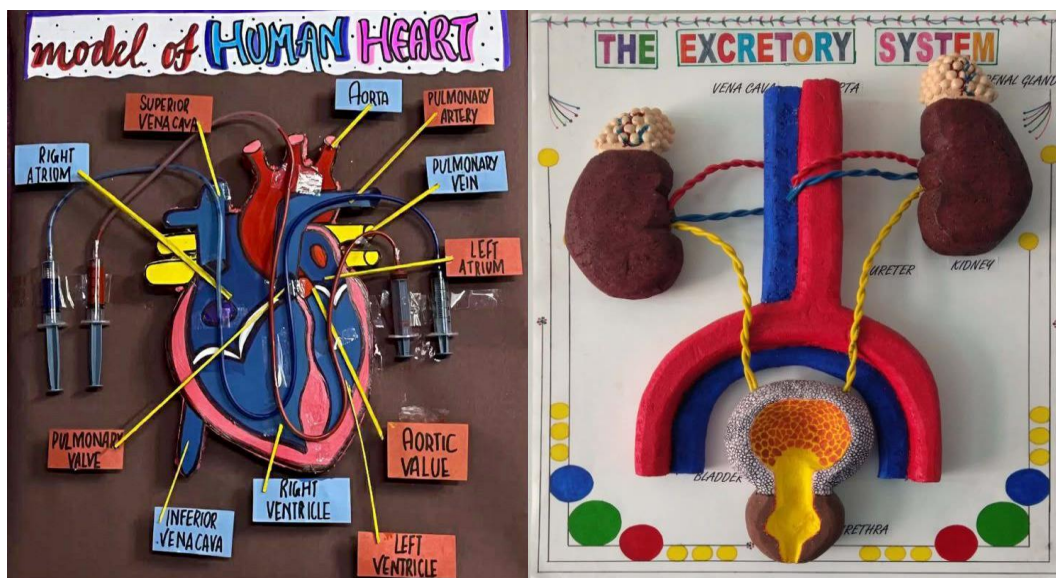
Zamonaviy ta'lim tizimi doimiy ravishda o'zgarib, rivojlanib bormoqda. Ayniqsa, tabiiy fanlarni o'qitish jarayonida yangi pedagogik yondashuvlar va innovatsiyalar muhim ahamiyat kasb etadi. Biologiya fani hayotiy fanlar qatoriga kirib, tabiiy jarayonlarni chuqur va tizimli o'rganishni taqozo etadi. An'anaviy dars usullaridan tashqari, innovatsion metodlarni qo'llash o'quvchilarning qiziqishini oshirish, ularni ilmiy izlanishlarga jalb etish va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda muhimdi. STEAM yondashuvi — bu fanlarni integratsiyalashgan holda o'rgatish tizimi bo'lib, Science (fan), Technology (texnologiya), Engineering (muhandislik), Art (san'at), Mathematics (matematika) fanlarini birlashtiradi. STEAM ta'limi o'quvchilarda nafaqat bilimlarni, balki zamonaviy jamiyatda zarur bo'lgan ijodkorlik, muammolarni hal etish, jamoaviy ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga biologiya fanini STEAM yondashuvi orqali o'qitishning samarali metodlarini aniqlash va amaliyotga tatbiq etish dolzarb ilmiy-amaliy masaladir.

Biologiya — tabiiy fan sifatida, o'quvchilarga hayot jarayonlarini tushuntirish, ekologik muammolarni anglash imkonini beradi. STEAM yondashuvi biologiyani nafaqat alohida fan sifatida emas, balki texnologiya va matematikani o'z ichiga olgan kompleks tizim sifatida o'rganishga imkon yaratadi. Misol uchun, o'simliklar fotosintezi jarayonini o'rganish paytida texnologiyadan foydalanib, yorug'lik kuchining o'sishga ta'sirini o'lchash, natijalarni grafik shaklida ifodalash mumkin. Bu esa o'quvchilarga nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash imkonini beradi.

STEAM yondashuvi biologiyani quyidagi jihatlarida boyitadi:

- Fanlararo integratsiya orqali murakkab muammolarni hal etishni o'rgatadi.
- Texnologik vositalar yordamida o'quv jarayonini qiziqarli va samarali qiladi.
- San'at elementi orqali biologik tushunchalarni vizual va ijodiy shaklda ifodalash imkonini beradi.

• Matematik metodlar yordamida biologik ma'lumotlarni tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Loyiha asosida o'qitish (Project-Based Learning)

Loyiha asosida o'qitishda o'quvchilar real hayotiy muammolarni hal qilish uchun mustaqil yoki guruhda ishlaydi. Masalan, "Sun'iy ekotizim yaratish" loyihasida o'quvchilar ekotizimning qanday ishlashini o'rganib, uni modellashtiradilar. Bu jarayonda ular biologiya, muhandislik va matematika bilimlarini birlashtiradi.

Tajriba asosidagi o'qitish (Inquiry-Based Learning)

O'quvchilar biologik jarayonlarni mustaqil ravishda kuzatish, gipotezalar tuzish va eksperimentlar o'tkazish orqali o'rganadilar. Bu metod biologiyada ilmiy izlanishning asosiy tamoyillarini shakllantiradi.

Texnologik vositalardan foydalanish

Zamonaviy texnologiyalar (VR/AR, simulyatsiyalar, interaktiv dasturlar) murakkab biologik jarayonlarni ko'rgazmali va tushunarli qiladi. Masalan, VR orqali inson tanasining ichki organlarini 3D ko'rinishda o'rganish mumkin.

San'at va ijodkorlik elementlari

Biologik tuzilmalarni chizish, modellashtirish yoki biomimikriya asosida san'at ob'ektlarini yaratish o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi va fanlarga bo'lgan qiziqishni oshiradi.

Motivatsiya va qiziqish ortadi: O'quvchilar o'zlarining ijodiy faoliyatlari va amaliy mashg'ulotlar orqali fanlarga nisbatan qiziqish uyg'otadilar.

• **Muammolarni hal etish ko'nikmalari rivojlantiriladi:** Fanlararo yondashuv orqali murakkab va real muammolarni hal qilishni o'rganadilar.

• **Ijodiy va tanqidiy fikrlash shakllanadi:** Turli metodlar yordamida fikrlash qobiliyatlari mustahkamlanadi.

• **Jamoaviy ishlash:** Guruhdagi loyihalar orqali jamoaviy ish va kommunikatsiya ko'nikmalari rivojlanadi.

• **Kelajakdagi kasbiy yo'nalishlarga tayyorgarlik:** Zamonaviy texnologiyalarni o'rganish va qo'llash kelajakdagi fan va texnika sohalarida muvaffaqiyat kalitidir.

Texnologik jihozlar yetishmasligi: Ko'pgina maktablarda zamonaviy texnologiyalar yetarli emas. Bunday holatda o'qituvchilar mavjud resurslardan samarali foydalanishlari, bepul onlayn vositalarni qo'llashlari zarur.

• **O'qituvchilarning tayyorgarligi:** STEAM metodlarini o'zlashtirish uchun o'qituvchilarni muntazam malaka oshirish kurslari va seminarlar bilan ta'minlash muhim.

• **Kurikulum va darsliklar yetishmasligi:** STEAMga moslangan darsliklar va metodik qo'llanmalar ishlab chiqilishi lozim.

• **O'quvchilarning bilim darajasidagi farq:** Differensial yondashuv qo'llanib, har bir o'quvchiga moslashtirilgan topshiriqlar berilishi kerak.

Xulosa

STEAM yondashuvi biologiya fanini o'qitishda innovatsion metodlarning samarali va zamonaviy vositasidir. U o'quvchilarning faolligini oshiradi, bilimlarni amaliyot bilan mustahkamlaydi va ularni kelajakda talab qilinadigan ko'nikmalar bilan ta'minlaydi. Shuning uchun ta'lim muassasalari STEAM tamoyillarini faol tatbiq etib, o'qituvchilarni muntazam tayyorlashlari, zamonaviy texnologiyalarni joriy etishlari zarur. Bu orqali biologiya faniga bo'lgan qiziqish va bilim darajasi oshib, mamlakatimiz ta'lim sifati yangi bosqichga ko'tariladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Beisman, R. (2021). *Integrating STEAM into Biology Education*. Journal of Science Teaching, 45(3), 123-137.
2. Johnson, L., & Smith, R. (2020). *Project-Based Learning in Science Education*. Education Innovations, 12(2), 89-105.
3. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi. (2023). *Biologiya fani uchun STEAM asosidagi darsliklar*. Toshkent.
4. Patel, M. (2019). *Using VR in Biology Classes: New Horizons*. International Journal of Educational Technology, 7(1), 50-64.

BIOLOGIYA DARSLARIDA O'QUVCHILARNING MUSTAQIL FIKRLASHINI SHAKLLANTIRISH METODLARI

Mirzayeva Zulxumor Shuxradovna¹

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti o'qituvchisi

Boboxonova Durdona Toyir qizi²

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti talabasi

Amirova Marjona O'rozali qizi³

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti talabasi

Xasanova Mahliyo Sherzod qizi⁴

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti talabasi

Imomaliyev Biloljon Alijon o'g'li⁵

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti talabasi

Hakimov Otabek Mehmonali o'g'li⁶

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada biologiya fanini o'qitishda o'quvchilarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish masalalari yoritilgan. Muammoli ta'lim, tajriba, loyiha, interaktiv hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan metodlarning samaradorligi tahlil qilingan. Dars jarayonida o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash, tahliliy fikrlash va mustaqil xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga doir tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: biologiya, mustaqil fikrlash, muammoli ta'lim, interaktiv metod, loyiha, refleksiya, axborot texnologiyalari.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы формирования и развития самостоятельного мышления учащихся при преподавании биологии. Проанализирована эффективность проблемного обучения, экспериментальных, проектных, интерактивных методов и использования информационно-коммуникационных технологий. Даны рекомендации по активизации участия учащихся в учебном процессе и развитию аналитического мышления.

Ключевые слова: биология, самостоятельное мышление, проблемное обучение, интерактивные методы, проект, рефлексия, информационные технологии.

Annotation: This article examines the formation and development of students' independent thinking skills in biology education. The effectiveness of problem-based learning, experimental, project-based, and interactive methods, as well as the use of

information and communication technologies, is analyzed. The paper provides recommendations for enhancing students' active participation in lessons and fostering analytical and critical thinking skills.

Keywords: biology, independent thinking, problem-based learning, interactive methods, project, reflection, information technologies.

Bugungi globallashuv davrida ta'lim jarayonining asosiy maqsadi – shaxsning ijodiy va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishdir. Ayniqsa, tabiiy fanlar, jumladan biologiya fani, o'quvchilarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Biologiya nafaqat nazariy bilim beradi, balki o'quvchini kuzatish, tahlil qilish, umumlashtirish va xulosa chiqarishga o'rgatadi. Shu bois biologiya darslarida o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish o'qituvchi oldidagi eng muhim vazifalardan biridir.

Mustaqil fikrlash – bu shaxsning mavjud bilim, tajriba va kuzatuvlarga asoslanib, yangi g'oya va xulosalarni mustaqil ishlab chiqish qobiliyatidir. O'quvchining mustaqil fikrlash darajasi uning bilimni egallash, uni amalda qo'llash va yangilik yaratish salohiyatiga bevosita bog'liq.

2. Biologiya darslarida mustaqil fikrlashni shakllantirishning asosiy metodlari

a) Muammoli o'qitish metodi

Bu metodda o'qituvchi o'quvchi oldiga muayyan muammo yoki savol qo'yadi va uni hal etish uchun mustaqil fikrlashga undaydi.

Misol: "Nima uchun yurak mushak to'qimalari doimiy ravishda ishlaydi, lekin charchamaydi?" kabi savollar o'quvchining tahliliy fikrlashini faollashtiradi.

Muammoli ta'lim o'quvchini tayyor javobni qabul qilishdan ko'ra, o'zi izlanishga, farazlarni ilgari surishga va ularni tajriba orqali tekshirishga o'rgatadi.

b) Tajriba va kuzatish metodlari

Biologiyada kuzatish va tajriba o'tkazish o'quvchilarni ilmiy fikrlashga olib keladi. O'quvchi tajriba natijasini tahlil qilib, sabab-oqibat bog'liqliklarini aniqlaydi.

Masalan: urug'ning unib chiqishiga ta'sir etuvchi omillarni o'rganish tajribasi orqali o'quvchi mustaqil xulosa chiqarishni o'rganadi.

c) Klaster, “Aqliy hujum” va “Insert” metodlari

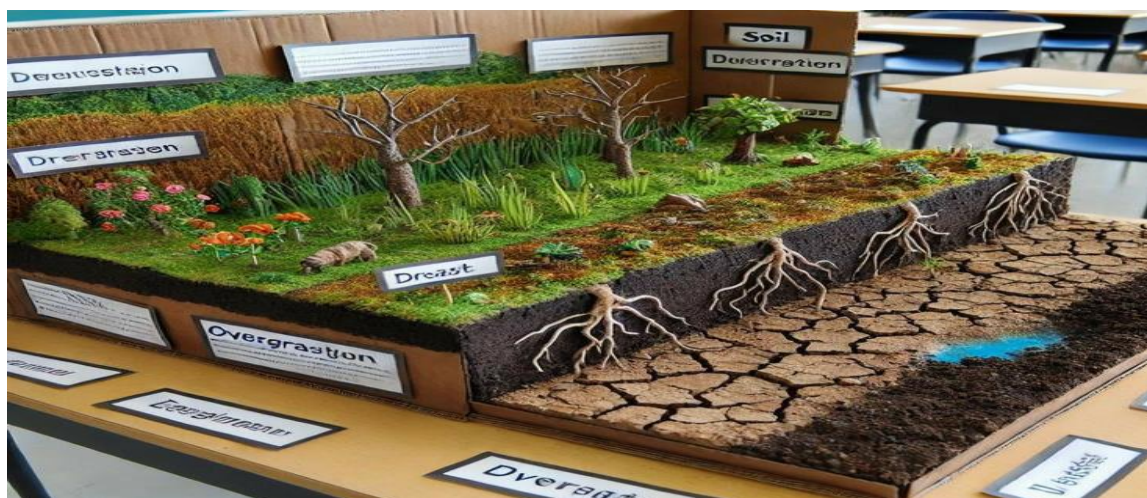
Bu metodlar o'quvchilarni ijodiy fikrlashga, mavzuni tarmoqlab tushunishga yordam beradi.

Klaster metodi orqali asosiy tushuncha atrofida g'oyalar tizimlashtiriladi.

Aqliy hujumda o‘quvchilar erkin fikr bildiradilar, eng to‘g‘ri javob birgalikda aniqlanadi.

Insert metodi esa o‘qilgan matnni tahlil qilish, o‘z fikrini belgilash, yangilikni ajratish orqali mustaqil o‘rganishga undaydi.

d) Loyiha (project-based learning) metodi

Bu metod o'quvchilarda izlanish, tahlil, rejalashtirish va taqdimot qilish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Masalan, "Mahalliy ekotizimdagi oziq zanjiri" yoki "Atrof-muhitni muhofaza qilishda o'simliklarning roli" kabi loyihalar o'quvchini mustaqil ishlashga rag'batlantiradi.

e) Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish

Virtual laboratoriyalar, biologik simulyatorlar, onlayn testlar, raqamli mikroskopiya vositalari o'quvchilarga mustaqil bilim olish imkonini beradi. Bu ularning tahliliy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

f) Refleksiya va tahlil

Dars yakunida o'quvchilarga "Nimani o'rgandim?", "Qanday xulosa chiqardim?", "Nimalar menga qiyin bo'ldi?" kabi savollar berish ularning o'z fikrini tahlil qilish madaniyatini shakllantiradi.

Biologiya darslarida o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish — zamonaviy ta'limning eng muhim yo'nalishlaridan biridir. O'qituvchi darsni shunday tashkil etishi kerakki, o'quvchi passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi, tadqiqotchi bo'lsin. Muammoli ta'lim, tajriba, loyiha, interaktiv metodlar va axborot texnologiyalarining uyg'un qo'llanilishi o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tahliliy yondashuv va ijodiy izlanish qobiliyatlarini shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch". – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. Abdullayeva M., Yo'ldosheva G. Pedagogik texnologiyalar asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
3. Nishonova Z. Biologiya ta'limida innovatsion metodlar. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
4. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, 2020-yil 23-sentabr.

4-SHO'BA: TURKIY XALQLAR ADABIYOTI: TADQIQ, TAHLIL VA TALQIN MUAMMOLARI

NOSIR FOZILOV – IKKI XALQNING DONISHMAND ADIBI

Oyto'ti REJAMETOVA

Qozog'iston Yozuvchilar uyushmasi a'zosi

Annotatsiya. Ushbi maqolada o'zbek va qozoq xalqining sevimli yozuvchisi, mohir tarjimon Nosir Fozilov hayot yo'liga bir nazar solinadi. Sharaflı umrining yetmish yilini badiiy ijod va tarjimaga bag'ishlagan adibning badiiy ijodga munosabati va talabi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: o'zbek adabiyoti, qozoq adabiyoti, tarjima, G'urbatiy

Аннотация. В статье рассматривается жизнь любимого писателя узбекского и казахского народов, талантливого переводчика Насира Фозилова. Писатель, посвятивший семьдесят лет своей славной жизни литературному творчеству и переводам, анализирует своё отношение к литературному творчеству и его требования к нему.

Ключевые слова: узбекская литература, казахская литература, перевод, Гурбатий.

Abstract. This article examines the life of Nasir Fozilov, a beloved writer of the Uzbek and Kazakh peoples and a talented translator. The writer, who dedicated seventy years of his illustrious life to literary work and translation, analyzes his attitude toward literary creativity and its demands.

Keywords: Uzbek literature, Kazakh literature, translation, Gurbatiy.

Aslida, inson zotini sevmok va qadrlamoq joiz. Bu balandparvoz so'z yoki yangilik emas, juda qadimdan qolgan insonparvarlik ruhidagi ibratli fikrdir. Odamni bilishda ham, odamni tanishda ham hikmatlar bisyor. Zotan, "Ulug'lik aql va donishlik bilan a'lodir" deyiladi "Qobusnoma"da.

Ma'lumki, adabiyotimizning g'oyaviy xazinasini boyitadigan omillardan biri-tarix va vaqtdir. Badiiy ijod bilan shug'ullanadigan shaxs tarixni, tamaddunni chuqur bilgani bois, dunyoning sobit haqiqatlarini mustaqil anglab, keskin hayotiy muammolarni o'z bitiglarida yorqin yoritishi shubhasizdir. Haqiqiy ijodkorning yuragi - sehrli, hikmatlarga boy olam. "Haqiqatda inson - ulug' olam. Unga qaraganda bu

olam kichik olamdır", - degan edi Ahmad Donish. Chin ijodkorning yurak olami shunchalik keng, ruhiy g'aroyibotlarga boyki, unda ko'p narsa doimo yashirinib yotadi.

Odamning taqdiri, istiqboli u yashayotgan davrda, jamiyatda hal bo'lganidek, jamiyatning ijtimoiy, ahloqiy, fikriy sog'lomligi ham odamning butunligi, komilligiga daxldordir. Bas, biz komil inson haqida, ma'naviy boylik silsilasiga beaded hissa qo'shgan zotlar haqida gap ochgan ekanmiz, chin odamiylik xislati yuksak ijodkor, yurtdoshimiz Nosir Fozilovning yorqin xotirasini yodga olmoqni, vorislarga qoldirgan ma'naviy mulkni yana bir bor eslab o'tmaklikni maqsad qildik

Nosir Fozilov 1929-yil Turkiston shahrining biqinidagi Koriz qishlog'ida Fozil Yo'ldosh xonadonida dunyoga keldi. Otasi garchi o'qimagan bo'lsa-da, ijodkorning aytishicha "uqqan odamlardan" edi. Ko'p yillar kolxozda ferma mudiri, paxtachilik brigadasining boshlig'i lavozimlarida ishlagan. Onasi Jahonbibi Abdulla qizi bir umr dehqonchilik, uy yumushlari bilan shug'ullangan.

Mo'jazzina qishloq Oyilmada 4 - sinfgacha o'qiydi, so'ng otasi uni shaharga o'zbek maktabiga o'qishga beradi. Bu maktab Xo'ja Ahmad Yassaviy maqbarasi yaqinida joylashga ziyoli boy Saidnosir Mirjalilovning uyida ochilgan edi. "Men ko'proq Yo'ldosh bobom va Mastura buvim tarbiyasida bo'lganman, - deya mehr bilan hikoya qiladi yozuvchi o'z xotiralarida. -Tursun Muhammad A'lam ismli katta bobom ancha ilmi, iqtidorli kishi bo'lgan ekan. Toshkentda G'urbatiy taxallusi bilan 4 ta kitobi chop etilgan va toshkentlik shoirlar Kamiy, Xislat domla, Sidqiy Xondayliqiylar bilan do'st tutinib, bordi - keldi qilgan ekanlar. Buxoro, Samarqand, Toshkentda o'tadigan bedilxonlik, navoiyxonliklarda qatnashgan, o'zi ham "G'urbatiy" taxallusi bilan she'rlar, maqolalar yozgan, o'sha zamonning bid'at-xurofotlariga qarshi chiqishlar qilgan ekanlar. Lekin universitetda o'qib yurganimda bobom haqida lomlim demaganman, mullaning avlodi ekan deb zug'umga uchrashdan qo'rqqanman. Keyinchalik izlab yurib, bobomning qo'lyozma to'plamini topishga muvaffaq bo'ldim. Yaxshigina g'azallari, Navoiy g'azallariga bog'lagan muxammaslari bor ekan. Folbinlarga qarshi Qur'oni karim, hadisi sharifdan dalil keltirib yozgan ma'rifiy maqolalari bugun ham ahamiyatini yo'qotmagan ekanki, ayrimlarini "Hidoyat" jurnalida qayta bostirishga muayassar bo'ldik. Adabiyotga havasim, qiziqishim shu bobomdan o'tgan bo'lsa kerak".[3]

Nosir Fozilov 1949-yil o'rta maktabni tugatib, 1949 – 1954 yillarda O'rta Osiyo davlat dorulfununining (hozirgi O'zbekiston Milliy universitetining) filologiya fakultetiga tahsil oladi. Oliygo'zni tugatgach, dastlab Saida Zunnunovanning taklifi bilan "Gulxan" jurnalida, so'ngra "Yosh gvardiya" va "G'afur G'ulom" nashriyotlarida, "Sharq yulduzi" jurnalida ishlaydi. Ustozi va ma'naviy otasi Mirtemir

sababli o'zbek adabiyotining o'sha davrdagi darg'alari bilan tanishadi. G'afur G'ulom, Maqsud Shayxzoda, Oybeklardan "haqqini ado etib bo'lmas ko'p yaxshiliklar" ko'radi, yaxshi odamlarning tarbiyalaridan bahramand bo'ladi. Keyinchalik o'zi ham O'ktam Usmonov, Sa'dulla Siyoyev, Yo'ldosh Sulaymon, Shukur Xolmirzayev kabi ijodkorlarga yo'l-yo'riq ko'rsatdi. Ularning yutug'ini o'z yutug'iday qabul qildi. Yangi o'zbek adabiyotining Qo'chqor Norqobil, Muhammad Ismoil, Mirpo'lat Mirzo, Tohir Qahhor, Chorsha'm Ro'ziyev, Vafo Fayzulloh, Amir Xudoyberdi kabi iste'dodli qalamkashlariga nosirlik hamda noshirlikning tengsiz saboqlarini berdi.

Birinci kitobi 1959-yil "Irmoqcha" nomi bilan dunyo yuzini ko'rdi. Shundan so'ng kitoblari beto'xtov chop etila boshlaydi. "Oqim" 1962 – yilda, "Robinzonlar" 1964 – yilda, "Qush qanoti bilan" 1965 – yilda, "Qorxat" 1968 – yilda, "Ko'klam qissalari" 1970-yilda, "Saraton" 1975-yilda, "Kichkina demang bizni" 1977-yilda, "Diydor" 1979 – yilda, "Bolaligim – poshsholigim" 1989 - yilda, "Shum bolaning nabiralari" 1995-yilda, "Toshkentning nosi" 1996 – yilda va ikki jildli "Tanlangan asarlar" to'plami e'lon qilindi. "Shum bolaning nabiralari" asari O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasining G'afur G'ulom nomidagi mukofoti bilan taqdirlangan bo'lsa, "Ustozlar davrasida" asari esa Hamza nomidagi Respublika Davlat mukofotiga sazovor bo'ldi. 2011-yili esa «Topdim-u yo'qotmadim» kitobi uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat mukofoti bilan taqdirlandi.

"Adabiyotlar xalqlarni bir-biriga yaqinlashtiradi, qon-qarindoshligini esga soladi. Go'zal asarlari bilan haqiqatni anglatadi, tarbiyalaydi. Hamisha ham adabiyotda hamma uchun kerakli mavzudagi asar paydo bo'lavermaydi. O'sha zarur asar boshqa xalq adabiyotida ko'ngildagidek yozilgan bo'lsa, nega uni tarjima qilmaslik kerak. Axir u ikkinchi bir xalq ma'naviyatini boyitadi-ku!"- degan edi suhbatlardan birida Nosir Fozilov. Xalqlarning bir-birlarining ruhiyatidan xabardor bo'lishi adabiyot orqali qulay kechishini erta anglagan tarjimon qozoq adabiyoti darg'alari Abay, Muxtor Avezov, Sobit Muqonov, G'abit Musrepov, Abdulla Tojiboyev, Abdujamil Nurpeisov, Sherxon Murtazayev, Taxavi Axtanov, Qoltoy Muxammadjonov, Qalovbek Tursunqulov, Xoldorbek Naymanboyev, Sayn Murodbekovlarning asarlarini o'zbek tiliga tarjima qildi. Talabalik vaqtidayoq Sobit Muqonovdan rozilik xatini olib, uning "Hayot maktabi" romanining bolalarbop nusxasini sobiq Ittifoqda birinchi bo'lib tarjima qilgan edi. Nosir Fozilovning tarjimon sifatida faolligi Qozog'iston Yozuvchilar uyushmasining Beyimbet Maylin nomidagi mukofotiga, shuningdek, Qozog'iston Prezidenti ta'sis etgan "Tinchlik va ma'naviy hamjihatlik" Xalqaro mukofotiga sazovor ko'rildi. Nosir Fozilov, qozoq adabiyotidan tashqari, rus, turkman,

qirg'iz va qoraqalpoq adabiyotining go'zal namunalarni ham asliyatdan o'zbek tiliga tarjima qilgan.

Nosir Fozilov nasr yo'lida rang-barang nodir ichak uzdi hikoyalarni, o'z uslubiga ega hajviy bitiglarni yozib qoldirgan. Shogirdlarining e'tirofiga ko'ra, har so'zning yuksak va ta'sirchan bo'lishiga o'ta e'tibor qilar, har jumla ustida astoydil ishlar, shogirdlariga ham talabchan bo'lgan. Yana bu ijodkorning alohida xususiyatlaridan biri - qay turdagi hikoyani qalamga olmasin, qahramonlarning hatti-harakatlarini, voqea rivojini jonli, ishonchli tasvirlashga erishardi. Nosir Fozilovning "Tashvish", "Saraton", "Qush qanoti bilan", "Qorxat", "Oqim" qissalari, bolalarga va kattalarga bag'ishlangan o'nlab iligi to'q hikoyalari, "Ustozlar davrasida", "Munavvar lahzalar", "Eslasang ko'ngling yorishur", "Noshir va Nosir so'zi" esselaridan iborat qirqqa yaqin, qozoq, qirg'iz, qoraqalpoq, rus va boshqa tillardan o'girilgan oltmishga yaqin, jami yuzga yaqin kitobi milliy adabiyotimizning xazinasidan o'rin oldi. Tarjimon sifatida Abayning "Qirq besh nasihat"idan tortib sevimli shogirdi O'rozboy Abdurahmonovning "Changalzor payg'ambari" gacha bo'lgan oltmish asarni o'zbek tiliga mahorat bilan o'girdi. O'z asarlari jahonning o'ttizdan ortiq tillariga tarjima qilindi.[2]

"Yozuvchini qushga o'xshataman. Qush bug'doyi o'rib olingan joy – ang'izga boradi, boshqoq terib, donini bolasiga olib keladi, o'zi ham yeydi, shuning evaziga yashaydi. Yozuvchi ham o'sha qushlarday joyma-joy kezib, xalqni kuzatishi, odamlar og'zidagi tesha tegmagan so'zlarni, gaplarni, iboralarni topishi, sayqallashi va yozilajak asarlarida ishlatib, ularni yana egasiga qaytarib berishi kerak", - deb yozgan edi adib [1]. Shubhasiz, yetmish yil qo'lga qalam tutib o'zbek va qozoq eli ichida yurgan ikki xalqning ulug' donishmand yozuvchisi Nosir Fozilov o'zbek tilining, nafis adabiyotning tom ma'nodagi qo'riqchisi sifatida tarixda qoldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jabborov F. Men sizga aytsam (Atoqli yozuvchi Nosir Fozilov bilan gurung) www.kh-davron.uz
2. Qo'chqorov Y. Alvigo, o'zbekimning qozog'i, qirg'izi, qoraqalpog'i. www.kh-davron.uz
3. Vafo Fayzulloh. Yaxshilik ajrsiz qolmaydi (Nosir Fozilov bilan gurung). - "Hidoyat" jurnali, 4-son 2009-yil.

“FARHOD VA SHIRIN” DOSTONINING BADIY TALQINLARI**Nafisa Raxmanova**

ChDPU O'zbek adabiyotshunosligi kafedrası

katta o'qituvchisi, n.raxmanova@cspu.uz

Annotatsiya. Ushbu maqolada Sharq og'zaki va yozma adabiyotida juda mashhur bo'lgan Farhod va Shirin sevgisiga bag'ishlangan Orif Ardabiliy, Alisher Navoiy, Lam'iy Mahmud Chalabiy, Abdurahim Nizoriy dostonlari, Mahzunning nasriy qissasi va mashhur baxshi Fozil Yo'ldosh o'g'lidani yozib olingan kitobiy doston haqida fikr yuritiladi. Xamsachilikda Alisher Navoiy boshlab bergan versiyaning turkiy adabiyotdagi talqinlari tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: Navoiy, Orif Ardabiliy, Lam'iy Mahmud Chalabiy, Nizoriy, Mahzun, Fozil Yo'ldosh o'g'li, “Farhod va Shirin”.

Аннотация. В статье рассматриваются поэмы Арифа Ардабили, Алишера Навои, Ламия Махмуда Челеби, Абдурахима Низари, прозаическая повесть Махзуна, книжный эпос известного бakhshi Фазиля Юлдаш оглу, посвящённый любви Фархода и Ширин, которые пользуются большой популярностью в устной и письменной литературе Востока. Анализируются интерпретации варианта «Фархад и Ширин», основанного Алишером Навои в тюркской литературы.

Ключевые слова: Навои, Ариф Ардабили, Ламий Махмуд Челеби, Низари, Махзун, Фазиль Юлдаш оглу, «Фархад и Ширин».

Abstract. This article examines poems by Arif Ardabili, Alisher Navoi, Lamia Mahmud Çelebi, and Abdurakhim Nizari; the prose novella by Makhzun; and the literary epic poem by the renowned bakhshi Fazil Yuldash oglu, dedicated to the love story of Farhad and Shirin, which are widely popular in the oral and written literature of the East. Interpretations of Alisher Navoi's version of "Farhad and Shirin" in Turkic literature are analyzed.

Keywords: Navoi, Arif Ardabili, Lamia Mahmud Çelebi, Nizari, Makhzun, Fazil Yuldash oglu, "Farhad and Shirin".

Shubhasiz, Alisher Navoiyning “Farhod va Shirin” dostoni Xusrav-Shirin-Farhod sevgisiga bag'ishlangan fors va turkiy tilda yaratilgan yuzga yaqin masnaviylar ichida kompozitsion qurilishi, g'oyasi va maqsadiga ko'ra betakror asardir. Hech kimning yo'ldan yurmaslikka ahd qilgan Alisher Navoiy majoziy ishq qissasini ilohiy ishq qissasiga aylantirib, salaflari Nizomiy, Dehlaviy va Orif Ardabiliy asarlaridan

keskin farq qiluvchi go'zal bir masnaviyni yaratdi. Voqealar va qahramonlarning rolini o'zgartirib, sujetni folklor va diniy motivlar bilan boyitib, oldiga qo'ygan maqsadni muvaffaqiyatli amalga oshirdi.

Ilk bor Sharq adabiyotida Farhodni bosh qahramon qilib olgan va fors tilida ikki qismli "Farhodnoma" dostonini yaratgan shoir XIV asrda yashab ijod qilgan Orif Ardabiliy hisoblanadi. Alisher Navoiy "Farhod va Shirin" dostonining muqaddimasida "Xusrav va Shirin" mavzusida qalam tebratgan ijodkorlardan Nizomiy, Dehlaviy, Ashraf Marog'iy larni va "yaxshi ma'lum bo'lmagan roqim"ni ham eslab o'tgan:

Yana bo'lgan ekan bu noma'lum marqum,

Vale roqim emastur yaxshi ma'lum. [1,49]

Nushaba Arasli ushbu noma'lum ijodkor aynan Orif Ardabiliy ekanini, ikki dostonni qiyosiy o'rganib, "Orif Ardabiliy va uning "Farhodnoma" poemasi" nomzodlik ishida asoslab bergan [4]. Har ikkala dostonida Chin shahzodasi Farhodning bosh qahramon qilib olinishi, voqealarning bevosita Farhod atrofida sodir bo'lishi, Xusravning ikkinchi darajali qahramon sifatida tasvirlanishi, Farhod uchun qasrlarning qurilishi, qurilishga eng mashhur ustalarning jalb etilishi, shahzodaning toshyo'narlik kasbini o'rganishi, Shopur bilan do'stlashishi va Arman yurtiga kelishi, Mehinbonu va uning qizi Shirin bilan tanishishi, vazir Buzurg Ummidning Xusravga maqsadga yetish uchun Farhodni o'ldirmaslik kerakligi, u boshqa odamning qo'lidan o'lim topishi kerakligini uqtirishi va Farhodning bir kampirning makkorligi sababli halok bo'lishi; Bahrom, Gulistonning otasi – mashhur toshyo'nar usta bilan Qoran obrazlarining o'xshash jihatlari – barchasi Navoiyning "Farhodnoma" sujeti bilan tanish bo'lganini isbotlaydi, deb ta'kidlaydi olim [10,250]. Olimaning xulosasiga ko'ra Alisher Navoiy "tarhi toza doston"ni aynan Orif Ardabiliydan ta'sirlanib yozgan. Lekin izlanishlarimiz shuni ko'rsatdiki, o'rta asrlar adabiyoti an'anasiga sodiq qolgan shoir fors shoiri Solman Sovajiydan ko'proq ta'sirlangan va uning "Jamshid va Xurshid" dostoniga tatabbu' qilib o'z "Farhodnoma"sini turkiy tilda yaratgan.

Ma'lumki, Alisher Navoiyning "Xamsa"si yaratilgach, shu qadar mashhur bo'ladiki, undagi dostonlarga tatabbu' bog'lash musobaqasi boshlanib ketadi. Forsiy zabon shoirlardan Xoja Shamsiddin Osafiy (1449-1517), Badriddin Hiloliy(v.1529-y.) lar Navoiyning bittadan dostoniga tatabbu' bog'lagan bo'lsalar, Abdurahmon Jomiyning jiyan Abdulloh Hotifiy (1453-1520) esa Navoiyga ergashib "Xamsa" yaratadi. Turkiy tilda yangi yo'nalishda "Farhodnoma"larni yaratish an'anasining hali Navoiy tirikligidayoq boshlanganligi va XX asrgacha davom etgani

“Xamsa”chilikda Xusrav-Shirin- Farhod qissasining majoziy va ilohiy ishq bilan bog‘liq ikkinchi versiyasi aynan turkiy adabiyotda yaratilganini ko‘rsatadi. Ushbu maqolada turk shoiri Lam‘iy Chalabiy, uyg‘ur shoiri Abdurahim Nizoriyning Navoiyning “Farhod va Shirin” dostonidan ilhomlanib yaratgan tatabbu’ dostonlari, o‘zbek shoiri Mahzunning nasriy qissasi va Fozil Yo‘ldosh o‘g‘li kuylagan kitobiy doston haqida fikr yuritamiz.

Usmoniylar davlatida Navoiy dostonlariga birinchilardan bo‘lib tatabbu’ bog‘lagan shoir Lam‘iy Chalabiy bo‘ldi. 1512 - yilda Lam‘iy Chalabiy, buyuk ustozidan ilhomlanib, bosh qahramoni komil inson bo‘lgan turk adabiyotida birinchi "Ferhad u Shirin" ("Ferhad-name") masnaviysini yozdi. Uning tatabbu’si jamoatchilik tarafidan ijobiy kutib olindi va masnaviy eng ko‘p o‘qiladigan asarlardan biriga aylandi. Hatto, Lam‘iy asari asosida xalq dostonlari, ertaklar-u sahna asarlari yaratildi. Farhod turk xalqining sevimli qahramoniga aylandi.

Uning “Farhod-u Shirin” asari turk olimlari Hasan Ali Esir, Abdulqodir Erkal, Go‘nul Ayan, Agah Sirri Levend, Hasan Ali Esir, Hamit Bilen Burmaog‘lu tomonidan o‘rganilgan va shoirning mahoratiga yuqori baho berilgan [7,30].

Lam‘iy Navoiyning asaridagi voqealar ketma-ketligini saqlagan holda, uslubni o‘zgartirib, hikoyani yangi shaklda so‘zlab berdi. Navoiyning asari Farhodning tug‘ilishidan vafotigacha bo‘lgan voqealarga bag‘ishlangani uchun uni “Farhodnoma”deb ham atadi. Har ikkala asarning muqoyasasi Lam‘iy dostonining Navoiy dostonining aynan tarjimasi emasligini ko‘rsatadi. Mazmunni yangi ma‘lumotlar bilan to‘ldirish, ba’zi hodisalarning o‘rnini o‘zgartirib, yetarsiz deb hisoblagan holatlar tasvirini to‘ldirish, ortiqcha deb bilganlarini qisqartirib bayon qilish holatlari kuzatiladi. Masnaviy orasiga lirik parchalarning kiritilishi uning Navoiy asaridan faqat mazmun jihatidan emas, shakl jihatidan orginallik kasb etuvchi asar yaratganini ko‘rsatadi [7,47]

Lam‘iy Chalabiyning sujetga kiritgan yangiliklari quyidagilardan iborat:

1. Mehinbonu Farhod sharafiga uyushtirgan ziyofatda majlisni parda ortidan kuzatib o‘tirgan Shirin, Farhod o‘qigan g‘azalni eshitib, ortiq sabri yetmay ichkariga kiradi. Farhodga qo‘lidagi mayni tutib, uning ishq uchun ichishini so‘raydi. Farhod qo‘lida may tutgancha bir tarji’bandni o‘qiydi. Navoiyda esa Shirin Mehinbonu chaqirganidan keyingina ziyofatga qo‘shiladi. Tarji’band o‘qish lavhasi berilmagan.

2. Xusrav Farhodni osishga buyuradi va uni dor tikilgan qatlgohga jo‘natgach, vijdon azobida qoladi. Muvaffaqiyatsizlikka uchrashdan qo‘rqib, vazirining tavsiyasiga quloq tutib, Farhodni ostirishdan voz kechadi, uni qal’adagi zindonga

tashlattiadi. Navoiyda Xusrav vijdon azobida qolgani uchun emas, xalqning g'azabidan qo'rqib, buyrug'ini bekor qiladi.

3. Pulga sotilgan makkora kampir Mehinbonuning Xusrav bilan yarashganini, Xusravning qal'aga kirganini va Shirinning Xusravga oshiq bo'lganini so'zlab beradi. Navoiyda esa Shirinning o'zini o'ldirgani haqidagi xabarni yetkazadi.

4. Farhodni qutqarish uchun Chindan armanzaminga kelgan Bahromning asli kim ekanligi aniq aytilmagan, faqat Mulkoroning vafot etgani, o'rniga Bahrom o'tirgani aytiladi. Navoiyda Bahrom vazirning o'g'li, mohir sarkarda va Farhodning ko'kaldoshi hisoblanadi. Xoqon vafot etgach, taxtga Bahrom emas, Chin xoqonining ukasi o'tiradi.

5. Bahrom arman yurtiga kelishi bilan Shopurni Sheruyaning oldiga yuborib, Xusravning arman xalqiga yetkazgan zararni to'lashni talab qiladi. Navoiyda Bahrom Sheruyani yoniga chaqirtiradi. Sheruya otasi tarafidan yetkazilgan zararlarning barchasini to'lab, Madoyinga qaytib ketadi.

6. Bahrom Shopurni armanzaminga hokim qilib tayinlaydi. Navoiyda Bahrom Mehinbonu oilasidan munosibini tanlab taxtga o'tqizadi.

7. Asarning oxirida Bahrom dunyo ne'matlaridan voz kechib, Rohib Sham'unga murid tushadi. Unga tushini so'zlab beradi. Rohib Sham'un Qur'ondan oyatlar keltirib, tushni uzundan-uzoq izohlab beradi. Rohib Shem'un insonning, hattoki butun borliqning bir ro'yo ekanligini, bugun bor bo'lgan narsaning ertaga yo'q bo'lishi, yagona haqiqat faqat Olloh ekanini Farhodning taqdiri bilan bog'lab tushuntirishga harakat qiladi. Lam'iyning asari tush ta'biri bilan o'z nihoyasiga yetadi. Navoiyda Bahrom Farhodning qabri tepasiga keladi. Shopur bilan birga maqbarada mujovirlik qiladi.

8. Farhod tarafidan o'qilgan 10 ta g'azal Navoiyda yo'q [6, 14-15].

Ko'rinib turganidek, mavzu yuzasidan olib qarasak, ikki masnaviy o'rtasida kuchli farq yo'q. Lam'iy o'z uslubidan kelib chiqib makon va inson tasvirlarini jonliroq tasvirlashga harakat qilgan. Voqealardan ko'ra qahramonlarning o'ziga xosligiga diqqatini qaratgan. Bahromning saltanatdan voz kechib, Shem'unga murid tushishi Lam'iyning bu asarni yozishdan qanday maqsadni ko'zlaganiga ishoradir

Lam'iy tarjima qilish jarayonida fors adabiyotidan o'zlashgan doston ichida turli she'riy janrlardan namuna keltirish an'anasiga sodiq qoladi. O'quvchini monotonlikdan qutqarish uchun ba'zan nazm shakli bilan vaznini ham o'zgartiradi: masnaviyga qasida, g'azal va tarji'band kabi nazmiy shakllarni kiritadi.

XIX asrda yashab ijod qilgan uyg'ur shoiri Abdurahim Nizoriyning "Farhod va Shirin" dostonida Navoiy dostoni mazmuniga yangiliklar kiritish bilan birga, uning qahramonlari kim va qayerdan ekanligiga ko'proq urg'u berilgan. Uyg'ur diyori

manzarasi, uyg'ur xalqining hayoti, urf-odati va madaniyati aks ettirilgan. Dostonni o'rgangan Dilbar Ro'ziyevaning ta'kidlashicha, shoir asar sujetiga yangi epizodlarni kiritdi, ba'zi voqealarni tushirib qoldirdi. Masalan:

1. Nizoriyning Farhodi qutidagi oynaning orqasidagi xatga emas, yuziga qaraydi. Unda Yaman diyori namoyon bo'ladi, tilsimot yo'llari ravshan ko'rinadi.
2. Nizoriyda Farhod Iskandar tilsimini ochish uchun yo'lga otlanganda Xo'tandan chiqib Bejin (Pekin) shahridan o'tadi va Yaman o'lkasiga dengiz yo'li bilan jo'naydi. Navoiyda Xo'tandan to'g'ri Yunonistonga yo'l oladi.
3. Nizoriy dostonida Farhod Suhaylo yashayotgan g'orni yamanlik donishmandlarning yordami bilan topib boradi.
4. Nizoriyning Farhodi kanal qurilishiga kelgan Shirinni birinchi marta ko'rganida hushidan ketib yiqilmaydi, biroz o'zini yo'qotib, dovdirab qoladi. Do'sti Shopur nasihat qilib, sir boy bermaslikka undaydi. Mahinbonu Farhodning qilgan ishlaridan hayratga tushadi va uni kanal qazish ishiga rahbar qilib qo'yadi.
5. Navoiyning dostonida Xusrav Shirinning qo'lini so'rab bir necha marta sovchi qo'yadi. Nizoriyda esa birinchi elchi rad javobini olib kelgandan keyin Xusrav tajovuzkorlik yo'lini tutadi, ma'shuqasining yurtiga o'q-yoy bilan bostirib kiradi.
6. Nizoriyning Farhodi tog'da asirlik paytida Shirin bilan maktub orqali xabarlashmaydi, faqat do'sti Shopur bilan uchrashib, Shirindan xabar oladi.
7. Nizoriyda Farhodning o'limi uning do'sti Shopur tushida ayon bo'ladi. Shopur Farhodning jasadini izlab topib, xabarni Mahinbonuga yetkazadi.
8. Dostonning so'ngida Sheruya o'z vaziridan maslahat so'rab, Bahromga o'zini Farhodning do'sti qilib ko'rsatadi.
9. Farhodning o'limini eshitib, Chin xalqi motam tutadi. Chin arboblarning tushida Farhod, Shirin, Mahinbonu, Farhodning ota-onasi, Shopur va Bahromning jannat hurlari bilan yashayotganligi tasvirlanadi.

Nizoriy Navoiy dostonidagi to'rt qasr qurilishi va to'rt qasrda uyushtirilgan ziyofatlar tasvirini tushirib qoldirgan. Asar hajmini ixchamlashtirish uchun ayrim boblarni ixcham bayon qiladi, ayrim boblarni tushirib qoldiradi. Nizoriy doston sujetiga yangi qahramonlarni qo'shmagan bo'lsa-da, mavjud obrazlarning ham hech qaysisini chiqarib tashlamaydi. Nizoriy asarga ijodiy yondashib, afsonaviy voqealarni hayotga yaqinlashtirdi, uyg'ur xalqi hayoti bilan boyitdi, uni xalq tiliga yaqin sodda

tilda yaratdi. Badiiy tasvir vositalarini o'rinli ishlatib, ma'noning teranligiga e'tiborini qaratdi. Uyg'ur tilining nafis va boy til ekanligini isbotlab berdi.

XIX asrning birinchi choragida Amir Umarxon saroyida ijod qilgan shoir Mahzunning "Qissai Farhod Shirin" nasriy asari ham Navoiyning dostonidan ilhomlanib yozilgan xalq qissalarining go'zal namunasi. Asar Fitrat, Sodir Erkinov va Ozoda Tojiboyeva tomonidan atroflicha o'rganilgan. Mahzun nasriy bayon jarayonida voqealarni boblarga ajratmaydi. Xalq qissalari an'anasiga sodiq qolib sujetni yaxlit izchillikda bayon qiladi. Asar sujeti Nizomiy va Navoiy dostonlari sujetidan ijodiy foydalanib yaratilgan. Shopur va Farhodning arman yurtiga borib mardikorlik qilishi, Farhodning oldiga jodugar kampirning kelishi epizodlari xalq dostonlaridan olingan bo'lsa, shahzoda Xusravning ovga chiqib, otlari dehqonlarning ekin ekilgan dalasini payhon qilib tashlagani uchun do'stlari, kanizaklari hatto, otlarning ham otasi tomonidan jazolanishi, Shirinning sut arig'ini qazdirishi, Shopurning Shirin rasmini Xusravga, Xusravning rasmini esa Shiringa ko'rsatishi, buloq boshida Xusravning g'usl qilayotgan Shirinni ko'rib tanimay o'tib ketishi kabi lavhalar bevosita Nizomiy dostonidan o'zlashtirilgan. Shubhasiz, Mahzunning "Qissai Farhod va Shirin" asari Navoiy asariga tatabbu' qilib yaratilgan o'z davrining mashhur qissalaridan biri bo'lib qoldi va ko'plab qissalar, kitobiy dostonlar va baytma-bayt nasriy bayonlarning dunyoga kelishiga hissa qo'shdi. [12] Shulardan biri baxshi Fozil Yo'ldosh o'g'li kuylagan "Farhod va Shirin" dostonidir. Bu dostonni Fozil Yo'ldosh ustozlari Yo'ldosh shoirdan eshitgan, ustozlari esa, taxminimizcha, Mahzunning qissasi bilan tanish bo'lgan. Odatda xat-savodli bo'lmagan xalq baxshilari qissalarni savodlilarga o'qitib tinglar va o'z hofizalarida saqlab, keyin xalq dostonlari usulida asarlar yaratganlar.

Fozil Yo'ldosh o'g'lidan yozib olingan "Farhod va Shirin" dostoni o'zbek dostonchiligida kitobiy dostonlarning go'zal bir namunasi hisoblanadi. Baxshi xalq og'zaki ijodi an'analarga sodiq qolgan holda Farhod va Shirinni o'ldirmaydi, sevgi voqeasi baxtli yakun topadi. Alisher Navoiy, Nizomiy Ganjaviy dostonlari, Mahzunning "Qissai Farhod-u Shirin" qissasidan ta'sirlangan baxshi ikki asar sujetidagi ayrim voqealarni omuxta qilib, o'zidan ham yangi motivlar va Jo'ramiz, Shahzoda kabi qahramonlarni qo'shib, o'ziga xos sevgi qissasini yarata oldi. Shu sababli dostonda ham klassik adabiyot, ham xalq adabiyoti an'analarning izlarini ko'rishimiz mumkin [9]. E'tiborlisi shundaki, turk shoiri Lam'iy ham, uyg'ur shoiri Nizoriy ham, o'zbek shoiri Mahzun va baxshi Fozil Yo'ldosh o'g'li ham Navoiy

boshlab bergan an'ana – majoziy ishqning ilohiy ishqqa aylanishining badiiy talqinini saqlab qoldilar.

Faruk Kadri Timurtaşning ta'kidlashicha, Farhod va Shirin qissasi turkiy yozma va og'zaki adabiyotda juda mashhur bo'lgan. Navoiy, Harimiy (Shahzoda Qo'rqud), Shohiy (Shahzoda Boyazid), Lam'iy, Shoniy, Ismoil Nokomlar turkiy tilda masnaviy yaratgan bo'lsalar, Umar Boqiy, Mahzun, Mir Maxdumlar nasriy qissa, Nozim Hikmat, Samad Vurg'un va Xurshidlar esa sahna asarini yaratdilar [11]. Fors adabiyotida Orif Ardabiliy boshlab bergan an'ana Asafiy, Salimiy, Hiloliy, Kamoliddin Husayn Gozurgoniy, Vahshiy (Visoliy), Urfiy, Asaf Xon, Bazmiy, Hindiy, Favqiy kabi shoirlar tomonidan davom ettirildi [10]. Fors tilida yaratilgan bu dostonlarning qaysilari realizm metodiga asoslangan Orif sujeti, qaysilari tasavvufiy g'oyalarning badiiy talqini bo'lgan Alisher Navoiy sujetiga tatabbu' ekani, afsuski, haligacha o'rganilmagan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy . Mukammal asarlar to'plami, 8-tom. *Xamsa. Farhod va Shirin*. T.: "Fan", 1991.
2. Ayan, Gönül. *Bursalı Lami'i Bibliyoğrafyası*, (Doktora Önçalışması) Erzurum, Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Merkezi, 1973.
3. Ayan, Gönül. *Lami'i Çelebi'nin hayatı, edebi kişiliği ve eserleri*. *Turkiyat araştırmaları dergisi*, Sayı:1, Kasım,1994.
4. Арасли Н.Г. Ариф Ардабийий и его поэма "Фархаднаме". Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук.-Баку,1969,27 стр.
5. Arif Ardabiliy, Farhadname,Baki, 2007, 309 s.
6. Erkal, Abdulkadir. *Lâmi'î Çelebi. Ferhad u Şirin (FERHADNAME)* . İnceleme – Metin. Yüksek lisans tezi.- Erzurum,1998.
7. Raxmanova N.A.Lam'iy Mahmud Chalabiyning Alisher Navoiyga tatabbu' dostoni. *Filologiya masalalari. O'zDJTU*, 2023.Vol.44.No.1, 30-47 –b. DOI: 10.36078/987654904.
8. Raxmanova N.A. Ramziy-majoziy obrazlar ta'vili haqida mulohazalar/ "Alisher Navoiy va XXI asr" mavzusidagi 10-uluslararo konferansi materiallari. – Toshkent — Shimkent, 2025. –B.293-298
9. Raxmanova N.A. Ismatillayev I. Turkiy og'zaki adabiyotda "Farhod va Shirin"ning yangicha talqini.Monografiya.- Toshkent, "Firdavs - Shoh",2024

10. Raxmanova N.A. Orif Ardabiliy – Alisher Navoiyning salafi/ *“Jahon adabiyoti va qiyosiy adabiyotshunoslikning dolzarb masalalari”* mavzuidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. 31-oktyabr 2022-yil. 250-254 –b.
11. Timurtaş, Faruk Kadri“İran Edebiyatında Husrev ü Şirin ve Ferhad ü Şirin Yazan Şairler”, *ŞM*, sy. 4 (1961), s. 73-86.
12. Timurtaş, Faruk Kadri“Türk Edebiyatında Husrev ü Şirin ve Ferhad ü Şirin Hikâyesi”, *TDED*, IX (1959), s. 65-88.
13. Tojiboyeva O. “Farhod va Shirin” dostonining xalq varianti/ “Sharq masha’li” jurnali, 1-son 2012-yil. B.34-37.

РОЛЬ ОСНОВОПОЛОЖНИКОВ В ФОРМИРОВАНИИ И РАЗВИТИИ НАУЧНЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ ОБ УЗБЕКСКОМ И РУССКОМ ДЕТСКОМ ФОЛЬКЛОРЕ

Э.Э. Азмиева

к.п.н., и.о. профессора
кафедры русского языка и литературы
университета Альфраганус

Аннотация: Изучение детского фольклора является важным направлением науки, раскрывающим культурные, образовательные и социальные аспекты общества. В работе рассматриваются ключевые исследователи России и Узбекистана, их вклад в сбор, систематизацию и анализ детских сказок, потешек, колыбельных, скороговорок и игр. В XX веке внимание смещается к теоретическому осмыслению детского фольклора как самостоятельной области народной поэзии, подчеркивающей его роль в воспитании и социализации детей. Детский фольклор оказывается уникальным культурным феноменом, отражающим традиции и нормы общества и играющим значительную роль в развитии ребенка.

Ключевые слова: детский фольклор, культура, феномен, воспитание, роль.

Annotatsiya: Bolalar folklorini o'rganish ilm-fanning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, jamiyatning madaniy, ta'limiy va ijtimoiy jihatlarini ochib beradi. Ushbu ishda Rossiya va O'zbekistonning asosiy tadqiqotchilari, ularning bolalar ertaklari, kulgi she'rlari, qo'shiqlari, tez so'zlar va o'yinlarni yig'ish, tizimlashtirish va tahlil qilishdagi hissalarini ko'rib chiqiladi. XX asrda e'tibor bolalar folklorini milliy poeziyaning mustaqil sohasi sifatida nazariy jihatdan tushunishga qaratiladi, uning tarbiya va ijtimoiylashuvdagi rolini ta'kidlaydi. Bolalar folklori jamiyatning an'analari va me'yorlarini aks ettiruvchi, bolaning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega noyob madaniy fenomen sifatida namoyon bo'ladi.

Kalit so'zlar: bolalar folklori, madaniyat, fenomen, tarbiya, rol

Изучение детского фольклора представляет собой важную область научного исследования, которая способствует пониманию культурных и образовательных аспектов общества. В данном параграфе, мы рассмотрим ключевые фигуры первых исследователей детского узбекского и русского фольклора, их вклад в

развитие этой области знаний и влияние на современные подходы к изучению детских устных традиций.

Исследования детского фольклора в России начинается еще в XVII веке, но до середины XIX характеризуется преимущественно сбором материала. В конце XIX - начале XX века начинается осознание значимости детского фольклора как самостоятельного объекта исследования. Ученые начали понимать, что детские традиции отражают не только культурные, но и социальные аспекты жизни.

Несмотря на различия в культурных контекстах, исследование детского фольклора в обеих странах России и Узбекистана прошло схожие этапы - от собирания материалов до систематизации и анализа.

Сбор детского фольклора начался позже, чем другие виды народной поэзии. В начале XIX века Россия столкнулась с важной проблемой культуры народа и его духовного наследия, что вызвало интерес к социальной значимости народной жизни. Многие исследователи начали изучать фольклор.

В Узбекистане и России одними из первых исследователей детского фольклора были С. Ражабов, У. Султанов, Р. Муминова, Х. Зариф, Г. Джахангиров, О. Сафаров, К. Очилов, Ю. Султанов, Н. Рахмонов, Ш. Турдимов, Т. Мирзаев, М. Якубеккова, Сабир Эхсан Турком, К. Нуржонов, М. Жураев, Ш. Шомусаров, Д. Ураева,¹⁸ В. И. Даль,¹⁹ П. Бессонов, Е. А. Покровский и П. В. Шейн. Их работа в основном сосредоточилась на сборе и систематизации народных сказок, потешек и игр, скороговорок, отражающих детский мир. С. Ражабов и У. Султанов, способствовали систематизации детского фольклора Узбекистана. Они собирали и анализировали устные традиции, акцентируя

¹⁸ Бойчечак. Ўзбек халқ ижоди. Кўп томлик. Болалар фольклори. Меҳнат қўшиқлари (Тузувчи ва нашрга тайёрловчилар: Сафаров О., Очилов К.). – Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1984. – 336 б.; Алла-ё алла (Тўпловчи ва нашрга тайёрловчи: Сафаров О.) – Тошкент: Ўқитувчи, 1999. – 160 б.; Ўзбек болалар халқ ўйинлари (Тўпловчи ва нашрга тайёрловчи: Сафаров О.). – Тошкент: Адабиёт ва санъат, 2011. – 176 б.; Сафаров О. Ўзбек халқ болалар ўйинлари. – Тошкент: Шарқ, 2013. – 176 б.; Эл суярим, алла. Ўзбек халқ аллалари (Тўплаб, нашрга тайёрловчи ва сўз боши муаллифи: Сафаров О.). – Тошкент: Ўзбекистон, 2009. – 96 б.; Қайнар булоқ. Ўзбек болалар фольклоридан намуналар (Тўпловчи: Султонов Ю.) – Тошкент: Чўлпон, 1991.; Читтигул (Тўплаб, нашрга тайёрловчилар: Султонов Ў., Раҳмонов Н., Турдимов Ш.) – Тошкент: Ўқитувчи, 1992. – 96 б.; Алла, алла, оппоғим (Нашрга тайёрловчи: Ёқуббекова М.). – Тошкент, 2002. – 28 б.; Хоразм хазинаси (Тўпловчи: Собир Эҳсон Турк, нашрга тайёрловчи: Нуржонов К.). – Урганч: Хоразм, 1996. – 126 б.; Ой олдида бир юлдуз: Ўзбек халқ маросим қўшиқлари (Тўплаб, нашрга тайёрловчи, кириш сўзи ва изоҳлар муаллифи: Жўраев М.). – Тошкент: Адабиёт ва санъат нашриёти, 2000. – 160 б.; Улуғ ой умидлари (“Ё рамазон” қўшиқлари) (Тўплаб, нашрга тайёрловчилар, сўз боши ва изоҳ муаллифлари: Жўраев М. ва Шомусаров Ш.). – Тошкент: Мовароуннахр, 2001. – 94 б.

¹⁹ Даль В. И. (1801-1872). Русские сказки для детей // [Соч.] Казака Луганского Владимира Даля. – Санкт-Петербург, Москва : т-во М.О. Вольф, 1902. – 34 с.

внимание на их значении в воспитании. Р. Муминова, опираясь на труды своих предшественников, продолжала исследовать детский фольклор как важный аспект культурной идентичности. В узбекской фольклористике скороговорки сначала собирать Ходи Зариф, и двенадцать из них вошли в книгу «Узбекский фольклор»²⁰. В исследовании Г. Жахонгирова прояснена научная сущность жанра скороговорки, описана их жанровая природа, структура и своеобразие²¹.

Необходимо особо отметить собирательскую деятельность и научные работы крупного исследователя узбекского детского фольклора, профессора О.Сафарова. Народные скороговорки были собраны и опубликованы такими исследователями, как О. Сафаров, К. Очилов, Ю. Султонов, Н. Рахмонов, Ш. Турдимов, Т. Мирзаев, Д. Ураева.

В. И. Даль - автор известного словаря и фольклорист, который собрал множество детских народных сказок и потешек. Его работа позволила сохранить множество устных традиций и задать направление для последующих исследований. П. Бессонов и Е. А. Покровский внесли значительный вклад в теоретическое осмысление детского фольклора. Они акцентировали внимание на специфике детских сказок и их отличиях от взрослого фольклора, что способствовало выделению детского фольклора как самостоятельной категории, П. В. Шейн, советский фольклорист и педагог, сделал значительный вклад в изучение и сохранение детского фольклора. Он собрал и исследовал множество образцов детских народных игр, песен и сказок, что способствовало их популяризации и пониманию. А. Глаголев, описывая красоту и невинность обрядов, подчеркивает простоту и наивность русских людей, ссылаясь на детскую песенку, связанную с поклонением солнцу и культом деревьев. И. П. Сахаров стремился охватить все аспекты национальной жизни, включая детские игры и поэзию. В 1837 году он опубликовал в «Сказаниях русского народа» потешку и колыбельную песню, а через два года в «Песнях русского народа» - четыре колыбельные песни. А. Терещенко внес в науку значительный вклад в изучение детского творчества в своем труде «Быт русского народа» (СПб., 1848). В 1837 году Е. А. Авдеева в «Записках и замечаниях о Сибири» представила яркие зарисовки детского быта и тексты игровых приговоров. В 1844 году вышел небольшой сборник детских народных сказок. Детские сказки в особую группу были выделены впервые. Впервые, хотя и не в полном объеме, был дан репертуар

²⁰ Зарифов Х. Узбек фольклори 1-том – Ташкент. Укув. пед. давр шахр 1939-Б.48

²¹ Жахонгиров Ф. Тез айтиш // Узбек тили ва адабиёти. - Тошкент, 1972. № 3. - Б. 49-52.

одного сказочника. Тот факт, что пестуны (няни) имели особый репертуар сказок для детей, говорит о понимании народом педагогической ценности сказок. Для работ Е. А. Авдеевой характерно было некоторое любование старым бытом, что и обусловило резкий отзыв о ее книгах В. Г. Белинского. Видимо, стремление избежать нареканий руководило ее пером, когда она, публикуя в «Отечественных записках» (1849, № 3) произведения поэзии пестования, писала, что в песнях матерей и нянюшек для детей «нет ничего остроумного или поэтического». Между тем в предложенных ею текстах много подлинной народной поэзии, душевности, искренней веселости. Ошибочно и ее утверждение, что «теперь редко где в отдаленных от столиц небольших городов местах можно услышать такие припевы».²²

В 30-е годы прошлого века многие произведения детского фольклора печатались в журналах «Звездочка», «Маяк» и некоторых других изданиях, но устойчивого интереса к детской поэзии в ученых кругах не было. Пятидесятые годы не дали значительных новых публикаций.

В 60-е годы большое влияние на педагогическую науку начинают оказывать идеи К.Д.Ушинского. В основе педагогической системы Ушинского лежит идея народности. Он высоко ценил поэзию русского народа и широко вводил ее в учебную литературу. Педагогическая наука пробудила интерес к ребенку, к его поэтическому творчеству, определила место детского фольклора в общей системе воспитания. Произведения детского творчества публикуются во многих популярных журналах, в сборниках и исследованиях Г. Н. Потанина, М. Ф. Кривошапкина, А. Н. Афанасьева и др. Для публикации детской поэзии предоставлялись страницы губернских ведомостей, сборников (известий) статистических комитетов. Описания детского быта с его играми и песнями стали почти обязательными для этнографических исследований и очерков. И почти во всех публикациях зримо влияние педагогических интересов.²³

Не случайно в последующие годы интерес к детям и их творчеству привел в фольклористику А. Ф. Можаровского, К.С.Рябинского, И. Нечаева и некоторых других педагогов.

Огромный вклад внес, также в детский фольклор В. И. Даль. В своем сборнике «Пословицы русского народа» уделил значительное значение скороговоркам, загадкам, игровым приговорам и считалкам. Он стремился

²² Н.М. Мельников. Русский детский фольклор. М.1987. С.5.

²³ Н.М. Мельников. Русский детский фольклор. М.1987. С.6.

ввести в научный оборот народную терминологию, такую как «копанье», «жребий», «скороговорки» и «прибаутки».

Крупным шагом в развитии «фольклористики детства» (термин С. Н. Дурылина) стал сборник П. А. Бессонова «Детские песни» (1868), который стал первым сборником детской поэзии. В нем представлены почти все жанры детского фольклора - от колыбельных и пестушек до песен и игр для подростков. Материал организован так, чтобы показать процесс накопления ребенком поэтического богатства. Педагогическая направленность сборника определила выбор наиболее типичных, распространенных и художественно ценных текстов.²⁴

Ключевой вклад внес в развитии детского фольклора П. В. Шейн. В своем сборнике «Русские народные песни» выделил детские песни в отдельный раздел, который включает 122 произведения. В приложении были представлены варианты песен и описания детских игр. В конце века в «Великорусе» Шейн уже публикует 285 текстов в разделе детских песен. Многие детские песни также вошли в разделы юмористических, сатирических и пародийных. Шейн выделяет такие категории, как «колыбельные и потешные», «песенные прибаутки и приговоры», «жеребьевые прибаутки перед игрой» и «детские игры с песенными приговорами». Хотя в этом разделе еще нет четкой научной классификации, и терминология порой многословна и не всегда точно передает суть произведений, детский фольклор уже выделился как самостоятельная область народной поэзии. Это дало возможность А. Е. Грузинскому, опираясь на материалы Шейна, издать сборник детского фольклора.

В 70-80-е годы особенно большое внимание уделялось детскому фольклору в работах В. Ф. Кудрявцева, Д. Н. Садовникова, И. Голышева, а также появлялись публикации Ф. Д. Нефедова, В. Секретова, Е. Добрынкиной, П. П. Чубинского, Я. Ф. Головацкого и многих других.

Интерес к детскому фольклору был настолько велик, что многие газеты начали выделять целые страницы для публикации произведений народной поэзии для детей. Тем не менее, большинство материалов использовались для характеристики различных аспектов сельского быта в этнографических статьях и очерках, а также публиковались случайные произведения, привлекавшие внимание собирателей. Эти материалы не позволяли составить полное представление о детском песенном репертуаре.

²⁴ Там же.

Г. С. Виноградов осуществил определенную феноменологизацию детского быта, отметив в нем наличие черт, не встречающихся у взрослых.

Теоретические исследования, рассматривающие детский фольклор как уникальное явление, начали появляться лишь во второй половине XX века и связаны с именами В. Я. Проппа, В. И. Чичеровой, Э. В. Померанцевой, В. П. Круглова, А. Н. Мартыновой и другие, способствовали систематизации детского фольклора. Они собирали и анализировали устные традиции, акцентируя внимание на их значении в воспитании.

В работе В. Я. Проппа, известного российского фольклориста и филолога, изучавшего детский фольклор в контексте более широких исследований по фольклорной теории и структуре народных сказок и других жанров, представлены важные аспекты этого направления. Хотя В. Я. Пропп в первую очередь известен своими работами по теории фольклора, в частности монографией «Морфология сказки» (1928), в которой он анализировал структуру волшебных сказок, он также уделял внимание и другим формам фольклора, включая детский. В.Я. Пропп был одним из первых, кто предложил систематический подход к анализу фольклорных текстов, исследуя, как различные элементы детских сказок и песен выполняют определенные функции в культуре. Он считал, что фольклор, в том числе детский, является отражением социальных и культурных структур, а также средством передачи культурного опыта, рассматривал народные сказки и песни как важный элемент воспитания и социализации детей. Он подчеркивал, что фольклор (в том числе и детский) помогает формировать представления о мире, а также нормы и ценности общества. Он анализировал не только сюжетные линии и символику, но и типичные элементы детского фольклора. Он обращал внимание на повторяющиеся темы, образы, ритуалы, которые встречаются в детских произведениях. Исследовал и детские игры, поскольку они часто связаны с фольклорной традицией и включают элементы ритуалов, мифов и сказочных мотивов. Игры, по его мнению, играют важную роль в формировании культуры и традиций, а также помогают детям понимать и осваивать окружающий мир. В работах Проппа можно найти анализ того, как детские песни, потешки, считалки и другие фольклорные формы служат не только развлечением, но и средствами социализации и подготовки к взрослой жизни. Эти формы фольклора, по его мнению, помогают детям усваивать нормы поведения и социальные роли.

При рассмотрении основных направлений исследований В. И. Чичеровой в области детского фольклора следует отметить, что она

анализировала детские народные песни, считалки, потешки и игры как важные элементы фольклорной традиции. В её исследованиях рассматривалась роль детского фольклора как средства социализации, передачи коллективного опыта и норм поведения. В. И. Чичерова подчеркивала, что детские песни и игры не только развлекали детей, но и учат их воспринимать окружающий мир, понимать традиции и ценности. В. И. Чичерова занималась анализом тем и мотивов, которые встречаются в детских произведениях фольклора, таких как образы животных, природы, чудесных существ, а также темы дружбы, смелости и взаимопомощи. В её исследованиях детский фольклор рассматривается как важнейшая часть культурной традиции, которая соединяет поколение детей с опытом и ценностями народа в целом.

Одним из важнейших направлений фольклорных исследований стало изучение детских песен, считалок, потешек и игр. Которая обращала внимание на их структуру, темы и функции в воспитании и социализации детей. Это стала Э. В. Померанцева, российский фольклорист и исследователь, известная своими работами в области детского фольклора, рассматривает его как важную составляющую народной культуры. В её исследованиях детский фольклор представляется как отражение особенностей мировосприятия и психологии детей, а также как показатель социальных и культурных процессов, происходящих в обществе.

Исследование детского фольклора А. Афанасьева - один из первых исследователей, который сосредоточился на детских сказках. Его работы подчеркивают значение фольклора в воспитании и формировании моральных норм. В. Даль также внёс значительный вклад, собрав и издав множество народных песен и сказок, обращая внимание на их роль в жизни детей. Следует отметить, что работы Афанасьева и Даля стали основой для последующих исследований, таких как работы Ирины Гребенщицкой и других современных фольклористов. Хотя Навои жил в XV веке, его творчество оказало длительное влияние на узбекскую литературу и фольклор. Он обращался к детской аудитории, использовал народные мотивы и темы.

Итак, подводя итоги, можно отметить, что в начале своего изучения детский фольклор воспринимался как производное от взрослого фольклора. Однако в процессе дальнейших исследований было установлено, что детский фольклор обладает уникальными особенностями и функциями. Он не только способствует социализации и воспитанию, но и оказывает значительное влияние на развитие детей, играя важную роль в их познании мира и усвоении

социальных норм. Кроме того, детский фольклор является важной составляющей народной культуры, которая заслуживает отдельного внимания. В результате изучение детского фольклора, как в русской, так и в узбекской традиции, стало признанным и значимым направлением в области фольклористики и этнографии.

ABDURAHMON JOMIY VA “BAHORISTON”: XV ASR BOLALAR ADABIYOTIGA NAZAR

Najimova Dilnavoz Doniyor qizi,

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat

o'zbek tili va adabiyoti universiteti

tayanch doktranti

ORCID: 0000-0003-1181-1856

najimovadilnavoz@navoiy-uni.uz

Annotatsiya: Jomiy yashagan davrda bolalar adabiyoti mustaqil yo'nalish sifatida shakllanmagan bo'lsa-da, tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan hikoyalar va pandnoma asarlar yosh avlodga mo'ljallangan edi. Jomiyning Bahoriston asari hikmatli hikoyalar, rivoyatlar va pand-nasihatlardan iborat bo'lib, muallif uni 10 yoshli o'g'liga bag'ishlab yozgan. Tarixiy kontekst nuqtai nazaridan, Bahoriston o'z davrida bolalar uchun mos keladigan didaktik adabiyot sifatida xizmat qilgan. Biroq zamonaviy bolalar adabiyotining mezonlari asosida baholaganda, ushbu asar ma'lum moslashuvlarni talab qiladi. Shunga qaramay, Bahoriston bugungi kunda ham bolalarga qadriyatlarni singdirish, milliy madaniyatni anglash hamda o'tmishdagi bolalar adabiyotining o'ziga xos me'zonlari, adabiy an'analarni o'rganish uchun muhim manba sifatida ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada “Bahoriston” asari o'z davrida bolalar uchun yozilgan asar sifatida tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu asar misolida XV asrda bolalar uchun yozilgan asarlarning badiiy me'zonlari o'rganilib, nazariy xulosalar chiqariladi.

Kalit so'zlar: Abdurahmon Jomiy, “bahoriston”, bolalar adabiyoti, pandnoma, didaktik adabiyot, adabiy an'analarni, badiiy me'zonlar

Abstract. Although children's literature had not yet emerged as an independent genre during Jāmī's time, narratives and didactic texts with educational significance were intended for young audiences. Jāmī's Bahāristān comprises wisdom tales, anecdotes, and moral instructions, which the author dedicated to his ten-year-old son. From a historical perspective, Bahāristān functioned as a didactic literary work appropriate for children of its time. However, when assessed through the lens of contemporary children's literature, the text necessitates certain adaptations. Despite this, Bahāristān remains a valuable source for instilling ethical values, fostering an understanding of national culture, and examining the literary conventions and artistic principles of early children's literature. This study analyzes Bahāristān within its

historical context as a work intended for children and explores the artistic standards of 15th-century children's literature through an examination of the text, leading to theoretical insights.

Keywords: Abdurrahman Jāmī, Bahāristān, children's literature, didactic literature, literary traditions, artistic principles, moral instruction.

Qur'oni Karimning Luqmon surasida ota farzandga nasihat shaklida berilgan oyatlar Sharq islom adabiyotida bolalar uchun yozilgan asarlarning badiiy va nazariy mezonlarini belgilagan. Suradagi Luqmon Hakimning o'g'liga qilgan nasihatlar – Allohni tanish, yaxshilikka undash va yomonlikdan qaytarish kabi tamoyillar – keyingi asrlarda bolalar uchun yozilgan didaktik asarlarning asosiy g'oyaviy yo'nalishiga aylangan. Mazkur tamoyillarga asoslangan holda bolalar uchun yozilgan asarlar quyidagi uch mezonni qamrab olgan:

Allohni tanitish va e'tiqodiy tarbiya berish,

Bolalarni yaxshilikka undash,

Yomonlikdan qaytarish va axloqiy tarbiya berish.

Bu an'ana asosida o'rta asrlarda otaning nasihati shaklidagi ko'plab asarlar yaratildi. Jumladan, Abu Lays Samarqandiyning Tanbehul g'ofilin, Imom G'azzoliyning Ayyuhal Valad, Kaykovusning Qobusnoma, Abdurahmon Jomiyning Bahoriston, Ahmad Donishning O'g'illarga nasihat, Husayn Voiz Koshifiyning Axloqi Muhsiniy (Javohir ul-asror), Jaloliddin Dovoniyning Axloqi Jaloliy, Abu Tohir Samarqandiyning Axloqi Muzaffariy kabi asarlar aynan shu an'ana ta'sirida yaratilgan. Jumladan, Abdurahmon Jomiy tomonidan 1486–1487-yillarda yozilgan “Bahoriston” asari Eronda “Ravzat ul-ahyor va tuhfat ul-abror” (Yaxshi kishilarning fazilatlari va nodir ne'matlar bog'i) nomi bilan ham mashhur bo'lib, u farzandi Ziyovuddin Yusufga bag'ishlangan (Encyclopaedia Iranica). Ushbu asar yozilgan davrda Ziyovuddin Yusuf o'n yoshda bo'lgan. Keyinchalik “Bahoriston” fors tili, adabiyot va axloq fanlarini o'qitishda eski maktab darsliklaridan biri sifatida keng qo'llanilgan.

XIV asrda maktab dasturlarida bolalarga, avvalo, arab tili grammatikasi, to'g'ri yozish va talaffuz qoidalari hamda Qur'on o'qish ilmi o'rgatilgan. Muallif asar muqaddimasida bolalar va tajribasiz yoshlarning murakkab terminlar hamda tushunilishi qiyin matnlarni o'rganishda qiynalishi mumkinligini ta'kidlab, ularning tushunish qobiliyatiga mos adabiyot yaratish zarurligini ilgari suradi. Shu sababdan, Jomiy o'g'li Ziyovuddinga Muslihiddin Sa'diy Sheroziyning “Guliston” asaridan parchalar o'qib berganini va shu tajriba uni “Bahoriston”ni yozishga undaganini bayon qiladi

“Ma'lumki kichik bolalar va tajribasiz yoshlarning qulog'iga notanish atamalar va tabiatidan uzoq xotimalarni o'rganishdan ularning qalbi cho'chiydi. Xotiraga dahshat g'ubori o'tiradi; shunday bo'lgach, uning diliga muruvvat, xotiriga quvvat berish maqsadida goh-goh Muslihiddin Sa'diy Sheroziyning “Guliston”idin bir necha satrlar o'qilar edi. Shu asnoda xotirimga uning sharif so'zlaridan ilhomlanib, shu turda va uslubda bir necha varaq ijod qilib, hozirlarga doston va g'oyiblarga armug'on etish fikri keldi. Va bu ma'no anjomini topib bu surat oxiriga yetdi... Bu “Bahoriston” sakkiz ravza – bog'dan tashkil topgan bo'lib, bu Jannat ravzalarining har birida o'zgacha gullar jilvasi va o'zgacha rayhonlar atri. Buning gullari kuz shamolidan xazon bo'lmaydi va rayhonlari qish sovug'idan so'lmaydi. Biror ilinj tikanagidan xoli va biror tuhfa talab xashagidan pok bu bog'ni sayr etuvchilarga birgina iltimos: bu bog'ni sayr etib, tomosha qilar ekanlar, bu chamanni o'stirguncha jigari qon, dili biyron bo'lgan bog'bonni duo bilan yod etib, maqto'v bilan shod aylasunlar” [1: 7-8].

Ushbu fikrdan Jomiyning o'z davridagi bolalar adabiyotiga qo'yadigan talablari anglashiladi: **Birinchidan**, bolalar adabiyoti bolaning qalbiga muruvvat bera olishi kerak. Muruvvat (مُرُوَّت) – arabcha 1. Saxovat, mardlik, olijanoblik, mehribonlik. 2. Xushmuomalalik, hurmat, xushxulqlik, odob. 3. Insoniylik, odamgarchilik. 4. Ichki jasorat va matonat degan ma'nolarni anglatadi [2] Alisher Navoiyning “Muruvvat barcha bermakdur, yemak yo'q, Futuvvat barcha qilmoqdir, demak yo'q”, – degan misrasidan muruvvat o'zi yemasa-da qorni och insoni o'ylab unga nonini, hech yo'qsa shirin so'zini ulasha oladigan darajadagi mardlik, olijanoblik va saxovat ekanini anglaymiz. Bugungi kunda urdu tilida ham keng ishlatiladigan ushbu so'z ko'proq xushmuomala bo'lish, odob, mehribonlik ma'nosida qo'llaniladi [3]. Demak, Jomiyning fikricha, bolalar adabiyoti bolaga, avvalo, o'zgalar dardini his qila olishni, mardlikni, xushmuomalalik va mehribonlikni uyg'ota bilishi lozim. **Ikkinchidan**, bolalar adabiyoti bolaning xotiriga quvvat berishi lozim. Ya'ni, bola asarning mazmunini tushunishi va esda saqlashi oson bo'lishi zarur. Matnlar bolaning yoshiga mos shakllantirilib, hajmi va tuzilishi bolaning diqqatini jamlay oladigan darajada bo'lishi lozim. Asarning ohangi o'quvchini chalg'itmasligi va uni yakuniga qadar qiziqitira olishi lozim. **Uchinchidan**, Bolalar asarlarida ko'tarilgan mavzu va muammo eskirmaydigan, “kuz shamolidan xazon bo'lmaydigan” umrboqiy mavzuda yozilgan bo'lishi lozim. Sobiq Ittifoq davrida bolalar adabiyoti davr idelologiyasining kuychisiga aylandi. Va afsuski, ularning aksariyati bugun unutildi. **To'rtinchidan**, bolalar ijodkori ta'madan, shon-shuhrat, mukofot ilinjidan xoli ijod qilishi lozim.

“Bahoriston”ning uslubi ham bolalar adabiyoti uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Asar nasriy shaklda yozilgan bo‘lishiga qaramay, saj san’atidan foydalanilgani sababli ritmik va ohangdor. Fors tilini bilgan, asarning originalini o‘qiy olgan inson buni his qiladi. Har bir fikr yakunida she’riy xulosa beriladi. Asarda jami 469 ta she’r bo‘lib, ularning 16 tasi arab, qolgani forsiy tilda yozilgan.

Abdurahmon Jomiyning “Bahoriston” asari sakkiz ravzadan (bog‘dan) iborat bo‘lib, bu tuzilish tasodifiy emas. Tasavvuf ta’limotiga ko‘ra, sakkiz bog‘ Jannatning sakkiz darvozasi va komillikka erishishning sakkiz bosqichi bilan bog‘liq. Asarning birinchi ravzasini Shoislom Shomammedov “Darveshlar bobida” deya tarjima qilgan. Ravza Qur’oni Karimning “Luqmon” surasidagi nasihatlariga hamohang bo‘lib, unda farzandga Allohning birligi va taqvo asosiy qadriyat sifatida ko‘rsatilgan. Xuddi shu kabi, “Ayyuhal valad” va “Qobusnoma” asarlarida ham dastlabki fikrlar Allohga iymon keltirish va Unga muhabbat bilan boshlanadi. Jomiy ushbu an’anani davom ettirib, birinchi bobni din ulamolari va mashhur shayxlarning ibratli hikoyalariga bag‘ishlagan. Biroq tarjima jarayonida bu bobdagi ba’zi diniy mavzular sovet davridagi senzura sabab chiqarib tashlangan. Shu sababli, ayrim boblarda diniy va tasavvufiy motivlar qisqartirilgan yoki siyosiy kontekstga mos ravishda talqin qilingan.

Tasavvuf ta’limotida so‘fiylik “o‘zdan voz kechish, dunyo havaslaridan xalos bo‘lish va Alloh yodi bilan yashash” deb talqin qilinadi. Biroq tarjimalarda bu tushuncha ijtimoiy tenglik g‘oyasi bilan bog‘lab tushuntirilgan. Natijada, so‘fiylikdagi “boylik va mol-dunyodan voz kechish” g‘oyasi sobiq ittifoq mafkurasida boylikni taqsimlash va teng jamiyat yaratish kabi ma’nolar bilan almashtirilgan. Bu holatni tasdiqlovchi misollardan biri sifatida “Bahoriston” asarining quyidagi hikoyasi keltirilishi mumkin:

“Shayx Abu Said ibni Abul Xayrdan:

-So‘fiylik nimadan iborat? – deb so‘raganlarida u shunday javob beribdi:

-Boshingdan borini chiqarib tashla, qo‘lingda borini berib yubor, senga nima qilsalar chida” [1: 10].

Mazkur rivoyatning sovet mafkurasi nuqtayi nazaridan talqini boylarni yo‘q qilish va ijtimoiy tenglik g‘oyasini mustahkamlash maqsadida ishlatilgan bo‘lishi ehtimoldan xoli emas. Ushbu jarayon natijasida asarning dastlabki diniy va tasavvufiy mazmuni qisman yo‘qotilgan, bu esa davr mafkuraviy talablarining adabiy tarjimalarga qanday ta’sir ko‘rsatganini o‘rganish uchun muhim misollardan biri hisoblanadi.

Abdurahmon Jomiyning “Bahoriston” asarining *ikkinchi ravzasi* “Donolar hikmati bobida” deb nomlanib, unda sharq falsafasi nuqtai nazaridan dono inson tushunchasi hamda axloqiy fazilatlar yoritiladi. Ushbu bobda insoniy mukammallik,

tashqi ko'rinish va ichki bilim uyg'unligi, botiniy va zohiriy go'zallik, hasad va ta'madan voz kechish, boylikka mag'rur bo'lmaslik, foydali ilmni o'rganish va unga amal qilish, foydasiz ilmni axtarmaslik, so'z so'zlashdan oldin o'ylash, zavol topadigan narsani ne'mat bilmaslik va unga ko'ngil bermaslik kabi masalalar keng muhokama qilinadi. Ushbu bobda Jomiy o'z g'oyalarini mustahkamlash uchun turli tarixiy shaxslar ishtirokidagi hikoyatlardan foydalanadi. Jumladan, Iskandar, Faridun, Xusrav, Qaysar, Chin xoqoni, Hind maliki, Bag'dod halifasi, Rum faylasufi, Hind hakimi va Buzurgmehr kabi tarixiy va afsonaviy shaxslarning donishmandligi aks ettirilgan hikoyatlar keltiriladi. Jomiyning pedagogik yondashuvi shundaki, u falsafiy fikrlarni nazariy bayon qilish bilan cheklanmay, ularni hikoyatlar orqali tushuntiradi va she'riy parchalar bilan xulosa qiladi. Jomiyning falsafiy yondashuvi hikoyatlar orqali yanada aniqroq namoyon bo'ladi. Masalan, ilm insonni sharaflaydi degan g'oyani mustahkamlash uchun Jomiy quyidagi hikoyatni keltiradi: "Iskandar bir bilimdon kishini yuqori mansabidan olib tashlab, oddiy lavozimga tayinlaydi. Oradan vaqt o'tib, Iskandar undan yangi ish joyi borasida fikr so'raydi. Bilimdon kishi shunday javob qaytaradi: "Podshohning umri uzoq bo'lsin, odam amali bilan emas, balki amal odam bilan sharaf topadi. Har bir ishda odillik va insof lozim." Ushbu so'zlar Iskandarga ma'qul kelib, u bilimdon kishini avvalgi lavozimiga qaytaradi." Hikoyat yakunida Jomiy quyidagi she'riy to'rtlik orqali asosiy fikrni xulosa qiladi:

Baland mansab tepasida ham,

Ilm oshirmoq fikrin qil har dam.

Mansab bilan balandmas odam.

Mansab odam bilan muhtaram [1: 22].

Muallif dono insonni faqat ilm va tafakkur egasi sifatida emas, balki axloqiy barkamollikka intiluvchi shaxs sifatida tasvirlaydi. Ushbu bob insoniy kamolotga erishish yo'lida ilmning ahamiyatini yoritish bilan birga, axloqiy fazilatlarining shaxs rivojidagi o'rni va rolini ta'kidlaydi.

Uchinchi ravza Shohlik va adolat bobida deb nomlangan. Jomiy hukmdor uchun zarur bo'lgan eng asosiy ilm odillik ilmi deb hisoblaydi. Podsho yonida yuruvchi lavozimlarga qo'yiladigan talabalarini ham shu bobda aytib o'tadi. Podshohlar va unga yaqin kishilar hayotida sodir bo'lgan ibratli voqealar hikoya qilinadi. Farzand tarbiyasida jazolashning samaradorligi ko'plab psixolog va pedagoglar tomonidan muhokama qilingan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolani xatti-harakatlari uchun jazolash o'rniga, uning noto'g'ri qarorlar sabablarini tushuntirish va muammolarni ongli ravishda hal qilishga o'rgatish samaraliroq bo'lishi mumkin [4], [5]. Bu borada Abdurahmon Jomiyning "Bahoriston" asarida keltirilgan quyidagi hikoya muhim

ahamiyatga ega: “Xoshimiylar avlodidan bo‘lgan bir bola obro‘li bir arbobga beadablik qildi. Arbob bolaning amakisiga shikoyat qildi va uni jazolashni so‘radi. Amakisi bolaning adabini berib qo‘yishni maqsad qildi. Ey amaki, – dedi bola, – men qilar ishimni qilib qo‘yibman, aqlim yo‘q ekan. Endi sen nima qilsang qil, ammo unutmaginki, sening aqling bor” [1: 30]. Ushbu rivoyatda bolani jazolash emas, balki unga ongli yondashish lozimligi ta’kidlangan.

To‘rtinchi ravzani “Saxovat va Karam bobida” deb nomlaydi. Hatto shunchaki minnatdorchilik eshitish ilinjida qilingan ish saxovat emas, savdogarlikdir, saxovatning o‘zagi uning ta’masizligida ekanini ta’kidlaydi:

Saxovatdan kimning maqsadi –

Agar bo‘lsa shuhrat, ovoza,

Ahli karam shahrida unga,

Har doimo bekdir darvoza [1:32].

Beshinchi ravza “Do‘stlik va muhabbat bobida”, *6-ravza* “Mutoibot” deya nomlangan. Bunda insonlar tabiatidagi, jamiyatdagi ayrim yaramasliklar kulgiga olingan. Masalan, qalam ahli ichida ko‘chirmakashlik illati odamni kulgiga solib qo‘yishi mumkinligi quyidagi mutoyibada hajv qilinadi: “Sohib Abbod huzuriga bir shoir kelib qasida o‘qidi. Uning har bir bayti o‘zga bir devondan, har ma’nosi boshqa bir suxandondan edi. “Ajoyib bir karvon yetaklab kelibsan”, - dedi Sohib. – Agar tuyalarni yechib yuborsang, har biri o‘z galasiga qaytadi. Sening karvoningda hech nima qolmaydi.”

Yettinchi ravza “She’r va shoirlik bobida” deb nomlanib, an’anaviy ta’lim muassasalarida adabiyot fanini o‘qitishda muhim manba sifatida foydalanilgan. Ushbu bob she’rning ta’rifi bilan boshlanadi. Jomiy ta’rifiga ko‘ra, she’r tinglovchining tafakkurini jonlantiruvchi hamda unga ilhom bag‘ishlovchi san’at turidir.

Yuziga tashlab majoz kokilin,

Pardadan cho‘zar haqiqat tilin.

Demak, she’rni teran idrok etish uchun undagi majoz ortidagi haqiqatni anglash zarur. She’rning badiiy barkamolligi qofiya, vazn, radif hamda tashbih, tajnis, tarse, iyhom kabi san’atlar bilan mustahkamlanadi. Bundan tashqari, mazkur bob antologik xususiyatga ega bo‘lib, unda Jomiy Movarounnahr va Xuroson adabiyotining mashhur vakillari haqida ma’lumotlar berib, ularning ijodidan namunalarni keltiradi. Asar boshida shoirlar tanlanish prinsipiga oid quyidagi fikr bildiriladi: “Shoirlarning soni sanog‘i yo‘q. Ularning har biri haqida mufassal bayon qilish imkoni mavjud emas. Shu sababli, bir necha mashhur shoirlarni tilga olish bilan kifoyalanamiz.”

Jomiy ushbu ixcham asarida farzandiga eng mashhur shoirlarning taniqli baytlarini taqdim etadi. Umumiy hisobda 22 nafar shoir (Rudakiy, Daqiqiy, Imora, Unsuriy, Asjadiy, Farruxiy, Firdavsiy, Nosir Xusrav, Amir Muizziy, Adib Sobir Termiziy, Anvari, Rashididdin Vatvot, Afzaliddin Xoqoniy, Faxr Jurjoniy, Nizomiy, Salmon Sovajiy, Shayx Sa'diy, Hofiz Sheroziy, Kamol Xo'jandiy, Xusrav Dehlaviy, Orif Haraviy, Alisher Navoiy) hayoti va ijodi haqida qisqacha ma'lumotlar berilib, ularning asarlaridan namunalar keltirilgan.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, Jomiy 10 yoshli farzandiga badiiy asarlarning faqat mashhurligi emas, balki uning yoshiga mosligi va tushunish darajasiga mosligi nuqtayi nazaridan parchalar tanlagan. Masalan, Asjadiydan keltirilgan qovunga bag'ishlangan she'r mazmun va shakl jihatidan bolalar topishmoqlariga yaqin:

Ul zabarjad rang-u mushkin bo'y-u ta'midir asal,

Ud isi anqib turodur to'ni shohi beqasam.

So'ysa yangi oy o'rog'idek chiqar har bir tilim,

So'ymasa oy qursidek porlab turodur unda ham.

So'nggi – *sakkizinchi bob* masallardan iborat bo'lib, unda Jomiy hayvonlar bosh qahramon sifatida keltirilgan masallar orqali farzandini tabiat bilan hamohang bo'lishga undaydi. "Kalila va Dimna", "Guliston" kitoblarini o'qigan bola uchun "Bahoriston"dagi deyarli barcha masallar tanishdek tuyuladi. Ammo, masallar yuzasidan Jomiyning chiqargan xulosalari eski masallarga yangicha ma'no yuklaydi. Masalan, xipchabel tulki bilan do'st tutinib, bog'bonning uzumzoridan qorni shishguncha uzum yeb, keyin teshikdan sig'may savalangan, po'sti shilinib, dumi yulinib, tor-u tang teshikdan arang chiqib ketgan bo'ri haqidagi masal barchaga birdek tanish. Jomiy uzumzorni – bu dunyo, teshikni – oxirat bo'ri va tulkini esa bu dunyodagi ikki turdagi insonga o'xshatadi. Bo'ri toifasidagi odamlar bu dunyo ne'matlariga xirs qo'yib, umri bo'kkunicha bu dunyodagi nematlarni to'plash bilan o'tadi, ammo u dunyoga bularning birortasini olib ketolmaydi, tulki kabi zakiy kishilar bu dunyo nematlaridan ham zaruriy miqdorda bahramand bo'ladi, ammo oxirat haqida unutmaydi, umrini bu dunyo matohlariga bog'lanib o'tkazib yubormaydi degan xulosa chiqaradi.

So'nggi ellik yil ichida bolalar va o'smirlar adabiyotida muammoli adabiyot (problematic literature) deb ataluvchi yangi yo'nalish shakllangan. Ushbu yo'nalishning asosiy maqsadi bolalar va o'smirlarga duch keladigan psixologik, ijtimoiy va jismoniy muammolarni aks ettirish hamda ularni badiiy asarlar vositasida tahlil qilishdan iborat. O'smirlik davri inson hayotidagi eng muhim bosqichlardan biri bo'lib, bu davrda jismoniy o'zgarishlar, tashqi ko'rinishdan qoniqmaslik, o'ziga

ishonchsizlik kabi omillar shakllanadi [6]. Masalan, husnbuzarlar paydo bo'lishi, bo'y o'sishi yoki aksincha, past bo'lib qolishi, tana tuzilishining semiz yoki ozg'in bo'lishi kabi holatlar o'smirlarda psixologik noqulaylikni keltirib chiqarishi mumkin. O'z vaqtida hal etilmagan bunday muammolar insonning keyingi hayotida ham o'zini baholash jarayoniga ta'sir ko'rsatib, tashqi ko'rinishidan doimiy norozilik hissini shakllantirishi mumkin. Natijada, ayrim hollarda shaxs plastik jarrohlik kabi tashqi ko'rinishni o'zgartirishga qaratilgan choralarga murojaat qiladi [7]. Bunday vaziyatlarda o'smirlarning o'ziga bo'lgan munosabatini shakllantirishda to'g'ri tanlangan adabiyot muhim rol o'ynaydi. Xususan, Abdurahmon Jomiyning Bahoriston asaridagi 8-ravzadan olingan quyidagi masal shu maqsadda qo'llanilishi mumkin. Ushbu masalda o'zini qabul qilish va tashqi ko'rinishga oid muammolarga falsafiy yondashuv ifodalangan bo'lib, u o'quvchilarga o'zining tabiiy qiyofasini anglash va qadrlash g'oyasini yetkazadi. Shu sababli, bunday adabiy manbalar o'smirlar uchun psixologik qo'llanma sifatida ham xizmat qilishi mumkin.

“Bog' sahnida qarg'a bilan to'vus uchrashib qoldi va bir-birin aybini yuziga soldi: –Sening oyog'ingdagi qizil etiklar mening zarrin atlas va naqshin kimxob libosimga yarashadi, – dedi to'vus, – yo'qlikning qaro tunidan borliqning ravshan kuniga o'tish vaqtida adashish ro'y berganga o'xshaydi. Men sening qora bujir etigingni kiyibman, sen esa mening qizil saxtiyon etigimni kiyibsan.

– Yo'q, – dedi qarg'a unga, – aksincha, agar adashish ro'y bergan bo'lsa, kiyim kiyishda adashilgan, chunki sening kiyimlaring mening etiklarimga mos keladi. Ehtimol, uyqusirab sen mening kiyimlarim yoqasiga bosh tiqqansan, men sening kiyimlaringga siqqanman.

Yaqin joyda o'tlab yurgan bir toshbaqa bu tortishuvni eshitib dedi:

– Ey aziz do'stlar, sohibtamiz og'aynilar, bu foydasiz baxsni nari suringlar va be'mani tortishuvni to'xtatib turinglar. Xudo hamma narsani bir kishiga bermaydi, hamma istak jilovini bir qo'lga tutdirmaydi. Har kishida biror xususiyat borkim, boshqalarda yo'q. Har bir kishi o'zida boriga xursand bo'lishi va topganidan ko'ngli to'lishi kerak.”

Ushbu g'oya muammoli adabiyotning asosiy vazifalaridan biri – o'quvchilarda o'zini anglash va psixologik barqarorlikni shakllantirish bilan hamohang. Jomiyning asari sharqona falsafiy yondashuv orqali shaxsiy qadr-qimmat va o'ziga bo'lgan munosabatni mustahkamlashga xizmat qilishi mumkin. Va yuqoridagi dalil muammoli adabiyot yo'nalishining dastlabki elementlari sharq adabiyotida o'rta asrlardayoq shakllana boshlaganini ko'rsatadi.

Jomiyning bolalar tarbiyasiga oid yondashuvi nafaqat o'z davrida, balki zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda ham dolzarbligini yo'qotmagan. U tomonidan ilgari surilgan g'oyalar hozirgi kunda ham bolalar adabiyoti va tarbiyasiga oid ilmiy izlanishlar uchun mustahkam nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Shunday qilib, "Bahoriston" o'z davrida nafaqat bolalar adabiyotining o'ziga xos tamoyillarini belgilab bergan, balki umuminsoniy qadriyatlarni singdiruvchi nodir asar sifatida bugungi kunda ham katta ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jomiy, A. *Bahoriston* (Sh. Shomuhamedov, tarjimasi). Toshkent, Yosh gvardiya, 1979.
2. Rekhta Dictionary. *Meaning of Muravvat*.
3. UrduPoint Dictionary. *Murawwat meaning in English*.
4. Vygotsky, L. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press, 1978.
5. Piaget, J. *The Origins of Intelligence in Children*. Norton, 1952.
6. Erikson, E. *Identity: Youth and Crisis*. W. W. Norton and Company, 1968.
7. Cash, T. and Pruzinsky, T. *Body Image: A Handbook of Theory, Research, and Clinical Practice*. The Guilford Press, 2002.

ISAJON SULTONNING “BILGA XOQON” ROMANI VA UNING BADIY MOHIYATI

Mahkamova Dilafruz Shavkat qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent

davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

1-kurs tayanch doktoranti

dilafruz-mahkamova@mail.ru

Annotatsiya: Mazkur maqolada Isajon Sultonning “Bilga Xoqon” asari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Asarda turkiy xalqlarning buyuk davlat arbobi Bilga Xoqon obrazi badiiy talqinda yoritilib, uning adolatparvarlik, donolik va vatanparvarlik fazilatlarini asosiy g'oya sifatida ko'rsatib beriladi. Muallif tarixiy voqealarni qayta jonlantirish orqali o'quvchini birlik, bilim va ma'naviyatning ijtimoiy taraqqiyotdagi o'rni haqida mushohada yuritishga chorlaydi. Asar bugungi kunda ham milliy o'zlikni anglash, yosh avlodni vatanparvarlik va ma'naviy barkamollikka yo'naltirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Bilga Xoqon, Isajon Sulton, tarixiy roman, birlik g'oyasi, ma'naviyat, rahbarlik madaniyati, adolat, turkiy xalqlar.

Annotation. This article provides a scholarly analysis of Isajon Sulton's work “*Bilga Khagan*.” The image of the great statesman of the Turkic peoples, Bilga Khagan, is artistically depicted, emphasizing his qualities of justice, wisdom, and patriotism. Through the revival of historical events, the author encourages readers to reflect on the significance of unity, knowledge, and spirituality in social development. The work is also valuable today as it promotes national identity, patriotism, and moral maturity among the younger generation.

Keywords: Bilga Khagan, Isajon Sulton, historical novel, idea of unity, spirituality, leadership culture, justice, Turkic peoples.

O'zbek adabiyotida tarixiy mavzularni badiiy talqin qilish jarayoni doimiy ravishda dolzarb hisoblanadi. Chunki tarixiy shaxslar, voqealar va ularning ijtimoiy-ma'naviy mohiyati nafaqat o'tmishni anglash, balki bugungi avlodni ma'naviy tarbiyalashda ham muhim vosita sanaladi. Isajon Sultonning “Bilga Xoqon” asari ana shunday asarlardan bo'lib, unda turkiy xalqlarning buyuk hukmdori, donishmand davlat arbobi Bilga Xoqon obrazi yaratilgan. Roman dastlab „Sharq yulduzi“ jurnalining 2019-yilgi 9- va 10-sonlarida bosilib chiqqan.[1] Shunigdek, roman Turkiyaning Bursa shahrida Turk til qurumi[2], Turk davlatlari kengashi, Turkiya

madaniyat va turizm vazirligi[3], Otaturk nomidagi madaniyat, tarix va til yuksak qurumi tomonidan o'tkazilgan „Tilda, fikrda, ishda birlik — turkiy dunyo adabiyot (roman) mukofotlari“ tanlovida g'olib deb topilgan. [4] 2022-yili „Factor Books“ nashriyotida „Bilga xoqon“ romani yagona kitob holida chop etilgan.[5] Isajon Sultonning „Bilga xoqon“ romani o'zbek adabiyotida shu mavzuda yaratilgan ilk tarixiy-biografik asar hisoblanadi.

Asar muqaddima va uch bo'limdan iborat. Birinchi bo'limda „Kichik yish“(yish so'zi „o'rmonzor“, „daraxtzor“ degan ma'noni bildiradi), „So'zchilar“, „O'tukan yish“, „Bilga xoqonning o'tmishi“, „Yig'in“, „Ko'gman tog'i“, „Inigach ko'l yoqasidagi savash“, „Yishga qaytish“, „Ishbara Yamtarning o'tmishi“, „Tabg'achning o'tmishi“, „Meyli Chur“, „O'n o'qqa yurish“, „Yaris cho'lida urush“, „Kishi o'g'li o'tmishi“, „Ko'kyol ona bo'ri“, „Bayram“ voqealari aks ettirilgan. Ikkinchi bo'limda 4 ta asosiy voqealar tasvirlangan bo'lib: „Tabg'ach“, „Bilga Xoqon so'zlari“, „Tabg'achga yurish“, „Yasa“ kabi hodisalar tasviriga bag'ishlangan. Uchinchi bo'limda „Mangu bitiklar“, „Kul Tigin bitigi“, „Bilga Xoqon“ bitigidagi voqealarning asil tafsilotlari va matni keltirilgan.

Isajon Sultonning *Bilga Xoqon* romani turkiy xalqlarning o'n uch asrdan ortiq davr mobaynidagi ijtimoiy-ruhiy kechinmalarini badiiy ifodalashga qaratilgan asardir. Muallif O'rxun-Enasoy toshbitiklarida qayd etilgan tarixiy ma'lumotlarni roman matniga mahorat bilan singdirib, qadimgi turk davrining siyosiy va ma'naviy manzarasini yoritishga erishadi. Asarda qahramonlarning milliy xarakteri, ularning mardlik, jasorat va turkona fazilatlarini realistik tasvirlangan.

Muallif asarning tiliga alohida e'tibor qaratib, unda arabcha va forsa so'zlarni qo'llamagan, balki uni sof turkiy til asosida yaratgan. Bu jihat asarning milliy qadriyatlarga sodiqligini va tarixiylik tamoyiliga yaqinligini ko'rsatadi. Roman mazmunida turk xalqlarining birlik, qahramonlik, sadoqat va fidoyilik an'analari badiiy talqinda o'z ifodasini topgan.

Asarning birinchi bo'limining birinchi qismi „Kichik yish“ deb nomlangan bo'lib, u „Ko'gman tog'i etaklariga qish bola tashlagan, qor momog'uldurak bilan yoqqan edi“ jumlasini bilan boshlanadi. Roman kirish qismida tasvirlangan Ishbara Yamtar va Bulut obrazlari turk buduniga xos xarakter va milliy fazilatlarini mujassam etgani bois alohida ahamiyat kasb etadi. Bu obrazlar orqali muallif qadimiy turkiy jamiyatning ijtimoiy-ruhiy qiyofasini ta'sirchan yoritishga muvaffaq bo'ladi. Muallif asarda Bilga Xoqonni shunchaki tarixiy shaxs sifatida emas, balki millat rahbari, xalq birligi va davlat mustaqilligi timsoli sifatida tasvirlaydi. U adolatparvar, xalq manfaatini himoya qiluvchi, bilim va tafakkurni qadrllovchi hukmdor sifatida gavdalanadi. Isajon Sulton

obraz orqali ideal rahbar qanday bo'lishi kerakligi haqidagi fikrlarni ham ilgari suradi. Asarda tarixiy voqealar, qadimiy turkiy davlatlarning ijtimoiy-siyosiy hayoti tasvirlanarkan, ular zamonaviy o'quvchi ongida ham dolzarb ma'no kasb etadi. Bilga Xoqon faoliyatida ilm, donolik va birlikka asoslangan rahbarlik tamoyillari yoritilib, bu qadriyatlar bugungi kun jamiyatida ham muhim ahamiyatga ega ekani ko'rsatiladi. Asar voqealari tarixiylik tamoyiliga tayanib qurilgani bois, yozuvchi ortiqcha hissiy bo'yoqlardan, dabdababoz tasvirlardan yiroq turadi. Isajon Sulton Bilga Xoqon, To'nyuquq va Kul Tigin obrazlarini ideallashtirmay, ularning haqiqiy qiyofasini ochib berishga intiladi. Roman mazmunida qadimgi ko'kturk xoqonligi davri, milliy qahramonlar Bilga Xoqon, Kul Tigin va Bilga To'nyuquqning hayot yo'li, shuningdek ilk ko'kturk davlatining shakllanish jarayoni va "turk yasa" qonun-qoidalarining joriy qilinishi badiiy talqin etilgan.

Asarda O'rxun–Enasoy bitiklari yaratilishi, ularning ijtimoiy-tarixiy mazmuni ham alohida o'rin tutadi. Syujet voqealari Bilga Xoqon boshchiligidagi turkiy qabilalarning birlashuvi, tabg'achlarga qarshi olib borilgan kurashlar va erishilgan g'alabalar, mustaqil davlat tuzilishi hamda "yasa"ning joriy qilinishi, nihoyat xoqonning xiyonat oqibatida halok bo'lishi kabi tarixiy jarayonlarni qamrab oladi.

Bilga Xoqon obrazi, asarda uning adolatparvar va millatparvar hukmdor sifatidagi fazilatlari Eltarish Xoqon hamda Kul Tigin obrazlari bilan uyg'unlikda mukammal ochib berilgan. Yozuvchi qahramonlarni shaxsiy ideal sifatida emas, balki tarixiy voqelikning faol ishtirokchilari, millat taqdirini belgilagan arboblarning sifatida tasvirlashga erishgan.

Asar muqaddimasi turk xalqining ulug'vorlikka bag'ishlangan ta'rifi: *"Butun yer yuzi bir kishi og'lining qizil qoniga arzimaydi"* bilan boshlanadi. So'ngso'zda ham xalqni qat'iyatli bo'lishga undovchi jumlar bilan tugaydi :

"Ha, mening o'zimcha bitgan bitiklarim shulardir. Uni shu bitiktoshga urdim. Ulusini tiriltirgan, yerli-suvli, elli-tilli qilgan, urug'ini quritishga qo'ymagan keng yurakli xoqon so'zlarini esa, eng ustga bita qoldim. El-ulus to'g'risidagi unday so'zlar eng ustga bitilmasa, qayga bitilsin?"

—Ustda ko'k bosmagan bo'lsa, ostda yer tilinmagan bo'lsa, ey budun, elingni, to'ringni kim buza olur?"

—Ey budun! Titra, o'zingga kel! —Tiklan! Mangu yasha!.."[6]

Keltirilgan parcha O'rxun–Enasoy bitiklari ruhida yozilgan bo'lib, unda hukmdorning xalq oldidagi mas'uliyati va millat taqdiri haqidagi mulohazalar ifoda etiladi. Muallif "ulusini tiriltirgan, yerli-suvli, elli-tilli qilgan" degan ta'rif orqali

xoqonning elni birlashtirish, davlatni mustahkamlashdagi ulkan xizmatlarini ta'kidlaydi. Bu jumlar hukmdorni shaxsiy qahramon emas, balki xalqning taqdirini belgilovchi arbob sifatida ko'rsatadi. "Ustda ko'k bosmagan bo'lsa, ostda yer tilinmagan bo'lsa" kabi tasviriy iboralar qadimgi turkiy dunyoqarashda osmon va yerning muqaddasligi, davlat va xalqning mustahkamligi timsoli sifatida talqin etiladi. Ushbu tasvir orqali muallif davlatning barqarorligi tabiat va kosmik tartib bilan uyg'unlikda ekanini ifodalaydi. Shuningdek, "Ey budun! Titra, o'zingga kel! Tiklan! Mangu yasha!" kabi chaqiriqlar asarning mafkuraviy mazmunini ochib beradi. Bu murojaatlar o'z davrida xalqni uyg'otishga, birlik va tiklanishga chorlagan bo'lsa, bugungi kunda ham ular milliy uyg'onish va vatanparvarlik g'oyalari bilan hamohangdir. Demak, parcha o'zida nafaqat tarixiy haqiqatni, balki umumlashgan ma'naviy-mafkuraviy qadriyatlarni ham mujassam etadi.

Asarda keltirilgan quyidagi jumlar ham diqqatga sazovordir: *"Turk budun, to'g'ri bo'l – ezgu bo'lasan. Uyinga kirasan, qayg'usiz bo'lasan. Shundan so'ng Tabg'ach xoqonning o'yuchisi kelsin, dedim. Tabg'ach xoqon so'zimni ikki qilmadi, o'yuchisini yubordi. Unga ozga bir tosh yasatdim, ichiga-tashiga bitik urdirdim. O'n o'q o'g'illari, ozg'alar, buni ko'rib-bilingiz! Mangu tosh o'ydirib yozdirdim. Ko'nglimdagi so'zimni yozdirdim. Ko'nglimdagi so'zim shudir:*

- Turkiydan qul bo'lmas!
- Turkiydan qul bo'lmas!
- Turkiydan qul bo'lmas!"

Ushbu parcha qadimgi turkiy epigrafik yodgorliklar poetikasiga mansub bo'lib, unda xalqning siyosiy-mafkuraviy ongini shakllantirishga qaratilgan nutqiy vositalar mujassamdir. Matnda imperativ uslub ("to'g'ri bo'l – ezgu bo'lasan") orqali xalqni axloqiy tozalik, birlik va ezgulikka undash kuzatiladi. Bitiktoshning yaratilishi haqida berilgan ma'lumotlar esa qadimgi turkiy davlatchilikda epigrafik yozuvning nafaqat tarixiy xotira, balki legitimatsiya vositasi (*Legitimatsiya (lotincha legitimus – "qonuniy", "asosli") – bu hokimiyatning, qarorlarning yoki siyosiy tuzumning qonuniy va asosli deb tan olinishi jarayonidir. Oddiy qilib aytganda: xalq, jamiyat yoki boshqa davlatlar tomonidan hukmdor yoki davlat hokimiyatining "to'g'ri, adolatli, qonuniy" deb qabul qilinishi.*) sifatidagi funksiyasini ko'rsatadi. "Ichiga-tashiga bitik urdirdim" degan jumla xoqon hokimiyatini abadiylashtirish va uni kosmik tartib bilan bog'lash ramzi sifatida talqin qilinadi. "Turkiydan qul bo'lmas!" kabi anaforik takror milliy g'oya va ijtimoiy mustaqillik konsepsiyasini ta'kidlaydi. Bu jumla milliy identitetni mustahkamlash, turkiy xalqning erkinlik va davlatparvarlik tamoyillarini

falsafiy darajada ifodalashga xizmat qiladi. Demak, ushbu matn nafaqat tarixiy hujjat, balki siyosiy-ma'naviy manifest sifatida ham qadrlanadi. U qadimiy turkiy davlatchilik ideologiyasida xalq birligi, milliy mustaqillik va adolatparvarlikni targ'ib etuvchi muhim manbadir.

Asarda erkinlik, ozodlik g'oyalariga alohida urg'u berilgan bo'lib, uni quyidagi jumalar orqali ham ifodalanganini sezish mumkin: *“Yoshi ulug' shu oqsoqol o'tloqlarni enlab, tog'-u toshni titratguday hayqirib yubordi. Ko'zidan yoshi oqar edi.*

– Yurtni bergan Tangrim, yurtimni mangu qil!

– Elni bergan Tangrim, elimni mangu qil!

– Boshini tik qil!

– O'zini to'kis qil! Kishilar uzoq yillardan beri bunday sevinch nimaligini bilmas edilar. Uning oldida to'qlik-to'kislik sevinchi hech narsa emas ekan-da? Erklik, o'zlik sevinchiga teng bo'lolmas ekan-da!”

Mazkur parcha epik ruhda yozilgan bo'lib, unda xalqning orzu-intilishlari va milliy ongini ifoda etuvchi badiiy vositalar ishlatilgan. Oqsoqol obrazida xalqning donishmand vakili tasvirlanadi, uning hayqirig'i esa xalqning dardi va quvonchini ifodalovchi ramziy kuchga ega. “Yurtimni mangu qil!”, “Elimni mangu qil!” kabi murojaatlar takror (anafora) usulida berilgan. Bu usul orqali xalqning birlik va abadiylikka bo'lgan intilishi yanada kuchliroq aks etadi. “Tog'-u toshni titratguday” kabi ifodalar esa giperbola bo'lib, xalqning kuch-qudratini oshirib ko'rsatadi. Parchada moddiy farovonlik (“to'qlik-to'kislik”) erkinlik va milliy o'zlik bilan taqqoslanadi. Bu qarama-qarshilik (antitezis) vositasi orqali erkinlikning moddiy boylikdan ustun qadriyat ekanligi ko'rsatiladi. Shuningdek, hayqiriq, murojaat, takror kabi vositalar parchaning oratorlik ohangini kuchaytirgan. Bu esa uni oddiy badiiy matndan ko'ra, xalqni uyg'otishga chaqiruvchi nutqqa aylantiradi.

Quyidagi jumalar ham adabiy tahlilga tortilish jihatdan diqqatga sazovor: *“Qattiq qish o'z yoyini olib tevarakka muz o'qlarini otgan, qordan to'siq yasab, izg'irin cherigini yoygan kez, ikki to'p otliq To'qqiz o'g'uz yeridan chiqib, bir qismi Yaris cho'lidan o'tib Shantungga, Tabg'ach eliga, yana biri undan-da yiroqqa – jangju xoqoniga so'z yetkazish uchun elgan edi. Shantungga, tabg'achlar qoshiga yo'nalgan erning oti To'ngra Sam, jangju xoqoniga yo'l solgan kishi esa Kuna Sangun edi...”*

Qadimgi turkiy manbalarda tabiat hodisalari ko'pincha insoniylashtirilgan holda tasvirlanadi. Matnda uchraydigan “qattiq qish o'z yoyini olib tevarakka muz o'qlarini otgan, qordan to'siq yasab, izg'irin cherigini yoygan” satrlari buning yorqin misolidir. Qish bu yerda oddiy fasl emas, balki jangchi timsolida gavdalanadi. U yoy, o'q va

lashkar kabi atributlarga ega bo'lib, insonning tabiat bilan kurashini ifodalaydi. Bu holat personifikatsiyaning yorqin namunasidir. Tabiatning shiddatli tasviri ortidan ikki qahramonning safarga chiqishi tasvirlanadi. To'qqiz o'g'uz yurtidan elchilik vazifasida yo'l olgan otliqlardan biri Shantungdagi Tabg'ach eliga, ikkinchisi esa yanada olisdagi jangju xoqoniga xabar yetkazishga o'tlanadi. Ularning ismlari – To'ngra Sam va Kuna Sangun – tarixiy va mifologik ohangga ega bo'lib, qahramonlik ruhini kuchaytiradi. Matnda kompozitsion jihatdan avval tabiatning murakkab, og'ir sharoiti beriladi, keyin esa shu sharoitda amalga oshirilayotgan mashaqqatli safar voqeasi ko'rsatiladi. Bu uslub qadimgi turkiy epik manbalarga xos bo'lib, voqealarning qahramonlik va dramatik kuchini oshiradi. Shuningdek, bu parcha qadimgi turkiy xalqlarning davlatlararo munosabatlari, diplomatiya va elchilik an'analarini ham yoritib beradi. Elchilar oddiy odam emas, balki xalqqa xizmat qiluvchi, muhim siyosiy topshiriqni bajarayotgan shaxs sifatida gavdalanadi. Demak, bunday tasvirlarda faqat tabiat va qahramon emas, balki davlat, xalq va siyosiy tarix ham mujassamdir. Mazkur parcha qadimgi turkiy adabiyotning epik ruhini, obrazlilik imkoniyatlarini va tarixiy-badiiy uyg'unligini yaqqol ifodalaydi. Qishning antropomorf (*yunoncha anthropos – "inson", morphe – "shakl, qiyofa"* – bu adabiyot va san'atda insoniy sifatlarni hayvon, buyum, tabiat hodisalari yoki mavhum tushunchalarga berish hodisasi) obrazga aylanishi va elchilarning qahramonona safarga o'tlanishi birgalikda xalq dostonlariga xos yuksak dramatismni yuzaga keltiradi.

Quyidagi jumlaning tahlil qilamiz: *"Jangju – sochini qamchiga o'xshatib o'rib yuradigan, ot duminini xotinlar sochiday o'rib-bezaydigan, urishgisi kelmaydigan el edi. Turkiylar jirkanadigan neki bor, barini yeyishlari bilan taniqli edilar. Eshak, to'ng'izdan tortib ilon-u echkemargacha yegani uchun turkiylar ularni yoqtirmas, to'qnash kelinganida shundayin qattqlik bilan o'ldirar edilarki, unday qattqlik birovga qilinmasdi. Tabg'ach yerlari eski O'tukan ila tutash bo'lgani uchun tabg'achlar-u jangjular qiyqira-qiyqira bosib kelib qolishar, biroq, eli-xoqoni tegrasida turkiylar singari jipslasholmagani uchun tiraqaylab qochar, qochish barobarida yish-u qo'rg'onlarni talab ketishardi."* Qadimgi turkiy manbalarda qo'shni xalqlar tasviri ham alohida o'rin tutadi. Masalan, jangjular haqida berilgan tasvirlarda ularning hayoti, urf-odatlar va zaif jihatlari ko'rsatiladi. Jangju xalqi sochini qamchiga o'xshatib o'rib yurishi, ot duminini esa ayol sochiga o'xshatib bezashi bilan eslatib o'tiladi. Ular jang qilishni istamaydigan, lekin turkiylar jirkanadigan barcha narsalarni yeyishi bilan tanilgan el sifatida ko'rsatiladi. Ayniqsa, eshak, to'ng'iz, ilon va echkema kabi hayvonlarni iste'mol qilishi ularning manfiy qiyofasini yanada kuchaytirgan. Turkiylarning ularga munosabati ham qat'iy bo'lgan: to'qnash

kelinganida jangjular nihoyatda qattiq jazolangan. Matnda ta'kidlanishicha, bu darajadagi shafqatsizlik boshqa hech kimga qilinmagan. Bu orqali turkiylarning o'z dushmanlariga qarshi qat'iyatli va qudratli ekanligi ifodalanadi. Bundan tashqari, jangjularning tarqoqligi, o'z xoqonlari atrofida jipslasholmasligi ularning zaifligini ko'rsatadi. Turkiylar esa, aksincha, jipslashib, birlashib harakat qilgani sababli kuchli va mustahkam el sifatida tasvirlanadi. Demak, jangju obrazi va turkiylar qiyoslanib qadimgi turkiy adabiyotda turkiylarning axloqiy pokligi, birlikdagi qudrati va g'ururi yuksak qo'yilgan.

“Bir necha kun yoqqan qor tingach, ko'kka Oymomo chiqdi. U yer yuziga oq sovuqlarni yubordi. O'g'ochlar-u o'tlarni bulduruqlar bilan bezadi, yov kabi bildirmay kelib, suv betiga Tabg'achning bezaklari kabi bezaklar chizdi, ichidagi suvi to'kilmay qolib ketgan idishlarni tars-tars yordi, qorni shunday to'ng'itdiki, oyoq ostida kumushday g'ichirlab sochilar bo'ldi. Qoraqushlar turgan yerida to'p-to'p o'lib tushdi. Yishning jonliqlari bir-biriga suqilishib, dir-dir titrab jon saqlashdi. Ishbara o'tin yoray deb boltasini o'roqqa ursa, taraqlab sapchib qaytishini ko'rib: —Shuncha yil yashab o'tin muzlaganini ko'rmab edim – dedi angrayib. Ko'klamoyim kelgunicha to'qqizta yetti kun bor... O'ylay-o'ylay, Ishbara bilan Bulut O'tukan yishga, Bilga xoqon qoshiga borishga cho'glanishdi.”

Bu parcha qadimgi turkiy adabiyotning tabiat tasviriga boy namunasidir. Matnda qish manzarasi o'ziga xos poetik bo'yoqlar bilan beriladi: “Oymomo chiqib, yer yuziga oq sovuqlarni yubordi”, “suv betiga bezaklar chizdi”, “oyoq ostida kumushday g'ichirlab sochildi” kabi obrazlar qishning shiddatini va go'zalligini uyg'unlashtiradi. Qor va sovuqning tasviri oddiygina fasl manzarasi emas, balki dushman lashkari kabi hujum qilayotgan kuch sifatida gavdalanadi. Tabiat hodisalari nafaqat tashqi ko'rinish, balki inson va hayvon hayotiga ko'rsatgan ta'siri orqali ham tasvirlanadi. “Qoraqushlar turgan yerida to'p-to'p o'lib tushdi”, “jonliqlar bir-biriga suqilishib, dir-dir titrab jon saqlashdi” jumalari orqali sovuqning halokatli oqibatlarini ko'rsatilgan. Qahramon Ishbaraning “Shuncha yil yashab, o'tin muzlaganini ko'rmab edim” degan hayratli so'zi qishning o'ta qattiqligini ta'kidlaydi. Bu jumla tabiat hodisasining odatiy emas, balki favqulodda darajada shiddatli bo'lganini ko'rsatadi. Parchaning oxirida esa dramatik manzaradan voqeaviy qismga o'tiladi: Ishbara va Bulutning Bilga xoqon huzuriga yo'l olishga chog'lanishi tasvirlanadi. Bu o'tish orqali tabiat manzarasi voqealarga kirish (ekspozitsiya) vazifasini bajaradi va asosiy syujet rivojiga zamin yaratadi.

“Bilga Xoqon” asarining asosiy g'oyalaridan biri – **xalq birligidir**. Isajon Sulton ta'kidlashicha, xalqning birlashuvi davlatning barqarorligi va taraqqiyoti uchun zaruriy

shart hisoblanadi. Birlik bo'lmagan joyda parokandalik, zaiflashuv va tanazzul yuz beradi.

Ikkinchi muhim g'oya – **bilim va tafakkur ustuvorligidir**. Asarda hukmdorning kuchi faqatgina qurol yoki qo'shin bilan emas, balki donolik, adolat va aql bilan mustahkamlanishi zarurligi uqtiriladi. Bu jihat o'quvchilarni ilm olish, tafakkur qilish va donolikni qadrlashga undaydi.

Asar, shuningdek, **rahbarlik madaniyatini** yoritadi. Rahbarning xalq oldidagi mas'uliyati, davlatni boshqarishda adolatli va vijdonli bo'lishi zarurligi muallif tomonidan ta'kidlanadi. Shu tariqa, “Bilga Xoqon” bugungi zamon rahbarlari uchun ham o'ziga xos ibrat manbai bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa

Isojon Sultonning “Bilga Xoqon” asari nafaqat tarixiy shaxsning hayoti haqida, balki keng ijtimoiy-ma'naviy xulosalarga chorlovchi asar sifatida qimmatlidir. U yosh avlodni milliy o'zlikni anglashga, tarixdan saboq olishga, birlik va vatanparvarlikka undaydi. Asarda ilgari surilgan g'oyalar – birlik, bilim, adolat va rahbarlik madaniyati – bugungi jamiyat uchun ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Shu sababli “Bilga Xoqon”ni nafaqat adabiy, balki ma'naviy-ma'rifiy dastur sifatida ham baholash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. „Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Innovatsion rivojlanish agentligi“ (en). <https://mininnovation.uz>. 2023-yil 2-sentyabrda asl nusxadan [arxivlangan](#). Qaraldi: 2023-yil 2-sentyabr.
2. **FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI**. 2023-yil 2-sentyabrda asl nusxadan [arxivlangan](#). Qaraldi: 2023-yil 3-sentyabr.
3. Madaminova Dilnura Bahodir qizi (2023-03-23). „**ISAJON SULTONNING "BILGA XOQON" ROMANI**“. SCHOLAR. 1-jild, № 7. 83–86-bet. [doi:10.5281/zenodo.7763648](https://doi.org/10.5281/zenodo.7763648).
4. Madaminova Dilnura Bahodir qizi (2023-04-18). „**ISAJON SULTONNING "BILGA XOQON" ROMANI BADIYATI**“. [doi:10.5281/zenodo.7843506](https://doi.org/10.5281/zenodo.7843506).
5. „O'zbekistonlik adibga “Bilga xoqon” romani g'oliblik keltirdi – Qoraqolpog'iston Axborot Agentligi“. kknews.uz. 2023-yil 2-sentyabrda asl nusxadan [arxivlangan](#). Qaraldi: 2023-yil 2-sentyabr.
6. Isajon Sulton. “Bilga xoqon” roman, qissalar va hikoyalar. Toshkent : “Factor books” nashriyoti, 2022.

7. Isajon Sulton nasri badiiyati: ilmiy maqolalar, taqriz, adabiy suhbatlar, maktublar/to'plab nashrga tayyorlovchilar : G.Sattorova, M.Qo'chqorova. -Toshkent: Turon zamin ziyo, 2017.
8. N.Rahmonov. Mangu bitiktoshlar ilhomi: <https://uza.uz/posts/25169>.
9. A.Haydarov. Jur'at jasorat va ijodiy mahorat mahsuli: <https://uza.uz/posts/287869>

“SOHIBQIRON AMIR TEMUR” ASARIDA PIR OBRAZLARINING TARIXIY-BADIIY TALQINI

Sayfullayeva Zura Sayfiddin qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti mutaxassisligi

2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Sayyid Muhammad Ja'farxoja qalamiga mansub “Sohibqiron Amir Temur” qisassidagi ayrim pir obrazlari badiiy tahlil qilinadi va tarix bilan aloqasi yoritiladi.

Kalit so'zlar: tarix, badiiylik, obraz, pir, murshid, siyosat, din

Аннотация. В данной статье анализируются некоторые образы пира в повести «Сахибкиран Амир Темур» Сайида Мухаммада Джафарходжы и подчеркивается их связь с историей.

Ключевые слова: история, искусство, образ, пир, муршид, политика, религия

Abstract. This article analyzes some of the images of the pir in the story "Sahibqiron Amir Temur" by Sayyid Muhammad Ja'farkhodja and highlights their connection with history

Keywords: history, art, image, pir, murshid, politics, religion

Butun dunyoga mashhur, dong'i ketgan jahongir Amir Temur asos solgan Temuriylar davlati uzoq yillar davomida butun dunyoga qudratini namoyon etib kelgan. Buyuk sohibqiron mamlakat boshqaruvida adolat tig'ini yuqori tutib, qat'iy qonunlar asosida davlatni boshqarishi bilan birga faoliyati, jahongirlik yurishlari davomida ruhiy-ma'naviy ustozlarining dono maslahat va nasihatlariga ixlos qo'ygani ham tarixdan ma'lum²⁵. Shayx Shamsiddin Kulol, Mir Sayyid Sharif Jurjoni, Bahouddin Naqshband, Sayyid Baraka, Ahmad Yassaviy kabi ilm peshvolari shular jumlasidan. Muhammadxoja ibn Ja'farxojaning “Sohibqiron Amir Temur”²⁶ qissasida

²⁵ Qarang: Ma'naviyat yulduzlari. Markaziy Osiyolik mashhur siymolar, allomalar, adiblar. // Mas'ul muharrir: Xayrullayev M.M – To'ldirilgan qayta nashr. – T.: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti. 1999. – B.148.

²⁶ Sayyid Muhammadxoja ibn Ja'farxoja. Dostoni Amir Temur Sohibqiron. Qo'lyozma. Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyi fondi. Inv. № 546/VI. Ushbu asardan olingan iqtiboslarning sahifasi qavs ichida keltiriladi.

mazkur shaxslar bilan bog'liq ayrim tarixiy haqiqatlar, shu bilan birga ularning Amir Temur va davr hayotidagi ahamiyati badiiy tarzda o'z ifodasini topgan.

Sharafiddin Ali Yazdiy "Zafarnoma"da Amir Temur bolalik yillarini quyidagicha keltiradi:

*Chu yoshlar bila o'ynar edi mudom,
Der edi alarga: Kelinglar tamom,
Ki, men shoh bo'lg'ayman va barchangiz
Meni shoh atab, o'zga so'z demangiz.
Kelur erdilar yoshlar qoshiga,
Ani shoh atab ko'tarib boshig'a.
Bo'lur erdi bir go'dak anga amir,
Yana biri anga chu dono vazir"*²⁷.

Ibn Arabshoh "Ajoyib ul maqdur"da yozishicha, O'spirin Temur juldur choponda shayx huzuriga keladi. Bu vaqt shayx o'z atrofidagi darveshlar bilan zikr tushayotgan edi. Temur zikr tugashini sabr bilan kutadi. Nihoyat zikr tugab shayx uning oldiga kelganda Temur tiz cho'kib peshonasini uning oyog'iga qo'yadi va qo'lini o'padi. Shunda shayx darveshlar bilan birga Amir Temur haqqiga duo qiladi. Keyinchalik Amir Temur bu duoni o'z muvaffaqiyatlari sababchisi deb biladi²⁸. Mazkur tarixiy haqiqatlar asarda umumlashma tarzda quyidagicha keltiriladi:

Alqissa, Amir Temur o'g'lonlar birla o'ynasa, o'zin podshoh qilib, taxt yasab, ustunda o'lturub, har birina marotib o'run berib, hamisha shayli bu erdi. O'shal vaqtda Shayx Shams Kulol tirik erdilar. Bir kuni muridlar minbar uzra o'lturub: Bir o'g'lon hangomi sohibqironliq birla o'g'lonlarga bosh bo'lub kelur, – dedi ersa, Amir Temur namoz o'qumoqchi bo'lib kelib, minbar taginda o'lturdi. Shayx odamlarga aydilar:

– Ey xaloyiq, xudovandi taolo bu o'g'lonning dunyovu oxiratin ma'mur qilib, ro'yi zaminning podshohliqin ato qilg'oy, – deb Amir Temurning orqasig'a qoqib, og'zig'a tufkurub, duolar qildilar.[125a,b]

Bunda yuqoridagi ikki tarixiy asarda keltirilgan voqealarning Ja'farxoja tomonidan xalqona usulda oddiy va ravon tarzda bitilgani, shu bilan birga yozuvchining ifoda mahoratini ko'rishimiz mumkin.

²⁷ Sharafiddin Ali Yazdiy. Zafarnoma. – T.: "Sharq". 1997. – B.13.

²⁸ Qarang: Ibn Arabshoh. Ajoyib ul-maqdur fiy tarixi Taymur. 1-kitob. – T.: "Mehnat". 1992. – B.70.

Sohibqiron o'z faoliyatida pirlaridan madad kutgan, qaror qabul qilishda ham ularning maslahatlariga tayanib ish tutgan²⁹. Asarda keltirilishicha, Amir Temur otasining koyishidan diltang bo'lib, shu vaqtda olamdan otgan Shayx Kulol ziyoratiga boradi. Shunda bashorat bo'lib, Shayx Kulol uni Buxoroga chorlaydi:

– *Ey o'g'lim, Buxorog'a borg'il. Buxoro ma'ni ilmturur. Inshaallohu taolo, andin xuruj qilursan, – deb fotiha berdilar[131b]*. Ushbu nasihat ortidan Amir Temur Buxoroga ilm olish uchun ketadi. Bu voqea Amir Temurning ilmi kamolot va ma'naviy yetuklikka erishishi uchun bir “yo'llanma” edi. Chunki asar davomida uning jahongirlik yurishlari va din siyosati mazkur ta'lim davridan keyin boshlanadi. Garchi pirlarning ba'zi o'gitlari tush, bashorat vositasida bildirilsa-da, Amir Temur ularni sidqidildan bajargan. Asardagi bunday o'rinlar orqali sohibqironning valiylarga bo'lgan hurmati va xayrixohligini sezish qiyin emas. Zero, bu kabi voqealar tarixdan ham ma'lum³⁰.

Bahouddin Naqshband haqida to'xtaladigan bo'lsak, tarixda Bahouddin Naqshband Naqshbandiya tariqati asoschisi, Movarounnahrda tasavvufning yirik namoyandasi bo'lib Amir Temurga zamondosh bo'lgan. Bahouddin 18 yoshda ekanligida Amir Temur dunyoga kelgan. U yetuk davlat arbobi sifatida o'z saltanatini mustahkamlayotgan davrda (1389-yil) Naqshband olamdan o'tgan. Amir Temur yana 16 yil davomida o'z piru komili g'oyalariga tayanib katta davlatni idora qiladi³¹. Asarda bu ikki obraz munosabatlari bayoniga e'tibor berilsa, Bahovuddin Naqshband Amir Temurning qiyin vaziyatlarida yordamga keladigan, unga ma'naviy ustozlik qiladigan sahnalarga o'rin ajratilgani keyingi davrlarda xalq tasavvuri va e'tiqodida naqshbandiya tariqatining ahamiyatli ekani bilan bog'liq³². Masalan, Amir Temur keyinchalik – Buxoroni egallaganda – Bahouddin Naqshband bilan tanishib, unga murid tushadi [137a,b]. Bu ikki shaxsning murakkab ijtimoiy-siyosiy davrda yurti ham moddiy, ham ma'naviy yuksaltirishga harakat qilishdek maqsadlar mushtarakligi xalq xotirasiga muhrlangan desak, yanglishaymiz. Chunki qariyb 3 asr keyin bitilgan mazkur asarda ham ushbu haqiqatlar o'z aksini topganligi buning isbotidir.

²⁹Qarang: Saidqosimov S. va boshqalar. Amir Temur jahon tarixida. To'ldirilgan va qayta ishlangan 2-nashri. – T.: “Sharq”. 2001. – B.88.

³⁰ Amir Temur forslar yurtini zabt etgan, Sheraz ahlining qilgan bir noto'g'ri ishi uchun ularni butkul qirib yuborish payida turgan vaqtda tushiga Payg'ambar (s.a.v) kirib, bu yo'ldan qaytarganliklari haqida manbalarda o'qiyamiz. Bu haqda qarang: S.S.Buxoriy. Tabarruk ziyoratgohlar. – T.: “Yozuvchi”. 1993. – B.32

³¹ <https://jdpu.uz/amir-temur-va-bahouddin-naqshband/>

³² Sayfullayeva Z. “Sohibqiron Amir Temur” asari: Tarixiy va badiiy to'qima obrazlar tavsifi. Prof. Hamid Sulaymon nomidagi Respublika yosh matnshunoslarining ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. Shokirova H, Djurayev M, Abdullayev B, – T.: 2025. – B.162–170

Boshqa hikoyada bolalar tuproqdan uy yasab o'tirganlarida Amir Temur uni bir necha tangaga sotib oladi. Shu kuni kechasi tush ko'radi: Unda qiyomat qoyim bo'lgan, hammani mezonga supurardilar. Din-u adolatda sobitqadam Amir Temurdek inson vahimada turgan paytda g'oyibdan ovoz kelib, farishtalarga Amir Temurni Bahouddinning yoniga, jannatdagi uyga eltishni buyuradilar. Sohibqiron uyqudan uyg'onadi. Ertasiga borib bu uydan yana sotishni so'raganda bu gal yuz ming tanga narx qo'yadi. Amir Temur hayratlanib sababini so'raganda "Kecha ko'rmay olding, bugun yuz ming tanga bo'lsa hanuz oz", degan javobni oladi. Amir Temur otdan tushib Bahouddinning oyog'iga yiqiladi[137b-138a]. Mazkur voqea tarixda bo'lganini aytish qiyin. Lekin yuqorida ta'kidlangandek, unga ixlos qo'ygani, ma'rifatparvar so'zlariga amal qilgani ayni haqiqat. Ushbu hikoya badiiyatiga nazar tashlasak, adolat bilan ish tutuvchi, yurtparvar, din yo'lida xizmat qilgan insonning qo'rquvi bashariyatga ibrat yanglig' yozilgan. Xalqi uchun qilgan oz miqdordagi sadaqa esa unga jannatda bir uy bo'lib turgani esa chuqur ma'noga ega. Chunki diniy va tasavvufiy ko'rsatmalarga muvofiq ham "Ehsonning mukofoti ehsondir". Bahouddin bilan bog'liq voqealar boshqa o'rinlarda ham[148a], [153a,b] mavjud bo'lib, u asar mohiyatini anglashda asosiy obrazlardan hisoblanadi.

Sohibqiron shariat ahkomlarini mustahkamlash, qat'iy qonunlarga amal qilishga e'tibor qaratadi. Butun umri davomida islom dinini yoyishga kuch-qudratini sarflaydi.

O'z davrining ilm peshvolaridan bo'lgan Mir Sayyid Sharif Jurjoniylar payg'ambarimiz Muhammad(s.a.v) shajarasiga o'n uch avlod vositasida tutashgan Muhammad ibn Zaydning nasabidan bo'lgan. Jurjoniylar Amir Temur taklifiga binoan Samarqandda keladi. O'n sakkiz yil bosh mudarris bo'lib faoliyat yuritadi³³. U o'ta zakiiy, muhaqqiq ulamolardan sanalgan. "Sohibqiron Amir Temur" asarining so'nggi 2 bobida mazkur shaxs haqida ma'lumotlar uchraydi. Mir Sayyid Sharif o'zini payg'ambar sanab yolg'on guvohlik beradigan Salosayi kazzob bilan munozaraga kirishadi. Har bir fikriga oyat va hadislardan dalillar keltirib uni yengadi. Salosayi kazzob uzoqlarga qochib ketadi[161b-162a]. Mazkur munozara dialog yordamida ifodalanadi va har qaysi zamonda ham yolg'onchilik oqibati sharmandalik bilan tugashi, shuningdek, ilmi insonning qadri baland bo'lishiga ishora qilinadi; diniy hukmlar borasida faqihlar rivoyat berishi kerakligi, fikrga qarshi fikrga ega bo'lish, bunda ilmning ahamiyati; ziddiyat chiqaruvchi tuban kimsalarga qarshi kurash, uning oqibatlari qalamga olinadi.

³³ Oliy mahad.uz <https://share.google/V6PPajg3K7B9i83nB>

Umuman olganda, Amir Temur hayotida o'chmas iz qoldirgan shaxslar, murshidlar bilan bog'liq haqiqatlar tarixiy asarlarda, shuningdek, xalq orasida tildan tilga ko'chib borgan. Sayyid Muhammadxoja ibn Ja'farxoja yaratgan mazkur obrazlar asar g'oyasini belgilashda ham muhim o'rin tutadi hamda ularning rolini kengroq o'rganish kerakligini anglatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sayyid Muhammadxoja ibn Ja'farxoja. Dostoni Amir Temur Sohibqiron. Qo'lyozma. Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyi fondi. Inv. № 546/VI.
2. Ma'naviyat yulduzlari. Markaziy Osiyolik mashhur siymolar, allomalar, adiblar. // Mas'ul muharrir: M.M.Xayrullayev. – To'ldirilgan qayta nashr. – T.: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti. 1999. – 400 b.
3. Sharafiddin Ali Yazdiy. Zafarnoma. – T.: "Sharq". 1997. – 384 b.
4. Ibn Arabshoh. Ajoyib ul-maqdur fiy tarixi Taymur. 1-kitob. – T.: "Mehnat". 1992. – 163 b.
5. Saidqosimov S. va boshqalar. Amir Temur jahon tarixida. To'ldirilgan va qayta ishlangan 2-nashri. – T.: "Sharq". 2001. – 304 b.
6. S.S.Buxoriy. Tabarruk ziyoratgohlar. – T.: "Yozuvchi". 1993. – 48 b.
7. Sayfullayeva Z. "Sohibqiron Amir Temur" asari: Tarixiy va badiiy to'qima obrazlar tavsifi. Prof. Hamid Sulaymon nomidagi Respublika yosh matnshunoslarining ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. Shokirova H, Djurayev M, Abdullayev B, – T.: 2025. – 224 b.
8. <https://jdpu.uz/amir-temur-va-bahouddin-naqshband/>
9. Oliy mahad.uz <https://share.google/V6PPajg3K7B9i83nB>

O'ZBEK ADABIYOTIDA XALQ OG'ZAKI IJODINING O'RNI

Abduhakimova Muhlisa Asliddin qizi

CHDPU Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyot kechu 24/1-guruh talabasi

asliddingoziyev@gmail.com

Ilmiy rahbar: Gulandom Tog'ayeva,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti dotsenti

Email: g.togayeva@cspu.uz

Annotatsiya Ushbu maqolada o'zbek xalq og'zaki ijodining asosiy turlari, ularning mazmun-mohiyati va yozma adabiyotga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, xalq ijodining ma'naviy tarbiya vositasi sifatida tutgan o'rni ham tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: xalq og'zaki ijodi, ertak, maqol, doston, yozma adabiyot, ma'naviy qadriyat

Annotation This article highlights the main types of Uzbek folklore, their meaning and impact on written literature. It also analyzes the role of folklore as a tool of moral education.

Keywords: folklor fairytale, proverb, epic, written literature, moral values.

Аннотация В данной статье рассматриваются основные виды узбекского народного устного творчества, их содержание и влияние на письменную литературу. Также анализируется роль фольклора как средства нравственного воспитания.

Ключевые слова: народное творчество, сказка, пословица, эпос, письменная литература, духовные ценности

O'zbek adabiyoti xalq og'zaki ijodining bebaho manbalariga tayangan holda shakllangan. Xalq tomonidan asrlar davomida yaratilgan ertaklar, qo'shiqlar, maqol va matallar, doston va rivoyatlar o'zbek yozma adabiyotining rivojida muhim o'rin tutadi. Ular millat tafakkuri, dunyoqarashi, orzu-intilishlari va axloqiy qarashlarini mujassamlashtirgan

1. Xalq og'zaki ijodining asosiy janrlari

Ertaklar – yaxshilik va yomonlik kurashini, xalqning orzu-umidlarini ifodalaydi. “Zumrad va Qimmat”, “Boy ila g'arib” singari ertaklarda axloqiy saboqlar berilgan.

Maqol va matallar – xalqning donoligi, hayotiy tajribasini ifodalaydi: “Yaxshilik qil, daryoga ot”, “Oltin olma, duo ol”.

Topishmoqlar – xalqning zehni, tafakkur o'tkirligini ko'rsatadi.

Qo'shiqlar – marosim, mehnat va lirik qo'shiqlar xalq hayotining turli tomonlarini aks ettiradi.

Dostonlar – “Alpomish”, “Gorogly” kabi eposlar xalqning mardlik va vatanparvarlik tuyg'ularini madh etadi.

2. Yozma adabiyotga ta'siri

Til va uslub boyligi – yozma adabiyot vakillari xalq maqollari, iboralari va obrazlaridan keng foydalangan.

Qahramon xarakteri – xalq dostonlari qahramonlari yozma adabiyotdagi obrazlar shakllanishiga zamin bo'lgan.

Alisher Navoiy, Bobur, Ogahiy singari adiblar ijodida xalq og'zaki ijodidan olingan hikmatlar va iboralar ko'p uchraydi.

Milliy qadriyatlarni mustahkamlash – xalq og'zaki ijodida tarannum etilgan vatanparvarlik, mehnatsevarlik, adolatparvarlik kabi fazilatlar adabiyot orqali avlodlarga yetkazilgan.

3. Mustaqillik davrida qayta baholash

Mustaqillik yillarida xalq og'zaki ijodiga qiziqish yanada ortdi. Ertak va dostonlar qayta nashr etilmoqda, teatr sahnalarida qo'yilmoqda, maktab va oliygoh darsliklarida keng o'rganilmoqda. Ular yoshlar ma'naviyatini shakllantirishda samarali vosita sifatida xizmat qilmoqda.

Xalq og'zaki ijodi va yozma adabiyot o'rtasidagi uzviylik bor.[1.]

1. Ilk yozma adabiyot ildizlari

Xalq og'zaki ijodi yozma adabiyot uchun tayanch vazifasini o'tagan. “Alpomish” dostoni faqat xalq dostonchiligida emas, balki yozma adabiyotda ham ko'p bora tahlil qilingan, qayta ishlangan.[2.]

Yozma adabiyot vakillari og'zaki ijoddan syujet, obraz, timsol va iboralarni keng qo'llashgan.

2. Folklorning badiiy-estetik o'rni

Xalq og'zaki ijodi orqali adabiyot xalqona ruh, sodda va ta'sirchan til, obrazlarning tabiiyligi bilan boyigan.

Yozma asarlarda maqol, matal va hikmatli so'zlar xalqona donolikni kuchaytirgan. Masalan, Navoiy “Mahbub ul-qulub” asarida maqollardan samarali foydalangan.

3. Milliy qahramonlik an'analari

Xalq dostonlari o'zbek adabiyotida qahramonlik, vatanparvarlik, sadoqat kabi mavzularni shakllantirgan.

Qahramonlik obrazlari – Alpomish, Go'ro'g'li, Ravshan – keyingi davr yozma adabiyotida ham davom ettirilgan.[3.]

4. Musiqa va og'zaki ijod uyg'unligi

Qo'shiqlar va laparlar nafaqat xalq og'zaki ijodining bir bo'lagi, balki yozma adabiyot obrazlari uchun ham manba bo'lgan.

Adabiyotda xalqona qo'shiqlarning kayfiyati, ohangi ko'plab she'riy asarlarda sezilib turadi.[4.]

5. Xalq og'zaki ijodi va ma'naviy tarbiya

Og'zaki ijod yoshlarni axloqiy qadriyatlarga, ezgulik va adolatga da'vat etgan.

Adabiyot ham shu an'anani davom ettirib, tarbiyaviy vazifani o'tagan.

“Alpomish” – xalq dostonida o'zbek xalqining jasorati, sadoqati va or-nomusi ifodalangan. Bu doston ko'plab yozma adabiyot asarlariga ilhom manbai bo'lgan.

Alisher Navoiy – o'z asarlarida xalq og'zaki ijodi uslublaridan foydalangan, maqollarni adabiy shaklga solgan.[5.]

Zahiriddin Muhammad Bobur – o'z “Boburnoma” asarida xalq tilidan, xalqona iboralardan foydalangan.

Jadid adabiyoti – xalq og'zaki ijodi asosida xalqni ma'rifatga, bilim olishga chaqirgan.

Xalq og'zaki ijodi o'zbek adabiyotining ildizi va asosi hisoblanadi. U yozma adabiyot rivojlanishi uchun mustahkam poydevor bo'lib, milliy o'zlikni anglash, ma'naviy qadriyatlarni saqlash va yangi avlodga yetkazishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham o'zbek adabiyotida xalq og'zaki ijodi o'zining ajralmas va doimiy o'rniga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. G'afur G'ulom. Xalq og'zaki ijodi namunalaridan. – Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti, 1979.
2. Qodirov S. O'zbek xalq og'zaki ijodi. – Toshkent: O'qituvchi, 1980.
3. Yo'ldoshev Q. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: Fan, 2005.
4. Karimov A. Folklorshunoslik asoslari. – Toshkent: Universitet, 2010.
5. “O'zbek xalq ertaklari”. – Toshkent: Sharq nashriyoti, 2017.

“O‘TKAN KUNLAR” ROMANIDA SEVGI MAVZUSINING BADIY TALQINI

Amanbayeva Dilmura Ergashbek qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi

3-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba Abdujabbor qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanining yaratilish tarixi va unda sevgi mavzusining badiiy talqini yoritiladi. Asarning yuzaga kelishida yozuvchi o‘z davrining ijtimoiy-madaniy muhitidan ilhomlangan bo‘lib, yangi tur — o‘zbek romanchiligining poydevorini yaratdi. Roman o‘zbek adabiyotida sevgi mavzusini yangi bosqichga olib chiqib, Otabek va Kumush sevgisini milliy urf-odatlar, ijtimoiy qarashlar bilan uyg‘unlikda ko‘rsatadi. Maqolada asar yaratilishining tarixiy omillari, yozuvchining maqsadi va sevgi mavzusining badiiy o‘rni tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar : millat, milliylik, muhabbat, yor, sevgi , Otabek, Kumush, urf-odatlar, Zaynab.

Аннотация: В данной статье рассматривается история создания романа Абдуллы Кадыри «Минувшие дни» и художественная интерпретация темы любви в нём. При создании произведения писатель вдохновлялся социально-культурной средой своего времени, закладывая основу нового типа – узбекского романа. Роман выводит тему любви на новый уровень в узбекской литературе, показывая любовь Отабека и Кумуш в гармонии с национальными традициями и общественными воззрениями. В статье анализируются исторические факторы создания произведения, цель писателя и художественная роль темы любви.

Ключевые слова: нация, народность, любовь, любовь, Отабек, Кумуш, обычаи, Зайнаб.

Abstract: This article examines the history of the creation of Abdulla Qodiriy's novel "Days Past" and the artistic interpretation of the theme of love in it. In creating the work, the writer was inspired by the socio-cultural environment of his time, creating the foundation of a new type - Uzbek novelism. The novel brings the theme of love to a new level in Uzbek literature, showing the love of Otabek and Kumush in harmony with national traditions and social views. The article analyzes the historical factors of the creation of the work, the writer's goal and the artistic role of the theme of love.

Annotation: This article examines the creation history of Abdulla Qodiriy's novel *O'tkan kunlar* and the artistic interpretation of the theme of love within it. The author, inspired by the socio-cultural environment of his time, laid the foundation of modern Uzbek novel-writing. The novel elevated the theme of love in Uzbek literature to a new stage, depicting the relationship between Otabek and Kumush in harmony and conflict with national traditions and social norms. The article analyzes the historical factors behind the novel's creation, the writer's aims, and the role of love as an artistic motif.

Keywords: nation, nationality, love, love, love, Otabek, Kumush, customs, Zaynab.

O'zbek ramonchiligining dastlabki eng barkamol namunalaridan Abdulla Qodiriy qalamiga mansub. Roman XIX asr voqealarini o'z ichiga olgan. A. Qodiriy qalamiga mansub «*O'tkan kunlar*» romanini yozishga 1919-yilda kirishadi. Dastlab, 1922-yilda «*Inqilob*» jurnalida, dastlabgi boblari chop etiladi. 1926-yilda esa xaylit kitob sifatida bosilib chiqdi. 1926-yilda esa yaxlit asar sifatida bosilib chiqdi. Murakkab tarixiy hodisalar romanning bosh qahramonlari Otabek va Kumushbibining fojiaiy sevgi qissasi atrofida ifodalangan. Voqealar rivoji mahalliy hukmdorlarning hokimiyat uchun qonli kurashlari muhitida kechadi. Boshqa yirik epik asarlardagi kabi „*O'tkan kunlar*“da ham hikoyanavislikning ko'p planliligi, ikkilamchi sujetlar mavjudligi, ketma-ket avj oluvchi va fojiali yakun topuvchi voqealar mavjud. Ilg'or fikrlarni olg'a suruvchi Otabek obrazi romanning g'oyaviy va kompozitsion markazi hisoblanadi. U savdodagi eskirgan iqtisodiy munosabatlarga qarshi chiqib, oila va turmush muammolariga yangi qarashga amal qiladi. Adabiyotshunoslar Abdulla Qodiriy o'z qahramoni nomidan o'zining shaxsiy o'y-fikrlarini so'zlagan, deb bilishadi. Yozuvchi bir vaqtning o'zida o'zbek ayolining taqdirini ham kuzatib boradi. Ayrim an'analar, jumladan, ko'pxotinlik, Kumush va Zaynabning o'rtasida o'linga olib boruvchi xusumatga sabab bo'ladi. Yozuvchi go'zal, Otabekka bo'lgan sevgi bilan ayrim qiyinchiliklarni yengib o'tuvchi Kumush obrazini yaratadi. Biroq asar fojia bilan yakunlanadi: Kumushbibi kundoshi tomonidan zaharlab o'ldiriladi, Otabek esa vatanini himoya qilaman deb vafot etadi. XIX asr oxiridagi o'zbek jamiyatining siyosiy, ijtimoiy va ma'naviy hayoti o'ziga xos badiiy ifodasini topgan. Romanning asosiy mazmuniy qatlamida sevgi va milliy urf-odatlar o'rtasidagi keskin to'qnashuv ko'rsatilib, bu ikki kuch insoniy orzu va shaxsiy baxt yo'lida qanday muammolar tug'dirishi yoritiladi. Otabek va Kumushning sof muhabbati asarda markaziy o'rinda

turadi. Ularning o'zaro sadoqati, bir-biriga bo'lgan chuqur mehr-muhabbati o'zbek adabiyotida yangi bosqichni boshlab bergan sevgi timsoli sifatida gavdalanadi. Ammo bu sevgiga qarshi turuvchi kuch — jamiyatda mustahkam o'rnatilgan qolgan urf-odatlar, ota-onaning so'zi, ijtimoiy muhit bosimi bo'ladi. Shu ma'noda, "O'tkan kunlar" romani nafaqat sevgi hikoyasi, balki ijtimoiy-axloqiy muammolarni ko'taruvchi asar sifatida ham qadrlanadi. Romanda urf-odatlarning inson taqdiriga ta'siri aniq ko'rinadi. Otabekning Kumushga bo'lgan muhabbati sof va halol bo'lsa-da, ijtimoiy muhit ularni sinovdan o'tkazadi. Zaynabning majburiy ravishda Otabekka uylantirilishi, Kumush va Otabek o'rtasidagi mehr-muhabbatning buzilishiga sabab bo'ladi. Bu yerda Qodiriy o'z davrida keng tarqalgan "ko'pxotinlilik" masalasini keskin tanqid ostiga oladi. Asar orqali muallif insoniy muhabbat qadriyat sifatida urf-odatlardan ustun bo'lishi lozimligini ta'kidlaydi. Kumush obrazi sevgi va sadoqatning timsoli sifatida yaratilgan. U o'zining mashaqqatli taqdiriga qaramay, O Qodiriy. A. O'tkan kunlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti- 2014. Otabekka bo'lgan muhabbatidan voz kechmaydi. Kumushning fojiali taqdiri o'quvchini chuqur o'ylashga majbur qiladi: agar jamiyat o'z urf-odatlarini yangilamasa, insoniy muhabbat ham baxtli yakun topmasligi mumkin. Shu orqali Qodiriy ayol taqdirini ijtimoiy muammolar bilan bog'lab ko'rsatadi. Otabek esa o'zbek adabiyotidagi yangi tur qahramon sifatida gavdalanadi. U sevgi uchun kurashadi, jamiyatdagi adolatsizliklarga qarshi chiqadi. Shu jihatdan, Otabekning obrazi o'z davri ziyolilarining yangicha qarashlari, milliy uyg'onish g'oyalari bilan uyg'unlashadi. Otabekning Kumushga bo'lgan muhabbati shaxsiy his-tuyg'udan tashqari, millatning kelajagini yangilash ramzi sifatida ham talqin qilinadi. Asarda xalqning baxtsizligi, millat rahnamolarining kaltabinligi, hukmdorlar ma'rifatsizligi, ommaning johilligi, yurt mustaqilligining omonatligi va deyarli hech kimni qiziqtirmasligi singari holatlar bot-bot tilga olingan. Romanning bosh qahramonlari novdaligidayoq xazon etilgan, asar ulkan fojia bilan tugagan bo'lsa-da, asarda qandaydir bir yorug' ruh hukmronlik qiladi. Adib odamlarimiz, xalqimiz tiynatidagi nurli jihatlarni sezgirlik bilan ilg'ab olib, tasvirlay biladi. Shu bois barcha umidlari kesilgan taqdirlar tasviri bilan tanishgan kishida ham umidsizlik kayfiyati paydo bo'lmaydi. Yozuvchi biror o'rinda bo'lsin xalqini maqtamaydi, atay uning fazilatlarini ko'rsatishga urinmaydi, tashviq qilmaydi. Lekin qahramonlar tutumini shunday tasvirlaydi, odamlarning o'zaro munosabatlarini shunday ko'rsatadiki, o'zbeklar haqida ijobiy fikrga o'z-o'zidan kelinaveradi. Bu jihatdan, ayniqsa, Otabek, Kumush, Yusufbek hoji, Alim, Hasanali, Mirzakarim qutidor, Oftob oyim, Normuhammad singari personajlar tasviri xarakterlidir. "O'tkan kunlar" asarida milliy urf-odatlar, xususan, to'y marosimlari keng tasvirlangan. O'zbek

xalqining qadimiy an'analari, udumlari romanda yorqin badiiy ifoda topadi. Otabek va Kumushning unashtirilishi, to'yga tayyorgarlik jarayonlari, kuyovnavkarlarning ishtiroki, kelin salom marosimi, mehmonlarni kutib olish odatlari xalqimizning boy ma'naviy merosini ochib beradi. To'y jarayonida qadimdan kelayotgan hurmat-izzat, kattalarga ehtirom, qo'ni-qo'shnilar hamjihatligi yaqqol ko'rinadi. Ayniqsa, to'yda kuyov va kelinning orzu-umidlari, yoshlarga bildirilgan oq fotiha, el-yurtning ezgu tilaklari xalqimizning oilaga, farzand tarbiyasiga bo'lgan munosabatini ko'rsatadi. Asardagi bu tasvirlar orqali o'quvchi o'zbek xalqining mehr-oqibatli, an'alariga sodiq, insoniy qadriyatlarga boyligini his etadi. Shu bois to'y tasvirlari nafaqat badiiy bezak, balki xalq hayotining ruhini ifoda etuvchi muhim badiiy vositadir.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, "O'tkan kunlar" romani o'zbek romanchiligining eng yirik namunasi bo'lib, unda xalqimizning o'tmishi, ijtimoiy hayoti va milliy fojealari chuqur badiiy talqin etilgan. Asarda xalqning baxtsizligi va millat rahnamalarining sustkashligi ochib berilgan bo'lsa-da, yozuvchi umidsizlik kayfiyatini emas, balki xalqimizning ezgu fazilatlarini, yorug' tomonlarini tasvirlashga alohida e'tibor qaratadi. Otabek va Kumush singari obrazlar milliy iftixorimizni ifodalaydi. Shunday qilib, roman nafaqat tarixiy voqealarni yoritadi, balki o'zbek xalqining ma'naviy qudratini, insoniy fazilatlarini ko'rsatib beradi. Asar yaratilgan davr o'zbek xalqi uchun millatning erki, ozodligi, mustaqilligi, jahondagi o'rni masalasi hayot-mamot ahamiyatiga molik edi. Adib bu ramon orqali xalqning milliy ongini uyg'otmoqchi bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodiriy. A. O'tkan kunlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti- 2014.
2. Karimov, N. Abdulla Qodiriy: hayoti va ijodi. – Toshkent: Fan- 2009.
3. Sharipova, S. O'zbek romanchiligi taraqqiyoti va Qodiriy ijodi. – Toshkent: Yangi asr avlodi- 2017.
4. Rasulov.B. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'qituvchi-2011.
- 5 Фархад Хамраев. „У истоков узбекского романа“. <https://www.kultura.uz>. Qaraldi: 16 июля 2014

BOLALAR FOLKLORIGA XOS XUSUSIYATLAR

Amirova Marjona Bahodir qizi

Bozorova Farg'unda To'qberdi qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

3-bosqich talabalari

marjonaamirova243@gmail.com

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba Abdujabbor qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalar folklorining janr xususiyatlari hamda ularning o'ziga xos badiiy va funksional belgilari tahlil etiladi. Bolalar og'zaki ijodi namunalarining — ertaklar, topishmoqlar, tez aytishlar, o'yin qo'shiqlari, laylilar va boshqa janrlarning mazmuniy tuzilishi, shakliy xususiyatlari hamda pedagogik va estetik ahamiyati yoritiladi. Maqolada har bir janrning bola tafakkuri, nutqi va ijtimoiy ongining shakllanishidagi o'rni alohida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, bolalar folklorining xalq og'zaki ijodidagi tutgan o'rni va avlodlararo madaniy merosni uzatishdagi roli ilmiy asosda bayon qilinadi.

Kalit so'zlar: Bolalar folklori, janr xususiyatlari, og'zaki ijod, ertaklar, topishmoqlar, tez aytishlar, o'yin qo'shiqlari, tarbiya, madaniy meros, bolalar tafakkuri, nutq rivoji.

Annotation: This article analyzes the genre characteristics of children's folklore and their distinctive artistic and functional features. It explores various forms of children's oral creativity, including fairy tales, riddles, tongue twisters, play songs, lullabies, and other genres, focusing on their structural elements, stylistic traits, and their educational and aesthetic significance. The article highlights the role of each genre in the development of children's thinking, speech, and social awareness. Furthermore, it examines the place of children's folklore in the national oral tradition and its role in transmitting cultural heritage across generations.

Keywords: Children's folklore, genre characteristics, oral creativity, fairy tales, riddles, tongue twisters, play songs, lullabies, education, cultural heritage, child's thinking, speech development.

Аннотация: В данной статье анализируются жанровые особенности детского фольклора и их характерные художественные и функциональные признаки. Рассматриваются различные формы устного творчества детей — сказки, загадки, скороговорки, игровые песни, колыбельные и другие жанры, их содержательная структура, формальные особенности, а также воспитательное и

эстетическое значение. Особое внимание уделяется роли каждого жанра в развитии мышления, речи и социальной сознательности ребенка

Ключевые слова: Детский фольклор, жанровые особенности, устное творчество, сказки, загадки, скороговорки, игровые песни, колыбельные, воспитание, наследие, мышление ребенка, развитие речи.

Bolalar folklori – og‘zaki ijod namunalari. Odatda bolalar yoki ular uchun kattalar tomonidan yaratiladi. Folklor janrining tarkibiy qismi. O‘zbek Bolalar folklori alla, ertak, ermaklar, tez aytish, topishmoq, bolalar o‘yin qo‘shiqlari, rekalama, masharalama va boshqalarni o‘z ichiga oladi. Bolalar folklori bolaning tinglashiga, aytib yurishiga, o‘yiniga, qo‘shig‘iga moslangan bo‘ladi. O‘zbekistonda Bolalar folklori namunalari to‘plam holida 1932-yildan nashr etila boshladi. Kattalar tomonidan yaratiladigan alla, ovutmachiq va erkalamalar onalar mehmuhabbati bilan yo‘g‘rilgan bo‘lib, ularda go‘dakning istiqboliga oid orzuomidlar, bola yashayotgan muhit o‘z ifodasini topadi. Bolani belash, o‘tqazish, atakchechak yurgizish, sakratish, o‘ynatish va ovutishlarda "Toyttoy", "Bordibordi" va boshqa ovutmachoklar aytiladi. Bolalar qo‘shiqlarining ko‘plari yil fasllari bilan bogliq. "Boychechak", "Oftob chiqdi olamga", "Chittigul", "Laylak keldi, yoz bo‘ldi", "Qurbaqa", "Qaldirg‘och" kabi qo‘shiqlarni bolalar tom boshida, dalalarda, qishloq ko‘chalarida aytishadi. Ular bahor kelishi, yomg‘ir yog‘ishi, quyoshning olamni isitishi, ilk chechak, birinchi qor kabi fasl va tabiat hodisalari bilan bog‘liq. "Bu bog‘chada olcha", "Zuvzuv borag‘on", "Chamandagul", "Oq sholi, ko‘k sholi" va boshqa qo‘shiqlar turli davrda aytilaveradi. Ularda ovchilik, dehqonchilik, chorvachilik, hunar va san‘at bilan bog‘liq mehnat jarayonlari, kattalar xatti-harakatlariga taqlid aks etadi. O‘yinlar ham, qo‘shiqlar ham bolalarning aqliy va jismoniy kamolatga yetishiga yordam beradi, ularda zavq uyg‘otadi. O‘yinlar Bolalar folklori ning murakkab turi bo‘lib, ularda drama va musiqa unsurlari chatishib ketadi. O‘yinlarni kichik yoshdagi bolalar "Choriy chamber", "Hakkalakam" kabi sanama o‘yinidan, katta bolalar "Qushim boshi" degan topishmoqdan boshlaydi.

Bolalar bog‘chalari, maktablarda o‘yinlardan keng foydalaniladi. Bolalar folklori yosh avlodni intizomli, jasur, qat‘iyatli, qiyinchiliklarni yengishga, o‘rtoqlariga yordam berishga tayyor bo‘lish singari yaxshi sifatlarga ega bo‘lib o‘sislariga yordam beradi. Uning ayrim namunalari maktab darsliklari va o‘qish kitoblariga kiritilgan (yana qarang Bolalar o‘yin qo‘shiqlari).

Folklor hamma davrlarda ham ijod uchun poydevor sanalib kelgan. Har bir inson uchun ilhom manbai bo‘lib kelgan bu sarchashmada bolalar va kattalarga birdek e‘tibor

qilingan. Bolalar folklori ko'pincha kattalar tomonidan ijro etilgan. Kattalarning go'dakka ism qo'yib allalashidan boshlab, toki ulg'aygunga qadar bo'lgan rasm-rusumlar bolalar folklorining bir qismini tashkil etadi. Biz bolalar folklori haqidagi ilk qarashlarni Mahmud Koshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarida uchratamiz. Unda tarixiy asosdan to bugungi ko'rinishga kelib qolgan folklor namunalari haqida fikrlar bayon etiladi. Bolalar folklori namunalari uzoq vaqt qo'l tegmagan mavzulardan biri bo'lib kelgan edi. XX asrdan boshlab bu mavzuga qo'l urilgan bo'lsa-da, orada juda ko'p uzilishlar bo'lib qoldi. Elbek to'plab, tartib berib 1937-yilda chop ettirgan «Bolalar qoshigi» toplamidan O. Safarov tartib bergan «O'zbek xalq ijodi» seriyasida 1984-yilda bosilib chiqqan «Boychechak» to'plamigacha yarim asrlik uzilishlarni ko'rishimiz mumkin. O'zbek bolalar folklorini o'rganish 60-yillardan boshlab o'zgacha tus ola boshladi. Z. Husainovning «O'zbek topishmoqlari» (1966), G. Jahongirovning «O'zbek bolalar folklori» (1975), shuningdek, O. Safarovning «Bolalarni erkalovchi o'zbek xalq qoshiqlari» (1983), «O'zbek bolalar poetik folklori» (1985), «Alla-yo alla» (1999), «Chittigul» (2004), Sh. Galievning «O'zbek bolalar o'yin folklori» (1998) singari tadqiqotlari bilan bolalar folklori yanada boyidi. Jahon adabiyotida esa atoqli o'qituvchi K. D. Ushinskiy birinchi marta bolalar folkloriga jiddiy e'tibor berdi. 60-yillarda. 19-asr Uchitel jurnalida bolalar folklor asarlari nashrlari va ularni bolaning fiziologiyasi va psixologiyasi nuqtai nazaridan tahlil qilish paydo bo'ldi. Shu bilan birga, bolalar uchun xalq asarlarini tizimli ravishda to'plash boshlandi. Birinchi bolalar asarlari to'plami - P. Bessonov "Bolalar qo'shiqlari" - 1868 yilda nashr etilgan bo'lib, unda qo'shiqlar bilan 19 o'yin va 23 sanoq qofiyalari mavjud. Keyinchalik E. A. Pokrovskiy va P. V. Sheinning bolalar folklor to'plamlari paydo bo'ldi, ular keyingi nazariy ishlarga asos bo'ldi. 1921 yilda Rus geografiya jamiyatida (RGS) bolalar folklori, kundalik hayoti va tili bo'yicha komissiya tuzildi. 1920-yillarda G. S. Vinogradov tomonidan taklif qilingan bolalar folklorining birinchi tadqiqotlari va atamaning o'zi paydo bo'ldi. 1960-yillardan beri Sibir rus bolalar folklorini M. N. Melnikov o'rgangan Bolalar folklori ijtimoiy muhit o'zgarishi bilan o'zgara bordi. Bolalarning dunyoqarashi va fikrlash doirasi ularning xarakteriga o'zining ta'sirini o'tqazdi. Bolalar tomonidan bugungi kunga qadar saqlanib qolganturli xil qo'shiqlar orasida Ramazon qo'shiqlarining o'rni o'zgachadir. Ramazon qo'shiqlari shaharda va qishloqda turli xilda kuylanadi. Shahar joylarida ramazon qo'shiqlari ro'zaning

birinchi kunidan boshlab, kuylansa, qishloqlarda esa, uch kun o'tib eshikma-eshik yurib quyidagicha kuylanadi:

Ro'zani uch kun tutib keldik mana,

*Ro'zani zakotini bering qani.
Ro'zada so'ygan qo'yning go'shi qani?
Go'shini olib chiqing hali-hali.
Yigitlar pichoq olib o'ynagani,
Yigitlarning pichoqlari tilla ekan,
Shu uyning egalar mulla ekan.*

Har bir joining bolalari kuylaydigan o'ziga xos qo'shiqlari mavjudki, ular o'zida asriy an'analarni mujassam etadi. Yuqorida keltirilgan ramazon qo'shig'I ham voqea uchun kuylanadigan, Shahrisabz ramazonlaridan biridir. Adabiy

matnlarda ham o'zgachalikni ko'rishimiz mumkin. Bolalarning o'yin bilan bog'liq qo'shiqlarida ham folklor uyg'unligi borligini kuzatamiz. Besh tosh, yakkam-dukkam, ko'k terak o'yinlarida kuylangan har bir qo'shiqda o'ziga xos majoziy ritm bilan o'ziga tortishlikni kuzatamiz. Ko'k terak o'yinida bolalarcha beg'uborlik quyidagicha ifodalanadi:

*Oq terakmi ko'k terak,
Bizdan sizga kim kerak?*

Shu ikki jumlaning o'ziyoq milliy an'analarni o'ziga singdirgan. Kattalar tomonidan bolalarga ushbu qo'shiqlar yetqazilgan va og'izdan-og'izga o'tib kelgan. Umuman olganda xalq ijodiyoti mislsiz bir ummondir. She'riyatning

ko'pgina asarlari murakkab bir davrni o'tqazgan. Har bir topilgan matnni muallifsiz ekanligi, joyi va vaqti nomalumligi ijodiy jarayonni orqaga sura olmaydi. Har bir omon qolgan matn xalq poetikasini baholash uchun xizmat qiladi. Bu borada hali folklor oldida turgan vazifalar talaygina. Jamiyatning bir bo'g'ini

hisoblangan bolalar ularning qadr qimmati adabiyot oldida ham muhim vazifalardan biridir.

Xalq og'zaki poyetik ijodidagi eng boy va rang-barang janrlardan biri ertaklardir. Xalq tomonidan yaratilgan ko'plab ertaklarda bolalarning o'ziga xos hayoti chetlab o'tilmagan. Hatto turli yoshdagi bolalar uchun juda ko'p maxsus ertaklar yaratilgan.

Ertakning muhim xususiyatlaridan biri uning hamisha xalq hayoti, kurashi, tarixi, ruhiy olami, dunyoqarashi, urf-odatlari bilan chambarchas bog'lanishi, insonlarga axloqiy va ma'naviy yo'ldosh bo'lib kelishidadir. Ertaklar insonning ma'naviy va jismoniy kuchiga ishonch ruhi bilan sug'orilgan bo'lib, ijobiy kuchlar tabiat va ijtimoiy hayotda o'ziga dushman bo'lgan kuchlarga qarshi kurashda doimo g'olib chiqadi. Xalq ertaklarida ijtimoiy muhim masalalar odilona hal etiladi. Ertaklar sodda va tushunarli bo'lgani uchun har qanday kitobxonga tez yetib boradi. O'tmishda yaratilgan ertaklarda xalqchilik kurashi o'zining haqqoniy badiiy ifodasini topgandir. Xalqning

kelajakka bo'lgan ishonchi, adolatning adolatsizlik ustidan g'alabasi, yoruglikning zulmatni yengishi, ozod va baxtiyor hayotga erishish g'oyalari yorqin obrazlar orqali tasvirlangan.

Xalq ertaklari o'z xususiyatlariga ko'ra bir necha turga bo'linadi: hayotiy ertaklar, hayvonlar haqidagi ertaklar, sehrli-afsonaviy ertaklar, ijtimoiy-maishiy ertaklar.

Xalq ertaklarida el-yurtni ko'z qorachig'iday avaylab saqlovchi ajoyib qahramonlar ulug'lanadi, ayollarning haq-huquqlari himoya qilinadi, uzoq masofalar yaqin qilinadi, kishilar xarakteridagi yaramas odatlar, noma'qul illatlar tanqid ostiga olinadi, mardlik, epchillik, dovyuraklik, mehnatsevarlik, halollik, vafodorlik, saxiylik g'oyalari ulug'lanadi. Xalq og'zaki poyetik ijodidagi eng boy va rang-barang janrlardan biri ertaklardir. Xalq tomonidan yaratilgan ko'plab ertaklarda bolalarning o'ziga xos hayoti chetlab o'tilmagan. Hatto turli yoshdagi bolalar uchun juda ko'p maxsus ertaklar yaratilgan.

Ertakning muhim xususiyatlaridan biri uning hamisha xalq hayoti, kurashi, tarixi, ruhiy olami, dunyoqarashi, urf-odatlari bilan chambarchas bog'lanishi, insonlarga axloqiy va ma'naviy yo'ldosh bo'lib kelishidadir. Ertaklar insonning ma'naviy va jismoniy kuchiga ishonch ruhi bilan sug'orilgan bo'lib, ijobiy kuchlar tabiat va ijtimoiy hayotda o'ziga dushman bo'lgan kuchlarga qarshi kurashda doimo g'olib chiqadi. Xalq ertaklarida ijtimoiy muhim masalalar odilona hal etiladi. Ertaklar sodda va tushunarli bo'lgani uchun har qanday kitobxonga tez yetib boradi. O'tmishda yaratilgan ertaklarda xalqchillik kurashi o'zining haqqoniy badiiy ifodasini topgandir. Xalqning kelajakka bo'lgan ishonchi, adolatning adolatsizlik ustidan g'alabasi, yoruglikning zulmatni yengishi, ozod va baxtiyor hayotga erishish g'oyalari yorqin obrazlar orqali tasvirlangan. Xalq ertaklari o'z xususiyatlariga ko'ra bir necha turga bo'linadi: hayotiy ertaklar, hayvonlar haqidagi ertaklar, sehrli-afsonaviy ertaklar, ijtimoiy-maishiy ertaklar.

Xalq ertaklarida el-yurtni ko'z qorachig'iday avaylab saqlovchi ajoyib qahramonlar ulug'lanadi, ayollarning haq-huquqlari himoya qilinadi, uzoq masofalar yaqin qilinadi, kishilar xarakteridagi yaramas odatlar, noma'qul illatlar tanqid ostiga olinadi, mardlik, epchillik, dovyuraklik, mehnatsevarlik, halollik, vafodorlik, saxiylik g'oyalari ulug'lanadi.

Topishmoq ham xalq og'zaki ijodining eng qadimgi va boy janrlaridan biridir. Topishmoqlar, odatda, xalqning urf-odatlari, ruhiyati hamda axloqiy-estetik qarashlarini o'zida mujassamlashtirgan bo'ladi. Topishmoqda narsaning bir necha xil belgilari yashirin, sirli holda beriladi va har bir topishmoqning zamirida topilishi lozim bo'lgan bir ma'no va "kim?" "nima?" so'roqlarida yashirin javob yotadi. Odamlar shu

so'roqlarga qarab, topishmoqda yashiringan narsani topishga harakat qiladilar. Ayniqsa, bolalar topishmoqdagi jumboqni bilishga, uni topishga juda qiziqadilar.

Topishmoqlar mavzusi tabiat va kundalik hayotda uchrab turadigan aniq hodisa va narsalardan iborat bo'ladi. Odatda, topilishi lozim bo'lgan narsa yoki hodisaning biror belgisi taqqoslash yo'li bilan obrazli ifodalanadi. Masalan, "Yer tagida oltin qoziq, u hammaga bo'lar oziq". Bu topishmoqda sabzining tus jihatidan oltin rangiga yaqinligi, shaklan qoziqqa o'xshashligi, uning tuproq ostida bitishi va tanovul qilish mumkinligi eslatiladi.

"Pak-pakana bo'yi bor, yetti qavat to'ni bor" topishmog'ida pak-pakana bo'yi, yetti qavat to'ni kabi belgilar piyoz ekanligini ko'rsatib turadi. Dum-dumaloq, jajji oy, chaqib yesang g'ij-g'ij moy" topishmog'ida dum-dumaloq, chaqsang – g'ij-g'ij moy kabi belgilar uning yong'oq ekanligiga ishoradir.

Ba'zi topishmoqlar narsaning bajaradigan vazifasiga, harakatiga, uning nimadan yoki qanday ishlanganligiga qarab, shu xususiyatlar asosida yaratilishi mumkin:

"Qo'li yo'q, oyog'i yo'q, uy poylar" (qulf).

Topishmoqlar ko'proq istiora asosiga qurilgan bo'lishi mumkin:

"Bir otasi, bir onasi, necha yuz ming bolasi" (Quyosh, oy, yulduzlar).

Mubolag'a yo'li bilan yaratilgan topishmoqlar ham anchagina:

"Bir chuqurda ming chuqur" (angishvona).

"O'zi bir qarich, soqoli ming qarich" (ip-igna).

Ba'zi topishmoqlar so'zlarning ohangdosh bo'lib kelishiga asoslanadi:

"Zuv-zuv borar, zuv-zuv kelar, doston o'qir, g'alvir to'qir" (ari).

"Osti tosh, usti tosh, o'rtasida jonli bosh" (toshbaqa).

Topishmoqlar xalqning ijtimoiy-iqtisodiy hayoti rivojlanishi bilan o'zgarib boradi, yangi-yangi ma'no va mazmun ifoda etadi.

Bolalarning fikr doirasini kengaytirishda, aql-idrokklarini rivojlantirishda, kuzatuvchanlik hislarini, nafosat tuyg'ularini o'stirishda topishmoqlar muhim rol o'ynaydi.

Qisqacha topishmoqlarda xalq donishmandligi aks etadi. Ular o'ziga xos mazmunni ifodalash shakli bilan bolalarni ziyraklikka, kuzatuvchanlikka o'rgatadi, ularning qobiliyatlarini o'stiradi.

Tez aytish – xalq og'zaki ijodining bir turi. Tez aytishda yanglishib ketish mumkin bo'lgan qofiyadosh so'zlardan tuzilgan jumlarlar qo'llanadi. Unda muayyan tovushlar, ayniqsa, jarangli undoshlar takrorlanadi va so'zlar ritm, urg'ular bilan tez aytiladi. Masalan, Besh mis barkash, besh mis barkashning ichida besh ming mis barkash. Tez aytishda har bir tovush o'z o'rnida to'g'ri, ravon talaffuz etilishi shart. Tovushlar

talaffuzida yanglishgan tomon (kishi) yengilgan hisoblanadi. O'tmishda katta yoshdagi odamlar ham o'tirishlarda, to'ylarda tez aytishda musobaqalashib, madaniy hordiq olganlar. Keyinchalik, asosan, bolalar repertuariga aylangan. Tez aytishlar bolalarning fikrlash qobiliyatini, so'z boyligini oshirishga va nutqining ravon bo'lishiga xizmat qiladi.

Umuman olganda xalq ijodiyoti misilsiz bir ummondir. She'riyatning ko'pgina asarlari murakkab bir davrni o'tkazgan. Har bir topilgan matnni muallifsiz ekanligi, joyi va vaqti nomalumligi ijodiy jarayonni orqaga sura olmaydi. Har bir omon qolgan matn xalq poetikasini baholash uchun xizmat qiladi. Bu borada hali folklor oldida turgan vazifalar talaygina. Jamiyatning bir bo'g'ini hisoblangan bolalar ularning qadr qimmatini adabiyot oldida ham muhim vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirzayev T., va b. O'zbek xalq poetik ijodi. Toshkent: O'qituvchi. 1990.
2. Masharipova Z. O'zbek xalq og'zaki ijodi. T., 2008. -150 bet.
3. O'zbek bolalar antologiyasi. She'riyat. 1-qism. –Sharq. –T.: 2006.
4. O'zbek bolalar antologiyasi. Nasr. 2-qism. –Sharq. –T.: 2006.
5. “Bolalar adabiyoti” (O'qituvchi” nashriyot-matbaa ijodiy uyi, Toshkent, 2013) darsligidan

OYBEKNING “NA’MATAK” SHE’RIDA ERKINLIK VA IJODKOR JASORATI

Arabboyeva Sevinchoy

CHDPU Gumanitar fanlar fakulteti

O‘TA yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Sohiba Arzikulova

Annotatsiya: Ushbu maqolada Oybekning “Na’matak” she’rida ifodalangan badiiy g‘oya va ramziy ma’nolar tahlil qilinadi. She’r mustabid tuzum davrida yozilgan bo‘lib, unda shoir o‘z davrida erkin ijod qila olmagan ijodkorlarning ichki iztirobi va ruhiy jasoratini na’matak obrazi orqali ifoda etgan. Qoya bag‘rida o‘sib chiqqan na’matak timsoli shoirlarning mustahkam irodasi, erkin fikrga tashnaligi va hayotga muhabbatini ifodalaydi. Oybek she’rida tabiat manzaralari orqali inson ruhining go‘zalligi, zulmat ichida ham so’nmas ishonch va ijodiy kuch poetik tarzda yoritilgan.

Kalit so‘zlar: “Na’matak”, ramz, majoziy ma’no, erkinlik, mustabid tuzum, shoir jasorati, ijodkor ruhiyati, tabiat manzarasi.

Аннотация: В статье анализируется художественная идея и символические смыслы поэмы Ойбека «Наматак». Поэма была написана в эпоху авторитарного режима, и в ней поэт через образ наматак выразил внутреннюю тоску и духовное мужество творцов, которые не могли свободно творить в его время. Образ наматак, растущего в недрах скалы, выражает сильную волю поэта, жажду свободомыслия и любовь к жизни. В поэме Ойбека красота человеческого духа, неиссякаемая вера и творческая сила даже во тьме поэтически освещаются через природные пейзажи.

Ключевые слова: «Наматак», символ, переносное значение, свобода, авторитарный режим, мужество поэта, творческий дух, природный ландшафт.

Abstract: This article analyzes the artistic idea and symbolic meanings expressed in Oybek's poem "Na'matak". The poem was written during the era of the authoritarian regime, and in it the poet expressed the inner anguish and spiritual courage of the creators who could not freely create in his time through the image of the Na'matak. The image of the Na'matak growing in the bosom of the rock expresses the poet's strong will, thirst for free thought and love of life. In Oybek's poem, the beauty of the human spirit, unquenchable faith and creative power even in darkness are poetically illuminated through the landscapes of nature.

Keywords: "Na'matak", symbol, figurative meaning, freedom, authoritarian regime, poet's courage, creative spirit, natural landscape.

Adabiyot inson tafakkuri, ruhiyati va ma'naviy dunyosining eng nozik qatlamlarini ifoda etuvchi bebaho san'at turidir. Har bir davr adabiyotida o'sha davrning ijtimoiy siyosiy muhitidan kelib chiqqan fikrlar, dardlar va orzular o'z ifodasini topadi. Mustabid tuzum yillarida ijod qilgan o'zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri Oybek (Musa Tashmuhammad o'g'li Oybek) ham ana shunday murakkab tarixiy sharoitda o'z asarlari orqali xalq ruhiyatini, erkinlikka tashnalikni badiiy tarzda ifoda etgan ijodkordir.

Oybek – XX asr o'zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri, inson ruhiyati va hayot falsafasini chuqur tahlil eta olgan ijodkor sifatida tanilgan. Uning "Na'matak" she'ri o'zining badiiy go'zalligi, timsollar teranligi va falsafiy mazmuni bilan nafaqat Oybek ijodida, balki o'zbek she'riyatida ham alohida o'rin tutadi. She'rda shoirning ruhiy holati, davr og'irligi, ijodiy erkinlikka intilish kabi mavzular o'ziga xos majozlar orqali ifodalangan. Oybek "Na'matak" she'rini mustabid tuzum hukmron bo'lgan davrda yozgan. O'sha paytda ijodkorlar uchun erkin fikrlash, o'z qarashlarini ochiq ifodalash nihoyatda xavfli edi. Shu sababli ko'plab shoir va yozuvchilar o'z fikrlarini ramz va majoz orqali ifoda etishga majbur bo'lganlar. Oybek ham ana shunday badiiy usuldan foydalangan holda "na'matak" obrazini yaratadi. Qoya toshlar orasidan o'sib chiqqan nozik gul — Na'matak — aslida ijodkorning o'ziga, ya'ni erkin fikrli, mustaqil ruhli shoirlarga o'xshatiladi.

Shoir ushbu asarni mustabid tuzum hukmron bo'lgan davrda yozgan. Oybek ham bu she'rda to'g'ridan-to'g'ri siyosiy fikr bildirmaydi, biroq "Na'matak" timsoli orqali erkin fikrli, ammo tutqunlikda yashayotgan ijodkor qiyofasini yaratadi. Qoya bag'rida o'sib chiqqan nafis na'matak — bu zulm va bosimlar orasida ham o'z so'zini aytishga, yorug'likka intilishga jur'at topgan shoirlar timsolidir.

She'r quyidagi satrlar bilan boshlanadi:

*Nafis chayqaladi bir tup na'matak,
Yuksakda, shamolning belanchagida.
Quyoshga ko'tarib bir savat oq gul,
Viqor-la o'shshaygan qoya labida...*

Bu misralarda Oybek tabiat tasviri orqali ruhiy ozodlik va inson irodasining go'zalligini tarannum etadi. Qoya — mustahkam, lekin sovuq, toshday qotgan tuzumni anglatadi. Na'matak esa shu qoyalarga qarshi turayotgan, shunga qaramay o'sib

chiqayotgan hayot ramzidir. Shoir bu obraz orqali “inson ruhini hech qanday kuch sindirolmaydi” degan g‘oyani ilgari suradi.

*Mayin raqsiga hech qoniqmas ko‘ngil,
Vahshiy toshlarga ham u berar fusun.
So‘nmaydi yuzida yorqin tabassum,
Yanoqlarni tutib oltin bo‘sa-chun
Quyoshga tutadi bir savat oq gul!*

Bu satrlar na‘matakning go‘zallik va hayotga muhabbat timsoli ekanini ko‘rsatadi. “Vahshiy toshlarga fusun berish” ifodasi shoirning o‘z atrofidagi sovuq jamiyatni ham so‘z orqali go‘zallikka burashga bo‘lgan ishonchini bildiradi. Na‘matakning quyoshga tutgan “oq gullari” esa shoirning she‘rlari, asarlari va nurga intilish timsolidir.

Oybek o‘z davrida ijodkorlar duch kelgan zulm va bosimlarni chuqur his etgan. “Na‘matak” she‘rida u o‘sha ruhiy iztirobnı nafiş badiiy shaklda aks ettiradi. Na‘matakning qoyalarda o‘sishi – bu ijodkorning mustabid tuzum ichida yashab, baribir o‘z so‘zini aytishga urinishini bildiradi. Shoir o‘zining ramziy tili orqali “erkin fikrni hech qanday qatag‘on o‘chira olmaydi” degan ishonchnı tarannum etadi.

Tanqidchi Ulug‘bek Hamdam ham bu she‘rni Oybek ijodining “shoh asari” deya baholagan. U na‘matak timsolini Boburning “Boburnoma”si yoki Dostoyevskiyning “Telba” asaridagi inson ruhiyati tahliliga qiyoslab, Oybekning ham o‘z davrining qatag‘on haqiqatini ramziy shaklda ifoda etganini ta’kidlaydi. Darhaqiqat, “Na‘matak” she‘ri oddiy tabiat tasviri emas, balki shoirning hayotiy tajribasi va ichki kurashining badiiy in’ikosidir.

*Vahshiy qoyalarning ajib ijodi:
Yuksakda raqs etar bir tup na‘matak,
Quyoshga bir savat gul tutib xursand!*

She‘r yakunida Oybek hayotga muhabbat, bardoshlilik va insoniy or-nomus timsoli sifatida na‘matakni madh etadi. “Vahshiy qoyalarning ijodi” degan satrda shoir go‘yo shunday demoqchi: eng qattiq davr ham, eng sovuq toshlar ham ruhiy go‘zallikni yo‘q qila olmaydi — aksincha, ularning bag‘ridan ham gullar o‘şib chiqadi.

Shunday qilib, “Na‘matak” — bu faqat bir tabiat manzarasi emas, balki erkinlikka intilgan inson ruhi, ijodkor jasorati va so‘z qudratining ramziy ifodasidir. Oybek bu she‘r orqali insonning kuch-qudratini, ruhiy mustaqilligini ulug‘laydi. She‘rning poetik shakli va badiiy ifodasi orqali shoir o‘z davrida aytib bo‘lmagan haqiqatni, so‘z orqali yashirin tarzda ayta olgan.

She'rdagi "qoya" — zulm va tazyiq timsoli, "Na'matak" esa bu zulm ostida ham so'nmagan, hayotbaxsh kuchga ega ijodkor qalbining ifodasidir. Shoir shu ramz orqali "inson ruhini hech bir kuch to'xtata olmaydi, ijodkor qalbi tosh bag'ridan ham o'sib chiqadi" degan g'oyani ilgari suradi. Oybek uchun ijod — bu nafaqat san'at, balki insonlik sha'nini himoya qiluvchi ma'naviy qudratdir.

Shoirning "qoya bag'ridan o'sib chiqqan Na'matak" obrazini tanlashi bejiz emas. Bir kuni Oybek tog'-u toshlar bag'rida gullab turgan na'matakni ko'rib qoladi. Va undan ilhomlanib bu asarni yaratadi. Qoya — qattqlik, zulm, to'siq, hayot sinovlari timsolidir. Na'matak esa, aksincha, nozik, ammo bardoshli, quyoshga intiluvchi o'simlik. Bu qarama-qarshilik orqali Oybek inson ruhining kuchini ko'rsatadi: agar insonda ishonch, iroda va orzu bo'lsa, u eng og'ir sharoitda ham "o'sadi", "gul ochadi".

She'rdagi tabiat manzaralari orqali shoir o'z davrining og'ir ijtimoiy muhitini tasvirlaydi. "Toshlar", "qoya", "shamol", "quyosh" kabi obrazlar ramziy ma'noga ega bo'lib, ular orqali shoir erkinlik, umid va bardoshlilik g'oyalarini ilgari suradi. Masalan, quyosh nuri — erkinlik va adolat timsoli, shamol esa o'tkinchi sinovlarni bildiradi. Oybekning mahorati shundaki, u bu tabiat unsurlarini oddiy manzara sifatida emas, balki chuqur falsafiy ma'no yuklagan ramzlar sifatida qo'llaydi.

Shoir Na'matak timsolida ijodkorlarni ko'radi. Ularning hayoti ham go'yo qoya orasidagi o'simliknikidek: to'siqlarga to'la, ammo hayotdan, ijoddan voz kechmaydigan. Oybek shu orqali o'z hamkasblarini, davr ijodkorlarini ramziy tarzda qo'llab-quvvatlaydi. U "ijodkor so'nmaydi, hatto zulm bag'rida ham yashaydi" degan g'oyani poetik shaklda ilgari suradi.

She'rning ohangi lirizm va iztirobga boy. Oybek o'z his-tuyg'ularini bevosita ifoda etmaydi, balki ramzlar orqali yashirin tarzda yetkazadi. Bu esa asarga badiiy chuqurlik bag'ishlaydi. Shoirning so'z tanlovi, metaforalari, ichki ritmi "Na'matak"ni o'z davrining eng ta'sirli ramziy she'rlaridan biriga aylantirgan.

Shoir uchun ijod — bu ruhiy ozodlik, hayot esa kurashdir. U o'z she'ri bilan o'quvchini shunday xulosaga olib keladi: inson qanchalik og'ir sharoitda yashamasin, agar u ezgulikka, haqiqatga va ijodga ishonch bilan qarasa, u albatta "gul ochadi". "Na'matak" she'ri shu jihatdan nafaqat Oybek ijodining cho'qqisi, balki o'zbek adabiyotida erkinlik va jasorat ramziga aylangan durdona asardir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Н. Каримов, С. Мамажонов, Б. Назаров, У. Норматив, О. Шарафиддинов XX аср узбек адабиёти. Университетлар ва педагогика

институтлари бакалавр ихтисосини олувчилар учун дарслик. Тошкент "Укитувчи" 1999.

2. Saydulla Mirzayev. XX asr o'zbek adabiyoti. O'zbek adabiyoti bakalavriat ta'lim vo'nalishi uchun darslik. Toshkent "Yangi asr avlodi" 2005.

3. Sanjar Sodiq. Yangi o'zbek adabiyoti tarixi. Darslik. Toshkent "Universitet", 2005.

4. Б. Қосимов, Ш. Юсупов, У. Долимов, Ш. Ризаев, С. Ахмедов. Миллий уйғониш даври ўзбек адабиёти. Олий ўқув юртлари талабалари учун дарслик. Тошкент "Маънавият" 2004.

**MILLIY UYG'ONISH DAVR ADABIYOTIDA
MA'RIFATPARVARLIKNING YORITILISHI
(HAMZA HAKIMZODA NIYOZIY SHE'RIYATI ASOSIDA)**

G'aniyeva Asila Shokir qizi

Axrorova Marjona Zokir qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 3-bosqich talabalari

Ilmiy rahbar Arzikulova Sohiba Abdujabbor qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Milliy uyg'onish davri adabiyotining ma'rifatparvarlik g'oyalari va ularning shakllanishida Hamza Hakimzoda Niyoziyning o'rni tahlil qilinadi. Hamzaning she'rlari, darsliklari hamda ma'rifiy faoliyati orqali o'zbek xalqini ilm, axloq, vatanparvarlik va ozodlik ruhida tarbiyalash yo'lidagi sa'y-harakatlari yoritilgan. Shoirning "Ilm ista", "O'qi", "Kitob", "Vatan" kabi she'rlari asosida ma'rifat, milliy ong va tarbiya masalalariga munosabati ochib berilgan. Maqolada Hamzaning ijodi orqali o'zbek milliy adabiyotida yangi davr – ma'rifatparvarlik davrining shakllanish jarayoni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Milliy uyg'onish, Hamza Hakimzoda Niyoziy, ma'rifatparvarlik, jadidchilik, ilm, axloq, vatanparvarlik.

Аннотация: В данной статье рассматривается вклад литературы периода Национального возрождения в развитие просветительских идей, а также роль Хамзы Хакимзоды Ниязи в этом процессе. Анализируются его поэтическое и педагогическое наследие, направленное на воспитание народа в духе науки, нравственности и патриотизма. На основе стихотворений поэта — таких как "Учись", "Книга", "Родина" — раскрываются основные идеи просвещения и духовного возрождения. Работа подчеркивает значение творчества Хамзы в формировании новой эпохи в узбекской литературе — эпохи просвещения.

Ключевые слова: Национальное возрождение, Хамза Хакимзода Ниязи, просветительство, джадидизм, наука, нравственность, патриотизм.

Annotation: This article analyzes the contribution of the literature of the National Awakening period to the development of enlightenment ideas and the significant role of Hamza Hakimzoda Niyoziy in this movement. It explores his poetry, textbooks, and educational efforts aimed at promoting knowledge, morality, and patriotism among the Uzbek people. Based on poems such as "Seek Knowledge,"

“Read,” “Book,” and “Homeland,” the article highlights Hamza’s views on education, culture, and national consciousness, emphasizing his influence in shaping the Enlightenment era of modern Uzbek literature.

Keywords: National Awakening, Hamza Hakimzoda Niyoziy, enlightenment, Jadidism, knowledge, morality, patriotism.

Adabiyot inson omilini ma’naviyat va madaniyat sari eltuvchi yo’llardan biridir. Hech bir vosita adabiyot va so’z san’atichalik inson ruhiy dunyosiga ta’sir o’tkaza olmasa kerak. Davrlar o’tgan sari badiiy adabiyotning mavzu ko’lami, targ’ib etayotgan mafkuralari ham ortib boradi.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida “Milliy uyg’onish davri”, “Jadidchilik” harakati nomi ostida yangi adabiy davr boshlandi. O’rta Osiyoda, xususan, Turkiston o’lkasida xalqning milliy ongini uyg’otish, ma’naviy va madaniy taraqqiyotga erishish, savodxonlik darajasini oshirish, mustamlakachilik zulmiga qarshi ma’rifat orqali kurash davri boshlandi. Bu davrda ma’rifatparvarlik g’oyalari keng yoyilib, xalqni ilm, fan, madaniyat va milliy birlik yo’liga yetaklagan, yorug’ kelajak va mustaqil mamlakatga erishish sari qadam bosishga undagan. Bu jarayon satsioideologiya, adabiyotnavis va vatanparvar allomalarimiz tomonidan olib borildi. Mahmudxo’ja Behbudiy xalq bolasi bilimli bo’lishi uchun qanchalik ta’qiblarga qaramay yangi maktablar ochgan, “Taraqqiy”, “Samarqand” gazetalarini nashr ettirgan, “Turon” teatr truppasiga asos soldi va bu orqali jamiyatga ma’rifat tarqatdi. Abdulla Avloniy esa “Turkiy guliston yoxud axloq” asari bilan milliy tarbiya g’oyalarini ilgari surdi. Munavvarqori Abdurashidxonov gazeta va darsliklar muallifi, jadid maktablarini tashkil etgan. Ulardan tashqari Cho’lpon, Abdurauf Fitrat, Hamza Hakimzoda Niyoziy kabi adabiyot siymolari milliy adabiyot, teatr, musiqa va publitsistika orqali ma’rifat g’oyalarini tarqatganlar.

Shu siymolar orasidan Niyoziy asarlari asosida ilm-fan targ’ibotiga e’tibor qaratadigan bo’lsak, milliy uyg’onish davrining Turkiston xalqi ma’rifatga erishishi uchun ulkan hissa qo’shgan Hamza Hakimzoda siymosi asarlari va hayotiga murojaat qiladigan bo’lsak tarix zarvaraqlarida juda ko’p ma’lumotlatga duch kelamiz.

Hamza 1889-yilda Qo’qonda tabib oilasida tug’ildi. Otasi ma’rifatli, ilg’or ziyoli edi. Hamza eski maktabda, rus-tuzem maktabida va madrasada o’qidi, fors, arab va rus tillarini o’rgandi. Shu bilan birga Fuzuliy, Navoiy, Hofiz kabi mashhur Sharq shoirlari, Furqat, Muqimiy asarlari ustida mustaqil mutolaa qildi, ulardan o’rgandi, ilhomlandi va ular ta’sirida 1905-ildan boshlab “Nihon” taxallusi bilan she’rlar yoza boshladi va 25 yoshdayoq “Devon” tuzdi. Ularda Sharq she’riyatiga xos muhabbat, diniy tematika

bilan birga ma'rifatga chaqirish muhim o'rin egallaydi. Hamza o'zining pedagogik faoliyatini 1910-yilda Toshkentda Qashqar mahallasida, 1911-yilda Qo'qonda, 1914-yilda Marg'ilonda va yana Qo'qonda maktablar ochib, bolalarni o'qitishdan boshladi. Hamza bu maktablarda dars beribgina qolmasdan, ayni choqda "Yengil adabiyot", "O'qish kitobi", "Qiroat kitobi" (1914-1915) kabi darsliklar ham yozdi. U bir shaharda usuli savtiya maktabini ochib quvg'in qilinsa, ikkinchi shaharda yana shunday jadid maktabini tashkil qildi, ko'proq kambag'al bolalarni va kambag'allarni o'qitishga intildi. Hamzaning maorif-o'qitish ishlaridagi yutug'i shunda bo'ldiki, islomni usuli savtiya bilan bog'lay oldi -Qur'on va Xadislarni faol yordamga tortib, xalqni ilm-ma'rifatga, yangilikka da'vat etdi.[1]

Hamzaning hayotini o'rganish o'zi yashagan davrdan boshlandi desak adashmagan bo'lamiz. SSR davrida yaratilgan "To'la asarlar" kitobida Hamzaning hayoti va ijodi yoritilgan.

"To'la asarlar to'plami"ning yangi nashri quyidagi tartibga ega:

1-tom. "Devon".

2-tom. She'r va qo'shiqlar. Nasriy asarlar. Pedagogik risolalar (1914–1929).

3-tom. Dramalar (1916-1920).

4-tom. Dramalar (1921-1929). Maqolalar.

5-tom. Xatlar. Hujjatlar. Hamza ijodiga doir materiallar.

"To'la asarlar to'plami"ning har bir jildida shu tomndan o'rin olgan asarlarning avtograf yoki turli kotiblar tomonidan ko'chirilgan qo'lozmalariga, bunday qo'lozmalar saqlanmagan hollarda esa ularning dastlabki nashrlariga tayanch nusxa sifatida qaraladi. Asarda hamza ijodi haqida quyidagilar bayon etilgan:

Mamlakatimizda ulug' Lenin dahosi bilan g'alaba qozongan Oktabr inqilobini o'tashin kuychi sifatida kutib olgan Hamza Hakimzoda Niyoziy o'zining she'r, qo'shiq va dramalari, shuningdek nasriy asarlari bi-lan o'zbek sovet adabiyotining ilk namunalarini yaratib berdi va yangi o'zbek adabiyotining keyingi har tomonlama taraqqiyotiga barakali ta'sir ko'rsatdi.

Hamzaning novator san'atkor sifatida maydonga chiqishini ta'min etgan omillardan biri shundaki, ijodini revolyutsiyadan ancha ilgari boshlagan shoir o'z asarlarida o'tmish madaniyatimizning xalqchil an'ana-lariga, birinchi rus inqilobi bilan boshlangan yangi tarixiy davr hayotining ilg'or tamoyillariga tayandi. Urta Osiyoning Rossiyaga qo'shib olinishi bilan mamlakatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy hayotida yuz bergan o'zgarishlar, 1916-yil xalq ozodlik harakati ta'sirida rivojlanib kelayotgan o'zbek realistik adabiyotining peshqadam ijodkorlari safidan o'rin oldi. Davr va xalq hayoti bilan yaqinlik uni 1917-yil Oktabr inqilobi tufayli ochilgan yangi

ta-rixiiy taraqqiyotning katta yo'liga olib chiqdi, yangi davrning jarchisi va jangchisi sifatida tarbiyaladi hamda voyaga yetkazdi. Hamzaning faol jamoat arbobi sifatida bosib o'tgan yo'li uning adabiy faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatib bordi.

Hamza qariyb chorak asrlik ijodiy faoliyati-so'nggi ellik yil ichida Hamza Hakimzoda Niyoziy asarlarini to'plash va nashr etish bo'yicha bir qator ishlar qilindi. Darvoqe, Oktabrga qadar bo'lgan davrda ham shoir asarlarining bir qancha nashrlariga duch kelamiz. Jumladan, 1915-191-yillarda uning "Milliy ashulalar uchun milliy she'rlar majmuasi" degan umumiy nom ostida "Oq gul", "Qizil gul", "Pushti gul" va boshqa to'plamlari, 1915-yilda "Yangi saodat" nasriy asari, 1916-yili esa "Zaharli hayot" pyesasi nashr qilingan. Inqilobdan so'nggi yillarda respublika gazeta va jurnallarida ham Hamzaning ba'zi bir asarlari chop etilgan. Lekin uning bir qancha asarlari borki, ular bizga qo'lozma holida yetib kelgan.

Hamza yangi o'zbek she'riyatining ilk namunalarini yaratgan ijodkorlardan biri sifatida tarixda qoldi. Shu bilan birga, u yangicha mazmunni yangicha shaklda ifodalash uchun kurashib, poetik shaklni mukammallashtirish, badiiy asar tilini jonli xalq tiliga yaqinlashtirish borasida jiddiy izlanishlar olib borgan shoiridir.

Shoirning "Ey ko'ngil" she'rida zulmatda qolgan qalblarga chirog' bunday ta'riflanadi:

*"Ey ko'ngil, istar esang zulmat qulubingga chirog',
Ahli donish suhbatidan bo'lmagil hargiz yirog'" [3.16].*

Xo'sh, donolar suhbatidan ne foyda? Shoir bunga qanday javob beradi?

*"Matlabing rahmat esa xulq-u adabda qoin ul,
To iki dunyoda topgil davlati fazl-u farog"[3. 17].*

Hamzaning ilm-u adab borasidagi qarashlari "Ilm-u axloq-u adab" nomli she'rida o'z badiiy ifodasini topadi:

*"Kimki ko'rmas maktab-u ustod-u ta'lim-u adab,
Farqi yo'q hayvondin oni bo'lsa bing oliy nasab.
Odamiyat mevasi, insoniyat bog'i aro,
Beadablar biyd yanglig' bo'lg'usi oxir xatab" [3. 25].*

Hamza Muqimiy, Furqat kabi ma'rifatparvarlar izidan borib, o'zbek xalqi istiqbolida ta'limiy-tarbiyaviy asarlar o'rniga katta e'tibor beradi. Boshqa yurtlarda bo'lgan chog'ida ko'rgan va o'rgangan yangiliklarini o'z yurtida, o'zi tuzayotgan darsliklarida qo'llamoqchi bo'ladi va bunga erishadi ham. Furqat, Muqimiy asarlariga javob tarzida, "Kitob", "Ilm ista" kabi she'rlarini yozadi, ularda ilmni qadrlash, madaniyat va maorifga hurmat, muhabbat, ilmdan amaliy maqsadlarda foydalanish kabi masalalarni ilgari suradi. Axloqiy masalani ifodalagan "Toshbaqa bilan Chayon" masali Gulxaniyning shu nomli masali asosida yaratilgan, she'riy hikoyalari esa xalq og'zaki ijodining syujeti va uslubiga yaqin turadi.

Hamzaning ma'rifatparvarlik mavzusidagi asarlarini shartli ravishda ikkiga aqliy va axloqiy tarbiyaga bag'ishlangan she'rlarga bo'lish mumkin. Bularidan "Ilm ista", "Olim va johil haqinda", "O'qi", "Maktab", "Kitob", "Qalam" kabi she'rlarini aqliy tarbiyani targ'ib etgan she'rlar qatoriga, "Toshbaqa bilan Chayon", "To'g'ri so'z bola", "Ona", "Hikoya", "Qimorning boshi", "Bolaning yomon bo'lmog'iga sabab bo'lgan onaning jazosi" she'rlarini axloqiy tarbiyaga oid asarlar qatoriga kiritish mumkin. Hamza aqliy tarbiyani targ'ib etgan she'rlarida ilmning hayotdagi ahamiyatini ta'kidlab, maktabni ilm makoni, madaniyatimiz taraqqiyotining asosiy omili sifatida targ'ib qiladi. Hamza ilmning rolini ulug'lab, uni puxta o'rganishga da'vat etadi.[4]

Hamza o'z she'rlarida odab-axloq, maktabga va kitobga bo'lgan sevgi, ota-onaga xurmat, oilaga sadoqat, vatanparvarlik kabi go'yalarni tarannum etadi. Hamza yangi maktab darsliklari, yangi o'quv dasturlari va qator adabiyot va maktab uchun qo'llanmalar ham yaratdi. Hamza Ismoil Gaspiraliyni o'z rahnamosi va ustozlari sifatida ko'rar edi, shu sababli u kabi ilm-fanni targ'ib qilish va maktab islohihiga alohida e'tibor bilan qaradi. U hech qachon Vatannu sevish va vatanparvarlik tuyg'ularini barilla aytishdan to'xtamadi. O'z asarlarida ozodlikka, hurlikka elni chorlab, jar sola oldi.

*Vatan, vatan der edilar, na der erdim bilmay ani,
Endi bilsam Vatan erkon bu tanlar(n)ing shirin joni,
Bir jon emas, ey suyguli, tomirlaring qoni
Vatan, Sensan, bale, bilganlara jonlarni jononi Vatan!*

*Sensan ekan bizlara chin tug'mish bir munglig' ano,
Boqq'ung tirik bo'lsak, agar o'lsok quchog'ingda yano.
Bir jon emas, ey suyguli, tomirlaring qoni
Vatan, Sensan, bale, bilganlara jonlarni jononi Vatan! [4]*

Mazkur she'rda muallif juda samimiy tarzda hozirga qadar "Vatan" degan muqaddas so'zni ko'p bor eshitib, shunchaki tilga olib yurganini, uning chin mazmun-mohiyatini esa endigina kashf qilganini e'tirof etadi. Vatan o'z farzandlariga hech qanday shartsiz, tamasiz ona bo'lishligini shoir teran anglaydi.[5]

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, o'zbek millatining atoqli farzandlaridan biri bo'lgan Hamza Hakimzoda Niyoziy o'zining ma'rifatga chorlovchi she'rlari bilan milliy tilning rivojiga salmoqli hissa qo'shdi, adabiyot rivoji va millat ravnaqiga foyda keltirdi. Shoir faqatgina o'z tilidagi so'zlardangina foydalanmasdan, turli millat xalqlarining so'zlarini ham o'z she'rlarida mohirona qo'llagan. Qolaversa shoir asarlarining tilida Farg'ona dialektining ta'siri yaqqol namoyon bo'ladi. Bundan ko'rinadiki shoir shevadagi so'zlardan ham mohirona foydalanib o'z asariga kiritgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1) <https://bilimlar.uz/hamza-hakimzoda-niyoziy-1889-1929/Naim>
- 2) Karimov, Salohiddin Mamajonov, G'affor Muminov, Baxtiyor Nazarov, Yusuf Sultonov, Toshpo'lat Tursunov, Aziz Qayumov, Laziz Qayumov, Komil Yashin "TO'LA ASARLAR TO'PLAMI" O'zbekiston SSR Fan nashriyoti
- 3) Niyoziy, H.H. (1958). Tanlangan asarlar. 1-tom. She'rlar.
- 4) "Hamzaning o'zbek bolalar adabiyotiga tutgan o'rni"
<https://arxiv.uz/uz/documents/diplom-ishlar/adabiyot/hamzaning-o-zb>
- 5) <https://tafakkur.net/jonlarni-jononi-vatan/hamza-hakimzoda-niyoziy.uz>
- 6) <https://tafakkur.net/sherlar/hamza-hakimzoda-niyoziy>

AVLONIY DRAMALARIDA DAVR FOJEASI TALQINI

Rahamqulova Asilabonu Sharofiddin qizi

Rustamova Muxlisa Faxriddin qizi

CHDPU, O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabalari

raxamqulovadildora@gmail.com

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba Abdujabbor qizi

CHDPU O'zbek adabiyotshunosligi kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada Abdulla Avloniy dramatik asarlarida aks etgan jadidchilik g'oyalari va o'sha davr ijtimoiy-siyosiy fojialarining badiiy talqini tahlil etiladi. Avloniy dramalari orqali jadidlar ilgari surgan ma'rifat, millatparvarlik, islohotchilik, ilm-fan va ta'lim g'oyalari aks etgani ko'rsatib beriladi. Shuningdek, asarlarda o'sha davrdagi mustamlaka siyosati, xalq savodsizligi va ijtimoiy tengsizlik kabi muammolar tasviri orqali davr fojiasi yoritilgan. Maqola adabiy-tarixiy va g'oyaviy tahlil uslubida yozilgan bo'lib, Avloniy merosini zamonaviy kontekstda qayta o'rganishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Avloniy, jadidchilik, drama, davr fojiasi, ma'rifat, islohot.

Аннотация. В статье анализируются идеи джадидизма и художественное отражение трагедии эпохи в драматических произведениях Абдуллы Авлони. Показано, как в его пьесах нашли отражение идеи просвещения, национального самосознания, реформ, науки и образования, характерные для джадидизма. Также рассмотрено изображение социально-политических проблем времени, таких как колониализм, неграмотность народа и социальное неравенство. Исследование способствует современному переосмыслению наследия Авлони.

Ключевые слова: Авлони, джадидизм, драма, трагедия эпохи, просвещение, реформы.

Abstract. This article analyzes the ideas of Jadidism and the artistic interpretation of the era's tragedy in the dramatic works of Abdulla Avloniy. It highlights how Avloniy's plays embody the Jadid ideals of enlightenment, patriotism, reform, science, and education. The article also explores how social and political issues of the period such as colonial oppression, illiteracy, and social inequality are reflected in his works. This study contributes to a modern reassessment of Avloniy's legacy.

Keywords: Avloniy, Jadidism, drama, historical tragedy, enlightenment, reform.

XX asr boshlarida yuzaga kelgan jadidchilik harakati Turkiston musulmonlarining milliy-ma'naviy uyg'onishida beqiyos rol o'ynadi. Bu harakat zamonaviy islohotlar, yangi usulda ta'lim-tarbiya, milliy o'zlikni anglash, ilm-fanga tayanish, ijtimoiy tenglik va siyosiy faollik kabi ilg'or g'oyalarni ilgari surdi. Jadidlar o'zbek milliy adabiyoti va madaniyatini yangilash, uni rus mustamlakachiligi va diniy mutaassiblik ta'siridan xalos etishga intildilar. Bu harakatning asosiy maqsadi – millatni jaholatdan qutqarish, zamonaviy dunyoqarashga yo'naltirish va mustaqil fikrlovchi avlodni tarbiyalash edi. Jadid adabiyoti ushbu g'oyalarni badiiy shakllarda ifoda etish vositasi bo'lib xizmat qildi. Jadid adiblar o'z asarlari orqali o'quvchilarni o'ylashga, muhokama qilishga, jamiyatdagi nohaqliklarni tan olishga undaganlar. Bunday asarlar nafaqat estetik ahamiyatga, balki ijtimoiy o'zgarishlarga ta'sir ko'rsatish kuchiga ham ega edi. Ularning faoliyati siyosiy va mafkuraviy jihatdan keskin sharoitda amalga oshgan bo'lsa-da, ular xalqqa chin ma'noda xizmat qiluvchi adabiyot yaratishga intilgan edilar [3: 78].

Jadid adabiyotining yirik namoyandalaridan biri – Abdulla Avloniy (1878–1934) bo'lib, u pedagog, publitsist, jurnalist, shoir va dramaturg sifatida xalq ma'naviyatini yuksaltirish yo'lida katta xizmat qilgan. U “Turon”, “Shuhrat”, “Najot” kabi gazeta-jurnallarni tashkil etgan, “Maktab gulistoni” va “Turkiy guliston yoxud axloq” kabi darslik va axloqiy risolalar yozgan, shuningdek, teatr orqali xalqni uyg'otishga harakat qilgan ijodkordir. Ayniqsa, uning dramatik asarlari - “Advokatlik osonmi?” kabi sahna asarlari – jadidchilik harakatining g'oyaviy va estetik yuksak namunasi sifatida tarixda muhim o'rin egallaydi [5: 98].

Avloniy dramalarida jadidchilik g'oyalarining badiiy talqini. Abdulla Avloniy o'z dramatik asarlari orqali jadidchilik harakatining asosiy g'oyalarini badiiy ifodalagan adibdir. Jadidchilikning ma'rifatparvarlik, milliy uyg'onish, taraqqiyot, ilm-fanga tayanuvchanlik, ayollar erkinligi va ijtimoiy adolat kabi g'oyalari uning dramalarida yetakchi mavzular sifatida ilgari suriladi. Avloniy uchun sahna - xalqni uyg'otish, uni o'ylantirish va ijtimoiy mas'uliyatga chorlaydigan vositadir. Ayniqsa, uning “Advokatlik osonmi?” nomli asarida jadid g'oyalarining muhim yo'nalishlari o'z aksini topgan. **“Advokatlik osonmi?”** dramasi mustamlaka tuzumidagi sud-huquq tizimidagi adolatsizlikni ko'rsatadi. Asarda oddiy fuqarolar o'z haq-huquqini himoya qilishga urinsa-da, adolat tizimi ularning emas, amaldorlarning manfaatini ko'zlaydi. Bu dramada “haq” va “hokimiyat” o'rtasidagi ziddiyat ko'rsatilib, islohotlar zaruriyati ilgari suriladi. Avloniy bu orqali mustamlakachilik siyosatini fosh qilish bilan birga, jadidchilikdagi ijtimoiy tenglik va huquqiy madaniyat g'oyalarini ilgari suradi. Avloniy dramalarida **ayollar masalasi** ham alohida o'rin egallaydi. Jadid adiblar

singari u ham ayollarning savodsizligi, uyda qamalib yashashi, shaxsiy erkinlikdan mahrumligi kabi masalalarni keskin tanqid qilgan .

Avloniy asarlarida faqat g'oyaviy targ'ib emas, balki o'z davrining murakkab tarixiy-iqtisodiy va siyosiy holati ham badiiy aks etgan. Turkistonning Rossiya imperiyasi tomonidan bosib olinishi, yerli xalqning iqtisodiy ezilishi, ma'naviy qadriyatlarning yemirilishi, maorifning sustligi - bularning barchasi Avloniy dramatik sahnalari orqali ochib beriladi. Dramalarda tasvirlangan fojealar - bu faqat bir oilaning yoki bir kishining taqdiri emas, balki butun bir jamiyatning, millatning fojeasidir. Shuningdek, Avloniy jamiyatdagi **madaniy tanazzul**ni ham ko'rsatadi. Uning sahna asarlarida ilm-fanga befarqlik, o'zligidan yiroqlashish, islohotdan qo'rqish kabi illatlar tanqid qilinadi. Bu orqali u xalqni "uyg'otish dramaturgiyasi"ni yaratishga intilgan – ya'ni san'at orqali ijtimoiy ongni o'zgartirish, milliy o'zlikni tiklashni maqsad qilgan.

Abdulla Avloniy dramalarida **realizm** va **ma'rifatparvarlik ruhidagi didaktika** yetakchi o'rinda turishini ham ko'rishimiz mumkin. U sahna vositasida hayotni boricha ko'rsatadi, lekin badiiy maqsad - hayotni o'zgartirishga undashdir. Dramaturg sifatida u obraz yaratishda aniqlik, ijtimoiy-tarixiy kontekstga bog'liqlik, ijtimoiy ziddiyatlarni konflikt asosida qurishga alohida e'tibor beradi . Bundan tashqari, Avloniy dramalari til jihatidan ham xalqchilligi, tushunarliqligi, soddaligi bilan ajralib turadi. U sahnadagi dialoglarni hayotga yaqin uslubda yozgan, xalq maqollari, iboralari va tasviriy vositalardan samarali foydalangan. Bu esa asarlarning xalq orasida tez tarqalishiga sabab bo'lgan.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, Abdulla Avloniy dramalari o'z davri ijtimoiy-siyosiy voqeliklarini chuqur yoritgan, xalqni uyg'otishga xizmat qilgan asarlar bo'lib, ularda jadidchilik g'oyalari yetakchi o'rinni egallaydi. Avloniy san'at orqali jamiyatda ongli o'zgarishlar qilishga intilgan va bugungi kunda ham bu asarlar o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Bu jihatlar uning asarlarini hozirgi zamon pedagogikasi, tarixshunosligi va adabiy tanqid uchun ham muhim manba qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qosimov, B. (2009). *Jadidchilik: milliy uyg'onish tarixidan*. Toshkent: Sharq nashriyoti.
2. Salohiy, M. (2014). *Jadidlar merosi va mustaqillik davri tafakkuri*. Toshkent: Fan.
3. Saidov, S. (2017). Jadid adabiyoti va uning ma'naviy asoslari. *Adabiyotshunoslik jurnali*, 1(3), 45–52.

4. Rasulov, A. (2008). Abdulla Avloniy va jadid dramaturgiyasi. *O'zbek tili va adabiyoti*, 6, 112–119.
5. Rajabov, A. (2015). Avloniy dramatik asarlarining g'oyaviy talqini. *Sharq yulduzi*, 4, 78–84.
6. Salohiy, M. (2014). *Jadidlar merosi va mustaqillik davri tafakkuri*. Toshkent: Fan.
7. Rajabov, A. (2015). Avloniy dramaturgiyasi: tahlil va talqin. *Adabiyotshunoslik jurnali*, 2(4), 112–117.

HAMID OLIMJON SHE'RIYATIDA TABIAT TASVIRI

Utegenova Aynur & Qalandarova Gavhar

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi talabalari

aynura06@gmail.com & Qalandarovr81@gmail.com

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek adabiyotining yirik vakili Hamid Olimjon ijodida xalq og'zaki ijodi motivlari, janrlari va obrazlarining badiiy funksiyasi tahlil qilinadi. Shoirning asarlarida xalq og'zaki ijodining poetik xususiyatlari, milliy dunyoqarash elementlari, folkloriy an'analar va ularning zamonaviy badiiy tafakkur bilan uyg'unlashuvi ilmiy asosda yoritiladi. Tadqiqotda Hamid Olimjonning asarlari o'zbek folklorining tipologik va struktur jihatlarini nuqtayi nazaridan o'rganiladi hamda xalq og'zaki ijodi bilan adabiy ijod o'rtasidagi uzviy bog'liqlik ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Hamid Olimjon, xalq og'zaki ijodi, folklor, doston, ertak, milliy adabiyot, poetika, an'ana va yangilik.

Аннотация. В данной статье анализируется художественная функция мотивов, жанров и образов народного устного творчества в творчестве выдающегося представителя узбекской литературы Хаида Алимджана. В произведениях поэта народное творчество рассматривается как источник поэтических особенностей, элементов национального мировоззрения и фольклорных традиций, гармонично сочетающихся с современным художественным мышлением. Исследование рассматривает произведения Хаида Алимджана с точки зрения типологических и структурных аспектов узбекского фольклора, раскрывая неразрывную связь между устной и письменной литературой.

Ключевые слова: Хамид Алимджан, народное устное творчество, фольклор, дастан, сказка, национальная литература, поэтика, традиция и новаторство.

Abstract. This article analyzes the artistic function of folk oral creativity motifs, genres, and images in the works of the prominent representative of Uzbek literature, Hamid Olimjon. In his works, the elements of folk art are examined as sources of poetic expression, national worldview, and folkloric traditions that harmoniously merge with modern literary thinking. The study explores Hamid Olimjon's works from the typological and structural perspectives of Uzbek folklore, revealing the intrinsic connection between oral tradition and written literature.

Keywords: Hamid Olimjon, folk oral creativity, folklore, epic poem, fairy tale, national literature, poetics, tradition and innovation.

XX asrning birinchi yarmi o'zbek adabiyoti tarixida xalq og'zaki ijodi bilan yozma adabiyot o'rtasidagi ijodiy sintez davri bo'lib, bu jarayonda Hamid Olimjonning ijodi alohida o'rin tutadi. Shoir o'z ijodida xalq dostonlari, afsonalari, ertaklari, qo'shiqlari va maqollaridan keng foydalanib, ularni zamonaviy badiiy tafakkur talablari asosida qayta ishlagan. Uning poetik qarashlarida milliylik va xalqchil ruh yetakchi o'rinni egallaydi. Shu sababli Hamid Olimjon asarlari xalq og'zaki ijodi bilan zamonaviy o'zbek adabiyotining tutashuv nuqtasini ifodalaydi.

Adabiyotshunos olim N. Jo'rayeva ta'kidlaganidek, "Hamid Olimjon xalq og'zaki ijodini nafaqat estetik manba sifatida, balki milliy ruh va tarixiy xotirani jonlantiruvchi ijodiy kuch sifatida idrok etgan". Shu jihatdan, uning ijodiy tajribasi milliy o'zlikni badiiy ifodalashda folklorning beqiyos ahamiyatini ko'rsatadi.

H.Olimjon hayotda va ijodda xalq baxshilariga, umuman, folklorga alohida mehruhabbat va samimiy hurmat bilan qaradi. Buni biz Fozil shoirga bag'ishlangan "Kuychining xayoli", Abdulla shoir Nurali o'g'liga atalgan "Do'mbiraning maqtovi" she'rlarida, "Oygul bilan Baxtiyor", "Semurg' yoki Parizod va Bunyod", "Ikki qizning hikoyasi" kabi ertak dostonlarida yaqqol ko'ramiz. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, shoir folklor bilimdoni sifatida o'z ijodida o'zbek xalq ertaklari va dostonlariga xos bo'lgan ko'pgina xalqona uslublarni qo'llaydi. Natijada har qanday kitobxon bunday asarlar folklorga xos bo'lgan oddiy motiv yoki syujet, kuchli fantastika, ehtiros va lirizm ruhi bilan sug'orilgan shoh asarlarga aylanganligini sezadi. Bulardan tashqari, shoirning "Shodiyona", "Yigitlarni frontga jo'natish", "Xat" va "Bo'l omon", "Qishloq qizi" kabi she'rlari ham folklor ruhi bilan chuqur sug'orilgan ajoyib asarlar sifatida adabiyotimiz sahifalaridan munosib joy oldi. Ularni o'qiganda har bir she'riyat shaydosi, yagona umumiy xususiyat xalqona ifoda usuli birlashib turganligiga guvoh bo'ladi. Hamid Olimjon "Zaynab va Omon"dagi Kokillari uning tol-tol Lablarida bitgan qora xol, Bu dunyoga arziguday bor... Kabi liriknafas misralarni "Alpomish" dagi Kokillaring eshilgandir tol-tol, Har tolga bersa yetmas dunyo mol, singari epik tasvirdan ijodiy foydalanganligini alohida ta'kidlash lozim. Bunday misollarni shoir ijodidan juda ham ko'plab keltirish mumkin. Xalq og'zaki ijodiyotining yozma adabiyot vakillari ijodiga ta'siri turli ko'rinishlarda namoyon bo'ladi. H.Olimjonning "O'zbekiston" she'rida esa quyidagi misralar bor:

Qorli tog'lar turar boshida,

Gul vodiylar yashnar qoshida.

*Chor-atrofga yoyilgan gilam.
Aslo yo 'qdir bundayin ko 'klam
Chavandozlar bordir bu elda,
Bahor chog 'i pishqirgan selda.
Arg 'umoqlar qo 'shig 'i bordir,
Bu shundayin ajib diyordir.
Dalasida o 'smas tikonlar,
Cho 'llarida chopmas ilonlar,
Qush uchsa-da, kuymas qanoti,
Odam o 'tsa qurimas zoti.*

Parchaga e'tibor bilan nazar tashlansa, ta'rifning ko'pgina mushtarak tomonlarini anglab olish qiyin emas, jumladan, dostonidagi ta'rifda Xorazmning yoz-u qishlarining o'ziga xos tarovati kuylansa, shoir misralarida diyorimizning ko'klam fasli madh etiladi. Dostonidagi elning qariyalari, qiz va yigitlari haqidagi ta'rif she'rda yanada aniqroq tarzda o'z aksini topadi. Dostonda bedovlar, qushlar g'urur bilan tasvirga olinsa, she'rda ham arg'umoqlar, bulbullar ta'rfi yuksak ko'tarinkilik bilan talqin etiladi. Dostonda hatto cho'llarning bag'rida bebaho boyliklar yashiringani kuylansa, she'rda ham ushbu masalalarga asosiy e'tibor qaratadi. Har ikkala she'rning bag'rida yashiringan yuqoridagi asosiy detallar ulardagi asosiy mundarijaning o'zaro ancha yaqinligini har jihatdan isbotlaydi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, Hamid Olimjon asarlarida xalq og'zaki ijodiga murojaat faqat badiiy shakl yoki estetik manba sifatida emas, balki xalqning ma'naviy tajribasini, milliy o'zlikni anglash jarayonini va badiiy tafakkurning evolyutsiyasini ifodalovchi muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Shoir o'z ijodida xalq dostonlari, ertaklari, afsonalari, maqollar, qo'shiqlar va rivoyatlardagi obrazlar tizimini zamonaviy poetik tafakkur bilan uyg'unlashtirgan. Bu orqali u nafaqat milliy adabiy an'analarni davom ettirdi, balki ularga yangi mazmun va shakl bag'ishlab, o'zbek adabiyotida yangicha estetik mezonlar yaratdi. Demak, Hamid Olimjon ijodi o'zbek adabiy jarayonida xalq og'zaki ijodining yangicha talqinini, folklor poetikasining zamonaviy shaklda qayta tiklanishini hamda milliy badiiy tafakkurning yangi bosqichini boshlab bergan hodisa sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Uning asarlari bugungi adabiy jarayon uchun ham ibratli manba bo'lib, milliy madaniyatimizning uzviyligini, tarixiy xotiraning davomiyligini va xalq ijodining abadiy badiiy qudratini ifodalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev, Sh. M. (2021). *Yangi O'zbekiston strategiyasi*. Toshkent: O'zbekiston.
2. Rahimova, U. (2021). Hamid Olimjon ijodida qofiyaning poetik vazifasi. *CyberLeninka ilmiy jurnali*. Retrieved from <https://cyberleninka.ru>
3. To'xtasinov, M. (2016). *Folklor va zamonaviy adabiyot aloqalari*. Samarqand: SamDU nashriyoti.
4. *O'zbek xalq og'zaki ijodi* (2014). Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi
- Rasulov, R. (2010). *O'zbek tilshunosligiga kirish*. Toshkent: Fan.
5. Jo'rayeva, N. (2005). *Bolalar adabiyotining estetik va pedagogik asoslari*. Toshkent: Fan.
6. Hayitmetov, A. (1983). *O'zbek adabiyoti tarixi masalalari*. Toshkent: Fan.
7. Karimov, S. (1982). *O'zbek bolalar adabiyoti tarixi*. Toshkent: O'qituvchi.
8. Qahhor, A. (1979). *Adabiyot va hayot*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti.

TIL VA ADABIYOT RIVOJIGA JADIDCHILIK G'OYALARINING TA'SIRI

Omonboyeva Charos

Omonboyeva Mohichehra

CHDPU O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3- bosqich talabalari

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba

Annotatsiya. Ushbu maqolada XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston hududida shakllangan jadidchilik harakatining o'zbek tili va adabiyoti rivojiga ko'rsatgan ta'siri keng ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinib beriladi. Jadidlar o'z davrining ilg'or ziyolilari sifatida xalqni jaholatdan chiqarish, ilm-ma'rifat asosida yangicha tafakkurga yetaklashni asosiy maqsad qilib olgan edilar. Ayniqsa, til va adabiyot vositasida milliy o'zlikni uyg'otish, zamonaviy dunyoqarashni shakllantirish yo'lida ulkan ishlarni amalga oshirdilar. Maqolada jadidlarning o'zbek tilini soddalashtirish, uni og'zaki xalq tili bilan yaqinlashtirish, adabiy matnlarda realistik yondashuvni joriy etish, zamonaviy mavzularni ilgari surish, shuningdek, milliy matbuot orqali keng ommani ma'rifatparvarlik ruhida tarbiyalash borasidagi amaliy faoliyatlari yoritilgan. Xususan, jadid namoyandalarining asarlari misolida ularning g'oyaviy-estetik qarashlari va bu qarashlarning bugungi adabiy tafakkur va til madaniyatiga ko'rsatgan ta'siri ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: jadidchilik, o'zbek tili, adabiyot, matbuot, islohot, modernizm, ma'rifatparvarlik

Annotation. This article provides a comprehensive scholarly analysis of the impact of the Jadid movement, which emerged in the late 19th and early 20th centuries in the region of Turkestan, on the development of the Uzbek language and literature. The Jadids, as progressive intellectuals of their time, aimed to lead the people out of ignorance and towards a new way of thinking based on knowledge and enlightenment. In particular, they played a crucial role in awakening national identity and shaping a modern worldview through the use of language and literature. The article highlights the practical efforts of the Jadids to simplify the Uzbek language, bring it closer to the spoken vernacular, introduce a realistic approach in literary texts, and promote contemporary themes. It also examines how they utilized the national press to educate the masses in the spirit of enlightenment. Special attention is given to the ideological

and aesthetic views reflected in the works of prominent Jadid figures, as well as the lasting influence of these ideas on modern literary thinking and linguistic culture.

Keywords: Jadidism, Uzbek language, literature, press, reform, modernism, enlightenment.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston hududida yuzaga kelgan jadidchilik harakati Markaziy Osiyo musulmon xalqlari orasida milliy uyg'onish, ijtimoiy-ma'naviy yuksalish va zamonaviy taraqqiyot g'oyalarini ilgari surgan ilg'or intellektual oqimlardan biri bo'lib, ushbu harakat vakillari jamiyatdagi savodsizlik, jaholat, qadimiylikka berilish, islohma muhtoj diniy-ta'limiy tizim va siyosiy qaramlik holatlarini tanqid ostiga oldilar. Jadidlar o'z faoliyatlarida "yangilanish", ya'ni ma'naviy, madaniy, til va ta'lim tizimlarida tub islohotlar o'tkazish g'oyasini asosiy vazifa sifatida ilgari surdilar. Jadidchilik atamasi "jadid" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, "yangi", "yangicha" degan ma'noni anglatadi. Ular o'zlarini "usuli jadid" tarafdorlari, ya'ni yangi usuldagi maktablar tashkilotchilari sifatida ko'rsatdilar. Bu yangi usul maktablarida darslar tahliliy fikrlashga asoslangan holda olib borilgan bo'lib, eski madrasaviy ta'limdagi yodlash va taqlidga asoslangan metodlar rad etiladi. Shuningdek, jadidlar xalqning milliy o'zligini, tarixiy xotirasini va tili, adabiyoti orqali madaniy uyg'onishni rag'batlantirdilar.

Jadidchilik harakati o'z faoliyatida til masalasiga alohida e'tibor qaratgan. O'sha davrda Turkiston musulmon xalqlari o'rtasida rasmiy yozuv tili arab tili, adabiy til esa eski turkiy yozma an'anaga asoslangan edi. Bu til uslubi murakkab grammatik tuzilmalari, forsha va arabcha so'zlarning ko'pligi sababli keng xalq ommasi uchun tushunarsiz edi. Jadidlar esa bu holatni keskin tanqid qildilar va tilni xalq hayotiga yaqinlashtirish, soddalashtirish g'oyasini ilgari surdilar. Til va adabiyot masalalari jadidchilik mafkurasining eng markaziy g'oyalaridan biri bo'lib, ular tildagi murakkab, xalq uchun tushunarsiz, aralash uslubdan voz kechib, xalq tiliga yaqin, soddalashtirilgan va tushunarli adabiy tilni yaratishga intildilar. Mahmudxo'ja Behbudiy, Ismoil G'aspirali, Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniy, Cho'lpon kabi namoyandalar o'z maqola, darslik, asar va matbuotdagi faoliyatlari orqali o'zbek tilining imkoniyatlarini kengaytirdi, uning milliy madaniyat va tafakkur bilan uyg'unlashuvini ta'minlashga intildilar. Adabiyot esa ular uchun faqat estetik san'at emas, balki ijtimoiy ongni uyg'otuvchi, jamiyatni isloh etishga xizmat qiluvchi kuchli vosita sifatida qaraldi. Jadidlar nasr va she'riyatda real voqelikni, xalq hayotidagi muammolarni, ayollarning erksizligi, jaholat, mustamlaka zulmi, islohot va ma'rifat g'oyalarini dadil va badiiy ifoda bilan yoritdilar. Shu sababli jadidchilik adabiyoti o'zbek milliy adabiyotining modern bosqichi sifatida baholanadi. Ismoil G'aspirali

“Til, fikr va ishda birlik” degan shiorni ilgari surib, butun turkiy xalqlar uchun umumiy, ravon, sodda til zarurligini uqtirdi. Mahmudxo‘ja Behbudiy esa o‘z maqolalarida tildagi murakkablikni tanqid qilib, o‘quvchilarga tushunarli, xalqona uslubdagi yozuvlardan foydalanishni targ‘ib etdi. U “Ayna”, “Tarbiyai atfol” kabi darsliklarida aynan amaliy soddalashtirishga harakat qilgan. O‘zbek tilining adabiy me‘yorga aylanishi yo‘lida Fitrat katta hissa qo‘shdi. U o‘zining “O‘zbek tilining sarf ilmi” (1918) asarida tilning grammatik tuzilmalarini ilmiy asosda yoritdi va o‘zbek adabiy tilini nazariy jihatdan asoslashga intildi. Jadid adabiyotining eng muhim xususiyatlaridan biri bu - badiiy asarlarni ijtimoiy-ma‘naviy islohotlar vositasi sifatida ishlatganliklaridir. Jadid adiblari avvalgi sufiylik, diniy-mistik yo‘nalishlardan farqli o‘laroq, real hayotni, inson taqdirini, ijtimoiy muammolarni, milliy erkinlik va ozodlik g‘oyalarini ilgari surdilar. Masalan, **Abdulla Qodiriy** o‘zining “O‘tkan kunlar” romanida o‘zbek adabiyotida birinchi bor realistik nasr namunasi yaratdi. Unda tarixiy fon orqali zamonaviy muammolar - ayollar erkinligi, muhabbat, jamiyatdagi adolatsizliklar yoritildi. **Cho‘lpon** o‘zining she‘riyati va “Kecha va kunduz” romanida inson psixologiyasi, ichki ziddiyatlar, mustamlaka zulmi ostidagi milliy ongning ifoda etishda yangi yo‘nalish ochdi. Uning “Boshimda qasida” she‘ri milliy uyg‘onish, qaramlikka qarshi fikrlarning eng yorqin namunalaridan biridir. Abdurrauf **Fitrat** esa o‘zining “Sayha”, “Munozara” kabi asarlari orqali milliy adabiyotning nazariy asoslarini ishlab chiqdi. U “Milliy til, milliy adabiyot va milliy madaniyat bo‘lmasa, millat ham yo‘q” degan qat‘iy g‘oyani ilgari surgan.

Jadidlarning eng samarali ishlari matbuot faoliyati orqali amalga oshirilgan bo‘lib, ular gazeta va jurnallarni milliy o‘zlikni shakllantirish, ilm-ma‘rifatni targ‘ib qilish, til va adabiyotni isloh etish vositasi sifatida ishlatdilar. Jadid matbuoti orqali xalqqa tarix, falsafa, sog‘liqni saqlash, iqtisod, ayollar erkinligi kabi turli masalalarda maqolalar yetkazilgan edi. “**Taraqqiy**” (1906–1908), “**Shuhrat**”, “**Sadoi Turkiston**”, “**Oyna**” kabi gazetalar orqali Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Avloniy va boshqalar o‘z maqolalarini e‘lon qilib, ushbu materiallarda adabiy tanqid, grammatik maqolalar, yangicha she‘riy asarlar chop etilgan [12: 77]. **Abdulla Avloniy** “Turkiy Guliston yoxud axloq” (1913) asarida o‘zbek xalqini zamonaviy bilimlar bilan qurollantirish, adabiy estetikani shakllantirish, til madaniyatini oshirish haqida yozganligini ta’kidlash mumkin [13:27].

Jadidchilik harakati o‘zbek xalqining ma‘naviy uyg‘onishida, madaniy va intellektual taraqqiyotida tub buriilish yasagan milliy harakat bo‘lib, uning til va adabiyot sohasidagi g‘oya va faoliyati beqiyos ahamiyatga egadir. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston mustamlakachilik bosimi ostida ijtimoiy-siyosiy, diniy-

ma'rifiy inqirozga yuz tutgan bir paytda, jadidlar milliy tilni asrash, uni soddalashtirish va xalq tiliga yaqinlashtirish orqali adabiy tilni rivojlantirishga keng yo'l ochdilar. Jadid adiblarining ijodiy merosi nafaqat badiiy-estetik, balki ijtimoiy-ma'naviy islohotlar bilan ham chambarchas bog'liq bo'lib, ular o'z asarlarida xalqni uyg'otish, ijtimoiy tenglik, ayollar erkinligi, milliy g'urur, dunyoviy bilimga asoslangan ta'lim, adolatli jamiyat g'oyalarini ilgari surdilar. Bu jihatdan ularning faoliyati o'zbek milliy adabiyotining modern davrini boshlab berdi va zamonaviy adabiy tafakkur negizini shakllantirdi. Shuningdek, jadid matbuoti orqali keng omma ongida til va adabiyotga nisbatan sog'lom munosabat, tanqidiy fikrlash va madaniy ong uyg'onishiga erishildi. Behbudiy, Fitrat, Avloniy, Cho'lpon, Qodiriy kabi jadidlar ilmiy, badiiy va pedagogik asarlari bilan o'zbek tilshunosligi, adabiyoti va ma'rifati rivojiga ulkan hissa qo'shganlar. Bugungi kunda ham jadidlar qoldirgan ma'naviy meros, ularning til va adabiyotga oid g'oyalari dolzarb bo'lib qolmoqda. Ularning ishlarini chuqur o'rganish, yangidan tahlil qilish va yosh avlodga yetkazish - mustaqil O'zbekiston taraqqiyotining ma'naviy poydevorlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- Hasan, H. (2017). *Jadidlar: taraqqiyot va ma'rifat uchun kurashchilar*. O'zbekiston.
- G'ulomov, A. (2002). *O'zbek madaniyati tarixi*. Fan.
- Behbudiy, M. (2013). *Tanlangan asarlar*. G'afur G'ulom nomidagi nashriyot.
- Abdulla Qodiriy nomidagi O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Adabiyot instituti. (2014). *Jadid adabiyoti antologiyasi*. Akademnashr.
- Qori-Niyoziy, T. (1991). *Jadidchilik harakati haqida*. Fan.
- G'aspirali, I. (1906). *Til, fikr va ishda birlik*. Simferopol.
- Behbudiy, M. (2013). *Tanlangan asarlar*. G'afur G'ulom nomidagi nashriyot.
- Fitrat, A. (1918). *O'zbek tilining sarf ilmi*. O'qituvchi.
- Qodiriy, A. (2015). *O'tkan kunlar*. G'afur G'ulom nomidagi nashriyot.
- Cho'lpon. (2011). *Tanlangan asarlar*. Yozuvchi.
- Fitrat, A. (1991). *Munozara*. Fan.
- Shamsiddinov, R. (2010). *Jadid matbuoti tarixi*. Ma'naviyat.
- Avloniy, A. (1992). *Turkiy Guliston yoxud axloq*. O'zbekiston.

ERKIN VOHIDOV SHE'RLARIDA SO'Z QO'LLASH MAHORATI

Mamatova Dilnavo

Alisher Navoiy nomidagi

Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

filologiya va tillarni o'qitish

o'zbek tili yo'nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada azaliy va abadiy mavzu hisoblanmish Muhabbat mavzusining Erkin Vohidov ijodidagi o'rni va roli haqida fikr yuritilgan. Mazkur mavzuning qalamga olinishi shoir hissoyoti, kechinmalari va sevgi yoshiga bog'liq bo'lgan holatlar ila yoritib berilgan. Shuningdek, ustoz san'atkorlar tomonidan Erkin Vohidov ijodiga bo'lgan yuksak baholar munosib o'rinlarda keltirilgan.

Kalit so'z: E.Vohidov, sevgi, abadiy mavzu, 18 yosh, hissiyot, ruhiy kechinma, yoshlik.

Абстракт: В данной статье рассматривается место и роль любви, которая является вечной и вечной темой, в творчестве Эркина Вахидова. Написание этой темы объясняется личностью поэта, переживаниями и обстоятельствами, связанными с возрастом любви. Также в соответствующих местах даны высокие оценки творчества Эркина Вахидова со стороны мастеров искусства.

Ключевые слова: Э. Вахидов, любовь, вечная тема, 18 лет, эмоция, духовный опыт, молодость.

Abstract: This article discusses the place and role of love, which is an eternal and eternal theme, in the work of Erkin Vahidov. The writing of this topic is explained by the poet's personality, experiences and circumstances related to the age of love. Also, the high evaluations of Erkin Vahidov's work by master artists are given in appropriate places.

Key word: E. Vahidov, love, eternal theme, 18 years old, emotion, spiritual experience, youth.

Erkin Vohidov asarlarining tili, uslubi, mazmun-mohiyati va janr xususiyatlari sodda va ravon bo'lib bir o'qishda kitobxonni o'ziga chorlaydi. Uning she'rlari mavzusida ko'tarilgan "Sevgi" talqini boshqa ijodkorlarimiznikiga qaraganda anchayin rangli va chiroyli tasvirlanadi. O'sha davrda u bilan hamnafas yashagan ijodkorlarda Sevgi - dard, iztirob, Azob his-tuyg'ulari bilan ifodalansa, Erkin Vohidovda esa bu aksincha,

Sevgi shunday navbahorki,

U tikandin gul qilur.

Toshga jon-u til bag'ishlab,

Zog'ni ham bulbul qilur

deya uni-Navbahorga o'xshatadi. Bilamizki, tabiat qaytadan uyg'onib, yer jonlanadigan, daraxtlar kurtak yozib, havoda iliqlik nafasi mavj urib, insonlar qalbida umid va hayotga bo'lgan ishonch ortadigan fasl – NAVBAHOR ya'ni BAHOR faslidir. SHoir esa ana shunday Sevgini-Bahor fasliga o'xshatib go'yo mudrab yotgan tuyg'ularni uyg'otib yubordi deya go'zal tasvirleydi. Erkin Vohidovning ana shunday sof tuyg'ular tasvirini berishda ishlatgan so'z mahorati tahsinga loyiq, albatta. Abdulla Qahhor aytganidek "Adabiyot atomdan kuchli, uning kuchini o'tin yorishga sarflamaslik kerak degani bejiz emas". Adabiyotning kuchi, so'z sehri kabi tushunchalar esa har birimizni e'tibordan chetda qoldirmaydi. Shu asnoda biz quyida ta'rifini beradigan ijodkorimiz ham har biz so'zni shu qadar jonli va yurakdan his etib yozadilariki qalamining sehriga qoyil qolmay ilojingiz yo'q. Haqiqatdan ham, har bir kitobxon hamda she'riyat shaydolarining qalbiga, ruhiy kechinmalariga, intim torlariga, ko'ngil nolalariga tegib o'tadigan eng sara she'rlar muallifi Erkin Vohidov desak mubolag'a bo'lmaydi. Ishq-muhabbat, sevgi mavzusini qalamga olmagan u haqida she'rlar, dostonlar, romanlar, jilla qursa to'rt satr ruboiy qoramagan ijodkorning o'zi bo'lmas kerak bu dunyoda. Bizning sevimli shoirimiz Erkin Vohidov ham bu mavzuga murojaat etib, ushbu misralarni bitmishlar:

O'n sakkizga kirmagan kim bor,

Bog'ingdan gul termagan kim bor.

Sen haqingda yozib to'rt satr,

Sirdoshiga asta ko'rsatib,

Qo'shni qizga bermagan kim bor.

Barchani bir savol qiziqtirishi tabiiy. Nega aynan 18 yosh, 17 yoki 19 emas. Bizningcha, har bir balog'atga yetgan inson o'z his-tuyg'ulari ruhiy olamini idrok eta oladigan, u bilan xayolan bo'lsa ham suhbat qurib, uni hayajonga solayotgan har bir narsadan zavq olishga undaydigan, dunyoni yaxshiliklar ko'zi ila ko'rsatadigan bu tuyg'u-sevgi ekanligini anglaydigan yoshda bo'ladi. Erkin Vohidov qalamining sehri har bir narsaga real yondashuvi, hattoki she'rlaridagi kichik bir detaligacha aniq-ravshan ko'rsata olishidadir. Ushbu she'rning yozilgan vaqtiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, 1959-yil shoirning she'riyat osmonida porlab, hijronning olovida kuyib, ishq-muhabbat vodiysida gullab-yashnaydigan 23-yoshiga to'g'ri keladi. Bu yoshda

kimnidir sevib qolib, uning go'zal sur'atini ijodkorlarning sehrli qalami-la o'z she'riy misralari orqali chizib berilishi tabiiy hol, albatta.

Shoir o'z she'rlariga shunaqangi musiqiy kuy ijro etganki, buni zamonaviy estrada yo'nalishida tan olmay ham hech ilojingiz yo'q. "Erkin Vohidov badiiy adabiyot daholari ruhini shod etgan, yangi o'zbek adabiyoti darg'alari duosini olgan, o'z xalqi qalbiga chuqur kirib brogan san'atkordir. Bunday shoir hech qachon zavol ko'rmaydi"- deb yozadi adabiyotshunos Abdug'afur Rasulov. Ijodkorning adabiyotga bo'lgan qiziqishi, she'riyatga bo'lgan chuqur muhabbati uning yurak to'ridagi armonli tuyg'ularini yuzaga chiqarib, ijodiy salohiyatini kamolotga yetkazgan. Ijodkorning yana bir o'tli muhabbat, otashin ishq kuylangan "Kimni etmas bu ko'ngil shaydo" she'ri ham uning ijodini ko'kka ko'targan, muxlislari qalbida An chuqur joy egallagan she'rlardan biri bo'ldi.

*Sevgi ilk bor tushdiyu qalbga,
 Hayotimning bo'ldi mazmuni.
 U qo'limga tutqazib qalam,
 Ko'zlarimdan oldi uyquni.
 Borliq olam ko'zimga ming-ming,
 Go'zallikka to'lib ko'rindi.
 Gullar menga oshiq bulbulning,
 She'r daftari bo'lib ko'rindi.*

Insonning hayotiga kirib kelib, uning ijodiga, qalbiga o'zgacha zavq bag'ishlab hayotini tubdan o'zgartirib, tinimsiz xayollar surdiradigan bu tuyg'u Erkin Vohidovni ham chetlab o'tmadi. Bu sof tuyg'ular ham ijodkorimizning qo'liga qalam tutqazib, ko'zlaridan uyqusini qochirib HIJRON, AYRILIQ, ISHQ haqida to'lib-toshib, yonib-kuyib ijod qilishga undadi. Hattoki, oddiygina bir olam ham oshiq shoirimizning ko'z oldida ming go'zallikka to'lib, bog'dagi gular esa bulbullarning she'r daftari bo'lib ko'rindi. SHoir nafaqat muhabbat kuychisi, balki yumor va hazil mutoyibaga boy bo'lgan she'rlar muallifi hamdir. U yori uchun hamma narsaga tayyor, hatto uning bir dona xoli uchun ming Samarqand, ming Buxorani hadya ham etadi, ammo uning yori mol-mulkka havas qiladiganlardan emas. U g'ururi o'ta baland mashuqa. Oshig'ini azoblash maqsadida, u bergan hech bir narsani pisand qilmaydi, oshiq unga dunyoda yagona barcha narsalarni olib sovg'a sifatida taqdim qilmoqchi bo'ladi, ammo u go'zal nozlanib, o'ldimmi bu cho'tir ro'mol uchun deya hazil aralash yumor qiladi.

*Xofizga
 Ming Samarqand, ming Buxoro
 Hadya etgum xol uchun,*

*Lek nigorimda xavas yo 'q
Mulk-u davlat, mol uchun.*

*Senga yulduzli samoni
Sovg'a aylarman desam,
Nozlanib, o'ldimmi, deydi
Bu cho'tir ro'mol uchun.*

Shoir ahlining she'r dunyosi, juda keng joylarga borib keladigan xayollari har birimizga o'zgacha ruh bag'ishlaydi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, shohni ham gadoni ham birday Majnunga aylantirib, firoqida kuydiradigan, bu ishq o'zbeklarning sevimli ijodkori E.Vohidovni ham xalqimiz qalbidan chuqur joy olishida, ijodiy yuksalishiga sabab bo'ldi. Har kim ham bunaqangi samimiy tilda emas yurakda bo'ladigan his-tuyg'ularni ifodalay olish xususiyatiga ega emas.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Erkin Vohidov "Yoshlik devoni" – Toshkent – 1969
2. Boqijon To'qliyev, Bahodir Karimov, Komila Usmonova. Adabiyot. 11-sinf. "O'zbekiston milliy entsiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti Toshkent-2018. 63-bet.
3. Эркин Воҳидов. Сайланма. 3-жилд. Умрим дарёси.—Т.: 2001
3. [https:// tafakkur.net](https://tafakkur.net)

TARBIYA – BOLALAR ADABIYOTINING BOSH MAVZUSI

Inatullayeva Dilnura Isroil qizi

Saidova Marjona Abdutolib qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabalari

dilnurainatullayeva@gamil.com

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba Abdujabbor qizi

Annotatsiya: Mazkur maqolada bolalar adabiyotining yosh avlodni ma'naviy, axloqiy, estetik va ijtimoiy jihatdan tarbiyalashdagi o'rni tahlil qilinadi. Unda bolalar adabiyotining ta'lim-tarbiya jarayonidagi ahamiyati, yozuvchilarning asarlari orqali berilayotgan hayotiy saboqlar, milliy qadriyatlarni yosh ongiga singdirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy bolalar adabiyotining vazifalari va istiqbollari ilmiy asosda ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: bolalar adabiyoti, tarbiya, ma'naviyat, axloq, milliy qadriyat, yosh avlod.

Аннотация. В данной статье анализируется роль детской литературы в духовном, нравственном и эстетическом воспитании подрастающего поколения. Рассматривается значение детской литературы в образовательном процессе, раскрываются жизненные уроки, передаваемые через произведения писателей, и вопросы внедрения национальных ценностей в сознание детей. Также обсуждаются задачи и перспективы современной детской литературы.

Ключевые слова: детская литература, воспитание, духовность, нравственность, национальные ценности, дети.

Annotation. This article analyzes the role of children's literature in the moral, spiritual, and aesthetic education of the younger generation. It discusses the importance of children's literature in the educational process, the moral lessons conveyed through literary works, and the role of literature in instilling national values in children's consciousness. The paper also examines the functions and perspectives of modern children's literature.

Keywords: children's literature, education, morality, spirituality, national values, upbringing.

Bolalar adabiyoti milliy madaniyatimizning ajralmas qismi bo'lib, u yosh avlodni komil inson qilib tarbiyalashda beqiyos o'rin tutadi. Inson shaxsining shakllanishida bolalik davri eng muhim bosqich hisoblanadi. Shu boisdan bu davrda o'qiladigan asarlarning mazmuni, g'oyasi va ta'sir kuchi alohida e'tibor talab etadi. Bolalar adabiyotining asosiy maqsadi yosh kitobxonni ezgulik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, insonparvarlik ruhida tarbiyalashdir ².

Bolalar adabiyoti — bu nafaqat o'qish uchun mo'ljallangan matnlar to'plami, balki yosh avlod qalbini tarbiyalovchi, ularning dunyoqarashini shakllantiruvchi kuchli vositadir. Har bir adabiy asar o'z davrining ijtimoiy, ma'naviy, madaniy hayotini aks ettirib, bolalarga hayot haqidagi tasavvurlarni kengaytiradi. Shu jihatdan bolalar adabiyotining tarbiyaviy ahamiyati beqiyosdir.

O'zbekiston bolalar adabiyoti tarixida Quddus Muhammadiy, Hodi To'xtaboyev, Xudoyberdi To'xtaboyev, Hamid G'ulom, Abdulla Qahhor kabi yozuvchilar bolalar uchun yaratgan asarlari orqali ularga mehr, vatanparvarlik va mehnatsevarlik tuyg'ularini singdirdilar ⁴. Masalan, X. To'xtaboyevning "Sariq devni minib" asarida bolalarning orzulari, tasavvuri va ezgulikka intilishi hayotiy misollar orqali yoritilgan. Bu asarlar bolalarga hayot va haqiqat orasidagi farqni anglash, mardlik, rostgo'ylik kabi fazilatlarni qadrlashni o'rgatadi.

Bolalar adabiyotining tarbiyaviy jihati shundaki, u orqali bola o'zini jamiyatning bir a'zosi sifatida his etadi. Asar qahramonlari orqali u yaxshi-yomonni farqlaydi, mehr-muhabbat, sabr-toqat, halollik kabi fazilatlarni o'zlashtiradi. X. To'xtaboyevning "Sehrli qalpoqcha" asari bolalarda halollik, mehnatsevarlik, imon va insoniylik g'oyalarini targ'ib etadi. Bu kabi asarlar bolaning ichki olamini boyitadi, tafakkurini kengaytiradi, ma'naviy yetuklik sari yo'naltiradi ⁶.

Bolalar adabiyotining tarbiyaviy ahamiyati shundaki, u yosh avlodda milliy qadriyatlarni shakllantiradi. O'zbek xalqining urf-odatlarini, milliy an'analari, mehr-oqibat, ota-onaga hurmat kabi tushunchalar bolalar uchun yozilgan asarlarda ko'p uchraydi. Shu orqali yosh kitobxon o'z milliy ildizlariga hurmat bilan qarashni, milliy o'zlikni anglashni o'rganadi. Ma'naviy va axloqiy poklanish, imon, insof, diyonat, mehr-oqibat kabi chinakam insoniy fazilatlar o'z-o'zidan kelmaydi. Hammasining zaminida tarbita yotadi. Bu ulkan ishda bolalar adabiyotining o'rni alohida ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar kitobxonligida, asosan, ota-onalar va tarbiyachilarning ahamiyati juda muhim. Bunda ota-onalar, bog'chalarda esa tarbiyachilar bolalarga yaqindan yordam berishlari kerak. Ularga badiiy asarlardan parchalarni o'qib berishlari va matn mazmunini tushuntirishlari lozim.

Maktab yoshidagi kichik bolalar kitobxonligi yoshidagi bolalarga ham tabiat, vatan, vatanparvarlik, o'qishga, ota-onaga muhabbat g'oyasi singdirilgan asarlar ko'proq tavsiya qilinadi. 11-12 yoshdagi bolalar sehrli-fantastik ertak, sarguzasht, hikoya, qissa va dostonlarni sevib o'qiydi. Bunga misollar; Anvar Obidjonning "Daxshatli Meshpolvon", Quddus Muhammadiyning "Erkinjon oyga chiqibdi" dostoni, kabilar sirasiga kiradi. O'rta va katta yoshdagi bolalar kitobxonligi ham bor. Bu yoshdagi bolalar o'zlarini mustaqil ravishda kitob o'qib qolmay, balki kitob qahramonlarining xatti-harakatlarini baholashni o'rganadilar. Bu vaqtga kelib endi ular "Shiroq", "To'maris", kabi afsonalar bilan bir qatorda Oybek, G'afur G'ulom Zafar Diyor, Anvar Obidjon va boshqalarning zamonaviy mavzudagi eng yaxshi asarlari muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega.

Zamonaviy bolalar adabiyoti esa yoshlarning qiziqishi, tafakkuri va dunyoqarashini inobatga olgan holda yaratilmoqda. Bugungi kun yozuvchilari bolalarni vatanparvarlik, ekologik madaniyat, tinchlik va bag'rikenglik ruhida tarbiyalovchi asarlar yaratmoqda. Shu jihatdan, bolalar adabiyoti tarbiyaviy vosita sifatida doimiy ravishda rivojlanmoqda, yangilanmoqda va zamon bilan hamnafas bo'lmoqda ¹.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, bolalar adabiyoti yosh avlodni komil inson sifatida voyaga yetkazishda, ularning ma'naviy, axloqiy va estetik dunyoqarashini shakllantirishda beqiyos o'ringa ega. Bolalar adabiyotining har bir sahifasi bolaning qalbiga ezgulik urug'ini sepadi, uni hayotga mehr bilan qarashga o'rgatadi. Shu sababdan, bolalar uchun mo'ljallangan adabiy asarlarni yaratish, ularni o'qitish va targ'ib qilish bugungi ta'lim-tarbiya tizimining muhim vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmonova D. "Bolalar adabiyotining tarbiyaviy ahamiyati." – O'zDJTU ilmiy jurnali, 2022.
2. Karimov I.A. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch." – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. Jumaboyev M. Bolalar adabiyoti- Toshkent: O'qtuvchi, 2010
4. Muhammadiy Q. "Sariq devni minib." – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1980.
5. To'xtaboyev H. "Sehrli qalpoqcha." – Toshkent: Cho'lpon, 1979.
6. G'ulom H. "Shum bola." – Toshkent: O'qituvchi, 1962.

SAKKOKIY G'AZALLARIDA ISHQ, MA'NAVIYAT VA HAYOT MANZARALARI

Esanmurotova Sevinch Zohir qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

2-bosqich talabasi

sevinchesanmurodova50@gmail.com

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba Abdujabbor qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Sakkokiyning buyuk ijod yo'li haqida ma'lumot beriladi va uning g'azallarida ishq, ma'naviyat va hayot manzaralarini badiiy tahlil qilinadi. Unda shoirning ishqiy lirikasidagi majoziy va haqiqat ishq, tasavvufiy ruhiylik, tabiat va hayotiylikning poetik tasvirlari yoritilgan. Maqolada g'azallarda qo'llangan tashbeh, isti'ora, tazod, mubolag'a kabi san'atlar orqali shoir ijodining badiiy va ma'naviy xususiyatlari tushuntiriladi. Shuningdek, Sakkokiy ijodida inson qalbi, ruhiy izzat va go'zallik tasvirlarining zamonaviy o'quvchi uchun ahamiyati ham ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: Sakkokiy, g'azal, ishq, ma'naviyat, pichoqchi, qasida, mumtoz adabiyot, tasavvufiy lirika, badiiy san'atlar, tashbeh, isti'ora, tazod, mubolag'a.

Аннотация: В данной статье проводится художественный анализ газелей Саккакия, в которых отражаются мотивы любви, духовности и жизненных картин. Освещаются как метафорическая, так и истинная любовь в его любовной лирике, суфийская духовность, поэтические образы природы и жизненности. В статье рассматриваются художественные и духовные особенности творчества поэта через использование таких средств как сравнение, метафора, антитеза и гиперболы. Кроме того, показано значение образов человеческого сердца, духовных переживаний и красоты в творчестве Саккакия для современного читателя.

Ключевые слова: Саккакий, газель, любовь, духовность, кузнец ножей, касыда, классическая литература, суфийская лирика, художественные средства, сравнение, метафора, антитеза, гиперболы.

Abstract: This article presents a literary analysis of Sakkokiy's ghazals, exploring themes of love, spirituality, and depictions of life. It highlights both metaphorical and true love in his lyrical works, the Sufi spirit, and poetic portrayals of nature and vitality. The study explains the artistic and spiritual aspects of the poet's

creativity through the use of literary devices such as simile, metaphor, antithesis, and hyperbole. Furthermore, it emphasizes the significance of Sakkokiy's depictions of the human heart, spiritual suffering, and beauty for the modern reader.

Keywords: Sakkokiy, ghazal, love, spirituality, knife-maker, qasida, classical literature, Sufi lyricism, literary devices, simile, metaphor, antithesis, hyperbole.

Sakkokiy Sohibquron Amir Temur va temuriylar davrida XIV asr oxiri va XV asr boshida yashab ijod qilgan shoirlardan biridir. Uning ismi ma'lum emas, Sakkokiy esa adibning taxallusi hisoblanib, "pichoqchi" degan ma'noni bildiradi. Bu esa adib shug'ulgan kasbga ishoradir. Alisher Navoiy o'zining "Majolisun nafois" asarida shoir haqida shunday deydi: "Mavlono Sakkokiy Movarounnahrdir. Samarqand ahli anga ko'p mu'taqiddurlar va bag'oyat ta'rifi qilurlar... Bu matla'ni anga isnod qilurlarkim: Ne nozu bu, ne shevadur, ey jodu ko'zlik sho'xsang, Kabki dariy tovasda yo'q albatta bu raftoru rang. Qabri ham ul sori o'qdur...". Alisher Navoiyning ushbu bahosi Sakkokiyning o'z zamonasida juda mashhur bo'lganini hamda she'riyaning xalq va ijod ahli orasida keng yoyilganining yaqqol misolidir. Sakkokiy o'zbek va forstojik tildagi manbalarni puxta o'rganib chiqqan, ulardan o'z asarlarida foydalangan. Sakkokiy o'zbek adabiyotida qasida janriga asos solgan shoirlardan. Xoja Muhammad Porso, Xalil Sulton, Ulug'bek va Arslon Xoja Tarxonlarga Bag'ishlab qasidalar yozgan. Qasidalaridan birida Ulug'bekni xalqning mehribon hukmdori, ma'rifatparvar va buyuk olim sifatida ulug'laydi. Shunday ma'rifatparvar podshoh bilan zamondosh bo'lganidan faxrlanib, quyidagicha yozadi:

*"Falak yillar kerak sayr etsayu keltirsa ilkiga,
Meningdek shoiri turku seningdek shohi dononi".*

Sakkokiy - g'azalnavis shoir. Uning g'azallari o'zbek mumtoz she'riyatining boy ma'naviy xazinasi hisoblanadi. Uning g'azallarida ishq, oshiqlik, hijron istiroblari, visol lazzati, oshiq qalb kechinmalari mohirlik bilan tasvirlangan. Sakkokiy g'azallarida ishq – hayotning eng oliy maqsadi sifatida tasvirlanadi. Bu ishq ko'pincha majoziy (ya'ni yor va husn tasviri) orqali ifodalanib, aslida haqiqiy ishq – Allohga muhabbat ramzi bo'lib xizmat qiladi. Yor siymosi orqali inson qalbidagi iztirob, sog'inch, hijron va visol istagi mahorat bilan ifodalanagan. Mumtoz adabiyotda ishq mavzusi markaziy o'rin egallaganidek, Sakkokiy g'azallarida ham oshiqning kechinmalari, yor siymosi va visol-hijron mavzulari asosiy yo'nalishdir. Shoir majoziy ishq orqali inson qalbidagi iztirob, sog'inch va shavqni tasvirlaydi. Biroq bu tasvirlar oddiy muhabbat sahnalaridan iborat emas, balki insonni ruhiy yuksaltirishga xizmat qiladi. Uning quyidagi g'azalini tahlil qilsak:

*Bo'yungtek butmadi bo'ston aro sarvi ravon, ey jon,
Yuzungtek ham ochilmadi chamanda guliston, ey jon.*

Ushbu baytda tashbeh – o'xshatish san'ati mavjud bo'lib, shoir yor bo'ynini sarvga, yuzini gulistonga o'xshatadi. Bu mumtoz adabiyotda keng tarqalgan timsoldir. Shu bilan birga “bo'ston aro bunday sarv yo'q”, “chamanda bunday guliston ochilmagan” kabi iboralari orqali mubolag'a san'atiga urg'u berilgan. “Go'yoki bog'u bo'ston yorga teng kelolmaydi, shuning uchun hech bir gul unga qiyos bo'lolmaydi”, deya shoir husni ta'lildan foydalanganligini ko'ramiz.

*O'qunguznung boshhoqing'a ko'ngul mushtoq, ko'z oshiq,
Bular tolashmoqin bo'ldi ul ikki ora qon, ey jon.*

Bu baytda tashbeh, tazod, isti'ora, tasviriylilik qo'llanilgan. Bu yerda “o'qunguz” so'zi qosh ma'nosida ishlatilgan. Shoir yor qoshlarini boshhoqqa o'xshatadi. “Ko'ngil mushtoq - ko'z oshiq”- deya ruhiy va jismoniy ehtiros qarama-qarshi qo'yilib, tazod she'riy san'atni vujudga keltirgan. Qoshning “boshhoq” sifatida tasvirlanishi, bu uning nafisligi va chiroyiga ishora qilmoqda va bu ko'chma ma'noda qo'llanib, isti'ora san'atidir. Shoir tasvirida qosh va ko'z o'rtasida tilga olingan ‘qon’ timsoli oshiqning sevgi iztiroblari va ishq shiddatini ramziy tarzda ifodalaydi. Bu esa tasviriylilikning ma'munasidir.

*Agar Rum ahlini zulfung habashning lashkarin solsa,
Ko'ngul ilginda ul soat topilmas hech amon, ey jon.*

Shoir bu baytda yor zulflarini qora va behisobligi bois “Habash lashkari”ga qiyoslaydi, bu esa tashbeh san'atining yorqin namunasi hisoblanadi. Oppoq yuzining “Rum ahli”ga o'xshatilishi oq va qora ranglarning qarama-qarshiligini yanada kuchaytiradi, bu esa tazod san'atini yuzaga chiqaradi. Zulflar shu qadar qudratli tasvirlanganki, oshiqning ko'ngli ularning asiriga aylanib, bir lahza ham xotirjamlik topa olmaydi, bu esa mubolag'a san'atining go'zal ko'rinishidir.

*Sening la'lingdin uftonib qizorur la'l qon ichra,
Hasad eltur mening yuzum ko'ribon za'faron, ey jon.*

Bu baytda yor lablari la'l (qimmatbaho tosh)ga qiyoslanadi, bu tashbeh san'atining misolidir. Labning qizilligi qon ichidagi la'lga o'xshatilib, isti'ora san'ati yuzaga keladi. Yorning qizil labi va oshiqning sarg'aygan yuzi o'rtasidagi farq tazod san'atini kuchaytiradi. Hatto la'l ham yorga hasad qilishi tasvirlanishi mubolag'a san'atini namoyon etadi.

*Yuzung davrinda ko'zlarim gahi la'lu, gahi lo'lu,
Chiqorur ko'rsa bu san'at, uyolur bahri kon, ey jon.*

Oshiqning ko'z yoshlari la'l va lo'liga qiyoslanadi, bu tashbeh san'atini ochib beradi. Ko'z yoshlari qimmatbaho tosh kabi tasvirlanishi isti'ora san'atini yuzaga chiqaradi. Oshiqning ko'z yoshlari shu qadar qimmatli tasvirlanganki, kon ham uyalib qoladi, bu mubolag'a san'atining nafis ko'rinishidir

Falak Sakokiga bukun qulunmen der, jihat zohir,

Tun axshom itlaring birla o'turmush bir zamon, ey jon.

Shoir bu baytda falakka bo'ysunib, o'zini quldek his qilayotganini bildiradi, bu esa tashbeh san'atining nozik namunasi hisoblanadi. Falakning ulug'ligi va oshiqning xorligi qarama-qarshi qo'yilishi tazod san'atini yuzaga chiqaradi. "Qulunmen der" iborasi esa tajnis (so'z o'yini) san'atini ochib beradi, chunki u bir vaqtning o'zida falakka bo'ysunish va oshiqlikni tan olish ma'nosini bildiradi. Shuningdek, falak taqdirni, itlar bilan birga o'tirish esa oshiqlikning alamli, xor holatini ramziy ifodalash orqali talmeh san'atini yaratadi. Falak oshiqqa shunchalik zulm qilganki, u itlar bilan bir safda qolishga majbur bo'ladi, bu esa mubolag'a san'atining ta'sirchan ko'rinishidir.

Sakkokiy shu tarzda ishqiy lirikasini obrazli va kuchli san'atlar orqali ifodalab, o'z davri g'azalchilik maktabining yirik vakili sifatida yuksak badiiy mahoratini namoyon qilgan. Sakkokiy ijodi zamondoshlarimiz zavq-u ehtiromiga har doim sazovor bo'laveradi. Ayni shu xislatlari bilan u ulkan tarbiya maktabi bo'lib ham qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A. Navoiy Majolis un nafois. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1997
2. O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi, Nasimxon Rahmonov – Toshkent, 2014
3. O'zbekiston Respublikasi ensiklopedik ma'lumotnoma- 347- sahifa
4. <https://uz.wikipedia.org> sakkokiy
5. <https://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/sakkokiy-gazal-qasida.html>

O'ZBEK BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISHIDA G'OFUR G'ULOMNING O'RNI

Doliyeva Fayyoz Sharip qizi

Kenjayeva Nilufar Xusan qizi

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi talabalari

fayyozadoliyeva@gmail.com

kenjayevanilufar338@gmail.com

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba Abdijabborovna

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek bolalar adabiyotining shakllanish jarayonida G'ofur G'ulomning ijodiy faoliyati va adabiy merosining o'rni tahlil qilinadi. Adibning bolalar uchun yaratgan she'riy va nasriy asarlari, ularning tarbiyaviy, axloqiy hamda estetik ahamiyati ilmiy manbalar asosida yoritilgan. Maqolada G'ofur G'ulomning o'zbek bolalar adabiyotini rivojlantirishdagi yangicha badiiy ifoda vositalari, til soddaligi, hayotiy obrazlar yaratish mahorati va bolalar dunyoqarashini shakllantirishdagi hissasi tahlil etiladi. Shuningdek, uning ijodi orqali bolalarda milliy qadriyatlar, insonparvarlik, mehnatsevarlik va vatanparvarlik tuyg'ularini tarbiyalashning nazariy-pedagogik jihatlari ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: G'ofur G'ulom, bolalar adabiyoti, tarbiya, axloqiy g'oyalar, badiiy mahorat, milliy qadriyatlar, vatanparvarlik.

Annotation. This article analyzes the creative activity and literary legacy of Gafur Gulom in the formation of Uzbek children's literature. The study examines his poetic and prose works, highlighting their educational, moral, and aesthetic significance based on scholarly sources. The paper explores Gulom's innovative artistic techniques, linguistic simplicity, mastery in creating realistic images, and his contribution to shaping children's worldview. Furthermore, the theoretical and pedagogical aspects of fostering national values, humanism, diligence, and patriotism among the younger generation through his works are also discussed.

Keywords: Gafur Gulom, children's literature, education, moral ideas, artistic mastery, national values, patriotism.

Аннотация: В данной статье анализируется творческая деятельность и литературное наследие Гафура Гуляма в процессе становления узбекской детской литературы. Рассматриваются поэтические и прозаические произведения писателя, их воспитательное, нравственное и эстетическое значение на основе научных источников. В статье также освещаются

новаторские художественные средства, простота языка, мастерство создания жизненных образов и вклад Гафура Гуляма в формирование мировоззрения детей. Кроме того, изучаются теоретико-педагогические аспекты воспитания у подрастающего поколения национальных ценностей, гуманизма, трудолюбия и патриотизма через его творчество.

Ключевые слова: Гафур Гулям, детская литература, воспитание, нравственные идеи, художественное мастерство, национальные ценности, патриотизм.

O'zbek bolalar adabiyoti xalq og'zaki ijodi, ertaklar, dostonlar va maqollarga tayangan holda shakllangan. XX asrning birinchi yarmida bu yo'nalishda yangi badiiy bosqich boshlangan bo'lib, unda G'ofur G'ulomning ijodiy merosi alohida o'rin tutadi. U bolalarga bag'ishlangan she'rlari, hikoyalari va ertaklari orqali o'zbek adabiyotida bolalar ruhiyatini, ularning orzu-umidlarini, mehnatga, bilimga, insoniylikka bo'lgan muhabbatini badiiy tasvirlagan.

G'ofur G'ulom o'z asarlari bilan nafaqat bolalar adabiyotining asoschilaridan biri sifatida, balki yosh avlodni ma'naviy yetuklik sari yetaklagan ma'rifatparvar adib sifatida ham e'tirof etiladi. U o'z ijodida xalq hayotiga, mehnat, vatan, do'stlik va sadoqat g'oyalariga asoslangan obrazlar yaratgan. Shoirning boqiy hayot, mangu ko'k daraxt haqidagi – “Qish va qor” (1929), “Non” (1931), “Toshkent” (1933), “Qutbda saylovlar” (1937), “Men – Yahudiyman” (1941), “Qish” (1941), “Xotin” (1942), “Afsuski, afsusni qo'shib ko'mmadi” (1945), “Bog'” (1934), “Qayg'u” (1942), “Kuz keldi” (1945), “Kuzgi ko'chatlar” (1948) kabi she'rlarida umuminsoniylik, insonparvarlik mavzulari o'z aksini topdi. Ko'pgina she'rlarida sharq donishmandi - ota timsoli mavjud: “Sen yetim emassan” (1942), “Qayg'u” (1942), “Biri biriga shogird, biri biriga ustod”(1950), “Sizlarga – yoshlar” (1947), “Bahor taronalari” (1948) va boshqalar. “Netay” (1930), “Yodgor” (1936), “Shum bola” (1936-1962) qissalari va “Shariat nayranglari” (1930), “Mening o'g'rigina bolam” (1965) hikoyalarida chinakam xalq qahramonlari, milliyligimiz tavsirlangan. Urush yillarida G'ofur G'ulom “Sen yetim emassan”, “Seni kutyapman, o'g'lim!”, “Vaqt”, “Kuzatish”, “Ayol”, “Bizning ko'chada ham bayram bo'lajak” kabi ajoyib she'rlar yaratgan. “Seni kutyapman, o'g'lim!” she'rida shoir front ortida o'zlarining qahramonona mehnatlari orqali dushman ustidan g'alabani yaqinlashtirgan otalarning sabri va kuchini madh etadi.

Mushkul kunlarda insonlarning bolalarga bo'lgan muhabbati buyuk ma'no kasb etgan. Bu - ota-onasini yo'qotib, oddiy odamlarning sidqidildan qilgan g'amxo'rliqi

haqida soʻz boruvchi ajoyib “Sen yetim emassan” sheʼrida yaqqol seziladi. Shoirning urush yillarida yozilgan “Bahaybat”, “Gʻalabachilar qoʻshigʻi”, “Vaqt”, “Xotin” sheʼrlari yuqori fuqarolik sheʼriyatining namunalari hisoblanadi. Ular “Sharqdan kelmoqdaman” toʻplamidan joy olgan. Urushdan keyingi yillar Gʻofur Gʻulom bir qator sheʼriy toʻplamlarini nashrdan chiqaradi: “Yangi sheʼrlar”, “Oʻzbekiston olovlari”, “Onalar”, “Oʻzbek xalq gʻururi”, “Tong qoʻshigʻi”, “Yashasin, tinchlik!”, “Bu - sening imzoing”. Ushbu toʻplamlardan joy olgan sheʼrlarda shoir tinchlik davrining muhim savollariga javob topishga, oʻzbek xalqining mehnat faoliyatidagi muvaffaqiyatlarini koʻrsatishga intiladi. Adib asarlarining qahramonlari - dunyo ishlari va osoyishta mehnat bilan band sobiq askar. Gʻofur Gʻulom - tinchlik, doʻstlik va xalq baxtining joʻshqin kurashchisi. Shoir tinchlik uchun kurashga bagʻishlangan toʻplam yaratgan. Ulardan eng yaxshilari: “Dunyo minbaridan”, “Yashasin, tinchlik!”, “Bu — sening imzoing” va boshqalar. Gʻafur Gʻulom, shuningdek, Pushkin, Lermontov, Griboyedov, Mayakovskiy, Nozim Hikmet, Rustaveli, Nizomiy, Shekspir, Dante, Bomarshe va boshqalarning asarlarini oʻzbek tiliga mohirona tarjimasi, shuningdek, adabiyotshunoslik va publitsistik maqolalari bilan mashhur.

Gʻofur Gʻulomning dunyo qarashi va badiiy didining shakllanishida Vladimir Mayakovskiy asarlari katta taʼsir koʻrsatgan. Gʻofur Gʻulom oʻzining maqolalaridan birida shunday yozadi: “Men... rus mumtoz ijodkorlarini bilaman va ularni sevaman va ularning koʻplab asarlarini ona tilimga tarjima qildim. Lekin “men uchun vazn, lugʻat, timsol, sheʼrning ohang tuzilishi sohalarida eng serqirra va cheksiz imkoniyatlarni ochgan” Mayakovskiyning shogirdiman, deyishni istayman”. Mayakovskiy satirasidagi dargʻazab, tanqidiy kinoya, lirikasidagi bagʻoyat ulkan tuygʻu kuchidan tashqari, men oʻzimda... uning usullarining dovyurak notiqlik kuchini, metaforalar jasorati, mubolagʻalar ifodaliligini jamlashga harakat qildim. Hatto, usulli, ohangli va maʼno ifodaliligini oshiruvchi sheʼr qurilishidan ham oʻzbek sheʼr tuzimida foydalanishimga toʻgʻri keldi”. Bular Gʻofur Gʻulomning koʻplab sheʼrlarida namoyondir, masalan: “Turksib yoʻllarida”, “Ona yer”, “Yashasin, tinchlik!”. Gʻofur Gʻulom ijodining urushdan keyingi davri oʻzbek adabiyoti rivojida muhim oʻrin egalladi. Urushdan avvalgi davrlarda uning sheʼrlarida urushdan oldin ular tomonidan yaratilgan narsalarni qoʻlda qurol bilan himoya qilayotgan, yerda tinchlik istayotgan odamlarning ichki kechinmalari va oʻy-xayollari tasvirlangan. Shoirning urushdan keyingi davr lirikasi uning urush yillar lirikasining mantiqiy davomi va rivoji hisoblanadi, “Unutma, Vatan seni kutmoqda!” va “Gʻalaba bayrami” sheʼrlari — shoirning mazkur ikki ijodiy davrining bogʻlovchi halqasi kabidir.

G'afur G'ulomning pedagogik qarashlari bugun milliy pedagogikamiz merosimiz tarkibiy qismiga aylandi. Unda bolalar xulqidagi zararli odatlarni bartaraf etishga oid fikrlar haqida o'tgan asrning 20 – yillaridayoq bong urilgan edi. Adib ijodiga nazar tashlar ekanmiz, u o'z davrida bolalar orasida zararli odatlarning kuchayib borayotganligidan aziyat chekadi. U zararli odatlarning kelib chiqish sabablarini bolalar yashayotgan muhitning o'zidan izlaydi. Uning fikricha, “maorif tizimi pillapoyalarida o'tirgan mansabdorlarning aybi bilan minglab bolalar umum ta'limga jalb etilmay qolmoqda.”

Professor S. Karimov ta'kidlaganidek, “G'ofur G'ulom bolalar adabiyotida xalq ruhini, hayot haqiqatini bolalarcha samimiyat bilan yoritgan, shu jihatdan uning ijodi o'zbek adabiy jarayonida yangi davrni boshlab berdi”.

Bugungi kunda ham G'ofur G'ulom asarlari maktab dasturlarida o'rganilmoqda. Uning asarlaridagi **vatanparvarlik, insonparvarlik, mehnatga muhabbat** kabi g'oyalar zamonaviy ta'lim-tarbiya jarayonida o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Prezident Sh. M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek, “yoshlarni milliy g'urur va vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda adabiyot eng qudratli vositadir”. Shu ma'noda, G'ofur G'ulomning ijodi yosh avlodning axloqiy va ma'naviy kamolotida beqiyos o'rin tutadi.

G'ofur G'ulom o'zbek bolalar adabiyotining shakllanishida beqiyos o'rin egallaydi. Uning bolalar uchun yozgan asarlari o'zbek adabiyotiga yangi ruh, yangi badiiy nafas olib kirgan. U bolalik olamining samimiy, quvnoq va hayotiy jihatlarini chuqur his qilib, asarlari orqali yosh avlodga milliy qadriyatlar, ezgulik va vatanparvarlik tuyg'ularini singdira olgan. Shu bois, G'ofur G'ulom ijodi nafaqat adabiy, balki ma'naviy-pedagogik meros sifatida ham bebaho ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev, Sh. M. (2021). *Yangi O'zbekiston strategiyasi*. Toshkent: O'zbekiston.
2. Yo'ldoshev, Q. (2010). *XX asr o'zbek adabiyotida bolalar mavzusi*. Toshkent: Ma'naviyat
3. Jo'rayeva, N. (2005). *Bolalar adabiyotining estetik va pedagogik asoslari*. Toshkent: Fan.
4. Karimov, S. (1982). *O'zbek bolalar adabiyoti tarixi*. Toshkent: O'qituvchi.
5. G'ulom, G'. (1978). *Tanlangan asarlar*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.

O'TKIR HOSHIMOV ASARLARIDA MILLIYLIK VA ZAMONAVIYLIK UYG'UNLIGI

Mengilova Gulbahor Abduqodir qizi

Musurmonova Laylo Otabek qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabalari

mengilovagulbahor@gmail.com

Ilmiy rahbar: Sohiba Arzikulova

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekiston xalq yozuvchisi O'tkir Hoshimovning "Ikki eshik orasi" va "Tushda kechgan umrlar" romanlari syujet tizimi hamda qahramonlar taqdiri ilmiy-nazariy asosda tahlil qilindi. Asarlarda insoniy qadriyatlar – sadoqat, vijdon, halollik, sabr-toqat va xiyonat oqibatlari o'zaro taqqoslab yoritiladi. Asarlardan keltirilgan parchalar orqali yozuvchining badiiy mahorati ochib berildi.

Kalit so'zlar: syujet, qahramon taqdiri, urush yillari, realizm, sadoqat, xiyonat, milliy qadriyatlar, ijtimoiy hayot.

Аннотация: В статье на научно-теоретической основе анализируется сюжетная система и судьбы персонажей романов «Между двух дверей» и «Жизнь во сне» народного писателя Узбекистана Откира Хошимова. В произведениях сопоставляются и противопоставляются человеческие ценности – верность, совесть, честность, терпение, а также последствия предательства.

Ключевые слова: сюжет, судьба героя, военные годы, реализм, верность, предательство, национальные ценности, общественная жизнь.

Abstract: This article analyzes the plot system and the fate of the characters in the novels "Ikki eshik orasi" and "Tushda kechgan umrlar" by the people's writer of Uzbekistan, O'tkir Hoshimov, on a scientific and theoretical basis. The works compare and contrast human values - loyalty, conscience, honesty, patience, and the consequences of betrayal.

Keywords: plot, hero's fate, war years, realism, loyalty, betrayal, national values, social life.

O'zbek adabiyotining yorqin namoyondasi o'z qalami bilan qanchadan qancha kitobxonlar qalbida o'chmas iz qoldirgan yozuvchi O'tkir Hoshimovning asarlari xalq

yuragining tubidagi orzu, umid, armon va xalq dardini kuylaydi. Aslida har qanday badiiy asar badiiy kuchiga, sujet xususiyatlari va badiiy obrazlar tizimining izchilligi va kitobxonga ma'naviy va tarbiyaviy-falsafiy jihatdan ta'siri bilan asar kuchiga ega bo'ladi. O'tkir Hoshimov asarlari xuddi shunday xususiyatlari bilan har bir kitobxonni befarq qoldirmaydi. O'tkir Hoshimov xalqning qalbidagi har bir dardi, armoni va ko'zidagi har bir tomchi yoshini qalamga olib kitobxonning yuragiga to'g'ri kirib bordi. Uning "Tushda kechgan umrlar", "Ikki eshik orasi", "Dunyoning ishlari" kabi roman va qissalarida aynan xalq dardi, armonlari, inson qadri, umrning qadr-qimmati, haqiqiy insoniylik hislatlari, muhabbat va qabohat kabi tushunchalar ochib berilgan bo'lib, yozuvchi ularning har biriga alohida qahramonlar va vazifalar berdi. Voqealar va taqdirlar zanjirini shunchalik mahorat bilan qalamga oldi. "Tushda kechgan umrlar", "Ikki eshik orasi" kabi asarlarida haqiqiy xalq hayotini ochib berdi. Ayollarning matonati, sabr-bardoshini yaqqol ochib berdi. Ikkinchi jahon urushi davridagi xalq boshiga tushgan qiyinchiliklardagi sabr-bardoshi, usha paytdagi "Paxta ishi"da ayollar mehnati yaqqol ochib berilgan. O'tkir Hoshimovning asarlarining yana bir xususiyati unda voqealar badiiy to'qima emas, balki hayotiy real voqelikka asoslanadi.

„Tushda kechgan umrlar“ — [o'zbek](#) yozuvchisi [O'tkir Hoshimov](#) qalamiga mansub [roman](#). Ushbu roman yozuvchining ijodidagi uchunchi va so'nggi romandir. 1993-yil yozib tugatilgan roman ilk bor ["Sharq yulduzi"](#) jurnalida serialashtirilgan. Kitob o'laroq 1994-yil [Toshkent](#) shahrida „[Sharq](#)“ nashriyotida chop etilgan.

„Tushda kechgan umrlar“ [Hoshimovning](#) eng taniqli asarlaridan biridir. Roman tanqidchilar tomonidan yaxshi kutib olingan. O'zbekiston xalq yozuvchisi [Said Ahmad](#) „Romanni loqayd-hayajonsiz o'qib bo'lmaydi. U kitobxonni larzaga soladi. Xalq boshiga kulfatdan boshqa narsa solmagan [qonli urushni](#) boshlagan telba urushqoqlarga dil-dilidan qarg'ish yog'diradi“, deya yuqori baholagan.

Asarda bosh qahramon Rustamning fojiaiy qismati orqali afg'on urushining ma'nosiz mohiyatini teran va ta'sirchan ifoda etilgan. Butun umri davomida totalitar rejim siyosatining qalqoni va qilichi sifatida ish ko'rgan, necha minglab halol odamlar dilini jarohatlagan, yostig'ini quritgan Komissar ham o'ziga xos fojiaiy obrazdir. Bu kimsaning fojiasi shundaki, u o'zi olib borgan qora ishlarni haq deb biladi. Shuningdek asarda Qurbonoy xola obrazi ham keltiriladi. U boshiga tushgan shuncha qiyinchiliklarni matonat bilan yenggan o'zbek ayoli timsolida gavdalanadi.

Romanda bosh qahramon Rustamning fojiaiy qismati orqali [afg'on urushining](#) ma'nosiz mohiyati ifoda etilgan. Butun umri davomida totalitar rejim siyosatining qalqoni va qilichi sifatida ish ko'rgan, necha minglab halol odamlar dilini jarohatlagan, yostig'ini quritgan Komissar ham o'ziga xos fojiaiy obrazdir. Bu

kimsaning fojiasi shundaki, u o'zi olib borgan qora ishlarni haq deb biladi. Shuningdek, asarda Qurbonoy xola obrazi bo'lib, u boshiga tushgan qiyinchiliklarni matonat bilan yenggan o'zbek ayoli timsolida gavdalanadi. Qolaversa, asarda Rustamning ayoli Shahnoza obrazi bo'lib, u erining o'limida o'zini aybdor hisoblaydi.

O'tkir Hoshimovning 'Tushda kechgan umrlar' asar haqida O'zbekiston qahramoni Said Ahmad shunday deb yozadi: "Romanni loqayd hayajonsiz o'qib bo'lmaydi, u kitobxonni larzaga soladi. Xalq boshiga kulfatdan boshqani solmagan qonli urushni boshlagan telba urushqoqlarga dil-dilidan qarg'ish yog'diradi". Bu romanda qahramonlarning orzulari bilan hayotiy haqiqat o'rtasidagi tafovut asosiy g'oya sifatida ochib berilgan. **Rustam** – orzu va armonlar ichida qolgan inson timsoli. U jamiyatdagi adolatsizlik, yolg'on va shafqatsizlikdan iztirob chekadi. Oxir-oqibat uning hayoti fojia bilan tugaydi. **Qurbonoy xola** – xalqning sabrli, bardoshli vakili. U hayot og'irliklarini ko'tarib yashaydi va Rustam taqdirini ko'rib iztirob chekadi. **Soat G'aniev (komissar)** – jamiyatdagi zolimlik, shafqatsizlik va tuzumning insoniylikni yo'q qiluvchi kuchlarini ifodalaydi. "Ikki eshik orasi" romani esa o'zbek adabiyotida katta voqea bo'lgan asarlardan biridir. Asarda urush va urushdan keyingi yillar qishloq hayoti fonida ko'rsatiladi. Qahramonlar hayotida: **Robiya** – o'zining sadoqati va sabr-toqati bilan o'zbek ayolining timsoli sifatida talqin qilinadi. U sevgan yori Kimsanni umr bo'yi kutadi, ammo taqdir unga og'ir sinovlarni hadya qiladi. **Kimsan** – mard, jasur va oriyatli yigit sifatida tasvirlanib, Vatan yo'lida jonini fido qiladi. **Qora amma** – urush davridagi onalarning timsoli. U farzandlaridan ayrilsa-da, bardosh va matonatni yo'qotmaydi. **Ra'no** – o'z nafsiga berilib, xiyonat yo'lini tanlagan ayol bo'lib, uning fojeali hayoti adib tomonidan saboq sifatida yoritiladi. Roman qahramonlari hayoti orqali yozuvchi insoniy qadriyatlarni – vafodorlik, sadoqat va xiyonat oqibatlarini ko'rsatadi. Bu ikki asarlarning o'xshashliklar ham mavjud. U bevosita qahramonlar taqdiri bilan bog'liqdir. Har ikki asarda qahramonlar oddiy xalq vakillari bo'lib, ularning taqdiri jamiyat fojealari bilan chambarchas bog'liq. Syujet markazida insoniy qadriyatlar, sadoqat, xiyonat, halollik va vijdon masalalari turadi. Qahramonlarning shaxsiy hayoti bilan ijtimoiy voqelik o'zaro uyg'unlashtirilgan. O'tkir Hoshimovning "Ikki eshik orasi" va "Tushda kechgan umrlar" romanlari syujet tizimi va qahramonlar taqdiri jihatidan o'zaro uzviy bog'liq bo'lsa-da, o'ziga xos xususiyatlarga ham ega. Ikkala roman ham o'zbek xalqining hayotiy kechinmalarini, tarixiy davrning fojealari va ijtimoiy muammolarini chuqur badiiy ifodalash orqali kitobxonni o'ziga jalb etadi. "Ikki eshik orasi" asarida yozuvchi qishloq hayotini, urush yillarida xalqning chekkan azob-uqubatlarini, sabr-toqat va fidoyilikni keng qamrovda yoritadi. Asar syujeti ko'p qahramonli hikoya shaklida qurilib, turli

obrazilarning taqdiri orqali xalq hayotining umumiy manzarasi chiziladi. Bu roman millatning ruhiy-axloqiy qadriyatlarini, ayolning sadoqati, onaning sabri, yigitning mardligi va insoniylikning yuksak timsollarini ko'rsatadi. **"Tushda kechgan umrlar"** esa ko'proq zamonaviy ruhdagi, shaxsiy hayot va ijtimoiy tuzum o'rtasidagi keskin ziddiyatlarni yoritadi. Unda Rustam obrazida insonning umid va armonlari, jamiyatdagi adolatsizliklar, shaxsiy fojea orqali millatning og'riqlari tasvirlanadi. Asarda retrospektiv syujet va bir necha syujet liniyalarining qo'llanilishi yozuvchining tajribasini, badiiy mahoratini ko'rsatadi. Rustamning fojeasi orqali yozuvchi inson taqdirining jamiyatdagi muhit bilan qanchalik uzviy bog'liq ekanini yoritib beradi.

Umuman olganda, O'tkir Hoshimov romanlari o'zbek adabiyotida badiiy realizmning yuksak namunasi bo'lib, ular milliy ruhiyat va ijtimoiy muammolarni chuqur ifodalaganligi bilan ahamiyatlidir. Bu asarlar orqali yozuvchi **insoniylikni ulug'lash, sabr-toqat va halollikni qadrlash, vijdon oldida javobgarlikni his etish** kabi g'oyalarni ilgari suradi. Shunday qilib, "Ikki eshik orasi" va "Tushda kechgan umrlar" qahramonlar taqdiri va syujet tizimi jihatidan o'zbek xalqining tarixiy-milliy kechinmalari va insoniy qadriyatlarini chuqur badiiy tahlil qilgan romanlardir. Ular nafaqat o'zbek kitobxoni, balki jahon adabiyot ixlosmandlari uchun ham qimmatlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hoshimov, O'. **Ikki eshik orasi**. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1986.
2. Hoshimov, O'. **Tushda kechgan umrlar**. – Toshkent: Sharq nashriyoti, 1995.
3. Rasulov, I. **O'tkir Hoshimov ijodida milliylik va umuminsoniylik**. – Toshkent: Fan, 2010.
4. Karimov, I. **Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch**. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
5. Jo'rayev, A. **O'zbek romanchiligi taraqqiyoti va badiiy izlanishlar**. – Toshkent: Fan, 2005.
6. Mirzaev, T. **O'zbek adabiyotida realizm an'analari**. – Toshkent: Fan, 2001.
7. Said Ahmad. O'tkir Hoshimov ijodi haqida fikrlar. – *Sharq yulduzi* jurnali, 1996.
8. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. **Adabiyotshunoslik** maqolalari. – Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2000.

**ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR G'AZALIYOTIDA BADIY
VOSITALARNING AHAMIYATI****Halimova Gulhayo Abduqayum qizi****Safarboyeva Sevinch Hamid qizi**

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 3-bosqich talabalari

halimovagulhayo17@gmail.comsafarboyevasevinch70@gmail.com

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba

Annotatsiya: Bobur g'azaliyoti o'zining boy badiiy uslubi va chuqur ma'nosi bilan o'zbek adabiyotida muhim o'rin tutadi. Unda ishlatilgan badiiy vositalar — metafora, ta'rif, takrorlash, personifikatsiya kabi san'at vositalari — g'azalning his-tuyg'ularini yanada jonlantirib, o'quvchida kuchli ta'sir qoldiradi. Bobur o'z fikrlarini ifodalashda ushbu vositalardan mahorat bilan foydalanib, g'azalni nafaqat go'zal, balki falsafiy chuqurlikka ega asarga aylantiradi. Shu bilan birga, badiiy vositalar orqali muhabbat, tabiat, insoniy tuyg'ular va hayotiy tajribalar ta'sirchan tarzda tasvirlanadi. Shunday qilib, Bobur g'azaliyotidagi badiiy vositalar asarning estetikasini oshirish va uning mazmun-mohiyatini boyitishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Personifikatsiya, badiiy tasvir, estetika, so'fiy, g'azal, personaj, antiteza, metafora.

Annotation: Babur's ghazals occupy an important place in Uzbek literature with their rich artistic style and deep meaning. The artistic means used in them - such as metaphor, description, repetition, personification - further enliven the emotions of the ghazal and leave a strong impression on the reader. Babur skillfully uses these means to express his thoughts, turning the ghazal into a work of not only beauty, but also philosophical depth. At the same time, love, nature, human feelings and life experiences are impressively depicted through artistic means. Thus, the artistic means in Babur's ghazals play an important role in enhancing the aesthetics of the work and enriching its content.

Keywords: Personification, artistic image, aesthetics, Sufi, ghazal, character, antithesis, metaphor.

Аннотация: Газели Бабура занимают важное место в узбекской литературе благодаря богатому художественному стилю и глубокому смыслу.

Используемые в них художественные средства – такие как метафора, описание, повтор, олицетворение – ещё больше оживляют эмоциональное содержание газели и оставляют сильное впечатление у читателя. Бабур искусно использует эти средства для выражения своих мыслей, превращая газель в произведение, обладающее не только красотой, но и философской глубиной. При этом любовь, природа, человеческие чувства и жизненные переживания впечатляюще переданы художественными средствами. Таким образом, художественные средства в газелях Бабура играют важную роль в усилении эстетики произведения и обогащении его содержания.

Ключевые слова: Олицетворение, художественный образ, эстетика, суфий, газель, персонаж, антитеза, метафора.

Bobur ota tomondan Amir Temurning uchinchi o'g'li Mironshoh Mirzo naslidan bo'lsa, ona tomonidan Tug'luq Temurxonning o'g'li Xizr Xo'jaxon naslidan edi uning yettinchi avlodi edi. Boburning otasi – Umarshayx Mirzo Farg'ona viloyati hokimi, onasi – Qutlug' Nigorxonim Mo'g'uliston xoni, Toshkent hokimi Yunusxonning qizi edi. Bobur ota tomondan Amir Temurning uchinchi o'g'li Mironshoh Mirzo naslidan bo'lsa, ona tomonidan Tug'luq Temurxonning o'g'li Xizr Xo'jaxon naslidan edi uning yettinchi avlodi edi.

Bobur otasi yo'lidan borib, mashhur so'fiy – Xoja Ahrorga ixlos qo'yadi va uning tariqati ruhida voyaga yetadi, umrining oxiriga qadar shu e'tiqodga sodiq qoladi. Keyinchalik, „Boburnoma“ asarida Bobur Xoja Ahror ruhi bir necha bor uni muqarrar halokatdan, xastalik va chorasizlikdan xalos etganini, eng og'ir sharoitlarda rahnamolik qilganligini ta'kidlaydi. Otasi Axsida bevaqt, 39 yoshida fojiali halok bo'lgach, oilaning katta farzandi, 12 yoshli Bobur valiahd sifatida taxtga o'tiradi (1494-yil iyun).

Bobur 18-19 yoshlarida ruboiy va g'azallar yoza boshlagan. Uning „Topmadim“ radifli g'azali va „Yod etmas emish kishini g'urbatda kishi“ misrasi bilan boshlanuvchi ruboiysi o'sha yillardagi hayoti bilan bog'liq.

Boburning ulkan san'atkorligi shundaki, shaxsiy kechinmalarini jiddiy umumlashma darajasiga ko'tara oladi va natijada asarlarida olg'a surilgan g'oyalar umuminsoniy qadriyatlar darajasiga ko'tariladi. Bobur ijodida, xususan, she'riyatida kindik qoni to'kilgan ona yurtini dildildan qo'msash, uning tuprog'iga talpinish, g'ariblik azoblaridan o'tli hasrat, yor-u diyor sog'inchi va visol ilinji, takdir zarbalari va turmush uqubatlari, zamona noso'zliklaridan nola badiiy tahlil etiladi.

Bobur ijodida ishq-muhabbat, sevgi-sadoqat, visol va hijron mavzusi ham salmoqli o'rin tutadi. Uning g'azal va ruboiylarida, tuyuq va masnaviylarida ma'shuqaning maftunkor go'zalligi, beqiyos husn-u latofati, sharqona odob-u axloqi, noz-u karashmasi yengil va o'ynoqi, musiqiy va ravon misralarda katta mahorat bilan tarannum etiladi.

Hozirda uning 119 g'azali, bir masnu she'ri, 209 ruboiysi, 10 dan ortiq tuyuq va qit'alari, 50 dan ortiq muammo va 60 dan ziyod fardlari aniqlangan. Devoni tarkibida umumiy hajmi 270 baytdan iborat 8 masnaviy ham o'rin olgan.

Shu o'rinda Boburning ushbu g'azaliga to'xtalsak:

O'zni, ko'ngul, aysh bilan tutmoq kerak, Bizni unutmog'ni unutmoq kerak. Aysh-u tarab gulbunig'a suv berib, G'ussa niholini qurutmoq kerak. Tiya turur zuhd damidin ko'ngul, Ishq o'ti birla yurutmoq kerak. Har nimag'a g'am yema, g'am ko'p turur, Aysh bila o'zni ovutmoq kerak. Qo'yma mashaqqat aro, Bobur, ko'ngul, O'zni farog'at bila tutmoq kerak.

She'ning mazmuni va g'oyasi:

She'rda hayotdagi muammolar, qayg'u va g'amlarni yengish yo'llari haqida so'z yuritilgan. Shoir inson qalbini, ko'ngilni yolg'izlik va qayg'udan himoya qilish uchun uni aysh-u shodlik bilan band qilish, ruhni ko'tarish zarurligini ta'kidlaydi. Bu orqali inson ko'ngilning «g'ussa niholi» (g'am daraxti) qurib qolishining oldi olinadi.

Shoir o'zni unutish (ya'ni, o'zi haqida doim o'ylab, o'zini alamga solish) noto'g'ri ekanini, aksincha, o'ziga e'tibor berib, uni farog'at (osoyishtalik, xotirjamlik) bilan tutish lozimligini bildiradi.

Badiiy vositalar:

1. Metafora:

“Aysh-u tarab gulbunig'a suv berib” – bu yerda hayotning yoqimli tomoni, zavq-shavq, xushbo'y va shodlik manbalari ko'rsatilgan. Gulbunni sug'orish metaforasi bilan ko'ngilni parvarishlash tasvirlangan.

“G'ussa niholini qurutmoq kerak” – g'ussa, ya'ni g'am-g'ussa nihol (yangi o'sayotgan daraxt) kabi tasvirlanib, uni quritmaslik uchun e'tibor berish kerakligi ta'kidlangan.

1. Takror:

She'rda «ko'ngul», «aysh», «o'z» so'zlari takrorlanib, ular markaziy tushunchalar sifatida ko'tarilgan.

1. Antitezis:

G'am va aysh (qayg'u va zavq), unutmoq va eslab qolish, mashaqqat va farog'at kabi qarama-qarshi tushunchalar bir joyda keltirilgan.

Stilistika:

Soddalik va lo'ndalik: She'r tilining soddaligi, oddiy va tushunarli bo'lishi uni umumxalq darajasiga yaqinlashtiradi.

Mazmun bilan uyg'unlik: Til va mazmun bir-biriga mos keladi, ko'ngilga ta'sirli.

Sufiyona kayfiyat: Ruhiiy ko'tarilish va o'zini boshqarish haqida falsafiy fikrlar.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki she'r inson ruhining zaifligiga e'tibor qaratib, uni qayg'u va alamdanda asrash uchun hayotning shirin va zavqli jihatlarini qadrlash, o'zini parvarishlash lozimligini ta'kidlaydi. Bu nafaqat shoirning shaxsiy tavsiyasi, balki inson ruhiyatini anglash va uni to'g'ri boshqarish yo'li sifatida berilgan falsafiy qarashdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdulahad Muhammadjonov, Abdurashid Abdugafurov, O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2. X.Yoqubov. Bobir. -T.:1941;
3. X.Nazarova."Boburnoma" tilining sintaktik qurilishi. Dokt. Diss. — T.: 1980;
4. Stebleva I.V. Semantika gazeley Babura. — M.: 1983.
5. H.Qudratullaev. Boburning adabiy-estetik qarashlari. -T.: Fan, 1983;

HAMZA IJODIDA MA'RIFATPARVARLIK G'OYALARI

Muqimova Hojiraxon Abdullaxon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich taabasi

muqimovahojiraxon@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Hamza ijodida ma'rifatparvarlik g'oyalari tahlil qilinadi. Muallif Hamzaning milliy ongini uyg'otish, bilim va ma'rifatni targ'ib qilish borasidagi xizmatlarini yoritib, uning ijtimoiy va ma'naviy yangilanishdagi rolini ko'rsatadi. Maqola zamonaviy o'quvchilar uchun Hamza g'oyalarining ahamiyatini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Hamza, ma'rifatparvarlik, milliy ong, ma'rifat, ijtimoiy yangilanish, ma'naviy yangilanish, milliy g'oya, ta'lim, adabiyot.

Аннотация. В данной статье анализируются просветительские идеи в творчестве Хамзы. Автор освещает вклад Хамзы в пробуждение национального сознания, продвижение знаний и просвещения, а также показывает его роль в социальном и духовном обновлении. Статья подчеркивает важность идей Хамзы для современных читателей.

Ключевые слова: Хамза, просвещение, национальное сознание, знание, социальное обновление, духовное обновление, национальная идея, образование, литература.

Annotation. This article analyzes the ideas of enlightenment in Hamza's works. The author highlights Hamza's contributions to awakening national consciousness, promoting knowledge and enlightenment, and demonstrates his role in social and spiritual renewal. The article emphasizes the significance of Hamza's ideas for contemporary readers.

Keywords: Hamza, enlightenment, national consciousness, knowledge, social renewal, spiritual renewal, national identity, education, literature.

Hamza Hakimzoda Niyoziy o'zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri bo'lib, uning ijodida ma'rifatparvarlik g'oyalari muhim o'rin tutadi. U XIX asr oxiri – XX asr boshlarida yashab ijod qilgan yozuvchi va mutafakkir sifatida jamiyatda bilim, ma'rifat va taraqqiyotning ahamiyatini targ'ib qilgan. Hamza ijodida insonning ma'naviy kamoloti, ilmga intilishi, jaholatga qarshi kurashish kabi mavzular ko'p uchraydi.

Hamza o'z asarlarida milliy ongini uyg'otish, xalqni ma'rifatga chorlash, yangilikka intilish zarurligini ta'kidlaydi. Uning maqsadi – odamlarni kundalik hayotda, jamiyatda o'zlarini yanada rivojlantirishga undash, ularni eski an'analar va jaholatdan xalos etishdir. Shuningdek, Hamza yozgan drama va nasriy asarlarda ta'limga, ilm olishga, tenglik va erkinlikka urg'u berilgan. [3:112]

Hamza 1889-yilda Qo'qonda tabib oilasida tug'ildi. Otasi ma'rifatli, ilg'or ziyoli edi. Hamza eski maktabda, rus-tuzem maktabida va madrasada o'qidi, fors, arab 352chida tillarini o'rgandi. Shu bilan birga Fuzuliy, Navoiy, Hofiz kabi mashhur Sharq shoirlari, Furqat, Muqimiy asarlari ustida mustaqil mutolaa qildi, ulardan o'rgandi, ilhomlandi va ular ta'sirida 1905-ildan boshlab "Nihon" taxallusi bilan she'rlar yoza boshladi va 25 yoshdayoq "Devon" tuzdi. Ularda Sharq she'riyatiga xos muhabbat, diniy tematika bilan birga ma'rifatga chaqirish muhim o'rin egallaydi. Hamza o'zining 352chida faoliyatini 1910-yilda Toshkentda Qashqar mahallasida, 1911-yilda Qo'qonda, 1914-yilda Marg'ilonda va yana Qo'qonda maktablar ochib, bolalarni o'qitishdan boshladi. Hamza bu maktablarda dars beribgina qolmasdan, ayni choqda "Yengil adabiyot", "O'qish kitobi", "Qiroat kitobi" (1914-1915) kabi darsliklar ham yozdi. U bir shaharda usuli savtiya maktabini ochib quvg'in qilinsa, ikkinchi shaharda yana shunday 352chid maktabini tashkil qildi, ko'proq kambag'al bolalarni va kambag'allarni o'qitishga intildi. Hamzaning maorif-o'qitish ishlaridagi yutug'I shunda bo'ldiki, islomni usuli savtiya bilan bog'lay oldi -Qur'on va Xadislarni faol yordamga tortib, xalqni ilm-ma'rifatga, yangilikka da'vat etdi.[1]

Hamza ijodi ma'rifatparvarlik harakati doirasida milliy tilni, madaniyatni saqlash va rivojlantirishga xizmat qilgan. U o'zbek tilining imkoniyatlarini kengaytirish, uni xalq orasida ommalashtirish uchun ko'p mehnat qilgan. Bu jihatdan uning ijodi nafaqat adabiyot, balki ma'rifatparvarlik tarixi uchun ham muhim hisoblanadi.

Shu bilan birga, Hamza xalq orasida ta'lim va ma'rifatni oshirish uchun maktablar tashkil etish, yoshlarni ilm olishga undash haqida ko'plab tashabbuslar bildirgan. U zamonaviy ilm-fanni o'zlashtirish, yangi bilimlarni jamiyatga tatbiq etish tarafdori bo'lgan.

Hamzaning asarlari milliy o'zlikni anglash, ijtimoiy adolat, bilim va ma'rifatga intilish mavzularini yoritishda davomiy ahamiyatga ega. U o'z davrida xalqning jaholatdan chiqib, yangi dunyoqarash, yangicha fikrlash tarzini qabul qilishiga katta hissa qo'shgan.

Hamza qariyb chorak asrlik ijodiy faoliyati-so'nggi ellik yil 352chida Hamza Hakimzoda Niyoziy asarlarini to'plash va nashr etish bo'yicha bir qator ishlar qilindi. Darvoqe, Oktabrga qadar bo'lgan davrda ham shoir asarlarining bir qancha nashrlariga

duch kelamiz. Jumladan, 1915-191-yillarda uning "Milliy ashulalar uchun milliy she'rlar majmuasi" degan umumiy nom ostida "Oq gul", "Qizil gul", "Pushti gul" va boshqa to'plamlari, 1915-yilda "Yangi saodat" nasriy asari, 1916-yili esa "Zaharli hayot" pyesasi nashr qilingan. Inqilobdan so'nggi yillarda respublika gazeta va jurnallarida ham Hamzaning ba'zi bir asarlari chop etilgan. Lekin uning bir qancha asarlari borki, ular bizga qo'lozma holda yetib kelgan.

Umuman olganda, Hamza ijodi ma'rifatparvarlik g'oyalarining bayrog'i bo'lib, uning asarlari yosh avlodni ilm olishga, o'zini rivojlantirishga va jamiyatda faol bo'lishga undaydi. Bu g'oyalar hamon bugungi kunda ham dolzarb bo'lib qolmoqda.

Hamza ijodida ma'rifatparvarlik nafaqat bilim olish va ilm tarqatish, balki jamiyatda axloqiy-ruhiy yangilanishning zarurligi ham ko'p ta'kidlangan. U odamlarni nafaqat dunyoviy bilimga, balki ma'naviy kamolotga ham intilishga chaqiradi. Jamiyatda adolat, halollik, bag'rikenglik kabi fazilatlarini tarbiyalash orqali millat taraqqiyotining asosi sifatida ma'naviy yuksalishni ko'radi.

Hamza o'z zamonasidagi qatag'onlar, qashshoqlik va jaholatni qoralab, ayniqsa ayollar ma'rifati va huquqlariga e'tibor qaratgan. U ayollarning ta'lim olishini va jamiyatda faol ishtirok etishini tarafdori bo'lib, bu orqali jamiyatning umumiy rivojlanishiga xizmat qilishini ta'kidlagan. Bu fikrlar Hamza ijodida yangilik va ijtimoiy tenglik g'oyalarining rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. [5:68]

Hamza milliy mustaqillik va o'zlikni saqlash masalasida ham ma'rifatparvarlikni mustahkam poydevor sifatida ko'radi. U xalqning tarixiy ildizlari, til va madaniyatini asrash, yangi davr talablariga mos ravishda yangilash zarurligini o'rgatadi. Bu bilan u faqatgina ilmga intilish emas, balki millatning o'zligini anglashga ham chaqiradi.

Hamzaning ko'plab asarlarida milliy ma'rifat g'oyalari 353chida yangi dunyoqarashni qabul qilish, tashqi ta'sirlarga ochiq bo'lish, zamonaviy madaniyat va texnologiyalarni o'zlashtirish masalalari ko'tariladi. U millat taraqqiyoti uchun faqat an'anaviy qadriyatlarni saqlash emas, balki yangi bilim va tajribalarni qabul qilish kerakligini ta'kidlaydi.

Bundan tashqari, Hamza ijodida yoshlarni tarbiyalash, ularni hayotga tayyorlash masalasi ham muhim o'rin egallaydi. U yoshlarga millat manfaatlari uchun xizmat qilish, o'zini doimiy ravishda rivojlantirish, mustaqil fikrlashga o'rgatishni ma'rifatparvarlikning eng asosiy vazifalaridan biri deb bilgan.

Shu bilan birga, Hamza ijodida til va adabiyotning ma'rifat vositasi sifatida roli juda katta. U tilni soddalashtirish va uni keng qatlamlarga yetkazish orqali ilm-fan va madaniyatni jamiyatga yanada yaqinlashtirishga harakat qilgan. Bu esa o'z navbatida xalqning ongini yangi bosqichga ko'tarishga xizmat qilgan.

Hamza asarlarida ko'p marotaba yuzaga keladigan g'oya – jamiyatdagi ijtimoiy tafovutlarni kamaytirish, tenglikni ta'minlashdir. Bu ham ma'rifatparvarlikning asosiy tamoyillaridan biri bo'lib, u orqali jamiyatda sog'lom munosabatlar barpo etishga intilgan.

Natijada, Hamza ijodi nafaqat ilmiy bilimlarni tarqatish, balki ma'naviy-axloqiy o'sishni, ijtimoiy yangilanishni rag'batlantirishga qaratilgan keng qamrovli ma'rifatparvarlik harakati sifatida e'tirof etiladi. U o'z davrining eng muhim muammolariga javob izlab, ularni yoritishda o'zbek ma'rifatparvarligi tarixida o'chmas iz qoldirdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abduhamidov, O. *O'zbek adabiyoti tarixi*. Toshkent, "Ilm", 2005. 234–237-betlar.
2. Bobojonov, M. *Hamza va o'zbek milliy uyg'onishi*. Samarqand, "Sharq", 2010. 45–50-betlar.
3. Ergashev, S. *Ma'rifatparvarlik harakati va Hamza ijodi*. Toshkent, "Yangi asr avlodi", 2017. 112–118-betlar.
4. Islomov, R. *O'zbek adabiyotining ma'rifatparvarlik davri*. Buxoro, "Zarafshon", 2012. 89–94-betlar.
5. Qodirov, J. *Hamza va ijtimoiy-falsafiy g'oyalar*. Toshkent, "Sharq yulduzi", 2008. 67–70-betlar.

ABDULLA QAHHOR HIKOYALARIDA IJTIMOIIY MUOMMOLAR**Ismatova Iroda Qurbonmuroid qizi**

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 3-bosqich yo'nalish talabasi

irodaismatova95@gmail.com[Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba Abdujabbor qizi](#)

Annotatsiya: Mazkur maqolada Abdulla Qahhor hikoyalarida ijtimoiy muammolarning badiiy talqini yoritilgan. Adib asarlarida qashshoqlik, jaholat, aqidaparastlik, boy va kambag'al o'rtasidagi tengsizlik kabi masalalar o'ziga xos obrazlar orqali tasvirlangan. Hikoyalarda ayol taqdiri, inson erkinligi va adolatsizlikka qarshi norozilik muhim o'rin egallaydi. Qahhor oddiy voqealar fonida katta ijtimoiy illatlarni ko'rsatib, o'quvchini chuqur o'yga chorlaydi. Shuningdek, yozuvchining realizmga asoslangan uslubi hikoyalarining bugungi kunda ham dolzarbligini saqlab qolganini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy muammolar, realizm, qashshoqlik, ayol taqdiri, jaholat, adolatsizlik

.Annotation: This article analyzes the artistic interpretation of social issues in the short stories of Abdulla Qahhor. The writer depicts problems such as poverty, ignorance, fanaticism, and inequality between the rich and the poor through vivid characters. The stories also highlight women's fate, the struggle for human freedom, and resistance to injustice. Qahhor masterfully presents major social flaws within simple everyday events, encouraging readers to reflect deeply. His realistic style ensures that the relevance of his stories remains significant even today.

Keywords: social issues, realism, poverty, women's fate, ignorance, injustice.

Аннотация: В данной статье рассматривается художественная интерпретация социальных проблем в рассказах Абдуллы Каххара. Писатель изображает такие вопросы, как бедность, невежество, фанатизм, неравенство между богатыми и бедными через яркие образы. В его рассказах особое место занимает судьба женщины, стремление к свободе и протест против несправедливости. Каххар показывает серьёзные социальные недостатки на фоне простых жизненных событий, побуждая читателя к глубоким размышлениям. Реалистический стиль писателя обеспечивает актуальность его произведений и в наши дни.

Ключевые слова: социальные проблемы, реализм, бедность, судьба женщины, невежество, несправедливость.

O'zbek adabiyoti tarixida Abdulla Qahhor ijodi alohida o'rin egallaydi. U o'zining hikoyalarida xalq hayotini, jamiyatdagi muammolarni, oddiy insonlarning orzu-intilishlari va iztiroblarini badiiy mahorat bilan tasvirlagan yozuvchilardan biridir. Ayniqsa, Qahhor hikoyalarida ijtimoiy muammolar keng yoritilgan bo'lib, ular orqali adib o'z davrining illatlarini ochib berishga, jamiyatdagi adolatsizlik, johillik, beparvolik va boshqa illatlarga qarshi kurashishga intilgan. Qahhor hikoyalarini o'qir ekanmiz, unda insonning jamiyatdagi o'rnini, turmush tashvishlari, ijtimoiy tengsizlik, qashshoqlik va ta'lim-tarbiya masalalari kabi dolzarb mavzular ko'tarilganini ko'ramiz. Yozuvchi o'z asarlari orqali nafaqat kulgi uyg'otgan, balki o'quvchini chuqur o'yga toldirib, hayotiy saboq olishga chorlagan.

“Abdulla Qahhor dastavval o'zbek adabiyotida mohir hikoyanavis sifatida shuhrat topdi. Darhaqiqat, u yangi o'zbek adabiyotidagi realistik hikoyachilikning shakllanishi va rivojlanishida benazir ijodkor sanaladi. U mazkur janrda xalqimizning XX asr boshlaridagi tufonli hayotini, sobiq sho'ro tuzumi davridagi turmush tarzi va undagi butun murakkabliklar, millatimizga xos bo'lgan fazilatlarni butun bo'yi-basti bilan haqqoniy tasvirlab berdi. Xususan, adib “Anor”, “O'g'ri”, “Ko'z qorachig'ining ochilishi”, “Bemor”, “Dashshat”, “Mayiz yegmagan xotin”, “Adabiyot muallimi”, “Munofiqlar”, “Ko'k konvert”, “Kampirlar sim qoqdi”, “Asror bobo”, “To'yda aza” kabi hikoyalari bilan XX asr o'zbek nasrida birinchi bo'lib shafqatsiz va izchil realizmning tasvir imkoniyatlarining serjiloligini isbotlab berdi. Bu hikoyalar xalqimiz hayotining jonli manzaralaridir. Ulardagi hayot voqeligi va inson xarakteri ixcham shaklga xos mazmun uyg'unligida, yorqin detallar asosida, sodda va ravon tilda tasvirlay olish uslubi Abdulla Qahhorni jahon adabiyotining taniqli novellistlari qatoriga olib chiqdi.”[arxiv.uz 3:1]

Ijodkorning bir necha hikoyalarini ijtimoiy muommolar yuzasidan ko'rib chiqsak. “Daxshat” hikoyasidagi bosh qahramon Unsin obrazini fikrlari;

“Menga davlat kerak emas, davlat kerak bo'lsa borar edim, – dedi. Bu gap dodxoga tegib ketdi.

–Nima kerak?

Unsin indamadi. Dodxoning savoli javobsiz qolishi mumkin emas edi. Shuning uchun bittasi gunoh qilsa, hammasi baravar kaltak yeydigan kundoshlar Unsinni turtkilashdi:

– Javob bersangchi!

– Tildan qoldingmi?!

Yonida o'tirgan kundoshi tirsagi bilan biqiniga ikki-uch turtgandan keyin, Unsin boshini ko'tarib, balo-qazoday tikilib turgan dodxoga bir ko'z tashladiyu, yana boshini egib, lekin dadil javob berdi: – Javob bersangiz... Ganjiravonga ketsam... Bitta go'rga bitta pichoq emas, o'nta go'rga o'nta pichoq sanchib kelaman... – dedi.” [4:2]

Abdulla Qahhor hikoyalarida ijtimoiy tengsizlik, adolatsizlik, inson huquqlarining poymol qilinishi, ayniqsa, ayol taqdiri bilan bog'liq muammolar alohida o'rin egallaydi. Yuqorida keltirilgan parcha ham aynan shu masalaga urg'u beradi. Hikoyadagi Unsin obrazi o'z davrida ayollar boshidan kechirgan og'ir taqdiri, ularning irodasiz qilib qo'yilganini, erkaklar hukmron jamiyatda dardini ochiq ayta olmasligini ifodalaydi

Dodxoning “Nima kerak?” degan savoli oddiygina so'roq emas, balki hokimiyat, kuch va majburiy itoat ramzidir. Unsin esa dastlab jim qoladi, chunki uning ovozi ko'pincha jamiyatda eshitilmaydi. Kundoshlarning uni turtib-turtib gapirtirishi ham ayolning shaxs sifatida qadrsizlanganidan, faqat zo'rma-zo'rakilik orqali o'z fikrini aytishga majbur bo'lishidan dalolat beradi.

Unsinning javobi esa juda dadil: “Menga davlat kerak emas, davlat kerak bo'lsa borar edim.” Bu gap uning ichki noroziligini, erkaklar buyruqlariga ko'r-ko'rona bo'ysunishni istamasligini ochib beradi. Qahhor bu orqali jamiyatdagi eng katta ijtimoiy muammolardan biri — inson erkinligining cheklanishini, ayniqsa, ayollarning huquqsizligini ko'rsatadi. Ayolning huquqsizligi — butun jamiyatning illati sifatida tasvirlangan.

Qahhor hikoyalarida bunday dramatik lavhalar orqali xalq hayoti, uning iztiroblari, adolatsizliklar ochiq yoritiladi. Asarda oddiy bir suhbat sahnasida ham chuqur ijtimoiy ma'no mujassam: bir tomonda hokimiyat timsoli bo'lgan dodxo, ikkinchi tomonda esa sustkashlikka, zulmga, majburlikka ro'baro' bo'lgan ayollar taqdiri

Demak, bu parcha Qahhor ijodidagi asosiy tamoyillardan biri — realizm va ijtimoiy tanqidni yorqin namoyon etadi. Adib ijtimoiy muammolarni quruq tanqid bilan emas, balki hayotiy obrazlar va ta'sirli dialoglar orqali ko'rsatib, o'quvchini o'yga toldiradi. Shunday qilib, yozuvchi o'z davrining eng og'riqli nuqtalarini — ayollarning huquqsizligi, erkaklar hukmronligi, jamiyatdagi adolatsizlik va majburiy itoatni badiiy mahorat bilan tasvirlay olgan. “ Sotiboldining xotini og'rib qoldi. Sotiboldi kasalni o'qitdi – bo'lmadi, tabibga ko'rsatdi. Tabib qon oldi, betobning ko'zi tinib, boshi aylanadigan bo'lib qoldi, baxshi o'qidi. Allaqanday bir xotin kelib, tolning xipchini bilan savaladi, tovuq so'yib qonladi. Bularning hammasi, albatta, pul bilan

bo'ladi. Bunday vaqtlarda yo'g'on cho'ziladi, ingichka uziladi. Shaharda bitta doktorxona bor. Doktorxona deganda Sotiboldining ko'zi oldiga izvosh va oq podshoning surati solingan 25 so'mlik pul kelar edi. Bemor og'irlashdi. Sotiboldi xo'jayinining oldiga arzga bordi, ammo bu borishdan muddaosi nima ekanini aniq bilmas edi. Abdug'aniboy uning so'zini eshitib ko'p afsuslandi, qo'lidan kelsa hozir uning xotinini oyoqqa bostirib berishga tayyor ekanini bildirdi, keyin so'radi:" [1:1]

Ushbu hikoyada birinchidan, ilmiy tibbiyotdan yiroqlik va jaholat tasvirlanadi. Sotiboldi kasalni tabibga ko'rsatadi, qon oldiradi, baxshiga o'qitadi, xotinlar savalab, tovuq so'yib "davolaydi". Bu urf-odatlar zamon bilan uyg'un kelmagan, bemorga foydadan ko'ra zarar keltiruvchi amallar bo'lib, jamiyatning bilimdan uzoqligini, zamonaviy tibbiyotdan foydalanish imkoniyati cheklanganini ochib beradi.

Ikkinchidan, qashshoqlik va tengsizlik muammosi yoritiladi. Qahhor "bunday vaqtlarda yo'g'on cho'ziladi, ingichka uziladi" deb xalq maqolini keltiradi. Ya'ni, boy odamlar istaganidek davolanish imkoniyatiga ega bo'lsa, kambag'allar oddiy doktorxonaga borish tugul, pulni o'ylab undan ham voz kechadi. Sotiboldining "doktorxona deganda... 25 so'mlik pul ko'z oldiga kelishi" bu muammoning timsolidir. Oddiy dehqon uchun bu mablag' juda katta bo'lib, shuning uchun ular ilmiy tibbiyotdan foydalanishga jur'at qilolmaydilar.

Uchinchidan, boy va kambag'al o'rtasidagi tafovut tasvirlanadi. Sotiboldi xo'jayiniga arz qiladi, ammo uning ovozi yetmaydi. Abdug'ani boyning so'zlari ham ikkiyuzlamachilikdan iborat: u afsuslangan bo'lib ko'rinadi, lekin amalda yordam berishga qodir emas. Bu lavha orqali yozuvchi jamiyatdagi adolatsizlikni, kambag'alning muhtojligi boy uchun hech qanday ahamiyatga ega emasligini ochib beradi. " – Ayol kishi erkakka qo'l berib so'rashdimi — bas!.. Ro'za tutgan kishi og'zini chayqasa, suv tomog'iga ketmasa hamki, ro'zasi ochiladi — shu og'iz chayqashdan bahra oladi-da! Abdulhakimning qiziga usta Mavlonning o'g'li bir hovuch mayiz berganini o'z qo'zim bilan ko'rganman. Hayo bormi shularda? Shariat yo'li — xo'p yo'l. O'n bir yasharida paranji yopinmagan qizdan qo'lni yuvib qo'ltiqqa ura bering. Paranji hayoning pardasi-da!"[2:1] Abdulla Qahhor hikoyalarida ko'p uchraydigan mavzulardan yana biri bu — jamiyatda ayollarga nisbatan noto'g'ri qarashlar, ularning hayoti ustidan olib borilgan nazorat va cheklovlaridir. Yuqorida keltirilgan parcha ham shuni tasdiqlaydi. Unda ayrim kishilarning diniy aqidalarni noto'g'ri talqin qilib, hayotiy ehtiyojlarga zid, mantiqsiz "qoidalar"ni ayollarga majburan yuklaganini ko'ramiz. Masalan, "ayol erkakka qo'l berib so'rashsa bas, ro'za ochiladi", "paranji hayoning pardasi" degan gaplar jamiyatda shakllangan stereotiplardan dalolat beradi. Aslida, bu qoidalar diniy mohiyatdan ko'ra ko'proq

johillik va bid'atlarga asoslangan bo'lib, ayollarni ijtimoiy hayotdan cheklashga xizmat qilgan. Qahhor ana shunday xurofotlarni tanqid qiladi. Yozuvchi bu orqali ayollarni emas, balki jamiyatdagi aqidaparastlik va xurofotni qoralaydi. U ayollar hayotini tor doiraga qamash, ularni "hayo pardasi" deb baholab, aslida huquqsiz qilishga qarshi chiqadi. Shuningdek, bu lavhada yoshlarga ham ta'sir ko'rsatadigan salbiy muhit tasvirlangan: o'n bir yoshli qizning paranji yopmasligi tanqid qilinadi, ammo bu tanqid o'zining mantiqsizligi bilan o'quvchiga kulgili va achinarli bo'lib ko'rinadi.

Adib hikoyani asosiy mazmunini ochib beruvchi shunday xulosa bilan tugatadi.

“ – Sen gapirma! Senga kim qo'yibdi gapirishni! Usta Mavlonning o'g'lidan bir hovuch mayiz olganingni o'z ko'zim bilan ko'rganman!.. Hamma kulib yubordi. Tomdan kimdir qichqirdi:

– Ha, bu kishining xotini mayiz yemagan! bu esa ijodkorning juda kuchli yumor egasi ekanligini ifodalaydi.

Abdulla Qahhor hikoyalari o'zbek adabiyotida ijtimoiy realizmning yorqin namunalaridan hisoblanadi. U oddiy odamlar hayoti, ularning orzu-intilishlari, iztiroblari va jamiyatdagi o'rni haqida yozar ekan, asarlarida dolzarb ijtimoiy muammolarni ko'tarib chiqqan. Adib hikoyalari jamiyatdagi adolatsizlik, qashshoqlik, johillik, aqidaparastlik, boy va kambag'al o'rtasidagi tengsizlik, ayollarning huquqsizligi kabi masalalar katta badiiy mahorat bilan yoritilgan.

Unsinning dodxoga bergan dadil javobi orqali yozuvchi insonning erkinlikka intilishini, majburlash va zo'ravonlikka qarshi ichki noroziligini ko'rsatadi. Sotiboldining xotini og'rib, uni tabib va baxshilarga davolatishga urinishi esa xalqning ilmiy tibbiyotdan yiroqligini, qashshoqlik va jaholat girdobida qolganini ifodalaydi. Boylar va kambag'allar orasidagi tafovut ham shu hikoya misolida ochib beriladi: boylar imkoniyati keng, kambag'allar esa yordam so'rashga ham iymonishadi. Ayollar masalasi esa yozuvchining eng ko'p ko'taradigan mavzularidan biridir. Paranj, noto'g'ri diniy qarashlar va aqidaparastlik tasvirida Qahhor ayollarning emas, balki ularni cheklab qo'ygan jamiyat va johillikni tanqid qiladi. Qahhor hikoyalari badiiy kuchi shundaki, u ijtimoiy muammolarni to'g'ridan-to'g'ri targ'ibot yo'li bilan emas, balki hayotiy obrazlar, samimiy suhbatlar, oddiy voqealar orqali ochib beradi. Shu sababli uning asarlari o'quvchini kuldirib ham, o'ylantirib ham qo'yadi. Adib oddiy voqealar fonida katta ijtimoiy illatlarni ko'rsatadi, o'quvchini mustaqil fikrlashga chorlaydi. Shunday qilib, Abdulla Qahhor hikoyalari nafaqat adabiy zavq bag'ishlaydi, balki ijtimoiy saboq ham beradi. Ular bugun ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan, chunki undagi muammolar – adolatsizlikka qarshi kurash, jaholatni

yengish, ayolning huquq va qadr-qimmatini tan olish, tenglik va ma'rifatga intilish — har qanday davr uchun ham muhimdir. Qahhor asarlari xalqni o'ylashga, jamiyatdagi illatlarni anglashga va ularni bartaraf etishga da'vat etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdulla Qahhor “Bemor” Mutolaa. Toshkent. 2024. M.Madvaliyev elektron shaklga keltirdi.
2. Abdulla Qahhor “Mayiz yemagan xotin” Mutolaa. Toshkent. 2024. M.Madvaliyev elektron shaklga keltirdi.
3. arxiv.uz sayt.
4. www.ziyouz.com kutubxonasi elektron shakl

“DUNYONING ISHLARI” ASARIDAGI “XIYONAT” VA “GILAM PAYPOQ” HIKOYALARI TAHLILI

Jumanova Nazokat Shuhrat qizi

Chirchiq davlat pedagogikauniversiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabasi

jumanovanazokat782@gmail.com

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba abdujabbor qizi

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'tkir Hoshimovning “Dunyoning ishlari” asariga kirgan “Xiyonat” hikoyasi tahlil qilinadi. O'tkir Hoshimovning bu asari yaqqol onalar haqida deb bimalol aytishimiz mumkin. “Xiyonat” hikoyasi orqali insoniy munosabatlarda vafoning qadri, xiyonatning esa og'riqli oqibatlari ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: O'tkir Hoshimov, “Dunyoning ishlari”, xiyonat, ona, do'st, insoniylik, hikoya

Annotation: This article analyzes the story “Xiyonat”, which is included in O'tkir Hoshimov's work “Dunyoning ishlari”. It can be confidently stated that this literary work by O'tkir Hoshimov vividly highlights the image of mothers. Through the story “Betrayal”, the author depicts the significance of loyalty in human relationships and the painful consequences of betrayal.

Keywords: Уткир Хошимов, «Дела земные», измена, мать, друг, человечность

Аннотация: В данной статье анализируется рассказ «Хиёнат», включённый в произведение Уткира Хошимова «Дунёнинг ишлари». Можно с уверенностью утверждать, что данное литературное произведение Уткира Хошимова ярко подчёркивает образ матерей. Через рассказ «Измена» автор раскрывает значимость верности в человеческих отношениях и болезненные последствия предательства.

Ключевые слова: Уткир Хошимов, «Дела земные», измена, мать, друг, человечность

O'tkir Hoshimov tomonidan yozilgan “Dunyoning ishlari” asari katta-kichik hikoyalardan iborat. Asar to'liq tarzda 2005-yilda “Sharq” nashryoti tomonidan nashr etilgan. O'tkir Hoshimov asarini 2005-yilgi nashrida shunday ta'riflagan: „Bu qissa katta-kichik novellardan iborat. Biroq ularning barchasida eng aziz odam – onam

siymosi bor. Bundagi odamlarning hammasini o'z ko'zim bilan ko'rganman. Faqat ba'zilarining ismi o'zgardi, xolos. Bu odamlarning qismati ham qaysidir jihatdan onamga bog'langan". Asar real voqealarga asoslab yozilgan, yozuvchi asarda o'z onasini tariflab yozadi. Asar adibning bolalik xotiralari asosida qurilgan. Yozuvchi shu birgina asarida dunyoning ishlarini mujassamlashtirgan. Said Ahmad ushbu asar haqida „Dunyoning ishlari“ asarini qissa emas, doston deb atashni istardim. U qo'shiqday o'qiladi. Uni o'qib turib, o'z onalarimizni o'ylab ketamiz. Shu mushfiq, shu jafokash onalarimiz oldidagi bir umr uzib bo'lmas qarzlrimizning aqalli bittasini uza oldikmi, degan bir andisha, bir savol ko'z oldimizda ko'ndalang turib oladi. Qissa bizni insofga, insonni qadrlashga, hurmat qilishga chaqiradi" [1: 45] deya ta'rif bergan.

Xiyonat insonlar qalbini sindiradigan, qayg'u soladigan bir tuyg'u hisoblanadi. "Xiyonat" hikoyasida ham uch bora xiyonatga duch kelgan obraz tasvirlangan. Birinchi bor hali maktabga bormaydigan yosh bolalik vaqtida akalari kinoga borayotganda ularga yo'ldoshlik qilmoqchi bo'lgan yosh bolaga — Bo'pti, borasan. Aytgan ishlarimizni hammasini qilsang, ob boramiz. [2:20] - deya ishontirib akalari kinoga olib bormaganligida birinchi bor aldangan, xiyonatga uchragandi. Akalari oritdan yig'lab qolib onasi tomonidan — Qo'yaver, o'g'lim. Ba'zan shunaqasi ham bo'p turadi. Faqat o'zing bunaqa qilmagin, xo'pmi? -deb yupatilganda birinchi xiyonatga uchragandi. To'rtinchi sinf vaqtida Qahramon ismli do'sti bilan birga yong'oq qoqishga borib do'sti yong'oq qoqaman deya teplitsa oynasini sindib o'zi qochib ketganda va aybini tan olmaganida ikkinchi bor xiyonatga uchragandi. Do'sti, Qahramonga qarab sen yolg'onchisan deya olmadi. Uyiga kelib onasiga hamma haqiqatni aytganda onasi — Qo'yaver, o'clim. Ba'zan shunaqasi ham bo'ladi. Faqat o'zing unaqa qilma. Ko'rdingmi, yolg'on gapirgani uchun o'rtog'ingni yomon ko'ryapsan. Agar yolg'on gapirsang, seniyam hamma yomon ko'rib qoladi [2:20]-deya tasalli bergandi.

Studentlik vaqtida eng yaqin va sevgan insoni tomonidan uchinchi bor xiyonatga uchragandi. O'sha do'sti bilan juda yaqinligi haqida paxtaga chiqqanda bir kosadan sho'rva ichgani haqida, biznikiga kelganda bir ko'rpada yotgani va do'sti oyisini "oyi" deya chaqirishi haqida yozgandi. Har doim o'sha sevgan insoni bilan o'tiradigan xiyobonidan o'tib ketayotganda tanish ovoz, tanish kulgu ovozini eshitganda, sevgani eng yaqin do'stining ko'ksiga bosh qo'yib o'tirganda uchinchi bor xiyonatga uchragandi. Uyiga kelib yana onasining tasalli berishini istadi. Akasining o'rtog'i aldab ketganda, sinfdosh do'sti tuhmat qilganda, sevgani bilan chin do'stining xiyonatiga uchraganda tushunib yetdiki "Onang-chi, onang hech qachon xiyonat qildimi senga! Biron marta aqalli bir marta xiyonat qildimi? Har kim har kimning

ko'ziga cho'p solisti mumkin, har kim har kimga xiyonat qilishi mumkin. Faqat ona o'z bolasiga hech qachon xiyonat qilmaydi" [2:24] deya aytadi. Onalar farzandiga hech qachon xiyonat qilmaydi. Insonning eng yaqin do'sti ham sirdoshi ham ona hisoblanadi. Onalar farzandiga xiyonat qilmaydi. Hikoyada xiyonat tushunchasi faqat er-xotin munosabatlaridagina emas, balki insoniylik, do'stlik, or-nomus va ishonchga xiyonat sifatida talqin qilinadi. O'z manfaatini birinchi o'ringa qo'yib vijdonini sotgan do'st talqin qilinadi. Qahramon so'ngida tushunadiki unga xiyonat qilmagan inson onasi ekanligini. Qachon aldansa, tuhmatga uchraganda, xiyonatga duch kelganda doim yonida onasi bo'lganligini "Qo'yaver, o'g'lim..." deya tasalli berib uni yupatganini tushunadi va aytadiki "Ehtimol, inson hayotining shuncha yillardan buyon davom etib kelayotgani shundandir" [2:24] - deya onalarning xiyonat qilmasligini aytadi.

"Dunyoning ishlari" asaridagi hamma hikoyalar onalarga bag'ishlangan deya ta'kidlab o'tgan edik, shu qatorda "Gilam paypoq" hikoyasi ham onalarga bag'ishlangan. Hikoya qahramonning onasining oyog'i qish kelishi bilan og'rishi va har dam olishga borganda onasiga gilam paypoq olib kelishi bilan boshlanadi. Hikoyani qisqacha mazmuni shundan iboratki mushtipar ona o'g'lining tomog'i qattiq og'rib qolgani va uni qor yog'ib turganda ko'rpachaga o'rab Hoji buvining uyiga davolantirishga olib borgani ona o'zini o'ylamasdan farzandini o'lib qolmasli uchun o'z jonini xavfga qo'ysada uni Hoji buvinikiga olib keldi. O'g'lining tuzalganini ko'rib biroz hotirjam bo'lgan onaning oyoqlariga Hoji buvining ko'zi tushdi: "– Voy Poshsha-a! Nima qilib qo'ydingiz tamom bo'psiz-ku! —Oyog'ingizdan ayrilibsiz-ku! -dedi Hoji buvi boshini chayqab. — Shu ahvolda qandoq keldingiz?[2:14] Poshshaning kavushi qorga to'lgan sandalning ichidan olib ko'rsatgan oyoqlari esa qip-qizil go'sht bo'lib qolgan edi. Shundan keyin davolandi baribir qish kelishi bilan oyoqlari shishib, azob beradigan bo'lgan. O'g'il katta bo'lib har dam olishga borganda onasi uchun doim gilam paypoq olib keladi. Ona o'g'lining bu ishidan juda xursand bo'ladi. Qo'shnilariga chiqib mehribon o'g'lim bor deya maqtanadi-yu, o'zining oyoq og'rish sababini esa keksalik deb qo'ya qoladi. Onalar shunday zotki o'z jonidan kechadi farzandlari uchun. Farzandim o'lib qoladi deya hech qanday ulovsiz farzandini davolatish uchun necha kilometr masofalarni bosadilar. Hikoyadagi bitta Poshsha oyim bunda ona emas, dunyodagi jamiyki onalar xuddi shunday farzandlari uchun jonini ham berishga tayyordir. Hikoyadan kelib chiqib aytadigan bo'lsak-da, farzandi uchun jonini berishga tayyor ona timsoli yaratilgan. Muallif aytgandek "Dunyodagi hamma onalar farzandiga munosabat bobida bir-biriga juda o'xshaydi. Bas, shunday ekan, bu asar sizlarga bag'ishlanadi aziz Onajonlar" [2:3]. Onalarning hammasi bir xil

ular doim farzandi uchun jonini beradi, ammo farzandlarchi? Poshsha oyimdek o'z oyoqlaridan kechib bo'lsada farzandi salomatligi uchun jonini fido qilayotgan onalar juda ko'p, ammo qahramonimizdek onasiga gilam paypoq olib kelayotgan farzandlar bormi? Onalar beqiyos timsoldir, ularning qadriga yetish har bir farzandning burchidir.

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki insonning mashaqattli davrida yonida turadigan yagona inson bu ona ekanligini. Farzandi uchun jon berishga tayyor yagona zot ona ekanligini, "Dunyoning ishlari" qissasi muallifi har bir farzand vaqtida onasini qadriga yetishi va uning oldidagi burch hamda vazifalarni bajarishi lozimligini eslatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayeva O, Hakimov B. O'tkir Hoshimovning Dunyoning ishlari qissasida badiiyfalsafiy xususiyatlari va Iltijo hikoyasi haqida/Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social science journal, 2022.
2. Hoshimov O'. Dunyoning ishlari. Qissa. – Toshkent. "Ilm-ziyo-zakovat". 2019.
3. Karimov N. XX asr adabiyoti manzaralari, – Toshkent.: O'zbekiston. 2008
4. Wikipedia.

ABDULLA QAHHOR IJODIDA REALIZM VA INSON RUHIYATI BADIY TALQINI

Jumaboyeva Kamola Shuhrat qizi

Baxtiyorova Yulduz Mansur qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabalari

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba Abdujabbor qizi

Anotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek adabiyotining yirik vakili Abdulla Qahhor ijodidagi realizm tamoyillari, inson ruhiy olamini yoritishdagi badiiy mahorati, asarlarining ijtimoiy hamda ma'naviy mazmuni ilmiy asosda tahlil qilingan. Adib nasriy va dramatik asarlari misolida hayotiylik, xalqchillik va psixologik tahlil uyg'unligi ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Abdulla Qahhor, realizm, inson ruhiyati, nasr, dramatism, xalqchillik, badiiy tahlil.

Аннотация. В данной статье рассматриваются принципы реализма и художественное мастерство Абдуллы Каххора — одного из крупнейших представителей узбекской литературы. Проанализированы психологизм, социально-нравственное содержание и народный характер его произведений.

Ключевые слова. Абдулла Каххор, реализм, психология, проза, драматизм, народность, художественный анализ.

Abstract. This article analyzes the principles of realism in the work of Abdulla Qahhor, a prominent representative of Uzbek literature, his artistic skill in illuminating the spiritual world of man, and the social and spiritual content of his works on a scientific basis. The writer's prose and dramatic works reveal the harmony of vitality, popularism, and psychological analysis.

Keywords: Abdulla Qahhor, realism, human psyche, prose, drama, popularism, artistic analysis.

O'zbek adabiyoti tarixida Abdulla Qahhor ijodi alohida o'rin tutadi. U o'zining chuqur mazmunli hikoya va romanlari orqali milliy nasrning shakllanishiga, xalq ruhiyatining badiiy talqiniga ulkan hissa qo'shgan. Qahhor asarlarida inson ruhiyati, ijtimoiy muhit, hayot haqiqatlari, milliy qadriyatlar va axloqiy masalalar badiiy tahlil

asosida ifodalangan. Yozuvchi ijodining eng muhim jihati — hayotni haqqoniy aks ettirish va inson qalbini chuqur tahlil qilishdir. U o'z asarlarida ijtimoiy muammolarni kulgi, kinoya, satira vositasida ochib berib, insonparvarlik g'oyasini ilgari suradi. Shu boisdan ham Abdulla Qahhor nafaqat adib, balki xalq ma'naviyatini yuksaltiruvchi ziyoli sifatida ham qadrlanadi.

Abdulla Qahhor o'zbek realizm maktabining asoschilaridan biri bo'lib, uning asarlari o'zbek nasrida inson ruhiyatini tahlil etishning yangi bosqichini boshlab bergan. Adib ijodida soddalik, hayotiylik, xalqona tildan mohirona foydalanish, ruhiy kechinmalarni chuqur yoritish asosiy o'rinda turadi.

Qahhorning "O'tmishdan ertaklar", "Sinchalak", "Anor", "Bemor", "Og'riq tishlar" kabi hikoyalari o'zbek nasrida psixologik hikoya janrining poydevorini yaratgan asarlardir.

"Sinchalak" hikoyasida oddiy xalq vakilining samimiyligi va dunyoqarashi orqali milliy mentalitet, xalqning hayot falsafasi aks ettirilgan. "Anor" hikoyasida inson orzu va nafsoniy hislarining to'qnashuvi orqali axloqiy muvozanat masalasi ko'tarilgan. Qahhor asarlarida obrazlar real hayotga yaqin, ruhiy jihatdan ishonchli yaratilgan.

"Anor" hikoyasida inson orzularining, muhabbat va nafsoniyatning to'qnashuvi markazga olinadi. Qahhor anor obrazidan ramziy ma'no sifatida foydalanadi -u inson qalbidagi orzular, go'zallik va hallok timsolidir. Hikoyaning badiiy tili, ruhiy tahlili va falsafiy mazmuni o'zbek nasrida yangi bosqich yaratgan. Yozuvchi insonning ichki dunyosini, kechinmalarini tahlil etishda psixologik aniqlikka erishadi.

"Og'ri" hikoyasida kambag'al, ammo halol odamning hayoti orqali ijtimoiy tengsizlik va insoniy qadriyatlar yoritiladi. Hikoya qahramoni – Qobil aka ismli oddiy mehnatkash inson. U o'z oilasini boqish uchun kun bo'yi mehnat qiladi, ammo og'ir iqtisodiy sharoit sababli hayot sinovlariga duch keladi.

Bir kuni mahallada og'rilik sodir bo'ladi va shubha Qobil akaga tushadi. Aslida u hech qanday jinoyat qilmagan bo'lsa-da, jamiyatdagi ishonchsizlik va adolatsizlik uni "og'ri" degan tamg'a ostida ezadi. "Og'ri" hikoyasining markazida inson sha'nini himoya qilish, ijtimoiy tengsizlik va halollik g'oyalari yotadi. Yozuvchi har bir insonni jamiyatda e'tiborga olish, uni soxta ayblovlardan himoya qilish kerakligini ta'kidlaydi.

"Bemor" hikoyasida yozuvchi insonning ruhiy holati va mehr-oqibat masalasini tasvirlaydi. Hikoya qahramoni — Yo'lchi aka, uzoq yillik mehnatdan so'ng betob bo'lib qolgan inson. U kasallik yostig'ida yotib, hayotini, o'tgan kunlarini, atrofidagi insonlarning munosabatini o'ylaydi.

“Sarob” romanida o'tgan asr o'rtalaridagi ijtimoiy ziddiyatlar, insonning ma'naviy izlanishlari, yangicha fikrlash jarayonlari badiiy tahlil asosida yoritilgan. Asarda 1930-yillardagi ijtimoiy o'zgarishlar, insonning yangicha hayotga moslashish jarayoni, axloqiy izlanishlari yoritiladi. Qahhor qahramonlari hayotiy, ularning har biri jamiyatdagi murakkab ijtimoiy-ruhiy jarayonlarni aks ettiruvchi timsollardir.

Roman psixologik jihatdan chuqur tahlil qilingan: inson o'z e'tiqodi, vijdoni va jamiyat talablari o'rtasida qanchalik qiynalishini yozuvchi nozik badiiy vositalar orqali ochib beradi. Abdulla Qahhor dramaturgiya sohasida ham katta yutuqlarga erishgan. Uning “Tobutdan tovush”, “Shohi so'zana”, “Ayajonlarim” kabi pyesalari o'z davri uchun ijtimoiy-satirik asarlar sifatida yangilik keltirgan.

“Tobutdan tovush” asarida yozuvchi jamiyatdagi ikkiyuzlamachilikni, soxta e'tiqod va ma'naviy inqirozni keskin tanqid qiladi. Asardagi dialoglar hayotiy, obrazlar esa ramziy ma'noga ega. Yozuvchi uchun inson qalbi markaziy mavzudir. U qahramonlari orqali insonni sinovlardan o'tkazadi, halollik, adolat, mehr-oqibat, vijdon kabi qadriyatlarni yuksak ma'naviy darajada tasvirlaydi. “Shohi so'zana” asarida esa ayolning jamiyatdagi o'rni, uning or – nomusi va mehr – muhabbatga sodiqlik g'oyasi ilgari suriladi. Yozuvchi bu orqali ilmiy qadriyatni anglaydi. Shu boisdan ham Qahhor asarlari o'quvchini chuqur o'ylashga, o'zini anglashga undaydi..

Xulosa qilib aytganda, Abdulla Qahhor o'zbek adabiyotida realizmning mustahkam poydevorini yaratgan ijodkor sifatida tarixda qoldi. Uning asarlari inson qalbining murakkabligini, jamiyatdagi o'zgarishlar fonida insoniylikni saqlab qolish muammosini yoritadi. Qahhor ijodi badiiy soddalik va chuqur psixologik tahlil uyg'unligi bilan ajralib turadi. Bugun ham Abdulla Qahhor asarlari o'z dolzarbligini yo'qotmagan, ularning g'oyaviy-ma'naviy ahamiyati o'zbek xalqining adabiy merosi sifatida qadrlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qahhor, A. Tanlangan asarlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti, 1987.
2. Jo'rayeva, M. XX asr o'zbek nasrida badiiy tahlil. – Samarqand: SamDU, 2020.
3. Rasulov, A. O'zbek adabiyotida realizm an'analari. – Toshkent: Fan, 2015.
4. Ergashev, S. Abdulla Qahhor ijodi va zamonaviy adabiy jarayon. – Toshkent: O'zMU, 2019.

TOG'AY MURODNING "OT KISHNAGAN OQSHOM" QISSASIDA IFODALANGAN MILLIYLIK TUSHUNCHASI

Abdurashidova Lobar Abduvali qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba Abdujabbor qizi

Annotasiya: Ushbu maqolada Tog'ay Murodning "Ot kishnagan oqshom" qissasida aks ettirilgan milliylik tushunchasi tahlil qilinadi. Asarda xalqning ma'naviy olami, urf-odatlari, qadriyatlari va milliy o'zlikni anglash holatlari badiiy tasvirlar orqali yoritiladi. O'zbek nasrining eng yorqin vakillaridan biri Tog'ay Murod asarlarini birlashtiruvchi omillar ochib berilgan.

Kalit so'zlar: milliy ruh, yurt, millat, hayotiy ramz, chavandozlik, voqealar, urf-odat, qadriyat, ma'naviy olam.

Аннотация: В статье анализируется концепция национальности, отраженная в повести Тогая Мурода «Ночь ржущего коня». Произведение раскрывает духовный мир, традиции, ценности и состояния осознания национальной идентичности народа через художественные образы. Раскрываются факторы, объединяющие произведения Тогая Мурода, одного из ярчайших представителей узбекской прозы.

Ключевые слова: национальный дух, родина, нация, жизненный символ, искусство верховой езды, события, традиции, ценности, духовный мир.

Abstract: This article analyzes the concept of nationality reflected in Togay Murod's story "The Night of the Neighing Horse". The work illuminates the spiritual world, traditions, values, and states of awareness of national identity of the people through artistic images. The factors that unite the works of Togay Murod, one of the brightest representatives of Uzbek prose, are revealed.

Keywords: national spirit, homeland, nation, vital symbol, horsemanship, events, traditions, values, spiritual world.

Tog'ay Murod – o'zbek adabiyotida o'z o'rni va so'ziga ega bo'lgan, adabiyotga zamonaviy, xalqchil uslubni kiritgan yozuvchidir. "Ot kishnagan oqshom", "Bu dunyoda o'lib bo'lmaydi", "Oydinda yurgan odamlar" kabi asarlari bilan tanilgan

To'g'ay Murod o'zbek adabiyotiga milliylik ruhini qaytargan yozuvchilardan hisoblanadi. Aynan u o'zbek Sovet adabiyoti qolipini parchalagan, adabiyot ruhini va matnni milliylikka qaytargan yozuvchi sifatida baholanadi. "Ot kishnagan oqshom" asari orqali yozuvchi adabiyotimizga milliylik ruhini kiritgan. Ushbu asarda sevgi, yurt, millat kabi tushunchalar bo'yab-bejalmasdan, balki tabiiy, oddiy, kamraron tarzda ifodalangan. Insonlar va hayvonlar o'rtasidagi munosabatlar, tuyg'ular, umumiy olganda ichki kechinmalar kitobxonlar qalbiga bir atom bombasidek kirib boradi va kitobxon qalbini "tiriltiradi".

Tog'ay Murodning har bir qissasida millatning yaqin yuz yillikdagi fojiasini fosh qilib beradi, uning asarlarida madaniyatlar to'qnashadi, zulmning bor qiyofasi ochiladi, xo'rlangan va xorlangan ruh, milliy madaniyat ohanglari tirilib millatga qaytariladi. Millatga har bir qaytarilgan ruh kitobxonga "yuqadi". Shu jumaladan, qishloqning oddiy, o'qimagan, chapani insonining ham ko'ksida urib turgan, ulkan yuragi "milliy ruhni" singdiradi. Tog'ay Murod o'zbek adabiyotida milliy ruhni, xalqning tarixiy va madaniy qadriyatlarini ifodalashda muhim o'rin tutadi. „Ot kishnagan oqshom“ qissasi o'zbek xalqining hayoti, tabiat bilan uyg'unligi va ma'naviy olamining tasviri sifatida yaratilgan. Qissa asosan o'zbek millatining o'zlikni anglashi, urf-odatlar, tarixiy kechmishi va insoniy qadriyatlari orqali milliylik tushunchasini aks ettiradi. Qissa voqealari, obrazlari va muhitining barchasi o'zbek xalqining milliy o'ziga xosligini, ma'naviy mustaqilligini, tabiat bilan uyg'un hayot kechirishini ko'rsatadi. Ot — o'zbek xalqining azaldan yaqin bo'lgan va hayotiy ramz sifatida qaraladigan mavjudot sifatida chiqadi. Uning kishnashi millatning dardini, alamini, shijoatini ifodalaydi. Asarni o'qiganimizda Surxon vodiysining o'ziga xos nafasini sezgandek bo'lamiz, mehnatsevar, kamtar va tanti chorvadorlar, bog'bonlarga nisbatan dilimizda samimiy mehr uyg'onadi. Bu sodda, beg'ubor insonlarning turmush tarzi qanchalik oddiy bo'lmasin, kitobxon e'tiborini tortadi. Qissa "Alpomish" dostoni an'analarini eslatadigan xalqchil ruh bilan sug'orilgan. Nafaqat bu doston, qissada butun xalq og'zaki ijodiga aloqador uslub aeziladi. Tog'ay Murodning o'zi ham Alpomish va Barchinlarni bergan go'zal vodiylar, bepoyon yaylovlarda o'sganligi uning so'z boyliklaridan, yozuvchilik uslubi va o'ziga xos ovozidan sezilib turadi. "Adabiyotimizda shunday bir nochor ahvol borki, dunyoga chiqish uchun uchqunlanayotgan yozuvchilarni e'tiborga olmaymiz. Talantli yozuvchilar hech kimni oldiga arz qilib bormaydi, hech narsa so'ramaydi, o'z istedodiga ishonib yozaveradi. Yozgan narsalari dunyo u yoqda tursin, xalqimizga ham durustroq yetib kelmaydi. Mana shu Tog'ay Murodning asarlari. O'zbek tilidagi go'zal o'xshatishlarni, milliylikni adabiyotga olib kirdi. Olib kirganda ham tumtoq shaklda emas, go'zal bir

bezaklar bilan olib kirdi. Afsus, biz shu narsaning qadriga yetolmadik",- deydi yozuvchi Xolmuhammad Karim.

Asaridagi obrazlar ham o'ziga xos. Har bir yozuvchi asarida obrazlarni o'zgacha nomlab asarning qiymatini oshirsa, Tog'ay Murod personajlarning ismini xalq ichidan, oddiy insonlar orasidan tanlaydi. Bu holat asarning qiymatini bir necha yuz ming barobar ko'targan. Ya'ni xalq orasida har doim ham bir-biriga mos juftliklarning ismlari o'zgacha qo'yilmaydi. Tog'ay Murod shu jarayondan qochgan holatda asarlaridagi qahramonlarni nomlagan. Qissaning bosh qahramoni Ziyodulla oddiy bir cho'pon. Uning o'z oti Tarlonga bo'lgan mehri – insonning tabiatga qo'ygan mehriday sof. Tarlon tabiat timsoli bo'lgani uchun ham yozuvchi uni yorqin bir obraz darajasiga ko'tarib tasvirlaydi. Birinchi qissaning qahramoni Ziyodulla o'zi yashayotgan joydagi ikkiyuzlamachi va riyokor odamlarga qarshi dadil kurashadi. U hatto o'zidagi jismoniy nuqsonga qarshi isyon ko'taradi, "kal" degan malomatni ma'naviy ustunlik – mohir chavandozlik shuhrati bilan yengib o'tadi. Vaholanki, jamiyatdagi munofiqlikni yengishga bir kishining kuchi yetmasa-da, kurash yo'lini tanlaganlar kamdan kam topiladi. Ziyodulla chavandoz aynan shunday, qishloqning sodda, chapani insoni! Qissada asl o'zbekning sodda va samimiyligini inson bo'lishi eng go'zal ifodalar bilan ko'rsatilgan. Hozirgi kunda ham zamonasida ham do'st do'stga emas, hatto, aka -ukaga, opa- singilga, farzand ota-onaga vafo qilmayapti. Lekin Ziyodulla kal Tarlonga shunchalik mehr berib, ardoqlagani va hayvon bo'la turib Tarlon ham unga o'zidan-da ortiq sadoqat ko'rsatolgani, eng og'ir damda- INSON INSONGA xiyonat qilganda ham o'sha sadoqatiga, do'stligiga sodiq qololgani ham xavasli ham alamli.

Tog'ay Murodning „Ot kishnagan oqshom“ qissasi milliylik tushunchasini chuqur badiiy ifoda bilan aks ettirgan asardir. U xalqning o'zlikni anglashi, tarixiy va madaniy qadriyatlarni saqlashi, ona yurtga bo'lgan muhabbatini tasvirlash orqali milliy ongini mustahkamlashga xizmat qiladi. Asar milliylik tushunchasini faqat madaniy yoki tarixiy hodisa sifatida emas, balki ruhiy va ma'naviy qadriyatlar majmui sifatida yoritadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Н. Каримов, С. Мамажонов, Б. Назаров, У. Норматив, О.Шарафиддинов XX аср узбек адабиёти. Университетлар ва педагогика институтлари бакалавр ихтисосини оловчилар учун дарслик. Тошкент "Укитувчи" 1999.
2. Saydulla Mirzayev. XX asr o'zbek adabiyoti. O'zbek adabiyoti bakalavriat ta'limi uchun darslik. Toshkent "Yangi asr avlodi" 2005.
3. Sanjar Sodiq. Yangi o'zbek adabiyoti tarixi. Darslik. Toshkent "Universitet", 2005.

4. Б. Косимов, Ш. Юсупов, У. Долимов, Ш. Ризаев, С. Ахмедов. Миллий уйғониш даври узбек адабиёти. Олий уцув юртлари талабалари учун дарслик. Тошкент “Маънавият ” 2004.

SAROB ROMANIDA INSON RUHIYATINING AKS ETTIRILISHI**Rustamova Marjona Alisherovna**

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

3-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba Abdujabbor qizi

Annotatsiya: Abdulla Qahhorning “Sarob” romani inson ruhiyatini chuqur tahlil qilgan asarlardan biridir. Asarda orzular va reallik o‘rtasidagi ziddiyat, shaxsning ichki dunyosidagi kurashlar va jamiyat ta’sirida insonning o‘z yo‘lini topishga urinishlari tasvirlangan. Bosh qahramon Saidiy va boshqa obrazlar hayotdagi sarob – ya’ni amalga oshmaydigan orzu va illyuziyalar ortidan quvib, ruhiy inqirozlarga duch keladi. Muallif psixologik realizm orqali inson qalbining murakkab qatlamlarini ochib beradi.

Kalit so‘zlar: Sarob romani, inson ruhiyati, psixologik tahlil, badiiy obraz, ichki kechinma

Аннотация: Роман Абдуллы Каххара «Сароб» является одним из значительных произведений узбекской литературы, в котором глубоко исследуется человеческая психология. В центре повествования — конфликт между мечтой и реальностью, внутренняя борьба личности и влияние общества на судьбу человека. Главный герой Саидий и другие персонажи оказываются в плену иллюзий, что приводит их к духовному кризису. Автор с помощью психологического реализма раскрывает тончайшие стороны человеческой души.

Ключевые слова: роман Сароб, человеческая психология, психологический анализ, художественный образ, внутренние переживания

Annotation: Abdulla Qahhor’s novel “Sarob” is a remarkable work of Uzbek literature that delves into the complexity of human psychology. The novel portrays the conflict between dreams and reality, the inner struggles of individuals, and the impact of society on personal destiny. The protagonist Saidiy, along with other characters, becomes trapped in illusions that ultimately lead to spiritual crises. Through psychological realism, the author reveals the subtle layers of the human soul.

Keywords: Sarob novel, human psychology, psychological analysis, artistic image, inner experiences.

Abdulla Qahhorning “Sarob” romani inson ruhiyatining murakkab qatlamlarini chuqur ochib beruvchi asarlardan biridir. Ushbu roman o‘tgan asrning uchinchi o‘n yillarida yozilgan bo‘lib, o‘z davrining siyosiy va ijtimoiy burilishlari fonida shaxsning

ichki dunyosidagi titrashlarni, orzu va umidlar bilan haqiqiylik o'rtasidagi ziddiyatlarni badiiy jihatdan kuchli ifodalaydi. Romanning nomida o'ziga xos ramziy ma'no mujassam: sarob — uzoqda porlab turgan, biroq yetib bo'lmaydigan narsaning tasavvuri, insonning xayolotidagi yolg'on narsa, yo'lni adashtiruvchi illuziya.

Romanning markaziy qahramoni Rahimjon Saidiy (Saidiy) bo'lib, uning ichki kechinmalari asarning psixologik yadrosini tashkil etadi. Saidiy dastlab iqtidorli, adabiyotga, ilm-fanga intiluvchan yosh sifatida gavdalanadi, ammo hayotning og'ir sinovlari, imkoniyatlarning chekliligi va o'zini anglashdagi zaifliklar uning ruhiyatida bo'shliqlar qoldiradi. U orzu va real istiqbol o'rtasida qolib, o'zini tasavvurdagi muvaffaqiyat tasvirlari bilan ovutib, amalda esa ko'plab aldovlarga duch keladi. Saidiyning bu ichki ezguligi, ikkilanishi va o'zini yo'qotishi orqali muallif inson ruhiyatidagi notekis rivojlanish, orzu bilan real hayotning ziddiyati qanday ong parchalashiga misol keltiradi.

Munisxon qiziqarli va murakkab ayol obrazidir. U go'zalligi va nafosati bilan atrofdagilarning e'tiborini tortadi, ammo shaxsiy baxt va erkinlik sari intilishi ko'pincha barham topmaydi. Munisxonning ichki dunyosi sevgi, umid va hayajonlar bilan to'la; biroq atrof muhitning sovuqligi, mansabparastlik va moddiy manfaatlar uning haqiqiy istaklarini, orzularini sarobga aylantiradi. [2: 43] Bu obraz orqali muallif ayol ruhiyatining nozikligi, sevgi va ijtimoiy bosimlar o'rtasidagi zorlanishni badiiy jihatdan ochib beradi va ayol taqdiri orqali umumiy jamiyatning axloqiy nozik nuqtalarini ko'rsatadi.

Romandagi boshqa muhim obrazlar — Salimxon, Abbosxon, Mirzo Muhiddin, Murodxo'ja, Soraxon va Yoqubjon kabi personajlar ijtimoiy tanglik va me'yorlarni ifodalaydi. Salimxon tashkiliy kuch, byurokratiya vakili sifatida ko'rsatiladi; uning munosabati inson hayotiga pragmatik yondashuvni emas, balki qattiq tartib va manfaati ustun tizimini olib kiradi. Abbosxon adabiyotshunos va tanqidchi obrazida ijtimoiy mavqeni saqlash uchun prinsiplardan voz kechadigan shaxs sifatida tasvirlanadi. Mirzo Muhiddin va Yoqubjon esa tijorat va jurnalistika makonidagi insonlarning moddiy manfaatlar va professional pozitsiyalarga berilishlari natijasida yuzaga keladigan ruhiy hollarga misol bo'lib xizmat qiladi. Murodxo'ja va Soraxon kabi obrazlar esa mahalliy hodisalar va an'anaviy ta'sirlar orqali shaxsiy qarorlarning qanday shakllanishini ko'rsatadi.

Qahhorning badiiy texnikasi psixologik realizmga asoslangan. U personajlarning ichki monologlari, tafsilotli xarakteristikallari va voqealarning ichki mantig'ini taqdim etish orqali ularning ruhiy holatini jonlantiradi. Tasviriy tafsilotlar, muhitning o'zgarishi, xotiralar va esdaliklar qahramonning ichki dunyosini ochib berishda muhim

vosita bo'lib xizmat qiladi. Qahhorning tilida ironik, ba'zan esa xafa tonlar ham ko'zga tashlanadi, bu esa asar o'qishda o'quvchiga murakkab hissiyotlar uyg'otadi.

“Sarob obrazining markaziy mavzusi — orzu va xayolning real jihatlar bilan to'qnashuvi. Saidiy o'z maqsadlariga yetishish istagida ba'zan axloqiy kompromisslarga boradi, bu esa uning ichki muvozanatini buzadi. Munisxonning umidlari esa jamiyatning zaruriy shartlari tomonidan sindiriladi. Soraxon kabi shaxslar esa boshqalarni manipulyatsiya qilish orqali foyda ko'rishni maqsad qilib qo'yadi. [5: 67] Bunday munosabatlar romanda inson ruhiyatining zaif, lekin murakkab mexanizmlarini ochib beradi: odamlar orzularga berilib, ularning haqiqiy qadr-qimmatini va ichki ma'nosi yo'qolib ketadi.

Muallif til va uslub orqali psixologik tahlilni chuqurlashtiradi. U personajlarning nutqida, tasvirlarda va ayrim aforizmlarda ruhiy holatni aks ettiruvchi vositalardan foydalanadi. Ichki monolog, erkin assotsiatsiyalar va xotiralar orqali o'tmishning hozirgi holatga qanday ta'sir qilishini namoyish etadi. Qahhor ko'pincha ramziy predmetlar va tabiiy tasvirlardan foydalangan holda qahramonlarning ruhiy holatini aks ettiradi: bo'sh sokin xonalar, kechagidagi yodlar, osmonning g'ayritabiiy ko'rinishi — bularning barchasi qahramonning ongidagi noaniq xayollarni ochib beradi.

Romanda vaqt va makon tasviri ham psixologik effektga xizmat qiladi. Kechmish va hozirgi zamon o'rtasidagi doimiy harakat, esdaliklar va xayollar orasidagi kesishmalar qahramonlarning ruhiy zaifliklarini, ularning qarorlarida vaqt omilining qanday rol o'ynashini ko'rsatadi. Saidiyning o'tmishi uning hozirgi xulqiga ta'sir etib, kelajakdagi umidlarini chizadi, ammo bu umidlar ko'pincha sarobga aylanadi va uni noto'g'ri yo'lga olib boradi. Asar muallifining ijtimoiy-siyosiy kontekstni kiritishdagi mahorati ham inson ruhiyatini chuqurroq anglashga yordam beradi. Qahhor o'z asarida o'sha davr boshidagi ideal va maqsadlar hamda ularning tom ma'nosidagi sinovlari, shaxsiy manfaat ustunligi jamiyatga qanday zarar yetkazishini ko'rsatadi. Shu tariqa, tashqi siyosiy va ijtimoiy o'zgarishlar qahramonlarning ichki dunyosiga singdirilib, ularni ruhiy jihatdan qayta shakllantiradi.

Romanning axloqiy-psixologik o'qi tashqi voqealardan ko'ra ichki motivlarga ko'proq e'tibor qaratadi. Qahhor qahramonlarni stereotipdan holi, kompleks inson sifatida beradi: ular bir vaqtning o'zida ham yaxshi, ham yomon qirralarga ega. Bu esa o'quvchiga har bir personajga hamdardlik bilan qarash imkonini yaratadi va ularning ichki kurashlarini anglashga undaydi.

Sahifalarda aks etgan ruhiy portretlar asar o'qilishi davomida o'zgaradi. Boshlang'ichda idealistik yoki umidsiz obraz sifatida ko'rinadigan xarakterlar voqealar ta'sirida ruhiy o'sish yoki tushunmovchilikka uchraydi. Saidiy misolida bu

o'sish ko'proq ichki tarqalish va ruhiy zaifliklarning kuchayishi shaklida namoyon bo'ladi. Munisxon esa o'zining cheklangan ijtimoiy maydonidan chiqib, haqiqiy erkinlikni topolmagan ayol sifatida qoladi.

Romanga asar sifatida yondashganda uning psixologik qatlami – eng muhim jihatlardan biridir. Qahhor inson ruhining nozik chandiqlarini ochib berishda detallashtirilgan va samimiy yondashadi. Natijada o'quvchi nafaqat tarixiy bir davrni, balki uni tashkil etgan insonlarning eng shaxsiy, eng insoniy kechinmalarini ham anglaydi. Romandagi sarob – bu xayolot, u odamning o'ziga ko'rsatgan hirs va shuhratparastlik belgisidir, shuningdek jamiyatning o'sha davrdagi me'yorlarining inqirozidan kelib chiqqan illuziyadir.

Umuman olganda, Sarob romani inson ruhiyatidagi nozikliklar, ichki qarama-qarshiliklar va orzular bilan haqiqiylik orasidagi ziddiyatni badiiy ravishda kuchli ochib beradi. Qahhorning personajlarini yaratishdagi psixologik nozikligi, til va kompozitsiya orqali ruhiy jarayonlarni namoyish etishi asarni bugungi kunda ham dolzarb qiladi. Har bir qahramonning o'z sarobi bor va shu sarob ularni hayotda yo'ldan ozdiradi yoki yo'lga qaytaradi. Qahhor bu orqali o'quvchiga inson ruhining murakkabligini va davr ta'sirining uning ustiga qanday bosim o'tkazishini ko'rsatadi.

Abdulla Qahhorning "Sarob" romani inson ruhiyatining murakkab qatlamlarini yoritishda o'zbek adabiyotida muhim o'rin tutadi. Asarda orzu va reallikning to'qnashuvi, shaxsiy baxtga intilish va jamiyatning cheklovlari o'rtasidagi ziddiyat yorqin tasvirlangan. Bosh qahramon Saidiy va uning atrofidagi obrazlar hayotdagi sarob ortidan quvib, ruhiy iztiroblar girdobida qoladi. Muallif psixologik realizm vositalari orqali inson qalbidagi iztirob, umid va umidsizlikni ta'sirchan ochib beradi. Roman bugungi kunda ham insoniyatning umuminsoniy muammolariga mos keladigan, dolzarb asar sifatida qadrlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qahhor A. Sarob. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1982.
2. Karimov N. Abdulla Qahhor mahorati. – Toshkent: Fan, 1975.
3. G'aniyev A. O'zbek romanchiligi tarixi. – Toshkent: Universitet, 2000.
4. Rasulov M. Adabiyotshunoslik nazariyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2005.
5. Qo'shjonov M. XX asr o'zbek adabiyoti. – Toshkent: Ma'naviyat, 2010.

ERTAK VA TOPISHMOQLAR: XALQ DONISHMANDLIGI VA BOLALAR TAFAKKURINING UYG'UNLIGI

Xolboyeva Mahfuza

Xo'janiyazova Intizor

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabalari

intizorxojanioyozva@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalq og'zaki ijodining ikki muhim janri - ertak va topishmoqlarning xalq donishmandligini ifodalashdagi o'rni hamda bolalar tafakkurini shakllantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Maqolada ertak va topishmoqlarning **bolalar tafakkurini rivojlantirishdagi o'rni, tarbiyaviy ahamiyati**, hamda ularning o'zaro **uyg'unligi** tahlil qilinadi. Ushbu janrlar orqali xalq donoligi bolalar ongiga singadi, natijada ezgulik, tafakkur va ma'naviyat bir butunlik kasb etadi.

Kalit so'zlar: xalq og'zaki ijodi, ertak, topishmoq, donishmandlik, tafakkur, ma'naviyat, xalq pedagogikasi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются две важные формы устного народного творчества - **сказки и загадки**, их роль в отражении народной мудрости и значение в формировании детского мышления. В статье анализируются место сказок и загадок в развитии детского интеллекта, их воспитательное значение, а также взаимная гармония этих жанров. Через данные жанры народная мудрость передаётся детскому сознанию, в результате чего доброта, мышление и духовность образуют единство.

Ключевые слова: устное народное творчество, сказка, загадка, мудрость, мышление, духовность, народная педагогика.

Annotation : his article analyzes two important genres of folk oral creativity - **fairy tales and riddles**, focusing on their role in expressing folk wisdom and their importance in shaping children's thinking. The article examines the influence of these genres on the intellectual and moral development of children, as well as their mutual harmony. Through these forms, folk wisdom is transmitted to the child's consciousness, resulting in the unity of kindness, thought, and spirituality.

Keywords: folk oral creativity, fairy tale, riddle, wisdom, thinking, spirituality, folk pedagogy.

Xalq og'zaki ijodi - bu xalqning asrlar davomida yaratgan, og'izdan-og'izga, avloddan-avlodga o'tib kelayotgan badiiy so'z san'atidir. U xalqning dunyokarashi, turmushi, orzu-umidlari, donoligi va ma'naviyatini aks ettiradi. Xalq og'zaki ijodi tarbiyaviy, ma'naviy va estetik ahamiyatga ega. U yoshlarni ezgulikka, mehnatsevarlikka, vatanparvarlikka, donolik va halollikka o'rgatadi. Xalq og'zaki ijodining asosiy janrlari bo'lib ular quyidagilar:

1. Ertaklar – ezgulik, mardlik, mehnatsevarlik haqida hikoyalar;
2. Topishmoqlar – aqlni charxlovchi savol-javob shaklidagi hikmatli so'zlar;
3. Maqollar va matallar – hayotiy tajribaga asoslangan hikmatli iboralar;
4. Qo'shiqlar – xalqning quvonchi va dardini ifodalovchi kuyli so'zlar;
5. Dostonlar va afsonalar – tarixiy voqealar yoki qahramonlar haqidagi asarlar.

Ana shu og'zaki ijodning eng go'zal, eng samimiy namunalari - **ertaklar** va **topishmoqlardir**. Ular xalq hayoti, ruhiy olami, orzulari, e'tiqodi, ezgulikka intilishi hamda aql va farosatga tayanish kabi fazilatlarini o'zida mujassam etadi. Ayniqsa, bolalar dunyosida ertak va topishmoqlar alohida o'rin tutadi. Chunki ular orqali bola nafaqat kuladi, hayratlanadi, balki fikrlaydi, taqqoslaydi va o'z tafakkurini rivojlantiradi. Ertak - xalqning hayot haqidagi orzulari, ezgulikka ishonchi va yovuzlik ustidan ezgulik g'alabasiga bo'lgan ishonchining badiiy ifodasidir. Ertak - xalq og'zaki poetic ijodining asosiy janrlaridan biri bo'lib, to'qima va uydurmaga asoslangan sehrli sarguzasht va maishiy xarakterdagi epic badiiy asar. Asosan nars shaklida yaratilgan va u Mahmud Koshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarida etuk shaklida uchraydi va "etuk"ning ma'nosi biror voqeani og'zaki tarzda hikoya qilish deganidir. ertak xalq og'zaki ijodidagi badiiy nasrning eng qadimiy va ommaviy namunasi hisoblanadi, u orqali xalq o'z tarixini, ma'naviy-madaniy turmush tarzini, imon-e'tiqodini, urf-odatlarini, yashash joyining iqlimi va tabiiy shart-sharoitlarini ifoda etadi. Ertaklar xalq hayotining ma'naviy yodgorliklari sifatida o'z janriy tabiatiga xos badiiy-kompozitsion qurilishga ega bo'lib, kirish, boshlanish, tugun, epik sarguzasht va tugallama qismlaridan tashkil topadi. Bu tuzilma ertaklarda voqealarning mantiqiy ketma-ketligi va xalq tafakkurining tartibliligini ko'rsatadi. An'anaviy kirish qismi ertakning badiiy ohangini belgilaydi. Bu kirish qismi jahondagi barcha xalqlar ertakchiligi uchun bir xil bo'lgan xususiyatdir, chunki bu tinglovchi e'tiborini tortib, ertak dunyosiga olib kirish vazifasini bajaradi. Masalan, "Bir bor ekan, bir yo'q ekan..." kabi boshlanmalar noaniqlik va ummumiylkdir. Shu orqali ertakning sehrli va sirli olamiga eshik ochiladi. Ertaklar ertakchilar tomonidan aytilgan. Xalq ertakni aytmoqqa o'ta jiddiy qaragan va bu jarayon tarbiyaviy maktab hamdir. Ertakchilarning

mahorati ham ertakning qanday aytilishida muhim ro'l o'ynaydi. Ertakchi ovoz jilosiga, yuz harakatiga alohida e'tibor berishi kerak. Ertakni baqirib aytib bo'lmaydi, goh shivirlab, goh esa mayin ohangda va qahramon ro'lga kirib, goh quvnoq, goh esa g'amgin aytiladi. Bu esa ertakchining yakka aktyotlik teatridir. O'zbek xalq og'zaki ijodi tarixida ertaklarning badiiy asar darajasiga ko'tarilishi va bugungi kungacha saqlanib qolishida Hamrobibi Umarali qizi, Hasan Xudoyberdi o'g'li, Haydar Baychi o'g'li, Nurali Nurmat o'g'li, Husanboy Rasul o'g'li kabi ertakchi, matalchilarimiz katta xizmat qilganlar. Ertakda, asosan, uch maqsad hikoya qilinadi. Birinchisida ideal qahramonning jasorati, yovuz kuchlarga qarshi chiqib, xalq manfaatini himoya qilishi, ikkinchisida, asosan, bosh qahramonning o'zga yurt malikalariga yoki parizodlariga oshiq bo'lib uylanishi, kasalga dori topishi, ajdar va devlar olib qochgan kishilarni ozod qilishi, uchinchisida esa adolatsizlikka, zulmga qarshi chiqishi kabi maqsadlar bayon qilinadi. Birinchi maqsad pahlavonning faol harakati va g'ayritabiiy kuchqudrati bilan amalga oshsa, ikkinchi maqsad passiv qahramonga yordam beruvchi tilsim vositalari yordamida, uchinchi maqsad esa bosh qahramonning aqlidroki, tadbirkorligi bilan amalga oshadi. Ertak janri obrazlar talqini, g'oyaviy mazmuni, uydirmalarning o'zni va vazifasi, tili va uslubiga ko'ra, shartli ravishda hayvonlar haqidagi ertaklar, sehrli ertaklar, maishiy ertaklar, hajviy ertaklarga bo'linadi:

Hayvonlar haqidagi ertaklarda hayvonlar inson sifatida tasvirlanadi - ular gapiradi, o'ylaydi, hiyla qiladi, do'stlik yoki dushmanlik qiladi. Bunday ertaklar orqali xalq insonlardagi turli xarakterlarni, fazilat va illatlarni hayvonlar obrazida ko'rsatgan. Masalan: Tulki - ayyorlik, Bo'ri - ochko'zlik, Turna - donolik ramzidir. Hayvonlar haqidagi ertaklar bolalarni aql, ehtiyotkorlik, do'stlik va mehnatsevarlik ruhida tarbiyalaydi. Bunday ertaklarga "Tulki va turna", "Bo'ri bilan echki", "Sigir, qo'y va echki" kabi ertaklarni misol qilishimiz mumkin.

Sehrli ertaklarda mo'jizaviy voqealar, afsonaviy mavjudotlar, sehrli buyumlar va qahramonlar ishtirok etadi. Bu ertaklarda odatda yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi kurash asosiy g'oyani tashkil etadi va yakunda ezgulik g'alaba qozonadi. Sehrli ertaklar xalqning orzu-umidlarini, adolat va baxt haqidagi tasavvurini ifodalaydi. Masalan: "Yalmog'iz", "Semurg'", "Devbachcha", "Kenja botir" kabi ertaklar. Bunday ertaklar bolalarning tasavvurini kengaytiradi, ijodiy fikrlash va ezgulikka ishonchni mustahkamlaydi.

Maishiy ertaklar hayotiy voqealarga asoslanadi, ularning qahramonlari odatda oddiy xalq vakillari - dehqon, kosib, chorvador, kampir, chol va boshqalar bo'ladi. Bu ertaklarda xalqning mehnatsevarlik, halollik, sabr, topqirlik kabi fazilatlarini ulug'lanadi.

Ular hayotiy kulgili holatlar, ijtimoiy munosabatlar orqali xalq hayotining real manzarasini aks ettiradi.

Bularga: "Oygul bilan Baxtiyor", "Tohir va Zuhra", "Farhod va Shirin", "Zolim podsho" va boshqa shu kabi ertaklarni misol qilamiz. Maishiy ertaklar axloqiy va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lib, bolalarga hayotiy saboqlar beradi.

Hajviy ertaklar xalqning kulgili, kinoyali va tanqidiy ruhdagi asarlari bo'lib, unda ahmoqlik, ochko'zlik, dangasalik, manmanlik kabi illatlar masxara qilinadi. Ularning asosiy maqsadi - kulgi orqali ibrat berish, yomon odatlarni fosh etishdir. Hajviy ertaklarda xalq so'z o'ynatish, kinoya va istehzo usullaridan ustalik bilan foydalanadi. Masalan: "Ahmoq kampir", "Bo'ri bilan eshak", "Kampirning makri", "Qizilquloq" va boshqalar. Bunday ertaklar xalqning kulguga boy donoligini, hayotga tanqidiy qarashini namoyon etadi.

Bolalar, ertaklarning yaratilishiga ko'ra yana bir turi - yozma ertaklar ham mavjudki, ujahon adabiyoti, xususan, o'zbek yozma adabiyotining katta qismini tashkil etadi. Keyingi ikki - uch yuz yillikda fransuz ertakchisi Sharl Perro, nemis ertaknavislari Emst Teodor Amadey Gofman, aka-uka Yakob Grimm va Velgelm-Karl Grimmlar, Vilgelm Gauf, daniyalik Hans Kristian Andersen, angliyalik Oskar Uayld, rus ertakchilari A. S. Pushkin ijodining roppa-rosa o'n yilini faqat bolalar uchun hikmatli hikoyalar va ertaklar yaratishga bag'ishlagan L. N. Tolstoy, K. D. Ushinskiy yozma ertakchilikni rivojlantirishga katta hissa qo'shdilar. O'zbek yozma ertakchiligi ham katta tarixga ega. Jadid bobolarimiz Mahmudxo'ja Bchbudi, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Siddiqiy-Ajziy o'zlari tuzgan maktab darsliklari uchun ko'plab ibratli ertaklar yaratdilar. O'tgan asr o'rtalarida Hamid Olimjonning «Oygul bilan Baxtiyor», «Semurg», Sulton Jo'raning «Zangori gilam», Shukur Sa'dullaning «Ayyor chumchuq», «No'xat polvon», «Laqma it» she'riy ertaklari, «Yoriltosh», «Afsona yaratgan qiz» ertak-pyesalari, «Kachal polvon» ertak-qissasi mashhur bo'ldi. Adiblarimizning ertakchilik sohasidagi an'alarini keyinchalik X. To'xtaboyev, A. Obidjon, T. Adashboyev, O'. Imonberdiyev kabi ertaknavis mualliflarimiz davom ettirdilar.

Topishmoq – bu narsaning nima ekanligini bilishni tinglovchi yoki o'quvchining ixtiyoriga qoldiradigan o'yin bo'lib, uning xususiyatlarini ismini tilga olmay, bilvosita aytib beradi. Topishmoqlar xalq tafakkurining eng ixcham, ammo eng teran shaklidir. Ular xalqning kuzatuvchanligi, idrok kuchi va tafakkur salohiyatini aks ettiradi. Topishmoqlar orqali bola mantiqiy fikrlashni, tahlil qilishni o'rganadi. Topishmoq aytilish xalq hayotida ijtimoiy-samarali o'yin tusini olgan. Unda g'olib va mag'lub

tomonlar belgilanib, shartlar e'lon qilinar edi. Shu jihatdan topishmoqlar nafaqat o'yin, balki bolalar tafakkurini rivojlantiruvchi intellektual mashg'ulot bo'lgan. Masalan, "Boshsiz, ko'zsiz yuradi, ammo yo'l topadi" kabi topishmoqlar orqali bola abstrakt fikrlashni, narsa va hodisalarning belgilarini tahlil qilishni o'zlashtiradi. Ertak va topishmoqlar xalq donishmandligi va bolalar tafakkurining uyg'unlashgan shaklidir. Ertak - his-tuyg'ularni, tasavvurni, axloqni o'stirsa, topishmoq - mantiqni, tahlilni, fikr ravshanligini rivojlantiradi. Shu jihatdan ular bir-birini to'ldiruvchi xalq pedagogik tizimining ikki qanotidir. Ertaklar xalq hayotining o'zgarishlarini o'zida mujassam etib, har davrda yangilanib boradi. Shu bilan ular xalq tafakkurining yashovchanligini ta'minlaydi. Demak, ertak va topishmoqlarni o'rganish nafaqat folklor merosini, balki xalq tafakkurining uzluksiz rivojlanish qonuniyatlarini ham ochib beradi.

Xalq ertaklari va topishmoqlari - bu millat tafakkurining yuksak namunalari. Ular xalq donishmandligini, ma'naviy qadriyatlarini, ijtimoiy tajribasini yosh avlod ongiga singdiruvchi vosita bo'lib xizmat qiladi. Ertak qalbni tarbiyalaydi, topishmoq esa tafakkurni charxlaydi. Shu bois, ularning uyg'un o'rganilishi xalq ma'naviyatining ildizlarini anglash va bolalar tafakkurini milliy ruhda shakllantirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Afzalov, M. (1964). O'zbek xalq ertaklari haqida. – Toshkent: Fan.
2. Imomov, K. (1981). O'zbek folklorining epik janrlari. – Toshkent: Fan.
3. Jumanazarov, U. (1991). Tarixiy voqealik va o'zbek folklori. – Toshkent: Fan.
4. Jo'raev, M. (1996). "O'zbek xalq nasri janrlarini tasnif qilish mezonlari." O'zbek tili va adabiyoti jurnali, №5, 32–36-betlar.
5. Madayev, O. (1999). O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi. – Toshkent.
6. Sarimsoqov, B. (1988). "O'zbek folklorining janrlar sostavi." In O'zbek folklori ocherklari (1-tom, 63–84-b.). Toshkent: Fan.
7. Xorazm ertaklari. (1961). F. Abdullaev nashrga tayyorlagan. – Toshkent: Fan.
8. Juraqulov, R. D. (2022). Ertak janrining o'ziga xos xususiyatlari. Academic Research in Educational Sciences

ABDULLA AVLONIY ASARLARIDA TA'LIM-TARBIYANING O'RNI

**Islamova Mohinur Abduaxat qizi,
Quramboyeva Shodiya Paxraddin qizi,**

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabalari

Islamovamohinur22@gmail.com

princess.of.my.sultan@gmail.com

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba Abdujabbor qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek jadidchilik asoschisi, iste'dodli shoir Abdulla Avloniy haqida so'z yuritilgan. Uning o'zbek adabiyotiga qo'shgan hissasi, xalqni ma'rifatparlikka yo'naltirish va insonlarning ta'lim-tarbiyasiga bog'liq asarlari muhokama qilinadi. Shuningdek, "Turkiy guliston yoxud axloq" asaridagi fikrlar haqida to'xtalib o'tilar ekan, har bir bo'limga oid umumiy xulosalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: jadidchilik, ma'rifatparlik, hilm, qanoat, sabr, xulq turlari, intizom.

Аннотация: В этой статье рассказывается об основателе узбекского джадидизма, талантливом поэте Абдулле авлони. Обсуждается его вклад в узбекскую литературу, его работы, связанные с направлением народа к просвещению и воспитанию людей. Также, говоря о мыслях в "Тюркском Гулистане или этике", приводятся общие выводы по каждому разделу

Ключевые слова: джадидизм, просвещение, мягкость, довольство, терпение, виды поведения, дисциплина.

Abstract: This article tells about the founder of Uzbek Jadidism, the talented poet Abdulla Avloni. Discusses his contribution to Uzbek literature, his works related to the direction of the people to the enlightenment and education of people. Also, speaking about the thoughts in the "Turkic Gulistan or Ethics", general conclusions are given for each section.

Keywords: Jadidism, enlightenment, gentleness, contentment, patience, types of behavior, discipline.

Turkiston o'lkasi XIX asr oxiri va XX asr boshlarida siyosiy, madaniy jihatdan inqirozga yuz tutadi va Turkiston ziyolilari bu inqirozdan qutulish, o'z mustaqil davlatini tuzish uchun harakat qila boshladi. Bu yo'lda esa jadidchilik harakati katta

rol o'ynadi. Jadidchilik harakati Turkistondagi qoloqliklarni, ijtimoiy yashash tarzini yaxshilash uchun to'xtovsiz mehnat qildi. Buning asosiy yo'li esa xalqni ozodlikka eltuvchi yagona yo'l bu- ma'rifat tomonga yo'naltirish deb bildi. Jadidchilik harakatini vujudga keltirganlar tepasida Mahmudxo'ja Behbudiy, Abduqodir Shukuriy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Hamza, Cho'lpon, Sadridin Ayniy, Fitratlar turgan. O'zbek jadidchilik asoschisi hisoblangan Abdulla Avloniy o'z hissasini o'zbek adabiyotiga ham qo'shgan.

Abdulla Avloniy arab, fors, rus tillarini yaxshi o'zlashtirgani sababli jahon adabiyotshunoslarining asarlarini o'zbek tiliga tarjima qilgan. Abdulla Avloniy o'zini matbuot sohasida ham sinab ko'rdi va 1906-yilda "Taraqqiy", 1907-yilda esa "Shuhrat" nomli gazeta chop ettirdi. Ammo bu gazetalar bir necha muddatdan so'ng yopib qo'yildi. Shundan keyin yashirin tarzda Abdulla Avloniy "Osiyo" gazetasini nashr ettirdi. Shuningdek, teatrchilik bilan ham shug'ullangan. Uning birinchi teatr truppasi "Turkiston" nomi ostida bo'lgan. Abdulla Avloniy bolalarning ta'lim olishi uchun maktab ham ochadi. O'quvchilarning o'rganishi uchun oson bo'lgan darsliklarni yaratadi. Uning bu darsliklari "Birinchi muallim", "Ikkinchi muallim" nomli darsliklar edi. Abdulla Avloniyning ijodi to'g'risida to'xtaladigan bo'lsak, ilk she'rlar yozishni 1894-yildan boshlagan, ammo bu she'rlari bizgacha yetib kelmagan.³⁴

Abdulla Avloniy "Shuhrat", "Hijron", "Avloniy", "Indamas" va "Qobil" taxalluslari bilan adabiyotshunoslikka katta hissa qo'shgan. Keyinchalik esa Abdulla Avloniy barcha she'rlarini "Adabiyot yoxud milliy she'rlar" to'plamiga kiritadi. Bu she'riy to'plami to'rt qismdan iboratdir. Abdulla Avloniy o'z she'rlarida mustaqillik, ma'rifatparlikni targ'ib qilgan. Shuning uchun ham uning ijodida turli zo'ravonliklardan qonga to'lgan dil nolalari va mustaqillikka intilish g'oyasi ilgari surilgan. Abdulla Avloniy buning asosiy sababi qilib millatni ham aybdor qiladi, chunki ilm olishdan xalq yuz o'girishi va jaholatni o'ziga yaqin olgani, shuningdek do'st va dushmanning farqiga bormasligini ko'rsatadi³⁵. U faqatgina she'rlar bilan emas, pyesa, masallar, turli mavzularda hikoyalar yaratgan ijodkordir. Avloniyning sayohatlari aks ettirilgan, kundalik shaklida "Afg'on sayohati" asarida o'z taassurotlarini yozgan. Abdulla Avloniy ta'lim-tarbiyani birinchi o'ringa qo'ygan shaxsdir.

Uning deyarli har bir asari shaxs tarbiyasi, uni jaholatdan uzoq tutish va ma'rifatparvarlikka olib chiqish g'oyasiga bag'ishlangan. Shuning uchun Avloniy

³⁴Jadidlar.Abdulla Avloniy [Matn]: risola./Olim Oltinbek/-Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi,2022.-156 b.

³⁵ Jadidlar.Abdulla Avloniy [Matn]: risola./Olim Oltinbek/-Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi,2022.-156 b.

xalqqa ilm olishni, unga amal qilishni talab etgan. Shunday asarlardan biri hisoblangan “Turkiy guliston yoxud axloq” asaridir. Bu kitobni qisqacha qilib “axloq kitobi” deb ham nomlash mumkin. Adib bu asarida insonlarning xulqlarini ikki turga; yaxshi xulqlar va yomon xulqlarga ajratadi. Har bir axloqqa to‘xtalib o‘tadi va ularga o‘z mulohaza va dalillarini keltiradi. Bu kabi dalillar Quro‘n oyatlari va hadislardan olingan. Bu asarda hikmat-maqollar, shuningdek hayotiy rivoyatlar keltirilgan. Abdulla Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq” asarini yomon illatlardan qaytaradigan va yaxshi fazilatlarga undaydigan asardir. Asardagi har bir bo‘limning bosh g‘oyasi gunoh ishlardan saqlanish va savob ishlarni qilishga, inson o‘z nafsini jilovlay olish va vaqtida amallarini, ishlarini o‘z vaqtida tartibli qilishga o‘rgatishdir. Chunki bu asarda ilm olmoq, o‘rganmoq, o‘rgatmoq kabilar to‘g‘risida so‘z yuritiladi. Barchaga ma’lumki, ilmi inson hech qachon jaholat oqimiga tushmaydi.

Asarda tarbiya xususida so‘z yuritilar ekan, bolalarni yosh vaqtdan boshlab yaxshi xulqlarga o‘rgatmoq, yomon xulqlardan saqlab o‘stirish kerakligiga alohida to‘xtalib o‘tadi. Chunki yosh vaqtida ilm va ma’rifat, hunar va san’atga bo‘yin qo‘ymasa, taraddud qilmasa, albatta, qora ishchi bo‘lib qoladi. Bizning saodatimiz, sabrimiz, fazilatimiz, butun hayotimiz harakatimizga bog‘liqdir. Shuning uchun harakatli kishilar maqsadiga tez erishadi. Shaxslar bu yo‘lda botir va qo‘rqmas bo‘lishlari lozim. Chunki qo‘rqoq savdogarlar foyda qilmaydi. Qo‘rqoq kishilar o‘z soyasidan ham qo‘rqadi va hech bir ish qila olmaydi. Bu ishda sabrli bo‘lish va qanoat ham zarurdir.

Qanoat qilish bu o‘zimizda mavjud bo‘lganlariga shukur qilish va faqirlikda, musibatlarga qanoat qilish demakdir. Shuningdek, qanoatli insonlar hech qachon hasad va tama qilmasliklari, nafslarini o‘z vaqtida jilovlay olishlari lozimdir. Sabr ham qanoat kabilidir, ya’ni xalq o‘z boshiga kelgan kulfatlarga chidamli bo‘lishdir. Bu yo‘lni bosib o‘tar ekan insonlarda intizom ham shakllangan bo‘lishi lozim. Intizom deb ma’lum bir ishlarimizni, amallarimizni o‘z vaqtida va tartibli tarzda qilishga aytiladi. Bu shaklda bajarilgan ish albatta, o‘z mevasini beradi. Shuningdek, ilmi insonlar, ya’ni har qanday vaziyatlarda achchig‘lanmaydigan, yumshoq tabiatli insonlarni aytadi. Hilm insonlarning yomon xulqlarini yo‘qotadigan sifatdir. O‘z g‘azabini bosa olgan inson yaxshi xulq-atvorga egadir.

Abdulla Avloniyning bu kitobi bugungi kunda har bir xonadonda topiladi. Chunki bu asarda insonlarni yaxshi fazilatlarini uyg‘otishga, yomon illatlarini yo‘qotishga, shuningdek ilm olishni kuchaytirish va axloqni tuzatishga undovchi g‘oyalar ilgari surilgan. Barchaga ma’lumki, ilmi inson hech qayerda qoqilmaydi. Oqni qoradan ajratishni, yaxshi insonlarga yaqin, yomon kishilardan uzoq turishni va

Alloh oldidagi farz va amallarini sabr-matонат bilan bajarish kerakligini biladi. Abdulla Avloniy bosh g'oyasi ham aslida shu bo'lgan.

Bu asardan biz insonlarning tarbiyasi jamiyat orasida alohida ahamiyatga ega ekanligini bilib olishimiz mumkin. Albatta, to'g'ri odob-axloq masalasi oilada, xalq orasida, ishda kerak bo'ladi. Abdulla Avloniyning ushbu "Turkiy guliston yoxud axloq" asari yoshlarning axloqiy tarbiyasiga bag'ishlangan odob-axloq darsligi shaklida yaratilganligidir. U yosh kelajakni yaxshiliklarga undovchi, tarbiyaviy, axloqiy xususiyatlarni o'rgatuvchi bilim manbayi hisoblanadi. Bu asar kelajak avlodning rivojlanishi uchun muhim ma'lumotlar keltirilgan bo'lib, ularni yaxshi fazilatlar sohibi bo'lishga undaydi. Asar yoshlarga shuningdek, katta kishilarga ham ma'rifat ulashish vazifasini bajaradi. Avloniyning fikriga ko'ra, axloqni insonlarni ezgu ishlarga undovchi kuch sifatida ta'riflaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdulla Avloniy: Turkiy guliston yoxud axloq-Toshkent:Yoshlar nashriyot uyi,2019.
2. Jadidlar. Abdulla Avloniy [Matn]: risola./Olim Oltinbek.-Toshkent:Yoshlar nashriyoti uyi, 2022.
3. Oltinbek Olim. Jadid adabiyoti namoyondalari: Abdulla Avloniy. „Zabarjad media“, 2022 .
4. Arzikulova S. Hamza lirikasida ma'rifat masalasining yoritilishi // Central Asian academic journal of scientific research. Uzbekistan.www.caajsr.uz. 2022.
5. Arzikulova, S. (2025). THE ISSUE OF NATIONAL PRIDE IN HAMZA'S DRAMA "THE RICH AND THE SERVANT". Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal, 6(04), 79–86. <https://mentaljournal-jspu.uz/index.php/mesmj/article/view/914>

RUMIY ASARLARIDA TASAVVUFIIY G'OYALAR**Oxunova Mubina Erkinjon qizi**

CHDPU Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

2-bosqich talabasi

mubina.oxunova16@gmail.com

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba Abdujabbor qizi

Annotatsiya: Mazkur maqolada buyuk mutafakkir Jaloliddin Rumiyning “Masnaviy ma’naviy” asari tahlil qilinib, unda ilgari surilgan tasavvufiy g‘oyalar yoritiladi. Asarda ifodalangan ilohiy ishq, nafs va ruh o‘rtasidagi kurash, qalb pokligi hamda insonning ma’naviy kamolot sari intilishi asosiy mavzu sifatida ko‘rsatib beriladi. “Masnaviy”dagi ko‘plab hikoyatlar – ko‘rlar va fil, Muso va cho‘pon, sher va eshak kabi rivoyatlar orqali Rumi tasavvufning murakkab falsafiy haqiqatlarini oddiy xalq uchun sodda va tushunarli shaklda yetkazgani ochib beriladi. Shuningdek, Rumi merosining Sharq va G‘arb tafakkuriga ta’siri, uning bugungi kundagi umuminsoniy ahamiyati ham tahlil etiladi. Maqola natijalarida Rumiyning tasavvufiy qarashlari nafaqat diniy-falsafiy, balki ijtimoiy-ma’naviy qadriyat sifatida dolzarb ekani ta’kidlanadi. Rumi asarlarida ilgari surilgan g‘oyalar bugungi kunda ham insonlarni mehr-oqibat, bag‘rikenglik va ma’naviy uyg‘onishga chorlaydi. Shu jihatdan, “Masnaviy” asari butun insoniyat uchun bitmas-tuganmas ma’naviy xazinadir.

Kalit so‘zlar: Jaloliddin Rumi, “Masnaviy ma’naviy”, tasavvufiy g‘oyalar, ruhiy poklanish, ilohiy ishq falsafasi, nafsni tiyish, qalb va komillik, hikmatli qissalar, Sharq va G‘arb tafakkuri, ma’naviy xazina.

Abstract: This article analyzes the work of the great thinker Jalaluddin Rumi, “Masnavi Ma’navi”, and highlights the mystical ideas put forward in it. The main themes expressed in the work are divine love, the struggle between the soul and the spirit, the purity of the heart, and the aspiration of man towards spiritual perfection. Through many stories in the “Masnavi” - such as the blind men and the elephant, Moses and the shepherd, the lion and the donkey, it is revealed that Rumi conveyed the complex philosophical truths of Sufism in a simple and understandable form for ordinary people. The influence of Rumi’s legacy on Eastern and Western thought, its universal significance today, is also analyzed. The results of the article emphasize that Rumi’s mystical views are relevant not only as a religious-philosophical, but also as a socio-spiritual value. The ideas put forward in Rumi's works still call for compassion,

tolerance, and spiritual awakening today. In this respect, the Masnavi is an inexhaustible spiritual treasure for all humanity.

Keywords: Jalaluddin Rumi, "Masnavi Ma'navi", mystical ideas, spiritual purification, philosophy of divine love, self-control, heart and perfection, wise stories, Eastern and Western thought, spiritual treasure

Аннотация: В данной статье анализируется произведение великого мыслителя Джалалуддина Руми «Маснави Ма'нави» и освещаются мистические идеи, заложенные в нём. Основными темами произведения являются божественная любовь, борьба души и духа, чистота сердца и стремление человека к духовному совершенству. Через многочисленные истории «Маснави» – такие как истории о слепцах и слоне, Моисее и пастухе, льве и осле – раскрывается, как Руми передал сложные философские истины суфизма в простой и понятной для простых людей форме. Также анализируется влияние наследия Руми на восточную и западную мысль, его общечеловеческое значение в наши дни. В статье подчёркивается, что мистические взгляды Руми актуальны не только как религиозно-философская, но и как социально-духовная ценность. Идеи, заложенные в трудах Руми, и сегодня призывают к состраданию, терпимости и духовному пробуждению. В этом отношении «Маснави» является неисчерпаемым духовным сокровищем для всего человечества.

Ключевые слова: Джалалуддин Руми, «Маснави Манави», мистические идеи, духовное очищение, философия божественной любви, самоконтроль, сердце и совершенство, мудрые рассказы, восточная и западная мысль, духовное сокровище.

Sharq adabiyoti tarixida tasavvufiy g'oyalarni yuksak badiiylikda ifoda etgan buyuk mutafakkirlar orasida Jaloliddin Rumiy alohida o'rin egallaydi. XIII asrning yirik olimi, shoir va orif sifatida u nafaqat musulmon Sharqida, balki butun dunyoda keng e'tirof topgan. Rumiyning "Masnaviy ma'naviy" asari tasavvuf falsafasining eng yirik manbalaridan biri hisoblanadi. Ushbu asar olti jilddan iborat bo'lib, unda insonning ruhiy poklanishi, ilohiy ishqqa yetishi, nafsni tiyish va komillikka erishish masalalari keng yoritilgan. "Masnaviy"ning o'ziga xos jihati shundaki, undagi murakkab falsafiy tushunchalar xalq og'zaki ijodidan olingan hikoyatlar, qissalar va timsollar vositasida sodda va ta'sirchan tarzda bayon etilgan. Bu jihat asarning keng ommaga tushunarli bo'lishini ta'minlagan. Rumiy ijodidagi tasavvufiy qarashlar nafaqat o'z davri, balki bugungi kun uchun ham umuminsoniy ahamiyat kasb etib, mehr-oqibat, bag'rikenglik va ma'naviy uyg'onishga chorlaydi.

Tasavvuf – inson qalbini poklash, Allohga muhabbat orqali Haqqa yetishish yo'li sifatida qaraladi. Bu ta'limotda ishq, sabr, shukr, tavba, riyozat va ma'rifat kabi tushunchalar muhim o'rin egallaydi. Tasavvuf ahli insonni ikki qismdan iborat deb biladi: zohir va botin. Zohir – tashqi qiyofa va amallar, botin esa – qalb va ruhiy holatdir. Rumiyni nazarida insonning haqiqiy komilligi botiniy poklanish orqali amalga oshadi.

Rumiyni ijodida ishq eng yuksak falsafiy tushuncha sifatida talqin qilinadi. Unga ko'ra, ishq – oddiy insoniy muhabbat emas, balki insonni Allohga yaqinlashtiruvchi ilohiy qudratdir. Rumiyni “ishqsiz inson ruhsiz tanaga o'xshaydi” deya ta'kidlaydi. “Masnaviy”da ishq orqali inson o'z nafsidan, g'ururidan va havoyiligidan voz kechib, Haq nuriga intilishi ko'rsatiladi.

“Masnaviy” asarida nafs va ruh o'rtasidagi kurash keng yoritiladi. Nafs – insonni pastlikka, moddiylikka tortuvchi kuch bo'lsa, ruh – yuksaklik va Haqqa intilish ramzidir. Rumiyni asarlarda nafsni “yovvoyi ot”, “sokir eshak” timsollarida tasvirlaydi. Insonning vazifasi nafsni jilovlash, ruhni ustun qo'yish va shu orqali kamolot sari intilishdir.

Rumiyni qalbni “oyna”ga qiyos qiladi. Agar qalb g'azab, kibr, hasad kabi illatlardan xira bo'lsa, unda Haq nuri aks etmaydi. Qalbni poklash uchun zikr, sabr, shukr va riyozat zarur. Rumiyni fikricha, qalbi pok inson Alloh muhabbatiga loyiq bo'ladi va Haq yo'lida bardavom yuradi.

“Masnaviy”ning o'ziga xosligi shundaki, undagi murakkab falsafiy tushunchalar hikoyatlar orqali xalqchil tilda bayon etilgan. Masalan, “Ko'rlar va fil” hikoyati haqiqatni turlicha ko'rish, ammo uni faqat Alloh mukammal bilishi g'oyasini ifodalaydi. “Muso va cho'pon” rivoyati – insonning samimiy duosi shaklidan qat'i nazar, qalbdan chiqqan bo'lsa, Haq tomonidan qabul qilinishini ko'rsatadi. “Sher va eshak” qissasi esa nafsning adolatsiz tabiati orqali insonni hushyorlikka chaqiradi.

Rumiyni tasavvufiy qarashlari keyingi asrlarda turkiy va o'zbek adabiyotiga kuchli ta'sir ko'rsatgan. Alisher Navoiy, Mashrab, Bobur kabi ijodkorlar asarlarida tasavvufiy ruh seziladi. Rumiyni merosi nafaqat Sharq, balki G'arb tafakkuriga ham kirib bordi. Emerson, Nietzsche kabi faylasuflar uning qarashlaridan ilhom olishgan. Hozirgi kunda ham Rumiyni asarlari dunyo bo'ylab eng ko'p o'qiladigan ma'naviy manbalardan biri bo'lib, insonlarni mehr-oqibat, bag'rikenglik va birlikka da'vat etadi.

Jaloliddin Rumiyni Masnaviy asari nafaqat o'z davri uchun, balki bugungi kun uchun ham bebaho ma'naviy manba hisoblanadi. Undagi tasavvufiy qarashlar – ilohiy ishq, nafs va ruh kurashi, qalb pokligi va ma'naviy kamolot masalalari inson hayotining har bir bosqichida dolzarb bo'lib qolmoqda. Rumiyni insonni tashqi ko'rinishdan ko'ra

ichki dunyosiga, qalbning pokligi va niyatning sof bo'lishiga e'tibor qaratishga undaydi. Uning hikoyatlari orqali murakkab falsafiy tushunchalar ham oddiy va xalqchil usulda ifodalangan bo'lib, har kim o'ziga mos saboq olishi mumkin.

Menimcha, Masnaviyni o'qish faqatgina adabiy bilim emas, balki hayotiy tajriba hamdir. Chunki unda insoniylik, mehr, sabr-toqat, adolat va bag'rikenglik kabi fazilatlar ulug'lanadi. Talaba sifatida men bu asarni o'rganar ekanman, nafaqat tasavvuf falsafasini, balki insoniy munosabatlar, ruhiy poklanish va hayot mazmuni haqida ham chuqurroq o'ylash imkoniga ega bo'ldim. Shu bois Rumiylarning merosi nafaqat Sharqda, balki butun dunyoda qadrlanishi bejiz emas. U bugungi kunda ham bizni o'zimizni tarbiyalashga, qalbimizni poklab, mukammallikka intilishga chorlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jaloliddin Rumiylar. Masnaviy Ma'naviy. – Tehron: Chapxona-yi Markaz, 1994.
2. Jaloliddin Rumiylar. G'azallar devoni (Devoni Shams Tabriziy). – Istanbul: Miftoh nashriyoti, 2001.
3. Navoiy, Alisher. Nasoyim ul-muhabbat. – Toshkent: Fan, 1991

FURQAT IJODINING O'ZIGA XOSLIGI**Kamolova L.R, Matnazarova M.A**

Chirchiq Davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalish

3-bosqich talabalari

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba

Annotatsiya: Mazkur maqolada milliy uyg'onish davri o'zbek adabiyotining yorqin namoyandasi bo'lgan Zokirjon Xolmuhammad o'g'li Furqatning (1859–1909) hayoti va ijodi yoritiladi. Unda shoirning o'z davri adabiy va ma'naviy hayotida tutgan o'rni, ma'rifatparvarlik qarashlari, ijodiy faoliyatining asosiy bosqichlari, badiiy va publitsistik merosi tahlil etilgan. Shuningdek, Furqatning o'zbek mumtoz adabiyoti an'alarini davom ettirishdagi xizmatlari, Alisher Navoiy ijodiga nazira va taxmislar bog'lab, o'zining she'riy uslubini shakllantirgani ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: Furqat, uyg'onish davri adabiyoti, ma'rifatparvarlik, publitsistika, mumtoz she'riyat, nazira, taxmis, milliy uyg'onish, ijtimoiy mavzu, taraqqiyparvarlik.

Аннотация: В данной статье освещаются жизнь и творческая деятельность Закирджона Холмухаммада оглы Фурката (1859–1909), яркого представителя узбекской литературы периода национального возрождения. Рассматривается роль поэта в литературной и духовной жизни своего времени, его просветительские взгляды, основные этапы творческой деятельности, а также художественное и публицистическое наследие. Кроме того, показано значение Фурката в продолжении традиций узбекской классической литературы, его написание назир и тахмисов к произведениям Алишера Навои и формирование собственного поэтического стиля.

Ключевые слова: Фуркат, литература эпохи Возрождения, Просвещение, публицистика, классическая поэзия, сатира, тахмис, национальное возрождение, социальная тема, прогрессивность.

Annotation: This article highlights the life and creative work of Zokirjon Khulmuhammad og'li Furqat (1859–1909), a prominent representative of the Uzbek literature of the National Awakening period. It examines the poet's role in the literary and spiritual life of his time, his enlightenment views, the main stages of his creative activity, as well as his artistic and journalistic heritage. In addition, it shows Furqat's contribution to continuing the traditions of classical Uzbek literature, his creation of

naziras and takhmisses to Alisher Navoi's works, and the formation of his own poetic style.

Keywords: Furqat, Renaissance literature, Enlightenment, journalism, classical poetry, satire, takhmis, national revival, social theme, progressiveness.

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida o'zbek adabiyotida milliy uyg'onish ruhida ijod qilgan shoirlar qatorida Furqatning o'rni beqiyosdir. U nafaqat shoir, balki adib, adabiyotshunos, muarrix, publitsist sifatida ham yurt ma'naviy hayotiga salmoqli hissa qo'shgan. Shoir ijodida mumtoz she'riyat an'analari, ishqiy g'azallar, muxammas va taxmislar yetakchi o'rin egallaydi. Shu bilan birga, u zamon ruhini ifodalovchi, xalqning ijtimoiy-siyosiy hayotini aks ettiruvchi asarlar yaratdi. "Ne jurm o'ttiki bizdin, bunchalik Farg'ona tang bo'ldi?" kabi misralarda xalq dardini kuyladi. Furqat o'zbek publitsistikasining asoschilaridan biridir. Furqat Vatan muhabbatini va xalq qudratini madh etuvchi she'rlar yozdi. U chet ellarda kezsa ham xalqni, Vatanni unutmadi, o'z ijodi bilan xalqqa xizmat qilishni davom ettirdi. O'z Vatanini ehtiros bilan sevgan buyuk shoir o'zining tug'ilib o'sgan yerini sog'inadi, ichki kechinmalar, g'am-iztiroblar ichida yashaydi.

Vatanning ishtiyoqin tortaram g'urbat g'ami birla,

Turubdurman qutulmay g'ussai ranju inolardan...

kabi parchalarda chet ellarda g'arib bo'lib yurgan shoirning vatanga bo'lgan so'nmas, yorqin muhabbati ifodalanadi.

Furqatning lirik she'rlarida o'z zamonidan qoniqmaslik mehnatkash xalqni erkin, yorug' hayotga chorlash baralla yangraydi. Yorga bo'lgan muxabbat lirikasi esa hayotbaxsh optimistik tarona bo'lib, real hayotning hayajonli, go'zal in'ikosidir:

Bir qamar siymoni ko'rdim baldai Kashmirda,

Ko'zlari mashuru yuz jodu erur tashirda.

Zarra-zarra zar sochar boshig'a har kun oftob,

Subh kelgach, kecha yotib chashmai iksirda.

Bir ko'rib chohi zaqan Horut ila Morut ikov,

Chohi Bobil ichra qolmishlar bo'lak tadbirda.

Shoir "Ilm xosiyati" g'azalida fan, texnika, ziyoli insonning aql-idrokini ulug'laydi va ilmi insonlarning ijobiy obrazlarini yoritib beradi. Uning "Akt majlisi xususida", "Toshkent shahrida bo'lg'on nag'ma bazmi xususida", "Gimnaziya", shuningdek, uch qismdan iborat "Vistavka xususida" kabi asarlari davr adabiyotidagi ma'rifatparvarlik yo'nalishining yetuk namunalari hisoblanadi. Shuningdek,

Furqatning "Hammomi xayol" risolasi, "Nuh manzar" nomli she'riy kitobi, "Shoir ahvoli va she'r mubolag'asi xususida" "Sayohatnoma" "Masarratnoma", "Qasida", "Ho'qandlik shoir Zokirjon Furqatning ahvoloti. O'zi yozg'oni" nomli kattagina nasriy asarlari ma'lum.

Furqat she'rlaridagi fikrlar reaksiya feodal klerikal adabiyotga, diniy, afsonaviy uydirmalarga qarama-qarshi turadi. Tabiat manzarasini muhabbat, hayotiylik bilan bog'langan holda tasvirlash Furqat lirikasining eng yaxshi xususiyatlaridan biridir. U mehnatkash xalqning fikr hislarini, orzularini, intilishlarini aks ettirgan demokrat shoiridir.

1890-yillarda "Turkiston viloyatining gazetisi"da faoliyat yuritib, maqolalari bilan adabiy va ijtimoiy hayotda yangi fikrlar yoyilishiga hissa qo'shdi. Uning "Ho'qandlik shoir Zokirjon Furqatning ahvoloti" asari publitsistik ijodining yorqin namunasi hisoblanadi. 1891-yilda Istanbulga safar qilib, o'z vatani va do'stlaridan uzoqlashgan shoir "Sabog'a xitob" kabi she'rlarida g'urbat va vatan sog'inchini ifodaladi. U umrining so'nggi yillarini Yordkentda o'tkazdi va 1909-yilda vafot etdi.

Xulosa qilib aytganda, Furqat ijodi milliy uyg'onish davri o'zbek adabiyotining taraqqiyotida muhim bosqich hisoblanadi. Uning ma'rifatparvarlik g'oyalari, publitsistik faoliyati, mustamlaka tuzumiga qarshi ruhda bitilgan she'rlari va mumtoz adabiyot an'alarini davom ettirishi o'zbek adabiyotini yangi bosqichga olib chiqdi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Furqat va Muqimiy haqida maqolalar, T., 1958
2. Abdug'afurov A., Zokirjon Furqat. T., 1977.
3. Rasul Xolid, Furqat: Tanqidiy biografik ocherk. T., 1959.
4. Yusupov Sh. Fuqat yo'llarida, T.: Adabiyot va san'at, 1984.
5. Yusupov Sh. O'zbek ma'rifatarvarlik adabiyoti va Furqat. T., 1992.

O'ZBEK BOLALAR ADABIYOTIDA TARBIYAVIY G'OYALAR

Ergasheva Nozima Alim qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabalari

Dushanova Fotima

ergashevanozima507@gmail.com

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba Abdujabbor qizi

Annotatsiya: Ushbu tezisda o'zbek bolalar adabiyotida tarbiyaviy g'oyalar, ularning tarixiy taraqqiyot bosqichlari, mashhur adiblarning ijodida ifodalanishi, xalq og'zaki ijodida namoyon bo'lishi va zamonaviy talqini ilmiy asosda tahlil qilingan. Bolalar adabiyotida do'stlik, mehr-oqibat, Vatanga sadoqat, mehnatsevarlik va ezgulik g'oyalari pedagogik hamda psixologik nuqtayi nazardan yoritilgan.

Kalit so'zlar: Bolalar adabiyoti, tarbiyaviy g'oyalar, Vatanga muhabbat, ma'naviyat, ezgulik, psixologiya, pedagogika.

Аннотация: В статье анализируются воспитательные идеи в узбекской детской литературе, этапы их исторического развития, воплощение в произведениях известных писателей, проявление в народном устном творчестве и современная интерпретация на научной основе. С педагогико-психологической точки зрения рассматриваются идеи дружбы, добра, верности Родине, трудолюбия и благородства в детской литературе.

Ключевые слова: Детская литература, воспитательные идеи, любовь к Родине, духовность, добро, психология, педагогика.

Abstract

This article analyzes educational ideas in Uzbek children's literature, their historical development stages, their expression in the works of famous writers, their manifestation in folk oral literature, and their modern interpretation on a scientific basis. The ideas of friendship, kindness, loyalty to the Motherland, hard work, and goodness in children's literature are covered from a pedagogical and psychological point of view.

Keywords: Children's literature, educational ideas, love of the Motherland, spirituality, goodness, psychology, pedagogy.

O'zbek bolalar adabiyoti milliy adabiyotimizning muhim tarmoqlaridan biri bo'lib, yosh avlodni ma'naviy, axloqiy, estetik va intellektual jihatdan tarbiyalashda alohida o'rin tutadi. Bolalar adabiyotining ildizlari xalq og'zaki ijodiga — ertak, doston, maqol va topishmoqlarga borib taqaladi. Bu asarlarda ezgulikning yovuzlik ustidan g'alabasi, halollik, mehnatsevarlik, kattalarga hurmat kabi qadriyatlar tarannum etilgan.

Mamarasoli Jumaboyevning "Bolalar adabiyoti" (2008) darslik majmuasida ta'kidlanishicha, bolalar adabiyoti yosh kitobxonlarni ezgulikka, do'stlik va Vatanga sodiqlikka undaydigan muhim vosita sifatida qaraladi. (Jumaboyev, 2008: 12) XX asr boshlarida o'zbek bolalar adabiyoti milliy uyg'onish davri g'oyalari ta'sirida shakllana boshladi. Cho'lpon, Abdulla Qodiriy, G'afur G'ulom singari ijodkorlarning asarlarida yoshlar qalbida ezgulikni uyg'otuvchi g'oyalar ifoda etildi. Masalan, G'afur G'ulomning mashhur "Shum bola" asarida mehr-oqibat, mehnatsevarlik va insoniylik g'oyalari yorqin obrazlar orqali berilgan. (Jumaboyev, 2008: 47). Sovet davrida o'zbek bolalar adabiyoti ijtimoiy tarbiya, kollektivizm, mehnatsevarlik va Vatanga sadoqat kabi g'oyalar bilan boyidi. Bu davrda Abdulla Qahhor, Mirtemir, Hamid Olimjon, Zafar Diyor, Zulfiya kabi adiblar bolalar uchun she'r va hikoyalar yozib, ularni bilim va mehnatga chorladilar. Ularning asarlarida bolalarning orzulari, mehribon ota-ona, fidoyilik kabi mavzular ko'p uchraydi. Mustaqillik davrida esa bolalar adabiyotida milliy qadriyatlarga sodiqlik, mustaqil fikrlash, milliy o'zlikni anglash, Vatanga muhabbat kabi g'oyalar yangicha ruhda ifodalandi. Xudoyberdi To'xtaboyevning "Sariq devni minib", Anvar Obidjonning "Sehrli qalpoqcha", Erkin Malikning "Yosh qahramonlar" hikoyalari, O'tkir Hoshimovning bolalar hayotini aks ettirgan asarlarida insonparvarlik, do'stlik va ezgulik g'oyalari markaziy o'rinni egallaydi. (Jumaboyev, 2008: 63) So'nggi yillarda bolalar adabiyoti yangi bosqichga ko'tarilib, axborot texnologiyalari davrida raqamli shaklda tarqatilmoqda. Zamonaviy mualliflar — Z. Diyorova, N. Komilova, A. Rasulov, Sh. Yusupova kabi ijodkorlar o'z asarlarida bolalarning tafakkurini rivojlantirish, ekologik madaniyat, tinchlik va mehr-oqibat g'oyalarini ilgari surmoqda. Ularning ijodi o'zbek bolalar adabiyotiga yangi badiiy uslub va zamonaviy qahramonlar olib kirdi. Bugungi globallashuv davrida bolalar adabiyotiga yangi vazifalar yuklanmoqda. Axborot oqimlari, internet va ommaviy madaniyat ta'sirida bolalarning ma'naviy tarbiyasini to'g'ri yo'naltirish dolzarb masalaga aylanmoqda. Shu sababli zamonaviy adabiyotda yoshlarning ilmga qiziqishi, ekologik madaniyat, kitobxonlik madaniyati, milliy qadriyatlarga hurmat kabi g'oyalarni kuchaytirish zarur. Psixologik va pedagogik nuqtayi nazardan, badiiy asarlar

bolalarda ijobiy fazilatlarni shakllantiradi. Ertak va she'rlar ularning tasavvur dunyosini kengaytiradi, ijtimoiy his-tuyg'ularni rivojlantiradi. Pedagogik yondashuvda esa bolalar adabiyotini o'qitish orqali o'quvchilarni ma'naviy yetuk, mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida tarbiyalash ko'zda tutiladi. O'zbek bolalar adabiyotining rivojlanish jarayoni nafaqat badiiy-estetik, balki ijtimoiy-ma'naviy ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy jamiyatda bola tarbiyasi, uning ongli, fikrlovchi shaxs sifatida shakllanishida adabiyotning roli yanada ortib bormoqda. Ayniqsa, global axborot oqimi davrida milliy adabiyot, ayniqsa bolalar uchun yozilgan asarlar, yosh avlodning ma'naviy immunitetini mustahkamlashda muhim o'rin tutmoqda. Shu sababli bolalar adabiyotiga yangi g'oyalar, zamonaviy yondashuvlar kengaymoqda. O'zbek ayol yozuvchilari ham bolalar adabiyotini rivojlantirishga salmoqli hissa qo'shganlar. Zulfiya, Saida Zunnunova, Halima Xudoyberdiyeva kabi shoirlar o'z she'rlarida bolalarga mehr, ona yurtga muhabbat, go'zallik va tinchlik g'oyalarini singdirganlar. Ularning asarlarida ona mehrining beqiyosligi, oilaviy qadriyatlarning saqlanishi, tinchlik va ezgulikni ulug'lash asosiy yo'nalish sifatida ko'rinadi. Masalan, Zulfiyaning "Ona tili", "Bolajonlarga", "Vatan haqida" kabi. Shuningdek, zamonaviy adabiyotda raqamli texnologiyalar ta'sirida yangi janrlar – interaktiv ertaklar, onlayn hikoyalar, audio va video shakldagi badiiy asarlar paydo bo'lmoqda. Bunday asarlar bolalarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi, ularni mustaqil fikrlashga, tanqidiy yondashuvga o'rgatadi. Shu jarayonda o'zbek yozuvchilari ham raqamli madaniyat sharoitida milliy g'oyalarni asrab qolish va ularni zamon ruhiga mos holda talqin etish ustida ish olib bormoqda. Bolalar adabiyotining tarbiyaviy ahamiyati shundaki, u yosh avlodga faqat axloqiy saboq emas, balki hayotiy tajriba, ijobiy fazilatlarni shakllantirish imkonini beradi. Har bir bola, umuman olganda har bir kitobxon o'zi mutolaa qilgan ertak yoki hikoya orqali ezgulik va yovuzlikni farqlashni, mehnatning qadri va do'stlikning kuchini anglaydi. Shu jihatdan, o'zbek bolalar adabiyoti faqat o'tmish bolalar kitobxonlari tajribasiga emas, balki zamonaviy ta'lim tizimi bilan uyg'un holda rivojlanayotgan mustahkam pedagogik manba sifatida e'tirof etiladi.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek bolalar adabiyotida tarbiyaviy g'oyalar yosh avlodning shaxs sifatida kamol topishida hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi. Do'stlik, mehr-oqibat, Vatanga muhabbat, mehnatsevarlik va ezgulik g'oyalari asarlar orqali bolalarning ma'naviy dunyosiga singdiriladi. Kelgusida bolalar adabiyotini ilmiy asosda o'rganish, yangi badiiy uslublarni joriy etish, interfaol o'qish dasturlarini yaratish orqali bu sohani yanada rivojlantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jumaboyev M. Bolalar adabiyoti: darslik majmuasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2008.
2. G'afur G'ulom. Shum bola. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2015.
3. To'xtaboyev X. Sariq devni minib. – Toshkent: Yosh gvardiya, 1980.
4. Obidjon A. Bolalar uchun she'rlar. – Toshkent: Sharq, 2005.
5. Hoshimov O. Hikoyalar. – Toshkent: Sharq, 1998.
6. Diyorova Z. Bolalar adabiyoti va zamon. – Toshkent: Fan, 2019.
7. Komilova N. Bolalar adabiyotida psixologik tahlil. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
8. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.

ALISHER NAVOIYNING “KO‘ZING NE BALO QARO BO‘LUBTUR” RADIFLI G‘AZALINING BADIY TAHLILI

Baxtiyorova Oysha Bahodir qizi

Soliyeva Shohista Sherzod qizi

CHDPU O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi

2-bosqich talabalari

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba Abdujabbor qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Alisher Navoiy ijodining yuksak namunalaridan biri – “Ko‘zing ne balo qaro bo‘lubtur” radifli g‘azalining badiiy tahlili beriladi. Asarda ifodalangan insoniy tuyg‘ular, oshiqona iztirob va ilohiy muhabbatning ramziy talqinlari izohlanadi. Shuningdek, g‘azalda qo‘llangan she‘riy san‘atlar, xususan, tardi aks, tazod kabi badiiy usullar hamda ularning mazmun va g‘oyaviy ahamiyati tahlil qilinadi. Maqola orqali o‘quvchiga Navoiy she‘riyatining falsafiy qatlamlari va badiiy go‘zalligi haqida kengroq tasavvur berish maqsad qilingan.

Kalit so‘zlar: Alisher Navoiy, turkiy adabiyot, she‘riyat, ne balo, dard qilmoq, yuz jon, boqiy, foni, solih, tardi aks, tazod.

Alisher Navoiy – nafaqat turkiy adabiyot, balki jahon adabiyotining ham ulkan siymalaridan biri sifatida o‘zbek xalqining ma‘naviy merosida beqiyos o‘rin egallaydi. Uning she‘riyati badiiy mukammallik, falsafiy teranlik va nozik lirizm uyg‘unligi bilan ajralib turadi. Navoiy ijodining o‘ziga xos jozibasi shundaki, u nafaqat shaxsiy tuyg‘ularni, balki butun insoniyat qalbini o‘ylantiruvchi, hayotning foni va boqiy qirralarini ifodalaydi. Shoirning g‘azallari ko‘p qirrali mazmuni, rang-barang badiiy san‘atlari va chuqur ma‘nolari bilan o‘quvchini o‘ziga jalb qiladi. Alisher Navoiyning “Ko‘zung ne qaro balo bo‘lubtur” misrasi bilan boshlanuvchi g‘azalining matlasini ushbu metod asosida tahlil qilish orqali yuqoridagi fikrlarni dalillash va metodning imkoniyatlari haqida konkret tasavvur hosil qilish mumkin:

Ko‘zung ne balo qaro bo‘lubtur

Kim, jong‘a qaro balo bo‘lubtur.

Baytni tashkil etuvchi harflar, ularning ketma-ketligi, eshitilgan va ko‘rilgan narsalar old tarkib tuzilishining eng asosiy unsurlari hisoblanadi. Xususan: – a va o unlilarining faolligi hamda b undoshining takrori bayt ohangdorligining ortishiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatib turibdi; bayt ohangdorligini ta‘minlaydigan asosiy jihat esa uning vaznidir:

vazn: hazaji axrabi maqbuzu mahzuf

taqtesi: – – V / V – V – / V – –

maf'uvlu mafoilun fauvlun

Ko'zung ne balo qaro bo'lubtur, Ko'zing qanday balo, qaro bo'libdi

Kim, jong'a qaro balo bo'lubtur. yoxud jon uchun qora balo bo'libdi.

Shuningdek, bu qatlamda baytda qo'llangan badiiy san'atlar ham tekshirilishi o'rinalidir. Baytda balo va qaro so'zlarining ikkinchi misrada o'rin almashib kelishi natijasida butunlay yangi ma'no hosil qilingan va tardi aks san'atining go'zal namunasi yaratilgan. Shuningdek, ko'z baloga o'xshatilishi orqali tashbeh va ikkinchi qaro so'zining baloni, ya'ni dardni orttirib, bo'rttirib ko'rsatishga xizmat qildirilgani sababli mubolag'a san'ati yuzaga kelgan. Obyekt qatlami. Bu qismda baytda asosiy ma'noni tashuvchi so'zlarni aniqlab olish zarur. Bu siraga ko'z, balo va jon so'zlarini kiritish mumkin. Xarakter qatlami. Ushbu qatlamda "shoirning ruhiyati qanday?", "u qanday tuyg'ularga muhtalo bo'lgan?" kabi savollarga javob berilishi kerak. Avvalo, shoir baytda oshiq qiyofasida gavdalanadi. Ya'ni u o'zini oshiqlardan biri sifatida namoyon qiladi va o'zini o'rtayotgan kuchli ishqning sabablari haqida fikr yuritadi, o'ylaydi. U o'zidagi ishqning asosiy sababchisi deb yor ko'zini biladi. Bundan bilish mumkinki, lirik qahramon oshiqlar orasida mashhur bo'lganidek, yor ko'zini fitnajo'y – fitna soluvchi, fitna qo'zg'ovchi sifatida ko'radi hamda oshiqlarni ishqqa muhtalo qiluvchi asosiy sabab deb ko'rsatadi. U ishqqa muhtalolikning asosiy boisi deb ko'zni ko'rsatsa ham, muhtalolikni kuchaytiruvchi omillardan biri sifatida ko'zning qoraligini ham ta'kidlaydi. Ya'ni oshiqni ishqqa muhtalo qilgan narsa ko'z, lekin ishqini olovlantirgan omil ko'zning qoraligidir. Taqdir (qadar) qatlami. Ushbu bayt muhabbat mavzusida yozilgan, unda lirik qahramon sifatida so'zlovchi (shoir) ishtirok etadi. Baytda ishq haqidagi lirik asarlarda asosiy o'rin tutuvchi obrazlar – ko'z va jon orqali oshiq (lirik qahramon) o'z sevgisi haqida hikoya qiladi. Lirik qahramon ishq egasi sifatida o'z kechinmalari va tuyg'ularining kelib chiqish sabablarini mushohada qiladi. U o'zidagi muhabbatning sababi sifatida yorning ko'zini qayd etar ekan, bu bilan "ma'shuqaning ko'zi va u ko'zning qaroligi (qoraligi) insonni ishqqa muhtalo qiluvchi asosiy omil (vosita)" degan an'anaviy xulosaga keladi. Biroq bu yerda haqiqiy yoki majoziy ishq kuylanganini aniq aytish qiyin. Mazkur baytdagi obrazlar, tayanch so'zlar va lirik pafos ko'proq majoziy muhabbatga dalolat qiladi. Ammo unutmaslik kerakki, Navoiy shaxs sifatida XV asr kishisi va u tasavvuf ta'limotidan yaxshi xabardor ijodkor edi. Shu bois baytda shoirning shaxsiy kechinmalaridek ifodalangan tuyg'ular g'azalning keyingi baytlarida ilohiy ishqqa uyg'unlik kasb etishi, shaxsiy kechinmadan umumiy xulosalarga aylanishi yoki hayotning mohiyati haqidagi mulohazalar tomon yuksalishi mumkin.

Ko'zung ne balo qaro bo'lubtur,

Kim jong'a qaro balo bo'lubtur.

Oddiygina ko'z tasviriga bag'ishlangan bu g'azalda so'zlarning jilvasini yanada yorqin ko'rish mumkin. G'azalning birinchi misrasida gap ko'zning qoraligi haqida, ikkinchi misrada bo'lsa shu qoralikdan ko'ngilga, yanada aniqrog'i jonga tushgan g'ulg'ula ustida gap ketmoqda. Misradagi "Ne balo" jumlasiga etibor beradigan bo'lsak, "Hayrat uyg'otadigan darajada" degan ma'noni anglatadi. Keyingi misrada bo'lsa "balo" va "qazo" so'zlarining o'rnini almashgan holda qo'llanilgan. Bundan korinib turibdiki, g'azal boshdan oyoq tardi aks san'atiga tayangan holda yozilgan.

Majmu'i davoni dard qildi

Dardingki, mango davo bo'lubtur.

Keyingi misrada so'zlarning almashishi unchalik oson usulda bo'lmagan. Bu almashish orqali yangi so'z o'yinlar hosil bo'lmoqda. "Davo" va "Dard" so'zlari ketma-ket kelgan. Dard qilmoq - qiyinchilikka ro'para kelmoq, qiyinchilikni ro'para qilmoq kabi ma'nolarni beradi. Bu yerda aynan bir qiyinchilikning yanada kuchayishi nazarda tutilgan.

Ishq ichra oning fidosi yuz jon,

Har jonki sango fido bo'lubtur.

Keyingi baytlarda ham so'z o'yini davom etmoqda. Ayniqsa, "Yuz jon" ifodasiga nazar tashlaydigan bo'lsak, metonimiya sifatida "Yuz jon" - yuzta odam ya'ni, oshiqlarni anglatmoqda. Va undan tashqari "Oshiqning barcha joni" shaklini ifodalaydigan ma'nosi ham mavjud.

Begona bo'lubtur oshnodin,

Begonag'o oshno bo'lubtur.

Mumtoz adabiyotga nazar tashlar ekanmiz mashuqa qahri qattiqligi va vafosizligi bilan tanilganligini bilamiz. Ushbu baytda shu ma'noga urg'u berilgan. Ya'ni oshnalariga begona bo'lib, begona insonga oshna bo'lgan. Baytda shu ma'no ta'kidlanmoqda.

Begona bo'lubtur oshnodin,

Begonag'o oshno bo'lubtur.

Dastlabki misra mashuqa ishqiga muhtalolik dardining e'tirofidan iborat. Buning uchun esa "Yuzing havosi" ifodasi imkon bergan. Va yana bir manosi "Yuzingning

havosi “ tarzida ham tushunilishi mumkin. Keyingi misrada bo‘lsa, “Yorning yuzi tamon “ , “bor sari “ kabi ma’nolarni ko‘rish mumkin.

*Boqiy topar ulki bo‘ldi foniy,
Rahravg`a fano baqo bo‘lubtur.*

Ushbu misralar zid ma’noli so‘zlarni qo‘llangan, bular “Boqiy “ va “Foniy “ so‘zlaridir. Moddiy dunyo orzu havosidan ustun kelsagina, inson haqiqiy olam sirlarini anglay oladi. Bu misrada “Rahroh “ obrozi ham e’tiborlidir . U “ Yo‘l yorutuvchi “ ya’ni “Solih “ degan ma’noni beradi. Solih insonning maqsadi esa boqiylik, mangulikdir. Mngulik bo‘lsa fazodadir ya’ni yo‘qlikda. Bu albatta moddiy olam, oltin-zar, hoyu-havaslarni emas, o‘ziga xos qadriyatlarni nazarda tutadi.

*To tuzdi Navoiy oyati ishq,
Ishq ahli aro navo bo‘lubtur.*

Oxirgi misralarda ham tardi aks qo‘llanilgani ko‘rish mumkin. Misradagi “Navo” so‘zi ko‘p ma’nolidir. Uning shon-shuhrat ,boylik, navo bo‘lmoq, navo-kuy, vositasida kuylamoq singari ma’nolarni anglatmoqda

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдуллаев В. Узбек адабиёти тарихи. Д арслик, 2 китоб. –Тошкент, 1980.
2. Зоҳидов В. Ўзбек адабиёти тарихидан. - Т., 1961.
3. Ўзбек адабиёти тарихи. 5 жилдлик, 4 жилд, Тошкент, 1978.
4. Ҳожирахмедов А Шеърий санъатлар ва мумтоз қофия.- Т., 1998.

ABDULLA QODIRIY ASARLARIDA MILLIY RUH VA IJTIMOIIY HAYOT

Rixsiboyeva Sevinch Farxod qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi”

3-bosqich talabasi

sevinchrixsiboyeva82@gmail.com

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba Abdujabbor qizi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Abdulla Qodiriy asarlarida ijtimoiy hayot, milliylik hamda urf-odatlarining tasvirlanishiga xos jihatlari tahlil qilinadi. Xususan, “O‘tkan kunlar” romani va “Baxtsiz kuyov” drammasida o‘zbek xalqining turmush tarzi, to‘y-marosimlari, odob-axloqiy qadriyatlari hamda oilaviy munosabatlari badiiy ifodasi bilan o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: urf-odat, milliy ruh, an‘anaviy fazilatlar, ehtirom, izzat-ikrom, odob-axloq, to‘y-marosim, isrofgarchilik, jamiyatdagi muammolar, zaif iroda, bid‘at, fojiaiy taqdir.

Annotation: This article analyzes the social life, national identity, and depiction of customs in the works of Abdulla Qodiriy. In particular, the novel “O‘tkan kunlar” and the drama “Baxtsiz kuyov” explore the Uzbek people’s lifestyle, wedding ceremonies, moral-ethical values, and family relations through artistic expression.

Key words: customs and traditions, national spirit, traditional virtues, respect, hospitality, ethic and morality, wedding ceremonies, wastefulness, social issues, weak will, superstition, tragic fate.

O‘zbek adabiyoti tarixida o‘ziga xos o‘rin egallagan ulug‘ siymo Abdulla Qodiriy bolaligidan milliy ruh va qadriyatlar bilan tarbiya topgan, ijodi bilan xalq qalbiga chuqur kirib borgan adibdir. Uning asarlari yosh-u qari tomonidan sevib o‘qilgan va bugungi kunda ham o‘z qimmatini yo‘qotmagan. Buning sababi shundaki, Qodiriy o‘zbeklarning go‘zal tarbiyasi, milliy urf-odatlari hamda insoniylik fazilatlarini yuksak badiiy mahurat bilan tasvirlay olgan. Xususan, “Baxtsiz kuyov” drammasida milliy urf-odatlar, xalqning o‘sha davrdagi turmush tarzi, to‘y marosimlari hamda oilaviy munosabatlar yorqin tasvirlangan bo‘lsa, “O‘tkan kunlar” romanida esa milliylik va ma‘naviy qadriyatlar yanada chuqurroq badiiy ifodasini topadi. Bunga adibning “O‘tkan kunlar” romanidan olingan ko‘plab misollarni keltirishimiz mumkin.

Otabek mehmonlarni tanchaga o'tquzib, fotixadan so'ng Hasanali bilan so'radi:

-Tuzukmisiz, ota?

-Xudoyg'a shukur, dedi Hasanali, boyag'idan bir oz yengilladim. Mazmuni is tekkan ekan.

-Ba'zi yumushlar buyursam...

-Buyuringiz, o'g'lim.

-Rahmat, ota, bo'lmasa bizga choy qaynatib bersangiz-chi.

-Xo'b, begim.

Romandagi Otabek obrazi xalqimizning an'anaviy fazilatlarini yorqin ko'rsatib beradi. Uning yoshi ulug'larga hurmat bilan munosabatda bo'lishi milliy odob-axloqning yorqin ifodasidir. Masalan Otabekning Hasanali bilan muloqotidagi so'zlarida ehtirom, izzat-ikrom kuchli seziladi. Bu hol o'zbeklarning kattalarga bo'lgan samimiy munosabatini aks ettiradi.

Otabekning Hasanali bilan ota deb murojaat qilishi uning yoshi ulug'larga hurmat korsatishini, ma'naviy odob-axloq mujassamlashganligini korsatadi. Bu holat xalqimizga xos bo'lgan "ota", "aka", "uka", "bobo" kabi samimiy murojaat shakllarining qadimdan urf bo'lib kelayotganidan dalolat beradi.

Hasanali chiqdi. Rahmat Otabek bilan yana bir qaytib sog'liq so'rashqandan keyin so'radi:

-Bu kishi kimingiz bo'ladi, bek aka?

Otabek Rahmatning savoliga javob bermay eshikka qaradi. Hasanali hujradan uzoqlatib so'ngra javob berdi:

-Qulimiz.

Bu so'zdan nima uchundir Homid ajablangan edi.

-Qulingiz?

-Shundog'.

Bu so'zlarda Otabekning kamtarligi, o'zini past tutishi va odamlar bilan samimiy munosabatda bo'lishi ko'zga tashlanadi. Otabekning gapga shoshilmay, mulohaza bilan javob qaytarishi uning dono va mulohazakor inson sifatida tasvirlanganini ko'rsatadi. Qodiriy shu orqali xalqimiz orasida keng tarqalgan "Avval o'yla, keyin so'yla" degan hikmatni qahramon tilidan badiiy ifoda etadi.

-O'g'lim, hali san eshitdingmi, yo'qmi haytovur biz saning ustingdan bir ish qilib qo'ydiq...

Otabek ma'lumki, ularning qilib qo'ygan yoki qilmoqchi bo'lgan ishlarini albatta bilar edi. Shundoq ham bo'lsa bilmaganga solindi:

- Aqllik kishilarning o'g'ullari ustidan qilg'an ishlari albatta noma'qul bo'lmas,- dedi.

Otabek va Yusufbek Hojining suhbatidan ko'rinib turibdiki, biz o'zbek xalqida ota-o'gil munosabatining nihoyatda go'zalligi, farzandning ota-onaga bo'lgan hurmati, e'tibori judayam ta'sirli va chiroyli ifodalangan. Ota-onasining roziligi, shodligi uchun har narsaga tayyor farzand ekanligini Otabekning shu birgina "Aqllik kishilarning o'g'ullari ustidan qilg'an ishlari albatta noma'qul bo'lmas" jumlasini orqali ko'rsak, Yusufbek Hoji siymosida barchaga o'rnak bo'ladigan odamiylikni, xushmuomalalikni, o'z farzandidan ogohlantirmay qilib qo'ygan qarori uchun ham hijolat bo'lgan ota tasvirini ko'ramiz.

Zaynab birinchi piyolaga quyib o'rnidan turdi va qayin onasig'a ikki qo'llab uzatdi, ikkinchi piyolani to'ldirib o'rnidan turmoqchi bo'lg'an edi, uni Otabek to'xtatdi.

-Mundan keyin choy berishda o'ringizdan turib o'lturmang,-dedi

-O'lturgan yeringizdan bersangiz ham bo'ladir.

-Nega undog' deysan, bola. O'rnidan turib choy berish odamzodning ziynatidir, kelinlarning bor-yog'i kelinligi ham shunda-ku!

Ma'lumki, biz o'zbek xalqida millatimiz ko'rki hisoblangan urf-odatlarimiz juda ko'p. Milliy urf-odatlar bizning xalqimizda o'ziga xos o'zbekona tarixiy xususiyatlarga ega. Qodiriy asarlarida milliy urf-odatlarga, millatga bo'lgan hurmat-e'tibor va sadoqat mujassam bo'lganligini yuqoridagi suhbat orqali anglash mumkin.

Ko'rinib turibdiki, Abdulla Qodiriy hayotida milliylik asosiy o'rinda turgan va buni to'laligicha asarlariga singdirib bera olgan o'zbek tarixidagi yagona ijodkorlardan biri hisoblanadi. Adib nafaqat "O'tkan kunlar" romaniga balki barcha asarlariga badiiy estetik jilo va barchaga o'rnak bo'luvchi yuksak tarbiyani aks ettirganini guvohi bo'ldik.

Abdulla Qodiriy ijodining muhim jihatlaridan biri shundaki, u har bir asarida milliylik va xalq hayotini tasvirlashga katta e'tibor qaratadi. Buni uning ilk dramaturgik asari — "Baxtsiz kuyov" dramasida ham yaqqol ko'rish mumkin. Ushbu asarda o'z davrining turmush tarzi, urf-odatlari, to'y marosimlari hamda xalqning ijtimoiy muammolari badiiy tarzda aks ettirilgan. To'ylar, turli marosimlar bilan bog'liq muammolar, isrofgarchilik va dil xiraliklar hamma vaqt asosiy muammo bo'lib kelgan. Bunga asosiy sabab, insonlarning tor dunyoqarashi, atrofdagi odamlarning gapiga qarab ish qilishi va albatta haddan ortiq orzu-havasga berilishidir. Bunday insonlar nafaqat o'zini balki, boshqalarni ham qiyin vaziyatda qoldirishi, hattoki hayotiga zomin bo'lishi ham mumkin. Jadidchilik harakatining yirik namoyondasi

bo'lgan Abdulla Qodiriy o'zining "Baxtsiz kuyov" nomli dramasida aynan shu kabi muammolarni ko'targan. Muallif qoloq odatlardan biri-hashamatli to'y ortiqcha sarf-xarajatlar va ularning ko'ngilsiz oqibatlarini yoritib bergan.

Drama 4 pardadan iborat, birinchi pardasi asosiy "konflikt" 2 ni – Solihning uylanish masalasi va uning moddiy ahvoli o'rtasidagi to'qnashuvni ochadi. Qodiriy realizmga tayangan holda o'z davridagi o'zbek jamiyatining turmush tarzini, urf-odatlarini va kambag'al yoshlarning fojiasini ko'rsatadi. Ikkinchi pardada muallif konfliktni yanada kengaytirib, Solihning fojiaiy taqdirini namoyon qiladi. Ellikboshi – haqiqat, Fayziboy – urf-odat, domla – diniy niqob ostidagi bid'at, Abdurahim esa zaif irodani ifodalaydi. Bu to'qnashuv orqali Qodiriy davridagi o'zbek jamiyatidagi isrofgarchilik, bid'at va "xalqdan uyalish" illatini fosh etadi. Uchinchi pardada Solihning ichki hayqirig'i, boyning shafqatsiz shartlari va Abdurahimning irodasizligi jamiyatdagi muammolarni ochib beradi. To'rtinchi parda esa asarning eng fojiali va eng ta'sirchan qismidir. Solih va Rahimaning o'limi jamiyatdagi adolatsizlik va bid'atlarning qurboni sifatida ko'rsatiladi. Fayziboy va boy — fojia tashabbuskor sababchilari, elikboshi esa muallifning og'zaki xulosachisi. Shu tariqa Abdulla Qodiriy jamiyatni o'zini isloh qilishga,

shariat va adolatga qaytishga chaqiradi. Dramada tarbiyaviy jihat kuchli talqin etilgan. Yoshlarning mustaqil fikrlashi, o'z hayoti uchun o'zi javob berishi, kattalar esa farzandlarning fikrini hurmat qilishi lozimligi haqida chuqur xulosa qilamiz. Bu asar o'quvchilarni qadimiy-urf odatlarga ko'r ko'rona ergashmasdan, adolat, insof va shaxsiy huquqlarga asoslangan holda hayot tarzini tanlashga undaydi.

Abdulla Qodiriy ijodi o'zbek adabiyotida milliylik va xalqning urf-odatlarini badiiy ifoda etishda beqiyos o'rin tutadi. "O'tkan kunlar" romanida xalqimizning turmush tarzi, qadriyatlari, odob-axloqi, oilaviy va ijtimoiy siyosiy hayoti yorqin tasvirlangan bo'lsa, "Baxtsiz kuyov" dramasida to'y marosimlari, xalq urf-odatlarini hamda oddiy insonlarning ayanchli taqdiri dramatik ruhda yoritilgan. Har ikki asarda ham milliylikning badiiy talqini markaziy o'rinda turadi. Qodiriy o'z qahramonlari orqali xalqning eng yaxshi fazilatlarini — hurmat, sadoqat, sabr, kamtarlik va mehr-oqibatni ulug'ladi, ayni paytda zamonasining ijtimoiy illatlarini ham fosh qildi. Demak, Abdulla Qodiriy milliy adabiyotimizda nafaqat romanchilik, balki milliy ruhni yuksaltirishda ham ulkan xizmat qilgan adib sifatida tarixda abadiy qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdulla Qodiriy "O'tkan kunlar". Qayta nashr. "Yangi asr avlodi", 2019
2. O'. Nosirov. "Ijodkor shaxs, badiiy uslub, avtor obrazi" Toshkent: Fan. 1981
3. Abdulla Qodiriy "Baxtsiz kuyov". Cho'lpon nashriyoti.- Toshkent: 2004

4.S.Mirvaliyev. "O'zbek adiblari" O'zbekiston fanlar akademiyasi-
Toshkent:1993

Internet saytlari:

1. <https://cyberleninka.ru/article/n/abdulla-qodiriy-ijodi-va-milliy-ruh>
2. <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/137189>

ABDURAUF FITRAT SHE'RLARIDA KELAKAKKA UMID

Zamzamaliyeva Rizvonbi Mahzubjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba Abdujabbor qizi

Annotatsiya: Maqolada Abdurauf Fitratning yorqin xotirasi, ilmiy izlanishlari, hayot yo'li va ijodiy faoliyati, asarlarining tahlili ham berilgan. Uning jadidchilikga bag'ishlangan fikrlari va asarlari haqida ham batafsil to'xtalib o'tilgan. Abdurauf Fitrat asarlarining yoshlar hayotidagi o'rni katta ahamiyat kasb etganligi ham ushbu maqolada yaqqol ifodalangan.

Kalit so'zlar: Jadid, she'r, Turkiya, Turkiston, davr, asar, immersivlik effekt, tarbiya, hurmat, dorilfunun.

Аннотация: В статье представлена яркая память об Абдурауфе Фитрате, его научные исследования, жизненный путь и творческая деятельность, а также анализ его произведений. Особое внимание уделено его мыслям и произведениям, посвящённым джадидизму. Труды Абдурауфа Фитрата имеют большое значение в жизни молодёжи.

Ключевые слова: джадид, стихотворение, Турция, Туркестан, эпоха, произведение, эффект иммерсивности, воспитание, уважение, дарульфунун.

Annotation: The article highlights the bright memory of Abdurauf Fitrat, his scientific research, life path, and creative activity, as well as an analysis of his works. Special attention is given to his thoughts and writings dedicated to Jadidism. The works of Abdurauf Fitrat play a significant role in the lives of young people.

Keywords: Jadid, poem, Turkey, Turkestan, era, work, immersive effect, upbringing, respect, Darulfunun.

Abdurauf Fitrat dastlabki ta'limni Buxoro, Istambul madrasalari va dorilfununlarida oldi. U arab, fors, turk tillarini mukammal bilganligi tufayli Sharqning buyuk allomalari ijodini yaxshi o'zlashtirdi. Adibning otasi savdo ishlari bilan shug'ullangan bo'lib, 1918-yilgacha Qashqarda turib qolgan. U asosan, onasi Mustafobibi (Bibijon) tarbiyasida bo'lib, u tufayli Bedil, Navoiy, Fuzuliy, Zebuniso, Uvaysiy kabi ulkan shoirlarning g'azallaridan xabardor.

XX boshlarida butun turkistonda yangi kuchyga kira boshlagan kira boshlagan jadidchilik harakati ulkaning barcha sohadagi ishlarini kelajagini belgilab berdi. Ushbu

islohotchilik ya'ni jadidchilik nomi bilan tarixga kirgan keng qamrovli harakat jamiyatni barcha sohalarini teng qamrab oldi. O'sha davrning ko'zga tashlangan islohotchi shaxslardan biri Abdurauf Fitrat edi.

U Turkiya dorifunular o'qiyatgan paytida jadidlar g'oyalari bilan tanishib: "So'rog'ilar" asarini yozgan. Turkiyada o'qiyotgan paytida o'ziga dono, bilimdon va ziyarak degan laqabni oldi. "Ko'rgazma Abdurauf Fitratning bosib o'tgan mashaqqatli hayot yo'li va sharaflari umri haqida batafsil ma'lumot bergani, unutilmas taassurot uyg'otgani bilan muhim bo'ldi.

Bu siymoga bag'ishlangan ko'rgazmani ommaga taqdim etish murakkab masala bo'lgani uchun tomoshabinlarga immersivlik effektini hadya etmoqchi bo'ldik, – deydi ko'rgazma kuratori Maqsud Asqarov. – Asosiysi, bu singari tadbirlar tashkilotchilar tomonidan yangicha ruh va o'zgacha tashabbusda davom etishi ko'zda tutilgan."

Abdurauf Fitrat tanlangan asarlarida ;"Banda to nafas olar ekanman, faryod urub tahsil usulimizdagi nuqsonlarni e'tiborli arboblarni nazariga havola etaman, lekin, bilmadim baxtinga qarshi hozirgacha birotga gapimga quloq solmadim. Buning ustiga, aytсам, bazi "haqiqatshunoslar" meni kofir hisoblanadilar, ba'zi soddadilar esa devona devona dedilar. Men bularni hamasidan faryod chekib, kichiku-kattani, yaxshiyu-yomonni o'zimga dushman qilib shu xoliq Allohning roziligini topishdan o'zgani orzu qilmayman, "sen so'zimga xoh ishon, xoh ishonmang" deb fikr bildirgan. Ilmi o'rganish musulmonlarni shar'an va aqlan lozimdir,. anvoyi xil ilmlar ko'pdir va dunyo oxiratga foyda beradigan ilmlardan taxsil olmasak, ikki dunyo saodatga erishishimiz mumkin emas. Biz foydali ilmlarni muhim qismini zikr qildik va harbirini o'rganish lozimligini dalillar bilan arz etdik. Hozir asl maqsadimiz bilim olish hisoblanadi .

Abdurauf Fitrat "O'g'lim" she'rida shunday yozadi:

Og'ir yigit, sening go'zal, nurli ko'zingda

Bu millatning saodatin, baxtin o'qudim.

O'ylashingda, turishingda hamda o'zungda

Bu yurt uchun qutulishning borlig'in ko'rdim.

Turma - yugur, tinma - tirish, bukilma - yuksal,

Hurkma - kirish, qo'rqma - yopish, yo'rilma - qo'zg'al!

Yel yo'lini to'sib turgan eski bulutlarni Yondirib qo'y,
yirtib tashla, barchasin yo'q et.

Qilolmasang shu ishlarni,

Sening uchun xo'rlikdir bu...

Yiqil, yo'qol, ket!

Bu she'rida o'g'il bolalarni yurti uchun xizmati va yurtga sodiq farzand bo'lish va

bir joyda o'tirma tur intil harakat qil va yurtning uchun sodiq bo'l degan bu she'rda ko'p ma'no va mazmuni bor. Fitrat ilg'or demokratik g'oya va fikrlari uchun ko'pchilik jadidlar qatorida shakkoklik va isyonkorlikda ayblandi. Chor ma'murlari esa uni mustamlakachilikka qarshi turganlikda aybladilar, kommunistik mafkura hukmron bo'lgan sho'rolar davrida esa, millatchilikda, panturkizm g'oyasi tarafdori, „xalq dushmani“ degan tuhmatlar bilan aybladilar. Professor H.Yoqubovning hikoya qilishicha, Fitratni 1937-yilgacha uning do'sti Fayzulla Xo'jayev o'z himoyasiga olib kelgan. 1937-yilda ko'pchilik qatori Fitrat ham NKVD tomonidan qamoqqa olingan. Iosif Stalinning 1938-yil 28-martdagi „Otuvga e'lon qilinganlar ro'yxati“ ga tushgan.

Annotatsiya: Xulosa o'rnida aytish mumkinki, Abdurauf Fitrat o'z asarlarida millatni, jamiyatni hamisha kelajakka umid bilan yashashga chorlagan. Asarlarida yosh avlodga murojaat qilib, Vatan uchun, millatning ravnaqi uchun kurashish, ilm-u ma'rifat pillapoyalaridan ko'tarilish eng oliy vazifalardan biri bo'lishi lozimligini ta'kidlab o'tgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Istiqlol qahramonlar Abdurauf Fitrat "Tanlangan asarlar V jild ilmi risolalar" Toshkent "Manaviy" 2010. 116 bet.
2. Afoqova N. Jadid she'riyati poetikasi. T.: Fan, 2005. 140 b.
3. Begali Qosimov va boshqalar. Milliy uyg'onish davri o'zbek adabiyoti. T. Ma'naviyat, 2004.
4. <https://oz.sputniknews.uz>

HAMID OLIMJON IJODI – O'ZBEK SHE'RIYATINING BADIY YUKSALISH CHO'QQISI

Yoldasheva Shaxodat Ulug'bek qizi

Kochkarboyeva Madina Oybek qizi

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 3-kurs talabasi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba

Anotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek adabiyotining zabardast vakili Hamid Olimjonning hayoti va ijodiy merosi keng yoritiladi. Uning she'riyatida ifodalangan romantik ruh, xalqona obrazlar tizimi, milliy qadriyatlar va insoniy tuyg'ular uyg'unligi tahlil qilinadi. Shuningdek, shoirning o'zbek adabiyotidagi o'rni, uning she'riy uslubi va badiiy mahorati ilmiy-nazariy asosda ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Hamid Olimjon, o'zbek she'riyati, romantizm, lirika, badiiy mahorat, xalq ruhiyati, vatanparvarlik.

Аннотация: В статье подробно освещается жизнь и творческое наследие Хаида Олимжона, выдающегося представителя узбекской литературы. Анализируются романтический дух, система народных образов, гармония национальных ценностей и человеческих чувств, выраженная в его поэзии. Также на научно-теоретической основе рассматривается место поэта в узбекской литературе, его поэтический стиль и художественное мастерство.

Ключевые слова: Хамид Олимжон, узбекская поэзия, романтизм, лирика, художественное мастерство, народный дух, патриотизм.

Annotation: This article explores the life and creative legacy of Hamid Olimjon, a leading figure in Uzbek literature. It analyzes the romantic spirit, folk imagery, and the harmony of national and humanistic values in his poetry. The study highlights Hamid Olimjon's artistic mastery and his significant role in the development of Uzbek literature.

Keywords: Hamid Olimjon, Uzbek poetry, romanticism, lyricism, artistic mastery, folk spirit, patriotism.

XX asr o'zbek adabiyotining yuksak cho'qqisida turgan shoirlardan biri – Hamid Olimjondir. U o'zining boy badiiy tafakkuri, chuqur hissiy dunyosi va milliy ruh bilan sug'orilgan asarlari orqali o'zbek she'riyatining yangilanishiga ulkan hissa qo'shdi. Shoirning ijodida inson, tabiat va vatan mavzusi markaziy o'rin tutadi. Hamid Olimjon

o'z davrining chin ma'nodagi badiiy tafakkur egasi bo'lib, xalq dardini, quvonchini, orzu-umidini she'r orqali yurakdan ifoda eta olgan. Uning asarlari bugungi kunda ham o'z estetik va tarbiyaviy ahamiyatini yo'qotmagan, aksincha, har bir avlodni go'zallikni his etishga chorlaydi.

Yoshligidan she'riyatga qiziqqan Hamid Olimjon dastlab "Ko'klam", "Baxt", "Sevgi", "Yoshlar", "Olov" kabi she'rlarida inson tuyg'ulari, orzu va umidlarni kuyladi. Uning asarlarida xalqona ohang, hayotiylik, tabiat va inson uyg'unligi kuchli seziladi. Shoir "Zaynab va Omon", "Semurg", "Oygul bilan Baxtiyor" kabi dostonlari bilan o'zbek epik she'riyatini yangi bosqichga olib chiqdi. Ayniqsa, "Oygul bilan Baxtiyor" dostoni o'zbek dostonchiligida yangicha g'oya — inson orzulari va ezgulikning g'alabasini tarannum etgani bilan alohida o'rin tutadi. Hamid Olimjon ijodida romantizm va lirizm uyg'unlashgan. Uning asarlarida insoniy his-tuyg'ular, muhabbat, mehnat, sadoqat, go'zallik, vatanparvarlik g'oyalari yetakchilik qiladi. Masalan, "Sevgi" she'rida inson qalbidagi sof tuyg'ular, muhabbatning yuksakligi tasvirlanadi. "Hamid Olimjon ijodi o'z davrining ijtimoiy hayoti bilan chambarchas bog'liq edi. Shoir o'z asarlarida xalqning hayoti, mehnati, orzu-umidlari, ezgulik yo'lidagi intilishlarini badiiy shaklda aks ettirgan. Uning asarlarida o'zbek xalqining tarixiy taqdiri, milliy g'ururi, ozodlik va adolatga bo'lgan ishonchi yorqin ifodalangan.

Shoirning "O'zbekiston", "Vatan haqida qo'shiq", "Qo'shiqchi" kabi she'rlari yurtga muhabbat, xalqga sadoqat, milliy qadriyatlarga hurmat ruhida yozilgan. U bu asarlar orqali o'z xalqining kuchiga, irodasiga, kelajagiga bo'lgan ishonchini ifoda etadi. Ayniqsa, "Vatan haqida qo'shiq" she'rida shoir ona yurtning go'zalligini, xalqining mehnatkashligini, yurakdagi faxr va g'ururni ilhom bilan tasvirlaydi.

Hamid Olimjon ijodida ayol obrazlari ham alohida o'rin tutadi. U o'z doston va she'rlarida ayolni nafaqat go'zallik timsoli, balki sadoqat, fidoyilik va mehr-oqibat ramzi sifatida tasvirlaydi. "Zaynab va Omon" dostonida Zaynab obrazi orqali ayolning mardligi, sevgisiga sadoqati, insoniy fazilatlarini madh etiladi. Shoirning bu yondashuvi o'zbek adabiyotida ayol obrazining yangi, zamonaviy talqinini yaratgan. Shuningdek, Hamid Olimjon ijodida tabiat manzaralari ham keng o'rin olgan. U tabiatni inson ruhiyati bilan uyg'un holatda tasvirlaydi. "Ko'klam", "Tong", "Quyoshli kun", "Bahor" kabi she'rlarida tabiat go'zalligi inson qalbinin pokligi bilan uyg'unlashgan. Shoir uchun tabiat — hayot, go'zallik va umid manbai. Hamid Olimjon she'riyatining yana bir muhim jihati — til va uslubdagi soddalikdir. Uning she'rlari xalq tili, xalqona iboralar, maqollar, so'z o'yinlari bilan boyitilgan. Shu bois shoir asarlari o'quvchiga yaqin, hayotiy va samimiy tuyuladi. U she'r orqali o'quvchining yuragiga kirib boradi, his-tuyg'usiga ta'sir qiladi.

Shoir qisqa umr ko'rgan bo'lsa-da, o'zbek adabiyoti tarixida chuqur iz qoldirdi. Hamid Olimjonning ijodi o'z davridan ancha o'tib, bugungi kunda ham dolzarbligini saqlab kelmoqda. Uning so'z san'ati, go'zallikka, muhabbat va ezgulikka chorlovchi she'rlari o'zbek xalqining ma'naviy mulkiga aylangan". Shoirning "Baxt" dostoni mehnat orqali baxt topish g'oyasini ilgari suradi. Hamid Olimjon she'rlarida inson harakatining, intilishining, orzularining qadri ulug'lanadi. Bu jihatdan u o'z davrining faqat shoirigina emas, balki xalq ruhini his etgan mutafakkir ijodkoridir. Hamid Olimjon o'zbek she'riyatiga yangi badiiy shakl va ifoda vositalarini olib kirgan. U so'z ohangiga, ritmga, qofiyaga, musiqiylikka katta e'tibor bergan. Uning she'rlarida musiqiylik va obrazlilik uyg'unlashgan bo'lib, bu jihat o'quvchini she'rning ichki ruhiga chuqur kirib borishga undaydi. Shoirning poetik tili soddaligi bilan birga chuqur falsafiy ma'no kasb etadi. "Ko'klam" she'ridagi "Yashna, ey yurtim, bahor keldi!" kabi misralar xalq ruhini, yashash quvonchini ifoda etuvchi ramziy obrazlardir. Hamid Olimjon xalq og'zaki ijodidan — doston, ertak, maqollardan mahorat bilan foydalangan. "Semurg'" dostoni bunga yorqin misoldir. Bu doston orqali shoir orzu va haqiqat, ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurashni badiiy tarzda tasvirlagan. Hamid Olimjon o'zbek adabiyotida romantik tafakkur, insoniylik va vatanparvarlik ruhini kuchaytirgan shoir sifatida tarixda qolgan. Uning ijodi o'zbek she'riyatini mazmun va shakl jihatidan boyitdi. Shoir yaratgan obrazlar, ramzlar, badiiy ifodalar keyingi avlod shoirlariga kuchli ta'sir ko'rsatdi. Zulfiya, Erkin Vohidov, Abdulla Oripov kabi ijodkorlar o'z ilhom manbaini Hamid Olimjon she'riyatidan topganliklarini ko'p bora ta'kidlaganlar. Bu esa shoirning adabiy merosi faqat o'z davrida emas, balki keyingi avlodlar uchun ham ijodiy maktab bo'lib xizmat qilganini ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, Hamid Olimjon o'zbek she'riyatining yuksak cho'qqilaridan biriga aylangan, xalqning yurak ovozi, orzu-umidini ifodalagan shoir edi. Uning asarlarida insoniy tuyg'ular, mehnat va muhabbat, go'zallik va ezgulik g'oyalari yuksak badiiylikda ifoda topgan. Shoirning ijodi o'zbek adabiyotida milliy ruh, estetik did va poetik mahorat uyg'unligining yorqin namunasidir. Uning she'rlari bugun ham o'zbek xalqining ruhiy boyligini, so'z san'atining qudratini ifoda etib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G'ulomov, N. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: Fan nashriyoti, 1980.
2. Qo'chqorov, M. XX asr o'zbek she'riyati. – Toshkent: O'qituvchi, 1985.
3. Rasulov, A. Hamid Olimjon va o'zbek romantizmi. – Toshkent: Universitet, 1991.

4. Karimov, A. O'zbek adabiyotida lirik tafakkur. – Toshkent: Ma'naviyat, 2001.
5. Jo'rayev, S. Hamid Olimjon ijodining badiiy tahlili. – Toshkent: Akademyashr, 2010.

“QIYOMAT QARZ” HIKOYASI

Hoshimova Shohsanam Bahrom qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabasi

hoshimovashohsanam05@gmail.com

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba Abdujabbor qizi

Annotatsiya: Mazkur maqolada “Qiyomat qarz” hikoyasining g‘oyaviy-badiiy yo‘nalishi, undagi asosiy obrazlar tizimi hamda insoniy vijdon, sadoqat va halollik masalalarining badiiy talqini tahlil qilinadi. Asar misolida yozuvchi inson va vijdon o‘rtasidagi abadiy bog‘liqlikni yoritadi.

Kalit so‘zlar: vijdon, halollik, sadoqat, ma’naviyat, burch, omonat, insoniy qadriyatlar.

Annotation. This article analyzes the ideological and artistic direction of the short story “Qiyomat qarz”, its main system of characters, and the artistic interpretation of human conscience, loyalty, and honesty. Through this work, the author reveals the eternal connection between a person and their conscience.

Keywords: conscience, honesty, loyalty, spirituality, duty, trust, human values.

Аннотация. В данной статье анализируются идейно-художественное направление рассказа “Киёмат карз”, система его основных образов, а также художественная интерпретация человеческой совести, верности и честности. На примере произведения автор раскрывает вечную связь между человеком и его совестью.

Ключевые слова: совесть, честность, верность, духовность, долг, доверие, человеческие ценности.

O‘zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri O‘lmas Umarbekov o‘zining badiiy ijodi bilan xalqimiz mehrini qozongan yozuvchilardan sanaladi. U dastlab jurnalistika sohasida faoliyat yuritgan bo‘lsa-da, 1960-yillarda o‘zbek nasrida hikoya janrining yetuk namoyandasi sifatida tanildi. Shu davrda yaratgan hikoyalari bilan u o‘z zamondoshlari va adabiyot ahli e‘tiborini qozonishga muvaffaq bo‘lgan.

O‘lmas Umarbekov o‘ziga xos yozuv uslubi, inson ruhiyatini chuqur tahlil etish mahorati va hayotiy voqealarga falsafiy yondashuvi bilan ajralib turadi. Uning “Yulduzlar”, “Oltin yaproqlar”, “Charos”, “Yo‘lda”, “Ko‘prik”, “Qiyomat qarz” kabi

asarlarida insonning ma'naviy dunyosi, ezgu fazilatlar hamda qalb kechinmalari badiiy ifodasini topgan.

Adib ijodining asosiy mohiyati — insoniylik, vijdon, burch va e'tiqod kabi yuksak qadriyatlarni yoritishdan iborat. U o'z asarlari orqali turfa xarakterlar va hayotiy holatlar misolida insonning jamiyat, zamon va kelajak oldidagi mas'uliyatini chuqur tahlil qiladi. Shu tariqa, O'lmas Umarbekov o'zbek nasrida ma'naviy-axloqiy g'oyalarni yuksak badiiy darajada ifodalagan ijodkor sifatida e'tirof etiladi.

Odamzod hayotida vijdon, sadoqat va burch kabi tuyg'ular eng yuksak qadriyatlar sirasiga kiradi. Bu tuyg'ular insonni chin ma'noda inson qiladi, uni nafaqat jamiyat, balki Alloh oldida ham pok saqlaydi. Adabiyot ana shunday buyuk insoniy fazilatlarini ifodalovchi, qalblarni tarbiyalovchi qudratli vositadir. Shu ma'noda "Qiyomat qarz" hikoyasi insoniy burch va vijdon mas'uliyatini chuqur ochib bergan ibratli asarlardan biridir.

Hikoyaning bosh qahramoni Sarsonboy ota – umrini halollik, mehnatsevarlik va vijdon pokligi bilan o'tkazgan inson. U o'g'li G'ofur urushda halok bo'lganidan keyin ham, do'stining o'g'li Haydarali tashlab ketgan ikki qo'yni "omonat" sifatida o'zida asrab keladi. Bu omonat yillar o'tgan sayin ko'payib, katta suruvga aylanadi. Ammo chol uni o'z mulkidek ko'rmaydi, "bu qo'ylar meniki emas, ularning egasi bor" degan e'tiqod bilan yashaydi.

Asarning markaziy g'oyasi ham shunda – vijdon qarzidan qochib bo'lmaydi, u qiyomatgacha insonni izlab yuradi. Sarsonboy ota "qiyomat qarz" deganda aynan mana shu ma'noni – ruhiy burch, insoniy mas'uliyatni nazarda tutadi.

Sarsonboy ota oddiy cho'pon bo'lsa-da, unda yuksak ma'naviy kuch mujassam. U o'g'lini yo'qotgan yolg'iz qolgan chol. Ammo bu yolg'izlik uni toliqtirmaydi – u hayot mazmunini vijdon oldidagi burchida topadi. Shu burchni ado etishda to'xtamasdan harakat qiladi.

Sarsonboy otaning hayoti orqali yozuvchi insonning haqiqiy boyligi molu-dunyo emas, vijdon va sadoqat ekanini ko'rsatadi. U o'zining "qiyomat qarz"ini ado etmaguncha, ya'ni egasiga qaytarmaguncha, ruhiy orom topolmaydi. Bu — pok niyat, halollik, e'tiqod va sabr timsolidir.

Yosh yigitlarning bir qo'yni tortib olmoqchi bo'lgani, ammo cholning "omonat" haqidagi gaplaridan so'ng uyalib ketishlari — bu yerda avlodlar orasidagi ma'naviy uzilish va qadriyatlar o'rtasidagi tafovut ko'rsatilgan. Shu orqali muallif bugungi o'quvchini ham fikrga chorlaydi: biz Sarsonboy otadek halol va mas'uliyatli bo'la olyapmizmi?

Madumar aka — xalq odamlari orasida uchraydigan, ammo o'zining beg'araz do'stligi bilan e'tiborli inson. U Sarsonboy otaning dardini his qiladi, unga achinib gapiradi, lekin ba'zan insoniy vijdonning chuqurligini to'la anglay olmaydi. Uning "qo'ylarni kolxozga ber" degan maslahati zamonaviy inson tafakkurining, ma'naviyatdan biroz uzoqlashgan dunyoqarashning ramzi sifatida berilgan.

Zebi esa sadoqatli ayol, u ham o'g'il dog'ida so'lib qoladi. Uning hayoti orqali yozuvchi onalik iztirobini va ayol sabrini ko'rsatadi.

"Qiyomat qarz" — insonning vijdon oldidagi mas'uliyati, sadoqati va halolligini ulug'lovchi asardir. Sarsonboy ota timsolida yozuvchi hayotdagi eng buyuk fazilat — vijdon pokligini madh etadi. Bu hikoya har bir o'quvchiga shuni eslatadi: mol-dunyo, mansab, vaqt o'tadi, lekin vijdon qarzi hech qachon o'lmaydi. Uni ado etgan insongina haqiqiy orom topadi.

Shunday qilib, "Qiyomat qarz" hikoyasi nafaqat bir cholning taqdiri haqida, balki butun insoniyatning ruhiy sinovi — halollik, sadoqat va vijdon imtihoni haqida yozilgan asardir.

Bir so'z bilan xulosa qilib aytganda, bu hikoya o'quvchini halollikka, e'tiqodga, mas'uliyatga chorlaydi. Asarda tasvirlangan Sarsonboy ota obrazi milliy adabiyotimizda insoniy poklik, fidoyilik va sadoqat timsoli sifatida e'tirof etilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'lmas Umarbekov. Tanlangan asarlar.1-jild. www.ziyouz.com kutubxonasi.
2. S.M.Bahromova. "O'lmas Umarbekov hikoyalarida obrazlar tabiatining poetik xususiyatlari" – T.: 2019.
3. I.T.Almardanova. "O'lmas Umarbekov hikoyalarida obrazlar tabiatining poetik xususiyatlari" – T.: 2019.
4. <https://uz.m.wikipedia.org>.

SAID AHMADNING “UFQ” TRILOGIYASINING BADIY VA IJTIMOIY TAHLILI

Yusubjonova Sitora Botirjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

2-bosqich talabasi

yusubjonovasitora@gmail.com

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba Abdujabbor qizi

Annotasiya. Maqolada yozuvchining obraz yaratish mahorati, realizm uslubining o'ziga xosligi, shuningdek, davr ruhini ifodalashdagi badiiy vositalar tahlil etiladi. Trilogiya orqali muallif xalqning erkinlikka intilishi, inson sha'ni va vijdon erkinligi kabi umuminsoniy qadriyatlarni yuksak badiiy shaklda tasvirlay olgani ilmiy asosda yoritilgan.

Kalit so'zlar: Said Ahmad, “Ufq” trilogiyasi, realizm, obraz, badiiy tahlil, ijtimoiy muammo, milliy ong, davr ruhi.

Annotation. In the article, the writer's skill in creating vivid characters, the uniqueness of his realistic style, and the artistic means used to reflect the spirit of the era are analyzed. Through the trilogy, the author's depiction of the people's aspiration for freedom, as well as universal human values such as dignity and freedom of conscience, is revealed in a highly artistic form.

Key words: Said Ahmad, “Ufq” trilogy, realism, character, artistic analysis, social issue, national consciousness, spirit of the era.

Аннотация. В статье анализируется мастерство писателя в создании художественных образов, своеобразие его реалистического стиля, а также художественные средства, используемые для отражения духа эпохи. Через трилогию автор раскрывает стремление народа к свободе, а также такие общечеловеческие ценности, как достоинство и свобода совести, представленные в высокохудожественной форме.

Ключевые слова: Саид Ахмад, трилогия «Уфк», реализм, образ, художественный анализ, социальная проблема, национальное сознание, дух эпохи.

“Ufq” romanda xalqimiz hayotining kichik, biroq mazmunmohiyati jihatdan juda dolzarb davri aks ettirilgan. “Ufq” romanida obrazlar bilan tanishishdan oldin yozuvchi

haqida ma'lumotlar keltirib o'tamiz. "Ufq" trilogiyasi adib ijodida alohida o'rin tutadi. "Ufq" romani XX asr millat hayotining o'n yillik davri – Ikkinchi jahon urushi, urush va urushdan keyingi yillar voqealarini o'z ichiga oladi. Trilogiyada o'sha yillari xalq boshiga tushgan musibatlar, odamlar ko'ksidagi armonlar, shu musibatlarni yengishga qodir mislsiz matonat va shijoatlar yozuvchi iste'dodiga xos ehtiros, o'ziga hos ilhom bilan aks ettirilgan. Said Ahmadning "Ufq" romani 1964 – 1970-yillarda yozilgan bo'lib, u XX asr o'zbek adabiyotining qimmatli asarlaridan biridir. Asarda trilogiya janrining o'ziga xos g'oyaviybadiiy xususiyatlari va asosiy janriy belgilari yaqqol namoyon bo'lgan. "Ufq"ning birinchi kitobi – "Qirq besh kun" romanida xalqimizning XX asrning 30-yillarida Katta Farg'ona kanali qurilishidagi qahramonona mehnati, qudratli xalq harakati yorqin aks ettirilgan. Asarning ikkinchi kitobi "Hijron kunlari" deb ataladi. Unda xalqimizning urush davridagi og'ir hayoti, kurashi, vatanparvarligi, mardligi ehtiros bilan hikoya qilingan. Trilogiyaning uchinchi kitobi — "Ufq bo'sag'asida" urushdan so'nggi dastlabki yillardagi xarakterli voqealar, qo'riq va bo'z yerlarni o'zlashtirish harakati tasvirlangan. Romanda turfa munosabatlar, taqdirlar yoritilgan bo'lib, ular o'zaro bir-biri bilan mustahkam bog'langan. Asardagi Ikromjon, Jannat xola, Azizxon, Dildora, Asrora, Rahmonberdi tog'a, Inoyat oqsoqol, Nizomjon, Tursunboy kabi xilma-xil obrazlar jamiyatning turli qatlamlarini aks ettiradi. Shuningdek, romanda to'qima obrazlardan tashqari, Yo'ldosh Oxunboboyev, Usmon Yusupov, G'afur G'ulom singari prototiplarning borligi asarni jonlantirib bergan. Trilogiya bir necha avlod va qahramonlar atrofida inson taqdiri, urushning psixologik-ijtimoiy oqibatlarini hamda milliy-gumanistik qadriyatlarni ochadi. Asarda minglab oddiy insonlarning umidlari, azoblari va iroda kurashi tasvirlanadi — bu jihat trilogiyani o'zbek realist prozasida muhim asarga aylantiradi. Realizm va zamonaviy portretlar: Said Ahmad an'anaviy realizmga tayanib, psixologik ichki monolog va detallashtirilgan ijtimoiy landshaft orqali qahramonlarni jonlantiradi. Javlon, Nasiba kabi xarakterlar orqali shaxsiy va ijtimoiy qarama-qarshiliklar ochiladi. Til va frazeologiya: Muallifning til ishlatishi — boy xalqona frazeologiya, neologizmlar va so'z yuritish xususiyatlari bilan ajralib turadi; bu trilogiyaning milliy ruhini kuchaytiradi.

Said Ahmad yaratgan obrazlarga e'tibor qaratadigan bo'lsak, Ikromjon, Jannat xola, Azizxon, Dildor, Asrora kabi teran, xalqchil, yorqin milliy obrazlar yaratilgan. Qochoq, qo'rqqoq, xoin so'zlariga tomlab izoh keltirish mumkin, ammo Said Ahmad kabi bitta obraz orqali ozgina so'z bilan ifodalagan ta'sirni, tushunchani berib bo'lmaydi, chunki izoh boshqa, tasavvur boshqa. «Ufq» trilogiyasi ham qamrov va hajm jihatidan ona tilimizning ifoda imkoniyatini namoyon qiluvchi katta maydondir.

Birgina «Qochoq» deb nomlangan bobni oladigan bo'lsak, yozuvchi so'z orqali qanday dahshatli dramatik manzarani chizib bera olgan. Said Ahmadda o'zbek tilidan foydalanishda o'zigagina xos bo'lgan uslub bor. Roman-trilogiyada yozuvchi Ikkinchi jahon urushining olovli yillarida o'zbek dehqonlarining front orqasida ko'rsatgan mehnat qahramonliklari haqida hikoya qiladi, urushdan oldingi va keyingi davr muammolari haqida fikr yuritadi. Romanda davrga xos qiyinchiliklar, mashaqqatlar ichida urush va mehnat frontiga safarbar qilingan yoshlar: Azizxon va Lutfinisa, Nizomjon va Dildor, Tursunboy va Zebixon kabi tutashgan taqdirlar hayotidagi fojialar tasvirlangan. Qiyinchiliklardan keyin qahramonlarning yana sevgiga va sadoqatga ro'baro' bo'lishi, birinchi muhabbat davr va sinovlar qa'riga singib ketishini ko'rish, jonli tasvirlar orqali tarixiy ma'lumotlar bilan tanishish, ezilgan xalqning hayot mashaqqatlarini tushunish mumkin. Roman o'zida jiddiy fikr va falsafiy muzokaralar, milliy identifikatsiya va uning asosiy omillari, jamiyatning yangilanishiga odatlangan zamonaviy o'zgarishlarni ko'rsatadi. Asar boshqaruvchi tashqi qo'rg'oshinlarga, oilaviy muammolarga, jamiyatning tabiiy va ijtimoiy muhitida yuzaga keladigan muammolarga ega. Said Ahmad "Ufq" romanida yaratilgan odamlar, ularning o'zaro munosabatlari, yagona insonning yo'li va maqsadi, milliyatning e'tibor qilinadigan ahamiyati va boshqalar bilan o'rtasidagi muloqotlar aks ettirilgan. Ufqning tilidan o'zingizga xos va o'ziga xos fikrlar va ularning ifodalash usullari orqali bu romanni o'qishsizga o'zbek jamiyatining rivojlanishi, uning muammolari va rivojlanishga moslashtirilgan yollar haqida keng ko'rsatmalarda fikr beradi. "Said Ahmad Ufq" romanining asar ustida tafakkur qilish, u asosida yaratilgan g'oyalar va muammolarga o'z mantiqiy yechimlarni topish, o'zbek milliy adabiyotining o'rni va ahamiyatini tushunishga yordam beradi. Inson har qanday holatda ham inson bo'lib qolishi kerak ekanligini uqtiradi bu roman. Asarda har xil qahramonlar taqdiri hikoya qilinadi. Unda ota -ona mehridan juda erka bo'lib o'sgan faqat o'zini o'ylaydigan Tursunboy ham, farzandlariga yetarli mehr bera olmay faqat mol-dunyo tashvishida yuradigan juda ham ziqna ota obrazi ham, farzandi qilgan gunohlaridan butun umri yuzi qora bo'lib qolgan va uni o'ldirishni xoxlab borib lekin o'ldirmagan Ikromjon ham, butun umr "bolam" deb yashagan Jannat xola ham, ziqna va bemehr bo'lgan ota qo'lida vijdonli va mehnatkash bola bo'lib o'sgan Nizomjon ham o'z o'rniga ega "Ufq" romanida navqiron avlodni insonparvar, vatanni ulug'laydigan, uni asrab-avaylaydigan va himoya qiladigan vatanparvar shaxs sifatida kamol toptirishga da'vat etilgan. Romanda davrga xos qiyinchiliklar, mashaqqatlar ichida urush va mehnat frontiga safarbar qilingan yoshlar: Azizxon va Lutfinisa, Nizomjon va Dildor, Tursunboy va Zebixon kabi tutashgan taqdirlar hayotidagi fojialar tasvirlangan. Tursunboy trilogiyasi

qahramonlaridan biri misolida barcha zamon va davrlarning “buzilgan” yoshlarining salbiy tomonlarini ko‘rishimiz mumkin. Aftidan, ota-onalar farzandlari uchun mumkin bo‘lgan va imkonsiz bo‘lgan hamma narsani berib, unga mehr qo‘yishdi. Said Ahmad yaratgan obrazlarga e‘tibor qaratadigan bo‘lsak, Ikromjon, Jannat xola, Azizxon, Dildor, Asrora kabi teran, xalqchil, yorqin milliy obrazlar yaratilgan. Qochoq, qo‘rqoq, xoin so‘zlariga tomlab izoh keltirish mumkin, ammo Said Ahmad kabi bitta obraz orqali ozgina so‘z bilan ifodalagan ta’sirni, tushunchani berib bo‘lmaydi, chunki izoh boshqa, tasavvur boshqa. «Ufq» trilogiyasi ham qamrov va hajm jihatidan ona tilimizning ifoda imkoniyatini namoyon qiluvchi katta maydondir.

Said Ahmadning “Ufq” trilogiyasi o‘zbek adabiyotida inson ruhiyati, xalq taqdiri va davrning murakkab ijtimoiy muammolarini chuqur badiiy tahlil qilgan asar sifatida alohida o‘rin egallaydi. Muallif urush va urushdan keyingi davrda kechgan hayotni faqat tarixiy voqealar sifatida emas, balki insoniy orzu, vijdon, muhabbat va fidoyilik bilan bog‘liq ruhiy kechinmalar orqali tasvirlaydi. Trilogiyada xalqning og‘ir sinovlardan o‘tgan, ammo ma’naviy kuchini yo‘qotmagan obrazlari orqali milliy ruh, vatanparvarlik va inson sha’niga hurmat g‘oyalari yuksak badiiy ifodasini topgan. Asarda badiiy realizm, hayotiy detallar, xalqona til va chuqur psixologik tahlil uyg‘unlashgan. Bu jihatlar muallifning adabiy mahoratini va davr ruhini to‘laqonli ifodalashdagi yuksak san’atini ko‘rsatadi. “Ufq” trilogiyasi o‘z davrining ijtimoiy haqiqatlarini aks ettirish bilan birga, bugungi o‘quvchi uchun ham ma’naviy saboq, insonparvarlik va adolat ramzidir. Shu bois ushbu asar o‘zbek nasrining eng yuksak badiiy namunalaridan biri sifatida qadrlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Normatov U., Said Ahmad [Adabiy portret], T., 1971; G‘afurov I., Prozaning shoiri, T., 1984.
2. Tanlangan asarlar [3 j.li], T., 2000
3. Абдуллаев В. Узбек адабиёти тарихи. Д арслик, 2 китоб. –Тошкент, 1980.
5. Зоҳидов В. Ўзбек адабиёти тарихидан. - Т., 1961.
6. Ўзбек адабиёти тарихи. 5 жилдлик, 4 жилд, Тошкент, 1978.

ABDULLA AVLONIY ASARLARIDA AXLOQIY QARASHLAR

Turdimurodova Sevinch Azam qizi

Tuxliyeva Sevinch Anvar qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabalari

tuxliyevasevinch8@gmail.com

sevinchturdimurodova3@gmail.com

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba Abdujabbor qizi

Annotatsiya. Mazkur maqolada Abdulla Avloniy asarlarida ilgari surilgan axloqiy qarashlar tahlil qilinadi. Jadid ma'rifatparvarlari safida yetakchi o'rin tutgan Avloniy nafaqat o'qituvchi va adib, balki millat tarbiyachisi sifatida ham o'z ijodida axloqiy-ma'naviy qadriyatlarni targ'ib etgan. Uning pedagogik va badiiy merosi yosh avlodni komil inson ruhida tarbiyalash, ma'naviy poklik, odob-axloq, milliy g'urur va insoniylikni shakllantirishda muhim o'rin tutadi.

Kalit so'zlar: Abdulla Avloniy, axloqiy qarashlar, tarbiya, ma'naviyat, jadidchilik, odob-axloq.

Annotation. This article analyzes the ethical views expressed in the works of Abdulla Avloniy. As a leading figure among the Jadid intellectuals, Avloniy was not only a teacher and writer but also a national educator who promoted moral and spiritual values through his creative legacy. His pedagogical and literary heritage occupies an important place in educating the younger generation as well-rounded individuals, fostering moral purity, ethical conduct, national pride, and humanity.

Keywords: Abdulla Avloniy, ethical views, education, spirituality, Jadidism, morality.

Аннотация. В данной статье анализируются морально-этические взгляды, выдвинутые в произведениях Абдуллы Авлони. Занимая одно из ведущих мест среди джадидов-просветителей, Авлони выступал не только как педагог и писатель, но и как воспитатель нации, пропагандирующий в своём творчестве нравственно-духовные ценности. Его педагогическое и художественное наследие играет важную роль в воспитании молодого поколения в духе всесторонне развитой личности, формировании духовной чистоты, нравственности, национальной гордости и человечности.

Ключевые слова: Абдулла Авлони, нравственные взгляды, воспитание, духовность, джадидизм, нравственность и этика.

O'zbekiston mustaqillikka erishganidan so'ng, har tomonlama taraqqiy topib borayotgan jamiyatimiz ma'naviyatini yanada rivojlantirishda millatimiz tarixini o'zida badiiy aks ettirgan tarixiy, badiiy hamda ilmiy asarlarni alohida o'rganishga e'tibor qaratila boshlandi. Shu o'rinda yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyevning "Biz uchun hech qachon kun tartibidan tushmaydigan yana bir o'ta muhim masala borki, unga alohida to'xtalib o'tishni zarur, deb bilaman. U ham bo'lsa, unib-o'sib kelayotgan yosh avlodimiz, farzandlarimiz tarbiyasi bilan bog'liqdir. Buyuk bobomiz Abdulla Avloniy aytganidek, bu masala biz uchun haqiqatan yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidir va o'z dolzarbligi va ahamiyatini hech qachon yo'qotmaydigan, ta'bir joiz bo'lsa, masalalarning masalasidir" [1;47] deya bugungi kun yoshlarini ta'lim-tarbiyasida ahamiyatli bo'lish joiz bo'lgan ko'plab tomonlar mavjudligi, tarixni anglash, adabiyotga mehr berish, kitobxonlar safini yanada kengaytirish, jamiyatda o'qituvchi-pedagog maqomini yanada yuksaltirish borasida fikrlar bildirganlar. Tarixdan ma'lumki, zaminimiz allomalar yurti, -Milliy o'zlikni shakllantiradigan uchlik – o'tmish, bugun va kelajak hamma davrlarda ham zamonning ziyolilari, xalqning kelajagi uchun qayg'uradigan fidoyilarning diqqat markazida bo'lib kelgan. Ayni kunda ham bu haqiqatni yanada teran anglash, yangi rivojlanish bosqichida milliy boy tajribadan samarali foydalanish masalasiga davlat darajasida katta ahamiyat qaratilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning: "Xususan, milliy o'zligimizni anglash, Vatanimizning qadimiy va boy tarixini o'rganish, bu borada ilmiy-tadqiqot ishlarini kuchaytirish, gumanitar soha olimlari faoliyatini har tomonlama qo'llab-quvvatlashimiz lozim. Buyuk alloma va adiblarimiz, aziz avliyolarimizning bebaho merosi, yengilmas sarkarda va arboblarning jasoratini yoshlar ongiga singdirish, ularda milliy g'urur va iftixor tuyg'ularini kuchaytirishga alohida e'tibor qaratishimiz kerak"ligi haqidagi fikrlari buning yorqin isbotidir. O'zbek pedagogikasining rivojlanishiga munosib hissa qo'shgan taniqli ma'rifatparvar adib Abdulla Avloniy pedagogik fikr taraqqiyotiga salmoqli hissa qo'shgan, o'z asarlarida o'zbek xalqining eng yaxshi an'alarini, ta'lim-tarbiyaga oid muhim hayotiy masalani aks ettirgan pedagog va olimdir. O'zbek adabiyotshunosligida taniqli ma'rifatparvar adib, ijodkor mutafakkir olim Avloniyning badiiy ijodi, asarlarining o'ziga xos g'oyaviy-badiiy xususiyatlari, shuningdek, uning pedagogik mavzudagi asarlari haqida bir qator ishlar qilingan, madqiqotlar olib borilgan.

Ma'lumki tarixga nazar solsak Abdulla Avloniy birinchi marta pedagogikaga "Pedagogiya", ya'ni bola tarbiyasining fanidir", degan ta'rif bilan chiqqan allomadir. Bunday ta'rif albatta, Abdulla Avloniyning pedagogika fanini yaxshi bilganligidan dalolat beradi. Abdulla Avloniy pedagog sifatida bola tarbiyasining roli haqida fikr yuritib "Agar bir kishi yoshligida nafs buzulib, tarbiyasiz, axloqsiz bo'lib o'sdimi, allohu akbar, bunday kishilardan yaxshilik kutmoq yerdan turub yulduzlarga qo'l uzatmak kabitur", deydi.[3: 87] Uning fikricha, bolalarda axloqiy xislatlarning tarkib topishida ijtimoiy muhit, oilaviy sharoit va bolaning atrofidagi kishilar g'oyat katta ahamiyatga ega. "Turkiy Guliston yoxud axloq" kitobi ma'rifatparvarlik g'oyalarini targ'ib qiladi. Abdulla Avloniy kitobda ilm to'g'risida bunday deydi: "Ilm dunyoning izzati, oxiratning sharofatidir. Ilm inson uchun g'oyat oliy, muqaddas bir fazilatdur. Zeroki, ilm bizga o'z ahvolimizni, harakatimizni oyina kabi ko'rsatur. Zehnimizni, fikrimizni qilich kabi o'tkur qilmoq ...Ilmsiz inson mevasiz daraxt kabitur..." Avloniy ilmni umuman emas, balki uning amaliy va hayotiy foydalarini aytib, "Bizlarni jaholat, qorong'ilikdan qutqarur. Madaniyat insoniyatni ma'rifat dunyosiga chiqarur, yomon fe'llardan, buzug' ishlardan qaytarur, yaxshi xulq va odob sohibi qilur... Alhosil butun hayotimiz, salomatimiz, saodatimiz, sarvatimiz, maishatimiz, himmatimiz, g'ayratimiz, dunyo va oxiratimiz ilma bog'liqdur". Adibning obrazli ifodasiga ko'ra, ilm bamisoli bodomning ichidagi mag'iz. Uni qo'lga kiritish uchun mehnat qilish, ya'ni chaqib uni po'chog'idan ajratib olish kerak. U ilmning jamiyat taraqqiyotidagi rolini yaxshi tushunadi. Shuning uchun ham u yoshlarni ilm sirlarini bilishga, hodisalar mohiyatini yechishga, kitob mutolaa qilishga chaqiradi. Uning fikricha, ilm agar jamiyat manfaatiga xizmat qilmasa, xalq farovonligi yo'lida qo'llanmasa, u o'likdir.

Avloniy uchun axloq faqat shaxsiy fazilat emas, balki milliy uyg'onishning poydevori edi. U "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida axloqiy tarbiyani jamiyatni rivojlantirishning asosiy manbayi deb hisoblaydi. Unda insonning axloqiy kamoloti ilm va ma'rifat bilan chambarchas bog'langan holda yoritiladi. "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida quyidagi axloqiy tamoyillar asosiy o'rin olganligini ko'rishimiz mumkin:

- **Halollik va rostgo'ylik** – insoniy munosabatlarning asosi sifatida;
- **Odob va hayo** – yosh avlodni ma'naviy poklik ruhida tarbiyalashning mezon;
- **Mehnatsevarlik** – jamiyat taraqqiyotini ta'minlovchi asosiy qadriyat;
- **Millatparvarlik va vatanparvarlik** – shaxsni milliy g'oya bilan uyg'un tarbiyalash vositasi.

Abdulla Avloniy axloqni o'rgatishda faqat nazariyaga tayanmay, balki amaliy tarbiyaga ham katta e'tibor qaratgan. U o'quvchini fikrlashga, o'zini-o'zi nazorat

qilishga, ma'naviy barkamollikka intilishga undagan. Avloniy nazarida axloqiy tarbiya shaxsni komillikka yetaklaydigan yo'ldir.

Axloqiy qarashlarning ijtimoiy-ma'naviy ahamiyati shundaki, Avloniyning axloqiy qarashlari o'z davri uchun ham, bugungi kun uchun ham dolzarbdir. U o'z asarlarida axloqiy inqiroz millat inqiroziga olib kelishini ta'kidlagan. Shu bois axloqiy qadriyatlarga asoslangan tarbiya nafaqat shaxsiy, balki ijtimoiy burch sifatida qaraladi.

“Turkiy Guliston yoxud axloq” asari axloqiy va ta'limiy-tarbiyaviy asardir. Asarda insonlarni “yaxshi likka chaqiruvchi, yomonlardan qaytaruvchi” bir ilm-axloq haqida fikr yuritiladi.

Abdulla Avloniy bola tarbiyasini nisbiy ravishda quyidagi to'rt bo'limga ajratadi:

1. Tarbiyaning zamoni.
2. Badan tarbiyasi.
3. Fikr tarbiyasi.
4. Axloq tarbiyasi haqida hamda uning ahamiyati to'g'risida fikr yuritadi.

“Tarbiyaning zamoni” bo'limida tarbiyani yoshlikdan berish zarurligini, bu ishga hammani: ota-ona, muallim, hukumat va boshqalarning kirishishi kerakligini ta'kidlaydi.

Tarbiya xususiy ish emas, milliy, ijtimoiy ishdir. Har bir xalqning taraqqiy qilishi, davlatlarning qudratli bo'lishi avlodlar tarbiyasiga ko'p jihatdan bog'liq, deb hisoblaydi adib.

Tarbiya zurriyot dunyoga kelgandan boshlanib, umrning oxiriga qadar davom etadi. U bir qancha bosqichdan: uy, bog'cha, maktab va jamoatchilik tarbiyasidan tashkil topgan. Abdulla Avloniy tarbiyaning doirasini keng ma'noda tushunadi. Uni birgina axloq bilan chegaralab qo'ymaydi. U birinchi navbatda bolaning sog'ligi haqida g'amxo'rlik qilishi lozimligini uqtiradi.

Abdulla Avloniyning fikricha, sog'lom fikr, yaxshi axloq, ilm-ma'rifatga ega bo'lish uchun badanni tarbiya qilish zarur. “Badanning salomat va quvvatli bo'lmog'i insonga eng kerakli narsadur. Chunki o'qumoq, o'qutmoq, o'rganmoq va o'rgatmoq uchun insonga kuchli, kasalsiz jasad lozimdir”.

Abdulla Avloniy badan tarbiyasi masalasida bolani sog'lom qilib o'stirishda otalarga murojaat qilsa, bolani fikr tomondan tarbiyalashda o'qituvchilarning faoliyatlariga alohida e'tibor beradi.

U o'tmish mutafakkirlari kabi yoshlarni foydali kasb-hunar egallashga chaqiradi. Adib boylik ketidan quvuvchilarni, ularning odamgarchilikka to'g'ri kelmaydigan ishlar bilan shug'ullanayotganini ko'rib, ulardan nafratlanadi. Abdulla Avloniyning xalqni ma'rifatga tashviq qilganidan dalolat beruvchi misralaridan biri quyidagidir:

*Idrok ila aqling-la ayur yaxshi-yomonni,
Behudaga sarf etma, shu qimmatli zamonni.
Sa'y et, jadal et, ilm-u fununa harakat qil,
Boq, nayladilar hikmat ila ushbu jahonni.*

Abdulla Avloniy o'z ona tilini mukammal bilish, har bir so'zni o'z o'rnida ishlatish, milliy adabiy tilining taraqqiysi uchun jonkuyarlik qilish zarur, deydi.

“Har bir millatning dunyoda borligin ko'rsatg'on oynai hayoti: til va adabiyotidir. Milliy tilni yo'qotmoq millatning ruhini yo'qotmoqdur”.

Abdulla Avloniy hozirgi zamonga muvofiq kishi bo'lmoq uchun ilm va ma'rifatni egallashimiz kerak degan shiorni o'rta tashlaydi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash mumkin bo'ladiki, haqiqatdan Abdulla Avloniy o'z ilmini amalda qo'llay oladigan kishilarga yuksak baho bergan va ularni doimo mehnatini qadrlashga chaqirgan. Bunday insonlarni dono insonlar, deb atagan. Ushbu maqola adibning pedagogik qarashlarini yanada chuqurroq tahlil etilishida hamda adibning hayoti va ijodini o'rganish muhim va zarurligini ilgari suradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev, Sh. M. (2017). Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. Toshkent: O'zbekiston.
2. Boboxonov, A., & Maxsumov, M. (1966). Abdulla Avloniy pedagogik faoliyati. Toshkent: O'qituvchi.
3. Hayitmetov, A. (yil yo'q). Sharq adabiyotining ijodiy metodi tarixidan (pp. 137–138). Toshkent.
4. Normamatov, S. (2011). Abdulla Avloniy she'riyati leksikasining ma'noviy-uslubiy xususiyatlari (Nomzodlik dissertatsiyasi avtoreferati). Toshkent

SHARQ MUTAFAKKIRLARINING TA'LIM-TARBIYAGA OID MA'NAVIY VA AXLOQIY QARASHLARI

Abdullayeva Umriniso Baxodir qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba Abdujabbor qizi

Annotatsiya: Sharq mutafakkirlarining ta'lim-tarbiya, odob-axloq masalalaridagi qarashlari, islomda bolalar tarbiyasi to'g'risida so'z yuritilgan. Shuningdek, Sharq mutafakkirlarining ijodiy faoliyatidagi ta'lim-tarbiyaga oid yondashuvlar, g'oyalar, qarashlarni yosh avlodning ongiga singdirishda tarbiya usullari va vositalarini bilish, hayotda ulardan to'g'ri foydalanish pedagogik ta'lim jarayonida o'qituvchining pedagogik mahoratidagi muhim xususiyatlardan biri ekanligi ochib berilgan.

Kalit so'zlar: axloqiy qoida, tarbiya, odob, barkamol inson, insonparvarlik, ma'naviy fazilatlar, umuminsoniy qadriyatlar, milliy qadriyat, milliy tafakkur, islom madaniyati.

Аннотация: Рассматриваются взгляды восточных мыслителей на образование, нравственность и воспитание детей в исламе. Также раскрывается, что знание педагогических методов и средств, заложенных в творчестве восточных мыслителей, прививание образовательных подходов, идей и взглядов подрастающему поколению, и их правильное применение в жизни являются одними из важных особенностей педагогического мастерства учителя в процессе педагогического образования.

Ключевые слова: моральный кодекс, воспитание, нравственность, совершенный человек, гуманизм, духовные качества, общечеловеческие ценности, национальная ценность, национальное мышление, исламская культура.

Abstract: The views of Eastern thinkers on education, morality, and child rearing in Islam are discussed. It is also revealed that knowledge of educational methods and tools in the creative work of Eastern thinkers instilling educational approaches, ideas, and views into the minds of the younger generation, and their correct use in life are one of the important features of the teacher's pedagogical skills in the process of pedagogical education.

Keywords: moral code, upbringing, morality, a perfect person, humanity, spiritual qualities, universal human values, national value, national thinking, Islamic culture.

Sharq Uygʻonish davri allomalarining butun ilmiy merosida oila, oilada farzand tarbiyasi, ota-ona va yaqin qarindoshlar munosabatlari katta oʻrin olgan. Bugungi kunda buyuk mutafakkir allomalarimizning nodir asarlarida bayon etilgan ota-ona hamda farzand munosabati borasidagi qarashlariga alohida toʻxtalib oʻtishimiz lozim deb hisoblayman Sharq mutafakkirlarining taʼlim-tarbiyaga oid qarashlari bu tajribaning shakllanishiga ulkan taʼsir koʻrsatgan. Tarbiya ham ota-onalarning burchi va farzandlarning haqqidir. “Tarbiya” soʻzi arabcha “robba” feʼlidan olingan boʻlib, oʻstirdi, ziyoda qildi, rioyasiga oldi, rahbarlik qildi va isloh qildi maʼnolarini bildiradi. Musulmon ulamolar “tarbiya”ni bir necha xil taʼrif qilganlar. Jumladan, imom Bayzoviy quyidagicha taʼriflaydi: “Tarbiya bir narsani asta-sekin kamoliga etkazishdir”. Yusuf Xos Hojib oʻzining «Qutadgʻu bilig» — «Saodatga boshlovchi bilim» — kitobida oʻzining axloq hamda hayotga oid qarashlarini bayon etadi. Inson faqat jamiyatdagina kamolotga yetishi mumkin, muloqot va ijtimoiy-foydali mehnat uning rivojlanishi va yashashining mezonidir, deb hisoblaydi. «Boshqa odamlarga foydasi tegmaydigan inson – oʻlikdir», – deb yozadi u. Odam kim boʻlishidan qatʼi nazar, shohmi, gadomi, avvalo, insoniy boʻlishi kerak, chunki «dunyoda oʻlmas boʻlib, faqat insoniylik qoladi», «Yaxshi axloqiy fazilatlarga ega kishi – har qanday qimmatbaho durlardan ham qimmatlidir». Shoirning fikricha, farzand koʻrish va unga tarbiya berish har bir inson uchun buyuk baxtdir, ularsiz hayotning maʼnosi yoʻq. Lekin bu narsa ota-onaga juda katta masʼuliyat yuklaydiki, uning uddasidan chiqmoq, har bir ota-ona uchun ham farz, ham qarzdir. Shuning uchun ham Yusuf Xos Hojib oilaviy tarbiyani bola axloqiy taraqqiyotining asosi, deb hisoblagan: «Agar bolaning xulqi yomon boʻlsa, bunda bola ning aybi yoʻq, hamma ayb – otasida». Rogʻib Asfihoniy tarbiyani quyidagicha taʼrif qiladi: “Tarbiya bir narsani bir holdan ikkinchi holga oʻtkaza borib, batamomlik nuqtasiga etkazishdir. Tarbiyaning maʼnolaridan biri, insonning diniy, fikriy va axloqiy quvvatlarini uygʻunlik hamda muvozanat ila oʻstirishdir”. Islomda bolalar tarbiyasi ota-onaning eng masʼuliyatli va uzoq davom etadigan burchlaridir. Boshqa burchlar baʼzi ishlarni qilish yoki mulkni sarflash bilan oxiriga etadi. Ammo tarbiya masʼuliyati bardavom boʻladi. Zotan, ota-onaning farzand neʼmatiga haqiqiy shukrlari ham aynan tarbiya masʼuliyatini sharaf bilan ado etish orqali yuzaga chiqadi [1:339-340]. Odob masalasini insoniyat tarixida toʻlaqonli ravishda Islom boshlagan, desak mubolagʻa qilmagan boʻlamiz. Islomda kishining

hayotidagi har bir narsaning o'z odobi bor. Dunyodagi odobga bag'ishlangan asarlarning asosini va ko'piligini Islom xalqlari vakillari tomonidan yozilgan asarlar tashkil qiladi, degan gapda zarracha mubolag'a yo'q [1:342]. Qadimda Sharq mutafakkirlari tomonidan ilgari surilgan qarashlar hamda g'oyalar bugungi kunda ham muhim ta'lim-tarbiyaviy manba sifatida yoshlar ongi va qalbiga ma'naviy ozuqa berib kelmoqda. Uzoq va boy tarixga ega bo'lgan Markaziy Osiyo xalqlari o'zining ta'limtarbiyaga oid boy merosini yaratib, takomillashtirib, yoshlarni insonparvarlik, ilmparvarlik, mehr-oqibat, mehnatsevarlik, insonlarga va tabiatga do'stlik, sahiylik kabi umuminsoniy fazilatlar ruhida tarbiyalab kelishgan. Darhaqiqat, ajdodlarimiz tomonidan qoldirilgan bebaho madaniy meros milliy ma'naviyatimizning o'zagini tashkil etadi. Shu sababli undan bugun yoshlarimizning ta'lim va tarbiyasiga keng foydalanish maqsadga muvofiqdir. Chunki, "Ajdodlarimizdan qolgan meros millatimizning nafaqat o'tmishi, shuningdek, istiqboli uchun ham kuch va fidoiylik manbai hisoblanadi" [2:47]. Har bir xalqning ta'lim-tarbiyaga oid an'analari borki, ular pedagogik tafikkur taraqqiyotining asosi bo'lib xizmat qiladi va bola tarbiyasi haqidagi tasavvurlar va qarashlarni ifodalaydi. Yuqorida aytganimizdek, har bir ota ona o'z farzandlarini barkamol inson bo'lishini istaydi, o'zlari eta olmagan orzuumidlariga bolalarining etishligini o'ylaydi. Bolalarning har bir yutug'idan quvonishadi, mag'lubiyatidan tashvishga tushishadi. Farzandlarini baxtli ko'rish ular uchun eng baxtiyor damlar hisoblanadi. Buning uchun ularga bor kuch-quvvatini sarflashadi. O'tmishda buyuk allomalarimiz, yuksak darajadagi ma'naviyat, axloq-odob saboqlarini berganliklari, Vatan, xalq istiqboli, farovon turmush, halol mehnat, fan taraqqiyoti, inson mehnati, atrof-muhitga oqilona munosabat haqidagi o'z qarashlarini bayon qilib berganliklariga guvoh bo'lamiz. Mana shunday mangu allomalar jumlasiga Ahmad Yassaviyni kiritish mumkin. Xoja Ahmad Yassaviy o'zining ma'naviy-axloqiy qarashlari bilan bugungi kunda ham pedagogika faniga beqiyos qo'sha olganligi olib borilgan izlanishlardan ayon bo'lmoqda. "Xoja Ahmad Yassaviyning nuqtai nazariga ko'ra ayyorlik, gunohlarni yashirish o'zgalarga xiyonat hisoblanadi. Bu fikrlari bilan Xoja Ahmad Yassaviy rostgo'ylik, halollik, o'z-o'ziga talabchanlikni targ'ib qiladi. Zahmat chekkan odam sabrli, bardoshli, irodali bo'ladi, degan fikrni ilgari suradi. Hushyorlik shaxsni faol harakat qilishga undaydi. Xoja Ahmad Yassaviy hikmatlari o'quvchi shaxsini xushyorlikka, faol harakatlanishga, fitnalardan, fisqu fasod ishlardan o'zini olib qochishga undaydi" [3:10]. Shuning uchun ham ta'lim tarbiya jarayonida ulardan keng foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Yana bir yiriq allomalardan biri Burxoniddiy Marg'inoniydir. Burxoniddiy Marg'inoniyning axloqiy-huquqiy tarbiyaga oid qarashlarida diyonat, iymon, vijdon, burch, insoniylik xususidagi

g'oyalari shaxsni har tomonlama va uyg'un rivojlantirishning asosiy vositasi bo'lib xizmat qilgan. Shu jihatdan qaraganda XXI asrda yashagan islom ta'limotining yirik nomoyondasi Burxoniddiy Marg'inoniyning axloqiy-huquqiy tarbiyaga oid qarashlarida erkinlik, insonparvarlik, mehnatsevarlik, imon-e'tiqod, halollik, axloqiy poklik, odillik, birodarlik, bilimlilik, mustaqil fikr hislatlari asosiy o'rinni egallaydi [4:9]. Alloma Marg'inoniy o'zining axloqiyhuquqiy qarashlari bilan xalqimiz ma'naviyatini rivojlantirishga, musulmon dunyosi madaniyatining taraqqiyotiga hamda ijtimoiy pedagogik fikr rivojiga salmoqli hissa qo'shgan. Farzandga adab, hunar o'rgatmakni meros deb bilg'il. Agar sen xoh unga adab o'rgatg'il, xoh o'rgatmag'il turmush mashaqqatlarining o'zi unga o'rgatur. Undoqkim debdurlar, ota-ona tarbiyalamasa, kecha va kunduz uni tarbiyalaydur [5:24]. Sharq mutafakkirlarining ijodiy faoliyatidagi ta'lim va tarbiyaga oid yondashuvlar, g'oyalar, qarashlarni yosh avlodning ongiga singdirishda tarbiya usullari va vositalarini bilish, hayotda ulardan to'g'ri foydalanish – ta'lim jarayonida o'qituvchilarning pedagogik mahoratidagi muhim xususiyatlardan biri hisoblanadi. Keyingi yillarda odob-axloq mavzuiga bo'lgan qiziqish anchagina ortdi. Chunki milliy mustaqillikka erishganimizdan so'ng, tarixiy va madaniy merosimizni o'rganishga bo'lgan ehtiyojning kuchayishi, milliy va diniy hamda ma'naviy qadriyatlarimizning mazmunidagi axloqiy g'oyalarni bilishga bo'lgan xalqimiz qiziqishlarining ortib borayotganligidir. Ta'lim-tarbiya tizimini insonparvarlik yo'nalishini tubdan o'zgartirish va yangi zamon talablari darajasiga ko'tarishning birinchi sharti – unga bir butun tizim sifatida yondoshish va shunga muvofiq, ish olib borishdan iboratdir [6:87]. Yosh avlodda yuksak ma'naviy fazilatlarni kamol toptirish, milliy mafkurani shakllantirish, boy madaniy merosimiz, tarixiy an'alarimizga, umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, Vatanga muhabbat, istiqlol g'oyalariga sadoqat ruhida tarbiyalash mamlakatimizda amalga oshirilayotgan barcha islohotlarning hal qiluvchi omilidir. Insonlar o'zligini chuqur anglashi, mustaqillikning qadrini tobora teran tushunishi, milliy tafakkurning kengayishi va takomillashuvi, tarixiy hurlik, mustaqillik ruhining uyg'onishini ta'minlash ma'naviyat sohasidagi siyosatimizning asosiy maqsadiga aylandi [7:7]. Taniqli o'zbek pedagogi Abdulla Avloniy “Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot - yo halokat, yo saodat - yo falokat masalasidir” deb yozgan edi [8:14]. Mashoyixlarning aytishlaricha, “har bir millatning saodati, davlatlarning tinch va rohati yoshlarning yaxshi tarbiyasiga bog'liqdur” [5:13]. A.Avloniyning “Turkiy guliston yohud axloq” asari yangi usul maktablarining yuqori sinflarida ta'lim va axloqiy tarbiya berish uchun darslik sifatida o'qitilgan. A.Avloniyning asarini chuqur o'rganar ekanmiz, biz o'sha davrda maktablarda o'quvchilarga dars berishda umuminsoniy va diniy qadriyatlari, xalq

og'zaki ijodi, Qur'on oyatlari, hadislar shuningdek, buyuk allomalarimizning hikmatli so'zlaridan imkon qadar keng foydalanganliklarini ko'ramiz. Masalan, "Yaxshi xulqlar" qatoriga kiruvchi "Sabr" mavzusida: "Sabr insonlar uchun buyuk bir fazilatdurki, janobi haq sobrlarni madh qilishdur. Shariati islomiyada janobi Haq tarafidan kelgan balo va qazoga sabr qilmoq farzi ayndur". Shul xususda so'ylanmish bir hadisi sharifning ma'nosi "ilm imonli kishilarning muhibi, hilm homiysi, aql dalili, yaxshi amal sarmoyasi, muloyimat volidi, afv axavoni, sabr hokimi vijdonidur," - deyilishi. Arablar "assabru miftohulfalah"- sabr shodlig'ning kalilidur deyurlar [9:7]. Oilada bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda milliy qadriyatlardan foydalanishning milliy pedagogik va uslubiy asoslarini ilmiy-nazariy jihatdan ishlab chiqishga bugungi kundagi ehtiyoj va uni samarali hal etishning optimal yo'llarini topish asosiy muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Shunday ekan, oilada bola tarbiyasi umumdavlat ahamiyatiga molik muammodir. Shu boisdan har qanday jamiyatni oilaga, oilada bola tarbiyasiga bo'lgan talabi ortib boradi. Ayni vaqtda - davlatning, ota-onaning bolalarni tarbiyalashdagi, farzandlarning ota-ona oldidagi mas'uliyatini oshirishdagi roli kuchayadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Sharq mutafakkirlarining butun ilmiy merosi, ma'naviy-axloqiy qarashlari bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan, balki hamisha bu asarlar qayta-qayta mutolaa qilinishi bilan alohida e'tiborga molikdir. Sababi, avvalo, mashhur allomalarning shaxsiy hayoti, insoniy fazilatlari, ikkinchidan, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, ilmga chanqoqlik, kamolot sari intilish kabi g'oyalari bilan yo'g'rilgan asarlarining tarbiyaviy ahamiyati hamisha bebaho ahamiyat kasb etadi. Allomalarimizning asarlari XXI asar globallashuv jarayonida oilaviy munosabatlar, milliy urf-odatlar, qadriyatlari asrab qolish, yovuzlikka, jaholatga qarshi ma'rifat bilan kurashishda bebaho ma'naviy meros bo'lib xizmat qila oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. A.Haydarov. Inson kamoloti va milliy-ma'naviy qadriyatlar. T.: Muharrir, 2008 y.
2. M.Xajiyeva. Xoja Ahmad Yassaviyning ma'naviy-tarbiyaviy qarashlari. Avtoreferat. T.: 2004 y.
3. M.Shoxadjayev. Burxoniddin Marg'inoniyning axloqiy-huquqiy tarbiyaga oid qarashlari. Avtoreferat. T.: 2006 y.
4. M.Hamdamova. Ma'naviyat asoslari. T.: "Fan va texnologiya". 2008 y.
5. A.Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. T.: O'qituvchi. 1992 y.

6. Z.B.Jalilov. Sharq mutafakkirlari merosini o'rganishning didaktik metodlari. Zamonaviy ta'lim jurnali. 2017 yil, 5-son.

ABDULLA QODIRIY ROMANLARIDA MILLIY UYG'ONISH RUHINING IFODASI

**Ikromova Xurshida Rahimjon qizi va
Isroilova Maftuna Zafarjon qizi**

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

2-bosqich talabalari

O'qituvchi: Arzikulova Sohiba

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdulla Qodiriyning "O'tgan kunlar" va "Mehrobdan chayon" romanlarida milliy uyg'onish ruhining badiiy ifodasi tahlil qilinadi. Asarlarda milliy o'zlik, ma'naviyat, jadidchilik g'oyalari va xalq tafakkuridagi uyg'onish jarayoni tasvirlangan. Tadqiqotda tarixiy realizm va badiiy tilning milliy ruhni yoritishdagi ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Abdulla Qodiriy, milliy uyg'onish, jadidchilik, milliy o'zlik, tarixiy realizm, ma'naviyat, Vatan.

Annotation: This article analyzes the artistic expression of the spirit of national awakening in Abdulla Qodiri's novels "Bygone Days" and "Scorpion from the Altar". The study explores themes of national identity, spirituality, and the influence of the Jadid movement, highlighting how historical realism and language reflect the national spirit.

Keywords: Abdulla Qodiri, national awakening, Jadidism, national identity, historical realism, spirituality, homeland.

Аннотация: В данной статье анализируется художественное выражение духа национального возрождения в романах Абдуллы Кадыри "Минувшие дни" и "Скорпион из алтаря". Рассматриваются темы национального самосознания, духовности и влияния джадидизма, а также роль исторического реализма и языка в раскрытии национального духа.

Ключевые слова: Абдулла Кадыри, национальное возрождение, джадидизм, национальная идентичность, исторический реализм, духовность, Родина.

Abdulla Qodiriyning romanlari o'zbek adabiyotida milliy uyg'onish g'oyasini badiiy shaklda ifodalashda eng yirik yutuqlardan biridir. Uning asarlari orqali millatning o'zligini anglash, tarixiy xotirani tiklash va ma'naviy uyg'onish jarayonlari

chuqur tahlil qilinadi. Adib ijod qilgan davrda Turkiston xalqi siyosiy mustamlaka, ijtimoiy tanglik va madaniy inqiroz holatida edi. Shunday sharoitda Qodiriy o'z romanlari orqali xalqni uyg'otishga, o'zligini tanitishga va milliy qadriyatlarni saqlashga da'vat etgan.

“O'tgan kunlar” romanida o'zbek xalqining tarixiy hayoti, urf-odatlar va o'sha davrdagi ijtimoiy ziddiyatlar realistik tarzda tasvirlanadi. Otabek, Yusufbek hoji, Kumush kabi obrazlar orqali muallif xalqning ma'naviy pokligi, sadoqati va Vatanga bo'lgan muhabbatini ifoda etadi. Otabek obrazida yangi avlod — milliy uyg'onish kishisi gavdalanadi. U eski urf-odatlar bilan yangi tafakkur o'rtasidagi ziddiyatda yashaydi, ammo xalq uchun xizmat qilishni, millat taraqqiyotini orzu qiladi. Shu orqali Qodiriy o'zbek jamiyatidagi yangilanish ehtiyojini badiiy obrazlar orqali ochadi.

“Mehrobdan chayon” romanida esa diniy ekstremizm, jaholat va soxtalik tanqid qilinadi. Qodiriy bu asarda jamiyatdagi axloqiy inqirozga qarshi ma'rifatni, haqiqiy imon va adolatni ilgari suradi. Asar qahramonlarining ruhiy izlanishlari orqali yozuvchi milliy uyg'onishning ma'naviy poydevorini ko'rsatadi: inson avvalo ichki ozodlikka erishmog'i, jaholatdan xalos bo'lmog'i lozim. Bu esa millatning uyg'onishining bosh sharti sifatida tasvirlanadi.

Qodiriy milliy uyg'onish g'oyasini faqat siyosiy kurashda emas, balki ma'naviy sohada ham amalga oshirish kerak, degan fikrni ilgari suradi. U jamiyatdagi inqirozning sababi sifatida xalqning ilmsizligi, o'zaro ishonchsizlik va milliy birlikning yo'qligini ko'rsatadi. Shu bois uning romanlarida ma'rifat, ilm, adolat va sadoqat asosiy qadriyatlar sifatida ko'tariladi. Yozuvchi o'z xalqini tarixini bilishga, o'zini qadrlashga va mustamlakachilik tazyiqiga qarshi ruhiy kurashga chorlaydi.

Adibning badiiy tili milliy ruh bilan yo'g'rilgan. U xalq maqollari, o'zbekona so'z boyligi va xalqona uslublardan keng foydalangan. Bu uslub o'quvchida milliy g'ururni uyg'otadi, asarning har bir sahifasiga milliy hayot nafasi singgan. Qodiriy o'zbek adabiyotida tarixiy realizm maktabining asoschilaridan biri bo'lib, u badiiy so'z orqali tarixni xalq ruhiyatiga yaqinlashtirgan.

Abdulla Qodiriyning romanlari o'zbek adabiy tafakkurini yangi bosqichga olib chiqdi. Uning asarlari milliy uyg'onish davrining adabiy bayrog'iga aylandi. Bugungi kunda ham Qodiriy asarlari yoshlar qalbida vatanparvarlik, sadoqat va o'zlikni anglash hissini uyg'otmoqda. U faqat o'tgan davr adibi emas, balki har bir davr uchun dolzarb bo'lgan millat ruhining ifodachisidir.

Qodiriy yaratgan badiiy olam bizga o'z tariximizni, milliy qadriyatlarimizni va insoniy fazilatlarimizni eslatadi. Shuning uchun ham uning romanlari o'zbek adabiyotining eng yuksak cho'qqilaridan biri bo'lib qoladi. Adib o'z asarlari orqali

xalqni nafaqat o'tmishdan saboq olishga, balki kelajakni bunyod etishga ham undaydi. Shu ma'noda, Abdulla Qodiriy ijodi o'zbek milliy uyg'onishining badiiy ramziga aylangan desak, mubolag'a bo'lmaydi.

Xulosa qilib aytganda, Abdulla Qodiriyning romanlari — xususan “O'tgan kunlar” va “Mehrobdan chayon” — milliy uyg'onish ruhini turli badiiy vositalar orqali samarali ifoda etadi. Muallif tarixiy realizm, xalqona leksika va psixologik tahlil yordamida milliy o'zlik, ma'rifat va vatanparvarlik g'oyalarini kuchli ravishda taqdim etadi. Qodiriy asarlarida jadidchilik mafkurasi va ma'naviy yangilanish zaruriyati doimiy ravishda markaziy o'rin tutadi, bu esa o'quvchini tarixni anglash va milliy qadriyatlarga qaytishga undaydi. Shuningdek, Qodiriy merosi bugungi avlod uchun ham beqiyos ahamiyatga ega. Uning romanlari maktab va oliy ta'lim muassasalarida o'qitilayotgan adabiyot darslarida milliy g'urur, vatanparvarlik, adolat va insoniylik tuyg'ularini shakllantirishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Bu asarlar orqali o'quvchi o'z xalqining og'riqli va faxrli sahifalarini his etadi, o'zligini chuqur anglaydi. Kelajakda Qodiriy ijodini yanada chuqurroq o'rganish, uning romanlarini turli adabiy oqimlar, falsafiy yo'nalishlar va zamonaviy badiiy tafakkur bilan solishtirish orqali yangi ilmiy natijalarga erishish mumkin. Ayniqsa, yozuvchining asarlari bilan hozirgi davr adabiyotidagi milliy uyg'onish ruhini qiyoslab tadqiq etish, o'zbek adabiyotining uzviy rivojlanish zanjirini yanada aniqroq ko'rsatadi.

Umuman olganda, Abdulla Qodiriy ijodi — o'zbek milliy uyg'onish davrining badiiy ifodasi, xalq tafakkurining uyg'onish ramzi va adabiyot orqali millatni o'zligini anglashga chorlovchi abadiy manba desak mubolag'a bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodiriy A. O'tgan kunlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 2019. – 256 b.
2. Qodiriy A. Mehrobdan chayon. – Toshkent: Sharq nashriyot-matbaa konserni, 2018. – 240 b.
3. Karimov I. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008. – 176 b.
4. Rahimov N. Abdulla Qodiriy va o'zbek milliy romanchiligi taraqqiyoti. – Toshkent: Fan, 2012. – 198 b.
5. Jo'rayev M. Jadidchilik va milliy uyg'onish adabiyoti. – Toshkent: O'zbekiston, 2010. – 220 b.
6. Quronov D. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2014. – 312 b.

7. Rasulov B. O'zbek adabiyotida realizm va tarixiylik masalalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016. – 264 b.
8. Xolbekov A. XX asr o'zbek adabiyotida milliy uyg'onish g'oyalari. – Toshkent: Universitet, 2020. – 188 b.
9. Sa'dullaev Sh. Qodiriy romanlarining g'oyaviy-badiiy tahlili. – Toshkent: TDPU, 2021. – 140 b.

ABDULLA AVLONIY IJODINING YOSHLAR HAYOTIDAGI O'RNI

Subxonqulova Yoqutxon Ulug'bek qizi

CHDPU O'zbek tili va adabiyoti

Yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba Abdujabbor qizi

Annotatsiya Ushbu maqolada Abdulla Avloniy ijodining yoshlar hayotidagi o'rni, uning pedagogik va ma'naviy qarashlari, asarlarining zamonaviy yoshlar tarbiyasidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Muallifning axloqiy, ta'limiy va milliy g'oya targ'iboti bilan bog'liq qarashlari hozirgi kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan.

Kalit so'zlar: yoshlik, tarbiya, ma'naviyat, ta'lim, axloq, milliy g'oya

Аннотация: В данной статье анализируется роль творчества Абдуллы Авлони в жизни молодежи, его педагогические и нравственные взгляды, а также значение произведений в современном воспитании молодежи. Идеи Авлони, касающиеся морали, образования и национального самосознания, остаются актуальными и сегодня.

Ключевые слова, молодежь, воспитание, духовность, образование, нравственность, национальная идея

Abstract: his article analyzes the role of Abdulla Avloni's works in the lives of youth, his pedagogical and moral views, and the relevance of his writings in the modern upbringing of young people. Avloni's ideas on ethics, education, and national identity remain pertinent today.

Keywords: youth, education, upbringing, ethics, spirituality, national idea

Abdulla Avloniy – o'zbek ma'rifatparvarligi va adabiyotining yorqin namoyandalaridan biri bo'lib, uning boy adabiy va ijodiy merosi bugungi kunda ham yoshlar tarbiyasida muhim o'rin tutadi. U ma'rifat, tarbiya, axloq, ta'lim va vatanparvarlik masalalariga bag'ishlangan asarlari orqali yoshlarni har tomonlama yetuk shaxs bo'lishga undagan. Bugungi globallashuv davrida Avloniy merosi yoshlar ma'naviyati, axloqiy tarbiyasi va intellektual rivoji uchun dolzarb manbaga aylangan. Uning, ayniqsa "Turkiy guliston yoxud axloq", "Milliy uyg'onish", "Maktab g'oyasi" kabi asarlari, yosh avlodni ilm-fan, axloq, vatanparvarlik va ma'naviy qadriyatlar ruhida tarbiyalashga qaratilgan. Avloniy o'z asarlarida jamiyatdagi jaholat, nodonlik va loqaydlikka qarshi kurashdi. U o'zbek xalqini uyg'otish, yoshlarga zamonaviy bilim berish, ularni axloqiy jihatdan yetuk insonlar qilib tarbiyalashni o'zining asosiy

maqsadi deb bildi. Ayniqsa, u maktab va ta'lim masalalariga katta e'tibor bergan. Uning fikricha, har bir millatning taraqqiyoti yosh avlodning bilimli va tarbiyali bo'lishiga bog'liq. Avloniy yoshlarga murojaat qilib, ularni ilm olishga, ezgu axloqni o'zlashtirishga, ona tilini sevishga va vatanni chin dildan ardoqlashga undaydi. Bugungi yoshlar uchun ham bu chaqiriqlar dolzarbligicha qolmoqda. Uning asarlarida keltirilgan o'gitlar — hozirgi kunda ham tarbiya, ta'lim va ma'naviyat sohasida qo'llaniladigan bebaho manbadir.

Abdulla Avloniy ijodining asosiy mazmuni millatni uyg'otish, xalqni jaholatdan qutqarish, zamonaviy bilim va axloqiy qadriyatlarni targ'ib qilishdan iborat edi. Uning "Turkiy guliston yoxud axloq" asari yoshlarni axloqiy yetuklikka, odob-axloq qoidalariga rioya qilishga, ota-ona, ustoz, vatanga sadoqat ruhida tarbiyalashga qaratilgan. Ushbu asarda Avloniy axloqiy tarbiyani har bir inson hayotining negizi sifatida talqin etadi. Shuningdek, Avloniyning "Maktab va o'qituvchi haqida" qarashlari zamonaviy ta'lim tizimi uchun ham ahamiyatlidir. U yoshlarga beriladigan ta'limning zamonaviy, ilm-fan asosida qurilgan, ayni paytda milliy va ma'naviy qadriyatlarga suyanadigan bo'lishini ta'kidlagan. Bu fikrlar hozirgi kunda O'zbekistonda amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlari bilan hamohangdir. Shu bois, Abdulla Avloniyning ijodi nafaqat adabiy meros sifatida, balki yoshlar tarbiyasining, milliy g'urur va ma'naviy yuksalishning asosiy vositalaridan biri sifatida ham katta ahamiyatga ega. U qoldirgan ruhiy-ma'naviy boylik har bir yoshning qalbida nur, aql va vijdon uyg'otadi. Uning asarlaridan saboq olib ulg'aygan yosh avlod, shubhasiz, jamiyatning yetuk, ma'rifatli va vatanparvar fuqarolariga aylanishadi. Avloniy pedagogik merosi hozirgi ta'lim tizimi uchun ham dolzarbdir. Uning fikricha, maktab faqatgina bilim beradigan joy emas, balki axloq, odob, vatanparvarlik, insoniylik kabi tuyg'ularni shakllantiradigan maskan bo'lishi kerak. Shu boisdan ham u maktab darsliklari orqali yosh avlodga ezgulik, halollik, to'g'rilik kabi qadriyatlarni singdirishga intilgan. Avloniy o'z asarlarida, ayniqsa, o'qituvchining shaxsiy fazilatlariga katta e'tibor qaratadi. Uningcha, o'qituvchi — faqat bilim beruvchi emas, balki jamiyatga yetuk, ma'rifatli, vatanparvar avlodni tarbiyalaydigan mas'uliyatli shaxsdir. Shu nuqtayi nazardan qaralganda, bugungi pedagoglar uchun Avloniyning qarashlari bebaho tajriba maktabidir. Yoshlarni komil inson qilib tarbiyalashda faqat bilim emas, balki ma'naviy-axloqiy tarbiya ham muhim o'rin tutadi. Avloniy ta'limni ma'naviy yetuklik bilan uyg'un holda olib borishni taklif qiladi. U jamiyatning rivoji, millatning yuksalishi aynan yoshlarning kamolotiga bog'liq, deb hisoblaydi. Bugungi kunda global tahdidlar, axborot xurujlari, madaniyatsizlik va ma'naviy bo'shliqlar yoshlar ongiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu jihatdan qaraganda, Avloniy asarlarida

ilgari surilgan milliy qadriyatlar, vatanparvarlik, mehr-oqibat, halollik, sabr-toqat, izzat-nafs kabi tushunchalarni yoshlar ongiga singdirish dolzarb vazifadir. Shuningdek, Avloniy ijodida ayollar ta'limi masalasiga ham alohida e'tibor qaratilgan. U qizlarning o'qishiga, bilim olishi va jamiyatda o'z o'rnini topishiga alohida urg'u bergan. Bu qarashlar bugungi gender tenglik siyosatiga hamohangdir.

Xulosa qilib aytganda, Abdulla Avloniy ijodi bugungi yoshlar tarbiyasida g'oyat muhim metodologik va ma'naviy manba bo'lib xizmat qiladi. Uning asarlarida ilgari surilgan fikr-mulohazalar — axloq, vatanparvarlik, ilm-fan va ta'limga bo'lgan e'tibor — yoshlar ongini yuksaltirish, ularni komil inson etib tarbiyalashda beqiyos o'rin tutadi. Avloniy merosi bugungi O'zbekiston yoshlari uchun hayotiy dasturilamal bo'lib, ularni milliy o'zlikni anglash, ma'naviy poklik va intellektual yuksalishga chorlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Avloniy, A. (1913). Turkiy guliston yoxud axloq. Toshkent: Jadid nashriyoti.
2. Avloniy, A. (1915). Maktab va tarbiya haqida. Toshkent: Matbaai Islamiya.
3. Karimov, I.A. (1997). Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. Toshkent: O'zbekiston.
4. Jo'rayev, M. (2018). Abdulla Avloniy: Ma'rifat va taraqqiyot yo'li. Toshkent: Ma'naviyat.
5. Xudoyberdiyev, A. (2020). "Abdulla Avloniy merosining tarbiyaviy ahamiyati",
Pedagogik izlanishlarjurnali.

O'TKIR HOSHIMOV ASARLARIDA ONA VA AYOL OBRAZLARI TALQINI

Yusubboyeva Mashhura Azamat qizi

Yusufboyeva Durdona Otabek qizi

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 3-kurs talabasi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba

yusufboyevadurdona@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston xalq yozuvchisi O'tkir Hoshimov ijodida ona va ayol obrazlarining talqini ilmiy asosda tahlil qilingan. Asosiy e'tibor yozuvchi asarlarida ayol siymosining ijtimoiy-ma'naviy o'rni, ularning jamiyat va oiladagi mavqei, insoniy qadriyatlarni shakllantirishdagi ahamiyatiga qaratilgan. Maqolada O'tkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari", "Ikki eshik orasi", "Tushda kechgan" umrlar kabi mashhur asarlaridan olingan misollar asosida ona va ayol qiyofasining badiiy talqini yoritilgan.

Kalit so'zlar: O'tkir Hoshimov, ona obrazi, ayol siymosi, badiiy talqin, oila, ma'naviyat, jamiyat, o'zbek adabiyoti.

Аннотация. В данной статье научно анализируется интерпретация образов матери и женщины в творчестве Народного писателя Узбекистана Уткира Хошимова. Основное внимание уделяется роли женских персонажей в его произведениях, их социально-нравственному значению и месту в формировании человеческих ценностей. На примере таких известных произведений писателя, как «Дела мира» (Dunyoning ishlari) и «Между двумя дверями» (Ikki eshik orasi), раскрываются художественные особенности и идейное содержание образов матери и женщины.

Ключевые слова: Уткир Хошимов, образ матери, женская поэзия, литературная интерпретация, семья, духовность, общество, узбекская литература.

Abstract: This article analyzes the interpretation of the images of mother and woman in the work of the people's writer of Uzbekistan Otkir Hoshimov on a scientific basis. The main attention is paid to the socio-spiritual role of the female figure in the writer's works, their position in society and family, and their importance in the formation of human values. The article highlights the artistic interpretation of the image of mother and woman based on examples taken from such famous works of

Otkir Hoshimov as "The Works of the World", "Between Two Doors", "Lifes Passed in a Dream".

Key words: Otkir Hoshimov, image of mother, image of woman, artistic interpretation, family, spirituality, society, Uzbek literature.

O'zbek adabiyotida ayol va ona siymosi doimo alohida ehtirom bilan tasvirlangan. Ayniqsa, XX asr oxiri va XXI asr boshida ijod qilgan yozuvchilarimiz ijodida bu mavzu yanada dolzarb bo'lib, milliy ma'naviyatning poydevori sifatida ko'riladi. O'zbekiston xalq yozuvchisi O'tkir Hoshimov ijodida ona va ayol obrazlari nafaqat oilaviy hayotda, balki jamiyatning ma'naviy asoslarini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Uning asarlarida tasvirlangan ayol siymolari oddiy o'zbek ayollarining hayoti, ularning orzu-umidlari, iztiroblari va mashaqqatlari bilan chambarchas bog'liqdir. O'tkir Hoshimov o'z asarlarida ayollarni oddiy hayot orqali, ammo chuqur falsafiy mazmun bilan yoritadi. Bu jihat yozuvchining adabiy mahoratini, hayotiy kuzatuvchanligini va inson tabiatini mukammal bilishini namoyan etadi. Maqolada yozuvchi ijodida ona va ayol obrazlarining badiiy talqini, ularning ma'naviy-estetik ahamiyati, ijtimoiy hayotdagi o'рни hamda yosh avlod tarbiyasidagi roli ilmiy nuqtayi nazardan yoritiladi.

O'tkir Hoshimov (1941–2013) o'zining “Bahor qaytmaydi”, “Ikki eshik orasi”, “Dunyoning ishlari” kabi asarlari bilan keng kitobxonlar e'tiborini qozongan. Uning asarlarida hayotning oddiy voqealari, xalqona ohang, samimiy til va badiiy realizm ustuvor o'rin egallaydi. Yozuvchi o'zbek oilasi, mahalla, an'ana va qadriyatlarni asarlarining markaziga qo'yadi. Shu bois uning ijodida ona va ayol siymosi xalqning ma'naviy dunyosini ifoda etuvchi asosiy obrazlardan biridir. Ona obrazini tahlil etishda O'tkir Hoshimovning “Dunyoning ishlari” asari eng yorqin namunadir. Unda yozuvchi oddiy o'zbek onasining mehribonligi, sabr-toqati, o'z farzandlari uchun qilgan fidoyiligi va hayot sinovlariga bardoshini tasvirlaydi, har bir iztirob va quvonchni ularga atalgan taqdir sifatida qabul qiladi. Ona obrazining kuchi shundaki, u nafaqat oilaning, balki jamiyatning ma'naviy tayanchi sifatida gavdalanadi. Masalan, asardagi ona siymosi oddiygina so'zlar, kundalik mehnat, bolalarga bo'lgan mehr orqali ulkan hayotiy falsafani ifoda etadi. Yozuvchi ona tilidan hayot haqidagi donishmandlikni kitobxonga yetkazadi. Shu bilan birga, ona siymosi hayotning mashaqqatlariga qaramay, doimo yorug'lik, sabr va mehr timsoli sifatida ko'rinadi.

O'tkir Hoshimov asarlarida ayol siymosi turlicha ko'rinishlarda gavdalanadi: u mehribon ona, sadoqatli turmush o'rtog', iztirobli qiz yoki jamiyatdagi faol inson qiyofasida tasvirlanadi. Masalan, “Ikki eshik orasi” asarida ayol obrazi orqali inson

hayotining murakkab ijtimoiy muammolari, axloqiy qarama-qarshiliklari ochib beriladi. "Ikki eshik orasi" romanida esa ayol obrazi jamiyatdagi ijtimoiy o'zgarishlar, insoniy mas'uliyat va hayotiy sinovlar fonida tasvirlanadi. Asarda ayollar o'z orzulari, muhabbati va hayot uchun kurashlari orqali real inson sifatida gavdalanadi. Hoshimov ayol qiyofasini idealizatsiya qilmaydi, balki ularning dardini, baxtini, ichki kechinmalarini tabiiy holatda ochib beradi.

Yozuvchining ayol obrazlariga bergan yondashuvi o'ziga xos badiiy-falsafiy asosga ega. U ayolni faqat ona sifatida emas, balki irodali, dono, hayotning barcha og'irliklariga bardosh bera oladigan inson sifatida talqin etadi. Shu jihatdan Hoshimov ijodidagi ayol obrazlari o'zbek adabiyotida yangicha estetik hodisa bo'lib, ular orqali yozuvchi xalqning ma'naviy qiyofasini ifodalaydi.

Mashhur adib O'tkir Hoshimovning "Tushda kechgan umrlar" romani o'tgan asrdagi qatag'on voqealari, sovet-afg'on urushining achchiq manzaralari, qurbon bo'lgan o'zbek o'g'lonlari, "O'zbek ishi" kabi alamli tarixni hikoya qiladi.

Muallif voqealar zanjirini bir biriga ta'sirli ravishda bog'lab boradi. Xususan, roman Rustamning kundaliklari, tergov hujjatlari va muallif hikoyalari asosida shakllantiriladi. Voqealar kuz tasviri bilan boshlanadi va oxirida ham ayni shu tasvir bilan tugaydi. **"Kuz o'lim to'shagida yotgan bemorga o'xshaydi..."**. Bu jumlar orqali muallif romandagi voqealar, uning qahramonlari taqdiriga ishora qiladi.

Asar markazida Rustam, Komissar, Qurbonoy xola, Shahnoza kabi bosh qahramonlar turadi. Voqeliklar, asosan, Rustam va Komissar atrofida aylanadi. O'quvchi asar davomida bosh qahramon Rustamga achinish hissi bilan bir qatorda, Soat G'aniyevich (Komissar)ga nisbatan o'zgacha nafratga to'ladi.

Rustam sovet-afg'on urushi ishtirokchisi, uning qonli voqealari tirik guvohi hisoblanadi. U umrining to'singgi kuniga qadar o'zi guvoh bo'lgan qonli xotiralaridan qutula olmaydi. Urushdan so'ng sevgan qizi Shahnozaga uylangan bo'lsa ham, ular baxtli bo'la olishmadi. Bu baxtsizliklarning asosiy sababi urushda orttirilgan ruhiy va biologik jarohat ta'siri edi. Vatanga qaytganidan keyingi adolatsizliklar, nohaqliklarga guvoh bo'lishi, oilasining baxtsizligiga aybdorlik hissi Rustamning fojiali o'limi bilan yakunlanadi.

Komissar bolaligidan dinga, o'z millatiga nafrat bilan tarbiyalangan, sovuqqonligi, mansabparastligi va o'z manfaati uchun eng jirkanch ishlarga ham tayyor bo'lgan personaj hisoblanadi. Bir nechta ordenlar, qahramonliklar bilan taqdirlangan bu manqurt ko'plab insonlarning nohaq jazolanishiga, millatimiz vakillarining qatag'on bo'lishiga, bevaqt hayotdan ko'z yumishiga sabab bo'ladi. U

o'tgan umridan afsuslanmaydigan, dunyoqarashini o'zgartirmagan shaxs sifatida tasvirlangan. Komissarni 70 yillik zulm saltanatining timsoli, deyish mumkin.

O'tkir Hoshimov asarlarida ayol qahramonlar ko'pincha jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni yoritishda vosita bo'lib xizmat qiladi. Masalan, "Tushda kechgan umrlar" asarida ham ayol obrazlari insoniy munosabatlar, sadoqat va kechirimlilik masalalarini ochib beradi. Bu orqali yozuvchi ayolning nafaqat oiladagi, balki jamiyatdagi o'rnini yuksak darajada ko'rsatadi.

Ayol siymosi yozuvchi tasvirida sabr-toqat, sadoqat, mehr va or-nomus kabi qadriyatlarning mujassamlashgan timsoli sifatida namoyon bo'ladi. Ularning ba'zan og'ir sinovlarga duch kelishi, ijtimoiy hayotdagi tengsizlik va qiyinchiliklarga bardosh berishi yozuvchi nigohida katta hayotiy saboqdir.

Xulosa qilib aytganda, yozuvchi asarlaridagi ona va ayol obrazlari kitobxon qalbida chuqur ta'sir uyg'otadi. Ular insonparvarlik, mehr-oqibat, sadoqat va sabr fazilatlarini ulug'laydi. Yozuvchi bunday obrazlar orqali jamiyatning axloqiy va ma'naviy muammolarini ko'rsatibgina qolmay, balki kitobxonni insoniy qadriyatlarni qadrlashga, mehr-oqibat va sabr fazilatlariga da'vat etadi. U yaratgan har bir ona, har bir ayol obrazida milliy qadriyatlar, hayot haqiqatlari va insoniy fazilatlar mujassamdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hoshimov, O'. (1982). Dunyoning ishlari. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
2. Hoshimov, O'. (1986). Ikki eshik orasi. Toshkent: Yozuvchi nashriyoti.
3. Karimov, N. (2005). XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: Fan nashriyoti.
4. Yo'ldoshev, M. (2010). O'zbek adabiyotida obraz va talqin masalalari. Toshkent: Universitet nashriyoti.
5. Qodirov A. (2018). O'tkir Hoshimov ijodi va ma'naviy qadriyatlar. Toshkent.

OYBEKNING IJODIY FAOLIYATI VA SHE'RLARI TAHLILI ("NA'MATAK" SHE'RI MISOLIDA)

Orziqulova Zarina Otabek qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti ta'lim yo'nalishi

2-bosqich talabasi

orziqulovazarina@gmail.com

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba Abdujabbor qizi

Annotasiya: Ushbu maqolada XX asr adabiyotining yorqin namoyondasi Oybekning badiiy ijodiga umumiy nazar tashlanadi, uning she'riyatidagi badiiy uslub, mavzu va g'oya xususiyatlari "Na'matak" she'ri asosida tahlil qilinadi. She'rda ifodalangan falsafiy, insonparvarlik va milliy ruh masalalari chuqur o'rganiladi. Bundan tashqari uning hayotidagi ilmiy faoliyati ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar : insonparvarlik, na'matak, milliy g'urur, risola, she'riyat.

Annotation: This article provides a general overview of the literary work of Oybek, a prominent figure of 20th-century literature. It analyzes the artistic style, themes, and ideas in his poetry, with a particular focus on the poem "Na'matak." The philosophical, humanistic, and national spirit expressed in the poem are studied in depth. In addition, his scientific activities throughout his life are also examined.

Keywords : humanism, Na'matak, national pride, treatise, poetry

Аннотация: В данной статье представлен общий обзор художественного творчества Айбека — яркого представителя литературы XX века. Анализируются его поэтический стиль, тематика и идейные особенности на примере стихотворения «Наъматак». Глубоко изучаются философские, гуманистические и национальные мотивы, выраженные в стихотворении. Кроме того, рассматривается его научная деятельность на протяжении жизни.

Ключевые слова: гуманизм, Наъматак, национальная гордость, трактат, поэзия

O'tkan asrning yorqin namoyondasi Muso Toshmuhammad o'g'li Oybek adabiyotning deyarli barcha sohalarida ijod qilgan. Uning she'riyat, nasr, badiiy publitsistika, tarjima, adabiyotshunoslik va tanqidchilik sohasida qoldirgan asarlarini jamlab, 20 jildlik "Mukammal asarlar" to'plamini yaratgan. Oybekning ilk she'rlaridan biri "Cholg'u tovushi" nomi bilan nashr etilgan. Oybekning shoir

sifatida shakllanishida buyuk jadid bobomiz Cho'lponning o'rni yuqori bo'lgan. Chunki uning aksariyat she'rlarida asosiy e'tibor asarda ifodalanayotgan narsaga yoki shaxsga emas, balki asar berayotgan tuyg'uga, kayfiyatga va eng muhimi asarning tag ma'nosiga qaratiladi. Oybek umrining oxirigacha ijod qilgan adib. Oybek yashagan davr sho'ra davriga to'g'ri kelgan. Barcha erk kuychilari yoppasiga qoralangan davr hisoblanadi. O'sha payti u ustoz Cho'lpon haqidagi bo'htonlarga qarshi maqola yozgan va bundan tashqari, "Abdulla Qodiriyning ijod yo'li" nomli risolasi shov-shuv bo'lgan.

Oybekning she'riyati romantik va realistik unsurlarni uyg'unlashtirgan. Uning asarlarida tarixiy shaxslar, zamonaviy davr qahramonlari va xalq hayoti keng o'rin olgan. She'riyatida lirik qahramon orqali insoniy qadriyatlar, vatanparvarlik, mehr va adolat mavzulari ishlangan.

Na'matak she'rining mazmuni va badiiy mohiyati.

Ushbu she'rda inson ruhiyati va tabiat o'rtasidagi uyg'unlik tasvirlanadi. Quyida she'r bn tanishamiz:

*Nafis chayqaladi bir tup na'matak
Yuksakda shamolning belanchagida
Quyoshga ko'tarib bir savat oq gul
Viqor - la o'shshaygan qoya labida*

*Nafis chayqaladi bir tup na'matak
Mayin raqsiga hech qoniqmas ko'ngil
Vahshiy toshlarga ham u berar fusun
So'nmaydi yuzida yorqin tabassum*

Adib bu asarini sho'ro davridagi vaziyatga moslab yozgan. Shu darajada ifodalaganki, she'rning asl mohiyatini tushunish juda qiyin. She'rdagi na'matak bu — shoirning o'zi. Na'matakning qoyalar orasidan o'sib quyoshga gul tutib turganidan shuni anglashimiz mumkinki, shoir o'zining tahlikali davrida ham erkni kuylab turganini aytmoqchi, ya'ni sho'ro hukumatiga qarshi insoniyatga ilm nurini sochmoqchi, insonlarga o'zligini anglatmoqchi. Asarda na'matakni qoyalar qisib olishiga qaramasdan u juda mag'rurligi aytiladi. Uning joyi qorong'u chakalakzorlarda emas, aksincha yuksakda quyoshning belanchagida. Bu jumlar shuni anglatadiki, shoir har qanaqa vaziyatda bo'lmasin, doim, yorug'likka intiladi, doim mag'rur turadi. Asarda tasvirlangan "vaxshiy qoyalar" bu sho'ro hukumatining asoschilari hisoblanadi. Ularning zulmiga, adolatsizligiga qaramasdan shoir haqiqat, erk uchun kurashadi. Asarni inson ko'z oldiga keltirish juda oson, chunki u juda kuchli

mahorat bilan chizib bergan. Asar orqali o'sha davrga murojaat qilingan. Shu sababli ham "Na'matak" she'ri erksizlik, tutqunlikka bo'ysunmagan ijodkor ruhining, olamni qutqaruvchi go'zallikning timsoli bo'lib qoladi.

*Yanoqlarni tutib oltin bo'sa-chun
 Quyoshga tutadi bir savat oq gul!
 Poyida yig'laydi kumush qor yum-yum.
 Nafis chayqaladi bir tup na'matak...*

*Shamol injularni separ chashmadak,
 Boshida bir savat oq yulduz — chechak,
 Nozik salomlari naqadar ma'sum!
 Tog'lar havosining feruzasidan*
 Asarning badiiy jihatlari.

1. Tasviriy san'at. Asarda na'matak, oq gul, quyosh nurlari, shamol, kumush qor elementlari jonli tasvirlangan.

2. Ramziylik. Na'matak orqali tutqunlikdagi insonning dushmanlarga bosh egmayotganligi alohida ta'kidlash orqali yoritilgan.

3. Badiiy san'atlar. Adib tashbeh, istiyora, mubolag'a san'atlaridan mohirona tarzda qo'llangan. She'rda na'matakning quyoshga gul tutushi, mayin raqsi, kumush qorning yum - yum yig'lashi, shamolning inju sepishi kabi qismlarida shoir jonlantirish san'atidan unumli foydalangan. Shuningdek, asarda tasviriy ifodalarni ham kuzatishimiz mumkin.

Bundan tashqari ikkinchi jahon urushi davrida "Qoraxat" nomli she'r yozgan edi.

*Bexosdan uzilgan shoda dur kabi
 To'kildi umidning rangli barglari
 Osildi bir onda qo'llar madorsiz
 Yer qochdi, qoraydi quyosh zarlari.*

Adibning tabiat bilan uyg'unligini ushbu she'rda ham kuzatishimiz mumkin. Bir qaraganda faqat tabiat tasviri chizilgandek tuyiladi, ammo, asarda eng alamli, eng qayg'uli onlar kuylangan. Asarda kimning qo'lga qoraxat tutqazilgani aniq aytilmagan. Ammo kim bo'lishidan qat'iy nazar his qilinadigan tuyg'u bitta. Nafaqat bir oila, balki butun jamiyat mana shu uchburchak qog'ozning og'rig'ini his qilgan. Ushbu asarning mahiyati badiiy san'atlar orqali yanaqa aniqroq tushuntirilgan. Asarda o'xshatish, istiora va jonlantirish san'atlari mahorat bilan qo'llangan. Adibning ijodi haqiqatdan ham ulkan maqtovga loyiq.

Xulosa. O'zbek she'riyatining yetuk ijodkorlaridan biri Oybekning ijodini o'rganish juda muhim. Chunki u nafaqat she'riyat, balki, nasr, tarjima kabi sohalarda ham qalam tebratgan. Uning ijodini o'rganish har bir adabiyotchi uchun kerakli ma'lumotlar to'plashga yordam beradi. Adib tarixiy mavzuda ham zamonaviy mavzuda ham birdek qalam tebratgan. Uning she'rlarida falsafiy g'oyalar, fikrlar ifodalangan. Oybek ko'proq tabiat bilan hamnafas ijod qilgan. Uning ijodida tabiatning o'rni beqiyosdir. Adib ijodini o'rganish bugungi kunda ham adabiyotchi olimlar tomonidan davom ettirilmoqda. Uning ijodini o'rganish orqali adabiyotning barcha sohalarida ko'plab yangi ma'lumotlarga ega bo'lishimiz mumkin

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Manba <https://tafakkur.net/namatak/muso-toshmuhammad-ogli-oybek.uz>
2. 8-sinf Adabiyot. G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2019—Toshkent.
3. Oybek. Tanlangan asarlar. Toshkent, Sharq, 2015.
4. B. Qosimov, XX asr o'zbek she'riyati, Toshkent, Fan 2012.

BOLALAR ADABIYOTIDA ERTAKLARNING O'RNI (H.K.ANDERSEN ERTAKLARI MISOLIDA)

Sobirova Dilnoza & Aqmirzayeva Zarnigor

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

3-bosqich talabalari

aqmirzayevazarnigor@gmail.com

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba Abdujabbor qizi

Annotatsiya: Mazkur maqolada bolalar adabiyotida ertaklarning tutgan o'rni yoritilgan. Ertaklarning tarbiyaviy, axloqiy va ma'naviy ahamiyati haqida umumiy fikrlar bildirilgan. Shuningdek, dunyo adabiyotining mashhur vakili – daniyalik yozuvchi Gans Xristian Andersen ijodi misolida ertaklarning bola dunyoqarashi va tafakkurini shakllantirishdagi roli tahlil qilingan. Andersenning mashhur ertaklari bolalar qalbida ezgulik, mehnatsevarlik va adolatga intilish tuyg'ularini uyg'otishi bilan alohida qadrlanadi.

Kalit so'zlar: bolalar adabiyoti, ertak, Hans Xristian Andersen, jahon adabiyoti, xalq og'zaki ijodi, ezgulik, mehr-oqibat, tarbiya, adolat, ma'naviy meros.

Аннотация: В данной статье освещается роль сказок в детской литературе. Высказываются общие мысли об их воспитательном, нравственном и духовном значении. Также на примере творчества известного датского писателя Ханса Кристиана Андерсена анализируется роль сказок в формировании мировоззрения и мышления ребенка. Сказки Андерсена особенно ценятся за то, что пробуждают в детях чувства доброты, трудолюбия и стремления к справедливости.

Ключевые слова: детская литература, сказка, Ханс Кристиан Андерсен, мировая литература, народное устное творчество, доброта, милосердие, воспитание, справедливость, духовное наследие.

Annotation: This article highlights the role of fairy tales in children's literature. It discusses their educational, moral, and spiritual significance. Using the works of the famous Danish writer Hans Christian Andersen as an example, the article analyzes the role of fairy tales in shaping a child's worldview and thinking. Andersen's well-known tales are especially valued for awakening in children a sense of kindness, diligence, and a striving for justice.

Keywords: children's literature, fairy tale, Hans Christian Andersen, world literature, folklore, kindness, compassion, upbringing, justice, spiritual heritage.

Jahon adabiyotida ertak janri alohida o'rin tutadi. Ayniqsa, bolalar adabiyotida ertaklar nafaqat ko'ngilochar asar, balki tarbiya vositasi sifatida ham qadrlanadi. Ertaklarda ezgulik bilan yovuzlik kurashi, mehnatning qadri, halollik va sabr-toqatning g'alabasi, insonparvarlik va do'stlik kabi umuminsoniy g'oyalar ifoda etiladi. XIX asrda yashab ijod qilgan mashhur daniyalik yozuvchi Hans Kristian Andersen o'zining betakror ertaklari bilan dunyo bolalar adabiyotida yangi davr boshlab berdi. Uning ertaklari shunchalik sehrliki, ularni bolalar ham, kattalar ham sevib mutolaa qiladi. Andersen nomi jahon adabiyoti tarixida abadiy muhrlanib, asarlari bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan.

Endi Andersenning ayrim ertaklarini mazmun va g'oyaviy jihatdan kengroq ko'rib chiqish orqali yozuvchining bolalar adabiyotidagi o'rni va asarlarining tarbiyaviy ahamiyatini yaqqolroq anglash mumkin bo'ladi. Andersenning mashhur ertaklaridan biri "Irkrit o'rdakcha" bo'lib, unda tashqi ko'rinishi sabab kamsitilgan o'rdakcha oxir-oqibat go'zal oqqushga aylanadi. Bu asar sabr-toqat va o'ziga ishonchning qadrini anglatadi hamda insonni tashqi ko'rinishi bilan emas, ichki dunyosi bilan baholash kerakligini o'rgatadi. "Qirolning yangi ko'ylagi" ertagida esa firibgarlarning aldoviga uchragan qirol va haqiqatni aytishga botinilmagan saroy ahli haqida so'z yuritiladi. Andersen bu orqali haqiqatni qo'rqmasdan aytish zarurligini eslatadi. "Qor malikasi" ertagida kichkina Gerda do'stini sovuq va yovuz malikadan qutqarish uchun uzoq safarga chiqadi. Bu asarda do'stlik, mehr va fidoyilikning qudrati yovuzlikni yenga olishi ko'rsatiladi. "Dyumchaxon" esa juda kichkina, nozik va mehribon qizaloqning turli sinovlardan o'tib, oxirida baxtga erishishi haqida. Bu ertak pok qalb va ezgulik oxir-oqibat insonni baxtiyor etishini ta'kidlaydi. "Kichik Klaus va Katta Klaus" ertagida zukkolik va mehnatsevarlikning g'alabasi ko'rsatiladi. Mehnat va aql bilan yutuqqa erishish mumkinligi, ochko'zlik esa insonni halokatga olib borishi tasvirlanadi. "Qo'ng'iroqli girdob" asarida mehnatkash xalq vakili Blake obrazida erk va adolat uchun kurash g'oyasi ilgari suriladi. "Go'ngqo'ng'iz" ertagi manmanlik va mag'rurlikning kulgili oqibatlarini ochib beradi, odamni ulug'laydigan narsa uning axloqi va mehnati ekanini ko'rsatadi. "Kumush tanga"da esa oddiy tangani qo'lma-qo'l yurishi orqali jamiyatdagi turli xarakter va insoniy fazilatlar tasvirlanadi. Bu asar orqali moddiy boylikning qadri o'zgaruvchan, haqiqiy qadriyat esa halollik va axloq ekanligi anglatiladi.

Umuman olganda, Andersen ertaklarining barchasini birlashtiruvchi umumiy xulosa shuki: ular kichik kitobxonni tarbiyalaydi, tasavvurini kengaytiradi, hayotiy qadriyatlarni singdiradi va eng muhimi, bolalarga orzu va ishonch bag'ishlaydi.

Hans Xristian Andersen ertaklari jahon adabiyotining eng yorqin sahifalaridan biridir. Uning asarlari o'zining sodda, ravon tili, xalqona ruhiyati va chuqur falsafiy mazmuni bilan ajralib turadi. Andersen xalq og'zaki ijodini yangicha badiiy shaklda qayta ishlash, uni zamonaviy hayotiy muammolar bilan bog'lash orqali o'ziga xos adabiy maktab yaratdi. Shu boisdan ham uning ertaklari oddiy bolalar uchun yozilgan asar emas, balki butun insoniyat uchun mo'ljallangan ma'naviy xazinadir. Andersen ertaklarida inson hayoti, orzu-intilishlari va taqdir sinovlari ramziy obrazlar vositasida tasvirlangan.

Bundan tashqari, Andersenning ijodiy merosi bolalar adabiyotining rivojiga ulkan hissa qo'shgan. Uning asarlari yosh avlod tarbiyasida muhim o'rin tutib, ular orqali bolalar yaxshilik va yomonlikni ajratishni, mehnatning qadriga yetishni, go'zallik va ezgulikni qadrlashni o'rganadilar. Shu bilan birga, kattalar ham Andersen ertaklaridan hayotiy saboq topadilar, chunki ular har bir avlod uchun dolzarb bo'lib qolaveradi. Xulosa qilib aytganda, Andersen ertaklari nafaqat bolalarning, balki kattalarning ham ruhiy-ma'naviy dunyosini boyitadigan, ularni ezgulikka chorlaydigan, butun insoniyatga mansub bebaho badiiy merosdir. Bu ertaklar bugungi kunda ham o'z qimmatini yo'qotmagan holda dunyo xalqlari ma'naviy hayotida muhim o'rin egallab kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jumaboyev M. (2010). Bolalar adabiyoti. Toshkent: O'qituvchi NMIU
2. O'zbek bolalar adabiyoti va adabiy jarayon. T. "Fan", 1989.
3. O'zbek bolalar adabiyoti antologiyasi. Ikki jildlik. 1-2-jild.T., "O'qituvchi", 2006.
4. O'zbek bolalar adabiyoti. Maqolalar. T., "Yosh gvardiya", 1969.
5. G'aniyev Sh. O'zbek bolalar o'yin folklori. T., "Fan", 1998

PAHLAVON MAHMUD RUBOIYLARINING MAZMUN MOHIYATI

Hulkar O'razboyeva

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya: Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba

Annotatsiya: Ushbu maqola Pahlavon Mahmud ijodidagi ruboiylarning tarbiyaviy ahamiyatiga bag'ishlangan. Shuningdek, o'rta asr musulmon xalqining axloqiy va ruhiy qadriyatlarining Pahlavon Mahmud ruboiylarida aks etishi tahlil qilingan. Shoir ruboiylarida insonning ma'naviy komillikka intilishi, muhabbat, vatanparvarlik va sabr-toqat singari fazilatlar yuksak badiiy ifodasini topgani yoritilgan.

Kalit so'zlari. Ruboiy, axloqiylik, futuvvat, tarbiyaviy falsafiy mazmun, komillik

Аннотация. Статья посвящена воспитательному значению рубаи в творчестве Пахлавана Махмуда. Анализируется отражение нравственных и духовных ценностей средневекового мусульманского народа в рубаи Пахлавана Махмуда. Подчеркивается, что рубаи поэта отражают высокую художественную выразительность стремления человека к духовному совершенству, таких качеств, как любовь, патриотизм и терпение.

Ключевые слова: Рубаи, мораль, футувват, образовательно-философское содержание, совершенство

Abstract. This article is devoted to the educational significance of the rubaiyats in the work of Pahlavon Mahmud. It also analyzes the reflection of the moral and spiritual values of the medieval Muslim people in the rubaiyats of Pahlavon Mahmud. It is highlighted that the poet's rubaiyats reflect the high artistic expression of human striving for spiritual perfection, such qualities as love, patriotism, and patience

Keywords: Rubaiyat, morality, futuvvat, educational philosophical content, perfection

Pahlavon Mahmud 1247 yilda Xiva shahrida po'stindo'z hunarmand oilasida tug'ilgan. Yoshlik yillarda ota kasbi po'stindo'zlik bilan shug'ullangan, so'ngra xat-savod chiqarib, buyuk shoir faylasuf darajasiga erishgan. U juda ham zabardast

pahlavon bo'lib 79 yillik hayotida biron marta kuragi erga tegmagan. Pahlavon Mahmud haqida ko'plab rivoyatlar saqlanib qolgan. Shulardan biri: "Xorazmshohlar poytaxti Gurganch mo'g'ullar tomonidan vayron qilinganidan keyin, uning aholisi har tomonga tarqalib ketgan. Shu jumladan, Pahlavon Mahmudning onasi ham homilador holida Xiva atrofiga etib kelib, hozirgi Qiyot qishlog'ida o'g'il tuqqan. Bu bola 15 yoshga etgach mard kurashchi, mashhur pahlavon bo'lib nom chiqargan. Uni zamonasining ilg'or va hur fikrli faylasuf olimi, katta iste'dod va zakovat egasi, shoirlik mushohadasi jihatidan "Xorazm Xayyomi" deb atashgan. Bu bejiz emas albatta. Tadqiqotchi olimlarning fikricha, Pahlavon Mahmud she'rda ham, falsafa ham Umar Xayyomning zakovatli davomchisigina bo'lib qolmay balki forsiy, turkiy xalqlar adabiyotida ham Xayyomdan so'ng ruboiy yozishda unga teng keladigan shoir bo'lgan emas. Hatto Abdurahmon Jomiy, Navoiy, Fuzuliy, Bobur kabi buyuk shoirlar ham o'z kuchlarini ruboiyda sinab ko'rsada, bu janr ular ijodida ikkinchi o'rinda turgan. Falsafiy va badiiy g'oyalar rivojlantirilib Xayyomshunoslikni yuksak daraga ko'targan. Pahlavon Mahmud sharq adabiyotida alohida o'rin egallaydi. Pahlavon Mahmudni shu davrda "Xorazm Xayyomi", "Mozandoran yo'lbarisi" deb ulug'lashgan. U "Qitoli" –"jangchi" taxallusi bilan g'azallar bitgan, "Kanz ul-haqoyiq" ("Haqiqatlar xazinasi", 1303-04) nomli asar yozgan, lekin asar hali topilmagan. Uning teran mazmunli nafis va o'ynaqi, zo'r san'atkorona ruboiylari "xayyomnoma" ruhda ekanligini qarang:

Dunyo bamisoli bir zarrin ko'za,

Suvi goh shirin-u, goh achchiq bo'za.

E g'ofil, umringga bino qo'yma ko'p,

Qazoyi mualliq turar bosh uzra.

Bunday satrlarni o'qigan kishi shoirning dunyoqarashining qudratini uning insonparvarlik tuyg'ularini ham sezadi. Asli tasavvuf tariqatini panteizm (vahdat ul mavjud) oqimiga mansub Pahlavon Mahmud insonning aqliy va ijodiy imkoniyatlariga yuksak baho beradi. Pahlavon Mahmudning tarjimaiy holini tiklashda ko'p xizmatlar qilgan, uning noyob ruboiylarini nashrga tayyorlangan To'xtasin Jalolov shunday yozadi: –"Shuni alohida qayd qilish lozimki, shoirning tug'ilib yashagan davri Xorazm tarixidagi eng og'ir musibatlar keltirilgan Chingizxonning qonli yurishlaridan keyingi 10 yilliklarga to'g'ri kelgan shunday dahshatli balolarni boshidan kechirgan vatanda, unga etkazilgan katta jarohatlar hali bitib ulgurmagan bir davrda dunyoga kelgan buyuk zabardast shoirning qalbi dengiz to'lqinlaridek qaynab quyulganligi kishini hayratda qoldiradi". Pahlavon Mahmudning 22 ta ruboiylarini, ustalarning ismlarini,

hadislar, tarixlarni o'zi ijod qilgan fors tilida bitganlar. Bundan tashqari qabrxonaga kiraverishdagi eshik tepasiga shoirning ushbu ruboiysi fors tilida bitilgan.

*Uch yuz Ko'hi Qofni kelida tuymoq,
Dil qonidan bermoq falakka bo'yoq.
Yoinki bir asr zindonda yotmoq,
Nodon suhbatidan ko'ra yaxshiroq.*

1910-1913 yillarda maqbaraning g'arbiy qismida Xiva xoni Isfandiyorxon (1910-1918) onasi, o'zi va o'g'li uchun qabrxona va to'rtta hujradan iborat ikki oshyonli qorixona bunyod qildirgan. Qurilish ishlariga usta Qurbonniyoz boshchilik qilib, qorixona qarshisiga o'ymakori ustunli ayvon qurilgan. Pahlavon Mahmud majmuasi 1960 yilda usta Ro'zmat Masharipov "Ro'zmat arbob" ishtirokida katta gumbazning usti, qorixona va ayvon ta'mirlanib, maqbaraga qayta jon bag'ishlangan. Hozirgi vaqtda binoda O'zbekiston Musulmonlar diniy idorasi, "Pahlavon Mahmud jamg'armasi" faoliyat ko'rsatmoqda. Pahlavon Mahmud o'z asrining donishmandi edi, u o'zining uzoq umri davomida hayotni mushohada etib, to'g'ri xulosalar chiqargan, bu hol uning ruboiylarida yorqin aks etib, ularni hikmatli so'zlar darajasiga ko'targan. Mana shulardan biri:

*Qora tosh sira ham bo'lmas lojuvard,
Toza qalbg'a yuqmas aslo changu gard,
Quloq solgin Puryoyvaliy so'ziga,
Qo'rqoqlardan biron chiqqanmidi mard!*

Rost aytadi bu ulug' donishmand, yomon odamdan faqat yomonlik, yovuzlik kutish mumkin, mardlikka, vallomatlikka, ezgulikka u qobil emas!

*"Davronda ko'p ko'zni men giryon ko'rdim,
Neki balo bo'lsa beomon ko'rdim ..."*

(Shoirning zamonaviy fojialarga doir mushohadasi)

Bu orqali Pahlavon Mahmud o'quvchini hayotga jiddiy yondashishga, har kunni ma'no bilan yashashga undaydi.

Vafodorlik va adolatga intilish: Shoir rivoyatlarda ham "sodiqlik", "ishonchlilik" va "zulmsizlik" g'oyalarini ko'p ifoda qiladi. U vafodorlikni — ham insoniy, ham ma'naviy jihatdan ulug'laydi. Adolat — har bir shoir ruboiylarida qat'iy (aniq) muammo sifatida tilga olinadi. Uning ruboiylarida ochiq-oshkora ifoda bo'lmasada ham, zulmga qarshi e'tiroz, insoniylikning qadrini himoya qilish fikri seziladi.

Haqiqat va ilohiy mas'uliyat : Pahlavon Mahmud ruboiylarida ilohiy ma'no va haqiqatga intilish ham muhim o'rinni oladi. U Zohir–Batin (ko'rinish va ichki ruhiyat)

sineriyalari orqali, odatda tasavvuf va falsafa qonunlari doirasida, haqiqat izlashga urg'u beradi. Masalan, "ilohiy ishq", "vahdati vujud" falsafalari Pahlavon Mahmud ijodida alohida mavzudir.

Javonmardlik (futuvvat) ruhiyati: Shoirning ijodiy falsafasida futuvvat — javonmardlik, saxovat, g'urur, mehribonlik — muhim tushuncha hisoblanadi. U ruboiylarida bu tushunchani turli obrazlar, hikmatli iboralar orqali ifodalagan.

Xulosa. Pahlavon Mahmud ruboiylari nafaqat adabiy merosimizning durdonalari, balki ma'naviy-tarbiyaviy qo'llanmadir. Bu ruboiylar yuksak badiiy va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lib, bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. U inson ruhiyati, axloqiy poklik, mehnatsevarlik, sabr, kamtarlik, xalqparvarlik kabi insoniy fazilatlarni targ'ib etish orqali, jamiyatda sog'lom, ma'naviyatli avlodni shakllantirishda katta o'rin tutadi. Shuning uchun ham bu ruboiylar ta'lim-tarbiyada keng qo'llanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.D.Bobojonov, M.Abdurasulov "Abadiyat farzandlari" – T.: 2009.
2. Nasimxon RAHMONOV O'zbek adabiyoti tarixi (Eng qadimgi davrlardan XV asrning birinchi yarmigacha). Olquv qo'llanma. - T.: "Sano-standart" nashriyoti, 2017. - 556 bet.
3. Orzibekov R. O'zbek adabiyoti tarixi (XIII-XIX (I yarmi) asrlar). O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti. – T.: 2006. 272 bet.
Абдуллаев В. Узбек адабиёти тарихи. Д арслик, 2 китоб. – Тошкент, 1980.
5. Зоҳидов В. Ўзбек адабиёти тарихидан. - Т., 1961.
6. Ўзбек адабиёти тарихи. 5 жилдлик, 4 жилд, Тошкент, 1978.

BEHBUDIY IJODINING TA'LIMDAGI AHAMIYATI

Jalgashova Qunduz& Davlatboyeva Lobar

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 3- bosqich talabalari

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba

Annotatsiya: Ushbu maqolada jadidchilik harakati asoschisi Mahmudxo'ja Behbudiyning ilmiy-ma'rifiy va ijtimoiy-siyosiy faoliyati zamonaviy yondashuvlar asosida tahlil qilinadi. Jumladan, Behbudiyning yangi usul maktablarini tashkil etishdagi islohotchi sifatidagi roli, dramaturgiya va jurnalistika sohalaridagi xizmatlari, shuningdek, xalqni ma'rifat yo'liga yetaklashdagi fidoiyligi ochib beriladi. Jadidlar faoliyatining bugungi Uchinchi Renessans g'oyasi bilan uzviy bog'liqligi ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit so'zlar: Mahmudxo'ja Behbudi, jadid maktabi, zamonaviy ta'lim, pedagogik texnologiyalar, innovatsiya, integratsiya.

Аннотация: В данной статье на основе современных подходов анализируется научно-просветительская и общественно-политическая деятельность Махмудходжи Бехбуди — основоположника джадидского движения. В частности, раскрывается его роль как реформатора в организации школ нового метода, его вклад в области драматургии и журналистики, а также самоотверженность в деле просвещения народа. Деятельность джадидов научно обоснованно освещается в контексте идеи Третьего Ренессанса.

Ключевые слова: Махмудходжа Бехбуди, джадидская школа, современное образование, педагогические технологии, инновации, интеграция.

Annotation: This article analyzes the scientific, educational, and socio-political activities of Mahmudkhoja Behbudi, the founder of the Jadid movement, through the lens of modern approaches. It highlights his role as a reformer in establishing new-method schools, his contributions to drama and journalism, and his dedication to enlightening the nation. The article also scientifically explores the connection between the activities of the Jadids and the contemporary idea of the Third Renaissance.

Keywords: Mahmudkhoja Behbudi, Jadid school, modern education, pedagogical technologies, innovation, integration.

Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan jadidlar merosini chuqur o'rganish va yosh avlodga yetkazish bo'yicha ilgari surilgan g'oyalar, ayniqsa, Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Munavvarqori Abdurashidxonov kabi fidoyi ma'rifatparvarlarning o'lkaning taraqqiyoti yo'lida qilgan xizmatlarini qayta kashf etish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Jadidchilik harakati ilm-fan, ta'lim, matbuot va sahna san'ati orqali xalqni jaholatdan qutqarish, milliy ong va g'ururni tiklash, mustaqillik va istiqloq g'oyalarini shakllantirishni maqsad qilgan keng qamrovli uyg'onish harakati bo'lgan. Ushbu harakatning markazida turgan Mahmudxo'ja Behbudiy esa Turkiston ijtimoiy-siyosiy tafakkurida ilg'or islohotchi, jurnalist, dramaturg va pedagog sifatida yuksak tarixiy o'rin egallaydi.

Darhaqiqat, xalqimizni mamlakat ravnaqi yo'lida birlashtirish, qalblarni uyg'otish, dunyo xaritasida har tomonlama rivoj topgan «Yangi O'zbekiston»ni barpo etishni ko'zlagan Uchinchi Renessans g'oyasining ildizi aslida ma'rifatparvar jadidlar faoliyatiga borib taqaladi. Nega deganda, bu fidoyi va jonkuyar zotlar butun umrlarini milliy uyg'onish g'oyasiga bag'ishlab, o'lkaning jaholat va qoloqlikdan olib chiqish, millatimizni g'aflat botqog'idan qutqarish uchun bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etganlar. Shu yo'lida ular o'zlarining aziz jonlarini ham qurbon qildilar. Ular "Ilmdan boshqa najot yo'q va bo'lishi ham mumkin emas" degan hadisi sharifni hayotiy e'tiqod deb bildilar. Milliy istiqloq, taraqqiyot va farovonlikka, avvalo, ma'rifat orqali, dunyoviy va diniy bilim, zamonaviy ilm-hunarlarni chuqur egallash orqali erishish mumkin, deb hisobladilar. Bu davrda Abdulla Avloniy, Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Ubaydulla Xo'jaev, Abdurauf Fitrat, Ibrat domla, Abdulhamid Cho'lpon, Abdulla Qodiriy, Ashurali Zohiriy, Hoji Muin va boshqa yana yuzlab ulug' insonlar milliy uyg'onish va millatparvarlik harakatining oldingi saflarida turdilar. Ular yangi usul maktablari bilan bir qatorda, odamlarning dunyoqarashi va turmush tarzini o'zgartirishga qaratilgan gazeta-jurnallar, nashriyot va kutubxonalar, teatrlar tashkil etdilar. Vatanimiz ozodligi va xalqimiz baxt-saodati yo'lida jonini fido qilgan jadidlarning ilmiy-ma'rifiy, adabiy-badiiy merosi biz uchun bugun ham beqiyos ahamiyatga egadir.

Mahmudxo'ja Behbudiy XX asr bo'sag'asidagi Turkiston ijtimoiy-siyosiy harakatchiligining eng yirik namoyandasi, yangi davr o'zbek madaniyatining asoschisidir. Turkiston jadidlarining tan olingan rahnamosi, mustaqil jumhuriyat g'oyasining yalovbardori, yangi maktab g'oyasining nazariyotchisi va amaliyotchisi, o'zbek dramaturgiyasini boshlab bergan birinchi dramaturg, teatrchi, noshir, jurnalist. U tariximizning g'oyat og'ir va murakkab bir davrida yashadi. XVI asrdan boshlangan inqiroz va turg'unlik, o'zaro janjal, mahalliy urug'chilik nizolari millatni holdan

toydirgan, imkondan foydalanib o'lkani zabt etgan Rusiya zo'r berib, uni turg'un va tutqun saqlashga urinardi. Mana shunday bir sharoitda Vatanni butunlay yo'q bo'lish xavfidan saqlab qolish, avlodlarni erk va ozodlik, mustaqillik ruhida tarbiyalash, ma'rifat va taraqqiyotda boshlash jadidlar nomi bilan tarixga kirgan Behbudiy boshliq fidoyilar zimmasiga tushdi.

Turkistonda "Usuli jadid", "Usuli savtiya" nomlari bilan shuhrat topgan yangi maktabni shular tashkil qilib, shular birinchi bo'lib zamonaviy maktab g'oyasini ilgari surdilar. Ular o'z hisoblaridan maktablar ochib, yosh avlodni istiklolga tayyorladilar, she'r va maqolalar, sahna asarlari orqali milliy ongni shakllantirishga, milliy g'urur va iftixor tuyg'ularini singdirishga urindilar. Rusiya qonunlari imkon bergan darajada Turkiston musulmonlarining sha'nu shavkatini himoya qildilar, inqilob yillarida esa mustaqillik bayrog'ini baland ko'tardilar.

Mahmudxo'ja Behbudiy mana shu Turkiston jadidchilik harakatining asoschisi, boshlab beruvchisi edi. U 1875 yilning 19 yanvarida Samarqand yaqinidagi Baxshitepa qishlog'ida, ruhoniylar oilasida dunyoga kelgan. Otasi Behbudxo'ja Solihxo'ja o'g'li turkistonlik, Ahmad Yassaviyning avlodlaridan, ona tomonidan bobosi Niyozxo'ja urganchlik bo'lib, amir Shohmurod zamonida (1785–1800) Samarqandga kelib qolgan. 1894 yilda otasi, imom-xatiblik bilan shug'ullanib kelgan Behbudxo'ja vafot etadi. Yosh Mahmudxo'ja tog'asi qozi Muhammad Siddiq tarbiyasi va qaramog'ida o'sib voyaga etadi. Arab sarfu nahvini kichik tog'asi Mulla Odildan o'rganadi. 18 yoshida qozixonada mirzolik qila boshlaydi. O'z ustida qunt bilan ishlab, shariatning yuksak maqomlari – qozi, mufti darajasigacha ko'tariladi. Yosh Mahmudxo'ja dunyoqarashining shakllanishida Rusiya jadidchilik harakatining asoschisi Ismoilbek Gasprinskiyning xizmati katta bo'lgan. U 1892 yilda Turkistondagi maktablarni isloh qilish, "usuli savtiya"ni joriy etish taklifi bilan general gubernator N.O.Rozenbaxga murojaat etadi. Javob olmagach, 1893 yilda o'zi Toshkentga keldi. Samarqand, Buxoroda bo'ldi. Mahalliy xalq bilan gaplashib, dastlabki yangi usul maktablarni ochishga muvaffaq bo'ldi. Behbudiy o'z xotiralarida ustozini bilan uchrashuvlarini ixlos va muhabbat bilan tilga oladi.

Behbudiy adabiy tanqidga katta e'tibor berdi. Navoiydan keyingi bir necha asrlik sukunatdan so'ng bu sohaning xos xususiyatlarini ta'kidlab adabiyotda tenghuquqlilik masalasini o'rta qo'ydi. Maqola "Tanqid saralamoqdur" (1914 y. 27-son) deb nomlangan edi. Adibning barcha tarixiy-ilmiy mavzudagi maqolalari o'tmishga kamoli ehgirom va e'tiqod bilan yozilgan.

Behbudiy millat o'zini anglagandagina ijtimoiy-siyosiy masalalarni boshqalar bilan teng muhokama eta oladi, degan fikrda bo'ldi. Shuning uchun ham tarixga alohida e'tibor berdi.

Bugun Behbudiy kabilar muqaddas tutgan yurt ozod va mustaqil bo'ldi. Ular jon fido etgan istiqloq avlodlariga nasib etdi. Millat va Vatan mustaqilligi yo'lida fido bo'lganlar esa shu Millat va Vatan umri qadar boqiydirlar.

Mahmudxo'ja Behbudiyning boy merosi hozirgi zamonaviy ta'limga xizmat qilishi mumkin bo'lgan ilmiy merosdir. Uning innovatsion yondashuvlari, integratsion qarashlari va ilg'or fikrlari asosida bugungi ta'limda o'quvchilarning tanqidiy fikrlashi, axloqiy tarbiyasi va ijtimoiy faolligi shakllanadi. Shu sababli, Behbudiyning ilmiy-pedagogik qarashlarini zamonaviy ta'limga integratsiya qilish dolzarb va istiqbolli yo'nalishlardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mahmudxo'ja, Behbudiy. (2006). Tanlangan asarlar. *"Ma'naviyat"* Tashkent
2. Qasimov, Begali. (1994). Maslakdashlar. Behbudiy. Ajziy. Fitrat. Tashkent: *Sharq*, quran.com (last seen 21.03.2022),
3. A, Murodov. (2023) Jadidlar ilmiy merosi asosida pedagogika oliy ta'lim tashkilotlari talabalarining kasbiy ko'nikmalarini rivojlantirish // falsafa.d. (PhD) dissertation, Tashkent
4. Alimova D. (1999), Rashidova D. Mahmudxo'ja Behbudiy va uning tarixiy tafakkuri. - Toshkent: Akademiya,
5. Xasanov, Baxtiyor, & Irzayev, Baxrom (2022). Millatimiz fidoyilari (Ilmiy-ommabop maqolalar to'plami) Tashkent
6. Abdirashidov Z, (2022). Jadidlar. Mahmudxo'ja Behbudiy [Matn]: risola./ Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 156 b.
7. Nasiba, Abdullaeva (2023). Spiritual and educational significance of the heritages of Mahmudhoja Behbudi. *O'zbekiston Milliy Universiteti Xabarlari*, ISSN 2181-7324 Baldauf, Ingeborg. XX asr o'zbek adabiyotiga chizgilar. Toshkent: Ma'naviyat, 2001.
8. Egamberdiyev, Mirzahan & Turgunbayev, Yerlan & Baigarayev, Nurlan (2014). Jadid movement in Turkistan in the late 19th and early 20th centuries. *World Applied Sciences Journal*, 29(9), 0.5829/idosi.wasj.2014.29.09.13953.

CHINGIZ AYTMATOV “ASRGA TATIGULIK KUN” ROMANIDA SOBITJON OBRAZIGA TAVSIF

Abdiqayumova Dilbar Abdurauf qizi

CHDPU Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

23/5 guruh 3- bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotasiya: Ushbu maqolada Chingiz Aytmatov hayoti va ijodidan qisqacha ma'lumot. “Asrga tatigulik kun” kun romani yaratilish tarixi va asardagi asosiy qahramonlardan biri bo'lgan Sobitjon obraziga tavsif beriladi.

Kalit so'zlar: Chingiz Aytmatov, Asrga tatigulik kun, Sobitjon, zamonaviy Quйда annotatsiya va kalit so'zlarni o'zbekcha, inglizcha va ruscha shaklda tayyorlab berdim:

Annotation: This article provides brief information about the life and creative work of Chingiz Aitmatov. It examines the history of the creation of the novel “The Day Lasts More Than a Hundred Years” and gives a characterization of one of its main characters, Sobitjon, highlighting his role as a symbol of the modern “manqurt.”

Keywords: Chingiz Aitmatov, The Day Lasts More Than a Hundred Years, Sobitjon, modern mankurt, mankurt, national values.

Аннотация: В данной статье представлена краткая информация о жизни и творчестве Чингиза Айтматова. Рассматривается история создания романа «И дольше века длится день» и даётся характеристика одного из главных героев – Собитжона, раскрывается его образ как символ современного манкурта.

Ключевые слова: Чингиз Айтматов, И дольше века длится день, Собитжон, современный манкurt, манкurt, национальные ценности.

Chingiz To'raqulovich Aytmatov XX asr qirg'iz adabiyotining eng iste'dodli va jahonga tanilgan yirik namoyandalaridan biri bo'lib, u 1928 yil 12 dekabrda Qirg'izistonning Talas vodiysidagi Shakar ovulida tug'ilgan. Bobosi Aytmat og'a ajoyib qo'buzchi, otasi To'raqul Aytmatov davlat va jamoat arbobi, onasi Naima opa o'qimishli, oqila ayol edi. Chingiz Aytmatov yoshligidan adabiyotga qiziqqan. U sermahsul ijod qilgan. Buyuk yozuvchining asarlari esa, avval rus tilida yozilib (masalan, «Oq kema», «Alvido, Gulsari») so'ng qirg'iz tiliga o'girildi. Asarlari;

«Yuzma-yuz», «Sarvqomat dilbarim», «Somon yo'li» (1963), «Momo yer», «Alvido Gulsari» (1966), «Oq kema», «Sohil yoqalab chopayotgan olapar» (1977), «Hoshim», «Gazetachi Dzyuydo», «Oq yomg'ir», «Sepoyachi» kabilar shular jumlasidandir. „Asrga tatigulik kun“ — sovet-qirg'iz adibi Chingiz Aytmatovning ilk romani. Birinchi marta 1980-yilda „Noviy mir“ jurnalida rus tilida nashr etilgan. Asar dunyoning ko'plab tillariga tarjima qilingan. O'zbek tilida so'nggi marta Asil Rashidov tarjimasi bilan 2018-yilda Yoshlar nashriyot uyida 10000 nusxali qattiq muqovada nashr etilgan.

XX asr o'zbek adabiyotida inson va jamiyat munosabatlarini badiiy tahlil etishda Chingiz Aytmatov ijodining o'rni beqiyosdir. Uning „Asrga tatigulik kun“ romani mustaqillik arafasidagi xalqimizning turmush tarzi, ma'naviy qiyofasi va ruhiy iztiroblarini o'zida aks ettirgan. Asarda turli xarakterdagi qahramonlar orqali milliy qadriyatlarni asrab-avaylash va ularni yo'qotish muammolari yoritiladi. Shu jihatdan Sobitjon obrazi alohida diqqatga sazovordir

Sobitjon – tashqi tomondan zamonaviy, bilimli, jamiyatning faol a'zosi sifatida ko'rinadi. Ammo uning ichki dunyosi milliy ildizlardan uzilgan, o'zbekona turmush tarzini kamsitadigan, ota-bobolar an'analarini „ortiqcha yuk“ deb hisoblaydigan inson sifatida tasvirlanadi. Yozuvchi uni „zamonaviy manqurt“ sifatida gavdalantiradi. Chunki Sobitjon moddiylikni, martabani, shaxsiy manfaatni milliy qadriyatlar va ota-onaga bo'lgan hurmatdan ustun qo'yadi. Manqurtlashuv hodisasi tarixiy ildizlarga ega bo'lsa-da, Chingiz Aytmatov uni zamonaviy ijtimoiy muhitga moslashtirgan. Shu orqali yozuvchi o'quvchini o'zligini unutmaslikka, milliy merosga befarq bo'lmaslikka undaydi. Sobitjon obrazi – nafaqat bir inson qiyofasi, balki butun jamiyatdagi begonalashuv muammosining badiiy in'ikosi sifatida qimmatli. „Asrga tatigulik kun“ romanidagi Sobitjon obrazi milliylikni unutishning og'ir oqibatlarini eslatadi. Chingiz Aytmatov uni zamonaviy manqurt sifatida talqin qilib, o'quvchini hushyorlikka, milliy qadriyatlarni asrab-avaylashga chaqiradi. Demak, asar faqat badiiy jihatdan emas, balki ma'naviy-ma'rifiy ahamiyati bilan ham dolzarbdir. Bundan tashqari xalqimizda olim bo'lma, odam bo'l degan naqli ham aynan Sobitjon obraziga tegishli desak mubolag'a qilgan bo'lmaymiz. Shu o'rinda buyuk mutafakkir Farobiyning olim bo'lish oson, odam bo'lish qiyin degan jumalarni ham ayni haqiqat ekanligini yana bir guvoh bo'lamiz. Bu asarda Sobitjon obraziga zid ravishda bayon etilgan obraz Edigey bo'ron obrazidir. Edigey bo'ron haqiqiy mehnatsevar, o'zligini, milliy qadriyatlarini unutmagan chinakam inson sifatida gavdalanadi. Bu asarda dolzarb mavzu sifatida ko'tarilgan musulmalar bugungi kunda ham o'zining dolzarbligini yo'qotmagan. Bugun ham jamiyatimizda Sobitjon singari o'zligini, milliy qadriyatlarini, insoniylikni,

farzandlik burchlarini unutgan insonlarni uchratishimiz mumkin ammo Edigey bo'ron singari mehnatkash, milliya qadriyatlariga hurmat bilan munosabatda bo'ladigan halol insonlar ham ko'p. Bejizga emaski, Chingiz Aytmatov bu asarni

Bul kitob jismu fig'onimdir mening

Bu kalom joni- jahonimdir mening

deb aytmagan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aytmatov, Ch. Asrga tatigulik kun. Toshkent: Yoshlar nashriyoti, 2018.
2. Aytmatov, Ch. Asrga tatigulik kun. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1982.
3. To'xliyev, B. O'zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: O'qituvchi, 2009.
4. Karimov, N. Chingiz Aytmatov va uning ijodi. Toshkent: Fan, 2005.

“DUNYONING ISHLARI” ASARIDA ONA OBRAZI

Abdullayeva Umriniso Baxodir qizi

CHDPU Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Mazkur maqola taniqli yozuvchi O'tkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari" asarini tahlil qilish bilan bir qatorda, unda yoritilgan dolzarb mavzularni yangicha turda baholashga qaratilgan. Maqolada muallifning asosiy e'tibori O'tkir Hoshimov tomonidan yaratilgan ona obrazining sharq ayoli matonati-yu muruvvatini nechog'li aks etgani tahlil etilgan. Ishdagi umumlashma xulosalar asarning ma'naviy-axloqiy qimmatini yoritishga xizmat qilgan.

Kalit so'zlar axloq, ona, sharq ayoli, zamon, qissa, hikoya, ona siymosi.

Аннотация: Целью данной статьи является анализ произведения известного писателя Уткира Хошимова «Творения мира», а также по-новому осмысление затронутых в нём актуальных вопросов. Основное внимание автор уделяет анализу того, как образ матери, созданный Уткиром Хошимовым, отражает стойкость и доброту восточной женщины. Общие выводы, сделанные в работе, служат выявлению духовно-нравственной ценности произведения.

Ключевые слова: нравственность, мать, восточная женщина, время, история, повествование, образ матери.

Abstract: This article is aimed at analyzing the work of the famous writer Utkir Hoshimov "The Works of the World", as well as at assessing the topical issues covered in it in a new way. The author's main attention in the article is paid to the analysis of how the image of the mother created by Utkir Hoshimov reflects the fortitude and kindness of an oriental woman. The general conclusions in the work serve to highlight the spiritual and moral value of the work.

Keywords: morality, mother, oriental woman, time, story, narrative, mother figure.

O'zbek adabiyotida ona obrazining go'zal va takrorlanmas namunalarini yaratgan yozuvchi va shoirlar talaygina. O'tkir Hoshimov ham ular sirasiga kiradi. Har ikkala adibning asarlarida Ona siymosi shu qadar muhim o'rin tutadiki, ularsiz

yozuvchilarning ijodlarini tassavur etib bo'lmaydi. Shu nuqtai nazarda O'tkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari" qissasi kitobxonlar qalbidan chuqur joy egallangan asar sifatida qadrli. Qissa haqida O'zbekiston xalq yozuvchisi Said Ahmad shunday degandi: "Dunyoning ishlari" asarini qissa emas, doston deb atashni istardim. U qo'shiqday o'qiladi. Uni o'qib turib o'z onalarimizni o'ylab ketamiz. Shu mushfiq, shu jafokash onalarimiz oldidagi bir umr uzib bo'lmas qarzlarning aqalli bittasini uza oldikmi, degan bir andisha, bir savol ko'z oldimizda ko'ndalang turib oladi. Qissa bizni insofga, insonni qadrlashga, hurmat qilishga chaqiradi". "Dunyodagi eng bebaho, ammo hamisha benazir tarqatiladigan xazina bor. Bu-ona mehri!" O'tkir Hoshimov onalarning mehr-muhabbatini xuddi shunday go'zal so'zlar bilan ta'riflaydi.

O'tkir Hoshimov "Dunyoning ishlari" asarini Onalarga bag'ishlab yozgan bo'lib u asarning ichida buyuk bir xilqat, onalarimiz siymosi-yu butun hayot tashvishlarini boshidan o'tkazib bu haqida bir og'iz ham nolimagan, har bir nigohdan, har bir inson zoti-yu har bir hodisadan yaxshilik, mehr-muruvvat izlagan qalbi daryo fe'li keng, qalbi nozik, o'zi mehnatkash, halol, pokiza onalar haqida bu asar. O'tkir qalam sohibi, betakror yozuvchi O'tkir Hoshimovning mashhur asarlaridan biri "Dunyoning ishlari" kitobidir. "Onalarimizning biz tushunmaydigan, bizning o'lchovimizga sig'maydigan o'z olamlari bor" - deydi asar muallifi. Qirq yil avval yozilgan O'tkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari" qissasi ushbu ta'kidning dalili sifatida keltirilishi mumkin. O'zining adabiy janriga ko'ra qisqa hayotiy qissalarning jamlanmasi ko'p hollarda insholar yig'indisiga qiyoslanishiga qaramasdan ushbu o'z ichiga nafaqat muallifning onasi haqidagi fikr-mulohazalari va ichki kechinmalari, balki zamonning uning atrofidagi insonlarning ichki va tashqi ko'rinishlariga bag'ishlangan. Qissadagi "Ona" obrazi muallifning faqatgina o'tgan voqealarni tasvirlash bilan chegaralanib qolgan yoki o'z onasi timsolida ideal ona obrazini tadbiiq etishga harakat qilgan deb ta'kidlash o'quvchining asarni to'liq o'qib tushunchaga ega bo'la olmaganidan dalolat beradi. Muallifning onasi o'z harakatlari, qarashlari, fikr-mulohazalari bilan aynan sharq ayoli obrazini to'liq tasvirlaganini yaqqol ko'rishimiz mumkin. O'tkir Hoshimov "Dunyoning ishlari" qissasida Sepkilli xola, Zebi xola, Bashorat xola, Acha xola, Amma, Risolat opa, Habiba buvi singari obrazlarga murojaat qiladi va ularni estetik markaz ona siymosi atrofiga jamlaydi. E'tiborli jihati muallif ayollarning turfa yosh-mantiqiy uzviylikda tasvirlanishi, kasb-hunar nuqtai nazaridan rang-barangligi o'zbekona turmush-tarzini to'laroq tasvirlash imkonini beradi. Har bir qahramon o'zida aks etgan "g'oyaviy yuk"ni badiiy chizgilar bilan to'ldirib boradi.

Asardagi hikoyalar turli voqealar bayoniga bag'ishlangan bo'lsa-da, ularda onaHakima aya obrazi tutashtiruvchi ip bo'lib o'tadi. Voqealar rivoji bevosida yoki bilvosita tarzda ona taqdiriga borib taqaladi. "Bolaligimni eslasam, iliq yoz kechalari ko'z oldimga keladi..." "Dunyoning ishlari" kitobining bir bobi shunday so'zlar bilan boshlanadi. Har qanday badiiy asarda ham ma'lum ma'noda muallif tarjimai holining bir bo'lagi bo'ladi. Sababi yozuvchi o'z asariga qalbini bag'ishlaydi. Bu qissa katta-kichik novellalardan iborat. Biroq ularning barchasida men uchun eng aziz odam onam siymosi bor Bu odamlarning qismati ham qaysidir jihati bilan onamga bag'ishlangan". Ona timsoli dunyodagi barcha xalqlar uchun muqaddas va mo'tabardir. O'z bolasi uchun jonidan ham kechadigan ona holatini ushbu asarning "Gilam paypoq" hikoyasida kuzatishimiz mumkin. "O'shanda necha yoshligim esimda yo'q. Biroq juda kichkina edim. Bir kuni akalarim bilan yaxmalak o'ynab terlab ketdim. Terlab muz yedim. Kechqurun isitma ko'tarildi. Quv-quv yo'talaman. Oyim tomog'imni achchiqtosh bilan chayib ko'rди, bo'lmadi. Oxiri tomog'im xippa bo'g'ilib qoldi. Og'riqni sezmayman-u nafas olishga qiynalaman. Hushimdan keta boshlaganimni es-es bilaman. Qulog'im ostida onamning chirqillab yig'lagani hadeb bir gapni qaytarayotgani eshitiladi: -Voy endi nima qilaman! Voy bolam o'lib qoladi!". Ona mana shunday zotki, hamisha bolasini o'ylaydi. O'tkir Hoshimov ona timsolini yuqori nuqtaga ko'targan ma'rifatparvar ijodkordir. Ona har doim farzandi g'amida kun o'tkazadi, mudom uning tashvishi bilan yashaydi. "Haqqush" hikoyasida bu yaqqol o'z ifodasini topgan. Asarda onani ulug'lash g'oyasi ang muhim maqsad qilib qo'yilgan. Bu esa o'zbek mentalitetiga xos bo'lgan fazilat. "Dunyoning ishlari" qissasining "Surat" hikoyasida dunyo bilan ovora bo'lib onasi bilan suratga tusholmagan yigit holati tasvirlangan. Asarni aynan adabiy jihatdan emas, balki chuqur ijtimoiy-psixologik jihatdan tahlil qiladigan bo'lsak, zamonning, atrof-muhitning va hayot tarzining ta'siri insonga qanchalik kuchli bo'lmasin, jamiyatning fazilatlarini o'zgarishsiz qolishiga amin bo'lishimiz mumkin. "Tasalli" hikoyasida, onasini so'nggi manzilga kuzatgan farzand kechinmalari yozilgan. Onasini qabrga qo'yguncha jala tinmagan, qabrga qo'ygandan so'ng quyosh charaqlab ketgan shu hodisadan ham bir ma'no, bir yupanch izlagan farzand dunyoda yaxshi insonlar ko'pligini, shu insonlar ichida onasi ham borligini, bunga tabiat ham amin ekanligini tushunadi. Nami qurib ulgurmagan tuproq uyumiga tikilgancha uyga toladi. Bo'ldi endi, bolam! Bunaqada o'zingizni oldirib qo'yasiz", dunyoning ishlari shu ekan", iloj qancha? "Ilgarilari bir haqiqatni bilardim. Ona uchun bolaning katta-kichigi bo'lmaydi. Endi yana bir haqiqatni angladim. Bola uchun ham onaning katta-kichigi bo'lmas ekan. Ona-ona ekan. Unga boshqa sifat kerakmas"

Xulosa. Bir soʻz bilan aytganda, ona-bu hayot, tiriklik ramzi. Ne-ne buyuk daholarni, podshohlarni, dunyo tan olgan shaxslarni dunyoga keltirgan, tarbiyalagan inson. Ona millatning tayanchi. Oʻtkir Hoshimov oʻz asarida ona siymosining qanchalar fidoiy ekanini atroflicha ochib bergan ijodkordir. Bu asar barcha davr yoshlari oʻqishi shart boʻlgan, nafaqat oʻqishi balki anglashi shart boʻlgan asarlar sirasiga kiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://arxiv.uz/uz/documents/slaydlar/adabiyot/dunyoning-ishlari-asarining-psixologik-bayoni>
2. <https://kh-davron.uz/kutubxona/multimedia/otkir-hoshimov-dunyoning-ishlari-asardan-osti-chizilgan-parchalar.html>
3. Dunyoning ishlari: Qissa va hikoyalar / Oʻtkir Hoshimov. – T.: Yangi asr avlodi, 2015

SAID AHMADNING «UFQ» TRILOGIYASIDA DAVR VA SHAXS TALQINI

Abduvaliyeva Ruhshona Malik qizi

O'zbek tili va adabiyoti, 3-kurs,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
ruxshonaabduvaliyeva61@gmail.com

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna
p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada Said Ahmadning “Ufq” trilogiyasi asosida davr va shaxs talqini masalasi tahlil qilinadi. Trilogiya o'zbek xalqining XX asrdagi ijtimoiy-siyosiy hayotini, urush yillari va urushdan keyingi davrdagi og'ir sinovlarni hamda inson ruhiyatida yuz bergan chuqur o'zgarishlarni aks ettiradi. Asarda shaxs va jamiyat o'rtasidagi murakkab munosabatlar, erkinlik va adolatga intilish, milliy o'zlikni anglash jarayoni badiiy ifoda etilgan. Shu jihatdan “Ufq” trilogiyasi nafaqat badiiy asar, balki tarixiy-davriy tafakkurni ifodalovchi, falsafiy xulosalarga boy adabiy meros sifatida baholanishi mumkin.

Kalit so'zlar: «Ufq» trilogiyasi, davr talqini, shaxs talqini, milliy ong, badiiy obraz.

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема интерпретации эпохи и личности в трилогии Саида Ахмада «Уфк». Произведение отражает общественно-политическую жизнь узбекского народа XX века, тяжелые испытания военных и послевоенных лет, а также глубокие изменения в духовном мире человека. В трилогии художественно раскрываются сложные отношения между личностью и обществом, стремление к свободе и справедливости, процесс осознания национальной идентичности. Таким образом, «Уфк» выступает не только как художественное произведение, но и как важное культурное наследие, содержащее глубокие философские обобщения.

Ключевые слова: трилогия «Горизонт», интерпретация эпохи, интерпретация личности, национальное сознание, художественный образ.

Annotation. This article analyzes the interpretation of time and personality in Said Ahmad's trilogy Ufq. The work reflects the socio-political life of the Uzbek people in the 20th century, the hardships of wartime and the post-war period, as well as the profound transformations in the human psyche. The trilogy artistically portrays the complex relationship between the individual and society, the striving for freedom

and justice, and the process of national self-awareness. Therefore, *Ufq* can be regarded not only as a literary work, but also as a valuable cultural heritage rich in philosophical reflections.

Keywords: "Horizon" trilogy, interpretation of the era, interpretation of the individual, national consciousness, artistic image.

Said Ahmadning "*Ufq*" trilogiyasi o'zbek adabiyotida shaxs va davr munosabatini badiiy jihatdan chuqur va mukammal ochib bergan asarlardan biridir. Unda xalqning urush davridagi mashaqqatlari, urushdan keyingi yillar hayoti hamda jamiyatdagi ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar keng ko'lamda tasvirlanadi. Yozuvchi shaxsni oddiy bir tarixiy voqealarning guvohi sifatida emas, balki davrni idrok etuvchi, unga munosabat bildiruvchi va uni o'z faoliyati bilan belgilab beruvchi kuch sifatida talqin etadi. "*Ufq*" trilogiyasi shaxs va jamiyat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni yoritish bilan bir qatorda, erkinlik, adolat va milliy o'zlikni anglash kabi umumiy falsafiy masalalarni ham ilgari suradi. Shu jihatdan u faqat adabiy asar emas, balki davr falsafasini ifodalovchi, xalq ruhiyatini, millatning tarixiy xotirasini aks ettiruvchi yirik ma'naviy meros sifatida qadrlanadi.

Trilogiya o'zbek xalqining eng og'ir sinovlarga duch kelgan davrini — Ikkinchi jahon urushi yillarini, urushdan keyingi tiklanish bosqichini va 1950–1960-yillardagi jamiyatdagi o'zgarishlarni o'zida mujassam etadi. Bu davr voqealari quruq tarixiy bayon shaklida emas, balki xalq ruhiyati va shaxsiy taqdiralar misolida yoritilgan. Shu bois "*Ufq*" nafaqat tarixiy roman, balki davr falsafasini ifodalovchi yirik epik meros sifatida qadrlanadi. Mazkur trilogiyada yozuvchi shaxs va jamiyat masalasini asosiy diqqat markaziga olib chiqadi. Qahramonlar o'z hayoti davomida jamiyat bosimi, urush va siyosiy o'zgarishlar ta'sirida turli sinovlardan o'tadilar. Ularning xatti-harakatlari, ma'naviy qarashlari, irodaviy kuchi orqali insonning shaxs sifatida jamiyatda tutgan o'rnini, erkinlik va adolat uchun intilishi badiiy ifoda topadi. Bu jihatdan trilogiya adabiyotshunoslikda "davr va shaxs" muammosining yorqin namunasi sifatida alohida o'rganishni talab qiladi. Trilogiyada urush davri xalq hayotining og'ir sharoitlari bilan tasvirlanadi. Orqa frontdagi insonlar kunu-tun mehnat qilib, qurolli kuchlarni ta'minlash uchun bor kuchini sarflaydi. Ochlik, yetishmovchilik, yaqinlarning janggohlarda halok bo'lishi xalqni sinovdan o'tkazadi. Lekin yozuvchi faqat azob-uqubatlarni ko'rsatish bilan cheklanmaydi, balki xalqning sabr-toqati, bardoshi va mehnatsevarligini ham yorqin ifodalaydi. Urushdan keyingi davr esa yangicha izlanishlar, turmush tarzining asta-sekin tiklanishi, ijtimoiy hayotdagi o'zgarishlar bilan tasvirlangan. Yozuvchi bu bosqichda insonlarning

qalbidagi umid va orzularni, erkinlik va adolatga tashnalikni alohida ta'kidlaydi. Shu bilan birga, jamiyatdagi ma'muriy-buyruqbozlik, adolatsizliklar, milliy qadriyatlarga bo'lgan beparvolik ham tanqid qilinadi. 1960-yillarga kelib esa xalq ongida uyg'onish kayfiyati, o'zlikni anglash va milliy g'urur kuchayib boradi. Yozuvchi bu o'zgarishlarni xalqning ongidagi siljishlar, yosh avlodning yangicha dunyoqarashi orqali badiiy talqin etadi. Asarda qahramonlar alohida shaxslar emas, balki xalqning turli tabaqalari va xarakterlarini mujassamlashtiruvchi timsollar sifatida tasvirlanadi. Bir obraz mehnatkashligi, fidoyiligi va bardoshi bilan ajralib turadi. Yana biri — adolatparvar, nohaqliklarga qarshi kurashuvchi, erkinlik va erkni qadrllovchi timsol sifatida gavdalanadi. Ba'zi qahramonlar esa oilaparvarligi, mehribonligi, sadoqati bilan milliy qadriyatlarni ifodalaydi. Salbiy qahramonlar ham uchraydi. Ular jamiyatdagi adolatsizliklarga ko'z yumgan, shaxsiy manfaatini xalq manfaatidan ustun qo'ygan, ma'naviy ojizlikka berilgan insonlar sifatida tasvirlanadi. Biroq yozuvchi ularni ham biryoqlama ko'rsatmaydi, balki davr bosimi, sharoit ta'siri ostida shunday yo'l tutishga majbur bo'lgan shaxslar sifatida yoritadi. Bu esa asarni yanada hayotiy qiladi. Asarda shaxs va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar dramatik ruhda yoritiladi. Shaxs o'z orzu-istaklari va e'tiqodlarini himoya qilishga intilar ekan, jamiyatdagi siyosiy bosim, mafkuraviy cheklovlar uni cheklaydi. Bu to'qnashuv natijasida qahramonlarning ma'naviy olami sinovdan o'tadi. Ayrimlari sharoitga moslashadi, ayrimlari esa kurash yo'lini tanlaydi. Yozuvchi shu orqali insonning erkinlik uchun kurashi doimo jamiyat bilan bog'liq ekanini, shaxsning irodasi va ma'naviy pozitsiyasi tarixiy jarayonlarda muhim rol o'ynashini ko'rsatadi.

“Ufq” trilogiyasi shaxs va davr masalasini yoritish bilan birga, millatning ertangi kuni, istiqboli haqida ham chuqur o'yga chorlaydi. Asarda ko'tarilgan savollar — insonning jamiyatdagi o'rni, erkinlik va adolat uchun kurash, milliy qadriyatlarni asrash zarurati — bugungi kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan. Shu sababdan trilogiya zamonaviy o'quvchi uchun ham tarbiyaviy, ham ma'naviy, ham falsafiy manba bo'lib xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, “Ufq” trilogiyasi o'zbek adabiyotida nafaqat badiiy jihatdan yuksak darajada yozilgan romanlar majmuasi, balki xalq ruhiyati, milliy tafakkur va ijtimoiy ongning badiiy xronikasi sifatida ham qimmatlidir. U o'zbek adabiyoti tarixida shaxs va davrning o'zaro uyg'unligi va ziddiyatini ifodalagan eng muhim yodgorliklardan biri sifatida o'rganilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Said Ahmad. Ufq trilogiyasi. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1974–1981.

2. Nazarov B. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2004.
3. Qo'shjonov M. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: Fan, 1996.
4. Karimov N. O'zbek romanchiligi taraqqiyoti. – Toshkent: Sharq, 2000.

SAID AHMAD ASARLARIDA MEHNATKASH INSON OBRAZI.

Allamberganova Mavluda

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti O'zbek tili va

adabiyoti yo'nalishi 3- bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya:

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek adabiyotining yirik vakillaridan biri Said Ahmad ijodida mehnatkash inson obrazi yoritilishi tahlil qilinadi. Adibning roman va hikoyalarda xalq vakillari, ularning mehnatga bo'lgan munosabati, orzu-intilishlari, ijtimoiy hayotdagi o'rnini hamda badiiy talqini yoritiladi. "Ufq" romani, "Jimjitlik" romani va boshqa hikoyalardagi obrazlar asosida yozuvchining xalqchil ijodi, mehnatkashlarga bo'lgan hurmat-ehtiromi ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: Trilogiya, mehnat jarayoni, Ikkinchi jahon urushi, vijdon, insoniylik, kamolot, dehqon, mashaqqat, ruhiyat, jamiyat, xalqchil, halol, ramziylik.

Аннотация: В данной статье анализируется освещение образа трудолюбивого человека в творчестве одного из крупнейших представителей узбекской литературы Саида Ахмада. В романах и рассказах писателя отражены представители народа, их отношение к труду, стремления, место в общественной жизни и художественная интерпретация. На основе образов из романов «Горизонт» («Ufq»), «Тишина» («Jimjitlik») и других произведений показывается народность творчества автора, его уважение и почтение к труженикам.

Abstract: This article analyzes the depiction of the hardworking person in the works of one of the major representatives of Uzbek literature, Said Ahmad. In the writer's novels and stories, the lives of ordinary people, their attitude toward labor, aspirations, role in social life, and artistic interpretation are portrayed. Based on the characters from the novels "Ufq" (Horizon), "Jimjitlik" (Silence), and other stories, the author's people-oriented creativity and deep respect for workers are highlighted.

O'zbek adabiyotida insonning mehnati, uning jamiyatdagi o'rnini va ahamiyatini tasvirlash har doim muhim mavzulardan biri bo'lib kelgan. XX asr o'zbek nasrida xalq hayoti, ularning kundalik mehnati, orzu-armonlari, qiyinchiliklari va quvonchlari keng ifoda topdi. Bu borada Said Ahmad ijodi alohida o'rin tutadi. Said Ahmad o'z asarlarida xalqning turmushi, mehnatkashlarning ruhiy olami, ularning jamiyatdagi roli

va insoniy fazilatlarini badiiy yoritishga katta e'tibor qaratdi. Uning qahramonlari oddiy odamlar: dalada ishlovchi dehqon, zavod ishchisi, temiryo'lchi, o'qituvchi yoki oddiy ziyoli — ular hayotiy, samimiy va xalqchil qiyofada tasvirlanadi. Shu boisdan ham adib asarlarida mehnatkash obrazlari hayotiy realizm asosida o'quvchiga yetkaziladi. Said Ahmad ijodida mehnatkash inson obrazi asosiy o'rinlardan birini egallaydi. U o'z asarlarida xalq turmushini, ularning ruhiyatini, mehnat jarayonidagi mashaqqat va shodliklarni o'ziga xos samimiyat bilan tasvirlaydi. Adibning fikricha, mehnat — insonning chinakam kamolotiga olib boradigan asosiy kuchdir. Shu sababli yozuvchi asarlarida oddiy xalq vakillarining mehnati ulug'lanadi, ularning qalbidagi mehr-muhabbat, vijdon va sabr-toqat ko'rsatiladi.

"Ufq" romani XX-asr millat hayotining o'n yillik davri — Ikkinchi jahon urushi, urush va urushdan keyingi yillar voqealarini o'z ichiga oladi. Trilogiyada o'sha yillari xalq boshiga tushgan musibatlar, odamlar ko'ksidagi armonlar, shu musibatlarni yengishga qodir mislsiz matonat va shijoatlar yozuvchi iste'dodiga xos ehtiros, o'ziga hos ilhom bilan aks ettirilgan. Asarda Ikromjon, Jannat, Azizxon, Dildor, Asrora kabi teran, xalqchil, yorqin milliy obrazlar yaratilgan. "Ufq" romanida qishloq mehnatkashlarining hayoti, ularning orzu-intilishlari va muammolari keng yoritilgan. Asarda turli tabaqa vakillari tasvirlangan bo'lsa-da, ular orasida oddiy dehqon va mehnatkashlarning obrazlari markaziy o'rin tutadi. Masalan, Azizbek, Ikromjon, Do'nan palvon va shu kabi ko'plab obrazlarning kanal qazish ishlarida qanday mehnat qilganlarini hammamiz bilamiz. Bu borada ayollar ham erkaklardan kam mehnat qilgan emas, bularga misol qilib Jannat xola, Lutfinisa va Zebixonlarni olsak bo'ladi. Romanda xalqning mehnat jarayonidagi qat'iyati, qishloqdagi mashaqqatli hayot, bir-biriga bo'lgan mehr-oqibatlari, vijdoniy mehnat qilayotgan insonlarning orzu-armonlari o'ziga xos tarzda ochib beriladi. Mehnatkash obrazlari orqali yozuvchi jamiyatning chinakam boyligi — bu mehnatsevar insonlar ekanini ta'kidlaydi.

"Jimjitlik" romanida mehnat va insoniylik. "Jimjitlik" romanii ham mehnatkash insonlar taqdiri bilan bog'liq. Roman qahramonlari oddiy odamlar bo'lib, ular hayotning quvonchi va tashvishlarini boshdan kechiradi. Bu asarda ham adib insoniy qadriyatlarni, inson va jamiyat munosabatlarini mehnat orqali ochib beradi. Yozuvchi qahramonlarining mehnati ularning ichki dunyosi bilan chambarchas bog'liq holda tasvirlanadi. Chunki mehnat nafaqat moddiy ne'mat yaratish vositasi, balki insonning ma'naviy kamolotini ham ta'minlaydi. Said Ahmad bu g'oyani badiiy obrazlar orqali samarali ifoda etgan.

Hikoyalarida oddiy mehnatkashlar hayoti. Said Ahmadning hikoyalarida ham oddiy xalq vakillarining mehnati, ularning halolligi va samimiyligi aks etadi. Masalan,

uning ko'plab hikoyalarida qishloq dehqonlari, hunarmandlar, ishchilar hayoti yoritilib, ularning hayotiy muammolari orqali jamiyatdagi ijtimoiy masalalar ochib beriladi. Adib hikoyalarida mehnatkashlarning obrazini yaratishda xalqona til, xalqona iboralar va hayotiy detallardan keng foydalanadi. Bu esa asarlarni yanada o'qimishli va ta'sirchan qiladi. "Sobiq" hikoyasida yozuvchi jamiyatimizda, halol kishilarning xatti-harakatlarida paydo bo'layotgan dabdababozlik, nozarur yumushlarga chalg'ib, kulgili vaziyatlarga tushib qolishi kabi nuqsonlar ustidan yengil kuladi. Katta maqsadlar yo'lida intilayotgan yaxshi bir mehnatkash insonni asrab-avaylash uning kuchidan oqilona foydalanish, har bir odam o'z o'rnida bo'lib, o'z vazifasini sidqidildan bajarishi lozimligi kabi masalalar hajviy yo'sinda tasvirlangan vaziyatlar orqali anglashiladi.

Said Ahmad yaratgan mehnatkash obrazlari quyidagi jihatlar bilan ajralib turadi:

Samimiylik – qahramonlar sun'iy emas, balki hayotiy va xalqchil tarzda tasvirlangan.

Halollik va vijdoniylik – mehnatkashlar har qanday vaziyatda ham halol mehnat qilishga intiladi.

Ijtimoiy faollik – ular jamiyat hayotida faol ishtirok etadi.

Ramziylik – ba'zi obrazlar orqali yozuvchi umumxalq ruhini, milliy xususiyatlarni ifoda etadi.

Xulosa: Said Ahmad asarlari o'zbek adabiyotida mehnatkash inson obrazini yuksak darajada badiiy talqin qilgan asarlar sirasiga kiradi. Adib xalqning turmushi va mehnatini tasvirlar ekan, oddiy odamlarning orzu-intilishlarini, ularning ichki dunyosini, mehnat jarayonidagi fidoyiligini yuksak samimiyat bilan aks ettirgan. Mehnatkash obrazlari orqali yozuvchi jamiyatda mehnatning o'rni, insoniy fazilatlarining ulug'ligi, halollik va vijdoniylikning qadriyat sifatida e'tirof etilishini targ'ib qiladi. Shu jihatdan Said Ahmad ijodi nafaqat badiiy, balki tarbiyaviy ahamiyatga ham ega. Uning asarlarida mehnatkash inson obrazi xalqimizning ruhiyati, milliy qadriyatlari va ma'naviy dunyosini ifodalovchi yorqin badiiy hodisadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Said Ahmad. Ufq. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, turli yillar nashri.
2. Said Ahmad. Jimjitlik. Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti.
3. Karimov N. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: Fan, 2005.
4. O'zbek adabiyoti tarixi, 4-jild. Toshkent: Fan, 2010.
5. Internet manbalari: O'zbek nasrida mehnatkash obrazining talqini haqida ilmiy maqolalar.

ABDULLA QODIRIY ROMANLARIDA AYOL OBRAZI VA UNING IJTIMOIY MAVQEYI

Amanbayeva Dilnura Ergashbek qizi

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti 3– bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdulla Qodiriyning ayrim asarlaridagi ayollar obrazi haqida fikr yuritiladi . Kumush, Ra'no, Soliha, Habiba, Rahima singari mard va jasur, matonatli va ilmu ma'rifatli ayollar obrazi orqali ijodkorlar konsepsiyasi tahlil qilinadi .

Kalit so'zlar: Roman, yozuvchi, dramaturg, publicist, janr, sahna, asar, ayol, muhit, felyeton, qissa, hikoya, O'tkan kunlar, Mehrobdan chayon, Diyori Bakr.

Abstract : The article discusses the portrayal of women in some of Abdulla Qadiri's works. The concept of creativity is analyzed through the image of brave, courageous, courageous and enlightened women such as Kumush, Ra'no, Salih, Khabib, Rahima.

Key words : Novel, writer, playwright, publicist, genre, scene, work, women, Wednesday, feuilleton, story, The last Days, Scorpio from the Altar, Diori Bakr.

Аннотация: В статье рассматривается образ женщины в некоторых произведениях Абдуллы Кадыри. Концепция создателей анализируется через образы смелых и отважных, сильных и знающих женщин, таких как Кумуш, Рана, Салиха, Хабиба, Рахима.

Ключевые слова: Роман, писатель, драматург, публицист, жанр, сцена, произведение, женщина, среда, фельетон, рассказ, повествование, «Минувшие дни», «Скорпион из алтаря», «Диёри Бакр».

O'zbek romanchiligi asoschisi, o'zbek adabiyoti rivojiga munosib hissa qo'shgan buyuk yozuvchi Abdulla Qodiriydir. U buyuk qalamnavis bo'libgina qolmay, haqgo'y va haqiqatparvar inson edi . Abdulla Qodiriy barchaga ma'lum shoir va yozuvchi, dramaturg va publist . Qodiriyning asarlari o'zbek xalqi hayotiga bag'ishlangan . Abdulla Qodiriy 1894 yil Toshkentda badavlat savdogar oilasida tug'ilgan . Yoshlik va o'smirlik yillaridagi muhit – savdogarlar, boylar va kambag'al dehqonlar, iqtidorli

hunarmandlar, doim muhtojlikda kun kechiruvchi kosiblar va yersiz dehqonlardan iborat bo'lgan. Ushbu mehnatkash odamlar dunyosi, shuningdek, shahar ziyolilari bo'lajak yozuvchilarning shakllanishida muhim o'rin tutadi. 1912 yilga kelib, Abdulla Qodiriyning birinchi adabiy tarjimalari boshlanadi. O'zining ilk nashr etilgan asarlarida – “Xotinboz” (1915) va “Baxtsiz kuyov” (1915) hikoyalarida eski o'zbek turmushining chizgilari hayviyona ifodalangan. 1915-1917 yillar Qodiriy Abdul Qosim madrasasida arab va fors tillarini astoydil o'rganadi. Yozuvchining inqilobdan avvalgi asarlarida jadidchilik ta'siri seziladi.

“Tog'larning viqorini ko'rish uchun ulardan uzoqlashish zarur, xuddi shunday holat buyuk ishlar va buyuk shaxslarda kuzatiladi. Abdulla Qodiriyning so'nmas ijod bahosining buyukligini ko'rish uchun yarim asrlardan ortiq vaqt talab etiladi” – deb yozadi, Abdulla Qodiriy tavalluding 95 yilligiga bag'ishlangan “bir taqdir ko'zgusi” 1989 yil maqolasida Izzat Sultonov. 1961 yil rus tilida chop etilgan “Mexrobdan chayon” romanining o'ziga xos xususiyatlaridan biri shundaki, yozuvchi o'zbek xalqi hayoti va tarixini, davr ranglarini yorqin va sidqidildan ifoda etib bera olgan, qahramonlar fe'l atvorini XIX asrning 40-yillariga xos sharoitlarda ochib bera olgan. “Mexrobdan chayon” romani – ikki asr bo'sag'asidagi turkiston jamiyatining ijtimoiy, axloqiy xayoti haqidagi roy ro'st asar. A. Qodiriy xalqning feodal tuzumidagi hayot tarzining o'ziga xos mohiyatini ochib berishga intilgan, hukmdorlarning ishlarini va fe'l atvorini ma'naviy ustozlarni ko'rsatadi. Ushbu ziddiyatlar tantanovar emas ular qahramonlarning og'ir turmushidan kelib chiqadi – Abdurahmonning ayolni o'ziga bo'ysundirish istagi va Shohidbekning fitnalariga qaramay, Anvar va Ra'no bir-birini chinakkam sevadi va oila qurishga harakat qiladi.

Go'zallik, halollik, olijanoblikka intiluvchi Ra'noning xalq fe'l-atvoriga xos, ajoyib ko'rinishini namoyon bo'ladi – samimiy, toza niyatli, ma'nan soda va ochiq. U Anvarni toza, yorqin sevgi ila beg'araz va sadoqat bilan yaxshi ko'radi. Anvar – mardlik, timsoli, adolatli, cheksiz vijdon egasi. Yuqoridagi Ra'no obrazi, o'zbeklarning orzusidagi qizni gavdaklantiradi. Uning ko'plab asarlarida ayollar obrazi o'ziga xoslikni kasb etgan. Uning asarlari shu qadar keng qamrovliki, uni o'qigan oddiy xalq ham, ziyoli qatlam ham o'ziga nimadir oladi. Uning shunday yetuk asarlaridan biri “Diyori Bakr” asari hisoblanadi. Mazkur asardan o'rin olgan kichik maqola va hikoyachalarda Qodiriyning ichki dunyosi, xolis so'zi, jur'ati va insoniy burchi kabilar aks etadiki buni ziyrak kitobxon satrlardagi yozuvchining qalb og'riqlari orqali his qiladi. Davr va turmush talabi bu jarayonda insoniyat ehtiyoji qarashlari hamda manfaati ekanligini ijodkorning kichik asarlari asosida kuzatishimiz mumkin.

Ushbu asar 1910-20, 30 – yillardagi matbuot matni asosida tayyorlandi . Unda ayollar timsoli ham o‘ziga hos . Asarda o‘sha davr nafasi ufurib turadi. Xususan, “ Juvonboz” asarida keltirilgan Soliha obrazi eriga vafodor ayol timsoli ko‘zimiz oldida gavdalandiradi . U errining maktubini kutadi, maktub kelgach o‘zida yo‘q suyunib ketadi . Lekin uning eri yaxshi, samimiy inson bo‘lgani bilan Solihaning farzandi besaqolbozlik bo‘lib, taqdir uni farzandidan kuydiradi . Demak, o‘sha davrda besaqolbozlik jamiyat kushandasiga aylangan . Abdulla Qodiriyning asarlaridagi ayollar obrazi bilan Cho‘lpon , Hamza asalaridagi ayollar obrazi farqli . Negagi, Qodiriy asarlaridagi ayollar obrazida hurlik holatlari kuzatilsa, Cho‘lpon va Hamza asarlaridagi ayollar obrazida ayollarga o‘tkaziladigan zug‘um ko‘plab uchraydi .

Abdulla Qodiriy Kumush, Ra‘no, Soliha, Habiba, umuman olganda asarlarida o‘ziga xos obraz yaratgan ayollar mard va jasur, yori uchun jonini berishga tayyor kuchli ayollardir . Abdulla Qodiriy o‘z asarlarida kuchsiz ayollarni tasvirlashdan ko‘ra kuchli ayollarni tasvirlashga intilgan, chunki u o‘zbek ayollarini ana shunday kuchli, matoantli bo‘lishini orzu qilgan, desak mubolag‘a bo‘lmaydi . Yozuvchining romanlarida ayol obrazi qanchalik yuqori did bilan tasvirlanganligini kitobxonlar uning romanlarini o‘qibgina emas balki mazmunan tushuna olsagina ayollarni kuchli sabr toqatli ekanligini anglay oladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mirvaliyev S. (2004) . Abdulla Qodiriy, - T.: Fan
2. Mirzayev S. (2005). XX asr o‘zbek adabiyoti . – T .. Yangi asr avlodi
3. Qodiriy . A (2019) . O‘tkan kunlar .- T. Navro‘z.
4. Qodiriy A. (2007). Diyor Bakr .- T .. Yangi asr avlodi
5. Xoliqova N (2020) . 9 sinf adabiyoti darsida shirin obrazini genezesiga ko‘ra o‘rganish. Science and education, 1 (Special issue 2.)
6. Kholikova, N. (2020) . Poetic Features of Uzbek poetry of the National Awakening period . Theretical &Applied Science, (4), 615-623

“IKKI ESHIK ORASI” ASARIDA OBRAZLARNING QIYOSIY TASNIFI VA BADIY TAHLILI

Amatboyeva Zebiniso Zafar qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabasi

amatboyevazebiniso@gmail.com

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada mashhur yozuvchi O'tkir Hoshimovning “Ikki eshik orasi” romani haqida ma'lumotlar va asarda keltirilgan obrazlarning badiiy tahlili chuqur yoritib beriladi. Xususan, qahramonlarning hayoti, o'y-kechinmalari, ularning asarda keltirilish sabablari va romandagi asosiy voqealar rivoji batafsil yoritib beriladi. O'tkir Hoshimovning kitob haqida aytib o'tgan fikrlari keltirilgan bo'lib, adibning qarashlari misolida har bir obrazga chuqur yondashilib, bugungi davr bilan taqqoslangan holda o'rganiladi.

Kalit so'zlar. “Ikki eshik orasi”, Robiya, obraz, xayol, baxt, mahorat.

Аннотация. В статье подробно рассматривается роман известного писателя Откира Хошимова «Между двух дверей» и даётся художественный анализ образов, представленных в произведении. В частности, подробно освещаются жизнь и мысли персонажей, причины их появления в произведении, а также развитие основных событий романа. Представлены размышления Откира Хошимова о книге, и каждый образ подробно рассматривается на примере взглядов писателя в сравнении с современными реалиями.

Ключевые слова. «Ikki eshik orasi », Robiya, obraz, voobrazheniye, schast'ye, masterstvo.

Annotation. This article contains deeply coverage of the novel of the "Ikki eshik orasi" of the famous writer and the artistic analysis of the images presented in the play. In particular, the life, thoughts, their reasons for bringing in the work and the development of the main events in Roman are highlighted. The opinion of O'tkir Hoshimov about the book about the book is a well approach to each image and is learned compared to today's era.

Keywords. "Ikki eshik orasi", Robia, imbus, imagination, happiness, skill.

O'zbekiston xalq yozuvchisi va jamoat arbobi O'tkir Hoshimov o'zining juda ko'plab mahorat bilan yozilgan badiiy asarlari bilan o'zbek adabiyotida boshqa yozuvchilardan ajralib turadi. O'tkir Hoshimov mohir hikoyanavis, qissanavis va publitsistgina emas, dramaturg sifatida ham zamonaviy adabiyot rivojiga ta'sir ko'rsatdi. Adib qalamiga mansub, urush yillari arafasida va undan keyingi yillarda mamlakatimizning ijtimoiy-siyosiy ahvoli, turli oilalardagi tan berishga arzigulik qahramonliklar, og'ir yo'qotishlar, o'zbek xalqining o'ziga xos badiiy xarakteristikasi muayyan obrazlar orqali tasvirlab berilgan "Ikki eshik orasi" asari xususida ham anchagina so'z yuritish mumkin. Bu asarda insonlar taqdiri va inson umrining murakkabligini mahorat bilan tasvirlangan. Adib, birinchi navbatda, tinchlikka rahna solgan urushni tilga oladi. Ayniqsa, urush voqeligining har bir ota-ona qalbini jarohatlagani, ko'ngillariga ozor yetkazgani romanning umuminsoniy pafosini tashkil etadi. Adib qalamga olgan obrazlari oddiy odamlarning fazilatlarini – mardligi, matonati, vatanparvarligi va sabr-bardoshi haqida so'zlaydi. Tajribali yozuvchi roman hodisalarini teran o'rgangani uchun har bir epizod o'quvchini qalbiga jiddiy ta'sir qiladi. Asarda tasvirlangan hayot manzaralari, insonlararo munosabatlar shuningdek, yozuvchining o'ziga xos badiiy uslubi juda tabiiy hamda samimiyligi bilan ajralib turadi. Yetti qism, qirq yetti bobdan tarkib topgan roman kompozitsion qurilishi jihatidan ham o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Undagi voqea-hodisalar bayonida qatnashgan to'qqizta personaj hikoyalarini adib bir-biriga ustalik bilan bog'lagan[1:10]. „Rost bilan yolg'onning o'rtasi — to'rt enlik“, degan gap bor. Qiziq, nega endi oz emas, ko'p emas, to'rt enlik? Gap shundaki, ko'z bilan quloqning orasi — to'rt enlik ekan. Eshitganingga emas, ko'rganingga ishon ... Maqsad — shu. Bu kitobdagi ko'p odamlarni o'zim ko'rganman. Ko'plari bilan gaplashganman. Ba'zilarining o'zi bilan, ba'zilarining ... ruhi bilan ... Ba'zilar nimanı gapirgan bo'lsa, shuni qog'ozga tushirdim. Ba'zilar nima gapirganini emas, nima o'ylaganini yozishga majbur bo'ldim.(Nachora, hamma rost gapiravermaydi. Ammo yolg'on gapirayotgan odam ham ichida, baribir rostini o'ylaydi.) Xullas, bu savdolar ko'p yillar davomida ko'p kishilarning boshidan kechgan. Ular ustidan hukm chiqarish — sizlarga havola ...[2:3]]Ikki eshik orasi – adib nima uchun aynan asarni shunday nomlagan? Buning boisi, yozuvchi asarida insonning tug'ilishdan tortib to o'limigacha bo'lib o'tadigan voqealarni har bir obraz vositasida mahorat bilan tasvirlaydi. Buni Robiya, Kimsan, Qora amma, Husan oqsoqol, Muzaffar, Munavvar va shu kabi boshqa qahramonlarning voqealar rivojida keltrilgan o'y-kechinmalari, hayoti, qiyinchiliklar qarshisida mardonavor tura olishi yoki taslim bo'lishining chuqur yoritilib berilishida namoyon bo'lgan. Kitob Muzaffarning hikoyasi bilan boshlanadi va qiziqarli jihati, asardagi

barcha qahramonlar o'z tilidan, ya'ni to'g'ridan-to'g'ri yoziladi, bu obrazni yanada ko'proq tushunish, uni his qilishda nihoyatda katta yordam beradi. Dastlab asardagi asosiy qahramonlardan Robiyaga to'xtaladigan bo'lsak, u nihoyatda pok qalbli, taqdir sinovlari oldida ojiz, lekin yengilmaslik uchun butun vujudi bilan qarshi chiqqan ayol. Robiya hali esini tanib ulgurmasdan, onasidan, bir muddatdan so'ng, otasidan, voyaga yetib, unashtirilganida esa, sevganidan ayriladi. U shu qadar matonatli, sadoqatli ayol sifatida tasvirlanganki, tan bermaslikning iloji yo'q. Robiyaning hayotida qiyinchiliklar boshqalarniki singari asarda Ikkinchi jahon urushi boshlanishi yillaridan emas, balki juda kichikligidan boshlanadi. O'zi parvarishga, mehrga muhtoj qizaloq kasallikka chalingan onasiga qaraydi, och-nahor, uyqusiragan holda kun bo'yi yelpib turadi, tengdoshlari kabi oppoq formada, sochlariga lenta taqilgan holda maktabga bora olmaydi. Barchani hayron qoldiradigan jihati, nega Robiya shuncha iztirob chekkasiga qaramasdan, ko'nglida zig'ircha dog' paydo bo'lmadi, u ham o'z hayoti uchun yonidagilarni ayblashi mumkin edi-ku? Bu savolning javobini Robiyaning otasi haqida so'zlab bo'lgach, topishimiz mumkin. Robiyaning otasiga to'xtaladigan bo'lsak, u juda ham ilmiy, davr nuqtai nazaridan emas, balki haqiqat, adolat yuzasidan ish olib boradigan inson. Muallif bu qahramonni g'ururli, mehribon, kamtar, "muallim" nomiga loyiq tarzda tasvirlaydi. Afsuski aynan mana shu kabi ijobiy xislatlari muallimning "shirin" hayotiga yakun yasaydi. Ammo kitobni sahifalar ekanmiz, Kimsan, Qora amma, Robiya, Ra'no va shu kabi obrazlar ham juda ko'p mashaqqatlar chekadi. Shu o'rinda savol tug'iladi: "Nega kitobdagi deyarli hech bir qahramonning hayoti baxtli yakun topmaydi?" Yoki yozuvchi "baxtli" obraz yaratishni unutilib qo'yganmiz? Javob muqaddimada muhrlangan: "Tilimning uchida turgan yana bir andishani aytmam bo'lmaydi. Ehtimol, siz bu kitobda foje ko'payibroq ketmadimikin, degan xayolga borarsiz. Nachora, avvalo hayot — nuqul bayramdan iborat emas. Urush esa o'yin emas. Ikkinchi jahon urushi ellik million odamning uvoliga qoldi. Shundan yigirma millioni bizning odamlar edi. Eng aziz, eng asl kishilarimiz. Qolaversa, urush faqat okopdagi jangchilarning joniga chang solib qolmadi. Minglab chaqirim naridagi odamlarni ham sinovdan o'tkazdi. Mushkul damlarda imyonini, insonligini saqlab qolgan ota-onalarimiz, aka-opalarimizning hayoti bugungi zamonda bizga o'rnak bo'lsa ne ajab! [2:3]. Demak, Robiyaning og'ir yillar davomida yuragida, ruhida hech bir o'zgarishsiz qolganining va asarda baxtli hikoyasini maroq bilan so'zlagan obrazga duch kelmaganimizning sababi mana shu. Robiyaning sabr-bardoshiga qoyil qolarkan, sujetda Ra'no paydo bo'ladi va kitobxon avvaliga uni qanchalik yoqtirib qolgan bo'lsa, keyinroq shunchalik nafratlanadi, ayol kishining bu qadar sadoqatsizligiga chiday olmaydi. U Shomurodga xiyonat qiladi,

farzandini tashlab ketishga majbur bo'ladi, yillar davomida Robiyani yomon ko'rib keladi va yana qator juda katta xatolari bor. Albatta, Ra'no o'z qo'li bilan oilasini barbod qildi, ammo u har bir xatosi uchun jazosini oladi, sevganidan ko'ngli butkul soviydi, naqadar adashganini tushunib yetadi. Ra'noni boshqa kitobxonlardan farqli o'laroq, men butkul qoralay olmayman. Chunki u pushaymonlik hissini, gunohkorlik tuyg'usini his qilardi, qalbining qaysidir burchagi uni to'g'ri yo'lga undan turardi, onalik mehri hali o'lmagandi. Ra'no Shomurod uchun yomon, xiyonatkor, ikkiyuzlamachi xotin bo'lgan bo'lsa-da, Muzaffar uchun yillar o'tib, biroz bo'lsa-da, yaxshi ona bo'la oldi, deb hisoblayman. Aslida, xatosiz, butkul begunoh inson yo'q. Bu ikki dunyo orasida kimdir ota-onasini xo'rlaydi, yana kimdir o'tkichi hislarga bog'lanib, o'zligini unutadi, ba'zilar esa har bir xatodan ibrat olib, umrini xayrli ishlarga, ezgulikka bag'ishlaydi. Afsuski dunyoning sinovlar charxpalagi aylanar ekan, u yaxshi yoki yomon insonni tanlamaydi, biriga yengil, biriga og'ir dardlarni yuklab ketaveradi. Xuddi shunday Muzaffar va Munavvar obrazlarining hikoyasi o'qilar ekan, ertaklardagi shahzoda va malikalardek sevishganlari, orasida uzilmas rishta bog'langanidan keyin, aslida emikdosh, aka-singil bo'lib chiqishi ko'plab yuraklarni larzaga solgan bo'lishi ehtimoldan yiroq emas. Munavvarning o'zini kechirolmasdan, joniga qasd qilish hodisasi Zilzila sodir bo'lgan vaqtga moslashtirilishi O'tkir Hoshimovning yuksak iste'dodlaridan biri, deb hisoblayman. Ijodkor bu orqali Munavvarning xotirasini saqlab qoldi, Muzaffarni ham bunday vijdon azobidan qutqardi. Asarda alohida to'xtalishga, e'tirof etishga arziydigan juda ko'p qahramonlar bor, afsuski birgina maqola orqali ularning barchasini yoritib berishning imkoni yo'q. Xulosa sifatida, "Ikki eshik orasi" romani o'zbek adabiyotida shu davrgacha yozilgan adabiyotlardan ajralib turishini, kitobni o'qigan inson borki, asardagi qahramonlar bilan birga yashaydi, qayg'ulariga sherik bo'ladi, o'lganida esa, xuddi yaqin insonidan aytilgandek, iztirobga tushadi. Sahifalar yakunlanar ekan, ancha vaqtgacha kimdir Robiya, kimdir Kimsan, yana kimdir Zuhra, boshqa birov esa Munavvar bo'lib, ularning hikoyalarini qayta-qayta eslayveradi. Maqolani yozuvchining so'zi bilan tugatmoqchiman: "Hamisha bir orzu bilan yashayman. Shunaqa kitob yozsangki, uni o'qigan kitobxon hamma narsani unutsa, asar qahramonlari hayoti bilan yashasa. Kitobni o'qib bo'lgan kuni kechasi bilan uxlolmay, to'lg'onib chiqsa. Oradan yillar o'tib asarni qo'lga qayta olganida tag'in hayajonlansa, yangi ma'nolar topsa. Eng katta orzuyim shu..." deb yozadi sevimli adibimiz, O'zbekiston xalq yozuvchisi O'tkir Hoshimov [3].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://fayllar.org/ozbekiston-milliy-ensiklopediyasi-v2.html?page=10>

2. Икки эшик ораси: роман. Ўткир Ҳошимов. – Тошкент:
Янги аср авлоди, 2016.
3. <https://saviya.uz/ijod/publitsistika/mashaqqatli-safar/>

G'AFUR G'ULOM SHE'RIYATIDA INSONIYLIK, VATAN VA VAQT FALSAFASI

Aminova Farangiz

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabasi

Telefon: +998919395351

aminovaaafarangizxonnn@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston xalq shoiri, akademik G'afur G'ulom ijodining badiiy-falsafiy mohiyati, uning she'riyatida insonparvarlik, vatanparvarlik, do'stlik va vaqt falsafasining ifodalanish masalalari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Shoir asarlarida inson ruhiyati, milliy qadriyatlar, ijtimoiy adolat, mehr-oqibat va tarbiya g'oyalari qanday poetik vositalar orqali ifoda topgani o'rganiladi. Tadqiqot davomida shoirning "Vaqt", "Sen yetim emassan", "Sog'inish", "Yashasin tinchlik", "Toshkent" kabi she'rlarida voqealar, timsollar va lirik obrazlar orqali insoniylik g'oyasining badiiy shakli tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: G'afur G'ulom, she'riyat, Vatan, vaqt, insonparvarlik, tarbiya, badiiy tafakkur, falsafa.

Аннотация: В данной статье анализируется художественно-философская сущность творчества народного поэта Узбекистана, академика Гафура Гулома, на научной основе рассматриваются вопросы выражения гуманизма, патриотизма, дружбы и философии времени в его поэзии. Изучаются поэтические средства, посредством которых в произведениях поэта воплощаются идеи человеческого духа, национальных ценностей, социальной справедливости, добра и воспитания. В ходе исследования анализируется художественная форма воплощения идеи гуманизма через события, символы и лирические образы в таких стихотворениях поэта, как «Время», «Ты не сирота», «Тоска», «Да здравствует мир», «Ташкент».

Ключевые слова: Гафур Гулом, поэзия, Родина, время, гуманизм, воспитание, художественное мышление, философия.

O'zbek adabiyoti tarixida G'afur G'ulom (1903–1966) o'zining boy ijodiy merosi bilan adabiyotning yangi bosqichini boshlab bergan zabardast shoir, yozuvchi va

tarjimon sifatida tanilgan. U o'zbek xalqining milliy ruhini, insoniy qadriyatlarini, xalqona donishmandlikni, hayot falsafasini badiiy so'z orqali ifodalagan ijodkor edi. G'afur G'ulomning she'riyati o'zbek adabiyotida **falsafiy lirik**aning yuksalish bosqichini ifodalaydi. U hayotning eng og'ir, murakkab davrlarida — urush, yo'qchilik, yetimlik, o'zgarish davrlarida xalq ruhiyatini ifoda etgan. Uning asarlarida shunchaki hissiyot emas, balki tafakkur, donishmandlik, hayot falsafasi mujassamdir. Shoirning hayoti ham oson kechmagan. Yoshligida ota-onasidan ayrilgan, turmushning og'ir sinovlarini boshidan kechirgan G'afur G'ulom insoniylik, mehnatsevarlik, sabr va mehr-muruvvat kabi qadriyatlarni she'riyatining markaziga qo'yadi. Ayniqsa, “Sen yetim emassan” she'rida insonparvarlikning eng oliy shakli — mehr va g'amxo'rlik falsafasi ifodalanadi.

G'afur G'ulom 1903-yil 10-may kuni Toshkent shahrining Qo'rg'on-tegi mahallasida tug'ilgan. U eski maktabda, keyinchalik rus-tuzem maktabida o'qigan. Ota-onasidan erta yetim qolgan yosh G'afur hayotining og'ir sinovlarini boshidan kechiradi. U dastlab harf teruvchi, so'ng o'qituvchi, jurnalist sifatida faoliyat yuritadi. Shoir 1923-yildan boshlab o'zining birinchi she'riy to'plamlarini nashr ettira boshladi. “Feliks farzandlari”, “Go'zallik qayerda”, “Dinamo”, “Jonli qo'shiqlar”, “Tirik qo'shiqlar” kabi to'plamlarida inson hayotining oddiy, lekin chuqur ma'noga ega jihatlari yoritiladi.

G'afur G'ulomning shakllanishida rus adabiyoti vakillari — Pushkin, Lermontov, Mayakovskiy, Tolstoylarning asarlari, shuningdek, o'zbek mumtoz adabiyotining Navoiy, Furqat, Muqimiy singari vakillarining asarlari katta ta'sir ko'rsatgan. Uning ijodi xalqparvarlik, adolat, tinchlik, iymon, mehr kabi umuminsoniy g'oyalarni ulug'lashga bag'ishlangan. Shoir ijodining eng chuqur qatlamini “Vaqt” she'ri tashkil etadi. Unda vaqt faqat fizik hodisa sifatida emas, balki falsafiy kategoriya, inson hayoti va jamiyat rivojining o'lchovi sifatida talqin qilinadi.

***“Bir onning bahosin o'lchamoq uchun,
Oltindan tarozu, olmosdan tosh oz...”***

Bu misralarda shoir inson umrining har bir lahzasi qadrli ekanini, vaqtni bekorga o'tkazish — hayotni boy berish bilan barobar ekanini ifodalaydi. Vaqt inson tafakkurining mezon, ma'naviyatning o'lchovidir. Shoir “Vaqt” she'rida lahzaning falsafasini ochadi — inson hayotining mohiyati lahzalarda mujassam. Inson qadrini, hayot mazmunini vaqt sinovida namoyon etadi. Bugungi zamon kontekstida ham bu fikrlar o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Har bir avlod uchun vaqtni qadrlash, uni ezigulik va mehnatga sarflash G'afur G'ulom she'riyatining abadiy sabog'idir.

Urush yillarida yozilgan bu she'r G'afur G'ulom ijodining cho'qqisidir. Shoir unda mehr, oqibat va insonparvarlikni millat ruhi bilan uyg'unlashtiradi. Asar qahramoni — bolalikda ota-onasiz qolgan yetim, lekin xalq mehrini topgan bola. Shoir orqali milliy ruhdagi buyuk g'oya ilgari suriladi: **inson mehr bilan yashaydi**, xalq esa har bir yetimni o'z farzandi deb biladi.

*“Sen yetim emassan, bolam,
 Senga butun xalq ota.”*

Bu satrlar o'zbek xalqining insoniy qadriyatlarini, mehr-oqibatga asoslangan ruhini ifodalaydi. Shoir xalqni jipslashtirgan, uni bir butun ma'naviy kuchga aylantirgan.

Ikkinchi jahon urushi yillarida G'afur G'ulomning she'riyati xalqni ruhlantiruvchi, g'alabaga chorlovchi badiiy qurol bo'ldi. “Sog'inish”, “Ayol”, “G'alabachilar qo'shig'i”, “Kuzatish”, “Seni kutyapman, o'g'lim!” kabi she'rlarida xalqning sabr-toqati, ona-Vatanga sadoqati, o'g'liga bo'lgan sog'inch, umid va ishonch tuyg'ulari badiiy tilda ifodalanadi.

Masalan, “Sog'inish” she'rida shoir bir ota tilidan urushga ketgan farzandini sog'inadi, ammo g'alabaga ishonchni yo'qotmaydi:

*“Sizlarni keldi deb eshitgan kuni,
 To'latib shaftoli uzib chiqaman...”*

Bu satrlar orzu va umid, sog'inch va g'ururni uyg'unlashtiradi. Shoir xalqning yuragiga kuch bag'ishlaydi.

Shoir asarlarida tarbiya markaziy o'rin tutadi. U insonni axloq, mehnat, halollik va ilmga chorlaydi. Uning fikricha, jamiyatning kuchi — tarbiyali insonlardadir. “Taklif qilaman”, “Sizlarga, yoshlar” kabi she'rlarida yosh avlodni mehnatsevar, halol, Vatanga sadoqatli bo'lishga da'vat etadi. Uning pedagogik qarashlari milliy tarbiya g'oyasi bilan uyg'un: insonni yomon odatlardan saqlash, mehnatni qadrlash, xalq xizmatida bo'lish. Shoir bolalarni **“millatning umidi”** deb biladi. Shu bois u ko'plab bolalar haqida she'rlar yozgan, ularning qalbini ezgulik bilan to'ldirgan.

G'afur G'ulom she'riyati o'zining **emotsional kuchi, falsafiy mazmuni va xalqona ohangi** bilan ajralib turadi.

Uning asarlarida:

- tabiat obrazlari orqali hayot aylanishi;
- “qish”, “kuz”, “bahor” singari fasllar hayot falsafasining ramziga aylanadi;
- xalq maqollari, iboralar, qadimiy so'zlar bilan boyitilgan lug'at ishlatiladi;
- har bir satrda ijobiy kayfiyat, hayotga mehr, insonning kuchiga ishonch mavjud.

Shoirning poetik nutqi sodda, xalqona, ammo falsafiy chuqurlikka ega. U o'zbek tilining ohangdorligi va ifoda qudratini yangi bosqichga olib chiqdi.

G'afur G'ulom o'zbek adabiyoti tarixida eng mohir tarjimonlardan biridir. U **Shakespeare** (“**Otello**”, “**Qirol Lir**”), **Dante**, **Nizomiy**, **Rustaveli**, **Mayakovskiy** singari dunyo adiblari asarlarini o'zbek tiliga mahorat bilan tarjima qilgan. Bu tarjimalar orqali o'zbek tili jahon adabiyotining yuksak falsafiy ohanglariga uyg'unlashgan. Bu hol o'zbek adabiyotining xalqaro miqyosda tanilishida muhim rol o'ynagan. G'afur G'ulom o'z davrining vijdoni edi. Uning asarlarida jamiyatning ijtimoiy-siyosiy muammolari, insoniy adolat, tinchlik va do'stlik masalalari ko'tarilgan. Bugungi kunda ham G'afur G'ulom she'riyati yoshlarni Vatanga sadoqat, mehnat, sabr, mehr va insonparvarlik ruhida tarbiyalaydi. Shoir asarlari milliy o'zlikni anglash, ma'naviy uyg'unish, o'zbek xalqining g'urur va or-nomusini asrash yo'lida abadiy manba bo'lib qolmoqda.

G'afur G'ulom she'riyati o'zbek xalqining ruhiy tarixidir. U xalq dardini, quvonchini, orzu-intilishlarini o'z satrlariga singdirgan. Shoirning “Vaqt”, “Sen yetim emassan”, “Sog'inish” kabi asarlari bugungi kunda ham insoniyat uchun umuminsoniy qadriyatlarni targ'ib etuvchi badiiy xazina bo'lib qolmoqda. Uning ijodida inson — oliy qadriyat, vaqt — hayot o'lchovi, Vatan — e'tiqod, mehr esa — abadiyat ramzidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. S.Olim, S.Ahmedov. *Adabiyot*, 8-sinf darslik. Toshkent, 2014.
2. Yo'ldoshev A. *So'z yolqini*. Toshkent, 2018.
3. Shokirova R. *O'zbek adiblari*. Toshkent, 2016.
4. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. Birinchi jild. Toshkent, 2000.
5. Karimov N. *G'afur G'ulom hayoti va ijodi*. Toshkent, 1983.
6. Jumaboyev M. *Bolalar adabiyoti*. Toshkent, 2011.
7. *Tafakkur jurnali*. G'afur G'ulom haqidagi maqolalar to'plami. 2024-yil soni.
8. *O'zbekiston adabiyoti va san'ati gazetasi*. 2023-yil 17-son.
9. Qayumov L. *Shoir G'afur G'ulom hayoti*. Toshkent, 1965.
10. World Literature Studies Journal, 2023. *Philosophical Concept of Time in Eastern Poetry: A Study of Gafur Gulom*.

OYBEK SHERIYATIDA SOF LIRIKA**Amirova Marjona Bahodir qizi**

Ijtimoiy va gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyot

yo'nalishi 3-bosqich talabasi

marjonaamirova243@gmail.com

Ilmiy rahbar: Achilova Emina

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek adabiyotining yorqin namoyandasi Oybekning she'riyati doirasida sof lirikaning o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Muallif Oybekning lirikasida insonning ichki kechinmalari, ruhiy holatlari, sevgi va tabiat tasvirlari qanday ifodalanganini o'rganadi. Maqolada Oybekning she'riy uslubi, tilining soddaligi va samimiyligi, milliy ruhiyati orqali sof lirikaning shakllanishi va rivojlanishiga qo'shgan hissasi yoritiladi. Shuningdek, maqolada Oybek lirikasining o'quvchi qalbiga ta'siri va zamonaviy o'zbek adabiyotidagi o'rni haqida xulosalar keltiriladi.

Kalit so'zlar: Oybek, sof lirika, o'zbek adabiyoti, she'riyat, ichki kechinmalar, ruhiy holat, tabiat tasvirlari, milliy ruh, sevgi lirikas.

Annotation: This article analyzes the role and significance of pure lyricism in the poetry of Oybek, a prominent figure in Uzbek literature. The author examines how Oybek expresses inner emotions, spiritual states, love, and nature imagery within his lyrical works. The article highlights Oybek's poetic style, characterized by simplicity and sincerity, and explores how his poetry contributes to the formation and development of pure lyricism with a strong national spirit. Additionally, the article discusses the impact of Oybek's lyrics on readers and his place in contemporary Uzbek literature.

Keywords: Oybek, pure lyricism, uzbek literature, poetry, inner emotions, spiritual state, nature imagery, national spirit, love lyric.

XX asr o'zbek adabiyotining rivojiga salmoqli hissa qushgan ulug' adib, shoir, olim, jamoat arbobi Muso Toshmuhammad o'g'li Oybek 1905 yil 10 yanvarda Toshkent shahrida bo'zchi oilasida dunyoga keldi. Oldin o'rta maktabda, 1922—1925 yillarda esa Toshkent ta'lim va tarbiya texnikumida ta'lim oldi. So'ngra O'rta Osiyo Davlat dorilfununining ijtimoiy fanlar fakultetida tahsil ko'rdi. 1930 yili O'rta Osiyo Davlat dorilfununini tugatib, oliy maktablarda siyosiy iqtisodan dars berdi. Oybek

adabiyotga 1926 yili chop etilgan «Tuyg'ular» she'riy to'plami bilan kirib kelgan. Shoirning «Dilbar— davr qizi» (1931), «O'ch» (1932), «Baxtigul va Sog'indiq» (1933), «Temirchi Jo'ra» (1933) dostonlari o'z davrining she'riy solnomalaridir. U tarixiy va zamonaviy mavzularda yigirmaga yaqin dostonlar yaratgan. Oybek she'riyati nihoyatda go'zal bo'lib, o'zining sodda, ravon va ifodali tilda, boy va rang-barang tasviriy vositalarda yaratilganligi bilan alohida ajralib turadi. Oybek mohir shoir bo'lgani kabi yetuk romannavis ham edi.

U yaratgan «Qutlug' qon», «Navoiy», «Ulug' yo'l», «Oltin vodiyan shabadalar», «Quyosh qoraymas» kabi epik polotnolar o'zbek realistik romanchiligi taraqqiyotida muhim bir davrni tashkil etadi. O'zbek xalqining 1916 yilgi milliy-ozodlik qo'zg'oloni yozuvchining «Qutlug' qon» (1940) romanida zo'r mahorat bilan realistik ifodalangan bo'lsa, «Navoiy» (1944) romanida o'zbek adabiyotida birinchi bo'lib, ulug' shoir va mutafakkir Alisher Navoiy obrazini yaratdi. Uning «Oltin vodiyan shabadalar» (1949) asarida xalqimizning urushdan so'nggi davr yaratuvchilik mehnati, «Quyosh qoraymas» (1958) romanida ikkinchi jahon urushi fojialari o'z ifodasini topgan. Adibning «Ulug' yo'l» (1977) asari esa «Qutlug' qon» romanining mantiqiy davomi bo'lib, unda yozuvchi xalq milliy ongining shakllanishini ko'rsatishga intilgan. Oybek 1949 yilda Pokistonga sayohat qilgan. Adib qardosh xalq hayotini, fikr va tuyg'ularini, kurash va intilishlarini «Pokiston xotiralari» ocherklari, qator she'rlari, «Zafar va Zahro», «Haqgo'ylar» dostonlarida, nihoyat, «Nur qidirib» qissasida tasvirlagan.

Adibning avtobiografik qissasi — «Bolalik» 1963 yilda yaratilgan. Qissaning bosh qahramoni yosh Muso, ya'ni Oybekning o'zidir. Oybek iste'dodli shoir, yirik nosir bo'libgina qolmay, mashhur olim, publitsist, tanqidchi va tarjimon, davlat va jamoat arbobi hamdir. O'zbek kitobxoni Pushkinning «Yevgeniy Onegin» she'riy romani, Lermontovning «Maskarad», Molerning «Tartyuf» dramalari, shuningdek, antik adabiyoti namunalarini Oybek tarjimasida o'qishga muyassar bo'lgan. Oybek 1943 yilda O'zbekiston Fanlar akademiyasiga haqiqiy a'zo etib saylangan va 1950 yilgacha akademiyada ijtimoiy fanlar bo'limining raisi lavozimida ishlagan. U yuqori malakali filologlar tayyorlashga katta hissa qo'shgan ustozdir. O'zbekiston xalq yozuvchisi (1965), Hamza nomidagi Respublika Davlat mukofoti sovrindori unvonlariga sazovor bo'lgan. Yozuvchi asarlari o'zbek adabiyotining jahonaro shuhratini yanada oshirdi. Ustoz mahorati yosh yozuvchilar uchun ijod dorilfununiga aylandi. Oybekning o'lmas asarlari ma'naviy xazinamizdan mustahkam o'rin oldi va umumxalq mulki bo'lib qoldi. Oybek 1968 yil 1 iyulda 63 yoshida vafot etgan.

Vafotidan so'ng uning 20 jildlik to'la asarlari majmuasi nashr etilgan. «Buyuk xizmatlari uchun» ordeni bilan taqdirlangan (2001).

Oybekning poetik mahorati uning she'rlari vazn xususiyatlarini tadqiq etish orqali yoritilgan. Oybek XX asr o'zbek lirikasi poetik tafakkuri taraqqiyotida muhim o'ringa ega bo'lib, uning she'riyatiga xos xususiyatlarni tadqiq etish keyingi davr lirikasining taraqqiyot bosqichlarini belgilashda ahamiyatli ekanligi bilan dolzarbdir. Maqolani tadqiq etishda struktural-poetik, tarixiy-qiyosiy, tarixiy-madaniy kabi tadqiqot usullaridan foydalanildi. She'rni shakl jihatdan mukammallashtirish borasida muttasil ijodiy izlanishlar olib borgan Oybek vazn, band va qofiyaning turli kontekstdagi keng imkoniyatlarini yuzaga chiqarishda ham katta muvaffaqiyatlarga erishganligi yortildi. Shoir she'riyatidagi shakliy o'ziga xosliklar g'oyaviy ta'sirchanlik va mazmundorlikka, obraz va obrazli ifoda jozibadorligiga xizmat qiladi. Oybek inson va tabiat go'zalliklaridan, tilsimotlari va murakkabliklaridan tug'ilgan hayratini besh bo'g'indan o'n besh bo'g'ingacha bo'lgan turli xil turoqlanishli vaznlarda ifodalashi tadqiq etilgan.

Sendadir ko'zlarim...

Sendadir ko'zlarim, sendadir ko'ngil,
Uzoqlarga hasrat bilan boqaman.
Na, quyosh, na bahor, na gulshanda gul,
Yurakni yupatmas-men sog'inaman.
Seni sog'inganman ruhda yo'q qaror,
Oshib kel tog', dovon! Bu qaror hijron!
Dardim bor, gulim bor, qo'shiqlarim bor...
Sen yo'qsan! Nahotki bu mangu armon.

1942-yil. Ayni urush zabtiga olgan mahallar. Oybek ham barcha vatanparvar insonlar qatori yurt uchun kurashmoqni o'z burchi deb bildi va chinakam qahramonlik namunasini ko'rsatdi. Jang maydoni manzarasi shoirning nozik qalbiga qattiq ta'sir qilgani ayon, ammo u shunday damlarda ham o'z tabiatiga sodiq qoldi. Ushbu she'r ayni jang maydonida yozilgan bo'lishiga qaramay, undagi tuyg'ularning beg'uborligi va ifodaning nafisligi o'quvchini o'ziga rom etadi.

Xastamen... Fikrga, tuyg'uga to'lib...

Oy menga hamqadam — sokin yuramen,
Sog'aysam bir kuni yozamen to'yib,
Hislarga qalbimni qo'shib yozamen.
Kechalar yururmen telbaday horib,
Boshimda oy borur, menga hamqadam.

Xayollar uchadi mash'alday yonib,
To'yib yozajakmen bir kun sog'aysam...

Oybek uchun ijod yashash tarzi edi. U hatto xasta paytida ham o'zini ijodiy mehnatsiz tasavvur etmagan. Shuning uchun ham adib sog'ayishi va sog'aygach bearmon yozishi mumkin bo'lgan paytni orziqib kutgan: Xastamen... Fikrga, tuyg'uga to'lib- Oy menga hamqadam-asta yuramen. Sog'aysam, bir kuni yozamen to'yib, Hislarga qalbimni qo'shib yozamen... 1959-yilda yozilgan bu she'rda Oybekning shu kezlardagi birdan-bir armoni katta badiiy kuch bilan ifodalangan.

Orqangdan yig'lab qoldim...

Orqangdan yig'lab qoldim,
Ko'ksimni tig'lab qoldim.
Qiz, daryodan osharsan,
Bilmam, qayda yasharsan.
Orqangdan yig'lab qoldim.
Sir aralash hayoting...
Gavharlardan marjoning.
Hazin kuylar chalasan,
So'yla, qayon borasan?
Sir aralash hayoting...
Tushimda ko'rdim seni,
Birga olib ket meni.
Dengiz, tog'lar oshaylik,
Cho'pon kabi yashaylik.
Birga olib ket meni.

1926-yilda yozilgan mazkur she'r shoirning "Tuyg'ular" nomli ilk to'plamiga kiritilgan. Unda tuyg'uning samimiyligi va tiniqligi ham, lirik qahramonni qurshagan ishqiy hayajonning to'liqligi va musiqasi ham chinni piyoladek toza sado berib turadi. Otashin tuyg'ularga limmo-lim qalbdan otilgan bu satrlar o'quvchi qalbini ham ana shunday go'zal hislarga oshno qilishi shubhasizdir.

Uzoqdan turib...

Ko'zlari cho'lpondek nozli sevgilim!
Ko'zingga bir boqib, men sevdim seni.
Xayoling eslarkan qonaydi dilim,
Yolboray, go'zalim, unutma meni!
Daryolar singari ko'nglim jo'shqindi
Bir tola soching-la bog'lanib qoldi.

Vaslingga yetganim na go'zal kundi,
Ayriliq siynamga yong'inlar soldi.
Xayoldek yo'qoldi yayragan chog'lar...
Darding-la so'narkan, qora sho'x ko'zim.
Seni erkalaydi dengiz, qirg'oqlar,
Ko'zlari cho'lpondek nozli sevgilim!

"...Men uchun nihoyat aziz satrlar... Bu she'r menga bag'ishlangani uchungina emas, balki ulug' shoirning buloq suvlaridek musaffo qalbi mavj etib turgani uchun ham sevaman uni. Bu she'rni o'qib, hasratlarim, dardlarim, tashvishlarim erib yo'qolgandek bo'ladi". (Zarifa Saidnosirova)

Sen g'urubning oltin qo'llaridasen...

Tabassuming quyosh, so'nar ohista
Dala va qirlardan tiniqlik uchar,
Suvlar oynasiga shom qora surkar,
Xayolning men sokin cho'llaridamen.
Quyosh, oltining cho'kkanday cho'kar sevinchim
Sinadi ichimda umidning tosi,
Qalbimni yirtadi uning sadosi,
Yupatmas na xayol, sevgi ro'yosi,
Yuramen, oqshomga singadi izim.

Tabiat lirikasining benazir namunasi bo'lmish bu she'rni o'qir ekanmiz, quyosh botishi oldidagi manzara ko'z oldimizda butun ilohiy go'zalligi bilan jonlanadi. Quyosh tog'lar bag'riga singib borar ekan, ufq shafaqning qonli ranglariga belanadi. Quyosh botishi bilan lirik qahramonning ruhiy hayotida ham so'lg'inlik boshlanib, «umid tosi» singandek bo'ladi, bu tosning sinayotgan paytdagi ovozi esa uning qalbini shu qadar pora-pora qiladiki, na xayol va na sevgi ro'yosi lirik qahramonni yupata olmaydi...

Na'matak

Chinakam shoirlar dunyoga boqar ekan, boshqalar payqamagan narsalarni payqab, anglamagan haqiqatlarni anglab, his etmagan tuyg'ularni his etmoqqa qodir bo'ladilar. Xususan, mazkur she'rda ham oddiygina manzara - tog'da gullagan bir tup na'matakka boqib, shoirning dilidan o'tgan kechinmalar, u topgan badiiy kashfiyot - betakror go'zallikni ko'rib hayratda qolmaslikning iloji yo'q.

tog'da gullagan bir tup na'matakka boqib, shoirning dilidan o'tgan kechinmalar, u topgan badiiy kashfiyot - betakror go'zallikni ko'rib hayratda qolmaslikning iloji yo'q.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oybek. Mukammal asarlar to'plami. –T. 14. –B. 110.
2. Vohidov E. Iztirob. –T.: O'zbekiston, 1992. –B. 227.
3. Medvedov V.P. Izuchenie liriki v shkole. –M.: Prosveshchenie, 1985. –S. 58.
4. Shervinskiy S.V. Ritm i mysl. –M.: Nauka. 1961. –S. 36.
5. Izzat Sulton. Adabiyot nazariyasi. –T.: O'qituvchi. 1980. –B. 406.
6. Ognev V. Kniga pro stixi. –M.: Sov.pisatel. 1963. –S. 188.
7. Osim M. Oybek va uning she'rlari // O'zbekiston adabiyoti va san'ati. -1989. -
11 avgust.
8. Mirvaliev S. Hayot va kurash poeziyasi. – T.: O'zdavnashr, 1962. – 173 b.

“AVESTO” NING O'RTA OSIYO TARIXI VA MADANIYATIDAGI O'RNI

Aristanova Sabrina Kaldiboy qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-bosqich talabasi

aristanovasabrina24@gmail.com

Yuldosheva Gulzoda Botir qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-bosqich talabasi

www.gulzoda20072025@icloud.com

Ilmiy rahbar: Achilova Emina

Annotatsiya: Ushbu maqolada qadimgi yozma manbalardan biri bo'lgan “Avesto”ning O'rta Osiyo xalqlari tarixi va madaniyatidagi o'rni tahlil qilinadi. Asarning kelib chiqishi, tuzilishi hamda diniy, madaniy, huquqiy va axloqiy ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, “Avesto”dagi ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurash g'oyasi, tabiat va inson o'rtasidagi munosabatlarga oid qarashlar ham o'z aksini topgan. Maqolada “Avesto”ning bugungi avlod uchun tarbiyaviy ahamiyati va milliy madaniyatimizdagi bebaho meros sifatidagi o'rni haqida ham fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Avesto, zardushtiylik, o'rta osiyo tarixi, qadimiy madaniyat, axloqiy qadriyatlar, tarixiy manba, ezgulik va yovuzlik, huquqiy qoidalar, milliy meros.

Abstract: This article analyzes the significance of the ancient manuscript “Avesta” in the history and culture of Central Asia. The origin, structure, as well as its religious, cultural, legal, and ethical importance are discussed. The article also highlights the concept of the struggle between good and evil, reflections on the relationship between nature and humans, and the values preserved in “Avesta.” Furthermore, it emphasizes the educational role of “Avesta” for modern generations and its place as an invaluable heritage in national culture.

Keywords: Avesta, zoroastrianism, central Asian history, ancient culture, moral values, historical source, good and evil, legal norms, national heritage.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение древнего памятника «Авеста» в истории и культуре Средней Азии. Анализируются происхождение, структура, а также религиозное, культурное, правовое и нравственное значение этого источника. Особое внимание уделяется идее борьбы добра и зла, взглядам на взаимоотношения человека и природы, а также

ценностям, отражённым в «Авесте». Кроме того, подчеркивается воспитательная роль «Авесты» для современного поколения и её место как бесценного наследия в национальной культуре.

Ключевые слова: Авеста, зороастризм, история Средней Азии, древняя культура, нравственные ценности, исторический источник, добро и зло, правовые нормы, национальное наследие.

Insoniyat tarixida yozma manbalar millat va elatlar hayoti, dunyoqarashi hamda tafakkur tarzini o'rganishda asosiy manba bo'lib xizmat qiladi. Shu jihatdan qaraganda, O'rta Osiyo xalqlarining qadimgi tarixini o'rganishda muhim o'rin tutuvchi manbalardan biri bu — “Avesto” asaridir. “Avesto” zardushtiylik dini ta'limotining muqaddas kitobi bo'lib, u nafaqat diniy qoidalarni, balki qadimiy xalqlarning madaniy, axloqiy, huquqiy va ijtimoiy hayotini ham o'zida mujassam etgan. Bu asar O'rta Osiyo xalqlarining boy ma'naviy merosi, ularning tafakkur darajasi va hayot tarzidan dalolat beruvchi yodgorlik sifatida bugungi kungacha o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

“Avesto” qadimda yashagan donishmand va payg'ambar sifatida tanilgan Zardusht (Zoroastr) nomi bilan bog'lanadi. Tadqiqotchilar asarning ilk shakllanishini miloddan avvalgi IX–VIII asrlarga oid deb hisoblaydilar. Aslida “Avesto” dastlab og'zaki ravishda avloddan-avlodga o'tib kelgan, keyinchalik yozma shaklga keltirilgan. Tarixiy manbalarda qayd etilishicha, “Avesto”ning ilk nusxasi 21 kitob, 345 ming so'zdan iborat bo'lgan. Biroq turli bosqinlar, jumladan, Iskandar Zulqarnayn yurishlari natijasida bu nodir manbaning katta qismi yo'qolib ketgan. Hozirgi kunda uning besh bo'limi bizgacha yetib kelgan:

Yasna — diniy marosimlar, madhiyalar;

Vispered — diniy qo'shimcha marosimlar;

Videvdat — yovuz ruhlarga qarshi qonun-qoidalar;

Yasht — xudolar va qahramonlarga bag'ishlangan madhiyalar;

Xurda Avesto — oddiy odamlar uchun mo'ljallangan duolar va qo'shiqlar.

Tarixiy ahamiyati:

“Avesto” qadimiy O'rta Osiyo tarixini yoritishda birinchi darajali manbadir. Unda o'sha davr jamiyatining ijtimoiy tuzilishi, xo'jalik faoliyati, urf-odatlar va turmush tarzi haqida muhim ma'lumotlar berilgan. Masalan: Unda qadimgi sug'orish tizimlari, dehqonchilik va chorvachilikka oid tavsiyalar keltirilgan. Qadimiy viloyatlar, daryolar va aholi yashagan hududlar tilga olingan. Jamiyatda halollik, poklik, adolat va mehnatsevarlik kabi qadriyatlar ulug'langan.

“Avesto” O‘rta Osiyo xalqlarining madaniy merosi sifatida alohida o‘rin tutadi. Chunki unda xalq og‘zaki ijodi unsurlari, qo‘shiqlar, duo va madhiyalar, qadimgi falsafiy qarashlar mujassamdir. Unda tabiat kuchlariga sig‘inish, suv, tuproq, olov va havo kabi unsurlarning muqaddas sanalishi o‘sha davr odamlarining tabiatga bo‘lgan munosabatini ifodalaydi. Shuningdek, “Avesto”da insoniy fazilatlar — ezgu fikr, ezgu so‘z va ezgu amal tamoyili ulug‘lanadi. Bu tamoyil bugungi kunda ham insoniyatni ezgulikka chorlaydigan umumbashariy g‘oya sifatida qadrli.

“Avesto” nafaqat diniy kitob, balki axloqiy va huquqiy qoidalar to‘plami sifatida ham muhimdir. Unda jamiyat hayotini tartibga soluvchi ko‘plab qonun-qoidalar bayon qilingan. Masalan: O‘g‘rilik, yolg‘on, xiyonat va insofsizlik qattiq qoralanadi. Halol mehnat qilish, oila va jamiyat oldidagi burchni ado etish targ‘ib etiladi. Yer, suv, olov kabi tabiat unsurlarini ifloslantirmaslik va asrash buyuriladi. Bu jihatlar orqali “Avesto”ni qadimiy jamiyatning huquqiy kodeksi sifatida baholash mumkin.

Xullas, “Avesto” O‘rta Osiyo xalqlarining qadimiy davrdagi diniy, madaniy, ijtimoiy va huquqiy qarashlarini o‘zida mujassamlashtirgan bebaho yozma yodgorlikdir. U tariximizning eng qadimiy davrlarini o‘rganishda asosiy manba bo‘lib xizmat qiladi. “Avesto”dagi ezgu g‘oyalar — ezgu fikr, ezgu so‘z va ezgu amal — bugungi kun uchun ham dolzarb bo‘lib, yosh avlodni axloqiy tarbiyalashda muhim o‘rin tutadi. Shu bois “Avesto”ni chuqur o‘rganish va undagi qadriyatlarni hayotimizga tatbiq etish milliy madaniyatimizni boyitadi va kelajak avlodni barkamol inson etib tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jo‘rayev N. Avesto va uning tarixiy ahamiyati. – Toshkent: Fan, 2012.
2. Sagdullayev A., Jo‘raqulov Sh. Qadimgi O‘zbekiston tarixi. – Toshkent: O‘zbekiston, 1999.
3. Rapoport Yu.A. Zaratushtra i ego uchenie. – Moskva: Nauka, 1978.
4. Avesto. Tarjima va izohlar bilan. – Toshkent: Cho‘lpon, 2001.
5. Saidov A. O‘zbek xalqining ma’naviy merosi. – Toshkent: Ma’naviyat, 2010.

“HAYRAT UL-ABROR” DOSTONIDAGI HAMD, MUNOJOT, NA'TLARDAGI POETIK TAFAKKUR

Axatova Ruhshona

CHDPU Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Achilova E.S

“Hayrat ul-abror” dostonining ikkinchi bobi Xoliq, ya'ni Olloh hamdiga bag'ishlanadi. Mazkur bobda shoir hamma narsani yaratgan Xoliqning osmon va quyoshdan tortib har bir zarrani, butun o'simliklar va hayvonot olamini, kishilik jamiyatini bir-biriga bog'lab harakatlantirib turishini cheksiz hayrat bilan tasvirlaydi. Alisher Navoiy “Uning zoti lutf va safodan iborat, lekin vafo isi unga begona” degan fikrlarni ilgari surar ekan, bu o'rinda tasavvuf ta'limoti asosida fikr yuritilayotganligi ma'lum bo'ladi.

Navoiy «Xamsa»si tarkibida jami 8 ta munojot namunasi bo'lib, ular dostonlarning an'anaviy kirish qismida hamd va na't orasidan qat'iy o'rin egallagan. «Xamsa» tarkibida kelgan munojotlar har bir dostonning ichki mundarijasiga mos kelishi doston kabi masnaviy usulida yozilishi, epik asarlar ifodalash qulay bo'lgan mutaqorib vaznida yozilishi kabi xususiyatlari ham borki, bularning ham munojotlar bilan har tomonlama uyg'un kelishi masalasini o'rganish zarurati tug'iladi.

«Hayrat ul-abror» tarkibidagi munojotlar ko'proq falsafiy – tasavvufiy ruhda bo'lib, ular dostonda shoir ifoda qilayotgan maqolotlarning muammolari bilan bog'liq.

Dostonning uchinchi bobidan boshlab to'rtta munojot beriladi. Munojotlar doston vazniga amal qilgan holda aruzning sari' bahrida yozilgan. Ushbu munojotlar dostonning tarkibiy qismi bo'lganligi sababli masnaviy shaklida ifoda etilgan. Ushbu munojotlar qismida murojaat etiladigan va ta'riflanadigan asosiy qahramon -bevosita Xudoning o'zi. Lirik qahramon bir banda sifatida yaratuvchiga o'z qalb tuyg'ularini oshkor qiladi. Shuni ta'kidlash kerakki, “Hayrat ul-abror” falsafiy asar. Shuning uchun ushbu doston tarkibidagi munojotlar ham mavzu, ham son jihatdan ko'p. Shoir har bir mavzu yuzasidan o'zining falsafiy qarashlarini beradi va munojot oxirida yaratuvchiga iltijo qiladi. “Xamsa”ning boshqa dostoni tarkibida munojotlar bir bobda, bir sarlavha ostida berilgan. Masalan, “Layli va Majnun” dostonini olsak, munojot ikkinchi bobda “Pastlig' yuzidin munojot ul rafiud-darajot hazratidakim...”(6)deb nomlanadi. -Mazkur bobda o'z gunoh va xatolarini kechirishini, doston yozishda madad berishini Xudodan so'raydi.

Dostonning 3-6 boblari (to'rt bob) munojotlarni o'z ichiga oladi. Munojotlarda dunyodagi barcha mavjudotlar o'z yaratganiga doim sajda qilishi zarur, Xudoning qahri kelsa, "ko'k bir etak kul" kabi sovrilib ketishi hech gap emasligi ta'kidlanadi. Shuning uchun insonlar o'ylab ish qilishi, gunoh qilishga yo'l qo'ymasligi, qiyomat kunini unutmasligi, har bir gunoh uchun qiyomat kuni jazo olajagini esda tutishi, islom dini qoidalariga to'la rioya qilishi zarurligi uqtiriladi. Navoiy oxirgi munojotda Xudoga murojaat qilib, gunohlarini kechirishini so'raydi:

Garchi gunahning hadu poyoni yo'q,

Aylamasang rahm ham imkoni yo'q.

"Hayrat ul-abror" dostoni tarkibidagi munojotlar mavzu jihatidan to'rtga bo'linib, har bir mavzu alohida munojot qilib olingan.

Birinchi munojotda ijodkorning ob'yektiv olamni, borliqni idrok etishdagi falsafiy va panteistik tasavvurlari o'zining badiiy aksini topadi. Idealistik falsafa asosida borliq, dunyo va insonning paydo bo'lishini Mutlaq ilohga olib borib taqaydi. Ushbu qarashlar lirik qahramonning Mutlaq ilohga murojaati orqali bayon etiladi. Munojot oxirida shoir yaratuvchidan chin inson qilishini so'raydi:

Yo rab, o'shul ganjki mahram anga,

Kimsa emastur, magar odam anga,

Ayla Navoiyni burun odamiy

Kim bo'la olg'ay bu haram mahrami.

Ikkinchi munojotda Xudoning sifatleri va qudrati haqidagi falsafiy qarashlarini badiiy aks ettiradi va oxirida umrining so'nggi nafaslarida iymonni hamroh etishini iltijo qiladi:

Yo rab, magar yetsam o'shul kunga jazm

Yoki burun aylasam ul yong'a azm,

Ul nafas iymon manga hamroh qil

Ko'nglum aro mahvi sivalloh qil

Rahmati olingni nisor et manga

Lutfi amiyning manga yor et manga.

Uchinchi munojotda Navoiy oldingi munojotlardagi fikrlarini davom ettirib, nadomat kuni va payg'ambar shafosatini ixtibos san'ati orqali badiiy gavdalantiradi. Lirik qahramon Xudodan payg'ambar shafoti va o'zining inoyatidan bebahra qilmaslikni iltijo qiladi:

Yo rab, aning haqqiki qilding nasib,

Martabaiki bo'ldi senga nasib

Istasa ul qavm xalosini ham,

Ko'ziga uchrat men osiyni ham.

To'rtinchi munojot oxirgi munojot bo'lib, Allohning o'z bandalariga sahovatligi va gunohlarni kechirishi haqidagi fikrlarini beradi. Va barcha bandalariga shafqatliroq bo'lishini so'raydi. Ushbu munojot oxirida barcha qarashlarini yakunlab shunday deydi:

Ermas anga hur ila jannat havas,
 Sen anga bo'lg'ilki, anga ushbu bas.

Ushbu misralarda Navoiyning tasavvufiy qarashlari o'z aksini topgan bo'lib, Navoiyga jannat va undagi hurlar havas emas, unga Yaratuvchi jamoli nasib etsa bas. Tasavvuf ta'limotiga ko'ra, so'fiyning asl maqsadi Xudo jamoliga yetishishdir.(8)Navoiyning ushbu qarashlari mashhur so'fiy ayol Robiya Adviya fikrlari bilan hamohangdir.

Adabiy an'anaga ko'ra munojotdan so'ng payg'ambar madhiga, ya'ni na'tga o'tiladi. Dostonda 5 ta na't keltirilgan. Birinchi na'tda tasavvuf ta'limotidagi "Nuri Muhammadiya" nazariyasiga to'xtalinar ekan, ushbu nazariyadagi "Odam Ato unga ham o'g'il, ham ota" degan tushuncha ta'rifi beriladi. "Nuri Muhammadiya"ga ko'ra Alloh barcha olamlarni yaratishdan oldin Muhammad nurini yaratgan bo'lib, shu nur tufayli olamni va odamni yaratgan. Demak, Odam Ato ham Muhammad nuridan bino qilingan. Shuning uchun hazrati Muhammad (s.a.v) Odam Atoga ham ota, ham o'g'ildir:

Bo'ldi sanga Odami sabqatnamo
 Avval o'g'ul, so'ngra gar o'lsa Ato.

Keyingi na'tlarda payg'ambarning bolaligi, payg'ambarlik davridagi faoliyati, noyob insoniy xususiyatlari, me'roj tuni ta'riflari keltiriladi.

Alisher Navoiyning barcha dostonlarida hamd na't va munojotnomalar betakror qilib yoritilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Sirojiddinov SH. Alisher Navoiy. Manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili. – T.: Akademnashr, 2011.
2. Yusupova D. O'zbek mumtoz va milliy uyg'onish adabiyoti (Alisher Navoiy davri). O'quv qo'llanma. – T.: TAMADDUN, 2016.
3. Is'hoqov Yo. Navoiy poetikasi. – T.: Fan, 1983.

G'AFUR G'ULOM IJODINI MAKTABDA O'RGANISH

Baxtiyorova Yulduz Mansur qizi

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 3-kurs talabasi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Ilmiy rahbar: Achilova Emina

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek adabiyotining yirik vakili G'afur G'ulom ijodini o'rganish jarayonida adabiyot ta'limining metodik asoslari, o'qituvchining yondashuvi, asar tahlilida qo'llaniladigan metodlar, shuningdek, shoirning asarlari orqali o'quvchilarda milliy qadriyatlar va insoniy fazilatlarni shakllantirish masalalari tahlil etiladi. G'afur G'ulomning "Shum bola", "Sen yetim emassan", "Tirik qo'shiq", "Yodgor" kabi asarlari asosida ta'lim jarayonida badiiy-estetik tarbiyaning samaradorligi ko'rsatib o'tilgan.

Annotation: This article analyzes the methodological foundations of teaching literature through the works of G'afur G'ulom, a prominent figure in Uzbek literature. It discusses pedagogical approaches, analytical methods, and the development of moral and national values in students through the study of his works such as "Shum bola," "Sen yetim emassan," "Tirik qo'shiq," and "Yodgor." The article emphasizes the importance of literature education in fostering aesthetic perception and ethical upbringing.

Kalit so'zlar: Adabiyot metodikasi, G'afur G'ulom, badiiy tahlil, shoir ijodi, o'quvchi tarbiyasi, estetik did, milliy qadriyatlar.

Keywords: Literature methodology, G'afur G'ulom, artistic analysis, poet's creativity, student education, aesthetic taste, national values.

O'zbek adabiyoti taraqqiyotida G'afur G'ulom o'ziga xos ijodkor sifatida alohida o'rin tutadi. Uning asarlari xalq ruhini, milliy g'ururni, mehr-oqibat va insonparvarlikni yuksak darajada ifoda etadi. Adabiyot ta'limida G'afur G'ulom ijodini o'rganish o'quvchilarda nafaqat badiiy tafakkurni, balki ma'naviy-axloqiy sifatlarni ham shakllantiradi. Shu bois, adabiyot metodikasida shoirning ijodini o'qitish jarayoni o'qituvchidan puxta tayyorgarlik, to'g'ri metodik yondashuv va chuqur tahlil talab etadi. Bugungi kunda ta'lim tizimida o'quvchilarning mustaqil fikrlashini, badiiy asarni tahlil qilish ko'nikmasini rivojlantirish eng muhim maqsadlardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, G'afur G'ulom asarlarini o'qitishda o'qituvchining roli, uslub va metodlarining to'g'ri tanlanishi hal qiluvchi ahamiyatga ega.

G'afur G'ulom (1903–1966) o'zbek adabiyotining XX asrda yetishib chiqqan zabardast shoirlaridan biridir. U nafaqat she'riyat, balki nasr va tarjima sohasida ham katta xizmat qilgan. Uning asarlarida xalqning og'ir hayoti, urush yillari iztiroblari, mehnatkash insonlarning orzu-umidlari yorqin ifoda etilgan. “Shum bola” qissasi, “Sen yetim emassan” hikoyasi, “Yodgor” she'ri kabi asarlari adabiyot darslarining asosiy manbalari sifatida o'rganiladi.

Adabiyot metodikasi nuqtai nazaridan bu asarlar o'quvchilarga insoniylik, sadoqat, sabr, mehr-oqibat va Vatanga muhabbat kabi tuyg'ularni singdirish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Masalan, “Shum bola” asarini o'qitishda o'quvchi Bola obrazining shijoati, topqirligi, mehnatsevarligi orqali qahramonlik va qat'iyatni anglaydi. Adabiyot darslarida G'afur G'ulom asarlarini o'qitish quyidagi metodik bosqichlarda amalga oshiriladi:

Motivatsion bosqich: O'quvchilarda shoir hayoti va davri haqida umumiy tushuncha beriladi. O'qituvchi G'afur G'ulomning o'zbek adabiyotiga qo'shgan hissasini qisqacha yoritadi.

Analitik bosqich: Asarning mazmuni, syujeti, qahramonlari va asosiy g'oyasi tahlil qilinadi. Bu bosqichda o'quvchilar fikr yuritish, baholash, muhokama qilish faoliyatiga jalb etiladi.

Estetik bosqich: O'quvchilarning badiiy didini shakllantirishga e'tibor qaratiladi. Asardagi obrazlilik, tilning jozibadorligi, badiiy san'at vositalari tahlil qilinadi.

Tarbiyaviy bosqich: Asar orqali o'quvchilarga milliy g'urur, insonparvarlik, mehnatsevarlik, mehr-oqibat singari sifatlar singdiriladi. Ushbu bosqichlar metodik jihatdan izchil tashkil etilsa, ta'lim samaradorligi ortadi. Adabiyot darslarining eng muhim jihatlaridan biri — o'quvchini mustaqil tahlil qilishga o'rgatishdir. Masalan, “Sen yetim emassan” hikoyasida o'quvchilar Boltaboy va onaning obrazlarini solishtirish orqali asardagi g'oyani anglab yetadilar. O'qituvchi bu jarayonda savol-javob, muammoli vaziyatlar yaratish, dramatizatsiya usullaridan foydalanadi.

Masalan, quyidagi metodik savollar tahlilni chuqurlashtiradi Bola nima sababdan “shum” deb atalgagan. “Sen yetim emassan” asarida mehr-muruvvat qanday ifoda etilgan?

G'afur G'ulom obrazlar orqali qanday tarbiyaviy xulosaga olib keladi?

Bu kabi savollar o'quvchilarning tafakkurini kengaytiradi, asarni his etib o'qishga undaydi. Shoirning ijodida insonparvarlik g'oyasi markazda turadi. U xalqning og'riqlarini, quvonchini, orzu-umidlarini yurakdan his etgan. “Yodgor” she'rida inson hayoti, avlodlar davomiyligi, mehr va xotira tuyg'ulari ifoda etilgan. Bu asarni

o'qitishda o'quvchilarga ota-onaga hurmat, oilaviy qadriyatlar mavzulari bilan bog'liq suhbat o'tkazish maqsadga muvofiq.

Adabiyot metodikasida shoirning asarlari orqali badiiy didni shakllantirish alohida o'rin tutadi. O'quvchilar she'riy ifoda, tildagi musiqiylik, so'z tanlash mahoratini his etishadi. Bu esa ularning yozma va og'zaki nutqini boyitadi. G'afur G'ulom ijodini o'qitishda o'qituvchining metodik mahorati hal qiluvchi ahamiyatga ega. Darsni faqat ma'lumot berish bilan emas, balki o'quvchini asarni his etishga, bahslashishga, xulosa chiqarishga yo'naltirish lozim. Shuningdek, zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan — klaster, aqliy hujum, tahliliy jadval, multimedia taqdimotlari kabi usullardan foydalanish darsni yanada jonlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, G'afur G'ulom ijodini o'qitish o'zbek adabiyot metodikasining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Uning asarlari o'quvchilarda estetik tafakkurni, axloqiy qadriyatlarni va milliy g'ururni shakllantirishda beqiyos ahamiyatga ega. To'g'ri tanlangan metodik yondashuv o'quvchilarning adabiyotga bo'lgan qiziqishini oshiradi, ularni mustaqil fikrlash va tahlil qilishga o'rgatadi. G'afur G'ulomning hayoti va ijodi yosh avlodni vatanparvarlik, sadoqat va mehnatsevarlik ruhida tarbiyalashda o'z o'rniga ega bo'lib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G'afur G'ulom. Tanlangan asarlar. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2019.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. — Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. To'xtasinov A. Adabiyot o'qitish metodikasi asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 2015.
4. Mirzaahmedov B. O'zbek adabiyotining didaktik imkoniyatlari. — Toshkent: Fan, 2018.
5. Sodiqova M. Adabiyot darslarida badiiy asar tahlili. — Samarqand: SamDU nashriyoti, 2021.

XX ASR O'ZBEK ADABIYOTINING XALQ MA'NAVITATINI SHAKLLANTIRISHDAGI ROLI

Bekmurodova Farangiz Sodiqjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Achilova Emina

Annotatsiya: Maqolada XX asr o'zbek adabiyotining asosiy bosqichlari va taraqqiyot jarayonlari tahlil qilinadi. Jadid adabiyoti, sovet davri adabiyoti hamda mustaqillik arafasidagi adabiy kayfiyatlar yoritiladi. Cho'lpon, Qodiriy, Fitrat, Oybek, G'afur G'ulom, Abdulla Qahhor, Erkin Vohidov, Abdulla Oripov va Muhammad Yusuf kabi ijodkorlarning asarlarida milliy uyg'onish, erkinlik va xalqparvarlik g'oyalari aks etgani ko'rsatib beriladi. XX asr adabiyoti xalq ma'naviyatini shakllantirishda beqiyos ahamiyat kasb etgan.

Kalit so'zlar: XX asr, o'zbek adabiyoti, jadidchilik, milliy uyg'onish, sovet davri, mustaqillik, ozodlik g'oyalari, ma'rifatparvarlik.

Abstract: The article analyzes the main stages and development processes of Uzbek literature of the 20th century. It highlights the Jadid literature, the Soviet period, and the pre-independence literary mood. The works of Cho'lpon, Qodiriy, Fitrat, Oybek, G'afur G'ulom, Abdulla Qahhor, Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, and Muhammad Yusuf are reviewed as reflections of national awakening, freedom, and patriotism. The literature of the 20th century played a crucial role in shaping the spiritual values of the nation.

Keywords: 20th century, Uzbek literature, Jadid movement, national awakening, Soviet period, independence, freedom, enlightenment.

Аннотация: В статье анализируются основные этапы и процессы развития узбекской литературы XX века. Рассматриваются джадидская литература, советский период и литературные настроения накануне независимости. Произведения Чулпона, Кадыри, Фитрата, Айбека, Гафура Гуляма, Абдуллы Каххара, Эркина Вахидова, Абдуллы Орипова и Мухаммада Юсуфа представлены как отражение идей национального возрождения, свободы и патриотизма. Литература XX века сыграла важную роль в формировании духовных ценностей народа.

Ключевые слова: XX век, узбекская литература, джадидизм, национальное возрождение, советский период, независимость, свобода, просвещение.

XX asr o'zbek adabiyoti murakkab tarixiy jarayonlarni o'zida mujassam etadi. Bu davr adabiyoti xalq hayotidagi siyosiy o'zgarishlar, milliy uyg'onish, sovet mafkurasi va mustaqillikka intilish ruhidan oziqlandi. Adabiyot millatning o'zligini saqlash, ozodlikka intilishida muhim qurol bo'ldi.

XX asr boshlarida jadid adabiyoti xalqni ilm-ma'rifatga da'vat qildi. Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Fitrat, Cho'lpon, Abdulla Qodiriy kabi ijodkorlar milliy uyg'onish g'oyalarini ilgari surdilar. Behbudiy 'Padarkush' asari bilan milliy dramaturgiyamizga asos soldi. Avloniy 'Turkiy guliston yoxud axloq' asarida ma'rifatparvarlik g'oyalarini yoydi. Cho'lponning she'rlari va 'Kecha va kunduz' romani milliy adabiyotda yangicha uslub yaratdi. Abdulla Qodiriyning 'O'tkan kunlar' va 'Mehrobdan chayon' romanlari o'zbek romanchiligiga asos soldi.

Sovet mafkurasi ko'plab ijodkorlarning erkin fikrini bo'g'di. 1937-yilgi qatag'on davrida Cho'lpon, Fitrat, Qodiriy kabi jadid adiblari qatl etildi. Shunga qaramay, adabiyot davom etdi. Oybekning 'Navoiy' romani tarixiy shaxslarni ulug'ladi. G'afur G'ulomning 'Shum bola' asari bolalar adabiyotida yangi davrni boshlab berdi. Abdulla Qahhor 'Sarob' romani va hajviy hikoyalari bilan mashhur bo'ldi. 1960–80 yillarda Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, Omon Matjon, Muhammad Yusuf kabi ijodkorlar adabiyotga yangi falsafiy ruh olib kirdilar.

XX asr oxirida milliy uyg'onish g'oyalari yana kuchaydi. Erkin Vohidovning 'O'zbekim' she'ri xalq qalbida milliy g'ururni uyg'otdi. Abdulla Oripovning 'Hakim va ajal', 'Munojot' kabi asarlari insoniylik va erkinlik ruhini kuyladi. Muhammad Yusuf esa xalqona va samimiy she'rlari bilan keng ommaga manzur bo'ldi.

XX asr o'zbek adabiyoti milliy uyg'onish, xalqparvarlik va ozodlik g'oyalari bilan tariximizda muhim o'rin tutadi. Bu davr ijodkorlari millatni uyg'otish, ma'naviy barkamollikka yetaklashda ulkan hissa qo'shdilar. Shu bois XX asr adabiyotini o'zbek xalqining ma'naviy merosi sifatida chuqur o'rganish zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodiriy A. O'tkan kunlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti, 2014.
2. Cho'lpon A. Kecha va kunduz. – Toshkent: Sharq, 2018.
3. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: Ma'naviyat, 1992.
4. Oybek. Navoiy. – Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti, 1988.
5. Oripov A. She'rlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti, 2006.

FARHOD VA SHIRIN MUHABBAT VA FIDOIYLIK TIMSOLI

Boltaboyeva Hayotxon Oybek qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti talabasi

Ilmiy rahbar:Emina Achilova

Annotatsiya: Ushbu maqolada Alisher Navoiy qalamiga mansub “Farhod va Shirin” dostoni badiiy jihatdan tahlil qilinadi. Dostondagi bosh qahramonlarning xarakterlari, voqealar rivoji, asarning asosiy g‘oyaviy yo‘nalishi hamda Navoiy ijodidagi ushbu asarning tutgan o‘rni yoritiladi. Asar Sharq adabiyotida muhabbat va fidoyilik mavzusining eng go‘zal timsollaridan biri sifatida o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: g‘oya, fidoyilik, sevgi, yovuz niyat, Sharq adabiyoti.

Аннотация: В данной статье проводится художественный анализ поэмы «Фархад и Ширин», принадлежащей перу Алишера Навои. В ней освещаются характеры главных героев, развитие событий, основная идейная направленность произведения, а также место этой поэмы в творчестве Навои. Произведение рассматривается как один из самых ярких образцов темы.

Ключевые слова: идея, преданность, любовь, злобный умысел, восточная литература.

Abstract: This article presents a literary analysis of Alisher Navoi’s poem Farhad and Shirin. It examines the characteristics of the main characters, the dynamics of plot development, and the central thematic orientation of the work. The study also highlights the significance of the poem in Navoi’s creative legacy and its role as one of the most vivid examples in Eastern literature that embodies the ideals of love, loyalty, and selflessness.

Keywords: idea, devotion, love, evil intent, Eastern literature.

Alisher Navoiy o‘zbek mumtoz adabiyotining eng yirik namoyandalaridan biri bo‘lib, uning ijodi nafaqat o‘z davri, balki hozirgi kun o‘quvchisi uchun ham katta ma’naviy boylik manbai bo‘lib xizmat qilmoqda. Navoiy “Xamsa” dostonlar turkumini yaratish orqali nafaqat adabiy, balki ma’naviy va axloqiy yuksaklikni targ‘ib qilgan. “Farhod va Shirin” — Navoiy “Xamsa”sining ikkinchi dostoni bo‘lib, unda yuksak muhabbat, mardlik, sadoqat, fidoyilik singari fazilatlar ulug‘lanadi. “Farhod va Shirin” dostoni — fors-tojik adabiyotidagi Nizomiy Ganjaviy yaratgan ayni nomli doston asosida yozilgan bo‘lsa-da, Navoiy uni yangi ruh, yangi mazmun bilan boyitgan. Asarda Surxon shahzodasi Farhodning go‘zal Shirin bilan bo‘lgan sevgisi, bu yo‘ldagi

mashaqqatlari, raqibi Xusrav bilan to'qnashuvi, va nihoyat, Farhodning fojiali o'limi tasvirlanadi. Dostonning asosiy g'oyasi — chin muhabbat va sadoqat yo'lida har qanday qiyinchilikka bardosh berishdir.

Obrazlar tahlili:

Farhod — fidoyi, mard, mehnatkash, ilimli va go'zal qalbli qahramon. U faqat kuchi bilan emas, balki halol mehnati va yuksak axloqiy fazilatlari bilan ajralib turadi.

Shirin — go'zallik va vafodorlik timsoli. U Farhodni chin dildan sevadigan, ammo saroy intrigalari sabab unga yetisha olmaydigan fojiaviy qahramon.

Xusrav — saroy shahzodasi, Shirin uchun raqib. Ammo u Farhod kabi ezgu fazilat egasi emas. U Shirin sevgisini siyosiy vosita deb biladi.

Mehinbonu — Shirinning xolasi, ayyor va saroydagi hiyla-nayranglar boshida turgan obraz sifatida tasvirlanadi. Asarning badiiy xususiyatlari:

Til — dostonda poetik tilda go'zal tasvirlar, isti'oralar, tashbehtar keng qo'llanilgan.

Dialoglar — personajlar o'zaro suhbatlar orqali o'z xarakterini ochib boradi.

Ramziy ma'no — Farhod obrazi Sharq adabiyotida ezgulik, mehnat va sadoqat timsolidir. Uning tog'ni teshib Shirin uchun suv chiqarishi — fidoyilikning eng oliy cho'qqisi sifatida talqin qilinadi.

G'oya:

Asar orqali Navoiy quyidagi g'oyalarni ilgari suradi:

Chin muhabbat — qalb pokligi, vafodorlik va fidoyilik asosida bo'lishi kerak;

Mehnat — insonni ulug'laydi;

Saroy hayoti, shohona nafsoniy istaklar odamzod qalbini buzadi;

Ezgulik yomonlikdan ustundir, garchi har doim g'alaba qilmasa-da, u ruhiy yuksaklik baxsh etadi. "Farhod va Shirin" dostoni Alisher Navoiy ijodining yuksak badiiy namunalaridan biri bo'lib, o'zbek adabiyotining durdona asarlaridan sanaladi. Undagi obrazlar, badiiy vositalar, g'oyaviy yo'nalishlar bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Asar nafaqat adabiy, balki axloqiy va estetik tarbiya vositasi sifatida yosh avlod ongida yuksak tuyg'ularni shakllantiradi. Doston orqali Navoiy chin muhabbat, sadoqat va mehnatga bo'lgan hurmatni targ'ib etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy. "Xamsa". — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 2004.
2. G'ulomov N. Alisher Navoiy ijodi. — Toshkent: O'qituvchi, 1991.

3. Karimov I. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. — Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
4. Sirojiddinov S. Alisher Navoiy va Sharq adabiyoti. — Toshkent: Fan, 2013.

“DUNYONING ISHLARI” QISSASIDA OILA VA JAMIYAT MUAMMOLARI

Dushanova Fotima Saparboy qizi

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 3-kurs talabasi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

dushanovafotima02@gmail.com

Ilmiy rahbar: Achilova E.S

“Oila – hayotning ilk maktabi, jamiyatning kelajagi.”

Annotatsiya: O'tkir Hoshimovning “Dunyoning ishlari” qissasi oilaviy qadriyatlar va jamiyat muammolarini chuqur badiiy tasvirlagan asardir. Unda ota-ona mehrining qudrati, sabr va halollikning hayotiy ahamiyati, jamiyatdagi adolat masalalari ijtimoiy va falsafiy xulosalar bilan uyg'un yoritilgan.

Kalit so'zlar: Oila, jamiyat, ota-ona, farzand, mehr, sabr, adolat, insoniylik.

Аннотация: Повесть Откира Хошимова «Дела мира» глубоко затрагивает семейные ценности и социальные проблемы. В ней подчёркивается сила родительской любви, жизненная важность терпения и честности, а также поднимаются вопросы справедливости в обществе, что гармонирует с социальными и философскими выводами.

Ключевые слова: Семья, общество, родители, дети, любовь, терпение, справедливость, гуманность.

Abstract: Otkir Hoshimov's story “The Works of the World” is a work that deeply depicts family values and social problems. It highlights the power of parental love, the vital importance of patience and honesty, and issues of justice in society, in harmony with social and philosophical conclusions.

Keywords: Family, society, parents, children, love, patience, justice, humanity.

O'tkir Hoshimov o'zbek adabiyotida inson qalbining eng nozik kechinmalarini xalqona ohangda yoritgan yozuvchilardan biridir. Uning “Dunyoning ishlari” qissasi oilaning muqaddasligi, jamiyatdagi adolat va insoniylik masalalarini badiiy yondashuv bilan ochib beradi. Asarda oddiy odamlar hayoti tasvirlansa-da, ularda butun millatga xos qadriyatlar mujassam.

Jonli va hayotiy tasvirlar, o'zbekona yondashuv va xarakter, qahramonlar o'rtasidagi suhbatlar mutolaa ta'sirini kuchaytiradi. Asar adibning bolalik davridagi voqealari asosida qurilgan. Sovet davridagi oddiy qishloq oilalari-yu odamlar turmush

tarzi adibning onasi bilan uyg'unlashtirib tasvirlangan. O'tkir Hoshimov shu kichik asarida ham dunyoning ishlarini mujassamlashtirgan.

O'zbekiston xalq yozuvchisi O'tkir Hoshimov qalamiga mansub bu qissa katta-kichik hikoyalardan iborat, uzoq yillar davomida yozilgan va to'liq tarzda 2005-yilda "Sharq nashriyoti" tomonidan nashr etilgan. Bu asar onalar haqida bo'lib asar haqida xalqimiz orasida juda illiq fikrlar eshitishimiz mumkin. Shu jumladan, O'zbekiston xalq yozuvchisi Said Ahmad qissani shunday ta'riflagan: "Dunyoning ishlari" asarini qissa emas, doston deb atashni istardim. U qo'shiqday o'qiladi. Uni o'qib turib, o'z onalarimizni o'ylab ketamiz. Shu mushfiq, shu jafokash onalarimiz oldidagi bir umr uzib bo'lmas qarzlrimizning aqalli bittasini uza oldikmi, degan bir andisha, bir savol ko'z oldimizda ko'ndalang turib oladi. Qissa bizni insofga, insonni qadrlashga, hurmat qilishga chaqiradi". [1]

Qissaning bosh g'oyalaridan biri – onaning ulug'vorligi. Muallif: "Ona yuragi shunday dengizki, unga qancha tashlasang ham sig'adi" [2], – deb yozar ekan, mehr va fidoiylilikni cheksiz ummon bilan qiyoslaydi. Shuningdek, "Ona – borliqning tayanchi, mehrning tuganmas ummoni" [3] degan tasvir ham ona timsolida mehr-muhabbatning cheksiz qudratini ifodalaydi.

Asarda farzand va ota-ona munosabati ham alohida o'rin tutadi. "Farzandning yuragi o'ziga emas, avvalo onasiga bog'langan bo'ladi" [4], – degan satrlar orqali yozuvchi farzand qalbida ota-ona mehrining beqiyosligini ko'rsatadi. Bu fikrlar jamiyat kelajagi oiladan boshlanishini eslatadi.

Muallif hayot sinovlari haqida to'xtalar ekan, sabr fazilatini ulug'laydi: "Hayot sinovlari odamni sindirish uchun emas, uni kuchliroq qilish uchun beriladi" [5]. Shu tariqa, insoniylikning eng buyuk sifatlaridan biri sabr ekanini ta'kidlaydi. Shuningdek, "Sabr qilgan odamning ko'ngli yorug', yuragi keng bo'ladi" [6] degan fikr ham asarda hayotiy haqiqat sifatida ko'tariladi.

Jamiyatdagi muammolar qissada keskin tanqid qilinadi. Yozuvchi adolatsizlik va yolg'onchilikni qoralab: "Yolg'onning umri qisqa, ammo uning qilgan zarari uzoq davom etadi" [7], – deya ogohlantiradi. Bundan tashqari, "Jamiyat halollik ustiga qurilmasa, uning poydevori doim chiriydi" [8] degan mulohaza ham asarning falsafiy mohiyatini ochib beradi.

O'tkir Hoshimov asarini 2005-yilgi nashrida shunday ta'riflagan: „Bu qissa katta-kichik novellardan iborat. Biroq ularning barchasida eng aziz odam — onam siymosi bor. Bundagi odamlarning hammasini o'z ko'zim bilan ko'rganman. Faqat ba'zilarining ismi o'zgardi, xolos. Bu odamlarning qismati ham qaysidir jihatdan onamga bog'langan“. Bundan tashqari u: "Dunyoda hech bir chegarani tan olmaydigan

va quyosh kabi muttasil nur sohib turadigan sehrli kuch bor. Bu—Ona mehri! Alloh Onani shunday yaratgan!” , — deya nafaqat o‘z onasini, balki butun dunyodagi onalarni yuksaklarga ko‘targan. . Bu asarda milliy qadriyatlar, ijtimoiy va axloqiy masalalar chuqur yoritilgan bo‘lib, u o‘zbek madaniy merosining boyitilishiga katta hissa qo‘shgan. [9]. Hoshimovning bu asari o‘z davrida va bugungi kunda ham kitobxonlar va adabiyotshunoslar tomonidan katta qiziqish bilan o‘rganilmoqda.

“Dunyoning ishlari” asarida Hoshimovning badiiy mahorati va adabiy tilining o‘ziga xos jihatlarini yaqqol ko‘zga tashlanadi. Asarda ko‘tarilgan asosiy mavzular: insoniy qadriyatlar, axloqiy muammolar, ijtimoiy adolat bo‘lib yuzuvchi tomonidan o‘quvchiga juda tushunarli va aniq qilib yetkazilgan. Hoshimovning asarida jamiyatning muhim muammolariga qanday yondashilgani, ayniqsa, ona obrazi juda ta’sirli tasvirlanganki, hayotda har bir ona o‘z farzandiga qanday muomala qilishi kerakligi yoki o‘g‘ilning onaga nisbatan ming‘illab xafa holatda gapirganida uning jahlini chiqarmaslikka harakat qilishi tushuntirilgan. Ona obrazida haqiqiy sofdillik, ko‘ngil ranjitmaslik, o‘z o‘g‘lini naqadar yaxshi ko‘rishi va chiroyli odob bilan javob berishi — bu o‘zbek adabiyotida va madaniyatida namuna desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Asarda har bir qahramonning xarakteri, uning duyoqarashi, muomalasi, o‘sha davrdagi ijtimoiy hayot va shunday ijtimoiy-madaniy sharoitlar badiiy vositalar bilan yoritilgan.

Asarda oddiy insonlarning kundalik hayoti orqali milliy ruh va an‘analar aks ettirilgan. Bu jihat Hoshimovni o‘zbek adabiyotining realistik an‘analariga sodiq bo‘lgan yozuvchi sifatida ko‘rsatadi.

Jamiyatdagi muammolarni yoritishda esa asarda adolatsizlik, ma’naviy qadriyatlarning yo‘qolishi, insoniylik va axloqiy me’yorlarning buzilishi kabi muhim mavzular ko‘tarilgan. Bu masalalar o‘sha davr jamiyatining ijtimoiy-madaniy hayotiga teran bilan qarash imkonini beradi.

Asarda milliy urf-odatlar, an‘analar va qadriyatlar haqida chuqur mushohadalar yuritiladi. Bu esa milliy o‘zlik va o‘zbek madaniyatining rivojlanishida katta ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, insoniy axloq, mehr-muhabbat, halollik kabi qadriyatlar yoritiladi. Hoshimovning bu jihati o‘zbek adabiyotining ma’naviy merosini boyitishga xizmat qiladi. Qissa inson hayoti, uning taqdiri haqida chuqur falsafiy mushohadalarni keltirib chiqaradi. Bu esa o‘zbek adabiyotida va o‘lim, yaxshilik va yomonlik kabi abadiy mavzularni chuqurroq tushunishga yordam beradi.[10].

O‘zbek madaniyatida asarning ta’siriga kelsak, u o‘zbek adabiyotida o‘ziga xos o‘rin egallab, yangi adabiy va ijtimoiy oqimlarning shakllanishiga turtki berdi, shuning bilan bir qatorda, ko‘plab yozuvchilar va adabiyotshunoslar uchun ilhom manbayi

bo'lib xizmat qilgan. Uning bu asari o'zbek madaniyatining ajralmas qismi bo'lib, undagi falsafiy va ijtimoiy mavzular bugungi kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan. Shuni ham aytib o'tish joizki, asar yaqin 2024-yilda tarjimon Mark Ris tomonidan ingliz tiliga o'girilgan.[11].

Xulosa o'rnida aytishimiz mumkinki, "Dunyoning ishlari" qissasi nafaqat badiiy asar, balki hayotiy saboqlarga boy kitobdir. Undagi oila, mehr, sabr va adolat haqidagi xulosalar bugungi kunda ham insoniyat uchun ibratli va dolzarbdir.

Bu asar oila va jamiyatning abadiy qadriyatlarini teran va samimiy tarzda yoritadi. O'tkir Hoshimov oddiy hayotiy voqealar orqali katta saboqlar beradi: ona mehrining beqiyosligini, sabrning inson hayotidagi qudratini, halollik va adolatning jamiyat poydevori ekanini ko'rsatadi. Qissadagi har bir sahna, har bir satr o'quvchini o'z hayoti haqida mulohazaga chorlaydi.

Asar bugungi kunda ham dolzarb, chunki oila qadriyatlari va insoniylik fazilatlarini hech qachon eskirmaydi. Muallif aytganidek, "Katta dardlar ham mayda beparvoliklardan boshlanadi", shu bois biz har bir oilada mehrni, jamiyatda esa adolatni mustahkamlashimiz zarur. "Dunyoning ishlari" bizni ana shu haqiqatlarni unutmaslikka, hayotga hushyor va mehribon ko'z bilan boqishga o'rgatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ozoda Odiljon qizi Abdullayeva, "Said Ahmad hikoyalarini o'rganishda interaktiv metodlar", – 2021
2. Hoshimov, O. "Dunyoning ishlari", – Toshkent: Sharq, 1995.
3. Karimov, N. "O'tkir Hoshimov ijodida oila va jamiyat masalalari" – "O'zbek tili va adabiyoti", 2001, №3.
4. Qosimov, B. "O'zbek adabiyoti tarixi", – Toshkent: Fan, 2009.
5. Qo'shjonov, M. "Adabiyot va hayot", – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1987.
6. Hoshimov O'. "Dunyoning ishlari" – qissa. Toshkent-o'qituvchi-2018
7. Hoshimov O'. "Yarim asr daftari", Toshkent-2014
8. "Dunyoning ishlari" ingliz tilida nashr etiladi_oyina.uz, 2024-yil 26-fevral.

O'RXUN–ENASOY YOZMA YODGORLIKLARI: TURKIY MADANIYAT VA TARIXNING BEBAHO MANBALARI

Elmurodova Sadoqat Shermuhammad qizi

Annotatsiya: Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi

Sadoqatelmurodova708@gmail.com

Ilmiy rahbar: Achilova Emina

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'rxun–Enasoy yodgorliklarining yaratilish davri, mazmuni, tarixiy ahamiyati va turkiy xalqlar madaniy merosidagi o'rni haqida so'z yuritiladi. Bitiklarning tilshunoslik va tarix fanlari uchun manba sifatidagi ahamiyati ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit so'zlar: O'rxun–Enasoy bitiklari, qadimgi turkiy yozuv, Bilga xoqon, Kultegin, Tonyuquq, turkiy xalqlar tarixi

Abstract: This article discusses the period of creation, content, historical significance, and the role of the Orkhon–Yenisei inscriptions in the cultural heritage of the Turkic peoples. The importance of these inscriptions as sources for linguistics and history is analyzed on a scientific basis.

Keywords: Urkhun–Yenisei inscriptions, Old Turkic script, Bilge Khagan, Kül Tegin, Tonyukuk, history of Turkic peoples, Old Turkic language.

Kirish: Turkiy xalqlarning qadimiy yozma yodgorliklari ichida Urkun–Enasoy bitiklari alohida ahamiyat kasb etadi. Ular VI–VIII asrlarda Turk xoqonligi davrida yaratilgan bo'lib, turkiy xalqlarning siyosiy va ijtimoiy hayotini o'zida mujassam etgan eng qadimgi yozma manbalardandir. Ushbu yodgorliklar turkiy xalqlar tarixini, davlat tuzumini, xalqning urf-odatlarini va dunyoqarashini chuqur o'rganishga imkon beradi.

O'rxun–Enasoy yodgorliklarining kashf etilishi

XIX asr oxirida mo'g'ul dashtlaridan topilgan O'rxun yozuvlari dastlab noma'lum belgilar majmui sifatida qaralgan. 1893-yilda daniyalik olim Vilgelm Tomsen yozuvlarni o'qib, ularning turkiy xalqlarga oid ekanini ilmiy jihatdan isbotladi. Shundan so'ng bitiklar turli sohalar bo'yicha keng tadqiq etila boshlandi.

O'rxun–Enasoy yodgorliklari ichida uchta asosiy bitik mashhurdir:

1. Kultegin bitigi (732-yil) – turk qo'mondoni Kulteginning faoliyati va qahramonligi tasvirlangan.

2. Bilga xoqon bitigi (735-yil) – xoqonning siyosiy qarashlari, xalqni birlikka chaqirish g'oyalari mujassam.

3. Tonyuquq bitigi (720–725-yillar) – davlat arbobi Tonyuquqning o'z hayoti, turk davlatchiligini mustahkamlashdagi xizmatlari bayon etilgan.

Mazmun va g'oyaviy yo'nalishi

- Turk xoqonlarining xalq uchun qilgan ishlari;
- Xalqni birlikka, mustaqillikni asrashga chaqiriqlar;
- Qahramonlik, vatanparvarlik va sadoqat g'oyalari;
- Turkiy xalqlar tarixidagi muhim siyosiy voqealar.

O'rxun–Enasoy bitiklari qadimgi turkiy tilning fonetik, leksik va grammatik jihatlarini o'rganishda muhim manba hisoblanadi. Bitiklarda qo'llanilgan runik yozuv o'z davrida mukammal yozuv tizimi bo'lgan. Shu sababli ular turkiy tillarning shakllanishi va rivojlanishini o'rganishda katta ahamiyat kasb etadi.

O'rxun–Enasoy yodgorliklari turkiy xalqlar tarixini qayta tiklashda beqiyos manbadir. Ularda turkiylarning davlat tuzumi, ijtimoiy hayoti, harbiy yurishlari haqida qimmatli ma'lumotlar berilgan. Shuningdek, ular xalq og'zaki ijodi bilan yozma adabiyot o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatib beradi.

Bu yodgorliklar turkiy xalqlar tarixini o'rganishda bebaho manbadir.

Unda turkiy xalqlar dunyoqarashi, urf-odatlar, siyosiy qarashlari va til xususiyatlari ifodalangan.

Tilshunoslik nuqtai nazaridan, qadimgi turkiy tilning fonetikasi, grammatikasi va lug'ati haqida muhim ma'lumot beradi.

Aytish mumkinki, O'rxun–Enasoy yodgorliklari turkiy xalqlarning "ilk yozma Konstitutsiyasi" bo'lib, xalqni birlikka, mustaqillikni asrashga, ota-bobolar vasiyatiga sodiq qolishga da'vat etadi.

Mening xulosam shundan iboratki, O'rxun–Enasoy yodgorliklari turkiy xalqlarning eng qadimgi yozma yodgorliklari sifatida tarix, adabiyot va tilshunoslik fanlari uchun beqiyos ahamiyatga ega. Ular nafaqat turkiy xalqlarning siyosiy va ijtimoiy hayotini, balki ularning madaniy merosini ham yoritib beradi. Shu bois mazkur yodgorliklar bugungi kunda ham turkiy xalqlar o'zligini anglashda, milliy g'urur va qadriyatlarni tiklashda muhim manba bo'lib xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tomsen V. Orxon yozuvlarini o'qish haqida tadqiqotlar. Kopengagen, 1896.
2. Bartold V.V. Turk xalqlari tarixi bo'yicha asarlar. Moskva, 1968.
3. Qo'shjonov M. Qadimgi turkiy yozma yodgorliklar. Toshkent: Fan, 1990.
4. Karimov A. Orxon–Enasoy bitiklari va ularning o'rganilishi. Toshkent: O'zbekiston, 2012.

5.Hojiev A. Turkiy tillar tarixi. Toshkent: Universitet, 2015.

TEMURIY MALIKALAR OBRAZLARINING ZAMONAVIY O'ZBEK ADABIYOTIDAGI YANGI TALQINLARI VA ULARNING AHAMIYATI.

Marjona Ziyadullayeva,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti 1-kurs magistranti

Ilmiy rahbar: Gulandom Tog'ayeva,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti dotsenti, filologiya fanlari nomzodi

Email: g.togayeva@cspu.uz

OrcID: <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0008-0215-147>

Annotasiya. Ushbu maqolada Temuriylar davri malikalarining zamonaviy o'zbek adabiyotidagi yangi talqinlari tahlil etilgan. Asarda tarixiy manbalar va zamonaviy badiiy yondashuvlar o'zaro solishtirilib, Gavharshodbegim, Saroymulkxonim (Bibixonim) va O'ljoy Turkon kabi tarixiy ayol siymolarining bugungi adabiyotda yangicha badiiy qiyofada gavdalanishi ko'rsatib o'tilgan. Muallif Temuriy malikalar obrazlari orqali ayolning ijtimoiy faolligi, ma'naviy yetukligi va mustaqil fikrlashini yoritgan zamonaviy yozuvchilar ijodiga tayanadi. Tadqiqotda ushbu obrazlar zamonaviy ayol idealining ramzi sifatida talqin qilinib, tarix va bugun o'rtasidagi ma'naviy bog'liqlik ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Uljoy turkon, portret, sujet, allegoriya, Sulton Baxtbegim, Amir Temur, "Muhabbatnoma", parallel, obraz.

Abstract: This article analyzes new interpretations of the image of Timurid princesses in modern Uzbek literature.

The work compares historical sources and modern artistic approaches, and also shows new artistic embodiment of historical female characters, such as Gavharshodbegim, Saraymulkhonim (Bibikhanym) and Ulzhoy Turkon, in modern literature.

Key words: Ulzhoy Turkon, portrait, plot, allegory, Sultan Bakhtbegim, Amir Temur, "Mukhabbatnome", parallel, image.

Annotatsiya: Temuriylar davri o'zbek adabiyoti tarixida eng shonli, madaniy-ma'rifiy yuksalish davrlaridan biri hisoblanadi. Bu davrda ilm-fan, madaniyat, adabiyot va san'at yuksak cho'qqilarga ko'tarilgan. Temuriylar sulolasining buyuk namoyandalari qatorida faqat sarkardalar yoki hukmdorlar emas, balki ularning

yaqinlari — malikalar ham alohida o'rin tutgan. Tarixiy manbalarda bu ayollarning siyosiy hayotdagi ishtiroki, ma'naviy salohiyati, fidoyiligi e'tirof etilgan.

Zamonaviy o'zbek adabiyotida esa ushbu malikalar obrazlari yangicha badiiy yondashuvlar asosida talqin qilinmoqda. Temuriylar o'zlarining hukmronlik davrida mamlakatda ilmiy va madaniy faoliyatni rag'batlantirishdi, ko'plab kutubxonalar, ilmiy markazlar tashkil etildi, adabiyotda esa yangi janrlar va uslublar paydo bo'ldi. Bu davrda yashagan buyuk shaxslar, jumladan, shoirlar, tarixchilar, astronomlar, faylasuflar o'z asarlari bilan dunyo tarixiga muhim hissa qo'shishdi. Temuriy malikalar ham bu borada ularning o'rni ham beqiyosdir. Malikalar nafaqat saroyda, balki siyosiy va madaniy hayotda ham muhim rol o'ynaganlar. Tarixiy manbalarda ham temuriy ayollarning siyosiy hayotdagi ishtiroki, ma'naviy salohiyati va fidoyiligi keng miqyosda e'tirof etilgan.

Malikalar, o'zlarining siyosiy qarorlari, xayriya ishlaridagi faoliyatlari, madaniy tadbirlarda ishtirok etishlari orqali o'zlarining ta'sirini ko'rsatganlar. Xususan, Temuriylar sulolasida bir necha mashhur malikalar bo'lib, ular o'z davrida yuqori maqomga ega bo'lganlar. Masalan, Gavharshodbegim, Temuriylarning mashhur malikasidir. U ilm-fan va madaniyatni rag'batlantirishda muhim rol o'ynagan va o'z zamonasining yetakch ziyoli arbobi bo'lgan. Bugungu kunda ham aynan Gavharshodbegimga atalgan ko'plab asarlar uchraydi. Masalan, Pirmqul Qodirovning "Ona lochin vidosi" [1.272.] asarida Gavharshodbegim obrazini badiiy adabiyotda keng va atroflicha gavdalantirilgan dastlabki asar hisoblanadi. Shuningdek, Saroymulkixonim kabi malikalar ham o'z zamonasi uchun muhim siyosiy va madaniy shaxslar hisoblangan. Saroy ishlari ko'proq Saroymulkixonimga ya'ni Bibixonimga topshirilgan. Bu temuriy malika haqida ham zamonaviy adabiyotimizda tarixiy roman mavjud. Bunday ma'suliyatli vazifani iste'dodli adiba Shahodat Isaxonova tomonidan "Bibixonim" [2.303] tarixiy romani yozilgan. Bu ayollar faqat go'zalliklari bilan emas, balki aql-zakovati, siyosiy idrok va ijtimoiy faolliklari bilan ham yodda qolganlar. Bundan tashqari Abdulla Oripovning "Sohibqiron" [3.136.] drammasi ham shular jumlasidandir.

Zamonaviy o'zbek adabiyotida esa ushbu malikalar obrazlari yangicha badiiy yondashuvlar asosida talqin qilinmoqda. Bu obrazlar endi faqat tarixiy shaxslar sifatida emas, balki o'z zamonalaridagi ijtimoiy va siyosiy o'zgarishlarni aks ettiruvchi, murakkab va chuqur insoniy qirralarga ega badiiy qahramonlar sifatida qaraladi. Bu yondashuvda, malikalar obrazlari nafaqat ularning tarixiy o'rni, balki ularning ichki dunyosi, siyosiy va ma'naviy kurashlari, fidoyiliklari va jahonqarashlari ham muhim ahamiyat kasb etadi. Badiiy talqinda, ular faqatgina hukmdorlarning ayollaridan iborat

bo'lmay, balki o'z mustaqil voqealari, shaxsiy isyonlari va maqsadlariga ega bo'lgan murakkab personajlarga aylanadi. Bu kabi yondashuvlar, o'z navbatida, temuriy malikalarining ijtimoiy-ma'naviy ahamiyatini ham o'zgartiradi. Malikalar, ularning badiiy talqini orqali, nafaqat tarixiy shaxslar sifatida, balki zamonaviy jamiyatning ayol obrazlarini, ularning haqlarini, erkinlik va tenglikka bo'lgan intilishlarini aks ettiruvchi timsollar sifatida ko'riladi. Adabiyotda ular jamiyatdagi o'zgarishlarni, ayollarning siyosiy va ijtimoiy rollarini kuchaytirishdagi maqsadlarni ifodalaydilar. Bu kabi talqinlar, ayniqsa, zamonaviy o'zbek adabiyotida ayol mavqeyining yaxshilanishiga xizmat qiladi va ayollarning tarixiy roli haqida yangi tushunchalar yaratadi.

Umuman olganda, Temuriy malikalar obrazlarining zamonaviy adabiyotdagi talqini, ularning nafaqat tarixiy, balki ijtimoiy va ma'naviy ahamiyatini ham yanada chuqurlashtiradi. Bu malikalar, adabiyotda yangi badiiy shakllarda ifodalangan holda, o'z zamonalaridagi siyosiy va ijtimoiy hayotda o'rniga qo'shimcha yoritilish beruvchi timsollar sifatida qabul qilinadi. Bu esa adabiyotning rivojlanishiga, ayniqsa, ayollar mavqeyining o'rganilishiga xizmat qiladi. Zamonaviy adabiyotda Temuriy malikalar obrazlari bugungi ijtimoiy g'oyalar bilan hamohang yondashuv asosida yoritiladi. Jumladan, ularning mustaqil fikrlashi, jamiyatdagi o'zni, ilm-fanga bo'lgan muhabbati, erk va izzatni qadrlashi — bular zamonaviy ayol idealiga yaqinlashtirilgan. Bu orqali yozuvchilar tarixni hozirgi zamon qadriyatlari bilan bog'lashga erishishadi.

Zamonaviy adabiyotda Temuriy malikalar obrazlari bugungi ijtimoiy g'oyalar bilan hamohang yondashuv asosida yoritilmoqda. Ushbu yondashuv, nafaqat tarixiy personajlarni yangicha tarzda talqin qilishni, balki ularga zamonaviy qadriyatlar nuqtayi nazaridan yangi ma'no yuklashni ham o'z ichiga oladi. Malikalar obrazlari, ularning siyosiy va ijtimoiy hayotdagi roli, badiiy talqinda hozirgi zamon ayolining idealiga mos ravishda ko'rsatiladi. Ularning mustaqil fikrlashi, jamiyatdagi o'zni, ilm-fanga bo'lgan muhabbati va erk va izzatni qadrlashi – bularning barchasi zamonaviy ayol idealining asosi hisoblanadi.

Temuriy malikalar, tarixda ko'pincha hukmdorlarning ayollari sifatida tanilgan bo'lsa-da, zamonaviy adabiyotda ularning shaxsiy xususiyatlari, ijtimoiy va siyosiy hayotdagi o'zni yanada yuksaltirilgan.

Zamonaviy yozuvchilar, bu obrazlarni o'rganishda, ularning harakatlarini nafaqat o'z davrining qadriyatlari bilan, balki bugungi kunda ayollarning ijtimoiy mavqeini, erkinlik va tenglikka bo'lgan intilishlarini aks ettiruvchi timsollar sifatida ko'rsatadilar. Bu orqali ular o'quvchilarni tarix va hozirgi zamon o'rtasidagi bog'liqlikni tushunishga undashadi. Masalan, Turg'un Fayziyevning "Temuriy malikalar" [4. 17] asarida maliklar taqdiri, ularning faoliyatlari yoritilgan asarlar

qatoridan o'rin oladi. Zamonaviy adabiyotda, ayniqsa, ayollarning o'z shaxsiyatini ifoda etish, ular uchun haq-huquqlarini himoya qilish va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etish imkoniyatlari yoritiladi. Temuriy malikalar obrazlarida ilm-fan va madaniyatga bo'lgan muhabbat, ularga beqiyos ta'sir ko'rsatgan, ularning aqlli, bilimdon va madaniyatga xayrixoh shaxslar sifatida ko'rsatilishi, zamonaviy qadriyatlar bilan yanada yaqinlashadi. Bugungi kunda ilm-fan va ma'rifatga bo'lgan muhabbat, ayniqsa, ayol jamiyatining o'z o'rnini mustahkamlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Bundan tashqari, Temuriy malikalar obrazlarining erk va izzatni qadrlashga bo'lgan ehtiyoji, zamonaviy ayol obraziga xos bo'lgan o'ziga xoslikni ochib beradi. Ular, o'z davrida, siyosiy qarorlar qabul qilishda, diniy va ijtimoiy muammolarni hal qilishda ishtirok etishgan. Bu talqinlar, zamonaviy adabiyotda, ayolning o'z orzularini, maqsadlarini amalga oshirishda beqiyos fidoyilikni ko'rsatadi. Ayolni faqatgina an'anaviy rollarda ko'rishdan tashqari, ularning mustaqil va erkin shaxs sifatida shakllanishi, hozirgi zamon ayolining o'zini kashf qilish va erkinligini ta'minlashga bo'lgan kurashini aks ettiradi.

Temuriy malikalar obrazlari hozirgi ijtimoiy qadriyatlar bilan bog'lanib, ular orqali tarixni bugungi kundagi qadriyatlar bilan uyg'unlashmoqda.[4.] Bu yondashuv, faqatgina badiiy asarlarda eski davrni ko'rsatibgina qolmay, balki o'quvchilarga tarixiy haqiqatlarni zamonaviy hayot bilan bog'lash imkoniyatini beradi. Malikalar obrazlarining o'zining ijtimoiy faolligi, erk va tenglikka bo'lgan intilishi va ilm-fanga bo'lgan qiziqishi, bugungi jamiyatdagi ayolning idealini, uning jamiyatdagi o'rnini va o'ziga bo'lgan hurmatini shakllantiradi. Bu esa adabiyotdagi ayol obrazlarining yanada rivojlanishiga va zamonaviy qadriyatlar asosida yoritilishiga xizmat qiladi.

Temuriy malikalar zamonaviy adabiyotda ma'naviy kuch manbai, ruhiy yetuklik timsoli sifatida gavdalanadi. Ularning obrazlari nafaqat tarixiy shaxslar sifatida, balki inson ruhiyatining mustahkamligining, donolik va mardlikning ramzlari sifatida ko'rsatiladi.[5. 134]

Zamonaviy adabiyotda bu malikalar qoloq, taqdirga bo'ysungan ayollar sifatida emas, balki faol shaxslar sifatida tasvirlanadi. Ular o'z davrlarining siyosiy va ijtimoiy muammolarini hal qilishda, siyosiy qarorlar qabul qilishda va jamiyatdagi inqilobiy o'zgarishlarga javob berishda o'z o'rinlarini topadilar. Bu malikalar, ayniqsa, ruhiy kuch va ma'naviyatning manbai sifatida, o'zlarining kuchli ichki dunyosi bilan atrofida qilargalarga ta'sir o'tkazadilar. Ularning sinovlarga bardosh berishi, hayotning qiyinchiliklariga qarshi turishlari, voqealarga donolik bilan yondashishlari ularni o'sha davrning faqatgi hukmdorlari emas, balki haqiqatdan ham shaxsiy jihatdan mustahkam, ruhiy yetuk shaxslar sifatida ko'rsatadi. To'liq hayit qalamiga mansub

“Amir Temur xazinasini” asarida O‘ljoy Turkonning Amir Temurga ta‘siri bu jihatning yorqin namunasi bo‘lib xizmat qiladi. O‘ljoy Turkon, Amir Temurga bo‘lgan ruhiy ta‘siri orqali uning harakatlariga ko‘rsatgan muhim yordami bilan ajralib turadi. U nafaqat siyosiy, balki ma‘naviy jihatdan ham Amir Temur uchun asosiy qo‘llab-quvvatlovchi shaxs bo‘ladi. [5. 39]

O‘ljoy Turkon o‘zining dono fikrlari, sabr-toqati va ruhiy kuchi bilan Sohibqironning siyosiy qarorlariga ta‘sir o‘tkazadi. Uning hikmatli va mehribon yondashuvi Amir Temurning siyosiy va shaxsiy qarorlarida muhim rol o‘ynaydi. Bu tasvir zamonaviy adabiyotda ayolning nafaqat o‘zining taqdiri, balki atrofidagi erkak shaxslar va jamiyat uchun qanday muhim ta‘sir o‘tkazishini ko‘rsatadi. Amir Temur uchun O‘ljoy Turkonning ta‘siri faqat uning siyosiy qarorlariga emas, balki uning ichki dunyosiga ham kuchli ta‘sir ko‘rsatadi. Bu obraz zamonaviy adabiyotda ayolning ichki kuchi va ma‘naviy yetukligini, uning atrofidagi dunyoga ta‘sir o‘tkazish qobiliyatini ta‘kidlaydi.

Shu tariqa, Temuriy malikalar obrazlarining zamonaviy adabiyotdagi talqini ularning faqat tarixiy shaxslar emas, balki ruhiy kuch va ma‘naviyat manbai sifatida qaralishini ko‘rsatadi. Ularning sinovlarga bardosh berishi, jamiyatdagi inqilobiy o‘zgarishlarga faol javob berishi, va atrofida qilargalarga donolik bilan yo‘l-yo‘riq ko‘rsatishi ularni faqat pasiv emas, balki faol shaxslar sifatida gavalantiradi.

O‘ljoy Turkonning Amir Temurga ta‘siri, bu jihatning ajoyib misoli bo‘lib, malikalar obrazining zamonaviy adabiyotda qanday kuchli va mustahkam, ruhiy yetuk shaxslar sifatida talqin qilinishini ochib beradi. Har bir temuriy malikalar bygyngi kunda zamonaviy adabiyotimizning bir bo‘lagiga aylanib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar.

- 1.Pirimqul Qodirov. Ona lochin vidosi – Toshkent: Yangi asr avlodi,2022.- B.272.
- 2.Шаҳодат Исахонова. Бибихоним – Тошкент: Давр пресс, 2011.-B.303.
3. Abdulla Oripov. Sohibqiron. – Toshkent: Akademnashr, 2016.-B.136.
- 4.Турғун файзиев. Темурий маликалар.-Т: А.Қодирий номидаги давлат нашриёти. , 1994.
- 5.Тўлқин Ҳайит “Амир Темур хазинаси” Тошкент; “ Баёз”-2018

НАВОИЙ ИЖОДИДА ҲАДИСИ ШАРИФ МАВЗУЛАРИ ТАЛҚИНИ

Разоқбердиева Муниса ,

Чирчиқ давлат педагогика университети

Гуманитар фанлар факултети 1-курс магистранти

mrzoqberdiyeva@gmail.com

Илмий раҳбар: Гуландом Тоғаева ,

Чирчиқ давлат педагогика университети Гуманитар фанлар

факултети доценти , филология фанлари номзоди

Email: g.togayeva@cspu.uz

Abstract: Classical Eastern literature has always been of immense value and importance for the excellent education of the younger generation, for their upbringing for the future of our country. Each work by Hazrat Navoi, in particular, is imbued with mystical and romantic truths.

This will be discussed in the article.

Keywords: Arbaceen, hadith, Imam Bukhari, love, Sufism, education, Navoi.

Аннотация. Шарқ мумтоз адабиёти —ҳамиша авлодга мукаммал таълим беришда, уларни Ватанимиз истиқболи учун муносиб тарбиялаб, вояга етказишда бебаҳо кадр-қимматга, улкан аҳамиятга эга. Айниқса, ҳазрат Навоийнинг ҳар бир асарида тасаввуфona ишқий ҳақиқатлар жамулжамдир. Мақолада ана шулар ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар. Арбаъин, ҳадис, Имом Бухорий, ишқ, тасаввуф, тарбия, Навоий

Шарқ мумтоз адабиёти —ҳамиша авлодга мукаммал таълим беришда, уларни Ватанимиз истиқболи учун муносиб тарбиялаб, вояга етказишда бебаҳо кадр-қимматга, улкан аҳамиятга эга. Айниқса, ҳазрат Навоийнинг ҳар бир асарида тасаввуфona ишқий ҳақиқатлар жамулжамдир. Бу ҳақиқатни ҳазрат Навоийнинг ўзлари «Лайли ва Мажнун»нинг хотимасида очик баён қилиб қўйганлар:

*Ёзмоқда бу ишқи жовидона,
Мақсудим эмас эди фасона.
Мазмунига бўлди руҳ майли,
Афсона эди анинг туфайли.
Лекин чу рақамга келди мазмун,
Афсона анга либоси мавзун. [1.11.]*

Бу барҳаёт ишқ ҳақида ёзишдан мақсадим қандайдир афсона айтиш эмас. Балки руҳ унинг мазмунига, яширин маъноларига майл қилди. Аммо айтилган афсона ушбу маънони англатиш учун бир сабаб, восита эди. Мазмун ушбу битикларнинг ўзида, афсона унга бир хушбичим либос, холос.

Алишер Навоий ўз асарларида тасаввуф таълимотларини, бошқача қилиб айтганда, ички фикрни акс эттириш билан бирга, зоҳирий фикр борасида ҳам қалам тебратган. Чунки тасаввуф фалсафасини ҳамма ҳам яхши тушунавермайди, уни асосан ушбу илмда етук билимга ва тажрибага эга бўлган кишиларгина англай билдилар. Шу боис, буюк шоир омма, халқ истифода қилиши учун соф шаръий кўрсатмаларга доир асарлар ҳам ёзган. Бу маънода унинг энг кўзга кўринган асари, шубҳасиз, «Арбаъин» китобидир.

«Арбаъин» «қирқта» дегани бўлиб, истеъмолда қирқта сайланма ҳадисдан иборат ҳадис китобларига айтилади. Ушбу услубда асар яратиш Ислом оламида яхши бир анъанага айланган. Бунга Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қуйидаги ҳадислари асос бўлади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар: «Ким умматимга дин ишлари борасида қирқта ҳадисни муҳофаза қилиб берса, Аллоҳ уни Қиёмат куни фақих қилиб тирилтиради ва Қиёмат куни мен унга шафоатчи ва гувоҳ бўламан».

Бу ҳадис биров заифроқ йўллар билан нақл қилинган бўлса-да, у жуда кўп муҳаддислар томонидан ривоят қилинган машҳур ҳадис ҳисобланади. Жумладан, уни имом Байҳақий Абу Дардо ва Абу Хурайра розияллоҳу анҳу розияллоҳу анҳумодан, Дайлабий Ибн Масъуд ва Ибн Аббос розияллоҳу анҳумдан, Абу Нуъайм Ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан, Ибн Жавзий Алий розияллоҳу анҳудан ривоят қилган.

Мазкур ҳадиси шарифнинг илҳоми билан кўпчилик муҳаддислар ва уламолар тарафидан «Арбаъин» асарлари яратилган. Бу тур ҳадис китобларини катта икки қисмга ажратиш мумкин:

1. Маълум бир мавзудаги ҳадислардан қирқтасини жамлаган асарлар. Масалан, одоб-ахлоқ, илмнинг фазилати, истиффорнинг фазилати, Мадинанинг фазли ҳақида, ҳажга ёки табобатга оид ҳадислардан тузилган арбаъинлар каби.
2. Исломнинг умумий асосларини ифода этувчи ҳадислардан тузилган арбаъинлар. Буларда мавзу чекланмайди. Бу тур арбаъинлар ичида энг машҳур ва мўътабари имом Нававийнинг «Арбаъин»лари эканида шубҳа йўқ.

Мазкур ҳадиси шарифда айтилган ваъдадан умид қилиб, мусулмон шоирлар ҳам шеърӣ «Арбаъин»лар ёзишган. Жумладан, мумтоз шеърӣятда «Арбаъин» – ҳадис ёзиш ва ҳадислар шарҳини кўпчиликка тушунарли тилда,

маъносини чуқурроқ изоҳлаш ёки шарҳлаш орқали етказиш анъанаси мавжуд. XV асрга келиб туркий шеърятда ушбу анъанани Ҳазрат Алишер Навоий бошлаб берган. Ҳазрат устози форсийзабон шоир Абдурахмон Жомий танлаган “Арбаъин” – “Чҳил ҳадис”ларини туркий тилга ўгириш орқали Жомий танлаган қирқ ҳадисга қитъалар ёзади. Бу қитъалар шунчаки таржималар бўлмай, Навоий томонидан яратилган мустақил асар сифатида юзага келади. Бу асарни мумтоз олиманиз Суйима Ғаниева нашрга тайёрлаган.

Алишер Навоийнинг «Арбаъин»ини ўрганар эканмиз, унда асосан Ислом ахлоқига доир ҳадислар жамланганини кўрамиз. Муаллиф унда устози Абдурахмон Жомий «Арбаъин»ида келтирилган ҳадисларнинг айримларини олиб, айримлари ўрнига бошқа ҳадисларни танлаган ва аввал ҳар бир ҳадиснинг арабча матнини келтириб, кетидан унинг мазмунини шеърӣ тўртлик шаклида ифода этган. Бунда ҳадислар сўзма-сўз таржима қилинмай, уларнинг умумий мазмуни акс эттирилган. Зеро, ҳадисларни назмда сўзма-сўз таржима қилишнинг умуман имкони йўқ. Шу боис, муаллиф аввал ҳадиснинг матнини бериб, кетидан унинг умумий мазмунини бадий услубда баён қилган. Бу айрим уламоларнинг «етарли билимга эга кишилар ҳадисларнинг маъноларини нақл қилишлари мумкин» деган фикрларига асосланган ишдир.

Асарда танланган ҳадисларнинг аксари саҳиҳ ва машҳур ҳадислар. Уларнинг ичида мавзу – тўқима ҳадис йўқ. Аммо айрим заиф ҳадислар учрайди. Уларга ўз ўрнида ишора қилиб ўтишга ҳам ҳаракат қилинди. Улар асосан Дайламий, Байҳақий ва Суютийларнинг ривоятларида келган. Бироқ, фазилатли амаллар хусусида заиф ҳадисларни нақл қилиш жоизлигига жумҳур уламолар иттифоқ қилишган. Муаллиф мана шу асосда бироз заифлиги бор ҳадисларни ҳам тўпламига киритаверган. Буларнинг барчаси ўз навбатида Алишер Навоийнинг ҳадис илмида етарли билимга эга эканидан дарак беради.

Маълумки, Алишер Навоий аслида ҳадислар устида тадқиқот олиб борадиган муҳаддис бўлмаган, бошқача қилиб айтганда, бу соҳа у кишининг мутахассислиги эмас. Қолаверса, у киши яшаган пайт Ислом оламида ҳадис илмидан узоқлашиш бошланган даврга тўғри келади. Ушбу шароитда мана шунчалик ишончли ҳадисларни жамлашнинг ўзи ҳазрат Навоийнинг ҳадис илми борасида қанчалик юқори даражада эканларини кўрсатади.[3.]

Улуғ бобомизнинг меросини бугунги кун руҳида қайта жонлантириш мақсадида у кишининг ушбу «Арбаъин» асарини ундаги ҳадисларнинг арабча матни ва ўзбекча таржимаси билан муҳтарам китобхонлар эътиборига ҳавола қилиш ушбу соҳа вакилларининг олдида турган муҳим вазифалардан бири эди.

Ушбу шарафли ва масъулиятли ишни Ҳасанхон Яхё Абдулмажид, Ҳусайнхон Яхё Абдулмажид томонидан амалга оширилди: "Навоийдан чу топқайлар навое" [2.45.] тўплами муаллифлари Навоий бобомиз "Арбаъин" да қўллаган Ҳадиси шарифларни саҳиҳ манбалар асосида жамладилар.

"Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: «Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Ширин сўз ҳам садақадир», дедилар». Муттафақун алайҳ.

Яхши сўз бирла ҳожат аҳлин сўр,
Бермасанг яхши тўъмадин нафақа.
Не учунким Расул қавли билан
Яхши сўз бордур ўйлаким садақа.

Агар муҳтож кишиларга яхши таомдан нафақа қилмасанг ҳам, ҳеч бўлмаса, яхши сўз билан улардан ҳол сўра. Чунки Расул соллаллоҳу алайҳи васалламнинг сўзларига кўра, яхши сўз ҳам савобда садақачалик бор."

Бирор адабиётдаги ҳадисларнинг манбаларини аниқлаб, кўрсатишни илмий тилда «тахриж» дейилади. Араб тилида сўзнинг келиб чиқишини, этимологиясини аниқлашни ҳам тахриж дейилади. Ушбу «Арбаъин»даги ҳадисларнинг арабча матнини беришда уларнинг асл манбаларини кўрсатишга алоҳида эътибор берилди ва бунда ҳадис тахриж қилиш қоидаларига риоя қилинди. Д.Қуронов таъкидлайдики, тузувчилар матн устида кунт билан ишлаганлар: асарнинг 20 та қўлёзмаси асосида илмий-қийёсий матн тайёрланган..[4.]

Ҳар бир ҳадиснинг арабча матни ўз ўрнида асл манбалар асосида бериб борилди. Муҳаддислар имом Бухорий ва имом Муслимлар биргаликда келтирган ҳадисларни бир овоздан энг кучли ҳадислар деб эътироф этишган ва уларни «муттафақун алайҳ» («саҳиҳлигига иттифоқ бўлинган») деб аташган. Асардаги ушбу даражадаги ҳадисларнинг манбаини кўрсатишда ушбу «муттафақун алайҳ» атамасини бериш билан чекланилди, бошқа манбалар ҳақида тўхталинмади. Ҳар бир ҳадис кетидан унинг замонавий ўзбек тилидаги таржимаси берилди ва шундан кейин муаллифнинг назми келтирилганини кўрамиз.

XV асрда Алишер Навоий ўзининг кўпгина асарлари билан адабиёт-адаб илмига муносиб ҳисса қўшган. Унинг барча асарлари мана олти асрдирки, туркий халқлар маънавияти ривожига хизмат қилмоқда. Гарчи "Арбаъин"лар шоир ҳазратлари ижодининг кичик бир қисми бўлса-да, ўз эътирофига кўра, у ниҳоятда тақводор бўлган, бу хусусият унинг барча асарлари таркибига чуқур сингдирилган. Устоз шоирлар яратган "Арбаъин"ларнинг ўн тўрттинчисиди:

“Жаннат оналар оёғи остидадир”, – дейилган. Ушбу ҳадис китъалари шундай битилган: Жомий: Сар зе модар макашки тожи шараф,

Гард аз роҳи модарон бошад.

Хок шав зири пойи у ки биҳишт,

Дар қадамҳои модарон бош.

Навоий: Оналарнинг оёғи остидадур,

Равзаи жаннату жинон боғи.

Равза боғин висолин истар эрсанг,

Бўл онанинг оёғи туфроғи. [4.123.Алишер Навоий 2000: 124]

Ушбу жумлаларда улкан маънавий тарбия ва оналарни эъзозлаш лозимлиги фазилати бор. Онани эъзозлаган миллат асло кам бўлмайди. Хулоса сифатида айтиш мумкинки,

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Навоий А. Мукамал асарлар тўплами. Лайли ва Мажнун (назм). - Т: Фан. 2000.

2. ”Навоийдан чу топқайлар навое. - Т: Нилol nashr, 2014.

3. Пўлатова Малоҳат “Шарқ мумтоз адабиётида “Арбаъин” ёзиш анъаналари (Жомий, Навоий ва Фузулий асарлари мисолида)” ф.ф.б.ф.д. [PhD] дис. автореферати.

4. www.kh.davron.uz.

DURBEKNING “YUSUF VA ZULAYHO” ASARI HAQIDA

Qudratova Sevunch Davron qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

Kechki ta'lim 24/1-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Gulandom Tog'ayeva,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti dotsenti

Email: g.togayeva@cspu.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek mumtoz adabiyotining yirik vakillaridan biri bo'lgan Durbekning “Yusuf va Zulayho” dostoni tahlil qilinadi. Asarda diniy-ma'rifiy g'oyalar, axloqiy poklik, sadoqat, sabr-toqat va muhabbat masalalari yoritilgan. Tadqiqotda asarning g'oyaviy-badiiy xususiyatlari, obrazlar tizimi hamda insoniy fazilatlarni ulug'lashga qaratilgan jihatlar o'rganiladi.

Kalit so'zlar: Durbek, Yusuf va Zulayho, axloq, sadoqat, muhabbat, tasavvuf.

Аннотация: В статье рассматривается поэма Дурбека «Юсуф и Зулейха», одно из значительных произведений узбекской классической литературы. Анализируются религиозно-нравственные идеи, мотивы верности, терпения и любви. Особое внимание уделено художественным особенностям, системе образов и философским аспектам произведения.

Ключевые слова: Дурбек, Юсуф и Зулейха, нравственность, верность, любовь, суфизм

Annotation : This article analyzes Durbek's poem “Yusuf and Zulaykha,” one of the masterpieces of Uzbek classical literature. The study explores religious, ethical, and moral themes, as well as the depiction of love, faith, and patience. Special focus is given to the artistic style, character system, and philosophical aspects of the poem.

Keyword: Durbek, Yusuf and Zulaykha, morality, devotion, love, Sufism.

Sharq mumtoz adabiyotida “Yusuf va Zulayho” dostoni alohida o'rin tutadi. Bu asar payg'ambar Yusuf va Misr malikasi Zulayho o'rtasidagi muhabbat, sabr-toqat, sadoqat va iymon mavzularini badiiy ifoda etadi. Dostonning turli talqinlari turli davrlarda Firdavsiy, Jomiy, Navoiy, Durbek kabi buyuk shoirlar tomonidan yaratilgan. Ulardan Durbekning “Yusuf va Zulayho” asari XV asr o'zbek adabiyotining eng nodir yodgorliklaridan biridir.[1]

Shoir o'z asarida nafaqat Qur'oni Karimdagi "Yusuf" surasi asosidagi voqealarni qayta badiiy talqin qiladi, balki u orqali o'sha davrning ma'naviy, axloqiy qadriyatlarini ham ifodalaydi. Durbek dostonida sevgi va imon, nafs va sadoqat, gunoh va kechirim, sabr va mukofot kabi umuminsoniy g'oyalar markazda turadi. Shu bois "Yusuf va Zulayho" dostoni nafaqat diniy, balki chuqur falsafiy, ma'naviy mazmunga ega asardir.[2.]

O'zbek adabiyotining tarixiy ildizlari juda chuqur va qadimiyydir. Mumtoz adabiyotimizda diniy-ma'rifiy g'oyalarni, insoniy fazilatlarni, axloqiy poklikni ulug'lovchi asarlar alohida o'rin tutadi. Shunday asarlardan biri – XV asrda yashab ijod etgan shoir Durbekning "Yusuf va Zulayho" dostoni hisoblanadi. Mazkur asar nafaqat badiiy yuksaklik, balki inson qalbini tarbiyalashga qaratilgan chuqur ma'naviy asardir. Unda Qur'on rivoyatlaridan ilhomlanilgan holda Yusuf payg'ambar hayoti, uning Zulayho bilan bog'liq sarguzashtlari orqali insonning ruhiy kamoloti, poklik va sadoqat g'oyalari tasvirlangan.[3.]

"Yusuf va Zulayho" mavzusi Sharq adabiyotida keng tarqalgan bo'lib, bu mavzuda ko'plab shoirlar asarlar yaratgan. Ammo Durbekning asari o'zining xalqona tili, badiiy tasvir vositalarining boyligi va ruhiy chuqurligi bilan ajralib turadi. Durbek ushbu dostonni XV asrda, temuriylar davrida yaratgan. Asar o'zbek adabiy tilining shakllanish jarayonida muhim rol o'ynagan.

Asarda ilohiy muhabbat bilan insoniy muhabbat o'rtasidagi bog'liqlik go'zal tarzda yoritilgan. Yusufning sabr-toqati, Zulayhoning chin dildan tavbasi, Olohga bo'lgan muhabbati insonni ma'naviy yuksaltirishga xizmat qiladi. Durbek badiiy tildan mohirona foydalangan, o'xshatish, tamsil, ramziy obrazlar orqali ma'naviy ma'nolarni yetkazgan.

Durbek — XV asrning iste'dodli o'zbek shoiri bo'lib, u Temuriylar davrida yashab ijod qilgan. Uning "Yusuf va Zulayho" dostoni o'zbek mumtoz adabiyoti tarixida alohida o'rin egallaydi. Durbek bu asarni yozishda o'zidan avval yashagan Jomiy, Rabg'uziy, Nizomiy, Firdavsiy kabi shoirlarning an'alarini davom ettirgan holda, unga o'ziga xos badiiy ruh va falsafiy mazmun bag'ishlagan. Dostonning asosiy mazmuni Qur'oni Karimdagi "Yusuf" surasiga asoslanadi. Ammo Durbek voqealarni shunchaki diniy rivoyat sifatida emas, balki insoniy fazilatlar, muhabbat, sadoqat va imon haqida chuqur falsafiy mulohazalar bilan boyitgan holda tasvirlaydi. Asarda bosh qahramon Yusuf obrazi orqali komil inson timsoli yaratilgan. U nafs va sinovlar oldida mustahkam turadi, gunohdan saqlanadi va oxir-oqibat imoni bilan najot topadi.[4.]

Zulayho obrazi esa dostonning dramatik markazida turadi. U avval nafs va muhabbat o'rtasida azob chekadi, keyinchalik tavba qilib, ilohiy muhabbatni anglaydi. Durbek Zulayhoni ayolning nafaqat go'zallik, balki ruhiy tozalanish ramzi sifatida ko'rsatadi. Shunday qilib, Zulayho obrazi orqali inson qalbining ma'naviy o'sish bosqichlari ifodalanadi.

Dostonning badiiy tili nihoyatda nafis, she'riy bayon uslubi esa lirizm bilan to'yingan. Durbek so'z tanlash, tasviriy vositalar, tazod va talmeh kabi san'atlarni ustalik bilan qo'llaydi. Masalan, Yusufning sabr va Zulayhoning ehtirosi o'rtasidagi ziddlik asarning asosiy dramatik kuchini tashkil etadi.

Asarda diniy-falsafiy g'oyalar bilan bir qatorda, axloqiy-ma'rifiy g'oyalar ham muhim o'rin tutadi. Shoir har bir inson hayotida sinovlar bo'lishini, ammo sabr va iymon orqali ularni yengish mumkinligini ko'rsatadi. Bu jihatdan Durbek asari Sharq adabiyotidagi "komil inson" konsepsiyasining yorqin badiiy talqinidir.

Doston markazida ikki asosiy obraz – Yusuf va Zulayho turadi. Yusuf — go'zallik, poklik, iymon va sabr timsoli. Zulayho esa nafs bilan kurashuvchi, oxir-oqibat poklik va tavba orqali najot topuvchi ayol timsolidir. Shuningdek, ikkinchi darajali obrazlar orqali jamiyatdagi axloqiy muhit, insoniy qadriyatlar yoritiladi.

Durbek tasavvuf falsafasidan ilhomlanib, muhabbatni insonni Allohga yaqinlashtiruvchi qudrat sifatida talqin etadi. Zulayho Yusufga bo'lgan muhabbat orqali ilohiy muhabbatni anglaydi. Bu orqali shoir inson qalbida kechadigan ruhiy uyg'onishni badiiy shaklda tasvirlaydi.

Asarda asosiy muammo — **nafs va poklik o'rtasidagi kurash**. Zulayho avval nafsining quliga aylanadi, ammo keyinchalik Yusufning pokligi va Allohning rahmati sababli tavba qiladi. Bu jarayon insonning ruhiy kamolotini, ichki tozalanishini ifodalaydi.

Durbek bu muammoning yechimini **sabr, iymon va muhabbat** orqali beradi. Har bir inson o'zidagi nafsni yengib, Ollohga yaqinlashsa, chin ma'naviy baxtga erishadi, degan g'oya ilgari suriladi.

Durbekning "Yusuf va Zulayho" dostoni o'zbek adabiyotining durdona namunalaridan biridir. Asarda insoniy fazilatlar, sadoqat, axloqiy poklik, ilohiy muhabbat va sabrning yuksak timsollari yaratilgan. Mazkur doston bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan, yosh avlodni ma'naviy poklikka, halollikka, mehr-oqibatga chorlaydigan asardir. Durbek o'z ijodi orqali adabiyotimiz tarixida chuqur iz qoldirgan ijodkor sifatida qadrlanadi.

Xulosa qilib aytganda, Durbekning “Yusuf va Zulayho” dostoni o‘zbek mumtoz adabiyotining eng go‘zal namunalaridan biri bo‘lib, u o‘zida Qur’oni Karim g‘oyalari, sharqona axloq va odob tamoyillarini badiiy shaklda mujassam etgan. Asarda Yusufning iymoni, sadoqati va sabr-toqati orqali inson kamoloti, Zulayhoning tavbasi orqali esa inson qalbining poklanish yo‘li yoritiladi. [5.]Durbek asari orqali o‘quvchini ezgulikka, sabrga, halollikka va ilohiy muhabbatga chorlaydi. Shuning uchun ham “Yusuf va Zulayho” dostoni bugungi kunda ham o‘z ma’naviy ahamiyatini yo‘qotmagan, yosh avlodni ezgulikka yetaklovchi buyuk badiiy merosdir

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Durbek. *Yusuf va Zulayho*. – Toshkent: Fan, 1972.
2. Fitrat A. *O‘zbek adabiyoti tarixi*. – Toshkent: O‘qituvchi, 1990.
3. G‘anieva N. *Mumtoz adabiyotda tasavvuf g‘oyalari*. – Samarqand, 2008.
4. Karimov N. *O‘zbek mumtoz adabiyoti namunalari tahlili*. – Toshkent: Universitet, 2011.
5. Qur’on tafsiri. *Yusuf surasi*.

O'TKIR HOSHIMOV ASARLARIDA QAHRAMONLAR TAQDIRI

Islamova Mohinur Abduaxad qizi,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Gumanitar fanlar fakulteti
O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi
3-kurs talabasi
Telefon:930998088
Islamovamohinur22@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolamda O'tkir Hoshimov hayoti haqida qisqacha ma'lumot berib o'tilgan. Adibning ijodidagi o'ziga xosliklar haqida to'xtalgan. O'tkir Hoshimovning asarlaridagi xalq hayoti, insonlar taqdiri ochib berilgan. O'tkir Hoshimov asarlarnining hayotiy voqealarga yaqin va jonli tasvirlanganligi haqida alohida fikrlar misollar orqali keltirilgan.

Kalit so'zlar: obraz, sadoqat, muhabbat, xiyonat, Shoikrom, Shone'mat, Husan Duma, Qora amma, Robiya, Kimsan.

Аннотация: В статье дан краткий обзор жизненного пути Откира Хошимова. Рассматриваются особенности творчества писателя. В произведениях Откира Хошимова раскрывается жизнь народа, его судьба. На примерах из произведений Откира Хошимова даются размышления о близком и живом изображении жизненных событий.

Ключевие слово: образ, верность, любовь, предательство, Шойкром, Шонемат, Хусан Дума, Кара амма, Рабия, Кимсан.

Abstract: This article provides a brief overview of Otkir Khoshimov's life and career. It explores the writer's creative process. Otkir Khoshimov's works reveal the lives and destinies of his people. Examples from his works provide reflections on the intimate and vivid depiction of life's events.

Keywords: image, loyalty, love, betrayal, Shoikrom, Shone'mat, Husan Duma, Kara amma, Rabiya, Kimsan.

O'zbekistonlik yozuvchi, jamoat arbobi bo'lgan O'tkir Hoshimov barcha asarlari bilan qalbimizdan o'rin olgan. Avvalo adibning hayoti haqida to'xtalib o'tadigan bo'lsak, 1941-yil 5-avgustda Toshkentning Do'mbirobod mahallasida tavallud topgan. Maktabni bitirgach, jurnalistika yo'nalishida o'qiydi. Universitetni tamomlab, ko'plab gazeta va jurnallarda o'z faoliyatini olib borgan. Jumladan, "O'zbekiston ovozi" gazetasida, "Toshkent haqiqati", "Sharq yulduzi" jurnalida bosh muharrirlik

lavozimlarida ishlagan. Uning ijodiga to'xtaladigan bo'lsak, adabiyotning barcha janrlarida o'zini sinab ko'rgan. Bugungi kunda O'tkir Hoshimovning asarlari xalq tomonidan sevib o'qiladi. O'tkir Hoshimovning pyesalari "To'ylar muborak", "Inson sadoqati", "Qatag'on"-bular barchasida xalq, insonlar taqdiri ochib berilgan. O'tkir Hoshimovning "Bahor qaytmaydi", "Qalbingga quloq sol", "Ikki kara ikki besh" kabi qissalarida ham o'zimizga kerakli xulosalarni olishimizga yordam beradi. Adib shuningdek, o'zini roman janrida ham sinab ko'rgan va "Nur borki, soya bor", "Ikki eshik orasi", "Tushda kechgan umrlar" kitoblari xalqning og'ir ahvoli, turli insonlar taqdirlari to'g'risida hikoya qiluvchi asarlaridir. So'ngra 40 yil davomida yozilgan "Daftar hoshiyasidagi bitiklar" nomli hikmatlar to'plami ham mavjud. Uning bu to'plami umri davomida yozilgan va bizga ham hayotimiz davomida kerakli bo'ladigan ibratli so'zlar bor. Bu kitobni o'qib har kim o'ziga kerakli bo'lgan xulosalarni oladi.

O'tkir Hoshimovni eslasak, albatta birinchi bo'lib, uning "Dunyoning ishlari" qissasi hayolimizga keladi. Asar katta-kichik hikoyalardan iborat va uzoq vaqt mobaynida yozilgan. Bizga bu asar jonli va hayotiy voqealar tarzida tasvirlanganligi, turli qahramonlarning suhbatlari, taqdiri haqida keltirilganligi uchun ham qiziqarli. Bu asarni memuar asar deb nomlasak ham mubolag'a bo'lmaydi, chunki bu asarda adibning bolalik yillari ham tasvirlangan. O'sha davrdagi xalqning turmush tarzi, oddiy qishloq oilalari hayoti tasvirlangan. Bu asarda insonning qalbini egallaydigan hikoyalar mavjud. Misol uchun, "Gilam paypoq" hikoyasini olsak, ona o'z farzandi uchun nimalarga tayyor ekanligi hatto bolasiga o'z jonini fido qilish sahnalari berilgan. Tabib onaning oyog'ini ko'rib qo'rqib ketadi va bu jiddiy ekanligini aytganda, ona oyog'i sezmayotgani va unga og'riq berayotganini sezsa ham jimgina jilmayadi. Shu tasvir bag'ritosh insonga ham ta'sir qilishi aniq. Bizga bu asar onani qadrlash, insoniylikni unutmaslik, har doim yordam qo'lini chiqarish kerakligini yodga soladi.

Adibning keyingi ko'zga ko'ringan asaridan biri bu "Urushning so'nggi qurboni" hikoyasidir. Ikkinchi jahon urushi yillarida mamlakat og'ir yo'qotishlarga duch keldi. Oilalarning turmush tarzi, mehnatkash aholining ishdan ayrilishi va barcha erkaklar urushga safarbar qilinishi aholini kambag'alikka tushirdi. Bu voqealar hayotiy tarzda asarda tasvirlangan. Buning natijasida qarindoshlar o'rtasida svuqchilik tushishiga ham olib keldi. "Urushning so'nggi qurboni" asari aka-uka, onaning kechinmalaridir. Asarning bosh qahramonlari-Umri xola, Shoikrom, Shone'mat, Xadicha. Urush boshlanishi sababli barcha erkaklarni olib ketishadi. Ammo Shoikromni to'qimachilik kombinatida montyor yo'qligi sababli qoldirishadi. Shoikromning ukasi Shone'mat bo'lsa sil kasalligiga chalingan, shu sababli uni ham urushga olib ketishmaydi. Urush boshlanishi bilan tabassum o'rnini yig'i, bolalar o'yin-kulgu ovozi esa urush ovozi

egallaydi. Ularning yostig'ini quritgan, kimningdir suyangani turmush o'rtog'i, yana kimningdir yakka-yu yagona o'g'lini ham olib ketgan, ularni yo'q qilgan ham urushdir. Qimmatlilik tufayli, ishga chiqa olmaganligi sababli xalq och qoldi. Buning natijasida ko'chalarda o'g'ri, kissavurlar ko'payishdi. Mahallalarda sigirlarni, echkilarni va ko'zga ko'ringan barcha narsalarni o'g'irlab, oilasiga non olib borish avjiga chiqdi. Shunday hodisalardan biri Shoikrom xonadonida ham yuz bergan. Har kuni kechasi kimdir uning tomorqasidagi qulupnaylarni terib olib ketayotganligini aytganda, Shoikromning jahli chiqib, u yerga sim qo'yadi. Ammo tasodifni qarangki, o'g'ri uning onasi edi. Albatta, Shoikrom ishlaydi va bolalarini boqadi. Ammo onasi uyda o'g'li Shone'mat bilan yolg'iz turganligi sababli moddiy jihatdan qiynaladi. Bu asarda Xadichani qoralash ham bo'lmaydi. Chunki Umri xola o'z o'g'lini o'ylagani kabi Xadicha ham uch farzandini o'ylaydi. Ular uchun qayg'uradi. Bu asarning xulosasi, urush insonlarni bag'ritosh qilib qo'yishi, hatto akani ukadan, onani farzandidan ayrib yuborishi haqqoniy tasvirlangan. Albatta, oilaning tinch va osoyishtaligi davlatning ozod va mustaqilligiga ham bog'liqdir. Urush albatta, kimnidir o'zi bilan olib ketadi. Buni biz asar nomidan ham bilib olishimiz mumkin. "Urushning so'nggi qurboni" asari Umri xola o'limi bilan yakunlanadi.

O'tkir Hoshimov asarlari shu tarzda jonli va hayotiy qilib tasvirlanganki, uni o'qigan inson asar yozilgan davrga tushib qolishi turgan gap. Insonlarning taqdiri bizni o'ylantirib qo'yadi, bazi asar qahramonlari taqdiriga xursand bo'lsak, bazilariga esa aksincha. Shuning uchun o'zbek yozuvchilari deganda, ko'z oldimizga O'tkir Hoshimov keladi. Uning navbatdagi asari "Ikki eshik orasi" butun xalqni o'ylantirgan romandir. Asar insonlar hayoti va umrining qanday murakkab ekanligi ochib berilgan. Avvalgi asarimizni yodga olsak, unda ham insonlar hayotiga rahna solgan asosiy holat-urush edi. Birgina urush butun xalqning tinchligiga, mehr-oqibatni yo'qotishi haqida sabab bo'lishi mumkin. O'tkir Hoshimov asarlaridagi qahramonlar sabrli, mehnatkash, mardlik xislatlari bilan tasvirlangan. Ularning o'z yuritga muhabbati alohida aks ettirilgan. "Ikki eshik orasi" romani yetti qism, qirq yetti bobdan tashkil topgan romandir. Unda har bir qahramon taqdirlari alohida aks ettirilgan. Yani insonlar umrining so'nggi faqat yaxshilik bilan tugamasligi yaqqol ochib berilgan. "Ikki eshik orasi" romanining qahramonlari xususida to'xtalsak, Orif oqsoqol, Husan Duma, Komil tabib, Qora amma, Parcha xola, Kimsan, Robiya va boshqa qahramonlar taqdiri to'g'risida hikoya qilinadi. Bunda Orif oqsoqol obraziga alohida to'xtalib o'tadi, uning insonparvarligi, yordam sevarligi va xalq orasidagi hurmati ochib berilgan. Bu asarda sadoqat ham vafo ham birdek tasvirlangan. Husan Duma Robiyani o'z qizidek ko'rgani va uning ham xalq oldidagi obro'-e'tibori haqida so'z yuritilgan. Asarda Qora amma

va Robiya ayollarga tegishli bo'lgan sabr-toqat, matonat va muhabbat ramzidir. Qora amma oilasining tashvishlariga o'ylanadigan, o'z farzand dog'ida kuygan ayol ramzidir. Uning sabri kamdan-kam xotin-qizlarda mavjud. Robiya yoshligida onasidan ayrilgan, o'z otasini ham olib ketishadi. Qora amma va Husan Dumaning o'g'li Kimsan urushga olib ketilgan vaqti, Robiya ular yonida bo'ladi va dalda beradi. Robiya va Kimsan bir-biriga oshiq bo'ladi, ammo ular erisha olmaydi. Ularni urush ayiradi, lekin bu taqdirga Robiya ko'nikib yashashga majbur bo'ladi. Qora amma uchun bu qanchalik qiyin bo'lmasin, o'z qizidek ko'rgan Robiyani o'z ukasi Shomurodga unashtiradi. Bu sahnalarda insonning hissiyotini ifodalash qiyin. Bu taqdirga rozi bo'lgan Robiya Muzaffarning kelajagi uchun qayg'urib boshlaydi. Ammo Kimsanni umrining so'ngigacha unuta olmaydi. Bu asarda faqat sadoqat va muhabbat yetakchilik qiladi deb ham hisoblay olmaymiz. Chunki o'z yoriga, sevgan insoniga hiyonat qilgan qahramonlar taqdiri ham yoritilgan.

O'tkir Hoshimov asarlari shunday yaratilganki, ularni adabiyot sahnalaridan chiqarib yubora olmaymiz. Butun umr biz bilan qoladigan, asarlarni inson yodidana o'chmas qilib yaratadigan ijodkor albatta, O'tkir Hoshimovdir desak ham mubolag'a bo'lmaydi. Adib har bir yaratayotgan asarini o'zgacha ruhda, insonlar turmush tarzi va xalq hayotiga jonli tarzda yozishga kirishadi. Buning natijasida u yaratgan barcha asarlar qalbimizdan o'rin egallaydi. Adib asarlarida mehr, sadoqat, sabr, matonat va muhabbat bilan bir qatorda jaholat, xiyonat, nafrat ham o'z aksini topgan. Bu bilan ijodkor bizga yaxshi-yomon, vafo-xiyonat yonma-yon yurishini ko'rsatib bergan desak ham bo'ladi. O'tkir Hoshimov "Rost bilan yolg'onning o'rtasi to'rt enlik" qo'llagan. Buning ma'nosi qanday bo'lgan?. Biz bilamizki, ko'z va quloqlarimiz orasi to'rt enlik va odatda biz ko'rgan emas, eshitgan narsalarimizga ham ishonamiz, natijada xatoga yo'liqamiz. Shu xususida O'tkir Hoshimov ham to'xtalib o'tar ekan, eshitganimiz emas, ko'rgan narsalarimizga ishonish haqida ham gap ketmoqda. Chunki rost so'z ham yolg'on so'z ham bir og'izdan chiqadi. Bir shaxsda barchasi mujassamdir.

O'tkir Hoshimov asarlarini o'qish orqali biz nimani o'rganamiz?. Bu savolga javobning nihoyasi yo'qdir. Bir asarni o'qish orqali, inson, balki xalq taqdirini ko'rib o'z hayotimizga shukronalik qilishimiz va bu bilan vatanimizga muhabbat qo'yishni anglashimiz mumkin. Qanday holatga tushishdan qat'iy nazar oilamizga mehrli, do'stlarimizga sadoqatli bo'lish, vatan yo'lida ortga chekinmaslik- barchasi bizning oldimizda turgan asosiy vazifamizdir. Bularni ochib berishda O'tkir Hoshimov asarlari turadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

- 1.S.Ahmedov, R.Qo'chqorov, Sh.Rizayev, Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 6-sinfi uchun darslik-majmua, "ma'naviyat", Toshkent, 2017. 148-157 b.
- 2.U.Gulamovna. O'tkir Hoshimov asarlarida insoniy fazilatlarning ifodalanishi. barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali. 2022.
- 3.ikki eshik orasi O'tkir Hoshimov, "Sharq nashriyoti" 2018.
- 4.O'zbek adabiyoti tarixi 4- qism. Toshkent 2014.

BIR ASAR TAHLILI**Ismatullayeva Hurmatoy Umidjonovna**

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

1-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Achilova Emina Sa'dullayevna

CHDPU o'qituvchisi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekiston xalq yozuvchisi Primqul Qodirovning "Avlodlar dovoni" romanining kompozitsion qurilishi, obrazlar tizimi hamda badiiy-estetik xususiyatlari tahlil qilingan. Asarda tarixiy voqealar va shaxslarning badiiy talqini, xususan, Humoyun Mirzo va uning zamondoshlari faoliyatining tasviri yoritiladi. Muallif tomonidan qo'llangan ramzlar va badiiy vositalar, shuningdek, ayollar obrazining tarixiy jarayondagi o'rni ham tahlil etilgan. Tadqiqotda roman voqealarining tarixiy xronologiya bilan uyg'unligi, kulminatsion nuqtalarning badiiy ta'siri va estetik idealning ifodalanishi ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: Obrazlar tahlili, tarixiy romanchilik, badiiy estetik ideal, kompozitsion qurilish, badiiy vositalar, badiiy kontekst, ramzlar timsoli, ayollar siyosati.

Аннотация: В данной статье рассматривается композиционная структура, система образов и художественно-эстетические особенности романа «Авлodлар дово́ни» народного писателя Узбекистана Примкула Кодирова. В произведении освещается художественная интерпретация исторических событий и личностей, в частности, деятельность Хумаюна Мирзо и его современников. Анализируются символы и художественные средства, использованные автором, а также роль женских образов в историческом процессе. В исследовании показано соответствие событий романа исторической хронологии, воздействие кульминационных моментов и воплощение эстетического идеала.

Ключевые слова: анализ образов, исторический роман, художественный эстетический идеал, композиционное построение, художественные средства, художественный контекст, воплощение символов, женская политика.

Annotation: This article analyzes the compositional structure, system of characters, and artistic-aesthetic features of the novel "Avlodlar dovoni" by the People's Writer of Uzbekistan, Primqul Qodirov. The work highlights the artistic

interpretation of historical events and figures, in particular the role of Humayun Mirzo and his contemporaries. The study examines the symbols and literary devices employed by the author, as well as the role of female characters in historical processes. It also demonstrates how the sequence of events in the novel aligns with historical chronology, emphasizes the impact of the climactic moments, and reflects the embodiment of the aesthetic ideal.

Keywords: analysis of images, historical novel, artistic aesthetic ideal, compositional construction, artistic means, artistic context, embodiment of symbols, women's politics.

O'zbekiston xalq yozuvchisi Primqul Qodirov– adabiyotimizning yetuk namayondalaridan biri hisoblanadi. Mutafakkirimizning oltinga teng bo'lgan asarlari asrdan asrga o'chmas yodgorlik bo'lib yetib kelmoqda. Adabiyotchi talaba sifatida shuni aytishim mumkinki, Primqul Qodirovning qalamiga mansub har qanday badiiy kitoblar yetti yoshdan yetmish yoshgacha bolgan insonlar qalbidan shuningdek ularning kutubxonasidan joy olishga ulgurgan. Birgina shu romanning o'zi hind, urdu, bingal, turk, qozoq, uyg'ur, turkman tillariga o'girilganligi bizga g'urur va iftixor bag'ishlaydi. Muallif romandagi Salim ota, Nizom eshkakchi obrazi orqali shunday bir ulkan qahramonlikni tasvirlaydiki, u orqali bir inson butun bir xalqni, millatni bir ilkka jamlay oladi. Ayniqsa, Sherxon bilan Ganga daryosi bo'yida bo'lib o'tgan jangda Nizomning qilgan ishi orqali katta mamlakatning humkdori o'zidan bir necha bor ustun bo'lgan tengsiz bo'lgan bahodirday e'zozlar edi. Chunki uning insoniylik, poklik, halollik hamda Humoyun mirzoga qilgan yaxshiligi butun insoniyat uchun unutulmas voqea bo'lib qolmoqda. Shuningdek Romandagi Humoyun Mirzo hamda uning maslakdoshlari qay yo'sinda davlatga hamda uning ruhiyatiga ta'sir qilganligi Primqul Qodirov tomonidan nozik so'zlar bilan insonning hissiyotlariga juda kuchli tezlik bilan yetqaza olgan. Jumladan, Kamron mirzo tamonidan Kobulda inisi Humoyunning ayoli Hamidabonu hamda uning ammamsi Gulbadan begimni ilgari Mirzo Askariyning harami bo'lgan bir uyga qamab, hatto hayvonga ham ravo ko'rmaydigan adolatsiz ishlarni qilganidan besh oylik Jahon begim enagalari birga mana shu zindonday eshiksiz va dezarasiz uyda qamal azobini tortgandan bardosh berolmay tuzalmas kasal bilan onasini qo'lida jon beradi.[1] Ushbu voqeadan badiiy muallif nafaqat adolatsizlikka balki shavqatsizlikka onadan otgan irsiyat ham sababligini Humoyunning tilida bayon qilgan. Romandagi Xonzoda begim, Gulbadan begim, Hamidabonu obrazlar orqali muallif sabr toqatni, donolikni, zukkolikni hamda tarixiy jarayondagi ularning o'rnini chuqur yoritadi. Ular faqatgina oilaviy ayol emas

balki davlat va jamiyat oldidagini mas'uliyatini o'z zimmasiga ola bilgan kuchli shaxslar sifatida tasvirlanadi. Bu obrazlar o'quvchini o'z tarixini anglashga, ayollarimizning jasorati va ma'naviy kuchini qadrlashga undaydi.

Badiiy muallif romanni yozishda estetikaga juda kuchli e'tibor qaratgan. Dastavval

Romandagi voqea ketma-ketligi, mazmun va mohiyat, kulmilitson nuqtalarga sezilarli darajada urg'u berish, sarlavha bilan roman mazmunining uyg'unlikda tanlanganligi, romanda voqea ketma-ketligini Humoyun Mirzoning hududlarni bosib olgan davrlar tarixiy xranologikaga mos kelishi orqali bilib olish mumkin hamda shuncha natijalardan keyin kelgan ulkan musibatlar ham ko'rgan qiyinchiliklarini bilan o'zaro mutanosib bo'lgan.

Muallif asarda foydalangan ramzlarga hamda ularning tasnifiga qarasak katta kuch yotganligiga guvoh bo'lamiz. Jumladan, ko'hinur olmosini hukmdorning sallasiga o'rnatish bir necha tarixiy, siyosiy, ramziy sabablarga borib taqaladi. Hukmdorning ulkan hokimyatga ega ekanligilini namayon qiladi. Uni ilohiy kuch bog'laydi – “Tangri tomonidan tanlangan” degan tushuncha mustahkamlanadi Davlatning boyligini va qudratini ko'rsatadi. Romanda ildiz vazifasini o'tagan shaxslar ayollar bo'lgan ayniqsa kulmitatsion holatlardan hukmdorlarning chiqib ketishiga asosiy sabab ayollarning ishtirokidir. Jumladan, Hamidabonu betob bo'lib yotib qoldi. Akbar onasini ko'rgani borsa, Salima begim bilan Maryami Zamon – Jodha Bay qaynanalarini to'shagi yonida o'ltirgan ekanlar. Onani ko'ngli bolada sababi ota bola urushi tarixdan yaxshi oqibatlariga olib kelmaganini tashvishini qilib to'shakka mixlanib qolgandi. So'ngida onaning aytgan so'zlari ya'ni Shuncha umr ko'rganim avvalo xudodan bo'lsa, soniyam sizning yaxshi farzand chiqqaningizdandir. Lekin endi Ollohobodga qo'shin tortmoqchi emishsiz. Shuni eshitgandan beri dilim bezofta, vujudim vayron. Axir o'ylang: ota-bola urushda g'olib bo'lgaymi? Qaysi tomon yengilsa ham bizga baxtsizlik keltirmagaymi? Samarqanddagi Ulug'bekning o'z o'g'li Abdullatif bilan urushganini oqibatga olib kelganini bir eslang! [2] Ushbu jumlar Humoyunning yurak-yuragidan o'tib ketganligi boisdir balki Salima begimni o'g'li Salimning oldiga jo'natadi. Ayollarning murakkab siyosati tufayli mingta fil, o'ttiz ming otliq ulkan bitta jang ya'ni ota-bola urushidan qaytargani tarixda “jasoratli ayol” nomi bilan iz qoldirdi. Primqul Qodirovning “Yulduzli tunlar” romani mantiqiy davomi sanalmish Boburning sadoqatli, jasur farzandi Humoyun va nabirasi – tarixda “chinakkam daho shaxs” deb nom olgan Akbar hayoti haqida hikoya qiluvchi “Avlodlar dovoni” romanini 80-yillarda yaratgan. Asarda pok sevgi, insoniy mehr-u muhabbat, shavq-u shijoat tarixiy qahramonlar qiyofasida yorqin aks ettirilgan.

Primqul Qodirovning “Avlodlar dovoni” romani nafaqat tarixiy asar, balki bugungi kun o‘quvchilari uchun ham katta ma’naviy ozuqa manbai bo‘lib xizmat qiladi. Unda tasvirlangan voqealar, obrazlar, tarixiy shaxslarning qaror va faoliyatlari zamonaviy hayotimiz bilan hamohang ma’noga ega. Ayniqsa, Humoyun Mirzo, Gulbadan begim, Xonzoda begim va Hamidabonu kabi obrazlarning sabr-toqati, fidoyiligi, yurt va xalq taqdiri yo‘lida ko‘rsatgan jasoratlari bugungi yosh avlodni vatanparvarlikka, chorlaydi. Muallif badiiy vositalar orqali ayollar siymosini davlat va jamiyat poydevorida muhim kuch sifatida ko‘rsatgani zamonaviy o‘quvchini milliy qadriyatlarni yanada chuqurroq anglashga undaydi. Zero, tarixiy haqiqatlar badiiy talqin bilan uyg‘unlashganda, ular faqat o‘tmishni eslatish bilan kifoyalanmay, balki kelajak uchun ham saboq bo‘lib qoladi. Shu ma’noda, “Avlodlar dovoni” o‘zbek romanchiligi rivojida tarixiy-psixologik yondashuvning yorqin namunasi bo‘lib, undagi voqealar har bir o‘quvchini o‘zligini anglashga, o‘z tarixiga hurmat bilan qarashga, xalqning birligi va mustahkamligini qadrlashga chorlaydi. Roman orqali muallif insoniylik, halollik, mehr-oqibat va adolat kabi yuksak fazilatlarining qadriyat sifatida nechog‘lik muhim ekanini o‘quvchi qalbiga singdirishga erishadi. Demak, “Avlodlar dovoni” nafaqat tarixiy jarayonlarni badiiy talqin qilish, balki kelajak avlod uchun ma’naviy meros yaratish yo‘lida ham betakror o‘rin egallaydi.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, ushbu asarlar haqiqat negizida yaratilgan. Roman yurakka yetib borishi uchun yurakdan yozilishi lozim. Primqul Qodirovning “Avlodlar dovoni” romani badiiy-estetik jihatdan yetuk asar bo‘lib, unda tarixiy haqiqat bilan badiiy talqin uyg‘unlashgan. Asarda xalqimizning o‘tmishidan saboq chiqarishga, ayol siymosi orqali jasorat va donolikni qadrlashga undovchi g‘oyalar ilgari surilgan. Roman o‘quvchini nafaqat tarixni anglashga, balki milliy ma’naviyat va qadriyatlarni yuksak baholashga chorlaydi. Shu bois, “Avlodlar dovoni” nafaqat adabiy, balki tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lgan asar sifatida qadrlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. “Avlodlar Dovoni” asari. Toshkent:Oltin Qalam,2023, 233-bet
2. “Avlodlar Dovoni” asari. Toshkent:Oltin Qalam,2023,583-bet

Ijtimoiy tarmoqdan foydanilgan saytlar:

1. <https://mutolaa.com>

SAID AHMAD ASARLARIDA MA'NAVIY TARBIYA VA ULARNI O'QITISH METODIKASI

Jumaboyeva Kamola Shuhrat qizi

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 3-kurs talabasi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Ilmiy rahbar: Achilova Emina

Anotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek adabiyotining yirik namoyandasi Said Ahmad ijodi asosida insoniy fazilatlar, axloqiy qadriyatlar, oila va jamiyatdagi ijtimoiy mas'uliyat masalalari keng yoritilgan. Adib asarlarining ma'naviy-tarbiyaviy mohiyati, ularning o'quvchi shaxsini kamol toptirishdagi o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada adabiyot ta'limida Said Ahmad asarlarini o'qitishning samarali metodik yo'llari, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol usullar va kompetensiyaviy yondashuvlar asosida o'quvchilarda ma'naviy fazilatlarni shakllantirishning ilmiy-metodik jihatlari bayon etilgan.

Annotation : This article focuses on the works of the prominent Uzbek writer Said Ahmad, highlighting human virtues, moral values, and social responsibility within family and society. It analyzes the spiritual and educational essence of his literary works and their importance in developing students' personalities. Moreover, the article discusses effective methodological approaches to teaching Said Ahmad's works in literature education through modern pedagogical technologies, interactive methods, and competency-based learning strategies aimed at shaping students' moral qualities.

Kalit so'zlar: Said Ahmad, ma'naviy tarbiya, metodika, o'qitish texnologiyasi, adabiyot ta'limi, pedagogik yondashuv, o'quvchi shaxsi.

Keywords: Said Ahmad, moral education, methodology, teaching technology, literature education, pedagogical approach, student personality.

O'zbek adabiyoti xalqimizning ma'naviy hayoti, tarixiy xotirasi va axloqiy qadriyatlarini ifodalovchi bebaho merosdir. Adabiyot inson qalbini poklaydi, ezgulikka chorlaydi, millatning o'zligini anglashiga xizmat qiladi. Shu jihatdan qaraganda, Said Ahmad ijodi o'zbek badiiy tafakkurining yuksak namunalaridan biri hisoblanadi. Adibning asarlari insoniylik, vijdon, halollik, fidoyilik kabi fazilatlarni ulug'laydi. Uning "Ufq", "Kelinlar qo'zg'oloni", "Jimjitlik", "Qorako'z Majnun" singari asarlarida insoniy munosabatlar, oilaviy qadriyatlar, ijtimoiy muammolar badiiy yondashuv asosida yoritiladi. Bugungi ta'lim tizimida adabiyot fanining vazifasi

nafaqat o'quvchiga asarni o'qitish, balki u orqali shaxsni tarbiyalash, ma'naviy-axloqiy fazilatlarini singdirish, mustaqil fikrlash ko'nikmasini shakllantirishdir. Shu maqsadda Said Ahmad asarlarini ta'lim jarayonida o'rganish, ularni zamonaviy metodlar asosida tahlil qilish o'quvchi dunyoqarashini boyitadi, badiiy tafakkurini kengaytiradi. Said Ahmad o'z asarlarida o'zbek xalqining orzu-umidlari, mehnatkashlik, sadoqat, oilaparvarlik kabi qadriyatlarni ifoda etgan. Uning qahramonlari hayotiy, samimiy va xalq ruhiga yaqin. Adib insoniylikni ulug'lab, jamiyatda vijdon, halollik va adolat tamoyillarining ustuvorligini targ'ib etadi. Masalan, "Kelinlar qo'zg'oloni" asarida an'anaviy oila bilan zamonaviy qarashlar to'qnashuvi o'ziga xos yumor orqali ochib beriladi. Asarda oila birdamligi, ayolning o'rni, mehr-oqibatning qadri yoritilgan. "Ufq" romanida esa insonning irodasi, vatanparvarlik va halollik g'oyalari yetakchilik qiladi. Adibning maqsadi — o'quvchiga hayotiy saboq berish, uni ezgulikka yo'naltirishdir. Shuning uchun Said Ahmad asarlari adabiyot darslarida ma'naviy tarbiya vositasi sifatida alohida o'rin tutadi. Adabiyot darslarida asar tahlili metodik jihatdan puxta tashkil etilishi lozim. O'qituvchi nafaqat matnni o'qitadi, balki o'quvchini o'ylashga, tahlil qilishga va xulosa chiqarishga yo'naltiradi.

Tahliliy metod: Asarning syujeti, g'oyasi, qahramonlar xarakteri tahlil qilinadi.

Munozara metodi: O'quvchilar asardagi voqealarga baho beradi, shaxsiy fikrini bildiradi.

Rol o'ynash (dramatizatsiya): Asardagi sahnalarni jonli ijro etish orqali o'quvchi obrazni his qiladi.

Klaster usuli: Asarning asosiy g'oyalarini tarmoqlab tasvirlash orqali mantiqiy fikrlash kuchayadi. Insert metodi: Yangi va mavjud bilimlar o'zaro solishtiriladi, o'quvchi faol ishtirokchi bo'ladi.

Bu metodlar orqali dars jarayoni faollashadi, o'quvchi o'z fikrini mustaqil ifoda etadi, asardagi axloqiy mazmunni chuqur anglaydi.

Said Ahmadning badiiy merosi o'quvchilarning ma'naviy dunyosini boyitadi. Ularning asarlarida hayotiy saboqlar, insoniylik g'oyalari mujassam. "Jimjitlik" hikoyasida vijdon, burch, halollik masalalari tahlil etiladi. Bu asarni o'qitish jarayonida o'quvchi o'z hayotiga nisbatan tahliliy yondashishni o'rganadi. O'qituvchi ushbu jarayonda o'quvchilarni axloqiy poklik, vatanparvarlik, insonparvarlik kabi qadriyatlar asosida tarbiyalashi zarur. Har bir asar orqali o'quvchining ichki dunyosiga yo'l topish, unda ma'naviy o'sishni rag'batlantirish metodikaning asosiy vazifasidir. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalaridan foydalanish o'qitish samaradorligini oshiradi. Said Ahmad asarlarini o'rganishda quyidagi texnologiyalarni qo'llash maqsadga muvofiq:

“Aqliy hujum” — o‘quvchilar o‘z fikrini erkin bildiradi, muhokama yuritadi.

“T-jadval” — ijobiy va salbiy obrazlarni taqqoslab, umumiy xulosa chiqariladi.

“Fishbone” (sababi-oqibat tahlili) — asarda voqealar rivojiga sabab bo‘lgan omillar tahlil qilinadi.

Multimedia vositalari — spektakl, film, audio yozuvlardan foydalanish darsni qiziqarli qiladi.

Ushbu metodlar o‘quvchilarning tafakkurini rivojlantiradi, ularda badiiy-estetik didni shakllantiradi va Said Ahmad asarlarining hayotiy mazmunini chuqurroq anglashga yordam beradi.

“Kelinlar qo‘zg‘oloni ” asari

Asar tahlili uch bosqichda olib boriladi:

Kirish bosqichi: Adib hayoti, ijodiy yo‘li va asarning yaratilish sabablari tushuntiriladi.

Tahlil bosqichi: Asardagi konflikt, obrazlar, g‘oya, muallif munosabati tahlil qilinadi.

Yakuniy bosqich: O‘quvchilar asardan o‘rgangan ma’naviy xulosalarni ifodalaydi. Masalan, Gulnor obrazining mustaqil fikrli, o‘z haqini himoya qiluvchi ayol sifatidagi ko‘rinishi o‘quvchiga ijobiy namunadir. Bu orqali yoshlar zamonaviy ayol obrazining kuchli, sabrli va o‘z so‘ziga ega inson sifatida tasavvurini hosil qiladi.

Xulosa qilib aytganda, Said Ahmad ijodi o‘zbek adabiyotining ma’naviy xazinasidir. Uning asarlari insonni o‘zini va jamiyatni anglashga, yaxshilik va ezgulikka intilishga undaydi. Adib asarlaridagi g‘oyalarni adabiyot darslarida o‘qitish orqali o‘quvchilarning nafaqat bilim, balki axloqiy, estetik va ijtimoiy kompetensiyalari rivojlanadi. Said Ahmad asarlarini metodik yondashuv asosida o‘rganish o‘quvchini ijodkorlikka, mustaqil fikrlashga, vijdon va halollik kabi fazilatlarini qadrlashga o‘rgatadi. Shu bois, adabiyot ta’limida bunday asarlarni o‘qitish milliy g‘oya va ma’naviyatni mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Said Ahmad. Kelinlar qo‘zg‘oloni. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 1983.
2. Said Ahmad. Ufq. – Toshkent: Sharq, 1997.
3. Jo‘rayev, A. Adabiyot o‘qitish metodikasi. – Toshkent: O‘zbekiston milliy universiteti nashriyoti, 2018.
4. To‘xlijeva, M. O‘zbek adabiyotida ma’naviy tarbiya masalalari. – Toshkent: Fan, 2016.

5. Karimov, I. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch"

“ALPOMISH” DOSTONIDA QAHRAMONLIK TIMSOLINING ZAMONAVIY TALQINI

Majidova Moxichexra Ravshan qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabasi

+998 94 764 26 09

eralimajidov227@gmail.com

Ilmiy rahbar: Emina Achilova

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek xalq og'zaki ijodining eng qadimiy durdonalaridan biri — “Alpomish” dostonidagi qahramonlik timsolining badiiy-falsafiy mohiyati va uning zamonaviy talqini tahlil qilinadi. Dostonning xalq eposidagi o'rni, undagi Alpomish obrazi orqali ifodalangan jasorat, vatanparvarlik, sadoqat va adolat g'oyalari ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, bugungi zamon yoshlarini vatanparvarlik, fidoyilik, insonparvarlik ruhida tarbiyalashda “Alpomish” dostonining ma'naviy-tarbiyaviy ahamiyati tahlil qilinadi. Maqola zamonaviy adabiyotshunoslik, folklorshunoslik va madaniyatshunoslik nuqtai nazaridan yozilgan.

Kalit so'zlar: Alpomish, xalq dostoni, epik meros, qahramonlik, jasorat, milliy g'oya, vatanparvarlik, ma'naviyat, zamonaviy talqin.

Аннотация: В статье анализируется художественно-философская сущность образа героя в эпической поэме «Алпомиш», одном из древнейших шедевров узбекского народного устного творчества, и его современная интерпретация. Научно освещается место эпической поэмы в народном эпосе, идеи мужества, патриотизма, верности и справедливости, выраженные в ней через образ Алпомиш. Также анализируется духовно-просветительское значение эпической поэмы «Алпомиш» в воспитании современной молодежи в духе патриотизма, бескорыстия и гуманизма. Статья написана с позиций современного литературоведения, фольклористики и культурологии.

Ключевые слова: Алпомиш, народный эпос, эпическое наследие, героизм, мужество, национальная идея, патриотизм, духовность, современная интерпретация.

Abstract: This article analyzes the artistic and philosophical essence of the hero's image in the epic poem "Alpomish," one of the most ancient masterpieces of Uzbek

folklore, and its modern interpretation. It explores the epic poem's place in folk poetry and the ideas of courage, patriotism, loyalty, and justice expressed through the character of Alpomish. It also examines the spiritual and educational significance of the epic poem "Alpomish" in educating modern youth in the spirit of patriotism, selflessness, and humanism. The article is written from the perspective of modern literary criticism, folklore studies, and cultural studies.

Keywords: Alpomish, folk epic, epic heritage, heroism, courage, national idea, patriotism, spirituality, modern interpretation.

O'zbek xalqining ming yillik tarixiy xotirasi, orzu-intilishlari, hayot falsafasi va axloqiy qadriyatlari o'z ifodasini xalq og'zaki ijodida, xususan, dostonchilikda topgan. Bu dostonlar orasida **"Alpomish"** alohida o'rin tutadi. U faqat adabiy yodgorlik emas, balki o'zbek xalqining **ruhiy pasporti**, milliy o'zlik ramzidir. Akademik Hodi Zarifov ta'kidlaganidek: "Alpomish" — bu o'zbek xalqining tarixiy xotirasi, ma'naviy dunyosining, orzu va umidlarining badiiy ifodasidir". Doston xalqning qahramonlik haqidagi qarashlarini, inson va Vatan o'rtasidagi ruhiy bog'liqlikni, millat birligi va erk g'oyalari o'zida mujassam etgan. Shu sababli, "Alpomish" dostonini faqat folklor namunasi sifatida emas, balki **ma'naviy-falsafiy fenomen** sifatida o'rganish bugungi kun uchun ham dolzarbdir.

Zamonaviy davrda "Alpomish" obrazi yangicha mazmun kasb etmoqda. U endi faqat yov bilan kurashgan jangchi emas, balki **xalq manfaatini himoya qiluvchi, ilm, mehnat, sadoqat va adolat timsoli** sifatida talqin etilmoqda.

"Alpomish" dostonining ildizlari qadimiy turkiy eposlarga borib taqaladi. Bu asar O'rta Osiyo, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston va Afg'oniston xalqlari og'zaki ijodida turlicha variantlarda yashab kelgan. O'zbek xalqida doston asosan baxshilar og'zidan yozib olingan: **Fozil Yo'ldosh o'g'li, Po'ltan, Ergash Jumanbulbul o'g'li, Muhammadqul Jonmurod o'g'li** va boshqalar tomonidan kuylangan. Olim To'ra Mirzayev bu haqda shunday deydi: "Dostonning har bir varianti xalqning ijtimoiy hayoti, dunyoqarashi va ma'naviy qadriyatlarini o'zida mujassam etgan o'ziga xos badiiy ko'zgudir". "Alpomish" dostoni 1959-yilda UNESCO tomonidan "Jahon xalq og'zaki ijodi durdonasi" sifatida e'tirof etilgani ham bejiz emas. Chunki unda xalqning axloqiy me'yorlari, insonparvarlik, erk, sadoqat, mehr-oqibat, jasorat kabi fazilatlar badiiy mujassam topgan. Doston qahramoni Alpomish — o'z xalqining ideal timsoli. U xalq uchun yashaydi, el manfaatini himoya qiladi, adolatni tiklash uchun kurashadi. Bu jihatdan "Alpomish"ning badiiy mohiyati **xalq orzusining in'ikosi** sifatida qoraladi.

Alpomish — xalq orzularining mujassam ifodasi, millat g'ururining timsoli. U o'zining kuchi, aqli, mardligi, sadoqati bilan el-yurt ozodligini himoya qiladi. Uning qahramonligi faqat yov bilan olishish emas, balki **axloqiy jasorat, vijdoniy poklik**dir. “Yetti yil yur, ellik yil bo'lsa ham qayt!” — degan vasiyatni bajarish yo'lida Alpomish har qanday sinovdan o'tadi. Uch bosqichli sodiqlik — **Barchin sevgisiga sadoqat, ota-onaga hurmat, elga xizmat** — Alpomish obrazining asosiy fazilatlarini belgilaydi. Shu bilan birga, u o'z e'tiqodidan chekinmaydi, ezgulikni himoya qilishni eng oliy burch deb biladi. Adabiyotshunos olim **Naim Karimov** ta'kidlaganidek: “Alpomishning qahramonligi — bu xalq ruhiyatining ifodasi, undagi ezgulikning yovuzlik ustidan g'alabasidir. Uning kuchi nafaqat bilakda, balki e'tiqodda”. Shu bois, Alpomish bugungi kunda ham ruhiy jasorat, e'tiqod, mehr, vijdon ramziga aylangan.

Har bir davr o'z qahramonini yaratadi. Bugungi kunda “Alpomish” obrazi faqat dostonlardagi otliq bahodir sifatida emas, balki **Vatanga, xalqqa xizmat qilayotgan zamonaviy inson** sifatida anglanmoqda. Masalan, zamonaviy pedagogik va ma'naviy qarashlarda “Alpomish” obrazi **o'z kasbiga sadoqatli shifokor, fidoyi o'qituvchi, ilmga oshufta olim, xalq manfaati uchun kurashayotgan yosh** timsolida talqin etiladi. Folklorshunos **S. Jo'raev** yozadi; “Alpomish bugungi kunda nafaqat afsonaviy botir, balki har bir ongli fuqaro, vatan uchun mehnat qilayotgan insonning ma'naviy qiyofasida yashamoqda”. Shunday qilib, “Alpomish” obrazi **milliy arxetipga** aylangan. Bu arxetip har bir avlodning ma'naviy o'zligida qayta jonlanib, yangi mazmun kasb etadi.

Bugungi kunda O'zbekistonda yoshlarga bag'ishlangan ko'plab ma'naviy dasturlarda “Alpomish” obrazi **milliy iftixor, mardlik va fidoyilik** timsoli sifatida targ'ib qilinmoqda. Bu, o'z navbatida, xalq epik merosining tirikligidan dalolat beradi. “Alpomish” dostonining markazida — xalq, vatan va oila birligi g'oyasi turadi. Alpomish har qanday sinovda xalqini unutmaydi, o'z nasabini, elini himoya qiladi. Ahmadali Asqarov yozadi: “Alpomish — xalqning o'zini tanishi, o'zligini anglash jarayonidagi eng yirik ramzlardan biridir. U milliy g'ururni, o'zbekona mardlikni ifoda etadi”. Bu jihatdan, “Alpomish” dostoni bugungi kunda ham yosh avlod uchun ma'naviy darslik vazifasini o'tamoqda. U yoshlarga o'z yurtini sevis, ota-bobolar yo'lini davom ettirish, or-nomusni himoya qilishni o'rgatadi. Bugungi O'zbekiston yoshlari uchun Alpomish obrazi — bu **erkin fikrli, ilmi, vatanini sevuvchi, jasoratli shaxs** timsolidir. Shu bois, bu dostonni faqat folklor emas, balki **milliy tarbiya manbai** sifatida o'rganish zarur.

“Alpomish” dostoni — o'zbek xalqining ma'naviy kodidir. Undagi qahramonlik, sadoqat, mehr va fidoyilik g'oyalari asrlar osha o'z dolzarbligini yo'qotmagan.

Bugungi kun talqinida Alpomish obrazini milliy g'urur, Vatanga sadoqat, ilmga intilish, insonparvarlik timsoli sifatida o'qish mumkin. Bu doston xalqning ruhiy qudratini, erk va adolatga bo'lgan intilishini ifodalaydi. Zamonaviy O'zbekiston uchun "Alpomish" — faqat o'tmish yodgorligi emas, balki **hozirgi avlodni tarbiyalovchi tirik ma'naviy maktabdir**. Har bir yosh Alpomishning jasorati, mardligi, sadoqati va insonparvarligidan ibrat oladi. Shu bois, "Alpomish" dostonini ilmiy, ta'limiy, tarbiyaviy jihatdan chuqur o'rganish — milliy o'zlikni asrashning muhim garovidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Zarifov H. *O'zbek xalq eposining ildizlari va taraqqiyoti*. – Toshkent: Fan, 1978.
2. Mirzayev T. *O'zbek dostonchilik an'analari va ularning ijtimoiy mazmuni*. – Toshkent: Yozuvchi, 1984.
3. Oripov A. *She'r va haqiqat*. – Toshkent: Ma'naviyat, 1999.
4. Karimov N. *O'zbek adabiyoti tarixi*. – Toshkent: O'qituvchi, 2005.
5. Jo'raev N. *Folklor va milliy tafakkur*. – Toshkent: Fan, 2010.
6. Asqarov A. *Milliy qahramonlik an'analari va xalq og'zaki ijodi*. – Toshkent: Sharq, 2012.
7. Qurbonov S. *O'zbek eposida qahramonlik konsepsiyasi*. – Termiz: TSU nashriyoti, 2018.
8. Rasulov S. *Epik meros va zamonaviy tafakkur*. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2019.
9. Yusupov B. *Alpomish dostonining psixologik qatlamlari*. – "O'zbek tili va adabiyoti", 2021.
10. Ziyouz.com – "Alpomish" dostonining ilmiy-tahliliy elektron nashri, 2022.

CHO'LPON SHE'RIYATIDA MILLAT VA VATANPARVARLIK TIMSOLLARI

Mardonova Marjona Xushvaqt qizi

CHDPU Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

1-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Achilova Emina

Annotatsiya: Ushbu maqolada Cho'lpon she'riyatida millat va vatanparvarlik g'oyalari tahlil qilinadi. Shoirning lirikasida xalqning ozodlikka intilishi, milliy o'zlikni anglash, vatan va millat timsollarini kuylash masalalari yoritiladi. "O'zbek", "Buloqlar", "Vatanim" kabi she'rlarida milliy uyg'onish ruhining ifodalanishi misollar orqali ochib beriladi. Shuningdek, Cho'lponning badiiy uslubi va adabiy merosi bugungi kun uchun ham dolzarb ekani ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Cho'lpon, she'riyat, millat, vatanparvarlik, milliy uyg'onish, lirika, ozodlik.

Abstract: This article analyzes the ideas of nation and patriotism in Cholpon's poetry. His lyrical works emphasize the people's aspiration for freedom, national identity, and the glorification of homeland and nation. Poems such as

"Uzbek," "Springs," and "My Homeland" serve as vivid examples of the spirit of national awakening. The article also highlights the artistic style and literary heritage of Cholpon, stressing their relevance in contemporar

Keywords: Cholpon, poetry, nation, patriotism, national awakening, lyric, freedom.

Аннотация: В данной статье рассматриваются идеи нации и патриотизма в поэзии Чулпана. В его лирике ярко выражены стремление народа к свободе, осознание национальной идентичности, воспевание Родины и нации. На примере стихотворений «Узбек», «Родники», «Моя Родина» раскрывается дух национального возрождения. Также подчеркивается художественный стиль и литературное наследие Чулпана, сохраняющие свою актуальность и в наши дни.

Ключевые слова: Чулпан, поэзия, нация, патриотизм, национальное возрождение, лирика, свобода.

O'zbek adabiyoti tarixida Cho'lpon (Abdulhamid Sulaymon o'g'li) alohida o'rin tutadi. U jadid adabiyotining yirik vakili, milliy uyg'onish g'oyalarini kuylagan shoir, yozuvchi va dramaturg sifatida tanilgan. Cho'lponning ijodi XX asr boshlarida

xalqimizning ozodlik, millatparvarlik va ma'rifatga intilish kayfiyatlarini ifodaladi. Ayniqsa, uning she'riyatida milliy o'zlik, vatanparvarlik va xalqning erkinlik orzulari yorqin ifodasini topdi.

Cho'lponning "O'zbek", "Buloqlar", "Vatanim", "Millatim" kabi she'rlari nafaqat badiiy go'zalligi, balki o'z davri uchun ulkan ma'naviy-ma'rifiy kuchi bilan ham ahamiyatli bo'ldi. Shoir she'rlari millat qalbiga ozodlik va vatan muhabbatini singdirgan, xalqni uyg'onishga chorlagan.

Cho'lpon o'z she'riyatida millatni ulug'lash, uning qadr-qimmati va buyukligini targ'ib etishda alohida yo'l tutdi. Masalan, "O'zbek" she'rida shoir xalqning o'zligini anglash, o'zbek millatining tarixi va kelajagini tasavvur qilish zarurligini ifodalaydi: unda millatni g'urur manbai sifatida ko'rish, uni qadrlash g'oyasi ustuvor o'rin egallaydi. Bu she'r Cho'lpon davrida milliy ong uyg'onishi uchun katta ruhiy kuch bergan.

Cho'lponning "Vatanim" she'ri vatanparvarlik kayfiyatini eng teran ifodalagan asarlaridan biridir. She'rda ona yurtning tabiat go'zalligi, xalqining ruhiyati va taqdiri haqidagi chuqur tuyg'ular kuylanadi. U yurtga muhabbatni shunchaki shoir sifatida emas, balki qalbdan keladigan sof tuyg'u sifatida tasvirlaydi. Shuningdek, "Buloqlar" she'rida xalqning sof va toza qalbi, milliy uyg'onish manbai sifatida buloqlar obrazi qo'llanadi. Bu timsol orqali shoir xalqning pokligi, yangilanishi va erkinlikka intilishini tasvirlagan.

Cho'lpon she'riyatining asosiy g'oyalaridan biri – ozodlikdir. Uning ko'plab she'rlarida xalqning qullikdan qutulishi, erkin va mustaqil millat sifatida yashash istagi kuylanadi. Masalan, "Millatim" she'rida xalqning ma'naviy uyg'onishi, jaholatdan qutulishi g'oyasi teran ifodalangan.

Shoirning bu orzulari tarixiy voqelik bilan bog'liq: XX asr boshlarida O'zbekiston chor Rossiyasi mustamlakasi edi, millat siyosiy va ijtimoiy jihatdan erkin emasdi. Shu bois Cho'lponning ozodlik g'oyalari xalq qalbiga yaqin bo'lgan,

timsol va obrazlar – "buloq", "o'zbek", "millat", "vatan" kabi ramziy obrazlar orqali milliy ruhni berish, musiqiylik – she'rlarining ohangdorligi va ifodaviyligi, romantik kayfiyat – xalqning kelajagiga ishonch, ozodlikka intilish.

Shoir she'rlari nafaqat adabiy hodisa, balki ma'naviy-ruhiy uyg'onishning ramziga aylangan.

Bugungi kunda ham Cho'lpon she'riyati o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q. Mustaqillik davrida uning merosi qayta tiklandi, she'rlari keng o'rganilmoqda. Uning millat va vatan haqidagi g'oyalari yoshlarni Vatanga sadoqatli bo'lishga, milliy qadriyatlarni qadrlashga undaydi.

Shaxsiy fikrim

Menimcha, Cho'lpon she'riyati o'z davrida millat qalbiga eng katta kuch va ishonch bergan manbalardan biri bo'lgan. Shoir xalqni uyg'onishga, ozodlik uchun kurashishga, o'zligini anglashga chorlagan. Uning she'rlari bugun ham o'z ta'sir kuchini yo'qotmagan: "O'zbek" she'rini o'qigan insonda g'urur uyg'onadi, "Vatanim"ni o'qiganda yurakka vatan muhabbati singadi, "Buloqlar"da esa poklik va yangilanish ramzini ko'ramiz.

Bugungi yoshlar uchun Cho'lpon she'riyati – milliy o'zlikni anglash, Vatan va millatni sevishtirishga o'rgatuvchi maktabdir, deb o'ylayman.

Xulosa qilib aytganda, Cho'lpon she'riyati o'zbek adabiyotida millat va vatanparvarlik g'oyalarini eng teran ifodalagan bebaho merosdir. Uning lirikasida xalqning ozodlik orzusi, milliy uyg'onish ruhi, Vatanga cheksiz muhabbat obrazlar orqali kuylanadi. Shoirning badiiy uslubi, samimiyligi va obraz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Cholpon. **"Tanlangan asarlar"** – Toshkent, 1967.
2. Qodiriy, Abdulla. **"Cholpon ijodi va o'zbek milliy istiqloli"** – Toshkent, 1985.
3. Mirzaev, Sh. **"Millat va vatanparvarlikning adabiy timsollari"**, Toshkent, 2003.
4. Islomov, T. **"O'zbek adabiyotida vatanparvarlik"**, Toshkent, 2010.
5. Komilov, A. **"Cholpon va uning she'riyati"**, Toshkent, 1999.

SAID AHMAD HIKOYALARIDA SATIRA VA AXLOQIY TARBIYA MASALALARI (QOPLON HIKOYASI MISOLIDA)

Mengilova Gulbahor Abduqodir qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabasi

Telefon: +998940511304

mengilovagulbahor@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek adabiyotining yirik vakili Said Ahmad ijodidagi satira, kulgi va tarbiyaviy g'oyalar tahlil qilinadi. Xususan, "Qoplon" hikoyasi misolida yozuvchi tomonidan ijtimoiy illatlar — mansabparastlik, laganbardorlik, riyo va xiyonatning badiiy talqini tahlil etiladi. Asarda insoniy fazilatlar va ma'naviy qadriyatlarga sodiqlik masalasi asosiy g'oya sifatida yoritilgan. Shuningdek, yozuvchining satirik uslubidan maqsad — insonni kuldirish emas, balki o'ylantirish, ijtimoiy o'zgarishga undash ekani ilmiy-nazariy asosda yoritiladi.

Kalit so'zlar: Said Ahmad, satira, "Qoplon" hikoyasi, kulgi, jamiyat tanqidi, axloq, tarbiya, ma'naviyat, laganbardorlik, riyokorlik.

Аннотация: В статье анализируются сатира, смех и просветительские идеи в творчестве Саида Ахмада, выдающегося представителя узбекской литературы. В частности, на примере повести «Коплон» анализируется художественная интерпретация автором общественных пороков — карьеризма, раболепия, лицемерия и предательства. Основная идея произведения — проблема человеческих качеств и верности духовным ценностям. Также научно и теоретически обосновывается, что цель сатирического стиля писателя — не рассмешить, а заставить задуматься и побудить к социальным переменам.

Ключевые слова: Саид Ахмад, сатира, повесть «Коплон», смех, критика общества, нравственность, воспитание, духовность, лицемерие, ханжество.

Abstract: This article analyzes satire, laughter, and educational ideas in the works of Said Akhmad, a prominent figure in Uzbek literature. Specifically, using the story "Koplon" as an example, it examines the author's artistic interpretation of social vices—careerism, servility, hypocrisy, and betrayal. The main idea of the work is the problem of human qualities and loyalty to spiritual values. It also provides scientific

and theoretical justification for the idea that the goal of the writer's satirical style is not to make people laugh, but to provoke thought and inspire social change

Keywords: Said Akhmad, satire, story "Koplon," laughter, social criticism, morality, education, spirituality, hypocrisy, bigotry.

O'zbek adabiyotida satira, kulgi va yumor doimo ijtimoiy hayotning muhim aksadosi bo'lib kelgan. Bu yo'nalishda Gulxaniy, Muqimiy, Zavqiy, Abdulla Qahhor singari ijodkorlar katta maktab yaratganlar. Ularning izidan borgan yozuvchilardan biri Said Ahmad bo'lib, u o'z asarlarida kulgi va satirani xalq hayoti, insoniy fazilatlar va ma'naviyat bilan bog'liq tarzda yoritgan. Said Ahmad (to'liq ismi: Said Ahmad Husanxo'jayev) 1920-yil 10-iyun kuni Toshkent shahrining Samarqand darvoza mahallasida tug'ilgan. U Navoiy nomidagi pedagogika institutida tahsil olgan. Adibning ilk hajviy mashqi — "Ishqiboz" 16 yoshida "Mushtum" jurnalida chop etilgan. Uning birinchi to'plami — "Tortiq" (1940) asarlar to'plami bo'lib, keyinchalik "Er – yurak", "Farg'ona hikoyalari", "Muhabbat", "Hukm", "Qoplon", "Sobiq" kabi mashhur hikoyalari orqali tanildi. Yozuvchining deyarli barcha hikoyalari tarbiyaviy, ma'naviy va satirik ruhda yozilgan. U jamiyatdagi illatlarni kulgi vositasida ko'rsatib, insonni o'zini tahlil qilishga undaydi. Xususan, "Qoplon" hikoyasi shunday asarlardan bo'lib, unda jamiyatdagi riyo, xushomadgo'ylik, mansabparastlik va insoniylikdan uzoqlashish illatlari keskin tanqid ostiga olinadi.

Said Ahmad ijodi o'zbek adabiyotida yumor va satirani tarbiya vositasi sifatida qo'llaganligi bilan ajralib turadi. U inson xulqidagi illatlarni ochiq hajv bilan emas, balki yumor orqali, xalqona til va obrazlar yordamida ifoda etadi. Adibning asarlarida kulgi insonni kamsitish uchun emas, balki uni o'z xatolarini tan olishga, o'zini tarbiyalashga undash uchun xizmat qiladi. Shu jihatdan, u Abdulla Qahhor ijodiga yaqin turadi, ammo uslubi yanada yumshoq, lirizm bilan uyg'unlashgan. Uning hikoyalari insoniy fazilatlar, halollik, samimiyat va vijdon masalalarini satira orqali ochib beradi. "Qoplon" hikoyasi buning yorqin namunasi bo'lib, unda yozuvchi bir inson obrazi orqali butun jamiyatdagi axloqiy muammolarni ko'rsatadi. "Qoplon" hikoyasi Said Ahmadning eng mashhur satirik hikoyalardan biridir. Asarda yozuvchi Qurbonboy obrazi orqali riyokorlik, laganbardorlik, xushomadgo'ylik kabi illatlarni fosh etadi. Hikoyada Qurbonboy o'zining manfaatini ko'zlab, rahbar Tillayevga o'zini sadoqatli, mehnatsevar odam sifatida ko'rsatadi. U hatto xo'jayinining uy hayvoniga ham xizmat qilish orqali o'z foydasini ko'zlaydi. Yozuvchi bu holatni kulgi orqali tasvirlaydi, ammo bu kulgi ortida achchiq haqiqat – insoniy qadriyatlarning yemirilishi yotadi. Masalan, muallif shunday vaziyatni keltiradi: "*Qurbonboy xotinlarining hayhaylashiga qaramay polni ham o'zi yuvdi.*" Bu holat tashqi tomondan sadoqatdek

ko'rinsa-da, aslida bu yolg'on sadoqatdir. Qurbonboy bu orqali yuqori mansabga yaqinlashishni, rahbar ishonchini qozonishni maqsad qilgan. Yozuvchi bu obraz orqali zamonaviy jamiyatdagi ikkiyuzlamachilik va manfaatparastlikni keskin tanqid qiladi. Hikoyadagi it – "Qoplon" esa ramziy obraz bo'lib, u insoniylik, sadoqat va vafodorlikni ifodalaydi. Hikoya yakunida Qurbonboy o'z mansabini saqlab qolish uchun xo'jayinini tashlab ketadi, itni esa olib chiqib ketadi — bu holat yozuvchining kuchli satirik tazyiqi orqali o'quvchida nafrat va achinish hissini uyg'otadi. Asarning asosiy maqsadi — insonni axloqiy jihatdan uyg'otish. Qurbonboy obrazi orqali yozuvchi inson ruhiyatidagi tubanlikni, ma'naviy qashshoqlikni ochadi. Uning harakati orqali "mansab va boylik uchun insoniyatni unutgan kishilar" tanqid qilinadi.

Adib xalq tili, maqollar, kinoyalar va so'z o'yinlaridan mohirona foydalanadi. "Qoplon" hikoyasida u tildagi oddiylikni, ammo chuqur ma'nodagi ramziy vositalarni birlashtirgan. Masalan, "Qoplon" nomi nafaqat hayvonga, balki insondagi hayvoniy instinkt, o'zini o'ylash, o'z nafsini uchun yashash kabi holatlarga ham ishora qiladi. Said Ahmad asarlaridagi kulgi — achchiq, ammo o'ylantiruvchi kulgidir. U o'quvchini kuldirib, keyin ichidan *"bizda ham shunaqa odatlar yo'qmi?"* degan savolni uyg'otadi. Said Ahmadning "Qoplon" hikoyasi orqali berayotgan asosiy saboq shundaki:

- Inson o'z manfaatini emas, vijdonini birinchi o'ringa qo'yishi kerak;
- Mansab, boylik, lavozim o'tkinchi, insoniylik esa abadiydir;
- Riyo va laganbardorlik oxir-oqibat insonni ma'nan halok qiladi.

Bu jihatdan yozuvchi satirani faqat ijtimoiy tanqid uchun emas, balki ma'naviy tarbiya vositasi sifatida ishlatgan.

Said Ahmadning "Qoplon" hikoyasi o'zbek adabiyotidagi eng yorqin satirik asarlardan biridir. Unda yozuvchi kulgi vositasida insoniy qadriyatlarga zarba beruvchi illatlarni ochib beradi. Qurbonboy obrazi orqali riyokorlik, xushomadgo'ylik, laganbardorlik tanqid qilinadi, shu orqali o'quvchi axloq, sadoqat va halollik haqida o'ylashga majbur bo'ladi. Said Ahmad kulgini qurol emas, ruhiy poklanish va tarbiya vositasi sifatida qo'llaydi. Shu bois uning asarlari bugun ham dolzarbligini yo'qotmagan. U o'z ijodi orqali insonni kuldiradi, ammo shu kulgi ortida insoniy fazilatlarining qadrini eslatadi. Shunday qilib, yozuvchining "Qoplon" hikoyasi satira orqali tarbiya berishning eng yaxshi namunasi bo'lib, adabiyotning jamiyatni isloh etuvchi kuchi sifatida o'z ahamiyatini saqlab qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. 6-sinf “Adabiyot” darsligi. S. Ahmedov, K. Qochqorov, Sh. Rizoyev. – Toshkent: Ma’naviyat, 2017. – 3-bet.
2. 10-sinf “Adabiyot” darsligi. B. To‘xliyev, K. Usmonova. – Toshkent: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” nashriyoti, 2017. – 82-bet.
3. “Qoplon” hikoyasi. – Ziyouz.com elektron kutubxonasi.
4. Jo‘rayev M. *O‘zbek satirik adabiyotida kulgi va tanqid an‘analari*. – Toshkent: Fan, 2010.
5. Qodirova N. *Said Ahmad asarlarida axloqiy tarbiya masalalari*. – “O‘zbek tili va adabiyoti”, 2020, №3.
6. Karimov I. *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
7. Said Ahmad. *Qoplon*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 1981.

O'TKIR HOSHIMOVNING "BAHOR QAYTMAYDI" ASARIDA SYUJET VA BADIY TALQIN.

Musurmonova Laylo Otabek qizi.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti.

Gumanitar fanlar fakulteti.

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabasi

+998997662505

layloosimboyeva@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'tkir Hoshimovning "Bahor qaytmaydi" qissasidagi syujetning shakllanishi, obrazlar tizimi hamda yozuvchining badiiy uslubi tahlil qilinadi. Asarda insonning ichki kechinmalari, kibru g'urur oqibatlari va hayotiy tanlovlarning taqdirga ta'siri ochib beriladi. Qissa kichik hajmda bo'lishiga qaramay, unda chuqur ma'naviy-psixologik masalalar yoritilganligi ilmiy asosda isbotlanadi.

Kalit so'zlar: O'tkir Hoshimov, "Bahor qaytmaydi", syujet, qissa, psixologizm, badiiy tasvir, o'zbek adabiyoti.

Аннотация : В данной статье рассматриваются особенности сюжета повести «Бахор қайтмайди» (Весна не вернётся) Откыра Хошимова, система персонажей и художественный стиль писателя. Показано, как в произведении раскрываются внутренние переживания человека, последствия гордыни и влияние жизненных выборов на судьбу. Несмотря на небольшой объём, повесть отражает глубокие духовно-психологические проблемы, что подтверждается научным анализом.

Ключевые слова: Откыр Хошимов, «Бахор қайтмайди», сюжет, повесть, психологизм, художественный образ, узбекская литература.

Abstract: This article analyzes the plot structure, character system, and artistic style of O'tkir Hoshimov's novella "Bahor qaytmaydi" (*Spring Will Not Return*). The study highlights how the work reveals human inner experiences, the consequences of pride, and the impact of life choices on destiny. Although brief in length, the novella addresses profound spiritual and psychological issues, as demonstrated through literary analysis.

Keywords: O'tkir Hoshimov, *Bahor qaytmaydi*, plot, novella, psychologism, artistic imagery, Uzbek literature.

O'tkir Hoshimovning **“Bahor qaytmaydi”** qissasi — bu iste'dod bilan shuhrat orttirish ehtirosi, kibru xudbinlikning inson ruhi va taqdiriga keltiradigan falokatini go'zal badiiy yo'l bilan ochib beruvchi asar. Asarda yosh ijodkor ruhiy sinovlarga duch keladi: uni kutayotgan urf-odat va jamiyat me'yorlari, oilaviy majburiyatlar hamda ichki tug'ruqdagi intilishlar o'rtasida to'qnashadi. (KitobPlus ma'lumotiga ko'ra, asar 1969-yilda yozilgan va yosh yigitning ma'naviy-ruhiy inqirozini san'atkorona tahlil qiladi)¹ Asar syujeti oddiy qissa shaklida boshlanadi, biroq ichki dramatism, retrospektiv kechishlar va ichki monologlar yordamida har bir sahifa qahramon ruhiyatiga bog'lanadi. Muhim jihatlardan biri — syujetning kirish qismi birdan-kulg'at («dramatic start») shaklida ochilishi: boshlang'ich voqea qahramon turmushidagi keskin burilishlardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Bu uslub o'quvchini darhol ichki conflictga jalb qiladi.

Qissa ichida markaziy obraz — **Alimardon** — iste'dodli, go'zal maqsadlar bilan hayotga qadam qo'ygan yigit. Uning ruhiy kechinmalari asosiy dramatik chiziqni tashkil qiladi: kibru xudbinlik ichida yuradi-yuradi, iztirob va tanazzulga yetadi. Asardagi frazeologik iboralar va xalqona metaforalar — “pinakka ketmoq” iborasi misolida — qahramonning ruhiy holatini ifoda etishda kuchli vosita bo'lib xizmat qiladi.² Yordamchi obraz — **Anvar** — bu timsoldir, Alimardon bilan qarama-qarshilikda sifatlarni ochib beradi: sodda, samimiy, sodiq. Anvar orqali yozuvchi san'at bilan oddiy inson hayoti o'rtasidagi farqni ko'rsatadi, qahramonga ichki tortishishlar berib, dramatik “qirqim” hosil qiladi. Til va uslub jihatida, Hoshimov xalqona iboralar, psixologik dialoglar, ichki monologlar va imagery (tasviriy metaforalar)dan keng foydalanadi. **Science-Shine** maqolasida asar ichidagi “ko'ngil komponentli iboralar” tahlili keltirib, muallifning ichki holatni ochishda til vositalaridan mahorat bilan foydalanganini ta'kidlaydi.³ Qiyosiy yondashuvda, “Bahor qaytmaydi” kichik formatda bo'lishiga qaramay, Hoshimovning “Ikki eshik orasi” va “Tushda kechgan umrlar” kabi yirik romanlaridagi umumiy tematik g'oyalar (inson taqdiri, urush bag'lamasi, ma'naviy iztirob) bilan uzviy bog'liqdir. BestPublication maqolasida aytilishicha, bu asar syujet, kompozitsiya va davr-makon jihatlarida o'sha romanlar bilan o'xshashliklarga ega.⁴ Muallif “Bahor qaytmaydi”da kichik dramatik sahna ichida inson ruhiyatining kattaligi va murakkabligini ochib bera oladi. Bu jihati ilmiy yangilik — qissa janrida roman darajasidagi psixologizm va dramatism uyg'unligini namoyon etadi.

“Bahor qaytmaydi” — bu yosh iste'dod va shuhratparastlik ehtirosining kiritgan axloqiy falokatlari haqida ogohlik beruvchi badiiy darsdir. Asar syujeti, obrazlari, til-uslub va frazeologik xususiyatlari bilan chuqur ma'no bilan to'yingan. Hoshimovning

bu qissasi kichik janrda katta g'oyalarni ifodalash imkonini beradi va o'zbek adabiyotida o'ziga xos o'rin egallaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hoshimov O'. **Bahor qaytmaydi.** – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1980.
2. Hoshimov O'. **Ikki eshik orasi.** – Toshkent: Sharq, 1994.
3. Karimov N. **O'zbek adabiyotida psixologizm muammolari.** – Toshkent: Fan, 2008.
4. Qo'shjonov M. **XX asr o'zbek adabiyoti tarixi.** – Toshkent: Universitet, 2005.
5. Mirvaliyev S. **O'tkir Hoshimov ijodining badiiy xususiyatlari.** // **O'zbek tili va adabiyoti jurnali.** – Toshkent, 2015, №3.
6. Rasulov R. **Hozirgi o'zbek adabiyoti jarayonlari.** – Toshkent: Ma'naviyat, 2010.
7. Abdurahmonova D. **O'tkir Hoshimov asarlarida inson va zamon talqini.** // **O'zbek adabiyoti ilmiy maqolalar to'plami.** – Toshkent: Navoiy nomidagi Toshkent davlat universiteti, 2017.

ABDULLA QODIRIYNING "O'TKAN KUNLAR" ROMANIDA MILLIY UYG'ONISH TASVIRI

Xasanova Muxlisa Asror qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi

1-bosqich talabasi

muxlisaxasanova484@gmail.com

Ilmiy rahbar: Achilova Emina Sa'dullayeva

Annotatsiya: Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romani o'zbek adabiyotida ilk realistik roman sifatida milliy uyg'onish davrining badiiy ifodasidir. Maqolada asardagi milliy uyg'onish g'oyalari-ilm va taraqqiyot, ayol huquqlari, eskilik va yangilik to'qnashuvi hamda milliy o'zlikni anglash masalalari tahlil qilinadi. Otabek va Kumush obrazlari orqali yozuvchi xalqning yangilanishga intilishi, jaholatga qarshi kurashi hamda ma'rifatparvarlik ruhi ifodalangan.

Kalit so'zlar: milliy uyg'onish, ma'rifat, realizm, ijtimoiy ziddiyatlar, ota-ona orzusi

Abstract. Abdulla Qodiriy's novel "O'tkan kunlar" is recognized as the first realistic novel in Uzbek literature and serves as a literary reflection of the national awakening period. This article examines the representation of national revival ideas in the novel, focusing on themes such as education and progress, women's rights, the conflict between tradition and modernity and the awakening of national identity.

Key words: national revival, enlightenment, realism, social contradictions, parents' dream

O'zbek adabiyoti tarixida Abdulla Qodiriyning ijodi juda muhim ahamiyatga ega. U O'zbek romanchiligining *asoschisi bo'lib, milliy uyg'onishga va badiiy tafakkurga ulkan hissa qo'shdi. Adibning "O'tkan kunlar" romani xalqimizning XXI asr oxiridagi ijtimoiy-siyosiy hayotini, muammolarini va milliy uyg'onish jarayonini ifodalab yoritib bergan.*

Mazkur romanda xalqning milliy ongini uyg'otishda va ma'rifatni kuchaytirishda muhim rol o'ynagan. "O'tkan kunlar" romani xalq turmush tarzini ifodalash bilan birgalikda siyosiy voqealarni ham o'z ichiga oladi. Ushbu tezisda romandagi milliy uyg'onish qanday tasvirlanganiga e'tibor beriladi.

Asar qahramonlari timsolida uyg'onish. Abdulla Qodiriy "O'tkan kunlar" romanida Otabek obrazini yaratish orqali yangi zamon kishisining qiyofasini

ko'rsatadi. Otabek xalqining taraqqiyoti va istiqboli haqida qayg'uruvchi, ma'rifatparvar, vatanparvar yigit sifatida tasvirlanadi. U jamiyatda ildiz otgan jaholat, adolatsizlik va o'zboshimchaliklarga qarshi kurashadi. Otabek obrazida yozuvchi millatni uyg'onishga chorlaydigan ideal qahramonni gavdalantiradi.

Romanda eski zamon ijtimoiy munosabatlari, urug'-aymoqchilik katta to'siq sifatida tasvirlangan. Qodiriy asar orqali jamiyatni birlashtirish, xalqni jaholatdan qutqarish g'oyasini ilgari suradi.

Otabek obrazida uyg'onish. U xalqning bugunini va ertasini o'ylagan obraz. Shu o'rinda nega uning ismi aynan "Otabek" ekanligiga e'tibor berishimiz kerak. U - yurtning kelajagi. Lekin Otabek yurtning kelajagini yorug'likda ko'rolmaydi. Otabek xalq manfaatini shaxsiy manfaatidan ustun qo'yadi. U savdo orqali xalqning iqtisodiy manfaatlarini ko'zlab, adolat va halollikka intiladi.

"...Mozoristonda "hayya alalfalah" xitobini kim ham eshitardi..."

"...O'z g'arazi yo'lida istibdod orqali el ustiga hukmron bo'lg'uvchilar yo'qotilmas ekanlar, bizga najot yo'qdir..." degan so'zlarni aytib o'tgan. Ya'ni yurt mozoristonga aylanayozgan, shunday holatda "Najotga kelinglar", deyishdan foyda yo'qligini ta'kidlab o'tgan. *Abdulla Qodiriy Otabek tilidan "ruhi va milliy g'ururi o'lganlarni najotga chaqirish" ne chog'li to'g'ri ekanligini aytib o'tadi.*

Yusufbek hoji obrazida uyg'onish. Yozuvchi dardlarini Yusufbek hoji tilidan qog'ozga to'kadilar: "...Birodarlar! o'rus ichimizdan chiqadig'an fitna-fasodni kutib, darbozamiz tegida qo'r to'kib yotibdir. Shunday mahshar kabi bir kunda biz chin yovga beradigan kuchimizni o'z qo'limiz bilan o'ldirsak, sen falonsan, deb qirilishsaq, holimiz nima bo'ladi..."

...Siz o'z qipchog'ingiz uchun qabr qazigan fursatda, sizga ikkinchilar tobut chopadilar. Biz qipchoqqa qilich ko'targanda, o'rus bizga to'p o'qalaydur..." *ya'ni qipchoqqa qabr qazildi, unda esa tobut tayyorlandi. Uzoq yillar chirimaydigan qilib tayyorlandi. Bunda birodarga qarshi qilich ko'tarildi, unda millatga qarshi to'plardan o'q uzildi...*

Yusufbek hoji O'g'lini xalqparvar, ma'rifatli inson qilib tarbiyalashi bilan u yangi davr tarbiyaviy idealini ifodalaydi. U bir tomondan islomiy qadriyatlarga tayansa, ikkinchi tomondan jadidlarning yangicha qarashlarini ham qadrlaydi. Yusufbek hoji obrazi Abdulla Qodiriy tomonidan xalqning ma'naviy ongini ifodalovchi timsol sifatida yaratilgan. U orqali yozuvchi xalqni birlik, halollik va ma'rifat sari yetaklaydigan ideal avlodni tarbiyalaydigan ideal ota timsolini yaratgan.

Ayollar obrazi va milliy uyg'onish. Kumush obrazi romanning eng ta'sirli badiiy qahramonlaridan biridir. Uning oqilligi, sadoqati, fidoiy ayolligi yorqin ko'rsatilgan. Kumushning taqdiri orqali yozuvchi ayollar erkinligi masalasini ko'taradi va jamiyatdagi adolatsizliklarni ochishga harakat qiladi. Kumush o'zbek ayolining yangi qiyofasini ifodalaydi; U bilimli, oriyatli va eriga hamfikr. Kumushning fojeali taqdiri orqali Qodiriy o'z davridagi ayol erksizligini, jamiyatdagi illatlarni fosh etadi. Kumush va Otabek muhabbati faqat shaxsiy his emas, balki milliy uyg'onish g'oyalarini aks ettiruvchi ramziy darajada ko'tariladi.

Shuningdek, Zaynab obrazi o'zbek ayollari hayotidagi murakkabliklarni ifodalash orqali millat ma'naviy uyg'onishi masalasini kengroq ko'rsatadi. Qodiriy Zaynab obrazini yaratishda o'quvchini nafaqat shaxsiy xatti-harakatlarga, balki muhitga ham e'tibor qaratishga majbur qiladi. Asar orqali yozuvchi quyidagi ijtimoiy muammolarni tanqid qiladi; ...Ayollarning ijtimoiy tengsizligi-Zaynabning taqdiri majburiy nikoh oqibatidir. ...Poligamiya ko'pxotinlik -ayollar o'rtasidagi raqobat va fojialarning asosiy sababi sifatida ko'rsatiladi. ...Jaholat va ma'rifatsizlik-ayollarning tarbiyasi, qiziqishlari tor doirada qolib ketishi ularning ruhiy iztiroblarini chuqurlashtirgan.

Xulosa "O'tkan kunlar" romani O'zbek adabiyotining durdonasi bo'lib, milliy uyg'onish davrining eng yirik badiiy yodgorliklaridan biridir. Abdulla Qodiriy bu asar orqali xalqni taraqqiyot yo'liga chorlagan, ma'rifat va ozodlik g'oyalarini ilgari surgan. Romandagi qahramonlar timsolida milliy ong, vatanparvarlik, adolatparvarlik, ayollarga bo'lgan munosabat kabi masalalar chuqur tahlil qilingan. Bugungi kunda ham "O'tkan kunlar" O'z dolzarbligini yo'qotmagan. Asar o'quvchini insoniylik, ma'rifatparvarlik va milliy qadriyatlarga sodiq qolishga undaydi. Shu bois, Abdulla Qodiriy merosi nafaqat adabiy, balki tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qosimov, B. Abdulla Qodiriy. - Toshkent: O'zbekiston, 1994
2. Qodiriy A. Tanlangan asarlar. - Toshkent: Sharq nashriyoti, 2009
3. Rasulov, H. Abdulla Qodiriy va O'zbek romani. - Tashkent: Fan, 1975
4. Yoqubov, H. XX asr O'zbek adabiyoti. - Toshkent: Universitet, 2002

O'LMAS UMARBKOV "YOZ YOMG'IRI" ASARI TAHLILI

O'roqova Asilabonu

CHDPU Gumanitar fanlar fakulteti

Annotatsiya: O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

Annotatsiya: 3-bosqich talabasi

Oroqovaasilabonu34@gmail.com

Annotatsiya: O'lmas Umarbekovning „Yoz yomg'iri“ asari hayotning murakkab jarayonlarini qamrab oluvchi detektiv asarlar hisoblanadi. Asar qahramonlarining qismati va insoniy muhabbat va mol-dunyoga bo'lgan muhabbat qarama-qarshi holda qo'yilganligi asarning ta'sirchanligini yanada oshirgan. Hikoyada tabiat tasviri bilan inson ruhiyatining bir-biriga qanchalik yaqinligini, insonning tabiatdan o'rnak olib o'z hayotini qayta qurishni mumkinligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: O'lmas Umarbekov, „Yoz yomg'iri“, insoniy munosabatlar, ruhiyat, tabiat tasvirlari

O'zbek adabiyoti tarixida inson ruhiyati, ijtimoiy muhit va tabiat uyg'unligini badiiy ifodalash orqali milliy adabiyotimiz rivojiga ulkan hissa qo'shgan ijodkorlar safida O'lmas Umarbekov alohida o'rin tutadi. Yozuvchi o'z ijodida asosan insonning ichki dunyosi, hayotiy kechinmalari, orzu-armonlari va ma'naviy qiyofasini tasvirlashga alohida e'tibor qaratadi. Shu ma'noda, uning „Yoz yomg'iri“ hikoyasi o'zbek hikoyachiligi janrida ruhiy-falsafiy asar sifatida e'tirof etiladi.

O'lmas Umarbekovning „Yoz yomg'iri“ asari detektiv asarlar sirasiga qo'shsak xato bo'lmaydi. Asardagi syujet to'qimalarining joylashishi, sirli o'lim sabablarini ochish, jinoyatchini topish jarayonidagi vaziyatlar, militsiya xodimlarining qidiruvlari bunga yaqqol misol bo'la oladi. Asar qahramonlaridan biri bo'lgan Rahim Saidovning bir maromda kechayotgan hayotida tub burilish yuz berdi. Mudhish jinoyat uning suyakli rafiqasini hayotdan erta olib ketdi. Hali o'limga hech qancha vaqt o'tmasdan, tuprog'i sovushga ulgurmay, baxtsiz erkakni taqdirning navbatdagi zarbasi uning qalbini butunlay parchalab yubordi. Tekshirish va izlanishlar davomida ayolining shu paytga qadar yashirib kelgan sirlari fosh bo'ldi. Aza ochib xotining o'limi haqida qayg'urish o'rniga mushkul savollar, o'y va qiynoqlar ostida qoldi. Yozuvchi Rahim Saidovning ruhiy holatini, ich-ichidan yonayotganini uning oppoq qog'ozga „taq“ etib ko'zyoshi tomganini shunday jonli tasvirlaydi. Bunday hol, ayniqsa, erkak kishi uchun ruhiy zarbadir. Uning or-nomusi, g'ururi bir pul bo'lgan edi. Asardagi ushbu

ayanchli holatlarning ochib berilishi ta'sirchan ifodalangan bo'lib, o'quvchi bee'tibor o'qiy olmaydi, balki asar ichida yashaydi.

Rahim Saidovning turmush o'rtog'i bo'lgan Munis Saidova hikoyadagi qotillik qurboni bo'lib, u juda ham mol-dunyoga berilgan, zeb-u ziynatlarga, boylikka muhabbat qo'ygan, noshukur ayol edi. Afsuski, Munisga o'xshagan ayollar hozirgi zamonda ham yo'q emas. Munis o'rtoqlarining erlarini maqtab, tez-tez tilla taqinchoqlar olib berishini, sayohatlarga olib borishini aytib Saidovning kam maosh olishini va boshqa ko'plab narsalarni aytib, o'zi bilmagan holda uning erkaklik g'ururiga tegar edi. Uning turmush o'rtog'iga yolg'on gapirishi shuningdek, uzukni ham oddiy jez uzuk deya aldashi, marjonni ham haqiqiy emas uning haqiqiylari juda qimmatli ekanini aytib uni ishontiradi.

Ularning oilasi kundan-kunga o'zaro janjal va nizolarga to'lib borar edi. Qo'shnilar Xudo ularga bir farzand berganda, bunday urish-janjallar yo'q bo'lishi mumkinligini haqida kiyinib gapirishardi. Ammo, Munisxon farzand ko'rishni istamasligi faqat Rahim Saidov bilar edi. Shu sababli orani ochiq qilish haqida, bunday yashash mumkin emasligi haqida ko'p o'ylab yurardi. Bu vaziyatda faqatgina Munisni ayblash xato "Qars ikki qo'ldan chiqadi" deganlari kabi Saidovda ham ayb yo'q emas edi. O'zining tashvishlari, ishi bilan band bo'lib, ertalab chiqib ketar va kech qaytar edi. U ham loqayd bo'lmaganda ayoliga e'tiborli bo'lganda, balki, bunday holat bo'lmas edi.

"Yoz yomg'iri" hikoyasida bir qarashda oddiy hodisa — yoz kunida yog'ib o'tgan yomg'ir manzarasi tasvirlangan. Ammo yozuvchi bu voqeani chuqur falsafiy mazmun bilan boyitadi. Asarda yomg'ir inson qalbini uyg'otuvchi, tozalovchi va ma'naviy poklovchi kuch sifatida talqin qilinadi. Muallif yomg'irning turfa tovushlarini, hidi va manzarasini badiiy detal darajasiga olib chiqadi. Bu tasvirlar o'quvchiga nafaqat tabiat hodisasini ko'rsatadi, balki qahramon ruhiyatiga ham kirib borishga imkon yaratadi. Inson xotiralari, bolalik orzulari va unut bo'lib ketgan hislari yomg'ir yog'ishi jarayonida qayta jonlanadi. Shu orqali yozuvchi ruhiy kechinmalar bilan tabiat hodisalarini uyg'unlashtiradi. Yozuvchi qahramonlarning ichki kechinmalari orqali hayotda mehr, halollik va samimiyat kabi qadriyatlarning ahamiyatini ochib beradi. Asar g'oyasi shundan iboratki, har bir inson o'z ruhiy kechinmalari orqali o'sishi va o'zligini anglashga erishishi mumkin. Yoz yomg'irining yangilovchi va poklovchi ta'sirini hayotdagi murakkabliklarni yengib o'tish jarayoniga qiyoslash orqali, yozuvchi inson hayotidagi muhim bosqichlarni tasvirlaydi. Asarda shuningdek, inson va tabiat o'rtasidagi uyg'unlik masalasi ham ko'tariladi. Yomg'irning tabiatdagi yangilanish va hayotni davom ettirishdagi roli, inson

hayotidagi o'zgarishlar va poklanish bilan chambarchas bog'langan. Tabiat tasvirlari "Yoz yomg'iri" asarida markaziy o'rin tutadi.

Yozuvchi tabiat hodisalarini qahramonlarning ruhiy holatini tasvirlash va ularga ma'no yuklash vositasi sifatida mahorat bilan qo'llaydi. Yoz yomg'irining ramziy ma'nosi: yangilanish va poklanish ramzi: yoz yomg'iri tabiatning yangilanish jarayonini ifodalaydi. Bu yangilanish jarayoni inson ruhiyatiga ham daxldor. Yomg'ir inson qalbidagi qoraliklarni yuvib, uni yangi hayot uchun tayyorlaydi.

Ushbu maqolada asarning mavzusi, qahramonlar xarakteri, tabiat tasvirlarining ramziy ma'nolari va asarning ma'naviy ahamiyati ilmiy asosda kengaytirilgan holda tahlil qilinadi. Hikoya yozning oxirlarida, tabiatning go'zalligi o'zining yuqori cho'qqisida bo'lgan bir pallada boshlanadi. Yomg'irning boshlanishi hamda qahramonlarning ushbu yomg'irni turlicha qabul qilishi hikoya uchun ramziy ochilish vazifasini bajaradi. Hikoyada markaziy qahramon o'z hayoti haqida chuqur mulohaza yuritadi. Uning ichki kurashlari o'tmishdagi xatolar, bugungi kunning sinovlari va kelajakka bo'lgan umidlar orqali ochiladi. Qahramonning o'tmishdagi his-tuyg'ulari va bugungi kundagi izlanishlari yomg'irning poklovchi, yangilovchi kuchi bilan uyg'unlashib boradi.

Yoz yomg'iri tasviri tabiat bilan inson ruhiyatining bir-biriga qanchalik yaqinligini, insonning tabiatdan o'rnak olib o'z hayotini qayta qurishi mumkinligini ko'rsatadi. Har bir yomg'ir tomchisi qahramon uchun ichki tozalikka, yangilanishga ishora qiladi.

Xulosa qilib aytganda, O'lmas Umarbekov hikoyalarida ayol obrazining turli xil xarakter va tiplarini ko'ramiz. Hayot haqiqatini ayol obrazi ruhiyatiga sigdirib yuborgan yozuvchi niyati badiiy, ijtimoiy, siyosiy obrazli tafakkurni yuzaga keltirdi. Badiiy obrazning tabiati tasnifi serqirradir, natijada tip hosil bo'ladi. Tahlil qilgan hikoyalarimizda umumiylik shundaki, tasvirlanayotgan obrazlarning ruhiy holati o'quvchi assotsiyalarini inson psixologiyasini teran anglashga yozuvchining uslubi o'ziga xosligini ko'rsatadi. Shu o'rinda alohida ta'kidlash kerakki, jamiyat omili kishilar ruhiyatiga o'z ta'sirini o'tkazibgina qolmay uning xarakterini ochishda ham muhim badiiy vosita sanaladi. "Yoz yomg'iri" hikoyasi inson va tabiatning uzviy bog'liqligi, ruhiy poklanish va yangilanish zarurati, hayot davomiyligi va insoniy tuyg'ularning tirikligi kabi g'oyalarga tayanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

6. O'lmas Umarbekov „Yoz yomg'iri“ asari

7. Umarbekov O'. Yoz yomg'iri. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1970.
8. Umarbekov O'. Tanlangan asarlar. 2 jildlik. – Toshkent: Sharq nashriyoti, 1989.

MUHAMMAD YUSUFNING “MUHAMMADQODIR” SHE’RIDA MILLIY G’URUR VA XALQ RUHI TALQINI

Ortiqova Sevinch Sherzod qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

sevinchortiqova50@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada xalq shoiri Muhammad Yusufning “Muhammadqodir” she’ri badiiy va g’oyaviy jihatdan tahlil etiladi. She’rda xalq kurashchisi Muhammadqodirning siymosi timsolida o‘zbek xalqining kurashchan ruhi, irodasi, mehnatga sadoqati va milliy g’ururi madh etilishi ilmiy-nazariy nuqtai nazardan ochib beriladi. She’rda qo‘llangan poetik vositalar, xalqona obrazlar, tarixiy va ma’naviy konnotatsiyalar misollar orqali sharhlanadi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, “Muhammadqodir” she’ri nafaqat sportchining, balki butun o‘zbek xalqining ruhi va qudratini ifoda etuvchi muhim badiiy hodisa sifatida talqin qilinadi.

Kalit so‘zlar: Muhammad Yusuf, Muhammadqodir, milliy g’urur, xalqona obraz, kurash, lirika, xalq ruhi.

Аннотация. В данной статье проводится художественный и идейный анализ стихотворения народного поэта Мухаммада Юсуфа «Мухаммадқодир». В образе народного борца Мухаммадқодира раскрываются бойцовский дух, сила воли, преданность труду и национальная гордость узбекского народа. С научно-теоретической точки зрения рассматриваются поэтические средства, народные образы, исторические и духовные коннотации, использованные в стихотворении. По результатам исследования стихотворение «Мухаммадқодир» трактуется как важное художественное явление, выражающее не только образ спортсмена, но и дух и мощь всего узбекского народа.

Ключевые слова: Мухаммад Юсуф, Мухаммадқодир, национальная гордость, народный образ, борьба, лирика, дух народа.

Abstract. This article provides an artistic and ideological analysis of the poem “Muhammadqodir” by the People’s Poet Muhammad Yusuf. Through the image of the folk wrestler Muhammadqodir, the poem glorifies the fighting spirit, willpower, devotion to labor, and national pride of the Uzbek people. From a scholarly and theoretical perspective, the poetic devices, folkloric imagery, as well as historical and spiritual connotations employed in the poem are examined. The study concludes that “Muhammadqodir” should be interpreted as an important literary phenomenon that

reflects not only the figure of an athlete but also the spirit and strength of the entire Uzbek nation.

Annotatsiya:Keywords: Muhammad Yusuf, Muhammadqodir, national pride, folkloric imagery, wrestling, lyric poetry, people's spirit.

O'zbek adabiyotining yangi davrida xalq shoiri Muhammad Yusuf she'riyatida milliy ruh, xalqona kayfiyat va sof insoniy qadriyatlar asosiy o'rin tutadi. Shoirning "Muhammadqodir" she'ri ham milliy g'urur va xalq ruhi timsoliga aylangan. Unda xalq kurashchisi siymosida o'zbekning kuch-qudrati, irodasi va orzu-umidlari ifodalanadi. Muhammad Yusuf she'rni oddiy sportchi haqida emas, balki xalq orzusi va xalq timsoli bo'lgan obraz haqida yozadi. Bu jihatdan "Muhammadqodir" faqat badiiy asar emas, balki xalqning milliy o'zini anglash jarayonidagi muhim poetik hodisadir.

She'r qahramoni Muhammadqodir – xalq kurashchisi. Shoir uni oddiy shaxs emas, balki millatning timsoli sifatida tasvirlaydi:

*Asl champion har
O'zbek bo'lgan
Daladir dunyoda
Asli katta ring.*

Bu misralarda xalqning mehnat maydoni ("dala") sport maydoni ("katta ring")ga qiyos qilinib, dehqonning ham chempionga xos kurashchan ruhi borligi ta'kidlanadi. Demak, Muhammadqodir obrazi xalqning umumiy kuchi va irodasini ifodalovchi ramzdir.

*Onang paxta tergan
Seni uxlatib,
Tollarga osilgan
Belanchaklarda*

Shoir bu misralarda xalqona turmush tarzini badiiy vositalar orqali gavdalantiradi. Bu satrlar xalqona hayot manzarasini, oddiy dehqon oilasining mehnat bilan to'la hayotini, bolalik va ona mehrini uyg'un tasvirlaydi. Ona obrazi paxta dalasida mehnat qiluvchi, farzandining tinch uyquasi uchun kurashayotgan fidoyi inson sifatida talqin etiladi. "Paxta tergan onang" iborasi o'zbek ayolining milliy qiyofasi – sabr-toqati, oilaparvarligi, mashaqqatli mehnati ramzi sifatida talqin etiladi. "Tol larga osilgan belanchak" esa xalq hayotining qadimiy an'anasi, tabiat bilan uyg'un yashash tarzi va ona mehri qo'rshovida kechgan bolalik xotiralarini eslatadi. Mazkur satrlarda Muhammad Yusuf birgina qishloq hayotini emas, balki butun bir millatning turmush

tarzi, mehnatga asoslangan yashash falsafasini ifoda etadi. Bu manzara orqali u kurashchi Muhammadqodirning ildizlari, ya'ni xalqona hayotda shakllangan kuch-qudrati va iroda manbasini ko'rsatadi. Demak, sportchining kurash maydonidagi g'alabalari ham aslida xalq mehnati va hayotiy tajribasi bilan chambarchas bog'liq ekani ochib beriladi.

She'rdan Muhammadqodirning zarbasi nafaqat sport raqibiga, balki "millat dushmanlari"ga qarshi qaratilgan kuch sifatida tasvirlanadi:

Zarbingdan qalqisin
Kulayotganlar,
Yumshoq o'rnidan bir
Turib qo'ysinlar.
"O'zbekning ishi"ni
O'ylab topganlar,
O'zbekning mushtini
Ko'rib qo'ysinlar.

Mazkur parcha she'rning g'oyaviy cho'qqisi sifatida baholanadi. Bu yerda sportchi zarbasi millat g'ururining ramziga aylanadi. "Zarbingdan qalqisin" misrasi xalqning birlashgan kuchi raqiblarni larzaga keltirishini ifodalaydi. "O'zbekning ishi" iborasi shoirning asarda eng kuchli g'oyaviy urg'u bergan satridir. Bu jumla tarixiy-ma'naviy konnotatsiyaga ega bo'lib, o'zbek xalqiga nisbatan kamsituvchi qarashlarni, "ish"ni arzimay yoki mayda deb bilgan stereotiplarni nazarda tutadi. Muhammad Yusuf esa bu iborani qayta badiiylashtirib, uni kurash maydonidagi musht qudrati bilan qarshi qo'yadi.

"O'zbekning ishi" – xalqning mehnatga sadoqati, matonati, yaratishga qodir qo'llari;

"O'zbekning mushti" – xalqning o'z sha'ni va g'ururini himoya qiluvchi kuch ramzi sifatida talqin etiladi.

Shunday qilib, shoir she'r orqali millat sha'nini kamsitishga uringan kuchlarga javoban xalqning mushtday birlik kuchi, iroda va g'ururi bilan javob berishini badiiy yo'sinda ifodalaydi. Bu satrlar nafaqat sportchining zarbasini, balki butun o'zbek xalqining ruhiy qarshiligi va mustaqil iroda timsolini yuksak darajada madh etadi. Muhammad Yusuf xalqona obrazlardan keng foydalanadi: "ketmon tutgan panja", "paxtamiz Muhammad Aliga qo'lqop" kabi tasvirlar oddiy mehnat qurollarini milliy qudrat ramziga aylantiradi.

Shoir qahramonini milliy tarix bilan bog'laydi:

O'n ikki Yoshida

*Ko'zlari chaqnab,
Bobur yo'lbars bilan
Olishgani rost.*

Bu satrda Muhammadqodir obrazi Bobur yo'lbarsiga qiyoslanib, xalq tarixining mardona an'analari davomchisi sifatida talqin qilinadi. Shuningdek, "Pahlavon Mahmud" timsoli ham xalq tarixiy xotirasini uyg'otadi.

Muhammad Yusuf she'rda o'zini "bulbul emas, bir jaydar" sifatida tasvirlaydi. Bu o'zini xalq bilan teng qo'yish, xalqona ohangda yozishga intilish ramzidir. She'r yakunida shoir xalq nomidan duo qiladi. Bu misralar she'rning asosiy g'oyasini – xalqning orzu-umidi va milliy g'ururini ifodalaydi:

*Xudodan so'rayman :
Sening singari,
Qodir o'g'lonlari
Ko'paysin yurtim!*

Muhammad Yusufning "Muhammadqodir" she'ri sportchi siymosida xalqning umumiy kuch-qudrati, mehnati, milliy g'ururi va orzularini ifodalagan badiiy hodisadir. She'r xalqona obrazlar, tarixiy-madaniy ramzlar va lirikaning samimiy ohangi bilan ajralib turadi. She'rning asosiy xususiyati shundaki, Muhammadqodir timsolida nafaqat sportchi, balki butun millat ko'rsatiladi. Demak, "Muhammadqodir" she'ri o'zbek xalqining kurashchan ruhi va milliy o'zini anglash jarayonidagi yuksak estetik namuna sifatida baholanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Muhammad Yusuf. Muhammadqodir. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1995.
2. Mirvaliyev A. Mustaqillik davri o'zbek she'riyati. – Toshkent: Fan, 2007.
3. Karimov N. Milliy uyg'onish va adabiyot. – Toshkent: O'zbekiston, 2000.
4. Nazarov B. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2002.
5. G'afurov R. O'zbek poeziyasi va xalq ruhi. – Toshkent: Fan, 2010.

ALISHER NAVOIYNING “HAYRAT UL-ABROR” ASARI – BARKAMOL INSON TARBIYASI VA AXLOQIY YETUKLIK NAMUNASI

Quramboyeva Shodiya Paxraddin qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

3-bosqich talabasi

princess.of.my.sultan@gmail.com

+998970930399

Ilmiy rahbar: Achilova Emina Sadullayevna

Anotatsiya: Ushbu tezis ishida buyuk mutafakkir Alisher Navoiyning “Hayrat ul-abror” asari tahlil qilingan. Asarda ilgari surilgan axloqiy g‘oyalar, barkamol inson tarbiyasi, ilm va adolat mavzulari yoritilgan. Navoiy ijodining bugungi kun yoshlariga ta’siri va dolzarbligi ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: Alisher Navoiy, Hayrat ul-abror, barkamol inson, axloqiy tarbiya, ilm va adolat, didaktik doston, o‘zbek mumtoz adabiyoti.

Аннотация: Произведение Алишера Навои “Хайрат уль-аброр” (“Удивление праведных”), открывающее его Хамсу, является философско-дидактической поэмой, в которой отражены идеи нравственного совершенства и воспитания совершенного человека. Сочетая поэтическую выразительность с глубокими нравственными наставлениями, Навои подчеркивает важность справедливости, мудрости, скромности и стремления к знаниям. Через аллегорические образы и повествовательные элементы он рисует образ духовно и интеллектуально зрелой личности, служащей обществу и идеалам гуманизма. Поэма остается актуальным нравственным ориентиром и в наши дни.

Ключевые слова: Алишер Навои, Хайрат уль-аброр, нравственное воспитание, совершенный человек, этические ценности, духовное развитие, дидактическая поэзия, справедливость, мудрость, скромность.

Abstract: This paper examines “Hayrat ul-abror” by Alisher Navoi as a moral-philosophical framework for the education of the perfect human being. As the first poem in his Khamsa, it integrates literary artistry with ethical instruction, advocating for a life grounded in justice, wisdom, humility, and the quest for enlightenment. The study highlights how Navoi constructs an ideal of the morally and spiritually accomplished individual, promoting values that transcend time and culture. The work's relevance to contemporary discussions on human development and moral education is also considered.

Keywords: Alisher Navoi, Hayrat ul-abror, moral education, perfect human, ethical values, spiritual development, didactic poetry, justice, wisdom, humility.

Alisher Navoiy – o'zbek adabiyoti tarixida eng buyuk siymolardan biri, o'z davrining tengsiz mutafakkiri, shoir, davlat arbobi va ma'rifatparvar inson edi. Uning ijodi nafaqat adabiy ma'noda, balki axloqiy, ma'naviy va falsafiy jihatdan ham xalqimiz tafakkurining shakllanishiga ulkan hissa qo'shgan. Navoiy tomonidan yaratilgan "Xamsa" turkumidagi besh doston – o'zbek tilida yozilgan ilk to'liq xamsa bo'lib, unda shoir yuksak axloq, adolat, bilim, va barkamol inson timsolini targ'ib qiladi. Xususan, "Xamsa"ning birinchi dostoni – **"Hayrat ul-abror"** (Yaxshilar hayratlari) – didaktik (o'gitnoma) xarakterga ega bo'lib, asarda insoniy fazilatlar, adolat, ilm, haqiqat, sadoqat, rahm-shafqat va donolik ulug'lanadi. Ushbu asar orqali Navoiy barkamol jamiyatning qanday bo'lishi, yetuk inson qanday xulq-atvorga ega bo'lishi kerakligini chuqur badiiy tahlil qiladi.

1. Asarning mazmuni va g'oyaviy yo'nalishi: "Hayrat ul-abror" dostoni 3700 baytdan ortiqroq hajmda yozilgan bo'lib, unda 20 ta bob mavjud. Har bir bobda muayyan axloqiy-falsafiy g'oya ilgari suriladi. Asar muqaddima, asosiy qism va xotimadan iborat. Muqaddimada Allohga hamd, Payg'ambar Muhammad (s.a.v)ga salavotlar aytiladi, ilmning fazilati madh etiladi.

Asarda Navoiy:

Sohibqiron Amir Temurning adolatli siyosatini;

Ilm ahlining jamiyatdagi o'rnini;

Qashshoqlarga yordam qo'lini cho'zish;

Zolimlardan yiroq yurish;

Qanoatli bo'lish;

Naqadar sabrli, toqatli bo'lish kerakligini ta'kidlaydi. Navoiy har bir axloqiy masalani real hayotiy misollar bilan bayon etadi, goh sultonlar, goh dervishlar, goh oddiy odamlar obrazida chuqur ma'naviy saboqlar beradi.

2. Barkamol inson timsoli: Alisher Navoiy bu asarda eng ko'p urg'u bergan masala — bu **barkamol inson tarbiyasidir**. Unga ko'ra, chinakam yetuk inson:

Ilmli bo'lishi;

Adolatli bo'lishi;

Mehr-oqibatli va sabrli bo'lishi;

Halollik va poklikka sodiq bo'lishi kerak.

Masalan, bir bobda u ilmsiz kishini qorong'ilikda qolgan ko'zga qiyoslaydi:

"Ko'zda nur yo'q bo'lsa, jismda qanchalik hayot bo'lishidan qat'i nazar, u ma'nan o'likdir".

Shuningdek, dostonda zolim podshoh obrazlari orqali yomon xulq, hirs, manmanlik, jaholat qanday halokatga olib kelishini ko'rsatadi. Bu orqali u o'quvchini fikr yuritishga, to'g'ri yo'lni tanlashga chorlaydi.

3. Til va uslub xususiyatlari: Navoiy o'z asarida juda boy va shirali tilni qo'llaydi. Undagi tamsil, istiora, tashbeh va boshqa badiiy vositalar asarning didaktik ruhini yanada kuchaytiradi. Misol:

“Ko'zlar bila yo'l yurmoq oson, ammo dil ko'zi ochilmaguncha, bu yo'l o'ta olmas”.

Bu kabi hikmatli misralar bugungi zamonaviy o'quvchi uchun ham dolzarbligicha qolmoqda. Shuningdek, asarda islomiy ma'naviyat, Qur'on oyatlariga ishoralar, hadislar mazmunida fikrlar, tasavvufiy ruh ko'rinadi. Bu jihatlar Navoiy asarini nafaqat adabiy, balki falsafiy manba sifatida ham qadrlashga sabab bo'ladi. Alisher Navoiy “Hayrat ul-abror” dostoni orqali o'z davrining ijtimoiy, ma'naviy va axloqiy muammolariga chuqur baho bergan, o'z qarashlarini badiiy shaklda ifoda etgan. Bu asar orqali u har bir kishini o'zini anglash, axloqan poklanish, ilmga chanqoqlik bilan yashashga undaydi. Bugungi yosh avlod uchun bu doston – nafaqat o'qilishi lozim bo'lgan adabiy yodgorlik, balki hayotiy qo'llanma, axloqiy maktabdir. Barkamol jamiyatni qurish, yetuk insonni tarbiyalash yo'lida bu kabi asarlar o'z ahamiyatini hech qachon yo'qotmaydi. Shuning uchun ham men Alisher Navoiy va uning “Hayrat ul-abror” asarini katta zavq bilan o'qiganman va bu doston mendagi ma'naviy dunyoqarashga ijobiy ta'sir ko'rsatgan.

Xulosa qilib aytganda, Alisher Navoiyning “Hayrat ul-abror” dostoni — bu nafaqat badiiy yodgorlik, balki chuqur ma'naviy, axloqiy va falsafiy mazmunga ega asardir. Unda shoir o'z davrining ijtimoiy muammolariga teran nazar bilan qarab, barkamol inson timsolini yaratadi va har bir kishini ilm, adolat, halollik, sabr, va rahm-shafqat yo'liga chorlaydi. Bu doston bugungi yoshlar uchun ham dolzarb bo'lib, har bir satrida hayotiy saboq, axloqiy o'git va teran fikr mujassam. Navoiy asarlari orqali biz nafaqat adabiy zavq olamiz, balki o'zimizni anlaymiz, ma'naviy jihatdan yuksalamiz. Shu bois, “Hayrat ul-abror”ni o'qish – bu faqat kitob varaqlash emas, balki qalb va tafakkurni tarbiyalashdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Navoiy, A. *Hayrat ul-abror*. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 2011.
2. Karimov, I. *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.

3. Sirojiddinov, S. *Alisher Navoiy va jahon adabiyoti*. – Toshkent: Fan, 2006.
4. G'aniyev, B. *Alisher Navoiy: hayoti va ijodi*. – Toshkent: O'qituvchi, 1991.
5. Qodirov, N. *O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi*. – Toshkent: O'qituvchi, 2004.
6. Jo'rayev, M. *Alisher Navoiy nasriy merosi va tasavvuf*. – Toshkent: Fan, 2013.

“TUSHDA KECHGAN UMRLAR” ASARIDA QAHRAMONLAR XARAKTERISTIKASI VA SYUJET CHIZIG‘I

Qurvanboyeva Farangiz

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti O‘zbek tili va adabiyoti

yo‘nalishi 1-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Achilova E.S

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘tkir Hoshimovning “Tushda kechgan umrlar” asari qahramonlari xarakteristikasi o‘rganiladi va ularga baho beriladi. Asardagi har bir obraz o‘rganilib solishtiriladi. Syujet chizig‘i o‘rganilib to‘lalgicha tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Xarakter, syujet, tugun, ekspozitsiya, voqealar rivoji, yechim, kulminatsiya

Har bir badiiy asar syujeti unda ishtirok etuvchi katta-kichik personajlarning harakatidan tashkil topadi. Harakat tashqi tamonlama yoki ichki–o‘y-hayol, ruhiyatdagi o‘zgarishlar ma’nosida bo‘ladi. Shunga asoslanib badiiy asarlarni bu harakat tiplaridan qaysi biri yetakchilik qilishiga qarab syujetning ikkituri ajratiladi: a) “tashqi harakat” dinamikasiga asoslangan sujet b) “ichki harakat” dinamikasiga asoslangan syujetlar. Tashqi harakat dinamikasiga asoslangan syujetlarda personajlarning muayyan maqsad yo‘lidagi xatti-harakatlari, kurash va to‘qnashuvlari, hayotidagi burilishlar tasvirlanadi, shu asosda ularning taqdirida, ijtimoiy mavqeida muayyan o‘zgarishlar yuz beradi. Sodda qilib aytsak, bu xil syujetli asarlarda voqea to‘laqonli tasvirlanadi, u o‘z holicha ham badiiy estetik qimmat kasb etadi. Syujetning ikkinchi tipiga asoslangan asarlar adabiyotimizda ancha keyin, 80-yillardan boshlab maydonga kela boshladi. Biz tahlil qilayotganimiz “Tushda kechgan umrlar” asarida tashqi harakat dinamikasiga asoslangan syujet yetakchilik qiladi. Unda Rustam, Komissar, Qurbonoy xola kabi obrazlar hayotiga tegishli voqealar, ular hayotidagi burilishlar, o‘zgarishlar to‘liq tasvirlangan. Lekin qahramonlarning o‘y-hayollari, ruhiyatida kechayotgan o‘zgarishlarga asoslanib aytish mumkinki, asarda ichki harakat dinamikasiga asoslangan syujeting ham elementlari bor.

“Tushda kechgan umrlar” asarlari qahramonlar xarakteristikasi kabi bir nevar mashhur asarlarda ham ko‘p uchraydi. Bu xarakteristikalar asarning badiiy o‘lchamlarini kuchaytiradi va tarixiy voqealarni ham o‘rgatadi. Qahramonlar o‘zlarini ilgari tanib, ularning hayotiy qiyofasi va mazmunlari bilan o‘zbekchadan, nashrdan

oldingacha, ushbu tarixiy umrlar xarakteristikasi badiiy asarlar orasida xursandchilik hissiyotini qayinroq qiladi. Ushbu asarda bir qator obrazlarning o'zgacha xarakterga ega ekanligiga guvoh bo'lamiz. Misol uchun asardagi eng salbiy qahramon Soat G'aniyevichga to'xtaladigan bo'lsak u o'ta darajada kuchli xarakterga ega ekanligiga guvoh bo'lamiz. Asar voqealari davomida o'quvchi uni yomon ko'rib qolishi tabiiy hol. Kitobxon uni oqlamoqchi bo'lsa, munga hech qanday sabab topa olmaydi. Bunda faqat o'sha davrda berilgan noto'g'ri tarbiya va zammoni ayblashimiz mumkin. Rustam obraziga keladigan va uning xarakteriga to'xtaladigan bo'lsak, unda ham bir qator g'alizliklarga, mujmalliklarga guyoh bo'lamiz. Oldiniga sofdil, mehribon oqko'ngil, sokin bir yigitni urush qay ahvolga solib qo'yganini aytib o'tsak. Urush dahshati uning xotirasida o'chmas iz qoldiradi. Uning kelgusi hayotiga, sog'ligiga, orzulariga ta'sir ko'rsatadi. Urushdan qaytgach, jizzaki, jaxli tez, hamma narsadan tez asabiylashib ketadigan axvolga yetib keladi.

Badiiy asarlarda qahramonlar o'zlarining maskanlarini topish, turmushga borish, yengilmas sinovlardan o'tishi, hayotning o'zining orzusi uchun kurash, yorqin do'stliklar va vijdoniy qarashlar uchun bekor qilingan maqsadlar uchun kurashishlari kabi ko'p paytlar bilan qarashlari mumkin. Bu xususiyatlar o'zlarini qahramonlar deb ataydigandek ulkan shaxslar qiladi va ularning boshqa insonlarga ko'rsatishi mumkin. Qahramonlar ko'p paytlar o'zlarini tayyorlab topiladigan holda, turli fikrlar va qarashlar asosida maslahatlarda olib reklamalar paytasi va aynilarini o'zlashtiradilar. Bu xususiyatlar qahramonlar jamlanganini jismoniy musobaqalari, qutqarish operatsiyalari, hayotlar hamrohliki va yanma o'rinlashlarida bo'lib turadi. Bular asarning ahamiyatli qismi va ularga asar muallifi tomonidan jiddiy diqqat qaratiladi.

Kuzatishlarga tayanib aytish mumkinki, syujetning mazkur turi asarda boshqalariga qaraganda yetakchi o'rini egallagan. Ma'lumki, syujet ijodkorning badiiy niyatiga muvofiq ravishda asarda berilgan voqeani ifodalaydi. Bunda voqealar ketma-ket, izchillik bilan yoritilmasligi mumkin. Chunki u muallifning badiiy niyati, asarning mantiqiy asosiga ko'ra ifodalanadi. Barcha asarlarda ilmiy adabiyotlarda aytilganidek avval ekspozitsiya, tugun, voqealar rivoji, kulminatsiya, yechim kabi ketma-ketlik bo'lmasligi mumkin. Buni "Tushda kechgan umrlar" romani misolida ham ko'rishmumkin. Asar bosh qahramon Rustamning oxirgi kundaligidan boshlanadi va Qurbonoy xolaning har kungi tashvishlariga ulanib ketadi. Aynan, Qurbonoy xolaasar boshlanishidayoq Rustamning murdasini ko'rib qoladi. Roman kulminatsiya bilan boshlanadi. So'ng yozuvchi chekinish usulini qo'llab bosh qahramon Rustamning o'limi va u bilan bog'liq tafsilotlarni yoritishga kirishadi. Roman syujetioldatdagi syujetlardan bir oz farqli. Unda asar syujeti bir nechta liniyalarga bo'linib ketadi:1.

Rustam- Shahnoza- Rustamning otasi liniyasi. 2. Qurbonoy xola-To'lagan-Fotima liniyasi. 3. Komissar Soat G'aniev liniyasi. 4. Grisha-Vasilev Grigoriy Stepanovich liniyasi. Yozuvchi har bir syujet liniyasini mustaqil holda rivojlantiradi. Har birining o'z konflikti, tuguni, voqealar rivoji, kulminatsiyasi, yechimi bor. Rustamning syujetliniyasi kulminatsiyadan boshlanib, so'ng ekspozitsiya, tugun, voqeyalar rivoji va yechim ketmaketligida tasvirlanadi. Qurbonoy xola liniyasida esa, ekspozitsiya tartib bilan kelgan. Uning biqini achishib uyg'onishi-yu, ertalablari ko'cha supurishga chiqishi voqealari tasviri ekspozitsiyadir. Komissar liniyasida esa u qisqaroq va voqealar rivoji oralig'ida beriladi. Grisha liniyasida ekspozitsiya anchayin batafsil berilgan. Buni o'ziga xos sababi bor. Yozuvchi "noyob kadr" sifatida keltirilgan bunday nushalarning aslida qanday ekanini yaqqol tasvirlamoqchi bo'lgan.

Romanda tugun ham o'ziga xos tarzda qo'yilgan. Asarda mavjud syujetliniyalari o'z tuguniga ega bo'lishi mumkin ekan. Tugun asar voqealarining boshlanishiga turtki bo'lgan voqea, asar konflikti qo'yilgan joydir. Ekspozitsiyadan farqli o'laroq, tugun syujetning zaruriy elementi sanaladi, ya'ni u sujetda har vaqt hozirdir. Tugun, odatda, asarning boshlanishida, ekspozitsiyadan keyin oq beriladi. Shunisi ham borki, ba'zi katta hajmli asarlar sujetida bir emas, bir nechta tugunga duch kelishimiz ham mumkin. "Tushda kechgan umrlar"da ham shunday. Rustamning Afg'on urushiga olinishi Rustam liniyasining tuguni bo'lsa, Soat G'aniyevning ko'nglida "eshonvachcha" Fotimaga nisbatan nimalarnidir uyg'onishiva bolalar tomonidan izzat-nafsi kamsitilgandagi holati komissar liniyasining tuguni.

Asardagi har bir qahramon o'ziga yarasha xarakterga ega. Biz bundan to'g'ri xulosa qilgan holda, kelgusi hayotimizda kimningdir yaxshi xususiyatini, kimningdir esa yaxshi odatlarini o'zimizga o'rnak tarzida olishimiz kerak. Syujet chig'al va u haqidagi ma'lumotlar esa bizning bilim manbayimizning yanada kengayishiga yordam beradi. Shunday ekan har bir asar o'zgacha bir olam va biz u olamda yashayotgan bir zarramiz holos.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. T. Boboyev. Adabiyotshunoslik asoslari.-T., O'zbekiston. 2002-yil.
2. Normatov U. Nasrimiz ufqlari.-T: Adabiyot va san'at nashriyoti, 1974
3. N. Hotamov. B. Sarimsoqov. Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o'zbekcha izohli lug'ati. – T.: O'qituvchi, 1989.
4. O' Hoshimov. "Tushda kechgan umrlar" romani. G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.- T: 20025. E. Achilova, O'tkir hoshimov asarlarida badiiypsixologizm muammosi. "XALQTA'LIMI" ilmiy-metodik jurnali. 2021. №

5. www.xtjurnali.zn.uz. Achilova Emina Sadulloyevna, ARTISTIC PSYCHOLOGY ON THE EXAMPLE OF THE WORK "SPRING DOES NOT RETURN". ACADEMICIA An International Multidisciplinary Research Journal. Vol. 11, Issue 10, October 2021

PIRIMQUL QODIROVNING “ULUG‘BEK XAZINASI” ROMANIDA ILM, MA’RIFAT VA INSONIY QADR-QIYMAT TIMSOLI

Raximberdiyeva Dildora Shuhrat qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

+998 99 463 30 60

raximberdiyevadildora468@gmail.com

Ilmiy Rahbar: Emina Achilova

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek adabiyotining atoqli vakili, xalq yozuvchisi Pirimqul Qodirovning “Ulug‘bek xazinasini” asari badiiy va falsafiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda asardagi ilm, tafakkur, ma’naviyat va inson qadri tushunchalari tahlil etilib, yozuvchining tarixiy shaxs – Mirzo Ulug‘bek siymosini badiiy obraz darajasiga ko‘tarishdagi mahorati yoritiladi. Maqolada asarning zamonaviylik ruhi, insoniyat tarixidagi ilm va jaholat to‘qnashuvi, ma’rifatparvarlik g‘oyasi hamda shaxsiy fidoyilik masalalari ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Pirimqul Qodirov, Ulug‘bek xazinasini, Mirzo Ulug‘bek, ilm-fan, tafakkur, ma’naviyat, tarixiy roman, jaholat, vijdon, milliy qadriyatlar.

Аннотация: В данной статье анализируется произведение «Сокровища Улугбека» выдающегося представителя узбекской литературы, народного писателя Пиримкула Кадырова с художественно-философской точки зрения. В исследовании анализируются понятия науки, мысли, духовности и общечеловеческой ценности в произведении, а также подчеркивается мастерство писателя в возведении образа исторической личности – Мирзо Улугбека – в ранг художественного образа. Анализируются дух современности в произведении, конфликт науки и невежества в истории человечества, идея просвещения, а также вопросы личного жертвоприношения, основанные на научных источниках.

Ключевые слова: Пиримкул Кадыров, сокровища Улугбека, Мирзо Улугбек, наука, мысль, духовность, исторический роман, невежество, совесть, национальные ценности.

Abstract: This article analyzes "The Treasures of Ulugh Beg" by Pirimkul Kadyrov, a prominent figure in Uzbek literature and national writer, from an artistic and philosophical perspective. The study examines the concepts of science, thought,

spirituality, and universal human values in the work, highlighting the writer's mastery in elevating the image of a historical figure, Mirzo Ulugh Beg, to the level of artistic representation. The work explores the spirit of modernity, the conflict between science and ignorance in human history, the idea of enlightenment, and questions of personal sacrifice, all based on scientific sources.

Keywords: Pirimkul Kadyrov, The Treasures of Ulugh Beg, Mirzo Ulugh Beg, science, thought, spirituality, historical novel, ignorance, conscience, national values.

O'zbek adabiyoti tarixida **Pirimqul Qodirov (1928–2010)** o'zining chuqur falsafiy mushohadalari, tarixiy haqiqatga sodiqligi va insoniy qadriyatlarga sadoqati bilan alohida o'rin egallaydi. Uning “Yulduzli tunlar”, “Avlodlar dovoni”, “Erk”, “Olmos kamar”, “Amir Temur siymosi”, “Qadrim” kabi romanlari bilan bir qatorda **“Ulug'bek xazinasi”** asari ham adabiy tafakkurimiz tarixida muhim burilish yasagan. Roman 1974-yilda yozilgan bo'lib, unda **ilm va jaholat, nur va zulmat, tafakkur va zo'ravonlik** o'rtasidagi abadiy kurash badiiy ifodasini topgan. Yozuvchi o'z asarida tarixiy voqealar orqali zamonaviy inson ongiga ta'sir etuvchi chuqur falsafiy ma'nolarni singdiradi. Olim **Ozod Sharafiddinov** Pirimqul Qodirov ijodi haqida shunday yozgan edi: “Pirimqul Qodirov tarixiy obrazlarni zamonaviy ruh bilan to'ldirib, o'tmish va bugun o'rtasida ma'naviy ko'priklar yaratdi.” Bu so'zlar “Ulug'bek xazinasi” romanining butun mohiyatini ifodalaydi — **ilm va ma'rifatning inson hayotidagi abadiy o'rni**.

“Ulug'bek xazinasi” — o'zbek nasrida tarixiy-falsafiy yo'nalishning yuksak namunalaridan biridir. Pirimqul Qodirov asarni yozish jarayonida **Abdurazzoq Samarqandiy, Ali Qushchi, Xondamir, Alisher Navoiy** kabi tarixiy manbalardan foydalangan. Yozuvchi bu manbalardagi faktlarni quruq tarixiy voqealar sifatida emas, balki **insoniyatning ma'naviy tarixini aks ettiruvchi badiiy haqiqat** sifatida talqin etadi. Roman markazida **Mirzo Ulug'bek** — buyuk olim, hukmdor va inson siymosi turadi. U ilmni taxtdan, ma'rifatni boylikdan, haqiqatni hokimiyatdan ustun qo'ygan shaxs sifatida tasvirlanadi. Ulug'bekning fojiasi — bu faqat bir shaxsning taqdiri emas, balki **ilm va jaholat to'qnashuvi, nur va zulmat kurashining timsolidir**. Olim **Naim Karimov** bu haqida yozadi: “Ulug'bek xazinasi — ilmning o'lmasligi, haqiqatning g'alabasini kuylagan falsafiy roman. Yozuvchi o'z asarida tarixni emas, tarix ortidagi inson ruhini o'rganadi.”

Mirzo Ulug'bek obrazi romanda chuqur psixologik va falsafiy tahlil asosida yaratilgan. Yozuvchi uni nafaqat olim, balki **insoniyatning eng nozik ruhiy kechinmalarini his qiluvchi mutafakkir** sifatida tasvirlaydi. Ulug'bek “Ziji jadidi Ko'ragoniy” asarini yozgan, Samarqandda rasadxona barpo etgan, yulduzlar harakatini

o'rganish orqali insonning o'zini va olamni tushunishga intilgan. U ilmni Allohning buyuk ne'mati deb bilgan. Roman sahnalarida Ulug'bekning ichki kechinmalari — **haqiqatni himoya qilish, jaholatga qarshi kurashish, o'g'ilning xiyonatini kechirish, vijdon bilan yashash** masalalari chuqur ifodalangan. Yozuvchi Ulug'bekni oddiy tarixiy shaxs emas, balki **ilmiy tafakkurning abadiy ramzi** sifatida gavdalantiradi. “Men yulduzlarning tili bilan so'zlayman, sizlar esa qilich tilida,” — degan so'zlari orqali Ulug'bek o'zining hayotiy shiorini bildiradi. Bu jumla romanning falsafiy yadrosidir — **aql kuchi zo'ravonlik kuchidan ustun**. Romanning asosiy g'oyaviy o'qi — **ilm va jaholat to'qnashuvidir**. Ulug'bek ilmni hayotining mazmuniga aylantirgan bo'lsa, uning o'g'li Abdulatif hokimiyat va taxt uchun otasiga qarshi chiqadi. Bu qarama-qarshilik avlodlar o'rtasidagi ixtilof emas, balki **ikki dunyoqarashning to'qnashuvidir**: biri — ma'rifat, biri — jaholat. Bu holat orqali Pirimqul Qodirov shunday savol qo'yadi: “*Nega insoniyat har doim haqiqatni o'ldiradi, ammo uni yana qayta izlaydi?*” Yozuvchi bu savolga badiiy javob beradi: ilmni o'ldirish mumkin, lekin **uning nuri so'nmaydi**, u keyingi avlodlar qalbida davom etadi. “Ulug'bek o'ldi, ammo u yaratgan xazina – bilim, tafakkur, haqiqat – insoniyat yuragida yashaydi.” Asarning nomi — “**Ulug'bek xazinas**i” ramziy ma'noga ega. Bu xazina oltin, kumush yoki hokimiyat emas, balki **ilm va tafakkur xazinasidir**. Yozuvchi “**xazina**” so'zi orqali **ilmning abadiyligini** ifodalaydi. Chunki haqiqiy boylik — inson tafakkuri va bilimidir. Romanda Ali Qushchi, Qozizoda Rumi, G'iyosiddin Jamshid kabi shogirdlar orqali Ulug'bek xazinasini keyingi avlodlarga o'tadi. Bu orqali yozuvchi **ma'naviy merosning davomiyligini** ta'kidlaydi. Olim **To'ra Mirzayev** bu asar haqida shunday yozadi: “Ulug'bek xazinasini – bu ilmning, tafakkurning va inson qalbidagi ezgulikning timsoli. Qodirov asarda tarixni o'tmish emas, kelajak o'qituvchisi sifatida ko'rsatadi.”

Bugungi globalashuv davrida “Ulug'bek xazinasini” romani o'z ahamiyatini yanada oshirib bormoqda. Chunki u **ilmning qadri, tafakkur erkinligi, ma'naviyatning ustuvorligi** haqidagi abadiy haqiqatlarni eslatadi. Asardagi Ulug'bek obrazi bugungi yoshlar uchun **fidoyilik, ilmparvarlik, millatga xizmat qilish** timsoliga aylangan. Romanning zamonaviy tahlili shuni ko'rsatadiki, unda ilgari surilgan g'oyalar — **milliy o'zlikni anglash, ilmga sadoqat, vijdon erkinligi** — hozirgi davr uchun ham dolzarbdir. Pirimqul Qodirovning badiiy uslubi o'ziga xos: u **tarixiy realizm bilan falsafiy lirizmni** uyg'unlashtira olgan. Roman tili sodda, lekin ma'nosi chuqur. Yozuvchi obrazlar orqali fikr bildiradi: Ulug'bek – nur, Abdulatif – zulmat, rasadxona – tafakkur ramzi, qilich – zo'ravonlik ramzi. Bu qarama-qarshi timsollar orqali asarning asosiy g'oyasi — **ilmning ma'naviyat ustidan g'alabasi**

yanada ta'sirli ifodalanadi "Ulug'bek xazinasini" — yosh avlodni ilmga, tafakkurga, halollikka, milliy g'ururga undovchi asardir. Bu roman orqali Pirimqul Qodirov o'zbek adabiyotida **ma'rifatparvarlik ruhini** qayta jonlantirgan. Romanda ilgari surilgan g'oyalar o'zbek xalqining **"ilm bilan nur topish"** qadriyatini ifodalaydi. Shu bois bu asar nafaqat adabiy yodgorlik, balki **milliy o'zlik va ma'naviy uyg'onish sabog'i** sifatida o'qitiladi.

Pirimqul Qodirovning "Ulug'bek xazinasini" romani o'zbek tarixiy nasrining eng yuksak yutuqlaridan biridir. Asarda yozuvchi **ilm va jaholat kurashini** falsafiy asosda ochib beradi. Ulug'bek obrazi — inson tafakkurining, ma'naviyatining, haqiqatga sadoqatning timsolidir. Asar orqali yozuvchi bizni **ilmni qadrlashga, ma'naviy merosni asrashga, vijdon bilan yashashga** da'vat etadi. Shunday qilib, "Ulug'bek xazinasini" — **ilm va ma'rifatning abadiy qudrati, insoniyat qalbinin eng yuksak qimmatini** ifodalovchi buyuk asardir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sharafiddinov O. *Adabiyot – ruh oynasi*. – Toshkent: Adabiyot va san'at, 1984.
2. Karimov N. *O'zbek adabiyoti tarixi*. – Toshkent: O'qituvchi, 2005.
3. Qodirov P. *Ulug'bek xazinasini*. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1974.
4. Mirzayev T. *Tarix va badiiyat uyg'unligi*. – "O'zbek tili va adabiyoti" jurnali, 1982.
5. Jo'rayev N. *Tarixiy shaxs obrazining badiiy talqini*. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2016.
6. Rasulov S. *O'zbek tarixiy romanlarida ilm va ma'naviyat masalasi*. – Termiz: TSU nashriyoti, 2020.
7. Yo'ldoshev Q. *Zamonaviy o'zbek nasrida tarixiy siymolar*. – Toshkent: Fan, 2018.
8. Oripov H. *Fikr va tafakkur manbalari*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2017.
9. Scientific Progress Journal, Vol. 3, Issue 4, 2022.
10. Ziyouz.com – Pirimqul Qodirov ijodi bo'yicha ilmiy maqolalar to'plami.

ABDULLA ORIPOVNING “SOHIBQIRON” DRAMASIDA BIBIXONIM OBRAZINING TIPOLOGIK TASVIRI

Raxmonova Iroda Isroil qizi

Pardaboyeva Ruhshona Nazirdjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O 'zbek tili va adabiyoti yo 'nalishi 1-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Achilova Emina

Annotatsiya: Maqolada Abdulla Oripovning “Sohibqiron” dramasi da Bibixonimning qiyosiy tipologik tasviri tahlil qilinadi. Bu asarda Bibixonimning bir tomondan Amir Temurning eng ishongan insoni, aql zakovatili ayolligi, bir tomondan esa uning ichki kechinmalari ruhiy holatlari keltiriladi. Asar orqali bir ayolning aql zakovati va insoniylik his- tuyg'ulari uchun ham qanchalik qadrlı bo'lishi ekanligi haqida aytib o'tiladi.

Kalit so'zlar: tipologik tasvir, Abdulla Oripov, Sohıbqiron, Bibixonim, Amir Temur, tipologik obraz, tarixiy, badiiylik, Sharq ayoli, sadoqat, donolik, vatanparvarlik.

Annotatsion : The article analyzes the comparative typological image of Bibikhanim in Abdulla Oripov's drama "Sahibqiron". In this work, Bibikhanim is presented as Amir Temur's most trusted person, a woman with intelligence, on the one hand, and her inner experiences and mental states on the other. The work shows how valuable a woman's intelligence and human feelings are.

Keywords: typological image, Abdulla Oripov, Sahıbqiron, Bibikhanim, Amir Temur, typological image, historical, artistic, Eastern woman, loyalty, wisdom, patriotism.

Аннотация: В статье анализируется сравнительно-типологический образ Бибиханым в драме Абдуллы Орипова «Сахибкирон». В этом произведении Бибиханым представлена как доверенное лицо Амира Темура, женщина, с одной стороны, обладающая умом, с другой – своими внутренними переживаниями и душевными состояниями. В произведении показано, насколько ценны ум и человеческие чувства женщины.

Ключевые слова: типологический образ, Абдулла Орипов, Сахибкирон, Бибиханым, Амир Темур, типологический образ, исторический, художественный, восточная женщина, верность, мудрость, патриотизм.

O'zbekiston xalq yozuvchisi Abdulla Oripov- adabiyotimizning yorqin siymolaridan biri. Bu adibning betakror asarlari hammaning qalbidan chuqur joy egallagan desak mubolag'a bo'lmaydi. Bu asar barchaga g'urur va iftixor bag'ishlaydi, qalbimizni tog'day yuksaltiradi.

Abdulla Oripovning "Sohibqiron" dramasi ulug' sarkarda va davlat arbobi Amir Temur shaxsiyatini badiiy talqin etuvchi yirik asarlardan biridir. Unda Amir Temurning davlatparvarlik faoliyati, insoniy kechinmalari, shaxsiy hayotiga doir lavhalar qamrab olingan. Shu jarayonda Sohobqironning umr yo'ldoshi — Bibixonim obrazi ham o'ziga xos dramatik ahamiyat kasb etadi. Bu obraz nafaqat tarixiy shaxsning badiiy talqini, balki tipologik umumlashmalar asosida yaratilgan milliy ayol timsolidir.

Abdulla Oripovning "Sohobqiron" dramasida Bibixonim obrazining tipologik tasviri

Bibixonim (asl ismi Saroymulkxonim) (1341 — 1408) — Amir Temurning katta xotini, Chig'atoy ulusi xoni — Qozonxonning qizi. Dastlab Amir Qazag'onning nabirasi — Xusayn ibn Musallabga (1355), keyin (Xusayn qatl etilgach) Amir Temurga nikohlangan (1370). Shu bilan Amir Temur Ko'ragon unvoniga musharraf bo'ladi. Zotan xon avlodiga mansub Saroymulkxonim haramdagi barcha malikalardan ulug' hisoblanib, „Katta xonim“ yoxud „Bibixonim“ degan unvonga noil bo'ladi. Tarixiy manbalarning guvohlik berishicha, Bibixonim o'z zamonasining yuksak idrokli, farosatli, tadbirkor, maslahatdosh va yetuk aql-zakovat sohibasi, shuningdek, husn-latofat bobida ham benazir edi. Bibixonim insonparvar, vatanparvar, mamlakatning siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy hayotidan yaxshigina xabardor bo'lgan, saltanat ishlarida dono maslahatlari bilan qatnashib turgan ayol edi.

Yuqorida Bibixonimga keltirilgan sifatlar asarda o'z tasdig'ini topgan. Asarda Amir Temur Bibixonimni o'ziga nikohlashdan oldin u shunchaki kanizak bo'lganini ko'ramiz va uni o'z nikohiga oladi va yillar o'tgan sari Bibixonim Amir Temurni tushunishi shu darajada bo'ladiki ular bir-birlarini to'ldirib turadi. Amir Temur uzoq yo'ldan qaytgach uni sadoqat bilan kutib oladi. U Temurning yo'qligida saroyini, ayollar va xizmatchilarni bir tartibda ushlab turadi. Bu holat Bibixonimning sadoqatli va fidoyi ayol sifatida gavdalandiradi. U Temurning qudratini faqat hukumdor sifatida emas turmush o'rtog'i sifatida ham hurmat qiladi. Sohobqiron saroyida ayrim amirlar orasida fitnalar ko'tariladi. Temirga sabr

1. Bibixonimning tarixiy asoslari

Tarixiy manbalarda Saroymulkxonim (Bibixonim) Amir Temurning rafiqasi, mo'g'ullar xoni Qozonxonning qizi sifatida tilga olinadi. U Sohibqiron siyosiy faoliyatida muhim o'rin egallagan, davlat ishlari va diplomatik munosabatlarda faol bo'lgan. Samarqanddagi mashhur Bibixonim masjidi uning nomi bilan bog'liq.

2. Dramaturgiyadagi badiiy talqin

Abdulla Oripov dramada Bibixonimni:

donishmand va oqila maslahatchi,

mehribon va sadoqatli ayol,

sabr va matonat timsoli sifatida gavdalandiradi.

Uning timsolida Temurning insoniy qiyofasi, mehr va vafoga intilishi ochib beriladi. Bibixonimning so'zlari Sohibqironning qat'iy qarorlarini yumshatib, uni xalqparvarlik va adolat sari yo'naltiruvchi kuch vazifasini bajaradi.

3. Obrazning dramatik vazifasi

Amir Temur obrazini insoniylashtiruvchi vosita;

Asardagi ichki ziddiyatlarni yumshatib turuvchi kuch;

Davr ayollari fazilatlarini umumlashtiruvchi badiiy timsol.

4. Tipologik xususiyatlari

Bibixonim obrazi nafaqat tarixiy siymo, balki Sharq ayoliga xos sadoqat, fidoyilik, donolik va sabr-toqat kabi qadriyatlarning umumlashgan timsolidir. Abdulla Oripov u orqali ona va xotin sifatidagi milliy qadriyatlarni yuksak darajada tasvirlaydi.

Abdulla Oripovning "Sohibqiron" dramasi o'zbek dramaturgiyasida tarixiylik va badiiylik uyg'unligining yorqin namunasi bo'lib, unda Amir Temur shaxsiyati bilan bir qatorda Bibixonim obrazi ham alohida e'tibor bilan yoritilgan. Muallif Bibixonim timsolida Sharq ayoliga xos sadoqat, donolik, sabr-toqat va vatanparvarlik fazilatlarini yuksak mahorat bilan tasvirlaydi.

Bibixonim — nafaqat Sohibqironning sodiq umr yo'ldoshi, balki xalq, Vatan va ma'naviyat timsolidir. U asarda Temurning ruhiy tayanchi, donishmand maslahatchisi va mehr-muhabbat manbai sifatida gavdalanadi. Uning badiiy qiyofasi orqali muallif ayollikning buyuk qudratini, sadoqat va fidoyilikning asl ma'nosini ochib beradi.

Demak, Abdulla Oripov Bibixonim obrazida ayolning nafaqat oiladagi, balki jamiyat va millat hayotidagi o'rnini yuksak darajada ulug'laydi. Bu obraz orqali yozuvchi o'zbek ayolining ma'naviy ulug'ligi, sabr-toqati va vatanparvarligini badiiy shaklda abadiylashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Oripov, A. Sohibqiron. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1996.
2. Karimov, I. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. Bartold, V. V. Sochineniya. T. II. Timur i ego epokha. – Moskva: Nauka, 1964.
4. Mirzo Ulug'bek. Temur tuzuklari (O'zbekcha tarjima). – Toshkent: Fan, 1991.
5. Qodirov, P. Amir Temur siymosi va davri. – Toshkent: Sharq, 2005.
6. G'ulomov, Ya. Amir Temur va temuriylar davri. – Toshkent: O'zbekiston, 1996.
7. Habibullaev, O. O'zbek dramaturgiyasida tarixiy obrazlar. – Toshkent: Fan, 2010.

G'OFUR G'ULOMNING "VAQT" SHE'RI HAQIDA MULOHAZALAR

Rajabboyeva Gulsevar Otabek qizi

ChDPU Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: E.S. Achilova

Annotasiya: Ushbu maqolada G'afur G'ulom hayoti va uning urush yillarida yozilgan "Vaqt" she'rining ijodiy tahlili va o'sha davr muhitida bo'layotgan voqealar va millionlab insonlarning urush tufayli halok bo'lganligi holatlari ochib beriladi.

Abstract: This article presents a creative analysis of the life of Gafur Ghulam and his poem "Time", written during the war years, as well as the events taking place in the environment of that time and the circumstances in which millions of people died due to the war.

Аннотация: В статье творчески анализируется жизнь Гафура Гуляма и поэма «Время», написанная в военные годы, события, происходившие в атмосфере того времени, и обстоятельства, при которых в результате войны погибли миллионы людей.

O'zbekiston xalq shoiri hamda akademigi G'afur G'ulom 1903-yilning 10-mayida Toshkent shahrining Qo'rg'ontepa mahallasida dehqonlar oilasida tug'ilgan. To'qqiz yoshida otasidan, o'n ikki yoshida onasidan yetim qolgan G'afur G'ulom avval eski maktabda, so'ngra rus-tuzem maktabida ta'lim olgan. 1919-yildan 1927-yilgacha u o'qituvchi, maktab direktori, Ma'naviyat uyushmasi ishchilari raisi bo'lib ishlaydi, bolalar uyini tashkil etishda faol ishtirok etadi. „Shum bola“ (1936) avtobiografik qissasida ijodkorning bolaligi, asr boshidagi Toshkent hayoti tiniq tasvirlangan. 1943-yilda O'zbekiston Fanlar Akademiyasiga haqiqiy a'zo bo'ldi. Shoirning urushdan keyingi davr lirikasi uning urush yillar lirikasining mantiqiy davomi va rivoji hisoblanadi. G'ulom 1966-yilning 10-iyunida vafot etdi. Chig'atoy qabristoniga dafn etildi. G'afur G'ulom 19-sentabr 1945-yilda yozgan. Shoir ushbu she'rni jiyani bo'lmish mayor Xamidulla Xusan o'g'liga atab yozgan. Shoir she'ri davomida vaqtning naqadar ulug' ne'mat ekanligini tushuntirishga harakat qiladi. She'r quyidagicha boshlanadi:

G'uncha ochilguncha o'tgan fursatni

Kapalak umriga qiyos etgulik,

Ba'zida bir nafas olgulik muddat –

Ming yulduz so'nishi uchun yetgulik.

Ushbu yuqoridagi to'rtlik bilan she'rni boshlar ekan shoir, avvalo, vaqtni quyidagi timsollar orqali tushuntirishga harakat qiladi: bir gul unib, go'zal g'uncha misol ochilishi uchun ketgan fursatni shoir kapalak umriga qiyos etadi. Ma'lumki, kapalak umri qisqa bo'ladi, ya'ni kapalaklar uzog'I bilan 3-5 kun umr ko'rishadi. Shoir yuqoridagi misol orqali umrning tez o'tishi, vaqtning g'animat ekanligini nihoyatda go'zal misollar bilan ta'riflagan. Keyingi jumlagi nazar tashlaydigan bo'lsak, ba'zida insonning bir marotaba nafas olishi uchun ketgan muddat ming yulduz (shoir bu orqali insonlar demoqchi) so'nishi uchun yetgulik deya yana bir bor vaqt tez o'tib ketishi, umr daftarimizni yaxshi sahifalar ila bezashimiz darkorligiga yana bir bor eslatma qiladi.

Aziz asrimizning aziz onlari

Aziz insonlardan so'raydi qadrin.

Fursat g'animatdir, shoh satrlar-la

Bezamoq chog'idir umr daftarin.

Bu jumla asrlar oshar, avlodlar almashar, kitobxonlar ham o'zgarar, ammo yuqoridagi jumla insonlar ongi, xotirasida umr daftarin eng ezgu ishlar bilan bezash sari buyuk chaqiriq bo'lib qolaveradi. Shoir she'rining eng mashhur qismi desak adashmaymiz ushbu jumlaning. XX asr insoniyat tarixida tub burilish yasagan, ko'plab insonlarga hayot qadrini, vaqtning qiymatini o'rgatgan asr deyishimiz mumkin. Bekorga shoir aziz insonlardan so'raydi qadrin deya keltirmagan yuqoridagi jumlada. Chunki bu asrda insonlar vaqt qadrini bilmay, uni jahon urushlariga sovrishdi. Oqibatda millionlab insonlar urush qurboniga aylanishdi. Ularning orasida begunoh bolalar, yosh yigitlar, farzandsiz qolgan onalar borligi achinarli albatta. Keyingi jumlalarda shoir vaqtning tez o'tib ketguvchi ekanligini, uni besamar sarflamaslik kerakligini yana bir bor aytib o'tadi, umr daftarimiz sahifalarini endi yaxshi ishlar, ezgu maqsadlar bilan to'ldirishga da'vat etadi deyish mumkin. Shuni yodda tutish kerakki, vaqt o'tar, umr o'tar, ammo, biz qilgan ezgu amallar shunchaki o'tib ketmaydi, ular umr daftarimizni bezabgina qolmasdan, ko'plab insonlar xotirasida abadiy yashaydi.

G'alaba amri-la mag'lub nemisning

Generali qo'l qo'ydi. Uch sekund faqat...

Shu mal'un imzoda odamlar o'qir

Million yil fashistning umriga la'nat.

Bilamizki, G'afur G'ulom jahon urushlari davrida yashagan. Urushning dardi, azobi, alamini tuygan shoir. II jahon urushida nemis xalqi mag'lubiyatga uchraydi

hamda ushbu mag'lubiyat uchun chekilgan imzo uchun esa 3 sekund kifoya. Ammo shu 3 sekundlik imzoda qanchadan –qancha millionlab odamlarning azobi, dardlari yashirin. Bu jumlar orqali G'afur G'ulom xalqlar, elatlarni urush domiga tushmaslikka undaydi. Jahon urushini boshlagan xalq nemislar hamda mag'lublar ham ularning o'zi. Yuqoridagi jumlar orqali shu to'rt qatorlik she'rda urushni qoralash, urush davrininng azoblari, yetim qolgan bolalar, farzandsiz qolgan onalar fig'onlari yashirin desak adashmaymiz. Endi ular fashistning umrini la'natlab o'tishadi.

Urushda qozonilgan g'alaba to'g'risida har kim har xil yozishi tabiiy hol. Kimdir bu g'alabani ko'tarinki ohang, ko'tarinki so'z bilan ifoda qiladi. Shoir mazkur she'rda lahza(sekund)ning mohiyatiga nazar tashlaydi. Darhaqiqat, yuzaki qaraganda, lahza nima? Ko'z yumib ochguncha o'tadigan fursat. Go'yo e'tiborga, diqqatga arzimaydi. O'z umrini poyonsiz deb o'ylaydigan aksariyat odamlar uchun lahzaning sariq chaqalik qimmat bo'lmasligi ham mumkin. Biroq shoir ijodiy tafakkuri butun insoniyat hayoti uning quvonch-u tashvishlari, hatto qismati ham mana shu lahzalarga jo ekanini favqulodda misollar bilan isbotlab beradi:

Bir onning bahosin o'lchamoq uchun

Oltindan tarozu, olmosdan tosh oz.

Hayotning abadiy qonuniyatlarini anglagan, his qilgan odam uchun behuda lahzaning o'zi yo'q va bo'lishi ham mumkin emas. Zero, inson necha yil umr ko'rishidan qat'i nazar, bu umrning asosini mana shu lahzalar tashkil qiladi. Buyuk qahramonliklar ham, isnodli sharmandaliklar ham ayni lahzalar oraliq'ida ro'y beradi. O'zini, o'zligini unut-gan odam bir lahzada yo'l qo'ygan xatosi, qo'rqqoligi, shijoatsizligi tufayli umrbod yuzi qora bo'lib qolishi hech gap emas. Yoki aksincha, Amir Temurdek, Jaloliddin Manguberdidek, Bobur Mirzodek bobolarimizning shon-shavkati aynan bir lahzada qabul qilgan qat'iy qarorlari, biror lahza unutmaganlari - yurtga sadoqatlari tufayli abadiyatga daxldor bo'ldi.

Xulosa qilib aytganda, faylasuf shoir G'afur G'ulom o'zining mo'jazzina asari "Vaqt" she'ri bilan lahzaga abadiy haykal qo'ydi, deb bema'lol aytsak bo'ladi! Bu she'r bag'riga jo bo'lgan mantiq va ma'no, san'at va sayqal ko'lamini anglamoq uchun, qarangki, asrlar talab qilinmoqda. Chinakam she'riyatning, adabiyotning mo'jizaviy qudrati, balki mana shundadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sultonmurod OLIM, Sunnat AHMEDOV, Rahmon QO'CHQOROV, Vahob Rahmonov. Adabiyot. - Toshkent-2019.

2. Abbosxo'jayev O. Umarova N.Qo'chqorov R.Mafkurapoligonlaridaga olishuv. T.:Akademiya, 2007
3. Do'stmuhammad Xurshid. Ommaviy axborot vositalarini rivojlantirishning demokratik andozalari.– Toshkent: O'zbekiston, 2005.
4. Qaxxorova SH. Global ma'naviyat- globallashuvning g'oyaviy asosi. T.:Tafakkur, 2009
- 6.<http://www.newjournal.org/>

“UFQ” ROMANIDAGI IKROMJON, JANNAT XOLA VA TURSUNBOY OBRAZLARI TAHLILI

Saidmurodova Ruxshona Odil qizi

CHDPU O'zbek tili va adabiyoti ta'lim yo'nalishi

3-bosqich talabasi

saidmurodovar89@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada adib Said Ahmadning “Ufq” romanidagi uch asosiy qahramon Ikromjon, Jannat xola va Tursunboy obrazlarining asar syujetidagi o'rni, qahramonlar ijtimoiy hayotining hozirgi davr bilan tadqiqi xususida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: farzand, ota, ona, urush, vatan.

Annotation: This article discusses the role of the three characters in Said Ahmad's novel "Ufkh" - Ikromjon, Jannat Khola, and Tursunboy - in the plot of the work, and the study of the social life of these characters in the present era.

Keywords: child, father, mother, war, homeland.

O'zbek adabiyotining yirik vakillaridan biri bo'lgan Said Ahmad “Ufq” romanini 1964-1974-yillar oralig'ida yozgan. Asar uchta katta qismdan iborat. Romanda urushdan biroz oldingi, Ikkinchi jahon urushi payti va urushdan keyingi o'zbek xalqining hayoti tasvirlangan. Asarning har bir qismida o'sha davrdagi ijtimoiy hayot, odamlarning yashash tarzi aks ettirilgan.

Asarning birinchi qismi “Qirq besh kun” deb nomlanib, unda uzunligi 365 km bo'lgan Katta Farg'ona kanalining mehnatkash, metin irodali, sabr-toqatli o'zbek xalqi tomonidan qirq besh kunda qurib bitkazilgani, kanal qurilishida qahramonliklar ko'rsatgan Ikromjon, Azizxon, Do'stmat polvon, Ali polvon, To'lanboy, Esh polvon, Do'nan polvon, Lutfinisa, Vazira va boshqa insonlar haqida yozilgan.

Asarning ikkinchi qismi “Hijron kunlarida” deb nomlangan. Bu qismda Ikkinchi jahon urushi paytidagi front ortidagi insonlar ijtimoiy hayoti aks etgan. Bu urush qancha insonlar qalbiga hijron olovini solmadi, qancha bolalarni yetim qilmadi? Necha insonlar hayoti shu urush sababli hijronda o'tdi. Bu qismda Nizomjon, Dildor, Azimjon, Zebi, Inoyat oqsoqol, Ikromjon, Risolat, Jannat xola, Tursunboy, Asrora asosiy personaj hisoblanadi.

Asarning uchinchi qismi "Ufq bo'sag'asida" deb nomlangan. Bu qismda urushdan keyingi insonlar taqdiri yoritilgan. Urushdan keyingi mehnatdagi qahramonliklar, o'zgarib ketgan taqdir egalarining keyingi hayoti, asarning mazmuniy va tadqiqiy xulosasi aks etgan.

Ikromjon – metin iroda, so'nmas qalb sohibi, mehnatkash, xalqparvar, o'zini o'tga-cho'qqa uradigan, qiyinchilik, sinovlarga, hayotning eng achchiq zarbasiga yo'liqqan ota, inson.

Vatani, oilasi va vijdonini oldidagi burchini ado eta olgan bir inson. Hozirgi davr ko'zi bilan qarasak vijdonli, mehnatkash, halol, insofli kishi. U sakkiz bolasini tuproqqa topshirib, yakka-yu yagona farzandidan ro'shnolik ko'rmagan, urushdan bir oyoqsiz kelib, xoinning otasi nomini olgan metin irodali, to'g'ri, halol inson. O'z bolasidan ko'rmagan yaxshilikni o'zga bir begona insondan ko'rgan, uni bag'riga olgan, qo'lidan kelganicha insonlarga yaxshilik ilingan bir ota. Hayot bu insonni nalar bilan sinamadi? Boshiga ne ko'rgiliklar tushmadi. Endi og'zim oshga yetdi deganda taqdirning achchiq zarbasiga yo'liqdi. Balki uning o'rnida boshqa inson bo'lganda bu sinovlarga dosh berolmasmidi? O'g'lining xoin nomini olishida qo'rqqanlik qilib ota-onasi, hamqishloqlari yuzini yerga qaratganining sababchilari shu ota-ona emasmi? Axir ular bolani qo'lini sovuq suvga urdirmadi, kasal bo'lsa erta-yu kech boshida parvona bo'lishdi, yemay yedirdi, kiymay kiydirdi. Ikromjonning o'g'lini urushdan qochganini eshitgandagi holatidan parcha:

"Yigirma bir yil surgan eng ezgu o'ylari, har soatini baxt tilab o'tkazgan kunlari shu kecha tugaganday. Ikromjon adoyi tamom bo'lgan edi. U bir kechadayoq qarib qolganga o'xshardi. U bolasini mard bo'ladi deb o'ylardi....."

Bir otaga bundan alamli, bundan og'ir qismat bormikin. Koshki bu farzandi ham qolgan farzandlari kabi tuproqqa kirgan bo'lsa, koshki tug'ilmaganda. Mard bo'ladi, qo'rqmas dovyurak bo'ladi deb o'ylagan o'g'li ota boshini butun yor-u oshnalari oldida egib qo'ydi. Bechora ota og'lini qilmishini deb odamlarga qo'shilolmay qoldi, vijdoni oldida uyaldi.

Taqdir o'zining har nag'masiga o'ynatgan bu insonni baribir ham metin irodasini bukolmadi. O'g'lining qilmishini, alamzada, farzand dog'ida ado bo'lib bu dunyoni erta tark etgan xotinining o'limini yelkasida, yuragida ko'tardi. O'g'lining jonsiz tanasini qamishlar orasiga, chaqirsa ovoz yetmaydigan, odamlar qadam bosmaydigan qamishzorga ko'mdi.

Farzandining qabri odamlarniki singari ketmonda emas, qo'ltiqtayoqda qazildi. Quyosh botgan vaqtda ufqqa termulib o'tirgan ota balki o'zining o'zgalarnikiga o'xshamagan achchiq qismatini o'ylar. Insonlar oddiy qiyinchilik ko'rsa yiqilib,

nolinib, noshukrlik qiladi. O'ylamaydiki hayotda ulardanda qiynalgan, achchiq azob-uqubatlarga yo'liqqan insonlar borligini. Ikromjon obrazi hayotda insonlarni sabrli bo'lishga, qiyinchiliklarga bardoshli bo'lishga, kurashishga undaydi. Insoniyat yaratilibdiki sinaladi, qiyinchilikka duchor bo'ladi, qoqiladi, yiqiladi, yana qaytadan oyoqqa turadi. Zero, sinovlardan abadiy emas, sabrli, metin irodali Ikromjon kabi kurashuvchan bo'laylik. Adib bu personaj orqali bir o'zbek otasining qalbidagi o'y kechinmalarini, sabr-bardoshini, vatani, oilasi oldidagi burchini keng yoritgan.

Jannat xola – butun onalarning farzandi haqidagi o'y fikrlari, sabr bardoshi timsolidir. U asarning asosiy personajlaridan biri. Ikromjonning ayoli, Tursunboyning onasi. U hayotida ro'y bergan barcha sinovlarni cho'chimasdan, qo'rqmasdan yengdi, yengga oldi. Necha-necha farzandini tuproqqa topshirib, birgina tirik qolgan farzandi Tursunboyga butun umrini bag'ishladi. Yemay yedirdi, kiymay kiydirdi. G'amxo'r, mehribon, mushtipar ona hayotning so'nggi daqiqalarda ham bir ro'shnolik ko'rmay o'tdi. Minglab orzularini, og'riqlarini, dardini ichiga yutdi. O'g'li haqidagi gap so'zlarga ham dastavval ishonmadi. O'g'lining bunday ish qilmasligini, u qo'rqoq emasligini o'ziga qayta-qayta ta'kidladi. Qaysi ona borki farzandini aybini ko'rib yuziga soladi, uni yomon ko'radi yoki unga yomon gapiradi? Hech qaysi ona bolasini aybini ko'rmaydi. Uni boricha qabul qiladi, uni kimgadir solishtirmaydi. Lekin bir narsa borki onanini qalbini chilparchin qiladi, boshini egadi, yuziga ajinlar soladi.

Bu farzandning vatani, oilasi, ota-onasi oldidagi burchini anglamasligi, unga xiyonat qilishi! Jannat xola hatto farzandi vatan oldidagi burchini bajarmasdan, qo'liga tutqazilgan qurolni tashlab qochib har joyda daydib och nahor, xor bo'lib oldiga kelganda ham bolasini aybsiz deb o'ylaydi.

Tursunboy qochib yurgan payti uyga kelgandagi suhbatdan parcha:

“Tursunboy deraza rafiga o'tirib kosa chetidan xo'rillatib icha boshladi. Ona tik turgancha undan ko'zini uzmasdi. Tursunboy boshini ko'tarib onaga tanbehlovchi ohangda dedi:

-Kelganimni birov bilmasin!

-Qochganing ristmi?

Tursunboy darrov javob bermadi, lablarini ancha vaqtgacha yalab turib dedi:

-Poyezddan qolib ketdim.

-Qochganing rost ekan-da!

-Ha. Gap tamom.

Onaning vujudi qaqshab ketdi. Tizzalarida darmon qolmay sholchaga o'tirib qoldi. ko'zlari javdirab birpastda ko'zlari pir-piradida, ho'ngrab yig'lab yubordi.”

Qaysi ona farzandini bunday holatda ko'rishni xohlaydi. Orzulari sarobga aylangan, xoinning onasi nomiga sazovor bo'lgan mushtipar ona so'nggi nafasigacha o'g'lidan umidini uzolmadi. Farzandini o'ylayverib kasal va telbaga aylandi. Bechora farzandidan umid uzolmay, uning baxt-u saodatini ko'rolmay, xasta holida to'qayda chodirda jon berdi. Bir ona ko'tarsa shuncha dardni ko'tara olsa kerak. Bu obraz orqali onalarning farzand tarbiyasida mas'uliyatliroq bo'lishini keng yoritilgan ekan.

Tursunboy – ona suti og'zidan ketmagan, nodon, ota onasining orzularini sarobga aylantirgan, qo'rqq, nomard bir farzand. U uchun ota ham, ona ham faqat yeb ichirish u kiyintirish uchungina oat-ona xolos. Vatan oldidagi burchini anglamagan, ota onasining yuzini butun hamqishloqlari oldida egib qo'ygan, xoin degan nom bilan jirkanch bir ahvolda yashagan, onasini adoyi tamom qilgan bir farzand. Hatto onasining tobutini o'zgalar yelkasida ko'tarib ketayotganini ko'rib zarracha achinish hissini sezmagan inson. qo'rqqlikning achchiq qurboni, qo'lga berilgan qurolni tashlab qochib to'qay-u qmishlarda xor-zor bo'lib odamlardan uzoqda chaqirsa ovoz yetmaydigan joyda sharmandalarcha vafot etdi. Vatan xoini nomli tamg'a bilan ko'mildi. Balki urushda o'lganda ota-onasi bunchalar qiynalmamidi? Pok nom bilan halok bo'larmidi?

Aslida bu uchchala qahromonni shu ko'yga solgan la'nati urushku. O'sha mashum urush bizning vatanimizdan million million masofa uzoqda bo'lsada uning sovuq ko'lankasi qancha oilalarni barbod qildi. Onalarni boladan, bolalarni otadan ayirdi.

Ushbu asar bir tomondan o'tmish sahifasidagi zalvorli kunlardan hikoya qilsa, yana bir tomondan insonni shukr qilib yashashga, qiyinchiliklarga bardoshli bo'lishga, farzand tarbiyasida mas'uliyat bilan yondashishga chorlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat O'zbek tili va adabiyoti universiteti "Said Ahmad hayoti va ijodini o'rganish bo'yicha dastur va uslubiyo qo'llanma". Toshkent-2020.
2. Said Ahmad "Ufq" romani.
3. <https://cyberleninka.ru/article/n/said-ahmadning-obraz-yaratish-mahorati-ufq-romani-asosida>
4. "Yangi o'zbek adabiyoti tarixi" Obidjon Karimov. Namangan nashriyoti-2016.

ALISHER NAVOIY IJODINING O'ZBEK ADABIYOTI TARIXIDAGI O'RNI

Choriyeva Saliha Shuxrat qizi

Shamsiddinova Sevinch Nuriddin qizi

Gumanitar fanlar fakulteti, O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi, 1-kurs talabalari

Ilmiy rahbar: Achilova Emina

Annotatsiya: Ushbu maqolada Alisher Navoiy ijodining o'zbek adabiyoti tarixidagi beqiyos o'rni, uning asarlarida ifodalangan badiiy, ma'naviy va falsafiy g'oyalar keng yoritiladi. Navoiy o'z davrida nafaqat shoir, balki davlat arbobi, olim va mutafakkir sifatida ham milliy madaniyat va adabiyot taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan. Maqolada uning "Xamsa" dostonlari, g'azallari, tasavvufiy qarashlari, shuningdek, "Muhokamat ul-lug'atayn" kabi ilmiy asarlarining ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, Navoiyning o'zbek adabiy tilini shakllantirishdagi xizmatlari, keyingi avlod shoirlariga ko'rsatgan ta'siri va bugungi kunda ham adabiyotshunoslik hamda madaniyatshunoslikda dolzarb ahamiyat kasb etishi haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, mumtoz adabiyot, "Xamsa", g'azal, tasavvuf, o'zbek adabiy tili, meros, tarixiy ahamiyat.

Annotation: This article highlights the invaluable place of Alisher Navoi's works in the history of Uzbek literature, covering the artistic, spiritual, and philosophical ideas expressed in his writings. Navoi, being not only a poet but also a statesman, scholar, and thinker, made a great contribution to the development of national culture and literature. The article analyzes his 'Khamisa' epics, ghazals, Sufi views, and scientific works such as 'Muhokamat ul-lug'atayn'. It also discusses Navoi's role in shaping the Uzbek literary language, his influence on later generations of poets, and the continuing relevance of his heritage in modern literary and cultural studies.

Keywords: Alisher Navoi, classical literature, 'Khamisa', ghazal, Sufism, Uzbek literary language, heritage, historical significance.

Alisher Navoiy o'zbek (chig'atoy) tilini adabiy til darajasiga ko'tarishda beqiyos xizmat qilgan. U turkiy tilning ifoda imkoniyatlari, badiiy qudrati va she'riy go'zalligini amaliy va nazariy jihatdan namoyish etib berdi. "Muhokamat ul-lug'atayn" asarida Navoiy arab va fors tillaridan qolishmaydigan, ularga teng keladigan, hatto ayrim jihatlari bilan ustun turadigan turkiy til borligini ilmiy dalillar bilan asoslab berdi. Shu tariqa Navoiy o'zbek tilini davlat va adabiyot tili sifatida

mustahkamlashga erishdi. Bu meros keyinchalik butun o'zbek adabiyotining rivojiga zamin yaratdi.

Alisher Navoiyning eng yirik yodgorliklaridan biri bu "Xamsa"dir. U o'zbek adabiyotida ilk bor besh doston yaratib, Sharq adabiy an'alarini davom ettirdi va yangi bosqichga olib chiqdi. "Hayrat ul-abror" axloqiy-ta'limiy g'oyalar bilan sug'orilgan bo'lsa, "Farhod va Shirin"da ishq va fidoyilik timsoli gavdalanadi. "Layli va Majnun" insoniy muhabbatning ilohiylashuvini tasvirlasa, "Sab'ai sayyor" adolat, aql-idrok va hayotiy tajribalarni yuksak badiiy obrazlarda ko'rsatadi. "Saddi Iskandariy" esa dunyoqarash va davlat boshqaruvi masalalarini badiiy shaklda ifodalaydi.

Navoiyning g'azallari ham alohida ahamiyatga ega. Ularda ilohiy va dunyoviy ishq, insonning komillikka intilishi, axloqiy poklik va adolatparvarlik g'oyalari keng yoritilgan. Navoiy tasavvufiy qarashlarga ham murojaat qilib, inson qalbini poklash, ruhiy-ma'naviy kamolotga yetaklash g'oyasini ilgari surgan.

Navoiy ijodi o'zbek mumtoz adabiyoti tarixida maktab vazifasini o'tadi. Keyingi barcha yirik shoirlar — Bobur, Mashrab, Munis, Ogahiy va boshqalar uning asarlaridan ilhomlanib ijod qildilar. Navoiyning g'azal va dostonlari nafaqat o'zbek, balki butun turkiy xalqlar adabiyotining rivojiga ta'sir ko'rsatdi. Bugungi kunda ham Navoiy asarlari o'z dolzarb ahamiyatini yo'qotmagan.

Alisher Navoiy ijodi o'zbek adabiyoti tarixida poydevor vazifasini o'tadi. U nafaqat badiiy ijodkor, balki adabiy tahlilchi, tilshunos, davlat arbobi va mutafakkir sifatida milliy madaniyatning yuksalishiga ulkan hissa qo'shgan. Navoiy o'z asarlari orqali turkiy tilda yuksak badiiy asarlar yaratish mumkinligini amalda isbotladi va shu bilan o'zbek tilining adabiy maqomini mustahkamladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alisher Navoiy. "Xamsa". – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, turli yillar.
2. Alisher Navoiy. "Muhokamat ul-lug'atayn". – Toshkent: Fan, 1960.
3. Sirojiddinov, Sh. Alisher Navoiy va jahon adabiyoti. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2001.
4. Fitrat. Adabiyot qoidalari. – Toshkent: 1926.
5. Abdullayev, H. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: Cho'lpon, 2019.

“TUSHDA KECHGAN UMRLAR” ASARIDA SABR VA FIDOYILIK RAMZI

Sharifova Zulfiyaxon Shavkatjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-bosqich talabasi

zulfiyaxonsharifoval@gmail.com

Ilmiy rahbar : Achilova Emina

Annotatsiya : Mazkur maqolada O'tkir Hoshimovning “Tushda kechgan umrlar” asari asosida Qurbonoy xola obrazi ilmiy tahlil qilinadi. Unda xalqimiz ayollariga xos bo'lgan sabr, bag'rikenglik, mehr-muruvvat va kechirimlilik fazilatlarini yoritilib, bu sifatlarning oilaviy hayotda, jamiyat barqarorligida hamda tarbiyaviy jarayonlarda tutgan o'rni asoslab beriladi. Shuningdek, maqolada Qurbonoy xolaning hayoti va ruhiy kechinmalari orqali insoniylik, mehr-oqibat va ma'naviy yuksaklik g'oyalari badiiy talqin etilgani ko'rsatib o'tiladi.

Kalit so'zlar : Qurbonoy xola, sabr-bardosh, kechirimlilik, ayol matonati va fidoyilik

Аннотация: В данной статье на основе произведения Уткира Хошимова «Тushda kechgan umrlar» проводится научный анализ образа Курбаное-хон. В нём раскрываются такие качества, присущие женщинам нашего народа, как терпение, толерантность, милосердие и умение прощать. Эти качества обосновываются с точки зрения их роли в семейной жизни, устойчивости общества, а также в воспитательных процессах. Кроме того, в статье показано, что через жизнь и духовные переживания Курбаное-хон художественно раскрываются идеи человечности, взаимопомощи и духовного возвышения.

Ключевые слова: Курбаной-хола, терпение, прощение, женская стойкость, самоотверженность.

Annotation: This article presents a scholarly analysis of the image of Qurbonoy khola in O'tkir Hoshimov's novel “Tushda kechgan umrlar”. The study highlights qualities traditionally attributed to women of our nation, such as patience, tolerance, compassion, and forgiveness, and substantiates their role in family life, social stability, and educational processes. Furthermore, the article demonstrates how, through the life and spiritual experiences of Qurbonoy khola, the ideas of humanity, mutual support, and spiritual elevation are artistically interpreted.

Keywords: Qurbonoy Khola, patience, forgiveness, women's resilience, selflessness.

“Har bir xalqning milliy qadriyatlari, ijtimoiy hayoti orzu-umidlari va tarixiy xotirasi adabiyot orqali tasvirlanadi. O'zbek adabiyotlarida ham mustaqillikgacha bo'lgan xalqimizning boshidan o'tkazgan qiyinchiliklari, sabr-toqati va jamiyatdagi o'zgarishlar keng yoritilgan. XX asrdan boshlab XXI asrgacha bo'lgan davrda yozilgan badiiy asarlar alohida ahamiyatga ega. Ulardan biri O'tkir Hoshimovning “Tushda kechgan umrlar” romanidir. Asar kitobxonlar tomonidan sevib mutolaa qilinmoqda. Romanda keltirilgan voqealar “qatag'on” siyosatini, 80-yillardagi ko'pchilikning yostig'ini quritgan Afg'oniston urushi hamda “o'zbek ishi” haqida so'z yuritiladi. Asar syujeti Rustam, Soat G'aniev va Qurbonoy xola obrazlari o'zaro chambarchas bog'liq holda tasvirlanadi. Romanda asosiy qahramonlardan biri Qurbonoy xola obrazi orqali sabr va fidoyilik ramzi sifatida gavdalanadi.

Yozuvchi asarning boshida Qurbonoy xolaga shunday ta'rif beradi:” To'rt yildirki, shu ahvol sal og'irroq ish qilsa, yoqmasroq ovqat yesa, tamom: o'ng ko'kraging tagi simillab og'riydi. Qurbonoy xola bir qo'lida paqir, qo'ltig'idagi supurgi bilan avval ikkita “do'm” ning atrofini supurib chiqadi, keyin zinalarni yuvadi. Sog'lig'i yomonlashib qolgan bo'lsa ham har kungi yumushlarini bajarishdan to'xtamaydi” [1]. Shunda kitobxonda Qurbonoy xolaga nisbatan sodda va mehnatkash ayol degan tushuncha paydo bo'ladi, lekin asarni o'qish davomida uning mehribonligi, kechirimligi va fidoyiligi kabi yuksak fazilatlariga guvoh bo'ladi.

Qurbonoy xola-asarda butun o'zbek ayoliga xos fazilatlarini o'zida mujassam etgan obraz. Garchi uning hayoti ko'plab qiyinchiliklar bilan o'tgan bo'lsa-da, o'zining sabr-bardoshi bilan yengib o'tgan. Qurbonoy xola 14 yoshida otasidan ayrilib, tog'alari qo'lida voyaga yetadi. Keyinchalik turmush quradi. Turmush o'rtog'i yaxshi va mehribon inson edi, lekin qaynotasi sababli ajrashishga to'g'ri keladi. Shu o'rinda bir narsani qo'shimcha qilib aytib aytish kerakki, Qurbonoy xola o'z dini va e'tiqodini saqlab qolgan ayol. Uning qaynotasi ateist edi, yashirinchalik ro'za tutgani uchun uni feodalizm davrdan qolgan maxluq deb atadi. Garchi turmush o'rtog'i uni tarafni olgan bo'lsada, ota-bola yoqalashib ketmasin deb qizini olib uydan chiqib ketdi. U boshqa insonlarning xursanchiligi uchun o'z baxtidan vos kecha olgan inson. Bu uning hayotining qisqacha mazmuni lekin u boshidan o'tkazgan mashaqqatlar juda ko'p. Bolaligidanoq boshlangan uqubatlar uni qaddini egib qo'ymadi. Avval otasi “xalq dushmani” deb hibsga olindi, keyin narsa olaman deb behosdan sovet pechkasini sindirib qo'ygani uchun unga yomon muommila qilishni

boshlashdi. Asarda” Yettinchi sinf o‘quvchisi To‘laganova Qurbonoy sovet maktabining pechkasini ataylab sindirdi. Bobosi-eshon. Onasi-Fotima ashaddiy xalq dushmanining qizi, otasi esa Hakimov To‘lagan yapon razvedkasi bilan aloqasi bor deb “xalq dushmani” sifatida qamalgan”, -deb tasvirlanadi.[2] Bu sinovlar yetmagandek, Qurbonoy xolaning onasi Soat G‘aniev sababli o‘z joniga qasd qiladi. U shunday mehribon ayolki, oilasiga qiron keltirgan insoni o‘z baxtsizligining sababchisi deb bilmaydi. Asar davomida Qurbonoy xola va Soat G‘anievning suhbatlariga guvoh bo‘lamiz, yovuz ruh [Soat G‘anievga] nisbatan qilgan muommilasi kitobxonni ajablantiradi chunki u inson xuddi Qurbonoy xolaga hech qanday zarar bermagandek. Xususan, Qurbonoy xola obrazi orqali haqiqiy o‘zbek ayolining matonati tasvirlangan. Bilamizki, qadimdan o‘zbek ayollari o‘zining sabr-bardoshi bilan boshqa xalqlardan ajralib turadi. Bunga misol sifatida ikkinchi jahon urushidagi voqealarni aytish mumkin. Qurbonoy xola farzandiga nafaqat ona, balki ota ro‘lini ham o‘ynadi. O‘tkir Hoshimovning deyarli barcha asarida ona obrazi bor, ularning barchasi bir-biriga o‘xshaydi.

Qurbonoy xola ham ular kabi qizi Umida va nabirasi uchun yashayotgan ona timsolida tasvirlanadi. U oilasi uchun o‘z baxtini qurbon qilishga tayyor ona. Yozuvchi obraz uchun ism tanlayotganda bejizga **Qurbonoy** deb atamagandir ya’ni u butun bir hayotini oilasiga bag‘ishladi. Yana bir ehtimol Qurbonoy Soat G‘aniev kabi makkor insonlarning qurboni edi. Adib bu obraz orqali yuksak insoniy fazilatlariga ega bo‘lgan insonni gavdalantirdi, balki jamiyatdagi oddiy xalqqa nisbatan qilinayotgan nohaqliklarni ifodaladi. O‘sha davrda beguhoh insonlarga tuhmat qilib, ularni “xalq dushmani” sifatida qamash avj olgan edi. Faqat ularning o‘zi emas, balki oila a‘zolarini ham qiynashar, jamiyatda taqirlashardi. Bundan tashqari, Qurbonoy xolaning so‘zlarida ibratomuz fikrlarni uchratish mumkin. Masalan:

“Bir kuni Haj safaridan qaytayotgan karvon shaharga yaqin joyda to‘xtab, dam olibdi. O‘sha yerda buloq bor ekan. Suv ichishibdi, salqinlab, hordiqchiqarishibdi. Karvonda uchinchi marta Haj qilgan nuroniy chol ham bor ekan. Chol safar bo‘yi hammaning hojatini chiqargan, donishmand odam ekan. Bir mahal shahar tomondan bitta otliq yelib kelibdi. Bo‘za ichib olgan, mast yigit otdan sakrab tushibdi-da, yugura kelib, cholni tarsakilab yuboribdi. Karvondagilar yigitni o‘rab olishibdi. “Bu odam senga nima yomonlik qildi?” — deyishsa, mast yigit indamasmish. Odamlar uning adabini bermoqchi bo‘lib shaylanib turgan ekan, chol ularni shashtidan qaytaribdi. “Tegmanglar, bu — mening o‘g‘lim bo‘ladi”, debdi. Odamlar battar g‘azabga minibdi. “Bu qanday farzandki, o‘z otasiga qo‘l ko‘tarsa!” “Mayli, — debdi chol shunda. — Bu bolada ayb yo‘q. Menda ham gunoh yo‘q. Otamning jazosi menga qaytdi. Bolaligimda

qulog'imga chalingan edi: bir vaqtlar otam yoshlik qilib buvamni urgan ekan. O'shanda buvam duoyibad qilgan ekan''.[3] Bu rivoyat orqali Qurbonoy xola Soat G'anievning yomonliklari jazosi qolmasligini nazarda tutgan bo'lishi mumkin, negaki asar davomida G'anievning oilasi va farzandlari uni tashlab ketgani guvohi bo'lamiz. Asar oxiri ham Qurbonoy xolaning har kungi tashvilari bilan yakunlanadi. Unda doimgidek biqini achishib ug'onishi hamda supurgisini olib do'mlarning supurishi, u yerda Soat G'aniev bilan bo'lgan suhbatini tasvirlanadi.

Xulosa qilib aytganda, Qurbonoy xola talqinida gavdalangan obraz nafaqat bugungi kunimiz uchun, balki ikkinchi jahon urushidagi o'zbek ayollarining hayotiga ham bevosita bog'liqdir. Chunki ularning sabr bardoshi, mehribonligi va kechirimlilik tufayli xalqimiz uchun ibrat bo'lgan.

Mashhur yozuvchi Shuhrat "Oltin zanglamas" asarida quydagi so'zlar keltirgan: "Inson qanday sinovlardan, to'siqlardan o'tmasin, uning asl qadr qimmatini, hurmati saqlanib qoladi". Qurbonoy xola ham kitobxonlar uchun haqiqiy o'zbek ayoli sifatida yodda qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'tkir Hoshimov "Tushda kechgan umrlar asari". Toshkent 2019. 4-112-125-betlar
2. Shuhrat "Oltin zanglamas" asari Toshkent 1995

NOMANAVISLIKNING XIV-XV ASRLARDAGI TARAQQIYOTIGA BIR NAZAR

Sharipov Muhammadali

CHDPU Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 3-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Achilova E.S

Xorazmiyning «Muhabbatnoma» asari ta'sirida Xo'jandiyning «Latofatnoma», Amiriyning «Dahnoma», Sayid Ahmad ibn Mironshohning «Taashshuqnoma» asarlari yaratildi.

Xo'jandiy "Latofatnoma"ning muqaddimasida bir do'stining:

Muhabbat jomidin ichsang sharobe,

"Muhabbatnoma"ga aysang javobe,

- degan taklifi bilan o'z asarini yozganligini, shuningdek, xotimada Xorazmiyni tilga olib "Oqusa yo'lli (yaxshi, yaroqli) deb qilg'aydi tahsin" deya faxriya bayt keltiradi. Xo'jandiy asari o'n nomadan iborat:

Tilimda so'z alimda xoma bo'ldi,

"Latofatnoma" **ham** o'n noma bo'ldi.

Asar "Muhabbatnoma" kabi hazaji musaddasi mahzuf vaznida yozilgan.

Noma janri taraqqiyotiga Yusuf Amiriy ham munosib hissa qo'shdi. Amiriy haqida Navoiyning "Majolis un-nafois" tazkirasida quyidagi ma'lumotlar keltirilgan: "Mavlono Amiriy turk erdi va turkcha she'ri yaxshi voqe' bo'lubdur... Va bu bayt aning "Dahnoma"sidindur:

Na yemakdin, na uyqudin solib so'z,

Emakdin to'yub, uyqudin yumub ko'z....

Uning "Dahnoma" asari hijriy 823, melodiy 1420-yilda yozilgan. Bu haqda quyidagi tarix baytda ma'lumot beriladi:

Bitidik emdi tarixini kotib,

Erur tarixi uchun "**zabti vojib**"³⁶

Yusuf Amiriy noma janri kompozitsiyasini takomillashtirishga intilib, unga epik xususiyat berdi. Asosiy qism bo'lmish nomalardan oldin kichik bir sujet keltirib, unda lirik qahramon ma'shuqa bilan uchrashib qolganligi, minozaraga kirishganligi, biroq

³⁶ «Zabti vojib» jumlasida 7 ta harf ishtirok etadi: ض (zod) - 800, ب (be) - 2, ط (to) - 9, و (vov) - 6, ا (alif) - 1, ج (jim) - 3, ب - 2

oshiqning nojo'ya gaplaridan ma'shuqa arazlab ketganligidan keyin, unga noma yozishga kirishganligini ta'riflaydi. Asarda oshiq va ma'shuqaning o'ntadan nomasi (jami yugirmata) o'rin olgan. Doston oshiqning kechirilishi va visol bilan yakunlanadi. "Dahnoma"ning yana bir o'ziga xosligi sarlavhalarning forsiyda qo'yilganligidadir.

Said Ahmad ibn Mironshahning "Taashshuqnoma"si ham shu janrda yaratilgan o'ziga xos asarlardandir. Alisher Navoiy tilga olingan asarida Yusuf Amiriy haqida "... heyli mashhur nazmlari bor. Ham g'azal, ham masnaviy, ham turkiy, ham forsiy g'azal tavrada devoni bor", deya ma'lumot beradi.

Noma janri taraqqiyotiga Said Qosimiy ham o'zining munosib hissasini qo'shgan. Uning nomalarida tasavvufiy ruh, xususan, Fariduddin Attor asarlarining ta'siri namoyon bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda nomanavislik XIV-XV asrlar o'zbek adabiyotida o'ziga xos mavqega ega bo'lib, lirik she'riyat taraqqiyotiga jiddiy ta'sir ko'rsatdi. Xususan g'azal, masnaviy, soqiynoma janrlarining shakllanishi va rivojlanishi bevosita noma janridagi asarlar bilan bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Boltaboyev H. Sharq mumtoz poetikasi.— T.: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2008. —426 b.
2. Nosirov O., Jamolov S., Ziyoviddinov M. O'zbek klassik she'riyati janrlari.— T.:O'qituvchi,1979. — 184 b.

“SAROB” ROMANI: HAQIQAT VA TASAVVUR O‘RTASIDAGI KURASH**Shohsanam Sharipova Shermuhammedovna**

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

shohsanamsharipova@gmail.com

Sarob — adabiyotimizdagi eng ko‘p talqin etilgan mavzulardan birini ochib beruvchi asardir. Bu nom o‘z-o‘zidan nafaqat illyuziyani, balki inson ruhining behisob savollarini ham ifodalaydi. Sarob deganda ko‘plab o‘quvchilar uchun yo‘qolgan yo‘l, yo‘riqsiz yo‘l-yo‘laklar, vaqti-vaqti bilan ko‘zga tashlanadigan chiroqlar, lekin hamon tutqich bo‘lmagan haqiqat tushuniladi. Asar o‘z o‘quvchisini tashqi dunyo bilan ichki dunyo o‘rtasidagi noaniq chegaralarda sayohatga chaqiradi. Bu safar o‘qish davomida olamning rang-rang ifodalari azaldan berilgan bo‘lib, u varaqlar bo‘yoqlari orqali kengaytiriladi.

Voqealikda yuzaga kelgan kechinmalar asarning markaziy yo‘nalishlaridan biridir. Qo‘qon shamollaridan tortib, biror bir katta maqsad sari intilayotgan insonning olaygan nafaslari, uning ichki dunyosining to‘q ranglari bilan uyg‘unlashadi. Sarobdagi bo‘layotgan qiyinchiliklar insonni nafaqat tashqi sinovlar, balki ruhiy tashvishlar bosayotgan joyga tortadi. Bu yerda haqiqat va tasavvur o‘rtasidagi suhbat alohida yozuvchanlik bilan ifodalanadi. Har bir bet o‘z o‘quvchisini fikrga, irodaga, ehtimoliy hal qilinmagan savollarga tortadi. O‘quvchi o‘z-o‘zidan o‘ylab qo‘yad. Haqiqat nima?..., men nima uchun bu olamda yashayapman? Qanday sabablar menni bu tarzdagi noaniqliklarga olib kelmoqda?

Asarning so‘z san’ati ko‘plab qatlamlardan tashkil topgan. Tilning ohanglari aholi hayotiyligini, shijoatli orzularni, kechiktirishlar va ehtirolarni bir-biriga moslab qo‘yadi. So‘zlar turli ma’nolarni birlashtirib, o‘quvchini tarannumli bir tasvirga chorlaydi. Har bir ifoda o‘z vazifasini bajaradi: ba’zi satrlar hayotning rostgo‘yoq tomonini anglatadi, boshqa satrlar esa tasavvurning yorqin yoki qorong‘u tomonini ochib beradi. Bu yerda sinonimlar boyotiq bir tarix kabi ko‘riladi: “haqiqat” o‘rniga “reallik”, “hayotiy” yoki “mavjud bo‘lganlik” kabi so‘zlar qo‘llanad. “Tasavvur” o‘rniga “xayol”, “orfografik qurilishlar” esa “mavhum dunyo” deb ifodalanadi. Shunday qilib, so‘zlar takrorlanmasligini ta’minlashga intilish yo‘qolmaydi?

Yozuvchi har bir atamani yangi ma’noda qidiradi, so‘zlar o‘zaro sulhiy holda, yonma-yon mukammal bo‘ladi. Asarda yuzaga keladigan asosiy mavzulardan biri – hayotiy haqiqatning inson qalbida qanday qurib borilishi. Inson o‘zining kundalik

hayotini boshqarishda ko'p hollarda tashqi tasavvurga mos harakat qiladi. Biroq bu tasavvur ko'pincha tashqi dunyodagi ohanglar bilan sinxronlashmagan bo'ladi. Natijada ichki olam ham, tashqi dunyo ham o'zaro mos kelmay qolganda, inson o'zining ichki raqobatida yo'qolishi, o'zi uchun qilgan intilishlarning ham o'zini yo'qotishi ehtimoli mavjud. Shu nuqtada asar o'quvchini xavotirga soladigan bir holat — haqiqatni izlash, realitetni anglash, hamda o'z orzusini saqlab qolish ehtirosi o'rtasidagi kurashga chorlaydi. Bu kurash ko'rinishni :yo'llar, ufqlar va eng muhimi, insonning ichki ovozi orqali ko'rsatadi.

Asarning qahramonlari yoki yillar davomida o'zgargan xarakterlar haqidagi tasavvur ham alohida e'tirofga sazovor. Ular o'zlarining shaxsiy yo'lini, turmush tarzi, orzu-havaslar va ichki intilishlarini nozik ravishda namoyon etadilar. Ularning hayoti ko'p hollarda qurbonliklar, xavf-xatarlar va ijtimoiy bosimlar ostida kechadi. Bunday tor doiralarda inson o'zining haqiqiy ehtiyojlarini topishga urinar ekan, ko'plab tashqi omillarning ta'siri ostida qiyinchiliklarga duch keladi. Qahramonlarning ichki xarakter ya'ni o'z ma'naviy ehtiyojlari bilan tashqi dunyo talablarining ziddiyatlari, asarning markaziy dinamikasini belgilaydi.

Asarda atmosfera, ya'ni muhit ham katta rol o'ynaydi. Cho'lning issiq havo harorati, tunning sovuqligi, shaharning shovqinli shafqatsizligi — bularning barchasi o'quvchini o'ziga tortadi. Chizmalı tasvirlar, yorug'lik va soya o'rtasidagi kontrastlar, donlar orasidagi qulay sug'urta kabi elementlar — barchasi tasavvurni kengaytiradi. Ular nafaqat vizual ko'rinishlarni etkazadi, balki insonning ichki sezgirligini, his-tuyg'ularini ham rohati bilan ko'rsatadi. Bir paytlar yo'qolib tuyulgan orzu-havaslar endi o'qiyoliq bo'lib, o'quvchini o'z sayohatiga qo'shib yuboradi.

Bu uslubga kelsak, asarda yondashuvlarning muxallifona ranglari ko'rinadi. Tashqi realistik tavsiflar ichki metafizik dunyoga qadam qo'yishga undaydi. Xarakterlar qachonlardir go'yasi so'zlar bilan, qachonlardir ko'zlar bilan ifodalanadi; ularning ichki sukunati yoki nutqi-u o'zgacha ohanglar yangi ma'nolarda namoyon bo'ladi. Asarda til boyligi, so'z boyligi va ijtimoiy-vahima kontekstlari ham o'zaro mos keladi. Aytish joizki, turli uslublilar, kengroq ma'noda, adabiyotning o'zaro moslashuvchanligini ko'rsatadi va o'quvchini turli xil mavhumliklar yo'lida sayohatga undaydi.

Bir tomondan, asarda qadimiy ruhiy qadriyatlar va muqobil dunyolarning uyg'unligi seziladi. Insonlarning tinchlik yoki xavf ichida yashash istagi, o'z hayotini to'g'ri yo'lga solish talabi va jamiyatning talabga mos bo'lishi o'rtasidagi ziddiyatlar ochiq-aniq ko'rinadi. Garchi ayrim nuqtalarda tasvirlar juda ham yumshoq bo'lsa-da,

boshqa joylarda tutilgan sirlar, noaniqliklar va ehtimollar o'quvchini o'ziga tortadi. Bu jarayon o'z-o'zidan fikr yuritishga sabab bo'ladi: biz qayerdan kelib, qayerga borgamiz, o'zimizga qanday savollar berishimiz kerak? Asar bunday savollarni ko'taradi, lekin javoblarni ham o'zicha yashirib qo'yadi, bu esa o'quvchini yanada faol qismi bo'lishiga xizmat qiladi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, Sarob romani inson hayotining murakkab qirralarini ochiq-oydin, lekin ayni paytda noaniq sharoitlarda tasvirleydi. Haqiqat, tasavvur, orzu va xohishlar bir-biri bilan doimiy dialogda bo'ladi. Har bir sahifa o'quvchini o'z haqiqati bilan yuzma-yuz keltiradi: kimmiz biz, nima uchun yashayapmiz, va eng muhimi, nima bizni rozi qiladi. Illyuziya quvurlari orqali yashayotgan paytda, aynan mustahkam fikrlar, mustaqil qarorlar va qat'iy iroda orqali kim bilandir o'zgarish boshlanadi. Shu bois, asar nafaqat o'rganiladigan asar bo'lib qoladi, balki o'quvchining o'ziga yo'nalgan yo'l-yo'riqlari, hayotiy uslublari va maqsadlarini yangi tarzda ko'rib chiqishga sabab bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qahhor A. Asarlar. 5 jildlik. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1978.
2. Qosimov B. O'zbek adabiyoti taraqqiyot bosqichlari. – Toshkent: Universitet, 2009.
3. Karimov B. So'z sehri va badiiy mahorat. – Toshkent: Akademnashr, 2015.
4. Rasulov I. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2010.
5. Qo'shjonov M. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: Sharq, 2005.

CHO'L PON SHE'RIYATIDA MILLIY UYG'ONISH RUHINING IFODASI

To'liboyeva Guldona Mahmud qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi

guldonatoliboyeva2@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Cho'lpon ijodining o'zbek adabiyotidagi o'rni, xususan uning she'riyatida milliy uyg'onish ruhining qanday ifodalangani tahlil qilinadi. Shoir asarlarida xalqni uyg'otish, ozodlik, erk va ma'rifat g'oyalari yoritilganligi ko'rsatib o'tiladi. Tadqiqot jarayonida Cho'lponning ayrim she'rlari misol tariqasida o'rganilib, ular orqali milliy uyg'onish mafkurasining badiiy talqini ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Cho'lpon, milliy uyg'onish, jadidchilik, erk, ozodlik, ma'rifat, she'riyat.

Abstract. This article analyzes the place of Cholpon's work in Uzbek literature, in particular, how the spirit of national awakening is expressed in his poetry. It is shown that the ideas of awakening the people, freedom, will and enlightenment are highlighted in the poet's works. In the process of research, some of Cholpon's poems are studied as examples, and through them the artistic interpretation of the ideology of national awakening is revealed.

Keywords: Cholpon, national awakening, Jadidism, will, freedom, enlightenment, poetry.

Аннотация. В статье анализируется место творчества Чолпона в узбекской литературе, в частности, как в его поэзии воплощается дух национального пробуждения. Показано, что в творчестве поэта ярко выражены идеи народного пробуждения, свободы, воли и просвещения. В процессе исследования на примере некоторых стихотворений Чолпона раскрывается художественная интерпретация идеологии национального пробуждения.

Ключевые слова: Чолпон, национальное пробуждение, джадидизм, воля, свобода, просвещение, поэзия.

XX asr boshlarida o'zbek adabiyoti tarixida muhim burilish yuz berdi. Jadidchilik harakati xalqni ilm-ma'rifatga, taraqqiyotga va ozodlikka yetaklovchi kuch sifatida shakllandi. Bu davrda Cho'lpon ijodi xalq ongida uyg'onish jarayonini tezlashtiruvchi kuch bo'ldi. Shoirning she'riy asarlari milliy o'zlikni anglash, Vatanga muhabbat, erk

va ozodlik uchun kurash g'oyalarini ifoda etishda muhim ahamiyat kasb etdi. Cho'lpon nafaqat shoir, balki yozuvchi, dramaturg, tarjimon, tanqidchi va jamoat arbobi hamdir. Kitobsevarlar orasida Cho'lponning asarlari kirib bormagan birorta xonadon qolmagan desak mubolag'a bo'lmaydi.

Chindan ham Cho'lpon noyob iqtidor hamda o'tkir iste'dod egasi edi. Biroq u o'z ijodiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqara olmay, ayni ijodiy kamolotga yetgan chog'i "xalq dushmani" sifatida qamoqqa olingan va 1938-yili qatl etilgan. Cho'lpon dastlabki adabiy faoliyatini 1913-yilda boshlagan. Uning dastlabki she'r, hikoya, ocherk va maqolalari "Sadoyi Farg'ona", "Sadoyi Turkiston", "Turkiston viloyatining gazetasi", "Oyina", "Sho'ro" kabi gazeta va jurnallarda chop etilgan. Ijodkorning iste'dodi ko'lami uning o'z xalqiga bo'lgan muhabbati ko'lami bilan o'lchanadi. Cho'lponning dastlabki asarlaridayoq bosqinchilar zulmi ostida ezilayotgan Turkiston xalqiga bo'lgan cheksiz muhabbat yorqin ko'rinib turadi. U o'z yurtini erkin va ozod ko'rishni istardi. Buning uchun esa u o'z xalqini jaholat uyqusidan uyg'otish, ma'rifatdan, ilm-u fandan bahramand qilish kerak deb bilgan. Ayni paytda, rus bosqinchilari millatning ma'rifatli bo'lishiga keng yo'l bermasligini ham bilardi.

Akademik Naim Karimov Cho'lpon haqida shunday yozgan edi: "Cho'lponning ulug'vorligi shundaki, u XX asr o'zbek adabiyotini yangi pog'onaga ko'tarib, o'zbek adabiy tilining shakllanishi va ravnaq topishiga ulkan hissa qo'shibgina qolmasdan, xalqda "Vatan", "Millat", "Istiqlol" tushunchalarining teran ma'no kasb etishiga ham mislsiz darajada katta ta'sir ko'rsatdi. O'zga so'zlar bilan aytganda, u xalqda hurriyat tuyg'usini uyg'otdi, uning ko'zidagi g'aflat pardasini olib tashladi, unda Vatanga muhabbat, kelajakka ishonch hislarini tarbiyaladi. Uning fuqarolik jasorati xuddi shundadir".

Cho'lpon tom ma'nodagi milliy shoir. U yurt istiqbolini ko'zlab dard chekadi, qiynaladi va o'zining ana shu yurak tug'yonlarini rang-barang shakllarda ifodalaydi. Zamonda kechayotgan o'zgarishlarga Cho'lponning munosabati uning she'rlarida aniq ko'rsatiladi. Masalan, "Buzilgan o'lkaga" she'rida milliy uyg'onish, mustamlakachilikka qarshi norozilik, ozodlik g'oyalari ramziy obrazlarda yoritilgan. Lirik qahramonning iztiroblari, "nega?" savollari orqali xalq ruhiyatidagi ezilish va erksizlik aks etgan. Asar Cho'lpon ijodining milliy uyg'onish davridagi o'ziga xos badiiy namunasi sifatida baholanadi:

Annotatsiya: Ko'm-ko'k, go'zal o'tloqlaring bosilg'on,
Ustlarida na poda bor, na yilqi,
Podachilar qaysi dorg'a osilg'on?
Ot kishnashi, qo'y ma'rashi o'rniga

-Oh, yig'i,

Bu nega?

Cho'lponning "Ko'ngil", "Erk istagi", "Qo'zg'olon", "Qilich va qon" kabi she'rlari ham ana shu qora ko'lanka - mustamlakachilikka qarshi isyon tarzida bitilgan. "Ko'ngil" she'rida shoir millatga murojaat etib, bo'ysunmaslikka chaqiradi:

Tiriksan, o'lmagansan,

Sen-da odam, sen-da insonsan,

Kishan kiyma, bo'yin egma,

Ki sen ham hur tug'ilg'onsan.

Cho'lponning "Binafsha", "Boychechak", "Go'zal", "Bahor keldi", "Yana ko'klam", "Bahorni sog'indim" she'rlarida ham tabiat tasviri, uning dard-u istaklari bilan uzviy bog'liqlikda yorqin va jozibali tarzda ifodalangan. Shoirning "Xalq" she'rida esa ozodlik va erk mavzusi yanada boshqacha bir yo'sinda, g'oyat aniq va tiniq bo'yoqlarda aks ettirilgan. Shoir xalqni dengiz, to'lqin, olov singari timsollar orqali ulug'laydi va erkinlik uchun kurashga da'vat qiladi. She'rdagi xalqning bunyodkorlik kuchi ham, isyonkor ruhi ham uyg'un holda tasvirlangan.

Umuman olganda, Cho'lpon she'riyati mazmunan boy va shaklan go'zal. Ming yillik an'analarga ega qadimiy o'zbek she'riyatida Cho'lpon o'z yo'lini izladi va hech kimnikiga o'xshamagan, samimiyligi, jozibadorligi, ta'sirchanligi, tuyg'ularning ranginligi bilan o'zgalarnikidan ajralib turadigan she'riy olam yarata bildi.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, Cho'lpon o'zbek adabiyotining serqirra va noyob iste'dod sohibi. Uning she'riyati milliy uyg'onish davrining badiiy ifodasi bo'lib, unda xalqni erkinlikka, ilm va ma'rifatga chorlovchi g'oyalar yuksak badiiy mahorat bilan kuylangan. Shoir she'rlari bugun ham yosh avlodni milliy g'urur va Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalashda beqiyos ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Adabiyot. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 11-sinfi uchun darslik. - To.: O'qituvchi", 2004
2. Adabiyot. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 7-sinfi uchun darslik - majmua. Qayta ishlangan 4-nashri/Q. Yo'ldoshev, B. Qosimov, Va. Qodirov, J. Yo'ldoshbekov. - To.: "Sharq", 2017. - 368b.
3. To'xliyev B. Adabiyot nazariyasi. - Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010.
4. Qo'chqorov A. Cho'lpon hayoti va ijodi. - Toshkent: Fan, 1994.
5. Cho'lpon. Uyg'onish. - Toshkent, 1919.

XALQ DARDINI LIRIK OVOZ ORQALI IFODALASH: ABDULLA ORIPOV SHE'RLARIDA MUHIT VA QALB.

To'lg'ina Sabohat

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: E.S. Achilova

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdulla Oripovning jamiyat uchun, xalqi uchun jonkuyarliklari haqida so'z yuritiladi. She'riy ijodi tahlil qilinadi. O'zbek adabiyoti va she'riyatida tutgan o'rni haqida gap boradi.

Kalit so'zlar: badiiy asar, shoir, yurtim, she'rlar, "Ayol", xalq dardi, muhit, qalb, jaholat, avlod, ona, tuyg'u, hayot.

Аннотация: В статье рассматривается преданность Абуллы Орипова обществу и своему народу. Анализируется его поэтическое творчество. Обсуждается его место в узбекской литературе и поэзии.

Ключевые слова: художественное произведение, поэт, моя страна, стихи, «Женщина», национальная боль, окружающая среда, сердце, невежество, поколение, мать, чувство, жизнь.

Abstract: This article discusses Abdulla Oripov's dedication to society and his people. His poetic work is analyzed. His place in Uzbek literature and poetry is discussed.

Key words: artistic work, poet, my country, poems, "Woman", national disease, ambience, psyche, vandalism, generation, mother, feeling, life.

Badiiy asarning bosh unsuri so'z ekan, ana shu asarni san'at asari darajasiga ko'tarila olishida uning so'zlari yozuvchining so'z vositalaridan qay darajada foydalana olishi asosiy omillardan biridir. Adabiyotimizda va qalbimizda iz qoldirgan har qanday ijodkor asarlarining tilini o'rganish, shu bilan bir qatorda, tilimiz rivojiga uning asarlari qay darajada ta'sir ko'rsatayotganini aniq belgilash har bir avlod vakilining faxrli burchi aslida.

Ayni vaqtdagi o'zbek adabiyoti, jumladan, she'riyat jamiyatimizning ma'naviy va ma'rifiy rivojlanishiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Prezidentimiz SH.M. Mirziyoyev aytganlaridek: "She'riyat qalblarga yo'l topadi, odamlarni

yaxshilikka chorlaydi. Shu bois, shoir va yozuvchilarimizni xalqimizning ma'naviy yetakchilari deb bilamiz"[1]. O'zbek she'riyati tarixidan bilamizki, har bir shoir va yozuvchi ijodining o'ziga xos maktabi mavjud.

Har bir adabiyot muallimining ijodiy muvaffaqiyatga erishuvi, eng avvalo, uning milliy g'oya va an'alarimizga sadoqati hamda ularni o'z asarlarida poetik jihatdan qay darajada mahorat bilan yetkazib bera olish imkoniyatiga bog'liq. Shunday ulkan iste'dod, betakror mahorat mahorat egalaridan biri haqida so'z ochar ekanman, bu insonni ikkita so'z bilan ifodalash hurmatsizlik bo'ladi deb o'ylayman[2]. O'zbekiston Qahramoni, xalq shoiri, Navoiy mukofoti sovrindori Abdulla Oripovning xalq qalbiga yo'l topib, insonlar olqishiga, ustozlar maqtovi va e'tiboriga sabab bo'luvchi omillardan biri ham shu. Muhtaram shoirimiz o'z she'rlarida xalqning dardini, ayollarning qalb og'riqlarini, yetimlarning ko'zyoshlarini, nuroniylarning iztiroblarini, xuddiki o'zi his qilgandek yoritib bergan. Bunga misol qilib quyidagi parchani keltirishimiz mumkin:

Ko'ksimda yig'ilar ming dard-u alam,

Bu dardlar xalqimning dardidan ekan.

XX asr boshida xalqimiz boshiga inqilob niqobi ostida solingan zo'ravonlik, adabiyotda inqirozning kuchayishi, insonlar ongini susayishi, madhiyabozlikning avj olishi, shu asr adabiyotiga tamal toshini qo'yayotgan jadidchilarimiz, ma'rifatparvarlarimiz, Cho'lpon, Fitrat, Abdulla Qodiriy

singari qatag'on qurbonlarining manaviy-marifiy hayotiga salbiy ta'siri 60-yillarda ham sezilib turardi. Shu jumladan, Abdulla Oripov ijodining aksar qismi ham, shu xotiralar orqali qog'ozga ko'chgan. Xalq ichida ulg'aygan, ularning dardini his qilgan, yig'lasa yig'lab, kulsa kulgan ijodkorimiz ich-ichidan barqarorlikka, ozodlikka, erkinlikka erishishimizni xohlagan va buni o'z asarlarida ochiq oydin keltirib ketgan.

Marifatparvarlarimizning jaholat qurboni bo'lganliklarini eslab, Oripov shunday deydi:

Ajdodlar qoni ham qonimda oqar,

Qonimda yashar bir umid, bir nur...[3]

Bu satrlar, xalqning va mutaffakkirlarimizning tarixiy dardi ham yangi avlod qalbida yashashini ko'rsatadi. Shu bilan bir qatorda, Abdulla Oripov o'zbek ayollarining sabrini, mehnatkashligini, jonkuyarligini, jafokashligini ham yuksak baholaydi. U ona timsolini, ayol timsolini o'z hayotidan olib jamlab, hayotiy voqealar asosida inson qalbining tub tubiga yetkazib beradi. Shoir she'rlarini o'qigan kishining

qalbi shu zahotiy oq shamolda titragan yaproq kabi titraydi, bong uradi, achinadi, jo'shqinlaydi, tan beradi.

Sevgidan yetim-u, umridan yarim,
 Qurigan ko'ksida yolg'iz belanchak.
 Abadiy firoqni hayhot do'stlarim,
 Abadiy visol deb bildi kelinchak.

XX asr o'rtasida butun dunyoni qonga to'dirgan, dodga slogan, begunoh insonlar faryodini ko'targan, II jahon urushi oqibatida ayollar erini, bolalar otalarini, onalar esa farzandlarini yo'qotgan. Shunday qiyin satsiolistik bir ahvolda, tahdidlar, o'g'irliklar avj olgan vaqtda yangi kelinchakning kuyovini urushga jo'natib, qay holda yashaganligi, ichki kechinmalari mahsuli bo'lgan "Ayol" she'ri insonlar ko'ziga bevosita yosh keltiradi.

Yillar ham o'tdilar, hamon u yolg'iz,
 Mung'ayib termular botguvchi kunga.

Ey nomard tabiat, bormi senda his,
 Qaytadan baxt bersang bo'lmasmi unga?!

O'z vataniga, xalqiga atab she'rlar, dostonlar bitar ekan, shoir avvalo, xalqning dardini, zahmatlarini juda ta'sirli, bo'yoqdor, vatan nafasi ufurib turgan so'zlar bilan daftarga tushuradi. Abdulla Oripov she'riyatida muhit va qalb uyg'unligi doim chambarchas bo'lgan. Muhit-o'sha davr ijtimoiy-siyosiy hayoti, odamlarning yashash sharoiti. Qalb esa, shoirning shaxsiy tuyg'ulari va ichgi kechinmalari. Oripov ana shu ikki juhatni birlashtiradi: shaxsiy iztiroblarini xalq iztiroblariga qo'shadi. Shu bois, uning she'rlari keng kitobxon qalbiga yaqin.

Abdulla Oripov o'z Vataniga qayg'urgan buyuk shoir. So'zining isboti sifatida shu to'rt misrani keltirmoqchiman:

Vatanlar, Vatanlar mayli gullasin,
 Bog' unsin mangu'lik muzda ham ammo,
 Yurtim seni faqat boyliklaring chun,
 Sevgan farzand bo'lsa, kechirma aslo!!!

Abdulla Oripov chindan el dardini, insonlar iztiroblarni chuqur anglagan, vaholanki, ularni takrorlanmas satrlarda tizib, qog'ozga tushurgan, sermahsul ijod darg'asi edi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.O'z.Resp.Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev. "Xalq so'zi" gazetasi,2017-yil 28-fevral
- 2.Abduvaliyeva M.N .Maqola.2023
- 3.A.Oripov."Yangi she'rlar".San'at.1965

HALIMA XUDOYBERDIYEVANING “BEGIM SIZNI TABIAT” SHE'RIDA TABIAT VA INSON UYG'UNLIGI

Tuxtamboyeva Zumrad Latif qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishining

1-bosqich talabasi

tuxtamboyevazumrad@gmail.com

[Ilmiy rahbar: Achilova Emina](#)

Annotatsiya: Mazkur maqolada Halima Xudoyberdiyevaning “Begim sizni tabiat” she'rining badiiy xususiyatlari, undagi tabiat obrazlari va ular orqali ifoda etilgan falsafiy mazmun tahlil qilinadi. Shuningdek, she'rning milliy adabiyotimizda tutgan o'rni, shoiraning poetik qarashlari hamda tabiat tasvirining inson ruhiyati bilan uyg'unligi ilmiy-nazariy jihatdan yoritiladi.

Kalit so'zlar: Halima Xudoyberdiyeva, “Begim sizni tabiat”, tabiat tasviri, obraz, lirika, poetik tafakkur, badiiy uslub.

Аннотация: В этой статье анализируются художественные особенности стихотворения Халимы Худойбердиевой «Begim sizni tabiat», образы природы в нём и их философское содержание. Кроме того, в работе научно-теоретически освещаются такие вопросы, как место этого стихотворения в национальной литературе, поэтические взгляды поэтессы и гармония образов природы с духовным миром человека.

Ключевые слова: Халима Худойбердиева; «Begim sizni tabiat»; изображение природы; образ; лирика; поэтическое мышление; художественный стиль.

Annotation: This article analyzes the artistic features of Halima Khudoyberdiyeva's poem “Begim sizni tabiat”, the images of nature found in it, and the philosophical meaning they convey. It also offers a scholarly-theoretical examination of the poem's place in national literature, the poet's poetic perspectives, and the harmony between depictions of nature and the human spiritual world.

Keywords: Halima Khudoyberdiyeva; “Begim sizni tabiat”; depiction of nature; imagery; lyricism; poetic thought; artistic style.

Halima Xudoyberdiyeva o'zbek she'riyatining so'nggi yarim yillarida ijod qilgan zabardast shoiralardan biridir. Uning she'rlari nafaqat ayol qalbinning nozik

tuyg'ularini, balki ma'naviy uyg'onish va insoniy qadriyat kabi buyuk hislatlarni o'zida mujassamlashtiradi. "Begim sizni tabiat" she'ri ham shoira tabiat va inson o'rtasidagi uyg'unlikni o'ziga xos tarzda talqin qilgan namunalaridan biridir. Ushbu she'r o'zining lirizmi, obrazlar jozibasi hamda chuqur falsafiy mazmuni bilan o'zbek adabiyotida muhim o'rinlardan birini egallaydi.

Halima Xudoyberdiyevaning "Begim sizni tabiat" she'ri sevgi, go'zallik, sadoqat va iztirobni o'zida mujassam etgan lirik asarlardan biridir. Shoira bu she'rda sevgi mavzusini faqat romantik his-tuyg'u sifatida emas, balki insonning ruhiy olamidagi mehr, ehtirom va sadoqat singari yuksak tuyg'ularning badiiy ifodasi sifatida talqin etadi. She'rning birinchi satrlaridayoq muallif o'z sevgilisini tabiat bilan qiyoslaydi:

"Begim, sizni tabiat raso qilib yaratgan,
Kimlarnidir o'ychan-u, sizni kulib yaratgan".

Bu misralarda "raso" so'zi mukammallik, go'zallik ma'nosini beradi. Tabiat go'yo inson yaratuvchisi kabi tasvirlanadi – u "o'ylanib" kimnidir jiddiy, kimnidir kulib yaratadi. Yori esa, tabiatning "kulib" yaratgan eng chiroyli ne'mati sifatida ulug'lanmoqda. Bu ifoda orqali shoira inson go'zalligini tabiatdagi uyg'unlik bilan birlashtiradi.

Annotatsiya: Keyingi bandda muallif inson ruhiyatining nozik tomonlarini ochib berganligini ko'rishimiz mumkin:

"Qiya tushgan nigohni armonga yo'ymagaysiz,
Qiz qalbiga sevmolni osonga yo'ymagaysiz
Qiynamangiz, u o'zi o'rtanguvchi bir bag'ir,
Bu bag'irni kenglikda osmonga yo'ymagaysiz".

Bu satrlar o'zbek ayol lirikasining eng samimiy namunasidir. Qiz qalbi – hissiyotga beriluvchan, o'rtanadigan, oson sinadigan, ammo sevdashda sadoqatli bir bag'ir sifatida tasvirlanadi. "Osmonga yo'ymang" iborasi esa nozik hislarga ehtiyotkorlik bilan yondashish kerakligini anglatadi. Bu joyda shoira sevgi masalasida o'zining falsafiy qarashini bildiradi: haqiqiy muhabbat mehr, fidoyilik va iztirob orqali poklanadi.

Muallif keyingi satrlarda o'z lirik qahramonining iztirobini dard bilan tasvirlaydi:
"Mixning, tig'ning zahrini sezmay yonib boraman,
Ishq zardobli sharobdir, qonib-qonib boraman".

Bu misralar tasavvufiy ruhdagi ramziy obrazlarga boy desak, mubolag'a bo'lmaydi. "Ishq zardobli sharob" – bu ilohiy, shu bilan birga achchiq tuyg'u. U insonni kuydiradi, biroq shu alangada ruh tozalanadi. "Sezmay yonib boraman" iborasi

orqali shoira insonni o'z muhabbati yo'lida har qanday og'riq va va mashaqqatlarni zavq bilan qabul qilishga tayyor ekanligini tasvirlaydi. Bu yerda sevgi – insonning hayotiy sinovi, ruhiy yuksalish vositasi sifatida ifoda etilgan.

She'rning so'nggi baytlarida shoira lirik qahramonning sadoqatini, hatto yorining bevafofiga nisbatan ham xurmat saqlashini ko'rsatadi:

“O'zga tortmam cheksam ham shuncha jabr-u jafoni,
O'zgaga ham bermasman, Sizdek bir bevafo!”.

Bu misralarda achchiq kinoya, lekin bir vaqtning o'zida ulkan faxr hissi ham bor. Qahramon sevgilisining bevafofigidan ozor chekadi, kuyinadi, lekin uni baribir boshqasiga bermaslik, uni faqat o'z tuyg'ulari bilan yodga olish orqaligina o'zining insoniy qadrini saqlaydi. Bu lirik holat o'zbek ayoli qalbining kuchini, sadoqatini, g'ururini ifoda etadi.

Xulosa qilib aytganda, Halima Xudoyberdiyevaning “Begim sizni tabiat” she'ri shoiraning poetik mahoratini va tabiatni inson qalbi bilan uyg'unlashtira olgan badiiy nigohini namoyon qiladi. She'r o'quvchini tabiat go'zalliklaridan bahramand bo'lish bilan birga hayot mazmuni haqida mushohada yuritishga ham undaydi. Shu bois, ushbu asar o'zbek adabiyotida tabiat lirikasining yorqin namunasi sifatida yuksak baholanib, yillar davomida qadrlanib kelinmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Navoiy A. “Lison ut-Tayr”. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1983. – 412-b.
2. Vohidov E. “Ruhlar isyoni”. – Toshkent: Yozuvchi nashriyoti, 1987. – 240-b.
3. Sharafiddinov O. “Adabiyot – qalb ko'zgusi”. – Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 1979. – 356-b.
4. Sulton Izzat. “Adabiyot nazariyasi asoslari”. – Toshkent: O'qituvchi, 1980. – 278-b.
5. Jalolov T. “She'r san'ati”. – Toshkent: Fan nashriyoti, 1991. – 198-b.
6. Xudoyberdiyeva H. “Saylanma”. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2005. – 320-b.

“IKKI ESHIK ORASI” ROMANIDA TAQDIR VA HAYOT FALSAFASI**Tuychiyev Shahzod**

CHDPU Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: Achilova Emina

Annotatsiya: Maqolada chet el adabiyotidagi falsafiy qarashlar, xususan Lev Tolstoy, Albert Kamyu, Gabriel Garsia Markes kabi yozuvchilarning hayot va taqdir haqidagi fikrlari bilan qiyosiy tahlil olib boriladi. O'zbek va jahon adabiy tajribalarining qiyoslanishi romandagi hayot falsafasining universalligi va insoniyat uchun umumiy ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: O'tkir Hoshimov, “Ikki eshik orasi”, taqdir falsafasi, hayot falsafasi, o'zbek adabiyoti, badiiy tahlil, insoniy qadriyatlar, falsafiy qarashlar, Lev Tolstoy, Albert Kamyu, Gabriel Garsia Markes, qiyosiy tahlil, ma'naviyat, ezgulik va yovuzlik, ijtimoiy-falsafiy muammo.

O'tkir Hoshimov o'zbek adabiyotida hayot va taqdir falsafasini badiiy tahlil etishda alohida o'rin egallagan ijodkorlardan biridir. Uning “Ikki eshik orasi” romani inson hayoti, uning ma'naviy dunyosi, jamiyat bilan munosabati va taqdirga bo'lgan qarashlarini chuqur falsafiy mushohada asosida yoritadi. Romanning nomi ham ramziy ma'noga ega bo'lib, inson hayotining ikki muhim nuqtasi — tug'ilish va o'lim oralig'idagi umri mazmunini ifodalaydi. Bu ikki eshik orasida inson yashaydi, iztirob chekadi, quvonadi, orzu qiladi va o'z yo'lini tanlaydi. Shuning uchun ham asar nafaqat badiiy voqelikni, balki butun insoniy hayotning falsafiy mohiyatini aks ettiradi. Romanda inson taqdiri bir yoqlama talqin qilinmaydi. Hoshimov taqdirni inson irodasi, jamiyatdagi o'zgarishlar, tarbiya va ma'naviy qadriyatlar bilan bog'liq holda yoritadi. Qahramonlar hayoti orqali muallif shunday fikrni ilgari suradiki, inson taqdiri ko'pincha uning o'zi qilgan tanlovlari va atrof-muhit ta'siri bilan shakllanadi. Shu bilan birga, romanda ota-onaning duosi, mehr-muhabbati, insoniy oriyat, vijdon va sabr kabi qadriyatlarning inson hayotidagi o'rni alohida ta'kidlanadi. Bu jihatlar o'zbek xalqining milliy tafakkurida taqdir va hayot tushunchalarining uzviy bog'liq ekanini ko'rsatadi.

O'zbek adabiyotshunoslari ham roman tahliliga turlicha yondashgan. Adabiyotshunos Naim Karimov Hoshimov ijodida insoniylik, sabr va vijdon g'oyalari yetakchi o'rin tutishini ta'kidlagan bo'lsa, Matyoqub Qo'shjonov asarda xalqona til,

milliy qadriyat va falsafiy mushohada uyg'unligiga urg'u beradi. Bu qarashlar "Ikki eshik orasi"ni nafaqat badiiy, balki falsafiy asar sifatida ham qadrlash mumkinligini tasdiqlaydi.

Romanning taqdir va hayot haqidagi falsafiy g'oyalari jahon adabiyoti namunalariga hamohangdir. Masalan, Lev Tolstoy ijodida inson hayoti vijdon, ma'naviy uyg'unish va jamiyat oldidagi mas'uliyat bilan bog'liq holda talqin etiladi. Hoshimov ham xuddi shunday qarashlarni ilgari surib, qahramonlari orqali insoniy qadriyatlarni ulug'laydi. Albert Kamyu asarlarida esa taqdir va inson erki masalasi "absurd falsafasi" asosida yoritilgan. Kamyu uchun inson taqdiri ko'proq umidsizlik bilan bog'liq bo'lsa, Otkir Hoshimov qarashlarida aksincha, sabr va mehr inson hayotining asosiy tayanchi sifatida ko'rsatiladi. Gabriel Garsia Markesning "Yolg'izlikning yuz yili" asarida ham inson taqdiri tarixiy jarayonlar va avlodlar taqdiri bilan chambarchas bog'liq. Hoshimovning romani ham xuddi shu ruhda milliy tarix, xalqona qadriyatlar va shaxsiy hayot yo'lini uyg'unlashtiradi.

Romanda hayotning mohiyati insoniy qadriyatlarga tayanib ochiladi. Ezgulik va yovuzlik, sabr va umidsizlik, adolat va nohaqlik kabi qarama-qarshiliklar qahramonlar hayoti orqali ifodalanadi. Har bir obraz hayotning muayyan saboqlarini o'zida mujassam etadi. Masalan, ota-onaning farzand tarbiyasidagi o'rni, insonning jamiyat oldidagi mas'uliyati, mehr-oqibat va vijdonning hayotiy zarurati asarda yuksak badiiy ifoda topgan.

Shunday qilib, "Ikki eshik orasi" romani o'zbek adabiyotida inson taqdiri va hayot falsafasini chuqur badiiy mushohada asosida yoritgan nodir asar sifatida qadrlanadi. U milliy qadriyatlarni ulug'lash bilan birga, jahon adabiyotidagi falsafiy qarashlarga hamohangdir. Bu esa Hoshimov romanining universalligi, insoniyat uchun umumiy bo'lgan ma'naviy saboqlarga boyligini ko'rsatadi. Maqolada olib borilgan tahlillar shuni tasdiqlaydiki, "Ikki eshik orasi" faqatgina o'zbek xalqining adabiy boyligi emas, balki jahon adabiy tafakkurida ham alohida ahamiyat kasb etuvchi falsafiy asardir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov N. O'zbek adabiyotida insoniylik va ma'naviyat masalalari. – Toshkent: Fan, 2002.
2. Qo'shjonov M. O'zbek romanchiligida badiiy va falsafiy izlanishlar. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 1998.
3. Hoshimov U. Ikki eshik orasi. – Toshkent: Sharq, 2014.
4. To'xliyev B. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2007.

5. Rasulov I. XX asr o'zbek romani va badiiy tafakkur. – Toshkent: Akademnashr, 2010.
6. Yo'ldoshev Q. Milliy adabiyot va ma'naviy qadriyatlar. – Toshkent: O'qituvchi, 2015.
7. Nazirov U. Adabiyot va falsafa uyg'unligi. – Toshkent: Fan, 2016.
8. ziyouz.com
9. cspu.uz
10. pedagogs.uz

ABDULLA QAHHOR HIKOYALARIDA BADIY TASVIR VOSITALARI

Ulasheva Dilnura Qodirali qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Achilova Emina

Annotatsiya: Abdulla Qahhor o'zbek adabiyotining yorqin namoyondasi sifatida o'z asarlarida badiiy tasvir vositalaridan moxirona foydalanib, ijtimoiy haqiqatni va inson ruhiyatini chuqur ochib bergan. Ushbu maqola yozuvchining hikoyalarida o'xshatish, metafora, epitet, frazeologik birliklar va maqollarning o'rni va funksiyasini tahlil qiladi. Tahlil Abdulla Qahhorning so'z tanlash mahorati va leksik boyligini ta'kidlab, uning realistik uslubini yoritadi.

Kalit so'zlar: Abdulla Qahhor, badiiy tasvir vositalari, metafora, o'xshatish, ijtimoiy tanqid.

Abstract: Abdulla Qahhor, a prominent figure in Uzbek literature, skillfully employs artistic expressive devices in his works, profoundly revealing social realities and the human psyche. This article analyzes the role and functions of literary devices such as similes, metaphors, epithets, phraseological units, and proverbs in Qahhor's stories. The analysis highlights Qahhor's mastery in word choice and lexical richness, illuminating his realistic style.

Keywords: Abdulla Qahhor, artistic expressive devices, metaphor, simile, social criticism.

Аннотация: Абдулла Каххар, выдающийся представитель узбекской литературы, в своих произведениях мастерски использует средства художественной выразительности, глубоко раскрывая социальную реальность и внутренний мир человека. В данной статье анализируется роль и функции таких средств, как сравнения, метафоры, эпитеты, фразеологические единицы и пословицы в рассказах писателя. Анализ подчеркивает мастерство Абдуллы Каххара в выборе слов и богатство его лексического арсенала, освещая его реалистический стиль.

Ключевые слова: Абдулла Каххар, средства художественной выразительности, метафора, сравнение, социальная критика.

Abdulla Qahhor (1907–1968) XX asrning birinchi yarmidagi eng muhim namoyondalaridan biri bo'lib, uning ijodi realistik hikoyachilikning asosini qo'ygan. U o'z asarlarida oddiy odamlarning hayotini, ijtimoiy adolatsizliklarni va inson ruhiyatining murakkabligini tasvirlab, badiiy tasvir vositalaridan keng foydalangan. Bu vositalar – o'xshatish, metafora, epitet, frazeologik birliklar va maqollar – nafaqat matnni obrazli qiladi, balki qahramonlarning ichki kechinmalarini va jamiyatdagi ziddiyatlarni chuqurroq ochib beradi. Abdulla Qahhorning so'z tanlash mahorati leksik va frazeologik boylikka asoslangan bo'lib, bu uning asarlarini o'quvchiga yaqin va ta'sirchan qiladi. Masalan, uning hikoyalarida tasvir vositalari orqali oddiy hayot hodisalari falsafiy ma'noga ega bo'ladi, bu esa yozuvchining haqiqatni izlovchi tabiatini ko'rsatadi.¹

Abdulla Qahhorning asarlarida o'xshatish va metaforalar qahramonlarning ichki dunyosini va tashqi muhitni jonlantirishda asosiy vosita hisoblanadi. Bu vositalar orqali oddiy hodisalar ramziy ma'noga ega bo'lib, ijtimoiy tanqidni kuchaytiradi. Masalan, “Anor” hikoyasida Turobjonning uyga qaytishi quyidagicha tasvirlanadi: “Turobjon eshikdan hovliqib kirar ekan, qalami yaktagina yengi zulfingga ilinib, tirsakkacha yirtildi”. Bu yerda o'xshatish (“yaktagina yengi zulfingga ilinib”) qahramonning harakatidagi shoshqaloqlikni va syujetning keskinlashishini ko'rsatadi, metaforik “yirtildi” esa uning ruhiy nochorligini ifodalaydi. Bu tasvir nafaqat vizual obraz yaratadi, balki nochor oilaning iqtisodiy ahvolini ramziy ravishda ochib beradi, chunki yengning yirtilishi ayolning orzusidagi anorning yo'qotilishiga ishora qiladi.

Epitetlar Abdulla Qahhorning tasvirida qahramonlarning xarakterini va muhitni sifatlashda keng qo'llaniladi, ular matnga estetik bo'yoq beradi. “Anor”da ayolning orzusi epitetlar orqali tasvirlanadi: qora idish va eskirgan kiyimlar orqali oilaning qashshoqligi ko'rsatiladi, bu esa ijtimoiy adolatsizlikni ta'kidlaydi. Epitet “dahshatli” “Dahshat” hikoyasida Unsinning qabriston oldiga borganini tasvirlashda ishlatiladi, bu qahramonning ruhiy kechinmalarini ochib beradi va o'quvchida qo'rquv uyg'otadi.

Maqollar Abdulla Qahhor hikoyalarida epigraf, dialog yoki xulosada ishlatilib, asarning mazmunini ochadi va ijtimoiy tanqidni kuchaytiradi. Ular o'xshatish, sifatlash va qiyoslash vositasi sifatida xizmat qiladi.

“O'g'ri” hikoyasining epigrafi “Otning o'limi, itning bayrami” bo'lib, bu yerda antonimlar orqali kimningdir baxtsizligi boshqasiga foyda keltirishini ta'kidlaydi, ijtimoiy manfaatparastlikni tanqid qiladi. “Bemor”da “Osmon yiroq, yer qattiq” maqoli qashshoqning omad-sizligini ifodalaydi, “Bunday paytlarda yo'g'on cho'ziladi, ingichka uziladi” esa boy va kambag'al o'rtasidagi ziddiyatni qiyoslaydi. “Bemor”da

“Ko‘ngilga armon bo‘lmasin deb, chilyosin ham qildirishga to‘g‘ri keladi” iborasi qahramonning ichki kurashini ochadi.

Bu vositalar Abdulla Qahhorning asarlarida xalq og‘zaki ijodini badiiy matnga kiritib, ijtimoiy haqiqatni kuchliroq ifodalaydi. Ular orqali yozuvchi o‘zbek xalqining donoligini va jamiyat illatlarini ta’kidlaydi.

Xulosa qilib aytganda, Abdulla Qahhorning asarlarida badiiy tasvir vositalari – o‘xshatish, metafora, epiteta, frazeologik birliklar va maqollar – nafaqat matnni obrazli qiladi, balki inson ruhiyati va ijtimoiy muammolarni chuqur tahlil qiladi. “Anor” va “O‘g‘ri” kabi hikoyalarda bu vositalar orqali qashshoqlik, manfaatparastlik va insoniy zaifliklar ramziy ravishda ochiladi. Qahhorning mahorati so‘zlarning aniq tanlanishida namoyon bo‘lib, uning ijodi o‘zbek adabiyotida realistik uslubning namunasidir. Bu vositalar yozuvchining haqiqatni izlovchi tabiatini ko‘rsatib, o‘quvchiga abadiy ta’sir qoldiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Qahhor, A. (2007). **Tanlangan asarlar**. Toshkent: Sharq nashriyoti.
2. Normatov, U. (1995). **O‘zbek hikoyachiligi va Abdulla Qahhor**. Toshkent: Adabiyot va san’at nashriyoti.

ABDULLA QAHHOR HIKOYALARIDAGI OBRAZLAR TIMSOLI

Umarqulova Rushana Ag'zam qizi

CHDPU talabasi

rushanaumarqulova29@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdulla Qahhor hayoti va ijodi haqida va uning o'zbek adabiyotiga qo'shgan ulkan merosi, asarlarining mohiyati borasida yozilgan. Abdulla Qahhorning insonlarga qanday munosabat bildiradi va buni hikoyalarida namoyon qilishi haqida so'z yuritiladi.

Abstract: This article is about the life and work of Abdulla Qahhor, his great legacy to Uzbek literature, and the essence of his works. It discusses how Abdulla Qahhor treats people and how he expresses this in his stories.

Аннотация: Эта статья посвящена жизни и творчеству Абдуллы Каххора, его великому наследию в узбекской литературе и сути его произведений. В ней обсуждается отношение Абдуллы Каххора к людям и то, как он выражает это в своих рассказах.

Kalit so'zlar: Abdulla Qahhor, hikoyalar, munosabat, janr, realistik, qahramonlar, inson, o'g'ri, bemor.

Keywords: Abdulla Qahhor, stories, attitude, genre, realistic, heroes, human, thief, patient

Ключевые слова: Абдулла Каххор, рассказы, отношение, жанр, реалистичный, герои, человек, вор, пациент.

Abdulla Qahhor o'zbek realistik hikoyachiligining asoschilaridan biri bo'lib, adabiyotimizda bu janrning shakllanishi va o'sishi uning nomi bilan chambarchas bog'liqdir. Abdulla Qahhor G'afur G'ulom, Abdulla Qodiriy, Oybek kabi yozuvchilar bilan hamkorlikda ijod etib, hikoya janrining ko'pgina namunalarini yaratdi. Uning "Bemor", "Anor", "Millatchilar", "Tomoshabog'", "O'g'ri", "Maston", "Qanotsiz chittak", "San'atkor", "Jonfig'on", "Yillar", "Adabiyot muallimi" kabi hikoyalari o'zbek adabiyotida hikoya janrining sezilarli darajada taraqqiy etishiga ta'sir ko'rsatgan asarlar sirasiga kiradi. Abdulla Qahhorning bolalik yillari Farg'ona vodiysining ko'pdan-ko'p qishloqlarida kechgan. Abduqahhor aka temirchi bo'lgani bois oilasi bir yerda muqim yashay olmadi. U qishloqdan bu qishloqqa tirikchilik sababli yoki boshqa sabablarga ko'ra ko'chib yurishga majbur edilar.

Bo'lajak adib Abdulla Qahhor hayoti va uning dunyoqarashi, ruhiyatida bu ko'cha-ko'chlar, haqoratlar, azob uqubatli kunlar o'z izini qoldirmasdan iloji yo'q edi. Ikkinchi tomondan esa bo'lajak adib qora xalqning ich-ichida yurib, haqiqiy ahvolni, avom xalq hayotini yaqindan o'rgandi, kuzatdi. Oilaviy musofirchilik tufayli yosh Abdulla bolaligidan "ichimdagini top", "odamovi", "uyatchan" bo'lib o'sdi. "O'tmishdan ertaklar" qissasining ikkinchi hikoyasi "Indamas" deb ataladi. Unda yozuvchi Yaypan qishlog'ining "Qo'shariq" mahallasida kechirgan voqealarni yodga oladi. Yosh Abdulla ko'chada bolalar bilan "Oq terak, ko'k terak" o'yinini o'ynashgani, uni ham "kerak" deb tanlashlarini, yugurib borib, safni buzishni orzu qilib, yuragi hapriqqanini yozadi. Ammo bolalar uni "Kelgindi" deb haqorat qilishadi. Bu so'z yosh Abdullaning jon-jonidan o'tib ketadi. . Abdulla Qahhorning bolaligida unga va uning oila a'zolariga nisbatan bildirilgan mana shunday sovuq munosabatlar bo'lg'uvs adibning kamgap, vazmin, indamas bo'lib qolishiga sababchi emasmikan, deb o'ylaymiz.

Abdulla Qahhorning bolalik yillari eng qiyin zamonlarga 1917-yil voqealari, Birinchi jahon urushi, mardikor olish voqealari, ocharchilik, ishsizlik, xullas, jamiyatda u tuzumdan bu tuzumga o'tish davriga to'g'ri keldi. Abdulla Qahhor bolaligida ko'rgan-kechirganlari asosida nodir asarlar yaratdi. Abdulla Qahhor hikoyalarini mazmuni va janr xususiyatlariga ko'ra ikki guruhga ajratib tahlil etish mumkin. Bularning bir guruhini o'tmish haqidagi hikoyalar tashkil qilsa, ikkinchi guruh hikoyalarning bosh qahramonlari zamondoshlarimizdir. Yaqin o'tmishdagi o'zbek voqeligi «Anor», «O'g'ri», «Bemor», «Tomoshabog'», «Millatchilar» kabi hikoyalarda aks etgan. Keyinchalik esa, adib o'tmish mavzusida yana «Dahshat» hikoyasini yaratdi. Shuningdek,, «O'tmishdan ertaklar» qissa deb atalgan bo'lsa-da, mohiyati bilan ayrim-ayrim hikoyalardan tashkil topgan. Shuning uchun ularni ham adibning o'tmish haqidagi asarlari deb bilish mumkin. Ularning real, tarixiy zaminini, obrazlarning prototiplari "O'tmishdan ertaklar" qissasida qalamga olinganini anglash mumkin. Demak, fojiaiy hayotiy lavhalar tasvirining asosi aslida yozuvchi yashagan, bolaligi kechgan makon va zamon, ijtimoiy-maishiy turmush bilan chambarchas bog'liq. To'g'ri, yozuvchi badiiy shartlilik talabiga muvofiq biroz oshirib yuborgan yoki biroz kamaytirib tasvirlagan bo'lishi mumkin. Nima bo'lganda ham, yozuvchi badiiylik mezonlaridan kelib chiqib, shaxsan o'zi ko'rgan kuzatgan voqealar va kishilar taqdiri, muammolarini professional yozuvchilik qalami bilan tarixga muhrladi. Abdulla Qahhor hayotda ham, badiiy ijodda ham o'z haqiqatlarini topgan, shu haqiqatlar uchun sabot bilan kurashgan san'atkordir. Bu haqiqatlar uni qattiq qiynagan, qalbida og'ir-og'ir tebranish va tortishuvlar paydo qilgan. Abdulla Qahhor

hikoyalarida hayotdagi va inson tabiatidagi turli-tuman nuqsonlarni tanqid etgan. Odamzod mavjud ekan, bahillik, johillik, ochko'zlik, maqtanchoqlik, hudbinlik va boshqa qusurlar, albatta, yashaydi. Bu qusurlar kimdadir kamroq bo'lishi mumkin, lekin bu illatlar insonning qadr-qimmatini pastga uradi, chinakamiga barkamol bo'lishiga halaqit beradi. Jahon adabiyoti namunalarida bunday masalalar doimo dolzarb bo'lgan. Abdulla Qahhor hikoyalarida satirik va yumorist sifatida o'z talantining yangi qirrasini namoyish qildi. U zomonga o'z idealini, davr nafasini qarshi qo'yadi, asarlarining mazmuniga, xarakterlarning mohiyatiga kulgini, masxarani singdirib yuborish bilan uning jamiyatdagi ulkan kuchini, ijobiy xarakterini yaqqol ko'rsatadi. Abdulla Qahhorning izchil realistik uslubda yozilgan hikoyalarining ko'pchiligi urush yillarida va urushdan keyingi davrda yaratilgan. Bular «Ko'k konvert», «Qizil konvert», «Kampirlar sim qoqdi», «Xotinlar», «Asror bobo», «Beshik», «Mahalla», «Nurli cho'qqilar» kabilardir. Albatta, ularning hammasi ham bir xil darajada badiiy yuksak emas. Ularning ichida mazmunan sayozroqlari ham, uncha pishiq ishlanmaganlari ham bor. Lekin shu bilan birga, hech shubhasiz, adabiyotimizning oltin fondidan o'rin oladiganlari ham bor. Bu gap, ayniqsa, «Ming bir jon» va «Asror bobo» hikoyalariga taalluqlidir.

«Ming bir jon» - insonning hayotga muhabbatini, umuman, hayotning qudratini, inson irodasini ulug'laydigan hikoya. Bu hikoya noumid odamlarning ko'nglida umid chirog'ini yoqadi, ularni yashash uchun kurashga chorlaydi, umr yo'lidagi har qanday, g'ovlarni sabot va bardosh bilan yengishga o'rgatadi. Hikoyani o'qir ekanmiz, Mastura obrazi misolida chinakam o'zbek ayolining jasorati, hayotga bo'lgan shijoati, bir insonning hayotga bo'lgan muhabbati, so'nmas irodasi timsoli desak adashmagan bo'lamiz. Masturaning turmush o'rtog'ining o'z ayoliga bo'lgan vafodorligini, u bilan besh yil mobaynida bitta shifoxonada kasallar orasida sog' bo'lsada, ayoli uchun yashagan bir insonni ko'rish mumkin. U umrining oxirigacha o'z ayoliga sadoqat bila sobit turdi va albatta farovonlikka erishishdi. Masturaning ruhiyati har vaqt hayotga bo'lgan tashnalik, kamtarlik sezilib turadi.

Abdulla Qahhorning «O'g'ri» hikoyasi asosida kitobxonga o'zgalar baxtsizligi evaziga kun ko'ruvchi manfaatparast kimsalarga nafrat, zulmga isyon hissini shakllantirish, asardagi obrazlarni tahlil qilish, yozuvchining so'z qo'llash mahorati va istiqlool mohiyatini anglatishdan iborat, adibning «Dahshat», «O'g'ri», hikoyalarida insonga achinish, mehr-shavqat tuyg'usidan mahrum kimsalarning bechora kishilarni xo'rlashdan cheksiz lazzatlanishi betakror manzaralarda, ta'sirchan detallarida ko'rsatiladi. Ayniqsa, «Dahshat» hikoyasida Unsinning qabriston oldiga borgan tasviri, uning ruhiyatini, qabristondan qaytganda undagi bo'lgan ruhiy kechinmalarni kitobxon

hikoyani o'qiganda his eta oladi va go'yoki, o'sha muhitga o'zini xuddiki tushib qolgandek o'ylaydi. Abdulla Qahhor hikoylarida har bir obrazlarning detallari uning ruhiyatini ochib berishga xizmat qiladi.

Yuqoridagi hikoyalarni mutolaa qilish jarayoni hamisha o'quvchini mahzun qilib qo'yadi, chunki ularda insoniy munosabatlar murakkabligi gavdalandiriladi. Ammo yozuvchi manman kimsalarga qahr-g'azabini ham, kambag'al bechoralarga achinish tuyg'usini ham oshkora izhor qilmaydi. Insondagi kechayotgan ruhiy kechinmalarini go'yoki, mavhum, goho oshkora tasvirlaydi. U voqelikni odamlar munosabatidagi ziddiyatni xolis turib gavdalandiradi. Bechora odamlarga achinish ularga mehr-muruvvat ko'rsatish, qo'lidan kelgancha ko'maklashish har bir inson uchun sharaf sanaladi.

Xulosa qilib ayganda, odamlar turmushidan olingan epizodlarda, lavhalarda ular hayotiga, qismatiga daxldor fojiiy mohiyatni ko'rish, teran his etish, personajlar xarakteri va qismatini ularning ruhiyati ifodasi orqali yorqin badiiy detallar vositasida gavdalandirish Qahhor hikoyanavislik san'atining eng muhim jihatlaridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.E.Xudoyberdiyev "Adabiyotshunoslikka kirish"
- 2.Normatov U. Abdulla Qahhorni anglash mashaqqati. Toshkent. „Universitet“, 1999.
3. <https://oyina.uz>

ABDULLA QAHHORNING “BEMOR” HIKOYASI: JAMIYAT YUZIGA TUTILGAN HAQIQAT KO‘ZGUSI

Utagenova Aynura Janibek qizi

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 3-kurs talabasi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

aynura06@gmail.com

Ilmiy rahbar: Achilova Emina

“Inson dardi darddir, lekin undan ham og‘iri dardsizlar orasida yashashdir.”

Annotatsiya: Abdulla Qahhor — o‘zbek adabiyotida inson ruhiyati, ijtimoiy muhit va jamiyatdagi ma’naviy muammolarni chuqur tahlil etgan ijodkorlardan biridir. Uning “Bemor” hikoyasi insoniy befarqlik, mehrsizlik va ma’naviy sovuqlik illatini yoritish orqali jamiyatdagi ruhiy kasalliklarning badiiy ifodasiga aylanadi. Mazkur maqolada asarning g‘oyaviy-badiiy xususiyatlari, obrazlar tizimi, yozuvchining haqiqatparvar pozitsiyasi hamda ijtimoiy tanqid ruhi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijasida “Bemor” hikoyasi jamiyat yuziga tutilgan haqiqat ko‘zgusi sifatida talqin etiladi.

Kalit so‘zlar: Abdulla Qahhor, “Bemor”, ijtimoiy realizm, befarqlik, mehrsizlik, jamiyat, insoniylik, badiiy tahlil, ma’naviy muammolar, tanqidiy nigoh.

Аннотация: Абдулла Каххор – один из творцов узбекской литературы, глубоко анализировавший психику человека, социальную среду и духовные проблемы общества. Его повесть «Больной» становится художественным выражением душевных недугов общества, высвечивая пороки человеческого равнодушия, злобы и духовной холодности. В статье анализируются идейно-художественные особенности произведения, образная система, реалистическая позиция писателя и дух социальной критики. В результате исследования повесть «Больной» трактуется как зеркало реальности, поднесённое к лицу общества.

Ключевые слова: Абдулла Каххор, «Больной», социальный реализм, равнодушие, злоба, общество, гуманизм, художественный анализ, духовные проблемы, критический взгляд.

Abstract: Abdulla Qahhor is one of the creators of Uzbek literature who deeply analyzed the human psyche, social environment and spiritual problems in society. His story "Patient" becomes an artistic expression of mental illnesses in society by illuminating the vices of human indifference, unkindness and spiritual coldness. This article analyzes the ideological and artistic features of the work, the system of images, the writer's realistic position and the spirit of social criticism. As a result of the

research, the story "Patient" is interpreted as a mirror of reality held up to the face of society.

Keywords: Abdulla Qahhor, "Patient", social realism, indifference, unkindness, society, humanity, artistic analysis, spiritual problems, critical gaze.

Abdulla Qahhor — o'zbek adabiyotida ijtimoiy realizmni eng yuqori darajada badiiy shaklda ifoda etgan yozuvchilardan biridir. Uning "Bemor" hikoyasi insonning jismoniy kasalligi ortidagi ruhiy va ijtimoiy og'riqni ochib beradi. Qahhor bu asarda oddiy bemor obrazini yaratib, aslida jamiyatdagi befarqlik, ma'naviy sovuqlik va insoniylikning yo'qolib borishiga qarshi norozilik bildiradi. Shunday qilib, "Bemor" — bu jamiyat yuziga tutilgan haqiqat ko'zgusidir, unda har bir o'quvchi o'zini yoki o'z atrofidagi hayotni ko'radi.

XX asrning dastlabki yillarida Chor Rossiyasi tomonidan bosib olingan o'lkamizning iqtisodiy va madaniy hayoti parokanda edi. Qishloq dehqonlari, shahar hunarmandlari og'ir mehnat evaziga juda oz haq olar, oilasini boqish, farzandini o'qitish masalalarida qiyin ahvolga tushib qolardi. Tibbiyot masalalariga e'tibor berilmas, faqat amaldorlar va boylargina malakali xizmatdan foydalana olardi. Shu ijtimoiy fon hikoyadagi qahramon Sotiboldining hayoti va fojiaiy taqdirida yorqin aks etadi.

Sotiboldi oddiy mehnatkash bo'lib, chigit po'choq va kunjara bilan savdo qiluvchi boy Abduqaniboyga xizmat qiladi. Xotini og'rib qolganda, uni do'tirga ko'rsatishga zarur 25 so'm pulni topolmaydi. Tabib chaqirish, tovuq so'yib qonatish, baxshiga o'qitish, "chilyosin" o'tkazish uchun qarz olishga majbur bo'ladi. Boy esa xizmatkorining fojiasiga zarracha achinmay, aksincha, uni yana ham chiqimdor qiladigan bid'atlarni maslahat beradi. Aslida boyning farovonligi ham aynan Sotiboldi va unga o'xshaganlarning mashaqqatli mehnati evaziga yuzaga kelgan bo'lsa-da, insoniy yordam ko'rsatishdan bosh tortadi.

Hikoyada iqtisodiy nochorlik, johillik va ma'naviy tanazzul qalin bo'yoqlarda tasvirlanadi. "Tabib" kasallikni tushunmasdan qon olish bilan bemorni yanada holdan toydiradi. Baxshi yodlagan duolarini o'qib chiqadi, ammo dardga malham bo'lmaydi. Keyingi "najotkor" esa bemorni tol xipchini bilan savalab, uni yanada azoblaydi. Bu — butun jamiyat ongini qoplab olgan johillikning fojiali ko'rinishidir. Oqibatda, Sotiboldi hatto to'rt yashar qizchasining duosidan najot izlaydi.

Demak, BEMOR faqat Sotiboldining xotini emas, butun jamiyatdir. Johillik, beparvolik, mehrsizlik — millatning o'zini "xasta" qilib qo'ygan kasallikdir. Shuning uchun ham jadid bobolarimiz — Munavvarqori Abdurashidxonov, Fitrat, Cho'lpon,

Abdulla Avloniy singari ma'rifatparvarlar xalqni uyg'otish, ilm va madaniyatga oshno etish, oxir-oqibat istiqloлга eltish uchun kurashdilar.[1]

“Bemor” — faqat bir insonning kasalligi haqida emas, uning kasalligi orqali jamoaning ma'naviy holati, mehr-oqibatning kamayishi, insoniylik me'yorlarining buzilishi ham tasvirlanadi. Qahhor o'z asarlarida ko'pincha shaxs va jamiyat munosabatlarini, mahalliy qadriyatlar va zamonaviylik qarama-qarshiligini ko'taradi. “Bemor”da bemorning holati — jamiyatning murosasiz yoki befarqlik bilan qarashi natijasida kuchaygan ijtimoiy muammolarning o'ziga xos tasviri bo'lib xizmat qiladi.[2]

Asarning markaziy mavzusi — haqiqatning ochiqligi va unga bo'lgan ijtimoiy munosabat. Bemor obrazidagi og'irlik — nafaqat kasallik, balki atrofdagilarning sovuqqonligi, yordamga qodir bo'lganlarning ham beparvoligi. Hikoya orqali Qahhor jamiyatni o'zining kamchiliklariga yuz tutishga undaydi: haqiqat ko'pincha og'irli, lekin uni yashirish jamiyatni yozavsizlik va vijdotsizlikka yetaklaydi. Shu jihatdan “Bemor” — jamiyatga qo'yilgan turg'un, ammo kerakli savol: biz kimlar uchun, qanday yordam ko'rsatmoqdamiz?

Hikoyadagi bemor — markaziy simbol. U orqali muallif ijtimoiy beparvolikning yuzini namoyish etadi. Bemorning xatti-harakatlari, fikrlari orqali o'quvchiga empatiya shakllanadi, shu bilan birga, uning atrofidagi odamlar — oilasi, qo'shnilar, shifokorlar — jamiyatning turli qatlamlaridagi munosabatlarni aks ettiradi. Har bir obraz o'z vazifasini bajaradi: bemor — qurbon; yordam berishi kerak bo'lganlar — jamiyatning imtihoni; begona qolganlar esa ijtimoiy axloqning inqirozi.[3]

“Bemor” — jamiyatni ochiq tanqid qiluvchi asar. Muallif kasallikni shaxsiy muammo sifatida emas, balki ijtimoiy tuzumning muammosi sifatida tasvirlaydi. Bemorga qarshi ko'rsatilgan beparvolik — jamiyatning umumiy hamdardlik yetishmasligi, o'zaro aloqalarning sovuqlashuvi va ijtimoiy, madaniy yordamning yetishmasligi belgisidir. Shu orqali Qahhor o'quvchini ijtimoiy mas'uliyat, insonparvarlik va hamdardlik haqida o'ylashga undaydi.

“Bemor” hikoyasi inson hayotining oddiy bir holatini tasvirlayotgandek tuyuladi: bir kishi og'rib qoladi, davolanmoqchi bo'ladi, ammo uning holiga hech kim jiddiy qaramaydi. Ammo bu voqea ortida chuqur ijtimoiy tanqid yotadi. Muallif shunday yozadi:

“Hech kim uning ko'zlariga tik qaray olmadi. Har kimda bir bahona, bir shoshilish bor edi.”[4]

Bu satrda bemorning atrofidagi odamlar — oila, qo'shnilar, jamiyat — befarq, vijdonan sovuq. Qahhor shu tarzda jamiyatda hukm surayotgan loqaydlikni, insoniy

qadriyatlarning yemirilayotganini ko'rsatadi. Bemorning kasalligi — bu jamiyat kasalligining ramzidir.

Asarda bemorning o'zi markaziy obraz bo'lib, u ijtimoiy va ma'naviy inqirozning qurboni sifatida talqin qilinadi. Uning atrofidagi shifokor, qarindoshlar va qo'shnilar esa jamiyatning turli ijtimoiy qatlamlarini ifodalaydi.

Masalan, shifokorning sovuqqonligi, uning “bemor ko'p, vaqt kam” deya o'zini oqlashi — asardagi haqiqiy beparvolikni ifodalaydi. Yozuvchi bir joyda bemorning ichki holatini shunday tasvirlaydi:

“U shifokorning so'zlarini eshitarkan, yuragida g'alati bir bo'shliq sezdi. Go'yo undan faqat kasallik emas, hayotning o'zi yuz o'girayotgandek...”[5]

Bu satr o'quvchida kuchli ruhiy ta'sir uyg'otadi: bemorning holati orqali jamiyatning insonparvarlikdan uzoqlashuvi ko'rsatiladi.

Qahhorning asosiy maqsadi — jamiyatni tanqid qilish, ammo bu tanqid haqorat qilish yoki ayblash emas, balki ko'zguda o'z qiyofasini ko'rsatishdir. “Bemor” hikoyasida yozuvchi to'g'ridan to'g'ri axloqiy xulosa chiqarmaydi, lekin kitobxonning vijdoniga murojaat qiladi.

“Insonni odam qiladigan narsa — boshqa odamga bo'lgan mehrdir. Bu mehr yo'qolsa, bizning hayotimiz ham ma'nosiz bo'ladi...” [6]

Bu jumlar orqali yozuvchi asarning bosh g'oyasini ochadi: mehr-oqibat yo'qolgan joyda jamiyat ham “bemor”ga aylanadi.

Qahhorning tili oddiy, ammo ma'noga boy. Hikoya davomida u metafora va ramzlardan mahorat bilan foydalanadi. “Bemor” so'zi nafaqat jismoniy kasallik, balki ruhiy va ijtimoiy og'riq ma'nosini ham beradi.

Yozuvchi dialoglar orqali personajlarning ichki dunyosini ochadi. Hikoyada ortiqcha bezakli jumlar yo'q — soddalikning o'zi estetik kuchga ega. Shu jihatdan “Bemor” Qahhor ijodida psixologik realizmning yorqin namunasi hisoblanadi.

Hikoya o'quvchini befarqlikdan ogohlantiradi. Bemorning dardiga e'tibor bermaganlar aslida o'z insoniyligini yo'qotayotganini anglashadi. Qahhor shu tarzda jamiyatni o'zini o'zi davolashga, mehr va vijdonni qayta tiklashga chaqiradi.[8]

“Har bir insonning holidan xabar olish, uning dardini tinglash — bu insoniylikning eng oddiy, ammo eng muhim belgisi...”

Demak, “Bemor” nafaqat badiiy asar, balki axloqiy saboq, insoniy munosabatlar uchun haqiqat o'lchovidir.

Xulosa qilib aytganda, Abdulla Qahhorning “Bemor” hikoyasi o'zbek adabiyotida ijtimoiy haqiqatni badiiy ko'zguda aks ettirgan eng ta'sirli asarlardan biridir. Unda befarqlik, mehrsizlik, insonparvarlikning yo'qolishi singari muammolar

jamiyatga nisbatan ogohlantirish sifatida ko'rsatilgan. Qahhor o'quvchini o'z vijdoni bilan yuzlashtiradi — shuning uchun bu hikoya bugungi kunda ham o'z dolzarbligi yo'qotmagan.

“Bemor” — bu bizning hayotimizdagi eng muhim haqiqat: jamiyatning sog'lom bo'lishi har bir insonning qalbida mehr va e'tibor borligiga bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 6-sinf adabiyot darslik I qism, Toshkent “Ma'naviyat” 2017.
2. Abdulla Qahhor. Bemor (hikoya). — Tanlangan asarlar, 3-jild. — Toshkent:
3. G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1983.
4. Karimov H. O'zbek adabiy tanqidi va badiiyat tahlili — Toshkent Fan:2005.
5. Qo'shjonov M. Abdulla Qahhor hayoti va ijodi — Toshkent: O'qituvchi 1979.
6. Mirzayev T. O'zbek hikoyachiligi taraqqiyoti — Toshkent: Yozuvchi, 1986.
7. G'ulomov N. Adabiyot nazariyasi asoslari. — Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti 2012.

MAHMUD KOSHG'ARIYNING "DEVONU LUG'OTIT TURK" ASARIDA TIL VA MADANIY MEROS UYG'UNLIGI.

Xabibullayeva Shaxlo Doniyor qizi

Primkulova Xumora

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

1-bosqich talabalari

shahlokhayibullayeva915@gmail.com

primkulovaxumora74@gmail.com

Ilmiy rahbar: Achilova Emina

Annotatsiya: Mazkur maqolada XI asr turkiy adabiyotining eng muhim yodgorliklaridan biri — Mahmud Koshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asari tahlil qilinadi. Asarning yaratilish tarixi, tuzilishi, maqsadi hamda unda ifodalangan adabiy, tilshunoslik va madaniy g'oyalar yoritiladi. Shuningdek, "Devonu lug'otit turk"ning turkiy xalqlar adabiy merosini o'rganishdagi ilmiy ahamiyati va hozirgi davr uchun dolzarbligi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Mahmud Koshg'ariy, "Devonu lug'otit turk", qadimiy adabiyot, turkiy tillar, leksika, madaniyat, xalq og'zaki ijodi.

Abstract : This article analyzes one of the most important monuments of 11th-century Turkic literature — Mahmud al-Kashgari's "Divan Lughat al-Turk". The article highlights the history of its creation, structure, purpose, and the literary, linguistic, and cultural ideas expressed in it. In addition, the scientific significance of "Divan Lughat al-Turk" in studying the literary heritage of Turkic peoples and its relevance in the modern era are examined.

Keywords: Mahmud al-Kashgari, Divan Lughat al-Turk, ancient literature, Turkic languages, lexicon, culture, folklore.

Аннотация: В данной статье анализируется один из важнейших памятников тюркской литературы XI века — труд Махмуда Кашгари «Диван лугат ат-тюрк». Рассматриваются история его создания, структура, цель, а также литературные, лингвистические и культурные идеи, выраженные в произведении. Кроме того, анализируется научное значение «Диван лугат ат-тюрк» в изучении литературного наследия тюркских народов и его актуальность в современную эпоху.

Ключевые слова: Махмуд Кашгари, «Диван лугат ат-тюрк», древняя литература, тюркские языки, лексика, культура, устное народное творчество.

O'zbek adabiyoti tarixi insoniyat tafakkurining qadimiy ildizlariga borib taqaladi. Bu jarayonning muhim manbalaridan biri — Mahmud Koshg'ariyning “Devonu lug'otit turk” asaridir. XI asrda yozilgan ushbu nodir yodgorlik turkiy xalqlarning tili, madaniyati, urf-odatlari, qadriyatlar, adabiy an'analari haqida boy ma'lumot beradi.

Mahmud Koshg'ariy “Devon”ni arab olimlari va xalifalik ilmlari bilan tanish bo'lgan ilmiy muhitga mo'ljallab yozgan. Uning maqsadi turkiy tillarning boyligi va mukammalligini ilmiy asosda isbotlash edi. Shu bois bu asar nafaqat tilshunoslik, balki adabiyotshunoslik, tarix, etnografiya, geografiya va folklorshunoslik uchun ham muhim manba hisoblanadi.

1. Asarning yaratilish tarixi va tuzilishi

“Devonu lug'otit turk” 1072–1074-yillarda arab tilida yozilgan bo'lib, 1077-yilda yakunlangan. Asar Bag'dod shahrida yozilgan va Abbosiylar xalifasi al-Muqtadiy Billahga bag'ishlangan. Mahmud Koshg'ariy asarini yaratishdan avval turli turkiy qabila va elatlarning yashash joylariga sayohat qilgan, ularning tili, urf-odatlari va hayot tarzini o'rganib chiqqan.

Asar uch asosiy qismdan iborat:

Kirish qismi – muallifning asarni yozish sababi, metodikasi va turkiy xalqlar haqida umumiy ma'lumotlar.

Lug'at qismi – 9000 dan ortiq so'z, maqol, matal, she'r va hikmatli so'zlarning arabcha izohi bilan berilgan.

Qo'shimcha ma'lumotlar – geografik joy nomlari, qabila nomlari, astronomik va madaniy tushunchalar.

Asarning eng katta ilmiy qadriyati — uning tilshunoslik jihatidir. “Devon”da turkiy tillarning fonetik, morfologik, leksik va sintaktik xususiyatlari keng yoritilgan. Koshg'ariy arab tilidagi grammatik qoidalarga tayangan holda turkiy til tizimini izohlaydi.

U har bir so'zning ildizi, talaffuzi, grammatik shakli va ma'nosini keltiradi. Masalan, “el” so'zining “xalq”, “yurt” ma'nolarini tushuntirib, u bilan bog'liq maqollarni ham keltiradi:

“El tutsang, yurt topg'aysan” — ya'ni birlikda bo'lgan xalq mustahkam jamiyat quradi.

Asarda maqollar, matallar va she'riy parchalar juda ko'p uchraydi. Bu misralar o'sha davr xalq og'zaki ijodining yuksak darajada rivojlanganligini ko'rsatadi.

Mahmud Koshg'ariy ularni lug'at misoli sifatida emas, balki turkiy xalqlar tafakkurini namoyon etuvchi madaniy belgilar sifatida kiritgan.

3. Madaniy va etnografik jihatlar

“Devonu lug'otit turk” turkiy xalqlarning madaniy tarixi ensiklopediyasi desak, mubolag'a bo'lmaydi. Unda o'sha davr qabilalarining yashash joylari, ijtimoiy tuzilishi, urf-odatlar, diniy qarashlari haqida aniq ma'lumotlar bor.

Masalan, Koshg'ariy “turklar sovuq iqlimda yashaydi, ular otni hurmat qiladi, jangovar xalq” deya yozadi. U xalq hayotini tasvirlar ekan, “mehnatsevarlik”, “sadoqat”, “so'zga vafodorlik” kabi qadriyatlarni ulug'laydi.

Shuningdek, asarda geografik xarita ham berilgan bo'lib, bu musulmon dunyosida chizilgan ilk turkiy dunyo xaritalaridan biridir. Unda Yettisuv, Qashg'ar, Balasog'un, Xorazm, Buxoro kabi shaharlar, daryo va tog' nomlari ko'rsatilgan.

4. Adabiyot tarixi nuqtayi nazaridan ahamiyati

Mahmud Koshg'ariy asari o'z davrida faqat lug'at emas, balki badiiy tafakkur manbai bo'lgan. Undagi maqollar, she'rlar, hikmatli so'zlar, aforizmlar o'zbek xalq og'zaki ijodi va yozma adabiyotining ildizlarini ko'rsatadi.

“Devonu lug'otit turk”da ilk adabiy obrazlar — yurt, el, jasorat, muhabbat, do'stlik kabi timsollar tahlil etiladi. Bu timsollar keyingi asrlarda yozilgan “Qutadg'u bilig”, “Hibat ul-haqoyiq” va “Devoni Hikmat” kabi asarlarga ham kuchli ta'sir ko'rsatgan.

Mahmud Koshg'ariy o'z asarida turkiy tildagi so'z boyligini yig'ish orqali milliy o'zlikni anglash g'oyasini ilgari surgan. Bu jihat uni o'zbek va turkiy adabiy tafakkur tarixida alohida mavqega ega qiladi.

“Devonu lug'otit turk” – bu faqatgina lug'at emas, balki butun bir xalqning tarixiy xotirasi, adabiy tafakkuri va madaniy merosidir. Mahmud Koshg'ariy o'z asari orqali turkiy xalqlarning tilini, madaniyatini, tafakkurini yozma shaklda abadiylashtirdi.

Asar bugungi kunda ham adabiyotshunoslar, tilshunoslar va tarixchilar uchun bebaho manba bo'lib qolmoqda. U orqali o'zbek adabiyoti ildizlarini, xalq og'zaki ijodining qadimiy qatlamlarini o'rganish, milliy adabiy merosimizni yanada chuqurroq anglash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mahmud Koshg'ariy. Devonu lug'otit turk. — Toshkent: Fan nashriyoti, 1960.
2. Qahhorova D. O'zbek adabiyoti tarixi. I jild. — Toshkent: Universitet, 2005.
3. Qo'shjonov M. Qadimgi turkiy adabiyot. — Toshkent: O'qituvchi, 1983.

4. Karimov A. Mahmud Koshg'ariy merosi va turkiy madaniyat. — Samarqand, 2012.

ABDULLA QAHHOR HAYOTI VA IJODIY MEROSI

Xayitmurodova O'g'iloy Farxod qizi

ChDPU gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi kunduzgi 23/3 guruh

hayitmurodovaogiloy650@gmail.com

Ilmiy rahbar: Achilova Emina

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri Abdulla Qahhorning hayoti va ijodiy merosi yoritilgan. Uning hikoya, roman, qissa va dramalari, shuningdek, tarjimonlik faoliyati haqida so'z yuritilgan. Qahhorning asarlarida xalq turmushi, insoniy munosabatlar, ijtimoiy muammolar haqqoniy tasvirlanganligi va o'zbek realizmi taraqqiyotiga qo'shgan hissassi ochib beriladi.

Kalit so'zlar : Abdulla Qahhor, o'zbek adabiyoti, realizm, hikoya, roman, drama, tarjima.

Аннотация: В статье рассматривается жизнь и творческое наследие одного из крупнейших представителей узбекской литературы — Абдуллы Каххара. Освещены его рассказы, романы, повести и драматургия, а также деятельность в области перевода. В произведениях писателя правдиво отражены народная жизнь, человеческие отношения и социальные проблемы, а также показан его вклад в развитие узбекского реализма.

Ключевые слова: Абдулла Каххор, узбекская литература, реализм, рассказ, роман, драма, перевод.

Annotation: This article explores the life and creative legacy of Abdulla Qahhor, one of the most prominent figures in Uzbek literature. It highlights his short stories, novels, plays, and translations. Qahhor's works truthfully depict people's lives, human relations, and social issues, as well as his significant contribution to the development of Uzbek realism.

Key words : Abdulla Qahhor, Uzbek literature, realism, short story, novel, drama, translation.

XX asr o'zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri Abdulla Qahhor o'z ijodi bilan milliy adabiyotimizni yangi bosqichga olib chiqqan yozuvchi, tarjimon va jamoat arbobi sifatida tanilgan. U o'z asarlarida inson taqdiri, xalq turmushi, zamon muammolarini chuqur badiiy tahlil qilib, o'zbek realizmining shakllanishida muhim rol o'ynagan.

Abdulla Qahhor 1907-yil 17-sentyabrda Qo'qon shahrida tug'ilgan. Uning otasi hunarmand bo'lib, oddiy xalq orasida yashagan. Yoshligidan kitob o'qishga, adabiyotga qiziqqan. Avval maktabda, keyin esa pedagogika texnikumida tahsil olgan. So'ngra O'rta Osiyo Davlat Universitetining (hozirgi O'zbekiston Milliy Universiteti) adabiyot fakultetida ta'lim oldi.

Qahhor dastlab tarjimon sifatida adabiyotga kirib keldi. U rus va jahon adabiyotidan ko'plab asarlarni o'zbek tiliga tarjima qildi. Keyinchalik o'zining hikoya va romanlari bilan o'zbek adabiyotida yangi sahifa ochdi.

Hikoyalari: "Qo'shchinor chiroqlari", "O'tkan kunlar", "O'g'ri", "Sinchalak", "Dahshat", "O'tmishdan ertaklar" kabi hikoyalari orqali yozuvchi xalq hayoti, oddiy odamlarning ruhiy dunyosini tasvirlagan.

Roman va qissalari: "Sarob" romani yozuvchining ijodida alohida o'rin tutadi. Unda jamiyatdagi ijtimoiy muammolar, insoniy munosabatlar, adolat va insofsizlik masalalari yoritilgan.

Dramaturgiyasi: Qahhor dramaturgiya sohasida ham samarali ijod qilgan. "Og'riq tishlar", "Shohi so'zana" kabi pyesalari xalq teatrida muvaffaqiyat bilan qo'yilgan.

Qahhorning asarlari xalq hayotiga yaqinligi, ijtimoiy muammolarni haqqoniy yoritgani, obrazlarining tabiiyligi bilan ajralib turadi. U o'zbek adabiyotida realistik uslubni rivojlantirib, yangi adabiy avlod vakillariga yo'l ko'rsatdi.

Shuningdek, u jahon adabiyotining eng sara namunalarini o'zbek tiliga olib kirib, milliy adabiyotimiz rivojiga katta hissa qo'shdi. Kirish

XX asr o'zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri Abdulla Qahhor o'z ijodi bilan milliy adabiyotimizni yangi bosqichga olib chiqqan yozuvchi, tarjimon va jamoat arbobi sifatida tanilgan. U o'z asarlarida inson taqdiri, xalq turmushi, zamon muammolarini chuqur badiiy tahlil qilib, o'zbek realizmining shakllanishida muhim rol o'ynagan.

Abdulla Qahhor 1907-yil 17-sentyabrda Qo'qon shahrida tug'ilgan. Otasi temirchi bo'lib, oilasi oddiy mehnatkashlar qatlamiga mansub edi. Yoshligida Qahhor diniy maktabda, keyinchalik rus-tuzem maktabida o'qidi. O'smirlik yillaridanoq she'r va hikoyalar yozishga qiziqdi. 1924-yildan boshlab o'zbek va rus tilidagi gazetalar, jurnallarda kichik hikoyalari chop etila boshladi.

Qahhor ijodini hikoyachilikdan boshlagan. Uning hikoyalarida o'z davri kishilarining turmushi, kechinmalari va ijtimoiy muammolari tasvirlangan. U o'zbek adabiyotida realistik hikoyachilik maktabini rivojlantirgan yozuvchi sifatida tanilgan.

Mashhur hikoyalari: "Bemor", "Anor", "O'g'ri", "Qo'shchinor chiroqlari", "Sinchalak", "O'tmishdan ertaklar" kabi asarlari xalq orasida mashhur bo'ldi.

Roman va qissalari: "Sarob" romani (1935) yozuvchining eng muhim asarlaridan bo'lib, unda jamiyatdagi murakkab ijtimoiy muammolar ochib berilgan.

Dramaturgiya: "Shohi so'zana", "Og'riq tishlar", "Ayajonlarim" kabi dramalari o'zbek teatr san'atida yangi sahifa ochdi.

Qahhor rus va jahon adabiyotining yirik namoyandalaridan A. Pushkin, N. Gogol, A. Chexov, M. Gorkiy asarlarini o'zbek tiliga tarjima qildi. Bu orqali u o'zbek kitobxonini jahon adabiyoti durdonalari bilan tanishtirdi.

Uning ijodida realizm asosiy yo'nalish bo'lib, Qahhor qahramonlari oddiy xalq vakillari, ularning turmushi, quvonchu tashvishlari bilan bog'liqdir. U xalqning ma'naviy olamini badiiy obrazlarda haqqoniy ifodalashga intildi.

O'zbekiston xalq yozuvchisi unvoni bilan taqdirlangan.

Davlat mukofotlariga sazovor bo'lgan.

Uning nomi o'zbek adabiyotining oltin sahifasiga yozilgan.

Abdulla Qahhor 1968-yil 25-mayda Toshkent shahrida vafot etdi. Uning nomi ko'chalarga, maktablarga berilgan, haykallari o'rnatilgan. Bugungi kunda ham yozuvchining asarlari o'quvchilar tomonidan sevib o'qiladi.

Abdulla Qahhor o'zbek adabiyotida hayotiy voqealarni teran va samimiy aks ettirish, realistik uslubni boyitish orqali o'chmas iz qoldirdi. Uning asarlari bugun ham o'quvchilarni o'yantiradi, hayot saboqlari beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qahhor, A. Sarob. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1958.
2. Qahhor, A. Hikoyalar. – Toshkent: Yozuvchi nashriyoti, 1964.
3. Mirvaliyev, B. Abdulla Qahhor hayoti va ijodi. – Toshkent: O'zbekiston, 1977.
4. Qo'shjonov, M. XX asr o'zbek adabiyoti. – Toshkent: Fan, 1999.
5. Rasulov, I. O'zbek adabiyotining taraqqiyoti. – Toshkent: O'zbekiston, 2005.
6. Karimov, N. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: Universitet, 2010.
7. G'afurov, U. Abdulla Qahhor asarlarida realizm. – Toshkent: Fan, 2015.
8. Интернет манбалари: www.ziynet.uz, www.literature.uz.

OYBEK SHE'RIYATIDAGI SOKINLIK VA SIRLILIKNING YORQIN KO'RINISHI ("KO'KLAM HISLARI" SHE'RI TAHLILIDA)

Xayrulloeva Malikabonu Shaxobiddin qizi

ChDPU O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi 3-kurs talabasi

malikabonuxayrullayeva@gmail.com

Annotatsiya : Ushbu maqolada Oybekning "Ko'klam hislari" she'ri misolida shoirning badiiy uslubi, xususan, sokinlik va sirlilik orqali tabiat va inson ruhiy holatini ifodalashdagi mahorati tahlil qilinadi. She'riy asardagi ramziy obrazlar, tasviriy vositalar va fonetik uyg'unlik orqali yaratilgan badiiy fazo tahlil markazida turadi. Maqolada Oybek she'riyatidagi ichki sokinlik va yashirin ma'no qatlamlarining o'quvchida uyg'otadigan falsafiy-estetik taassurotlariga ham e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: Oybek, Ko'klam hislari, sokinlik, sirlilik, ramz, tasvir, ruhiy holat, poetik tahlil, tabiat, she'riyat.

Annotation: This article analyzes the artistic style of Oybek through his poem "Feelings of Spring", focusing on his skillful use of calmness and mystery to convey the relationship between nature and the human psyche. Special attention is given to the symbolic imagery, poetic devices, and phonetic harmony that create the artistic atmosphere of the poem. The article also explores how the layers of inner tranquility and hidden meanings in Oybek's poetry evoke philosophical and aesthetic reflections in the reader.

Keywords : Oybek, Feelings of Spring, calmness, mystery, symbolism, imagery, emotional state, poetic analysis, nature, poetry.

Аннотация : В данной статье анализируется поэтический стиль Айбека на примере стихотворения «Весенние чувства». Особое внимание уделяется мастерству поэта в выражении природы и душевного состояния человека через спокойствие и загадочность. В центре анализа находятся символические образы, художественные средства и фонетическая гармония, формирующие поэтическое пространство. Также рассматривается, как внутренняя тишина и скрытые смысловые слои в поэзии Айбека вызывают у читателя философско-эстетическое восприятие.

Ключевые слова: Айбек, Весенние чувства, спокойствие, загадочность, символ, образ, душевное состояние, поэтический анализ, природа, поэзия.

Oybek – o'zbek adabiyoti tarixida chuqur falsafiy mushohadalar, badiiy izlanishlar va go'zallik tuyg'ulari uyg'unlashgan she'riyat namoyandalaridan biridir.

Oybek ijodiga Xurshid Davron yuqori baho bergan va quyidagi iliq fikrlarni bildirib o'tgan: “Oybek she'riyati sirli, mo'jizaga boy, g'oyat zalvor tug'yonlar jo bir g'alayon, oy shu'asiday yorug' hislar bekingan qo'shiqqa o'xshaydi. Shu bilan birga, otashin yurak kechinmalarining yodnomasidir. Men bu she'rlarni o'qiganimda vujudimga shunday bir tasviri noayon hayrat va dard sezamanki, bu – dunyoda yashashdan maqsadim, olayotgan huzurlarimning eng go'zali va yoqimlisi bo'lib tuyiladi. Tasavvurimda XX asr o'zbek she'riyatida Cho'lpondan keyin Oybekday shoir yo'qdirkim, bir – ikki satrini soatlab o'qib maroqlanish mumkin bo'lsa: “Qani, she'r, so'yla abadiyatdan”, “O'tdi vaxshiy go'zal kunlar”, “Shu kecha umrimda o'lmasin”, “Yulduz kabi jimirlaydi jon”, “Ariqda oqar notinch, ora sas”, “Cho'pon uyqusiga tomchilar tomd”, “Bulutlarning alboni – bo'ronlarga bayroqdir!” Yana qanchadan – qancha go'zal, buyuk satrlar... Oybekning hayoti she'rlarida mujassam: Yotma, o'g'lon, uyg'on, ko'z och, uxlama”, “Abadiy yashamoq, kulmoq istayman”, “Kurashadi ikki to'lqin, qarab turaymi?” “Assalom, Navoiy”, “Gulxanga otdilar do'stlar kitobim”, “To'yib yozajakman bir kun sog'aysam”, “Ko'nglimda haqiqat biroz so'nmasi...”, “Koinot ertagi bitmaydi...” Ushbu satrlarga uning tarjimai holi singib ketgan. Oybek tunni sevadi. Ismi butun ijodiga yarashig'lik shoir xuddi oyday to'lib, go'yoki u tun uzra turib, uni sergaklik bilan kuzatadi. Uning tun haqidagi she'rlaridagi g'aroyib jihat shundaki, shoir tunni sukut va uyqu bilan emas, balki bedorlik va harakat bilan bog'laydi. U bedor va harakatli tun ichida quyoshning yuzini ko'radi. Balandroq chinorlarning uchlari quyosh nurlari bilan ohangdor harakatda bo'lsa, yaproqlarda jimjimador oy nurlari aks etadi, uchayotgan yaproqlar tovushida esa bahorning xotirasi eslanadi — bularning bari yuragimizga ta'sir etmay qolmaydi.

Oybek she'rlarida tabiat, tun, kunduz, maysa go'yoki insondek nafas oladi, bizning nafasimizga o'z nafasini qo'shadi. Jukovski she'riyatni bekorga tasviriy san'at bilan solishtirmagan edi. Oybek she'rlari tasviriy san'atning tengsiz namunalari qatoriga kiradi, ularning rang-barang o'xshatishlari go'zal suratlar chizadi”

Oybekning she'riy bisotidagi she'rlarni o'qir ekanmiz, uning ichki dunyosi qanday teranligini, badiiy mahoratni nihoyatda beqiyos ekanligi sezishimiz mumkin. U “Ko'klam hislari” she'rida tabiatga shunchaki qarabgina qolmay, balki uni yurak ko'zi bilan ko'radi va his qiladi. Bahorning kelishi shoir uchun faqat fasl o'zgarishi emas — bu, avvalo, ruhiy yangilanish, ichki uyg'onishdir.

**Boshimda olmaning xushbo'y oq guli,
Ulug' yerga suyanib yotibman uyg'oq.**

She'r boshlanishidayoq tabiat manzarasi — olmaning “xushbo'y oq guli” orqali bahorning nafasi, hayotning uyg'onishi tasvirlanadi. Lirik qahramon o'zini “ulug' yerga suyanib yotgan uyg'oq” sifatida ko'rsatadi. Bu tasvir orqali insonning tabiat bilan mushtarakligi, yer bilan bog'lanib yashashi g'oyasi ilgari suriladi.

**Qulochim yetmasa, qalbim yetkusi,
Insonning qalbiga quyosh jinchiroq.**

Bu misralarda insonning qalbiy yuksakligi, ruhiy dunyosining quyoshdek nurlanishi ifoda etiladi. Oybek bu yerda inson qalbining beqiyos kuchini, uning yuksak ijtimoiy burch va orzularini kuylaydi.

**Daraxtlar ko'tarmish gul qadahchalar
Ko'klamning, hayotning sog'ligi uchun...
Yasansa, quzonsa qirlar, bog'chalar,
Nega mehnat, yerni maqtamay bugun?**

She'r davomida “daraxtlar ko'targan gul qadahchalar” bahorning hayotbaxsh qudratini, hayotning o'ziga xos to'y-tantanasini eslatadi. “Qirlar, bog'chalar”ning bezanishi — bu mehnat samarasi. Shoir “nega mehnat, yerni maqtamay bugun?” deya so'roq vositasida o'quvchiga murojaat qiladi. Bu hayqiriq emas, balki o'zligini anglash, mehnatga hurmatni yana bir bor ta'kidlashdir.

**Birlashgan mehnat-la texnika va fan,
Hayot oltinini shaxdam qaziydi.**

Bu yerda shoirdan faqat lirizm emas, balki ijtimoiy ong, ilg'orlik, kelajakka ishonch ham namoyon bo'ladi. U kolxoz hayotini “gulshan” deb ataydi — bu ham tashkiliy mehnat, ham jamoaviy birdamlik mahsuli sifatida talqin qilinadi.

Bu satrlarga ko'z yugurtirar ekanmiz, qalbda qandaydir beg'ubor, muloyim hislar uyg'ona boshlaydi. Bu Oybek ijodiga xos tinch, ammo chuqur mazmunga ega sokinlikdir. She'rda asosiy badiiy g'oya — **insonning tabiat bilan uyg'unligi, mehnat orqali hayot go'zalligini yaratish, va xalq tarixiga hurmat orqali ma'naviy yuksalishdir.**

She'r oxirida Oybek ota-bobolar xotirasini “sukut singari” ehtirom bilan yod etadi. Ular mehnati bilan barpo etilgan yurt, bugungi obodlik, shoirni maftun etgan “ko'klam” va “manglay to'kkan ter” bilan bog'lanadi.

She'ning estetik go'zalligini berdiadigan asosiysi uning boy obrazlar va badiiy uslublaridir. Bunda quyidagilar muhim:

Badiiy vosita	Misollar	Ma'nosi
Metafora	"Quyosh jinchiroq", "Hayot oltini"	Ruhiy yuksaklik, qadriyatlar timsoli
Personifikatsiya	"Daraxtlar ko'tarmish gul qadahchalar"	Bahorning tirik obrazga aylanishi
Parallelizm	"Qulochim yetmasa, qalbim yetkusi"	Qarama-qarshi fikrlar uyg'unligi
Savol ohangi	"Nega mehnat, yerning maqdamay bugun?"	O'quvchini fikrlantirish, murojaat
Epitetw	"xushbo'y oq gul", "ulug' yer", "shaxdam qaziydi"	Tabiat, harakat va hissiyot go'zalligini kuchaytiradi

Oybek bu she'r orqali **shoirona lirika** va **ijtimoiy-falsafiy mazmunni** birlashtiradi. U tabiatning bahoriy chiroyini, inson qalbidagi nurli tuyg'ularni va halol mehnatni bir-biridan ajratmaydi. Har bir satrda **vatanga sadoqat, mehnatga ehtirom** va **inson qalbining go'zalligiga ishonch** aks etadi. Shoirning lirizmi, falsafasi, ijtimoiy anglashlari she'rda o'zaro uyg'unlashib, o'quvchini ruhlantiradi, mehnatga, yerga, tabiiy boyliklarga ehtirom bilan qarashga undaydi. U uchun mehnat — nafaqat moddiy, balki ma'naviy taraqqiyot garovidir. She'r badiiy va ijtimoiy mazmun jihatdan boy bo'lib, har bir o'quvchini o'ylantiruvchi, tarbiyalovchi kuchga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oybek. *Tanlangan asarlar*, 3-jild. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1980.
2. Karimov I.A. *Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch*. — Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. G'afurov M. *Oybek hayoti va ijodi*. — Toshkent: Fan, 1978.
4. Aliev H. *O'zbek she'riyati taraqqiyoti*. — Toshkent: O'qituvchi, 1991.
5. Internet manbalari: National Library of Uzbekistan, adabiyot.uz, ziyouz.com.
6. www.kh.davron.uz

ZULFIYA IJODIDA AYOL VA ONA OBRAZLARI TALQINI**Xolbayeva Maxfuza Bahrom qizi**

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 3-kurs talabasi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Ilmiy rahbar: Achilova Emina

Anotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston xalq shoiri Zulfiya ijodida ona va ayol obrazlarining talqini ilmiy asosda tahlil qilingan. Maqolada ayol siymosining ijtimoiy va ma'naviy o'rni, oiladagi va jamiyatdagi roli, insoniy qadriyatlarni shakllantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Shu bilan birga, Zulfiya asarlarida ayol va ona siymosi zamon ruhini, mehr-muruvvat va sabr-toqatni ifodalovchi badiiy timsol sifatida tahlil qilingan.

Аннотация: В данной статье научно рассматривается интерпретация образов матери и женщины в творчестве Народной поэтессы Узбекистана Зулфийи. Особое внимание уделяется их роли в семье и обществе, нравственно-духовному значению, а также художественным особенностям женских образов в её поэзии. Образы женщин раскрывают дух времени, передают чувства любви, терпения и сострадания.

Kalit so'zlar: Zulfiya, ona obrazi, ayol siymosi, badiiy talqin, ma'naviyat, mehr-muruvvat, sabr-toqat, o'zbek she'riyati, adabiy tahlil.

Ключевые слова: Зулфия, образ матери, образ женщины, художественная интерпретация, духовность, сострадание, терпение, узбекская поэзия, литературный анализ

Zulfiya (1915–1996) — O'zbekiston xalq shoiri, milliy adabiyotimizda o'zining samimiy, xalqona ohangdagi she'riyati bilan ajralib turadigan ijodkordir. Uning asarlarida ona va ayol obrazlari doimo markaziy o'rin egallaydi. Zulfiya ayolni nafaqat oilaning, balki jamiyatning ruhiy va ma'naviy tayanchi sifatida tasvirlaydi. Shoirning ijodi ayol va onalikning qadriyatini yuksak badiiy til orqali ifoda etadi. U asarlarida ayol siymosini hayotiy holatlar, ruhiy kechinmalar va insoniy fazilatlar bilan boyitadi. Shu jihatdan Zulfiya ijodi o'zbek adabiyotida ayol obrazining yangi talqinini yaratishda muhim o'rin tutadi. Zulfiya she'riyatida xalqona til, samimiy ohang va hayotiy realizm ustuvor o'rin egallaydi. Uning she'rlari inson ruhiyatining nozik kechinmalarini ochib beradi, mehr-muruvvat va sadoqatni targ'ib qiladi. Ayol obrazlari shoir ijodida milliy qadriyat, sabr-toqat va mehr-muruvvat timsoli sifatida namoyon bo'ladi.

Zulfiya ijodida ayol siymosi ko'p qirrali: u mehribon ona, sadoqatli turmush o'rtog'i, iztirobli qiz yoki jamiyatdagi faol shaxs sifatida gavdalanadi. Shoir bu obrazlar orqali ayolning nafaqat oiladagi, balki jamiyatdagi o'rnini ko'rsatadi Zulfiya she'rlarida ona siymosi doimo ulug'langan. Ona mehr-muruvvati, sabr-toqati va o'z farzandlari uchun qilgan fidoyiligi bilan tasvirlanadi. Masalan, "Ona" she'ri orqali shoira ona qalbining cheksiz mehrini, iztirob va shodligini chuqur badiiy tilda ifodalaydi. Ona obrazining tahlili shuni ko'rsatadiki, Zulfiya ona timsolini faqat oilaviy nuqtai nazardan emas, balki millatning ma'naviy barkamolligi va insoniy qadriyatlarni shakllantirish vositasi sifatida talqin qiladi. Ona orqali shoira inson ruhiyatining eng nozik va pok qirralarini ochib beradi. Zulfiya ijodida ayol siymosi hayotiy, real va murakkab inson sifatida tasvirlanadi. Shoir ayolni nafaqat oilaning markazi, balki jamiyatning ma'naviy va axloqiy tayanchi sifatida talqin qiladi. Uning she'rlari ayolning ichki dunyosini, hayotiy sinovlarga bo'lgan munosabatini, muhabbat va fidoyiligini badiiy ifoda etadi. Ayol obrazlari orqali Zulfiya jamiyatdagi tengsizliklar, insoniy qadriyatlar va ma'naviy me'yorlarni yoritadi. Shu jihatdan uning she'riyatida ayol siymosi nafaqat badiiy, balki falsafiy va tarbiyaviy ahamiyatga ega.

Zulfiya ayol va ona obrazlari orqali milliy ma'naviyatni, insoniylikni, sabr-toqat va mehr-muruvvatni targ'ib qiladi. U yaratgan obrazlar kitobxon qalbida chuqur iz qoldiradi, hayotiy saboq beradi, yosh avlodni insoniy fazilatlarni qadrlashga undaydi. Shoir ayol obrazlarini idealizatsiya qilmay, ularning haqiqiy kechinmalarini, dard va quvonchlarini ochib beradi. Shu tariqa, Zulfiya ijodi nafaqat badiiy, balki tarbiyaviy, falsafiy va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, Zulfiya ijodida ona va ayol obrazlari inson ruhiyatining nozik, ezgulikka intiluvchi va hayotiy qatlamlarini ochib beradi. Shoir ayolni nafaqat oilaning markazi, balki jamiyatning ma'naviy poydevori sifatida talqin qiladi. Ona siymosi cheksiz mehr va sabr-toqat, ayol obrazlari esa fidoyilik, irodaviy kuch va hayotiy mas'uliyatni ifodalaydi.

Shu bilan birga, Zulfiya ijodidagi ayol va ona timsollari milliy qadriyatlarni, insoniy fazilatlarni va ma'naviy barkamollikni targ'ib qiluvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Ularning haqiqiy va hayotiy tasviri shoir she'riyatini zamon bilan uyg'un, dolzarb va o'quvchi uchun qadrli qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Zulfiya. (1990). Tanlangan she'rlar. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
2. Qodirov, A. (2015). Zulfiya ijodi va ona obrazining talqini. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti.

3. Karimov, N. (2005). XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: Fan nashriyoti.
4. Yo'ldoshev, M. (2010). O'zbek adabiyotida obraz va talqin masalalari. Toshkent: Universitet nashriyoti.
5. Tashkent, F. (2012). Zulfiya va milliy qadriyatlar. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti.

AVESTO- ENG QADIMGI YODGORLIK SIFATIDA

Xudayberdiyeva Ozoda Hojiakbar qizi.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti O'zbek tili va adabiyoti

yōnalishi kechki 1-bosqich talabasi.

Ilmiy rahbar: Achilova Emina

Annotatsiya: Ushbu maqolada jahon adabiyoti tarixida muhim o‘rin tutuvchi “Avesto” kitobi haqida fikr yuritiladi. Unda xalqimizning qadimiy dunyoqarashi, diniy e’tiqodi, urf-odatlar va ma’naviy merosi o‘z aksini topgan. Maqolada Avestoning adabiyot tarixidagi o‘rni, mazmun-mohiyati hamda bugungi davr uchun ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Avesto, adabiyot tarixi, qadimiy manba, diniy e'tiqod, ma'naviy meros

Annotation. This article discusses the book Avesta, which occupies an important place in the history of world literature. It reflects the ancient worldview, religious beliefs, traditions, and spiritual heritage of our people. The article analyzes the role of the Avesta in the history of literature, its content, and its significance for today.

Keywords: Avesta, history of literature, ancient source, religious beliefs, spiritual heritage.

Аннотация. В данной статье рассматривается книга «Авеста», занимающая важное место в истории мировой литературы. В ней отражены древнее мировоззрение, религиозные верования, обычаи и духовное наследие нашего народа. В статье анализируется роль «Авесты» в истории литературы, её содержание и значение для современности.

Ключевые слова: Авеста, история литературы, древний источник, религиозные верования.

“Avesto” — qadimgi Sharq xalqlari dunyoqarashi va ma’naviy merosini o‘zida mujassam etgan eng qadimiy yozma yodgorliklardan biridir. Unda diniy e’tiqod, urf-odatlar va axloqiy qarashlar ifodalangan bo‘lib, asar adabiyot tarixi va madaniyat taraqqiyotida alohida o‘rin tutadi.

“Avesto” — jahon adabiyoti tarixidagi eng qadimiy va eng muhim yozma manbalardan biridir. U eramizdan avvalgi ikkinchi ming yillikning oxiri va birinchi ming yillikning boshlarida shakllangan bo‘lib, zardushtiylik dinining asosiy kitobi

hisoblanadi. “Avesto” nafaqat diniy ta’limot sifatida, balki qadimiy xalqimizning ma’naviy merosi, dunyoqarashi, urf-odatlari va qadriyatlarini yorituvchi nodir manba sifatida ham qadrlanadi.

“Avesto”ning yaratilish tarixi Zardusht (Zarathustra) nomi bilan bevosita bog‘liqdir. Rivoyatlarga ko‘ra, Zardusht insoniyatni ezgulik va yovuzlik kurashida adolat va rostgo‘ylikka da’vat etuvchi yangi ta’limot — zardushtiylikni targ‘ib qilgan. Shu sababli, “Avesto” asarida insonni poklikka, ezgulikka va tabiatni asrashga chaqiruvchi ko‘plab qoida va g‘oyalar o‘z aksini topgan.

Tarixiy manbalarga ko‘ra, dastlab “Avesto” juda katta hajmga ega bo‘lgan, ya’ni 21 kitob (nask)dan iborat bo‘lgan. Keyinchalik bu asarning katta qismi yo‘qolib ketgan, bizgacha faqatgina muhim qismlari yetib kelgan. Shu sababdan hozirgi zamonda mavjud bo‘lgan “Avesto” taxminan 83 ming so‘zdan iborat deb hisoblanadi.

“Avesto” to‘rtta asosiy qismdan tashkil topgan:

1. “Yasna” — bu bo‘lim diniy marosimlar va ibodat tartiblarini o‘z ichiga oladi. “Yasna” so‘zi “qurbonlik qilish”, “ibodat” ma’nolarini anglatadi. U 72 bobdan iborat bo‘lib, uning markaziy qismi “Gatlar” sanaladi. Gatlar Zardushtning o‘zidan qolgan hikmatli so‘zlar bo‘lib, ular ezgulik, rostgo‘ylik va adolat g‘oyalarini targ‘ib qiladi.

2. “Vispered” — bu qism diniy marosimlarni kengaytirish va mukammallashtirishga bag‘ishlangan. “Vispered” “barcha oliy zotlarga” degan ma’noni bildiradi. Unda marosim paytida o‘qiladigan qo‘shimcha duolar va madhiyalar jamlangan. Shu orqali xalqning diniy marosimlari tartibga solingan.

3. “Videvdāt” (Vendidod) — “demonlardan ozod etuvchi qonun” degan ma’noni anglatadi. Unda insonning hayotiy faoliyatiga oid diniy va axloqiy qonun-qoidalar jamlangan. Gigiyena, tabiatni muhofaza qilish, poklik va nopoklik masalalari alohida o‘rin tutadi. Shu bilan birga, jin va yovuz kuchlarga qarshi kurashish usullari ham ko‘rsatib berilgan.

4. “Yasht” — bu bo‘lim turli xudo va qahramonlarga bag‘ishlangan madhiyalarni o‘z ichiga oladi. 21 qismdan iborat bo‘lgan bu bo‘lim qadimgi mifologiya, xalq dostonlari va afsonalarining yozma shaklda saqlanib qolgan nodir namunalaridan biridir. Unda qadimiy qahramonlik ruhi, xalqning orzu-intilishlari va e’tiqodlari mujassam bo‘lgan.

“Avesto” o‘z davrida nafaqat diniy qo‘llanma, balki ijtimoiy-tarbiyaviy dastur vazifasini ham bajargan. Unda jamiyat a’zolarining o‘zaro munosabatlari, axloqiy qadriyatlar va tarbiya masalalari keng yoritilgan. Ayniqsa, undagi tabiatni asrash, hayvonlarga mehr bilan munosabatda bo‘lish, ona yurtga sadoqat kabi g‘oyalar bugungi kun uchun ham dolzarbdir.

Mazkur asar o'z davrida Sharq falsafasi va diniy tafakkurining rivojiga katta ta'sir ko'rsatgan. Zardushtiylikning asosiy g'oyalari keyinchalik boshqa din va falsafiy oqimlarga ham o'z ta'sirini o'tkazgan. Shuning uchun ham "Avesto" nafaqat diniy kitob, balki, jahon sivilizatsiyasi tarixida beqiyos meros hisoblanadi.

Bugungi kunda "Avesto"ni o'rganish nafaqat tarixchilar, balki adabiyotshunoslar, faylasuflar va madaniyatshunoslar uchun ham juda muhimdir. Chunki unda qadimiy xalqimizning hayot tarzi, dunyoqarashi va tafakkuri o'zining eng qadimiy yozma manbalaridan biri sifatida saqlanib qolgan.

"Avesto" — bu nafaqat diniy kitob, balki insoniyat tafakkurining, qadimiy jamiyatning ma'naviy va ma'rifiy yuksaklikka intilishining eng yorqin yodgorliklaridan biridir. Unda xalqimizning qadimiy dunyoqarashi, diniy e'tiqodi, urf-odatlar, qadriyatlari, axloqiy va ijtimoiy tamoyillari mujassamdir. "Avesto"ni chuqur o'rganish orqali biz o'z tariximizning ildizlariga yanada yaqinlashamiz, ajdodlarimizning hayot tarzi va tafakkur darajasi haqida to'laonli tasavvurga ega bo'lamiz.

Mazkur asar insoniyatni ezgulik va adolatga, poklik va rostgo'ylikka chorlaydi. Zardusht tomonidan ilgari surilgan g'oyalar bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Ayniqsa, tabiatni asrash, hayvonot va inson hayotiga hurmat bilan qarash, jamiyatda halollik va ijtimoiy mas'uliyatni ustuvor qadriyat sifatida ko'rish kabi tamoyillar hozirgi zamon uchun ham dolzarb masalalar sirasiga kiradi.

"Avesto" o'z davrida xalqni birlashtiruvchi ma'naviy kuch bo'lib xizmat qilgan bo'lsa, bugun u milliy o'zlikni anglash, madaniy merosni qadrlash va yosh avlodni ma'naviy tarbiyalashda beqiyos manba bo'lib xizmat qilmoqda. Bu asar orqali biz qadimiy ajdodlarimizning tafakkur olami, falsafiy qarashlari va ezgu intilishlarini bilib olamiz.

Shu boisdan ham "Avesto"ni chuqur o'rganish va uni yosh avlod ongiga singdirish nafaqat tarixiy merosni asrab-avaylash, balki bugungi kun ta'lim-tarbiyasida, ma'naviy hayotida, ijtimoiy ong rivojida muhim omil hisoblanadi. Zero, millatning kelajagi uning o'z tarixiy ildizlarini qay darajada bilishi va ulardan saboq chiqarishiga chambarchas bog'liqdir.

Demak, "Avesto" qadimiy yodgorlik sifatida xalqimizning bebaho boyligi, jahon madaniyatining esa muhim tarkibiy qismidir. U nafaqat adabiyot tarixida, balki umuminsoniy ma'naviy meros xazinasida ham o'ziga xos ulkan ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Avesto. Tarjimon va izohlar muallifi: A. Asqarov. – Toshkent: Sharq, 2001.

2. Karimov I. A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. Asqarov A. O'zbekiston xalqlari tarixi manbalari. – Toshkent: O'qituvchi, 1992.
4. Qayumov A. Avesto va uning tarixiy ahamiyati. – Toshkent: Fan, 1990.
5. Doniyorov H. Qadimiy bitiklar va manbalar. – Toshkent: Universitet, 2005.
6. G'ulomov Ya. O'zbekiston tarixi manbalari. – Toshkent: Fan, 1989.
7. Boybo'taev H. Zardushtiylik ta'limoti va Avesto. – Toshkent: Ma'naviyat, 2012.
8. Litvinskiy B. A., Ranov V. A. Drevnyaya istoriya Sredney Azii. – Moskva: Nauka, 1983.
9. Mary Boyce. Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices. – London: Routledge, 2001.
10. Gnoli G. The Idea of Iran: An Essay on its Origin. – Roma: Istituto Italiano, 1989.

RABG'UZIY VA DURBEK IJODIDA YUSUF OBRAZI TAVSIFI, "QISSASI RABG'UZIY" HAMDA "YUSUF VA ZULAYHO" DOSTONINING QIYOSIY TAHLILI

Yusupova Zebiniso Alisher qizi

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi,

3-bosqich talabasi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

yusupovazebiniso32@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada sabr va go'zallik timsoliga aylangan Yusuf alayhissalom haqida va uning hayotiga bag'ishlangan asarlar ustida so'z boradi. Rabg'uziyning "Qissasi Rabg'uziy" asaridagi Yusuf qissasi hamda Durbekning "Yusuf va Zulayho" dostonining qiyosiy tahlili olib boriladi, bu asarlardagi tafovutli o'rinlar yuzasidan fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Qur'oni Karim, Rabg'uziy, Durbek, "Qissasi Rabg'uziy", "Yusuf va Zulayho", Yoqub, Ka'non.

Annotation: This article discusses the story of Joseph, the symbol of patience and beauty, and the works dedicated to his life. A comparative analysis of the story of Joseph in Rabguzi's "Qissasi Rabguzi" and Durbek's epic "Yusuf and Zulayha" is conducted, and the differences in these works are discussed.

Keywords: Qur'an Kareem, Rabghuzi, Durbek, "Qissasi Rabghuzi", "Yusuf and Zulayho" Yakub, Ka'non.

Аннотация: В статье рассматривается история Иосифа, символа терпения и красоты, и произведения, посвящённые его жизни. Проводится сравнительный анализ истории Иосифа в поэме Рабгузи «Киссаси Рабгузи» и эпосе Дурбека «Юсуф и Зулейха», а также обсуждаются различия в этих произведениях.

Ключевые слова: Коран Карем, Рабгузи, Дурбек, «Киссаси Рабгузи», «Юсуф и Зулейха», Йаков, Канан

Sayyor syujetlardan biri bo'lmish Yusuf haqidagi hikoyat-u qissalar sharq adabiyotida alohida o'rin egallaydi. Bu voqeaga ko'plab ijodkorlar qo'l urishdi. Xususan, Rabg'uziy, Ibn Sino, Muso, Firdavsiy, Abdulmuayyad Balxiy, Shahobiddin Am'aq, Shohim Sheroziy, Abdulloh Ansoriy, Xo'ja Mas'ud Iroqiy, Abdurahmon Jomiy, Durbek kabilar shular jumlasidandir. XX asr adabiyotida ham bu an'ana davom etdi. Hamza Hakimzoda Niyoziyning "Qiroat" kitobi, Nozim Hikmatning "Go'zal

Yusuf" pyesasi shu davrda yaratilgan. Qolaversa, G'arb adabiyotida ham bu mavzuda qalam tebratganlar bor. Thomas Mann o'zining "Iosif va uning akalari" asarini Injil syujeti asosida yaratgan. Bu asarlardagi voqealar umumiy bo'lsa-da, har bir ijodkor o'zining badiiy yondashuvi asosida hikoya qiladi. Shu tufayli ular orasida ma'lum farqlar ko'zga tashlanadi. Ammo bu farqlar uncha katta bo'lmay, kichik epizodlar yoki voqea o'quvchanligiga ta'sir etuvchi vositalar bilan bog'liq. Sharq adabiyotida "Yusuf qissasi" va "Yusuf va Zulayho" dostonlari ko'p uchragani bilan birga, qator variantlarga ega bo'lsa-da, voqealar aynan bir-birini takrorlamaydi. Quyida Rabg'uziyning "Qissasi Rabg'uziy" asari va Durbekning "Yusuf va Zulayho" dostoni o'rtasidagi tafovutlarni qiyosiy tahlil orqali ko'rib o'tamiz.

Bu asarlarga asosi bo'luvchi syujet Allohning kalomi bo'lgan Qur'oni Karimdir. Undagi Yusuf qissasi 12-sura hisoblanib, 111 oyatdan iborat. Ushbu sura Furqonda "ahsan ulqisas" ya'ni qissalarning eng go'zali deya ta'riflangan. Buning sababini ulamolar turlicha sharhlashadi. Rabg'uziy qissasida ham bir qancha sabab va ehtimollari keltirib o'tilgan. Yusuf surasining vahiy orqali tushirilish paytiga e'tibor beradigan bo'lsak, Hud surasidan so'ng Muhammad s.a.v ning eng og'ir paytlarida Makka mushriklari tomonidan ozor chekkan, yaqin kishilaridan ajralgan kezlarida nozil bo'ldi. Buning ham o'z sababi bor. Yusuf surasini o'qib kishi o'ziga xulosa chiqarishi, sabrga, qanoatga o'zida kuch topa olishi mumkin. Garchi Durbek ham qiyinchiliklarni boshdan kechirayotganida shu oyatlar unga taskin bo'lganini yozadi. Har tomonlama o'rnak bo'la oluvchi bu qissada tush motivi alohida o'rin egallaydi. Voqealarning boshlanmasi ham tush bilan bog'liq. "Esla, Yusuf otasiga: "Ey otajon, men tushimda 11 yulduzni hamda quyosh va oyni ko'rdim, ularning menga sajda qilayotganlarini ko'rdim", - dedi" (12-sura, 4- oyat). Shundan so'ng Ka'non yurti farzandi Yusufning taqdirida keskin burilishlar bo'ladi. Rabg'uziy esa bu tushni ko'rishdan oldin Yusuf yana bir tush ko'rganini bayon qiladi: "7 yoshida birodarlari bilan sahroga chiqadi. Qo'llaridagi tayoqlarni yerga suradilar. Shunda hamma tayoqlar ko'karadi, ammo uzoq yashamaydi. Yusufniki esa ko'karadi, bo'yi birinchi osmonga qadar yetadi. Yana aytishlaricha, birodarlarining tayoqlari kelib Yusufning tayog'iga sajda qiladi. An'anaviy shaklga ko'ra bu tushdan birodarlari xabar topishi kerak. Rabg'uziy va Durbek ijodida bu voqea ikki xil bayon qilingan. Qissasi Rabg'uziyda Rubil (Yusufning akasi)ning onasi Qamar Yoqub va Yusufning suhbatini eshitib qoladi va shu tariqa sir fosh bo'ladi. Durbek esa ushbu voqeani quyidagicha bayon qiladi:

Yusuf Siddiq uyg'onib magar,
Qildi og'olarig'a tushdin xabar

Ya'ni Durbek syujetga biroz o'zgacharoq yondashib, Yusufning o'zi tushidan og'a-inilarini xabardor qilgani haqida yozadi.

Yana bir tafovutni ko'rib chiqamiz, birodarlari Yusufdan qutilishning yo'lini izlayotgan bor paytda ba'zi bir manbalarda Yaxudo, ayrimlarida esa Sha'mun tomonidan quduqqa tashlash fikri beriladi. Durbek esa barchasi birdan shu qarorga kelganini bayon qiladi. Asosiy obrazlarda biri bo'lgan Zulayhoga ham turlicha yondashuvlar mavjud. "Qissasi Rabg'uziy" da Misr Aziziga turmushga chiqqan va bu paytda Yusufdan xabari ham bo'lmagan Zulayho Durbek ijodida o'zgacha tarzda ta'riflangan. Ya'ni Zulayho tushida Yusufni ko'radi va Misr Azizini o'sha inson deb o'ylaydi, haqiqat ochilgach:

Misr Azizi emas, ul Yusufim,

O't ichiga soldim, o'zimni o'zim [2: 56], deya a'lam tortadi.

Yozuvchi va shoirlar tomonidan yaratilgan asarlar o'rtasida xilma xilliklar bo'lishi tabiiy, bir xillikni takrorlashning hikmati yo'qdir. Ammo ba'zi o'rinlarda Qur'on va shu asosida yaratilgan asarlar bo'yicha ham farqli jihatlari ko'zga tashlanadi. "Yusuf" surasining 99-oyatida "Yusufning huzuriga kirgan chog'larida u ota-onasini o'z yoniga oldi" degan jumla mavjud. "Qissasi Rabg'uziy" da esa "Yusuf bilan Yamin ibn Roxil ismli ayoldan tug'ilgan edilar, kichiklik paytlarida onalari vafot etadi" deb beriladi. Durbekning dostonida ham "chiqdi o'shal dam onasi qabridan" deya bayon qilinadi. Bundan ko'rinadiki, Rabg'uziy va Durbek asarlarida Yusufning onasi vafot etgan deb keltirilsa, asosiy manbada bunday emas. Ammo ijodkorlarning bunday badiiy to'qimalarni yaratishi voqeaning yanada ta'sirli bo'lishini ta'minlagan. Yoki yana bir taxmin paydo bo'ladiki, Qur'onda keltirilgan "ona" Yusufning o'gay onasi bo'lishi mumkin. Nima bo'lgan taqdirda ham bu kabi kichik farqlar asarning kamchiligi emas. Biz asosiy e'tiborimizni qissadan chiqarilmog'i kerak bo'lgan xulosaga qaratmog'imiz lozim.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, Yusufning hayotini yorituvchi asar, xoh "Qissasi Rabg'uziy" bo'lsin, xoh "Yusuf va Zulayho" dostoni bo'lsin, baridan o'rnak olsak bo'ladi. Rabg'uziyning "Qisasi Rabg'uziy" asari boshqa "Qisasul anbiyo"lardan faqat tuzilishi va til jihatidangina emas, balki muallifning biron dalilni tasdiqlash yoki rad qilish uchun sinchkov olim sifatida munosabat bildirgani bilan ham farq qiladi. Bu qissani o'qir ekanmiz, barcha narsa o'tkinchi ekanligi, kasal sog'ayishi, qiyinchilik ketidan xursandchilik kelishi, og'irlik orqasida yengillik borligi, tuhmatdan adolat va haqiqat doimo g'olib bo'lishining guvohi bo'lamiz. Shu mavzuda qalam tebratgan barcha ijodkorlar ham shunday ezgu maqsadni ko'zlagan bo'lsa ajab emas.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayev V. O'zbek adabiyoti tarixi. — Toshkent. O'qituvchi, 1964-y.
2. Durbek. Yusuf va Zulayho.— Toshkent. O'zbekiston fanlar akademiyasi. 1959-y.
3. "Islom.uz portali" ilovasi, Qur'oni Karim tarjimasi
4. Nosuriddin Rabg'uziy. Qissasi Rabg'uziy. 1-kitob. 1990-y.
5. Mallayev N.M. O'zbek adabiyoti tarixi . Birinchi kitob. — Toshkent. O'qituvchi, 1965-y.
6. Rahmonov N. O'zbek adabiyoti tarixi. — Toshkent. Sano-standart, 2017-yil.

HAMID OLIMJON IJODIDA BOLALAR ADABIYOTI**Abdijavliyeva Munisa**

CHDPU talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada XX asr o'zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri Hamid Olimjonning bolalar adabiyotiga qo'shgan beqiyos hissasi, uning ijodidagi badiiy xususiyatlar, pedagogik va tarbiyaviy ahamiyatlari haqida ilmiy tahlil berilgan. Shoirning bolalar uchun yozgan she'rlari, dostonlari hamda xalq og'zaki ijodidan ijodiy foydalanish an'analari keng yoritilgan. Maqola yosh avlod tarbiyasida adabiyotning, xususan, Hamid Olimjon ijodining o'rni va ahamiyatini ochib beradi.

Kalit so'zlar: Hamid Olimjon, bolalar adabiyoti, she'riyat, doston, xalq og'zaki ijodi, tarbiya, obraz, o'zbek adabiyoti, estetik zavq.

Annotation. This article provides a scientific analysis of the incomparable contribution of Hamid Olimjon, one of the great figures of 20th-century Uzbek literature, to children's literature, the artistic features of his work, and its pedagogical and educational significance. The poet's poems, epics, and traditions of creative use of folk oral literature written for children are widely covered. The article reveals the role and significance of literature, in particular, the work of Hamid Olimjon, in the upbringing of the younger generation.

Keywords: Hamid Olimjon, children's literature, poetry, epic, folk oral art, education, image, Uzbek literature, aesthetic pleasure.

Аннотация. В статье дан научный анализ неоценимого вклада Хаида Олимжона, одного из крупнейших деятелей узбекской литературы XX века, в детскую литературу, художественных особенностей его творчества, его педагогического и воспитательного значения. Широко освещены поэмы, эпосы поэта, традиции творческого использования устного народного творчества, написанного для детей. В статье раскрываются роль и значение литературы, в частности, творчества Хаида Олимжона, в воспитании подрастающего поколения.

Ключевые слова: Хамид Олимжон, детская литература, поэзия, эпос, народное устное творчество, воспитание, образ, узбекская литература, эстетическое наслаждение.

O'zbek bolalar adabiyoti tarixida Hamid Olimjon alohida o'rin tutadi. Shoir XX asrning 30-yillaridan boshlab bolalar uchun yozgan asarlari bilan nafaqat yosh kitobxonlar qalbini zabt etgan, balki ularni ma'naviy tarbiya qilishda ham katta xizmat qilgan. Adabiyot bolalar ongini shakllantiruvchi, ularni hayotiy qadriyatlar, milliy an'analarga hurmat, Vatanni sevishtga o'rgatuvchi qudratli vosita hisoblanadi. Hamid Olimjonning bolalar adabiyotiga qo'shgan hissasi haqida gap ketganda, avvalo uning xalq og'zaki ijodidan samarali foydalanishi, ertaklar, dostonlar, afsonalarni qayta badiiy talqin qilishi e'tiborga loyiqdir. Shu orqali u milliy qadriyatlarni yosh kitobxonlarga yaqinlashtirgan, ularning dunyoqarashini boyitgan. Shoirning "Oygul bilan Baxtiyor" dostoni, turli bolalarga bag'ishlangan she'rlari, xalq qo'shiqlariga yaqin bo'lgan ijodiy namunalarida badiiylilik, soddalik, ta'sirchanlik bilan bir qatorda, ma'rifiylilik ham mavjud.

XX asrning birinchi yarmida o'zbek bolalar adabiyoti yangi bosqichga ko'tarildi. Bu jarayonda Hamid Olimjonning roli beqiyosdir. U bolalar uchun yozilgan asarlarda milliy qadriyatlarni zamonaviy g'oyalar bilan uyg'unlashtirdi. Shoir xalq ertaklari, dostonlari va afsonalarini qayta ishlash orqali yosh kitobxonlarga yaqinlashtirdi. Hamid Olimjonning bolalar adabiyotiga kirib kelishi o'ziga xos jarayondir. U dastlab folklor namunalarini tahlil qilib, ularning poetik imkoniyatlarini chuqur o'rgandi, so'ngra ulardan badiiy ilhom manbai sifatida foydalandi. Shoirning bolalarga atab yozgan asarlari nafaqat o'quvchiga estetik zavq bag'ishlaydi, balki ularni ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga, jamiyatdagi yangiliklarga befarq bo'lmaslikka o'rgatadi. Shu bilan birga, Hamid Olimjonning asarlarida milliy ruh, o'zbekona qadriyat va xalqona hayot tarzi yorqin ifodasini topadi.

Hamid Olimjon ijodida bolalar uchun yozilgan eng mashhur asarlardan biri bu - "Oygul bilan Baxtiyor" dostonidir. Ushbu doston o'zbek bolalar adabiyotida yangi davrni boshlab berdi desak mubolag'a bo'lmaydi. Dostonning asosiy mazmuni sevgi, sadoqat, insoniylik va ezgulik g'oyalariga asoslangan. Oygul va Baxtiyor obrazlari o'zbek adabiyotidagi ideal qahramonlar sifatida gavdalanadi. Ular orqali yosh kitobxonlarga vatanparvarlik, insoniy fazilatlar, do'stlik, sadoqat singari qadriyatlar singdirilgan. Dostonning badiiy xususiyatlaridan biri shundaki, unda xalq ertaklari va qo'shiqlariga xos elementlar keng qo'llangan. Bu esa asarni yanada xalqona va bolalarga tushunarli qiladi.

Hamid Olimjon xalq og'zaki ijodi va yozma adabiyotni uyg'unlashtirish orqali o'zbek bolalar adabiyotida yangi badiiy maktab yaratdi. Hamid Olimjonning bolalar uchun yozgan she'rlari o'zining soddaligi, samimiyligi va ta'sirchanligi bilan ajralib turadi. Uning she'rlari orqali bolalar nafaqat badiiy zavq oladi, balki hayotiy saboqlarni

ham o'zlashtiradilar. Shoirning "Ko'klam qo'shig'i", "Quyosh", "Tong qo'shig'i" kabi she'rlarida tabiat tasviri, hayotga muhabbat, kelajakka ishonch singari g'oyalar ilgari suriladi. Bu asarlar yosh kitobxonlarda estetik didni shakllantirish bilan birga, ularni ijodkorlikka, orzu-intilishlarga undaydi. Hamid Olimjon she'rlarida tarbiyaviy jihat juda kuchli. Shoir bolalarga mehnatning sharafligi ekanini, ilmning muhimligini, Vatanga sadoqatni singdirishga harakat qilgan. Uning ijodidagi ijobiy qahramonlar bolalar ongida yorqin obrazlar sifatida shakllanib, ularga ibrat bo'lib xizmat qiladi. Hamid Olimjon ijodini xalq og'zaki ijodisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. U folklor materiallaridan keng foydalangan va ularni o'z ijodida mahorat bilan qayta ishlagan. Ayniqsa, xalq ertaklari va qo'shiqlaridagi obrazlar shoir asarlarida yangicha talqinda gavdalanadi. Shoirning "Oyguil bilan Baxtiyor" dostoni, xalq qo'shiqlaridan ilhomlangan she'rlari buning yorqin misolidir. Xalq og'zaki ijodi orqali u bolalar adabiyotini yanada jozibador, xalqona va ta'sirchan qila olgan. Bu jihat shuni ko'rsatadiki, Hamid Olimjon ijodida milliy qadriyatlar chuqur singdirilgan va u yosh kitobxonlarni o'z xalqining madaniyatiga, tarixiga mehr qo'yishga undaydi.

Hamid Olimjon ijodi faqat o'z davri bilan chegaralanmaydi, balki bugungi kunda ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Uning bolalar uchun yozgan asarlari hozirgi kunda ham maktab darsliklaridan o'rin olgan. Shoir asarlarida ilgari surilgan g'oyalar – Vatanga muhabbat, ezgulik, mehnatsevarlik, ilmga intilish – bugungi yosh avlod uchun ham muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega. Bugungi globallashuv davrida milliy qadriyatlarni asrab-avaylash, yoshlarni ma'naviy barkamollikka yetaklashda Hamid Olimjon ijodining o'rni beqiyosdir.

Hamid Olimjon o'zbek adabiyotida ulkan meros qoldirgan shoir sifatida nafaqat kattalar, balki bolalar uchun ham yuksak badiiy namunalar yaratdi. Uning "Oyguil bilan Baxtiyor" dostonidan tortib bolalarga bag'ishlangan she'rlari, xalqona uslubdagi asarlari o'zbek bolalar adabiyotining oltin xazinasini tashkil etadi. Shoirning bolalar uchun yozgan asarlarida xalq og'zaki ijodining kuchli ta'siri seziladi. Shu bilan birga, u asarlari orqali yosh kitobxonlarga ma'naviy tarbiya berib, ularni yuksak insoniy fazilatlariga chorlaydi. Hamid Olimjonning ijodi bugungi kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan. Uning asarlari yosh avlodni Vatanga muhabbat, ilm va ma'rifatga intilish, ezgulik va insoniylik g'oyalariga yo'naltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov N. O'zbek adabiyoti tarixi. Toshkent
2. Mirvaliyev A. Folklor va yozma adabiyot.
3. Qahhor G'. Adabiyot va hayot. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot
4. Qosimov B. Hamid Olimjon poetikasi. Toshkent: O'zbekiston, 1994.

5. Rasulov H. O'zbek bolalar adabiyoti tarixi.

O'ZBEK BOLALAR ADABIYOTIDA ABDULLA AVLONIYNING TUTGAN O'RNI.

Abdiqayumova Dilbar Abdurauf qizi

CHDPU 3- bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek bolalar adabiyotida Abdulla Avloniyning o'rni va ahamiyati yoritiladi. Ma'rifatparvar adibning tarbiyaga oid qarashlari, bolalar uchun yaratgan asarlari hamda uning jadidchilik davridagi pedagogik faoliyati tahlil qilinadi. Avloniy ijodining bolalar dunyoqarashini shakllantirishdagi o'rni ilmiy asosda ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Abdulla Avloniy, bolalar adabiyoti, jadidchilik, tarbiya, ma'rifat, she'riyat, "Turkiy Guliston yoxud axloq".

Abstract. This article explores the role and significance of Abdulla Avloniy in Uzbek children's literature. It analyzes the educational views of the enlightenment writer, his works created for children, and his pedagogical activities during the Jadid era. The paper highlights the importance of Avloniy's literary and pedagogical heritage in shaping children's worldview.

Keywords: Abdulla Avloniy, children's literature, Jadid movement, education, enlightenment, poetry, "Turkiy Guliston yoxud axloq".

O'zbek bolalar adabiyoti tarixida XX asr boshlarida faoliyat yuritgan jadid adiblari muhim o'rin tutadi. Ulardan Abdulla Avloniy ma'rifatparvar shoir, pedagog va dramaturg sifatida xalq ma'naviyatiga, ayniqsa yosh avlod tarbiyasiga katta hissa qo'shdi. Uning asarlari bolalarga ilm olish, o'dob-axloq, mehnatsevarlik va vatanparvarlik g'oyalarini singdirishga qaratilgan. Shu sababli Avloniy ijodini o'zbek bolalar adabiyotining poydevorlaridan biri deb hisoblash mumkin. Abdulla Avloniy (1878–1934) jadidchilik harakatining faol namoyandalaridan bo'lib, u maktab-ma'rifat ishlari bilan bevosita shug'ullandi. Avloniy ijodi 60-yillarning oxiridan o'rganila boshlandi. Uning maktabi gumanistik va erkin tarbiya asosiga qurilib, dunyoviy va ilg'or ilm-fanni bolalarga o'rgatishni o'z oldiga asosiy vazifa qilib qo'ygan yoshlarni mamlakatning ijtimoiysiyosiy hayotiga moslasha olish qobiliyatiga ega bo'lishni ta'minlaydigan haqiqiy xalq maktabi bo'ldi. Adib maktab uchun darsliklar tuzdi. Uning avvalgi sinf shogirdlari uchun «Birinchi muallim»i (1911), «Alifbedan so'nggi o'quv kitobi» —«Ikkinchi muallim» (1912) nashr etilgan. Axloqiy-didaktik mazmundagi «Turkiy Guliston yoxud axloq» darsligi (1913) XX asr boshlari ijtimoiy-

pedagogik fikr taraqqiyotida alohida o'rin egalladi. Avloniyning «Birinchi muallim» darsligida keltirilgan “Yamonliq jazosi”, “Qanoat”, “Zar qadrini zargar bilur”, “Yaxshilik yerda qolmas” “To‘g‘rilik”, “Ittifoq” nomli hikoyatlari orqali ta’lim-tarbiya sohasiga oid qarashlari o‘zbek xalqining ruhiyati, turmush tarzi, milliy qadriyatlari bilan chambarchas bog‘langanligi adibning boy pedagogik merosi obod-axloq ko‘nikmalarini o‘z yaratgan asarlari orqali milliy maktab va qimmatbaho manba bo‘lib xizmat qilganini o‘rganib chiqish davr talabi.

Jadidlar millatning kelajagini ilmi, ma’rifatli yoshlar tarbiyasida deb bildilar. Avloniy ham bu g‘oyani o‘z ijodi va amaliy faoliyati orqali ilgari surdi. 1913 yilda chop etilgan “Turkiy Guliston yoxud axloq” asari bolalar adabiyoti va pedagogikasida yangi bosqich ochdi. Kitobda rostgo‘ylik, mehnatsevarlik, halollik, mehr-shafqat kabi insoniy fazilatlar bolalarga sodda tilda tushuntiriladi. Bu asar maktab darsliklari sifatida ham keng qo‘llanilgan. Ushbu asar ikki guruhga ajratilib, “yaxshi xulqlar” deb nomlagan qismiga 33 maqolat, “yomon xulqlar” qismiga esa 21 ta maqolat jamlangan. Hayotiy rivoyatlar asosida Avloniy tarbiya va ta’lim bir-biri bilan uzviy bog‘liqligini, tarbiya avvalo o‘qitish bilan amalga oshirilishini asar mazmuniga singdirib yuborgan. Insonlarni yaxshilikg‘a chaqirguvchi, yomonlikdan qaytarguvchi bir ilmdur. Yaxshi xulqlarning yaxshiligini, yomon xulqlarning yomonligini dalil va misollar ila bayon qiladurgan kitobni axloq deyilur. Inson ikki narsadan murakkabdur. Biri jasad, ikkinchisi nafsdir. Jasad ko‘z ila bor narsalarni ko‘rur. Ammo nafs idrok ila yaxshini yomondan, oqni qoradan ayirur. Axloq ulamosi insonlarning xulqlarini ikkiga bo‘lmishlar. Agar nafs tarbiyat topib, yaxshi ishlarni qilurga odat qilsa, yaxshilikg‘a tavsif bo‘lub, «yaxshi xulq» agar tarbiyatsiz o‘sub, yomon ishlaydurgan bo‘lub ketsa, yomonliqg‘a tavsif bo‘lub «yomon xulq» deb atalur. Tarbiya – «Pedagogiya», ya’ni bola tarbiyasining fani demakdur. Emdi ochiq ma’lum bo‘ldiki, tarbiyani tug‘ulgan kundan boshlamak, vujudimizi quvvatlandurmak, fikrimizi nurlandurmak, axloqimizi go‘zallandurmak, zehnimizi ravshanlandurmak lozim ekan. Tarbiyani kimlar qilur? Qayda qilinur? degan savol keladur. Bu savolga, «birinchi uy tarbiyasi. Bu ona vazifasidir. Ikkinchi, maktab va madrasa tarbiyasi. Bu ota, muallim, mudarris va hukumat vazifasidir», – deb javob bersak, bir kishi deyurki, «qaysi onalarni aytursiz, bilimsiz, boshi paqmoq, qo‘li to‘qmoq onalarmi? O‘zlarida yo‘q tarbiyani qaydan olib berurlar», der. Mana, bu so‘z kishining yuragini ezar, bag‘rini yondurar. Otasiga nima dersiz, desak, qaysi ota? To‘ychi, ulochi, bazmchi, do‘mbirachi, karnaychi, surnaychi, ilm qadrini bilmagan, ilm uchun bir pulni ko‘zlari qiymagan, zamondan xabarsiz otalarni aytursizmi? Avval o‘zlarini o‘qitmak, tarbiya qilmak lozimdur», – der. Mana bu so‘zni eshitgach, umid qo‘llari qo‘ltuqg‘a urilur..

Avloniy o'zining she'rlarida ham bolalar qalbiga yaqin mavzularni yoritdi. Uning she'rlari sodda, tushunarli va tarbiyaviy g'oyaga boy bo'lib, bolalarni bilim olishga, odobli bo'lishga undaydi. She'rlar orqali Avloniy bolalar qalbiga ilm va ma'rifatni singdira oldi. Avloniy "Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat masalasidir" degan mashhur fikri bilan tarbiyaning naqadar muhimligini ta'kidlaydi. U yoshlarni tarbiyalashda ilm va odobni asosiy mezon sifatida ko'rdi. Shu bois uning qarashlari bugungi kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan. Abdulla Avloniyning adabiy va pedagogik faoliyati o'zbek bolalar adabiyotida yangi davrni boshlab berdi. Uning ijodida bolalar tarbiyasi, ma'naviyati va ma'rifati asosiy mavzu bo'lib, bu jihatlar keyingi avlod yozuvchilariga ham katta ta'sir ko'rsatdi. Abdulla Avloniy xulqlarni an'anaviy yaxshi va yomonga ajratar ekan, mulohazalarini Gippokrat, Platon, Aristotel, Sa'diy Sheroziy, Bedil fikrlari bilan dalillagan holda zamonaviylikni asosiy mezon qilib oladi. Ushbu adiblar ijodida o'zbek xalq og'zaki ijodi, mumtoz adabiyot, rus va G'arb adabiyoti bilan o'zarota'sir hamda hamkorlik qirralarini ko'rishimiz mumkin

Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, ta'lim-tarbiya, ilm-ma'rifat taraqqiyoti mamlakat ravnaqi va taqdiriga daxldor masaladir. Adibning Vatan muhabbati, uning uchun kurashmoqni eng oliy insoniy xulqlardan hisoblaydi. Hikoyatlarda va ijodiy merosida ham vatanparvarlik g'oyalari ilgari surilgan bo'lib, ilm-ma'rifat egasi bo'lish, yaxshi fazilatlar sohibiga aylanish haqiqiy vatanparvar farzandning oliy burchi ekanligi ta'kidlangan. Abdulla Avloniy o'zbek bolalar adabiyotining shakllanishi va rivojida asosiy poydevor qo'ygan adiblardan biridir. U o'zining pedagogik qarashlari, didaktik asarlari va badiiy ijodi orqali bolalar tarbiyasiga ulkan hissa qo'shdi. Shu bois Avloniyning nafaqat ma'rifatparvar shoir, balki o'zbek bolalar adabiyotining asoschilaridan biri sifatida e'tirof etish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avloniy A. Turkiy Guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi, 1992.
2. Yo'ldoshev Q. O'zbek bolalar adabiyoti tarixi. – Toshkent: Fan, 2005.
3. Qosimov B. Jadidchilik va ma'rifat. – Toshkent: Ma'naviyat, 1999.
4. G'aniyev A. Abdulla Avloniy va uning pedagogik qarashlari. – Toshkent: Universitet, 2010.
5. Karimov N. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2017.

JADIDCHILIK DAVRI O'ZBEK ADABIYOTI

Laylo Abdug'ani qizi Abdug'aniyeva

abduganievalaylo5@gmail.com

Xakimova Sevinch

xakimovas741@gmail.com

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti (kechki) yo'nalishi

1-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Achilova Emina

Annotatsiya: Ushbu maqolada jadidchilik harakatining o'zbek adabiyoti taraqqiyotidagi o'rni va ahamiyati, jadid adiblarining milliy o'zlikni anglash, ma'rifatparvarlik g'oyalarini targ'ib etishdagi xizmati ilmiy tahlil qilinadi. Shuningdek, jadid adabiyoti orqali xalq ongida yangi fikrlash, milliy uyg'onish, taraqqiyot va islohot g'oyalari qanday shakllanganiga e'tibor qaratiladi

Kalit so'zlar : Jadidchilik, o'zbek adabiyoti, ma'rifatparvarlik, milliy uyg'onish, Abdulla Avloniy, Behbudiy, Fitrat, Cho'lpon, Hamza, mustamlakachilik, ozodlik g'oyasi. '

Abstract: This article examines the role and significance of the Jadid movement in the development of Uzbek literature. It highlights the contribution of Jadid writers to the awakening of national identity, enlightenment, and social reform through literary works. The article also explores how the Jadid literature fostered the spirit of progress and national consciousness among the people.

Keywords : Jadidism, Uzbek literature, enlightenment, national revival, Abdulla Avloni, Behbudi, Fitrat, Cholpon, Hamza, colonial period, idea of freedom.

Аннотация : В статье рассматривается роль и значение джадидского движения в развитии узбекской литературы. Анализируется вклад джадидских писателей в формирование национального самосознания, просвещения и идей прогресса. Особое внимание уделено влиянию литературы джадидов на общественные и культурные изменения в жизни народа

Ключевые слова : Джадидизм, узбекская литература, просвещение, национальное возрождение, Абдулла Авлони, Бехбуди, Фитрат, Чолпон, Хамза, колониальный период, идея свободы.

XIX asr oxiri — XX asr boshlarida Markaziy Osiyoda yuzaga kelgan jadidchilik harakati millatning ma'naviy va madaniy uyg'onishida burilish yasagan davr bo'ldi. Ushbu davr o'zbek xalqining tafakkuri, milliy o'zligi va adabiy tafakkurining shakllanishida alohida o'rin tutadi. Jadidchilik harakatining asosiy maqsadi xalqni jaholatdan, ilmsizlikdan chiqarish, millatni yangi davr talablari asosida tarbiyalash edi. Shu jarayonda jadid adabiyoti xalqni uyg'otish, milliy g'urur va ozodlik g'oyalarini tarannum etuvchi kuchli ma'naviy omil sifatida shakllandi.

O'zbek adabiyoti tarixida jadidlar faoliyati yangi davrni boshlab berdi. Ularning asarlari orqali xalqda vatanparvarlik, ilm-ma'rifatga muhabbat, milliy birlik va taraqqiyotga intilish tuyg'usi uyg'ondi. Jadid abiyotining shakllanishida ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar, Turkiston mustamlakachiligi davrining og'riqli muammolari ham muhim omil bo'ldi. Jadidchilik so'zi arab tilidan olingan bo'lib "jadid" – "yangi" degan ma'noni anglatadi. Bu harakat dastlab Rossiya imperiyasi tarkibidagi musulmon xalqlari orasida, xususan, tatar ziyolilari orasida yuzaga kelib, keyinchalik Turkistonga ham kirib kelgan. Turkiston jadidlari bu g'oyalarni milliy zamin, islomiy qadriyatlar va zamonaviy ilm asosida boyitgan holda rivojlantirdilar. Jadidchilikning Turkistondagi asosiy maqsadi — xalqni ilm-ma'rifat orqali uyg'otish, jamiyatni yangilash, millatni jaholatdan xalos etish edi. Bu g'oya asosan maktab va matbuot orqali yoyildi. "Taraqqiy", "Sadoi Turkiston", "Hurriyat", "Najot" kabi gazetalar jadid adabiyoti va ma'rifatparvarlik g'oyalarining asosiy tribunasiga aylandi. Jadid adabiyotining eng yirik vakillari – Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat, Cho'lpon, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdulla Qodiriy singari ziyolilardir. Ular o'z asarlari orqali millatni uyg'onishga, yangilanishga, ilm olishga da'vat etdilar. Mahmudxo'ja Behbudiy o'zining "Padarkush" nomli dramasi orqali xalqni jaholatdan, eski qarashlardan xalos etishga chaqirdi. Bu asar o'zbek dramaturgiyasining dastlabki namunalaridan biri hisoblanadi. Abdulla Avloniy esa "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida inson axloqi, ta'lim-tarbiya va ma'naviyat masalalariga e'tibor qaratdi. U xalqni ma'rifatli, odobli, vatanparvar bo'lishga chaqirdi. Abdurauf Fitrat "Hind sayohati", "Abulfayzxon", "Munozara" kabi asarlarida millatning siyosiy ongini uyg'otishga xizmat qildi. U Turkistonning mustaqil ravnaqi uchun ilm va ma'rifatni eng asosiy qurol sifatida ko'rdi. Cho'lpon o'zining "Kecha va kunduz" romanida Turkiston xalqining mustamlakachilik davridagi ruhiy iztiroblarini, millatning uyg'onish istagini badiiy shaklda ifoda etdi. Hamza esa o'zining she'rlari va dramalari orqali xalqni jaholatdan chiqarish, ayollar erkinligi, ilmning zarurligini targ'ib qildi. Jadid adabiyoti o'z mazmun-mohiyatiga ko'ra realistik yo'nalishga mansub bo'lib, unda hayotiylik, xalqparvarlik, ijtimoiy faollik, vatanparvarlik kabi

jihatlar ustuvor o'rin tutadi. Jadid adabiyotining asosiy g'oyaviy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

Misol uchun, ilm ma'rifatni targ'ib qilish

Ayollar erkinligi va gender tengligi g'oyalarini ilgari surish

Mustamlakachilikka qarshi milliy ozodlik g'oyasi

Vatan, millat, insonparvarlik tuyg'ularini ulug'lash

Badiiy shakl jihatidan jadid adabiyotida drama, nasr, publitsistika, she'riyat kabi janrlar keng rivoj topdi. Ularning tili sodda, xalqona, tushunarli bo'lib, keng ommaga mo'ljallangan edi. Bu jihatdan jadid adabiyoti xalqni madaniy uyg'onish sari yetaklagan. Jadid adabiyoti o'zbek xalqining milliy ongini shakllantirishda muhim rol o'ynadi. Asarlarda milliy birlik, erk, adolat va ma'rifat g'oyalari markaziy o'rinda bo'ldi. Shu boisdan ham jadid adabiyotini o'zbek milliy davlatchiligi g'oyasining ma'naviy poydevori sifatida baholash mumkin. Jadid adabiyotining yana bir muhim jihati — ayol masalasi edi. Hamza, Avloniy, Fitrat kabi adiblar asarlarida ayollarning ta'lim olishi, jamiyat hayotida faol ishtirok etishi g'oyalari ilgari surildi. Bu masala keyinchalik mustaqillik davrida ham dolzarbligini yo'qotmagan.

Jadidchilik davri o'zbek adabiyoti — millatning ma'naviy uyg'onishining eng yorqin bosqichidir. Jadid adabiyoti xalq ongida ilm, ma'rifat, ozodlik va milliy o'zlikni anglash g'oyalarini mustahkamladi. Ushbu adabiyot o'zbek milliy adabiy tafakkurini yangi bosqichga olib chiqdi, xalqni yangilanish, taraqqiyot sari chorlagan ma'rifatparvarlik maktabiga aylandi.

Bugungi kunda jadid adabiy merosini o'rganish — nafaqat tarixiy zarurat, balki milliy o'zlikni anglash, yosh avlodni ma'naviy jihatdan tarbiyalash uchun ham muhim ahamiyatga ega. Jadidlar merosi bizni hali-hanuz ilm, erkinlik, vatanparvarlik yo'lida ilhomlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Fitrat A. Adabiyot qoidolari. — Toshkent, 1926.
2. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. — Toshkent, 1992.
3. Behbudiy M. Padarkush. — Samarqand, 1913.
4. Cho'lpon A. Kecha va kunduz. — Toshkent, 1936.
5. Qayumov A. O'zbek adabiyoti tarixi. — Toshkent: O'zbekiston, 2005.
6. Karimov I. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. — Toshkent, 2008.
7. Ziyoev H. Jadidchilik harakati tarixi. — Toshkent, 2015.

ABDULLA QAHHORNING “MING BIR JON” HIKOYASI YOXUD HAYOT UCHUN KURASH

Usmonova Rayxon Xushnudbek qizi,

Aminboyeva Sevinch Sardor qizi

CHDPU Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 2-bosqich talabalari

Ilmiy rahbar: A.U. Muydinova ChDPU O'zbek adabiyotshunosligi

kafedrasida dotsenti v.b., f.f.b.f.d (PhD)

rayhonausmonova349@gmail.com

sevinchaminboyeva8@gmail.com

Anotatsiya: Ushbu maqolada ming bir jon egasi – xasta ayol Masturaning kuchli harakteri, matonati yoritiladi. U yaqin orada jon taslim qilishiga ishonsa-da hayotga bo'lgan umidini yo'qotmasligi va shifoxonada undan hol-ahvol so'rash uchun yo'qlab kirganlar bilan bo'lgan suhbatda Masturaning o'ziga ishonchi, va irodasini ko'rishimiz mumkin. Hikoyada qahramonlar tavsifi haqida ham ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: asar, hikoya, Mastura, vafo, matonat, badiiy talqin

Abstract: This article highlights the strong character and determination of the sick woman Mastura, the owner of a thousand and one souls. Although she believes that she will soon die, she does not lose hope in life, and we can see Mastura's self-confidence and willpower in her conversations with those who come to ask her how she is in the hospital. The story also provides information about the characteristics of the characters.

Keywords: work story Mastura loyalty perseverance Artistic interpretation

Аннотация: В этой статье подчёркивается сильный характер и решимость больной Мастуры, владелицы тысячи и одной души. Хотя она верит в скорую смерть, она не теряет надежды, и мы видим её уверенность в себе и волю в разговорах с теми, кто приходит спросить о её состоянии в больнице. В рассказе также даются сведения о характерах персонажей.

Ключевые слова: произведение, история, Мастура, верность, упорство, художественная интерпретация

Abdulla Qahhor o'lmas hikoyanavis va yozuvchi hisoblanadi. Uning hikoyalari qisqa bo'lsa ham mazmuni juda ham kuchlidir. “Ming bir jon” hikoyasi syujeti

yo'zuvchi tilidan hikoya qilib beriladi. Hikoya bahor ta'rifi bilan boshlanadi. Hikoyaning bu tarzda boshlanishi ham bejizga emas. Kasalxonadagi bemor uchun kasalikkdan sog'ayish xuddi izg'irin qishdan xorigan tabiatning qaytadan ko'z ochishiga qiyoslanadi.

O'zbek adabiyotida hikoya janrida ham ijod qiladiganlar talaygina. Ammo Abdulla Qahhor hikoyalarining tagida juda chuqur ma'no bor desak mubolag'a bo'lmaydi. Hamid Olimjon, Shukur Xolmirzayev kabi ko'plab shoirlar hikoya janrida ham qalam tebratgan. Hamid Olimjon faqatgina she'rlar bilan cheklanib qolmagan, Ko'plab janrlarga qiziqishi tufayli hikoya janrida ham ijod qilgan. Masalan, uning "Tong shabadasi" nomli hikoyalar to'plami mavjud.

Shukur Xolmirzayevning ham ko'plab hikoyalari mavjud. Masalan, "Olis yulduzlar ostida", "Hayot abadiy", "Yo'llar yo'ldoshlar", "Bodom qishda gulladi" kabi hikoyalari 60-yillardagi yozilgan hikoyalari hisoblanadi. "Ming bir jon" hikoyasining boshlanishi shifoxonadagi Mirrahimov obrazini tasvirlash orqali boshlanadi. Uning tasvirlanishi: "Mirrahimov jussasi kichkina bo'lgani bilan tovushi juda yog'on va buning ustiga sekin gapirolmas edi". Hikoya shu tarzda davom etadi. Asosiy obraz bu yerdagi Mastura 8 oydan beri kasalxonada saraton kasaligiga qarshi kurashyotgan matonatli ayol hisoblanadi. Kasalxonadagi bemorlar haqida so'z ketar ekan Mirrahimov Masturaning bardoshi haqida gapirib o'tadi. Xonadagilar uni 10 yildan beri kasaligi va ovqatni ham yeyolmasligi, qorniga quyishini, va eri Akramjonni doimo unga qarashini aytib o'tadi. Xonadagilar bemor ayoldan ko'ra unga shuncha yildan buyon mehribonlik bilan qarayotgan Akramjonni ko'rishga qiziqishadi. Bemorni ko'rgani borgan xonadoshlar orasidan Hoji bobo Masturaning o'lik tanasini ko'rib, o'zini yo'qotib qo'yadi, hamshiraning imosi bilan xonadan chiqib ketadi. Shu holatda ham Mastura o'zini yo'qotmaydi, bu holatda ham kulguli vaziyat hosil qilib, ularga qiziqarli voqealarni aytib berib, kuldiradi. Mirrahimov va xonadoshi uning bardoshi va Akramjonning vafosi-yu mehriga qoyil qolishadi. Yo'zuvchi kasalxonadan chiqqandan so'ng ham ularning taqdiri bilan qiziqadi, kasalxonaga ularni izlab borganda Masturani operatsiyaga olib kirib ketishayotgan bo'lishadi va Mirrahimov uni tanimaydi, Mastura esa ko'rmaganlikka oladi, keyinchalik o'zi ataylab shunday qilganini agarda taniganda unga dalda berguvchi so'zlar aytishini bilib tanimaganlikka olganligini aytadi. Masturaning bardoshi, sabri va Akramjonning vafo-yu sadoqati evaziga Mastura butunlay sog'ayib ketadi. Bu sog'ayishi Masturadagi ishonch va umid o'zining kuchli xarakteri samarasidir. Hikoya oxirida Masturani sog'ayganini ko'rgan Mirrahimov uni Mastura ekanligiga ishonch hosil qilish uchun oldiga boradi. Akramjon bilan so'rashadi. Mastura keyin "Amaki meni tanimadingizmi?" deya

murojaat qiladi. Mirrahimov Masturani tirik qolganini ko'rib juda ham quvonadi. Mastura Hoji Akamga ham salom ayting deydi, Akramjon tarafga qarab yo'l oladi. Mirrahimov Masturaning omonatini topshirish ya'ni salomini topshirish uchun shaharga qaytadi, lekin omonatini topshira olmaydi, Hoji aka qazo qilgan bo'ladi.

Xulosa qiladigan bo'lsak, hikoya bosh qahramonlari Mastura hamda Akramjon timsollari orqali umid, hayotga muhabbat, sadoqat, vafo tuyg'ulari kuylanadi. Har bir inson hayotda turli xil qiyinchiliklarga duch keladi, ba'zida hayotning sinovlariga qo'l siltagimiz, undan ko'z yumgimiz keladi, turfa xil qayg'ular oldida esankirab qolamiz, lekin qalbimiz tubida bir narsa mash'ala kabi bizni yashashga, ularga qarshi mardanovar kurashishga chorlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qahhor, Abdulla. "Ming bir jon" // Tanlangan asarlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, turli yillarda chop etilgan to'plamlar.
2. Qahhor, Abdulla. Hikoyalar. – Toshkent: Cho'lpon nashriyoti,
3. Karimov, N. Abdulla Qahhor mahorati. – Toshkent: Fan, 1980.
4. Mamajonov, M. O'zbek hikoyachiligi taraqqiyoti. – Toshkent: Fan, 1978.
5. Yo'ldoshev, M. O'zbek adabiyoti tarixi (XX asr). – Toshkent: Universitet, 2003

“QISSASI RABG‘UZIY” ASARIDA QISSA VA BOSHQA ADABIY JANRLAR

Abdurashidova Lobar Abduvali qiz

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishitalabasi

Ilmiy rahbar: A.U.Muydinova

CHDPU O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrası dotsenti v.b.

Annotasiya: Ushbu maqolada XIV asr turkiy adabiyotining yirik yodgorliklaridan biri – “Qissasi Rabg‘uziy” asaridagi adabiy janrlarning g‘oyaviy-badiiy xususiyatlari tahlil etiladi. Asarda bayon etilgan hikmatlar, pand-nasihatlilar va axloqiy qarashlar orqali muallifning inson, jamiyat va ma’naviyat haqidagi qarashlari yoritilgan hamda hikmatlarning diniy-axloqiy, ma’rifiy, hamda estetik mazmuni tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: qissa, hikmat, rivoyat, mazmun, payg‘ambarlar tarixi, ishonchlilik, savol, javob, kechinma.

Annotation. In this study, the ideological and artistic features of the wisdoms presented in “Qissasi Rabghuzi”, one of the major monuments of 14th-century Turkic literature, are analyzed. Through the wise sayings, moral advice, and ethical reflections expressed in the work, the author’s views on humanity, society, and spirituality are revealed. The research examines the religious-ethical, educational, and aesthetic meanings embodied in these wisdoms.

Key words. story, wisdom, legend, narration, meaning, history of the prophets, reliability, credibility, question, answer, experience.

Rabg‘uziy (taxallusi; asl ismsharifi Nosiriddin Burhoniddin o‘g‘li) (13-asr oxiri – Xorazmning Raboto‘g‘uz mavzei – 14-asr boshlari) – turkiy shoir.

Turkiy xalqlar adabiyoti tarixida birinchilardan bo‘lib nasrda rivoyatlardan, hikoyatlardan qissa yaratishni boshlab bergan. Bizgacha «Qisasi Rabg‘uziy» (1309 – 10) asarigina yetib kelgan. Asar musulmon mo‘g‘ul beklaridan Nosiriddin To‘qbug‘aning topshirig‘i bilan yozilgan. Kitob turkiy tilda, asosan, nasrda, madhiyalar, ba‘zi qissalarning xulosalari, lirik kechinmalar va xotima qismi esa nazmda yozilgan.

Rabg‘uziyning hayoti, ijodi to‘g‘risida biron tarixiy yoki adabiy manbada ma‘lumot saqlanib qolmagan. Bu ijodkor haqidagi qisqa ma‘lumotni “Qisasi Rabg‘uziy”dan topish mumkin. Asar inson zotini Olloh Taolo yaratgani, avvalo xotinni

emas, erkak zotini yaratgani, insonni yovuz yo'ldan qaytargani va pok yo'lga solgani haqidagi hamdu sano bilan boshlaydi. Shundan so'ng Muhammad Mustafo s.a.v.ga bag'ishlangan bir g'azalni keltiradi. Chamasi, Rabg'uziy bu g'azalni o'zi yozgan. Mavzu doirasiga ko'ra, asar qissalari juda rang-barang. Olamdagi butun mavjudot egasi bo'lgan Allohni ulug'lash, payg'ambarlar hayotiga doir lavhalarni eslash, kamtarinlik va takabburlik, ota-ona va farzand munosabatlari, erk va adolat mavzulari shular jumlasidandir. Qissalar hajmi turlicha: Masalan, Yusuf haqidagi qissa salkam 100 sahifani tashkil qilsa, Lut haqidagi qissa bir necha sahifadagina iborat. Qissalarning ko'pi qahramon haqidagi muayyan xabar bilan boshlanadi, so'ng sheri madh, keyin asosiy voqealar bayoni keladi. Bazi qissalar ichida yana mustaqil hikoya, rivoyat va naqlar ham bor. Rabg'uziy asaming yaratilgan yili (hijriy 150) va To'qbug'aning unga qilgan iltimosi to'g'risida bayon qiladi. Rabg'uziy keltirgan ma'lumotlardan shu narsa anglashiladiki, To'qbug'a payg'ambarlar tarixiga bag'ishlangan qissalardan yaxshi xabardor. Shuning uchun To'qbug'abek Rabg'uziyga payg'ambarlar to'g'risida asar yaratishga iltimos qilishdan oldin bu xildagi qissalarning mazmuni va shakli to'g'risida ma'lumot beradi. Payg'ambarlar to'g'risidagi ba'zi asarlar to'g'ri, ba'zilar noto'g'ri, ayrimlari nuqsonli, ba'zilarida kamchiligi borligini uqtiradi. Asarga "Qisasi ar-Rabg'uziy" deb nom qo'yganini muallifning o'zi qayd etadi.

Rabg'uziy qissa, rivoyat, xabar va boshqa janrlar tarkibiga olib kirgan "savol" va "javob" "Qisasi Rabg'uziy" tarkibida muhim qism ekaniga e'tibor qaratish lozim. Rabg'uziy barcha "savol"ga hikmat, ya'ni sir, sabab yuklaydi, "javob" ana shu sirlami, sabablarini ochadi. Har bir qissa tarkibida hikoyat, g'azal, latifa, rivoyat, to'rtlik, savol va javob, hikmat, hadis kabi janrlar va shakllar bor. Ayniqsa, Yassaviy hikmatlariga mazmun va shakl tomondan hamohang hikmatlarning uchragani diqqatga sazovor. Bu hikmatlar har bir qissada har bir payg'ambarga bag'ishlab yozilgan. Rabg'uziy qissa janrini bugungi singari adabiy termin ma'nosida - bir butun asar ma'nosida ishlatadi. Zotan, har bir qissa tarlodbining tuzilishi, voqealar bayoni, kompozitsiyasi shundan dalolat beradi. Har bir qissa mustaqil badiiy asar singari tuzilgan. Qissa Odam alayhissalomning ta'rif-tavsifi bilan boshlanadi: uning tuproqdan yaratilgani va Iblisning vasvasasiga ilinib, qorong'u olamga tushgani, karomat tufayli yana mukarram bo'lgani bayon qilingandan so'ng, o'n to'rt misralik she'r keladi:

Annotatsiya: Haq yaratdi tangsuq Odamni tafiz yer ko'rkidin,
 O'zga surat tuzdi andog' ajun ichra ilkidin.
 Taxtini ko'turub farishta ujmoh ichra kivurub,
 Tezginurda chiqmadilar hargiz aning erkidin

Rabg'uziyning barcha payg'ambarlar to'g'risidagi qissalari hajman va tuzilish jihatidan bir xil emas. Aytaylik, Nuh payg'ambar qissasida hikoya qilingan voqealar yahudiy va islom manbalarida keng tarqalgan an'anaviy To'fon afsonasidan keskin farq qilmaydi. Qissaning syujeti ham o'ziga xos. Namrudning halokati bilan qissa Byujeti nihoyasiga yetganday taassurot qoldiradi. Ammo qissaning keyingi voqealari rivoji Ibrohim obrazining to'laqonli chiqishiga imkon bergan. Zotan, Ismoil, Is'hoqning onasi Sora, Is'hoqning xotini Ruq'a Va ulaming farzandlari Iyaz va Yoqub, Ibrohim va Soraning vafoti voqealari bu qissani bir necha syujet chiziqlari orqali yaratishga asos bo'ldi. O'zbek qissalarining, xususan, "Qisasi Rabg'uziy"dagi qissalarning yuzaga kelishida Sharqning diniy adabiyotidagi, xususan, Qur'on syujetlarining ta'sir etgani ayon haqiqat. Ayni paytda Sharq adabiyotiga boshqa manbalar - xalq og'zaki ijodi ham ta'sir etdi. Masalan, "Qisasi Rabg'uziy"dagi Yusuf qissasi va ko'plab "Yusuf va Zulayho" dostonlaridagi begunoh yigit va yomon xotin haqidagi syujetlarning ildizi Ramzes davrida shakllangan Misr adabiyotida bor edi.

Hikoyat. Bu janr qissalarning tarkibida berilgan. Rabg'uziy qissaning qahramoni - biron payg'ambar yoki boshqa shaxsning hayotidagi biron voqeani tasdiqlash, kitobxonning diqqatini jalb qilish uchun o'sha voqea mazmuniga hamohang hikoyat keltiradi. Masalan, Iso alayhissalom qissasida Isoning xastalarga shifo berish, o'liklarni tiriltirish qudratini tasdiqlash maqsadida Rabg'uziy bir hikoyat keltiradi. Iso bir xumdan suv ichgan edi, suv achchiq ekan, to'kib tashladi. So'ng ariq suvidan ichgan edi, suv chuchuk ekan. Hayron bo'lib so'radi: "Ariq suvi chuchuk, xumning suvi achchiq. Buning hikmati nimada ekan?" Shu lahzada: "Xumdan so'ra", degan nido keldi. Olloh Taolo xumga til ato qildi va Iso boyagi savolini berdi. Xum shunday javob berdi: "Men inson edim, o'ldim. Ko'p yillar o'tdi. Etim, tanam, suyaklarim chiridi, tuproqqa aylandi. O'sha tuproqdan xum yasadilar. Suvning achchig'i jonning achchig'idir". Ayishlaricha, Isoga bir xilda turish ravo emas edi. U yurganda, xastalar manfaat topar edilar. Iso qachon harakatda bo'lib, yurganda, xaloyiq ozor topar edi. Ayrim hikoyatlarning tuzihshi, bayon usuli esa ertaklamikiga o'xshaydi. "Qissai valodati Muhammad Rasulullohi Sallallohu alayhi va sallam"da Muhammad a.s.ning dunyoga kelishiga oid hikoyat ham bor.

Rivoyat. Qissalar tarkibida qo'llanadigan sermahsul janrlardandir. Rabg'uziv keltirgan rivoyatlar mavzu jihatidan turlicha bo'lib, asosan, hajm jihatidan hikoyatga nisbatan kattaroq, rivoyat qahramonining mo'jizalarini, uning hayotiga oid voqealarni bayon qiladi. Rivoyatda ma'lum darajada tarixiylik tamoyili bo'ladi. Shuningdek, afsonaviy-epik ruh rivoyatlarning muhim tarkibiy qismi sifatida ham namoyon bo'ladi. Solih yalavoch qissasidagi rivoyat aynan shundan darak beradi. Rabg'uziy Solih

yalavochni va uning faoliyatini hikoya qilar ekan, u odamlarning qo'ylarini va yilqilarini hurkitib, hadeb bezovta qilaveradigan tuyani kim o'ldirishmi bashorat qiladi. Qissaning tarkibidagi rivoyat ayni shundan boshlanadi. Rivoyatning boshlanishida Solih yalavoch bashorat qilgan "qizil yuzli, sariq sochli, chaqir ko'zli" odam tuyani oidiradi deb qilgan bashorati oqibatida odamlar shu rang va qiyofada tug'ilgan bolani o'ldiraveradilar. Oxiri Solih yalavoch bilan tuyani o'ldirgan odamlar o'rtasida ziddiyat kelib chiqadi va odamlar Solihni o'ldirish payiga tushadilar. Rivoyat bayoni davomida Solihning mo'jizalari, uning aziz mukarram yalavoch ekani dalillar bilan ko'rsatiladi. Rabg'uziy "rivoyat" deb alohida ta'kidlashiga sabab shuki, bu rivoyatning manbai bor. Manba - Abdulloh Horis Ibn Navfal asaridan keltirilgan voqealardir. Rivoyatda bayon qilinishicha, Yusufning Ibn Yaminni so'rab qilgan iltijolari behuda ketdi. Akalar Yusufdan Ibn Yaminning taqdirini so'raganda, shunday javob berdi: "Uni sotdim, bitik oldim, mana o'sha bitik, u ibroniy tilida, biz ibroniychani bilmaymiz, ibroniycha - sizlarning tilingiz, o'qinglar, biz ham eshitaylik". Aka-ukalar bitikni bir-birlariga uzatdilar, birontasi o'qimadi, "Biz o'qishni bilmaymiz", deb javob berdilar. Yusuf ularga: "Nega o'z tilingizni bilmaysizlar?" deb e'tiroz bildirdi. Oxiri Yahudo o'qigan edi, hamma sarguzashtlar ma'lum bo'ldi. Bitigda Yusufni molik Za'rga sotganlari haqida yozilgan edi. Yusuf: "Hozirgacha bo'ri yegan der edingiz, u sizlarning tug'ishganingiz ekan; qarindoshni sotmoq ravo bo'lurmi?" deb hammalarini tutishga amr berdi. Yusuf ularni azoblab o'ldiringlar, toki boshqalarga saboq bo'lsin, deya farmon qildi. Yusuf akalarining so'nggi iltimosini - bug'doy berajagini va qolgan ishlarini ertaga amalga oshiruvini aytdi. Bu voqea boshqa mualliflarning "Yusuf" qissalarida uchramaydi. Rabg'uziy mazkur rivoyatni keltirishidan maqsad - insonlarni to'g'ri yo'lga boshlashdir.

She'riy janrlar. "Qisasi Rabg'uziy"dagi bu janrlar har bir qissada bor. Qissalar, odatda, she'r bilan boshlangan. Asardagi barcha she'rlarning muallifi Rabg'uziyning o'zidir. Rabg'uziy qissalar debochasida payg'ambarlarning hammasiga she'r bilan ta'rif beradi. Har bir payg'ambarga xos fazilat, layoqat, Xudo in'om qilgan qobiliyatlarini bayon qiladi. So'ngra ana shu she'rda payg'ambarga berilgan ta'rif-tavsiflarni qissa davomida sharhlaydi. Qissalarda biron payg'ambarga oid voqealar bilan she'rda keltirilgan voqealar, ta'rif-tavsiflar hamohangdir. Rabg'uziyning ijodida eng muhim o'rin egallagan she'riy janrlardan biri - bahoriyotdir. Rabg'uziy "Qissai Yusuf siddiq alayhissalom"da "bahoriyot" degan nom bilan Navro'z bayramiga bag'ishlangan g'azalni keltiradi. Rabg'uziyning bu g'azalida tabiat, butun yer yuzi uyg'ongan va bezangan, dillarga xushnudlik baxsh

etadigan fasl ekani, bahor faslining jamiki ko'rk-tarovati tasvirlanadi. Shu boisdan ham Rabg'uziy "bahoriyot" deb nom bergan.

Latifa. Bu janr asarda asosan, "Qissai Yusuf siddiq alayhissalom"da keltirilgan. (1, 117,127-b.) "Latifa" termini ostida hikoya qilingan voqealarning hozirgi latifa, ya'ni yumorga yo'g'rilgan, kulgili voqealarga aloqasi yo'q. Aksincha, latifalarda mo'jizaviy voqealar hikoya qilinadi. Buning ustiga, mo'jizaviy voqea muhim xulosalarga, o'git va hikmatlar kelib chiqishiga omil bo'ladi. Mazkur janrning asosiy belgisi shulardan iboratdir. Birinchi latifa Yusufning duosi tufayli bir qator mo'jizalar yuz bergani hikoya qilinadi. Hikoya qilinishicha, Molik Za'r Yusufga arz holini bayon qildi: "Ey Yusuf, senga bir hojatim bor...Molim ko'p, ammo amolim yo'q. Quruq yig'ochman, butog'im yo'q. Sendan duo, haqdin umanchim bor". Yusuf Molik Za'ming iltijosini eshitib, qo'llarini ko'tarib duo qildi: "Ey davlat tojin boshing'a urug'li, ey mazallat javonin egnig'a kizukli, quzi tushganlarni yuqoru ko'turgan, ura qo'pg'anlarni yumurg'an, berga san, olg'an san. Bu abushqag'a o'g'ullar karomat qilg'il".

Hikmat. "Qisasi Rabg'uziy"da hikmat shakl tomondan rivoyat, hikoyat janrlaridan farq qilmaydi. "Qisasi Rabg'uziy"dagi hikmat "bilimdonlik", "donishmandlik" ma'nosidan tashqari, "sir" ma'nosida ham ishlatilgan, shu bois Rabg'uziy hikmatlarida falsafiy mazmun yetakchilik qiladi. Rabg'uziy hikmatga o'z asarida alohida urg'u beradi va hikmatni qissa janrining kaliti sifatida talqin qiladi - qissadagi ma'lum bir voqeaning sabab va natijasini ochish, uning mohiyatini kitobxonga yetkazish uchun hikmat keltiradi. Asosiy gap - hikmatning maqsadida, "sir"ni o'quvchiga yetkazishda. Bu hikmatlarda javonmardlik va faqirlikni ulug'lash o'z ifodasini topgan. Ilk hikmat "Qissai Odam safiy alayhissalom"da bor. Rabg'uziy bu qissada Odam alayhissalomning jannatga kirish siri nimada edi, degan savolga javob berar ekan, "mo'minlarning tanini, molini sotg'in olib, ujmoq (fannat)bergusini, ko 'rulmagan narsani bay' (savdo) qilmoq shariatda ravo bo'lmaz deb ujmoqga kivur asosiy sabab qilib ko'rsatadi. Bu masalada ulamolar o'rtasida ixtilof borligi haqida ham xabar berib o'tadi.

Rabg'uziy asari o'z davri uchun nafaqat diniy-ma'rifiy manba, balki badiiy va didaktik adabiyotning sintezini tashkil etadi. Unda xalq og'zaki ijodi unsurlari, Qur'on va hadis motivlari, hamda o'sha davr adabiy an'analari o'zaro uyg'unlashgan. Shu bois "Qisasi Rabg'uziy" turkiy adabiyotda janrlararo sintezning yuksak namunasi sifatida qadrlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nosiruddin Burxoniddin Rabg'uziy. Qissasi Rabg'uziy. – T.: Yoshlar, 2018.
2. Fozilov E. Rabg'uziy va uning " Qissasi Rabg'uziy " asari. – T., 1990.
3. B.Valixo'jayev.O'zbek adabiyotshunosligi tarixi. – T., 1993.
- 4.Lapasov J. Mumtoz adabiy asarlar o'quv lug'ati – T.: O'qituvchi, 1994.
5. Rahmonov N. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent:Sano-standart,2017.
6. Wikipedia.
7. Ziyo. uz

G'AFUR G'ULOMNING "SOG'INISH" SHE'RI TAHLILI

Saidmurodova Ruxshona Odil qizi.

CHDPU O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi

saidmurodovar89@gmail.com

Ilmiy rahbar: Murodova R.I.

Annotatsiya: Ushbu maqolada shoir, tarjimon va adib G'afur G'ulom "Sog'inish" she'rining mazmun mohiyati, insonlar ongida va qalbida uzoqdagi yaqinlariga bo'lgan mehr-muruvvati hamda oddiy bir otaning urushga ketgan farzandini qaytib kelishiga bo'lgan umidi hamda sog'inch hislari qanchalik mukammal darajada tasvirlab berilgani tahlil qilib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Sog'inish, yupiter, umid, uzilgan kiprik, kutish.

Annotation. This article perfectly analyzes the content of the poem "Sog'inish" by the poet, translator, and writer Gafur Ghulam, the development of love and compassion for distant loved ones in the minds and hearts of people, and the hope and longing of an ordinary father for the return of his son who went to war.

Keywords: missing, jupiter, hope, disconnected, waiting.

O'lmas asarlar ijodkori Ga'fur G'ulom ijodiga nazar tashlaydigan bo'lsak, uning asarlari, she'rlari hamda hikoyalari orqali biz uning o'tkir qalam sohibi ekanligini ko'rishimiz mumkin. G'afur G'ulom ijodda juda serqirra shoir hamda yozuvchi hisoblanadi, biz uning yaratgan asrlari orqali uning qanchalik yuksak ijodkor ekanligini bilib olishimiz mumkin. Uning ijod mahsuli juda keng qamrovli bo'lib, adib o'z ijodiga juda o'zgacha usullar bilan yondashgan. G'afur G'ulom o'z ijod mahsullarida asosan urush paytida insonlarning ichki dunyosida kechgan his-tuyg'ularini ochib berishga hamda o'z she'rlari orqali urushga ketgan yaqinlariga nisbatan sog'inch hislarini tasvirlagan holda o'z asarlarini yaratgan. Bilamizki, Ga'fur G'ulomning "Sog'inish" she'ri uning ijodida juda sermahsul ijod na'munalaridan biri hisoblanadi. G'afur G'ulomning mazkur "Sog'inish" she'ri haqida so'z yuritadigan bo'lsam, mazkur she'rda adibning urushga ketgan o'g'lini qaytib kelishini kutgan otaning sog'inch tuyg'ulari ochib berilgan. Adib ushbu she'rni yozar ekan o'sha urush yillarida insonlarda bosqinchilarga qarshi kurashish hissini uyg'otadigan hamda xalqning muqarrar g'alabasiga ishonch ruhi bilan sug'oriladigan she'rlar yaratish qanchalik xavfli ekanligini bilgan holda mazkur she'rni qo'rqmasdan yaratgan ijodkordir. Bilamizki, urushning dastlabki yillari va undan so'ng ham o'zbek xalqi o'z

qarashlarini va urushga ketgan farzandlarining qaytib kelishi umidida yashash qanchalik azob ekanligini ochiqda-nochiq aytish juda qiyin ish edi. O'sha davrda hamda undan keyingi davrlarda ijod qilgan adiblar ham hattoki G'afur G'ulomning ijodiga o'zgacha baho berishgan, ya'ni ularning ayrimlarining ta'riflashi bo'yicha yurtni, xalqni ulug'lashda hamda ularning dardini nafaqat o'z asarlarida namoyon qila olgan balki ularni tiliga ham chiqara olgan umuminsoniy shoir deb bilishgan. Zotan, o'tgan asar o'zbek adabiyoti she'riyatida hech kim G'afur G'ulom kabi o'z kechinmalarini "Sog'inish" she'ridagi kabi "eng kichik zarradan Yupitergacha" siymosida ifoda etmagan.

Zo'r karvon yo'lida yetim bo'tadek,
 Intizor ko'zlarda halqa-halqa yosh.
 Eng kichik zarradan Yupitergacha
 O'zing murabbiysan, xabar ber, Quyosh

Adibning mazkur "Sog'inish" she'ri bir qarashda juda jo'n yozilgandek ko'rinishi mumkin, lekin unga aniqroq yuzlanib, uni o'rganadigan bo'lsak, aslida ushbu she'r juda chuqur ma'noga ega ekanligini ko'ra olamiz. Ya'ni, unda ta'riflab bo'lmaydigan darajada bir otaning o'g'liga nisbatan bo'lgan o'ta mavhum bir yuksak tuyg'uning mavjud ekanligini guvohi bo'lishimiz mumkin. Shoirning "zo'r karvon yo'lida yetim bo'tadek" degan jumlasini yuzaki jihatdan oddiy lekin aslida unda otaning urushga ketgan o'g'lisiz qolishi tufayli o'zini huddi bir dunyo ichra tanho qolgan insondek ya'ni yetim bo'tadek his qilayotganligi ifodalangan. She'rning misralari bir qarashda o'qib tushunish mumkin lekin uning asl ma'nosini anglamaguncha esa, uning aniq bir qiyofasini shakillantira olmaymiz. Bu turdagi she'rlarda asosan uni o'qib ayta olish emas, balki uning asl ma'no-mazmunini anglay olish hamda ushbu she'rda ishlatilgan har bir misraning ich-chiga kirgan holda, haqiqatda ushbu ajib bir she'rda ko'rsatilgan hodisa va tuyg'ularni haqiqatda taassavur qila olmoqdan o'zga yoqimli his bo'lmasa kerak. "Sog'inish" haqidagi she'rda shunchalik sog'inch, umid hamda farzandning omon qolishini kutish dardi shu darajada namoyon etilganki, buni mazkur she'rning ikkinchi bandida ham ko'rishimiz mumkin. Unda shunday deyilgan:

Uzilgan bir kiprik abad yo'qolmas,
 Shunchalar mustahkam xonai xurshid.
 Bugun sabza bo'ldi qishdagi nafas,
 Hozir qonda kezar ertagi umid.

Ushbu misralardan ham otani o'g'ining qaytib kelishiga bo'lgan umidi "uzilgan bir kiprik abad yo'qolmas" jummalari orqali mukammal ta'riflangan bo'lib, u orqali shoir bizga inson kipriklari o'z makonidan uzilsa-da, lekin unga bo'lgan umid abad

bo'lishini hamda ertaga bo'lgan umidini hozir qonda ya'ni, havotir va o'g'lining o'limi qo'rquvi ichra kezayotganligini ajoyib bir tarzda ta'riflab o'tgan. Shuningdek, G'afur G'ulom o'z she'rida shunday degan:

Iblisning g'arazi bo'lgan bu urush
 Albatta, yetadi o'zin boshiga.
 O'g'lim omon kelar, g'olib, muzaffar,
 Gard ham qo'ndirmasdan qora qoshiga.

Mazkur misralar orqali biz shuni ko'rishimiz mumkinki, G'afur G'ulom urushni bevosita "iblisning g'arazi" ga taqqoslagan holda huddi iblis kabi urush ham o'z boshiga o'zi yetishi haqida aytib o'tgan va bu benihoyatda ajib bir o'xshatish bo'lib, shu orqali bevosita urushning naqadar ayanchli hamda halokatli bo'lishini ochib bergan. Shu kabi jumlar orqali ham G'afur G'ulomning qanchalik yuksak ijodkor ekanligini ko'rishimiz mumkin. G'afur G'ulomning "Sog'inish" she'rini qisqacha tahlil qilish natijasida, shuni aytish mumkinki, adib bu she'r orqali insonlarga urush qanchalik ayanchli ekanligini, bir otaning necha yillar davomida katta qilib voyaga yetkazgan o'g'lining fashist bosqinchilarga qarshi yurt uchun, tinchlik uchun qilayotgan fidokorligi mobaynida otaning chekkan ichki azob-uqubatlari hamda histuyg'ulari ajoyib bir tarzda ochib berilgan. Ya'ni shuni anglash lozimki, so'g'inch tuyg'usini faqat kutganlar va yo'qotganlarga yaxshi anglay olishadi va G'afur G'ulom ham shunday insonlardan biri edi. Keyinchalik she'rda ko'plab to'g'ri va anglashilmagan xatoliklar bilan urushmalar tasvirlangan. Ammo G'ulom o'g'li uchun ishonch va g'alaba umid qiladi va ularni ko'rsatadi. Unga ko'zi kesilgan hodisalar va shubhalardan qolganlarida esa, kechqurun xayoloti va sog'inib chiqish bilan to'g'ri kelib chiqaradi. Shu bilan birga, unda bo'rtgan hayot va ezguliklarning qiynalishib qolmaganligi ko'rsatiladi.

She'r odatda romantik va nuriy mavzular bilan belgilangan G'ulomning she'rlari bilan xossalangani uchun, ammo uning tabiiy va ruhiy zovqidan qutulmaydi. Uning yaratgan she'rlari o'zida o'zining yashirin joylariga, xotirasiga va tajribalariga ega.

Tong otar chogida juda sog'inib,
 Bedil o'qir edim, chikdi oftob.
 Loyqa xayolotlar chashmaday tindi
 Pok-pokiza yurak bir qatra simob.

Shoir o'g'lini sog'ingan paytlari Bedilni o'qir edi. Ma'lumki Bedil sharqning taniqli shoirlaridan biri. Uning to'rtliklari inson qalbiga huzur, halovat baxsh etadi, darddan forig' qiladi. Demakki shoir ham o'gli haqida bir nafas yomon xayolga

borganda uning she'rlarini o'qiydi va undan halovat topadi. Tepadagi to'rtlik shunga ishora qiladi.

Shunday ekan, xulosa qilib shuni aytish mumkinki, ushbu "Sog'inish" she'ri har birimizda yonimizdagi yaqin insonlarimizni qadrlash va ularni asrashimiz kerakligini anglatgan holda insonlarni shu zamindar o'rnatilgan tinchlikning qadriga yetishga undaydi. Shu sababli ham biz mazkur she'rning ijodkori bo'lgan G'afur G'ulomni tinchlikni targ'ib qiluvchi hamda xalq kechinmalarini oshkora jo'sh uruvchi o'lmas asarlar ijodkori deyishimiz o'rinlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://tafakkur.net/soginish/gafur-gulom.uz>
2. <https://inlibrary.uz/index.php/literary-science/article/view/30695>
3. <https://library-tsul.uz/tanlangan-asarlar-ofur-ulom-2019/>

BOLALAR ADABIYOTIDA “SARIQ DEVNI MINIB” ASARINING ÔRNI.

Odiljonova Mohlaroyim Oybek qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

mohlaroyim2211@gmail.com

Ilmiy rahbar: Murodova R.I.

Annotatsiya: Mazkur tezisda Xudoyberdi To‘xtaboyevning mashhur “Sariq devni minib” qissasi badiiy va g‘oyaviy jihatdan tahlil qilingan. Asarda bosh qahramon Hoshimjonning orzu-intilishlari, uning fantaziyalari va hayotiy tajribalari o‘rganildi. Sariq dev obrazi bola tasavvurining ramzi sifatida izohlanib, qissaning tarbiyaviy va estetik ahamiyati yoritildi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, asar yosh kitobxonlarda halollik, jasorat va ezgulikka intilishni shakllantirishda muhim o‘rin tutadi.

Kalit so‘zlar. Xudoyberdi To‘xtaboyev, “Sariq devni minib”, bolalar adabiyoti, fantaziya, realizm, Hoshimjon obrazi, sariq dev, tarbiyaviy ahamiyat.

Annotation. This thesis analyzes Xudoyberdi To‘xtaboyev’s famous novel “Riding the Yellow Giant” from artistic and ideological perspectives. The study focuses on the dreams and fantasies of the main character, Hoshimjon, as well as his life experiences. The Yellow Giant is interpreted as a symbol of a child’s imagination, and the educational and aesthetic significance of the story is highlighted. The research concludes that the work plays a crucial role in fostering honesty, courage, and the pursuit of kindness among young readers.

Key words. Xudoyberdi To‘xtaboyev, “Riding the Yellow Giant”, children’s literature, fantasy, realism, Hoshimjon character, Yellow Giant, educational significance.

Аннотация. В данной тезисной работе рассматривается знаменитая повесть Худайберди Тухтабоева «Скачущим на жёлтом дэве». Анализируются художественные и идейные особенности произведения, раскрываются мечты и фантазии главного героя Хошимжона, а также его жизненные впечатления. Образ жёлтого дэва истолковывается как символ детского воображения. Подчёркивается воспитательное и эстетическое значение повести. В результате исследования установлено, что произведение играет важную роль в формировании у юных читателей честности, смелости и стремления к добру.

Ключевые слова: Худайберди Тухтабоев, «Скачущим на жёлтом дэве», детская литература, фантазия, реализм, образ Хошимжона, жёлтый дэв, воспитательное значение.

Xudoyberdi To'xtaboyev — o'zbek bolalar adabiyotining muhim namoyandalaridan biri bo'lib, uning ijodi milliy xususiyatlarni saqlagan holda bolalar ruhiyatini chuqur anglashga yo'naltirilgan. To'xtaboyev asarlari orqali bolalar dunyosining orzu-umidlari, qahramonlik idealari va ijtimoiy-madaniy qadriyatlari badiiy jihatdan boy va samimiy ifoda etiladi. Shu nuqtai nazardan, muallifning "Sariq devni minib" qissasi o'zbek bolalar adabiyotida alohida o'rin tutadi va yosh kitobxonlar tarbiyasida katta ahamiyatga ega hisoblanadi.^[37]

"Sariq devni minib" qissasi — realizm va fantastika elementlarini uyg'un holda birlashtirgan badiiy asar bo'lib, unda bosh qahramon Hoshimjonning ichki dunyosi, orzu-intilishlari va hayotiy tajribalari orqali bolalarning axloqiy-axloqiy tarbiyasi, jamiyat bilan munosabati hamda ma'naviy qadriyatlar chizgilari yoritiladi. Muallif asarda xayoliy obraz — sariq dev bilan real hayot sahnalari (maktab, oila, mahalla)ni o'tkir badiiy qarama-qarshilik va uyg'unlikda tasvirlaydi. Bu jihatlar asarni nafaqat badiiy, balki pedagogik nuqtai nazardan ham qimmatli qiladi. Qissaning bosh qahramoni Hoshimjon ismli bola.^[38] U oddiy oilada voyaga yetmoqda, ammo uning qalbi juda boy fantaziyaga ega. Hoshimjon ning asosiy orzusi — odamlarni yovuzlikdan, adolatsizlikdan himoya qilish va ularga yaxshilik qilishdir. Shu orzular uni xayoliy dunyoga yetaklaydi.

Hoshimjon sariq dev bilan uchrashadi. Sariq dev odatiy ertaklardagi yovuz qahramon emas, balki bola orzularining ramziy ifodasi sifatida gavdalanadi. Bu obraz orqali muallif insonning ichki dunyosida mavjud bo'lgan kuch-qudrat, jasorat va orzu-intilishlarni ifodalaydi. Maktab darsliklarini o'zlashtirishga anchagina sust Hoshimjonning eng yomon ko'rgan algebra darsida o'qituvchi Qobilovning o'quvchilarga nisbatan talabchanligi qahramonni ko'p qiynar, hamisha o'rtog'i Orifdan uy vazifalarini dakki eshitmaslik uchun ko'chirar, algebra fanini esa maktab darsliklari qatoridan olib tashlanishini chin dildan xohlar edi. "Darsda Qobilovning nazariga tushgach, o'qituvchining savol bilan murojaatiga Hoshimjonning yakka-yu yagona najotkori Orifning bu galgi shivirlashi yaxshi eshitilmaganligidan "teng" so'zi o'rniga "eng" deb aytishi butun sinfning gurillab kulishiga zamin yaratdi". Eng qizig'i shundaki, Hoshimjonning o'zi ham sinfga qo'shilib mazza qilib kuladi, lekin shu

³⁷ To'xtaboyev X. Sariq devni minib. — Toshkent: Yosh gvardiya nashriyoti, 1970.

³⁸ Karimov N. O'zbek bolalar adabiyoti tarixi. — Toshkent: Fan, 2005.

fursatda butun sinfnig kayfiyati ko'tarilishiga sababchi bo'lganini qahramonimiz bilmas edi. Shunchaki, Hoshimjon hech qaysi fandan a'lo o'qimay turib ham, biror kasbni egallashiga qattiq ishonardi va shuning uchun ham darslarni o'zlashtirishga qiziqishi yo'q edi, xolos. Romanning yana bir shunday hajviyali voqeasi borki, buni asarning kulminiatsion nuqtasi deya aytish mumkin. "Katta odam bo'lish maqsadida uyidan bosh olib chiqib ketgan qahramonimiz, sehrli qalpoqchasi ko'magi bilan Mirzacho'ldagi katta brigadaga agronomlik qilayotib, paxtazorlarni aylanib yurgan bir paytda qo'llarini bir-biriga palsa qilib bahslashayotgan ishchilarga duch keladi va ular Hoshimjondan kompost haqida ma'lumot berishini so'raydi." Agronomlik bo'yicha hech qanday bilimga ega bo'lmagan qahramonimiz kompost o'miga mevalardan tayyorlanadigan kompot haqida maruza qilishni boshlagach, ishchilar davrasida kulgi ko'tariladi, Hoshimjon ham ularga qo'shilib qah-qah otib kuladi, afsuski bu safar ham odamlar o'rtasida mazah bo'lganini Hoshimjonning o'zi ham bilmaydi. Katta davrada so'ralgan mavzudan tashqari maruza qilish kulgili holat, albatta, Bu parcha orqali yozuvchi Hoshimjonning eng asosiy kamchigi, ya'ni uquvsizligidan kulib, uni tanqid qiladi va holatga yumoristik tarafdin yondashih, qahramonimizdagi hu muqsonni hartarat' etishga harakat qiladi. Shuni ta'kidlab o'tish joizki, asarga ishlangan teleko'rsatuvda xuddi mana shu parcha orqali ko'pchilik tomoshabinlar romanni esga olishadi.^[39]Maqsadiga erishish yo'lida harakatdan charchamaydigan Hoshimjon bu gal qalpoqchasi ko'magida injenerlik kasbini egallab, "ajoyib" bir binoni qad ko'tartiradi. Bu ko'p qavatli binoning g'aroyibliigi shundaki: kanalizatsiyasi o'matilmagan, yo'lga ko'ndalang qurilgan va eng asosiysi gugurt qutisi kabi hech bir xonaga eshik qo'yilmagan edi. Bu holatdan qabul marosimiga kelgan odamlarning qah-qahasi osmonni larzaga keltirardi. Hoshimjonning bilimsizligi orqasidan bunyod qilingan bu binoni tasavvur qilishning o'zi inson yuziga tabassum olib keladi. Xudoyberdi To'xtaboyev hech bir tomondan ijtimoiy hayotga mutanosib bo'lmagan bu voqea orqali asarga hazil ruhini kiritadi va bolalarcha tasavvur olamiga bir muddat sayohat qilishga undaydi.^[40]

Asarda Hoshimjonning ota-onasi, maktabdosh do'stlari, mahalladoshlari obrazlari ham muhim rol o'ynaydi. Ularning xarakteri orqali muallif jamiyatdagi turli ijobiy va salbiy xatti-harakatlarni tasvirlaydi. Masalan, ayrim qahramonlarning

³⁹ To'xtaboyev X. Sariq devni minib. Roman. Toshkent "Yangi asr avlodi", 2010. 33-bet.

⁴⁰ To'xtaboyev X. Sariq devni minib. Roman. - Toshkent "Global books". 2021. 10-bet.

dangasalik, xudbinlik yoki yolg'onchilik kabi illatlari Hoshimjonning halolligi va beg'uborligi bilan qarama-qarshi qo'yiladi.^[41]

Badiiy xususiyatlari va obrazlar tahlili

• Fantastik elementlar – sariq dev obrazida bola orzulari, fantaziyasi gavdalanadi. Bu o'quvchini qiziqtiribgina qolmay, uni xayoliy sayohatga chorlaydi.

• Realistik tasvir – Hoshimjonning maktabdagi hayoti, oilaviy muhit va mahalla hayoti oddiy voqelik asosida berilgan. Shu sababli asar kitobxon uchun yaqin va tushunarli.

• Hoshimjon obrazi – halollik, orzularining buyukligi, xayolparastlik vahalolligi, ota-onasining mehribonligi, do'stlarining samimiyligi orqali kitobxon yaxshi-yomonni ajrata oladi.

Fantastik obrazlar — sariq dev orqali bola orzulari va xayollari ifodalanadi. U orzu va kuchning ramzi bo'lib xizmat qiladi.

Realistik tasvirlar — Hoshimjonning oilasi, maktabdagi o'qishlari, qo'shnilar bilan muloqoti, do'stlari hayoti aniq va hayotiy detallar bilan tasvirlanadi.^[42]

Til va uslub — yozuvchi sodda, ravon, bolalarga tushunarli til ishlatgan. Shu bilan birga, asar kattalar uchun ham qiziqarli va ibratli. Xudoyberdi To'xtaboyevning "Sariq devni minib" qissasi o'zbek bolalar adabiyotining durdonalaridan biridir. Asarda bolalarning orzu va xayollari, ularning hayotiy muammolari va ezgulikka intilishi yorqin badiiy tasvirlangan.

Yozuvchi qahramonning fantaziya dunyosi orqali yosh kitobxonlarni halollik, adolat, jasurlik va mehr-shafqat kabi yuksak fazilatlarini qadrlashga undaydi. Bugungi kunda ham ushbu asar yosh avlodni tarbiyalashda katta ahamiyatga ega bo'lib, ularni orzu qilishga, ezgulikka intilishga va yomonlikka qarshi kurashishga chaqiradi.

Foydalanilga adabiyotlar ro'yxati:

1. To'xtaboyev X. Sariq devni minib. — Toshkent: Yosh gvardiya nashriyoti, 1970.
2. Karimov N. O'zbek bolalar adabiyoti tarixi. — Toshkent: Fan, 2005.
3. To'xtaboyev X. Sariq devni minib. Roman. Toshkent "Yangi asr avlodi", 2010. 33-bet.
4. To'xtaboyev X. Sariq devni minib. Roman. - Toshkent "Global books". 2021. 10-bet
5. Normatov U. Adabiyot nazariyasi asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 2008.

⁴¹ Normatov U. Adabiyot nazariyasi asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 2008.

⁴² G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti materiallari.

6. Gʻafur Gʻulom nomidagi Adabiyot va sanʼat nashriyoti materiallari.

7. <https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-nasri/xudoyberdi-to-xtaboyev-1933/xudoyberdi-to-xtaboyev-sariq-devni-minib-roman>

8. <https://mutolaa.com/uz/book/sariq-devni-minib>

ERKIN VOHIDOV HAYOTI VA IJODI

Adamboyeva Umida

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi

2- bosqich (kechki) talabasi

Ilmiy rahbar: Ziyadullayeva Dilafro'z Narzullayevna

Annotatsiya: Biz ushbu maqolamizda Erkin Vohidovning hayotiy yo'li, qiyinchiliklari, yurtimizning rivojiga hissa qo'shgan asarlari, mukofotlar bilan taqdirlanishi va mukofotlanish sabablari to'g'risida bayon etmoqchimiz.

Kalit so'zlar: Adabiyot, qiyinchilik, mukofotlar, asarlar, hayotiy yo'li, ijodkorlik, tarjimonchilik, qoldirilgan meros, kuylangan qo'shiqlari, she'rlar.

Аннотация: В этой статье мы хотели бы рассказать о жизненном пути Эркина Вохидова, его трудностях, его трудах, которые способствовали развитию нашей страны, а также о причинах его наград и признания.

Ключевые слова: Литература, трудности, награды, произведения, жизненный путь, творчество, перевод, наследие, спетые песни, стихи.

Abstract: In this article, we would like to describe Erkin Vohidov's life path, his difficulties, his works that contributed to the development of our country, and the reasons for his awards and recognition.

Keywords: Literature, difficulties, awards, works, life path, creativity, translation, legacy, songs sung, poems.

Erkin Vohidovich Vohidov 1936-yilning 28-dekabrida Farg'ona viloyatining Oltiariq tumanida tug'ilgan. O'qituvchi bo'lib ishlagan otasi Cho'yanboy Vohidov Ikkinchi jahon urushida qatnashgan, qaytib kelganidan keyin vafot etgan. Vohidov o'sha paytda to'qqiz yoshda bo'lgan. Vohidov o'sha davr qiyinchiliklarini shunday eslaydi:

Otam frontda ekanida onam qishloq kengashida kotiba bo'lib ishlar, qiyinchilik bilan kun kechirar edik. Jo'xori poyasini shimib tilimni qonatganim, bolalarga qo'shib kunjara yeganim uchun onam yuzimga shapaloq urgani va o'zi kechgacha yig'laganini unutmayman.

1945-yil Vohidov onasi Roziyaxon Vohidova bilan Toshkentga ko'chib borgan. Onasi ham ko'p o'tmay olamdan o'tgan. Vohidov tog'asi Karimboy Sohiboyev qo'lida katta bo'lgan. Vohidovning she'riyatga bo'lgan qiziqishini tog'asi uyg'otgan:

Tog'am kasbi yurist bo'lsa ham adabiyot va san'atga qiziqqan, she'riyatni nozik tushunadigan kishi edi Uyimizga tez-tez kelib turadigan shoir Chustiy, xonandalar aka-uka Shojalilovlar, Ma'rufxo'ja Bahodirov, buyuk olim va tarjimon Alixon Sog'uniy, oddiy pochta xizmatchisi Mulla Shukurjon, savdo xodimi Akmalxon akalarning zukko bahslariga mahliyo bo'lib o'tirardim. Ular Hofiz, Navoiy, Bedil, Fuzuliy baytlarini tahlil qilib, har birlari o'zlaricha talqin qilishardi. Bu suhbatlar ichkiliksiz, faqat she'r va qo'shiq kayfi bilan, askiya zavqi bilan muzayyan bo'lardi.[1:45]

E.Vohidov 1960-yildan 1963-yilgacha „Yosh gvardiya“ jurnalini muharriri o'laroq ishlagan. 1975—1982-yillarda jurnalning bosh muharriri lavozimida ishlagan. 1963—1970-yillarda G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti bosh muharriri, 1985—1987-yillarda esa direktori bo'lib ishlagan. 1982—1985-yillarda „Yoshlik“ oylik jurnalini bosh muharriri lavozimida ishlagan[9]. O'zbekiston mustaqillikka erishganidan keyin O'zbekiston Oliy Majlisi Xalqaro ishlar va parlamentlararo aloqalar qo'mitasi raisi (1995—2005) hamda Oliy Majlis Senatining Fan, ta'lim, madaniyat va sport masalalari qo'mitasi raisi (2005—2009) lavozimlarida ishlagan.

E.Vohidov o'quvchilik yillarida she'r yoza boshlagan. Ilk she'ri 14 yoshida „Mushtum“ jurnalida chop etilgan. Shoirning ilk she'riy to'plami „Tong nafasi“ kitobi bo'lib, u 1961-yil bosilib chiqqan. 1987-yil „Shoiru, she'ru shuur“ nomli asari nashr qilingan. Vohidov uch pyesa ham yozgan. Bular „Oltin devor“, „Istanbul fojiasi“ hamda „Ikkinchi tumor“ pyesalaridir. „Oltin devor“ komediyasi Pokistonning Lohur shahri teatrida qo'yilgan.[2: 67]

E.Vohidov ko'plab xorij ijodkorlari, jumladan, Aleksandr Blok, Aleksandr Tvardovskiy, Friedrich Schiller, Johann Wolfgang von Goethe, Lesya Ukrainka, Mixail Svetlov, Muhammad Iqbol, Rasul Hamzatov, Sergey Yesenin hamda Silva Kaputikyan asarlarini o'zbek tiliga tarjima qilgan. Xususan, shoir 1974-yil Goethening „Faust“ asarini o'zbekchaga o'g'irgan. Shoir Yesenin she'rlarini ayniqsa yuksak mahorat bilan o'zbek tiliga tarjima qilgan. Quyida Yeseninning vidolashish she'ri bo'lmish „Xayr endi, xayr, do'stginam“ (1925) she'rining Vohidov qilgan tarjimasi keltirilgan.

Ruschasi

Do svidanya, drug moy, do svidanya.

Miliy moy, ti u menya v grudi.

Prednaznachennoe rastavane

Obemnaet vstrechu vpered.

Do svidanya, drug moy, bez ruki, bez slova,

Ne grusti i ne pechal brovey, —
 V etoy jizni umirat ne novo,
 No i jit, konechno, ne novey.

E. Vohidov tarjimasi
 Xayr endi, xayr, do'stginam,
 Bag'rimdasan, ko'ngil malhami.
 Muqarrar bu ayriliqning ham
 Visoli bor oldinda hali.

Xayr, do'stim, so'zga ochma lab,
 Qo'y, men uchun o'rtama bag'ir,
 Bu hayotda o'lmoq-ku bor gap,
 Yashamoq ham yangimas, axir! [3: 241]

E.Vohidov she'rlari esa nemis, fransuz, ingliz, urdu, hind, arab va boshqa turkiy tillarga tarjima qilingan. Sovet shoiri Robert Rojdestvenskiy Vohidov asarlarini juda yuqori baholagan.

E.Vohidov o'zbeklarning eng sevimli shoirlaridan biri. O'zbekistonda ko'plab muassasa va joylarga shoir nomi berilgan. 2018-yilda Marg'ilon shahrida Erkin Vohidov nomidagi maktab-internat ochildi. 2019-yilda esa shaharda Erkin Vohidov memorial muzeyi ochildi. [4: 78]

E. Vohidov hayoti va ijodi haqida ko'plab kitob yozilgan, shu jumladan, „Erkin Vohidov saboqlari“ (2016), „To quyosh sochgayki nur“ (2016), „So'z sehri“, „O'zbekimning Erkin o'zbeki“ kitoblari. [5:12]

Erkin Vohidov o'zbek adabiyotining yorqin yulduzi, milliy ruhiyat va tilning yetuk himoyachisi bo'lgan buyuk shoir va tarjimon sifatida yodda qoladi. Uning she'rlari vatanparvarlik, insoniylik va ma'naviyat mavzularini chuqur va samimiy ifodalashi bilan ajralib turadi. Tarjimon sifatida esa u dunyo adabiyotining eng sara asarlarini o'zbek tiliga tarjima qilib, o'zbek o'quvchilari uchun yangi ufqlarni ochdi. Davlat va jamoat ishlarida faol ishtirok etib, madaniyat va ma'naviyat sohasida katta hissa qo'shdi. Erkin Vohidovning ijodi va merosi kelajak avlodlar uchun bebaho boylik bo'lib xizmat qilaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Vohidov, E.". Ensiklopedik lug'at. – T.: O'zbek sovet ensiklopediyasi. 1988. p. 166.

2.,, Xalq so'zi" gazetasi 1994-yil 26-avgust soni O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1994-yil 25-avgustdagi "O'zbekiston Respublikasi Mustaqilligi e'lon qilinganligining uch yilligi munosabat bilan mukofotlash to'g'risida» gi farmon" (<http://press.natlib.uz/>).

3. Вахидов Эркин [Erkin Vohidov] (ruscha) (deadlink). Literature.uz.

4. Mo'minova, Munajat. ,,,Inson" qasidasini 8 tilda qo'shiq qilish g'oyasi qanday paydo bo'ldi?". Yuz (2020-yil 23-oktyabr). Qaraldi: 2020-yil 24-oktyabr.

5. Shokirova R. O'zbek adiblari. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 2016.

TOPONIMIK RIVOYATLAR ORQALI ISHTIXON TARIXINI ANGLASH

Zokirova Adiba Rustam qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti 1-bosqich talabasi, Zokirovaadiba64@gmail.com

Ilmiy rahbar: Nafisa Raxmanova

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ishtixon tumanining tarixi xalq og'zaki ijodida saqlanib qolgan toponimik rivoyatlar orqali o'rganiladi. Ishtixonning qadimiy shahar sifatidagi ahamiyati, Sug'diyona davridan boshlab arablar, turkiy sulolalar va keyingi davrlardagi roli rivoyatlar asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, Ishtixon toponimining etimologiyasi, hududdagi qadimiy qishloqlar, ziyoratgohlar va tarixiy shaxslar bilan bog'liq afsonalar ham yoritiladi. Maqolada toponimik rivoyatlarning tarixni anglashdagi o'rni ilmiy nuqtai nazardan ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Ishtixon, Samarqand, toponimika, rivoyat, tarix, etimologiya.

Abstract: This article explores the history of the Ishtixon district through toponymic legends preserved in oral folklore. It analyzes the importance of Ishtixon as an ancient city, from the Sogdian era to the periods of Arab conquest, Turkic dynasties, and later times, based on oral narratives. The etymology of the toponym "Ishtixon," legends about ancient villages, shrines, and historical figures of the region are also discussed. The article emphasizes the scientific significance of toponymic legends in understanding the history of Ishtixon.

Keywords: Ishtixon, Samarkand, toponymy, legend, history, etymology.

Аннотация: В данной статье изучается история Иштыханского района через топонимические предания, сохранившиеся в устном народном творчестве. Анализируется значение Иштыхана как древнего города — начиная с эпохи Согдианы, периода арабского завоевания, тюркских династий и последующих этапов — на основе преданий. Также рассматривается этимология топонима «Иштыхан», легенды о древних селениях, святых местах и исторических личностях данного региона. В статье подчёркивается научная роль топонимических преданий в осмыслении истории Иштыхана.

Ключевые слова: Иштыхан, Самарканд, топонимика, предание, история, этимология.

Samarqand — dunyoning eng qadimiy shaharlaridan biri bo'lib, 2750 yildan ortiq tarixga ega. "Yer yuzining sayqali" deb nom olgan bu shahar Buyuk Ipak yo'li

chorrahasida joylashganligi bois siyosiy, iqtisodiy va madaniy markaz bo'lib kelgan. Sharqning buyuk olimlari, allomalari, shoirlari va me'morlari ijod qilgan Samarqandning o'rni Markaziy Osiyo tarixida beqiyosdir. Shu bois Samarqand viloyatining deyarli har bir tumani boy tarixga ega bo'lib, ularning o'tmishi ko'pincha toponimik rivoyatlar orqali bizgacha yetib kelgan.

Shu jihatdan Ishtixon tumani alohida o'rin tutadi. U qadimda Sug'diyona tarkibida bo'lib, keyinchalik mustaqil hokimlik markazi sifatida shakllangan. Bugungi kunda ham Ishtixon o'zining tarixiy xotiralari, ziyoratgohlari va rivoyatlari bilan tadqiqotchilar e'tiborini tortmoqda. Ishtixon, VII asr oxiri va VIII asr boshlarida Islom din va madaniyati bilan sharaflangan ilk mavzelardan hisoblanadi. Samarqand viloyati hududida, Samarqand shahridan keyin, Ishtixon mavzeichalik ko'p va xo'b buyuk allomalarni yetkazib bergan manzilni topish maholdir. Ishtixondan yetishib chiqqan ulug' olimlar islom dini va madaniyati rivojiga nihoyatda katta hissa qo'shib kelishgandir. Shu ma'noning o'zi, Ishtixon mavzeining naqadar muqaddas zamin ekanligini anglatib turibdi.

Manbalarda qayd etilishicha, Ishtixon ilk feodalizm davrida mustaqil hokimlik markazi bo'lgan. Arablar Samarqandni bosib olgach, sug'd ixshitlari Ishtixonga ko'chib, uni vaqtinchalik poytaxtga aylantirgan. X asrlarda Ishtixon qal'a, shahriston va rabotdan iborat yirik shahar bo'lgan. Savdo-sotiq, dehqonchilik va hunarmandchilik rivojlangan. Zarafshon daryosidan maxsus kanallar orqali shahar sug'orilgan. Keyinchalik Ishtixon asta-sekin kichik qishloqqa aylangan, biroq uning nomi xalq xotirasida saqlanib qolgan.

Ishtixon tumani faqat tarixiy manbalar bilan emas, balki og'zaki ijod namunalarida ham tilga olinadi. Masalan, Polvon ota ziyoratgohi haqida rivoyatlar xalq orasida keng tarqalgan. Ahmad Zamjiy nomi bilan bog'liq afsonalarda u Hazrat Ali avlodidan bo'lib, janglarda yelkadosh bo'lgan qahramon sifatida tasvirlanadi. Shuningdek, Ishtixon atrofidagi Shayxlar, Miton, Haqiqat, O'rtaqishloq kabi qishloqlar nomi ham toponimik rivoyatlar bilan izohlanadi. Bu afsonalar tarixiy voqealarni eslab qolishning xalqona shakli sifatida qimmatli manba hisoblanadi.

Hozirgi Ishtixon qadimda Sug'd davlati tarkibidagi shahar istehkomi bo'lgan. Loydan tiklangan mustahkam mudofaa devorlari bo'ylab Oqdaryodan suv kiradigan ariq, Samarqand shahriga yo'naltiruvchi, Buxoroga chiquvchi, umumiy hisobda qal'aning to'rtta darvozasi bo'lgan. Bu qimmatbaxo darvozalar rus bosqinchilari tomomidan olib ketilib, Peterburgdagi Ermintaj muzeyiga topshirilgan, degan ma'lumotlar bor. Ishtixon shahri obidasi ham Afrosiyob kabi qadimiy. Buyuk Ipak yo'li

orqali ishtixonlik savdogarlar Xitoy, Hindiston, Eron, va boshqa davlatlar bilan savdo – sotiq qilgan. Xususan 627 yilda Ishtixonidan Xitoyga navbatdagi savdo karvoni jo' nab ketganligi haqidagi ma'lumotlar saqlanib qolgan.

Oqdaryo va Qora daryo oralig'idagi bu hududlar Miyonqal'a, Miyonqol deyilgan. Cho'ponotada ikkiga bo'linadigan Zarafshon Xatirchi tumanidagi Tasmachi qishlog'ida yana qo'shiladi. Shu oraliqdagi hudud Miyonqol qadimgi fors tilida "o'rtadagi shahar" degan ma'noni bildiradi.

Ishtixon so'zining etimologiyasi haqida turli xil qarashlar mavjud. Ba'zi manbalarda bu nom "Ichdi qon", "Ishqi xon" yoki "Ichdi xon" kabi xalq orasida yaratilgan talqinlar bilan izohlanadi. Ayrim tadqiqotchilar esa "Ishxit hon" — "sug'd hokimlarining qarorgohi" ma'nosini anglatishini ta'kidlaydilar. Bu kabi rivoyatlar Ishtixonning qadimiy shahar sifatida siyosiy markaz bo'lib xizmat qilganini ko'rsatadi.

Xitoy yilnomasi "Sin Tan Shu"da G'arbiy Sao haqida gap ketganda, uning poytaxti Sedixen shahri (Ishtixon) tilga olinadi. O'rta asr arab tarixchilaridan Muhammad Jarir at-Tabariy 721 - yil voqealariga to'xtalar ekan, ushbu shahardan bo'lgan Sobit Ishtixanchi nomini tilga oladi. Tarixchi olim O. Smirnova shahar nomining "Sakkiz ariqli" degan ma'nosi borligini ta'kidlaydi. Shahar nomi sug'dchada "sakkiz buloq" ma'nosini bildiradi degan fikr ham bor. Olimlar o'rta asr vaqf hujjatlarida qadimgi katta ariq bo'lgan Ishtixonning "Tengiz ariq" nomi bilan mashhur bo'lganligini aniqlaganlar. Tengiz ariqning eski nomlaridan biri Sheyxon bo'lganligi ham ko'rsatib o'tilgan. Tarixiy hujjatlarda tilga olingan Ishti kanalining hozirgi nomi haqida keyingi paytlarda yangi ma'lumotlar o'rta tashlandi. Jumladan, 1977–1980 yiillarda Bulung'ur tumanida arxeologik qazilmalar olib borgan X. Axunbobayevning fikriga ko'ra, Bulung'ur arig'i o'rta asr manbalarida tilga olingan Ishtixon arig'iga to'g'ri keladi. Agar o'rta asrlarda Zarafshon daryosidan suv olgan kanallar – chap qirg'oqdagi Darg'am, Qoraunnas, Abbosariq, o'ng qirg'oqdagi Buzmajin, Sinavob, Ishtixon va boshqalarni ko'z oldimizga keltirsak, ushbu fikr haqiqatga yaqin bo'lib chiqadi.

Rivoyat qilishlaricha, hozirgi Pasterdarg'om tumani hududida joylashgan Chimboy dashti hokimi chorvasining ko'pligi bilan dong'i ketgan ekan. U o'g'liga munosib qiz axtarib, Sug'd hukmdori Ixshidning qiziga sovchi qo'yadi. Sug'd hukmdori qizini uning o'g'liga bir shart bilan berishini aytadi. Shartga ko'ra baland dashtdan pastdagi shahar qal'asiga yer osti orqali quvurda sut yetkazib berishi lozim edi. Shundan so'ng dasht hokimi katta spool quvurlar yasatib, uni qal'a ichkarisiga olib kiradi. Qal'aga yuqoridan shu quvurlar orqali sut oqib turgan. Eng avval sutdan xon huzur qilib ichgach, o'rtadagi chopar va jarchilar "Ichdi xon" deb baqirib ketaveradi. Shu - shu,

bu shahar nomi "Ishtixon", shartni bajargan chorvador esa chin boy ekanligi tan olinib, dasht hududi Chimboy deb nomlanadi.

Demak, Ishtixon toponimining quyidagi ma'nolari mavjud ekan:

1) sakkiz ariqli shahar; 2) sakkiz buloq; 3) sug'd hokimlarining qarorgohi; 4) katta kanal nomi; 5) rivoyatga ko'ra "Ichdi xon" jumlasining qisqargan shakli.

Ishtixon tarixi toponimik rivoyatlar orqali yanada boyib, xalq xotirasida saqlanib qolmoqda. Rivoyatlar shunchaki afsona emas, balki ular orqali xalqning tarixiy xotirasi, qadimiy voqealarga bo'lgan munosabati namoyon bo'ladi. Shu bois Ishtixon toponimik rivoyatlarini o'rganish nafaqat tarixchilar, balki folklorshunoslar va tilshunoslar uchun ham muhim ilmiy manba hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Аҳмедов Б. Самарқанд тарихи. – Тошкент: Фан, 2000.
2. Раҳимов Ш. Ўзбек топонимикаси асослари. – Тошкент: Ўқитувчи, 1991.
3. Жабборов И. Хоразм ва Сўғд топонимлари тарихи. – Тошкент: Академнашр, 2015.
4. Barthold, V.V. Turkestan Down to the Mongol Invasion. – London: Luzac & Co., 1968.
5. Sagdullaev A. O'rta Osiyo qadimgi shaharlar tarixi. – Toshkent: Universitet, 1999.
6. Alimov R. Toponimik rivoyatlar va ularning tarixiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2012.
7. Бартольд В.В. Сочинения. Т. III. – Москва: Наука, 1964.
8. Qodirov M. Ishtixon tarixi sahifalaridan. – Samarqand: Zarafshon, 2008.
9. Jalilov U. O'zbekiston toponimlari lug'ati. – Toshkent: O'zMEАкадемнашр, 2015.

ALISHER NAVOIY TARJIMAI HOLI O'RGANILISHINING TA'LIM-TARBIYADAGI AHAMIYATI.

Amanbayeva Dilnura Ergashbek qizi

Abdullayeva Umriniso Baxodir qizi

CHDPU talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada buyuk mutafakkir va shoir Alisher Navoiy ijodining yoshlar tarbiyasidagi o'rni yoritiladi. Navoiyning asarlarida ilgari surilgan axloqiy, ma'naviy va insonparvarlik g'oyalari bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Maqolada shoirning g'azal va dostonlaridagi tarbiyaviy qarashlar tahlil qilinib, ularning yosh avlodni komil inson qilib tarbiyalashdagi roli ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar. Alisher Navoiy, tarbiya, yoshlar, ma'naviyat, insonparvarlik, axloq, komil inson.

Annotation. This article highlights the role of Alisher Navoi's works in the upbringing of young people. The moral, spiritual, and humanistic ideas expressed in Navoi's poetry and prose remain relevant today. The study analyzes the educational aspects of his works and emphasizes their importance in shaping the younger generation into well-rounded individuals.

Keywords: Alisher Navoi, education, youth, spirituality, humanis.

Alisher Navoiy — o'zbek xalqining eng buyuk mutafakkirlaridan biri, adabiyotimizning faxri va milliy ma'naviyatimizning tayanchidir. Uning boy adabiy merosi nafaqat o'zbek xalqi, balki butun Sharq adabiyoti va madaniyatida o'chmas iz qoldirgan.⁴³ Navoiy asarlarida insonparvarlik, komillik, ma'naviyat va axloqiy poklik kabi g'oyalar asosiy o'rin egallaydi. Ayniqsa, yosh avlod tarbiyasi uchun uning hikmatlari bebaho xazina hisoblanadi.⁴⁴ Navoiyning "Xamsa" sida, g'azallarida va ruboiylarida komil insonni tarbiyalash masalasi doimo ilgari surilgan. U yoshlarga ilm o'rganish, adolatli bo'lish, halollik va sabr-toqatni o'z hayotida ustuvor tutishni uqtiradi. Masalan, "Mahbub ul-qulub" asarida insoniy fazilatlar, jamiyatdagi adolat va halollik haqida o'tkir fikrlar bayon qilingan. Bu esa yoshlarni ezgulikka da'vat etadi. Navoiy ijodida ilm va ma'rifatga chaqiriq kuchli. U yoshlarni ilm olishga, jaholatdan yiroq bo'lishga undaydi. Shoir nazarida, ilm – komillikka eltuvchi eng

⁴³ Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.

⁴⁴ Qosimov B. Alisher Navoiy va ma'naviyat. – Toshkent: Fan, 1991.

to'g'ri yo'ldir. ⁴⁵Bugungi kunda ham bu fikr ta'lim-tarbiya jarayonida o'z dolzarbligini yo'qotmagan. O'zbek xalqining buyuk farzandi yirik mutaffakkir shoir, olim va davlat arbobi, Navoiy hijriy yil hisobi bialan "o'n yettinchi ramazon oyi sana 844- tovuq yili" (milodiy 1441- yil 9 – fevral) Xuroson davlatining yirik shari Hirotning Bog'l davlatxona mavzeyida xizmatchi oilasida dunyoga keladi. Alisher bolaligidanoq o'zining o'tkir zehni, ziyrakligi, xush xulqi va xushfaximlili bilan tengdoshlari orasida alohida ajralib turgan. Bo'lg'usi shoir 1445 – yildan boshlab maktabga boradi va eshitish, she'r o'qish va yodlashga qiziqadi, she'riyatga mexr qo'yadi. Buyuk zotlar dunyoga kelishlaridan ilgariyoq ish dardiga muhtalo bo'lar ekanlar. Bu dunyoga kelgach, ularning amallari, xulqlari, deganlari va bitganlari ishq bilan yo'g'rilar, vafo va sadoqat bilan ziynatlanar ekan. Alisher Navoiy ham shunday buyuklardan biri. To'rt-besh yoshli go'dakning Tojik shoiri Qosim Anvor g'azallarini yod aytishi, maktab yoshida Fariddun Attorning "Mantiq ut-tayr" falsafiy dostonini yodlashi, yeti sakkiz yoshidan g'azallar bitishi, o'n ikki o'n uch yoshlarida mamlakat bo'ylab shuhrat taratishi, hukmronlar e'tiborini qozonishi Alisher Navoiyning dunyoga buyuk bo'lib kelganligi kafolatidir. Davlatshoh Samarqandiy "Tazkirat ush shuaro" asarida yozadi "Sulton Abulqosim Bobur Anvor so'zamol va hunarparvar podshoh edi. U ba'zi paytlarda ulug' amir bitgan turkiycha, forsiych ashe'rlarini mutolaa qilar, ta'bining qudrati va sharofati so'zlarining shirinligidan hayratlanar, taajubga tushar, ziyrakligi, muloyimligi uchun ofarinlar o'qir edi". 1447-1449 – yillarda Alisherlar oilasi Iroqning Taft shahrida yashaydi. Yosh Alisher Taftda buyuk tarixchi-olim SHaraffiddin Ali Yazdiy bilan uchrashadi. 1449-yilda ular yana Hirotna qaytib keladi. 1452-1457 – yillarda otasi G'iyossiddin kichkina podshoh Abulqosim Bobur saroyida xizmat qiladi, uni podshoh sabzavor shahriga hokim qilib jo'natadi. Alisher podshoh Abulqosim Bobur homiyligida Mashhadga o'qishni davom ettiradi. Alisher o'n ikki yoshida otasidan yetim qoladi va Xuroson podshosi Abulqosim Bobur saroyiga xizmatga kiradi. Abulqosim Bobur adabiyot va san'atni sevar, ijodkorlarni qadrlar, o'zi ham o'zbek va fors tillarida g'azallar yozar edi. Ma'rifatparvar hukmdor Alisherni o'z tarbiyasiga oladi. Uning iqtidorini, qobiliyatini e'zozlab, biliim olishi, ijod qilishi va shoirlik malakasini oshirishga e'tibor qaratadi. 1456 Abdulqosim Bobur o'z poytaxtini Xurosondan Mashhadga ko'chiradi va Alisherni ham o'zi bilan olib ketadi. 1457 –yil Abulqosim Bobur vafot etdi, Abu Sayd Mirzo Hirotni taxtini egalladi. Navoiy taxminan 18-19 yoshlarida Abdurahmon Jomiy bilan tanishadi. Navoiyning bilan saviyasi, qobiliyati va she'riy iqtidoridan xursand bo'lgan Jomiy uni ham

⁴⁵. Navoiy A. Mahbub ul-qulub. – Toshkent: Yozuvchi, 1991.

farzand , ham shogird sifatida qadrlaydi . Keyinchalik bu ikki ulug; shoir o'rtasidagi ustozlik va shogird sifatida qadrlaydi . Keyinchalik bu ikki ulug' shoir o'rtasidagi ustozlik va shogird munosabatlari yanada mustahkamlanib , hamkorlikka aylanadi . Alisher 1466 – yili Samarqandga keladi va u yerda dastlab moddiy qiyinchilikda yashaydi. Shunga qaramay , Samarqand madrasalarida tehsil oladi , ilm – fan , adabiyot va san'at ahli bilan tanishadi . O'zining iqtidori , qobiliyati bilan tez orada obro va e'tibor qozonadi . 1469- yili Husayn Boyqaro taxtni egallagach , Alisher Navoiyni Hirotga o'z yoniga taklif etadi . Navoiy Husayn Bayqoroning taxtga chiqish munosabati bilan “Hiloliya “ qasidasini bitadi . 1483 – 1476 – yillar davomida “ Xamsa “ asari yartiladi . 1491 – 1492 yillarda u o'zbek tilida yozgan hamma she'rlaridan yaxlit bir devon tuzishga kirishadi . Devon ustidagi ish 1498- 1499 yillargacha davom etdi . Unga shoir “Xazoyin ul Maoniy” (Ma'nolar xazinasi) deb nom beradi . Bu devon xalq orasida “ Chor devon “ nomi bilan ham mashhur .

Alisher Navoiyning yoshlar tarbiyasiga taalluqli qarashlarini uning ko'plab asarlarida ko'rish mumkin. Masalan, “Hayrat ul-abror” dostonida adolat, ilm, halollik kabi fazilatlar keng yoritilgan. Asarning ilk boblarida hukmdor va xalq o'rtasidagi munosabat haqida fikr yuritilib, adolatli bo'lish eng yuksak fazilat sifatida ta'kidlanadi. Bu g'oyalar yoshlarni rahm-shafqatli, adolatli inson bo'lishga chorlaydi. “Sab'ai sayyor” dostonida yetti sayyora hikoyatlari orqali turli hayotiy saboqlar beriladi. Ulardan biri halollik, sabr-toqat va qanoatning ahamiyatiga bag'ishlangan. Yosh kitobxon ushbu hikoyatlardan to'g'ri xulosa chiqarib, o'z hayotida axloqiy tozalikni ustuvor qiladi. Navoiyning “Lison ut-tayr” asarida esa ma'naviy-ruhiy tarbiya masalalari ko'tariladi. Bu asarda qushlar ramzida insonlar safarbar qilinib, ularning orzulari, kamchiliklari va maqsadlari tahlil qilinadi. Bu safar aslida insonning ichki dunyosini poklash, kamolot sari intilish yo'lini ifodalaydi. Yosh avlod uchun bu doston — hayotiy tajribalarni badiiy obrazlar orqali anglash imkoniyatidir. Alisher Navoiyning yoshlar tarbiyasiga taalluqli qarashlarini uning ko'plab asarlarida ko'rish mumkin. Masalan, “Hayrat ul-abror” dostonida adolat, ilm, halollik kabi fazilatlar keng yoritilgan.

Asarning ilk boblarida hukmdor va xalq o'rtasidagi munosabat haqida fikr yuritilib, adolatli bo'lish eng yuksak fazilat sifatida ta'kidlanadi. Bu g'oyalar yoshlarni rahm-shafqatli, adolatli inson bo'lishga chorlaydi. Shuningdek, “Sab'ai sayyor” dostonida yetti sayyora hikoyatlari orqali turli hayotiy saboqlar beriladi. Ulardan biri halollik, sabr-toqat va qanoatning ahamiyatiga bag'ishlangan. Yosh kitobxon ushbu hikoyatlardan to'g'ri xulosa chiqarib, o'z hayotida axloqiy tozalikni ustuvor qiladi. Navoiyning “Lison ut-tayr” asarida esa ma'naviy-ruhiy tarbiya masalalari

ko'tariladi. Bu asarda qushlar ramzida insonlar safarbar qilinib, ularning orzulari, kamchiliklari va maqsadlari tahlil qilinadi. Bu safar aslida insonning ichki dunyosini poklash, kamolot sari intilish yo'lini ifodalaydi. Yosh avlod uchun bu doston — hayotiy tajribalarni badiiy obrazlar orqali anglash imkoniyatidir.

“Mahbub ul-qulub” asarida esa turli tabaqa odamlari haqida hikmatli fikrlar berilgan. Masalan, ulamolar, shoirlar, hunarmandlar, savdogarlar haqida to'xtalar ekan, Navoiy ularning jamiyatdagi o'rni va fazilatlarini tahlil qiladi. Bu kitob yoshlar uchun hayotiy qo'llanma vazifasini bajarib, insoniy fazilatlarini ulug'lashga chorlaydi. Demak, Navoiy asarlari — “Hayrat ul-abror”, “Sab' ai sayyor”, “Lison ut-tayr”, “Mahbub ul-qulub” va g'azallaridan tortib, barchasi yoshlar tarbiyasiga oid aniq saboqlarni o'zida mujassam etadi.

Mening fikrimcha, Alisher Navoiy hozirgi kunga qadar o'lmas bir adib bo'lib kelmoqda, bundan keyin ham buyuk mutaffakir deya e'tirof etilishda davom etishadi. Buning sababi o'lmas asarlari, merosida deb o'ylayman. Asarlari orqali kelajak avlod ham hozirgi yoshlar ham juda ko'p bilimlarga ega bo'lishlari mumkin. Alisher Navoiyning ijodiy merosi yoshlar tarbiyasi uchun bitmas-tuganmas xazina hisoblanadi. Uning asarlari orqali yoshlarda axloqiy poklik, insonparvarlik, ma'rifatparvarlik va vatanparvarlik tuyg'ulari shakllanadi. Shu bois, bugungi ta'lim-tarbiya tizimida Navoiyning merosidan keng foydalanish yoshlarni komil inson qilib voyaga yetkazishda muhim omil bo'lib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qosimov B. Alisher Navoiy va ma'naviyat. – Toshkent: Fan, 1991.
2. Navoiy A. Xamsa. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1983.
3. Navoiy A. Mahbub ul-qulub. – Toshkent: Yozuvchi, 1991.
4. Erkinov A. Navoiy va Sharq adabiyoti. – Toshkent: Fan, 2000.

**ALISHER NAVOIY: O'ZBEK ADABIYOTIDAGI ABADIY NUR –
HAYOTI, IJODI VA MILLIY MA'NAVIYATGA TA'SIRI****G'iyasova Nigoraxon**

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

Ilmiy rahbar: Murodova R.I.

Annotatsiya: Ushbu maqola Navoiyning turkiy tilni rivojlantirishdagi roli, uning asarlaridagi insonparvarlik va adolat g'oyalari, sufizm ta'siri va zamonaviy o'zbek adabiyotidagi ta'siri yoritiladi. Maqola Navoiyning o'tmishdagi va hozirgi zamondagi o'rnini ko'rsatish bilan birga, uning falsafiy merosining yosh avlodni tarbiyalashdagi, milliy identitetni shakllantirishdagi va xalqaro miqyosdagi ta'sirini chuqur o'rganadi. Bundan tashqari, so'nggi yillarda o'tkazilgan tadqiqotlar va konferensiyalar orqali Navoiy merosining raqamli davrda qayta baholanishi va uning ta'lim tizimida qo'llanilishi masalalari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, o'zbek adabiyoti, Timuriylar davri, Xamsa, Muhokamat ul-lug'atayn, falsafiy meros, sufizm, milliy ma'naviyat, milliy identitet, ta'lim va tarbiya, insonparvarlik, turkiy til, adolat va muhabbat, global ta'sir, zamonaviy tadqiqotlar, ethnopedagogika, Vahdat ul-vujud, yosh avlod tarbiyasi, madaniy meros, xalqaro adabiyot, uzbek milliy identiteti, sufiy falsafa, inson kamoloti, etika va axloq.

Annotation. This article examines Navoi's role in the development of the Turkic language, the ideas of humanity and justice in his works, the influence of Sufism, and his influence on modern Uzbek literature. The article, along with showing Navoi's place in the past and present, deeply studies the influence of his philosophical legacy on the upbringing of the younger generation, the formation of national identity, and the international scale. In addition, through research and conferences conducted in recent years, the issues of re-evaluation of Navoi's legacy in the digital era and its application in the education system are discussed.

Keywords: Alisher Navoi, Uzbek literature, Timurid era, Hamsa, Muhokamat ul-lughayin, philosophical heritage, Sufism, national spirituality, national identity, education and upbringing, humanism, Turkic language, justice and love, global impact, modern research, ethnopedagogy, Vahdat ul-wujud, upbringing of the younger generation, cultural heritage, international literature, Uzbek national identity, Sufi philosophy, human perfection, ethics and morality.

Alisher Navoiy (1441–1501), haqiqiy ismi Nizomiddin Mir Alisher, o'zbek adabiyoti va madaniyatining eng buyuk shaxslaridan biri hisoblanadi. U 1441-yil 9-fevralda Hirot shahrida tug'ilgan bo'lib, otasi G'iyosiddin Kichkina Timuriylar saroyida yuqori mavqega ega bo'lgan davlat arbobi edi. Navoiyning bolaligi va yoshligi Hirotning madaniy muhitida o'tgan, u yerda u fors va turkiy tillarini mukammal o'rgangan, she'riyat, falsafa va san'atga qiziqqan. Yoshligidan she'riyatga qiziqib, 15 yoshida ilk she'rlarini yozgan va "Foniy" taxallusi bilan tanilgan, keyinchalik "Navoiy" taxallusini qabul qilgan. Navoiy nafaqat shoir, balki buyuk mutafakkir, davlat arbobi va ma'rifatparvar bo'lgan. U Husayn Boyqaro hukmronligi davrida (1469–1506) vazir, Astarobod hokimi va boshqa yuqori lavozimlarda faoliyat yuritgan, bu unga madaniy va ilmiy loyihalarni amalga oshirish imkonini bergan.

Navoiyning hayoti siyosiy ziddiyatlar va madaniy o'zgarishlar bilan to'la bo'lgan. Masalan, 1447-yilda otasining o'limidan so'ng Iroqqa ko'chib o'tgan, 1465–1469-yillarda Samarqandda yashagan va u yerda Amir Temur avlodlari bilan yaqin aloqalarda bo'lgan. Uning siyosiy faoliyati orqali u madrasalar, masjidlar, karvonsaroylar va boshqa 370 dan ortiq arxitektura obidalarini qurdirgan, bu uning ma'rifatparvarligini ko'rsatadi. Navoiy o'z davrida sufizm ta'sirida bo'lib, Naqshbandiya tariqatiga yaqin bo'lgan, ammo haqiqiy sufiy emas edi, chunki saroy hayotida faol ishtirok etgan.

Ijodiy jihatdan Navoiyning asosiy merosi – "Xamsa" (1483–1485) bo'lib, beshta epik dostonni o'z ichiga oladi: "Hayrat ul-abror" (falsafiy masnadiy she'r), "Farhod va Shirin" (muhabbat dostoni), "Layli va Majnun" (klassik muhabbat hikoyasi), "Sabbai sayyor" (etti yulduzlar haqida) va "Saddi Iskandariy" (Iskandar Zulqarnayn haqida). Bu asar Nizomiy Ganjaviyning "Xamsa"siga javob sifatida yozilgan va turkiy tilning fors tilidan ustunligini isbotlaydi. Navoiy shuningdek, "Muhokamat ul-lug'atayn" (Ikki til muhokamasi, 1499) asarida turkiy va fors tillarini solishtirib, turkiy tilning boyligini ko'rsatgan. Uning boshqa asarlari orasida "Majolis un-nafois" (Shoiralar majlisi), "Nasoyim ul-muhabbat" (Muhabbat nasimlari) va "Lison ut-tayr" (Qushlar tili) mavjud bo'lib, ularda sufiy falsafa, inson kamoloti va axloqiy qadriyatlar yoritilgan.

Navoiyning ijodi insonparvarlik, adolat, muhabbat va ma'naviy poklik mavzularini chuqur o'rganadi, bu esa o'zbek milliy identifikatsiyasining asosini tashkil etadi. Uning she'rlari va dostonlari orqali u insonni mukammal shaxs sifatida ko'radi, sufizmning "Vahdat ul-vujud" (mavjudot birligi) ta'limotini o'zbek adabiyotiga singdirgan. Bu mavzular uning hayotida ham aks etgan: u kambag'allarga yordam

bergan, ilmiy va madaniy loyihalarni qo'llab-quvvatlagan. Navoiyning merosi nafaqat o'zbek adabiyotida, balki butun turkiy va fors adabiyotida muhim o'rin tutadi.

Zamonaviy o'zbek jamiyatida Alisher Navoiy merosi o'ta dolzarb bo'lib qolmoqda, chunki uning falsafiy va axloqiy g'oyalari ta'lim, ma'naviy tarbiya va milliy identitetni shakllantirishda asosiy rol o'ynaydi. Mustaqillikdan keyingi O'zbekistonda Navoiy asarlari maktab va universitet darsliklariga kiritilgan, uning g'oyalari yosh avlodni vatanparvarlik, adolat va insoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda qo'llaniladi. Masalan, Navoiyning "Xamsa" dostonlaridagi inson kamoloti haqidagi ta'limotlari ethnopedagogikada ishlatilib, talabalarda milliy qadriyatlar shakllantirilmoqda.

So'nggi yillarda, xususan 2021–2025-yillarda o'tkazilgan tadqiqotlar Navoiy merosining global ta'sirini ko'rsatmoqda. Masalan, Garvard va Oksford universitetlarida Navoiy asarlari o'rganilmoqda, uning sufiy falsafasi zamonaviy psixologiya va falsafada qayta baholanmoqda. O'zbekistonda har yili 9-fevralda Navoiy tavallud kuni munosabati bilan ilmiy konferensiyalar, teatr spektakllari va kinofilmlar o'tkazilmoqda, bu uning merosini ommalashtirishga yordam beradi. Sovet davrida (1948-yil yubileyi) Navoiy o'zbek tarixini shakllantirishda ishlatilgan bo'lsa, bugun mustaqillik davrida u milliy identitetning ramzi sifatida ko'rilmogda.

Navoiyning dolzarbligi raqamli davrda yanada kuchaymoqda: uning asarlari raqamlashtirilgan, AI orqali tahlil qilinmoqda va xalqaro platformalarda tarjimasi taqdim etilmoqda. Masalan, uning insonparvarlik g'oyalari zamonaviy o'zbek adabiyotida, jumladan, mustaqillik davri yozuvchilarida aks etgan, bu milliy madaniyatni saqlashda muhim. Bundan tashqari, Navoiyning sufiy ta'limotlari zamonaviy ruhiy salomatlik va ma'naviy rivojlanish masalalarida qo'llanilmoqda, chunki uning "etti bosqich" falsafasi shaxsiy kamolotga yo'l ko'rsatadi. O'zbekistonda ta'lim islohotlarida Navoiy g'oyalari ethnopedagogika va axloqiy tarbiya darslarida markaziy o'rin tutmoqda, bu yoshlarni globalizatsiya sharoitida milliy qadriyatlar bilan bog'lashga yordam beradi. Shuningdek, xalqaro miqyosda Navoiy merosi Turkiya, Rossiya va G'arb mamlakatlarida o'rganilmoqda, bu o'zbek madaniyatining global integratsiyasini ta'minlaydi.

Alisher Navoiyning hayoti Timuriylar davrining murakkab siyosiy va madaniy muhitida kechgan. U nafaqat shoir, balki davlat arbobi sifatida 370 dan ortiq arxitektura obidalarini qurdirgan, jumladan, madrasalar, masjidlar, karvonsaroylar va kutubxonalar, bu uning ma'rifatparvarligini ko'rsatadi. Ijodida sufizm ta'siri kuchli bo'lib, "Lison ut-tayr" asarida Allohga yetishning etti bosqichi tasvirlangan, ammo E.E. Bertelsga ko'ra, Navoiy haqiqiy sufiy emas edi, chunki u saroy hayotida faol bo'lgan va dunyoviy masalalarga aralashgan.

“Xamsa” dostonlari orqali Navoiy insoniy fazilatlar – muhabbat, mehnat, adolat va ma’naviy poklikni targ‘ib qilgan. Masalan, “Farhod va Shirin”da Turkiston qahramonlari ulug‘langan, bu milliy identitetni kuchaytiradi. Navoiy turkiy tilni fors tilidan ustun qo‘ygan va o‘zbek adabiy tilining asoschisi sifatida tan olingan, bu uning “Muhokamat ul-lug‘atayn” asarida batafsil ko‘rsatilgan. Uning merosi Turkiya, Rossiya va G‘arbda o‘rganilmoqda, masalan, 1948-yil yubileyida Sovet Ittifoqida o‘zbek tarixini shakllantirishda ishlatilgan.

Zamonaviy kontekstda Navoiy ijodi o‘zbek milliy ma’naviyatining asosini tashkil etadi. So‘nggi tadqiqotlarda uning g‘oyalari ta’limda qo‘llanilmoqda, masalan, yoshlarni mukammal shaxs sifatida tarbiyalashda. Navoiyning sufiy falsafasi, jumladan, “Vahdat ul-vujud” ta’limoti, zamonaviy falsafiy oqimlarda tahlil qilinmoqda va inson ruhiy salomatligiga ta’sir etmoqda. Bundan tashqari, uning asarlari mustaqillik davri o‘zbek adabiyotida yangi talqinlarga asos bo‘lmoqda, bu milliy madaniyatni rivojlantirishda muhim. Natijada, Navoiy merosi nafaqat o‘tmishni, balki kelajakni shakllantirishda dolzarbdır.

Alisher Navoiy o‘zbek adabiyoti va madaniyatining abadiy nuri sifatida qoladi. Uning hayoti va ijodi insonparvarlik, ma’naviy poklik, adolat va milliy identifikatsiyani targ‘ib etadi, bu zamonaviy jamiyatda o‘ta muhim. Navoiyning sufiy va falsafiy merosi ta’lim va tarbiyada markaziy o‘rin tutib, yosh avlodni mukammal shaxs sifatida shakllantirishga yordam beradi. Global miqyosda uning asarlari xalqaro tadqiqotlarda o‘rganilmoqda, bu o‘zbek madaniyatining jahoniy integratsiyasini ta’minlaydi. Kelajak tadqiqotlar Navoiy merosini raqamli texnologiyalar va AI orqali yanada chuqurroq o‘rganishi, uning g‘oyalarini zamonaviy muammolarga qo‘llashi kerak. Umuman, Navoiy merosi o‘zbek milliy ma’naviyatining poydevori bo‘lib, kelajak avlodlar uchun ilhom manbai bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Zokirov, J. G. O., & Xurramov, R. S. (2021). Formation of ethnopedagogical views among students through the study of the life and work of Alisher Navoi. *Oriental renaissance: Innovative*.
2. Ashurova, G. (2020). Artistic Interpretation of Alisher Navoi's Image in Uzbek Literature of the Independence Period. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*.
3. Annakhasanova, I. B. (2024). Comparative Analysis of European and Russian Studies on the Life and Works of Alisher Navoi. *Вестник Санкт-Петербургского*.

4. Shin, B. (2017). Inventing a national writer: The Soviet celebration of the 1948 Alisher Navoi jubilee and the writing of Uzbek history. *International Journal of Asian Studies*.
5. Gulamovna, U. S. (2025). Studying the Work of Alisher Navoi During the Period of Independence. *EduVision: Journal of Innovations* in.
6. Sindarovich, U. A., & Nortojievich, K. H. (2021). Creative Works of Alisher Navoi. *Academicia Globe*.
7. Mukhiddinov, M., & Kutbiddinova, S. Interpretation of Satisfaction in the Work of Alisher Navoy. *academia.edu*.
8. Shuxratovna, Q. M. (2022). Development of Navoi Studies. *ACADEMICIA: An.*

ANVAR OBIDJON HIKOYALARINING BOLALAR ADABIYOTIDAGI O'RNI

Nuraliyeva Asila Ne'mat qizi

ChDPU talabasi

nuraliyevaasila30@gmail.com

Ilmiy rahbar: Murodova R.I.

Annotasiya: Ushbu maqola yozuvchi Anvar Obidjon hikoyalarining bolalar ma'naviyatini, tafakkurini o'stirishda yordami qanchalik kuchli, ahamiyatli ekanligini tushinishda bolajonlar va ularning ota-onalariga ko'maklashadi. Shuningdek, Anvar Obidjon hamda Quddus Muhammadiy she'ridagi o'xshashlik yoritilgan.

Kalit so'zlar: bolalar adabiyoti, bolalar yozuvchisi, hikoya, yumor, turkum

Annotation: This article helps children and their parents understand how powerful and significant the stories of the writer Anvar Obidjon are in developing children's spirituality and thinking. It also highlights the similarities between the poems of Anvar Obidjon and Quddus Muhammadi.

Keywords: children's literature, children's writer, story, humor, series

Аннотация: Эта статья помогает детям и их родителям понять, насколько сильны и значимы рассказы писателя Анвара Обиджона для развития духовности и мышления детей. В ней также подчеркивается сходство между стихами Анвара Обиджона и Куддуса Мухаммади.

Ключевые слова: детская литература, детский писатель, рассказ, юмор, сериал

Yurtimiz Isiqloqga erishgan ilk kunlardan boshlab yoshlarimizni sog'lom, barkamol qilib kamol toptirish masalasiga jiddiy e'tibor qaratildi. Bu masala davlatimiz siyosatining o'zagiga aylandi, jahon andozasi darajasida dasturlar ishlab chiqildi. Ular hayotga tatbiq etilmoqda. Badiiy adabiyot, jumladan, uning alohida tarkibiy qismi bo'lgan bolalar adabiyoti, ushbu g'oya murakkab vazifani ado etishdagi eng muhim vositalardan biridir. Bu ishga badiiy so'z qudrati bilan hissa qo'shib kelayotgan iste'dodli yozuvchilar ko'p. Ulardan biri O'zbekiston xalq shoiri, ko'p qirrali adib, shoir va dramaturg Anvar Obidjondir. Bolalar adabiyoti deb turli yoshdagi bolalarga mo'ljallangan so'z san'atidagi hayotiy, tarixiy, uydirma voqeliklarni bolalarcha idrok ettiradigan asarlar majmuasiga aytiladi. Bolalar adabiyoti yozuvchilari, mualliflari esa bolalar yozuvchisi yoki bolalar shoiri deyiladi. O'zbek bolalar adabiyotining serqirra

ijodkorlaridan biri Anvar Obidjonidir. U o'zining bolalar tasavvuriga, tafakkuriga mos asarlari bilan bolalar adabiyotining rivojiga o'zining ulkan hissasini qo'shgan. Anvar Obidjon hikoyalari bolalarning dunyoqarashlaridan, qiziqishlaridan kelib chiqib yozilgan. Shu sababli Anvar Obidjon barcha bolalar ko'ngliga yo'l topa oladi. Anvar Obidjon hikoyalari o'qigan ota-onalar, katta yoshli insonlar ham o'zlarini bolalar olamiga kirib qolgandek his qilishadi. Bemehrlik so'zini ishlatib kattalar dashnom bersa bir biringizga mehrli bo'ling, bemehr bo'lmang deyishsa bolalar bu so'zning mohiyatini anglab ololmasligi tabiiy hol. Lekin, bu hikoya orqali bolajonlar osonlik bilan ushbu so'z ma'nosini anglab yetadi va mulohaza yuritadi. Hikoya so'ngidagi „Ishqilib sen ukangni xafa qilmayapsanmi, qizaloq?“ savoli esa bu hikoyani o'qiyotgan o'quvchini o'yga tildiradi va o'quvchining shu zahoti o'zi haqida xulosa chiqarishiga turtki bo'ladi. Ukasini xafa qilmasa, o'zining mehribon opa ekanligidan suyunadi. Agarda ukasini xafa qilsa, bu hikoyani o'qiganidan keyin qaytib ukasini xafa qilmaslikka harakat qiladi, hikoyadan o'rnak oladi.

„Buzoqning hikoyasi“ nomli hikoyani o'qib, o'quvchilar birovning haqqini yeb yurgan razil, insofsiz kimsalar haqida tushunchaga ega bo'lishadi. Ushbu hikoya bolalarni to'g'rilikka, halollikka chorlaydi. Hikoya so'ngida keltirilgan „buzoqning yugirgani somonxonagacha“ maqoli orqali esa Har qanday yomon ish qilganlar albatta qo'lga tushishi, hech qachon qochib qutilolmasligini, jazo muqarrar ekanligini anglab yetishadi. Hikoyada birovning haqqini yeb yurgan kimsalar bir-biriga o'xshash bo'lganligidan foydalanayotgan ayyor buzoqcha timsolida ochib berilgan. Anvar Obidjonning ushbu hikoyasining boshqa hikoyalardan farqli jihati shundan iboratki, hikoyada yomonlik qilgan kishiga jazo muqarrarliligi maqol orqali yanada mukammal isbotlab berilgan. Hikoyaga boshqa tomondan ham nazar solsak onalarning qanchalik mehribon bo'lishi, hatto o'z farzandi emasligini bilsada o'z farzandidek ko'rganligi umuman olganda ona muhabbati, mehribonligi ham yaqqol ochib berilgan. har doim adolatli bo'lishlari kerak ekanligini bolalarga uqtiiradi. Anvar Obidjon asarlari orqali bolalar ma'nan yetuk, zukko, o'z mustaqil fikriga ega insonlar bo'lib yetishadilar.

A.Obidjon asarlarining mavzu va mazmuni rang-barang, badiiy obraz yaratish usullari xilma-xil. Bolalar tabiatini nozik his etishi juda aniq seziladi. U o'z asarlarini qanday shaklda, qaysi janrda yozishidan qat'iy nazar, bolalarning „kulguga o'ch xalq“ ekanligini hech qachon unutmaydi. U she'riyatidagi eng ko'lamli mavzu bolalardir. Shoir bu mavzuga ijodining boshlang'ich pallasidanoq qo'l uradi. Bu muhim va ahamiyatli masalani yuksak badiiy tarzda yoritish uchun jiddiy izlandi. Uning 80-yillarda e'lon qilingan „Dalalardan bolalarga“, „Ajoyibxona“, „G'alati maktublar“ singari she'riy turkumlari bu izlanishlarning samarasi bo'ldi. Ma'lumki, adabiyotda

, jumladan bolalar adabiyotida uzum, olma ya'ni mevalar haqida sanoqsiz she'rlar yaratilgan. A. Obidjonning eng katta yutuqlaridan biri shundaki, ular to'g'risida original asarlar yaratadi. Tabiat haqida turkum she'rlar yaratgan mashhur bolalar shoiri Quddus Muhammadiyning „Uzum“ she'ri bilan A. Obidjonning „Uzum“ she'rini qiyoslab ko'raylik.

Quddus Muhammadiy bolalar adabiyotida bolalarni axloqiy, ta'limiy tarbiyalashdagi qo'shimcha vosita deb qarashni ma'qul deb o'ylashgan va qalamga olingan narsa haqidagi ma'lumotlarni kengroq berish ishga intilishgan

Mevalarim eng asilli
Yashil ishkombog' uzumim
Uchqorada qora kishmish
Parkentda bor tog' uzumim
Toyif, Hasan, katta qo'rg'on,
Shakarranggul ham shivilg'on
Nimrang, naycha, muskat jonon
Shirin-shakar bol uzumim.

Keltirgan she'rdan ko'rinib turibdiki, Quddus Muhammadiy bolaning ruhiyatiga, his tuyg'usiga emas, balki ongiga, aqliga ta'sir etish, bilim doirasini kengaytirish kabilarni asosiy maqsad qilib olgan. Shuning uchun shoir uzumning turli navlari xususida bolaga quruq ma'lumot berish bilan chegaralangan. Anvar Obidjon ham, albatta, bolaning ongini boyitishga urinadi, ammo u sal boshqacha yo'l tanlab, birinchi galda bolaning ruhiyatiga ta'sir etishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi. Buning uchun shoir uzumning badily obrazini yaratadi. U jonli qahramon kabi bevosita o'zi haqidagi ma'lumotlarni quvnokdik bilan so'zlaydi:

Donalarim
Marjoncha, Bir boshim
Naq bir jomcha.
Quritsangiz, Mayizman.
Datsurxonga Fayzman.
Kuzda
Yeb-yeb tiyishar,
Qishga
O'sib qo'yishar.
Boqar shod
Yosh- qarilar.

Anvar Obidjon o'zining badiiy ijodi, xususan hikoya va she'rlari orqali bolalar adabiyotining rivojiga katta hissa qo'shgan ijodkorlardan biridir. Uning asarlarida bolalarning ruhiy olami, qiziqishlari va orzulari nozik sezilib, ular qalbiga yo'l topadigan samimiyat mujassam. Hikoyalarida mehr-oqibat, halollik, adolat, ona mehrining ulug'ligi kabi tushunchalar obrazli tarzda ifodalanib, yosh avlodni ma'naviy barkamollikka chorlaydi. Anvar Obidjon ijodida hazil-mutoyiba, yumor, hayotiylik asosiy badiiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, uning ijodi Quddus Muhammadiy kabi mashhur bolalar yozuvchilari bilan qiyosiy tahlil etilganda ham o'ziga xos uslub va badiiy yondashuv bilan ajralib turishi ko'rinadi. Demak, Anvar Obidjon hikoya va she'rlari bugungi kunda ham bolalar adabiyoti, ularning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi uchun muhim manba bo'lib xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Anvar Obidjon. Hajviy hikoyalar to'plami -Toshkent „, Sharq" 1978-1983 113,118,140-betlar.
2. Anvar Obidjon. She'rlar va hikoyalar -Toshkent „,Sharq"-2006-57-bet.
3. G. Rahimova. Ona tili va adabiyot (bolalar adabiyoti) o'quv qo'llanma. Samarqand. SamDU 2022-316-bet.

ANVAR OBIDJON IJODIDA BOLALAR RUHIYATI**Ortiqova Sevinch Sherzod qizi**

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

sevinchortiqova50@gmail.com

Ilmiy rahbar: Murodova R.I.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Anvar Obidjon ijodida bolalar ruhiyati ifodalanishi tahlil qilingan. Shoirning asarlarida bolalar qalbi, ularning orzu-havaslari, tasavvuri, mehribonlik va quvnoqlikka intilishi keng yoritiladi. Asarlarining o'ziga xos xususiyati – samimiylik, soddalik va bolalar ruhiyatiga mos obrazlarning yaratilganidadir. Shoirning “Oltin yurakli Avtobola”, “Olovjon va uning do'stlari”, “Akang qarag'ay Gulmat”, “Meshpalvon” kabi asarlarida quvnoq ruh, hazil-mutoyiba, ezgulik va mehr-muhabbat g'oyalari ilgari suriladi. Maqolada shoirning bolalar dunyosini tasvirlash uslubi, uning ruhiy-estetik ta'siri hamda o'zbek bolalar adabiyotidagi o'rni ilmiy asosda yoritilgan.

Kalit so'zlar: Anvar Obidjon, bolalar ruhiyati, o'zbek bolalar adabiyoti, samimiylik, hazil-mutoyiba, tasavvur, ezgulik, do'stlik, mehr-muhabbat, tarbiya.

Аннотация. В данной статье рассматривается отражение детской психологии в творчестве Анвара Обиджона. В его произведениях широко освещаются детское сердце, их мечты и стремления, воображение, доброта и стремление к радости. Особенность его произведений заключается в искренности, простоте и создании образов, близких детской психологии. В таких произведениях, как «Золотосердечный Автобала», «Оловджон и его друзья», «Твой брат сосна Гулмат», «Мешпалвон» выражены идеи весёлого духа, юмора, доброты и дружбы. В статье научно анализируется художественный стиль поэта, изображение детского мира и его духовно-эстетическое влияние, а также место в узбекской детской литературе.

Ключевые слова: Анвар Обиджон, детская психология, узбекская детская литература, искренность, юмор, воображение, доброта, дружба, любовь, воспитание.

Annotation. This article analyzes the reflection of children's psychology in the works of Anvar Obidjon. His writings vividly portray the child's heart, their dreams and desires, imagination, kindness, and inclination toward joy. The uniqueness of his works lies in sincerity, simplicity, and the creation of images close to children's psychology. In such works as “The Golden-Hearted Avtobola”, “Olovjon and His

Friends”, “Your Brother the Pine Gulmat”, “Meshpalvon”, the ideas of cheerfulness, humor, goodness, and love are expressed. The article scientifically explores the poet’s style in depicting the children’s world, his spiritual and aesthetic impact, and his role in Uzbek children’s literature.

Keywords: Anvar Obidjon, children’s psychology, Uzbek children’s literature, sincerity, humor, imagination, kindness, friendship, love, education.

Adabiyot inson ruhiyatining eng nozik qatlamlarini ochib beruvchi badiiy vositadir. Ayniqsa, bolalar adabiyotida bu jihat alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki bola — hali shakllanayotgan, hayotni o‘rganayotgan, his-tuyg‘ulari nozik va ta’sirchan mavjudotdir. Shu bois yozuvchi bolalar ruhiyatini chuqur bilishi, ularning tafakkuri, his-tuyg‘ulari va orzu-umidlarini tabiiy va samimiy ifoda etishi kerak. Bolalar adabiyotida asosiy maqsad — bola qalbi orqali dunyoni ko‘rsatish. Yozuvchi bolani voqealar markaziga olib kirar ekan, uning his-tuyg‘ulari, fikrlari va orzularini tabiiy tarzda ochib beradi. Bolalar ruhiyatini ifodalashda yozuvchidan quyidagilar talab etiladi:

- bolaning fikrlash doirasini chuqur bilish;
- tuyg‘u va reaksiyalarini tabiiy berish;
- bolalarga xos tilda, ularning ruhiy holatiga mos uslubda yozish.

O‘zbek bolalar adabiyoti taraqqiyotida Anvar Obidjon alohida o‘rin tutadi. Shoirning ijodi bolalar qalbiga yaqinligi, ularning ruhiy dunyosini samimiy tasvirlashi bilan ajralib turadi. U o‘z asarlarida bolalar uchun qiziqarli voqealarni, tabiat manzaralarini, bolalarga xos orzu-havas va quvonchlarni yuksak mahorat bilan ifodalagan. Shuning uchun ham u o‘zbek bolalar adabiyotining eng yorqin vakillaridan biri sifatida tanilgan. Anvar Obidjon ijodi XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab bolalar adabiyotida yangi bir bosqichni boshlab berdi. U nafaqat she’rlar, balki ertaklar, dostonlar, qiziqarli hikoyalar orqali ham bolalarga murojaat qildi. Shoirning ijodi bolalarni fikrlashga, xayolotini kengaytirishga, hayotga ijobiy nigoz bilan qarashga undaydi. Uning “Oltin yurakli Avtobola”, “Olovjon va uning do‘stlari”, “Akang qarag‘ay Gulmat”, “Meshpalvon” kabi asarlari bolalar uchun yaratilgan badiiy merosning eng sara namunalari hisoblanadi. Bu asarlarda bola dunyosiga xos quvnoqlik, mehribonlik, hazil-mutoyiba, qiziqarli syujetlar asosiy mavzudir. U o‘z asarlarida bolalar dunyosini, ularning his-tuyg‘ulari, orzu-umidlari, quvonch va tashvishlarini juda nozik sezgi bilan tasvirlaydi. Bolalar ruhiyatini ochib berishda shoirning asarlarida quyidagi xususiyatlar kuzatiladi:

–Anvar Obidjon bolalar uchun yozar ekan, murakkab falsafiy tushunchalardan ko'ra, hayotiy va bolalarga tanish obrazlarga murojaat qiladi. Samimiyat va soddalik bosh mavzu sifatida turadi. Oddiy narsalardan – tabiat manzaralari, hayvonlar, o'yinchoqlar, ota-ona mehridan bolalar dunyosini ifodalaydi. Masalan, “Olovjon va uning do'stlari” asarida oddiy hayotiy voqealar quvnoq ruh va samimiylik bilan yoritilgan. Anvar Obidjonning “Akanq qarag'ay Gulmat” asarida tabiat obrazlari orqali bola tasavvuri va unga xos soddalik ifodalanadi. Qahramonning qarag'ay bilan suhbatlari, uning “aka” sifatida tasvirlanishi bolalar dunyoqarashiga yaqin obraz hisoblanadi.

–Til sodda, tushunarli va musiqiydir. Aynan shu jihat sababli uning she'rlari bolalar tomonidan tez yodlab olinadi. Masalan, qisqa misralar, qofiyalarning qulayligi va ohangdorligi bolalar ruhiyatiga mos keladi. Shoirning tiliga xos yana bir xususiyat – xalqona iboralar, tez aytishlar va maqol-matalardan unumli foydalanishidir. Masalan, uning she'rlaridagi ko'pincha xalqona so'z o'yinlari orqali beriladi. Bu bolalarning xalq og'zaki ijodiga qiziqishini oshiradi.

– Bolalar qalbiga eng tez yo'l – bu kulgi va quvnoqlikdir. Anvar Obidjon she'rlarida hazil-mutoyiba kuchli. Anvar Obidjon she'rlarida yumor, kinoya, kulgi unsurlari bolalar ko'ngliga yaqin shaklda beriladi. Bu esa bolani nafaqat o'qishga, balki hayotiy kuzatishga ham o'rgatadi. Uning qahramonlari ko'pincha kulgili vaziyatlarga tushadi, biroq bu kulgilar ortida tarbiyaviy ma'no yotadi. Masalan, “Avtobola” dostoni qiziqarli syujetga ega bo'lib, bola tasavvurini kengaytiradi, orzular olamiga eltadi. Bu orqali shoir bolalarning fantaziyasini, xayolotini mustahkamlaydi. “Meshpalvon” dostoni ham bolalarga juda yaqin. Unda qahramonning kulgili sarguzashtlari nafaqat qiziqarli, balki o'ziga xos tarbiyaviy saboq ham beradi. Bolalar bu kabi syujetlarni o'qir ekan, ularning xotirasi, tafakkuri va hayotiy tajribasi boyiydi.

Anvar Obidjon asarlarida bolalarning cheksiz tasavvuri, orzulari va xayollari keng yoritiladi. Masalan, oddiy bir voqeadan ham bola o'ziga xos fantaziya olamini yaratishi ko'rsatiladi. Bu ruhiy dunyoni boyitadi. “Oltin yurakli Avtobola” asari bolalarning fantaziya olamini kengaytirishga xizmat qiladi. Oddiy mashina obrazining bola bilan bog'lanib, tirik mavjudot sifatida tasvirlanishi tasavvur kuchini namoyon etadi. Shoir bu orqali bolalarga “imkonsiz narsa yo'q” degan g'oyani singdiradi.

Shoir bolalar ruhiyatida eng asosiy xislat – mehribonlik, do'stlik va samimiyatni tarannum etadi. Uning ijodining asosiy maqsadi bolalarning qalbida ezgulik, mehr-muhabbat, do'stlik tuyg'ularini uyg'otishdir. Uning qahramonlari hech qachon yovuzlik yoki salbiy xislatlarni targ'ib qilmaydi, aksincha, insoniylik, mehribonlik, tabiatga muhabbat g'oyalari ilgari suriladi. Bu esa bolalar ruhiyatining sog'lom

shakllanishiga xizmat qiladi. Shu orqali Anvar Obidjon asarlari tarbiyaviy qo'llanma sifatida ham xizmat qiladi. Uning asarlari nafaqat bolalarni qiziqtiradi, balki ularni tarbiyalaydi, mustaqil fikrlashga undaydi, orzu qilishga o'rgatadi. Shoirning asarlarida bolalar uchun muhim bo'lgan uch asosiy xususiyat mujassam:

- o'qishdan zavqlanish,
- ijodiy fikrlashni rivojlantirish,
- ezgulik va samimiyatni tarbiyalash.

Shuning uchun ham Anvar Obidjon ijodi bugungi kunda ham bolalar adabiyotida dolzarbligini yo'qotmagan. O'zbek bolalar adabiyotida Xudoyberdi To'xtaboyev, Abdulla Oripov, Mirtemir kabi ijodkorlar ham bolalar uchun yozgan. Biroq Anvar Obidjonning asarlarida kulgi va quvnoqlik alohida ajralib turadi. To'xtaboyevning asarlari ko'proq sarguzasht xarakteriga ega bo'lsa, Anvar Obidjonning she'r va dostonlarida hazil, fantaziya va samimiyat uyg'unlashadi. Shuningdek, shoirning asarlari zamonaviy multfilmlar, teatr sahnalashtirishlari uchun ham manba bo'la oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov N. Bolalaradabiyotidaobrazvauslubmasalalari. – Toshkent: Fan vatexnologiya, 2008.
2. Qo'shjonov M. O'zbekbolalaradabiyotitarixi. – Toshkent: Fan, 1990.
3. G'ulomov A. Adabiyotshunoslikasoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2015.

MUHAMMAD YUSUF SHE'RIYATIDA ZID MA'NOLAR ORQALI MUHABBAT TASVIRI

Anvarjonov Adaxamjon Akmaljon o'g'li

Toshket iqtisodiyot va pedagogika universiteti

Tillar va maktabgacha ta'lim fakulteti

O'zbek tili va adabiyot ta'lim yo'nalishi

4-bosqich talabasi

anvarjonovadaxamjon@gmail.com

Annotatsiya: She'riyatda antonimlar (zid ma'noli so'zlar)dan foydalanish hodisasi ko'p uchraydi, biroq Muhammad Yusuf she'riyatida ushbu badiiy vosita nafaqat obrazli ifoda uchun, balki inson qalbidagi ichki ruhiy kechinmalar va muhabbat tuyg'usining murakkab tabiatini yoritish maqsadida qo'llanadi. Ushbu maqolada **Muhammad Yusuf she'rlarida antonimlarning badiiy-funksional imkoniyatlari**, ular orqali **muhabbat va ruhiy holatning badiiy tasviri** tahlil qilinadi. Shoirning poetik tafakkuri, xalqona obrazlar va ruhiy holatlarni ifodalash mahorati doirasida antonimlarning stilistik va semantik yuklamasi ochib beriladi.

Kalit so'zlar. Muhabbat, she'riyat, antonim, Muhammad Yusuf, leksema, obraz, kontekst, leksik antonim

Annotation. The use of antonyms (words with opposite meanings) is a common phenomenon in poetry, but in Muhammad Yusuf's poetry, this artistic device is employed not only for figurative expression but also to illuminate the complex nature of inner emotional experiences and the feeling of love. This article analyzes the artistic and functional potential of antonyms in Muhammad Yusuf's poems and examines the poetic depiction of love and psychological states through them. Within the framework of the poet's poetic thinking, his skill in expressing folk imagery and emotional conditions, the stylistic and semantic load of antonyms is revealed.

Keywords. Love, poetry, antonym, Muhammad Yusuf, lexeme, image, context, lexical antonym

Аннотация. В поэзии часто встречается явление использования антонимов (слов с противоположным значением), однако в поэзии Мухаммада Юсуфа это художественное средство используется не только для образного выражения, но и с целью освещения сложной природы внутренних душевных переживаний и чувства любви. В данной статье анализируются художественно-функциональные возможности антонимов в стихах Мухаммада Юсуфа, а также

художественное изображение любви и душевного состояния с их помощью. В рамках поэтического мышления поэта, его мастерства в передаче народных образов и душевных состояний раскрывается стилистическая и семантическая нагрузка антонимов.

Ключевые слова. Любовь, поэзия, антоним, Мухаммад Юсуф, лексема, образ, контекст, лексический антоним

Kirish. Adabiyot insoniyat ruhiyatining teran qatlamlarini o'rganish, ifodalash va tushuntirishda eng qudratli vositalardan biri sanaladi. She'riyat esa bu borada o'zining hissiy quvvati, obrazlilik darajasi va badiiy ifoda vositalari bilan ajralib turadi. She'riyatning poetik konstruksiyasida antonimlar – zid ma'noli so'zlar – muhim stilistik birlik sifatida faol ishlatiladi. Qarama-qarshi ma'noli so'zlar antonim so'zlar deyiladi. Ular zid ma'noli so'zlar deb ham yuritiladi.⁴⁶ Antonimlar orqali shoirlar muvozanat, qarama-qarshilik, ichki ziddiyat, murakkab holat va ruhiy o'zgarishlarni kuchli ta'sir bilan yetkazadi.

Muhammad Yusuf ham milliy ruh va muhabbat tuyg'ularni teran badiiylik bilan ifodalagan shoir. O'zbekiston Qahramoni Ozod Sharafuddinovning shoir haqida quyidagi fikrlarini keltirib o'tamiz: "Muhammad Yusuf qo'shiqlari bilan emas, avvalo xalq dardini baralla aytgan, yurt muhabbatini hech kimga o'xshamagan misralarda ta'riflagan she'rlari bilan tanildi, shuhrat qozondi."⁴⁷ Shuningdek shoir o'z ijodida antonimik vositalardan keng va maqsadli foydalangan ijodkorlardandir. Uning she'rlarida zid ma'noli so'zlar orqali inson **ruhiyati, muhabbatning go'zalligi va iztirobi, vatanga mehr va sog'inchi, ayriliq va umid** singari kechinmalar obrazli va ta'sirchan shaklda namoyon bo'ladi. Bugungi yosh avlod qalbida o'zlikni anglash, milliylik va samimiylilikni qadrlash, badiiy tafakkur doirasini kengaytirish uchun Muhammad Yusuf kabi shoirlarning poetik uslubini tahlil qilish juda muhim.

Adabiyotlar tahlili.

Aynan "Mehr qolur" she'rida ham shoir zid ma'noli so'zlardan unumli foydalangan va shu orqali she'ring ifodaliligi va ta'sirchanligining oshishiga erishgan.

O'tar qancha yillar to'zoni,

Yulduzlar — ko'zyoshi samoni.

⁴⁶ N. MAHMUDOV, A. SOBIROV, SH. SATTOROV, SH. TOSHMIRZAYEVA, D. MANNOPOVA. ONA TILI. UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARINING 5-SINFI UCHUN DARSLIK. G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. TOSHKENT –2020.117-bet.

⁴⁷ МУХАММАД ЮСУФ. САЙЛАНМА. «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ БОШ ТАХРИРИЯТИ ТОШКЕНТ — 2007. 3-бет.

O'tar inson yaxshi-yomoni,
 Mehr qolur, muhabbat qolur.⁴⁸

Ushbu parchada “yaxshi-yomon” soʻzlari **antonimik juftlik** sifatida qoʻllanib, hayotning ijobiy va salbiy jihatlarini, insoniy qiyofalarning qarama-qarshi koʻrinishlari umumlashtirilib tasvirlangan. Zid maʼnoli birliklar orqali vaqt oʻtishi, **mehr va muhabbatning abadiyligi** badiiy kuch bilan taʼkidlangan.

“SHIRIN AZOBIM — SEVGI” nomli sheʼriga nazar soladigan boʻlsak:

Ketding xayol singari,
 Qadamingdan chaqnab choʻgʻ.

Baxtli ayol singari

Bebaxt bilan ishing yoʻq.⁴⁹

Sheʼrning diqqatga sazovor antonim juftligi - “**Baxtli**” va “**Bebaxt**” soʻzlaridir. Bu soʻzlar **toʻgʻridan-toʻgʻri leksik antonimlar** boʻlib, ular orasidagi **semantik qarama-qarshilik** ochiq va aniq ifodalangan. “**Baxtli**” (**Hayotidan oʻta mamnun, bearmon va shod-u xurram yashaydigan**), “**Bebaxt**” (**Hayotidan oʻta norozi va qaygʻu-xasrat bilan yashaydigan**)⁵⁰ soʻzlaridir. Bu holatda antonimlar oddiy til birliklari emas, balki shoir ruhiyatidagi ziddiyatlarni badiiy vosita sifatida ifodalovchi kuchli poetik elementdir.

Muhammad Yusuf sheʼriyatida antonimik juftliklar orqali inson qalbinin ziddiyatli kechinmalari tasvirlanadi. Jumladan, shoirning:

Muhabbat **mehrim**san.

Muhabbat **qahrim**,

Shoʻxligim, shodligim, koʻz yoshlarim ham.⁵¹

misrasida shoir muhabbatni murakkab hissiyotlar yigʻindisi sifatida tasvirlaydi. Ayniqsa, “**mehr**” va “**qahr**” soʻz juftligi orqali u sevgining ikki qirrali — ijobiy va salbiy jihatlarini badiiy obrazga aylantiradi. “**Mehr**” (**forscha. Sevgi, muhabbat; moyillik; insonning oʻz tuygʻulariga, yaqin kishilariga va umuman, odamga, narsaga boʻlgan samimiy muhabbati; yaxshi koʻrish tuygʻusi**)⁵², “**Qahr**”(arabcha. boʻysundirish, majburlash, zoʻrlash; xafalik, alam, qaygʻu;

⁴⁸ МУҲАММАД ЮСУФ. «Биз бахтли бўламиз». “Nihol” nashriyoti. Toshkent – 2017. 126-бет.

⁴⁹ МУҲАММАД ЮСУФ. Сайланма. «SHARQ» НАШРИЁТ-МАТБАА АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ БОШ ТАХРИРИЯТИ ТОШКЕНТ — 2019. 266-бет.

⁵⁰ Rahmatullayev Sh., Mamatov N., Shukurov R. *Oʻzbek tili antonimlarining izohli lugʻati*. – T.: “Oʻqituvchi”, 1980. 41-бет

⁵¹ https://t.me/MUHAMMAD_YUSUF_IJODI

⁵² OʻZBEK TILINING IZOHLI LUGʻATI. UCHINCHI JILD.GʻAFUR GʻULOM NOMIDAGI NASHRIYOT-MATBAA UYI. TOSHKENT –2023. 171-бет.

qattiq achchiqlanish, jahl tuyg'usi; g'azab)⁵³. Xalq orasida keng ishlatiladigan **“Qahri qattiq”** iborasi esa, ko'pincha “mehr-shafqati yo'q odam” degan ma'noda tushuniladi. Bu ham “mehr” va “qahr” so'zlari orasidagi **mazmuniy qarama-qarshilikning ommaviy ongda ildiz otganligini** ko'rsatadi.

Davomidagi:

Gohi **otash** bag'rim,

Gohi **muz** bag'rim,

Seni so'roqlaydi ilohiy olam...

misralarida **“otash”** va **“muz”** so'zlari kontekstual antonimiyani hosil qilib, ruhiy holatning ikki qutbini – sevgi iztiroblari va hissiy sovuqlikni ifodalaydi. Kontekstual antonimiya o'zaro zid ma'no ifoda etmagan leksemalarning ma'lum kontekst ichida so'zlovchi yoki muallif tomonidan antonimik munosabatlarga kiritilishidir.⁵⁴ **“Otash”** — qalbning jo'shqinligi, ehtirosi, sevgining haroratli holatini bildirsa, **“muz”** — iztirob, tushkunlik, najotsizlik kabi ruhiy sovuqlik ramzidir. Bu ikki obraz orqali shoir muhabbat tuyg'usining ziddiyatli va murakkab tabiatini, ya'ni uni boshdan kechirgan qalbning gohida yonishini, gohida esa muzlab qolishini shoirona badiiy mahorat bilan aks ettiradi. Bunday kontekstual zidlanishlar poetik nutqda nafaqat ifodaviy boylikni, balki g'oyaviy-falsafiy teranlikni ham ta'minlashga xizmat qiladi. Shu bois, Muhammad Yusuf she'riyati zamonaviy adabiy jarayonda obrazlilik va tuyg'u ifodasining yorqin namunasi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Muhabbatim, qaydasan qalb ardog'im,

Jayronko'zim, qirlarda qolgan ohum.

Qo'lim tegmay to'kilgan qizg'aldog'im,

Endi seni **izlab** qaydan **toparman...**⁵⁵

Mazkur **“Muhabbat”** she'rida **aniq antonimik juftlik** to'g'ridan-to'g'ri ko'rinmasa-da, **“izlab”** va **“toparman”** so'zlari **kontekstual antonimiyaga** misol bo'ladi. Bu yerda **“izlamoq”** (harakat) so'zi **“topolmaslik”** (natijaning yo'qligi) ma'nosi bilan qarama-qarshi qo'yilgan. Ya'ni: **qidirish bilan topolmaslik** o'rtasidagi **kontekstual antonimik** munosabatdir. Bu ibora shoirning sevgiga bo'lgan ilinjini, ammo uni endi ortga qaytara olmasligini ko'rsatadi. Shunday qilib, bu misra ruhiy iztirobning badiiy ifodasi sifatida xizmat qiladi. **“Kechikish”** she'rida:

⁵³ O'ZBEK TILINING IZOHLI LUG'ATI. TO'RTINCHI JILD.G'AFUR G'ULOM NOMIDAGI NASHRIYOT-MATBAA UYI. TOSHKENT –2023. 22-bet.

⁵⁴ H. JAMOLXONOV. HOZIRGI O'ZBEK ADABIY TILI. Toshkent –“Talqin” –2005.171-bet.

⁵⁵ Мухаммад Юсуф. «ИЛТИЖО». «Ёш гвардия нашриёти». Тошкент – 1989.46-бет

Ko'krak to'la orzuyu tashvish

Paykalda ham hosilimiz mo'l.

Yashayapmiz bizlar **yozu qish**

Yumushlardan bo'shamaydi qo'l.⁵⁶

Parchasida “yoz” (yilning bahor bilan kuz orasidagi fasli) va “qish” (yilning kuz bilan bahor orasidagi fasli)⁵⁷ bir-biriga zid fasllardir. Yoz - issiq, hosil to'lishi, sermahsullik fasli hisoblansa, Qish - sovuq, tinimsizlik va ba'zida qiyinchiliklarni bildiruvchi fasl. Ular inson hayotidagi to'xtovsiz mehnat, tinimsiz harakat timsoli sifatida ko'rsatiladi. Yoz ham, qish ham dam emas, balki mehnatning davomiyligini bildiruvchi fon vazifasini bajaradi. Bu antonimlar to'liq antonimlarga misol bo'la oladi.

Qon yig'latdi qaysi bag'ritosh,

Jayron, nega ko'zing to'la yosh?

Oyog'ingga qo'yib yotay **bosh**,

Jayron, nega ko'zing to'la yosh?⁵⁸

Ushbu she'rda adib oyoq va bosh leksemalari antonimiyasidan foydalangan. Ular inson tanasining ikki qarama-qarshi nuqtasini — eng yuqori va eng pastki qismlarini bildiradi: **Bosh** — tananing yuqori qismi, aql-idrok, e'tibor, shon-sharaf, e'zoz belgisi sifatida ham qaralsa, **oyoq esa** tananing pastki qismi, harakat vositasi, ko'pincha pastlik, itoat, tavozeqa ishora sifatida ishlatiladi. She'rdagi “Oyog'ingga qo'yib yotay bosh” misrasi **qadim sharq adabiyoti va xalqona she'riyat** an'analarga xos bo'lgan **tavoze, sadoqat** kabi tushunchalarni ifodalaydi. Bu yerda “bosh” – insonning eng ulug' qismi bo'lsa-da, uni “oyoq” ostiga qo'yish – o'zini mutlaq bo'ysundirish va hurmat ramzidir. She'rda muallif “bosh” va “oyoq” leksemalari orqali **semantik-antonomik qarama-qarshilikni** yaratgan bo'lib, bu vosita obrazning ichki dramatizmini ochib beradi. Ushbu qarama-qarshilik inson qalbidagi sadoqat va fidoyilikni yanada teran ifodalashga xizmat qiladi. Shuningdek, bu so'zlar **ot so'z turkumiga** mansub bo'lib, leksik jihatdan ham, obrazlilik nuqtai nazaridan ham muhim badiiy yuklamaga ega.

Yurtdoshlarimizning qalbidan joy olib ulgiran “Lolaqizg'aldoq” she'riga nazar solsak:

⁵⁶ МУҲАММАД ЮСУФ. «ҚУЁШГА ҚАРАБ ОҚҚАН СУВ». Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи. Тошкент – 2017. 35-бет..

⁵⁷ Rahmatullayev Sh., Mamatov N., Shukurov R. *O'zbek tili antonimlarining izohli lug'ati*. – T.: “O'qituvchi”, 1980. 75-bet.

⁵⁸ МУҲАММАД ЮСУФ. САЙЛАНМА. «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ БОШ ТАҲРИРИЯТИ ТОШКЕНТ — 2007. 9-бет.

Men ketsam, **yomondan**

Yiroq bo'l, oxu,

Chunki sen chiroyli,

Ko'rkli bir juvon.

Yomon kunlar bir kun

Yaxshi bo'lar-u,

Yomon odam **yaxshi**

Bo'lmas hech qachon...⁵⁹

She'rdan "yaxshi" va "yomon" so'zlari orqali antonimiyalar estetik va falsafiy ma'no yuklab, obrazli tilda ifodalangan. Yaxshi – ijobiy baho, ma'qullash, go'zallik, axloqiy ustunlik, xayrixohlik, mehribonlik kabi tushunchalarni bildiradi. Yomon – salbiy baho, tanbeh, axloqsizlik, xatar, zarar, yovuzlik va insoniy kamchiliklarni anglatadi. "Yaxshi" va "yomon" so'zlari o'zbek tilining eng qadimiy, keng qo'llaniladigan antonimlaridan bo'lib, ular tilimizdagi axloqiy qadriyatlar tizimining asosiy tayanch so'zlaridir. Ularning she'riy kontekstdagi qo'llanilishi nafaqat estetik, balki ma'naviy yuklamalarga ham egadir.

Bu so'zlar she'rdan ikki darajada qarama-qarshilik sifatida qo'llanilgan:

1. **Zamon (vaqt)** kontekstida: "yomon kunlar" ↔ "yaxshi bo'lar"

2. **Inson (xulq)** kontekstida: "yomon odam" ↔ "yaxshi odam"
 (anglatilgan)

She'rdan "yomon kunlar yaxshi bo'lar" jumlasida vaqtinchalik sinovlar o'tib ketishini, umid va ijobiy kelajakni ifodalasa, "yomon odam yaxshi bo'lmas" degan jumla esa odamning tub mohiyati o'zgarishini, axloqiy yomonlikning doimiylik haqidagi qat'iy xulosani bildiradi. Bu yerda **vaziyatdagi o'zgaruvchanlik** (kun) va **inson xarakteridagi barqarorlik** (odam) kontrasti yanada teran mazmun beradi.

Shoirning kuyga solingan quyidagi misralarida:

Yasharman **savob-u gunohim** bilan,

Ko'nglimda bir yor-u **qo'ynimda** bir yor.⁶⁰

lirik qahramonning kechinmalari, ruhiy iztiroblari va sevgi mavzusidagi ichki ziddiyatlari bir qator **antonimik juftliklar** orqali yoritilgan. "savob" va "gunoh" so'zlari an'anaviy diniy-axloqiy antonim juftlik bo'lib, lirik qahramon muhabbati bilan bog'liq holatda ezgulik va yomonlik orasida qolganini bildiradi. Bu ikki so'z leksik antonimlar qatoriga kiradi. Ikkinchi: "Ko'nglimda bir yor-u qo'ynimda bir yor." – misrasidagi: "Ko'ngil" — ruhiy, sof muhabbat ramzi; "qo'yn" — jismoniy yaqinlik

⁵⁹ MUHAMMAD YUSUF. SAYLANMA. «PHAROS AMBITION» Toshkent – 2022. 312-bet.

⁶⁰ Muhammad Yusuf. "Ko'nglimda bir yor". TOSHKENT "NURAFSHON-KITOB-TA'MINOT" 2021. 19-bet.

ramzi. Qarama-qarshi tushunchalar orqali muhabbatning ikki qutbi ko'rsatiladi. Bu orqali she'rda kontekstual antonimiya hosil qilinganini ko'rishimiz mumkin.

Leksik antonimlar umumiy tushunchalarni aniq ifodalasa, kontekstual antonimlar poetik kontrast orqali hissiy kuch beradi. Bu esa adabiy matnda antonimlarning **estetik va semantik funksiyasini** yorqin namoyon etadi. Shunday qilib, she'rda antonimlar nafaqat til hodisasi sifatida, balki badiiy vosita sifatida ham o'quvchiga kuchli hissiy ta'sir ko'rsatadi. Bu esa **adabiy matnda antonimlarning estetik funksiyasini** yaqqol ko'rsatadi.

O'zbekiston xalq artisti, marhum san'atkor: Nuriddin Haydarov tomonidan qo'shiq qilib, yurtdoshlarimizni mehrini qozongan "Yur muhabbat" satrlari muallifi ham aynan Muhammad Yusufdir.

Biz ketsak, **yer** kengayib qolar,
Osmonlar ham enkayib qolar,
 Bir qorako'z jilmayib qolar,
 Yur, muhabbat, ketdik bu yerdan...⁶¹

Demak, ushbu parchada "**yer**" va "**osmon**" so'zlari **leksik antonim** bo'lib, ular tabiatdagi pastlik va yuksaklikni, samoviylikni bildiradi. She'rda **yer–osmon** antonimi faqat makoniy qarama-qarshilik sifatida emas, balki falsafiy mazmun yuklangan poetik obraz sifatida namoyon bo'ladi. Lirik qahramonning ketishi bilan yer kengayib, osmon quyi tushgandek, engashib qolgandek tasvir yaratilishi inson va borliq o'rtasidagi nozik uyg'unlikni ifodalaydi. Shunday qilib, **yer–osmon** antonimi adabiy matnda nafaqat til hodisasi, balki badiiy-estetik vosita sifatida ham alohida ahamiyat kasb etadi.

Siz **achchiq** qismatim, siz iztirobim,
 Siz **shirin** dardimsiz, **shirin** azobim,
 Siz mening **ko'klardan** topgan oftobim,
Yerlarda yo'qotgan ko'zmunchog'imsiz.⁶²

Shoirning yuqoridagi "Sevgi sadosi" she'ridan berilgan parchada "Achchiq qismat" — og'ir, iztirobli taqdir; "shirin dard" — yoqimli, ammo og'irliq tuyg'u. Bu qarama-qarshilik muhabbatning ikki qutbli holatini tasvirlaydi: azob va rohat birgaligi antonim bo'lib kelgan. Keyingi misralardagi: "ko'k" — yuksaklik, ilohiylikni, "Yer" esa pastlik, odamlar yashaydigan pastki makon, moddiy hayotni ifodalab, leksik antonim bo'lib kelgan. Qolaversa "topgan" hamda yo'qotgan" so'zlari harakat-jarayon

⁶¹ МУҲАММАД ЮСУФ. «Биз бахтли бўламиз». "Nihol" nashriyoti. Toshkent – 2017. 176-bet.

⁶² МУҲАММАД ЮСУФ. Сайланма. «SHARQ» НАШРИЁТ-МАТБАА АКЦИЈАДОРЛИК КОМПАНИЈАСИ БОШ ТАХРИРИЯТИ ТОШКЕНТ — 2019. 39-бет

antonimi sifatida kelgan. She'rdagi bu juftlik lirik qahramon sevgisini yuksak osmonlarda topib, ammo uni pastda, yerdagi hayotda yo'qotganini bildiradi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, Muhammad Yusuf muhabbatni tasvirlash jarayonida zid ma'noli birliklarni nafaqat til hodisasi sifatida, balki badiiy-estetik vosita sifatida ishga solib, ular orqali sevgi tuyg'usining murakkab, ikki qutbli tabiatini yorqin va ta'sirchan tarzda namoyon etgan. Uning she'rlarida antonimlar sodda va ravon tilda, xalqona ohang va samimiy ruh bilan uyg'unlashib, o'quvchiga tez yetib boradi. Leksik va kontekstual antonimlar orqali shoir muhabbatning shirin va achchiq lahzarini, topish va yo'qotish iztiroblarini, mehr va qahr o'rtasidagi ziddiyatlarni jonli obrazlar vositasida ifodalagan.

Umuman olganda, Muhammad Yusuf she'riyati zid ma'noli so'zlarga boy bo'lib, ularning rang-barang ko'rinishlari shoirning badiiy tafakkurining kengligi va hissiy ifoda mahoratini namoyon etadi. Mazkur antonimik birliklar shoir uchun muhabbat, insoniy tuyg'ular va ruhiy kechinmalarni tasvirlashda asosiy til vositalaridan biri bo'lib xizmat qiladi. Shu jihatdan, uning ijodi zid ma'noli so'zlarning o'ziga xos va betakror namunalarini ifoda etganligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. N. Mahmudov, A. Sobirov, Sh. Sattorov, Sh. Toshmirzayeva, D. Mannopova. Ona tili. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 5-sinfi uchun darslik. G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent –2020.
2. Мухаммад Юсуф. Сайланма. «шарқ» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси бош таҳририяти тошкент — 2007.
3. Мухаммад Юсуф. «биз бахтли бўламиз». “nihol” nashriyoti . Toshkent – 2017.
4. Мухаммад Юсуф. Сайланма. «Sharq» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси бош таҳририяти тошкент — 2019.
5. Rahmatullayev Sh., Mamatov N., Shukurov R. *O'zbek tili antonimlarining izohli lug'ati*. – t.: “o'qituvchi”, 1980.
6. O'zbek tilining izohli lug'ati. Uchinchi jild. G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa uyi. Toshkent –2023.
7. O'zbek tilining izohli lug'ati. To'rtinchi jild. G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa uyi. Toshkent –2023.
8. H. Jamolxonov. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent –“talqin” –2005.
9. Мухаммад Юсуф. «Илтижо». «ёш гвардия нашриёти». Тошкент – 1989.

10. Мухаммад Юсуф. «Қуёшга қараб оққан сув». Ғафур ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи. Тошкент – 2017.
11. Muhammad Yusuf. Saylanma. «pharos ambition» toshkent – 2022.
12. Muhammad Yusuf. “Ko‘nglimda bir yor”. Toshkent “Nurafshon-kitob-ta’minot” 2021.

“ JIMJITLIK” – XALQ HAYQIRIG‘I VA SUKUT RAMZI

Yo‘ldasheva Gulzoda Botir qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti 1- bosqich talabasi

www.gulzoda20072025@icloud.com

Aristanova Sabrina Kaldiboy qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti 1-bosqich talabasi

aristanovasabrina24@gmail.com

Ilmiy rahbar: Usmanova Z.I

Chirchiq davlat pedagogika universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada jimjitlik va sukut tushunchalarining falsafiy, badiiy hamda ijtimoiy jihatlarini har tomonlama tahlil etilgan. Xalq hayotida jimjitlik — bu shunchaki so‘zsizlik emas, balki ruhiy faryod, ma’naviy qarshilik, o‘tgan tarixning og‘riqli sahifalarini o‘zida aks ettiruvchi ramz sifatida yoritilgan. Maqolada jimjitlikning badiiy adabiyotdagi timsollari, xalq og‘zaki ijodidagi ifodalanish shakllari va zamonaviy ijtimoiy hayotdagi ma’nosi keng ochib beriladi.

Kalit so‘zlar.: jimjitlik, sukut, xalq hayqirig‘i, ramz, ma’naviyat, badiiy ifoda, ruhiyat, milliy ong.

Annotation. This article explores the philosophical, artistic, and social aspects of silence. In national life, silence is not merely the absence of speech but a profound symbol of spiritual outcry, inner resistance, and historical memory. The paper examines the representations of silence in literature, folklore, and modern society, emphasizing its symbolic and emotional dimensions.

Keywords: silence, stillness, symbol, people’s cry, spirituality, artistic reflection, cultural memory.

Аннотация. В данной статье подробно рассматриваются философские, художественные и социальные аспекты тишины. В народной жизни молчание — это не просто отсутствие слов, а глубокий символ духовного крика, внутреннего сопротивления и исторической памяти. В статье анализируются проявления тишины в литературе, фольклоре и современной общественной жизни, раскрывается её символическая и эмоциональная сущность.

Ключевые слова: тишина, молчание, символ, народный крик, духовность, художественное отражение, культурная память, национальное сознание.

Har bir xalqning ruhiyatida sukut – o‘ziga xos ma’naviy holatdir. U ko‘pincha so‘zdan kuchliroq, jarangliroq va ta’sirliroq bo‘ladi. Insoniyat tarixida jimjitlik nafaqat

osoyishtalik belgisi, balki ichki hayqiriq, yurak faryodi, jamiyatdagi adolatsizlikka qarshi norozilik ifodasi sifatida ham talqin qilingan. O'zbek xalqining ma'naviy hayotida jimjitlik ko'p hollarda sabr, tafakkur, va hatto qahrni yutish timsoli sifatida namoyon bo'lgan. Badiiy adabiyotda esa jimjitlik inson ruhining eng nozik iplarini ifoda etuvchi vositadir. Bu sukut ortida yashiringan hayqiriq, so'z bilan ifodalab bo'lmaydigan og'riq va orzu bor. Shu bois, jimjitlik xalq ruhiyatining eng chuqur qatlamlarini ochib beruvchi ma'naviy fenomen sifatida o'rganilishi lozim.

1. Jimjitlikning falsafiy mohiyati. Jimjitlik inson va jamiyat o'rtasidagi ruhiy aloqaning ifodasi sifatida qadimdan falsafaning muhim mavzularidan biri bo'lib kelgan. Sharq falsafasida jimjitlik – tafakkurning, o'zlikni anglashning manbai sifatida e'tirof etiladi. Konfutsiy ta'limotida sukut donishmandlikning belgisi sifatida talqin etiladi: “Ko'p so'zlovchi emas, ko'p tinglovchi odam donodir.” Yevropa falsafasida esa, masalan, M. Xaydegger jimjitlikni mavjudotning mohiyatini tushunish vositasi deb bilgan. O'zbek xalq falsafasida jimjitlik sabr, vijdon, ichki kuch ramzidir. “Sukut — oltin”, “Jim turgan aql bilan o'ylaydi” kabi maqollar xalq tafakkurida jimjitlikning chuqur ildiz otganini ko'rsatadi.

2. Xalq og'zaki ijodida sukut ramzi. Xalq og'zaki ijodi — xalq ruhining jonli ifodasi. Unda jimlik ko'pincha dard, sog'in, ajralish, armon, yo'qotish kabi his-tuyg'ularni ifodalash vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Misol uchun, ayrim xalq qo'shiqlarida jimlik sevgining yo'qotilishi, yurakdagi og'riq bilan bog'lanadi. Ayol qahramon qo'shiq aytmaydi, ammo uning jimligi o'zi aytolmagan minglab so'zlarni anglatadi. Shuningdek, xalq dostonlarida qahramon jim bo'lib qolgan sahnalar mavjud – bu sahnalar odatda qahramonning ichki iztirobi, ruhiy azobi va qahramonlik yo'lidan oldingi sokin tayyorgarlikni bildiradi. Demak, xalq og'zaki ijodida jimjitlik – bu ichki dunyo ifodasining eng chuqur shaklidir.

3. Badiiy adabiyotda jimjitlik timsoli. O'zbek adabiyotida jimjitlikning badiiy obraz sifatida ishlatilishi keng ko'lamda uchraydi. Cho'lpon asarlarida jimjitlik – xalqning ozodlikka bo'lgan intilishining ramzidir. Masalan, “Kecha va kunduz” asarida jim turgan xalq, jim turgan ona – bu aslida zulmga qarshi ichki hayqiriqning timsolidir. Abdulla Qodiriyning “O'tkan kunlar” romanida ham jimjitlik ko'p hollarda fojiali sahnalarda, dardli voqealardan so'ng yuzaga chiqadi. Odamlarning so'zsiz holati – ularning his-tuyg'ulari so'zdan ham kuchli ekanini anglatadi. Zamonaviy adabiyotda esa O'tkir Hoshimov, Tog'ay Murod kabi yozuvchilarning asarlarida jimjitlik hayot falsafasining ajralmas qismi sifatida gavdalanadi. “Dunyoning ishlari” romanida jim turgan onaning faryodi butun xalq dardini ifodalaydi.

4. Jimjitlik – xalq hayqirig'i sifatida. Jimjitlik ko'p hollarda xalqning sabr va iztirobdan to'lib ketgan yuragining so'zsiz hayqirig'idir. Ayniqsa, tarixiy og'riqli davrlarda xalq jim bo'lish orqali noroziligini ifoda etgan. Bu jimlikning o'zida faryod, qarshilik va umid uyg'unlashgan bo'ladi. Masalan, mustamlakachilik yillarida xalq jim turgan bo'lsa-da, bu sukutda ozodlik orzusi yashagan. Demak, jimjitlik bu yerda xalqning ichki hayqirig'i, tarixiy sabrining ifodasidir. Bunday holat zamonaviy jamiyatda ham kuzatiladi: jim qolgan insonlar, jim qolgan millatlar aslida o'z ruhiy faryodini ichida saqlaydi. Bu holat milliy ruhning bardavomligini, o'zini yo'qotmagan xalqning yashash irodasini ko'rsatadi.

5. Zamonaviy jamiyatda jimjitlik fenomeni. Bugungi axborot asrida jimjitlik tobora kam uchrayotgan hodisadir. Shovqin, yangiliklar, ijtimoiy tarmoqlar oqimida inson sukutga toqat qilolmayapti. Ammo aynan jimjitlik inson ruhining tozalanishiga, tafakkur qilishga, o'zini anglashga yo'l ochadi. Sotsiologik jihatdan jimjitlik insonning ichki muvozanatini tiklaydigan omil hisoblanadi. Ruhiy madaniyatda esa u – o'zini tinglash, o'z fikrini qayta qurish, ruhiy poklanish vositasidir. Shu bois, jimjitlik bugungi inson uchun ham zarur ruhiy ehtiyojdir. Jimjitlik — bu xalqning ichki hayoti, ruhiy iztirobi va umidining ifodasi. U nafaqat so'zning yo'qligi, balki insoniyat tarixining, millatning, xalq ruhining sokin, ammo kuchli hayqirig'idir. Badiiy adabiyot, xalq og'zaki ijodi va falsafiy tafakkurda jimjitlik ramzi xalq ruhining to'planma ifodasini beradi. U sabr, kuch, donolik, og'riq va umidni o'zida mujassam etadi. Shuning uchun jimjitlik – xalqning faryodi, lekin so'zsiz, yurakdan chiqadigan hayqiriqdir.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. Said Ahmad. Jimjitlik. – T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1988.
2. Qodirova M. Said Ahmad ijodida millat ruhiyati. – “Adabiyot va san'at” jurnali, 2020.
3. To'xliyev B. Adabiyot nazariyasi asosalari. – T.: Universitet, 2019.

O'TKIR HOSHIMOVNING "TUSHDA KECHGAN UMRLAR" ASARIDA INSON RUHIYATI TALQINI

Askarova Dildora Fayzulla qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyot

yo'nalishi O'TA 1-bosqich

kechki 25-2-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Z.I. Usmanova

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek xalq yozuvchisi O'tkir Hoshimovning "Tushda kechgan umrlar" asari badiiy-psixologik tahlil asosida yoritiladi. Asarda tush motivi orqali inson xotirasi, ichki kechinmalari va jamiyatdagi o'zgarishlarga bo'lgan munosabat badiiy ifodalangan. Mualif qahramon ruhiyatini teran ochib berish orqali o'zbek adabiyotida yangi bir psixologik makonni yaratishga muvaffaq boladi

Kalit sozlari: O'tkir Hoshimov, inson psixologiyasi, orzu motive, xotira va tajriba

Аннотация: В данной статье на основе художественно-психологического анализа рассматривается произведение узбекского писателя Уткир Хошимова "Прошедшие во сне годы". В произведении через мотив сна художественно выражены память человека, его внутренняя жизнь и отношение к изменениям в обществе. Автор, раскрывая психологию героя в глубине, сумел создать в узбекской литературе новое психологическое пространство.

Ключевые слова: Уткир Хошимов, психология человека, желание, мотивация, память и опыт.

Annotation: This article analyzes the uzbek writer O'tkir Hoshimov's work from a literary and psychological perspective. The story interprets human memory, inner experiences, and attitudes toward social changes through the motif of a dream. The author artistically reflects these aspects. Revealing the protagonist's psychology in depth. By doing so, Hoshimov succeeds in creating a new psychological dimension in uzbek literature.

Keywords: O'tkir Hoshimov, human psychology, desire, motivation, memory, and experience

O'zbek adabiyotining zabardast vakillaridan biri bo'lgan O'tkir Hoshimov ijodida inson ruhiy olami, axloqiy qadryatlar va ijtimoiy qadryatlar va ijtimoiy muammolar

markaziy o'rin tutadi Yozuvchining "Tushda kechgan umrlar" asari o'quvchini inson xotirasi va hayotiy haqiqatlar olamiga yetaklaydi. Asarda tush – oddiy orzu emas balki qahramon ruhiyatining murakkab qatlamlarini ochib beruvchi vosita hisoblanadi. Asarda tushlar real voqealarining inokosi emas, balki inson qalbining, eng nozik yashirin qatlamlarini ochib beruvchi vosita bolib xizmat qiladi. Yozuvchi tushlarini oddiy badiiy bezak sifatida emas balki, psixologik chuqurlikni yaratish uchun qo'llaydi Tushlar orqali qahramon ozining ichki kechinmlari, qo'rquv va armonlari bilan muloqotda boladi Bu uslub bir tomondan o'zbek adabiyotida kam ucharydigan psixologik realizmga yo'l ochadi. "Tushda kechgan umrlar" – bir qarashda nostrant nomga ega bo'lsa-da, uning ortida chuqur falsafiy va psixologik ma'no yashiringan. Asarda bosh qahramon – oddiy o'zbek ziyolisi, o'z hayotining ayrim lavhalarni tushlar orqali eslaydi. Bu tushlar orqali u bolaligi, orzulari, qo'rquv va armonlari bilan yuzmayuz keladi Tushda kechgan voqelar orqali muallif hayotda koplab imkonyatlarning qo'ldan ketishini insonning o'zligini izlab topishini va o'tgan hayotning nechaog'lik bebaho ekanini ko'rsatadi. Asardagi qahramon tushlar orqali o'zini anglashga, o'tgan hayotini tahlil qilinadi. Asarda koplab chuqur falsafiy va axloqiy mavzular ko'tariladi. Jumladan, ota-onaga hurmat, insoniylik, mehr oqibat, hallolik, vijdon o'zini anglash, va tavba qilish kabi tushunchalar turli obrazlar va hayotiy vaziyatlar orqali ochib beriladi Yozuvchi o'quvchini og'ir faktlar bilan emas, Yurakdan chiqqan samimiy so'zlar oddiy xalq tilida bayon etilgan hayotiy misollar bilan yo'naltiradi. Ayniqsa, o'tmishdagi voqelarni tushda eslash, o'tmish bilan yuzlashish motivi asarning g'oyasini tashkil qiladi. "Vaqti o'tgan so'z – yitgan qushdir" degan hikmatni eslagandek, asarda har bir kechikkan izoh aytilmagan so'z qanday og'ir oqibatlarga olib kelishini ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, O'tkir Hoshimovning "Tushda kechgan umrlar" asari o'zbek adabiyotida chuqur psixologik qatlamlar bilan ajralib turadi Asardagi tush motivi – bu inson ruhiyatining aks -sadosi, hayotga va o'zligiga bolgan ichki dialogdir Yozuvchi bu asar orqali nafaqat qahramon balki, har bir o'quvchini ham o'z hayoti haqida chuqurroq o'ylashga undaydi Asar o'zbek badiiy tafakkurida inson ruhiyatining yangi qirralarini ochgan asarlardan biri sifatida qaraladi. Tushlar inson ongining eng murakkab va sirli hodisalardan biri bolib ularning mazmuni va talqinlari asrlar davomida insoniyatni qiziqtirib kelmoqda tushda kechgan umrlar fenomeni shuni korsatdiki inson miyasida vaqt makon va shaxsiyat tushunchalari real hayotdagidan farqli tarzda qayta tashkil etiladi Bazi odamlar bir necha daqiqalik uyqu davomida butun umr yashab otgandek his qiladilar Bu esa ongning vaqtini idrok etishdagi nisbiyligi xotiralarini qayta tiklash yaqqol namoyon etadi

Foydalangan adabiyotlar:

1. Hoshimov.O' (2001). Tushda kechgan umrlar. – T.: Sharq nashriyoti
2. Xasanov,B (2005) O'zbek adabiyotida badiiy obraz – T.: O'zbekiston Milliy enskliopediyasi
3. G'afurov,B. (2010) Adabiyotshunoslikka kirish – T.: Fan nashriyoti
4. Karimov I. (1999) Yuksak ma'naviyat- yengilmas kuch – T.: Ma'naviyat nashriyoti
5. Qurbonova M (2018) O'zbek nasrida psixologizm: O'tkir Hoshimov ijodi misolida\\Filologiya masalari, 42-45betlar
6. Yo'ldoshev.S (2016) Badiiy tafakkur va zamonaviy o'zbek nasri. – T.: Akademienashr
7. Abdulazizov,A. (2012) Adabiy tahlil asoslari. – T.: O'zbekiston nashriyoti.

ABDULLA QODIRIY: O'ZBEK ADABIYOTIDAGI O'RNI VA ASARLARINING ILMIY TAHLILI**Asroyeva Sevinch Izattilla qizi**

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-bosqich talabasi

sevinchasroyiva@gmail.com**Ilmiy rahbar: Usmanova Z.I.**

Annotatsiya: Mazkur maqola o'zbek adabiyotining buyuk namoyandasi Abdulla Qodiriy ijodiga bag'ishlanadi. Unda yozuvchining hayoti, adabiy-estetik qarashlari, o'zbek romanchiligiga qo'shgan hissasi hamda asarlarining badiiy va g'oyaviy mohiyati keng tahlil qilinadi. Ayniqsa, "O'tkan kunlar" va "Mehrobdan chayon" romanlari alohida ilmiy izohlar asosida ko'rib chiqilib, asarlardagi tarixiylik, obrazlar tizimi va ularning ramziy ma'nosi yoritiladi. Shuningdek, Qodiriy asarlarining bugungi mustaqil O'zbekiston davrida yoshlar tarbiyasidagi o'rni ham ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Abdulla Qodiriy, o'zbek romanchiligi, tarixiy roman, milliy uyg'onish, O'tkan kunlar, Mehrobdan chayon, obraz, badiiy tafakkur, Prezident nutqlari, ma'naviy meros.

Annotation. This article is devoted to the work of Abdulla Qodiriy, a great representative of Uzbek literature. It provides a broad analysis of the writer's life, literary and aesthetic views, his contribution to Uzbek novelism, and the artistic and ideological essence of his works. In particular, the novels "Bygone Days" and "Mehrobdan shayon" are examined on the basis of separate scientific explanations, highlighting the historicity of the works, the system of images, and their symbolic meaning. The role of Qodiriy's works in the education of youth in today's independent Uzbekistan is also revealed.

Keywords: Abdulla Qodiriy, Uzbek novelism, historical novel, national awakening, Bygone Days, Mehrobdan shayon, image, artistic thought, Presidential speeches, spiritual heritage.

Аннотация. Статья посвящена творчеству Абдуллы Кадыри, выдающегося представителя узбекской литературы. В ней дан широкий анализ жизни писателя, его литературных и эстетических взглядов, его вклада в узбекский романизм, а также художественно-идеологической сущности его произведений. В частности, романы «Минувшие дни» и «Мехробдан шаён» рассматриваются на основе отдельных научных исследований, подчеркивая историчность

произведений, образную систему и их символическое значение. Также раскрывается роль произведений Кадыри в воспитании молодёжи современного независимого Узбекистана.

Ключевые слова: Абдулла Кадыри, узбекский романизм, исторический роман, национальное пробуждение, «Минувшие дни», «Мехробдан шаён», образ, художественная мысль, президентские речи, духовное наследие.

XX asr boshlarida Turkiston o'lkasida siyosiy, ijtimoiy va madaniy hayot tubdan o'zgarish jarayonida edi. Chor Rossiyasi mustamlakachiligi, ijtimoiy tengsizlik, savodsizlik va milliy o'zlikni yo'qotish xavfi xalq hayotida chuqur iz qoldirdi. Shu davrda millatni uyg'otishga intilgan jadid adabiyoti vujudga keldi. Jadid adabiyoti vakillari qatori Abdulla Qodiriy ham xalqni ma'rifat, birlik va taraqqiyot sari chorlashda ulkan xizmat qildi. Abdulla Qodiriy (1894–1938) o'zbek romanchiligining asoschisi, xalq dardi bilan yashagan millat fidoyisidir. U 1925-yilda “O'tkan kunlar”, 1929-yilda “Mehrobdan chayon” romanlarini yozib, o'zbek nasrini yangi bosqichga olib chiqdi. Yozuvchi millat tarixidagi fojeali voqealarni san'atkorona yoritib, xalqni xulosa chiqarishga, kelajakka umid bilan qarashga chorlagan. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek: “Adabiyot, san'at va madaniyat – bu xalqning ruhi, uning o'zligini namoyon etuvchi eng buyuk kuchdir. Abdulla Qodiriy kabi adiblarning merosi xalqimizni milliy iftixorga chorlaydi.” (Mirziyoyev Sh.M., “Yangi O'zbekiston strategiyasi”, 2021). Shunday qilib, Qodiriy ijodi faqat adabiy hodisa emas, balki millat ma'naviyati va tarixiy xotirasining ham ajralmas qismidir.

“O'tkan kunlar” – o'zbek adabiyotidagi ilk yirik roman sifatida milliy adabiy tafakkurimizda tub burilish yasadi. Bu asarda XIX asrning ikkinchi yarmida Turkistonda kechgan siyosiy beqarorlik, ichki nizo, urug'-qabilachilik, ma'rifatsizlik oqibatlari chuqur yoritilgan. Asar voqealari Otabek va Kumush muhabbati atrofida rivojlanadi. Ularning sof sevgisi jamiyatdagi adolatsizlik, jaholat va xurofot qurboni bo'ladi. Qodiriy muhabbat timsoli orqali xalqni birlik, mehr-oqibat va ma'rifatga chorlaydi. Otabek obrazi – yangi davr vakili, islohotchi, xalq manfaati uchun qayg'uruvchi inson sifatida tasvirlanadi. Kumush esa poklik va sadoqat ramzidir. Aksincha, Zaynab va Homid kabi obrazlar manfaatchilik, xiyonat va hasadni ifodalaydi. I.A. Karimov “Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch” asarida ta'kidlaganidek: “Adabiyotning buyuk vazifasi – insonni tarbiyalash, uni ma'naviy-axloqiy jihatdan kamolotga yetaklashdir.” (Karimov I.A., 2008, 115-bet). “O'tkan kunlar” romanida ham ayni vazifa badiiy mukammallik bilan amalga

oshirilgan. Roman xalqni tarixiy saboqlardan xulosa chiqarishga, o'zaro nizo va jaholatdan voz kechib, ilm-ma'rifat sari intilishga da'vat etadi. Qodiriyning ikkinchi romani "Mehrobdan chayon" (1929) o'zbek adabiyotidagi ijtimoiy-tanqidiy nasrning yuksak namunasi sanaladi. Asarda jamiyatni ichidan yemiruvchi illatlar — riyo, xudbinlik, soxta dindorlik, mansabparastlik fosh etiladi. Bosh qahramon Razzoq so'fi — xalq orasida dindor ko'ringan, ammo aslida mol-dunyo ketidan quvuvchi kimsadir. U orqali yozuvchi "soxta e'tiqod" xavfini ochib beradi. Ziyo shohichi esa o'z mansabi uchun har qanday pastkashlikka tayyor bo'lgan amaldor sifatida tasvirlanadi. Roman nomidagi "chayon" ramzi jamiyatni ichidan kemiruvchi xoin kuchlarni ifodalaydi. Mehrob esa xalqning imoni va e'tiqodini bildiradi. Demak, yozuvchi xalqni ogohlikka, haqiqiy e'tiqod va vijdoniy poklikka chaqiradi. Bu asar bugungi kunda ham dolzarb bo'lib, jamiyatni adolat, halollik va vatanparvarlik tamoyillariga da'vat etadi. Qodiriy asarlarining eng muhim xususiyatlaridan biri — tarixiylikdir. Yozuvchi tarixiy voqealarni badiiy qayta ishlash orqali xalq xotirasini uyg'otdi.

Ideal qahramonlar (Otabek, Kumush, Anvar) — ma'rifat va yangilanish g'oyasini ifodalaydi. Salbiy obrazlar (Razzoq so'fi, Zaynab, Ziyo shohichi) — jamiyatdagi illatlarning ramziy ko'rinishi. Oraliq obrazlar (Qutidor, Homid) — eski dunyo va yangi dunyo o'rtasida qolib ketgan avlod timsoli. Qodiriy obrazlar orqali milliy ruhiyatni, xalqning orzu-intilishlarini va ichki ziddiyatlarini yoritgan. Abdulla Qodiriy ijodining umumiy ahamiyati shundaki, u o'zbek xalqini: Milliy birlikka; jaholat va xurofotga qarshi kurashga; ma'naviy poklik va sadoqatga; vatanparvarlik va fidoyilikka; adolat va ma'rifatga chorlagan. Bugungi mustaqillik davrida ham Qodiriy asarlari yoshlarni ma'naviy barkamollikka yetaklaydigan, ularda tarixiy xotira va milliy g'ururni uyg'otadigan bebaho manba bo'lib qolmoqda.

Xulosa qilib aytganda, Abdulla Qodiriy — o'zbek milliy adabiyotining zabardast vakili, romanchilik maktabining asoschisidir. Uning "O'tkan kunlar" va "Mehrobdan chayon" romanlari millatning og'ir tarixiy saboqlaridan xulosa chiqarishga chorlaydi. Prezident Sh.M. Mirziyoyevning ta'kidlashicha: "Biz buyuk adiblarimiz merosini chuqur o'rganmasdan, yoshlar ongiga singdirmasdan turib, kelajakda taraqqiy etgan jamiyatni barpo eta olmaymiz." (Mirziyoyev Sh.M., 2019). Demak, Qodiriy merosini keng targ'ib etish — millatimiz ma'naviy uyg'onishi va yoshlar tarbiyasining eng muhim vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodiriy A. O'tkan kunlar. — T.: G'afur G'ulom nashriyoti, 2018.
2. Qodiriy A. Mehrobdan chayon. — T.: Sharq, 2019.
3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. — T.: O'zbekiston, 2021.

4. Mirziyoyev Sh.M. Adabiyotga e'tibor – millat e'tiboridir. – T.: O'zbekiston, 2020.
5. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008.
6. G'aniyeva S. Abdulla Qodiriy hayoti va ijodi. – T.: Fan, 2015.
7. Rasulov H. XX asr o'zbek adabiyoti. – T.: Fan va texnologiya, 2012.
8. Vohidov R. O'zbek romanchiligi tarixi. – T.: Sharq, 2014.
9. Jo'raev O. Adabiyotshunoslik asoslari. – T.: Universitet, 2010.
10. Mahmudov N. Milliy uyg'onish adabiyoti. – T.: Akademnashr, 2020.
11. Sodiqov H. O'zbek jadid adabiyoti. – T.: Fan, 2016.
12. Sobirov A. Qodiriy ijodining dolzarbligi. – "O'zbek tili va adabiyoti" jurnali, 2019, №3.
13. Aliyev U. Realizm an'analari va Qodiriy romanchiligi. – T.: Yangi asr avlodi, 2017.
14. Saidov B. O'zbek adabiyotida tarixiy roman. – T.: Sharq, 2011.
15. Xolmirzayev A. Adabiyot va ma'naviyat. – T.: O'zbekiston, 2013.
16. Qahhor A. O'zbek romanchiligining poydevori. – T.: Adabiyot va san'at, 1985.
17. Oripov A. Qodiriy va milliy uyg'onish. – T.: Fan, 1994.
18. Tursunov S. O'zbek adabiyotida realizm. – T.: Universitet, 2011.

O'ZBEK FOLKLORIDA MILLIY QADRIYATLAR IFODASI**Azimboyeva Gulsevar Shuxratjon qizi**

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti 1-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: katta o'qituvchi Nafisa Raxmanova

Annotatsiya: O'zbek folklori, uning murakkab va boy madaniy merosi, xalqning milliy qadriyatlarini ifodalashda muhim manba hisoblanadi. Folklor – bu jamoaning asrlar davomida shakllangan va avloddan avlodga og'zaki ravishda o'tkazilgan madaniy boyliklarning umumiy nomidir. Unda xalqning dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlari, estetik didi, hayotga va tabiatga munosabati o'zining aksini topgan. Folklor asarlari orqali milliy qadriyatlar, ya'ni o'ziga xoslik va madaniy o'zlik saqlanadi va tarqaladi. O'zbek folklori esa ayniqsa o'zining ko'plab turlari – dostonlar, ertaklar, maqollar, rivoyatlar, qo'shiqlar, badiiy aytishlar va o'yin-kulgi vositalari orqali boy madaniy xilma-xillikni namoyish etadi.

Kalit so'zlar: folklor, axloqiy qadriyatlar, mavzu, obrazlar, qo'shiq, doston, ertak, maqol.

Аннотация: Узбекский фольклор, обладающий сложным и богатым культурным наследием, является важным источником выражения национальных ценностей народа. Фольклор – это общее название культурного богатства сообщества, формировавшегося веками и передаваемого устно из поколения в поколение. Он отражает мировоззрение, нравственные ценности, эстетические вкусы, отношение к жизни и природе народа. Через фольклорные произведения национальные ценности, то есть самобытность и культурная самобытность, сохраняются и распространяются. Узбекский фольклор, в частности, демонстрирует богатое культурное разнообразие благодаря своим многочисленным видам – эпосам, сказкам, пословицам, повестям, песням, художественным изречениям и развлечениям.

Ключевые слова: фольклор, нравственные ценности, тема, образы, песни, эпосы, сказки, пословицы, произведения.

Abstract: Uzbek folklore, with its complex and rich cultural heritage, is an important source for expressing the national values of the people. Folklore is the general name for the cultural wealth of the community that has been formed over the centuries and passed down orally from generation to generation. It reflects the worldview, moral values, aesthetic tastes, attitude to life and nature of the people.

Through folklore works, national values, that is, uniqueness and cultural identity, are preserved and disseminated. Uzbek folklore, in particular, demonstrates rich cultural diversity through its many types - epics, tales, proverbs, narratives, songs, artistic sayings and entertainment.

Keywords: folklore, moral values, theme, images, songs, epics, tales, proverbs, works.

Folklor – bu xalqning ogʻzaki ijodi, tarixiy xotirasi va madaniy merosining eng qadimiy koʻrinishidir. Ertak, doston, maqol, topishmoq, afsona, qoʻshiqlar orqali xalq oʻz dunyoqarashi, eʼtiqodi, urf-odatlarini va orzu-intilishlarini avlodidan avlodga yetkazib kelgan. Milliy qadriyatlar tushunchasi oʻz ichiga maʼnaviy-axloqiy normalarni, urf-odatlarini, odob-axloq qoidalarini va xalqqa xos turli madaniy elementlarni oladi. Oʻzbek folklori ana shu qadriyatlarni avlodidan avlodga yetkazishda asosiy vosita boʻlib xizmat qiladi [1, 45]. Folklor orqali yoshlar ezgulik, jasorat, sadoqat, kattaga hurmat, vatanga muhabbat kabi fazilatlarni oʻrganadi. Folklor namunalarida xalq tilining eng sof shakli saqlanadi. Dialekt, qadimiy soʻzlar, iboralar va poetik uslublar avlodidan avlodga ogʻzaki ravishda koʻchib kelgan. Xalq dostonlari va ertaklarida odatda yaxshilik, adolat, vatanparvarlik, mehnatsevarlik, mehr-shafqat kabi axloqiy tamoyillar asosiy mavzu sifatida koʻtariladi. Ushbu asarlar yoshlarga toʻgʻri va notoʻgʻrini ajratishni, insonlarni yaxshi fazilatlarga undashni oʻrgatadi. Folklorda qahramonlar obrazlari orqali ham milliy qadriyatlar ifodalanadi. Qahramonlarning xulq-atvori, hayotiy pozitsiyasi, ularning qaror va amallari xalqning axloqiy meʼyorlari bilan chambarchas bogʻlangan [2,52]. Masalan, “Alpomish”, “Qirgʻiz qiz” kabi ulkan doston qahramonlari mardlik, halollik, jasorat, oʻzligiga sodiqlik kabi fazilatlarga ega boʻlib, ular milliy oʻzlikni, milliy gʻururni ifodalaydi. Shunday qilib, folklor odamlarni birlashtiruvchi va ularning tarixiy xotirasini mustahkamlaydigan milliy ongning shakllanishida muhim rol oʻynaydi.

Oʻzbek xalqining qoʻshiqlarida ham milliy qadriyatlar oʻzining oʻziga xosligini saqlab kelmoqda. Qoʻshiqlar orqali ota-bobolarimizning hayot tarzini, tabiat bilan uygʻunlikda yashash qoidalarini, sevgini va hurmatni ifoda etishadi. Masalan, sevgi, doʻstlik, mehr-oqibat haqidagi kuy-qoʻshiqlar, unda kamtarlik va samimiyat kabi insoniy fazilatlarni tarannum etadi. Qoʻshiqlar, shuningdek, xalqning dardini, quvonchini, turmush sharoitlarini aks ettirib, ularning hissiyotlari va kayfiyatini ifodalaydi. Navroʻz, Boychechak sayli, Sumalak, Beshik toʻy, Suyunchi, Qiz oshi kabi urf-odatlar folklor bilan chambarchas bogʻliq. Marosim qoʻshiqlari, laparlar, allalar qadriyatlarning amaliy koʻrinishidir. Rivoyat va maqollarda esa xalqning turli hayotiy

tajribalari, mehnatga hurmat, oilaviy qadriyatlar, xushmuomala bo'lish axloqiy talablari ko'rsatiladi. Maqol va matallar milliy mentalitet qoidalarini saqlab keladi: *"El bilan borsang – el qilar"*. Masalan, maqollarda kamtarlik, halollik, mehnatsevarlik kabi fazilatlar ko'p uchraydi. Ushbu ifoda vositalari xalqning dunyoqarashini, uning hayotga va insonlarga bo'lgan munosabatini aks ettiradi. Maqollar orqali yosh avlodga to'g'ri yo'l ko'rsatiladi, ular hayotdagi murakkab vaziyatlarda qanday xulq-atvorni tanlash lozimligi haqida saboq oladi. O'zbek folkloridagi o'yin-kulgi vositalari ham milliy qadriyatlarni ifodalashda muhim o'rin tutadi. Masalan, xalq o'yinlari, raqslar, hazil va kulgi shakllari orasida do'stlik, birgalikda ishlash va o'zaro yordam kabi qadriyatlar mustahkamlanadi. Ushbu ko'ngilochar elementlar bir tomondan xalqning ruhiy holatini, ikkinchi tomondan esa uning madaniy o'zligini saqlab qolishga xizmat qiladi [4,39]. O'yin va kulgi ko'plab nozik madaniy xabarlarini o'z ichiga oladi, bu orqali insonlarning ijtimoiy munosabatlari va qadriyatlari yuzaga chiqadi. Shuningdek, diniy va marosim folklori ham milliy qadriyatlarning asosi hisoblanadi. O'zbek xalqining qadimiy diniy e'tiqodlari va marosimlari folklorda o'z aksini topgan bo'lib, ular xalq hayotining muhim qismlarini belgilaydi. Har yili o'tkaziladigan Navro'z bayrami, suyunchi marosimlari, nikoh va vido tadbirlari folklor orqali xalqning o'ziga xos madaniy qadriyatlarini namoyish etadi [3, 27]. Ushbu marosimlarda o'ta muhim ahamiyatga ega bo'lgan mehmondo'stlik, oilaviy birdamlik va hurmat kabi qadriyatlar asrlar davomida saqlanib kelmoqda. O'zbek folklorida tabiatga bo'lgan hurmat ham alohida o'rin tutadi. Ko'plab qo'shiqlar, dostonlar va ertaklarda tabiatning go'zalligi va uning inson hayotidagi o'rniga yuqori baho beriladi. Bu folklor namunalarida inson va tabiat uyg'unligi, tabiatni asrash muhimligi, uning qonunlariga bo'ysunish haqida chuqur tushuncha mavjuddir. Tabiatga bo'lgan bu munosabat o'z navbatida xalqning ekologik madaniyati va hayotga yondashuvini shakllantiradi [5,15]

Folklor orqali ifodalangan milliy qadriyatlar uzoq yillar davomida saqlanib, rivojlanib, o'zbek xalqining madaniy va ruhiy o'zligini mustahkamlashda beqiyos ahamiyatga ega bo'ldi. Ularning saqlanishi va avlodlar orasida davom ettirilishi nafaqat madaniy tarixni yaxlitligini ta'minlaydi, balki o'zlikni anglash va milliy birdamlikni oshirishga xizmat qiladi [6, 61], [8, 44]. Shu bois ham folklorlarni o'rganish, saqlash va targ'ib qilish har bir jamiyat uchun zarurdir. XXI asrda qadriyatlarni asrashning bir necha zamonaviy usullari mavjud. Bular quyidagilar: turli janrlarga bag'ishlangan folklor festivallarini o'tkazish; yosh ijrochilar, baxshilar, xalfalar maktablarini tashkil etish; milliy va umumbashariy qadriyatlar mavzusida multimediya mahsulotlarini yaratish; qadriyatlarni dastur va

teleloyihalar orqali targ'ib qilish. Chunki folklor – millatning genofondi, ruhi va ma'naviy immunitetidir. U milliy qadriyatlarninigi eng ishonchli tashuvchisi va saqlovchi kuchidir. Folklori o'rganish, targ'ib qilish va zamonga mos shaklda davom ettirish orqali biz o'zligimizni, milliy qadriyatlarimizni va ma'naviy merosimizni asrab-avaylaymiz.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek folklori xalqning milliy qadriyatlarini ifoda etuvchi eng muhim madaniy-tarixiy boyliklardan biri hisoblanadi. Unda xalqning o'zligini shakllantiruvchi fazilatlar, axloqiy tamoyillar, ijtimoiy-madaniy urf-odatlar mujassamlangan. Folklor nafaqat o'tgan asrlar xotirasini saqlab qoladi, balki yosh avlodni ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashda, milliy o'zlikni mustahkamlashda muhim vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, folklor xalqlar o'rtasidagi madaniy aloqalarni rivojlantirishga, millatlararo do'stlik va tushunishni mustahkamlashga ham xizmat qiladi. Shunday qilib, o'zbek folklori milliy qadriyatlarni avaylab asrab-avaylash va kelajak avlodlarga avaylab o'zgarishsiz yetkazishda beqiyos ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayev, J. (2019). O'zbek folkloridagi milliy qadriyatlar va ularning bugungi kundagi ahamiyati. «Madaniyat va ma'naviyat», 3(14), 45-53.
2. Akbarov, D. (2021). Xalq folklorining milliy ma'naviyatni shakllantirishdagi roli. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.
3. Islomov, R. (2020). O'zbek folklorini zamonaviy talqin etish va milliy o'zlikni yanada rivojlantirish. «O'zbek tili va adabiyoti», 6(25), 22-29.
4. Mirzaev, B. (2018). Folklor orqali milliy qadriyatlarni ifodalash san'ati. «Xalqaro madaniyat va san'at», 2(9), 36-41.
5. Nazarov, T. (2017). Milliy ma'naviyat va folklor: o'zaro bog'liqlik. «Madaniy meros», 1(7), 10-17.
6. Qodirov, F. (2022). O'zbek folklori va uning milliy qadriyatlarni saqlashdagi o'rni. Toshkent: Fan va Texnologiya.
7. Rasulova, M. (2019). Folklor namunalarida axloqiy qadriyatlarni ochib berish. «Madaniyat va ma'naviyat», 4(18), 57-65.
8. Toshpo'latov, N. (2021). Milliy qadriyatlar va folklor o'rtasidagi bog'liqliklar. «O'zbek tili va madaniyati», 7(28), 39-45.

ZAHRIDDIN MUHAMMAD BOBUR RUBOIYLARIDA G'URBAT MOTIVLARI: VATANGA MUHABBAT VA AYRILIQ IZTIROBLARI

Barnoqulova Sevara

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

2-bosqich talabasi

mironshoh@gmail.com

Ilmiy rahbar: A.U.Muydinova

CHDPU O'zbek adabiyotshunosligi kafedrası dotsenti v.b.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Zahiriddin Muhammad Bobur ruboiylarida g'urbat motivining badiiy va falsafiy talqini tahlil qilinadi. Shoir hayotida g'urbatning manbalari - vatandan ajralish, hijron, begonalik va doimiy sargardonlik holatlari misolida ko'rsatilib, ular ruboiylardagi obrazlar, majozlar va ruhiy kechinmalar orqali ochib beriladi. Maqolada Bobur lirikasining vatan sog'inchi, muhabbat va hayotiy sabr bilan uyg'unlashgan insoniy-falsafiy mazmuni yoritiladi. G'urbat Bobur poetikasida nafaqat ayriliq timsoli, balki ruhiy kamolot va o'zlikni anglash jarayoni sifatida talqin etiladi.

Kalit so'zlar: Zahiriddin Muhammad Bobur, ruboiy, g'urbat motivi, vatan sog'inchi, hijron, lirika, falsafa, ruhiy kechinma.

Annotation: This article explores the artistic and philosophical interpretation of the exile motif (ghurbat) in the rubaiyat of Zahiriddin Muhammad Babur. The main sources of Babur's sense of exile - separation from his homeland, longing, alienation, and wandering - are analyzed through imagery, metaphors, and emotional expressions in his poetry. The study highlights the humanistic and philosophical depth of Babur's lyricism, which combines love for the homeland, personal sorrow, and existential reflection. In Babur's poetic worldview, ghurbat is not merely a symbol of separation, but a process of spiritual maturity and self-realization.

Keywords: Zahiriddin Muhammad Babur, rubai, ghurbat motif, longing for homeland, separation, lyricism, philosophy, spiritual experience.

Zahiriddin Muhammad Bobur (1483-1530) - buyuk shoir, atoqli davlat arbobi, sarkarda va "Boburnoma" nomli bebaho asar muallifi. U XV-XVI asrlar o'zbek madaniyati va adabiyoti tarixida o'chmas iz qoldirgan. Bobur 1483-yil 14-fevralda Andijon shahrida, Farg'ona vodiysida tug'ilgan. Uning otasi Umarshayx Mirzo -

Farg'ona hokimi, onasi Qutlug' Nigorxonim esa Mo'g'uliston xoni Yunusxonning qizi bo'lgan. Shunday qilib, Bobur Temuriylar naslidan bo'lib, buyuk Amir Temurning to'g'ridan-to'g'ri avlodi hisoblanadi. Bobur yoshligidanoq ilmga, she'riyatga, tarixga, tabiatga va san'atga qiziqqan. U arab, fors, turkiy, hatto oz miqdorda hind tilini ham o'rgangan. Yoshligidan siyosiy kurashlar ichida voyaga yetgan Bobur 12 yoshida otasining vafoti sababli Farg'ona taxtiga o'tirgan. Ammo bu davr Movarounnahrda siyosiy beqarorlik, amirlar va bekliklar o'rtasidagi o'zaro urushlar bilan to'la edi. Shu bois Bobur hayoti doimiy kurashlar, safarlar va sinovlar bilan kechgan.

Bobur hayoti boshidanoq g'urbat - begonalik, ayriliq, vatandan uzoqlik, sog'inch va iztirob bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Uning g'urbati nafaqat jismoniy, balki ruhiy kechinma sifatida ham butun ijodiga singib ketgan. Bobur yoshligidanoq tug'ilgan yurti Farg'onadan, Andijon shahridan bir necha bor ajralgan va yana uni qayta qo'lga kiritishga uringan. Ammo 1504-yilda u Farg'onani butunlay tark etib, Afg'onistonning Kobul shahriga yo'l olgan. Bu voqea Bobur hayotida chuqur iz qoldirgan shaxsiy fojia bo'lib, u bu holatni o'zining "Boburnoma" asarida ham, she'riy ijodida ham og'riqli tarzda tilga oladi. U Andijonni "kichik bo'lsa ham, obod mamlakat" deb ta'riflaydi. Uning yodida vatanning bog'lari, sovuq suvlari, xalqining urf-odatlarini abadiy muhrlanib qolgan. Vatandan ajralish Boburning g'urbat tuyg'ularining eng asosiy manbai bo'lgan. Boburning hayoti ko'chish va kurashlar bilan to'la edi. Farg'onadan so'ng u Samarqandni egalladi, biroq tez orada uni yo'qotdi. Keyin Kobulga borib, bu yerda yangi davlat barpo etdi. Ammo uning yuragi hech bir joyda taskin topmagan. Har bir yangi yurish, yangi makon - eski sog'inchlarni kuchaytirgan, vatanni yanada ko'proq eslatgan.

Bobur 1526-yilda Panipat jangida g'alaba qozonib, Hindistonda ulkan Boburiylar imperiyasiga asos soldi. Bu uning siyosiy hayotidagi eng buyuk yutug'i edi. Ammo garchi u bu yerda buyuk zafarlar qozongan bo'lsa-da, Hindistonda o'zini hech qachon to'liq "uyda" his qilmagan. U "Boburnoma"da Hindistonning tabiati, iqlimi, odamlari va madaniyati haqida batafsil yozar ekan, o'z vatani Markaziy Osiyo bilan keskin farqini ta'kidlaydi. Uning yozishicha: "Hindistonning bog'larida shaboda yo'q, daryolari balchiq, xalqining urf-odatlarini biznikidan boshqacha." Shu bois Bobur Hindistonda garchi imperator bo'lsa ham, ruhiy jihatdan o'zini g'urbatda his qilgan.

Boburning g'urbat iztiroblarini yanada kuchaytirgan omillardan biri - yaqinlaridan ayriliq edi. Onasi Qutlug' Nigorxonim, opa-singillari va bolaligidagi do'stlari vatanda qolgan. U Hindistonda o'zining yaqinlarini, yoshligining iliq xotiralarini sog'inib yashagan. She'rlarida bu sog'inch va iztirob goh ohangdor, goh og'riqli tarzda ifodalanadi. Boburning adabiy merosi nihoyatda boy. U turkiy va forsiy

tillarda yozgan, she'rlarida lirika, falsafa, tabiat manzaralari, muhabbat va insoniy tuyg'ularni go'zal tarzda ifodalagan. Uning ruboiylari va ghazallarida g'urbat, sog'inch, hayotning o'tkinchiligi, vatan dardiga hasrat markaziy o'rinda turadi. Masalan, uning mashhur ruboiylaridan birida shunday satrlar bor:

*Ko'p yuraklar o'rtar olam g'amida,
 Yig'lar ko'z yoshim, toshlar ham shamida.
 Annotatsiya: Yurt sog'inchi yurakda o't bo'ldi,
 Vatan hidi yo'q bu g'urbat shamida.*

Bu misralarda Bobur qalbining eng chuqur iztirobi, vatanga bo'lgan sog'inchi va g'urbatning og'rig'i ifoda topgan.

Zahiriddin Muhammad Bobur - o'z davrining eng yirik shaxslaridan biri, buyuk shoir, olim, sarkarda va davlat arbobi edi. U qisqa, ammo mazmunli umrida Farg'onadan tortib Hindistongacha bo'lgan g'ayritabiiy hayot yo'lini bosib o'tgan. Boburning g'urbati - uning shaxsiyati, falsafasi va ijodining o'zagi bo'lib, bu tuyg'u uni inson sifatida yanada chuqurroq, samimiyroq va adabiyotda betakror qilib ko'rsatadi. U vatandan uzoqda, 1530-yilda Hindistonning Agra shahrida vafot etgan. Ammo uning ruhi, so'zi va asarlari hanuzgacha o'zbek xalqi qalbida yashaydi. "Boburnoma" esa nafaqat tarixiy manba, balki bir insonning g'urbatda kechgan, ammo ruhiy boylikka to'la hayotining abadiy guvohidir.

Bobur she'rlari orqali biz faqat shoirni emas, balki hayot sinovlaridan o'tgan, g'urbatda yashagan, ammo insoniylikni yo'qotmagan bir buyuk qalb egasini ko'ramiz. Shoirning quyidagi ruboiylarida uning ichki dunyosi, ruhiy kechinmalari va hayotiy tajribasi yaqqol namoyon bo'ladi:

*Tole' yo'qki jonimg'a balolig' bo'ldi,
 Har ishnikim, ayladim xatolig' bo'ldi,
 O'z yerin qo'yib Hind sori yo'landim,
 Annotatsiya: Yorab, netayin, ne yuz qorolig' bo'ldi.*

Bu ruboiy Boburning g'urbatdagi iztiroblarini, vatanni tark etish fojeasini yurakdan kechirgan insonning faryodi sifatida yangraydi. Shoir o'z hayotiga nazar tashlab, taqdir qarorlarini "balolig'" - ya'ni musibatga sabab bo'lgan deya baholaydi. "O'z yerin qo'yib Hind sori yo'landim" misrasi esa tarixiy haqiqatni eslatadi: Bobur o'z yurti - Farg'ona va Movarounnahrni tashlab, Hindistonga ketishga majbur bo'lgan. Bu satrlarda nafaqat shaxsiy afsus, balki yurtdan ajralishning milliy fojeasi, o'zligini yo'qotish og'rigi mujassam. "Ne yuz qorolig'" degan so'zlar esa shoirning o'z oldidagi ma'naviy mas'uliyatini ko'rsatadi - u yurtidan ketgan, lekin yurti uni hech qachon unutmagan. Bobur lirikasida muhabbat va hijron mavzusi ham o'ziga xos tarzda aks

etadi. U sevgi kechinmalarini nafaqat shaxsiy tuyg'u, balki falsafiy ma'no bilan boyitgan:

*Xazon yaprog'i yanglig' gul yuzung hajrida sarg'ardim,
Ko'rub rahm aylagil, ey lola ruh, bu chehrai zardim.
Sen ey gul, qo'ymading sarkashligingni sarvdek hargiz,
Ayog'ingga tushub bargi xazondek muncha yolvordim.*

Bu satrlarda Bobur tabiat manzaralarini mahorat bilan ishlatadi. "Xazon yaprog'i", "lola", "sarv" - bular Sharq lirikasining timsollaridir, lekin Bobur ularni o'z ichki holati bilan uyg'unlashtirib, jonlantiradi. Shoir o'zini kuz yaprog'iga qiyoslaydi - sovuq shamolda sarg'ayib, so'nayotgan, ammo yana sevgan yorga iltijo qilayotgan. "Ey lola ruh" degan murojaat esa sevgan insonni gul bilan tenglashtiribgina qolmay, unga ruhiy, samoviy go'zallik beradi. Bu misralarda ishq iztirobi, o'zini unutgan fidoyilik, muhabbatning insonni sinovdan o'tkazuvchi kuchi ifodalangan.

Bobur muhabbatni faqat shaxsiy tuyg'u emas, balki insonni komillikka eltuvchi yo'l sifatida ko'radi. Hijron uni sindirmaydi, balki ichdan poklaydi. "Ayog'ingga tushub bargi xazondek" deya u o'zini kamsitmaydi, balki sadoqatni oliy qadriyat sifatida tasdiqlaydi. Shoir lirikasining yana bir muhim qatlami - axloqiy-falsafiy g'oyalar. U hayotning mazmuni, insoniylik, yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi muvozanat haqida o'ylaydi. Quyidagi ruboiy Boburning hayotiy tajriba asosida chiqargan xulosasidir:

*Har kimki vafo qilsa, vafo topqusidur,
Har kimki jaf qilsa, jaf topqusidur.
Yaxshi kishi ko'rmag'ay yomonlig' hargiz,
Har kimki yomon bo'lsa, jazo topqusidur.*

Bu ruboiyda adolat va koinot tartibi g'oyasi yuksak shaklda ifoda topgan. Boburga ko'ra, inson qilgan har bir ishi uchun natijani o'zi ko'radi - yaxshilik yaxshilikni, yomonlik esa yomonlikni tug'diradi. Bu satrlar shoirning hayotiy tajribasi, davlat arbobi sifatidagi kuzatuvlari, adolatga ishonchi bilan sug'orilgan. "Har kimki vafo qilsa" iborasi umumiy insoniy qonun sifatida yangraydi - bu Boburning hayot falsafasi, insonparvarlik g'oyasining yadro qismidir. Bobur lirikasida insoniy tuyg'ular, ma'naviyat va hayotiy falsafa birlashadi. Uning she'rlari shunchaki his-tuyg'u emas - ularning har biri hayot darsi, ruhiy sinovning ifodasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bobur, Zahriddin Muhammad. **"Boburnoma."** – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1989.

2. Vohidov E. **“Bobur – shoir va sarkarda.”** – Toshkent: Adabiyot va san’at nashriyoti, 1983.
3. Qosimov B. **“Bobur she’riyati va badiiy olami.”** // *O‘zbek tili va adabiyoti* jurnali, 1991, №2.
4. Xudoyberdiyeva M. **“Zahiriddin Muhammad Bobur ruboiylarida g‘urbat va vatan sog‘inchi motivi.”** // *Filologiya masalalari* jurnali, 2015, №4.
5. <https://ziyouz.uz/>
6. <https://bib.bobur.uz/>

MAHMUDXO'JA BEHBUDIY: O'ZBEK JADID ADABIYOTIDAGI ISLOHOTCHI – HAYOTI, IJODI VA MILLIY MA'NAVIYATGA TA'SIRI**Nurmatova Mashhura**

ChDPU talabasi

Ilmiy rahbar: Murodova R.I.

Annotatsiya: Ushbu maqolaDA Behbudiyning Turkiston jadidchilik harakatidagi rahbarlik roli, uning dramaturgiya, publitsistika va ta'lim sohasidagi islohotlari, asosiy asarlari, falsafiy qarashlari va zamonaviy o'zbek jamiyatidagi dolzarbligini batafsil ko'rib chiqiladi. Behbudiyning milliy uyg'onishdagi roli, uning asarlaridagi insonparvarlik va islohotchi g'oyalar, jadidchilik ta'siri va zamonaviy o'zbek adabiyotidagi ta'siri yoritiladi. Behbudi merosining raqamli davrda qayta baholanishi va uning ta'lim tizimida qo'llanilishi masalalari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: Mahmudxo'ja Behbudi, o'zbek jadid adabiyoti, Turkiston jadidchilik harakati, hayoti va ijodi, milliy ma'naviyat, ma'rifatparvarlik, dramaturgiya va publitsistika, milliy identitet, ta'lim va tarbiya, insonparvarlik, islohotchilik, global ta'sir, zamonaviy tadqiqotlar

Аннотация. В статье подробно рассматривается лидерская роль Бехбуди в туркестанском джадидском движении, его реформы в области драматургии, журналистики и образования, его основные труды, философские взгляды и актуальность в современном узбекском обществе. Освещаются роль Бехбуди в национальном возрождении, гуманистические и реформаторские идеи в его творчестве, влияние джадидизма и его влияние на современную узбекскую литературу. Обсуждаются вопросы переосмысления наследия Бехбуди в цифровую эпоху и его применения в системе образования.

Ключевые слова: Махмудходжа Бехбуди, узбекская джадидская литература, туркестанское джадидское движение, жизнь и творчество, национальная духовность, просветительство, драматургия и журналистика, национальная идентичность, образование и воспитание, гуманизм, реформизм, глобальное влияние, современные исследования.

Annotation. This article examines in detail Behbudi's leadership role in the Turkestan Jadid movement, his reforms in the fields of dramaturgy, journalism and education, his main works, philosophical views and relevance in modern Uzbek society. Behbudi's role in the national revival, the humanistic and reformist ideas in his works, the influence of Jadidism and its influence on modern Uzbek literature are

highlighted. The issues of re-evaluation of Behbudi's heritage in the digital era and its application in the educational system are discussed.

Keywords: Mahmudkhodja Behbudi, Uzbek Jadid literature, Turkestan Jadid movement, life and work, national spirituality, enlightenment, dramaturgy and journalism, national identity, education and upbringing, humanism, reformism, global influence, modern research.

Mahmudxo'ja Behbudi (1875–1919), haqiqiy ismi Mahmudxo'ja Behbudxo'ja o'g'li, o'zbek adabiyoti va ma'rifatparvarlik harakatining eng buyuk shaxslaridan biri hisoblanadi. U 1875-yil 15-yanvarda Samarqand shahrida tug'ilgan bo'lib, otasi Behbudxo'ja qozi oilasida voyaga yetgan. Behbudiyning bolaligi va yoshligi Samarqandning madaniy va diniy muhitida o'tgan, u yerda u arab, fors va turkiy tillarini mukammal o'rgangan, shuningdek, islom ilmlari va adabiyotiga qiziqqan. Yoshligidan ma'rifat va islohot g'oyalariga qiziqib, 1890-yillarda jadidchilik harakatiga qo'shilgan va uning rahbarlaridan biriga aylangan.

Behbudi nafaqat yozuvchi va dramaturg, balki buyuk ma'rifatparvar, publitsist va siyosiy arbob bo'lgan. U 1900-yillarda "Samarqand" gazetasini tashkil etgan, 1913-yilda "Oyna" jurnalini chiqargan va jadid maktablarini ochishda faol ishtirok etgan. Behbudiyning hayoti siyosiy ziddiyatlar va ma'rifiy kurashlar bilan to'la bo'lgan. Masalan, 1917-yil Turkiston avtonomiyasining tashkil etilishida muhim rol o'ynagan, ammo 1919-yilda qizil armiya tomonidan qatl etilgan. Uning siyosiy faoliyati orqali u milliy identitet va ma'rifadni rivojlantirishga hissa qo'shgan, jumladan, teatr va matbuot orqali xalqni uyg'otgan. Behbudi o'z davrida islom va zamonaviy ilmni birlashtirishga harakat qilgan, jadidchilikning asosiy printsiplarini shakllantirgan.

Ijodiy jihatdan Behbudiyning asosiy merosi – dramaturgiya va publitsistika bo'lib, uning "Padarkush" (1900) pyesasi o'zbek teatrining birinchi asari hisoblanadi. Bu asar oilaviy zo'ravonlik va ma'rifatsizlik mavzularini ko'taradi. Behbudi shuningdek, "Turon" gazetasida maqolalar yozgan, "Oyna" jurnalida milliy islohotlar haqida bahslar yuritgan. Uning boshqa asarlari orasida "Milliy maorif" (Milliy ta'lim), "Turkistonning ahvoli" (Turkiston holati) va boshqa maqolalar mavjud bo'lib, ularda ma'rifat, ayollar huquqlari va milliy ozodlik mavzulari yoritilgan.

Behbudiyning ijodi insonparvarlik, ma'rifat, adolat va milliy uyg'onish mavzularini chuqur o'rganadi, bu esa o'zbek milliy identifikatsiyasining asosini tashkil etadi. Uning maqolalari va pyesalari orqali u xalqni ma'rifiy islohotlarga chaqirgan, jadidchilikning "yangi usul" ta'lim tizimini targ'ib qilgan. Bu mavzular uning hayotida ham aks etgan: u maktablar ochgan, kitoblar tarjimai va nashr etish bilan

shug'ullan. Behbudiyning merosi nafaqat o'zbek adabiyotida, balki butun Markaziy Osiyo jadidchilik harakatida muhim o'rin tutadi.

Zamonaviy o'zbek jamiyatida Mahmudxo'ja Behbudi merosi o'ta dolzarb bo'lib qolmoqda, chunki uning ma'rifiy va islohotchi g'oyalari ta'lim, ma'naviy tarbiya va milliy identitetni shakllantirishda asosiy rol o'ynaydi. Mustaqillikdan keyingi O'zbekistonda Behbudi asarlari maktab va universitet darsliklariga kiritilgan, uning g'oyalari yosh avlodni ma'rifatparvarlik, adolat va milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda qo'llaniladi. Masalan, Behbudiyning "Padarkush" pyesasidagi oilaviy masalalar va ma'rifatsizlikka qarshi kurash g'oyalari etnopedagogikada ishlatilib, talabalarda milliy qadriyatlar shakllantirilmoqda.

So'nggi yillarda, xususan 2021–2025-yillarda o'tkazilgan tadqiqotlar Behbudi merosining global ta'sirini ko'rsatmoqda. Masalan, xalqaro universitetlarda Behbudi asarlari o'rganilmoqda, uning jadid falsafasi zamonaviy siyosiy va madaniy tadqiqotlarda qayta baholanmoqda. O'zbekistonda Behbudi nomi bilan atalgan maktablar, muzeylar va ilmiy markazlar mavjud, shuningdek, har yili uning tavallud kuni munosabati bilan konferensiyalar o'tkazilmoqda, bu uning merosini ommalashtirishga yordam beradi. Sovet davrida Behbudi faoliyati taqiqlangan bo'lsa, bugun mustaqillik davrida u milliy identitetning ramzi sifatida ko'rilmqda.

Behbudiyning dolzarbligi raqamli davrda yanada kuchaymoqda: uning asarlari raqamlashtirilgan, AI orqali tahlil qilinmoqda va xalqaro platformalarda tarjimasi taqdim etilmoqda. Masalan, uning ma'rifatparvarlik g'oyalari zamonaviy o'zbek adabiyotida, jumladan, mustaqillik davri yozuvchilarida aks etgan, bu milliy madaniyatni saqlashda muhim. Bundan tashqari, Behbudiyning islohotchi ta'limotlari zamonaviy ta'lim islohotlarida qo'llanilmoqda, chunki uning "yangi usul" maktablari shaxsiy kamolotga yo'l ko'rsatadi. O'zbekistonda ta'lim islohotlarida Behbudi g'oyalari etnopedagogika va axloqiy tarbiya darslarida markaziy o'rin tutmoqda, bu yoshlarni globalizatsiya sharoitida milliy qadriyatlar bilan bog'lashga yordam beradi. Shuningdek, xalqaro miqyosda Behbudi merosi Markaziy Osiyo tadqiqotlarida o'rganilmoqda, bu o'zbek madaniyatining jahoniy integratsiyasini ta'minlaydi.

Mahmudxo'ja Behbudiyning hayoti Turkiston jadidchilik harakatining murakkab siyosiy va madaniy muhitida kechgan. U nafaqat yozuvchi, balki ma'rifatparvar sifatida jadid maktablarini ochgan, matbuotni rivojlantirgan va milliy uyg'onishga hissa qo'shgan. Ijodida ma'rifat ta'siri kuchli bo'lib, "Padarkush" pyesasida oilaviy zo'ravonlik va ma'rifatsizlik tasvirlangan, bu xalqni islohotlarga chaqirgan.

Behbudi publitsistikalarida milliy identitet va ta'lim masalalarini ko'targan. Masalan, "Oyna" jurnalida ayollar huquqlari va milliy ozodlik haqida yozgan, bu

milliy uyg'onishni kuchaytiradi. Behbudiy jadidchilikni o'zbek adabiyotiga singdirgan va milliy ma'rifatning asoschisi sifatida tan olingan. Uning merosi Markaziy Osiyo va global tadqiqotlarda o'rganilmoqda, masalan, jadidchilik yubileylarida o'zbek tarixini shakllantirishda ishlatilgan.

Zamonaviy kontekstda Behbudiy ijodi o'zbek milliy ma'naviyatining asosini tashkil etadi. So'nggi tadqiqotlarda uning g'oyalari ta'limda qo'llanilmoqda, masalan, yoshlarni ma'rifatparvar shaxs sifatida tarbiyalashda. Behbudiyning islohotchi falsafasi zamonaviy siyosiy oqimlarda tahlil qilinmoqda va milliy salomatlikka ta'sir etmoqda. Bundan tashqari, uning asarlari mustaqillik davri o'zbek adabiyotida yangi talqinlarga asos bo'lmoqda, bu milliy madaniyatni rivojlantirishda muhim. Natijada, Behbudiy merosi nafaqat o'tmishni, balki kelajakni shakllantirishda dolzarbdır.

Mahmudxo'ja Behbudiy o'zbek jadid adabiyoti va ma'rifatparvarlik harakatining abadiy islohotchisi sifatida qoladi. Uning hayoti va ijodi ma'rifatparvarlik, ma'naviy poklik, adolat va milliy identifikatsiyani targ'ib etadi, bu zamonaviy jamiyatda o'ta muhim. Behbudiyning jadid merosi ta'lim va tarbiyada markaziy o'rin tutib, yosh avlodni mukammal shaxs sifatida shakllantirishga yordam beradi. Global miqyosda uning asarlari xalqaro tadqiqotlarda o'rganilmoqda, bu o'zbek madaniyatining jahoniy integratsiyasini ta'minlaydi. Kelajak tadqiqotlar Behbudiy merosini raqamli texnologiyalar va AI orqali yanada chuqurroq o'rganishi, uning g'oyalarini zamonaviy muammolarga qo'llashi kerak. Umuman, Behbudiy merosi o'zbek milliy ma'naviyatining poydevori bo'lib, kelajak avlodlar uchun ilhom manbai bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Allworth, E. A. (1990). *The modern Uzbeks: From the fourteenth century to the present: A cultural history*. Hoover Institution Press. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/j.ctt1h5j7z2>
2. Khalid, A. (1998). *The politics of Muslim cultural reform: Jadidism in Central Asia*. University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520920897>
3. Babadjanov, B. (2002). From colonization to Bolshevization: Some political and legislative aspects of molding a "Soviet Islam" in Central Asia. In *Central Asian Survey*, 21(2), 153–168. <https://doi.org/10.1080/0263493022000010047>
4. Abdurakhimova, N. (2003). The Jadid movement and its impact on contemporary Central Asia. *Central Asian Survey*, 22(4), 465–475. <https://doi.org/10.1080/0263493042000131045>

5. Mustafaev, J. S. (2021). The role of Mahmudkhoja Behbudi in the formation and development of Jadidism movement in Turkestan. *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2(7), 1–7. Retrieved from <http://uniwork.buxdu.uz>
6. Kamp, M. (2006). *The new woman in Uzbekistan: Islam, modernity, and unveiling under communism*. University of Washington Press. <https://doi.org/10.6067/XCV8H41R7S>

SHAROF BOSHBEKOV IJODIDA JAMIYAT VA INSON MUAMMOLARI (TEMIR XOTIN ASARI MISOLIDA)

Bekmurodova Farangiz Sodiqjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi, 1-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Usmanova Z.I.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Sharof Boshbekovning “Temir xotin” asarida jamiyat va inson o'rtasidagi murakkab munosabatlar, insoniy qadriyatlarning buzilishi, texnika va ma'naviyat to'qnashuvi ilmiy tahlil qilinadi. Asarda muallif zamonaviylik va qadriyatlar muammosini ijtimoiy-adabiy kontekstdan kelib chiqqan holda yoritadi.

Kalit so'zlar: Sharof Boshbekov, Temir xotin, jamiyat, qadriyat, zamonaviylik, inson.

Annotation This article analyzes the complex relationship between society and the individual in Sharof Boshbekov's play “Temir Xotin.” The author highlights the conflict between technology and morality, as well as the transformation of values in the context of modernity.

Keywords: Sharof Boshbekov, Temir Xotin, society, values, modernity, individual.

Аннотация В данной статье рассматриваются сложные отношения между обществом и человеком в пьесе Шарофа Бошбекова «Темир хотин». Автор подчеркивает противоречие между техникой и духовностью, а также проблему утраты ценностей в условиях современности.

Ключевые слова: Шароф Бошбеков, Темир хотин, общество, ценности, современность, человек.

Sharof Boshbekovning ijodi zamonaviy o'zbek dramaturgiyasi rivojida muhim o'rin tutadi. Uning asarlari orqali nafaqat ijtimoiy muammolar, balki inson ruhiyati, zamon bilan hamnafas bo'lish jarayonidagi ziddiyatlar ham yoritiladi. “Temir xotin” asari ana shunday asarlardan bo'lib, unda inson va texnika o'rtasidagi munosabatlar satirik ohangda talqin etilgan.

Asarda yozuvchi texnologik taraqqiyotning ijobiy tomonlari bilan bir qatorda uning salbiy oqibatlariga ham e'tibor qaratadi. Temir xotin ramzi nafaqat maishiy qulaylikni bildiradi, balki insoniy munosabatlarning so'nib borishini ham ifodalaydi.

Shu orqali muallif o'quvchini tafakkur qilishga undaydi: jamiyat texnika taraqqiyotiga intilar ekan, insoniylik qayerda qolmoqda?

Boshbekovning satirik uslubi asarda yorqin ko'zga tashlanadi. U kulgi orqali tanqid qiladi, ammo bu tanqid achchiq haqiqatlarni ham ochib beradi. Temir xotin obrazi oila, mehr-muhabbat va insoniy qadriyatlarining so'nib borishining ramzidir.

Asarda shuningdek, erkak va ayol o'rtasidagi munosabatlar ham o'ziga xos tarzda yoritiladi. Muallif jamiyatda gender rollarining o'zgarishi, qadimiy urf-odatlar bilan yangi zamon talablari to'qnashuvi masalasini ham yoritib o'tadi. Bu esa asarga universallik baxsh etadi.

Asarda ilgari surilgan g'oyalar hozirgi davrda yanada dolzarbroq bo'lib qolmoqda. Chunki bugungi kunda ham texnologiyalar inson hayotiga tobora chuqur kirib bormoqda. "Temir xotin" ramzi zamonaviy robototexnika, sun'iy intellekt va "aqlli uy" tizimlari fonida yangi ma'nolar kasb etmoqda. Sh. Boshbekov satira orqali nafaqat jamiyatdagi illatlarni fosh etadi, balki insonlarni o'z hayotini tanqidiy baholashga chorlaydi. Kulgi vositasi bilan aytilgan haqiqatlar kitobxon uchun og'ir qabul qilinmaydi, ammo chuqur ta'sir qoldiradi.

"Temir xotin" orqali muallif nafaqat erkak va ayol munosabatlarini, balki jamiyatdagi ayollarning o'rni, oiladagi qadriyatlarining mustahkamligi masalasini ham muhokamaga olib chiqadi. Bu jihat asarni o'zbek jamiyatidagi ijtimoiy-madaniy muammolarni o'rganishda muhim manba sifatida ko'rsatadi.

Asarda ko'tarilgan muammolar – texnika taraqqiyoti, qadriyatlar inqirozi, oila va jamiyatdagi ziddiyatlar – globallashuv davrida yanada kengroq ma'noga ega bo'lib, zamonaviy o'quvchini ham insoniylik, mehr-muhabbat, ma'naviyat masalalari haqida o'ylashga undaydi.

"Temir xotin"ning muhim jihatlaridan biri — unda ramziylik va satira uyg'unligidir. Yozuvchi oddiy maishiy hodisalar orqali katta ijtimoiy muammolarni ochib beradi. Asardagi kulgili vaziyatlar ortida chuqur ma'nolar, hayotiy saboqlar yashiringan.

Asar nafaqat adabiyot ixlosmandlari, balki oddiy tomoshabin uchun ham tushunarli va qiziqarli tarzda yozilgan. Bu esa Boshbekov ijodining xalqchil uslubini, keng qatlamlarga murojaat qila olishini ko'rsatadi.

"Temir xotin"da ko'tarilgan masalalar o'tgan asr oxirida yozilgan bo'lsa-da, bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Aksincha, zamonaviy texnologiyalar rivoji fonida undagi g'oyalar yanada dolzarb bo'lib bormoqda.

Xulosa qilib aytganda, Sharof Boshbekovning "Temir xotin" asari nafaqat o'z davrining ijtimoiy hayotini, balki bugungi kun uchun ham dolzarb bo'lgan

muammolarni ko'taradi. Asarda ilgari surilgan g'oyalar jamiyat va inson o'rtasidagi muvozanatni saqlash zarurligini eslatadi. Shuningdek, "Temir xotin" pyesasi nafaqat kitobxonlar, balki teatr tomoshabinlari orasida ham katta qiziqish uyg'otgan. U O'zbekistonning turli teatrlari sahnasida qo'yilib, tomoshabinlarni kuldirish bilan birga chuqur o'yga toldirgan. Bu esa asarning keng ommaga ta'sirchanligini va dolzarbligini yana bir bor isbotlaydi. Sharof Boshbekovning "Temir xotin" asari o'zbek dramaturgiyasi tarixida alohida o'rin egallaydi. Asar orqali muallif inson va jamiyat, texnika va ma'naviyat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni yoritib bergan. Ushbu asar bugungi globallashuv davrida ham dolzarbligini yo'qotmagan bo'lib, kitobxonni insoniylik va qadriyatlarga qayta nazar tashlashga undaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Boshbekov Sh. Temir xotin. – T.: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1989.
2. Qo'shjonov M. Adabiyot nazariyasi. – T.: O'qituvchi, 2002.
3. Karimov N. O'zbek dramaturgiyasi tarixi. – T.: Fan, 2010.
4. Internet manbalari: www.ziyouz.com, www.kitob.uz

“KUNTUG‘MISH” DOSTONINING XALQ OG‘ZAKI IJODIDAGI O‘RNI

Bekmurodova Farangiz Sodiqjon qizi
Normo‘minova Bahrigul O‘rozali qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Gumanitar fanlar fakulteti,
O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi, 1-bosqich talabalari

Ilmiy rahbar: Raxmanova Nafisa Azatbekovna

E-mail: n.raxmanova@cspu.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada “Kuntug‘mish” dostonining xalq og‘zaki ijodidagi o‘rni haqida fikr yuritiladi. Orzu-umid, pok insoniy muhabbat, mehr-oqibat, qahramonlik va sadoqat, vatanparvarlik kabi umuminsoniy qadriyatlar dostonidagi obrazlar orqali qanday berilgani, voqealar rivoji va dostonning xalq ijodidagi o‘rni tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Kuntug‘mish, ishqiy - qahramonlik dostoni, baxshi, doston variantlari, umuminsoniy qadriyatlar.

Аннотация: В статье рассматривается роль эпической поэмы «Кунтугмиш» в народном устном творчестве. Анализируется, как общечеловеческие ценности, такие как надежда и желание, чистая человеческая любовь, доброта, героизм и верность, патриотизм, передаются через образы эпоса, анализируется развитие событий и роль эпоса в народной литературе.

Ключевые слова: Кунтугмиш, романтико-героический эпос, бахши, варианты эпоса, общечеловеческие ценности.

Abstract: This article discusses the role of the epic poem "Kuntugmish" in folk oral literature. How universal human values such as hope and desire, pure human love, kindness, heroism and loyalty, patriotism are conveyed through the images in the epic, the development of events and the role of the epic in folk literature are analyzed.

Keywords: Kuntugmish, romantic-heroic epic, bakhshi, epic variants, universal human values.

Folklor asarlari xalqning hayoti, orzu-intilishlari va ijtimoiy qarashlarini, umuminsoniy qadriyatlarni o‘zida mujassam etadi. Qahramonlik dostonlari esa xalq og‘zaki ijodining eng yirik va yuksak janrlaridan biri sanaladi. Ular ichida “Kuntug‘mish” dostoni alohida o‘rin tutadi. Doston xalqning o‘z tarixini, orzu-umidlarini va adolat haqidagi qarashlarini badiiy obrazlarda mujassam etib kelgan.

“Kuntug‘mish” mukammal kompozitsion birlikka ega. Unda zulm va haqsizlik qoralangan, sevgi, vafo, sadoqat, va adolat ulug‘langan. “Kuntug‘mish”ning yozib olingan turli variantlari O‘zbekiston Fanlar akademiyasi Til va adabiyot instituti folklor arxivida saqlanadi. H.T.Zarifov, V.M.Jirmonskiy, M.Saidov, T.Mirzayev va boshqalar tomonidan tadqiq qilingan.

Sof ishqiy-romanik dostoni bo‘lmish “Kuntug‘mish” dostoni boshqa dostonlardan o‘zining mavzu va mohiyati bilan alohida ajralib turadi. Baxshilar tomonidan bu dostonning ko‘plab versiyalari kuylangan bo‘lishiga qaramay, Ergash Jumanbulbul o‘g‘li kuylagan varianti muvoffaqiyatli chiqqan. Bizning ilmiy maqolamiz uchun asos qilib ham aynan shu baxshi repertuarida kuylangan variantini tanlab olindi. Chunki bu variant tasviriy vositalarga boyligi, badiiy o‘xshatmalardan mohirona foydalanganligi bilan dostonning boshqa variantidan yaqqol ajralib turadi. Bunga sabab bevosita baxshining mahoratili ekanligidan ham darak beradi. Doston markazida adolatsiz zulm davri natijasida aziyat chekkan oshiqlar, tuban kimsalar tomonidan bir-biridan ajratilgan egiz farzandlar taqdiri turadi. Ularning atrofini o‘rab olgan muhit bizga feodalizm davrini, o‘sha davrdagi aholining hukmron tabaqa tomonidan ayovsiz ezilganidan hababr beradi. Bu holatlar Ergash Jumanbulbul variantida o‘zining realligi, ifodaning konkretligi bilan ajralib turadi. Bu variant dastlab Buyuk Karimov tomonidan nashrga tayyorlanib, Hodi Zarifning so‘z boshisi bilan chop etildi, so‘ng Hodi Zarif tomonidan nisbatan to‘la nashri amalga oshirildi. Dostonning boshqa variantlaridan Bekmurod Jo‘raboy o‘g‘li nusxasi Z. Husainova tomonidan nashrga tayyorlanib M. Saidov so‘zboshisi bilan bosilgan. “Kuntug‘mish” dostonining birinchi tadqiqotchisi H. T. Zarifov bu va shunga o‘xshash bir qator tarixiy fakt va afsonalarni qiyosiy tahlil etib, shunday xulosaga kelgan edi: “Ba’zi tarixiy va jug‘rofiy faktlar, qadim naqllar bilan “Kuntug‘mish” dostoni ma’lum darajada yaqinlashadi va ayrim detallarda birlashadi. Kuntug‘mish” dostoni bizga yetib kelgan holida badiiy barkamol, kompozitsion pishiq, ishqiy-romanik dostonlarning eng yetugi hisoblanadi. Unda ishq, muhabbat, vafo va oila masalalari ijtimoiy hayot hodisalari bilan mahkam holda tasvirlanadi. Dostonda tilga olinayotgan Xolbeka obrazi boshqa romanik ruhida yozilgan dostonlarda tasvirlangan ayollardan, o‘zining qa’tiyatligi, maqsadi yo‘lida hech nimadan qaytmas o‘jarligi bilan farqlanib turishi e’tiborimizni tortadi. Bu holat dostonidagi bir motiv orqali juda o‘rinli yoritib beriladi: Bu qizning o‘ziga talabgorlar oldiga shart qo‘yishidir. Nikoh shartlari va bahodirlik musobaqalari qahramonlik eposlari uchun harakterli bo‘lib, romanik doston “Kuntug‘mish”da nard o‘yini tarzda namoyon bo‘lgan bu motiv qahramonning fahm-farosatini, aql-zakovatini sinash vositasi bo‘lishligi bilan birga muhim ijtimoiy funksiyani o‘taydi. Xolbeka

obrazi tasvirida jirkanch bir tuzumning qurboniga aylangan ayol siymosi gavdalanishi bilan birga, uning bu sinovlarga sabr-bardoshi ham yetadi, qachonki yori, farzandlari yonida bo'lsa. Lekin uning yuqorida chekkan iztiroblari hali hammasi emas edi. Azbarxo'ja boshliq karvonga yo'liqqan oshiqlarni endilikda kutib turgan azoblari, Xolbeka uchun Buvarxon tomonidan berilgan azob - uqubatdan ikki hissa ko'proq ayancli. Chunki, bu vaqtda Xolbeka dostonni boshida tasvirlanganidek, go'zallikda tengsiz chiroyi, shijoati, g'ayrati o'rnini onalik ma'suliyati egallab olgan edi. Farzandlarini sog'- omon saqlab qolishi uchun ona sifatida u o'zida borini beradi: "Xolbeka oyim...oftobning issig'idan bolalarini toshning soyasiga yotqizib, go'daklarning halqumi kuyunib, laylak qushday chirpinib, goh bunisining og'ziga, goh bunisining og'ziga tufrigini solib o'tirib edi." Bu tasvir esa uning onalik muhabbatini yorqin ifodasi edi. Bir so'z bilan aytganda "Kuntug'mish" dostoni ona muhabbatini ko'klarga ko'tarib maqtovchi, ona qalbini yuksak darajada ulug'lovchi yangroq qasida desa bo'ladi.

«Kuntug'mish» dostoni xalqning mardlik, sadoqat, adolat va vatanparvarlik haqidagi orzu-intilishlarini ifodalaydi. Doston voqealari qahramonning hayot sinovlari, kurashlari, sevgisi va fidoyiligiga bag'ishlangan. Asarda xalq orzu qilgan ideal qahramon obrazi yaratilgan bo'lib, Kuntug'mish o'zining jasorati, adolati, xalqiga sadoqati bilan ulug'lanadi. Bu doston orqali xalqning ijtimoiy qarashlari, axloqiy qadriyatlari avlodlarga yetkazib kelingan.

Dostonning asosiy qahramoni – Kuntug'mish yovuz kuchlarga qarshi kurashar ekan, uning jasorati va qat'iyati xalq tomonidan ulug'lanadi. Shu bilan birga, dostonda xalq og'zaki ijodiga xos bo'lgan qo'shiqlar, maqollar, iboralardan keng foydalanilgan. Bu holat asarga yanada badiiylik va ta'sirchanlik bag'ishlaydi. Bundan tashqari, dostonning turli variantlari mavjud bo'lib, ular turli hududlarda biroz farq bilan aytiladi. Bu esa xalq og'zaki ijodining boyligini, ijodiy erkinlikni ko'rsatadi.

«Kuntug'mish» dostoni ko'plab baxshilar tomonidan ijro etilgan. Jumladan, Fozil Yo'ldosh o'g'li, Po'ltan baxshi, Ergash Jumanbulbul o'g'li kabi mashhur ijrochilar bu dostonni avlodlarga yetkazishda katta xizmat qilganlar. Har bir ijrochi dostonga o'ziga xos uslub, yangi ohanglar qo'shib, uni boyitib kelgan. Bu esa dostondagi voqealar va qahramonlar timsolining yanada jonli va hayotiy bo'lishiga xizmat qilgan. Shuningdek, dostonning ta'siri adabiyot va san'atning boshqa sohalarida ham seziladi.

Kuntug'mish dostoni badiiy jihatdan nihoyatda yetuk asar. U yaxlit kompozitsiyaga ega, asarda kishini asosiy voqealardan chalg'itadigan o'rinlar uchramaydi, aksincha, har bir voqea, har bir epizod dostonni to'ldiradi. Doston xalq og'zaki ijodidagi barcha she'riy qoidalar va uslublarni o'zida jamlagan asardir. Unda

xalq dostonlarida bo'lganidek, voqealar, sarguzashtlar, asosan, nasriy bayon etiladi, qahramonlar she'riy yo'l bilan ifodalanadi. Doston tili esa nihoyatda yengil va ravon. Unda turli xil badiiy til vositalaridan unumli foydalanilgan, ayniqsa, hikmatli so'zlar darajasiga ko'tarilgan ayrim baytlar hech kimni e'tiborsiz qoldirmaydi:

G'aribning ko'nglini ovlamoq savob,
Qilichdan seskanmas botirning tani,
Gavharni ne bilsin ushalgan sopol,
Zarning qadrini zargar bilar har yerda,
Kamlikning kamoli bordir, Man-manning zavoli bordir va hokazo.

Shuningdek, asarda o'rni bilan ishlatiladigan o'xshatish, mubolag'a, kinoya kabi badiiy unsurlar dostonning badiiy qiymatini oshiradi, qahramonlar qiyofasini yaxshiroq tasavvur qilishga yordam beradi.

Mazkur doston nafaqat xalq og'zaki ijodining namunasi sifatida, balki yosh avlod tarbiyasida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Unda targ'ib etilgan mardlik, sadoqat, vatanparvarlik kabi fazilatlar bugungi kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan.

Hozirgi kunda dostonchilik san'atiga berilayotgan ahamiyat bir necha yo'nalishlarda ko'zga tashlanmoqda. Masalan, ilmiy tadqiqotlar kuchaytirilmoqda. Oliy ta'lim dargohlarida va ilmiy markazlarda dostonlarning janr xususiyatlari, mazmun-mohiyati, tarixiy va madaniy ahamiyati chuqur o'rganilmoqda. Ta'lim tizimida ularning o'rni mustahkamlanmoqda. O'zbekiston maktablari va oliy ta'lim muassasalarida dostonlar o'quv dasturiga kiritilgan. Shu bilan birga, ular yosh avlodni tarbiyalashda vosita vazifasini bajarmoqda.

Xulosa qilib aytganda, «Kuntug'mish» dostoni o'zbek xalq og'zaki ijodining yorqin namunasi hisoblanadi. U xalqning orzu-umidlari, vatanparvarlik va mardlik haqidagi qarashlarini ifodalaydi. Doston nafaqat badiiy qiymati, balki tarbiyaviy ahamiyati bilan ham xalqimizning bebaho merosidir. Shu bois, «Kuntug'mish» dostoni yosh avlodni vatanparvarlik, mardlik, sadoqat va halollikka da'vat etishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bulbul taronalari. 1-tom. 171-342-betlar.
2. Fozil Yo'ldosh o'g'li. Dostonlar. – Toshkent: G'afur G'ulom, 1972.
3. Kuntug'mish.-T.: "Yangi yo'l", 2019.
4. Qodirov B. O'zbek folklori tarixi. – Toshkent: Universitet, 2010.
5. Po'ltan baxshi ijodi haqida maqolalar to'plami. – Samarqand, 2005.

XALQ OG'ZAKI IJODI BO'LMISH KUNTUG'MISH DOSTONIDAGI INSONIY FAZILATLAR

Beknazarova Nihola Oybek qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

4-kurs 22/1-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Rasulova Rayxon Baxritdinovna

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasida dots.

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalq og'zaki ijodi namunalaridan biri bo'lgan "Kuntug'mish" dostoni tahlil qilinib, undagi insoniy fazilatlar – sadoqat, mehr, jasorat, vafodorlik, sabr-toqat kabi qadriyatlarning badiiy ifodasi yoritilgan. Asarda Kuntug'mishning mardligi, Xolbekaning sadoqati va onalik mehri, Azbarxo'janing xiyonati kabi insoniy holatlar xalq axloqiy mezonlari asosida tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: xalq og'zaki ijodi, Kuntug'mish dostoni, fazilat, sadoqat, onalik, xiyonat, axloq, badiiy tahlil.

Abstract: This article analyzes the epic 'Kuntug'mish', one of the masterpieces of Uzbek oral folklore, focusing on the human virtues reflected in it. The paper explores loyalty, courage, patience, and motherhood as expressed through the characters, especially Kuntug'mish and Xolbeka, as well as betrayal represented by Azbarxo'ja. The moral and ethical lessons embodied in the epic reflect the national spirit of the Uzbek people.

Keywords: folklore, Kuntug'mish epic, loyalty, motherhood, betrayal, morality, national values.

Аннотация: В данной статье анализируется эпос «Кунтугмиш» — одно из выдающихся произведений узбекского устного народного творчества. Рассматриваются человеческие качества, такие как верность, мужество, терпение и материнская любовь, воплощенные в образах Кунтугмиша и Холбеки, а также предательство Азбарходжи. Показано нравственно-воспитательное значение эпоса и его роль в формировании духовных ценностей.

Ключевые слова: народное творчество, эпос Кунтугмиш, верность, материнство, предательство, мораль, национальные ценности.

Xalq og'zaki badiiy ijodining deyarli barcha janrlari turli-tuman ijrochi va ijodkorlar faoliyati bilan bog'liq. Iste'dodli ijodkorlar folklor namunalarini saqlab

qolish va keng ommalashtirish bilan birga ogʻzaki anʼanalar doirasida uni yanada mukammallashtiradilar, baʼzan yangilarini ham yarata oladilar. Biroq bunda barkarorlashgan va qatʼiylashgan jamoaviylik anʼanalari yetakchilik qiladi. Ayrim janrlar (mas, topishmoq, maqol kabi) ommaviy xarakterga ega boʻlsa, yaʼni ularning namunalaridan har bir kishi ozmi-koʻpmi ayta olsa, boshqalarining (mas, doston, ogʻzaki drama singari) ijrosi muayyan tayyorgarlikni talab qilgan. Shu tariqa xalq ogʻzaki badiiy ijodi namunalarini yaratish va ijro etishda oʻziga xos kasbiy ijodkorlik yuzaga kelgan. Xalq ogʻzaki ijodi asrlar davomida xalq tafakkurining eng nozik qatlamlarini, uning orzu-intilishlari, ezgulikka boʻlgan ishonchini ifodalab kelgan. Oʻzbek xalq dostonlari ana shunday maʼnaviy merosning durdonalaridir. Ularda insonning hayotiy kurashi, axloqiy qadriyati, irodasi, vafodorligi va mehr-oqibati oʻz aksini topadi. “Kuntugʻmish” dostoni bu jihatdan oʻzbek xalq eposining eng yuksak namunalaridan biridir. Asar voqealari orqali insoniy fazilatlar chuqur tahlil qilinadi, qahramonlar taqdiri orqali xalqning axloqiy mezonlari ifodalanadi. “Kuntugʻmish” dostoning Ergash Jumanbulbul oʻgʻli, Egamberdi Ollamuroddan yozib olingan. Ayni damda mashhur baxshi bobomiz Ergash Jumanbulbul oʻgʻli tomonidan yozib olingan nusxasi tahlili bilan tanishtirib oʻtaman. Dostonning qisqacha mazmuni quyidagicha: Noʻgʻay yurtida avliyoyi Qoraxon ismli, Qilichxon laqabli podsho boʻlib, Kuntugʻmish uning yagona oʻgʻli boʻladi. U oʻta aql-farosatli boʻlishdan tashqari qilichbozlik, nayzabozlik, sipohiylik va yana bir qancha jihatdan komil shahzoda edi. Endi esa Xolbeka bilan tanishsak, Xolbeka Zangar shahri podshosi Buvraxon podshoning vaziri Shoir vazirning qizi boʻladi. U 14 yoshga kirganida uning husni kamoli ovozasi olamga yoyiladi. Xolbeka nafaqat goʻzal va shu bilan birgalikda oʻta aqlli ham edi. U har bir kelayotgan sovgʻiga shunday shart qoʻyar edi: “Har kim meni olaman deb kelsa, oldiga nard oʻyinini qoʻyaman, oʻynayman, utsa tegaman, utdursa soʻyaman”. Xolbeka va Kuntugʻmish tushlarida koʻrishib bir-birlarini sevib qolishadi va shu bilan voqealar ketma-ketligi boshlanadi.

Kuntugʻmish va Xolbeka oʻrtasidagi munosabat inson qalbining eng goʻzal his-tuygʻularini ifoda etadi. Ularning sevgisi, sadoqati va oʻzaro hurmati bugungi kunda ham ibrat manbai boʻlib qolmoqda. Doston yosh avlodni vafodorlik, mehr-oqibat va insoniylik ruhida tarbiyalaydi. Shuningdek, asarda yovuzlik, hasad, xiyonat kabi illatlar qoralangan. Bu orqali xalq ogʻzaki ijodi nafaqat badiiy goʻzallik, balki axloqiy saboqlar manbai ekanini koʻrsatadi.

Endi insoniy hislatlar haqida gapiradigan boʻlsak, insonlar bor ekanki har bir insonning oʻz dunyoqarashi, oʻzining tuygʻulari va oʻzi uchun xos boʻlgan ijobiy va salbiy hislatlari boʻladi. Biz havas, mehribonlik, hurmat, sadoqat va boshqa hislatlar

kabi ularning aksi bo'lgan tuhmat, hasad, nafrat kabi hislatlarni ham yaxshi bilamiz. Insoniyat faqat yaxshi hislatlargagina ega bo'la olmaydi, zero "Tanganing ham ikki tomoni bor".

Kuntug'mish dostonini oladigan bo'lsak, bu dostonida sevgi ham, sadoqat ham, boylikka o'chlik ham, mehr tuyg'usi ham juda go'zal tarzda tasvirlab berilgan deb hisoblayman.

Biz birinchi bo'lib ayollardagi mardlikni va o'z gapida tura olishni Xolbeking sovchilar oldiga qo'ygan shartidan va undan hattoki o'z izlayotgan yori uchun ham voz kechmaganidan ko'rsak bo'ladi. Qo'rqoqlikni esa Zangar podshosi bo'lmish Buvraxonni Xolbeking shartidan qo'rqib, uning oldiga kelayotgan sovchilarni to'xtatishidan va shu yo'l bilan Xolbeking o'zi uni oldiga yolvorib keladi deb o'ylashidan ko'rsak bo'ladi.

Sotqinlik. Bu eng yomon narsa hisoblanadi. Afsuski, dostonimiz qahramoni bo'lmish Kuntug'mishni ham bu hislatli inson chetlab o'tmadi. Xolbekaga erishib bolalari bilan endigina o'z yurtiga qaytayotgan Kuntug'mish sotqinlikka uchraydi va buni ishni u bilan do'stlik qasamini ichgan Azbarxo'ja ismli karvonboshi amalga oshiradi. Azbarxo'janing shu qadar boylikka o'chligi uni o'z do'stini o'ldirishga ham undaydi.

Sevgi sadoqatni esa hech shubhasiz Kuntug'mish va Xolbeka timsolida ko'ra olamiz. Ular shu qadar ko'p qiyinchiliklarga uchrasalar ham bir-birlaridan aslo voz kechmasliklari ko'p kitobxonlarni ajablantirgan bo'lsa ham ajab emas. Hatto cho'lda o'lar ahvolga kelganda ham Xolbekadan voz kechmagan Kuntug'mish va to'rasini shu qadar yaxshi ko'rganidan o'limga ham rozi bo'lgan Xolbeka timsoli bunga yaqqol dalildir. Hattoki, bir kosa suv va yarim bolak non uchun hech nimadan qo'rqmay ajdarho bilan jang qilgan ham Kuntug'mish edi. Va shu yarim bo'lak nonini ham yarmini bolalari uchun saqlab qo'ygan ham Kuntug'mish edi. Axir shu emasmi otalik mehri, shu emasmi haqiqiy mardlik? Otalik mehri dostonida ko'p joylarda uchraydi. Bolalaridan ayrilgan otaning shu qadar tushkunlikka tushishi ham podsho darajasidan kalandar holiga tushib qolgan ham Kuntug'mish edi.

Xolbeka haqida gaplashadigan bo'lsak, Xolbeking bolalariga bo'lgan mehri shu qadar kuchli ediki, uni Azbarxo'ja Buvraxonning oldiga asira qilib olib ketayotgan vaqtida ham bolalari uchun yolvorib, ularni oxirgi marta ovqatlantirib olish uchun to'xtovsiz ko'z yosh to'kkani hamma qalbini chilparchin qilishi aniq. Va ko'p vaqtlar o'tirishiga qaramay o'z farzandlarini qalbi orqali his qilib ularni taniy olgan ham Xolbeka edi. Xolbeking sabriga qoyil qolmay iloj yo'q. Axir kimsasiz sahroda 3 yil turmush o'rtog'i va bolalari bilan yashay olish va ularga ayrilganda ham ularni bir kun

qaytishiga ishonib yashash ayniqsa hozirgi zamon ayollari uchun shunchali hom-hayol emasmi?! Xo'sh bu asar yoshlarga nima uchun kerak? Biz nima uchun bu asarni 8-sinf o'quvchilari bilan tanishamiz? Bu asarni tushunish va o'zi uchun xulosa chiqara olish kichik yoshli o'quvchini unchalik ham qo'lidan kelmasligi mumkin. O'ylashimcha, o'quvchi aynan bu hislatlarning oqibatlari qanday bo'lishi mumkinligi haqida bilishlari, anglashlari uchun ham bu doston darslikka qo'shilgan.

Dostonning xalq orasida, o'quvchilar hayotida o'zgacha o'rni bor. Axir o'quvchi shu xalq dostonlari orqali yaxshilik va yomonlikni oqibatlarini, go'zal sabr ortidan keladigan baxtni va yomonlik hech qachon yaxshilik bilan yakun topmasligini tushunib yetishadi. Azbarxo'ja kabi hiyonat va sotqinlik qilishni oqibati hech qanday boylikka yoki yaxshilikka olib bormasligi, aksincha, oxir- oqibat haloqat bilan yakun topishini anglab yetishadi. Go'zal sabr, o'tkir zehn va mardlik ortidan esa, albatta, porloq kelajak kelishi ham shu dostonda yaqqol namoyon bo'lgan. "Kuntug'mish" dostoni insoniy fazilatlarini ulug'laydigan, xalq axloqiy qadriyatlarini targ'ib etadigan bebaho asardir. Unda sadoqat, halollik, vafodorlik, onalik mehri, ezgulik va adolat g'oyalari uyg'un holda ifodalangan. Asar nafaqat xalqning badiiy tafakkuri mahsuli, balki uning ma'naviy-ruhiy dunyosining ifodasidir. Bugungi kunda ham bu doston yoshlarni komillikka, ezgulikka, va'dasiga sodiq, mehr-oqibatli inson bo'lishga undaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qahhorova, M. (2010). O'zbek xalq dostonlari poetikasi. Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Mirzaev, T. (1988). O'zbek xalq eposi tarixi. Toshkent: Fan.
3. Jo'raev, A. (2005). Qahramonlik dostonlari va ularning tarbiyaviy ahamiyati. Samarqand: SamDU nashriyoti.
4. Dolimov, S. (1967). Adabiyot o'qitish metodikasi. Toshkent: O'qituvchi.
5. Yusupov, A. (2019). Xalq og'zaki ijodida axloqiy qadriyatlar ifodasi. Toshkent: Universitet nashriyoti.

“JADIDCHILIK HARAKATINING XALQ MA'NAVIYATINI YUKSALTIRISHDAGI O'RNI”

Boborahimova O'g'iloyning

Chirchiq davlat pedagogika universitet

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Anotatsiya: Ushbu maqolada Turkistonda jadidchilik harakatining vujudga kelish hamda ularning faoliyatini o'rganishga oid ma'lumotlar keltirilgan.. Turkistonda jadidchilik harakatining yuzaga kelishida tarixiy sharoit bilan birga, XIX asrning so'nggi choragida uyg'ongan ma'rifatchilik, ma'rifatparvarlik qarashlarining ta'siri doirasida xalq ma'naviyatini yuksaltirish aks etgan. Jadidchilik XIX asr oxiri va XX asr boshlarida milliy uyg'onish va milliy ong yuksalishida qilgan xizmatlariga keng e'tibor qaratilgan.

Kalit soz'lar: Jadidchilik, ma'naviy tushuncha, jasorat, ma'rifat, fidoyilik, ijtimoiy, siyosiy, ma'rifiy harakat, uyg'onish mafkurasi.

Annotation: This article presents information on the emergence of the Jadid movement in Turkestan and the study of its activities. The emergence of the Jadid movement in Turkestan reflected, along with historical circumstances, the rise of national spirituality within the framework of the influence of the Enlightenment and Enlightenment views that arose in the last quarter of the 19th century. Wide attention is paid to the services that Jadidism rendered in the national revival and the rise of national consciousness in the late 19th and early 20th centuries.

Keyword: Jadidism, spiritual understanding, courage, enlightenment, selflessness, social, political, enlightenment movement, awakening ideology

Аннотация: В данной статье представлены сведения о возникновении движения джадидизма в Туркестане и его деятельности. Возникновение джадидизма в Туркестане было обусловлено как историческими условиями, так и влиянием просветительских и прогрессивных взглядов, которые усилились в последней четверти XIX века и были направлены на повышение духовности народа. Джадидизм получил широкое внимание за свою роль в национальном возрождении и подъеме национального самосознания в конце XIX — начале XX века. Ключевое слово: В данной статье представлены сведения о возникновении

движения джадидизма в Туркестане и его деятельности. Возникновение джадидизма в Туркестане было обусловлено как историческими условиями, так и влиянием просветительских и прогрессивных взглядов, которые усилились в последней четверти XIX века и были направлены на повышение духовности народа. Джадидизм получил широкое внимание за свою роль в национальном возрождении и подъеме национального самосознания в конце XIX — начале XX века.

Ключевое слово: Джадидизм, духовное понимание, мужество, просвещение, самоотверженность, социальное, политическое, просветительское движение, идеология пробуждения.

Jadidchilik harakati — bu XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Markaziy Osiyoda, ayniqsa Turkiston (hozirgi O'zbekiston, Qozog'iston janubi, Tojikiston, Turkmaniston) hududida yuzaga kelgan ijtimoiy-siyosiy, madaniy va ma'rifiy harakat bo'lib, u milliy uyg'onish, modernizatsiya va islohot g'oyalarini ilgari surgan. Ushbu harakatning paydo bo'lishi murakkab tarixiy, siyosiy va madaniy omillar bilan bog'liq. Jadidchilik harakatining yuzaga chiqishiga ta'sir etgan asosiy omillar nima degan savol tug'ilishi tabiiy.

1 Rossiya imperiyasi mustamlakachiligi va siyosiy muhit XIX asrning ikkinchi yarmida Rossiya imperiyasi Markaziy Osiyoni bosib oldi. Bu hududlar Rossiya mustamlakasiga aylangach, mahalliy aholining siyosiy mustaqilligi yo'qoldi. Mustamlaka siyosati mahalliy elitalarni siqib chiqara boshladi, ammo bir vaqtning o'zida Rossiya orqali G'arb madaniyati, ilm-fani va matbuotiga yo'l ochildi. Bu qarama-qarshi jarayonlar ma'rifatparvar ziyolilar orasida uyg'onish hissini kuchaytirdi.

2. Islom dunyosidagi islohot harakatlari XIX asr oxirlarida Usmoniylar imperiyasi, Eron va Hindistonda ham musulmonlar orasida islomni zamonaviylashtirish, ta'lim tizimini isloh qilish harakatlari avj oldi. Usmoniylar davlati tomonidan olib borilgan Tanzimat islohotlari, Jamoliddin Afghoniy va Muhammad Abduh kabi islomiy mutafakkirlarning g'oyalari Turkiston jadidlariga kuchli ta'sir ko'rsatdi.

3. Yangi usuldagi maktablar va ta'lim zarurati An'anaviy maktab va madrasalarda ta'lim tizimi eskirgan, diniy fanlar bilan cheklangan edi. Jadidlar bu tizimni tanqid qilib, rus-tuzem maktablariga va yangi usulda dars berishga asoslangan maktablarga asos solishdi. Bu maktablarda matematika, geografiya, tabiiy fanlar, tarix, ona tili va boshqa dunyoviy fanlar o'rgatilgan

4. Matbuot va adabiyotning rivojlanishi Jadidlar matbuotni ijtimoiy ongni uyg'otuvchi qurol deb bildilar. "Tarjimon" (Ismoil G'aspirali), "Shuhrat", "Sadoi Turkiston", "Hurriyat", "Najot" kabi gazeta va jurnallar jadidchilik g'oyalarini yoyishda muhim rol o'ynadi. Jadid adabiyoti ham vatan, millat, ozodlik va ma'rifatparvarlik g'oyalarini tarannum etdi.

5. Milliy uyg'onish va identitet masalasi .Jadidchilik — bu faqat ma'rifiy harakat emas, balki milliy ong, milliy birlik va taraqqiyot g'oyalari asosida shakllangan uyg'onish harakatidir. Jadidlar turkiy xalqlarning o'z tarixini, madaniyatini tiklashga, ularni zamonaviy dunyoga moslashtirishga harakat qilishgan. Jadidchilikning asosiy g'oya va maqsadlari Turkistonni o'rta asrchilik, feodal qoloqlik, xurofotlardan ozod qilish, "Usuli qadim" ni inkor etgan holda o'lkani, xalqni, millatni zamonaviy taraqqiy yo'lga olib chiqish, milliy davlat bunyod etish, konstitutsion, parlament va prezident idora usulidagi ozod va farovon jamiyat ko'rish, turkiy tillarga davlat tili maqomini berish, milliy pul birligi, milliy qushin tuzish rus taraqqiyparvarlari, ma'rifatchilarining Turkiston o'lkasida ma'rifatparvarlik g'oyalarini tarqatish uchun imkoniyatlar yaratish edi.

Demak, Turkistonda jadidchilik harakatining vujudga kelishi astasekin bo'lsada milliy ozodlik mafkurasiga asoslanib bordi. Bu jarayon o'lkadagi maxalliy xalqning ongiga o'z ta'sirini o'tkaza boshladi. Natijada ular Turkistonda mustaqillik, milliy taraqqiyot uchun, xalqning manfaatlari uchun kurash olib borishga milliy-ozodlik harakati uchun zamin tayyorlashga muvaffak bo'ldilar. Yerli xalqlar orasida mustamlakachilikka qarshi ma'rifatchilik g'oyalari tarkala boshladi, yangi ta'lim-tarbiya shaxobchalari, yangi maktab, maorif, madaniy targibot, jadidchilik harakati rivoj topdi . Mana shunday sharoitda Turkistonda ko'plab ma'rifatchilar yetishib chiqdi. Turkistonda jadidchilik harakati uch soha orqali faoliyat ko'rsatdi. Bular : maorif (yangicha maktablar ochish, ta'lim usulini yangilash), san'at (badiiy adabiyot, teatr) matbuot. (gazeta jurnallar) Asosiy maqsad millatni, bir tomondan, ilm-ma'rifatli qilish bo'lsa, ikkinchi tomondan uning axloqiy darajasini yuksaltirish va ana shu ikki jihatning uyg'unlashuvi natijasida, uzligini, o'z qadrini anglagan bilimli shaxsni voyaga yetkazish edi. Turkiston jadidchilari tomonidan ana shu maqsadni amalga oshirish yo'lida katta ishlar qilindi. Turkistonda jadidchilik harakatining yuzaga kelishida tarixiy sharoit bilan birga, XIX asrning so'nggi choragida uyg'ongan ma'rifatchilik, ma'rifatparvarlik qarashlarining ta'siri katta bo'ldi. XIX asr oxiri va XX asr boshlaridagi Turkistonning ijtimoiy-siyosiy va madaniy hayotiga e'tibor bersak, marifatparvarlik mafkurasi demokratik va milliy-vatanparvarlik harakatlarining g'oyaviy mazmunini tashkil etganligini ko'ramiz. Mamlakatimizda marifatparvarlik

g'oyasining kelib chiqishiga asosiy sabab, birinchidan, rus istilochilik siyosatining chuqurlashib borishi natijasida paydo bo'lgan milliy ozodlik harakatlari, ikkinchidan, g'arbdan kirib kelayotgan demokratik harakatlarning istilochilar tomonidan bo'g'ib qo'yilishi, uchinchidan, millatparvar - fidoiy kishilarning qattiq takib ostiga olinganligi va xatto ularning qatl etila boshlaganligi edi. Jadidchilik harakati vakillari o'zlarining ma'rifatparvarlik mafkurasiga bir tomondan o'sha davr uchun dolzarb bo'lgan demokratik g'oyalarni: ilm o'rganish, fan va texnika yutuqlaridan baxramand bo'lish, ilmiy-tabiiy fanlarni rivojlantirish, so'z va fikr erkinligini joriy qilish, demokratik davlat q'urilishiga asoslangan milliy davlatchilikni vujudga keltirish, milliy g'oyalar qatlamini shakllantirish, adabiyot va san'atning zamonaviy janrlarini rivojlantirish, ikkinchi tomondan mustamlakachilik siyosati ta'siri ostida o'z milliy qiyofasini yo'qotayotgan turkiy til va milliy qadriyatlarni tiklash, milliy ma'naviy-axlokiy takomillarni yanada kuchaytirish, milliy o'zligini anglash, milliy ong, milliy tafakkurni va diniy e'tiqodlarni mustaxkamlash kabi g'oyalarni asos qilib oladilar. Albatta bu vazifalarni amalga oshirishda an'anaviy islom dini, shariat asoslari va hadislar ham o'z ta'sir kuchini saqlab turgan ta'limotga suyanadilar. Ma'rifat urug'larini sochishda jonbozlik ko'rsatgan, o'zbek chinorlari bo'lmush Behbudiy, Abdulla Avloniy, Cho'lpon, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulqodir Shakuriy, Ashurali Zohiriy, Saidrasul Saidaziziy, Ishoqxon Ibrat va Ahmad Donishlar mamlakatni, xalqni milliy zulm va qoloqlikdan xalos etishning yagona yo'li ma'rifatda deb bildilar. Bu fidoiy zotlar mustabid tizim va jaholatga, ma'naviy qullik va zulm-zo'ravonlikka qarshi bor kuchlari bilan kurash olib bordilar. Bu ma'rifatparvar bobolarimiz dunyo kezib, dunyo xalqlarining ilm fan madaniyati bilan tanishib, mustamlaka o'lkani, uning kishanlarini ilm chirog'i bilangina ozodlik sari boshlamoq, parchalamoq mumkin ekanini chuqur his etdilar. Shu sababli ham eng avvalo yurtimizda maktab-maorif ishlarini rivojlantirishda ham amaliy, ham nazariy jihatdan azmu shijoat namunasini ko'rsatdilar. Ular o'zlarining asarlari bilan xalqning ichiga kirib bordilar. Behbudiy 1913-yilda «Samarqand» gazetasi va «Oyina» jurnalini chiqardi. Gazeta dastlab 2, so'ng 4 betlik bo'lib haftada 2 marta chiqqani va moddiy tanglik tufayli 45 sonidan keyin to'xtagani ma'lum qilingan. «Oyina» o'lkadagi o'zbek tilida chiqqan birinchi jurnal edi. U xalq orasida ancha mashhur bo'lgan. Boshida haftada bir, 1914-yildan esa har o'n besh kunda chiqqandir. Munavvar Qori Abdurashidxonov milliy matbuotning asoschilaridan biridir. Abdulla Avloniy o'zi ochgan maktab uchun to'rt qismdan iborat "Birinchi muallim", "Ikkinchi muallim", "Maktab gulistoni", "Turkiy guliston yohud ahloq" kabi darsliklar va o'qish kitobini yaratdi. Maktab-maorif ishlariga ko'mak ko'rsatuvchi "Jamiyati hayriya" tashkil etdi. "Nashriyot" shirkati tuzib, Xadrada

“Maktab kutubxonasi” kitob do‘konini ochgan. U 1913-yilda tashkil etilgan professional “Turon” nomli teatr to‘garagining tashkilotchilaridandir. 1924-yil amalga oshirilgan milliy davlat chegaralanishi natijasida mintaqqa xaritasi qaytadan tuziladi. Sovet hokimiyati yillarida kommunistik partiya rahbarligida respublikada adolatsiz milliy siyosat amalga oshirildi. Bu paytda maktablarda o‘quv tarbiya ishlari mazmuni tuzumning maqsadi asosida o‘zgardi. Adabiyot darslariga esa ko‘proq rus yozuvchilarining asarlari bilan tanishtirishga katta ahamiyat berildi va rus pedagoglari darsliklaridan foydalanilib kelingan. Natijada o‘zbek pedagogikasi markscha-lenincha nazariya doirasida shakllangan soxta fanga aylanib ketdi.

Bu adiblar jadidchilik harakati orqali xalqni o‘ylashga, tanqidiy fikrlashga, o‘zligini anglashga chorladilar. Ularning asarlari nafaqat badiiy, balki ijtimoiy-ma’naviy o‘zgarishlarga kuchli turtki berdi. Ular Markaziy Osiyoda milliy adabiyot va ma’naviyatning asoschilaridan bo‘lib, ularning merosi bugungi kungacha dolzarbligini yo‘qotmagan.

Foydalanilgan adabiyotlar :

- 1.Oltinbek Olim. Jadid adabiyoti namoyondalari: Abdulla Avloniy. „Zabarjad media“, 2022 — 432-bet.
2. Qosimov S. Behbudiy va jadidchilik. „O‘zbekiston adabiyoti va san’ati“, 1990-yil 19,26-yanvar.
3. Qosimov Behbudiy Karvonboshi. „Yoshlik“ jurnali, 1990-yil, 1-son.
4. Aliev A. Mahmudxo‘ja Behbudiy. T., 1994.
5. Ahmedov S. O‘limdan qo‘rqmagan mutafakkir. „Sovet O‘zbekistoni san’ati“, 1989-yil, 2-son.
6. Rizaev Sh. „Padarkush“ yohud Samarqand tarixidan lavhalar". „Vatan“ gazetasi, 1994-yil, 39-son.

EZOP MASALLARINING HOZIRGI KUNDAGI BADIY AHAMIYATI**Xayrulloeva Malikabonu Shaxobiddin qizi**

ChDPU O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi 3-kurs talabasi

malikabonuxayrullayeva@gmail.com

Annotasiya: Ushbu maqolada qadimgi yunon adibi Ezop tomonidan yaratilgan masallarning tarixi, ma'naviy mohiyati va bugungi kunda ularning jamiyatdagi o'rni haqida fikr yuritiladi. Ezop masallari asrlar osha o'z ahamiyatini yo'qotmagan, balki yanada dolzarbroq bo'lib bormoqda. Ezop masallari har birimiz bolalikda eshitgan, ammo ulg'ayganimiz sari mazmunini chuqurroq anglay boshlagan ibratli asarlardir. Ular orqali haqiqat, adolat, donishmandlik va odob-axloq haqida o'ziga xos uslubda saboq beriladi.

Kalit so'zlar: Ezop, Ezop masallari, qadimgi yunon adabiyoti, donishmandlik, ma'naviy tarbiya, hayvon obrazlari.

Annotation: This article discusses the history, moral essence, and contemporary significance of the fables created by the ancient Greek writer Aesop. Aesop's fables have not lost their importance over the centuries; on the contrary, they have become even more relevant. These are the instructive stories we all heard during childhood, but whose deeper meanings we begin to understand as we grow older. Through these fables, lessons about truth, justice, wisdom, and ethics are delivered in a unique and meaningful style.

Keywords: Aesop, Aesop's fables, ancient greek literature, wisdom, moral education, animal characters.

Аннотация: В данной статье рассматриваются история, нравственная суть и современное значение басен, созданных древнегреческим писателем Эзопом. Басни Эзопа не утратили своей актуальности на протяжении веков, а, наоборот, стали ещё более значимыми. Это поучительные произведения, которые мы слышали в детстве, но с возрастом начинаем глубже осмысливать их содержание. Через эти басни в уникальной форме преподносятся уроки истины, справедливости, мудрости и нравственности.

Ключевые слова: Эзоп, Басни Эзопа, Древнегреческая литература, мудрости, духовного воспитания, Образы животных.

Bugungi kunga ham o'z ahamiyatini yo'qotmay kelayotgan xalq og'zaki ijodining masal janri haqida fikr yuritamiz. Masal janri boshqa janrlar singari xalq og'zaki

ijodining ajralmas qismiga aylanib ulgurgan. Masal ertak, maqol topishmoqlar singari bolalar uchun qiziqarli va tarbiyaviy ahamiyatga ega hisoblanadi.

Masal-axloqiy, satirik va kesatq mazmunini kinoyaviy obrazlarda aks ettirgan aksariyat kichik she'riy ba'zan nasriy asardir. Inson xarakteriga xos xususiyatlar masalda majoziy obrazlar-hayvonlar, jonivorlar va o'simliklar dunyosiga ko'chiriladi. Masallarning asosiy jihati shundaki, ular to'liq tarbiyaviy maqsadga yo'naltirilgan bo'ladi. Masal janrining eng yorqin namunalarini Ezopning masallarida ko'rishimiz mumkin. Masalchilikning eng yaxshi namunalari o'zbek adabiyotida ham mavjud. Majoziy shakldagi ibratli hikoyatlarning sara namunalari Alisher Navoiyning "Xamsa" asaridagi birinchi doston "Hayrat ul-abror" da va maxsus shu yo'nalishda yaratilgan "Lison ut-tayr" dostonida uchrashini alohida aytib o'tish lozim. Ulug' masalchi Ezopning o'zi haqidagi rivoyatlar ham juda ibratomuz.

Rivoyatlarga ko'ra, miloddan avvalgi VI asrda Yunonistonda quldorlik tuzumi hukm surgan paytda qullar orasidan yetishib chiqqan nihoyatda aqlli, ammo o'ta badbashara, xunuk bir donishmand bo'lib, uni Ezop deb atashgan ekan. Uning asli kelib chiqishi o'sha davrlardagi Frigiya mamlakatidan b'lib, urushlar natijasida qul qilib olinib, Yunonistonga kelib qolgan. Ezop aql-u farosati, topqirligi bilan o'z xo'jayinlarining mushkullarini oson qilib, hurmat va e'tibor qozongan. Hatto shaharlarni bosqinlardan asrab, podshohlarni qirg'inbarot urushlardan to'xtatib qolgan. Oxir-oqibat o'zini qullikdan xalos etib, Lidiya shohi Krez saroyida xizmat qilgan, so'ng Vavilon shohi Likurg saltanati xazinabon darajasiga ko'tarilgan. Ezop juda qobiliyatligi, haqgo'yligi, adolatparastligi, kinoyali achchiq til tufayli uni ko'rlmaydigan unga hasad qiladigan kimsalar ko'p edi. Unga misol qilib bir voqeani keltirishimiz mumkin.

Bir kishi Ezopning oldiga kelib dedi:

— Sening haqida shunaqa yomon gaplar aytishyaptiki...

Shundan so'ng u eshitgan gaplarini boshidan oxirigacha bayon qildi.

Gapini tugatgach, Ezop unga shunday dedi:

— Xanjarning o'zini yasagan emas, uni qo'liga olib odamni o'ldirgan kishi qotildir. Xuddi shuningdek, men haqimda ig'vogarona gaplarni to'qib chiqarganlar emas, balki ularning gapi-yu bo'htonlarini boshqalarga yoyib yurgan **senga o'xshaganlar** ig'vogar sanaladi.

Ezop dushmanlari tomonidan Delfa shahrida tog' qoyasidan otib yuborib o'ldirilgan.

Ezop hayoti haqidagi ma'lumotlar o'sha davr va undan keyingi asrlardagi tarixchilar tomonidan yozib qoldirilgan rivoyatlar orqali yetib kelgan. Uning 500 ga

yaqin masala qadim davrlardanoq jamlanib, "Ezop masallari" nomi ostida kitob qilingan va donishmandlik o'g'itlari sifatida butun dunyoga tarqalgan.

Ezop insonlar tabiatidagi tuban illatlarni, yaramas xususiyatlarni juda anglab, lo'ndagina majoziy voqea asosida uning mohiyatini ko'rsatib beradi. Quruq safsata yoki pand-nasihat bilan emas, aynan b'lishi, uchrashi mumkin b'lgan hayotiy hodisani shartli-ramziy hikoyat vositasida katta tarbiyaviy ahamiyatga ega bir shaklda ifoda etadi. Ezop masallarini insonlardagi barcha yuksak va chirkin xususiyatlarni mujassam etgan ibratnoma deb atash mumkin.

Ezopning masallari voqealar ixcham bayon qilingan, tili sodda. Shu sababli ham masallarni tushunish va undan kerakli xulosalar chiqarish oson. Ezop masallari syujeti Yevropa masalchiligi syujeti assini tashkil etadi. Lotin masalchisi Fedr (I asr) va yunon masalchisi Babriy (II asr) dan trtib J. Lafonten va I.A. Krilovgacha Ezop masallari syujetini davrga moslab ijodiy rivojlantirganlar.

Hozirga qadar Ezopning ko'plab masallarini maroq bilan o'qiganmiz. Mashhur masalchining "Dehqon va uning bolalari" masalida mehnatsevarlik, halol mehnat qilish haqida g'oyalar ilgari suriladi. Ota o'z farzandlariga kelajakda yaxshi hayot surish uchun astodil tinimsiz mehnat qilish, izlanish kerakligini uqtiradi. "Yovvoyi echkilar va cho'pon" masalida yangi do'stlarni eskilaridan afzal tutuvchilar bilan do'stlashishga shoshilmaslik kerak, chunki yana yangi do'stlar paydo bo'lganda siz ham eskirasiz. Do'st sadoqat va ishonch bilan qadrlidir. Bular bo'lmasa u do'stlik haqiqiy emas. Do'stga sadoqat, vafodorlik haqida hazrat Alisher Navoiy ham shunday fikrni aytadilar: "Do'st uldirki, o'ziga ravo ko'rmagan narsani do'stga ham ravo ko'rmaydi. O'zi do'sti uchun o'limga tayyor bo'lsa ham, ammo do'stini bu ishda sherik qilmaydi".

Qilmish – qidirmish g'oyasini ilgari surgan "Kiyik bilan tokzor" masalida kimki o'zga bir insonga yomonlik qilsa, u albatta jazoga yo'liqishi aniq va ravshan yoritilgan. Bu masal orqali hech bir yomonlik javobsiz qolmasligi, hozir yoki keyin bo'lsa ham jazosi muqarrar ekanligini anglash mumkin.

Ezop "Bo'ri va laylak" masalida ayrim badfe'l kishilar yomonlik qilmaganlarining o'ziniyoq yaxshilik deb ko'rsatishlarini tanqid ostiga olgan. Masalda laylak mukofot olish o'rniga bo'rining changalida qolib ketmaganiga shukur qilishi lozimligi hikoya qilinar ekan, yaxshilikni ham uning qadriga yetgan odamga qilish kerak degan fikr ilgari suriladi.

Ezop masallaridan insonning turli vaziyatlarda o'zini qanday tutishi lozimligi haqidagi maslahatlarni anglash mumkin. Hayotda har xil sinovlar ko'p bo'ladi. Inson doim ham muvaffaqiyat qozonib, shod-u xurram kun kechiravermaydi.

Aksincha, arzimagan tashvishdan xavotirga tushib, o'zini o'tga-cho'g'ga urgan kishilar yo biror kasallikka chalinadi yoki yechib bo'lmay chigalliklarga duch keladi. O'zgaralar oldida obro'-e'tiborini yo'qotadi.

“Eshak va baqalar” masalida ayrim kishilar kichkinagina qiyinchilik oldida ham esankirab, ruhan cho'kib qoladilar, holbuki, boshqalar bundan o'n chandon og'ir mashaqqatlarni sabr bilan yengadilar.

Xalqimizda : “Birni ko'rib shukur qil, birni ko'rib fikr qil” , - degan maqol bor. Nogahon toyib ketib, yiqilgan eshak, biroz tin olib, kuch to'plab, yana oyoqqa turishi va yo'lida davom etishi mumkin edi. Ammo u mutlaqo chorasiz qolgan kabi ayyuhannos solib, faryod chekadi. Vaholanki, undan ko'ra yuz chandon yomonroq ahvolda, bir umr botqoqda yashayotgan baqalarni ko'rib, o'z holatiga shukur qilishi, ahvolini yaxshilash chorasini ko'rishi lozim edi. Hayotda bunday holatlar uchray turadi. Sovuqqonlik bilan muammolar haqida o'ylab ko'rilsa, hammasiga biror tadbir topish mumkin. Muhimi, aqlni ishlatishda, qiyinchiliklarga sabrli bo'lishdadir.

Ko'rinadiki, Ezop masallari hayotiyliigi bilan, odamlarning fazilat-u nuqsonlari, qusur-kamchiliklari, noto'g'ri xatti-harakatlarini aniq ko'rsatib bera olgani, ma'naviy ibрати bilan hozir ham o'z ahamiyatini saqlab kelmoqda. Bundan bir necha ming yillar avval yaratilgan bu majoziy hikoyatlar dunyodagi ko'plab tillarga tarjima qilinib, shu yo'lda ijod qiluvchi davomchilari yetishib chiqishiga omil bo'ldi.

Fransuzlardan J.Lafonten, rus adabiyotida I.Krilov kabi masalchi adiblar Ezop masallarini qayta ishlab, ijodiy boyitib, o'z davri xususiyatlariga ko'ra to'ldirib, rivojlantirdilar. O'zlari ham ulardan ilhomlanib, yangi masallar yaratdilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.L.M.Gasparov. Antichnne literaturnme basni,M.,1971.
- 2.S. Ahmedov, B. Qosimov. 5-sinf adabiyot darslik. Toshkent.2020.
3. D.M.Nosirova. Ezop masallarining tarbiyaviy ahamiyati maqolasi.
4. www.kh-davron.uz

XUDOYBERDI TO'XTABOYEV ASARLARI – BOLALAR UCHUN YOZILGAN ASARLAR GULTOJI

Hamidova Adiba Obidjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

adibahamidova309@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada taniqli o'zbek bolalar yozuvchisi, adib Xudoyberdi To'xtaboyevning bolalar hayoti va sarguzashtlariga asoslangan asarlari xususida fikr yuritiladi. Asarlarning bosh g'oyasi va ijodkor tilining o'ziga xosliklariga urg'u beriladi.

Kalit so'zlar: bolalar adabiyoti, sarguzasht, "Sariq devni minib", "Sehrli qalpoqcha", "Peshonasiga televizor yopishib qolgan bolaning sarguzashtlari", "Besh bolali yigitcha".

Abstract: This article discusses the works of the famous Uzbek children's writer and author Khudoyberdi Tokhtaboyev, based on the life and adventures of children. Emphasis is placed on the main idea of the works and the peculiarities of the creative language.

Keywords: children's literature, adventure, "Riding the Yellow Giant", "Magic Hood", "The Adventures of a Boy with a TV Sticky to His Forehead", "The Boy with Five Children".

Анализ: В статье рассматриваются произведения известного узбекского детского писателя и прозаика Худойберди Тохтабоева, основанные на жизни и приключениях детей. Акцент делается на основной идее произведений и особенностях художественного языка.

Ключевые слова: детская литература, приключения, «Верхом на жёлтом великане», «Волшебный капюшон», «Приключения мальчика с телевизором, приклеенным ко лбу», «Мальчик с пятью детьми».

O'zbek bolalar adabiyotida Xudoyberdi To'xtaboyev nomi har doim alohida ehtirom bilan tilga olinadi. Uning o'tkir qalamiga mansub asarlar bolalar tasavvurini kengaytiradi, ularni orzu qilishga, fikrlashga, hayotiy saboqlarni o'zlashtirishga undaydi. Yozuvchi bolalar hayotiga oid oddiy voqealarni yengil yumor, hayoliy elementlar va teran g'oyalar orqali mahorat bilan ifodalaydi. U bolalarni yolg'on, dangasalik, befarqlik kabi illatlardan uzoqlashtirib, ularda mehnatsevarlik, halollik, do'stlik va ezgulik g'oyalarini singdirishga intiladi.

Sarguzasht janri (lotincha aventura — “sodir bo‘ladigan hodisa, voqea”) bolalar adabiyotining eng qiziqarli va dinamik turlaridan biridir. Bu janrda voqea rivoji, kutilmagan burilishlar, sayohatlar, xavf-xatar, topqirlik va jasorat markaziy o‘rinni egallaydi. Bolalar uchun yozilgan sarguzasht asarlar odatda faol harakat, qiziqarli syujet va kuchli ijobiy qahramon orqali yosh kitobxonda hayajon va ishonch uyg‘otadi. Sarguzasht janrining asosiy vazifalaridan biri — tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatishdir: Bolalarda qiyinchiliklarni yengish, qo‘rquvni bosish, jasoratli bo‘lish tuyg‘usini shakllantiradi. Do‘stlik, vatanparvarlik, tabiatni asrash, insonparvarlik kabi g‘oyalarni singdiradi. O‘quvchi qahramon bilan birga xavf-xatarni boshdan kechiradi, bu esa empatiya va hayotiy tajriba hosil qiladi. Sarguzasht janri bolalar adabiyotida qiziqarli voqealar orqali tarbiya berishning samarali vositasidir. U bolani fikrlashga, harakatga, orzu qilishga, hayotga ijobiy qarashga undaydi. Shu sababli, sarguzasht asarlar nafaqat o‘qish zavqini beradi, balki ma’naviy va aqliy rivojlanishga xizmat qiladi.

Xudoyberdi To‘xtaboyev 1932-yil 17-dekabrda Farg‘ona viloyatining Katta Tagob qishlog‘ida tug‘ilgan. O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan jurnalist va yozuvchi sifatida u o‘zbek bolalar adabiyotining shakllanishida va rivojlanishida muhim rol o‘ynagan. Adibning “Sariq devni minib”, “Sehrli qalpoqcha”, “Peshonasiga televizor yopishib qolgan bolaning sarguzashtlari”, “Besh bolali yigitcha”, “Omonboy va Davronboy” kabi asarlari o‘zining o‘ziga xosligi, bolalarga yaqinligi, hayotiy va axloqiy muammolarni yumor bilan yoritgani uchun alohida qadrlanadi.

“Sariq devni minib”. Mazkur asar To‘xtaboyev ijodining eng mashhur namunalaridan biri hisoblanadi. Bosh qahramon Hasan o‘zining “sariq devi” bilan turli hayoliy sarguzashtlarga yo‘l oladi. Asar syujeti fantastik bo‘lsa-da, unda hayotiy muammolar, bolalarning ichki olami, ularning orzu-umidlari va real hayotdagi ziddiyatlar tasvirlanadi. Muallif yumor vositasida bolalarda adolatparvarlik, jasorat, ezgulik kabi fazilatlarni shakllantiradi.

“Sehrli qalpoqcha” qissasi ham bolalar hayotini aks ettiruvchi, ammo chuqur axloqiy ma’noga ega bo‘lgan asarlardan biridir. Asarda qalpoqchani kiygach, ko‘rinmas bo‘lib qolgan bola turli holatlarni boshidan kechiradi. Bu esa uni o‘z xatti-harakatlariga tanqidiy yondashishga, mas’uliyatni anglashga undaydi. To‘xtaboyev bu asar orqali bolalarga halollik, birovning haqqiga xiyonat qilmaslik, aybini tan olish kabi g‘oyalarni singdiradi.

“Peshonasiga televizor yopishib qolgan bolaning sarguzashtlari”. Bu asar zamonaviy texnika, mediatexnologiyalar bolalar ongiga qanday ta’sir qilishi mumkinligi haqidagi ibratli qissadir. Qahramon bola televizorga haddan ortiq berilib ketadi va peshonasiga televizor “yopishib” qoladi. Bu holat orqali yozuvchi bolalarni

hayotiy muvozanatga chaqiradi — ekranga emas, haqiqatga qarash, mehnat qilish, odamlar bilan muloqotda bo'lish muhimligini ta'kidlaydi. Asarda ishoraviy obrazlar ko'p bo'lib, u o'quvchini o'ylantiradi, tanqidiy fikrlashga chorlaydi.

“Besh bolali yigitcha”. Asarda mehr-oqibat, insoniylik, fidoyilik tushunchalari markazda turadi. Ota-onasiz qolgan bola o'z ukalariga g'amxo'rlik qiladi, mehnat bilan ularning hayotini yaxshilashga intiladi. Bu asar orqali muallif yosh avlodni bardavomlik, irodalilik, mehnatsevarlik kabi qadriyatlar ruhida tarbiyalashga intiladi. Asarning muhim jihati shundaki, u bolalarni real hayot sinovlariga tayyorlashni, ularni kuchli, sabrli bo'lishga o'rgatadi.

“Omonboy va Davronboy sarguzashtlari”. Ushbu qissa o'zbek bolalar adabiyotidagi eng qiziqarli, kulgili va shu bilan birga ibratli asarlardan biridir. Omonboy va Davronboyning kulgili, ammo hayotiy sarguzashtlari orqali bolalarning o'zaro munosabatlari, rostgo'ylik, do'stlik, ixtiloflar, o'z xatolarini tushunish va tuzatish jarayonlari ko'rsatiladi. Yozuvchi bolalar xatti-harakatlari ortida turgan ruhiy holatni, tarbiya va muhit ta'sirini mahorat bilan tasvirlaydi. Bu asarda ham kulgi vositasi bilan tarbiya berish yo'li tanlangan.

“Yillar va yo'llar”. Yozuvchining yana bir muhim asari bu — “Yillar va yo'llar” romanidir. U biroz kattaroq yoshdagi o'quvchilarga mo'ljallangan bo'lsa-da, undagi g'oyalar ham bolalar, ham yoshlar uchun muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega. Bu asarda inson hayotining murakkab yo'llari, orzular sari intilish, to'g'ri yo'lni tanlash, muammolarni hal qilish masalalari ochib beriladi. Yozuvchi yoshlikda tanlangan yo'lning butun hayotga qanday ta'sir qilishini o'ziga xos tarzda ko'rsatadi.

Xudoyberdi To'xtaboyev ijodi bolalar adabiyotining bebaho xazinasidir. Uning har bir asari bolalarni nafaqat o'qishga, balki o'ylashga, his qilishga, o'zini tutishga, odob va axloq doirasida yashashga undaydi. Adib o'z asarlari orqali bolalarning orzu-umidlarini, ularning ichki kechinmalarini, hayotga bo'lgan munosabatini ishonarli va samimiy tasvirlagan. Har bir asarda yumor vositasi orqali teran ijtimoiy va axloqiy g'oyalar ilgari suriladi.

“Sariq devni minib”, “Sehrli qalpoqcha”, “Peshonasiga televizor yopishib qolgan bolaning sarguzashtlari”, “Besh bolali yigitcha”, “Omonboy va Davronboy sarguzashtlari” kabi sarguzasht asarlarda voqealar tez kechadi, har bir sahna yangi sirni ochadi yoki yangi muammoni keltirib chiqaradi. Kutilmagan burilishlar qahramonlar duch keladigan sarguzashtlar hayotiy tajriba, jasorat va do'stlik sinovi bo'ladi. asar oxirida odatda yaxshilikning g'alabasi, ezgulikning tantanasi bilan yakunlanadi. va bu yosh avlodga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, ularni hayotda to'g'ri yo'l tanlashga undaydi. Aynan shu jihatlar bois, Xudoyberdi To'xtaboyev asarlari bolalar uchun yozilgan

asarlarning chinakam gultojisi hisoblanadi. Ularning dolzarbligi bugun ham saqlanib qolmoqda va kelajak avlodlar uchun ham bebaho ma'naviy ozuqadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. To'xtaboyev X. Sariq devni minib. – Toshkent: “G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi”, 2005.
2. To'xtaboyev X. Sehrli qalpoqcha. – Toshkent: “Yozuvchi”, 2007.
3. To'xtaboyev X. Peshonasiga televizor yopishib qolgan bolaning sarguzashtlari. – Toshkent: “Yosh gvardiya”, 2008.
4. To'xtaboyev X. Omonboy va Davronboy sarguzashtlari. – Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2010.
5. To'xtaboyev X. Besh bolali yigitcha. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2003.
6. To'xtaboyev X. Yillar va yo‘llar. – Toshkent: “Sharq”, 2012.
7. G‘ulomov N. O‘zbek bolalar adabiyoti tarixi. – Toshkent: “Fan”, 2001.

ABDULA QAHHORNING "O'G'RI" HIKOYASINING IJTIMOYIY- AXLOQIY TAHLILI.

Boltaboyeva Sarvara

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya: O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi

2-bosqich talabasi

Annotatsiya: **Ilmiy rahbar:** Shermatova Umida

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqola Abdulla Qahhorning "O'g'ri" hikoyasidagi ijtimoiy va axloqiy muammolarni tahlil qiladi. Hikoya orqali muallif zamon sharoitidagi ijtimoiy adolatsizliklarni, mansabdorlarning xalq mulkini himoyasiz qolishini, kambag'allik va ma'naviy qashshoqlik kabi illatlarning odatiy holga aylanib ketishini namoyish qiladi. Shuningdek, axloqiy jihatdan insoniy mehr, hamdardlik va inson qadr-qimmatini g'oyalari hikoyada qanday ifodalanganligi, obrazlar orqali qanday tahlil qilinishi ustida turadi.

Kalit so'zlar: hikoya, Abdulla Qahhor, mingboshi, Qobil bobo, o'g'ri, ho'kiz, ellikboshi, jamiyat, adolatsizlik, mansabdor shaxslar.

Abstract: This article analyzes the social and moral problems in the story "The Thief" by Abdulla Qahhor. Through the story, the author demonstrates the social injustices of the time, the lack of protection of public property by officials, and the prevalence of vices such as poverty and spiritual poverty. It also focuses on how the ideas of human kindness, compassion, and human dignity are expressed in the story and analyzed through images.

Keywords: story, Abdullah Qahhor, chief of a thousand, Qabil Baba, thief, ox, chief of fifty, society, injustice, officials.

Аннотация: В статье анализируются социальные и нравственные проблемы в повести Абдуллы Каххора «Вор». В ней автор показывает социальную несправедливость того времени, отсутствие защиты государственной собственности со стороны чиновников и распространённость таких пороков, как бедность и духовная нищета. Также особое внимание уделяется тому, как идеи человеческой доброты, сострадания и человеческого достоинства воплощаются в повести и анализируются посредством образов.

Ключевые слова: история, Абдулла Каххор, тысячный вождь, Кабиль Баба, вор, вол, пятидесятый вождь, общество, несправедливость, чиновники.

O'zbek adabiyoti taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan adib Abdulla Qahhor 1907-yil 17-sentabrda Qo'qonda dunyoga keldi. Bo'lajak yozuvchi dastlabki ma'lumotni Buvaydadagi eski maktabda oldi. So'ng Oqqo'rg'on qishlog'idagi jadid maktabida tahsil ko'rdi. Abdulla Qahhorga katta shuhrat keltirgan «Sarob» romani 1934-yilda yozildi. Yozuvchi «Qo'shchinor chiroqlari» (1951) romani, «Shohi so'zana» (1951), «Og'riq tishlar» (1954), «Tobutdan tovush» (1962), «Ayajonlarim» (1967) komediyalari bilan o'zbek adabiyoti rivojiga salmoqli hissa qo'shdi. Adibning «Sinchalak» (1958), «Muhabbat» (1968), «O'tmish dan ertaklar» (1965) qissalari o'zbek nasri taraqqiyotida muhim o'rin tutadi. Qisqa so'zda ko'p ma'no ifodalash mahoratiga ega mashhur hikoyanavis Abdulla Qahhor 1968-yilning 25-mayida vafot etdi.[1]

Adabiyot jamiyatning aks sadosi bo'lib, u orqali insoniy munosabatlar, zulm, adolat kabi masalalar shakllanadi. Abdulla Qahhor o'z davrining haqiqatlarini, xalqning hayoti og'irligini, mansabdorlarning qarama-qarshiligini o'ziga xos badiiy uslubda yoritgan. Ularning eng yorqin namunalaridan biri — “O'g'ri” hikoyasi. Ushbu maqolada “O'g'ri” hikoyasining syujeti, asosiy g'oyasi, obrazlari, stilistik xususiyatlari va uning ijtimoiy ahamiyati tahlil qilinadi.

“O'g'ri” hikoyasi kichik hajmga ega bo'lishiga qaramay, chuqur mazmuni bilan ajralib turadi. Hikoya kampir tong qorong'isida xamir qilayotgan paytda ho'kizining yo'qligini sezishi bilan boshlanadi. Kampir va uning eri Qobil bobo hayratda qoladi — ho'kizni qandaydir yo'l bilan kimdir olib ketgan. Bu voqea tezda qo'shni, mansabdor shaxslar orasida tarqaladi. Ellikboshi, yuzboshi, amin va boshqa mansabdorlar aralashadi — voqeani o'rganish, gumon qilish, bahslashish bosqichlari ketma-ketligi orqali o'g'rining kimligi masalasi ko'tariladi. Bu yerda muallif o'quvchiga chuqur fikr berib ketadi — haqiqiy “o'g'ri” kim? Ho'kizni devor teshib olib ketgan kishi emas, balki xalqning og'ir holatidan, muammosidan foydalanib, undan foyda ko'radigan amaldorlar haqiqiy o'g'ridir. Demak, “O'g'ri” nomi ramziy ma'no kasb etadi. U biz kutgan voqea o'g'risiga emas, balki hayotni o'g'irleydigan, xalq ishonchini o'maradigan mansabdor shaxslarga ishora qiladi. Yana bir e'tiborli jihati — hikoyada xalqning ishonuvchanligi, og'ir holatga tushganda baribir umid bilan yuqori tizimga yuz tutishi, haqiqatni ulardan kutishi tasvirlanadi. Qobil boboning kampiri azayimxonga qatnashi, duo qilishlari, sovg'alar berishlari — bular xalqning chorasizligini, najotni faqat boshqalardan kutishini ko'rsatadi.[2] Hikoya oxirida aniq

xulosa berilmaydi — o'quvchi o'z fikriga saylanadi, "o'g'ri" kim bo'lishi mumkinligi, kim mulkni yo'qotgani, adolatning o'zi nima ekanligi masalalari ochiq qoldiriladi.

Qobil bobo — baxtsiz dehqon, mulki yo'qolgan inson. U o'z mulkini qaytarish uchun kurashadi, qo'rquv, umid, xavotir tuyg'ulari bilan yashaydi. Kampir — kampirning hissiyati, xastalik, yoshi tufayli zaifligi hikoyaga hissiy zamin beradi. Ellikboshi, yuzboshi, amin, mingboshi kabi mansabdor shaxslar — hokimiyat vakillari sifatida namoyon bo'ladilar. Ular voqeada diffuz va noaniq "o'g'ri" imidjini yaratadi. Aslida ular sistema orqali xalq mulkiga aralashadi. Obrazlar bir-biri bilan to'qnashadi: kambag'al inson — zalolatga, manfaatchi mansabdorlar — zulmga, tizim — o'g'rilikka shubha uyg'otadi. Asarning bir necha markaziy mavzusi bor: Adolatsizlik va mansabdorlarning suiiste'moli — mansabdorlar, tegishli hokimiyat tizimi xalq mulkini noqonuniy ravishda egallash imkoniyatiga ega bo'ladi. Insoniy qiynoq, umid va kurash — Qobil boboning ichki kechinmalari, ruhiy charchoqlari, umid bilan yashashi hikoyaning ichki g'oyasini anglatadi. Bugungi kunda ham "O'g'ri" hikoyasi o'z aktualigini yo'qotmagan. Chunki: Mansabdorlarning korrupsiyasi, ijtimoiy nohaqlik mavzulari hamon dolzarb. Inson huquqlari, mulkiy adolat masalalari zamonaviy jamiyatda muhim. Bu hikoya yosh avlodga adabiyot orqali kamtarlik, halollik, haqiqat tomon yurish ruhiyatini urug'laydi.

Abdulla Qahhorning "O'g'ri" hikoyasi o'z davrining adolatsiz jamiyatida insoniylik, halollik va vijdon kabi yuksak fazilatlarining qadrsizlanib borayotganini fosh etadi. Muallif asar orqali mansabparastlik, riyo, yolg'on va xalq dardiga befarqlik kabi illatlarni keskin tanqid qiladi. Qobili bobo obrazi orqali yozuvchi xalqning halol, mehnatkash, ammo ezilgan qatlamini tasvirlab, ularning dardu armonini yurakdan his etadi. Hikoya nafaqat o'tgan davr muammolarini, balki bugungi zamon uchun ham dolzarb bo'lgan ijtimoiy adolatsizlik, mansabdorlarning mas'uliyatsizligi va ma'naviy inqiroz masalalarini yoritadi. Asar o'quvchini halollikka, haqiqatni himoya qilishga, har qanday sharoitda insoniy qadr-qimmatni saqlashga undaydi. "O'g'ri" hikoyasi orqali yozuvchi jamiyatni o'zgartirish, adolatni qaror toptirish faqatgina ma'naviy poklik va vijdon orqali mumkinligini chuqur falsafiy ma'noda ifoda etadi. Shu bois, asar bugun ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan, inson ruhiyatiga ta'sir etuvchi ibratli badiiy namunadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Q.Yo'ldoshev, B.Qosimov, V.Qodirov, J.Yo'ldoshbekov. 7 sinf adabiyot 311 bet. Toshkent 2017-yil.

2. Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Fililogiya va tillarni o'qitish: o'zbek tili yo'nalishi 4-bosqich 2/22-guruh talabasi Abdullayeva Tursunoyning " Abdula Qahhorning "o'g'ri" hikoyasi tahlili" maqolasidan

3.“Anor” qissa va hikoyalar toplami. A.Qahhor. Gafur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. – Toshkent-2024.

CHO'LPON: MILLIY MA'NAVIYATGA TA'SIR**Mamatkulova Dilrabo Izzatilla qizi**

ChDPU talabasi

Ilmiy rahbar: Murodova R.I.

Annotatsiya: Ushbu maqola Cho'lpon merosining ta'lim, ma'naviy tarbiya, milliy identitet va global adabiyotdagi ahamiyatini ta'kidlaydi. Xususan, Cho'lponning she'rlari, pyesalari, romanlari va tarjimalaridagi insonparvarlik va milliy ozodlik g'oyalari, uning Stalin repressiyasi qurboni bo'lishi va post-sovet davridagi baholanishi yoritiladi. Maqola Cho'lponning o'tmishdagi va hozirgi zamondagi o'rnini ko'rsatish bilan birga, uning ma'rifiy merosining yosh avlodni tarbiyalashdagi, milliy identitetni shakllantirishdagi va xalqaro miqyosdagi ta'sirini chuqur o'rganadi.

Kalit so'zlar: o'zbek adabiyoti, jadid adabiyoti, she'riyat va dramaturgiya, milliy ma'naviyat, milliy identitet, roman va she'rlar, tarjima va pyesalar, "Kecha va kunduz" romani, "Uyg'onish" she'ri, milliy uyg'onish, ma'rifatparvarlik, adabiy innovatsiyalar, lingvistik tahlil, psixologik portretlar.

Аннотация. В статье подчёркивается значение наследия Чолпона в образовании, духовном воспитании, формировании национальной идентичности и мировой литературе. В частности, освещаются идеи гуманизма и национального освобождения в стихах, пьесах, романах и переводах Чолпона, его репрессии в период сталинских репрессий и его оценка в постсоветскую эпоху. Помимо раскрытия места Чолпона в прошлом и настоящем, в статье глубоко исследуется влияние его просветительского наследия на воспитание подрастающего поколения, формирование национальной идентичности и в международном масштабе.

Ключевые слова: узбекская литература, джадидская литература, поэзия и драма, национальная духовность, национальная идентичность, романы и поэмы, переводы и пьесы, роман «Ночь и день», поэма «Пробуждение», национальное пробуждение, просветительство, литературные новации, лингвистический анализ, психологические портреты.

Annotation. This article emphasizes the importance of Cholpon's legacy in education, spiritual upbringing, national identity, and global literature. In particular, the ideas of humanism and national liberation in Cholpon's poems, plays, novels, and translations, his victimization by Stalin's repressions, and his assessment in the post-Soviet era are highlighted. The article, along with showing Cholpon's place in the past

and present, deeply studies the impact of his educational legacy on the upbringing of the younger generation, the formation of national identity, and the international scale.

Keywords: Uzbek literature, Jadid literature, poetry and drama, national spirituality, national identity, novels and poems, translations and plays, the novel "Night and Day", the poem "Awakening", national awakening, enlightenment, literary innovations, linguistic analysis, psychological portraits.

Abdulhamid Sulaymon o'g'li Cho'lpon (haqiqiy ismi Abdulhamid Sulaymon o'g'li Yunusov), taxallusi Cho'lpon, o'zbek adabiyoti va madaniyatining eng buyuk shaxslaridan biri hisoblanadi. U 1897-yilda Andijon shahrining Qatortarak mahallasida savdogar oilasida tug'ilgan bo'lib, otasi Sulaymon oilasida voyaga yetgan. Cho'lponning bolaligi va yoshligi Andijonning madaniy va diniy muhitida o'tgan, u yerda u eski maktabda dastlabki ta'lim olgan va keyinchalik rus-tuzem maktabida o'qigan. Yoshligidan she'riyat va adabiyotga qiziqib, 1914-yilda Toshkentga ko'chib o'tgan va "Sadoi Turkiston" gazetasida ish boshlagan. Uning asarlari Ufa, Qozon va Bog'chasaroydagi gazeta va jurnallarda chop etilgan. 1916–1917-yillarda Orenburgda davlat idorasida kotib bo'lib ishlagan, keyin Toshkentga qaytgan. 1920-yilgacha TurkRosTAda xizmat qilgan va o'sha yili Bokudagi Sharq xalqlari qurultoyida ishtirok etgan. Fitrat taklifi bilan Buhoroda "Buhoro axbori" gazetasining bosh muharriri bo'lib ishlagan, keyin Toshkentga qaytib, adabiyot va madaniyatga e'tibor qaratgan. 1924–1926-yillarda Moskvada dramstudiyaga rahbarlik qilgan, 1930-yillarda SSSR Markaziy Qo'mitasida tarjimon bo'lib ishlagan. Ammo 1937-yil 14-iyulda qamoqqa olingan va 1938-yil 4-oktabrda qatl etilgan, bu jadidchilar repressiyasining qurboni bo'lishini ko'rsatadi.

Cho'lpon nafaqat shoir, balki buyuk dramaturg, nasriyotchi va tarjimon bo'lgan. U jadidchilik harakatining faol ishtirokchisi bo'lib, milliy uyg'onish va ma'rifatni rivojlantirishga katta hissa qo'shgan. Uning hayoti siyosiy ziddiyatlar va ma'rifiy kurashlar bilan to'la bo'lgan. Masalan, 1920-yillarda yangi o'zbek she'riyatining rahbari sifatida tan olingan, ammo sovet hokimiyati tomonidan ta'qib qilingan. Cho'lpon o'z davrida islom va zamonaviy ilmni birlashtirishga harakat qilgan, jadidchilikning asosiy printsiplarini shakllantirgan. Uning hayoti va ijodi repressiya davrida ham milliy ruhni saqlashga yordam bergan, chunki uning asarlari yashirincha o'qilgan va tarqatilgan. Cho'lpon hayotida surgun yashagan, bu uning ijodida aks etgan va uning asarlari orqali milliy ozodlik va inson huquqlari mavzulari yoritilgan.

Ijodiy jihatdan Cho'lpon asosiy merosi – she'riyat, nasr va dramaturgiya bo'lib, uning "Uzbek yosh shoirlari" (1923), "Go'zal yozg'ichlar" (1925), "Adabiyot

parchalari" (1926), "Uyg'onish" (1922), "Buloqlar" (1923), "Tong sirlari" (1926) va "Soz" (1935) she'rlari yangi o'zbek she'riyatining rivojiga katta hissa qo'shgan. Uning romanlari orasida "Kecha va kunduz" (1934) muhim o'rin tutadi, bu asar ikki qismli dilogiyaning birinchi qismi bo'lib, ikkinchi qismi "Kunduz" yo'qolgan yoki yo'q qilingan. Cho'lpon nasrida "Doktor Muhammadiyor" (1914), "Qor qo'ynida lola", "Novvoy qiz" va "Oydin kechalarda" kabi hikoyalar mavjud. Dramaturg sifatida "Yorqinoy" (1920), "Xalil farang" (1921), "Cho'rining isyoni" (1926), "Yana uylanaman" (1926), "Mushtumzo'r" (1928), "O'rtoq Qarshiboev" (1928) va "Xujum" (1928) pyesalarini yozgan. Uning asarlari milliy mustaqillik va ozodlik mavzularini ko'taradi.

Cho'lpon ijodi insonparvarlik, ma'rifat, adolat va milliy uyg'onish mavzularini chuqur o'rganadi, bu esa o'zbek milliy identifikatsiyasining asosini tashkil etadi. Uning she'rlari va romanlari orqali u xalqni ma'rifiy islohotlarga chaqirgan, jadidchilikning "yangi usul" ta'lim tizimini targ'ib qilgan. Cho'lpon tarjimon sifatida Pushkin ("Dubrovskiy", "Boris Godunov"), Gorkiy ("Ona", "Egor Bulichev"), Lohutiy ("Evropaga sayohat"), Gots ("Malikai Turandot") va Shekspir ("Hamlet") asarlarini o'zbek tiliga tarjima qilgan, bu jahon adabiyoti bilan aloqalarni kuchaytirgan. Uning asarlari repressiya davrida taqiqlangan bo'lsa-da, mustaqillikdan keyin qayta nashr etilgan va o'rganilmoqda. Cho'lpon merosi nafaqat o'zbek adabiyotida, balki butun Markaziy Osiyo jadidchilik harakatida muhim o'rin tutadi. Uning ijodi sovet totalitarizmining salbiy oqibatlarini ko'rsatadi va bugungi kunda milliy ruhni tiklashda muhim. Cho'lpon asarlarida til va uslub jihatdan innovatsiyalar mavjud bo'lib, u o'zbek she'riyatida yangi shakllarni joriy etgan, masalan, erkin she'r va falsafiy mazmun. Uning hayoti va ijodi orqali jadidchilarning milliy ozodlik uchun kurashi aks etgan, bu uning repressiya qurboni bo'lishiga sabab bo'lgan.

Zamonaviy o'zbek jamiyatida Cho'lpon merosi o'ta dolzarb bo'lib qolmoqda, chunki uning ma'rifiy va milliy ozodlik g'oyalari ta'lim, ma'naviy tarbiya va milliy identitetni shakllantirishda asosiy rol o'ynaydi. Mustaqillikdan keyingi O'zbekistonda Cho'lpon asarlari maktab va universitet darsliklariga kiritilgan, uning she'rlari va romanlaridagi milliy ruh va ozodlik mavzulari ethnopedagogikada ishlatilib, talabalarda milliy qadriyatlar shakllantirilmoqda.

So'nggi yillarda, xususan 2021–2025-yillarda o'tkazilgan tadqiqotlar Cho'lpon merosining global ta'sirini ko'rsatmoqda. Masalan, xalqaro universitetlarda Cho'lpon asarlari o'rganilmoqda, uning falsafiy g'oyalari zamonaviy psixologiya va adabiyotda qayta baholanmoqda. O'zbekistonda Cho'lpon tavallud kuni munosabati bilan ilmiy konferensiyalar, teatr spektakllari va kinofilmlar o'tkazilmoqda, masalan, "Kecha va

kunduz” romani asosida film yaratilgan, bu uning merosini ommalashtirishga yordam beradi. Sovet davrida Cho‘lpon faoliyati taqiqlangan bo‘lsa, bugun mustaqillik davrida u milliy identitetning ramzi sifatida ko‘rilmoqda, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti farmoni bilan Navoiy nomidagi davlat mukofoti bilan taqdirlangan.

Cho‘lpon dolzarbligi raqamli davrda yanada kuchaymoqda: uning asarlari raqamlashtirilgan, AI orqali tahlil qilinmoqda va xalqaro platformalarda tarjimasi taqdim etilmoqda. Masalan, uning insonparvarlik g‘oyalari zamonaviy o‘zbek adabiyotida aks etgan, bu milliy madaniyatni saqlashda muhim. Bundan tashqari, Cho‘lpon ta’limotlari zamonaviy ruhiy salomatlik va ma’naviy rivojlanish masalalarida qo‘llanilmoqda, chunki uning she’rlari shaxsiy kamolotga yo‘l ko‘rsatadi. O‘zbekistonda ta’lim islohotlarida Cho‘lpon g‘oyalari ethnopedagogika va axloqiy tarbiya darslarida markaziy o‘rin tutmoqda, bu yoshlarni globalizatsiya sharoitida milliy qadriyatlar bilan bog‘lashga yordam beradi. Shuningdek, xalqaro miqyosda Cho‘lpon merosi Markaziy Osiyo tadqiqotlarida o‘rganilmoqda, bu o‘zbek madaniyatining jahoniy integratsiyasini ta’minlaydi. Uning “Kecha va kunduz” romani ingliz tiliga tarjima qilingan va Akademik Studies Press tomonidan nashr etilgan, bu uning global ta’sirini ko‘rsatadi. Dolzarbligi shundaki, Cho‘lpon asarlari – repressiya va totalitarizm mavzulari – bugungi jamiyatda yanada kuchaymoqda, shuning uchun uning tahlili zamonaviy muammolarni hal qilishda muhim. Uning ijodi post-sovet davrida milliy tarixni qayta baholashda asos bo‘lib xizmat qilmoqda.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, Abdulhamid Cho‘lpon hayoti jadidchilik harakatining murakkab siyosiy va madaniy muhitida kechgan. U nafaqat shoir, balki ma’rifatparvar sifatida gazetalar va jurnallarda ishlagan, milliy uyg‘onishga hissa qo‘shgan. Ijodida milliy ozodlik ta’siri kuchli bo‘lib, “Kecha va kunduz” romani orqali anti-imperial milliy fikr tasvirlangan, ammo ikkinchi qismi yo‘qolgan.

Cho‘lpon she’rlari va pyesalarida milliy identitet va ta’lim masalalarini ko‘targan. Masalan, “Uyg‘onish” she’rida milliy ruh ulug‘langan, bu milliy uyg‘onishni kuchaytiradi. Cho‘lpon jadidchilikni o‘zbek adabiyotiga singdirgan va yangi she’riyatning asoschisi sifatida tan olingan. Uning merosi Markaziy Osiyo va global tadqiqotlarda o‘rganilmoqda, masalan, post-sovet davrida milliy shahid sifatida baholanmoqda.

Zamonaviy kontekstda Cho‘lpon ijodi o‘zbek milliy ma’naviyatining asosini tashkil etadi. So‘nggi tadqiqotlarda uning g‘oyalari ta’limda qo‘llanilmoqda, masalan, yoshlarni mukammal shaxs sifatida tarbiyalashda. Cho‘lpon falsafasi, jumladan, milliy ozodlik ta’limoti, zamonaviy adabiy oqimlarda tahlil qilinmoqda va inson ruhiy salomatligiga ta’sir etmoqda. Bundan tashqari, uning asarlari mustaqillik davri o‘zbek

adabiyotida yangi talqinlarga asos bo'lmoqda, bu milliy madaniyatni rivojlantirishda muhim. Natijada, Cho'lpon merosi nafaqat o'tmishni, balki kelajakni shakllantirishda dolzarbdır. Uning asarlarida psixologik portretlar chuqur bo'lib, repressiya davridagi inson holatini ko'rsatadi.

Abdulhamid Cho'lpon o'zbek adabiyoti va jadidchilik harakatining abadiy shoiri sifatida qoladi. Uning hayoti va ijodi ma'rifatparvarlik, ma'naviy poklik, adolat va milliy identifikatsiyani targ'ib etadi, bu zamonaviy jamiyatda o'ta muhim. Cho'lpon merosi ta'lim va tarbiyada markaziy o'rin tutib, yosh avlodni mukammal shaxs sifatida shakllantirishga yordam beradi. Global miqyosda uning asarlari xalqaro tadqiqotlarda o'rganilmoqda, bu o'zbek madaniyatining jahoniy integratsiyasini ta'minlaydi. Kelajak tadqiqotlar Cho'lpon merosini raqamli texnologiyalar va AI orqali yanada chuqurroq o'rganishi, uning g'oyalarini zamonaviy muammolarga qo'llashi kerak. Umuman, Cho'lpon merosi o'zbek milliy ma'naviyatining poydevori bo'lib, kelajak avlodlar uchun ilhom manbai bo'lib qoladi. Uning repressiya qurboni bo'lishi bugungi o'zbek jamiyatiga totalitarizm darslarini beradi va milliy ozodlikni eslatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Asymptote Journal. (n.d.). Abdulhamid Cho'lpon. <https://www.asymptotejournal.com/blog/writer/abdulhamid-cholpon/>
2. Academic Studies Press. (2019). Uzbek author Cho'lpon's equivocal legacy and its importance in post-Soviet Uzbekistan. <https://www.academicstudiespress.com/blog/uzbek-author-cholpon-night-and-day/>
3. Ziyouz.uz. (2012, September 29). Abdulhamid Chulpon (1897-1938). <https://www.ziyouz.uz/en/uzbek-literature/40-literature-of-jadids-period/91-abdulhamid-chulpon-1897-1938>
4. Sam's War Room. (2023, August 27). Cho'lpon and Abdulla Qodiriy - Resisting empire. <https://samswarroom.com/2023/08/27/cholpon-and-abdulla-qodiriy/>
5. Gayratova, G. S., Mukhtarov, S. S., & Mamajonova, G. D. (2020). Cholpon's work, lingvo poetics and its place in history. International Journal of Engineering and Information Systems (IJEAIS), 4(7), 59-63. <http://ijeais.org/wp-content/uploads/2020/7/IJEAIS200709.pdf>
6. Mahmudov, Z. T. (2024). From the life history of Abdulhamid Cholpon. "PEDAGOGS" international research journal, 63(1), 22-25. <https://pedagogs.uz/ped/article/download/1760/1714/3389>

ABDULLA QAHHORNING “BEMOR” HIKOYASIDA PAFOS

Choriyeva Parizoda Farid qizi

Qarshi davlat universiteti filologiya fakulteti 2-kurs talabasi

Ilmiy rahbari: Gulchexra Imomova

Qarshi davlat universiteti filologiya fanlarni doktori professor

parizodachariyeva@gmail.com

Annotatsiya: Asar pafosi – yozuvchini maftun etadigan va butun asarga singib ketgan g'oya, his va hayajondadir. Pafos bilan yozilgan asar deganda, xuddi shuni anglash lozim. Badiiy asarni o'rganish va tahlil etishda, hammadan ham avval undagi pafosni belgilab olish ma'qul. Pafosli nutq jo'shqin, hayajonli nutqdir. Pafos haqida shuni qayd etish joizki, u asarda butun boshli voqelikni o'zida aks ettirish yo'sinida namoyon bo'la boradi. O'quvchini notanish bir hayot manzarasi bilan tanishtirish bobida yozuvchi hech ikkilanishsiz qadam tashlaydi.

Mazkur maqolada buyuk hikoyanavis Abdulla Qahhorning birgina “Bemor” hikoyasi orqali adibning pafosdan foydalanish mahoratini tadqiq qilishga urindik.

Kalit so'zlar: Pafos, bemor, hikoya, obraz, hayot, xarakter, tahlil, ruhiyat, voqea, g'oya.

Annotation: The pathos of a literary work lies in the idea, feeling, and excitement that captivate the writer and permeate the entire text. When we say a work is written with pathos, it is exactly this that we mean. In studying and analyzing a literary work, it is advisable first of all to determine its pathos. A pathos-filled speech is an impassioned, emotional speech. It should be noted that pathos manifests itself in the work as a reflection of an entire reality. In acquainting the reader with an unfamiliar scene of life, the writer steps forward without hesitation.

In this article, we attempt to explore the mastery of the great storyteller Abdulla Qahhor in employing pathos through a single short story – “The Patient” (“Bemor”).

Keywords: Pathos, patient, short story, character, life, personality, analysis, psychology, event, idea

Аннотация: Пафос художественного произведения заключается в идее, чувстве и волнении, которые увлекают писателя и пронизывают всё произведение. Когда мы говорим, что произведение написано с пафосом, именно это следует понимать. В процессе изучения и анализа художественного произведения, прежде всего, необходимо определить его пафос. Речь, наполненная пафосом, является вдохновенной, эмоциональной речью. Следует

отметить, что пафос проявляется в произведении как отражение целой действительности. Знакома читателя с неизвестной картиной жизни, писатель делает шаг вперёд без малейшего колебания.

В данной статье предпринята попытка исследовать мастерство великого новеллиста Абдуллы Каххара в использовании пафоса на примере всего одного рассказа – «Бемор».

Ключевые слова: пафос, больной, рассказ, образ, жизнь, характер, анализ, психология, событие, идея.

Adabiyot inson ruhiyatini tarbiyalaydigan, ma'naviy olamni boyitadigan va estetik dunyoqarashni shakllantiradigan qudratli vositadir. U ikki asosiy turga — ilmiy va badiiy adabiyotga bo'linadi. Ilmiy adabiyotlar aniq dalillar, faktlar, tahlil va ilmiy uslubga asoslanadi. Ular muayyan fan sohasida ilmiy bilimlarni beruvchi manbalar bo'lib, darsliklar, monografiyalar, dissertatsiyalar, konferensiya materiallari, ensiklopediyalar kabilarni o'z ichiga oladi. Badiiy adabiyot esa inson hayoti, tuyg'ulari, jamiyatdagi muammolar va axloqiy-ruhiy kechinmalarni obrazlar orqali ifodalovchi, estetik ta'sir kuchiga ega bo'lgan asarlardir. She'r, hikoya, roman, doston, qissa kabi janrlar ana shu turga kiradi.

Ilmiy va badiiy adabiyotlar inson kamoloti yo'lida xizmat qiluvchi muhim manba hisoblanadi. Har ikkalasi turli uslub va maqsadlarga ega bo'lsa-da, asosiy vazifasi — insonni ma'naviy va intellektual jihatdan boyitishdir. Ayniqsa, badiiy adabiyot o'quvchini hayot haqiqatlari bilan yuzlashtirib, uni chuqur tafakkurga chorlaydi, ezgulik, muhabbat, vatanparvarlik, fidoyilik, mehr va sabr kabi insoniy fazilatlarni uyg'otadi.

Har bir badiiy asar muallif tomonidan muayyan g'oya asosida yaratiladi. Bu g'oya ko'pincha asarning pafosi — estetik va axloqiy yuklamasi orqali ifodalanadi. Ya'ni, badiiy-estetik vositalar, ayniqsa obrazlar va pafos orqali muallif o'z qarashlarini o'quvchiga yetkazadi. Aristotel fikricha, pafos — bu hayajon, azob, o'zgartiruvchi kuchdir [1]. Yozuvchining obrazlar orqali bergan saboqlari o'quvchini tarbiyalaydi, uning qalbiga chuqur ta'sir qiladi.

O'zbek adabiyotining mohir hikoyanavisi Abdulla Qahhor o'z asarlarida aynan mana shu pafos kuchidan mahorat bilan foydalanadi. U o'quvchini faqat voqealar guvohiga emas, balki ichki ishtirokchiga aylantiradi. Asarni mutolaa qilayotgan o'quvchi voqealarga shunday kirib ketadiki, undagi obrazlar quvonsa quvonadi, qayg'ursa qayg'uga tushganini o'zi ham sezmay qoladi.

“Bemor” hikoyasi mashhur xalq maqoli — “Osmon yiroq, yer qattiq” degan epigraf bilan boshlanadi. Bu maqol epigراف sifatida bejiz tanlanmagan, u hikoyadagi fojeaning falsafiy va emotsional mezonini belgilaydi. Bir oilaning qiyin ahvoli timsolida — bechoralik, nochorlik, umidsizlikni falsafiy ifoda qiladi. Aslida, bu nafaqat voqealar fonini, balki asarning **fojeaviy pafosini** belgilab beradi. Qahhor mazkur ibora orqali ijtimoiy befarqlik, savodsizlik va ma’naviy nochorlik hukm surgan muhitda inson qanday ojiz holatga tushib qolishini namoyish etadi.

Yozuvchi ushbu ibora orqali savodsizlik, ma’naviy nochorlik hukm surgan muhitda inson qanday ojiz va himoyasiz holatga tushib qolishini ko’rsatadi. Hikoya oddiy voqelik ortida yotgan og’riqli haqiqatlarni — axloqiy savollar va ijtimoiy iztiroblarni badiiy tahlil qiladi. Hikoyadagi obrazlar tizimi orqali yozuvchi o’z davrining ijtimoiy muammolarini ochib beradi va zamonaviy kitobxon qalbiga ham chuqur ta’sir qiladi.

Obrazlar asarning ajralmas tarkibiy qismi bo’lib, ular asar pafosini ochib berishda muhim rol o’ynaydi. Abdulla Qahhorning “Bemor” hikoyasida aksariyat obrazlarning aniq ismlari keltirilmagan. Hikoyani o’qish davomida Sotiboldi, uning xotini, to’rt yashar qizchasi, Abdug’aniboy, qo’shni kampir, tabib, baqqol, baxshi kabi bir-biridan farq qiluvchi obrazlar orqali asarda qalamga olingan muammolarni ko’rib, uning asosiy g’oyasini anglay boshlaymiz. Hikoya hayotiy lavha sifatida yozilgan, unda “bemor”, “shifokor” kabi umumiy obrazlar orqali insoniylik va hayot falsafasi ochib beriladi. Umuman olganda yozuvchi har bir obrazlarning xususiyatlari orqali asarning pafosini o’quvchiga sodda, tushunarli holda tez yetib kelishiga yordam beradi.

Hikoyaning markaziy obrazi – bemor ayoldir. U oddiy bir inson emas, balki butun bir xalqning og’riqli holatini ifodalaydi. Ayol og’riq ichida ham qizchasiga sezdirmaslikka urinadi, bu holat onalik matonati va fidoiylik timsoli sifatida talqin qilinadi. Qahhor bu obraz orqali ayollar hayotidagi real muammolar — sog’liq uchun yetarli sharoit yo’qligi, ijtimoiy yordamdan yiroqlik, ma’naviy yetimlik holatini badiiy va hissiy ohangda yoritadi

“Bemor obrazida jamiyatning og’riqli metaforasi aks etgan. U yolg’iz emas — u xalqning betob ongining, loqaydlik ichida ezilgan ijtimoiy ruhning ramzidir” [2].

Qizchanning onasiga bo’lgan beg’ubor muhabbati hikoyaning ruhiy pafosini chuqurlashtiradi. Qizcha bu asarda najot timsoli sifatida gavdalanadi: u o’zining soddaligi, bolalik ishonchi bilan bu fojeadan chiqish yo’lini qidiradi. Onasini shifo topishi uchun Xudodan chin yurakdan najot so’raydi. Yozuvchi bu orqali xalqning doimo nimadandir umid bilan yashashini ifoda etadi. Bu esa o’quvchini larzaga soladi. “Qahhor bu yerda bola nigohi orqali jamiyatga qaraydi — bolalik samimiyati kattalarning befarqligini shafqatsiz ochib beradi” [3].

Sotiboldi obrazi xalq orasidagi ma'naviy qashshoqlikni, ijtimoiy beqarorlikni aks ettiradi. Uning kasalxonani oq podsho rasmi yoki pul bilan bog'lashidagi xatti-harakati xalq orasidagi ma'rifat yetishmasligini badiiy ifodalaydi. Bu — yozuvchining o'tkir tanqidi bilan yoritilgan, chuqur ijtimoiy pafosga ega sahna. Sotiboldining ma'rifatdan uzoqligi bir tomondan kitobxonning g'azabini keltirsa, ikkinchi tomondan u oilasini, bemor xotinini saqlab qolishi uchun harakat qilishi Sotiboldiga bo'lgan mehr va shavqatni uyg'otadi “Muallif xalq ichidagi e'tiqodlar va savodsizlikni achchiq kulgi bilan fosh etadi” [4].

Boyning yordam bermasligi, uni odamlarning muammosiga befarq holda tomosha qilishi orqali Qahhor ijtimoiy tengsizlikni keskin tanqid qiladi. Bu obraz jamiyatda o'zaro mehr-oqibat yo'qolganini ko'rsatadi. Abdug'aniboyda imkon bor edi. U o'z vaqtida yordam qo'lini cho'zganida voqealar bu darajada murakkablashib ketmagan bo'lardi. Boy kishi sifatida Abdug'aniboy voqealarga befarq qoladi. Uning yordam qo'lini cho'zmasligi orqali yozuvchi ijtimoiy tengsizlik va mehr-oqibatning yo'qolganligini tanqid qilish bilan birga, bu obrazni kiritish orqali asar syujetini boyitadi, undagi og'riqli muammolarni kitobxonga aniq tasavvur etish imkonini taqdim etadi..

Kampir obrazi xalq orasida saqlanib qolgan eskicha qarashlar, irim-sirim va xurofotlarni ifodalaydi. Unga ko'ra, tabib yoki baxshi hamma narsani tuzatishi mumkin. Bu obraz orqali yozuvchi ilmga emas, ko'r-ko'rona e'tiqodga ishonchning salbiy oqibatlarini ko'rsatadi. Eskilikka emas balki ilm-fan rivojiga ham e'tibor qaratish kerak lozimligini ko'rsatib o'tadi. “Kampir — xalq xotirasi, ammo ba'zan bu xotira yangilanishni xohlamaydi” [5].

Hikoyada shifokor ko'rinmaydi. Bu esa o'quvchini savolga undaydi: qayerda edi tibbiy yordam? Qahhor bu orqali sog'liqni saqlash tizimidagi bo'shliqlarni yashirin holda fosh etadi. Shifokorlarning vazifasi aslida nima ekanligini, manfaatlar emas, balki inson ustun kelishi kerakligi o'tkir qalam uchida tanqidiy yondashadi.

Hikoyani o'qir ekanmiz, bitta hikoyada bitta emas, bir nechta g'oya yotganligini anglay boshlaymiz. Bu asarda nafaqat ilmsizlik, balki qoloqlik, qashshoqlik muammolari, tabaqalanish va tibbiyot sohasida xalqning yetarlicha tushunchaga ega emasligiga guvoh bo'lamiz. Yozuvchi o'sha davrlarni bayon etgan bo'lsa, ammo undagi holatlar bugun ham afsuski ko'zga tashalanib qolmoqda. Bu esa hikoyadagi bir nechta vaziyatlar uning pafosi qanday darajada yuksak puxta tuzilganligidan dalolat beradi. Hikoyadagi pafos turlari sifatida esa quyidagilarni ajratib o'tishimiz mumkin:

1. Fojeaviy pafos

“Bemor” hikoyasidagi eng kuchli emotsional holat — fojeaviy pafosdir. Onaning og‘riqli holati, qizchaning umidli qarashlari, otaning ojizligi va atrofdagilarning loqaydligi kitobxon qalbini larzaga soladi. “Fojea — oddiy bir ona fojeasi emas, balki jamiyatning loqaydlikda muzlab qolgani, yuraksizlikning, befarqlikning azobi” [4].

2. Tanqidiy pafos

Yozuvchi hikoyani bayon qilish bilangina cheklanmaydi, balki undagi muammolarni tanqid ostiga oladi: xurofot, ilmsizlik, badavlatlarning loqaydligi, tibbiyot tizimidagi nuqsonlar shafqatsiz fosh etiladi.

3. Ijtimoiy pafos

Hikoya muallif tomonidan bevosita nasihat bilan yakunlanmaydi. Biroq butun asar o‘quvchini uyg‘onishga, jamiyatdagi befarqlikka qarshi kurashishga chaqiradi. Bu ijtimoiy pafosning eng muhim vazifasidir. “Qahhor ijodida ijtimoiy pafos — bu faqat og‘riq emas, bu uyg‘onish chaqiruvidir” [5].

Abdulla Qahhorning “Bemor” hikoyasi — bu o‘z davrining og‘riqli haqiqatlarini dadillik bilan ochib bergan, bugungi kun uchun ham dolzarb bo‘lgan chuqur ijtimoiy-falsafiy asardir. Asar hikoya ko‘rinishidagi ichki hayqiriq, xalq dardini kuylovchi ruhiy signaldir. Undagi obrazlar orqali yozuvchi jamiyatdagi beparvolik, jaholat, ijtimoiy tengsizlik va adolatsizlikni fosh etadi. Hikoyadagi pafos esa har bir kitobxonni befarq qoldirmaydi: u o‘quvchini larzaga soladi, o‘ylashga, anglashga va harakat qilishga undaydi. Asarni mutolaa qilgan o‘quvchi albatta ilm yo‘lidan anjot olish mumkinligini, barcha muammolar yechimi ilmda ekanligini anglaydi. “Adabiyot — atomdan kuchli, faqat uni o‘tin yorishga sarf etmaslik kerak”, - degan

edi muallif [6].

“Bemor” hikoyasi esa aynan ana shunday kuchli adabiyot namunasi sifatida jamiyatni uyg‘otish yo‘lida xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Aristotel. Poetika. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1980.
- 2.Quronov, D. Adabiyot nazariyasi asoslari. — Toshkent: Akademnashr, 2020. — 124-b.
- 3.Salomov, A. Abdulla Qahhor ijodida realizm. — Toshkent: Fan, 1989.
- 4.Yo‘ldoshev, S. “O‘zbek adabiyotida pafos va uning badiiy ifodasi.” // Filologiya masalalari, 2022, №2.

5.Karimova, D. Zamonaviy o'zbek hikoyalarida ijtimoiy pafos. — Termiz: Ilm ziyo, 2021.

6.Qahhor, A. Tanlangan asarlar, 2-jild. — Toshkent: G'ulom nomidagi nashriyot, 1986. — 312-bet.

7.Qahhor, A. *Bemor*. — 6-sinf Adabiyot darsligi (1-qism). — Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti, 2022. — 117–120-betlar.

8.“Bemor hikoyasi haqida” // uzpedia.uz.

9.https://uzpedia.uz/kitob/adabiyot_6sinf_i/bemor_hikoyasi_haqida

“Bemor” hikoya Wikipedia

10.https://uz.wikipedia.org/wiki/Bemor_%28hikoya%29?utm_source=

Abdulla Qahhor, Bemor (hikoya) (2013-yil 3-noyabr).

<https://www.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-nasri/abdulla-qahhor-1907-1968/abdulla-qahhor-bemor-hikoya>

ABDULLA QAHHOR "BEMOR" HIKOYASI**Davlatboyeva Xusnida Sheramat qizi**

CHDPU gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nashi, 3-kurs

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada taniqli yozuvchi va shoir Abdulla Qahhor Ijodining zamonaviy o'zbek adabiyotiga ta'siri o'rganiladi. Muallif adabiy tanqidni ko'rib chiqadi, Qahhor asarlarini tahlil qiladi va ularni adabiyot olamidagi hozirgi tendentsiyalar va tendentsiyalar kontekstida ko'rib chiqadi. Maqolada uning ijodining zamonaviy yozuv san'atini rivojlantirishdagi ahamiyati ta'kidlangan va uning uslubi va mavzusining xususiyatlari o'rganilgan. Uning asarlarini tanqidiy tahlil qilish va talqin qilish asosida Muallif Abdulloh Qahhor asarining zamonaviy o'zbek adabiyotiga ahamiyati va ta'sirini aniqlab, uning innovatsion g'oyalari va ushbu san'at sohasini rivojlantirishga qo'shgan hissasini ochib beradi.

Аннотация. В статье исследуется влияние творчества известного писателя и поэта Абдуллы Каххора на современную узбекскую литературу. Автор рассматривает литературную критику, анализирует произведения Каххора и рассматривает их в контексте актуальных тенденций и направлений в литературном мире. В статье подчёркивается значение его творчества в развитии современной письменности, исследуются особенности его стиля и тематики. На основе критического анализа и интерпретации его произведений автор определяет значение и влияние творчества Абдуллы Каххора на современную узбекскую литературу, раскрывает его новаторские идеи и вклад в развитие этого направления искусства.

Abstract. This article studies the influence of the work of the famous writer and poet Abdulla Qahhor on modern Uzbek literature. The author reviews literary criticism, analyzes Qahhor's works and considers them in the context of current trends and tendencies in the literary world. The article emphasizes the importance of his work in the development of modern writing and studies the features of his style and subject matter. Based on a critical analysis and interpretation of his works, the author determines the significance and influence of Abdulloh Qahhor's work on modern Uzbek literature, reveals his innovative ideas and contribution to the development of this field of art

Kalit soʻz: Sotiboldi, qizcha, kasal, qoʻshni kampir, Kasalxona, dorixona Chilyosin, Abdugʻaniboy. **Ключевые слова:** Сотиболди, маленькая девочка, больная, старушка по соседству, больница, аптека, Чилиосин, Абдуганибой

Key words: Sotiboldi, little girl, sick, starushka po sosedstvu, hospital, pharmacy, Chiliosin, Abduganiboy

Abdulla Qahhor (1907-yil 17-sentyabrda Qoʻqon–1968-yil 25-mayda, Moskva) – 1907-yilning 17-sentyabr sanasida Qoʻqonda temirchi oilasida dunyoga kelgan. Oʻzbekiston xalq yozuvchisi (1967).

Abdulla Qahhor haqli ravishda qisqa hikoyaning taniqli ustasi, oʻzbek nasrining asoschilaridan biri hisoblanadi. Uning Abdulla Qahhorning otasi Abduqahhor Jalilov temirchi boʻlgan. Lekin bu kasbdan oladigan daromad tirikchilik uchun kifoya qilmagani sababli u doim ish izlab qishloqqa qishloq koʻchib yurgan. Shu tufayli Abdullaning bolaligi Yaypan, Nursuh, Kudash, Buvayda, Tolliq, Olqor, Yulgʻunzor, Oqqoʻrgʻon kabi Qoʻqon atrofidagi qishloqlarda kechgan[1]. Dastlab Oqqoʻrgʻon qishlogʻidagi Mamajon qorining usuli savtiya maktabida tahsil koʻrdi. Oilasi Qoʻqonga koʻchib kelgach „Istiqlol“ nomli shoʻro maktabiga oʻqishga kiradi, undan keyin internat, „Kommuna“, „Namuna“ maktablarida, soʻng bilim yurtida tahsil koʻradi. Bilim yurtining „Adib“ qoʻlyozma jurnalida dastlabki mashqlari bilan qatnashadi. Toshkentdagi „Qizil Oʻzbekiston“ gazetasi tahririyatining „Ishchi-batrak maktublari“ varaqasiga muharrirlik qildi (1925). U gazetada ishlash jarayonida Oʻrta Osiyo davlat universitetining ishchilar fakultetini tamomlaydi (1928). Abdulla Qahhor yana Qoʻqonga borib, dastlab oʻqituvchilarni qayta tayyorlash kursida muallimlik qiladi; koʻp oʻtmay „Yangi Fargʻona“ viloyat gazetasiga kotib va „Chigʻiriy“ hajviy boʻlimiga mudir etib tayinlanadi (1929). Abdulla Qahhorning „Oy kuyganda“ ilk hajviy sheʼri „Mushtum“ jurnalida Norin shilpiq taxallusi ostida bosildi (1924). Soʻng uning bir qancha hajviy sheʼr va hikoyalari „Mushtum“, „Yangi yoʻl“ jurnallari va „Qizil Oʻzbekiston“ gazetasida Mavlon kufur, Gulyor, Nish, Erkaboy, E-voy kabi taxalluslar ostida eʼlon qilindi. Abdulla Qahhor 30-yillarda yana Toshkentga qaytadi va Oʻrta Osiyo davlat universitetining pedagogika fakultetiga oʻqishga kiradi (1930), ayni paytda „Sovet adabiyoti“ jurnalida masʼul kotib vazifasini bajaradi. Oʻz davrida muharrir va tarjimon (1935–1953). 1954–1956-yillarda Oʻzbekiston yozuvchilari uyushmasi boshqaruvining raisi boʻlgan. Hikoyalari insonning yorqin tasvirlari, hayotdagi ziddiyatlar va muammolar chuqur ochib berilgan. Abdulla Qahhor umrining oxirlarida davolanish uchun Moskvaga boradi va oʻsha yerda 1968-yil 25-may kuni vafot etadi. Toshkentdagi Chigʻatoy qabristoniga dafn etilgan. Abdulla Qahhorning nasriy asarlari orasida „Qoʻshchinor chiroqlari“ romani hamda

„Sinchalak“ (1958), „O‘tmishdan ertaklar“ (1965) va „Muhabbat“ (1968) qissalari muhim o‘rin tutadi. Undan tashqari „Boshsiz odam“, „Anor“, „Bemor“, „O‘g‘ri“, „Dahshat“, „Millatchilar“, „San’atkor“, „Adabiyot muallimi“, „O‘jar“, „Asror bobo“ kabi o‘nlab hikoyalar yozgan. „Shohi so‘zana“ (1949), „Og‘riq tishlar“ (1954), „Tobutdan tovush“ (1962), „Ayajonlarim“ (1966) nomli komediyalarI.

Qahhorning asarlari bugungi kungacha dolzarb bo‘lib, unda inson illatlari, oddiy odamlarning hayoti tasvirlangan. Abdulla Qahhorning ijodiy merosi yosh avlodni Vatanga muhabbat va sadoqat ruhida rivojlantirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish uchun katta ahamiyatga ega ekanligini inobatga olgan. Uning qahramonlari ularni ilgari surgan muhitning hayoti, urf- odatlari, amallari va an‘analari bilan chambarchas bog‘liqdir. U o‘zbek adabiyotiga hikoya janrining beqiyos ustasi sifatida kirdi, uni o‘zbek Chexov deb atashadi. U o‘zbek yozuvchilari va tanqidchilari orasida birinchilardan bo‘lib, so‘zning buyuk ustasi A. P. Chexovni o‘rganishga murojaat qildi. Uning Chexov haqidagi maqolalari chuqur tushuncha bilan ajralib turadi, chunki Abdulla Qahhor Chexovni o‘zining ustozi, o‘rnak sifatida ko‘rgan. Anton Chexov ijodida Qahhor oddiy xalqning butun hayotiga qarama-qarshi bo‘lgan gumanizm g‘oyalarini asosiy deb hisoblagan. Qahhor o‘zbek xalqining eng yaxshi xususiyatlarini - aniq aql, kundalik donolik, hazilga moyillikni ochib beradi. Uning tili lakonik, aforizmlarga to‘la va o‘zbek nasri uchun an‘anaviy bo‘lgan o‘ziga xoslik va rang-baranglikdan iborat. Albatta! Quyida Abdulla Qahhorning “Bemor” hikoyasiga asoslangan maqola xulosasi keltirilgan:

“Bemor” hikoyasining maqola xulosasi:

Abdulla Qahhorning “Bemor” asari inson hayotidagi murakkab lahzalarni, ayniqsa sog‘liq va oila bilan bog‘liq muammolarni chuqur tasvirlaydi. Hikoyada bosh qahramonning jismoniy va ruhiy holati unga atrofidagi insonlar bilan bo‘lgan munosabatlarini qayta ko‘rib chiqishga majbur qiladi. Bu asar orqali muallif sog‘liqning qadrini anglash, insondagi kuch-quvvat va iroda haqida ta’sirli fikrlarni yetkazadi. Shuningdek, hikoya jamiyatdagi insoniylik, mehr-oqibat va oilaviy qadriyatlarning muhimligini yoritadi. “Bemor” — bu shaxsiy sinovlar orqali inson o‘zligini kashf etishi va hayotga yangi nigoh bilan qarashi haqida hikoya. Albatta! Abdulla Qahhorning “Bemor” hikoyasi quyidagi asosiy voqealarni o‘z ichiga oladi:

1. Bemorning kasallikka chalinishi — hikoya boshida asosiy qahramon jismoniy va ruhiy azoblarga duch keladi, bu uning hayotini qiyinlashtiradi.

2. Oilaviy g‘amxo‘rlik — bemorning yaqinlari, ayniqsa rafiqasi va bolalari uning holatidan qayg‘urib, unga yordam berishga harakat qiladilar.

3. Tibbiy yordam izlash — shifokorlar bilan uchrashuvlar, davolanish jarayoni, lekin kasallikning murakkabligi tufayli vaziyat osonlashmaydi.

4. Ichki kurash va ruhiy azoblar — bemor o'zi bilan kechayotgan ichki kurashlar, hayotga bo'lgan umid va bezovtalik.

5. Jamiyat va insonlar munosabati — atrofdagilarning bemorga nisbatan munosabati, mehr-shafqat va ba'zan beparvolik.

Hikoya orqali insonning ruhiy va jismoniy og'riqlarini, ularni yengish uchun oilaviy va jamiyat-munosabatlarning ahamiyatini ko'rish mumkin. Agar xohlasangiz, voqealarni yanada batafsil tahlil qilib berishim mumkin.

Bemor hikoyasida sotib oldi xotini kasal bo'lib qoladi 4 yoshar kichik qiziga qo'shnisi duo qilishni o'rgatadi iloya ayamning daydiga daymon begin diydi

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Irina Borolina. Abbdulla Qahhorning ijodkorlik inshosi 2020
2. Qosimov U. Adabiy-estetik tafakkur tadriji: an'anaviylik, vorisiylik, o'ziga xoslik Abdulla Qodiriy, Abdulla Qahhor va Tog'ay Murod ijodi misolida.
3. G.S.Sultanxo'jayeva, A.P.Chexovning zamonaviy o'zbek adabiyoti rivojiga ijodiy ta'siri masalalari
4. Shuhrat Sirojiddinov. Abdulla Qahhor hayoti va ijodi

OYBEK SHE'RIYATIDA SOF LIRIKA. OYBEK ROMANNAVIS

Dushanova Fotima Saparboy qizi

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 3-kurs talabasi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

dushanovafotima02@gmail.com

Ilmiy rahbar: Davlatova Adiba

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek adabiyotining yirik vakili Oybek ijodidagi ikki muhim yo'nalish – she'riyatdagi sof lirizmi hamda romannavislikdagi yuksak badiiylik masalalari tahlil qilinadi. Oybekning she'riy asarlarida inson qalbinning nozik tuyg'ulari, ruhiy kechinmalar va go'zallik tuyg'usi o'z aksini topgan bo'lsa, romanlarida tarix, zamon, shaxs va jamiyat o'rtasidagi murakkab munosabatlar chuqur mulohazakor shaklda ifodalangan.

Kalit so'zlar: Oybek, sof lirika, o'zbek romani, tarixiy roman, badiiy tafakkur, adabiy tahlil, o'zbek adabiyoti.

Аннотация: В статье анализируются два важных направления в творчестве Ойбека, крупнейшего представителя узбекской литературы, – чистая лирика в поэзии и высокая художественность в романах. Если в поэтических произведениях Ойбека отражены тонкие чувства человеческого сердца, духовные переживания и чувство прекрасного, то в его романах глубоко и проникновенно отражены сложные взаимоотношения истории, времени, личности и общества.

Ключевые слова: Ойбек, чистая лирика, узбекский роман, исторический роман, художественная мысль, литературный анализ, узбекская литература.

Abstract: This article analyzes two important directions in the work of Oybek, a major representative of Uzbek literature - pure lyricism in poetry and high artistry in novel writing. While Oybek's poetic works reflect the delicate feelings of the human heart, spiritual experiences, and a sense of beauty, his novels reflect the complex relationships between history, time, personality, and society in a deeply thoughtful manner.

Keywords: Oybek, pure lyricism, Uzbek novel, historical novel, artistic thought, literary analysis, Uzbek literature.

Oybek (Muso Toshmuhammad o'g'li Oybek, 1905–1968) o'zbek adabiyotining serqirra ijodkori sifatida milliy adabiyotimiz tarixida o'chmas iz qoldirgan ulkan shaxsdir. U lirik shoir, romannavis, tarjimon, tanqidchi va adabiyotshunos sifatida

adabiy merosimizni boyitgan. Ayniqsa, Oybekning lirik she'rlari hamda epik romanlari o'zbek adabiyotining taraqqiyotida yangi bosqichni boshlab bergan asarlar qatorida alohida o'rin tutadi.

Oybek o'z xotiralarida: "Xayol daryosi keng edi menda. O'qtin-o'qtin o'zimcha mashq qilib, bitta-yarimta she'r yozib ham qo'yardim. Xotiramda bor, ilk she'rim texnikumning "Tong yulduzi" nomli devoriy gazetasida chiqdi. Keyin shu gazetaga o'zim mas'ul muharrir bo'ldim. Sekin-sekin respublika gazetalarida she'rlarim bosila boshladi", – deb yozadi.[1]

Oybek adabiyotimiz tarixida serqirra ijodi bilan alohida o'rin egallagan ulkan siymo hisoblanadi. U nafaqat lirika sohasida, balki epik asarlarda ham o'ziga xos badiiy uslub yaratib, milliy adabiyotimizning yuksalishiga ulkan hissa qo'shgan. Oybekning shoirlik iste'dodi va romannavislik mahorati bir-birini to'ldirib, uning ijodiy qiyofasini yanada teranlashtiradi. Lirik she'rlarida insoniy tuyg'ularning samimiyligi, nafisligi va tabiiyligi o'z aksini topgan bo'lsa, romanlarida jamiyat hayoti, xalq taqdiri va tarixiy jarayonlar keng ko'lamda ifodalangan.

Oybekning she'riy ijodini tahlil qilar ekanmiz, avvalo uning sof lirik shoir ekanligi namoyon bo'ladi. She'riyatining asosiy kuchi esa uning samimiyligidir. Shoirning, "Kuy", "Sevgi", "Ona tili", "Bahor kelar", "O'zbekiston", "Tuyg'u" kabi she'rlari inson qalbining nozik kechinmalarini nafis ohangda tasvirlab, kitobxon ruhiga iliqlik olib kiradi. Uning lirikasida shaxsiy kechinmalar umumxalq tuyg'ulari darajasiga ko'tarilgan bo'lib, insonni go'zallikka, mehrga va ma'naviy yuksalishga chorlaydi.[2] Shoir hayotni, sevgini, tabiatni, vatanni yurak tili bilan kuylaydi. Masalan, "Kuy" she'rida u shunday yozadi:

Qanot bermasang-da menga parvona,

Ishq to'ldirida o'zim charxi falak...[3]

Bu satrlarda shoirning qalb kechinmalari, ichki iztiroblari, muhabbatga bo'lgan chin tuyg'usi va unga sadoqat bilan mahliyo bo'lish holati tasvirlangan. Oybek lirikasining eng muhim belgilaridan biri – bu falsafiylik va ma'naviy tozalikka intilishdir. Shoir uchun go'zallik – bu faqat tashqi manzara emas, balki ruhdagi uyg'unlik, qalbdagi poklikdir. Oybek lirikasida his-tuyg'ular chuqur ichki kechinmalar bilan uyg'unlashadi, ularni ifodalashda ko'pincha falsafiy ruh sezilib turadi.[4]

Biroq Oybek faqat shoir emas, balki o'zbek adabiyotini dunyo miqyosiga olib chiqqan buyuk romannavis hamdir. Uning "Qutlug' qon" (1940) va "Navoiy" (1947) romanlari o'zbek romanchiligi tarixida burilish yasagan asarlar hisoblanadi.

Erkin Vohidovning bu so'zlari gaplarimizning yorqin isbotidir desak mubolag'a bo'lmaydi: "Oybek — o'zbek nasri vakillaridan biri bo'lib, uning romanlari, qisqa

hikoyalari, publitsistik, tarjima ishlari adabiyot xazinasini boyitgan. Uning she'rlari va hikoyalari bolalar ruhiyatiga chuqur ta'sir ko'rsatadi va yosh avlodning estetik didini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi".

Ayniqsa, "Navoiy" romani badiiylik, tarixiylik, ruhiy tahlil va siyosiy-falsafiy masalalarning uyg'un ifodasidir. Oybek bu asarda tarixiy shaxs – Alisher Navoiy obrazini faqat tahlil qilibgina qolmasdan, uning hayot tarzi, ichki kurashi va ijtimoiy muhiti haqida ham yetarlicha ma'lumot to'plab, uni qog'ozga muhrlagan.

"Alisher bek hayotida eng og'ir, eng zalvorli damlar boshlanayotganini yuragi bilan sezdi. Endi har bir so'z, har bir harakat uning o'zigagina emas, xalqiga, el-yurtiga bog'liq edi..."[5]

Bu satrlar Oybekning tarixga bo'lgan yondashuvi qanday bo'lganini yaqqol namoyish etadi. Uning uchun tarix – bu o'tmish emas, balki bugun va ertaning ildizi. "Navoiy" romanida Oybek o'zining tarixiy bilimni chuqur badiiy tasvir orqali ifoda etgan, real tarixiy voqealar bilan badiiy to'qimalarni mohirona uyg'unlashtirgan.

Shuningdek, Oybekning "Qutlug qon" romani ham o'z zamonasining muhim ijtimoiy-siyosiy muammolarini aks ettirgan. Roman o'zbek xalqi hayotida yangi davr – inqilobdan keyingi sinfiy o'zgarishlar, yangi ong shakllanishi, yangicha fikr tarzi qanday aks etganini ko'rsatadi. Biroq Oybek bu romanida ham shunchaki ijtimoiy kurash emas, balki insoniy taqdiralar va ruhiy kechinmalar orqali voqeani yoritadi.[6]

Oybekning shoirlik va romannavislik mahorati bir-birini to'ldirib turadi. Uning lirikasidagi samimiylik va insoniy tuyg'ular nasriy asarlarida ham seziladi. Romanlaridagi keng qamrovli tarixiy voqealar, epik tasvirlar esa uning she'riyatida ham chuqur fikr va obrazlilik ruhini kuchaytirgan. Adib ijodida lirika va epikaning bunday uyg'unligi o'zbek adabiyotini mazmun va shakl jihatidan yanada boyitgan.

Oybek ijodi o'zbek adabiyotida ikki katta yo'nalishda – lirika va roman janrida yuksak badiiy darajada namoyon bo'lgan. Uning she'rlari – yurak so'zi, dard va orzu tarannumidir. Romanlari esa – xalq, tarix, shaxsiyat, ruhiyat va tafakkur uyg'unligidir. Oybekning har ikki yo'nalishdagi ijodi ham bugungi avlod uchun ham ma'naviy, ham estetik maktab bo'lib xizmat qiladi. Shuning uchun ham Oybek nomi – o'zbek milliy tafakkurining ramzidir. Erkin Vohidov ham uni "So'z san'atkorlari suhbatida chiroq yoqib, uylarga fayz olib kiruvchi ustoz" sifatida yodga oladi.

Shu tariqa, Oybek lirik shoir sifatida inson qalbining nozik torlarini kuylagan, romannavis sifatida esa xalq tarixini badiiy yodgorliklarga aylantirgan. Uning ijodi bugun ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan, balki yangi avlodlarni fikr va ruhiy tarbiyaga chorlayotgan bebaho manba bo'lib qolmoqda.

Xulosa qilib aytganda, Oybek ijodi o'zbek adabiyotining yuksalishida o'ziga xos maktab yaratgan. Uning lirik she'rlari inson qalbining eng nozik torlarini kuylagan bo'lsa, romanlari xalq tarixini, milliy ong va ma'naviyatni yuksak badiiy yodgorliklarga aylantirgan. Shu bois Oybek ijodi bugun ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan, balki yangi avlodlarni estetik va ma'naviy tarbiyaga chorlayotgan bebaho xazina sifatida qadrlanadi. Ibrohim G'afurov aytganidek, "Oybek — bizning hayotimizda milliy adabiyotning yangicha tafakkurini shakllantirgan ulkan siymo" bo'lib qoldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 9-sinf adabiyot, darslik_Toshkent "O'zbekiston" — NMIU_2019
2. Kenjayeva Z. "Oybek ijodining bolalar tarbiyasidagi ahamiyati"— 2023.
3. Oybek, "*Kuy*" – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1961.
4. Karimov O. "*Oybekning lirikasi*" – Toshkent: Fan nashriyoti, 1988.
5. Oybek, "*Navoiy*" – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1970.
6. G'oyibov A. "*O'zbek romani taraqqiyot yo'lida*" – Toshkent: Akademik nashr, 2005

CHO'LPONNING "KECHA VA KUNDUZ" ROMANIDA IJTIMOIIY- FAZOVIIY TASVIRLAR

Elmurodova Sadoqat Shermuhammad qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti fakulteti talabasi

Sadoqatelmurodova708@gmail.com

Ilmiy rahbar: Usmanova Z.I.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Cho'lponning "Kecha va kunduz" romani o'zbek adabiyoti tarixidagi o'rni, undagi ijtimoiy-siyosiy g'oyalari, milliy uyg'onish davrining adabiy ifodasi tahlil qilinadi. Asarda millat hayoti, erk va ozodlik masalalari, ma'rifat va jaholat to'qnashuvi ilmiy nuqtai nazardan yoritiladi.

Kalit so'zlar: Cho'lpon, "Kecha va kunduz", o'zbek romanchiligi, milliy uyg'onish, ma'rifat, jaholat, ozodlik, ayol obrazi, ijtimoiy-falsafiy g'oyalar.

Abstract. This article analyzes Cholpon's novel "Night and Day" as one of the most important works in Uzbek literature. The research highlights its social and political ideas, reflection of the national awakening period, and the artistic depiction of freedom, enlightenment, and the conflict between tradition and modernity.

Keywords: Cholpon, Night and Day, Uzbek novel, national awakening, enlightenment, freedom, women's image, social-philosophical ideas.

XX asr boshlarida o'zbek adabiyoti ijtimoiy-siyosiy voqealar bilan chambarchas bog'liq bo'lib rivojlandi. Milliy uyg'onish davri adabiyoti xalqni jaholat va mustamlaka zulmidan ozod qilish, uni ma'rifat sari boshlash g'oyalarini ilgari surdi. Shu davrning eng yorqin namoyandalaridan biri bo'lgan Cho'lpon o'zining she'riyati, publitsistikasi va romanchiligi bilan millat uyg'onishiga xizmat qildi. Uning "Kecha va kunduz" romani bu jarayonning eng yirik badiiy ifodasi sifatida baholanadi.

Roman "kecha" va "kunduz" timsollari orqali millat hayotidagi ikki davrni – jaholat, zulm, eski turmush (kecha) hamda ma'rifat, ozodlik va yangilanishni (kunduz) badiiy obrazlarda tasvirlaydi. Asar yozilgan davr – o'zbek xalqi tarixida murakkab ijtimoiy-siyosiy sharoitlar hukm surgan payt edi. Milliy uyg'onish g'oyalari, mustamlaka zulmiga qarshi kayfiyat, ayollar erkinligi masalasi, xalq taqdiriga daxldor muammolar muhim mavzuga aylangan edi.

"Kecha" – o'tmish, jaholat, zulm, mustamlaka davri. - "Kunduz" – uyg'onish, ma'rifat, ozodlik, yangi hayot. Demak, asar o'zbek xalqining "qorong'u" hayotdan

yorug'likka, ya'ni taraqqiyot sari intilishini badiiy obrazlarda ifodalaydi. Asarda turli tabaqalar vakillari beriladi:

- Ma'rifatparvar ziyolilar – xalqni uyg'otishga, millatni yuksaltirishga intiluvchi kuch sifatida.

- Jaholatparastlar va mustamlakachilar – xalqni zulm ostida ushlab turgan kuch sifatida.

- Ayollar obrazi – asarda jamiyatning yarmi bo'lgan ayol taqdiri ham alohida o'rin tutadi, ular millat erkinligi uchun ramziy belgiga aylanadi.

Roman millatni uyg'otish, xalqni erkinlikka yetaklash, eski an'anaviy urfodatlar va yangi ma'rifatparvarlik o'rtasidagi kurashni badiiy umumlashtiradi. Bu jihatdan "Kecha va kunduz" o'zbek adabiyotida modernizm, realizm va ma'rifatparvarlik oqimlarining sintezini namoyon etadi. "Kecha va kunduz" faqat adabiy emas, balki tarixiy manba sifatida ham qimmatlidir. U XX asr boshlaridagi ijtimoiy-siyosiy hayotni, xalqning orzu-umidlarini hamda mustaqillik g'oyalarini o'zida aks ettiradi.

Asarda ko'tarilgan asosiy masalalar quyidagicha tasniflanadi:

1. Xalqning ma'naviy uyg'onishi – millatning o'z taqdirini anglashga intilishi.
2. Ayol erkinligi – asarda ayollar taqdiri millatning umumiy ozodlikka intilishi bilan bog'lanadi.
3. Jaholat va ma'rifat to'qnashuvi – eski dunyo vakillari (qoloq, mutaassib kishilar) bilan yangi dunyo vakillari (ziyolilar, ma'rifatparvarlar) o'rtasidagi kurash.
4. Milliy ozodlik – Cho'lpon xalqni erkinlik sari yetaklovchi g'oyalarni ilgari suradi.

Roman qahramonlari o'z davrining turli qatlamlarini ifodalaydi:

Ma'rifatparvar ziyolilar – xalqni uyg'otishga intiluvchi qahramonlar.

Jaholatparastlar va zolimlar – xalqni zulm va jaholatda ushlab turgan kuchlar.

Ayol obrazi – millat erkinligi ramzi sifatida. Ayol timsoli orqali Cho'lpon millatni asirlikdan ozod bo'lishga chorlaydi.

Asarning adabiyotimizdagi o'rni

"Kecha va kunduz" — o'zbek romanchiligi tarixida muhim bosqich.

U milliy uyg'onish davri adabiyotining eng yirik namunasidir.

Cho'lpon romani orqali xalq hayotini ijtimoiy-siyosiy nuqtai nazardan yoritib, uni badiiylashtirishda katta mahorat ko'rsatgan. Asar o'z davri uchun siyosiy jihatdan xavfli bo'lgani sababli yozuvchining keyingi ijodiy taqdiriga ham ta'sir ko'rsatgan.

"Kecha" va "kunduz" qarama-qarshiligi xalqning kechagi zulmatdan kunduzgi ozodlik sari yurishini bildiradi. Bu timsollar o'zbek milliy adabiy tafakkurida xalqning "qorong'ilikdan yorug'likka" intilish ramziga aylangan. Asarda voqealar o'zbek

xalqining mustamlaka davridagi ijtimoiy hayoti, oddiy odamlarning og'ir turmushi, ayollar erkinligi uchun kurash va ziyolilarning millat uyg'onishi yo'lidagi intilishlari asosida rivojlanadi. "Kecha" qismi – eski urf-odatlar, jaholat, mutaassiblik hukmronligi tasvirlanadi. Bu yerda xalqning og'ir turmushi, ayollarning huquqsizligi, zolimlarning zo'ravonligi ko'rsatiladi. "Kunduz" qismi – yangi davrga intilish, ziyolilar va ma'rifatparvarlarning xalqni uyg'otish, erkinlikka chorlovchi harakatlari tasvirlanadi. Xalqning kelajakka umidi, yangilanish sari intilishi ifodalanadi.

Asar qahramonlari orqali yozuvchi millat taqdirini, ozodlikka bo'lgan ishonchini va xalqning ertangi kuniga bo'lgan umidini yorqin ifodalagan. Qisqacha qilib aytganda, roman xalqning zulmatdan yorug'lik sari yo'lini ko'rsatadi. Shu bois "Kecha va kunduz" faqat bir davrning hikoyasi emas, balki xalqning abadiy ozodlik orzusi ramzidir.

Mening xulosam shundan iboratki, Cho'lponning "Kecha va kunduz" romani o'zbek adabiyotida milliy uyg'onish g'oyalarini yuksak badiiylik bilan ifodalagan asardir. Roman nafaqat o'z davri, balki bugungi kun o'quvchisi uchun ham dolzarbdir. U o'zbek xalqining ozodlikka intilishi, ma'rifatparvarlik va milliy uyg'onish jarayonini chuqur ifodalab, adabiyotimiz tarixida beqiyos o'rin egallaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Cho'lpon. Kecha va kunduz. – T.: Adabiyot va san'at nashriyoti, 1991.
2. Qosimov B. Cho'lpon va o'zbek adabiyoti taraqqiyoti. – T.: Fan, 2004.
3. Karimov N. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. – T.: O'zMU nashriyoti, 2012.
4. Rasulov I. O'zbek romanchiligi taraqqiyoti. – T.: Yozuvchi, 1987.
5. Mamajonov Z. Milliy uyg'onish davri adabiyoti. – T.: Universitet, 2000.

SHAHRISABZ BAXSHICHILIK MAKTABI

Elmurodova Sadoqat Shermuhammad qizi

Chirchiq davlat Pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti fakulteti talabasi

Sadoqatelmurodova708@gmail.com**Ilmiy rahbar:** katta o'qituvchi Nafisa Raxmanova

Annotatsiya: Mazkur maqolada Shahrisabz baxshichilik maktabining kelib chiqishi, shakllanish jarayoni, o'ziga xos ijrochilik uslubi, repertuari hamda mashhur vakillari haqida so'z yuritiladi. Shahrisabz maktabining o'zbek xalq og'zaki ijodida tutgan o'rni va madaniy meros sifatida qadri ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit so'zlar: Shahrisabz baxshichilik maktabi, baxshi, doston, og'zaki ijod, Alpomish, Go'ro'g'li turkumi, ustoz-shogird an'anasi, xalq merosi, epik san'at, madaniy meros.

Abstract. This article discusses the origin and development of the Shahrisabz school of epic singing (baxshichilik). It analyzes the unique style of performance, the repertoire of epics, and the prominent representatives of this tradition. The cultural significance of the Shahrisabz school within Uzbek oral folklore and its role as an intangible cultural heritage is also highlighted.

Keywords: Shahrisabz school, baxshichilik, epic tradition, folklore, oral heritage.

O'zbek xalqining og'zaki ijodi asrlar davomida xalq hayoti, orzu-intilishlari, qahramonlik va muhabbat timsollarini aks ettirib kelgan. Shu boy merosning eng yorqin namoyonlaridan biri — baxshichilik san'atidir. Baxshi — xalq dostonchisi, kuylovchi va qahramonlik ruhi targ'ibotchisi sifatida xalq og'zaki ijodining asosiy targ'ibotchilaridan biridir. Dostonchilik maktablari o'zaro repertuar, uslub, ijro-prinsiplari bilan farqlangan va xalq og'zaki san'ati ichidagi muhim segment bo'lgan. O'zbek baxshichilik maktablari orasida Shahrisabz maktabi alohida o'rin tutadi. Bu maktab Qashqadaryo viloyatining Shahrisabz va uning atroflarida shakllangan bo'lib, asrlar davomida dostonchilik san'atini yuksak darajada rivojlantirgan.

Shahrisabz qadimdan madaniyat va san'at markazi bo'lib, xalq og'zaki ijodi rivoji uchun qulay muhit yaratgan. Dostonchilik san'ati bu hududda qadim turkiy davrlardan boshlab rivojlanib keladi. Ayniqsa, Amir Temur va temuriylar davrida Shahrisabz nafaqat siyosiy, balki madaniy markaz sifatida ham gullab-yashnadi. Ana shu tarixiy jarayonlar xalq baxshichiligini ham boyitdi.

Ba'zi manbalarda "Shahrisabz dostonchilik maktabi" deb atalgan maktab, aslida Chiroqchi dostonchilik maktabi bilan bog'lanadi. Masalan, bir tadqiqotga ko'ra, Abdulla shoir chiroqchilik Rajab baxshining shogirdi bo'lganligi, shuningdek, maktab nomini "Chiroqchi dostonchilik maktabi" deb atash ilmiy jihatdan maqbulroq bo'lishi ta'kidlanadi. Shunday qilib, "Shahrisabz dostonchilik maktabi" atamasi tarixiy - ilmiy manbalarda ishlatilsa ham, uning aniq ijrochilik maktabi sifatida nomlanishi Chiroqchi maktabi bilan bog'lanadi. Maktab 20-asr boshlarigacha faol bo'lgan.

Shahrisabz hududi qadimdan dostonchilik san'ati bilan mashhur bo'lgan. XIX–XX asr boshlarida bu yerda o'nlab baxshilar faoliyat yuritgan. Ularning ko'pchiligi nafaqat xalq orasida, balki ilmiy adabiyotlarda ham tilga olingan. Masalan, folklorshunos olimlar To'ra Mirzaev, Bahodir Sarimsoqov va boshqalar Shahrisabz maktabi vakillari ijodi haqida ko'plab tadqiqotlar olib borgan.

Shahrisabz baxshilari ijrosida tantanavorlik, baland ohangdorlik, mardlik va qahramonlik ruhini tarannum etuvchi kuchli ovoz alohida ajralib turadi. Baxshilar odatda do'mbira jo'rligida kuylashadi. Ularning ijrosida ohangning keng diapazoni, bir ohangdan ikkinchisiga keskin o'tish, qahramonlik manzaralarini baland ovozda, sevgi sahnalarini esa yumshoq, lirizmga boy tarzda ijro etish an'ana hisoblanadi. Bu maktabga quyudagilar xos:

- Shahrisabz baxshilarining ohanglari baland, jarangdor va tantanavor.
- Dostonlarda qahramonlik sahnalari kuchli, epik ruhda kuylanadi.
- Muhabbat va lirika tasvirlangan qismlarda esa baxshi yumshoq, sekin ohanglardan foydalanadi.
- Bu maktabning ohanglari Surxon-Sherobod maktabidan farq qiladi. Surxon baxshilari lirizmga ko'proq e'tibor qaratgan bo'lsa, Shahrisabz baxshilarida qahramonlik va shijoat kuchli.

Shahrisabz maktabi vakillari ijrosida quyidagi dostonlar kuylangan:

1. "Alpomish" – o'zbek xalqining qahramonlik eposi, xalqimizning milliy g'ururi sifatida Shahrisabz baxshilari ijrosida alohida shon-shuhrat topgan;
2. "Go'ro'g'li" turkumi – o'nlab dostonlarni o'z ichiga olgan, Shahrisabz maktabida keng ijro qilingan;
3. "Rustamxon", "Oysuluv", "Shirin bilan Shakar" kabi dostonlar ham repertuarining muhim qismini tashkil qiladi.
4. Shahrisabz baxshilari dostonlarni bir necha kunlab, ba'zan esa haftalab davom ettirib kuylash an'anasiga ega bo'lgan.[2]

Shahrisabz baxshichilik maktabi asrlar davomida ko'plab yirik baxshilarni yetishtirgan. Abdulla shoir 19-asrning shahrisabzlik mashhur dostonchilari Xidir

shoir, Ernazar shoirlar bilan bog'liq bo'lgan Rajab shoirning shogirdidir. Abdulla shoir ijrosi folklorshunoslar tomonidan ko'p kuzatilgan bo'lsa-da, uning repertuaridagi 10 dan ortiq doston deyarli yozib olinmagan. Shoirdan umrining so'nggi yillarida yozib olingan «Alpomish» dostoni u kuylab kelgan variant xususiyatlarini o'zida mukammal saqlay olmagan. Biroq uning boshqa baxshilardan farq qiluvchi ijro usullari haqida Shahrisabz dostonchilik maktabi muayyan tasavvur bera oladi.

Shahrisabz baxshichiligida ustoz-shogird an'anasi muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir shogird yillar davomida ustozidan nafaqat doston matnini, balki uning ijro uslubi, ovoz ohangi va kuylash sirlarini ham o'rganadi. Shu orqali maktabning o'ziga xos an'analari asrlar davomida davom etib kelmoqda. Shahrisabz baxshichiligida ustozdan shogirdga ijro uslubi, do'mbira chalish sirlarini o'rgatish muhim hisoblangan. Har bir baxshi o'z shogirdini tayyorlab, an'anani davom ettirishni burch deb bilgan.

Shahrisabz baxshichilik maktabi o'zbek xalq og'zaki ijodining eng qadimiy qatlamlarini o'zida mujassam etadi. Bu maktab orqali xalqimizning tarixiy xotirasi, qahramonlik ruhi, milliy qadriyatlari avloddan-avlodga yetkazib kelinmoqda. Shahrisabz dostonchilik maktabi 20-asr boshlarigacha o'zbek dostonchiligida mavjud bo'lgan o'ziga xos ijrochilik yo'lini yaratgan. Bu maktabning ayrim xususiyatlari ulkan xalq baxshisi Abdulla Nurali o'g'li ijodi va repertuarida saqlanib qolgan. Shahrisabz dostonchilik maktabiga mansub baxshilar dostonlarni sho'x, quvnoq, ko'tarinki ruhda kuylashlari, kuylarining yoqimlilik bilan ajralib turganlar. [3,102]

Bugungi kunda ham Shahrisabz va Qashqadaryo hududida baxshilar faoliyati davom etmoqda. Har yili o'tkaziladigan "Baxshilar festivali" Shahrisabz maktabi an'analari keng targ'ib qilmoqda. Yosh baxshilar ustozlaridan san'at sirlarini o'rganib, milliy merosni davom ettirishmoqda. 2019-yilda o'zbek baxshichilik san'ati UNESCO tomonidan o'zbek baxshichilik san'ati "Insoniyatning nomoddiy madaniy merosi" sifatida e'tirof etilgani Shahrisabz maktabining xalqaro miqyosdagi ahamiyatini yanada oshirdi.

Xulosa qilib aytganda, Shahrisabz dostonchilik maktabi — o'zbek xalq og'zaki ijodi tarixida muhim o'rin tutgan ijrochilik an'alaridan biridir. Bu maktab vakillari dostonlarni sho'x, quvnoq ohangda, xalqona ruhda ijro etishlari bilan ajralib turgan. Ularning asarlarida xalqning orzu-umidlari, ezgulik va adolat g'oyalari, milliy ruh, mardlik va sadoqat tuyg'ulari keng ifoda topgan. Shahrisabz maktabi nafaqat dostonchilik san'atining shakllanishida, balki keyingi baxshichilik maktablarining rivojida ham muhim o'rin tutgan.

Tadqiqotchilar fikricha, bu maktab Chiroqchi dostonchilik an'alariga yaqin bo'lib, ayrim hollarda ular o'rtasida o'zaro bog'liqlik kuzatiladi. Shunga qaramay,

Shahrisabz maktabi o'zining mustaqil ijro uslubi, o'ziga xos ohang va ifoda shakllari, hamda yuksak badiiy mahorati bilan alohida ajralib turadi. Bugungi kunda Shahrisabz dostonchilik maktabi o'zbek baxshichilik san'atining bebaho qatlami sifatida o'rganilmoqda va yosh avlodga milliy meros namunasi sifatida yetkazilmoqda. Bu maktab xalq og'zaki ijodining boyligi va o'zbek madaniyatining qadimiy ildizlarini aks ettiruvchi muhim manbadir.

Annotatsiya:Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jirmunskiy V.M., Zarifov X.T., Uzbekskiy geroicheskiy epos, M., 1947.
2. Mirzaev, T. Dostonchilik maktablari. – T.:1973.
3. Madayev O, Jo'rayev M., va boshqalar. O'zbek folklori. – T.:2022.

O'ZBEK ADABIYOTIDA AYOL OBRAZI VA UNING IJTIMOY- MA'NAVY AHAMIYATI

Ergasheva Nozima Alim qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 23/3 guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek adabiyotida ayol obrazining yaratilishi, uning ijtimoiy-ma'naviy ahamiyati tahlil qilingan. Qadimiy mumtoz adabiyotdan tortib, jadidlar ijodi, XX asr yozuvchilari va mustaqillik davri adabiyotidagi ayol obrazlari misolida ayolning jamiyatdagi o'rni, erkinligi va ma'naviy qadr-qimmati yoritilgan.

Kalit so'zlar: Ayol obrazi, o'zbek adabiyoti, Zulfiya, Cho'lpon, Utkir Hoshimov, mustaqillik davri, ijtimoiy-ma'naviy ahamiyat.

Аннотация: В данной статье анализируется создание женского образа в узбекской литературе и его социально-духовное значение. На примере классической, джадидской литературы, произведений XX века и литературы независимости раскрывается роль женщины в обществе, ее свобода и духовная ценность.

Ключевые слова: Образ женщины, узбекская литература, Зульфия, Чулпон, Уткир Хошимов, период независимости, общественно-духовное значение.

Abstract: This article analyzes the depiction of the female image in Uzbek literature and its socio-spiritual significance. Through examples from classical literature, Jadid literature, 20th-century works, and independence-era literature, the role of women in society, their freedom, and spiritual values are highlighted.

Keywords: The image of a woman, Uzbek literature, Zulfiya, Chulpon, Utkir Hoshimov, the period of independence, socio-spiritual significance.

O'zbek adabiyotida ayol obrazi doimo alohida o'rin tutgan. Mumtoz she'riyatda ayol obrazi go'zallik, ilohiy muhabbat ramzi sifatida gavdalansa, jadid adabiyotida ayol erkinligi, ilm olish huquqi, jamiyatda faol ishtiroki masalalari ko'tarilgan. XX asr boshida jadidlar ijodida ayol obrazi yangicha mazmun kasb etdi. Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Cho'lpon, Fitrat asarlarida ayol obrazlari millat kelajagi

uchun ilmi, ongli, erkin fikrlovchi shaxs sifatida tasvirlandi. Jadid adiblar ayol ta'lim-tarbiyasi, uning jamiyatdagi o'rnini yuksaltirish masalasini ilgari surdilar. Sovet davrida ayollar tengligi va ularning ijtimoiy hayotdagi faolligi targ'ib qilindi. Oybek, G'afur G'ulom, Mirtemir kabi yozuvchilarning asarlarida ayol obrazlari fidoyi, mehnatkash, xalq dardiga sherik inson sifatida tasvirlandi. Shu bilan birga, o'zbek ayolining an'anaviy sabr-bardosh, oilaparvarlik sifatlari ham e'tibordan chetda qolmagan. Mustaqillik davri adabiyotida esa ayol obrazi yanada yangicha talqin etilib, zamonaviy o'zgarishlar, milliy qadriyatlar bilan uyg'unlashtiriladi. Adabiyotda ayol obrazi qadimdan insoniyatning diqqat markazida bo'lgan. Sharq mumtoz adabiyotida ayol ko'proq go'zallik, sadoqat, muhabbat ramzi sifatida tasvirlangan. O'zbek mumtoz adabiyotida Navoiy, Bobur, Ogahiy kabi adiblarning asarlarida ayol obrazi oriflik, fidoyilik va sadoqat timsoli sifatida gavdalanadi. XX asr boshlarida jadid adabiyoti orqali ayol masalasi yangi bosqichga ko'tarildi. Cho'lponning "Kecha va kunduz" romanida Zebi obrazi orqali millatning ozodlik va erkinlik istaklari ayol taqdiri bilan uyg'unlashtiriladi. Muallif bu obraz orqali ayollarning erkinlik va mustaqillikka bo'lgan ehtiyojini, ularning millat ravnaqi uchun kurashda tutgan o'rnini ko'rsatadi. Sovet davrida ayol obrazi yangi ijtimoiy mazmun bilan boyidi. Zulfiya o'z she'riyati orqali ayolni faqatgina ona va muhabbat timsoli emas, balki ijodkor, kurashchi, jamiyat faoliyati ishtirokchisi sifatida gavdalandirdi. Saida Zunnunova asarlarida esa ayol obrazi fojiali taqdir, mehr-muhabbat va sabr-toqat ramzi sifatida namoyon bo'ladi. O'tkir Hoshimovning "Ikki eshik orasi" romanida esa ona obrazi orqali insoniylik, fidoyilik va mehr-oqibat masalalari chuqur badiiy tahlil qilinadi. Mustaqillik yillarida ayol obrazlari yanada rang-baranglashdi. Oydin Hojiyeva o'z she'riyati orqali ayol ruhiyatini, ichki dunyosini, orzu-intilishlarini nozik badiiylik bilan ifoda etdi. Shuningdek, zamonaviy adiblardan Javlon Jovlijev asarlarida ham ayol obrazi milliy qadriyatlar va zamonaviylik uyg'unligida yoritiladi. O'zbek adabiyotida ayol obrazlari millatning ma'naviy qiyofasini belgilashda muhim o'rin tutadi. Ayol — jamiyatning asosi, oilaning tayanchi, kelajak avlodni tarbiyalovchi inson sifatida adabiyotda doimiy ilhom manbai bo'lib kelgan. Bunday obrazlar orqali yozuvchilar millatni ezgulikka, mehr-shafqatga, sadoqat va vatanparvarlikka da'vat etganlar.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek adabiyotida ayol obrazi doimiy ravishda muhim mavzu bo'lib kelgan. Agar qadimgi adabiyotda ayol obrazi ko'proq sadoqat va fidoyilik timsoli sifatida gavdalangan bo'lsa, jadid adabiyotida u ilm va ma'rifatni targ'ib etuvchi ma'rifatparvar ayol qiyofasiga ko'tarildi. Sovet davrida esa ayol ijtimoiy faoliyat markazida tasvirlanib, jamiyat qurilishida faol ishtirok etdi.

Mustaqillik davrida ayol obrazlari erkin fikrlovchi, milliy qadriyatlarni asraydigan va zamonaviylikka intiluvchi qiyofada namoyon bo'ldi. Jadidlar davridan boshlab mustaqillik yillarigacha bo'lgan jarayonda ayol obrazining tasviri turli shakllarda namoyon bo'lsa-da, ularning barchasi jamiyat taraqqiyoti, milliy va ma'naviy qadriyatlarning ifodasiga xizmat qilgan. Bugungi kunda ham o'zbek adabiyotida ayol obrazi milliy tafakkur va adabiy-estetik merosimizning muhim qismi sifatida ahamiyyat kasb etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Cho'lpon. Kecha va kunduz. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1991.
2. Fitrat. Asarlar. – Toshkent: Ma'naviyat, 2000.
3. Oybek. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Yozuvchi, 1978.
4. Tog'ay Murod. Otamdan qolgan dalalar. – Toshkent: Sharq, 1994.
5. Zulfiya. She'rlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1980.
6. Halima Xudoyberdiyeva. She'rlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1985.
7. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.

ABDULLA QAHHORNING “DAHSHAT” HIKOYASIDA O‘ZBEK XOTIN- QIZLARI OBRAZLARI TALQINI

Farhodova Shaxlo Farhod qizi

Kamolova Jasmina Ilxom qizi

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O‘zbek tili va adabiyoti 2 – bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqola Abdulla Qahhorning hayoti va ijodi hamda uning “Dahshat” hikoyasi tahliliga bag‘ishlangan. Abdulla Qahhor ushbu hikoyada xotin-qizlar obrazining umumlashmalari yaratilgan.

Kalit so‘zlar: hikoya , o‘zbek adabiyoti , xalq hayoti , milliy uyg‘onish , ijtimoiy adolatsizlik

Abstract: This article analyzed the life and work of Abdulla Qahhor and the story “Dahshat”. The main content and purpose of this story is revealed on the basis of analysis.

Keywords: Story , Uzbek literature , people’s life national awakening , social injustice

Abdulla Qahhor – o‘zbek adabiyotining asoschilardan biri , millatning adabiy va ma’naviy uyg‘onishga kata hissa qo‘shgan yozuvchilardan . U shu bilan bir qancha hikoyalari bilan o‘zbek adabiyotida o‘z o‘rniga ega bo‘ldi. A. Qahhor “Sinchalak” , “O‘tmishdan ertaklar” va “Muhabbat” qissalar hamda “Qo‘shchinor chiroqlar” roman , bundan tashqari “Boshsiz odam” , “Bemor” , “Dahshat” , “Adabiyot muallimi” , kabi o‘nlab hikoyalar yozgan . Bu hikoyalari tayangan holda o‘zining hikoyalarini yozdi va ularni yuqori darajasiga ko‘tardi . Bu hikoyalari bilan butun dunyoga o‘zbek novellistik adabiyotini adabiyotining eng yaxshi namunalari bilan bir qatarga qo‘yish mumkin “ , - deb yozgan edi rus tadqiqodchisi V. Smirova .

A.Qahhorning “Dahshat” hikoyasiga to‘xtalsak , bu asar o‘sha davrdagi xalq hayoti va ayollarning ruhiy holatlari tasvirlangan . Voqealar jarayoni Olimbek dodxoning uyi va qabristonda bo‘lib o‘tadi . Hikoyaning boshlanishi Olimbek dodxoning uyidagi sakkiz xotini va atrofida ko‘z ochirmayotgan kuzak shamoli bilan

boshlanadi. Bu parchaning boshlanishida Dodxoning tasbehi o'g'irlayotgani tasvirlangan .

Tasbeh Dodxo uchun konglini tinchlantiradigan , xotirjamlik beradigan narsa xisoblanadi . Ammo shunga qaramay , uning xayoli go'ristondagi va qo'rquvini kuchaytiruvchi vahimali fikrlarda edi . Go'ristonning “ vahimaki “ va “ xunik” sifatlarida ishlatilishi Dodxo qalbini bezovta qilayotgan , o'limni va u bilan bog'liq qo'rquvni ta'kidlaydi . Voqealar dvomida eshikka nimadir kelib uriladi va bo'ya bo'lib chiqadi . ‘ Gapdan gap chiqib Nodirmohbegim bir voqeani aytib berdi .

Bola edim . Rahmatli dadam gap yer edilar . Bir mexmonxona yigit Mana shunaqa shamol kechasi ekan . “ Hozirg kim go'ristonga borib , Asqar ponsotning go'riga pichoq sanchib keladi ? “ - degan gap bo'lipti . Shunda bir kishi pichog'ini qinidan sug'rib : “ Men sanchib kelaman “ , deпти. Bitta qo'ydan garov bog'lashib yo'lga tushibdi . Jo'ralari hali kutishar emish – yo'q , hali kutishar emish yo'q tong otipti , uyida ham yo'q emish go'ristonga borib qarashsa , Asqar ponsotning go'ri oldida o'lib yotgan emish ! Bechora go'rga pichoq sanchganida etagini qo'shib sanchgan ekan , qaytay desa etagidan birov tortganday bo'lgan-da ...

Nodirmohbegimning aytib bergan voqeasi inson ruxiyatidagi qo'rquv va o'z o'zini ruhiy jihatdan yengish qiyinligini ko'rsatadi . Bu voqea xalq og'zaki ijodidan kelib chiqqan , mistik va qo'rqinchli hikoyalarga o'xshaydi . Bu kabi hikoyalar o'quvchiga hayojon va vahima hissini uyg'otadi.

Shuningdek, bunday voqealar jamiyatdagi odatlarni xalqning ruxiy dunyosini aks ettiradi .

A. Qahhor ushbu tasvir orqali o'z asarida xalqning axloqiy va ruhiy dunyosiga chuqur kirib borishga muvaffaq bo'lgan . Ushbu voqeadan keyin keyin bosh qahramonlar o'zaro bahs bog'lashadi . Natijada Unsin qabristoniga borib qumg'onda choy damlab kelish sharti beriladi . Unsin bu bahsdan qo'rqmadi , chunki iota onasini oldiga , ya'ni Ganjiravonga ketish umidi bore di . Uni birgina so'z olg'a yurishga yordam berdi : O'likning joni yo'q ! “.

“ Go'riston to'g'risida dodxo nimalar eshitgan bo'lsa , Unsin ham shuni eshitgan , shamol kechasi dodxo hayolida go'riston qanday daxshatli bo'lsa uning xayolida ham shunday daxshatli oldida o'liklar go'ristonining daxshatli unga dahshat ko'rinmas , bundan tashqari , ertagayoq Ganjiravonga jo'nash , ota onasini dugonalarini ko'rish umidi uning boshiga xech qanday fikr xayolni yo'latmas edi . Yuqoridagi satrida dahshat so'zi besh marta takrorlangan . Unsin go'ristonning bu daxshatli tasvirini qabul qilmaydi , uning uchun tiriklar dunyosidagi muommmolar ko'proq ahamiyatli . U go'ristonning o'limidan ham kuchkiroq ramzini tiriklar go'ristoni yani o'zining hayoti

bilan bog'laydi . O'linga emas hayotga bo'lgan mexr Unsinning yaqin kelajakda ota onasi va dugonalari bilan ko'rishish istagi uning boshini o'lim haqida xayollardan chalg'itadi va umid bilan to'ldiradi .

Shu davrda ayollarga bo'lgan munosabat yomon munosabatda bo'ishgan , shuning uchun Unsin xatto o'lishini bila turib kata tavakalga qo'l cho'zdi . Bu dunyodan ozod bo'lib o'tti . Unsindan keyin Olimbek Dodbekning kata xotini Nodirmoxbegim ikkala mushtini uch marta yerga qadadi : keyin “ Bu dargohni endi yelkamning chuquri ko'rsin eb chiqib ketdi .

Xulosa qilib aytganda , Abdulla Qahhor “ Daxshat “ hikoyasi orqali eski zamonlardagi o'zbek ayollarining boshiga tushgan og'ir sinovlarini , ularning xo'rlik va mashaqqatli yorqin tasvirlaydi . Yozuvchi insoniy jasorat , chidamlilik va mashaqqatlarga qaramay o'z yo'lidan qaytmaslik kabi qadriyatlarni yuksak darajada yoritib , o'quvchini hayotning haqiqiy qiymati va ma'nosi haqida o'ylashga undaydi .

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1 . Qo'shjonov M . Abdulla Qahhor mahorati Toshkent G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashryoti , 1984 – B 232
- 2 . Sodiqov S. Abdulla Qahhor ijodi va adabiy tanqid. Toshkent “ „, O'zbekiston “ , 1996 – B. 430
3. Qo'chqorov . R . Men bilan murosa qilsangiz – T Ma'naviyat nashr . 1999 – B 95
- 4 Karimov N. va boshqalar . XX asr o'zbek adabiyoti tarixi . – T o'qituvchi “ , 1999 – B 500
- 5 . Kenjaevna R.N. 2022. The role of dialogue in the development of students speaking skills in French lessons and the role of multimedia lessons and information Technology . Epra international journal of multidisciplinary research (IJMR)

ABDULLA QAHHORNING “DAHSHAT” HIKOYASIDA O‘ZBEK XOTIN-QIZLARI OBRAZLARI TALQINI

Farhodova Shaxlo Farhod qizi,

Kamolova Jasmina Ilhom qizi,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O‘zbek tili va adabiyoti ta’lim yo‘nalishi talabalari

FARHADOVASHAHLO48@GMAIL.COM

KAMOLOVAJASMINA1@GMAIL.COM

Annotatsiya: Ushbu maqola Abdulla Qahhorning hayoti va ijodi hamda uning “Dahshat” hikoyasi tahliliga bag‘ishlangan. Abdulla Qahhor ushbu hikoyada xotin-qizlar obrazining umumlashmalari yaratilgan.

Kalit so‘zlar: hikoya, o‘zbek adabiyoti, xalq hayoti, milliy uyg‘onish, ijtimoiy adolatsizlik.

Abstract: This article analyzed the life and work of Abdulla Qahhor and the story “Dahshat”. The main content and purpose of this story is revealed on the basis of analysis.

Keywords: story, uzbek literature, people’s life national awakening, social injustice.

Abdulla Qahhor – o‘zbek adabiyotining zabardast vakillaridan biri, millatning adabiy va ma’naviy uyg‘onishda katta hissa qo‘shgan yozuvchilardan. U bir qancha hikoyalari bilan o‘zbek adabiyotida o‘z o‘rniga ega bo‘ldi. A. Qahhor “Sinchalak”, “O‘tmishdan ertaklar” va “Muhabbat” qissalar hamda “Qo‘shchinor chiroqlar” romani, bundan tashqari “Boshsiz odam“, “Bemor“, “Dahshat“, “Adabiyot muallimi, kabi o‘nlab hikoyalar yozgan.

A.Qahhorning “Dahshat” hikoyasiga to‘xtalsak, bu asar o‘sha davrdagi xalq hayoti va ayollarning ruhiy holatlari tasvirlangan. Voqealar jarayoni Olimbek dodxoning uyi va qabristonda bo‘lib o‘tadi. Hikoyaning boshlanishi Olimbek dodxoning uyidagi sakkiz xotini va atrofida ko‘z ochirmayotgan kuzak shamoli bilan boshlanadi. Bu parchada boshlanishida Dodxoning tasbeh o‘girayotgani tasvirlangan.

Tasbeh Dodxo uchun ko‘nglini tinchlantiradigan, xotirjamlik beradigan narsa hisoblanadi. Ammo shunga qaramay, uning xayoli go‘ristonda va qo‘rquvini kuchaytiruvchi vahimali fikrlarda edi. Go‘ristonning “vahimaki“ va “xunuk” sifatlarida ishlatilishi Dodxo qalbini bezovta qilayotgan o‘limni va u bilan bog‘liq

qo'rquvni ta'kidlaydi. Voqealar davomida eshikka nimadir kelib uriladi va bo'yra bo'lib chiqadi. Gapdan gap chiqib Nodirmohbegim bir voqeani aytib berdi.

“Bola edim. Rahmatli dadam gap yer edilar. Bir mexmonxona yigit ... Mana shunaqa shamol kechasi ekan. “Hozirg kim go'ristonga borib, Asqar ponsotning go'riga pichoq sanchib keladi?” - degan gap bo'lipti. Shunda bir kishi pichog'ini qinidan sug'urib: “Men sanchib kelaman“, debdi. Bitta qo'ydan garov bog'lashib yo'lga tushibdi. Jo'ralari hali kutishar emish – yo'q, hali kutishar emish yo'q tong otipti, uyida ham yo'q emish go'ristonga borib qarashsa, Asqar ponsotning go'ri oldida o'lib yotgan emish! Bechora go'rga pichoq sanchganida etagini qo'shib sanchgan ekan, qaytay desa etagidan birov tortganday bo'lgan-da ...”

Nodirmohbegimning aytib bergan voqeasi inson ruxiyatidagi qo'rquv va o'z o'zini ruhiy jihatdan yengish qiyinligini ko'rsatadi. Bu voqea xalq og'zaki ijodidan kelib chiqqan, mistik va qo'rqinchli hikoyalarga o'xshaydi. Bu kabi hikoyalar o'quvchiga hayajon va vahima hissini uyg'otadi. Shuningdek, bunday voqealar jamiyatdagi odatlarni xalqning ruhiy dunyosini aks ettiradi.

A.Qahhor ushbu tasvir orqali o'z asarida xalqning axloqiy va ruhiy dunyosiga chuqur kirib borishga muvaffaq bo'lgan. Ushbu voqeadan keyin keyin bosh qahramonlar o'zaro bahs bog'lashadi. Natijada Unsinga qabristonga borib qumg'onda choy damlab kelish sharti beriladi. Unsin bu bahsdan qo'rqmadi, chunki unda ota-onasini oldiga, ya'ni Ganjiravonga ketish umidi bor edi. Uga birgina so'z olg'a yurishga yordam berdi: “O'likning joni yo'q!”.

“Go'riston to'g'risida dodho nimalar eshitgan bo'lsa, Unsin ham shuni eshitgan, shamol kechasi dodxo hayolida go'riston qanday dahshatli bo'lsa, uning xayolida ham shunday dahshatli, oldida o'liklar go'ristonining dahshati unga dahshat ko'rinmas, bundan tashqari, ertagayoq Ganjiravonga jo'nash, ota-onasini dugonalarini ko'rish umidi uning boshiga hech qanday fikr-xayolni yo'latmas edi. Yuqoridagi satrda dahshat so'zi besh marta takrorlangan. Unsin go'ristonning bu dahshatli tasvirini qabul qilmaydi, uning uchun tiriklar dunyosidagi muommolar ko'proq ahamiyatli. U go'ristonning o'limidan ham kuchliroq ramzini tiriklar go'ristoni yani o'zining hayoti bilan bog'laydi. O'limga emas hayotga bo'lgan mehr Unsinning yaqin kelajakda ota-onasi va dugonalari bilan ko'rishish istagi uning boshini o'lim haqidagi xayollardan chalg'itadi va umid bilan to'ldiradi.

Shu davrda ayollarga nisbatan yomon munosabatda bo'lishgan, shuning uchun Unsin hatto o'lishini bila turib katta tavakkalga qo'l cho'zdi. Bu dunyodan ozod bo'lib o'tti. Unsindan keyin Olimbek Dodxoning katta xotini Nodirmohbegim ikkala

mushtini uch marta yerga qadadi keyin “Bu dargohni endi yelkamning chuquri ko‘rsin deb chiqib ketdi.

Qahhor asarlaridagi obrazlarning hayotiyliigi – ularning o‘zgaruvchan, rivojlanuvchan bo‘lishidadir. Masalan, birinchi qarashda oddiy ko‘ringan qahramon asar davomida murakkab ruhiy kechinmalardan o‘tadi, axloqiy tanlov qiladi, o‘zini anglaydi. Bu jihat uning obrazlarini psixologik jihatdan chuqur va ijtimoiy jihatdan muhim qilib qo‘yadi. Qahhorning badiiy til uslubi ham obrazlar ruhiyatini ochishda katta ahamiyatga ega. Uning tili sodda, xalqona, ammo chuqur ma’noga ega. Yozuvchi zamondoshlarining ichki olamini, ularning kechinmalarini samimiyat bilan aks ettiradi. Bu esa obrazlarni real, jonli va o‘quvchiga yaqin qiladi. Abdulla Qahhor yaratgan ijtimoiy-psixologik obrazlar bugungi adabiyotshunoslik uchun ham o‘rganilishi lozim bo‘lgan muhim manba hisoblanadi. Bu obrazlar o‘z davrining jamiyati, tafakkuri, qadriyatlarini aks ettirgani holda, zamonaviy o‘quvchini ham o‘ylantiradi, ruhiy tarbiya beradi.

A.Qahhor bu asar orqali zamon va makondan yuqori turuvchi umuminsoniy qadriyatlar – erk, adolat, jasorat va ruhiy uyg‘onishni ilgari suradi. Uning asarlari, xususan, “Dahshat” hikoyasi, bugungi kunda ham dolzarbligini yo‘qotmagan bo‘lib, zamonaviy gender tenglik, inson huquqlari, ijtimoiy adolat kabi masalalarni yoritishda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Shuningdek, hikoyaning xalq og‘zaki ijodi bilan uyg‘unlashganligi uni yanada ta’sirli qiladi. Bu borada folklorshunos olimi R. Islomovanning “Adabiyotda xalq og‘zaki ijodining badiiy aks ettirilishi” nomli asarida aytilishicha, badiiy matnda xalqona tafakkur va ramzlarning ishtiroki asarga ichki kuch bag‘ishlaydi. Shu jihatdan A.Qahhor folklor va psixologik tahlilni uyg‘unlashtirib, milliy adabiyotimizga chuqur ma’naviy-falsafiy asar tuhfa etgan. Yakun qilib aytganda, “Dahshat” hikoyasi nafaqat adabiy, balki psixologik va ijtimoiy jihatdan ham o‘ta ahamiyatli bo‘lib, u o‘zbek adabiyotida ayol mavqeiga bag‘ishlangan eng teran asarlardan biri hisoblanadi. Mazkur hikoya orqali yozuvchi nafaqat bir ayolning fojiaiy taqdirini emas, balki butun bir jamiyatdagi ruhiy va ijtimoiy muammolarni badiiy yondashuv asosida ochib beradi.

Xulosa qilib aytganda, Abdulla Qahhor “ Dahshat “ hikoyasi orqali eski zamonlardagi o‘zbek ayollarining boshiga tushgan og‘ir sinovlarni, ularning xo‘rlilik va mashaqqatli hayotini yorqin tasvirlaydi. Yozuvchi insoniy jasorat, chidamlilik va mashaqqatlarga qaramay o‘z yo‘lidan qaytmaslik kabi qadriyatlarni yuksak darajada yoritib, o‘quvchini hayotning haqiqiy qiymati va ma’nosi haqida o‘ylashga undaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qo'shjonov M. Abdulla Qahhor mahorati. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashryoti, 1984 – B 232
2. Sodiqov S. Abdulla Qahhor ijodi va adabiy tanqid. Toshkent: O'zbekiston, 1996 – B. 430
3. Qo'chqorov R. Men bilan murosa qilsangiz – T.: Ma'naviyat nashri. 1999 – B 95.
4. Karimov N. va boshqalar. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. – T.: O'qituvchi, 1999 – B 500
5. Kenjaevna R.N. 2022. The role of dialogue in the development of studentsspeaking skills in French lessons and the role of multimedia lessomns and information Technology. Epra international journal of multidisciplinary research (IJMR)

ABDULLA ORIPOV SHE'RLARI TALQINI

*Fayzullayeva Dinara Ilhom qizi**CHDPU talabasi**Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna**p.f.b.f.d.(PhD), dotsent*

Annotatsiya: Maqolada Abdulla Oripovning tug'ilgan yili, o'qish yillari, ijodiy faoliyati, yaratgan asarlari va milliy adabiyotda o'rin olgan ahamiyati haqida ma'lumotlar keltirilgan. Maqola Oripovning hayoti va ijodiy faoliyati to'g'risida keng ko'rib chiqilgan ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. O'zbekiston adabiyoti tarixida yirik o'rinda turuvchi Abdulla Oripovning yaratgan asarlari, o'zining xususiy poetik qobiliyati va asarlarida ko'rsatilgan milliy-ma'naviy qadr-qimmatligi haqida gapirilgan. Maqolada Oripovning yaratgan asarlariga oid ma'lumotlar taqdim etilgan va ularning o'ziga xos xususiyatlari, mohiyati va o'ziga xos stilistik qobiliyatlari, she'rlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Abdulla Oripov, she'rlar, poetika, muallif, arbob, timsol.

Abstract: The article provides information about the year of birth, years of study, creative activity, works created by Abdulla Oripov and their significance in national literature. The article contains widely reviewed information about the life and creative activity of Oripov. The works created by Abdulla Oripov, who occupies a large place in the history of Uzbek literature, are discussed, as well as about his own poetic abilities and the national and spiritual value shown in his works. The article provides information about the works created by Oripov and analyzes their specific features, essence and specific stylistic abilities, poems.

Keywords: Abdulla Oripov, poems, poetics, author, figure, symbol.

Аннотация: В статье представлена информация о годе рождения, годах учёбы, творческой деятельности, произведениях Абдуллы Орипова и их значении в национальной литературе. В статье широко представлены сведения о жизни и творчестве Орипова. Рассматриваются произведения Абдуллы Орипова, занимающие большое место в истории узбекской литературы, его поэтические способности, национально-духовная ценность, отражённая в его произведениях. В статье представлена информация о произведениях Орипова, анализируются их особенности, сущность и стилистические особенности, стихотворения.

Ключевые слова: Абдулла Орипов, стихотворения, поэтика, автор, образ, СИМВОЛ.

Har qanday yozuvchi yoki shoirning ijodiy kamolotga erishuvi, eng avvalo, uning milliy g'oya va qadriyatlarga sadoqati hamda ularni o'z ijodida poetik jihatidan nechog'lik mahorat bilan yuksak darajada ifodalay olish imkoniga bog'liq. O'zbekiston Qahramoni, xalq shoiri, Navoiy mukofoti sovrindori Abdulla Oripovning el qalbiga yo'l topib uning mehru muhabbatiga sazovor bo'lganligining ham sababi shunda. Abdulla Oripov ijodi nafaqat o'zbek adabiyotida, balki umumturkiy adabiyot kontekstida o'ziga xos mavqega ega. Mazkur tadqiqot ichida ana shu betakrorlikni, o'ziga xoslikni, shoir mahoratini namoyon qiluvchi, yuzaga chiqaruvchi til vositalarining qay dajada qo'llanganligini yuzaga chiqaruvchi til vositalarining qay darajada tadqiq etishga harakat qilingani uning dolzarbligini ifodalaydi. XX asr boshida xalqimiz boshiga inqilob niqobi ostida solingan zo'ravonlik, adabiyotda sinfiylik yondashuvining kuchayishi, ura-urachilik, madhiyabozlikning avj olishi XX asr adabiyotiga tamal toshini qo'yayotgan Cho'lpon, Usmon Nosir, Abdulla Qodiriy, Fitrat singarilar qatag'on qurboning aylanishlarining ma'naviy-ma'rifiy hayotga salbiy ta'siri 60-yillarda hamon sezilib turardi. Turg'unlik davri davom etayotgan bir pallada Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, Rauf Parfi, Omon Matjon singari yangi avlod vakillari davr haqiqatlarini o'ziga xos yo'sinda ayta boshladilar. Abdulla Oripov ana shu mas'uliyatli davrda o'zbek adabiyotiga chaqmoqdek yarqirab paydo bo'ldi.

Abdulla Oripov ijodi ham o'zbek she'riyati tarixida o'ziga xos o'rin tutibgina qolmay, balki XX asr 60 yillarida adabiyotimiz tarixida yangi bir bosqichni boshlab berdi. Abdulla Oripov 1941 yil 21 martda Qashqadaryo viloyati Koson tumani Neko'z qishlog'ida dunyoga keldi. 1958 yilda o'rta maktabni oltin medal bilan tamomlagan Oripov Toshkent Milliy universitetining jurnalistika fakultetiga o'qishga kirib, uni ham 1963 yilda imtiyozli diplom bilan yakunlaydi. «Yosh gvardiya» (1963-69), G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyotlarida muharrir (1969-74), «Sharq yulduzi» jurnalida adabiy xodim, bo'lim mudiri (1974-76), O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasida adabiy maslahatchi (1976-82), mas'ul kotib (1985-88), Toshkent viloyat bo'limida mas'ul kotib (1982—83), «Gulxan» jurnalida muharrir (1983-85), 1996 yildan O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi raisi, ayni vaqtda, O'zbekiston Respublikasi Mualliflik huquqini himoya qilish davlat agentligi raisi lavozimlarida faoliyat yuritgan. Oripov o'zbek she'riyatiga o'tgan asrning 60-yillarida sobiq sovet jamiyatida esa boshlagan yangi shabadaning elchisi sifatida kirib keldi. U dastlabki she'rlaridan boshlab milliy she'riyatda yangi poetik tafakkurning qaror topishi yo'lida ijod qildi; turmushda paydo bo'la boshlagan yangicha qarashlar, kishilarning ruhiy olamidagi evrilishlar, fikr va xatti-harakat erkinligiga bo'lgan ehtiyoj Oripov she'rlarining g'oyaviy mundarijasini belgilab berdi. Abdulla Oripov she'riyatining

o'ziga xos tomonlari haqida so'z yuritilar ekan, uning she'rlarini xalqqa manzur qilgan xususiyatlaridan biri uning xalqchilligida, xalq tilida yozilganligidadir.

Shoir o'z qalbini xalq qalbiga tarjima qiladi, tarjima uchun esa shubhasiz so'z kerak. Bu so'z esa xalqning o'z so'zi bo'lmog'i lozim. To'g'ri, hamma shoir ham o'z ona tilida she'r yozadi. Lekin ayrim yo'nalishdagi shoirlar borki, o'zbek tilida o'zbekcha bo'lmagan she'rlar yozadilar. Ularning she'rini oddiy xalq tushunmaydi. Ularning lirik qahramoni butun dunyoga, XX asrga qarata falsafa so'qiydi. Bunday "muallaq gaplardan" to'ygan shoirning o'zi ham shunday yozadi:

Iqbol deb behuda chekasan yohu, Ohing bu – folbinning daraklaridir.

Asrim, asrim deysan asring nima u?!

U — to'zg'oq kalendar varaqlaridir[7].

Shoir bu she'rda havoyi gaplardan ko'ra yonginangda turgan insonning orzulariga oshno, dardlariga hamdard bo'lishga chaqiradi. Yuqorida keltirilgan she'rdagi quyidagi misralar buni yaqqol tasdiqlaydi:

Inson deb falakka hayqirmoq nega,

Inson yoningdaku, u mening qo'shnim[8].

Axir, paxtakor-paxtakor" deb siyqa nom bilan siylangan kolxozchining, ishchining, mexanizatorning ham qalbi bor, ularga ham ma'naviy rizqu ro'z – she'riyat kerak.

Xalqqa tushunarsiz, o'ta donishmandlik da'vosida, turli xil eksperimentlar shaklida yozilayotgan she'rlar to'lib-toshib yotar ekan, ko'pchilik hamisha Abdulla Oripov she'rlarini sog'inib, Erkin Vohidovga ko'z tutib, Omon Matjonni izlab yursa hech ajab emas.

Abdulla Oripov yoshlar bilan bo'lgan bir suhbatda shunday deydi: "O'zbek tilida eshakni eshak deyiladi, lekin ba'zi shoirlar eshakni eshak deyishdan or qiladi"[9].

Ha, shoir xalq so'zi bilan xalq qalbini kuylaydi, kuylaganda dilrabo ohang bilan, yonib, o'rtanib kuylaydi.

Kulma, kulma, nega kulasan,

Xijolat chekkanning holiga.

Nega qo'l uzatding bir kambag'alning

O'g'rilardan qolgan moliga[10].

"O'g'rilardan qolgan mol" – xalq tilidagi oddiy ibora, lekin shoir tiliga ko'chganda bu ibora inson qalbining tafakkur rivojlanib borgan sayin kamyoblanib borayotgan ezgu tuyg'ulari ekanligini shunday ta'sircha ifodalaydiki, eng besavod odamning ham qalbi titraydi.

Kolumbda bor alamim manim,
 O'zbekiston Vatanim manim[11].

Shoir kuylagan bu “alam” – xalqning buyuk armoni, dardi, g'ururi ekanligini xalq qalbiga tarjima qilgan. Bu misralarni o'qigan har bir she'rxon bu “Alam”ni o'z qalbiga tuyadi. Taajjubki, bu “alam”dan ko'ksi tog'dek ko'tariladi.

Abdulla Oripov she'riyatining o'ziga xosligi shundaki, u behad o'ziga xos shoir. U sevsa, yonib, o'rtanib sevadi, agar nafratlansa, sevgisi darajasidagi kuchli dard, armon bilan nafratlanadi. Unda hech qachon oraliq holat bo'lmaydi.

Men shoirman, istasangiz shu,
 O'zinniki erur shu sozim.
 Birovlardan olmadim tuyg'u,
 O'zgaga ham bermam ovozim[12].

Bu – o'zligini anglagan o'zbekning o'ktam ovozi. Ayni paytda “mijg'ov va past” gaplardan zada bo'lgan shoir qalbining nidosi. Munaqqid Abdulla Oripovning “O'ylarim”, “Bahor”, “Albomga”, “Temir odam”, “Men nechun sevaman O'zbekistonni” kabi she'rlarini bunisida undiq demoqchi, bunisida bundiq demoqchi deb, hadeb uqtiraveradi. Agar tanqidchining vazifasi o'quvchiga she'ning mazmunini tushuntirib berish emas-ku!

Ayniqsa, Abdulla Oripov kabi shoirning she'rlari hamma uchun birdek tushunarli emasmi! Bizningcha, munaqqid shoirning sa'natini, she'ning ta'sir doirasini inson ruhining qaysi bilgisiz nuqtalariga daxldorligini she'xonga yetkazishi kerak.

N. Xudoyberganov Abdulla Oripov she'rlarining “ayrim nuqsonlari” haqida bosh qotirib, shunday deydi: “Abdulla Oripovning ayrim she'rlarida mantiqiy izchillik yetishmaydi, fikrni yalang'och ifodalash ustun turadi, poetik manzaralar yaratish o'rniga nasihatbozlikka berilish holatlari uchraydi”

Xulosa qilib aytganda, shoir bu she'rlari orqali kitobxonga nimani anglatmoqchi? Chinakam odam (inson) bo'lish, birovning dardini his qila olish hammaga ham emas. Ba'zilar butun boshli hayotida nima uchun dunyoga kelganligi-yu, yashashdan maqsadi nima ekanligini anglamay o'tib ketadi. Shoir esa yuqoridagi she'rlarida odamga turli nuqtalardan baho berish orqali insonning yashashdan maqsadi nima ekanligini shoirona anglatishga harakat qilgan. Shoir ijodiy konsepsiyasida Odam haqida turli davrda yaratgan she'rlari har safar yangicha ma'no qirralari bilan ajralib turadi hamda milliy o'zbek she'riyatida o'ziga xos yangi sahifa bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. To'xta Boboyev. “Adabiyotshunoslikka kirish asoslari”, 41-bet.

2. O'z. Resp. Prezidenti Sh. M. Mirziyoyev Odamlar yaxshi yashashi uchun zarur sharoit yaratish - barcha rahbarlarning asosiy vazifasidir. "Xalq so'zi" gazetasi, 2017-yil 28-fevral.

3. <https://oyina.uz>

“SAB’AYI SAYYOR” DOSTONI VA XALQ OG‘ZAKI IJODI

G'offorova Muxlisa

ChDPU talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada dostonning oltinchi musofir tomonidan aytilgan hikoya ancha tarbiyaviy ahamiyatga molikdir. Bu hikoya ikki qarama-qarshi harakterlarni ko'rsatadi. Ular bir hil sharoitda ish tutadilar. Ana shu sharoitda bu harakterlar o'rtasidagi ziddiyat aniq ko'rinadi. Shuningdek, bu asarda ertak motivlari asosida berilgan hikoyadagi Muqbil ijobiy timsol bo'lib, ma'nosi ham iqqbolli, bahtli degani. Mudbir esa salbiy timsol bo'lib, ishi orqaga ketuvchi, bahtsiz, yolg'on gapiruvchi kimsadir. Bu hikoyada Muqbil o'zining yahshi amallari va halollik, to'g'ri so'zligi bilan kamol topadi, Mudbir esa o'zining xudbinligi, qora niyatligi bilan zavol topadi.

Kalit so'zlar: halollik, yolg'on, noshukurlik, baxt, odob, Muqbil, Mudbir, qissa, harakter, sabr, ertak.

Abstract. In this article, the story told by the sixth stranger in the epic is of great educational importance. This story shows two opposing characters. They act in similar circumstances. In these circumstances, the conflict between these characters is clearly visible. Similarly, in this work, Muqbil in the story based on fairy tale motifs is a positive symbol, and its meaning is also lucky, happy. Mudbir is a negative symbol, and his work is backward, unhappy, and a liar. In this story, Muqbil achieves perfection with his good deeds and honesty, truthfulness, while Mudbir suffers from his selfishness and evil intentions.

Keywords: honesty, lying, ingratitude, happiness, etiquette, Muqbil, Mudbir, story, character, patience, fairy tale

Ulug' mutafakkir shoir Alisher Navoiy o'zining "Xamsa"siga kirgan beshta dostonida ham xalq og'zaki ijodiyotidan unumli foydalangan. Aayniqsa, "Xamsa"ning to'rtinchi dostoni bo'lgan "Sab'ai sayyor" asaridagi yetti darveshlarning xikoyalarining har biri xalq og'zaki ijodiyoti asarlari bilan yo'g'rilgan. Dostondagi oltinchi hikoya to'g'rilik, halollik, haromxo'rlik, yolg'on, shukrona va nashukurlik to'g'risidadir. Muqbil rozilik, shukrona timsolidir. U har doim shukrona qiladi, mazlumlarga shafqat bilan qaraydi, to'g'rilikdan sira boshqa yo'lga yurmaydi. Shuning uchun Muqbilga iqqbol va saodat kulib boqdi. Muqbil shu sifatlari tufayli go'zal malikaning muhabbati

va visoliga erishdi, katta obro' va yuksak mavqe'ni egalladi. ⁶³Bular hammasi Muqbilning to'g'riligi, halol va pokligi uchun berilgan taqdir mukofotidir. Mudbir esa Muqbilning tamomila aksi bo'lmish obrazdir. U hamma narsadan norozi, hamisha noshukur. Mudbirning butun qilmishlari uning tabiatidagi noshukurlik, kajbahslik, manfaatparastlik va yolg'onchilikni ko'rsatib turadi. Navoiy Mudbir singari tor fikr, noshukur, mavjud ne'matlarni qadr qilmay faqat fitna fasod bilan mashg'ul ig'voglarni tanqid ostiga olmoqda. Yomonlik va yolg'on Mudbirning vujudiga singib ketgan. Uni tuzatishning iloji yo'q. Shuning uchun halokati muhaqqaq edi.

Mudbir esa Muqbilning tamomila aksi bo'lmish obrazdir. U hamma narsadan norozi, hamisha noshukur. Mudbirning butun qilmishlari uning tabiatidagi noshukurlik, kajbahslik, manfaatparastlik va yolg'onchilikni ko'rsatib turadi. Navoiy Mudbir singari tor fikr, noshukur, mavjud ne'matlarni qadr qilmay faqat fitna fasod bilan mashg'ul ig'voglarni tanqid ostiga olmoqda. Yomonlik va yolg'on Mudbirning vujudiga singib ketgan. Uni tuzatishning iloji yo'q. Shuning uchun halokati muhaqqaq edi. Mana shu ikki qarama-qarshi ma'no anglatuvchi ismli kimsalar Boxtar degan joydan Xovirga yo'l oladilar. Ularning ishi tunu kun davomida yo'l bosish bo'ldi. Yo'lda tikanli, havosi buzuq vodiyan o'tishga to'g'ri keldi. Vodiyni qaynoq, issiq vodi deb atashardi. Shuning uchun odamlar ham, hayvonlar ham bu erga oyoq bosmaganlar. Ikki hamroh shu erdan o'tishga majbur bo'ldilar. Havo jazirama issiq, uning ustiga, qandaydir hid qo'shilib, nafas olishni qiyinlashtirdi. Irodasiz, chidami yo'q Mudbir hushini yo'qotib, ro'y berayotgan holatdan shikoyat qila boshladi. Shikoyat qilganda ham Xudoga qarab, uni ayblashga tushdi. "Bu ne havo bo'lg'ay", dedi. "Suv yaratmoq, magar erur dushvor", dedi. Ya'ni Xudoni ayblab, suv yaratish shunchalar qiyinmi, degan so'zlar bilan arz qildi. Hatto Muqbilga qarab:

Seni ko'rmak ne shum kun erdi,

Ki yomon muncha xosiyat berdi",- dedi.

Bu bilan Mudbir Muqbil bilan uchrashgan kunini qoraladi. Uning aytishicha, shunday ko'ngilsiz, bexosiyat vaziyatga tushishining sababchisi Muqbil ekan. Muqbil ro'y berayotgan yo'l azobini Alloh yuborayotgan sinov deb tushundi. Sabr va iroda bilan bu sinovga chidash uchun qalbiga Alloh yodini singdirishga urindi: Muqbil erdi Xudoy ila mashg'ul, Zikru tasbehi Tangriga maqbul. Mudbirni ham sabr qilishga undadi. Ammo hamrohi borgan sari battarroq dod solaverdi. O'rtada ayriliq bo'lur, degan gaplar ham bo'lib o'tdi. Chunki Muqbil Mudbirning arz-shikoyatlaridan to'yib

⁶³ https://t.me/ares_uz

ketgan edi. Mudbir shu zahoti tavbasiga tayanib, yalinishga majbur edi. Yomon odatlarini tashlashga va'da berdi. Muqbil unga ishondi. Oxiri ofat vodiysi tugab, bir dengiz qirg'og'iga etib kelishdi. Bir kemachi ularga qayiq berdi. Qayiqni katta kemaga bog'lab safarga ketdilar. Ammo kema shu qadar shiddat bilan ketar ediki, qayiqdagilar tang ahvolda qolishdi. Mudbir yana o'z qilig'ini boshladi. Allohni insofsizlikda aybladi. O'z bandalariga zulm qilish bilan band ekanini ayta boshladi. Uning gaplari Yaratganga ma'lum bo'ldimi, katta to'fon boshlanib, qayiq kemadan uzilib ketdi. Kemadagilarning ko'pchiligi g'arq bo'ldi. Qolganlari har tarafga yoyilib ketdi. Qayiq ichidagi Mudbirning ahvoli yana xaroblashdi. Muqbil bo'lsa, yana Xudoga yalindi. Umid bilan yaratgandan shafqat kutdi. Nihoyat, uning duolari mustajob bo'lib, dengiz tinchidi. Qiyinchilik dardi arigan Muqbil o'sha zahoti Allohga shukr qildi va o'z panohida asrashini yaratgandan so'rab duolar o'qidi. Qayiq tinchgina suzib borar ekan, uzoqda bir qora narsa ko'rindi. U erdan odamga rohat bag'ishlovchi xushbo'y sandal hidi kela boshladi. Ikki hamroh qayiqni o'sha tarafga haydadilar. Oxiri manzilga etib kelishganida qora narsa ulkan bir sandal daraxti bo'lib chiqdi. Daraxt atrofdagi bor quruqlikni egallagan edi. Daraxtning g'ovagidan bir buloq suv oqib, dengizga qo'shilardi. Hamrohlar qayiqni bir ildizga bog'lab, chanqoqni qondirish harakatiga tushdilar. O'sha erda bir o'yilgan yozuvlari bor tosh ham turgan ekan. Yozuvda: "Bu daraxt "sandali siliyo" ("Sehrli sandal") deb ataladi. Chashma suvidan sodiq - rost, to'g'ri, sadoqatlinodam ham, kozib - yolg'onchi ham ichib, chanqog'ini qondirishi mumkin."⁶⁴

Xulosa

Shoir o'z o'quvchisini kema tarixi bilan tanishtiradi. Xovar yurti podshohining pariga o'xshagan bir qizi bor ekan. Shoh uni juda yaxshi ko'rar ekan. Ammo qiz bechora bosh og'rig'i dardiga duchor bo'libdi. Bu dardga faqat sandal daraxtining xushbo'y hidi davolik qilar ekan. Shuning uchun shoh qiziga atab sandal daraxtidan qasr qurishni buyuribdi. "Sandaldan yasalgan qasrda qizim yashab dardidan xalos bo'lsin", debdi shoh. Buyruqni bajarish uchun Hind mulkidan bir kema sandal daraxti olib kelishayotganda kema girdobga uchrabdi. Ko'p vaqt kemadagilar girdobdan qutulisha olmabdi. Ovqat zahiralari tugab, hamma halok bo'libdi. Bu mahal dengiz uzra shamol turib, kema girdobdan qutulibdi. Muqbil bilan Mudbir ana shu hodisadan keyin kemaga duch kelishgan ekan. Kemadagi mayyit (vafot etgan odamlarning jasadlari)larni ko'rgan Muqbil nolayu oh chekadi. Butun vujudi bilan fig'on chekib, dengiz ichida o'zini yakka

⁶⁴ [file:///C:/Users/user/Downloads/alisher-navoiyning-sab-ai-sayyor-dostonidagi-oltinchi-hikoya-tahlili%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/alisher-navoiyning-sab-ai-sayyor-dostonidagi-oltinchi-hikoya-tahlili%20(1).pdf)

his qiladi. Mudbir bo'lsa, mayyitlarni suvga ota boshladi. Uning ko'nglida sandal daraxtlariga, hatto kemaga ega bo'lish niyati avj oldi. Kema shamolning ixtiyori bilan bir sohilga yaqinlashdi. Bu sohil Xovar yurti edi. Yurtning podshohi o'sha kuni tomosha qilishga mayl etib, daryo qirg'og'iga kelgan edi. Ko'zi kemaga tushdi. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki ulug' bobomiz Alisher Navoiy o'zining bu asarida xalq og'zaki ijodining ertak motivlaridan ijodiy foydalangan va yaxshi inson kamol topishi va yomon kishi zavolga uchrashini kelajak avlodga ibrat qilib ko'rsatmoqchi bo'lganlar. Bu albatta yosh avlodning ta'lim tarbiyasida katta ahamiyatga egadir.

Adabiyotlar:

1. A.Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. 10 jild. "Fan". -T. 1992. B-309.
2. A.Qayumov Asarlar. 1 jild. 2 kitob. "Mumtoz so'z". -T. 2008.
3. (Sabitova, T. (2021). AFSONALAR SEHRI. Scientific progress, 2(6), 1713-1717.)
4. (Собитова, Т. (2021). ИНТОК САНЪАТИ. Academic research in educational sciences, 2(10), 516-526.)
5. О.Мадаев. Навоий сухбатлари. "О'qituvchi" .-Т. 2018. Б-194.

HAMZA HAKIMZODA NIYOZINING MA'RIFATPARVARLIK G'OYALARI

Abdurahmonova Zahro Akmaljon qizi

CHDPU talabasi

Annotatsiya: Hamza Hakimzoda Niyoziy o'z ijodida ma'rifatparvarlik g'oyalarini ilgari surgan, xalqni ilm-fan, madaniyat va taraqqiyot sari chorlagan ziyoli sifatida tanilgan. Uning asarlarida jaholatga qarshi kurash, ayollar erkinligi, ta'limning ahamiyati va insoniylik g'oyalari asosiy o'rinni egallaydi. Niyoziyning publitsistik, she'riy va dramaturgik merosi o'z davri ma'naviy uyg'onishining ifodasi bo'lib, milliy ongni shakllantirishda muhim o'rin tutgan.

Kalit so'zlar: Hamza Hakimzoda Niyoziy, ma'rifatparvarlik, milliy uyg'onish, ma'naviyat, ayollar erkinligi, jaholatga qarshi kurash, ta'lim.

Аннотация: Хамза Хакимзаде Ниязи является одним из ярких представителей узбекского просветительства. В его творчестве отражены идеи борьбы с невежеством, призывы к просвещению народа, равноправию женщин и развитию науки и образования. Его литературное и публицистическое наследие сыграло важную роль в формировании национального самосознания и духовного возрождения узбекского народа.

Ключевые слова: Хамза Хакимзаде Ниязи, просветительство, национальное возрождение, духовность, равноправие женщин, борьба с невежеством, образование.

Hamza Hakimzoda Niyoziy o'zbek xalqining ma'naviy uyg'onish davrida porlagan eng yirik ma'rifatparvar, dramaturg, shoir, nosir va jamoat arboblardan biridir. Uning hayoti va ijodi o'z zamonasining eng og'riqli muammolarini — jaholat, nodonlik, xurofot, ayollarning huquqsizligi, ta'limning sustligi, xalqning ijtimoiy faolligi pastligini bartaraf etish yo'lidagi kurashga bag'ishlangan edi. Hamza hayotini xalq ma'rifati, adolat, ozodlik va insonparvarlik g'oyalariga baxsh etdi. U nafaqat ijodkor, balki amaliy ish bilan ham shug'ullanib, o'z g'oyalari yo'lida jonini fido qilgan inson edi.

Uning yoshlik davridayoq bilimga bo'lgan cheksiz ishtiyoqi uni o'sha davrning ilg'or fikrli ziyolilari safidan joy olishiga sabab bo'ldi. Hamza arab, fors va turkiy tillarni mukammal o'rganib, Sharq adabiyoti va madaniyatini chuqur anglab yetdi. Shu bilan birga, rus tilini ham o'zlashtirib, Yevropa madaniyati, falsafasi va adabiyotidan xabardor bo'ldi. Bu keng dunyoqarash unga milliy madaniyatni jahon tajribasi bilan

uyg'unlashtirish imkonini berdi. U o'z asarlarida xalqni o'qishga, fikrlashga, zamon bilan hamnafas yashashga da'vat etdi.

Hamza ijodining markazida insonparvarlik g'oyasi turadi. Uning asarlarida insonning ma'naviy yuksalishi, erkin fikrlashi va o'z taqdirini o'zi belgilash huquqi asosiy masala sifatida qo'yilgan. Shoir xalqning dardini, uning orzu-intilishlarini, hayotdagi adolatsizliklarga qarshi noroziligini ifodaladi. U uchun ma'rifat — zulmatga qarshi kurashning eng qudratli quroli edi. "Ilm — nur, jaholat — zulmat" degan g'oya uning butun ijodini boshidan oxirigacha yoritib turgan muhim falsafiy tamoyildir. Hamza ta'lim-tarbiyaning ijtimoiy kuch sifatidagi rolini chuqur anglagan va uni millat taraqqiyotining asosi deb bilgan.

Shoirning eng katta xizmatlaridan biri — yangi usuldagi maktablarni tashkil etish, o'qituvchilar tayyorlash, xalq orasida ma'rifat tarqatish harakatlaridir. U xalqni o'qimishli qilish orzusida maktablarda yangi dars uslublarini joriy etdi, o'quv dasturlarini soddalashtirib, bolalarning tushunish qobiliyatiga mos tarzda tuzdi. Hamza xalqni faqat diniy bilimlar bilan cheklab qo'yishning xatarliligini anglagan edi. U dunyoviy fanlarni, tabiiy va ijtimoiy fanlarni o'rganishni targ'ib qildi. Shu yo'l bilan u o'z davrining eng faol islohotchilaridan biriga aylandi.

Hamza Hakimzoda o'z ijodida adabiyotning xalq tarbiyasidagi o'rnini alohida e'tirof etgan. Uning she'rlari, dostonlari, dramalari va publitsistik maqolalari xalqni fikrlashga, o'z holatini tushunishga, zulm va jaholatga qarshi kurashishga chorlaydi. "Zaharli hayot", "Paranji sirlaridan bir lavha", "Boy ila xizmatchi", "Muxtoriyat", "Yangi saodat", "Maysaraning ishi" kabi asarlarida u zamonasining ijtimoiy adolatsizliklarini keskin tanqid qildi. Ayniqsa, "Maysaraning ishi" asarida oddiy ayol obrazi orqali jamiyatdagi tengsizlik, erkak hukmronlik va xurofotga qarshi g'oyalar ilgari surildi. Hamza o'z asarlari bilan ayollarni jamiyat hayotida faol bo'lishga, o'z huquqlarini tanishga, ozod fikrlashga da'vat etdi.

Shoirning ma'rifatparvarlik faoliyati faqat so'z bilan cheklanib qolmadi. U xalq orasida madaniy-ma'rifiy ishlarni yo'lga qo'ydi, teatr truppalari tashkil qildi, sahna san'atini targ'ib qildi. Hamza o'z xalqining ruhini uyg'otish uchun teatrni eng samarali vosita deb bildi. Uning sahna asarlari oddiy xalqning og'ir turmushi, orzu-umidlari, ezilgan qatlamlarning haqqoniy hayotini aks ettirdi. Teatr orqali u xalqni o'ylashga, kulishga, yig'lashga, o'zini tanishga o'rgatdi. Shu bois Hamzani o'zbek teatri asoschilaridan biri sifatida e'tirof etish o'rinlidir.

Hamzaning shaxsiy hayoti ham uning g'oyalaridek fidoyilik bilan yo'g'rilgan. U o'z fikrlarini ochiq aytgani, diniy mutaassiblar va mustamlaka tuzumining adolatsizliklariga qarshi chiqqani uchun ko'p bosimlarga duch keldi. Ammo u hech

qachon orqaga chekinmadi. Uning butun hayoti insoniyatga, xalqiga xizmat qilish, adolatni qaror toptirish va ozod fikrni himoya qilish yo'lidagi kurash bo'ldi. 1929 yilda u o'z g'oyalari tufayli johillar tomonidan shafqatsizlarcha o'ldirildi. Lekin Hamza Hakimzoda Niyoziy nomi o'lmas bo'ldi — uning g'oyalari, asarlari, fidoyiligi xalq xotirasida abadiy qoldi.

Hamza o'zbek ma'rifatparvarlik harakatining timsoliga aylangan. U millatni uyg'otgan, ma'naviy erkinlikka chorlagan, xalqni ilmga, birlikka, taraqqiyotga da'vat etgan siymo edi. Uning merosi bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Hamza o'rgatganidek, haqiqiy ma'rifat insonni erkin qiladi, uni zulmatdan nurga olib chiqadi. U xalq uchun yashab, xalq uchun halok bo'ldi, lekin ruhi, so'zi, g'oyasi yashab qoldi. Shu ma'noda Hamza Hakimzoda Niyoziy — millat tafakkurining, o'zlikni anglashning, erkin fikr va ma'naviy uyg'onishning abadiy ramzidir.

Xulosa qilib aytganda, Hamza Hakimzoda Niyoziy o'zbek milliy ma'naviyatining uyg'onish davrida beqiyos o'rin tutgan fidoyi ma'rifatparvar, shoir, dramaturg va xalqparvar inson edi. U o'z hayotini xalqni ilmga, adolatga, insonparvarlikka chorlashga bag'ishladi. Hamza uchun ma'rifat — bu faqat bilim emas, balki insonni zulmatdan chiqaruvchi, uni o'zligini anglashga yetaklovchi kuch edi. Uning butun ijodi xalqni uyg'otishga, jaholatga qarshi kurashga, ayollar huquqini himoya qilishga, zamon bilan hamnafas yashashga qaratilgan edi.

Hamza Hakimzoda o'zbek madaniyati va adabiyoti tarixida yangi sahifa ochdi. U teatrni xalq ma'naviyatini shakllantirish vositasiga aylantirdi, adabiyot orqali jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlik va adolatsizliklarni fosh etdi. U o'z asarlari bilan xalq qalbida erkinlik, or-nomus va milliy g'ururni uyg'otdi. Hamzaning ma'rifatparvarlik g'oyalari bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan — ularning zahirida insonparvarlik, adolat, tenglik va ilmga muhabbat yotadi.

Bugun Hamza Hakimzoda Niyoziyning merosi o'zbek xalqining ma'naviy boyligidir. Uning g'oyalari yosh avlodni vatanparvarlik, bilimga chanqoqlik va milliy iftixor ruhida tarbiyalashda beqiyos ahamiyatga ega. Hamza hayotining mazmuni — o'z xalqiga sadoqat, ezgulikka ishonch va ma'naviy poklik timsolidir. Shu bois uning nomi, so'zi va fidoyiligi asrlar osha nur sohib yashayveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullaev A. *Hamza Hakimzoda Niyoziy hayoti va ijodi*. – Toshkent: Fan, 1979.
2. Karimov N. *O'zbek ma'rifatparvarlik adabiyoti tarixi*. – Toshkent: O'qituvchi, 1994.

3. Qodirova M. *Hamza dramaturgiyasi va uning ijtimoiy mohiyati*. – Toshkent: Universitet, 2005.
4. Rasulov S. *O'zbek adabiyoti tarixi (XX asr boshlarida)*. – Toshkent: Akademnashr, 2011.
5. Yo'ldoshev Q. *Ma'rifat va adolat yo'lida: Hamza merosi saboqlari*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2018.

MAHMUDXO'JA BEHBUDIY HAYOTI VA UNING "YOSHLARGA MUROJAATI"

Hayitboyeva Sevinch Nazir qizi
ChDPU Gumanitar fanlar fakulteti
O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi
3-kurs talabasi

qwerlav@gmail.com

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna
p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada Mahmudxo'ja Behbudiyning hayoti, jadidchilikharakatidagi o'rni, uning matbuot va ta'lim sohasidagi xizmatlari Behbudiyning publitsistik faoliyati orqali Turkiston xalqlari orasida ilm-ma'rifatni rivojlantirishga ulkan hissa qo'shgan haqida atroflicha ma'lumotlar beriladi. Shuningdek, uning "Yoshlarga murojaat" maqolasi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Mahmudxo'ja Behbudi, jadidchilik, matbuot, ta'lim, ma'rifat, Turkiston, milliy uyg'onish, Yoshlarga murojaat.

Jadidchilik harakatining eng yirik namoyandalaridan biri, ma'rifatparvar, publitsist, noshir va dramaturg Mahmudxo'ja Behbudi 1875-yil 19-yanvarda Samarqand yaqinidagi Baxshitepa qishlog'ida tug'ilgan. Uning otasi Behbudxo'ja Solihxo'ja o'g'li diniy olim bo'lib, Ahmad Yassaviy avlodlaridan hisoblanadi. Behbudi dastlab otasidan Qur'on ilmini o'rgangan va qorilik martabasiga erishgan. Keyinchalik 6-7 yoshlarida tog'asi Muhammad Siddiq qo'lida o'qib, savod chiqargan. 15 yoshida boshqa bir tog'asi Mulla Odil mudarrislik qilgan madrasada o'qishini davom ettirib, arab tili gramatikasi, aqida va shariat qonunlari bo'yicha bilimlarini mustahkamlagan. 18 yoshida madrasani tamomlab tog'asi qo'l ostida mirzalik faoliyati bilanshug'ullanadi. Shar'iy bilimlarni puxta egallagach qozi va mufti lavozimlarini egallaydi. 1899-1900-yillarda Behbudi buxorolik do'sti Hoji Baqo bilan haj safarigachiqadi. Behbudi bu safar haqida shundaydeb yozadi: "1318 sanayi hijriyasi tavofi Baytullog'a Kavkaz yo'li ila Istanbul va Misr al-Qohira vositasila borib edim.

Bu sayohat, dunyo ko'rish, kezish izsizketmadi. Sayohat Behbudiyning dunyoqarashini, keyingi faoliyatini tubdan o'zgartirib yubordi. Bu sayohat uning hayot yo'lida, kelajakda bo'ladigan hodisalar, yangiliklarni boshlab berdi. Behbudi

Turkiston xalqlari turmushidagi qoloqlik, abgor ijtimoiy ahvol, “jaholat uyi”ga aylangan maktab va madrasa borasidagi qarashlarini tamomila o'zgartirib yubordi. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkistonda shakllangan jadidchilik harakatimusulmon xalqlarini jaholatdan chiqarib, ilm va taraqqiyot sari yo'naltirish maqsadida yuzaga kelgan edi. Behbudiy bu harakatning yetakchi namoyandalardan biri bo'lib, o'zining maktabini ochishga qaror qiladi. Bu esa o'sha davr uchun katta islohot edi.

Sayohati davomida uning yangi maktab (usuli jadid) ochish fikri mustahkamlanib bordi. 1903-yilda birinchi yangi usul maktabini Samarqand yaqinidagi Halvoyi qishlog'ida Ajziy, Rajabaminda Abdulqodir Shakuriylar bilan hamkorlikda ochadi. Bu maktablarda adabiyot, jug'rofiya, islom tarixi, matematika, geografiya, tarix, rus tili va tabiiy fanlar o'qitila boshlandi.

Behbudiy Qozon va Ufaga borib u yerdagi yangi usul maktablari bilantanishadi, tatar ziyolilari bilan aloqani yo'lga qo'yadi. Yangi maktablar uchun darsliklar tuzishga kirishadi va quyidagi kitoblarni chop ettiradi:

1. “Risoi asbobi savod” (“Savod chiqarish kitobi”, 1904),
2. “Risoi jug'rofiyai umroniy” (“Aholi geografiyasiga kirish”, 1905),
3. “Muntahabi jug'rofiyai umumiy” (“Qisqacha umumiy geografiya”, 1906),
4. “Kitobat ul-atfol” (“Bolalar xati”, 1908),
5. “Amaliyoti islom” (1908),
6. “Tarixi islom” (1909)

Jadidchilik harakatining asosiy maqsadi xalqni savodsizlikdan chiqarish, zamonaviy ilm-fan va texnologiyalar bilan tanishtirish, milliy uyg'onishni rag'batlantirish edi. Behbudiy bu borada faqat ta'lim bilan cheklanmay, matbuot va adabiyot orqali faol targ'ibot olib borib, matbuot sohasida ham katta iz qoldirgan. U 1913-yilda “Samarqand” gazetasini, 1914-yilda esa “Oyina” jurnalini tashkilotib, ularda ko'plab maqolalar chop etgan. Bu nashrlar orqali u xalqni ilm-ma'rifat sari undashga harakat qilgan. “Oyina” jurnalida xalqning ijtimoiy-siyosiy hayoti, ta'lim muammolari va islohotlar haqida maqolalar bosilgan. U o'z maqolalarida yoshlarni ilm olishga, zamonaviy kasblarni egallashgacha qirib, “millat taraqqiyoti ilm va ma'rifatda” ekanini ko'p bora ta'kidlagan. Bu fikr hozirgi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. “Yoshlarga murojaat” maqolasi 1913-yilda yozilgan bo'lib, “Oyina” jurnalining 1914-yil 21-sonida chop etilgan. Behbudiy ushbu maqolasida o'sha davrdagi Turkiston va Buxorodagi yoshlarni ilm olishga, zamonaviy bilimlarni egallashga chaqiradi. Uning fikricha, taraqqiyot yo'lida eng muhim vosita – bu ilm va ma'rifat bo'lib, odamlar bilimga qarab jamiyatdagi mavqeini aniqlaydi. Maqolada u: “Hamvatanlarimiz molini sotib to'y qilganidek, siz-da, hatto, lozim bo'lganda

mulkingizni sotsangizda o'g'lingizni zamoncha o'qumog'iga sa'y qilsangiz. To'yga isrof qilinaturg'on oqchalarni o'qumoq yo'lig'a sarf qilsangiz!“ deb ota-onalarni farzandini to'yiga pul sarflagandek, ta'lim olishi uchun ham xuddi shunday sarmoya kiritishlariga chaqirgan. Bu fikrlar xalqning e'tiborini ilm olish muhimligiga qaratish uchun yozilgan. Behbudiy o'z maqolalarida shunchaki shior emas, balki aniq takliflar berib, xalqni harakat qilishga da'vat etgan.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, Mahmudxo'ja Behbudiy ta'lim tizimini isloh qilish yo'lida katta ishlarni amalga oshirdi. Uning asosiy maqsadi eski usul maktablarni isloh qilish va yangi usul maktablarini tashkil etish edi. U o'z maktablarida bolalarga arab yozuvi bilan birga rus tili, tarix, geografiya, matematika kabi zamonaviy fanlarni o'rgatgan. Uning fikricha, xalq taraqqiyoti uchun diniy ta'lim bilan birga dunyoviy vazamonaviy ta'lim zarur edi. U “xalq o'z farzandlariga ilmni o'rgatmasa kelajakda orqada qoladi ” deb hisoblab bolalafni yoshlidan ilmga oshno qilish tarafdori bo'lgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Begali Qosimov. Mahmudxo'ja Behbudiy“. kh-davron.uz. Xurshid Davron kutubxonasi (2014-yil 19-yanvar).
2. Zaynobidin Abdirashidov. Jadidlar. Mahmudxo'ja Behbudiy [Matn]: risola./Z. Abdirashidov. Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2022.
3. Маҳмудхўжа Бехбудий. Ёшларга мурожаат. Тошкент: «Маънавият», 2022.
4. Ҳожи Муин. Танланган асарлар. Тошкент: Маънавият, 200

ABDULLA QODIRIY ASARLARIDA MILLIY QADRIYAT VA URF- ODATLARNING AKS ETISHI

Hasanova Dildora Sobir qizi

CHDPU talabasi

Ilmiy rahbar: Murodova R.I.

Annotatsiya: Mazkur maqolada Abdulla Qodiriy asarlarida milliy qadriyat va urf-odatlarining badiiy tasviri o'rganiladi. Xususan, "O'tkan kunlar" va "Mehrobdan chayon" romanlari asosida oilaviy marosimlar, mahalla hayoti, qo'shnichilik an'analari, oila qadriyatlari hamda an'anaviy va zamonaviy qarashlarning to'qnashuvi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar. Abdulla Qodiriy, "O'tkan kunlar", "Mehrobdan chayon", milliy qadriyat, urf-odat, oila qadriyatlari, an'ana, qahramon obrazlari.

Аннотация. В статье рассматривается художественное воплощение национальных ценностей и традиций в творчестве Абдуллы Кадыри. В частности, на примере романов «Минувшие дни» и «Скорпион из алтаря» анализируются семейные обряды, соседская жизнь, соседские традиции, семейные ценности, столкновение традиционных и современных взглядов.

Ключевые слова: Абдулла Кадыри, «Минувшие дни», «Скорпион из алтаря», национальные ценности, обычаи, семейные ценности, традиции, образы героев.

Annotation. This article examines the artistic depiction of national values and traditions in the works of Abdulla Qodiriy. In particular, based on the novels "Days Gone" and "Scorpion from the Altar", family rituals, neighborhood life, neighborhood traditions, family values, and the clash of traditional and modern views are analyzed.

Keywords: Abdulla Qodiriy, "Days gone by", "Scorpion from the Altar", national values, customs, family values, traditions, hero images.

O'zbek adabiyotida XX asr boshlarida yuz bergan milliy uyg'onish jarayonida Abdulla Qodiriy alohida o'rin egallaydi. U roman janrining asoschisi sifatida nafaqat badiiy ijodkor, balki o'z davrining ijtimoiy-ma'naviy hayotini teran anglagan ziyoli sifatida tanilgan. Qodiriy asarlarida xalqning turmush tarzi, urf-odatlari, qadriyatlari, ijtimoiy qarashlari o'z aksini topgan. Adibning ijodiy maqsadi xalqni jaholat, ortiqcha urf-odat va eskilik sarqitlaridan xalos etish, milliy qadriyatlarni zamon talablari bilan uyg'unlashtirishdan iborat edi. Yozuvchi asarlarini yaratishda, o'zbek xalqining oilaviy

tuzilishi, o'ziga xos urf-odatlari, milliy g'oyalar va jamiyatdagi ijtimoiy rollarni ta'kidlaydi.

Maqolada Qodiriy asarlarida o'zbek oilasining o'ziga xosligi, ota-ona va farzandlar o'rtasidagi munosabatlar, milliy an'analar, vatanparvarlik g'oyalari va xalqning axloqiy qadriyatlari keng tahlil qilinadi. Abdulla Qodiriy asarlarida oila masalasi jamiyat hayotining muhim tarkibiy qismi sifatida tasvirlanadi. Xususan, yozuvchining "O'tkan kunlar" va "Mehrobdan chayon" romanlarida oilaviy munosabatlar, ularning jamiyatdagi o'rni hamda qadriyat sifatidagi ahamiyati markaziy mavzu sifatida yoritilgan. Abdulla Qodiriy ijodida oilaning mustahkamligi va uning tarbiyaviy ahamiyati muhim mavzulardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Yozuvchi o'z asarlarida oilaviy qadriyatlarni ideal holatda tasvirlab, ularni jamiyatning asosiy tayanchi sifatida ko'rsatadi. Ayniqsa, oilaviy tuzilmaning barqarorligi, undagi axloqiy me'yorlarning ahamiyati, ota-ona va farzandlar o'rtasidagi hurmat, mehr, samimiyat hamda o'zaro ishonch kabi fazilatlar yozuvchi ijodining markazida turadi. "O'tkan kunlar" da oila tushunchasi turmushdagi mas'uliyat, milliy qadriyat va axloqiy tamoyillar bilan uyg'un holda tasvirlanadi. Yozuvchi bu asar orqali oilaning jamiyatdagi beqiyos o'rnini, uni saqlab qolish va qadrlash zarurligini chuqur falsafiy va ijtimoiy mazmunda ochib beradi. Asarda *"Yusufbek hojining qiziq bir tabi'ati bor: xotin bilan-gina emas, umuman uy ichisi bilan har qanday masala ustida bo'lsa bo'lsin uzoq so'zlashib o'turmaydir. Otabekmi, onasimi, Hasanalimi, ishqilib uy ichidan birartasining so'zlari va yo kengashlari bo'lsa, kelib hojining yuziga qaramasdan so'zlab beradilar; maqsad aytib bitkandan so'ng sekingina ko'tarilib uning yuziga qaraydirlar. Hoji bir necha vaqt so'zlag'uchini o'z og'zig'a tikiltirib o'turg'andan so'ng, agar ma'qul tushsa «xo'b» deydir, gapka tushunmagan bo'lsa «xo'sh» deydir, noma'qul bo'lsa «durust emas» deydir va juda ham o'ziga noma'qul gap bo'lsa bir iljayib qo'yish bilan kifoyalanib, mundan boshqa so'z aytmaydir va aytsa ham uch-to'rt kalimadan nariga oshmaydir. Uy ichi uning bu fe'liga juda yaxshi tushunganliklaridan ko'pincha bir og'iz javob olish bilan kifoyalanadirlar."* O'g'li bilan suhbatida esa:

O'g'im, hali san eshitdingmi, yo'qmi haytovur biz saning ustingdan bir ish qilib qo'ydiq...

Otabek ma'lumki, ularning «qilib qo'ygan yoki qilmoqchi bo'lg'an ishlari» albatta bilar edi. Shundoq ham bo'lsa bilmaganga solindi:

Aqllik kishilarning o'g'ullari ustidan qilg'an ishlari albatta noma'qul bo'lmas, dedi." Bu suhbatidan anglashimiz mumkinki, bu oila juda madaniyatli, baabro'xonadonlardan hisoblanadi.

“O'tkan kunlar” romanida to'y marosimlari, kelin salom, nikoh o'qish, kuyov-kelin munosabatlari o'zbek oilasining qadimiy an'alarini yoritadi. Ayniqsa “To'y”, “Qizlar bazmi” boblarida esa qizlarning jo'r bo'lib yor-yor, laparlar, aytishuvlar qilishlari hamda kelin kuyovlar obrazlarini qilib davrani qizdirishlari barchasi asarda yaqqol namoyon qilingan. O'zbek xalqining nikoh to'ylari, oilaviy hayoti, mehmondo'stlik kabi an'analari va urf-odatlari asarlarining ajralmas qismidir. Masalan, Qutidor va Kumushning to'yi, Kumushning o'z or-nomusini saqlash uchun kurashi o'zbek milliy qadriyatlarining namunasidir. Otabek va Kumush muhabbati qadriyatlar, ota-onaning qarorlari va jamiyat qarashlari bilan bog'liq holda tasvirlangan. Bu esa oila qadriyatlarining jamiyat hayotidagi muhim o'rnini ko'rsatadi.

“Mehrobdan chayon”da esa oilaviy qadriyatlar yemirilishi, manfaatparastlik, ishonchning buzilishi fojiali oqibatlarga sabab bo'ladi. Shu orqali adib oilaning mustahkamligi milliy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liq ekanini ta'kidlaydi.

Qodiriy romanlarida mahalla odatlari, qo'shnichilik munosabatlari, to'y va aza marosimlari, odamlarning bir-biriga ko'rsatgan yordami o'zbek xalqining qadimiy qadriyatlarini aks ettiradi. Masalan, “O'tkan kunlar”da mahalla odamlari orasidagi maslahatlar, g'iybatlar, to'y-tomoshalar orqali xalq hayotining real manzarasi beriladi. Shu bilan birga, adib ortiqcha urf-odatlarning zararli jihatlariga ham tanqidiy yondashadi. Qodiriy qahramonlarining xarakteri milliy qadriyatlar asosida shakllanadi. Otabek — halollik, sadoqat va millat uchun qayg'urish timsoli. Kumush — o'zbek ayolining iffatli va sadoqatli obrazidir. Yusufbek hoji — diniy-ma'rifiy qadriyatlarga sodiqlik timsolidir.

Aksincha, “Mehrobdan chayon”dagi Ziyo shayx va boshqa salbiy obrazlar qadriyatlarning yemirilishi, diniy niqob ostidagi manfaatparastlikni ifodalaydi. Bu orqali adib asl qadriyatlarni soxta ko'rinishlardan ajratish zarurligini ko'rsatadi.

“O'tkan kunlar”da Otabekning yangicha qarashlari, iqtisodiy islohotlarga intilishi, milliy taraqqiyot uchun qayg'urishi eski qarashlarga qarshi qo'yiladi. Bu jarayon XIX asr oxiri – XX asr boshlaridagi o'zbek jamiyatida modernizatsiya jarayonining boshlanishini aks ettiradi.

Qodiriy qadriyatlarni inkor etmaydi, balki ularni zamon talablari bilan uyg'unlashtirish g'oyasini ilgari suradi deyishimiz mumkin. Bu esa adibning milliy tafakkur va ma'rifatparvarlikdagi yuksak pozitsiyasidan dalolat beradi. Yozuvchi o'z ijodiy faoliyatida yosh avlodni tarbiyalash, ularga milliy g'oya, qadriyatlar, adolat va halollik tuyg'ularini singdirishni o'zining asosiy maqsadi deb biladi. U yoshlarning axloqiy va ma'naviy jihatdan kamol topishi orqali ularning jamiyatda o'z o'rnini topishiga, millat ravnaqi va taraqqiyotiga hissa qo'shishiga e'tibor qaratadi.

Abdulla Qodiriy o'z asarlarida milliy qadriyatlarni asrab-avaylash, xalqning boy ma'naviy merosini kelajak avlodga yetkazish g'oyasini ilgari surgan. Uning ijodida oilaviy qadriyatlar, urf-odatlar, milliy an'analar va axloqiy tamoyillar markaziy o'rin egallaydi. Qodiriy o'zbek xalqining tarixiy va ma'naviy yuksalishiga o'z ijodi orqali katta hissa qo'shgan adib sifatida tanilgan. Uning asarlari bugungi kunda ham yoshlarni milliy qadriyatlarni qadrlash, oila mustahkamligini saqlash va jamiyatda axloqiy me'yorlarga amal qilishga undaydi.

Abdulla Qodiriy – o'zbek adabiyotining buyuk namoyandalaridan biri bo'lib, u o'z asarlarida milliy an'ana, qadriyat va ma'naviyatni chuqur yoritgan. Adib ijodida o'zbek xalqining tarixiy o'zligi, madaniy merosi va milliy g'oyalarini asrab qolish, ularni yangi avlodga yetkazish g'oyasi ustuvor o'rin tutadi.

Qodiriyning asarlarida xalqning milliy urf-odatlarini, diniy an'analari va madaniy marosimlari keng tasvirlanadi. Bu qadriyatlar nafaqat xalqning tarixini asrab qoladi, balki uning ma'naviy uyg'onishiga va mustahkamligiga xizmat qiladi. Adib o'z ijodida milliy uyg'onish, o'zlikni anglash va tarixiy xotirani saqlash kabi g'oyalarni ilgari surib, o'zbek adabiyoti orqali millat ma'naviyati va qadriyatlarini mustahkamlashga xizmat qilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qodiriy, A. (2010), O'tkan kunlar. T.: Sharq nashriyoti.
2. Qodiriy, A. (2006). Mehrobdan chayon. T.: Yangi nashr.
3. A'zamov, I. (1993). Abdulla Qodiriy va uning asarlari. T.: Fan nashriyoti.
4. Rahmon, O. (2002). O'zbek adabiyoti tarixi. T.: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
5. Duk, S. (1997). Abdulla Qodiriy: Adabiyot va jamiyat. Moskva: Adabiyot nashriyoti.
6. <https://www.uzbekistan24.uz> Abdulla Qodiriy haqida ma'lumotlar.

BOBUR RUBOIYLARIDA TASAVVUF MASALASI

Hodiyeva Gullola Kamol qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi Annotatsiya:

hodiyevagullola@gmail.com

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada Zahiriddin Muhammad Boburning ruboiylarida tasavvuf g'oyalari va ruhiy-ma'naviy izlanishlari tahlil qilinadi. Ruboiylar orqali ifodalangan tasavvufiy tushunchalar, ularning falsafiy-axloqiy mazmuni hamda shoirning ichki dunyosi bilan bog'liqligi yoritiladi.

Kalit so'zlar: Bobur, ruboiy, tasavvuf, Allohga muhabbat, sabr, ruhiy poklanish

Abstract: This article analyzes the ideas of Sufism and spiritual-ethical pursuits in the rubaiyat of Zahiriddin Muhammad Babur. The Sufi concepts expressed in his quatrains, their philosophical and moral meanings, and their connection with the poet's inner world are explored.

Keywords: Babur, rubaiyat, Sufism, love for God, patience, spiritual purification

Аннотация: В данной статье анализируются идеи суфизма и духовно-нравственные искания в рубаи Захириддина Мухаммада Бабура. Рассматриваются суфийские понятия, выраженные в его четверостишиях, их философско-нравственное содержание и связь с внутренним миром поэта.

Ключевые слова: Бабура, рубаи, суфизм, любовь к Богу, терпение, духовное очищение.

O'rta asrlar o'zbek adabiyoti, qolaversa, milliy ma'naviyati tarixini tasavvufdan ayri holda aslo o'rganib bo'lmaydi. Temuriylar sulolasining yirik vakili, davlat arbobi, sarkarda va adib Zahiriddin Muhammad Bobur (1483–1530) o'zining boy adabiy merosi bilan o'zbek adabiyoti tarixida alohida o'rin egallaydi. Uning ijodi g'azal, ruboiy, masnaviy kabi janrlarda yaratilgan she'riy asarlar bilan boyib borgan. Bobur ruboiylarida ijtimoiy-falsafiy fikrlar, insoniy kechinmalar, muhabbat, hayot-fano mavzulari bilan birga tasavvufiy g'oyalar ham muhim o'rin tutadi. Bobur o'z davrining buyuk shoiri, davlat arbobi va tarixchisi bo'lib uning ijodi nafaqat tarixiy manbalar balki adabiy ahamiyatga ega. Bobur ruboiylarida uning chuqur falsafiy va tasavvuf mazmun bilan ajralib turadi. Shohlik siyosat, tasavvuf -ma'naviyat bir qarashda ular hech qachon qolishmaydigan narsalardan tuyuladi. Ammo ko'rinib turibdiki Bobur

ham shoh ham darvesh edi. mana bu uning forscha ruboiysida bu gap aniq tiniq aytilgan undan Boburdan shohlik va darveshlik birlashib ketganligini bilib olamiz.

"Darveshonaro agar na az xeshonam
 Lek az dilu chon mutaqidi eshonam
 Dur ast maguy shohi az darveshe
 Shohem vale bandasi darveshonem"

(Agar darveshlarga qarindoshlik bo'lmasak lekin ularga dilu jonimiz bilan e'tiqod qilamiz. Shodlikni darveshlikdan uzoq deb o'ylama. Shohimiz lekin darvesh bandamiz).

Tasavvuf falsafasi g'oyalari Bobur Lirikasining mag'zi mag'ziga singib ketgandır. Chunki u yashagan davrda xususan Alisher Navoiydan keyin o'zbek adabiyotini bundan boshqacha tasavvur qilish qiyin. Mana Boburning bu turkiy ruboiysi ham fikrim dalilidir:

"Sen gulsen-u men haqir bulburdurmen
 Sen shulasen ul shularga kuldurmen
 Nisbat yo'qdur deb kiyinib aylamakim
 Shahmen elga vale senga quldirmen"

Bu yerda shoir "sen"deganda yorni, yor zamirida Allohni ko'zda tutayotgani sir emas. Yaratganga qullik esa darveshning bosh maqsadi. Elga shohligi bu darveshona maqsadiga monelik qila olmaydi.

"Yo Rab, xavas kamida Boburni xos qil
 Yoxud avom tafriqasidan xos qil"

Bobur Allohdan xos kishilar qatorida uni ham xos qilishini bexabar va nafs bandalaridan yiroq va baland qilishini so'ramoqda. Nafs jaholatidan va faqatgina avom insonlar kamidan yiroq tutishni emas o'zini ham nafs rizolatidan xalos bo'lishini iltijo qilmoqda.

"Nafsning kasbidir havvoyi havvas
 Ruh oldida bular yaramas
 Nafs dushmandurur yaqin bilg'il
 Do'stim.deb so'zimni chin bilg'il"

Bular Bobur she'riyatidagi orifona ohanglarning dengizdan tomchisi. Bobur ijodida tasavvuf masalasi muhim o'rin tutadi. Uning ruboiylari orqali tasavvufga xos bo'lgan fano, baqo, ilohiy ishq, qalb pokligi, nafs bilan kurash kabi mavzular badiiy ifoda topgan. Bobur tasavvufni shunchaki diniy-falsafiy yo'nalish emas, balki ruhiy kamolot, ma'naviy yuksalish va hayotning haqiqiy ma'nosini anglash vositasi sifatida talqin etadi. Keltirilgan fakt va dalillar shunday xulosa chiqarishga asos bo'la

oladi. Demak, shoh va shoir shaxsiy hayoti, e'tiqodi va ijodini tasavvufdan ayri tasavvur qilish, tushunish va tushuntirishning aslo iloji yo'q. Uning ruboiylari orqali tasavvufga xos bo'lgan fano, baqo, ilohiy ishq, qalb pokligi, nafs bilan kurash kabi mavzular badiiy ifoda topgan. Bobur tasavvufni shunchaki diniy-falsafiy yo'nalish emas, balki ruhiy kamolot, ma'naviy yuksalish va hayotning haqiqiy ma'nosini anglash vositasi sifatida talqin etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bobur, Z.M. Boburnoma. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1992.
2. Bobur, Z.M. Devon. – Toshkent: Fan nashriyoti, 1989.
3. Is'hoqov, M. Tasavvuf va o'zbek mumtoz adabiyoti. – Toshkent: Fan, 1994.
4. Shamsiddinov, H. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2006

ABDULLA QAHHORNING “MING BIR JON” HIKOYASI TAHLILI

Hoshimova Shohsanam Bahrom qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

3-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdulla Qahhor hayoti va ijodiy faoliyati haqida qisqacha ma'lumot beriladi. Yozuvchining so'z qo'llash mahorati yuksak darajada ekanligi yoritiladi. Maqolada yozuvchining “Ming bir jon” hikoyasi va hikoyada ishtirok etgan personajlar tahlili o'rin olgan.

Kalit so'zlar: Abdulla Qahhor, hikoya, yozuvchi, ayollar, Mastura, Akramjon, sabr, iroda, umid, vafodor, so'z ustasi, hikoyanavis, ishonch.

Abstract: This article provides brief information about the life and creative work of Abdulla Qahhor. The writer's high level of verbal skills is highlighted. The article contains an analysis of the writer's story "One Thousand Lives" and the characters involved in the story.

Keywords: Abdulla Qahhor, story, writer, women, Mastura, Akramjon, patience, will, hope, faithful, master of words, storyteller, trust.

Аннотация: В статье даются краткие сведения о жизни и творчестве Абдуллы Каххора. Отмечается высокий уровень мастерства писателя в области словесного мастерства. В статье анализируется рассказ писателя «Тысяча жизней» и его персонажи.

Ключевые слова: Абдулла Каххор, рассказ, писатель, женщины, Мастура, Акрамджон, терпение, воля, надежда, верность, мастер слова, рассказчик, доверие.

Abdulla Qahhor XX asr o'zbek adabiyotining yorqin vakili, qisqa, lekin purma'no hikoyalar muallifi. U o'zining chuqur ma'noga ega, jamiyatdagi illatlarni satirik, yumoristik yo'l bilan ochib beruvchi ijodi orqali hikoya janrining rivojlanishiga ulkan hissa qo'shdi.

Ma'lumki, har bir yozuvchi, shoirlar asarlarida bevosita o'zining tarjimai holi, o'z yashagan davr hayoti, shu davr bilan bog'liq o'y-kechinmalarini ifoda qiladi. Bunday yozuvchilar qatoriga Abdulla Qahhorni ham qo'shishimiz mumkin. Adibning bolalik yillari eng qiyin zamonlarga, ya'ni Birinchi jahon urushi va undan keyingi eng

qiyin davrlarga to'g'ri keladi. Urush qiyinchiligi, oddiy xalqning ezilishi, ish topolmaslik, oziq-ovqatning yetishmasligi, mehnatiga yarasha haq ololmaslik, katta amaldorlar tomonidan turli tazyiqlar va shu kabi juda ayanchli voqealar yozuvchi hayoti va ijodiga ham o'z ta'sirini ko'rsatmay qolmadi. U o'zining ba'zi asarlarida aynan o'sha davr hayotini ham yoritib bergan. Abdulla Qahhorning "Bemor" va "O'g'ri" hikoyalarini bilmaydigan inson bo'masa kerak.

Adibning aynan shu ikki mashhur asarida o'sha davr hayoti tasvirlangan. Oziq-ovqat yetishmasligidan odamlar bir-birining uyiga o'g'rilikka tushishlari, kasal bo'lgan insonlarning davolanishlari uchun pul topolmasdan o'lib ketishlari va boshqa voqealar aynan shu hikoyalarda o'z ifodasini topganligini ko'rishimiz mumkin.

Yuqoridagi asarlarni yodga olar ekanmiz, nogahon Abdulla Qahhor ko'z oldimizga keladi. Bu hikoyalar mazmun-mohiyati ko'pchilikka tanish. Xo'sh, adibning boshqa hikoyalarida qanday mavzular yoritilgan? Shu haqida o'ylar ekanmiz, adibning "Ming bir jon" hikoyasini tahlilga tortamiz. Yozuvchining "Ming bir jon" hikoyasida esa o'zbek ayollarining sabr-qanoati haqida hikoya qiladi. Bu hikoyada ming bir jon egasi – xasta ayol Masturaning kuchli karakteri, matonati yoritilgan.

Hikoya sujeti yozuvchi tilidan hikoya qilib beriladi. Hikoya bahor ta'rifi bilan boshlanadi. Hikoyani bu tarzda boshlanishi ham bejizga emas. Kasalxonadagi bemor uchun uchun kasallikdan sog'ayish xuddi izg'irin qishdan xorigan tabiatning qaytadan ko'z ochishiga qiyoslanadi.

Hikoyada Mastura sap-sariq teri-yu suyakdan iborat bo'lgan murdaga o'xshab qolgani tasvirlangan. Ming bir jon egasi Mastura bu har safar endi tugaydi, yo'q bo'ladi degan hayolga borilganda qayta-qayta o'zini qo'lga olib matonat ko'rsatuvchi ayoldir. Chetdan qaragan inson Masturaning bu holatini ko'rib tirik murda ko'rgandek qo'rqib ketar, unga rahmi kelar va uning bu holatini ko'rib sog'ayib ketishiga umid umuman yo'qligiga amin bo'lardi. Mastura bo'lsa hech qachon bu holatidan nolimasdi. Har kuni yangi tongni qarshilayotganiga, yuragi urib turganiga, nafas olib turganiga shukronalar aytardi. Unda hayotga, yashashga bo'lgan qiziqish shu qadar kuchli ediki, bu kuch uning sog'ayishi uchun yordam bera oldi. Masturaning hayotga bo'lgan qiziqishini, sog'ayib ketishiga bo'lgan ishonchini hikoyadan olingan quyidagi so'zlar orqali bo'lib olishimiz mumkin: "...Men hech qachon o'lim kutgan emasman, kutmayman ham! U yog'ini surishtirsangiz, men odam bolasining o'lim kutishiga, ya'ni dunyodan umid uzishiga ishonmayman. Hatto tildan qolgan kasalning rozilik tilashib qaragani ham dunyodan umid uzgani emas, balki "rozilik tilashgani hali erta" dermikin degan umid bilan qaragani deb bilaman". Bu parcha orqali Masturaning kasal bo'lishiga qaramay kuchli ruhiy holati aks etganining guvohi bo'lamiz. Uning bu gaplarida umuman

xastalik alomatlari nolish, dard alomatlari sezilmasdi. Aksincha, uning ohangidan quvonch, baxt, “hech qachon o‘lim kutgan emasman, kutmayman ham” so‘zlari orqali esa ishonch alomatlari borligini sezishimiz mumkin. Masturaning o‘ziga bo‘lgan ishonchi, hayotga, sog‘ayib ketishiga bo‘lgan umidi, har qanday sinovlarga bardosh bera oluvchi sabr-qanoati ana shunday kuchli edi.

Hikoya bosh qahramonlari Mastura hamda Akramjon timsollari orqali umid, hayotga muhabbat, sadoqat, vafo tuyg‘ulari kuylanadi. Har bir inson hayotda turli xil qiyinchiliklarga duch keladi, ba’zida hayotning sinovlariga qo‘l siltagimiz, undan ko‘z yumgimiz keladi, turfa xil mushkulotlar oldida esankirab qolamiz, lekin qalbimiz tubida bir narsa mash’ala kabi bizni yashashga, ularga qarshi mardonavor kurashishga chorlaydi. Bu tuyg‘u umid deb nomlanadi, u har qanday holatimizda ham bizda bo‘ladi, boy insonda ham, bir burda nonga zor bo‘lgan insonda ham mana shu tuyg‘u doimo u bilan birga bo‘ladi, uni doimo hayot uchun kurashishga chorlayveradi. Umid tuyg‘usi bilan sabr tuyg‘usi uyg‘unlashganda inson asta-sekinlik bilan o‘z maqsadlariga, orzulariga erisha boshlaydi. Hikoyada mana shu ikki beg‘ubor tuyg‘u Mastura obrazida uyg‘un holatda yorqin, go‘zal chizgilar bilan tasvirlab beriladi. Mastura o‘n yildan beri dard bilan kurashib keladi, shu yillar mobaynida dardi og‘irlashib, to‘shakka mixlanib qoladi, lekin bu uning irodasi, sabri va hayotga yashashga muhabbatini aslo so‘ndira olmaydi. Kasalxonada Mastura tobut voqeasini ham so‘zlab beradi. Mastura to‘shakka mixlanib yotganida, ukasining yig‘laganini ko‘rib ko‘chadagilar Mastura o‘lib qolibdi deb uning uchun tobut ko‘tarib kelishadi, bu holatdan barcha hang-u mang bo‘lib qoladi. Mastura shu lahzalarda ham umidini aslo so‘ndirmaydi, bu holat Masturaning tilidan shunday so‘zlab beriladi “Hatto tildan qolgan kasalning rozilik tilashib qaragani ham dunyodan umid uzgani emas, balki rozilik tilashgani hali erta dermikin degan umid bilan dunyoda tenggi yo‘q, timsoli yo‘q zo‘r umid bilan qaragani deb bilaman”. Uning obrazida hushchaqchaqlik, hayotni sevish, uning har bir soniyasidan lazzat olib yashash tuyg‘ulari tasvirlanadi. Hikoyadagi yana bir obraz Akramjon obrazi ham muhim ahamiyatga ega. Akramjon Mastura bilan turmush qurganiga bir yil bo‘lmasidan Mastura dardga chalinib yotib qoladi, yillar davomida bemor ayolini sevib ardoqlaydi, eng og‘ir kunlarida unga yelkadosh bo‘ladi, doimo uni qo‘llabquvvatlaydi. Hikoyani tahlil qilar ekanman, Mastura obrazidagi shukronalik tuyg‘usi ham alohida ahamiyatga egaligini ta’kidlab o‘tmoq lozim. U shuncha dard-u xastaliklarini chekib ham biror marta ham bu dardlardan nolimaydi, unga kulib qaraydi; Ba’zida vujudimizda ozgina dard paydo bo‘lsa yoki biror qattiqroq nish kirgudek bo‘lsa darrovda noliy boshlaymiz, yillab to‘shakka mixlanib yotgan yoki qandaydir nuqsoni bor insonlarni ko‘rib ulardan qocha boshlaymiz, ularni ko‘ribko‘rmaganlikka olamiz,

tilimizning uchida shukr deb qo'yamiz xolos, aslidachi qalb ko'zimizni ko'r ekanligini ko'ra olmaymiz. Hikoyani o'qir ekanmiz hikoya qahramonlari timsolida mana shunday insoniy tuyg'ularni his qila boshlaymiz, ularni xuddi yonimizdagidek tasavvur qilamiz. Yozuvchining asl maqsadi ham shunda, hikoya qahramonlarining holatlarini, hikoyaning har bir detallarini o'quvchining qalbiga chuqur singdira olishdir.

A.Qahhor hikoyalari qisqa, lo'nda, sodda bo'lsa-da, uning badiiyligi, estetik qiymati, tarbiyaviyligi yuksak darajada. Uning hikoyalari qisqa va lo'ndaligi, tilining osonligi, o'zbekka xos bo'lgan ruhning ufurib turishi bilan boshqa asarlardan ajralib turadi. Uning badiiy mahoratiga kitobxonlar, o'zbek va chet el olim va yozuvchilari ham tasannolar aytishadi. Bu fikrlarimizga dalil sifatida Abdulla Oripov bir go'zal to'rtlikni keltirib o'tgan:

Yo'llar ortimizda qolar edilar,
Cho'qqilar qolardi yuksak va qator,
Nega ular yuksak, desam dedilar
Bu yerdan ham o'tdi Abdulla Qahhor.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdulla Qahhor. Tanlangan hikoyalar. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2013.
2. Sobirjonova X. "Abdulla Qahhor asarlarida insoniy tuyg'ular ulug'lanishi"
3. O'rolova M. "Abdulla Qahhorning "Ming bir jon" hikoyasi personajlari".
4. <https://mutolaa.com>

“IKKI ESHIK ORASI” ROMANIDA URUSH, MUHABBAT VA INSONIYLIKNING BADIY TALQINI

Mamatova Nilufar Nuriddin qizi,

Annotatsiya: Chirchiq davlat pedagogika universiteti

3-bosqich talabasi,

mamatovanilufar19@gmail.com

Ilmiy rahbar: R.I. Murodova

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'tkir Hoshimovning "Ikki eshik orasi" romani tahlil qilinadi. Asarda inson ruhiyatining murakkab qatlamlari — sadoqat, muhabbat, vijdon, xiyonat va urush fojealari badiiy tarzda ochib beriladi. Shuningdek, asardagi asosiy obrazlar tahlil qilinib, ularning badiiy yuklamasi va yozuvchining maqsadi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: urush, muhabbat, sadoqat, vijdon, ayol matonati, xiyonat, ruhiyat, fojia.

Abstract. This article analyzes O'tkir Hoshimov's novel "Between Two Doors". The work artistically reveals the complex layers of the human psyche: loyalty, love, conscience, betrayal, and the tragedies of war. The main images in the work are also analyzed, and their artistic meaning and the writer's purpose are discussed.

Keywords: war, love, loyalty, devotion, female fortitude, betrayal, psyche, tragedy.

Аннотация. В статье анализируется роман Уткира Хашимоя «Между двух дверей». В произведении в художественном ключе раскрываются сложные пласты человеческой психики: верность, любовь, совесть, предательство и трагедии войны. Анализируются основные образы произведения, обсуждается их художественный смысл и авторский замысел.

Ключевые слова: война, любовь, верность, пронительность, женская стойкость, предательство, измена, трагедия

O'tkir Hoshimov — o'zbek adabiyotida inson qalbini, xalqning ichki dunyosini, milliy qadriyatlarini samimiy ifodalagan yozuvchilaridan biri bo'lib, u butun ijodiy faoliyati davomida inson qalbining nozik qatlamlarini, uning ruhiy kechinmalarini, hayot oldidagi mas'uliyatini chuqur va o'tkir uslubda tahlil etgan. Uning asarlarida har bir voqea hayotning o'zidan olingan, har bir obraz esa xalq orasidan chiqqan, hayotda uchraydigan insonlarning umumlashgan timsoli sifatida gavdalanadi. Shuning uchun

ham O'tkir Hoshimov ijodi o'quvchini befarq qoldirmaydi — u insonni o'ylashga, his etishga, hayotning ma'nosi haqida mulohaza yuritishga undaydi. Yozuvchining “Ikki eshik orasi” romani — o'zbek adabiyotida inson ruhiyatini, vijdon, sadoqat, muhabbat va xiyonat kabi umuminsoniy tushunchalarni badiiy-falsafiy tahlil etish borasida yaratilgan eng yuksak namunalaridan biridir. Asar 1982–1985-yillarda yozilgan bo'lib, o'tgan asrning urush yillari, uning inson hayotiga, ruhiyatiga, oilalarga solgan iztirobli zarbasi haqida so'z yuritadi. Biroq asar faqat tarixiy voqealarning badiiy ifodasi emas, balki inson hayoti, uning ichki dunyosi, vijdon azobi va tanlovlarining falsafiy tahlili hamdir. Yozuvchi bu asar orqali insonni sinovdan o'tkazuvchi kuch — bu urush emas, balki hayotning o'zi, insonning ichki kurashidir, degan fikrni ilgari suradi. Roman nomining o'zi ham o'ziga xos ramziy ma'noga ega. “Ikki eshik” — bu hayot va o'lim, yaxshilik va yomonlik, sadoqat va xiyonat, nur va zulmat o'rtasidagi abadiy kurashni ifodalaydi. Yozuvchi bu timsol orqali har bir inson hayotida tanlov daqiqalari, “ikki eshik” orasidagi sinovli lahzalar mavjudligini ko'rsatadi. Hayotda kimdir yorug'lik tomon eshikni ochadi, kimdir esa zulmat sari yo'l oladi. Shunday qilib, asar insonning ma'naviy dunyosini, vijdon ovozi tinglay olish yoki uni yo'qotish kabi murakkab falsafiy masalalarni o'rtaga tashlaydi. Asarda yozuvchi insonni ma'naviy jihatdan sinovdan o'tkazuvchi holatlarni tasvirlar ekan, o'quvchini ham o'z vijdoni bilan yuzlashtiradi. Shu bois “Ikki eshik orasi” nafaqat adabiy asar, balki hayotning ma'naviy darsligi, insonni yaxshilik va yomonlik orasidagi tanlovda to'g'ri yo'lga boshlovchi asar sifatida qadrlanadi.

Asarda urush bevosita jang maydonidagi voqealar orqali emas, balki oddiy insonlar hayoti orqali tasvirlanadi. Yozuvchi har bir qahramon taqdirida urushning ruhiy va ma'naviy jarohatini ochib beradi. Masalan, Kimsan Xusanov obrazi orqali insonning matonati, vatanparvarligi va insoniy g'ururi ifodalanadi. U rus olimlari tomonidan ayol ustida o'tkazilgan dahshatli tajribaga guvoh bo'ladi. Olimlar ayolning uzoq yashash sababini dorida deb bilishadi, aslida esa bu ona mehrining qudratida edi. Shu holat orqali yozuvchi ona mehrini, ayol tabiatidagi buyuklikni, insoniy tuyg'ularning abadiyligini ko'rsatadi. Roman qahramonlaridan biri Robiya — sabr, sadoqat va vafoning timsoli sifatida gavdalanadi. Uning yosh boshiga tushgan sinovlari, ayriqlari-yu, sabr-toqati kitobxonni o'yga toldirmay qo'ymaydi. Yozuvchi Robiyaning ruhiyatini shunchalik chuqur tasvirlaydiki, o'quvchi uni ayblay olmaydi, aksincha, unga achinadi. Robiya bu qarorga nafaqat taqdir zarbasi tufayli, balki o'z oilasining “qarzi”ni ado etish maqsadida ham keladi. Shu orqali yozuvchi o'zbek ayolining mehribonligi, sabr-toqati va fidoyiligini badiiy umumlashtiradi. Robiyaning sadoqati Ra'noning xiyonati bilan keskin qarama-qarshi tarzda qo'yilgan. Bu orqali

yozuvchi inson tabiatidagi ikki qutb — sadoqat va xiyonatni taqqoslaydi. Asarning eng chuqur qatlamini Qora amma va Oqsoqol timsollari tashkil etadi. Bu ikki qahramon — xalqimizning sabrli, og'riqdan bukilmagan, ammo vijdonan kuchli avlodining ramzidir. Qora ammaning “qoraygan”ligi uning rangi bilan bog'liq emas, balki hayotdagi sinovlar, farzand yo'qotishlari, iztirob va g'am-tashvishlardan qotib, “qoraygan” yuragi timsolidir. Oqsoqol esa urush yillarida ikki farzandidan ayrilgan, umrining so'ngida yolg'iz qolgan inson sifatida xalq dardini o'zida mujassam etadi. Yozuvchi bu obrazlar orqali urush faqat jangda emas, inson qalbida ham davom etishini ko'rsatadi. Ra'no obrazi orqali yozuvchi insonning ruhiy zaifligi, jamiytdagi beparvolik va muhabbatning noto'g'ri yo'nalishga kirishini ochib beradi. Ra'no yolg'izlik, beparvolik, qo'rquv va mehrsizlik qurboni bo'lgan ayol sifatida tasvirlanadi. Umar Zakunchi esa asardagi eng salbiy obraz sifatida gavalantiriladi va har bir o'quvchi tasavvurida shunday salbiy o'rin egallagan desak mubolag'a bo'lmaydi. U mansabparast, vijdonsiz, zolim inson sifatida xalq nafratini qozonadi. U hatto o'z jigari bo'lmish akasiga, uning oilasiga nisbatan berahm, zulmkor bo'lgan inson edi, shuning uchun ham vatandoshlariga nisbatan muruvvatli bo'lmashligi tabiiy holat sifatida qaraladi.

Yozuvchi bu orqali mansab va insoniylik bir-biriga zid tushunchalar bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi. Roman davomida yozuvchi bir savolni o'rta tashlaydi: “Insonni inson qiladigan nima?” Bu savolga javob har bir obraz taqdirida yashiringan. Robiya uchun bu — sadoqat, Kimsan uchun — vatanparvarlik, Qora amma uchun — onalik, Ra'no uchun — kechirim, Zakunchi uchun esa — yo'qotilgan vijdon. O'tkir Hoshimov asar orqali o'quvchiga inson hayoti oson tanlovlar yig'indisi emas, balki “ikki eshik” orasidagi sinovlar majmuasi ekanligini uqtiradi.

O'tkir Hoshimovning “Ikki eshik orasi” romani o'zbek adabiyotidagi eng ta'sirli asarlardan biridir. U o'quvchini faqat urush yillariga emas, balki inson ruhining eng chuqur burchaklariga olib kiradi. Yozuvchi sadoqat va xiyonat, muhabbat va vijdon, ona mehrining qudrati va insoniylikning mohiyatini samimiy ifoda etadi. Roman qahramonlari orqali yozuvchi bizga insonni buyuk qiladigan kuch — sadoqat, kechirim va mehr ekanligini, har bir inson hayoti “ikki eshik” dan iboratligi va bu eshiklardan biri yorug'likka, biri esa zulmatga eltishini, qaysi eshikdan kirish esa har kimning vijdoni, ishonchi va sabriga bog'liq ekanligini anglatmoqchi bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hoshimov O'. Ikki eshik orasi. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1986.
2. To'xliyev B. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2014.

3. Jo'rayev M. O'zbek romanchiligi taraqqiyoti. – Toshkent: Fan, 2005.
4. Karimov N. Badiiy obraz va inson ruhiyati. – Toshkent: Akademnashr, 2018.

ABDULLA QODIRIYNING “O‘TKAN KUNLAR” ROMANIDA MILLIY QADRIYATLAR

Inatullayeva Dilnura Isroil qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi

3-bosqich talabasi dilnurainatullayeva@gmail.com

alisherovna005@gmail.com

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” asarida milliy qadriyatlar ifodalanishi, ularning badiiy talqini va asarning o‘zbek xalqining tarixiy-ma’naviy merosidagi o‘rni, urf-odatlar, an’analari, oilaviy hayot tarzi, insoniy munosabatlari va ma’naviy dunyosi ifodalanishi yoritib berilgan. Roman orqali yozuvchi xalqimizning tarixiy kechmishidagi qadriyatlarni adabiy obrazlar vositasida ko‘rsatib, millatning o‘ziga xos ma’naviy merosini asrab qolish zaruratini ta’kidlaydi. Shuningdek, maqolada asardagi qadriyatlar bugungi kun yoshlarini tarbiyalashda nechog‘lik ahamiyatga ega ekanini ilmiy-nazariy asoslarda tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Milliy qadriyatlar, Abdulla Qodiriy, O‘tkan kunlar, tarixiy roman, ma’naviy meros.

Аннотация. В данной тезисе анализируется отражение национальных ценностей в романе Абдуллы Кадыри «Минувшие дни», их художественная интерпретация и роль произведения в историко-духовном наследии узбекского народа. В романе отражены обычаи, традиции, семейный образ жизни, человеческие отношения и духовный мир узбекского народа. Через художественные образы писатель показывает ценности исторического прошлого нашего народа и подчеркивает необходимость сохранения самобытного духовного наследия. Кроме того, в статье научно-теоретически анализируется значение этих ценностей в воспитании современной молодежи.

Ключевые слова: Национальные ценности, Абдулла Кадыри, Минувшие дни, исторический роман, духовное наследие.

Abstract. This thesis analyzes the reflection of national values in Abdulla Qodiriy's novel 'Bygone Days', their artistic interpretation, and the role of the work in the historical and spiritual heritage of the Uzbek people. In the novel, the customs,

traditions, family lifestyle, human relationships, and spiritual world of the Uzbek people are vividly depicted. Through the literary images, the author highlights the cultural values of our nation's historical past and emphasizes the necessity of preserving the unique spiritual heritage of the people. Furthermore, the article analyzes, on a scientific and theoretical basis, the significance of these values in the education and upbringing of today's youth.

Keywords: National values, Abdulla Qodiriy, Bygone Days, historical novel.

Abdulla Qodiriy o'zining "O'tkan kunlar" romani orqali o'zbek adabiyotida yangi bosqichni boshlab berdi. Bu asar nafaqat o'zbek romanchiligining ilk namunasi, balki milliy qadriyatlarimizni badiiy jihatdan ifoda etgan muhim manbalardan biridir. Asarda XIX asr oxiri – XX asr boshidagi o'zbek jamiyati hayoti, ijtimoiy-siyosiy muammolar, turmush tarzi va eng asosiysi, xalqning ma'naviy dunyosi o'z aksini topadi. Milliy qadriyatlarning asardagi ifodasi birinchi navbatda oila, urf-odat va an'analar, diniy e'tiqodlar hamda milliy o'zlikni anglash orqali namoyon bo'ladi. Asar qahramonlari Otabek va Kumush obrazlari orqali yoshlarning milliy qadriyatlarni saqlash, bir vaqtning o'zida yangilanishga intilishi ko'rsatib beriladi. Otabekning Vatan, millat va ma'rifatparvarlik g'oyalari asarda milliy uyg'onish davrining talablari bilan hamohangdir. Shu bilan birga, asarda qadriyatlarning inqirozi ham tasvirlangan. Ayniqsa, eskicha urf-odatlar, nodonlik va jaholatning jamiyat taraqqiyotiga to'sqinlik qilishi tanqid qilingan. Muallif eski va yangi qarashlarning to'qnashuvi orqali millat kelajagi uchun muhim xulosalarni beradi. Kumush va Zaynab timsollarida esa o'zbek ayollari taqdiri, ularning jamiyatdagi o'rnini va qadriyatlar bilan bog'liq masalalar ochib beriladi.

Asarda ijtimoiy adolat masalasi ham alohida o'rin tutadi. Otabekning adolatparvarligi, halolligi va vatanparvarlik ruhidagi qarashlari milliy qadriyatlarimiz bilan chambarchas bog'liqdir. Qodiriy asarda o'z davrida hukm surgan savodsizlik va eski tuzum illatlariga qarshi kurashish g'oyasini ilgari suradi. Shu orqali yozuvchi millatning kelajagi uchun bilimli, ma'rifatli va vatanparvar insonlarning tarbiyasi zarurligini ta'kidlaydi.

Oila qadriyatlari romanda eng asosiy mavzulardan biridir. Otabek va Kumushning muhabbati, ularning oilaviy hayoti orqali o'zbek oilasining an'analari, odob-axloq qoidalari va oilaviy sadoqat masalalari tasvirlangan. Ayniqsa, Kumushning sabr-toqati, mehribonligi va oila uchun fidoyiligi milliy qadriyatlarning yorqin ifodasi sifatida gavdalanadi. Zaynab obrazi orqali esa hasad, rashk va jaholatning oilaga keltirgan fojiali oqibatlarini ko'rsatib beriladi. "O'tkan kunlar" romanida diniy qadriyatlar ham

alohida o'rin egallaydi. Qahramonlarning e'tiqodi, diniy marosimlar, ibodatlar asarda milliy madaniyatning ajralmas qismi sifatida yoritilgan. Qodiriy diniy qadriyatlarga hurmat bilan qarash, ammo ularni jamiyat taraqqiyoti uchun to'g'ri yo'naltirish zarurligini ko'rsatadi.

Odamni titratib yuboradigan yana bir yorqin milliy lavha: Kumush zaharlanib o'lim to'shagida yotibdi. Qaynotasi YUsufbek hoji Kumushning boshiga kelib o'tirdi. Kelling ko'zi yumiq, sochlari yuzi ustida parishon. Hoji kelling sochlarini tuzatib, manglayiga qo'lini bosdi, «Oyim... oyim» deb murojaat yetadi. Bunaqa tig'iz holatda yoshi ulug' odam, qaynotaning kelin yoniga kelib parishon sochlarini tuzatishi, manglayiga qo'lini qo'yib hol-ahvol so'rashi tabiiy bir hol. Shunga qaramay Kumush ko'zini ochib besaranjom unga nazar tashlaydi va tanib... qo'zg'olmoqchi buldi. Qarangki, behush yotgan kelin bir dam o'ziga kelib qaynotasini tanib, uning oldida aftodhol hijolat chekib, o'sha nochor holatda ham odob bilan qo'zg'olmoqchi, o'rnidan turmoqchi bo'ldi.

Xulosa qilib aytganda, Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" asarida milliy qadriyatlar badiiy vositalar orqali chuqur ifoda etilgan. Bu qadriyatlar o'zbek xalqining tarixiy va ma'naviy merosini anglashda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Asar bugungi kunda ham yoshlarni milliy g'urur, Vatanga sadoqat va ma'rifatga intilish ruhida tarbiyalashda beqiyos ahamiyatga ega. "O'tkan kunlar" nafaqat adabiy asar, balki milliy qadriyatlarning tarixiy hujjati sifatida ham o'z ahamiyatini yo'qotmay kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aliev A. O'zbek adabiyotida romanchilik taraqqiyoti. – Toshkent: Fan, 2005.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. Qodiriy asarlari va ularning tadqiqotlariga oid maqolalar to'plami.
4. G'afurov U. Abdulla Qodiriy va o'zbek romanchiligi. – Toshkent: Fan, 1994.

O'TKIR HOSHIMOVNING "DUNYONING ISHLARI" ASARIDA ONA
TIMSOLI*Isakjanova Shaxlo**ChDPU O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi**3-bosqich talabasi**Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna**p.f.b.f.d.(PhD), dotsent*

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston xalq yozuvchisi O'tkir Hoshimovning mashhur "Dunyoning ishlari" qissasida ona timsolining yoritilishi, badiiy-estetik ahamiyati va ma'naviy-axloqiy qimmatini tahlil qilinadi. Qissa tarkibidagi turli hikoyalar orqali ona obrazida Sharq ayoliga xos fazilatlar — sabr-toqat, matonat, fidoyilik, mehr-muhabbat, halol mehnatga sodiqlik badiiy talqin etilgan. Ona siymosi milliy adabiyotimizda doimo ulug'langan mavzu sifatida ko'rib chiqilib, Hoshimov ijodida uning o'ziga xos badiiy talqini yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: O'tkir Hoshimov, "Dunyoning ishlari", ona obrazi, Sharq ayoli, ma'naviyat, qissa, hikoya, axloq.

Annotation: This article analyzes the image of the mother in the famous work "Dunyoning ishlari" ("The Affairs of the World") by the People's Writer of Uzbekistan, O'tkir Hoshimov. The study focuses on the moral and spiritual values reflected through the portrayal of the mother figure, emphasizing the qualities of the Eastern woman such as patience, fortitude, devotion, compassion, and honesty. Through various stories included in the narrative, the mother's image is presented not only as a personal memory of the author but also as a symbolic representation of national identity and universal human values. The article highlights the artistic mastery of the writer, the uniqueness of his style, and the influence of this work on readers' moral and ethical outlooks.

Key words: O'tkir Hoshimov, Dunyoning ishlari, mother image, Eastern woman, spirituality, novella, story, ethics.

Ona — bu dunyodagi eng oliy va eng ulug' siymo. Insonning hayoti, uning borliqni anglashidan tortib, qalbida paydo bo'ladigan eng sof tuyg'ularigacha barchasi onadan boshlanadi. Ona siymosi qadimdan barcha xalqlarning ma'naviy merosida e'zozlangan. O'zbek xalqining boy adabiy an'analari ham ona obrazi alohida o'rin egallaydi. Sharq tafakkurida onaga bo'lgan hurmat hamisha muqaddas hisoblangan,

“Jannat onalar oyog‘i ostidadir” degan hikmatli so‘zlar esa bu siymoning nechog‘li ulug‘ ekanini anglatadi. O‘zbek adabiyotida ona obrazini mahorat bilan tasvirlagan yozuvchilar ko‘p, ammo O‘tkir Hoshimov bu mavzuni o‘ziga xos chuqurlik va samimiyat bilan qalamga olgan adib sifatida ajralib turadi. Uning “Dunyoning ishlari” qissasi badiiy shakl jihatdan turli novellalardan tashkil topgan bo‘lsa-da, asarning barcha voqealari bir nuqtaga — ona timsoliga borib taqaladi.

Muallif o‘z onasining hayoti, matonati va mehribonligi orqali nafaqat shaxsiy xotiralarini, balki butun bir xalqning axloqiy-ruhiy qiyofasini ko‘rsatishga erishgan. Mazkur maqola aynan shu qissaning badiiy-estetik xususiyatlarini, unda ona timsolining qanday yoritilganini va adib ijodidagi o‘rnini kengroq tahlil qilishga qaratilgan. “Dunyoning ishlari” qissasi turli hayotiy lavhalardan tashkil topgan bo‘lib, undagi asosiy g‘oya onaga hurmat va ehtiromdir. Asarda Hakima aya obrazi orqali Sharq ayoliga xos fazilatlar yorqin aks etadi. U mehnatsevar, sabrli, farzandlari uchun jonini tikishga tayyor inson sifatida gavdalanadi. Masalan, “Ikki afsona” hikoyasida onaning halol mehnatga bo‘lgan sodiqligi tasvirlansa, “Gilam paypoq” hikoyasida uning farzand sog‘lig‘i uchun o‘zini qurbon qilishga tayyorligi ko‘rsatiladi. Bu obraz orqali yozuvchi o‘zbek ayolining matonati va mehribonligini umumxalq darajasidagi qadriyat sifatida ulug‘laydi. Ona timsoli o‘zbek xalqining tarixiy-ma’naviy merosida muqaddas qadriyat sifatida qaraladi. Hadislar, maqollar, dostonlarda ona e‘zozlanganidek, O‘tkir Hoshimov ham bu mavzuni adabiyotda yangi badiiy talqinda ko‘rsatib berdi. “Dunyoning ishlari” qissasini o‘qigan kitobxon hayotga, insoniylikka, ma’naviyatga yangicha nigoh bilan qarashga undaladi. O‘tkir Hoshimovning “Dunyoning ishlari” qissasi oddiy hayotiy voqealar asosida yaratilgan bo‘lsa-da, uning mazmunida teran ma’naviy-axloqiy qatlam mavjud. Asardagi asosiy o‘q — muallifning onasi Hakima aya obrazi bo‘lib, u butun qissaning g‘oyaviy markaziga aylangan. Yozuvchi bu obraz orqali xalqona falsafani, milliy ruhni va insoniy qadriyatlarni kitobxonga yetkazadi. Hakima aya — o‘zbek ayolining tarixiy qiyofasini ifodalovchi ramziy timsol sifatida gavdalanadi. U halol mehnat qilish, farzandlari uchun fidoyilik ko‘rsatish, sabr-toqat bilan barcha sinovlarga bardosh berish kabi xislatlarga ega. Yozuvchi onaning kechinmalarini tasvirlar ekan, uni faqat shaxsiy xotiralar darajasida qoldirmaydi, balki butun millat ayolining timsoliga aylantiradi. Shu bois, Hakima aya obrazi nafaqat o‘zbek kitobxonlari uchun, balki Sharq xalqlari madaniyatiga xos ayol qiyofasi sifatida umumlashadi. “Dunyoning ishlari”dagi har bir hikoya onaning turli qirralarini ochib beradi. Masalan: “Ikki afsona”da onaning halol mehnatga bo‘lgan yondashuvi, farzandlariga pok luqma yedirishga intilishi tasvirlangan. Bu hikoya orqali ona o‘z hayoti qanchalik og‘ir bo‘lishidan qat’i nazar,

halollikni hamma narsadan ustun qo'yishini ko'ramiz. "Gilam paypoq"da onaning farzandi uchun o'z sog'lig'idan kechishga tayyorligi aks etadi. Bu epizod ona mehrining cheksizligini, uning insoniyatdagi eng buyuk fazilat — fidoyilikni ifodalaydi. Qissaning boshqa lavhalarida ham Hakima aya oddiy hayotiy ishlarda, masalan, ko'cha supurishda, non yopishda, farzandlarini tarbiyalashda doimo o'zining kuchli xarakteri va insoniyligi bilan namoyon bo'ladi. Shu jihatdan qaraganda, asarda ona siymosi oddiy hayotiy tafsilotlar orqali tasvirlanadi, biroq ular o'quvchi qalbida chuqur ta'sir uyg'otadi. Yozuvchi hissiyotlarga boy tilda yozadi, badiiy detallar orqali kitobxonni o'zining shaxsiy kechinmalariga sherik qiladi. O'zbek adabiyotida ona mavzusi doimiy bo'lib kelgan. Alisher Navoiy, Abdulla Qodiriy, Cho'lpon kabi buyuk adiblar ijodida ham ona timsoli turlicha talqin etilgan. O'tkir Hoshimov esa bu mavzuni zamonaviy hayot manzaralari, shaxsiy xotiralar va milliy qadriyatlar uyg'unligida tasvirlaydi. Ona siymosi xalqimizning ma'naviy olamida muqaddas qadriyat sifatida qaraladi. Ona — hayot manbai, mehr va sabr timsoli. Shu sababdan, xalq og'zaki ijodida "Ona yurak – mehr daryosi", "Ona duosi – farzandga qanot" kabi hikmatli so'zlar keng tarqalgan. Hoshimov ham ana shu xalqona hikmatlarni badiiy shaklda qayta yaratadi. Asarda ona obrazi orqali o'zbek xalqining tarixiy-madaniy qiyofasi, uning qadriyatlari, urf-odatlar ham ifoda etiladi. Hakima aya o'z hayotida ko'plab mashaqqatlarni boshdan kechirsa-da, ularga sabr bilan chidashi, farzandlarini tarbiyalashdagi matonati xalqimizning ayollariga xos fazilatlarining yorqin ko'rinishidir.

Bundan tashqari, "Dunyoning ishlari" qissasi o'z davrining ijtimoiy muhitini ham ko'rsatadi. Sovet davri mafkurasining jamiyat hayotiga chuqur singib ketganiga qaramay, Hakima aya singari ayollar halollik, insof, mehr kabi qadriyatlarni asrab qolishga intilgan. Bu holat asarda milliy qadriyatlarning abadiyligini, davr sinovlaridan o'tib kelganligini ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, O'tkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari" qissasi o'zbek adabiyotida ona timsolini yuksak badiiy mahorat bilan tasvirlagan nodir asarlardan biridir. Muallif asarda faqatgina o'z onasining qiyofasini emas, balki butun o'zbek ayolining, sharq ayolining umumlashma timsolini yaratgan. Hakima aya obrazi sabr-toqat, halol mehnat, mehribonlik va fidoyilikning yorqin namunasi sifatida kitobxon qalbidan chuqur o'rin oladi. Ona mavzusi adabiyotda abadiy mavzudir. Har bir davrda, har bir yozuvchi uni turlicha talqin etadi, ammo ularning barchasini yagona jihat birlashtiradi — onaning beqiyos mehr-muruvvati va inson hayotidagi betakror o'rni. O'tkir Hoshimov esa bu mavzuga samimiyat, chuqur hayotiy tajriba va milliy qadriyatlar ruhida yondashgani bilan alohida ajralib turadi.

Bugungi kunda ham “Dunyoning ishlari” asari kitobxonni tarbiyaviy, axloqiy va ma’naviy jihatdan boyitishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu asarni o‘qigan har bir inson hayotga, o‘z onasiga va butun jamiyatga bo‘lgan munosabatini qayta ko‘rib chiqishga undaydi. Demak, O‘tkir Hoshimovning ona timsoli orqali yaratgan badiiy merosi — nafaqat adabiyotimiz, balki milliy ma’naviyatimizning bebaho boyligidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hoshimov O. Dunyoning ishlari. – Toshkent: Sharq nashriyoti, 1981.
2. Jo‘raqulova Sh. O‘tkir Hoshimovning “Dunyoning ishlari” asarida ona siymosi. – Farg‘ona davlat universiteti, maqola.
3. Ahmedov, S. O‘zbek adabiyotida ona obrazi. – Toshkent: Fan, 2015.
4. G‘afurov, A. XX asr o‘zbek adabiyotida badiiy obrazlar tahlili. – Toshkent: Ma’naviyat, 2019.
5. Aryes, F. Go‘dak va eski tartib davridagi oilaviy hayot. – Nyu York: Fency, 2019.
6. Umumiy siyosatshunoslik lug‘ati. – Moskva, 2018.
7. Vagner, V. Qiyosiy psixologiya biologik asoslari. – Moskva, 2005.

NOSIRIDDIN BURXONIDDIN RABG'UZIY “QISSASI RABG'UZIY ” ASARI TIL LEKSIKOGRAFIYASI

Ishkulova Xulkar Otabek qizi

CHDPU talabasi

Ilmiy rahbar: M.Hayitov

CHDPU O'zbek tilshunosligi kafedrasi dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Nosiriddin Burxoniddin Rabg'uziyning “Qissasi Rabg'uziy” asaridagi hozirgi iste'molda bo'lmagan ayrim arxaik so'zlarning bugungi kundagi variantlari haqida yoritiladi hamda Qur'oni Karimda payg'ambarlar tarixining bayon etilishi, ushbu asarning yozilish tarixi o'ziga xos jihatlari, tarkibi janrlar izchilligi va tushunishi to'g'risida so'z boradi. Qur'oni Karimda payg'ambarlar qissasining keltirilishi bu qissalarning keyinchalik boshqa asarlarga asos bo'lishi, “Qissasi Rabg'uziy “asarlarining yozilishi, bu asardagi janrlar tarkibi o'rganiladi.

Kalit so'zlar: Payg'ambarlar va solih bandalar qissasi, asarlardagi ayrim arxaik so'zlar , taksir, ixonat, muflit, justijo.

Annotation: This article discusses the current versions of some archaic words that are not in current use in Nasiriddin Burkhaniddin Rabguzi's work "Qissasi Rabguzi" and discusses the narration of the history of the prophets in the Holy Quran, the specific aspects of the history of writing this work, the consistency of the composition, genres, and understanding. The presentation of the stories of the prophets in the Holy Quran, the fact that these stories later became the basis for other works, the writing of the works "Qissasi Rabguzi", and the composition of genres in this work are studied.

Keywords: Stories of the Prophets and the Righteous, some archaic words in the works, taksir, ikhonat, mufti, justijo.

Аннотация: В данной статье рассматриваются современные варианты некоторых архаичных слов, которые не используются в настоящее время в произведении Насириддина Бурхониддина Рабгузи «Киссаси Рабгузи», а также обсуждается повествование истории пророков в Священном Коране, конкретные аспекты истории написания этого произведения, последовательность жанров и понимание композиции. Будут изучены повествование историй о пророках в Священном Коране, основа этих историй в других произведениях, написание произведения «История Рабгузи» и композиция жанров в этом произведении.

Ключевые слова: Истории пророков и праведников, некоторые архаичные слова в произведениях, таксир, ихонат, муфтий, юстиджо.

“Qissasi Rabg‘uziy” asari Nosiruddin Burhoniddin o‘g‘li Rabg‘uziy tomonidan mo‘g‘ul bekларidan Nosiruddin To‘qbug‘a “O‘qimaqq‘a keraklik, o‘rganmakka yarog‘liq” payg‘ambarlar qissalaridan iborat asar yozib berish iltimosiga ko‘ra yozilgan. Dunyo xalqlari orasida o‘zbek xalqi eng ko‘p ma‘naviy merosga ega bo‘lgan xalqlardan biridir. Bu ma‘naviy meros ming yillar davomida xalqimiz uchun qudratli ma‘naviyat manbai bo‘lib xizmat qilib kelmoqda. Ularni xalqimiz uzoq vaqt davom etgan turli tazyiqlarga qaramay bugungi Mustaqillik kunlarigacha saqlab keldi. Xalqimizning ana shunday qadimiy ma‘naviy merosidan biri Nosiruddin Rabg‘uziyning “Qissasi Rabg‘uziy” asaridir. U turkiy (o‘zbek) adabiyotda qissa janrining ilk namunasi hisoblanadi.

Tilshunoslikning lug‘at tuzish masalalarini ilmiy tadqiq qiluvchi va lug‘at tuzish bilan shug‘ullanuvchi sohasi leksikografiya yoki lug‘atshunoslik deyiladi. Lug‘atshunoslik bizga asosan til tarixini o‘rganishimiz uchun kerakdir. Bizda avval qo‘llangan lekin hozirgi kunda iste‘moldan chiqqan tarixiy so‘zlarni o‘rganishimizga katta ehtiyojimiz bor. Shu sababli ham bizga lug‘atshunoslik aynan kerakdir. Lug‘atshunoslikni o‘rganish bizga buyuk allomalarimiz Mahmud Koshg‘ariy, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy, Nosiriddin Burxoniddin Rabg‘uziy, Mahmud az-Zamaxshariylardan meros qolgan. Biz shu allomalarimizdan Nosiriddin Burxoniddin Rabg‘uziyning "Qissai Rabg‘uziy" asaridagi ayrim arxaik so‘zlarning lug‘atiga to‘xtalamiz.

Qur‘oni Karimda payg‘ambarlar qissasining keltirilishi bu qissalarning keyinchalik boshqa asarlarga asos bo‘lishi, “Qissasi Rabg‘uziy” asarlarining yozilishi, bu asardagi janrlar tarkibi o‘rganiladi. “Qissasi Rabg‘uziy” tarixiy asar bo‘lib Rabg‘uziy bunda yer yuzining yaratilishi, Alloh taolo Odam alayhissalomni yaratishni iroda qilgani va Odam alayhissalamdan keyingi payg‘ambarlar va solih bandalarning tarixi haqida yoritib berilgan. Osmon va yer, jannat va do‘xaxning nomlanishi tasniflanishi, payg‘ambarlar va ularning shajaralari, voqealar rivoji Qur‘on oyatlari bilan asoslanishi, ba‘zi bir masalalarga savol – javob usulida xulosalanishi asarning g‘oyaviy – badiiy, ma‘naviy qiymatini oshiradi. Asarda adabiy va tarixiy manbalarga tayanib yozilgan, shuningdek, qissadan hissa chiqarish, til xususiyatlari bilan boshqa asarlardan ajralib turadi. Rabg‘uziy turkiy xalqlar adabiyotida birinchilardan bo‘lib rivoyatlardan hikoyatlar, hikoyatlardan esa qissalar boshlab bergan adibdir. Keyin bu asardagi ayrim tarixiy so‘zlarning uchrashi va bu so‘zlarning yangi variantlari

mavjuddir. Shu sababli bu asarda uchraydigan tarixiy soʻzlar bugungi kunda arxaik soʻzlar qatoriga kirgan.

“Odam oʻgʻlining fasodi uzru ixonat birladir. Mening dargohimda ujb hamma gunohlardan qattiqroqdir. Shu majlisada farishtalarda bir unsiyat paydo boʻlgan edi.”[1:7]

Ixonat - xiyonat, ujb - manmanlik, unsiyat - doʻstlik.

“Ammo bunda nacha taʼvil bor? Alloh taolo aytdiki: Men bilaman, sizlar bilmassizlar, avliyoi muflix va asfiyoi muslixlari bordirki gunoh va maʼsiyatni girdi domonlarga yuqtirmas. Ularning ilm bilan qilgan amallari sizlarning ilmsiz qilgan amallaringizdan behrodir. Nafs, shayton, havssi zan va farzand, avqot va doʻstu yor, hirsu dunyo va undan boshqa chandon moneʼlar bor.”[1:9]

Taʼvil - maʼno, avliyoi muflix - najot topuvchi, asfiyoi muslix-solih zotlar, behro yaxshi, havssi zan- ahli ayol, avqot - xushdamlar.

Xazrat Isrofilga aytdi: “Sen joʻybori rahmatimizdan suv olib kelgin. “Koʻzini masnuʼoti borliqni koʻrgani yaratdi. Ruh va koʻngillarning gʻizosi hamdu sano, tasbihi tahlildir.”[1:12]

Joʻybori - ser suv joy, masnuʼoti - yaratilgan, gʻizosi - ozuqasi.

Farishtalar favj - favj kelib uning chehrai bokamolini koʻrib taajhub qilar edilar.”Ey ruh” Ruh bu xitobni eshitib hazor surʼat bilan “Labbayka, ey Parvardigorim” dedi. Alloh taolo xitob qildiki: “Kirgil bu jasadgaki, men buni oʻz qudratim bilan paydo qildim “Ruh qoʻrqdiki, bu maxluqning ichi qorongʻu zoviyadek va tor goʻrga oʻxshaydi.”[1:13]

Favj - favj, toʻda – toʻda, hazor surʼat bilan darhol, zoviya chet joy.

“Oʻsha kuni Alloh taolo Odam alayhissalomni tuproqdan xalq qildi, hech ofaridani yod etmadi. Odamning jasadlarini ruhi purfutuh bilan muzayyan qilgandan soʻng nurdan bir taxt ofarida qiladi. Xazrat Odam masnadi xilvat va sariri izzat oʻltirgizdi. Shunda Alloh taolo “Balokad karromna bani adama“ tojini boshlariga kiygizdi, quloqlariga javohirlik gushvonlarini soldi. Muborak badanlariga xillaridan kiygizdi.”[1:15]

Xalq qilmoq-yaratmoq, muzayyan qilgandan - soʻng bezatgandan soʻng, masnadi xilvat—baland martaba, sariri izzat - xurmat shohsupasi, gushvonlar - ziraklar, xillar - ustki kiyim.

“Alloh taologa bunday sohibi jamol va sohibi joh yaratganiga tahsin aytdilar. Farmoni ilohiy boʻldiki, hamma farishtalar betavaqquf sajda qildilar. Xazrat Jabroil ruhul – amin ataldilar. Xazrat Mikoil qosimal - razzoq ataldilar va mezonni berdi.

Azroil qobizalarvah ataldi. Holo ham sajdaga boshini qo'ygan bandasini mahrum qildim.”[1:16]

Sohibi jax - martabali zod, betavaqquf - to'xtovsiz, qobizalarvah - jonlarni oluvchi, holo - hali.

Azozil“ Meni o'tdan, uni balchiqdan yaratding, men undan afzalman, ne uchun unga sajda qilay?” deb azaldan shaqiy bo'di. Nido keldiki: “Hamma so'zlaring abasdir, sen mardudi azaliy va mutakkabiri abadiydirsan. Sendek gardankashlarning boshiga istig'no toshi bilan uraman. Ey tuptoq, mening safoi sur'atim ancha bordirki, ravshanligimdan qorong'u kechani ravshan qilaman, guhari shab afruzdirman.”[1:17]

Shaqiy - baxtsiz, mardudi azaliy - azaldan rad etilgan, gardankashlar - sarkashlar, guhari shab afruz - zulmatni yorituvchi gavhar.

“Har kechani osmondagi yulduzlar kabi ravshan qilaman, maxzari tajalliydirman. Mening ishim toji izzat va kulohi shavkatni mazallat xokiga tashlamoqdir. Murg'i ruhoniymen, mashhuti jontirman. Bihishtu anbar- muattarlaridaxuru g'ilmonlar va rizvonlar justiju qilib, ko'zlariga surma etarlar. Libosi karomatini yechib, palosi falokatni keydi.”[1:18]

Maxzari tajalli - jilolantiruvchi, murg'i ruhoni - jon qo'shuvchi, mashhuti jon - oshkora, justiju - qidirish, palos - junli kiyim.

“Nurdan bo'lgan taxtga o'tirgizib, angishtori xilofatni soldilar. Bir daraxt bor-shajarai-mamnu unga yaqin bo'lmagin. Xazrat Odamning ko'ngillari ko'p g'orib bo'lib, Xazrat Havvoni o'zlariga chorladilar, qabul qilmadilar. Xitobi ilohiy bo'ldiki:“Ey farishtalar, sizlar obid, Odam masjud bo'lsin. Ilonni ham firifta qildi.” [1:19;23]

Angishtori - uzuk, shajarai - mamnu - taqiqlangan daraxt, g'orib bo'lmoq - moyil bo'lmoq, obid - sajda qilguvchi, masjud - sajda qilinuvchi, firifta qilmoq - aldamoq.

“Odam behishta har daraxtdan avratpush uchun barg so'radilar. Ey Odam, giryaning boisi nima? Hamma mavjudot va maxluqot olami ulbiy va sifliya yaratdim. Xazrat Odamga amr bo'ldiki : “ Bularni rohi rastga boshlagin“. Qobilning avlodlari badnamo edilar. Uchinchi kuni yuzlaringiz qoraygandan keyin boyakbor o'lasizlar.”

Avratpush - avratni yopish, girya - ko'z yosh, ulbiy - oliy, sifliy - tuban past, rohir -rastto'g'ri yo'l, badnamo - yomon otliq, boyakbor - yana bir bor.[1:25;36;44;45]

Har vaqt Zabur o'qisalar, hamma vuhush tuyur yig'ilib kelib, bexush bo'lar edi. Jami chaharporlar mute bo'ldi. Shamolni musaxxar qildi, shuncha hashmat va lashkarlarini ham ko'tarib yurdi. Xazrat Sulaymon alahissalom otlarga mahliyo bo'lib namozi degar vaqtini o'tkazib yubordi. Sulaymon taxtga chiqsa sherlarning og'zidan ud - anbar sochilar edi.

Vuhush - vahshiy hayvonlar, chaharporlar - to'rt oyoqli hayvon va jonzodlar, musaxxar qilmoq - bo'yin sindirmoq, hashmat - shon - shavkat, namozi degar - asr namozi, ud - anbar - xushbo'y modda.[1:57;63;68]

“Ey Muso, mening qilgan ishlarimni hech ta'riz qilmayman deganmidiz?. Goho shu echkisiga oluda edi. Kishi Alloh taoloning roziqligini bilibdimi, risq tilamasin. Kishilarga foyda yetkazishga kushish qiling. Podshoh ko'nmadi: “Mening yonimda hamnashin bo'lib qolg'in” deb olib qoldi. Bolaning o'tar yo'lida bir zohidning sovmasi bor edi. U dasturxon yozin Qofilani taklif qildi.”[1:188]

Tariz - namoyish etish, oluda bo'lmoq - chalg'imoq, risq tilamasin – risq uchun qayg'urmasin, kushish - harakat, Qofilan - karvon ahli.

Annotatsiya: Bu so'zlar hozirgi kunda bizda nafaol so'zlardir. Nafaol so'zlar bizga nimaga kerak degan savol tug'ilishi mumkin. Nafaol so'zlarning bizga kerakligining eng muhim jihati tarixiy asarlarni o'qishimizda qiyinchilik tug'dirmaydi, asarni o'qishimizni yengillashtiradi. Keyin bu tarixiy so'zlar bizning madaniyatimiz hisoblanadi va leksikografiyamizni boyitishga ham asos bo'la oladi. Shu sababli ham bu so'zlarni o'rganishimiz bizga aynan kerakdir.

Adabiyotshunos olim E.Fozilov ta'kidlashicha «Qissasi Rabg'uziy» kitobiga yozgan so'z boshisida asar hijriy hisob bilan 710-yilning hut oyi va melodiy hisob bilan 1310-yilda yozilgan, deya ta'kidlaydi [2:7]. Bunday xatolik hijriy-qamariy yilni melodiya aylantirishdan kelib chiqqan. “Qissasi Rabg'uziy” 72 qissadan tarkib topgan. Asar hamda muqaddima, lirik kechinmalar va xotima kabi tarkibiy qismlardan iboratdir. Qissalar nasrda, ulardan joy olgan ba'zi lirik kechinmalar, hikoyatlarning xulosalari va asar xotimasi nazmda ijod etilgan. Nosiruddin Rabg'uziy Qur'oni Karimda payg'ambarlar haqida kelgan qissa va hikoyatlarni qayta ishlab, sayqal berib, takomillashtirgan.

“Qissasi Rabg'uziy”ning eng qadimiy qo'lyozmasi muallif hayotligida ko'chirilgan bo'lib, bugungi kunda Londondagi Britaniya muzeyida saqlanadi. Sharqshunos olim K.Gronbek 1948-yilda Kopengagenda asarning qo'lyozmasini aynan tiklangan nusxasini chop ettirdi. Shu nashr asosida E.Fozilov, A.Yunusov, H.Dadaboyevlar asarni o'zbek tiliga tarjima qilishda va ikki jildda chop ettirishdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nosiruddin Burxoniddin Rabg'uziy. Qissasi Rabg'uziy. – T.: Yoshlar, 2018 .
2. Fozilov E. Rabg'uziy va uning " Qissasi Rabg'uziy " asari. – T., 1990.
3. B.Valixojayev. O'zbek adabiyotshunosligi tarixi. – T., 1993.
4. Lapasov J. Mumtoz adabiy asarlar o'quv lug'ati – T.: O'qituvchi, 1994.

5. Rahmonov N. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent:Sano-standart,2017- yil.
6. Wikipedia
7. Ziyo. uz

O'TKIR HOSHIMOVNING "NUR BORKI, SOYA BOR" ROMANIDA INSON QALBI DRAMATIZMI VA RUHIY KECHINMALARI

Ismatova Iroda Qurbonmurod qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 3-bosqich talabasi

irodaismatova95@gmail.com

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'tkir Hoshimovning "Nur borki, soya bor" romanida inson qalbi drammatizmi, ruhiy kechinmalar va ma'naviy iztiroblarning badiiy ifodasi tahlil qilinadi. Asarda yozuvchi inson vijdoni, mehr, sadoqat va xiyonat kabi tuyg'ularni hayotiy misollar orqali chuqur yoritadi. Qahramonlarning ichki dunyosi, ularning ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurashi orqali yozuvchi inson ruhining murakkabligi va hayotiy haqiqatni ochib beradi.

Kalit so'zlar: O'tkir Hoshimov, ruhiy kechinma, drammatizm, egoist

Annotation: This article analyzes the artistic depiction of human soul drammatism, emotional experiences, and moral suffering in O'tkir Hoshimov's novel "Where There is Light, There is Shadow". The author reveals deep human emotions such as conscience, love, loyalty, and betrayal through realistic events. Through the inner struggles of the characters, the writer exposes the complexity of the human spirit and the truth of life.

Keywords: O'tkir Hoshimov, emotional experience, drammatism, selfish

Аннотация: В данной статье анализируется художественное изображение драматизма человеческой души, духовных переживаний и нравственных страданий в романе Уткира Хошимова «Где есть свет, там есть тень». Автор глубоко раскрывает чувства совести, любви, преданности и измены через жизненные ситуации. Внутренний мир героев и их борьба между добром и злом отражают сложность человеческой природы и правду жизни.

Ключевые слова: Уткир Хошимов, душевные переживания, драматизм, эгоистичный

"XX asr ikkinchi yarmi o'zbek adabiyoti, aniqrog'i, nasri rivojida O'tkir Hoshimovning munosib o'rni bor. Mustabid tuzum sharoitida u o'zining haq so'zi bilan el orasida e'tibor qozondi. Yozuvchi o'z asarlarida hamisha haq gapni aytishga intildi.

Ehtimol, uning hikoya, pyesa, romanlarida yuzaki o'rinlar bordin, ammo adib hech qachon yolg'on gap aytmagan, mustabid mafkura, siyosat nog'orasiga o'ynab vijdonini sotmagan, murosasozlik yo'lga kirmagan. U o'tkinchi mayllarga berilmay, so'z san'atining azaliy muammosi - shaxs jumbog'i, ijtimoiy adolat tuyg'usi ifodasi bilan qiziqdi. O'tkir Hoshimov xuddi shu yo'ldan borib qator publitsistik hikoya, qissalar yaratdi. Uning "Teraklar yaproq yozdi", "Dehqonning bir kuni", "Nur borki, soya bor", "Kvazarlar" kabi roman, qissa, hikoyalari asarlardan "gap kutadigan" kitobxonlarni g'oyat hayajonga soldi. Maktab bolalarining umri paxtazorda o'tayotgani, dori sepilgan g'o'za bargidek erta xazon bo'layotgani, yangi tushgan kelinchakning hayotidagi eng shirin daqiqalari erksiz og'ir mehnat girdobida kechayotganini, qishloqdagi, kasalxonadagi, savdo sohasidagi, oliy o'quv yurtlaridagi, tahririyatlardagi adolatsizlik, huquqbuzarlik va qing'irliklar – O'tkir Hoshimov asarlarida hayajon, iztirob bilan qalamga olingan bu xil hayotiy muammolar talqini o'quvchilarning o'shanday ijtimoiy illatlarga nisbatan fikrini shakllantirishda, qahrini qo'zg'atishda muhim ahamiyat kasb etdi." [1:1] Professor Umarali Normatovning bu fikrlari bejiz emas. O'tkir Hoshimov ijodi o'zbek adabiyotida hayot haqiqatini, inson qalbidagi iztirob va vijdon azobini chin dildan aks ettirgani bilan alohida o'rin tutadi. Adib o'z asarlarida oddiy insonlarning kechmishini, ularning quvonchi va dardini, orzu-umidlarini samimiyat bilan tasvirlab berdi. Ayniqsa, "Nur borki, soya bor" romanida insoniylik, halollik va vijdon kabi ma'naviy qadriyatlar jamiyatdagi adolatsizlik, mansabparastlik va befarqlikka qarshi qo'yiladi. O'tkir Hoshimov o'z qahramonlari orqali o'quvchini o'ylashga, hayotning ma'nosini anglashga undaydi. Uning asarlarida mehr, iztirob, pushaymonlik, kechirim kabi his-tuyg'ular badiiy kuch bilan ifodalangan. Shu jihatdan yozuvchi o'zbek xalqining yuragidagi eng nozik tuyg'ularni ifoda eta olgan ruhshunos adib sifatida e'tirof etiladi.

Asar bosh qahramoni Sherzod obrazi orqali yozuvchi inson qalbining murakkab kechinmalarini ochib beradi. Qahramonning ichki iztiroblari va hayot oldidagi mas'uliyati asarning drammatizmini kuchaytiradi. Sherzodning har bir qarori, ichki kurashi o'quvchini ham o'ylashga, o'z vijdoniga quloq solishga undaydi.

"Yigit bir qo'lida kichgina magnitafon ko'tarib olgan, ikkinchi qo'li bilan qizning yelkasidan tutib o'ziga tortar edi. Qiz o'zini olib qochgan bo'lar, ammo chandon qarshilik qilmas, yigitning pinchiga kirib borardi. "Narxi arzonlashgan muhabbat! – deb o'yladi Sherzod ijirg'anib. – Xudo bilsin, ikkovi kecha tanishgan bo'lsa kerak. U erkin muhabbat degan gapni noto'g'ri tushunayotagan, sevgidek tabarruk hisni oyoqosti qilayotgan odamlar to'g'risida yozishni ko'pdan buyon o'ylab yurar, tuyg'ularning arzonlashib ketishiga olib kelayotgan ildizni ko'pdan buyon izlar edi.

“Bular qiziq! Tramvay da pista chaqishga uyaladi-yu, o‘pishishga uyalmaydi. Nahot muhabbat pista chaqishdan arzon bo‘lsa!”[2:19]

Sherzod shu manzaraga qarab turgan sari yuragida g‘alati og‘riq paydo bo‘ladi. U muhabbatni muqaddas, inson qalbining eng nozik, eng pok tuyg‘usi deb bilardi. Ammo endi bu tuyg‘u ko‘chalarda, kinoteatrlarda, bozor rastalarida ham arzon bahoga “sotilayotgan”ini ko‘rib, ich-ichidan ezildi. Odamlar orasidagi bunday his-tuyg‘ularni arzonlashib ketishi Sherzodni yangi asarlar yozishga undaydi. Yozuvchilar o‘zi shunaqa tabiatan g‘aroyib va oddiy odamlar ko‘ra olmaydigan jumboqlarni ko‘radi, ularni o‘zlarining dunyosi bilan tahlil qilishadi. Har doim insonlarning tashvishlari bilan qiziqishadi, ularga yechim topishadi, oddiy qilib aytganda xalq va uning dardi bilan yashashadi. Shu kabi asar bosh qahramoni Sherzodga shifokor shunday maslahat beradi. “Ko‘p kuyunchak bo‘lavermang. Yurak kasalligi aksariyat ikir-chikir tashvishlardan kelib chiqadi.” [2:25]

Yozuvchi ichki ruhiy holat bilan birga obrazlarni ham mahorat bilan tasvirlaydi. Asar qahramonlaridan bir Zuhra “U boshiga qizil durracha o‘ragan, egniga yashil bluzka, to‘q-havorang shim kiyib olgan edi. Durrachasi ham, shimi ham Zuhraga shunday yopishib tushgan, shu qadar yarshgan ediki, Sherzod beixtiyor jilmaydi.” [2:236] Bu jumla Zuhraning tashqi chiroyidan tashqari, Sherzodning unga bo‘lgan ichki munosabatini ham bildiradi. Sherzodning jilmayishi – bu faqat tashqi go‘zallikka berilgan baho emas, balki Zuhraga nisbatan paydo bo‘layotgan iliq tuyg‘ular, ehtimolki, mehr va hurmatning ilk ishorasidir. Zuhraga nisbatan tug‘ilgan bu tuyg‘u oddiy hayrat emas – u yuksak, ruhiy poklanish sari yetaklaydigan ishqning boshlanishidir. O‘tkir Hoshimov shu kichik epizod orqali o‘quvchiga shuni anglatadi: haqiqiy muhabbat – bu faqat tashqi go‘zallikka mahliyo bo‘lish emas, balki ruhlarning uyg‘unligi, vijdon va mehrning birlashuvidir.

Albatta yozuvchi bu obrazlar qolaversa asar orqali, bu dunyoda oq va qora, yovuzlik va yaxshilik bor bo‘lgani kabi nur bo‘lgan joyda soya ham bo‘ladi demoqchi, Zuhra, Sherzod, Abduvohid kabi bir necha yaxshi xislatlarga egasi oldida yomon xulqli egoist insonlar ham bor. Mana shunday obrazlar bir bu - Sayfi Soqiyevich.

“Egniga yangi paxmoq xalat kiygan, to‘rxalta ko‘targan kishi ichkariga kirdi. Ko‘rinishdan u ellik yoshlardan oshgan, ustarada qirtishlangan boshiga moshrang baxmal do‘ppi kiyib olgan, yuzlari shishinqiragan, ko‘zlarini osti salqib turar edi. “Jigari kasal bo‘lsa kerak” negadir Sherzodning xayoliga eng birinchi shu fikr keldi.” Sherzod kishi yuziga yana bir qarab qo‘ydi. U ko‘zida ham, qadamida ham bironta ilqlilik ko‘rmadi. U kirdi-yu, atrofga qarashdan, salomlashishdan ham erinayotgandek edi. Go‘yo bu dunyoda faqat o‘zi bormi, boshqalar yo‘qdek. Nigohi sovuq, harakati

sust, ammo yurishida bir “men”lik, o‘zini ulug‘ sanash ohangi sezilardi. Sherzod ichidan: “Shunaqa odamlar ko‘payib ketmoqda, — deb o‘yladi, — faqat o‘z manfaatini o‘ylaydi, bironing dardiga befarq. Yuragida na rahm, na mehr qolgan. Faqat o‘zining xotirjamligi, o‘zining tinchi muhim...” Kishi stulga cho‘kib, to‘rxaltasini sekin stol ustiga qo‘ydi. Atrofdagi odamlarning yuziga qarash ham unga keraksizdek edi. Uning ko‘zida “men” degan so‘z yaltirardi, lekin yuragida insoniylikning nuri sezilmasdi. Sherzodning ichida esa nimadir o‘rtanayotgandek — u bunday odamlarni ko‘rgan sari, jamiyatdagi befarqlik va o‘zini o‘ylash balosi haqida o‘ylardi.

O‘tkir Hoshimovning “Nur borki, soya bor” romani o‘zbek adabiyotida inson ruhiyatini, qalbning ichki kechinmalarini chuqur tahlil etgan eng yorqin asarlardan biridir. Muallif asarda oddiy insonlar hayoti orqali jamiyatdagi murakkab ijtimoiy, ma’naviy va axloqiy muammolarni ochib beradi. Asarda har bir obraz o‘ziga xos ichki dunyoga ega bo‘lib, ularning ruhiy iztiroblari, pushaymonliklari, orzu va umidlari o‘quvchida chuqur ta’sir uyg‘otadi. Roman qahramonlarining hayoti orqali muallif inson qalbining ikki qirrali mohiyatini — nur va soya, yaxshilik va yovuzlik, halollik va xiyonat o‘rtasidagi kurashni ko‘rsatadi. Bu kurash nafaqat tashqi voqealar zanjirida, balki har bir insonning ichki dunyosida kechadi. Shuning uchun ham asar dramtizmi o‘quvchini befarq qoldirmaydi, aksincha, uni o‘z hayoti, o‘z vijdoni ustida o‘ylashga undaydi. O‘tkir Hoshimovning bu asarida ruhiy kechinmalar tasviri psixologik chuqurlik va badiiy mahorat bilan ifoda etilgan. Muallif insonni jamiyat bilan, vijdonni esa hayot sinovlari bilan to‘qnash keltiradi. Natijada o‘quvchi nafaqat voqealarning guvohi, balki ularning ma’naviy mazmunini anglovchi, o‘z qalbini tahlil qiluvchi ishtirokchiga aylanadi.

Shunday qilib, “Nur borki, soya bor” romani inson qalbi dramtizmini yuksak badiiy darajada yoritib bergan, o‘zbek adabiyotining eng chuqur ruhiy asarlaridan biri sifatida qadrlanadi. Asarda inson hayotining murakkabligi, mehr va vijdon, sadoqat va xiyonat, nur va soya o‘rtasidagi kurash go‘zal va falsafiy ifodasini topgan. Bu esa O‘tkir Hoshimov ijodining asosiy maqsadi — insonni o‘ylantirish, uni ma’naviy poklanishga chorlash — g‘oyasini to‘la amalga oshirganini ko‘rsatadi. O‘tkir Hoshimovning “Nur borki, soya bor” romani — inson ruhiy olamining murakkab qatlamlarini, hayot va vijdon o‘rtasidagi kurashni mahorat bilan tasvirlagan asardir. Asarda inson qalbining nozik iplarini tutib, ularni hayot sinovlari, og‘riqli kechinmalar, sevgi va pushaymonliklar orqali yoritish muallifning asosiy badiiy maqsadiga aylanadi. Hoshimov o‘z qahramonlari orqali har bir inson qalbida mavjud bo‘lgan “nur” va “soya”, ya’ni ezgulik va yovuzlik o‘rtasidagi abadiy ziddiyatni badiiy tahlil qiladi. Roman qahramonlarining ruhiy kechinmalari orqali yozuvchi o‘quvchini

chuqur o'yga toldiradi. Har bir obrazning ichki monologi, ularning hayotdagi qarorlari va vijdon azobi o'quvchiga tanish tuyg'ularni eslatadi. Muallif shaxsning axloqiy tanlovi, o'zini anglash, hayotdagi ma'naviy qadriyatlar bilan kurashi orqali jamiyatdagi muammolarni ham ko'rsatadi. Bu asar o'zbek adabiyotida inson ruhiyatini tahlil qilishda yangi bosqich yaratdi. Hoshimov real hayot manzaralarini falsafiy mushohada bilan uyg'unlashtirib, o'quvchini ruhiy tozalikka, vijdon bilan yashashga, ezgulikka intilishga chorlaydi. Shuning uchun ham "Nur borki, soya bor" nafaqat bir hayotiy voqealar to'plami, balki har bir inson qalbiga nazar tashlash, uni anglash, o'zini sinovdan o'tkazish imkonini beruvchi asardir.

Yozuvchining mahorati shundaki, u drammatizmni faqat tashqi voqealar orqali emas, balki qahramonlarning ichki holatlari, ruhiy iztiroblari orqali yaratadi. Shu bois bu asar o'quvchining qalbiga chuqur kirib boradi va har kimda o'z hayoti, o'z vijdoni bilan bog'liq mushohada uyg'otadi. Natijada "Nur borki, soya bor" romani o'zbek adabiyotida inson ruhiy kechinmalarini ifodalashda yuksak badiiylik, psixologik teranlik va falsafiy mushohada uyg'unlashgan noyob asar sifatida e'tirof etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Nasrdagi shoir yoxud ruhiyat manzillari" "O'tkir Hoshimov tavalludining 80 yilligiga" U.Normatov. O'zbekiston Respublikasi fan arbobi filologiya fanlari doktori, professor. yuz.uz sayt 28.07.2025.
2. O' Hoshimov. "Nur borki, soya bor" Nurli dunyo nashriyot uyi. Toshkent. 2024.
3. Karimov, N. "O'tkir Hoshimov ijodining badiiy olami" // O'zbek adabiyoti va san'ati jurnali, 2015-yil, №4.
4. Jo'rayev, B. "O'tkir Hoshimov asarlarida inson ruhiyati tasviri" – Toshkent: Fan nashriyoti, 2018.

BOBUR IJODIDA JANRIY RANG-BARANGLIK

Ismoilova Sarvinoz

ChDPU talabasi

Annotatsiya: Zahiriddin Muhammad Bobur – buyuk shoir, sarkarda va tarixchi bo‘lib, uning ijodi o‘zbek adabiyotida janriy rang-baranglik bilan ajralib turadi. Bobur o‘z asarlarida lirika, epika va tarixiy nasr janrlarini mukammal uyg‘unlashtira olgan. “Boburnoma” asari tarixiy-memuar janrining yuksak namunasi bo‘lib, unda muallif o‘z hayoti, zamonasining siyosiy voqealari va tabiiy manzaralarini badiiy mahorat bilan tasvirleydi. Uning g‘azal, ruboiy va tuyuqlari insoniy tuyg‘ular, muhabbat, tabiat go‘zalligi va hayot falsafasini chuqur ifoda etadi. Bobur ijodidagi janriy xilma-xillik shoirning keng dunyoqarashi, adabiy mahorati va san’atkorlik iste’dodini yaqqol namoyon etadi.

Kalit so‘zlar. G‘azal, an’anaviylik, devon, janr, masnaviy, tuyuq, qit’a

Abstract. Zahiriddin Muhammad Babur is a great poet, military leader and historian, whose work is distinguished by its genre diversity in Uzbek literature. Babur was able to perfectly combine the genres of lyric, epic and historical prose in his works. The work “Boburnoma” is a high example of the historical-memoir genre, in which the author describes his life, political events and natural landscapes of his time with artistic skill. His ghazals, rubaiy and tuyuks deeply express human feelings, love, the beauty of nature and the philosophy of life. The genre diversity in Babur’s work clearly demonstrates the poet’s broad worldview, literary skill and artistic talent.

Keywords. Ghazal, traditionalism, divan, genre, masnavi, tuyuk, continent

Zahiriddin Muhammad Bobur lirikasi turli adabiy nav’larda, ya’ni g‘azal, ruboiy, tuyuq, qit’a, muammo, fard, masnaviy-nomalarda yozilganlari devon holiga keltirilgan. Bobur lirikasining mavzu doirasi ham xilma-xildir. Bu asarlarning barchasiga xos xususiyat shundan iboratki, ular sodda tilda, ravon uslubda yozilgan bo‘lib, ma’rifiy va dunyoviy-hayotiy masalalardan bahs yuritadilar. Ularda Boburning Shoirlik mahorati nihoyatda yaqqol namoyon bo‘lganidan Boburning zamondoshi va muxlisi Mirzo Haydar o‘zining «Tarixi Rashidiy» asarida shunday yozgan edi: «Turkiy she’riyatda Amir Alisher Navoiydan so‘ng hech kim Boburga teng kela olmaydi». Bunday fikr boshqa mualliflar, jumladan, Hasanxoja Nisoriyning «Muzakkiri ahhob» tazkirasida ham o‘ziga xos tarzda bayon etilib, misollar ham keltirilgan

Bobur o‘zining lirik merosini ikki devonga to‘plagan. Ulardan birinchisi 1519 yilda Kobulda tartib berilib, bir nusxasi o‘sha vaqtning o‘zida Samarqandga

yuborilgan. Ikkinchisi esa 1528-1529 yilda Hindistonda tuzilgan. Bu ikki devonga kiritilgan she'rlar keyinchalik bir devon holiga keltirilgan. Bu haqda «Boburnoma»ga ilova yozgan kotib shunday xabar beradi: «(Bobur) nazm va nasr va turkiy va forsiyni bebadal aytur edi. Alalxusus turkiy devoni bordurkim, anda toza mazmunlar topib aytibdur» (Boburnoma, 460-bet). Demak, Boburning turkiy-o'zbek tilida yozilgan lirik she'rlari alohida devon shakliga keltirilgan. Bu devonga kiritilgan she'rlarni ingliz sharqshunosi Denison Ross (1910 y.), turk olimi Fuod Kupruluzoda (1912-1913 y), rus sharqshunosi A.N. Samoylovich (1917 y), o'zbek olimlari S. Azimjonova va A.Qayumov (1958, 1965), Saidbek Hasanov (1982 y)lar nashr ettirdilar.

1983 yilda esa afg'onistonlik olim Shafiqa Yorqin ularni to'plab, to'ldirib, «Devoni Zahiriddin Muhammad Bobur» nomi bilan Kobulda nashr ettirdi. Ana shu nashrlar asosida Abdurashid Abdug'afurov «Zahiriddin Muhammad Bobur. Devon» (Toshkent; Fan, 1994) asarini e'lon qildi. Ammo Boburning forsiy tilda yozgan she'rlari parokanda-parishon holatda yetib kelganki, ulardan yangi topilgan ayrim namunalarni afg'onistonlik boburshunos Shafiqa Yorqin nashr ettirdi (Ovozi tojik, 2001, 14 fevral).

Boburning o'zbek tilidagi devonidan 120 ga yaqin g'azal, 210 ruboiy hamda qit'a, fard, tuyuq, masnaviy-nomalar, muammo va masnu'lar o'rin olgan. Ular orasida son jihatidan ko'pchilikni g'azal va ruboiylar tashkil etadi.

Bobur g'azallarning ko'pchiligi 5-7 baytlik. Ruboiylarda taxallus ishlatish ko'proq kuzatilsa, tuyuqlarda esa ba'zan qit'a shaklida qofiyalanishlar ham uchraydi. Masalan:

Qilmasa ul oy nazar manga ne tong?

Tengri tole' chun manga yorotmadi.

O'qi yorar erdi ko'nglum dardini,

Netayin, ko'nglum uchun, yor otmadi. (Bobur. Devon, 106-bet).

Bular Boburning an'anaviy janrlar xususiyatlarini saqlagan holda ularga ayrim yangiliklar kiritishga ham harakat qilganidan dalolat beradi.

Bobur yoshligidan she'riyat olamiga kirib kelgan bo'lsa-da, o'zining birinchi tugal g'azalini 18 yoshida, ya'ni 1501 yilda yozgan. Bu g'azalning matla'i quyidagicha:

Jonimdin o'zga yori vafodor topmadim,

Ko'nglumdin o'zga mahrami asror topmadim. [Devon, 37-38].

Bu g'azalning Toshkent va Xo'jand oralig'idagi Turoq chorbog'ida yozilishi sabablari «Boburnoma»-da (907 h. yil voqealari) bayon etilgan. Keyinchalik umrining oxirigacha turli janrlarda she'r yozgan. Boburshunos Sabohat Azimjonovanning

ma'lumotiga ko'ra, Boburning umri oxirida yozgan so'nggi to'rtligi fors tilida bo'lib, uni mazkur olim shunday tarjima qilgan:

*Umrim hama firoqu hijronda o'tdi g'amu g'ussa bila,
Bu qimmatbaho umr arzon o'tdi ranju alamla,
Samarqandu Hirotda o'tmagan umr ayshu ishratla,
Afsus, Agrada vayrona bo'ldi jabru sitamla.*

Bobur lirik she'riyatining, jumladan, g'azaliyotining mavzusi, bir tomondan, mumtoz g'azalchilikda etakchi o'rin egallagan ishq mavzusi bo'lsa, ikkinchi tomondan, Shoirning hayot hodisa-voqealaridan olgan taassurotlari: muvaffaqiyatlar shodiyonasi, muvaffaqiyatsizlik tufayli zamon va uning jafokorligidan nolish; o'zi tug'ilgan vatandan uzoqlashgani tufayli vatan va vatandoshlarini qo'msash, o'rni bilan pand-nasihat berish kabi mavzulardan iborat. Shuning natijasida Bobur she'riyati, jumladan, g'azallari mutolaa qilinar ekan, Shoir hayotiy va falsafiy mushohadalari, quvonchi, zavqi, muhabbati, o'kinch va sog'inishlari, g'azabi va nafratining ifodalanganligi guvohi bo'ladi kishi. Ulardagi samimiylik o'quvchini o'ziga maftun etadi. Masalan, oshiqona mavzudagi quyidagi g'azalda yor-mahbubaning yog'lig'I - ro'molchasi tasvirlangan. Bu tasvir shunchalik go'zalki, uni o'qigan kishi Shoirning yog'liq-ro'molcha bahonasida yoriga bo'lgan samimiy muhabbatini anglay oladi. G'azalning matla' va maqta'i quyidagichadir:

Matla':

*Yog'lig'ingkim, jon bila men xastadurmen zor anga,
Xasta jonlar rishtasidindur, magar har tor anga...*

Maqta':

*Ko'nglum istar yog'lig'ingni, balki andin bir nasim,
Etsa Boburga yerur jon birla minnatdor anga.*

Bobur g'azallarida Shoirning hayotiy voqealardan olgan taassurotlari, hasbi holi, kayfiyati bilan bog'liq bo'lgan mavzulardan bahs yuritish ham ko'zga tashlanadi.

Jumladan:

*Charxning men ko'rmagan javru jafosi qoldimu?
Xasta ko'nglum chekmagan dardu balosi qoldimu?*

Bunday kayfiyat Boburning ruboiylarida ham o'z aksini topgan:

*Tole' yo'qi jonimg'a balolig' bo'ldi,
Har ishniki ayladim, xatolig' bo'ldi.
O'z erni qo'yib, Hind sori yuzlandim,*

Yo rab, netayin, ne yuz qarolig' bo'ldi.

Shunday qilib, Boburning turli-tuman mavzulardan bahs yurituvchi g'azallari o'zining o'ynoqiligi, samimiy hissiyot va taassurotlarning badiiy in'ikosi bo'lganligi jihatidan Alisher Navoiydan keyingi o'zbek g'azalchiligida o'ziga xos mavqega ega.

Boburning lirik asarlari orasida ruboiy janri ham diqqat va e'tiborga sazovordir. Boburning ruboiylari an'anaviy xususiyat va mavzuga ega bo'lsa-da, ammo ularda, xuddi g'azallarida bo'lgani kabi, Shoirning ko'rgan-kechirganlari ko'proq o'z aksini topgan, ruboiylarida ham soddabayonlik va samimiylik bo'rtib turadi. Boburning ruboiylari Shoir hasbi holi, kayfiyati, botiniy kechinmalarini ko'zgusidek bo'lib tuyuladi. Bobur ruboiylaridan ayrimlarini keltirishning o'zi ularning qandayligini tasavvur etishga va tahlilu talqin etishga ko'maklashadi:

Kim yor anga ilm tolibi – ilm kerak,

O'rgangali ilm- tolibi ilm kerak.

Men tolibi ilmu tolibi ilme yo'q,

Men bormen ilm tolibi – ilm kerak. (Bobur. Devon, 78-bet).

Bobur devonida kichik masnaviy janridagi she'rlar ham bor. Ularning ayrimlari «sabo»ga murojaat etib, oshiq holini yorga yetkazish iltimosi bilan boshlanadi:

Sabo, ul gul harimiga guzar qil,

Mening holimdin ul gulga xabar qil... (Bobur. Devon 110-bet).

Ey sabo, elmakni qo'yg'il, hazm qil,

Sarvinozim ko'yi sori azm qil... (Bobur, Devon, 116-bet).

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. S.Hasanov. Boburning "Risolayi aruz" asari. –T.:1986
2. M.Tursunpo'latov . Z.M.Bobur.Hayoti va ijodi. – T.:1995

MOZIYDAN HOZIRGACHA...

Ismonaliyeva Dilduzaxon Shavkat qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

4-kurs 22/1-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Rasulova Rayxon Baxritdinovna

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasida dots.

Annotatsiya: Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romani o'zbek adabiyotidagi birinchi realistik roman bo'lib, XIX asr oxiri va XX asr boshlaridagi voqealarni yoritadi. Asarda xalq hayoti, urf-odatlar, ijtimoiy adolatsizlik va insoniy tuyg'ular teran tasvirlangan. Roman o'tmishni anglash orqali kelajakka umid va istiqbol beradi hamda har o'qishda yangi ma'no ochiladi. Muallif zamonning qiyinchiliklarini realistik tarzda ko'rsatib, o'quvchini o'ylashga undaydi. Ushbu asar nafaqat tarixiy, balki ma'naviy boylik sifatida ham qadrlanadi. "O'tgan kunlar" o'zbek milliy adabiyotining durdonasidir..

Kalit so'zlar: O'tgan kunlar, Abdulla Qodiriy, o'zbek adabiyoti, realist roman, milliy qadriyatlar, tarixiy roman, feodal jamiyat, sevgi va sadoqat, millat ozodligi, adabiy meros

Abstract. Abdulla Qodiriy's novel "O'tkan kunlar" is the first realistic work in Uzbek literature, depicting events of the late 19th and early 20th centuries. It deeply reflects the life, traditions, social injustices, and human emotions of the people. The novel encourages understanding the past, inspires hope for the future, and reveals new meanings with every reading. The author realistically portrays the hardships of his era, prompting readers to reflect. This work is valued not only as a historical piece but also as a spiritual treasure. "O'tgan kunlar" is a gem of Uzbek national literature.

Keywords: Past days, Abdulla Qodiriy, uzbek literature, realist novel, national values, historical novel, feudal society, love and loyalty, national freedom, literary heritage

Аннотация: Роман Абдуллы Кодиря "О'tkan kunlar" — первое реалистическое произведение узбекской литературы, описывающее события конца XIX и начала XX века. В нем глубоко отражены жизнь народа, традиции, социальная несправедливость и человеческие чувства. Роман помогает понять прошлое, вселяет надежду на будущее и с каждым прочтением открывает новые

смыслы. Автор реалистично показывает трудности своего времени и заставляет читателя задуматься. Это произведение ценится не только как историческое, но и как духовное богатство. "O'tkan kunlar" — жемчужина узбекской национальной литературы.

Ключевые слова: Абдулла Кодирий, узбекская литература, реалистический роман, национальные ценности, исторический роман, феодальное общество, любовь и верность, национальная свобода, литературное наследие

Mohiyati chuqur, ma'nosi keng bo'lgan kitoblar, o'quvchiga o'z ma'nosini bir o'qigandayoq anglatib qo'ymaydi. Kitobni har o'qiganingizda oldingi safar o'qib lek fahm etmagan joylaringizni tushunasiz. Shu asarda qayta yashaysiz, holatlar va vaziyatlarni qalbingizdan o'tkazib asar bilan qalban birga bo'lasiz. Mana shunday inson qalbini bir qarasa larzaga soluvchi, bir qarasa qahramonlar baxtidan quvonuvchi qilib o'ziga ipsiz bo'g'lovchi yirik asarlardan biri Abdulla Qodiriyning " O'tgan kunlar" asaridir. Avvalo, o'quvchi asarni o'qishni boshlar ekan, uning diqqatini albatta kitob nomi tortadi. Sizningcha ham " O'tgan kunlar" deya nega nom berilgani qiziq bo'lganmi?! O'zining zamonasini mohir yozuvchilaridan biri bo'lgan.

Abdulla Qodiriy kelasi zamon uchun namuna va tafakkur qilib hozirgi kunimizga shukur keltirishimizga sababchi boldi. Zero, o'tmishini bilmagan har bir xalqning kelajagi porloq, buguni mustahkam bolmaydi. Gapning dalili sifatida Abdulla Qodiriy ham romanning so'zboshisida shunday deydi: " Moziyga qaytib ish ko'rishlik xayrlik, deydilar. Shunga ko'ra mavzuni moziydan, yaqin o'tgan kunlardan, tariximizning eng yirik qora kunlari bo'lgan keyingi , xon zamonlaridan belgiladim" .

"O'tgan kunlar" o'zbek adabiyotidagi birinchi roman hisoblanadi. 1969- yil " O'zbekfilm" kinostudiasida ushbu film asosida " O'tgan kunlar" nomli film suratga olingan. Roman 1920-yil boshida yozilgan bo'lib, 1922-yil "Inqilob " jurnalida chop etilgan va 1926-yil alohida kitob holida nashrdan chiqqan. Ma'lumotlarga ko'ra 1917-1918-yillarda yozuvchi bu asarni boshlashdan avval materiallar to'plagan. Roman 1922-yil "Inqilob" jurnalida chiqishni boshlagach, xalq asar davomi chiqishini intiq bolib kuta boshlagan. O'sha yillardayoq bu asar qo'lma-qo'l bo'lib ketgan va lekin 1925-yil chop etilgan variantida unga ko'plab ozgartirishlar kiritilgan bo'lgan va ma'no mazmuni boshqacharoq tushuntirilgan. Bilamizki hukumat ishlariga aralashib qolishlik, uni muhokama qilishlik, inson uchhn o'limni bo'yniga olish bilan teng. Baholangki o'sha zamonlar bu masalaga katta e'tibor bilan qaralgan.

Bizning 24 yoshli Otabekimiz Toshkentlik Yusufbek Hoji va O'zbek oyimlarning yakka-yu yolg'iz, suyangan va ishongan o'g'li. Ko'p orzu niyatlar bilan o'sib

ulg'aytirgan 17-18 yoshlar atrofida bo'lgan Kumush bibi Mirzakarim qutidor va Oftob oyimlarning ko'z qorachig'idek avaylab asrab katta qilgan yolg'iz farzandi. Otabek marg'ilonda bo'lgan chog'ida 2-3 xonadonning ilm majlislarida ishtirok etadi. Mirzakarim qutidorning uyida bo'lgan chog'i tahorat olish uchun ariq yoniga boradi va Kumushga ko'zi tushadi. Oradan kunlar o'tgan sayin Otabekni ko'ngli xiralashib parishonxotir bo'lib qoladi. Uning "ma'naviy otasi bo'lgan" Hasanali esa buni payqab Otabekga Kumushni olib berish uchun Ziyoshochi bilan Mirzakarim qutidor oldiga borishadi. Kumushni Toshkentga yubormaslik sharti bilan to'y bo'ladi. To'y kunigacha Kumush kuyov kimligini bilmay qayg'uda yuradi. Qarangki u zamonlarda ikki qalb egasidan ko'ngil so'rash, ularni zaiga qarash degan gap so'z bo'lmagan. Marg'ilonda to'y bo'ldi bazm-u jamshidda hamma ishtirok etdi. Chimildiqga kirganda ikki yosh yolg'iz qoldilar, ko'zlar to'qnashdi. Kumush ariq bo'yida ko'rgan qaddi-basti kelishgan yigit, qalbini yangi egasi ekanini bildi. Kumush tomonidan aytilgan: "Siz o'shamu?" degan so'zlar kitobxonning jilmayishiga sababchi bo'lgan bo'lsa hech gap emas.

Bu orada yozuvchi aziz o'quvchiga o'sha davrlarda ro'y bergan turli xil nizolar, to'qnashuvlar oqibatida Qipchoq va Qorachoponlar bir-birini ayovsiz qirayotganini ham ko'rsatgan. Homid ismli kishining tuhmati bilan Xudoyorxonning zindoniga so'ngra jallod qo'liga tushgan Otabekni so'ngi daqiqalarda ham boshini ko'targan holatda xonga arz qilganini, u nohaq ekani, qaynotasi va o'zi mutloq aybsizligini aytadi. So'ngra Kumush olib kelgan xat va elchining hushxabari bilan ozod bo'ladi. Toshkentda O'zbek oyimning fig'oni falakka chiqadi. Otabekni Toshkentdan uylantirmoqchi bo'ladi va Zaynab ismli qizga unashtiradi. Otabek ota-ona raiga qarshi chiqolmaydi va Mirzakarim qutidor ham uni "Ota-ona orzusi" ni ro'yobga chiqarishini hohlaydi. Oradan vaqt o'tib ikki xotinlik Otabek Marg'ilon va Toshkent o'rtasida sargardon bo'ladi. Bu orada Homid Kumush va Otabekni ayirish va o'zi Kumushga erishish uchun turli hiylalar o'ylab topadi va oralarini buzadi. Oradan ancha oylar o'tadi va Otabek Homidning firibgarligidan habar topadi va uni sheriklariga qo'shib o'ldiradi. Shundan so'ng Kumushni Toshkentga onasini oldiga olib boradi. Kumush Toshkentga kelgach Zaynab uni uncha xushlamaydi. Kumushning ham ilmoqli gaplari uning jahlini chiqaradi. Kumushning oy kuni yaqinlashib bolasini dunyoga keltirganda Zaynab opasi Xushro'yning maslahati bilan choyiga sahar solib qo'yadi va Kumush olamdan o'tadi. Zaynab taloq bo'ladi va bundan aqlidan ozadi. Otabek o'g'liga Yodgor deb ism qo'yadi va bosh olib Marg'ilonga ketadi. Keyinchalik Otabekni ham jangda oldingi saflarda turib halok bo'lgani yetib keladi.

Asarda asosiy e'tibor tortadigan ya'na bir narsa borki, bu voqealiklar sodir bo'lgan vaqtni qanday tasvirlangani. Abdulla Qodiriy tug'ilish va o'lim orasi azondan namozgacha deb takidlagan. Asarning ba'zi joylarida: "asr va shom oralig'ida", "bomdoddan so'ng", " peshin vaqtida" degan jummalarni o'qidik. Kumuahni ko'zi yorish chog'i ham qay vaqtga to'g'ri kelganini Yusufbek hoji va Hasanalini "Huftonga azon chaqirdimi?" degan savolidan tushunamiz.

"O'tgan kunlar" romani hozirgi kungacha sevib qiziqish bilan o'qilmoqda. Oradan qariyb bir asr vaqt o'tdi. Hozirgi kunda bu asar erkin holda sotilayotgan bo'lsa, u davrlarda qo'rqib yashirinib o'qilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodiriy, A. (1925). O'tgan kunlar. Toshkent: Sharq.
2. Sobirov, T. (2003). O'zbek adabiyot tarixi. Toshkent: Fan.
3. Karimov, N. (2010). Abdulla Qodiriy ijodi. Toshkent: Adabiyot va san'at.
4. Ergashev, S. (2012). Milliy qadriyatlar va adabiyot. Toshkent: Ilm-fan.

HAYDAR XORAZMIYNING "MAXZAN UL-ASROR" DOSTONI HIKOYATLARI TAHLILI.

Jumanova Nazokat Shuhrat qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

"O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi" 3-bosqich talabasi

jumanovanazokat782@gmail.com

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek mumtoz adabiyotining yirik namoyandalaridan biri Haydar Xorazmiyning "Maxzan ul-asror" dostoni tahlil etiladi. Asarda ilgari surilgan axloqiy, ma'naviy va ma'rifiy g'oyalar yoritilib, undagi insonparvarlik, adolat va ilmlilikka da'vat motivlari tahliliy tarzda ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Haydar Xorazmiy, "Maxzan ul-asror", doston, ma'rifat, axloq, insonparvarlik, tasavvuf, ma'naviyat,

Annotation: In this article, the poem "Makhzan al-Asrar" by one of the prominent representatives of Uzbek classical literature, Haydar Khwarazmi, is analyzed. The article highlights the ethical, spiritual, and educational ideas expressed in the work and analytically examines its themes of humanism, justice, and the call for the pursuit of knowledge.

Keywords: Haydar Khwarazmi, "Makhzan al-Asrar", poem, enlightenment, ethics, humanism, Sufism, spirituality.

Аннотация: В данной статье анализируется поэма «Махзан уль-асрар» одного из выдающихся представителей узбекской классической литературы Хайдара Хоразми. В работе освещаются нравственные, духовные и просветительские идеи, а также аналитически рассматриваются мотивы гуманизма, справедливости и призыва к стремлению к знаниям.

Ключевые слова: Хайдар Хоразми, «Махзан уль-асрар», поэма, просвещение, нравственность, гуманизм, суфизм, духовность.

Haydar Xorazmiy XIV asrning oxiri - XV asr boshlarida yashab ijod etgan. Navoiyning "Muhokamat-ul lug'atayn"ida bu shoir haqida quyidagilarni o'qiymiz: "Shohruh sulton zamonining oxirigacha turk tili bilan shuaro paydo bo'ldilar. Va ul hazratning avlod va ahfodidin ham xushtab' salotirie zuhurg'a keldi; shuaro Sakkokiy va Haydar Xorazmiy va Atoyi va Muqimiy va Yaqiniv va Amiriy va Gadoiydeklar..."(

Navoiy. MAT. 16-jild, 36- b.). Haydar Xorazmiy Amir Temurning nabirasi Iskandar Mirzo (Umarshayxning o'g'li) hukmronligi davrida (XIV asrning boshlari) yashab ijod etdi. Navoiy "Majolis un-nafois" asarining VII majlisida Amir Temurning she'riyatga aloqador avlodlari haqida ma'lumot berib o'tar ekan, Sulton Iskandar Sheroziy Amir Temurga nabira ekanini, yetti yo sakkiz yil hukmronlik qilganini bayon qilib, Haydar Xorazmiyni ham tilga olib o'tadi: "Mavlon Haydar turkigo'y aning (Iskandar Mirzoning — N.R.) modihi ekandur. Haydar Xorazmiyning "Mahzan ul-asror" dostoni o'zbek tilida axloqiy falsafiy dostonchilikning yirik namunasidir. Asar taxminan 1409-1414 yillar oralig'ida yozilgan. Haydar Xorazmiy ushbu asari orqali o'zbek adabiyoti hikoyat janriga katta hissa qo'shdi. Nizomiyning "Maxzun ul-asror" dostonida ko'tarilgan masalalar mazmunan Haydar Xorazmiyning "Maxzan ul-asror" asarida davom etadi. Shunisi diqqatga sazovorki, Xorazmiy har bir hikoyatga mustaqil, takrorlanmas asar sifatida g'oya yuklaydi. Xorazmiy o'z asarida Nizomiy Ganjaviyni hurmat bilan tilga oladi, unga so'z ganjining podshohi sifatida yuksak ta'rif beradi. Haydar Xorazmiyning "Mahzan ul-asror"i Nizomiyning asaridan hajman ancha kichik bo'lib, 639 baytdan iborat masnaviydir.[2:443] Asar syujeti va g'oyaviy yo'nalishi jihatidan ham Nizomiy dostoniga yaqin. Asar Nizomiynikidan farq qilib, avval hikoya, so'ng shu hikoyadan kelib chiqadigan xulosa va fikrlarni umumlashtiruvchi bob bilan ta'minlangan. Haydar Xorazmiy bu asari bilan o'zbek adabiyotida she'riy hikoyani rivojlantirgan. Haydar Xorazmiyning dostoni 639 baytdan iborat bo'lib, 23 bobdan tarkib topgan. Asarning dastlabki 7 fasli an'anaviy muqaddimaviy boblardir. Mazkur boblar Alloh hamdi, payg'ambar na'ti, xalifalar ta'rifi, Sulton Iskandar madhi, musannifning vasfil-holi kabi masalalarga bag'ishlangan. Dostonning asosiy qismi 16 bobni o'z ichiga oladi. Ularda mav'iza (o'git- nasihat), maqolat va hikoyatlar mavjud. Haydar Xorazmiy Nizomiy Ganjaviydan farqli o'laroq, dostonda avval hikoyat, undan so'ng shu hikoyatdan kelib chiqadigan xulosa va fikrlarni umumlashtiruvchi bob (maqolat) keltiradi. Asarning qo'lyozma nusxalari London, Parij, Vena, Qozon kutubxonalarida, fotonusxalari O'zbekiston Fanlar Akademiyasi Sharqshunoslik institutida saqlanadi. Muallif ularda biror kichik hayotiy voqeani hikoya qilish orqali kitobxonga pand-nasihat qiladi, ularga o'git beradi, falsafiy, ijtimoiy-siyosiy va axloqiy-ta'limiy masalalarga doir zamonasi uchun peshqadam xulosalarini ilgari suradi. "So'z ta'rifining bayoni" bobida muallif inson tili so'zni yozishga asos bo'lgani, ya'ni so'zni insoniyat singari qadimiy ekaniga, so'z gavharini bilguvchi zot hammadan ustun ekanini madh qilib, muharraf san'atini qo'llaydi:

Nuqta bilan nuqta topib intizoj,
Qo'ydi alif farqina shohona toj.

Tushgach alif qomatining soyasi,

Topti ham ul soyani ham soyasi.

Toj zilli, nuqta alif zillini, ismi alif, na'ti alif lomini.

43 baytdan tarkib topgan "Bo'z tuquvchi kampir va bazzoz hikoyati" asarda alohida ahamiyatga ega. "Mav'iza" (o'git,nasihat) bobida xalq hikmatlari, maqollaridan, hayotiy detallardan foydalangan holda o'quvchiga hayotda to'g'ri bo'lish, to'g'ri va halol yashash, Tangri berganiga rozi bo'lish, boylarga hasad qilmaslik, boshqalarga yomonlikni ravo ko'rmaslik, birning ustiga o'nni qo'yib sotmaslik va boshqa bir qator misollarni keltiradi. [N. Rahmonov] "Bo'z to'quvchi kampir va bazzoz" hikoyati Kufa shahrida ilohiy ilmlami egallagan bir shayx bozorga bordi. U yurib borib, bir bazzozning do'koni qarshisida o'tirdi. Bazzozning do'koni asl mollar bilan to'la ekanini ko'rdi. Bazzozning butun umri savdo bilan o'tgan edi. Shu payt bazzozning oldiga bir qari, arang nafas olayotgan, so'zlashga ham madori yo'q, ko'zlarida hayot uchquni so'ngan kampir oyog'ini sudrab kelib qoldi. Kamir qo'ynidan bir parcha bo'zni chiqarib bazzozga uzatarkan: "Manovini olginu bahosini aytgin", dedi. Bazzoz bo'zni qo'lga olib kampirga bir talay yolg'onni so'zlay ketdi: "Bo'zingizning momig'i past, iplari ham dag'al ekan To'n qilishga ham yaramaydi, yuvsa ishdan chiqadi. Bu matongizdan ko'ylak ham tikib bo'lmaydi, tuzukroq narxga arzimaydi". Shundan keyin kampir do'kondor bazzozga dardini to'kib soldi: "Ey sohib karam xojam, boshing omon bo'lsin, bu dunyoda aslo g'am ko'rmagin. Men bir bechora tul ayolman, ojiz, bechoraman. Jonimni jabborga berib, ikki hafta shu bo'zni to'qidim. Bir nechta farzandim yo'limga termilib o'tiribdilar. Mayli, nima desang deyaver, Xudoga soldim. Qancha baholasang, bo'pti, pulini bergin". Bazzoz o'lhagich gazini olib, matoning bo'yi-enidan harn urib qoldi va kampirga bir-ikki dirham berdi. Kampir oyog'ini arang sudrab bosganicha, uyiga yo'l oldi. Shu payt bo'z sotib olgani bir odam kelib, do'kondorga dedi: "Ey xojam, menga shunday bo'z kerakki, bu dunyoda undan yaxshisi bo'lmasin. Mayin, tekis to'qilgan bo'lsin, ipida aslo nuqsoni boimasin". Do'kondor bazzoz qaysi bo'zni ko'rsatsa, xaridor aybini topaverdi. Shunda do'kondor: "Shoshmay turing, hozir sizga shunday bo'z berayinki, ilgari bunaqasini ko'rmagansiz. Momig'i pillaning tolasidan ham mayin, iplari nihoyatda nozik". Xaridor bo'zni ko'rgandan keyin, lol bo'lib qoldi va bahosini so'radi. Bazzoz bo'zni ancha qimmat bahoga sotib olib, o'z yo'lga ketdi. Shunda Haq yo'lini tutgan pir bazzozning oldiga kelib dedi: "Ey birodar, ijozat bersang, do'koningga kiray. Agar menga o'xshaganini istasang, yer yuzini qidirib topolmaysan. Mening a'molim zohiriy va botiniy ilmlardir, o'zim bir mo'minman. Bu olamni qancha kezdin, ammo sen singari komil avliyoni ko'rmagan edim. O'sha bo'z matoning momig'i, seningcha,

ravshan emas, ipi nursiz, mato xuddi bo'yraga o'xshaydi. Sen bo'z matoga bir nazar solding-u eng nafis matodan ham a'lo bo'z ekanini bilgan eding. Bo'zning momig'i bilan ipi bir xilda nafis, mayin, bir tekisda to'qilgan edi".Pirning bu gaplaridan bazzoz qattiq xijolat bo'ldi, muammom bir yoqli qilishga jazm etdi va bu qilg'ini tark etdi. Xorazmiy Haq yo'liga kirgan pirning bazzozga bergan nishatini davom ettirib, xoja singari ortig'ini istagan odamning puli tezlik bilan qo'lidan chiqib ketadi, savdoda foydani ziyon bilan baravar tutgin, deya nasihat qiladi. Ayniqsa, quyidagi baytlar mav'izaning eng diqqatga sazovor baytidir.

Xayr etagina uzun tut qo'lung,

Mo'ru malaxdin ayama sarquting.

Jomda sharbat nechakim bo'Isa kam,

Yerga to'kar jur'ani sohib karam.

Haydar Xorazmiyning ushbu hikoyati orqali savdogarlar foyda va ziyonni barobar ko'rgin deya nasihat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Haydar Xorazmiy. "Gulshan ul-asror".
2. Nasimxon RAHMONOV.(2017)O'zbek adabiyoti tarixi (Eng qadimgi davrlardanXV asrning birinchi yarmigacha).O'quv qo'llanma. - T.: "Sano-standart" nashriyoti.
3. www.ziyouz.com.

O'TKIR HOSHIMOV HAYOTI VA IJODI

Kamolova L. R,

Matnazarova M. A

Chirchiq davlat pedagogika
universiteti gumanitar fanlar fakulteti
O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi
23 /1-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna
p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek adabiyotining yirik namoyandasi O'tkir Hoshimovning hayoti va ijodiy faoliyati tahlil qilinadi. Adibning bolalik yillari, ma'naviy shakllanish jarayoni, matbuot va adabiyot sohasidagi faoliyati yoritilgan. Shuningdek, uning «Ikki eshik orasi», «Nur borki, soya bor», «Dunyoning ishlari» kabi roman va qissalari, hikoyalari hamda publitsistik maqolalari haqida fikr yuritiladi. Hoshimov ijodining asosiy mavzusi inson ma'naviyati, jamiyatdagi illatlar, urush va turg'unlik davri qiyinchiliklari, milliy qadriyatlar va hayotiy haqiqatlarni badiiy ifoda etishga qaratilgani ta'kidlanadi. Maqolada adibning dramaturgiya sohasidagi izlanishlari ham alohida o'rin tutib, zamonaviy adabiyot taraqqiyotiga qo'shgan hissasi ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: O'tkir Hoshimov, o'zbek adabiyoti, «Ikki eshik orasi», roman, qissa, hikoya, publitsistika, dramaturgiya, ma'naviyat, milliy qadriyat.

O'tkir Hoshimov (1941–2013) o'zbek adabiyotining atoqli yozuvchisi, dramaturgi, publitsisti va muharriri sifatida tanilgan. Uning ijodi o'zbek xalqining ijtimoiy-ma'naviy hayoti, tarixiy taqdiri va insoniy qadriyatlarini badiiy ifodalashga bag'ishlangan. Adibning hayot yo'li va ijodiy faoliyati o'zbek matbuotida, dramaturgiyasida va nasrida chuqur iz qoldirgan. O'tkir Hoshimov 1941-yil 5-avgustda Toshkent viloyatining Zangiota tumanida tug'ilgan. U Toshkent Davlat universiteti jurnalistika fakultetida tahsil olib, matbuot sohasida «Temir yo'chi», «O'zbekiston ovozi», «Toshkent haqiqati», «Toshkent oqshomi» kabi nashrlarda faoliyat yuritgan. Keyinchalik «Sharq yulduzi» jurnalining bosh muharriri hamda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Matbuot va axborot qo'mitasi raisi sifatida adabiyot va madaniyat rivojiga katta hissa qo'shgan.

O'tkir Hoshimovning ijodida «Ikki eshik orasi» romani alohida o'rin tutadi. Ushbu asarda qariyb qirq yillik tarixiy davr, insoniy taqdirlar va xalqning og'ir hayotiy sinovlari tasvirlangan. Bu roman 1986-yilda Hamza nomidagi Respublika Davlat mukofotiga sazovor bo'lgan. «Nur borki, soya bor» (1976) romanida jamiyatdagi illatlar va turg'unlik davrining ijtimoiy mohiyati ochib berilgan. «Dunyoning ishlari» (1982) qissasi esa Oybek mukofotiga sazovor bo'lib, inson ma'naviyati va hayotiy qadriyatlari haqida muhim savollarni ko'taradi. Shuningdek, yozuvchi «Muhabbat», «Dehqonning bir kuni», «Urushning so'nggi qurboni» kabi hikoyalari bilan ham o'zbek hikoyachiligida alohida maktab yaratdi.

Hoshimovning publitsistik maqolalari – «Qalbning oppoq daftari», «Avlodlarga nima deymiz», «Davlat siri» kabi asarlari ijtimoiy-ma'naviy masalalarni yoritib, o'zbek publitsistikasining rivojiga hissa qo'shdi.

Dramaturgiya sohasida esa «Hazon bo'lgan bahor», «To'ylar muborak», «Vijdon dorisi», «Qatag'on» kabi asarlari teatr sahnasida katta muvaffaqiyat qozongan. O'tkir Hoshimovning ijodiy merosi bugungi kunda ham o'zbek adabiyotida dolzarb ahamiyat kasb etadi. Uning asarlarida inson qadr-qimmat, Vatan, sadoqat, mehr-oqibat, ma'naviy poklik kabi g'oyalar teran ifodalangan.

O'tkir Hoshimov o'zbek adabiyotida o'ziga xos ijodkor sifatida chuqur iz qoldirgan. Uning nasriy, publitsistik va dramaturgiya asarlari jamiyatning ijtimoiy-ma'naviy hayotini aks ettirib, o'zbek kitobxonlari qalbida mustahkam o'rin egallagan. Hoshimov ijodi milliy adabiyotimizning bebaho xazinasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hoshimov, O'tkir „Taniqli o'zbek adibi O'tkir Hoshimov vafot etdi“. bbc.com. bbc.com. Qaraldi: 22-iyul 2024-yil.
2. Hoshimov, O'tkir „O'zbekiston xalq yozuvchisi va jamiyat arbobi O'tkir Hoshimovdir (1941 - 2013). U qariyb qirq yildan buyon o'zining ajoyib publitsistik maqolalari, xikoya, qissa va romanlari bilan adabiyotimiz taraqqiyotiga munosib ulush qo'shib keldi.“. arboblars.uz. arboblars.uz. Qaraldi: 22-iyul 2024-yil.
3. Hoshimov, O'tkir „O'tkir Hoshimov“. ziyouz.com. ziyouz.com. Qaraldi: 22-iyul 2024-yil.
4. „Daftar hoshiyasidagi bitiklar“. cyberleninka.ru. Qaraldi: 22-iyul 2024-yil.
5. Bahor qaytmaydi „Bahor qaytmaydi“. kino-teatr.ru. kino-teatr.ru. Qaraldi: 22-iyul 2024-yil.
6. „Xalq so'zi“ gazetasi 1997-yil 27-avgust soni O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1997-yil 26-avgustdagi "O'zbekiston Respublikasi Mustaqilligining

olti yilligi munosabat bilan fan, madaniyat, ma'rifat, ommaviy axborot vositalari va ijodiy sohalar xodimlaridan bir guruhini mukofotlash to'g'risida» gi farmon“ (<http://press.natlib.uz/>).

7. Hoshimov, O'tkir „ZBEKISTON XALQ YOZUVCHISI O'TKIR HOSHIMOV TAVALLUDINING 80 YILLIGINI KENG NISHONLASH TO'G'RISIDA“. lex.uz. Qaraldi: 22-iyul 2024-yil.

PIRIMQUL QODIROV ROMANLARIDA TARIXIYLIK VA BADIY TO'QIMA UYG'UNLIGI

Karimova Sevinch Umar qizi

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 3-kurs,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Sevinchkarimova1909@gmail.com

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada Pirimqul Qodirovning tarixiy romanlarida tarixiy haqiqat va badiiy to'qima masalasi tahlil qilinadi. Adib "Yulduzli tunlar", "Avlodlar dovoni" va "Uch ildiz" asarlarida tarixiy manbalarni ijodiy qayta talqin etib, tarixiy voqealar va shaxslarni badiiy vositalar orqali jonlantirishi, tarixiylik va badiiylik uyg'unligi milliy xotira va tarixiy ongni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etishi ko'rsatib beriladi. Shuningdek, yozuvchining qahramon ruhiyati, xalq hayoti va ramziy timsollarni badiiy to'qima yordamida ifodalash mahorati alohida yoritiladi.

Kalit so'zlar: tarixiy roman, tarixiylik, badiiy to'qima, Pirimqul Qodirov, milliy xotira, tarixiy ong.

Аннотация: В данной статье анализируется проблема соотношения исторической правды и художественного вымысла в исторических романах Пиримкула Кодирова. Писатель, творчески интерпретируя исторические источники в произведениях «Yulduzli tunlar», «Avlodlar dovoni» и «Uch ildiz», оживляет исторические события и личности с помощью художественных средств. Показано, что гармония историчности и художественности имеет важное значение в формировании национальной памяти и исторического сознания. Особое внимание уделено мастерству автора в передаче духовного мира героев, народной жизни и символических образов посредством художественного вымысла.

Ключевые слова: исторический роман, историчность, художественная фактура, Пиримкул Кадыров, национальная память, историческое сознание.

Annotation: This article analyzes the relationship between historical truth and artistic fiction in the historical novels of Pirimkul Qodirov. By creatively reinterpreting historical sources in his works Yulduzli tunlar, Avlodlar dovoni, and Uch ildiz, the author brings historical events and figures to life through artistic means. The study shows that the harmony of historicity and artistic imagination plays an important role

in shaping national memory and historical consciousness. Special attention is given to the writer's mastery in depicting the inner world of characters, the life of the people, and symbolic imagery through artistic invention.

Keywords: historical novel, historicity, artistic texture, Pirimqul Kadirov, national memory, historical consciousness.

XX asr o'zbek adabiyotida tarixiy roman janri alohida ahamiyat kasb etadi. Bu davrda milliy o'zlikni anglash, tarixiy xotirani tiklash va xalq ongida milliy g'ururni shakllantirish ehtiyoji kuchaygan edi. Ana shu jarayonda Pirimqul Qodirov ijodi alohida o'rin tutadi. Uning ijodidagi tarixiylik va badiiy to'qima uyg'unligi o'zbek adabiyotida tarixiy roman janrining rivojida burilish nuqtasi bo'ldi. Uning qahramonlari tarixiy shaxs sifatida aniq manbalarga tayangan holda yaratiladi, biroq ularning ruhiy olami, shaxsiy kechinmalari yozuvchining badiiy tasavvuri mahsuli sifatida kitobxon qalbiga ta'sir ko'rsatadi. Shu bois Qodirov romanlari nafaqat tarixiy voqealarning aks-sadosi, balki insoniylik, vatanparvarlik, adolat kabi umuminsoniy g'oyalarni ham o'zida mujassam etadi.

Pirimqul Qodirov ijodining yuksak badiiy va ilmiy qimmat, eng avvalo, uning tarixiy romanlarida tarixiylik va badiiy to'qimaning uyg'unligida ko'rinadi. Adib tarixiy voqealarni qayta hikoya qilish bilangina cheklanmaydi, balki ular asosida yangi badiiy mazmun yaratadi. Shu bois Qodirov asarlari kitobxonni nafaqat tarixiy haqiqat bilan tanishtiradi, balki o'sha davrning ijtimoiy-madaniy muhitini, inson ruhiyati va xalq kayfiyatini ham his etishga undaydi. Adabiyotshunoslikda tarixiylik ko'pincha voqealarning faktologik aniqligini, tarixiy shaxslarning ishonarlilik bilan tasvirlanishini anglatadi. Badiiy to'qima esa ushbu faktlarni obrazli talqin qilish, ularni san'atkorona qayta yaratish jarayonidir. Qodirov romanlarida bu ikki qatlam bir-birini inkor etmaydi, balki to'ldiradi. Tarixiylik asarga ilmiy asos baxsh etsa, badiiy to'qima uni tiriklashtiradi, kitobxon uchun hissiy ta'sirchanlikni ta'minlaydi. Jumladan, "Yulduzli tunlar" romanida Amir Temur shaxsiyati tarixiy manbalarga asoslangan holda yaratilgan. Temurning siyosiy faoliyati, jangovar yurishlari, davlat boshqaruvidagi qat'iyati manbalardagi faktlarga tayanadi. Shu bilan birga, yozuvchi uning insoniy qiyofasini, ichki iztiroblarini badiiy to'qima orqali ifodalaydi: "Men xalqim uchun qudratli davlat qurdim, lekin yuragimdagi bo'shliqni to'ldira olmadim. Har bir g'alabamda ko'z yoshning ham ulushi bor edi." Bu parchada tarixiy haqiqat — Amir Temurning g'alabalari — yozuvchining badiiy to'qimasi yordamida qahramonning insoniy iztiroblari bilan uyg'unlashtiriladi. Shu orqali tarixiy shaxs kitobxon uchun ideal obraz emas, balki hayotiy inson sifatida jonlanadi. Shuningdek,

“Avlodlar dovoni” romanida esa tarixiylik xalq hayoti, ajdodlar merosi va ijtimoiy ziddiyatlarda aks etadi. Tarixiy fakt sifatida o‘tmishda meros talashish, urug‘-aymoq o‘rtasidagi nizolar mavjud bo‘lgan. Qodirov ana shu voqeani badiiy talqin qilib, uni falsafiy mushohada darajasiga ko‘taradi: “Biz ota mulkini bo‘lib olayapmiz, ammo aslida ajdod ruhi bo‘linmaydi. Uni hech qanday devor ajrata olmaydi.” Bu jumla tarixiy voqelikni badiiy to‘qima orqali chuqurlashtirib, milliy xotira va ma’naviy birlik g‘oyasini ilgari suradi. Shu tarzda tarixiy haqiqat badiiy vositalar bilan umumlashadi va bugungi avlod uchun saboq bo‘ladigan ma’noga ega bo‘ladi. “Uch ildiz” romanida badiiy to‘qima ramziy obrazlar orqali ifodalanadi. Uch ildiz timsoli xalqning o‘tmishi, buguni va kelajagini ifodalaydi. Bu ramz yozuvchining badiiy ixtirosi bo‘lsa-da, u tarixiy jarayonlarga asoslangan: mustamlakachilik davri, xalqning ma’naviy iztiroblari va kelajak uchun kurash tarixiy haqiqatdir. Qodirov buni quyidagicha badiiylashtiradi: “Ildizlardan biri shamolda sinib ketdi, biri qurib qoldi, ammo uchinchi ildizning nafasi yer bag‘ridan yana bosh ko‘tardi. Chunki xalqning ruhi hech qachon so‘nmagan edi.” Bu parcha millat tarixidagi iztiroblarni badiiy timsol darajasiga ko‘tarib, uni falsafiy mushohada sifatida talqin qiladi. Demak, Qodirov tarixiy voqealarni nafaqat qayta hikoya qiladi, balki ularni badiiy obrazlar orqali ramziy, umumlashgan ma’noga ega qiladi. Umuman olganda, Qodirovning tarixiy romanlarida badiiy to‘qima tarixiy shaxslarning ichki dunyosini ochadi. Masalan, Amir Temurning iztiroblari faktlarda emas, badiiy to‘qimada namoyon bo‘ladi. Badiiy to‘qimaning keyingi vazifasi tarixiy voqealarni falsafiylashtirishdir. “Avlodlar dovoni”dagi meros haqidagi mushohada bunga yaqqol misol. Shunday qilib, Pirmqul Qodirov asarlarida tarixiylik va badiiy to‘qima bir-birini boyituvchi ikki omil sifatida ko‘rinadi. Tarixiylik asarga ilmiy ishonchlik bersa, badiiy to‘qima uni tirik, jonli va estetik jihatdan ta’sirchan qiladi. Shu jihati bilan adib romanlari o‘zbek tarixiy nasrida yangi bosqichni boshlab berdi.

Yuqoridagi mulohazalardan kelib chiqib aytish mumkinki, adib tarixiy faktlarni tarixiy manbalarga tayangan holda yoritish bilan bir qatorda, ularni badiiy vositalar orqali jonlantiradi. Bu holat M.Qo‘shjonov ta’kidlaganidek, “tarixiy roman voqealarning quruq qaydi emas, balki tarixiy haqiqatni badiiy idrok etish jarayonidir” degan nazariy fikrni yaqqol tasdiqlaydi. Shunday qilib, Pirmqul Qodirov tarixiy haqiqatni badiiy to‘qima bilan uyg‘unlashtirish orqali o‘zbek tarixiy romanchiligini yangi bosqichga olib chiqqan adiblardan biridir. Uning romanlari nafaqat tarixiy voqealarni qayta hikoya qiladi, balki kitobxon ongida tarixiy ong va milliy xotirani shakllantirishga xizmat qiladi. Shu jihatdan Qodirov ijodi zamonaviy adabiyotshunoslikda tarixiylik va badiiylik masalalarini tadqiq etishda dolzarb metodologik manba sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodirov, P. Yulduzli tunlar. – Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi Adabiyot va sanʼat nashriyoti, 1981.
2. Qodirov, P. Avlodlar dovoni. – Toshkent: Sharq, 1997.
3. Qodirov, P. Uch ildiz. – Toshkent: Sharq, 2001.
4. Qoʻshjonov, M. Adabiyot nazariyasi masalalari. – Toshkent: Oʻqituvchi, 1978.
5. Karimov, N. Oʻzbek tarixiy romanchiligi: anʼana va yangilanish. – Toshkent: Fan, 2005.
6. Joʻrayev, T. “Pirimqul Qodirov romanlarida tarixiylik va badiiylik muammosi.” – Oʻzbek tili va adabiyoti, 2010, №3.
7. Qosimova, D. Oʻzbek adabiyotida tarixiy shaxs obrazining talqini. – Toshkent: Universitet, 2014.

“SOG‘INISH” SHE’RI TAHLILI

Keldiyarova Raxima Abdubakir qizi,

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 3-bosqich talabasi,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

raximaabdubakirova@gmail.com

Ilmiy rahbar: *Shermatova Umida Sapayevna*

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Anotatsiya. Ushbu maqolada G‘afur G‘ulomning “Sog‘inish” she’ri insonlar ongida va qalbida uzoqdagi yaqinlariga bo‘lgan mehr-muruvvati hamda oddiy bir otaning urushga ketgan farzandini qaytib kelishiga bo‘lgan umidi, uni qumsashi hamda farzand sog‘inchi qanchalik mukammal darajada tasvirlab berilgani tahlil qilib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar. Sog‘inish, yupiter, umid, uzilgan kiprik, kutish, Bedil, urush.

Abstract. This article analyzes how Gafur Ghulam's poem "Longing" perfectly describes the feelings of love and compassion for distant loved ones in the minds and hearts of people, as well as the hope of an ordinary father for the return of his son who went to war, his grief, and the longing for his son.

Keywords: Longing, Jupiter, hope, torn eyelash, waiting, Bedil, war.

Аннотация. В данной статье анализируется, как стихотворение Гафура Гуляма «Тоска» прекрасно передает чувства любви и сострадания к дальним родственникам в умах и сердцах людей, а также надежду простого отца на возвращение сына, ушедшего на войну, его горе и тоску по сыну.

Ключевые слова: Тоска, Юпитер, надежда, вырванные ресницы, ожидание, Бедиль, война.

Akademik yozuvchi G‘afur G‘ulom ijodiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, uning asarlari, she’rlari hamda hikoyalari orqali biz uning o‘tkir qalam sohibi ekanligini ko‘rishimiz mumkin. G‘afur G‘ulom ijodda juda serqirra shoir hamda yozuvchi hisoblanadi, biz uning yaratgan asrlari orqali uning qanchalik yuksak ijodkor ekanligini bilib olishimiz mumkin. Uning ijod mahsuli juda keng qamrovli bo‘lib, adibo‘z ijodiga juda o‘zgacha usullar bilan yondashgan. G‘afur G‘ulom o‘z ijod mahsullarida asosan urush paytida insonlarning ichki dunyosida kechgan his-tuyg‘ularini ochib berishga hamda o‘z she’rlari orqali urushga ketgan yaqinlariga nisbatan sog‘inch hislarini tasvirlagan holda o‘z asarlarini yaratgan. “Sog‘inish” she’ri Kuzatish she’rining

mantiqiy davomi hisoblanadi. Bu she'r 1942-yilda yozilgan. Kuzatishda o'z o'g'lini urushga jo'natayotgan ota timsoli tasvirlangan bo'lsa, Sog'inish sherida farzand sog'inchi ila o'rtanayotgan ozbek otasi ning yaxlit siymosi aks etgan. Bilamizki, Ga'fur G'ulomning " Sog'inish" she'ri uning ijodida juda sermahsul ijod na'munalaridan biri hisoblanadi. G'afur G'ulomning mazkur "Sog'inish" she'ri haqida so'z yuritadigan bo'lsam, mazkur she'rda adibning urushga ketgan o'g'lini qaytib kelishini kutgan otaning sog'inch tuyg'ulari ochib berilgan. Adib ushbu she'rni yozar ekan o'sha urush yillarida insonlarda bosqinchilarga qarshi kurashish hissini uyg'otadigan hamda xalqning muqarrar g'alabasiga ishonch ruhi bilan sug'oriladigan she'rlar yaratish qanchalik xavfli ekanligini bilgan holda mazkur she'rni qo'rqmasdan yaratgan ijodkordir. Bilamizki, urushning dastlabki yillari va undan so'ng ham o'zbek xalqi o'z qarashlarini va urushga ketgan farzandlarining qaytib kelishi umidida yashash qanchalik azob ekanligini ochiqda-nochiq aytish juda qiyin ish edi. O'sha davrda hamda undan keyingi davrlarda ijod qilgan adiblar ham hattoki G'afur G'ulomning ijodiga o'zgacha baho berishgan, ya'ni ularning ayrimlarining ta'riflashi bo'yicha yurtni, xalqni ulug'lashda hamda ularning dardini nafaqat o'z asarlarida namoyon qila olgan balki ularni tiliga ham chiqara olgan umuminsoniy shoir deb bilishgan

She'ring mazmunida G'afur G'ulom, katta kelajakka va g'alaba qozonishga ishonchini bildiradi. She'ring boshida yurakda bir ozg'inlik, bir qora tun va kunduzning ko'z yoshi, bir umidsizlik seziladi. Ammo keyin, o'z yo'lidagi karvonida, undagi xaritada yetim bo'taga o'xshagan jahl ko'zlar ko'rinadi, ammo G'ulom bularning orasidan o'zining yo'liga bormoqda ekanligini anglatadi. Uning qalbi mustahkam bo'lib, eng kichik zarradan ham Yupiterga to'g'ri yo'l topganini, Quyoshga xabar berishini biladi.

Shuningdek, G'afur G'ulom o'z she'rida shunday degan:

Iblisning g'arazi bo'lgan bu urush

Albatta, yetadi o'zin boshiga.

O'g'lim omon kelar, g'olib, muzaffar,

Gard ham qo'ndirmasdan qora qoshiga

Mazkur misralar orqali biz shuni ko'rishimiz mumkinki, G'afur G'ulom urushni bevosita "iblisning g'arazi" ga taqqoslagan holda huddi iblis kabi urush ham o'z boshiga o'zi yetishi haqida aytib o'tgan va bu benihoyatda ajib bir o'xshatish bo'lib, shu orqali bevosita urushning naqadar ayanchli hamda halokatli bo'lishini ochib bergan.

Biz o'zbeklarda bir an-ana borki, ovqatlanish paytida butun oila bir darsturxon atrofida ovqatlanamiz, darsturxon atrofida yana kimningdir joyi bo'sh turibdi, suzilgan oshda ham uning haqqi bor.

Kechqurun osh suzsak bir nasiba kam,
Qo'msayman birovni — allakimimni.

Doimo umidim bardam bo'lsa ham,
Ba'zan vasvasalar bosar dilimni..

She'r davomida shoir sog'inchdan qiynalar ekan o'zini Bedil o'qib ovutishini aytib o'tadi.

Tong otar chogida juda sog'inib,
Bedil o'qir edim, chiqdi oftob.
Loyqa xayolotlar chashmaday tindi,
Pok-pokiza yurak bir qatra simob.

Darhaqiqat, Bedil asarlari G'afur G'ulomning hamisha yo'ldoshi bo'lgan. Ko'pincha biror she'r yozish oldidan Bedil g'azallaridan o'qib, undan ruhiy madad olgan G'afur G'ulom buyuk shoirning ijodiy olamiga chuqur kirib borishga intilgan. U Bedildan voqelikni badiiy idrok etish va ifodalash usullarini, hayot va umr, inson va taqdir, azal va abad haqidagi falsafiy mushohadalarni nafis badiiy ifoda etish san'atini o'rgangan. O'zining betakror uslubini namoyon etishida bedilona obrazlar, tasvir usullari unga madad va ilhom bergan. O'zbekiston xalq shoiri Ramz Bobojon G'afur G'ulomning Bedilga munosabatini xotirlar ekan: "... G'afur G'ulom adabiy uchrashuvlarda, do'stona gurunglarda o'zini Mirzo Abdulqodir Bedilning to'qqizinchi nevarasi, deb atardi. Zero, bu bir qaraganda hazil-mutoyibaday tuyulsa ham, aslida chin! Bu gapning tagida olam-jahon haqiqat yotadi. G'afur G'ulom zuvalasiga Bedil xamirturishi, uning qalamiga Hazrati Navoiy nazari tushgan desam, adashmayman",— deb yozadi.[6]

Buni qarang-ki she'r 1942-yilda yozilgan, urushning tugashiga esa hali uch yil bor. G'afur G'ulom esa:

Sizlarni keldi, deb eshitgan kuni —
O'zing to'qib ketgan katta savatda
To'latib shaftoli uzib chiqaman,
G'alaba kunlari yaqin, albatta.

deydi. Urush 1945 yilning mayida tugagan, urushdan tirik qolgan jangchilar ayni shaftoli pishig'i paytida uylariga qaytib boshlaganlar.

Keyinchalik she'rda ko'plab to'g'ri va anglashilmagan xatoliklar bilan urushmalar tasvirlangan. Ammo G'ulom o'g'li uchun ishonch va g'alaba umid qiladi va ularni ko'rsatadi. Unga ko'zi kesilgan hodisalar va shubhalardan qolganlarida esa, kechqurun xayoloti va sog'inib chiqish bilan to'g'ri kelib chiqaradi. Shu bilan birga, unda bo'rtgan hayot va ezguliklarning qiynalishib qolmaganligi ko'rsatiladi.[5] She'r odatda romantik va nuriy mavzular bilan belgilangan G'ulomning she'rlari bilan xossalangani uchun, ammo uning tabiiy va ruhiy zovqidan qutulmaydi. Uning yaratgan she'rlari o'zida o'zining yashirin joylariga, xotirasiga va tajribalariga ega.

Shunday ekan, xulosa qilib shuni aytish mumkinki, ushbu "Sog'inish" she'ri har birimizda yonimizdagi yaqin insonlarimizni qadrlash va ularni asrashimiz kerakligini anglatgan holda insonlarni shu zamindar o'rnatilgan tinchlikning qadriga yetishga undaydi. Shu sababli ham biz mazkur she'rning ijodkori bo'lgan G'afur G'ulomni tinchlikni targ'ib qiluvchi hamda xalq kechinmalarini oshkora jo'sh uruvchi o'lmas asarlar ijodkori deyishimiz o'rinlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M.Hamroyev, D.Muhamedova, D.Shodmonqulova, X.G'ulomova, Sh.Yo'ldosheva. Ona tili. Toshkent, 2007-yil. -300 bet.
2. R.Ikromova, D.Muhamedova, M.Hamrayev. Ona tilidan mashqlar to'plami. TDPU, Toshkent, 2009-yil. -240 bet.
3. Jumaboyev M. O'zbek bolalar adabiyoti. -T.: O'qituvchi, 2002, -290 bet.
4. Jumaboyev M Bolalar adabiyoti. -T.: O'qituvchi, 2011, 260 bet.
5. "PEDAGOGS" international research journal ISSN: 2181-4027_SJIF: 4.995www.pedagogs.uzVolume-53,
6. "Jahon adabiyoti" jurnali, 2010 yil, 5-son.

USMON NOSIR SHE'RIYATI

Keldiyeva Muxlisa Otabek qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

muxlisauz2302@gmail.com

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya : Mazkur maqolada o'zbek adabiyotining iste'dodli vakili Usmon Nosir she'riyati, she'rlaridagi tabiat tasviri, bolalik orzulari va o'ziga xosliklar haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: shoir, davr, lirika, orzu, yoshlik, hissiyot talqini.

Annotation: This article discusses the poetry of the talented representative of Uzbek literature, Usman Nasir, and the peculiarities of his poems.

Keywords: poet, era, lyrics, dream, youth, emotion, interpretation

Аннотация: В статье рассматривается поэзия талантливого представителя узбекской литературы Усмана Насира и особенности его стихов.

Ключевые слова: поэт, эпоха, лирика, мечта, юность, чувство, интерпретация.

O'zbek she'riyatining yorqin yulduzi, erk kuychisi nomini olgan XX asr o'zbek she'riyatida o'chmas iz qoldirgan shoirlardan biri - Usmon Nosirdir. U juda qisqa umr ko'rgan bo'lsa-da (1912-1944), serma'no maftunkor she'rlari bilan xalqning hurmatiga sazovor bo'lgan ijodkordir. Shoirning she'rlari jo'shqin, orzular bilan to'la, yoshlikka xos g'ayrat va shijoat bilan sug'orilgan. Uning ijodida hayotga muhabbat, yuksak orzular va yosh avlodning kelajakka bo'lgan ishonchi asosiy o'rin tutadi. Usmon Nosir she'riyati o'zining samimiyligi va orzularga to'laligi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, yoshlik va orzu timsollari shoir ijodining markazida turadi. Bu timsollar orqali u insonning ruhiy dunyosini, hayotga intilishlarini, baxt va kelajakka bo'lgan ishonchini ifodalaydi. Shoir she'riyati chaqmoqdek keskir, olovdek yorqin, buloq suvidek tiniqdir. Bu tiniqlik uning yuragini, qalbining odam va olam haqidagi tasavvurlarining tiniqligidan darak beradi. Uning tuyg'ulari ham pokiza edi. Shoir o'z qalbiga sira hiyonat qilmadi. Usmon Nosir butun hayoti davomida tanlagan yo'lidan ketdi. Butun umr yurakni, shoir yuragini kuylab o'tdi. U she'rlarida alangali tuyg'ularni o'chmas qilib inson qalbiga joylaydi. Shoirning "Yurganmisiz birga oy bilan" deb nomlanuvchi

she'rini ko'zdan kechirar ekanmiz, bu she'r aynan Sibir o'rmonlarida o'pka sili bilan og'ir xastalik paytida yozilgan. Ushbu she'r bilan yaqindan tanishar ekanmiz,

Yurganmisiz birga oy bilan
 Oqshom payti ko'm-ko'k o'rmonda?
 Maysalarga shabnam qo'nganda,
 Shunday yaxshi tinch bo'lar ekan.
 Shitir-shitir o'ynar shabboda,
 Barglar musiqasi bir shirin...
 Havo go'yo tiniq, sof boda -
 Ko'ngil sezar hayotning sirin.
 Men mast bo'lib qoldim bu kecha,
 Sil o'pkamni ancha yayratdim.
 Uxlamasdan to tong otguncha
 Dilginamni rosa sayratdim.

Usmon Nosir tabiat qo'ynida – ko'm-ko'k o'rmon, shabnamli maysalar, shitirlagan barglar orasida o'ziga osoyishtalik va ruhiy taskin topadi. Oy uning hamrohi, barglarning musiqasi esa qalbiga shodlik beradi. Havo tiniqligi hayotning asl go'zalligini sezdiradi. Shoir shu kechadan ilhom olib, o'z dardini unutadi, ruhiy yengillikni his etadi va qalbini to'liq his-tuyg'ular bilan "sayratadi". She'rning ilk misrasidanoq oy go'yo jimjitlikda emas, balki shoirning yo'ldoshi sifatida harakatga tushadi. U shoir bilan birga ko'm-ko'k o'rmon oralab kezadi, unga hamroh bo'ladi. Bu manzara shoir qalbiga uzoq izlagan tuyg'ularini - osoyishtalik va sokinlikni baxsh etadi. Ammo bir savol tug'iladi, nega shoir qalbi tinchlikka shu qadar chanqoq edi? Chunki o'sha davr - sobiq sho'ro zamonida mafkuraviy bosim kuchaygan, ziyolilar ta'qio va tazyiqqa uchray boshlagan paytlar edi. Shunday sharoitda tabiat qo'ynidagi osoyishtalik shoir qalbi uchun eng katta panoh va ruhiy najot manbai bo'lib ko'ringan.

"Monolog" she'ri sevgi-muhabbat mavzusini mutlaqo yangi nigohdan talqin qilgan, o'zbek adabiyotida o'lmas asar sifatida qadrlanadi. Lirik qahramon esa odatdagidek ta'rif-u madhlar bilan ulug'lanib kelgan sevgiga boshqacha yondashadi, unga bo'ysunmay, aksincha, qarshi fikr bildiradi.

Sevgi! Sening shirin tilingdan,
 Kim o'pmagan, kim tishlamagan?
 Darding yoyday tilib ko'ksidan,
 Kim qalbida qonlar to'kmagan?

Bu misralar sevgi haqida idealistik emas, balki realistik qarashni beradi: sevgi shirin, jalb qiluvchi so'zlar bilan kelsa-da, ko'pincha yurakka chuqur yaralar ochadi.

Shoir sevgi tajribasining universal, hammaning boshidan o'tgan, va shu bilan insoniy hayotning ajralmas qismi ekanini ta'kidlaydi. Shoir sevgi bilan bevosita muloqotga kirib, uning shirin so'zlari hamda o'tkir yaralovchi ta'siri bir paytda mavjudligini aytadi. "Monolog" she'rida Petrarka, Rimning Sap-fosi, Tasso, makkor qiz Eleonora, tosh ko'ngilli Beatrice, Dante, Hamlet, Ofeliya, Shekspir, Otello, Dezdemonna kabi nomlarni uchratamiz. Shoirning jahon adabiyoti namoyondalarini chuqur o'rganganligini isbotini ko'ramiz.

Shoirning "Nil va Rim" she'rini o'qib shuni anglashimiz mumkinki, insoniyat tarixi shuni ko'rsatadiki, odamzod yaratilganidan beri qullikka, erksizlikka, mutelikka qarshi kurashdan to'xtamagan. Har bir davrda, har bir zamonda ozodlik uchun intilish, mustaqillikka chanqoqlik insoniyatning ajralmas tuyg'usi bo'lib kelgan. Chunki erk — bu insonning eng asosiy huquqi, uning borlig'i va sha'ni bilan chambarchas bog'liq qadriyatdir. Shu bois Usmon Nosir kabi shoirning qalbi ham erksizlikning har bir iztirobini chuqur his qiladi. U faqat o'z davrining emas, balki ming yillar avval yashagan insonlarning ham faryodini o'z qalbidan o'tkazadi. Qullikka mahkum etilgan, zulm ostida ezilgan har bir inson unga begona emas. U ularning dardini o'z dardi, ularning iztirobini o'z iztirobi sifatida ko'radi. Asar bizga bir narsani eslatadi: zulm qanchalik kuchli bo'lmasin, erkinlik uchun kurashayotgan inson ruhi undan ham kuchliroqdir. Tarix davomida fir'avnlr, Sezarlar, zolimlar o'tib ketdi, ammo Spartakning, qullarning, inson erkinligiga tashna qalblarning hayqirig'i hech qachon o'chmadi. Usmon Nosir o'zining jo'shqin satrlari bilan bu hayqiriqni yana ham kuchli yangratdi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, Usmon Nosir she'rlari xalqimiz qalbida mangu yashab kelmoqda shoirning chaqmoqdek umri va ijodi hali ko'p asrlar xalqimiz qalbini yoritib turadi. Bugungi kunda biz yoshlarning asosiy vazifalarimizdan biri Usmon Nosir singari yetuk adabiyotimiz vakillarining ijodini o'rganish va ularning bizlarga qoldirgan meroslarini mangu qalbimizda saqlab, kelgusi avlodga yetkazishdan iborat. Usmon Nosir qisqa, ammo mazmunli umr kechirdi. Shu qisqa umrida yaratgan asarlari adabiyotimiz xazinasiga oltin harflar bilan bitildi. Uning she'rlari hozirgi yoshlarni ham tafakkurga, orzu qilishga, kurashishga va sevrishga undaydi. Shuning uchun ham Usmon Nosir nomi va ijodi o'zbek she'riyatida hamisha yorqin porlab turadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Naim Karimov. Usmon Nosirning so'nggi kunlari. "Sharq" nashriyot matbaa konsernining bosh tahririyati. Toshkent, 1994.

2. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. - Toshkent: Akademnashr, 2018.
3. "Tafakkur" jurnali
4. O'tkir Rashid. Adabiyot 8- sinflar uchun darslik majmua

TAFAKKUR VA TUYG'ULAR UYG'UNLIGI (MAQSUD SHAYXZODA LIRIKASI ASOSIDA)

Kenjayeva Nilufar Husan qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 3-bosqich talabasi

nilufarkenjayeva@gmail.com

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada Maqsud Shayxzoda ijodining asosiy g'oyalari, uning inson ruhiyati, ma'naviy qadriyatlar va ezgulik tushunchalarini yoritishdagi o'rni tahlil qilinadi. Shoirning asarlarida milliylik, falsafiy teranlik hamda estetik go'zallik uyg'unlashgan bo'lib, ular o'quvchini hayot, muhabbat va insoniylik haqida mushohada yuritishga undaydi.

Kalit so'zlar: Maqsud Shayxzoda, ijod, inson, ruhiyat, ezgulik, falsafa, ma'naviyat, she'riyat.

Аннотация. В данной статье рассматриваются основные идеи творчества Максуда Шайхзаде, его вклад в раскрытие духовных и нравственных ценностей человека. В произведениях поэта гармонично сочетаются национальные мотивы, философская глубина и эстетическая красота, побуждающие читателя к размышлению о жизни и человечности.

Ключевые слова: Максуд Шайхзаде, творчество, человек, духовность, добро, философия, нравственность, поэзия.

Annotation. This article analyzes the main ideas of Maqsud Shaykhzoda's creative work, focusing on his depiction of human spirituality, moral values, and the concept of goodness. His poems combine national motifs, philosophical depth, and aesthetic beauty, inspiring readers to reflect on life, love, and humanity.

Keywords: Maqsud Shaykhzoda, creativity, human, spirituality, goodness, philosophy, morality, poetry.

Maqsud Shayxzoda o'z davrining yirik adabiyot namoyandalaridan biri sifatida milliy she'riyatimiz taraqqiyotiga katta hissa qo'shgan ijodkordir. U ziyoli oilada ulg'aygan, ilm va san'at bilan yo'g'rilgan muhitda shakllangan. Shu sababdan ham Shayxzodaning butun hayoti ma'naviyat, ma'rifat va insoniy qadriyatlarga sadoqat

bilan yo'g'rilgan edi. U o'z faoliyati davomida shoir, olim, tanqidchi va ustoz sifatida milliy adabiyotimizda o'z o'rnini mustahkam egalladi.

Maqsud Shayxzoda 1908-yil 7-noyabrda Ozarbayjonning Oqtosh shahrida ziyoli oilada tavallud topdi. Uning otasi Ma'sumbek o'z zamonasining taraqqiyparvar kishilaridan biri bo'lib shifokorlik kasbidan tashqari, san'at, adabiyot, tarix va falsafa ilmlari bilan qiziqardi. Ularning oilasida shaharning eng ziyoli kishilari yig'ilib, munozara va mubohasa qilishardi. Bu adabiy muhit uchun Pushkin va Lermontov, Shekspir va Balzak, Firdavsiy va Xayyom, Nizomiy va Navoiy asarlari begona emas edi. Shunday oilada tarbiya topayotgan bo'lajak shoir boshlang'ich va o'rta ma'lumotni Oqtoshda olgach, Boku Oliy pedagogika institutida sirtidan o'qidi.

U 1925-yildan boshlab Ozarbayjon Maorif xalq komissarligi yo'llanmasi bilan Dog'istonning Darband shahrida muallimlik bilan shug'ullandi. Shayxzoda Dog'istonda kechgan qisqa hayoti davomida ham muallim, ham shoir, ham jurnalist, ham tanqidchi sifatida namoyon bo'ldi. Shayxzoda 1928-yilda Toshkentga kelib, turli gazeta va jurnallar muharririyatlarida, 1935-1938 yillarda esa Fanlar Qo'mitasi qoshidagi Til va adabiyot institutida ilmiy xodim, 1938-yildan to umrining so'ngiga qadar Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika institutining "O'zbek mumtoz adabiyoti" kafedrasida dotsent vazifasida xizmat qilib, malakali kadrlar yetishtirdi.[1]

Shoir ijodining markazida inson, uning ichki olami va ruhiy kechinmalari turadi. U inson tabiatini teran anglay olgan, har bir tuyg'uni badiiy go'zallikka aylantira bilgan. Shayxzoda she'riyatida hayot, muhabbat, ezgulik, fidoyilik va insoniylik tuyg'ulari chuqur falsafiy mazmunda aks etadi. U o'z asarlarida inson qalbining murakkab kechinmalarini, uning ichki ziddiyatlarini, hayotning ma'nosini izlash jarayonini o'ta nafis ifodalagan.

Yaxshi bilasiz, ziyo degani nur, yorug'lik, oydinlik demakdir. Haqiqatan ham ziyolilarimiz elga bilim, ma'rifat, madaniyat ulashish, ta'lim-tarbiya berishdek savob ishlarga da'vat etilgan..." Bu so'z bilan go'yo sehlangan majlis zalida o'tirganlar gulduros qarsaklar chalib yuborishgan edi. U qisqa hayot kechirdi – 60 yoshga ham to'lmay, 1967-yil 19-fevral kuni uzoq vaqt davom etgan xastalikdan so'ng olamdan ko'z yumdi. Shayxzoda ijodi eng gullagan paytda, shiraga to'lgan vaqtda olamdan ketdi.[2]

1929-yili yosh shoirning o'zbek tilidagi dastlabki she'ri "Sharq haqiqati" gazetasi sahifalarida bosilib chiqadi. Oradan ko'p o'tmay, Shayxzodaning birinchi to'plami "O'n she'r", keyinroq "Undoshlarim" (1933), "Uchinchi kitob" (1934), "Jumhuriyat" (1935) kabi to'plamlari nashr etiladi.

"Qo'llar" she'rida qo'llarda insonning borlig'ini, uning ichki olamining muhrini ko'radi. Uningcha, "g'oyat shafqatli, hayotbaxsh qo'llar" ham "ayovsiz, yovuz, go'r kabi sovuq, tanbal" qo'llar ham bor, qisqasi, har bir qo'l "yurakning navkarlaridir", yurak neni buyursa, qo'l shuni ijro etadi deb ta'riflaydi.

Maqsud Shayxzoda ijodiy balog'atidan dalolat beruvchi asarlaridan biri "Toshkentnoma" dostonidir. Adabiy jamoatchilik o'z vaqtida bu dostonni shoirning adabiyotimizning yirik ijodiy muvaffaqiyati sifatida baholadi. Chindan ham, "Toshkentnoma" Shayxzoda dostonlari ichida eng barkamoli bo'lib, unda shoir shaxsiyatining o'ziga xos qirralari ancha yorqin namoyon bo'lgan. Dostondagi o'ziga xoslik shundaki, asar yaxlit voqea asosiga qurilgan emas.

Shayxzoda uchun go'zallik faqat tashqi holat emas, balki ruhiy holat, inson qalbining yuksakligi bilan chambarchas bog'liq tushunchadir. Uning she'rlarida nigoh, qo'l, yurak kabi obrazlar orqali insoniyatning axloqiy va ma'naviy mohiyati yoritiladi. Shoir nazarida, insonning asl qadri uning yuragidagi ezgulik, mehr va fidoyilikdadir. Shuningdek, Shayxzoda ijodida milliy ruh, vatanparvarlik, xalq hayotiga mehr bilan qarash kuchli ifodasini topgan. U har bir satrida o'z xalqining og'riq va orzularini his etgan, o'z davrining ijtimoiy hayotiga faol munosabat bildirgan. Uning lirikasida xalq taqdiri, mehnat, kurash, or-nomus va insoniy sha'n mavzulari yuksak badiiy darajada tasvirlangan. Shoirning she'riyati nafaqat badiiy go'zallik, balki tarbiyaviy ahamiyatga ham ega. U kitobxonni o'ylashga, his qilishga, hayotning asl mazmunini anglashga undaydi. Shayxzodaning asarlari o'quvchini nafaqat zavqlantiradi, balki ma'naviy o'sishga chorlaydi.

Dastlabki she'riy to'plami "Loyiq soqchi" (1932). Shundan keyin shahrining «O'n she'r" (1932), «Undoshlarim" (1933), «Uchinchi kitob" (1934), «Jumhuriyat" (1935), «O'n ikki", «Yangi devon" (1937), «Saylov qo'shiqlari" (1938), «Kurash nechun?" (1942), Jang va qo'shiq", «Ko'ngil deydiki" (1943), «O'n besh yilning daftari (1947), «Yurt she'rlari" (1948), "Zamon torlari", "Olqishlarim" (1949), Yillar va yo'llar" (1961), "She'rlar" (1964) va boshqa she'riy to'plamlari nashr etilgan. Shoirning dastlabki ijodida va qisman 50 yillardagi ayrim she'rlarida ozarbayjon she'riyatiga xos ohanglar, minbar she'riyat belgilari ustuvorlik qilgan. Ammo Shayxzoda o'zbek mumtoz va zamonaviy she'riyatining tili va uslubini egallagani sayin uning she'rlarida o'zbekona musiqiy ravonlik kuchaya bordi. Shayxzoda voqelikka faol munosabatda bo'lishga intilib, xalq va mamlakat hayotida ro'y bergan muhim voqealarni tasvirlashga, mehnat va kurash qahramonlari obrazini yaratishga alohida e'tibor berdi. U shu maqsadda doston janriga qo'l urib, O'rtoq mulk" (1933), «Chirog", O'rtoq", «Meros", Tuproq va haq" (1936), «Ovchi qissasi", «Iskandar Zulqarnayn" (1940), «O'n

birlar", «Jenya", «Oqsoqol" (1943), Axmadjonning hikmatlari", Uchinchi o'g'il" (1944), «Nurmat otaning tushi" (1947) singari liroepik asarlar yozdi. Shoirning 30-40 yillardagi she'riyatiga ham, keyingi ijodiga ham xos muhim fazilatlardan biri syujetlilikdir. Shayxzoda lirik syujet yaratishga moyil shoir sifatida xalq afsonalari va tarixiy o'tmish sahifalariga, shuningdek, zamondoshlari hayotiga murojaat etib, o'z she'rlariga balladaga xos poetik belgilar va turli poetik tafsillarni olib kirgan, so'zning she'riy qurilmadagi mavqeini oshirish choralari ko'rgan.

*Umlar bo'ladiki,
 Tirigida o'likdir.
 O'limlar bo'ladiki,
 O'lgan odam tirikdir.[4]*

Ushbu satrda shoir ma'naviy jihatdan "o'lik" odamlar haqida so'z yuritmoqda. Ya'ni, ayrim insonlar tirik yurishsa-da, ularning hayoti mazmunsiz, maqsadsiz, jamiyat yoki boshqalarga foydasiz kechadi. Ular na ilm, na ezgulik, na muhabbat izlarini qoldirmaydi. Shunday odamlar uchun "tirik" so'zi faqat jismoniy holatni bildiradi, ruhiy jihatdan esa ular "o'lik"dir. Jismonan o'lgan, ammo ruhiy va ma'naviy jihatdan abadiy yashayotgan insonlar haqida aytib o'tgandir.

Yoki "Ko'zlar" she'rini misol qilib keltirsak:

*Qancha nafis edi uning nigohi,
 Suzilib boqqanda u goh-gohi –
 O'ylardim go'zallik bilan ko'zlarning
 Azaldan o'qilgan mangu nikohi...*

Shoirning ushbu satrlari inson nigohidagi go'zallik, mehr va ruhiy nafislikni nihoyatda nozik tuyg'ular bilan ifodalaydi. Umuman olganda, she'rda go'zallikning jismoniy emas, balki ruhiy mohiyati yuksak badiiy ifoda topgan. Nigoh — inson ruhining oynasi, muhabbatning tili, samimiyatning belgisi sifatida talqin etilgan. Shoir nazarida haqiqiy go'zallik — ko'z bilan ko'rinadigan narsa emas, balki ko'z orqali qalbdan qalbgga o'tadigan tuyg'udir. Shu bois bu satrlar o'quvchida nafislik, muhabbat va abadiy go'zallik haqidagi chuqur falsafiy o'ylarni uyg'otadi.

Demak Maqsud Shayxzoda 30-yillardan boshlab yaratgan lirik asarlarida insondagi buyuk his-tuyg'ular, axloqiy-estetik qaadryatlar tarrun etilgan. Maqsud Shaxyzoda o'z kitobxonlari uchun faqatgina kitob emas, balki uning ong-u shuurini

oshirishga, tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan, estetik zavq bag'ishlovchi asarlarni toqrtiq etgan. Maqsud Shayxzoda o'z ijodida inson qalbining eng nozik torlarini chertgan, hayot va borliq haqida chuqur falsafiy mushohadalar yuritgan adibdir. Uning she'rlari o'zbek adabiyoti tarixida o'chmas iz qoldirgan bo'lib, bugun ham o'quvchini o'ylantiradi, ruhlantiradi va ezgulikka chorlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1) <https://oz.sputniknews.uz/20231030/maqsud-shayxzoda-biografiya-40453635.html>
- 2) <https://arboblar.uz/uz/people/shejkhzade-maksud-magsumbekovich>
- 3) <https://cyberleninka.ru/article/n/maqsud-shayxzoda-hayoti-va-ijodining-o-zbek-milliy-adabiyotidagi-tutgan-o-rni/viewer>
- 4)

O'TKIR HOSHIMOVNING "BAHOR QAYTMAYDI" ASARI BADIY TAHLILI

Davronova Komila Akmal Qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti 2–bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya : O'tkir Hoshimovning "Bahor qaytmaydi" qissasi — insonning ichki dunyosi, sevgi va orzu-umidlarning hayotiy sinovlari haqida his-tuyg'u bilan yozilgan asardir. Muallif oddiy voqea sathida insoniy qahramonlarning kechinmalarini, ularning yolg'izligi va o'tkan kunlarga qaratilgan nostaljiyasini nozik tasvirlaydi. Asarda tabiat tasvirlari orqali vaqtning o'tishi va qaytmaslik g'oyasi markazga olinadi: bahor ramzi orqali yo'qotilgan imkoniyatlar va qaytarib bo'lmaz xotiralar yoritiladi. Til va uslub jihatidan asar ixcham, lirik va soddalashtirilgan, lekin mazmunan chuqur kuyilgan.

Kalit so'zlar: bahor, nostalgiya, yo'qotish, sevgi, o'tgan vaqt, tabiat, qaytmaslik, ichki kechinma, lirik realizm.

Аннотация: Рассказ Уткир Хошимов «Весна не вернётся» — это лирическая проза о человеческих переживаниях, любви и утраченных надеждах. Автор через бытовую ситуацию раскрывает внутренний мир героев, их одиночество и тоску по ушедшему времени. Образы природы (особенно весна) служат метафорой прошедших возможностей и необратимости времени. Язык произведения прост и выразителен, эмоционально насыщен.

Ключевые слова: весна, ностальгия, утрата, любовь, прошедшее время, природа, необратимость, внутренние переживания, лирический реализм.

Annotation: Utkir Hoshimov's "Spring Will Not Return" is a lyrical short story about human emotions, love, and lost hopes. Through an everyday episode the author reveals the inner life of characters, their loneliness and nostalgia for the past. Nature imagery — especially spring — functions as a metaphor for missed opportunities and the irreversibility of time. The style is concise, poetic, and emotionally resonant.

Keywords: spring, nostalgia, loss, love, past time, nature, irreversibility, inner experience, lyrical realism.

Annotatsiya: O'tkir Hoshimovning "Bahor qaytmaydi" — o'zbek zamonaviy adabiyotida ichki psixologik nozikliklarni she'riy proza orqali ifoda etgan namunalardan biridir. Asar o'quvchini sodda voqea orqali inson qalbining murakkab qatlamlariga olib kiradi: umid va umidsizlik, sevgi va xorlik, esdalik va unutish. Kirishda asarning o'ziga xos joyi — tabiat bilan ichki his-tuyg'ularning uyg'unligi, zamon o'tishi va insoniy xatoliklar natijasida yo'qolgan imkoniyatlar ta'siri haqida qisqacha umumlashtirish beriladi. Ushbu kirish tadqiqot yoki taqdimot uchun o'quvchiga asarning asosiy muammolarini ochib beradi.

Quyida asarni sinchkovlik bilan tahlil qiluvchi bo'limlar keltirilgan — har bir band darslik, insho yoki taqdimotga qo'llanishi mumkin. Syujet va kompozitsiya (qisqacha mazmun) Asarda odatda bitta asosiy voqea liniyasi — bosh qahramon (yoki bir nechta yaqin aloqa qiluvchi obrazlar)ning o'tgan bahor bilan bog'liq xotiralari va hozirgi hayotidagi mag'lubiyati yoki yo'qotish hissi tasvirlanadi. Syujet chiziqli ravishda, retrospektiv interlyudiyalar orqali rivojlanadi: hozirgi voqea asosida o'tgan voqealar eslanadi, shunda bahor ramzi nostalji va qaytmaslik mavzusini mustahkamlaydi. Asosiy obrazlar va ularning o'zaro munosabati Bosh qahramon — ruhiy iztirob va xotira bilan yashovchi inson; uning ichki dialogi, esdaliklari asarda markaziy o'rinni egallaydi. Ikkinchi darajali obrazlar — sevgi qismidagi kimsalar, oilaviy yoki jamiyatga oid figuralar, ular orqali muallif bosh qahramonning munosabatlarini ochadi.

Bahor ramzi orqali muallif hayotning o'tkan, ammo qaytmas sakkiz hislarini yoritadi. Yo'qotish va qabul qilish. Insonlar yo'qotishlarni qanday qabul qiladi va ular bilan yashashni qanday o'rganadi — asarning markaziy savollaridan biri. Sevgi va xafagarchilik. Muhabbat oddiy voqealar fonida tragik yoki melankolik tarzda namoyon bo'ladi. Tabiat-sadr va ruhiy holat uyg'unligi. Tashqi tabiat tasvirlari ichki kechinmalarni kuchaytiradi. Uslubiy xususiyatlar Lirizm. Muallif tilida she'riy, hissiy tasvirlar ko'p uchraydi. Sodda va ixchamlik. Matn ortiqcha bezaklardan holi, ammo mazmun jihatdan chuqur.

Qahramonning ichki fikrlari orqali psixologik portret beriladi.

Bahor — yangilanish, lekin asarda u qaytmaslik, xotira ramzi sifatida ham ishlatiladi. Tashqi muhit elementlari (uxlab yotgan daraxt, sovuq tong) — ichki holatlarni aks ettiradi. Ob-havo va fasllar — vaqt bosqichlarini va inson hayotidagi o'zgarishlarni belgilaydi. Muallif xabari va adabiy ahamiyati O'tkir Hoshimov o'quvchiga hayotning qaytmas tomonini, xatoliklarni qabul qilish va xotiralar bilan yurishni qanday anglash kerakligini nozik taqdim etadi. Asar — zamonaviy o'zbek prozasida ichki psixologizm va lirik realizm uyg'unligi namunasidir. U yosh o'quvchi

uchun ham, kattaroq tahlilchilar uchun ham o'rganishga arzigulik murakkab ijtimoiy-psixologik mavzularni taqdim etadi. Tavsiyalar (tahliliy foydalanish uchun) Darsda — asar mavzulari bo'yicha munozara (nostalgiya, vaqt) tashkil qilish. Insho uchun — bosh qahramonning ruhiy portretini tahlil qilish, ramzlar va metaforalarni izohlash. Taqlidchilik amaliyoti — muallif uslubida qissa yoki lirik parcha yozish.

O'z asarlari bilan kitobxonlar qalbini egallagan O'tkir Hoshimovasalari, hikoyalari insonlar qalbidan joy olgan. Asarlarida hayotiy voqeani yuqori darajada olib chiqadigan, o'zbek yozuvchisidir. O'zbekiston xalq yozuvchisi O'tkir Hoshimov Toshkentning Do'mbirobovdahasida 1941-yilning 5-avgustida tavallud topgan bo'lib, bolaligi urush qiyinchiliklari, muhtojliklaridavridakechgan. Shu tufayli u o'rta maktabni a'lo baholari bilan bitirgan bo'lsa ham oilaviy sharoiti yuzasidan ishlab turib o'qishga majbur bo'lgan. Toshkent Davlat universiteti jurnalistika fakultetining sirtqi bo'limida o'qigan. Yozuvchining "Bahor qaytmaydi" qissasi 1970-yilda yozilgan, mazkur asar muallifi Respublika Yoshlar mukofotiga sazavor bo'ldi. Asarda yozuvchi yaxshi iste'dodga ega, lekin uni qadriga yetmagan o'z orzularidan mahrum bo'lgan, o'zini manfaatlarini o'yladigan yigitning tannazul tarixini, ruhiy va ma'naviy inqirozini yoritib beradi. Qissa mazmuni butun hayotiy voqelika sabab bo'lgan, ya'ni insonlar qalbiga chuqur kirib bordi. Qissa matnida muallifning qalb tebranishlari, rang-barang kechinmalari aks etgan. "Tumanlik qo'ynida jimgina mudragan tonglar, ilk sovuq og'ushida junjikkan seryulduz oqshomlari boshlangan. Quyoshning iliq, tansiq nurlari odamlarga xush yoqadigan bo'lib qoldi. Hamma yagona bir tashvish bilan, kuz tashvishi bilan turib, kuz tashvishi bilan yotadigan bo'ldi. Faqat bitta hovlida-qishloq chekkasida, shundoqqina anhor yoqasida joylashgan hovlida sukunat hukm surar, faqat bir kishi yolg'iz o'z tashvishi bilan band edi". Qiziq, bir xil odamlarning ishi o'z-o'zidan yurishib ketaveradi. Dunyo paydo bo'lganidan beri nima uchun odamlar boshi ustida xiyonat degan qopqora sharpa kezib yuradi. Hayot shunaqa ekan. Goho kimningdir motami kimgadir bayram bo'larkan. Asardagi qahramonlar tahlil qilsak. Alimardon eng, avvalo, kibrli o'ylamay ish qiladigan, lekin mehnatkash iste'dodli yigit. Anvarga hech qachon do'st bo'lmagan bolaligidan ham. Anvar sodda, ishonuvchan, uyatchan axmoqroq Alimardonni do'st deb o'ylagan, Muqaddam o'z hislarini yashirgan lekin oshkor qilish payti kelganda Anvarni emas, aksincha, Alimardonni tanladi. Alimardon iste'dodli qo'shiqchi, uning mashhur bo'lishiga Anvar sababchi bo'lgan edi, aslida. Do'stini yaxshigina iste'dodi borligini ko'rib, unga yordam qo'llini cho'zdi, oxirida Alimardonning xiyonati Anvar uchun butun umrlik dars bo'ldi. Alimardon hamon oyga o'xshar edi, u kunsayin tiniqlashib, zamindan uzoqlashib borardi-yu bir

narsani bilmasdi. Oy eng baland nuqtasiga yetganda keyin pastga sho'ng'ishidan bexabar edi. Qishloq yomg'irdan yuvilib, yashnab ketgan edi. Devorlar tagida adashib bosh ko'targan munis maysalar ertaga qor ostida qolishidan bexabar yashnab turardi. Kimningdir ko'ngliga bahor gulladi. Kimdir kimgadir intizor bo'ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'.Hoshimov. Bahor qaytmaydi: qissa va hikoyalar. -T.: Yangi asr avlodi, 2019, –B. 280.
2. Karimov I. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. Mamajonov S. O'tkir Hoshimov ijodi va zamon ruhiyati. – Toshkent: Fan, 2012.
4. Nurmatova D. O'tkir Hoshimov asarlarida insoniylik g'oyalari. // O'zbek tili va adabiyoti, 2017, №4. – B. 45–52.
5. Xolmirzayeva M. Zamonaviy o'zbek romanlarida ma'naviy izlanishlar. – Toshkent: Universitet, 2015.
6. Qurbonov A. O'tkir Hoshimov ijodining o'ziga xosliklari. // Adabiy meros va zamon, 2020, №2. – B. 33–40.
7. Hoshimov O'. Bahor qaytmaydi. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1980.

AHMAD YASSAVIY HIKMATLARIDA TASAVVUFIIY G'OYALAR

Komiljonova Rayhona

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti

o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

2- bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Mazkur maqolada buyuk mutasavvuf shoir Ahmad Yassaviyning hikmatlarida ifodalangan tasavvufiy g'oyalar tahlil qilinadi. Hikmatlarda inson ma'naviy poklanishi, nafsni tiyish, sabr-toqat, taqvo, tavozu kabi tasavvufiy tushunchalar keng yoritilgan. Yassaviy o'z asarlarida Ollohga muhabbat, bandalik burchi va insonni ruhiy komillikka yetaklovchi yo'lni ko'rsatadi. Shuningdek, hikmatlarda dunyo nafs va mol-mulkka ruju qo'ymaslik, halollik, mehr-shafqat kabi g'oyalar alohida o'rin egallaydi. Tadqiqot yakunida Yassaviy hikmatlarining bugungi kunda ham ma'naviy tarbiya va axloqiy hayot uchun dolzarb ahamiyatga ega ekani asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: Ahmad Yassaviy, hikmatlar, tasavvuf, ma'naviy poklanish, nafsni tiyish, sabr, taqvo, tavozu, halollik, mehr-shafqat, ruhiy komillik, ezgulik.

Аннотация: В данной статье анализируются мистические идеи, выраженные в мудростях великого суфийского поэта Ахмада Ясави. Мудрости широко охватывают такие мистические понятия, как духовное очищение человека, самообладание, терпение, благочестие и смирение. В своих произведениях Ясави показывает любовь к Аллаху, долг служения и путь, ведущий к духовному совершенству. Также в мудростях особое место занимают такие идеи, как неприбегание к мирским желаниям и богатству, честность и сострадание. В конце исследования обосновывается, что мудрости Ясави и сегодня актуальны для духовного воспитания и нравственной жизни.

Ключевые слова: Ахмад Ясави, мудрости, суфизм, духовное очищение, самообладание, терпение, благочестие, смирение, честность, сострадание, духовное совершенство, добро.

Abstract: This article analyzes the Sufi ideas expressed in the wisdoms of the great mystic poet Ahmad Yassawi. His wisdoms widely elaborate on such spiritual concepts as purification of the soul, self-restraint, patience, piety, and humility. In his works, Yassawi emphasizes love for God, the duty of servitude, and the path that leads

a person toward spiritual perfection. The wisdoms also highlight the importance of avoiding worldly desires and attachment to wealth, as well as promoting honesty, compassion, and mercy. The study concludes that Yassawi's wisdoms remain highly relevant today for moral life and spiritual education.

Keywords: Ahmad Yassawi, wisdoms, Sufism, spiritual purification, self-restraint, patience, piety, humility, honesty, compassion, spiritual maturity, goodness.

Ahmad Yassaviy hikmatlari tasavvuf adabiyotining eng muhim manbalaridan biri sanaladi. Ularning mazmuni asosan inson qalbini poklash, ruhiy komillikka erishish, dunyo va oxirat muvozanatini anglash kabi masalalarga qaratilgan. Yassaviy hikmatlari xalqona tilda yozilgani sababli ular oddiy odamlarga ham tushunarli bo'lgan va tezda og'zaki ijod orqali keng yoyilgan.

Hikmatlarda Allohga muhabbat eng oliy tuyg'u sifatida talqin etiladi. Yassaviy uchun ilohiy ishq – insonning eng yuksak maqsadi, ruhiy kamolotning asosiy yo'lidir. Allohni chin dildan sevgan banda faqat ezgulik sari intiladi, gunohdan tiyiladi, nafsni jilovlaydi. Nafs – eng katta dushman sifatida tasvirlanadi. Uni yengish uchun sabr, ro'za, zikr va ibodatning ahamiyati ta'kidlanadi.

Yassaviy hikmatlarida poklik va taqvo alohida o'rin tutadi. U ruhiy poklikni insoniy fazilatlarining eng muhim omili sifatida ko'rsatadi. Insonning halol mehnat qilishi, taqvoga amal qilishi, adolatli va mehribon bo'lishi uning komillik belgisi sifatida talqin etiladi. Shu bilan birga, dunyo hayotining o'tkinchiligi haqida ko'p eslatmalar beriladi. Hikmatlarda dunyo bir kunlik mehmonxona, oxirat esa abadiy manzil sifatida tasvirlanadi. Shuning uchun inson barcha ishini oxiratni o'ylab qilishi kerakligi ta'kidlanadi.

Hikmatlarda tавozu ham muhim g'oya sifatida ilgari suriladi. Kibr va manmanlik insonni halokatga olib boradi, kamtarlik esa uni Allohga yaqinlashtiradi. Kamtar, halol va mehribon inson jamiyatda hurmat qozonadi. Yassaviy shuningdek, odamlarning bir-biriga mehribon bo'lishi, kambag'allarga yordam qo'lini cho'zishi, zulm va adolatsizlikka qarshi bo'lishi kerakligini ham uqtiradi.

Shu boisdan ham Ahmad Yassaviyning hikmatlari nafaqat tasavvufiy adabiyot namunasi, balki xalq ma'naviyatining bebaho xazinasidir. Ularning g'oyalari – sabr, taqvo, halollik, ilohiy ishq, dunyoning o'tkinchiligi va oxiratga tayyorgarlik – bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Hikmatlar zamonaviy inson uchun ham ma'naviy saboq, hayotiy dastur bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Yassaviy hikmatlarida dunyo va oxirat muvozanati ham alohida o'rin tutadi. U insonlarga dunyo hayotiga ortiqcha berilmaslikni, abadiy hayotga tayyor turishni eslatadi:

“Dunyo uchun yig‘lama, oxiratni qo‘lga ol,
Dunyo o‘tkinchi, oxirat abadiydir, bil.”

Bu hikmatning mazmuni shuki, inson barcha ishini oxiratni o‘ylab qilishi kerak. Dunyo boyligi, shon-shuhrati bir kun baribir yo‘qoladi, ammo qilgan ezgu amallar va ibodatlar oxiratda abadiy mukofotga aylanadi.

Xulosa qilib aytganda, Ahmad Yassaviy hikmatlari nafaqat tasavvuf adabiyotining durdonasi, balki butun insoniyat uchun ma’naviy yo‘l-yo‘riqdir. Hikmatlarda ilgari surilgan ilohiy ishq, sabr, nafsni yengish, halollik, tavozu, mehr-shafqat kabi g‘oyalar insonni komillikka chorlaydi. Dunyo hayotining o‘tkinchiligi va oxiratning abadiyligi haqidagi o‘gitlar esa har bir kishini hayot mazmunini to‘g‘ri anglashga undaydi. Demak, Yassaviy hikmatlari o‘z davrida ham, bugungi kunda ham ma’naviy tarbiya uchun bebaho manba bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ahmad Yassaviy. Hikmatlar. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 1991.
2. Qayumov A. Ahmad Yassaviy va uning tasavvufiy merosi. – Toshkent: Fan, 2001.
3. To‘xtasinov B. O‘zbek mumtoz adabiyoti tarixi. – Toshkent: Universitet, 2010.
4. Shodmonov Q. Tasavvuf va ma’naviyat. – Samarqand: Zarafshon, 2015.
5. Schimmel A. Mystical Dimensions of Islam. – Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1975.
6. Ziyo.uz – www.ziyo.uz.

HAMZA HAKIMZODA NIYOZIY IJODIDA MA'RIFATPARVARLIK G'OYALARINING AKS ETTIRILISHI

Kulbekova Madinabonu Komiljon qizi

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti talabasi

Sodiqovamadina45@gmail.com

Ilmiy rahbar: Murodova R.I.

Annotatsiya: Ushbu maqolada XX asr o'zbek adabiyotining yirik namoyandasi Hamza Hakimzoda Niyoziyning ma'rifatparvarlik faoliyati va ijodida ilgari surilgan g'oyalar keng yoritiladi. Uning she'riyati, dramaturgiyasi hamda publitsistik asarlarida xalqni ilmga, hunarga, ma'rifatga chorlovchi, jaholatni tanqid qiluvchi, milliy uyg'onishni targ'ib qiluvchi fikrlar tahlil qilinadi. Hamzaning o'z davridagi jadidchilik harakatidagi o'rni, teatr san'atini rivojlantirishdagi xizmati va yoshlarni ilm-fanga yetaklashdagi sa'y-harakatlari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Hamza, ma'rifatparvarlik, jadidchilik, teatr, ilm-ma'rifat, millat uyg'onishi, Turkiston adabiyoti.

Annotation : This article provides a comprehensive analysis of enlightenment ideas in the works of Hamza Hakimzoda Niyoziy, one of the most prominent figures of 20th-century Uzbek literature. His poetry, plays, and journalistic writings called the people to knowledge, education, and cultural progress while criticizing ignorance and backwardness. The paper also highlights Hamza's role in the Jadid movement, his contribution to the development of theatre, and his efforts to inspire the younger generation to embrace science and enlightenment.

Keywords: Hamza, enlightenment, Jadidism, theatre, education, national awakening, Turkestan literature.

Аннотация: В статье подробно рассматриваются просветительские идеи в творчестве Хамзы Хакимзаде Ниязи, одного из крупнейших представителей узбекской литературы XX века. Его поэзия, пьесы и публицистика призывали народ к знаниям, образованию и культурному развитию, критикуя невежество и отсталость. Также анализируется роль Хамзы в движении джадидов, его вклад в развитие театрального искусства и усилия по воспитанию молодежи в духе науки и просвещения

Ключевые слова: Хамза, просветительство, джадидизм, театр, образование, национальное пробуждение, литература Туркестана.

Ma'rifatparvarlik insoniyat tafakkurining eng muhim bosqichlaridan biri sifatida qaraladi. Bu g'oyaning markazida insonni ongli, bilimli, axloqan barkamol shaxs sifatida tarbiyalash yotadi. Har bir jamiyatning taraqqiyoti bevosita uning ma'rifat darajasi bilan chambarchas bog'liqdir. Shu boisdan ham har bir davrda ziyolilar, mutafakkirlar, yozuvchi va shoirlar xalqni ilm va ma'rifatga chorlashni o'zlarining bosh maqsadi deb bilganlar. XX asr boshlarida Turkiston o'lkasida murakkab ijtimoiy-siyosiy jarayonlar kechayotgan edi. Bir tomondan mustamlakachilik siyosati, ikkinchi tomondan mahalliy aholining jaholat va savodsizlik girdobida qolishi jamiyatning orqada qolishiga sabab bo'ldi. Shu davrda xalqni uyg'otish, yangi fikr, yangi ma'naviy va madaniy taraqqiyot sari yetaklash ma'rifatparvar ziyolilarning asosiy maqsadi bo'ldi. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkiston hududida ma'rifatparvarlik g'oyalari jadidchilik harakati orqali yangi bosqichga ko'tarildi. Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Fitrat, Cho'lpon kabi jadid ma'rifatparvarlari xalqni zamonaviy bilim olishga, ayollarni o'qitishga, milliy o'zlikni anglashga da'vat etdilar. Hamza Hakimzoda Niyoziy ham ana shu maqsad yo'lida fidoyilik ko'rsatgan, ijodi bilan millatni yangi uyg'onish sari chorlagan adibdir. Ularga adabiyot ma'rifatparvarlik g'oyalarini xalqqa yetkazishda eng kuchli vosita bo'lib xizmat qildi. Asarlar orqali yozuvchilar xalqni o'zligini anglashga, ilmi, mehnatsevar, vatanparvar bo'lishga undadilar.

Hamza Hakimzoda 1889-yilda Qo'qon shahrida tug'ilgan. U dastlab eski maktab va madrasalarda tahsil oldi, keyinchalik esa rus-tuzem maktabida ham o'qidi. Shu boisdan u ikki xil madaniyat – sharqona an'anaviy ta'lim va zamonaviy dunyoviy bilimlar ta'sirida voyaga yetdi. Yoshligidan xalqning og'ir turmushini ko'rib, uni jaholatdan qutqarish uchun ma'rifat zarurligini anglab yetdi. Shu sababli Hamza jadid maktablari faoliyatiga qo'shildi, o'qituvchilik qildi, darsliklar yozdi.

Hamzaning she'riy merosida ilm-ma'rifatni ulug'lash asosiy mavzu bo'lib qoladi. U xalqni jaholatdan chiqarish uchun birinchi navbatda o'qishga, yozishga, dunyoqarashni kengaytirishga chaqiradi. Masalan, uning she'rlarida savodsizlik “zulmat”, ilm esa “nur” sifatida tasvirlanadi. Shuningdek, u ayollarni o'qitish, ularning ijtimoiy hayotda faol bo'lishi tarafdori bo'lgan. Bu esa Hamzaning zamonasidan ancha ilg'or fikr yuritganini ko'rsatadi.

Hamza o'zbek dramaturgiyasiga asos solgan adib sifatida xalqni ma'naviy uyg'otishning eng samarali vositasi sifatida teatrni tanladi. Uning “Boy ila xizmatchi” asarida boylarning jaholat va nodonligi, xalqdan uzoqligi fosh etilgan. “Paranji sirlaridan” dramasi ayollar masalasi, ularning erkinligi, ta'lim olishi zarurligini targ'ib qiladi. “Maysaraning ishi” esa o'zbek xalq teatrida katta o'rin tutib, oddiy xalq

vakilining adolat uchun kurashi orqali ma'rifatsizlikka qarshi keskin tanqidni ilgari suradi. Bu asarlar nafaqat badiiy, balki ijtimoiy-ma'rifiy ahamiyatga ham ega edi.

Hamza publitsistik maqolalarida Turkiston jamiyatidagi illatlarni tanqid qiladi. U odamlarning isrofgarchiligi, to'y va marosimlarda ortiqcha xarajat qilish, savodsizlik, qizlarni o'qitmaslik kabi masalalarni ko'taradi. Uning maqolalari xalqni ogohlikka chorlab, jamiyatda islohotlar zarurligini uqtirgan.

Hamza jadid adabiyoti va ma'rifatparvarlik harakatining faol namoyandaligidan biri edi. U jadid maktablari ochishda, yangi darsliklar yaratishda, teatr orqali xalq ongini yuksaltirishda katta xizmat qildi. Jadidchilik harakatining asosiy maqsadi – millatni uyg'otish, uni zamonaviy ilm-fan yutuqlaridan bahramand qilish, xalqni o'z taqdiriga mas'ul bo'lishga undash edi. Hamza bu g'oyalarni o'z asarlari bilan keng targ'ib qildi.

Hamzaning ijodi o'z davrida xalqni ogohlantirish, millatni uyg'otish vositasi bo'ldi. Uning ma'rifatparvarlik g'oyalari keyingi avlod adiblariga ham kuchli ta'sir ko'rsatdi. Hamza nafaqat shoir, balki dramaturg, pedagog, teatr tashkilotchisi va ma'rifatparvar sifatida milliy uyg'onish davrining eng yorqin siymalaridan biri bo'ldi.

Hamza Hakimzoda Niyoziy o'z davrining ulkan ma'rifatparvar adibi sifatida xalqni ilmga, ma'rifatga chorlagan, jaholat va savodsizlikka qarshi kurashgan. Uning she'rlari, dramalari va publitsistik asarlari o'zbek ma'naviyatida yangi davrni boshlab bergan. Hamza millatning o'zligini anglashda, ayollar erkinligi va ta'limini yoqlashda, yoshlarni yangi bilimlarga yetaklashda katta xizmat qilgan. Bugungi kunda ham Hamzaning ma'rifatparvarlik merosi yoshlar tarbiyasida, ma'naviyatni mustahkamlashda, ilm va ma'rifatni qadrlashda beqiyos ahamiyat kasb etadi. U milliy uyg'onish davri adabiyotining chinakam fidoyisi sifatida tarixda o'chmas iz qoldirdi.

Ma'rifatparvarlik g'oyalari insoniyat tarixida eng buyuk yangilanishlar, madaniy va ilmiy taraqqiyotlarning asosiy manbai bo'lib xizmat qilgan. O'zbekiston ma'naviy merosidagi ma'rifatparvarlar – xalqni o'zligini anglashga, ilm va tafakkurga chorlash orqali milliy uyg'onish harakatining poydevorini yaratdilar. Bugun ham bu g'oyalar yosh avlodni ma'naviy barkamollikka yetaklovchi yo'l sifatida o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Globalashuv davrida yoshlarni ilmga, tafakkurga, tanqidiy fikrlashga o'rgatish — ma'rifatparvarlikning zamonaviy shaklidir. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, “ma'rifat bilan jaholatga qarshi kurashish” — bu davr talabi bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov A. Hamza Hakimzoda ijodi va ma'rifatparvarlik an'analari. – Toshkent, 2019.

2. Rajabov A. O'zbek jadid adabiyoti tarixi. – Toshkent, 2005.
3. Zohidov H. Hamza dramaturgiyasi. – Toshkent, 1987.
4. O'zbek adabiyoti tarixi. 4-jild. – Toshkent: Fan, 1978.
5. Qosimov B. Milliy uyg'onish davri adabiyoti. – Toshkent, 2002.
6. Fitrat, Munavvarqori va Hamza ijodidan namunalar. – Toshkent, 1990.

ABDULLA QAHHOR HIKOYALARIDA XALQ MAQOLLARINI QO'LLANILISHI

Kulbekova Madinabonu Komiljon qizi

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti 3– bosqich talabasi

sodiqovamadina45@gmail.com

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Maqolada xalq badiiy san'atining namunasi bo'lgan maqol va matallarning o'zaro farqli jihatlari, badiiy asarlarda qo'llanishi maqsadvazifalari, asarni ma'nodor qilishdagi ahamiyati va ularning o'quvchiga qanday yetkazib berilishi haqida Abdulla Qahhor asarlari misolida o'rganib chiqiladi.

Kalit so'zlar: ibora, maqol, matal, ko'chma ma'no, epigraf, mavzu, munosabat, antonimiya, sinonim, sodda gap, sintaksis, millat, Abdulla Qahhor, fosh qilmoq.

Yozuvchi yoki shoir mehnati asosida dunyoga kelgan har bir ijod mahsulining o'qishililigini ta'minlaydigan narsa –undagi so'zlar jilosi. Shuning uchun bo'lsa kerak “adabiyotning quroli –so'z” deb ta'riflanadi. Ya'niki, biron bir asar yaratayotgan ijodkor “adabiyot quroli” yordamida shu asarning o'ziga xos til xususiyatlarini ko'rsatib beradi. “Adabiyotning birinchi elementi – tildir. Til – adabiyotning asosiy qurolidir, hayot hodisalari faktlar bilan birga uning materialidir”. Har qanday milliy til kabi o'zbek tili ham o'zbek millatini birlashtiruvchi, uning milliy ruhini ifodalovchi vositadir. Badiiy asar tilida keng qamrovli til birliklari fonetik, leksik, grammatik va majoziy vositalarni kuzatish mumkin. Shu bilan birga ijodkorning so'z boyligidan o'ziga xos tarzda foydalanishi, morfologik shakllar va sintaktik qurilmalarni tanlashi va boshqa jihatlarda yozuvchining individual uslubi ham yuzaga chiqadi. Muayyan biror til stilistikasining rivojlanishida milliy badiiy adabiyot tilining ahamiyati katta ekanligi badiiy asarlar tilini o'rganish va tahlil qilishning ham nazariy, ham amaliy masalalari tadqiqotchilarni o'ziga jalb qilib kelayotgani ma'lum. Badiiy asar tili haqida so'z borar ekan, dastavval, tilning bevosita birbiriga aloqador uch tomonini qayd etish zarur bo'ladi: badiiy til, adabiy til, jonli so'zlashuv tili. Bu tushunchalar bir-birini to'ldirib, ayni paytda birbiridan ozuqa olib yashaydi. Nazariy manbalarda ularning quyidagi xususiyatlari qayd etiladi:

1) adabiy til grammatik me'yorlarga bo'ysundirilgan, qat'iy talaffuz normalariga ega bo'lgan, jonli xalq tilidagi har xilliklarni bir xillikka olib kelgan tildir; 2) jonli so'zlashuv tili yoki umumxalq tilida grammatika va orfoepiya qoidalariga doim ham amal qilinavermaydi, emotsional leksika va frazeologiya sheva elementlari, kasb-hunar leksikasi, jargonlar va boshqalardan keng foydalaniladi; 3) badiiy til esa jonli so'zlashuv tiliga asoslangan, adabiy til bilan chambarchas bog'langan, hammaga tushunarli bo'lgan, «so'z ustalari tomonidan pardoziqlangan, sayqal berilgan poetik tildir». Yozuvchi hayotiy voqea-hodisalarni tasvirlab, obraz yaratar ekan, u so'zlashuv tili boyliklaridan, jonli tildagi sheva va kasb-hunarga oid til birliklaridan ham, adabiy til normalaridan ham keng foydalanadi. Ijodkorning til birliklaridan o'ziga xos tarzda foydalanishi, morfologik shakllar va sintaktik qurilmalarni tanlashi va boshqa jihatlarida yozuvchining individual uslubi ham yuzaga chiqadi.

Ma'lumki, A.Qahhor o'z asarlarida eng ko'p xalq donishmandlik namunalari murojaat qilgan yozuvchi. U asar nomi, epigrafi, dastlabki abzasi, tarkibi yoki xulosa qismida maqollarni ishlatib, asar mazmundorligini oshirgan hamda ular asar tarkibining mustahkam ajralmas qismiga aylanishiga xissa qo'shgan. Abdulla Qahhor hikoyalarini tahlil qilganda, asardagi maqollarni hikoyalarning qaysi o'rnida ishlatgani, maqollardan foydalanishdagi maqsadi nima, maqollar gapda qanday vazifani bajarishi hamda ular sintaktik jihatdan o'zgartirilganligi ko'rib chiqiladi. Abdulla Qahhor "O'g'ri" hikoyasining epigrafida "Otning o'limi, itning bayrami" deb yozadi. Epigrafni o'qib o'quvchi hikoyaning mavzusi kimningdir qiyin vaziyatga tushib qolishi boshqa birovga xursandchilik olib kelishi mumkinligini anglab yetadi. Bunda o'lim va bayram so'zlari antonim sifatida qo'llangan. Ot va it ham salbiy qarama-qarshilikni keltirib chiqaradi. Maqolning tuzilishiga hech qanday o'zgarish kiritilmagan va asl holicha qoldirilgan. Shuningdek, hikoyada "Begim deguncha belim sinadi", "Tekinga mushuk oftobga chiqmaydi", "Berganga bitta ham ko'p, olganga o'nta ham oz", "Quruq qoshiq og'iz yirtadi", "O'ynashmagil arbob bilan – seni urar har bob bilan" kabi maqollar asar bosh qahramonining nochor holda qolgan bo'lsada, yakkayu yagona boquvchi sigirini topish uchun qo'lidan kelganicha yuqori mansabdagi shaxslarga sovg'a-salomlar ulashib, bor-budini sovirishi nazarda tutiladi va bu holat hikoya oxirigacha davom etadi. "Bemor" hikoyasi epigrafida Qahhor uslubiga xos bo'lgan qisqa va lo'nda "Osmon yiroq, yer qattiq" maqoli qo'llanadi. Bunda osmon va yer o'zaro qaramaqarshi tushunchalar bo'lib, kambag'al va omi kishining vaziyatdan chiqib keta olmasligi, hech qanday imkoni yo'qligini ta'riflaydi. Ushbu hikoyada bemorga qarashga mablag'i bo'lmagan turmush o'rtog'ining holatiga nisbatan "Bunday paytlarda yo'g'on cho'ziladi, ingichka uziladi" maqolidan

foydalanilgan. Yo'g'on va ingichka o'zaro zid ma'noda ishlatilib, bosh qahramon misolida mablag'i bor odam vaziyatdan chiqa oladi, qashshoq esa uziladi, ya'ni vaziyatning qurboni bo'ladi, degan natijani izohlashga xizmat qiladi. Abdulla Qahhor hikoyalarida nafaqat o'zbek tilidagi balki chet tillaridagi maqollardan ham unumli foydalanadi. Misol tariqasida, "To'yda aza"

hikoyasining epigrafida tojik tilidagi "Zori behuda miyon meshikanad" ya'ni behuda zorlanish o'rtasidan kesiladi/uziladi, maqolini aytish kerak. Maqolning tojik tilidagi ko'rinishi yaxlit holda olingan va hech qanday o'zgartirish kiritilmagan. Bu maqolda antonimlik hodisasi kuzatilmaydi lekin sabab (natija) ergash gap bo'lib, yozuvchi hikoya bosh qahramoni mahalladagi savlatli, obro'li universitet o'qituvchisining turmush o'rtog'i vafot etgach, o'zining yosh talabasiga uylanish oqibatida tashqi ko'rinishini yoshlarday o'zgartirib, qo'niqo'shnilar orasida bebro' bo'lishi hamda ikkita og'ir chamadonni shoshib mashinaga joylab, so'ng kutilmaganda vafot etishligi sabab va natijalarini birgina maqol orqali o'quvchiga yetkazib beradi. "So'ngan vulqon" hikoyasi nihoyasida "Yer tepganni, el tepadi" maqolini bosh qahramon tili bilan aytadi. Ushbu hikoyada Shermet aka yoshi o'tib, mansabidan tushar ekan, bu holatni qabul qila olmay, o'ziga nisbatan baho berib shunday deydi. "Ikki yorti bir butun" hikoyasi sarlavhasi maqol bo'lib, asar mazmunini ochib berishga xizmat qiladi. Hikoyadagi ikki erkak o'zaro suxbatidan bir-biriga mos tushgan xarakterli shaxslar ekanligi ushbu maqolda yoritib berilgan. Yorti va butun so'zlari qarama-qarshi so'zlardir. Shuningdek, hikoya tarkibidagi "Eshakni yashirsangiz, hangrab sharmanda qiladi" deganida esa ko'pincha ikkinchi shaxs birlik ko'rinishida mavjud bo'lgan maqolni ko'plik ya'ni hurmat ma'nosida ishlatgan. "Bashorat" hikoyasida epigraf sifatida "Ola qarg'a qag' etadi, o'z ko'nglini chog' etadi" maqolini har kim qandayligidan qat'iy nazar o'z xursandchiligini nishonlashini aytadi, "Sep" hikoyasida esa "Mashqda qiynalsang, urushda qiynalmaysan" kabi maqollardan samarali va o'z o'rnida hikoya qahramonining asl holatini tasvirlash maqsadida foydalanadi. Abdulla Qahhor asarlarida kamdan-kam holatda maqolning sintaktik tuzilishini o'zgartirgan. Ya'ni, ega yoki kesimni shaxs va sonda o'zgartiradi. Bu o'zgartirishda maqol kimning tilidan kimga qarata aytilayotganini inobatga oladi. Abdulla Qahhor asarlarida maqollardan tashqari matallarni ham unumli ishlatadi. "Bemor" hikoyasidagi ko'ngilga armon bo'lmasin deb, chilyosin ham qildirishga to'g'ri keldi, "To'yda aza" hikoyasidagi: yaxshining yuzida zuluk ham xol bo'lib ko'rinadi, "Nurli cho'qqilar" hikoyasida: kesakdan o't chiqqaniga xursandligini izhor qilib; Fotima qari qiz bo'lib o'tirib qoladi; tappi tappidan yiroq tushmas ekan, "Mahalla" hikoyasida: mening bir oyog'im go'rda, sening ikki oyog'ing to'rdami?,

“So‘ngan vulqon” hikoyasida sendan ugina, mendan bugina; Isoning alamini, Musodan oladi; sizlaganni xushlab, senlaganni mushtlaydigan bo‘lib qoldilar; o‘t kech desa, o‘t kechganman, suv kech desa, suv kechganman; “Dumli odamlar” hikoyasida: yo‘lovchi har bir xurgan itning ortidan quvsa, manzilga qachon yetadi; bunga gap uqtirish, qorong‘u uyga kesak otganday gap; “Ikki yorti bir butun” hikoyasida: eshakni yashirsang, hangrab sharmanda qiladi; “Yillar” hikoyasida: birovning ishiga saratonda qo‘l sovqotadi matallari asar ma‘no mazmunini yanada yaqqol ochib berishga xizmat qiladi.

Abdulla Qahhor o‘z asarlari tili ustida qunt bilan ishlagan. Adabiyotning asosiy quroli so‘z va iboralar ekanligini ustuvor o‘ringa qo‘ygan holda, personajlar tilini xususiylashtirish, nutqiy xarakteristikasini berish, asar voqealari tasvirlanayotgan hudud va tarixiy davrni badiiy matnda haqqoniy aks ettirish uslubiy maqsadlarida o‘zbek tilining barcha imkoniyatlaridan ifoda tasvirning leksik vositalari sifatida san‘atkorona foydalangan. Abdulla Qahhorning tilda puxta va original faqat Qahhorgagina xos obrazlilikka erishganining boisi, birinchidan, adibning xalq iboralaridan ijodiy foydalanishi, ikkinchidan, umumtil frazeologiyasi qoliplari bo‘yicha yangi iboralar yaratib, ulardan zargarona foydalanishidir. Iboralarning ayni uslubiy qo‘llanishida A.Qahhor uslubining xalqona ekanligi qator olimlar tomonidan diqqatga sazovor bo‘lgan omillardan biri ekanligi alohida ta’kidlab o‘tilgan. Masalan, mashhur adabiyotshunos olim Ozod Sharafiddinov: «Abdulla Qahhor asarlaridagi bu obrazlilik badiiy tasvir vositalaridan keng va unumli foydalanish evaziga, shuningdek, xalq maqollari va materiallaridan foydalanish evaziga maydonga keladi. Ko‘p o‘rinlarda yozuvchining o‘zi ham shaklan ixcham, mazmunan tagdor iboralar qo‘llaydiki, ular adibnikimi yo xalqnikimi ekanini ajratolmay qolasan kishi» Zero, «Ularni xalq iboralaridan ajratish qiyin». Tavsiflangan misollar A.Qahhorning xalq iboralari, maqollar, folklor materiallarini shakl va ma‘no tomondan o‘zgartirib, badiiy estetik maqsadlarda mohirona qo‘llaganligini ko‘rsatadi. Bunday qo‘llash birinchidan, mavhum hodisalarni aniq qilib ko‘rsatish uslubiy vazifasini bajargan, ikkinchidan, turli his-hayajonni (emotsiyalarni) ifodalagan va nihoyat, tasvirlanayotgan voqealarga yozuvchining munosabatini bildirish vazifasini bajargan. Shuningdek, bular yozuvchi tilining soddaligi, usluban silliq, ixcham chiqishida asosiy omillardan biri bo‘lgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Doniyorov X. „, Qo‘shchinor chiroqlari“ romanining tili va stiliga doir. „, Adabiy til va badiiy stil“. Toshkent, „Fan“, 1988 y.

2. Musaboyev Q. „Ayajonlarim“ komediyasining tiliga doir mulohazalar. „O‘zbek tili va adabiyoti“ jurnali, 1987 y, 4-son.
3. Sharafidinov O. Xalq yozuvchisi . Toshkent, „Fan“ 1987 y.
4. A. Qahhor. Asarlar. Besh jildlik I, IV jild. G‘afur G‘ulom nomidagi „Adabiyot va san‘at“ nashriyoti Toshkent, 1987-1988 y.
5. Qo‘chqortoev I. Abdulla Qahhorning umumtil frazeologiyasi modellari bo‘yicha yangi iboralar yaratishi. “ Tilshunoslik va adabiyotshunoslikka oid tadqiqotlar“. Toshkent, 1965 y

JAVLON JOVLIYEVNING "QO'RQMA" ROMANIDA MA'RIFATPARVAR INSONLAR TIMSOLI.

Madumarova Oydinoy O'tkirjon qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
3 - bosqich talabasi.

oydinoymadumarova023@gmail.com

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna
p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotasiya: Ushbu maqolada Javlon Jovliyevning hayoti va ijodiy faoliyati haqida qisqacha ma'lumot beriladi. Germaniyaga 1922 - yilda o'qish uchun yuborilgan yetmish talabalar taqdiri yoritiladi.

Kalit so'zlar: Javlon Jovliyev, Ibrohimboy, Jadid, mukofot, stereotip, dramaturg.

Аннотация: В статье дан краткий обзор жизни и творчества Джавлона Джоулиев. Освещается судьба семидесяти студентов, отправленных на учёбу в Германию в 1922 году.

Ключевые слова: Джавлон Джоулиев, Иброхимбой, джадид, награда, стереотип, драматург.

Abstract: This article provides a brief overview of the life and creative work of Javlon Jovliyev. The fate of seventy students sent to Germany to study in 1922 is highlighted.

Keywords: Javlon Jovliyev, Ibrohimboy, Jadid, award, stereotype, playwright.

Javlon Jovliyev 1991-yil 24-iyulda Qashqadaryo viloyati, Qamashi tumani, G'ishtli qishlog'ida tavallud topgan. O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi a'zosi. Javlon Jovliyev O'zbekiston davlat san'at va madaniyat institutining san'atshunoslik jurnalistikasi yo'nalishini tamomlagan. "Roman 2020 - yilda, 4 yil davomida yozib, tugatilgan". «Qo'rqma» romani uchun Javlon Jovliyevga «Tahsin» mukofoti berildi. Javlon Jovliyev O'zbekiston respublikasi prezidenti tomonidan «Kelajak bunyodkori» Davlat mukofoti bilan taqdirlandi. "Asar „Yosh kitobxon“ respublika ko'rik tanlovining o'qilishi lozim bo'lgan kitoblar ro'yxatiga kiritilgan". Asarni nomlash haqida adib "Qator variantlar borasida izlanib, nom bo'yicha ustozlar, adabiyotshunos olimlar bilan va oilaviy, yaqinlarimiz bilan qator-qator muhokamalar qildik. Cho'lponni bir misralari bor: «Haqiqatni ko'zlaridan qo'rqaman!» degan. Ya'ni, haqiqatni ko'zlari juda boshqacha. Haqiqatga hamma ham tik boqa olmaydi.

Adabiyotshunos Nodira Ofoqova ham Cho'lponni shu satrlarini menga jo'natdi va biz oxirida «Qo'rqma» degan so'zni romanga nom sifatida tanladik. Sababi, bugun uchun ham 100 yil oldin jaddidlarimiz aytib ketgan: «Uyg'on! Tur! Uxlama!» chorlovlari ahamiyatlidir. Bugun xalqni ma'lum bir qismi albatta, ziyoli bo'ldi, ta'lim oldi. Bir asr avval aytilgan chorlov bizga ichimizdagi bor g'ujurimizni, ya'ni bor imkoniyatlarimizni ishga solish uchun qo'rqmaslik kerakligini eslatib turadi. Bu qo'rquv faqatgina ma'lum bir tashqi ta'sirlar yoki siyosatdan emas, ichki qo'rquv – o'ziga ishonchsizlik, o'zini kamsitish, o'zining imkoniyati, kuchlarini to'g'ri baholay olmaslik, avvalo, insonni o'zidan. Millatimizga o'rashib qolgan stereotiplardan qo'rqmaslik va millatni yangilashga chorlov mazmunida, qolaversa, davlat miqyosida ham, inson miqyosida ham, shaxs miqyosida ham aytilgan hitob bo'lishi uchun biz shu so'z kerakligini his qilib, romanni aynan «Qo'rqma» deb nomladik : deydi. Asarning yozilish tarixi bo'yicha adib shunday deydi: "Roman g'oyasi talabalik paytimda tug'ilgan. Bu romandagi asosiy qahramonlar – talabalar. O'zim talaba bo'lgan paytimda, Germaniyada o'qigan talabalar haqida eshitib qolganman. Aynan qayerda desak, o'zim tahsil olgan bugungi O'zbekiston Davlat san'at va madaniyat institutining «Talabalar yotoqxonasi»da. Aynan o'sha joydagi muhit, odamlar, o'qishga bo'lgan intilish, talabalar ko'zidagi ko'p mudroqlik, umidsizlik va katta - katta g'oyalarni ko'pincha yo'qligi, ta'limdagi muammolar kitobni yozishimga menga katta turtki bo'lgan. O'sha kuni, bu asar g'oyasini yozish fikri kelgan kun bir daqiqa ham uxlolmaganman. Chunki, xayolimda o'sha talabalar va o'zimga bo'lgan savollar: «Men o'zim nimaga intilayapman? O'zimni kamchiliklarim?» Avvalo, bu roman o'zimga savol nuqtai nazaridan yozilgan"1922-yilning sentyabrida O'zbekistonlik yoshlar Yevropa ilm-fani yutuqlaridan bahramand bo'lish uchun nemis tuprog'iga qadam qo'yidilar.Ular Germaniyada Qishloq xo'jaligi, sanoat kabi sohalarga qiziqish bildirib bu sohalarni o'rganishni boshlashdi. Texnikumlarga yoshi jihatdan kichik bo'lgan talabalar nemis maktablarida o'qishni boshlashdi. "Germaniyaga o'qishga yuborilgan yoshlar Turkiston Talabalar jamiyatini tashkil etgan va bu jamiyatga rais etib Abduvahob Murodiyni saylagan edilar. Bu jamiyatni tuzishdan maqsad, xorijda yashagan vatandoshimiz Ahad Andijonning yozishicha, "turkistonlik talabalarni bir tashkilot atrofida birlashti-rish va Ovrupo ilm-u irfonini Turkistonga tanitishga, Turkistonning ijtimoiy ha-yotining, san'atining zamonaviy ilm-fan, texnika yutuqla-ridan foydalangan holda yangilanishiga Turkiston xalqining kapitalistlar asoratidan qutulishiga xizmat qilishdan iborat bo'lgan. Bu jamiyatning yana bir vazifasi Turkistondan Ovrupoga keladigan talabalarning qanday yo'l bilan kelishidan qat'i nazar, doim qo'llab-quvvatlash, yordam berish ekanligi ham ta'kidlangan".

“Turkiston” gazetasining 1922-yil 26-noyabr sonida “Chetdagi talabalarga yordam” degan maqola bosilib chiqadi. Undan ma’lum bo’lishicha, A.Murodiy “Ko‘mak” uyushmasiga murojaat etib, oliy ziroat maktabni bitirguniga qadar ta’min qilmoqni bo‘yniga olgan bir shaxsning vafot etgani va natijada ta’minsiz qolganini, agar o‘z yurtidan yordam bo‘lmasa, o‘qishni tashlashga majbur ekanligini aytgan. Murodiyning og‘ir moddiy ahvolga tushib qolganini undan bir yil keyin Berlinga yetib borgan Sayyid Ali va Ahmad Shukriylar ham tasdiqlaganlar. 23-noyabr kuni Toshkent yoshlarining “gap” yig‘ilishlarida Murodiyning xati o‘qib berilgan va yig‘ilganlar bir og‘izdan o‘z maoshlarining 25 foizini Berlinga yuborishga va’da berganlar. Shu kuni yana bir necha kishining himmati bilan 1 milliardga yaqin mablag‘ to‘plangan. “Gap majlisida, – deb yozgan edi gazeta, – hozir bo‘lmagan boshqa o‘rtoqlardan ham yig‘ib, shul mablag‘ni o‘rtoq Abuvahhobning bir yillik ta’minotiga yetkaz-makka bo‘lindi. Shul maqsad bilan Eski shaharda adabiyot-tomosha kechasi yasamoq uchun kishilar belgilandi”.Oradan uch hafta o‘tgach, shu gazetada M.Usmoniyning “Berlindagi talabalarga ko‘mak” degan hisobot-maqolasi bosiladi. Unda bunday so‘zlar yozilgan edi: “Toshkentda maorif-madaniyat ishlarida ishlaguvchi bir to‘da yoshlarning tashabbusi bilan Berlin oliy ziroat madrasasida o‘qig‘uvchi talabamiz Abduvahhob o‘rtoqning ta’minoti uchun quyidagicha moddiy ko‘mak yig‘ildi: Sayyid Nosir Mirjalil 20 000 so‘m; Tolibjon Musa-boyev 10 000 so‘m oltin; Abdulhamid Sulaymon 7 000; Najmiddin Sherahmedov 5 000; Hamidulla Orif-jon ham Xolmuhammad Oxundiylar 4 000 so‘mdan; Muhiddin Usmoniy, Munavvar qori, Zufar Usmoniylar 3 500 so‘mdan; Shokirjon Rahim, Abdunabi hoji o‘g‘li, Teshabek Otabekov, Muhammadjon qori Rahimiy va Asadulla Xo‘jaxonovlar 2 500 so‘mdan; Salimxon Tillaxonov 1 200 so‘m.6-dekabrda yasalgan adabiyot kechasidan sof foyda 75 000 so‘m.Barchasi: 139 700 so‘m. Bu pullar tegishli yo‘l bilan o‘rtoq Abduvahhobga yuborildi”. Ko‘rinib turibdiki xalqimiz talabalarni o‘qib bilim olishlari uchun bor kuchlarini sarf qilishgan.Ko‘chalarda yurib ularning o‘qishi uchun pul yig‘ishgan. Bu harakatlar garchi foyda bermasada.

Ular o‘z ilimlarini vatandoshlari bilan baham ko‘ra olishmadi.Ularning ilmi ortib borayotganini bilgan mustamlaka tuzumi ularni ortga qaytarish taradudiga tushib qoladi. Aks holda ularda mustaqillik g‘oyalari paydo bo‘lishi, yurtga qaytib xalq orasida mustaqillikka undovchi harakatlarni boshlashlaridan cho‘chib ularni ortga qaytishga majbur qiladi. Bu yetmish talaba xudikki qo‘liga mash’ala olib qorong‘ulikda qolgan xalqini yorug‘likka olib chiqishgan intilgan edi. Yorug‘likka chiqishning birdan - bir yo‘li ilm olish va o‘z ilimlarini boshqalarga o‘rgatib o‘zlari kabi ziyoli insonlarni ko‘paytirish edi. Ular o‘qishlarini tugatib Toshkentga qaytishdi.

O'zlarini o'lim kutayotganini bilishsa ham yurtlariga qaytishdi. Nima uchun qaytishdi? Germaniyada qolsa ham bo'lar edi-ku degan savol tug'ilishi tabiiy. Ular vatanga xalqi uchun bir paytlar ularning o'qishi uchun ko'chama - ko'cha yurib pul yig'ib ularni o'qitgan, och qo'ymagan xalqi uchun, vatani bergan tuzni oqlash uchun uchun qaytishdi. Ular qaytmasa boshqa talabalarni Germaniyaga jo'natish to'xtab qolar edi. Ular yurtga qaytib katta o'zgarishlar qilishi, o'zlariga o'xshagan talabalarni Germaniyaga o'qishga yuborishlari bilimlarini boshqalarga ulashib saflarini kengatirishlari kerak edi. O'limni bo'yniga qo'yib uning ko'zlariga tik boqqan holda qaytishdi. Mustamlaka shamoli esa ularni kuzda ahyon - ahyonda uchraydigan kuzak bargi kabi uchirib ketdi. Adib yetmish talaba to'g'risida shunday deydi " Chunki o'sha talabalar vatan uchun, millat uchun jon berib, shunchaki unutilib ketishga arzimaydigan qahramonlar. Ularni eslab, yod etishimiz, juda-juda muhim. Birinchi sezgim – ularni ruhi shod bo'lganligini anglaganman. Eng muhimi, ular doim ko'z oldimda edi. Yozolmayotgan, qiynalayotgan lahzalar, xato qilasiz qator-qator... Tushkunlikka tushib qolgan shunday paytlaringiz o'sha qahramonlar sizga shivirlab turgandek, sokin bir musiqa chalib turgandek yoki o'zining dardini aytib turgandek gavdalanadi. Bu kuch va ishonch beradi". Bu yetmish talaba ham huddi jadidlarimiz kabi millat uchun qayg'urdilar, ular uchun ilimga intildi va ular uchun o'z jonlarini berishdi. Asar qahramoni olti oyligida ota - onasidan ayriladi va shu ondan boshlab barcha narsani his qilar o'zining yetmish talabasi bilan hayolan suhbat qurar edi. U universitetga o'qishga kirib ham ularni, ular kabi millat uchun buyuk davlat qurishni niyat qilib yurgan talabalarni qidira boshladi. Ularga nima uchun o'qiyasan degan savollar berar va shunday javoblar olardi: "Men nima uchun o'qiyapman, aytaymi senga, x - m -m.. mardikor bo'lmaslik uchun, sal osonroq pul topish uchun, odamday yashash uchun o'qiyapman, boy bo'lish uchun, kuchli bo'lish, gapim o'tishi uchun o'qiyapman. Bir so'z bilan aytganda o'zim uchun!"

-Men esa adam uchun. U shuni xohladi, bo'lmasa allaqachon bozorda o'z ishimni gullatib yurardim. Iqtisodga zig'ircha qiziqmayman menga ko'proq ko'cha iqtisodi ma'qul!" Afsuski u o'z zamonidagi talabalar orasidan yetmishoviga o'xshagan birorta ham talaba topa olmadi. Bu yoshlarning gumrohligi mustaqillikka intilmasligidan dalolat berar edi. Asar nafaqat yuz yillik tarix balki bugungi kunimizga ham taalluqlidir. Kitobni o'qigan har bir kitobxon o'zini yetmish talabadan birini o'rniga o'zini qo'yib ko'rishi tabiiy. Vatan uchun o'z yaqinlaridan uzoqda shirin jonini hafga qo'yib millat uchun o'qish har kimning ham qo'lidan kelavermaydi. Buni o'qiguvchi bugungi kunning qanchalar yaxshi ekanligini tushinishi tabiiy. Asarda nafaqat talabalar hayoti balkim o'sha davrdagi oddiy xalqning turmushi yashash tarzi ham qalamga olingan.

"Bosh qahramonni amakilari borki, ota-bobolari xoinlik qilgani uchun ularni oilasi parokanda bo'lib borayapti. Qahramon ular bilan munosabati asnosida qabristonga borib, mol-mulk talashayotgan amakilari uchun «Endi sizlarning bosh ko'tarib yurishga hollaring yo'q. Sizlar endi o'lgan insonsizlar, ochiq mozorlar bor, ochiq qabrlar bor!» deya yettita qabr qaziydi: Chunki otani unutib, ya'ni, bir vatanni unutib, unga xiyonat qila boshlagan, faqat mol-mulk uchun sevadigan inson xuddi ochiq mozorlardek yashayotgandek. Ochiq mozorlar tayyorlab borayotgandek o'ziga.

Boylilik, nafsni quli bo'lib, hech bir manfaatsiz yashayotgan odamlar juda ko'p. Ularga bir ishoraki, ochiq mozorlar kutib turibdi, siz, o'zi o'lgan odamsiz, aslida. Tuyg'ularsiz, katta-katta maqsadlarsiz, faqat o'zini o'ylab yashashlik bu, jisman inson sifatida yo'q bo'lish". Ha yozuvchi tilidan aytilgan bu so'zlar haqiqat faqatgina o'z nafsini o'ylab yashash insonlarga xos fazilat emas albatta. Shuncha ziyolilar vatan ravnaqi kelajak uchun kurashib o'z jonlarini fido qilishganda mol - mulk talashish ahmoqlikning eng yuqori darajasi edi. Asarni o'qish davomida shunga o'xshash voqeaga duch kelamiz. Lolaning otasi vafot etgach qarindosh urug'lari va mahalladagilar ko'proq ehson qiling marhumga savob yoziladi deya bor bisotlarini yeb tugatishadi. Adib ularni "eshakqurtlar" deya ataydi bu yerda haqiqiy eshakqurtlar insonning tanasini yer tagida yeb bitirsa tashqaridagi "eshakqurtlar" esa marhumning oilasini hech vaqosiz qoldirishini juda mahorat bilan ochib bergan. Mustamlaka davlatning xalqimizga qanchalar nohaqlik va zul qilgani yetmish talaba qismati va bosh qahramonning hikoyasi orqali bilish qiyin emas. Qonunlar esa doim mustamlaka tuzumi uchun xizmat qilar ularning manfaatlariga qarab o'zgarib turar edi. Buni shu misollarda ko'rishimiz mumkin. Xotin - qizlarni savodli qilamiz Yevropa ta'limini ko'rgan sharq ayolini tarbiyalaymiz deb oddiy xalqni aldab o'zlariga xaq talab qilmaydigan ishchilarni yaratishadi. Paxta terish uchun bola dunyoga keltiradigan ayollarni tarbiya qilishdi. Xulosa qilib aytganda bu asar insonlarni tafakkurlashga, birovga qaram bo'lmaslikka doim mustaqil bo'lib yashashga, o'z fikriga ega bo'lish doim haqiqatga yon bosishga undaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Javlon Jovliyev "Qo'rqma"
2. Andijon A. Turkiston uchun kurash. Birinchi jild. – T., 2018. – B. 230.
3. www.xabar.uz

FARG'ONA VA XORAZM TO'Y MAROSIMLARINING O'ZIGA XOS JIHATLARI VA FARQLARI

Mahammadkomilova Rayhona Shuhratjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

o'zbek tili va adabiyot yo'nalishi

I - bosqich talabasi.

smahammadkomilov@gmail.com

Ilmiy rahbar: Raxmanova Nafisa Azatbekovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada Farg'ona vodiysi va Xorazm vohasining to'y marosimlariga xos urf - odatlar, marosim bosqichlari hamda ularning o'ziga xos jihatlari haqida so'z yuritiladi. Har ikki hududning to'y an'analari orqali xalqning qadimiy turmush tarzi, madaniy merosi va milliy qadriyatlari yoritiladi. Shuningdek, Farg'ona vodiysi va Xorazm vohasi to'ylari o'rtasidagi farqlar tahlil etilib, ularning umumiyliklari ham ko'rsatib o'tiladi.

Kalit so'zlar: Farg'ona, Xorazm, to'y, urf - odat, kelin, kuyov.

Annotation. This article explores the unique customs, rituals and traditions of wedding ceremony in the Fergana valley and the Khorezm Oasis. Through the study of these region' wedding practices, the paper highlights the ancient lifestyle, cultural heritage and national values of the Uzbek people. Furthermore, it analyzes the differences and similarities between the wedding traditions of the Fergana valley and the Khorezm Oasis.

Key words: Fergana, Khorezm, Wedding, Tradition, Bridge, Groom.

Аннотация В данной статьи рассматриваются особенности свадебных обрядов, традиций и обычаев Ферганской долины и Хорезмского оазиса. Через анализ свадебных церемоний этих регионов раскрываются древний уклад жизни, культурное наследие и национальные ценности узбекского народа. Также анализируются различия и сходства между свадебными традициями Ферганской долины и Хорезмского Оазиса.

Ключевые слова: Фергана, Хорезм, свадьба, традиция, невеста, жених.

O'zbekiston xalqining asrlar davomida shakllangan boy madaniy merosi xalqning urf - odatlari, marosimlari va an'anaviy turmush tarzida yaqqol namoyon bo'ladi. Har bir hududda to'y marosimlari nafaqat ijtimoiy voqelik, balki xalqning estetik qarashlari, qadriyatlari, diniy e'tiqodi va dunyoqarashining ifodasidir. Shulardan

Farg'ona vodiysi va Xorazm vohasi o'zining betakror madaniy qatlamlari bilan ajralib turadi. Har ikki mintaqa qadimdan O'zbekiston sivilizatsiyasi rivojida muhim o'rin egallab kelgan bo'lib, ularning to'y marosimlari xalq og'zaki ijodi, milliy urf - odat va marosim folklorining eng serqirra namunasidir.

O'zbek to'y marosimlari tarkibida nikoh to'ylari qadimiy rasm - rusum, irim - sirimlar - u, folklor materiallarining xilma - xilligi bilan ajralib turadi. Bunday rang - baranglikning asosiy maqsadi insonning yangi hayotga qadam qo'yishini xursandchilik bilan qarshi olishdir. Nikoh to'yi marosimi mantiqan juda uzoq vaqtni o'z ichiga oladi, negaki, to'yning boshi kelinni qidirish bilan boshlanadi va nikoh bazmi bilan yakunlanadi. Respublikamizning barcha hududlarida o'ziga xos jihatlari bilan farq qiladi. Bu kabi qiziq urf - odatlarimiz milliyligimizni yanada chuqurroq anglatib, to'ylarimiz fayziga fayz qo'shadi. Masalan, Farg'ona vodiysida o'tkaziladigan nikoh to'ylari boshqa hududlarga nisbatan milliy urf - odatlarning rang - barangligi bilan ajralib turadi. To'y kelin qidirishdan boshlanadi, chunki aksariyat yigitlar kelin tanlashni onasiga topshiradi, qiz uyiga sovchi bo'lib borgan oila o'z o'g'lining kasbini, xarakterini, ko'rinishini birma - bir aytib beradi. Qiz tomon kuyov ularga ma'qul kelsa ham bir yoki ikki martada rozilik bermaydi. Qiz tomon rozi bo'lgandan so'ng, kuyov oilasi kelinga tilla uzuk taqishadi va yetti yoki o'n to'rttagacha savat va patnislarda shirinliklar olib borib unashtiruv qilishadi. To'ydan avval kelinni kuyov tomon kiyintiradi. Taxminan besh - olti yil avval ham kelinni kuyov taraf, kuyovni kelin taraf kiyintirar va kelin kuyov uyiga sarposi bilan borar edi. Misol uchun, idish - tovoq, parda, yakandoz, turli - xil ko'rpa - to'shaklar, qimmat mebellar, sandiq va boshqalar. Bu narsalarning hammasini qizning oilasi olib berardi, hozir esa qizlar deyarli hech narsa qilishi shart emas, hamma narsani kuyov tomon ko'taradi. "Oq o'rar" va "kuyov sinar" marosimlari bo'ladi. Kuyov taraf kelinga sut haqi berishi shart, bunda kuyovning moddiy jihati hisobga olinadi. Agar kuyov o'ta boy bo'lsa, qaynotasiga uy yoki mashina berishi ham mumkin. Umuman olganda, kelin tomon berilgan mahrga rozi bo'lsa bo'ldi. To'y kuni erta bilan kelin yig'lab otasi va yaqinlaridan fotiha oladi, so'ngra kelin va kuyovga nikoh o'qitishadi. To'y uch - to'rt kun davom etadi ya'ni bir kun "ko'ch keldi" bo'ladi, to'ydan bir kun, avval "so'ziarchar" marosimi bo'ladi, bu marosimda ham deyarli hamma yaqin qarindoshlar va qo'shnilar qatnashadi. So'ziarchar kuni mehmonlarga shavla qilinadi.

Annotatsiya: To'ydan avval kelin yaqin dugonalarini chaqiradi, "qand berdi" marosimi bo'ladi. To'y kuni erta bilan mahalladagi erkaklar va yaqin qarindoshlar uchun "nahorgi osh" bo'ladi. Nahorgi oshda erkaklar qatnashadi, so'ng, ayollar uchun alohida bazm uyishtiriladi. Bu bazmga kuyov - navkarlar va qizning dugonalari ham

tashrif buyurishadi. Farg'onada kelin taraf ham, kuyov taraf ham bir kunda, bir vaqtda to'yni o'tkazishadi.

Farg'onada boshqa voliyatlarda uchramidigan bir go'zal odat bor: farg'onaliklar kelgan mehmon qo'lga obdastada suv quyib, chilopchin tutishadi. Bu Farg'onada mehmonga hurmat sanaladi. Shuningdek, ayollar bazmida kuyovnavkarlarning hammasiga qaynatilgan tuxum va ro'molcha beriladi. Kuyovning barcha do'stlari uchun dasturxon ustiga bittadan tuxum qo'yib, ustiga piyola to'ntarib chiqiladi, yoniga ro'molcha ham qo'yiladi. To'ylardagi eng qiziqarli odatlardan biri " qiz berkitdi" deb ataladi. Ayrim tumanlarda kelin uyiga tashrif buyurgan kuyovnavkarlar yo'lini qiyiqcha bilan to'sib olishadi. Kuyov tomon yigitlarni rozi qilgach, arqon olib tashlanadi va "borgan joyida toshdek qotsin " ma'nosida kelin ketayotgan mashina ortidan tosh otiladi.

Yana bir ahamiyatga molik hodisalardan biri asosan nikoh to'yi bazmida o'tkaziladigan " gul bazmi"dir. Farg'onaning bu an'anasi Xorazmning " Qiz oqshomi " bazmiga juda o'xshaydi. " Gul bazmi " da qizlar va yigitlar tarafma - taraf turib, oshiqona g'azal - baytlar aytishganda, xuddi so'z bilan tortishmochoq o'ynaganday bo'ladi. Bazmda qizlar va yigitlar tomonidan ikki kishi sal oldinga chiqib, lapar aytadi. Lapar aytuvchi yigit gulni ushlab turib, lapar boshlaydi va qizlar guruhidagi laparchi qizga uzatadi. Ular ham o'z navbatida lapar bilan javob beradi, qo'lidagi gulni ro'parasidagi laparchi yigitga olib kelib beradi. Shu tariqa yangidan yangi laparchilar o'rta tushaveradi. Lapar orqali qiz va yigitlar bir - biriga muhabbat izhor etib, tanishadi va ahd-u paymon qilishadi. Bu bazmda gul qaysi tarafda qolib ketsa, o'sha taraf yutqazgan hisoblanadi.

To'yning eng kulminatsion nuqtasi - bu "kelin salom " hisoblanadi. " Kelin salom"ni kelin tarafdin bir ayol chiqib aytadi va davraga katta gilam yozilib, mehmonlar " kelin salom " tugagunicha shu gilamga pul tashlaydi. " Kelin salom " o'rtaida kuyovning onasi tomonidan tayinlangan " vakil ona " kelinga shirin qatiq ichirib, tilla buyum taqadi. Kelin bu ayolni " Aya " deb e'zozlaydi. Vakil ona esa umrining oxirga qadar ikki yoshga maslahatgo'y bo'lib qoladi. To'y tugagandan so'ng, kelin kuyov xonadoniga kirganda "olovda aylanish", "oyna ko'rsatish", "qo'yniga tuxum solish", "kampir o'ldi", "kelin choyi" marosimlari bo'ladi va kelinning yangisi kuyov xonadonida uch kun yashaydi, keyin " uch kunlik " marosimi bilan to'y mutlaqo tugaydi. Sanab o'tilgan irim - sirim va urf odatlarning bir nechitasi Xorazm viloyatida ham saqlanib qolgan.

Xorazm to'ylari boshqa viloyat to'ylaridan o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Masalan, Xorazmliklarning to'yiga hatto ming kishi taklif etilishi mumkin. Bu

viloyatning yana bir ajralib turidigan jihati ovqatlari. Masalan, Tuxum barak - qadimiy Xorazm taomi, Ushoq barak, Shivit oshi, Kallapo'sh non - tantanali holatlar uchun pishiriladigan maxsus non. Halva - Xorazmda o'ziga xos, yog'li va shakarli holva tayyorlanadi. Pashmak - ip - ip bo'lib tortiladigan shirinlik. Guruchli chak- chak - asosiy shirinlikning mahalliy turi. . Qovurma lag'mon ham tortish to'ylarga faqat Xorazm vohasiga xos. Qozon kabob ko'pincha osh o'rniga tayyorlanadi. Shu bilan birga, to'yda " kelin salom" ikki marta bo'ladi. Birinchisi nikoh to'yi kuni bo'lsa, ikkinchisi to'yning ertasi kuni bo'ladi. Xorazm kelin salomlari juda qiziq, hazil - mutoyiba bilan o'tadi. Xorazm aholisining yana bir go'zal urf - odatlaridan biri, to'y tugagandan so'ng yangalar kuyovjo'ralarga pishirilgan tovuq go'shtidan uzatadilar. Kuyovjo'ralar esa uni faqat og'zi bilan tishlab olib yeyishi kerak. Go'shtni kuyovning og'ziga uzatib, yana tortadilar. Ko'p vaqt davrada sho'x kulgi ko'tariladi. Oxiri yangalar uni kuyovga yediradilar. Xuddi shu urf - odatga o'xshagan, Farg'onaning ham an'anasi bor, faqat unda kuyovjo'ralar tovuq go'shti yemidi, kelin - kuyovning dasturxoniga tortilgan to'rt, ichimliklar katta savatdagi mevalarning hammasi kuyovning do'stlari tomonidan olib ketiladi.

Xorazm kelin tushar to'yining eng qiziqarli, hamma to'y ishtirokchilari ko'rishni xohlaydigan bir holati borki, bu kuyovning tuflisi, belbog'i va kostyumini yechish bo'lib, odatda, bu ishni yangalar bajarishadi. Kuyovning tuflisida, kostyumining kissasida, belbog'ida pul bo'ladi. Kuyov kiyimlarini yechayotganida yangalar pulni olishi kerak. Bu marosim paytida kelin uyining eshigi, derazasi oldida odamlar tomosha qilib turadilar. Kuyov belbog' tugunini ushlab, yangalarga bermaslikka harakat qiladi. Tortishuv juda qiziqarli o'tadi. Agar belbog'ni yangalar yecha olmasa, yigitlar oldida ta'zim qilib, qiz tomon yengilganligini izhor qilishi kerak. Qiyinchilik bilan yechilgan belbog'ni va kuyov kostyumini yangalar kuyov jo'ralariga bermay turadilar. Bu marosim tugagandan keyin kuyovga ruxsat beriladi. Kuyov kostyumni kiyib, belbog'ini esa yelkasiga tashlab, xonadan chiqish paytida kuyov jo'ralar uning belbog'ini olib qochadilar. Chunki, belbog' olib qochilsa, kuyov xo'roz so'yib, o'rtoqlariga palov pishirib berishi kerak bo'ladi. Buni ular to'ydan bir necha kundan so'ng beradilar. O'zbekistonning boshqa viloyatlarida bunday an'ana mavjud emas.

" Kelin tushirar " to'yidagi " Yuz ochar ", ya'ni " Kelin ko'rar " marosimi to'yning ertasiga boshlanadi. Bunda kuyov tomonidan kelinga qilingan eng chiroyli ko'ylakni kiyib, boshiga oq ipak ro'molini tashlab, kelin salomga chiqadi. Erta saharda ayol - qizlar kelin baraki uchun unnashib ketadilar. Barak tayyor bo'lgach, kelin tomon olib kelgan ko'rpacha qaynota ostiga solinadi. Bu kelinning qaynota uchun yasagan taxti hisoblanadi. Qadimdan aytib kelingan "kelinning taxtiga suyangaysan" iborasi ham

shundan kelib chiqqan. Kelin salomda birinchi bo'lib kuyovning onasi kelinning yuziga ro'mol soladi. Kelin esa sovg'a evaziga ta'zim bilan bukiladi. Kuyovning qarindosh - urug'laridan xotin - qizlar birin ketin kelinga sovg'a topshirib, peshonasidan o'pib ketadilar. Kelin esa ularning har biriga egilib, minnatdorchilik bildiradi. Bu marosimni ham, Xorazm ayollari ko'pincha xalfalar ishtirokida qilishadi. Ikki xalfa o'tirib, navbatma - navbat qo'shiqlarni nag'ma bilan kuylaydilar. Bundan tashqari xalfalar avval kuyov onasi, keyin kelin onasi tilidan kuyov va kelinga totuv yashashni, badfe'l kishilar so'ziga quloq solmaslikni nasihat qiladilar.

Xorazm va Farg'ona to'y marosimlari o'ziga xos madaniy tizim bo'lib, har bir xalqning tarixiy xotirasi, ijtimoiy qadriyatlari va milliy identifikatsiyasini aks ettiradi. Ular orasidagi farqlar, avvalo, geografik muhit, iqlim, tarixiy sharoit va xalq mentaliteti bilan belgilanadi. Mazkur ikki mintaqaning to'y marosimlarini o'rganish o'zbek xalqining madaniy xilma - xilligini, xalq og'zaki ijodining boyligini, turmush tarzi va dunyoqarashining kengligini ko'rsatadi. Xorazm va Farg'ona to'ylarini solishtirish orqali xalqimiz madaniyatining hududiy rang - barangligi, ammo milliy birlikka asoslanganligi yaqqol namoyon bo'ladi. Shu boisdan ushbu mavzuni ilmiy jihatdan o'rganish - nafaqat folklorshunoslik, balki etnografiya va matnshunoslik sohalari uchun ham dolzarb hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ahmedov, A. (2019). Urf-odatlarining o'zaro aloqalari va ularning ahamiyati. TILDAVRI, 1(2), 9-16.
2. Alimova, N. G. (2017). Ozbek xalqining urf-odatlari va ulardan kelib chiqadigan ma'nolari. IJASOS-International E-journal of Advances in Social Sciences, 3(8), 537-542.
3. Arzikulov, A. (2020). Marosimlar va urf-odatlar: Qadimiy zamondan hozirgi kunga o'tganda o'zgarishlar. O'zbek til va adabiyoti-tarix fanlari yillik ilmiy jurnali, 4(1), 85-91
4. www.google.com

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBURNING HAYOTI VA ILMIY ADABIY MEROSI

Mahammadkomilova Rayhona Shuhratjon qizi,

Azimova Sabrina Laziz qizi

*Chirchiq davlat pedagogika universitetining
Gumanitar fanlar fakultetining o'zbek tili va adabiyot
yo'nalishi 1-kurs talabalari.*

smahammadkomilov@gmail.com

azimovasabrina0507@gmail.com

Ilmiy rahbari: Usmanova Z.I.

Annotatsiya: Zahiriddin Muhammad Bobur (1483- 1530) – buyuk sarkarda, davlat arbobi, shoir va tarixchi bo'lib, Markaziy Osiyo hamda Hindistonning siyosiy va madaniy hayotida hal qiluvchi rol o'ynagan. U Mo'g'ullar saltanati asoschisi sifatida nafaqat qudratli davlat barpo etgan, balki jahon adabiyoti va tarixshunosligiga ham katta hissa qo'shgan. Uning memuar asari " Boburnoma" o'z davrining ijtimoiy-siyosiy, madaniy va ilmiy muhitini aks ettiruvchi qimmatli tarixiy-adabiy manba sifatida e'tirof etiladi. Maqolada Boburning hayoti va siyosiy faoliyati yoritilib, uning adabiy merosi tahlil qilinadi, hamda "Boburnoma"ning tarixi va adabiyotshunoslikdagi ahamiyati ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: Bobur, Boburnoma, Movarounnahr, Kobul, Hindiston, adabiyot tarixi.

Annotation. Zahiriddin Muhammad Bobur (1483-1530) was a great military commander, statesman, poet and historian who played a decisive role in the political and cultural life of Central Asia and India. As the founder of the Mughal Empire, he not only established a powerful state but also made a significant contribution to world literature and historiography. His memoir " Boburnoma " is regarded as a valuable historical and literary source that reflects the socio- political, cultural and scientific environment of his era. The article examines Bobur's life and political activity, analyzes his literary heritage and highlights the importance of "Boburnoma" for the study of history and literature.

Keywords: Babur, Boburnama, Movarounnahr, Kabul, India, literary, history.

Аннотация. Захириддин Мухаммад Бобур (1483-1539)- выдающийся полководец, государственный деятель, поэт и историк, сыгравший решающую роль в политической и культурной жизни Средней Азии и Индии. Как основатель

Могольской империи он не только создал могущественное государство, но и внес значительный вклад в мировую литературу и историографию. Его мемуарное произведение "Бабу́р-наме" считается ценным историко-литературным источником, отражающим социально-политическую, культурную и научную среду своей эпохи. В статье рассматриваются жизнь и политическая деятельность Бабу́ра, анализируется его литературное наследие и подчеркивается значение "Бабу́р- наме" для изучения истории и литературы.

Ключевые слова: Бабу́р, Бабу́р- наме, мавераннахр, Кабул, Индия, история, литературы.

Zahiriddin Muhammad Bobur ismi jahon tarixida buyuk davlat arbobi, mohir sarkarda, iste'dodli shoir va adib sifatida abadiy muhrlangan. U 1483-yilda Andijonda tug'ilib, temuriylar sulolasining vakili sifatida dunyoga keldi. Bobur mirzo Amur Temurning chevarasi hisoblanadi, bobosi Abusaid mirzo . Onasi- Qutlug' Nigorxonim - Mo'g'uliston xoni Yunusxonning qizi edi. U Chingizxon avlodiga mansub bo'lib, Chig'atoy ulusidan bo'lgan Bobur - otasi tomonidan Temuriyzoda, onasi tomonidan esa Chingiziyzoda hisoblanadi. Shu tufayli uning naslida ikki buyuk sulola - Temuriylar va Chingiziylar birlashgan. Boburning ukalari Jahongir mirzo va Nosir mirzo edi. Boburning opasi Xonzoda begim juda chiroyli, aqilli va Boburga mehribon bo'lgan. U hattoki ukasini asirlikdan ozod qilish uchun o'zini qurbon qilgan. Bobur ham opasini qattiq yaxshi ko'rar va hurmat qilardi. Ammo, Jahongir mirzo Boburga qarshi ish ko'rardi va Boburni Andijondan haydab chiqarib hukmronlikni o'z qo'liga olib oxiri o'zi ayanchli vafot etadi. Bobur yoshligidan ilm-fanga qiziqqan, she'rlar yozgan, arab va fors tillarini puxta egallagan. Shuningdek, harbiy san'at va siyosat sirlarini ham chuqur o'rgangan.

Boburning tarixiy xizmatlari nafaqat Movarounnahrda, balki Afg'oniston va Hindistonda ham katta ahamiyat kasb etadi. U asos solgan Boburiylar imperiyasi uch asrdan ortiq hukm surib, Hindiston tarixida eng yirik davlatlardan biriga aylangan. To'g'ri bunday ulkan natijalarga erishguncha Bobur qancha azob chekdi, o'z tug'ulib o'sga diyorini tashlab chiqishga majbur bo'ldi, Hindistonda ham boshida uni iliq kutib olishmagan, Hindistonliklarni mehriga, ishonchiga erishguncha Bobur hatto bir necha bor o'limdan qoladi, ya'ni unga zahar berishadi. O'sha paytlar U shu azob, uqubatlarini bildiruvchi ruboiy yozadi.

Tole yo'qdir jonimga baloliq bo'ldi,
Har ishni ayladim xatoliq bo'ldi.
O'z yerim tashlab Hind sari yuzlandim,

Yo Rab , netay, yuz qaroliq bo'ldi.

Bu misralarni U yurtini tashlab ketayotganda yozgan. Bu ruboiy orqali biz unga yurtdan ketish qanchalik og'ir va iztirobli bo'lganini sezishimiz mumkin.

Ajal shahri sari keldim,
Ne'chora, ne tadbir,
Qachonkim bo'lsa bandaga,
Qabul aylamas taqdir.
Ko'ngilni dog'ila to'ldim,
Tanimni dard ila zaxm.
Bu dahr ichra ko'kulmas,
Meningdek g'arib faqir.

Bu ruboiyda bilishimiz mumkin, ruboiyda zahar faqat uning tanasini emas, balki uning ruhini ham birdek azoblagan.

Boburning siyosiy faoliyati nihoyatda murakkab tarixiy davrda boshlangan 12 yoshida otasidan meros qolgan Farg'ona taxtiga o'tirganida u hali yosh bo'lsa-da, katta mas'uliyatni zimmasiga olgan. 1497- yilda Bobur Samarqandni egallashga muvaffaq bo'ldi. Bu uning birinchi katta g'alabasi edi. Ammo kuchli raqiblar va ichki nizolar tufayli u qisqa muddatdan keyin shaharni boy berdi. Bobur uch marotaba Samarqand uchun kurashgan, biroq uzoq muddat uni ushlab qola olmadi. Bu holat Boburning qat'iyati va mardona kurashini ko'rsatadi. 1504- yilda Bobur Afg'onistonga yurish qilib, Kobulni agalladi. Bu yerda u kuchli markazlashgan davlat barpo qildi. Kobul Bobur uchun siyosiy va harbiy tayanch nuqtasiga aylandi. Aynan shu yerdan u Hindistonga yurishlarga hozirlik ko'ra boshladi. 1526- yilda Panipat jangida Bobur Dehli sultonligiga qarshi kurashib, g'alaba qozonadi. Bu jang Hindiston tarixida burilish nuqtasi bo'ldi. Bobur Hindistonda markazlashgan davlat tuzdi va Boburiylar sulolasiga asos soldi. Keyinchalik bu sulola Akbar, Jahongir, Shoh Jahon va Olamgir kabi hukmdorlar davrida butun dunyoga mashhur bo'ldi. Boburning katta o'g'li Humoyun juda ziyrak, baquvvat va otasiga sadoqatli o'g'il bo'lgan. Humoyinning onasi Mohim juda matonatli va zehni o'tkir ayol bo'lgan. Boburning eng yaxshi ko'rgan ayoli Moxim, o'g'li Humoyun edi. Boburning boshqa farzandlari Kamron mirzo , Hindol mirzo va qizi Gulbadan begim. Qizi Gulbadanbegim " Humoyunnoma" asari muallifi Hindol Gulruxbegimning o'g'li bo'lib, U Kamron va Askari mirzolarga qaraganda sadoqatli va ishonchli edi. Kamron mirzo va Askari onasi Dildor begim bo'lib, U farzandlariga Moxim begim kabi yaxshi tarbiya bera olmadi. Bobur nafaqat siyosatchi va sarkarda, balki iste'dodli adib ham edi. Uning adabiy faoliyati " Boburnoma" asari va she'riy merosida o'z ifodasini topgan. " Boburnoma"- bu asar

nafaqat tarixiy balki badiiy qiyomatga ega bo'lgan yodgorlikdir. Unda Bobur o'z hayoti, siyosiy kurashlari, safarlari, turli mamlakatlar tabiati, iqlimi, odatlari haqida atroflicha yozadi. Asarda XVI asrning O'rta Osiyo, Afg'oniston va Hindiston hayoti batafsil tasvirlangan. "Boburnoma" o'zbek adabiyoti tarixida ilk memuar janridagi asar hisoblanadi. U dunyo tillariga tarjima qilingan va ko'plab olimlar tomonidan o'rganilgan. Bobur asarni doim xolis tarixchi sifatida yozadi, bu esa uning ilmiy ahamiyatini yanada oshiradi. Bobur she'riyatda ham o'ziga xos avozga ega. U g'azal, ruboiy va tuyuq janrlarida ko'plab asarlar yaratgan. Uning she'rlarida vatanparvarlik, muhabbat, hayotining o'tkinchiligi sabr-qanoat va insoniylik g'oyalari ifodalangan. Masalan, uning mashhur baytlaridan birida shunday deyilgan:

Har kimki yurtidan ajralsa, uning ko'ngli doim g'urbatda qoladi. Bu misralar Boburning Mavournahrdan ayrilgandan keyingi qalb izzatlarini ifodalaydi. Bobur nafaqat adib, balki olim sifatida ham qimmatli meros qoldirgan. U tabiatshunoslik, geografiya va etnografiyaga oid kuzatuvlarni "Boburnoma"da aniq yozib qoldirgan. Masalan, u Hindistonning o'ziga xos hayv onot va o'simlik olamini tasvirlaydi, iqlim xususiyatlarini ta'riflaydi. Bu ma'lumotlar bugungi kunda ham qadrlidir. Tarixchilar ta'kidlashicha, Bobur o'z davrida qalamni ham, qilichni ham birdek mohirona ishlata olgan shaxs edi. U ilm va siyosatni uyg'unlashtira olgan buyuk zot sifatida tanilgan. Bobur podsholikdan, mohir sarkarda bo'lishdan ko'ra she'riyatni o'zgacha yaxshi ko'rardi. Zahiriddin Muhammad Bobur hayoti va ijodi insoniyat tarixida bebaho o'rin tutadi. U yoshligidan boshlab murakkab siyosiy kurashlarga sho'ng'ib, katta saltanatga asos solishga muvaffaq bo'ldi. Boburning adabiy va ilmiy merosi esa butun dunyoda qadrlanmoqda. "Boburnoma" asari jahon adabiyotining oltin xazinasidan joy olgan. Bugungi kunda Bobur merosi o'zbek xalqi uchun g'urur manbai bo'lib xizmat qiladi. Uning hayoti va ijodi yoshlarga vatanparvarlik, ilm- fanga intilish va sabr - toqat timsoli sifatida ibrat bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Zahiriddin Muhammad Bobur, Boburnoma. – T.: G'afur G'ulom nashriyoti, 2017.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat- yengilmas kuch, – T.: Ma'naviyat, 2008.
3. Erkinov A. Temuriylar davri adabiyoti, – T.: Fan, 2005.
4. Bertels E. E Navoiyning zamondoshlari. – M., 1965
5. Haqqulov N. O'zbek mumtoz adabiyot tarixi. – T.: O'qituvchi, 1999.

JADID MATBUOTI VA TEATRI

Mamarasulova Marjona Zayniddin qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

2-bosqich talabasi marjonamamarasulova04@gmail.com

+998 94 156 50 04

Ilmiy rahbar: Ziyadullayeva Dilafro'z Narzullayevna

Anotatsiya. Ushbu maqola XX asr boshlarida O'zbekiston va Markaziy Osiyoda jadid matbuoti va teatirining milliy uyg'onishdagi o'rni va ahamiyatini tahlil qiladi. Jadid matbuoti va teatiri orqali milliy ma'naviyatning yangilanishi va xalq ongining rivojlanishi jarayoni ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar Jadid matbuoti, jadid teatri, milliy uyg'onish, ma'naviyat, ta'lim

Аннотация. Статья анализирует роль и значение джадидской прессы и театра в национальном пробуждении в начале XX века в Узбекистане и Центральной Азии. Показан процесс обновления национального сознания и развития общественного мнения через джадидскую прессу и театр.

Ключевые слова: Джадидская пресса, джадидский театр, национальное пробуждение, духовность, образование

Abstract. This article analyzes the role and significance of Jadid press and theater in the national awakening in the early 20th century in Uzbekistan and Central Asia. The process of renewing national consciousness and developing public awareness through Jadid press and theater is demonstrated.

Keywords: Jadid press, Jadid theater, national awakening, spirituality, education

XX asr boshlarida O'zbekiston va Markaziy Osiyoda jadid harakati milliy uyg'onish va ma'naviy yangilanish jarayonini boshqardi. Jadidlar o'z faoliyatlarida matbuot va teatrni asosiy vositalardan biri sifatida ishlatib, xalqni ta'lim-tarbiya, madaniyat va ma'rifat sohasida o'zgarishlarga undadi. Jadid matbuoti va teatri o'z davrida zamonaviy g'oyalarni targ'ib qilish, milliy ongni uyg'otish va ijtimoiy-siyosiy masalalarda muhim rol o'ynadi. Jadid matbuoti — bu jadid harakati tarafdorlari tomonidan bosma shaklda tarqatilgan, yangicha ta'lim, milliy qadriyatlar, ilm-fan va madaniyatni targ'ib qiluvchi nashrlar majmuasi. Bu nashrlar orasida gazetalar, jurnallar va kitoblar bo'lib, ular orasida “Taraqqiy”, “Shuhrat”, “Xurshid” kabi nashrlar mashhur edi. Jadid matbuoti o'zbek tilining rivojlanishiga, adabiyot va madaniyatning shakllanishiga katta hissa qo'shdi.

Jadid teatri esa milliy drama va sahna san'atini yangicha uslubda rivojlantirishga yo'naltirilgan edi. Bu teatlarda milliy hayot, qadriyatlar, ma'naviy-axloqiy masalalar yangicha ko'rinishda namoyish etildi. Jadid teatrining asosiy vazifasi - xalqni tarbiyalash, milliy ongni oshirish va ijtimoiy muammolarni ochiq muhokama qilish edi. “Shaytanat” va “Mahbub va Durdona” kabi spektakllar o'sha davr jadid teatri namunalari. Jadid matbuoti va teatri milliy uyg'onish tarixida o'chmas iz qoldirdi. Ular orqali xalq ma'naviyati yangilandi, ta'lim-tarbiya tizimi rivojlandi va milliy madaniyat boyidi. Bugungi kunda ham jadidlarning bu faoliyati milliy meros sifatida qadrlanadi va o'rganiladi. Jadid matbuoti — bu jadid harakati tarafdorlari tomonidan tashkil etilgan va boshqarilgan, milliy uyg'onish, ta'lim-tarbiya, madaniyat va ijtimoiy yangilanishni targ'ib qiluvchi bosma nashrlar majmuasidir. XX asr boshlarida boshlangan jadid matbuoti asosan xalqning o'z ona tilida ta'lim olishi, ilm-fanni rivojlantirish va zamonaviy fikrlarni keng targ'ib qilishga xizmat qildi.

Jadid matbuotining asosiy vazifalari:

- O'zbek tilini rivojlantirish va keng targ'ib qilish
- Ta'lim va ma'rifatni oshirish, yangicha ta'lim tizimini targ'ib qilish
- Milliy o'zlik va tarixiy qadriyatlarni asrash va yoyish
- Ijtimoiy va siyosiy masalalarda xalqni xabardor qilish
- Jamiyatda axloqiy-axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash

Til va adabiyot taraqqiyoti: Jadid matbuoti o'zbek tilining yozma shaklini takomillashtirishga hissa qo'shdi, yangi uslubdagi maqolalar, hikoyalar, darsliklar va o'quv qo'llanmalar chop etildi. Bu esa o'zbek tilining rivojlanishiga katta turtki bo'ldi. Jadid matbuoti xalqni yangi ta'lim tizimi — rus maktablari va jadid maktablari asosida o'qishga chaqirdi. Xususan, diniy maktablar (maktablar) o'rniga zamonaviy fanlar va tillarni o'rgatadigan maktablarning zarurligi ta'kidlandi.

Nashrlar orqali xalq o'z tarixiga, madaniyatiga ehtirom bilan qarashga, milliy birlik va birdamlikni mustahkamlashga chaqirildi. Jadid gazetalarida zamonaviy demokratiya, huquq va erkinliklar, siyosiy o'zgarishlar haqida maqolalar chop etilib, xalqni xabardor qilishga harakat qilindi.

• Misollar

“Taraqqiy” gazetasi O'zbekiston jadid matbuotining eng nufuzli nashri bo'lib, unda ta'lim, madaniyat, milliy tarix, siyosatga oid maqolalar chop etilgan.

“Shuhrat” gazetasi esa ko'proq madaniy-ma'rifiy masalalar va dramatik asarlar nashr etish bilan mashhur bo'lgan.

Jadid matbuoti turlariga gazetalar, jurnallar, kitoblar kiradi. O'zbekistonda “Taraqqiy”, “Shuhrat”, “Xurshid” kabi gazetalar jadid matbuotining eng mashhur namunalari bo'lib, ular xalq orasida keng tarqaldi va katta ta'sir ko'rsatdi. Ushbu nashrlarda ta'lim, siyosat, madaniyat, tarix, iqtisod va diniy masalalar yoritildi. Jadid matbuoti o'z davrida xalqni zamonaviy ta'lim olishga chaqirdi, milliy qadriyatlar va ongini uyg'otdi hamda yangi fikrlarni xalq ongiga singdirish orqali ma'naviy yangilanishni jadallashtirdi. Jadid teatri — bu jadidlar tomonidan tashkil etilgan milliy sahna san'ati bo'lib, u milliy drama va teatr ijodining yangi uslub va mazmun asosida rivojlanishini ta'minladi. Jadid teatrining maqsadi xalqni ijtimoiy va ma'naviy jihatdan uyg'otish, zamonaviy masalalarni o'zbek jamiyatining milliy qadriyatlari doirasida yoritish edi.

- Milliy ruhda, lekin zamonaviy mazmunda ijro etilishi
- Ijtimoiy, axloqiy, ta'limiy mavzularni ko'tarishi
- Milliy til va adabiyotga asoslanishi
- Jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni ochiq muhokama qilishi
- Xalq ongini va ma'naviyatini yuksaltirishga xizmat qilishi

Jadid teatrining mashhur spektakllaridan biri — “Shaytanat” bo'lib, u milliy hayotning turli jabhalarini ko'rsatib, ijtimoiy muammolarga e'tibor qaratadi. Shuningdek, “Mahbub va Durdona” kabi drama asarlari milliy teatr repertuarining asosiy qismiga aylangan. Jadid teatri o'zbek teatr san'ati tarixida katta burilish yasadi, zamonaviy dramaturgiya va sahna uslubining asoslarini yaratdi, hamda milliy ma'naviyat va madaniyatni rivojlantirishda muhim vosita bo'ldi.

Bu teatrda birinchilardan bo'lib uning mashhur "Padarkush" pyesasi namoyish etilgan. Jadidchilar harakatida yana ko'plab atoqli namoyandalar va ma'rifatparvarlar bu kabi jadid teatrlarini vujudga kelishida juda katta xizmat qilganlar. Misol qilib olganda [Abdulla Avloniy](#) va [Hamza Hakimzoda Niyoziyning](#) xizmatlari juda ham katta bo'lgan. Toshkent shahrida birinchi jadid teatri 1914-yilda o'z ishini boshlagan.

Bu teatrning ochilishida Abdulla Avloniyning xizmatlari juda katta. U bu teatrni „Turon teatri“ deb nomlagan. Bu teatrdagi ham birinchi spektakl „Padarkush“ pyesasi hisoblanadi. Shu jumladan Turon teatri Turkiston bo'ylab o'zlarining gastrol safarlarini o'tkazgan. Uning 1915-yildagi gastrol safari juda ham muvaffaqiyatli chiqadi.

Jadidchilarning yana bir yirik namoyondasi hisoblangan [Hamza Hakimzoda Niyoziy](#) o'zining havaskorlar teatrini 1916-yilda [Qo'qon](#) shahrida tuzadi. O'zbek teatrini yuksalishida katta ahamiyatga ega bo'lgan Hamzaning „Zaharli hayot yoxud Ishq qurbonlari“ pyesasi bo'lgan. Bu teatrdagi ushbu asar ilk bor 1917-yilda sahnalashtirilgan. Shunday qilib jadid teatrlari xalq orasida mashhur bo'lgan. Toshkentdagi hozirgi Milliy teatr tashkilotchilaridan biri bo'lgan [Mannon Uyg'ur](#) va O'zbek jadid teatrining ilk ayol aktrisasi [Masuma Qoriyeva](#) o'z ish faoliyatini boshladilar. Turkistonning boshqa hududlarida, Farg'onada, Andijonda va Xivada yana shunga o'xshash teatrlar ochildi. Mannon Uyg'ur tashabbusi bilan [Buxoro](#) shahrida yana bir teatr ochildi. Bu teatrlarda xalqning ko'ngliga yaqin axloqiy va ijtimoiy jihatlarga aloqador mavzularda sahna ko'rinishlar ko'rsatildi. Bu sahna ko'rinishlarda zulmga qarshi kurash, odamiylik kabi insoniy xislatlar ko'rsatildi. Shu tariqa jadidlar tomonidan birinchilardan bo'lib tashkil etilgan jadid teatrlari O'zbek milliy teatrini vujudga kelishiga asos bo'ldi.

Xulosa qilib aytganda, jadid matbuoti va teatri XX asr boshlarida O'zbekiston va Markaziy Osiyoda milliy uyg'onish va ma'naviy yangilanish jarayonida muhim vosita bo'lib xizmat qilgan. Ular xalqni ta'lim-tarbiya, madaniyat va ijtimoiy ongga chorlab, zamonaviy fikrlarni targ'ib qilgan. Jadid matbuoti milliy til va adabiyotning rivojlanishiga, jadid teatri esa milliy drama va sahna san'atining yangilanishiga katta hissa qo'shgan. Shu bilan birga, ular milliy ma'naviyatni mustahkamlashda va milliy o'zlikni anglashda muhim rol o'ynagan. Bugungi kunda bu sohalaridagi jadidlarning merosi milliy madaniyat va tarixning ajralmas qismi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdurahmonov, O. O'zbek jadidchiligi tarixi. Toshkent: Fan. (2015). 52-b
2. Qodirov, M. Jadid matbuoti va uning rivojlanishi. Toshkent: Sharq. (2020).
3. Erkinov, B. Markaziy Osiyoda jadid teatri. Samarqand: Ma'naviyat. (2022). 114-b
4. Sultonova, N. Jadidlar va milliy uyg'onish. Toshkent: Adabiyot va san'at. (2018). 69-b
5. Karakulov, A. O'zbek jadid teatri. Toshkent: Yoshlar. (2020). 119-bet

6. Bosimova, L. "Jadid matbuoti va uning jamiyatdagi o'rni" – O'zbekiston tarixi jurnali, 3-son. (2015).
7. Hodjaev, T. Jadid harakati va madaniyat. Toshkent: Ilm. (2019).

TOG'AY MURODNING "OTAMDAN QOLGAN DALALAR" ROMANIDA XALQ TAQDIRI VA DAVR FOJIASI

Mamatova Nilufar Nuriddin qizi

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabasi,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

mamatovanilufar19@gmail.com

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Mazkur maqolada Tog'ay Murodning "Otamdan qolgan dalalar" romani badiiy tahlil qilinib, undagi tarixiy haqiqat, xalq taqdiri, davr fojiasi va ramziy obrazlar yoritilgan. Asarda Jamoliddin, Aqrab va Dehqonqul avlodlari orqali o'zbek xalqining uch xil davr – chor hukmronligi, bosmachilik harakati va sovet tuzumi davrida kechirgan iztiroblari tasvirlanadi. Ranglar (oq, qizil, qora) ramzi, uchlik timsoli hamda ayol obrazi orqali xalqning mehnatga sadoqati, lekin erkinlikdan uzoqlashtirilgan hayoti badiiy ifodasini topadi. Tog'ay Murod xalqning yerni, mehnatni, ozodlikni asrash yo'lidagi kurashini teran falsafiy mushohada bilan yoritib, asarni milliy o'zlikni anglashga undovchi muhim adabiy yodgorlik darajasiga ko'taradi.

Kalit so'zlar :Tog'ay Murod, Jamoliddin, Aqrab, Dehqonqul, uchlik ramz, dramatism, paxta.

Abstract: This article analyzes Togay Murod's novel "The Fields Left by My Father" and highlights historical truth, the fate of the people, the tragedy of the era, and symbolic images. The work depicts the suffering of the Uzbek people during three different periods of tsarist rule, the printing movement, and the Soviet regime through the generations of Jamoliddin, Aqrab, and Dehkankul. The symbol of colors (white, red, black), the symbol of the trinity, and the image of a woman express the people's devotion to labor, but their life away from freedom. Togay Murod illuminates the people's struggle to preserve land, labor, and freedom with a deep philosophical observation, raising the work to the level of an important literary monument that encourages the understanding of national identity.

Keywords: Togay Murad, Jamoliddin, Aqrab, Dehkankul, triple symbol, dramatism, cotton.

Аннотация: В данной статье анализируется роман Тогай Мурода «Поля, оставленные отцом», в котором освещаются историческая правда, судьба народа, трагедия эпохи и символические образы. Произведение изображает страдания узбекского народа на протяжении поколений Джамолиддина, Акраба и Дехканкула в три разных периода – царизма, печатного движения и советской власти. Символика цветов (белый, красный, черный), символ триединства и образ женщины выражают преданность народа труду, но его жизнь вдали от свободы. Тогай Мурод освещает борьбу народа за сохранение земли, труда и свободы глубоким философским анализом, поднимая произведение до уровня важного литературного памятника, способствующего пониманию национальной идентичности.

Ключевые слова: Тогай Мурод, Джамолиддин, Акраб, Дехканкул, тройной символ, драматизм, хлопок.

O'zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri Tog'ay Murod o'z ijodida xalq hayoti, millatning kechmishlari, og'ir mehnat yo'lida bosib o'tgan sinovlari, insoniy qadriyatlar va ruhiy iztiroblarni teran ifoda etishga alohida e'tibor qaratgan adibdir. Uning "Otamdan qolgan dalalar" romani ana shunday asarlardan biri bo'lib, unda o'zbek xalqining mustamlakachilik, bosqin, zo'ravonlik, sovet davridagi zo'rlik siyosati, xalqning iztiroblari va uning baribir kurashdan to'xtamagan ruhini o'zida mujassam etadi. Bu roman shunchaki bir oilaning yoki bir avlodning taqdiri emas, balki butun bir xalqning hayot yo'li, uning dard-u hasratlari, chidamliligi va ruhiy kurashining badiiy ifodasidir. Tog'ay Murod o'z asarida xalqni bir butun timsol sifatida ko'rsatadi, shuning uchun ham asarni yozuvchi ta'biri bilan aytganda, u o'zbek xalqiga qo'yilgan haykal sifatida talqin etish mumkin. Romanning markazida bir sulola – Jamoliddin, Aqrab va Dehqonqul avlodlari taqdiri turadi. Yozuvchi tarixning turli bosqichlarida yashagan bu uch avlod orqali o'zbek xalqining uch xil davrdagi fojiasini ko'rsatadi. Jamoliddin oq podsho davrining timsoli bo'lib, u o'z yeri, ota-bobodan qolgan dalasini asrash uchun kurashadi, bosqinchilarga qarshi chiqadi. Ammo oq podsho yerini "bulg'a" gach, u o'z yerini tashlab, begona diyorga ko'chishga majbur bo'ladi. Jamoliddinning harakati – bu ozodlikka, erkinlikka tashnalikning, xalqning yerga bo'lgan sadoqatining ramzidir. Aqrab esa keyingi bosqichni – bosmachilik davrini ifodalaydi. U umrining oxiriga qadar bosqinchilarga qarshi kurashadi, o'z hayotini ham ayamaydi. Aqrabning shaxsida milliy g'urur, oriyat, iymon-e'tiqodning qanchalik kuchli bo'lgani ko'rsatiladi. Shu oriyatli, erkinlikni hayotdan ustun qo'ygan insonlarning avlodi bo'lgan Dehqonqul esa sovet davrida yashaydi. U ota-bobolari qon to'kib dushman deb bilgan sho'ro hukumatiga qul bo'lib xizmat qiladi, ularning

buyruqlarini so'zsiz bajaradi, "qizil bayroq" ortidan "hur bo'laman" deb, aslida yana bir qullikka tushib qoladi. Tog'ay Murod bu orqali xalqning iymon-e'tiqodidagi uzilish, tarixning ayanchli burilishlarini ochib beradi.

Romandagi uchlik ramzi faqat shaxslar orqali emas, balki ranglar orqali ham ifodalanadi. Oq rang – paxta, yer, sof niyatning timsoli. Qizil rang – hukumat, bayroq, quyosh, zo'rlikni bildirsa, qora rang – mehnat, ter, yerning og'irligini anglatadi. Bu ranglar orqali yozuvchi davrning rang-barang, ammo og'ir manzarasini chizadi. Ayniqsa Dehqonqul obrazida davrning eng xavfli qatlami ochiladi: u ota-bobolari dushman deb bilgan tizimga xizmat qilgan, umrini paxtaga bag'ishlagan, lekin oxir-oqibat yetti yilga nohaq qamalgan insondir. Uning ichki iztiroblari, oilasiga yetarli e'tibor bera olmagan, yurt ishini oilaviy baxtdan ustun qo'ygani o'quvchini chuqur o'yga chorlaydi. Bu esa asarning eng muhim g'oyalaridan biri – xalqning mehnatga sadoqati uni baxtga yetaklamagan, balki yana bir qullikka, yana bir iztirobga boshlagan. Asarda ayol obrazi ham alohida drammatizm kasb etadi. Jamoliddinning ayoli tilga olinmasa-da, Aqrabning ayoli go'lligi bilan esda qoladi. Ammo eng fojiali taqdir Dehqonqulning ayoliga nasib etadi. U umr yo'ldoshining yerga, paxtaga berilib ketgani, oilaga yetarlicha mehr bermagan sababidan jonidan to'yadi, hatto o'zini yoqib yuborishga ham boradi. Bu obraz orqali Tog'ay Murod xalqimizning minglab ayollari taqdirini bir timsolda gavdalantiradi. Asarda qayd etilishicha, bunday iztiroblarga chiday olmay, o'z joniga qasd qilgan ayollar soni yetti yuz ellikdan oshgan. Ammo sovet hukumati bunday fojialarni yopish maqsadida ularni "aqli noqis" deb rasmiy hujjat bilan belgilab, haqiqiy sabablarni yashirishga urinadi. Bu esa sovet tizimining shafqatsizligini, inson qadriyatlariga bepisandligini yanada ochib beradi. Tog'ay Murodning tili, tasviriy uslubi ham asarning ta'sirchanligini oshiradi. Yozuvchi o'z xalqining dard-u iztiroblarini faqat voqea bilan emas, balki ramz, rang, obrazlar orqali yetkazadi. "Paxtazor – daftaring bo'ladi, go'zalar – husnixating bo'ladi. Ariqdan suv ichma – paxtaga dori sepiladi" kabi jumlar xalqning mehnatini, lekin bu mehnatning aslida qulona xarakterini juda yorqin ifodalaydi. Odamlar "qizil bayroqni olib hur bo'laman" deb o'ylashadi, ammo aslida yana bir mustamlakaga xizmat qilishayotganini anglamaydilar. Bu o'quvchini nafaqat o'tmishni tushunishga, balki bugunni ham chuqurroq anglashga undaydi.

Xulosa qilib aytganda, "Otamdan qolgan dalalar" – bu shunchaki tarixiy roman emas, balki xalq ruhiyatining, uning ko'rgan zulmi, kechirgan azoblari va yashashga bo'lgan sadoqatining o'lmas yodgorligidir. Tog'ay Murod Jamoliddin Dehqonqulgacha bo'lgan uch avlod taqdiri orqali xalqning mustamlakachilikka qarshi kurashini, keyinchalik esa o'z qo'li bilan qurilgan tizimda yana bir qullikka mahkum

bo'lishini teran falsafiy mazmun bilan yoritadi. Bu roman o'quvchini o'z tarixini unutmaslikka, yerga, mehnatga, ozodlikka bo'lgan haqiqiy munosabatini qayta ko'rib chiqishga chorlaydi. Shu jihatdan, "Otamdan qolgan dalalar" Tog'ay Murod ijodining cho'qqisi bo'libgina qolmay, o'zbek adabiyotining ham milliy o'zlikni anglash yo'lidagi muhim badiiy yutug'i sifatida qadrlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Tog'ay Murod.** *Otamdan qolgan dalalar* – Toshkent: Sharq, 1998.
2. Qo'shjonov M. *Hozirgi o'zbek adabiyoti* – Toshkent: Fan, 2005.
3. Rasulov A. *XX asr o'zbek romanchiligi taraqqiyoti* – Toshkent: Yozuvchi, 2010.
4. Jo'raev M. *Tog'ay Murod ijodi va uning badiiy olami* // O'zbek tili va adabiyoti jurnali, 2012, №4.
5. Karimov N. *Mustaqillik davri o'zbek adabiyoti* – Toshkent: Akademnashr, 2015.
6. Hotam Umurov. *Adabiyotshunoslik nazariyasi*. Toshkent: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004.

O'TKIR HOSHIMOVNING "DUNYONING ISHLARI" QISSASIDA ONA TIMSOLI VA HAYOT FALSAFASI

Eshboeva Shahzoda Omonkeldi qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi,
eshboevashahzoda57@gmail.com
Ilmiy rahbar: Murodova R.I

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'tkir Hoshimovning mashhur "Dunyoning ishlari" qissalar to'plamida ona timsoli qanday badiiy-axloqiy nuqtai nazardan ochilganligi, hayot falsafasi va insoniy qadriyatlar bilan qanchalik bog'langanligi tahlil qilinadi. Asardagi voqealar, obrazlar, til-uslub xususiyatlari asosida, ona mehrining bolalik xotiralari orqali shakllanishi, uning farzand oldidagi burchi va inson ruhiyati qanday tarbiya topishi kabi jihatlar chuqur o'rganiladi.

Kalit so'zlar: Ona timsoli, hayot falsafasi, bolalik xotiralari, ona va farzand munosabati, sabr, mehr, O'tkir Hoshimov.

Аннотация: В данной статье анализируется, как в известном сборнике повестей О'ткира Хошимова «Дела земные» раскрыт образ матери с художественно-нравственной точки зрения, а также насколько он связан с жизненной философией и человеческими ценностями. На основе событий, образов и языково-стилевых особенностей произведения глубоко исследуются такие аспекты, как формирование материнской любви через детские воспоминания, долг матери перед ребёнком и воспитание человеческой души.

Ключевые слова: образ матери, жизненная философия, детские воспоминания, отношения между матерью и ребёнком, терпение, любовь, О'ткир Хошимов.

Annotation: This article analyzes how the image of the mother is revealed from an artistic and moral perspective in O'tkir Hoshimov's famous collection of stories "The Affairs of the World." It also explores how this image is connected to life philosophy and human values. Based on the events, characters, and stylistic features of the work, the study deeply examines aspects such as the formation of maternal love through childhood memories, a mother's duty to her child, and the nurturing of the human soul.

Keywords: image of the mother, life philosophy, childhood memories, mother-child relationship, patience, love, O'tkir Hoshimov.

O'tkir Hoshimov — o'zbek adabiyotining XX asr oxiri va XXI asr boshlaridagi eng ta'sirchan, xalq qalbiga yaqin yozuvchilaridan biridir. Uning ijodi o'zbek nasrida hayotiylik, xalqona so'z boyligi, samimiyat va ruhiy teranlik bilan ajralib turadi. Adib o'z asarlarida inson qalbining eng nozik torlarini chertib, o'quvchini o'z hayoti, orzulari va qadriyatlari haqida o'ylashga undaydi. Hoshimovning ijodiy merosida mehr, sadoqat, insoniylik, hayot falsafasi va ayniqsa, ona timsoli markaziy o'rinni egallaydi. Shu bois, "Dunyoning ishlari" qissalar majmuasi nafaqat yozuvchi ijodining cho'qqisi, balki butun o'zbek nasrining bebaho durdonalaridan biri sifatida e'tirof etiladi.

Asarning bosh g'oyasi — inson hayotidagi eng muqaddas tuyg'u bo'lgan onalik va mehrning abadiyligini ulug'lashdir. Hoshimov ona obrazini yuksak falsafiy ma'noda talqin etar ekan, uni nafaqat oilaviy timsol sifatida, balki millat, Vatan va insoniyat timsoli darajasiga ko'taradi. Asar voqealari oddiy hayot lavhalaridan iborat bo'lsa-da, ularning har biri chuqur ramziy mazmunga ega. Yozuvchi har bir oddiy holatda katta ma'noni — hayotning haqiqatini, insoniy tuyg'ularning pokligini ko'rsatishga intiladi. Shu jihatdan "Dunyoning ishlari"da tasvirlangan voqealar hayotiy, obrazlar esa xalqimizning real hayotidagi insonlarning umumlashgan timsolidir.

Mazkur asarda yozuvchi inson hayotini "kichik voqealar orqali katta haqiqat" tarzida ifodalash yo'lini tanlagan. Bu uslub orqali u o'quvchini hayotning murakkabligi va go'zalligini bir vaqtning o'zida his etishga undaydi. Har bir hikoyada — onaning yurak og'rigi, bolalik xotirasi, kechirilgan yo'qotish yoki his etilgan mehr zamirida hayotning falsafiy mohiyati yotadi. O'tkir Hoshimov o'z asarlari orqali insonni o'zining asl "men"ini anglashga, mehr va sadoqatning kuchini his etishga da'vat etadi.

"Dunyoning ishlari" o'zbek xalqining ma'naviy dunyosida ona timsoli, oilaviy qadriyatlar va insoniy tuyg'ularni eng tabiiy shaklda ifodalab bergan asarlardan biridir. Adib hayotiy detallar, xalqona hikmatlar, dialoglar va esdaliklar orqali o'quvchini bevosita o'z ruhiy olamiga olib kiradi. Onaning bir og'iz so'zi, bolalik xotirasi, mahalla hayoti yoki oddiy bir suhbat orqali muallif jamiyatning, butun insoniyatning ma'naviy muammolarini ko'taradi. Bu jihatdan Hoshimov ijodi realizm an'analarini davom ettirgan holda, falsafiy lirizm elementlarini ham o'zida mujassam etgan.

Shuningdek, "Dunyoning ishlari" o'zbek nasrida insonparvarlik va axloqiy poklik g'oyalarini chuqur targ'ib etgan asarlardan biridir. Unda ona obrazi orqali insoniyatning eng go'zal fazilatlari — fidoyilik, sabr, kechirimlilik va mehr-muhabbat timsollanadi. Bu obraz nafaqat muallifning shaxsiy xotiralari, balki butun bir xalqning

madaniy xotirasi sifatida gavdalanadi. Ona — o'z xalqining timsoli, o'z millatining ruhi, sabr va sadoqatning cheksiz manbai sifatida tasvirlanadi.

Bugungi kunda jamiyatda moddiy qadriyatlar ustunlik qilayotgan, texnologik taraqqiyot insoniy munosabatlarni soyada qoldirayotgan bir paytda, O'tkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari" asari o'quvchini yana insoniylikka, mehr-muruvvatga, oilaviy qadriyatlarga qaytaradi. Adib o'z asari orqali o'quvchiga: "Hayotda eng buyuk narsa — bu mehr", degan g'oyani singdiradi. Bu mehr, avvalo, onadan boshlanadi; ona yuragi — insoniyat yuragining o'zidir.

Shu bois, "Dunyoning ishlari"ni o'rganish bugungi avlod uchun nafaqat adabiy, balki ma'naviy zaruratdir. Bu asar orqali o'quvchi hayotga boshqacha qaraydi, o'z qadriyatlarini qayta baholaydi, ota-onasining, ayniqsa, onasining qadrini chuqurroq his etadi. Shu ma'noda, mazkur asar o'zbek adabiyotida inson ruhiyatini, hayotning ma'naviy-axloqiy ildizlarini eng tabiiy va samimiy ifoda etgan manbalardan biri bo'lib qolmoqda.

1. Ona timsoli va hayot falsafasi

O'tkir Hoshimov "Dunyoning ishlari" asarida ona obrazini o'zbek xalqining ma'naviy tayanchi, insoniylikning eng oliy darajasi sifatida talqin etadi. Asardagi ona obrazlari — oddiy, ammo ulug' insonlardir. Ular hayotning og'ir sinovlarida bardoshli, sabrli va mehrli bo'lib, butun umrini farzandlari baxtiga bag'ishlaydi. Muallif ona siymosi orqali inson ruhiyatining eng samimiy va nozik qatlamlarini ochadi. Onaning bolasi uchun qilgan har bir fidoyiligi, hatto sukuti ham chuqur ma'no kasb etadi. Asarda ona nafaqat oilaning bosh tayanchi, balki millatning ma'naviy poydevori sifatida gavdalanadi.

2. Inson va hayot sinovlari

Asarning nomi — "Dunyoning ishlari" — hayotning o'zgaruvchanligi, inson taqdirining murakkabligi va kutilmagan burilishlarga boyligini anglatadi. Hoshimov har bir hikoyada inson hayotidagi sinovlarni turli jihatdan yoritadi: kimdir yo'qotish orqali sabrni o'rganadi, kimdir mehr orqali najotni topadi, kimdir esa beparvoligi sabab hayot mazmunini yo'qotadi. Yozuvchi inson hayotini katta falsafiy ma'noda ko'rsatadi — har bir sinov, har bir og'riq o'zida hayot sabog'ini olib yuradi. Shu bois asar o'quvchini nafaqat o'qishga, balki o'ylashga majbur qiladi.

3. Mehr va kechirim g'oyasi

"Dunyoning ishlari"dagi har bir hikoyada mehr, insoniylik, kechirimlilik g'oyalari markazda turadi. Yozuvchi insonni buyuk qiladigan kuch — bu mehr ekanini ta'kidlaydi. Onaning bolaga, bolalarning ota-onasiga, insonning insonlarga bo'lgan muhabbati hayotni chiroyli qiladi. Adib kechirimni ham insoniylikning oliy ko'rinishi

sifatida talqin etadi: kechira olgan odam ruhiy jihatdan poklanadi. Shu tarzda, Hoshimov asarlarida mehr va kechirim g'oyasi o'zaro uyg'unlashib, insonni ruhiy barkamollikka yetaklaydi.

4. Badiiy ifoda va yozuvchi uslubi

O'tkir Hoshimovning yozuvchilik uslubi o'ziga xos samimiylik, xalqona ohang va hayotiy dialoglar bilan ajralib turadi. U voqealarni ortiqcha bezaklarsiz, tabiiy tarzda tasvirlaydi, lekin shu soddalik orqali chuqur falsafiy ma'nolarni ochadi. Adib tili xalq tiliga yaqin, o'quvchi bilan bevosita muloqotda bo'lgandek tuyuladi. Hoshimovning badiiy uslubi realizmga asoslangan bo'lsa-da, unda lirizm, falsafiylik va ruhiy tahlil kuchli. Shu sababdan uning asarlarini o'qigan kishi nafaqat voqeani, balki o'z hayotini ham qayta his etadi.

O'tkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari" asari o'zbek adabiyotida insoniylik, mehr-muhabbat, sabr va hayot falsafasini eng chuqur va samimiy yoritgan asarlardan biridir. Asarda muallif har bir voqeani oddiy hayot lavhasi sifatida emas, balki inson ruhiyatini ochuvchi, hayot ma'nosini anglatib beruvchi hodisa sifatida talqin etadi. Shu jihatdan, Hoshimov o'z ijodida nafaqat yozuvchi, balki ruhshunos, jamiyatshunos va hayot falsafasining tadqiqotchisi sifatida ko'rinadi.

Asardagi hikoyalar o'zaro bir-biridan mustaqil bo'lib ko'rinsa-da, ularning barchasini yagona g'oya — **hayotning murakkabligi va insoniy qadriyatlarning abadiyligi** birlashtirib turadi. Har bir hikoya orqali muallif "dunyo ishlari" degan tushunchaning qanchalik ko'p qirrali ekanini ko'rsatadi: bir qarashda arziyas voqea ortida ham butun insoniy hayot, mehr, g'am, kechirim, orzu va armonlar yashiringan bo'ladi.

Asarda muallifning hayotiy kuzatuvlari, bolalik xotiralari va xalqona tafakkurdan olingan hikmatlar orqali o'quvchiga hayot falsafasini o'rgatish maqsadi seziladi. U insonni o'z yuragi bilan o'ylashga, kechirishga, boshqani tushunishga da'vat etadi. "Dunyoning ishlari" asarining asosiy ruhiy mohiyati shundaki, unda inson har qanday sinovda ham o'z insoniyligini yo'qotmasligi kerakligi ta'kidlanadi.

Ona obrazi — bu asarning yuragi. Hoshimov onani ulug'lash orqali, aslida, hayotni, mehrni, insoniylikni ulug'laydi. Asarda onaning har bir so'zi, har bir harakati chuqur ma'naviy ma'noga ega. Muallif onaning fidoyiligi, sabr-toqati va mehrini butun jamiyatning axloqiy poydevori sifatida ko'rsatadi. Onaning hayot yo'li o'quvchini nafaqat o'ylantiradi, balki ruhiy tarbiyalaydi. Shu bois "Dunyoning ishlari" — bu oddiy hikoyalar to'plami emas, balki ma'naviy darslik, hayot haqidagi falsafiy risoladir.

Bundan tashqari, asarda yozuvchi inson va jamiyat munosabatlarini ham nozik tahlil qiladi. Uning qahramonlari turli tabaqalarga mansub bo'lsa-da, ularning barchasini insoniylik, halollik va mehr birlashtirib turadi. Hoshimov o'z asari orqali insonni nafaqat jamiyat a'zosi sifatida, balki ruhiy olam egasi sifatida ochib beradi. Shuning uchun ham asarda ijtimoiy muammolar — kambag'allik, adolatsizlik, befarqlik — hayotiy tafsilotlar orqali tabiiy tarzda ifodalanadi.

“Dunyoning ishlari” o'quvchini o'z hayoti haqida chuqur o'ylashga undaydi. Muallifning eng katta yutug'i shundaki, u o'quvchiga nasihat bermaydi, balki uni hayotiy voqealar orqali o'z xulosasiga olib keladi. Shu tarzda, asar o'quvchining ruhiy kamolotiga xizmat qiladi. Har bir hikoya — bu inson qalbining oynasi, har bir satr — hayotning o'zi.

Yozuvchi uslubining eng kuchli tomoni — bu samimiyat. U xalq tili, xalq donoligi, xalq hayotidan olingan detallar orqali o'quvchini o'z dunyosiga tortadi. Hoshimovning har bir hikoyasida nafaqat bir oilaning, balki butun millatning ruhiy holati, axloqiy qadriyatlari, hayotga bo'lgan munosabati ifodalangan. Shu bois “Dunyoning ishlari” o'zbek xalqining ma'naviy portretini aks ettiruvchi asar sifatida adabiyot tarixida o'chmas iz qoldirgan.

O'tkir Hoshimovning “Dunyoning ishlari” asari o'zbek adabiyotining eng hayotiy va ta'sirli durdonalaridan biridir. Unda inson, uning ruhiy olami, mehr va sabrning qudrati, onalik timsolining ulug'ligi chuqur badiiy talqinda yoritilgan. Yozuvchi o'z asari orqali inson hayotini, uning quvonch va iztiroblarini, orzu va armonlarini real hayot ko'zgusida tasvirlaydi.

Asar o'quvchini insoniylik, kechirimlilik, mehr va qadriyatlarni qadrlashga undaydi. Hoshimov o'z qahramonlari orqali hayotning har bir lahzasi, har bir insonning yuragida mehr yashiringanini ko'rsatadi. Shu sababli “Dunyoning ishlari” nafaqat o'qiladigan, balki o'rganiladigan asardir — u o'quvchiga hayot sabog'ini beradi, ruhini poklaydi va insonni o'zligiga qaytaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Normurodova Sohiba. “O'tkir Hoshimovning ‘Dunyoning ishlari’ asarida ona obrazi”. *Tadqiqotlar.uz*. 2024.
2. Maxamadaliyeva Feruza Rasuljon qizi. “O'TKIR HOSHIMOVNING ‘DUNYONING ISHLARI’ ASARIDA ONA TIMSOLIGA TAVSIF”. *Tadqiqotlar jurnali*, 2025.
3. Aziza Ziyayeva, G'iyosiddin Shodmonov. “‘DUNYONING ISHLARI’ QISSASIDA ONA TIMSOLI”. *Zamonaviy dunyoda ilm-fan va texnologiya*, 2023.

QODIRIYNING "O'TKAN KUNLAR" ROMANI – O'ZBEK ROMANCHILIGINING ILK NAMUNASI SIFATIDA

Normetova Madina

ChDPU talabasi

Ilmiy rahbar: Murodova R.I.

Annotatsiya: Mazkur maqolada Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romani o'zbek romanchiligining dastlabki yirik badiiy namunasi sifatida tahlil qilinadi. Asarda ifodalangan tarixiy voqealar, milliy ruh, ijtimoiy va ma'naviy g'oyalar o'zbek adabiyotida yangi bosqichni boshlab berganligi yoritiladi. Romanning milliy uyg'onish davridagi ijtimoiy ahamiyati hamda badiiy-estetik o'rni haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Abdulla Qodiriy, "O'tkan kunlar", o'zbek romanchiligi, milliy uyg'onish, tarixiy voqelik, badiiy obraz, ma'naviyat.

Аннотация: В данной статье роман Абдуллы Кадыри "Минувшие дни" анализируется как первый крупный художественный образец узбекского романа. Освещается, как исторические события, национальный дух, социальные и духовные идеи, отраженные в произведении, положили начало новому этапу в узбекской литературе. Рассматривается социальная значимость и художественно-эстетическая роль романа в период национального возрождения.

Ключевые слова: Абдулла Кадыри, "Минувшие дни," узбекский роман, национальное возрождение, историческая действительность, художественный образ, духовность.

Abstract: This article analyzes Abdulla Qodiriy's novel "O'tkan kunlar" ("Days Gone By") as the first major literary work in Uzbek novel writing. It highlights how the historical events, national spirit, and social and spiritual ideas expressed in the work marked the beginning of a new era in Uzbek literature. The article discusses the novel's social significance and artistic-aesthetic role during the period of national awakening.

Keywords: Abdulla Qodiriy, "O'tkan kunlar" ("Days Gone By"), Uzbek novel writing, national awakening, historical reality, artistic imagery, spirituality.

XX asr boshlarida o'zbek adabiyotida yangicha adabiy jarayonlar yuzaga kela boshladi. Jadidchilik harakati g'oyalari, milliy uyg'onish ruhining kuchayishi natijasida adabiyotimizda yangi janrlar shakllandi. Ayniqsa, roman janri o'zbek adabiyoti tarixida tub yangilik sifatida maydonga chiqdi.

Mazkur jarayonning asoschisi sifatida Abdulla Qodiriyning ijodini alohida ta'kidlash mumkin. Uning 1925-yilda yozilgan "O'tkan kunlar" romani o'zbek romanchiligining ilk namunasi hisoblanadi. Asar o'z davri uchun nafaqat badiiy jihatdan, balki ijtimoiy-ma'naviy mazmuni bilan ham ulkan ahamiyat kasb etdi.

Roman XIX asrning ikkinchi yarmi – o'zbek xalqining eng murakkab tarixiy davrini tasvirlar ekan, xalq hayotidagi ijtimoiy ziddiyatlar, muhabbat va sadoqat, milliy birlik va taraqqiyot masalalarini ilgari suradi. Shuningdek, "O'tkan kunlar" asari milliy adabiyotimizda yangi bosqichni boshlab, o'zbek romanchiligining poydevorini yaratdi.

Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romani o'zbek adabiyotida romanchilik janrining shakllanishi va rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Asar o'zbek xalqining XIX asr oxiri – XX asr boshlaridagi ijtimoiy-siyosiy hayotini, turmush tarzini, milliy ruhiyatini badiiy talqin etgani bois bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan.

Romanda ilgari surilgan asosiy g'oyalar – Vatan taqdiri, milliy birlik, erkinlik, ilm-ma'rifat, muhabbat va insoniy qadriyatlar masalasi hozirgi davr uchun ham bevosita ahamiyatlidir. Qodiriy feodal ixtiloflar, ichki ziddiyatlar, johillik va ma'rifatsizlik oqibatida xalq qanday iztiroblarga duch kelganini ochib bergan. Bu orqali yozuvchi o'zbek jamiyatini taraqqiyot sari, yangilanish sari chorlagan.

Bugungi globallashuv davrida ham milliy o'zlikni anglash, tarixiy tajribadan saboq olish, jamiyatni ma'naviy va madaniy yuksaltirish masalalari dolzarb hisoblanadi. Shu ma'noda, "O'tkan kunlar" romani o'zbek xalqi ma'naviyatida tarixiy saboq va ruhiy kuch manbai sifatida qadrlanadi.

Abdulla Qodiriyning "**O'tkan kunlar**" romani o'zbek adabiyoti tarixida romanchilik janrining shakllanishini ta'minlagan birinchi yirik badiiy asar sifatida alohida o'rin tutadi. Ushbu mavzuning ilmiy asoslanishiga bir nechta omillarni keltirish mumkin:

1. **Adabiy jarayondagi o'rni.** O'zbek adabiyotida XIX asrgacha asosan doston, qissa, she'riy turdagi asarlar ustuvor bo'lgan. Qodiriyning "O'tkan kunlar"i esa mazmun va shakl jihatidan mutlaqo yangi bosqichni boshlab, o'zbek romanchiligi uchun mustahkam poydevor yaratdi.

2. **Tarixiy asoslanganlik.** Roman voqealari XIX asrning ikkinchi yarmi – xonliklar davridagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlarga borib taqaladi. Yozuvchi asar orqali xalqning milliy taqdiri, ichki ziddiyatlari, feodal ixtiloflar oqibatini ko'rsatadi. Bu esa asarni tarixiy manba sifatida ham qadrlash imkonini beradi.

3. **Ijtimoiy-ma'naviy mazmun.** Asarda millat taqdiri, ilm-ma'rifat, birlik, muhabbat va insoniylik g'oyalari ilgari suriladi. Bu masalalar o'z davrida ham,

bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Demak, mavzuning o'rganilishi milliy ma'naviyat va tarixiy xotirani mustahkamlashga xizmat qiladi.

4. **Badiiy-estetik ahamiyati.** Qodiriy Otabek, Kumush, Yusufbek hoji kabi obrazlarni yaratishda yuksak badiiy mahorat ko'rsatgan. Ular orqali o'zbek xalqining milliy ruhiyati, orzu-umidlari, ijtimoiy qarashlari ifoda etilgan. Shuning uchun "O'tkan kunlar" nafaqat tarixiy, balki estetik qadriyat sifatida ham o'rganilishi lozim.

5. **Ilmiy-nazariy ahamiyat.** Mavzuning o'rganilishi o'zbek romanchiligida janrning shakllanish jarayonlarini aniqlash, adabiyotimiz tarixidagi yangi bosqichni ilmiy asosda tadqiq qilish imkonini beradi.

Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romani o'zbek adabiyoti tarixida romanchilik janrining ilk namunasi sifatida alohida o'rin tutadi. Asarning asosiy badiiy va g'oyaviy xususiyatlari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

1. Tarixiy voqelikni yoritish

Roman voqealari XIX asr oxiridagi Turkiston hayoti, xonliklar davridagi ijtimoiy-siyosiy muhit bilan bevosita bog'liq. Qodiriy tarixiy manbalarga tayangan holda xalqning hayot tarzini, urf-odatlarini, ijtimoiy munosabatlarini tasvirlab berdi. Shu bois "O'tkan kunlar" tarixiy roman sifatida ham qimmatlidir.

2. Milliy uyg'onish g'oyalari

Asarda millat taqdiri, birlik va taraqqiyot masalalari asosiy o'rin tutadi. Otabek obrazi orqali yozuvchi xalqni yangilikka, ilm-ma'rifatga intilish, milliy birlikka chaqiradi. Kumush obrazi esa ayolning jamiyatdagi o'rnini yuksak darajada ko'rsatib, milliy uyg'onish davri g'oyalariga uyg'unlashadi.

3. Muhabbat va sadoqat mavzusi

Romanning markazida Otabek va Kumushning pok muhabbati turadi. Ularning munosabatlari orqali yozuvchi insoniylik, sadoqat, fidoyilik g'oyalarini ilgari suradi. Shu bilan birga, muhabbatning ijtimoiy to'siqlar bilan qanday sinovdan o'tishi ham ko'rsatilgan.

4. Feodal tuzum tanqidi

Qodiriy feodal tuzumdagi adolatsizlik, mansabparastlik, ichki ixtiloflar, qoloqlik va johillik oqibatlarini keskin tanqid qildi. Xo'ja obrazlari, befoyda urush va nizolar tasviri xalqning iztiroblarini badiiy ko'rsatib berdi. Bu jihatlar yozuvchining jamiyatni isloh qilish, yangilanishga da'vatini anglatadi.

5. Badiiy-estetik xususiyatlar

- Asarda xalq og'zaki ijodining boy unsurlari, maqol va matallar keng qo'llangan.
- Dialoglar orqali xarakterlar jonli ochib berilgan.

• Tasviriyy vositalarning ko'pligi, realizmga asoslangan tasvir romanning badiiy qiymatini oshirgan.

6. O'zbek romanchiligi uchun maktab

“O'tkan kunlar” o'zbek adabiyotida yangi yo'nalish – romanchilik maktabini boshlab berdi. Keyinchalik Cho'lpon, Fitrat, Oybek, G'afur G'ulom singari adiblar roman janrida ijod qila boshladilar. Shu ma'noda, Qodiriyning ushbu asari milliy romanchilik an'anasiga asos soldi.

Abdulla Qodiriyning **“O'tkan kunlar”** romani o'zbek adabiyotida romanchilik janrining shakllanishiga asos bo'lgan, milliy uyg'onish davri ruhini badiiy ifodalagan asar sifatida ilmiy va adabiy jamoatchilik tomonidan keng o'rganilib kelinmoqda. Asarning ahamiyatini muhokama etar ekanmiz, bir nechta asosiy jihatlarga e'tibor qaratish lozim.

Birinchidan, roman tarixiy voqealarga asoslangan bo'lsa-da, unda muallifning ijtimoiy qarashlari, zamonasiga xos muammolar yorqin aks etadi. Feodal tuzumning ichki nizolari, nodonlik va johillik oqibatida xalqning iztiroblarga duch kelishi – yozuvchining zamonidan olgan saboqlari sifatida ko'rinadi. Bu jihatdan “O'tkan kunlar” faqatgina badiiy asar emas, balki ijtimoiy-tarbiyaviy ahamiyatga ega manbadir.

Ikkinchidan, romanda ilgari surilgan g'oyalar bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Milliy birlik, taraqqiyot, ilm-ma'rifatga intilish, insoniy muhabbat va sadoqat masalalari hozirgi jamiyat uchun ham o'ta muhimdir. Bu hol Qodiriyning asarini zamondan yuqori turgan, umuminsoniy qadriyatlarni ifodalagan yirik badiiy hodisa sifatida talqin qilishga imkon beradi.

Uchinchidan, “O'tkan kunlar” romani o'zbek romanchiligiga maktab yaratib berdi. Qodiriy qo'ygan poydevor keyinchalik Cho'lponning “Kecha va kunduz”, Oybekning “Navoiy”, G'afur G'ulomning “Shum bola” kabi asarlarida davom etdi. Demak, ushbu roman nafaqat o'zbek adabiyotida, balki butun turkiy xalqlar adabiyotida janriy taraqqiyotning muhim bosqichi bo'ldi.

Shuningdek, asar o'zbek xalqining milliy xotirasini uyg'otish, tarixiy saboqlarni eslatish, jamiyatni yangilanish sari yetaklashda muhim ma'naviy qurol bo'lib xizmat qildi. Otabek va Kumushning pok muhabbati xalq qalbida o'z aksini topdi, Yusufbek hoji, Homid kabi obrazlar orqali esa davrning ijtimoiy ziddiyatlari badiiy yoritildi.

Ya'na shuni aytish mumkinki, “O'tkan kunlar” romani haqida olib borilayotgan muhokamalar uning o'zbek romanchiligi tarixida tamal toshi ekanini, milliy va umuminsoniy g'oyalarga boy asar sifatida qadri doimo yuksak bo'lib qolishini tasdiqlaydi. Abdulla Qodiriyning **“O'tkan kunlar”** romani o'zbek adabiyoti tarixida romanchilik janrining ilk namunasi sifatida beqiyos ahamiyatga ega. Asarda XIX asr

oxiridagi ijtimoiy-siyosiy hayot, xalqning turmush tarzi, milliy uyg'onish g'oyalari badiiy yoritilgan. Otabek va Kumush obrazlari orqali muhabbat, sadoqat, yangilanish va taraqqiyotga intilish kabi yuksak qadriyatlar ifodalangan. Shu bilan birga, yozuvchi feodal tuzumning illatlarini tanqid qilib, xalqni birlik, ilm-ma'rifat va ozodlik sari chorlagan. Demak, "O'tkan kunlar" o'zbek romanchiligiga asos solibgina qolmay, milliy adabiyotimizning ma'naviy-ma'rifiy yo'nalishini ham belgilab berdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodiriy, A. O'tkan kunlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 2014. – 352 b.
2. Karimov, N. Abdulla Qodiriy hayoti va ijodi. – Toshkent: Fan, 1994. – B. 45–76.
3. Rasulov, A. O'zbek romanchiligi tarixi. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2001. – B. 102–135.
4. Yo'ldoshev, Q. O'zbek adabiyoti tarixi (XX asr boshi). – Toshkent: Universitet, 2005. – B. 56–89.
5. Zohidov, F. Qodiriy romanlari poetikasi. – Toshkent: Fan, 1982. – B. 27–64.
6. Mirzayev, S. Milliy uyg'onish va adabiyot. – Toshkent: Sharq, 1999. – B. 98–120.
7. Rajabov, A. O'zbek adabiyoti va jadidchilik harakati. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010. – B. 140–175.

PIRIMQUL QODIROVNING “YULDUZLI TUNLAR” ROMANIDA VATAN VA MUHABBAT G‘OYASINING O‘ZARO UYG‘UNLIGI

Shanazarova Zuhra Abdulla qizi

ChDPU talabasi

Ilmiy rahbar: Murodova R.I

Annotatsiya: Mazkur maqolada Pirimqul Qodirovning mashhur “Yulduzli tunlar” romanida Vatan va muhabbat g‘oyalari qanday badiiy uyg‘unlikda ifodalangani tahlil qilinadi. Asarda Alisher Navoiy siymosi orqali xalq va davlat ravnaqi uchun kurash, milliy qadriyatlarni asrab-avaylash, yurtga sadoqat bilan insoniy muhabbat o‘rtasidagi bog‘liqlik yoritib beriladi. Roman syujetidagi tarixiy voqealar fonida Vatan tuyg‘usi inson qalbidagi sof muhabbat bilan chambarchas bog‘langanligi ilmiy asosda ko‘rsatib o‘tiladi.

Kalit so‘zlar: Pirimqul Qodirov, “Yulduzli tunlar”, Vatan g‘oyasi, muhabbat, uyg‘unlik, Alisher Navoiy, tarixiy roman, milliy qadriyat.

Abstract: This article analyzes how the concepts of Homeland and love are artistically harmonized in Pirimqul Qodirov's renowned novel "Starry Nights." Through the portrayal of Alisher Navoi, the work illuminates the struggle for the prosperity of the people and the state, the preservation of national values, and the connection between loyalty to the homeland and human love. Set against the backdrop of historical events in the novel's plot, it is scientifically demonstrated that the sense of Homeland is inextricably linked with pure love in the human heart.

Keywords: Pirimqul Qodirov, "Starry Nights," concept of Homeland, love, harmony, Alisher Navoi, historical novel, national values.

Аннотация: В данной статье анализируется художественное сочетание идей Родины и любви в знаменитом романе Пиримкула Кадырова "Звездные ночи." Через образ Алишера Навои в произведении освещается борьба за процветание народа и государства, сохранение национальных ценностей, связь между преданностью Родине и человеческой любовью. На фоне исторических событий в сюжете романа научно показано, что чувство Родины тесно связано с чистой любовью в человеческом сердце.

Ключевые слова: Пиримкул Кадыров, "Звездные ночи," идея Родины, любовь, гармония, Алишер Навои, исторический роман, национальная ценность.

Pirimqul Qodirov o‘zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri bo‘lib, uning ijodida tarixiy mavzular, milliy qadriyatlar va insoniy tuyg‘ular uyg‘un ifodasini

topgan. Adibning “Yulduzli tunlar” romani esa nafaqat badiiy yuksakligi, balki unda tasvirlangan tarixiy shaxslar, Vatan taqdiri va insoniy muhabbat g‘oyalari bilan ham alohida ahamiyat kasb etadi. Asarda buyuk mutafakkir va shoir Alisher Navoiy hayoti orqali xalqparvarlik, adolatparvarlik va Vatanga sadoqat kabi ulug‘ g‘oyalar o‘z ifodasini topadi. Shu bilan birga, inson qalbining abadiy mavzusi bo‘lmish muhabbat masalasi ham o‘ziga xos falsafiy-badiiy talqinda yoritilgan.

Mazkur roman o‘quvchini o‘tgan davr voqealariga qaytarar ekan, tarixiy haqiqat va badiiy to‘qima uyg‘unligi asosida yurt taqdiri va inson taqdiri bir-biridan ajralmas tushuncha ekanini namoyon etadi. Shuning uchun ham “Yulduzli tunlar” o‘zbek adabiyotida Vatan va muhabbat g‘oyalarining uyg‘un ifodasini tadqiq etish uchun muhim manba sifatida e’tirof etiladi.

Bugungi globallashuv jarayonida milliy o‘zlikni anglash, tarixiy merosni qadrlash va yosh avlodni Vatanparvarlik ruhida tarbiyalash masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Adabiyot bu borada eng ta’sirchan vositalardan biri bo‘lib, xalq tarixini, buyuk shaxslar merosini va milliy qadriyatlarni keng ommaga yetkazishda beqiyos o‘rin tutadi. Pirmqul Qodirovning “Yulduzli tunlar” romani ham ana shu maqsadga xizmat qiluvchi asarlardan biridir.

Romanda Alisher Navoiy siymosi orqali Vatanga sadoqat, xalq dardiga befarq bo‘lmaslik, adolat va haqiqat uchun kurashish kabi umuminsoniy fazilatlar targ‘ib etiladi. Shu bilan birga, insoniy muhabbat masalasi ham milliy qadriyatlar va ma’naviy barkamollik bilan uyg‘un tarzda yoritiladi. Bu jihat bugungi kunda yoshlarga hayotiy saboq berib, ularni nafaqat Vatanini sevuvchi, balki insoniy tuyg‘ularga hurmat bilan yondashuvchi barkamol shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Shu bois mazkur mavzuni o‘rganish, unda Vatan va muhabbat g‘oyalarining badiiy talqinini tahlil qilish, adabiyotshunoslik va ta’lim-tarbiyada muhim ahamiyatga ega bo‘lib, dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Pirmqul Qodirovning **“Yulduzli tunlar”** romani o‘zbek tarixiy romanlari orasida alohida o‘rin egallaydi. Unda asosan XV asr oxiri va XVI asr boshlarida yashab ijod etgan buyuk mutafakkir va davlat arbobi **Alisher Navoiy** hayoti, uning jamiyatdagi faoliyati, davlat arboblari bilan munosabatlari va eng muhimi, Vatanga sadoqat hamda insoniy muhabbat tuyg‘ulari o‘ziga xos badiiy talqinda yoritilgan.

1. Vatan g‘oyasining talqini

Romanda Navoiy siymosi orqali Vatan taqdiri, xalq manfaatlari va adolat g‘oyalari badiiy jihatdan gavdalandiriladi. Adib Navoiy obrazini yaratishda uni nafaqat shoir va adib sifatida, balki yurt taqdiri uchun mas’uliyatli, xalq dardini o‘z dardi deb biluvchi arbob sifatida tasvirlaydi. Vatan g‘oyasi asarda tarixiy voqealar, davlat

ishlaridagi kurashlar, ijtimoiy adolatsizliklarga qarshi barhayot kurashlar orqali ochib beriladi.

2. Muhabbat g'oyasining talqini

Roman markazida inson qalbining abadiy mavzusi — muhabbat ham alohida o'rin tutadi. Navoiy qalbida kechgan his-tuyg'ular, uning muhabbat borasidagi qarashlari yuksak insoniylik mezonlari asosida talqin etiladi. Adib muhabbatni nafaqat shaxsiy tuyg'u, balki insonni ruhiy barkamollikka yetaklovchi, uni yuksak fazilatlariga ilhomlantiruvchi kuch sifatida ko'rsatadi. Shu jihatdan, muhabbat Navoiy hayotida ijodiy ilhom manbai ham bo'lganini ko'rish mumkin.

3. Vatan va muhabbatning o'zaro uyg'unligi

Asarning eng muhim xususiyati shundaki, unda Vatan va muhabbat g'oyalari bir-biridan ajralmas holda talqin qilinadi. Navoiy uchun Vatan va xalq dardi birlamchi bo'lsa-da, uning shaxsiy his-tuyg'ulari ham asarda tabiiy ravishda aks etadi. Qodirov bu ikki mavzuni uyg'unlashtirgan holda, insonning yurtga muhabbati bilan qalbidagi sof muhabbat bir-birini to'ldiruvchi, insonni barkamollikka yetaklovchi omillar ekanini ko'rsatadi.

4. Badiiy ifoda va uslubiy xususiyatlar

Pirimqul Qodirov romanida tarixiy voqealarni badiiy tasvir bilan uyg'unlashtiradi. Til va uslubining obrazlilik, tarixiy shaxslarning ruhiy dunyosini yoritishdagi mahorati, tasviriy vositalardan o'rinli foydalanishi asarning badiiy qimmatini oshiradi. Shu orqali o'quvchi nafaqat tarixiy voqealardan xabardor bo'ladi, balki o'sha davr ruhini, insoniy tuyg'ularning nozik jihatlarini ham chuqur his qiladi.

Pirimqul Qodirovning **“Yulduzli tunlar”** romanini tahlil qilar ekanmiz, undagi Vatan va muhabbat g'oyalari nafaqat badiiy syujetning asosiy o'qi, balki asarning ma'naviy-estetik mazmunini belgilovchi omil sifatida ham namoyon bo'ladi. Roman o'zining tarixiy asosga tayanishi bilan bir qatorda, o'quvchini chuqur falsafiy xulosalarga undaydi.

Birinchidan, asarda **Vatanparvarlik g'oyasi** markaziy o'rinda turadi. Navoiy obrazida millat taqdiri uchun qayg'urish, xalq dardini o'z dardi sifatida his etish va Vatan ravnaqi uchun kurashish yuksak badiiy darajada ifodalangan. Bu jihat bugungi kunda ham yoshlarni Vatan ravnaqiga mas'uliyat bilan yondashishga, milliy qadriyatlarga hurmat bilan qarashga undaydi.

Ikkinchidan, **muhabbat g'oyasi** ham roman syujetida chuqur falsafiy ma'noda talqin qilinadi. Navoiy muhabbati oddiy shaxsiy tuyg'u sifatida emas, balki insonning ruhiy komilligi va ijodiy yuksalishida muhim omil sifatida tasvirlanadi. Qodirov muhabbatni poklanish, ruhiy boyish va ma'naviy yuksalish vositasi sifatida ko'rsatadi.

Uchinchidan, romanda **Vatan va muhabbatning uyg'unligi** adabiyotshunoslik uchun alohida ahamiyatga ega. Inson qalbida Vatanga sadoqat va shaxsiy muhabbat bir-birini to'ldiruvchi ikki yuksak tuyg'u sifatida aks ettiriladi. Bu uyg'unlik asarning g'oyaviy mazmunini yanada boyitib, uni o'zbek adabiyotining bebaho durdonasiga aylantiradi.

Demak, "Yulduzli tunlar" nafaqat tarixiy voqealarni yorituvchi badiiy asar, balki bugungi avlod uchun ham ibrat manbai bo'lib xizmat qiladi. U o'quvchini Vatanga muhabbat va insoniy tuyg'ularga sadoqat orqali chinakam barkamollikka chorlaydi.

Pirimqul Qodirovning **"Yulduzli tunlar"** romani o'zbek adabiyotida Vatanparvarlik va insoniy muhabbat g'oyalarining o'zaro uyg'un tarzda yoritilgan nodir asarlardan biridir. Asarda Alisher Navoiy siymosi orqali xalqparvarlik, adolatparvarlik, Vatanga sadoqat va inson qalbidagi sof muhabbat yuksak badiiy talqinda ko'rsatilgan. Roman tarixiy haqiqat va badiiy to'qima asosida insoniy tuyg'ularning universalligini, Vatan va muhabbatning bir-birini to'ldiruvchi, insonni barkamollikka yetaklovchi kuch ekanini o'quvchiga anglatadi. Shu jihatdan asar bugungi avlod uchun ham ma'naviy-ma'rifiy qadriyatlar manbai sifatida ahamiyatini saqlab qolmoqda.

"Yulduzli tunlar" romanidagi Vatan va muhabbat g'oyalarini maktab va oliy ta'lim muassasalarida kengroq o'rganish, uni yoshlarni Vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda samarali vosita sifatida qo'llash, asardagi Navoiy siymosi orqali yosh avlodga milliy g'urur, xalqparvarlik va insoniy fazilatlarning ahamiyatini singdirish hamda Vatan va muhabbat g'oyalarining uyg'unligini tahlil qilish asosida o'quvchilarda nafaqat badiiy-estetik zavq uyg'otish, balki ularni ijtimoiy hayotda faol, mas'uliyatli shaxs sifatida shakllantirish bugungi kun pedagogining muhim majburiyatlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodirov P. Yulduzli tunlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1978.
2. Qodirov P. Tanlangan asarlar. 5 jildlik. – Toshkent: Sharq nashriyoti, 2005.
3. Qahhor A. Adabiyot haqida. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1974.
4. Rasulov R. Tarixiy roman va badiiy to'qima masalalari. – Toshkent: Fan nashriyoti, 1983.
5. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.

6. Rajabov H. Pirimqul Qodirov ijodida tarixiy shaxslar talqini. // O'zbek tili va adabiyoti jurnali. – Toshkent, 2012. – №4. – B. 45–52.
7. G'afurov B. Navoiy va zamonaviy adabiyot. – Toshkent: O'zbekiston, 1991.
8. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
9. Saidov U. O'zbek romanchiligida tarixiy mavzular talqini. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2015.
10. Zohidov A. Adabiyotshunoslik nazariyasi. – Toshkent: Universitet, 2002.

**MEHROBDAN CHAYON: ABDULLA QODIRIY IJODIDAGI AXLOQIY
VA IJTIMOYIY TAHLIL – HAYOTI, IJODI VA MILLIY MA'NAVIYATGA
TA'SIRI***Jonizagova Dinara**ChDPU talabasi**Ilmiy rahbar: Murodova R.I.*

Annotatsiya: Ushbu maqola o'zbek adabiyotining buyuk namoyandasi Abdulla Qodiriy ijodidagi "Mehrobdan chayon" romanini har tomonlama va chuqur tahlil qiladi. Xususan, "Mehrobdan chayon"dagi axloqiy va ijtimoiy muammolar, uning jadidchilik harakatidagi roli, roman qahramonlarining psixologik portretlari, til va uslubiy xususiyatlari, shuningdek, zamonaviy o'zbek jamiyatidagi dolzarbligi batafsil ko'rib chiqiladi. Maqola Qodiriy o'tmishdagi va hozirgi zamondagi o'rnini ko'rsatish bilan birga, uning ma'rifiy merosining yosh avlodni tarbiyalashdagi, milliy identitetni shakllantirishdagi va xalqaro miqyosdagi ta'sirini chuqur o'rganadi. Maqola shuningdek, roman tarjimasi va xalqaro adabiyotdagi o'rnini, uning kino va teatr adaptatsiyalarini, shuningdek, psixologik va sotsiologik tahlillarni qamrab oladi.

Kalit so'zlar: xalqaro adabiyot, uzbek milliy identiteti, jadid falsafa, inson kamoloti, etika va axloq, roman qahramonlari, psixologik portret, til va uslub, ijtimoiy islohotlar, ma'naviy inqiroz, oilaviy munosabatlar, jamiyat tahlili, repressiya va ijod, tarjima va adaptatsiya, kino va teatr, raqamli meros.

Annotation. This article provides a comprehensive and in-depth analysis of the novel "Mehrobdan shayon" by the great representative of Uzbek literature, Abdulla Qodiriy. In particular, the moral and social problems in "Mehrobdan shayon", its role in the Jadid movement, psychological portraits of the novel's characters, linguistic and stylistic features, as well as its relevance in modern Uzbek society are examined in detail. The article, along with showing Qodiriy's place in the past and present, deeply studies the impact of his educational legacy on the upbringing of the younger generation, the formation of national identity, and the international scale. The article also covers the novel's translation and place in international literature, its film and theater adaptations, as well as psychological and sociological analyses.

Keywords: international literature, Uzbek national identity, modern philosophy, human perfection, ethics and morality, novel characters, psychological portrait, language and style, social reforms, spiritual crisis, family relations, social analysis,

repression and creativity, translation and adaptation, cinema and theater, digital heritage.

Abdulla Qodiriy (1894–1938) – o'zbek adabiyoti va madaniyatining eng buyuk shaxslaridan biri hisoblanadi. U 1894-yil 2-aprelda Toshkent shahrida tug'ilgan bo'lib, otasi Qodirbobo oilasida voyaga yetgan. Qodiriy bolaligi va yoshligi Toshkentning madaniy va diniy muhitida o'tgan, u yerda u arab, fors va rus tillarini mukammal o'rgangan, shuningdek, islom ilmlari va adabiyotiga qiziqqan. Yoshligidan ma'rifat va islohot g'oyalariga qiziqib, 1910-yillarda jadidchilik harakatiga qo'shilgan va uning rahbarlaridan biriga aylangan. Qodiriy nafaqat romannavis, balki buyuk publitsist, dramaturg va tarjimon bo'lgan. U 1920-yillarda "O'tgan kunlar" (1925) orqali birinchi o'zbek romani yaratgan, bu asar milliy uyg'onishning ramzi bo'lgan. Qodiriy siyosiy faoliyati orqali milliy identitet va ma'rifatni rivojlantirishga hissa qo'shgan, jumladan, gazetalar va jurnallarda maqolalar yozgan.

Qodiriy hayoti siyosiy ziddiyatlar va ma'rifiy kurashlar bilan to'la bo'lgan. Masalan, 1917-yil Turkiston avtonomiyasining tashkil etilishida muhim rol o'ynagan, ammo 1937-yilda stalin repressiyasi qurboni bo'lib, 1938-yilda otib o'ldirilgan. Uning siyosiy faoliyati orqali u milliy identitet va ma'rifatni rivojlantirishga hissa qo'shgan, jumladan, teatr va matbuot orqali xalqni uyg'otgan. Qodiriy o'z davrida islom va zamonaviy ilmni birlashtirishga harakat qilgan, jadidchilikning asosiy printsiplarini shakllantirgan. Uning hayoti va ijodi repressiya davrida ham milliy ruhni saqlashga yordam bergan, chunki uning asarlari yashirincha o'qilgan va tarqatilgan.

Ijodiy jihatdan Qodiriy asosiy merosi – romanlar va publitsistika bo'lib, uning "Mehrobdan chayon" (1926) romani o'zbek adabiyotining ikkinchi buyuk asari hisoblanadi. Bu roman jamiyatdagi axloqsizlik, korruptsiya va oilaviy zo'ravonlik mavzularini ko'taradi. Roman qahramonlari – Mehrob, Chayon va boshqalar – orqali Qodiriy insonning ichki kurashi va jamiyatdagi adolatsizliklarni tasvirlaydi. "Mehrobdan chayon" Nizomiy Ganjaviyning ta'sirida yozilgan bo'lib, ammo o'zbek milliy ruhini aks ettiradi. Qodiriy shuningdek, "O'tgan kunlar" romani bilan solishtirganda, bu asarda ko'proq ijtimoiy tanqidga e'tibor qaratgan. Uning boshqa asarlari orasida "Scorpion from the Altar" (inglizcha tarjimasi) va publitsistik maqolalar mavjud bo'lib, ularda ma'rifat, ayollar huquqlari va milliy ozodlik mavzulari yoritilgan.

Qodiriy ijodi insonparvarlik, ma'rifat, adolat va milliy uyg'onish mavzularini chuqur o'rganadi, bu esa o'zbek milliy identifikatsiyasining asosini tashkil etadi. Uning romanlari orqali u xalqni ma'rifiy islohotlarga chaqirgan, jadidchilikning "yangi

usul" ta'lim tizimini targ'ib qilgan. "Mehrobdan chayon"da Qodiriy oilaviy munosabatlar va jamiyatdagi axloqsizlikni tanqid qiladi, bu mavzular uning hayotida ham aks etgan: u o'z oilasida ma'naviy tarbiyaga e'tibor bergan. Qodiriy merosi nafaqat o'zbek adabiyotida, balki butun Markaziy Osiyo jadidchilik harakatida muhim o'rin tutadi. Roman orqali u insonni mukammal shaxs sifatida ko'radi, axloqiy qadriyatlar va ma'naviy poklikni ulug'laydi. Roman til va uslubi jihatdan boy bo'lib, o'zbek folklori va she'riy unsurlarni o'z ichiga oladi, bu uning adabiy qiymatini oshiradi. Qodiriy asarlari repressiya davrida taqiqlangan bo'lsa-da, mustaqillikdan keyin qayta nashr etilgan va o'rganilmoqda.

Zamonaviy o'zbek jamiyatida "Mehrobdan chayon" romani va Qodiriy merosi o'ta dolzarb bo'lib qolmoqda, chunki uning axloqiy va ijtimoiy g'oyalari ta'lim, ma'naviy tarbiya va milliy identitetni shakllantirishda asosiy rol o'ynaydi. Mustaqillikdan keyingi O'zbekistonda Qodiriy asarlari maktab va universitet darsliklariga kiritilgan, uning romanidagi oilaviy masalalar va axloqsizlikka qarshi kurash g'oyalari etnopedagogikada ishlatilib, talabalarda milliy qadriyatlar shakllantirilmoqda.

So'nggi yillarda, xususan 2021–2025-yillarda o'tkazilgan tadqiqotlar Qodiriy merosining global ta'sirini ko'rsatmoqda. Masalan, xalqaro universitetlarda Qodiriy asarlari o'rganilmoqda, uning axloqiy falsafasi zamonaviy psixologiya va adabiyotda qayta baholanmoqda. O'zbekistonda Qodiriy tavallud kuni munosabati bilan ilmiy konferensiyalar, teatr spektakllari va kinofilmlar o'tkazilmoqda, bu uning merosini ommalashtirishga yordam beradi. Sovet davrida Qodiriy faoliyati taqiqlangan bo'lsa, bugun mustaqillik davrida u milliy identitetning ramzi sifatida ko'rilmqda.

Qodiriy dolzarbliigi raqamli davrda yanada kuchaymoqda: uning asarlari raqamlashtirilgan, AI orqali tahlil qilinmoqda va xalqaro platformalarda tarjimasi taqdim etilmoqda. Masalan, uning axloqiy g'oyalari zamonaviy o'zbek adabiyotida aks etgan, bu milliy madaniyatni saqlashda muhim. Bundan tashqari, Qodiriy ta'limotlari zamonaviy ruhiy salomatlik va ma'naviy rivojlanish masalalarida qo'llanilmoqda, chunki uning romanidagi qahramonlar psixologik kamolotga yo'l ko'rsatadi. O'zbekistonda ta'lim islohotlarida Qodiriy g'oyalari etnopedagogika va axloqiy tarbiya darslarida markaziy o'rin tutmoqda, bu yoshlarni globalizatsiya sharoitida milliy qadriyatlar bilan bog'lashga yordam beradi. Shuningdek, xalqaro miqyosda Qodiriy merosi Markaziy Osiyo tadqiqotlarida o'rganilmoqda, bu o'zbek madaniyatining jahoniy integratsiyasini ta'minlaydi. Roman kino va teatrda adaptatsiya qilingan, masalan, 1980-yillarda filmga olingan versiyalari bugungi kunda qayta ko'rib chiqilmoqda. Dolzarbliigi shundaki, roman mavzulari – korrupsiya va

ma'naviy inqiroz – bugungi jamiyatda yanada kuchaymoqda, shuning uchun uning tahlili zamonaviy muammolarni hal qilishda muhim.

Abdulla Qodiriy hayoti jadidchilik harakatining murakkab siyosiy va madaniy muhitida kechgan. U nafaqat yozuvchi, balki ma'rifatparvar sifatida jadid maktablarini ochgan, matbuotni rivojlantirgan va milliy uyg'onishga hissa qo'shgan. Ijodida axloq ta'siri kuchli bo'lib, "Mehrobdan chayon"da oilaviy zo'ravonlik va korruptsiya tasvirlangan, bu xalqni islohotlarga chaqirgan.

Qodiriy romanlarida milliy identitet va ta'lim masalalarini ko'targan. Masalan, "Mehrobdan chayon"da Mehrob va Chayon obrazlari orqali inson adashishi va jamiyatdagi adolatsizlik ko'rsatilgan, bu milliy uyg'onishni kuchaytiradi. Qodiriy jadidchilikni o'zbek adabiyotiga singdirgan va milliy ma'rifatning asoschisi sifatida tan olingan. Uning merosi Markaziy Osiyo va global tadqiqotlarda o'rganilmoqda, masalan, jadidchilik yubileylarida o'zbek tarixini shakllantirishda ishlatilgan.

Zamonaviy kontekstda Qodiriy ijodi o'zbek milliy ma'naviyatining asosini tashkil etadi. So'nggi tadqiqotlarda uning g'oyalari ta'limda qo'llanilmoqda, masalan, yoshlarni ma'rifatparvar shaxs sifatida tarbiyalashda. Qodiriy falsafasi zamonaviy siyosiy oqimlarda tahlil qilinmoqda va milliy salomatlikka ta'sir etmoqda. Bundan tashqari, uning asarlari mustaqillik davri o'zbek adabiyotida yangi talqinlarga asos bo'lmoqda, bu milliy madaniyatni rivojlantirishda muhim. Natijada, Qodiriy merosi nafaqat o'tmishni, balki kelajakni shakllantirishda dolzarbdır. Roman qahramonlari psixologik jihatdan chuqur tahlil qilingan bo'lib, ular orqali jamiyatdagi o'zgarishlar ko'rsatilgan.

Abdulla Qodiriy o'zbek adabiyoti va madaniyatining abadiy nuri sifatida qoladi. Uning hayoti va "Mehrobdan chayon" romani insonparvarlik, ma'naviy poklik va milliy identifikatsiyani targ'ib etadi. Zamonaviy jamiyatda Qodiriy merosi ta'lim va tarbiyada muhim o'rin tutib, yosh avlodni mukammal shaxs sifatida shakllantirishga yordam beradi. Global miqyosda uning asarlari xalqaro tadqiqotlarda o'rganilmoqda, bu o'zbek madaniyatining jahoniy integratsiyasini ta'minlaydi. Kelajak tadqiqotlar Qodiriy merosini raqamli texnologiyalar va AI orqali yanada chuqurroq o'rganishi, uning g'oyalarini zamonaviy muammolarga qo'llashi kerak. Umuman, Qodiriy merosi o'zbek milliy ma'naviyatining poydevori bo'lib, kelajak avlodlar uchun ilhom manbai bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Usmonova, D. I. (2024). Depiction of social life in the novel “Mehrobdan chayon” by Abdulla Qodiriy. *International Journal of Language and Literature*, 1(1), 1-10. <https://inlibrary.uz/index.php/ijll/article/view/39062>
2. Bobokhonov, R. (2025). National heroes in the works of Abdulla Qodiriy. *Worldly Journal of Social Sciences and Humanities*, 1(1), 1-5. <http://www.wosjournals.com/index.php/shokh/article/view/1108>
3. Golden Brain. (2024). Golden brain ISSN: 2181-4120 volume 1 | issue 18. *ResearchEdu*, 1(18), 1-10. <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/download/4357/5675/7415>
4. Xolmirzayev, A. (2024). Methods of improving students' spiritual and moral qualities in the example of Abdulla Qadiri's novel “Mehrobdan chayon”. *CyberLeninka*, 1(1), 1-10. <https://cyberleninka.ru/article/n/methods-of-improving-students-spiritual-and-moral-qualities-in-the-example-of-abdulla-qadiris-novel-mekhrobdan-chayon>
5. Abdurashidov, Z. (2023). Interactive methods of working with the questions in literature classes. *American Journal of Social Sciences and Humanities Research*, 1(1), 1-5. <https://inlibrary.uz/index.php/ajsshr/article/view/38444>
6. Khaydarova, N. (2024). The role of Abdullah Qadiri in Uzbek novels. *Zien Journal of Social Sciences and Humanities*, 1(1), 1-10. <https://zienjournals.com/index.php/zjssh/article/download/250/201/298>

MIRTEMIR LIRIKASI. "BULUT" SHE'RI TAHLILI.

Keldiyeva Muxlisa Otabek qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

Muxlisauz2302@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Mirtemir hayoti va lirikasi, "Bulut" she'ri badiiy tahlili va ulardagi tabiat manzaralari orqali falsafiy mazmun beruvchi go'zal namunalari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: she'riyat, ohang, poklik va beg'uborlik, lirik qahramon kechinmalari, tabiat bilan uyg'unlik

Annotation: This article analyzes the life and lyrics of Mirtemir, the artistic analysis of the poems "Bulut" their beautiful examples of philosophical content through the nature themes in them.

Keywords: poetry, melody, purity and innocence, experiences of the lyrical hero, nature

Аннотация: В статье анализируется жизнь и лирика Миртемира, художественно анализируются стихотворения «Облако» их прекрасные примеры философского содержания, раскрываемые через призму природной тематики.

Ключевые слова: поэзия, мелодия, чистота и невинность, переживания лирического героя, природа.

O'zbek she'riyatida qalami o'tkir, hassos, muhabbat va tabiat kuychisi hisoblangan Mirtemir Tursunov so'zga chechanligi, ya'ni so'zlarni aniq tanlash va ularni o'zaro uyg'unlashtirishdagi mahorati uning lirikasida yorqin ko'rinadi. Shoir oddiy so'zlardan ham poetik go'zallik yarata olgan, ularni badiiy ramz darajasiga ko'targan. Shu jihatdan uning she'rlari o'quvchini nafaqat zavqlantiradi, balki chuqur o'ylashga, hayotiy haqiqatlarni his qilishga undaydi. Shoir ijodiy faoliyati davomida o'nlab she'rlar va dostonlar she'riy to'plamlarini yaratib, adabiyotimiz xazinasini boyitdi. Uning «Bong», «Poytaxt», «O'ch», «Surat», «Qoraqalpoq daftari», «Tingla, hayot!», «Izlaganim», «Tog'day tayanchim», «Yodgorlik» kabi to'plamlari adabiyot ixlosmandlari orasida keng tarqalib, o'z davrining eng mashhur asarlari sifatida tanildi. Bu asarlarning mundarijasiga nazar tashlasak, shoir ijodida inson hayotining deyarli barcha pallalari, turli ruhiy kechinmalar, samimiy tuyg'ular, unutilmas taassurotlar va chuqur xotiralar mujassam ekani yaqqol ko'zga tashlanadi. Har bir to'plamda

Mirtemirning o'ziga xos badiiy nigohi, hayotga bo'lgan mehr-muhabbati va inson qalbining ichki olamini teran tasvirlash mahorati sezilib turadi

Lirik she'riyat shoir qalbining eng nozik pardalarini ochib beruvchi, go'yoki uning hayotiy kundaligi vazifasini bajaruvchi adabiy janrdir. Albatta, bu qoida barcha shoirlarning ijodida to'la-to'kis o'z aksini topavermaydi. Chunki lirik she'riyatni chin ma'noda qalb kundaligi darajasiga olib chiqish uchun shoirning o'zida nafaqat tug'ma iste'dod, balki samimiyat, halollik va o'z ruhiyatini to'liq his qila olish qobiliyati bo'lishi lozim. Lirik shoir hayotda va jamiyatda yuz berayotgan voqealarni, tabiatda ro'y berayotgan jarayonlarni faqat tashqi ko'rinishda emas, balki ularni qalbi orqali his etib, yuragidan o'tkazib bera olishi kerak. Ana shundagina lirik asarlar o'quvchiga chinakam ta'sir qiladi, ularning qalbida ham ohangdosh tuyg'ularni uyg'otadi. Mana shunday g'oyalar o'z aksini topgan "Bulut" she'riga nazar tashlar ekanmiz, shoir nigohida bulut faqatgina tashvish va zulmat timsoli emas. Uning she'riyatida bulut yorug'lik, baraka va to'kinlik belgisi sifatida tasvirlanadi. Chunki bulut yomg'ir olib keladi, yomg'ir esa hayotni yashnatadi, yerga baraka keltiradi. Shoir uchun bulut — bu tabiatning saxovat qo'li, hayotning yangilanishi va yashnashiga sabab bo'luvchi go'zal hodisa. Shu bois Mirtemir qalamida bulut obrazida ham falsafiy, ham poetik ma'no mujassam bo'lib, u hayotiy yangilanish va umid ramziga aylanadi. Ammo bemavrid yog'ayotgan yomg'ir kayfiyatni buzishi, insonning rejasini ostin-ustin qilishi tabiiy. Ayniqsa, qop-qora bulutlar butun osmonni qoplab, kunni tunde qorong'ulikka burkagan damlarda odam ko'nglida ham g'ashlik, og'ir bir tushkunlik paydo bo'ladi. Bu holat inson qalbida go'yo hayotiy tashvishlarning, muammolarning ramzi sifatida aks etadi:

Ko'k yuzida pag'a bulut -oq bulut,
Oq bulutdan sut yog'armi yoki qut?
Pag'a bulut -yaxshi ko'klam elchisi.
Havolarda yomg'ir isi, sel isi...
Ko'k yuzida dam qalldiroq, dam sukut,
Yog'may o'tma, pag'a bulut -oq bulut!
Yog'ib o'tsang -tizza bo'yi o't bolur,
O't bo'lur, ham sut bo'lur, ham qut bo'lur.

Shoir bu she'rida "pag'a bulut" obrazini ramziy ma'noda tasvirlaydi. Osmonda suzib yurgan oq bulutni u hayotning baraka, to'kinlik va yangilanish darakchisi sifatida ko'rsatadi. Bulutdan yomg'ir yog'ishi yerning yashnashiga, hosilning ko'payishiga sabab bo'ladi. Shu bois oq bulut faqatgina yomg'ir emas, balki "sut", "qut" — ya'ni hayotiy baraka va ne'matlar timsoli sifatida talqin qilinadi.

Shoir bulutdan iltijo qilgandek, uni yog'ishga da'vat etadi: agar yog'sa, dalalarda tizza bo'yigacha o't unib chiqadi, hayot yashnab ketadi. Demak, oq bulut — tabiatning insonlarga saxovatli in'omi, hayotning davomiyligi va farovonligining manbaidir.

Ko'k yuzida pag'a bulut -oq bulut...
Bir qarasang -osmon to'la oqquvlar,
Bir qarasang -baland qorli cho'qqilar,
Bir qarasang -ko'z ilg'amas oq barqut.
Ko'k yuzida -yorug', oydin bir ro'yo...
Usta rassom chizmish ajib manzara -
Tepa-tepa paxta -beg'ubor, sara,
Kuzgi xirmonlarning akslari go'yo...

Ushbu misralarda shoir “pag'a bulut” obrazi orqali tabiatning go'zalligi va hayotiy ramzlari tasvirlanadi. Oq bulut bir paytlar osmon bo'ylab uchayotgan oqqushlarga, bir paytlar baland qorli cho'qqilarga, yana boshqa bir qarashda ko'z ilg'amas oq barqutga o'xshaydi. Bu o'xshatishlarda bulutning erkinligi, ulug'vorligi va nozikligi aks etadi. Shoir nigohida osmon manzarasi oddiy tabiat hodisasi emas, balki yorug', orzuga to'la bir ro'yo, go'yo usta rassomning chizgan mo'jizaviy kartinasidek tuyuladi. Bulutlarning paxtaga yoki kuzgi xirmonlarga qiyos qilinishi esa xalq hayoti va mehnatiga ishora qiladi. Chunki paxta — toza va beg'uborlik, kuzgi hosil esa to'kinlik va barakaning ramzidir. Demak, she'rda bulut bir vaqtning o'zida orzu, poklik, baraka va xalq mehnati bilan bog'langan timsol sifatida gavdalanadi. Mirtemirning she'riyati o'zining samimiyligi va tuyg'ularga boyligi bilan ajralib turadi. Shoir qalamiga mansub har bir satrda inson qalbining eng nozik kechinmalari, hayotiy taassurotlar va chuqur mushohadalar mujassamdir. Uning she'rlarida tuyg'u va hissiyotlar doimo bo'rtib turadi: u gohida tarix sahifalarini varaqlab xalqning o'tmishdagi iztiroblarini eslaydi, g'amga botadi, gohida esa tabiatning beqiyos go'zalliklaridan ilhom olib qalbini quvonch va shukronaga to'ldiradi. Shoir ijodida o'z davrining mard va tanti insonlariga bo'lgan hurmat, ulardan olgan saboq va ilhom ham muhim o'rin egallaydi. Mirtemir she'rlari mavzu jihatdan rang-barang bo'lsa-da, ularning barchasini yagona bir ruh - yurtga, tabiatga bo'lgan cheksiz muhabbat, bolalik xotiralariga sadoqat, xalqidan faxrlanish va uni chin dildan sevib ardoqlash kabi yuksak tuyg'ular birlashtirib turadi. She'rlarida tabiat go'zalligi ko'pincha inson qalbi va tuyg'ulari bilan uyg'un tasvirlanadi. Yomg'ir, bulut, shabada, dalalar, tog'lar — bularning barchasi shoir tasvirida faqatgina manzara emas, balki ichki hislarning ramziga aylanadi. Shu jihatdan Mirtemir lirikasida tabiat hamisha ruhiy holatning ifodasi sifatida gavdalanadi. Mirtemirning badiiy merosini tahlil qilar ekanmiz, uning

ijodiy qalamiga xos eng muhim jihatlardan biri — mavzularining hech qachon eskirmasligi, dolzarblik xususiyatini yo'qotmasligidir. U o'z asarlarida inson ruhiyati, hayotning murakkabliklari, mehnatning qadri, tabiat go'zalligi va insoniy tuyg'ularni yoritishda hamisha samimiy va hayotiy bo'lib qoladi. Shuning uchun ham shoirning asarlari bugungi o'quvchiga ham ta'sirchan, ham ibratli ko'rinadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Mirtemir o'z ijodida xalq dardi, uning orzu-umidlari, tashvishlari va quvonchlarini badiiy yuksaklikda ifoda eta oldi. Uning she'rlari nafaqat badiiy zavq bag'ishlaydi, balki o'quvchini o'yga toldiradi, hayotiy haqiqatlarni chuqurroq anglashga undaydi. Shuning uchun ham Mirtemir ijodi vaqt sinovidan o'tgan, amaliy ahamiyatini yo'qotmaydigan, kelajak avlod uchun ham muhim bo'lib qoladigan bebaho merosdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Naim Karimov." Mirtemir hagidagi garashlari "Toshkent - 2014-y
2. Azizov Q . Mirtemir . Toshkent. G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti 1969.
4. Pulatova M. R. Mirtemir tarjimon sifatida. – O'zbek tili va adabiyoti, 2022.

PORSO SHAMSIYEV – ADABIY MANBASHUNOS VA MATNSHUNOS

Mo'minova Zuhra Valijon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi 4-bosqich talabasi

niyozoovazuhra@gmail.com

Ilmiy rahbar: A.U.Muydinova

ChDPU O'zbek adabiyotshunosligi kafedrası dotsenti v.b.

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek adabiyotshunosligining yirik namoyandalardan biri – professor Porso Shamsiyevning adabiy manbashunoslik va matnshunoslik sohasidagi ilmiy merosi, metodologik qarashlari hamda o'zbek mumtoz adabiyotini o'rganishdagi hissasi tahlil qilinadi. Shamsiyevning ilmiy izlanishlari o'zbek filologiyasi rivojida muhim o'rin tutgani, xususan, Alisher Navoiy, Bobur, Ogahiy, Mashrab kabi klassiklar merosini ilmiy asosda tadqiq etishdagi ahamiyati yoritiladi.

Kalit so'zlar: Porso Shamsiyev, manbashunoslik, matnshunoslik, o'zbek adabiyoti, Navoiyshunoslik, filologiya, ilmiy meros.

Annotation. This article analyzes the scientific heritage, methodological views of one of the major figures of Uzbek literary studies – professor Porso Shamsiyev in the field of literary resource and textual studies, as well as his contribution to the study of Uzbek classical literature. The importance of shamsiyev's scientific research in the development of Uzbek philology is highlighted, in particular, in the research of the heritage of classics such as Alisher Navoi, Babur, Ogahi, Mashrab on a scientific basis.

Keywords: Porso Shamsiyev, source studies, text studies, Uzbek literature, Navoi studies, philology, scientific heritage.

XX asr o'zbek adabiyotshunosligining shakllanishi va rivojida bir qator zabardast olimlar faoliyat yuritgan. Ular orasida professor Porso Shamsiyev o'zining chuqur ilmiy tahlillari, manba va matn ustida olib borgan puxta ishlari bilan ajralib turadi. U nafaqat adabiy jarayonlarni o'rganishda, balki o'zbek mumtoz adabiyotining manbalarini ilmiy asosda nashrga tayyorlashda ham beqiyos hissa qo'shgan adabiyotshunos olimdir. Darhaqiqat, Porso Shamsiyev buyuk yurtdoshlari Ahmad Donish, Abdurauf Fitrat, Sadridin Ayniyga o'xshab tirik bir tarix o'laroq shakllangan. U dinni tarixdan, tasavvufni adabiyotdan kam bilmagan. 1925-yilda Porso Shamsiyevning Toshkentga kelishi uning taqdirida hal qiluvchi ahamiyat kasb etgan.

O'ttizinchi yillarda nashr qilingan "Adabiyotdan ish kitobi", "Adabiyot darsligi", "O'zbek tili darsligi" kitoblari bilanoq, u kelajagiga ishonch hosil eta olgandi. Ammo Porso Shamsiyevning yirik matnshunos sifatida voyaga etishishi bevosita Alisher Navoiy ilmiy-adabiy merosining izchil tadqiqi bilan bog'liqdir. Navoiy "Xamsa"si qo'lyozmalarini qiyosiy o'rganib, mukammal bir matn yaratish bosh maqsadga aylangach, Porso Shamsiyev butun kuch-quvvati, iqtidorini "Xamsa" tadqiqiga bag'ishlaydi. 40-yillarda boshlangan bu mashaqqatli ishning dastlabki natijasi "Sab'ai sayyor" dostonining ilmiy-tanqidiy matnini tuzib, 1956-yilda uni nashr qildirish bo'lgan bo'lsa, 1963-yilda "Farhod va Shirin" dostoni ilmiy matnining bosilib chiqishi mazkur ishning muvaffaqiyatli davomi edi. "Hayrat ul-abror" matni ustidagi mehnat va izlanishlar mana shundan keyin boshlangan. Bu asar mazmun-mohiyati bilan nomlari qayd etilgan har ikki dostonidan ham farqlanishi tufayli tayyorgarlik va mas'uliyat ham shunga yarasha amalga oshirilgan. Buni olimning quyidagi so'zlaridan ham angalash qiyin emas: "Hayrat ul-abror" ulug' shoir Alisher Navoiy yaratgan badiiy asarlarning eng mukammali va klassik adabiyotimizning bebaho durdonasi, "Xamsa"ni tashkil etgan dostonlarning birinchisidir. "Hayrat ul-abror" o'zining tuzilishi va ichki mundarijasida masalalarning qo'yilishi e'tibori bilan "Xamsa"dagi boshqa dostonlardan batamom farqlidir". Ayni shu o'ziga xoslik va tafovutlar "Hayrat ul-abror"ning ilmiy-tanqidiy tekstini yaratishda to'la-to'kis hisobga olingan. Uni tuzishda Abdujamil kotib, Sulton Ali Mashhadiy ko'chirgan mo'tabar qo'lyozmalardan tashqari boshqa qo'lyozmalardan ham istifoda etilgan. Qo'lyozmalarning barchasiga ham tanqidiy qaralib, ulardagi farq, nuqson va kamchiliklar birma-bir ko'rsatilib, zarur o'rinlarda sharh berilgan. Porso Shamsiyev matnda ko'zga tashlangan "hamma mayda-chuydalarni bet ostida qayd eta berish tekstologiya vazifalariga aloqasiz harakat", deb hisoblagani bois tanqidiy matnda ilmiy apparatni ixchamlashtirish bilan birga kotiblar tomonidan yo'l qo'yilgan sahiv va xatolarning ko'p-ozligini va qo'lyozmalarning sifat darajasini belgilash uchun tuzilgan qariyb qirq sahifalik maxsus jadvalda besh qo'lyozmadagi xato va tushib qolgan so'zlar birma-bir ko'rsatilganki, buning igna bilan quduq qazishdan kam joyi yo'q.

Porso Shamsiyev (1910–1996) o'zbek filologiya fanining rivojiga katta hissa qo'shgan olimlardan biridir. U O'zbekiston Fanlar akademiyasi huzuridagi Til va adabiyot instituti, keyinchalik Navoiy nomidagi Til va adabiyot instituti faoliyatida ko'p yillar davomida ishlagan. Uning ilmiy izlanishlari, asosan, adabiy manbashunoslik, matnshunoslik, navoiyshunoslik va mumtoz adabiyot tarixi yo'nalishlarida olib borilgan. Olim o'z faoliyati davomida o'zbek adabiy merosining eng qadimiy yozma manbalarini o'rganib, ularni ilmiy muomalaga kiritish bilan

shug'ullangan. Ayniqsa, Alisher Navoiy asarlarining tanqidiy matnini tayyorlash, Bobur va Ogahiy asarlarini ilmiy nashrga tayyorlash borasidagi ishlari alohida e'tiborga loyiqdir.

Manbashunoslik har qanday milliy adabiyot tarixini chuqur o'rganishda asosiy poydevor hisoblanadi. Porso Shamsiyev o'zbek manbashunosligining shakllanishida peshqadam olimlardan biri bo'lib, u adabiy manbalarni tanqidiy tahlil qilish, ularning paydo bo'lish jarayoni, tarixiy sharoiti, nusxalar orasidagi farqlarni aniqlash borasida katta tajriba orttirgan.

Uning ilmiy izlanishlarida qo'lyozmalarni solishtirish, variantlarni aniqlash, nashrga tayyorlash jarayonida matnni to'g'rilash tamoyillari muhim o'rin tutadi. Shamsiyevning manbashunoslikka oid qarashlari o'zbek filologiyasida matnshunoslikning metodik asoslarini shakllantirishda xizmat qilgan. Porso Shamsiyev o'z ilmiy faoliyatining asosiy qismini matnshunoslik ishlariga bag'ishlagan. U Navoiy "Xamsa"si, "Lison ut-tayr", "Mahbub ul-qulub" kabi asarlarning qo'lyozmalari ustida ishlagan, ularning turli nusxalarini solishtirib, ishonchli matn variantlarini aniqlashga erishgan. Shuningdek, Shamsiyev Ogahiy, Gulxaniy, Munis, Uvaysiy, Mashrab kabi adiblar asarlarining ilmiy-tanqidiy matnlarini tayyorlashda ham faol ishtirok etgan. U matnshunoslikda ilmiy aniqlik, manba ishonchliligi va tarixiy kontekstga tayanish tamoyillarini ilgari surgan. Shamsiyevning tahriri ostida chop etilgan nashrlar bugungi kunda ham o'z ilmiy qiymatini yo'qotmagan. U o'z izlanishlarida matnshunoslikni faqat texnik jarayon emas, balki adabiy-estetik tafakkur manbai sifatida ko'rgan.

Ilmiy merosi va o'zbek filologiyasidagi o'rni

Porso Shamsiyevning ilmiy merosi o'zbek filologiyasi tarixida alohida o'rin egallaydi. U o'zbek adabiyotshunoslik maktabining shakllanishida ishtirok etgan, ko'plab yosh tadqiqotchilarga ustozlik qilgan. Uning ilmiy asarlari o'zbek adabiy merosining nashr madaniyatini yuksak bosqichga olib chiqdi.

Shamsiyevning ilmiy ishlari orasida quyidagilar alohida ahamiyatga ega:

- "Alisher Navoiy asarlarining matni va nashri masalalari";
- "Bobur va uning adabiy merosi";
- "Mumtoz adabiyotda tarixiy manba va badiiy matn munosabati";
- "O'zbek adabiy manbashunosligining shakllanish bosqichlari" va boshqalar.

Bu ishlar o'zbek adabiyot tarixining ishonchli ilmiy manbalar asosida o'rganilishiga zamin yaratgan. Ma'lumki, adabiy matn ishi til, adabiyot, ilm va daqiq bir tadqiqotchilik mehnatidir. Undan siyosiy g'araz va g'animlik uchun foydalanish hech vaqt o'zini oqlamaydi. Shunga qaramasdan ayrim kimsalar qandaydir bir so'z,

ibora yoki jumlaning dastaklab dushman bilgan kishilardan o'ch olishni ko'zlashgan. Filologiya fanlari nomzodi Vahob Rahmonovning O'zbekistonning birinchi Prezidenti Islom Karimovga yo'llagan qoralov xatida shunday so'zlar aytilgan:

“Navoiy harbiy hujumlar paytida shohning o'rni jang harakati markazi (qalbgoh)da deydi. “Hayrat ul-abror” noshiri Ibrohim Haqqul talqinida “kalbgoh”da – “itxona”da turibdi”. Keyin dostonidan mana bu bayt keltiriladi: Ne ajab o'lsa ko'ngul o'rniga shoh, Chunki erur shoh yeri kalbgoh. Birinchidan, baytda Ibrohim Haqqulning hech qanaqa talqini yo'q. Ikkinchidan, doston “Hayrat ul-abror” tanqidiy matni asosida ustoz Abduqodir Hayitmetov bilan birga nashrga tayyorlangan. Uchinchidan, unga zukko navoiyshunos Yoqubjon Is'hoqov mas'ul muharrirlik qilgan. To'rtinchidan, hech bir kimsa “q” harfining dumini tushirib qoldirib shohga yoki podshohlikka nafratini ifodalamaydi. Qolaversa, o'zbek o'quvchisi “kalbgoh” kalimasini, deyarli, bilmaydi. Xullas, ming bilag'onlik qilingani bilan fitna va ig'voni ilmga qorishtirib bo'lmaydi, albatta.

Porso Shamsiyev o'zbek adabiyotshunosligining rivojida beqiyos o'rin tutuvchi manbashunos va matnshunos olim sifatida tanilgan. Uning ilmiy izlanishlari, matnshunoslik maktabini shakllantirishdagi faoliyati bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Shamsiyev nafaqat o'zbek mumtoz adabiy merosining ilmiy nashrlarini tayyorlab, balki kelajak tadqiqotchilar uchun mustahkam ilmiy asos yaratib berdi. Xulosa o'rnida aytiladigan gap shuki, oz bo'lsa-da, men Porso domlaning so'zlarini eshitganman. Bo'limga ishlay boshlaganimdan keyin hamkasblardan domla to'g'risida shunchalik samimiy, bir-biridan maroqli fikr-mulohazalarni tinglaganmanki, mening tasavvurimda Porso Shamsiyev ilm ahlining porsosi, ma'rifat va fazilat sohiblarining piri qiyofasida muhrlanib qoldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shamsiyev P. *Navoiy asarlari matni ustida ishlash tajribalari*. – Toshkent: Fan, 1970.
2. Karimov B. *O'zbek matnshunosligi asoslari*. – Toshkent: O'zbekiston, 2005.
3. Qosimov B. *Navoiyshunoslikning zamonaviy masalalari*. – Toshkent: Universitet, 1998.
4. Rahmonov T. *Manbashunoslik va matnshunoslik nazariyasi*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2010.
5. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. – Toshkent, 2002. – “Shamsiyev Porso” maqolasi.

MUHAMMAD SOLIH HAYOTI VA IJODI “SHAYBONIYNOMA” TARIXIY DOSTON

Alijonova Toshtilla Akmal qizi

Zamzamaliyeva Rizvonbi Mahzubjon qizi

ChDU O'zbek tili va adabiyoti ta'lim yo'nalishi

2-bosqich talabalari

Ilmiy rahbar: A.U.Muydinova

ChDPU O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasida dotsenti v.b.

rizvonbi2006@gmail.com, toshillaalijonova@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Muhammad Solihning hayoti va ijodiy merosi, xususan, uning mashhur “Shayboniynoma” tarixiy dostoni tahlil qilinadi. XV–XVI asrlar chegarasida yashab ijod etgan Muhammad Solih o‘z davrining siyosiy-ijtimoiy hayotida faol ishtirok etgan, she’riyat va tarixiy nasrni uyg‘unlashtirgan adib sifatida tanilgan. Doston Shayboniynonning siyosiy faoliyati, Movarounnahrni birlashtirish yo‘lidagi kurashlari, jangovar yurishlari hamda davrning ijtimoiy-siyosiy voqealarini yoritishga bag‘ishlangan. Asarda voqealar badiiy ifoda vositalari bilan tarixiy haqiqat asosida bayon qilinib, o‘sha davrning qahramonlik ruhi, milliy birlashuv g‘oyasi, adolat va ozodlikka intilish kabi mavzular o‘z ifodasini topgan. Tadqiqot Muhammad Solihning adabiy uslubi, tarixiy manba sifatidagi ahamiyati, shuningdek, “Shayboniynoma”ning o‘zbek adabiyoti va tarixshunosligidagi o‘rni kabi jihatlarni yoritishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Muhammad Solih, Temur Sulton, temuriylar, “Muzakkir-ul ahbob”, “Malik ush-shuaro”, “Amir ul-ulamo”, Muhammad Yahyo, Shohmalik Mirzo, “Shayboniynoma”.

Asli turkiylarning bilkut qabilasidan bo‘lgan, Xorazm hokimi amir Nursaidbek oilasida tug‘ilgan. Bobosi Shohmalik Mirzo Shohruh va Ulug‘bek saroyida katta nufuzga ega bo‘lgan. Otasi Nursaidbek esa Ulug‘bek, Abu Said saroylarida xizmat qilgan. Muhammad Solih Xorazmda savod chiqargach, Hirotga borib, Aburahmon Jomiydan ilm o‘rgangan. 1464 –1467 – yillarda Xorazmda hokimlik qilgan Nursaidabek 1467-yilda Abu Said amriga binoan sadoqatsizlikda ayblanib qatl ediladi. 10 yoshida otasidan ayrilgan Muhammad Solih yoshligida ko‘p qiyinchiliklarga uchraydi. Hatto ma’lum muddat Husayn Boyqaro va boshqa temuriylar saroyida xizmat qilishga majbur bo‘ladi. Biroq otasining o‘limiga sababchi bo‘lgan temuriyzodalar bilan ishlashni xohlamagan. Keyinchalik 1494-yilda Samarqandda

Darvish Muhammad tarxon va Xoja Ahrorning o'gli xoja Muhammad Yahyo qo'li ostida ishlagan, 1499-yil Shayboniyxon xizmatiga kirgan. Uning yurishlarida ishtirok etib Buxoro va Dabusiya qal'alarini olishda yordam bergan. Qal'a himoyachilari bilan uchrashib ularni Shayboniyxon bilan ittifoq tuzishga chaqirgan. 1500-yilning yozida, uch kunlik qamaldan so'ng Buxoroni egallagan Muhammad Shayboniyxon Muhammad Solihni Buxoroga hokim etib tayinlaydi, bundan tashqari unga Xorazmdan bir qancha mulklar sovg'a qiladi. Tarixchi, keyinchalik, Chorjo'y, Niso viloyatlariga hokimlik qilgan. "Amir ul-ulamo", "Malik ush-shuaro" unvonlariga sazovor bo'lgan. 1507-1510-yillarda Hirotda yashagan. Shayboniyxon vafotidan so'ng Buxoroga qaytgan. Keyinchalik umrining oxirigacha shayboniylar Mahmud Sulton va Ubaydullaxonning kotibi bo'lib xizmat qilgan. Muhammad Solih turkiy va forsiyda ijod qilgan. She'rlarida ishqiy, biografik, siyosiy mavzular asosiy o'rin egallagan. Tarixchi o'zbek adabiyoti tarixida ilk realistik tarixiy doston — „Shayboniynoma“ni yozgan. Muhammad Sulton 1535-yilda Buxoroda vafot etgan. Muhammad Solih tomondan yozilgan tarixiy doston „Shayboniynoma“da Muhammad Shayboniyxonning hayoti va olib borgan qonli urushlari haqida she'riy uslubda hikoya qilinadi. Asar Shayboniyxonning tug'ilganidan boshlanib boshlab, to 1505-yilgacha ro'y bergan voqealarni qamrab oladi. Dostonda qo'shinlarning tuzilishi, oddiy xalqning og'ir ahvoli, Qorako'l, Qarshi va G'uzorda Shayboniylarga qarshi ko'tarilgan qo'zg'olonlar haqida ham qimmatli ma'lumotlar uchraydi. Asarda ko'plab geografik va etnografik atamalarni uchratish mumkin. Doston 8880 misra, 76 bobdan iborat bo'lib 1510-yilda tugallangan. XV asr oxiri - XVI asr boshlaridagi voqealar aks etgan bu asar tarixiy, etnografik, geografik, lingvistik jihatlaridan ham, badiiyligiga ko'ra ham muhim ahamiyatga ega. Dostonning asl nusxasi topilgan emas, ammo shoir hayotligida Qosim kotib tomonidan 1510-yilda ko'chirilgan qo'lyozma nusxasi Venada saqlanadi. Kitob nemis (1885), rus (1904) va boshqa tillarga tarjima qilingan. 1908-yilda P. M. Melioranskiy tomonidan Peterburgda, 1961-1989-yillarda Toshkentda nashr etilgan. Vamberi Muhammad Solihning „Laylo va Majnun“ nomli turkcha yozilgan dostoni borligini xabar bergan, lekin u topilgan emas. „Qomus ul-a'lom“, „Noz va Niyoz“ manzumasi Muhammad Solih asarlaridan biri deb hisoblangan, biroq Nisoriy „Muzakkiri ahbob“da bu asarlarning muallifini Baqoiy deb ko'rsatadi. Shayboniynoma — o'zbek xoni Muhammad Shayboniy tarixi to'g'risida tarixiy-jangnoma doston. O'zbek tarixchisi va shoiri, Muxammad Solihning asari. Turkiy tilda (chig'atoy yoki eski o'zbek tilida) yozilgan. Asar 1506-yilda yozib tugallangan.. Doston Muhammad Shayboniyning temuriylarga qarshi olib borgan harbiy yurishlari tasviriga bag'ishlangan. Shayboniynoma 8902 misradan iborat bo'lib, 76 bobdan tashkil topgan.

16 bob dostonning muqaddimasi, shundan 1-3-boblar hamd va na'tlardir. 4-bob so'z ta'rifiga, 5-14-boblar Shayboniyxonning tavsif va ta'rifiga bag'ishlangan; 15-bob esa "Kitob nazmining sababi" bayonidadir. 16-bob Mullo Abdurahim haqida. Asarning syujeti –asosiy qismi 17-bobdan boshlanadi. Keyingi boblarda 1499-1500; 1505-1506-yillarda ro'y bergan tarixiy voqealar xronologik izchillikda bayon etilgan[1]. Bu qonli kurashlarning shohidi va ishtirokchisi bo'lgan Muhammad Solih o'z ko'zi bilan ko'rgan, o'zi qatnashgan voqealarini bayon qiladi. Dostonda Shayboniyxonning 1499-1500-yillarda Turkistondan Samarqandga qo'shin tortib kelishi, Samarqandni bosib olish uchun qilingan ilk urinishlarning barbod bo'lishi va chekinishi, Buxoro viloyatining hokimi Boqi Tarxon va uning qo'shini Dabbusiy qo'rg'onida (hozirgi Ziyovuddin yaqinida) qamal qilib, Buxoroni bosib olishi, Qorako'l, Qarshi, G'uzor va boshqa hududlarda aholi qo'zg'olonlarining qattiqqo'llik bilan bostirilishi, Samarqandni 6 oy qamal qilinishi, Boburning Samarqandni tashlab chiqishga majbur bo'lishi, Shayboniyxonning Samarqandni, keyinroq Andijon, Toshkent, Hisor, Badaxshon va boshqa viloyatlarni zabt etishi birma-bir bayon etiladi. Doston 1504-1506-yillarda Shayboniyxonning Xorazmga yurishi, uni egallab olib, g'alaba bilan Buxoroga qaytishi tasviri bilan tugaydi. "Shayboniynoma"ning 1510-1511-yillarda Qosim ismli kotib tomonidan ko'chirilgan eng eski qo'lyozma nusxasi Venada saqlanadi. Nastaliq uslubida yozilgan bu nusxa 218 varaqni tashkil etib, unda jang va ziyofat manzaralarini tasvirllovchi 9 ta miniatyura ham keltiriladi. Aynan shu qo'lyozma asosida G.Vamberi 1885-yilda Venada dostonning asl tekstini va uning nemis tiliga o'girilgan tarjimasini chop ettirgan edi. 1904-yili esa shu qo'lyozma asosida rus turkshunosi P.M.Melioranskiy Peterburgda "Shayboniynoma"ning asl matnini nashr ettirib, Vamberi nashridagi kamchiliklarni tuzatadi va o'sha nusxadagi 2 ta miniatyurani ham kitobga kiritadi. Asar 1961-yili O'zbekiston Fanlar akademiyasi nashriyoti tomonidan to'la nashrdan chiqariladi. Muhammad Solih va uning ijodi A.Ibrohimov tomonidan tadqiq etilib, kandidatlik dissertatsiyasi yozilgan. Dostonda XVI asrning boshlaridagi Markaziy Osiyo xalqlarining turmush tarzi, kasb-kori, harbiy hunariga doir qiziqarli ma'lumotlar ham mavjud. Dostonda Sulton Mahmud, Temur Sulton, Bobur, Husayn Boyqaro, Boqi Tarxon, Sulton Ali, Badiuzzamon singari o'nlab tarixiy siymolar ham tasvirlangan. Shayboniynoma asaridagi ijtimoiy terminlar hozir uning qabri boshqa Shayboniylar bilan ko'chirilib Registonda Sherdor va Tillokori madrasalari orasiga qo'yilgan. Shayboniyxonning she'rlar devoni mavjud. U Turkiyada saqlanadi. Bu devonga asoslanib chet ellik o'zbek olimi Temur Xo'ja o'g'li Shayboniyxon haqida o'tgan asr 70-yillari boshida dissertatsiya yozgan. 200 sahifalik bu ishda Shayboniyxon hayot yo'li yoritilib, g'azallari va "Bahrul hudo" nomli masnaviysi tahlil etilgan.

Bundan tashqari, Shayboniynonning o'g'li Temur Sultonga atab yozgan pand-nasihat xarakteridagi asari ham mavjud. Bir qator olimlar, jumladan, professor R.G.Mukminova mashhur tarixiy asar "Tavorixi guzidai nusratnoma"ning yaratilishida Shayboniynonning ham xizmati bor, deb bilishadi. Muallifi noma'lum bu asar hozir Shayboniynonga nisbat berilmoqda. Shayboniynon shoir, olim va mutasavvufarga g'amxo'rlik qilgan, o'ziga yaqinlashtirib, katta-katta mansablar bergan. Jumladan, Muhammad Soleh, Binoiy, Abdurahim Sadr va boshqalar bunga misol bo'la oladi. Shayboniynon qator asarlarning fors va mo'g'ul tillaridan turkiyga tarjima qilinishiga ham sabab bo'lgan. Shayboniynonning devoni hozircha yagona nusxada bo'lib u ham, aytilganidek Turkiyadadir. U haqdagi ma'lumotlarda devon asosan g'azal, ruboiy, tuyuq, fard, masnaviy kabi janrlardagi she'rlardan iboratligi qayd qilinadi. Shuningdek, Shayboniynon she'rlaridan namunalar Hasan Xoja Nisoriyning "Muzakkir-ul ahhob" asarida ham mavjud. Jumladan, mashhur shayx Najmiddin Kubro vafotiga doir tarixini keltirib, yaxshi aytgan, deydi: Bobur shariyatidagi asl turkiy so'zlar Shoh va shoir Zahiriddin Muhammad Bobur yashagan davr, uning hayot hamda ijod yo'li haqidagi dastlabki ma'lumotlar o'sha zamon va undan keyingi yillarda yozilgan manbalarda uchrasa-da, ijodini ilmiy tomondan tadqiq etish, asarlarini nashr ettirish ishlari, asosan, XX asr boshlaridan amalga oshirila boshlangan. Zahiriddin Muhammad Bobur yashagan davr va o'sha paytdagi ijtimoiy-siyosiy vaziyatning turkiy xalqlar adabiyotida ifoda etilishi haqida so'z yuritilganda, dastavval, Sayfi Chalabiy (1582-1583 yillarda vafot etgan) "Sayohatnoma"sini qayd etish lozim. Hindiston, Xitoy bo'ylab qilgan safar taassurotlari asosida bitilgan "Sayohatnoma" Turkiya sultoni Murod III ga bag'ishlagan. Asarda, asosan, XVI asrning birinchi yarmida Bobur va Shayboniylar o'rtasida kechgan urush harakatlari, shuningdek, Boburning Shayboniy Ubaydullaxonga yo'llagan maktubi hamda uning Hindistonni egallashidan to Humoyun davrigacha bo'lgan Hindiston tarixi tasvirlanadi. Ammo Bobur ijodi haqida "Sayohatnoma"da fikr yuritilmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ahmedov B. A. O'zbekiston xalqlari tarixi manbalari. – T.: O'qituvchi, 1991
2. Akramov A. Muhammad Solih. – T., 1966;
3. Ibrohimov A. XVI asr o'zbek adabiyotining asosiy xususiyatlari. – T., 1976.
4. O'zbek adabiyoti tarixi [5j.li], 1j. – 1977.
5. Muhammad Solih. Shayboniynoma. – T., 1961

XALQ DOSTONLARIDA VATANPARVARLIK G'OYALARI

Qo'chqorova Munisa Jasur qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

1-bosqich talabasi

www.mqochqorova814@gmail.com

Ilmiy rahbar: Nafisa Raxmanova

Annotatsiya: Ushbu maqolada vatanparvarlik mavzusi o'zbek og'zaki adabiyotida qanday ifodalanganligi tahlil qilinadi. Ayniqsa, "Alpomish", "Go'ro'g'li" va "Ravshan" kabi asarlarda vatanparvarlik g'oyasi qanday aks etgani ko'rib chiqiladi. Ushbu epik asarlarda qahramonlarning yurtga bo'lgan muhabbati, adolatga intilishi, qahramonlik va fidoyilik kabi fazilatlar milliy ongini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, tarixiy va madaniy voqealar bu asarlarda qanday tasvirlanganligi, ularning milliy qadriyatlarni saqlashdagi ahamiyati ham yoritiladi. Bu asarlar orqali yosh avlodga vatanparvarlik, adolat va insoniylik kabi axloqiy qadriyatlar singdirilishi maqsad qilingan. Dostonlarda ko'rsatilgan qahramonlarning yurtni himoya qilish yo'lidagi kurashlari va ular tomonidan yurtning tinchligi va barqarorligini ta'minlashdagi fidoyiligi, bugungi kunda ham milliy qadriyatlar va tarbiya tizimida katta o'rin tutadi. Vatanparvarlik g'oyalarining ayniqsa yosh avlodga qanday ta'sir ko'rsatishi, ular orqali milliy ma'naviyatning shakllanishi va o'zlikni anglash masalalari ham maqolada ko'rib chiqiladi. Bundan tashqari, maqolada xalq dostonlaridagi vatanparvarlik g'oyalari zamonaviy jamiyatda ham o'zgarmas ahamiyatga ega ekanligi, bu qadriyatlarning madaniyat va san'at orqali qayta jonlanishi ham yoritiladi.

Kalit so'zlar: Alpomish, Ravshan, axloqiy qadriyatlar, vatanparvarlik, tarixiy voqealar, madaniy jarayonlar.

Abstract. This paper analyzes how the theme of patriotism is represented in Uzbek literature, particularly focusing on the epic works such as Alpomish, Gurogli, and Ravshan. In these epic works, the heroes' love for their homeland, their pursuit of justice, and their qualities of heroism and self-sacrifice play a significant role in shaping national consciousness. The historical and cultural events depicted in these works, and their importance in preserving national values, are also discussed. Through these works, the values of patriotism, justice, and humanity are conveyed to the younger generation. The article also examines the methods and styles through which

patriotic ideals are expressed in the folk epics. The heroes' struggles to defend their homeland and their dedication to maintaining the peace and stability of the nation remain crucial in the formation of national values and the educational system. The influence of these patriotic ideals on the younger generation and their role in shaping national identity and self-awareness are also explored. Furthermore, the article highlights the timeless significance of patriotic themes in folk epics in modern society, as well as how these values are revived through culture and art.

Keywords: Patriotism, Uzbek writers, literary works, Alpomish, Ravshan, ethical values, historical events, cultural processes, heroes, social issues, role of youth, development.

Аннотация. В данной статье анализируется, как тема патриотизма выражена в узбекской литературе, с особым акцентом на эпические произведения, такие как Алпомиш, Гурогли и Равшан. В этих эпических произведениях любовь героев к родине, их стремление к справедливости, а также качества героизма и самопожертвования играют важную роль в формировании национального сознания. Исторические и культурные события, изображенные в этих произведениях, и их значение в сохранении национальных ценностей также рассматриваются. Через эти произведения передаются такие ценности, как патриотизм, справедливость и человечность для молодежи. Статья также исследует методы и стили, с помощью которых патриотические идеалы выражаются в народных эпосах. Борьба героев за защиту своей родины и их преданность поддержанию мира и стабильности в стране остаются важными для формирования национальных ценностей и образовательной системы. Влияние этих патриотических идеалов на молодежь, их роль в формировании национальной идентичности и самосознания также обсуждаются. Кроме того, статья подчеркивает неизменную значимость патриотических тем в народных эпосах в современном обществе, а также то, как эти ценности возрождаются через культуру и искусство.

Ключевые слова: Патриотизм, узбекские писатели, литературные произведения, Алпомиш, Равшан, этические ценности, исторические события, культурные процессы, герои, социальные проблемы, роль молодежи, развитие.

O'zbek xalq og'zaki ijodi millatimizning bebaho ma'naviy boyligi hisoblanadi. Unda xalqning tarixiy xotirasi, hayotiy tajribasi, urf-odatlari, axloqiy qarashlari va milliy ruhiyati mujassamdir. Ayniqsa, xalq dostonlari xalq qalbining eng nozik

tuyg'ularini ifodalovchi, qahramonlik, fidoyilik va vatanparvarlik g'oyalarini tarannum etuvchi asarlardir. Dostonlar asrlar davomida og'izdan-og'izga o'tib, xalqning eng muhim g'oyalarini avloddan avlodga yetkazib kelgan. Vatanparvarlik – bu insonning o'z yurtiga, el-yurt manfaatiga sadoqat, uni himoya qilishga tayyorlik tuyg'usidir. Xalq dostonlarida bu g'oya qahramonlarning harakati, kurashi va fidoyiligi orqali ifodalanadi. Doston qahramonlari nafaqat shaxsiy manfaatni, balki el-yurt, xalq tinchligi va ozodligini himoya qiladi.

“Alpomish” dostoni o'zbek xalqining eng qadimiy va mashhur dostonlaridan biri bo'lib, unda vatan, el va or-nomus uchun kurash asosiy g'oyani tashkil etadi. Alpomishning Barchinoyni qutqarish yo'lidagi safarida, u avvalo, o'z urug'i – elining sha'nini himoya qiladi. Uning so'zlari va jasorati orqali xalqning ozodlik va birlik haqidagi orzusi namoyon bo'ladi. Doston qahramoni Vatanga sadoqat, milliy g'urur va erkparvarlik timsoliga aylangan. Bugungi kunda globallashuv jarayonida milliy o'zlikni saqlash va mustahkamlash dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Shu jihatdan xalq dostonlari yoshlarni milliy ruhda tarbiyalash, ularning qalbida Vatanga muhabbat tuyg'usini mustahkamlashda muhim o'rin tutadi. U xalq orasida “milliy qahramonlik maktabi” sifatida qadrlanadi. Asarda Alpomishning qahramonligi, jasorati va fidoyiligi xalqning orzu-intilishlarini ifodalaydi. Dostonda Alpomishning eng katta maqsadi – yurtini himoya qilish, elini ozod va erkin tutishdir. U nafaqat botirlik timsoli, balki xalqning Vatanga sadoqatli o'g'loni sifatida tasvirlanadi. Dostonda quyidagi g'oya alohida o'rin tutadi: “Yurt uchun jon berish – sharaf, uni dushmanga topshirish – uyat.” Shu bois Alpomish obrazi yoshlarni doimo yurtni sevishga, uning ozodligi uchun kurashishga chorlaydi. Xalq dostonlari faqat janglar va qahramonliklarni tasvirlab qolmay, balki xalqning og'ir yo'llari, zafarlar va mag'lubiyatlarining tarixi sifatida ham ahamiyatga ega. Ushbu dostonlarda Vatan oldidagi burch va uning himoyasi nafaqat jang maydonlarida, balki xalqning kundalik hayoti va ijtimoiy kurashlarida ham o'z aksini topadi. Misol uchun, “Kuntug'mish” dostonida qahramon o'z yurti uchun kurashishda shaxsiy muhabbatini, hatto hayotini qurbon qiladi. Bu doston xalqning og'ir ijtimoiy sharoitlari, zulmga qarshi turish va o'z yurti uchun oxirigacha kurashish g'oyasini ilgari suradi. Qahramonning sadoqati, uning Vataniga bo'lgan muhabbati va yurt tinchligini ta'minlashdagi fidoyiligi dostonni kuchli bir vatanparvarlik asariga aylantiradi.

Xalq dostonlarida shuningdek, o'zgacha vatanparvarlik namunalari ham mavjud. Bunday dostonlar xalqning o'z erkinligi uchun kurashini, milliy or-nomusini saqlashini va jahon tarixidagi o'z o'rnini topishdagi intilishlarini tasvirlaydi. Har bir

jangda yengilmagan qahramonlar va yurtni himoya qilgan fidoyilar xalqning g'ururi, o'zligini saqlashdagi kuchli xohishidir.

Bundan tashqari, o'zbek xalqining eng keng tarqalgan epik turkumlaridan biri bu – “Go‘ro‘g‘li” eposidir. Undagi qahramon Go‘ro‘g‘li xalq uchun adolat va ozodlik timsolidir. U dushmanlarga qarshi kurashib, xalqni birlashtiradi, zulmga qarshi turadi. Go‘ro‘g‘lining eng muhim xususiyati shundaki, u faqat o‘z manfaatini emas, balki el-yurt taqdirini o‘ylaydi. Masalan, dostonlarda Go‘ro‘g‘li adolatsizlikka qarshi chiqadi, xalq dardini o‘z dardi deb biladi. Bu orqali xalq ongida qahramonlik va vatanparvarlik tuyg‘ulari yanada mustahkamlangan. Go‘ro‘g‘li xalq uchun nafaqat qahramon, balki milliy g‘urur timsoliga aylangan. “Ravshan” dostoni ham xalqning ozodlik va erk haqidagi qarashlarini ifodalaydi. Asarda Ravshanning dushmanlarga qarshi kurashi, uning xalq manfaatini o‘z manfaatidan ustun qo‘yishi tasvirlanadi. Ravshan obrazi orqali xalq o‘z orzu-umidlarini, erk va ozodlikka intilishini ifodalagan. Uning qahramonligi yoshlar ongida shunday g‘oyani mustahkamlashga xizmat qiladi: “Vatan himoyasi har bir insonning eng oliy burchidir.” O‘zbek xalq dostonlari nafaqat adabiy yodgorlik, balki yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalovchi manba hisoblanadi. Ular orqali insonlarda quyidagi fazilatlar shakllanadi: Vatanga sadoqat; adolatparvarlik; fidoyilik va mardlik; birlik va hamjihatlik tuyg‘usi. Dostonlarda tasvirlangan qahramonlar yoshlarni qiyinchiliklardan qo‘rqmaslikka, xalq manfaatini birinchi o‘ringa qo‘yishga undaydi. Shu sababli bugungi ta’lim-tarbiyada ham xalq dostonlaridan keng foydalanish zarur. Xalq dostonlari – xalqimizning ruhiy dunyosi, milliy xotirasi va ma’naviy boyligidir. Ularning asosiy g‘oyalaridan biri bu – Vatanga sadoqat, uni himoya qilish va milliy birlikdir. “Alpomish”, “Go‘ro‘g‘li”, “Ravshan” kabi dostonlarda Vatan ozodligi yo‘lida kurashgan qahramonlar timsoli orqali xalq yosh avlodni fidoyilik, mardlik va vatanparvarlik ruhida tarbiyalagan. Bugungi kunda ham bu asarlar yoshlarni milliy g‘urur va Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalashda bebaho manba sifatida xizmat qilmoqda. *Shubhasiz, epik asarlarda qahramonlarning yurtga bo‘lgan muhabbati, adolatga intilishi, qahramonlik va fidoyilik kabi fazilatlar milliy ongni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Shuningdek, bu asarlarda tasvirlangan tarixiy va madaniy voqealar ularning milliy qadriyatlarini saqlashdagi ahamiyati ham beqiyos. Bu asarlar orqali yosh avlodga vatanparvarlik, adolat va insoniylik kabi axloqiy qadriyatlar singdirish maqsad qilingan. Dostonlarda ko‘rsatilgan qahramonlarning yurtni himoya qilish yo‘lidagi kurashlari va ular tomonidan yurtning tinchligi va barqarorligini ta’minlashdagi fidoyiligi, bugungi kunda ham milliy qadriyatlar va tarbiya tizimida katta o‘rin tutadi. Xalq dostonlaridagi vatanparvarlik g‘oyalari zamonaviy jamiyatda ham o‘zgarmas*

ahamiyatga ega, bu qadriyatlarning madaniyat va san'at orqali qayta jonlanishi juda muhim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

5. Alpomish. O'zbek xalq dostoni. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1988.
6. Go'ro'g'li. O'zbek xalq dostonlari. – Toshkent: Fan, 1991.
7. Ravshan. O'zbek xalq dostoni. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1978.

ABDULLA ORIPOV SHE'RIYATIDA VATAN VA INSON G'OYASI

Murodova Sug'diyona Hamdambek qizi

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti O'zbek
tili va adabiyoti yo'nalishi 1-bosqich talabasi*

sugdiyona2608@gmail.com

Ilmiy rahbar: Usmanova Ziyoda Ilxomjon qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek xalqining sevimli shoiri Abdulla Oripov ijodida Vatan va Inson g'oyasining badiiy talqini, shoirning lirik obrazlari, falsafiy mushohadalari hamda milliy o'zlikni ifodalovchi motivlar tahlil qilinadi. Shoirning she'riy merosi nafaqat adabiy, balki ma'naviy qadriyat sifatida ham yoritiladi.

Kalit so'zlar: Abdulla Oripov, Vatan, Inson, she'riyat, lirika, badiiylilik, g'oya, milliy ruh, falsafa, ma'naviyat.

Аннотация. В данной статье рассматривается художественная интерпретация идей Родины и Человека в творчестве любимого узбекского поэта Абдуллы Орипова. Анализируются лирические образы, философские размышления и мотивы, отражающие национальную самобытность. Поэтическое наследие поэта рассматривается не только как литературная, но и как духовная ценность.

Ключевые слова: Абдулла Орипов, Родина, Человек, поэзия, лирика, идея, национальный дух, философия, духовность.

Abstract. This article analyzes the artistic interpretation of the ideas of Homeland and Humanity in the works of the renowned Uzbek poet Abdulla Oripov. The study explores his lyrical imagery, philosophical reflections, and motifs expressing national identity. The poet's literary heritage is viewed not only as a work of art but also as a source of spiritual value.

Keywords: Abdulla Oripov, Homeland, Human, poetry, lyricism, idea, national spirit, philosophy, spirituality.

Abdulla Oripov o'zbek adabiyotining XX asr oxiri – XXI asr boshlaridagi eng yirik vakillaridan biridir. Uning she'riyatida xalq ruhining nafasi, millat g'ururi, insoniylik va Vatan tuyg'usi uyg'un tarzda ifodalangan. Shoir o'z asarlarida faqat bir shaxsning his-tuyg'ularini emas, balki butun xalqning orzu-intilishlarini ifodalab bera olgan. Shu boisdan ham Oripov ijodi o'zbek adabiyotining ma'naviy poydevoriga aylangan.

Adabiyot inson qalbining in'ikosidir. Abdulla Oripov she'riyatida bu in'ikos Vatanga sadoqat, inson sha'ni va e'tiqodi, ezgulik va adolat g'oyalari orqali yoritiladi. Shoirning har bir satrida xalqparvarlik, millatparvarlik va insonparvarlik g'oyalari mujassam.

Shoir ijodida Vatan tushunchasining badiiy talqini:

Abdulla Oripov she'riyatida Vatan tushunchasi muqaddas, aziz, ona timsolida gavdalanadi. Shoir uchun Vatan — bu shunchaki geografik makon emas, balki ruhiy va ma'naviy manba. U o'z she'rlarida Vatanni onaga, tuproqqa, imonga, oriyatga qiyoslaydi. Masalan, “O'zbekiston”, “Sen yetim emassan”, “Vatan haqida qo'shiq” kabi she'rlarida yurtga muhabbat, uni asrash va ulug'lash g'oyalari asosiy o'rinni egallaydi. Shoir Vatan tuyg'usini jismoniy yoki siyosiy tushuncha sifatida emas, balki ruhiy ehtiyoj sifatida talqin qiladi.

Shoir yozadi:

“Vatan degan so'zni eshitgan damda,
Yurakda o'chmas bir alangalar bor...”

Bu misralarda shoirdagi ichki ishtiyoq, Vatanga muhabbat va g'urur ohangi yaqqol seziladi. Abdulla Oripovning bu mavzudagi she'rlari mustaqillik davri adabiyotida milliy o'zlikni uyg'otgan kuchli manba bo'lib xizmat qilgan.

“Inson” she'rida insoniylik, or-nomus va vijdon g'oyasi:

Shoirning eng mashhur asarlaridan biri – “Inson” she'ridir. Unda inson mohiyatiga, uning ruhiy olamiga, axloqiy qadriyatlariga falsafiy yondashuv mavjud. Shoir bu asarda insonni yaratuvchilik qudratiga, vijdon, or-nomus va mas'uliyat tushunchalariga urg'u beradi.

U yozadi:

“Ey inson, seningdir bu keng olam,
Quyosh ham sen uchun porlaydi har dam.”

Bu satrlar insonni yuksak qadriyat sifatida tasvirlaydi. Oripov uchun inson – bu faqat biologik mavjudot emas, balki ruh, tafakkur, oriyat, mas'uliyat timsolidir. Shoir insonni yuksaklikka da'vat etadi, uning o'z vijdoniga sodiq bo'lishini talab qiladi.

“Inson” she'ri falsafiy mazmunga ega bo'lib, o'quvchini tafakkurga chorlaydi. Bu asar orqali shoir insonni o'zligiga qaytishga, hayot ma'nosini anglashga undaydi. Shu jihatdan u falsafiy lirikaning yorqin namunasi hisoblanadi.

Shoir lirikasi va undagi falsafiy mushohadalar: Abdulla Oripovning lirik she'rlari chuqur falsafiy mazmunga ega. Uning ko'plab asarlarida hayot va o'lim, ezgulik va yovuzlik, vaqt va abadiyat kabi mavzular tahlil qilinadi. Shoir bu mavzular orqali insoniyatning abadiy savollariga javob izlaydi. Uning “Yurtim shamoli”, “Ona tilim”,

“Men nechun sevaman O‘zbekistonni” kabi asarlarida milliy g‘urur, ona tilga muhabbat, oriyat va iymon motivlari ilgari suriladi. Shoirning lirikasida ruhiy tozalikka va ma’naviy uyg‘onishga da’vat seziladi. Abdulla Oripovning poetik uslubi sodda, ammo mazmunan chuqur. Uning satrlari o‘quvchini fikrlashga, his qilishga, Vatan va inson oldidagi burchini anglashga chorlaydi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, Abdulla Oripov o‘z ijodi orqali o‘zbek adabiyotida yangi bosqich yaratgan shoirlardan biridir. Uning asarlarida Vatan va Inson g‘oyalari bir-birini to‘ldiruvchi, uyg‘un tushunchalardir. Shoir insonni Vatan orqali, Vatanni esa inson or-nomusi orqali ulug‘laydi. Bugungi kunda Abdulla Oripov she’riyati o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan, aksincha, har bir avlod uchun ma’naviy yo‘lchi bo‘lib xizmat qilmoqda. Uning satrlari bizni Vatanga muhabbat, insoniylik va ezgulikka chorlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oripov A. Tanlangan asarlar. – T.: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2016.
2. Yo‘ldoshev Q. Adabiyot nazariyasiga kirish. – T.: O‘qituvchi, 2005.
3. Karimov I. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma’naviyat, 2008.
4. To‘xtaboyev Sh. Zamonaviy o‘zbek she’riyati tahlillari. – T.: Akademnashr, 2019.

ABDULLA QAHHORNING “BEMOR” HIKOYASIDA BADIY TAHLIL

Muxtarova Asaloy

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

23/2- guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdulla Qahhorning “Bemor” hikoyasi tahlil qilinadi. Asarda inson ruhiyatidagi iztiroblar, kasallik va umidsizlik, ijtimoiy adolatsizlik, hayotiy kurash va umid mavzulari keng yoritilgan. Sotiboldi obrazining ichki kechinmalari, bemorning og'ir ahvoli, qo'shnilar va bola obrazlari orqali jamiyatning ijtimoiy muammolari hamda insoniylik fazilatlari ochib beriladi. Maqolada hikoya qahramonlari orqali bugungi kun bilan bog'lanish, insonning hayotdagi kurashi va umidni yo'qotmaslik g'oyalari izohlanadi.

Kalit so'zlar: Abdulla Qahhor, “Bemor” hikoyasi, badiiy tahlil, Sotiboldi obrazi, kasallik, umid, ijtimoiy muammolar, insoniylik, hayotiy kurash.

Abdulla Qahhor o'zbek hikoyachiligi taraqqiyotiga beqiyos hissa qo'shgan adiblardan biridir. Uning “Bemor” hikoyasi insonning ruhiy iztiroblarini, ijtimoiy tengsizlikni va hayotiy kurashni ta'sirchan tarzda ochib beradi. Hikoya, eng avvalo, jamiyatda tibbiyot, inson va ijtimoiy muammolar masalasini badiiy yoritadi. "Bemor" kitobida ko'zlangan maqsad, asosan, insonning og'ir hayot sharoitlaridagi azob-uqubatlar, turmushdagi qiyinchiliklar va umidni yo'qotmaslik mavzularini ochib berishdir. Kitobda bemorning og'ir ahvoli va xarakteri orqali, jamiyatdagi ijtimoiy adolatsizlik, insonning o'z hayoti uchun kurashishi, umid va kuch topishi aks ettiriladi. Bugungi kunda ham, insonlarda xususiy muammolar va g'ayritabiiy holatlardan qochmaslik, ularga qarshi kurashish zarurati mavjud. Shuningdek, hayotdagi stress va psixologik qiyinchiliklarni yengish, bu kabi holatlarni kitobdagi bemorning tajribasi orqali ko'rishimiz mumkin. Misol uchun, bemor savatchalar to'qish orqali o'zining hayotiy vaziyatini yaxshilashga harakat qiladi, bu esa umid va mehnatning ahamiyatini ta'kidlaydi. Shunday qilib, kitob va bugungi kun o'rtasidagi bog'lanish, insonning murakkab hayotiy sharoitlarda kurashib, umidini yo'qotmaslik zaruriyatidir. "Bemor" asarida qahramonlarning obrozi ular o'rtasidagi munosabatlar, ruhiy holatlari va atrof-

muhit bilan bog'liq ravishda namoyon bo'ladi. Qahramonlarning har biri o'zining ichki dunyosi va tashqi sharoitlari bilan bog'liq holda o'z obro'zini shakllantiradi. Masalan, asarda bemor qahramoni o'z holati orqali jamiyatdagi muammolarni va insonning mo'ljal olgan maqsadlariga bo'lgan qarashlarini ifodalaydi. Obrozi esa nafaqat bemorlik holati, balki uning umidlari va tashvishlari bilan bog'liq ravishda ham o'zgaradi. Shuningdek, qahramonning o'z-o'zini anglash jarayoni va boshqalar bilan munosabatlari uning obrozi qanday qabul qilinishiga ta'sir ko'rsatadi. U shuningdek, jamiyatdagi stereotiplar va qanday qarashlar mavjudligini ochib beradi. Umuman olganda, obrozi jamiyatda qanday qabul qilinishi va ichki ruhiy holati bilan bevosita bog'liq.

Sotiboldi obrazi- Asarda Sotiboldi o'z xotinining kasalligidan iztirob chekkan, ammo imkoniyatlari cheklangan inson sifatida tasvirlanadi. Uning o'y-xayollari, doktorga borish yoki bormaslik masalasidagi ichki kurashlari jamiyatdagi zaifliklar, odamlarning iqtisodiy qiyinchiliklari va qaror qabul qilishdagi ikkilanishlarni ochib beradi.

Bemor obrazi Markaziy qahramon – bemorning ahvoli insonning ruhiy iztiroblarini, hayot va o'lim orasidagi og'ir holatini ko'rsatadi. Bemor savatcha to'qishga urinishi orqali mehnat va umid ramziga aylanadi. Bu detallar insonning hatto eng qiyin sharoitlarda ham yashashga intilishi va kuch topishini ifodalaydi.

Kampir – bemorga mehribonlik ko'rsatib, uning sochlarini taraydi, ahvolidan yig'lab qayg'uradi. U insoniylik, mehr va oqibat timsolidir. Bola – kampirning o'g'li bo'lib, vaziyatni to'liq tushunmasa-da, ota-onasidan qo'rqib duo qiladi.

Bola obrazi-beg'uborlik va sodda insoniy qarashlarni ifodalaydi. Asarda jamiyat va ijtimoiy muammolar "Bemor" hikoyasida pulning ahamiyati, davolanish imkoniyatining cheklanishi, kambag'al oilalarning ahvoli va jamiyatdagi adolatsizlik kuchli badiiy ifodasini topgan. Hikoya o'quvchini insoniylik, mehr-shafqat, yordam qo'lini cho'zish kabi qadriyatlar haqida o'ylashga undaydi. Bugungi kun bilan bog'lanish Hikoya nafaqat o'z davri uchun, balki bugungi kun uchun ham dolzarbdir. Zamonaviy hayotda ham odamlar turli qiyinchiliklar, stress va ruhiy bosimlarga duch keladilar. "Bemor" hikoyasi insonning murakkab hayotiy sharoitlarda kurashib, umidini yo'qotmasligi lozimligini eslatadi.

Bu hikoyadan xulosam shuki Abdulla Qahhorning "Bemor" hikoyasi inson hayotidagi qiyinchiliklar, kasallik, umid va kurash mavzularini yuksak badiiy mahorat bilan ochib beradi. Sotiboldi, bemor, kampir va bola obrazlari orqali jamiyatdagi

muammolar, insoniylik va mehr-oqibat qadriyatlari yoritilgan. Hikoya bugungi kunda ham insonning kurashchanligi va umidni yo'qotmaslik zarurligini eslatib turuvchi ibratli asardir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A Qahhor . Asarlar. 5-jildlik. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1980.
2. A Qahhor . Bemor. – Toshkent: O'zbekiston, 1960.
3. Karimov N. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'zbekiston, 2008.
4. Mengliyev B. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent: Fan, 2011.

O'TKIR HOSHIMOVNING IKKI ESHIK ORASI ASARIDAGI AXLOQIY-MA'NAVIY TARBIYA MASALALARI

Qurbonboyeva Zebo Iskandar qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'tkir Hoshimovning "Ikki eshik orasi" romanida ilgari surilgan axloqiy-ma'naviy tarbiya masalalari tahlil qilinadi. Asarda inson hayoti, uning tug'ilishi va o'limi, jamiyatdagi o'rni, oilaviy qadriyatlar, mehr-oqibat, halollik, sabr-toqat, ota-ona oldidagi burch kabi masalalar badiiy talqin etilgani yoritiladi. Shuningdek, romandagi qahramonlar xarakteri orqali o'quvchiga ma'naviy saboq beruvchi jihatlar ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: O'tkir Hoshimov, "Ikki eshik orasi", axloqiy tarbiya, ma'naviy qadriyat, oila, sabr, mehr-oqibat, burch.

Аннотация: В данной статье анализируются вопросы нравственно-духовного воспитания, поднятые в романе Уткира Хошимова "Между двух дверей." В произведении художественно осмысливаются такие темы, как жизнь человека, его рождение и смерть, место в обществе, семейные ценности, милосердие, честность, терпение, долг перед родителями. Также через характеры героев романа раскрываются аспекты, преподносящие читателю духовные уроки.

Ключевые слова: Уткир Хошимов, "Между двух дверей," нравственное воспитание, духовные ценности, семья, терпение, милосердие, долг.

Abstract: This article analyzes the issues of moral and spiritual education put forward in Utkir Hoshimov's novel "Between Two Doors." The work illuminates the artistic interpretation of such issues as human life, birth and death, place in society, family values, kindness, honesty, patience, duty to parents. Also, through the characters in the novel, aspects that provide a moral lesson to the reader are shown.

Keywords: Utkir Hoshimov, "Between Two Doors," moral education, spiritual value, family, patience, kindness, duty.

O'zbek adabiyotida inson hayoti, uning ma'naviy olami va ruhiy kechinmalarini badiiy tasvirlashda o'ziga xos uslub yaratgan yozuvchilarimizdan biri bu — O'tkir Hoshimovdir. Adibning "Ikki eshik orasi" romani nafaqat badiiy asar, balki hayot falsafasi, axloqiy-ma'naviy saboqlar manbai sifatida ham alohida ahamiyat kasb etadi. Asarda inson dunyoga kelishi va hayotdan ko'z yumishi "ikki eshik" ramzi orqali

tasvirlanib, bu jarayonda insonning qanday yashashi, jamiyat va oilaga nisbatan burchini qay darajada ado etishi masalasi dolzarb o'ringa chiqadi.

Romanda insoniy fazilatlar — halollik, sabr-toqat, mehr-oqibat, ota-onaga hurmat, jamiyat oldidagi mas'uliyat kabi qadriyatlar alohida badiiy talqin etiladi. Muallif oddiy qahramonlar hayoti, ularning quvonch va tashvishlari orqali o'quvchini chuqur mushohadaga chorlaydi. Shu jihatdan, "Ikki eshik orasi" nafaqat o'z davrining, balki bugungi zamonning ham tarbiyaviy, ma'naviy ehtiyojlariga javob beradigan asar sifatida qadrlanadi.

O'tkir Hoshimovning "Ikki eshik orasi" romani o'zbek adabiyotida axloqiy-ma'naviy tarbiyaning eng yorqin badiiy ifodalaridan biri sifatida alohida o'rin egallaydi. Asarda hayot va o'lim, insonning jamiyatdagi o'rni, ezgulik va yovuzlikning abadiy kurashi falsafiy ramzlar orqali yoritilgan. Mazkur mavzuning ahamiyati shundaki, u bugungi globallashuv davrida yoshlar ongida milliy qadriyatlarni mustahkamlash, halollik, sabr-toqat, ota-onaga hurmat, mehr-oqibat kabi insoniy fazilatlarni shakllantirishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, asarda ko'tarilgan ma'naviy tarbiya masalalari zamonaviy ijtimoiy hayot bilan hamohang bo'lib, oila va jamiyatning barqarorligida ma'naviy qadriyatlarning o'rni naqadar muhim ekanini ko'rsatadi. Shu bois "Ikki eshik orasi" nafaqat adabiy, balki pedagogik, ma'naviy-ma'rifiy nuqtayi nazardan ham dolzarbdir.

Bugungi globallashuv va texnologik rivojlanish davrida jamiyatda moddiy qadriyatlarga berilish, ma'naviy hayotga e'tiborning sustlashuvi kuzatilmoqda. Bunday sharoitda yoshlarda axloqiy-ma'naviy fazilatlarni shakllantirish, ularni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi. O'tkir Hoshimovning "Ikki eshik orasi" romani ana shu ehtiyojga javob beruvchi asar sifatida qadrlanadi.

Asarda inson hayoti, uning jamiyat va oila oldidagi mas'uliyati, ota-onaga hurmat, sabr, halollik, mehr-oqibat kabi fazilatlarning badiiy talqini berilgan. Ushbu g'oyalar bugungi yosh avlod tarbiyasi uchun ham muhim saboq bo'lib, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Shu bois, "Ikki eshik orasi" asarida ko'tarilgan axloqiy-ma'naviy tarbiya masalalarini o'rganish nafaqat adabiy jihatdan, balki ma'naviy-ma'rifiy hamda tarbiyaviy nuqtayi nazardan ham dolzarbdir.

Asarda axloqiy qadriyatlarning badiiy talqini: O'tkir Hoshimov "Ikki eshik orasi" romanida inson hayotining mazmuni, ezgulik va yovuzlikning kurashi, halollik va insofsizlikning oqibatlarini badiiy tarzda yoritadi. Qahramonlarning xarakteri, ularning hayotga munosabati orqali o'quvchiga halol yashash, odillik va sabr-toqatning

muhimligi singdiriladi. Insonning chinakam baxti nafaqat moddiy boylikda, balki axloqiy poklik va ma'naviy yuksaklikda ekanligi asarning bosh g'oyalaridan biridir.

Oila va tarbiya masalalari: Romanda oilaning jamiyatdagi o'rni, ota-onaning farzand tarbiyasidagi mas'uliyati, mehr-oqibat va avlodlar bog'liqligi alohida ko'rsatib beriladi. Ota-onaga hurmat va ehtirom, farzandlik burchini ado etish, oila muqaddasligini saqlash kabi masalalar muallifning asosiy tarbiyaviy yo'nalishidir. Asar o'quvchini oilaviy qadriyatlarni qadrlashga undaydi.

Ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurash: Romandagi voqealar davomida yaxshi va yomonning qarama-qarshiligi, har bir qahramonning bu kurashda tutgan o'rni yoritiladi. Yozuvchi o'quvchini hayotda adolatli bo'lishga, nafsga berilmaslikka, yaxshilik qilishga intilish zarurligini anglashga chorlaydi. Ezgulikning g'alabasi insoniy fazilatlarning ustunligini ko'rsatadi.

Inson sabr-toqati va irodasi: Asarda qahramonlarning qiyinchiliklarga duch kelishi, sinovlardan o'tishi tasvirlanadi. Ularning sabr-toqati, hayotga bo'lgan ishonchi o'quvchida ma'naviy kuch uyg'otadi. Sabrli va bardoshli insonning hayotda muvaffaqiyat qozonishi, ma'naviy jihatdan mustahkam bo'lishi muallifning asosiy g'oyalaridan biridir.

Jamiyat va inson o'rtasidagi ma'naviy bog'liqlik: Roman shaxsiy hayot bilan jamiyat hayotining chambarchas bog'liqligini ochib beradi. Insonning jamiyat oldidagi mas'uliyati, xalq dardiga befarq bo'lmasligi, mehr-oqibatli bo'lishi muhim tarbiyaviy o'rin tutadi. Shu orqali yozuvchi insonning axloqiy fazilatlari nafaqat uning shaxsiy hayotida, balki jamiyat taraqqiyotida ham hal qiluvchi o'rin tutishini ko'rsatadi.

O'tkir Hoshimovning "Ikki eshik orasi" romani o'zbek adabiyotida axloqiy-ma'naviy tarbiya masalalarini chuqur badiiy ifodalagan asarlardan biridir. Asarda ko'tarilgan g'oyalar bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Chunki insoniyat qaysi davrda yashamasin, uning ma'naviy olami, ezgulik va yovuzlikka munosabati, oila va jamiyat oldidagi burchi har doim tarbiyaviy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi.

Romanda tasvirlangan qahramonlar hayoti orqali o'quvchi nafaqat o'sha davr sharoitini, balki umumiy insoniy qadriyatlarni ham ko'radi. Bu jihatdan asar yoshlarni halollikka, sabr-toqatga, mehr-oqibatli bo'lishga, ota-onaga hurmat, oila qadriyatlariga sodiq qolishga undaydi. Bunday fazilatlar esa bugungi kunda milliy o'zlikni asrash, ma'naviy barkamollikka erishish va jamiyat taraqqiyotida muhim o'rin tutadi.

Shu nuqtayi nazardan "Ikki eshik orasi" romanini nafaqat badiiy asar, balki tarbiyaviy qo'llanma sifatida ham o'rganish mumkin. Yozuvchi qahramonlar taqdiri

orqali o'quvchini o'z hayoti, qilayotgan ishlari va jamiyat oldidagi mas'uliyatini qayta anglashga undaydi. Bu esa asarning ma'naviy ahamiyatini yanada oshiradi.

O'tkir Hoshimovning "Ikki eshik orasi" romani o'zbek adabiyotida axloqiy-ma'naviy tarbiya masalalarini yoritishda muhim o'rin egallaydi. Asarda insonning hayotiy pozitsiyasi, oila va jamiyat oldidagi mas'uliyati, halollik, sabr-toqat, mehr-oqibat, ota-onaga hurmat kabi qadriyatlar keng badiiy tasvirlangan. Yozuvchi qahramonlarning ruhiy kechinmalari, hayotiy sinovlari orqali o'quvchini chuqur mushohadaga chorlaydi va uni insoniylik, adolat, ezgulik sari yo'naltiradi. Shu bois roman nafaqat badiiy, balki tarbiyaviy ahamiyatga ega manba sifatida ham qadrlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hoshimov O. Ikki eshik orasi. – Toshkent: Sharq, 2019. – 544 b.
2. Qodirov N. O'zbek adabiyotida axloqiy-ma'naviy qadriyatlar talqini. – Toshkent: Fan, 2015. – 212 b.
3. Mirvaliyeva D. Adabiyot va tarbiya masalalari. – Toshkent: O'qituvchi, 2017. – 148 b.
4. Yoqubov Sh. O'zbek romanchiligida ijtimoiy va ma'naviy muammolar. – Toshkent: Akademnashr, 2020. – 256 b.
5. Abdullayeva M. O'tkir Hoshimov ijodida hayot falsafasi. // *O'zbek tili va adabiyoti* jurnali. – 2021. – №4. – B. 67–74.
6. Xudoyberdiyeva G. Ma'naviy tarbiya va badiiy adabiyotning o'rni. // *Ilmiy tadqiqotlar jurnali*. – Toshkent, 2022. – №2. – B. 45–52.

“MAVLUDI SHARIF”DAGI RIVOYATLAR TALQINIDA MA’NAVIY QADRIYATLAR VA ULARNING MATNSHUNOSLIKDAGI O‘RNI

Nizomjonova Zarina Nizomjon qizi

Qarshi davlat universiteti

Matnshunoslik va adabiy

manbashunoslik (o'zbek tili)

mutaxassisligi 2-kurs magistranti

e-mail: nizomjonovazarina039@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Xilvatiyning “Mavludi sharif” asaridagi matnshunoslik jihatlari yoritilgan. Tadqiqotda asarda uchraydigan rivoyatlar, xususan, bir qushning Rasululloh huzurlariga shikoyat qilib kelishi voqeasi asosida diniy-ma’naviy va badiiy talqin masalalari tahlil qilinadi. Shuningdek, asarning matnshunoslikdagi o‘rni, uning xalq e’tiqodi va tasavvufiy qarashlarni ifodalashdagi ahamiyati ko‘rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari qadimiy manbalarni ilmiy nuqtayi nazardan o‘rganishning dolzarbligi hamda ma’naviy-ma’rifiy qadriyatlarni chuqur anglashga xizmat qilishini namoyon etadi.

Kalit so‘zlar: Mavludi sharif, Xilvatiy, matnshunoslik, tasavvuf, rivoyat, diniy-ma’naviy qadriyatlar, adabiy tafakkur, manba.

Аннотация: В данной статье рассматриваются текстологические особенности произведения Хилватия «Мавлид аш-Шариф». В исследовании анализируются религиозно-духовные и художественные аспекты толкования рассказов, встречающихся в произведении, в частности, эпизода о птице, обратившейся с жалобой к Пророку (с.а.в.). Также освещается значение произведения в текстологии, его роль в отражении народных верований и суфийских представлений. Результаты исследования показывают актуальность изучения древних источников с научной точки зрения и их значимость для глубокого понимания духовно-нравственных ценностей.

Ключевые слова: Мавлид аш-Шариф, Хилватий, текстология, суфизм, предание, духовные ценности, литературное мышление, источник.

Annotation: This article examines the textual aspects of Khilvati's work “Mavludi Sharif”. The study analyzes the religious, spiritual, and artistic interpretation of narratives found in the work, particularly the story of a bird complaining to the Prophet (peace be upon him). It also highlights the significance of the text in textual studies, as well as its role in reflecting popular beliefs and Sufi views. The research

results demonstrate the relevance of studying ancient sources from a scholarly perspective and their importance in understanding spiritual and moral values more deeply.

Keywords: Mavludi Sharif, Khilvati, textual criticism, Sufism, narrative, spiritual values, literary thought, source.

Turkiy xalqlar adabiyoti tarixida diniy-didaktik asarlar, xususan, Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.)ning tavalludlariga bag'ishlangan mavlud janri muhim o'rin tutadi. Bu janr musulmon xalqlarining ma'naviy hayotida diniy marosimlar, ma'rifiy-ma'naviy tarbiya jarayonida asrlar davomida keng o'qilib, xalqning ruhiy dunyosiga singib ketgan. Mavlud asarlari faqat diniy matn sifatida emas, balki o'z davrining ijtimoiy-ma'naviy qarashlarini, xalqning badiiy tafakkurini, she'riy an'analarini yoritib beruvchi manba sifatida ham alohida ahamiyat kasb etadi.

Turkiy xalqlar adabiy merosida mashhur bo'lgan mavludlardan biri Xilvatiy qalamiga mansub "Mavludi Sharif" asaridir. Ushbu asar mazmuni, badiiy xususiyatlari, shuningdek, qo'lyozma va nusxalarining matnshunoslik jihatidan o'rganilishi turkiy adabiyotshunoslikda dolzarb masalalardan biridir. Chunki asarning turli qo'lyozma nusxalarida matn tafovutlari, ayrim baytlarning tushib qolishi yoki qo'shib yozilishi kabi muammolar kuzatiladi. Bu esa tadqiqotchi oldiga matnni tanqidiy tahlil qilish, turli nusxalarni solishtirish va ilmiy asosda izoh berish kabi vazifalarni qo'yadi. Shuningdek, "Mavludi Sharif"da berilgan badiiy obrazlar, ramziy hikoyatlar, diniy-axloqiy g'oyalar bugungi kunda ham adabiyotshunoslik va matnshunoslik tadqiqotlari uchun qimmatli manba bo'lib xizmat qilmoqda. Shu jihatdan ushbu maqolada asarning qo'lyozma an'analari, matnshunoslik muammolari hamda badiiy talqin masalalari xususida so'z yuritiladi.

"Mavludi Sharif" asarining matnshunoslik va badiiy jihatlarini tadqiq etishda unda keltirilgan ramziy hikoyatlar alohida o'rin tutadi. Ayniqsa, asarda tasvirlangan bir qushning qarchig'aydan shikoyat qilib Rasululloh (s.a.v.) huzuriga kelgani haqidagi **"Ikki farishtai muqarrab Onhazrat(sollallohu alayhi va sallam)g'a imtihon uchun murg'lar suratida kelgani bayoni"**[1, b-137] nomli qissa diqqatga sazovordir. Ushbu rivoyat nafaqat diniy-axloqiy g'oya, balki adabiy obraz va ramzlar tizimining yorqin namunasi sifatida ham qadrlanadi. Mazkur qissani matnshunoslik nuqtayi nazaridan o'rganish, uning turli nusxalarda qay darajada o'zgarishlarga uchraganini ko'rsatib berish, shuningdek, badiiy talqin doirasida tahlil qilish ilmiy izlanishning asosiy vazifalaridan biriga aylanadi.

Sharq adabiyotida individual shaxs — bitta inson yoki bitta mavjudot orqali ijtimoiy va axloqiy muammolarni yoritish an'anasi keng tarqalgan. Bu maqomni bajaradigan rivoyatlardan biri — bir qushning qarchig'ay zulmidan shikoyat qilib Rasululloh (s.a.v.) huzuriga kelgani haqidagi hikoyadir. Mazkur rivoyatda voqea soddaligi bilan birga chuqur ramziy ma'no mujassam: birgina jonzotning da'vosi orqali adolat, rahm-shafqat va sinov mavzulari ochib beriladi. Rivoyatning mazmuni quyidagicha tasvirlanadi: bir qush uch kundan beri qarchig'ay tomonidan tinmay quvlanib, hayoti xavf ostida ekanini bildiradi. U Allohning Rasuli huzuriga kelib: “Yo Rasuli olamin, agar u meni ovlab o'ldirsa, mening uch bolam nima bo'ladi?” deb dardini aytadi. Qarchig'ay esa o'zidan boshqa sabablarni keltiradi — “mening olti polaponim och, ularni boqishim uchun shu qushni menga bering” — deb da'vo qiladi. Bu ikki tarafning da'vosi oldida adolatli hukm va rahm-shafqat masalasi yuzaga chiqadi. Rasululloh (s.a.v.) bu murakkab vaziyatga o'ziga xos rahmiy yondashuv bilan javob beradi: u zot “men o'z etimdan beraman” deb aytadi va haqni tiklash uchun o'zini qurbon qilishga tayyorligini bildiradi. Lekin xilqatni qutqaruvchi ilohiy qudrat sababli xanjar u zotning muborak etini kesolmaydi — voqea mo'jizaviy yechim topadi. So'ngra ma'lum bo'ladi, aslida qurshovdagi figurasi Jabroil va Mikoyil farishtalariga taalluqli qilib berilgan: qush Jabroil, qarchig'ay esa Mikoyil ko'rinishida sinov uchun yuborilgan ekan. Shu tariqa voqea Payg'ambar (s.a.v.)ni sinovdan o'tkazadi va u zotning sabr, adolat va rahm-shafqatdagi kamolotini tasdiqlaydi.

Badiiy-ramziy talqinda bu hikoya bir nechta asosiy qatlamni ochib beradi. Avvalo, bitta mazlumning da'vosi — umumiy holatlarni aks ettiruvchi mikro-namunadir: jamiyatdagi zaifning ovozi ba'zan faqat yolg'iz shaxs orqali eshitiladi. Ikkinchidan, qushning “uch bola” haqida qayg'urishi oilaviy mas'uliyat va davomiylikni ifoda etadi ya'ni nafaqat individual hayot, balki kelajak avlod ham xavf ostida. Uchinchi qatlam — Payg'ambarning o'zini fido qilishga tayyorligi orqali adolat va rahmning ideal modeli namoyon bo'ladi. Matnshunoslik va adabiy kontekst nuqtai nazaridan bunday rivoyatlar asrlar davomida turlicha shakllangan. Ba'zi nusxalarda voqea batafsil va dramatik tarzda berilgan, boshqalarida esa soddalashtirilgan yoki ayrim detallariga o'zgartirish kiritilgan. Ayniqsa, “uch kun,” “uch bola” va “olti polaponim” kabi raqamlar va qiyofalar turli qo'lyozmalarda farqlanishi mumkin — bu esa tadqiqotchidan qo'lyozmalarni solishtirish va variantlarni qayd etishni talab qiladi. Shuningdek, bu hikoya Sharq adabiyotidagi yakka jonzot orqali ijtimoiy muammolarni ochish traditsiyasiga — masalan, “Mantiq ut-tayr” yoki “Kalila va Dimna” dagi ramziy tasvirlarga ma'lum darajada uyg'unlashadi, biroq undagi markaziy moment — yagona mazlumning adolat izlashidagi epizodik murojaati — o'ziga xosdir.

Qissadagi asosiy dramatik chiziq uch obraz orqali ochiladi: qush, qarchig'ay va Rasululloh (s.a.v.). Har bir obraz o'ziga xos ramziy ma'no kasb etib, hikoyaning falsafiy mazmunini shakllantiradi: Qush obrazi rivoyatda eng zaif, himoyasiz jonzo sifatida tasvirlanadi. Uning shikoyati hayot uchun kurash emas, balki avlodning kelajagi uchun xavotir bilan bog'langan: "Meni o'ldirsa, uch bolam nima bo'ladi?" deya nido qiladi:

Gar meni bu qarchig'oy etsa shikor,
Oshiyonimda kichik uch jo'ja bor.
Barchasi ochlik bila bo'lg'ay halok
Bag'rim ushbu qissadin bisyor chok...[1:138]

Bu obraz orqali jamiyatdagi zaif tabaqa, kambag'al inson yoki zulm ostida qolgan guruhlar ramziy tarzda ifodalanadi. Shuningdek, qushning uch bolaga bo'lgan g'amxo'rliги ota-ona mas'uliyatining, nasl davomiyligining muhimligini ko'rsatadi. Qarchig'ay rivoyatda tajovuzkor kuch, hayotiy zaruriyat bilan bog'langan mavjudot sifatida namoyon bo'ladi. U o'zining "olti polaponim och" deya qilgan da'vosi bilan insoniyat hayotidagi muvozanat muammosini eslatadi:

Olti jo'jam oshiyonim ichradur
Oshiyonim yo'qki, jonim ichradir.

Barchasi ochu gurusna o'lturur
Saydiming qoniga tashna o'lturur...[1:139]

bir jonzo tning hayoti boshqa jonzo uchun oziq bo'lishi mumkin. Qarchig'ay shunchaki yovuzlik emas, balki tabiiy qonuniyat va tiriklik siklining ramzi sifatida talqin qilinadi. Shuning uchun uning da'vosi ham ma'lum darajada haqiqatni o'z ichiga oladi.

Hikoyadagi eng yuksak cho'qqi Rasulullohning (s.a.v.) o'ziga xos qarorida namoyon bo'ladi. U zot qushni ham, qarchig'ayni ham ranjitmaydigan yo'lni tanlaydi — "men o'z etimdan beraman" deya fidokorlik namunasi ko'rsatadi. Bu holat Payg'ambar (s.a.v.)ning insoniyat uchun fidokorona xizmati, adolatli hukmi va rahm-shafqatning yuksak darajasini ramziy ifodalaydi. Mo'jizaviy tarzda xanjar u zotning etini kesolmaganida esa hikoyaning ilohiy qatlamlari ochiladi, bu — voqea oddiy hayotiy nizodan chiqib, payg'ambarlik mo'jizasi va samoviy sinovga aylanadi.

Qissada oxirida qush Jabroil, qarchig'ay esa Mikoyil qiyofasida sinov uchun kelgani ma'lum bo'ladi. Bu tafsilot qissaga chuqur teologik va tasavvufiy qatlam beradi. Chunki bu orqali hikoyaning voqelik darajasi o'zgaradi: u oddiy qushlar mojarosi emas, balki Payg'ambarning sabr-toqati, rahm-shafqati va adolatda sobitligini sinash jarayoniga aylanadi. Shu bilan birga, Jabroil va Mikoyilning turli obrazlarda namoyon bo'lishi Sharq adabiyotidagi ramzlar tizimining kengligini ko'rsatadi.

Bu qissada hayotiy zarurat va rahm-shafqat o'rtasidagi muvozanat muammosi ko'tariladi. Qush — himoyasiz, lekin haqli; qarchig'ay — tajovuzkor, lekin ehtiyojmand; Rasululloh esa barcha tomonlarga adolatli va rahmiy yondashuv topuvchi yuksak shaxs sifatida gavdalanadi. Shu jihatdan hikoya Sharq axloqiy-ruhiy adabiyotining asosiy g'oyalaridan birini — “rahm-shafqat adolatning eng oliy shaklidir” degan xulosani ilgari suradi. Sharq mumtoz adabiyotidagi rivoyatlar, jumladan, “Mavludi Sharif” singari diniy-didaktik asarlarda uchraydigan qissalar ko'p hollarda og'zaki rivoyatlar bilan yozma matnlarning o'zaro ta'sirida shakllangan. Shuning uchun ham ular bir xillikdan yiroq bo'lib, turli qo'lyozmalarda ayrim tafsilotlar va raqamlar bilan farq qilishi mumkin. Qush va qarchig'ay haqidagi hikoya ham bundan mustasno emas. Tadqiqotlarda va mavjud qo'lyozma nusxalarida uchraydigan asosiy farqlarni quyidagicha umumlashtirish mumkin:

1. Raqamlar tafovuti: Ba'zi nusxalarda qush “uch bolam bor” desa, boshqalarida “ikki bolam bor” tarzida keltiriladi. Qarchig'ayning “olti polaponim och” deya qilgan da'vosi ba'zi qo'lyozmalarda “besh” yoki “yetti” tarzida berilgan. Bu holat raqamlarning ramziy ma'nosi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Masalan, uch — kamolot, to'liq birlikni; olti yoki yetti esa ko'pincha kosmik tartib va mukammallikni ifodalaydi.

2. Vaqt mezon: Qushning “uch kundan beri quvib keladi” degan iborasi ayrim manbalarda “bir necha kundan beri” yoki “qirq kundan beri” tarzida o'zgartirilgan. Bu tafsilot sinovning og'irligini kuchaytirish yoki qisqartirish maqsadida qo'lyozmalarda tahrir qilinishini ko'rsatadi.

3. Hikoyaning yakuniy qismi: Ba'zi qo'lyozmalarda xanjar Rasululloh (s.a.v.) etini kesolmay qolgach, darhol Jabroil va Mikoyil ekanliklari ayon bo'ladi. Boshqa nusxalarda esa voqea dramatik tarzda kengaytiriladi: qush va qarchig'ay qayta-qayta da'vo qiladi, sahobalar hayron qoladi, oxirida esa farishtalar sirni ochadi. Bu qo'shimchalar rivoyatni yanada ta'sirchan va badiiy qiladi.

4. Til va uslub farqlari: Ba'zi matnlarda hikoya sodda va qisqa jumlar bilan berilgan, go'yoki xalq og'zaki rivoyatiga yaqin. Boshqa variantlarda esa qo'shimcha mubolag'alar, duolar va Qur'on oyatlari bilan boyitilgan. Bu holat asarning diniy-ma'rifiy yo'nalishini kuchaytiradi.

5. Ramziy talqin qatlamlari: Ba'zi nusxalarda Jabroil va Mikoyil haqida ochiq aytilmaydi, voqea mo'jizaviy tarzda tugaydi. Boshqa qo'lyozmalarda esa ularning ismi ochiq keltiriladi va hikoya sinovning samoviy ma'nosiga yo'naltiriladi.

Ushbu farqlar shuni ko'rsatadiki, rivoyat matni qat'iy shakllangan emas, balki vaqt o'tishi bilan tahrirlanib, turli maqsadlarda qayta yozilgan. Matnshunoslik nuqtayi nazardan bu qissa bizga og'zaki rivoyat va yozma an'ana o'rtasidagi o'zaro munosabatni kuzatish imkonini beradi. Har bir qo'lyozma variantining o'ziga xos maqsadi va auditoriyasi bo'lgan: sodda variant xalq orasida tezroq tarqalishga, kengaytirilgan variant esa diniy-ma'rifiy majlislarda kuchliroq ta'sir ko'rsatishga xizmat qilgan. Shuningdek, bu qissaning ayrim variantlarida "Mavludi Sharif" matni bilan uyg'unlik borligi kuzatiladi. Ya'ni hikoya Rasululloh (s.a.v.)ning rahm-shafqat va fidoyiligini yanada yorqinroq namoyish qilish uchun qo'shilgan qo'shimcha epizod vazifasini bajaradi. Demak, matnshunoslik nuqtayi nazardan bu qissa asarning asosiy g'oyaviy yo'nalishiga xizmat qiluvchi, lekin shaklan turlicha talqin qilinadigan epizod sifatida qaralishi lozim. Qush va qarchig'ay qissasi o'zining soddaligi bilan birga chuqur badiiy va estetik qatlamlarga ega. Bu hikoya ramziy tasvir, dramatik voqelik va ma'naviy mazmun uyg'unlashuvi bilan "Mavludi Sharif" singari diniy-ma'rifiy asarlarning badiiy boyligini yanada oshiradi.

Bugungi kunda ushbu qissa bir nechta jihatdan tadqiqotchilar uchun qiziqarli manba hisoblanadi:

1. Matnshunoslik nuqtayi nazaridan: Qissaning turli qo'lyozma variantlari mavjudligi matnshunoslik tahlilini talab qiladi. Har bir variantning farqlari (raqamlar, tafsilotlar, yakuniy talqinlar) diniy-ma'rifiy adabiyotda matnning qayta ishlanish jarayonini o'rganish imkonini beradi.

2. Adabiy-estetik nuqtayi nazaridan: Hikoya Sharq adabiyotida "yakka jonzot orqali jamiyat muammosini yoritish" an'anasi bilan bog'liq. Bu jihatdan uni "Kalila va Dimna", "Mantiq ut-tayr" kabi asarlar bilan qiyosiy o'rganish mumkin.

3. Tasavvufiy va diniy talqinlar uchun: Qissaning oxirida qush va qarchig'ayning aslida Jabroil va Mikoyil ekanligi ochilishi hikoyaga teologik qatlam qo'shadi. Bu rivoyat orqali payg'ambarning rahm-shafqat va sabr-toqatdagi yuksakligi ko'rsatiladi, bu esa tasavvufiy talqinlarda alohida o'rin tutadi.

4. Bugungi davr uchun ahamiyati: Hikoya zamonaviy o'quvchilarni ham o'ylantiruvchi dolzarb masalani ko'taradi: zaiflarning himoyasi va kuchlilarning mas'uliyati muvozanatda bo'lishi kerak. Qush va qarchig'ayning da'vosi — jamiyatdagi adolat masalasining ramziy ko'rinishidir. Bu esa rivoyatni faqat tarixiy emas, balki bugungi kun uchun ham ahamiyatli qiladi.

Ushbu maqola qush va qarchig'ay haqidagi qissaning mazmun-mohiyatini matnshunoslik hamda badiiy-estetik nuqtayi nazardan yoritishga bag'ishlandi. Rivoyatning sodda voqeligi ortida adolat, rahm-shafqat, fidoyilik va samoviy sinov kabi chuqur g'oyalar mujassam ekani aniqlandi. Qissadagi obrazlar — qush, qarchig'ay, Rasululloh (s.a.v.) hamda farishtalar ramzlar orqali keng ma'naviy-falsafiy qatlamlarni ochib beradi. Shuningdek, qissaning turli qo'lyozma variantlari o'rtasidagi tafovutlarning qayd etilishi matnshunoslik tadqiqotlari uchun ham muhim ahamiyatga ega. Chunki bunday farqlar nafaqat matnning og'zaki va yozma an'ana o'rtasida shakllanganini ko'rsatadi, balki rivoyatning diniy-ma'rifiy maqsadlarda turlicha talqin qilinganidan dalolat beradi.

Maqolaning ahamiyati shundaki, u mumtoz adabiyotda zaif va kuchli o'rtasidagi adolat muammosini ramziy tarzda yorituvchi hikoyani zamonaviy ilmiy tahlil asosida ko'rib chiqadi. Shu orqali nafaqat tarixiy matnni ilmiy muomalaga kiritish, balki bugungi davr uchun ham dolzarb bo'lgan g'oyalarni yoritish imkoniyati yuzaga chiqadi. Demak, bu qissa va uning tahlili turkiy xalqlar adabiy merosining boy qatlamlarini ochishda, ularning bugungi kundagi qadrini anglashda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Mazkur tadqiqot shuni ko'rsatadiki, qadimiy matnlarni tahlil qilish orqali biz xalqimizning diniy-axloqiy dunyoqarashini, adabiy tafakkur darajasini va tasavvufiy an'alarini yanada chuqurroq anglab yetamiz. Shu bois, "Mavludi Sharif"ni matnshunoslik nuqtayi nazaridan o'rganish nafaqat ilmiy jihatdan, balki ma'naviy-ma'rifiy jihatdan ham beqiyos ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar va manbalar:

1. Mulla Yo'ldosh Xilvatiy. Mavludi Sharif. Toshkent: Akademnashr, 2024. B-137-143.
2. Mavlid kitobi. Toshkent: Book Media Nashr, 2024.
3. Aftondil Erkinov. Matnshunoslik va manbashunoslik asoslari (qo'llanma) Toshkent: O'zbekiston Xalqaro Islom Akademiyasi, 2019. B-28.
4. Mahmud Hasaniy, Alimullo Habibullayev. Adabiy manbashunoslik va matnshunoslikning nazariy masalalari. Toshkent: Toshkent davlat sharqshunoslik instituti, 2012.
5. Boltayeva O. Xilvatiy ijodini o'rganishda qiyosiy-tipologik tadqiq metodidan foydalanish. 2023. 23-noyabr. B-2.

SHUKUR XOLMIRZAYEVNING "OT EGASI" HIKOYASI TAHLILI

Normo'minova Bahrigul O'rozali qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Email: normo'minovabahri@gmail.com

Ilmiy rahbar: Z.I. Usmonova

Annotatsiya: Mazkur maqolada Shukur Xolmirzayevning "Ot egasi" hikoyasi tahlil qilinadi. Asarda inson va hayvon o'rtasidagi ruhiy yaqinlik, mehr-muhabbat, fidoyilik va sadoqat masalalari yoritilgan. Hikoya orqali yozuvchi jamiyatdagi axloqiy-ruhiy muammolarga ham e'tibor qaratadi.

Kalit so'zlar: Shukur Xolmirzayev, Ot egasi, hikoya, tahlil, inson, sadoqat.

Аннотация. В данной статье анализируется рассказ Шукур Холмирзаева «Хозяин лошади». В произведении раскрываются духовная близость человека и животного, любовь, самоотверженность и верность. Через сюжет автор обращает внимание на нравственные и духовные проблемы общества.

Ключевые слова: Шукур Холмирзаев, Хозяин лошади, рассказ, анализ, человек, верность.

Annotation. This article analyzes Shukur Kholmirzaev's story "The Horse Owner". The work highlights the spiritual closeness between humans and animals, love, devotion, and loyalty. Through the story, the author also draws attention to the moral and spiritual problems of society.

Keywords: Shukur Kholmirzaev, The Horse Owner, story, analysis, human, loyalty.

Shukur Xolmirzayev – o'zbek adabiyotining yirik vakillaridan biri bo'lib, uning ijodi o'ziga xos uslub va mazmun bilan ajralib turadi. Adib o'z asarlarida oddiy odamlarning hayoti, ularning ruhiy olami, quvonch va tashvishlarini badiiy mahorat bilan tasvirlaydi. Xolmirzayev o'zining qisqa hikoyalarida ham insonparvarlik g'oyalarini, odamiylik va sadoqat kabi qadriyatlarni yuksak badiiy saviyada ifodalay olgan. Yozuvchining "Ot egasi" hikoyasi ham ana shunday insoniy fazilatlarini ulug'lovchi, o'quvchiga ma'naviy saboq beruvchi asar sifatida qadrlanadi. Shuni ham ta'kidlash joizki, Xolmirzayev ijodi o'zbek hikoyachiligi taraqqiyotida muhim o'rin

tutadi. U o'z asarlari orqali jamiyatning axloqiy-ruhiy qiyofasini ko'rsatishga, odamlar o'rtasidagi mehr-muhabbat va sadoqatni ulug'lashga intilgan.

“Ot egasi” hikoyasi voqealar rivoji va qahramonlar ruhiyati orqali inson va hayvon o'rtasidagi chuqur bog'liqlikni tasvirlaydi. Asarda ot shunchaki transport vositasi yoki hayvon sifatida emas, balki insonning eng yaqin do'sti, sadoqat va fidoyilik ramzi sifatida gavdalanadi. Hikoya qahramonining o'z oti bilan bo'lgan aloqasi, unga g'amxo'rliqi va sadoqati o'quvchini chuqur o'ylantiradi. Yozuvchi hikoya orqali hayvonlarga mehr-muhabbat bilan munosabatda bo'lishni targ'ib qiladi. Otning inson hayotidagi o'rni o'ziga xos ramziy ma'noga ega. Ot o'z egasiga sodiq, doimiy hamroh sifatida tasvirlanadi. Bu esa hikoyaning asosiy g'oyasini – sadoqat va fidoyilikning inson hayotida naqadar muhim ekanini ko'rsatadi. Hikoya qahramoni hayotning murakkab sinovlari qarshisida ham o'z otiga bo'lgan mehridan voz kechmaydi. Bu jihat insoniy fazilatlarning, ya'ni fidoyilik va sadoqatning yuksak namunasi sifatida ko'rsatiladi. Shukur Xolmirzayev hikoyasida tasvirlangan bu obrazlar o'quvchiga hayotiy saboq beradi: inson har qanday sharoitda ham o'z qadriyatlariga sodiq qolishi lozim.

Hikoyaning badiiy kuchi shundaki, u o'quvchini faqat voqealar rivoji bilan emas, balki qahramonlarning ruhiy kechinmalari bilan ham o'ziga jalb qiladi. Yozuvchi o'zining sodda, ammo ta'sirchan uslubi orqali oddiy voqeani yuksak falsafiy mazmunga ega asarga aylantirgan.

“Ot egasi” hikoyasida jamiyatdagi axloqiy-ruhiy muammolarga ham e'tibor qaratilgan. Adib hayvonlarga munosabat orqali odamlarning bir-biriga munosabatini ham bilvosita yoritadi. Otning o'z egasiga bo'lgan sadoqati, odamlarning bir-biriga bo'lgan sadoqatidan ham yuqori qo'yiladi. Bu orqali yozuvchi zamonaviy jamiyatda sadoqat va g'amxo'rlik kabi fazilatlarning kamayib borayotganiga ishora qiladi.

Asarda ot obrazining ramziy ma'nosi alohida e'tiborga loyiq. Ot insoniylik, samimiyat va fidoyilik timsoli sifatida gavdalanadi. Yozuvchi shu orqali o'quvchini o'z hayotida ham sadoqatli va g'amxo'r bo'lishga undaydi. Xolmirzayevning badiiy mahorati aynan shunda – u oddiy hayotiy voqeani ham keng ijtimoiy va falsafiy mazmunga ega asarga aylantiradi.

Shuningdek, hikoyada insonning tabiat va hayvonot olamiga bo'lgan mas'uliyati ham ko'rsatib berilgan. Otga g'amxo'rlik qilish, uni qadrlash – bu insonning o'z tabiatiga, o'z insoniyligiga sodiqligi sifatida talqin qilinadi.

Xulosa qilib aytganda, Shukur Xolmirzayevning “Ot egasi” hikoyasi nafaqat inson va hayvon o'rtasidagi samimiy munosabatni, balki jamiyatdagi axloqiy qadriyatlarni ham ulug'laydi. Asar o'quvchini mehribonlik, sadoqat, fidoyilik va

insoniy qadriyatlarga sodiq qolishga undaydi. Shu jihatlari bilan hikoya o'zbek adabiyotining eng sara namunalaridan biri sifatida qadrlanadi. Bugungi kunda ham asar o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Inson va tabiat munosabatida, hayvonlarga bo'lgan mehr va g'amxo'rlikda hikoyaning tarbiyaviy ahamiyati katta. U yoshlarni halollikka, sabr-toqatga, mehribonlikka da'vat etadi. Demak, Xolmirzayev ijodi, xususan "Ot egasi" hikoyasi o'zbek adabiyotining ma'naviy xazinasida muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shukur Xolmirzayev. Ot egasi. – T.: Adabiyot nashriyoti, 1985.
2. O'zbekiston adabiyoti tarixi. – T.: Universitet nashriyoti, 2010.
3. Adabiyot nazariyasi bo'yicha qo'llanmalar. – T., 2015.
4. Karimov N. O'zbek hikoyachiligida obraz va tip masalalari. – T.: Fan, 2008.
5. Jo'raev M. Adabiyot va hayot uyg'unligi. – T.: G'afur G'ulom nashriyoti, 2012.
6. Abdurahmonov A. O'zbek adabiyotida hikoya janri taraqqiyoti. – T.: Ma'naviyat, 2016.
7. Xudoyberdiyeva D. Adabiyotshunoslik asoslari. – T.: Yangi asr avlodi, 2019.

O'TKIR HOSHIMOVNING "DUNYONING ISHLARI" ASARIDA ONA OBRAZINING BADIY-FALSAFIY TALQINI VA O'ZBEK MENTALITETIDAGI TIMSOLI

Ulasheva Dilnura Qodirali qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'tkir Hoshimovning mashhur "Dunyoning ishlari" qissasida ona obrazining badiiy-falsafiy talqini o'rganiladi. Ona siymosi o'zbek milliy mentalitetidagi ma'naviy-axloqiy qadriyatlar timsoli sifatida tahlil qilinadi. Asarda ona obrazi orqali xalqona donishmandlik, sabr-toqat, mehr-muhabbat va insoniylik g'oyalari yoritilgan. Maqolada matnshunoslik, arxetip nazariyasi va qiyosiy adabiyotshunoslik metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot natijalarida ona obrazining badiiy-falsafiy qatlamlari, milliy mental kodlarni mujassamlashtirishi hamda o'zbek adabiyotidagi o'rniga ilmiy yondashuv berildi.

Kalit so'zlar: Dunyoning ishlari, ona obrazi, milliy mentalitet, badiiy-falsafiy talqin, arxetip, xalqona donishmandlik.

Abstract: This article studies the artistic and philosophical interpretation of the image of the mother in the famous story "The Affairs of the World" by Otkir Hoshimov. The image of the mother is analyzed as a symbol of spiritual and moral values in the Uzbek national mentality. The work highlights the ideas of folk wisdom, patience, love and humanity through the image of the mother. The article uses the methods of textual studies, archetype theory and comparative literature. The results of the research provide a scientific approach to the artistic and philosophical layers of the image of the mother, the embodiment of national mental codes and its place in Uzbek literature.

Keywords: The Affairs of the World, the image of the mother, national mentality, artistic and philosophical interpretation, archetype, folk wisdom.

Аннотация: В статье исследуется художественно-философская интерпретация образа матери в знаменитой повести Откира Хошимова «Дела мирские». Образ матери анализируется как символ духовно-нравственных ценностей в узбекском национальном менталитете. В работе через образ матери раскрываются идеи народной мудрости, терпения, любви и гуманизма. В статье используются методы текстологии, теории архетипов и сравнительного литературоведения. Результаты исследования позволяют научно рассмотреть

художественно-философские пласты образа матери, воплощение национальных ментальных кодов и его место в узбекской литературе.

Ключевые слова: «Дела мирские», образ матери, национальный менталитет, художественно-философская интерпретация, архетип, народная мудрость.

O'zbek adabiyotida ona obrazi qadimdan muhim o'rin egallagan. Sharq mumtoz adabiyotidan boshlab XX asr nasriga qadar ayol va ona siymosi nafaqat estetik, balki axloqiy-falsafiy kategoriya sifatida talqin qilingan. Ayniqsa, Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" idagi Kumush, Oybekning "Qutlug' qon" idagi ona obrazi, G'afur G'ulomning "Sen yetim emassan" idagi mehribon ona timsoli buni yaqqol tasdiqlaydi. O'tkir Hoshimov (1941–2013) ijodida esa ona siymosi alohida falsafiy teranlik kasb etadi. Uning mashhur "Dunyoning ishlari" qissasida tasvirlangan ona obrazining umumlashma kuchi kuchli. Mazkur maqola ana shu obrazni badiiy-falsafiy va mentalitet nuqtai nazaridan tahlil qilishga bag'ishlanadi.

1. Ona obrazining badiiy talqini.

"Dunyoning ishlari" qissasi avtobiografik ohangda yozilgan bo'lsa-da, undagi ona obrazining umumlashma kuchi kuchli. Asarda ona — mehribonlik, sabr, sadoqat va hayotiy tajribaning asosiy manbai sifatida tasvirlanadi. Adabiyotshunos N. Rajapovanning ta'kidlashicha, "O'tkir Hoshimov asarlarida ona obrazi real hayotiy kuzatishlar asosida yaratilgan bo'lib, unda o'zbek ayoliga xos sabr-toqat, mehnatsevarlik, donishmandlik mujassam" [1].

O'. Hoshimovning "Dunyoning ishlari" asarida ona timsoli o'zbek mentalitetidagi eng muqaddas qadriyatlarni – mehr, sabr, fidoyilik, halollik va Vatanga muhabbatni o'zida mujassamlashtirgan. Ona obrazining bunday talqini asarga nafaqat badiiy, balki falsafiy va milliy-ma'naviy ahamiyat ham baxsh etadi.

2. Ona siymosining falsafiy qatlamlari.

Ona obrazi faqat oila doirasida emas, balki inson umrining falsafiy mazmunini anglashda ham muhim o'rin tutadi. Qissada ona ko'p bora hayotning o'tkinchiligi, qanoatning zarurligi, sabrning fazilati haqida o'git beradi. Bu esa C.G. Jungning "Buyuk ona arxetipi" nazariyasiga uyg'un bo'lib, onaning psixologik va ramziy kuch sifatidagi timsolini tasdiqlaydi [2].

3. Ona timsolining o'zbek mentalitetidagi o'rni.

O'zbek mentalitetida ona timsoli nafaqat oila, balki jamiyat va millatning ma'naviy tayanchi sifatida qaraladi. O'tkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari" asarida tasvirlangan ona obrazi ana shu qadriyatlarning badiiy in'ikosidir. Asardagi ona

hayotning og'ir sinovlariga sabr bilan qaraydi, farzandini halollik, adolat, or-nomusni qadrlashga chorlaydi. Bu tasvir xalqimiz dunyoqarashida onaga yuklangan buyuk vazifalarni yorqin namoyon etadi. O'zbek xalq maqollarida: "Ona yurti bo'lmaganning, o'zi ham yo'q", "Ona — muqaddas, ota — muqaddas" kabi hikmatlar mavjud. Bu maqollar xalqimizda onaga bo'lgan chuqur ehtiromni ifodalaydi. "Dunyoning ishlari"dagi ona ham farzandining hayotidagi eng muhim ustoz, eng katta suvanchiq sifatida gavdalanadi. Uning pand-nasihatlarini o'zbek oilalarida asrlar davomida yashab kelayotgan tarbiyaviy qadriyatlarni eslatadi.

Misol uchun, ona qahramonning bolaligidan boshlab unga halollikni singdiradi. Bir parcha nonni qadrlash, kattaga hurmat, kichikka izzat qilish kabi odatlar onaning oddiy, ammo ibratli so'zlari orqali o'quvchiga yetkaziladi. Bu esa o'zbek mentalitetida onaning "birinchi maktab", "birinchi ustoz" sifatida qadr topishini yana bir bor tasdiqlaydi.

Shuningdek, Hoshimov ona obrazini milliy arxetip darajasiga ko'taradi. Asarda ona shunchaki oilaviy timsol emas, balki Vatan, millatning o'ziga xos ramzi sifatida tasvirlanadi. O'zbek xalqida "Ona – Vatan" iborasining qo'llanishi bejiz emas. Farzand uchun ona qanchalik muqaddas bo'lsa, xalq uchun ham Vatan shunchalik azizdir. Muallif ana shu uyg'unlikni o'zining samimiy satrlari orqali o'quvchiga his ettira oladi. O'zbek mentalitetida onaning asosiy vazifalaridan yana biri — sabr va fidoyilikdir. "Dunyoning ishlari"dagi ona butun umri davomida og'ir mehnat qiladi, ammo hech qachon shikoyat qilmaydi. Bu hol xalqimiz orasida keng tarqalgan: "Ona sabri – tog' sabridan ham baland" degan qarashni eslatadi [3].

4. Komparativ jihatlar.

Hoshimovning ona obrazini boshqa yozuvchilarning asarlaridagi ona siymolari bilan qiyoslash uning o'ziga xosligini ko'rsatadi. Masalan, Chingiz Aytmatovning "Asrga tatigulik kun" romanidagi ona obrazi fojeaviy va dramatik tusda bo'lsa[4], Hoshimovning onasi hayotiy quvvat va xalqona donishmandlikning timsoli sifatida ko'rsatiladi.

O'tkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari" asarida ona obrazi o'zbek adabiyotida ona timsolining badiiy-falsafiy talqini uchun yorqin misollardan biri hisoblanadi [5]. Muallif oddiygina hayot lavhalari, ona pand-nasihatlarini, uning sabr-toqati va fidoyiligi orqali xalqimiz mentalitetining asosiy qatlamlarini ochib beradi.

Birinchidan, asarda tasvirlangan ona – mehr va sabr timsoli. U hayotdagi og'ir sinovlarga qaramay, farzandlarini halollik, or-nomus va vatanparvarlik ruhida tarbiyalaydi. Bu o'zbek oilalarida asrlar davomida shakllanib kelgan tarbiyaviy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liqdir.

Ikkinchidan, ona siymosi – milliy arxetip darajasiga ko'tarilgan. O'zbek xalqining dunyoqarashida "Ona – Vatan" tushunchasi bir-biriga chambarchas bog'langan bo'lsa, Hoshimov ham asarda bu uyg'unlikni badiiy ifodalaydi. Farzand uchun ona qanchalik muqaddas bo'lsa, xalq uchun ham Vatan shunchalik muqaddas ekani asarda yorqin namoyon bo'ladi.

Uchinchidan, asardagi ona obrazi – mental va ijtimoiy qadriyatlarning saqlovchisi. U o'zining pand-nasihatlarini orqali avloddan-avlodga o'tadigan axloqiy me'yorlarni mustahkamlaydi: kattaga hurmat, kichikka izzat, halollik, sabr, mehnatsevarlik. Bu jihat o'zbek mentalitetining asosiy poydevorlaridan hisoblanadi.

To'rtinchidan, ona timsoli – falsafiy mazmun kasb etadi. Onaning sabri, mehribonligi va fidoyiligi inson hayotining ma'nosini, dunyo ishlari oldida insoniylikni asrash zarurligini o'quvchiga eslatib turadi. Shu jihatdan ona obrazi oddiy bir qahramon emas, balki butun millatning ma'naviy ustuni sifatida talqin qilinadi.

Xulosa qilib aytganda, "Dunyoning ishlari"dagi ona obrazi o'zbek mentalitetida mavjud bo'lgan qadimiy va zamonaviy qadriyatlarning uyg'unligini namoyon qiladi. U orqali yozuvchi nafaqat o'zbek oilasining muqaddasligini, balki millatning ma'naviy birligini, sabr-toqati va ruhiy qudratini ham ko'rsatadi. Shunday qilib, ona timsoli bu asarda – milliylik, badiiylik va falsafiylikni birlashtiruvchi eng yuksak timsol sifatida gavdalanadi. Ona obrazining badiiy-falsafiy talqini Hoshimov ijodining o'ziga xosligini ko'rsatadi hamda zamonaviy o'zbek oilaviy tarbiyasi uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hoshimov O'. Dunyoning ishlari: Qissa va hikoyalar. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1982.
2. Rajapova N. O'tkir Hoshimov "Dunyoning ishlari" asarida ona obrazi talqini. CyberLeninka, 2021.
3. Fayzullayeva M.B. O'tkir Hoshimov asarlarida ona va ayol obrazlari. Adabiyotshunoslik tadqiqotlari jurnali, 2022.
4. Aytmatov Ch. Asrga tatigulik kun. Bishkek: Kyrgyzstan, 1980.
5. OEAW. Modeling Motherhood in O'tkir Hoshimov's Dunyoning Ishlari. Vienna, 2023.

O'TKIR HOSHIMOV ASARLARIDA IJTIMOIIY HAYOTNING BADIY TALQINI

Obidova Nurgul Zohidjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 25/1–guruh talabasi

nurgulobidova07@gmail.com

Annotatsiya: Ilmiy rahbar: Z.I. Usmanova

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'tkir Hoshimovning "Ikki eshik orasi" romanida ijtimoiy hayot manzaralari, jamiyatdagi muammolar, urushdan keyingi davr insonlari taqdiri va ma'naviy qadriyatlarining badiiy talqini tahlil qilinadi. Asarda inson ruhiyati, adolatsizlik, oilaviy munosabatlar va ijtimoiy ong muammolari yoritilib, yozuvchining badiiy mahorati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: O'tkir Hoshimov, "Ikki eshik orasi", ijtimoiy hayot, badiiy talqin, jamiyat muammolari, inson taqdiri.

Abstract. This article analyzes the depiction of social life, public problems, and the fate of individuals in Utkir Hoshimov's novel "Between Two Doors." The study highlights the author's artistic approach to post-war life, moral values, and the human condition. Through realistic narrative and vivid imagery, the writer portrays the complexity of social and psychological issues in Uzbek society.

Keywords: Utkir Hoshimov, Between Two Doors, social life, artistic interpretation, social issues, human destiny.

Аннотация. В статье рассматриваются изображения социальной жизни, общественных проблем и человеческой судьбы в романе Уткира Хошимова «Между двумя дверями». Показано, как автор через художественные средства раскрывает последствия войны, нравственные ценности и внутренний мир человека, отражая реалии узбекского общества.

Ключевые слова: Уткир Хошимов, «Между двумя дверями», социальная жизнь, художественное отражение, социальные проблемы, человеческая судьба.

Adabiyot har bir millatning ma'naviy ko'zgusi hisoblanadi. M. Gorkiyning "Adabiyot xalq hayotining ko'zgusi" degan so'zlari bu fikrni yanada mustahkamlaydi. Aynan shu mazmun O'tkir Hoshimov ijodiga, xususan, uning "Ikki eshik orasi" romaniga to'liq mos keladi. Asarda oddiy insonlarning taqdiri, ularning ruhiy

kechinmalari, urushdan keyingi hayotdagi og'ir sinovlar, jamiyatdagi adolatsizlik va ma'naviy qadriyatlar haqqoniy tarzda badiiy ifodasini topgan.

O'tkir Hoshimov "Ikki eshik orasi" asarining nomi orqali inson hayotining eng chuqur falsafiy ma'nosini ifodalaydi. "Ikki eshik" – bu ramziy ibora bo'lib, insonning tug'ilish (birinchi eshik) va o'lim (ikkinchi eshik) oralig'idagi hayot yo'lini anglatadi. Muallif bu oraliqni oddiy umr emas, balki inson vijdoni, mehr–muruvvati, halolligi va mas'uliyatini sinovdan o'tkazuvchi hayot maktabi sifatida talqin etadi. Asarda har bir qahramonning hayoti, iztiroblari va orzulari aynan shu "ikki eshik orasi"da kechadi. Adib shu nom orqali insondan shunday savol so'raydi: "Sen bu ikki eshik orasida qanday yashayapsan?" Bu savol asarning markaziy g'oyasini, ya'ni insoniylik, poklik va hayot mazmuni haqidagi mushohadani chuqur ochib beradi. Shu tariqa, "Ikki eshik orasi" nomi nafaqat asarning voqeaviy asosini, balki hayot falsafasini, inson umrining ma'naviy mazmunini ifodalovchi ramziy kalit vazifasini bajaradi.

Romanda qishloq va shahar hayoti, urushdan keyingi iqtisodiy tanglik, insonlar o'rtasidagi mehr–muruvvat yoki befarqlik kabi holatlar obrazlar orqali yoritilgan. Muzaffar, Robiya, Kimsan, Munavvar kabi qahramonlar o'sha davr jamiyatining ma'naviy–ruhiy manzarasini aks ettiradi. Yozuvchi har bir obrazni hayotiy misollar orqali tasvirlab, o'quvchini o'sha davr muhitiga olib kiradi. Muzaffarni urush yetimi, halol, vijdonli yigit deb tasvirlydi. Uning hayoti orqali esa, jamiyatdagi og'riqli muammolarni korsatadi.

Bu jarayon o'zbek adabiyotida realistik oqimning shakllanishini ham ko'rsatadi. O'tkir Hoshimov ijtimoiy hayotni tahlil qilarkan, faqat tashqi voqealar emas, balki inson qalbini, uning ichki kechinmalarini ham chuqur yoritadi.

"Ikki eshik orasi" romanida urush oqibatlarini, yetimlik, ijtimoiy tengsizlik, adolatsizlik, jamiyatdagi sovuqlik kabi muammolar keskin ko'tarilgan. Zilzila sahnasi – bu nafaqat tabiiy ofat, balki jamiyatning ichki larzasi, insonlarning bir–biriga bo'lgan munosabatlari sinovdan o'tuvchi ramziy holat sifatida talqin etiladi. Prezident I.A. Karimovning "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" asarida aytilganidek, "Adabiyot va san'at inson qalbini yuksaltirish, jamiyatni komillikka yetaklash kuchiga ega"[1] O'tkir Hoshimov ham aynan shu badiiy missiyani o'z romanida amalga oshirganini ko'ramiz.

Yozuvchi tilining xalqonligi, oddiy hayotiy lavhalarni tabiiy, samimiy tarzda berishi asarning badiiy qiymatini oshiradi. U o'z asarida maishiy voqealarni falsafiy mazmunga aylantirib, insonning ichki olamini jamiyat manzarasi bilan uyg'un holda tasvirlaydi. Shu bois "Ikki eshik orasi" o'zbek adabiyotida realistik hamda ijtimoiy–falsafiy roman sifatida e'tirof etiladi. O'tkir Hoshimov o'z asarlarida milliy qadriyatlar,

insoniylik, mehr va sadoqat g'oyalarini ilgari suradi. Bu jihatlar bugungi yosh avlod uchun ham ma'naviy saboq bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, adibning "Rost bilan yolg'onning o'rtasi – to'rt enlik" degan fikri ham chuqur ma'noga ega. U "ko'z bilan quloqning orasi – to'rt enlik"[1] deya, insonni eshitganiga emas, balki o'z ko'zi bilan ko'rgan haqiqatga ishonishga undaydi. Ushbu ibora orqali yozuvchi hayotda rostgo'ylik, adolat va haqiqatni anglashga da'vat etadi. Bu fikr O'tkir Hoshimov asarlarida insonning ma'naviy uyg'oqligi va vijdon pokligi g'oyalarini yanada kuchaytiradi.

O'tkir Hoshimovning "Ikki eshik orasi" romani nafaqat o'z davri, balki bugungi kun uchun ham dolzarbdir. Romanda ko'tarilgan muammolar – adolatsizlik, insonlar orasidagi befarqlik, oilaviy rishtalarning mustahkamligi va ma'naviyat masalalari – hozirgi jamiyatimizda ham o'z ahamiyatini saqlab qolmoqda.

Xulosa qilib aytganda, O'tkir Hoshimovning "Ikki eshik orasi" romani ijtimoiy hayotdagi eng dolzarb muammolarni badiiy ifoda etib, inson ruhiyati va jamiyat hayotini uyg'un holda tasvirlaydi. Asar o'zbek adabiyotida ijtimoiy hayotning badiiy talqini va inson ruhiyatining tasvirida muhim o'rin egallaydi. Asarda jamiyatdagi illatlar, ma'naviy qadriyatlar, insonlar o'rtasidagi munosabatlar badiiy asosda yoritilgan. Shu bilan birga roman bugungi kun uchun ham dolzarb bolib, kitobxonni vijdoniy poklik, halollik, va mas'uliyatga chorlaydi. Shuning uchun ham bu asar o'zbek adabiyotining realizm an'analari va falsafiy mushohadalari uyg'unlashgan yirik badiiy me'rosi sifatida qadrlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008
- 2.Hoshimov O. Ikki eshik orasi. – T.: Sharq nashriyoti, 2010
- 3.Gorkiy M. Adabiyot va hayot haqida fikrlar. – M.: 1930.
- 4.www.ziyonet.uz
- 5.www.kitobxon.uz
- 6.www.adabiyot.uz

ABDULLA QAHHORNING "BEMOR" HIKOYASIDA OBRAZLAR NOMLANISHI

Olimova Madina Oybek qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada taniqli yozuvchi Abdulla Qahhorning hayoti, faoliyatiga oid ma'lumotlar va adibning mahorat bilan yozilgan bir qancha asarlari haqida ma'lumot beriladi. Shuningdek, yozuvchining "Bemor" hikoyasining badiiy va ilmiy tahlili, hikoyaning yozilish maqsadi va uslubiyati, o'ziga xos qirralari yoritib beriladi. Hikoyada keltirilgan qahramonlarning xarakter xususiyatlari va asarda keltirilishi o'rganiladi.

Kalit so'zlar. Abdulla Qahhor, "Bemor", ayol, illat, jamiyat.

Аннотация. В статье представлена информация о жизни и творчестве известного писателя Абдуллы Каххора, а также о ряде его мастерски написанных произведений. В ней также дан художественный и научный анализ повести писателя «Больной», цели и методологии написания повести, её особенностей. Изучаются характеры персонажей, упомянутых в повести, и их воплощение в произведении.

Ключевые слова. Абдулла Каххор, «Бемор», женщина, болезнь, общество.

Abstract. This article provides information about the life and work of the famous writer Abdulla Qahhor, as well as a number of his masterfully written works. It also provides an artistic and scientific analysis of the writer's story "Bemor", the purpose and methodology of writing the story, and its unique aspects. The character traits of the characters mentioned in the story and their presentation in the work are studied.

Keywords. Abdulla Qahhor, "Bemor", woman, disease, society.

O'zbek adabiyotida o'zining o'tkir syujetli, takrorlanmas hikoyalari bilan ajralib turadigan adiblardan biri Abdulla Qahhordir. Abdulla Qahhor o'rinli so'z qo'llash mahoratini puxta egallagan adibdir. Ijodida voqelikni realistik talqin etish ustuvorlik qiladi. Adib serqirra ijodkor sifatida adabiyotning deyarli barcha tur va janrlarida qalam tebratgan. „Olam yasharadi“ nomli birinchi hikoyalar to'plami 1932-yilda bosilgan. Abdulla Qahhor ijodiy hayoti davomida 40 dan ziyod asar e'lon qilgan. Bu

kitoblar orasida 30 ga yaqin hikoyalar ham bo'lib, ular o'zbek adabiyotida hikoya janrining badiiy ufqlarini kengaytirgani bilan ahamiyatlidir. Abdulla Qahhorning nasriy asarlari orasida „Qo'shchinor chiroqlari“ romani hamda „Sinchalak“ (1958), „O'tmishdan ertaklar“ (1965) va „Muhabbat“ (1968) qissalari muhim o'rin tutadi. Undan tashqari „Boshsiz odam“, „Anor“, „Bemor“, „O'g'ri“, „Dahshat“, „Millatchilar“, „San'atkor“, „Adabiyot muallimi“, „O'jar“, „Asror bobo“ kabi o'nlab hikoyalar yozgan. „Shohi so'zana“ (1949), „Og'riq tishlar“ (1954), „Tobutdan tovush“ (1962), „Ayajonlarim“ (1966) nomli komediyalar muallifi. Feletonlar, adabiy-tanqidiy maqolalar ham yozgan [1]. Abdulla Qahhor og'ir davrlardagi xalqning ahvolini, amaldorlarning naqadar tubanlashib ketganligi, poraxo'rlik eng yuqori cho'qqiga chiqib, nafsiga qul kimsalarning shundoq ham nochor holatda yashayotgan xalqning bor-yo'g'ini tortib olishganini kichik-kichik hikoyalar zamirida nihoyatda mohirlik bilan aks ettirganki, agar asar e'tibor bilan o'qilmasa, undan kelib chiqadigan asl mohiyat namoyon bo'lmaydi. Abdulla Qahhorning o'ttizinchi yillarda yozilgan «Bemor», «O'g'ri», «Anor», «Millatchilar» kabi hikoyalari menga yoqqan. Ularni o'qib, «Xayriyat, shafqatsiz, adolatsiz, o'sha tengsizlik zamonlari barham topgan. Xayriyat, xalqimiz o'sha kulfat, musibat, son-sanoqsiz baxtsizliklardan xalos bo'lgan», deb o'ylaganman. Ammo bir kun kelib, «Nainki, ho'kizidan ayrilgan musibatdiydagi bir mo'ysafidga hech kim rahm qilmasa, axir amaldor ham odam-ku!.. Nainki, bemor xotinga go'dakning saharlari qiladigan duosidan boshqa davo topilmasa; nainki, sog'-salomat yigit boshqorong'i xotiniga ikki donagina anor olib berolmasa...» qabilidagi e'tirozlar menda ham paydo bo'lishini o'ylamaganman. Ammo shunda ham negadir Qahhorni o'qishdan o'zimni to'xtatolmaganman. Hikoyalarini bo'lmasa, qissalarini, qissalarini bo'lmasa, boshqa asarlarini qayta-qayta o'qiyverganman. Shuni ham aytishim kerakki, men qahhorshunos bo'laman, shu sohada biror ilmiy tadqiqot yarataman deb Abdulla Qahhor ijodiyotiga bog'lanib qolganim yo'q. Ammo Abdulla Qahhor ijodiyoti sir-asrorlaridan voqif bo'lish niyatida ko'p olimlarning, xususan, Ozod Sharafiddinov, Matyoqub Qo'shjonov, Umarali Normatov kabi adabiyotshunoslarning tadqiqotlari bilan ham tanishganman. Abdulla Qahhorni saksoninchi yillarda o'zimcha yangidan kashf qildim desam xato bo'lmas. «Sarob»da Saidiyning «Muvaffaqiyatli chiqqan bir hikoyadagi tipni mamlakatning har burchidan yuzlab, minglab topish mumkin» degan fikri bor. Qizig'i shundaki, bunday tiplar ko'p uchrashidan tashqari, ularning umri ham uzoq bo'larkan. Zamon, makon, vaqt tushunchalarini ular ko'pda tan olavermas ekan. Men ana shunda «O'g'ri» hikoyasidagi Qobil bobo bizdan ancha olis davrlarda yashab, o'tib ketgan bo'lsa-da, «qobilbobochilik» o'ziga xos tarzda davom qilayotganini angladim [3:16]. Masalan,

"Anor" hikoyalar to'plamiga kiritilgan "Bemor" asari ham o'ziga xos va aynan yozuvchi o'zi yashagan davr muammolarini yaqqol ochib berishga qaratilgan hisoblanadi. Hikoya 1936-yilda nashr etilgan va besh sahifadan iborat. Unda ilmsizlik, qashshoqlik, mansabparastlik, loqaydlik kabi illatlar keskin tanqid qilinadi, Sotiboldining ko'r-ko'rona qilayotgan xatolari orqali xalqni uyg'otishga urinadi. Bemor ayol obrazi orqali davrning eng og'ir nuqtalarini ochib beradi. "Sotiboldining xotini og'rib qoldi. Sotiboldi kasalni o'qitdi – bo'lmadi, tabibga ko'rsatdi. Tabib qon oldi. Betobning ko'zi tinib, boshi aylanadigan bo'lib qoldi. Baxshi o'qidi. Allaqanday bir xotin kelib tolning xipchini bilan savaladi, tovuq so'yib qonladi... Bularning hammasi, albatta, pul bilan bo'ladi. Bunday vaqtlarda yo'g'on cho'ziladi, ingichka uziladi.

Shaharda bitta doktorxona bor. Bu doktorxona to'g'risida Sotiboldining bilgani shu: salqin, tinch parkda, daraxtlar ichiga ko'milgan baland va chiroyli oq imorat; shisha qabzali kul rang eshigida qo'ng'iroq tugmasi bor. Chigit po'choq va kunjara bilan savdo qiladigan xo'jayini Abdug'aniboy omborda qulab ketgan qoplar ostida qolib o'ladigan bo'lganida bu doktorxonaga bormay Simga ketgan edi. Doktorxona deganda Sotiboldining ko'z oldiga izvosh va oq podshoning surati solingan 25 so'mlik pul kelar edi." [2:1] Hikoyadan keltirilgan namunadan ko'rinib turibdiki, Sotiboldi va u kabi boshqa insonlar uchun 1930-yillarda shifoxona deyilganda, sog'lom bo'lish yoki dori vositalari emas, aynan 25 so'mlik pul ko'z o'ngiga keladi. Achinarli tomoni shundaki, Sotiboldi ayolining hayotini saqlab qolishi mumkin edi, ammo savodsizligi, kim nima desa, shuni to'g'ri deb bilishi, maslahat bersa, hech ikkilanmay, qilaverishi sababli qo'lidan hech narsa kelmadi. Sotiboldi tibbiyotdan xabari yo'q, betob yotgan ayolni savalaydigan darajada beparvo insonlarga shifoxonaga kerak bo'ladigan mablag'ni shundoq ham berib yuborsiyotganini anglab yetmagan edi. Hozirgi davr kitobxonlari uchun Sotiboldi, Abdug'aniboy kabi personajlar balki kulgili va uydirma bo'lib tuyulishi mumkin, biroq obrazlar real hayot va badiiy san'atlar yordamida shakllantirilgan va haqiqatga mos. Bemor Sotiboldining xotini emas. Davr, muhit, insonlarning ma'naviyati, insoniyligi - bemor. Millat Hamza Hakimzoda Niyoziy fikri bilan aytganda, o'sha davr „tanasidan qon oldirgan bemor“ ga aylanib qoladi. Bu paytda millatni jaholat botqog'idan qutqarishga qodir kishilar bo'la turib, bunga o'z hissalarini qo'shishni xohlamasliklari—eng og'ir dardga chalingan jamiyatlardagina uchraydigan holat. Sotiboldi ham qo'lidan kelguncha xotinini davolatishga urinadi. Ayb Sotiboldi yoki Abdug'aniboyda emas, balki o'sha davrning kasallangan jamiyatida deb bilaman. Ya'ni o'sha paytda millatni jaholat botqog'idan qutqarib oluvchi insonlar bo'la turib, bunga o'z hissalarini qo'shishni xohlshmagan. "Bemor" hikoyasi XX asr

hayoti haqida gapiradi. Hikoyada qashshoqlik emas, balki loqaydlik falokatga olib kelinishi yoritib berilgan. Bu asar qahramonlari ming afsus bo'lsinki, hozirgi davrda ham topiladi. [7:129]Abdulla Qahhor o'zbek adabiyotining yirik vakillaridan biri sifatida hikoya janrini yangi bosqichga olib chiqqan yozuvchidir. U o'z ijodida xalqning urf-odatlarini, hayotiy tajribasi va milliy qadriyatlarini yuksak badiiy mahorat bilan aks ettirgan. Qahhor yaratgan hikoya va romanlar o'zbek nasrining shakllanishi va rivojida muhim ahamiyat kasb etadi. Uning sodda, lo'nda va xalqona tili, teran g'oyalari hamda milliy ruhga yo'g'rilgan obrazlari o'zbek adabiyotining bebaho boyligiga aylangan. Shu bois Abdulla Qahhor "O'zbekiston xalq yozuvchisi" unvoni bilan taqdirlanib, "o'zbek Chexovi" nomi bilan e'tirof etilishi bejiz emas.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. www.Wikipedia.com
2. Abdulla Qahhor "Bemor" hikoyasi, Toshkent Yangi asr avlodi 1936
3. "Abdulla Qahhor – O'zbekiston xalq yozuvchisi, dramaturg, tarjimon, o'zbek adabiyotining yorqin namoyondasi.". Qaraldi: 2025-yil 7-iyun.
4. „Xalq so‘zi“ gazetasi 1992-yil 26-avgust soni O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2000-yil 25-avgustdagi "O‘zbek milliy madaniyatini rivojlantirishga buyuk hissa qo‘shgan adabiyot va san‘at ustalarini mukofotlash to‘g‘risida" Farmon“ (<http://press.natlib.uz/>).
5. Sharafiddinov O. Abdulla Qahhor. Toshkent. „Yosh gvardiya“, 1988
6. Maxmudova Nargiza Abdulla Qahhor va uning "Bemor" hikoyasi haqida, Международный научный журнал № 11 (100), часть 1 «Научный импульс» июня, 2023
7. <http://www.pedagoglar.uz/>. Rasulova D. Abdulla Qahhorning "Bemor" hikoyasi tahlili.
8. Toshkent. Adabiyot uchqunlari. 2019. 53-55-betlar.
9. 6-sinf Adabiyoti darsligi 1-qism (2017) Toshkent Ma'naviyat (111-117-betlar)
10. "Anor" qissa va hikoyalar to'plami, A. Qahhor, G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-manbaa uyi. Toshkent 2012-yil.
11. Adabiyot darsligi "Ma'naviyat", (108-118-betlar).

**АТОЙИ ҒАЗАЛЛАРИДА ОСМОН ЖИСМЛАРИ ВА ТАБИАТ
ҲОДИСАЛАРИ БИЛАН БОҒЛИҚ ТАСВИРЛАР ТАЛҚИНИ*****Omonova Nilufar Zarif qizi****Navoiy davlat universiteti 3-kurs talabasi**e-mail: nilufar_omonova@umail.uz*

Annotatsiya: Maqolada Atoyi she'riyatida ilgari surilgan masalalar, mavzular hamda shoir she'riyatining ayrim jihatlarini haqida mulohazalar bildirilgan. Shoir g'azallarida inson hayoti, tabiat manzaralari, hayvonot va nabotot olami bilan bog'liq tasvirlar, turli tabiat hodisotlari singlirlangan misralar ko'p uchrashi, ular shoirning ma'lum g'oyaviy maqsadini ifodalashda yordam bergani kabi masalalar yoritib berilgan. Shuningdek, shoir she'riyatida ko'pgina o'rinlarda qo'llangan samoviy timsollardan foydalanish orqali lirik qahramon holatini ochib berishdagi san'atkorlik mahorati misollar orqali ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: *osmon, Zuhra, quyosh, oy, poetik mahorat, g'azal, lirik qahramon, tasvir, tabiat.*

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы, темы и некоторые аспекты поэзии поэта, затронутые в поэзии Атои. В газелях поэта часто встречаются образы человеческой жизни, природных ландшафтов, животного и растительного мира, а также стихи, изображающие различные явления природы, что способствует выражению определённой идейной установки поэта. Также на примерах показано мастерство поэта в раскрытии состояния лирического героя посредством использования небесных символов, неоднократно используемых в его поэзии.

Ключевые слова: *небо, Венера, солнце, луна, поэтическое мастерство, газель, лирический герой, образ, природа.*

Abstract: This article examines the issues, themes, and aspects of the poet's poetry touched upon in Atoya's poetry. The poet's ghazals frequently feature images of human life, natural landscapes, flora and fauna, as well as verses depicting various natural phenomena, which contribute to the poet's ideological vision. Examples also demonstrate the poet's mastery of revealing the lyrical hero's state of mind through the use of celestial symbols, which are repeatedly used in his poetry.

Keywords: *sky, Venus, sun, moon, poetic skill, ghazal, lyrical hero, image, nature.*

Sharqda falakiyot ilmiga alohida ahamiyat berilgani aniq. Ilmi hay'at va ilmi nujumning muayyan qirralari haqida dastlabki qarashlar qadim zamonlarga borib taqaladi. Otashparastlik dini vakillari 18 sayyoraning ma'lumlighi, bulardan yettitasi Quyosh, Oy, Utorid, Zuhra, Mirrix, Mushtariy va Zuhhal bo'lib, ular yetti sonining ilohiylashuviga sabab bo'lgan⁶⁵. Atoyi she'riyatida ko'pgina o'rinlarda qo'llangan samoviy timsollardan biri– Zuhra. Bu timsol ham lirik qahramon holatini ochib berishda yoki oshiq tomonidan o'z manzurini Zuhraga qiyoslagan o'rinlarda ko'zga tashlanadi:

*Ko'ziga muntazir zuhra saharlar,
Yuziga subhi sodiq mushtaridur.*⁶⁶

Yana ayrim g'azallarda ma'shuqaning ko'zi Zuhra tashbehi orqali beriladi:

Soching yaldo tuni, anling sahardur,

Ko'zung Zuhra, yuzung shamsu qamardur (Devon, 99-bet)

Mana bu baytda ham ko'rk xovari, ya'ni go'zalliklar egasi, sening husningga butun falak gado:

Ey ko'rk xovarida ko'zi Zuhra, yuzi oy,

Xoni jamoli husnunga, shohi falak gadoy. (Devon, 246-bet)

Atoyi she'rlarida tazod–qarshilantirish san'atidan mahorat bilan foydalanadi. Chunonchi, „Soching chun laylat ul-qadr-u yuzing chun subhi sodiqdur“ misrasi bilan boshlanadigan g'azalida ham shu san'atni ustalik bilan qo'llab, ta'sirli badiiy samaraga erishganligini ko'rish mumkin. Shoir yorning qop-qora sochini laylat ul-qadrga, oppoq yuzini esa subhi sodiqqa o'xshatadi. Bir-birini inkor etuvchi ikki tushuncha ustalik bilan qo'llangani uchun ham sanamning tengsiz chiroyini to'ldirishga xizmat qiladi. Manga sensiz tirilgandin o'lim yuz qatla ortuqdur, Bu so'zda, haq bilur, ko'nglum tilim birla muvofiqdur, deydi shoir shu g'azalning uchinchi baytida. Samimiy iqrar she'rning ta'sir darajasini oshirgan. Shoirning oshiqdligi shu darajadagi, u ma'shuqasiz hayotdan o'limni afzal biladi va bu gapni chin dildan izhor etadi. G'azalning:

Bu kun vaslingni tark aylab, tilar jannat zohidlar,

Berurlar nasyag'a naqdni, bu ne nodon xaloyiqdur? (Devon, 124-bet)

satrlarida so'fiyona ruh yaqqol seziladi. Chunki tariqat ahli, ya'ni mutasavvufalar Allohni jannatga kirish uchun emas, balki o'n sakkiz ming olamning yaratuvchisi, butun borliqning moyasi bo'lgani uchun sevish lozim deb hisoblaydilar. Ular

⁶⁵ Эшонқулов Ҳ. Алишер Навоий шеърлятида самовий тимсоллар („Бадойиъ ул-бидоя“, „Наводир ун-нихоя“ девонлари асосида). - Самарканд, 1999. 8-бет

⁶⁶ Атоийи. Девон. Мавлоно Атоийи. (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши, луғат ва изоҳлар муаллифи Сайфиддин Сайфуллоҳ)- Тошкент, 2008. 85-бет. (Keyingi ko'chirmalar shu manbadan olinib, qavsda beti ko'rsatiladi)

qiyomatda yaxshi qismatga ega bo'lish uchun toat-ibodat qilish pora evaziga ish bitirishga o'xshash narsadir, chin muhabbat beg'araz bo'lishi, ya'ni oshiq hech narsa ta'ma qilmay, Yaratganga ko'ngil bog'lashi lozim deb hisoblashadi. Atoyining nazdida jannatga kirish uchun Allohga muhabbat qo'ygan kimsa naqdni nasiyaga almashgan nodon kabitdir. Allohning jamoli, go'zalligi oldida jannatning chiroyi hechdir. Shu baytning o'zini majoziy nuqtayi nazardan talqin qilish ham mumkin. Mumtoz shoirlarimizning mumtozligi ham shundaki, bir so'z bilan bir necha ma'noni bildirgan olganlar.

Atoyi g'azallarida oshiq va ma'shuqaga xos sifatlar, ularning ko'rinishi, kechinmalari kabilarni tasvirlashda tabiat hodisalaridan foydalanish ham kuzatiladi. Osmonda oy, quyosh, yulduzlarning joylashishi, harakati, ko'rinishi, xazina, vayrona va u yerda ilonning bo'lishi, yerning aylanishi, sel kelib, binolarni yiqitishi, novvotning suvda (choyda) erishi, daryo yuzida ko'piklar paydo bo'lishi, yomg'ir yog'masa, gullarning yaxshi ochilmasligi, daryo yuzida xas-u hashaklar bo'lishi, yangi oyning har oyda bir marta ko'rinishi yoki ko'rinmasligi, xazina vayronada bo'lishi, kiyik kindigidan mushk olinishi, oy yonida yulduzlar bo'lishi, inson umri o'tkinchi ekanligi, inson suv-u tuproqdan yaratilganligi, yangi oy kechqurun qorong'ida yaxshi ko'rinishi, bulut bilan oyning hamroh bo'lishi, oyning kechqurun yerga juda yaqin kelishi (ko'rinishi), ilonning xazina ustida bo'lishi, xazina bor joyda ajdar bo'lishi, yozda soylarda suv ko'p oqishi kabi hayotiy voqea-hodisalar tasvirlangan.

Qorong'u tun, undagi oy va yulduzlar hammaga tanish manzara. Qorong'u kechada oy yana ham aniq ko'rinishini bilamiz. Atoyining mana bu baytida shu narsa qalamga olingan:

Bandi zulfungni parishon ayla qoshing olida

Kim, yangi oy ko'zga ravshanroq ko'rinur kechqurun. (Devon, 197-bet)

Zulf-qorong'ulik. Yor zulflarini parishon aylasa, ya'ni yoysa, u yuziga yoyilib ketadi. Xuddi kechqurun oy yaxshi ko'ringanidek, zulf ichidan yuz va ko'zlar ham aniq ko'rinadi. Zulf-kechqurun. Ko'z va yuz-oy sifatida talqin etilgan.

Hayotda oyning bulutlar orasidan goh ko'rinib, goh yashirinib turganini ko'p ko'rganmiz. Bu manzara Atoyining mana bu baytida keltirilgan:

Sochik yoz yomg'uri qildim yoshimni,

Bulutdek mohi tobon birla hamroh. (Devon, 202-bet)

Oyning ba'zan aniq ko'rinishi, yerga juda yaqin kelib qolgandek bo'lganini kuzatganmiz. Bu hayotda bo'lib turadigan holat. Atoyi nazaridan bu ham chetda qolmagan:

Zamoni poybo'sungg'a yetay deb,

Tunlar har kecha oy ko'ktin zamina. (Devon, 209-bet)

Shoir bu manzarani boshqacha maqsadda izohlaydi. Oyning yerga yaqin kelishi uning ma'shuqa oyog'iga –poyiga yetish uchun harakat qilishidir.

Xalq orasida azaldan ko'p gapiriladigan bir tushuncha bor. Go'yo xazinalar, asosan, vayronalarda bo'lar, ularni ilon yoki ajdar qo'riqlab turur ekan. Xalq qarashlarida, xalq og'zaki ijodi asarlarida ko'p ta'kidlanadigan bu voqea mumtoz adabiyotimizda ham tez-tez tilga olinadi. Atoyi g'azallarining bir necha baytida ularni uchratamiz:

Soching ne turfa davlatlik ilondur,

Kumishganni uzra yotur uzola. (Devon, 214-bet)

Xazina ilonga tegishli. U bu boylikni "uzola" tushib–uning ustiga cho'zilib yotib qo'riqlaydi. Shoir ana shu fikrni yorning sochi va vujudiga o'xshatadi. Agar yorning qaddi-qomati, badani kumush–oq bo'lsa, uning sochlari shu xazinani qo'riqlovchi ilondur. Mana bu baytda ham ganj–xazina va ajdar tilga olingan:

Husn ganjidur yuzung , gesularining saqlar oni,

Vah ne afsuslab boray, u ikki ajdar ustina. (Devon, 218-bet)

Bu baytda ham xazina va uni qo'riqlovchi ikki ajdar haqida gap bormoqda. Ammo bu xazina yor husni bo'lsa, uning ikki o'rim sochi ikki ajdar o'rnidadir.

Hayotda shakar, oq qand, novvot, novvotni suv yoki choyga eritib, shirin choy qilinadi. Ana shu manzarani Atoyi boshqa sabab bilan izohlaydi. Husnu ta'lil san'atidan foydalanib, chiroyli o'xshatish qiladi:

Har zamon g'arqi araqtin ezilurlar chun nobot,

Lablaringning infiolidin base qannodlar. (Devon, 65-bet)

"G'arqi araq"–terga botish. "Infiol"–uyalish. "Qannodlar"–shirinlik tayyorlovchilar. "Qannodlar" novvot tayyorlashda shakarni suvga solib eritadilar. Atoyi buni boshqacha izohlaydi. Lab–shirin. Novvot ham shirin. Ammo yor lablarining shirini shunchalik balandki, uni novvot bilan tenglashtirib bo'lmaydi. Labdan uyalganidan novvot terga botadi.

Bahor buluti, yomg'iri bilan zavqli. Gul-u bulbuli bilan go'zal. Atoyi g'azallarida bu fikrlar ko'p ta'kidlanadi. Gul suv-u yomg'irni yoqtiradi. Yomg'ir yog'sa, daraxtlar gul sabzalar, o'tlar yashnaydi. Bu hayotiy manzaralar. Atoyi shunday yozadi:

Yig'lab yuzungdin olayin zulf niqobin,

Gul yaxshi ochilmas kechalar yog'masa yomg'ur. (Devon, 84-bet)

Hayotiy manzara baytning ikkinchi misrasida berilgan. Asosiy fikr birinchi qatorda. Shoir o'z fikrini aniqlash uchun hayotdan ana shu misolni topgan. Oshiq yori yuzini ko'rish istagida. Uning yuzi yashirin. Oshiq tinmay yosh to'kadi. Bu yoshlar

yorining yuzini ochishiga sabab bo'ladi. Bu xuddi yomg'ir yoqqandan keyin gullarning yaxshi ochilishidek gap.

Yangi oy juda kam ko'rinadi. Ko'rganlar juda kam bo'ladi. Atoyi buni ham o'zgacha sharhlaydi. Yorining qoshlari go'zalligidan uyalib, u goh ko'rinadi, goh yo'q:

Yangi oy qoshlari xijolatidin

Oylarda biror-biror ko'rinur. (Devon, 94-bet)

Mumtoz adabiyotda mushki Chin degan tushuncha bor. Bu Xitoy mushk (xushbo'y hidli, qora rangli narsa)lari degani. Mushk Chin ohularining kindigidan olinadi deyiladi:

Gar kiyiklar nafasinda bo'lsa qondin mushki Chin,

Lolavu guldin butubtur, mushki totoring saning. (Devon, 136-bet)

Yorning "mushki totori", ya'ni sochlari lola va guldin bunyod bo'lgan. Shu sabab ular xushbo'y. Osmonda oy, quyosh, yulduzlar makon tutgan. Kechqurun oy va yulduzlar ko'rinadi. Oshiq ta'kidicha, yorning yuzi oy:

Derlar yuzungni oy, shaydonikim na bilgay ko'k,

Ul oy qoshinda netay, meni bir sitora qil. (Devon, 138-bet)

Ko'k (osmon), oy, yulduzlar egasi. U shaydoni, oshiqni qayerdan bilsin. Shu sabab oshiq ko'kdan so'ralyaptiki, ul oy oldida meni ham bir sitora (yulduz) qilib qo'y.

Umuman olganda, Atoyi g'azallarida hayot bilan, inson turmushi bilan bog'liq voqea-hodisalar juda ko'p uchraydi. Shoir o'z fikrlarini asoslash, oshiqning holati, kechinmalari, ma'shuqa husn-u go'zalligi, uning soch, yuz, ko'z, qosh, lab, og'iz, qomat va boshqa uzvlarini tasvirlashda ulardan mohirona foydalangan.

Badiiy adabiyot tabiat gultoiji sanalmish hazrati inson bilan egizak dunyo yuzini ko'rgan san'at turlaridan biridir. Inson yaralibdiki, o'zi yashayotgan borliq sir-u sinoatlari bilan oshno bo'lgisi, ulardan yuksak shavq-zavq olgisi, ichki kechinmalari, orzu intilishlari, ruhiy holatlarini o'zigagina hadya etgan oliy ne'mat-so'zda badiiy, bo'yoqli tarzda ifodalagisi keladi. Adabiyotshunoslik o'tmishda yashab o'tgan so'z san'atkorlarining ana shunday durdonalarini o'rganish orqali ularning xalqimiz ma'naviyatiga yetkazishni o'z oldiga qo'yadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Атойи. Девон (Нашрга тайёрловчи ва изоҳлар муаллифи Сайфиддин Сайфуллох)-Тошкент: "Фан" нашриёти, 2008. 319 бет.
2. Сайфиддин Рафиддинов. Мажоз ва ҳақиқат. Тошкент: "Фан" нашриёти, 1995. 153 бет.

3. Тоҳир Рашид Хўжа. Атойининг бадий маҳоратига доир баъзи мулоҳазалар // Адабиёт гулшани. Тошкент: “Меҳнат” нашриёти, 1999. 178 бет.
4. Эшонқулов Ҳ. Алишер Навоий шеърларида самовий тимсоллар (“Бадойи ул-бидоя”, “Наводир ун-ниҳоя” девонлари асосида). - Самарқанд, 1999. 8-бет

PAHLAVON MAHMUD RUBOIYLARINING MAZMUN MOHIYATI HAQIDA

Hulkar O'razboyeva

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich 23/1-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqola Pahlavon Mahmud ijodidagi ruboiylarning tarbiyaviy ahamiyatiga bag'ishlangan. Shuningdek, o'rta asr musulmon xalqining axloqiy va ruhiy qadriyatlarining Pahlavon Mahmud ruboiylarida aks etishi tahlil qilingan.

Kalit so'zlari. Ruboiy, axloqiylik, futuvvat, tarbiyaviy

Abstract. This article is devoted to the educational significance of the rubaiyats in the works of Pahlavon Mahmud. It also analyzes the reflection of the moral and spiritual values of the medieval Muslim people in the rubaiyats of Pahlavon Mahmud.

Keywords. Rubaiyat, morality, futuvvat, educational

Kirish. Pahlavon Mahmud 1247 yilda Xiva shahrida po'stindo'z hunarmand oilasida tug'ilgan. Yoshlik yillarda ota kasbi po'stindo'zlik bilan shug'ullangan, so'ngra xat-savod chiqarib, buyuk shoir faylasuf darajasiga erishgan. U juda ham zabardast pahlavon bo'lib 79 yillik hayotida biron marta kuragi erga tegmagan. Pahlavon Mahmud haqida ko'plab rivoyatlar saqlanib qolgan. Shulardan biri: "Xorazmshohlar poytaxti Gurganch mo'g'ullar tomonidan vayron qilinganidan keyin, uning aholisi har tomonga tarqalib ketgan. Shu jumladan, Pahlavon Mahmudning onasi ham homilador holida Xiva atrofiga etib kelib, hozirgi Qiyot qishlog'ida o'g'il tuqqan. Bu bola 15 yoshga etgach mard kurashchi, mashhur pahlavon bo'lib nom chiqargan. Uni zamonasining ilg'or va hur fikrli faylasuf olimi, katta iste'dod va zakovat egasi, shoirlik mushohadasi jihatidan "Xorazm Xayyomi" deb atashgan. Bu bejiz emas albatta. Tadqiqotchi olimlarning fikricha, Pahlavon Mahmud she'rda ham, falsafa ham Umar Xayyomning zakovatli davomchisigina bo'lib qolmay balki forsiy, turkiy xalqlar adabiyotida ham Xayyomdan so'ng ruboiy yozishda unga teng keladigan shoir bo'lgan emas. Hatto Abdurahmon Jomiy, Navoiy, Fuzuliy, Bobur kabi buyuk shoirlar ham o'z

kuchlarini ruboiyda sinab ko'rsada, bu janr ular ijodida ikkinchi o'rinda turgan. Falsafiy va badiiy g'oyalar rivojlantirilib Xayyomshunoslikni yuksak daraga ko'targan. Pahlavon Mahmud sharq adabiyotida alohida o'rin egallaydi. Pahlavon Mahmudni shu davrda "Xorazm Xayyomi", "Mozandoran yo'lbarisi" deb ulug'lashgan. U "Qitoli" –"jangchi" taxallusi bilan g'azallar bitgan, "Kanz ul-haqoyiq" ("Haqiqatlar xazinasi", 1303-04) nomli asar yozgan, lekin asar hali topilmagan. Uning teran mazmunli nafis va o'ynaqi, zo'r san'atkorona ruboiylari "xayyomnoma" ruhda ekanligini qarang:

Dunyo bamisoli bir zarrin ko'za,

Suvi goh shirin-u, goh achchiq bo'za.

E g'ofil, umringga bino qo'yma ko'p,

Qazoyi mualliq turar bosh uzra.

Bunday satrlarni o'qigan kishi shoirning dunyoqarashining qudratini uning insonparvarlik tuyg'ularini ham sezadi. Asli tasavvuf tariqatini panteizm (vahdat ul mavjud) oqimiga mansub Pahlavon Mahmud insonning aqliy va ijodiy imkoniyatlariga yuksak baho beradi. Pahlavon Mahmudning tarjimayi holini tiklashda ko'p xizmatlar qilgan, uning noyob ruboiylarini nashrga tayyorlangan To'xtasin Jalolov shunday yozadi: –"Shuni alohida qayd qilish lozimki, shoirning tug'ilib yashagan davri Xorazm tarixidagi eng og'ir musibatlar keltirilgan Chingizxonning qonli yurishlaridan keyingi 10 yilliklarga to'g'ri kelgan shunday dahshatli balolarni boshidan kechirgan vatanda, unga etkazilgan katta jarohatlar hali bitib ulgurmagan bir davrda dunyoga kelgan buyuk zabardast shoirning qalbi dengiz to'lqinlaridek qaynab quyulganligi kishini hayratda qoldiradi". Pahlavon Mahmudning 22 ta ruboiylarini, ustalarning ismlarini, hadislar, tarixlarni o'zi ijod qilgan fors tilida bitganlar. Bundan tashqari qabrxonaga kiraverishdagi eshik tepasiga shoirning ushbu ruboiysi fors tilida bitilgan.

Uch yuz Ko'hi Qofni kelida tuymoq,

Dil qonidan bermoq falakka bo'yoq.

Yoinki bir asr zindonda yotmoq,

Nodon suhbatidan ko'ra yaxshiroq.

1910-1913 yillarda maqbaraning g'arbiy qismida Xiva xoni Isfandiyorxon (1910-1918) onasi, o'zi va o'g'li uchun qabrxona va to'rtta hujradan iborat ikki oshyonli qorixona bunyod qildirgan. Qurilish ishlariga usta Qurbonniyoz boshchilik qilib, qorixona qarshisiga o'ymakori ustunli ayvon qurilgan. Pahlavon Mahmud majmuasi 1960 yilda usta Ro'zmat Masharipov "Ro'zmat arbob" ishtirokida katta gumbazning usti, qorixona va ayvon ta'mirlanib, maqbaraga qayta jon bag'ishlangan. Hozirgi

vaqtda binoda O'zbekiston Musulmonlar diniy idorasi, "Pahlavon Mahmud jamg'armasi" faoliyat ko'rsatmoqda.

Pahlavon Mahmud o'z asrining donishmandi edi, u o'zining uzoq umri davomida hayotni mushohada etib, to'g'ri xulosalar chiqargan, bu hol uning ruboiylarida yorqin aks etib, ularni hikmatli so'zlar darajasiga ko'targan. Mana shulardan biri:

Qora tosh sira ham bo'lmas lojuvard,
 Toza qalbga yuqmas aslo changu gard,
 Quloq solgin Puryoyvaliy so'ziga,
 Qo'rqoqlardan biron chiqqanmidi mard!

Rost aytadi bu ulug' donishmand, yomon odamdan faqat yomonlik, yovuzlik kutish mumkin, mardlikka, vallomatlikka, ezgulikka u qobil emas!

Xulosa. Pahlavon Mahmud ruboiylari nafaqat adabiy merosimizning durdonalari, balki ma'naviy-tarbiyaviy qo'llanmadir. Bu ruboiylar yuksak badiiy va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lib, bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. U inson ruhiyati, axloqiy poklik, mehnatsevarlik, sabr, kamtarlik, xalqparvarlik kabi insoniy fazilatlarni targ'ib etish orqali, jamiyatda sog'lom, ma'naviyatli avlodni shakllantirishda katta o'rin tutadi. Shuning uchun ham bu ruboiylar ta'lim-tarbiyada keng qo'llanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kim agar ozoddur [Ruboiylar], T., 1992.
2. D. Bobojonov, M. Abdurasulov "Abadiyat farzandlari" 2009.
3. Xorazm Ma'mun akademiyasi nashriyoti, 2009.
4. PAHLAVON MAHMUD — PURYOYVALIY
To'xtasin Jalolov
5. Ergash Ochilov tarjimalari

O'LMAS UMARBEOV "YOZ YOMG'IRI" ASARI TAHLILI

O'roqova Asilabonu

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: *Shermatova Umida Sapayevna*

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: O'lmas Umarbekovning „Yoz yomg'iri“ asari hayotning murakkab jarayonlarini qamrab oluvchi detektiv asarlar hisoblanadi. Asar qahramonlarining qismati va insoniy muhabbat va mol-dunyoga bo'lgan muhabbat qarama-qarshi holda qo'yilganligi asarning ta'sirchanligini yanada oshirgan. Hikoyada tabiat tasviri bilan inson ruhiyatining bir-biriga qanchalik yaqinligini, insonning tabiatdan o'rnak olib o'z hayotini qayta qurishni mumkinligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: O'lmas Umarbekov, „Yoz yomg'iri“, insoniy munosabatlar, ruhiyat, tabiat tasvirlari

O'zbek adabiyoti tarixida inson ruhiyati, ijtimoiy muhit va tabiat uyg'unligini badiiy ifodalash orqali milliy adabiyotimiz rivojiga ulkan hissa qo'shgan ijodkorlar safida O'lmas Umarbekov alohida o'rin tutadi. Yozuvchi o'z ijodida asosan insonning ichki dunyosi, hayotiy kechinmalari, orzu-armonlari va ma'naviy qiyofasini tasvirlashga alohida e'tibor qaratadi. Shu ma'noda, uning „Yoz yomg'iri“ hikoyasi o'zbek hikoyachiligi janrida ruhiy-falsafiy asar sifatida e'tirof etiladi.

O'lmas Umarbekovning „Yoz yomg'iri“ asari detektiv asarlar sirasiga qo'shsak xato bo'lmaydi. Asardagi syujet to'qimalarining joylashishi, sirli o'lim sabablarini ochish, jinoyatchini topish jarayonidagi vaziyatlar, militsiya xodimlarining qidiruvlari bunga yaqqol misol bo'la oladi. Asar qahramonlaridan biri bo'lgan Rahim Saidovning bir maromda kechayotgan hayotida tub burilish yuz berdi. Mudhish jinoyat uning suyukli rafiqasini hayotdan erta olib ketdi. Hali o'limga hech qancha vaqt o'tmasdan, tuprog'i sovushga ulgurmay, baxtsiz erkakni taqdirning navbatdagi zarbasi uning qalbini butunlay parchalab yubordi. Tekshirish va izlanishlar davomida ayolining shu paytga qadar yashirib kelgan sirlari fosh bo'ldi. Aza ochib xotining o'limi haqida qayg'urish o'rniga mushkul savollar, o'y va qiynoqlar ostida qoldi. Yozuvchi Rahim Saidovning ruhiy holatini, ich-ichidan yonayotgannini uning oppoq qog'ozga „taq“

etib ko'zyoshi tomganini shunday jonli tasvirlaydi. Bunday hol ,ayniqsa,erkak kishi uchun ruhiy zarbadir . Uning or-nomusi , g'ururi bir pul bo'lgan edi . Asardagi ushbu ayanchli holatlarning ochib berilishi ta'sirchan ifodalangan bo'lib,o'quvchi bee'tibor o'qiy olmaydi,balki asar ichida yashaydi.

Rahim Saidovning turmush o'rtog'i bo'lgan Munis Saidova hikoyadagi qotillik qurboni bo'lib,u juda ham mol-dunyoga berilgan , zeb-u ziynatlarga ,boylikka muhabbat qo'ygan, noshukur ayol edi.Afsuski , Munisga o'xshagan ayollar hozirgi zamonda ham yo'q emas . Munis o'rtoqlarining erlarini maqtab,tez-tez tilla taqinchoqlar olib berishini ,sayohatlarga olib borishini aytib Saidovning kam maosh olishini va boshqa ko'plab narsalarni aytib ,o'zi bilmagan holda uning erkaklik g'ururiga tegar edi.Uning turmush o'rtog'iga yolg'on gapirishi shuningdek, uzukni ham oddiy jez uzuk deya aldashi ,marjonni ham haqiqiy emas uning haqiqiylari juda qimmatli ekanini aytib uni ishontiradi.Ularning oilasi kundan-kunga o'zaro janjal va nizolarga to'lib borar edi . Qo'shnilar Xudo ularga bir farzand berganda, bunday urish-janjallar yo'q bo'lishi mumkinligini haqida kiyinib gapirishardi. Ammo , Munisxon farzand ko'rishni istamasligi faqat Rahim Saidov bilar edi.Shu sababli orani ochiq qilish haqida , bunday yashash mumkin emasligi haqida ko'p o'ylab yurardi..Bu vaziyatda faqatgina Munisni ayblash xato „Qars ikki qo'ldan chiqadi”deganlari kabi Saidovda ham ayb yo'q emas edi.O'zining tashvishlari ,ishi bilan band bo'lib , ertalab chiqib ketar va kech qaytar edi.U ham loqayd bo'lmaganda ayoliga e'tiborli bo'lganda, balki , bunday holat bo'lmas edi.

“Yoz yomg'iri” hikoyasida bir qarashda oddiy hodisa — yoz kunida yog'ib o'tgan yomg'ir manzarasi tasvirlangan. Ammo yozuvchi bu voqeani chuqur falsafiy mazmun bilan boyitadi. Asarda yomg'ir inson qalbini uyg'otuvchi, tozalovchi va ma'naviy poklovchi kuch sifatida talqin qilinadi.Muallif yomg'irning turfa tovushlarini, hidi va manzarasini badiiy detal darajasiga olib chiqadi. Bu tasvirlar o'quvchiga nafaqat tabiat hodisasini ko'rsatadi, balki qahramon ruhiyatiga ham kirib borishga imkon yaratadi. Inson xotiralari, bolalik orzulari va unut bo'lib ketgan hislari yomg'ir yog'ishi jarayonida qayta jonlanadi. Shu orqali yozuvchi ruhiy kechinmalar bilan tabiat hodisalarini uyg'unlashtiradi.Yozuvchi qahramonlarning ichki kechinmalari orqali hayotda mehr, halollik va samimiyat kabi qadriyatlarining ahamiyatini ochib beradi. Asar g'oyasi shundan iboratki, har bir inson o'z ruhiy kechinmalari orqali o'sishi va o'zligini anglashga erishishi mumkin. Yoz yomg'irining yangilovchi va poklovchi ta'sirini hayotdagi murakkabliklarni yengib o'tish jarayoniga qiyoslash orqali, yozuvchi inson hayotidagi muhim bosqichlarni tasvirlaydi. Asarda shuningdek, inson va tabiat o'rtasidagi uyg'unlik masalasi ham ko'tariladi.

Yomg'irning tabiatdagi yangilanish va hayotni davom ettirishdagi roli, inson hayotidagi o'zgarishlar va poklanish bilan chambarchas bog'langan. Tabiat tasvirlari "Yoz yomg'iri" asarida markaziy o'rin tutadi. Yozuvchi tabiat hodisalarini qahramonlarning ruhiy holatini tasvirlash va ularga ma'no yuklash vositasi sifatida mahorat bilan qo'llaydi. Yoz yomg'irining ramziy ma'nosi: yangilanish va poklanish ramzi: yoz yomg'iri tabiatning yangilanish jarayonini ifodalaydi. Bu yangilanish jarayoni inson ruhiyatiga ham daxldor. Yomg'ir inson qalbidagi qoraliklarni yuvib, uni yangi hayot uchun tayyorlaydi.

Ushbu maqolada asarning mavzusi, qahramonlar xarakteri, tabiat tasvirlarining ramziy ma'nolari va asarning ma'naviy ahamiyati ilmiy asosda kengaytirilgan holda tahlil qilinadi. Hikoya yozning oxirlarida, tabiatning go'zalligi o'zining yuqori cho'qqisida bo'lgan bir pallada boshlanadi. Yomg'irning boshlanishi hamda qahramonlarning ushbu yomg'irni turlicha qabul qilishi hikoya uchun ramziy ochilish vazifasini bajaradi. Hikoyada markaziy qahramon o'z hayoti haqida chuqur mulohaza yuritadi. Uning ichki kurashlari o'tmishdagi xatolar, bugungi kunning sinovlari va kelajakka bo'lgan umidlar orqali ochiladi. Qahramonning o'tmishdagi his-tuyg'ulari va bugungi kundagi izlanishlari yomg'irning poklovchi, yangilovchi kuchi bilan uyg'unlashib boradi. Yoz yomg'iri tasviri tabiat bilan inson ruhiyatining bir-biriga qanchalik yaqinligini, insonning tabiatdan o'rnak olib o'z hayotini qayta qurishi mumkinligini ko'rsatadi. Har bir yomg'ir tomchisi qahramon uchun ichki tozalikka, yangilanishga ishora qiladi.

Xulosa qilib aytganda, O'lmas Umarbekov hikoyalarida ayol obrazining turli xil xarakter va tiplarini ko'ramiz. Hayot haqiqatini ayol obrazi ruhiyatiga sigdirib yuborgan yozuvchi niyati badiiy, ijtimoiy, siyosiy obrazli tafakkurni yuzaga keltirdi. Badiiy obrazning tabiati tasnifi serqirradir, natijada tip hosil bo'ladi. Tahlil qilgan hikoyalarimizda umumiylik shundaki, tasvirlanayotgan obrazlarning ruhiy holati o'quvchi assotsiyalarini inson psixologiyasini teran anglashga yozuvchining uslubi o'ziga xosligini ko'rsatadi. Shu o'rinda alohida ta'kidlash kerakki, jamiyat omili kishilar ruhiyatiga o'z ta'sirini o'tkazibgina qolmay uning xarakterini ochishda ham muhim badiiy vosita sanaladi. "Yoz yomg'iri" hikoyasi inson va tabiatning uzviy bog'liqligi, ruhiy poklanish va yangilanish zarurati, hayot davomiyligi va insoniy tuyg'ularning tirikligi kabi g'oyalarga tayanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

9. O'lmas Umarbekov „Yoz yomg'iri“ asari

10. Rajabova .A.(2025).O'lmas Umarbekov,, Yoz yomg'iri'' asarining tahlili.Modern Science and Research. [Https://in library.uz](https://in library.uz)
11. Umarbekov O'. Yoz yomg'iri. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1970.
12. Umarbekov O'. Tanlangan asarlar. 2 jildlik. – Toshkent: Sharq nashriyoti, 1989.
13. Karimov N. O'zbek adabiyoti tarixi (XX asr adabiyoti). – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2010.
14. Quronov D., Mamajonov Z., Sheraliyeva M. Adabiyotshunoslik lug'ati. – Toshkent: Akademnashr, 2010.
15. G'aniyeva D. O'zbek adabiyotida qissa janri taraqqiyoti. – Toshkent: Fan, 1983.
16. Hojiahmedov A. XX asr o'zbek qissachiligi. – Toshkent: Yozuvchi, 1995
17. Jo'rayev M. O'zbek adabiyotida obraz va xarakter masalalari. – Toshkent: Fan, 2002.

NAVOIY ASARLARIDA MUHABBAT FALSAFASI

Oxunova Mubina Erkinjon qizi

CHDPU O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: A.U.Muydinova ChDPU

O'zbek adabiyotshunosligi kafedrası dotsenti v.b.

mubina.oxunova16@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada buyuk mutafakkir Alisher Navoiy asarlarida mujassam bo'lgan muhabbat falsafasi har tomonlama tahlil qilinadi. Maqolada muhabbat tushunchasi oddiy hissiyot darajasidan yuqori turib, koinot yaratilishining ilohiy sababi, inson ruhiy poklanishining manbai va komillikka eltuvchi yo'l sifatida sharhlanadi. Navoiy ijodida muhabbat tushunchasi faqat Layli va Majnun, Farhod va Shirin singari oshiqona obrazlar orqali emas, balki borliqning har bir qatlamida mavjud ruhiy kuch sifatida talqin etiladi. Shuningdek, muhabbatning tasavvufiy, ijtimoiy va estetik jihatlarini chuqur tahlil qilinib, uning insonga ma'naviy barkamollik baxsh etuvchi mohiyati ochib beriladi. Tadqiqot davomida Navoiy asarlarida muhabbatning ilohiy, insoniy va badiiy qirralari bir-birini to'ldiruvchi falsafiy tizim sifatida ko'rsatilgan. Mazkur yondashuv Navoiy ijodining umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg'unlashganligini, muhabbatni esa hayotning ma'naviy asosi sifatida ko'rsatganligini isbotlaydi.

Kalit so'zlar: Navoiy, muhabbat falsafasi, ilohiy muhabbat, insoniy muhabbat, komil inson, tasavvuf, ruhiy poklanish, ma'naviy kamolot, Layli va Majnun, Farhod va Shirin, Lison ut-tayr, ilohiy haqiqat, ezgulik, ma'naviyat, badiiy tafakkur.

Abstract: This article comprehensively analyzes the philosophy of love embodied in the works of the great thinker Alisher Navoi. The article interprets the concept of love as a divine reason for the creation of the universe, a source of spiritual purification of man, and a path to perfection. In Navoi's work, the concept of love is interpreted not only through romantic images such as Layla and Majnun, Farhad and Shirin, but as a spiritual force present in every layer of existence. Also, the mystical, social, and aesthetic aspects of love are deeply analyzed, revealing its essence that gives a person spiritual perfection. During the study, the divine, human, and artistic aspects of love are shown in Navoi's works as a complementary philosophical system. This approach proves that Navoi's work is in harmony with universal human values, and he shows love as the spiritual basis of life.

Keywords: Navoi, philosophy of love, divine love, human love, perfect person, Sufism, spiritual purification, spiritual perfection, Layla and Majnun, Farhad and Shirin, Lisan ut-tair, divine truth, goodness, spirituality, artistic thought.

Buyuk mutafakkir Alisher Navoiy ijodi nafaqat o'z davrining, balki butun insoniyat tafakkurining bebaho xazinasi hisoblanadi. Uning asarlarida inson ruhiyatiga, muhabbat va komillik g'oyalariga berilgan talqinlar shunchaki badiiy ifoda emas, balki hayot falsafasining mohiyati sifatida namoyon bo'ladi. Navoiy uchun muhabbat — bu inson qalbini yorituvchi nur, borliqni harakatga keltiruvchi ilohiy qudratdir. U sevgi orqali insonning ma'naviy uyg'onishini, ruhiy poklanishini va Haqqa yaqinlashish jarayonini tasvirlaydi.

Shoirning “Layli va Majnun”, “Farhod va Shirin”, “Lison ut-tayr” singari asarlarida muhabbat g'oyasi turli qiyofalarda namoyon bo'lib, har birida yangi falsafiy qatlam ochiladi. “Layli va Majnun”da u muhabbatni insonni ilohiy haqiqat sari yetaklovchi kuch sifatida ko'rsa, “Farhod va Shirin”da uni mehnat, sadoqat va fidoyilik timsolida talqin etadi. “Lison ut-tayr” esa muhabbatning eng yuksak bosqichi — ilohiy sevgi, ya'ni Yaratganga oshuhtalik holatini ifodalaydi.

Navoiy nazarida muhabbat insonni o'zlikdan yuksaltirib, uni abadiyat sari olib boruvchi ruhiy yo'ldir. Shu bois uning muhabbat haqidagi qarashlari oddiy hissiyot emas, balki komil inson konsepsiyasining markaziy falsafasi sifatida qaraladi. Bugungi globallashuv davrida, insoniy qadriyatlar zaiflashayotgan bir paytda, Navoiy ta'limotidagi muhabbat falsafasiga murojaat qilish ma'naviy yangilanish, ezgulik va insonparvarlikning muhim manbai bo'lib xizmat qiladi. Alisher Navoiy asarlarida muhabbat mavzusi inson va borliqning eng yuksak ma'nosini ifodalaydigan markaziy tushunchadir. Shoir uchun muhabbat — bu faqat his-tuyg'u yoki oshiq-ma'shuq o'rtasidagi tuyg'u emas, balki koinotning harakatlantiruvchi kuchi, Yaratganning mohiyatini anglash vositasidir. Navoiy ijodida muhabbat — insonni o'zini tanishga, ruhiy poklanishga va Haqni topishga eltuvchi yo'l sifatida talqin etiladi.

1. Muhabbatning ilohiy manbai va falsafiy ildizi.

Navoiy tasavvuf falsafasiga tayangan holda, muhabbatni borliqning paydo bo'lish sababi sifatida ko'rsatadi. U “Lison ut-tayr”da Haqni sevish va unga yetishish inson hayotining ma'nosi ekanini ta'kidlaydi. Ushbu asarda qushlarning podshohi Simurg'ni izlab chiqishi — bu aslida ruhning Haqqa bo'lgan intilishining ramziy ifodasidir. Navoiy uchun muhabbat — Yaratuvchining o'zini tanitish istagining natijasidir. U Qur'ondagi “Kuntu kanzan maxfiyyan” hadisini eslatadi: “Men yashirin xazina edim, tanilishni istadim, shuning uchun yarattim”. Demak, Navoiy nazarida muhabbat — yaratilishning ma'nosi, mavjudotning sababi, Haqqa eltuvchi eng muqaddas yo'ldir.

2. Insoniy muhabbat — ilohiy muhabbatga eltuvchi zanjir.

Navoiy “Layli va Majnun” dostonida insoniy muhabbatni ilohiy muhabbatning boshlang‘ich bosqichi sifatida talqin etadi. Majnun Layliga oshufta bo‘ladi, ammo bu sevgi uni insoniy chegaralardan chiqaradi, ruhiy kamolot sari eltadi. Asar yakunida Majnun “Layli”ni emas, Layli siymosida Haqni topadi — bu tasavvufdagi “ma’shuq orqali Haqqa yetish” g‘oyasining badiiy ifodasidir. Shu jihatdan Navoiy muhabbatni insonni poklovchi, yuksaltiruvchi kuch deb biladi. Bu fikr G‘azzoliy, Jaloliddin Rumiy va Jomiyning tasavvufiy qarashlari bilan hamohangdir, ammo Navoiy uni o‘z milliy ruhimiz, o‘zbekona tuyg‘ular bilan boyitadi.

3. Farhod muhabbati — mehnat va sadoqat timsoli.

“Farhod va Shirin” dostonida muhabbat mehnat, fidoyilik va sadoqat orqali talqin etiladi. Farhod muhabbat yo‘lida mehnat qiladi, tog‘larni teshib suv chiqaradi — bu harakat aslida ruhiy sabr va matonatning timsolidir. Navoiy bu orqali shunday xulosa beradi: haqiqiy muhabbat so‘z bilan emas, amaliy harakat bilan isbotlanadi. Farhodning muhabbati insonni jismoniy qiyinchilikdan ruhiy yuksaklik sari olib chiqadi. Bu orqali shoir muhabbatni faqat his-tuyg‘u emas, balki komillikka eltuvchi sinov sifatida tasvirlaydi.

4. Muhabbat — ruhiy poklanish va nafsni yengish maktabi.

Navoiy uchun muhabbat — bu nafsni yengish, qalbni poklash, o‘zini anglash jarayoni. “Hayrat ul-abror” asarida shoir inson qalbining go‘zalligi, sabr va muhabbat orqali Haqqa yaqinlashishi mumkinligini ko‘rsatadi. U muhabbatni insonni o‘z “men”idan, g‘urur va manfaatdan xalos qiluvchi kuch sifatida tasvirlaydi. Bu jihatdan Navoiy muhabbatni axloqiy tarbiya vositasi deb biladi: faqat sevgi orqali inson o‘zini tozalaydi, ezgulikka yuz tutadi va kamolot sari boradi.

5. Muhabbat — ijtimoiy uyg‘onishning manbai.

Ko‘pchilikda muhabbat faqat shaxsiy tuyg‘u sifatida qaralsa, Navoiy uni jamiyatni birlashtiruvchi kuch sifatida ko‘radi. “Mahbub ul-qulub”da u muhabbatni insonlar o‘rtasidagi adolat, rahm-shafqat va mehr-oqibatning asosi sifatida ko‘rsatadi. Unga ko‘ra, insonlar bir-birini sevmas ekan, adolat va tinchlik bo‘lmaydi. Shu bois muhabbat Navoiy falsafasida ijtimoiy uyg‘onish va insonparvarlikning ildizi sifatida qaraladi. Bu fikr bugungi davr uchun ham dolzarb — muhabbatsiz jamiyatda ezgulik yashamaydi.

6. So‘z orqali ifodalangan muhabbat.

Navoiy muhabbatni nafaqat mazmun, balki so‘z san’ati orqali ham ifodalaydi. Uning she’riy tili nafaqat hisni, balki ruhni ifoda etadi. Masalan, “Layli va Majnun”dagi so‘z ohanglari, qofiya va tashbehlar muhabbatning ichki titroqlarini

sezdiradi. Shoirning “Muhabbat so‘zi — jannatning kaliti” degan fikri bejiz emas, u so‘z orqali sevgi tuyg‘usini abadiylikka aylantiradi. Shu jihatdan Navoiy muhabbatini — bu badiiy go‘zallikning falsafasi hamdir.

7. Navoiy muhabbatining zamonaviy talqini.

Bugungi zamon odamining ruhiy hayotida ham Navoiy muhabbat falsafasi o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Insoniyat texnologiyaga berilib, his-tuyg‘udan uzoqlashayotgan bir davrda Navoiy g‘oyalari yana bir bor ruhiy uyg‘onish, insoniy qadriyatlarni tiklash zaruratini eslatadi. Navoiy uchun muhabbat — insonni inson qiluvchi, uni ma’naviy barkamollikka eltuvchi yagona kuch. Shu sababli uning muhabbat haqidagi qarashlari bugun ham hayotiy, zamonaviy va o‘qiladigan falsafadir.

Annotatsiya:Demak, Alisher Navoiy uchun muhabbat — bu nafaqat hissiyot, balki koinotning mohiyati, inson kamolotining mezonidir. U muhabbatni ilohiy haqiqatga eltuvchi yo‘l sifatida talqin etib, uni insoniy fazilat, ezgulik va jamiyat uyg‘onishining markaziga qo‘ygan. Shuning uchun ham Navoiy asarlaridagi muhabbat falsafasi o‘zining abadiyligi, ma’naviy chuqurligi va umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg‘unligi orqali bugungi kun talabalari uchun ham o‘rnak bo‘lib qolmoqda.

Annotatsiya:Alisher Navoiy ijodida muhabbat oddiy his emas — u butun inson hayotining ma’nosini belgilaydigan, ruhni poklaydigan, insonni yuksaltiradigan kuchdir. Navoiy uchun sevgi — bu nafaqat oshiq-ma’shuq o‘rtasidagi tuyg‘u, balki Yaratganni tanish, o‘z “men”ini anglash yo‘lidir. Uning asarlarida muhabbat insonni komillikka yetaklaydi, yurakni nur bilan to‘ldiradi.

Annotatsiya:Menimcha, Navoiy muhabbatni shu darajada yuksak tasvirlaganki, u orqali biz insoniyatning asl mohiyatini ko‘ramiz. Har bir inson sevish orqali o‘zini topadi, sevgi orqali boshqalarni tushunadi. Shoirning bu qarashi hozirgi zamonda ham juda dolzarb, chunki bugun ham insonni inson qiladigan narsa — bu muhabbat va mehrdir. Shu bois, Navoiy asarlaridagi muhabbat falsafasi biz yoshlar uchun ham ruhiy ozuqa, hayotiy saboq va ma’naviy yo‘l-yo‘riqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Navoiy, A. “Lison ut-tayr”. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1983.
2. Navoiy, A. “Layli va Majnun”. – Toshkent: Fan nashriyoti, 1981.
3. Komilov, N. “Tasavvuf va Navoiy tafakkuri”. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2004.
4. Jo‘rayev, A. “Navoiyda muhabbat va ilohiylik timsoli” // Adabiyotshunoslik tadqiqotlari to‘plami. – Toshkent, 2012.

5. Qodirov, S. “Alisher Navoiy falsafiy qarashlari va ma’naviy merosi”. – Toshkent: O‘zMU nashriyoti, 2017.

**ABDULLA AVLONIY ASARLARIDA MA'RIFATPARVARLIK
G'OYALARI***Berdiyeva Dilfuza Muzaffar qizi**O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 4-bosqich talabasi**Ilmiy rahbar: Rasulova Rayhon Baxritdinova*

Annotatsiya: Mazkur maqolada Abdulla Avloniy ijodida ilgari surilgan ma'rifatparvarlik g'oyalari, ularning ijtimoiy-ma'naviy mazmuni hamda o'zbek xalqining ma'naviy uyg'onishidagi o'rni tahlil qilinadi. Maqolada yozuvchining "Turkiy guliston yoxud axloq", "Maktab gulistoni", "Adabiyot yoxud milliy tarbiya" kabi asarlarida ilgari surilgan ilm, axloq, tarbiya va milliy ongning shakllantirishga doir qarashlar yoritilgan. Shuningdek, Avloniy asarlarida milliy mustaqillik, vatanparvarlik, insonparvarlik va ilmga intilish g'oyalari orqali jamiyat taraqqiyoti uchun zarur bo'lgan ma'rifiy qadriyatlar ifodalangan.

Kalit so'zlar: Abdulla Avloniy, ma'rifatparvarlik, ma'naviyat, ta'lim, tarbiya, milliy ong, ma'rifat g'oyalari, jamiyat.

Abstract: This article analyzes the ideas of enlightenment expressed in Abdulla Avloniy's works and their role in the spiritual and intellectual development of Uzbek society. The study focuses on Avloniy's major works such as "Turkiy Guliston yoxud Axloq", "Maktab Gulistoni", and "Adabiyot yoxud Milliy Tarbiya", which emphasize the importance of knowledge, morality, education, and national consciousness. The article highlights how Avloniy's humanistic, patriotic, and educational ideas contributed to social progress and national awakening.

Keywords: Abdulla Avloniy, enlightenment, spirituality, education, upbringing, national consciousness, moral values, society.

Аннотация: В данной статье рассматриваются просветительские идеи, выраженные в произведениях Абдуллы Авлони, их социально-нравственное содержание и роль в духовном пробуждении узбекского народа. В статье анализируются такие произведения, как «Туркий гулистан ёхуд ахлоқ», «Мактаб гулистони» и «Адабиёт ёхуд миллий тарбия», где автор подчеркивает значение науки, воспитания, морали и национального самосознания. Также отмечается вклад Авлони в формирование идей патриотизма, гуманизма и стремления к знаниям как основы развития общества.

Ключевые слова: Абдулла Авлони, просветительство, духовность, образование, воспитание, национальное сознание, общество.

Abdulla Avloniy — o'zbek ma'rifatparvarlik harakatining yirik namoyandalaridan biri bo'lib, uning asarlari millatning uyg'onishi, xalqni ilm-ma'rifatga chorlash va zamonaviy tafakkurni shakllantirish g'oyalari bilan sug'orilgan. Avloniy o'z davrida jaholat, nodonlik va qoloqlikka qarshi kurashishning yagona yo'li ilm olish, tarbiya va ma'rifatga tayanish ekanini chuqur anglagan ziyolilardan edi. Uning asarlari nafaqat adabiy, balki ma'naviy-ma'rifiy ahamiyatga ham ega bo'lib, o'quvchida yuksak insoniy fazilatlar, vatanparvarlik va ijtimoiy mas'uliyat tuyg'usini shakllantirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda Avloniy merosi milliy ta'lim-tarbiya tizimi uchun bebaho manba sifatida e'tirof etiladi. Uning "Turkiy guliston yoxud axloq", "Maktab gulistoni", "Milliy tarbiya" kabi asarlarida ilgari surilgan g'oyalar yosh avlodni barkamol inson qilib tarbiyalash, ularning tafakkurini ilm va axloq asosida shakllantirishga yo'naltirilgan. Ushbu g'oyalarning zamonaviy ta'limdagi ahamiyati, ularning hozirgi davr ma'naviy hayoti bilan bog'liqligi alohida tadqiqot va tahlilni talab etadi.

Shu boisdan, "Abdulla Avloniy asarlarida ma'rifatparvarlik g'oyalari" mavzusini o'rganish nafaqat tarixiy, balki metodik va ma'naviy jihatdan ham muhimdir. Bu mavzu Avloniy merosini chuqur o'rganish, undagi g'oyalarning bugungi ta'lim-tarbiya jarayoniga ta'sirini tahlil qilish, shuningdek, yoshlarni milliy g'urur, ma'rifat va ijtimoiy ong ruhida tarbiyalash uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Mazkur masalani tadqiq etish o'zbek ma'naviyati va pedagogikasining rivojlanishida muhim qadamlardan biri hisoblanadi.

Abdulla Avloniy asarlarida ilgari surilgan ma'rifatparvarlik g'oyalari o'z davrining ijtimoiy-ma'naviy hayotida muhim burilish yasagan. U o'z ijodida ilm va tarbiyani jamiyat taraqqiyotining eng asosiy omili sifatida ko'rsatgan. Avloniy fikricha, xalqni jaholatdan chiqarish, millatni yuksaltirishning yagona yo'li — bu ma'rifat, ya'ni ilm, madaniyat va axloqni egallashdir. Uning ma'rifatparvarlik g'oyalari nafaqat o'z davri uchun, balki hozirgi zamon yoshlarini ham ilmga, ezgulik va insonparvarlikka undovchi g'oyaviy dastur sifatida qadrlanadi.

1. Abdulla Avloniyning ma'rifatparvarlik qarashlari Avloniy o'z asarlarida insonning hayotdagi eng oliy burchi — ilm olish va ma'naviy yuksalish ekanini uqtiradi. "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida u axloqiy komillikni millat taraqqiyotining asosi deb biladi. U ilmni "hayot chirog'i", "jaholatni yo'qotuvchi qudrat" sifatida ta'riflaydi. Avloniyning fikricha, ma'rifatsiz xalq kuchsiz va mustamlakachilikka moyil bo'ladi. Shu sababli u yoshlarda ilmga muhabbat,

mehnatsevarlik, vatanparvarlik va insoniylik tuyg'ularini shakllantirishni maqsad qilgan.

2. “Turkiy guliston yoxud axloq” asarining g'oyaviy mazmuni Mazkur asarda Avloniy axloq, odob va tarbiya masalalariga keng e'tibor qaratadi. U axloqni insonning eng muhim fazilati sifatida talqin qiladi va har bir inson o'zini tarbiyalash orqali jamiyatni yuksaltirishi mumkinligini ta'kidlaydi. Asarda “ilimli bo'lish”, “vatanparvarlik”, “halollik”, “mehnat” kabi mavzular asosiy o'rin egallaydi. Avloniyni bu asari o'quvchi ongida axloqiy tafakkurni shakllantirish, yurtga sadoqat va ma'naviy poklikni tarbiyalashga xizmat qiladi.

3. “Milliy tarbiya” konsepsiyasi va uning ahamiyati Avloniy “Milliy tarbiya” tushunchasini o'zbek pedagogik fikrida birinchi bo'lib shakllantirgan. U tarbiyani millatning hayot-mamot masalasi deb biladi. Uningcha, “tarbiya yo'q xalq — yo'qolgan xalq”dir. U yoshlarda milliy o'zlikni, ona tiliga, madaniyat va tarixga sadoqatni tarbiyalashni eng muhim maqsad deb biladi. Bu g'oyalar bugungi kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan bo'lib, milliy ta'lim tizimining asosi sifatida qadrlanadi.

4. Avloniy asarlarida ilm va ma'rifatning o'rni Avloniy asarlarida ilmning qadri beqiyos darajada ulug'lanadi. U jaholatni eng katta dushman deb bilgan va xalqni undan xalos etish uchun ma'rifatparvarlik harakatiga bosh bo'lgan. “Maktab gulistoni” asarida u maktabni “hayot bog'i” deb ataydi, ta'limni esa insonni yuksaltiruvchi kuch sifatida tasvirlaydi. Avloniy o'qituvchi shaxsiga ham katta e'tibor qaratgan, uni “millat otasi”, “tarbiya me'mori” deb atagan.

5. Avloniy g'oyalarining zamonaviy ahamiyati Bugungi kunda Avloniy asarlarida ilgari surilgan ma'rifatparvarlik g'oyalari milliy ta'lim tizimi uchun yo'l-yo'riq vazifasini bajaradi. Uning qarashlari yoshlarda vatanparvarlik, ijtimoiy mas'uliyat, mehnatsevarlik va ezgulik ruhini shakllantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, Avloniy g'oyalari zamonaviy pedagogik yondashuvlar — shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, ma'naviy-ma'rifiy tarbiya va umuminsoniy qadriyatlarni singdirish jarayonida keng qo'llanilmoqda.

Abdulla Avloniy o'z asarlari orqali xalqni ma'rifat, axloq va milliy uyg'onish sari yetaklagan. Uning ma'rifatparvarlik g'oyalari bugungi kunda ham dolzarb bo'lib, zamonaviy ta'lim va tarbiya jarayonida o'qituvchilar, ziyolilar hamda yoshlar uchun ibrat manbai bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli, Avloniy merosini chuqur o'rganish, uni ta'lim-tarbiyada qo'llash milliy ong va ma'naviyatni yuksaltirishning eng muhim omillaridan biridir.

Abdulla Avloniy asarlarida ilgari surilgan ma'rifatparvarlik g'oyalari o'zbek xalqining ma'naviy-ma'rifiy yuksalishida beqiyos o'rin tutadi. U o'z asarlari orqali

ilm, axloq, tarbiya va vatanparvarlikni inson hayotining bosh mezonini sifatida talqin etadi. Avloniyni "Turkiy guliston yoxud axloq", "Maktab gulistoni" kabi asarlarida ma'rifat — jaholatdan najot, ilm — inson kamolotining asosi sifatida ulug'lanadi. U millat kelajagi yoshlar qo'lida ekanini ta'kidlab, ularni tarbiyalashni eng muhim ijtimoiy vazifa deb biladi. Avloniy g'oyalari bugungi ta'lim-tarbiya tizimi uchun ham muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Uning qarashlari milliy o'zlikni anglash, ma'naviy qadriyatlarga hurmat, ilmga intilish va axloqiy barkamollikka da'vat etadi. Shu sababli, Avloniyni ma'rifatparvarlik merosini o'rganish nafaqat tarixiy, balki pedagogik, axloqiy va falsafiy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avloniy A. *Turkiy guliston yoxud axloq*. — Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2008.
2. Avloniy A. *Maktab gulistoni*. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 2010.
3. Qosimov B. *O'zbek ma'rifatparvarligi tarixi*. — Toshkent: Fan nashriyoti, 2012.
4. Karimov I.A. *Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch*. — Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
5. Rasulov A. *Abdulla Avloniy va jadidchilik harakati*. — Toshkent: O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2016.
6. Yo'ldoshev Q. *XX asr boshlarida o'zbek adabiyoti va ma'rifatparvarlik harakati*. — Toshkent: Universitet nashriyoti, 2014.
7. To'xtayev N. *Abdulla Avloniy merosi va zamonaviy ta'lim jarayoni*. — "Ma'rifat" jurnali, №2, 2020.
8. G'afurov A. *Jadid adabiyoti va uning ijtimoiy ahamiyati*. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2011.
9. Raximov M. *O'zbek ma'rifatparvarlari: g'oyalar, meros va zamonaviy talqin*. — Samarqand: SamDU nashriyoti, 2019.

HAMZA HAKIMZODA NIYOZIYNING BOLALAR ADABIYOTI VA TA'LIM-TARBIYAGA OID MA'RIFIY G'OYALARI

Ilyasova Sevara Ilhomjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi,

4-kurs, sirtqi ta'lim, 22/2-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Xolikova Nodira

Annotatsiya: Ushbu maqola Hamza Hakimzoda Niyoziyning bolalar adabiyoti va ta'lim-tarbiyaga oid ma'rifiy g'oyalari, uning jadidchilik harakatidagi roli va yosh avlodni tarbiyalashdagi ahamiyati haqida so'z yuritadi. Muallifning asarlari orqali yoshlarni milliy qadriyatlar, axloqiy fazilatlar va ilm-fanga bo'lgan mehrni oshirishdagi ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada uning ta'lim islohoti va ma'rifatparvarlik yo'nalishidagi faoliyati yoritiladi.

Kalit so'zlar: Hamza Hakimzoda Niyoziy, bolalar adabiyoti, ta'lim-tarbiya, ma'rifiy g'oyalar, jadidchilik, milliy qadriyatlar, axloqiy tarbiya, yosh avlod

Аннотация: В статье рассматриваются просветительские идеи Хамзы Хакимзаде Ниязи, связанные с детской литературой и образованием. Анализируется роль автора в движении джадидов и его влияние на воспитание молодого поколения через национальные ценности, моральные качества и любовь к науке. Также освещается его деятельность в области реформ образования и просвещения.

Ключевые слова: Хамза Хакимзаде Ниязи, детская литература, образование, просветительские идеи, джадидизм, национальные ценности, нравственное воспитание, молодое поколение

Abstract: This article discusses the educational and enlightening ideas of Hamza Hakimzoda Niyoziy related to children's literature and education. It analyzes the author's role in the Jadid movement and his influence on nurturing the younger generation through national values, moral qualities, and love for science. The article also highlights his activities in education reform and enlightenment.

Keywords: Hamza Hakimzoda Niyoziy, children's literature, education, enlightening ideas, Jadidism, national values, moral education, younger generation

Kirish

Hamza Hakimzoda Niyoziy o'zbek milliy ma'rifatparvarligi va jadidchilik harakatining eng yorqin namoyandalaridan biri sifatida nafaqat ilmiy va badiiy ijodda, balki ta'lim-tarbiya sohasida ham ulkan xizmatlar qilgan. Uning ijodi o'zbek adabiyotida bolalar uchun mo'ljallangan asarlarning ilk namunalarini yaratish bilan birga, yosh avlodni milliy qadriyatlar, axloqiy-odobiy fazilatlar va ilm-fan ruhida tarbiyalashga qaratilgan edi. Hamza asarlari va ma'rifiy faoliyati orqali millatning ma'naviy merosini avlodlarga yetkazish, ularni milliy o'zlikni anglash va hurmat qilish ruhida tarbiyalashga katta hissa qo'shdi.

Jadidchilik harakati doirasida Hamza Hakimzoda Niyoziy yangi ta'lim tizimini joriy etishga intildi, unda milliy an'analar va zamonaviy bilimlar uyg'unlashgan, yoshlarni barkamol va bilimdon qilib tarbiyalash maqsad qilindi. U o'z asarlarida bolalarga tushunarli, o'qilishi oson tilni qo'llab, ularni axloqiy-odobiy fazilatlar, vatanparvarlik, mehnatsevarlik kabi ma'naviy qadriyatlar bilan tanishtirdi. Shu tariqa, Hamzaning bolalar adabiyoti va ta'limga oid ma'rifiy g'oyalari milliy ma'naviyatni mustahkamlash va yoshlarni yangi davr talablari asosida tarbiyalashda muhim omil bo'ldi.

Ushbu maqolada Hamza Hakimzoda Niyoziyning bolalar adabiyoti va ta'lim-tarbiyaga oid ma'rifiy g'oyalari, uning jadidchilik harakatidagi roli va yosh avlodni tarbiyalashdagi ahamiyati keng qamrovda o'rganiladi. Muallifning asarlari orqali yoshlarni milliy qadriyatlar, axloqiy tarbiya va ilm-fanga bo'lgan mehrni oshirishdagi ta'siri tahlil qilinib, uning ta'lim islohotlari va ma'rifatparvarlik yo'nalishidagi faoliyati yoritiladi.

Asosiy qism

Hamza Hakimzoda Niyoziy o'z davrining ijtimoiy, madaniy va ta'lim sohasidagi murakkab muammolariga yechim topishga intilgan ma'rifatparvar sifatida bolalar adabiyoti va ta'lim-tarbiyaga oid g'oyalari bilan ajralib turadi. O'zining ijodiy faoliyati davomida u yosh avlodni milliy qadriyatlar, axloqiy fazilatlar va ilm-fan ruhida tarbiyalashga alohida e'tibor qaratdi. Biroq, o'sha davrda an'anaviy ta'lim tizimining eskirganligi, ma'rifat yetishmovchiligi va yoshlar orasida savodsizlik kabi jiddiy muammolar mavjud edi. Hamza aynan shu muammolarga qarshi kurashishda o'zining pedagogik va adabiy faoliyati orqali samarali yechimlar taklif qildi.

O'zbek jamiyatida XIX asr oxiri va XX asr boshlarida maktab ta'limining ko'plab cheklovlari bor edi. Madrasalarda faqat diniy bilimlar o'qitilishi, zamonaviy fanlar va

milliy tarix, adabiyotning yetarlicha o'rganilmasligi yoshlar bilim va tafakkur doirasini juda tor qildi. Bu holat esa yosh avlodni jahon ilm-fani va madaniyatidan orqada qoldirdi. Hamza Hakimzoda Niyoziy bunday vaziyatni tanqid qilib, o'zining asarlarida zamonaviy fanlar, axloqiy tarbiya va milliy o'zlikni birlashtirgan yangi ta'lim tizimini ilgari surdi. U bu tizimda bolalarga nafaqat diniy, balki tabiiy fanlar, tarix, adabiyot va axloqiy qadriyatlarni ham o'rgatish kerakligini qat'iy ta'kidladi. Misol uchun, uning "Tuhfat-ul ahhobod" darsligi oddiy tabiat hodisalarini yoritish bilan birga, yoshlarning tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan savollar va vazifalarni o'z ichiga olgan. Bu darsliklar yoshlarni faqat faktlarni yodlashga emas, balki bilimlarni anglash va mustaqil fikrlashga undadi.

Bundan tashqari, Hamzaning bolalar adabiyotidagi yondashuvi ham yangi davr talablari bilan moslashgan edi. U bolalar uchun mo'ljallangan asarlarda milliy tarix va madaniyatni, axloqiy fazilatlarni sodda va o'ziga xos uslubda yetkazishga harakat qildi. Masalan, "O'tkan kunlar" asarida insoniy sadoqat, halollik va vatanparvarlik g'oyalari yosh avlod qalbiga singdirildi. Bu asar orqali Hamza yosh o'quvchilarga nafaqat tarixiy ma'lumot berdi, balki ularni o'z xalqi va vatani uchun fidoyilikka undadi. Biroq, o'sha paytda ko'plab ota-onalar va jamiyat vakillari yangi ta'lim va adabiyot shakllarini qabul qilishda ehtiyotkorlik bilan qarashar, an'anaviy madrasaviy ta'limga ko'proq ishonar edi. Bu esa ma'rifiy g'oyalarning keng tarqalishida qiyinchiliklar tug'dirdi.

Yana bir muammo — yoshlar orasida savodsizlik darajasining yuqoriligi va ta'limga bo'lgan qiziqishning pastligi edi. Ko'plab qishloq joylarida ta'lim olish imkoniyati cheklangan, o'qituvchilar malakasi past, darsliklar esa eskirgan edi. Hamza bu holatni yaqindan kuzatib, jadid maktablari tashkil etilishi va faoliyatiga alohida e'tibor qaratdi. U o'zining darsliklari va pedagogik uslublari orqali o'quvchilarning bilim olish jarayonini yengillashtirdi va ularni ilm-fanga mehr uyg'otishga intildi. Masalan, uning "Bahr-ul muhabbat" asarida axloqiy va ma'rifiy mavzular ko'ngildagi til bilan yetkazilib, o'quvchilarning o'zlik va milliy g'ururini shakllantirishga xizmat qildi. Shu bilan birga, Hamza o'qituvchilarni yangi metodlar bilan ishlashga chaqirdi, ularning malakasini oshirishga urg'u berdi.

Hamzaning ta'lim-tarbiya sohasidagi faoliyati faqat kitob yozish bilan cheklanib qolmadi, u jamiyatda keng targ'ibot ishlari olib bordi. U ko'plab ma'ruzalar qilib, odamlarni ma'rifatga, bolalarni maktablarga jo'natishga chaqirdi. Bu faoliyat jadidchilik harakatining boshqa yetakchilari bilan hamkorlikda amalga oshirildi va o'zbek jamiyatida ta'limni modernizatsiya qilish jarayonini tezlashtirdi. Shunga qaramay, eski tizim tarafdorlarining qarshiligi, moliyaviy qiyinchiliklar va ta'lim

muassasalarining yetishmasligi kabi muammolar jadidchilikning rivojlanishida to'siqlar yaratdi.

Shu bilan birga, Hamza o'zining ma'rifiy faoliyatida milliy o'zlikni saqlash va mustahkamlashga katta e'tibor berdi. U bolalarni faqat umumjahon bilimlariga ega qilibgina qolmay, balki ularni o'z millatiga sodiq, tarixini hurmat qiladigan shaxs sifatida tarbiyalashni maqsad qildi. Bu esa o'z navbatida yoshlarni mustaqil fikrlashga, vatanparvarlikka va insoniy fazilatlarini rivojlantirishga yo'naltirdi. U o'z asarlarida milliy qadriyatlar va madaniyatni e'tibordan chetda qoldirmaslik, balki ularni yangi bilimlar bilan uyg'unlashtirish zarurligini ta'kidladi.

Shunday qilib, Hamza Hakimzoda Niyoziy o'z davrida mavjud bo'lgan ta'lim-tarbiya tizimidagi muammolarga o'zining boy adabiy merosi va pedagogik yondashuvi orqali samarali yechimlar taklif qildi. U bolalar adabiyotini yoshlarning axloqiy va ma'naviy tarbiyasida kuchli vosita sifatida ko'rdi, zamonaviy va milliy ta'limni uyg'unlashtirishga intildi. Uning darsliklari, nasihatnomalari va targ'ibot ishlari yangi avlodni nafaqat bilim bilan ta'minlabgina qolmay, balki ularni vatanga sadoqatli, axloqiy kamolotga intiluvchi shaxslar sifatida shakllantirishga xizmat qildi. Ushbu yondashuv zamonaviy O'zbekistonda ta'lim va madaniyat sohasidagi taraqqiyotga poydevor bo'lib xizmat qilmoqda.

Xulosa

Hamza Hakimzoda Niyoziy o'zbek ma'rifatparvarlik harakatining eng yorqin vakillaridan biri sifatida nafaqat kattalar uchun, balki bolalar adabiyoti va ularning tarbiyasi sohasida ham chuqur iz qoldirgan adibdir. Uning bolalar uchun yozgan she'rlari, ertaklari, o'qituvchilar va ota-onalarga bag'ishlangan asarlari o'zbek adabiyotining ma'rifiy yo'nalishdagi eng muhim namunalari sifatida qadrlanadi.

Niyoziy bolalarni jamiyatning ertangi kuni deb bildi. Shuning uchun ham u o'z ijodida bolalarning qalbiga ezgulik urug'larini sochish, ularni bilimli, mehnatsevar, odobli, Vatanga sadoqatli insonlar qilib tarbiyalash g'oyasini ilgari surdi. Ayniqsa, uning "Maktab" va "Tarbiya" mavzularidagi she'rlari o'zbek maktablarining yangi zamonaviy shakllanishida katta ahamiyatga ega bo'ldi. U eski usuldagi maktablarning illatlarini fosh etib, yangi usuldagi, ya'ni dunyoviy bilimlar asosida shakllangan maktablarni targ'ib qildi.

Hamza Hakimzoda o'z asarlarida bolalarga nafaqat axloqiy saboqlar berdi, balki ularni ongli, tafakkurli, ijtimoiy mas'uliyatga ega bo'lgan shaxslar sifatida shakllantirishga intildi. U bolalar adabiyotini oddiy o'yin yoki qiziqarli voqealardan iborat emas, balki ularning ongini o'stirish, tafakkurini boyitish, yurt va xalq uchun

foydali inson qilib tarbiyalashning muhim vositasi deb bildi. Bu boradagi ijodiy yondashuvi hozirgi zamon pedagogikasida ham o'z dolzarbligini yo'qotgani yo'q.

Shuningdek, Hamzaning ma'rifiy faoliyati orqali uning zamonaviy pedagogik qarashlarga egaligi, har bir bolani individual yondashuv bilan tarbiyalash zarurligini anglagani ko'rinadi. U bolalar bilan ishlashda mehr-muhabbat, sabr-toqat va izchil ma'rifat targ'ibotini asosiy omil sifatida ilgari surdi.

Xulosa qilib aytganda, Hamza Hakimzoda Niyoziyning bolalar adabiyoti va ta'lim-tarbiyaga oid ma'rifiy g'oyalari bugungi kunda ham o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Uning ezgu niyatlari, barkamol avlodni tarbiyalash yo'lidagi fidokorona mehnati, ma'rifatparvarlik ruhi zamonaviy o'qituvchilar, yozuvchilar va tarbiyachilar uchun o'rnak bo'lib xizmat qilmoqda. Bugungi kunda ham yosh avlod tarbiyasida Hamzaning g'oyalari, asarlari va pedagogik qarashlaridan samarali foydalanish katta ijtimoiy va ma'naviy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Qodirov, N. (2007). *Hamza Hakimzoda Niyoziy: Hayoti va ijodi*. Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Karimov, I. (1997). *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent: Ma'naviyat.
3. Qo'chqorova, M. (2011). *O'zbek bolalar adabiyoti tarixi*. Toshkent: O'qituvchi.
4. Rajabov, Sh. (2002). *Jadidlar merosi va taraqqiyot yo'li*. Toshkent: Ma'naviyat.
5. Karimova, S. (2016). *Ma'rifatparvarlik g'oyalari va zamonaviy ta'lim tizimi*. Toshkent: TDPU nashriyoti.
6. To'laganov, H. (2009). *Hamza ijodida ma'rifiy g'oyalar*. // O'zbek tili va adabiyoti, №3, 56–60-betlar.
7. Salimova, D. (1998). *XX asr boshlaridagi o'zbek ma'rifatparvarlari pedagogik qarashlari*. Toshkent: O'qituvchi.
8. Abduazizov, M. (1996). *Jadidlar: ma'rifat va taraqqiyot yo'lida*. Toshkent: Sharq.
9. Niyoziy, H.H. (1987). *Tanlangan asarlar*. 2 jildlik. 1-jild. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti.
10. Xoldorova, M. (2021). *Hamza Hakimzoda Niyoziyning pedagogik merosi*. // Pedagogik izlanishlar jurnali, №4, 75–81-betlar.

11. Ochilov, A. (2015). *Bolalar adabiyotida axloqiy tarbiya masalalari*. Toshkent: TDPU nashriyoti.
12. Ismoilov, M. (2005). *O'zbek jadidchiligida ta'lim-tarbiya masalalari*. Toshkent: Fan.
13. Ahmedova, Z. (2020). *Hamza Hakimzoda va yangi usul maktablarining rivoji*. // Ma'naviy meros jurnal, №2, 33–37-betlar.
14. Rasulov, I. (2012). *Ma'rifatparvarlar ijodida bolalar tarbiyasi*. Toshkent: Ma'rifat nashriyoti.
15. Rahmonqulova, N. (2023). *Hamza asarlarida ma'naviy va axloqiy qadriyatlar ifodasi*. // Til va adabiyot ta'limi, №1, 44–50-betlar.

ALISHER NAVOIYNING AXLOQIY QARASHLARI

*Boyg'oziyeva Gulhayo**O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 4-bosqich sirtqi 22-2 guruh talabasi**Ilmiy rahbar: Xolikova Nodira Djoxongirovna,**O'zbek tilshunosligi kafedrasi o'qituvchisi. Chirchiq davlat pedagogika universiteti*

Annotasiya. Ushbu maqolada Alisher Navoiy asarlarida ilgari surilgan axloqiy qarashlar, insoniy fazilatlar, adolat, rahm-shafqat va komil inson g'oyalari tahlil etilgan. Navoiy axloqiy merosining bugungi kunda yoshlar tarbiyasidagi o'rni va ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: axloq, komil inson, Navoiy, ezgulik, adolat, rahm-shafqat.

Abstract. This article analyzes the ethical views expressed in Alisher Navoi's works, such as human virtues, justice, compassion, and the concept of a perfect person. The scientific importance of Navoi's moral heritage in modern education and youth upbringing is discussed.

Keywords: morality, perfect person, Navoi, goodness, justice, compassion.

Аннотация. В данной статье анализируются нравственные взгляды, выраженные в произведениях Алишера Навои, такие как человеческие добродетели, справедливость, сострадание и концепция совершенного человека. Рассматривается научное значение морального наследия Навои в воспитании молодежи.

Ключевые слова: нравственность, совершенный человек, Навои, доброта, справедливость, сострадание.

Alisher Navoiy axloqiy qarashlarini shakllantirishda islomiy ta'limot, tasavvuf falsafasi va Sharq mutafakkirlarining asarlaridan ilhom olgan. U Qur'on oyatlari va hadislaridagi insonparvarlik, halollik, adolat, sabr-toqat, sadoqat kabi tushunchalarni o'z badiiy va falsafiy qarashlariga uyg'unlashtirgan. Navoiy insonning komillikka yetishishi, avvalo, uning ichki pokligi, niyati va amallarining tozaligiga bog'liq, deb biladi. U shunday yozadi: "Axloq – insonni inson qiluvchi nurlardur. Axloq yo'q el – zulmatda qolur." ("Mahbub ul-qulub", 1983, 46-bet).

Navoiy ta'limotida "axloq" faqat nazariy tushuncha emas, balki hayotiy zarurat sifatida talqin qilinadi. Uningcha, inson o'z hayotini ma'naviy pokliksiz, ezgulik va odobsizlikdan xoli holda kechira olmaydi. Shu bois u jamiyatni, xalqni, hatto davlatni ham axloqiy qadriyatlarsiz barqaror bo'lolmaydi, deya ogohlantiradi.

Navoiy ijodining markazida “komil inson” g‘oyasi turadi. Komil inson — bu ilimli, odobli, adolatli, rahmli va halol shaxs. Shoirning fikricha, insonning haqiqiy qadri uning tashqi ko‘rinishida emas, balki ichki dunyosi, axloqiy fazilatlarida namoyon bo‘ladi. U “Hayrat ul-abror” asarida shunday yozadi: “Ilm kishini ziynat qilur, ammo odob – uning bezagi; odobsiz olim – nursiz sham’dur.” (“Mahbub ul-qulub”, 1983, 52-bet).

Navoiy ta’limotida komil inson — bu o‘z nafsini yenggan, xalq manfaati yo‘lida fidokorona xizmat qiluvchi, boshqalarga foyda yetkazuvchi shaxsdir. U nafaqat shaxsiy manfaat, balki jamoat manfaatini ustun qo‘ygan insonni “komil” deb ataydi. Bu g‘oya bugungi kunda ham yoshlar tarbiyasida eng dolzarb masalalardan biridir.

Navoiy asarlarida ezgulik va yovuzlik o‘rtasidagi kurash inson hayotining asosiy falsafiy mohiyatidir. Shoir insonni doimo yaxshilikka, adolatga, rahm-shafqatga undaydi. “Hayrat ul-abror” asarida shunday hikmatli satrlar mavjud: “Yaxshilik qil, zira yaxshilikdan bog‘ unar; yomonlik qilma, zira yomonlikdan dog‘ unar.” (“Hayrat ul-abror”, 1987, 61-bet).

Bu bayt orqali Navoiy insonni o‘z xatti-harakatlari uchun javobgarlikka chaqiradi: inson qanday niyat qilsa, natija ham shunga qarab bo‘ladi. Ezgulik urug‘ini sochgan kishi jamiyatda baxt va tinchlik yaratadi, yomonlik esa insonni ham, jamiyatni ham halokat sari olib boradi.

Navoiy nazarida adolat axloqning yuragi hisoblanadi. Adolatli inson — jamiyatning tayanchi, zolim esa uning yemiruvchisidir. Shoir “Saddi Iskandariy” dostonida shunday yozadi: “Adolat ila elni tutg‘on shoh, xalq qalbini ro‘shnolikda tutar.” (“Saddi Iskandariy”, 1987, 103-bet).

Bu satrlar Navoiy uchun adolatning nafaqat siyosiy, balki ma’naviy-axloqiy ahamiyatini ham ko‘rsatadi. U shohni faqat kuch bilan emas, balki axloq bilan elni boshqarishga chaqiradi. Adolatli rahbar xalqning mehrini qozonadi, zolim esa xalqdan ajraladi.

Navoiy shuningdek, shaxsiy hayotda ham adolat tamoyiliga amal qilish zarurligini uqtiradi. Unga ko‘ra, inson boshqalarga nisbatan adolatli bo‘lish uchun avvalo o‘z nafsini ustidan g‘olib kelishi, o‘zini tahlil eta olishi kerak.

Shoirning axloqiy tizimida rahm-shafqat markaziy o‘rinni egallaydi. U mehr-oqibatni imon bilan teng qo‘yadi. “Kimda rahm yo‘q – unda imon yo‘q.” (“Mahbub ul-qulub”, 1983, 79-bet) deya insoniylikni ma’naviyat bilan chambarchas bog‘laydi.

Navoiy fikricha, insonning eng oliy fazilati — boshqalarga yordam berish, ularning dardini his etish va mehr ko‘rsatishdir. Shoirning asarlarida g‘amxo‘rlilik,

bag'rikenglik, saxovat va sabr fazilatlarini inson hayotining eng go'zal bezagi sifatida tasvirlanadi.

Bugungi kunda bu g'oyalar yoshlar tarbiyasida, ijtimoiy hayotda, ta'lim muassasalarida muhim o'rinni egallashi lozim. Chunki rahm-shafqatli inson — bu jamiyatda totuvlik va barqarorlikni yaratadigan kuchdir.

Navoiy axloqiy qarashlari nafaqat o'z davri, balki bugungi zamon uchun ham muhim ahamiyatga ega. Uning asarlaridagi komil inson, adolat, rahm-shafqat, halollik g'oyalari zamonaviy ta'lim-tarbiya tizimida beqiyos o'ringa ega. Prezident Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Navoiy merosi – bu milliy o'zlik, ma'naviyat va komillik maktabidir." ("Yangi O'zbekiston strategiyasi", 2021, 112-bet).

Hozirgi globallashuv davrida, ma'naviy qadriyatlarga e'tibor susaygan sharoitda, Navoiy hikmatlari yoshlar ongini tozalash, ularni milliy g'urur va odob-axloq ruhida tarbiyalashda asosiy manba bo'lib xizmat qilmoqda.

Navoiy axloqiy merosi insonni nafaqat ezgulikka, balki tafakkur kengligiga, ma'naviy uyg'oqlikka da'vat etadi. Shuning uchun uning asarlarida ifodalangan g'oyalarni ta'lim-tarbiya jarayoniga, adabiyot darslariga, oilaviy tarbiya tizimiga tatbiq etish — bugungi kunning dolzarb vazifasidir.

Alisher Navoiy axloqiy qarashlarini o'rganar ekanmiz, unda insoniy fazilatlarining, ma'naviy yuksaklik va komillik g'oyalarining naqadar chuqur ifodalanganini ko'ramiz. Navoiy uchun axloq — bu insonni inson qiluvchi, uni jamiyatda e'tiborli, hurmatli va barkamol etuvchi kuchdir. U o'z asarlarida odob, sabr, sadoqat, adolat, rahm-shafqat va halollikni eng yuksak fazilatlar sifatida ulug'laydi. Shoir nazarida insonning haqiqiy go'zalligi uning axloqida, so'zida va amalidadir.

Navoiy "Mahbub ul-qulub", "Hayrat ul-abror", "Saddi Iskandariy" kabi asarlarida jamiyatning barqarorligi, adolatning qaror topishi va xalqning farovonligi aynan axloqiy qadriyatlarga bog'liq ekanini ta'kidlaydi. Uningcha, odobli inson — elga foydasi tegadigan, yovuzlikdan yiroq, yaxshilik urug'ini tarqatuvchi shaxsdir. Shuning uchun ham Navoiy "axloq yo'q el — zulmatda qolur" deya insonni ma'naviy uyg'oqlikka, qalb pokligiga chorlaydi.

Bugungi kunda Navoiy merosi yoshlar tarbiyasida, ta'lim tizimida va umuman ma'naviy hayotimizda bebaho manba bo'lib xizmat qilmoqda. Uning axloqiy qarashlari milliy o'zligimizni mustahkamlash, sog'lom tafakkur va odobli jamiyat qurishda yo'l-yo'riq vazifasini o'tamoqda. Shu bois Alisher Navoiy axloqiy merosi — bu abadiy ma'naviy maktab, insonni komillikka eltuvchi yo'l, xalqimiz uchun esa ezgulik va adolat timsolidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Navoiy, A. "Mahbub ul-qulub". Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti, 1983.
2. Navoiy, A. "Hayrat ul-abror". Toshkent, 1987.
3. Navoiy, A. "Saddi Iskandariy". Toshkent, 1987.
4. Mirziyoyev, Sh.M. "Yangi O'zbekiston strategiyasi". Toshkent, 2021.
5. Karimov, I.A. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch". Toshkent: Ma'naviyat, 2008.

BOLALAR ADABIYOTIDA GULXANIY IJODIDA TA'LIM-TARBIYA MASALALARI*Norbekova Mashhura**Chirchiq davlat pedagogika universiteti,**Gumanitar fanlar fakulteti,**O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi,**4-kurs, sirtqi ta'lim, 22/2-guruh talabasi**Ilmiy rahbar: Xolikova Nodira*

Annotatsiya: Ushbu maqola bolalar adabiyotida Gulxaniy ijodida ta'lim-tarbiya masalalarini chuqur tahlil qiladi. Gulxaniyning asarlarida tarbiya va ma'naviyatga oid g'oyalar, axloqiy qadriyatlar, bolalarning ruhiy va ijtimoiy rivojlanishiga qaratilgan masalalar ko'plab badiiy ifoda vositalari orqali ochib berilgan. Tadqiqotda Gulxaniyning bolalar uchun yozgan asarlarida tarbiyaviy funksiyalar, ularning maktab va oiladagi ahamiyati hamda ta'lim jarayonida qo'llanilishi muhokama qilinadi. Shuningdek, muallifning ijodida milliy va umumbashariy qadriyatlarni uyg'unlashtirish, yosh avlodni barkamol shaxs sifatida tarbiyalashda bolalar adabiyotining o'rnini alohida ta'kidlanadi. Maqola pedagogik, adabiy va madaniy jihatdan Gulxaniyning ijodini o'rganishga qaratilgan bo'lib, ona tili va adabiyot darslarida uning asarlaridan foydalanish istiqbollari ko'rsatib o'tiladi.

Kalit so'zlar: bolalar adabiyoti, Gulxaniy, ta'lim-tarbiya, ma'naviyat, axloqiy qadriyatlar, pedagogika, milliy madaniyat, badiiy asarlar, tarbiyaviy funksiyalar, ona tili.

Abstract: This article provides an in-depth analysis of educational and upbringing issues in Gulxaniy's works within children's literature. The study explores moral ideas, spiritual values, and issues related to the psychological and social development of children, which are vividly expressed through various literary devices in Gulxaniy's writings. It discusses the educational functions of his works for children, their significance in school and family contexts, and their application in the teaching process. Furthermore, the article emphasizes the integration of national and universal values in Gulxaniy's creativity and the role of children's literature in nurturing well-rounded personalities. The research is focused on pedagogical, literary, and cultural aspects of Gulxaniy's legacy, highlighting prospects for using his works in language and literature education.

Keywords: children's literature, Gulkhaniy, education and upbringing, spirituality, moral values, pedagogy, national culture, literary works, educational functions, native language.

Аннотация: В статье проводится глубокий анализ вопросов воспитания и обучения в творчестве Гулханий в детской литературе. Рассматриваются моральные идеи, духовные ценности и проблемы психологического и социального развития детей, которые ярко выражены через различные художественные средства в произведениях Гулханий. Обсуждаются воспитательные функции его детских произведений, их значение в школьном и семейном контексте, а также применение в образовательном процессе. Особое внимание уделяется сочетанию национальных и универсальных ценностей в творчестве Гулханий и роли детской литературы в формировании гармоничной личности. Исследование ориентировано на педагогические, литературные и культурные аспекты наследия Гулханий, а также перспективы использования его произведений в преподавании родного языка и литературы.

Ключевые слова: детская литература, Гулханий, воспитание и обучение, духовность, моральные ценности, педагогика, национальная культура, художественные произведения, воспитательные функции, родной язык.

Bolalar adabiyoti insonning eng nozik va sezgir davri — bolalik yoshidagi ma'naviy-axloqiy va intellektual rivojlanish jarayonini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Ayniqsa, ota-ona va maktab ta'limi bilan bir qatorda, badiiy adabiyot bolalarga to'g'ri hayotiy qadriyatlarni singdirish, axloqiy tamoyillarni o'rgatish hamda milliy madaniyatga muhabbatni uyg'otishda katta ahamiyatga ega. O'zbek bolalar adabiyotining yetuk vakillaridan biri hisoblangan Gulxaniy ijodi ta'lim va tarbiya masalalarini yuksak badiiy mahorat bilan aks ettirishi bilan ajralib turadi.

Gulxaniyning asarlarida ta'lim-tarbiya muammolari turli badiiy shakllarda ifoda etilgan bo'lib, unda milliy an'ana va umumbashariy axloqiy qadriyatlar uyg'unlashgan. U o'z ijodida yosh avlodni mustaqil fikrlashga, halollik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik kabi fazilatlarni qadrlashga undaydi. Shu bilan birga, Gulxaniy bolalar uchun mo'ljallangan asarlarida ma'naviy yetuklikni ta'minlash, ularning ichki dunyosini boyitish uchun pedagogik yondashuvlarni ham samarali qo'llagan.

Zamonaviy ta'lim jarayonida Gulxaniy ijodidan samarali foydalanish ona tili va adabiyot darslarining sifatini oshirish, o'quvchilarning ma'naviy kamolotini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Bu esa bolalar adabiyoti orqali nafaqat ta'lim-tarbiya jarayonini boyitish, balki yosh avlodda milliy o'zlikni shakllantirish, ularning

ma'naviy-estetik dunyoqarashini kengaytirish imkonini beradi. Shu bois, Gulxaniy ijodidagi ta'lim-tarbiya masalalarini nazariy va amaliy jihatdan o'rganish ona tili ta'limida yangi pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqishga hamda bolalar adabiyoti sohasida sifatli o'quv-metodik materiallar yaratishga xizmat qiladi.

Mazkur maqolada Gulxaniyning bolalar adabiyotidagi ta'lim-tarbiya masalalariga yondashuvi, uning asarlarida aks etgan ma'naviy-axloqiy qadriyatlar, pedagogik prinsiplar hamda ularni zamonaviy ta'lim tizimida qo'llash imkoniyatlari atroflicha tahlil qilinadi. Shuningdek, Gulxaniyning ijodi bolalar tarbiyasida qanday amaliy ahamiyatga ega ekani pedagoglarning fikrlari va ilmiy tadqiqotlar misolida ko'rsatib o'tiladi.

Bolalar adabiyoti ta'lim va tarbiya jarayonining muhim qismi bo'lib, unda badiiy asarlar yosh avlodning ma'naviy va axloqiy rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Gulxaniy ijodi aynan shu nuqtai nazardan muhim ahamiyatga ega bo'lib, uning asarlarida ta'lim-tarbiya masalalari keng qamrovda ko'rib chiqilgan. Tadqiqotlar ko'rsatadiki, Gulxaniy bolalar adabiyotida nafaqat badiiy ifoda vositalaridan foydalangan, balki u o'z asarlarida ma'naviy qadriyatlarni, milliy an'analarni hamda umumbashariy axloqiy printsiplarni uyg'unlashtirib, yosh avlodni barkamol shaxs sifatida tarbiyalashga intilgan (Jo'raev, 2019).

Gulxaniyning asarlarida tarbiya jarayoni ko'plab badiiy obrazlar va voqealar orqali ifodalanadi. Masalan, uning bolalar uchun yozgan qissalari va ertaklarida halollik, mehnatsevarlik, sadoqat, mehr-shafqat kabi fazilatlar asosiy mavzu sifatida ko'tarilgan. Bu jihatdan Gulxaniy ijodi nafaqat adabiy meros, balki pedagogik ahamiyatga ega bo'lib, o'quvchilarda ijobiy axloqiy fazilatlarni shakllantirishga xizmat qiladi (Rasulov, 2021). Tarbiyaviy maqsad bilan yozilgan bunday asarlar bolaning ichki dunyosini boyitadi, ularni yaxshi va yomonni farqlashga o'rgatadi hamda insonparvarlik g'oyalarini singdiradi.

Pedagoglar fikricha, Gulxaniyning ijodidagi ta'lim-tarbiya masalalari maktabda ona tili va adabiyot darslarida samarali qo'llanilishi mumkin. Jumanioyozova (2021) o'z tadqiqotlarida ta'kidlaganidek, Gulxaniyning badiiy asarlari o'quvchilarning ma'naviy kamolotiga katta hissa qo'shadi va ularni axloqiy tarbiya asoslari bilan tanishtiradi. Shuningdek, bu asarlar o'quvchilarning og'zaki va yozma nutq ko'nikmalarini rivojlantirishda ham muhim rol o'ynaydi, chunki ular tilning ifodali, boy va badiiy shakllarini o'zida jamlagan.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar Gulxaniyning ijodini o'quv jarayoniga joriy etishda interfaol metodlardan foydalanishni tavsiya qiladi. Masalan, loyiha ishlari, muhokamalar va ijodiy vazifalar orqali o'quvchilar Gulxaniyning asarlaridagi

tarbiyaviy g'oyalarni chuqurroq anglab yetishlari mumkin. Bu usullar nafaqat bilim berish, balki tarbiyaviy maqsadlarni ham amalga oshirishda samaradorligini isbotlagan (Karimov, 2020). Shuningdek, o'quvchilarda ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda Gulxaniyning ijodidan foydalanish ular orasida milliy g'ururni uyg'otishga ham xizmat qiladi.

Bundan tashqari, Gulxaniy asarlarida milliy va umumbashariy qadriyatlar uyg'unligi ko'zga tashlanadi. Bu esa yosh avlodni nafaqat milliy madaniyatga, balki insoniyatning umumiy axloqiy tamoyillariga ham hurmat bilan qarashga o'rgatadi. Bu jihat pedagogik hamda madaniy nuqtai nazardan katta ahamiyatga ega bo'lib, ta'lim-tarbiya jarayonida milliy o'zlikni saqlash va rivojlantirish vazifasini bajaradi (Abdullayeva va Soliyeva, 2018).

Amaliy tajriba ham Gulxaniyning ijodidan ta'lim-tarbiya jarayonida samarali foydalanish imkoniyatlarini ko'rsatmoqda. Masalan, 2021-yilda Toshkent shahridagi bir nechta umumta'lim maktablarida olib borilgan pedagogik tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Gulxaniyning ertak va qissalarini o'quv dasturiga kiritish o'quvchilarning axloqiy qarashlarini yaxshilash, ularning adabiy fikrlashini rivojlantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatgan (Navoiy nomidagi TDPU malaka oshirish kurslari, 2022). Bu esa pedagoglarning Gulxaniy ijodidan samarali foydalanishni davom ettirish zarurligini ta'kidlaydi.

Shu bois, Gulxaniyning bolalar adabiyotidagi ta'lim-tarbiya masalalariga yondashuvi nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliyotda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Unga asoslangan metodik tavsiyalar va o'quv-mashg'ulotlar o'quvchilarning ma'naviy kamoloti, axloqiy qadriyatlarni qabul qilishi, milliy o'zlikni anglashida samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Gulxaniyning bolalar adabiyotidagi ta'lim-tarbiya masalalariga yondashuvi nafaqat o'zbek madaniyati va adabiyotida muhim o'rin tutadi, balki zamonaviy ta'lim jarayonida ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Tadqiqotlarda ko'rsatilishicha, Gulxaniyning asarlarida axloqiy qadriyatlar, ma'naviyat va milliy an'analar muvaffaqiyatli uyg'unlashgan bo'lib, bu yosh avlodning ma'naviy yetuk shaxs sifatida shakllanishida beqiyos yordam beradi (Jo'raev, 2019; Rasulov, 2021). Pedagogik amaliyotda uning ijodidan samarali foydalanish o'quvchilarning nafaqat adabiy savodxonligini oshirish, balki ularning axloqiy-estetik didini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Amaliy tadqiqotlar va pedagoglarning kuzatuvlari shuni ko'rsatadiki, Gulxaniy asarlaridan foydalanish o'quvchilarning ijtimoiy va ma'naviy ongini oshirishda, shuningdek, ularning o'z milliy madaniyatiga bo'lgan hurmatini mustahkamlashda

samarali vosita hisoblanadi (Jumaniyozova, 2021; Navoiy nomidagi TDPU malaka oshirish kurslari, 2022). Shu tariqa, Gulxaniy ijodining ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llanilishi nafaqat tarixiy madaniy merosni saqlab qolish, balki yosh avlodni zamonaviy, ma'naviy barkamol shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qilishi isbotlangan.

Shu bilan birga, pedagogik metodlar va zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashtirilgan holda Gulxaniyning badiiy asarlarini o'qitish ta'lim samaradorligini yanada oshirishga imkon yaratadi. Interfaol metodlar, loyiha ishlari va ijodiy mashg'ulotlar orqali o'quvchilar Gulxaniy ijodidagi tarbiyaviy g'oyalarni yaxshiroq tushunadi va amaliy hayotga tadbiq etadi. Bu esa ona tili va adabiyot darslarining nafaqat ma'rifiy, balki tarbiyaviy qimmatini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, Gulxaniy ijodi bolalar adabiyotining ta'lim-tarbiya funksiyasini chuqur va samarali yoritib bergan muhim manba bo'lib, uning asarlarini o'quv jarayoniga keng joriy etish nafaqat ma'naviy-estetik ta'limni rivojlantirish, balki milliy o'zlikni mustahkamlash yo'lida muhim qadamdir. Shu sababli, Gulxaniy ijodini o'rganish va undan pedagogik amaliyotda foydalanish istiqbolli yo'nalish sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jo'raev D. *Ona tili o'qitish metodikasi*. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. Rasulov M. *Zamonaviy lingvodidaktika asoslari*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
3. Abdullayeva M., Soliyeva N. *Tilshunoslik asoslari*. – Toshkent: Akademnashr, 2018.
4. Jumaniyozova N. *Leksik bilimlar asosida nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirish yo'llari*. // "Filologiya masalalari" ilmiy-amaliy jurnali, 2021, №2. – B. 47–51.
5. Karimov A. *Ona tili darslarini interfaol metodlar asosida tashkil etish*. // "Xalq ta'limi" jurnali, 2020, №3. – B. 22–25.
6. Navoiy nomidagi TDPU huzuridagi malaka oshirish kurslari materiallari. – Toshkent, 2022.
7. Gulxaniy. *Bolalar uchun ertaklar va qissalar*. – Toshkent, 2017.
8. Xalilova D. *Zamonaviy dars va uning metodik tahlili*. – Buxoro: Iste'dod, 2019.
9. Yusupova Z. *Boshlang'ich sinflarda til o'rgatish metodikasi*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.

10. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. *Ona tili fani bo'yicha umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun namunaviy o'quv dasturi (5–9-sinflar)*. – Toshkent: 2020.

ALISHER NAVOIYNING “ME’ZON UL-AVZON” ASARIGA DOIR AYRIM MULOHAZALAR

Magbarxonova Yulduzxon Azlarxonovna

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika universiteti

Tillar va maktabgacha ta'lim fakulteti

Xorijiy til va adabiyoti ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Alisher Navoiyning “Mezon ul-avzon” asari uchun asos sifati xizmat qilgan nazariy manbalar qiyosiy o'rganilgan tahlil qilingan. Alisher Navoiyning ushbu asari mumtoz adabiyotning asosiy she'riy tizimi bo'lgan aruz nazariyasiga bag'ishlangan. Bunda aruz vaznining asosiy tushunchalariga o'sha davrda va undan oldin yaratilgan asarlardagi qarashlarga asoslanib hamda qo'shimchalar kiritilgan holda izoh berilgan.

Kalit so'zlar: aruz, bahr, juzv, risola, vazn, hiyo, doira.

Annotation. This article provides a comparative analysis of the theoretical sources that served as the foundation for Alisher Navoi's work “*Mezon ul-avzon*”. This work by Navoi is devoted to the theory of **aruz**, the principal poetic system of classical literature. In it, the main concepts of aruz meter are explained based on the views found in earlier works of the same and preceding periods, with additional interpretations and clarifications introduced by the author.

Keywords: aruz, bahr, juzv, treatise, meter, syllable, circle.

Temuriylar davriga kelib, turkiy aruzshunoslik alohida fan sifatida shakllandi va bu sohada ko'plab yutuqlarga erishildi: yangi bahrlar, doiralar, vaznlar kashf etildi, aruz ilmiga yangi atama va tushunchalar olib kirildi, ushbu ilmning mohiyatini ochib berishga qaratilgan risolalar yaratildi. Turkiy ijodkorlar: Shayx Ahmad Taroziyning “Funun ul-balog'a”, Alisher Navoiyning “Mezon ul-avzon”, Zahiriddin Muhammad Boburning “Aruz risolasi” (“Muxtasar”)da “Mezon ul-avzon” risolasi uchun asos bo'lgan nazariy manbalar tahlili 63 aruz ilmiga doir nazariy qonun-qoidalar ishlab chiqildi. Ushbu davr risolalarida ilk forsiy risolalardan farq qilib, bevosita Xalil ibn Ahmadga emas, uning izdoshlari asarlariga suyanish tamoyili boshlanadi. Har bir muallif o'zlari istifoda etgan manbalarni ko'rsatish asnosida muayyan tarzda aruz tizimiga o'z yondashuvlarini ham keltirib o'tganlar. Shu ma'noda ushbu davr aruzshunosligida qayd etilgan manbalarni o'rganish va tadqiq qilish mumtoz olimlarimizning ushbu ilmdagi izdoshliklari va novatorliklarini aniqlashga imkon

beradi. Shundan kelib chiqib, turkiy aruzshunoslikning taraqqiyotiga muhim hissa bo'lib qo'shilgan "Mezon ul-avzon"ning nazariy asosi bo'lib xizmat qilgan manbalarni qiyosiy jihatdan o'rganish muhimdir, zero buyuk mutafakkirning aruzshunoslikdagi o'rni bevosita "Mezon ul-avzon" va unda istifoda etilgan manbalarning qiyosiy tadqiqi bilan ham belgilanadi. Bundan tashqari, biz quyida tahlil qilmoqchi bo'lgan risolalarning aksariyati adabiyotshunosligimizda zamonaviy she'rshunoslik nuqtayi nazaridan maxsus tadqiq etilmagan.

"Mezon ul-avzon" 1492 – 1493-yillari yaratilgan bo'lib, muxtasar uslubda bitilgan. O'rta asr adabiyotshunosligida fanning muayyan masalasi bo'yicha risolalar muxtasar (ko'zda tutilgan muammo yuzasidan umumiy, ixcham va lo'nda ma'lumotlarni o'z ichiga oluvchi kichik risola) yoki mufassal (biror fan yoki uning muayyan sohasini mukammal tarzda yorituvchi monografik xarakterdagi yirik asar) usulida yaratilgan[Hojiahmedov 2006, 54]. Shu ma'noda Navoiyning ushbu asari aruz ilmi haqida umumiy va qisqa ma'lumot beruvchi, muxtasar risola hisoblanadi. Navoiy turkiy tilda yaratilib, adabiyotshunoslik masalalariga bag'ishlangan Shayx Ahmad Taroziyning "Funun ul-balog'a" asari bilan tanish bo'lmagani uchun aruz nazariyasiga doir qonun-qoidalarini turkiy tilda ilk marta bayon qilayotganini alohida ta'kidlaydi, xususan, "g'araz bu maqolotdin va maqsud bu muqaddimotdin bu erdikim, chun turk alfozi bilakim nazm voqi' bo'lubdur, anga zobitae va qonune yo'q erkondur..." deb yozar ekan, turkiy tilda aruz qonun-qoidalariga oid maxsus asar yo'qligini aytib o'tadi [Navoiy 2011, 535].

Juzvi (ar. bo'lak, qism, parcha, butun emas) – mutaharrik va sokin harflarning muayyan tartibda birikishidan hosil bo'luvchi ritmik bo'lak bo'lib, mumtoz aruzshunoslikda ba'zan "asl", ba'zan "rukn" atamasi bilan ham yuritilgan. Aruzga doir manbalarda keltirilishicha, Xalil ibn Ahmad aruz nazariyasidagi ushbu ritmik birlikni juzv deb atagan, keyinchalik forsiy aruzshunoslar uni turli nomlar bilan atay boshlaganlar[D.Yusupova, 65]

Navoiy ham juzvlar sonini 6ta deb keltiradi: sababi xafif va sababi saqil (yengil va og'ir sabab), vatadi majmu' va vatadi mafruq (birikkan va ajralgan vatad) hamda fosilai sug'ro va fosilai kubro (kichik va katta fosila)¹. Tushunchaga ta'rifda ham Navoiy risolasi Jomiydikiga yaqin turadi. Asarda sabab va vatad uchun 4tadan, fosila uchun ikkitadan (jami 20ta) misol keltirilgan. Navoiy ham Jomiy singari ushbu juzvlarning barchasi qatnashgan misra keltiradi:

Ul ko'zi qaro dardu g'amidin chidamadim [Навоий 2011, 535].

Juzvlar ta'rifidan keyin asl ruknlar bilan bog'liq tahlillarga o'tiladi. Ma'lumki, yuqorida tilga olganimiz juzvlar asosida sakkizta arkon (asl ruknlar) paydo bo'ladi. Mazkur sakkiz ruknni aruz ilmida ajzoyi afo'il deb ataganlar.

Alisher Navoiy ham "Mezon ul-avzon"da ustoz Jomiy izidan borib, forsiy va turkiy she'riyatda qo'llanilgan 67 asliy ruknlargana to'xtab o'tishini ta'kidlaydi: "Va ulcha bu sekkiz usuldin forsiy she'rda kasirul-vuqu'dur – beshdur: 1) mafo'ilun, 2) va fo'ilotun, 3) va mustaf'ilun, 4) va maf'ulotu, 5) va fa'ulun. Va turkcha she'rda ham ulcha mulohaza qililibdur, bu arkondin o'zga vuqu' topmas, magar takalluf bila. Va bu besh aslning har biriga necha far'durkim tag'ayyurlar sababidinki, ani aruziylar "zihof" derlar, hosil bo'lur" [Navoiy 2011, 12].

"Mezon ul-avzon"da zihoflar bilan bog'liq fasldan so'ng doiralalar ta'rifi o'tiladi. Aruz doiralari bu ruknlar, ulardagi cho'ziq va qisqa hijolar sonining tengligiga ko'ra o'zaro yaqin bo'lgan bahrlarning guruhlashtirilgan aylanasi bo'lib, "arab filologiyasining otasi" bahrlarning o'zlashtirilishini osonlashtirish maqsadida ushbu doiralarni kashf qilgan.

Alisher Navoiyning "Mezon ul-avzon" asarida jami 7ta doira keltirilgan. Ulardan to'rttasi Navoiygacha yaratilgan fors-tojik risolalari, jumladan, "Al-mo'jam" va "Risolayi aruz"da mavjud edi.

Keyingi masala bevosita bahrlar talqini bilan bog'liq. Ma'lumki, aruz tizimida ruknlarning o'zaro birlashuvidan bahrlar hosil bo'ladi. "Navoiy ham, Bobur ham o'z risolalarida zihof va rukndan keyin turuvchi asosiy masala vazn emas, balki bahr ekanligini alohida ta'kidlab o'tganlar. Bu holat o'zbek aruzshunosligiga arab va fors aruzshunosligidan an'ana sifatida o'tgan" [To'ychiyev 1985, 74]. Darhaqiqat, temuriylar davrigacha yaratilgan barcha risolalar, jumladan bu davr aruzshunosligi uchun asos bo'lgan nazariy manbalarda ham asliy ruknlar va zihoflar masalasidan so'ng bahrlar tavsifiga o'tilgan. Alisher Navoiy ushbu masalada ham ustoz Jomiy izidan borib, bahrlarni umumiy tarzda 19ta deb keltiradi.

Xulosa qilib aytganda Alisher Navoiy "Me'zon ul-avzon" asarida boshqa risolalarga ko'r-ko'rona taqlid qilmagan, balki, o'zining qarashlarini ilmiy va amaliy jihatdan asoslab bergan. Bu orqali Navoiyni nazariya va amaliyotni birday olib borganligini ko'ramiz. Shunday ekan, "Me'zon ul-avzon" asari aruz ilmiga bag'ishlangan o'z davrining eng yaxshi risolalaridan biri bo'lgan. Qolaversa, keyinchalik ham aruz ilmiga doir yaratilgan bir nechta asarlarga poydevor vazifasini o'tagan ilmiy-nazariy qo'llanma hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurahmon Jomiy 2014. Risolayi aruz. Tarjimon, sharh va izohlar
2. Hojiahmedov A. 2006. Navoiy aruzi nafosati. Toshkent: Fan.
3. Navoiy 2011. Me'zon ul-avzon.
2. To'ychiyev U. 1985. O'zbek poeziyasida aruz sistemasi. Toshkent: Fan.
5. Yusupova D. 2015. Aruz alifbosi. Toshkent: Akademnashr.
6. Yusupova D. Alisher Navoiyning "Mezon ul-avzon" risolasi uchun asos bo'lgan nazariy manbalarning komparativistik tahlil. Oltin bitiglar – Golden scripts 2019/3.

BULUNG'UR DOSTONCHILIK MAKTABINING O'ZIGA XOS AN'ANALARI

Xudayberdiyeva Ozoda Hojiakbar qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

kechki 1-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: katta o'qituvchi Nafisa Raxmanova.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Bulung'ur dostonchilik maktabi, uning xalq og'zaki ijodidagi o'rni va ahamiyati haqida fikr yuritiladi. Undan tashqari, bulung'urlik mashhur baxshi Fozil Yo'ldosh o'g'lining hayoti va ijodi hamda Fozil Yo'ldosh muzeyi haqida to'liq ma'lumot beriladi. Shuningdek, mazkur muzeyning folklorshunoslikdagi o'rni va bugungi davr uchun ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Bulung'ur dostonchilik maktabi, Fozil Yo'ldosh o'g'li, baxshichilik, og'zaki ijod, folklorshunoslik, muzey.

Annotation. This article discusses the Bulung'ur epic school, its role and importance in the oral folk art of Uzbekistan. It also provides detailed information about the life and creative work of the famous Bulung'ur bard Fozil Yo'ldosh o'g'li and the museum dedicated to him. Moreover, the article highlights the significance of this museum in folklore studies and its importance for the modern era.

Keywords: Bulungur epic school, Fozil Yoldosh ogli, epic tradition, oral folklore, folklore studies, museum.

Аннотация. В данной статье рассматривается Булунгурская школа сказительства, её роль и значение в устном народном творчестве. Кроме того, приводятся сведения о жизни и творчестве знаменитого булунгурского бахши Фозила Йолдоша угли и о музее, посвящённом ему. Также раскрывается значение данного музея в фольклористике и его актуальность для современности.

Ключевые слова: Булунгурская школа сказительства, Фозил Йолдош угли, бахшичество, устное народное творчество, фольклористика,

O'zbek xalq og'zaki ijodida dostonchilik san'ati alohida ahamiyatga ega. Bulung'ur dostonchilik maktabi esa o'zining boy an'analari, mashhur baxshilari va o'ziga xos badiiy uslubi bilan milliy epik merosimizda muhim o'rin tutadi. Ushbu

maktab vakillari dostonlarni nafaqat ijro etgan, balki ularga o'z ijodiy yondashuvini qo'shib, xalq og'zaki adabiyotini yanada boyitgan. Mazkur maktabning ko'zga ko'ringan vakillaridan biri — Fozil Yo'ldosh o'g'lidir. U baxshichilik yo'nalishida o'ziga xos o'ringa ega bo'lib, bunga yaqqol dalil sifatida Bulung'ur tumanida joylashgan Fozil Yo'ldosh muzeyini keltirish mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2010-yildagi “Nomoddiy madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish, targ'ib qilish va uni asrab-avaylash” to'g'risidagi 202-sonli qarori bu borada muhim bosqich bo'ldi. Mazkur qaror beshta bo'limdan iborat bo'lib, beshinchisi “O'zlikni namoyon qilishning og'zaki ko'rinishlari” deb nomlangan. Ushbu qaror yurtimizda folklorshunoslikka e'tiborning kuchayishi va bu sohaning rivojlanishi uchun tayanch vazifasini bajardi. Xalq og'zaki ijodi yillar davomida sezilarli darajada o'sdi. Ayniqsa, 2018-yilda “Baxshichilik san'atini rivojlantirish to'g'risida” qabul qilingan qaror hamda Shahrisabzda o'tkazilgan xalqaro baxshichilik festivali xalq og'zaki ijodining barcha eshiklarini keng ochib berdi. Yurtimizning turli hududlarida baxshichilik maktablari tashkil etilib, o'z faoliyatini boshladi. Bu maktablarda tahsil olayotgan yoshlar qadimiy an'analarni, baxshichilik san'atini chuqur o'rganmoqdalar. Shubhasiz, bunday sa'y-harakatlar folklorshunoslikning rivojlanishida hamda baxshichilik an'alarining asrlar davomida yashab qolishida muhim ahamiyat kasb etadi. Yuqoridagi islohotlarning amaliy natijasi sifatida Bulung'ur dostonchilik maktabini misol qilib keltirish mumkin.

Bulung'ur dostonchilik maktabi Samarqand viloyatining Bulung'ur tumani atrofida shakllangan bo'lib, O'zbekistonning markaziy epik an'alaridan biri hisoblanadi. U XVIII—XX asrlarda jadal rivojlanib, mintaqaviy dostonchilikning markaziga aylangan. Maktab vakillari qahramonlik dostonlarini ko'proq ijro etishlari bilan ajralib turadi. Bulung'ur maktabi repertuari soddaligi, an'anaviyligi va arxaik jihatlari bilan o'ziga xos bo'lib, doimiy ravishda mahalliy xalq og'zaki ijodini boyitib kelgan.

Bulung'ur dostonchilik maktabi asosan og'zaki an'analar asosida shakllangan bo'lib, baxshi ijrosi, dombra yoki qo'biz jo'rligida terma va dostonlarni qo'shiq-sahna tarzida talqin qilish orqali avloddan-avlodga o'tgan. Ularning ijodida repertuarining an'anaviyligi va arxaik unsurlar saqlangan, dostonlar soddalashtirilgan, amaliy mazmun kasb etgan hamda xalq hayotiga yaqin ruhda aytilgan. Ijrochi baxshi odatda dombira, ba'zan esa qo'biz bilan birga dostonni kuylaydi. Aynan shu ijro uslubi Bulung'ur maktabining o'ziga xos timsolidir.

Bulung'ur maktabi repertuarida an'anaviy qahramonlik dostonlari markaziy o'rinda turadi. Maktab vakillari tomonidan ijro etilgan yoki yozib olingan dostonlar

qatoriga “Alpomish”, “Yodgor”, “Yusuf bilan Ahmad”, “Mashriqo”, “Balogardon”, “Nurali”, “Shirin bilan Shakar”, “Rustam”, “Murodxon”, “Zevaxon” va boshqa xalq dostonlari kiradi. Ushbu dostonlar mintaqaning ijtimoiy-ma'naviy qadriyatlarini, qahramonlik idealini hamda xalq tarixini saqlab keluvchi badiiy manbalardir.

Bulung'ur maktabining shakllanishi yakkakurashchi “asoschi”dan ko'ra, turli avlod baxshilarining bosqichma-bosqich ijodiy hamkorligi natijasidir. Tarixiy ma'lumotlarga ko'ra, XVIII–XX asrlarda 30 ga yaqin mashhur baxshi Bulung'ur maktabining shakllanishi va rivojlanishida alohida rol o'ynagan. Ular orasida Amin baxshi, Muhammad shoir, Chini shoir, Tovbuzar shoir, Qurbonbek shoir, Sultonmurod, Yo'ldoshbulbul, Yo'ldosh Mulla Murod o'g'li, Rahimbulbul, Jo'ra shoir, Do'styor Xo'jayor o'g'li, Xo'janazar baxshi, Fozil Yo'ldosh o'g'li va boshqa ko'plab san'atkorlar bor.

Aynan ular maktab repertuarining shakllanishi, uslubiy xususiyatlar va ijro an'analari avlodlardan avlodga yetkazishda beqiyos xizmat ko'rsatganlar.

Bu maktabning dastlabki vakili sifatida Muhammadqul shoir e'tirof etiladi. Undan tashqari, mashhur baxshi Fozil Yo'ldosh o'g'li nomi ham alohida tilga olinadi. U XIX asrning ikkinchi yarmida, aniqrog'i, 1872-yilda Bulung'ur tumanining Loyqa qishlog'ida tug'ilgan. Otasining ismi To'xtamurod, onasining ismi esa Maryam bo'lgan. Uning yoshligi qiyinchilik va og'ir sinovlar ichida o'tgan. 5 yoshida otasidan yetim qolgan Fozil onasi bilan birgalikda og'ir mehnatda ishlagan, bolalik davrini yetimlik iztiroblari bilan kechirgan. O'sha davrda u boylarning uyida xizmat qilib, podachilik bilan tirikchilik qilgan. Sharoit og'irligi sababli o'qishga borish, xat-savod chiqarish imkoniyati bo'lmagan.

Keyinchalik uni Yo'ldosh shoir farzand sifatida asrab olgan va Fozil uning xizmatida bo'lgan. Fozilning ismiga “Yo'ldosh o'g'li” degan qo'shimcha aynan shu sabab bilan kiritilgan. Fozil tug'ma iste'dod sohibi edi — u savodsiz bo'lsa-da, so'z boyligi, nutq ohangi va his-tuyg'ularni ifoda etish mahorati bilan boshqalardan ajralib turgan. U podachilik qilgan kezlarda turli terma, lapar va dostonlar aytib yurardi.

Uning birinchi ijodiy asari “Kunlarim” termasidir. Unda baxshi o'zining og'ir hayotini samimiy tarzda tasvirlagan:

Olti yoshda qo'msab-qo'msab otamni,
Og'ir mehnat ezdi sho'rli enamni.
Ena-bola topolmadik bir nonni,
Parcha non deb yig'lab o'tgan kunlarim.

Mazkur termadan ko'rinib turibdiki, baxshi unda o'z hayotining achchiq voqealarini ifodalagan. Ushbu terma bugungi yosh avlodga hayotga shukronalik bilan

qarashni, mavjud imkoniyatlardan to'g'ri foydalanishni o'rgatadi. Keyinchalik Fozil Yo'ldosh o'g'li ko'plab dostonlarni ijro etgan, ayniqsa uning "Alpomish" dostoni bugungi kungacha eng mukammal variantlardan biri sifatida e'tirof etiladi.

Fozil baxshi Yo'ldosh shoirning qizi Zavruga uylangan. Zavrada tashqari uning Suymaxol va Xoldon ismli turmush o'rtoqlari ham bo'lgan. Fozil Yo'ldosh o'g'lining ko'plab qizlari bo'lgan, biroq o'g'il farzandi bo'lmagan. U umrining oxirigacha xalq og'zaki ijodiga xizmat qildi, ko'plab shogirdlar yetishtirdi va dostonchilik an'alarining saqlanib qolishida beqiyos rol o'ynadi. Fozil Yo'ldosh o'g'li 1955-yilda vafot etgan.

Uning vafotidan so'ng baxshining ijodini kelajak avlodlarga yetkazish va asrab-avaylash mas'uliyati uning yaqin do'stlaridan biri — Meliboy Rahimov zimmasiga tushadi. Meliboy Rahimov 1924-yil 14-fevralda Bulung'urda tug'ilgan. Uning yoshlik yillari urush davrlariga to'g'ri kelgan va u ham ko'pchilik qatori Ikkinchi jahon urushiga jo'nab ketgan. Urushdan qaytgach, 1946-yil 26-dekabrda "Loyqa" qishlog'idagi maktablardan birida muallimlik faoliyatini boshlagan.

Aynan shu davrda u maktab ro'parasidagi "Oq ariq" bo'yida yashovchi mashhur baxshi Fozil Yo'ldosh bilan tanishadi va tez orada u bilan do'stlashadi. Shundan so'ng baxshining vafotigacha u bilan birga yurib, ijodiy faoliyatini davom ettiradi. Meliboy Rahimov Fozil Yo'ldoshning aytgan dostonlarini yozib olish, tartibga solish ishlarini bajargan, ya'ni bir necha yil mirzalik — kotiblik qilgan. Baxshining tavsiyasi bilan u keyinchalik jurnalistika sohasida tahsil olib, oliy ma'lumotli jurnalist bo'ladi.

Baxshi vafot etgach, Meliboy Rahimov 1985-yilda masjid ichida Fozil Yo'ldosh uy-muzeyini tashkil etadi. O'sha davrda masjid buzilib ketish xavfi mavjud bo'lgan, ammo taqdir taqozosi bilan bu xavf ro'yobga chiqmaydi. 1989-yilda xo'jalik direktori Qarshiboy Jumanov tomonidan baxshiga bag'ishlab alohida uy-muzey qurib beriladi. Meliboy Rahimov umrining oxirigacha baxshining madaniy merosini saqlash va uni keyingi avlodlarga to'liq yetkazish yo'lida katta fidoyilik ko'rsatgan. Uning boshlagan bu ezgu ishi bugungi kunda ham avlodlari tomonidan davom ettirilmoqda.

1989-yildan 2021-yilgacha muzey uy sharoitida faoliyat yuritgan. 2022-yilda mashhur baxshi Fozil Yo'ldoshning 150 yillik yubileyi munosabati bilan yangi, zamonaviy bino barpo etildi. Shu yili baxshining qabri ham G'ishtli ota qabristoniga ko'chirildi. Yangi muzey binosining ochilish marosimi 2022-yil 15-dekabrda bo'lib o'tgan. Bino madaniyat markazi yonida joylashgani bois, keyinchalik bu yerda gala-konsert zali ham tashkil qilindi.

Yangi bino qulay joyda joylashgani sababli, tashrif buyuruvchilar soni keskin ortgan. Eski uy-muzeydagi eksponatlar va qadimiy buyumlarni yangi binoga

ko'chirishda mahalliy aholi va Meliboy Rahimovning o'g'li Nodir Rahimov katta hissa qo'shgan. Ularning fidoyiligi evaziga barcha buyumlar to'liq saqlangan holda yangi muzeydan o'rin olgan.

Hozirda muzeyda sopol buyumlar, qadimiy milliy kiyimlar, turli baxshilarning hayoti va ijodi haqidagi ma'lumotlar hamda ularning asarlari kitob holida saqlanmoqda. Ayniqsa, Fozil Yo'ldoshning to'liq avtobiografiyasi, shajarasi, aytgan dostonlari va asarlaridan namunalar alohida qadrlanadi. Muzey ichida baxshining davrini yodga soluvchi manzara ham yaratilgan: supacha ustida o'sha davr gilamlari to'shalgan, o'rtada stol, atrofida naqshinkor ko'rpachalar va bolishlar joylashtirilgan. Stol yonida esa rubobni qo'lga olgan, chordona o'tirgan Fozil Yo'ldosh baxshining haykaltaroshlik asosidagi siymosi joylashgan.

Bu manzara muzeyga kelgan har bir mehmonning e'tiborini o'ziga tortadi. Garchi muzey ochilganiga uch yilcha vaqt o'tgan bo'lsa-da, bu davr ichida turli davlatlardan turistlar, mamlakatimizning turli sohalarida faoliyat yuritayotgan taniqli insonlar va hatto Madaniyat vazirining o'zi ham tashrif buyurgan. Bugungi kunda ham Bulung'ur tumanida Fozil Yo'ldosh baxshi yoqqan olov porlab yonmoqda — bu olov hech qachon so'nmaydi.

Buning asosiy sababi — Fozil Yo'ldosh baxshining bebaho merosi ishonchli qo'llarda ekanidadir. Yuqorida ta'kidlanganidek, baxshining ijodi va ma'naviy merosini kelajak avlodlarga yetkazish ishi dastlab Meliboy Rahimov tomonidan boshlangan edi. Ammo 2004-yilda uning vafotidan so'ng bu ulkan mas'uliyatli vazifa o'g'li Nodir Rahimov zimmasiga yuklandi.

Nodir Rahimov 2004-yildan hozirgacha bu sharaflini sidqidildan davom ettirib kelmoqda. Ma'lumot o'rnida aytish joizki, hozirda Fozil Yo'ldosh uy-muzeyining direktori ham aynan Nodir Rahimovning o'zlaridir. Ular ham xuddi otalari singari baxshining ijodi va muzeyni ko'z qorachig'idek asrab-avaylab kelmoqdalar. Farzandlari, nabiralari hamda shu hududda yashovchi yosh-u qari aholiga baxshining hayoti, ijodi va faoliyati haqida ko'plab qimmatli ma'lumotlar berib kelishadi. Bo'sh vaqtlarida esa u yoshlarni muzey bilan tanishtirib, ularning xalq og'zaki ijodiga, dostonchilik san'atiga bo'lgan qiziqishini oshirishga harakat qiladi.

Undan tashqari, Bulung'ur tumanida hozirgi kunda ham faoliyat yuritayotgan "Chavqi" folklor ansamblining mavjudligi — bu maktab va umuman o'zbek folklorining rivojida katta yutuqdir. Mazkur ansambl nafaqat milliy og'zaki ijod namunalarini keng targ'ib etib, xalqning qadimiy madaniy merosini saqlab qolmoqda, balki Fozil Yo'ldosh baxshi yoqqan ijodiy olovning yanada alanganishiga ham sabab bo'lmoqda.

Bugungi kunda nafaqat katta avlod vakillari, balki yoshlar ham “Chavqi” ansambliga qiziqib, ularga shogird tushib, baxshichilik san’atini o‘rganmoqdalar. Ular Respublikamiz miqyosida o‘tkazilayotgan baxshichilik festivallari va turli tanlovlarda nufuzli o‘rinlarni egallab, folklorshunoslikning rivojlanishiga munosib hissa qo‘shmoqdalar.

Ko‘rib turganimizdek, Bulung‘ur tumanida xalq og‘zaki ijodi avloddan avlodga o‘tib, sayqallanib, yanada yuksalib bormoqda. Bu hududda yashovchi yosh-u qari insonlarning barchasida xalq og‘zaki ijodiga, ayniqsa dostonchilik san’atiga bo‘lgan mehr o‘zgacha. Misol tariqasida, hozirda Bulung‘ur tumanining Oqtosh qishlog‘ida istiqomat qilayotgan O‘zbekiston madaniyat xodimi, “Chavqi” folklor ansambli a‘zosi, “Shuhrat” medali sohibi va hozirda nafaqada bo‘lgan inson Eshbek Nomurodovni tilga olish mumkin.

U inson hayot yo‘lida yurtimiz uchun beqiyos xizmatlar qilgan. Folklorshunoslik sohasida bir qator yutuqlarga erishgan, ko‘plab madaniy tadbirlarga boshchilik qilgan. “Chavqi” folklor ansamblining rivojlanishida ham uning o‘rni beqiyosdir. U hozir nafaqada bo‘lsa-da, yoshlarga o‘zining boy tajribasini ulashishdan aslo charchamaydi. Bilim va mahoratini kelajak avlodga yetkazish yo‘lida qo‘lidan kelganicha fidokorona xizmat qiladi.

U 2014-yilda “Majnuntol” nomli mualliflik laparini yaratgan. Mazkur lapar bugungi kunda ham ijro etilib, xalq orasida sevilib kuylanadi. Lapar matni quyidagicha:

Soy bo‘yida chiroyli,
Qator-qator majnuntol.
Majnuntolning sochidan,
Savatchalar to‘qib ol.
Majnuntolning tagida,
Zilol suvli buloq bor.
Yorni chaqiray desam,
Uzun-uzun quloq bor.
Kōza olib qo‘limga,
Buloqqa suvga bordim.
Tol tagiga yetganda,
Undan baloga qoldim.
Zilol chashma suviga,
Sochlaringni yuvib ol.
Qatiq qo‘shgin azgina,

Deydi: "Sochi uzun tol."
O'stiray deb sochimni,
Qo'lim azgina toldi.
Sochim ko'rib majnuntol,
O'zi afsusda qoldi.

Bulung'ur tumani haqida so'z borganda, hozirda qizg'in ijod bilan mashg'ul bo'layotgan, "Bulung'ur dostonchilik maktabi va Fozil Yoldosh baxshining davomchisi" deya ta'riflanayotgan inson — Sherqo'zi baxshi haqida alohida to'xtalib o'tmaslik mumkin emas. U insonning ildizlari qadim baxshilarga borib taqaladi. Sherqo'zi baxshi mashhur Suyun baxshi Norbekovning farzandi bo'lib, otasining san'atga bo'lgan mehri va iste'dodi unda yoshligidan namoyon bo'lgan. U besh yoshidayoq ansambl mashg'ulotlariga qatnasha boshlagan va ijodiy faoliyatini xonandalikdan yo'lga qo'ygan.

Dastlab o'z yashash hududida tanila boshlagan Sherqo'zi baxshi keyinchalik butun viloyat va undan tashqarida ham mashhurlikka erishdi. U ustozlarining tavsiyasi bilan baxshichilik san'atini ham o'zlashtira boshladi va bu yo'nalishda katta muvaffaqiyatlarga erishdi. Chunki, uning qonida baxshilik iste'dodi mujassam edi.

Bugungi kunda Sherqo'zi baxshi Bulung'ur tumanining eng yetakchi baxshilaridan biri sifatida e'tirof etiladi. U faqat ijod bilan shug'ullanib qolmay, yosh avlodni bu sohada tarbiyalashga ham katta e'tibor qaratadi. Uning bir qator shogirdlari respublika miqyosida o'tkaziladigan nufuzli tanlovlarda yuqori o'rinlarni egallab kelmoqda. Eng quvonarlisi shundaki, u o'z farzandlarini ham san'at sohasida bilimli va ijodkor qilib tarbiyalayapti.

Hozirda Bulung'ur tumani, avvalo, "Chavqi" folklor ansambli bilan, shuningdek, Sherqo'zi baxshi va uning ijodi bilan faxrlanadi. Fozil Yo'ldosh baxshining Bulung'ur zaminida yoqqan ijodiy olovi Sherqo'zi baxshi bilan davom etmoqda. Shubhasiz, u ham Fozil Yo'ldosh baxshidek san'at tarixida o'z o'rnini qoldiradi va Bulung'ur baxshichilik maktabining yorqin vakillaridan biri sifatida esda qoladi.

Xalq og'zaki ijodi — bu millatning yuragi, tarixning eng samimiy sahifalaridir. Baxshilar esa o'sha yurakning urishini asrlar osha saqlab kelayotgan mo'jizakor insonlardir. Fozil Yo'ldosh baxshi boshlab bergan bu bebaho san'at yo'li, uning shogirdlari, farzandlari, va bugungi kunda ijod qilayotgan baxshilar — Nodir Rahimov, Sherqo'zi baxshi, Abdualim Nomurodov kabi fidoyi insonlar tomonidan munosib davom ettirilmoqda. Ular nafaqat baxshichilikni, balki milliy qadriyatlarimizni,

ajdodlarimiz merosini kelajak avlodlarga yetkazishdek sharaflı vazifani zimmasiga olganlar.

Bulung'ur zaminida baxshichilik san'ati hali-hamon yashamoqda, sayqallanmoqda va har bir satrida, har bir kuyida xalqimizning mehr-muhabbati, orzusi, dardu quvonchi aks etmoqda. Fozil Yo'ldosh baxshining yoqqan olovi o'chmadi — u endi shogirdlar, farzandlar, va yangi avlod baxshilarining ko'nglida yondi, yanada porlab, milliy san'atimiz ufqida yuksak nur sochmoqda.

Shubhasiz, bunday fidoyi ijodkorlar bor ekan, baxshichilik san'ati hamisha barhayot bo'ladi. Chunki bu san'at ildizi xalq qalbiga singib ketgan, xalq bilan birga yashaydi, xalq bilan birga abadiylikka chorlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Mumtoz va xalq og'zaki ijodi namunalarini asrash va rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. — Toshkent, 2017 yil.
2. Karimov I.A. "Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch." — Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. Jo'rayev A. "Baxshichilik san'ati: kecha va bugun." — Samarqand: Zarafshon, 2015.
4. Rahimov N. "Fozil Yo'ldosh baxshi hayoti va ijodi." — Bulung'ur madaniyat bo'limi nashri, 2010.
5. Nomurodov A. "Chavqi folklor ansamblining shakllanishi va taraqqiyoti." — Samarqand davlat universiteti ilmiy to'plami, 2021.
6. Qodirova M. "O'zbek xalq og'zaki ijodi va baxshilik an'anasi." — Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.
7. "Folklorshunoslik asoslari." O'quv qo'llanma. — Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2019.
8. O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi ma'lumotlari asosida. — www.madaniyat.uz
9. "Bulung'ur tumanining madaniy hayoti va folklor an'analari." — "Zarafshon" gazetasi, 2023 yil 14 mart soni.

**BOLALAR ADABIYOTIDA QUDDUS MUHAMMADIY IJODIDA
TA'LIM-TARBIYA MASALALARI***Akbaraliyeva Maftuna**Chirchiq davlat pedagogika universiteti,**Gumanitar fanlar fakulteti,**O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi,**4-kurs, sirtqi ta'lim, 22/2-guruh talabasi**Ilmiy rahbar: Xolikova Nodira*

Annotatsiya: Ushbu maqola bolalar adabiyotida Quddus Muhammadiy ijodida ta'lim va tarbiya masalalarini o'rganishga bag'ishlangan. Quddus Muhammadiyning asarlarida yosh avlodni ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash, ularda vatanparvarlik, halollik, mehnatsevarlik kabi ijobiy fazilatlarni shakllantirishga qaratilgan muhim g'oyalar mujassamdir. Muallifning bolalar uchun yozgan ertaklari va qissalari tarbiyaviy funksiyalarni samarali bajarib, ularning ruhiy va axloqiy kamolotiga xizmat qiladi. Maqolada Quddus Muhammadiyning ijodida milliy va umumbashariy qadriyatlar uyg'unligi, pedagogik yondashuvlarning zamonaviy ta'lim tizimida qo'llanishi imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shu bilan birga, muallifning asarlari ona tili va adabiyot darslarida ta'lim-tarbiya jarayonini boyitishda muhim o'rin tutishi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: bolalar adabiyoti, Quddus Muhammadiy, ta'lim-tarbiya, ma'naviyat, axloqiy qadriyatlar, vatanparvarlik, pedagogika, milliy madaniyat, badiiy asarlar, tarbiyaviy funksiyalar, ona tili.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы воспитания и обучения в творчестве Куддуса Мухаммадий в детской литературе. В произведениях автора отражены важные идеи духовно-нравственного воспитания молодежи, формирование у них таких положительных качеств, как патриотизм, честность и трудолюбие. Сказки и рассказы Куддуса Мухаммадий эффективно выполняют воспитательные функции, способствуя духовному и нравственному развитию детей. В статье анализируется единство национальных и универсальных ценностей в творчестве автора, а также возможности применения его педагогических подходов в современной системе образования. Отмечается важное место произведений автора в обогащении учебно-воспитательного процесса на уроках родного языка и литературы.

Ключевые слова: детская литература, Куддус Мухаммадий, воспитание и обучение, духовность, нравственные ценности, патриотизм, педагогика, национальная культура, художественные произведения, воспитательные функции, родной язык.

Abstract: This article examines the educational and upbringing issues in the works of Quddus Muhammadiy within children's literature. The author's works embody important ideas aimed at the spiritual and moral development of young readers, fostering positive qualities such as patriotism, honesty, and diligence. Quddus Muhammadiy's fairy tales and stories effectively fulfill educational functions, contributing to the spiritual and ethical growth of children. The article analyzes the integration of national and universal values in the author's creativity and explores the possibilities of applying his pedagogical approaches in the modern education system. It also highlights the significant role of the author's works in enriching the educational process in native language and literature classes.

Keywords: children's literature, Quddus Muhammadiy, education and upbringing, spirituality, moral values, patriotism, pedagogy, national culture, literary works, educational functions, native language.

Kirish

Bolalar adabiyoti – yosh avlodning ma'naviy-axloqiy kamoloti, estetik didi va dunyoqarashini shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Bu adabiyot turi orqali bolalar hayot haqidagi tasavvurlarini kengaytiradi, yaxshi va yomonni ajrata olishni, to'g'ri fikrlash va xulosa chiqarishni, milliy qadriyatlarni qadrlashni o'rganadilar. Shu bois, bolalar adabiyoti nafaqat estetik zavq beruvchi vosita, balki chuqur tarbiyaviy ahamiyatga ega pedagogik resurs sifatida ham e'tirof etiladi.

O'zbek bolalar adabiyotining shakllanishi va taraqqiyotida bir qancha atoqli adiblar muhim rol o'ynagan bo'lsa-da, ulardan biri – Quddus Muhammadiydir. U XX asr o'zbek bolalar adabiyotining yirik namoyandalaridan biri sifatida yosh avlod tarbiyasiga katta e'tibor bergan ijodkordir. Uning asarlarida ta'lim-tarbiya masalalari chuqur badiiy va pedagogik asosda yoritilgan. Quddus Muhammadiy bolalar uchun yozgan ertaklar, hikoyalar va nasriy asarlarida hayotiylik, milliylik va tarbiyaviylik tamoyillarini bir butun holda ifodalagan.

Adib ijodida halollik, mehnatsevarlik, odob, sabr-toqat, kattalarga hurmat, Vatanni sevish, tabiatga mehr-muhabbat kabi fazilatlar asosiy tarbiyaviy yo'nalish sifatida ilgari surilgan. Bu esa uning asarlarini nafaqat adabiy, balki pedagogik jihatdan ham qimmatli manba sifatida e'tirof etish imkonini beradi. Ayniqsa, bugungi

zamonaviy ta'lim jarayonida badiiy asarlardan foydalanish orqali o'quvchilarda ijtimoiy ong va axloqiy qarashlarni shakllantirish dolzarb vazifa sanalmoqda.

Shu nuqtai nazardan, mazkur maqolada Quddus Muhammadiyning bolalar uchun yozgan asarlarida ta'lim va tarbiya masalalarining qanday badiiy vositalar orqali yoritilgani, ularning pedagogik salohiyati, o'quv-tarbiya jarayonidagi amaliy ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, yozuvchining asarlari orqali bolalar ongida qanday ijtimoiy-ma'naviy qadriyatlar singdirilishi mumkinligi, ularning ona tili va adabiyot darslarida qanday metodik yo'llar bilan qo'llanishi mumkinligi ham ko'rib chiqiladi.

Asosiy qism

Quddus Muhammadiy o'zbek bolalar adabiyotining rivojiga ulkan hissa qo'shgan, tarbiyaviy g'oyalarni badiiy shaklda ifodalagan ijodkordir. U o'zining ertak, hikoya va nasriy asarlarida bolalarning ruhiy olami, ma'naviy ehtiyojlari va axloqiy kamolotini nazarda tutgan holda yozgan. Uning asarlarida ta'lim-tarbiya masalalari yuksak badiiy mahorat bilan, ayniqsa, bolalar psixologiyasiga mos ifodalanadi.

Muhammadiy bolalarga mo'ljallangan asarlarida o'quvchini ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllantirish, ularni hayotga tayyorlash, atrof-muhitga ongli munosabatda bo'lishga undashga alohida e'tibor qaratgan. Masalan, uning **“Aqlli bola”**, **“Qushlar nima deydi?”**, **“Ota-onamni eslayman”**, **“Ertalabki shovqin”**, **“Yaxshi bolalarga”** kabi asarlarida bolaga xos tuyg'ular – samimiylik, mehr, beg'uborlik, adolat va mardlik singari fazilatlar tarbiyaviy g'oya sifatida ilgari suriladi.

Ushbu asarlarda bolalar turli ijtimoiy vaziyatlarda qanday to'g'ri yo'l tutishi, odob-axloq me'yorlariga amal qilishi, yomon illatlardan o'zini tiyishi, ota-ona, ustoz va tengdoshlar bilan qanday muomala qilish lozimligi badiiy voqealar orqali ko'rsatib beriladi. Bu esa Quddus Muhammadiy asarlarini didaktik va estetik jihatdan yuqori baholash imkonini beradi.

Quddus Muhammadiy asarlarida tarbiyaviy g'oyalarning asosiy yo'nalishlari:

1. Vatanparvarlik va fuqarolik tuyg'ularini shakllantirish

Muhammadiy o'z asarlarida yosh o'quvchilarda Vatanga muhabbat, yurtga sadoqat, xalq taqdiriga befarq bo'lmaslik g'oyalarni tarbiyalaydi. **“Ota-onamni eslayman”** hikoyasida yetim bola timsoli orqali insoniyatga xos azaliy qadriyatlar – mehr, g'amxo'rlik, oila muqaddasligi targ'ib qilinadi. Vatanga bo'lgan muhabbat bu hikoyada ota-onani qadrlash timsoli orqali beriladi. Bu esa maktabgacha va maktab yoshidagi bolalarda milliy o'zlik va fuqarolik hissini uyg'otadi.

2. Mehnatsevarlik va halollik g'oyalari

Muhammadiy ijodida mehnat qilish, halol yo'l bilan yashash, topganiga shukr qilish kabi g'oyalar muhim o'rin tutadi. "Yaxshi bolalarga" nomli asarida mehnat qilishga undovchi obrazlar orqali yosh o'quvchilarga halollik, poklik, fidoyilik g'oyalari singdiriladi. Yozuvchi bolani ishga yo'naltiruvchi emas, balki mehnat orqali o'zini kashf etuvchi faol shaxs sifatida tasvirlaydi.

3. Axloqiy tarbiya va ma'naviy yetuklik

Quddus Muhammadiy bolalarning ichki olamiga kirib borish, ularning axloqiy jihatdan sog'lom shakllanishi uchun zarur bo'lgan qadriyatlarni badiiy obrazlar orqali ifodalay olgan. "Ertalabki shovqin" hikoyasida bolalarning xatti-harakatlari orqali tartib-intizom, boshqalarga hurmat, o'z vaqtini to'g'ri taqsimlash kabi jihatlar yoritiladi. Bu nafaqat axloqiy tarbiyani, balki ijtimoiy mas'uliyatni ham shakllantiradi.

4. Tarbiyaviy effektga ega badiiy vositalardan foydalanish

Quddus Muhammadiy o'z ijodida bolalarga tushunarli, ta'sirchan badiiy vositalardan – soddalashtirilgan tilda yozilgan nasr, jonli dialoglar, tasviriy ifodalar, satirik elementlar va dramatik holatlardan unumli foydalangan. Bu jihatlar uning asarlarini didaktik bo'lishdan saqlaydi, aksincha, bolalarda badiiy-estetik zavq uyg'otadi. Pedagoglar buni asarlarning dars jarayonlarida qiziqarli va ta'sirchan o'qilishini ta'minlovchi omil deb baholaydilar.

5. Maktab va oilada tarbiya jarayonining integratsiyasi

Quddus Muhammadiy asarlarida tarbiya faqat maktab yoki oilaga tegishli masala emasligi, balki bu ikki muhitning uzviy bog'liqligi alohida ko'rsatib o'tiladi. Ko'plab hikoyalarda ota-ona, ustoz, qo'shni kabi obrazlar tarbiya beruvchi kuch sifatida ishtirok etadi. Bu esa o'quvchilarni o'zini ijtimoiy munosabatlarda to'g'ri tutishga, doimo o'z harakatiga baho berishga o'rgatadi.

Pedagogik-amaliy ahamiyati

Zamonaviy ta'limda Quddus Muhammadiy ijodidan foydalanish, ayniqsa, ona tili va adabiyot darslarida keng imkoniyatlar yaratadi. Misol uchun, boshlang'ich sinf o'quvchilariga uning hikoyalari asosida tarbiyaviy topshiriqlar, dramatisatsiya, voqeani davom ettirish, axloqiy muhokama kabi metodlar orqali nafaqat o'qish malakasi, balki mulohaza yuritish, hayotiy qarorlar qabul qilish, jamoada ishlash ko'nikmalari ham shakllantiriladi.

2021-yilda Respublika ta'lim markazi tomonidan o'tkazilgan metodik tadqiqot natijalariga ko'ra, Quddus Muhammadiy asarlari asosida tashkil etilgan dars mashg'ulotlari o'quvchilarda ijobiy psixologik holat, badiiy-estetik did va ijtimoiy ongning oshishini ta'minlagan (RTM, 2021).

Xulosa

Quddus Muhammadiy ijodi bolalar adabiyotining ma'naviy-ma'rifiy missiyasini yuksak darajada amalga oshiruvchi yirik namunalardan biridir. Uning asarlari faqat badiiy zavq bag'ishlash bilangina cheklanmay, balki yosh avlodda hayotga bo'lgan munosabatni shakllantirish, ijobiy fe'l-atvorni rivojlantirish, milliy qadriyatlar va axloqiy me'yorlarni singdirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Tahlillar ko'rsatadiki, Quddus Muhammadiy bolalar psixologiyasini chuqur anglagan holda, tarbiyaviy g'oyalarni tabiiy, majburlovsiz tarzda, qiziqarli va hayotiy voqealar vositasida yetkazadi. Bu jihat uning asarlarini zamonaviy ta'lim jarayonida keng qo'llash imkonini beradi. Pedagogik nuqtai nazardan qaralganda, adib ijodi bugungi ta'limda integrativ yondashuvlar — ya'ni o'quvchi shaxsining har tomonlama rivojini ta'minlovchi vosita sifatida baholanadi.

Muhammadiyning ertaklari va hikoyalari orqali bolalarda kitobxonlik madaniyati shakllanadi, ularning tasavvuri, tahliliy fikrlash qobiliyati, badiiy-estetik didi rivojlanadi. Ayniqsa, ta'lim-tarbiya integratsiyasiga asoslangan dars jarayonlarida bu asarlardan foydalanish bolalarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi, axloqiy tarbiyada mustahkam poydevor yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, Quddus Muhammadiy ijodi bolalar adabiyotining ta'limiy, tarbiyaviy, estetik va ma'naviy funksiyalarini muvaffaqiyatli tarzda o'zida mujassam etgan bo'lib, bu asarlar o'qituvchi va tarbiyachilar uchun boy pedagogik material manbai bo'lib xizmat qilishi shubhasiz. Mazkur ijod namunalarini ona tili va adabiyot darslariga samarali tatbiq qilish orqali o'quvchilarning ma'naviy kamolotiga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Muhammadiy Q. *Saylanma*. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU, 2010.
2. G'ofurova G. *O'zbek bolalar adabiyoti tarixi*. – Toshkent: O'zbekiston, 2006.
3. Yusupova Z. *Badiiy asarlar orqali axloqiy tarbiya*. // "Ta'lim jarayoni" jurnali, 2019, №1. – B. 23–27.
4. Jo'raev D. *Ona tili ta'limi metodikasi*. – Toshkent: O'qituvchi, 2020.
5. Jumaniyozova N. *Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik madaniyatini shakllantirish*. – Toshkent: Fan, 2021.
6. Karimov A. *Estetik tarbiya asoslari*. – Samarqand: Ilm ziyo, 2017.
7. Rasulov M. *Bolalar adabiyotida milliy tarbiya g'oyalari*. // "Filologiya masalalari", 2020, №3. – B. 34–38.

8. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. *Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun ona tili va adabiyot fani dasturi*. – Toshkent, 2022.
9. RTM (Respublika Ta'lim Markazi). *Ta'limda adabiy merosdan foydalanish bo'yicha tavsiyalar*. – Toshkent: RTM nashriyoti, 2021.
10. Mamatov N. *Adabiy ta'lim va tarbiya integratsiyasi*. – Buxoro: Iste'dod, 2019.

ABDULLA QAHHORNING “O‘JAR” HIKOYASIDA PSIXOLOGIYA VA BADIY REALIZM: IJTIMOY – TARIXIY TAHLIL

Qulmurodova Farangiz

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti o'zbek tili va

adabiyoti yo'nalishi 3- bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqola Abdulla Qahhorning 1939-yilda yozilgan “O‘jar” hikoyasini tarbiyaviy, psixologik, badiiy va ijtimoiy-historik kontekstda chuqur tahlil qiladi. Hikoyaning asosiy qahramonlari – Suyar, uning otasi Qutbiddinov va qo‘shnisi Zargarov – orqali muallif bolalar tarbiyasidagi murakkabliklar, shaxsiy mustaqillik va ota-bola munosabatlarini badiiy realizm vositalari orqali ochib beradi. Maqola hikoyadagi dramatik epizodlar, pedagogik va psixologik qatlamlar hamda milliy va zamonaviy kontekstni xalqaro standartlarga mos akademik uslubda tahlil qiladi.

Kalit so‘zlar: Abdulla Qahhor, o‘jar, psixologik tahlil, badiiy realizm, ijtimoiy-tarixiy kontekst, shaxsiy mustaqillik

Abdulla Qahhor (1907–1968) o‘zbek adabiyotining eng muhim namoyandalardan biri bo‘lib, ijodida inson ruhiyatining nozik jihatlari, ijtimoiy va ma’naviy muammolar chuqur tahlil qilinadi. “O‘jar” hikoyasi bolalar tarbiyasi, ota-bola munosabatlari va shaxsiy mustaqillik mavzusidagi masalalarni badiiy vositalar orqali yoritadi. Hikoya o‘quvchiga inson xulqining psixologik murakkabliklarini anglashga imkon beruvchi boy matn sifatida e’tiborni tortadi. Hikoyaning markazida Suyar ismli bola, uning otasi Qutbiddinov va qo‘shnisi Zargarov turadi. Qahhor o‘quvchini qahramonlar hayoti va ularning ichki dunyosi bilan tanishtiradi. Qutbiddinov va Zargarovning shaxsiy suhbatlari orqali shahar kelajagi, fan va ta’limdagi o‘zgarishlar hamda bolalar tarbiyasi muhokama qilinadi. Shu bilan hikoya nafaqat tarbiyaviy mavzuni yoritadi, balki ijtimoiy va ma’naviy muhitni ham tasvirlaydi.

Qahhor Suyarning o‘jarligi va ota so‘ziga qarshi chiqishini bolalik xulq-atvori bilan birga shaxsiy mustaqillik va qaror qabul qilishga bo‘lgan tabiiy intilish sifatida ochib beradi. Shu jihat hikoyani psixologik tahlil uchun boy materialga aylantiradi. Suyarning shaxmat o‘yinidagi epizodlari bolaning mantiqiy fikrlash, sabr-toqat,

adolatlilik va strategik qobiliyatini yoritadi. Bu yerda Qahhor bolaning ichki dunyosini, qiziqishini, o'zini ifoda etish va fikrini himoya qilish istagini badiiy realizm orqali ochib beradi. Shuningdek, Suyarning ota va mehmon oldidagi harakatlari uning psixologik xususiyatlari va shaxsiy qarorlarini mustaqil himoya qilish intilishlarini ko'rsatadi. Hikoyadagi dramatik kuch shaxsiy kurashlar, ota-bola munosabatlaridagi konfliktlar va Suyarning o'jarligi orqali oshiriladi. Psixologik tahlil shuni ko'rsatadiki, bola o'z qobiliyatini, xatolarini va ijobiy fazilatlarini sinash orqali tarbiyaviy o'sishga intiladi.

Qutbiddinov va Zargarov suhbatlari orqali pedagogik yondashuvlar tarixiy va zamonaviy kontekstda solishtiriladi. Hikoya 1930-yillar O'zbekiston jamiyati va ta'lim tizimi sharoitini aks ettiradi. Bolalarning tarbiyasidagi kamchiliklar, ota-bolalarning tushunmovchiliklari orqali Qahhor jamiyatdagi tarbiyaviy va ma'naviy muammolarni ochib beradi.

Shaxmat epizodi pedagogik nuqtai nazardan ham tahlil qilinadi: bolaning strategik fikrlash, adolat va qat'iyatlilik qobiliyatini shakllantirish orqali tarbiyaviy metodlar yoritiladi. Shu bilan birga, ota-bola o'rtasidagi dialog pedagogik noziklikni ko'rsatadi: ota bolaga boshqaruvchi emas, yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi sifatida yondashadi, lekin bolaning mustaqil qaror qabul qilish istagini ham hurmat qiladi.

Hikoya 1930-yillar O'zbekistonining shahar va qishloq hayoti, ta'lim tizimi va axloqiy qadriyatlarini aks ettiradi. Qahhor o'quvchiga jamiyatdagi ijtimoiy o'zgarishlar, bolalar tarbiyasi va ota-bola munosabatlarining murakkabligini ko'rsatadi. Hikoyadagi epizodlar bolalar va ota-bolalarning ijtimoiy muhit bilan o'zaro aloqasini ham yoritadi. Qahhorning uslubi realizm va psixologizm elementlarini uyg'unlashtiradi. Personajlarning ichki dunyosi, hissiyotlari va fikrlari orqali voqealar jonli tarzda ochiladi. Dialoglar, ichki monologlar va tasviriy detallardan foydalanish o'quvchini voqea markaziga yaqinlashtiradi. Hikoya milliy ruh, zamonaviy tarbiyaviy va ma'naviy masalalarni uyg'unlashtiradi, bu esa uni xalqaro adabiyot miqyosida ham dolzarb qiladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, "O'jar" hikoyasi bolalar tarbiyasi, ota-bola munosabatlari va inson psixologiyasining badiiy tasvirini mukammal ochib beradi. Hikoyadagi realizm, psixologizm va tarbiyaviy g'oya uni nafaqat o'z davri, balki zamonaviy adabiyot va xalqaro kontekstda ham muhim asarga aylantiradi. Qahhorning badiiy uslubi va inson ruhiyatini chuqur tahlil qilish qobiliyati uni XXI asr adabiy tahlilchilari uchun ham dolzarb qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qahhor, A. (1939). O'jar. Toshkent.
2. Qahhor, A. (1980). Abdulla Qahhor asarlari: tanlangan hikoyalar va maqolalar. Toshkent: Fan.
3. Karimov, N. (2005). O'zbek adabiyotida bolalar tarbiyasi. Toshkent: Akademnashr.
4. Saidov, M. (2010). Adabiyot va psixologiya: o'zbek hikoyalarini tahlil qilish. Toshkent: Sharq.
5. To'qay, A. (1929). Tanlangan she'rlar va maqolalar. Toshkent: Nashriyot.

ABDULLA QAHHOR “O‘G‘RI” , “BEMOR” HIKOYALARINING BADIY TAHLILI

Qulmurodova Marjona

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti o'zbek tili va

adabiyoti yo'nalishi 3- bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdulla Qahhorning “O‘g‘ri” va “Bemor” hikoyalarida xalq maqollari qanday badiiy vosita sifatida qo‘llangani tahlil qilinadi

Kalit so‘zlar: og‘il, ellikboshi, Abdulla Qahhor, pristav, obraz, badiiy tahlil, amin

Abdulla Qahhor asarlarida xalq og‘zaki ijodining mahsulotlari – maqollar, matallar, frazeologik birliklar – voqea, obraz va mavzuga xizmat qiladi. Maqollar faqat til bezagi emas, balki voqeaning g‘oyaviy markaziga, obrazlarning ruhiy ichki dunyosiga kirib boradi. Quyida “O‘g‘ri” va “Bemor” hikoyalarida voqealar orqali maqollar qanday ishlatilgani, ular qanday effekt berishi tahlil qilinadi.

Qahramon: Qobil bobo — kambag‘allik ichida yashovchi, nosog‘lom sharoitlarda turmush qurgan erkak.

Salbiy obrazlar: ellikboshi, amin, pristav kabi vakolatli shaxslar. Ular odatda kuchli, zolim va odamlarning dardiga befarq.

Voqealar: Qobil bobo ana shunday odamlar tomonidan xo‘kizini urish, xo‘kizining yo‘qolishi yoki og‘ir holatda qolishi kabi holatlarni boshdan kechiradi. U yo‘qotilgan xo‘kiz uchun adolat izlab, amaldorlar oldiga murojaat qiladi, lekin foyda yo‘q. Hikoya davomida kulgili, kinoyali tasvirlar bilan odamlarning munosabati, hukumat yoki amaldorlarning pozitsiyasi ochiladi. Masalan, amin yoki ellikboshi kabi shaxslarning kambag‘alga bo‘lgan ayrim so‘zlari, tutumlari orqali zulm, adolatsizlik ravshan namoyon bo‘ladi.

Hikoyadagi maqollar va ularning voqeaga ta’siri: "Otning o‘limi – itning bayrami" maqoli epigraf sifatida ishga tushadi. Bu maqol voqeani boshlanishidan olqishli emas, balki qarama-qarshi munosabatning mavjudligini bildiradi: kimga zarar bo‘lsa, kimga foyda – degan nazariya. Bu Qobil boboning xo‘kizini yo‘qotishi, boshqalarning bundan foyda qilishi voqegasiga mos keladi. Maqol voqeaga kiritilgan adolatsizlik hissiyotini boshlang‘ich nuqtada uyg‘otadi.

“Begim deguncha belim sinadi” – bu maqol Qobil boboning mashaqqatini, kundalik jabr-qirqinilantirishini ifodalaydi. Uning og‘ir ishini, kuchi yetmasligini, ammo sabr-chiroy bilan yashashga majbur ekanini ko‘rsatadi; voqea davomida Qobil bobo kambag‘allik, obro‘sizlik sharoitida yashaydi, ammo umidini yo‘qotmaydi.

“Tekinga mushuk oftobga chiqmaydi” — bu maqol odatda bo‘shvaqt yoki foyda keltirmaydigan ishlar uchun ishlatiladi. Voqeadagi Qobil boboning amaldorlar oldida kurashishi, yordam so‘rashga urinishlari, lekin foyda bo‘lishi kam hollarda bo‘lishi, “tek shunday harakat foyda bermaydi” degan fikrga olib keladi. Maqol kurashning natijasi, inson-insaf va kuchbalik kabi tushunchalarni voqea kontekstida yoritadi.

“O‘ynashmagil arbob bilan – seni urar har bob bilan” — bu maqolni voqea manzaralarida, Qobil bobo va amaldorlar munosabatida ko‘rish mumkin: agar inson hokim (arbob) bilan to‘g‘ri yo‘l tutmasa, u doimo qiynaladi (har bobda zarar ko‘radi). Voqeadagi Qobil bobo biror qonuniy yoki ma‘muriy haqqa tayyormaslik, yo‘riqsiz bo‘lish sababli rahmsiz arboblar tomonidan haqorat va adolatsizlikka uchraydi.

“Quruq qoshiq og‘iz yirtadi” — odam og‘izini keng ochib, ko‘p gapiradi, ammo amalda kam ish qiladi, deyishga yaqin. Qobil boboning ko‘p umidlariga qaramay, zulmkor amaldorlar qudrati oldida uning so‘zlari, arzlari kam natija beradi. Vaqti-vaqti bilan undagi kurash, mashaqqat va so‘zlarning kuchi bilan ijtimoiy befoйда munozarasi sifatida tasvirlanadi.

Maqollar orqali Qahhor voqea ichida obrazlarni yanada nozik ko‘rsatadi. Masalan:

Qobil bobo obrazida bu maqollar uning sabr, insof, bechoralik va mehr-shafqatli inson ekanini ko‘rsatadi. U adolat izlaydi, xo‘kizining xo‘rlanishi, uning hussusi bilan kurashadi. Amaldorlar: maqollar orqali ularning befoyligi, odamlarning azobini eslamasligi, mansab va mol-mulkka egalik qilish hissi ochiladi.

Maqollar voqealarni jonlantiradi, o‘quvchida hissiy ta’sir uyg‘otadi. Zulm va bechora kuchsizlik kontrasti kuchliroq bo‘ladi. Qabil boboning odobli, bag‘rikeng inson sifatleri va uni tahqirleydigan muhit — maqollar bu qarama-qarshilikni yanada ta’kidlaydi.

“Bemor” hikoyasi boshlanishida hikoyaga epigraf sifatida “Osmon yiroq, yer qattiq” maqoli qo‘yilgan. Bu maqol bemorning oilasi, xotini kasalligi va jamiyatdagi yordam qiyinchiliklarini ifodalashga xizmat qiladi.

Sotiboldi – bir qishloq aholisi – xotini kasal bo‘ladi. Homiladorligi yo‘q, balki og‘ir xastalik (kasalligi) bilan yotib qoladi. Davolanish uchun turli yo‘llarni sinab ko‘radi: tabibga ko‘rsatadi, xalq tabiblari va baxshilarga murojaat qiladi, kasb-hunar

qilayotgan odamlar yordam so'raydi; ammo pul yetishmasligi, tibbiy yordamsizligi, bilim va resurslarning yetishmasligi sababli yaxshilanmaydi.

U oilasi uchun savat to'quvchilik bilan shug'ullanadi, pul topish uchun mehnat qiladi. To'la sabablar: sog'lom bo'lmagan sharoit, bemorning ahvoli yomonlashuvi, asosan pul, resurs va ilmiy tibbiyot bilan bog'liq muammolar yuzaga chiqadi. Hikoyaning oxirida, xotin vafot etadi. Bola onasi uchun duo qiladi: "Xudoyo ayamni daydiga davo beygin..." iborasi – qiynoq, umid va diniy band bo'lgan ruhiy holat. Voqealar oilaning umidsiz holatini, jamiyatdagi tibbiy yordamning yetishmasligini, kambag'allikning og'ir oqibatlarini ko'rsatadi.

Maqollar va ularning voqeaga ta'siri shundan iboratki: Epigraf maqol: "Osmon yiroq, yer qattiq" — bu maqol voqealarning asosiy g'oyasini muqaddima sifatida ochadi: yordam yetib bormaydi, zaruriyatlar va umidlar orasida katta masofa bor. Bemor va oilasi ko'rib turgan haqiqat – umid va haqiqat orasidagi farq, yordam olish xohishi, ammo imkoniyatlarning cheklangani. Maqol oilaning bekamu ko'rishuvi, asorati va insoniy mashaqqatni oldindan ochadi.

"Yo'g'on cho'ziladi, ingichka uziladi" — bu maqol hikoyadagi yordam, umid va reja-harakatlarning natijalari haqida so'zlaydi: ko'pchilikning yordam qo'li cho'zilishi mumkin, lekin keng yordam emas, chidam og'irroq bo'ladi. Bemor xotini tinchlikda qolmaydi, umr davomida azob tortadi; yordam yoki resurs yetkazilishi cheklangan; qarzg'a botishi; yordam tinch va keng emasligi.

Frazeologik va diniy iboralar (duolar): voqea davomida ikki xil turdagi "ibora–maqolga yaqin" strukturalar ham uchraydi. Masalan, bola va kampirning duolari: "Begunoh go'dakning saxarda qilgan duosi ijobat bo'ladi", "Xudoyo ayamni daydiga davo beygin". Bu iboralar ham xalq og'zaki ijodi mahsuliga yaqin: ular ijtimoiy-ma'naviy, ruhiy, madaniy element sifatida xizmat qiladi. Ular ham voqeaning qayg'u-ruhiyatini kuchaytiradi, oilaning ichki dunyosini ochadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Abdulla Qahhor hikoyalarida maqollar voqealarning marksizmaligini oshirishda, obrazlar psixologiyasini ochishda, o'quvchida hissiy ta'sirni kuchaytirishda muhim rol o'ynaydi. Ular voqealarga estetik ohang beradi, adabiy san'at nuqtai nazaridan muqarrar bo'lgan ijtimoiy, ma'naviy va insoniy muammolarni yoritadi. "O'g'ri" va "Bemor" kabi hikoyalar maqollar orqali o'z davri kambag'alligi, adolatsizlik, sog'liqni saqlash tizimidagi bo'shliqlar kabi real muammolarni tilga oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Urumbayeva Zilola Sheraliyevna. “O‘g‘ri” hikoyasining leksik tahlili. Ustozlar uchun, Vol. 70 No. 1, 2025.
2. Abdurasulova Gulyuz Raxmiddin qizi & Usarova Laylo. Abdulla Qahhorning “O‘g‘ri” hikoyasi tahlili. Journal of New Century Innovations, 2024.
3. Fayllar.org. Abdulla Qahhorning “O‘g‘ri” hikoyasining tahlili.
4. Imomova Durdona Bektosh qizi. Abdulla Qahhorning ‘Bemor’ hikoyasi tahlili. Tadqiqotlar.uz, 2023-12-27.
5. Maxmudova Nargiza Ravshan qizi. Abdulla Qahhor va uning “Bemor” hikoyasi haqida. Scientific Impulse, 2023.

“SOHIBQIRON” DRAMASIDA AMIR TEMURNING QIYOSIY TIPOLOGIK TASVIRI

*Pardaboyeva Ruhshona Nazirjon qizi,
Rahmonova Iroda*

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-kurs talabasi
Ilmiy rahbar: Usmanova Ziyoda

Annotatsiya: Maqolada Abdulla Oripovning “Sohibqiron” dramasi asarida Amir Temurning qiyosiy-typologik tasviri tahlil qilinadi. Drama asarida Amir Temur, bir tomondan, buyuk sarkarda, adolatli hukmdor sifatida tasvirlanadi, boshqa tomondan esa uning ichki kurashlari, shaxsiy zaifliklari va ruhiy holatidagi o'zgarishlar ko'rsatiladi. Asar orqali Temurning tarixiy qahramonlik roli va inson sifatidagi murakkabligi o'rganiladi. Drama Amir Temurning siyosiy qarorlaridagi ziddiyatlar, adolatga intilishi va shaxsiy zaifliklarini ko'rsatib, uning obrazining tipologik jihatlarini ochib beradi.

Kalit so'zlar: Sohibqiron, Bibixonim, adolat va nizolar, ruxiy kechinmalar, elchilar, ichki va tashqi nizolar.

Abstract. The article analyzes the comparative-typological image of Amir Temur in Abdulla Oripov's drama "Sahibqiron". The drama depicts Amir Temur, on the one hand, as a great commander, a just ruler, and on the other hand, his internal struggles, personal weaknesses, and changes in his mental state are shown. The work explores Temur's historical heroic role and complexity as a person. The drama reveals the typological aspects of Amir Temur's image by showing the contradictions in his political decisions, his desire for justice, and his personal weaknesses.

Keywords: Sahibqiron, Bibikhanim, justice and conflicts, spiritual experiences, ambassadors, internal and external.

Аннотация. В статье анализируется сравнительно-типологический образ Амира Темура в драме Абдуллы Орипова «Сахибкиран». В драме Амир Темур представлен, с одной стороны, как великий полководец, справедливый правитель, а с другой – как его внутренняя борьба, личные слабости и изменения в его душевном состоянии. В произведении исследуется историческая героическая роль Темура и его многогранность как личности. Драма раскрывает типологические аспекты образа Амира Темура, показывая противоречия в его политических решениях, стремление к справедливости и личные слабости.

Ключевые слова: Сахибкиран, Бибиханым, справедливость и конфликты, духовные переживания, послы, внутреннее и внешнее.

O'zbekiston shoiri va davlat arbobi Abdulla Oripov – adabiyotimizning yorqin siymolaridan biri edi. Bu ulkan adibning betakror asarlari kirib bormagan xonadon yurtimizda bo'lmasa kerak. Birgina shu tarixiy raman juda ko'p tillarga tarjima qilingani hammamizga g'urur va iftixor bag'ishlaydi, qalbimizni tog'day yuksaltiradi. Amir Temur, markaziy Osiyoning buyuk sarkardasi sifatida tarixda katta iz qoldirgan bir shaxsdir. Uning qahramonligi, davlatni boshqarishdagi o'ziga xos uslubi va maqsadlari butun dunyoga tanilgan. Abdulla Oripovning "Sohibqiron" dramasi, Amir Temurning faqat tarixiy obrazini emas, balki uning ichki dunyosidagi ziddiyatlarni ham badiiy talqin qiladi. Ushbu drama Amir Temurning o'zgarishlarini, qarorlaridagi murakkabliklarni va inson sifatidagi o'zgarishlarni ko'rsatadi. Har doim adolatli bo'lgan Temurning qonun qoidalari xalq uchun qanday ishlasa, farzandi va yaqinlari uchun ham shunday ishlagan. Butun dunyoni zirtitratgan Sohibqironning Bibixonimga bo'lgan muhabbati va Bibixonim Amir Temurni so'ssiz tushungani hammani lol qoldiradi.

Amir Temur O'rta, Janubiy va G'arbiy Osiyo, shuningdek, Kavkaz, Povoljya va Rus tarixida muhim o'rin tutgan O'rta Osiyolik turkiy hukmdor, sarkarda va zobit. Sarkarda, poytaxti Samarqand bo'lgan Temuriylar saltanati asoschisi. Amir Temur 1336 yil 9 aprel kuni Kesh yaqinidagi Xo'ja Ilg'or qishlog'ida tug'ilgan. Rivoyatlarga ko'ra, u qo'lida qip-qizil qon bo'lagi bilan, sochlari esa mo'ysafid kabi oppoq holatda tug'ilgan, Amir Temur, "Sohibqiron" dramasi asarida tarixiy jihatdan birinchi o'rinda buyuk sarkarda sifatida ko'rsatiladi. U nafaqat bir imperiyaning asoschisi, balki tarixda o'z nomini abadiylashtirgan bir figura sifatida tanilgan. Abdulla Oripov, Temur obrazini aks ettirishda uning siyosiy faolligini, mamlakatni birlashtirishdagi qat'iyatini va davlat boshqaruvi sohasidagi inqilobiy ishlarini ta'riflaydi. Temurning davlatning ichki va tashqi siyosatida o'z o'rnini mustahkamlashdagi yutuqlari asar orqali to'liq aks ettiriladi. Amir Temur obrazi o'zbek adabiyotidagina emas, turk, ozarboyjon, qozoq kabi turkiy, yevropa xalqlari adabiyotida qayta-qayta murojaat qilingan ulkan tarixiy shaxsdir. Iste'dodli shoir Abdulla Oripov sohibqiron obrazini to'laqonli aks ettirish maqsadida besh sahna ko'rinishidan iborat she'riy tarixiy dramada Amir Temur va sartarosh muloqoti; Amir Husayn va Amir Temur ziddiyati, Uljoy Turkon fojiasini; Amir Temur va Ibn Arabshoh muloqoti, Muhammad Qovchinning jazolanilishi; Amir Temur va Buqalamun muloqoti; Shayxul islom va Amir Temur muloqoti; Amir Temur va Sulton Boyazid muloqoti; Amir Temur va Bibixonim muloqoti; Darvish–Hazrati Xizr-Yassaviy va Amir Temur muloqoti asosiga qurilgan. Bu sahna ko'rinishlarning

barchasida Amir Temur obrazi buyuk jahongir, adolatli shoh, mehribon ota, shafqatsiz ota, raiyatparvar hukmdor sifatida namoyon bo'ladi. Abdulla Oripov Amir Temurning buyuk fotih va adolatparvar hukmdor fazilatiga ko'proq urg'u beradi. Dramaturg sohibqiron obrazini mukammal yaratish maqsadida tarixiy faktlarga, Amir Temur zamonidagi mashhur tarixiy shaxslarga alohida diqqat qaratadi. Shuningdek, Amir Temurning buyuk fotihlik onlarini yoritishda tarixiy, afsonaviy, diniy-mistik talqinlarga ham keng o'rin beradi. Jumladan, Hazrati Xizr bilan bog'liq sahna ko'rinishi diniy-mistik adabiy usul orqali badiiy talqin etilgan. Hazrati Xizr Amir Temur oldida uch xil qiyofaga evriladi. Ya'ni oldiniga Darvish qiyofasida, so'ngra Hazrati Xizr qiyofasida va oxirida Yassaviy qiyofasida Amir Temur bilan suhbatlashadi. Chunki, Sohibqiron Yassaviyni o'ziga pir deb biladi. Tarixdan ma'lumki, Amir Temur Ahmad Yassaviy qabriga maqbara qurdirgan.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, Abdulla Oripov mustaqillik davri o'zbek dramaturgiyasida Amir Temur obrazining sahna variantini mahorat bilan yaratib tomashabinlarga yetkazib beradi. Temurning shaxsiyati o'zida bir necha qarama-qarshi jihatlarni mujassam etgan. U o'z zamonining buyuk zulmchilari va adolatparvar hukmdorlaridan biri sifatida ko'riladi. Uning har bir harakati, qahramonlik va shafqatsizlik o'rtasida, dunyoqarashining to'liq aksidir. Abdulla Oripov Temurni faqat tarixiy shaxs sifatida emas, balki o'z davrining qarama-qarshi ijtimoiy va diniy oqimlarining ramzi sifatida ko'rsatadi. Hazrati Xizr bilan bo'lgan suhbat, bu diniy-mistik talqinlarni badiiy shaklda ifodalashning namunasi bo'lib, Temurning diniy e'tiqodlari va ruhiy qidiruvlarini yoritadi. Shuningdek, Amir Temur o'zining o'tmishdagi shaxsiyatlariga bo'lgan hurmatini va tasavvurini namoyish etgan. Ahmad Yassaviy maqbarasini qurdirish, uning ruhiyatini va tasavvufga bo'lgan e'tiborini aks ettiradi. Temurning madaniyat va ilm-fanga qiziqishi, o'z zamonining eng yirik ilmiy va madaniy markazlaridan biri bo'lgan Samarqandni barpo etishi, tarixiy va ilmiy merosni qadrlashdagi yuksak ruhiyatini ko'rsatadi. Shunday qilib, Amir Temur nafaqat o'z davrining, balki bugungi kunda ham katta ahamiyatga ega bo'lgan tarixiy shaxsdir. Uning davlat quruvchiligidagi yutuqlari, dunyoqarashi va diniy e'tiqodlari adabiyotda ko'plab sohalarda tadqiq qilinib, hamon o'rganilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduazizov H. Drama san'ati. – T.: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at, 2000.
2. Fuzailov M. Umum Adabiyotning dramatologik nazariyasi. – T.: Cho'pon nashriyoti-matbaa jamoa ishlab chiq., 2016

3.Rahmonkulova D. Ingliz davri o'zbek dramaturgiyasida Amir Temur obrazi va uning ifodalanish xususiyatlari: Filol. fan nomzod. diss. – T.: 2000.

FITRAT DRAMATURGIYASIDA DAVR VOQEALARI***Rahmonqulov Musulmon Xayrullo o'g'li****Qarshi davlat universiteti 2-kurs talabasi****Ilmiy rahbari: Gulchexra Imomova****Qarshi davlat universiteti filologiya fanlari doktori, professor**ramonqulovmusulmon33@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Fitrat dramaturgiyasida aks etgan davr voqealari tahlil qilinadi. Muallifning ilk asari – dramatik publitsistikaga moyil “Munozara” va dramalari – “Abulfayzxon”, “Hind ixtilochilari”da o‘z zamonasining ijtimoiy-siyosiy, madaniy va ma’naviy muhitini qanday aks ettirgani, tarixiy haqiqat va badiiy talqin o‘rtasidagi bog‘liqlik o‘rganiladi. Shuningdek, Fitrat pyesalarida jamiyatning dolzarb muammolari, milliy va ma’naviy uyg‘onish g‘oyalari hamda dramatik obrazlar vositasida ifodalangan ijtimoiy fikrning rivoji yoritiladi. Uning asarlaridagi obrazlar ijtimoiy ziddiyatlarni, milliy ruh va davr voqealarini aks ettiruvchi chuqur timsollar orqali gavdalantirilgan. Fitratning dramaturgik asarlari o‘z davrida milliy uyg‘onish harakati, jadidchilik g‘oyalari va xalqning ertangi kuniga bo‘lgan umidlarini aks ettirgan. U o‘z asarlari orqali shu davrdagi holatlarni, xalqning qanday ahvolda ekanligini aniq va ravshan tarzda yetkazib bergan. Tadqiqot jarayonida adabiy-badiiy tahlil asosida Fitrat dramaturgiyasining davr ruhi bilan uyg‘unligi ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: Fitrat dramaturgiyasi, davr voqealari, tarixiy haqiqat, ijtimoiy-siyosiy muhit, madaniy va ma’naviy uyg‘onish, dramatik publitsistika, dramatik obraz, adabiy tahlil, dolzarb muammolar.

Аннотация: В данной статье проводится анализ событий эпохи, отражённых в драматургии Фитрата. Рассматриваются его первые произведения – склонная к драматической публицистике пьеса «Мунозара» и драмы «Абулфайзхон», «Индийские революционеры», в которых отражена социально-политическая, культурная и духовная среда его времени, а также взаимосвязь между исторической правдой и художественной интерпретацией. Кроме того, в пьесах Фитрата освещается развитие социальной мысли, выраженной через актуальные проблемы общества, идеи национального и духовного пробуждения и драматические образы. Персонажи его произведений воплощают социальные противоречия, дух нации и события эпохи через глубокие символы. Драматургические произведения Фитрата в своё время отразили национальное пробуждение, идеи джадидизма и надежды народа на лучшее будущее.

Посредством своих пьес Фитрат ясно и чётко передавал современникам состояние общества. В процессе исследования на основе литературно-художественного анализа раскрывается гармония драматургии Фитрата с духом времени.

Ключевые слова: драматургия Фитрата, события эпохи, историческая правда, социально-политическая среда, культурное и духовное пробуждение, драматическая публицистика, драматический образ, литературный анализ, актуальные проблемы.

Abstract: This article analyzes the events of the era reflected in Fitrat's dramaturgy. The author's early works – the drama-oriented publicistic piece "Munozara" and the plays "Abulfayzxon" and "The Indian Revolutionaries" – are examined in terms of how they depict the socio-political, cultural, and spiritual environment of their time, as well as the relationship between historical truth and artistic interpretation. Additionally, Fitrat's plays highlight the development of social thought expressed through the depiction of pressing societal issues, national and spiritual awakening ideas, and dramatic characters. The characters in his works embody social contradictions, the national spirit, and the events of the era through profound symbolism. Fitrat's dramatic works reflected the national awakening movement, Jadidist ideas, and the people's hopes for a better future. Through his plays, Fitrat vividly and clearly conveyed the state of society during his time. The research reveals, based on literary and artistic analysis, the alignment of Fitrat's dramaturgy with the spirit of the era.

Keywords: Fitrat's dramaturgy, events of the era, historical truth, socio-political environment, cultural and spiritual awakening, dramatic publicism, dramatic characters, literary analysis, pressing issues.

Kirish. Fitrat dramaturg sifatida juda katta shuhratga ega bo'lgan. U barcha zamondoshlari tomonidan bu borada yakdillik bilan e'tirof etilgan ijodkor edi. Mutaxassislarining aniqlashlaricha, u o'ndan ortiq dramatik asar yozgan. Fitratning dramaturgiyasi o'z davrining inqilobiy o'zgarishlari, milliy uyg'onish g'oyalari va ijtimoiy muammolar bilan chambarchas bog'liq. Uning asarlarida tarixiy haqiqat va badiiy talqin uyg'unlashgan holda namoyon bo'ladi. Masalan, "Munozara" asari dramatik publitsistika namunasi sifatida jamiyatdagi islohot va taraqqiyot masalalarini muhokama qiladi. Asar ta'qib qilinganiga qaramay, jadidchilik harakatining ustozlaridan Mahmudxo'ja Behbudiyning tavsiyasi bilan Hoji Mu'in Shukrulloh o'g'li tomonidan turkchaga (o'zbekcha) tarjima qilinib, 1911-yilda dastlab, "Turkiston

viloyatining gazetida, so'ngra esa, alohida kitobcha holida "Turkiston kutubxonasi" ruknida chop qilingan. "Abulfayzxon" tragediyasi esa tarixiy dramalar ichida o'zgacha o'rin tutib, mustabid hokimiyatning halokatga yetaklovchi mohiyatini fosh etadi. "Hind ixtilochilari" dramasida esa o'sha davrdagi ozodlik harakatlari, milliy mustaqillik g'oyalari daxldor bo'lgan asar sifatida baholanadi.

Fitrat o'z asarlarida nafaqat tarixiy voqealarni aks ettirgan, balki zamonasining ijtimoiy fikrini ham shakllantirishga intilgan. Shuning uchun uning dramaturgiyasi faqat sahna san'ati uchun emas, balki jamiyatning siyosiy-ma'naviy hayotiga ta'sir etish vositasi ham bo'lib xizmat qilgan. Fitrat ijodida yaqqol namoyon bo'ladigan jihat yangilanishga qaratilgan uslub bo'lib, shu bilan bir qatorda, u jadidchilik harakatining namoyandasi sifatida yuksalish, milliy va ma'naviy uyg'onishga intilgan. Misol qilib, Turkiyada o'qib yurgan paytida "Yosh turklar" partiyasidan ilhomlanib, o'zi ham "Yosh buxoroliklar" partiyasini tuzganini keltirishimiz mumkin. Begali Qosimov aytganidek: "Abdurauf Fitrat ijodi va faoliyati yaqin tariximizning eng porloq sahifalaridan birini tashkil etadi. U butun umri davomida Ona-Vatanni ozod va obod qilish dardi bilan yashadi".

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib aytishimiz mumkinki, Fitrat qaysi yo'nalishdagi ijodidan bo'lmasin, xoh nazmda, xoh nasrda bo'lsin, unda mustaqil, erkin va demokratik davlatda yashash hissi mavjud edi. Dramaturg sifatida esa uning yozgan asarlari bizga shu davrdagi jamiyat, siyosat va boshqa holatlarni namoyon qiladi.

Fitrat o'z dramalari bilan o'zbek dramaturgiyasi rivojida buyuk rol o'ynadi. "Chin sevish" va "Hind ixtilochilari" asarlarida Hindiston xalqlarining ozodlik va mustaqillik uchun ingliz mustamlakachilariga qarshi olib borgan kurashlari orqali Turkiston xalqining tuganmas dardlari ifoda qilindi.

Tahlili va metodologiyasi: "Chin sevish" 1920-yilda chop etilgan va Toshkentda Mannon Uyg'ur tomonidan sahnaga qo'yilgan. Cho'lpon u haqda "o'zbek sahnasi ulug' va ulug'ligi qadar yuksak ham go'zal bir tomosha ko'rdi", deb yozgan. Fitratning bu asarlari butun musulmon olami, jumladan, Turkiya, Eron, Hindiston va Afg'onistonga qadar yetib borgan. Taniqli yapon olimi Xisao Kumatsu Fitratning mashhur "Temur sag'anasi", "Chin sevish", "Hind ixtilochilari" kabi asarlariga alohida e'tibor qaratib: "Vatanparvarlik" g'oyalari bilan yo'g'rilgan bu asarlarning tomoshasiga kelganlar shu qadar qattiq ta'sirlangan edilarki, ular har safar tomosha so'ngida teatrlardan ko'z yoshlarini oqizib chiqib ketardilar", degan haqiqatni qayd etadi. [8.40]

Fitratning yana bir asari "Hind sayyohi bayonoti"da o'lkada hayotining ko'plab muammolari, xalqning nochor ahvoli, harbiy nozirlarning intizomsizligi, shahar va uning atrofidagi qishloqlarning ekologik ahvoli, el sog'ligini saqlash, tabobat va davolash usullari, sanoat va ishlab chiqarishning nochor holati, qozixonalar ishi, qator viloyatlarning milliyrozmomaga muhtojligi, yo'l qurilishi, hatto temir yo'llar, dehqonchiligi hunarmandchilik hayotning barcha sohalari keskin islohga muhtoj ekanini Hind sayyohi nazari orqali idrok etiladi. Fayzulla Xo'jayevning "...Mavjud tuzumni qattiq tanqid qilgan, uning barcha tanqidlarini ayovsiz ochib tashlagan, amirlikning chirik sistemasini ochib bergan "Sayyohi hindi" asarining ahamiyatini qayd etmasdan o'tolmaymiz" [7:98], – maqolasida aytilgan ushbu fikr ayni muddaodir.

"Abulfayzxon" dramasi (yoki "Abulfayzxon" tragediyasi) — 1924-yilda chop etilgan bo'lib, u o'zbek adabiyoti tarixida yozilgan ilk tarixiy pyesa hisoblanadi. Fitrat bu asari orqali tarixiy haqiqatning badiiy talqinini namoyon etib, o'z davriga ham ishora qilgan.

Muhokama va natijalar: Fitrat dramaturgiyasining shoh asari, shubhasiz, "Abulfayzxon" fojiasidir. Dramaturg Buxoro tarixining bunday keskin burilish nuqtalaridan birini qalamga olishi bilan o'zining ilmiy va tarixiy asarlarida aks ettirgan hukmron sulolaning hokimiyat tepasiga kelish sabablarini, bunday g'ayriqonuniy yo'l bilan hokimiyatni egallagan xonlarning xalqqa o'tkazayotgan jabr-zulmi shu sabablar zahirida yotganini ko'rsatmoqchi bo'ladi. Ayniqsa, ushbu asar orqali o'sha davr holatlarini insonlarga yetkazib bera oladi. "Dramaning muvaffaqiyatini ta'min etgan narsa muallifning tarix falsafasini anglaganida, davr voqealari va turmush manzaralarini nozik his qilishida, ota-bobolarimizning maishiy hayoti tafsilotlarini yaxshi bilishida, nihoyat, badiiy zehniyatida edi". [5. 246].

Asarda Buxorodagi Ashtarxoniylar sulolasining oxirgi vakili Abulfayzxon hokimiyatining tanazzuli va mang'itlar sulolasining taxtga kelishi aks ettirilgan. Fitrat bu tarixiy hodisani dramatik obrazlar orqali jonlantirib, zo'ravonlik asosida qurilgan tuzumning barbod bo'lishini ko'rsatgan. "Abulfayzxon" tragediyasi badiiy jihatdan yuksak darajada yozilgan bo'lib, o'zbek dramaturgiyasida "Shekspirona" ruhida ilk tarixiy tragediya sifatida e'tirof etiladi. Asarni mudhish bir ta'kid, ya'ni asarda Ulfat obrazi tilidan aytilgan «Podshohlik – qon bilan sug'orilaturg'on bir og'ochdir» asosiga qurilgan desak ham bo'ladi. Chunki toj-u taxt orzusi ko'zlarni ko'r, qalblarni nochor qilishi mumkin. Bunga asardagi bir qancha voqealar ham dalil bo'la oladi. Xususan, tarixiy dalillarga ko'ra, Abulfayzxon taxtga o'tirish uchun akasining bahridan o'tgan edi. Xon yon-atrofidagi ikkiyuzlamachi xoinlar dastidan, qolaversa, o'zining nihoyatda kaltabinligi tufayli mag'lubiyatga uchraydi. Asarning bosh g'oyasi ham zulm asosiga

qurilgan tuzumning oxir-oqibat inqirozga yuz tutishini ta'kidlashga yo'naltirilgan. Kunlar o'tgan sayin Abulfayzxonni marhumlar ruhi bezovta qila boshlaydi: qo'rqinchli tushlar ko'radi. Xon atrofi borgan sari sotqinlarga to'lib boradi. Zero, bunga faqatgina uning o'zi aybdor edi. Hatto eng ishonchli odamlaridan biri Hakimbiy Eron shohi Nodirshoh bilan do'stlashadi. O'g'lini yashirin ravishda Nodirshoh huzuriga yuboradi. Hakimbiy bir tarafdin urushmaslik tarafdori bo'lib ko'rinsa ham, o'z yurtini dushman qo'lga topshirishi, dushman bilan yashirincha til biriktirishi, oxir-oqibat Eron shohining Buxoroni egallab olishi – bularning barchasi millatparvarlik, vatanparvarlik nuqtayi nazaridan oqlab ham, yoqlab ham bo'ladigan hodisalar emas.

Asarda zamon ahvolidan oshkora norozi, yurt tinchligi uchun kuyingan kishilar Ibrohimbiy obrazi orqali tasvirlanadi. Ibrohimbiy haqiqat tarafida, u xalq manfaatini ko'zlaydigan odam. Shuning uchun elga yomonlik qilgan, hukumat ishlariga qaramagan, «kecha-kunduz chog'ir ichib» yotgan Abulfayzxon siyosatini ham, ish boshiga kelgan Rahimbiyni ham qo'llab-quvvatlamaydi. Fitrat o'zi anglab yetgan va anglatmoqchi bo'lgan haqiqat bayoni uchun asar oxirida Siyovush timsolidagi Xayol obrazini yaratib Xayolni: «Sen fazilatli bilimlarning qo'l, qanotlarini uzib tashlading. Inju tizg'uchi adiblarning qalamlarini o'choq supurgisiga aylantirding. Ota pichog'i bilan bolalarni bo'g'izlading. Bola pichog'i bilan otalarni yiqitding...», deya so'zlatadi. Xayol asardagi eng kuchli va eng teran obrazlardan biri. Fojiadagi obrazlarning o'zaro ziddiyatlarini, tarixiy haqiqat kim tomonida ekanini tushunish uchun asarni sinchiklab o'qish va ayni damda o'sha davr tarixini ham yaxshi bilish kerak bo'ladi. Fitrat «Abulfayzxon» fojiasi uchun Buxoro tarixidagi o'ta ziddiyatli bir zamonni tanladi. Zero, shu davrda yosh avlod uchun ta'lim olish juda muhim edi va bu ta'limlarni o'rganish uchun bizga yetarlicha buyuklarimiz tomonidan ilmiy meroslar yetib kelgan.

XVIII asrda Buxoroda hukm surgan ashtarxoniylar sulolasi tugab, ular o'rniga mang'it amirlarining kelish hodisalarini qalamga oldi. Fitrat real tarixiy shaxslar bilan birga to'qima hamda ramziy obrazlardan unumli foydalanadi. Fitrat ijodining ta'siri keyinchalik Shayxzodaning "Mirzo Ulug'bek", Abdulla Oripovning "Sohibqiron" kabi asarlarida ham davom etgan.

Avvalambor, Abulfayzxonning o'zi Buxoro taxtini razil yo'llar bilan egallagan. Maqsadiga erishish uchun akasi Ubaydullaxonning joniga qasd qilgan. «Al qasos-ul minal haq» deganlaridek, o'zi ham saroy fisq-u fujurlarining qurboni bo'ladi: raqiblari tomonidan xoinlarcha o'ldiriladi. Dramaturg saltanat tanazzuli sababini Abulfayzxon tabiatini tahlil etish orqali ko'rsatadi. Xon butun mamlakatni, barcha amaldorlarni qo'rquv, titroq, dahshat ostida tutib turdi. Chaqim-chilik, tuhmat, fisq-u

fujur, odamlarni gijgijlashni yurti boshqarish tuzumida yetakchi qoidalar deb bildi. Mamlakatda o'zaro ishonchsizlik, hadik avjiga chiqdi. Natijada, johillik zamiriga qurilgan, zo'ravonlik siyosatiga yukingan saltanat uning egasi yanglig' inqirozga yuz tutdi. «Abulfayzxon» XVIII asr Buxoro hayotidan olib yozilgan, tarixiy haqiqat asosiga qurilgan birinchi tarixiy tragediyadir. Unda ilk bor o'zbek dramaturgiyasida shekspirona teran tragik obrazlar yaratildi. U shu janrda jahon miqyosida tan olingan shoh asarlar qatoridan munosib o'rin ola biladi. Uning ahamiyati o'zbek xalqi tarixidagi muhim hodisa va tarixiy shaxslar qismati haqqoniy aks ettirilishidagina emas. Zo'ravonlik va shafqatsizlik mohiyati, zulm va istibdod asosiga qurilgan hokimiyatning barbod bo'lishi, ezgulikning zavoli, uvoli va kamolidagi mangu muammolarning go'zal badiiy talqinida namoyon bo'luvchi fazilatlar bu asarni zamon va makonga bo'ysunmas ravishda e'tiborli va qimmatli qiladi. Yuksak mahorat bilan yozilgan drama muallifning san'atkor, millatparvar, vatanparvar sifatidagi siymosini uyg'unlashtiradi.

Xulosa:

Abdurauf Fitrat ijodi o'zbek dramaturgiyasi va umuman, milliy adabiyotimiz taraqqiyotida beqiyos o'rin tutadi. Uning asarlari nafaqat sahna uchun yozilgan dramatik hikoyalar, balki ijtimoiy hayotning muhim masalalarini ko'tarib chiqqan, millat taqdiriga daxldor badiiy hujjatlar hamdir. Fitrat dramaturgiyasining asosiy mohiyati – milliy uyg'unish, erkinlik, mustaqillik va adolat g'oyalari bilan sug'orilganligidir. Uning "Munozara", "Abulfayzxon", "Hind ixtilochilari" kabi asarlari jamiyatdagi tub burilishlar, tarixiy o'zgarishlar va siyosiy jarayonlarni yoritishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Fitrat tarixiy haqiqat va badiiy talqinni mahorat bilan uyg'unlashtirib, o'z davrining dolzarb muammolariga o'zining dramaturgik nigohi bilan yondashgan. Ayniqsa, "Abulfayzxon" tragediyasi mustabid tuzumning halokatga olib boruvchi mohiyatini fosh etib, tarixiy fojialar zamiridagi og'riqli haqiqatlarni badiiy ifodalagan. Asarni o'qish orqali biz shu davrda bo'lib o'tgan siyosiy holatlar va xalqning ahvolini anglab olishimiz mumkin bo'ladi. Bu esa bizning hozirgi davrda shunday imkoniyatlarda va tinchlikda yashayotganligimizga shukr qilish kerakligiga bevosita undaydi.

Fitratning asarlari nafaqat milliy adabiyotimiz, balki sahna san'ati, tarixiy adabiyot hamda publitsistikaga ham o'z ta'sirini o'tkazgan. U yaratgan dramatik obrazlar – nafaqat sahnaviy qahramonlar, balki millat taqdiri bilan bog'liq ijtimoiy tiplar hamdir. Ularning har biri o'z zamonasining ruhini, xalqning orzu-intilishlarini, kurashlarini ifodalaydi. Shu bois Fitrat dramaturgiyasini o'rganish nafaqat adabiy jarayon, balki milliy ong va ma'naviy merosni anglash nuqtayi nazaridan ham

nihoyatda muhimdir. Uning asarlarida ilgari surilgan g'oyalar bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Zero, tarixiy saboqlardan xulosa chiqarish, millat ravnaqi yo'lida adabiyotning qudratini anglash har bir avlodning mas'uliyatidir. Shunday qilib, Fitrat dramaturgiyasi o'zbek adabiyoti va sahna san'atining bebaho xazinasini bo'lib, undagi badiiy yondashuv, ijtimoiy haqiqat va tarixiy ruh uyg'unligi bizga milliy va ma'naviy merosimizni yanada chuqurroq anglash imkonini beradi. Bu asarlar har bir davr uchun dolzarb bo'lib, ularning g'oyalari yangi avlodlarni ham tafakkur va harakatga chorlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Abulfayzxon" mavzusida tuzilgan manbaa. Muallif: Abdukarimova M.M.
<https://share.google/YlnfSOir7tfuPk7fM>
2. Maxmudxo'ja Behbudiy. Munozara asari haqida. Turkiston viloyati gazetasi, 1911-yil, 29-sentyabr, 73-son.
3. Karimov O. Yangi o'zbek adabiyoti tarixi. Namangan nashriyoti, 2016, – B. 24.
4. Qosimov B. Milliy uyg'onish. T. : Ma'naviyat, 2002. – B. 246 – 296.
5. Xo'jayev F. Buxoroda inqilob va O'rta Osiyoning milliy chegaralanishiga doir. / Tanlangan asarlar. Uch tomlik. 1-tom – . T.: Fan, 1978. – B. 98-99.
6. "Xisao Kumatsu. 20-Yuzyil baslarinde Orta Asyada Turkcilik va Devrim hereketleri. Anqara, 1993. – B. 40.

G'OFUR G'ULOMNING "VAQT" SHE'RI HAQIDA MULOHAZALAR

Rajabboyeva Gulsevar Otabek qizi

ChDPU Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: E.S.Achilova

Annotasiya: Ushbu maqolada G'afur G'ulom hayoti va uning urush yillarida yozilgan "Vaqt" she'rining ijodiy tahlili va o'sha davr muhitida bo'layotgan voqealar va millionlab insonlarning urush tufayli halok bo'lganligi holatlari ochib beriladi.

Abstract: This article presents a creative analysis of the life of Gafur Ghulam and his poem "Time", written during the war years, as well as the events taking place in the environment of that time and the circumstances in which millions of people died due to the war.

Аннотация: В статье творчески анализируется жизнь Гафура Гуляма и поэма «Время», написанная в военные годы, события, происходившие в атмосфере того времени, и обстоятельства, при которых в результате войны погибли миллионы людей.

O'zbekiston xalq shoiri hamda akademigi G'afur G'ulom 1903-yilning 10-mayida Toshkent shahrining Qo'rg'ontepa mahallasida dehqonlar oilasida tug'ilgan. To'qqiz yoshida otasidan, o'n ikki yoshida onasidan yetim qolgan G'afur G'ulom avval eski maktabda, so'ngra rus-tuzem maktabida ta'lim olgan. 1919-yildan 1927-yilgacha u o'qituvchi, maktab direktori, Ma'naviyat uyushmasi ishchilari raisi bo'lib ishlaydi, bolalar uyini tashkil etishda faol ishtirok etadi. „Shum bola“ (1936) avtobiografik qissasida ijodkorning bolaligi, asr boshidagi Toshkent hayoti tiniq tasvirlangan. 1943-yilda O'zbekiston Fanlar Akademiyasiga haqiqiy a'zo bo'ldi. Shoirning urushdan keyingi davr lirikasi uning urush yillar lirikasining mantiqiy davomi va rivoji hisoblanadi. G'ulom 1966-yilning 10-iyunida vafot etdi. Chig'atoy qabristoniga dafn etildi. G'afur G'ulom 19-sentabr 1945-yilda yozgan. Shoir ushbu she'rni jiyani bo'lmish mayor Xamidulla Xusan o'g'liga atab yozgan. Shoir she'ri davomida vaqtning naqadar ulug' ne'mat ekanligini tushuntirishga harakat qiladi. She'r quyidagicha boshlanadi:

G'uncha ochilguncha o'tgan fursatni

Kapalak umriga qiyos etgulik,

Ba'zida bir nafas olgulik muddat –

Ming yulduz so'nishi uchun yetgulik.

Ushbu yuqoridagi to'rtlik bilan she'rni boshlar ekan shoir, avvalo, vaqtni quyidagi timsollar orqali tushuntirishga harakat qiladi: bir gul unib, go'zal g'uncha misol ochilishi uchun ketgan fursatni shoir kapalak umriga qiyos etadi. Ma'lumki, kapalak umri qisqa bo'ladi, ya'ni kapalaklar uzog'I bilan 3-5 kun umr ko'rishadi. Shoir yuqoridagi misol orqali umrning tez o'tishi, vaqtning g'animat ekanligini nihoyatda go'zal misollar bilan ta'riflagan. Keyingi jumлага nazar tashlaydigan bo'lsak, ba'zida insonning bir marotaba nafas olishi uchun ketgan muddat ming yulduz (shoir bu orqali insonlar demoqchi) so'nishi uchun yetgulik deya yana bir bor vaqt tez o'tib ketishi, umr daftarimizni yaxshi sahifalar ila bezashimiz darkorligiga yana bir bor eslatma qiladi.

Aziz asrimizning aziz onlari

Aziz insonlardan so'raydi qadrin.

Fursat g'animatdir, shoh satrlar-la

Bezamoq chog'idir umr daftarin.

Bu jumla asrlar oshar, avlodlar almashar, kitobxonlar ham o'zgarar, ammo yuqoridagi jumla insonlar ongi, xotirasida umr daftarin eng ezgu ishlar bilan bezash sari buyuk chaqiriq bo'lib qolaveradi. Shoir she'rining eng mashhur qismi desak adashmaymiz ushbu jumlani. XX asr insoniyat tarixida tub burilish yasagan, ko'plab insonlarga hayot qadrini, vaqtning qiymatini o'rgatgan asr deyishimiz mumkin. Bekorga shoir aziz insonlardan so'raydi qadrin deya keltirmagan yuqoridagi jumlada. Chunki bu asrda insonlar vaqt qadrini bilmay, uni jahon urushlariga sovrishdi. Oqibatda millionlab insonlar urush qurboniga aylanishdi. Ularning orasida begunoh bolalar, yosh yigitlar, farzandsiz qolgan onalar borligi achinarli albatta. Keyingi jumlalarda shoir vaqtning tez o'tib ketguvchi ekanligini, uni besamar sarflamaslik kerakligini yana bir bor aytib o'tadi, umr daftarimiz sahifalarini endi yaxshi ishlar, ezgu maqsadlar bilan to'ldirishga da'vat etadi deyish mumkin. Shuni yodda tutish kerakki, vaqt o'tar, umr o'tar, ammo, biz qilgan ezgu amallar shunchaki o'tib ketmaydi, ular umr daftarimizni bezabgina qolmasdan, ko'plab insonlar xotirasida abadiy yashaydi.

G'alaba amri-la mag'lub nemisning

Generali qo'l qo'ydi. Uch sekund faqat...

Shu mal'un imzoda odamlar o'qir

Million yil fashistning umriga la'nat.

Bilamizki, G'afur G'ulom jahon urushlari davrida yashagan. Urushning dardi, azobi, alamini tuygan shoir. II jahon urushida nemis xalqi mag'lubiyatga uchraydi hamda ushbu mag'lubiyat uchun chekilgan imzo uchun esa 3 sekund kifoya. Ammo shu 3 sekundlik imzoda qanchadan–qancha millionlab odamlarning azobi, dardlari yashirin. Bu jumlar orqali G'afur G'ulom xalqlar, elatlarni urush domiga tushmaslikka undaydi. Jahon urushini boshlagan xalq nemislar hamda mag'lublar ham ularning o'zi. Yuqoridagi jumlar orqali shu to'rt qatorlik she'rda urushni qoralash, urush davrininng azoblari, yetim qolgan bolalar, farzandsiz qolgan onalar fig'onlari yashirin desak adashmaymiz. Endi ular fashistning umrini la'natlab o'tishadi.

Urushda qozonilgan g'alaba to'g'risida har kim har xil yozishi tabiiy hol. Kimdir bu g'alabani ko'tarinki ohang, ko'tarinki so'z bilan ifoda qiladi. Shoir mazkur she'rda lahza(sekund)ning mohiyatiga nazar tashlaydi. Darhaqiqat, yuzaki qaraganda, lahza nima? Ko'z yumib ochguncha o'tadigan fursat. Go'yo e'tiborga, diqqatga arzimaydi. O'z umrini poyonsiz deb o'ylaydigan aksariyat odamlar uchun lahzaning sariq chaqalik qimmati bo'lmasligi ham mumkin. Biroq shoir ijodiy tafakkuri butun insoniyat hayoti uning quvonch-u tashvishlari, hatto qismati ham mana shu lahzalarga jo ekanini favqulodda misollar bilan isbotlab beradi:

Bir onning bahosin o'lchamoq uchun

Oltindan tarozu, olmosdan tosh oz.

Hayotning abadiy qonuniyatlarini anglagan, his qilgan odam uchun behuda lahzaning o'zi yo'q va bo'lishi ham mumkin emas. Zero, inson necha yil umr ko'rishidan qat'i nazar, bu umrning asosini mana shu lahzalar tashkil qiladi. Buyuk qahramonliklar ham, isnodli sharmandaliklar ham ayni lahzalar oralig'ida ro'y beradi. O'zini, o'zligini unut-gan odam bir lahzada yo'l qo'ygan xatosi, qo'rqqoligi, shijoatsizligi tufayli umrbod yuzi qora bo'lib qolishi hech gap emas. Yoki aksincha, Amir Temurdek, Jaloliddin Manguberdidek, Bobur Mirzodek bobolarimizning shon-shavkati aynan bir lahzada qabul qilgan qat'iy qarorlari, biror lahza unutmaganlari - yurtga sadoqatlari tufayli abadiyatga daxldor bo'ldi.

Xulosa qilib aytganda, faylasuf shoir G'afur G'ulom o'zining mo'jazzina asari "Vaqt" she'ri bilan lahzaga abadiy haykal qo'ydi, deb bimalol aytsak bo'ladi! Bu she'r bag'riga jo bo'lgan mantiq va ma'no, san'at va sayqal ko'lamini anglamoq uchun, qarangki, asrlar talab qilinmoqda. Chinakam she'riyatning, adabiyotning mo'jizaviy qudrati, balki mana shundadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sultonmurod OLIM, Sunnat AHMEDOV, Rahmon QO'CHQOROV, Vahob Rahmonov. Adabiyot. - Toshkent-2019.
2. Abbosxo'jayev O. Umarova N. Qo'chqorov R. Ma'kurapoligonlaridaga olishuv. T.: Akademiya, 2007
3. Do'stmuhammad Xurshid. Ommaviy axborot vositalarini rivojlantirishning demokratik andozalari. - Toshkent: O'zbekiston, 2005.
4. Qaxxorova SH. Global ma'naviyat- globallashuvning g'oyaviy asosi. T.: Tafakkur, 2009
6. <http://www.newjournal.org/>

BOBUR HAYOTI VA "XAZON YAPROG'I YANGLIG'..." G'AZALI TAHLILI

Rajabboyeva Gulsevar Otabek qizi
ChDPU Gumanitar fanlar fakulteti
O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi
23/5 guruh 3-bosqich talabasi
rajabboyevagulsevar426@gmail.com

Annotasiya: Ushbu maqolada Bobur hayoti haqida, uning asarlari, bizga qoldirgan ijodiy merosi va uning "Xazon yaprog'i yanglig'" nomli g'azali tahlili, unda majoziy obrazlar va g'azalning g'oyasi tahlil qilinadi.

Kalit so'z: Boburnoma, "Xazon yaprog'i yanglig'" g'azali.

Abstract: This article is about the life of Babur, his works, the creative legacy he left us, and an analysis of his ghazal "The Autumn Leaf is New", which analyzes the figurative images and the idea of the ghazal.

Аннотация: В статье рассказывается о жизни Бабура, его творчестве, творческом наследии, которое он нам оставил, а также дается анализ его газели «Осенний лист новый», в котором анализируются образные решения и идея газели.

Bobur ham shoh, ham shoirdir. "Bobur" arab tilida "sher" degani. Chindan ham, u bu nomga munosib shaxs edi. U tariximizning murakkab bir davrida yashadi. Qudratli temuriylar saltanati yemirilib, o'rniga shayboniylar kelayotgan davr edi. Yurt jang-u jadallar ichida qolgandi. Shunday bir paytda o'z yurtiga sig'magan temuriyzoda Bobur Hindistonga bosh olib ketdi. U yerda buyuk saltanatga asos soldi. O'z jasorati va adolati bilan olis hind xalqi qalbidan joy oldi, uning mehrini qozondi. Boburning avlodlari hind diyorida uch yuz yildan ortiqroq hukmronlik qildilar. Bobur didi va zavqi baland shoir edi. U go'zal g'azallar yozdi. Ruboiyning tengsiz namunalarini yaratdi. Ko'rgan-kechirgan voqealari haqida "Boburnoma" asarini yozib qoldirdi. Uning qalbi musiqaga oshno edi. U sozni go'zal chalgan, ajoyib kuylar yaratgan, musiqa haqida ilmiy kitob yozgan shoh edi. Bobur 1483-yilning 14-fevralida Andijonda tug'ildi. Otasi temuriyzoda Umarshayx Farg'ona viloyati hukmdori edi. Onasi Qutlug nigorxonim Toshkent hokimi Yunusxonning qizi edi. Otasi bevaqt vafot etgach, Farg'ona hokimligi 12 yoshdagi Boburning zimmasiga tushdi. 15 yoshida bobomeros Samarqandni izabt etadi. 16 yoshida bu azim shaharni tashlab chiqishga majbur bo'ladi. Keyin ham ikki

marotaba bu shaharni egallashga muvaffaq bo'ldi. Lekin saqlab qolish nasib etmadi. Samarqandni ham, Andijonni ham qo'ldan berib, tog'-u toshlarda besh-o'n yigiti bilan goh otliq, goh yayov yurgan paytlari ham bo'ldi. Nihoyat, 1503-yilda Jayhun (Amu) ni kechib, Xurosonga o'tdi. Kobul va G'aznani qo'lga kiritdi. So'ng 1526-yilda Hindistonni zabt etib, boburiylar saltanatiga asos soldi. Bobur 1530-yilning 26-dekabrida Agrada vafot etdi. Keyinroq uning xoki, vasiyatiga muvofiq, Kobulga ko'chirildi. Bobur ikki she'riy to'plam-devon tuzgan. Bizgacha shu-lardan bittasi, "Hind" devoni yetib kelgan. Ikkinchisining taqdiri noma'lum. Hozirda bizning qo'limizda uning to'rt yuzdan ortiq she'ri bor. Shundan ikki yuzdan ortig'i ruboiydir. Ruboiy Sharq she'riyatida keng tarqalgan she'r tur-laridan, to'rtlik. Aruzning ma'lum vaznidagina yozilgan.

Xazon yaprog'i yanglig gul yuzung hajrida sarg'ordim,
Ko'rub rahm aylagil, ey lolarux, bu chehrayi zardim.
Sen, ey gul, qo'ymading sarkashligingni sarvdek hargiz,
Ayoqingga tushub, bargi xazondek muncha yolbordim.

"Xazon yaprog'i yanglig" g'azali Bobur she'riyatining eng yaxshi namunalaridan biridir. Undagi badiiyat nihoyatda go'zal va ta'sirchan shaklda namoyon bo'lgan. She'rda tanosub san'atining juda go'zal va yorqin namunasi mujassamlashgan. Dastlabki baytda kuz manzarasining o'ziga xos belgilari aks etgan. Xazon yaprog'i kuzning o'ziga xos timsolidir. Bubejiz emas. Gap ayriliq ustida bormoqda. Mumtoz she'riyatimizda shodlik, visol ko'pincha bahor bilan bog'liq holda tasvirlanadi. Shunga ko'ra, Boburning ayriliq onlarini kuzga bog'lab berishi tasodifiy emas. Xuddi shuning uchun ham oshiq sarg'aydim deydi. Uning sarg'ayishi xazon yaprog'iga o'xshaydi. Kuz manzarasida alohida urg'u bilan ko'rinadigan boshqa bir manzara ham bor. Bu yor bilan bog'liq manzaralar. Yorning ko'rinishida kuzga yaqinlik mutlaqo mavjud emas. U gul yuz. Yorning mana shunday holati yana bir marta alohida ta'kidlanadi. Unga murojaat (ey lolarux) shu holatni yuzaga chiqaradi. Bu yerda asosiy urg'u yorni tavsiflashga emas, balki oshiqning o'z ruhiyatini ifodalashga qaratilgani uchun ham lirik qahramon o'z tashqi qiyofasiga e'tiborni tortadi o'z "chehrayi zardi" sariq yuzini eslatadi. Bu e'tibor maxsus murojaat orqali (ko'rub rahm aylagil) yanada kuchaytiriladi. E'tibor berilsa, bu yerdagi ruhiy holat ifodasida sariq rang bilan bog'liq tasvirlarning yetakchilik qilayotganini sezish mumkin. Xazon sarg'aydim chehrayi zardim silsilasi shu vazifani bajaradi. Ularga zid tarzda esa gul yuz hamda lolarux ifodalari tanlangan. Umumiy tarzda birinchi baytni o'z yoridan ayrilgan lirik qahramonning hijron azoblaridan shikoyati hamda bunga yor e'tiborini qaratishga urinish tarzida baholash mumkin. Dastlabki misrada gul yorning yuziga tavsif tarzida

kelti-rilgan edi. Keyingi misrada u to'g'ridan to'g'ri yorning o'zini ifodalaydi. Yor (gul) sarvga o'xshaydi. Bu yerda yorning tik va baland qomati e'tiborga olingan. Odatda, mumtoz adabiyotimizda yorning yosh, tik va go'zal qomati sarvga nisbat beriladi. Biroq ulardan farqli tarzda shoir sarvning sarkashligiga, ya'ni uning itoatsizligi, o'jarligiga urg'u berib, bu obrazning mazmuniga yangilik kiritmoqda. Bu bejiz emas. Lirik qahramon xazon yaprog'ini yana bir marta eslatyapti. Endi u "bargi xazon" ko'rinishida kel-moqda. Birinchi baytda xazonning rangi alohida e'tiborda edi. Bu baytda uning harakati shitirlashi (ehtimolki, "shivirlashi" yerga tushgan holati nazarda tutilgan. Shoir xazonning shitirlashi (shivirlashi) va oshiqning yolvorishida ichki bir uyg'unlikni ko'radi. Xazon yaprog'i uchinchi baytda ham yana bir marta ishlatiladi. Xazon yaprog'ini bog'da shamol uchirib tashqariga olib ketadi. Shoirning nazarida umr bog'ga o'xshaydi (dahr bog'i). Xazonning daraxt va bog'lardan uzilib chetga chiqishi bilan insonning olam uyidan (dahr bog'idan) ketishi o'rtasida ham yaqinlik bor. Bu yerda ma'shuqaga bildirilayotgan tilak ham e'tiborli. Har qanday holda ham u go'zal va xushnud bo'lishi kerak ("Latofat gulshanida gul kibi sen sabz-u. xurram qol"). Navbatdagi baytda oldingi mantiqiy izchillik yana davom etadi. Oshiq yana o'z uzvlarini xazonga o'xshatishdan charchamaydi. Endi unga qon yoshim va sorig yuzim ifodalari qo'shiladi. Bobur ayni mana shu holatlarni nazarda tutgan holda ko'z yoshini ham, o'z yuzini ham. xazonga o'xshatmoqda. Endi "elning nafratiga e'tibor beraylik. Nega shunaqa? El nimadan norozi? Bu yerda kuz manzarasi fonidagi qahramon holatiga e'tibor berish joiz ko'rinadi. Yuqoridagiday holat egasining go'zal ko'rinmasligi tabiiy hol. "Tanasi boshqa dard bilmas" deganlaridek, bunday ruhiy holatdan begona ko'ngilning insonni tushunmasligi ham tushunarli holatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.V.Zohidov. Bobirning faoliyati va ilmiy-adabiy merosi haqida. Kitobda: Bobir. Bobirnoma. -T.:1960;
- 2.X.Nazarova."Boburnoma" tilining sintaktik qurilishi. Dokt. diss. — T.: 1980;
- 3.H.Qudratullaev. Boburning adabiy-estetik qarashlari. -T.: Fan, 1983;

ADABIYOTDA HAQIQAT OVOZI: ABDULLA QAHHOR HIKOYALARINING O'ZIGA XOSLIGI

Reimova Oltin

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

gumanitar fanlar fakulteti o'zbek tili va

adabiyoti 3-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotasiya: Ushbu maqolada o'zbek adabiyoti tarixida realistik hikoyachilikning eng yirik namoyandalaridan biri bo'lgan Abdulla Qahhorning hikoyalari haqida so'z yuritiladi. Uning ijodi XX asr o'zbek nasrida badiiy haqiqatni haqqoniy tasvirlash, inson ruhiyati va ijtimoiy muhitni yoritishda alohida o'rin tutadi. Qahhor hikoyalarini mutolaa qilar ekanmiz, ularda haqiqatning keskin, ba'zan achchiq, ammo nihoyatda samimiy ohangi seziladi. Mazkur maqolada Abdulla Qahhor hikoyalarining o'ziga xosligi, ularda adabiyotning "haqiqat ovozi" sifatida qanday ifoda topgani, shuningdek, adibning badiiy mahorati tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Abdulla Qahhor, adabiyot, haqqoniy, mutolaa, haqiqat, tarbiya, qissa, hikoya, roman, mahorat, ijod.

Annotation: This article discusses the works of Abdulla Qahhor, one of the most prominent representatives of realistic storytelling in the history of Uzbek literature. His creative legacy holds a special place in 20th-century Uzbek prose for its truthful depiction of artistic reality, the human psyche, and the social environment. When reading Qahhor's stories, one can sense the tone of truth — sharp at times, yet deeply sincere. This article analyzes the uniqueness of Abdulla Qahhor's stories, how they embody the "voice of truth" in literature, and explores the writer's artistic mastery.

Keywords: Abdulla Qahhor, literature, realism, reading, truth, education, story, narrative, novel, mastery, creativity.

Аннотация: В данной статье рассматривается творчество Абдуллы Каххара — одного из крупнейших представителей реалистического направления в истории узбекской литературы. Его произведения занимают особое место в узбекской прозе XX века благодаря правдивому изображению художественной действительности, человеческой психологии и социальной среды. Читая рассказы Каххара, ощущаешь резкий, порой горький, но чрезвычайно искренний тон правды. В статье анализируется своеобразие рассказов Абдуллы Каххара, то,

как в них отражается «голос правды» литературы, а также художественное мастерство писателя.

Ключевые слова: Абдулла Каххар, литература, реализм, чтение, правда, воспитание, рассказ, повесть, роман, мастерство, творчество.

Abdulla Qahhor (1907–1968) o'zbek nasrining yangi bosqichga ko'tarilishida beqiyos xizmat qilgan ijodkorlardan biridir. U hikoya, qissa, roman, dramaturgiya va tarjima sohalarida samarali ijod qildi. Abdulla Qahhorning bolalik yillari eng qiyin zamonlarga 1917-yil voqealari, Birinchi jahon urushi, mardikor olish voqealari, ocharchilik, ishsizlik, xullas, jamiyatda u tuzumdan bu tuzumga o'tish davriga to'g'ri keldi. Abdulla Qahhor bolaligida ko'rgan-kechirganlari asosida nodir asarlar yaratdi. Yozuvchini hatto o'zbek Chexovi deb ham atashadi. Chunki Qahhorning adabiyotga bo'lgan qiziqishlari Anton Pavlovich Chexovning asarlari orqali yanada kuchayib boradi, va shundan ruhlanib bir nechta hikoya qissalar yaratadi. Jumladan, “Boshsiz odam”, “Anor”, “O'g'ri”, “Bemor”, “Dahshat”, “Qabrdan tovush” kabi original hikoyalar yozdi. Ayniqsa, hikoyalari o'zining ixchamligi, hayotiyliigi va xalqona ruhi bilan ajralib turadi. Adib ijodining asosiy mohiyati — hayotni bor haqiqaticha, bezaksiz va bo'rttirishsiz tasvirlashdir. Qahhor hikoyalarida jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlik, insoniy munosabatlardagi nomutanosiblik, ayollar hayoti, mehnatkash xalqning tashvishlari va orzulari yoritiladi. Masalan: “O'g'ri” hikoyasida qashshoqlik, muhtojlik insonning fojiali taqdiri orqali o'sha davr hayotining og'ir manzaralari beriladi. “Bemor” hikoyasida esa oddiy odamning dardu tashvishlari va jamiyatdagi beparvolik tasvirlanadi. “O'tmishdan ertaklar” turkumida esa yozuvchi xalq hayoti, o'tmishdagi illatlar, ijtimoiy muammolarni realistik yo'sinda hikoya qiladi. Bu asarlarda Qahhor ko'pincha keskin haqiqatni ochiq gapiradi, biroq uni kinoya va satira vositasida yumshatadi. Qahhor hikoyalarining o'ziga xosligi shundaki, unda satira, hazil, xalqona latifalar hayotiy haqiqatni ochishda qudratli vosita bo'lib xizmat qiladi. Masalan, “Sinchalak” hikoyasida kichik odamning ichki dunyosi yumoristik ruhda, ammo teran ma'no bilan tasvirlanadi. Adibning kulgisi ko'pincha “achchiq kulgi” bo'lib, u orqali jamiyatdagi nuqsonlar, insoniy illatlar fosh etiladi. Qahhor hikoyalarida inson obrazi nihoyatda tabiiy, hayotiy va real bo'lib tasvirlanadi. Uning qahramonlari oddiy kishilar — dehqon, ishchi, xizmatchi, ayol va bolalardir. Ularning ichki dunyosi, orzu-intilishlari, ruhiy iztiroblari samimiyat bilan beriladi. Shu bois, o'quvchi o'zini hikoya qahramonining o'rnida his qiladi. Abdulla Qahhor hikoyalarining yana bir o'ziga xosligi — bu uning tili va uslubidir. Adib xalq tilining boy imkoniyatlaridan mahorat bilan foydalangan. Hikoyalarida maqol va matallar, kinoya va istehzolar ko'p

uchraydi. Tilning soddaligi, hayotiyliigi asarlarni keng kitobxon ommasiga yaqinlashtiradi. Shu bilan birga, yozuvchi san'atkorona ifoda, obrazlilik va badiiy detallarni ham mohirona qo'llaydi.

Adib hikoyalari faqatgina hayot manzarasini chizib bermaydi, balki o'quvchini fikrlashga, xulosa chiqarishga, ijtimoiy muammolarga befarq bo'lmaslikka chorlaydi. Undagi "haqiqat ovozi" kitobxonni jamiyatdagi illatlarga qarshi kurashishga, to'g'ri yo'lni tanlashga undaydi.

“Ayb kimda?” hikoyasi ham bolalar tarbiyasi, ota-ona va jamiyat mas'uliyati haqida yozilgan bo'lib, haqiqat ovozining yorqin ifodasi hisoblanadi “Ayb kimda?” hikoyasida ota-ona va jamiyat mas'uliyati Abdulla Qahhor “Ayb kimda?” hikoyasida bolalar tarbiyasiga oid juda muhim muammoni ko'taradi. Asarda maktabda yaxshi o'qimaydigan, odob-axloqda sustlik qiladigan bola haqida so'z yuritiladi. Bola xatti-harakatidagi nuqsonlar uchun dastlab uning o'zi aybdor sifatida ko'rinadi. Ammo hikoya davomida yozuvchi savolni chuqurlashtirib, aslida bu ayb kimda? — deb o'quvchini o'ylashga majbur qiladi. Adibning asosiy xulosasi shuki, bolaning tarbiyasida kamchiliklar uchun avvalo ota-onalar, keyin esa jamiyat va maktab ham ma'lum darajada mas'uldir. Chunki bola atrofidagi muhit qanday bo'lsa, uning fe'l-atvori ham shunga qarab shakllanadi. Shu bois hikoya nomi ham juda ma'nolidir: “Ayb kimda?” — bu faqat bir bola haqidagi savol emas, balki jamiyatning o'ziga qaratilgan teran savol hisoblanadi. Bu hikoya orqali Qahhor haqiqatni keskin ochib beradi. U ota-onalarni mas'uliyatli bo'lishga, jamiyatni esa kelajak avlod tarbiyasiga befarq bo'lmaslikka chorlaydi. Shuning uchun “Ayb kimda?” hikoyasi faqat adabiy asar emas, balki tarbiyaviy saboq hamdir.

Abdulla Qahhor hikoyalari o'zbek adabiyotida realistik hikoyachilikning eng yorqin namunalaridan biridir. Ularda haqiqat ovozi samimiy, xalqona va badiiy uslubda yangraydi. Adibning mahorati shundaki, u hayotni boricha tasvirlaydi, inson ruhiyatini noziklik bilan ochib beradi, jamiyatdagi illatlarni satira va istehzo orqali fosh etadi. Qahhor hikoyalarining o'ziga xosligi — ularning hayotiyliigi, xalqona ruhi va ma'naviy saboqlaridadir. O'zbek kitobxonlari Abdulla Qahhor tarjimasida M. Gorkiyning “Mening dorilfununlarim”, I. V. Gogolning “Revizor”, L. N. Tolstoyning “Urush va tinchlik” romani va boshqa bir qator asarlarni o'zbek tilida o'qishga muvaffaq bo'lishgan Abdulla Qahhor asarlari rus, ukrain, belorus, qozoq, qirg'iz, tojik, qoraqalpoq kabi tillarga tarjima qilingan. Uning ayrim hikoyalari esa ingliz, nemis, fransuz, chex, polyak, bolgar, rumin, arab, hind tillarida chop etilgan. Bugungi kunda ham uning hikoyalari o'z qadrini yo'qotmagan, aksincha, o'quvchini o'ylashga, hayot haqida chuqur mushohada qilishga chorlamoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdulla Qahhor. "O'tmishdan ertaklar". – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1965.
2. Abdulla Qahhor. "Hikoyalar". – Toshkent: "Sharq" nashriyoti, turli yillar.
3. Karimov N. O'zbek adabiyotida hikoyachilik an'analari. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2002.
4. Qosimov B. Adabiyotshunoslik nazariyasi. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2010.
5. Rasulov R. Abdulla Qahhor hikoyalarida xalqona hazil va satira // Adabiyotshunoslik jurnali, 2018.
6. Ziyouz.com – Abdulla Qahhor asarlari elektron kutubxonasi.
7. Asymptote Journal – "Abdulla Qahhor: A Master of the Uzbek Short Story", 2021.

MAQSUD SHAYXZODA DRAMALARIDA TARIXIY HAQIQAT VA BADIY TO'QIMA

Abduvaliyeva Ruhshona Malik qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

Ruxshonaabduvaliyeva61@gmail.com

Ilmiy rahbar: Murodova R.I

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek dramaturgiyasining yirik namoyandasi Maqsud Shayxzoda ijodida tarixiy haqiqat va badiiy to'qima masalasi ilmiy asosda tahlil qilinadi. Adibning "Jaloliddin Manguberdi", "Mirzo Ulug'bek" kabi tarixiy dramalarida tarixiy shaxs va voqealarning badiiy talqini, ularning tarixiy manbalar bilan uyg'unligi hamda yozuvchining ijodiy to'qimasi o'rtasidagi munosabatlar tahlil etiladi. Shuningdek, Shayxzoda asarlarida milliy g'oya, vatanparvarlik, ozodlik ruhining badiiy ifodasi ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: Maqsud Shayxzoda, drama, tarixiy haqiqat, badiiy to'qima, vatanparvarlik, tarixiy obraz, o'zbek dramaturgiyasi.

Аннотация. В данной статье научно анализируется проблема исторической достоверности и художественного вымысла в творчестве одного из крупнейших представителей узбекской драматургии — Максуда Шайхзоды. В исторических драмах писателя, таких как «Джалолитдин Мангуберди» и «Мирзо Улугбек», рассматривается художественная интерпретация исторических личностей и событий, их соответствие историческим источникам, а также соотношение между реальными фактами и творческим вымыслом автора. Кроме того, в статье показано отражение национальной идеи, патриотизма и духа свободы в произведениях Шайхзоды.

Ключевые слова: Максуд Шайхзода, драма, историческая правда, художественная фактура, патриотизм, исторический образ, узбекская драматургия.

Annotation. This article provides a scholarly analysis of the problem of historical truth and artistic fiction in the works of one of the leading figures of Uzbek drama, Maqsud Shaykhzoda. In his historical plays such as "Jaloliddin Manguberdi" and "Mirzo Ulugbek", the artistic interpretation of historical figures and events, their correlation with historical sources, and the relationship between real facts and the author's creative imagination are examined. The article also highlights the expression of national ideas, patriotism, and the spirit of freedom in Shaykhzoda's works.

Keywords: Maksud Shaikhzoda, drama, historical truth, artistic texture, patriotism, historical image, Uzbek drama.

O'zbek adabiyotining XX asr o'rtalaridagi eng yorqin vakillaridan biri Maqsud Shayxzoda milliy dramaturgiyaning shakllanishi va rivojida beqiyos o'rin egallaydi. U tarixiy mavzudagi asarlari bilan xalqning o'tmishdagi ulug' siymolarini badiiy sahnaga olib chiqdi, ularning faoliyati orqali milliy g'urur va ozodlik g'oyasini ifodaladi. Adibning "Jaloliddin Manguberdi", "Mirzo Ulug'bek" kabi dramalari tarixiy asoslarga tayanadi, ammo ular faqat tarixiy voqealar tasviri bilan cheklanmay, badiiy talqin orqali xalq ruhiyatini, ma'naviy qadriyatlarini yuksak darajada ifodalaydi. Shu bois Shayxzoda dramaturgiyasi tarix va badiiyatning o'zaro uyg'unlashgan namunasi sifatida o'zbek adabiyoti tarixida alohida o'rin tutadi.

Adabiyotda tarixiy haqiqat deganda tarixiy shaxslar, davr voqealari, siyosiy-ijtimoiy sharoitning real manbalarga asoslanib yoritilishi tushuniladi. Badiiy to'qima esa yozuvchining ijodiy tasavvuri, voqealarning estetik qayta ishlanishi va u orqali ma'lum g'oyani yetkazish vositasi hisoblanadi. Maqsud Shayxzoda ana shu ikki tushuncha — tarixiy asos va badiiy to'qimani ustalik bilan uyg'unlashtira olgan ijodkordir. Uning dramalarida tarixiy voqealar asliyatga yaqin holda tasvirlansa-da, adib ularga o'z davrining ma'naviy ehtiyojlarini singdirgan. Shayxzodaning eng mashhur asarlaridan biri "Jaloliddin Manguberdi" (1944) dramasidir. Asarda XIII asr boshlaridagi mo'g'ullar bosqini davri, Jaloliddin Manguberding yurt ozodligi uchun olib borgan kurashi tasvirlanadi. Tarixiy manbalarda Jaloliddin jasoratli, lekin murakkab taqdir egasi sifatida ko'rsatilgan bo'lsa, Shayxzoda uni millat ozodligi yo'lida kurashgan fidoyi qahramon sifatida badiiylashtiradi. Dramada tarixiy haqiqat saqlanib qolgan — Jaloliddinning onasi, mo'g'ullarga qarshi janglari, Xorazmshoh davlatining parchalanganligi kabi faktlar manbalarga asoslanadi. Ammo adib bu voqealarni faqat tarixiy qayd emas, balki milliy ruhni uyg'otuvchi sahna vositasiga aylantiradi. Jaloliddinning "Vatan uchun jon berish — abadiyatga aylanishdir" degan so'zlari tarixiy emas, balki badiiy to'qima natijasidir, biroq u tarixiy obrazning ruhiyatini mukammal ifoda etadi. Maqsud Shayxzodaning 1956 yilda yozilgan "Mirzo Ulug'bek" dramasi esa tarixiy haqiqat ilm va siyosat to'qnashuvi orqali ochiladi. Tarixiy manbalarda Ulug'bek buyuk astronom va hukmdor sifatida tilga olinadi. Shayxzoda bu obrazni yanada chuqurlashtirib, olimning fojiali taqdirini, ilm yo'lida kurashayotgan insonning yolg'izligini ko'rsatadi. Bu asarda ham adib tarixiy faktlardan ijodiy foydalangan: Ulug'bekning observatoriyasi, uning "Ziji jadidi Ko'ragoniy" asari, o'g'li Abdullatif bilan ziddiyati — bular tarixiy haqiqat. Ammo Shayxzoda ularni dramatik to'qnashuvlar orqali ifodalab, obrazga psixologik chuqurlik beradi.

Ulug'bekning "Yulduzlarni o'rgandim, lekin inson qalbini o'qiy olmadim" degan so'zlari tarixda mavjud emas, biroq badiiy to'qima orqali tarixiy haqiqatni yanada ta'sirchan qiladi.

Adib o'z asarlarini yozishda Rashiduddin, Juvayniy, Mirxond, Hofiz Tanish Buxoriy kabi tarixchilarning asarlaridan ilhom olgan. Ammo u tarixni takrorlamaydi, balki badiiy qayta yaratuvchi sifatida tarixiy manbalarni xalq ruhiyatiga yaqin shaklda ifodalaydi. Shu bois Shayxzoda dramalari tarixiy darslik emas, balki xalqni o'z o'tmishini chuqurroq anglashga undovchi badiiy yodgorliklardir. Shayxzoda tarixni sahnaga olib chiqishda milliy uyg'onish ruhini singdirgan. Uning asarlarida tarixiy voqealar o'tgan zamon sifatida emas, balki bugungi kun uchun saboq sifatida tasvirlanadi. Bu esa tarixiy haqiqat va badiiy to'qimaning uyg'unligidan tug'ilgan estetik yuksaklikni ta'minlaydi.

Maqsud Shayxzoda dramalarida tarixiy haqiqat va badiiy to'qima o'zaro uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. U tarixni sahnalashtirish orqali millat o'zligini, ozodlik g'oyasini, ilm va ma'rifatning ahamiyatini badiiy obrazlar vositasida yoritadi. Shayxzoda tarixiy shaxslarni nafaqat o'tmish qahramoni, balki hozirgi avlod uchun ham ibrat manbai sifatida gavdalantiradi. Uning dramalari o'zbek xalqining tarixiy xotirasini uyg'otuvchi, milliy iftixorni mustahkamlovchi badiiy meros sifatida qadrlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shayxzoda M. Jaloliddin Manguberdi. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1964.
2. Shayxzoda M. Mirzo Ulug'bek. – Toshkent: Adabiyot va san'at, 1958.
3. Karimov I. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. – Toshkent: O'zbekiston, 1998.
4. Ortiqov S. O'zbek dramaturgiyasi tarixi. – Toshkent: Fan, 2005.
5. Qodirova N. Maqsud Shayxzoda dramaturgiyasida tarixiy obrazlar talqini. – "Filologiya masalalari" jurnali, 2020

“NURLI CHO‘QQILAR” – INSON QALBINING ORZU VA HAQIQAT O‘RTASIDAGI KURASHI

Safaraliyeva Kamola Abdurashid qiz
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Gumanitar fanlar fakulteti o'zbek tili va
adabiyot yo'nalishi 3-bosqich talabasi
Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna
p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdulla Qahorning “Nurli cho‘qqilar” asari inson ruhiyatining nozik jihatlarini, orzu va haqiqat o‘rtasidagi kurashni badiiy tarzda yoritadi. Asarda hayot sinovlari, mehnat, sadoqat va ma’naviy o‘sish g‘oyalari o‘z ifodasini topgan. “Nurli cho‘qqi” ramzi insonning ezgulikka, halollikka va baxt sari intilishini ifodalaydi. Yozuvchi asar qahramonlari orqali insonning o‘z yo‘lini topish, hayotda to‘g‘ri tanlov qilish zarurligini chuqur falsafiy ma’noda ko‘rsatadi.

Kalit so'zlari: Abdulla Qahor, “Nurli cho‘qqilar”, orzu, haqiqat, mehnat, ma’naviy yuksalish, ezgulik, halollik, inson ruhiyati, zamonaviylik.

Аннотация: В данной статье произведение Абдуллы Кахора «Светлые вершины» художественно раскрывает тонкости человеческой психики, борьбу мечты и реальности. В произведении отражены идеи жизненных испытаний, труда, верности и духовного роста. Символ «Светлой вершины» олицетворяет стремление человека к добру, честности и счастью. Через образы героев произведения писатель в глубоком философском смысле показывает необходимость для человека найти свой путь и сделать правильный выбор в жизни.

Ключевые слова: Абдулла Кахор, «Светлые вершины», мечта, реальность, труд, духовный рост, доброта, честность, человеческая психика, современность.

Abstract: In this article, Abdulla Qahor's work "Bright Peaks" artistically illuminates the subtleties of the human psyche, the struggle between dreams and reality. The work reflects the ideas of life's trials, labor, loyalty, and spiritual growth. The symbol of "Bright Peak" represents a person's aspiration for goodness, honesty, and happiness. Through the characters of the work, the writer shows in a deep philosophical sense the need for a person to find his own path and make the right choice in life.

Keywords: Abdulla Qahor, "Bright Peaks", dream, reality, labor, spiritual growth, goodness, honesty, human psyche, modernity.

Abdulla Qahor – o'zbek adabiyotining eng yirik namoyandalaridan biri bo'lib, u o'z asarlarida inson ruhiy olamini, jamiyatdagi o'zgarishlarni, hayot haqiqatini chuqur badiiy mahorat bilan tasvirlagan. Uning “Nurli cho'qqilar” asari ham yozuvchining mahoratini, insonning orzu, mehnat va ezgulikka intilishini yuksak badiiy darajada yoritib bergan asarlaridan biridir.

Abdulla Qahhor 1907-yili 17 senyabrda Farg'ona viloyatining Qo'qon shahrida tug'ilgan. Uning otasi Abduqahhor temirchi bo'lgan. Lekin bu kasbdan oladigan daromad tirikchilik uchun kifoya qilmagani sababli u doim ish izlab qishloqqa qishloq ko'chib yurardi. Shu tufayli Abdullaning bolaligi Yaypan, Nursuh, Kudash, Buvayda, Tolliq, Olqor, Yulg'unzor, Oqqo'rg'on kabi Qo'qon atrofidagi qishloqlarda kechadi. Kechqururlari otasi Abdullaga suratli eski kitoblardan hikoyalar o'qib bergan. 1922-1924 yillarda Abdullada adabiyotga qiziqish avj ola boradi. Bu yillarda u Qo'qon pedtexnikumida o'qidi, umrida birinchi marta Pushkin, Gogol, Turgenev, Tolstoy asarlaridan xabardor bo'ldi. Texnikumda chiqadigan “Bilim yurti” devoriy gazetasiga she'rlari va maqolalari bilan tez-tez qatnashib turdi. Abdulla Qahhor 1926-yilda ishchilar fakultetiga o'qishga kiradi va uni tugatib yana jurnalistik faoliyat bilan shug'ullanadi. U 1934-yilda O'rta Osiyo davlat universitetining pedagogika fakultetida tahsil oladi. Abdulla Qahhor adabiyot olamiga hikoya janrining tengsiz ustasi bo'lib kirdi. Yozuvchini hatto o'zbek Chexovi deb ham atashadi. Uning ilk kitobi “Qishloq hukm ostida” nomli kichik qissa 1932-yilda nashrdan chiqqan. Shundan so'ng yozuvchining “Olam yasharadi” va “Tangrining kulgisi” degan to'plamlari bosildi. Adibning “Boshsiz odam” hikoyasi ayol qadr-qimmatini, ozodligini kuylovchi asar hisoblanadi. 1968 yilning 25-may kuni Abdulla Qahhorga “O'zbekiston xalq yozuvchisi” unvoni berilgan. U 1968-yil 25-may kuni Moskvada 61 yoshida vafot etgan. Yozuvchi vafotidan so'ng “Buyuk xizmatlari uchun” ordeni bilan taqdirlangan.

Abdulla Qahhor nomi Toshkent va Qo'qondagi bir necha ko'cha va maktab, shuningdek, madaniyat uylari va respublika Satira teatriga berilgan. Poytaxtda Abdulla Qahhor uy-muzeyi ochilgan va haykali o'rnatilgan. Abdulla Qahorning “Nurli cho'qqilar” asari inson ruhiyatining nozik jihatlarini, orzu va haqiqat o'rtasidagi kurashni badiiy tarzda yoritadi. Asarda hayot sinovlari, mehnat, sadoqat va ma'naviy o'sish g'oyalari o'z ifodasini topgan. Biz asar boshida shunday jummalarga duch kelamiz:

“Inson degan nomning o'zi ulug',
Unga yarashmog'i kerak shon, sharaf.”

Shoir bu misralar orqali insonning hayotdagi o'rni, orzu va g'ururi naqadar yuksak bo'lishi kerakligini uqtiradi. Insonning asl qadriyati — uning mehnati, orzusi va halolligidadir. Aynan shu g'oya Abdulla Qahorning "Nurli cho'qqilar" asarida ham o'zining chuqur badiiy ifodasini topgan.

Abdulla Oripovning she'rida inson — yaratuvchan kuch, mehnatsevar va ma'naviy jihatdan boy mavjudot sifatida talqin qilinadi. Qahor ham o'z asarida shunday inson timsolini yaratgan — u hayot sinovlarida toblanadi, orzulari sari dadil yuradi va nihoyat o'zining "nurli cho'qqisi"ga chiqadi.

"Nurli cho'qqi" ramzi insonning ezgulikka, halollikka va baxt sari intilishini ifodalaydi. Yozuvchi asar qahramonlari orqali insonning o'z yo'lini topish, hayotda to'g'ri tanlov qilish zarurligini chuqur falsafiy ma'noda ko'rsatadi. "Nurli cho'qqilar" — bu asar insonning hayot yo'lidagi sinovlari, orzulari va o'z yo'lini topish jarayonini aks ettiradi. Unda qahramonlar o'z hayotidagi to'siqlar, og'ir sinovlar orqali hayotning asl ma'nosini anglaydilar. Asarda mehnat, sadoqat, halollik, iymon va ezgulik g'oyalari asosiy o'rinni egallaydi.

Yozuvchi insonni hayot cho'qqilariga olib chiqadigan narsa — bu uning qat'iyati, mehnatsevarligi va halolligidir, degan fikrni ilgari suradi. "Nurli cho'qqi" ramzi insonning ma'naviy yuksalishini, o'z orzulari sari mardona intilishini ifodalaydi.

Asar qahramonlari hayotga real munosabatda bo'lib, ularning har biri jamiyatdagi turli qatlam vakillarini ifodalaydi. Yozuvchi ularning ruhiy holatini, ichki kurashini, orzu va umidlarini juda nozik tarzda tasvirlaydi. Bu orqali u o'quvchini hayotdagi ezgulik, vijdon, sadoqat kabi qadriyatlarga e'tibor qaratishga undaydi.

Qahorning mahorati shundaki, u qahramonlarini ideal tarzda emas, balki hayotiy, tabiiy holatda ko'rsatadi. Ularning xatolari, kechinmalari orqali insoniylikning murakkab mohiyatini ochadi.

"Nurli cho'qqilar" asari o'zbek adabiyotida insonning orzu va haqiqat o'rtasidagi kurashini eng chuqur yoritgan asarlardan biridir. Yozuvchi hayotda haqiqiy baxt va yuksaklikka erishish faqat mehnat, halollik va sabr-toqat orqali bo'lishini ko'rsatadi.

Asarda shuningdek, ma'naviy yuksalish, ezgulik g'oyasi, insoniylik, vatanparvarlik, halol mehnat kabi qadriyatlar yuksak badiiy darajada ifoda etilgan. Xylosa qilib aytadigan bo'lsak Abdulla Qahorning "Nurli cho'qqilar" asari — bu inson ruhining kuchi, hayot sinovlariga bardosh bera olgan, orzular sari dadil qadam tashlagan insonlar haqidagi doston. Asar o'quvchini mehnatsevarlikka, halollikka, sabr-toqat va ezgulik sari intilishga chorlaydi. Yozuvchining badiiy mahorati, tilda aniqlik, tasviriylilik, falsafiy fikrlar uyg'unligi bu asarni o'zbek adabiyotining eng

yorqin namunalaridan biriga aylantirgan. “Nurli cho‘qqilar” bugun ham insonni o‘ylantiradi, to‘g‘ri yo‘lga undaydi va ma’naviy nur bag‘ishlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Qahhor, A. (1960). Nurli cho‘qqilar. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti.
2. Oripov, A. (1982). Tanlangan asarlar. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti.
3. Karimov, I. (1998). Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat.
4. Yo‘ldoshev, M. (2004). O‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
5. Quronov, D. (2009). Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: Fan nashriyoti.
6. Nuriddinov, A. (2016). O‘zbek nasrida inson ruhiyati talqini. – Toshkent: .

ERKIN VOHIDOV IJODIDA VATANGA MUHABBAT G'OYASI

Saidahmadov Hasan Akmal o'g'li

Chirchiq davlat pedagogik universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi 1-bosqich talabasi.

ssaa8844dd@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek xalq shoiri Erkin Vohidov ijodida Vatanga muhabbat g'oyasi yoritilgan. Shoirning "O'zbekiston Vatanim manim" kabi asarlarida ona yurt timsoli, milliy g'urur va xalq birligi masalalari tahlil etiladi. Shuningdik shoir shiriyatida Vatan obrizini badiiy ifodasi hamda uning yoshlar tarbiyasidagi urni haqida fikr yuritiladi. Maqola Erkin Vohidov ijodining milliy qadriyatlarini mustahkamlashdagi ahamiyatini beradi.

Kalit so'zlar: Erkin Vohidov, ijod, she'riyat, Vatanga muhabbat, milliy g'urur, Vatan obrazi, badiiy ifoda.

Abstract. In this article idea of love for the Motherland in the works of the Uzbek national poet Erkin Vohidov is highlighted. In such works "Uzbekistan My Homeland" the image of the homeland issue of national pride, and the unity of the people are analyzed. Furthermore, the article discusses the artistic representation of the homeland in the poet lyrics and its role in the upbringing of the younger generation. The article demonstrates the importance of Erkin Vohidov's creativity in strengthening national values.

Key words: Erkin Vohidov, creativity, poetry, love for the Motherland, national pride, image of the homeland, artistic expression.

Аннотация. В данной статье раскрыта идея любви к Родине в творчестве народного поэта Узбекистана Эркина Вохидова. В таких произведениях поэта, как «Узбекистан — моя Родина», анализируются образы Родины, вопросы национальной гордости и единства народа. Также рассматривается художественное воплощение образа Родины в поэзии поэта и его значение в воспитании молодежи. Статья подчеркивает важность творчества Эркина Вохидова в укреплении национальных ценностей.

Ключевые слова: Эркин Вохидов, творчество, поэзия, любовь к Родине, национальная гордость, образ Родины, художественное выражение.

O'zbek adabiyotining yirik namoyondalaridan biri bo'lgan Erkin Vohidov o'z ijodida Vatanga muhabbat, milliy qadriyatlar va insoniy fazilatlarni ulug'lagan shoir sifatida tanilgan. Bunga yorqin misol tariqasida: Adabiyotshunos N. Jo'rayev bu haqida shunday yozadi: "Erkin Vohidov lirikasida milliy ruh, vatanparvarlik tuyg'usi asosiy g'oya sifatida ilgari surildi (Jo'rayev, 2005). Uning she'rlari nafaqat badiiy go'zalligi, balki yurtga sadoqat va xalqparvarlik ruhini targ'ib etishi bilan ham qadrlanadi. Vatan mavzusi Erkin Vohidov ijodining markaziy yo'nalishlaridan biri bo'lib, ayniqsa "O'zbekiston - Vatanim manim" she'rida yurt timsoli, xalq birligi va milliy g'urur tuyg'ulari yorqin ifodasini topgan. Shoirning mashhuhr satirlari bunga yorqin dalildir:

"O'zbekiston-Vatanim manim manim,
Jannat makon -diyori azizim (E. Vohidov).

Shoirning ijodida Vatanga muhabbat g'oyasi tahlil qilinib, uning yoshlar ongida milliy iftixor va sadoqatini shakllantirishdagi ahamiyati ko'plab ishlarda yoritiladi. Erkin Vohidovning bir bosqichini boshlab bergan bo'lib, u o'z asarlarida xalq ruhiyatini, milliy qadriyatlarini va yurt ozodligi g'oyasini yuksak darajada ifoda etgan. Shoirning Vatan mavzusiga bag'ishlangan she'rlari bugungi kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan holda yosh avlodni ona yurtidan faxrlanishga chorlab kelmoqda. O'zbek adabiyot tarixida Vatan mavzusi doim markaziy o'rin tutib kelgan. Ayniqsa, istiqlol yillarida yurt, millat va ozodlik haqidagi badiiy qarashlar yanada kengaydi. Shu jihatdan Erkin Vohidov ijodi alohida ahamiyatga ega. U o'z asarlarida Vatanga muhabbat, milliy g'urur, xalq birligi va ozodlik tuyg'ularini ulug'lagan shoir sifatida xalq qalbidan mustahkam o'rin egallagan.

Ushbu maqolani yozishda asosan tahliliy qiyosiy va tarixiy uslubiy yondashuvlardan foydalaniladi. Tahliliy usul orqali Erkin Vohidovning she'riyatidagi badiiy vositalar va g'oyaviy mazmun ochib berildi. Qiyosiy usul yordamida shoirning boshqa asarlaridagi Vatan mavzusi bilan bog'liq jihatlar taqqoslab ko'rsatiladi. Tarixiy uslubiy yondashuv esa she'rlarining yaratilgan davri, ijtimoiy-siyosiy sharoit bilan aloqador holda o'rganiladi. Shu orqali Erkin Vohidov ijodida Vatanga muhabbat g'oyasining badiiy va nazariy asoslari yoritiladi. Maqolada shoirning Vatangga muhabbat g'oyasi qanday ifodalangani, uning badiiy vositalari orqali beilish, shuningdek, yoshlar tarbiyasidagi o'rni yoritildi. Tadqiqot davomida shoir she'riyatining adabiy-estetik xususiyatlari, milliy qadriyatlarni mustahkamlashdagi roli hamda zamonaviy adabiyotshunoslikdagi o'rni tahlil qilindi. Maqolaning asosiy maqsadi-Erkin Vohidov she'riyatida Vatan obrazini tahlil qilish, uning milliy o'zligini anglashdagi o'rnini ko'rsatib berishdir. Shu bilan birga, ushbu tadqiqot o'zbek adabiyotida Vatan mavzusining tarixiy ildizlari hamda shoir ijodidagi yangicha

talqinini ochib berishga xizmat qiladi. Mazkur mavzunining dolzarbligi shundaki, bugungi globalashuv davrida yoshlar qalbida milliy g'urur va ona yurtidan faxirlanish tuyg'ularini shakillantirish muhimdir. Erkin Vohidov she'rlari esa bu borada eng ta'sirchan manba sifatida xizmat qiladi.

Erkin Vohidovning she'riy to'plamlari va alohida she'rlari, jumladan, "O'zbekiston -Vatanim manim asari asosiy manbaa sifatida o'rganildi. Shuningdek, o'zbek adabiyotshunosligiga oid darsliklar, maqolalar va ilmiy tadqiqotlardan foydalanildi. Metodologik asos sifatida tahliliy va nazariy yondashuvlar tanlanib she'riy matnlar badiiy va g'oyaviy jihatdan tahlil qilindi. Bu yondashuvlar yordamida shoirning ijodida Vatanga muhabbat g'oyasi, milliy g'urur va xalqparvarlik ruhining ifodalanishi chuqurroq yoritildi. Vatandarlik g'oyalarining tarbiyaviy ahamiyatini izohlashda I.A. Karimovning quydagi fikri juda o'rinlidir: "Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch" (Karimov, 2008). Tadqiqot davomida shuni ko'rish mumkinki, Erkin Vohidov ijodida o'zbek she'riyatida Vatanga muhabbat g'oyasini ulug'lashda alohida o'rin egallaydi. Shoirning "O'zbekiston -Vatanim manim" kabi she'rlarida ona yurt timsoli, milliy g'urur va xalq birligi badiiy vositalar orqali yuksak darajada ifodalangan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, shoir ijodida Vatan obrazining o'ziga xos talqini nafaqat adabiyot uchun balki yosh avlod tarbiyasi uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi. Erkin Vohidov ijodida Vatanga muhabbat g'oyasi yuksak badiiy mahorat bilan ifodalanganini ko'ramiz. Shoir o'z asarlarida milliy qadriyatlar, xalq birligi va ona yurt timsolini ulug'lab, yosh avlod qalbida g'urur va sadoqat tuyg'usini uyg'otgan." Milliy o'zlikni anglash avvalo, Vatanga muhabbatdan boshlanadi" (O'zbek adabiyoti tarixi, 2010). Uning she'rlari mustaqillik davri adabiyotning ma'naviy-ruhiy asoslarni mustahkamlashda muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. E. Vohidov O'zbekiston-Vatanim manim. – T.: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti 1992.
2. Jo'raev N. Erkin Vohidov lirikasida milliy ruh. – T.: Fan. 2005.
3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviy – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008.
4. O'zbekiston adabiyoti tarixi: 5 jildlik – T.: Fan, 2010.

O'ZBEK FOLKLORSHUNOSLIGIGA ASOS SOLGAN OLIMLARNING ILMIY MEROSI

Saidahmadov Hasan Akmal o'g'li

ChDPU Gumianitar fanlar fakulteti 1-bosqich talabasi

Mo'minov Aziz Sharof o'g'li

ChDPU Gumianitar fanlar fakulteti 1-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: katta o'qituvchi Nafisa Raxmanova

Annotatsiya: Mazkur maqolada Fitrat, Hodi Zarifov, B.Sarimsoqov kabi olimlarning xalq o'g'zaki ijodini to'plash, tasniflash va tahlil qilishdagi xizmatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, ularning metodologik yondashuvlari, folklorning badiiy-estetik xususiyatlarini o'rganishdagi ilmiy qarashlari hamda bugungi folklorshunoslik taraqqiyotiga qo'shgan hissasi yoritiladi. Maqolada folklorshunos olimlar merosining milliy o'zlikni anglash va yoshlar ma'naviyatini shakllantirishdagi ahamiyati ham alohida ko'rsatib o'tiladi.

Kalit so'zlar: folklor, folklorshunoslik, Fitrat, Hodi Zarifov, ilmiy meros, milliy qadriyat, xalq og'zaki ijodi.

Abstract: This article explores the scholarly heritage of the founders of Uzbek folklore studies. The works and contributions of scholars such as Fitrat, Hodi Zarifov, B. Sarimsoqov in collecting, classifying, and analyzing oral folk literature are examined. The study highlights their methodological approaches, scientific perspectives on the artistic and aesthetic features of folklore, and their contribution to the development of modern folklore studies. Furthermore, the importance of their legacy in shaping national identity and fostering the spiritual values of the younger generation is emphasized.

Key words: folklore, folklore studies, Fitrat, Hodi Zarifov, scholarly heritage, national values, oral folk literature.

Аннотация: В данной статье рассматривается научное наследие ученых, заложивших основы узбекского фольклористики. Анализируются труды и вклад таких исследователей, как Фитрат, Ходи Зарифов, Б. Саримсоков, в сбор и классификацию, изучение устного народного творчества. Освещаются их методологические подходы, научные взгляды на художественно-эстетические особенности фольклора, а также их роль в развитии современной фольклористики. Особое внимание уделяется значению научного наследия этих

ученых в формировании национального самосознания и духовных ценностей молодежи.

Ключевые слова: фольклор, фольклористика, Фитрат, Ходи Зарифов, научное наследие, национальные ценности, устное народное творчество.

Folklorshunoslikka turli davrlarda va turli mamlakatlarda etnografiya, adabiyotshunoslik, musiqashunoslik, antropologiya va sotsiologiyaning bir qismi sifatida qaralib kelingan. Keyinchalik xalq san'atini o'rganuvchi mustaqil va maxsus fan sifatida rivojlandi. Folklorshunoslikning asoslari qadimgi dunyo estetik tafakkuriga borib taqaladi. Qadimgi dunyo sayyohlari va tarixchilarning afsona va rivoyatlar, turli urf-odat va marosimlar haqidagi qaydlari, olimlarning folklor to'g'risidagi dastlabki fikrlari folklorshunoslik fani tarixini o'rganishda muhimdir. Turkiy xalqlar folklor materiallarini yozib olish bo'yicha dastlabki tarjibalar X asrdan boshlab ko'zga tashlanadi. Mashhur muarrix Abu Bakr ibn Ja'far Narshaxiyning "Buxoro tarixi", Mahmud Koshg'ariyning "Devonu lug'atit turk", Abu Rayhon Beruniy, Mahmud Zamahshariy kabi qomusiy olimlarning ilmiy asarlarida ming yil oldingi folklor materiallari berilgan.

O'zbek folklori materiallarini bevosita jonli ijro sharoitlarida yozib olish XX asrning 20-yillarida boshlandi. "Maorif" jurnalining 1918-yil 1-sonida xalq o'g'zaki badiiy ijodi materiallarini to'plovchilar uchun qo'llanma chop etiladi. 1921-yilda Toshkent viloyati Bo'stonliq tumaniga, 1922-yilda Farg'ona, Sirdaryo va Samarqand viloyatlariga uyushtirilgan folklor ekspeditsiyalari juda samarali bo'ladi. O'zbek bilm hay'ati tomonidan tashkil etilgan bu folklor-etnografik ekspeditsiyalarga boshchilik qilgan G'.O.Yunusov xalq og'zaki badiiy ijodi namunalari to'plash va omallashtirishning tashabbuskorlaridan biri bo'lgan. Fozil Yo'ldosh o'g'li, Ergash Jumanbulbul, Hamroqul baxshi kabi xalq iste'dodlarini aniqlagan olim "Alpomish" dostonidan parchalar yozib olgan va matbuotda e'lon qilgan. G'ozli Olim Yunusov folklorshunoslikda birinchilardan bo'lib "Alpomish", "Go'ro'g'li", "Yusuf va Ahmad" dostonlari haqida fikr yuritdi, "Alpomish"ni "Odisseya", "Iliada" kabi durdona asarlarga qiyosladi. Xalq og'zaki ijodi namunalari to'plovchilar uchun birinchi metodik qo'llanmani yaratdi.[2, 38]

O'zbek folklorshunosligining shakllanishi va rivojida Fitrat, Hodi Zarifov, Muzayyana Alaviya va Bahodir Sarimsoqov kabi olimlarning ham xizmatlari beqiyosdir. Ularning ilmiy merosi nafaqat xalq og'zaki ijodini to'plash, balki uni ilmiy jihatdan tasniflash, tahlil qilish va nazariy asoslarini yaratishda muhim kasb etadi. Fitrat folklorshunoslikning nazariy poydevorini qo'ygan, xalq og'zaki ijodini milliy

ma'naviyatni saqlash va xalqning ruhiy qudatini ko'satadigan bebaho manab sifatida talqin qilgan. Misol tariqasida, u 1920-yillarda xalq og'zaki ijodini to'plash va yosh avlodga tanitish uchun "O'zbek adabiyoti namunalari" kitobini tuzdi. Bu kitobda ertak, qo'shiq, maqol, dostonlardan parchalar jamlangan. Uning maqola va tadqiqotlarida afsona, ertak, dostonlarning xalq tarbiyasidagi o'rni chuqur asoslab berilgan. Bundan tashqari, Fitrat xalq og'zaki ijodini milliy ongini uyg'otishning asosiy vositasi sifatida baholagan.

Hodi Zarifov o'zbek folkloshunosligi maktabining asoschilaridan biri sifatida xalq og'zaki ijodini to'plash, yozib olish, ilmiy tahlil qilishda ulkan hissa qo'shdi. Qashqadaryo, Surxondaryo, Jizzax, Xorazm va farg'ona viloyatlariga uyushtirilgan folklor ekspeditsiyalari tarkibida qatnashib yuzga yaqin baxshilar bilan uchrashgan, ularning repertuarini yozib olish, tadqiq va targ'ib qilish ishlariga bosh-qosh bo'lgan. Dostonchilik maktablari va epik an'ananing asoslari, dostonlar tasnifi, Qo'rg'on, Bulung'ur, Shahrisabz, Xorazm, Juma dostonchilik maktablarining o'ziga xos xususiyatlariga bag'ishlangan ilmiy asarlar yaratdi. Hodi Zarifning qarashlari o'zbek millatining faxri hisoblangan "Alpomish" dostoni ilmiy-nazariy o'rganishda yetakchi omil hisoblanadi. Olim bu dostonni birinchi marta ilmiy asosda to'plab, nashr ettirdi (1928). Keyinchalik dostonning turli vaiantlarini tahlil qilib, ularni qiyosiy o'rgandi. Hodi Zarifovning ilk ilmiy tadqiqotlari bilan o'zbek folklorini ilmiy o'rganishga asos solindi. Yirik eposshunos V.M.Jirmunskiy bilan hamkorlikda yaratilgan va rus tilida nashr etilgan "O'zbek xalq qahramonlik eposi" (1947) monografiyasi, "Alpomish" dostonining asosiy motivlari" (1957), "O'zbek xalq dostonlarining tarixiy asoslari bo'yicha tekshirishlar (1976)" kabi tadqiqotlari o'zbek folklorshunosligi maktabining ilmiy – nazariy asosi hisoblanadi [2, 49]. Shu kungacha olimning 150dan ziyod ilmiy maqolalari, to'plam va kitoblari nashr etilgan. Uning bevosita rahbarligida O'zbek tili, adabiyoti va folklori institutida O'zbek folklori arxivi yuzaga keldi. Bu xazinadagi eng yaxshi materiallar asosida "O'zbek xalq ijodi" ko'p tomligi nashr etila boshladi [2, 47].

O'zbek folklori asarlarini yozib olish, xususan, marosim qo'shiqlarini to'plash, tadqiq etish va nashr qilish borasida Muzayyana Alaviyaning xizmatlari beqiyos. Hali paranjisini tashlamagan Muzayyana Piskentning Mo'minobod mahallasida istiqomat qiluvchi Bibiniso otin, Bibi Fayziqori qizi, Tilla Dadasardor qizi, Oybibi, Shirin chevar kabi ayollardan "Tohir va Zuhra", "Guliqahqah", "Podachining qizi" kabi ajoyib ertaklar, marosim qo'shiqlarini yozib oladi va akasi shoir Abdulla Alaviy orqali 1926-yilda tashkil etilga O'zbeklarni o'rganish komitetiga yuboradi. Muzayyana Alaviya juda ko'p ilmiy ekspeditsiyalarda qatnashib, yurtimizning hamma go'shalaridan boy

folklor materialini yozib olgan. Doston va termalar, badiklar, o'lan va laparlar, mavsumiy va oilaviy marosim qo'shiqlari ("Choy momo"), o'zbek shomonlari ijro etgan aytimlar shular jumlasidandir. Qariyb 50 yillik izlanishlari natijasi bo'lgan "O'zbek xalq marosim qo'shiqlari" monografiyasi 1974-yilda chop etildi. Unda Toshkent, Samarqand, Qashqadaryo, Surxondaryo, Buxoro, Xorazm viloyatlarida yashovchi aholining to'y marosimlari barcha detallari bilan tahlil etilgan.

Bundan tasqari, 30-yillarda o'zbek folklorshunosligiga Buyuk Karimov, Mansur Afzalov, Zubayda Husainova kabi folklorshunoslar kelib qo'shildilar. Folklorni to'plash va o'rganishga, bir qancha epik asarlar hamda xalq ijodi namunalarini nashr etishga alohida e'tibor berildi va folklor bo'yicha xrestomatiya, o'quv qo'llanmalar tuzildi. XX asrning 50-60- yillarida esa Bahodir Sarimsoqov, To'ra Mirzayev, Muhammadnodir Saidov, Muhsin Qodirov kabi iste'dodli folklorshunos olimlar ularning ishini davom ettirdilar. M.Qodirov o'zbek folklorshunosligida birinchilardan bo'lib xotin-qizlar folklor teatri mavjudligini ilmiy asoslab berdi. Rasul Muhammadiyev esa askiyachilarning repertuarini o'rganib, ularning boy merosini to'pladi.

Bahodir Sarimsoqov o'zining dastlabki tadqiqotlarida doston, ertak, maqollarda saj' san'atining xarakteri, qo'llanish mezonlari va badiiy vaifalarini atroflicha tahlil qildi. Olimning marosim folkloriga bag'ishlangan tadqiqotlari "O'zbek marosim folklori" nomli monografiyasida o'z aksini topdi. O'zbek marosimlariga bag'ishlangan maqolalarida marosim janrlari tasnifi, oilaviy marosimlar, mavsumiy marosimlar, so'z magiyasiga aloqador badik, kinna, olqish va qarg'ish kabi janrlar tadqiq etildi. O'zbekistonning barcha hududlarida izlanishlar olib borib "Sust xotin" marosimining bir nechta variantlari borligini aniqladi. Sust xotin obrazi genezisi "Avesto"dagi yomg'ir xudosi Tishtriya va osmon suvlari egasi hisoblangan Tishtrina yulduzi bilan bog'liq ekanini asoslab berdi. Yomg'ir chaqirish marosimining eng qadimgi ko'rinishi – teskari duo Yadani o'qib, yada toshini suvga solib yomg'ir chaqirish marosimi hisoblanadi. Bu marosimning ham turli variantlari mavjudligi B.Sarimsoqov tomonidan aniqlangan. Olimning yomg'ir chaqirish marosimlari haqidagi ilmiy qarashlari va ilmiy xulosalari shu yo'nalishdagi folklor namunalarini to'plash va o'rganishda yosh olimlarga nazariy-metodologik asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Bahodir Sarimsoqov - o'zbek folklorini tasniflash, janrlarini ilmiy mezonlar asosida o'rganish va tizimlashtirish, yozma adabiyot bilan folklor munosabatlarini o'rganishga katta hissa qo'shgan olim. Ijodkor tomonidan badiiy asar to'qimasiga kiritilgan xalq og'zaki ijodi namunalarini "folklorizm" atamasi bilan berishni va ularni poetik xarakteriga ko'ra "oddiy folklorizmlar" va "murakkab folklorizmlar"ga ajratib

o'rganishni taklif qilgan. Olim o'zbek xalq maqollari (ikki tomli), latifalarini alohida to'plam shaklida nasr ettirdi. "Yusuf va Ahmad", "Donishmand Iskandar" (ertaklar), "Abo Muslim jangnomasi" kabi kitoblarni chop ettirdi. Uch jildli "O'zbek folklori ocherklari"ni tayyorlashda faol qatnashdi.

O'zbek folklorshunosligiga asos solgan olimlar Fitrat, Hodi Zarifov, Muzayyana Alaviya, ularning shogirdi Bahodir Sarimsoqovlarning ilmiy merosi, shubhasiz, milliy madaniyatimizning bebaho boyligidir. Ularning folklorga oid tadqiqotlari yoshlar ongiga milliy qadriyatlarni singdirish, vatanparvarlik, mehr-muhabbat, axloqiy poklik kabi fazilatlarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Shu jihatdan ularning merosi nafaqat ilmiy qimmatga ega, balki xalqning o'zligini anglash, milliy g'ururni tarbiyalash va ma'naviyatni boyitishda ham bebaho manba hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Fitrat A. O'zbek adabiyoti namunalari-Samarqand:1926.
2. Jo'rayev M. O'zbek folklorshunosligi (bibliografik tadqiqot).- T.: "Firdavs - shoh", 2021.
3. Sarimsoqov B. O'zbek marosim folklori -Toshkent:Fan,1986.
4. Madayev O., Jo'rayev M.,Sobitova T.,Muxitdinova N. O'zbek folklori. T.: "Zebo Print", 2022.
5. Zarifov H. O'zbek folklori. Xrestomatiya-Toshkent,1939.

CHO'LPONNING JADIDCHILIK HARAKATI VA ADABIYOTDAGI O'RNI

Sattorova Shaxnoza Patillo qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakultetining

O'TA yo'nalishi I-bosqich talabasi

Annotatsiya Mazkur maqolada Cho'lponning jadidchilik harakatidagi faoliyati va uning o'zbek adabiyotidagi o'rni yoritilgan. XX asr boshlarida jadidlar millatni uyg'otish, erkinlik va taraqqiyot g'oyalarini ilgari surgan bo'lsa, Cho'lpon bu g'oyalarni o'z she'riyati, nasriy asarlari hamda publitsistik faoliyati orqali keng yoydi. Uning asarlarida milliy istiqlool, ozodlik, ilm-ma'rifat va adolat g'oyalari yetakchi o'rin egallaydi. Cho'lpon jadid adabiyotining shakllanishi va rivojida katta hissa qo'shgan bo'lib, milliy ongni yuksaltirish, xalqni ma'naviy uyg'otishda beqiyos xizmat qilgan ijodkor sifatida baholanadi. Tadqiqot Cho'lponning jadidchilik harakati bilan bog'liq adabiy merosini tahlil qilib, uning o'zbek adabiyoti tarixidagi o'rnini belgilashga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Cho'lpon, jadidchilik, milliy uyg'onish, o'zbek adabiyoti, istiqlool g'oyasi, ma'rifat, publitsistika, she'riyat, erkinlik, adabiy meros.

Abstract. This article examines Cholpon's activities in the Jadid movement and its place in Uzbek literature. At the beginning of the 20th century, the Jadids put forward the ideas of national awakening, freedom and development, and Cholpon widely disseminated these ideas through his poetry, prose works and journalistic activities. The ideas of national independence, freedom, science and enlightenment and justice occupy a leading place in his works. Cholpon made a great contribution to the formation and development of Jadid literature and is considered an artist who made an incomparable contribution to raising national consciousness and spiritual awakening of the people. The study aims to analyze Cholpon's literary heritage related to the Jadid movement and determine his place in the history of Uzbek literature.

Keywords: Cholpon, Jadidism, national revival, Uzbek literature, idea of independence, enlightenment, journalism, poetry, freedom, literary heritage.

Аннотация. В статье рассматривается деятельность Чолпона в джадидском движении и его место в узбекской литературе. В начале XX века джадиды выдвигали идеи национального возрождения, свободы и развития, и Чолпон широко пропагандировал эти идеи через свою поэзию, прозу и публицистику.

Идеи национальной независимости, свободы, науки и просвещения, справедливости занимают ведущее место в его творчестве. Чолпон внёс большой вклад в становление и развитие джадидской литературы и считается художником, внёсшим неоценимый вклад в повышение национального самосознания и духовное пробуждение народа. Целью исследования является анализ литературного наследия Чолпона, связанного с джадидским движением, и определение его места в истории узбекской литературы.

Ключевые слова: Чолпон, джадидизм, национальное возрождение, узбекская литература, идея независимости, просвещение, публицистика, поэзия, свобода, литературное наследие.

Cho'lpon va jadidchilik davri XX asr boshlarida Turkiston jadidchilik harakati millatni uyg'otish, ma'rifat va taraqqiyot sari yetaklashni maqsad qilgan edi. Bu davrda yangi maktablar, matbuot, teatr va adabiyot orqali milliy o'zlikni anglash kuchaydi. Ana shu harakatning eng yirik namoyandalardan biri — Cho'lpon (1897–1938, Abdulhamid Sulaymon o'g'li) edi. Uning ijodi jadidchilikning maqsad va g'oyalari bilan bevosita bog'liq bo'lib, Cho'lpon o'z she'rlari, nasriy asarlari va publitsistik faoliyati orqali xalqni milliy ozodlik, ilm-ma'rifat va adolat sari da'vat etgan.

Matbuotdagi ishtiroki – Cho'lpon jadid gazetalari va jurnallarida maqolalar, tanqidiy chiqishlar, publitsistik asarlar bilan qatnashgan.

Ma'rifatparvarlik g'oyalari – U xalqni jaholatdan chiqarib, ilm-fan va taraqqiyot sari yetaklashni o'z ijodida bosh maqsad qilib qo'ygan.

Erkinlik va milliy istiqlool – Shoirning “Erkinlik”, “Millat” kabi she'rlari jadidchilikning asosiy g'oyalarini aks ettiradi.

Adabiy yangilik – Cho'lpon jadid adabiyotini yangi uslub, ohang va mazmun bilan boyitdi.

Adabiyotdagi o'rni she'riyatda – Cho'lponning lirikasida xalqning og'riqlari, ozodlikka chanqoqligi, ma'naviy uyg'onish ruhi aks etadi. U yangi poetik uslub, ramziy va romantik tasvir vositalarini o'zbek she'riyatiga olib kirdi.

Nasrda – Uning “Kecha va kunduz” romani jadid adabiyotining eng yirik yutuqlaridan biri bo'lib, milliy roman janrining shakllanishida muhim ahamiyat kasb etdi.

Tarjimalarida – Cho'lpon jahon adabiyotidan (Shekspir, Pushkin, Gyote, Byron) ko'plab asarlarni o'zbek tiliga tarjima qilib, milliy adabiyot ufqlarini kengaytirdi.

XIX asrning oxiri va XX asrning boshlarida Turkiston hududida Jadidchilik harakati keng yoyilib, ta'lim, madaniyat, ijtimoiy va siyosiy yangilanishlarga oid faoliyat olib borgan, asosan musulmon intellektualaridan iborat bo'lgan harakatdir.

Jadidlar yangi ta'lim tizimi, o'qish usullari, til va adabiyotdagi islohotlar orqali zamon talablariga javob beradigan yangi avlodni tarbiyalashga harakat qilishdi.

Abdulhamid Cho'lpon (1897–1938) – jadidlar harakatining mashhur vakillaridan biri bo'lib, uning faoliyati o'ziga xos ahamiyatga ega. Cho'lpon jadidlar harakatining maqsadlarini amalga oshirishda o'zining badiiy, ilmiy, adabiy va siyosiy faoliyati orqali katta iz qoldirdi. A. Cho'lpon nafaqat adabiyot bilan shug'ullangan, balki siyosiy faoliyatiga ham katta e'tibor bergan. U, milliy uyg'onish va xalq ozodligi uchun kurashni o'zining asosiy maqsadi sifatida belgilagan. A. Cho'lpon, o'zbek xalqining ijtimoiy va siyosiy ahvolini yaxshilash uchun faollik ko'rsatgan, o'zbek adabiyotini mustaqil, xalqchil yo'nalishda rivojlantirishga intilgan. Bu borada u Turkiston musulmonlarining ko'plab siyosiy va madaniy tashkilotlarida faol ishtirok etdi.

Cho'lponning ijodi 1913-1914 yillardan boshlangan bo'lib, u avval "Qalandar", "Mirzaqalandar", "Andijonlik" va nihoyat "Cho'lpon" (Tong yulduzi) taxallusi bilan ijod qildi. 1014 ResearchBib IF - 11.01, ISSN: 3030-3753, Volume 2 Issue 2 U ham shoir, ham nosir, ham dramaturg sifatida o'z xalqi adabiyoti ravnaqiga salmoqli hissa qo'shadi. Cho'lponning dastlabki asarlari "Sadoi Turkiston", "Sadoi Farg'ona" kabi mahalliy gazetalarda, shuningdek, Orenburgda chiqadigan "Sho'ro" jurnalida nashr etiladi. Cho'lponning "Ishtirokiyun", "Qizil bayroq", "Turkiston", "Buxoro axbori" kabi gazetalardagi faoliyati ham uning ijodiy shakllanishida maktab bo'lib xizmat etadi. She'rlarida o'zining milliy va gumanistik qadriyatlarini ta'kidlab, bu qadriyatlarni o'zbek xalqi uchun jahon miqyosida tanitishga intilgan. Cho'lponning to'rt tomlik tanlagan asarlari to'plami quyidagi asarlardan iborat: "Yodnomalar" – Bu asar Cho'lponning eng mashhur she'riy to'plamlaridan biridir. Unda shoirning o'z davriga bo'lgan munosabati, umuman hayotga, insoniyatga bo'lgan qarashlari aks etadi. "Qissalar" – Bu to'plamda Cho'lponning qisqa hikoyalari va qissalari jamlangan. Asarlarida odamzodning ruhiy holati, jamiyatdagi o'zgarishlar, insoniyatning daxlsizligi mavzulari yoritilgan.

"Dunyo va men" – Cho'lponning falsafiy asari bo'lib, unda shoir o'zining dunyoqarashi, hayotga bo'lgan munosabati, insoniyat va tabiat o'rtasidagi bog'liqlikni tasvirlaydi. "Ijodiyot" – Bu to'plamda Cho'lponning turli janrlardagi asarlari, shu jumladan she'rlar va dramatik asarlar keltirilgan. Shoirning ijodiy dunyosi, uning zamonaviy adabiyotga qo'shgan hissasi haqida fikrlar mavjud. Ushbu asarlar Cho'lponning turli janrlaridagi ijodini kengroq tushunishga yordam beradi va uning adabiyotga bo'lgan katta hissasini ko'rsatadi. Cho'lpon o'z asarlari orqali xalqni uyg'onishga, jamiyatdagi noxush holatlarga qarshi kurashishga, tenglik va erkinlik uchun faol bo'lishga chaqirdi. U o'zining "Aql va tafakkur" kabi maqolalarida xalqni

bilimga va taraqqiyotga undagan. Chol'pon jadidchilik harakatining faollaridan biri sifatida, yangi bilimlarni olish, qadimiy an'analardan ajralish va ilm-fan taraqqiyotini targ'ib qilishga katta e'tibor qaratgan. U jadidchilikning eng asosiy tamoyillaridan biri bo'lgan ilmiy va ma'rifatli yondashuvni o'z asarlarida aks ettirdi. Jadidchilik, ta'limni zamonaviylashtirish, xalqni ilm-fan sohasida rivojlantirish va milliy madaniyatni yangi bosqichga ko'tarish maqsadida faoliyat yuritgan.

Jadidchilik harakati o'zida islohotlarni, siyosiy va ijtimoiy o'zgarishlarni qo'llab-quvvatlagan bo'lib, Cho'lpon bu g'oyalarni o'z sherlari va hikoyalarida ko'rsatib, zamonaviy dunyoqarashni ilgari surdi. Uning asarlarida yangi jamiyatni yaratish va uni erkin, adolatli qilish g'oyalari keng ifodalangan. Cho'lponning asarlarida ko'plab zamonaviy ideyalar, aqliy erkinlik, dindorlikni zamonaviylashtirish va erkin fikrlashni rivojlantirishga bo'lgan intilish kuzatiladi. Jadidchilikning g'oyalarini izhor etishda, u adabiyotda yangi shakllar va mavzularni ilgari surdi, bunda millatning ma'naviy erkinligini ta'minlash uchun zarur bo'lgan islohotlar va yangiliklar haqida so'z yuritdi. 1015 ResearchBib IF - 11.01, ISSN: 3030-3753, Volume 2 Issue 2 Cho'lponning jadidchilik harakatidagi roli nafaqat nazariy jihatdan, balki badiiy ifoda jihatidan ham katta bo'ldi. Uning asarlarida qo'llanilgan tasvirlar va estetik yondashuvlar yangi ijtimoiy realiyalarni o'zida aks ettirib, zamonaviy adabiyotga yangi ranglar qo'shdi. Shunday qilib, Cho'lpon jadidchilik harakatida faqatgina ilmiy yoki siyosiy jihatdan emas, balki badiiy jihatdan ham yangi, ilg'or g'oyalarni ifodalashda muhim o'rin tutgan. Cho'lpon Mustafo Cho'qayning taklifi bilan Qo'qon muxtor respublikasining madhiyasini yozdi. Cho'lponning jadidlar harakati bilan bog'liq faoliyati va siyosiy qarashlari Sovet hokimiyatiga to'g'ri kelmasdi. U 1930-yillarda Stalin rejimi tomonidan ta'qib qilindi va 1938-yilda davlat dushmani sifatida qatl etildi.

Cho'lpon o'z ijodi bilan jadidchilik harakatining maqsad va g'oyalarini badiiy adabiyotda yorqin ifodalagan. U milliy uyg'onish davri adabiyotining eng yirik vakillaridan biri sifatida xalqni erkinlik, istiqlol va ilm-ma'rifat sari da'vat etgan. Cho'lponning adabiy merosi bugun ham o'zbek adabiyotining bebaho qismi bo'lib, milliy tafakkur va ma'naviyatni shakllantirishda katta o'rin tutadi. Davlat mukofoti berilgan, 1999-yil "Mustaqillik" ordeni bilan taqdirlangan. Uning merosi, o'zgarishlarga intilishlari, bugungi kunda ham O'zbekiston tarixida katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. B.Qosimov. Abdulhamid Cho'lpon. – T.: 2012.
2. Gadayeva, M. (2025). TURKISTONLIK GENERAL AYOL, MILLAT ONASI -

QURBONJON DODXOHNING MARD, JASUR VA VATANPARVARLIGI
HAQIDA. Modern Science and Research , 4 (1), 344-352.

3. Muxamedovna, G. M. (2024). PARANJI TARIXI, YOXUD O'RTA ASR
AYOLLARINING

KIYIMI HAQIDA.

4. Sadullayev, U., Gadayeva, M., & Toshpo'latova, S. (2024). MAHALLA–
QADRIYATLAR BESHIGI. Modern Science and Research, 3 (12), 1228-1238.

ZULFIYA SHE'RIYATIDA BAHOR VA SOG'INCH TIMSOLI

Saydivaliyeva Mohira Odil qizi

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti O'zbek
tili va adabiyoti yo'nalishi 1-bosqich talabasi*

mohirasaydivaliyeva@gmail.com

Ilmiy rahabar: Z. Usmanova

Annotatsiya: Ushbu maqolada Zulfiya she'riyati misolida bahor va sog'inch timsolining poetik talqini yoritiladi. Shoirning mashhur "Bahor keldi seni so'roqlab" she'rida bahor – yangilanish va hayot ramzi, sog'inch esa inson qalbining iztirob va orzularini ifodalovchi timsoli sifatida tahlil qilingan. Tatqiqotda shoirning badiiy mahorati, ramz va obrazlardan foydalanishi hamda urush yillari ruhining she'rga ta'siri ilmiy asosda ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: Zulfiya, she'riyat, bahor, sog'inch, timsoli, razm, urush yillari.

Abstract. The article explores the poetic interpretation of the symbols of spring and longing in the works of Zulfiya. In her famous poem "Spring came asking for you" spring is depicted as a symbol of renewal and life, while longing reflects the deep emotional suffering and aspirations of the human heart. The study analyzes the poet's artistic mastery, the use of symbols and imagery, as well as the influence of wartime atmosphere on the poem's content.

Key words: Zulfiya, poetry, spring, longing, symbol, imagery, wartime.

Аннотация. В статье рассматривается поэтическая интерпретация символов весны и тоски в творчестве Зульфийи. В её известном стихотворении "Весна пришла, спрашивая о тебе" весна представлена как символ обновление и жизни, а тоска—как выражение душевных страданий и мечтаний человека. В исследовании анализируются художественное мастерство поэтессы, использование символов и образов, а также влияние военных лет на содержание произведения.

Ключевые слова: Зульфийа, поэзия, весна, тоска, символ, образ, военные годы.

Zulfiya Isroilova 1915-yil 1-martda Toshkent shahrida tug'ilgan. Mehnat faoliyatini juda erta boshlagan shoira deyarli bir umr jurnalistika va nashriyot sohasida ishlaydi. U o'zbek adabiyotining eng yirik shoirlaridan biri bo'lib, XX asr o'zbek she'riyatida ayol qalbining nozik kechinmalarini, tabiat va inson uyg'unligini, sevgi va

sog'ichni yuksak badiiylik bilan ifoda etgan. Shoirning ijodida ona yurt, tabiat manzaralari, bahor va muhabbat mavzulari alohida o'rin egallaydi.

Zulfiya 1931-yildan boshlab o'z she'rlari bilan matbuotda ko'rina boshlagan. Uning ilk to'plami "Hayot varaqlari" (1932) deb nomlangan she'riy to'plami nashr etilgan. Keyingi yillarda "Temiroy" (1934), "She'rlar", "Qizlar qo'shig'i" (1939) she'riy kitoblari e'lon qilingan. Shoirning ijodiy merosida "Bahor kedi seni so'roqlab" she'ri alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur she'r 1943-yilda, Ikkinchi jahon urushi davrida yozilgan. Bu davrda millionlab insonlar frontga jo'natilgan, yurtda ayollar, onalar va bolalar sabr-toqat bilan yaqinlarini kutishgan. Zulfiya ham xalq dardini, ayol qalbining sog'inchini samimiy she'rlarda ifoda etgan.

Hayotdagi barcha go'zalliklar ayolga bo'lgan muhabbat tufayli yuzaga kelgan deyishadi. Qaysi sohada ishlamasin, xoh uy bekasi bo'lsin, farzand tarbiyachisi bo'lsin, xotin-qizlarimiz ilmu hunari, mehru muhabbati bilan hayotning har bir kuniga yanada chiroy bag'ishlaydi. Shoiraning she'rlarida ayollar dunyosi alohida o'rin tutishida ham katta ma'no bor. Shu sababli uning ijodi, ibratli fazilatlar ko'pchilik qizlar uchun namuna olishga arziqli ijodkor sifatida yodga olinadi.

Shoiraning "Bahor keldi seni so'roqlab" she'rida ham tabiat uyg'onish va qalb kechinmalari o'zaro uyg'unlashib, o'quvchi qalbida chuqur tassurot uyg'otadi. She'rning dastlabki misrlarida bahor tasviri yorqin ranglarda tas'virlangan.

Salqin saharlarda, bodom gulida,

Binafsha labida, yerlarda bahor.

Qushlarning parvozi, yellarning nozi,

Baxmal vodiylarda, qirlarda bahor...

Shoir bu misralar orqali tabiat uyg'onishi tasvirlangan: sahar salqinligi, bodom gullari, binafsha rangli gular. Tabiat obrazlari she'r sahnasi sifatida yaratiladi. Bahor—tashqi go'zallik bilan boshlanadi. Bahorning kelishi inson qalbida ham yangi tuyg'ularni uyg'otadi. Lirik qahramon sevikli insonini yodga olib, uning bahorni naqadar sevganini eslaydi. Ayniqsa, o'rik gullarining maftun etishi, kurtaklarning hayot baxsh etishi uning qalbida chuqur iz qoldirgan. Shu o'rinda shoir bahor timsolida insoniy sog'ichni, qalbdagi qo'msash tuyg'usini ifodalaydi. Keyingi misralarida bahor go'yo bir timsolga aylanib, qadrdon insonni izlab keladi. Qishning og'ir havosi chekinib, bahorning sarsarisi uni so'roqlaydi. Bu manzara tabiat bilan insoniy tuyg'ularning uyg'unlashuvi orqali she'rni yanada ta'sirchan qiladi. Bahor tashqi olamda hayot ramzi bo'lsa, sog'inch qalbda yashaydigan abadiy kechinma sifatida namoyon bo'ladi.

Qancha sevar eding, bag'rim, bahorni,

:O'rik gullarini eding maftuni.

Har uyg'ongan kurtak hayot bergan kabi

Ko'zlaringga surtib o'parding uni.

Bu band orqali esa lirik qahramonning iztirobini ochadi. Shoir bevosita murojaat qiladi: “bag‘rim” deya aziz insoniga xitob qiladi. Bahorni sevgan, o‘rik gullaridan maftun bo‘lgan yori endi yo‘q. Har bir kurtak unga hayot timsoli bo‘lgani uchun uni ko‘zlari surib o‘pard. Bu misralar chuqur muhabbat va sog‘inch aks etadi.

Bahorning go‘zaliligi endi faqat xotira orqali yashaydi. Bahor – she’rda tashqi dunyo go‘zalligi timsoli sifatida boshlanadi, lekin oxir-oqibat sog‘inch bilan uyg‘unlashadi. Bahor yaangilanish, umid, uyg‘onish ramzi bo‘lsa-da, bu she’rda u iztirob bilan aloqa qilmoqda. Bahorning kelishi lirik qahramon qalbida to‘liq quvonch bermaydi, balki iztirobni kuchaytiradi.

Sog‘inch – she’r boshidan oxirigacha uyg‘un ravishda namoyon bo‘ladi. Lirik qahramon yo‘q sevgilisini eslab, tabiatdagi har bir manzaradan uni izlaydi. Har kurtak, har gular, har havo zabasi – hammasi sog‘inchga sherik bo‘ladi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, Zulfiya “Bahor keldi seni so‘roqlab” she’rida bahor va sog‘inch timsollarini chuqur poetik ohangda uyg‘unlashtiradi. Tabiat obrazlari, personifikatsiya, ramzlar va lirizm orqali she’r o‘quvchiga nafaqat tashqi go‘zallikni, balki inson qalbining ezilgan tomonlarini ham his ettiradi. Bahor—tashqi uyg‘onish ramzi, sog‘inch esa yurakdagi bo‘shliq, muhabbat va boshqa mavjudlik yo‘qligi hissi. Bu she’r adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan ham, hissiy ta’sir jihatdan ham juda boy asar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Saylanma she’rlar. – T.: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1981.
2. Bahor qo‘shiqlari – T.: O‘zbekiston Davlat nashriyoti, 1995.
3. Rasulova.D –T.: Uneversitet nashriyoti, 2005.
4. tiu-edu.uz

O‘TKIR HOSHIMOV ASARLARIDA XALQ MAQOLLARINING IFODA VOSITASI SIFATIDA TAHLILI

Sayfiyeva Dildora

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti o'zbek tili va

adabiyoti yo'nalishi 3- bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalq badiiy san'atining namunasi bo'lgan xalq maqollarining O'tkir Hoshimov asarlarida tutgan o'rni, ahamiyati va maqollarning ifoda vositasi sifatida tahlili haqida hamda nima uchun adib o'z asarlarida xalq og'zaki ijodi namunalaridan foydalanganligi sabablari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Maqol, matal, munosabat, O'tkir Hoshimov, mavzu, til, adabiyot, nutq, so'z san'ati, maqola, epik va lirik tur.

Har bir xalqning ma'naviy boyligi uning maqollarida mujassam bo'ladi. O'zbek xalq maqollari esa dono fikr, teran kuzatuv va hayotiy tajribaning bebaho xazinasini hisoblanadi. Maqollar kishi nutqida uni bezab so'z zamol qilib ko'rsatsa, badiiy asarlarda ularni yanada ta'sirchan tilini sodda va tushunarli qilishini ta'minlab beradi. "Adabiyotning birinchi elementi - tildir. Til – adabiyotning asosiy qurolidir, hayot hodisalari faktlar bilan birga uning materialidir". Maqollarni qo'llashdan dastlabki maqsad ta'lim-tarbiya bo'lib, nafaqat yosh avlodni, balki, katta yoshdagilarni ham tarbiyalashda muhim o'rin tutadi.

To'ra Mirzayev maqollarning o'rganilishi haqida "Maqolga adabiy nuqtayi nazardan qiziqish, asar badiiyligini oshirish va badiiy til ravonligini ta'minlash uchun undan foydalanish hamma zamon so'z san'atkorlarining diqqat markazida bo'lgan. Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yassaviy, Rabg'uziy, Lutfiy, Alisher Navoiy, Bobur, Abulg'azi Bahodirxon, Munis, Ogahiy, Nodira, Muqimiy, Furqat, Avaz, Hamza, Sadridin Ayniy, Fitrat, Cho'lpon, Abdulla Qodiriy, Oybek, G'afur G'ulom, Abdulla Qahhor va boshqa o'nlab ijodkorlarning asarlari sinchiklab o'rganilsa, ularning tarkibida qanchadan qancha maqollar ba'zan aynan, ba'zan o'zgargan holda mavjudligiga ishonch hosil qilamiz", deb fikr bildiradi.

O.Safarov maqollarni o'rganib, ularni she'riy yoxud nasriy shaklidan qat'iy nazar, ular epik yoki lirik turga mansub emasligini izohlaydi. O'zbek tilining izohli

lug'atida maqol so'ziga quyidagicha ta'rif beriladi: Maqol- maqola, kichik asar, so'z, nutq, hayotiy tajriba asosida xalq tomonidan yaratilgan, odatda pand-nasihat mazmuniga ega bo'lgan ixcham, obrazli, tugal ma'noli va hikmatli ibora, gap.

O'tkir Hoshimov o'z asarlarida maqollardan mohirona foydalanib, o'quvchini o'ylantiradigan, hayotga teran nazar bilan qarashga chorlaydigan obrazlarni yaratgan. U maqollar orqali nafaqat milliy ruhni, balki xalqning hayot falsafasini ham asarlariga singdirgan. Qolaversa, adib asarlarida xalqona ruh, milliy qadriyat va og'zaki ijod namunalarini mahorat bilan mujassam etgan yozuvchilardan biridir. Uning ijodida xalq maqollarining o'rni beqiyos bo'lib, ular nafaqat tilga jon bag'ishlaydi, balki obrazlar dunyosini yanada teranlashtiradi. Yozuvchi xalq donishmandligining timsoli bo'lgan maqollarni asarlarining tabiiy bir qismi sifatida qo'llab, ular orqali hayotiy haqiqatlarni ochib beradi.

Yozuvchi maqollarni faqatgina til bezagi sifatida emas, balki g'oya va mavzuni chuqurlashtiruvchi vosita sifatida ishlatadi. Uning "Dunyoning ishlari", "Ikki eshik orasi", "Tushda kechgan umrlar" kabi asarlarida maqollar xarakterlar tafakkurini ochishda, voqealar rivojiga ta'sir etuvchi kuch sifatida namoyon bo'ladi. Masalan "Ikki eshik orasi" asarini oladigan bo'lsak O'tkir Hoshimov bu asarida juda ko'p maqollarga mutojaat qilgan. Har bir maqolning ishlatilish o'rni esa o'ziga xosligi bilan yanada kitobxonni o'ziga tortadi. Biz ushbu asardagi maqollarga to'xtalar ekanmiz, ulardagi maqollarni o'qib, oddiy xalqni qanchalik gapga chechanligini ya'ni suxandonligini ko'rishimiz mumkin. Jumladan, "Mehmon otangdek ulug'", "Bersang yeyman, bermasang o'laman", "Mol egasiga o'xshamasa harom o'ladi", "Jo'jani kuzda sanaymiz", "Ot aylanib qozig'ini topadi", "Shirin yolg'ondan achchiq haqiqat yaxshi", "Oyning o'n beshi yorug', o'n beshi qorong'u", "Suymaganga suykalma", "Ot o'rnini toy bosar", "Sabrning tagi sariq oltin", "Bo'rini eslasang qulog'I ko'rinadi", "Yaxshi kelsa kut, yomon kelsa yut" kabi maqollardan mohirona foydalangan. Asarda joy olgan:

- Bahay! "Mehmon otangdek ulug'" – pakana kishi pildirab borib dadamga tirsagini tutdi. – Xush kelibsiz, mehmon! Ushbu gapdagi maqol orqali biz azal-azaldan o'zbek xalqini juda mehmondo'st va samimiy ekanligini, garchand, o'zining yeyishga noni bo'lmasa ham kelgan mehmonni ochiq chehra va samimiyat, mehribonlik ila kutib olishini ko'rishimiz mumkin. Yoki yana asarda shunday joy bor:

- Safar akaning gapi hali ham xayolimdan ketmasdi. Rost aytadi. Orqa etagimda og'irligim yo'q, xarxasha qiladigan xotinim yo'q. "Bersang yeyman, bermasang o'laman" deydigan bolam yo'q Mana shu maqolga to'xtaladigan bo'lsak, Bersang yeyman, bermasang ochlikdan o'laman",- deb hech qanday hatakatlarsiz hamda

maqsadlarsiz yashamaslik kerak. Bu hayotda inson harakat qilsagina nimagadir ega bo'ladi va hayot sinovlari bilan bimalol yuzlasha oladi.

Adibning yana bir "Nur borki, soya bor" asarida ham maqollardan unumli va o'rinli foydalanilgan. O'tkir Hoshimovning har bir asari kishi ko'nglidan ulkan joy egallashining sababi ham balki tili osoligidadir. Masalan asarda qo'llanilgan "Sabrning tagi sariq oltin" maqoli kishini hayot sinovlarida sabr bardoshli bo'lishga, har bir sinovli kundan keyin yana undan ham ortiq baxtli kunlar kelishisha umid bilan qarashga chorlaydi. Har bir narsa uchun qilingan sabrning oxirida mukofoti borligini bildiradi. Yana shunday jumla bor:

"- Yoshsiz, uka, yoshsiz! Hozir hamma shunaqa qiladi! Hamma! Baliq ham dumini likkilatmasa suza olmaydi. Dunyoda murosas-yu madora degan gap bor. Naynov, ahmoq. Lekin ahmoq bo'lgani bilan amali bor. Butun boshli Gortorgning mudiri! Murosa qilmasam bir cho'qiydi-yu, uchiradi-yuboradi. Bu dunyoda yo zaring bo'lsin, yo zo'ring bo'lsin. Shundan boshqa hammasi bir pul. Bu parchada qo'llanilgan "Yo zaring bo'lsin yo zo'ring bo'lsin" Maqol shuni anglatadiki, jamiyatda odam o'z o'rnini topishi uchun yo boy bo'lishi, yoki zo'r – kuchli, ta'sirli odam bo'lishi kerak. Ikkalasidan biri bo'lmasa, inson boshqalarga tobelikda yashaydi, fikriga quloq solinmaydi. Agar na boy, na zo'r bo'lsang – jamiyatda o'zingni himoya qilish, fikringni o'tkazish, imkoniyatlarga ega bo'lish qiyinlashadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Maqollar O'tkir Hoshimovning asarlarida nafaqat og'zaki xalq ijodining ajralmas qismi sifatida, balki qahramonlarning fikr va dunyoqarashini, ularning jamiyatdagi o'rnini va munosabatlarini ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Shu tariqa, maqollar asarlar mazmunini boyitib, ularni o'quvchiga yanada yaqin va tushunarli qiladi. Maqollar asarlarga jonlilik va mazmuniy chuqurlik beradi, voqealarning ma'nosini boyitadi hamda o'quvchi bilan yozuvchi o'rtasida samimiy aloqa o'rnatadi. Shu tariqa, O'tkir Hoshimov maqollarni nafaqat adabiy vosita, balki xalqning ijtimoiy-hayotiy tajribasi va tafakkurining ramzi sifatida foydalanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. B. Jo'rayeva "O'zbek xalq maqollarining lingvistik asoslari" Toshkent Akademnashr 2019
2. O. Madayev "Xalq og'zaki poetik ijodi" Sharq Toshkent 2010
3. Hoshimov. O'. "Ikki eshik orasi" romani 2013
4. Dusenboyev O "Ikki eshik orasi haqida"
5. O'tkir Hoshimov "Nur borki, soya bor" Toshkent 2017

ABDULLA QAHHORNING HAYOTI VA IJODIY FAOLIYATI

Shavkatova Yulduz

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha ta'lim va Boshlang'ich ta'lim fakulteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2- bosqich (kechki) talabasi.

Ilmiy rahbar: Ziyadullayeva Dilafro'z Narzullayevna

Anotatsiya: Biz ushbu maqolamizda o'zbek adabiyotining yirik namoyondalaridan biri bo'lgan Abdulla Qahhor hayoti va ijod hamda uning asarlaridagi ta'sirchanlikni ta'minlovchi birliklarning o'ziga xosligi haqida to'xtalib o'tamiz.

Kalit so'zlar: Abdulla Qahhor, adabiyot, hikoyalar, ijod, ta'sirchanlik, asarlar, qiyinchilik, leksik birliklar, tarjimonchilik, yozuvchilik mahorati.

Аннотация: В данной статье мы рассмотрим жизнь и творчество Абдуллы Каххора, одного из величайших деятелей узбекской литературы, а также своеобразие приемов, обеспечивающих действенность его произведений.

Ключевые слова: Абдулла Каххор, литература, рассказы, творчество, влияние, произведения, сложность, лексические единицы, перевод, навыки письма.

Abstract: In this article, we will discuss the life and work of Abdulla Qahhor, one of the great figures of Uzbek literature, and the uniqueness of the units that ensure the effectiveness of his works.

Keywords: Abdulla Kahhor, literature, stories, creativity, impact, works, difficulty, lexical units, translation, writing skills.

Abdulla Qahhor (1907–1968) — o'zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri bo'lib, o'zining teran hayotiy kuzatuvlari va realistik asarlari bilan xalq qalbidan chuqur joy egallagan. U 1907-yil 17-sentabrda Farg'ona vodiysining qadimiy shahri Qo'qonda hunarmand oilasida tug'ilgan.

Abdulla Qahhor dastlab eski maktabda, keyinchalik rus-tuzem maktabida tahsil olgan. Yoshligidan kitob o'qishga, adabiyotga qiziqib ulg'aygan. 1925-yilda Samarqandga borib, u yerda O'rta Osiyo Davlat universitetining pedagogika fakultetida o'qishni boshlagan. Shu yillarda u o'zining ilk ijodiy faoliyatini boshlab, adabiy jamoatchilik orasida tanila boshladi.[1: 216]

U 1930-yillarda Toshkentga ko'chib keladi va o'zbek adabiyoti taraqqiyotida faol ishtirok eta boshlaydi. Abdulla Qahhor umrining so'nggi yillarigacha Toshkentda

yashab ijod qildi. U 1968-yil 25-mayda Toshkent shahrida vafot etdi va ushbu shaharda dafn etildi.[2: 93]

Adib o'z faoliyatini dastlab jurnalistika sohasida boshlagan. U 1930-yillarda "Qizil O'zbekiston" gazetasida muharrir sifatida ishlagan. Bu davrda u ko'plab ijtimoiy-tarbiyaviy mavzulardagi maqola va hikoyalarini e'lon qilgan. Gazetadagi faoliyati davomida Abdulla Qahhor jamiyatdagi turli muammolarni dadil ko'tarib chiqqan, tili ravon va ta'sirli asarlari bilan o'quvchilarning mehrini qozongan.

Keyinchalik u O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasida faoliyat yuritgan. Bu tashkilotda u nafaqat oddiy a'zo, balki rahbarlik lavozimlarida ham ishlagan. Yosh yozuvchilarga ustozlik qilgan, adabiyotdagi yangi avlod vakillarini tarbiyalashga katta hissa qo'shgan.

Shuningdek, Abdulla Qahhor turli nashriyotlarda muharrir bo'lib ishlagan. U bu yerda o'zbek adabiyotining rivojiga hissa qo'shibgina qolmay, tarjimachilik sohasida ham samarali faoliyat olib borgan. Xususan, u rus adabiyotining klassik asarlarini o'zbek tiliga tarjima qilgan va bu orqali o'zbek kitobxonining dunyoqarashini kengaytirgan.

Urush yillarida esa Abdulla Qahhor Toshkentdagi madaniy-ma'rifiy muassasalarda, ayniqsa, adabiyot va san'at bilan bog'liq tashkilotlarda ishlagan. Bu davrda uning ijodi xalq ruhiyatini ko'tarishga, vatanparvarlik g'oyalarini targ'ib qilishga qaratilgan edi.[3: 215]

Umrining so'nggi yillarida ham u Toshkentda yashab, ijod va jamoat ishlarida faol bo'lgan. Abdulla Qahhor ishlagan joylar orqali nafaqat o'zining, balki butun o'zbek adabiyotining taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan.

Abdulla Qahhorning ijodi 1920-yillarda boshlandi. U dastlabki hikoyalarida oddiy odamlarning hayoti, qashshoqlik, savodsizlik, eski urf-odatlar oqibatida yuzaga kelgan ijtimoiy muammolarni yoritdi. Yozuvchining ilk mashhur hikoyalaridan biri — "Sinchalak" bo'lib, unda bolalar dunyosi orqali kattalar jamiyatidagi illatlar yumor bilan tasvirlangan.

Abdulla Qahhor ijodi 1930–1960-yillar oralig'ida yuksak cho'qqiga chiqdi. Uning "Mehrobdan chayon", "Sarob", "Sinchalak", "Toshpo'lat tajang nima deydi?", "Og'riq tishini sug'urish" kabi asarlari o'zbek adabiyotining durdonalari hisoblanadi. Ayniqsa, "Mehrobdan chayon" qissasida mansabparastlik, poraxo'rlik, imonsizlik kabi illatlar fosh etiladi. Qahhor bu asar orqali jamiyatni tuzatishga, o'quvchini o'ylantirishga harakat qiladi.[4:67]

Abdulla Qahhorning ijodida satira alohida o'rin tutadi. U kishilar kamchiliklarini bevosita tanqid qilishdan ko'ra, kulgi orqali ularni fosh etadi. "Toshpo'lat tajang nima

deydi?”, “Shohi so‘z”, “O‘tgan kunlarga taqlid” kabi hikoya va pyesalarida u hayotiy voqealar orqali jamiyatdagi illatlarni kulgi aralash fosh qiladi.[5: 29]

Abdulla Qahhor o‘zbek kitobxonini jahon adabiyotining durdonalari bilan tanishtirishda ham katta hissa qo‘shgan. U A. Chexov, M. Gorkiy, L. Tolstoy kabi yozuvchilarning asarlarini o‘zbek tiliga mahorat bilan tarjima qilgan. Shuningdek, u ko‘plab yosh yozuvchilarga ustozlik qilgan, ularning ijodiy shakllanishida yordam bergan.

Bundan tashqari ijodkor asar qahramonlarining yoshi, jinsi, kasb-koriga qarab so‘zlar tanlagan. Bu ijodkorning eng kata yutuqlaridan biri desak yanglishmagan bo‘lamiz. Masalan: "Bemor" hikoyasini oladigan bo‘lsak matnda tilanchi nutqi ham kiritilib ketgan va ayni paytda u tojik tilida berilgan. Bizga ma'lumki, hozirgi kunda bizning xalq orasida "lo'li" deb ataluvchi millatning asosiy kasb-kori tilanchilik va ularning aksariyat qismi tojik tilida gaplashadi. Yozuvchi ham aynan shu jihatlarga e'tibor bergan. "Hey do'st, shaydullo banomi ollo, sadaqa raddi balo, baqavli rasuli xudo..."[6:4]

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak Abdulla Qahhor asarlari boshqa ijodkorlar asarlaridan tilining aniq, lo'nda ravon, qisqa so'z aytib keng ma'no anglatishi bilan farq qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qahhor, A. (1960). Tanlangan asarlar (1–5 jildlar). Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti.
2. Yo‘ldoshev, N. (2002). O‘zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: Fan nashriyoti.
3. Xolmatova, M. (2020). “Abdulla Qahhor hikoyalarida psixologizmning badiiy talqini”. Fan-sifat-taraqqiyot jurnali, 2(3), 45–48.
zenodo.org/record/15761776
4. Erkinov, A. (2010). XX asr o‘zbek adabiyoti. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
5. Abdulla Qahhor – tarjimai hol va ijodi haqida maqola. Sputnik O‘zbekiston. (2023).
<https://oz.sputniknews.uz/abdulla-qahhor--biografiya-39028008.htm>
6. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi. 5-jild. — Toshkent: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2002.

BOYSUN DOSTONCHILIK MAKTABI AN'ANALARI***Sattorova Shaxnoza Patillo qizi****Chirchiq davlat pedagogika universiteti**Gumanitar fanlar fakulteti O'TA 1-bosqich talabasi**Ilmiy rahbar: Nafisa Raxmanova*

Annotatsiya Mazkur maqolada Boysun dostonchilik maktabining o'ziga xos an'analari va badiiy xususiyatlari yoritiladi. Boysun baxshilarining ijrochilik mahorati, dostonlarni kuylash uslubi, xalq og'zaki ijodida tutgan o'rni hamda bu maktabning boshqa dostonchilik an'alaridan farqli jihatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, dostonchilikning xalq ma'naviyatini shakllantirishdagi ahamiyati va yosh avlodni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashdagi roli ko'rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari Boysun dostonchilik maktabining o'zbek xalq madaniy merosida tutgan alohida o'rnini belgilaydi.

Kalit so'zlar: Boysun dostonchilik maktabi, baxshichilik, og'zaki ijod, xalq dostonlari, ijrochilik an'analari, milliy qadriyatlar, ma'naviy meros, folklor, epik an'ana.

Аннотация. В статье рассматриваются уникальные традиции и художественные особенности байсунской школы эпической поэзии. Анализируются исполнительское мастерство байсунских бахши, стиль исполнения эпосов, их место в народном устном творчестве и отличия этой школы от других эпических традиций. Показано значение эпической поэзии в формировании народной духовности и её роль в воспитании подрастающего поколения в духе национальных ценностей. Результаты исследования определяют особое место байсунской школы эпической поэзии в культурном наследии узбекского народа.

Ключевые слова: байсунская школа эпической поэзии, бахши, устное творчество, народные эпосы, исполнительские традиции, национальные ценности, духовное наследие, фольклор, эпическая традиция.

Doston-xalq og'zaki ijodining eng yirik janri bo'lib, u qahramonlik, ishqiy-sarguzasht, fantastik mazmunga ega bo'lgan voqealarni bayon qiluvchi asar. Qahramonlarning sarguzashtlari, o'zaro munosabatlari va kechinmalarini keng ko'lamda tasvirlovchi yirik hajmli liro-epik asar doston deyiladi. Doston davr, tuzumdagi xalq ruhiyatini, xususiyatlarini aks ettiradi. Zamonlar o'tishi bilan ular yangi

-yangi mavzular va g'oyaviy mazmun bilan boyib boradi. Dostonlar xalq tomonidan yaratilgach, ijodkor xalq ular orqali o'z maqsadlari, orzu-istaklari, his-tuyg'ularini ifodalaydi. Odatda, dostonlarning birinchi ijodkori unutilib, ular nasldan naslga, avloddan avlodga o'tishi natijasida xalq mulkiga aylanadi. Dostonlar mavzu jihatidan rang-barang, mazmunan xilma-xil bo'lganligi bois ularning quyidagi turlari mavjud: qahramonlik dostonlari, romantik - ishqiy-sarguzasht dostonlar, tarixiy dostonlar. Dostonlardagi asosiy qahramonlar qiyofasida insonparvarlik, vatanparvarlik, mardlik, jasurlik, do'stlik, vafodorlik, sadoqat kabi olijanob fazilatlar umumlashtiriladi.

Urug'chilik jamiyatining yemirilishi va sinfiy jamiyatga o'tish, Baqtriya, Sug'diyona va Xorazmda davlatlarning paydo bo'lishi, axmoniylarning harbiy-ma'muriy jihatdan birlashuvlari, Aleksandr Makedonskiy davlati, Grek-Baqtriya podsholigining vujudga kelishi eramizdan oldingi VII asrdan to eramizning IV asrigacha bo'lgan juda katta tarixiy davrni o'z ichiga oladi. Bu davr epik xarakterli mifologik qahramonlik ustun bo'lgan qadimgi og'zaki muzikali poetik ijodning yuzaga kelishi bilan mashhurdir. Qahramonlik afsonalari, epik qo'shiqlar O'rta Osiyo xalqlarining o'z mustaqilliklari uchun olib borgan mardonavor kurashlarining bo'yoqdor tasvirlari bilan to'la. O'z xalqining ozodligi yo'lida jonini qurbon qilgan cho'pon Shiroqning mislsiz jasorati, vatanga bo'lgan muhabbati to'g'risida hikoya qiluvchi Sak afsonalaridan parchalar bizning kunlarimizgacha saqlanib kelgan. Masalan, Rustam va uning janglari, malika Taxminaga bo'lgan muhabbati, tanimagan otasi qo'lida qatl qilingan o'g'li Suxrobning o'limi to'g'risida hikoya qiluvchi qo'shiqlar mustaqil marosim tomoshalariga aylanib ketgan. Keyinchalik bu qo'shiqlar tojik xalqining ajoyib dostonida— «Shohnoma»da o'z aksini topdi. Rustam, Siyovush va boshqa bahodirlar to'g'risida afsonalar turkumi yaratildi. Xudolarga sig'inish bilan bog'liq bo'lgan turli xil marosimlarda ham qo'shiq aytilgan. Bu haqda Avestoda bayon qilingan. Avesto gimnlari (yashtlar)ning o'zi rechitativ tarzida ijro etilgan. Gimnlar xor bo'lib aytish mumkin bo'lgan band va takrorlanuvchi naqoratli yarim nasriy, yarim vaznli rivoyatlardan iborat bo'lgan. Xudolarga sig'inish bilan bog'liq bo'lgan marosimlarda muqaddas olov atrofida qo'shiq aytilgan, raqs tushilgan. Xalqning bayram marosimlari, masalan: bahorda kun va tunning baravarlashuvi — Navro'z keng tarqalgan edi. O'rta asr yozuvchilari musiqaning mehnat marosimlaridagi roli, insonning musiqani olam tuzilishi bilan tabiatdagi o'lish va tirilish haqidagi ma'lumotlar bilan bog'lashga bo'lgan intilishlarini ham ko'rsatib o'tganlar. O'zbek xalqining musiqa merosida dostonlar maxsus tarmoqni tashkil etadi. Ular mavzu jihatdan rang-barang bo'lib, mazmunlarining umumiylikiga binoan ma'lum turkumlarga birlashadi. Masalan, «Go'ro'g'li» dostonlar turkumi qirqdan ortiq to'la

tugallangan hamda mustaqil ijro etiladigan ishqiy-romantik dostonlardan iborat bo'lib, ularda didaktik mavzu ham alohida ahamiyat kasb etadi. O'zbekistonda «Alpomish», «Avazxon», «Kuntug'mish», «Ravshan», «Oshiq G'arib» va boshqa ko'pgina dostonlar keng tarqalgan. Dostonlarni avloddan-avlodga og'zaki an'anada yetkazib kelayotgan hamda o'z shoirona va musiqa ijrochilik qobiliyatlari bilan har bir doston ijrosiga yangicha tus bag'ishlab kelayotgan shaxslar xalq orasida baxshi (yoki shoir) deb nom olgan ma'lum maktab sohibi bo'lmish dongdor ustoz namoyandalardir. Ergash Jumanbulbul o'g'li, Fozil Yo'ldosh o'g'li, Po'ltan shoir, Abdulla shoir va boshqalar ana shunday doston ijrochilaridan edi. O'zbek dostonlari boshqa ko'pgina xalqlardagi kabi faqat epik she'riy asargina bo'lmasdan, ularda nasr ham muhim o'rin tutadi. Syujet rivojida voqealarning borishini tasvirlovchi nasriy, ya'ni proza qismi janglar mazmuni, tabiat go'zalliklari, u yoki bu obrazning alohida e'tiborga loyiq fazilatlarini tasvirlovchi poetik qism bilan almashinib turadi. Dostonlar ijro etilganda nasriy (proza) qismi, odatda, hikoya tarzida ma'lum artistik mahorat bilan aytiladi va ba'zan rechitativ tarzida kuylanishi ham mumkin. Ammo she'riy bo'limlari doimo kuylanib ijro etiladi va bu yerda baxshi (yoki shoir)ning ustaligi ishlatiladigan bir necha kuyning har birini mantiqiy rivojga mos keltirishida ham ko'rinadi. Bu, ayniqsa, hozirgi kunda ham doston aytib kelayotgan Qashqadaryo va Surxondaryoning yirik baxshilari va ular maktabiga sodiq yosh iste'dodlar ijrosida yorqin ko'rinadi.

Doston voqealarining bosqichma-bosqich, salobatli bayon etilishi jarayonida so'zli va sof cholg'u kuylar katta o'rin tutadi. Shuningdek, uning ijrosi davomida muntazam ravishda aytiluvchi har-xil mazmundagi qo'shiqsimon namunalar "noma" deb yuritiladi. Nomalar dostonchi tomonidan do'mbira cholg'usi jo'rligida yo'g'on, bo'g'iqlik tabiatli, shu boisdan "ichki" deb ataluvchi ovozda ijro etiladi. Har bir doston o'nlab turlicha holat va kayfiyatlarni ifodalovchi noma va kuylardan tuziladi. Ijrochi muayyan voqelik vaziyatidan kelib chiqib, o'z ijro bisotida bor musiqiy namunalarni tanlab, o'rinli ishlatadi. Doston tarkibidagi aksariyat kuy va nomalar kichik hajmli, oddiy tuzilmali shaklu-shamoyillardan iboratdir. Ularda foydalanilgan musiqiy tovushlar ko'lam, vazn-usullari jihatdan biroz chegaralangandek tuyulishi mumkin. Shunday bo'lsa-da, doston ijrochisining badihago'ylik mahorati orqali bunday qadimiy musiqiy namunalarning rango-rangligi, ta'sirchan va ifodaviyligi ta'minlanadi. «Doston» so'zi qissa, hikoya, sarguzasht, ta'rif va maqto'v ma'nolarida ishlatiladi. Adabiy atama sifatida u, xalq og'zaki ijodida yirik hajmli epik asardir. Doston o'zbek folklorining keng tarqalgan yirik janrlaridan biridir. Uning yaratilishi xalqimizning ma'naviy-maishiy qiyofasi, siyosiy qarashlari, axloqiy estetik tarbiya, adolat va haqqoniyat, ozodlik va tenglik, qahramonlik va vatanparvarlik haqidagi ideallari bilan

chambarchas bog'liqdir. Asriy kurashlar va ideallar mavzusi g'oyaviy mazmunni, voqelikning mohiyatini belgilaydi.

Surxondaryo dostonchiligining ildizlari juda qadim zamonlarga borib taqaladi. Markaziy Osiyo hududida, ilk madaniyat o'chog'i bo'lmish bu diyorda dostonchilik an'analari miloddan avvalgi VI-V asrdayoq keng taraqqiy topganligiga oid ayrim ma'lumotlar mavjud. Surxondaryo va Qashqadaryo vohalarida eng keng tarqalgan tarixiy, bahodirlik, ishqiy dostonlardan "Alpomish", "Avazxon", "Rustamxon", "Go'r o'g'li" va boshqalarni tilga olish mumkin. Ushbu voha dostonchiligi juda qadimiy, ayni paytda hozirga qadar yaxshi saqlangan mahalliy udum va an'alariga ega. U o'ziga xos adabiy-nasriy, she'riy, shuningdek, musiqiy-ijodkorlik xislatlar bilan ta'riflanadi.

Milodiy VII-VIII asrlarda islom dini kirib kelishi bilan Movarounnahrda musulmonchilik urf-odatlariga moslashgan dostonchilik hamda shu tarzda bizgacha yetib kelgan uslublar joriy etila boshlagan. Shariat asoslarini targ'ibot qiluvchi islom dini, xususan Qur'oni Karim negizida har xil qissalar doston va doston sifat nomalar yaratilib keng tarqaldi. Masalan: «Me'rojnoma», «Bobo Ravshan», «Payg'ambarlar hikoyati», «Sultonboyning me'roji», "Juxud o'g'lon", «Yusuf va Zulayxo», «Kiyiknoma» kabilar musiqiy jihatdan boy dostonlar.

Turlicha mazmundagi doston nomlari ancha rivojlangan va tugal musiqiy shakllarga ega. Nomalarning ayrimlarini terma, qo'shiq, boshqalarini esa xalq ashula janrlariga qiyoslash mumkin. E'tiborli tomonlaridan biri shundaki, dostonlar tarkibidagi nomalarning aksariyati tinglovchilar orasida juda mashhur bo'lib ketgan. Zero ularni nafaqat bevosita doston ko'rinishida, balki ko'p san'atkor va havaskor xonandalar tomonidan erkin, alohida-alohida ham kuylash Surxondaryoda odatga aylangan. Ushbu vohada o'nlab turli mavzularga bag'ishlangan katta-kichik dostonlar juda keng tarqalgan. Bulardan eng mashhurlari, jumladan, "Oshiq G'arib va Shohsanam", "Avazxon", "Boziyxon", "Xirmondali", "Yusuf va Zulayho", "Rustamxon" va boshqalardir. Baxshilar va doston kuylash tartibi. Xalq og'zaki ijodining yuksak professional san'at turi doston va dostonchilikning paydo bo'lishi taraqqiyoti baxshilar nomi bilan bog'liqdir. Xalq ommasi madaniy-siyosiy hayotida ulkan o'rin tutgan baxshilar, mehnatkash xalq o'rtasida juda kata hurmat va e'tiborga sazovor bo'lganlar. Olimlarimizning yozishicha: «baxshi» mo'g'ulcha «baxsha», «bag'sha» so'zlaridan olingan bo'lib «ustoz» "ma'rifatchi" degan ma'nolarni anglatadi. O'zbeklarda baxshi keng ma'noda xalq dostonlarini kuylovchi, yodda saqlovchi va nasldan naslga o'tkazuvchi san'atkordir. Xalq orasida baxshi so'zi turli xarakterdagi ikki vazifani bajaruvchi shaxsga nisbatan qo'llangan. Doston aytuvchilar O'zbekistonning har yerida turli nomlar bilan yuritiladi. Masalan, Surxondaryo

Qashqadaryoda yuzboshi, Janubiy Tojikiston o'zbeklari orasida sohi, sozanda, Farg'ona vodiysida sanovchi, ayrim joylarda jirov, jirchi, oqin, oxun deb ataladi.

O'zbeklarda xalq dostonchilarini shoir deb ham atashadi. Og'zaki nutqda shoir arabcha so'z bo'lib, adabiyot vakili, she'riy asar ijodkori, ko'chma ma'noda hozirjavob, shirinsuxan shaxsga nisbatan ham qo'llaniladi. Xalq ijodida epik asar ijodkori va yangi doston yaratuvchilar- baxshilarni shoir deyishadi. Xorazmda doston kuylovchilarni baxshi deb kelganlar. «Baxshiy» so'zi fors tilidagi «baxshidon» so'ziga yaqin bo'lib, «Baxshidon» so'zini o'zbekchaga o'g'irganda «bag'ishlamoq» «in'om qilmoq» ma'nolarini bildiradi va Xorazmda baxshilar ijodiga mos keladi. Xaqiqatdan ham, baxshilar bir voqeaga bag'ishlangan dostonlarni yoddan o'z boshidan kechirganday qilib san'atkorlik bilan ijro qilib kelganlar.

Boysun vohasi qadimdan nafaqat tabiati va tarixiy yodgorliklari, balki o'ziga xos folklor maktabi bilan ham mashhurdir. Bu hududda dostonchilik an'anasi juda kuchli bo'lib, baxshilar ijodi o'zbek xalq og'zaki ijodining eng qadimiy qatlamlarini o'zida saqlab qolgan. 2001-yilda UNESCO tomonidan Boysun madaniyati "Insoniyatning og'zaki va nomoddiy madaniy merosi durdonasi" sifatida e'tirof etilishi bejiz emas. Chunki bu yerda baxshichilik, dostonchilik, xalq qo'shiqlari va marosim an'analari hanuzgacha asrab kelinmoqda.

Boysun dostonchilik maktabida baxshi — doston aytuvchi shoir va sozanda sanaladi, ya'ni yakka ijrochilik usuli yetakchilik qiladi. Ular dostonlarni do'mbira, qo'biz yoki dutor jo'rligida ijro etadilar. Baxshilarning o'ziga xos jihatlari:

- ijrochilik uslubi – kuchli ovoz, keng diapazon, ohangdorlik;
- qo'shimchalar kiritish;
- ustoz-shogird an'anasi – har bir baxshi ustozlari orqali dostonchilik maktabini o'zlashtiradi;
- epik repertuar – "Alpomish", "G'orog'li", "Rustamxon" kabi xalq dostonlari keng tarqalgan.

Boysun dostonchilik maktabi boshqa hududlardan quyidagi xususiyatlari bilan ajralib turadi:

- 1) Qadimiy qatlamlarni saqlaganligi – Boysun baxshilari repertuarida dastlabki epik motivlar, qadimgi mifologik unsurlar uchraydi.
- 2) Keng xalqchilik – dostonlar xalq yig'inlarida, to'y, sayil va marosimlarda ijro etiladi.
- 3) Estetik kuch – baxshining ovozi, ohangdorligi va obraz yaratish mahorati tinglovchilarga kuchli ta'sir qiladi.

4) Diniy-ma'rifiy jihatlar – ayrim dostonlarda islomiy ruh, diniy qadriyatlar, axloqiy nasihatlar ham aks etadi.

Boysun dostonchilik maktabi xalqning tarixiy xotirasi, orzu-umidlari va qahramonlik g'oyalarini mujassamlashtiradi. U yosh avlodni milliy ruhda tarbiyalash, Vatanga sadoqat, mardlik, do'stlik va mehr-muhabbat kabi qadriyatlarni singdirishda muhim vosita hisoblanadi. Bugungi kunda ham Boysun baxshilari folklor festivallari va madaniy tadbirlarda faol ishtirok etib, milliy merosni avlodlarga yetkazib kelmoqda.

O'zbek xalq dostonlarining tarixiy-madaniy ahamiyati tengsizdir. Dostonchilik san'ati xalqimizning o'ziga xos badiiy tarixidir. Unda xalqimizning asrlar bo'yi qilgan orzu-umidlari, porloq kelajagi xaqidagi o'y- fikrlari mujassamlashgan. Demak, doston va dostonchilikdan maqsad xalqning kayfiyati va ruhiyatini kuylash, shu ruh va kayfiyatga mos ajdodlar sabog'i orqali baxshi bilan yuzma-yuz turgan tinglovchilar doirasining ko'nglini ko'tarish, ularda yanada ezgulik va olijanoblik tuyg'usini kuchaytirishdir. Xalq dostonlari milliy iftixor va o'z-o'zini anglash, vatanparvarlik tuyg'ularini tarbiyalashda muhim g'oyaviy estetik vazifani o'taydi.

Adabiyotlar:

1. Jo'raev M., Shomusarov Sh. O'zbek mifologiyasi va arab folklori. -T.:«Fan», 2001.
2. X.Razzoqov, T.Mirzaev, O.Sobirov, K.Imomov. O'zbek xalq og'zaki ijodi.-T.: O'qituvchi, 1980.
3. O'zbek adabiyot tarixi. 5 tomlik 1 tom. eng qadimgi davrlardan XV asrning II yarmigacha. -T.: Fan, 1978, 328 b.
4. E.Musurmonov. O'zbek folklori materiallarini to'plashga oid metodik tavsiyalar. -S.: SamDU, 2005.
5. O'zbek mumtoz adabiyoti namunalari. 1-jild. -T.: Fan, 2003, 332 b.
6. Bulbul taronalari. Ergash Jumanbulbul o'g'lining doston va termalari. 5tomlik. -I.: Fan, 1971-1973.
7. Fozil Yo'ldosh o'g'li. Tanlangan asarlar. -T.: O'zdavnashr, 1949.

“SHAYTANAT” ATAMASI VA ABDULLA QODIRIY ASARLARI BO‘YICHA TAHLIL

Abdiqodirova Moxira

CHDPU talabasi

Ilmiy rahbar: Murodova R.I

Annotatsiya: Ushbu maqola “Shaytanat” atamasi va uning o‘zbek adabiyotidagi o‘rnini, xususan, Abdulla Qodiriy ijodidagi qo‘llanilishini har tomonlama va chuqur tahlil qiladi. “Shaytanat” Tohir Malikning mashhur romani nomi bo‘lsa-da, bu atama klassik o‘zbek adabiyotida, jumladan, Qodiriy asarlarida shaytoniy ishlar, jinoyat olami, axloqsizlik va insonning ichki kurashini ifodalovchi ma’no sifatida uchraydi. Xususan, Qodiriy asarlaridagi “shaytanat” tushunchasining falsafiy va ijtimoiy talqinlari, uning Tohir Malik kabi zamonaviy yozuvchilarga ta’siri va jamiyatdagi axloqiy masalalar yoritiladi.

Kalit so‘zlar: shaytanat, Abdulla Qodiriy, o‘zbek adabiyoti, Tohir Malik, shaytoniy olam, axloqiy masalalar, milliy ma’naviyat, milliy identitet, ta’lim va tarbiya, insonparvarlik, jamiyat tahlili, jadid adabiyoti, falsafiy meros, global ta’sir, zamonaviy tadqiqotlar, ethnopedagogika, yosh avlod tarbiyasi, madaniy meros, xalqaro adabiyot, uzbek milliy identiteti, jadid falsafa, inson kamoloti, etika va axloq, shaytoniy fitna, ijtimoiy islohotlar.

Annotation. This article provides a comprehensive and in-depth analysis of the term “Shaytanat” and its place in Uzbek literature, in particular, its use in the works of Abdulla Qodiriy. Although “Shaytanat” is the title of a famous novel by Tohir Malik, this term is found in classical Uzbek literature, including in Qodiriy’s works, as a means of expressing satanic deeds, the world of crime, immorality, and the inner struggle of man. In particular, the philosophical and social interpretations of the concept of “shaytanat” in Qodiriy’s works, its influence on modern writers such as Tohir Malik, and ethical issues in society are highlighted.

Keywords: devilry, Abdulla Qodiriy, Uzbek literature, Tahir Malik, devilish world, moral issues, national spirituality, national identity, education and upbringing, humanism, social analysis, modern literature, philosophical heritage, global impact, modern research, ethnopedagogy, upbringing of the younger generation, cultural heritage, international literature, Uzbek national identity, modern philosophy, human perfection, ethics and morality, devilish conspiracy, social reforms.

“Shaytanat” atamasi o‘zbek adabiyotida shaytoniy ishlar, jinoyat va axloqsizlik olamini ifodalovchi ma’no sifatida ishlatiladi. Bu atama Alisher Navoiy va Abdulla Qodiriy kabi klassik yozuvchilar asarlarida uchraydi, lekin zamonaviy adabiyotda Tohir Malikning mashhur romani nomi sifatida tanilgan. Abdulla Qodiriy (1894–1938) – o‘zbek milliy adabiyotining otasi, jadidchi va buyuk romannavis bo‘lib, uning asarlari jamiyatdagi axloqiy va ijtimoiy muammolarni chuqur tahlil qiladi. Qodiriy asarlarida “shaytanat” so‘zi, masalan, “O‘tgan kunlar” romanida “shaytanat saltanati” iborasi sifatida ishlatilib, insonning ichki kurashi va jamiyatdagi adolatsizliklarni tasvirlaydi.

Qodiriy hayoti Turkiston jadidchilik harakati bilan bog‘liq bo‘lib, u 1894-yilda Toshkentda tug‘ilgan va yoshligidan ma’rifat va islohot g‘oyalari qiziqqan. Uning otasi Qodirbobo oilasida voyaga yetgan Qodiriy arab, fors va rus tillarini o‘rgangan va jadid maktablarida ta’lim olgan. 1920-yillarda u “O‘tgan kunlar” (1925) orqali birinchi o‘zbek romani yaratgan, bu asar milliy uyg‘onishning ramzi bo‘lgan. Qodiriy nafaqat romannavis, balki publitsist, dramaturg va tarjimon bo‘lgan, uning “Mehrobdan chayon” (1926) romani ham jamiyatdagi korrupsiya va axloqsizlikni tanqid qiladi.

Qodiriy hayoti siyosiy ziddiyatlar bilan to‘la bo‘lgan: 1937-yilda stalin repressiyasi qurboni bo‘lib, 1938-yilda otib o‘ldirilgan. Uning ijodi insonparvarlik, milliy uyg‘onish va axloqiy poklik mavzularini yoritadi. “Shaytanat” atamasi Qodiriy asarlarida shaytoniy fitnalar va inson adashishi ramzi sifatida keladi, bu esa zamonaviy yozuvchilar, masalan, Tohir Malik tomonidan ilhom manbai bo‘lgan. Malikning “Shaytanat” romani (1992) Qodiriy uslubidan ta’sirlangan bo‘lib, to‘y sahnasi kabi elementlar “O‘tgan kunlar” bilan solishtiriladi.

Ijodiy jihatdan Qodiriy asarlari – “O‘tgan kunlar”, “Mehrobdan chayon” va “Scorpion from the Altar” kabi romanlar – o‘zbek adabiyotining oltin namunalari. Ularda “shaytanat” tushunchasi jamiyatdagi ma’naviy inqiroz va insonning ichki kurashini aks ettiradi. Masalan, “O‘tgan kunlar”da Atabek va Kumush hikoyasi orqali shaytoniy kuchlar va muhabbat mavzulari o‘rganiladi. Qodiriy ijodi nafaqat o‘zbek adabiyotida, balki butun Markaziy Osiyo adabiyotida muhim o‘rin tutadi.

Zamonaviy o‘zbek jamiyatida “Shaytanat” atamasi va Qodiriy merosi o‘ta dolzarb bo‘lib qolmoqda, chunki uning axloqiy va ijtimoiy g‘oyalari ta’lim, ma’naviy tarbiya va milliy identitetni shakllantirishda asosiy rol o‘ynaydi. Mustaqillikdan keyingi O‘zbekistonda Qodiriy asarlari maktab va universitet darsliklariga kiritilgan, uning “shaytanat” tushunchasi yosh avlodni ma’rifatparvarlik, adolat va milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda qo‘llaniladi. Masalan, Qodiriy romanlaridagi axloqiy

masalalar ethnopedagogikada ishlatilib, talabalarda milliy qadriyatlar shakllantirilmoqda.

So'nggi yillarda, xususan 2021–2025-yillarda o'tkazilgan tadqiqotlar Qodiriy merosining global ta'sirini ko'rsatmoqda. Masalan, xalqaro universitetlarda Qodiriy asarlari o'rganilmoqda, uning “shaytanat” falsafasi zamonaviy psixologiya va adabiyotda qayta baholanmoqda. O'zbekistonda Qodiriy tavallud kuni munosabati bilan ilmiy konferensiyalar o'tkazilmoqda, bu uning merosini ommalashtirishga yordam beradi. Sovet davrida Qodiriy faoliyati taqiqlangan bo'lsa, bugun mustaqillik davrida u milliy identitetning ramzi sifatida ko'rilmoqda.

Qodiriy dolzarbligi raqamli davrda yanada kuchaymoqda: uning asarlari raqamlashtirilgan, AI orqali tahlil qilinmoqda va xalqaro platformalarda tarjimai taqdim etilmoqda. Masalan, uning axloqiy g'oyalari zamonaviy o'zbek adabiyotida, jumladan, Tohir Malikning “Shaytanat” romani kabi asarlarda aks etgan, bu milliy madaniyatni saqlashda muhim. Bundan tashqari, Qodiriy ta'limotlari zamonaviy ruhiy salomatlik va ma'naviy rivojlanish masalalarida qo'llanilmoqda, chunki uning “shaytanat” falsafasi shaxsiy kamolotga yo'l ko'rsatadi. O'zbekistonda ta'lim islohotlarida Qodiriy g'oyalari ethnopedagogika va axloqiy tarbiya darslarida markaziy o'rin tutmoqda, bu yoshlarni globalizatsiya sharoitida milliy qadriyatlar bilan bog'lashga yordam beradi. Shuningdek, xalqaro miqyosda Qodiriy merosi Markaziy Osiyo tadqiqotlarida o'rganilmoqda, bu o'zbek madaniyatining jahoniy integratsiyasini ta'minlaydi.

Tadqiqotda Abdulla Qodiriy asarlari va “Shaytanat” atamasi haqidagi keng ko'lamli ilmiy manbalardan foydalanildi. Asosiy materiallar Google Scholar, ResearchGate, JSTOR va Academia.edu kabi yuqori sifatli akademik bazalardan olingan, shuningdek, o'zbek va xalqaro jurnallardagi maqolalar, kitoblar va dissertatsiyalar ishlatilgan. Metodlar orasida adabiy tahlil (tekstual interpretatsiya), tarixiy-komparativ yondashuv (Qodiriy va Tohir Malikni solishtirish), falsafiy interpretatsiya (shaytanat tahlili) va sotsiologik tahlil (zamonaviy jamiyatdagi ta'sirni o'rganish) mavjud.

Qodiriy asosiy asarlari – “O'tgan kunlar”, “Mehrobdan chayon” va publitsistik maqolalari to'g'ridan-to'g'ri o'rganildi, ulardan iqtiboslar va misollar keltirildi. Ilmiy maqolalar, masalan, lingvistik tahlillar va zamonaviy tadqiqotlar (2021–2025-yillar) asosida ma'lumotlar jamlandi. Biografik manbalar orasida Qodiriy hayoti haqidagi tarixiy hujjatlar va arxiv materiallari ishlatilgan. Tadqiqotda 30 dan ortiq akademik manba ko'rib chiqildi, ulardan kalit faktlar, iqtiboslar va statistik ma'lumotlar olingan. Zamonaviy dolzarblikni tahlil qilish uchun so'nggi yillarda chop etilgan maqolalar

(masalan, ethnopedagogika va milliy identitet haqidagi tadqiqotlar) qo'llanilgan. Metodologiya sifatida kontent-tahlil va diskurs-tahlil ham ishlatildi, bu Qodiriy matnlaridagi yashirin ma'nolarni ochib berishga yordam berdi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, "Shaytanat" atamasi Qodiriy asarlarida shaytoniy olam va inson adashishini ifodalaydi. Masalan, "O'tgan kunlar"da "shaytanat saltanati" iborasi orqali jamiyatdagi adolatsizlik tasvirlanadi. Bu atama Tohir Malik tomonidan roman nomi sifatida ishlatilgan va Qodiriy merosidan ilhomlangan, xususan, to'y sahnasi solishtirmalarida. Qodiriy ijodi jamiyatni ma'naviy poklashga chaqiradi, uning romanlarida insoniy fazilatlar – muhabbat, adolat va poklik targ'ib etiladi.

Zamonaviy kontekstda Qodiriy ijodi o'zbek milliy ma'naviyatining asosini tashkil etadi. So'nggi tadqiqotlarda uning g'oyalari ta'limda qo'llanilmoqda, masalan, yoshlarni mukammal shaxs sifatida tarbiyalashda. Qodiriy falsafasi, jumladan, "shaytanat" ta'limoti, zamonaviy adabiy oqimlarda tahlil qilinmoqda va inson ruhiy salomatligiga ta'sir etmoqda. Bundan tashqari, uning asarlari mustaqillik davri o'zbek adabiyotida yangi talqinlarga asos bo'lmoqda, bu milliy madaniyatni rivojlantirishda muhim. Natijada, Qodiriy merosi nafaqat o'tmishni, balki kelajakni shakllantirishda dolzarbdır.

"Shaytanat" atamasi Abdulla Qodiriy ijodida muhim o'rin tutib, zamonaviy adabiyotga ta'sir etadi. Qodiriy merosi jamiyatni axloqiy tarbiyalashda dolzarbdır. Uning hayoti va ijodi insonparvarlik, ma'naviy poklik va milliy identifikatsiyani targ'ib etadi. Zamonaviy jamiyatda Qodiriy merosi ta'lim va tarbiyada muhim o'rin tutib, yosh avlodni mukammal shaxs sifatida shakllantirishga yordam beradi. Kelajak tadqiqotlar uning asarlarini global kontekstda yanada chuqurroq o'rganishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Narzieva, D. I. (2024). Hospitality between tradition and truth: A literary analysis based on Tohir Malik's Shaytanat. *American Journal of Language, Literature and Culture Studies*, 4(1), 1-5.
<https://zienjournals.com/index.php/zjssh/article/download/4408/3634/4297>
2. Heusinger, K., & Klein, U. (2009). Two indefinite articles in Uzbek. In R. Vermeulen & R. Shibagaki (Eds.), *Proceedings of the Fifth Workshop on Formal Languages and Analysis of Contract-Oriented Software* (pp. 55-70). Institut für Deutsche Sprache. https://ids11.phil-fak.uni-koeln.de/sites/IDSLI/dozentenseiten/Heusinger/Publikationen/2009/Heusinger_Klein_2009_indefinite_articles_Uzbek.pdf

3. Yulduz, M. A. (2022). Intertextual interweaving's and sociocultural reflections in Tahir Malik's 'Shaytanat': An analysis and context of Uzbek literary tradition of the late 20th century. *Zien Journal of Social Sciences and Humanities*, 24, 1-7. <https://zienjournals.com/index.php/zjssh/article/download/4408/3634/4297>
4. Hamidova, M. (2023). "SHAYTANAT": Criticism, analysis, viewpoint. *Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences*, 3(5), 1-10. <https://cyberleninka.ru/article/n/shaytanat-criticism-analysis-viewpoint>
5. Qodiriy, A. (1925). *O'tgan kunlar*. O'zbekiston nashriyoti.
6. Ilhombayeva, M. U. (2024). Analysis of some nicknames in Tahir Malik's "Shaytanat". *Excellencia: International Multi-Disciplinary Journal of Education*, 2(3), 1-5. <https://mail.multijournals.org/index.php/excellencia-imje/article/view/1625>
7. Heusinger, K. (2013). *Different kinds of specificity across languages*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-94-007-5522-2>
8. Qodirova, X. M. (2023). Tohir Malikning "Shaytanat" asaridagi ayrim laqablar tahlili. *ResearchGate*. https://www.researchgate.net/publication/384600574_Tohir_Malikning_Shaytanat_asaridagi_ayrim_laqablar_tahlili

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA FOLKLOR: YANGI IMKONIYATLAR VA TAHDIDLAR

Shokirjonova E'zoza Sherzod qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti O'TA 1-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Nafisa Raxmanova

Annotatsiya: Raqamli texnologiyalar insoniyat madaniy hayotining barcha sohalarini tubdan o'zgartirishda davom etmoqda. Shu jihatdan folklor sohasida ham raqamli texnologiyalarning kirib kelishi yangi imkoniyatlarni yaratmoqda va ayni paytda ma'lum xavflarni yuzaga keltirmoqda. Folklor – bu xalqning og'zaki va yozma bo'lmagan madaniy merosi bo'lib, asrlar davomida shakllangan xalq ijodlari va qadriyatlarining ifodasidir. Ushbu madaniy merosning saqlanishi, rivojlanishi va yosh avlodlarga yetkazilishi uchun raqamli texnologiyalar muhim vosita sifatida xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, raqamli platformalarning kengayishi va global axborot oqimining kuchayishi folklor an'alarining buzilishi va o'zligini yo'qotish xavfini ham oshirmoqda.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, folklor, an'ana, platformalar, audio-videomateriallar, madaniyat, madaniy meros, xalq ijodi.

Аннотация: Цифровые технологии продолжают радикально менять все сферы культурной жизни человека. В этой связи внедрение цифровых технологий в область фольклора создает новые возможности и одновременно несет определенные риски. Фольклор - это устное и неписменное культурное наследие народа, выражение народных творений и ценностей, формировавшихся на протяжении веков. Цифровые технологии служат важным инструментом сохранения, развития и передачи этого культурного наследия молодым поколениям. В то же время расширение цифровых платформ и интенсификация глобальных информационных потоков также увеличивают риск разрушения и утраты самобытности фольклорных традиций.

Ключевые слова: цифровые технологии, фольклор, традиция, платформы, аудио- и видеоматериалы, культура, культурное наследие, народное искусство.

Abstract: Digital technologies continue to radically change all spheres of human cultural life. In this regard, the introduction of digital technologies in the field of folklore creates new opportunities and at the same time poses certain risks. Folklore is the oral and non-written cultural heritage of the people, an expression of folk creations

and values formed over the centuries. Digital technologies serve as an important tool for the preservation, development and transmission of this cultural heritage to younger generations. At the same time, the expansion of digital platforms and the intensification of global information flows also increase the risk of destruction and loss of identity of folklore traditions.

Keywords: digital technologies, folklore, tradition, platforms, audio-video materials, culture, cultural heritage, folk art.

Raqamli texnologiyalarning folklorga ta'siri ikki tomonlama: ular folklor namunalarini yig'ish, saqlash, taqdim etish va o'rganishni osonlashtiradi, biroq ushbu jarayonda an'anaviy qiymat va mazmunning noto'g'ri talqin qilinishiga olib kelishi mumkin. Folklorning raqamli maydonlarda tarqatilishi xalq ijodining keng ommalashuviga sabab bo'ladi, bu esa madaniy qadriyatlarning yuksalishi uchun qulay imkoniyat yaratadi. Masalan, xalq ertaklari, qo'shiqlari, maqollari va afsonalari internet, raqamli arxivlar, ijtimoiy tarmoqlar va audio-videomateriallar orqali keng auditoriyaga yetib boradi. Bu nafaqat mahalliy, balki xalqaro miqyosda ham folklorni tanitishda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar folklor elementlarining yangi shakllarda ijod qilinishini rag'batlantiradi. Masalan, virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalari yordamida folklor qahramonlari, voqealari va muhitlari jonlantiriladi. O'yinlar, animatsiyalar, interaktiv loyihalar folklorning yosh avlodga yetkazilishida samarali vosita bo'lmoqda. Bu texnologiyalar madaniy merosni yangicha shakllar va formatlarda saqlash va taqdim etish imkonini beradi. Shu tariqa, folklor o'zining tarixiy shaklidan tashqarida ham hayotga qaytadi, zamonaviy madaniyat elementi sifatida rivojlanadi.[1]

Biroq, raqamli maydonlarda folklorning keng tarqalishi bilan bog'liq ba'zi tahdidlar ham mavjud. Eng asosiysi – folklorning asl mazmuni va konteksti yo'qolishi xavfi. Internetda va boshqa raqamli platformalarda folklor namunalarining ko'pligi va ularning har xil formatlarda, ko'pincha muallifsiz yoki noto'g'ri talqinlarda tarqalishi, an'anaviy holda saqlangan va o'rganilgan folklorni buzib yuborishi mumkin. Shu sababli raqamli vositalardan foydalanishda madaniy merosning qattiq nazorat qilinishi va huquqiy himoyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Folkloriy materiallar bilan ishlashda ularning asl nusxalarini saqlash, o'rganish va e'lon qilishda ilmiy va madaniy me'yorlarga rioya qilish kerak. Raqamli texnologiyalar folklor sohasida yangi o'rganish metodlarini shakllantirishga ham imkon beradi. Masalan, sun'iy intellekt va ma'lumotlarni qayta ishlash texnologiyalari yordamida katta hajmdagi folklor materiallarini tahlil qilish, ularning strukturasini aniqlash, xalq ijodining turli

elementlarini ko'rsatish mumkin. Ushbu texnologiyalar yordamida folklor namunalarini avtomatik ravishda tasniflash, o'xshashliklarini aniqlash va o'rganishning samaradorligi oshadi. Bu esa ilmiy tadqiqotlar sifatini yaxshilaydi va milliy madaniyatni yanada chuqurroq anglashga xizmat qiladi.[2]

Zamonaviy kommunikatsiya tarmoqlari folklorning global tarqalishiga ham ko'mak beradi. Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali har bir inson o'z hududining folklorini ommaviy ravishda taqdim etishi, shu bilan birga boshqa xalqlar folklorini ham o'rganishi mumkin. Bu o'zaro madaniy almashuvni rivojlantiradi hamda xalqaro doirada folklori yangi yondashuvlarda ko'rib chiqishga imkon yaratadi. Shu bilan birga, milliy madaniyatlar o'rtasidagi chegaralar noaniq bo'lib, xalq ijodining doimiy yangilanib borishiga asos bo'ladi. Raqamli texnologiyalar folklorning saqlanishi va rivojlanishi uchun yangi platformalar yaratadi. Masalan, raqamli kutubxonalar, arxivlar va onlayn muzeylar yordamida xalq madaniyatiga oid noyob asarlar va materiallar xavfsiz saqlanadi va keng jamoatchilikka taqdim etiladi. Bu joylarda folklor namunalarini o'rganish, tahlil qilish va keng tarqatish samarali amalga oshiriladi. Shu tariqa, insoniyatning bu boy madaniy merosi zamonaviy texnologiyalar yordamida avloddan avlodga yetkazilmoqda. Shundan tashqari, raqamli muhitda folklori o'qitish va tarbiyalashning yangi usullari yuzaga kelmoqda. Onlayn kurslar, vebinarlar, audio va video materiallar orqali folklor elementi yoshlarni qiziqtiruvchi shaklda taqdim etiladi. Yoshlar raqamli qurilmalar yordamida milliy madaniyatning qadriyatlari bilan yaqinlashadi va ularni zamonaviy shakllarda o'rganadi. Shunday qilib, raqamli makon folklori saqlash bilan birga uning taraqqiyoti uchun ham zamin yaratadi.[3]

Borliq imkoniyatlari bilan birga raqamli texnologiyalar folklori tijoratlashtirish va yuzaki yondashuvlarga olib kelish xavfini ham tug'diradi. Folklor namunalarining ko'plab ko'chirilishi, mualliflik huquqlarining buzilishi, ma'lumotlarning noto'g'ri talqini madaniy merosni zaiflashtiradi. Shu bois davlat va jamoat tashkilotlari folklori himoya qilish, uni raqamli muhitda to'g'ri va izchil ravishda tarqatish bo'yicha qat'iy siyosat olib borishi lozim. Ushbu sohada qonunlar va qoidalar ishlab chiqilishi, ijodiy va ilmiy jamoatchilikning faol ishtirok etishi katta ahamiyatga ega. Raqamli texnologiyalar yordamida folklorning yangi ijod shakllarining rivojlanishi ham kuzatilmoqda. Zamonaviy shoirlar, yozuvchilar va rassomlar folklor elementlarini elektron uslublar va yangi janrlar orqali yangicha ifoda etishmoqda. Dasturiy ta'minot yordamida yaratilgan multimediyalar asarlari folklor qahramonlari va mavzularini jonlantirib, ularni kengroq auditoriyaga taqdim etadi. Bu nafaqat folklori saqlash, balki uning yangi hayotga kirib kelishini ta'minlaydi.[4]

Raqamli davrda folklor madaniy meros sifatida yangidan ko'rib chiqilmoqda va taraqqiy etmoqda. Eng muhimi, raqamli texnologiyalar folklorning global maydondagi o'rnini oshirishga xizmat qilgan bir paytda, uning milliy xususiyatlarini, asl mohiyati va qadriyatini saqlab qolish masalasi dolzarb bo'lib qolmoqda. Shu sababli xalq ijodini raqamli zamon talablariga moslab rivojlantirishda madaniy, ilmiy va qonuniy chora-tadbirlar uyg'unligi muhim ahamiyat kasb etadi.[5]

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar folklorga yangicha nafas olib kirgan va madaniyatimizning ushbu muhim qismiga yangi imkoniyatlar taqdim etganini tan olish zarur. Ular folklor namunalarini saqlash, tarqatish va o'rganishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda, shuningdek, yangi yaratuvchanlik va ijodiy shakllarni yuzaga keltirmoqda. Biroq, raqamli muhitda folklorning asl mohiyatini va milliy o'zligini saqlab qolish uchun ehtiyotkorlik bilan yondashish va madaniy merosni himoya qilish bo'yicha samarali strategiyalar ishlab chiqish zarur. Shu yo'l bilan raqamli texnologiyalar folklor madaniyatining jahon miqyosida yanada keng tarqalishiga va uning avloddan-avlodga yetib borishiga xizmat qiluvchi kuchli vositaga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdulloev, Z. (2019). Folklor va raqamli texnologiyalar: O'zbek madaniyatining yangi yo'nalishlari. «Madaniyat va zamonaviylik», 3(14), 22-30.
2. Akbarov, D. X. (2020). Raqamli asrda milliy folklorni saqlash va rivojlantirish. «O'zbekiston fan va madaniyati», 5(21), 41-49.
3. Botirov, M. (2018). Folklor materiallarini raqamlashtirishning samaradorligi. «Axborot texnologiyalari va madaniyat», 2(7), 15-23.
4. Ergashev, N. (2021). Raqamli platformalarda xalq og'zaki ijodining taqdimoti. «Ilmiy izlanishlar jurnal», 9(33), 55-64.
5. G'anieva, S. (2022). Folklor va zamonaviy raqamli kommunikatsiyalar: imkoniyatlar va tahdidlar. «Milliy madaniyat va innovatsiyalar», 6(42), 12-21.
6. Karimova, N. (2017). Raqamli asrda folklor o'rganish metodlari. «Til va adabiyot», 4(10), 31-38.
7. Murodov, I. (2021). Folklorning raqamli arxivlari va xalq madaniyati. «Madaniyat muammolari», 8(26), 44-53.
8. Rasulov, O. (2019). Folklor va raqamli texnologiyalarning integratsiyasi. «O'zbek tili va madaniyati», 7(18), 28-36.

SHUKUR XOLMIRZAYEV ROMANLARIDA DAVR VA SHAXS FOJIASI TALQINI

Karimova Sevinch Umar qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

Sevinchkarimova1909@gmail.com

Ilmiy rahbar: R.I.Murodova

Annotatsiya: Ushbu maqolada Shukur Xolmirzayev romanlarida davr va shaxs fojiasi badiiy talqini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Asarlarda ijtimoiy-siyosiy muhitning inson ruhiyatiga ta'siri, shaxsning ichki iztiroblari va ularning davr ziddiyatlari bilan uzviy aloqadorligi ochib beriladi. Shaxsiy fojea orqali davr fojiasining, davr fojiasi orqali esa inson ruhiyati drammatizmining yoritilishi Xolmirzayev romanlarining o'ziga xos badiiy-estetik ahamiyatini belgilaydi.

Kalit so'zlar: Roman, davr, shaxs, fojea, ruhiy kechinma, badiiy talqin, ijtimoiy muhit, adabiy jarayon, tarixiylik, drammatizm, ijtimoiy-psixologik konflikt, qahramon ruhiyati, badiiy-estetik tahlil.

Аннотация. В данной статье научно и теоретически анализируется художественная интерпретация трагедии эпохи и личности в романах Шукура Холмирзаева. В его произведениях раскрывается влияние социально-политической среды на духовный мир человека, а также взаимосвязь между внутренними переживаниями личности и противоречиями времени. Через личную трагедию выявляется трагедия эпохи, а через эпохальные конфликты – драматизм человеческой души.

Ключевые слова: Роман, эпоха, личность, трагедия, духовный опыт, художественная интерпретация, социальная среда, литературный процесс, историчность, драматизм, социально-психологический конфликт, психика героя, художественно-эстетический анализ.

Annotation. In this article, the artistic interpretation of epochal and individual tragedy in the novels of Shukur Kholmiraev is analyzed from a scholarly and theoretical perspective. His works reveal the influence of the socio-political environment on human psychology and demonstrate the interconnection between personal experiences and the contradictions of the era. Through personal tragedy, the tragedy of the epoch is unveiled, and through epochal conflicts, the dramatism of human consciousness is expressed.

Keywords: Novel, era, personality, tragedy, spiritual experience, artistic interpretation, social environment, literary process, historicity, dramatism, socio-psychological conflict, hero's psyche, artistic-aesthetic analysis.

Adabiyot jamiyat hayotining badiiy in'ikosidir. Har bir davr adabiyoti zamon ruhi va shaxs taqdirining talqini bilan qadrlanadi. Shu nuqtai nazardan, XX asr o'zbek adabiyotida davr va shaxs munosabatlarini yoritish alohida ahamiyat kasb etdi. Adabiyotda davr va shaxs munosabati deganda — insonning zamon bilan, jamiyat bilan, ijtimoiy muhit bilan o'zaro aloqasi ko'zda tutiladi. Bu munosabat adabiyotning markazida turadi. Har qanday badiiy asar — bu inson va zamon haqidagi hikoya. Yozuvchi asarda o'z davrining ruhini, muammolarini, ijtimoiy qarama-qarshiliklarini, shu davrda yashayotgan insonning ichki dunyosi, fikri, his-tuyg'ularini yoritadi. Demak, davr – asarning foni, shaxs esa – uning markazidir. Ularning o'zaro ta'siri asarning badiiy qiymatini belgilaydi. Adabiyot voqealarni tarixchi kabi emas, badiiy obrazlar orqali ko'rsatadi. Shu yo'l bilan yozuvchi o'z zamonining ijtimoiy manzarasini yaratadi. Ko'pincha bir shaxs obrazi orqali butun davr haqida tasavvur hosil qilamiz. Ko'plab asarlarda shaxs jamiyat bilan ziddiyatda tasvirlanadi. Bu — insonning erkinlik, adolat, baxt, muhabbat uchun kurashini ko'rsatadi. Davr o'tadi, ammo insoniy qadriyatlar abadiy qoladi. Shuning uchun yozuvchilar davr fonida insonning ezgulikka intilishi, muhabbat, sadoqat, vatanparvarlik, adolatga bo'lgan ishtiyoqini tasvirlaydi. Bu orqali asar milliylikdan insoniylik darajasiga ko'tariladi. O'quvchi o'zini davr bilan solishtiradi, o'z hayotiga badiiy ko'z bilan qaraydi. Asar orqali tarixiy tafakkur va ma'naviy o'zlik shakllanadi va “Har bir davr o'z insonini, har bir inson o'z davrini yaratadi” degan falsafiy haqiqat ochiladi.

Shukur Xolmirzayev ijodi ham aynan shu jihati bilan e'tiborga molikdir. Uning romanlarida shaxs ruhiyati va davr ziddiyatlari o'zaro bog'liq holda tasvirlanadi. Qahramon fojeasi ko'pincha davr fojeasining badiiy in'ikosi sifatida yoritilib, inson ruhiyatining dramtizmini ochib beradi. Shu bois, ushbu maqolada yozuvchi romanlarida davr va shaxs fojiasining badiiy talqini tahlil qilinadi.

Har qanday adabiy asarda davr ruhini ifodalash bilan bir qatorda, shaxs qismatini ochib berish ham adib mahoratini belgilovchi omillardan hisoblanadi. Aynan shuning uchun ham Shukur Xolmirzayev romanlarini o'qir ekanmiz, biz unda shaxsiy fojeaning davr fojeasi bilan uzviy bog'langanini ko'ramiz. Zero, yozuvchi uchun inson taqdiri jamiyatdan, davrdan, tarixiy jarayondan ajratib bo'lmaydigan murakkab ijtimoiy-badiiy hodisadir.

Avvalo, “Otamdan qolgan dalalar” romaniga e’tibor qaratadigan bo’lsak, unda qishloq hayoti, oddiy dehqon mehnati va sovet tuzumi olib kirgan majburiy kollektivlashtirish siyosati o‘zaro keskin qarama-qarshi qo‘yiladi. Romandagi qahramonlarning orzu-umidlari, qadriyatlari va hayot tarzi davr siyosatining zo‘ravon mexanizmlari ostida yemiriladi. Natijada shaxsiy fojia — insonning o‘z dalasi, oilasi va mehnatidan ajralishi — keng ijtimoiy muammolarning ramziy ifodasiga aylanadi. Shunday qilib, yozuvchi oddiy inson fojeasida butun bir xalqning fojeasini ko‘rsatishga erishadi.

“Dinozavr” romanida davr va shaxs o‘rtasidagi ziddiyat boshqa qirralardan yoritiladi. Bu asarda yozuvchi eski dunyoqarash vakillari bilan yangi davr talablari o‘rtasidagi murosasizlikni badiiy talqin etadi. Qahramon zamon oqimiga moslasha olmay, o‘zligini yo‘qotish xavfi oldida qoladi. Shu jihatdan qaraganda, bu asar insonning ruhiy iztiroblari va ichki bo‘linishini chuqur psixologik tahlil qilish orqali davr fojiasini ifodalaydi. Darhaqiqat, Xolmirzayev bu romanida shaxsiy iztiroblarni jamiyatdagi o‘zgarishlar bilan bog‘lab, “shaxs — davr — fojia” uchligini samarali ochib beradi.

“Oq shamol” romanida davrning og‘ir ijtimoiy muammolari fonida qahramonlar ruhiyatining murakkabligi yanada yorqin ko‘rsatiladi. Chunki yozuvchi bu asarda shaxsiy hayotda baxt izlagan insonlarning jamiyatdagi beqarorlik, adolatsizlik va ma’naviy bo‘shliq tufayli iztiroblarga duch kelishini badiiy tadqiq qiladi. Asarda shaxsiy baxtga intilish bilan davr fojiasining uyg‘unlashuvi o‘quvchida kuchli ruhiy taassurot uyg‘otadi. Shu nuqtai nazardan, “Oq shamol”ni ham Xolmirzayev ijodida shaxs va davr munosabatlarini eng chuqur tahlil etgan romanlardan biri sifatida baholash mumkin. Bundan tashqari, yozuvchining boshqa asarlarida ham shaxs va davr o‘rtasidagi ziddiyat markaziy masala sifatida ko‘tarilganini kuzatish mumkin. Masalan, “So‘qmoqlar” romanida insonning hayotiy tanlovlari, ijtimoiy vaziyat va jamiyat talablari o‘rtasidagi murakkab munosabatlar badiiy tasvir topgan. Qahramonning shaxsiy kechinmalari orqali davrning ziddiyatli manzarasi ochib beriladi. Shu bois bu roman ham Xolmirzayev ijodidagi davr va shaxs fojiasi muammosini o‘rganishda muhim manba vazifasini o‘taydi. Eng muhimi, yozuvchi qahramonlarining ruhiy olami tasvirida doimo ichki dramatizm va kuchli psixologizmni qo‘llaydi. Shuni alohida qayd etish kerakki, Xolmirzayev qahramonlari oddiy, ammo murakkab taqdir egalaridir. Ular zamon bosimidan aziyat chekayotgan insonlarning umumlashgan timsoliga aylanadi. Shaxsning o‘z davri bilan to‘qnashuvi, baxt izlab ham uni topolmasligi, o‘z orzularini davr bosimi qurboniga aylantirishi yozuvchi asarlarining markaziy dramatizmini tashkil etadi. Yozuvchining romanlarini

tahlil qilar ekanmiz, bir haqiqat ayon bo'ladi: shaxsiy fojea hech qachon faqatgina individual iztirob sifatida emas, balki davrning murakkab tarixiy jarayonlaridan kelib chiqqan hodisa sifatida yoritiladi. Shu tariqa, adib ijodida shaxs ruhiyati bilan davr ruhiyati uzviy bog'lanadi. Natijada, inson ruhiy olami orqali davrning, davr muammolari orqali esa inson qalbining fojealari ochiladi.

Xulosa qilib aytganda, Shukur Xolmirzayev romanlari o'zbek adabiyotida davr va shaxs fojiasini yoritishda alohida ahamiyat kasb etadi. Adib oddiy inson taqdiri orqali davrning murakkab jarayonlarini ko'rsatishga erishadi. Shaxsiy fojea davr fojeasi bilan uyg'unlashgani uchun uning asarlarida inson ruhiyati chuqur psixologik tahlil qilinadi. "Otamdan qolgan dalalar"da qishloq hayotining ijtimoiy-siyosiy muammolari, "Dinozavr"da eski va yangi qarashlar to'qnashuvi, "Oq shamol"da jamiyatdagi beqarorlikning shaxsiy baxtni yemirishi, "So'qmoqlar"da inson tanlovining davr sharoitiga bog'liqligi badiiy talqin etilganini ko'ramiz. Demak, yozuvchi asarlarida shaxs va davr fojeasi bir-birini to'ldiruvchi hodisa sifatida yoritilgan. Bu jihatdan Xolmirzayev ijodi nafaqat adabiy-estetik, balki ijtimoiy-ma'naviy ahamiyatga ham ega bo'lib, o'zbek romanchiligi taraqqiyotida yangi bosqichni ifodalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nazarov, B. O'zbek romanchiligi taraqqiyoti. – Toshkent: Fan, 1985.
2. Qo'shjonov, M. O'zbek adabiyotida tarix va shaxs muammosi. – Toshkent: Universitet, 1990.
3. Karimov, N. O'zbek adabiyotida ruhiy tahlil masalalari. – Toshkent: Fan, 2001.
4. Shukur Xolmirzayev. Otamdan qolgan dalalar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1979.
5. Shukur Xolmirzayev. Dinozavr. – Toshkent: Sharq, 1986.
6. Shukur Xolmirzayev. Oq shamol. – Toshkent: Adabiyot va san'at, 1988.
7. Shukur Xolmirzayev. So'qmoqlar. – Toshkent: Yozuvchi, 1982.

ABDULLA QAHHOR “AYB KIMDA?” HIKOYASI HAQIDA

Shukurullayeva Rayxon Oybek qizi

Ahrorova Marjona Zokir qizi

CHDPU Gumanitar fanlar fakulteteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi, 3-kurs

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Bu maqola orqali Abdulla Qahhorning hikoya, raman janriga katta hissa qo'shgaligi haqida. Abdulla Qahhor o'zi hikoyalari orqali oilada jamiyatda nima bo'layotgaligini tasvirlagan. Hikoyalaridagi har bitta obrazga alohida e'tibor berib yozgan.

Kalit so'zlar: Abdulla Qahhor, hikoya, ota-ona, bola, jamiyat, maktab.

Аннотация: В этой статье рассказывается о значительном вкладе Абдуллы Каххора в жанр рассказов и повестей. Сам Абдулла Каххор описывал в своих рассказах события, происходящие в семье и обществе. Он уделял особое внимание каждому персонажу.

Ключевые слова: Абдулла Каххор, рассказ, родители, ребёнок, общество, школа.

Abstract: This article is about Abdulla Qahhor's great contribution to the genre of short stories and novels. Abdulla Qahhor himself described what was happening in the family and society through his stories. He paid special attention to each character in his stories.

Keywords: Abdulla Qahhor, story, parents, child, society, school.

O'zbek milliy nasrining zabardast vakillaridan biri yozuvchi Abdulla Qahhor 1907-yilning 17-sentabrida Farg'ona viloyatining Qo'qon shahridan uncha uzoq bo'lmagan Asht qishlog'ida dunyoga kelgan. Uning otasi usta Abduqahhor temirchilik bilan shug'ullanardi. Ustaning oilasida garchi juda ko'p farzand tug'ilgan bo'lsa-da, ular orasidan faqat Abdullajongina yashab qolib, boshqalari go'daklik chog'laridayoq turli sabablarga ko'ra vafot etishadi. Lekin bu kasbdan oladigan daromad tirikchilik uchun kifoya qilmagani sababli u doim ish izlab qishloqma qishloq ko'chib yurardi. Kechqurunlari otasi Abdullaga suratli eski kitoblardan hikoyalar o'qib bergan. Qiyinchiliklarga qaramay, otasi Abduqahhor Jalilov va onasi Rohat aya o'g'liga boshlang'ich ta'limni bera olishgan. Oqqo'rg'on maktabida Abdulla qo'qonli Muhammadjon qorining usuli savtiya maktabida tahsil ko'rdi. Muhammadjon qori

ilg'or fikrli ma'rifatparvar odam edi. U geografiya, matematika kabi ilmlarni ham o'qitgan. Yosh yozuvchi tez orada yirik janrlarga ham dadil qo'l uradi. Uning "Qishloq hukm ostida" nomli dastlabki qissasi 1932-yilda chop etilgan bo'lsa, 1934-yilda u "Sarob" deb atalgan yirik romanini yozib tugatadi. 1935–1939-yillar oralig'ida adibning uchta "Hikoyalar" to'plami chop etiladi. Abdulla Qahhor milliy teatr san'atimiz rivojiga ham katta hissa qo'shgan ijodkor sanaladi. Uning "Shohi so'zana" (1951-yil), "Og'riq tishlar" (1954-yil), "Tobutdan tovush" (1962-yil), "Ayajonlarim" (1967-yil) singari komediyalari o'z davri tomoshabinlarining sevimli asarlariga aylangan edi. Adibning "Sinchalak", "O'tmish dan ertaklar", "Muhabbat", "Zilzila" (tugallanmagan) qissalari zamonaviy qissachilik rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Abdulla Qahhor 1968-yilning 25-may kuni vafot etdi va Toshkentdagi Chig'atoy qabristoniga dafn qilindi. Poytaxtimizda adib yashab ijod etgan maskan bugungi kunda "Abdulla Qahhor uy-muzeyi"ga aylantirilgan. O'zbek adabiyoti va madaniyati rivojiga qo'shgan ulkan hissasi uchun Abdulla Qahhor "O'zbekiston xalq yozuvchisi" unvoniga, mustaqillik davrida esa "Buyuk xizmatlari uchun" ordeniga munosib topilgan. Abdulla Qahhor o'zbek madaniyatini yuksaltirish, xalqimizning olijanob fazilatini butun dunyoga mashhur va ma'lum qilishda unutilmas xizmat ko'rsatgan zahmatkash adiblardan biri sifatida doim yodda qoladi. Qahhor hikoyalarining har birida davrning ijtimoiy muammolari goh kuchli drammatizm shaklida, goh achchiq satira ostida yoritiladi. Uning hikoyalarida o'zbek xalqining urf-odati, turmush tarzi, dard-tashvishlariyu, quvonchlari, donishmandligiyu hajviylikka yo'g'rilgan hayoti jonli, aniq, sodda, tabiiy va mohirlik bilan tasvirlanadi. Shu bois, bugungi kunga kelib har bir inson uning asarlari sevib o'qilmoqda. "Abdulla Qahhor bebaho, o'lmas asarlari bilangina emas, bevosita amaliy ishlari, shaxsiyi ibрати, yuksak e'tiqodi, metin irodasi, haqiqat yo'lida jonbozligi, jasorati bilan bizlar uchun ustoz- murabbiy edi va shunday bo'lib qolaveradi. Abdulla Qahhor hikoyalari ravon, ixcham va tili soddaligi bilan qalbga tez va oson kirib boradi. Masalan, "o'g'ri" "anor" "ayb kimda" "dumli odamlar" va boshqalari. Yozuvchi xalq tilini yaxshi bilar, qadrlar va mas'uliyat bilan yondashar edi. Qahhor ijodining tahlili shuni ko'rsatadiki, uning hikoyalari o'zbek xalqining ruhiy olamiga, tarixiy xotirasiga va ma'naviy qadriyatlariga asoslangan. Bu esa yozuvchining asarlarini nafaqat adabiy, balki ijtimoiy-tarbiyaviy ahamiyatga ega manba sifatida baholash imkonini beradi. Endilikda, xuddi shu zaylda dunyoga kelgan asarlaridan biri "Ayb kimda?" deb nomlanuvchi hikoyasi tahlili bilan tanishamiz. Bu hikoyada ota-ona va bola, oila o'rtasidagi munosabatlar tasvirlangan. Farzand tarbiyalash bu eng katta ish, farzand kim bo'lib yetishi tarbiyaga bog'liq. Farzand tarbiyalash dunyodagi o'ta muhim jarayon. Oila, maktab va jamiyat o'rtasidagi

munosabatlar ochib berilgan. Farzand tarbiyalashda erkak va ayol teng javobgar bo'lishadi. Ota yaxshi inson bo'lsa, farzand ham yaxshi inson bo'lib yetishadi. Agar ota faqat o'g'li yoki qiziga yomon tarafini ko'rsatsa unda salbiy harakter kelib chiqishga sababchi bo'lib qolishadi. Ayb kimda? hikoyasida asosiy uchta obraz bor, bular otasi Hamroyev, onasi Sobiraxon, farzandi Hamdam. Hikoya Hamdamning maktabdagi majlisidan boshlanadi. Ayb kimda? nomli hikoyasida bolaning tarbiyasiz bo'lib borishi, ota-onasiga gap qaytarishi va o'zidan kattalarni hurmat qilmay qo'ygani. Hamroyev va Sobiraxonning befarqligi sababli bolasi o'zgarib ketganligi tasvirlangan. Ota-ona doymo bolasiga etiborli bo'lishi kerakli, e'tiborsizlik oqibatida nimalar kelib chiqishi, bolaning tarbiyasiz bo'lib voyaga yetishiga olib boradi. Hamroyev obrazi orqali mas'uliyatdan qachayotga ota obrizi tasvirlangan. Hamroyev maktabga borish uchun juda qattiq tayyorlanadi, lekin boradigan payti kelganda Sobiraxonga sen borasan deydi. Ota-onasi Hamdamni bunaqa bo'lishiga maktab aybdor deb o'ylashadi. Aslida ustozlari aybdor deb o'ylashadi, lekin bu yerda ustozlar aybdor emas, ota-Onasi aybdor. Bolaga shirin so'z bilan tarbiya berish kerak. Agar bolasi uraversang, bola shunga o'rganib qoladi, keyinchalik xato qilsam bir marta ura o'tib ketadi deydi-da Ya'na yana xato qilaveradi. Oxir oqibatida bolani urgani ham unga ta'sir qilmay qo'yaverasizlar. Ota-onalar majlisiga Hamdamning ota-onasi bormaganligi sababli Hamdamning bahosi tushib ketgan, ya'ni u oldin a'lo bahoga o'qigan bo'lsa keyinchalik uning bahosi "yaxshi" bahoga tushib qolgan. Hamdam onasini "Turondot" deb chaqiradi, bunga oilada berilgan tarbiya deb hisoblayman. Agar oilada tarbiya yaxshi berilganda Hamdam onasini "Turondot" deb chaqirmasidi ona deb chaqirardi.

Nima qilib o'tiribsizlar? Direktor juda tayinlagan edi, xatni topshirmagandirsan deb ertaga meni urishadi.

– *Oying bormaydi, borishidan foyda ham yo'q, men yanagi safar boraman.*

– *Mudir so'rasa, shunaqa deymanni?*

– *Nega? Kap-katta bo'lib shunga ham vaj topolmaysanmi? Dadam ishdan kech keldi, oyim betob yotibdi degin!*

Hamdam dadasiga qaraganicha uzoq turib qoldi. U ertaga xuddi shunday deydi.

Shu yerda ota-onasi bilmagan holda bolasiga yolg'on gapirishni o'rgatib qo'ymoqda. "Qush inida korganini qiladi" degan maqol to'g'ri keladi. Farzandi katta bolgandan keyin u ham farzandiga yolg'on gapirishni o'rgatadi. Tarbiya birinchi oiladan boshlanadi. Ota -onasiga bolasing hayotiga shu gaplar orqali befarqligini ko'rsatib qo'ygan.

Xulosa qilib aytdadigan bo'lsam bolaning tarbiyalashda birinchi navbatda ota-onaning ro'li katta. Ota-ona farzandiga tarbiya berishdan oldin o'zini tarbiyalab olishi kerak. Ota-ona farzandiga o'zing xulqi, vijdoni bilan farzandiga oldin o'zi o'rnak bo'ladi. Farzandi yutuk inson bo'lishi uchun ota-ona to'g'ri so'z bo'lishi kerak. Har bir inson yomon ishlardan o'zini tiya bilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti Toshkent - 2018
2. Abdulla Qahhor "Adabiyot muallimi" Toshkent: Yangi asr avlodi.2019,
3. Abdulla Qahhor Hikoyalar to'plami —Toshkent: Ilm-ziyo zakovat, 2023.

Mirzayev.T.

“O‘TKIR HOSHIMOV NASRINING BADIY OLAMI VA ‘URUSHNING SO‘NGGI QURBONI’ HIKOYASI TALQINI”

Suyunova Farzona

Ergasheva Diyorabonu

ChDPU Gumanitar fanlar fakulteti

O‘zbek tili va adabiyoti ta’limi yo‘nalishi

23.1-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek adabiyotining yirik vakili O‘tkir Hoshimov ijodi va uning urush mavzusiga oid hikoyalaridan biri — “Urushning so‘nggi qurboni” asari tahlil qilinadi. Adibning badiiy yondashuvi, nasridagi rang-baranglik, inson qalbini ochib berishdagi mahorati haqida umumiy xulosalar berilgan. Hikoya misolida yozuvchining insoniylik, oila qadri va urushning fojiaiy oqibatlari haqidagi g‘oyalari keng yoritilgan.

Kalit so‘zlar: O‘tkir Hoshimov, urush mavzusi, oila qadri, inson ruhiyati, milliy tafakkur, badiiy uslub.

O‘zbek adabiyoti tarixida inson qalbini, hayotning quvonch va iztiroblarini chin samimiyat bilan tasvirlagan yozuvchilar bor. Shulardan biri — O‘tkir Hoshimovdir. Uning ijodida oddiy inson taqdiri, milliy qadriyatlar, mehr-muhabbat va sabr-toqat singari mavzular alohida o‘rin egallaydi.

Yozuvchi o‘z asarlarida xalqning ruhiyati, og‘riqlari va orzularini badiiy obrazlar orqali yorqin ko‘rsatadi. Adibning nasr olami rang-barang va keng qamrovli: u ba’zan hazil-mutoyiba orqali xalqning quvonchini, ba’zan chuqur lirikasi orqali insonning eng nozik iztiroblarini ochib beradi. Taniqli adabiyotshunos Ozod Sharafiddinov yozuvchi ijodini yuksak baholab shunday degan: “O‘tkir Hoshimov asarlarida oddiy odamning yurak nolasi, quvonchi va fojiasi hamisha samimiyat bilan tasvirlanadi”¹. Adibning asarlarida ilgari suriladigan g‘oyalar keng: u insonni mehr-muhabbatga, sabrga, vatanparvarlikka, hayotning qadriga yetishga da’vat etadi. Ayniqsa, urush mavzusiga oid asarlarida insoniylik va tinchlik g‘oyasi bosh mavzu sifatida ko‘tariladi. Meni ilk bor o‘qiganimda juda ta’sirlantirgan va o‘qiganimda yig‘lashga majbur etgan asar ham aynan shu hikoya — “Urushning so‘nggi qurboni” bo‘ldi. Shu sababdan men uchun

bu hikoya nafaqat o'quvchi sifatida, balki kelajak adabiyotshunosi sifatida ham juda qadrli.

“Urushning so‘nggi qurboni” hikoyasida yozuvchi Ikkinchi jahon urushining inson qalbida qoldirgan izlarini tasvirlaydi. Asarda voqealar oddiy bir oila taqdiri orqali ochiladi. “Urushning so‘nggi qurboni” asarida obrazlar portreti ham o‘ziga xosdir. Bu asar bir-biriga o‘xshamas xarakterli qahramonlardan tashkil topgan. Barcha obrazlarning o‘z tashvishlari, o‘y- fikrlari, qiyinchiliklari mavjud. Lekin bu insonlarning, ongida o‘y fikrlari va chekayotgan azoblari tagida urush yotadi. Doimo quvonch kunlarni ko‘rgan bu mujgon shoda munchoq ko‘zlarga kulishni begona qilgan, tim qora sochlarni oq oltinimizdek oqrtirishga majburlagan bu -urush.

Bu asar qahramonlari ham bu kabi sovuq urushning qahrli yelvizklari esishini, baxtli oilaviy hayotlariga putur yetishini hech o‘ylab ko‘rilmagan. Asar boshlanishi ham asarning voqealar rivoji qanday bo‘lishi haqida bir oz ma’lumot bergan. Shu bois hikoya nafaqat tarixiy davrni eslatadi, balki bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan asar sifatida qadrlanadi. Eh urush, qanchadan qancha insonlarning ziyo hayotini qora zulmatga o‘g‘irgan edi. O‘z jigaridan xabar olmay qo‘ygan aka-ukalar, o‘zlari bilmagan holda ota-onalarini o‘lishiga sababchi bo‘lgan bolalar yoki yaqin insonlari ko‘z o‘ngida jon bergan insonlar tasvirlangan. Abatta, ushbu asar urush haqidagi tasavvurlarimizning bir chimdimi xolos. Aslida bundan ham daxshatli qanchadan qancha voqealar ro‘y bergan. Hikoyada urush yillari haqqoniy tasvirlangan. Yo‘qchilik onani boladan og‘ani inidan sovutganligi ta’sirchan ifodalangan. Hikoyada yuqorida aytganimiz bu xususiyat va fazilatlar Shoikrom, Shone‘mat, Hadichava Umri xola obrazlarida yorqin aks etgan.

Xulosa qilib aytganda, bu urush barcha insonlarni qiyin vaziyatga solib ularni birma-bir elakdan o‘tkazdi. Bu urush o‘zidan ancha yiroqda yashayotgan odamlarga ham ta’sir qilmay qoladi. Asar nomi ham bejizga “Urushning so‘nggi qurboni” emas. Umri xola vafotidan keyin urush tugadi degan xabar keladi. Urush o‘z zahrini chekka- chekka joylarga socha oldi.

O‘tkir Hoshimov ijodi inson qalbi va taqdirini badiiy yoritishda o‘ziga xos uslubga ega. Uning “Urushning so‘nggi qurboni” hikoyasi o‘zbek adabiyotida urush mavzusini talqin etishda alohida o‘rin tutadi. Asar nafaqat o‘quvchini yig‘latadi, balki hayot va tinchlikning qadrini chuqur anglashga chorlaydi.

Men uchun bu hikoya birinchi martayig‘latgan va adabiyotning chinakam kuchini his qildirishga sabab bo‘lgan asardir. Shu bois uni o‘qiganimda nafaqat yozuvchining iste’dodiga qoyil qolaman, balki o‘zbek adabiyotining ruhiy qudratini ham chuqur his qilaman.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sharafiddinov O. “Adabiyot – qalblar tarbiyachisi”. Toshkent: Ma’naviyat, 1998.
2. Oripova G.M. “O‘zbek nasrida urush mavzusi va yo‘qotilgan avlod muammosi”. Ilmiy maqola. — Cyberleninka, 2022.
3. G‘ulomjonova B.Q. va boshqalar. “Urushning so‘nggi qurboni” asarining tahlili. – Herald Kokand University, 2023.
4. Konferensiya materiallari. “Urush mavzusi va shaxs munosabati”. – Universal Publishings, 2023.
5. “Lirik-epik uslub tadqiqoti”. – Conferencea.org, 2022.
6. Hoshimov O. “Urushning so‘nggi qurboni”. – Toshkent: Sharq, 1989 yil

TOG'AY MUROD ASARLARI TILI – XALQ TILI

Umarqulova Rushana Ag`zam qizi

CHDPU talabasi

rushanaumarqulova29@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada adabiyotimizga o'zining yurakka yaqin asarlari bilan tanilgan O'zbekiston xalq yozuvchisi Tog'ay Murodning hayot yo'li to'g'risida, asarlaridagi qahramonlar va ulardagi umuminsoniy va milliy qadriyatlar talqini borasida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Tog'ay Murod, qadriyat, obrazlilik, mafkura, sovet tuzumi.

Abstract: This article discusses the life path of the people's writer of Uzbekistan Togay Murod, who contributed to our literature with his works that are close to our hearts, the heroes in his works, and the interpretation of universal and national values in them.

Ключевые слова: тогай мурад, ценность, образ, идеология, советская власть **Аннотация.** В статье рассматривается жизненный путь народного писателя Узбекистана Тогая Мурада, внесшего вклад в нашу литературу своими произведениями, близкими нашему сердцу, герои его произведений и интерпретация в них общечеловеческих и национальных ценностей.

Keywords: Togay Murad, value, imagery, ideology, Soviet regime.

Adabiyot tili — bu xalq tili asosida yaratilgan, ammo badiiylik, obrazlilik va mahorat bilan boyitilgan tildir. Badiiy tilning hayotbaxsh manbai — xalqning jonli tili, uning og'zaki ijodi, xalqona iboralari va so'z boyligidir. Shu bois adabiyotda xalq tili bilan yaqinlik yozuvchining badiiy mahoratini, asarning tabiiyligini va o'quvchiga ta'sir kuchini belgilaydi. Har qanday badiiy asar xalq tilisiz, xalqona ruhsiz yashay olmaydi. Chunki xalq tili millatning tafakkuri, hayoti, dunyoqarashi va qadriyatlarini o'zida mujassam etgan. Yozuvchi shu boy manbadan ilhom oladi, xalq so'z boyligini badiiy shaklga soladi. Shu bois Alisher Navoiy, Abdulla Qodiriy, Oybek, Cho'lpon, Erkin Vohidov kabi adiblar asarlarining jozibasi — ularning xalqona ifoda vositalaridan unumli foydalanganidadir. Badiiy asarning xalqchilligi ko'pincha maqol, matal, topishmoq, so'z o'yini, kinoya, xalqona ohang orqali namoyon bo'ladi. Bu usullar asarga tabiiylik va samimiyat bag'ishlaydi, xalq tafakkuriga yaqinlashtiradi va o'quvchiga oson ta'sir qiladi. Ana shunday xalqchil tili bilan o'quvchilar mehrini qozongan ijodkorlardan biri, shubxasiz, Tog'ay Muroddir.

Tog'ay Murod (Mengnorov Tog'aymurod) 1948 yil 3 fevralda Surxondaryo viloyatining Denov tumaniga qarashli Xo'jasoat qishlog'ida tug'ilgan. O'zbekiston xalq yozuvchisi (1999). ToshDUning jurnalistika fakultetini tugatgan (1972). Birinchi yirik qissasi — «Yulduzlar mangu yonadi» (1976). «Ot kishnagan oqshom» (1979), «Oydinda yurgan odamlar» (1980), «Momo Yer qo'shig'i» (1985) kabi qissalari nashr etilgan. «Otamdan kyulgan dalalar» (1993, ushbu asar asosida badiiy film yaratilgan, 2001), «Bu dunyoda o'lib bo'lmaydi» (2001) romanlari muallifi. Jek Londonning «Boyning qizi» dramasi va hikoyalarini, E. Seton-Tompsonning «Yovvoyi yo'rg'a» qissasini o'zbek tiliga tarjima qilgan.

Dunyodagi har qanday millat vakillari o'ziga xos milliy va umuminsoniy qadriyatlarga ega ekanligi bilan bir-biridan keskin farqlanadi. Yozuvchi Tog'ay Murodning «Oydinda yurgan odamlar» qissasi barcha o'quvchi ommasiga ma'lumki, bu asar hayot qiyinchiliklariga dosh bergan ikki taqdir haqidagi doston desak, chin ma'noda biz adashmagan bo'lamiz. Shuningdek yozuvchi Odil Yoqubov «Muhabbat haqidagi bir kuy, to'g'rirog'i muhabbatga suyanib, barcha hayot dovullarini yengib o'tgan ikki dil, ikki pok inson haqidagi tipik bir qo'shiq desak yarashadi» degan fikrida juda katta badiiy haqiqat bor. Asar 3 bobdan iborat bo'lib, ilk bobi asar qahramonlari Qoplonbek va Oymomoning to'y marosimlari shunday mahorat bilan tasvirlanadiki, o'zbekimning so'nmas qadriyatlari, urf- odatlari, rasm-rusmlari o'quvchi ko'z oldida yaqqol gavdalanadi. Turkiy xalqlarning qadim dostonchilik an'analari asosida, xalq og'zaki ijodi sifatida, yaxlit doston nomini olgan Alpomish dostoni ming yillik tarixga ega ekanligi barchamizga ma'lumdir. Qissada keltirilgan marosimlarning ildizi borib Alpomish dostonidagi voqealarga borib taqalishi, asar badiiy qiymatini oshirgan. Asarda badiiy tasvir va ifoda vositalariga keng o'rin berilganki, tasvirning jonli va ifodaviylikni kuchayishiga xizmat qilgan. Qissaning keyingi boblarida qahramonlarning ruhiy holatini tabiat tasviri bilan parallel ravishda tasvirlanishi asarning ta'sir darajasini yanada oshirgan. Keling shu o'rinda bir holatga e'tiborimizni qaratsak. «Ufq qorayib —qorayib keldi, qop qora bulutlar ko'pirib-ko'pirib toshdi, bulutlar yoyilib-yoyilib keldi» bir qarashda oddiygina tabiat tasviri berilganday tuyuladi, aslida parchada Qimmat momoning, Oymomoga farzandsizligini butun qishloq ayollari oldida, yuziga solib aytgan gapidan so'ng, uyiga yugurib ketayotgan qahramonning ruhiy holati bilan bulut detalini yonma- yon qo'yadi, bu yerda bulut detali qahramonning ruhiy kechinmalarini to'la qonli ochib berishga xizmat qilgan.

Tog'ay Murodning «Otamdan qolgan dalalar» romanida qo'llangan iboralarning rang-barangligini ko'rib, ularning asar g'oyasini, obrazlarning xarakterini ochib berishdagi o'rni beqiyos ekanligining guvohi bo'lamiz. «Otamdan qolgan dalalar»

sahnaga yakka shaxsni, ayrim insonlar xarakterinigina emas, balki inson qiyofasiga singdirilgan, yana ham to'g'rirog'i, insoniy qiyofa o'rnini egallab olgan, odam bolasini, butun bir millatni o'zi to'g'risidagi tushunchadan mahrum etgan tuzumlar, mafkuralar, davrlar xarakterini, ruhiyati, maqsad va mohiyatini ham olib chiqdi. Xuddi shu tufayli romanning asosiy qahramonlari ismi ortidan bitta odamni emas, kamida bitta tuzumni, kamida bitta millatni, kamida bitta mafkurani izlash to'g'rirog' bo'ladi va bunga muallif ham ochiq ishora qiladi. "Oqpodsho betini ko'rmayin-da, kuymayin-da" deb pokiza dalasini to'ng'izlarga kelgindi bosqinchilarga bo'shatib berib toqqa chiqib ketgan va u yerda ham kuchi ketmon chopishgagina yetgan Jamoliddin ketmon asarning haqiqiy qahramoni. "El-yurt shunday deb ayt. El-yurt qizillar ig'vosiga uchmasin. Men qizillarni bitta qo'yamay qiraman" deya yov bilan erkaklarcha kurashib, bug'doyzorda o'ligi qolgan Aqrab (Chayon) XX asr boshidagi Turkiston milliy ozodlik harakatining yetakchisi. Yozuvchi Tog'ay Murod roman oxiridagi ilovasida "Men o'zbek xalqiga haykal qo'yaman!" - deb bejizga yozmagan edi. Ushbu roman bilan xalqimizga chindan ham katta haykal qo'ydi.

Yozuvchi o'z asari tilining tabiiyligini ta'minlash uchun ham Surxon vohasi shevalari, so'zlashuv nutqi shakllari, xalq iboralaridan mahorat bilan foydalangan. Asar juda sodda tilda, haqiqiy dehqon tilidan bayon etilgani tufayli ham unda qo'llangan jaydari so'zlar, birikmalar va iboralar o'quvchini tezda o'ziga rom etadi. Tog'ay Murod asar qahramoni Dehqonqulning sodda, do'lvor xarakteriga mos iboralarni topib qo'llaydi. "Oydinda yurgan odamlar" qissasi personajlarida ichki kechinmalar, ruhiyat birinchi o'ringa chiqsa, "Yulduzlar mangu yonadi" "Ot kishnagan oqshom", "Momo yer qo'shig'i" qissalari tubdan farq qiladi, bunday olib qaraganda bir asarning ruhiyati, ikkinchisiga ko'chib o'tmagan go'yoki, boshqa boshqa yozuvchilar yozgan qissalar deb o'ylaysiz. Masalan, "Yulduzlar mangu yonadi" qissasida asar bosh qahramoni Bo'ri polvon mardligi, dovyurakligi tantiligi bilan bir qatorda surxon polvonlarining kurashi hikoya qilinadi. Momo yer qo'shig'i qissasida esa Pahlavon Daho nomini taxallus qilib olgan Tursun haqida, yani, takkaburligi tufayli jamiyatda o'zligini topaolmagan kishilar siymosida gavdalanadi.

"Ot kishnagan oqshom" asarida Ziyodulla kal pok qalbi bilan jamiyatda haqiqat izlayotgan obraz, shu o'rinda mashhur amerikalik yozuvchi Uilyam Folkner haqiqat haqida chiroyli iqtibos keltirib o'tgan edi: "Yozuvchining mas'uliyati haqiqatni hikoya qilishdir, haqiqatni shunday hikoya qilish kerakki, u unutilmaydigan obrazga aylansin. Biror narsani oddiygina xabar qilish adolatsizlik to'g'risida yozishning o'zi ba'zan yetarli emas. Bu odamlarga ta'sir qilmaydi. Yozuvchi bunga o'zining iste'dodini qo'shishi kerak" Tog'ay Murod mana shunday obraz yarata oldi, Ziyodulla kal haqiqat

jarchisi sifatida kitobxon ko'z oldida qoldi. Ushbu qissalar ruhan bir birini takkorlamasada,

Tog'ay Murodning barcha asarlari xalqonaligi, milliyligi bilan o'quvchilar mehrini qozonib kelmoqda. Birgina so'z qudrati ila umrboqiy va umuminsoniy asarlar yarata olgan desak mutlaqo adashmagan bo'lamiz. O'zbekiston Qahramoni Said Ahmat tili bilan aytganda: "U ona yurtining kamalakdek yetti rangi aks etgan xonatlas suvratini chizib ketdi. Tog'ay surxonning mungli va shu bilan birga sho'x ,jo'shqin qo'shiqlarini kuylab o'tdi. Bu qo'shiq o'lmaydi, manguga ketadi."

Xulosa qilib aytganda, Tog'ay Murodning barcha asarlari xalq tilida yaratilganligi uchun ham, badiiy qiymatini yo'qotmagan desak, haqiqatga yaqin bo'ladi. Darhaqiqat, yozuvchining qissalarini o'qib, tahlil qilar ekanman, barchasida o'tkir emotsional ta'siri kuchligi sababli o'quvchini hayajonga soladi, to'liqlantiradi. Har bir ijodkor o'ziga xos uslub yaratadi. Bir so'z bilan aytganda Tog'ay Murod hech qaysi yozuvchida uchramaydigan uslubda ijod qildi, o'zining nomini adabiyotga o'chmas qilib muhrlab ketdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Quronov D. "Adabiyotshunoslikka kirish" . T: A Qodiriy nomidagi xalq merosi 2004 yil
2. Tog'ay M."Oydinda yurgan odamlar "qissalar hikoyalar G'.G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti T.1985 y
3. T.Murod." Otamdan qolgan dalalar". –T.: 1994
4. .www.ziyouz.com

ALISHER NAVOIYNING “FARXOD VA SHIRIN “ DOSTONIDA DO‘STLIK MOTIVLARI

Yusuffjonova Sevinchxon Alisher qizi,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 25/1-guruh talabasi,

yusupjonovasevinchxon@gmail.com,

Ilmiy raxbar: Sabitova Tadjixon prof.v.b

Annatsiya: Ushbu maqolada buyuk mutafakkir Alisher Navoiy “Farhod va Shirin” dostonida do‘stlik motivining badiiy ifodasi tahlil qilinadi. Asarda insoniy munosabatlar, sadoqat, mehnatsevarlik va xalqparvarlik orqali do‘stlik g‘oyasining mazmuni ochib beriladi. Farhod obrazining xalq bilan, Shirin bilan hamda boshqa qahramonlar bilan bo‘lgan munosabatlari asosida Navoiy do‘stlikni yuksak ma’naviy fazilat sifatida talqin etadi. Maqolada shoirning ijtimoiy-axloqiy qarashlari ham yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Alisher Navoiy, Farhod va Shirin, do‘stlik motivi, sadoqat, insonparvarlik, ma’naviy qadriyat, adabiy tahlil.

Annotation: This article analyzes the artistic representation of the friendship motif in the poem “Farhod and Shirin” by the great thinker Alisher Navoi. The idea of friendship is revealed through themes of human relations, loyalty, diligence, and compassion for people. Through the character of Farhod and his relationships with the people, Shirin, and other figures, Navoi presents friendship as a supreme moral and spiritual value. The article also highlights the poet’s social and ethical views.

Keywords: Alisher Navoi, Farhod and Shirin, friendship motif, loyalty, humanism, moral values, literary analysis.

Buyuk mutafakkir, shoir va davlat arbobi Alisher Navoiy o‘zining “Xamsa” turkumiga kiruvchi asarlari bilan nafaqat o‘zbek adabiyotida, balki butun Sharq adabiy merosida beqiyos o‘rin egallagan. “Farhod va Shirin” dostoni Navoiy ijodining yuksak cho‘qqilaridan biridir. Ushbu asar insoniy tuyg‘ular, muhabbat, mehnat, sadoqat va do‘stlik kabi yuksak fazilatlarini tarannum etadi.

Dostonning markazida muhabbat voqealari turgan bo‘lsa-da, unda insoniy munosabatlarning boshqa shakllari — ayniqsa do‘stlik motivlari ham muhim o‘rin egallaydi. Navoiy do‘stlikni nafaqat hissiy aloqaning, balki ma’naviy kamolotning, sadoqat va insonparvarlikning eng muhim ko‘rsatkichi sifatida tasvirlaydi.

Farhod — xalqparvar, mehnatsevar, sadoqatli va adolatli qahramon sifatida gavydalanadi. U nafaqat Shirinning sevgilisi, balki barcha odamlar uchun do'stdir. Navoiy uni xalq bilan birlashgan, xalq dardini o'z dardi deb bilgan inson sifatida tasvirlaydi. Farhodning mehnati, xalq uchun tog'larni teshib, suv chiqarishi — bu chin insoniy do'stlik ramzidir. U o'z manfaatini emas, boshqalarning quvonchini o'ylaydi. Farhodning xalqqa bo'lgan do'stligi va sadoqati, uning ma'naviy ulug'vorligini yanada yoritadi. Bu jihatdan u fozil inson — mukammal shaxs timsolidir. Farhod va Shirin munosabatida nafaqat sevgi, balki chin do'stlik ham mavjud. Ularning orasidagi ishonch, bir-biriga hurmat va sadoqat do'stlikning eng yuksak ko'rinishidir. Shirin Farhodni faqat jismoniy kuchi uchun emas, balki uning halolligi, fidoyiligi, insonparvarligi uchun qadrlaydi[1].

Navoiy bu munosabat orqali shaxslar orasidagi sof muhabbat do'stlik poydevorida barqaror bo'lishini ta'kidlaydi. Shirin Farhodning vafosini, mehnatini qadrlaydi, bu esa ularning o'rtasidagi do'stlikni yanada mustahkamlaydi. Dostonda Farhod faqat Shirin bilan emas, balki boshqa insonlar bilan ham samimiy munosabatda bo'ladi. U ustozlari, ustalar, xalq bilan do'stona aloqada yashaydi. Navoiy Farhodni bunday fazilatlar orqali haqiqiy insoniy qadriyatlarni targ'ib etuvchi ideal obraz sifatida ko'rsatadi[2].

Boshqa tomondan, Xusrav obrazida do'stlikka zid bo'lgan — hasad, makr va raqobat kabi illatlar yoritiladi. Bu orqali Navoiy do'stlikning qadrini yanada chuqurroq ochib beradi. U haqiqiy do'stlikni sadoqat, samimiyat va halollik orqali, soxta do'stlikni esa manfaatparastlik orqali ifodalaydi. "Farhod va Shirin" dostonida do'stlik shunchaki shaxsiy tuyg'u emas, balki ijtimoiy-axloqiy qadriyat sifatida talqin etiladi. Farhodning xalq uchun qilgan ishlari, insonlarga mehr qo'yishi, adolatni targ'ib etishi orqali Navoiy do'stlikni jamiyat taraqqiyoti bilan bog'laydi[3].

Shuningdek, shoir bu orqali o'z davrida mavjud bo'lgan ijtimoiy tengsizlik, zolimlik va manfaatchilikka qarshi ruhiy qarashlarni ifoda etadi. Farhod timsolida insoniy fazilatlar, do'stlik va mehr-oqibat orqali jamiyatni yaxshilash mumkinligi g'oyasi ilgari suriladi. Alisher Navoiy "Farhod va Shirin" dostoni orqali insoniyat uchun abadiy bo'lgan ma'naviy qadriyatlarni ulug'laydi. Asarda do'stlik, sadoqat, insonparvarlik, mehnatsevarlik kabi fazilatlar orqali mukammal inson timsoli yaratiladi. Farhodning xalqqa bo'lgan muhabbati, Shiringa sadoqati va insonlarga mehr qo'yishi — bu chin insoniy do'stlikning yuksak namunalaridir. Navoiy o'z asari orqali do'stlikni nafaqat shaxsiy, balki ijtimoiy fazilat sifatida ko'rsatib, uni har bir inson hayotining ma'naviy poydevori darajasiga ko'taradi[4].

Shunday qilib, “Farhod va Shirin” dostoni nafaqat sevgi haqida, balki insonlar o‘rtasidagi do‘stlik, ishonch va sadoqatning qudrati haqida ham doston hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy. Farhod va Shirin. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti.1983.
2. Mirtemir. Navoiy dostonlari haqida. — Toshkent, 1970.
3. A. Qayumov. Navoiy hayoti va ijodi. — Toshkent: O‘qituvchi, 1991.
4. I. Sulton. Navoiy siymosi. — Toshkent: Fan, 1985.

RIVOYATLARDA TARIXIY SHAXSLARNING BADIY TALQINI

Qurvanboyeva Farangiz Erkin qizi,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 25/1-guruh talabasi,

[*qurvanboyevafarangiz@gmail.com,*](mailto:qurvanboyevafarangiz@gmail.com)

Ilmiy rahbar: Tadjihan Sabitova prof.v.b

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalq og'zaki ijodining muhim turlaridan biri bo'lgan rivoyatlarda tarixiy shaxslarning badiiy talqini tahlil qilinadi. Maqolada rivoyatlarning tarixiy voqealar bilan bog'liqligi, xalq xotirasida tarixiy shaxslarning ideal obraz sifatida gavdalanishi, tarixiy fakt va badiiy to'qima uyg'unligi haqida so'z yuritiladi. Shuningdek, rivoyatlarning ma'naviy-tarbiyaviy ahamiyati ham yoritilgan.

Kalit so'zlar: rivoyat, tarixiy shaxs, badiiy talqin, xalq og'zaki ijodi, obraz, tarixiy fakt, to'qima, qahramonlik, ma'naviyat.

Abstract: This article analyzes the artistic interpretation of historical figures in folk legends, one of the main genres of oral literature. It discusses the connection between legends and historical events, the idealization of historical personalities in collective memory, and the harmony between historical facts and artistic imagination. The article also highlights the moral and educational significance of such legends.

Keywords: legend, historical figure, artistic interpretation, oral folklore, character, historical fact, imagination, heroism, spirituality

Xalq og'zaki ijodi insoniyat tafakkurining eng qadimiy qatlamlaridan biridir. Rivoyatlar esa bu ijodning tarixiy voqealarga eng yaqin turlaridan bo'lib, ular o'zida tarix, badiiyat va xalq falsafasining uyg'unligini aks ettiradi. Rivoyatlar orqali xalq o'z o'tmishidagi buyuk shaxslarni, ularning el-yurt oldidagi xizmatlarini eslab, ma'naviy meros sifatida avloddan avlodga yetkazadi. Xalq og'zaki ijodi insoniyat madaniyatining eng qadimiy, eng boy qatlamlaridan biridir. U millat tafakkurining, hayotiy tajribasining, orzu-umidlarining, tarixiy xotirasining ifodasidir. Og'zaki ijodda xalq o'zining hayot falsafasini, dunyoni tushunish tarzini, e'tiqod va qadriyatlarini aks ettiradi. Shu bois ertak, afsona, rivoyat, maqol, topishmoq, qo'shiq kabi janrlar xalqning ruhiy dunyosini anglashda beqiyos manba hisoblanadi. Shulardan biri — rivoyat — xalq og'zaki ijodining ixcham, ammo mazmunan boy, tarixiy haqiqat bilan bog'liq janridir. Rivoyatlar orqali biz o'tmish haqida xalqning o'z ko'zi bilan qarashini,

o'tmish voqealarni qanday talqin qilganini bilib olamiz. Rivoyat tushunchasi va uning shakllanishi. "Rivoyat" atamasi arabcha "rivoya" so'zidan olingan bo'lib, "aytish", "so'zlab berish", "xabar berish" ma'nolarini anglatadi. Dastlab diniy matnlar, hadislar va tarixiy voqealarni og'zaki yetkazishda ishlatilgan. Keyinchalik bu so'z xalq orasida keng tarqalib, xalq hikoyachilik janriga aylangan. Rivoyatlar xalq hayotining turli sohalarini — tarix, din, axloq, geografiya, madaniyat va urf-odatlar bilan bog'liq hodisalarni ifoda etadi. Ular ko'pincha muayyan joy, shaxs yoki voqeaning kelib chiqishini tushuntiradi. Shu jihatdan rivoyatlar xalqning kollektiv xotirasini saqlab turuvchi badiiy-axboriy shakl sifatida qadrlanadi. Har bir xalqning tarixida shunday shaxslar borki, ular hayoti va faoliyati nafaqat tarix sahifalarida, balki xalq og'zaki xotirasida ham chuqur iz qoldirgan. Shuning uchun ham rivoyatlar tarixiy voqealarni badiiy shaklda ifodalovchi, lekin ularni xalqning axloqiy-me'yoriy qarashlari bilan boyituvchi manba sifatida o'rganiladi. Rivoyatlar xalq tomonidan asrlar davomida yaratilgan, og'izdan-og'izga o'tib sayqallanib borgan badiiy asarlardir. Ularning asosida tarixiy haqiqatlar, ijtimoiy voqealar, mashhur shaxslar hayoti yoki xalq taqdiriga ta'sir etgan muhim hodisalar yotadi. Shu sababli rivoyatlar bir vaqtning o'zida tarixiy manba va badiiy asar vazifasini bajaradi. Masalan, "Temur haqidagi rivoyatlar"da xalq buyuk sarkardani jasur, dono va adolatli rahbar sifatida ko'rsatadi. U haqdagi rivoyatlar tarixiy haqiqatga asoslangan bo'lsa-da, ularning badiiy jihatlari xalqning milliy g'ururi va orzularini ifodalaydi. Xuddi shuningdek, Jaloliddin Manguberdi haqidagi rivoyatlar vatanparvarlik, jasorat va ozodlik uchun kurash ramzi sifatida xalq tafakkurida yashaydi. U haqidagi badiiy to'qimalar shunchaki xayol mahsuli emas, balki xalq idealining ifodasidir. Rivoyatlarda tarixiy shaxslar ko'pincha xalqparvar, adolatli, jasur, bilimdon va donishmand insonlar sifatida talqin etiladi. Bu talqin xalqning o'z yetakchilaridan kutgan fazilatlarini ifodalaydi. Alisher Navoiy haqidagi rivoyatlarda u nafaqat shoir, balki muruvvatli, xalq dardini his qiluvchi, adolatni targ'ib etuvchi ma'naviy rahnamo sifatida gavdalanadi. Rivoyatlarda Navoiy so'zining mo'jizasi, xalq oldidagi sadoqati, xayr-ehsonlari haqida hikoyalar keltiriladi. Bahouddin Naqshband haqidagi rivoyatlar esa xalqning ma'naviy kamolotga intilishini ifodalaydi. U orqali xalq insoniy poklik, sabr-toqat va ruhiy poklanish g'oyalarini singdiradi. Bu rivoyatlar tarixiy shaxslarning hayotiy haqiqatlarini ideal shaklda badiiy talqin etish orqali ularning xalq ongidagi obrazini mustahkamlaydi. Tarixiy fakt va badiiy to'qima uyg'unligi. Rivoyatlar ilmiy tarix bilan to'la mos tushmaydi, biroq ular xalq tarixiy xotirasining badiiy shaklidir.

Rivoyatlarda ba'zan mo'jizaviy yoki g'ayritabiyy voqealar qo'shiladi — bu esa xalqning o'z qahramonlariga bo'lgan cheksiz hurmat va ishonchini

ifodalaydi. Masalan, ayrim rivoyatlarda Amir Temurning kelajakka nazar tashlashi, Jaloliddin Manguberdi haqida “dushman qilichiga qarshi yakka o‘zi chiqqan” degan lavhalar real tarixiy dalil bo‘lmasa-da, xalqning ularni mardlik timsoli sifatida ko‘rganini bildiradi. Demak, rivoyatlar tarixiy haqiqatni inkor etmaydi, balki uni xalq estetikasi orqali ifodalaydi — bu esa tarixni “badiiy yod” shaklida saqlab qolishning o‘ziga xos ko‘rinishidir. Rivoyatlarning ma’naviy va tarbiyaviy ahamiyati. Rivoyatlar xalq ma’naviyati, axloqi va dunyoqarashining muhim ifodasidir. Ular yosh avlodni milliy qadriyatlarga sodiqlik, vatanparvarlik, halollik, mardlik va sabr-toqat ruhida tarbiyalaydi. Rivoyatlar juda xilma-xil bo‘lib, ular mavzusiga, shakliga va vazifasiga ko‘ra bir necha guruhlariga bo‘linadi[1]. Tarixiy rivoyatlar. Muayyan tarixiy shaxs, jang, davlat, shahar yoki davr bilan bog‘liq bo‘ladi. Masalan, “Amir Temur va Samarqand qurilishi”, “Jaloliddin Manguberdi haqidagi rivoyatlar” xalqimizda mashhur[2]. Toponimik (joy nomi haqidagi) rivoyatlar. Joy, daryo, tog‘, qishloq yoki shahar nomining kelib chiqishini izohlaydi. Masalan: “Shahrisabz nega yashil shahar deb atalgan?”, “Orol dengizi haqida rivoyat”, “Xo‘jakent nomining siri” kabi[3]. Diniy rivoyatlar. Payg‘ambarlar, avliyolar, mo‘jizaviy hodisalar, muqaddas joylar haqida hikoya qiladi. Bunday rivoyatlar xalq orasida e’tiqod, ishonch va axloqiy qadriyatlarni mustahkamlashga xizmat qilgan[4]. Axloqiy-tarbiyaviy rivoyatlar. Ezgulik, halollik, sadoqat, mehnatsevarlik, insof kabi fazilatlarni targ‘ib etadi. Masalan, “Halol dehqon” yoki “Ota duosi bilan omad topgan yigit” singari rivoyatlar[5]. Afsonaviy unsurlarga ega rivoyatlar. Ba’zi rivoyatlar tarixiy voqeani afsonaviy, mo‘jizaviy tarzda talqin etadi, biroq ular hamon xalq uchun ishonarli ko‘rinishda saqlanadi. Rivoyatlar orqali yoshlar o‘z ajdodlarining mardlik va donishmandlik namunalaridan saboq oladilar. Shu bois, rivoyatlar nafaqat adabiy yodgorlik, balki ma’naviy tarbiya vositasi hamdir. Bugungi globallashtiruv davrida milliy o‘zlikni saqlashda rivoyatlar va xalq og‘zaki ijodi namunalarini o‘rganish alohida ahamiyat kasb etadi. Ular orqali yosh avlod tarixiy xotiraga hurmat, milliy g‘urur va ma’naviy mas’uliyatni his etadi. Rivoyatlar xalqning tarixiy xotirasi, milliy o‘zlik va estetik qarashlarining uyg‘un mahsulidir. Ular orqali tarixiy shaxslar ideal qahramonlar sifatida badiiy talqin etilib, xalq ruhiyatida o‘z o‘rnini topadi. Mif – eng qadimiy og‘zaki shakllardan biri bo‘lib, tabiat va hayot hodisalarini ilohiy kuchlar orqali tushuntiradi. Masalan, osmon, yer, suv, yulduzlarning yaratilishi haqidagi qadimiy hikoyalar. Mifda xudolar, ruhlar, g‘ayritabiiy mavjudotlar ishtirok etadi. Afsona – ko‘proq badiiy-hayoliy tusga ega hikoya bo‘lib, unda g‘ayritabiiy voqealar, sehr, o‘zgarishlar bo‘ladi[6]. Masalan, odamning qushga aylanishi yoki jodugar kuchlar bilan bog‘liq voqealar. Rivoyat esa real hayot bilan bog‘liq, ishonarli, xalq xotirasidagi voqelikni aks ettiradi. Unda

mo'jizaviylik juda kam, asosiy urg'u tarixiy yoki ijtimoiy ma'noga qaratilgan. Demak, rivoyatlar afsona va mif o'rtasida oraliq shaklni egallaydi, ammo unda xalq ishonchi ustuvor. Rivoyatlarning badiiy va uslubiy xususiyatlari. Rivoyatlarda til sodda, xalq tili ohangida, og'zaki nutqqa xos ifodalar bilan boyitilgan. Ular ko'pincha quyidagi xususiyatlarga ega: tugal syujet emas, balki qisqa voqea asosida quriladi; unda dialoglar kam, ko'proq hikoyachilik ohangi mavjud; xalq maqollari, hikmatli so'zlar, ishoralar ko'p qo'llanadi; voqealar tez rivojlanadi, ortiqcha tavsiflar berilmaydi; xulosa yoki ibratli fikr bilan yakunlanadi. Masalan, "Ko'kaldosh madrasasi qurilishi" haqidagi rivoyatda bir me'morning halolligi, ustalik bilan binoni mustahkam tiklagani haqida hikoya qilinadi. Bu rivoyat orqali xalq halollik va mahoratni ulug'laydi. Rivoyatlar orqali xalq tafakkurini anglash. Rivoyatlar xalq tafakkuri, e'tiqodi va hayot falsafasining oynasidir. Ular orqali: xalq tarixni qanday qabul qilgani; voqealarga qanday baho bergani; qaysi qadriyatlarga e'tiqod qilgani; axloqiy qarashlari va hayotiy tajribasi qanday bo'lgani bilinadi. Masalan, "Bibi Seshanba" haqidagi rivoyatlar xalq orasida ayollar mehnatini, sadoqat va sabrni ulug'laydi [7]. Bu esa rivoyatlarning faqat tarixiy emas, balki ijtimoiy-axloqiy funksiyaga ega ekanini ko'rsatadi. Rivoyatlarning zamonaviy talqini va ahamiyati. Bugungi kunda rivoyatlar folklorshunoslik, tarix, madaniyatshunoslik, hatto geografiya va toponimika fanlarida ham o'rganilmoqda. Chunki ular o'zida xalqning qadimiy madaniy qatlamlarini, urf-odatlarini, joy nomlari va voqealar haqidagi og'zaki xotirasini saqlagan. Zamonaviy yozuvchilar va san'atkorlar rivoyatlardan ilhomlanib, ularni yangi shaklda qayta talqin qilmoqdalar. Adabiyotda, teatrdan va kinoda rivoyatlar asosida yaratilgan asarlar milliy ruhni, xalqona falsafani ifodalaydi. Masalan, Abdulla Qahhor, Odil Yoqubov, Erkin Vohidov, Xurshid Davron asarlarida xalq rivoyatlarining izlari seziladi. Bu esa rivoyatlarning badiiy tafakkurdagi uzviylikni ta'minlayotganini ko'rsatadi. Rivoyatlarning tarbiyaviy va ma'naviy ahamiyati. Rivoyatlar yosh avlodni: tarixiy o'tmishni bilishga, ezigulik, halollik, vatanparvarlikka o'rgatadi. Maktab darsliklarida rivoyatlar o'quvchilarga xalq og'zaki ijodining jonli namunasi sifatida beriladi. Ular bolalarning nutqini, tafakkurini, estetik didini rivojlantiradi, milliy o'zlikni anglashga yordam beradi [8].

Rivoyatlar — xalqning tarixiy xotirasi, milliy ong va madaniyatning ajralmas qismi. Ular asrlar davomida xalq og'zaki ijodi orqali yashab kelmoqda. Rivoyatlar o'zining ixchamligi, ishonarliligi va tarbiyaviy mazmuni bilan boshqa janrlardan ajralib turadi. Ular o'tmish va bugun o'rtasidagi ko'priklarni bo'lib, xalqning tarixga bo'lgan munosabatini, orzu-umidlarini va hayotiy falsafasini ifoda etadi. Shuning uchun rivoyatlarni o'rganish va targ'ib etish — o'z milliy merosimizni, tarixiy ildizlarimizni asrab-avaylash demakdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jo'rayev, N. O'zbek xalq og'zaki ijodi. – Toshkent: O'zbekiston, 2016.
2. Zohidov, H. O'zbek xalq rivoyatlari. – Toshkent: Yozuvchi, 1984.
3. G'ulomov, A. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent: Fan, 2018.
3. Mirziyoyev, Sh. M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
4. Qodirov, B. Folklor va tarix uyg'unligi. – Samarqand: Registon, 2019.
5. Rahimova, D. Rivoyat janrining poetik xususiyatlari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
6. Rasulov R. O'zbek rivoyatlari va afsonalari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015.
7. Jo'rayev A. Xalq og'zaki ijodi janrlari. – Samarqand, 2019.
8. Abdurahmonova M. Folklor va xalq og'zaki ijodida tarixiy xotira. – Buxoro, 2020.

O'ZBEK VA KOREYS XALQ ERTAKLARINING QIYOSIY TAHLILI (“OLTIN TARVUZ” va “흥부와 놀부” ertaklari misolida)

Utkurova Sarvinoz Farhod qizi,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 25\1-guruh talabasi,

Sarvinoza0723@gmail.com

Annotatsiya: **Ilmiy rahbar: Tadjixan Sabitova** prof.v.b

Annatatsiya: Mazkur maqola xalq og'zaki ijodida muhim ahamiyat kasb etgan-ertak janrining o'zbek va koreys xalqlaridagi o'xshash ertaklarining qiyosiy tahlili to'g'risida. Ushbu ikki ertakning o'xshashligi va farqlari haqida.

Kalit so'zlar: ertaklar, jamiyat, xalq og'zaki ijodi.

Abstract: This article is about the comparative analysis of similar fairy tales in Uzbek and Korean folklore, which have played an important role in the oral creativity of both nations. It discusses the similarities and differences between these two fairy tales.

Keywords: fairy tales, society, folk oral creativity.

Ota-bobolarimiz bejiz: ”Ertaklar-yaxshilikka yetaklar”, deb aytmaganlar. Jamiyatda o'z o'rnini topa oluvchi, namunali, ma'naviy yetuk shaxsni kamol toptirish uchun, albatta, yoshlik chog'idan go'zal tarbiyalash lozim. Bu o'rinda ezgulikka yo'g'rilgan ertaklarning ahamiyati katta. Xususan, kooreys va o'zbek xalqi: odob-axloq, an'analar, til va turmush tarzi kabi ko'plab jihatlarida o'xshashligi bu ikki xalqning naqadar yaqinligining yorqin dalili desak adashmagan bo'lamiz. Ota-ona, ajdodlarga, mehnatsevarligi, irodasi va ko'plab o'xshashliklarni misol qilish mumkin. Shunday ekan, xalq og'zaki ijodida ham bir qancha asarlar, maqollar bir-biriga mazmunan juda yaqin. V.G. Gusev: ”Jamiyatda, umuman, inson tabiatidagi illatlar real hayotda aksini topmagach, fantastik tarzda ertaklarda o'z yechimiga ega bo'ladi”, deb yozgan edi. Shuningdek, olimlarning ta'kidlashicha, dunyodagi hamma xalqlar og'zaki ijodida bir-biriga yaqin turgan janr-ertaklardir. Quyida bizga tanish “Oltin tarvuz” nomli xalq ertagi bilan koreys xalqining xalq ertagi mazmuni bilan tanishtirib o'taman. Bu ertaklar qadimdan xalqning ma'naviy xazinasini bo'lib kelmoqda.

“Oltin tarvuz” ertagida o'tgan zamonda bir kambag'al dehqon bor ekan. Uning atigi bir tanobgina yeri bor ekan. Dehqon shu yerda kecha-yu kunduz tinmay mehnat

qilib kun ko'rar ekan. Bahor kelgach, dehqon yer haydab bo'lib, yaqinidagi katta soyning bo'yida salqinlab o'tirsa, osmonda uchib kelayotgan bir laylak yiqilib tushibdi. Dehqon borib qarasa laylakning oyog'i siniq emish. Dehqon haligi laylakni darrov uyga olib borib, siniq qanotiga taxtakach bog'lab bir qancha vaqt uni boqibdi. Laylak sog'ayib, uchib ketibdi. Bir kun dehqon chigit ekib yursa, laylak pastlab uchib o'tibdi. Dehqon esa chigitni ekaveribdi. Biroq laylak yana pastlab uchib o'tibdi. Shu o'tishda uch dona tarvuz urug'i tashlab ketibdi. Bir necha kundan keyin chigit bilan baravar tarvuz urug'i ham unib chiqibdi. Ekinni vaqtida o'tabdi, sug'oribdi, chopibdi. Shunday qilib hosilni yig'adigan payt ham kelibdi. Bir kuni tarvuzdan uchtasini uzib, uyiga olib ketibdi. Tarvuzlar juda katta ekan. Dehqon o'zining yaqin qarindoshlarini va oshnagog'aynilarini mehmon qilib chaqiribdi. Bir mahal tarvuzga pichoq ursa, pichoq sira botmas emish. Uni qo'yib ikkinchisini so'ymoqchi bo'libdi, pichoq o'tmabdi. Uchunchisi ham shunday bo'libdi. Dehqon ham, mehmonlar ham hayron bo'lishibdi. Yerga bir urib yorib qarasar, ichi to'la tilla emish. Qolgan ikkitasini ham yorib ko'rishibdi. Ularning ichi ham tilla emish. Kambag'al sevinib ketib, hammasini mehmonlarga ulashibdi, ular ham xursand bo'lib uy-uylariga tarqabdi. Uch tup tarvuzning har biri o'ntadan solgan ekan. Dehqon qolgan tarvuzlarni ham yig'ib olibdi. Shunday qilib kambag'al dehqon juda boyib ketibdi. Uning bir boy dehqon qo'shnisi bor ekan. U haligi kambag'al dehqondan: "Sen nima qilib boyiding?" deb so'rabdi. Dehqon voqeani aytibdi: "Qo'shni, mening yerimni o'zingiz bilasiz. Erta bahordan yerni haydashga kirishdim. Bir kun charchab, soy bo'yida salqinlab o'tirsam, osmonda uchib ketayotgan bir laylak yiqilib tushdi. Qarasam bir qanoti singan ekan. Rahmim kelib, ko'tarib uyga olib keldim. Qanotini taxtakach bilan bog'lab, dori-darmon bilan parvarish qildim, boqdim. Laylak bir necha kundan keyin tamom sog'ayib uchib ketdi. Kunlardan bir kun yer haydab bo'lib, chigit ekib yursam, haligi laylak tepamdan uchib o'tdi. Ishimni qilaverdim. Bir ozdan keyin haligi laylak orqasiga qaytdi. Qaytishda pastlab uchib yerga uch dona tarvuz urug'i tashlab o'tdi. U urug'lar yerdan unib chiqdi. Uni g'o'zalarim bilan baravar parvarish qila berdim. Tarvuzlarni so'ysam, ichidan tilla chiqdi. Shunday qilib boyib ketdim." Buni eshitgan boy dehqon: "Zora men ham shunday oltinlarni qo'lga kiritsam", deb soyga borib turibdi. Bir vaqt boy nariroqda bir laylakni ko'ribdi. U sekin borib, poylab turib laylakning oyog'iga tayoq otibdi. Laylakning oyog'i sinib, ucholmay qolibdi. Boy darrov uni tutib, uyiga olib kelibdi, oyog'iga taxtakach bog'lab, parvarish qilibdi. Bir necha kundan keyin laylakning oyog'i tuzalib uchib ketibdi. Boy dehqon har kuni dalaga chiqib, laylakni kutaveribdi. Kunlarning birida uning tepasidan tanish laylak o'ta turib ikki dona urug' tashlab ketibdi. Urug'i ko'karib chiqib tarvuz solibdi. Tarvuz pishishi bilan boy dehqon hamma

qarindosh-urug'ini mehmonga chaqiribdi. Tarvuzga pichoq urgan zamon ichidan katta-katta qovoq arilar chiqib, o'tirganlarni talay boshlabdi. Boy tura solib ularni haydamoqchi bo'lganda, arilar uni boshi demay, yuzi demay chaqib tashlayveribdi. Oradan sal o'tgach, boyning kallasi, burni, lablari shishib ketibdi. Buning alamiga chidolmay, o'zini katta suvga tashlab cho'kib ketibdi. Kambag'al dehqon halollik bilan murodiga yetibdi, boy dehqon o'z qilmishiga yarasha jazosini tortibdi[1].

Koreys xalq ertagi va “흥부와 놀부” esa quyidagicha: qadim o'tgan zamonda ikki aka-uka yashagan ekan. Ochko'z, ziqna akaning ismi-놀부(“Nolbu”), yaxshi xulqli, kambag'al ukasining ismi-흥부(“Heungbu”) edi. Ochko'z, ziqna aka Nolbu ota-onasi vafot etishlari bilanoq ota-onasining mulklarini yolg'iz o'ziniki qilib oldi. Ukasi Heungbuga bir chaqa ham bermay, haydab yubordi. Heungbu hech vaqosiz akasini uyidan chiqib ketsa ham, akasiga gina saqlamabdi. Lekin Heunbuning o'n ikkita farzandi bor edi. “Ota, qornimiz och, ovqat bering”, -deb och farzandlari yig'lashibdi. O'zining qorni och bo'lsa ham, ayoli va bolalarining ochligiga juda qattiq iztirob chekibdi. Ayoliga: “Guruch idishida guruch butunlay tugab qolibdi. Akamnikiga borib ozgina guruch olib kelsam”, -deb akasining uyiga yo'l olibdi. U akasiga zarari tegishini xohlamasdi, lekin, yosh bolalarining qornimiz ochdi deb yig'lashayotganiga aslo chiday olmasdi. Ayoli bergan idishga noqol bir mahalga yetgulik guruch bo'lsa ham olsam deb Nolbuning uyiga bordi. Ayni payt Nolbuning xotini guruch qaynatayotgan edi. Qozondan mazali guruch hidi Heunbuning dimog'ini qitiqladi[2]. “Kelinoyi, men kelgan edim. bolalarim juda och qolishgan. Iltimos, o'sha oq guruchdan bir kosagina bering”, -dedi. Nonushta dasturxonini yozmoqchi bo'lib turgan kelinoyisi ovqat suzayotib Heungbuni ko'rib ensasi qotdi. Qo'lidagi guruch suzadigan qoshiq bilan birdan Heunbuning yuziga urdi. “Ertalabdan bizning ovqatimizni xohlab qoldingmi! Qani tez jo'na!”, debdi kelinoyisi. Lekin Heunbu yuziga yopishgan guruch donasini olib yedi va “Kelinoyi, katta rahmat”, dedi va chiqib ketdi. Uyiga ketayotganda faqat jimgina ko'z yosh to'kdi. “Bo'sh qo'l bilan qaytganimni bilishsa, hammaning hafsalasi pir bo'ladi”, -deb hayolidan o'tkazdi. Bo'sh kosani ushlab, holsiz uyiga qaytganida uyining oldida qaldirg'och polaponini topib oldi. U inidan yiqilib, oyog'ini sindirib olgan ekan. “Bechora qaldirg'och, rosa qiynalgandirsan”, -deb qaldirg'ochni oldi. Shu payt Heunbuning oilasi kelgan otasini ko'rib yugurib chiqishdi. Yeyishga nimadir bor deb xursand bo'lib turgan oilasi Heunbuning qo'lidagi qaldirg'ochni ko'rib hafsalasi pir bo'libdi. Lekin tezda kuch to'plashib, qaldirg'ochni davolab, iniga chiqarib qo'yishibdi. Vaqt suvdek oqib, qish fasli kirib keldi. Faqat issiq hududda yashaydigan qaldirg'och sovuq qishdan saqlanib, issiq o'lkalarga ketadi. Heungbu oilasi qaldirg'ochlar oilasining

xayrlashuvidan afsuslandi. Qaldirg'och oilasi ham shunday hisni boshidan kechirdi. Qaldirg'och Heunbuning oilasi bilan ajralishidan afsuslangandek uy tomi ustida aylana, aylana uchib ketdi. So'ngra qaldirg'ochlar jo'nab ketishdi. Sovuq qish nihoyalab, bahor keldi. Qaldirg'och ham yana qaytib keldi. Biroq, qaldirg'och og'zida qovoq urug'ini olib keldi. "Bolalar, qaldirg'och og'zida olib kelgan qovoq urug'ini ekaylik", -deb, bolalari bilan birga mehr bilan ekishibdi. Tez o'rad serhosil qovoq hosil beribdi. Qovoq juda katta ekan. "Qovoqni yoraylik, qovoqni yor. Ho'p, ho'p!" deb ulkan qovoqqa arra qo'yishibdi, qovoq ikkiga bo'lina boshladi. "Tars!" etib qovoq yorildi. Yo tovba, ulkan qovoq ikkiga bo'linib, ichidan turli-tuman oltin, kumush xazina gursillab sochilib ketdi. Heunbuning oilasi juda ham xursand bo'lib, quvnoq raqsga tushishdi. Bu xabar baxil Nolbuning qulog'igacha yetib boribdi. Nolbu ukasi boyib ketganini eshitib, hasad alangasi yondirib, kechalari uyqusi qochibdi. Nolbu va xotini Narvon qo'yib, tepaga chiqib qaldirg'och inidagi bir polaponni chiqarib, yerga tushorib yubordi va oyog'ini sindirib qo'ydi. "Bechora qaldirg'och, qachon oyog'ingni bunday sindirib olding?" - deb, o'zini bilmagandek ko'rsatib, "Men yaxshilab davolab qo'yaman, xavotir olma". Nolbu va xotini qaldirg'och oyog'ini davolab yana iniga chiqarib qo'yishibdi va "Qaldirg'och, tezroq uchib, xazinaga liq to'la qovoq urug'ini menga ham olib kelgin", -debdi. Shunday qilib, qish o'tib, bahor kelibdi. qaldirg'och Nolbuga ham qovoq urug'idan bir dona berib ketibdi. Nolbu ham mehr bilan ekib, parvarish qilibdi. Vaqt o'tib, Nolbu uyida ham juda katta qovoq hosil beribdi. Nolbu va xotini qovoqni uzib, aralashni boshlashibdi. nihoyat qovoq yorilgach birdan baqirib yuborishdi. Qovoqdan oltin, kumush, emas, devlar otilib chiqibdi. Devlar Nolbu va xotinini jazolagandan so'ng uyidan xaydab yuboribdilar. Tilanchi ahvoliga tushgan Nolbu va xotini borar joyi bo'lmay, Heunbuning yoniga borishdi. Heunbu akasi va kelinoyisini ko'rib bir zum hayron bo'lib qoldi. "Akajon, bu ish qachon ro'y berdi? Keling, bizning uyimizga kiring", -deb akasi va kelinoyisini ochiq chehra bilan kutib oldi. Heunbu va uning oilasining g'amxo'rligidan nolbu va xotini shu paytgacha qilgan ishlaridan pushaymon bo'lib, yaxshi hayot kechirishibdi[3].

Bu ertak birgina misol edi. Yana ko'pgina ertaklarni namuna qilib ko'rsatishimiz mumkin. Ertaklardagi bosh g'oya- insonlarga yaxshilik qilish, nafaqat insonlarga, balki, hayvonlar va qushlarga -tabiatga yaxshi munosabatda bo'lishni o'rgatadi. Yaxshilikning mukofoti, yomonlikning jazosi borligini ta'sirli qilib tushunishimizga yordam beradi. Shunday ekan, yosh avlod ertaklar, afsonalar, umuman, xalq og'zaki ijodi xazinasi bilan tanishtirib, o'rgatib borishimiz lozim. Boshqa xalqlar ertaklari esa, inson dunyoqarashini kengaytiradi, turli ertaklardan xulosa chiqara olish hayotda ko'p asqotishi shubhasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'ZBEK XALQ OG'ZAKI IJODI. OLTIN TARVUZ ERTAKLAR. Toshkent 2019.
2. 교과서 속 전래동화 쓱쓱 뽑아 읽기. 세사람 글, 이명애 그림. 2010.
3. Ortiqova Zebiniso Sunnatullo qizi, & Yusupova Muxayyo Irkinovna. (2025). INGLIZ VA O'ZBEK XALQ ERTAKLARINING TARBIYAVIY AHAMIYATI. Ta'limning Zamonaviy Transformatsiyasi, 19(1), 138–143. <https://inlibrary.uz/index.php/tzatra/article/view/87153>

OGAHYIJODIDANAVRO'Z MADHI

Ibrayimova Gulsevar Ahadjon qizi,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 25\1-guruh talabasi,

gulsevaribrayimova@gmail.com,

Ilmiy rahbar: Tadjixan Sabitova prof.v.b

Annatsiya: Mazkur maqolada o'zbek xalqining qadimiy qadriyatlaridan biri bo'lgan Navro'z bayrami haqida so'z boradi. O'zbek mumtoz adabiyotining so'z san'atkorlari asarlarining ko'pligi va serqirraligi jihatidan Alisher Navoiydan keyin turadigan shoir va tarjimon, tarixnavis Muhammad Rizo Ogahiyning o'z asarlarida kuylagan Navro'z madhini qanday ajoyib so'zlar guldastasi bilan kuylaganligi haqida gapiriladi.

Kalit so'zlar: mumtoz, she'riyat, adabiyot, Navro'z, shoir, gulchambar.

Abstract: This article discusses Navruz, one of the most ancient and cherished traditions of the Uzbek. It explores the works of poet, translator, and historian Muhammad Rizo Ogahi, who holds a distinguished place in Uzbek classical literature after Alisher Navoi. The article highlights how Ogahi praised Navruz through a beautiful garland of words in his poetic creations.

Keywords: classical, poetry, literature, Navruz, poet, wreath.

O'zbek mumtoz adabiyotining zabardast lirik arbobi Muhammad Rizo Ogahiyning o'lmas merosi xalqimizning qimmatli ma'naviy boyligi deb hisoblanadi. Biz uning qanchalar ahamiyatli ekanini yangi barkamol avlodga tanishtirmog'imiz darkor. She'riyat muxlislariga ma'lumki, Ogahiy lirikasining bosh mavzusi – sevgi. Uning lirik she'rlarida inson qalbining nozik, nafis va eng go'zal tuyg'ulari yuksak badiiylik bilan tarannum etiladi. Shuningdek, shoirning ijodida xalqparvarlik, insonparvarlik, adolat, haqiqat va ezgulikni targ'ib etuvchi misralar o'quvchini ma'naviy barkamollikka chorlaydi. Ogahiyning lirik merosi bilan tanishar ekanmiz, u xalq og'zaki ijodidan unumli foydalanganini, ayniqsa, qadriyatlarga e'tibori katta ekanligini guvohi bo'lamiz. Shoirning ijodida xalq rasm-rusumlari, ommaviy bayramlar, marosimlar ko'p tasvirlangan. U "Navro'z" haqida ko'plab misralarni keltirgan. Zero, ularda Navro'z bayramining o'tkazilishi haqida qiziqarli ma'lumotlarni anchagina uchratamiz.

Ogahiyning tasvirlashicha, avvalo, bayramda yaqin kishilar, qarindosh-urug'lar bir-birlarini yangi yil bilan tabriklashadi, ezgu niyatlar bildirishadi:

*Ey, yor sango tangri tabarok bo'lsun,
Navro'z ila toza yil muborak bo'lsun,
Ahhob sarafroz o'lubon lutfingdin,
A'do boshi mankubi balorak bo'lsin.*

Ko'rinib turiptiki, shoir o'z yorini yangi yil bilan tabriklar ekan, unga tangrining homiylik qilishini, lutfidan do'stlari mamnun bo'lishini, dushmanlari esa azob chekishini, qiynalishini istak sifatida bildirmoqda. Yor esa boshi atrofiga gul qistirib, ya'ni gulchambar qilib, husniga oro beradi. Jozibali holatni tasvirlash orqali shoir go'zal poetik tasvirni vujudga keltiradi:

*Qistiribdurmu boshi atrofing'a janona gul,
Yo agar ruxsor sham'ig'a erur parvona gul.*

O'zbek qizlari erta bahor paytida guldan chambaraklar yasab boshlariga kiyib oladilar. Shoir buni quyidagi misralarda ajoyib tasvirlab bergan:

*Tut g'animat necha kun ayshu tarab ayyomini –
Kim na bulbul qolg'usi bu bog'aro, jono na gul[1].*

Muhammad Rizo Ogahiyning "Ta'vizul oshiqin" devonida "Ayyomi toza yil" g'azali bor. Bunda diqqatga sazovor bir necha odatlar haqida hikoya qilinadi. Ko'pchilik insonlarga ma'lum, eski yil o'tib, yangi yil kirishi bilan butun olam qaytadan fayzga, shodu xurramlikka to'ladi. Barcha xalq ertalabdan kechgacha bazmlar uyushtiradi. Har xil ko'katlardan taomlar tayyorlanadi. Soqiylar qo'lidan may ichishadi. Har tomondan kuy va qo'shiqlarning ovozi eshitiladi. Ana shunday shodlik ayyomida odamlar yangi yil sovg'alarini tarqatishadi. Shoir fursatdan foydalanilgan holda o'z yoridan lutf ko'rsatishini iltijo qilib so'raydi va bu odatni uning esiga soladi:

*Husnung zakoti qil, manga bir lutfkim, g'anij
Lozim, gado'g'a aylasa, in'om toza yil.*

Sovg'a qilish rasmi boshqa bir g'azalda shunday tilga olinadi:

*Berib ul husni shohi bo'lsa naqdin,
Xazinalar'ga debon in'om navro'z.*

Ogahiyning boshqa g'azallarini o'qiganimizda yanada kengroq ma'lumotlarga ega bo'lamiz. Jumladan, "Navbahor ayyomi" g'azalida bayram rasm-rusumlari bilan tanishish imkoniyatiga ega bo'lamiz. Bu she'rda navbahor ayyomida qanday ko'ngil yozish kerakligi birma-bir sanab o'tiladi. Ilk bahorda nihoyatda go'zal manzara : chor

atrof ko'm-ko'k maysaga o'ralgan, insonlar adir-u sahro va daryo bo'yi sayliga chiqishi kerak. Avlod – ajdodlarini xotirlab ularning qabrlari atrofi tozalab qo'yib, mozoristonni ziyorat qilish kerak, avlodlar ruhi shod bo'ladi. Eng katta ruhiy foydani esa ko'ngli umidsizlikka uchragan mahzun, miskin odamlarni borib ko'rganlar his etishi mumkin. Quyidagi misralarni o'qir ekansiz, shoir naqadar hassos va hozirjavob ekanligining guvohi bo'lasiz:

*Navbahor ayyomi har kim qilsa sahro sayrini,
 Aylaganca haz topar firdavsi a'lo sayrini.
 Ko'ngilda qolmas kuduratdin asar, qilsa agar,
 Murg'zoru beshlarning xotir aro sayrini.
 Bahr yanglig' ta'bidan mavj urg'usi fayzu futuh
 Gah-gahi zavraq minib, gar qilsa daryo sayrini.
 Fayzlar bu barchadin ortiq topar, gar aylasa
 Ya'sr aro qo'lgo'n dill mahzunu shaydo sayrini.*

Ogahiy g'azallarida navro'z bayramidagi xalq o'yinlari haqida ayrim ma'lumotlarga ham duchkelamiz. Jumladan, bayram qatnashchilarining tuxum o'ynashlari shunday qayd etiladi:

*Hamma o'ynar olib qo'lga yumurta,
 Mening ilgimga yo'qtur hoya navro'z.*

Shoir “Qurbon Hayiti” ni quyidagi misralarda shunday tasvirlaydi:

*Shukrki, aysh bazmidin etkurbubon navlid tyid,
 Ahli jahonnni ayladi mast maylumid tyid.
 Och yuzing ushbu kun ko'rib shod o'ylayinki, har gado,
 Ahli g'ino atosidan bo'lg'usi mustafid tyid[2].*

Ogahiy XIX – asrda xalq ommaviy bayramlaridan biri bo'lgan Navro'z haqidagi g'azallarida mazkur marosimning o'tkazilishi tartiblari to'g'risida qiziqarli va muhim ma'lumotlar beradi. Shoirning masnaviyalarida ham qator xalq marosimlarining o'tkazilishi hikoya qilinadi. Uning “Shikor”, “Poyga”, “Kurash”, “Ov ta'rifi”, “To'ynoma”, “Poyga ta'rifida”, “To'qayda ov” va boshqa asarlarini yodga olishimiz o'rinli deb o'ylayman. Shoir ijodini yanada kengroq o'rganish shu kunning dolzarb talablaridandir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Ogahiy. II jild, G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti. Toshkent, 1972.

2.Qayumov A. Ogahiy gulistoni. Asarlar. VIII jild, Toshkent: Mumtoz soʻz, 2009

MAROSIM QO'SHIQLARI TAHLILI

Hikmatulayeva Sevara Ne'matillo qizi,

Chirchiq Davlat Pedagogik universitet,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili adabiyot yo'nalishi 25\1-guruh talabasi,

Hikmatullayevasevara06@gmail.com,

Ilmiy rahbar: Tadjixan Sabitova prof.v.b

Annotasiya: Ushbu maqolada o'zbek xalq og'zaki ijodining qadimiy janrlaridan biri bo'lgan marosim qo'shiqlari tahlil qilinadi. Maqolada marosim qo'shiqlarining kelib chiqishi, ularning turli marosimlar -to'y, sunnat, navro'z, hosil yig'im -terimi, dafn marosimlari kabi ijtimoiy hodisalarda tutgan o'rni va vazifasi yoritilgan. Qishloqlardagi badiiy vositalar, poetik ifodalar, musiqiy ohang va ijro uslublariga e'tibor qaratilib, ularning xalq hayoti dunyoqarashi va qadriyatlari bilan uzviy bog'liqligi ko'rsatib beriladi. Tahlil natijasida qo'shiqlarining nafaqat estetik, balki tarbiyaviy, ma'naviy ahamiyati ham ochib berilgan.

Kalit so'zlar: marosim, folklor, to'y, urf odat,

Abstract: This article analyzes ritual songs, of the ancient genres of Uzbek folk art. The article highlights the origin of ritual songs, their role and functions in various social events such as weddings, circumcisions, Navruz, harvests and funerals. Attention is paid to artistic means, poetic expressions, musical melodies, and their inextricable link with the worldview and values of folk life is shown. As a result of the analysis, not only the aesthetic, but also the educational and spiritual significance of their songs.

Key words: ceremony, folklore, wedding, custom.

O'zbek xalqining boy og'zaki ijodi ichida marosim qo'shiqlari alohida o'rin tutadi. Ular xalqining urf-odatlarini, turmush tarzi va dunyo qarashini aks ettiradi. Marosim qo'shiqlari qadimdan turli marosimlarda tug'ilish, sunnat to'yi, nikoh to'yi, hosil bayrami hasharlarda kuylanib kelinadi. Ularning asosiy vazifasi marosimga ruhiy uyg'unlik bag'ishlash va ishtirokchilarning kayfiyatini ko'tarishdir. Marosim qo'shiqlari bu xalq orasida muayyan urf -odat, bayram yoki marosimga bog'liq holda ijro etiladigan qo'shiqlar turidir. Ular ma'lum vaziyat va vaqtga xos bo'lib, shunchaki ijro etilavermaydi, balki marosimning ajralmas qismi hisoblanadi. Marosim qo'shiqlari xalqni birlashtiruvchi urf-odatlarini saqlab qoluvchi vosita hisoblanadi. Ular yosh avlodga milliy qadriyatlarni singdiradi, mehmondo'stlik mehr-oqibat, ota-

onaga hurmat, tabiatni asrash kabi fazilatlarni targ'ib etadi. Marosim qo'shiqlari o'zbek xalqining ma'naviy merosi, tarixiy xotirasi va milliy qadriyatlarini ifodalovchi muhim janrdir. Ularni o'rganish, tahlil qilish va saqlab qolish -milliy madaniyatimizni asrab-avaylash va kelajak avlodga yetkazishning muhim qismi hisoblanadi. Bugungi kunda ham marosim qo'shiqlari xalqning turli tadbirlarida yashab kelmoqda va milliylik ruhini kuchaytirishda xizmat qilmoqda. Marosim qo'shiqlari o'zbek folklorining yirik janrlaridan biri bo'lib xalq hayoti, dunyoqarashi va qadriyatlarini mujassam etadi. Ularni tahlil qilish orqali nafaqat badiiy balki tarixiy-madaniy jarayonlar haqida ham tasavvur hosil qilish mumkin. Bugun ham marosim qo'shiqlari xalq orasida yashab, milliylik ruhini saqlash va o'rganish o'zlikni anglash va madaniy merosni boyitishning muhim sharti hisoblanadi. Marosim o'zi nima?

Marosim inson moddiy va ma'naviy turmushning talab ehtiyoji bilan yuzaga kelgan va keladigan, tabiiy xatti harakat, bezak(deklaratsiya)va rejaga ega bo'lgan hayotiy "sahna"asaridir. Shu boisdan dunyoda o'z marosimlariga ega bo'lmagan birorta ham xalq yo'q. Marosim folklori -tushunchasi, o'z navbatida,ikki muhim komponentni o'zida mujassamlashtirgan. Bular marosimning syujetkasi(kechish tarzi va bajariladigan xatti-harakatlari)va uning so'z (verbel) komponenti bilan bog'liq uzvlardan iborat[1]. Mazkur ikki komponentdan birortasi ishtirok etmagan marosim qoldiqlari esa tekshirish obyekti bo'la olmaydi. Marosimning estetik funksiyasiga kelganda shuni aytish kerakki, har qanday marosim tarkibida estetik jihatdan arzigulik biror jihat mavjud. B jihat esa o'z navbatida genetik jihatdan professional individual asoslarga borib taqalsa ham, biroq uzoq davrlar mobaynida keng ijtimoiy -estetik qiymat kasb etadi. Istalgan marosimga murojaat etilsa, unda xoreografik yo musiqiy yo, badiiy so'zga xos elementlar mavjudligi ko'zga tashlanadi. Marosim tarkibidagi badiiy so'zga so'zga xos unsurlar shu marosimning semantik tabiat bilan bog'liq holda uning mohiyatini belgilovchi, har qanday badiiylikdan holi tekstar sifatida yuzaga kelib, sekin -asta estetik funksiyasink bajarishga ko'chadi. Marosim qo'shiqlari o'zi qachon paydo bo'ldi?

Marosim qo'shiqlari ibtidoiy jamiyatlarda paydo bo'lgan. Odamlar tabiat hodisalarini, hosil yetishtirishni, ov va chorvachilikni marosimlar orqali nishonlab, maxsus qo'shiqlar aytishgan. Bu qo'shiqlar dastlab diniy va sehrli e'tiqodlarga xizmat qilgan, ya'ni yomg'ir chaqirish, hosil mo'l bo'lishini tilash, yovuz kuchlarni quvish kabi maqsadlarda kuylangan. Keyinchalik ularning ma'nosi yanada boyib, to'y, sunnat, bolani beshikka solish, o'lim marosimlari kabi turmush hodisalari bilan ham chambarchas bog'langan. Har bir marosimning o'ziga xos kuyi va matni bo'lgan. Masalan: lapar -to'y marosimida, Yomg'ir chaqirish qo'shiqlari -tabiat marosimlarida

kuylangan. O'zbek folklorida marosim qo'shiqlari qadimiy xalq dunyoqarashining , diniy tasavvurlarning va urf-odatlarining yodgorligi sifatida saqlanib qolgan.Ular avloddan avlodga o'tib kelgan,asrlar davomida shakl va mazmun jihatidan boyigan. Marosim qo'shiqlari faqatgina marosimni bezash emas,balki xalqning dunyoqarashi,orzu-umidlari, ijtimoiy hayotini ifoda etish vazifasini ham bajargan.Hozirda ham marosim qo'shiqlari folklor ansamblilari madaniy tadbirkar, bayramlarda kuyg'an kelishadi. Ular o'zbek xalqining tarixiy -madaniy merosi sifatida o'rganilmoqda[2].

Marosim qo'shiqlari xalq og'zaki ijodining eng qadimiy va mazmun jihatidan boy qatlamlaridan biri bo'lib, ular xalqning ma'naviy dunyosi, urf-odatlari va qadriyatlarini aks ettiradi. Tahlildan ko'rinadiki,bu qo'shiqlar dastlab ibtidoiy e'tiqod va sehrli marosimlar bilan uzviy bog'liq holda shakllangan, keyinchalik esa turmushning deyarli barcha bosqichlarida -tug'ilish,o'sish,to'y,hosil, tabiat hodisalari va hatto motam marosimlarida ham keng qo'llanilgan. Ularning har biri o'ziga xos kuyanish uslubi,poetik shakli, ritmi va obrazlar tizimiga ega bo'lib, xalqning estetik didi hamda dunyoqarashini namoyon etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tojihon Sobitova:"O'zbek folklor: darslik nashr Toshkent "Sarbon U S"2024
2. Bahodir Sarimsoqov "O'zbek marosim folklori "Toshkent O'zbekiston CCP"ΦAH"nashriyoti 1986

“KUNTUG‘MISH” DOSTONIDA SEVGI VA SADOQAT TIMSOLI

Sevinch Eshquvvatova Ikromovna,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 25\2-guruhi talabasi,

s83826850@gmail.com,

Ilmiy rahbar: Tadjixan Sabitova prof v.b

Annotatsiya : Maqolada o'zbek xalq eposi bo'lgan „Kuntug‘mish” dostonidagi sevgi va sadoqat tushunchalari badiiy talqin etilishi ilmiy-nazariy jihatdan ilmiy tahlil qilinadi. Asarda qahramonlar o'rtasidagi munosabatlar orqali insoniy qadriyatlarning yuksak qadriyat sifatida gavdalantirilishi ochib beriladi. Shuningdek dostonning ma'naviy-estetik ahamiyati xalqning milliy tafakkurida sevgi va sadoqatning tutgan o'rni ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlari: Sadoqat, sevgi, komillik, insoniy poklik, mardlik, estetik

Abstract: The article analyzes the artistic interpretation of the concepts of love and loyalty in the Uzbek folk epic “Kuntug‘mish” from a scientific and theoretical perspective. The work reveals the embodiment of human values as a high value through the relationships between the characters. The spiritual and aesthetic significance of the epic is also examined, as is the place of love and loyalty in the national thinking of the people.

Keywords: Loyalty, love, perfection, human purity, courage, aesthetics

O'zbek xalq dostonlari milliy madaniyatning beqiyos badiiy xazinasini tashkil etadi. Ularning eng mashhurlaridan biri - „Kuntug‘mish” dostoni bo'lib u nafaqat voqelikni aks ettirish balki xalqning orzu-umidlari, axloqiy qarashlari va ma'naviy qadriyatlarni ifodalashda ham muhim ahamiyatga ega. Ushbu asarda sevgi va sadoqat mavzulari markaziy o'rin tutadi hamda ular qahramonlarning ruhiy olamida, xatti-harakatlarida, badiiy obrazlarida yorqin aks topadi.

Asarda sevgi talqini. „Kuntug‘mish” dostonida sevgi insoniy munosabatlarning eng muqaddas shakli sifatida gavdalanadi. Kuntug‘mish va Xolbeka obrazlari o'rtasidagi muhabbat bir necha jihatdan tahlil etilishi mumkin.

1. Poklik – qahramonlar sevgisida manfaat, shaxsiyat emas, balki sof tuyg'u ustunlik qiladi.

2.Mardlik - Kuntug'mish o'z sevgisini himoya qilish uni saqlab qolish to'g'risida jasorat va qat'iyat ko'rsatadi.

3.Sabr va matonat – sevgining sinovlar orqali mustahkamlashishi, qahramonlarning murakkab to'siqlarga qaramay bir-biriga sodiq qolishi[1].

Bu jihatlari orqali sevgi nafaqat shaxsiy his-tuyg'u balki, ijtimoiy-ma'naviy qadriyat sifatida ham namoyon bo'ladi.

Sadoqat timsoli. Sadoqat dostonning asosiy ma'naviy ustunlaridan biridir. Uning talqini bir nechta yo'nalishda ko'zga tashlanadi.

1.Sevgida sadoqat - Kuntug'mish va Xolbekaning o'zaro sadoqati ularning qahramonlikda namoyon bo'ladi

2. Do'stlikda sadoqat – qahramonning safdoshlari bilan o'zaro ishonchga asoslangan munosabatlari.

3. Ota-onaga hurmat – sadoqatning muhim shakllaridan biri sifatida farzandlik burchi ham alohida o'rin tutadi.

4. Vatanga sadoqat – Kuntug'mishning barcha harakatlari faqat shaxsiy muhabbat emas balki milliy g'urur, sha'n, vatanparvarlik bilan ham chambarchas bog'langan[2].

Shu tariqa doston sadoqatning ko'p qirrali talqinini taqdim etadi va uni umuminsoniy fazilat sifatida ulug'laydi.

Estetik va ma'naviy ahamiyati. „ Kuntug'mish” dostonida sevgi va sadoqat insoniy komillikning asosiy me'zonlari sifatida yoritiladi. Asar quyidagi jihatlarda alohida ahamiyat kasb etadi.

1. Ma'naviy qadriyatlarni mustahkamlash
2. Yosh avlodni ezgulikda sadoqat va pok sevgi g'oyalarida tarbiyalash
3. Milliy tafakkurda insoniy fazilatlarining ustuvorligini ifodalash[3].

Asarning badiiy jihatdan mukammal chiqishini undagi voqealarning badiiy asoslanishi, tinglovchining qalbida asarga nisbatan so'nmaydigan qiziqishni belgilaydi. „ Kuntug'mish “ dostonida biz juda ko'p an'anaviy lavhalarni uchratamiz. Tohir va Shoir vazirning : „Biz farzand ko'rsak , o'g'il bo'lsa qo'lqanot bo'lsin , qiz bo'lsa do'st bo'lsin,” - deb kelishishlari, yangi tug'ilgan Xolbekaning onadan ajralishi, Buvraxonning yurtga jar solib, Xolbeka otini aytishni man qilishi, Xolbekaning tush ko'rishi, Kuntug'mishning o'qib kelayotgan sandiqni tutib qolishi, Zangar yurtidagi kampirning Kuntug'mishni aldab Zamongulga uylantirmoqchi bo'lgani kabi epizodlar xalq og'zaki ijodidagi hamma epik asarlarda tipik qo'llanadigan lavhalardir[4].

Ergash Jumanbulbul o'g'li juda mohir baxshi bo'lgani uchun xalqimiz ijodidagi eng nozik fikrlarni „Kuntug'mish” dostoniga olib kirgani. Ergash shoir yozma adabiy asarlarni ham yaxshi bilgan. Shuning uchun „Kuntug'mish” dostonida yozma adabiyot ta'sirini sezish ham qiyin emas[5].

„Kuntug'mish” dostoni o'zbek xalqining sevgi va sadoqatga bo'lgan qarashlarini badiiy yuksaklikda ifodalovchi noyob yodgorlikdir. Unda sevgi insonni ma'naviy poklikka yetaklovchi kuch sifatida, sadoqat esa insoniy komillikni ta'minlovchi vosita sifatida talqin etiladi. Shuning uchun bu doston nafaqat xalq og'zaki ijodining yuksak namunasi, balki hozirgi davr tarbiyasi uchun ham ibratli manba bo'lib xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. „Xalq ijodi saboqlari“. T. Sobirova. Mumtoz so'z. Toshkent, 2011
2. Mirzayev. T. „Xalq baxshilarining epik repertuari“. Toshkent, 1979
3. Sodiqova. G. „Dostonlarda ayol obrazi va sadoqat timsoli” / Filologiya masalalari, 2019 N2
4. Abdullayeva. N. „Xalq dostoni – milliy qadriyatlar ko'zgusi.” - Toshkent: O'qituvchi, 2012
5. G'aniyeva. Z. „Kuntug'mish dostonida axloqiy - ruhiy g'oyalar talqini” / Ma'naviyat va madaniyat jurnali, 2020 N4

FOLKLORSHUNOSLIK OLAMIDAGI YETUK NAMOYONDALAR

Ismatullayeva Hurmatoy Umidjonovna,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti ,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 25\2-guruh talabasi,

hurmatoyismatullayeva1@gmail.com,

Ilmiy rahbar: Tadjixan Sabitova prof.v.b

Annotatsiya: Folkshunoslik fanini bizga hamda butun jahonga kirib kelishiga o'z hissasini qo'shgan yetuk namoyondalarimizning hayoti hamda ularning folklorga olib kirgan ko'pgina yangiliklarini jumladan xalq og'zaki ijodini ommaga olib chiqib birgina xalq orasida emas balki butun millat va elatlar o'rtasida targ'ib qilib tanitgan arboblarimiz haqida gaplashib o'tamiz.

Kirish so'zlar: Sharq folkshunosligi, xalq og'zaki ijodi, folklor asoschilari , folklorshunoslikning cho'qqisi.

Abstract: This article examines the lives and scientific contributions of prominent representatives of folklore studies who made significant contributions to the development of folk art. Special attention is given to their role in studying oral folk creativity, its genres and traditions, as well as their impact on shaping national identity and cultural values.

Keywords: Eastern folklore, oral folk art, founders of folklore studies, peak of folklore research.

Folklorshunoslik-xalq og'zaki ijodini, uning yaratilish jarayoni, janrlari, tarixiy ildizlari, ijtimoiy va madaniy ahamiyatini o'rganuvchi fan hisoblanadi. Bu sohada ko'plab olimlar o'z ilmiy izlanishlari bilan folklor namunalari to'plash, nashr qilish va tahlil etishga ulkan hissa qo'shganlar. Jumladan ko'plab olimlarning hayotiga nazar tashalajak. Jumladan, folklorlik qachon paydo bolgan va bizga qachondan kirib kelgan?

Dastlabki davrlar: Qadimgi davr: Insoniyat ilk bor tosh davridayoq qo'shiq, raqs, afsona, va rivoyatlar orqali o'z dunyoqarashini ifoda eta boshlagan. Masalan, ovchilik qo'shiqlari, tabiat hodisalari haqida afsonalar, urug'-qabila hayotini madh etuvchi marosim qo'shiqlari folklorning dastlabki shakllari hisoblanadi. Qadimgi Sharq: Misr, Shumer, Hind, Xitoy, Eron kabi sivilizatsiyalar xalq qo'shiqlari, maqollar, rivoyatlar, marosimlar shaklida folklor rivojlangan.

Masalan, shumerlarning “Gilgamish dostoni” yozuvga tushishidan oldin og‘zaki ijod namunasi bo‘lgan. Turkiy xalqlar: Bizning ajdodlarimiz ham qadimdan turli qo‘shiqlar, ertaklar, dostonlar yaratib kelgan. “Alpomish”, “Go‘ro‘g‘li” kabi dostonlardan avval og‘zaki shaklda yaratilgan va keyinchalik yozma adabiyotga kirgan. Bundan kelib chiqib shuni aytish mumkinki, folklor insoniyat bilan barobar tug‘ulgan. Yozuvdan oldingi davrlarda ham odamlar o‘z hayoti, urf-odati va orzu-armonlarini qo‘shiq, ertak, afsona, maqol, va marosimlarda ifoda etishgan. Shuning uchun folklorning “boshlanish sanasi”ni aniq belgilab bo‘lmaydi, lekin u eng qadimiy og‘zaki ijodiy faoliyat sifatida tosh davridan boshlangan deyish mumkin.

Folklor atamasining kirib kelishi dastavval uning so‘zi bilan bog‘liqdir. Jumladan, “Folklor” so‘zi ingliz olimi Uilyam Toms tomonidan 1846-yilda ilmiy muomilaga kiritilgan. Ma’nosi “xalq donoligi” yoki “xalq ijodi”. Bu tushuncha XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlab Rossiya va Yevropa ilmiy doiralarida keng qo‘llanib boshlangan. Endi folklorning bizga kirib kelishi asosan rus olimlari va turkistonlik ziyolilar orqali kirib kelgan. XIX-XX asr boshlarida Rossiya imperiyasi davrida folklor atamasi ilmiy muomilaga o‘zbek, qozoq, qirg‘iz, turkman, qoraqolpoq xalqlari og‘zaki ijodini o‘rganishda ishlatiladi boshlanadi. Professor M. Jo‘rayevning “O‘zbek folklorshunosligi” kitobida ta’kidlanishicha, o‘zbek folklorshunosligi XX asr boshlaridan shakllanib, Fitrat va Hodi Zarifov kabi olimlar uning poydevorini qo‘ygan. Kitobda xalq og‘zaki ijodini to‘plash, nashr etish va ilmiy tahlil qilish jarayonida xizmat qilgan yetuk namoyondalar, ularning izlanishlari va ilmiy merosi keng yoritiladi. Ayniqsa, Hodi Zarifovning o‘zbek folklor maktabini yaratgani va ko‘plab shogirdlar tayyorlagani alohida ta’kidlanadi. [1] Folklor olamidagi yetuk namoyondalar va ularning hayotiga nazar tashlasak. Jumladan, Jahon folklorshunosligi asoschilari: Yoxann va Folklorshunoslikning asoschilari haqida..gapirganda, ikki..tomondan..qarash..mumkin:

Jahon folklorshunosligi asoschilar: Folklorshunoslikning asoschilari haqida gapirganda, ikki tomondan qarash mumkin:

Jahon folklorshunosligi asoschilari: Yoxann Gotfrid Herder (1744–1803) – “folklor” tushunchasini ilmiy muomalaga kiritganlardan biri. U xalq og‘zaki ijodini millat ruhi, “xalq ruhi”ning ifodasi sifatida qaragan.

Yeyms Makfersson (1736–1796) – shotland xalq og‘zaki ijodini yig‘ib, “Ossian qo‘shiqlari” nomi bilan mashhur qilgan. Yoxann va Vilgelm Grimmilar – nemis olimlari, ular xalq ertaklari, qo‘shiqlari va rivoyatlarini to‘plab, ilmiy izoh bilan chop etishgan. Grimm aka-ukalar folklorshunoslikni mustaqil fan sifatida shakllanishida asosiy rol o‘ynagan. Maksim Maksimovich Gorkiy ham keyinchalik folklor va xalq

ijodiyotining ahamiyatini ko'tarib chiqqan. O'zbek folklorshunosligi asoschilari: Fitrat (Abdurauf Fitrat, 1886–1938) – o'zbek adabiyotshunosligi va folklorshunosligining dastlabki ilmiy asoschisi, xalq og'zaki ijodini o'rganishning nazariy asoslarini yaratgan. Vladimir Zhirmunskiy – o'zbek folklorini o'rganishda muhim iz qoldirgan rus olimi. Hodi Zarifov (1896–1972) – o'zbek folklorshunosligi maktabining asoschisi sifatida tanilgan, o'zbek xalq og'zaki ijodini tizimli ravishda to'plagan va tahlil qilgan. Keyinchalik M. Afzalov, M. Saidov, A. Madayev kabi olimlar ham bu sohani rivojlantirganlar. Folklorshunoslik asoschilarining ilmiy merosi: O'zbek va jahon folklorshunosligining asoschilari qoldirgan ilmiy meros bugungi kunda ham katta ahamiyat kasb etadi. Masalan, Abdurauf Fitrat o'zbek adabiyotshunosligi va folklorshunosligini yangi bosqichga olib chiqib, xalq og'zaki ijodini milliy adabiyot bilan uyg'unlikda o'rgangan. Uning izlanishlari o'zbek milliy madaniyati va adabiy jarayonida muhim burilish yasagan.

Hodi Zarifov esa o'zbek folklorshunoslik maktabining asoschisi sifatida xalq og'zaki ijodining turli janrlarini yig'ib, tizimlashtirib va ilmiy asosda tahlil qilib bergan. U folklori faqatgina badiiy meros sifatida emas, balki xalq hayoti, urf-odatlar va tarixini aks ettiruvchi manba sifatida ko'rsatib bergan. Shuningdek, Grimm aka-ukalarining nemis ertaklarini to'plash ishlari ham bugungi folklorshunoslik faniga mustahkam poydevor bo'ldi. Folklor xalqning tarixiy xotirasi, milliy qadriyatlari, urf-odatlar va dunyoqarashini o'zida mujassamlashtiradi. U nafaqat o'tmishni yoritadi, balki bugungi madaniyat, adabiyot va san'at rivojiga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, folklor orqali yosh avlod milliy qadriyatlarga sodiq bo'lishni, ajdodlar merosiga hurmat bilan qarashni o'rganadi.

Ushbu maqoladan shuni xulasa qilamizki, folklorshunoslik asoschilari – Herder, Grimm aka-ukalar, Fitrat va Hodi Zarifovlar yaratgan ilmiy an'ana bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q. Ularning izlanishlari nafaqat folklor fanini rivojlantirdi, balki milliy o'zlikni saqlash, qadriyatlarni kelajak avlodlarga yetkazish jarayonida ham katta o'rin tutdi. Folklor orqali xalqning ruhi, tafakkuri va madaniyati avloddan-avlodga uzluksiz yetkazib kelinmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jo'rayev M. O'zbek folklorshunosligi - Toshkent: Fan, 2020. - 356-bet.
2. Fitrat A. O'zbek adabiyoti va folklori masalari. - Toshkent: Oqituvchi, 1991.
3. Zarifov H. O'zbek xalq og'zaki ijodi - Toshkent: Fan, 1972.

MIRZO ULUG'BEKNING O'ZBEKISTON TARIXIDA TUTGAN O'RNI

Xasanova Muxlisa Asror qizi,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 25\2-guruh talabasi,

muxlisaxasanova484@gmail.com,

Ilmiy rahbar: Tadjixan Sabitova prof.v.b

Annotatsiya: Ushbu maqolada Mirzo Ulug'bekning O'zbekiston tarixida tutgan o'rnini, uning ilmiy merosi, siyosiy faoliyati va madaniy hayotga qo'shgan hissasi tahlil qilinadi. Ulug'bekning Samarqanddagi mashhur rasadxonasi, astronomiya sohasida olib brogan tadqiqotlari, ilmiy maktab yaratishdagi xizmatlari hamda uning davrida fan va ma'rifatning rivojlanishiga qo'shgan ulkan hissasi ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, Ulug'bek shaxsiyati o'zbek davlatchiligi va madaniyati tarixida qanday ahamiyatga ega bo'lgani ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: Mirzo Ulug'bek, rasadxona, astronomiya, madaniyat, ma'rifat, Sharq uyg'onishi

Abstract: This article analyzes the role of Mirzo Ulugbek in the history of Uzbekistan, focusing on his scientific legacy, political activity, and contribution to cultural life. Special attention is given to his famous observatory in Samarkand, his astronomical research, his efforts in establishing a scientific school, and his significant impact on the development of science and education in the region. The article also highlights Ulugbek's importance in the history of Uzbek statehood and culture.

Keywords: Mirzo Ulugbek, observatory, astronomy, culture, enlightenment, Eastern Renaissance

O'zbekiston tarixida buyuk allomalar, davlat arboblari va ilm-fan namoyandalari ko'p bo'lgan. Ulardan biri- Mirzo Ulug'bekdir. U nafaqat Temuriylar sulolasining yirik vakili, balki jahon ilm-fani tarixida o'chmas iz qoldirgan astronom, matematik olim va davlatni boshqarishda faol ishtirok etgan hukmdor sifatida tarixda muhim o'rin egallaydi. Uning faoliyati O'zbekiston tarixida ilmiy tafakkur, ma'rifat va madaniyatning yuksak cho'qqilarga ko'tarilishiga xizmat qilgan.

Mirzo Muhammad Tarag'ay Ulug'bek 1394-yil 22-martda Sultoniya shahrida (hozirgi Eron hududi) tug'ilgan. U buyuk sarkarda Amir Temurning nabirasi, Shohruh Mirzoning o'g'li edi. Yoshligidan ilm-fanga qiziqqan Ulug'bek Samarqandda ta'lim oldi. Keyinchalik, 1409-yilda Samarqand taxtiga chiqib, mamlakatni boshqarish bilan birga ilm-fanni rivojlantirishga katta e'tibor qaratdi. Mirzo Ulug'bek ilm-fanni davlatning eng muhim tayanchi deb bilgan. U davrda Temuriylar saltanatida siyosiy ichki kurashlar kuchli edi, shuning uchun Ulug'bekning hukmronligi ham tinchlik va barqarorlikni to'liq ta'minlay olmadi. Uning davrida Samarqandda madrasa, masjid va rasadxona kabi muhim binolar qurilgan. Bu siyosat orqali hokimiyatga ilm ahlining nufuzi oshirilgan. Lekin feodal ziddiyatlar va hokimlar o'rtasidagi kurashlar Ulug'bekning hokimiyatini zaiflashtirgan[1]. Ayrim tarixchilar qayd etishicha, Ulug'bekning hukmdorlik faoliyati qat'iy siyosiy choralar bilan emas, balki ko'proq ilm-fan va madaniyatni rivojlantirishga qaratilgan edi. Shu sababli u ba'zan siyosiy raqiblarini jivojlay olmagan. Ulug'bek davlatni harbiy yurishlar bilan kengaytirishga unchalik intilgan. Asosiy e'tiborini mavjud hududlarni boshqarish, soliqlar tizimini tartibga solish va savdoni rivojlantirishga qaratgan. 1425-yilda Dashti Qipchoq tomonga yurish qilib, ko'chmanchi qabilalar bilan jang qilgan. Bu uning eng katta harbiy yurishlaridan biridir.

Uning tashabbusi bilan Samarqandda mashhur Ulug'bek madrasasi qurildi. Bu yerda astronomiya, matematika, tarix, adabiyot va boshqa fanlar o'qitilgan. Madrasada mashhur o'qituvchil olimlardan: Qozizoda Rumi, G'iyosiddin Jamshid Koshiy, Ali Qushchilar faoliyat yuritgan. Bu madrasa orqali Samarqand o'sha davrning haqiqiy "Sharq Uyg'onishi" ilmiy markaziga aylangan. Samarqandda Ulug'bek madrasasi UNESCO merosi sifatida qadrlanadi. Mirzo Ulug'bek nafaqat Samarqandda, balki boshqa shaharlarda ham madrasa qurdirgan: **Buxoro Ulug'bek madrasasi(1417) va G'ijduvon Ulug'bek madrasasi (1433)**

1420-yilda Samarqand shahrining shimoliy-sharqiy qismida, Cho'ponota tepaligida **Mirzo Ulug'bek rasadxonasi** qurilgan. Bu ilmiy markaz o'z davrida dunyodagi eng ilg'or va eng mukammal observatoriyalardan biri edi. Rasadxona dumaloq shaklda, uch qavatli bino bo'lib, taxminan 46metr, diametri 30metr balandlikka ega bo'lgan. Ulug'bek va uning shogirdlari bu yerda ko'plab kuzatishlar olib bordilar. Natijada ularning eng mashhur asari- **"Ziji jadidi Ko'ragoniy"** ("Ko'ragoniylarning yangi zijlari") **1437-yilda** yaratildi. Unda **1018 ta** yulduzning joylashuvi aniq ko'rsatib berilgan bo'lib, bu asar keying asrlar davomida butun dunyo olimlariga xizmat qildi. Yana u asarda Quyosh va Oy

tutilishlari haqidagi hisob-kitoblar va yil uzunligining (365 kun 6 soat 10 daqiqa 8 soniya.) deyarli mukammal aniqligi keltirilgan. Bu natijalar Yevropada Kopernik va Kepler davrigacha eng aniq astronomik ma'lumotlar hisoblangan[2].

Mirzo Ulug'bek shaxsiyati, uning ilmiy merosi va siyosiy faoliyati haqida tarixiy manbalarda ham, zamonaviy tadqiqotlarda ham juda ko'p yozilgan. Ulardan biri Odil Yoqubovning "Ulug'bek xazinasi" romanidir. U 1974-yilda yozilgan asar bo'lib, unda Mirzo Ulug'bekning buyuk olim va hukmdor sifatidagi qiyofasi, ilm-fan uchun qilgan xizmatlari, ayni paytda siyosiy hayotidagi fojiali taqdir keng yoritilgan. Asarda Ulug'bekning asosiy "xazinasi" bu moddiy boylik emas, balki ilm-fan, ma'rifat va ilmiy meros ekani ko'rsatilgan. Shuningdek, Xondamirning "Habib us-siyar" asarida ham Temuriylar sulolasi tarixini yoritgan, Ulug'bek faoliyatiga alohida to'xtaladi. Ko'plab olimlar Mirzo Ulug'bek haqidagi ilmiy-tarixiy tadqiqotlari ham yozgan.

-V.L.Vyatkin-Samarqanddagi Ulug'bek rasadxonasini qayta kashf qilgan va uning ilmiy faoliyati haqida tadqiqotlar yozgan.

-Aziz Qayumov, Habibulla Boltaboyev, Ismoil Bekjonov-O'zbek olimlari tomonidan Ulug'bekning ilmiy merosi va siyosiy faoliyati bo'yicha tadqiqotlar uyushtirgan.

Ulug'bek haqida dramaturgiya sohasida ham asarlar mavjud:

-Komil Yashin-"Ulug'bek"dramasi

-Maqsud Shayxzoda-"Mirzo Ulug'bek"(sahna asari)

Ulug'bekning ijodi haqida she'riyatda ham asarlar bor:

-Mirtemir-"Ulug'bek yulduzlari"(she'r)

-Erkin Vohidov- Ulug'bek haqidagi qator she'rlari (Fidoiylar, Ulug'bek,O'zbekim)

-Abdulla Oripov-"Ulug'bek"(she'riy turkum)[3].

Mirzo Ulug'bek qisqa umr ko'rgan bo'lsa-da, uning ilm-fan rivojiga qo'shgan hissasi beqiyosdir. U G'arb va Sharq ilmiy tafakkurini bog'lagan ko'prik bo'lib qoldi. Bugun uning nomi nafaqat O'zbekistonda, balki butun dunyoda ilm va ma'rifat timsoli sifatida e'zozlanadi. U o'zining ilmiy merosi bilan Sharq va G'arb olimlari e'tirofiga sazovor bo'ldi, siyosiy faoliyati orqali esa ilm-fan va madaniyat taraqqiyotiga keng yo'l ochdi. Uning ilmiy izlanishlari, bilimga tashnaligi yoshlar uchun ibrat bo'lib xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirzo Ulug'bek.Ziji jadidi Ko'ragoniy.-Samarqand,1437
2. Saidov A.Mirzo Ulug'bek va ilmiy tafakkur.-Toshkent:Fan,1985

3. Yoqubov O.Ulug'bek xazinasi(roman).-Toshkent:G'afur G'ulom nomidagi nashriyot,1974
4. Aliev A.Ulug'bek rasadxonasi va milliy merosi.-Samarqand:1991

NAVRO'Z BAYRAMI HAQIDA

*Eraliyeva Mohira Abdurahmon qizi,
 Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
 Gumanitar fanlar fakulteti,*

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi 25/3-guruh talabasi,

abdurahmonovnamohira077@gmail.com,

Ilmiy rahbar: Tadjixan sabitova prof.v.b

Annotatsiya: Navro'z haqida bir-biriga hamohang, shu bilan birga biri ikkinchisini takrorlamaydigan juda ko'p ma'lumotlar bor. Mazkur maqolada Navro'z bayrami haqidagi turli davrlarga oid ma'lumotlar berilgan. Bu boradagi mulohazalar O'rta Osiyo xalqlari tarixi, madaniyati, udumlari, urf-odatlarini yorituvchi manbalarda to'la aks ettirilib berilgan. Ba'zi ma'lumotlarda Navro'z ahamoniyilar davridan(eramizdan oldingi 558-330-yillar) boshlab an'anaga aylangan deyiladi.

Kalit so'zlar: Navro'z, Abu Rayhon Beruniy, Umar Xayyom, Navoiy, yodgorlik, ulus, manba, muchal, oy, hafta, kun

Abstract: There are numerous accounts of Nowruz, which are consistent yet not repetitive. This article presents information about Nowruz from various periods. These considerations are fully reflected in sources covering the history, culture, customs, and traditions of the peoples of Central Asia. Some sources claim that Nowruz has been a tradition since the time of the Achaemenids (558–330 BC).

Key words: Navruz, Abu Rayhan Beruni, Omar Khayyam, Navoi, monument, nation, source, muchal, month, week, day

Navro'z xususidagi aniq xulosalar Abu Rayhon Beruniyning "Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar" "Qonuni Mas'udiy" ; Umar Xayyomning "Navro'znoma" risolasida; Abul Qosim Firdavsiyning "Shohnoma" kabi asarlarida atroflicha berilgan. Navro'zning asl mohiyatiga yetish uni har jihatdan ulusga tashviq qilishda turkiy tilda bitilgan ilmiy va badiiy asarlar ham asosiy manbadir. XI asrning ulug' tilshunos olimi Mahmud Qoshg'ariy "Devoni lug'atit turk" asarida yil muchali, oy, hafta va kunlar haqida to'xtalib, Navro'z – bahor ya'ni olam yaratilishida birinchi kun ekanligini aytadi. Navro'z haqida XI-XV asrlarda yaratilgan adabiy manbalarda ham bu haqda ayrim ta'riflar uchraydi. Ozarbayjon shoiri Nizomiy Ganjaviy tomonidan o'zbek tiliga tarjima qilingan "Xusrav va Shirin" dostonida "Barcha fasllar Navro'z bo'lmaz" kabi sifatlashlar mavjud[1].

Navro'z Navoiygacha bo'lgan eski o'zbek adabiy tili manbalarida, shuningdek, nazm dengizining tubiga sho'ng'ib, she'riy durlaridan Atoiy, o'z davrining “Malikul kalomi” ya'ni “so'z podshosi” (Navoiy ta'biri bilan aytganda) Mavlono Lutfiy o'zbek adabiyotining atoqli namoyandalari asarlarida bosh lug'aviy ma'nosidan tashqari majoziy ma'no ham kasb etib, she'riy san'at namunalarini hosil qilishda asosiy mavzu bo'lgan Navro'z – yangi yil, shodiyona bayram, bahor, shahzoda ismi, Navro'z haqidagi asar ma'nolarida qo'llanilib, tajnis, lutf, tashbih va boshqa bir qator ma'naviy san'at turlarining yaratilishiga turtki bergan[2].

Lutfiyning “Gul va Navro'z” dostonida Navro'z Baxman so'zi bilan qiyoslanib, yangi yil, bahor kunlari isishi hamda qish, qahraton sovuq ma'nolarini anglatib tazod san'atini yuzga keltirgan. Ayni paytda mazkur san'at zahirida Navro'z – baxt-saodatli, xushnud, mamnun, Baxman - g'azabli, qahrli tarzidagi real shaxslar timsoli orqali so'z o'yini tarzida ta'kidlanadi.

Hazrat Alisher Navoiy Navro'z xususida mushohada yuritib, “Hazoyinul-maoniy” asarida quyidagicha ifodalaydi:

Vasl aro ko'r'dum, teng emish bo'yi-yu sochi,
Tun-kun teng ekan zohir o'lur bo'ldi chu Navro'z,

ya'ni mahbubaning bo'yi bilan sochini teng bo'lishidek, tun-u kunning tenglashishi Navro'z demakdir, deb majoziy o'xshatish hosil qiladi. Shoir Navro'zga ilmiy yondashar ekan, turkiy xalqlar to'y, sayl, shodiyona kunlari kiyadigan qalpoq, ya'ni do'ppining bir turi navro'ziy deb atalganini ta'kidlaydi. Manbalarda “Navro'z” so'zining yangidan yangi ma'nolarda kelishi turli davrlarda yaratilgan izohli, ikki tilli, ko'p tilli, qo'lyozma chop etilgan lug'atlarda asosli ravishda izohlangan. Navro'zning lug'aviy ma'nosi forsiy nav – yangi, ro'z – kun, ya'ni Yangi kun, yilning birinchi boshlanish kuni demakdir. Bu esa quyosh (shamsiya) yili hisobida hozirgi mart oyining 21-kuniga to'g'ri keladi. Xuddi shu izoh to'rt tomlik “Alisher Navoiy asarlari tilining izohli lug'ati”da berilgan. Navro'z so'zining yilning boshlanishi, bahor chog'i, tun bilan kunning barobarlashish kuni kabi ma'nolari “O'zbek klassik adabiyoti asoslari uchun qisqacha lug'ati”da XVI asrning Xorazm obidalarida asosidagi “Eski o'zbek tili” hamda qo'lyozma lug'atlardan “Badoyi ul-lug'at”, “Sangloh”, “Lug'ati nematilloh”, “Qomusi Usmoniy” kabi asarlarda keltiriladi. Navro'zning qadimiy musiqa, kuy nomlaridan biri ekanligi “G'iyosul-lug'at”, “Farhangi zaboni tojiki” va “O'zbek tilining izohli lug'ati” ham sharhlangan[3].

Muharrirlarning asl manbalarga murojaat qilishi tufayli Navro'z haqidagi mushohadalar takomilini topmoqda. Tilimizning ichki imkoniyatlaridan kelib chiqib, unga hech tortinmasdan, bir dunyo mazmun yuklashga erisha oldik. Jumladan,

Navro'zning bir necha ma'nolardagi ta'riflaridan xabardor bo'ldik. U shunchaki yangi kun emas, jonli va jonsiz predmetlarning harakatga kelishi, dehqonlarning risqu ro'zidan darak beruvchi, tabiat va yerga mehr-muhabbatning uyg'onishini ta'minlovchi, jismoniy va ma'naviy tarbiyaning ezgulikka yo'g'rilgan, o'zaro urush va nizolar, gina-kuduratlariga chek qo'yadigan, kishilar o'rtasida tinch-totuv, qo'shnichilik aloqalarini mustahkamlovchi fayzli va munavvar ayyomlardan biridir.

Navro'z Sovet davrida O'zbekiston va Markaziy Osiyoning boshqa qismlarida ochiq nishonlanmagan. Bir necha ming yillik tarixga ega bu bayram O'zbekistonda ayniqsa 1980-yillarga kelib rasman taqiqlangani haqida ma'lumotlar bor. Bu davrga kelib, deydi yaqin tarixni sharhlayotgan ayrim mutaxassislar, O'zbekistonda milliylik tuyg'usi kuchaya boshlagan. Mustaqillikdan keyin esa Navro'z davlat miqyosida keng nishonlanadigan bayramga aylandi. Dastlab madaniy ayyom sifatida ko'rib, xalq sayli sifatida tantana qilingan Navro'z bugunga kelib ancha siyosiy-rasmiy tus olgan.

O'zbekistonda navro'z 21-mart kuni nishonlanadi va dam olish kuni hisoblanadi. Navro'z – yashnash, yasharish bayrami, tabiatning uyg'onishi bilan bog'liq yangi kunning boshlanishidir. 21-mart kecha va kunduz tenglashgan kun – Yangi yil, yani Navro'z bayrami sifatida Sharq xalqlari tomonidan keng nishonlanadi. U dehqon uchun ekin-tikin ishlarining boshlanish pallasini hisoblanadi. Ota-bobolarimiz, buvi-momalarimiz bu bayramni nishonlab, turli-tuman, rang-barang udum va marosimlar o'tkazishgan. Qadimda ajdodlarimiz Navro'z kunlari qishki manzillari – qishloqlardan yozgi mehnat va hordiq maskanlari – yozloqlarga ko'chib o'tishgan[4].

Unutilgan urf-odatlar, an'analar, ona tilimiz iste'molidan chiqib ketgan so'zlar Navro'z tufayli qayta tiklanib yana hayotimizning zarhal sahifalaridan o'rin olmoqda. Endilikda, ularni ko'z qorachig'iday asraylik, aks holda xalqimiz tarixiga, an'analari va qadriyatlariga adolat ko'zi bilan qaray olish, ularning asl mohiyatini, avvalo, to'g'ri, tushunib, yoshlarga yetkazish ma'rifat ahlining, ta'bir joiz bo'lsa, muqaddas burchi hamdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sobitova T. "O'zbek folklori" // Toshkent 2024
2. Sobitova T. "Sharqona yangi yil, Navro'z muborak". // "Advokat" jurnali. N2, 2016-yil, - 4b.
3. Jo'rayev M. "Navro'z taronalari" // Toshkent 2016-yil
4. <https://uz.wikipedia.org>

“MALIKA AYYOR” DOSTONI TAHLILI

Hamroqulova Shahrizoda Qahramon qizi,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyoti fakulteti 25\2-guruh talabasi,

shahrizodahamroqulova72@gmail.com,

Ilmiy rahbar: Tadjixan Sabitova prof.v.b

Annatsiya: Ushbu maqolada o'zbek xalq og'zaki ijodining qahramonlik janriga mansub “Malika Ayyor” dostoni haqida so'z yuritiladi. Asarda ayol jasorati, aql-zakovati va vatanparvarligi yuksak darajada tasvirlangan. Malika Ayyor obrazi orqali xalqimiz ayolni faqat go'zallik emas, balki kuch, donolik va sadoqat timsoli sifatida ulug'lagani yoritilgan. Maqola ayol obrazining badiiy talqini, dostonning g'oyaviy mazmuni va xalq og'zaki ijodidagi o'zni haqida tahliliy fikrlarni o'z ichiga oladi. normallashtirish zarurati va terminologik me'yorlar yaratish bo'yicha tavsiyalar taqdim etiladi. Maqola o'zbek tilining raqamli davrga moslashuvi va tilshunoslik hamjamiyati oldidagi vazifalarni yoritadi.

Kalit so'zlar: xalq og'zaki ijodi, doston, ayol obrazi, jasorat, vatanparvarlik, adolat.

Abstract: This article examines the Uzbek folk heroic epic “Malika Ayyor.” The doston portrays a woman's courage, intelligence, and patriotism in a highly artistic way. Through the image of Malika Ayyor, the Uzbek people glorify women not only as symbols of beauty but also as embodiments of strength, wisdom, and loyalty. The paper analyzes the artistic interpretation of the female character, the ideological content of the epic, and its significance in Uzbek oral literature.

Key words: folk oral literature, epic, female character, bravery, patriotism, justice.

O'zbek xalqining og'zaki ijodi — bu xalq tarixining ma'naviy xazinasini, avloddan-avlodga o'tib kelayotgan bebaho merosidir. Shu meros orasida “Malika Ayyor” dostoni alohida o'rin tutadi. Ushbu doston ayolning kuchi, mardligi, aql-zakovati va xalq uchun sadoqatini madh etadi. “Malika Ayyor” obrazi orqali xalqimiz ayollarga bo'lgan chuqur hurmatini, ularning hayotdagi ahamiyatini ifodalagan.

Doston Malika Ayyor ismli go'zal va jasur ayol haqida hikoya qiladi. U yoshligidan adolat va xalq manfaati uchun yashaydi. Mamlakatiga yov bostirib

kirganda, u hech ikkilanmasdan yurt himoyasiga o'tlanadi. Erkaklar qatori janglarda qatnashib, dushmani yengadi va vataniga tinchlik olib keladi. Uning bu ishlari xalq orasida e'tirof topadi. Malika Ayyor o'z jasorati, aql-zakovati, sadoqati bilan o'zbek ayolining ideal timsoli sifatida tasvirlanadi[1].

“Malika Ayyor” dostoni o'zida bir nechta muhim g'oyalarni mujassam etadi: **Ayol jasorati va donoligi** – asarda ayolning yurt taqdiri uchun mas'ul bo'lishi, erkaklar bilan teng kurashishi ko'rsatiladi. **Vatanparvarlik va sadoqat** – doston markazida yurt uchun jon fido qilish g'oyasi turadi. **Adolat va insonparvarlik** – Malika har bir ishda adolatni ustun qo'yadi. **Ayolga hurmat** – xalq og'zaki ijodi orqali ayolning ijtimoiy mavqei ulug'lanadi.

Malika Ayyor obrazi o'zbek ayolining eng yuksak fazilatlarini mujassam etgan. U nafaqat go'zal, balki aql-zakovatli, mard, sabrli va vafodor inson sifatida tasvirlanadi. Uning obrazi orqali xalq ayolning kuchi va donoligini qadrlaganini ko'ramiz. Malika Ayyorning xarakteri xalq orzusidagi ideal ayol timsolidir: u mehribon, ammo qat'iy; go'zal, ammo jasur; sevuvchi, ammo vatan uchun ham jonini fido qiluvchi insondir.

“Malika Ayyor” dostoni o'zbek epos an'alarining muhim qismi bo'lib, “Alpomish”, “Go'ro'g'li”, “Ravshan” singari dostonlar bilan bir qatorda turadi. U ayollar jasorati, sadoqati va mehr-muhabbatini tarannum etuvchi asar sifatida qadrlanadi. Bu doston xalqimizning ma'naviy olami, qadimiy urf-odatlarini, ayolga bo'lgan e'tiborini yaqqol ifodalaydi[2].

“Malika Ayyor” dostoni o'zbek xalqining ayollarga bo'lgan chuqur hurmatini va ularning ijtimoiy hayotdagi faol o'rnini aks ettiradi. Asar bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan bo'lib, yoshlarni mardlik, sadoqat, vatanparvarlik va mehr-oqibatga undaydi. Malika Ayyor obrazi — xalqimizning ma'naviy qadriyatlari, milliy g'ururi va ayol sha'ning ramzidir. intellektlar orqali kirib kelgan so'zlarni o'z o'rnida va to'g'ri foydalanishimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xudoyberdiyeva M. O'zbek dostonlarida ayol obrazi. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2016.
 2. Internet manbalari: www.ziyouz.com www.kutubxona.uz .
- Annotatsiya:

ERTAKLARNING BOLA TARBIYASIDAGI AHAMIYATI

Ortiqova Nafisa Xakim qizi,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 25\5-guruh talabasi,

Nafisaortiqova52@gmail.com,

Ilmiy rahbar: Tadjixan Sabitova prof.v.b

Annotatsiya. Mazkur maqolada ertaklarning bolalar tarbiyasidagi o'rni, ularning estetik, axloqiy va psixologik ahamiyati tahlil qilinadi. Ertaklar bolalar adabiyotining muhim janri sifatida tasviriy vositalar, obrazlar orqali bola tafakkuri, nutqi va his-tuyg'ularini shakllantiradi. Shuningdek, maqolada xalq ertaklari asosida bola shaxsini har tomonlama kamol toptirish yo'llari ilmiy-nazariy asosda yoritilgan.

Kalit so'zlar: ertak, bolalar adabiyoti, tarbiya, tasavvur, axloqiy qadriyat, estetik tarbiya, psixologik ta'sir.

Abstract: This article examines the role of fairy tales in child upbringing and their aesthetic, moral, and psychological significance. As an important genre of children's literature, fairy tales develop a child's thinking, speech, and emotional world through artistic means and imagery. The article also provides a scientific and theoretical analysis of ways to foster the all-round development of a child's personality based on folk tales.

Keywords: fairy tale, children's literature, upbringing, imagination, moral values, aesthetic education, psychological influence.

Bolalar adabiyoti xalqning boy og'zaki ijodiy merosidan oziqlanadi. Uning eng qadimiy va samarali janrlaridan biri — **ertaklar** bo'lib, ular asrlar davomida yosh avlod tarbiyasida o'chmas iz qoldirib kelmoqda. Ertaklar bolada yaxshilik, rostgo'ylik, mardlik, mehnatsevarlik kabi fazilatlarni shakllantirish bilan birga, ularning nutq, tafakkur va estetik didini rivojlantiradi. Shu bois ertaklarni o'rganish bolalar adabiyotining markaziy yo'nalishlaridan biridir. **Ertaklarning tarbiyaviy mohiyati** shundaki, ertaklarda xalqning axloqiy qadriyatlari, ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurash obrazlar orqali ifoda etiladi. Har bir ertak o'zida tarbiyaviy g'oyani mujassam etadi: yaxshilik yovuzlik ustidan g'alaba qiladi, mashaqqat va halollik mukofotlanadi. Shuning uchun ham ertaklar "xalqning og'zaki axloq kodeksi" sifatida e'tirof etiladi. Abdulla Avloniy ta'kidlaganidek: "Adabiyot – tarbiyaning eng qudratli qurolidir.

Chunki adabiyot qalbni poklaydi, fikrni uyg'otadi"⁶⁷. Ertaklar shu jihatdan bola qalbiga ezgulik urug'ini sochuvchi badiiy vositadir[1].

Bolalar adabiyotida ertaklar til me'yorlarini o'rganish, ifoda vositalarini tushunish uchun o'ta muhim manba sanaladi. Ular bolalarni obrazli so'zlash, fikrni aniq bayon etish, so'z boyligini kengaytirishga o'rgatadi. Tilshunos olim M. Qodirova o'z tadqiqotida shunday deydi: "Ertaklar matni bolalarning nutq madaniyatini shakllantirishda tabiiy ta'limiy manba vazifasini bajaradi"[2].

O'zbek xalq ertaklari xalq og'zaki ijodining eng qadimiy va qimmatli janrlaridan biri hisoblanadi. Ular xalqning ma'naviy merosi, hayotiy tajribasi va axloqiy qadriyatlarini o'zida aks ettirgan badiiy asarlardir. Ertaklar inson bolaligidan boshlab unga ezgulik, halollik, mehnatsevarlik kabi fazilatlarni singdiradi. Shu sababli, ertaklar nafaqat ko'ngilochar janr, balki muhim ta'limiy va tarbiyaviy vosita sifatida ham katta ahamiyatga ega. Ushbu maqolada o'zbek xalq ertaklarining tabiati va ularning bolalar ta'lim-tarbiyasidagi o'rni tahlil qilinadi. O'zbek xalq ertaklari mazmuni jihatidan rang-barang bo'lib, ularning tabiati, tuzilishi va tasvirlanish uslubi boyligi bilan ajralib turadi. Ertaklar asosan quyidagi turlarga bo'linadi:

Sehrli ertaklar – sehrli kuchlar, g'ayritabiiy hodisalar va qahramonlarning mo'jizaviy sarguzashtlarini tasvirlaydi. Masalan, "Zumrad va Qimmat", "Boychechak" kabi ertaklar.

Hayvonlar haqidagi ertaklar – bu turkum ertaklarda hayvonlar insoniy xususiyatlar bilan tasvirlanib, ular orqali axloqiy xulq-atvor haqida saboq beriladi. Masalan, "Tulki va bo'ri", "Shum bola" kabi ertaklar.

Maishiy ertaklar – oddiy xalq hayoti, mehnat, halollik, adolat kabi mavzularga bag'ishlangan bo'lib, ular orqali bolalarga hayotiy tajriba beriladi. Masalan, "Uch og'a-ini", "Oq yuvib, oq tarab" kabi ertaklar[3].

O'zbek xalq ertaklari o'zining soddaligi, xalqona til boyligi, jonli obrazlari bilan ajralib turadi. Ular avlodlardan avlodga o'tib kelgan va xalqning ma'naviy-madaniy hayotini aks ettirgan. Ertaklar ta'limiy jihatdan juda katta ahamiyatga ega. Bolalar uchun ertaklar dunyo haqidagi birinchi bilim manbalaridan biri bo'lib xizmat qiladi. Ular orqali quyidagi ta'limiy jihatlar shakllantiriladi:

- Dunyoqarashni kengaytirish – ertaklar orqali bolalar atrof-muhit, insoniy munosabatlar va hayotiy qadriyatlar bilan tanishadi.
- Tafakkurni rivojlantirish – ertak syujetlari bola tasavvurini boyitadi, unga tahlil qilish, sabab va oqibatni tushunish ko'nikmalarini shakllantiradi.

⁶⁷ Avloniy A. *Turkiy guliston yoxud axloq*. – Toshkent: Ma'naviyat, 1998.

- Til va nutqni rivojlantirish – ertaklar bolalar nutqini boyitadi, yangi soʻzlar, iboralar va til oʻziga xosliklarini oʻrgatadi.

- Ijodkorlikni shakllantirish – ertaklar bolalarning tasavvurini oshirib, ularning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Shu bois ertaklar ta'lim jarayonida darsliklar, hikoyalar va dramatik chiqishlar orqali bolalarga yetkaziladi[4].

O'zbek xalq ertaklari nafaqat badiiy asarlar, balki ta'limiy va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan bebaho manbalardir. Ular bolalar dunyoqarashini kengaytiradi, tafakkurini rivojlantiradi va axloqiy qadriyatlarni singdiradi. Shu bois ertaklarni bolalar tarbiyasida keng qo'llash, ularni maktabgacha ta'lim muassasalaridan boshlab ta'lim jarayoniga joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbek xalq ertaklari milliy merosimizning ajralmas qismi bo'lib, ular yosh avlodni barkamol shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi. Ertaklar bolalar adabiyotining ajralmas qismi bo'lib, ular bola tafakkuri, nutqi, his-tuygʻulari, estetik didi va axloqiy qarashlarini shakllantirishda beqiyos ahamiyat kasb etadi. Ular xalqning asrlar davomida toʻplagan tajribasi, qadriyatlari va hayotiy donishmandligini oʻzida mujassam etadi. Ertaklar orqali bola ezgulik va yovuzlik oʻrtasidagi kurashni anglaydi, adolat, halollik, mardlik, mehr-oqibat, mehnatsevarlik kabi ijobiy fazilatlarni oʻzlashtiradi. Shu jihatdan ertaklar axloqiy tarbiyaning eng ta'sirchan vositalaridan biridir. Shuningdek, ertaklar bolaning **ijodiy tafakkuri va tasavvurini rivojlantiradi**, ularni hayotiy vaziyatlarga mustaqil yondashishga oʻrgatadi. Bola ertak qahramonlarining harakatlarini kuzatar ekan, voqealarning sabab-natija bogʻlanishini tushunadi, muammolarga yechim topish malakasini shakllantiradi. Bu esa bolaning mantiqiy tafakkurini, emotsional idrokini va nutqiy faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi[5].

Ertaklarning **estetik ahamiyati** ham alohida e'tiborga molikdir. Ular bola qalbida goʻzallikka mehr uygʻotadi, soʻzning badiiy kuchini his etishga, obrazli fikrlashga, hayot voqealariga san'at koʻzi bilan qarashga oʻrgatadi. Shuningdek, xalq ertaklari milliy madaniyat va an'analarni uzatish vositasi sifatida avlodlar oʻrtasidagi ma'naviy bogʻliqlikni mustahkamlaydi[6].

Zamonaviy ta'lim jarayonida ertaklardan foydalanish — nafaqat didaktik zarurat, balki ma'naviy ehtiyojdir. Chunki ular oʻquvchilarning nafaqat bilish faoliyatini, balki ruhiy dunyosini, insoniy fazilatlarini, milliy oʻzlikni anglash tuygʻusini ham shakllantiradi. Shu sababli ertaklarni ta'lim jarayoniga tizimli ravishda tatbiq etish, ularni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uygʻunlashtirish, interfaol shakllarda (dramatizatsiya, sahnalashtirish, roʻl oʻynash, muhokama) oʻqitish — bolalar adabiyoti fanining muhim metodik yoʻnalishlaridan biri boʻlib qolmoqda. Ertaklar bola

tarbiyasida — **aqlni o‘stiruvchi, hisni tarbiyalovchi, qalbni poklovchi** badiiy manba sifatida eng samarali vositalardan biridir. Ular orqali bola nafaqat so‘z va obraz dunyosini, balki insoniy qadriyatlar, ma’naviyat va milliy o‘zlik mohiyatini anglab yetadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avloniy A. *Turkiy guliston yoxud axloq*. – Toshkent: Ma’naviyat, 1998.
2. Bettelheim B. *The Uses of Enchantment: The Meaning and Importance of Fairy Tales*. – New York: Vintage Books, 1976.
3. Vygotsky L.S. *Imagination and Creativity in Childhood*. – Cambridge, MA: MIT Press, 2004.
4. Qodirova M. *Ona tili ta’limida interfaol metodlardan foydalanish*. – Toshkent: O‘zbekiston, 2020.
5. Visiko-Knox-Johnson L. *The Positive Impacts of Fairy Tales for Children*. – Global Journal of Educational Studies, 2019.
6. Yo‘ldoshev Q. *Bolalar adabiyoti asoslari*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2017.

PAHLAVON MAHMUD RUBOIYLARI TAHLILI

Agzamova Iroda Erkin qizi,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 24\1-guruh talabasi,

iagzamova05@gmail.com,

Annotatsiya: Ilmiy rahbar: Tadjixan Sabitova prof.v.b

Annotatsiya: Ushbu maqolada pahlavonlik bilan dong taratgan hamda o'zidan mazmunli, go'zal ruboiylarni qoldirgan Pahlavon Mahmud ruboiylarini mazmun-mohiyat, qofiyalanish, she'riy san'atlarlar jihatidan tahlil qildik.

Kalit so'zlar: Pahlavon Mahmud, ruboiy, qofiya, she'riy san'atlar.

Abstract: In this article, we analyzed the rubaiyats of Pahlavan Mahmud, who became famous for his bravery and left behind meaningful and beautiful rubaiyats, in terms of content, rhyme, and poetic art.

Keywords: Pahlavon Mahmud, rubai, rhyme, poetic arts.

Pahlavon Mahmud Xorazmda Najmiddin Kubrodan boshlangan juvonmardlik tariqatining davomchisi, Sharqda nomi chiqqan pahlavon, "Puryoyvaliy" laqabini olgan, hayotida mardlik va jasurlikni, muhtojlarga beminnat saxovat ko'rsatishni hidoyat etgan ijodkor, mashhur faylasuf olim, insonparvar shoir hisoblanadi. Shoir haqidagi ma'lumotlarni Shamsiddin Somiyning "Qomus ul-a'lam", Lutf Alibek Ozarning "Otashkadayi Ozariy", Kamoliddin Husayn Fanoiyning "Majolis ul-ushshoq" singari asarlaridan hamda bir qator lug'atlardan topishimiz mumkin[1]. Pahlavon Mahmud Xiva yaqinidagi po'stindo'z oilasida tug'ilgan bo'lib, u hayotda mardlik va jasurlikni, muhtojlarga beminnat saxovat ko'rsatish, o'zi uchun esa hech narsa ta'ma qilmaslikni targ'ib etgan. Adib Ko'hna Urganch va Xiva madrasalarida ta'lim olgan, kuragi yerga tegmagan bahodir sifatida shuhrat qozongan pahlavondir. Pahlavon Mahmud fors-tojik tilida ijod qilgan, o'z asarlarida "Qitoliy" ("bir-biri bilan jang qilmoq, kurashmoq"), "Puryoyvaliy" ("aziz va mukarram") kabi taxalluslarni qo'llagan. Adib fors tilida "Kanz ul-haqoyiq" nomli masnaviy hamda so'fiyona g'oyalarni o'zida aks ettirgan ko'plab ruboiylar muallifi. Uning ruboiylaridan birida oltin-kumushga o'ch, molparast, dunyoparast insonlar haqida shunday deyiladi:

*Ey Xoja, sen nechun buncha bexabar,
 Xayolingda kecha-kunduz kumush, zar,*

*Dastmoyang-ku bu olamda bir kafan,
Buyurganmi senga kafan, kim aytar?*

Ushbu ruboiyda boyligini hatto o'z bolasidan ayaydiganlarga istehzo qilingan. Bunday insonlar xayolida kecha-yu kunduz kumush-zar, dunyo matohlari bo'ladi. Dastmoya (mayda savdo muomalasida amal qiluvchi aylanma mablag) bu olamda bir kafan, mana shu shafan buyurgan buyurmaganini kim aytadi, degan savol qo'yiladi. Shoir dunyo moliga berilib ketganlarni "bexabar"lar deydi va ularni oxiratni ham o'ylashga chaqiradi. Ruboiyning qofiyalanishi a-a-b-a shaklida. Qofiyadosh so'zlar – bexabar, zar, aytar so'zlari. Nido (ey Xoja), tazod (kecha-kunduz), tanosub (kumush,zar) she'riy san'atlarini ko'rishimiz mumkin[2].

Pahlavon Mahmud O'rta Osiyo va, ayniqsa, Xorazm tarixining og'ir davrlaridan biri bo'lgan Chingizxonning yurishlari natijasida xalqning balolarga, qiyinchiliklarga, to'fonlarga uchraganini guvohi sifatida quyidagi ruboiyni bitadi:

*Davronda ko'p ko'zni men giryon ko'rdim,
Neki balo bo'lsa beomon ko'rdim,
Nuh ming yil yashadi, ko'rdi bir to'fon,
Men Nuh bo'lmasam ham ming to'fon ko'rdim[3].*

Ushbu ruboiy a-a-b-a tarzida qofiyalangan va radif qo'llangan (ko'rdim). Qofiyadosh so'zlar – giryon, beomon, to'fon so'zlari. She'riy san'atlardan tashbeh (Nuh), tazod (bir, ming), tardi aks (uchinchi misrada ko'rdi to'fon, to'rtinchi misrada to'fon ko'rdim), mubolag'a (ming to'fon) kabilarini ko'rishimiz mumkin.

Pahlavon Mahmud muhabbat, ishq mavzularida ham ruboiylar bitgan. Quyidagi ruboiy so'zimizning isboti bo'la oladi.

*Na choraki malomatdur vatanim,
Ishq o'ldirdi, sevgi mening kafanim.
Jannat bog'larida sen o'tir, zohid,
Men—mast bulbul, do'zax mening chamanim.*

Ruboiyda shoir vatani uchun malomatga qolishi odatiy hol, lekin uning ishq hayotini qurbon qiladigan daragada kuchli ekanlagini ko'ramiz. Keying misralardagi botiniy ma'nolardan biri bu zohidning jannat bog'lariga intilishi, jannatni istashi, niyat qilishi, lekin shoir o'zini ishq kuchliligidan mast bulbulga qiyoslagan holda do'zaxni ham chamani sifatida qabul qiladi. a-a-b-a tarzida qofiyalangan ushbu ruboiydagi qofiyadosh so'zlar vatanim, kafanim va chamanimdir. Ko'rishimiz mumkin bo'lgan she'riy san'atlar esa tanosub (ishq, sevgi), nido (zohid), tazod (jannat-do'zax)lardir[4].

Pahlavon Mahmud ruboiylari mavzular jihatidan rang-barangdir. Bu ruboiylarda tasavvufiy, falsafiy qarashlar mavjud. Bular orqali shoirning ichki va tashqi dunyosi, hayotiy tajribalari va xulosalari, pand-nasihatlarini ko'ramiz, o'qiymiz hamda his qilamiz. Shu sababdan ham shoir va uning ruboiylari asrlar davomida ko'pgina millatlar adabiyotida o'chmas iz qoldirgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sharafjon Sariyev "Adabiyot (to'ldirilgan va qayta ishlangan yangi nashri)" "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati Toshkent-2016
2. Jalolov T. "Pahlavon Mahmud- Puryoyvaliy". – Toshkent-1975
3. Xayrullayev M. Ma'naviyat yulduzlari. – Toshkent. A. Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti, 2001.
4. <https://share.google/ShC3kKR7bdqai3aLA>

“KUNTUG‘MISH” DOSTONI – XALQ OG‘ZAKI IJODINING O‘LMAS MEROSI

*Nurmamatova Xosila Odil qizi,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
Gumanitar fanlar fakulteti,
honorxon2006@gamil.com,
Ilmiy rahbar: Tadjixan Sabitova prof.v.b*

Annotsatsiya: Ushbu maqolada o'zbek xalq og'zaki ijodining nodir namunalaridan biri Kuntug'mish dostoni badiiy jihatdan tahlil etilgan. Maqola doirasida dostonning xalq og'zaki ijodidagi o'rni, badiiy xususiyatlari hamda asarda ifodalangan milliy qadriyatlar yoritib berilgan. Dostonning mazmun-mohiyati, qahramonlar xarakteri va voqealar tizimi orqali xalqning dunyo qarashi hamda estetik didi aks ettirilganligi maqolada ilmiy asosda tahlil qilinadi. Maqolaning dolzarbligi shundaki, Kuntug'mish dostoni o'zbek xalqining ma'naviy merosi sifatida avloddan avlodga o'tib kelayotgan bebaho madaniy boylik ekanligi, uning uning hozirgi davr uchun ham tarbiyaviy va estetik ahamiyatga ega ekanligi ilmiy jihatdan asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: «Kuntug'mish» dostoni o'rganish masalalari, Ergash Jumanbulbul o'g'li, Kuntug'mish obrazi tahlili, Xolbeka obrazi tahlili, mehr-muhabbat, adolat va haqiqat, ijtimoiy mazmun, ma'naviy meros

Abstract: This article analyzes the Kuntug'mish epic, one of the rare examples of Uzbek folk art, from an artistic perspective. The article highlights the place of the epic in folk art, its artistic features, and the national values expressed in the work. The article analyzes the reflection of the worldview and aesthetic taste of the people through the content and essence of the epic, the characters of the heroes, and the system of events on a scientific basis. The relevance of the article is that the Kuntug'mish epic is an invaluable cultural treasure passed down from generation to generation as the spiritual heritage of the Uzbek people, and its educational and aesthetic significance for the present era is scientifically substantiated.

Keywords: Issues of studying the epic poem "Kuntug'mish", Ergash Jumanbulbul o'glu, Analysis of the image of Kuntug'mish, Analysis of the image of Holbeka, Love, Justice and Truth, Social Content, Spiritual Heritage

«Kuntug'mish» o'zbek xalqining orasida ko'pdan beri sevilib, tahlil qilib kelgan ishqiy dostonlardan bo'lib, buning eng go'zal varianti marhum Ergash Jumanbulbul o'g'lidan yozib olingan edi. Bu doston XIX asrda katta dovrug' qozongan Qo'rg'on qishloq dostonchilik maktabida yetishgan xalq shoirlari o'rtasida pishgan asarlardan bo'lgani uchun ham talantli Ergash shoirdan yozib olingani uchun boshqa variantlardan ustun turadi.

«Kuntug'mish» dostonining boshqa ishqiy dostonlardan eng katta farqi shundaki, bu doston egiz go'daklar obrazi, ularning fojeali hayotlari «Ravshan», «Kunduz bilan Yulduz», «Shirin bilan Shakar» va shunga o'xshash o'nlab romanik dostonlarimizda uchramaydi. Ammo bu — «Kuntug'mish» syujeti bizning folklorimiz uchun favqulodda hodisa degan so'z emas. Zulm va adolatsizlik orasida eri va go'daklaridan ajralgan ota, zulm bilan ko'zlaridan judo bo'lgan ona, ota-onasidan ajralib qolish kamlik qilgandek, baxtsizlik taqozosi bilan bir-biridan ham uzoqlanib qolgan egiz go'daklarning alami va mashaqqatli sarguzashtlarini turli hikoyachilar ham xalq orasida hikoya qilib keladilar.

Og'izdan-og'izga o'tib, nasldan-naslga ko'chib har bir doston, ertak turli davrlarda, turli ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlarda ko'p o'zgarishlarga uchraganidek, «Kuntug'mish» dostoni ham dastlabki shaklda bizgacha yetib kelmagan va og'zaki ravishda dastlabki holini saqlab kelishi ham mumkin emasdir. Bizning zamonamizda bir-biriga yaqin rayonda yashagan Ergash va Nurman baxshi variantlari voqeaning borishida, ba'zi motivlarda, personajlarning nomlarida oz-ko'p farq qiladilar. Dostonning so'z boyligiga kelganda oradagi farq juda kattadir[1].

Ergash Jumanbulbul o'g'lining «Kuntug'mish» i romanik dostonlarimizning eng yaxshilaridan sanaladi. Mojaroli sarguzashtlarning syujet sxemasida dardli, alami, na'shali rang-barang hodisalar muntazam ravishda tizilib boradi. Avliyoyi Qoraxonning o'g'li Kuntug'mish o'qigan, sipoxigarlik, chirishbozlik, nayzadastlik ishlariga omil, xushro'y yigit. U tushida Zangar yurtining atoqli go'zali Xolbekani ko'rib oshiq bo'ladi. Xolbeka ham Kuntug'mishni tushida ko'rib, ko'ngil bog'laydi. Xolbekaga talabgorning soni yo'q, lekin talabgorlarga Xolbekaning sharti bor: har kim nard o'yinida uni mot qilsa, o'shangagina tegishini e'lon qilgan. Ko'p podshozodalar, bekozodalar Xolbekadan mot bo'lib, jazoga muhtalo bo'lganlar. Zangar podshosi Buvraxon marxum vazirning qizi Xolbekani o'zi olmoqchi ustiga-ust sovchilar sovchilar qatnab turadilar. Lekin qizning shohga ham, gadoga ham bab-barobar. Buvraxonning Xolbeka bilan nard o'ynashga toqati yo'q. Yutishiga amin emas, yutqazib qo'ysa, o'lib ketishdan qo'rqadi. Nomus kuchlilik qilib bu hunarni

o'rganishga kirishmaydi, chunki aql farosat kam, tavakkal qilolmaydi, mardlik yo'q. U faqat jabrni zulmni biladi, qanday chora ko'rishga ham aqli yetmaydi. Nihoyat, saroydagi o'ziga mute ulamo, fuzalolarning maslahati bilan qizning baxtini bog'laydi, har kim Xolbekaga talabgor bo'lsa, uning nomini tilga olsa, o'lim jazosiga xukm qiladi[2].

Kuntug'mish Zangarga kelganida bu qo'rqinchli xabarlarini eshitsa ham parvo qilmaydi. Sevganiga erishmog'i kerak. Buning uchun kurashadi, mardlikni ham udda qiladi. Xolbeka bilan nard o'ynaydi, manman degan talabgorlarni yenggan mag'rur malika bilan dona surishib, saxar chog'i mot qiladi va shartni bajargani uchun yori bilan qovushadi. Adolat ko'chasidan o'tmagan Buvraxon bu ishga albatta tan bermaydi. U zulmga o'rgangan, gunohsizlarga zulm qilishdan lazzat oladi azobning hamma ashaddiysini inson boshiga solishdan quvonadi. Bir birining visoliga muyassar bo'lgan oshiq-ma'shuqning tuxumini quritmoq niyatiga tushib, ularni jallodga topshiradi, dorga osishni buyuradi. Bu ikki gunohsiz boshida yuzlarcha jallodning qamchisi pishiydi. Lekin podsho buni azobga sanamaydi. Kuntug'mish bilan Xolbekani podshoning «xonadoniga xiyonat qiluvchilar» sifatida ayblab, kengashdon «donolaridan» azob maslahatini so'raydi. Bular jabr-u zulmning xidini yaxshi biladilar, kasblari ham shu. «-E, taqsir, podshohim, osib o'ldirdingiz - ko'rdik, bosib o'ldirdingiz ko'rdik, minoradan tashladingiz - ko'rdik, to'pga solib ottingiz - ko'rdik... Bir tuyani olib kelib... Terisini tulup qilib olsangiz, xom teriga ikkovini zich qilib tiqsangiz, bir asov baytalning dumiga taqib cho'l jaziraga haydab yuborsangiz, bularning o'ligini g'ajir, quzg'unlar yeb ketsa», - deb podshoga ma'qul qiladilar. Bu epizodlarda podsho va uning amaldorlari, fuzalo deb atalgan maxluqlarida inson bolasiga nisbatan zarracha odamgarchilik bo'lmaganidan, hayvondan battar vahshiyona munosabatda bo'lganini uqtirish bilan birga ularga qarshi kishining qattiq nafrat va g'azabini qo'zg'aydi. Kuntug'mish bilan Xolbeka teridan salomat chiqadilar. Jazirama cho'l el-yurt ko'rinmaydi, kun issiq, na suv bor, na ovqat, lekin bular o'z qilmishidan pushaymon bo'lmaydilar. Bir-birlariga mehr-muhabbatlari orta boradi, quyoshning chidamsiz xaroratidan o'tlarning panasida orom olib, ildizlarni chaynab, bir birlarini suyab, yo'l tortadilar, holdan ketganida ham yaxshi kunlarni umid qilib, bir-birlariga dalda beradilar[3]

Kuntug'mish tog'da makon tutadi. Xolbeka oyim qo'shaloq o'g'il ham tug'ib beradi. Ota-onaning ko'ngli tog'dek ko'tarilgan, lekin el bilan o'sganlar, el bilan bo'lish orzusida bularni qayg'urtadi. Kuntug'mish to'rt yilgacha har kuni tog'larning cho'qqisiga chiqib el axtaradi, yurt axtaradi, xech bir yerda biror yurtning qorasi

ko'rinmaydi. Egiz go'daklar to'rt yoshga qadam qo'yganda, silsila tog'lar etagida bir katta karvonga yo'liqadilar. Karvonboshi, Zangar yurtli Azbarxo'ja Xolbekani tanigach, daromad uchun xiyonat qilishga kirishadi. Xolbekani eltib, Buvraxonga tortiq qilmoqchi va shohdan katta in'om olmoqchi bo'ladi. Buning uchun makkorlik bilan Kuntug'mishni qattiq mast qilib, uchirib qo'yadi-da, Xolbekani zug'm bilan bolalaridan judo qilib, olib qochadi. Bu kartinalar juda jonli, real berilgan. Yorini yo'qotib o'tiga pishib turgan Xolbeka oyimning karvonlar tomonidan Azbarxo'jaga olib borilishi, go'daklaridan ajralayotgan onaning tisarilib bolalari tomon intilishlari, qamchilar zarbi ko'ziga ko'rinmay, bolam deb chinqirishlari, sahar chog'i hali uyqudan turmagan o'g'ilchalariga rahm tilab qilgan nolishlari ona muhabbatining go'zal namunasi[4].

Bolalarim er etgan yo'q, bo'lgan yo'q Hali nodon, hech narsani bilgan yo'q. Qancha edi go'daklarning gunohi, Norastalar o'ynagan yo'q, kulgan yo'q! Erta bilan uyqusidan turgan yo'q, Hali ochdir, oq sutimga to'ygan yo'q, Ikki nodon begunohga rahm ayla, Yangi turdi, nodonlarim emgan yo'q... Ko'ngli qattiq, bag'ri toshdan, zolimlar! Hech bo'lmasa bir emizib ketayin. Xolbekaning bu nolishlari Azbarxo'jaga zarracha ta'sir etmaydi. U savdogar odam mol va mulkning qurboni, uning ko'ngli qattiq, bag'ri toshdan unda na mehr va na muhabbat bor. Mo'ljallagani mashaqqatsiz katta daromad yo'lida kishini xonavayron qilish, gunohsiz onaning bag'rini pora-pora qilish Azbarxo'ja uchun hech narsa emas. Uning yonidagi sheriklari ham o'ziga o'xshaydilar. Bu voqealar bilan doston feodal tuzumning ikkinchi bor ekspulattator tabaqasi - savdogarlarning ham odamgarchilikdan uzoq, razil, iflos, zolim ekanliklarini ochib beradi va ularga qarshi keskin nafratlantiradi. Bu ziddiyatlarda mehr-muhabbatni kuchaytirib, shafqat va muruvvatning ulug'ligini kishining yuragiga jo qiladi. Kuntug'mish hushyor bo'lib saroyga kirsa, do'st atangan karvon yo'q, qo'shxonaga kirsa, na Xolbeka bor va na go'daklar, fig'oni falakka chiqqani holda iz quvadi. Onasining orqasidan emaklab-emaklab, qumda cho'zilib qolgan ikki o'g'lini topib olish bilan quvonib, yana iz quvadi. Yo'lda Tajan daryosidan o'tish kerak, qayiqlarni Azbarxo'ja oqizib yuborgan. Ikki bolasini ko'tarib, daryodan omon o'tishi gumon. Shu yerda bir o'g'lini bo'riga, ikkinchisini baliqqa oldirib, yana baxtsizlik kulfatiga sho'ng'iydi. Shu vaqt tasodifan kelib holini so'ragan bir cho'ponga Kuntug'mish aytadi:

*Qarorim yo'q, turay desam,
Madorim yo'q, yuray desam,
Uyim yo'qdir, boray desam
Vatanim yo'q kiray desam,*

*Yorim yo 'qdir, ko 'ray desam,
 Ko 'zim yo 'q, o 'rgilay desam,
 Ajal yetmas, o 'lay desam,
 Cho 'pon, boshim sarson bo 'ldi! [4]*

Kuntug'mish sarson bo'lganicha falakdan shikoyat qilib, boshi oqqan tomonga ketadi. Go'daklarning birini cho'ponlar bo'ridan ajratib olib otini Gurkiboy qo'yadilar, ikkinchisini baliqchilar daryoning nargi betida baliqning qornidan olib, Mohiboy deb nom beradilar. Gurkiboy dalada cho'ponlar orasida mol boqib katta bo'ladi. Mohiboy shaharda baliqchilar qo'lida o'sadi. Gurkiboy - aqlli, odobli, andishali, xushmuomala, odamshavanda, yaxshiliklarga intiluvchi, yomonliklardan qochuvchi bo'lsa, Mohiboy - shaddod, yengil tabiat, dag'al muomala bo'lib, joyi kelsa yomonliklardan, birovning haqidan ham qo'rqmaydigan bo'lib yetishadi. Bular ikkalasi topishadilar. Zangarga keladilar. Gurki butun fojialarni eshitgan bo'lsa ham, yengil tabiat Mohiga bildirmay yuradi, ukasini doim yomonliklardan qaytarib to'g'rilik va yaxshilikka undaydi. Bu vaqt Zangar podshosi Buvraxon vafot etadi. Davlat qushini uchiradilar. Qush uch marotaba uchib musofir bir qalandarning boshiga qo'nadi. Uni podsho ko'taradilar. Qalandar xon deb e'lon qiladilar. Bu odam bu dunyoda haq va adolat ko'rmay, qalandar bo'lib ketgan Kuntug'mish bo'lib chiqadi. U mamlakatni odillik bilan idora qilishga kirishadi. Shu orada Gurki bilan Mohi avval Xolbeka bilan keyin, keyin Kuntug'mish bilan topishadilar. Saroydagilar Azbarxo'janing saroy zindonda yotganini Kuntug'mishga bildiradilar. Gurkiboy bilan Mohiboy Azbarxo'jadan qasos oladilar, uni qiynab o'ldiradilar. Natijada adolat, haq va haqiqat yengib chiqadi. Kuntug'mish elga qirq kecha-kunduz to'y-tomosha bergandan keyin, Zangarga Xolbeka bilan emikdosh Xolmo'minni podsho qiladi, Xolbeka va bolalarini olib, o'z ona vataniga keladi. Bu doston o'tmishda baxshilarning dinga ishongan zamonlarda yaratilgani uchun diniy tushunchalar ham asarda o'z iznini saqlagan. Shuning uchun kitobxonlarimiz dostonni o'qiganlarida o'tmish madaniy merosi sifatida qarab, tanqidiy ravishda foydalanishlari lozim[5].

«Kuntug'mish» dostoni o'zining mazmuni va g'oyaviy yo'nalishi bilan feodalizm davrida xaqsizlik, adolatsizlik, zulm, daxshat, xiyonatga qarshi kurashda, mehr-muhabbatni, haq va haqiqatni ulug'lashda, adolat va haqiqatning yengib chiqishiga ishonchni mustahkamlashda, odamgarchilik, kishilikning yaxshi fazilatlarini egallash uchun intilishda shubhasiz katta rol o'ynagan. O'tmishning jafolarini, azoblarini kulfat va uqubatlarini yaxshiroq sezib, erkin quvnoq sotsialistik

hayotimizning go'zalligini chuqurroq anglashda bu dostonning ahamiyati hali ham yo'qolmagan[6].

«Kuntug'mish» dostoni faqat Qo'rg'on dostonchilari, jumladan, Ergash Jumanbulbul o'g'li repertuaridagina emas, balki umuman o'zbek dostonchiligida ayrim ahamiyatga ega. Asar syujeti favqulodda hodisalarga boy, undagi lirik yo'nalish alohida xususiyatga ega; ijtimoiy hodisalar nihoyatda konkret va real tasvirlangan. Yozma klassik adabiyot ta'siri yaqqol sezilib turgan va uning unsurlari belgisi o'rin olgan bu doston sof muhabbat va ona mehrini baralla kuylovchi yangroq qasidadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kuntug'mish.G'.G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.T.1975.
2. Ergash Jumanbulbul o'g'li varianti.Kuntug'mish.T,1949.
3. Xolbeka.T.1967.
4. Jabbor Eshonqul.Folklor obraz va talqin. Qarshi. "Nasaf"nashriyoti.1999-y.
5. To'ra Mirzayev.Xalq baxshilarining epik repertuari.O'zbekiston SSSR "Fan" nashriyoti.T-1979.
6. <https://scientists.uz/uploads/202206/B-154.pdf>

G'AFUR G'ULOMNING “VAQT” SHE'RI TAHLILI

Matkarimova Sevinch Maqsad qizi,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 24\3-guruh talabasi,

matkarimovasevinch44@gmail.com,

Ilmiy rahbar: Tadjixan Sabitova prof.v.b.

Annotatsiya: Mazkur ishda O'zbekiston xalq shoiri G'afur G'ulomning “Vaqt” she'ri tahlil qilinadi. Asarda inson hayoti, umrning qadri, vaqtning beqiyos ahamiyati haqida falsafiy mushohadalar yoritilgan. Tahlilda shoirning badiiy uslubi, falsafiy xulosalari va hayotiy qarashlari atroflicha sharhlanadi.

Kalit so'zlar: G'afur G'ulom, “Vaqt” she'ri, falsafa, hayotiy mazmun, inson umrining qadri, badiiy obraz, ma'naviyat, o'zbek adabiyoti.

Abstract: This work analyzes the poem "Time" by the People's Poet of Uzbekistan Gafur Ghulam. The work contains philosophical observations about human life, the value of life, and the incomparable importance of time. The analysis comprehensively comments on the poet's artistic style, philosophical conclusions, and life views.

Keywords: Gafur Ghulam, poem "Time", philosophy, meaning of life, value of human life, artistic image, spirituality, Uzbek literature.

Adabiyot inson qalbi va tafakkurining eng nozik tuyg'ularini ifoda etuvchi qudratli vositadir. Xalqimizning milliy g'ururi, ma'naviy boyligi, hayotiy tajribasi va orzu-intilishlari shoirlar ijodida o'z aksini topadi. Ayniqsa, o'zbek she'riyati tarixida G'afur G'ulomning o'rni beqiyosdir. G'afur G'ulom o'z ijodida inson ruhiyatini, hayot va umrning mohiyatini teran anglab, xalqona tilda, badiiy obrazlar orqali ifoda etgan. Uning she'rlari xalqimizni o'ylashga, tafakkur qilishga, har bir lahzaning qadriga yetishga chorlaydi. Shoirning mashhur “Vaqt” she'ri ana shunday falsafiy mushohadalarga boy asarlardan biridir. “Vaqt” mavzusi o'zbek adabiyotida hamisha markaziy o'rinlardan birini egallagan. Chunki vaqt — inson hayoti, uning orzu va intilishlari, mehnati hamda yaratuvchanligining asosi hisoblanadi. Shoir ushbu she'rda vaqtni inson uchun eng bebaho ne'mat sifatida ko'rsatadi, uni to'g'ri va samarali ishlatishga da'vat etadi.

Vaqt

(Menga soat taqdim etgan jiyanim mayor Hamidulla Husan o'g'liga bagishlangan)

*G'uncha ochilguncha o'tgan fursatni
Kapalak umriga qiyos etgulik,
Ba'zida bir nafas olgulik muddat –
Ming yulduz so'nishi uchun yetgulik.*

She'ning mazmuni

“Vaqt” she'rida shoir inson hayotining asosiy mezonini — vaqt ekanini ta'kidlaydi. Umrning har lahzasi g'animat, chunki vaqt qaytarilmas, sotib olinmas va qaytarib bo'lmaydigan hodisadir. Shoir vaqtni ko'zga ko'rinmas, ammo eng kuchli qudrat sifatida tasvirlaydi. Unga beparvo qaragan inson umrining eng qimmatli boyligini behuda sarflab qo'yadi. She'ning bosh g'oyasi shundaki: vaqt inson hayotining eng buyuk ne'mati. Uni qadrlash, uni mazmunli o'tkazish, har lahzadan foyda chiqarish — insoniy burchdir.

G'afur G'ulom she'rida quyidagi badiiy usullardan foydalanadi:

Metafora – vaqtni “oltin”, “boylik”, “umrning o'lchovi” sifatida talqin qiladi.

Qiyoslash – vaqtni tez oqib o'tuvchi daryo, qum soatidagi qum donalariga o'xshatadi.

Tazod – vaqtni qadrlagan va qadrlamagan inson hayoti o'rtasidagi farqlarni ko'rsatadi.

Didaktik ohang – she'ning har bir misrasi o'quvchini o'ylashga va xulosa chiqarishga chorlaydi.

She'ning falsafiy mohiyati

G'afur G'ulom o'z she'rida shunday savollarni ilgari suradi:

*Umrimizning qiymati nimada?
Biz vaqtni qanday sarflayapmiz?
Qadriga yetmasak, vaqt bizni kechiradimi?⁶⁸*

Bu savollar orqali shoir hayotning mohiyatini anglash, uni behuda o'tkazmaslik zarurligini uqtiradi. She'r falsafiy ma'noda insonni o'zini hisob-kitob qilishga, bugungi kunini ertangi kun uchun mas'uliyat bilan o'tkazishga da'vat etadi.

She'ning tarbiyaviy ahamiyati

⁶⁸ 4. Qo'shjonov, M. O'zbek she'riyati taraqqiyoti. – Toshkent: Fan, 1983.

5. G'ulomov, E. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 1999.

6. Jo'rayev, S. XX asr o'zbek adabiyoti. – Toshkent: Universitet, 2008.

Yoshlarni vaqtni qadrlashga o'rgatadi. Mehnatsevarlik, mas'uliyat, intizomga undaydi. Har bir inson umrining mazmunli o'tishi uchun sharoit yaratadi.

She'rda tiriklik, yashashning ko'rki, mazmuni muhabbat hamda mehnat deyilishi ham bejizga emas. Chunki inson bu hayotda muhabbatsiz, mehrsiz yashab, atrofga nafrat urug'larini sohib yashagan inson yashamagan bilan tengdir. Bejizga shoir tiriklik mazmuni deya keltirmagan mehr, muhabbat tuyg'ularini. Vatanga muhabbat, onaga muhabbat, hayotga muhabbat-butun borlig'imiz, hayotimiz aslida bu tuyg'u bilan chambarchas bog'liqdir. Shu bilan birgalikda mehnat qilish, o'z mehnati orqali jamiyatga foydali bo'lish ham aslida hayotimizni go'zallashtirish sari bir qadamimizdir. Shoir bejizga mehnat hamda muhabbatni birgalikda keltirmagan. Muhabbat ila mehnat qilsak, har bir qilgan ishimiz go'zal san'at misoli umr dagtarimiz sahifalarini bezaydi. Fursatdir qilguvchi aziz, mukarram. Vaqt -oliy hakam deya bejizga aytilmagan. Vaqt o'tishi mumkin, ammo biz qilgan ishlar, yaxshi-yomon munisabatlar insonlar xotirasida yashaydi. Shoir yuqoridagi jumla orqali biz o'tishimiz mumkin, ammo, fursat-vaqt deya atalmish oliy hakam bizni aziz mukarram qiladi inson xotirasi, yodi orqali deyishni maqsad qilgan bo'lsa bejizga emas. G'alaba amri-la mag'lub nemisning Generali qo'l qo'ydi. Uch sekund faqat...Shu mal'un imzoda odamlar o'qir Million yil fashistning umriga la'nat. Bilamizki, G'afur G'ulom jahon urushlari davridayashagan. Urushning dardi, azobi, alamini tuygan shoir. 2-jahon urushida nemis xalqi mag'lubiyatga uchraydi hamda ushbu mag'lubiyat uchun chekilgan imzo uchun esa 3 sekund kifoya. Ammo shu 3 sekundlik imzoda qanchadan –qancha millionlab odamlarning azobi, dardlari yashirin.

Bu jumlar orqali G'afur G'ulom xalqlar, elatlarni urush domiga tushmaslikka undaydi. Jahon urushini boshlagan xalq nemislar hamda mag'lublar ham ularning o'zi.

Yuqoridagi jumlar orqali shu to'rt qatorlik she'rda urushni qoralash, urush davrininng azoblari, yetim qolgan bolalar, farzandsiz qolgan onalar fig'onlari yashirin desak adashmaymiz. Endi ular fashistning umrini la'natlab o'tishadi.

Aziz asrimizning aziz onlari

Aziz insonlardan so'raydi qadrin.

Fursat g'animatdir, shoh satrlar-la

Bezamoq chog'idir umr daftarin.

Bu jumla asrlar oshar, avlodlar almashar, kitobxonlar ham o'zgarar, ammo yuqoridagi jumla insonlar ongi, xotirasida umr daftarin eng ezgu ishlar bilan bezash sari buyuk chaqiriq bo'lib qolaveradi. Shoir she'rining eng mashhur qismi

desak adashmaymiz ushbu jumlani. Aziz asrimizning aziz onlari-2 ta jahon urushini ko'rgan .

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G'afur G'ulom. Tanlangan asarlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1980.
2. G'afur G'ulom. She'rlar va dostonlar. – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2005.
3. Karimov, N. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 2012.
4. Qo'shjonov, M. O'zbek she'riyati taraqqiyoti. – Toshkent: Fan, 1983.
5. G'ulomov, E. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 1999.
6. Jo'rayev, S. XX asr o'zbek adabiyoti. – Toshkent: Universitet, 2008.
7. Matyoqubov, O. Adabiy tahlil va talqin. – Toshkent: Universitet, 2010.

XALQ ERTAKLARIDA QO'LLANADIGAN MAQOL VA AFORIZMLARNING TALQINI

Uluqova Shahodat Maxmatmo'minovna,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 24\3-guruh talabasi,

shahodat9506@gmail.com,

Annotatsiya: Ilmiy rahbar: Tadjixan Sabitova prof.v.b

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalq ertaklarida qo'llanadigan maqollar va aforizmlarning talqini, ularning estetik, tarbiyaviy hamda g'oyaviy-ma'naviy ahamiyati yoritilgan. Ertaklarda uchraydigan hikmatli so'zlar orqali yosh avlodda axloqiy fazilatlarni shakllantirish, ularni mehnatsevarlik, halollik, adolat kabi qadriyatlar ruhida tarbiyalash jarayoni ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: Xalq ertaklari, maqollar, aforizmlar, tarbiya, estetik ahamiyat, folklorshunoslik.

Abstract: This article discusses the interpretation of proverbs and aphorisms used in folk tales, their aesthetic, educational, and ideological-spiritual significance. The wise sayings found in fairy tales show the process of forming moral qualities in the younger generation, educating them in the spirit of values such as hard work, honesty, and justice.

Keywords: Folk tales, proverbs, aphorisms, education, aesthetic significance, folklore.

Nasriy turlarning mustaqil janrlaridan biri ertak bo'lib, ularning ichki genezezi, obrazlar tizimi, syujet asosida mavjud fantastikaning daraja miqdoriga ko'ra o'zaro farqlanadi. Ertaklar boshqa xalq og'zaki ijodida keng tarqaganidek, bizning xalqimiz o'zbeklarda ham keng ommaviy janrlardan biri sifatida turli viloyatlarimizda yashaydigan yurtdoshlarimiz tomonidan sevib-sevilib kelingan. Bizning xalqimiz nihoyatda nozik ta'b, zukko bo'lgani uchun ham ertaklarda maqol va matallardan unumli foyalanadi.

Ta'kidlash kerakki, xalq og'zaki ijodi janrining qisqa va lo'nda, obrazli va obrasiz, chuqur mazmunli shakli maqol sanaladi. Qolaversa, maqollarga grammatik va mantiqiy tugallangan ma'noli hikmatli ibora sifatida ham qaraladi. Maqollar muayyan aniq bir shaklga ega bo'ladi. Maqollarda avlod-ajdodlarning hayotiy

tajribalari, tarixi, ruhiy holati, etnik va estetik tuyg'ulari, jamiyatga munosabati, ijobiy fazilatlarini mujassamlashgan bo'ladi. Asrlar mobaynida xalq orasida sayqallanib, ixcham va sodda poetic shaklga kelib qolgan maqollar mavzu jihatidan nihoyatda boy va xilma-xildir. Vatan, mehnat, ilm-hunar, do'stlik, ahillik, donolik, hushyorlik, til va nutq, sevgi va muhabbat kabi mavzularda, shuningdek, salbiy hislatlar xususida rang-barang maqollar yaratilgan. Maqol uchun mazmun va shaklning dialektik birligi, ko'p hollarda qofiyadoshlik, ba'zan ko'p ma'nolilik, majoziy ma'nolarga boylik kabi xususiyatlar yetakchilik qiladi. Maqollarda antiteza, ya'ni qarshilantirish hodisasi ko'p uchraydi. Misol uchun: Kattaga hurmatda bo'l, kichikka izzatda bo'l singari. Maqollar ba'zan zarbulmasal, matal, naql, hikmatli so'z, hikmat, tanbeh, mashoyixlar so'zi, otalar so'zi kabi nomlar bilan ham yuritiladi. Ko'rinadiki, maqollarning ijtimoiy-siyosiy va tarbiyaviy ahamiyati g'oyat ulkan bo'lganligisababli ham ertaklar tarkibida juda ham ko'p uchraydi[1].

O'zbek xalq ertagi xalq og'zaki ijodi bo'lmish maqol va matallarga boydir. Bunga quyidagi "Halol mehnat" ertagi tarkibida qo'llanilgan bir qancha maqollar tahlili ham yorqin namuna bo'la oladi: "Bobo: "Bolam ajal yetmay chirkay o'lmas", - debdi. Ushbu maqolning ertak tarkibida qo'llanilishi bola ongida ezgulikka bo'lgan intilishning oshib borishiga xizmat qiladi. Sababi ajali yetmasa oddiy hasharot ham o'lmaydi, ya'ni u ajal kelgunga qadar ehtimol inson yuzlab yaxshiliklarni qilishga qodir ekanligini anglab yetadi. Ertak ustida ishlash jarayonida bolalarga shunchaki ertakni hikoya qilib berish emas balki ertak tarkibida qo'llanilayotgan har bir so'zning asl mazmun-mohiyatini ularga yetkazib berish va bolalarga ham ertakni aytib berishga o'rgatish ham muhimdir. Ertak aytish bolalar nutqini yangi so'z va iboralar bilan boyitadi va og'zaki nutqning rivojlanishi uchun ham xizmat qiladi. Ertaklarda keltirilgan maqollar ustida ishlash, ularda ilgari surilayotgan fikr-g'oyalarni bolalar ongiga yetkazish, maqollarni yod oldirish yo'li bilan bog'lanishli nutqni o'stirish, nutqning ta'sirchanligini oshirishi tabiiydir. Misol tariqasida "Halol mehnat" ertagida Bobo yigitga o'z nasihatlarini maqollar orqali ifoda etganligi ertakning yanada jozibador bo'lishini ta'minlagan hamda ta'sirchanligini oshirgan. Misol uchun: 1. Shunda bobo: "Bolam achchiqing kelsa ichingga yut", - debdi. 2. Bobo: "Har kimning sevgani o'ziga yaxshi", - debdi.[2]

Maqollarning ertaklardagi funksiyasi: Maqol — xalq nutqining eng qadimiy va eng ta'sirchan janrlaridan biri. "Maqol — xalq tafakkurining ko'zgusi" deyish bejiz emas.

Ertaklarda maqollar bir necha muhim vazifani bajaradi:

1. G'oyaviy-ma'naviy vazifa. Maqollar orqali ertakning asosiy g'oyasi aniq va lo'nda ifodalanadi. Masalan, "Yaxshilik qil — daryoga qil, oxirida xalq bilib qo'yadi" kabi maqollar ertaklarda yaxshilikning baribir mukofotlanishini ta'kidlaydi.

2. Syujetni rivojlantirish. Maqollar ertak qahramonlarining qaror qabul qilish jarayonida ularning maqsadini ochib beradi.

3. Estetik vazifa. "Mehnat qilingan — to'q, dangasa — och" kabi maqollar qahramonning kechinmalarini yorqin ifodalash bilan birga, ertakka alohida ohangdorlik bag'ishlaydi.

4. Tarbiyaviy vazifa. Ertaklardagi maqollar orqali yosh avlod ezgulik, mehnatsevarlik, halollik kabi fazilatlarni o'zlashtiradi. Masalan, "Odam bolasida mehnat ulug', mag'rurlik illatdir", "Er tabiatini obod qiladi" kabi hikmatli so'zlar bunga misol bo'la oladi[3].

Aforizmlarning ertaklardagi o'rni va ahamiyati:

Aforizm — xalqning hayotiy xulosasi, donishmandlik natijasi sifatida shakllangan hikmatli jumlar. Ertaklarda aforizmlar, odatda, uch xil vazifani bajaradi: Xulosaviy: Voqea yakunida tinglovchiga bevosita saboq beradi. Masalan, "Zulmning umri qisqa", "Halollik — eng katta boylik". Estetik: Aforizmlar nutqni lo'nda, jozibador qiladi, ertakning ohangini kuchaytiradi. Axloqiy-didaktik: Ular orqali bolalarga adolatli bo'lish, halol mehnat qilish, yovuzlikdan voz kechish kabi qadriyatlar singdiriladi[4]. Folklorshunoslik nuqtayi nazaridan talqin Folklorshunoslik fanida ertaklarda qo'llanadigan maqol va aforizmlar xalq tafakkurining eng ixcham, ammo eng mazmunli ifodasi sifatida baholanadi. Ular milliy mentalitetni, xalqning ijtimoiy-ma'naviy qarashlarini ifodalaydi. Shu bilan birga, ular yosh avlodning ma'naviy qiyofalarining ham timsol hisoblanadi: 1) yaxshilikning yovuzlik ustidan g'alabasi, 2) halollikning zo'ravonlikdan ustunligi, 3) mehnatning dangasalikdan yuqoriligi, 4) sabr-toqatning natijasi mukofat ekanligi. Masalan, "Zumrad va Qimmat" ertagida "Mehnat qilgan yetar to'qlikka, dandasa esa ochlikka" hikmati ertak syujeti asosini tashkil etadi[5].

Xalq ertaklarida qo'llanadigan maqollar va aforizmlar ertakning nafaqat badiiy qiymatini, balki tarbiyaviy ahamiyatini ham oshiradi. Ular orqali xalq donishmandligi, axloqiy qarashlari, milliy qadriyatlarini avloddan-avlodga yetkazadi. Bugungi kunda ham ertaklarda aks etgan hikmatli so'zlar yoshlarning ongida milliy o'zlik, ezgulik, halollik va adolat kabi fazilatlarni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, kelajak yosh, barkamol avlodning ma'naviyatini yuksaltirishga katta rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodirov A. O'zbek xalq og'zaki ijodi. – Toshkent: Fan, 2010.
2. Jo'rayev M. Folklorshunoslik asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2015.
3. Saidov S. O'zbek ertaklari tahlili. – Toshkent: Sharq, 2018.
4. Internet manbalari: www.ziyonet.uz, www.lex.uz
5. “ BOSHLANG'ICH TA'LIM: SAMARALI TA'LIM AMALIYOTI,
MUAMMOLAR VA ISTIQBOLLARI” mavzusida ilmiy-amaliy anjuman
materiallar to'plami. 17-18-may 2024-yil

O'ZBEK ADABIYOTIDA BADIY TASVIR VOSITALARINING QO'LLANILISHI

Eshboltayeva Farruxa Otabek qizi,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 24/3-guruh talabasi,

eshboltayevafarruxa@gmail.com,

Ilmiy rahbar: Tadjixan Sabitova **prof.v.b**

Annotatsiya: Maqolada bugungi kun tilshunosligida badiiy tasvir vositalari tushunchasining mohiyati xususida so'z boradi. O'zbek va jahon tilshunosligida tasvir vositalariga berilgan baho va mazkur hodisaga turlicha yondashuvlar hamda qilingan ilmiy ishlar haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: badiiy til, sintaktik figuralar, stilistik figuralar.

Abstract: The article discusses the essence of the concept of artistic figurative means in modern linguistics. The assessment of figurative means in Uzbek and world linguistics, various approaches to this phenomenon, and scientific work are considered.

Keywords: artistic language, syntactic figures, stylistic figures.

O'zbek adabiyotida badiiy tasvir vositalarining evolutsiyasi yozma adabiyotning rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, dastlab og'zaki an'analardan tortib, klassik adabiyot, so'ngra modern va zamonaviy davrlarda yangi shakllar, uslublar va ifoda tarzlari bilan boyib borgan. Dastlabki davrlarda ko'proq metafora va epitet kabi usullar qo'llanilgan bo'lsa, keyinchalik personifikatsiya, burj, metafora, kinoya va o'xshatish kabi vositalar kengayib, uslubiy rang-baranglikni ta'minlagan. Tilshunoslikda badiiy asarda tasvirlanayotgan narsani jonli tasvirlash, his-tuyg'u va kechinmalarni yorqin ifodalashga xizmat qiluvchi vositalarni umumlashtirib "badiiy tasvir va ifoda vositalari" deb ataladi. Avvalgi faslda aytilganidek, badiiy tasvir va ifoda vositalari badiiy tilning belgilovchi xususiyati emas, balki belgilovchi xususiyat bo'lmish obrazlilik(tasviriylik) va emotsionallikni kuchaytiruvchi unsurlardir. Aytish kerakki, bu tushuncha adabiyotshunoslikda "poetik vositalar", "sintaktik figuralar", "stilistik figuralar" kabi nomlar bilan ham yuritiladi. Shuni ham yodda tutish lozimki, bu vositalarning buni tasvir, buni ifoda vositasi deyishlik ham nomaqbul, chunki badiiy adabiyot so'z vositasida tasvirlaydi va shu tasvir orqali ifodalaydi[1].

Shukur Xolmirzayev o'zining ixcham va ma'nodor hikoyalari bilan o'zbek nasriga kirib kelgani ijodkordir. Muallif asarlarining g'oyalari bir-birini to'ldirib boradi, tasvirlangan qahramonlar harakatidan, tabiatidan chiqarilgan xulosalar bir-birini yanada boyitadi, milliy o'zligimizning turli qirralarini alohida xarakterlar orqali tasvirlab, xalq qiyofasidagi yaxlit qiyofaning turli jihatlarini ochib beradi. Yozuvchi asarlari tasvirida tirikchilik qiyinchiliklari bilangina o'ralashib qolmaydi, ma'naviyat masalalariga ham alohida e'tiborni qaratadi. Zamontalotumlari ma'naviyatimiz mustahkamligi va mustaqilligida jiddiy salbiy iz qoldirayotganiga ishora qiladi. Yozuvchi va shoirlar uchun, asarlarining tili, badiiyati, qahramon va voqealarning jonli tasvirini ta'minlab beruvchi manba tasviriy vositalar hisoblanadi. Adabiyotshunosligimizda ushbu tushunchalar "stilistikfiguralar", "poetic vositalar" yoki "sintaktik figura"lar nomi bilan ataladi. Yozuvchi Shukur Xolmirzayev hikoyalarida badiiy tasvir vositalari hisoblangan ko'chim va o'xshatishlardan o'rinli foydalanilgan. Adibning "Omon ovchining o'limi" hikoyasi qahramoni Omon ovchi tirik mavjudotlarni o'ldirishga juda mukkasidan ketgan kishi edi. Yozuvchi ta'riflaganidek: "Mabodo ovdan quruq qaytsa, bamisoli otasi o'lganidek aza tutardi..." Muallif bu yerda o'xshatishdan o'rinli foydalangan. Ovchining ruhiyati ushbu jumlar orqali ifodalab, Yozuvchi bundan tashqari ham hikoyada "tekkanga tegib, tegmaganga kesak otadigan bekorchilar", "oyoq tirab turib oldi", "anavi yovvoyilar qirilib ketsa(ko'chim), "qon tutadi", "ko'z tegadi" kabi o'xshatish, ko'chim, ibora, davr, til va hudud koloritlaridan ajoyib tarzda foydalanadi. Bu esa o'z navbatida asarlarining qisqa va mazmundor bo'lishligini ta'minlaydi[2]. Bundan tashqari hikoyada tabiatdagi barcha narsalar o'z o'rniga ega qilib yozilgan. Oxirgi voqealarning nima bo'lishi esa barchamizga saboqdir. O'quvchilar bu asarni o'qib, tabiatdagi barcha jonivorlarga achinadi. O'qigan kishi tabiatda mavjud hodisalarga befarq bo'lmaslikni tushunadi. Shu orqali yozuvchimiz ovchining qanday o'lim topishi misolida har bir harakatimizning javobi borligini eslatib qo'yadi.

Kitobxon, bu asarni o'qib, oilada qanday muhit yaratish kerakligi, farzandlarni qanday tarbiyalashni, o'z yaqinlariga mehr- e'tibordan boshqa narsa kerak emasligini, ajdodlarimiz ishlatib kelgan "gunoh", "qon tutadi" kabi tushunchalarning qanchalik ahamiyatli ekanligini anglatuvchi ma'naviy g'oyalarni o'ziga singdiradi. Muallif "Qadimda bo'lgan ekan" hikoyasida O'sar, Maqsad momo va Hojar obrazlari orqali qishloq muhiti, insonlar xarakterini o'z holicha gavdalantiradi va ushbu asarda ham tasviriy vositalardan o'rinli foydalanadi[3]. Ushbu hikoyada maqol va iboralar hamda, shevaga oid so'zlardan o'rinli foydalanilgan. Jumladan, "og'zingdan chiqib, yoqangga yopishsin", "yana nashani urib avariya qilasiz", "shilq etib kigizga o'tirdi",

“juripmiz”, “ko‘zlari qonsirab tikildi” kabi. Hikoyada Maqsad momoning o‘g‘li urushda vafot etgach, kelini ikki bolasini tashlab erga tegib ketadi. Momo esa beva holida ularni voyaga yetkazadi. Hikoyada, momoga a’ziyat yetkazmaydigan, garchi shunday bo‘lsa ham uning qiliqlaridan or qiluvchi kelin, momo Ularni qiynalib voyaga yetkazgani uchun momosiga

achinadigan, xotinini pushaymon qildirish uchun, momosini qariyalar uyiga eltmoqchi bo‘lgan, hayotning qiyinchiliklari va mashaqqatlaridan asabiy bo‘lib qolgan nevara obrazi mifologik uslubda yoritib berilgan. Asarda O‘sarning momosini tut daraxti tagiga tashlab ketishi orqali, qadimda mavjud bo‘lgan mifologik rivoyatdan nusxa olinganini ko‘rishimiz mumkin.

Hikoyada qiyinchiliklarda hamir odasi mustahkam, sodda qishloq odamlari yoritib berilgan. Badiiy tasvir va ifoda vositalari ijodkorning muayyan badiiyestetik maqsadga og‘ishi natijasida yuzaga keladi, ular tasvirning jonli va to‘loqonli bo‘lishiga, hamda, ifodaviylikning kuchayishiga xizmat qiladi. Yozuvchi Shukur Xolmirzayev ham hikoyalarida davr, hudud va muhit

koloritini yaratish uchun tasviriy vositalardan keng foydalanganini ko‘rishimiz mumkin. Chunki yozuvchi asarlari doim qisqa, ammo, mazmundor holatda yoziladi[4].

Annotatsiya: Badiiy nutq kommunikativ va shu bilan birga, estetik vazifani bajaradi. Badiiy uslubning boshqa uslublardan ajralib turadigan belgisi uning estetik vazifasi, obrazlilik va elspressivligidir. Bu narsa uning sintaktik qobig‘ini ham belgilaydi. Bunda umumxalq tilining boy sintaktik imkoniyatlaridan foydalanishning o‘rni va ahamiyati muhimdir. Sintaktik stilistik figuralar ifodali nutqning shunday vositalardan sanaladiki, ular vositasida tuzilgan nutq shakli to‘liq, bir butun sintaktik konstruksiyadan iborat bo‘ladi. Bu esa ularning eng xarakterli umumiy belgisidir. Sintaktik-stilistik figuralar badiiy adabiyotda ifodalilik hosil qiluvchi va ma’lum bir uslubiy vazifa bajaruvchi intonatsion-sintaktik usullardandir. Sintaktik-stilistik figuralar nutqning emotsionalligini oshirishga yordam beradigan maxsus sintaktik oborotlardan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari. T. O‘zbekiston. 2002.
2. Raxmatullayev Sh. Sistem tilshunoslik asoslari (til qurilishini tizim sifatida o‘rganish masalalari).-T.: “Universitet”, 2007.
3. To‘xtasinova O. O‘zbek tilida leksik okkazonalizmlar va ularning badiiy-estetik xususiyatlari. Nomzodlik dissertatsiyasi avtoreferati.-T.2007.
4. Sapayeva D.N. The structural characterization of medical synonymic terms in English (based on the scientific articles in the field of dermatoveneology).

Actual problems of modern science, education and
training in the region. Issue 6. 2021.

“MALIKAYI HUSNOBOD” VA “OYGUL VA BAXTIYOR” ERTAKLARINING VOQEALAR TAHLILI

Jumayeva Dildora Baxtiyor qizi,

Annotatsiya: Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi 24 /3-guruh talabasi,

dildorajumayeva17@gmail.com,

Ilmiy rahbar : Tadjixan Sabitova prof.v.b

Annotatsiya : Ushbu maqolada O'zbek folklorining sara namunalaridan hisoblanmish “Malikayi Husnobod”ertagi hamda xalqimizning sevimli, mahoratli yozuvchilardan biri Hamid Olimjon qalamiga mansub „Oygul bilan Baxtiyor ”ertak dostonining o‘ziga xosliki, qahramonlar характери, tarbiya masalasi, sujet tuzilishidagi o‘xshashliklar haqida fikr yuritiladi

Kalit so‘zlar : Malikayi Husnobod, Oygul, asar detali, kompozitsiyasi, qahramon характери, voqealar o‘xshashligi, tarbiya.

Abstract: This article discusses the uniqueness of the fairy tale "Malikayi Husnobad", which is considered one of the finest examples of Uzbek folklore, and the fairy tale epic "Oygul and Bakhtiyor", written by one of our people's favorite and skilled writers, Hamid Olimjon, as well as the similarities in the character of the characters, the issue of upbringing, and the structure of the plot.

Keywords: Malikayi Husnabad, Oygul, details of the work, composition, character of the hero, similarity of events, upbringing

Bugungi kunda xalq og‘zaki ijodida 100 dan ortiq turli xil mavzuda ertaklar yaratilgan. Folklorshunos olimlar ertak turlarini qaysi mavzuda yozilishiga ko‘ra 4 guruhga bo‘lishgan.

1.Hayvonlar haqidagi ertaklar 2.Sehrli ertaklar 3. Maishiy ertaklar 4.Hajviy ertaklar[1].

Maishiy ertaklar turkumiga mansub ertaklardan biri,, Malikayi Husnobod"ertagi mazmuni, qahramon xislati, undan olinadigan yakuniy xulosa jihatidan boshqa ertaklardan ajralib turadi.Ertakda, asosan, uch maqsad hikoya qilinadi. Birinchisida qahramonning ko‘rsatgan jasorati, yovuz kuchlarga qarshi chiqqan holda xalqning manfaatini himoya qilishi, ikkinchisida esa bosh qahramonning o‘zga yurt malikalariga oshiq bo‘lib uylanishi, kasallikka davoni izlab topishi yoki yovuz ajdar va devlar olib qochgan kishilarni qutqarish, uchinchisida esa adolatsizlikka, zulmga qarshi chiqib

ularni yengishi haqidagi maqsadlar bayon qilinadi. Mazkur,, Malikayi Husnobod"ertagida esa uchinchi maqsad hikoya qilinadi.

XX asr o'rtalari o'zbek she'riyatida o'z o'rniga ega iste'dodli shoirlardan biri, tarjimon, dramaturg shoir Hamid Olimjon qalamiga mansub,, Oygul bilan Baxtiyor "ertak dostonini o'qiganimizda xayolimizga bu ertak doston va Malikayi Husnobod"ertagi o'rtasida qandaydir bog'liqlik bordek tuyuladi. O. Safarov Hamid Olimjonning bu ertak dostonini o'rgana turib, xulosa sifatida "Aslini olganda, Hamid Olimjon bu ertak-dostonlarini bolalar uchun yozmagan, u Pushkinning ertaklari ustidagi ijodiy izlanishlariga, tajribalariga suyanib, adabiyotning mehnat ahli turmushiga kengroq va chuqurroq singishini, butun ommaning kitobxon bo'lishini nazarda tutib, shu ommabop janrga qo'l urgan edi" degan fikrni aytgan.[2].

Bu ertak doston yakunida ,, ko'pgina azob-uqubatlar, kamsitishlarga qarshi kurashib, sevgilisi Baxtiyor bilan topishib, baxtga erishgan hamda Susambilga hukmdor bo'lib, Jambil xalqini zolim shox-hukmdordan xalos qila oilgan bosh qahramon bo'lmish Oygul haqida bilib olamiz.

Biz yuqorida tilga olingan ertaklar bilan tanishar ekanmiz ,, Malikayi Husnobod"ertagi ,, Oygul bilan Baxtiyor" ertak dostoninining yozilishiga asos bo'lganmikin degan fikr paydo bo'lsa kerak. Chunki bu ikkalasidagi ayrim detallar o'xshash ayrimlari esa xuddi bir xildek. Masalan, 2 qahramonning zindonga tushishi, ularning ikkisini ham xonlar yoqtirib qolishi, ularning baliq ichida gavhar topishi, ikkalasi ham podachi tomonidan topilishi, ularning cholga ,,menga bir luqma non ber " ,, men senga qiz bo'lay " deya aytgan gaplari, zolim xonlarning Oygul va Husnobodning xaloskorlari tomonidan o'ldirilishi va o'sha yurtga yangi podshoh tayinlanishi kabi voqealar bir xil tarzda yozilgan. Ammo ba'zi voqealar esa tubdan farq qiladi. Masalan Malikayi Husnobod"ertagida malikani zindonga otasi tashlagan bo'lsa, Oygul bilan Baxtiyorda Oygul ham otasi uyushtirgan qo'zg'olonda ishtirok etgani uchun zindonga yuboriladi. Malikayi Husnobod zindondan vazir yordami bilan Oygul esa qul Tarlonning yordami bilan chiqib ketadi. Yana bir farqlardan biri sifatida Husnobodning otasi tush ko'radi, Oygul qasd olmoqchi bo'lgan xon esa bu voqeaga duch kelmaydi .

Xulosa qilib aytganda :Bu ikkalasining ham bosh qahramoni ayol bo'lib, unda mardlik, go'zallik, qahramonlik hislatlari, xalqimizning ozodlikka bo'lgan intilishi, yovuzlikka qarshi kurashi va g'alabaga erishishi, sodda usul bilan ifodalangan.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Mamasoli Jumaboyev. ,, Bolalar Adabiyoti va Folklor " O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti. Toshkent — 2006

2. Tojixon Sabitova. „ O‘zbek folklori“., Sarbon LLS" Toshkent - 2024 [372-373].
3. Hamid Olimjon. „ OYGUL BILAN Baxtiyor" G‘afur G ‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti Toshkent 1999
4. <https://tafakkur.net/asarlar/husnobod>

“MALIKA AYYOR” OBRAZLAR TAHLILI*Madaminova Zebo Otamurod qizi,**Gumanitar fanlar fakulteti,**O'zbek tili va adabiyoti 24\3-guruh talabasi,**madamminvazebo@gmail.com,**Ilmiy rahbar: Tadjixan Sabitova prof.v.b*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek xalq og'zaki ijodida, xususan ertak, doston va rivoyatlarda uchraydigan “Malika ayyor” obrazining badiiy, ma'naviy hamda ijtimoiy mohiyati tahlil etiladi. Asarda ayyorlik, aql-zakovat, go'zallik, sadoqat, jasorat va ayol timsolining xalq tasavvuridagi o'rni yoritilgan. Malika ayyor obrazi xalqimizning ayolga nisbatan bo'lgan hurmatini, ularning dono va zukko sifatlarini madh etuvchi ramz sifatida talqin qilinadi.

Kalit so'zlar: Malika ayyor, xalq og'zaki ijodi, obraz, ayol timsoli, ayyorlik, dono ayol, tahlil.

Abstract: This article explores the artistic, moral, and social essence of the “Clever Princess” character that frequently appears in Uzbek folklore, including fairy tales, epics, and legends. It reveals the role of wisdom, cleverness, beauty, loyalty, and bravery in shaping the image of women in the collective consciousness of the Uzbek people. The Clever Princess symbolizes intelligence and respect for women in national folklore.

Keywords: Clever Princess, folklore, female image, intelligence, cleverness, wisdom, analysis.

“Malika Ayyor” dostonida ham hamroh obrazlarning turli tasodiflar bilan bir biri bilan duch kelishi aniq ko'rsatilib o'tiladi. Masalan, ikki mergan obrazlar Asad va Shodmon mergan, biri Naymani mergan, ikkinchisi Qipchoqi mergan. “Ikkalasi ham daftari mergan, qasd qilsa qushning ko'zidan urgan merganlar”. Bu obrazlar Avazxoni o'ldirish maqsadida boradi-yu, lekin kuchi yetmagandan, ilojini qilolmagandan keyin, yo'lda bir ilojini qilish, ovloq bo'lgan yerda Avazxoni o'ldirib o'z muddaosiga yetishi tasvirlanadi. Lekin bari bir Avazxoni o'ldirishga kuchi yetmaydi va o'zlari bilmagan holda Avazxonga hamroh bo'lib qoladi. Bu hamrohlik voqealar rivojining oxirigacha davom etadi. Hamrohlardan yana biri Shoqalandar obrazi. Aslida Avazxonning otasi, Chambil yurtining egasi bo'ladi. Go'ro'g'li farzandini yetmish yillik yo'lda qiyinchilikka duch kelishini bilib, o'g'lining mard, tanti, shijoatli ekanligini bilgan

holatda, farzandiga ko'zi qiymasligi sababli, unga yordam berish maqsadida sehr-jodu bilan Shoqalandar obraziga kirishi va Avazxonga ko'mak berishi orqali hamrohga aylanib qolishi tasvirlanadi. Shozargar obrazi ham yetmish yil oldin Malika ayyorga duch kelishi va oshiq bo'lib qolib yetmish yil qidirib yurishi, bu obraz ham Rum mamlakatining shohi bo'lishiga qaramay, bunda oshiqlik tushunchasining paydo bo'lishi, bu orqali chinorning oldida duch kelib, Avazxonga hamrohlik qiladi. Shoqalandar, Shozargar, Avazxoning maqsadi bitta, Malika Ayyorning yurtiga borib Malika Ayyorni olib qaytish, yo'lda bir biri bilan do'st bo'lishi, hamrohlik qilishi, bir-biriga himoyachi va yo'lda barcha zahmatlarni birga bosib o'tishi bularning asosiy vazifasi bo'lib qoladi. Hamrohlarning harakati tarixiy hodisalarni badiiy ko'rinishda tiklash uchun vosita bo'lib xizmat qiladi. Har bir obraz – xalq xotirasining bir bo'laki. Badiiy uslubda ifodalangan tarixiy haqiqatlar “Malika Ayyor” dostoni o'zida xalq tarixini badiiy vositalar orqali yoritgan asardir. Unda: Tarixiy haqiqat – xalq orasidagi voqealar, siyosiy kurashlar, urushlar, el-yurt taqdiri bilan bog'liq holatlar. Badiiy haqiqat – mazkur voqealarning estetik shaklda poetik til bilan ifodalanishi orqali beriladi. “Malika Ayyor” dostoni voqealari tafsilotida jismoniy kuchdan ko'ra, ruhiy kuch, sabr-toqat, imon va duoga tayanish kuchliroq kuch sifatida ilgari suriladi. Qahramonlar duch kelgan murakkab sinov va mashaqqatlarda aynan ularning ichki ruhiy holati, ilohiy kuchga bo'lgan ishonchi ularni qutqaradi, yo'l ko'rsatadi, muvaffaqiyat sari yetaklaydi[1].

Doston davomida bosh qahramonlar Malika Ayyor va Avaz bir necha bor og'ir sinovlarga duch kelishadi. Yovuz kuchlar, makkorlar, dushmanlar, jismoniy qiynoqlar, ayriliq va xiyonatlar fonida ular o'z ruhiy mustahkamligi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, Malika Ayyorning dushman qarshisida yolg'iz qolgan paytdagi sabr-toqati, Allohga bo'lgan ishonchi unga ruhiy bardamlik beradi. Bu obrazlar orqali shoir inson iymonining, ruhiy qudratining qanday yuksak cho'qqilarga olib chiqishini ko'rsatadi. Dostonda ilohiy ishonchning muhim vositasi sifatida duo alohida o'rin tutadi. Qahramonlar sinovli pallalarda duo qiladi, Ollohdan yordam so'raydi va aynan shu ishonch ular hayotida muhim burilish yasaydi. Doston voqealari davomida sabrli va iymonli qahramonlarning oxir-oqibat yuksak mukofotga erishishi ham islomiy e'tiqoddagi “eng sabrli bandaga Alloh mehribon bo'lur” degan g'oyaning badiiy talqinidir. Doston voqealarida ko'p hollarda kuchli qurollangan dushmanlar, g'animlar, zolimlar tasvirlanadi. Ammo ular qahramonlarning ma'naviy tozaligi, sabr-matnati, haqiqat yo'lida fidokorona harakati qarshisida mag'lub bo'ladi. Bu orqali shoir va xalq og'zaki ijodkorlari jismoniy kuchdan ko'ra ruhiy kuch, ilohiy ishonch ustunligini targ'ib etishadi. Bu jihatdan doston tasviridagi kurash – oddiy hayotiy voqea emas,

balki haq va nohaqlik, zulmat va nur, shaytoniy niyatlar bilan ilohiy imon o'rtasidagi kurash sifatida talqin etiladi[2].

O'zbek xalq og'zaki ijodi — bu asrlar davomida xalqning hayot tajribasi, orzu-umidlari, ezgu niyatlari va ijtimoiy qarashlarini o'zida mujassam etgan bebaho merosdir. Ertak, doston va afsonalarda yaratilgan ayol obrazlari xalqning axloqiy dunyoqarashini, jamiyatdagi ayolning o'rnini aks ettiradi. Shu obrazlar orasida Malika ayyor timsoli alohida e'tiborga loyiq. U xalq og'zaki ijodida aql, ayyorlik, go'zallik, sabr-toqat va donolik ramzi sifatida gavdalanadi. Xalq og'zaki ijodi ayollarni nafaqat go'zal, balki aqlli va irodali inson sifatida tasvirlaganini Malika ayyor obrazi orqali yaqqol ko'rish mumkin. Malika ayyor obrazining kelib chiqishi va badiiy mohiyati: "Malika ayyor" nomi turli xalq ertaklarida, xususan, "Malika ayyor va botir yigit", "Malika va dev", "Malika ayyorning sinovlari" kabi ertaklarda uchraydi. Bu obraz ko'pincha sinovlardan o'tuvchi yigitning yo'ldoshi, yo'l ko'rsatuvchisi yoki donishmand maslahatchisi sifatida gavdalanadi. Malika ayyor obrazida xalq o'z orzusidagi mukammal ayolni — go'zallik bilan bir qatorda zakovatli, dono, sadoqatli, topqir ayolni tasvirlaydi. U har bir voqeaning yechimini topadi, yovuz kuchlarni aql bilan yengadi. Malika ayyor odatda hukmdorlar saroyida yashovchi, sinovlarga bardosh bera oladigan, hayotiy tajribaga ega, aql bilan yovuzlikni mag'lub etuvchi ayol sifatida gavdalanadi. Malika ayyorning ramziy ma'nosi: Malika ayyor obrazining ramziy ma'nosi nihoyatda chuqur. U xalqimizning ayolga bo'lgan hurmatini, uning jamiyatdagi o'rnini va donoligini ifodalaydi. Xalq uchun "ayyorlik" bu yerda salbiy emas, balki aql bilan sinovlardan chiqish, murakkab holatlarda to'g'ri yo'lni topish demakdir. Ertaklarda Malika ayyor ko'pincha erkak qahramonning asosiy yordamchisi, maslahatchisi sifatida paydo bo'ladi. Bu orqali xalqimiz ayolni nafaqat uyda, balki hayot yo'lida ham yo'l ko'rsatuvchi donishmand sifatida tasavvur etgan[3]. Malika ayyor obrazi o'zbek xalqining Malika ayyor obrazining bugungi davr talqinidagi ahamiyati: Hozirgi zamon adabiyotida ham Malika ayyor obrazi o'z aksini topmoqda. Zamonaviy yozuvchilar va shoirlar bu obrazni zamonaviy ayol timsolida qayta talqin qilmoqda. Bugungi ayollar — mustaqil, bilimli, faol, oilaparvar va jamiyatda o'z o'rniga ega shaxs sifatida gavdalanmoqda. Malika ayyorning bugungi timsoli ayollarning ijtimoiy hayotdagi faolligini, ularning ilmga, madaniyatga va mehnatga bo'lgan ishtiyoqini ifoda etadi. Shu bois, bu obraz faqat tarixiy yoki folkloriy timsoli emas balki ma'naviy meros va qadriyat sifatida ham e'tirof etiladi. Malika ayyor obrazining tahlili shuni ko'rsatadiki, u o'zbek xalq ijodining eng sermazmun, badiiy jihatdan boy timsollaridan biridir. U orqali xalqimiz ayollarni faqat go'zallik emas, balki aql, sadoqat, jasorat, mehr-shafqat timsoli sifatida madh etgan[4].

Malika ayyor o'zining topqirligi, ayyorligi va dono qarorlari bilan erkak qahramonlarga yo'l ko'rsatadi, bu esa ayolning teng huquqli, mustaqil va dono shaxs ekanini ifoda etadi. "Malika Ayyor" dostoni voqealari tafsilotida jismoniy kuchdan ko'ra, ruhiy kuch, sabr-toqat, imon va duoga tayanish kuchliroq kuch sifatida ilgari suriladi. Qahramonlar duch kelgan murakkab sinov va mashaqqatlarda aynan ularning ichki ruhiy holati, ilohiy kuchga bo'lgan ishonchi ularni qutqaradi, yo'l ko'rsatadi, muvaffaqiyat sari yetaklaydi. Doston davomida bosh qahramonlar Malika Ayyor va Avaz bir necha bor og'ir sinovlarga duch kelishadi. Yovuz kuchlar, makkorlar, dushmanlar, jismoniy qiynoqlar, ayriliq va xiyonatlar fonida ular o'z ruhiy mustahkamligi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, Malika Ayyorning dushman qarshisida yolg'iz qolgan paytdagi sabr-toqati, Allohga bo'lgan ishonchi unga ruhiy bardamlik beradi. Bu obrazlar orqali shoir inson imonining, ruhiy qudratining qanday yuksak cho'qqilarga olib chiqishini ko'rsatadi. Dostonda ilohiy ishonchning muhim vositasi sifatida duo alohida o'rin tutadi. Qahramonlar sinovli pallalarda duo qiladi, Ollohdan yordam so'raydi va aynan shu ishonch ular hayotida muhim burilish yasaydi. Doston voqealari davomida sabrli va imonli qahramonlarning oxir-oqibat yuksak mukofotga erishishi ham islomiy e'tiqoddagi "eng sabrli bandaga Alloh mehribon bo'lur" degan g'oyaning badiiy talqinidir. Doston voqealarida ko'p hollarda kuchli qurollangan dushmanlar, g'animlar, zolimlar tasvirlanadi. Ammo ular qahramonlarning ma'naviy tozaligi, sabr-matnati, haqiqat yo'lida fidokorona harakati qarshisida mag'lub bo'ladi. Bu orqali shoir va xalq og'zaki ijodkorlari jismoniy kuchdan ko'ra ruhiy kuch, ilohiy ishonch ustunligini targ'ib etishadi. Bu jihatdan doston tasviridagi kurash – oddiy hayotiy voqea emas, balki haq va nohaqlik, zulmat va nur, shaytoniy niyatlar bilan ilohiy imon o'rtasidagi kurash sifatida talqin etiladi[5]. "Malika Ayyor" dostoni voqealari tafsilotida jismoniy kuchdan ko'ra, ruhiy kuch, sabr-toqat, imon va duoga tayanish kuchliroq kuch sifatida ilgari suriladi. Qahramonlar duch kelgan murakkab sinov va mashaqqatlarda aynan ularning ichki ruhiy holati, ilohiy kuchga bo'lgan ishonchi ularni qutqaradi, yo'l ko'rsatadi, muvaffaqiyat sari yetaklaydi. Doston davomida bosh qahramonlar Malika Ayyor va Avaz bir necha bor og'ir sinovlarga duch kelishadi. Yovuz kuchlar, makkorlar, dushmanlar, jismoniy qiynoqlar, ayriliq va xiyonatlar fonida ular o'z ruhiy mustahkamligi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, Malika Ayyorning dushman qarshisida yolg'iz qolgan paytdagi sabr-toqati, Allohga bo'lgan ishonchi unga ruhiy bardamlik beradi. Bu obrazlar orqali shoir inson imonining, ruhiy qudratining qanday yuksak cho'qqilarga olib chiqishini ko'rsatadi. Dostonda ilohiy ishonchning muhim vositasi sifatida duo alohida o'rin tutadi. Qahramonlar sinovli pallalarda duo qiladi, Ollohdan yordam so'raydi va aynan shu ishonch ular hayotida

muhim burilish yasaydi. Doston voqealari davomida sabrli va iymonli qahramonlarning oxir-oqibat yuksak mukofotga erishishi ham islomiy e'tiqoddagi "eng sabrli bandaga Alloh mehribon bo'lur" degan g'oyaning badiiy talqinidir. Doston voqealarida ko'p hollarda kuchli qurollangan dushmanlar, g'animlar, zolimlar tasvirlanadi. Ammo ular qahramonlarning ma'naviy tozaligi, sabr-matnati, haqiqat yo'lida fidokorona harakati qarshisida mag'lub bo'ladi. Bu orqali shoir va xalq og'zaki ijodkorlari jismoniy kuchdan ko'ra ruhiy kuch, ilohiy ishonch ustunligini targ'ib etishadi. Bu jihatdan doston tasviridagi kurash – oddiy hayotiy voqea emas, balki haq va nohaqlik, zulmat va nur, shaytoniy niyatlar bilan ilohiy iymon o'rtasidagi kurash sifatida talqin etiladi.. "Malika Ayyor" dostoni voqealari tafsilotida jismoniy kuchdan ko'ra, ruhiy kuch, sabr-toqat, iymon va duoga tayanish kuchliroq kuch sifatida ilgari suriladi. Qahramonlar duch kelgan murakkab sinov va mashaqqatlarda aynan ularning ichki ruhiy holati, ilohiy kuchga bo'lgan ishonchi ularni qutqaradi, yo'l ko'rsatadi, muvaffaqiyat sari yetaklaydi. Doston davomida bosh qahramonlar Malika Ayyor va Avaz bir necha bor og'ir sinovlarga duch kelishadi. Yovuz kuchlar, makkorlar, dushmanlar, jismoniy qiynoqlar, ayriliq va xiyonatlar fonida ular o'z ruhiy mustahkamligi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, Malika Ayyorning dushman qarshisida yolg'iz qolgan paytdagi sabr-toqati, Allohga bo'lgan ishonchi unga ruhiy bardamlik beradi. Bu obrazlar orqali shoir inson iymonining, ruhiy qudratining qanday yuksak cho'qqilarga olib chiqishini ko'rsatadi. Dostonda ilohiy ishonchning muhim vositasi sifatida duo alohida o'rin tutadi. Qahramonlar sinovli pallalarda duo qiladi, Ollohdan yordam so'raydi va aynan shu ishonch ular hayotida muhim burilish yasaydi[6].

Annotatsiya: Doston voqealari davomida sabrli va iymonli qahramonlarning oxir-oqibat yuksak mukofotga erishishi ham islomiy e'tiqoddagi "eng sabrli bandaga Alloh mehribon bo'lur" degan g'oyaning badiiy talqinidir. Doston voqealarida ko'p hollarda kuchli qurollangan dushmanlar, g'animlar, zolimlar tasvirlanadi. Ammo ular qahramonlarning ma'naviy tozaligi, sabr-matnati, haqiqat yo'lida fidokorona harakati qarshisida mag'lub bo'ladi. Bu orqali shoir va xalq og'zaki ijodkorlari jismoniy kuchdan ko'ra ruhiy kuch, ilohiy ishonch ustunligini targ'ib etishadi. Bu jihatdan doston tasviridagi kurash – oddiy hayotiy voqea emas, balki haq va nohaqlik, zulmat va nur, shaytoniy niyatlar bilan ilohiy iymon o'rtasidagi kurash sifatida talqin etiladi.. Bugungi kunda ham Malika ayyor obrazidan o'rnak olish, ayolning ijtimoiy hayotdagi o'rnini e'tirof etish va uni qadrlash — o'zbek xalqining ma'naviy merosiga sodiqlik ifodasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. O'zbek xalq ertaklari. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 2018.
2. Jo'rayev A. Xalq og'zaki ijodi asoslari. — Toshkent: Fan, 2005.
3. Abdullayeva D. O'zbek folklorida ayol obrazining badiii talqini. — Toshkent: Universitet nashriyoti, 2016.
4. Qodirova M. Ayol obrazining xalq ijodidagi o'rni va ahamiyati. — Toshkent, 2020.
5. Hasanov B. Folklor poetikasi va xalq qadriyatlari. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
6. Saidova N. Ayollar obrazining milliy adabiyotdagi in'ikosi. — Samarqand, 2021.

QADIMGI FOLKLOR MANBALARIDA “RAMZIY O‘LIM” MOTIVI

*Tursunboyeva Shohzoda Kenjaboy qizi,**mustaqil tadqiqotchi,**Guliston davlat universiteti,**tursunboyevashahzoda98@gmail.com*

Annotatsiya: Maqolada folklor namunalari epik matni tarkibida tug‘ilish, qayta tug‘ilish kabi kishilik hayoti bilan bog‘liq motivlar bilan birga marhumlarni so‘nggi yo‘lga kuzatish, o‘liklarni dafn qilish bilan bog‘liq tanatologik elementlarning badiiy talqin etilishi yohud tarixiy asosga ega motam marosimining epik qayta idrok etilishi natijasida poetik transformatsiyaga uchrashi natijasida yuzaga kelgan “ramziy o‘lim” motivi yuzaga kelishi va uning dastlabki ildizlari haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so'zlar: dafn marosimi folklori, qayta tirilish, tug‘ilish motivi, “ramziy o‘lim” motivi, poetic transformatsiya.

Annotation. The article discusses the emergence of the motif of “symbolic death” as a result of the poetic transformation of thanatological elements—related to burial rituals and funeral ceremonies—within epic texts of folklore. These elements are interpreted artistically alongside life-related motifs such as birth and rebirth. The study also explores the historical roots of mourning rituals and how they are reinterpreted in epic form.

Keywords: funeral folklore, rebirth, motif of birth, motif of “symbolic death”, poetic transformation.

Аннотация. В статье рассматривается возникновение мотива «символической смерти», появившегося в результате поэтической трансформации танатологических элементов, связанных с проводами умерших и обрядами захоронения, в эпическом тексте фольклора. Эти элементы художественно интерпретируются наряду с мотивами, связанными с жизненным циклом человека, такими как рождение и возрождение. Также затрагиваются исторические корни траурных обрядов и их эпическое переосмысление.

Ключевые слова: фольклор погребальных обрядов, возрождение, мотив рождения, мотив «символической смерти», поэтическая трансформация.

Xalq og‘zaki ijodi namunalari epik matni tarkibida tug‘ilish, qayta tug‘ilish kabi kishilik hayoti bilan bog‘liq motivlar bilan birga marhumlarni so‘nggi yo‘lga kuzatish, o‘liklarni dafn qilish bilan bog‘liq tanatologik elementlarning badiiy talqin etilishi

yohud tarixiy asosga ega motam marosimining epik qayta idrok etilishi natijasida poetik transformatsiyaga uchrashi kabi holatlar tadqiq qilingan ilmiy izlanishlar mavjud [2;3]. Ta'kidlanishicha, xaqi og'zaki ijodida qayta tug'ilish jarayoni hamda motam marosimi bilan bog'liq tanatologik an'analar ifodalanishida islomgacha bo'lgan mifologik inonchlar, zardusht hamda budda dini elementlari asosiy o'rin tutgan. [4; 205-237] Qadimgi motam va dafn marosimi bilan bog'liq elementlar ham epik matnga turli transformatsiyalar bilan ko'chib o'tgan. Ayrımlari hatto tarixiy asosini yo'qotib, bugungi kunda estetik va didaktik ahamiyat kasb etib keladi.

Huddi shunday poetik transformatsiya "Nima eksang shuni o'rasan" ertagida uchraydi. O'g'il keksayib qolgan ota yoki onasini toqqa tashlab kelishi syujeti bilan boshlanuvchi bu ertak qadim ajdodlarda keksaygan kishini o'limini kutib o'tirmasdan toqqa, o'rmon yoki kimasisz joyga tashlab ketish an'anasiga borib taqaladi. Ibtidoiy davrda og'ir mehnat orqali kun kechirish, oziq-ovqat taqchilligi ishchi kuchiga yaramagan jamiyat vakilini o'z-o'zidan ortiqcha yukka aylantirgan va hayot huquqidan shu tarzda mahrum qilib, "ramziy o'lim" ga hukm qilingan.

"Nima eksang shuni o'rasan" ertagi va uning tarixiy variant, versiyalari haqida tadqiqotlarni sinchiklab o'rgangan J.Yusupov ertak variantlarining barchasi qadimgi rus, ukrain va O'rta Osiyo xalqlarida mavjud bo'lgan keksalarni o'limga hukm qilish marosimining badiiy qayta idrok etilgan epik in'ikosi ekanligini yozadi. "Qahramonning o'z otasini o'limdan saqlab qolishi qadimgilar urf qilgan johil odatning ijtimoiy hodisa sifatida inkor etilishining obrazli ifodasidir" [2; 155] Ijtimoiy voqelik talabi va inson ruhiyatida yuz bergan o'zgarishlar ta'sirida etnografik birlik qayta ishlanadi va estetik idealga aylantiriladi.

"Ramziy o'lim" ni anglatuvchi ishoralarga yana qahramonning quloq burnini kesish, eshakka teskari o'tqazish, tulumga qamab, ot dumiga bog'lab cho'lga qo'yib yuborish kabi ertak-dostonlarda ko'p uchrovchi, asosi qadimgi initiatsiya (sinov) yoki dafn marosimlari bilan bog'liq, epik matn tarkibida badiiy-estetik transformatsiyaga uchragan tanatologik motivlar ham keltirilgan.

Quloq burun kesilishi motivi ildizlari qadimda odamlar yuz qismida quloq, burun bo'lmagan mavjudotlar insonlar dunyosiga emas, ruhlar olamiga tegishli ekanligi, ruh va parilar shunday ko'rinishda bo'lishi haqidagi tasavvurlari mahsuli hisoblanadi. Otga, eshakka mindirib sazoyi qilish esa dafn marosimi bilan bog'liq motiv bo'lib, vafot etgan kishini dafn etishdagi ritual marosimga aloqador. "Teskari mindirish" ga to'xtalsak, qadimgi odamlar narigi dunyoda hamma narsa teskari bo'ladi deb hisoblashgan, shuning uchun so'nggi manzilga kishini shunday kuzatishgan. Eshakka teskari bog'lab ommaga olib chiqilgan tirik odam esa, ramziy ravishda jamiyat uchun

o'lgan hisoblangan. Ot dumiga bog'lab cho'lga qo'yib yuborish motivi ham folklor namunalari asosiy qahramonlari bilan tez-tez sodir bo'luvchi hodisa sanalib, asosi ot yo'lining magik xususiyatlariga inonchga borib taqaladi. Ot yoli marhumlarni ruhlar olamiga eltuvchi vosita hisoblangan. Ma'lumki, qadim kishilar o'limdan keyingi hayot davom etishiga, bu dunyoda kerak bo'lgan narsalar narigi olamda ham inson ehtiyoj sezishiga ishonishgan. Shuning uchun barcha kerakli narsalar bilan birga inson hayotligi chog'ida minib yurgan ulovi bo'lgan hayvonni ham u bilan birga dafn etishgan. Keyinchalik, esa hayvonning o'zi emas, balki uning biror a'zosi egasi bilan dafn etila boshlagan. Ot yoli yoki dumi ana shu vosita vazifasini bajargan.

Umuman olganda, xalq og'zaki ijodidagi o'lim, hayot va qayta tirilish bilan bog'liq motivlar xalqimizning qadimiy mifologik dunyoqarashi, ishonch-e'tiqodlarining poetik talqin qilingan transformatsiyasi mahsulidir. Folklor namunalarida o'limni qandaydir tahlikali hodisa deb emas, tabiiy jarayon deb qabul qilishgan, hamda bunga tayyorlanishgan, u bilan bog'liq rituallar vujudga kelgan. O'limdan keyingi hayot va "narigi dunyo" borligiga ishonch ham o'lim qo'rquvini yengishga yordam bergan. O'lim va hayot o'rtasida tanlov qilish uchun "initiatsiya" (shart-sinov) marosimlari bilan birga "ramziy o'lim" kabi shartli marosimlar yuzaga kelgan. Keyinchalik, insonparvarlik g'oyalarining rivoji, ijtimoiy ong taraqqiyoti, shuningdek islom dinining kirib kelishi bilan poetik idrokda ham hayot va o'limga munosabat o'zgara boshladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Красильников Р. Л. Танатологические мотивы в художественной литературе: дис. доктор филологических наук: —М.: 2011, - С. 53
2. Yusupov J. Xorazm ertaklarining genezisi, asosiy xususiyatlari va poetikasi. Fil. fanl. nom. diss. —T.:1999. 155-b
3. Sobirova N. Xorazm "oshiq" turkumi dostonlari syujeti: yetakchi motivlari va obrazlar tizimining mifologik asoslari. Fil.fan.nom.diss. — T.: 2004. 100-b
4. Владимир Яковлевич Пропп. Сказка. Эпос. Песня. / Составление, научная редакция, комментарии и указатели В. Ф. Шевченко. — М.: "Лабиринт", 2001 — 368 с. —С. -205-237

ABDULLA QAHHOR QALAMIDA BEFARQLIK VA LOQAYDLIK FOJIASI

Tursunmuhammedova Soraxon Sayfullo qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

Annotatsiya: O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi:

O'TA 1-bosqich kechki 25/2-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Usmanova Ziyoda

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek adabiyotining yetuk vakillaridan biri bo'lgan muallifning hikoyasi tahlil etilib, undagi realistik tasvirlar, inson psixologiyasi va jamiyatdagi ijtimoiy muammolar yoritilgan. Asarda muallif inson qalbidagi nozik kechinmalar, shaxsiy iztiroblar va ruhiy tushkunlik holatlarini chuqur ochib berishga intilgan. Maqolada, shuningdek, tibbiy muassasadagi sovuqqonlik, jamiyatdagi befarqlik holatlari va muallifning ushbu muammoga bo'lgan tanqidiy munosabatlari keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: befarqlik, ahmoqlik, chilyosin, baqqol, Sim, qoloqlik, jaholat, nochorlik.

Annotation: This article analyzes the story of the author, one of the prominent representatives of Uzbek literature, and highlights its realistic depictions, human psychology, and social problems in society. In the work, the author attempts to deeply reveal the delicate feelings, personal suffering, and mental depression of the human soul. The article also extensively covers the cold-bloodedness in medical institutions, the indifference in society, and the author's critical attitude towards this problem.

Keywords: indifference, stupidity, Forty Yaseen recitations, grocer, Wire, backward, ignorance, helplessness.

Аннотация: В статье анализируется творчество автора, одного из видных представителей узбекской литературы, освещаются реалистичные образы, психология человека, социальные проблемы общества. В произведении автор стремился глубоко раскрыть тонкие чувства человеческого сердца, личные страдания, душевную подавленность. В статье также подробно освещены случаи холодности в медицинских учреждениях, равнодушия в обществе, критическое отношение автора к этой проблеме.

Ключевые слова: безразличие, глупость, чилиёсин, бакалейщик, Сим, отсталость, невежество, беспомощность.

Adabiyot - bu inson qalbidagi nozik tuyg'ularni, ijtimoiy muammolarni teran ilg'ab, jamiyatga oynadek aks ettiruvchi kuchli vosita. O'zbek adabiyotining yetuk namoyandalaridan biri bo'lgan Abdulla Qahhor o'zining teran kuzatuvchiligi, keskin tanqidiy nigohi va chuqur psixologik tahlillari orqali xalq hayotidagi ijtimoiy illatlarni ayniqsa, befarqlik va loqaydlik kabi holatlarni fosh etgan ijodkordir. Muallifning qalamiga mansub asarlar nafaqat badiiy yuksaklik namunasi, balki jamiyatdagi loqaydlikning qanday fojialarga olib kelishini ko'rsatadigan hayotiy asardir. Bu asarda XX asrning dastlabki yillarida Chor Rossiyasi tomonidan bosib olingan o'lkamizning iqtisodiy, madaniy hayoti parokandalikka keltirilgan davrda aholi nihoyatda qashshoq holda hayot kechirar, yurtimizning aksariyat boyliklari chetga tashib ketilardi. Bu hol kishilar turmush darajasining tobora pasayishiga, kishilar o'rtasida tili xil kasalliklar keng tarqalib, oddiy betobliklar ortidan odamlarning bevaqt hayotdan ko'z yurishiga sabab bo'lgan. O'lkada tibbiyot masalalarini hal etishga deyarli e'tibor berilmas, faqat Chor amaldorlari, harbiylari va mahalla boylarigina malakali tibbiyot xizmatlaridan foydalanish imkoniyatiga ega edi. "Bemor" hikoyasidagi Sotiboldi guvohi bo'lganimizdek, chigit po'choq va kunjara bilan savdo qiladigan Abdug'aniboyning qo'lida xizmat qiladi. Boy uning mehnati uchun qancha haq to'lashi to'g'risida hikoyada gapirilmasa-da, buni Sotiboldining qanday turmush kechirayotganidan ham bilish qiyin emas. Axir, kasal xotinini doktorga ko'rsatish uchun talab qilinadigan 25 so'm pulni u faqat tushida ko'rishi mumkin, xolos. Uning orttirgan "boyliqi" bir marta tabiiy chaqirishga, bitta tovuq so'yishga, kasalni baxshiga o'qitishga yetadi-yu tugaydi. "Chilyosin" o'qitish uchun esa o'zi "to'qigan savatlarni ulgurji oladigan baqqoldan yigirma tanga qarz" ko'tarishga majbur. Hali bu ham hammasi emas. Endi o'lgan xotinini ko'mishi, uning turli ma'rakalarini o'tkazishi lozim. "Bularning hammasi, albatta, pul bilan bo'ladi. Bunday vaqtlarda yo'g'on cho'ziladi, ingichka uziladi". Ilojsizlik, biror joydan yordam umidining yo'qligi Sotiboldi va uning oilasini qiynaydi. Va insonlarning qalbida odam bolasining naqadar uvol bo'layotganidan nadomat tuyg'ulari paydo bo'ladi. Sotiboldining ozgina yordamga umid qilgani xo'jayini Abdug'aniboy edi. O'zi "omborda qulab ketgan qoplar ostida o'ladigan bo'lganida" markaziy shaharga –Sim (hozirgi Farg'ona shahri)ga borib davolanib kelgan bu bag'ritosh kimsa xizmatkorning ayoli yosh o'lib ketishi mumkinligini bilib turib zarracha yordam ko'rsatishga yaramaydi. Aksincha, bechora xizmatkoriga uni yana ham chiqimdor qiladigan bid'atlarni maslahat beradi. Axir uni boy qilgan, xohlagan joyiga borib davolanishi, istaganicha maishat qilishi uchun yetarli mablag'ga ega qilgan Sotiboldi ediku. Bir amallab "tabib"nomini olib kelgan kimsa, ayolning nima kasal bilan og'riyotganini bilmay turib undan qon oladi. Buning oqibatida esa

“bemorning ko‘zi tinib, boshi aylanadigan bo‘lib “ qoladi. Demak, “tabib” bemorga foyda emas, balki zarar yetkazadi. Holbuki, u bunday “davolash usuli “ni birgina Sotiboldining xotinida emas, o‘sha atrofdagi yuzlab bechoralarga qo‘llaydi. “Tabib” dan keyin xonadonga baxshi keladi. U xotinning yonida o‘tirib bir narsalarni o‘qiydi. Lekin bi o‘qiganlari xotinning dardiga em bo‘ladimi-yo‘qmi, bu bilan uning ishi yo‘q. Sotiboldiga tavsiya qilingan navbatdagi “najotkor”ning qilg‘i hammasidan oshib tushadi. U(yana kasalning asli nima ekanini surishtirib o‘tirmay) betob xotinni.... “tolning xipchini bilan” savalaydi, “tovuq so‘yib” qonlaydi. Bundan ko‘rinadiki, johillik butun jamiyatni, kishilar ong-u shuurini butunlay band qilib olgan, millat “tanasidan qon oldirgan bemor”(Hamza Hakimzoda Nizomiy iborasi) holiga tushgan edi. Hikoyaning mazmun –mohiyati, ta’sir kuchi hali bu bilan tugamaydi. O‘layotgan xotini uchun biror najot yo‘lini topa olmagan Sotiboldi qo‘shni kampirning maslahati bilan endi to‘rt yashar qizchasining saharlab turib uyqusiragan holda qiladigan duosidan umidvor bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, muallif nafaqat muammoni ko‘rsatadi, balki bu muammoning ildizi-insoniy munosabatlardagi sovuqqonlik, mehrsizlik, mas’uliyatsizlik va asar orqali muallif bemor faqat Sotiboldining xotini emas, balki butun jamiyat bemor-xasta, najotga zor, tuzalishga muhtoj ekanligini ifodalaydi. Bu asar bor-yog‘i bir sahifaga jo bo‘lgan bo‘lsada, Siz va bizni mushohada qilishimiz chorlaydi. Muallif yaratgan obrazlar, ko‘tarilgan muammolar hozirgi jamiyat uchun ham muhim saboq bo‘lib xizmat qiladi. Zero, befarqlik- bu nafaqat bir insonning, balki butin jamiyatning tanazzuliga olib keluvchi kuchsiz, ammo xavfli illatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.6-sinf Adabiyot darsligi 1-qism – T.: Ma’naviyat 2017-yil 108-118-betlar

2.www.ziynet.uz.

3.uz.m.wikipedia.org.

ABDULLA QODIRIYNING “O‘TKAN KUNLAR” ASARIDA MUHABBAT VA FOJIA TALQINI

Tursunova Gullola G‘iyos qizi

Chirchir davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti o‘zbek tili va adabiyot

25/2 1-kurs talabas

@tursunovagullola0@gmail.com

Ilmiy rahbar: Usmanova Z.

Annotatsiya: Bu maqolada Abdulla Qodiriyning eng mashhur asarlaridan biri “O‘tkan kunlar” asari haqida so‘z borgan. Bunda Otabek va Kumushning baxtli va fojiali kunlari ochiqroq yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: Otabek, Kumush, Zaynab, muhabbat va fojia, sadoqat va sabr, Yusufbek hoji, O‘zbek oyim, Hasanali, Abdulla Qodiriy.

Аннотация: В данной статье рассматривается одно из самых известных произведений Абдуллы Кадыри «Дни минувших дней». В нём наиболее ярко раскрываются счастливые и трагические дни Отабека и Кумуш.

Ключевые слова: Отабек, Кумуш, Зайнаб, любовь и трагедия, верность и терпение, Юсуфбек хаджи, Узбек айим, Хасанали, Абдулла Кадырию

Abstract: This article discusses one of the most famous works of Abdulla Qadiri, "Days of the Past." In it, the happy and tragic days of Otabek and Kumush are more clearly revealed.

Keywords: Otabek, Kumush, Zaynab, love and tragedy, loyalty and patience, Yusufbek haji, Uzbek oyim, Hasanali, Abdulla Qadiri.

Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romani o‘zbek adabiyoti tarixida yangi davrni boshlab bergan asardir. Bu roman 1925-yilda yozilgan bo‘lib, unda XIX asrning ikkinchi yarmidagi Turkiston hayoti, xalqning ijtimoiy-siyosiy turmushi, urf-odatlar va o‘sha davrning ichki ziddiyatlari badiiy tasvirlangan. Asarning bosh qahramonlari – Otabek va Kumush timsollari orqali muallif o‘zbek xalqining ezgu orzu-intilishlarini ifodalagan. Otabek ilmi, ma‘rifatli, millatini rivojlantirishni istagan yigit sifatida tasvirlansa, Kumush esa sadoqatli, sabr-toqatli va o‘z muhabbatiga sodiq ayol timsolida gavdalanadi. Ularning muhabbati jamiyatdagi urf-odatlar, qadriyatlar va qarama-qarshiliklar tufayli fojia bilan yakunlanadi. Romanda milliy uyg‘onish davrining g‘oyalari, xalqning ozodlik, erkinlik va taraqqiyot haqidagi orzulari o‘z ifodasini topgan. Muallif qahramonlar orqali o‘zbek jamiyatida islohot zarurligini, ilm-

fan va savodxonlikning ahamiyatini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, asarda muhabbat va sadoqat mavzusi markazda turib, insoniy fazilatlarning buyukligi ulug'lanadi. "O'tkan kunlar" nafaqat o'zbek adabiyotining, balki butun Sharq adabiyoti tarixida katta ahamiyatga ega bo'lgan roman hisoblanadi. Asar o'zbek xalqining ma'naviy hayotida yangi adabiy bosqichni boshlab berdi va bugungi kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan.

Asarda ishtirok etgan qahramonlar va ularning qisqacha tasnifini gapiradigan bo'lsak bular:

Otabek – romanning bosh qahramoni, ma'rifatli, savodli, Vatan ravnaqi haqida o'ylaydigan yigit.

Kumush – Otabekning suyuklisi, sadoqatli va fidoiy ayol obrazi.

Yusufbek hoji – Otabekning otasi, tajribali, dono inson.

O'zbek oyim – Otabekning onasi, ba'zan eski qarashlarni qo'llab-quvvatlaydi.

Homid – Otabekning raqibi, yovuz niyatli kishi.

Hasanali – Otabekning do'sti, unga sodiq inson.

Zaynab – Otabekning ikkinchi xotini.

Usta Alim – Otabekning tanishi, to'g'riso'z inson.

Oqim qutidor – Kumushning otasi, izzatparvar kishi.

Mirzakarim qutidor – Otabekning qarindoshi, asarda salbiyroq obrazlardan

Otabek asarning bosh qahramoni — ma'rifatparvar, bilimli, millat taraqqiyoti va adolat uchun kurashishni istaydigan yoshlardan biri. Idealist, jasur, mehribon, vatanparvar lekin ba'zida ijtimoiy bosim va an'anaviy qarashlar bilan to'qnashadi. Otabek orqali muallif yangi avlodning orzu-intilishlarini, ilmiy-ma'rifiy ruhni va an'anaviy jamiyat bilan ziddiyatni ko'rsatadi. Uning Kumushga bo'lgan muhabbati asardagi asosiy dramatik g'oyalarni uyg'otadi – sevgi, sadoqat va ijtimoiy to'siqlar. Otabek o'zbek jamiyatidagi o'zgarish istagining timsoli; uning ichki kurashi va tashqi qarama-qarshiliklari muallif orqali milliy uyg'onish zaruratini ochib beradi. U Abdulla Qodiriy romanning markaziy obrazidir. U bilimga intilgan, millatining ravnaqi uchun g'amxo'r yosh sifatida tasvirlanadi. Otabekning Kumushga bo'lgan chuqur sevgisi va jamiyatdagi eski urf-odatlariga qarshi pozitsiyasi orqali muallif o'quvchiga ma'rifat va ijtimoiy adolat zarurligini tushuntiradi. Uning qiyinchiliklarga bo'lgan chidamliligi va idealizmi – asardagi milliy uyg'onish g'oyasining asosiy mexanizmi hisoblanadi.

Kumush haqida tasnif aytadigan bo'lsak. Otabekning sevgilisi, Oqim qutidorning qizi. Sadoqatli, toza tabiatli, fidoiy va sabrli. U oilaviy hurmat va an'analarni qadrlaydi, lekin sevgi yo'lida ko'plab sinovlarga duch keladi. Asarda Kumush sevgi va qurbonlik

timsoli. Uning holati orqali muallif patriarxal jamiyatning ayollarga bo'lgan bosimini, insoniylik va mehrning qadrini ko'rsatadi. Kumushning fojiasi yoki qayg'usi o'quvchida kuchli empatiya uyg'otadi. Kumush asarda insoniy fazilatlarni, sadoqat va iroda yetishmovchiligi natijasida yuzaga kelgan qiyinchiliklarni aks ettiradi. U orqali muallif jamiyatni tanqid qiladi va hamdardlikni ulug'laydi. Kumush romanning eng mehribon va fidoyi obrazlaridan biridir. U Otabek bilan bo'lgan muhabbatini hayoti bahosiga qo'yadi, lekin an'anaviy jamiyatning qattiq talablariga to'g'ri kelmay qoladi. Kumush timsoli asarda ayollarning ijtimoiy majburiyatlari, oila va sevgi o'rtasidagi murosasiz tanlovlar mavzusini yoritadi. Uning taqdiri o'quvchida mazkur muammolarning og'irligini chuqur anglashga undaydi.

Bu borada Zaynab haqida ham ozgina to'xtalsak uni ham romanda yomon obraz bo'lgan diyolmaymiz. Uning xarakteri va hayotiy tanlovlari asardagi oilaviy va ijtimoiy munosabatlarni yanada kengroq ochib beradi. Ba'zi talqinlarda Zaynab hayot davomida Otabekning ikkinchi xotini sifatida ham namoyon bo'ladi, bu voqea orqali muallif jamiyatdagi murakkab ijtimoiy munosabatlarni namoyish etadi. Zaynab orqali muallif oilaviy qarorlar, ayollar o'rtasidagi rishtalar va ijtimoiy majburiyatlar xususida qo'shimcha qatlam yaratar ekan, u Kumush bilan solishtirilganda boshqa imkoniyatlar va tanlovlarni ko'rsatadi. Uning xarakteri va hayot yo'li orqali asar oilaviy ierarxiya va ijtimoiy majburiyatlar masalalarini kengaytiradi. Zaynabning taqdiri — qadriyatlar, qiziqishlar va jamiyat bosimi o'rtasidagi murakkab munozarani ko'rsatadigan yana bir burchakdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abulla Qodiriy. "O'tgan kunlar" – T.: "Yangi nashr", 2019.
2. www.ziyouz.com

SAID AHMADNING "JIMCHITLIK" ROMANI

Tursunova Oygul Soxibjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gid xamrohligi va tarjimonlik faolyati yo'nalishi

22/2-guruh talabasi

farangizbahtiyorovna@gmail.com

Annotatsiya: "Jimchitlik" romani Ahmadbekning o'ziga xos ijodiy uslubini aks ettiradi. Asarda insonning ichki dunyosi, ma'naviy izlanishlari va qiyinchiliklari tasvirlangan. Romanda asosiy qahramon, o'z hayoti va atrofidagi voqealar bilan kurashayotgan shaxs, o'zini anglash jarayonida turli muammolarni yengib o'tishga harakat qiladi.

Kalit so'zlar: Ichki dunyo, ma'naviyat, qiyinchiliklar, insoniylik, o'zini anglash, jamiyat, adolatsizlik, qahramon, hissiy holat, ruhiy kurash.

Annotation: The novel "Jimchitlik" reflects Ahmadbek's unique creative style. The work depicts the inner world of a person, their spiritual quests, and struggles. The main character in the novel, who is grappling with their life and surrounding events, strives to overcome various challenges in the process of self-discovery.

Keywords: Inner world, spirituality, struggles, humanity, self-discovery, society, injustice, hero, emotional state, psychological struggle.

Аннотация: Роман "Джимчитлик" отражает уникальный творческий стиль Ахмадбека. В произведении изображен внутренний мир человека, его духовные поиски и борьба. Главный герой романа, который сталкивается с трудностями своей жизни и окружающими событиями, стремится преодолеть различные вызовы в процессе самопознания.

Ключевые слова: Внутренний мир, духовность, борьба, человечность, самопознание, общество, несправедливость, герой, эмоциональное состояние, психологическая борьба.

Said Ahmadning "Jimchitlik" romani o'zining chuqur ma'nosi va murakkab qahramonlari bilan o'quvchini o'ziga jalb etadi. Asar, insonning ichki dunyosini, ruhiy izlanishlarini va hayotdagi qiyinchiliklarini tasvirlaydi. Ahmadbek, o'z uslubida, har bir qahramonning hissiyotlari va muammolarini jonli va ravon ifodalaydi. Romanda asosiy qahramon, o'zining ichki kurashlari va atrofdagi voqealar bilan bo'lgan munosabatlari orqali, ma'naviy o'sishga intiladi. U hayotning murakkabliklari bilan yuzma-yuz keladi va har bir sinovdan o'z o'rnini topishga harakat qiladi. Asar,

shuningdek, jamiyatdagi adolatsizliklar va insoniylikning ahamiyatiga e'tibor qaratadi. "Jimchitlik" nafaqat bir hikoya, balki inson ruhining ko'plab qatlamlarini ochib beruvchi bir asar sifatida qaraladi. Asarda ko'rsatilgan muammolar va izlanishlar, har bir o'quvchini o'z hayoti bilan bog'lab, chuqur fikr yuritishga undaydi. Ahmadbek, o'z qahramonlari orqali, haqiqiy insoniylikni va ma'naviy qadriyatlarni yuksaltirishga chaqiradi.

Said Ahmadning "Jimchitlik" romani inson ruhiyati va jamiyat muammolarini teran yoritib beradigan asarlardan biridir. Ushbu roman insonlar orasidagi munosabatlar, ichki kechinmalar va ijtimoiy muammolarni o'ziga xos badiiy uslubda tasvirlaydi. Asarda qahramonlarning hayoti va ichki dunyosi tafsilotlari bilan ochib beriladi. Jimchitlik nafaqat tashqi dunyo sokinligini, balki inson qalbidagi sukut va kechinmalarni ham aks ettiradi. Asardagi voqealar ketma-ketligi orqali muallif hayotning turli jabhalarini ko'rsatishga harakat qiladi. Roman realistik tasvir uslubi, chuqur ruhiy analiz va ta'sirchan tasviriy vositalari bilan ajralib turadi. Said Ahmad ushbu asari orqali inson taqdiri, jamiyatdagi o'zgarishlar va hayotning murakkabliklarini tasvirlashga intilgan.

Said Ahmadning "Jimchitlik" romani, o'ziga xos ma'naviy izlanishlar va insonning ichki kurashlari haqida chuqur tafakkur qilishga imkon beradi. Asar, zamonamizda odamlarda uchraydigan ruhiy muammolar va qiyinchiliklarni tasvirlaydi, bu esa o'quvchilarni o'z hayoti bilan parallel ravishda o'ylashga undaydi.

Romanda asosiy qahramonning ichki dunyosi va uning atrofidagi muhit o'rtasidagi munosabatlar muhim ahamiyatga ega. Qahramonning har bir qarori va harakati, uning ruhiy holati va ma'naviy izlanishlari bilan bog'liq. Bu, o'z navbatida, insoniylik, adolat va o'zini anglash mavzularini ko'taradi. Ahmadbek, qahramonlar orqali, insonning o'zligini topish jarayonidagi qiyinchiliklarini va ichki kurashlarini samarali tasvirlaydi.

Asarda jamiyatdagi adolatsizliklar va insoniy munosabatlar ham alohida o'rin tutadi. Ahmadbek, o'z qahramonlari orqali, o'zaro munosabatlar va ijtimoiy muammolarni ochib beradi, bu esa o'quvchilarni hayotning murakkabligi haqida o'ylashga undaydi. Romanda ko'rsatilgan qiyinchiliklar, har bir insonning o'z hayotida uchratishi mumkin bo'lgan holatlar bilan bog'liq, bu esa asarni yanada samimiy va haqiqatga yaqin qiladi. "Jimchitlik" romani, inson ruhining chuqur qatlamlarini ochib beruvchi, ma'naviy qadriyatlarni yuksaltirishga intiluvchi bir asar sifatida e'tirof etiladi. Ahmadbekning o'ziga xos uslubi va chuqur fikrlari, o'quvchilarni o'z ichki dunyosi bilan muloqot qilishga va hayotdagi maqsadlarini qayta ko'rib chiqishga undaydi. Romandagi asosiy qahramon, o'z hayoti va atrofidagi voqealarga qarshi

kurashayotgan shaxs sifatida tasvirlangan. U, o'zini anglash jarayonida, ko'plab qiyinchiliklarga duch keladi. Qahramonning ichki kurashi, nafaqat uning shaxsiy hayotida, balki jamiyatda yuz berayotgan adolatsizliklar va ijtimoiy muammolar bilan bog'liq. Ahmadbek, qahramon orqali, insonning o'zligini topish va ruhiy o'sish jarayonidagi murakkabliklarni ko'rsatadi. Asar, insoniylik va ma'naviyat mavzularini chuqurroq o'rganadi. Ahmadbek, o'z qahramonlari orqali, hayotning ma'nosini, insonning o'zaro munosabatlarini va ruhiy holatini tasvirlaydi. Qahramonlar, o'zaro aloqalarida va jamiyat bilan munosabatlarida ko'plab sinovlardan o'tadilar, bu esa o'quvchida hayotdagi muammolarni qabul qilish va ularga qarshi kurashish zarurligini ta'kidlaydi.

"Jimchitlik" romani, shuningdek, adolat va inson haq-huquqlari masalalariga ham e'tibor qaratadi. Ahmadbek, ijtimoiy muammolar va adolatsizliklar orqali, o'quvchini o'zining ichki kurashiga va hayotdagi maqsadlariga qayta nazar tashlashga undaydi. Asar, o'zining samimiyligi va haqiqatga yaqinligi bilan o'quvchilarni qiziqtiradi.

Oxir-oqibat, "Jimchitlik" romani, inson ruhining chuqur qatlamlarini ochib beruvchi, ma'naviy qadriyatlarni yuksaltirishga intiluvchi bir asar sifatida e'tirof etiladi. Ahmadbek, o'z qahramonlari orqali, har bir insonning o'z hayotida uchratishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklarni va ruhiy izlanishlarni samarali tasvirlaydi, bu esa o'quvchida chuqur mulohaza va fikr yuritishga undaydi.

Tadqiqot metodologiyasi: Said Ahmadning "Jimchitlik" romani bo'yicha tadqiqot metodologiyasi, asarning ma'naviy va psixologik jihatlarini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqot jarayonida bir qator usullar va yondashuvlar qo'llaniladi, bu esa asarni yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi. Sifatli tahlil usuli orqali romanning asosiy mavzulari va qahramonlarining ichki dunyosini o'rganish maqsadga muvofiqdir. Bu usul yordamida asardagi hissiyotlar, ichki kurashlar va ma'naviy izlanishlar chuqur tahlil qilinadi. Qahramonlarning qarorlari va ularning hayotidagi muhim voqealar o'rganilib, ularning psixologik holatlari haqida xulosa chiqariladi. Tarixiy-kontekstual yondashuv orqali romanning yozilgan davri va shart-sharoitlari hamda muallifning ijtimoiy fikrlari tahlil qilinadi. Bu yondashuv asarning zamonaviy jamiyatdagi o'rnini va ahamiyatini aniqlashga yordam beradi. Said Ahmadning ijodida ko'rsatilgan ijtimoiy muammolar va adolatsizliklar, o'z davrida qanday qabul qilinganini o'rganish tadqiqotning muhim jihatlaridan biridir.

Intertekstual tahlil usuli yordamida "Jimchitlik" romanining boshqa adabiy asarlar bilan aloqasi o'rganiladi. Bu usul orqali asar ichidagi motivlar va temalar, shuningdek, boshqa yozuvchilar va adabiyliklar bilan bog'liqligi aniqlanadi. Bu, o'z navbatida, Ahmadbekning ijodiy uslubini va adabiy an'analarni qanday davom ettirganini

ko'rsatadi. Empirik tadqiqot usullaridan foydalanish mumkin. O'quvchilar va mutaxassislar o'rtasida so'rovnomalar yoki intervyular o'tkazish, asarning qabul qilinishi va o'quvchilar tomonidan qanday baholanishini aniqlashga yordam beradi. Bu jarayon, asarning zamonaviy madaniyatdagi o'rnini va ahamiyatini tushunishga xizmat qiladi. Said Ahmadning "Jimchitlik" romani bo'yicha tadqiqot metodologiyasi, asarning chuqur tahlili va kontekstual o'rganilishiga qaratilgan bir qator yondashuvlar va usullarni o'z ichiga oladi. Bu esa, o'z navbatida, asarning ma'naviy va psixologik jihatlarini kengaytirib, o'quvchilarga yanada chuqurroq tushuncha berishga imkon yaratadi.

Taxlil va natijalar: Said Ahmadning "Jimchitlik" romani, insonning ichki kurashlari va ruhiy izlanishlari haqida chuqur tahlil o'tkazishga imkon beradi. Asar, qahramonning o'z o'zini anglash jarayonida duch keladigan qiyinchiliklarni va ularning hayotiga ta'sirini o'z ichiga oladi. Romanda ko'rsatilgan muammolar, zamonaviy insonning ma'naviy va psixologik holatini aks ettiradi. Romanning asosiy qahramoni, o'zining ichki dunyosini va atrofdagi voqealarni o'rganish jarayonida, ko'plab murakkab his-tuyg'ular va dilemma bilan yuzma-yuz keladi. Bu jarayon, o'z navbatida, o'quvchiga hayotning murakkabligini va insonning ruhiy holatini yanada yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Qahramonning har bir qarori va harakati, uning shaxsiy o'sishi va ma'naviy izlanishlari bilan bog'liq. Asar, jamiyatdagi adolatsizlik va insoniy munosabatlar masalalarini ham o'z ichiga oladi. Ahmadbek, ushbu muammolar orqali o'quvchining ijtimoiy ongini oshirishga intiladi. Qahramonlar o'rtasidagi munosabatlar, ularning ichki kurashlari va o'zaro aloqalari, asarda muhim o'rin tutadi. Bu, o'z navbatida, insonning o'zligini topish jarayonidagi qiyinchiliklarni va jamiyatning ta'sirini ko'rsatadi.

Said Ahmadning "Jimchitlik" romani, inson ruhining chuqur qatlamlarini o'rganishga qaratilgan asar sifatida muhim ahamiyatga ega. Asarda qahramonning ichki kurashlari, ruhiy izlanishlari va hayotdagi qiyinchiliklari keng ko'lamda tasvirlangan. Ahmadbek, o'z qahramonlari orqali, har bir insonning o'zligini topish jarayonidagi murakkabliklarni va ijtimoiy muammolarni yoritadi. Romanda ko'rsatilgan muammolar, zamonaviy jamiyatda keng tarqalgan adolatsizliklar va insoniy munosabatlarni aks ettiradi. Asar, o'quvchilarni o'z hayotlari bilan bog'lab, ma'naviy qadriyatlarni yuksaltirishga va hayotning haqiqiy ma'nosini anglashga undaydi. Ahmadbekning uslubi va fikr yuritish tarzi, o'quvchini chuqur mulohaza qilishga va o'z ichki dunyosi bilan muloqot qilishga chaqiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Said Ahmad. Jimjitlik – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1973.
2. Said Ahmad. Asarlar to‘plami – Toshkent: Sharq nashriyoti, 2000.
3. Omonulla Madayev. O‘zbek adabiyotida psixologik tasvir – Toshkent: Fan, 1985.
4. G‘ulom Karimov. O‘zbek romanchiligi taraqqiyoti – Toshkent: O‘zbekiston, 1979.
5. Nazar Eshonqul. Said Ahmad ijodida inson va jamiyat masalasi – Toshkent: Akademnashr, 2018.
6. Ibrohim G‘afurov. O‘zbek nasrining so‘z san’ati – Toshkent: Yozuvchi, 1991.
7. Mirza Kenjaboyev. Adabiyot va hayot – Toshkent: Ma’naviyat, 2005.
8. Po‘lat Mo‘min. O‘zbek adabiyoti va milliy o‘ziga xoslik – Toshkent: Fan va texnologiya, 2010.
9. Muhammad Ali. Adabiyot va tafakkur – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015.
10. Orif To‘xtasinov. O‘zbek nasrida badiiy mahorat masalalari – Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti, 2008.

O'ZBEK ADABIYOTIDA ATOIY IJODINING O'RNI

Tuychiyeva Oygul Ne'mat qizi

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 2-kurs
talabasi*

tuychiyevaoygul90@gmail.com

Ilmiy rahbar: A.U.Muydinova

CHDPU O'zbek adabiyotshunosligi kafedrası dotsenti v.b.

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek adabiyotiga munosib hissa qo'shgan shoir Atoiyning adabiyotimizdagi o'rne, she'riyatining o'ziga xos jozibası, g'azalnavislikdagi mahorati, she'riyatiga xos bo'lgan jihatlari haqida so'z boradi.

Аннотация: В данной статье рассматривается место поэта Атоя в нашей литературе, неповторимое обаяние его поэзии, мастерство в газельных произведениях, а также мастерство, присущее поэзии поэта, внесшее достойный вклад в шедевры узбекской литературы

Abstract: This article discusses the place of the poet Atoi in our literature, the unique charm of his poetry, his skill in ghazal works, and the skill inherent in the poet's poetry, making a worthy contribution to the masterpieces of Uzbek literature.

Kalit so'zlar: Atoiy she'riyati, ishq va tasavvuf masalalari, badiiy ifoda vositalari, mumtoz she'riyat an'analari, va uslublari, ruhiy kamolot va ma'naviy o'sish.

Ключевые слова: поэзия Атоя, проблематика любви и мистицизма, средства художественного выражения, традиции и стили классической поэзии, духовная зрелость и духовный рост.

Keywords: Atoi's poetry, issues of love and mysticism, means of artistic expression, traditions and styles of classical poetry, spiritual maturity and spiritual growth.

Ma'lumki, XV asrning birinchi yarmida yashab ijod etgan turkiygo'y shoirlar adabiyotimiz taraqqiyotga munosib hissa qo'shganlar. O'z davrining yetuk shaxslaridan biri, Ahmad Yassaviy avlodlaridan bo'lgan shoir Atoiy XV-asrda Samarqand, Buxoro va Balxda yashagan. Turkiy, fors va arab adabiyotlarini chuqur o'rgangan. Turkiy va fors tillarida ijod qilgan. Navoiy («Majolis un-nafois») Atoiy hayoti va ijodi haqida to'xtalib, «Mavlono Atoiy Balxda bo'lur erdi. Ismoil ota farzandlaridindur, darveshvası va xushxulq, munbasit (ochiq chehrali) kishi erdi. O'z

zamonida she'ri atrok (turkiy tilda so'zlovchilar) orasida ko'p shuhrat tutti. Bu matla' aningdurkim:

Ul sanamkim suv yaqrsinda paritek o'lturur,

G'oyati nozuklukindin suv bila yutsa bo'lur.

...Mavlono ko'p turkona (sodda, ravon) aytur erdi...», deydi. Navoiy «Nasoim ul-mahabba min shamoim ilfutuvva» («Muhabbat shabadalari») asarida Ismoil ota Ahmad Yassaviyning inisi Ibrohim otaning o'g'li ekanini aytadi. Atoiy devonining muqovasida va qo'lyozmaning oxirida «Devoni Shayxzoda Atoyi» deb qayd etilishi ham Atoiy shayxlar oilasidan kelib chiqan deyishga asos beradi. Navoiyning xabar berishicha, Atoiy Ulug'bek saroyi shoirlari orasida ham bo'lgan. Atoiy g'azalnavis - lirik shoirdir. Uning g'azallarida muhabbat mavzui bilan bir qatorda may ham kuylanadi. Mayda hayot zavqi, uning barcha go'zalliklari va lazatlari vasf etiladi. May Atoiyda Umar Xayyom ruboiylari va Hofiz g'azallaridagi kabi hayot timsolidir. Atoiy lirikasida xalq iboralari, ta'birlar, maqol va matallar, ertak mavzulariga oid so'zlar ko'p. G'azallarini asosan aruzning ramal bahrida yozgan; vazni yengil, misralari qisqa, so'zlari oddiy, uslubi sodda va ravon. Shuning uchun ham uning she'rlari xalq qo'shiqlariga aylanib ketgan. Atoiy tajohuli orifona, laf va nashr kabi tasvir vosita va usullari ham yaratgan. Shoir ijodi bizgacha to'la yetib kelmagan. Devonining taxm. 16-asrda ko'chirilgan, 260 g'azalni o'z ichiga olgan qo'lyozma nusxasi Sankt-Peterburgda saqlanadi. Uning g'azallaridagi tasvir vositalarining rang-barangligi, badiiy obrazlarning yuksak darajadaligi bilan ajralib turadi. Atoiy G'azallari - mumtoz she'riyatda g'azal shoirning salohiyati ko'lamini anglatuvchi asosiy janr hisoblangan. Har bir ijodkorning maqomi uning g'azalchilikdagi mahorat darajasi bilan belgilangan. Shuningdek, devon tuzishda ham g'azal alohida mavqe kasb etgan.

Jamoling vasfini qildim chamanda,

Qizordi gul uyottin anjumanda.

Mazkur g'azalda ajoyib bir manzara chizilgan: shoir gulzorga kiribdi. Anvoyi gullar charx urib, ochilib yotibdi. Yo'q-yo'q, bu shunchaki gulzor emas, gullarning anjumani-yig'ilishi, har bir gul o'zini namoyish etadi, ko'z-ko'z qiladi. Shoir ushbu anjumanda yorning yuzini ta'riflabdi. Gullar xijolatdan-uyatdan qizarib ketibdi. Aslida ular qizil emas edilar, ma'shuqaga qaraganda xunukroq ekanliklaridan uyalib qizargan ekanlar. O'zbek mumtoz she'riyatida payg'ambarlarning timsol sifatida tavsif etilishi badiiy talqinni namoyon bo'lishiga sababdir. Masalan, Xizr suvi, Sulaymon mulki, Nuh umri, Ayyub sabri, Yusuf husni, Iso nafasi singarilar bilan birgalikda tavsiflanadi. Atoiy she'riyatida esa Ayyub payg'ambarga badiiy timsol sifatida uch o'rinda murojaat etilgan. Qur'oni karimda zikr qilingan payg'ambarlar, ularning hayoti bilan

bog'liq voqealar shoir g'azallarida tez-tez uchrab turishi bilan talmeh san'atining an'anaviy va yangi namunalari ko'zga tashlanadi. Shoir shu yo'l bilan lirik qahramonning visol va hijron kunlaridagi holatini, g'amgin va shod lahzalarini obrazli hamda jozibali qilib ifodalaydi. Atoiy "Ne jonsen..." deb boshlanuvchi g'azalida quyidagicha xitob qiladi:

Sanga bersun ilohi No'h umrin,
Manga ham furqatingda sabri Ayyub.

Ya'ni, shoir: "Alloh senga Nuh umrini bersin, menga sendan ayriliqda Ayyub sabrini ato etsin", - deydi. Sharq adabiyotida ham, anbiyolar tarixida ham Nuh (a.s.) ning uzoq umr ko'rganligi bizga ma'lum. Rabg'uziyning "Qisasi Rabg'uziy" asarida keltirilgan rivoyatda yozilishicha, Nuh (a.s.) ga to'rt yuz yoshida payg'ambarlik kelgan, to'fondan so'ng yana uch yuz ellik yil yashagan. Bir ming yetti yuz yil umr kechirgan deyiladi. Atoiy ijodida samimiy muhabbat — ko'pincha yor siymosi ilohiy darajaga ko'tariladi. Yor — inson qalbini poklaydigan kuch sifatida tasvirlanadi. Lirik kechinmalar — shoir o'zining ichki olamidagi iztirob, shodlik, sog'inchni nozik ifodalaydi. So'z mahorati — obrazlar jonli, tashbehlar o'ziga xos, aruz vazni mukammal qo'llanilgan. Atoiy ijodida xalqona ruh ham seziladi. Uning g'azallarida xalq tiliga yaqin iboralar, sodda va ta'sirchan ohanglar uchraydi. Shu jihatdan uning she'rlari keng o'quvchilar qalbiga tez singib ketgan. Atoiy g'azallarining asosiy mavzusi — ishq-muhabbat. Oshiq qalbining kechinmalari, yor husniga oshuftalik, ayriliq azobi va visol orzusi g'azallarining markazida turadi. Biroq bu muhabbat faqat dunyoviy emas, balki ilohiy mohiyatga ega bo'lib, insonni poklaydigan, ruhiy yuksaltiradigan kuch sifatida ham talqin etiladi. Atoiy o'z davrining yirik shoirlaridan bo'lib, turkiy adabiyot taraqqiyotida alohida o'rin egallaydi. U yashagan XV asr turkiy she'riyati rivojlanish bosqichida edi va ayniqsa g'azal janri tobora yuksalib borayotgan davrga to'g'ri keladi. Atoiy

ijodi shu jarayonda katta hissa qo'shdi. Uning g'azallari tilining soddaligi, xalqona ohangi va badiiy tasvirlarning samimiyligi bilan ajralib turadi. Shoir inson qalbini eng ko'p o'rtovchi, hamisha odamzot uchun muhim bo'lgan mavzu — ishq-muhabbatni o'z she'riyati markaziga qo'ygan. Atoiy uchun muhabbat oddiy insoniy tuyg'u emas, balki insonni tarbiyalaydigan, ruhini poklaydigan, ma'naviy balandlikka olib chiquvchi kuchdir. U sevgini ba'zan yor siymosida dunyoviy darajada tasvirlasa, ba'zan uni ilohiy mohiyatda talqin qiladi. Yorning go'zalligi quyosh va oyga, yuzining jamoli gulga, sochlari qorong'i tun va zanjirga, ko'zlari esa o'q va quyoshga qiyoslanadi. Bu ramzlar orqali shoir ishqning qudratini va oshiq qalbidagi kechinmalarni nafis, ta'sirchan shaklda ifodalaydi. Shoir g'azallarida ayriliq iztiroblari,

sog'inch va dard ham keng o'rin olgan. Oshiq ko'zidan to'kilgan qonli yosh, yuragini ezgan og'ir hijron, sadoqat bilan yonayotgan qalb Atoiy obrazlarida jonli tasvirlanadi. Bu misralar o'quvchini befarq qoldirmaydi, balki o'zi ham shunday tuyg'ularni his qilgandek bo'lib ketadi. Shu jihatdan Atoiy g'azallari samimiy va xalq qalbiga yaqin. Badiiy jihatdan olganda, Atoiy o'z g'azallarida aruz vaznini mukammal qo'llagan, qofiya va radiflardan mahorat bilan foydalangan. She'rlarining ohangdorligi, musiqiyligi, takroriy radiflarning qo'llanilishi uning ijodini yanada ta'sirchan qiladi. Shuningdek, tashbeh, istiora, mubolag'a, tazod kabi san'atlarning ko'pligi g'azallarni badiiy bezakli va jozibali qiladi. Til jihatdan esa Atoiy o'z davri uchun eng qadrli xususiyatga ega bo'lgan sodda va xalqona ifodani tanlagan. Arabcha va forsa so'zlar uchrasa-da, ular she'rning go'zalligini oshiradi, biroq umumiy tilda xalqona ruh saqlanib qoladi. Shu sababli Atoiy asarlari o'sha davrdagi keng kitobxon qatlamiga ham, bugungi o'quvchilarga ham yaqin bo'lib qolmoqda. Atoiy g'azallarida nafaqat muhabbat, balki hayotiy falsafiy o'ylar ham aks etadi. Shoir inson umrining o'tkinchiligi, vaqtning qadriga yetish, mehr-muhabbatning insonni ulug'lashdagi ahamiyati haqida ham o'ylaydi. Shu jihatdan uning she'rlari faqat ishqiy lirika emas, balki hayot haqidagi falsafiy mushohadalarni ham mujassamlashtirgan. Umuman olganda, Atoiy ijodi o'zbek mumtoz adabiyotida g'azal janrining yuksalishida muhim o'rin tutadi. Uning g'azallari inson qalbinin eng nozik tuyg'ularini tasvirlagan, sodda va xalqona ohangda yozilgan, chuqur falsafiy mazmun bilan boyitilgan asarlardir. Atoiy she'riyati keyingi davr adiblari, ayniqsa Alisher Navoiy ijodiga katta zamin yaratgan. Shuning uchun ham Atoiy nomi va g'azallari bizning adabiy merosimizda unutilmas o'rin egallaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy. Asarlar. XV tomlik. XV tom. – Toshkent: G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1968
2. Manba <https://tafakkur.net/jamoling-vasfini-qildim-chamanda/atoyi.uz88> b.
3. <https://kh-davron.uz/kutubxona/alisher-navoiy/atoyi-gazallar-tuyuqlar-devon.html>
4. <https://zenodo.org/record/6596719/files/Ashurova%20Hamida%20Aliyor%20qizi.pdf>
5. <http://econferences.ru/index.php/sies/article/download/3662/2165/2235>
6. <https://tafakkur.net/gazallar/atoyi>
7. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Atoiy>
8. <https://ilmlar.uz/atoyi-hayoti-va-ijodi-gazallari-va-sherlari-toplami/>

XALQ ERTAKLARIDA QO'LLANADIGAN MAQOL VA AFORIZMLARNING TALQINI

Uluqova Shahodat

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti 24\3-guruh

Ilmiy rahbar: prof.v.b. Sabitova Tojixon

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalq ertaklarida qo'llanadigan maqollar va aforizmlarning talqini, ularning estetik, tarbiyaviy hamda g'oyaviy-ma'naviy ahamiyati yoritilgan. Ertaklarda uchraydigan hikmatli so'zlar orqali yosh avlodda axloqiy fazilatlarni shakllantirish, ularni mehnatsevarlik, halollik, adolat kabi qadriyatlar ruhida tarbiyalash jarayoni ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: Xalq ertaklari, maqollar, aforizmlar, tarbiya, estetik ahamiyat, folklorshunoslik.

Abstract: This article discusses the interpretation of proverbs and aphorisms used in folk tales, their aesthetic, educational, and ideological-spiritual significance. The wise sayings found in fairy tales show the process of forming moral qualities in the younger generation, educating them in the spirit of values such as hard work, honesty, and justice.

Keywords: Folk tales, proverbs, aphorisms, education, aesthetic significance, folklore.

Аннотация: В статье рассматривается интерпретация пословиц и афоризмов, используемых в народных сказках, их эстетическое, воспитательное и идейно-духовное значение. Мудрые изречения, встречающиеся в сказках, показывают процесс формирования нравственных качеств у подрастающего поколения, воспитания его в духе таких ценностей, как трудолюбие, честность и справедливость.

Ключевые слова: Народные сказки, пословицы, афоризмы, воспитание, эстетическое значение, фольклор.

Nasriy turlarning mustaqil janrlaridan biri ertak bo'lib, ularning ichki genezezi, obrazlar tizimi, syujet asosida mavjud fantastikaning daraja miqdoriga ko'ra o'zaro farqlanadi. Ertaklar boshqa xalq og'zaki ijodida keng tarqaganidek, bizning xalqimiz o'zbeklarda ham keng ommaviy janrlardan biri sifatida turli viloyatlarimizda

yashaydigan yurtdoshlarimiz tomonidan sevib-sevilib kelingan. Bizning xalqimiz nihoyatda nozik ta'b, zukko bo'lgani uchun ham ertaklarda maqol va matallardan unumli foyalanadi.

Ta'kidlash kerakki, xalq og'zaki ijodi janrining qisqa va lo'nda, obrazli va obrasiz, chuqur mazmunli shakli maqol sanaladi. Qolaversa, maqollarga grammatik va mantiqiy tugallangan ma'noli hikmatli ibora sifatida ham qaraladi. Maqollar muayyan aniq bir shaklga ega bo'ladi. Maqollarda avlod-ajdodlarning hayotiy tajribalari, tarixi, ruhiy holati, etnik va estetik tuyg'ulari, jamiyatga munosabati, ijobiy fazilatlari mujassamlashgan bo'ladi. Asrlar mobaynida xalq orasida sayqallanib, ixcham va sodda poetic shaklga kelib qolgan maqollar mavzu jihatidan nihoyatda boy va xilma-xildir. Vatan, mehnat, ilm-hunar, do'stlik, ahillik, donolik, hushyorlik, til va nutq, sevgi va muhabbat kabi mavzularda, shuningdek, salbiy hislatlar xususida rang-barang maqollar yaratilgan. Maqol uchun mazmun va shaklning dialektik birligi, ko'p hollarda qofiyadoshlik, ba'zan ko'p ma'nolilik, majoziy ma'nolarga boylik kabi xususiyatlar yetakchilik qiladi. Maqollarda antiteza, ya'ni qarshilantirish hodisasi ko'p uchraydi. Misol uchun: Kattaga hurmatda bo'l, kichikka izzatda bo'l singari. Maqollar ba'zan zarbulmasal, matal, naql, hikmatli so'z, hikmat, tanbeh, mashoyixlar so'zi, otalar so'zi kabi nomlar bilan ham yuritiladi. Ko'rinadiki, maqollarning ijtimoiy-siyosiy va tarbiyaviy ahamiyati g'oyat ulkan bo'lganligisababli ham ertaklar tarkibida juda ham ko'p uchraydi[1].

O'zbek xalq ertagi xalq og'zaki ijodi bo'lmish maqol va matallarga boydir. Bunga quyidagi "Halol mehnat" ertagi tarkibida qo'llanilgan bir qancha maqollar tahlili ham yorqin namuna bo'la oladi: "Bobo: "Bolam ajal yetmay chirkay o'lmas", - debdi. Ushbu maqolning ertak tarkibida qo'llanilishi bola ongida ezgulikka bo'lgan intilishning oshib borishiga xizmat qiladi. Sababi ajali yetmasa oddiy hasharot ham o'lmaydi, ya'ni u ajal kelgunga qadar ehtimol inson yuzlab yaxshiliklarni qilishga qodir ekanligini anglab yetadi. Ertak ustida ishlash jarayonida bolalarga shunchaki ertakni hikoya qilib berish emas balki ertak tarkibida qo'llanilayotgan har bir so'zning asl mazmun-mohiyatini ularga yetkazib berish va bolalarga ham ertakni aytib berishga o'rgatish ham muhimdir. Ertak aytish bolalar nutqini yangi so'z va iboralar bilan boyitadi va og'zaki nutqning rivojlanishi uchun ham xizmat qiladi. Ertaklarda keltirilgan maqollar ustida ishlash, ularda ilgari surilayotgan fikr-g'oyalarni bolalar ongiga yetkazish, maqollarni yod oldirish yo'li bilan bog'lanishli nutqni o'stirish, nutqning ta'sirchanligini oshirishi tabiiydir. Misol tariqasida "Halol mehnat" ertagida Bobo yigitga o'z nasihatlarini maqollar orqali ifoda etganligi ertakning yanada jozibador bo'lishini ta'minlagan hamda ta'sirchanligini oshirgan. Misol uchun:

1. Shunda bobo: “Bolam achchiġing kelsa ichingga yut”, - debdi.

2. Bobo: “Har kimning sevgani o‘ziga yaxshi”, - debdi.[2]

Maqollarning ertaklardagi funksiyasi: Maqol — xalq nutqining eng qadimiy va eng ta’sirchan janrlaridan biri. “Maqol — xalq tafakkurining ko‘zgusi” deyish bejiz emas. Ertaklarda maqollar bir necha muhim vazifani bajaradi:

1. G‘oyaviy-ma’naviy vazifa. Maqollar orqali ertakning asosiy g‘oyasi aniq va lo‘nda ifodalanadi. Masalan, “Yaxshilik qil — daryoga qil, oxirida xalq bilib qo‘yadi” kabi maqollar ertaklarda yaxshilikning baribir mukofotlanishini ta’kidlaydi.

2. Syujetni rivojlantirish. Maqollar ertak qahramonlarining qaror qabul qilish jarayonida ularning maqsadini ochib beradi.

3. Estetik vazifa. “Mehnat qilingan — to‘q, dangasa — och” kabi maqollar qahramonning kechinmalarini yorqin ifodalash bilan birga, ertakka alohida ohangdorlik bag‘ishlaydi.

4. Tarbiyaviy vazifa. Ertaklardagi maqollar orqali yosh avlod ezgulik, mehnatsevarlik, halollik kabi fazilatlarni o‘zlashtiradi. Masalan, “Odam bolasida mehnat ulug‘, mag‘rurlik illatdir”, “Er tabiatini obod qiladi” kabi hikmatli so‘zlar bunga misol bo‘la oladi[3].

Aforizmlarning ertaklardagi o‘rni va ahamiyati

Aforizm — xalqning hayotiy xulosasi, donishmandlik natijasi sifatida shakllangan hikmatli jumlar. Ertaklarda aforizmlar, odatda, uch xil vazifani bajaradi: Xulosaviy: Voqea yakunida tinglovchiga bevosita saboq beradi. Masalan, “Zulmning umri qisqa”, “Halollik — eng katta boylik”.

Estetik: Aforizmlar nutqni lo‘nda, jozibador qiladi, ertakning ohangini kuchaytiradi.

Axloqiy-didaktik: Ular orqali bolalarga adolatli bo‘lish, halol mehnat qilish, yovuzlikdan voz kechish kabi qadriyatlar singdiriladi[4]. Folklorshunoslik nuqtayi nazaridan talqin Folklorshunoslik fanida ertaklarda qo‘llanadigan maqol va aforizmlar xalq tafakkurining eng ixcham, ammo eng mazmunli ifodasi sifatida baholanadi. Ular milliy mentalitetni, xalqning ijtimoiy-ma’naviy qarashlarini ifodalaydi. Shu bilan birga, ular yosh avlodning ma’naviy qiyofalarining ham timsol hisoblanadi: 1) yaxshilikning yovuzlik ustidan g‘alabasi, 2) halollikning zo‘ravonlikdan ustunligi, 3) mehnatning dangasalikdan yuqoriligi, 4) sabr-toqatning natijasi mukofat ekanligi. Masalan, “Zumrad va Qimmat” ertagida “Mehnat qilgan yetar to‘qlikka, dandasa esa ochlikka” hikmati ertak syujeti asosini tashkil etadi[5].

Xalq ertaklarida qo‘llanadigan maqollar va aforizmlar ertakning nafaqat badiiy qiymatini, balki tarbiyaviy ahamiyatini ham oshiradi. Ular orqali xalq donishmandligi,

axloqiy qarashlari, milliy qadriyatlarini avloddan-avlodga yetkazadi. Bugungi kunda ham ertaklarda aks etgan hikmatli soʻzlar yoshlarning ongida milliy oʻzlik, ezgulik, halollik va adolat kabi fazilatlarni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, kelajak yosh, barkamol avlodning ma'naviyatini yuksaltirishga katta rol oʻynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodirov A. O'zbek xalq og'zaki ijodi. – Toshkent: Fan, 2010.
2. Jo'rayev M. Folklorshunoslik asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2015.
3. Saidov S. O'zbek ertaklari tahlili. – Toshkent: Sharq, 2018.
4. Internet manbalari: www.ziyonet.uz, www.lex.uz
5. “BOSHLANG'ICH TA'LIM: SAMARALI TA'LIM AMALIYOTI, MUAMMOLAR VA ISTIQBOLLARI” mavzusida ilmiy-amaliy anjuman materiallar to'plami. 17-18-may 2024-yil

LUTFIY LIRIKASI VA UNING JANR XUSUSIYATLARI

Urazbekova Sevara Sakenbay qizi

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi, 23-2-guruh talabasi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

urazbekovasevara45@gmail.com

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada XV asr o'zbek mumtoz adabiyotining yirik vakili Lutfiy lirikasining janr xususiyatlari, badiiy an'analari va uslubiy jihatlari tahlil qilingan. Shuningdek, shoir g'azallari, ruboiylari va boshqa janrlarda yozilgan asarlari o'z davrining adabiy-estetik qarashlari bilan bog'liq holda o'rganilgan.

Kalit so'zlar: Lutfiy, lirika, g'azal, ruboiy, janr, mumtoz adabiyot.

Аннотация: В данной статье рассматриваются жанровые особенности и художественные традиции лирики Лутфия – крупного представителя узбекской классической литературы XV века. Анализируются его газели, рубайи и произведения в других жанрах в контексте литературно-эстетических взглядов эпохи.

Annotatsiya: Ключевые слова: Лутфий, лирика, газель, рубайи, жанр, классическая литература.

Annotation: This article analyzes the genre characteristics and artistic traditions of Lutfiy's lyrics, one of the prominent representatives of 15 th-century Uzbek classical literature. His ghazals, rubaiyat, and other works are examined in connection with the literary and aesthetic concepts of his era.

Keywords: Lutfiy, lyric, ghazal, rubai, genre, classical literature.

O'zbek mumtoz adabiyotining yirik namoyandalaridan biri Lutfiy (1369–1465) o'zbek lirikasini rivojlantirishda beqiyos hissa qo'shgan ijodkordir[3:15]. Uning she'riy merosi o'z davrining adabiy-estetik qarashlarini ifoda etibgina qolmay, balki keyingi asrlarda ham o'zbek she'riyati taraqqiyotiga kuchli ta'sir ko'rsatdi[4:88]. Lutfiy g'azalnavis sifatida mashhur bo'lib, uning lirikasida muhabbat, insoniy fazilatlar, hayotiy falsafiy mulohazalar yetakchi o'rin tutadi. Lutfiy lirikasining janr xilma-xilligi -Lutfiy ijodida g'azal janri yetakchi o'rin tutadi[5:57]. Shoir o'z g'azallarida nafaqat muhabbat mavzusini, balki insoniy tuyg'ular, axloqiy qadriyatlar va falsafiy mulohazalarni ham yuksak san'at darajasida ifoda etgan. Shu bilan birga,

uning ruboiylari qisqa, lo'nda va hikmatli mazmuni bilan ajralib turadi. Qit'a va tuyuqlarida esa hayotiy kuzatishlar, ijtimoiy-axloqiy g'oyalar mujassamdir[4:47].

Badiiy an'ana va uslubiy xususiyatlar-Lutfiy lirikasida xalqona ifoda, sodda va ravon uslub yetakchi o'rin egallaydi[5:60]. Shoir ko'pincha xalq tilidan olingan so'z va iboralarni mahorat bilan qo'llagan. Shu jihatdan, uning lirikasida xalq qo'shiqlari va dostonlariga xos ohang seziladi. Lutfiy ijodida fors-tojik adabiy an'analari bilan uyg'unlik kuzatilsa-da, u o'zbek lirikasiga milliy ruh olib kirdi[3:69].

Lirikaning falsafiy va estetik qirralari-Lutfiy asarlarida inson hayotining ma'no-mazmuni, muhabbatning yuksakligi, o'tkinchi dunyo haqida mulohazalar keng yoritilgan[5:74]. Shoir muhabbatni insonni ma'naviy komillikka yetkazuvchi kuch sifatida talqin qiladi. Shu sababli uning g'azallarida ilohiy va dunyoviy muhabbat o'zaro uyg'unlashib ketgan[5:82].Lutfiy lirikasining ta'siri-Lutfiy ijodi keyingi davr adabiyoti, xususan, Alisher Navoiy ijodida chuqur iz qoldirgan. Navoiyning "Majolis un-nafois" asarida Lutfiy haqida iliq so'zlar aytilishi shoirning obro'sidan dalolat beradi. Shuningdek, Zahiriddin Bobur ham Lutfiy g'azallaridan ilhomlanganini qayd etadi[2:45].Lutfiy lirikasida obraz va ramzlar-Lutfiy lirikasida gul, bulbul, shabnam, yor va oshiq obrazlari ramziy ma'no kasb etadi. Gul go'zallik va ma'shuqa timsoli bo'lsa, bulbul oshiqning dardini ifodalaydi. Bu ramzlar orqali shoir muhabbatning iztiroblari, ayriliqning og'irligi va visolning quvonchini tasvirlaydi.

Lutfiy lirikasida xalqona unsurlar-Shoir asarlarida xalq maqollari, hikmatli iboralar, xalqona so'zlashuv uslubi keng qo'llangan. Bu esa uning she'rlarini oddiy kitobxon uchun tushunarli va qadrli qilgan. Lutfiy lirikasining xalqona ohangi uni o'z davrida ham, keyingi asrlarda ham keng ommaga tanitdi[5:115].Lutfiy lirikasida tasavvufiy ruh-Shoir lirikasida tasavvufiy qarashlar seziladi[3:120]. Oshiqning yor bilan visolga intilishi – ilohiy haqiqatga erishishga intilish ramzidir[4:122]. Bu jihatdan Lutfiy lirikasida inson qalbini poklash, ma'naviy yetuklikka erishish g'oyasi asosiy o'rin tutadi.Lutfiy lirikasining keyingi avlodlarga ta'siri-Lutfiy ijodiy merosi o'zbek adabiyotida g'azalnavislik maktabining shakllanishida muhim rol o'ynadi. Uning asarlaridagi xalqona ohang va sodda ifoda keyingi shoirlarga ilhom manbai bo'lib xizmat qildi[3:45]. Lutfiy lirikasining janr xususiyatlari, badiiy uslubi va estetik qarashlari o'zbek mumtoz adabiyotining eng yorqin sahifalaridan biridir. Uning asarlari orqali XV asr o'zbek she'riyati darajasini ko'rish, xalqona badiiy tafakkurning yuksak namunalarini anglash mumkin[3:146].

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alisher Navoiy. Majolis un-nafois. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1960.[1:30]

2. Abdurauf Fitrat. O'zbek adabiyoti namunalari. – Toshkent, 1928.[15:30]
3. Yo'ldoshev Q. O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 1999.[10:150]
4. Zohidov H. Lutfiy va uning adabiy merosi. – Toshkent: Fan, 1970.[20:140]
5. Karimov N. Mumtoz lirika asoslari. – Toshkent: Universitet, 2005.[25:145]

ABDULLA QAHHORNING “MING BIR JON” HIKOYASI YOXUD HAYOT UCHUN KURASH

Usmonova Rayxon Xushnudbek qizi,

Aminboyeva Sevinch Sardor qizi

CHDPU Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 2-bosqich talabalari

Ilmiy rahbar: A.U. Muydinova

ChDPU O'zbek adabiyotshunosligi

kafedrası dotsenti v.b.

rayhonausmonova349@gmail.com

sevinchaminboyeva8@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ming bir jon egasi – xasta ayol Masturaning kuchli karakteri, matonati yoritiladi. U yaqin orada jon taslim qilishiga ishonsada hayotga bo'lgan umidini yo'qotmasligi va shifoxonada undan hol-ahvol so'rash uchun yo'qlab kirganlar bilan bo'lgan suhbatda Masturaning o'ziga ishonchi, va irodasini ko'rishimiz mumkin. Hikoyada qahramonlar tavsifi haqida ham ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: asar, hikoya, Mastura, vafo, matonat, badiiy talqin

Abstract: This article highlights the strong character and determination of the sick woman Mastura, the owner of a thousand and one souls. Although she believes that she will soon die, she does not lose hope in life, and we can see Mastura's self-confidence and willpower in her conversations with those who come to ask her how she is in the hospital. The story also provides information about the characteristics of the characters.

Keywords: work story Mastura loyalty perseverance Artistic interpretation

Аннотация: В этой статье подчёркивается сильный характер и решимость больной Мастуры, владелицы тысячи и одной души. Хотя она верит в скорую смерть, она не теряет надежды, и мы видим её уверенность в себе и волю в разговорах с теми, кто приходит спросить о её состоянии в больнице. В рассказе также даются сведения о характерах персонажей.

Ключевые слова: произведение, история, Мастура, верность, упорство, художественная интерпретация

Abdulla Qahhor o'lmas hikoyanavis va yozuvchi hisoblanadi. Uning hikoyalari qisqa bo'lsa ham mazmuni juda ham kuchlidir. “Ming bir jon” hikoyasi syujeti

yo'zuvchi tilidan hikoya qilib beriladi. Hikoya bahor ta'rifi bilan boshlanadi. Hikoyaning bu tarzda boshlanishi ham bejizga emas. Kasalxonadagi bemor uchun kasalikkdan sog'ayish xuddi izg'irin qishdan xorigan tabiatning qaytadan ko'z ochishiga qiyoslanadi.

O'zbek adabiyotida hikoya janrida ham ijod qiladiganlar talaygina. Ammo Abdulla Qahhor hikoyalarining tagida juda chuqur ma'no bor desak mubolag'a bo'lmaydi. Hamid Olimjon, Shukur Xolmirzayev kabi ko'plab shoirlar hikoya janrida ham qalam tebratgan. Hamid Olimjon faqatgina she'rlar bilan cheklanib qolmagan, Ko'plab janrlarga qiziqishi tufayli hikoya janrida ham ijod qilgan. Masalan, uning "Tong shabadasi" nomli hikoyalar to'plami mavjud.

Shukur Xolmirzayevning ham ko'plab hikoyalari mavjud. Masalan, "Olis yulduzlar ostida", "Hayot abadiy", "Yo'llar yo'ldoshlar", "Bodom qishda gulladi" kabi hikoyalari 60-yillardagi yozilgan hikoyalari hisoblanadi. "Ming bir jon" hikoyasining boshlanishi shifoxonadagi Mirrahimov obrazini tasvirlash orqali boshlanadi. Uning tasvirlanishi: "Mirrahimov jussasi kichkina bo'lgani bilan tovushi juda yog'on va buning ustiga sekin gapirolmas edi". Hikoya shu tarzda davom etadi. Asosiy obraz bu yerdagi Mastura 8 oydan beri kasalxonada saraton kasaligiga qarshi kurashyotgan matonatli ayol hisoblanadi. Kasalxonadagi bemorlar haqida so'z ketar ekan Mirrahimov Masturaning bardoshi haqida gapirib o'tadi. Xonadagilar uni 10 yildan beri kasaligi va ovqatni ham yeyolmasligi, qorniga quyishini, va eri Akramjonni doimo unga qarashini aytib o'tadi. Xonadagilar bemor ayoldan ko'ra unga shuncha yildan buyon mehribonlik bilan qarayotgan Akramjonni ko'rishga qiziqishadi. Bemorni ko'rgani borgan xonadoshlar orasidan Hoji bobo Masturaning o'lik tanasini ko'rib, o'zini yo'qotib qo'yadi, hamshiraning imosi bilan xonadan chiqib ketadi. Shu holatda ham Mastura o'zini yo'qotmaydi, bu holatda ham kulguli vaziyat hosil qilib, ularga qiziqarli voqealarni aytib berib, kuldiradi. Mirrahimov va xonadoshi uning bardoshi va Akramjonning vafosi-yu mehriga qoyil qolishadi. Yo'zuvchi kasalxonadan chiqqandan so'ng ham ularning taqdiri bilan qiziqadi, kasalxonaga ularni izlab borganda Masturani operatsiyaga olib kirib ketishayotgan bo'lishadi va Mirrahimov uni tanimaydi, Mastura esa ko'rmaganlikka oladi, keyinchalik o'zi ataylab shunday qilganini agarda taniganda unga dalda berguvchi so'zlar aytishini bilib tanimaganlikka olganligini aytadi. Masturaning bardoshi, sabri va Akramjonning vafo-yu sadoqati evaziga Mastura butunlay sog'ayib ketadi. Bu sog'ayishi Masturadagi ishonch va umid o'zining kuchli xarakteri samarasidir. Hikoya oxirida Masturani sog'ayganini ko'rgan Mirrahimov uni Mastura ekanligiga ishonch hosil qilish uchun oldiga boradi. Akramjon bilan so'rashadi. Mastura keyin "Amaki meni tanimadingizmi?" deya

murojaat qiladi. Mirrahimov Masturani tirik qolganini ko'rib juda ham quvonadi. Mastura Hoji Akamga ham salom ayting deydi, Akramjon tarafga qarab yo'l oladi. Mirrahimov Masturaning omonatini topshirish ya'ni salomini topshirish uchun shaharga qaytadi, lekin omonatini topshira olmaydi, Hoji aka qazo qilgan bo'ladi.

XX asrning dastlabki yillarida ham o'zbek adabiyotida ayollar obraziga murojaat qilish, ayol obrazlarining turfa qiyofalarini yaratish nasriy asarlarimizda ham ko'rina boshladi. Masalan: "Kecha va kunduz" romanidagi Zebi obrazi, "Qutlug' qon" romanidagi Gulnor va boshqa obrazlarini ham keltirishimiz mumkin. Yana bundan tashqari Abdulla Qahhorning "Dahshat" hikoyasidagi Unsin, "Ming bir jon" hikoyasidagi Mastura, "Xotinlar", "Maston" kabi hikoyalari turli xil harakterdagi xotin-qizlar obrazlarining talqinini ko'rishimiz mumkin. Garchi bu asarlarning barchasida ayollar obrazi yetakchi qahramon darajisiga chiqmagan bo'lmasa-da, asarda ko'zlangan maqsadni u yoki bu darajada ochish uchun xizmat qilgan. Ayollar obrazini yaratishda uning to'laqonli chiqishi yozuvchining iste'dodi va hayotiy tajribasi bilan bog'liq. Rus olimi E.Shore ayollar obrazlarini tasnif qilishni quyidagicha taklif qiladi: malikalar, jodugarlar, farishtalar, yoqimli va jozibalilar mehribon ona xislatli ayollar. Ammo u o'z qarashlarini rus adabiyoti misolida dalillab "..... rus madaniyati va adabiyoti ayol eng yuqori insoniy qadriyatlarni o'zida mujassamlashtiradi", deydi.

Xulosa qiladigan bo'lsak, hikoya bosh qahramonlari Mastura hamda Akramjon timsollari orqali umid, hayotga muhabbat, sadoqat, vafo tuyg'ulari kuylanadi. Har bir inson hayotda turli xil qiyinchiliklarga duch keladi, ba'zida hayotning sinovlariga qo'l siltagimiz, undan ko'z yumgimiz keladi, turfa xil qayg'ular oldida esankirab qolamiz, lekin qalbimiz tubida bir narsa mash'ala kabi bizni yashashga, ularga qarshi mardanovar kurashishga chorlaydi.

Bu hikoyadan xulosa qilib shuni aytishim mumkinki, inson o'ziga berilgan har qanday mashaqqat, qiyinchilik yoki dardni faqatgina sabr-u bardoshi orqali yengib o'tadi. Bu dard va qiyinchiliklar inson uchun bir sinovdir. Yozuvchi Abdulla Qahhor bu hikoyasida Mastura orqali inson boshiga tushgan dard oldida ojizlanib qolmasligi kerakligini uqtirgan. Masturaga berilgan sinov juda og'ir edi. Bu sinovni yengib o'tishga yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek, sadoqatli va vafodor turmush o'rtog'i Akramjon yordam berdi. Inson qachonki o'zini yolg'iz his qilgandagina, har qancha sabr-bardoshi kuchli bo'lsa ham barcha sinovlarga yengiladi. Akramjon esa bunday og'ir vaziyatda Masturani yolg'izlatib qo'ymadi. Shuning uchun bemalol ayta olishim mumkinki, Akramjon Mastura uchun quvvat manbayi bo'la oldi deb. Akramjon va Masturaning oila muqaddas tushuncha ekanligi, uni qadrlashi va ularning bir-biriga bo'lgan sof muhabbati hozirgi kunda yosh oilalar uchun o'rnak bo'la oladi.

Yoshlar bu hikoyani o'qish va bu hikoya zamiridagi ma'noni chuqur anglashorqali qiyinchiliklarga sabrli, matonatli bo'lishni o'rganadi. Bundan tashqari Abdulla Qahhor bu hikoyasi orqali o'zbek ayollarining chidamliligini ham ko'rsatib bergan. O'zbek ayollari, ayniqsa, jahon urushi yillarida juda katta jasorat ko'rsatgan. Abdulla Qahhordan tashqari Sharof Boshbekov ham o'zining "Temir xotin" komediyasi orqali o'zbek ayollarining matonatini, sabr-bardoshini yaqqol ochib bergan.

Abdulla Qahhor mashhur hikoyanavis bo'libgina qolmay, o'tkir so'z ustasi ham edi. Uning har bir asarida so'zlar o'rinli va maqsadli qo'llanilgan. Abdulla Qahhorning hikoyalariga to'xtaladigan bo'lsak, ular o'zining sof adabiy tilda yozilganligi, o'qish uchun qulay va ixchamligi bilan har bir o'quvchiga birdek manzur bo'ladi. Abdulla Qahhorning hikoyalari qisqa, londa, sodda bo'lsa-da, uning badiiyligi, estetik qiymati yuksak darajada. Shu paytgacha hech bir yozuvchi ijodida Abdulla Qahhor qo'llgan uslub takrorlangan emas. Bu ham yozuvchining mahoratidan dalolat beradi. Yozuvchining har bir hikoyasi tarbiyaviy ahamiyatga ega. Shunday qilib, o'zbek romanchiligi asoschisi Abdulla Qodiriy bo'lsa, o'zbek hikoyachiligi asoschisi Abdulla Qahhordir desak hech mubolag'a bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qahhor, Abdulla. "Ming bir jon" // Tanlangan asarlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, turli yillarda chop etilgan to'plamlar.
2. Qahhor, Abdulla. Hikoyalar. – Toshkent: Cho'lpon nashriyoti,
3. Karimov, N. Abdulla Qahhor mahorati. – Toshkent: Fan, 1980.
4. Mamajonov, M. O'zbek hikoyachiligi taraqqiyoti. – Toshkent: Fan, 1978.
5. Yo'ldoshev, M. O'zbek adabiyoti tarixi (XX asr). – Toshkent: Universitet, 2003

XUDOYBERDI TO'XTABOYEV ASARLARIDA TARBIYAVIY G'OYA VA MA'NAVIY QADRIYATLAR

To'liboyeva Guldona Mahmud qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti 3-bosqich talabasi

guldonatoliboyeva2@gmail.com

Ilmiy rahbar: Murodova R. I.

Annotatsiya: Maqolada o'zbek bolalar adabiyotining zabardast vakili Xudoyberdi To'xtaboyev ijodidagi tarbiyaviy g'oyalar va ma'naviy qadriyatlar masalasi yoritilgan. Xususan, uning mashhur qissasi — "Sariq devni minib" asari misolida bolalarning orzu-intilishlari, hayotga qarashlari va ma'naviy kamolotiga ta'sir ko'rsatadigan jihatlar tahlil qilinadi. Asarda tasvirlangan halollik, do'stlik, mehnatsevarlik, mehr-oqibat kabi qadriyatlarning yosh avlod tarbiyasidagi ahamiyati alohida ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: bolalar adabiyoti, tarbiya, ma'naviy qadriyatlar, psixologik tasvir, realizm, fantaziya, Xudoyberdi To'xtaboyev, "Sariq devni minib".

Annotation. The article discusses the issue of educational ideas and spiritual values in the work of Khudoyberdi Tokhtaboyev, a prominent representative of Uzbek children's literature. In particular, using the example of his famous story "Riding the Yellow Giant", the aspects that affect children's aspirations, outlook on life and spiritual maturity are analyzed. The importance of values such as honesty, friendship, hard work, and kindness described in the work in the upbringing of the younger generation is highlighted.

Keywords: children's literature, upbringing, spiritual values, psychological image, realism, fantasy, Khudoyberdi Tokhtaboyev, "Riding the Yellow Giant".

Аннотация. В статье рассматривается проблема воспитательных идей и духовных ценностей в творчестве Худойберди Тохтабоева, яркого представителя узбекской детской литературы. В частности, на примере его знаменитого рассказа «Верхом на жёлтом великане» анализируются аспекты, влияющие на устремления, мировоззрение и духовную зрелость детей. Подчёркивается важность таких ценностей, как честность, дружба, трудолюбие и доброта, описанных в произведении, в воспитании подрастающего поколения.

Ключевые слова: детская литература, воспитание, духовные ценности, психологический образ, реализм, фэнтези, Худойберди Тохтабоев, «Верхом на жёлтом великане».

Adabiyot inson ruhiyatining eng nozik qatlamlarini ochib beruvchi badiiy vositadir. Ayniqsa, bolalar adabiyotida bu jihat alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki bola — hali shakllanayotgan, hayotni o'rganayotgan, his-tuyg'ulari nozik va ta'sirchan mavjudotdir. Shu bois yozuvchi bolalar ruhiyatini chuqur bilishi, ularning tafakkuri, his-tuyg'ulari va orzu-umidlarini tabiiy va samimiy ifoda etishi kerak.

O'zbek bolalar adabiyoti — xalqimizning boy badiiy merosining ajralmas qismi bo'lib, yosh avlodni ezgulik, halollik, mehr-oqibat kabi insoniy fazilatlarga yo'naltirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Adabiyotning bu turi bolalar ongiga ta'sir qiluvchi, ularning dunyoqarashi, psixologiyasi va hayotiy qarashlarini shakllantiruvchi kuchli vosita hisoblanadi. Bolalar adabiyotida asosiy maqsad — bola qalbi orqali dunyoni ko'rsatish. Yozuvchi bolani voqealar markaziga olib kirar ekan, uning his-tuyg'ulari, fikrlari va orzularini tabiiy tarzda ochib beradi. Masalan, Xudoyberdi To'xtaboyevning "Sariq devni minib" asarida bola qahramon – Qoravoyning hayotga qarashi, orzulari va qo'rquvlari orqali butun bir davr ruhiyati yoritiladi. Yozuvchi bola nigohi bilan hayotning jiddiy muammolarini yumor va soddalik bilan ifodalaydi.

O'zbek bolalar adabiyotida Xudoyberdi To'xtaboyev alohida o'rin egallaydi. Uning asarlari nafaqat o'zbek, balki boshqa xalqlar kitobxonlari orasida ham mashhurlikka erishgan. To'xtaboyev qissalarida bolalar olami, ularning orzu-intilishlari, quvonch va tashvishlari badiiy mahorat bilan ifoda etilgan. Ayniqsa, "Sariq devni minib" asari o'zbek bolalar adabiyotida yangi bir bosqichni boshlab bergan. Xudoyberdi To'xtaboyev o'zining ijodiy faoliyatini bolalar uchun asarlar yozishdan boshlagan va bu yo'nalishda katta yutuqlarga erishgan yozuvchilardan biridir. Uning qissalari va hikoyalarida milliy ruh, xalqona hazil-mutoyiba, samimiyat va bolalarga xos xayolot doimo ustuvor bo'lib keladi. Yozuvchi asarlarida bolalarning orzu-intilishlarini ko'rsatish bilan birga, ularni hayotiy sinovlar orqali toblaydi, halollik, sabr-toqat va mehr-oqibatni ularga singdiradi. Shu jihatdan, Xudoyberdi To'xtaboyev ijodi tarbiyaviy jihatdan nihoyatda boy manba hisoblanadi. Xudoyberdi To'xtaboyev bolalarga bag'ishlangan barcha asarlarida bolalar olamiga chuqur kirib boradi. Buning sababi, yozuvchi bola ruhiyatini yaxshi bilganidir. Bu haqida yozuvchining o'zi shunday deydi: "Ruhi- dunyosi pok bo'lgan, tarbiyaga quloq soladigan, savob va gunohni bilishga intilayotgan, ruhi go'zallikka talpinayotgan bolalar dunyosida ishlasam qalay bo'larkan, deb o'ylay boshladim va qaror qabul qildim. Bolalar,

o'smirlar dunyosiga paqqos o'tib ketdim."Yosh gvardiya" nashriyoti, "Gulxan", "Yosh kuch" jurnallari, "Iste'dod" jamg'armalarida rahbar lavozimlarida ishlab, bola va o'smir ruhidagi go'zallikni himoyalashga e'tibor berdim".

Muallifning "Sariq devni minib" romani bola xarakterini mukammal darajada tasvirlab bergan san'at asaridir. Unda qahramon ruhiy olami ba'zan jiddiy, ba'zan esa komizm bilan yo'g'rilgan holda go'zal tasvirlangan. Asarda milliy qadriyatlarga alohida e'tibor beriladi. Oila muqaddasligi, kattalarga hurmat, kichiklarga mehr, odoblilik kabi fazilatlar obrazlar orqali yoritiladi. To'xtaboyev bolalarning ichki dunyosiga kirib, ularning orzu va istaklarini milliy qadriyatlar bilan uyg'unlashtira olgan. Romanning eng katta xususiyatlaridan biri — undagi yumor va fantaziya. Yozuvchi bolalar ongiga murakkab g'oyalarni singdirishda hazil va qiziqarli voqealardan foydalanadi. Bu uslub bolalarda nafaqat kitobxonlik qiziqishini oshiradi, balki ularga hayotiy saboqlarni yengilroq va samaraliroq yetkazadi. "Sariq devni minib" asari bola xarakterini beg'ubor kulgi orqali yuzaga chiqargan ajoyib asar, deyish mumkin. Bu asar aynan hayotbaxsh kulgi ustunligi bilan jahon adabiyotining yirik vakillari e'tirofiga sazovor bo'lgan. Jumladan, bolalar adabiyoti masalalariga bag'ishlangan bir anjumanda mashhur italyan bolalar yozuvchisi Janni Rodari "Sariq devni minib" romani haqida to'xtalib, bu asar menga o'zining boy fantaziyasi, hayotbaxsh yumor bilan ma'qul bo'ldi, degan edi. "Sariq devni minib" nafaqat yozilgan davrida, balki bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan asardir. Bolalarning orzu-intilishlari, ulardagi beg'uborlik, do'stlik va mehr-oqibat kabi qadriyatlar har qanday davrda ham muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega. Shu bois, mazkur asar o'zbek bolalar adabiyotining oltin fondidan joy olgan.

Xudoyberdi To'xtaboyevning "Sariq devni minib" asari nafaqat bolalar adabiyotining yorqin namunasi, balki yosh kitobxonning dunyoqarashini shakllantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Asarda oddiy bolakayning orzulari, izlanishlari, tasavvuri va ichki kechinmalari orqali jamiyatning axloqiy-ijtimoiy muammolari ham yoritiladi. Yozuvchi ertak va real hayot unsurlarini mahorat bilan uyg'unlashtirib, bolalarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish, ularda ezgulik, mehr-muhabbat, halollik kabi fazilatlarni mustahkamlashga xizmat qiladi. "Sariq devni minib" asaridagi ramziy obrazlar — orzu va haqiqat, yaxshilik va yomonlik to'qnashuvi — zamonaviy yoshlarning ma'naviy dunyosida ham aks-sado beradi. Shu jihatdan mazkur asar nafaqat adabiy meros, balki tarbiyaviy qo'llanma sifatida ham qadrlidir.

Xulosa qilib aytganda, To'xtaboyevning ijodi, xususan, "Sariq devni minib" asari bolalar adabiyotida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirgan holda, bugungi avlodni barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishda beqiyos o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Xudoyberdi To'xtaboyev.Sariq devni minib.Toshkent."Yosh gvardiya"nashriyoti.1982-yil.
- 2.Sharafiddinov O.Botirlarning umri boqiy.Manba:Go'zallik izlab.-T.:G'.G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti,1985.
- 3.Safarov O.,Jamilova B.,Safarova N.Bolalar adabiyoti va folklor.Toshkent,-Turon zamin ziyo, 2015.
- 4.Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 6-sinfi uchun darslik-majmua S.Ahmedov,R.Qo'chqorov,Sh.Rizayev.
- 5.www.ziynet.uz.

HALIMA XUDOYBERDIYEVA SHE'RLARIDAGI TASVIRIY VOSITALAR TAHLILI

Ximmatova Gulnora Aliqul qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

4-bosqich talabasi

ximmatovagulnora1@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada atoqli o'zbek shoirasi Halima Xudoyebrdiyevaning she'rlarida qo'llangan tasviriy vositalar tahlil qilingan. Insonning sof tuyg'ulari, tabiat va qalb uzviyligi hamda milliy ruh va taffakkurning ifodasi ko'rib chiqilgan. Qolaversa, shoira repertuarida yetakchilik qiladigan ayol ruhiyati tasviriga ham to'xtalib o'tilgan. Shuningdek maqolada tasviriy vositalarga shoira she'rlaridan misollar keltirilib, tegishli o'rganishlar amalga oshirilgan.

Kalit so'zlar: peyzaj, syujet, metafora, tashbeh, psixologiya, lirika

Аннотация: В данной статье анализируются образные средства, используемые в стихотворениях известной узбекской поэтессы Халимы Худоебдиевой. Рассматриваются светлые чувства человека, единство природы и души, выражение национального духа и мысли. Кроме того, затрагивается образ женской психики, занимающий ведущее место в творчестве поэта. В статье приводятся примеры образных средств из стихотворений поэтессы и проводятся соответствующие исследования.

Ключевые слова: пейзаж, сюжет, метафора, сравнение, психология, текст песни

Insonning tuyg'ulari xilma xil va o'zgaruvchan. Ba'zida bu tuyg'ular so'zlar bilan oshkora qilinadi ba'zan esa yo'q. Ichki kechinmalarni oddiy nutq bilan ifoda etishning aslo iloji yo'q. Shu sabab yuragida haqiqiy o'ti bor, qaynoq so'zi bor Alloh bergan ne'mat – iste'dodi bor insonlar hisoblangan shoirlar botiniy hislarni ham qog'ozga she'riy shaklda tushuradi. Shu sababdan ular faqat o'zining emas butun jamiyatning qalbidagilarini yozishga harakat qiladi. "Shoirsiz yurt — bulbulsiz chaman, yulduzsiz osmon, mayoqsiz bandargoh. Shoir qaysi zamonda, qaysi yurtda yashamasin, birinchi galda o'z qalbining holatini ayon etadi va agar bu holat minglarning, millionlarning qalbiga esh bo'lsa shoir nidosi umumxalq, umumbashariy nidoga aylanadi. Shoirlik hamma zamonda qismat bo'ldi" [3:76] Mana shunday shoirlikni o'ziga qismat bilib,

“Shunchaki yozmoqlik shoirga o‘lim” deya, har bir she‘riga o‘zgacha sayqal bergan ijodkor bu Halima Xudoyberdiyevadir. Shoiraning she‘rlari inson qalbini anglashni, jamiyatning dardini tushunishni, tabiatni butun vujud bilan anglashni o‘rgatadi. Lirikaga xos bo‘lgan jihatlarning barchasi unda jam bo‘lgan. She‘rlardagi yorqin tuyg‘ular ifodasi, lirik qahramonning kayfiyati, ustalik bilan yuzaga chiqarilgan lirik syujet bularning barchasi o‘qiyotgan insonga ta’sir qilmay qolmaydi. Har bir lirik asar dunyoga kelishida tasviriy vositalarning o‘rni beqiyos, albatta. Ijodkor she‘rlarini o‘rganish natijasida asarlarning deyarli barchasida tasviriy vositalardan yetarli darajada qo‘llanganiga guvoh bo‘ldik. “Uning she‘riy so‘zida istioralar, majozlar ichida ko‘ngilning oniy kechinmalari- tebranishlar, titroqlar namoyon bo‘ladi.” [1:28]

Achchiq o‘ylar to‘zonidan o‘zni olib chiqib ketib

Bir gul yanglig‘ ochilarman nur qo‘ynida javlon etib

Kim ham bilsin so‘kilmagan dil choklarining bitmog‘ini,

Ba‘zida gul xasratlardan ortiq yashnab ketmog‘ini.

Halima Xudoyberdiyevaning lirik qahramoni ko‘p o‘rinlarda o‘z tuyg‘ularini ifoda etish uchun chiroyli o‘xshatishlar qiladi. Keltirilgan to‘rtlikda ham metofora va tashbehndan ustalik bilan foydalanilgan. O‘zini gulga qiyos etgan shoira shu gul ochilguncha qanday zahmat chekkanini, dili qancha vayron bo‘lgani va azobli o‘y hayollarini chetga surganini ifoda etgan. Bu mashaqqatlar aynan gul bo‘lib nurga yetishiga turtki bo‘lganini ham anglab olish mumkin. Adabiyotda syujet degan tushuncha mavjud. Syujet nasriy asarlarda qanday tamoyil asosida bo‘lishi ma’lum. Lirikadagi syujet o‘ziga xoslikni namoyon etadi. “O‘ziga xoslik – lirikaning subyektivlik mohiyatidan, lirik qahramonning dunyosidan kelib chiqadi va har bir lirik asarda ifodalangan oniy -ruhiy kechinma tarixi boshlanishi, rivoji, xulosasi bilan o‘lchanadi” [2:205] Shoira she‘rlaridagi lirik qahramonning mavjudligi va uning his tuyg‘ulari ifodasiga qarab tasviriy vositalar ham o‘rnida emotsional bo‘yoqdorlikni oshirishga yaxshigan xizmat qilgan.

Xayollarim parday to‘zg‘ir, bu uzun tunda

Boshim uzra savol bo‘lib egiladi oy

Ming, million odam siqqan qadim zaminda

Nega inson bir o‘ziga goho topmas joy. [4:48]

Quyidagi to‘rtlikda ham metafora va tashbehni ko‘rishimiz mumkin. Bunday tasviriy vositalar ham mavjud kayfiyatni ochishga xizmat qilgan. Aytish mumkinki Halima Xudoyberdiyeva inson psixologiyasini she‘riy misralar bilan yoritgan hassos shoira. Ayniqsa, ayol ruhiyatini ochib berish yo‘lida adabiyotimizda yetakchi o‘rinda turadi. Yuqorida keltirilgan misralarda ham aynan insonning ichki olamida yuz

beradigan jarayonlar, xususan ayol qalbida ba'zan kechasi qo'zg'aladigan xislar to'g'risida so'z boradi. Ijodkor ham ayol, ham inson qalbining so'zlovchisi sifatida chuqur faylasufona qarashlarini ifoda etadi. Uning go'zal o'xshatishlari beixtiyor ko'z oldimizda tasvirlarni jonlantiradi. Chindan oy egilib savol nigohini tashlab turganday, hayollar bosh uzra ko'rinib oppoq par kabi uchib yurganday tuyuladi. Shunda birdan ruhimiz ko'tarilib butun yer yuzidagi insonlarni ko'rib tanamizga sig'may ketganday bo'ladi. Bu paytda qalb uyg'onib undagi ko'milib yotgan hislar ko'zini ocha boshlaydi. She'rdagi har bir so'z o'sha hislarning qo'ldan tortayotganday tuyuladi. Bu holatga tushishda, albatta, ijodkorning mehnati katta. Taffakkur olami keng, pozitsiyasini to'g'ri tanlagan Halima Xudoyberdiyeva insonni sehrlovchi bu kabi she'rlarni aksariyatiga muallif hisoblanadi.

*Tilimgaku ishonchim bor , itoatsiz so'lsa rangim,
Men tinglarman yulduzlarning sukutinmas, sho'x jarangin,
Yaqinroq oy shu'lasida tol-tol bo'lib eshilarman
Xushbaxt do'stlar davrasiga o'zim urib qo'shilarman.[4:84]*

Ushbu to'rtlikda ham shoiraning tushunarsiz lekin yorqin tuyg'ular girdobida aylanishini his etamiz. Uning yuragidagi o't, kuchli bir tug'yon va kreativ fikrlar birlashib lirikaning go'zal na'munalarini yaratishga muvaffaq bo'lgan. Ijodkor doim o'zini tabiat bilan yaqin tasvirlaydi. Uning lirik qahramoni doimo o'y hayollar og'ushida, qalbini keng ochib tabiat bilan suhbatlashadi. Aksariyat hollarda u o'zini gulga o'xshatib, tabiat va uning hodisalarini o'z qadrdonlariday ta'riflaydi. Bu vaziyatlarda go'zal peyzajlar qog'ozga tushurilgan. Yil fasllari, keng dalalar, baland tog'lar, so'lim bog'lar va toshqin soylar tasvirida takrorlanmas peyzajlar tuyg'ular guldastasiga o'ralib she'rlarni bezab turadi. E'tibor berilsa shoira ijodida tong va tun tasviri ko'p uchraydi. Tong poklik, yaxshi kunlar belgisi va baxt-omad nishonasiga o'xshatilsa, tun baxtsiz, g'amli kunlar va ayriliqqa o'xshatilgan.

*Qachon qurigan jilg'aday qolasiz tinib,
Qora tunda yorug'likka bo'lasiz mahtal?
Yigit bizni ardoqlashni unutgan kuni,
Yigitning sho'x ko'zlarida o't so'ngan mahal. [4:62]*

Ushbu she'riy parchada ham tun hijronga qiyoslangan. Asosan sevgi-muhabbat mavzusidagi she'rlarida shoira tong va tunni shunday ta'riflaydiki, undagi jonlantirish va o'xshatishlar yirik planda she'rni kulminatsion nuqtasini ko'rsatib, mazmun mohiyatini ochib beradi. Ishqiy mavzuda yozilgan she'rlarni yana bir ahamiyatli jihati shundaki, ularda ochiqdan ochiq sevgi so'zlari ishlatilmagan bo'lsa ham yoki, yigit va qizning tashqi ko'rinishi ideal darajada tasvirlanmagan bo'lsa ham ulardan o'tli

muhabbat nafasi ufurib turadi. Buning sababi Halima Xudoyberdiyeva she'rlarida o'zgacha hayo va iffatga o'ralgan jumlar mavjud. Qolaversa, yuksak ayol ruhiyati va milliy o'zligini chuqur anglab yetgan taffakkur mahsuli ta'siri seziladi.

Vatan madhini tarannum etgan she'rlarining ko'pida buyuk ota-bobolarimiz nomlari tilga olinganini ko'ramiz. Jumladan, shoira o'zidan ancha yillar oldin yashab ijod etgan Nodirabegimga bo'lgan havasi va ixlosi u haqida yozgan va yuzlangan she'rlaridan yaqqol sezilib turadi. Balki u o'zidan oldingi shoir va shoiralarni o'ziga ustoz bilib, ularning ijodidan ruhlengandir. Shu sababli uning yuragida haqiqiy o'zbek qizlaridagina bo'ladigan so'nmas o't bordir. Uning qalbidagi shu o't har bir she'rga o'zgacha tasvir va ohang berishida juda katta turtki bo'lgan deyishimiz mumkin. Halima Xudoyberdiyeva ijodidagi she'rlarni o'rganar ekanmiz, unig mavzu va yo'nalishlari turli xil ekanligini guvohi bo'lamiz. U goh ona bo'lib onalik tuyg'ularini, goh farzand bo'lib ota-onasiga dil izhorlarini, goh turmush o'rtoq bo'lib muhabbatga to'la yuragini, gohida esa o'zbekning asil qizi bo'lib Vatan madhini oshkora she'rlariga olib kirgan. Uning kechinmalari esa ba'zan ochiq oydin, ba'zida esa tag ma'no bilan ifoda etilgan. Ko'p she'rlarida asosiy g'oya va mazmun tasviriy vositalar oqrqali anglab yetiladi. Ijodkor har bir kichik detalgacha e'tibor berib tasvirlaydi. Majoziy ma'noga ega bo'lgan so'zlar ham mazvuga qarab moslashib boradi. Qaysi mazvuda bo'lmasin shoira she'rlarining har biri chuqur ma'no anglatish va uni o'quvchiga yetkazish xususiyatiga ega. She'rlarida qo'llangan tasviriy vositalar hech qayerda bo'ttirilmagan va ta'sirchanlikni me'yorda ushlashga xizmat qilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kurbanbayeva N. Halima Xudoyberdiyeva she'riyatida ayol ruhiyatini ifodalashda lirik kechinmaning o'rni// Zamonaviy dunyoda ijtimoiy fanlar: nazariy va amaliy izlanishlar nomli ilmiy, masofaviy, onlayn konferensiya.
2. Vohidov.E. Shoir she'r-u shuur, 1987,
3. Umarov H. Adabiyotshunoslik nazariyasi: oliy o'quv yurtlari uchun darslik - T:A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004.
4. Xudoyberdiyeva.H :Sharq" nashriyot-matbaa konserni bosh tahririyati- \T: - 2000.

ULUG'BEK HAMDAMNING "MUSULMON" HIKOYASIDA QAHRAMONLAR XARAKTERI

Xo'jamurodova Feruzabonu Sarvarbek qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ulug'bek Hamdamning "Musulmon" hikoyasi zamonaviy o'zbek adabiyotida diniy-ma'naviy muammolarni badiiy tahlil qilish uslubida yozilgan muhim asar hisoblanadi. Maqolada hikoya mavzusi, kompozitsiyasi, stilistik xususiyatlari va personajlarning psixologik motivatsiyasi kompleks tarzda tahlil qilinadi va adabiyot nazariyoti nuqtai nazaridan baholanadi. "Musulmon" hikoyasidagi ikki inson xarakteri: biri hayotga yaxshi va yomon ko'z bilan boqadigan, faqat o'zini ishini maqullaydigan, foyda uchun ish ko'radigan bo'lsa, boshqasi har bir narsadan yaxshilik izlaydigan obraz qiyosiy tahlil qilinadi. Hikoyada kontrast usulda talqin qilingan shaxslarning sujet va voqealar tizimining o'zni haqida mushohada yuritiladi.

Kalit so'zlar: kompozitsiya, sujet, ramz, portret, peyzaj, xarakter, ekspozitsiya

Abstract: Ulugbek Hamdam's story "Muslim" is considered an important work in modern Uzbek literature, written in the style of artistic analysis of religious and spiritual problems. The article comprehensively analyzes the theme, composition, stylistic features and psychological motivation of the characters and evaluates them from the point of view of literary theory. The two human characters in the story "Muslim": one who looks at life with both good and bad eyes, who only approves of his own work, works for profit, and the other who seeks good in everything, are analyzed comparatively. The role of the characters interpreted in the story in a contrasting manner and the system of events is observed.

Keywords: composition; subject, symbol, portrait, landscape, character, exposition

Аннотация: Повесть Улугбека Хамдама «Мусульманин» считается важным произведением современной узбекской литературы, написанным в стиле художественного анализа религиозных и духовных проблем. В статье всесторонне анализируются тема, композиция, стилистические особенности и психологическая мотивация персонажей, дается их оценка с точки зрения теории литературы. В сравнительном анализе рассматриваются два человеческих характера в повести «Мусульманин»: один, смотрящий на жизнь и с доброй, и с дурной стороны, одобряющий только свой труд, работающий ради выгоды, и

другой, ищущий во всем добро. Рассматриваются контрастно трактуемые роли персонажей и система событий.

Ключевые слова: композиция, сюжет, символ, портрет, пейзаж, персонаж, экспозиция

Badiiy adabiyotda ijodkorning obraz yaratish mahorati muhim ahamiyatga ega. Obrazni xarakter darajasiga olib chiqish, ma'lum ijtimoiy-falsafiy fikrni teran ifoda etish esa so'z san'atkoridan yanada zakiylik va favqulodda iste'dodni talab qiladi. Agar shunday bo'lmasa, u yaratgan badiiy yaratq quruq matnligicha qolib, estetik vazifasidan uzoqlashadi.

Ilmiy adabiyotlarda bu xususda, jumladan, qahramon va xarakter masalasi to'g'risida ancha keng fikrlar berilgan bo'lib, ularni o'rganish asnosida shu narsaga amin bo'lamizki, muallif o'z badiiy niyatini, inson va jamiyat, hayot va borliq haqidagi mushohadalarini aynan o'zi yaratgan qahramonlar vositasida, voqelik uchun birlamchi deb qaraluvchi tipik obrazlar orqali bayon qiladi. Bu xususda adabiyotshunoslarning fikriga to'xtalib o'tamiz: "Xarakterda yozuvchining kishilarga va hayotga munosabati, hayotiy hodisalarga bergan estetik bahosi yaqqol ko'rinadi. Xarakter muallif estetik idealini tashuvchidir" [I.Sulton. Adabiyot nazariyasi.T.:1986, 199-bet]. Akademik Izzat Sultonning fikrini davom ettirgan holda adabiyotshunos olim T.Boboyevning quyidagi fikri o'rinlidir: "Yozuvchi xarakter orqali hayotni tasvirlarkan, u doimo hayot dialektikasini, tabiat va jamiyatdagi hamma narsalarning uzluksiz harakatdaligini, ularning bir-birlariga bog'liqligi va aloqadorligini, biri ikkinchisiga, ikkinchisi birinchisiga ta'sir etib turishini hisobga oladi, albatta"[T.Boboyev.Adabiyotshunoslik asoslari.T.:2002,79-bet] Badiiy asar yaratuvchilari ana shu xarakterni, ya'ni qahramonning individual tomonlarini ochib berishda hayot voqeligidan material oladi. Badiiy asar qahramoni prototipi ham shu jumladandir.

XX asr o'zbek adabiyotida katta o'zgarishlar yuz berdi. Yozuvchi va shoirlarimiz ijodida g'arb adabiyoti an'analari asosida inson ruhiyatini va ong oqimini asarlaridagi qahramonlar xarakteriga singdirishga harakat qildilar. Bu urinishlar o'z samarasini berib, yuksak saviyadagi asarlar dunyo yuzini ko'ra boshladi.. O'zbek adabiyoti nasrida epik turning bir bo'lagi bo'lmish hikoya janrida ham badiiy saviyasi baland asarlar yaratildi. Hozirgi kun o'zbek nasrida ijod qilayotgan talantli adiblarimiz ham oz emas. Ular yaratayotgan asarlarning badiiy saviyasi yuqori cho'qqida desak, aslo, mubolag'a bo'lmaydi.Yozuvchilarimiz hikoya janrining ham saviyasini o'stirib bormoqdalar.Bu yo'lda o'zining mashaqqatli mehnati evaziga yutuqlarga erishayotgan:Nazar Eshonqul,G'ofur Shermuhammad,Abduqayin

Yo'ldoshev, Luqmon Bo'rixon, Ulug'bek Hamdam kabi ko'plab yozuvchilarimizni ko'rsatishimiz mumkin. Adabiyotshunos Umarali Normatov qayd qilganidek "So'nggi yillardagi bizdagi adabiy jarayonga xos eng muhim xususiyatlarda biri shundaki, adabiyotimiz chinakamiga xilma xil bo'lib borayabdi ...bizda ham falsafiy asosi jihatidan xilma xil yo'nalishga mansub asarlar paydo bo'la boshladi"[U. Normatov. Umidbaxsh tamoyillar. -T. "Ma'naviyat", 2000. 3-4-betlar].

Hikoya janrining boshqa janrlardan asosiy farqlaridan biri, ya'ni uning markazida qahramon xarakteri turishini nazariy adabiyotlardan ko'rishimiz mumkin. Yozuvchilarimiz ideali asosida yaratilayotgan qahramonlar xarakteriga olam va odam botiniy dunyosida yuzaga kelayotgan yutuq va kamchiliklar singdirilib kelinmoqda. Bu esa, albatta, o'quvchi ongiga ta'sir etmay qo'ymaydi. Ijodkorlar ham ana shu maqsadni yanada kuchaytirish maqsadida insonning ongiga chuqurroq kirib borishga va unda yuz berayotgan o'zgarishlarni o'zlari yaratayotgan qahramonlar xarakteriga singdirib borishga harakat qilib kelmoqda. Qahramon xarakteri uning nutqida, portret tasvirida, muallif tavsifida va xatti harakatlar tasvirida namoyon bo'ladi. Ushbu omillar birlashib, kitobxon ko'z o'ngida real inson obrazi gavdalanadi. Har qanday badiiy asar yozuvchuning o'z davriga bo'lgan munosabatidan dunyoga keladi. Yozuvchi o'zini ruhiyatida kechayotgan tuyg'ularini shu yaratayotgan asari orqali yoritib berishga intilishi hech kimga sir emas, albatta. xo'sh, yozuvchi idealidagi narsalarni qanday yoritib bera oladi? Albatta, o'z ideallini asardagi personajlarning ruhiyatiga singdiradi. Asardagi personajlarning qarashlari turli xil bo'lgani sababli ular orasida o'zaro ziddiyatlar vujudga keladi. Mana shu jarayon asar personajlarining sekin-astalik bilan xarakterini ochib beradi. Biz quyida istiqlol davrida yaratilgan o'zbek hikoyalarida xarakterni ochib berilishi haqida so'z yuritamiz.

O'zbek adabiyotida, nasrida ko'zga ko'ringan adiblarimizdan biri Ulug'bek Hamdam hikoyalarini o'qib chiqar ekanmiz, adibning hikoyalarida inson ruhiy olamidagi nozik va hayajonli tuyg'ular mahorat bilan ochib berilgan. Uning, roman vahikoyalari o'quvchini mushohadaga, mulohazaga undashi bilan xarakterli hisoblanadi. Masalan, "Ko'nglimdagi daryo", "Unutilgan nay navosi", "Ko'zini ochib yumgan odam", "Pillapoya", "Bir og'iz so'z", "Bir piyola suv", "Musulmon" hikoyalarining har birida hajm tor, voqealar tig'iz, ammo ularda romanga arzugulik teran ma'no mujassam. Ya'ni janrning kichik jussasi, yelkasiga romanga xos salobatli yuk ortilgan. Eng muhimi, unda so'nggi yillar adabiyotimizda, qolaversa, jahon adabiyotida ham kam uchraydigan o'zida buyuk goyalarni tashuvchi, biri-borga intiluvchi qahramonlar bo'y ko'rsatayotir. Chunonchi, "Ko'nglimdagi daryo"da erkinlikda keng quloq yoyishni istaydigan, boshqacha, hech kimga o'xshamagan qalb

pokligi sari odimlash ishtiyoqi bilan yongan qalbi daryoodamning o'y-mushohadalari o'quvchini befarq qoldirmaydi. "Pillapoya"dagi qahramon hayotda o'z yo'lini topishga bo'lgan intilishi, boshqalar o'ylamagan, balki hech kimga qizig'i bo'lmagan, anglash ishtiyoqidan yuqori bo'lgan, mantiqsizlik makon tutgan manzil tomon odimlaydi. "Bu mo'jiza o'zimcha mavjud bo'lgan har qanday haqiqatdan yuksakroq va kuchliroq tuyuladi men uchun", -deydi u.

Masalan adibning "Musulmon" hikoyasini olaylik, hikoyaning markazida haqiqiy e'tiqod va tashqi diniy amallar o'rtasidagi tafovut yotadi. Muallif bosh qahramon orqali ma'naviy izlanish, ichki tozalanish va ijtimoiy bosimga qarshi turish jarayonlarini tasvirlaydi (U. Hamdam, *Musulmon*. Yoshlik.2010, b. 12–34). Asar diniy e'tiqodni shaxsiy axloq va mas'uliyat bilan bog'laydi, shuningdek avlodlar o'rtasidagi ma'naviy uzluksizlik mavzusini ko'taradi. Hikoya post-sovet makonidagi diniy reaktivatsiya davrida yozilgan bo'lib, an'ana va modernlashuv ziddiyatlarini ko'rsatadi. Adabiyotshunos To'xta Boboyev ta'kidlaganidek, bunday kontekst individual va jamiyat o'rtasidagi qarama-qarshilikni kuchaytiradi. Matn an'anaviy syujet tuzilmasiga ega: kirish, rivojlanish, cho'qqi va yakun. Hamda retrospektiva va ichki monologlardan samarali foydalangan, bu qahramonning ruhiy o'zgarishini bosqichma-bosqich ochib beradi [I. Sulton, 2005, b. 88–91]. Muallifning uslubi oddiy va tushunarli, ammo ramziy tasvirlar, metaforalar va xalq nutqi elementlari bilan boyitilgan. Diniy terminologiya dialoglarda tabiiy tarzda ishlatilgan, ichki monologlar esa personaj psixologiyasini ochishda markaziy funktsiya bajaradi.

Qahramon xarakteri masalasi haqida so'z borar ekan, Ulug'bek Hamdam mahoratining yana bir qirrasiga e'tibor qaratish lozim. Adib badiiy butunlikni qurar ekan, shu narsani unutmaydiki, muallif badiiy haqiqatni tarixiy haqiqatdan ustun qo'ymasligi, o'z hissiyotiga tayanibgina ish ko'rmasdan, moziy voqeligiga haqqoniy yondashishi, xolisona fikr bildirishga harakat qilishi zarur. Bir yoqlamalikdan qochgan holda hayotiy bir qonuniyatni badiiy asarga-da tatbiq etishi lozim. Bu haqiqat - ijobiy shaxs faqat ijobiylikdan va yoki salbiy inson asliyatida boshdan oyoq salbiylikdan iborat bo'lmashligi mumkinligidir. Ijobiy qahramonda ham ba'zan nuqsonlar, illatlar ko'zga tashlanib qolishi, salbiy obrazda esa, aksincha, ijobiy xislatlar namoyon bo'lishi mumkinligini nazarda tutishi lozimligidir. Bu jihatdan adabiyotshunos olim Izzat Sultonning: "...shuni esda tutish kerakki, adabiy asar qahramonlarini ijobiy va salbiy guruhlariga bo'lish – juda shartli bir hodisadir. Aslida badiiy asar qahramonlarining ta'sir kuchi – ularning ijobiy yoki salbiy bo'lishida emas, balki bu qahramonlarning hayotiyligida, ya'ni hayot haqiqatiga mosligidadir," – degan fikrlari o'rinlidir.

Bosh qahramon ichki izlanish, halollik va mas'uliyatni izlaydi; oilaviy va ijtimoiy bosim uning qarorlariga ta'sir qiladi. Diniy autoritetlar qahramonni sinovga soladi va uning o'zini anglash jarayonini tezlashtiradi [T.Boboyev, 2001, b. 112–118]. Personajlarning harakatlari individual e'tiqod, jamiyat kutganlari va axloqiy idealga muvofiqligi bilan izohlanadi. Namoz, duo va oilaviy xotiralar muallif tomonidan ramziy vosita sifatida qo'llanadi. Ular qahramonning ichki holatini va yuzaki amallar bilan chinakam imon orasidagi farqni ko'rsatadi. Namoyish etilgan ramzlar asarning g'oyaviy markazini mustahkamlaydi (U. Hamdam, 2010, b. 73–86).

Epigraf asarning butun mazmun-mohiyatini ochib berishi kerakligi zarur. “Musulmon” asariga tanlangan epigraf asarning butun mazmun-mohiyatini ochib bermoqda. Bu o'rinda adibning buyuk so'z ustasi Abdulla Qahhor ta'limidan olgan saboqlari bilinib turibdi. Abdulla Qahhorning har bir hikoyasiga keltirilgan epigraf butun bir hikoyani jamlay olishi bilan ajralib tursa, U.Hamdanning “Musulmon” hikoyasi uchun tanlangan epigraf ham xuddi shu vazifani bajarmoqda. Yozuvchi hikoyaga epigraf sifatida buyuk mutafakkir Alisher Navoiyning “ Kimki bir ko'ngli buzug'ning xotirin shod aylag'ay, Oncha borkim, Ka'ba vayron bo'lsa obod aylag'ay” misralarini keltirish orqali asarning butun mazmunini ochib beradi. Hikoya epigrafidan o'quvchi voqelikni his qiladi.

Hikoya ekspozitsiyasidan boshlanadi. Hikoya ko'lam tabiatini tasvirlash va ikki qushchani daraxt shoxlariga uchib kelib qo'nishi peyzaj bilan boshlanadi. Peyzaj o'zi nima? Peyzaj so'zi fransuzcha so'zdan olingan bo'lib “tabiatni tasvirlash” degan ma'noni anglatadi. Hikoyadagi qushlar esa so'ngigacha ishtirok etadi. Qushlarni ramziy timsol misolida qarash mumkin. Nega qushlarga ramziy timsol ma'nosida qarash kerak? Chunki ular nimaga ishora qiladi? Bir hovlida Hasan va Husan birgalikda istiqomat qiladilar. Ular madrasada ta'lim olib bilim olishadi. Ikki aka-uka egizaklar, lekin biri xil dunyo, biri xil xarakter. Yozuvchi qahramonlar portretini quyidagicha tasvirlaydi: Hasan ko'p aql qotiradigan, o'zini gapini ma'qullab boshqalarni eshitmaydigan, faqat saboq uchun ibodat qiladigan, xudoni jannatga qo'ymasdan o'zini tutadigan, yordam qo'lini cho'zmaydigan, xudbin obraz. Husan esa, uning aksi bo'lib, ko'proq tabiat bilan shug'ullanadi, qushlarni tomosha qiladi, boshqalarga yordam berishni istaydi. Aka-uka yashaydigan uyga qo'shnisi Hasan va Husan otasini kasalligi haqida xabar beradi. Hasan darrov yo'lga tushib, ibodat qiladi. Husan esa yordam kerak bo'lsa, avval inson uchun yordam kerak deb ko'radi. Hikoyada “Yozuvchi timsoli” tushunchasi ham ishlatiladi.

Qoliplash – bu ham asarda ko'p uchraydi. Hikoyada tasodifiy voqealar ham mavjud. Masalan, aeroportda bir kishi namoz o'qimay pastga tushib qoladi. Samolyot

uchib ketadi va u halok bo'ladi. Bu voqea diniy qahramonning tasavvurini mustahkamlaydi. Hasan "hamma narsani namozga mengzaydi", o'ziga bino qo'yadi. Husan esa boshqacha: yordamni insonlarga, ona yurti uchun, boshqalarning ahvolini yengillatishga sarflaydi. Shunday qilib, asarda ikki qahramon o'rtasidagi farq yorqin ko'rsatiladi. Qahramonlarning otasi kasal bo'lib qoladi. Ularni Toshkentga olib ketishadi. Shifokorlar qon bosimini ko'tarilganini aytishadi. Onasi esa keksayib qolgan bo'lsa-da, o'zini tutadi. Aka ukalar esa otasi tuzalguncha yonida bo'lishadi. Bu joylarda Hasan ibodatini davom ettiradi, Husan esa otasiga amalda yordam ko'rsatadi. Husan namoz o'qimaydi, ammo Hasan singari xudbin emas, balki boshqalarga yordam qo'lini cho'zadigan inson sifatida tasvirlanadi. Hikoya oxirida yozuvchi ramziy timsol – qushlarni imonning timsoli sifatida qayta talqin qiladi. Ka uka otasi tuzalguncha qolib so'ngra madrasasiga qaytgach juma nomoziga tayyorgarlik ko'rishadi. Hasan Husanni ko'p undasada Husanni ko'zlari hech bir qushga o'xshamas antiqa qushlarni izlaydi. Xo'sh, Husanga nega buncha qushlar yoqib qoldi, bu qushlarni nimasi o'ziga bunchalik tortar edi buni o'zi ham bilmasdi. Juma nomoziga borguncha ham qushlar Hasan va Husanga hamroh bo'lib uchishdi. Ular hatto Toshkentga ham aka-ukalarga hamroh bo'lib borishgan edi. Masjidga kirganida hamma yig'ilgan edi. Hasan iloji boricha oldinroqqa borishga harakat qilgandi. Ikki aka-uka o'rtasiga bir kishi kelib o'tirganda Jo'nayd domla ma'ruzasini boshlaydi. Shunda kechroq kelib o'tirgan kishi bezovta bo'lib oxiri oyog'ini oldinga uzatib "xudoga shukur" deydi shu payt yuqoridan shiftni bezagi sifatida qilingan ganch bo'lagi tushganda Husan xavotir olib u insonni hol-ahvolini so'raydi. Hasan esa hech narsa bo'lgani yo'q hammasi joyida deb atrofdagilarni tinchlantiradi. Husan yordam berish kerakligini Hasanga aytib bazur uni o'rnidan qo'zg'atadi Hasan istar-istamas unga yordamlashib tashqariga olib chiqadi. U kishi siz boravering men sababli nomozdan qolmang, degan sari Hasan tezroq bo'l, ketdik deya xitob qiladi. Shunda Husanni jahli chiqib insonga yordam berishi kerakligi ahvoli og'irlig'ini aytadi. Hasan bo'lsa yigirma yetti savobdan quruqqolamanmi deb darvoza tomonga qarab yurganda daraxt shoxida turgan qushlar go'yoki ketma degandek uning atrofida aylanadi.

Husan Hasanning orqasidan: -Sen faqat joynomozda musulmonsan mo'minsan tashqarida esa unuman aksisan Hasan deya achchiq gapirib qoladi. Hasan ortiga qaramay yugurib ketadi. Husan yarador kishiga yordam beradi, taksi to'xtatib o'zi bilan birgalikda shifoxonaga olib boradi. Hikoyaning boshidan oxirigacha ikkalasi o'rtasida o'zaro konflikt bo'ladi. Ushbu konflikt xarakterlararo konflikt deb yuritiladi. Shu bilan birga, yozuvchi ezgulik g'oyasini, iymon g'oyasini haqiqiy musulmonlikning birinchi sharti sifatida gavdalantiradi.

Xulosa qilib aytganda, muallif. “Musulmon” hikoyasi orqali inson faqat namoz o‘qib, besh vaqt ibodat qilibgina emas, balki yordam qo‘lini cho‘zib, hayrli amallar qilibgina chin musulmon bo‘la olishini singdirgan. Asli musulmonlik – sof qalb, insonlarga mehr-muhabbatdir. Qushlar timsolida imonni, uning xususiyatlarini talqin qilinadi. Bu asar bilan Ulug‘bek Hamdam o‘zining ijodkor sifatidagi yana bir qirrasini namoyon qila olgan desak, xato bo‘lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. T. Boboyev. Adabiyotshunoslik asoslari. Toshkent: O‘zbekiston, 2002. –B.79.
2. U.Normatov .Umidbaxsh tamoyillar.-T. “Ma’naviyat”,2000. –B. 3-4.
3. Izzat Sulton. Adabiyot nazariyasi. Toshkent: O‘qituvchi, 2005. –B. 88-91.
4. T. Boboyev. Adabiyot asoslari. Toshkent: O‘zbekiston, 2001. –B.112-118.
5. D.Quronov . Adabiyot nazariyasi asoslari .–Toshkent: Noshir, 2019
6. U. Hamdamov. Musulmon hikoyasi. “Yoshlik”, 2010.

“RUSTAMXON” DOSTONI: TUZILISHI, BADIY XUSUSIYATLARI VA XALQ OG‘ZAKI IJODIDAGI O‘RNI

Xudayberdiyeva Ozoda Hojiakbar qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti

yōnalishi kechki I-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Z. Usmanova

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek xalq og‘zaki ijodining nodir namunalaridan biri bo‘lgan “Rustamxon” dostoni tahlil qilinadi. Asarda xalqning orzu-umidlari, ijtimoiy hayotidagi murakkabliklar hamda milliy qadriyatlari ifodalangan. Dostondagi voqealar tizimi, obrazlar olami va badiiy xususiyatlar ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Rustamxon dostoni, xalq og‘zaki ijodi, baxshichilik, badiiy tahlil, folklor.

Annotation: This article analyzes “Rustamxon”, one of the unique examples of Uzbek oral folklore. The study highlights the reflection of people’s aspirations, social issues, and national values in the epic. The structure of events, the system of characters, and artistic features are examined.

Keywords: Rustamxon epic, oral folklore, epic singing, literary analysis, folklore studies.

Аннотация: В данной статье рассматривается один из ярких образцов узбекского устного народного творчества — дастан «Рустамхон». В эпосе нашли отражение мечты народа, социальные трудности и национальные ценности. Анализируются сюжетная структура, система образов и художественные особенности произведения.

Ключевые слова: дастан Рустамхон, устное народное творчество, бахшичилик, художественный анализ, фольклор.

Doston voqealari Oqtosh elida hukmronlik qilgan Sultonxon va uning o‘g‘li Rustamxon hayoti atrofida kechadi. Sultonxon uzoq safarga chiqib ketganida, xotini Huroyim davlatni boshqaradi va Rustamxonni dunyoga keltiradi. Rustamxon pahlavon bo‘lib voyaga yetadi. Biroq kundoshlar Huroyim va uning o‘g‘lidan qutulish uchun hiylalar uyushtiradilar. Shu tarzda doston voqealari Rustamxonning sinovlari va qahramonliklari orqali davom etadi. Kundoshlarning ig‘vosi bilan hiylagar kampir soxta maktub tayyorlaydi. Unda Huroyimning davlatni noto‘g‘ri boshqarayotgani, hatto nomusiga putur yetkazayotgani haqida yolg‘on yoziladi. Sultonxon esa bu

gaplarga darrov ishonadi, chunki xalqimiz mentalitetida erkak uchun mol-mulkdan ham muhimroq narsa — ayolining or-nomusi hisoblanadi. Shu bois, uzoq safarda bo'lgan shoh xotiniga nisbatan shubhalarga tez berilib, Huroyimni qatl qilishni buyuradi.

Sultonning buyrug'i bilan askarlar Huroyimni hiyla bilan tutib, Mansur doriga olib boradilar. Bu voqealardan bexabar Rustamxonga uning yaqin xizmatkori Ximcha xabar beradi. Jallodlar onasini dorga osmoqchi bo'lganida, Rustamxon kelib uni qutqaradi va ikkovlari Oqtosh eliga qaytmaslikka ahd qilib, tog'larda yashirinishadi. Rustamxon keyinchalik Bujul elida ajdardan xalqni qutqaradi, shohning qizi Oftoboyi ozod qiladi va unga uylanadi. Xisrav shoh hatto davlatini unga ishonib topshiradi. Ammo Rustamxon onasini sog'inib, ko'p o'tmay uning oldiga qaytishga qaror qiladi.

Rustam onasini izlab kelganida, hiylagar Maston kampir uni aldab, onasini g'orga qamab qo'yadi va o'zi onasining o'rniga chiqib, Rustamni ayblaydi. Kampir Rustamni o'ldirtirmoqchi bo'ladi, lekin qizil dev uni tan olmay, kampirni jazolaydi. Kampir Rustamning ko'ziga sehr qilib uni ko'rolmaydigan qiladi. Rustam o'zini ayblab ochiq qabrga yotadi, tozilar esa unga ovqat tashib keladi. Tozilar orqali xotini Oftoboy uni topadi, duolari bilan Rustamning ko'zlari ochiladi. Rustam xotinini olib yurtiga qaytmogchi bo'ladi, yo'lda onasini ham topib, hammalari birga yashay boshlashadi. Shu payt Oqtoshda xalq orasida ularning nohaq ayblangani haqida gaplar tarqaladi. Pushaymon bo'lgan Sultonxon taxtdan voz kechib ularni izlaydi va oqrobotda topadi. Avval Rustam uni kechirmasa-da, onasi sabab kechiradi. Ular birga Oqtoshga qaytishadi. Kundoshlarning yomon ishlari fosh bo'ladi va jazolanadi. Sultonxon taxtni Rustamga topshirmoqchi bo'ladi, ammo Rustam hozircha xohlamaydi, chunki xonlikning qiyinligini yaxshi biladi. Shu bilan doston yaxshilik bilan tugaydi.

Asarning qisqacha syujeti shunday yaratilgan. Dostondagi obrazlarga nazar tashlasak, avvalo Rustamxon obrazi e'tiborimizni tortadi. Asarning bosh qahramoni Rustamxonning tashqi qiyofasi, kuch-g'ayrati she'riyatimizda ko'p uchraydigan tashbehlar orqali go'zal tasvirlangan. Uning ko'rsatgan mardonavarliklari va ulkan janglari, masalan, jallodlar bilan qilgan olishuvi yoki ajdar bilan kechgan kurashi mubolag'a san'ati yordamida eng hayajonli va unutilmas tarzda ifodalangan. Bu obrazdan hozirgi kunda yoshlar ko'p ibrat olishi mumkin. Avvalo, u jasoratli – xalq va yurt uchun jonini tikishga tayyor. Ikkinchidan, u sadoqatli – onasini ham, sevgan yorini ham hech qachon unutmaydi. Uchinchidan, u halol va adolatli – hokimiyatni o'z manfaati uchun emas, balki xalq manfaatini o'ylab qabul qilmaydi. Demak, bugungi yoshlar Rustamxon singari yurtga sadoqatli, oilaga mehribon, insoniylikni yuksak

qo'yadigan, halollik va adolatni hayot mezonini belgiladigan bo'lsalar, jamiyatimiz yanada mustahkam va barkamol bo'ladi.

“Rustamxon” dostonida Rustamning yor-do'sti, keyinchalik turmush o'rtog'i bo'lgan Oftoboy obrazi ham alohida ahamiyat kasb etadi. U avvalo mehribon va sadoqatli ayol sifatida gavdalanadi. Rustam ko'r bo'lib qolganida uni tark etmasdan, aksincha, sabr bilan yonida turishi, tinmay duo qilib, sevgilisini yana hayotga qaytarishi uning fidoyiligi va matonatini ko'rsatadi. Oftoboy obrazi orqali muallif ayolning nafaqat go'zalligi, balki uning ma'naviy qudrati va sabr-toqati ham ulug'lanadi. U qiyin vaziyatlarda ham umidsizlikka tushmaydi, sevgisi va ishonchi bilan Rustamni qo'llab-quvvatlaydi. Shu jihatlari bilan Oftoboy – sharqona andishali, oqila va sadoqatli ayol timsoli sifatida gavdalanadi. Bugungi kun yosh qizlari uchun ham Oftoboy obrazi ibratli: u fidoyilik, sabr, mehr-muhabbat, oilaga sadoqat kabi qadriyatlarni o'zida mujassam etadi. Bunday xislatlar jamiyatimizda baxtli oila va mustahkam turmushning poydevori hisoblanadi.

Dostondagi yana bir muhim shaxs – bu Sultonxon. U podshoh bo'lsa-da, insoniy fazilatlari va zaif jihatlari bilan tasvirlanadi. Avvaliga u farzandsizlik dardida yashaydi, orzu qilgan farzandiga ega bo'lgach esa taqdir sinovlari bilan yuzlashadi. Sultonxonning eng katta xatosi – kundoshlarning ig'vosiga tez ishonib, adolatni unutishi bo'ladi. Bu orqali asarda podshohning ham adashishi mumkinligi ko'rsatiladi. Ammo syujet rivojida Sultonxon o'z aybini anglab, pushaymon bo'ladi. U oilasidan ayrilishning og'ir oqibatlarini ko'radi va oxir-oqibat tajribadan saboq olgan, adolatga qaytgan ota sifatida namoyon bo'ladi. Shu jihati bilan Sultonxon obrazi “inson xatosini tan olib, uni tuzatishga qodir bo'lishi kerak” degan g'oyani ifodalaydi. Bugungi kunda Sultonxon timsoli bizga ota sifatida oilani asrab-avaylash, shoshqaloqlik va ishonuvchanlikning oqibatlarini o'ylash, har bir qarorda adolatni ustun qo'yish kerakligini eslatadi. Shu bois uning obrazi ham o'quvchi uchun ibratli va o'yantiruvchi hisoblanadi.

Asardagi muhim obrazlardan yana biri – bu Rustamxonning onasi Huroyimdir. U dostonida nafaqat mehribon ona, balki oqila ayol sifatida ham tasvirlangan. Huroyim davlatni boshqarib turgan paytlarda uning aql-zakovati, adolatparvarligi yorqin ko'rinadi. Shoir uni tasvirlashda ko'pincha tashbeh va isti'ora san'atlaridan foydalangan. Masalan, Huroyimning sabr-toqati tog'ga, mehribonligi esa quyoshga qiyos qilinadi. Shuningdek, uning mashaqqatlarga bardoshi, dorga olib ketilayotgan paytdagi qat'iyligi mubolag'a orqali yanada ta'sirchan ifodalangan. Bu holatda Huroyimning obrazi “ona jasorati” ramzi sifatida gavdalanadi. Bugungi kunda yoshlar Huroyim obrazidan ham katta ibrat olishlari mumkin. Avvalo, u o'z farzandi uchun

jonini tikkan ona timsolidir. Ikkinchidan, u oqila va sabrli – davlatni vaqtincha boshqargan paytda ham adolatni qo'ldan bermaydi. Uchinchidan, Huroyim hayotiy sinovlarga dosh bera oladigan, o'z sha'nini yuksak tutadigan ayol sifatida jamiyatimizdagi har bir ona va qizlarga ibratdir. Demak, bugungi kun yoshlari, ayniqsa qizlarimiz Huroyim singari sabrli, oqila, mehribon va or-nomusli bo'lsalar, bu xalqimizning ma'naviy poydevorini yanada mustahkamlaydi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, xalqimizning bebaho merosi bo'lgan dostonlar asrlar davomida millat ma'naviyatini yuksaltirib kelmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Xalq og'zaki ijodi – milliy o'zligimizning ajralmas qismi, xalq qalbining tirik xotirasidir." Bugungi kunda yurtimizda dostonchilik maktablari ochilayotgani, yosh avlodni shu boy meros ruhida tarbiyalashga xizmat qilayotgani buning yaqqol dalilidir. Demak, "Rustamxon" dostoni ham nafaqat o'tmish xotirasi, balki bugungi kun yoshlariga ham jasorat, sadoqat va halollik darsini beruvchi bebaho asardir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Axmedov A. O'zbek xalq dostonlari. – T.: Fan, 1980.
2. Mirzaev T. O'zbek dostonchiligi tarixi. – T.: O'zbekiston, 1995.
3. Sarimsoqov B. O'zbek folklori va uning janrlari. – T.: Universitet, 2001.
4. Jo'rayev O. Dostonchilik san'ati va baxshilar ijodi. – Samarqand: Zarafshon, 2008.
5. Qodirov H. O'zbek xalq baxshilari va epik an'analari. – T.: Akademnashr, 2012.
6. Mirzaev T., Sarimsoqov B., Safarov O. O'zbek xalq og'zaki ijodi. – T.: Fan va texnologiya, 2010.
7. Rustamxon dostoni. Nashrga tayyorlovchi: Folklor ekspeditsiyasi materiallari. – T.: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1978.

ABDULLA AVLONIY DRAMMALARIDA JADIDCHILIK G'OYALARI VA DAVR FOJEASI TALQINI

Xurriyat Abdukaxxorova Burxon qizi

CHDPU talabasi

abduqahhorovahurriyat@gmail.com

Ilmiy rahbar: Murodova R.I

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdulla Avloniy asarlari orqali Turkiston o'lkasidagi jadidchilik harakati va davr fojealari talqini yoritilgan. Istibdod siyosatining xalq hayotiga salbiy ta'siri, jaholat va ilmsizlik oqibatlari tanqidiy kulgi vositasida tasvirlanishi ko'rsatilgan. Mustaqillik yillarida Abdulla Avloniy merosi va jadidchilik harakatining ahamiyati yanada chuqur tadqiq qilinib, adib nomi xalq e'tiboriga qayta taqdim etilmoqda.

Kalit so'zlar: Abdulla Avloniy, jadidchilik, Turkiston, istibdod, ma'rifat, ilm, jaholat, Turkiston fojeasi.

Аннотация. В статье рассматривается движение джадидов в Туркестане и осмысление трагедий этого периода в произведениях Абдуллы Авлони. Показано, что негативное влияние тиранической политики на жизнь народа, последствия невежества и невежества показаны в нём с помощью острого юмора. В годы независимости наследие Абдуллы Авлони и значение движения джадидов изучаются более глубоко, а имя писателя вновь становится известным широкой публике.

Ключевые слова: Абдулла Авлони, джадидизм, Туркестан, тирания, просвещение, наука, невежество, трагедия Туркестана.

Annotattion. The article examines the Jadid movement in Turkestan and the interpretation of the tragedies of that period in the works of Abdulla Avloni. It shows that the negative impact of tyrannical policies on the life of the people, as well as the consequences of ignorance and illiteracy, are depicted through sharp humor. In the years of independence, the legacy of Abdulla Avloni and the significance of the Jadid movement have been studied more deeply, and the writer's name has once again become well known to the general public.

Keywords: Abdullah Avloni, Jadidism, Turkestan, tyranny, education, science, ignorance, tragedy of Turkestan.

XIX asr oxiri XX asr boshidagi o'zbek milliy pedagogikasining mashhur vakillaridan biri ma'rifatparvar shoir, dramaturg, jurnalist, olim, davlat va jamoat

arbobi Abdulla Avloniydir. Uning madaniyatimiz tarixidagi o'rni haqida gap ketganda, ikki jihatini alohida ta'kidlash zarur: pedagogik faoliyati va adabiy – badiiy ijodi. Uning pedagogik faoliyati, ta'lim-tarbiya haqidagi fikrlari XX asrning boshlarida yangi bosqichga ko'tarilgan ma'rifatchilikning xususiyatlarini belgilashda muhim manbalardandir. Jadidlar eski an'anaviy hayot tarzini isloh qilish, milliy madaniyat va ilm-fan rivojiga katta e'tibor berishni maqsad qilishdi. Bu harakatning yirik namoyandalaridan biri – Abdulla Avloniy bo'lib, u pedagog, adib, dramaturg va ma'rifatchi sifatida o'z davrining ilg'or fikrlarini ilgari surdi. U o'z drammlarini xalqni uyg'otish vositasi sifatida ko'rdi.

Avloniy drammlarida o'z davrining fojealari mustamlakachilik zulmi, xalqning befarqligi, ilm-fan va ma'rifatga e'tibor bermaslik, ayollarning og'ir ahvoli, mahalliy amaldorlarning poraxo'rliigi va nafsparastligi kabi muammolar qattiq tanqid qilinadi. U zamon hodisalarini ochiq ko'rsatish orqali o'z xalqini ogohlik va uyg'oqlikka chaqirdi. Asarda *“Kelgan kishilarning hammasi mana shunga o'xshagan kishilar. Bular bilan so'ylashmoqg'a bir qop jon kerak. Ish bilmag'on va so'zumg'a tushunmag'on odamga jigaringni xun qilub, bir soat-iki soat vaqtingni bekor o'tkarmoqdan boshqa bularning ahvoliga kuyub, sil bo'lishdan boshqa natija chiqmaydur. Bularning nazarida advokat bir ariza yozuvchi kishi. Har kuni munaqangi odamlardan 20-25 kelub, yo'q erga miyangni achitub, qoningni buzub, jigaring-ni ezub, chiqub ketadur. Bul ham kamlik qilub, bir soat umr yoshin fotiha bilan o'tkaradur.”* Davronbekning tilidan aytilgan ushbu so'zlar orqali ham uning harakterini bilish qiyin emas. Uning yoniga kelgan oddiy xalqning shu qadar sodda, ilm ma'rifatdan ancha uzoq ekanligini his etib advokat bo'lganligi uchun ham ba'zan kuyunadi. Asar qahramoni Xushvaqtning gapirish nutqidan uning hech bir bilim maskanida ta'lim olmaganligi hatto oilasida ham ilmdan xabardor kishilar yo'q ekanligini ko'rish qiyin emas. Avloniy o'z asarlarida ilgari ma'rifat gulshani bo'lgan yurti endilikda jaholat botqog'iga botganidan iztirob chekadi. U yurt obodligi va xalq farovonligi uchun yagona najot ilm-ma'rifatda ekanini ta'kidlab, ilmi va ma'rifatli insonlarga bu balodan xalqqa najot bera olishini uqtiradi. Shoir ilm nuridan bebahra Abdujabborni achchiq kulgi ostiga olib, unga kuyunadi: *“Do'xturxonaga man borasan, san bormaymuz, kasal bo'lg'oning yo'qsan.”* Xalqning butun holidan xabardor bo'lgan Davronbek uning holiga achinardi. *“Mana, ko'rasanki, bu dunyodan xabarsiz, ilmu maorif-dan mahrum, madaniyatdan uzoq yashagan bizning xalqimiz hali qanday qizg'onch, qanday qo'rqinch, qanday tahlikali ekanlig'i oftobdan ham ravshan ko'rinub turadur. Bir kambag'al arobakash nodonlik soyasida bid'at to'y uchun butun bor-yo'g'idan ayirilub kafangado bo'lgan. Bir necha yildan beri topgan, bolalarin*

o'qutmak uchun kerak bo'ladurg'on oqchasidan ayrilmoq ila barobar bir parcha hovlisi ila mol va ro'zg'oridan ham butun mahrum bo'lub, jaholat va nodonlik yo'lida butun oilasi ila qurbon bo'lg'on. Munday bid'at va isroflarning yo'q bo'lmog'i xalqimizning maorif va madaniyat ila taraqqiy qilmog'iga bog'liqdur."

Turkiston o'lkasida hukm surayotgan istibdod siyosati Avloniy asarlarida keskin tanqid ostiga olingan. Asarlarda oddiy voqealar misolida jamiyatdagi illatlar, ilm-ma'rifatning yetishmasligi va nodonlikning fojeaviy oqibatlari kulgi aralash tanqid qilinadi. Dastlab kulgili tuyulgan holatlar aslida o'sha davr muhitidagi og'irlik va Turkiston xalqining eskilik domida qolib ketganini ochib beradi. Yangi islohot va yangilanishlarning ahamiyati esa mana shu asarlar orqali yorqin tasvirlanadi.

Xulosa qilib aytganda, Turkistondagi jadidchilik harakatining rivojlanishida Abdulla Avloniy alohida o'rin tutgan. U o'zining ma'rifatparvarlik faoliyati, yangi usul maktablarini tashkil etish va teatr san'ati orqali xalqni uyg'otishga xizmat qilgan. Avloniy asarlarida bu jarayonlar obrazlar va timsollar vositasida ifodalangan. O'lkada ochilgan yangi usul maktablari, nashriyot va teatrlar faoliyati uning sa'y-harakatlari natijasi sifatida e'tirof etiladi. Bugungi kunda mustaqillik tufayli Abdulla Avloniy merosiga bo'lgan e'tibor yanada oshdi. Uning nomi maktab va ko'chalarga berilmoqda, asarlari nashr etilmoqda, hayoti va ijodi ilmiy tadqiqotlar orqali o'rganilmoqda. Bu esa xalqimiz ma'naviy merosini asrash va e'zozlash yo'lidagi muhim qadamlardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdulla Avloniy. "Tanlangan asarlar". Toshkent, 2010.
2. Avloniy. Uson millat. Toshkent. 1993.
3. XOLMANOVA, Z. Ana Sayfa Hakkımızda Yayın Kurulu Yayın İlkeleri Arşiv Son Sayı İletişim Çıkış Giriş.
4. www.ziyouz.com kutubxonasi

MUHAMMAD YUSUFNING “ARMON” SHE’RI ADABIYOTSHUNOSLIK TAHLILI

Yo‘ldosheva Bag‘ila Faxriddin qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Muhammad Yusufning “Armon” she’ri adabiyotshunoslik nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. She’ning poetik tuzilishi, asosiy g‘oyasi, badiiy vositalar tizimi hamda lirik qahramon kechinmalari ilmiy asosda sharhlanadi. Shuningdek, mazkur she’rda xalqona ruh, ramziy ifoda va lirikaning milliy an‘analarga uyg‘unligi ko‘rsatib o‘tiladi. Tadqiqot davomida she’ning o‘zbek adabiy jarayonidagi o‘rni ham yoritiladi.

Kalit so‘zlar: lirik she’r, poetik tahlil, badiiy vosita, ramz, xalqona lirika, Muhammad Yusuf.

Abstract. This article provides a literary analysis of Muhammad Yusuf’s poem “Armon.” The study examines the poem’s structure, main idea, artistic imagery, and lyrical expression. Special attention is paid to the symbolic representations, folkloric elements, and the emotional depth that characterize the poet’s style. Furthermore, the article discusses the significance of the poem within the context of modern Uzbek literary tradition.

Keywords: lyric poetry, literary analysis, poetic imagery, symbolism, folkloric lyricism, Muhammad Yusuf.

Аннотация. В данной статье проводится литературоведческий анализ стихотворения Мухаммада Юсуфа «Армон». Рассматриваются поэтическая структура, основная идея, система художественных средств и эмоциональные переживания лирического героя. Особое внимание уделено народным мотивам, символическим образам и их гармонии с национальными традициями узбекской лирики. Кроме того, в статье освещается место произведения в современном литературном процессе.

Ключевые слова: лирическое стихотворение, поэтический анализ, художественный образ, символика, народная лирика, Мухаммад Юсуф.

O‘zbek lirikasida inson qalbining ichki kechinmalarini xalqona, sodda, ammo chuqur badiiy vositalar bilan ifodalagan ijodkorlardan biri — Muhammad Yusufdir. Uning she’rlari milliy ruhni, zamonaviy kechinmalarni va insoniy tuyg‘ularni

uyg'unlashtirganligi bois keng kitobxonlar ommasini qalbidan chuqur o'rin olgan. "Armon" she'ri ham ana shunday asarlardan bo'lib, unda insonning ma'naviy iztirobi, yolg'izlik, sog'inch va umidsizlik kayfiyati poetik ifodasini topgan. Adabiyotshunoslikda she'r tahlili uch asosiy yo'nalishda olib boriladi: mazmun (g'oya), shakl (poetik tuzilish) va badiiy vositalar tizimi. Ushbu maqola ana shu mezonlarga tayanadi.

"Armon" she'rida lirik qahramonning qalbidagi iztirob, yolg'izlik va sevgidan voz kechish motivlari yetakchilik qiladi. She'rda "yurakning bo'zlashi", "yomg'ir" va "qor" obrazlari inson qalbidagi armonni kuchli tasviriy ifoda sifatida namoyon qiladi. Lirik qahramon o'zining seviklisi bilan bo'lgan munosabatidan kechgani, biroq bu qaror yuragini yanada og'irlashtirgani haqida so'zlaydi.

Janriy xususiyatlar "Armon" lirikaning sof subyektiv turi bo'lib, unda voqea-hodisalardan ko'ra shaxsiy tuyg'ular yetakchilik qiladi. Lirik qahramonning iztirobi aniq voqeaga emas, balki umumiy ruhiy kechinmaga asoslangan. Bu jihat she'rni xalq qo'shiqlari va dostonlardagi iztirob motivlariga yaqinlashtiradi. Shuningdek, asarda monologik ohang ustuvor bo'lib, u kitobxonni bevosita suhbatdosh sifatida jarayonga tortadi. She'rda metafora va tashbehtar alohida o'rin tutadi. Masalan, "Shamday yonib, shamday o'chdimmi" misrasi inson kechinmalarining o'tkinchiligi va sevgining beqarorligini ramziy tarzda ifodalaydi. "Bo'zlar bo'ldi yuragim" ifodasi esa xalq og'zaki ijodida uchraydigan metaforik an'ana bilan uyg'unlashadi. Takrorlar ("Yana bo'zlar bo'ldi yuragim") she'rda musiqiylik va ruhiy iztirobning kuchayishiga xizmat qiladi. Bundan tashqari, tabiat obrazlari (yomg'ir, qor, sahro) lirik qahramonning ruhiy holatini tashqi muhit orqali ochib beradi. Ramziy obrazlarning tahlili she'rda uchraydigan "yomg'ir", "qor", "sham" singari obrazlar tasodifiy emas.

- Yomg'ir – qalbdagi iztirob ko'z yoshlari bilan uyg'unlashgan ramziy obrazdir.

- Qor – sovuqlik, izolyatsiya va hayotiy iliqlikdan ayrilish ramzi sifatida ishlatiladi.

- Sham – inson hayotining o'tkinchiligi, muhabbatning tez so'nishi va insoniy armonning kuchli belgisi.

Ushbu ramzlar Sharq lirikasida qadimdan uchrab kelgan bo'lsa-da, Muhammad Yusuf ularni sodda xalqona ifodaga singdirgan. Lirik qahramon va xalqona ruh Muhammad Yusuf lirikasi o'zining xalqchilligi bilan ajralib turadi. "Armon" she'rida ham xalq qo'shiqlariga xos oddiylik, samimiylik va musiqiy ohang seziladi. Shoir o'z tuyg'ularini murakkab falsafiy tilda emas, balki xalqona obrazlar orqali ifoda etadi. Bu esa she'rni keng kitobxonlar ommasiga tushunarli va ta'sirchan qiladi.

“Armon” she’rida faqatgina shaxsiy sevgi yo‘qotilishi emas, balki hayot falsafasiga oid chuqur mushohadalar ham mavjud. Lirik qahramon iztirobini shaxsiy taqdir bilan chegaralab qo‘ymaydi, balki inson umrining o‘tkinchiligi va qaytmasligidan kelib chiqadigan umumiy armonni ifodalaydi. Shu ma’noda she’r milliy lirika doirasidan chiqib, umuminsoniy ruhga ega bo‘ladi.

XX asr oxiri va XXI asr boshlarida o‘zbek she’riyatida individual kechinmalarni milliy ruh bilan uyg‘unlashtirish tendensiyasi kuchaydi. Muhammad Yusufning “Armon” she’ri ham shu jarayonning yorqin namunasi sifatida adabiy jarayonda o‘ziga xos o‘rin egallaydi. She’r nafaqat shaxsiy iztiroblarni, balki jamiyatda umumlashgan sog‘inch va armon tuyg‘ularini ham ifodalaydi.

Muhammad Yusufning “Armon” she’ri o‘zbek adabiyotida inson qalbining eng nozik va iztirobli kechinmalarini ifodalagan asarlardan biridir. Shoir xalqona ifoda vositalaridan unumli foydalangan holda, sog‘inch, armon va iztirob kabi murakkab tuyg‘ularni sodda, ammo ta’sirchan shaklda ifoda etadi. She’r poetikasidagi ramz va takrorlar mazmuniy qatlamni kuchaytiradi, tabiat obrazlari esa inson ruhiy holatining ifodasiga aylanadi. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, “Armon” she’ri o‘zbek lirikasida milliy ruh va individual tuyg‘ularning uyg‘unlashuvi sifatida alohida o‘rin tutadi. U milliy lirikaning tarixiy davomiyligini zamonaviy ruh bilan uyg‘unlashtirib, umuminsoniy his-tuyg‘ularni yuksak badiiy shaklda ifoda etgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodirov A. Adabiyotshunoslik nazariyasi. – T.t: Fan, 2010.
2. Rahmonov N. O‘zbek lirikasida poetik an‘analar. – T.: Yangi asr avlodi, 2015.
3. Muhammad Yusuf. Armon. – T.: G‘afur G‘ulom nashriyoti, 1998.
4. Karimov H. O‘zbek she’riyatida ramz va timsollar poetikasi. – T.: Universitet, 2012.
5. Oripov A. So‘z sehri. – T.: Yangi asr avlodi, 2005.
6. Vohidov E. Lirika va hayot. – T.: G‘afur G‘ulom nashriyoti, 1989.

O'TKIR HOSHIMOVNING HAYOT YO'LINING HIKOYALARIDA AKS ETISHI

Yo'ldosheva Barchinoy

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maktabgacha ta'lim va Boshlang'ich ta'lim fakulteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2- bosqich (kechki) talabasi.

Ilmiy rahbar: Ziyadullayeva Dilafro'z Narzullayevna

Anotatsiya: Ushbu maqolada O'tkir Hoshimovning hayot yo'lidagi qiyinchiliklari, yozgan asarlari, voqealar rivoji, asardagi qahramonlar hayoti, bolalar ruhiy dunyosini anglashi, prefessional yo'nalish sohibi ekanligi qayerlarda ishlaganligi hamda o'zbek adabiyotining boyishiga qay darajada hissa qo'shganligi haqida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Adabiyot, tarjimonlik, asarlar, hikoya, qoldirgan merosi, mukofotlar, qiziqishlar, O'tkir Hoshimov, tanqidlar, janr, dramaturgiya.

Аннотация: В данной статье рассматривается жизненный путь Откира Хошимова, его трудности, его произведения, развитие событий, жизнь героев произведения, его понимание духовного мира детей, его профессиональная ориентация, где он работал, а также его вклад в обогащение узбекской литературы.

Ключевые слова: Литература, перевод, произведения, рассказ, наследие, награды, интересы, Откир Хошимов, критика, жанр, драматургия.

Abstract: This article discusses the life path of Otkir Hoshimov, his difficulties, his works, the development of events, the lives of the characters in the work, his understanding of the spiritual world of children, his professional orientation, where he worked, and his contribution to the enrichment of Uzbek literature.

Keywords: Literature, translation, works, story, legacy, awards, interests, Otkir Hoshimov, criticism, genre, dramaturgy.

O'tkir Hoshimov 1941-yilning 5-avgustida Toshkent viloyatining Zangiota tumani Do'mbirobod mavzesida tavallud topgan. Turmush o'rtog'ining ism sharifi O'lmasxon Hoshimov. Farzandlari haqida aniq ma'lumot yo'q. 1958-yilda o'rta maktabni bitirib, Toshkent Davlat universiteti jurnalistika bo'limining avval sirtqi, so'ngra kunduzgi bo'limida o'qib, 1964-yilda tamomlagan. 1959—1960-yillarda „Temir yo'lchi“, 1960-yilda hozirgi „O'zbekiston ovozi“, 1960-1982 yillarda

„Toshkent haqiqati“, „Toshkent oqshomi“, 1982—1983 yillarda G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyotida, 1985—1995-yillarda „Sharq yulduzi“ jurnaliga bosh muharrir va 1995-yildan 2004-yilgacha O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Matbuot va axborot qo'mitasi raisi sifatida faoliyat ko'rsatgan. Keyinchalik Teatr jurnalida muharrirlik qilgan. Asosiysi hayot yo'li sermazmunli, o'tkazib unimli ishlar bilan shug'illangan deb bimalol ayta olishimiz mumkin.

Pyesalar: „To'ylar muborak“, „Sizdan ugina, bizdan bugina“ „Vijdon dorisi“, „Inson sadoqati“, „Qatag'on“.

Ocherklar: „Po'lat chavandozlar“ (to'plam. 1962-yil).

Qissalar: „Cho'l havosi“ (1964-yil) „Bahor qaytmaydi“ (1970-yil) „Qalbingga quloq sol“ (1973-yil) „Ikki karra ikki-besh“ (1987-yil).

Hikoyalar: „Urushning so'nggi qurboni“ „Yanga“ „Muhabbat“ „Dehqonning bir kuni“ „Umr savdosi“ „Quyosh tarozusi“ „Oq bulut, oppoq bulut“.

Romanlar: „Nur borki, soya bor“ (1976-yil), „Ikki eshik orasi“ (1985-yil), „Tushda kechgan umrlar“ (1993-yil).

Ssenariylar: „Xazon bo'lgan bahor“ „Inson sadoqati“ (1975-yil) „Vijdon dorisi“ „To'ylar muborak“ (1979-yil) „Qatag'on“.

O'tkir Hoshimovning 40 yil davomida yozilgan „Daftar hoshiyasidagi bitiklar“ nomli hikmatlar to'plami 2001-yilda chop etilgan. O'tkir Hoshimovning „Bahor qaytmaydi“ qissasi asosida 1972-yilda shu nomli film suratga olingan. O'tkir Hoshimov o'zbek adabiyotining yorqin namoyandalaridan biri, iste'dodli yozuvchi va dramaturgdir. Uning hayoti va ijodi o'zbek adabiyotining rivojida muhim o'rin tutadi. Hoshimov ijodi orqali o'zbek xalqining ruhiyati, milliy qadriyatlari va zamonaviy hayot muammolari keng yoritilgan. O'tkir Hoshimovning ijod qilgan janri bu nasr ya'ni hikoya, roman shaklidadir deb hisoblasak bo'ladi.

Yurtimiz adabiyotiga juda katta ko'plab yozgan asarlari orqali hissa qo'shganligi hamda bolalarimizning qalbidan joy oladigan adib sifatida alohida tilga olsak ham bo'ladi. Shu sababli u ko'plab mukofotlar bilan masalan: „eshik orasi“ romani uchun 1986-yilda Hamza nomidagi O'zbekiston SSR Davlat mukofotiga sazovor bo'lgan. 1997-yilda „Mehnat shuhrati“ ordeni bilan mukofotlangan. Tarjimonchilik sohasiga ham katta hissalatini qo'shgan adib desak ham mubolag'a qilmagan bo'lamiz. Sababi Ernest Hemingway, Konstantin Simonov, Kuprin va boshqa adiblarning asarlarini o'zbek tiliga tarjima qilgan.

O'tkir Hoshimov nafaqat mukofotlangan balki, tanqidlar ostida qolgan deb ham aytishimiz mumkin chunki, 1990-yilda O'tkir Hoshimov o'zi bosh muharrir bo'lgan

„Sharq yulduzi“ jurnalida Qur'onning ilk o'zbekcha tarjimasini chop ettirgan. Toshkentdagi „Ateizm uyi“ kabi idora vakillari Qur'on suralarida milliy kamsitish elementlari bor, deya „Sharq yulduzi“ jurnalida Qur'on tarjimasini chop etilishini to'xtatishga urinishgan ma'lumotlar ham bor.

O'tkir Hoshimovning hikoyalari o'zbek adabiyotida muhim o'rin egallaydi. U asarlarida oddiy xalq hayoti, ularning orzu-umidlari, dardlari va baxt izlanishlarini chuqur va sodda tilda tasvirlaydi. Hoshimovning hikoyalari insonning ma'naviy dunyosiga yo'naltirilgan bo'lib, unda axloqiy masalalar, adolat va insoniylik g'oyalari bosh qahramonlar hayoti orqali namoyon bo'ladi.

Uning eng mashhur hikoyalaridan biri – „Ko'zgu“ asari insonning o'zini anglash, ichki qarama-qarshiliklari va jamiyat bilan munosabatini o'rganishga bag'ishlangan. Hikoyalari orqali yozuvchi o'zbek xalqining an'anaviy qadriyatlari bilan zamonaviy dunyo haqiqatlarini uyg'unlashtirishga intilgan. Hoshimov ijodida milliy ruh va xalqning tarixiy o'tmishi alohida o'rin tutadi. U o'zbek xalqining madaniy merosini, urf-odatlarini e'tibordan chetda qoldirmay, ularni zamonaviy adabiyotda jonlantirishga harakat qilgan. Shu sababli uning asarlari nafaqat adabiy qiymatga, balki ma'naviy ta'sirga ham boyligi bilan qolgan adabiyotshunoslardan farq qiladi.

O'tkir Hoshimov 2013-yil, 24-may kuni, 71 yoshida vafot etgan. Toshkentning Do'mbirobod masjididagi juma namozidan keyin dafn etilgan. O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi, Xalq ta'limi vazirligi, Yoshlar ishlari agentligi va boshqa jamoatchilik vakillarining tashabbusi bilan 2021-yilda O'tkir Hoshimov tavalludining 80 yilligi nishonlangan.

Xulosa sifatida shuni ham aytib o'tishimiz darkor ya'ni bugungi kunda O'tkir Hoshimovning asarlari o'zbek adabiyotining klassik namunalaridan biri sifatida o'rganiladi. Uning hikoyalari maktablarda o'qitilib, yosh avlod uchun o'rnak hisoblanadi. Yozuvchining ijodi xalq ma'naviyatini boyitishda, yoshlarni milliy qadriyatlarga hurmat bilan qarashga undashda katta ahamiyatga ega. O'tkir Hoshimovning yozuvchilik merosi — bu inson qalbini, milliy ruhiyatni yorituvchi, adabiyot orqali insonlarni tarbiyalashga qaratilgan betakror ijoddir. U o'zbek adabiyotining boy va serqirra xazinasini yaratishda muhim rol o'ynagan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. www.bbc.com.
2. www.arboblar.uz.
3. www.ziyouz.com. ziyouz.com.
4. www.cyberleninka.ru.
5. www.kino-teatr.ru.

6. www.lex.uz

MUHAMMAD YUSUF SHE'RIYATIDA SO'Z SAN'ATLARIDAN FOYDALANISH MAHORATI

Yo'ldosheva Muxlisa Nurbek qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston xalq shoiri Muhammad Yusufning hayoti, ijodkorning she'riyatdagi o'ziga xos uslub va yo'nalishlari haqida so'z yuritiladi. Shuningdek, she'rlarida qo'llangan badiiy san'atlar, majoziy ma'nodagi so'zlar, boshqa shoirlardan Muhammad Yusufning she'r yozishdagi farqli va afzal jihatlari xususida to'liq tushunchalar beriladi. Bir nechta she'rlarining ilmiy tahlili va ma'no qirralari yoritib beriladi.

Kalit so'zlar. Muhammad Yusuf, she'riyat, ma'no, vatan, ona, sevgi.

Аннотация. В статье рассматривается жизнь народного поэта Узбекистана Мухаммада Юсуфа, его уникальный стиль и направления в поэзии. Также дается полное представление о художественных приемах, использованных в его стихах, образном языке, а также об отличиях и преимуществах Мухаммада Юсуфа в поэзии по сравнению с другими поэтами. Проводится научный анализ и освещаются семантические аспекты ряда его стихотворений.

Ключевые слова. Мухаммад Юсуф, поэзия, смысл, родина, мать, любовь.

Abstract. This article discusses the life of the people's poet of Uzbekistan Muhammad Yusuf, his unique style and directions in poetry. It also provides a complete understanding of the artistic techniques used in his poems, figurative words, and the differences and advantages of Muhammad Yusuf in writing poetry compared to other poets. A scientific analysis and semantic aspects of several of his poems are highlighted.

Keywords. Muhammad Yusuf, poetry, meaning, homeland, mother, love.

She'rlarining g'oyat nafisligi, o'ziga xos uslubi bilan boshqa shoirlardan ajralib turuvchi Muhammad Yusuf ijodi xususida so'z olib borar ekanmiz, dastlab ijodkorning hayoti haqidagi ma'lumotlarga to'xtalib o'tamiz. Muhammad Yusuf 1954-yilning 26-aprelida Andijon viloyatining Marhamat tumanida joylashgan Qovunchi qishlog'ida dehqon oilasida tug'ilgan. U o'nga yaqin she'riy to'plamlarning, o'nlab qo'shiqlarning muallifi sifatida keng kitobxonlar qalb kirib ulgurgan. Uning dastlabki she'rlari

birinchi bor «O'zbekiston adabiyoti va san'ati» ro'znomasida 1976 yilda chop etilgan. Shundan so'ng «Tanish teraklar» (1985), «Bulbulga bir gapim bor» (1987), «Iltijo» (1988), «Uyqudagi qiz» (1989) «Halima enam allalari» (1989), «Ishq kemasi» (1990), «Ko'nglimda bir yor» (1990), «Bevafo ko'p ekan» (1991), «Erka kiyik» (1992) kabi jozibali she'riy to'plamlari nashr etildi. 1989 yilda esa «Uyqudagi qiz» nomli she'riy to'plami uchun unga respublika Yoshlar mukofoti berildi. U rostgo'y shoir, halol va pokiza qalb egasi. Shuning uchun ham uning she'riyati butun ma'naviyatga to'la, muhabbat haqida kuylaydimi, bevafo yor haqida qo'shiq to'qiymidi yoki tariximiz, taqdirimiz haqida kuylaydimi hamisha hayotga, haqiqatga hamnafaslik sezilib turadi. Uning she'rlari oddiy, ravon, soddaligi bilan xalq og'zaki ijodiga hamohang ko'rinadi.[1] Ijodiy faoliyatidagi fidokorligi, muvaffaqiyatlari «Do'stlik» ordeni, «O'zbekiston xalq shoiri» faxriy unvonlariga munosib ko'rildi. Afsuski ayni ijodi gullab-yashnagan bir vaqtda Muhammad Yusuf Qoraqalpog'iston Respublikasining Ellikqal'a tumanida ijodiy safarida 2001-yil 29-iyulda yurak xuruji tufayli vafot etadi.

“Kim yetar manzilga, kim yetmas balki,
 Yuz yillik chinorlar kesilar balki,
 Bu qushlar bog'larni tark etar balki,
 Kim bor, kim yo'q yana bahor kelguncha”

Muhammad Yusufning she'rlari shunchaki ohangdosh so'zlar, jimjimador jumlar bilan yozilmagan, aksincha odatiy so'zlar zahirida ajib, turfa xil ma'nolar mujassamlashtirilgan. Jumladan, shoirning vatan, ona, sevgi-muhabbat mavzusidagi she'rlari juda ham chiroyli o'xshatishlar, badiiy ifodalar orqali shakllantirilgan.

“Sen-ku mangudirsan, men bormi-yo'qmi,
 Men qanday kunimni ko'rardim sensiz.
 Vatan, jonga jondan yaqinrog'imsan,
 Qavmim ildiz otar sajdagohimsan.
 Alqab meni kuzat, ilhaq meni kut,

Muhammad Yusufning barcha vatan haqida yozgan she'rlarida tug'ilgan diyoriga nisbatan mislsiz muhabbat, hurmat tuyg'ulari aks etib turadi. Masalan, yuqorida keltirib o'tilgan misralarda vatanni “jonga jondan yaqin, sajdagoh” deb atagan shoirning hayotida “Vatan” so'zi eng oliy tushunchani ifodalashini anglashimiz mumkin. Ijodkorning “Vatanim”, “Yurtim, ado bo'lmas armonlaring bor...” , “Nega yig'lamaysan, ahli Andijon?” “Tavallo” kabi bir qator she'rlarida nafaqat yurtimiz madh etib, ulug'lanadi, balki tariximiz, ozodlik uchun kurashgan buyuk bobokalonlarimiz, ilmda tengsiz ajdodlarimiz haqida ham ma'lumotlar keltirib o'tiladi. Kitobxonlar bu she'rlarni o'qib, qanchalik mamnun bo'lishsa, shoirning

vataniga “onajonim” deya murojaat qilishidan shunchalik taajjublanishadi, axir ona, vatan jumalari ko‘p hollarda birga qo‘llaniladi, ammo aynan ona sifatida keltirishi mutlaqo o‘zgacha, takrorlanmas holat...

“Qo‘ling qadog‘iga bosay yuzimni,
Onamsan-ku, og‘ir olma so‘zimni,
Qayinbarglar yopib, qaro ko‘zini
Olislarda qolgan Usmonlaring bor.
Qurboning bo‘layin, ey onajonim,
Sening faryodlaring - mening fig‘onim,
O‘tmishingni o‘ylab qiynalar jonim,
Aytsam ado bo‘lmas dostonlaring bor.”

Muhammad Yusuf qanday mavzuda ijod qilmasin, unga chin yurakdan yondashadi, kitobxon uning she‘rlarini o‘qir ekan, undan o‘zi kutganidek, xulosa olishini xohlaydi. Misol tariqasida yana bir she‘ridan parcha keltirib, so‘ng fikrimni davom ettiraman:

“Qiz dardiga yetmaganlar g‘ofildir,
Qiz bor uyda yorug‘ bo‘lar yuzingiz,
Qay o‘g‘ildan kamdir, ayting qizingiz?
Dunyo ko‘rki shu ko‘zlari shahlolar,
Qizlar bilan chamanzordir sahrolar.
Bir qayrilib Qaysni majnun aylagan,
Tohirlarni Tohir qilgan Zuhrolar.
Qiz tufayli butdir rizq-ro‘zingiz,
Qay o‘g‘ildan kamdir ayting qizingiz?”

Muhammad Yusuf mazkur she‘rida oilada qiz farzandning o‘rnini, uning bebaholigini ta’kidlamochi bo‘ladi. Qiz bolani dunyoning ko‘rki, sahrolarni chamanzorga aylantirguvchi deb atash bilan birgalikda, Qays, Tohirlarning barcha mashaqqatlarni yengib, dostonlarda umrbod muhrlanishiga Layli, Zuhrolar sababchi-ku, demoqchi bo‘ladi. Ijodkorimiz fikrlarini dalillab, qiz farzandning o‘rnini shunchalik yuqori baholaydi-ki, hattoki qiz bola o‘g‘il farzanddan kam emas, aksincha ortiqroq demoqchi bo‘ladi.

Muhammad Yusufning ijodini to‘laqonli, batafsil tahlil etib, har bir satr mazmunini birma-bir ochib berish uchun nafaqat birgina maqola, balki kitoblar ham kamlik qilsa, ajab emas. Ijodkorning she‘riyati o‘zgacha bir olam, shoir tuyg‘ularini chuqurroq anglash uchun uning she‘riyat gulshaniga tashrif buyurish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Muhammad Yusuf saboqlari / to'plovchi va hammuallif Sh. Qurbon. - Toshkent: O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2012.

2. Yusuf M. Saylanma. - Toshkent: Sharq, 2005. - B. 275. 5. Yusuf M. Saylanma. - Toshkent: Sharq, 2005. - B. 273.

1. Озод Шарафиддинов "Ижодни англаш бахти"., Тошкент., 2002й

2. Хотам Умиров "Адабиёт коидалари", Тошкент., 1996

3. Шукур бурбон "Мухдммад Юсуф ёки устоздан узган шогирд." Тошкент., 2007 й.

4. Мухаммад Юсуф "Улугимсан ватаним" шеърий туплами. Тошкент, 2000й.

5. Мухаммад Юсуф "Сайланма" шеърий туплами 2014.

6. Мухдммад Юсуф "Шоир севгиси" шеърий туплами 2014.

ADABIYOT IJTIMOY OYNADIR: "O'G'RI (O'TMISHDAN)" HIKOYASI MISOLIDA

Yo'ldasheva Yulduz

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi bo'yicha

23/2 guruh uchunchi bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdulla Qahhorning "O'g'ri (O'tmishdan)" nomli hikoyasi asosida o'tmishdagi ijtimoiy tuzumning zaif joylari, byurokratiya, mansabparastlik, oddiy xalqning og'ir turmushi va tizimdagi adolatsizliklar tahlil qilinadi. Asardagi voqealar voqelikka boy va bugungi jamiyat bilan hamohang jihatlari bilan diqqatga sazovor. Maqolada hikoya orqali o'zbek xalqining og'ir hayoti, tizimiy korrupsiya va umidsizlik kayfiyatining badiiy tasviri ochib beriladi. Bugungi kunda bu muammolar to'liq bartaraf etilganmi? Bu savol maqolaning asosiy muhokama yo'nalishidir.

Kalit so'zlar: Abdulla Qahhor, o'zbek adabiyoti, o'g'ri, korrupsiya, qashshoqlik, tahlil, zamonaviy dolzarblik

Abdulla Qahhor 1907-yili 17 senyabrda Farg'ona viloyatining Qo'qon shahrida tug'ilgan. Abdulla Qahhor ijodi she'riyat bilan boshlangan bo'lsada, uning adabiy merosi negizini nasriy asarlar tashkil etadi. „Boshsiz odam“ (1929) hikoyasi chop etilgan vaqtdan boshlab umrining oxirigacha hikoya, ocherk, publitsistika, qissa va roman janrlarida samarali ijod qildi.

Abdulla Qahhor o'zbek adabiyotida chuqur psixologik tahlil, ijtimoiy tenqid va xalq ruhiyatining badiiy aksini berishda ulkan mahorat ko'rsatgan adiblardan biridir. Uning "O'g'ri (O'tmishdan)" hikoyasi zamonasining jamiyatini, xalqning muammolarini, adolatsizlik va poraxo'rlik girdobida ezilgan oddiy odamni ko'rsatadi. Bu hikoya asosan, o'zaro muloqotlar va sotsial masalalarni yorituvchi hikoyalardan iborat. Bu asarda, qishloqdagi oddiy odamlar, ularning muammolari va hayotdagi kurashlari tasvirlangan. Bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan, aksincha yangi yondashuvlar orqali chuqurroq anglashni talab etmoqda.

Asarning qisqacha mazmunini shundan iboratki, hikoya markazida Qobil bobo va uning kampiri turadi. Tong qorong'usida xamir qilish uchun uyg'ongan kampir

ho'kizning yo'qligini sezadi. Bu ho'kiz — Qobil boboning bor-budidan bir parcha. U yo'qolganidan keyin butun voha to'ldiriladi, ammo hech qanday samarali chora ko'rilmaydi. Qobil bobo navbatma-navbat ellikboshi, amin, pristavga murojaat qiladi, biroq ulardan faqat nadomat, pul yulish, va'dalar olish bilan cheklanadi. Har kim bir nima va'da qiladi, lekin hech kim amaliy yordam bermaydi. Bir haftalar o'tadi, kampir duo qiladigan azayimxonlargacha boradi. Nihoyat ellikboshi uni paxtafurush qaynotasining oldiga olib boradi va u yerda Qobil boboga ikkita ho'kiz beriladi. Ammo bu yordam "kichkinagina" shart asosida beriladi — bu esa Qobil boboning holidan suiiste'mol qilishning yana bir shaklidir.

Oddiy xalq va adolatsizlik bu ikkala sizni bir biriga uyg'unlashtirish oson emasdek tuyuladi lekin hikoyadagi barcha so'zlar bir biriga yaqin ma'noda aks etgan desak mubolag'a bo'lmaydi. Qobil bobo timsolida muallif oddiy dehqonning boshidan kechgan ijtimoiy fojiani ko'rsatadi. Asarda ho'kiz — shunchaki jonivor emas, balki insonning hayoti, mehnati va kelajagi sifatida ramzlashtirilgan. Ho'kiz yo'qolishi bilan Qobil boboning bor umidi, tirikchiligi, mol-dunyosi ketadi. Ammo uning dardiga quloq soluvchi yo'q. Bu holat bugungi kunda ham ayrim joylarda uchraydi. Hali-hanuz poraxo'rlik, tanish-bilishchilik va nohaqlik muammolari jamiyatimizda mavjud. Faqat shakli o'zgargan, ammo mohiyati saqlanib qolgan. Tizimiy muammolar va mansabparastlik bu hikoyaning bir tarafdin qaraganda asosiy jihatlaridan biri hisoblanadi. Ellikboshi, amin, pristav — bular hikoyada xalq xizmatkori emas, balki xalq ustidan hukm yurituvchi obrazlarda tasvirlangan. Har biri yordam berish o'rniga Qobil boboni o'z manfaatlari yo'lida ishlatadi: pul, tuxum, tovuq va boshqa "suyunchi"larni olish bilan ovora bo'ladi. Bu — Qahhorning ijtimoiy tanqidining eng og'riqli jihati. Bugungi kunda bu muammo davlat siyosatida keskin kurashilayotgan sohaga aylangan. "Xalq davlat uchun emas, davlat xalq uchun" tamoyili aynan shu kabi adabiy asarlarning ogohlik ruhi bilan uyg'unlashgan holatidir. Annotatsiya: Qashshoqlik va ijtimoiy tengsizlik: Qobil bobo va kampiri qashshoq, ular bor narsani ellikboshi va aminga "suyunchi" sifatida berishadi. Ammo egamberdi paxtafurush — boshqa dunyo vakili: ikki ho'kizni "shunchaki" bera oladi, lekin "shart" bilan. Bu qashshoqlik va boylik o'rtasidagi chuqur tafovut, ijtimoiy adolatsizlikni anglatadi. Afsuski, bugungi kunda ham dunyo bo'ylab iqtisodiy tengsizlik dolzarb muammolardan biridir. Qobil bobolarning orzulari hali-hanuz ayrim joylarda boylar manfaatiga qurbon bo'lmoqda. Abdulla Qahhorning barcha hikoyalari zamon bilan hamnafas bo'lgan, bunga sabab shundaki hikoyaning bugungi dolzarbligini ham katta ahamiyatga ega ya'ni "O'g'ri" hikoyasi o'tgan zamonda yozilganiga qaramay, u bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Bu asar —

ogohlantiruvchi, tanqidiy va fidokorona yondashuvning namunasi. Undagi ijtimoiy tuzumdagi illatlar — korrupsiya, nohaqlik, oddiy odamning qiynalishi — bugun ham muhim dolzarb mavzular sifatida qayta tahlil qilinmoqda. Shuningdek, asar hozirgi davlat xizmatlarining ochiqlik, halollik va xalqparvarlikka asoslanishi kerakligini yana bir bor eslatadi. Axborot asrida oddiy Qobil bobo kabi insonlarning huquqlari raqamli vositalar orqali himoya qilinmoqda, ammo tizimning ayrim bo'g'inlarida Qahhor ta'kidlagan illatlar ildiz otmasligiga doimo e'tibor zarur. Har bir narsaning yokida ishning xulosasi bo'lgani kabi mening ham bu hikoya bo'yicha yozilgan maqolamni yakunlovchi xulosam bor. Abdulla Qahhorning "O'g'ri (O'tmishdan)" asari — bu shunchaki hikoya emas, bu o'z zamonining og'riqli haqiqatlarini yoritgan, bugungi kun uchun ham saboq bo'la oladigan asardir. Asar orqali muallif oddiy xalqning muammolarini dadil va tanqidiy ko'rsatadi. Qobil bobo kabi insonlar har bir jamiyatda bor — ular halol mehnat qiluvchi, adolat izlovchi va hayotda o'z haqlariga erishishga urinayotgan insonlar. Ushbu hikoya hozirgi jamiyatda ham adolatli tizimni qurish, xalqning ishonchini oqlash, mansab egalarining halolligi va mas'uliyatini oshirish zaruratini yana bir bor eslatadi. Qahhorning ovozi bugun ham eshitilsin — adolatli, halol va xalqparvar jamiyat qurishda bunday asarlar har birimiz uchun saboq bo'lsin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qahhor, Abdulla. O'g'ri (O'tmishdan). <https://tafakkur.net/ogri/abdulla-qahhor.uz>
2. Mirvaliyev, B. O'zbek adabiyotida ijtimoiy tanqid. Toshkent: O'zR FA, 2018.
3. Karimov, I. A. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. Toshkent: Ma'naviyat, 2008

SAID AHMAD XOTIRALARIDA SAIDA OBRAZI

Norqulova Rayhon Umrzoqovna

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat

o'zbek tili va adabiyoti universiteti tayanch doktoranti.

E-mail: rayhonnarkulova@gmail.com. navoiy-uni.uz

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek adabiyotining atoqli namoyondasi Said Ahmadning "Yo'qotganlarim va topganlarim" asaridagi shoira Saida Zunnunova obrazi ilmiy jihatdan tahlili qilinadi. Muallifning xotira asarida shoiraning turfa qirralari- ijodkor, sadoqatli umr yo'ldosh, mehribon ayol hamda milliy ma'naviyat timsoli sifatida tasviri ochib beriladi. Maqolada Said Ahmad va Saidaning bir-biriga bo'lgan sadoqati haqida ham alohida to'xtalib o'tiladi.

Kalit so'zlar: Said Ahmad, Saida Zunnunova, xotira janri, avtobiografik proza, ayol obrazi, adabiy an'ana, ma'naviy-estetik talqin, o'zbek adabiyoti.

Annotation. This article scientifically analyzes the image of the poetess Saida Zunnunova in the poem "My Lost and Found" by Said Ahmad, a prominent figure of Uzbek literature. The author's memoir reveals the poet's diverse aspects as a creator, a faithful companion, a loving woman, and a symbol of national spirituality. In the article, it also specifically discusses the loyalty between Said Ahmad and Saida.

Keywords: Said Ahmad, Saida Zunnunova, memoir genre, autobiographical prose, female image, literary tradition, spiritual- aesthetic interpretation, Uzbek literature.

O'zbek adabiyotida yozuvchilarning shaxsiy hayoti, ijodiy yo'li va o'z davri adabiy muhitini namoyon bo'lishida avtobiografik asarlar o'z o'rniga ega hisoblanadi. Xotira janrida yozilgan asarlar muallifning faqatgina o'z taqdirinigina aks ettirib qolmasdan, balki butun bir davr adabiy muhitini yoritishga xizmat qiladi. Bizga ma'lumki XX asr o'zbek adabiyotida xotira janri ancha taraqqiy etdi. Xuddi shunday ushbu davrda o'zbek adabiyotining yirik vakillaridan biri bo'lgan Said Ahmadning "Yo'qotganlarim va topganlarim" asari shunday xotiraviy asarlar sirasiga kiradi. Asarda yozuvchi hayot yo'lida uchragan insonlar, ijodiy izlanishlari va hayotiy kechinmalari haqida samimiy so'z yuritadi. Asarda o'zbek adabiyotining zabardast vakillaridan Oybek, G'afur G'ulom, Abdulla Qahhor, Maqsud Shayxzoda, Mirtemir, Shuxrat kabi bir necha ijodkor yozuvchilar haqida xotiralar yozib qoldirgan.

Said Ahmad yaratgan xotira asarning eng ta'sirli sahifalaridan biri umr yo'ldoshi – mashhur shoir va yozuvchi Saida Zunnunova haqidagi xotiralardir. Mazkur maqolada

“Yo‘qotganlarim va topganlarim” asarida Saida obrazining qanday tasvirlanganini, uning badiiy va ma’naviy qimmatini tahlil qilish, shuningdek o‘zbek adabiyotidagi ayol obrazi an’analari bilan uzviy aloqasini yoritish asosiy maqsad qilib qo‘yiladi. Xotira janri yozuvchi uchun shaxsiy hayotdagi iztirob va quvonchlarni ifodalash, o‘z davriga xolis baho berish imkoniyatini bergan. Bu asarda muallif “yo‘qotish” va “topish” ramzlari orqali hayotning mazmunini badiiy falsafiy darajada ochib beradi.[1:31]. Asarni o‘qish jarayonida ikki qatlamni ko‘rishimiz mumkin. Bu shaxsiy –biografik qatlam va umumxalq hayoti bilan bog‘liq bo‘lgan qatlam. Said Ahmad hayotidagi oilaviy og‘ir yo‘qotishlarni yaqinlari jumladan ota-onasi va yaqin do‘stlaridan ayrilganini juda ta’sirli tarzda tasvirlaydi. Ayniqsa, turmush o‘rtog‘i Saidaning vafotini yurakdan his qilib, va kitobxonni ham ta’sirlantiradigan darajada ta’rif berib tasvirlaydi. Shu bilan bir qatorda, asarda topgan boyliklari sifatida do‘stlik, ma’naviy qadriyatlar, adabiyot do‘stlari va umr yo‘ldoshining unutilmas xotirasini ko‘rsatib o‘tadi.

Kurashsiz, mehnatsiz shodlik kulguni

O‘g‘irlik mol deyman qilaman hazar.

Qalbimning parchasi singmasa agar,

Rozimasman birov hadya etsa zar.

Ushbu go‘zal satrlar shoira Saidaxonim qalamiga mansub bo‘lib, Said Ahmad ta’biri bilan aytganda Saidaxonning she’rda chizilgan suvratiga o‘xshaydi. Saida Zunnunova (1926-1977) o‘zbek she’riyatining yirik vakillaridan biri bo‘lib, “Erk”, “Hayotnoma”, “O‘zbekistonim” kabi to‘plamlar muallifidir. Uning she’rlari o‘zbek ayolining qalb kechinmalari, vatanparvarlik, sadoqat va insoniy muhabbat mavzularini o‘zida mujassam etadi. [2:123]. Shu bilan birga, shoira dramaturgiya va nasr sohasida ham samarali ijod qilgan. Said Ahmad xotira asarida Saidaning bu ijodiy merosi haqida ham iliq so‘zlar aytiladi. Yozuvchi uni iste’dodli shoira, jamiyatda faol ayol va sadoqatli umr yo‘ldosh sifatida ko‘rsatadi. “Yo‘qotganlarim va topganlarim” asarida Saida obrazining tasviri yozuvchining chuqur samimiyati bilan ajralib turadi. Yozuvchi rafiqasini faqatgina oila davrasida emas, balki ijodiy hamkor sifatida ham qadrlaydi. Saida turmush o‘rtog‘iga ilhom bag‘ishlaydigan, uning ijodida dalda bo‘ladigan timsol sifatida namoyon bo‘ladi.[3:44].

Said Ahmad xotiralarida Saida obrazini soddaligi, samimiyligi, mehribonligi bilan tasvirlaydi. U oddiy hayot kechiruvchi inson bo‘lsa-da, yozuvchining nigohida o‘zbek ayoliga xos eng go‘zal sifatlarni mujassamlashtirgan qiyofa sifatida gavdalanadi. Shoira Saidaning xarakterida quyidagi juhatlar alohida ko‘zga tashlanadi: Samimiyat va xalqchillik. Yozuvchi uni “hayotiy sodda, lekin ulug‘

insoniy fazilat egasi” sifatida ko‘rsatadi.[4:165] Saida xalqona ruhiy olamga ega bo‘lgani uchun yozuvchining xotirasida o‘chmas iz qoldiradi. Saida obrazida haqqoniy o‘zbek ayollariga xos bo‘lgan sabr-toqat, fidoyilik, mehribonlik va oilaparvarlik xislatlari kuzatiladi. U barcha ayollarga ibrat bo‘la oladigan jamiki yaxshi sifatlarga ega inson ekanligini, u yozuvchi nazarida “yo‘qotilganlar” orasida emas, balki, “topganlar” qatorida –hayotiy tajribadan olinadigan ruhiy boylik sifatida talqin etiladi. Asarda shoira Saidaga bag‘ishlangan xotiralarga “Shoiraning feruza olami” deya sarlavha qo‘yilgan. Bunda ham albatta ramziy ma’no bor. Ushbu sarlavha yozuvchining estetik qarashlari, ramziy ma’no va obraz yaratish mahoratini chuqurroq anglash imkonini beradi. Shoir xotiralarida yozishicha “- Feruza rangning nimasi yaxshi ekan? –deyman ajablanib. -E, siz bilmaysizda. Bolaligimni esimga tushiradi. Somonli shuvoq qilinganAnnotatsiya:tomimizda bahor kezlari ko‘rpadek bo‘lib lolaqizg‘aldoqlar ochilardi. Atayin tomga chiqib chalqancha yotardim-da, osmonga tikilardim. Osmon so‘ngsiz, ko‘m-ko‘k. Xuddi feruzaga o‘xshardi. Xayolimga eh-he, nimalar kelmasdi o‘shanda. Uchib chiqib ketgim kelardi. Negadir, hozirgi osmonda o‘shanaqa tiniq feruza rang yo‘qqa o‘xshaydi” [5:122]. Shoira Saidaning feruza rangini yoqtirishi ham bejiz emas: yozuvchi shu detallar orqali uning qalbidagi poklik va samimiyatni ko‘rsatadi. Demak, sarlavhadagi “feruza olami” Saidaning butun ruhiy qiyofasini ifodalaydi. Sarlavhadagi shoira so‘zi ham ramziy ma’noga ega. Bu atama faqat she‘r yozuvchi insonni emas, balki hayotga nafis qaraydigan, estetik didli va nozik qalbli shaxsni bildiradi. [6:39]. Said Ahmad Saida obrazini “shoira” deb atash orqali uning ruhiy olamidagi sezgirlik, nazokat va insoniy go‘zallikka bo‘lgan ehtiyojni ifodalagan. Asarda shoiraning vafoti yozuvchi uchun eng katta yo‘qotish sifatida tasvirlangan. Ammo u Saidaning mehr-muhabbati, insoniy fazilatlar va ijodiy merosini o‘zining eng katta topgan boyligi deb biladi. Shu jihatdan, Saida obrazi hayotiy iztirob va ruhiy dalda ramzi sifatida gavdalanadi. Said Ahmadning “Yo‘qotganlarim va topganlarim” asarida Saida xotirasiga “Shoiraning feruza olami” sarlavhasining berilishi tasodifiy emas. U yozuvchining obrazga bergan yuksak bahosi, poetik ehtiromi va ramziy talqinidir. Feruza rangi shoiraning sof qalbini, “shoira” so‘zi esa uning ruhiy nozikligini ifodalaydi. Shu tariqa, bu sarlavha nafaqat obrazni, balki muallifning estetik qarashlarini ham yuksak darajada ochib beradi. O‘zbek adabiyotida ayol obrazi qadimdan markaziy o‘rin tutadi. Abdulla Qodiriyning “O‘tgan kunlar” romanidagi Kumush, Oybekning “Navoiy” romanidagi Guli, Zulfiya she‘riyatidagi ayol timsollari bu an’anani davom ettirgan. Said Ahmad xotiralarida esa ayol obrazi real shaxs- Saida timsolida gavdalanadi. Shu bois u badiiy tip emas, balki hayotiy samimiylikni o‘zida mujassam etgan obraz sifatida qadrlidir.[6:41]. Shoira Saida

obrazi o'zbek ayolining sadoqatli yor, mehribon ona va is'tedodli ijodkor qiyofasini mujassamlashtiradi. Bu obraz milliy adabiyotimizda ayol siymosining ma'naviy – estetik qadrini yanada yuksaltiradi.

Xulosa qilib aytganda, Said Ahmadning “Yo‘qotganlarim va topganlarim” asari yozuvchining shaxsiy hayoti va ijodiy kechinmalarini badiiy talqin qilgan muhim xotira asardir. Unda Saida obrazi alohida o‘rin tutib, yozuvchining umr yo‘ldoshi, ijodiy hamkori va ma'naviy tayanchi sifatida tasvirlanadi. Shoir Saida obrazi nafaqat shaxsiy hayot voqeasi sifatida, balki milliy adabiyotimizda ayollikning eng yaxshi fazilatlarini mujassamlashtiruvchi badiiy timsol sifatida gavdalanadi. Shu, jihatdan u o'zbek adabiyotida ayol obrazining rivojida muhim bosqichlardan birini tashkil etadi. Ushbu asar nafaqat Said Ahmad ijodining yuksak cho‘qqisi, balki Saidaxonim, Abdulla Qahhor, G‘ofur G‘ulom, Oybek singari yetuk namoyondalarimizning hayot yo‘llaridan saboq beruvchi muhim manbadir. Ijodkor ushbu asarni yozishda badiiy to‘qimalardan foydalanmaydi. Ijodkorlarning shod-xurramligi bilan birgalikda g‘amtashvishiga ham guvoh bo‘lasiz. Asardagi bir-biridan ajoyib xotiralar mana yillardirki, kitobxonlar tomonidan sevib mutolaa qilinadi. Said Ahmadning adabiyotga bo‘lgan qiziqishi, ibratli hayoti, ustozlarga bo‘lgan ishonchi va sadoqati uni bu darajaga keltirdi. Uning serqirra ijodi, o‘lmas asarlari kitobxonlar qalbidan mangu joy oldi. Yaratgan asarlari o'zbek adabiyoti rivoji uchun salmoqli hissa qo‘shdi.

Adabiyotlar

1. Jo‘rayev N. “Said Ahmad ijodida xotira janri va uning o‘ziga xosligi”// O‘zbek tili va adabiyot, 2015 №3.
2. Qosimova, M. O‘zbek ayol adiblari ijodi. – Toshkent: Fan, 2007
3. Karimov H. “Xotira janrida shaxs va davr talqini”// Adabiyotshunoslik izlanishlari, 2012.
4. Said Ahmad. Yo‘qotganlarim va topganlarim. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1976.
5. Rasulov A. Xotiraviy nasrda davr va shaxs. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.
6. Sodiqova D. “O‘zbek adabiyotida ayol obrazi masalalari” O‘zbek filologiyasi masalalari, 2018

HAMZA HAKIMZODA NIYOZINING MA'RIFATPARVARLIK G'OYALARI TALQINI

Abdurahmonova Zahro Akmaljon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

Nodira Xolikova

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek adabiyotshunosligi kafedrası

dotsenti, f.f.d. (DSc)

Annotatsiya: Hamza Hakimzoda Niyoziy o'z ijodida ma'rifatparvarlik g'oyalarini ilgari surgan, xalqni ilm-fan, madaniyat va taraqqiyot sari chorlagan ziyoli sifatida tanilgan. Uning asarlarida jaholatga qarshi kurash, ayollar erkinligi, ta'limning ahamiyati va insoniylik g'oyalari asosiy o'rinni egallaydi. Niyoziyning publitsistik, she'riy va dramaturgik merosi o'z davri ma'naviy uyg'onishining ifodasi bo'lib, milliy ongni shakllantirishda muhim o'rin tutgan.

Kalit so'zlar: Hamza Hakimzoda Niyoziy, ma'rifatparvarlik, milliy uyg'onish, ma'naviyat, ayollar erkinligi, jaholatga qarshi kurash, ta'lim.

Аннотация. Хамза Хакимзаде Ниязи является одним из ярких представителей узбекского просветительства. В его творчестве отражены идеи борьбы с невежеством, призывы к просвещению народа, равноправию женщин и развитию науки и образования. Его литературное и публицистическое наследие сыграло важную роль в формировании национального самосознания и духовного возрождения узбекского народа.

Ключевые слова: Хамза Хакимзаде Ниязи, просветительство, национальное возрождение, духовность, равноправие женщин, борьба с невежеством, образование.

Hamza Hakimzoda Niyoziy o'zbek xalqining ma'naviy uyg'onish davrida porlagan eng yirik ma'rifatparvar, dramaturg, shoir, nosir va jamoat arboblardan biridir. Uning hayoti va ijodi o'z zamonasining eng og'riqli muammolarini – jaholat, nodonlik, xurofot, ayollarning huquqsizligi, ta'limning sustligi, xalqning ijtimoiy faolligi pastligini bartaraf etish yo'lidagi kurashga bag'ishlangan edi. Hamza hayotini xalq ma'rifati, adolat, ozodlik va insonparvarlik g'oyalariga baxsh etdi. U nafaqat ijodkor, balki amaliy ish bilan ham shug'ullanib, o'z g'oyalari yo'lida jonini fido qilgan inson edi.

Uning yoshlik davridayoq bilimga bo'lgan cheksiz ishtiyoqi uni o'sha davrning ilg'or fikrli ziyolilari safidan joy olishiga sabab bo'ldi. Hamza arab, fors va turkiy tillarni mukammal o'rganib, Sharq adabiyoti va madaniyatini chuqur anglab yetdi. Shu bilan birga, rus tilini ham o'zlashtirib, Yevropa madaniyati, falsafasi va adabiyotidan xabardor bo'ldi. Bu keng dunyoqarash unga milliy madaniyatni jahon tajribasi bilan uyg'unlashtirish imkonini berdi. U o'z asarlarida xalqni o'qishga, fikrlashga, zamon bilan hamnafas yashashga da'vat etdi.

Hamza ijodining markazida insonparvarlik g'oyasi turadi. Uning asarlarida insonning ma'naviy yuksalishi, erkin fikrlashi va o'z taqdirini o'zi belgilash huquqi asosiy masala sifatida qo'yilgan. Shoir xalqning dardini, uning orzu-intilishlarini, hayotdagi adolatsizliklarga qarshi noroziligini ifodaladi. U uchun ma'rifat – zulmatga qarshi kurashning eng qudratli quroli edi. “Ilm – nur, jaholat – zulmat”, degan g'oya uning butun ijodini boshidan oxirigacha yoritib turgan muhim falsafiy tamoyildir. Hamza ta'lim-tarbiyaning ijtimoiy kuch sifatidagi rolini chuqur anglagan va uni millat taraqqiyotining asosi deb bilgan.

Shoirning eng katta xizmatlaridan biri – yangi usuldagi maktablarni tashkil etish, o'qituvchilar tayyorlash, xalq orasida ma'rifat tarqatish harakatlaridir. U xalqni o'qimishli qilish orzusida maktablarda yangi dars uslublarini joriy etdi, o'quv dasturlarini soddalashtirib, bolalarning tushunish qobiliyatiga mos tarzda tuzdi. Hamza xalqni faqat diniy bilimlar bilan cheklab qo'yishning xatarliligini anglagan edi. U dunyoviy fanlarni, tabiiy va ijtimoiy fanlarni o'rganishni targ'ib qildi. Shu yo'l bilan u o'z davrining eng faol islohotchilaridan biriga aylandi.

Hamza Hakimzoda o'z ijodida adabiyotning xalq tarbiyasidagi o'rnini alohida e'tirof etgan. Uning she'rlari, dostonlari, dramalari va publitsistik maqolalari xalqni fikrlashga, o'z holatini tushunishga, zulm va jaholatga qarshi kurashishga chorlaydi. “Zaharli hayot”, “Paranji sirlaridan bir lavha”, “Boy ila xizmatchi”, “Muxtoriyat”, “Yangi saodat”, “Maysaraning ishi” kabi asarlarida u zamonasining ijtimoiy adolatsizliklarini keskin tanqid qildi. Ayniqsa, “Maysaraning ishi” asarida oddiy ayol obrazi orqali jamiyatdagi tengsizlik, erkak hukmronlik va xurofotga qarshi g'oyalar ilgari surildi. Hamza o'z asarlari bilan ayollarni jamiyat hayotida faol bo'lishga, o'z huquqlarini tanishga, ozod fikrlashga da'vat etdi.

Shoirning ma'rifatparvarlik faoliyati faqat so'z bilan cheklanib qolmadi. U xalq orasida madaniy-ma'rifiy ishlarni yo'lga qo'ydi, teatr truppalari tashkil qildi, sahna san'atini targ'ib qildi. Hamza o'z xalqining ruhini uyg'otish uchun teatrni eng samarali vosita deb bildi. Uning sahna asarlari oddiy xalqning og'ir turmushi, orzu-umidlari, ezilgan qatlamlarning haqqoniy hayotini aks ettirdi. Teatr orqali u xalqni o'ylashga,

kulishga, yig'lashga, o'zini tanishga o'rgatdi. Shu bois Hamzani o'zbek teatri asoschilaridan biri sifatida e'tirof etish o'rinlidir.

Hamzaning shaxsiy hayoti ham uning g'oyalaridek fidoyilik bilan yo'g'rilgan. U o'z fikrlarini ochiq aytgani, diniy mutaassiblar va mustamlaka tuzumining adolatsizliklariga qarshi chiqqani uchun ko'p bosimlarga duch keldi. Ammo u hech qachon orqaga chekinmadi. Uning butun hayoti insoniyatga, xalqiga xizmat qilish, adolatni qaror toptirish va ozod fikrni himoya qilish yo'lidagi kurash bo'ldi. 1929 yilda u o'z g'oyalari tufayli johillar tomonidan shafqatsizlarcha o'ldirildi. Lekin Hamza Hakimzoda Niyoziy nomi o'lmas bo'ldi – uning g'oyalari, asarlari, fidoyiligi xalq xotirasida abadiy qoldi.

Hamza o'zbek ma'rifatparvarlik harakatining timsoliga aylangan. U millatni uyg'otgan, ma'naviy erkinlikka chorlagan, xalqni ilmga, birlikka, taraqqiyotga da'vat etgan siymo edi. Uning merosi bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Hamza o'rgatganidek, haqiqiy ma'rifat insonni erkin qiladi, uni zulmatdan nurga olib chiqadi. U xalq uchun yashab, xalq uchun halok bo'ldi, lekin ruhi, so'zi, g'oyasi yashab qoldi. Shu ma'noda Hamza Hakimzoda Niyoziy — millat tafakkurining, o'zlikni anglashning, erkin fikr va ma'naviy uyg'onishning abadiy ramzidir.

Xulosa qilib aytganda, Hamza Hakimzoda Niyoziy o'zbek milliy ma'naviyatining uyg'onish davrida beqiyos o'rin tutgan fidoyi ma'rifatparvar, shoir, dramaturg va xalqparvar inson edi. U o'z hayotini xalqni ilmga, adolatga, insonparvarlikka chorlashga bag'ishladi. Hamza uchun ma'rifat – bu faqat bilim emas, balki insonni zulmatdan chiqaruvchi, uni o'zligini anglashga yetaklovchi kuch edi. Uning butun ijodi xalqni uyg'otishga, jaholatga qarshi kurashga, ayollar huquqini himoya qilishga, zamon bilan hamnafas yashashga qaratilgan edi.

Hamza Hakimzoda o'zbek madaniyati va adabiyoti tarixida yangi sahifa ochdi. U teatrni xalq ma'naviyatini shakllantirish vositasiga aylantirdi, adabiyot orqali jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlik va adolatsizliklarni fosh etdi. U o'z asarlari bilan xalq qalbida erkinlik, or-nomus va milliy g'ururni uyg'otdi. Hamzaning ma'rifatparvarlik g'oyalari bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan – ularning zamirida insonparvarlik, adolat, tenglik va ilmga muhabbat yotadi.

Bugun Hamza Hakimzoda Niyoziyning merosi o'zbek xalqining ma'naviy boyligidir. Uning g'oyalari yosh avlodni vatanparvarlik, bilimga chanqoqlik va milliy iftixor ruhida tarbiyalashda beqiyos ahamiyatga ega. Hamza hayotining mazmuni – o'z xalqiga sadoqat, ezgulikka ishonch va ma'naviy poklik timsolidir. Shu bois uning nomi, so'zi va fidoyiligi asrlar osha nur sohib yashayveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

6. Abdullaev A. *Hamza Hakimzoda Niyoziy hayoti va ijodi*. – Toshkent: Fan, 1979.
7. Karimov N. *O'zbek ma'rifatparvarlik adabiyoti tarixi*. – Toshkent: O'qituvchi, 1994.
8. Qodirova M. *Hamza dramaturgiyasi va uning ijtimoiy mohiyati*. – Toshkent: Universitet, 2005.
9. Rasulov S. *O'zbek adabiyoti tarixi (XX asr boshlarida)*. – Toshkent: Akademnashr, 2011.
10. Yo'ldoshev Q. *Ma'rifat va adolat yo'lida: Hamza merosi saboqlari*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2018.

ABDULLA QODIRIY VA UNING “O‘TGAN KUNLAR” ROMANINING O‘ZBEK ADABIYOTIDAGI O‘RNI

Zokirova Adiba Rustam qizi

Chirchiq davlat Pedagogika Universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O‘zbek tili va Adabiyot yo‘nalishi

1-bosqich kechki 25/2-guruh talabasi

Zokirovaadiba@gmail.com

Ilmiy rahbar: Usmanova Z.I.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdulla Qodiriyning o‘zbek adabiyotidagi o‘rni tahlil qilinib, uning “O‘tgan kunlar” romaniga alohida e‘tibor qaratiladi. Romanning tarixiy va adabiy ahamiyati, badiiy xususiyatlari hamda zamonaviy o‘zbek prozasining shakllanishidagi roli ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotda asarning yangiliklari, ijtimoiy va milliy g‘oyalari, bugungi o‘quvchi uchun dolzarbligi ta’kidlanadi. Xulosa qilib aytganda, “O‘tgan kunlar” nafaqat o‘zbek adabiyotining klassik namunasi, balki milliy ongni shakllantirgan muhim madaniy merosdir.

Kalit so‘zlar: Abdulla Qodiriy, o‘zbek adabiyoti, “O‘tgan kunlar”, zamonaviy o‘zbek prozasi, realizm, milliy uyg‘onish, madaniy meros.

Abstract: The article analyzes the role of Abdulla Qodiriy in the development of Uzbek literature and focuses on his novel “O‘tgan kunlar”. It examines the historical and literary significance of the novel, its artistic features, and its role in the formation of modern Uzbek prose. The research highlights the innovative aspects of the work, its social and national ideas, as well as its relevance for today’s readers. The article concludes that “O‘tgan kunlar” is not only a classic of Uzbek literature, but also an important cultural heritage that shaped the national consciousness.

Keywords: Abdulla Qodiriy, Uzbek literature, “O‘tgan kunlar”, modern Uzbek prose, realism, national awakening, cultural heritage.

Аннотация: В статье анализируется роль Абдуллы Кадыри в развитии узбекской литературы, особое внимание уделяется его роману «Минувшие дни». Рассматриваются историческое и литературное значение романа, его художественные особенности и роль в формировании современной узбекской прозы. Подчеркиваются новаторские стороны произведения, его социальные и национальные идеи, а также актуальность для сегодняшних читателей. В заключение отмечается, что «Минувшие дни» является не только классикой

узбекской литературы, но и важным культурным наследием, сформировавшим национальное сознание.

Ключевые слова: Абдулла Кадыри, узбекская литература, «Минувшие дни», современная узбекская проза, реализм, национальное пробуждение, культурное наследие.

XX asr boshlarida o'zbek adabiyoti taraqqiyotida yangi bosqich boshlandi. Bu davrda milliy uyg'onish g'oyalari kuchayib, adabiyot jamiyat hayotidagi dolzarb masalalarni ko'tarishga intildi. Ana shunday murakkab sharoitda Abdulla Qodiriy o'zbek adabiyotida yangicha adabiy jarayonni boshlab berdi. Uning "O'tgan kunlar" romani nafaqat o'zbek adabiyotida, balki butun turkiy xalqlar adabiyotida ilk realistik roman sifatida tarixda qoldi. Ushbu maqolada Qodiriyning ijodiy merosi, xususan "O'tgan kunlar" romanining o'zbek adabiyotidagi o'rni, badiiy xususiyatlari va bugungi kundagi ahamiyati tahlil qilinadi.

Abdulla Qodiriy (1894–1938) o'zbek adabiyotida realistik prozaning asoschisi hisoblanadi. U millatning o'zligini anglash, ma'rifat va taraqqiyotga intilish g'oyalarini adabiyotga olib kirdi. Qodiriy o'z asarlarida xalqning og'ir ijtimoiy hayotini, o'tmishdagi zulm va adolatsizliklarni, milliy uyg'onish ehtiyojini teran badiiy tasvirlagan. Aynan u o'zbek adabiyotini jahon adabiy jarayonlari bilan bog'lagan va milliy romanchilik maktabini yaratgan adibdir.

"O'tgan kunlar" romani 1919–1925-yillar oralig'ida yozilgan va 1926-yilda alohida kitob sifatida nashr qilingan. Asarda XIX asrning ikkinchi yarmidagi Toshkent va uning atroflaridagi ijtimoiy-siyosiy hayot tasvirlanadi. Romanning bosh qahramonlari — Otabek va Kumushning fojiali muhabbati milliy hayotning murakkab voqealari bilan uzviy bog'liq holda yoritiladi. Roman faqat sevgi hikoyasi emas, balki millat taqdiri, jamiyatdagi eski tuzum illatlari va yangilikka intilish o'rtasidagi kurashni ham ifodalaydi. Shu jihatdan u o'zbek adabiyotida milliy uyg'onish davri g'oyalarining badiiy ifodasi sifatida alohida ahamiyatga ega.

"O'tgan kunlar" o'zbek adabiyotiga yangicha shakl va mazmun olib kirdi:

Realizm — voqealar hayotiy asosda, ijtimoiy muammolar bilan bog'liq holda tasvirlangan.

Psixologizm — qahramonlarning ichki kechinmalari, ruhiy dunyosi chuqur ochib berilgan.

Tarixiylik — XIX asr o'zbek jamiyati hayoti tarixiy haqiqatlarga asoslanib ifodalangan.

Badiiy til — xalqona iboralar, maqol va matallar orqali milliy ruh kuchaytirilgan.

Qodiriy o'zbek romanchiligiga yangicha janr olib kirgan bo'lsa, "O'tgan kunlar" esa bu janrning poydevori bo'ldi.

Bugungi kunda "O'tgan kunlar" o'zbek milliy adabiyotining durdonasi sifatida qadrlanadi. Asarda ko'tarilgan masalalar — milliy birlik, ma'rifat, adolat va erkinlik g'oyalari hamon o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Roman yosh avlodni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda, o'zbek xalqining tarixini va ma'naviyatini anglashda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, u o'zbek romanchiligining shakllanishida ulkan maktab vazifasini o'tagan va keyingi avlod yozuvchilari uchun ijodiy ilhom manbai bo'lib qolmoqda.

Abdulla Qodiriy o'zbek adabiyotiga yangicha yo'nalish olib kirgan, milliy romanchilik asoschisi sifatida tarixda qoldi. Uning "O'tgan kunlar" romani o'zbek xalqining o'tmish hayotini haqqoniy aks ettirgan, milliy uyg'onish g'oyalarini badiiy shaklda ifodalagan nodir asardir. Bugungi kunda ham bu roman nafaqat adabiy meros, balki milliy o'zlikni anglash, ma'naviy tarbiya va tarixiy xotira uchun muhim manba hisoblanadi. Shu bois "O'tgan kunlar" nafaqat o'z davri uchun, balki zamonaviy o'zbek jamiyati uchun ham bebaho adabiy obida sifatida qadrlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodiriy, A. O'tgan kunlar. – T.: 1926.
2. Avloniy, A. Turkiy guliston yoxud axloq. – T.: Ma'naviyat. 1992.
3. Fitrat, A. Adabiyot qoidalari. – T.: Fan. 2000
4. Karimov, I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. T.: O'zbekiston. 1997
5. Mirziyoyev, Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. T.: O'zbekiston. 2019
6. Abdullaev, H. O'zbek romanchiligi tarixi. – T.: Fan va texnologiya. 2018
7. Suyunov, D. Abdulla Qodiriy ijodi va milliy uyg'onish g'oyalari. – Samarqand: Zarafshon. 2021
8. UNESCO. Cultural Heritage and National Identity. Paris. 2010

ATOYI G'AZALLARIDA OSMON JISMLARI VA TABIAT HODISALARI BILAN BOG'LIQ TASVIRLAR TALQINI

Omonova Nilufar Zarif qizi,

Navoiy davlat universiteti 3-kurs talabasi,

nilufar_omonova@umail.uz

Annotatsiya: Maqolada Atoyi she'riyatida ilgari surilgan masalalar, mavzular hamda shoir she'riyatining ayrim jihatlarini haqida mulohazalar bildirilgan. Shoir g'azallarida inson hayoti, tabiat manzaralari, hayvonot va nabotot olami bilan bog'liq tasvirlar, turli tabiat hodisotlari singlirlangan misralar ko'p uchrase, ular shoirning ma'lum g'oyaviy maqsadini ifodalashda yordam bergani kabi masalalar yoritib berilgan. Shuningdek, shoir she'riyatida ko'pgina o'rinlarda qo'llangan samoviy timsollardan foydalanish orqali lirik qahramon holatini ochib berishdagi san'atkorlik mahorati misollar orqali ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: osmon, Zuhra, quyosh, oy, poetik mahorat, g'azal, lirik qahramon, tasvir, tabiat.

Abstract. This article examines the issues, themes, and aspects of the poet's poetry touched upon in Atoya's poetry. The poet's ghazals frequently feature images of human life, natural landscapes, flora and fauna, as well as verses depicting various natural phenomena, which contribute to the poet's ideological vision. Examples also demonstrate the poet's mastery of revealing the lyrical hero's state of mind through the use of celestial symbols, which are repeatedly used in his poetry.

Keywords: sky, Venus, sun, moon, poetic skill, ghazal, lyrical hero, image, nature.

Sharqda falakiyot ilmiga alohida ahamiyat berilgani aniq. Ilmi hay'at va ilmi nujumning muayyan qirralari haqida dastlabki qarashlar qadim zamonlarga borib taqaladi. Otashparastlik dini vakillari 18 sayyoraning ma'lumligi, bulardan yettitasi Quyosh, Oy, Utorid, Zuhra, Mirrix, Mushtariy va Zuhral bo'lib, ular yetti sonining ilohiylashuviga sabab bo'lgan⁶⁹. Atoyi she'riyatida ko'pgina o'rinlarda qo'llangan samoviy timsollardan biri– Zuhra. Bu timsol ham lirik qahramon holatini ochib

⁶⁹ Эшонкулов Х. Алишер Навоий шеъриятида самовий тимсоллар (“Бадойиъ ул-бидоя”, “Наводир ун-нихоя” девонлари асосида). - Самарканд, 1999. 8-бет

berishda yoki oshiq tomonidan o'z manzurini Zuhraga qiyoslagan o'rinlarda ko'zga tashlanadi:

*Ko'ziga muntazir zuhra saharlar,
Yuziga subhi sodiq mushtaridur.*⁷⁰

Yana ayrim g'azallarda ma'shuqaning ko'zi Zuhra tashbehi orqali beriladi:

*Soching yaldo tuni, anling sahardur,
Ko'zung Zuhra, yuzung shamsu qamardur* (Devon, 99-bet)

Mana bu baytda ham ko'rk xovari, ya'ni go'zalliklar egasi, sening husningga butun falak gado:

*Ey ko'rk xovarida ko'zi Zuhra, yuzi oy,
Xoni jamoli husnunga, shohi falak gadoy.* (Devon, 246-bet)

Atoyi she'rlarida tazod–qarshilantirish san'atidan mahorat bilan foydalanadi. Chunonchi, „Soching chun laylat ul-qadr-u yuzing chun subhi sodiqdur“ misrasi bilan boshlanadigan g'azalida ham shu san'atni ustalik bilan qo'llab, ta'sirli badiiy samaraga erishganligini ko'rish mumkin. Shoir yorning qop-qora sochini laylat ul-qadrga, oppoq yuzini esa subhi sodiqqa o'xshatadi. Bir-birini inkor etuvchi ikki tushuncha ustalik bilan qo'llangani uchun ham sanamning tengsiz chiroyini to'ldirishga xizmat qiladi. Manga sensiz tirilgandin o'lim yuz qatla ortuqdur, Bu so'zda, haq bilur, ko'nglum tilim birla muvofiqdur, deydi shoir shu g'azalning uchinchi baytida. Samimiy iqrar she'rning ta'sir darajasini oshirgan. Shoirning oshiqdigi shu darajadagi, u ma'shuqasiz hayotdan o'limni afzal biladi va bu gapni chin dildan izhor etadi. G'azalning:

*Bu kun vaslingni tark aylab, tilar jannat zohidlar,
Berurlar nasyag'a naqdni, bu ne nodon xaloyiqdur?* (Devon, 124-bet)

satrlarida so'fiyona ruh yaqqol seziladi. Chunki tariqat ahli, ya'ni mutasavvufalar Allohni jannatga kirish uchun emas, balki o'n sakkiz ming olamning yaratuvchisi, butun borliqning moyasi bo'lgani uchun sevish lozim deb hisoblaydilar. Ular qiyomatda yaxshi qismatga ega bo'lish uchun toat-ibodat qilish pora evaziga ish bitirishga o'xshash narsadir, chin muhabbat beg'araz bo'lishi, ya'ni oshiq hech narsa ta'ma qilmay, Yaratganga ko'ngil bog'lashi lozim deb hisoblashadi. Atoyining nazdida jannatga kirish uchun Allohga muhabbat qo'ygan kimsa naqdni nasiyaga almashgan nodon kabitdir. Allohning jamoli, go'zalligi oldida jannatning chiroyi hechdir. Shu baytning o'zini majoziy nuqtayi nazardan talqin qilish ham mumkin. Mumtoz shoirlarimizning mumtozligi ham shundaki, bir so'z bilan bir necha ma'noni bildirganlar.

⁷⁰ Атойи. Девон. Мавлоно Атойи. (Нашрга тайёрловчи, сўзбоши, луғат ва изоҳлар муаллифи Сайфиддин Сайфуллоҳ) - Тошкент, 2008. 85-bet. (Keyingi ko'chirmalar shu manbadan olinib, qavsda beti ko'rsatiladi)

Atoyi g'azallarida oshiq va ma'shuqaga xos sifatlar, ularning ko'rinishi, kechinmalari kabilarni tasvirlashda tabiat hodisalaridan foydalanish ham kuzatiladi. Osmonda oy, quyosh, yulduzlarning joylashishi, harakati, ko'rinishi, xazina, vayrona va u yerda ilonning bo'lishi, yerning aylanishi, sel kelib, binolarni yiqitishi, novvotning suvda (choyda) erishi, daryo yuzida ko'piklar paydo bo'lishi, yomg'ir yog'masa, gullarning yaxshi ochilmasligi, daryo yuzida xas-u hashaklar bo'lishi, yangi oyning har oyda bir marta ko'rinishi yoki ko'rinmasligi, xazina vayronada bo'lishi, kiyik kindigidan mushk olinishi, oy yonida yulduzlar bo'lishi, inson umri o'tkinchi ekanligi, inson suv-u tuproqdan yaratilganligi, yangi oy kechqurun qorong'ida yaxshi ko'rinishi, bulut bilan oyning hamroh bo'lishi, oyning kechqurun yerga juda yaqin kelishi (ko'rinishi), ilonning xazina ustida bo'lishi, xazina bor joyda ajdar bo'lishi, yozda soylarda suv ko'p oqishi kabi hayotiy voqea-hodisalar tasvirlangan.

Qorong'u tun, undagi oy va yulduzlar hammaga tanish manzara. Qorong'u kechada oy yana ham aniq ko'rinishini bilamiz. Atoyining mana bu baytida shu narsa qalamga olingan:

Bandi zulfungni parishon ayla qoshing olida

Kim, yangi oy ko'zga ravshanroq ko'rinur kechqurun. (Devon, 197-bet)

Zulf-qorong'ulik. Yor zulflarini parishon aylasa, ya'ni yoysa, u yuziga yoyilib ketadi. Xuddi kechqurun oy yaxshi ko'ringanidek, zulf ichidan yuz va ko'zlar ham aniq ko'rinadi. Zulf-kechqurun. Ko'z va yuz-oy sifatida talqin etilgan.

Hayotda oyning bulutlar orasidan goh ko'rinib, goh yashirinib turganini ko'p ko'rganmiz. Bu manzara Atoyining mana bu baytida keltirilgan:

Sochik yoz yomg'uri qildim yoshimni,

Bulutdek mohi tobon birla hamroh. (Devon, 202-bet)

Oyning ba'zan aniq ko'rinishi, yerga juda yaqin kelib qolgandek bo'lganini kuzatganmiz. Bu hayotda bo'lib turadigan holat. Atoyi nazaridan bu ham chetda qolmagan:

Zamoni poybo'sungg'a yetay deb,

Tunlar har kecha oy ko'ktin zamina. (Devon, 209-bet)

Shoir bu manzarani boshqacha maqsadda izohlaydi. Oyning yerga yaqin kelishi uning ma'shuqa oyog'iga –poyiga yetish uchun harakat qilishidir.

Xalq orasida azaldan ko'p gapiriladigan bir tushuncha bor. Go'yo xazinalar, asosan, vayronalarda bo'lar, ularni ilon yoki ajdar qo'riqlab turur ekan. Xalq qarashlarida, xalq og'zaki ijodi asarlarida ko'p ta'kidlanadigan bu voqea mumtoz adabiyotimizda ham tez-tez tilga olinadi. Atoyi g'azallarining bir necha baytida bularni uchratamiz:

Soching ne turfa davlatlik ilondur,

Kumishganni uzra yotur uzola. (Devon, 214-bet)

Xazina ilonga tegishli. U bu boylikni “uzola” tushib–uning ustiga cho‘zilib yotib qo‘riqlaydi. Shoir ana shu fikrni yorning sochi va vujudiga o‘xshatadi. Agar yorning qaddi-qomati, badani kumush–oq bo‘lsa, uning sochlari shu xazinani qo‘riqlovchi ilondur. Mana bu baytda ham ganj–xazina va ajdar tilga olingan:

Husn ganjidur yuzung , gesularining saqlar oni,

Vah ne afsuslab boray, u ikki ajdar ustina. (Devon, 218-bet)

Bu baytda ham xazina va uni qo‘riqlovchi ikki ajdar haqida gap bormoqda. Ammo bu xazina yor husni bo‘lsa, uning ikki o‘rim sochi ikki ajdar o‘rnidadir.

Hayotda shakar, oq qand, novvot, novvotni suv yoki choyga eritib, shirin choy qilinadi. Ana shu manzarani Atoyi boshqa sabab bilan izohlaydi. Husnu ta’lil san’atidan foydalanib, chiroyli o‘xshatish qiladi:

Har zamon g‘arqi araqtin ezilurlar chun nobot,

Lablaringning infiolidin base qannodlar. (Devon, 65-bet)

“G‘arqi araq”–terga botish. “Infiol”–uyalish. “Qannodlar”–shirinlik tayyorlovchilar. “Qannodlar” novvot tayyorlashda shakarni suvga solib eritadilar. Atoyi buni boshqacha izohlaydi. Lab–shirin. Novvot ham shirin. Ammo yor lablarining shirini shunchalik balandki, uni novvot bilan tenglashtirib bo‘lmaydi. Labdan uyalganidan novvot terga botadi.

Bahor buluti, yomg‘iri bilan zavqli. Gul-u bulbuli bilan go‘zal. Atoyi g‘azallarida bu fikrlar ko‘p ta’kidlanadi. Gul suv-u yomg‘irni yoqtiradi. Yomg‘ir yog‘sa, daraxtlar gul sabzalar, o‘tlar yashnaydi. Bu hayotiy manzaralar. Atoyi shunday yozadi:

Yig‘lab yuzungdin olayin zulfniqobin,

Gul yaxshi ochilmas kechalar yog‘masa yomg‘ur. (Devon, 84-bet)

Hayotiy manzara baytning ikkinchi misrasida berilgan. Asosiy fikr birinchi qatorda. Shoir o‘z fikrini aniqlash uchun hayotdan ana shu misolni topgan. Oshiq yori yuzini ko‘rish istagida. Uning yuzi yashirin. Oshiq tinmay yosh to‘kadi. Bu yoshlar yorining yuzini ochishiga sabab bo‘ladi. Bu xuddi yomg‘ir yoqqandan keyin gullarning yaxshi ochilishidek gap.

Yangi oy juda kam ko‘rinadi. Ko‘rganlar juda kam bo‘ladi. Atoyi buni ham o‘zgacha sharhlaydi. Yorining qoshlari go‘zalligidan uyalib, u goh ko‘rinadi, goh yo‘q:

Yangi oy qoshlari xijolatidin

Oylarda biror-biror ko‘rinur. (Devon, 94-bet)

Mumtoz adabiyotda mushki Chin degan tushuncha bor. Bu Xitoy mushk (xushbo'y hidli, qora rangli narsa)lari degani. Mushk Chin ohularining kindigidan olinadi deyiladi:

*Gar kiyiklar nafasinda bo'lsa qondin mushki Chin,
Lolavu guldin butubtur, mushki totoring saning.* (Devon, 136-bet)

Yorning "mushki totri", ya'ni sochlari lola va guldin bunyod bo'lgan. Shu sabab ular xushbo'y. Osmonda oy, quyosh, yulduzlar makon tutgan. Kechqurun oy va yulduzlar ko'rinadi. Oshiq ta'kidicha, yorning yuzi oy:

*Derlar yuzungni oy, shaydonikim na bilgay ko'k,
Ul oy qoshinda netay, meni bir sitora qil.* (Devon, 138-bet)

Ko'k (osmon), oy, yulduzlar egasi. U shaydoni, oshiqni qayerdan bilsin. Shu sabab oshiq ko'kdan so'ralyaptiki, ul oy oldida meni ham bir sitora (yulduz) qilib qo'y.

Umuman olganda, Atoyi g'azallarida hayot bilan, inson turmushi bilan bog'liq voqea-hodisalar juda ko'p uchraydi. Shoir o'z fikrlarini asoslash, oshiqning holati, kechinmalari, ma'shuqa husn-u go'zalligi, uning soch, yuz, ko'z, qosh, lab, og'iz, qomat va boshqa uzvlarini tasvirlashda ulardan mohirona foydalangan.

Badiiy adabiyot tabiat gultoji sanalmish hazrati inson bilan egizak dunyo yuzini ko'rgan san'at turlaridan biridir. Inson yaralibdiki, o'zi yashayotgan borliq sir-u sinoatlari bilan oshno bo'lgisi, ulardan yuksak shavq-zavq olgisi, ichki kechinmalari, orzu intilishlari, ruhiy holatlarini o'zigagina hadya etgan oliy ne'mat-so'zda badiiy, bo'yoqli tarzda ifodalagisi keladi. Adabiyotshunoslik o'tmishda yashab o'tgan so'z san'atkorlarining ana shunday durdonalarini o'rganish orqali ularning xalqimiz ma'naviyatiga yetkazishni o'z oldiga qo'yadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

5. Атойи. Девон (Нашрга тайёрловчи ва изоҳлар муаллифи Сайфиддин Сайфуллоҳ)-Тошкент: "Фан" нашриёти, 2008. 319 бет.
6. Сайфиддин Рафиддинов. Мажоз ва ҳақиқат. Тошкент: "Фан" нашриёти, 1995. 153 бет.
7. Тоҳир Рашид Хўжа. Атойининг бадий маҳоратига доир баъзи мулоҳазалар // Адабиёт гулшани. Тошкент: "Меҳнат" нашриёти, 1999.178 бет.
8. Эшонқулов Ҳ. Алишер Навоий шеъриятида самовий тимсоллар ("Бадойиъ ул-бидоя", "Наводир ун-нихоя" девонлари асосида). - Самарқанд, 1999. 8-бет

TURKIY ADABIYOTDA AYOL OBRAZI TALQINI

*Almetova Ayjan Nurlan qizi,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi sirtqi
ta'lim 4-boshqich talabasi
ayjan0395@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada turkiy xalqlar adabiyotidagi ayol obrazining tasviri tarixiy va zamonaviy nuqtayi nazardan tahlil etiladi. Asarlardagi ayollar timsoli orqali jamiyatdagi gender rollari, stereotiplar va ularning o'zgarishi yoritiladi. Tadqiqot klassik va zamonaviy manbalar asosida olib borilib, unda ayol obrazining yangi talqinlarda o'rganish istiqbollari hamda nazariy va amaliy yechimlar taklif etiladi.

Kalit so'zlar: ayol obrazi; turkiy adabiyot; gender tahlil; stereotip; madaniy talqin; qiyosiy adabiyotshunoslik.

Annotation. This article gives information about how women are shown in the literature of Turkic peoples in different times. It explains how writers described women, their roles in society, and how ideas about them changed. The study uses classical and modern texts to show new ways to understand women's images in literature.

Keywords: women in literature; Turkic writers; gender roles; stereotypes; culture; society; literary analysis; modern view.

Аннотация. В статье рассматривается, как изображаются женские образы в литературе тюркских народов в разные исторические периоды и в современном времени. Показано, как меняются роли женщин, их характеры и место в обществе через литературные произведения. Работа основана на старинных и современных источниках. Исследование помогает понять, как культура и традиции влияют на создание женских персонажей и как можно по-новому их интерпретировать.

Ключевые слова: женский образ; тюркская литература; гендерные роли; стереотипы; культура; сравнение; интерпретация.

Kirish. Turkiy xalqlar adabiyoti – keng hudud va turfa madaniyatlarni qamrab olgan, asrlar davomida shakllanib, sayqallangan ulkan badiiy merosdir. Bu adabiyotda xalqning dunyoqarashi, urf-odatlari, ma'naviy qadriyatlari va ijtimoiy munosabatlari

o'z ifodasini topgan. Ayniqsa, ayol timsoli turkiy xalqlar adabiyotining markaziy timsollaridan biri sifatida diqqatga sazovordir. Asarlarda ayol qahramonlar orqali nafaqat jamiyatdagi ayollarning o'rni, balki ularning ma'naviy kuchi, sadoqati, fidoyiligi va ba'zan fojiali taqdirleri ham yoritiladi.

Biroq, ushbu obrazlarni tahlil qilar ekanmiz, ba'zan muammolarni ham kuzatishimiz mumkin. Klassik adabiyotda ayol ko'pincha erkak qahramonning hayotida yordamchi yoki ma'naviy ilhom manbai sifatida tasvirlangan. Zamonaviy turkiy adabiyotda esa ayol obrazlari tobora mustaqil, faol, o'z dunyo qarashlari va hayot yo'liga ega shaxslar sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu bois, turkiy xalqlar adabiyotida ayol obrazining evolyutsiyasini o'rganish, ularning tarixiy va madaniy kontekstdagi o'zgarishlarini tahlil etish hozirgi kunda dolzarb ilmiy masalalardan biri bo'lib kelmoqda.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi – turkiy xalqlar adabiyotida ayol obrazining shakllanishi, rivojlanishi va uning talqinidagi asosiy yo'nalishlarni aniqlash, shuningdek, bu obrazlar orqali jamiyatdagi ayolning o'rni va qadriyatlarini yoritishdir. Tadqiqot davomida klassik hamda zamonaviy adabiyot namunalari tahlil qilinib, ayol obrazining ijtimoiy-falsafiy mazmuni ochib beriladi. Ushbu masalaga kompleks yondashuv adabiyotdagi mavjud gender masalalarini yanada chuqurroq anglashga yordam beradi.

Asosiy qism.

I. Tarixiy kontekst va metodologiya

Tarixan turkiy adabiyotlardagi ko'p o'rinlarda ayol obrazlari ijtimoiy rollar — ona, xotun, sodiq hamroh sifatida ifodalangan. Klassik davr she'riyatida ayol obrazlari ishq va ma'shuq mavzularining markazida turadi; bunday talqin tasavvufiy va ma'naviy qatlamlarga ega bo'lishi mumkin [2: 45]. Tadqiqot metodologiyasi sifatida komparativ-adabiy, tarixiy-kontseptual va gender tahlil usullari ishlatildi. Maqolada matnlar misollar orqali tahlil qilinib, umumlashtirish va yechim takliflari berildi.

II. Klassik davrdagi ayol obrazlari

Klassik turkiy adabiyotida ayol obrazlari ko'pincha idealizatsiya qilingan: chiroy, mehr va ma'shuq sifatida tasvirlanadi. Masalan, Navoiy va boshqa klassik shoirlarda ishq mavzusi ayol orqali iroda va ma'rifatga yetaklovchi vosita sifatida ko'rsatiladi [3: 102]. Biroq bunday idealizatsiya real hayotiy rollarni chetlab o'tishi, ayolning mustaqillik va ijtimoiy faolligini ko'rsatmasligi bilan muammolidir. Bundan tashqari, diniy va axloqiy mezonlar ta'siri ostida ayolning obrazlari ma'lum qoliplarga singdirilgan [4: 78].

III. Zamonaviy adabiyot va ayol obrazining diversifikatsiyasi

XX asrning oxiri va XXI asrda turkiy xalqlar adabiyotida ayol obrazlari sezilarli o'zgarishlarga duch keldi. Zamonaviy mualliflar ayolni mustaqil, ijtimoiy jihatdan faol va o'z qarashlariga ega shaxs sifatida tasvirlay boshlashdi [5: 21]. Masalan, XX asr shoirlari va romanchilari ayolning ruhiy dunyosi, mehnatdagi roli va jamiyatdagi mavqeini ochib berdi. Shu bilan birga, tarjima va kontakt adabiyoti orqali yangi obrazlar kirib keldi, ammo bu jarayonda eski stereotiplar ham saqlanib qolishi mumkin [6: 137].

IV. Muammolar

Turkiy adabiyotida ayol obrazlarini tadqiq etishda bir qancha muammolar mavjud:

1. Manbalar cheklanganligi va publikatsiya masalalari. Ba'zi klassik matnlarning to'liq bo'lmagan yoki standardizatsiyalashtirilmagan variantlari ilmiy tadqiqotlarni qiyinlashtiradi.

2. Tarjima va kontekst yo'qolishi. Asarlarni boshqa tillarga tarjima qilish jarayonida madaniy va genderiy kontekstning yo'qolishi kuzatiladi, natijada ayol timsolining asl ma'nosi o'zgarishi mumkin.

3. Stereotiplarning saqlanishi. Ta'lim va ommaviy madaniyatda qadriyatlarga qaramlik stereotiplarni mustahkamlaydi, bu esa o'z navbatida yangi talqinlarni cheklaydi.

4. Nazariy asboblarning yetishmasligi. An'anaviy adabiy tahlil usullari ko'pincha gender nuqtai nazaridan yetarli darajada ishlanmagan.

V. Yechimlar va takliflar

Yuqorida keltirilgan muammolarga qarshi bir qator metodologik va amaliy yechimlar taklif etish mumkin:

1. Fanlararo (interdisiplinar) tadqiqotlarni rivojlantirish. Adabiyotshunoslik, tarix, antropologiya va gender tadqiqotlarini integratsiyalash orqali ayol obrazini mukammal tahlil qilish mumkin.

2. Tarjima sifatini oshirish. Asarlarni tarjima qilayotgan paytda madaniy-kontekstual izohlarni kiritish va annotatsiyalarni boyitish zarur.

3. Nazariy bazani kengaytirish. Gender adabiyotshunosligini o'zbek va umumiy turkiy kontekstga moslashtirish; kurs va maqolalarni rivojlantirish.

4. Pedagogik yondashuvlar. Maktab va universitet darajasida ayol obrazlari hamda gender masalalarini chuqurroq o'rgatish orqali stereotiplarni kamaytirish mumkin. Loyihaviy va komparativ vazifalar o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini shakllantirishga yordam beradi.

5. Arxiv ishlari va manba tadqiqotlari. Klassik matnlarning ishonchli tanqidiy nashrlarini tayyorlash va manbalarni elektronlashtirish orqali ilmiy ishlarga asos yaratish lozim.

Xulosa.

Turkiy xalqlar adabiyotida ayol obrazlari ko'p asrlar davomida jamiyatning axloqiy, ma'naviy va estetik qadriyatlarini aks ettiruvchi muhim badiiy timsollardan biri bo'lib kelgan. Klassik adabiyotda ayol ko'pincha ma'shuqa, go'zallik va sadoqat timsoli sifatida tasvirlansa-da, zamonaviy davrda bu obraz sezilarli darajada o'zgarib, yangi ma'no qatlamlari bilan boyitildi. Endilikda ayol obrazlari faqatgina sevgi yoki oilaviy sadoqat ramzi emas, balki intellektual, mustaqil fikrlovchi, jamiyat hayotida faol ishtirok etuvchi shaxs sifatida namoyon bo'lmoqda.

Mazkur o'zgarish turkiy xalqlar adabiyotining o'zaro ta'siri, ijtimoiy taraqqiyot va madaniy integratsiya jarayonlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, adabiyot orqali ayolning ijtimoiy mavqeini qayta baholash, uning ruhiy olami va ichki kuchini ifodalash jarayoni adabiy tafakkurning yangi bosqichini belgilaydi. Shu jihatdan, turkiy adabiyotlarda ayol obrazi endi faqat "ob'ekt" emas, balki voqealikni yaratuvchi "sub'ekt" sifatida talqin qilinmoqda.

Shu bilan birga, adabiyotda hali ham saqlanib qolayotgan ba'zi stereotiplar, tarixiy andozalar va diniy-axloqiy cheklovlar ayol obrazining to'liq ochilishini qiyinlashtiradi. Bu holat yangi ilmiy yondashuvlar — genderga oid adabiyotshunoslik, madaniyatshunoslik va qiyosiy tahlil metodlarini chuqurroq qo'llash zaruratini yuzaga keltiradi. Ayniqsa, zamonaviy adabiyotda ayol obrazlarini o'rganish orqali jamiyatlardagi tenglik, erkinlik va insonparvarlik g'oyalarining adabiy in'ikosini tahlil qilish muhimdir.

Xulosa qilib aytganda, turkiy xalqlar adabiyotida ayol obrazlari nafaqat estetik, balki falsafiy va ijtimoiy ahamiyat ham kasb etadi. Ular orqali xalqning ma'naviy dunyosi, qadriyatlari, mentaliteti va hayotiy qarashlari aks etadi. Shu sababli, ayol obrazlarini tahlil qilish faqat adabiyotshunoslik doirasida emas, balki ijtimoiy-gumanitar fanlar kesimida ham davom ettirilishi lozim. Bunday yondashuv turkiy xalqlarning umumiy madaniy merosini yanada chuqurroq anglashga, ayolning insoniyat tarixidagi o'rnini adolatli baholashga va zamonaviy adabiy tafakkurning yangi istiqbollari ochishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ahmedov, S. Zamonaviy turkiy adabiyot va gender muammolari. – Almaty: Zhibek Zholy, 2019.

2. Islomova, L. Gender va adabiyotshunoslik: nazariy yo'llar. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2020.
3. Kamolov, R. Klassik turkiy adabiyoti va uning manbalari. – Toshkent: Fan, 2010.
4. Navoiy A. Xamsa – tomonidan tanlangan nashr. – Toshkent: Adabiyot nashriyoti, 2005.
5. Rasulova, M. Adabiyot va jamiyat: qadriyatlar va stereotiplar. – Samarqand: Ma'rifat, 2016.
6. Tursunov, B. Tarjima va madaniyat: kontakt adabiyoti tahlili. – Bishkek: Ilim, 2014.
7. Yunus Emre. Divan va she'rlar – tanlangan asarlar. – Istanbul: Kitob nashriyoti, 1998.

XORAZM XALQ ERTAKLARIDA ERTAK AYTISH AN'ANASI VA JANR TIZIMI: NAZARIY TAHLIL

Sultanova Jayrona Doniyor qizi,

2-kurs tayanch doktorant,

Xorazm Ma'mun akademiyasi,

jayrona_sultanova@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek turklarida ertak janrining shakllanishi va ertak aytish an'anasining ijtimoiy hamda madaniy funksiyalari tahlil qilingan. Tadqiqotda folklor janrlarini tasniflashga oid o'zbek olimlarining yondashuvlari (T. Mirzayev, A. Safarov, B. Sarimsoqov, K. Imomov) nazariy asos sifatida o'rganilgan. Ertak janrining xalq og'zaki ijodidagi o'rni, uning estetik, tarbiyaviy va madaniy ahamiyati keng yoritilgan. Shuningdek, Xorazm vohasida ertak aytish an'ansi aytuvchi, tinglovchi, ijro vaqti va joyi kabi elementlar orqali tizimli tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: o'zbek folklori, ertak janri, ertak aytish an'ansi, tasnif, xalq og'zaki ijodi, Xorazm ertaklari.

Annotatsion. This paper explores the development of the fairy-tale genre among Uzbek Turks and analyzes the cultural and social functions of storytelling traditions. The study examines the theoretical approaches of Uzbek folklorists (T. Mirzayev, A. Safarov, B. Sarimsoqov, and K. Imomov) to the classification of folklore genres. The aesthetic, moral, and cultural roles of fairy tales within oral tradition are discussed in detail. The storytelling practices in the Khorezm region are also analyzed through their core components: storyteller, audience, time, and place of performance.

Keywords: Uzbek folklore, fairy-tale genre, storytelling tradition, classification, oral folklore, Khorezm fairy tales.

Аннотация. В статье рассматриваются процесс формирования жанра сказки у узбекских тюрков и культурно-социальные функции традиции сказительства. В исследовании проанализированы теоретические подходы узбекских фольклористов (Т. Мирзаев, А. Сафаров, Б. Саримсоков, К. Имамов) к классификации жанров устного народного творчества. Раскрыта эстетическая и воспитательная роль сказок в народной культуре, а также особенности традиции сказительства в Хорезме с точки зрения исполнителя, слушателя, времени и места повествования.

Ключевые слова: узбекский фольклор, жанр сказки, традиция сказительства, классификация, устное народное творчество, хорезмские сказки.

Kirish

O'zbek xalq og'zaki ijodi — xalqning ko'p asrlik madaniy, ijtimoiy va ma'naviy tajribasini mujassam etgan boy manba bo'lib, u xalq tafakkurining eng teran qatlamlarini ochib beradi. Ayniqsa, ertak janri o'zbek xalq ijodining markaziy turlaridan biri sifatida xalqning dunyoqarashi, orzu-umidlari, estetik didi va axloqiy qadriyatlarini aks ettiradi. Mazkur tadqiqot o'zbek turklarida ertak janrining shakllanishi, u bilan bog'liq aytish an'analarning tarixiy va madaniy ildizlarini o'rganishga qaratilgan. Maqsad — o'zbek folklorida ertakning janriy o'rni, tasnifiy xususiyatlari, estetik va ijtimoiy funksiyalarini aniqlash hamda bu jarayonda shakllangan aytish amaliyotini ilmiy tahlil qilishdir.

O'zbek folkloridagi janrlar tizimi masalasi XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab alohida ilmiy yo'nalishga aylangan. Bu borada T. Mirzayev, A. Safarov, B. Sarimsoqov, K. Imomov kabi olimlar xalq og'zaki ijodi janrlarini turli mezonlar asosida tasniflab, ularning o'zaro aloqasi, badiiylilik darajasi va funksional xususiyatlarini ilmiy asosda izohlab berganlar.

T. Mirzayev va A. Safarov o'zlarining asarlarida folklor janrlarini to'rt asosiy guruhga — epik, lirik, dramatik va maxsus janrlarga ajratadi.[1:28] Bu tasnifda ertak epik janr sifatida qaraladi, chunki u voqeani hikoya qilish orqali xalq hayoti, orzulari va qadriyatlarini ifodalaydi. Epik janrning obyektiv tabiatiga ko'ra, unda hikoya qiluvchi shaxs voqealarning bevosita ishtirokchisi emas, balki kuzatuvchidir. Shuning uchun ertak janrida voqealar hikoya tili orqali betaraf tarzda yetkaziladi, ammo uning orqasida xalqning umumiy hayotiy tajribasi, axloqiy qarashlari yotadi.

Izzat Sulaymon “epos” va “nazm” o'rtasidagi farqni aniqlab, epos (nasr) — voqelikni hikoya qilish, lirik esa (nazm) — his-tuyg'ularni ifodalashga asoslanishini ta'kidlaydi.[4:67] Shu jihatdan, ertak xalq eposining nasriy turi sifatida baholanadi.

Ertak janrining badiiy tabiatiga kelsak, u xalq hayotidagi haqiqat va xayolotning sintezi asosida quriladi. O'zbek ertaklarida voqealar ko'pincha real muhitdan boshlanib, asta-sekin sehrli va g'ayritabiiy unsurlarga o'tadi. Bu esa ertakning falsafiy mohiyatini — “inson va tabiat, yaxshilik va yomonlik, adolat va zulm” kabi abadiy qarama-qarshiliklarni badiiy vositalar orqali ifodalashni ta'minlaydi.[2:45-67]

Folklorchi olimlar fikricha, ertak janrining asosiy xususiyati — uning og'zaki shaklda yaratilishi, variantlarga ega bo'lishi, kollektiv ijod mahsuli sifatida shakllanishidir. Shuningdek, ertak aytish an'anasi — bu nafaqat matnni so'zlash, balki maxsus madaniy jarayon: aytuvchi, tinglovchi, joy, vaqt va ijtimoiy vaziyatning uyg'unlashgan ko'rinishidir. Ayniqsa, Xorazm vohasida ertak aytish an'anasi o'ziga

xos “ijro maktabi” darajasiga ko‘tarilgan. Bu an‘anada aytuvchilar (masalan, “ertakchi chol”, “matalchi momo”) o‘z uslubi, ovoz ohangi, ifoda tili bilan tanilgan.

Turkiy xalqlar orasida ham ertak aytish madaniyati qadimiy ildizlarga ega. O‘zbek ertaklari bilan qardosh turk, qozoq, qirg‘iz, uyg‘ur ertaklari o‘rtasida o‘xshash syujetlar, motivlar, obrazlar uchrashi bu janrning umumturkiy mohiyatga ega ekanini ko‘rsatadi. Shunday motivlardan biri — “yordamchi jonzot”, “qahramonning sinovdan o‘tishi” yoki “yovuz kuchni yengish” kabilardir. Bu o‘xshashliklar xalq og‘zaki tafakkurining umumiy ildizini isbotlaydi.[5:22-38]

Shuningdek, o‘zbek ertakshunosligida xalq ertaklarini o‘rganishda funksional, strukturaviy va tarixiy-geografik yondashuvlar keng qo‘llaniladi. Strukturaviy yondashuv A. Proppning “Ertak morfologiyasi” konsepsiyasiga asoslanib, ertakdagi funksiyalar tizimini tahlil qiladi.[6:15-42] Bu usul orqali o‘zbek ertaklaridagi syujet mexanizmlari — boshlanish, sinov, yordamchi, to‘siq, g‘alaba, mukofot — aniq ajratiladi.

Shunday qilib, nazariy jihatdan o‘zbek ertaklari nafaqat estetik jihatdan, balki ijtimoiy-madaniy kontekstda ham boy mazmunga ega. U xalqning tarixiy xotirasi, diniy tasavvurlari, axloqiy qadriyatlari va milliy o‘zligini ifodalovchi badiiy tizimdir.

Metodologiya va tahlil

Tadqiqotda tasnifiy, qiyosiy va tarixiy metodlardan foydalanildi. Asosiy e‘tibor o‘zbek folklorshunosligidagi tasnifiy yondashuvlarni tahlil qilish, ularning ertak janriga tatbiqini aniqlashga qaratildi. Qiyosiy tahlil orqali o‘zbek va boshqa turkiy xalqlarning ertak aytish an‘analari o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlar aniqlangan.

Tarixiy yondashuv ertakning marosimiy ildizlarini, tahliliy yondashuv esa ertak aytish amaliyotining ijtimoiy-madaniy funksiyalarini o‘rganishga xizmat qildi. Xorazm ertaklari misolida aytuvchi va tinglovchi o‘rtasidagi interaktiv muloqot, ertak aytish vaqti (asosan kechki soatlar), aytuvchining ijtimoiy roli kabi jihatlar tahlil qilindi.

Natijalarga ko‘ra, ertak aytish jarayoni o‘zbek xalqining madaniy kommunikatsiyasi tizimida muhim o‘rin egallaydi. U nafaqat badiiy ko‘ngilochar shakl, balki tarbiyaviy, axloqiy va ijtimoiy tajriba uzatish vositasidir.

Xulosa va takliflar

Ertak janri xalq og‘zaki ijodining estetik cho‘qqilaridan biridir. Uning tarkibida milliy o‘zlik, axloqiy qadriyatlar, xalqning tarixiy tajribasi mujassam. Ertak aytish an‘anasi esa nafaqat og‘zaki madaniyat hodisasi, balki xalq tafakkurining uzluksiz davomiyligini ta‘minlovchi ijtimoiy institutdir.[7:55]

Folklor janrlarini tasniflash bo'yicha o'zbek olimlarining yondashuvlari — B. Sarimsoqovning marosimiy mezonlari, K. Imomovning badiiylik darajasi asosidagi tasnifi[8:67], T. Mirzayev va A. Safarovning janr tizimi — ertakshunoslikda mustahkam nazariy poydevor yaratgan.

Kelajak tadqiqotlar uchun ertaklarning zamonaviy kommunikativ kontekstda (internet, media, teatr shakllari) qayta talqin qilinishini o'rganish istiqbollidir. Chunki bugungi kunda ham ertak xalq ongida o'z ahamiyatini yo'qotmagan, balki yangi ifoda vositalarini topgan janrdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. T. Mirzayev. "Folklor janrlari". H. Razzakov va boshq. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi. Toshkent: O'qituvchi, 1980. -28 b.
2. A. Safarov – T. Mirzayev. "O'zbek folklorining janrlar tizimi". K. Imomov va boshq. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi. Toshkent: O'qituvchi, 1990. -45-67 b.
3. B. Sarimsoqov. "O'zbek folklorining janr tarkibi". O'zbek folklori ocherklari, jild 1. Toshkent: Fan, 1988. 13-34 b.
4. I. Sulaymon. Adabiyot nazariyasi. Toshkent: O'qituvchi, 1980. -67 b.
5. B. Sarimsoqov. O'zbek marosim folklori. Toshkent: Fan, 1986. -22-38 b.
6. M. Jo'rayev. O'zbek mavsumiy marosim folklori. Toshkent: Fan, 2008. -15-42 b.
7. K. Imomov. O'zbek xalq prozasi. Toshkent: Fan, 1981. -30-50 b.
8. K. Imomov. O'zbek xalq nasriyoti poetikasi. Toshkent: Fan, 2008. -55-80 b.

ABDULLA QODIRIYNING “O‘TKAN KUNLAR” ROMANIDAGI OBRAZLAR VA ULARNING JAMIYATDAGI O‘RNI

Nurullayeva Madina Dishodbek qizi,

Chirchiq Davlat pedagogika universiteti 1- bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Abdirimova Intizor Kamilovna,

pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

O'zbek tilshunosligi kafedrasida dotsenti.

e-mail: intizorabdirimova@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romani keng tahlil qilingan. Asarning yaratilish tarixi, unda tasvirlangan davr manzaralari, qahramonlar xarakteri va ular orqali ko‘tarilgan ijtimoiy muammolar atroficha yoritilgan. Shuningdek, romanning badiiy xususiyatlari, milliy adabiyotimiz tarixidagi o‘rni va bugungi kun uchun ahamiyati haqida fikr yuritilgan. Maqola yakunida asarning millatni uyg‘otish, birlik va taraqqiyot sari da’vat etuvchi g‘oyalari xulosa qilib berilgan.

Kalit so‘zlar: Abdulla Qodiriy, “O‘tkan kunlar”, o‘zbek romanchiligi, milliy uyg‘onish, tarixiylik, ijtimoiy hayot, obrazlar tahlili, tarixiy roman, ma’rifat, millat taqdiri.

Аннотация. В данной статье представлен обширный анализ романа Абдуллы Кадыри “минувшие дни”. Подробно освещается история создания произведения, пейзажи описываемого в нем периода, характеры героев и социальные проблемы, поднятые через них. Также были рассмотрены художественные особенности романа, его место в истории нашей национальной литературы и значение для сегодняшнего дня. В конце статьи резюмируются идеи работы, призывающие к пробуждению нации, единству и прогрессу.

Ключевые слова: Абдулла Кадыри, “минувшие дни”, узбекский Роман, национальное пробуждение, историзм, общественная жизнь, анализ образов, исторический роман, просвещение, судьба нации.

O‘zbek adabiyoti tarixida Abdulla Qodiriy nomi beqiyos o‘rin egallaydi. XX asr boshlarida milliy uyg‘onish davrida yetishib chiqqan bu ulug‘ adib xalqimizning ma’naviy hayotida inqilobiy burilish yasadi. Uning 1925-yilda chop etilgan “O‘tkan kunlar” romani o‘zbek adabiyotida ilk realistik roman sifatida adabiyotimiz tarixiga

kirdi. Shu asar bilan Qodiriy milliy romanchilik asoschisi sifatida tanildi. “O‘tkan kunlar” o‘zbek xalqining XIX asrdagi ijtimoiy-siyosiy hayotini, urf-odatlarini, ichki ziddiyatlarini badiiy tasvir etadi. Roman voqealari orqali yozuvchi xalqni birlashishga, ma’rifat va taraqqiyot sari intilishga da’vat etadi. Shu jihatdan bu asar faqat adabiy yodgorlik emas, balki millat uchun tarixiy saboq, ma’naviy dastur hamdir. “O‘tkan kunlar”ning yaratilishida adibning hayotiy kuzatuvlari, tarixiy bilimlari va o‘z davrining ehtiyojlari katta rol o‘ynagan. Qodiriy o‘zbek xalqining o‘tgan hayotini chuqur o‘rganib, asarda XIX asr ikkinchi yarmi – Qo‘qon xonligi davrini tasvirlaydi. “O‘tkan kunlar”— bu nafaqat o‘zbek romani tarixidagi ilk realistik asar, balki ijtimoiy tafakkur o‘zgarishining muhim bosqichi hisoblanadi. [1:87]

Bu davrda xonlik ichida nizolar, urug‘-aymoqchilik, adovat va jaholat kuchayib, xalqning birligi zaiflashgan edi. Tashqi bosqin xavfi kuchayib, ichki nizolar millatni ojizlantirgan. Ana shu tarixiy voqealar Qodiriy chuqur o‘ylantirdi va u “O‘tkan kunlar” orqali xalqni uyg‘otishga intildi. Adibning maqsadi oddiy sevgi romanini yaratish emas, balki o‘z xalqining kechmishini ko‘rsatib, kelajak avlodni ogoh etish edi. Shu bois roman faqat badiiy asar emas, balki ijtimoiy-ma’rifiy mazmunga ega bo‘ldi.

Asar voqealari Otabek va Kumushning muhabbat hikoyasi asosida qurilgan. Otabek Toshkentlik savdogar Yusufbek hojining o‘g‘li bo‘lib, Marg‘ilonda Kumush ismli qiz bilan tanishib, uni sevib qoladi. Ularning muhabbati ikki qalbning sof va samimiy bog‘lanishi sifatida tasvirlangan bo‘lsa-da, bu muhabbat jamiyatdagi turli to‘siqlar tufayli fojea bilan yakunlanadi. Kumushning Zaynab rashki sabab zaharlanib o‘lishi shaxsiy fojea emas, balki butun millat fojeasining ramzi sifatida talqin etiladi. Chunki yozuvchi Kumushning o‘limida jamiyatdagi hasad, adovat, jaholat va nizo oqibatlarini ko‘rsatadi.

Asarning bosh g‘oyasi — xalqni birlikka, ilm-ma’rifatga va taraqqiyotga chorlashdir. Qodiriy o‘z asarida sevgi va fojea orqali xalqni uyg‘otishga intilgan.

Otabek — romanning bosh qahramoni, ziyoli, ma’rifatparvar yigit. U xalqning kelajagini taraqqiyotda ko‘radi. Otabek savdogar bo‘lsa-da, uning qarashlari zamonaviylik, yangicha fikrlash bilan ajralib turadi. U jamiyatdagi adolatsizlikka qarshi, millat manfaatini o‘ylaydigan qahramon sifatida gavdalanadi.

Kumush — romanning ayol qahramoni, sof muhabbat va sadoqat ramzi. U oqila, muloyim, vafodor. Otabekka bo‘lgan sadoqati oxirigacha davom etadi. Kumushning fojeaviy o‘limi xalq taqdirining ramziy ifodasidir.

Zaynab — hasadgo'y, rashkchi, o'z manfaatini ko'zlaydigan obraz. U Kumushni zaharlab, eng katta fojeaga sabab bo'ladi. Zaynab obrazi orqali yozuvchi jamiyatdagi jaholat, rashk va illatlarning vayronkor kuchini ko'rsatadi.

Yusufbek hoji — dono, tajribali, xalqparvar inson. U o'z xalqining taqdiri haqida tashvishlanadi, kelajak haqida o'ylaydi. Uning shaxsiyati orqali yozuvchi o'tmish va kelajak o'rtasidagi ziddiyatlarni ko'rsatadi.

Ikkinchi darajali obrazlar. Homid, Hasanali, O'zbek oyim va boshqa qahramonlar jamiyatning turli qatlamlarini ifodalaydi. Ularning har biri orqali yozuvchi davr hayotining rang-barang manzarasini chizadi.

“O'tkan kunlar” romani bir qancha dolzarb ijtimoiy muammolarni yoritadi. Urug'-aymoqchilik va ichki nizo — xalqni zaiflashtirgan eng katta illatdir. Jaholat va savodsizlik — taraqqiyotga to'sqinlik qilgan asosiy sabab. Ayollarning taqdiri — Kumush va Zaynab orqali ayollarning jamiyatda huquqsizligi ko'rsatilgan. Millat kelajagi — Otabekning orzulari xalqning islohotlarga bo'lgan ehtiyojini bildiradi.

“O'tkan kunlar”ning badiiy jihatlari uni o'zbek adabiyotining eng yirik asarlaridan biriga aylantirdi:

- ❖ Asar realistik uslubda yozilgan.
- ❖ Tarixiy voqealar badiiy to'qima bilan uyg'unlashtirilgan.
- ❖ Til xalqona, jonli, o'quvchiga yaqin.
- ❖ Dialoglar tabiiy va hayotiy.
- ❖ Muhabbat chizig'ida romantik ruh sezilib turadi.
- ❖ Syujet dramati.

“O'tkan kunlar” o'zbek adabiyotiga romanchilikni olib kirdi. Bu roman orqali o'zbek xalqining o'tmish hayoti realistik tarzda tasvirlandi. Millatni yuksaltirish – har bir ongli insonning burchidir. [2:128].

Asar xalqni uyg'otish, birlikka chaqirish, ilm-ma'rifatga da'vat qilish vazifasini bajardi. Qodiriy millatni o'zaro adovatdan voz kechib, taraqqiyot sari intilishga undadi. Bugungi kunda ham “O'tkan kunlar” milliy ma'naviyatimizning eng qimmatli asarlaridan biri bo'lib, o'z dolzarbligini yo'qotmagan.

Abdulla Qodiriyning “O'tkan kunlar” romani o'zbek adabiyotidagi ilk realistik roman bo'lishi bilan birga, xalqning tarixiy hayoti va fojeasini chuqur badiiy ifodalagan asardir. Otabek va Kumush muhabbati fonida yozuvchi xalqning jaholat, adovat va nizo sabab qanday inqirozga yuz tutganini ko'rsatadi. Qodiriy o'z romani orqali o'zbek jamiyatida ayolning ijtimoiy o'rni, shaxsiy erkinligi va muhabbat huquqi haqida ilg'or fikrlarni ilgari surdi. O'tgan kunlar yetmish yil umr ko'rdi. Yetmish yil azobli, uqubatli umr kechirdi. Yetmish yil bu asar uchun sinovli yillar bo'ldi. Asar

sinovdan o'tdi. Abadiyat martabasini oldi.... Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romani o'zbek adabiyotining durdonasi bo'lib, milliy romanchilikning shakllanishiga asos soldi. Asarda muhabbat, vatanparvarlik, ijtimoiy adolat, ayol huquqlari kabi muhim mavzular yoritilgan. Qodiriy o'z asari orqali nafaqat adib, balki "millatparvar ma'rifatchi" sifatida o'z o'rnini belgilab berdi. Bugun ham "O'tkan kunlar" romani o'z dolzarbligini yo'qotmagan, balki har bir avlod uchun saboq bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdurahmonova M. Abdulla Qodiriyning psixologik tasvirlash mahorati. –T.: Fan, 1977.-87-bet.
2. Qosimov, A., Hamroqulov, A., Xo'jayev, S. Qiyosiy adabiyotshunoslik. Toshkent: Akademnashr. 2019. 128-bet.
3. Tohir Malik. Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romaniga sharhi. 1994.
4. Rasulov B. "Adabiy obraz va uning tahlili". – Toshkent, 2010.
5. Sharafiddinov O. "O'zbek romanchiligi". – Toshkent: Fan, 1978

TURKIY XALQLAR ADABIYOTIDA TAQIQ, TAHLIL VA TALQIN MUOMMALARI

Seyitova Janerke Nurjan qizi,

Chirchiq Davlat pedagogika universiteti 1- bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Abdirimova Intizor Kamilovna,

pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

O'zbek tilshunosligi kafedrasida dotsenti.

e-mail: intizorabdirimova@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada turkiy xalqlar adabiyoti, xususan o'zbek adabiyotini tadqiq qilish, tahlil etish va talqin jarayonida uchraydigan muammolar haqida fikr yuritiladi. Qadimiy qo'lyozmalarni o'rganish, folklor namunalarini to'plash va nashr etish, mumtoz adabiyot asarlarini zamonaviy metodologiyalar asosida tadqiq qilish masalalari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, Cho'lpon, Qodiriy, Fitrat kabi jadid adiblari hamda Alisher Navoiy ijodining tahlil va talqinidagi ilmiy muammolar tahlil etiladi. Maqolada zamonaviy o'zbek adabiyotshunosligi oldida turgan asosiy vazifalar va istiqbollar ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: turkiy xalqlar adabiyoti, o'zbek adabiyoti, tadqiq, tahlil, talqin, mumtoz adabiyot, jadid adabiyoti, zamonaviy adabiyotshunoslik.

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы исследования, анализа и интерпретации литературы тюркских народов, в частности узбекской литературы. Освещаются вопросы изучения древних рукописей, сбора и публикации фольклорных образцов, анализа классической литературы с точки зрения современных методологий. Также исследуются научные трудности в интерпретации творчества Алишера Навои, Фитрата, Чулпона, Абдуллы Кадыри и других писателей. В статье обозначены основные задачи и перспективы современного узбекского литературоведения.

Ключевые слова: литература тюркских народов, узбекская литература, исследование, анализ, интерпретация, классическая литература, джадидская литература, современное литературоведение.

Turkiy xalqlar adabiyoti qadimdan boy tarixga, estetik qarashlarga ega, ko'p asrlik an'analarga tayanuvchi badiiy tafakkur majmui sanaladi. Ammo bu adabiy taraqqiyot har doim ham erkin bo'lmagan. Tarixiy sharoitlar, siyosiy tuzumlar o'z

davrida adabiyotni nazorat ostida ushlagan, ayrim asarlarni taqiqlagan, mualliflarni quvg'in qilgan. Shu sababli tahlil va talqin jarayonlari ham ko'plab muammolar bilan to'qnash kelgan.

Turkiy xalqlar adabiyoti umumjahon madaniy merosining ajralmas qismi hisoblanadi. Bu adabiyot o'zining ko'p asrlik tarixiga, turli davrlarda yaratilgan yuksak badiiy asarlarga, boy og'zaki ijod namunalariga ega. O'zbek adabiyoti ana shu keng turkiy adabiy makonning yirik bo'g'ini sifatida alohida o'rin tutadi. Chunki xalqimizning qadimiy dostonlari, mumtoz adabiyoti va zamonaviy ijodi turkiy adabiy an'analarni boyitishda muhim rol o'ynagan. Turkiy xalqlar adabiyotini o'rganishda taqiq muammosi eng qadimiy va murakkab tushunchalardan biri sifatida ajralib turadi.

Taqiq — bu jamiyat a'zolari uchun man etilgan, bajarilishi taqiqlangan amal yoki so'z bo'lib, ko'pincha diniy va mifologik tasavvurlarga asoslangan. Qadimiy turkiy mifologiyada taqiqlar, asosan, tabiat kuchlari va ilohiy mavjudotlarga hurmat bilan bog'liq bo'lgan.

Masalan, ovchilik madaniyatida ba'zi hayvonlarning nomini bevosita aytmaslik yoki uni boshqa ramziy so'z bilan ifodalash taqiq hisoblangan. Bu holat keyinchalik adabiyotda ramziy obrazlarga aylangan. Taqiq qadimdan insonlarning ijtimoiy hayoti, diniy qarashlari va estetik tafakkuri bilan bog'liq bo'lgan.

Hozirgi kunda adabiyotshunoslikda taqiqni tadqiq qilish ko'plab yangi nazariy yondashuvlarni talab qilmoqda. Psixanalitik, semiotik va strukturalistik tahlillar orqali taqiqlar matndagi yashirin ma'nolarni ochishga xizmat qilmoqda. O'zbek adabiyotida tadqiq, tahlil va talqin masalalari qadimdan dolzarb bo'lib kelgan. Alisher Navoiy "Majolis un-nafois" asarida adabiy tanqidning dastlabki namunalarini yaratgan Bobur "Boburnoma"da tarixiy va adabiy kuzatishlarni mujassam qilgan, jadid adabiyoti namoyandalari Fitrat, Cho'lpon, Qodiriy esa adabiy tanqidni yangi bosqichga olib chiqqan. Mustaqillik yillarida esa adabiyotshunoslikda yangicha nazariy qarashlar, zamonaviy metodologiyalarni qo'llash, milliy merosni qayta talqin etish jarayonlari rivoj topdi. *Cho'lponning "Kecha va kunduz" romani 1960-yilgacha ochiq chop etilmagan. Sababi — undagi erkin tafakkur, ijtimoiy tenglik g'oyalari edi.[1:63].*

Mazkur maqolada o'zbek adabiyotshunosligida turkiy xalqlar adabiyotini tadqiq qilish, tahlil etish va talqin jarayonida uchraydigan muammolar, shuningdek ularning yechimlari haqida fikr yuritiladi. Adabiyotda tadqiq masalalariga turkiy xalqlar adabiyotini o'rganishda manbashunoslik eng muhim omil hisoblanadi. O'zbek adabiyotida bu borada ko'plab muammolar uchraydi:

Qadimiy qo'lyozmalarni ilmiy asosda nashr qilish va keng ommaga yetkazish masalasi hali ham to'liq hal etilmagan .

Folklor namunalari, xususan, xalq dostonlari, maqollar, qo'shiqlarni to'plash va ilmiy asosda nashr etish ishlari davom etayotgan bo'lsa-da, ularni nazariy jihatdan chuqur tadqiq qilish zarur.

Mumtoz adabiyot merosini bugungi nazariy yondashuvlar asosida qayta tadqiq etish ehtiyoji mavjud. Masalan, Navoiy ijodini faqat tarixiy-adabiy kontekstda emas, balki zamonaviy poetik tahlil usullari orqali ham yoritish muhimdir.

Tahlil masalalari. *Adabiy asarlarni tahlil qilishda ko'p yillar davomida ideologik yondashuv ustun bo'lgan. Asarning badiiy yuksakligi emas, balki kommunistik g'oyaga yaqinligi asosiy mezon bo'lib xizmat qilgan.* O'zbek adabiyotshunosligida turli yondashuvlar mavjud. Klassik adabiyot asarlariga ko'proq tarixiy-badiiy yondashuv qo'llangan bo'lsa, zamonaviy adabiyotda ijtimoiy-ma'naviy tahlil ustunlik qiladi. Biroq bu jarayonda quyidagi muammolar kuzatiladi:

Asarlarni biryozlama ijtimoiy yoki siyosiy talqin etish xatarlari. Masalan, Cho'lpon yoki Qodiriy ijodini faqat siyosiy tarixiy voqealar bilan bog'lab o'rganish ularning badiiy olamini to'liq ochib bera olmaydi.

Yangi metodologiyalar (strukturalizm, semiotika, intertekstual tahlil)dan yetarli darajada foydalanilmasligi.

Zamonaviy adabiyot asarlarining tahlili ko'pincha publitsistik ruhda bo'lib qolmoqda, bu esa ilmiylikni susaytiradi. *Adabiyotshunoslikda avval biryozlama tahlil ustun bo'ldi. Asar badiiy yondashuv bilan emas, balki siyosiy foyda keltirishi bilan o'lchandi.*

Talqin masalalari. *Talqin — asar mazmunini anglash, tushunish va qayta yoritishdir. Bu jarayon ham senzura va mafkuraviy nazorat ta'sirida o'z tabiiy rivojidan chetda qolgan.* Adabiyotshunoslikda talqin masalasi eng murakkab jihatlardan biridir. Har bir o'quvchi yoki tadqiqotchi matnga o'z qarashlari asosida yondashadi. Bu jarayonning ijobiy tomoni ham, muammoli jihatlari ham mavjud. O'zbek adabiyotida talqin jarayonida uchraydigan asosiy muammolar:

Mumtoz adabiyot asarlarini hozirgi davr nuqtai nazaridan noto'g'ri talqin qilish. Masalan, Navoiy g'azallaridagi tasavvufiy timsollarni faqat romantik sevgi sifatida tushunish.

Sovet davri talqinlari ta'sirining davom etishi. Ba'zi adabiy matnlar hanuz mafkuraviy qoliplar asosida baholanadi. *Tarixiy shaxslar, ayniqsa Amir Temur, Alisher Navoiy, Bobur kabi shaxslarning adabiy obrazlari ko'p yillar mafkura tomonidan "qayta yozilgan". Masalan, Amir Temur obrazi sovet tarixiy talqinida salbiy bo'yoqlarda tasvirlangan. "Amir Temur Sovet tarixshunosligida reaksion*

feodal sifatida ko'rsatilgan, ammo mustaqillikdan so'ng adabiyotda u milliy g'urur timsoliga aylandi."[2:35].

Mustaqillikdan keyingi davrda turkiy xalqlar adabiyotida yangi yondashuvlar shakllandi. Asarlarni yangicha talqin qilishga, jadidlar merosini qayta ochishga, muqaddas diniy, milliy qadriyatlarni aks ettirgan asarlarni chuqur o'rganishga ehtiyoj paydo bo'ldi. Bugungi adabiyotshunoslik, stilistika, madaniyatshunoslik, diskurs tahlili kabi fanlar asosida asarlarni ko'p qatlamli, murakkab semantik yondashuvlar bilan talqin qilish imkoniyati paydo bo'ldi. Endilikda biz Cho'lpon, Qodiriy, Fitrat kabi siymolarni asl qiyofasida anglashga intilmoqdamiz. Ularning har biri milliy tafakkurimiz ustunidir.

O'zbek adabiyotining turkiy xalqlar adabiyoti bilan umumiyliklarini yetarlicha hisobga olmaslik

Turkiy xalqlar adabiyotini, xususan, o'zbek adabiyotini tadqiq, tahlil va talqin qilishda qator muammolar mavjud. Ularni hal etish uchun:

- manbashunoslik ishlarini kuchaytirish;
- zamonaviy nazariy yondashuvlarni qo'llash;
- mumtoz va zamonaviy adabiyotning uzviy bog'liqligini chuqur tadqiq etish;
- turkiy xalqlar adabiy merosini qiyosiy adabiyotshunoslik asosida o'rganish zarur.

Turkiy xalqlar adabiyoti ko'p asrlar davomida boy madaniy meros yaratgan bo'lsa-da, siyosiy to'siqlar va senzura sababli uning katta qismi yashirin qolgan. Asarlarni to'g'ri tahlil qilish va talqin etish uchun ular yaratilgan tarixiy, madaniy, diniy kontekstga e'tibor qaratish lozim. Hozirgi davrda esa bu adabiy merosni qayta ochish, uni zamonaviy ilmiy metodologiyalar bilan tadqiq etish dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Shundagina o'zbek adabiyotshunosligi nafaqat milliy miqyosda, balki xalqaro adabiy jarayonda ham o'zining munosib o'rnini yanada mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jalolov, T. *Cho'lpon poetikasi va estetik qarashlari*. Toshkent. 2008.- 63-bet.
2. Azimjonova, S. *Tarix va adabiyot*: 2014. – 35-bet.
3. Jo'rayev M., O'rayeva D. *O'zbek mifologiyasi*. /darslik. -T.: O'qituvchi, 2019.– 250 b.
4. Usmonov O. *O'zbek adabiyoti tarixi*. – Toshkent: Muharrir, 2021.- 43-bet.
5. Ozod Sharafiddinov. *Tanqid va adabiyot*. – Toshkent: Fan, 1979.
6. Naim Karimov. *O'zbek adabiyotshunosligi tarixi*. – Toshkent: Fan, 2005.

7. Umarali Normatov. Adabiyotshunoslik saboqlari. – Toshkent: Fan, 2002.

ERKIN VOHIDOVNING “RUHLAR ISYONI” ASARIDA IJTIMOIIY MUHIT

Xayridinova Rayhona Kamoliddin qizi,

Chirchiq Davlat pedagogika universiteti

1- bosqich talabasi

e-mail: rayhona xayridinova@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Erkin Vohidovning “Ruhlar isyoni” dostonidagi ijtimoiy muhit talqin qilinadi. Shu o‘rinda, millat ozodligiga erishish yo‘lida qilingan sa’y-harakatlarga ham alohida urg‘u beriladi.

Kalit so‘zlar: Nazrul Islom, urush, diniy kelishmovchiliklar, millatlararo o‘zaro nifoq, lirik tafakkur.

Аннотация: В статье анализируется социальная среда в поэме Эркина Вохидова «Рухлар исиони». Особое внимание уделяется борьбе за национальную свободу.

Ключевые слова: Назрул Ислам, война, религиозные разногласия, межнациональная рознь, лирическая мысль.

O‘zbek adabiyotining yorqin namoyandalaridan biri bo‘lgan Erkin Vohidov ijodida ijtimoiy muhit, xalqning og‘riqlari, azob-uqubatlari keng yoritiladi. Uning “Ruhlar isyoni” asari o‘zbek jamiyatining o‘sha davrdagi ruhiy va ijtimoiy holatini chuqur tasvirlab, insoniy erkinlik va ma’naviyatning o‘rni haqida fikr yuritadi. Ushbu maqolada asardagi ijtimoiy muhit, uning qahramonlarga ta’siri va badiiy obrazlarda aks ettirilishi tahlil qilinadi.

Shoir bo‘lsang,
Bo‘lsin qalbing
Elga qurbon bo‘lgudek.
Shoir bo‘lsang,
Bo‘lsin xalqing
Senga qalqon bo‘lgudek.

Ruhlar isyoni Erkin Vohidovning eng yaxshi tanilgan, adabiy tanqidchilar tomonidan yuqori baholanib kelinadigan dostonlaridan biridir. Ibrohim G‘ofurov doston haqida “Menga u ko‘p jihatlardan bugungi o‘zbek she’riy tafakkurining – lirik tafakkurining cho‘qqisi bo‘lib ko‘rinadi” deb aytgan. [1: 124].

1978-1979-yillarda yozilgan. Unda bengal shoiri Nazrul Islom hayoti va ijodiga bag'ishlangan rivoyatlar hikoya qilinadi. Erkin Vohidov dostonning yaratilishi haqida shunday degan: "Doston o'zining isyonkor she'rlari bilan butun Hindistonni erk uchun, ozodlik uchun kurashga ruhlantirgan otashin bengal shoirining orzu-armonlari, jasorati, fojiaiy qismati haqida. "Ruhlar isyoni" garchi Nazrul Islom haqida bo'lsa-da, unda men shoir hayoti bahonasida o'zimning umuman shoirlik, insoniylik, fidoiylilik, erkka tashna ijod ahlining zamonasi, xalqi bilan murakkab munosabati, qolaversa, inson hayotining ma'nosi, hayotning ham shafqatsiz, ham adolatli haqiqati haqidagi o'y-mulohazalarimni kitobxon bilan baham ko'rishga intildim".[2:42]. Darhaqiqat, doston aslida xalqning ruhini uyg'otish, millatning ozodlikka bo'lgan tashnaligini badiiy obrazlarda ifodalab berishga qaratilgan. Asarni o'qir ekanmiz, "Tug'ilgansan ozod, mudom ozod bo'lib qol!", epigrafi e'tiborimizni o'ziga qaratadi. Bu jumla butun asarning g'oyasini o'zida mujassamlashtirgan. Negaki, inson hayotidagi eng buyuk ne'mat - bu erkinlikdir. Erkin fikrlash, erkin yashash, haqiqatni aytish va adolatni himoya qilish insoniyat oldidagi eng oliy burchdir. Erkinlikni asray olgan odamgina chinakam baxtni topadi. Erkin Vohidov "Ruhlar isyoni" asarida jamiyatdagi ijtimoiy adolatsizlik, insonlarning ruhiy qiynalishlari, ma'naviy muvozanatning buzilishi kabi masalalarni ko'taradi. Asardagi qahramonlar ijtimoiy muhit ta'sirida o'z ichki dunyosida isyon ko'taradi, bu isyon ularning hayotiy pozitsiyasini belgilaydi.

Dostonda Vatanining ingliz mustamlakachilaridan ozod bo'lishini orzu qilgan va mana shu yo'lda o'z umri hamda erkini baxshida etgan shoir kuylanadi. Ona yurtida zulm va zo'ravonlik, irqchilik, erksizlikning avjiga chiqish, mustamlakachilar tomonidan hind xalqi qonining zulukdek so'rilishi, ayovsiz ezilishi, och-nochorligi shoir qalbini junbishga keltiradi.

Dostondagi "Isyon qo'shig'i" da Nazrul Islom hind xalqini asriy qullikka qarshi kurashga, o'z ozodligi uchun bosh ko'tarishga da'vat etadi:

So'yla, inson,
So'yla, qadding ko'tarib baland.
Yuksaklikda sening qadring
Himolay monand...
Uyg'onmoqning vaqti keldi,
Bosh ko'tar, uyg'on!...

Ammo bu she'rni eshitgan olomon da'vatkor shoirni xalq tinchini buzuvchi dushmanga chiqaradi. Xalqning shoirni tushunmagani hamda unga ergashmagani mustamlakachilarga juda qo'l keladi va shoir ozodlikdan mahrum etiladi.

Nazrul Islom bo'ldi mahbus,
Tunda uydan oldillar.
El ko'zidan uzoq, maxsus
Bir xonaga soldilar.

Dostondagi qator mavzularni yoritishda shoir turli xil afsona va rivoyatlardan foydalanadi. Asarning uchinchi faslidagi **“tutqunlik”** mavzusida Nazrul Islomning zindondagi o'y-xayollari, insoniy his-tuyg'ulari mohirona tarzda yoritib berilgan. Dostonning so'nggi faslida erksevar shoirning va hind xalqining orzusi ro'yobga chiqqanligi tarannum qilinadi. Biroq tutqunlikdagi azob-uqubatlar shoirni bu baxtli kunlardan mahrum etadi. Asarda ijtimoiy muhit qahramonlarning ichki ruhiy holatiga, qarorlariga va ular o'rtasidagi munosabatlarga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Muallif o'zbek jamiyatining o'sha davrdagi muammolarini, ularning inson ruhiga qanday ta'sir qilayotganini jonli va ta'sirli ifoda etadi.

Ijtimoiy adolatsizlik, byurokratiya, erk va ma'naviyatning cheklanishi qahramonlarning erkinlik uchun kurashishiga asos bo'ladi. Har bir inson ruhida erkinlik istagi bor, biroq ijtimoiy bosim bu orzuni so'ndiradi.

Erkin Vohidovning “Ruhlar isyoni” dostoni shoir adabiy merosining, umuman, XX asr o'zbek dostonlarining eng sara dostonlaridandir.

Shu el dog'i dog'imdir.

Dardi uning –

Mening dardim,

Ohi – mening ohimdir.

Erkin Vohidovning “Ruhlar isyoni” asari o'zbek adabiyotida ijtimoiy muhitni badiiy tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega. Asar jamiyatdagi ijtimoiy nohaqliklar, inson ruhining qiynalishlari va erkinlik istagining o'ziga xos tasvirini beradi. Muallif o'zbek xalqining ruhiy qiyinchiliklarini ochib berish bilan birga, ularni yengish yo'llarini ham ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vohidov Erkin. *Sharqiy qirg'oq*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1981 — 124-bet.
2. G'ulomova, Nazira. *Ona tili va adabiyot*. Toshkent: „Sharq“ nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi, 2014. – 42-bet.

3. To'xtayev, M. (2015).
“Erkin Vohidov ijodida ijtimoiy muhit va inson ruhiyati”. *O'zbek adabiyoti va san'ati*, 3-son, 45-52-betlar.
4. Salimov, B. (2018).
“Ruhlar isyoni va zamonaviy o'zbek adabiyoti”. *Filologiya masalalari*, 7-son, 110-115-betlar.

“AVESTO” — INSONIYAT MA'NAVIYATINING QADIMIY MANBAI

Askarova Dildora Fayzulla qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti o'zbek tili va

adabiyot yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Nafisa Raxmanova

Annotatsiya: Ushbu maqolada insoniyat tarixining eng qadimiy yozma yodgorliklaridan biri — “Avesto” asarining yaratilish tarixi, diniy-falsafiy mazmuni, ijtimoiy va madaniy ahamiyati hamda o'zbek xalqining ma'naviy merosidagi o'rni ilmiy asosda tahlil qilinadi. Maqolada “Avesto”da ilgari surilgan ezgulik va yovuzlik, poklik, adolat, mehnat va tabiatni asrash g'oyalari zamonaviy ijtimoiy-axloqiy qadriyatlar bilan bog'lab o'rganiladi.
Kalit so'zlar: “Avesto”, Zardusht, ma'naviyat, zardushtiylik, qadimgi obida, ezgulik, yovuzlik.

Annotation : This article explores the historical origins, structure, and philosophical essence of the Avesta, one of the world's most ancient written monuments and the sacred text of Zoroastrianism. The study analyzes its ethical and environmental concepts, emphasizing the ideas of good and evil, truth and justice, and the human responsibility for harmony with nature. The article also highlights the significance of the Avesta for the spiritual development of the Uzbek people and its relevance in the context of global culture and modern moral values.

Keywords: “Avesta”, Zoroastrianism, spirituality, ancient heritage, good and evil.

Аннотация: В данной статье рассматриваются происхождение, структура и философская сущность “Авесты” — одного из самых древних письменных памятников человечества и священной книги зороастризма. Анализируются её этические и экологические идеи, в частности представления о добре и зле, истине и справедливости, а также ответственность человека за гармонию с природой. Отмечается значение Авесты для духовного развития узбекского народа и её актуальность в контексте мировой культуры и современных нравственных ценностей.

Ключевые слова: “Авеста”, зороастризм, духовность, древнее наследие, добро и зло.

Ajdodlarimiz dunyo va borliq haqidagi tasavvurlarini diniy, axloqiy va falsafiy qarashlar orqali ifoda etganlar. Ana shunday qadimiy manbalardan biri — “Avesto” bo‘lib, u o‘z mazmuni, falsafasi va til boyligi bilan Sharq sivilizatsiyasi tarixida beqiyos o‘rin tutadi. “Avesto” Zardushtiylik dinining muqaddas kitobi sifatida nafaqat diniy, balki madaniy, ijtimoiy va falsafiy tafakkurning erta bosqichini aks ettiradi. Asarda koinotning yaratilishi, yaxshilik va yomonlikning mohiyati, insonning burchi va tabiat bilan munosabati haqidagi g‘oyalar o‘z ifodasini topgan. Shu bois “Avesto”ni o‘rganish — nafaqat diniy manbani o‘rganish, balki qadimgi inson tafakkurining ildizlarini anglash demakdir.

Tarixiy manbalarda “Avesto” muallifi sifatida payg‘ambar Zardusht (Zoroastr) tilga olinadi. Tadqiqotlarga ko‘ra, u miloddan avvalgi II ming yillikning oxiri yoki I ming yillik boshlarida O‘rta Osiyo, xususan, Xorazm, So‘g‘diyona yoki Baqtriya hududlarida yashagan. Zardusht o‘z davrida insoniyatni ezgulikka chaqiruvchi, adolat va poklikni ulug‘lovchi yangi diniy-falsafiy ta’limot asoschisi bo‘lgan. Uning ta’limoti keyinchalik zardushtiylik dini nomi bilan mashhur bo‘ldi. “Avesto” dastlab og‘zaki tarzda avloddan avlodga o‘tgan, so‘ngra yozma shaklga keltirilgan. Muarrix Balxiyning “Forsnoma”, Abu Ali Muhammad bin Muhammad Bal’amiyning “Tarixi Bal’amiy” va Abu Rayhon Beruniyning “Osor ul-boqiya” asarlarida “Avesto”ning 12 ming oshlangan qoramol terisiga bitilgan hikmatlar kitobi ekanligi qayd etiladi. Asarning asl nusxasi **21 nask (kitob)**dan iborat bo‘lgan, ammo bizgacha taxminan uchdan biri yetib kelgan. Beruniy shunday yozadi: “Qutayba Xorazm xatini yaxshi biladigan, ularning xabar va rivoyatlarini o‘rgangan va bilimini boshqalarga o‘rgatadigan kishilarni halok etib, butkul yo‘q qilib yuborgan edi. Shuning uchun u (xabar va rivoyatlar) islom davridan keyin, haqiqatni bilib bo‘lmaydigan darajada yashirin qoldi... Keyin Qutayba ibn Muslim al-Bohiliy xorazmliklarning kotiblarini halok etib, bilimdonlarini o‘ldirib, kitob va daftarlarini kuydirgani sababli ular savodsiz qoldi. O‘z ehtiyojlarida yodlash quvvatiga suyanadigan bo‘ldilar. Uzoq zamon shunday bo‘lgach, ular ixtilofli narsalarni unutib, kelishib olganlarini yodda saqlab qoldilar”. [2, 72-84]

Milodning III asrida Eronda Sosoniylar zardushtiylikni rasmiy din sifatida qabul qildilar. Natijada «Avesto»ni tiklashga ehtiyoj tug‘ildi. Sosoniylar sulolasining ilk hukmdori Ardasher Bobakon o‘z saroyida Xirbadan ismli donishmandga “Avesto”ni qayta tiklash vazifasini topshiradi. Xirbadan bir qancha zardushtiy ulamolar bilan birga asarni qayta yozib olib, tartib beradi. Shopur II davrida Ozarpod Mehrosin “Avesto”ning parokanda qismlarini to‘plab, asardagi ko‘plab nomlar,

atamalarni sharhlab, “Zand Avesto” nomli kitob yaratadi. Uning mazmuni to‘ldirilib tiklandi va 1278-yilda pahlaviy tilida qayta yozib chiqildi. Hozirgi ilmiy tadqiqotlarda asarning ana shu matniga asosan 1324 - yilda ko‘chirilgan nusxasidan foydalaniladi. Bu qo‘lyozma Kopengagenda saqlanadi, lekin u «Avesto»ning to‘liq matni emas, tiklangan ma’lum qismi, xolos. Kitobning qadimgi qismi “Sade”, qayta tiklangani “zend” deb ataladi. Tiklangan “Avesto”ning ikkinchi nomi “Kichik Avesto”dir.[5, 26]. “Avesto”ning mundarijasi tadqiqotlarda har xil ko‘rsatilgan. N.Mallayev, uning pahlaviy tilidagi variantiga asosan, “Avesto”ni to‘rt qismdan iborat deb hisoblaydi:

1. Vendidad. U 22 bobdan iborat bo‘lib, Axura Mazda bilan Zardushtning savol-javobi shaklida yozilgan. Boblarda yomon ruhlar, devlarni haydash, gunohlardan poklanish haqida ma’lumotlar berilgan. Boblarga afsona va rivoyat elementlari kiritilgan.

2. Vispirad. U 24 bobdan iborat bo‘lib, ibodat qo‘shiqlarini o‘z ichiga oladi.

3. Yasna. U 72 bobdan iborat bo‘lib, qurbonlik marosimi qo‘shiqlarini, xudolar madhiyasi va diniy marosimlarga xos boshqa rasm-rusmlarni o‘z ichiga oladi. Uning 17 bobi got – gimnlardan iborat.

4. Yasht. Zardushtiylik ma’budlari madhida aytilgan 22 qo‘shiqni o‘z ichiga oladi. Shuningdek, Yashtda mifologik elementlar boshqa qismlarga qaraganda ancha ko‘p.

Bu qadimiy – madaniy yodgorlikning ikki tomli Tehron nashri olti qismdan iborat bo‘lib, yuqoridagi to‘rt qismga “Gohlar” va “Xurda Avesto” boblari ilova qilingan. Gohlar Zardushtning beshlik qo‘shiqlaridir. “Xurda Avesto” esa zardushtiylarning kunduzgi qisqa toat-ibodatlar, duo va alqovlaridan iborat.[5, 27] Bu tuzilma “Avesto”ning nafaqat diniy, balki ijtimoiy, ekologik, tibbiy, huquqiy va falsafiy bilimlarni o‘z ichiga olgan ensiklopedik asar ekanligini ko‘rsatadi.

“Avesto” falsafasining markazida ezgulik (Axura Mazda) va yovuzlik (Angro Maynyu yoki Axriman) o‘rtasidagi abadiy kurash g‘oyasi turadi. Bu kurash koinotda, jamiyatda va inson qalbida kechadi. Insonning asosiy vazifasi — doimo ezgulik tarafida bo‘lish, yovuzlikka qarshi kurashishdir. Zardushtiylik shioriga aylangan uchlik quyidagicha ifodalanadi:

“Yaxshi o‘y, yaxshi so‘z, yaxshi amal”. Bu shior insonning fikri, so‘zi va amali uyg‘un bo‘lgan taqdirdagina haqiqiy baxt va adolat qaror topishini anglatadi. “Avesto”da inson axloqiy jihatdan pok, halol va mehnatsevar bo‘lishi kerakligi ta’kidlanadi. Insonning eng buyuk fazilati — mehnatdir. Mehnat orqali inson o‘zini, oilasini va jamiyatni baxtga yetkazadi. Shuningdek, ayollarga hurmat, oilaning muqaddasligi, farzand tarbiyasi, tabiatni e’zozlash kabi g‘oyalar ham markaziy o‘rinda turadi. Bu fikrlar

hozirgi davr ekologik va ijtimoiy qadriyatlari bilan bevosita uyg'unlashadi. Zardushtiylikda tabiat muqaddas sanalgan. Yer, suv, havo va olov inson hayotining asosiy unsurlari sifatida ulug'lanadi. Inson bu unsurlarni asrash, ularni bulg'amaslik, tabiatni toza saqlash uchun mas'ul deb hisoblanadi. "Avesto"dagi ushbu fikrlar bugungi ekologik ong va barqaror rivojlanish konsepsiyalariga yaqin turadi.

Gegelning zardushtiylik haqidagi quyidagi fikri diqqatga sazovor: "Bu din yorug'lik va mehr-oqibat dinidir. U yovuzlik va qorong'ulikqa qarshi turadi. Yorug'likning yovuzlik bilan kurashi hayotning o'lim bilan kurashidir. Zoroastrning dini dunyoning rivojlanishi va hayotning barhayot bo'lishini, ekin ekishni, uy hayvonlarini boqishni va yerga qarashni talab etadi". Asarning bosh g'oyasi – insoniyat taqdiridir. Bu muqaddas kitob inson bilan tabiat, olam bilan odam, falsafa bilan kishilik hayoti o'rtasidagi uyg'unlikni idrok etish va tadqiq etishning o'ziga xos ko'rinishidir. Zardushtiylik dini tarkidunyochilikni emas, yaratuvchilik, bunyodkorlik, mehnat qilish kabi insoniy tuyg'ularni ming yillar davomida tarbiyaladi va targ'ibot qildi.

"Avesto" avesta tilida yozilgan bo'lib, u hind-eron tillari oilasiga mansub. Bu tilda yozilgan matnlar nafaqat diniy, balki tarixiy, madaniy, iqtisodiy va ijtimoiy hayot haqida boy ma'lumot beradi. Olimlarning fikricha, "Avesto" orqali biz qadimgi O'rta Osiyo xalqlarining yashash tarzi, mehnat faoliyati, qishloq xo'jaligi, tibbiyot, urf-odatlar va boshqaruv tizimi haqida bilib olamiz. Bu asar O'zbekiston, Eron, Afg'oniston kabi mamlakatlarning qadimiy tarixini o'rganishda beqiyos manbadir. Ayniqsa, O'zbekiston hududi (Xorazm) "Avesto" vujudga kelgan markazlardan biri sifatida alohida ahamiyatga ega. O'zbekistondagi avestoshunoslikning ildizlari Beruniy, Forobiy, Ibn Sino nomi bilan bog'liq birinchi Renessans davriga to'g'ri keladi. XX asrning ikkinchi yarmiga kelib bu sohada jiddiy ilmiy izlanishlar olib borila boshlandi. N.M.Mallayev, A.Irisov, M.Is'hoqov, A.Qayumov, S.Hasanov, M.Qodirov, T.Mahmudov, M.Usmonov, F.Boynazarov, H.Homidiy singari yirik manbashunos va matnshunos olimlar o'zbek avestoshunosligiga katta hissa qo'shdilar. M.Ishoqov va Asqar Mahkam tomonidan "Avesto"ning o'zbek tiliga tarjima qilinishi bu sohada keskin burilish bo'ldi.[1,32]

Mustaqil O'zbekistonda milliy o'zlik va ma'naviy merosni tiklash jarayonida "Avesto"ga katta e'tibor berildi. UNESKOning qaroriga ko'ra, 2001-yilda "Avesto" yaratilganining 2700 yilligi xalqaro miqyosda keng nishonlandi. Qadimgi Xorazmda xalqaro ilmiy konferensiya o'tkazildi. Bu voqea o'zbek xalqining qadimiy ildizlari va ma'naviy merosiga hurmat belgisi sifatida tarixda muhim o'rin egalladi. Bugungi globallashuv davrida "Avesto"dagi insonparvarlik, adolat, tabiatni asrash va mehnatni

qadrlash g'oyalari zamonaviy ijtimoiy-siyosiy hayot bilan uyg'unlashmoqda. "Avesto" yoshlarni ma'naviy barkamol, vatanparvar, halol va mas'uliyatli bo'lishga undaydigan bebaho manbadir. "Avesto" — bu nafaqat diniy asar, balki insoniyatning axloq, madaniyat, falsafa va tarix sohalaridagi eng qadimiy ensiklopediyasidir. U o'z davrida insonni yaxshilikka chaqirib, adolat, poklik va mehnatni ulug'lagan. Bugun "Avesto" biz uchun milliy g'urur, tarixiy o'zlik va ma'naviy uyg'onish ramzidir. Uning g'oyalari yosh avlodni axloqan yetuk, bilimli, tabiatni asraydigan va insonparvar bo'lishga da'vat etadi. Shu bois XXI asrda "Avesto"ni o'rganish — bu biz yoshlar uchun o'z ildizimizni anglash, milliy tafakkurimizni boyitish va ma'naviy barqarorlikka erishish demakdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avesto: tarixiy – adabiy yodgorlik / N.Jo'rayev; tarjimon A.Mahkam. – Toshkent: G'afur G'ulom, 2015. – 732 bet.
2. Abu Rayhon Beruniy. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar [Osor ul-boqiya] – Toshkent: "O'zbekiston", 2020. – 622 bet.
3. Abdullayev H.D.. O'zbek adabiyoti tarixi. O'quv qo'llanma.-Toshkent: 2020.- B. 39-48.
4. Rahmonov N. O'zbek adabiyoti tarixi.- T.: 2007. – B.19-38.
5. Raxmanova N. O'zbek adabiyoti.1-qism. O'quv qo'llanma.- T.: 2025.

NAVRO'Z BAYRAMINING TARIXIY ILDIZLARI VA BUGUNGI AHAMIYATI

Choriyeva Saliha Shuxrat qizi,

solihachoriyeva6@gmail.com

Shamsiddinova Sevinch Nuriddin qizi

sshamsiddinova810@gmail.com

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti 1-bosqich talabalari

Ilmiy rahbar: Nafisa Raxmanova

Annotatsiya: ushbu maqolada Navro'z bayramining kelib chiqish tarixi, uning qadimgi Sharq xalqlari hayotidagi o'rni hamda bugungi kunda mamlakatimizda keng nishonlanayotgan an'anaviy urf-odatlar haqida so'z yuritiladi. Shuningdek, bayramning xalq hayotidagi ma'naviy, madaniy va ijtimoiy ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Navro'z bayrami, Kayumars, Jamshid, Zardusht, "Osor ul-boqiya", "Navro'znoma"

Аннотация: В данной статье рассматривается история происхождения праздника Навруз, его роль в жизни древних восточных народов, а также современные традиции празднования в нашей стране. Отмечается духовное и культурное значение Навруза в обществе.

Ключевые слова: праздник Навруз, Каюмарс, Джамшид, Зороастр, «Осор уль-бакия», «Наврузнама».

Annotation: This article examines the history of the Navruz holiday, its role in the lives of ancient Eastern peoples, and its celebration in modern Uzbekistan. The spiritual, cultural, and social significance of Navruz is also analyzed.

Keywords: Navruz holiday, Kayumars, Jamshid, Zoroaster, "Osor ul-baqiya", "Navruznama"

Navro'z – bu insoniyat tarixidagi eng qadimiy va eng go'zal bayramlardan biridir. U tabiatning uyg'onishi, yangi hayot boshlanishi, tinchlik va ezgulik ramzi sifatida qadrlanadi. Qadimda bu bayramning ildizlari dehqonchilik madaniyati bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Olimlar Navroz tarixini yetti qismga bo'lib davrlashtirishni taklif qiladilar [4,116-120]:

Birinchi davr – Navro'zning ibtidoiy yoki shakllanish davri. Bu davr eng qadimgi zamonlardan zardushtiylik paydo bo'lishigacha davom etgan asrlarni o'z ichiga oladi.

Abu Rayhon Beruniy Nayoro'zni dunyoning yaratilishiga qiyos qiladi. "Aytishlaricha, - deb yozadi alloma o'zining "Osor ul-boqiya" asarida, - shu kun Alloh, unga hamd-u sanolar bo'lsin, o'zi yaratgan, biroq harakatsiz koinotni aylanadigan qildi, bir joyda qimirlamay turgan yulduzlarni harakatga keltirdi hamda Quyoshni kashf etdi, natijada ilgari yashiringan yilning fasllari, oylari va kunlari ma'lum bo'ldi va hisoblash boshlandi"[1,239]. Diniy afsonalarda kelishicha, xudo shu kuni quyi olamni yaratib, Qayumarsni unga podshoh qilgan va Navro'z uning "jashni", ya'ni hayiti bo'lgan. Demak, Navro'zning paydo bo'lishi O'rta Sharq hududida odamzod paydo bo'lib, uning ongi, dunyoqarashi o'sib, olamni va tabiatni anglay boshlashi davriga borib taqaladi.

Afsonalarga qaraganda, Odam Ato Momo Havo bilan uchrashgan kun ham Navro'z deb tan olingan emish. Qadimgi afsonalarda Navro'z Jamshid podsho bo'lib taxtga o'tirgan kun deb beriladi. Hikoya qilinishicha, u o'ziga shohona taxt yasattirib, har xil qimmatbaho toshlar bilan jilo berilgan, necha turli dur-javohirlar qadalgan qimmatbaho tojini kiyib, tong mahali taxtga o'tiribdi. Shu payt quyosh chiqib, oftobning zarrin nurlari Jamshidning toj-u taxtini yoritibdi. Butun tevarak-atrof munavvar bo'lib ketibdi. Bu g'aroyib mo'jizani ko'rgan ulus ajablanib, Jamshid taxtga o'tirgan kunni "navro'z", ya'ni "yangi kun" deb bayram qilishgan ekan. Firdavsiyning "Shohnoma"sida ham Navro'zning vujudga kelishi Qayumars va Jamshidga bog'langan. 700 yil hukmronlik qilgan shoh Jamshid davrida temir ixtiro qilinadi, yungdan kiyim-kechak tikib kiyiladi, xalq dehqonlar, ruhoniylar, harbiylar va hunarmandlar tabaqalariga bo'linadi. Tog'-u toshlardan javohirlar ajratib olinadi. Podshoh topshirig'i bilan go'zal taxt quriladi. Devlarga taxtni ko'tarib osmonu falakka sayr qildirishlari buyuriladi. Xalq o'sha kunni "Navro'z" deb ataydi.

Dev ko'tarib uchsini, deb bo'ldi farmon,

Taxt ko'tarilganda past bo'ldi osmon...

Barcha jam, odamlar qarar taxtiga,

Jahon qoyil bo'ldi shukuh – baxtiga.

Jamshidga sochishar oltinu gavhar,

Shu kunni yangi yil – bayram deyishar. [2, 39]

Bahoriy shodiyona – navro'zi olamni bayram qilinishining urf bo'lishini afsonaviy Jamshid nomi bilan bog'lash an'anasi Alisher Navoiyning "Tarixi muluki Ajam" asarida ham o'z ifodasini topgan. Unda yozilishicha, "Va anda uluq binoe soldikim, holo asari va nishonalari borkim, odamizod andoq yasamoq mahol ko'runurkim, kishi ko'rmaguncha bovar qilmas. Va ani chihol minor derlar. Chun bu imorat tugandi, olam salotin va ashrof va akobirin yig'ib, anda azim jashn qildi. Ul

vaqtkim, quyosh nuqtai e'tidoli rub'aga tahvil qilib erdi, ul binoda taxt ustiga o'ltirib, adolat siyt va sadosin olamg'a muntashir qildi va ul kunning otin Navro'z qo'ydi. Va saltanatning zamoni 700 yilg'acha bo'ldi... Tabariyda aning qatli Byuraspqa mansubdir, ammo o'zga tavorixda yo'qdur. [3, 195-196]

Kurdlar Navro'zni faqat tabiatning yangilanishi va bahor bayrami tarzida emas, balki el-yurtning afsonaviy ajdar-podsho, ya'ni Zahhok-Bivarasp (Byurasp) zulmidan xalos bo'lgan kuni sifatida ham shodiyona qilishadi. Bu kun yovuz kuchlarning mifologik timsollaridan biri – Zahhok-Bivarasp mag'lub bo'lib, olam ahli ro'shnolikka chiqqanligini anglatgan. M.S.Rudenkoning yozishicha, "Navro'zni Zahhok-Bivarasp bilan bog'lab talqin qilish an'anasi bu bayramning afsonaviy hoqon Jamshid tomonidan joriy qilinganligi to'g'risidagi qadimiy tasavvurlarga aloqadordir.

Ikkinchi davr – Navro'zning Zardushtiylikka bog'langan davri (eramizdan avvalgi VIII–VII asrlardan milodiy VIII asrgacha).Keyingi yillarda olib borilgan arxeologik va etnografik izlanishlar Navro'z bayrami ilk bor bizning zaminda Xorazmda nishonlanganini ashyoviy topilmalar tasdiqladi. Bunga Burgut qal'a, Jomboq qal'a va Niso qo'rg'onlarida bunyod qilingan va shu kunlargacha saqlanib qolgan „olov uy“lari yaqqol misol bo'la oladi. Burgut qal'a markazida moviy gumbazli maqbara bo'lgan. Maqbara mehrobida Onaqutining ko'tarilgan qo'lida Zumrad tosh bo'lgan. Bahorgi teng kunlikda-shamsiy hisob bilan hamal oyining birinchi kuni, hozirgi taqvimimiz bo'yicha 22-martda maqbara gumbazidagi tuynukdan quyosh nuri Onaquti qo'lidagi Zumrad toshiga tushib, sumalak pishirish uchun tayyor turgan qozonning o'txonasiga o't yoqqan.

"Avesto"da Navro'zning rasman bayram qilinishi mazdoparastlik dinining asoschisi Zardushtning dunyoga kelishi bilan bog'lanadi. Zardusht (eramizdan oldingi 623-554 yillar) bahor kunlaridan birida qahqaha urib tug'iladi. O'sha kuni olam nurga to'ladi, quyosh yanada charaqlab ketadi. Butun mavjudot yal-yal yashnaydi, mevayu ziroatlar, g'allalar serhosil bo'ladi, molu qo'ylar egizak tug'ishadi, daryo-yu chashmalar serob bo'ladi, quyosh nurini butun koinotdan darig' tutmaydi, mamlakat tinch, el farovon bo'ladi. Ana shu sanani – bahor oyi Farvardinni yilning birinchi oyi, Farvardinning 1-kunini kichik Navro'z, 5-kunini katta Navruz deb nishonlashgan. Navruz tantanalari juda ko'p hududlarda bir hafta davom etgan.

Uchinchi davr – Navro'zning o'rta asrlarda qutlanishi (VIII –XIII asrlar). Navro'z haqida ma'lumot beruvchi yozma manbalar aynan shu davrda yaratilgan: At-Tabariyning "Tarix" (IX a.), Al-Ma'sudiyning "Muruj az-zaboh" (IX a.), Hakim Termiziyning "Solnoma" (IX a.), Abu Bakr Muhammad ibn Jafar Narshaxiyning (899-959) "Buxoro tarixi", Abu Rayhon Beruniyning (973-1048) "Osor ul-boqiya",

“Geodeziya”, Abdulqosim Firdavsiyning (934-1025) “Shohnoma”, Umar Xayyomning (1054-1131) “Navro‘znoma” asarlari shular jumlasidandir. Abu Rayhon Beruniy “Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar” kitobida yilning birinchi oyi deb sanalgan Farvardin oyi to‘g‘risida so‘zlab: “Bu oyning birinchi kuni Navro‘zdir, – deydi. – Navro‘z yilning birinchi kuni bo‘lib, uning forscha nomi ham shu ma‘noni anglatarkan. Navro‘z, eronliklarning ziylari bo‘yicha o‘tmish zamonlarda, ular yillarini kabisali qilgan vaqtlarida Quyoshning Saraton burjiga kirish paytiga to‘g‘ri kelar edi. So‘ngra u orqaga surilgach, bahorga keladigan bo‘ldi. Endi u butun yil unga xizmat qiladigan bir vaqtda, ya‘ni bahor yomg‘irining birinchi tomchisi tushishidan, gullar ochilgan, daraxtlar gullashidan mevalari yetilguncha, o‘simlik unib chiqqan boshlashdan takomillashguncha davom etgan vaqtda keladi. Shuning uchun Navro‘z olamning boshlanishi va yaratilishiga dalil qilingan”. [1,239]

Umar Xayyomning “Navro‘znoma” asarida bu bayram haqida batafsil ma‘lumot keltirilgan. Unda Navro‘zning paydo bo‘lishi quyoshning Hamal burjiga kirishi, tun va kunning tenglashuvi kabi tabiat hodisalari bilan bog‘liqligi ta‘kidlanadi. Shoh saroyi va xalq sayllarida Navro‘zning qanday qutlanishi, maxsus taomlar, va ramziy sovg‘a-salomlar haqida qiziqarli faktlar beriladi.

To‘rtinchi davr – Navro‘zning Amir Temur va Temuriylar davrida qutlanishi (XIV asrning ikkinchi yarmi – XVI asr boshlari). Amir Temur Movarounnahr va Xurosondagi elatlar, urug‘lar, shahar va qishloqlar aholisi, o‘troq va ko‘chmanchilarni birdam qilish, markazlashgan davlatni mustahkamlashga qaratilgan har qanday ijtimoiy harakat, san‘at, marosim, urf-odatni qo‘llab-quvvatlagan. Xalq ruhini ko‘taruvchi bayramlar, sayllar, to‘ylar va tantanalarga yetarli e‘tibor bergan, diniy bayramlar qancha e‘zozlansa, xalq bayramlari ham shuncha qadrlangan.

Beshinchi davr – Navro‘zning Buxoro amirligi, Xiva va Qo‘qon xonliklarida bayram qilinishi (XVI asr o‘rtalari – XIX asr oxirlari). Bayram kuni odamlar bir-biriga shakar va shirinliklar hadya qilish (hayotingiz shirin bo‘lsin degan ma‘noda), bir-biriga suv sepish (bu yil suv ko‘p bo‘lsin, hosil yaxshi bo‘lsin degan ma‘noda) va boshqa odatlar keng tarqalgan. Keyingi asrlarda esa hovli-joylarni tozalash, ko‘kat va gullar ekish, ota-ona, yoru do‘stlarni ziyorat qilish, marhumlarning qabrini ziyorat qilish kabi odatlar Navro‘z bayramining tarkibiy qismiga aylangan. Eron va boshqa forsiy madaniyatli mamlakatlarda esa bu bayramda “Haft sin” deb ataluvchi an‘ana mavjud bo‘lib, dasturxonga “S” harfi bilan boshlanadigan yettita taom va mahsulot qo‘yilgan. Bular orasida sabzi (sabzi), sirka (sirka), sir (sariq don), somon (sabz o‘tlar) kabi taomlar bo‘lgan. Ushbu an‘ana ayrim hududlarda bugungi kungacha saqlanib kelmoqda..

Oltinchi davr – Navro‘zning mustamlaka va sho‘rolar tuzumi sharoitlarida qutlanishi. Navro‘z bayrami hukumat rahbarlari tomonidan bir necha marta taqiqlanishiga qaramay, yurtimizda har yili katta tantana bilan kutib olingan. Ayniqsa, qishloq joylarida aholi bir joyga yig‘ilib, dasturxon tuzagan, xalq o‘yinlari, qo‘shiqlar va raqslar ijro etilgan. Ba’zi hududlarda esa bahorning ilk kunlarida gul terish marosimlari o‘tkazilgan. Polvonlar kurash tushgan.

Yettinchi davr – O‘zbekiston Mustaqilligi yillarida Navro‘z bayrami. O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, milliy qadriyat va an‘analarimizni tiklash, ularni xalqimiz ma‘naviyatining muhim qismiga aylantirish jarayoni boshlandi. Navro‘z bayrami ham ana shunday yuksak darajada qayta tiklandi va umumxalq bayrami maqomini oldi. Bu jarayonda birinchi Prezidentimiz Islom Karimovning hissasi beqiyosdir. U o‘zining “Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch” asarida milliy qadriyatlarimizni asrab-avaylash, ularni xalq qalbiga singdirishning muhimligini ta’kidlab, Navro‘zni millat ma‘naviyatining ramziga aylantirgan edi. Navro‘z insonni tabiat bilan uyg‘un yashashga, ezgulik va bag‘rikenglikka chorlaydi.

Bugungi kunda Navro‘z xalqimizni birlashtiruvchi, mehr-oqibat va birdamlikni mustahkamlovchi bayram sifatida katta ahamiyat kasb etmoqda. Uning nishonlanishi nafaqat bayramona kayfiyat, balki xalqimizning qadriyat va an‘analariga hurmat ifodasidir. Shu bois, Navro‘z bugungi kunda nafaqat O‘zbekistonda, balki butun Markaziy Osiyo xalqlari orasida ham birlashtiruvchi ma‘naviy qadriyat sifatida e’tirof etiladi. Navro‘z bayramining tarixiy, milliy, ijtimoiy va umumbashariy ahamiyati quyidagilardir:

1. Navro‘z - Markaziy Osiyo xalqlarining salkam 4 ming yillik tarixiga ega bo‘lgan eng sevimli yangi yil bayrami. U ajdodlarimizning tabiatni, dunyoni, koinotni, o‘zini-o‘zi anglashi mehnat jarayonlarida shakllanib, keyingi taraqqiyot bosqichlarida bir daraja zardushtiylik va islom dinlari bilan bog‘langan.
2. Xalqimiz o‘z turmush tarzi, e’tiqodi, tili, milliy qo‘shiqlari, o‘yinlari, tomoshalari, marosimlari bilan Navro‘z tarkibi, tizimi, badiiy estetik tabiatini mustahkamlab, unga o‘ziga xos o‘zbekona ruh bag‘ishlagan.
3. Navro‘z necha ming yillik taraqqiyoti davomida o‘zgarib, tuslanib, nimanidir kashf qilib, nimanidir yo‘qotib kelgan bo‘lsa-da, muayyan tarkibga, a‘nanalarga ega ekanligini alohida ta’kidlash kerak. Bu - yer, suv, havo, gul, qush va hayvonlar olami, koinot, bahor fasli bilan bog‘liq marosimlar, udumlar, tomoshalar, o‘yinlar, namoyishlar turkumi; muruvvat, saxovat, mehr-shafqat, ajdodlarni eslash, qariyalarni qadrlash bilan bog‘liq marosimlar, o‘yinlar,

tomoshalar, namoyishlar; sayr, sayil, to'y-bazm, marakalar o'tkazish, dilxushlik qilish, o'yin-kulgi, musobaqalar tashkil qilish.

4. Navro'z yetti kun va undan ham ko'p vaqt davom etadigan bayram, sayr, ko'ngil ochish, bazm-maraka, quvnash, lazzatlanish bo'lgani uchun ham unda teatrlashtirilgan tomoshalar, namoyishlar, kurash, ko'pkari, poyga, qo'chqor urishtirish va boshqa musobaqalarning o'rni katta bo'lib kelgan. Navro'z bayrami tomoshalari, marosimlari, musobaqalarida ming-minglab san'atkorlar qatnashgan.

5. Navro'z hamisha tabiatning uyg'onishi, yangi yilning, bahor faslining boshlanishida nishonlanuvchi umumxalq bayrami bo'lib kelgan va shunday bo'lib qoladi. Unda nasl-nasabi, kasb-kori, yoshi, millati, dini, e'tiqodidan qat'iy nazar, barcha aholi qatnashadi, quvnaydi, o'yin-kulgi qiladi, ruhan poklanadi, istiqbolga umid va ishonch bilan boqadi.[4,121]

Xulosa qilib aytganda, Navro'z bayrami – xalqimizning tarixiy xotirasi, madaniy merosi va ma'naviy yuksakligining yorqin ifodasidir. U insonni yaxshilik, poklik va ezgulik sari chorlaydi. Shu sababli Navro'z bayrami kelajak avlodlarga ham o'z milliy o'zligini anglash, tarixiy ildizlarini unutmaslik yo'lida muhim ma'naviy manba bo'lib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abu Rayhon Beruniy. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar. – T.: "Ozbekiston", 2020
2. Abulqosim Firdavsiy. Shohnoma. – T.: 2018.
3. Alisher Navoiy. Tarixi muluki Ajam. MAT, 16-jild. – T.: "Fan", 2000.
4. Utayev A., Bahorning sehrli ayyomi // O'zbek milliy madaniyati va san'ati tarixida Navro'z umumxalq bayramining o'rni" mavzuidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari Toshkent shahri, 2022-yil, 17-mart. B.116-122.
5. www.ziyonet.uz
4. www.oyna.uz

O'ZBEK XALQ OG'ZAKI IJODIDA MIF VA AFSONALARNING IJTIMOIY FUNKSIYASI

Narzullayeva Dinora Jovli qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi 1-kurs talabasi.

Ilmiy rahbar: Nafisa Raxmanova

Annotatsiya: O'zbek xalq og'zaki ijodidagi mif va afsonalar xalqning dunyoqarashi, qadriyatlari hamda tarixiy xotirasini ifodalab, tarbiyaviy va ijtimoiy-ma'naviy vazifani bajaradi. Ular yosh avlodni axloqiy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, milliy o'zlikni saqlash va jamiyatda birlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Ushbu maqolada bu janrlar tasnifi haqida ham so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: mif, afsona, xalq og'zaki ijodi, ijtimoiy funktsiya qadriyatlar, tarbiya, milliy o'zlik.

Аннотация: Мифы и легенды устного народного творчества Узбекистана отражают мировоззрение, ценности и историческую память народа выполняя воспитательную и социокультурную функцию. Они способствуют сохранению национальной самобытности и укреплению единства общества.

Ключевые слова: миф, легенда, устное народное творчество, социальная идентичность.

Annotation: Myths and legends in Uzbekistan's oral folklore reflect the people's worldview, values, and historical memory, fulfilling educational and socio-cultural functions. They help preserve national identity and strengthen social unity.

Keywords: myth, legend, oral folklore, social function, values, education, national identity.

Xalq og'zaki ijodi insoniyat madaniyatining eng qadimiy qatlamlaridan biri sifatida qadrlanadi. U millatning tarixiy xotirasi, dunyoqarashi, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini o'zida mujassamlashtiradi. Xususan, mif va afsonalar xalq ijodiyotining eng qadimiy janrlari bo'lib, ular orqali ajdodlarimiz tabiatni, jamiyatni, hayotni tushunishga, uni izohlashga intilganlar. Shu bois mif va afsonalar nafaqat badiiy asar sifatida, balki xalq hayotida ijtimoiy funktsiyani ham bajargan.

Insoniyat tafakkuri hayotining ilk bosqichi sifatida muhim amaliy ahamiyat kasb etgan mifologiya ibtidoiy madaniyatning negizi, olamni idrok etishning qadimiy vositalaridan biri, badiiy tafakkurning ibtidosi hisoblanadi. Mifologiyaning asosini

qadimgi odamning koinot, tabiat, inson, osmon jismlari, narsa va hodisalarning paydo bo'lishi haqidagi ilk ibtidoiy qarashlari tashkil etadi. Mifologiya dastlabki insonlarning dunyoni idrok etish, noma'lum hodisalarni tushuntirish zaruratidan kelib chiqqan. O'zbek xalqi yaratgan qadimiy miflar asosan quyidagi turlarga bo'linadi: 1) kosmogonik miflar (olamning yaratilishi, osmon jismlari, tog'-daryo va tabiat unsurlarining paydo bo'lishi haqida asotirlar); 2) etnogenetik miflar (qabila va urug'larning kelib chiqishi haqidagi asotirlar); 3) antropogenik miflar (g'ayrioddiy xislatga ega bo'lgan bahodir shaxslar haqidagi asotirlar); 4) kalendar miflar (yil, oy, kun hisobi, muchal bilan bog'liq asotirlar); 5) totemistik miflar (totem – ajdod haqidagi asotirlar); 6) manistik miflar (ajdodlar homiyligi haqidagi asotirlar), 7) dualistik miflar (ezgulik va yovuzlik kuchlari o'rtasidagi kurash haqidagi asotirlar).

O'zbek mifologiyasining tarixiy asoslari qadimgi turkiylarning e'tiqodiy qarashlaridan tashqari Ural-Oltay qabilalarining mifologik tasavvurlari, Zardushtiylik dini bilan bog'liq mifologik tasavvurlardan suv ichgan. Shuningdek, arab – islom mifologiyasi an'analari ham o'z ta'sirini ko'rsatgan. [5, 60-61]

Ijtimoiy ongning animizm, totemizm, fetishizm kabi qadimiy shakllari mifologiya bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Ibtidoiy dunyoqarash tizimi sifatida shakllangan mifologiya qadimgi diniy e'tiqodlarning ilk kurtaklari, ajdodlarimizning falsafiy, axloqiy va ijtimoiy qarashlari, olam va odam hayotiga doir eng sodda tushunchalari, voqelikni ongsiz hissiy anglash asosiga qurilgan ramziy-metaforik obrazlar, shuningdek, so'z san'ati, marosimlar tizimi va mifologik tafakkurning turli xil shakllarini o'z ichiga qamrab olgan. U qadimgi odamning borliq olamni idrok etishga doir tasavvur va qarashlarini o'zida mujassamlashtirgan sinkretik hodisadir. Shu bois, mifologiya folklor, yozma adabiyot, san'at va ma'naviy qadriyatlarning shakllanishi uchun zamin vazifasini o'tagan. Ezgulik kuchlarining kaosni o'ziga makon qilgan yovuzlikka qarshi kurashini o'zida aks ettirgan qadimgi miflar badiiy tafakkurning shakllanishida muhim rol o'ynagan.[5,58]

Qadimgi mifologik tasavvurlar badiiy tafakkurning shakllanishi hamda taraqqiyotida o'ziga xos sarchashma vazifasini o'tganligi uchun ham xalq og'zaki badiiy ijodiyoti, yozma adabiyot san'at asarlarida mifologik negizga ega bo'lgan ko'plab asotiriy personajlar uchraydi. Mifologik tasavvurlar asosida kelib chiqqan bunday obrazlar xalq xayoloti va voqelikni fantastik talqin qilish an'anasining mevasidir. Mifik obrazlar muayyan voqea- hodisaning jonlantirilgan timsoliy ifodasi bo'lib, voqelik mohiyatini metaforik, ramziy va istioraviy holatda o'ziga ko'chirilganligi uchun ham uning shakily tajassumi hisoblanadi.

Miflik obrazlar ibtidoiy badiiy uydirma – fantaziya mahsuli bo'lib, koinot, tabiat, va jamiyatdagi turli- tuman hodisalar, qadimgi odam tasavvurida mavjud bo'lgan g'ayrioddiy kuchlarning kelib chiqish sabablarini izohlashga xizmat qilgan.

Afsona- o'zbek xalq og'zaki ijodining eng qadimgi, an'anaviy keng tarqalgan janrlaridan biri. Hayotiy voqelikni xayoliy uydirmalar bilan bayon etadigan, biror ma'lumot haqida tinglovchi xabar berish maqsadida hikoya qilinadigan og'zaki nasriy asarlar afsona deyiladi.[5,62] Ko'plab afsonalarda ezgulik va yovuzlik to'qnashuvi tasvirlanadi. Masalan, shijoatli qahramonning mashaqqatlarini yengib o'tishi yosh avlodni sabr, mardlik va vatanparvarlikka chorlaydi. Afsonalar orqali xalq bolalarni halollikka, mehr- oqibatga o'rgatgan. Mif va afsonalar qadimiy odamlarning tabiatga munosabatini belgilagan. Masalan, osmonga sig'inish, tog' va daryolarga e'tiqod qilish, ba'zi joylarni muqaddas deb bilish kishilarda tabiatni asrash, uni hurmat qilish tuyg'usini uygotgan. Bugungi kunda ham bunday qarashlarning izlari xalqimiz orasida mavjud. Afsonalarda ko'pincha qadimiy voqealar, qahramonlar yoki tarixiy shaxslar haqida hikoya qilinadi. Masalan, Amir Temur, Jaloliddin Manguberdi yoki Mashrab obrazlari atrofida shakllangan afsonalar xalqimizning tarixiy o'tmishini eslab turishiga xizmat qiladi. Mif va afsonalar ko'pincha umumxalq marosimlari, to'y va yig'inlarda aytilgan. Ular orqali xalqning umumiy qadriyatlari mustahkamlangan, ijtimoiy birdamlik va birlik tuyg'usi kuchaygan. Masalan, "Bibi seshanba" haqidagi e'tiqod nafaqat diniy - ritual hodisa, balki jamiyatni birlashtiruvchi an'anaga aylangan.

O'zbek xalq afsonalari mifologik afsonalar, geneologik afsonalar, tarixiy voqea va tarixiy shaxslar haqidagi afsonalar, kasb-hunar haqidagi afsonalarga bo'linadi.

Mifologik afsonalarda, asosan, yer va osmon xudolari, homiy kuchlar, pirlar, avliyolarning g'ayritabiiy ishlari, insonlarga ko'magi, mifologik pahlavonlar, yer yuzida odamning paydo bo'lishi haqida hikoya qilinadi. Ularning epizodlarida islomga qadar amal qilingan qadimgi dinlarga aloqador talqinlar uchraydi. Ibtidoiy insonlarning dunyoqarashi, tasavvur tushunchalari, diniy e'tiqodlarni namoyon bo'ladi.

Geneologik afsonalarda urug'- qabila, xalq va elatlarning kelib chiqishi va nomlamishi haqida hikoya qilinadi; laqay, do'rmon, qirg'iz urug'larining kelib chiqishi haqidagi afsonalar shular jumlasiga kiradi. Tarixiy voqea va tarixiy shaxslar haqidagi afsonalarda o'tmishda yashab o'tgan dono kishilarning sarguzashtlari, mo'jizakor ishlari, ajdodlarimizning bunyodkorlik faoliyati, shahar va qo'rg'onlarning barpo etilishi haqida hikoya qilinadi. Bunga Buxoro Arki, Xiva qal'asi, Minorayi Kalon qurilishi haqidagi afsonalar misol bo'la oladi. Kasb- hunarlar haqidagi afsonalarda u yoki bu kasb - hunarning kelib chiqishi, ularning piri haqida hikoya qilinadi. Aytaylik,

bo'yoqchilik kasbining kelib chiqishi Hazrati Ayyub, temirchilik kasbining kelib chiqishi Dovud payg'ambar nomi bilan bog'lab talqin qilingan afsonalar shu siraga kiradi.

Kichik hajmli, mazmunan sodda bayon va hikoyalar shaklida tashkil topgan afsonalar o'zbek xalq og'zaki ijodining eng qadimgi namunalaridan hisoblanadi. Afsonalar ijtimoiy hayot bilan bog'liq bo'lgan voqea va hodisalarni xayoliy shaklda hikoya qiladi. Ular insoniyatning tabiat va jamiyat haqida bilish va tushunishga bo'lgan intilishi jarayonida vujudga kelgan. Shuning uchun ham afsonalar ijtimoiy hayot va madaniyat, dunyoqarash va ruhiy kechinmalar, urf-odat va tarixiy hodisalardan darak beradi.

Afsonalarda voqelik xayoliy uydirma va fantastika vositasida bayon etilganligi uchun bunday folklor asarlarida real tarixiy asoslarga ega bo'lgan obrazlar bilan bir qatorda mifologik personajlar ham ko'p uchraydi. Afsonalarda uchraydigan mifologik personajlarni asar syujet qurilishida bajaradigan vazifasiga ko'ra quyidagi ikki tipga bo'lib o'rganish mumkin:

1) Asosiy qahramonga homiylik qiluvchi, ya'ni yordam beruvchi mifologik personajlar. Bunga Xizr, chilton, Jabroil, Hubbi singari mifologik obrazlar misol bo'la oladi. Ular afsonalarda homiylik qiluvchi, yo'l ko'rsatuvchi, maslahat beruvchi, sehrli narsalarni hadya etuvchi, og'ir ahvolda qolganlarni qutqaruvchi, buloqlarning suvini ravon qiluvchi g'aroyib personajlar sifatida gavdalantiriladi.

2) Asosiy qahramonga raqib sifatida harakat qiluvchi mifologik personajlar. Bunga dev, ajdaho, pari, jin, ajina, alvasti, ya'juj-ma'juj kabi bir qator mifologik obrazlar misol bo'la oladi. Ular ko'pincha asosiy qahramonga dushmanlik qilib, uning o'z maqsadiga erishishiga to'sqinlik qilmoqchi bo'ladi. Kerakli narsani o'g'irlab, qahramonni bezovta qilish yoki unga kasallik, o'lim, yomonlik keltirishga intilish, suv yo'llarini berkitib, qurg'oqchilik yuz berishiga sababchi bo'lish va hokazo kabilar mifologik obrazlarning xatti-harakatida namoyon bo'ladi. Ba'zan dev, pari, jin epik qahramonga homiy vazifasida ham talqin etilishi kuzatiladi. [4,5]

O'zbek xalq ogzaki ijodida mif va afsonalar nafaqat badiiy yodgorlik, balki xalqning ijtimoiy, axloqiy va ma'naviy hayotining ajralmas qismi hisoblanadi. Ularning ijtimoiy funksiyasi xalqning dunyoqarashini shakllantirish, madaniy qadriyatlarni avloddan-avlodga o'tkazish, ijtimoiy me'yorlar va axloqiy tamoyillarni targ'ib qilish hamda jamoatchilik birligini mustahkamlashdan iborat. Ular jamiyatning ma'naviy yo'nalishini belgilaydi, tarixiy xotirani saqlaydi va xalqning o'ziga xosligini ta'minlaydi.

Mif va afsonalar, ayniqsa, bola shaxsini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ular orqali yosh avlodga ota-bobolar merosi, urf-odatlar, qadriyatlar va axloqiy tushunchalar singdiriladi. Qahramonlarning jasorati, matonati, dono maslahatlari yosh bolaga namuna bo'lib xizmat qiladi.

Bugungi globallashuv davrida ham mif va afsonalarni o'rganish, ulardan ibrat olish xalqimizning milliy o'zligiga sodiqligini ta'minlaydi. Ular jamiyatning umumiy dunyoqarashini, e'tiqodiy tizimini shakllantirishga yordam beradi. Madaniy merosning saqlanishi va keyingi avlodlarga yetib borishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Асотирлар ва ривоятлар. 1-китоб. Тўплаб, нашрга тайёрловчилар М.Муродов ва М.Шайхова. – Т.: Ёш гвардия, 1990.
2. Rahmatullayev S. O'zbek xalq mifologiyasi va afsonalari - Toshkent:O'zbekiston Milliy Universiteti Noshirligi,2010.
3. Rahmonova M.O'zbek xalq afsonalarida mifologik obrazlar talqiniga doir. <https://inlibrary.uz>.
4. Рўзимбоев С., Бекчанов Ш. Афсона ва тарихий ҳақиқат. –Хива, 2000.
5. Sobitova T. O'zbek folklori- Toshkent, "Sarbon LLS", 2024.

O'ZBEK XALQ OG'ZAKI IJODIDA MIF VA AFSONALARNING IJTIMOIY FUNKSIYASI

Narzullayeva Dinora Jovli qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi 1-kurs talabasi.

Ilmiy rahbar: Nafisa Raxmanova

Annotatsiya: O'zbek xalq og'zaki ijodidagi mif va afsonalar xalqning dunyoqarashi, qadriyatlari hamda tarixiy xotirasini ifodalab, tarbiyaviy va ijtimoiy-ma'naviy vazifani bajaradi. Ular yosh avlodni axloqiy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, milliy o'zlikni saqlash va jamiyatda birlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Ushbu maqolada bu janrlar tasnifi haqida ham so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: mif, afsona, xalq og'zaki ijodi, ijtimoiy funktsiya qadriyatlar, tarbiya, milliy o'zlik.

Аннотация: Мифы и легенды устного народного творчества Узбекистана отражают мировоззрение, ценности и историческую память народа выполняя воспитательную и социокультурную функцию. Они способствуют сохранению национальной самобытности и укреплению единства общества.

Ключевые слова: миф, легенда, устное народное творчество, социальная идентичность.

Annotation: Myths and legends in Uzbekistan's oral folklore reflect the people's worldview, values, and historical memory, fulfilling educational and socio-cultural functions. They help preserve national identity and strengthen social unity.

Keywords: myth, legend, oral folklore, social function, values, education, national identity.

Xalq og'zaki ijodi insoniyat madaniyatining eng qadimiy qatlamlaridan biri sifatida qadrlanadi. U millatning tarixiy xotirasi, dunyoqarashi, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini o'zida mujassamlashtiradi. Xususan, mif va afsonalar xalq ijodiyotining eng qadimiy janrlari bo'lib, ular orqali ajdodlarimiz tabiatni, jamiyatni, hayotni tushunishga, uni izohlashga intilganlar. Shu bois mif va afsonalar nafaqat badiiy asar sifatida, balki xalq hayotida ijtimoiy funktsiyani ham bajargan.

Insoniyat tafakkuri hayotining ilk bosqichi sifatida muhim amaliy ahamiyat kasb etgan mifologiya ibtidoiy madaniyatning negizi, olamni idrok etishning qadimiy vositalaridan biri, badiiy tafakkurning ibtidosi hisoblanadi. Mifologiyaning asosini

qadimgi odamning koinot, tabiat, inson, osmon jismlari, narsa va hodisalarning paydo bo'lihi haqidagi ilk ibtidoiy qarashlari tashkil etadi. Mifologiya dastlabki insonlarning dunyoni idrok etish, noma'lum hodisalarni tushuntirish zaruratidan kelib chiqqan. O'zbek xalqi yaratgan qadimiy miflar asosan quyidagi turlarga bo'linadi: 1) kosmogonik miflar (olamning yaratilishi, osmon jismlari, tog'-daryo va tabiat unsurlarining paydo bo'lishi haqida asotirlar); 2) etnogenetik miflar (qabila va urug'larning kelib chiqishi haqidagi asotirlar); 3) antropogenik miflar (g'ayrioddiy xislatga ega bo'lgan bahodir shaxslar haqidagi asotirlar); 4) kalendar miflar (yil, oy, kun hisobi, muchal bilan bog'liq asotirlar); 5) totemistik miflar (totem – ajdod haqidagi asotirlar); 6) manistik miflar (ajdodlar homiyligi haqidagi asotirlar), 7) dualistik miflar (ezgulik va yovuzlik kuchlari o'rtasidagi kurash haqidagi asotirlar).

O'zbek mifologiyasining tarixiy asoslari qadimgi turkiylarning e'tiqodiy qarashlaridan tashqari Ural-Oltay qabilalarining mifologik tasavvurlari, Zardushtiylik dini bilan bog'liq mifologik tasavvurlardan suv ichgan. Shuningdek, arab – islom mifologiyasi an'analari ham o'z ta'sirini ko'rsatgan. [5, 60-61]

Ijtimoiy ongning animizm, totemizm, fetishizm kabi qadimiy shakllari mifologiya bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Ibtidoiy dunyoqarash tizimi sifatida shakllangan mifologiya qadimgi diniy e'tiqodlarning ilk kurtaklari, ajdodlarimizning falsafiy, axloqiy va ijtimoiy qarashlari, olam va odam hayotiga doir eng sodda tushunchalari, voqelikni ongsiz hissiy anglash asosiga qurilgan ramziy-metaforik obrazlar, shuningdek, so'z san'ati, marosimlar tizimi va mifologik tafakkurning turli xil shakllarini o'z ichiga qamrab olgan. U qadimgi odamning borliq olamni idrok etishga doir tasavvur va qarashlarini o'zida mujassamlashtirgan sinkretik hodisadir. Shu bois, mifologiya folklor, yozma adabiyot, san'at va ma'naviy qadriyatlarning shakllanishi uchun zamin vazifasini o'tagan. Ezgulik kuchlarining kaosni o'ziga makon qilgan yovuzlikka qarshi kurashini o'zida aks ettirgan qadimgi miflar badiiy tafakkurning shakllanishida muhim rol o'ynagan.[5,58]

Qadimgi mifologik tasavvurlar badiiy tafakkurning shakllanishi hamda taraqqiyotida o'ziga xos sarchashma vazifasini o'tganligi uchun ham xalq og'zaki badiiy ijodiyoti, yozma adabiyot san'at asarlarida mifologik negizga ega bo'lgan ko'plab asotiriy personajlar uchraydi. Mifologik tasavvurlar asosida kelib chiqqan bunday obrazlar xalq xayoloti va voqelikni fantastik talqin qilish an'anasining mevasidir. Mifik obrazlar muayyan voqea- hodisaning jonlantirilgan timsoliy ifodasi bo'lib, voqelik mohiyatini metaforik, ramziy va istioraviy holatda o'ziga ko'chirilganligi uchun ham uning shakily tajassumi hisoblanadi.

Mifik obrazlar ibtidoiy badiiy uydirma – fantaziya mahsuli bo'lib, koinot, tabiat, va jamiyatdagi turli- tuman hodisalar, qadimgi odam tasavvurida mavjud bo'lgan g'ayrioddiy kuchlarning kelib chiqish sabablarini izohlashga xizmat qilgan.

Afsona- o'zbek xalq og'zaki ijodining eng qadimgi, an'anaviy keng tarqalgan janrlaridan biri. Hayotiy voqelikni xayoliy uydirmalar bilan bayon etadigan, biror ma'lumot haqida tinglovchi xabar berish maqsadida hikoya qilinadigan og'zaki nasriy asarlar afsona deyiladi.[5,62] Ko'plab afsonalarda ezgulik va yovuzlik to'qnashuvi tasvirlanadi. Masalan, shijoatli qahramonning mashaqqatlarini yengib o'tishi yosh avlodni sabr, mardlik va vatanparvarlikka chorlaydi. Afsonalar orqali xalq bolalarni halollikka, mehr- oqibatga o'rgatgan. Mif va afsonalar qadimiy odamlarning tabiatga munosabatini belgilagan. Masalan, osmonga sig'inish, tog' va daryolarga e'tiqod qilish, ba'zi joylarni muqaddas deb bilish kishilarda tabiatni asrash, uni hurmat qilish tuyg'usini uygotgan. Bugungi kunda ham bunday qarashlarning izlari xalqimiz orasida mavjud. Afsonalarda ko'pincha qadimiy voqealar, qahramonlar yoki tarixiy shaxslar haqida hikoya qilinadi. Masalan, Amir Temur, Jaloliddin Manguberdi yoki Mashrab obrazlari atrofida shakllangan afsonalar xalqimizning tarixiy o'tmishini eslab turishiga xizmat qiladi. Mif va afsonalar ko'pincha umumxalq marosimlari, to'y va yig'inlarda aytilgan. Ular orqali xalqning umumiy qadriyatlari mustahkamlangan, ijtimoiy birdamlik va birlik tuyg'usi kuchaygan. Masalan, "Bibi seshanba" haqidagi e'tiqod nafaqat diniy - ritual hodisa, balki jamiyatni birlashtiruvchi an'anaga aylangan.

O'zbek xalq afsonalari mifologik afsonalar, geneologik afsonalar, tarixiy voqea va tarixiy shaxslar haqidagi afsonalar, kasb-hunar haqidagi afsonalarga bo'linadi.

Mifologik afsonalarda, asosan, yer va osmon xudolari, homiy kuchlar, pirlar, avliyolarning g'ayritabiiy ishlari, insonlarga ko'magi, mifologik pahlavonlar, yer yuzida odamning paydo bo'lishi haqida hikoya qilinadi. Ularning epizodlarida islomga qadar amal qilingan qadimgi dinlarga aloqador talqinlar uchraydi. Ibtidoiy insonlarning dunyoqarashi, tasavvur tushunchalari, diniy e'tiqodlarni namoyon bo'ladi.

Geneologik afsonalarda urug'- qabila, xalq va elatlarning kelib chiqishi va nomlamishi haqida hikoya qilinadi; laqay, do'rmon, qirg'iz urug'larining kelib chiqishi haqidagi afsonalar shular jumlasiga kiradi. Tarixiy voqea va tarixiy shaxslar haqidagi afsonalarda o'tmishda yashab o'tgan dono kishilarning sarguzashtlari, mo'jizakor ishlari, ajdodlarimizning bunyodkorlik faoliyati, shahar va qo'rg'onlarning barpo etilishi haqida hikoya qilinadi. Bunga Buxoro Arki, Xiva qal'asi, Minorayi Kalon qurilishi haqidagi afsonalar misol bo'la oladi. Kasb- hunarlar haqidagi afsonalarda u yoki bu kasb - hunarning kelib chiqishi, ularning piri haqida hikoya qilinadi. Aytaylik,

bo'yoqchilik kasbining kelib chiqishi Hazrati Ayyub, temirchilik kasbining kelib chiqishi Dovud payg'ambar nomi bilan bog'lab talqin qilingan afsonalar shu siraga kiradi.

Kichik hajmli, mazmunan sodda bayon va hikoyalar shaklida tashkil topgan afsonalar o'zbek xalq og'zaki ijodining eng qadimgi namunalaridan hisoblanadi. Afsonalar ijtimoiy hayot bilan bog'liq bo'lgan voqea va hodisalarni xayoliy shaklda hikoya qiladi. Ular insoniyatning tabiat va jamiyat haqida bilish va tushunishga bo'lgan intilishi jarayonida vujudga kelgan. Shuning uchun ham afsonalar ijtimoiy hayot va madaniyat, dunyoqarash va ruhiy kechinmalar, urf-odat va tarixiy hodisalardan darak beradi.

Afsonalarda voqelik xayoliy uydirma va fantastika vositasida bayon etilganligi uchun bunday folklor asarlarida real tarixiy asoslarga ega bo'lgan obrazlar bilan bir qatorda mifologik personajlar ham ko'p uchraydi. Afsonalarda uchraydigan mifologik personajlarni asar syujet qurilishida bajaradigan vazifasiga ko'ra quyidagi ikki tipga bo'lib o'rganish mumkin:

1) Asosiy qahramonga homiylik qiluvchi, ya'ni yordam beruvchi mifologik personajlar. Bunga Xizr, chilton, Jabroil, Hubbi singari mifologik obrazlar misol bo'la oladi. Ular afsonalarda homiylik qiluvchi, yo'l ko'rsatuvchi, maslahat beruvchi, sehrli narsalarni hadya etuvchi, og'ir ahvolda qolganlarni qutqaruvchi, buloqlarning suvini ravon qiluvchi g'aroyib personajlar sifatida gavdalantiriladi.

2) Asosiy qahramonga raqib sifatida harakat qiluvchi mifologik personajlar. Bunga dev, ajdaho, pari, jin, ajina, alvasti, ya'juj-ma'juj kabi bir qator mifologik obrazlar misol bo'la oladi. Ular ko'pincha asosiy qahramonga dushmanlik qilib, uning o'z maqsadiga erishishiga to'sqinlik qilmoqchi bo'ladi. Kerakli narsani o'g'irlab, qahramonni bezovta qilish yoki unga kasallik, o'lim, yomonlik keltirishga intilish, suv yo'llarini berkitib, qurg'oqchilik yuz berishiga sababchi bo'lish va hokazo kabilar mifologik obrazlarning xatti-harakatida namoyon bo'ladi. Ba'zan dev, pari, jin epik qahramonga homiy vazifasida ham talqin etilishi kuzatiladi. [4,5]

O'zbek xalq ogzaki ijodida mif va afsonalar nafaqat badiiy yodgorlik, balki xalqning ijtimoiy, axloqiy va ma'naviy hayotining ajralmas qismi hisoblanadi. Ularning ijtimoiy funksiyasi xalqning dunyoqarashini shakllantirish, madaniy qadriyatlarni avloddan-avlodga o'tkazish, ijtimoiy me'yorlar va axloqiy tamoyillarni targ'ib qilish hamda jamoatchilik birligini mustahkamlashdan iborat. Ular jamiyatning ma'naviy yo'nalishini belgilaydi, tarixiy xotirani saqlaydi va xalqning o'ziga xosligini ta'minlaydi.

Mif va afsonalar, ayniqsa, bola shaxsini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ular orqali yosh avlodga ota-bobolar merosi, urf-odatlar, qadriyatlar va axloqiy tushunchalar singdiriladi. Qahramonlarning jasorati, matonati, dono maslahatlari yosh bolaga namuna bo'lib xizmat qiladi.

Bugungi globallashuv davrida ham mif va afsonalarni o'rganish, ulardan ibrat olish xalqimizning milliy o'zligiga sodiqligini ta'minlaydi. Ular jamiyatning umumiy dunyoqarashini, e'tiqodiy tizimini shakllantirishga yordam beradi. Madaniy merosning saqlanishi va keyingi avlodlarga yetib borishini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Асотирлар ва ривоятлар. 1-китоб. Тўплаб, нашрга тайёрловчилар М.Муродов ва М.Шайхова. – Т.: Ёш гвардия, 1990.
2. Rahmatullayev S. O'zbek xalq mifologiyasi va afsonalari - Toshkent:O'zbekiston Milliy Universiteti Noshirligi,2010.
3. Rahmonova M.O'zbek xalq afsonalarida mifologik obrazlar talqiniga doir. <https://inlibrary.uz>.
4. Рўзимбоев С., Бекчанов Ш. Афсона ва тарихий ҳақиқат. –Хива, 2000.
5. Sobitova T. O'zbek folklori- Toshkent, "Sarbon LLS", 2024.

“G‘ALATI ELAT BU, G‘ALATI EL BU”: SHE’RDA MILLIY ONG VA TARIXIY PARADOKSLARNING BADIY TALQINI

Saidova Dildoraxon Otabek qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti 1-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Raxmanova Nafisa Azatbekovna

Annotatsiya: Mazkur maqolada Xayrulla Hamidovning "G'alati elat bu, g'alati el bu" she'ri o'zbek adabiyotshunosligi nuqtai nazaridan chuqur tahlil qilingan. She'ning kompozitsion tuzilishi, poetik shakl xususiyatlari, radif-qofiya tizimi va tarixiy shaxslar bilan bog'liq ramziy obrazlar tizimi o'rganilgan. Tadqiqotda klassik o'zbek poeziyasi an'analari va zamonaviy ijtimoiy-falsafiy lirika o'rtasidagi aloqadorlik ko'rsatilgan. She'rdagi Buxoriy, Mashrab, Ibn Sino, Ulug'bek va Bobur obrazlarining funksiyasi ochib berilgan. Asarning janr xususiyatlari, allegorik ifoda vositalari va milliy tafakkur bilan bog'liqligi tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: Xayrulla Hamidov, o'zbek poeziyasi, ijtimoiy-falsafiy lirika, radif-qofiya tizimi, tarixiy shaxslar, ramziy obrazlar, allegoriya, milliy tafakkur, zamonaviy adabiyot, klassik an'ana.

Аннотация. В статье проведен глубокий анализ стихотворения Хайруллы Хамидова "Станный народ это, странный народ это" с точки зрения узбекского литературоведения. Исследованы композиционная структура стихотворения, особенности поэтической формы, система рифмы и редифа, а также система символических образов, связанных с историческими личностями. В исследовании показана взаимосвязь между традициями классической узбекской поэзии и современной социально-философской лирикой. Раскрыта функция образов Бухари, Машраба, Ибн Сины, Улугбека и Бабура в стихотворении. Проанализированы жанровые особенности произведения, аллегорические средства выражения и связь с национальным мышлением.

Ключевые слова: Хайрулла Хамидов, узбекская поэзия, социально-философская лирика, система рифмы и редифа, исторические личности, символические образы, аллегория, национальное мышление, современная литература, классическая традиция.

Annotation .The article provides an in-depth analysis of Xayrulla Hamidov's poem "Strange people this is, strange nation this is" from the perspective of Uzbek literary studies. The compositional structure of the poem, features of poetic form,

rhyme and radif system, as well as the system of symbolic images associated with historical figures are examined. The research demonstrates the interconnection between classical Uzbek poetry traditions and contemporary social-philosophical lyrics. The function of the images of Bukhari, Mashrab, Ibn Sina, Ulugbek, and Babur in the poem is revealed. The genre characteristics of the work, allegorical means of expression, and connection with national thinking are analyzed.

Keywords: Xayrulla Hamidov, Uzbek poetry, social-philosophical lyrics, rhyme and radif system, historical figures, symbolic images, allegory, national thinking, contemporary literature, classical tradition.

She'riyat millat ruhiyatining eng nozik qatlamlarini aks ettiradigan badiiy ko'zgudir. "G'alati elat bu, g'alati el bu" deb boshlanadigan she'rda muallif xalqning tarixiy xotirasi, tafakkuri va ziddiyatli qiyofasini fosh etadi. Asarda lirikaning keskin kinoyaviy ohangi orqali milliy ongda paradokslar, o'zligini anglashdagi kechikish va buyuk shaxslar taqdiri bilan bog'liq fojialar yoritiladi. Takroriy misra — "G'alati elat bu, g'alati el bu" — nafaqat ritmik birlik, balki xalq ruhiyatini umumlashtiruvchi badiiy signal vazifasini bajaradi. Bu takror xalqning o'ziga xos, murakkab, ba'zan tushunarsiz ichki dunyosini ta'kidlaydi.

G'alati elat bu, g'alati el bu,
Niyati bo'lakcha, amali mavhum.
Bu eldan Buxoriy chiqishi mumkin,
Lekin g'ariblikda yashashga mahkum.

She'r olti to'rtlikdan iborat bo'lib, har biri aniq bir mazmunni ochib beradi. Radif ("g'alati elat bu, g'alati el bu") va qofiya tizimi klassik o'zbek poeziyasining an'anaviy shaklini takrorlaydi. Bu usul Navoiy an'anasidagi radif-qofiya tizimini eslatadi va she'rga musiqiy ritm bag'ishlaydi. Birinchi to'rtlikda ijtimoiy tanqidning asoslari qalamga olinadi. Dastlabki to'rtlikda shoir "niyati bo'lakcha, amali mavhum" iborasi orqali xalqning ichki ziddiyatini ochib beradi. "Bu eldan Buxoriy chiqishi mumkin" degan jumla tarixiy shaxslar bilan zamon realligini qiyoslashga asoslangan adabiy usuldir. Tazod san'ati vositasida Buxoriy kabi buyuk allomalarni tarbiyalagan xalqning "g'ariblikda yashashga mahkum" ekanligi paradoksal holat ekanligi ko'rsatiladi.

G'alati elat bu, g'alati el bu, Annotatsiya:
Tushunib bo'lmaydi asrorlarini.
Mashrabni osadi va orqasidan
Yig'lab o'qib yurar ash'orlarini.

Keyingi bandda kinoya yanada keskinlashadi: “Mashrabni osadi va orqasidan yig‘lab o‘qib yurar ash‘orlarini.” Shoir va mutasavvif Boborahim Mashrab (1653–1711) o‘z qarashlari tufayli qatl etilgan, ammo keyinchalik uning ijodi xalq og‘zaki xotirasida saqlangan. Bu paradoks — iste‘dodni yo‘q qilib, keyin unga qoyil qolish hodisasi — she‘rning asosiy mazmuniy o‘qi sifatida namoyon bo‘ladi.

G'alati elat bu, g'alati el bu,
Botini chirkinlik, zohiri sodda –
O'tkan kunlarini yozgan o'g'lini
Bilmay otib qo'yar Yunusobodda.

Uchinchi bandda muallif xalqning ichki va tashqi ko‘rinishidagi tafovutni fosh etadi: “Botini chirkinlik, zohiri sodda.” Bu obraz xalqni emas, balki uning ayrim qatlamlarida uchraydigan beparvolik, befarqlik va loqaydlikni fosh etadi. “O‘tkan kunlarini yozgan o‘g‘lini bilmay otib qo‘yar Yunusobodda” jumlasida haqiqatgo‘y ziyolilar taqdiriga ishora qiladi. Bu yerda “Yunusobod” so‘zi zamonaviylik va shahar hayotining timsoli bo‘lsa-da, tafakkurdagi johillik hanuz mavjudligini ifodalaydi. Iyhom san‘atini qo‘llagan shoir zamondoshlarining tarixni yaxshi bilmasligidan o‘kinadi. Chunki Yunus ismli shaxs XIX asrning ikkinchi yarmida shu hududda yashaydigan xalqni mustaqillikka da‘vat etgan millatparvar inson bo‘lgan. Chor Rossiyasi armiyasiga qarshi qonli janglar bo‘lgan hududda 1937-yilda mustaqillikka hayotini tikkan fidoyi insonlar otilgan. Bu bandning to‘rtinchi misrasi xalqning o‘z farzandlarini "tanimasligi" motivini ochib beradi.

G'alati elat bu, g'alati el bu,
Timsoh ko'z yoshidan bitmish lug'ati.
Ibn Sinoni-yu Ulug'begini
O'zi tug'adi va o'zi bo'g'adi.

Navbatdagi bandda tarixiy shaxslar talqini yanada chuqurlashadi: “Ibn Sinoni-yu Ulug‘begini o‘zi tug‘adi va o‘zi bo‘g‘adi.” Abu Ali ibn Sino (980–1037) Sharq tibbiyoti va falsafasining buyuk vakili bo‘lib, yoshligida vatandan chiqib ketishga majbur bo‘lgan. Mirzo Ulug‘bek (1394–1449) — dunyo astronomiyasi taraqqiyotiga ulkan hissa qo‘shgan sarkarda va alloma bo‘lib, o‘z zamondoshlari tomonidan qatl etilgan. Bu misralar orqali xalq o‘z buyuklarini yaratishi va shu bilan birga ularni qadrlamasligi aks ettiriladi.

G'alati elat bu, g'alati el bu,
Tushunib bo'lmaydi sira ham, aytsam.
Bir jarlik ko'raman yo'l oxirida,
Oldinga yur, deydi orqaga qaytsam.

She'ning beshinchi bandi xalqning kelajak haqidagi ziddiyatli tushunchalari bilan bog'liq: "Bir jarlik ko'raman yo'l oxirida, oldinga yur, deydi orqaga qaytsam." Bu satrlar ijtimoiy ongda ikkilanish, istiqbolni aniq tasavvur qilmaslik, o'zgarishlarga tayyorlik va qo'rquv o'rtasidagi kurashni ko'rsatadi. Muallif xalqda istiqbolga intilish borligini, biroq qat'iyat va uyg'oq tafakkur yetishmasligini badiiy ohangda ifodalaydi.

G'alati elat bu, g'alati el bu,
Buyuklik sharaftir, biroq o'y surmang.
Tag'in, dardlarini eshitayin deb
Boburni sira ham uyg'ota ko'rmang!

She'r so'ngida Bobur obraziga murojaat qilinadi: "Buyuklik sharaftir, biroq o'y surmang. Tag'in, dardlarini eshitayin deb Boburni sira ham uyg'ota ko'rmang!" Zahiriddin Muhammad Bobur (1483–1530) nafaqat sarkarda va shoh, balki shoir va tarixnavis sifatida ham milliy o'zlikning muhim timsoli sanaladi. Uning "Boburnoma"si tarixiy tafakkur va o'zlikni anglash jarayonining yorqin manbalaridan biridir. She'rda Boburni "uyg'otmaslik" haqidagi kinoya — o'tgan buyuklikni eslashdan qo'rquv, dardlarni tan olishdan tiyilish ma'nosini beradi.

Lirik asarning umumiy mazmuni xalqni kamsitish emas, balki ogohlikka chaqirishdir. Muallif xalqning murakkab ruhiyatini, qadrsizlikka moyillikni va tarixdan saboq olmaslikni istehzo orqali yoritadi. Bu uslub ijtimoiy tanqidni keskinlashtirishga xizmat qiladi. She'r davomida ishlatilgan qarama-qarshilik, takror, kinoya, tarixiy ishoralar va ichki drammatizm milliy o'zlikni tahlil qilishning badiiy vositasi sifatida namoyon bo'ladi.

Shuningdek, asarda "timsoh ko'z yoshi", "botini chirkinlik", "jarlik", "bo'g'ish" kabi obrazlar orqali ma'naviy krizis, beqarorlik, e'tiborsizlik va adolatsizlik g'oyalari aks etgan. Muallif xalqning ikki qiyofasini tasvirlaydi: bir tomondan — buyuk siymolarni yetishtiruvchi ma'naviy makon, ikkinchi tomondan — o'sha siymolarni qadrsizlantiruvchi muhit.

Umuman olganda, she'r o'zbek milliy ongida tarixiy xotira, ma'naviy uyg'onish zarurati va kech anglash muammolarini yoritadi. Muallif o'z xalqiga muhabbat bilan qaraydi, ammo uni idealizatsiya qilmaydi. Ziddiyatlar orqali ogohlantirish, o'ylashga majbur etish va ma'naviy uyg'otish maqsadi ko'zlangan. "G'alati el" iborasi esa istehzo bilan birga o'zligini tan olish va uni isloh etishga undovchi chaqiriq sifatida talqin qilinadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Xayrulla Hamidovning mazkur she'ri badiiy tahlil nuqtayi nazaridan quyidagi xususiyatlarga ega:

1. An'anaviy shakl va zamonaviy mazmun sintezi - klassik radif-qofiya tizimida hozirgi zamon muammolarining ifodasi.

2. Tarixiy siymolarga murojaat usuli - o'zbek adabiyotiga xos retrospektiv usul. Talmeh san'ati she'rdagi lirik g'oyani o'quvchiga yetkazib berishda kalit vazifasini bajargan.

3. Ijtimoiy tanqidning allegorik ifodasi - ochiq siyosiy tanqid o'rniga ramziy obrazlarni qo'llash. 4. Filosofik lirizm an'anasi - shaxsiy kechinma va milliy tafakkur uyg'unligi. Annotatsiya:

Shubhasiz, Xayrulla Hamidovning "G'alati elat bu, g'alati el bu" she'ri millat, xalq taqdiri uchun kurashda so'zning eng qudratli qurol ekanini yana bir bor isbotlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hamidov, X. "G'alati elat bu, g'alati el bu" // She'r matni
2. Karimov, B. Zamonaviy o'zbek lirikasi. – Toshkent: Fan, 2019
3. Madaev, O. Klassik o'zbek adabiyoti va zamonaviylik. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2017
4. Normatov U. Badiiyat ko'zgusi – millat taqdiri. "Sharq yulduzi" 2011. 3-son
5. Rahmonova, D. O'zbek adabiyotida ramziy obrazlar tizimi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019
6. Hakimov, M. Poetik til va uslub masalalari. – Samarqand: SamDU, 2020

O'ZBEK XALQ DOSTONLARIDA VATANPARVARLIK VA MUSTAQILLIK MOTIVLARI

Saidvaliyeva Sevinch Nazirjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-bosqich talabasi

sevinchsaidvaliyeva44@gmail.com

Annatotsiya. Ushbu maqolada o'zbek xalq dostonlarida vatanparvarlik g'oyalarining namoyon bo'lishi o'rganilib, asosiy e'tibor "Alpomish", "Go'ro'g'li" sikli va boshqa qahramonlik hikoyalari kabilarga qaratiladi. Tadqiqotda bu og'zaki ijod namunalari nafaqat adabiy asar, balki jamoaviy xotira va milliy o'zlikni anglatuvchi tashuvchi sifatida ham xizmat qilishi ko'rsatilgan. Dostonlarda qahramon siymolar tasviri, Vatanning ramziy timsoli, fidoyilik rivoyatlari orqali o'zbek xalqining ozodlik, birlik va adolat uchun olib borgan tarixiy kurashlari aks ettirilgan. Maqolada ushbu asarlarning tarbiyaviy va madaniy vazifalari ham tahlil qilinib, ularning yosh avlodda vatanparvarlikni tarbiyalash, milliy ongini asrashdagi o'rni ta'kidlangan. Boshqa turkiy doston an'analari bilan qiyosiy qarashlar o'zbek dostonlarining ham umumiy motivlarini, ham o'ziga xos jihatlarini namoyon etadi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, xalq dostonlaridagi vatanparvarlik mavzulari hozirgi O'zbekistonda madaniy g'urur va o'zlikni shakllantirishning muhim manbalari sifatida dolzarbligicha qolmoqda.

Kalit so'zlar. O'zbek xalq dostonlari; Alpomish; Go'ro'g'li; vatanparvarlik; milliy o'ziga xoslik; og'zaki ijod; jamoaviy xotira; qahramonlik ideallari; madaniy meros; Turkiy doston an'analari.

Annotation. In this article, the manifestation of patriotic ideas in Uzbek folk epics is studied, and the main attention is paid to "Alpomish", "Goroguli" cycle and other heroic stories. The research shows that these examples of oral creativity serve not only as a literary work, but also as a carrier of collective memory and national identity. The historical struggles of the Uzbek people for freedom, unity and justice are reflected in the epics through the depiction of heroic figures, symbolic symbols of the Motherland, and narratives of self-sacrifice. The article also analyzes the educational and cultural functions of these works, and emphasizes their role in the education of patriotism and preservation of national consciousness in the young generation. Comparative views with other Turkish epic traditions reveal both common motives and specific aspects of Uzbek epics. The research shows that patriotic themes in folk epics remain relevant as important sources of cultural pride and identity formation in modern Uzbekistan.

Keywords. Uzbek folk epics; Alpomish; Gorogli; patriotism; national identity; oral creativity; collective memory; heroic ideals; cultural heritage; Turkish epic traditions.

Аннотация. В данной статье исследуется проявление патриотических идей в узбекских народных эпосах, основное внимание уделяется циклу “Алпомиш”, “Горогули” и другим героическим рассказам. Исследование показывает, что данные образцы устного творчества служат не только литературным произведением, но и носителем коллективной памяти и национального самосознания. Историческая борьба узбекского народа за свободу, единство и справедливость отражена в эпосе через изображение героических личностей, символических символов Родины, повествований о самопожертвовании. В статье также анализируются воспитательная и культурная функции этих произведений, подчеркивается их роль в воспитании патриотизма и сохранении национального самосознания у молодого поколения. Сравнительные взгляды с другими турецкими эпическими традициями выявляют как общие мотивы, так и специфические аспекты узбекского эпоса. Исследование показывает, что патриотические темы в народных эпосах остаются актуальными как важные источники формирования культурной гордости и идентичности в современном Узбекистане.

Ключевые слова. Узбекские народные эпосы; Алпомыш; Горогли; патриотизм; национальная идентичность; устное творчество; коллективная память; героические идеалы; культурное наследие; Турецкие эпические традиции.

Xalq dostonlari o'zbek xalqi og'zaki adabiyotida markaziy o'rinni egallab, ham badiiy ijod, ham jamoa xotirasining ombori bo'lib xizmat qiladi. Bu asarlarda asrlar davomida jamiyatning tarixiy kechinmalari, axloqiy qadriyatlari, milliy intilishlari o'z ifodasini topgan. O'zbek dostonlarida e'tiborni tortadaigan mavzulardan biri vatanparvarlik— Vatanga chuqur sadoqat, jamoa manfaatlarini himoya qilish, buyuk manfaatlar yo'lida fidoyilik ko'rsatishga tayyorlik tuyg'usidir. Hodi Zarifov (1958) kabi o'zbek folklorshunoslari dostonlarning nafaqat adabiy asar, balki xalqning umumiy o'ziga xosligini o'zida mujassam etgan “og'zaki solnoma” vazifasini ham bajarishini ta'kidlaydilar. Xuddi shunday Bahodir Sarimsoqov (1979) “Alpomish” va “Go'ro'g'li” sikli kabi dostonlarda ham birdamlik, mardlik, yot zulmga qarshi qarshilik ko'rsatish g'oyalari o'z ifodasini topganligini ta'kidlaydi. Yoqub Is'hoqov (2008) tomonidan olib borilgan so'nggi tadqiqotlarda xalq dostonlarining tarixiy xotirani

saqlash va yosh avlodda vatanparvarlik ongini tarbiyalashdagi o'rni ko'rsatilgan. "Alpomish" va "Go'ro'g'li" sikli kabi durdona asarlarda mujassamlashgan epik an'ana faqat qahramonlik hikoyalari bilan cheklanmaydi. Aksincha, u birlik, qarshilik va erkinlik ideallarini avlodlarga uzatadigan madaniy kod sifatida ishlaydi. Bu asarlar o'zbek xalqining ajnabiy bosqinchilarga, ichki nizolarga qarshi kurashlarini aks ettiradi, ayni paytda mustaqillik va qadr-qimmatni asrash uchun zarur bo'lgan ma'naviy quvvatni tasdiqlaydi. Hozirgi davrda xalq dostonlaridagi vatanparvarlik motivlari mustaqil O'zbekistonda milliy o'zlikni mustahkamlab, qalblarni zabt etishda davom etmoqda. Demak, bu matnlarni o'rganish nafaqat adabiy merosni o'rganish, balki og'zaki ijodning ijtimoiy ongni qanday shakllantirishini o'rganishdir. Ushbu maqola o'zbek xalq dostonlarida ifodalangan vatanparvarlik va mustaqillik g'oyalarini tahlil qilish, ularning tarixiy mazmuni, adabiy vositalari, madaniy vazifalari va keng turkiy dostonchilik an'analari doirasidagi qiyosiy ahamiyatiga e'tibor qaratishdan iborat.

"Alpomish" dostoni ko'pincha «o'zbek ruhi qomusi» deb ataladi (Zarifov, 1958). U sadoqat, sharaf, oriyat va fidoyilikning asosiy qadriyatlarini o'zida mujassam etgan. Alpomishning qahramonligi shaxsiy izlanish emas, balki o'z qabilasi, vatan oldidagi burchidir. Uning tashqi dushmanlarga qarshi kurashi hududiy yaxlitlikni himoya qilish va jamoalar birligini saqlashni aks ettiradi. Dostonda Vatan nafaqat geografik makon, balki "muqaddas axloqiy kategoriya" sifatida ham tasvirlangan. Alpomishning o'z xalqini zulmdan ozod qilish uchun qaytishi chinakam vatanparvarlik bardosh, jasorat, millat farovonligi yo'lida shaxsiy baxtini qurbon qilishga tayyor bo'lishni talab qiladi, degan g'oyani yaqqol namoyon etadi.

"Go'ro'g'li" sikli butun turkiy dunyoga mashhur o'zbek dostonlarining yana bir markaziy korpusidir. Go'ro'g'li mazlum xalqni himoya qiluvchi, zolim hukmdorlarga qarshi urush olib boruvchi, ozod qiluvchi qahramon sifatida tasvirlangan. Olimlarning qayd etishicha, bu epizodlar O'rta Osiyodagi yot hukmronlikning tarixiy voqeliklariga mos keladi (Sarimsoqov, 1979). "Go'ro'g'li"da vatanparvarlik g'oyalari adolat, mustaqillik, qarshilik mavzulari orqali ifodalangan. Dostonda vatanparvarlik ijtimoiy adolatdan ajralmas ekani ta'kidlangan: Vatan himoyasi zaiflarni himoya qilish, adolatni ta'minlash demakdir. Go'ro'g'lining xatti-harakatlari o'zbek xalqining qullikka qarshi turish va o'z ozodligini saqlashga qaratilgan umumiy irodasi ramzidir.

O'zbek dostonlarida vatan timsoli sifatida tabiiy tasvirlardan keng foydalaniladi. Tog'lar, daryolar, dashtlar shunchaki fon manzarasi emas, balki ona zaminning she'riy timsoli. Masalan, "Alpomish" asarida qahramonning Vatanga bo'lgan sog'inchi hissi ma'naviy quvvat manbaiga aylanganda zaminning muqaddasligi ta'kidlanadi. Xuddi

shunday "Go'ro'g'li"da ham janglar ko'pincha odamlarning o'z muhitiga madaniy va hissiy bog'liqligini aks ettiruvchi manzaralarga qarshi qo'yiladi. Tabiatdan ramziy ma'noda foydalanish "Vatanni himoya qilish nafaqat siyosiy, balki ma'naviy-axloqiy ehtiyoj hamdir" degan fikrni mustahkamlaydi. Er o'zlik va xotiradan ajralmas deb hisoblanadi. O'zbek dostonlarida "qahramonning xalq manfaati uchun shaxsiy manfaatlarini" — oila hayotini, boyligini, hatto hayotini ham qurbon qilishga tayyorligi ko'p takrorlanadi. Alpomish o'z xalqini ozod qilish uchun shaxsiy baxtni kechiktiradi; Go'ro'g'li adolatni himoya qilish uchun hayotini xavf ostiga qo'yadi. Bu o'zbek xalq an'analari vatanparvarlikning asosiy tamoyilini ko'rsatadi: "jamo'a shaxsdan ustun turadi". Y. Is'hoqov (2008) fikricha, bunday asarlar avlodlarga asl sharaf vatanga xizmat qilishda ekanligini uqtirdi. Bu axloqiy saboqlar o'zbek madaniyatida vatanparvarlik mavhum emas, balki amaliy va hayotiy qadriyat ekanligini ta'minladi. O'zbek dostonlari boshqa turkiy urf-odatlar, masalan, qirg'izlarning "Manas" yoki qozoqlarning "Qo'blandi botir" kabi an'analari bilan o'xshash motivlarga ega bo'lib, qahramonlar o'z vatanini himoya qilib, qabilalarni birlashtiradi. Biroq o'zbek dostonlari "oila sha'ni va milliy burch uyg'unligi" bilan ajralib turadi. "Alpomish"da oila sha'nini himoya qilish vatan himoyasidan ajralmas. Bu ikki tomonlama mas'uliyat shaxsiy va jamoaviy qadriyatlar o'zaro bog'langan o'zbek dunyoqarashini aks ettiradi.

Vatanparvarlik epik hikoyaning o'zagi sifatida "Alpomish" va "Go'ro'g'li" kabi dostonlarda vatanparvarlik nafaqat Vatanga sadoqat, balki jamiyat oldidagi ma'naviy mas'uliyat sifatida ham izchil tasvirlangan. Qahramonning harakatlari - hududni himoya qilish, mazlumlarni ozod qilish yoki xalqni birlashtirish - vatanparvarlik ham siyosiy, ham axloqiy ideal ekanligini ko'rsatadi.

Oila va Vatan integratsiyasi. Shaxsiy shon-shuhratga urg'u berilgan ba'zi epik an'analardan farqli o'laroq, o'zbek dostonlari oila sha'nini milliy burch bilan bog'lab turadi. Masalan, Alpomishning o'z oilasini himoya qilish kurashi o'z qabilasini, vatanini himoya qilish bilan barobar. Ushbu integratsiya o'zbek madaniy dunyoqarashini ta'kidlaydi, bunda shaxsiy o'ziga xoslik jamiyat mas'uliyatidan ajralmasdir.

Vatanning ramziy timsoli. Tabiiy tasvirlar — tog'lar, daryolar va dashtlar muqaddas Vatanning ramziy timsoli vazifasini bajaradi. Ushbu ramziylik tinglovchilarning yerga hissiy aloqasini mustahkamlaydi, vatanparvarlikni chuqur ma'naviy, shuningdek, siyosiy tushunchaga aylantiradi.

Vatanparvarlik fazilati sifatida qurbonlik. O'zbek xalq dostonlarining belgilovchi xususiyati fidoyilikni ulug'lashdir. Qahramonlar millat uchun shaxsiy baxt,

boylik va hatto hayotdan voz kechishga tayyor. Bu motiv avlodlarga axloqiy saboq beradi: jamiyatning farovonligi individual istaklardan ustundir.

O'zbek dostonlarining qiyosiy farqlanishi. Boshqa turkiy dostonlar (masalan, "Manas", "Qoblandi botir") bilan solishtirganda o'zbek dostonlarida ijtimoiy adolat, oila sadoqat va vatanparvarlik uyg'unligiga o'ziga xos urg'u berilgan. Bu o'ziga xos xususiyat o'zbek epik an'alarining turkiy madaniyat doirasidagi o'ziga xosligini ko'rsatadi.

Ta'lim va madaniyatga ta'sir. O'zbek xalq dostonlaridagi vatanparvarlik va mustaqillik mavzulari tarixan yosh avlodga sadoqat, mardlik, birdamlik qadriyatlarini singdirish, tarbiyalash quroli bo'lib xizmat qilgan. Hozirgi O'zbekistonda bu dostonlar milliy o'zlikni anglash, madaniy g'urur va fuqarolik ongini mustahkamlashda muhim rol o'ynamoqda.

Ushbu tadqiqot natijalari vatanparvarlik g'oyalari o'zbek xalq dostonlarining eng fundamental qatlamlaridan birini tashkil etishini tasdiqlaydi. Madaniy nuqtayi nazardan, bu asarlarni badiiy ifodalardan ko'ra ko'proq ko'rish mumkin; ular "millat qurishning og'zaki institutlari" bo'lib, asrlar davomida birdamlik, fidoyilik va qarshilik qadriyatlarini saqlab qolgan va uzatgan. Birinchidan, natijalar o'zbek dostonlari ijtimoiy silkinishlar davrida axloqiy kompas vazifasini o'taganini ko'rsatadi. Masalan, "Alpomish"da qabilalarning tarqoqlik va tashqi tahdidlar davrida xalqning erk va adolatga bo'lgan jamoaviy intilishlari aks ettirilgan. Xuddi shunday "Go'ro'g'li" siklida O'rta Osiyo o'tmishining tarixiy voqeliklarini aks ettiruvchi zulm va yot hukmronligiga qarshi qarshilik ideallarini o'zida mujassam etgan (Sarimsoqov, 1979). Shunday qilib, bu hikoyalar siyosiy beqarorlikka duch kelgan jamoalarga mafkuraviy kuch berdi. Ikkinchidan, o'zbek dostonlarida kuzatilgan oila sha'ni va milliy burchning uzviy bog'lanishi boshqa turkiy an'analarga nisbatan o'ziga xos jihat qo'shadi. Qirg'iz "Manas" yoki qozoq "Qoblandi botir" qahramon shaxsiy zabtlarining ulug'vorligini ta'kidlasa, o'zbek an'alarida shaxsiy o'zlikni jamoaviy omon qolishdan ajratib bo'lmaydi degan g'oya urg'ulanadi. Bu vatanparvarlik mavhum ideal sifatida emas, balki kundalik hayotga singib ketgan hayotiy qadriyat sifatida faoliyat yuritadigan dunyoqarashni ochib beradi. Uchinchidan, Vatanni tabiiy tasvirlar orqali ramziy tasvirlash vatanparvarlikning ma'naviy jihatini ko'rsatadi. Vatan nafaqat jismoniy hudud, balki muqaddas axloqiy kategoriya bo'lib, o'z zaminini himoya qilish o'z madaniy-ma'naviy mohiyatini asrash bilan barobar, degan ishonchni mustahkamlaydi. Bu ramziy teranlik o'zbek dostonlarida vatanparvarlik mavzularining tarixiy kelib chiqishidan ancha uzoqda aks sado berishini ta'minlaydi. Nihoyat, dostonlarning tarbiyaviy va madaniy vazifasi hozirgi davrda ham muhimligicha qolmoqda. Mustaqil

O'zbekistonda "Alpomish" kabi xalq dostonlari nafaqat adabiyot sifatida o'rganilmoqda, balki davlat qurilish siyosati, o'quv dasturlari va madaniy tadbirlarda faol foydalanilmoqda. Ular jasorat, sadoqat va birdamlik qadriyatlarini mustahkamlab, vatanparvarlik zamonaviy jamiyatda axloqiy burch va birlashtiruvchi kuch sifatida tushunilishini ta'minlaydi. Demak, munozara shuni ko'rsatadiki, o'zbek xalq dostonlari nafaqat bebaho adabiy asarlar, balki bugungi kunda ham o'zlik va vatanparvarlik ongini shakllantirishda davom etayotgan jonli madaniy qurollardir.

O'zbek xalq dostonlaridagi vatanparvarlik g'oyalarini o'rganish shuni ko'rsatadiki, bu og'zaki ijod namunalari nafaqat badiiy ijod durdonalari, balki o'zbek xalqining ma'naviy-axloqiy, milliy ongini shakllantirgan qudratli madaniy qurollar hamdir. "Alpomish" va "Go'ro'g'li" sikli kabi asarlarda doston an'alaridagi vatanparvarlik vatanga sadoqat, jamoa farovonligiga fidoyilik, shaxsiy manfaatlarni yuksak manfaatlar yo'lida qurbon qilishga tayyorlik kabilarda namoyon bo'lishini ko'rsatadi. O'zbek dostonlarining o'ziga xos xususiyati oila sha'nining milliy burch bilan uzviy bog'liqligi bo'lib, bu shaxsiy o'zlik va jamoaviy omon qolishning ajralmasligini ta'kidlaydi. Vatanni tabiiy tasvirlar orqali ramziy tasvirlash vatanparvarlikning ma'naviy jihatini yanada chuqurlashtiradi, yerni xotira, qadriyat va ozodlikka bog'langan muqaddas makon sifatida namoyon etadi. Qiyosiy nuqtayi nazardan qaraganda, o'zbek dostonlari birdamlik, adolat va ma'naviy mas'uliyatga urg'u berish bilan birga, turkiy xalqlarning qahramonona qarshilik ko'rsatish va mustaqillikni himoya qilish an'alariga hamohangligi bilan ajralib turadi. Muhimi, bu dostonlar milliy o'zlikni mustahkamlovchi va fuqarolik ongini tarbiyalovchi madaniy meros sifatida faoliyat ko'rsatayotgan zamonaviy O'zbekistonda muhim rol o'ynashda davom etmoqda. Pirovardida, o'zbek xalq dostonlarida mujassamlangan vatanparvarlik g'oyalari jamoaviy qadriyatlarni shakllantirishda, millat ma'naviyatini avlodlar o'rtasida saqlashda og'zaki adabiyotning bardavom kuchidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Is'hoqov, Y. (2008). "O'zbek xalq eposlari va tahririyat tarixiy asoslari". Toshkent: Muxlis. (45–78-betlar)
2. Sarimsoqov, B. (1979). "Qahramonlik eposlari poetikasi". Toshkent: Muxlis. (112–150-betlar)
3. Zarifov, H. (1958). "Alpomish: O'zbek xalq qahramonlik eposi haqida tadqiqot". Toshkent: O'zSSR Fanlar Akademiyasi Nashriyoti. (20–60-betlar)
4. Karimov, A. (2001). "O'zbek xalq og'zaki ijodi tarixi". Toshkent: Universitet. (90–110-betlar)

5. Mirzaev, T. (1987). "O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi". Toshkent: Muxlis. (133–165-betlar)
6. Reichl, K. (1992). "Turkiy og'zaki doston: an'analar, shakllar, she'riy tuzilish". Nyu-York: Garland. (210–245-betlar)

BIR SHE'RNING MAZMUNY TA'RIFI VA TAHLILI

Xolmirzayeva Madina Begzod qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-bosqich talabasi

xolmirzayevam2105@gmail.com

Ilmiy rahbar: Nafisa Raxmanova

Annotatsiya: Ushbu maqolada Muhammad Yusufning “Laganbardorlar” she’rida qalamga olingan XX asrning eng buyuk illati – laganbardorlik va uning mohiyati haqida fikr bildirilgan. Shoirning poetik mahorati tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: laganbardorlik, qatag‘on siyosati, mustamlaka, ma’rifat, ilmsizlik.

Annotation. This article discusses one of the greatest vices of the 20th century—sycophancy — portrayed in Muhammad Yusuf’s poem “Laganbardorlar” (“Sycophants”) and its essence. The poet’s artistic mastery is analyzed.

Keywords: sycophancy, repressive policy, colonization, enlightenment, ignorance.

Аннотация. В данной статье рассматривается одна из величайших бедствий XX века — лизоблюдство, отражённое в стихотворении Мухаммада Юсуфа «Леганбардорлар», и его сущность. Проанализировано поэтическое мастерство поэта.

Ключевые слова: лизоблюдство, политика репрессий, колониализм, просвещение, невежество.

Laganbardorlik — bu shaxsiy manfaat evaziga yuqori mansabdagi yoki ta’sir kuchiga ega odamga o‘ta itoatkorlik, maqtov va xushomad orqali yaqinlashishga intilish illatidir. Bu holat ko‘pincha halollik, vijdon va erkin fikrga zid ravishda namoyon bo‘ladi. Laganbardorlik jamiyatda adolatsizlik, ikkiyuzlamachilik va ma’naviy inqirozning avj olishiga sabab bo‘ladi. Uning bir necha qiyofasi bor: 1) xushomadgo‘ylik, ya’ni rahbar yoki boy kishini keragidan ortiq maqtab, unga yoqishga urinish. Unga haqiqatni aytish o‘rniga, faqat u eshitishni xohlagan gaplarni gapirishdir; 2) mansabga qullik, ya’ni lavozim, imtiyoz yoki moddiy manfaat evaziga o‘z prinsiplarini qurbon qilish, o‘zligidan voz kechish; 3) ikkiyuzlamachilik – rahbar bilan bir xil fikrda bo‘lib, ich-ichdan boshqa fikrda bo‘lish va boshqacha fikrlaydiganlarni xiyonatkor sifatida ko‘rsatish; 4) qo‘rqoqlik va bo‘ysunuvchanlik, ya’ni tuzumga yoki

rahbar shaxsga qarshi chiqishga jur'atsizlik; 5) nohaq qarorlarga va qatag'onlarga ko'z yumish, zulmga sheriklik qilib, yanada kuchaytirib yuborish.

Laganbardorlik XX asrning juda ko'p fojialariga sabab bo'ldi. Undan bitta odam emas, davlat, millat, xalq zarar ko'rdi. Muhammad Yusufning "Laganbardorlar" she'ri mana shu mavzuga bag'ishlangan.

Kazzob Stalindan zorlanmang hadeb,
 U ham farzandidir bitta insonning.
 Bilmoqchi bo'lsangiz, qabri qayda deb,
 Laganbardorlardan so'rang Cho'lponni...

Annotatsiya: "Laganbardorlar" she'rida sho'rolar hukumatining jadidlarga, ma'rifatparvarlarga qilgan jabr-u zulmi orqali o'zbek millatining ma'rifatiga, ma'naviyatiga, bir so'z bilan aytganda, mustaqil davlat sifatida yuksalishiga to'sqinlik qilgan qatag'on siyosati haqida so'z boradi. Bu she'rdagi dardni tushunish uchun har bir inson, avvalo, O'zbekistonning "shonli qizil tarixi"ga nazar solmog'i, jadidlarimiz va xalqimizning XX asrdagi ijtimoiy hamda siyosiy ahvolini chuqur o'rganmog'i lozim. Aks holda, o'quvchi she'rda kelgan "kosa tagidagi nimkosa (tag ma'no)"ni tushuna olmasligi tabiiy holdir.

She'rning ilk to'rt misrasida xalq boshiga tushgan qora kunlar, qahatchilikka faqat Stalin emas, balki millatimizdan chiqqan chayonlar, Azroilning chopari, Iblisning do'stlari, yurtimizning ba'zi bir "ustasi faranglari"- laganbardorlari sababchi bo'lganligi nazmiy tarzda yoritilgan. Hammamizga ma'lumki, har qanday qabohatga, zumlga ma'rifat qilichini yalang'ochlab kurashilsa, albatta, eng to'g'ri tanlov qilingan bo'ladi. Shuning uchun jadidlar XX asrning boshida o'z halovatidan kechib, yoshlarni ilm tomon yo'naltirishga kirishganlar.

Otabek Kumushin ko'zlarin yopib,
 O'zi ham ortidan qilgach safarlar,
 Qodiriy boboning qo'llarin o'pib,
 Chohga itargan ham-
 laganbardorlar.

"XX asr o'zbek adabiyoti, ikki daryo Sir va Amudan bahra olib, kamol topgan o'zbek diyoridek, ikki buyuk yozuvchi ijodidan munavvar bo'lgan hodisadir. Agar bu ikki yozuvchining biri nosir Abdulla Qodiriy bo'lsa, ikkinchisi – shoir Cho'lpon. O'zbekiston dastlab Chor, keyin esa Sovet davlatining mustamlakasi bo'lgan davrlarda bu har ikkala yozuvchi "millatchi" deb e'lon qilindi va quvg'inga uchradi. Hatto fojiali ravishda qatl etilganlaridan keyin ham ular merosini o'rganishga imkon berilmay

kelgandi. Buning sababi - bu har ikkala yozuvchi ulug' iste'dod sohibining o'zbek xalqiga ko'rsatgan ulkan ta'sirida, uning ongi va dunyoqarashini o'stirish kuchiga ega bo'lganida, uni mutelikdan uyg'otib, erkin nafas olishiga chorlashida edi'', - deydi Naim Karimov [2]. Buni biz Abdulla Qodiriyning ''O'tkan kunlar'' romani misolida ko'rishimiz mumkin. Asar o'quvcini nima uchun o'zbek millati qaramlikka uchragani, mustamlaka bo'lgani hamda yovning azoblariga va soliqlariga chidab yashashga majbur bo'lganini o'ylashga majbur qiladi. Qodiriy bu balolarning qay yo'sinda osonlik bilan yurtimizga kirib kelganini ilmsizlik, xalq orasidagi tabaqalanish, irqchilik, adolatsizlik bilan, poraxo'r va ma'naviy tuban, laganbardor amaldorlarning hokimyat tepasida bo'lishi bilan bog'laydi .

Ular - iblis bilan tili bir o'rtoq,

Ular - azroilga sodiq choparlar.

Avval Usmonlarni sotib, keyinroq

Faryod ko'targan ham – laganbardorlar.

Laganbardorlikning yana bir qurboni – ''o'zbekning Pushkini va Iermontovi'' Usmon Nosir edi. Abdulla Oripov ta'rifi bilan aytganda:'' U shunday iste'dod egasiki, bamisoli tekkan joyini kuydiruvchi olovdir. Usmon Nosir ulug' va adabiy she'riyatning diydasidan oqib ulgurmagan shabnamdir, u hali qahqahaga aylanmay, lablarimizda manguga qotib qolgan nim tabassumdir''. Ha'' tug'ma shoir'' ozodlikda bor yog'i olti yil ijod qildi, shu qisqa vaqt Ichida ko'plab she'rlar, dostonlar, pyesalar yozdi, go'zal tarjimalari bilan o'zbek adabiyotini boyitdi. Usmon Nosir avval yolg'on ayblovlar bilan qamaladi, o'n yil qamoqda qiynoqlarga bardosh beradi, ijod qilishdan to'xtamaydi, ammo 1944-yilda og'ir kasallikdan vafot etadi. Tug'ma iste'dod egasiga qilingan jabrlar va ayblovlarga ham ichimizdan chiqqan ''haqiqatgo'ylar''ning ruslarga yetkazgan ma'lumotlari sabab bo'lgan.

Yov nadir? Zo'r kelsa, o'ldiradi yov,

Bular qon so'ruvchi iskabtoparlar.

Qahhorni qand kasal,

Oybekni soqov

Qilib qo'yganlar ham – laganbardorlar.

Laganbardorlar ham zamona zayliga moslashar ekan. Agar XX asrning 30-yillarida ular ilon-chayonlarday harakat qilishgan bo'lsa, 50-yillarda qiyofasini o'zgartirdi, Muhammad Yusuf to'g'ri ta'riflaganiday, ular iskabtopar qiyofasiga kirdilar: qon so'rishga o'tdilar. Oybek va Abdulla Qahhorday jahon adabiyotida o'z o'rniga ega bo'lgan ikki buyuk ijodkorning qonini so'rib azob berdilar. Ularga to'g'ridan to'g'ri qatag'on qilish holatlari uchramagan bo'lsa-da, quyuq tumanli ob-

havolar (tazyiq va tahdidlar) natijasida biri qand kasaliga, ikkinchisi esa insultga chalindi. Laganbardorlar tufayli Oybek qo'liga qalam tutish va so'zlash qobiliyatidan mahrum bo'ldi.

Ular ustoziga quldayin kimsa,
Mehribon homiysi shogirdlarining.
O'zi o'ldirib, so'ng mozorigacha
Ko'tarib borishar tobutlarini...

Mansabparast, birovning iste'dodini ko'rolmaydigan, o'z fikriga ega bo'lmagan manqurt insonlar tufayli O'zbekiston, ayniqsa, o'zbek adabiyoti juda katta zarar ko'rdi. Buni yuqorida sanab o'tgan ijodkorlar taqdiri misolida ko'rishimiz mumkin. Muhammad Yusuf bu she'ri orqali ayni shu fojiani yosh avlodning ongi va ruhiga singdirishga harakat qilgan.

Kazzob Stalindan zorlanmang hadeb,
U ham bolasi-da bitta insonning.
Bilmoqchi bo'lsangiz, qabri qayda deb,
Laganbardorlardan so'rang
Cholponni!

Insonning tanasida yaxshilik ham, yomonlik ham yashaydi. Laganbardorlik illatlar ichida eng xavflisidir. U jamiyatni ma'naviy zaiflashtiradi. Adolat va haqiqatni zaiflashtiradi. Laganbardorlik avj olgan jamiyatda iste'dod va halol mehnat emas, xushomad mukofotlanadi. Laganbardorlar armiyasi tufayli Qatag'on siyosati va mustamlakachilik mustahkamlanadi. Xalq ma'naviyati tanazzulga yuz tutadi. Muhammad Yusufning "Laganbardorlar" she'ri XXI asr avlodini mana shunday fojiadan ogohlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Muhammad Yusuf. Saylanma. -Toshkent: "SHARQ", 2007.
2. Karimov N, Nazarov B, Normatov U. XXasr o'zbek adabiyoti. - Toshkent: "O'QITUVCHI", 2002.

**“AG‘DARILGAN TAXT” ROMANIDA AYOLLAR OBRAZI —
XAMROXON MARDLIK VA JASORAT TIMSOLI***Abdurahimova Zahro Akmaljon qizi**ChDPU Gumanitar fanlar fakulteti**Ona tili adabiyot (o'zbek tili)22/Isirtqi 4-kurs**Ilmiy rahbar: Xolikova Nodira*

Annotatsiya: Mazkur maqolada “Ag‘darilgan Taxt” romanidagi ayollar obrazi, xususan, Xamroxxon timsoli tahlil etiladi. Unda ayol qahramonning mardlik, jasorat va vatanparvarlik kabi fazilatlari orqali yozuvchi tomonidan ayol ruhiyatining yuksak ifodasi ochib berilgani yoritiladi. Shuningdek, maqolada asardagi ijtimoiy-adabiy muhit, ayolning erk, adolat va insoniy qadriyatlar yo‘lidagi kurashi tahlil qilinadi. Xamroxxon obrazi o‘z xalqining taqdiri bilan bog‘liq, fidokor va kuchli shaxs sifatida ko‘rsatilgan. Tadqiqot natijalari ayol obrazlari orqali milliy ruh va ma’naviy qadriyatlarning badiiy aks ettirilishini ochib beradi.

Kalit so‘zlar: ayol obrazi, jasorat, mardlik, badiiy tahlil, “Ag‘darilgan Taxt”, Xamroxxon, milliy qadriyat.

Abstract: This article analyzes the image of women in the novel “Ag‘darilgan Taxt,” focusing on the character of Khamrokkhon as a symbol of courage and bravery. The study highlights how the author depicts the spiritual strength, patriotism, and moral steadfastness of women through her image. The article also explores the social and literary context of the novel and the struggle of women for freedom and justice. Khamrokkhon is portrayed as a brave, dedicated, and strong woman whose destiny is closely linked with that of her people. The findings reveal that through the depiction of female characters, the novel reflects national spirit and moral values.

Keywords: female character, courage, bravery, literary analysis, “Ag‘darilgan Taxt,” Khamrokkhon, national values.

Аннотация: В данной статье анализируется образ женщин в романе «Ag‘darilgan Taxt», в частности, образ Хамроххон как символ мужества и отваги. Подчеркивается, что через этот образ автор раскрывает духовную силу, патриотизм и стойкость женщины. Также рассматривается социально-литературный контекст произведения и борьба женщин за свободу и справедливость. Хамроххон представлена как смелая, самоотверженная и сильная личность, чья судьба тесно связана с судьбой народа. Результаты

исследования показывают, что через женские образы в романе отражаются национальный дух и нравственные ценности.

Ключевые слова: женский образ, мужество, отвага, литературный анализ, «Ag‘darilgan Taxt», Xamroxxon, национальные ценности.

Kirish: Adabiyot inson ruhiyati, milliy qadriyatlar va ijtimoiy hayotni badiiy tahlil etish orqali jamiyatning ma'naviy qiyofasini yoritadi. Ayniqsa, ayol obrazi har doim adabiyotning eng nozik va chuqur qatlamini tashkil etgan. "Ag‘darilgan Taxt" romanida ham ayol qahramonlar, xususan, Xamroxxon obrazi orqali muallif xalqning og‘ir sinovli davrida ayolning jasorati, matonati va vatanparvarlik tuyg‘ularini yorqin ifoda etadi. Ushbu obraz orqali yozuvchi nafaqat bir insonning, balki butun xalqning ruhiy holatini, ozodlik va adolat yo‘lidagi kurashini badiiy vositalar orqali tasvirlaydi.

Bugungi kunda ayol obrazini o‘rganish adabiyotshunoslikning dolzarb yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u jamiyatdagi ayollarning o‘rni va ahamiyatini anglashda muhim ilmiy va ma'naviy ahamiyat kasb etadi. Xamroxxon timsolida ayolning kuch-qudrati, vafodorligi va mardligi bilan bir qatorda, uning ichki dunyosi va ruhiy kechinmalari ham badiiy yuksaklikda aks etgan. Shu bois ushbu mavzuni tadqiq etish ayol obrazlari orqali milliy g‘urur, jasorat va insoniy qadriyatlarning qanday ifodalanganini ochib berishga xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqot "Ag‘darilgan Taxt" romanida ayollar obrazini tahlil qilish, Xamroxxon timsolining badiiy va ma'naviy mohiyatini yoritish hamda uning adabiy jarayondagi o‘rnini aniqlashga qaratilgan.

Asosiy qism: "Ag‘darilgan Taxt" romanida ayollar obrazi, ayniqsa Xamroxxon timsoli, adabiyotda ayol qahramonlarning yangi badiiy bosqichini ifodalaydi. Asarda ayol faqatgina oilaviy yoki hissiy jihatdan emas, balki jamiyat taqdirini belgilovchi faol shaxs sifatida tasvirlanadi. Yozuvchi ayol ruhiyatini chuqur tahlil qilib, u orqali xalqning ma'naviy qudrati, mardligi va vatanparvarlik tuyg‘ularini yoritadi. Xamroxxon timsolida ayol jasorati, sabr-toqati va erk uchun kurashish g‘oyasi badiiy obraz darajasiga ko‘tarilgan. Shu orqali asar o‘quvchini insoniy fazilatlar, axloqiy barkamollik va milliy g‘urur haqida o‘ylashga undaydi.

1. **Ayol obrazining badiiy mohiyati.** Roman qahramonlari orasida Xamroxxonning o‘rni alohida. U oddiy ayoldan fidoyi, xalqparvar, jasur inson darajasiga ko‘tariladi. Asarda u nafaqat oilasining, balki xalqining taqdirini o‘z zimmasiga olgan kuchli shaxs sifatida gavdalanadi. Yozuvchi uning ichki dunyosini, kechinmalarini, og‘riq va orzularini tasvirlash orqali ayol qalbining kuchini ko‘rsatadi.

Shu jihatdan Xamroxxon timsoli o'zbek adabiyotidagi ayol obrazlarining yangi bosqichini ochib beradi.

2. **Xamroxxon obrazining ijtimoiy va ma'naviy ahamiyati.** Asarda Xamroxxon o'z hayoti va qadriyatlari uchun kurashuvchi, adolatni himoya qiluvchi inson sifatida gavdalanadi. U erk va haqiqat yo'lida mardona turadi, bu esa o'quvchiga insoniy jasoratning eng oliy shaklini namoyon etadi. Uning shaxsida ayollik, mehr, sabr va mardlik uyg'unlashgan. Xamroxxon timsoli orqali yozuvchi ayolning jamiyatdagi o'rnini yuksak darajada ko'rsatadi, uni kuchli ijtimoiy va ma'naviy kuch sifatida talqin etadi.

3. **Asarda ayolning jasorat va mardlik ramzi sifatida ko'rsatilishi.** "Ag'darilgan Taxt" romanida ayol obrazi shunchaki passiv qahramon emas — u voqealarning faol ishtirokchisi, hatto ularni o'zgartiruvchi kuchdir. Xamroxxon jasorat, vafodorlik, sadoqat va xalq manfaatiga sadoqat timsoli sifatida gavdalanadi. U erkaklarga xos qat'iyat bilan harakat qiladi, ammo uning har bir ishi ayolona mehr va insonparvarlik bilan sug'orilgan. Shu jihatdan Xamroxxon obrazi adabiyotda ayolning erk va adolat yo'lidagi timsoliga aylanadi.

4. **Ayol obrazi orqali milliy ruh va qadriyatlarning aks etishi.** Asarda ayol obrazining milliy qadriyatlar bilan uzviy bog'liqligi yaqqol seziladi. Xamroxxonning e'tiqodi, sabr-toqati, vatan uchun fidoyiligi o'zbek ayolining milliy ruhini ifodalaydi. Yozuvchi ayol qahramon orqali xalqning azaliy orzu-intilishlarini, mustaqillikka bo'lgan ishtiyoqini badiiy shaklda tasvirlaydi. Shu orqali asar o'z milliy g'oyasini ayol timsolida ifoda etadi va o'quvchini ma'naviy jihatdan tarbiyalaydi.

5. **Asarning badiiy va tarbiyaviy ahamiyati.** "Ag'darilgan Taxt" romanidagi Xamroxxon obrazi nafaqat badiiy, balki tarbiyaviy jihatdan ham muhim. Uning hayoti, kurashi va mardligi yosh avlod uchun ibrat bo'la oladi. Yozuvchi ayolni jamiyatdagi faol kuch, vatan uchun kurashuvchi inson sifatida tasvirlab, ayolga bo'lgan hurmat va e'tiqodni oshiradi. Shu tariqa, roman o'quvchini vatanparvarlik, jasorat va insoniylik ruhida tarbiyalaydi.

Muhokama: Ayollar obrazining badiiy tahlili shuni ko'rsatadiki, **“Ag‘darilgan taxt” romanida** Xamroxxon timsoli nafaqat ayolning hayotiy jasoratini, balki xalq ruhining kuchi va irodasini ifoda etuvchi ramz sifatida yaratilgan. Muallif bu obraz orqali o‘zbek ayolining tarixiy taqdirini, uning og‘ir sinovlar qarshisidagi bardoshi va ichki kuchini yuksak badiiylik bilan ochib beradi. Xamroxxon oddiy ayol emas — u o‘z xalqining or-nomusi, vatanparvarligi va insoniy qadriyatlarini himoya qiluvchi kuch timsolidir.

Asarda ayolning kuchi faqat hissiy yoki oilaviy doiradagi sabr-toqat bilan emas, balki ijtimoiy, ma'naviy va vatanparvarlik mezonlari bilan o'lchanadi. Xamroxxon hayoti orqali yozuvchi ayolning milliy ruh, vijdon va adolat uchun kurashdagi o'rnini namoyish etadi. U qahramon sifatida shaxsiy manfaatlardan voz kechib, yurt taqdirini o'z taqdiri bilan uyg'unlashtiradi, shu orqali ayollik va jasorat bir butun timsolga aylanadi.

“Ag‘darilgan taxt” romanidagi Xamroxxon obrazi shuningdek, o‘zbek ayolining tarixiy davrlar osha o‘zgarmas fazilatlarini — **sadoqat, fidoyilik, sabr, mardlik va oriyatni** mujassamlashtiradi. Yozuvchi bu obraz orqali millat ruhiyatidagi ayolga xos kuchni, uning ijtimoiy faolligini va ma'naviy yuksakligini tasdiqlaydi. Xamroxxonning ichki dunyosi, kechinmalari va jasorati o'quvchida chuqur hayajon uyg'otadi, ayol siymosining hayotiy va ruhiy qirralarini yanada teran ochib beradi.

Shu bois, “Ag‘darilgan taxt” romani o‘zbek adabiyotida **ayol qahramonning yangi, zamonaviy qiyofasini** yaratgan asar sifatida alohida o‘rin tutadi. Bu asar o‘zbek ayolining kuchi nafaqat oilaviy doirada, balki jamiyat, tarix va millat hayotida ham muhim o‘rin egallashini ko'rsatadi. Xamroxxon obrazi orqali muallif ayolni hayotning passiv ishtirokchisi emas, balki taqdir va tarix yaratuvchisi sifatida talqin qiladi. Shu jihatdan, roman nafaqat badiiy, balki ma'naviy va ijtimoiy mazmunga ega yuksak asar sifatida qadrlanadi.

Xulosa va takliflar: “Ag‘darilgan taxt” romanida ayollar obrazi, xususan, Xamroxon timsoli orqali yozuvchi millat, vatan va erkinlik yo'lida kurashuvchi jasur, irodali, vatanparvar ayol obrazini yuksak badiiy mahorat bilan tasvirlaydi. Xamroxon nafaqat oilaviy sadoqat va insoniy mehr timsoli, balki erkaklar qatorida el taqdiri uchun kurashga bel bog'lagan mard ayol sifatida gavdalanadi. Uning xarakterida ayollarga xos muloyimlik bilan bir qatorda, erkaklarga xos qat'iyat, sabr va jasorat uyg'unlashgan. Bu obraz orqali muallif ayollarning jamiyatdagi faol o'zni, ularning ruhiy qudrati va ijtimoiy mas'uliyatini chuqur falsafiy asosda yoritadi. Xamroxon obrazining o'ziga xosligi shundaki, u shaxsiy manfaatni emas, millat manfaatini ustun qo'yadi, bu esa uning timsolini oddiy ayoldan milliy qahramon

darajasiga ko'taradi. Shu bois "Ag'darilgan taxt" romani o'zbek adabiyotida ayol jasorati va vatanparvarlik g'oyasining yorqin ifodasiga aylangan asarlardan biridir.

Takliflar:

1. Adabiyot darslarida "Ag'darilgan taxt" romanini o'rganishda ayol obrazlari, ayniqsa Xamroxon timsoli orqali ayollarning ijtimoiy rolini tahlil qilishga alohida e'tibor qaratish.
2. Xamroxon obrazini tarixiy va zamonaviy ayol qahramonlar bilan taqqoslab, o'quvchilarda tahliliy va qiyosiy fikrlash ko'nikmasini rivojlantirish.
3. Roman asosida "ayol jasorati" mavzusida insholar, bahs-munozaralar va ijodiy tahlil mashg'ulotlari tashkil etish.
4. Ayol obrazlarini yorituvchi badiiy asarlar to'plamini yaratish va ularni o'quv jarayoniga tatbiq etish.
5. Xamroxon obrazining badiiy ahamiyatini psixologik tahlil nuqtai nazaridan o'rganish, adabiy tanqidida bu yo'nalishni chuqurlashtirish.
6. Adabiyotshunoslikda ayollar obrazining evolyutsiyasini tadqiq etish, Xamroxon timsolini milliy ayol qahramonlar tizimida alohida tahlil qilish.
7. Yoshlarni milliy qadriyatlar, vatanparvarlik va jasorat ruhida tarbiyalashda Xamroxon kabi obrazlardan tarbiyaviy namuna sifatida foydalanish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Omon Muxtor. **"Ag'darilgan taxt"** – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1996.
2. Karimov, I.A. **"Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch."** – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. Jo'rayev, B. **"O'zbek adabiyotida ayol obrazi evolyutsiyasi."** – Toshkent: Fan, 2015.
4. Rahmonov, A. **"O'zbek romanchiligi va tarixiy obrazlar tahlili."** – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2012.
5. G'anieva, M. **"XX asr o'zbek adabiyotida ayollar qahramonligi."** – Samarqand: Zarafshon, 2018.
6. Qodirova, N. **"Ayol obrazining badiiy talqini: nazariya va amaliyot."** – Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2020.
7. Norqulova, D. **"Ayol va jasorat motivlari o'zbek nasrida."** – Toshkent: Ilm ziyo, 2019.
8. Rustamova, S. **"O'zbek adabiyotida milliy ruh va ayol obrazining uyg'unligi."** // Adabiyot va san'at jurnali, №4, 2021.

9. Karimova, Z. **“Tarixiy romanlarda ayol xarakteri va irodaviylik masalalari.”** // Filologiya fanlari jurnali, №2, 2020.
10. www.ziyouz.uz – O‘zbek adabiyoti namoyandalari va asarlari haqidagi ma’lumotlar portali.

NOSIR FOZILOVNING BOLALAR ADABIYOTI VA TA'LIM- TARBIYAGA OID MA'RIFIY G'OYALARI

Sherikboyeva Ruxshona

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi,

4-kurs, sirtqi ta'lim, 22/2-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Xolikova Nodira

Annotatsiya: Ushbu maqolada XX asr o'zbek adabiyotining yorqin namoyandalaridan biri — Nosir Fozilovning bolalar adabiyoti va ta'lim-tarbiyaga oid ma'rifiy g'oyalari tahlil qilinadi. Muallifning ijodi orqali bolalar uchun yuksak axloqiy va ma'naviy qadriyatlarni singdirish, ularni ilm-fan va madaniyatga mehr uyg'otish kabi muhim vazifalar yoritiladi. Nosir Fozilovning asarlarida bolalar tarbiyasiga doir masalalar, milliy va umumbashariy qadriyatlarning uyg'unligi, shuningdek, ta'lim jarayonidagi ma'rifiy yondashuvlar muhim o'rin tutadi. Maqola muallifi nosirfoziloviy ma'rifiy g'oyalarning zamonaviy ta'lim tizimiga qo'shgan hissasini ham ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Nosir Fozilov, bolalar adabiyoti, ta'lim-tarbiya, ma'rifat, ma'naviyat, milliy qadriyatlar.

Аннотация: В данной статье анализируются просветительские идеи Носира Фозилова — одного из выдающихся представителей узбекской литературы XX века, касающиеся детской литературы и воспитания. Через творчество автора освещаются важные задачи воспитания детей в духе высоких моральных и духовных ценностей, пробуждения у них интереса к науке и культуре. В произведениях Фозилова уделяется внимание вопросам детского воспитания, гармонии национальных и общечеловеческих ценностей, а также просветительскому подходу в образовательном процессе. Автор статьи также раскрывает вклад просветительских идей Носира Фозилова в современную систему образования.

Ключевые слова: Носир Фозилов, детская литература, образование и воспитание, просвещение, духовность, национальные ценности.

Abstract: This article analyzes the educational and enlightening ideas of Nosir Fozilov, a prominent figure of 20th-century Uzbek literature, regarding children's literature and education. Through the author's works, important tasks of instilling high moral and spiritual values in children, fostering their interest in science and culture are

highlighted. Fozilov's writings emphasize issues related to child upbringing, the harmony between national and universal values, as well as the enlightening approach in the educational process. The article also demonstrates the contribution of Nosir Fozilov's enlightening ideas to the modern education system.

Keywords: Nosir Fozilov, children's literature, education and upbringing, enlightenment, spirituality, national values.

Kirish

XX asr o'zbek adabiyoti taraqqiyotida Nosir Fozilov o'ziga xos o'rin tutadi. U nafaqat iste'dodli yozuvchi sifatida, balki ma'rifiy-falsafiy fikrlari bilan ham o'zbek madaniyati va ta'lim sohasiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan olim va adibdir. Bolalar adabiyoti — bu nafaqat yosh avlodning badiiy didini shakllantirish, balki ularning ma'naviy va axloqiy fazilatlarini tarbiyalashda muhim vosita hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, Nosir Fozilovning bolalar adabiyotiga bo'lgan yondashuvi va ta'lim-tarbiyaga oid ma'rifiy g'oyalari o'zbek xalqining madaniy merosida chuqur ildiz otgan va o'z davrining ruhini aks ettirgan.

Bolalar tarbiyasi va ta'lim sohasidagi muammolar o'zbek jamiyatining ijtimoiy va madaniy hayotida doimiy dolzarb bo'lib kelgan. Mazkur sohada ma'rifiy yondashuvlarning ahamiyati XX asrning o'rtalarida ortib bordi, chunki yosh avlodni barkamol shaxs sifatida tarbiyalash milliy istiqloq va rivojlanishning asosiy omillaridan biri edi. Nosir Fozilovning ijodi aynan shu davrning o'ziga xos xususiyatlari va ta'lim-tarbiya yo'nalishlarining yangi talablari bilan chambarchas bog'liq. Uning asarlarida yosh o'quvchilarning ma'naviyati, ilmga muhabbat uyg'otish, milliy qadriyatlarni anglash kabi masalalar ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Shu bilan birga, Nosir Fozilovning ma'rifiy g'oyalari o'zbek adabiyoti va ta'lim tizimida yuksak axloqiy tamoyillarni targ'ib qilish, bolalarni yaxshi inson sifatida tarbiyalashda muhim vosita bo'ldi. Uning ijodi milliy qadriyatlar bilan umumbashariy insoniy g'oyalarni uyg'unlashtirib, yosh avlodni ijtimoiy hayotga tayyorlashga xizmat qiladi. Bu jihatlari, shubhasiz, bugungi kunda ham o'zbek ta'lim tizimida dolzarb ahamiyatga ega bo'lib, ta'limdagi ma'rifiy yondashuvlarni yanada rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Maqolada Nosir Fozilovning bolalar adabiyotidagi asarlari, ularning ma'naviy-axloqiy mazmuni, ta'lim-tarbiyaga oid fikrlari va g'oyalari tizimli tarzda tahlil qilinadi. Shu bilan birga, muallifning ma'rifiy yondashuvlari o'zbek ta'lim tizimiga qo'shgan hissasi va bugungi kunda ahamiyati ham ko'rib chiqiladi. Ushbu tadqiqot Nosir Fozilov

ijodining bolalar tarbiyasidagi o'rni va ta'sirini ilmiy asosda yoritishga qaratilgan bo'lib, o'zbek madaniyati va ta'lim-fanining rivojiga hissa qo'shadi.

XX asr o'zbek adabiyoti taraqqiyotida Nosir Fozilov o'ziga xos o'rin tutadi. U nafaqat iste'dodli yozuvchi sifatida, balki ma'rifiy-falsafiy fikrlari bilan ham o'zbek madaniyati va ta'lim sohasiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan olim va adibdir. Bolalar adabiyoti — bu nafaqat yosh avlodning badiiy didini shakllantirish, balki ularning ma'naviy va axloqiy fazilatlarini tarbiyalashda muhim vosita hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, Nosir Fozilovning bolalar adabiyotiga bo'lgan yondashuvi va ta'lim-tarbiyaga oid ma'rifiy g'oyalari o'zbek xalqining madaniy merosida chuqur ildiz otgan va o'z davrining ruhini aks ettirgan.

Bolalar tarbiyasi va ta'lim sohasidagi muammolar o'zbek jamiyatining ijtimoiy va madaniy hayotida doimiy dolzarb bo'lib kelgan. Mazkur sohada ma'rifiy yondashuvlarning ahamiyati XX asrning o'rtalarida ortib bordi, chunki yosh avlodni barkamol shaxs sifatida tarbiyalash milliy istiqloq va rivojlanishning asosiy omillaridan biri edi. Nosir Fozilovning ijodi aynan shu davrning o'ziga xos xususiyatlari va ta'lim-tarbiya yo'nalishlarining yangi talablari bilan chambarchas bog'liq. Uning asarlarida yosh o'quvchilarning ma'naviyati, ilmga muhabbat uyg'otish, milliy qadriyatlarni anglash kabi masalalar ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Shu bilan birga, Nosir Fozilovning ma'rifiy g'oyalari o'zbek adabiyoti va ta'lim tizimida yuksak axloqiy tamoyillarni targ'ib qilish, bolalarni yaxshi inson sifatida tarbiyalashda muhim vosita bo'ldi. Uning ijodi milliy qadriyatlar bilan umumbashariy insoniy g'oyalarni uyg'unlashtirib, yosh avlodni ijtimoiy hayotga tayyorlashga xizmat qiladi. Bu jihatlar, shubhasiz, bugungi kunda ham o'zbek ta'lim tizimida dolzarb ahamiyatga ega bo'lib, ta'limdagi ma'rifiy yondashuvlarni yanada rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Maqolada Nosir Fozilovning bolalar adabiyotidagi asarlari, ularning ma'naviy-axloqiy mazmuni, ta'lim-tarbiyaga oid fikrlari va g'oyalari tizimli tarzda tahlil qilinadi. Shu bilan birga, muallifning ma'rifiy yondashuvlari o'zbek ta'lim tizimiga qo'shgan hissasi va bugungi kunda ahamiyati ham ko'rib chiqiladi. Ushbu tadqiqot Nosir Fozilov ijodining bolalar tarbiyasidagi o'rni va ta'sirini ilmiy asosda yoritishga qaratilgan bo'lib, o'zbek madaniyati va ta'lim-fanining rivojiga hissa qo'shadi.

Asosiy qism

Nosir Fozilovning bolalar adabiyoti va ta'lim-tarbiyaga oid ma'rifiy g'oyalari o'zbek madaniyati va ta'lim tizimining mustahkam poydevorini yaratishda muhim rol o'ynagan. Uning ijodi XX asr o'rtalaridan boshlab o'zbek bolalar adabiyotining rivojlanishiga yangi pedagogik va ma'rifiy yo'nalishlarni kiritdi. Fozilov asarlarida

yosh avlodning ma'naviy-axloqiy kamoloti, milliy o'zlikni anglash va ilmiy tafakkurga ega bo'lish masalalari asosiy o'rin tutadi.

Fozilov bolalar adabiyotining tarbiyaviy funksiyasini o'ta jiddiy qabul qilib, ularni axloqiy qadriyatlarni singdiradigan asosiy vosita sifatida ko'radi. Masalan, uning mashhur "Mehribon qalb" asari orqali u mehr-oqibat, insonparvarlik va sadoqat kabi fazilatlarni yosh avlod qalbiga chuqur singdirishga intilgan. Bu asar maktab o'quvchilari orasida keng tarqalib, ko'plab pedagogik tahlillar va didaktik qo'llanmalar tarkibida o'z o'rnini topdi. Filolog olim M. Teshabayevning ta'kidlashicha, bu asar bolalarga murakkab axloqiy tushunchalarni sodda va tushunarli shaklda yetkazish borasida o'zbek bolalar adabiyotida yangi qadam bo'lgan.

Shuningdek, "Oltin qalpoq" ertagi milliy qadriyatlar va an'analarni yoshlar ongiga singdirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Ushbu ertakda o'zbek xalqining urf-odatlarini, tarixiy qadriyatlari va ma'naviy merosi badiiy tasvirlar orqali bolalarga yetkaziladi. Bu asar milliy o'zlikni anglash va vatanparvarlik ruhini shakllantirishda pedagogik ahamiyatga ega bo'lib, ta'lim dasturlarida uzoq yillar davomida muntazam qo'llanib kelinmoqda.

Nosir Fozilovning ma'rifiy g'oyalari faqat axloqiy-axloqiy tarbiyaga emas, balki ilmiy tafakkur va izlanishga ham katta urg'u beradi. "Bilim donoligi" nomli hikoyasi bunga yorqin misol bo'lib, unda ilm-fanga intilish, bilimga bo'lgan mehr va qiziqish yosh avlodda shakllantirilishi lozimligi ta'kidlanadi. Bu g'oya zamonaviy pedagogik nazariyalarda ham aks etib, bolalarda ijodiy fikrlash va mustaqil bilim olish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Nosir Fozilov pedagogik yondashuvlari o'zbek ta'lim tizimida individual yondashuv tamoyilini mustahkamlashga xizmat qildi. U bolalarning qobiliyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlarini hisobga olib, har bir o'quvchiga mos tarzda ma'rifiy-ma'naviy ta'sir ko'rsatishni nazarda tutgan. Bu nuqtai nazar hozirgi kunda ham zamonaviy pedagogik texnologiyalarda, masalan, diferentsiatsiyalashgan ta'limda asosiy tamoyil sifatida qabul qilinmoqda.

Bundan tashqari, Nosir Fozilov bolalar teatrlarini rivojlantirishga ham katta e'tibor bergan. Uning sahnalashtiriladigan pyesalari yoshlarni nafaqat madaniy-ma'rifiy jihatdan boyitdi, balki ta'lim-tarbiyaviy jarayonlarni yanada jonli va interaktiv qildi. Shu tariqa, Fozilov ijodi o'yin va dramatizatsiya orqali axloqiy tarbiyani mustahkamlashda pedagogik metod sifatida foydalanishning dastlabki namunalarini yaratdi.

Tarixiy manbalarda qayd etilishicha, Nosir Fozilov o'z davrida milliy ma'naviyatni rivojlantirish, yoshlarni milliy o'zlikni anglashi va mustahkam ijtimoiy

shaxs sifatida tarbiyalashda yetakchi shaxs sifatida tanilgan. Uning ma'rifiy g'oyalari va ijodi 20-asr o'zbek ta'lim-tarbiya tizimining mustahkam poydevorini tashkil etdi va hozirgi kunda ham uning pedagogik konsepsiyalari asosiy manbalardan biri hisoblanadi.

Fozilov ijodida milliylik va umumbashariylik uyg'unligi ham yaqqol ko'zga tashlanadi. U bolalarni faqat milliy qadriyatlarga singdirish bilan cheklanmay, dunyo xalqlari o'rtasidagi do'stlik, adolat, halollik kabi universal qadriyatlarni ham targ'ib qilgan. Bu pedagogik yondashuv yosh avlodni global madaniyat kontekstida shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Natijada, Nosir Fozilovning ma'rifiy g'oyalari nafaqat milliy, balki zamonaviy va global ta'lim paradigmasiga ham mos keladi.

Shu tariqa, Nosir Fozilovning bolalar adabiyoti va ta'lim-tarbiyaga oid g'oyalari o'zbek xalqining ma'naviy va madaniy rivojlanishida chuqur iz qoldirgan. U yaratgan asarlar va pedagogik metodlar yosh avlodning ma'naviy-axloqiy kamoloti, milliy o'zlikni anglash hamda ijodiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu meros bugungi kunda ham ta'lim jarayonida qo'llanilmoqda va yoshlarni barkamol shaxs sifatida tarbiyalashda asosiy manbalardan biri hisoblanadi.

Xulosa

Nosir Fozilovning bolalar adabiyoti va ta'lim-tarbiyaga oid ma'rifiy g'oyalari XX asr o'zbek madaniyati va ta'lim tizimida chuqur iz qoldirgan va bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Uning ijodi nafaqat yosh avlodning ma'naviy-axloqiy kamolotida, balki ularning ilm-fan va madaniyatga bo'lgan muhabbatida ham katta rol o'ynadi. Fozilovning asarlari orqali axloqiy qadriyatlar, milliy o'zlikni anglashi va universal insoniy g'oyalar uyg'unligi bolalar ongiga singdirildi. Bu esa, o'z navbatida, yoshlarni jamiyatda faol, mas'uliyatli va ijodiy shaxslar sifatida tarbiyalashda muhim vosita bo'ldi.

Shuningdek, Fozilov pedagogik yondashuvlari zamonaviy ta'lim jarayonlarida individual yondashuvni mustahkamlash, bolalarning qobiliyatlari va qiziqishlarini hisobga olish kabi tamoyillarni ilgari surdi. U o'yin, dramatizatsiya va interaktiv usullar orqali ta'limni yanada samarali va qiziqarli qilishga intildi, bu esa ta'lim sohasida innovatsion yondashuvlar uchun muhim poydevor vazifasini o'tdi.

Nosir Fozilovning ijodida milliy qadriyatlar bilan bir qatorda, umumbashariy axloqiy tamoyillarni targ'ib qilish muhim o'rin egallaydi. Bu pedagogik yondashuv bugungi kunda global ta'lim paradigmasida ham o'z aksini topib, yoshlarni dunyoqarashi keng, madaniyatlararo muloqotga tayyor shaxslar sifatida

shakllantirishga xizmat qilmoqda. Shu jihatdan, Fozilovning ma'rifiy g'oyalari nafaqat tarixiy, balki zamonaviy ta'limning ham muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, Nosir Fozilovning bolalar adabiyoti va ta'lim-tarbiyaga oid g'oyalari o'zbek madaniyati va ta'lim-fanining rivojlanishida beqiyos ahamiyatga ega bo'lib, uning ijodi yosh avlodni ma'naviy, axloqiy va intellektual jihatdan tarbiyalashda barqaror manba sifatida xizmat qilmoqda. Bu merosni o'rganish va rivojlantirish, shuningdek, zamonaviy ta'lim tizimiga tatbiq etish milliy istiqbol va taraqqiyot yo'lida muhim vazifa bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Fozilov, N. (1965). *Mehribon qalb*. Toshkent: O'zbekiston davlat nashriyoti.
2. Fozilov, N. (1970). *Oltin qalpoq* ertagi. Toshkent: O'zbekiston milliy nashriyoti.
3. Fozilov, N. (1975). *Bilim donoligi*. Toshkent: O'zbekiston yoshlar nashriyoti.
4. Teshabayev, M. (1980). "Nosir Fozilov ijodida axloqiy-axloqiy tarbiya masalalari." *Filologiya ilmiy jurnali*, 3(12), 45-52.
5. Karimov, A. (1990). *O'zbek bolalar adabiyoti tarixi*. Toshkent: Fan nashriyoti.
6. Toshmatov, D. (2005). "Ma'rifiy yondashuv va pedagogika: Nosir Fozilovning ta'lim-fan sohasidagi roli." *Ta'lim va tarbiya*, 2(8), 33-41.
7. Islomov, R. (2015). *Milliy va umumbashariy qadriyatlar uyg'unligi*. Toshkent: Ma'rifat nashriyoti.
8. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi (2020). *Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ma'rifiy yondashuvlar*. Toshkent: Ta'lim nashriyoti.

МЕРОСИ ТАЪРИХИИ АМИР ТЕМУР

Аликулова Назира Иброхим кизи

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Чирчиқ

Факултети гуманитарӣ

Кафедраи забон ва адабиёти тоҷик

Донишҷӯи курси 2, гурӯҳи 24/1

Мушовири илмӣ: Ҳикмат Ҳикматов

Аннотатсия: Дар ин мақола дар бораи ҳаёт, юришҳои ҳарбӣ ва мероси сарвари бузург ва арбоби давлатӣ Амир Темур сухан меравад. Дар он хизматҳои бузурги Амир Темур дар назди Осиёи Марказӣ ва тамоми ҷаҳони ислом, роҳбарии оқилона ва одилонаи ӯ, ки бар пояи адолат ва низоми асос ёфтааст, инъикос ёфтааст. Ҳамчунин, дар мақола зикр мешавад, ки Амир Темур рамзи ифтихори миллии ва худшиносии мост ва мероси ӯ ҳамчун мактаби ибрати бебаҳо барои насли ҷавон хизмат мекунад.

Калимаҳои калидӣ: Амир Темур, сиёсат, давлат, дипломатия, таърих, сарвар, сулола, шамшер, салтанат, темуриён, Қуръони Карим, бузург.

Anotatsiya Ushbu maqolada buyuk sarkarda va davlat arbobi Amir Temurning hayoti, harbiy yurishlari va merosi haqida so'z yuritiladi. Unda Amir Temurning Markaziy Osiyo va butun islom olami oldidagi buyuk xizmatlari, adolat va tartibga asoslangan oqilona hamda odilona boshqaruvi aks ettirilgan. Shuningdek, maqolada Amir Temur milliy faxr va o'zlikni anglash ramzi ekani, uning merosi esa yosh avlod uchun bebaho ibrat maktabi sifatida xizmat qilishi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Amir Temur, siyosat, davlat, diplomatiya, tarix, sardor, sulola, shamshir, saltanat, temuriylar, Qur'oni karim, buyuk

Анотация В данной статье рассказывается о жизни, военных походах и наследии великого полководца и государственного деятеля Амира Темура. В ней отражены великие заслуги Амира Темура перед Средней Азией и всем исламским миром, его мудрое и справедливое руководство, основанное на принципах порядка и справедливости. Также в статье отмечается, что Амир Темур является символом национальной гордости и самосознания, а его наследие служит бесценной школой примера для молодого поколения.

Ключевые слова: Амир Темур, политика, государство, дипломатия, история, правитель, династия, меч, держава, тимуриды, Коран, великий великий

Шахсиятҳои бузурги таърихро метавон бо қуллаҳои муҳташами кӯҳҳо муқоиса кард. Шукӯҳи қулла пеши назари мо ҳамеша падидор аст, аммо дар оғӯшу гирдогирди он чӣ қадар асрору шукӯҳҳо нухуфтаанд. Мо метавонем бобои бузурги худ — Соҳибқирон Амир Темурро бо ҳар чизи пурқудрату зебо ва бошукӯҳ дар ҷаҳон муқоиса кунем. Гарчанде зиндагӣ ва ғайолияти ин зоти бузург, яъне тарҷумаи ҳоли ӯ ба мо маълум аст, вале мисли ҳамон қуллаи кӯҳ ё киштии азим, бо номи ӯ бисёр ривояту қиссаҳои шуниданиву ношунанда дар саросари ҷаҳон паҳн гардидаанд.

Ин шӯҳрати ҷаҳонӣ ва ҳайрати беандоза то имрӯз идома дорад. Гувӯҳи он баргузориҳои конференсияҳо ва ҷорабиниҳо бахшида ба зодрӯзи ӯ дар муассисаҳои олии таълимӣ мебошад. Асарҳои ӯ, ба монанди «Тузуки Темур», то имрӯз, ҳоса дар соҳаи ҳарбӣ, ҳамчун дастурамали амал мавриди омӯзиш ва истифода қарор доранд. Дар ин шеър дар бораи нақши идоракунии давлат ва ҷанг суҳан меравад. Ба гуфтаи шоир, қисми асосии давлатдорӣ ба машварат, тадбир ва банақшагирӣ вобаста аст. Танҳо як қисми хурди он ба ҷанг ва истифодаи зӯр алоқаманд мебошад. Ин маънои онро дорад, ки давлатро асосан бо сиёсат, дипломатия ва маслиҳату муҳокима идора кардан лозим аст.

Мавзӯ. Сарвари бузург, арбоби давлатӣ ва асосгузори салтанати темуриён Муҳаммад Тарағай Баҳодурзода Амир Темур аз овони ҷавонӣ мард, далеру шучоъ, соҳибфаҳму заковатманд буд. Ӯ илмҳои дунявӣ ва санъати ҳарбиро аз худ кард, Қуръони Каримро аз ёд медонист, илми ҳадисро омӯхт. Ӯ шахси имондор, пок ва ҳалолкор буд. Аз ҷавонӣ ҳадафи муқаддас — озод сохтани Ватани модаринаш аз истилогарони муғулро дар пеш гирифт ва ба он муваффақ шуд. Ӯ тавонист давлатеро барпо созад, ки қудрати он тамоми дунёро ба ҳайрат овард. Гардиши таърих нишон медиҳад, ки бобои бузургамон барои манфиати миллат ва халқи худ заҳматҳои беандоза кашид ва далерии нотақрор нишон дод. Имон, инсоф ва диёнат меъёри зиндагии Соҳибқирон буд. Гарчанде ба нисфи ҷаҳон ҳукмрон буд, вале медонист, ки қудрат дар зӯрӣ не, балки дар адолат аст. Аз ҳамин сабаб дар ангуштаринатон навишта буд:

«Қувват дар адолат аст» дар шамшераш бошад: «Ростӣ — русти», яъне «Ростӣ — адолат аст». Нависандаи машҳур Муҳаммад Али дар эпоеи худ «Салтанати бузург» менависад: «Дар ин давлат, агар кӯдаки хурд як табақ тилло бар сар гузорад ва аз Султония то Самарқанд равад, як тангаи он кам намешавад.» Ин гувӯҳи адолат ва низоми олии идоракунии Амир Темур аст. Амир Темур на танҳо сарлашқари бузург, балки ходими бузурги сиёсӣ ва созанда буд. Ӯ бо иқдомҳои дипломатӣ ва тадбирҳои оқилона тавонист муносибатҳои

байналмилалиро ба сатҳи баланд бардорад. Фаъолият ва мерос. Дар бораи Амир Темур (1336–1405) дар кишварҳои гуногун дахҳо рисола, солнома ва таҳқиқоти илмӣ бо забонҳои мухталиф навишта шудаанд. Яке аз онҳо романи нависандаи тоҷикзоди ўзбек Дониш Насафӣ (Евгений Березиков) бо номи «Буюк Темур» мебошад, ки дар он зиндагӣ ва фаъолияти ин шахсияти бузург бо така ба сарчашмаҳои таърихӣ асрҳои XIV–XV ва манбаъҳои аврупоӣ воқеъбинона инъикос ёфтааст. Романи «Буюк Темур» ба жанри таърихӣ–адабӣ тааллуқ дорад ва дар асоси дастнависҳои қадима ва адабиёти бозътимод таълиф ёфтааст. Дар он ҳолати иҷтимоиву сиёсӣ ва зиндагии серпечутоби он давра пурра инъикос ёфтааст.

Пас аз пирӯзӣ бар амирони Туркистон, Амир Темур 9 апрели соли 1370, ки ба 12-уми моҳи рамазон рост меомад, ба тахти Туркистон нишаст. Он вақт ӯ 34-сола буд. Дар Аврупо ӯро Тамерлан меноманд. Дар яке аз ҷангҳо (соли 1362) пойи рости ӯ ҷароҳат бардошт ва аз он баъд каме ланг шуд. Аз ҳамин сабаб номашро аз "Темур ланг" гирифта, "Тамерлан" гуфтанд, ки маънояш "Темира ланг" мебошад. Амир Темур худро таҳқиромез намедонист, аммо ин лақаб дар таърих монд. Номи пурраи ӯ Амир Темур ибни Муҳаммад Тарағай Баҳодур буд. Ӯ бо духтари Қозон султон — Сароймулкхонум издивоҷ кард ва лақаби Кўрагон ("домод" ба забони муғулӣ) гирифт. Амир Темур таҷрибаи подшоҳони пешинро меомӯхт, аз мероси онҳо истифода бурда, давлати худро бар пояи дониш ва таҷриба бунёд кард. Ӯ Роҳи абрешими бузург-ро, ки дар давраи муғулҳо вайрон шуда буд, боз эҳё намуд. Дар кучое ки мерафт, мадраса, масҷид ва мақбара месохт, илм, адабиёт, меъморий ва фарҳангро тараққӣ медод. Ин анъанаи бузурги бунёдкориро баъдан Ислоҳ Каримов низ идома дод. Дар давраи шӯравии гузашта бисёр ёдгориҳои фарҳангӣ вайрон гардида буданд. Яке аз хизматҳои бузурги ӯ ин буд, ки барои эҳё ва таъмири ёдгориҳои таърихӣ гузаштагонамон қорҳои ҷиддӣ ба роҳ монд.

Хулоса. Мо дар дарсҳои таърих омӯхтаем, ки давлат ва сулолаи бузурге, ки аз Амир Темур оғоз ёфт, дар таърихи ҷаҳон нақши бузург гузошт. Ворисони ӯ — сулолаи Темираиён — тақрибан панҷсад сол идораи давлатро дар даст доштанд. Онҳо дар ташаккули таърихи башарият ва рушди фарҳанги ҷаҳонӣ саҳми азим гузоштанд. Ин давраест, ки мо бо ифтихор дар асарҳои адабӣ онро меҳонем ва мероси онро бо сарбаландӣ меомӯзем.

Иқтибосҳо:

1. Ҳамдам Содиқов. Амир Темур ҳаётидаги ғалати воқеалар. Асарҳои таърихӣ. Аз нав чоп қардан. Матбааи насри эҳодии ба номи Чулпон. Тошкент - 2016.3- с.
2. Муҳаммад Алий. Чамани Амир Темур. Тошканд Нашриёти «Ўзбекистон», 2006. 15 с.
3. НАЗАРИЯ ВА ҶАНБҲОИ ТАҲЛИЛИ ТАДҚИҚҲОИ ОХИР Конфронси байналмилалии илмӣ-онлайн Қисми 14: 9 АПРЕЛИ 2023~12~www.interonconf.org
4. Евгений Березиков. «Буюк Темур». Редакцияи нашриёти «Шарк» — Концерни полиграфӣ. Тошкент – 1996. 3 саҳифа.
5. Муҳаммад Алий. Чамани Амир Темур. Тошканд «Ўзбекистон», Нашриёти матбаа, 2006. 131 саҳ.
6. Шерзод Ҳикматов. Сеҳри Қадамҳои Шоҳдам. Тошкент "Ўзбекистон" 2018.

ALISHER NAVOIY VA XAMSA DOSTONI

Abdukarimova Madina Abduraxim qizi,

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti II kurs studenti

Ilmiy yetakchi: (Phd) Bayzakov Jandos Abduazimovich

abdukarimovamadina344@gmail.com+998995712006

Annotatsiya: Alisher Navoiy – buyuk o'zbek shoiri, mutafakkir, davlat arbobi va Temuriylar davrining yirik namoyandalaridan biri. U Hirotda tug'ilib, yoshligidan ilmfan va adabiyotga qiziqib o'sgan. Navoiy turkiy va fors tillarida ijod qilgan, lekin ayniqsa turkiy adabiyotni rivojlantirishga katta hissa qo'shgan. U Amir Temur nabiralari orasida xizmat qilib, Husayn Boyqaro saroyida yuqori lavozimlarda ishlagan. Navoiyning eng mashhur asarlaridan biri Hamsa bo'lib, u besh dostonidan iborat bo'lgan birinchi turkiy "Xamsa" yaratgan shoirdir. Ularga: Hayrat ul-abror". Bu doston axloqiy-ta'limiy xarakterga ega bo'lib, unda ilm, odob, adolat va insoniy fazilatlar ulug'lanadi. Shoir insonning mukammallikka intilishi va ezgulik yo'lidan yurishi kerakligini ta'kidlaydi. "Farhod va Shirin". Ishqiy-qahramonlik doston bo'lib, unda Farhod va Shirin o'rtasidagi muhabbat tasvirlangan. Farhod mehnatkash va oliyjanob yigit bo'lib, sevgisi yo'lida jonini qurbon qiladi. "Layli va Majnun". Majnun Layliga bo'lgan sadoqati va jamiyat tomonidan tushunilmagan sevgisi tasvirlangan. Asarda pok muhabbat va fidoiylilik ulug'lanadi. "Sab' ai Sayyor". Bu asarda Bahrom podshoh yetti go'zal malikalar bilan suhbatlashadi, har bir malika unga hayotiy saboq beruvchi hikoyalar so'zlab beradi. Doston inson hayotining mazmuni va tajriba to'plash haqida. "Saddi Iskandariy". Iskandar Zulqarnaynning adolatparvar hukmdor va dono sarkarda sifatida tasvirlanishi. Asarda ilm va adolatning kuchi madh etiladi. Navoiyning Hamsasi turkiy adabiyotda katta burilish yasagan va Sharq she'riyatining yuksak namunalaridan biri hisoblanadi.

Kalit so'zi: Buyuk, shoir, mutafakkir, davlat arbobi, Temuriylar, Xamsa, "Hayrat ul-abror", "Farhod va Shirin", "Layli va Majnun", "Sab' ai Sayyor", "Saddi Iskandariy".

Abstract: Alisher Navoi is a great Uzbek poet, thinker, statesman and one of the great figures of the Timurid era. He was born in Herat and grew up interested in science and literature from a young age. Navoi wrote in Turkish and Persian languages, but especially contributed to the development of Turkish literature. He served among the grandsons of Amir Temur and held high positions in the Hossein Boykara palace. One

of Navoi's most famous works is Hamsa. To them: Hayrat ul-abrar". This epic has a moral and educational character, in which knowledge, manners, justice and human qualities are glorified. The poet emphasizes that a person should strive for perfection and follow the path of goodness. "Farhad and Shirin" is a romantic-heroic saga, which depicts the love between Farhad and Shirin. Farhad is a hardworking and noble young man who sacrificed his life for his love. "Layli and Majnun" describes Majnun's love and devotion A princess tells him stories about the meaning of human life and gathering experience and portraying him as a wise warlord. The work praises the power of knowledge and justice. Navoi's Hamsa made a great turn in Turkish literature and is considered one of the high examples of Eastern poetry.

Key words: Great, poet, thinker, statesman, Temuti, Khamsa, "Hayrat ul-Abror", "Farhad and Shirin", "Layli and Majnun", "Sabai Sayyor", "Saddi Iskandari".

Аннотация: Алишер Навои — великий узбекский поэт, мыслитель, государственный деятель, один из крупнейших деятелей эпохи Тимуридов. Он родился в Герате и с юных лет интересовался наукой и литературой. Навои писал на тюркских и персидских языках, но особенно много сделал для развития тюркской литературы. Он был одним из внуков Амира Темура и занимал высокие посты при дворе Хусейна Бойкара. Одно из самых известных произведений Навои — «Хамса». Именно он создал первый тюркский эпос «Хамса», состоящий из пяти эпосов. Им: «Хайрат ул-аброр». Этот эпос носит нравственно-воспитательный характер, воспекает знания, порядочность, справедливость и человеческие качества. Поэт подчёркивает, что человек должен стремиться к совершенству и следовать путём добра. «Фарход и Ширин». Романтико-героический эпос, в котором описывается любовь Фархода и Ширин. Фарход — трудолюбивый и благородный юноша, пожертвовавший жизнью ради своей любви. «Лейли и Меджнун». Описываются преданность Меджнуна Лейли и его любовь, непонятая обществом. Произведение воспекает чистую любовь и бескорыстие. «Сабай Сайёр». В этом произведении царь Бахром беседует с семьёю прекрасными принцессами, каждая из которых рассказывает ему истории, преподносящие ему жизненные уроки. Эпос о смысле человеческой жизни и накоплении опыта. «Садди Искандари». Александр Македонский представлен справедливым правителем и мудрым полководцем. Произведение прославляет силу знания и справедливости. Хамса Навои стала поворотным моментом в тюркской литературе и считается одним из высших образцов восточной поэзии.

Ключевые слова: великий поэт, мыслитель, государственный деятель, Тимуриды, Хамса, «Хайрат ул-аброр», «Фарход и Ширин», «Лейли и Меджнун», «Сабай Сайёр», «Садди Искандари».

Alisher Navoiy 1441-yil 9-fevralda Amir Temurning o'gli Shohruh Mirzo shohligi davrida Hirotida tug'ildi. Zamondoshlari uning haqida ko'pincha „Nizomiddin Mir Alisher“ deb yozadilar. Nizomiddin — din-diyonat nizomi degani bo'lib, donishmand mansab egalariga beriladigan sifat, „mir“ amir demakdir. Uning otasi G'iyosiddin Muhammad (uni G'iyosiddin Kichkina ham der edilar) temuriylar saroyining amaldorlaridan, xonadonning ishonchli kishilaridan edi. Onasi amirzoda Shayh Abusaid Changning qizi bo'lgan, ismi ma'lum emas. Alisherning bobosi Temurning o'g'li Umarshayx bilan emikdosh (ko'kaldosh) bo'lgan ekan. Buyuk shoir o'z asarlarida bu qutlug' dargohga yaqinligidan iftixor etishini bayon qiladi. Shuningdek, uning tarjimai holiga oid ayrim lavhalar asarlarida uchraydi. Bu shaxs to'g'risidagi ba'zi ma'lumotlarni esa uning zamondoshlari o'z kitoblarida tilga oladilar. Alisher saroy muhitida yashaganligi uchun alohida tarbiya va nazoratda o'sgan. Kichiklik chog'idan she'r va musiqaga ishq tushgan. Olim-u fozillar davrasida bo'lgan. Uch-to'rt yoshlarida davrining mashhur shoiri Qosim Anvorning bir she'rini yod aytib, mehmonlarni hayratga soladi. Bir yildan so'ng uni maktabga beradilar. U bo'lajak sulton Husayn Bayqaro bilan birga o'qiydi. Uning zehni va iqtidori haqidagi gaplar esa el orasida tarqaladi. 1447-yilda Shohruh Mirzo vafot etib, temuriy shahzodalar o'rtasida taxt uchun kurash boshlanadi. Hirot notinch bo'lib qoladi. Alisherning oilasi Iroqqa yo'l oladi. Yo'lda, Taft shahrida Alisher zamonasining mashhur tarixchisi, „Zafarnoma“ning muallifi Sharafiddin Ali Yazdiy bilan uchrashadi. Alisher xonadoni 1451-yilda Hirotga qaytadi. Tarixchi Xondamir bu bilan bog'liq shunday bir hikoyani keltiradi: Karvon Yazd cho'li bilan Hirotga borarkan, tungi yurishlardan birida ot-ulov ustida hammani uyqu bosadi. Alisher mingan ot, ittifoqo, yo'ldan chiqib, bo'lajak shoir egardan tushib qoladi, uyqu zo'rlik qilib, uyg'onmaydi. Horigan ot ham egasi yonidan ketmay, to'xtab qoladi. Alisher tong otib, quyosh qiziganda uyg'onadi. Qarasa, poyonsiz sahro, atrofida hech kim yo'q. Yolg'iz otigina yovshan ildizlarini chimtib turibdi. O'n yoshli bola o'zini qo'lga oladi. Otini minib, zehn bilan yo'lni topib ilgari yuradi. Kun qizib, chanqoqlik boshlanadi. Shu payt uzoqdan bir narsa qorayib ko'rinadi. U suv to'la mesh ekan, Allohga shukronalar aytib, Alisher yo'lini davom ettiradi. Uning ota-onasi manzilga yetgach, o'g'illarining yo'qligini biladilar va mulozimni shoshilinch orqaga qaytaradilar. Mulozim ko'p yurmay, Alisherga duch keladi. Alisherni, go'yo u qayta tug'ilganday, quvonch bilan

kutib oladilar. 1452-yilda Abulqosim Bobur Xuroson taxtiga o'tiradi, notinchliklar bosiladi. G'iyosiddin Muhammad Sabzavorga hokim qilib tayinlanadi. Alisher esa o'qishini davom ettiradi. Maktab yosh Alisherni she'riyat, adabiyot olamiga olib kirgan. Bo'lajak shoir Sa'diy Sheroziyning „Guliston“ va „Bo'ston“, asarlarini, Farididdin Attorning „Mantiq ut-tayr“ („Qush mantig'i“) asarini so'ngsiz ishtiyoq bilan o'qiydi. Ayniqsa, qushlar tilidan keltirilgan hikoyatlar va ularning chuqur mazmuni Alisherning o'y-xayolini tamom egallab oldi: Bir kuni qushlar jam bo'libdi. Har xil: to'ti, qumri, tovu, bulbul va hokazo. O'rtaga hudhud (sassiqqopishak) chiqibdi. Boshidagi tojini selkillatib, o'zini ta'rif-u tavsif etibdi. So'ng u hammani olam podshosi Semurg'ni izlashga undabdi. Qushlar uni surishtira boshlabdilar. „Zotini, naslini, sifatini ayt, bizga nishon ber!“ — deyishibdi ular. Hudhud hikoya boshlabdi: Semurg' bir kecha dunyoni aylanib, uchib yurar edi. Nogoh yo'li Chin shahri ustidan tushdi. Bir silkingan edi, mamlakat nurga g'arq bo'ldi. Patidan biri tushib qolgan ekan. Ogoh bo'lganlar bundan aql-u shuurini yo'qotdilar. Chin mulki esa hashamat (ulug'vorlikka) chulg'andi.

Qushlar zavq-u shavq bilan yo'lga tushadilar. Biroq bu zavq-shavq uzoq davom etmaydi. Qushlar e'tiroz bildirib, uzr aytib, o'zlarini chetga ola boshlaydi. Hudhud har biriga javob aytadi. Semurg'ga yetishish baxti oldida bu dunyoning tashvishlari hechligini isbot etuvchi biror hikoya keltiradi. Hudhudning gaplari, hikoyalari qushlarga yangi bir kuch bag'ishlaydi. Ular hudhudni boshliq qilib, yo'lga tushadilar. Hudhud bu yo'lning ishq yo'li ekanligi, unga kirgan odam Shayx San'on singari o'zligidan kechishi lozimligini aytadi. Yana bir-biridan jozibali hikoyalar: Nihoyat, qushlar yetti vodiyni bosib o'tadilar va o'zlarining Semurg' ekanligini anglab yetadilar.

„Mantiq ut-tayr“ hayoli Alisherga bir umr hamroh bo'ldi. Umrining so'ngida esa „Lison ut-tayr“ („Qush tili“) nomi bilan kitob yozdi. Bo'lajak shoir yana Nizomiy Ganjaviy va Xusrav Dehlaviy asarlarini ham sevib o'qigan.

1453-yilda Alisherning otasi G'iyosiddin Muhammad vafot etadi. Alisher Abulqosim Bobur xizmatiga kiradi. Avval Sabzavorda, so'ng Mashhadda yashaydi. Ikki maktabdosh do'st — Husayn va Alisher yana birga bo'ladilar. Bir munosabat bilan u 50 ming bayt, 100 ming misra she'r yod olganini aytadi. She'r shunchaki nutq o'stirish emas, ma'rifat, taffakur mashqi ham edi. Navoiy 15 yoshlarida o'z she'rlari bilan zamonasining mashhur shoirlari diqqatini tortgan. Xondamirning yozishicha, she'rlari bilan endigina tanilib kela boshlagan Alisher o'z davrining dongdor shoiri Mavlono Lutfiy xizmatiga boradi. Mavlono undan she'r o'qishni iltimos qiladi. Alisher o'zining: Orazin yopg'och, ko'zimdin sochilur har lahza yosh,

Bo'ylakim, paydo bo'lur yulduz nihon bo'lg'och quyosh.

matla'i bilan boshlanadigan g'azalini o'qiydi. She'rdan hayratga tushgan keksa shoir bunday deydi: „Valloh, agar muyassar bo'lsa edi, o'zumning forsiy va turkiy tillarda aytgan o'n-o'n ikki ming baytimni shu g'azalga almashtirardim va buni o'zimning katta yutug'im deb hisoblar edim“. Bu turkiy (o'zbek) she'riyatiga juda katta iste'dod kirib kelayotganidan nishona edi.

Yigitlik yillari: 1457-yilda Abulqosim Bobur vafot etdi. Hokimyat tepasiga Abusaid Mirzo keldi. Husayn Boyqaro taxt uchun kurashga sho'ng'ib ketdi. Navoiy esa Mashhad madrasalarida o'qishni davom ettirdi. Do'stlar orttirdi. Keksa shoir Kamol Turbatini shu yerda uchratdi. Turbatlik bu shoir Alisher bilan bir bayt muhokamasi ustida tanishib qoldi. Shoir 1464-yilda Hirotga qaytadi. Biroq poytaxtda uni noxushliklar kutadi. Abusaid Mirzo u bilan taxt talashayotgan Husayn Bayqaroni yaqin kishilarini ta'qib va tayziq ostiga olgan, jumladan, tog'alari Mirsaid Kobuliy va Muhammad Ali G'aribiylarni oldinma-keyin qatl ettirgan edi. Ular iste'dodli shoirlar edi. Alisherning ota mulki musodara qilingan, hatto yashab turgan boshpanasi ham qolmagandi. U shaharda uzoq qola olmadi. Holbuki, yosh shoirning ijodi barq urgan payti edi. Abdurahmon Jomiydek zamonasining alloma adibi bilan yaqindan tanishib, saboqlar olgani, mehr qozongan edi. Navoiy — „Mahmud Nuran“ deb e'zozlagan bu mashhur shoir va olim o'zini siyosatdan uzoq tutar, hatto shahar tashqarisidagi Sa'diddin Koshg'ariy (1456-yilda vafot etgan mashhur shayx, Jomiyning ustози) mozori yonidan joy qilib, o'sha yerda yashar edi. Navoiyning Sayyid Hasan Ardasheriga yozgan she'riy maktubi bor. U „Masnaviy“ nomi bilan „Xazoyin ul-maoniy“ning birinchi devoniga kiritilgan. Mutaxassislar uni Navoiyning Hirot dan Samarqandga jo'nash oldidan yozgan maktubi deb hisoblaydilar. Chamasi, shoir safar oldida Ardasher bilan xayrlashmoqchi bo'lgan, lekin uni topmagan. So'ng ushbu maktubni yozib qoldirgan. Maktub Alisherning safar oldidagi kechinmalari va o'z otasidek yaqin ko'rgan Sayyid Hasan Ardasherining sifatlarini ta'rif etish bilan boshlanadi. Vatan va do'stlarni tashlab ketish og'ir. Xayrlashmay ketish undan ham og'ir. U ulug' do'stiga ketishi sabablarini tushuntirmoqchi. Xat shu munosabat bilan yozilgan. Inson so'z bilan ulug'dir, „falak jismining joni“ — so'z, ayqisa „nazm“ (she'r), deydi shoir. Va o'zida she'r yozishga juda katta kuch-qudrat sezayotganini aytadi. Shunday qudratki, agar Firdavsiy o'z „Shohnoma“sini 30 yilda yozgan bo'lsa, u o'shanday asarni 30 oyda yoza oladi. Nizomiy Ganjaviyning 30 yil sarflab maydonga keltirgan „Xamsa“si uning oldida 2-3 yillik ishdir. Faqat unga imkon kerak. Yurt esa notinch, odamlarda vafo yo'q. Insoniylik qolmagan, zulm avjida. Hatto tasalli beruvchi kishi ham yo'q. Ketaman, desang etagingdan tutadigan umr yo'ldoshing, ketsang, ayriliqdan eziladigan do'sting bo'lmasa. Navoiy 60-yillarning ikkinchi yarmida Samarqandda yashadi.

Uning bu shaharga kelishi sababini turlicha talqin qiladilar. Xondamir, o'qish uchun keldi, deydi. To'g'ri u Samarqandda din huquqshunosi va faylasuf Fazulloh Abullays qo'lida o'qidi. Zahiriddin Muhammad Bobur uni „Abusaid surgun qildi“, deydi. Bunda ham asos bor. Abusaidning Alisherga munosabati yomon edi. Shoir Samarqandda dastlab moddiy qiyinchilik ichida yashaydi. Keyinroq unga shahar hokimi Ahmad Hojibek rag'bat va hoilylik ko'rsatadi. Nihoyat, Samarqand o'z go'zalligi bilan ham Navoiyni maftun etadi. Shoir uni „firdavsmonand“(jannatmisol) deb ataydi va unga hech qachon „gardi fano“ o'ltirmasligini — zavolikka yuz tutmasligini istaydi. Navoiy shu yillari shoir sifatida juda katta shuhrat topa bordi. 1465–1466-yillarda uning muxlislari she'rlarini to'plab, „devon“ tuzadilar. Bu kitob bugun „Ilk devon“ nomi bilan mashhurdir. 1468-yil oxirida Eronni eggalash uchun bo'lgan jangda Abusaid halok bo'ladi. Husayn Bayqaro 1469-yilning boshida Hiroti qo'lga oladi va Samarqandga xat yo'llab, Navoiyni o'z yoniga chaqiradi. Husayn Bayqaro uni davlat ishlariga jalb etadi va muhrdor qilib tayinlaydi.

Davlat va jamoat arbobi: Alisher Navoiy 1469–1472-yillarda muhrdor, 1472–1476-yillarda vazir bo'lib ishlaydi. 1487–1488-yillarda Astrobodga hokimlik qildi. Husayn Bayqaro uni o'ziga g'oyat yaqin tutar, har bir narsada u bilan maslahatlashar va buni nihoyatda qadrlar edi. To'g'ri, Bayqaro va Navoiy o'rtasiga uchinchi kishi aralashgan, sovuqchilik tushgan paytlar ham bo'ldi, lekin o'z davrining ikki atoqli arbobi hamkorligi juda ko'p sinovlardan muvaffaqiyat bilan o'tib, avlodlarga o'rnak bo'ldi. Husayn Bayqaro saltanatining daslabki yillarida juda notinch kechdi. Xondamirning yozishicha, u taxtga chiqqan yilning o'zida Abusaid Mirzoning o'g'li Yodgor Muhammad taxt da'vosi bilan qo'zg'aldi. Husayn Bayqaro unga qarshi qo'shin tortadi va g'alaba qozonadi. 1470-yilning bahorida Yodgor Mirzo Astrobodda yana bosh ko'taradi. Husayn Bayqaro Navoiyni yoniga olib, qo'shin bilan yana yo'lga tushadi. Xuddi shu payt Hirotida qo'zg'olon bo'lganligi xabari keladi. Husayn Bayqaro Navoiyni unga katta vakolatlar berib poytaxtga qaytaradi. Navoiy shaharda adolatni tiklab, xalqni tinchlantiradi. Shunday to'qnashuvlarning birida Yodgor Mirzoning qo'li baland kelib, poytaxtdagi ayrim kishilar unga qo'shiladilar. Mojarolarni tinchlantirish maqsadida uylangani Abusaidning qizi Robiya Sultonbegim eriga hiyonat qilib, u safariga ketganida poytaxtda inisi Yodgor Mirzo nomiga xutba o'qitadi. Yurt bir muddat Yodgor Mirzo qo'lga o'tadi. Bu hol Husayn Bayqaroga qattiq ta'sir etadi va u tushkunlikka tushadi. Navoiy shunday paytda uning yonida turadi, tassali beradi. O'sha 1470-yilning o'zida payt poylab, Navoiyning maslahati bilan Murg'ob daryosi bo'ylaridan juda qisqa muddatda Hirotga yetib keladi va Bog'i Zog'onda maishatdan charchab uxlab yotgan Yodgor Mirzoni qo'lga oladi. Shundan keyingina Xurosonda

ma'lum muddat tinchlik, osoyishtalik qaror topadi. Alisher ijod kishisi edi. U tabiatan buyruqvozlikdan va hukmfarmonlikdan yiroq, tafakkur hamda taxayyulga moyil, g'oyat nozikta' b bir kishi edi. Mansab-lavozimlar har qancha yuksak bo'lmasin uning uchun zil-zambil yuk bo'lib, Husayn Boyqaroga bo'lgan ixlos va muhabbatigina uni iste'fo berishdan saqlab turar edi. Shunga qaramasdan, u sadoqat bilan xizmat qildi. Donishmadnligi, tadbirkorligi bilan ko'plab g'alayonu qon to'kishlarning oldini oldi, urushlarni yarashishga aylantirdi. Uning bu fazilati, ayniqsa, 1472–1476-yillardagi vazirlik faoliyatida yaqqol namoyon bo'ldi. Husayn Bayqaro hokimyat ishlarida Navoiyning aql va sadoqatiga tayanib ish ko'rdi. Uni, qarshiligiga qaramasdan, yuqori martabalarga tayinladi, 1472-yilda esa „amir“(vazir)likka qo'ydi. Buyuk shoir „amiri kabir“ (ulug' amir), „amirul muqarrab“ (podshoga eng yaqin amir) unvonlariga musharraf bo'ldi. Uning vazirlik yillari Hirotida obodonlik avj olgan, madaniyat gullab, yashnagan davr bo'ldi. Ulug' amir o'zi bosh bo'lib, suvsiz yerlarga suv chiqardi, eski ariqlarni tozallatirdi, yangi kanallar qazdirdi. Eski binolarni ta'mir qildirib, yangilarini qurdirdi. Ko'plab madrasalar, xonahoqlar soldirdi.

Ijod og'ushida: Alisher Navoiy she'rni, shoirlikni hamma narsadan baland tutdi. Vazirlik martabasida turib ham she'r yozishni to'xtatmadi. Atrofidagilar uning bu ishiga rag'bat va hurmat bilan qaradilar. Shoh Husayn Bayqaroning o'zi unga rahnamolik qildi. Ulug' shoirning ilk she'riy devonini muxlislari tuzgan bo'lsalar, birinchi devoni — „Badoye ul-bidoya“ („Badiiylik ibtidosi“)ni 1472–1476-yillarda shohning amri va istagiga ko'ra o'zi kitob qildi. 1485–1486-yillarda ikkinchi devon — „Navodir un-nihoya“ („Nihoyasiz nodirliklar“) maydonga keldi. Alisher Navoiy 1481–1482-yillarda „Vaqfiya“ asarini yozadi. Vaqf deb biror xayrli ishning sarf-u xarajatini ta'min qilmoq uchun ajratilgan yer yoki mulkka aytiladi. Alisher Navoiyning eng katta orzusi doston yozish, birinchi navbatda, XII asrning buyuk shoiri Nizomiy Ganjaviy (1141–1209) dan keyin shoirlik qudutarining mezoniga aylanib qolgan „Xamsa“ yaratish edi. Nizomiyni „Panj ganj“ nomi bilan tarixga kirgan „Xamsa“si 5 masnaviydan tashkil topgan edi: „Maxzan ul-asror“ („Sirlar xazinas“), „Xusrav va Shirin“, „Layli va Majnun“, „Hayf paykar“ („Yetti go'zal“), „Iskandarnoma“. Yuz yildan keyin unga Xusrav Dehlaviy (1253–1325) javob qildi. U o'z dostonlarini „Matla ul-anvor“ („Nurlar boshlanishi“), „Shirin va Xusrav“, „Majnun va Layli“, „Hasht behisht“ („Sakkiz jannat“), „Oynayi Iskandariy“ (Iskandar oyinasi) deb ataladi. Lekin bular hammasi forsiy tilda yozildi. Ulardan forslar, shu tilni bilganlargina bahramand bo'ldilar. O'z xalqining shunday hazinadan bebahra qolishi Navoiyni qiynadi. Navoiy maslahatga ustozi Abdurahmon Jomiy huzuriga boradi. Jomiy Navoiyni bu ishga tezlikda kirishishga undaydi, uning o'z kuchi va imkoniyatlariga ishonchini

mustahkamlaydi. Navoiy besh dostonni ikki yilda tamomlaydi. 1483-yilda o'z „Xamsa“sini yoza boshlab, 1485-yilning boshida yugatadi. Shoir ishlagan kunlar hisobga olinsa, 54 ming misralik ulkan obida 6 oyda bitkaziladi. Turkiy tilda birinchi marotaba „Xamsa“ yaratiladi. Olimu fuzalo — barcha bu hodisani zo'r olqish bilan kutib oldilar. Zayniddin Vosifiyning „Badoye' ul-vaqoe“sidan: "Shoh Navoiyga: „Bir mojaro Siz bilan bizning oramizdan ko'pdan hal bo'lmay keladi, shuni bugun bir yoqlik qilaylik“, deydi. Bu mojaro shundan iborat ediki, Sulton Husayn Alisherning muridi bo'lishini ko'pdan orzu qilar va uni „pirim“ deb atar edi. Alisher esa har gal: „Yo Ollo, yo Ollo, bu qanday gap bo'ldi! Aslida — biz muridmiz, siz — hammasiga pirsiz“, der edi. Endi Sulton Husayn Alisherdan so'radi: — Pir nima-yu, murid nima?

Alisher javob berdi:

Pirning tilagi — muridning tilagi bo'lishi kerak.

Shunda Sulton Husayn o'zining oq otini olib kelishni buyuradi. Ot juda asov, chopag'on edi.

-Sulton Husayn aytdi:

-Siz pir, men murid bo'ladigan bo'lsam, Siz shu otga minasiz, men uni yetaklayman.

Alisher noiloj otga minishga majbur bo'ladi. Ot g'oyat asov bo'lib, shohdan boshqani o'ziga yaqinlashtirmas edi. Alisher oyog'ini uzangiga qo'yishi bilan ot tipirchilay boshladi, Sulton Husayn otiga o'shqirdi, ot itoat qilib, Alisherning minishini kutdi. Alisher egariga o'tirishi bilan Sulton Husayn otining jilovidan ushlab yetaklay boshladi. Alisher hushidan ketdi. Uni egardan ko'tarib oldilar. Tarihda bunday hol ko'rilmagan edi. Hech bir zamonda shoh shoirga jilovdorlik qilmas edi. 1480–1490-yillar Navoiy uchun badiiy ijodda samarali davr bo'ldi. Shoir „Xamsa“ dan keyin ko'p o'tmay, ketma-ket nasriy kitoblar yaratdi. U 1488-yilda yozgan „Tarixi mulki ajam“ („Ajam shohlar tarixi“) shularning biri edi. Bu asar „Muhokamat ul-lug'atayn“da „Zubdat ut-tavoxir“ („Tarixlar qaymog'i“) deb ham ataladi. 1480-yillarning oxiri, 1490-yillarning boshida Navoiyning yaqin do'stlari, ustozlaridan Sayyid Hasan Ardasher (1489), Abdurahmon Jomiy (1492), Pahlavon Muhammad (1493) ketma-ket vafot etdilar. Navoiy ularga bag'ishlab „Holoti Sayyid Hasan Ardasher“, „Xamsat ul-mutahayyirin“, „Holoti Pahlavon Muhammad“ asarlarini yozadi. Bu asarlar nasriy bo'lib, shoirning bu ulug' zamondoshlari haqidagi memuar xotiralaridan tashkil topgan edi. 1491-yilda muammo janriga bag'ishlangan „Riselayi muammo“ (ikkinchi nomi „Mufradot“) risolasini yozi. Navoiy zamonasida muammo janri keng tarqalgan bo'lsa — da, asosan, fors tilida yozilar edi. Navoiy o'zbek tilida muammo yozgan ilk o'zbek shoirlaridan bo'ldi. „Xazoyin ul-maoniy“ga uning 52 muamosi kiritilgan. Shoirning

fors tilidagi muammolarini esa 500 chamalaydilar. Navoiyning 1490-yillardagi eng katta xizmatlaridan biri „Xazoin ul maoniy“ („Ma'nolar xazinasini“)ni tuzish bo'ldi. 1492–1498-yillarda tartib qilingan 4 qism devondan iborat bu ulkan she'riy kulliyot shoirning turkiy tilda yozilgan deyarli barcha lirik she'rlarini qamrab olgan edi. Shoir 7-8 yoshidan 20 yoshigacha bo'lgan davrni umrining navbahori hisobladi va shu davr devonini „G'aroyib us-sig'ar“ („Yoshlik g'aroyibotlari“) deb atadi.

Hayrat ul-abror (o'zbekcha: Yaxshi kishilarning hayratlanishi) — Alisher Navoiy qalamiga mansub "Xamsa"ning birinchi dostoni 1483 bo'lib, pand-nasihat ruhidagi ta'limiy-axloqiy, falsafiy doston. 3,988 baytdan iborat bo'lib, 64 bob, 20 maqolatdan tashkil topgan. Aruzning sare' bahrida yozilgan. Asar an'anaviy muqaddima — hamd va na't bilan boshlanadi. Navoiyning dunyo haqidagi qarashlari mana shu muqaddimada o'z aksini topgan. Uningcha, dunyoning boshi ham, oxiri ham, yaratuvchi ham, kuzatuvchi ham Allohdir: Avval o'zung, mobayn o'zung, Barchaga xoliq, boriga ayn o'zung. Asarda shoir Alloh, borliq, inson haqida shunday fikrlaydi: bir vaqtlar bu jahon pinhon (yashirin) edi. Na yer, na ko'k, na kun, na tun — hech narsa yo'q edi. Sendan boshqa hech kim, hech narsa yo'q edi. Nozir ham, manzur ham o'zing eding. Ishqingdan mast, husningdan masrur eding, husning jilvasiga cheku chegara yo'q edi. Senga ko'zgu kerak bo'ldi va shu maqsad bilan dunyo maydonga keldi. Demak, dunyo sening jamolingga oynadir. Sen dunyoni g'oyat go'zal (latif) qilib yaratding, lekin hammasidan insonni ulug' (sharif) aylading. Binobarin, Alloh har narsadan ulug' va yaqin tutgan inson ham tabiatning, ham jamiyatning gultojidir. Navoiy dunyoni Allohning namoyon bo'lishidir, deb biladi. Inson esa uning markaziy siymosi. 2 bob ustozlar ta'rifi bag'ishlangan, 2 bob so'z va undagi ma'no haqida. So'ng Husayn Boyqaroga, ulug' pirlar: Bahouddin Naqshband, Xoja Ahrorga bag'ishlovlar keladi. Nihoyat, 22-bobdan maqولاتlar boshlanadi. 1-maqolat iymon, 2-maqolat islom, 3-maqolat shohlar haqida. Unda shoir bevosita shohga murojaat qiladi: "Ey, dabdabasi olamni tutgan sulton, senga haq hukmfarmolik berdi, qo'lingni baland qilib, el-xalqni, ne-ne buyuklarni qoshingda past etdi. Lekin shuni bilki, sen ham ularning ko'pidan ojizroq bir bandasan... Haq senga vazifa topshirgan. Birinchi vazifa — bergan ne'matiga shukr qilmoq, ikkinchisi — xalqni xurram tutmoq, haqini haqlab bermoq, asramoq. U senga omonat berilgan. Agar sen elning bir siniq ignasini tortib olsang, oxirtda olmos xanjar bo'lib, bag'ringga qadaladi. Ingichka bir ip kabi zarar yetkazgan bo'lsang, uni seni halok qiluvchi ilon deb bilaver... Beayb Parvardigor, lekin ayb qildingmi, tavba qil. Adolatsizlik qildingmi, adolat qil". Shu tariqa har bir maqolat bir mavzuga bag'ishlangan. Shoir dastlab mavzu bilan tanishtiradi. Unga munosabat bildiradi, ya'ni tasdiq yo inkor etadi, ayni mavzuga munosib biror ibratli hikoya

keltiradi. Navoiy dostonida umr, uning mazmuni, tabiat, jamiyat va inson munosabatlariga doir savollar qo'yadi va keyingi dostonlarda muayyan taqdir, voqealar misolida ularga javob beradi. Dostonida o'sha davr ijtimoiy turmushi, xalq hayoti, urf-odatlar, din-diyonat, axloq-odob haqidagi qarashlar o'z ifodasini topgan.

Farhod va Shirin – eronlik xalqlar adabiyotida an'anaviy mazmunga ega bo'lgan va bir necha ijodkorlar tomonidan qalamga olingan ishqiy qissa va dostonlardan birining nomi. Shahanshoh Xusrav Parvizning hovuzda cho'milayotgan Shirinni birinchi bor ko'rishi. Nizomiy Ganjaviy asariga chizilgan minatura Farhod va Shirin timsollari fors-tojik adabiyotida X-XI asrlardan boshlab Abulqosim Firdavsiyning „Shohnoma“, Nizomiy Ganjaviyning „Xusrav va Shirin“, Xusrav Dehlaviyning „Shirin va Xusrav“, o'zbek shoiri Qutbning „Xusrav va Shirin“ dostonlarida eng fidoyi oshiq va ma'shuqalar sifatida tasvirlangan. Alisher Navoiy Sharqda bu an'anaviy ishqiy qissani qayta ishlab, uni yangidan shakllantirgan, Farhod va Shirinni dostonning bosh qahramonlari sifatida tasvirlagan va unga „Farhod va Shirin“ deb nom qo'ygan. Navoiy yigitlik davrida „Topmadim“ radifi bilan yozgan g'azallarining birida yoshligida o'zi qayta-qayta o'qib, diliga jo qilgan dostonlar to'g'risida so'z yuritadi, unda shunday bir bayt bor: „Ko'p o'kudum Vomiq-u Farhod-u Majnun qissasin, O'z ishimdin bul' ajabroq doston topmadim“. Demak, Navoiy yoshligidan boshlab mashhur oshiq va ma'shuqalar, shu jumladan, Farhod, Shirin haqidagi qissalarni ko'p va qayta-qayta o'qigan. Shu bilan birga, bu dostonlar vaqt o'tishi bilan uning shaxsiyati, shaxsiy his tuyg'ulari ila birlashib ketgan va ko'nglida Farhod va Shirin haqida butunlay yangi bir doston g'oyasi shakllana boshlagan. Bu ijodiy reja esa 1483—1484-yillarda amalga oshirilgan. Navoiyning „Farhod va Shirin“ dostoni u yaratgan „Xamsa“ning 2-dostoni bo'lib, unda Farhod oddiy tosh yo'nar oshiq emas, balki xoqonning o'g'li, aniqrog'i, Xo'tan mamlakati podshosining qarilikda ko'rgan yakka-yu yagona farzandi bo'lib, yoshligidan fanning barcha sohalariga qiziqqan, harbiy bilimlarni, ayniqsa, toshyo'narlik, kasbini egallashga uringan. U Shirinni otasining xazinasidagi sehrli oynada ko'rib, darhol sevib qoladi. Unga erishish uchun turli mashaqqatlarni boshidan kechiradi. U Arman elida Shirin uchun qazilayotgan ariqni bitkazish ishlarida o'zining nimalarga qodir ekanini ko'rsatadi. Ammo bosqinchi Eron hukmdori Xusrav bilan kurashda xiyla bilan qo'lga olinib, qahramonlarcha xalok bo'ladi. Uning sevgilisi Shirin esa uning jasadida jon beradi. Abdurahmon Jomiy, Fuzuliy, Alisher Navoiy qalamlariga mansub „Layli va Majnun“ dostonlari mashhur. Garchi ushbu dostonlar bitta nom bilan atalsa va ulardagi voqealar tizimi bir-biriga juda o'xshash bo'lsada, har bir muallifning „Layli va Majnun“i o'ziga xos va betakror asardir. Hozirgacha mazkur dostonning o'zbek, arab, fors, ozarbayjon, turk, turkman,

tojik, gruzin, panjob, kurd, urdu tillaridagi ko'plab variantlari mavjud. „Layli va Majnun“ dostoni xalq og'zaki ijodi ravnaqiga ham beqiyos ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Jumladan, o'zbek xalq ijodiyotining „Tohir va Zuhra“, „Oshiq G'arib“ kabi dostonlariga „Layli va Majnun“ning ta'siri borligi e'tirof etiladi[1].

Majnun va Layli komillikda vahdatni-yagona- yaxlitlikni tashkil etadi. Bu esa nihoyatda baland darajadagi xos ishqning ko'rinishi bo'lib, unda jismoniylik emas, balki ma'naviylik yetakchi mavni egallaydi. Bunday yuksak darajadagi xos ishqni tushunmaydiganlar Majnun va Layli ishq mohiyatini ham tushunmaydilar. Bular qatorida Laylining otasi ham bor, ibn Salomlar ham bor. Shuning bilan bir qatorda Alisher Navoiy dostonida Majnun va Laylilar ishq mohiyatini tushunuvchi va ularga yordam qo'lini cho'zganlar ham borligini Navfal obrazi misolida ko'rsatadi. Chunki:

Navfalki Arabda erdi nodir,
Tig'iga qadar, o'qig'a qodir.
Yaxshiliq ila Arabda mavsum,
Oromgahi bu marz ila bum...
Navfal dag'i ishq ko'rgan erdi,
G'am dashti aro yugurgan erdi. (MAT, 9-tom, 152—153-betlar).

Shu jihatdan Navfal qizi va uning sevgilisi taqdirining ijobiy hal qilingani tushinarlidir. Ammo Navfal qizi va uning sevgilisining muhabbati Majnun va Laylilar o'rtasidagi ishq-xavos ishq darajasiga ko'tarilgan emas. Navfal qizi va sevgilisining o'zaro ishq Alisher Navoiy ta'riflagan "avom ishqidurkim, ...derlar: „falon falonga oshiq bo'lubdur... va bu qismning (avom ishqining) biyikrak martabasi shar'iy nikohdurkim, bari xaloyiqqa sunnat..." (MAT, 14-tom, 67-bet). Alisher Navoiy dostonida bu ikki xil ishqning talqinida shoir majoziy ishq martabasiga Majnun va Laylilar ishq misolida alohida urg'u beradi, chunki bu martaba komillik martabasi bo'lib, unda „pok ko'zni pok nazar bila pok yuzga solmoqdur va pok ko'ngul ul pok yuz oshubidin ko'zg'olmoq va bu pok mazhar vositasi bila oshiqi pokboz mahbubi haqiqiy jamolidin bahra olmoq“dir (MAT, 14-tom, 68-bet) Demak, Alisher Navoiy mazkur dostonida hamma sohada poklikka erishgan komil inson haqidagi mulohazalarini Majnun va Layli afsonasi vositasida bayon qiladi: (MAT, 9-tom, 310—312-betlar).

Shunday qilib, Alisher Navoiy „Xamsa“sidagi ikkinchi – „Farhod va Shirin“, uchinchi – „Layli va Majnun“ dostonlari haqida umumiy yo'nalish tarzida mulohaza yuritdik. Agar diqqat bilan qaralsa, bu ikki dostonni bir-biriga yaqinlashtiruvchi

mushtarak mavzu – komil inson mavzusi bor. Bu mavzu ularni bir-biriga bog'labgina qolmaydi, balki mavzuning har bir dostonida o'ziga xos tarzda yoritilishi ularning uslubiy o'ziga xosliklarini namoyon etadi, ya'ni „Farhod va Shirin“da bu mavzu ijtimoiy faollik ko'lamida yoritilsa, „Layli va Majnun“da esa asosan ishq maydonidagi ichki kechinmalar, ruhiy holatlarning chuqur tasviri orqali nihoyatda mahorat bilan tasvirlanadi. Demak, Alisher Navoiy bu dostonlarda bir mavzuni ikki yo'nalishda davom ettirib, uning ko'p qirrali ekanini ko'rsatishga, badiiy timsollar, voqealar, hikoyatlar orqali tasvirlashda katta mahoratini namoyon etgan.

Sab'ai sayyor“ („Yetti sayyora“) – „Xamsa“ Alisher Navoiyning to'rtinchi dostoni (1484), ishqiy-sarguzasht harakterda. 38 bob (5009 baytdan iborat). Sharqda keng tarqalgan „Bahrom Go'r“ afsonasi asosida. Afsona Eronning sasoniy hukmdori Chyaraxran V (420— 438 hukmronligi) nomi bilan bog'liq (Varaxran – dariycha Bahrom). U go'r— qulon oviga o'chligi uchun Bahrom Go'r nomi bilan mashhur. Afsonani yozma adabiyotga, dastlab Firdavsiy olib kirgan. So'ng Nizomiy, Xusrav Dehlaviy va boshqa shu mavzuda asarlar yozganlar. Navoiy bu tajribalarni umumlashtirib, mukammal original doston yaratgan. Doston Sharqda „Bahrom va Gulandom“, „Bahromnoma“, „Haft manzari Bahrom“ nomlari bilan shuhrat qozongan. „Sab'ai sayyor“ an'anaga ko'ra, hamd, munojot va na't bilan boshlangan, so'ng voqealar bayon etilgan. Mundarijasi „Hamsa“dagi boshqa dostonlardan farq qiladi; hikoya ichida hikoya usulida yozilgan. Bahrom va Dilorom voqeasi asarda qoliplovchi hikoya bo'lib, uning ichida yana 7 hikoya keltirilgan. Ular asarning umumiy yo'nalishi bilan chambarchas bog'lanib, yaxlit bir badiiy asarning uzviy qismlarini tashkil etadi. Ayni vaqtda hikoyaning har biri mustaqil hisoblanadi va mavzular davrning, xalq turmushining muhim tomonlarini qamrab oladi; xalq hayoti, tinchlik va osoyishtalik, adolat va vatanparvarlik, sevgi va ma'rifat g'oyalari ilgari suriladi, munofiklik va zolimlik qoralanadi. Bahrom – 7 iqlim shohi. Ovda uni izlab kelayotgan Moniyni uchratadi. Moniy xitoylik go'zal Dilorom haqida xabar beradi, o'zi chizgan qizning suratini ko'rsatadi. Shoh suratni ko'rib telbalarcha oshiq bo'ladi. Xitoyning 1 yillik xirojini to'lab, qizni saroyga keltiradi. Shoh qizga butunlay mahliyo bo'lib, mamlakat ishlarini unutadi. Mastlik bilan sevgilisidan ham ajraladi, so'ng uzlatga beriladi. Undagi savdoyilikni daf etmoq uchun 7 iqlim shohi 7 rangdagi 7 qasr qurdiradi. Baxrom ularning har birida har kuni 1 musofirdan hikoya tinglaydi, tuzala boshlaydi. Nihoyat 7-kun oq qasrda Diloromning daragini eshitadi va uni topadi. Yana ovga, ayshishratga beriladi va navbatdagi ov paytida butun arkoni davlati bilan yer yutadi. Navoiy Bahrom obraziga juda katta ma'no-mazmun yuklagan. Uning timsolida oshiqlik va shohlikning bir tanga sig'masligini ko'rsatgan. Navoiy asar voqealarini

Xurosonu Movarounnaxr hayoti bilan bog'lashga harakat qilib, qissaga turkona ruh bergan. „Sab' ai sayyor“ voqealari, qahramonlarining xatti-harakatlari yuksak badiiy mahorat bilan tasvirlangan. Navoiydan so'ng og'zaki va yozma adabiyotda „Sab' ai sayyor“ning bir necha variantlari yaratildi [Sayqaliy „Bahrom va Gulandom“, N. Sitsishvili „Bahromguriyani“ dostonlari; K.Yashin „Mehr va Suhayl“ musiqali dramasi, K. Yashin, M.Muhamedov „Dilorom“ operasi librettosi, G'aribiy (19-asr) „Shoh Bahrom va Dilorom“, Umar Boqiy „Qissai haft manzari Bahrom“, Fozil Yo'ldosh o'g'li „Bahrom va Gulandom“ va boshqa].Dostonning 10-bobi „Xamsa“ning avvalgi dostonlarida keltirilmagan Bilqisi Soniy -Xadichabegim madhiga bag'ishlangan Xamsa yozishni ozarbayjonlik ulug' shoir Nizomiy Ganjaviy boshlab bergan. U 1170–1204-yillar oralig'ida birin-ketin 5 ta doston yaratdi. Bu dostonlar shoirning vafotidan keyin yaxlit bir to'plam holiga keltirilib „Panj ganj“ („Besh xazina“) deb nomlandi va keyinchalik „Xamsa“ nomi bilan mashhur bo'ldi.

Alisher Navoiy xamsasi muqovasi:Nizomiy beshligidagi birinchi doton „Maxzan ul-asror“ („Sirlar xazinasi“) 1180-yil g'aznaviylar hukmdori Bahromshohga bag'ishlab yozilgan. „Maxzan ul-asror“ falsafiy-axloqiy masalalarga bag'ishlangan bo'lib, 18 bob, muqaddima va xotimadan iborat.Nizomiy „Xamsa“sining ikkinchi dostoni „Xusrav va Shirin“ taxminan 1181-yilda yozib tugallangan. Bu doston saljuqiylar hukmdori To'g'ul II topshirig'i bilan yozilgan. Nizomiy „Xamsa“sidagi uchinchi doston „Layli va Majnun“ 1188–1189-yillarda Shirvonshoh Axsitan ibn Manuchehr topshirig'iga ko'ra yaratiladi. Nizomiy beshligidagi to'rtinchi doston „Haft paykar“ („Yettig'zal“) 1197-yilda yozib tugallanadi. Doston 4600 bayt (1 bayt 2 qatorga teng)dan iborat bo'lib, hukmdor Alouddin Ko'rpa Arslon (1174–1207) topshirig'i bilan yaratilgan. Nizomiy beshligidagi so'nggi – beshinchi doston „Iskandarnoma“ deb atalib, ikki qism: „Sharafnoma“ va „Iqbolnoma“dan iborat. Doston hajman 10500 bayt bo'lib, 1197–1204-yillar oralig'ida yozilgan. Doston uchun Sharq adabiyotida keng tarqalgan Iskandar Zulqarnayn timsoli bosh qahramon sifatida olingan. „Sharafnoma“da Iskandarning harbiy yurishlari va jahongirliги tasvirlansa, „Iqbolnoma“da Iskandar donishmandligi bilan namoyon bo'ladi.

Hayotining so'nggi yillari: Alisher Navoiy xaykali, Samarqand. 1490-yillarning boshidagi og'ir yo'qotishlar, ayniqsa, 40 yillik qadrdoni Pahlavon Muhammad bilan ustozi Jomiydan judo bo'lish Navoiyga qattiq ta'sir etdi. Buning ustiga saroyda Xadichbegim Nizomulmulk bilan mulk va mansab ishtiyoqida yangi-yangi fitnalar to'qiydi. Shu fitnalar natijalaridan biri pok qalbli barcha kishilarni larzaga solib, mamlakatni halokat yoqasiga keltirib qo'yadi. Bu-Mo'min Mirzoning o'z bobosi farmoni bilan qatl qilinishi edi. 1489-yilda Navoiy Hirotga qaytgach o'rniga Astrobod

hokimi qilib Badiuzzamon tayinlagan edi. Bu orada Balxda Darveshali qo'zg'oloni boshlanadi. Husayn Bayqaro Navoiyni olib, Balxga jo'naydi. Darveshali bilan sulh tuziladi, lekin Hisorda Abusaidning o'g'li Sulton Mahmud Husayn Bayqaroga qarshi kurash boshlaydi. Shoh Navoiyni Balxda qoldirib, o'g'li Badiuzzamonni olib Hirotga otlanadi. U bilan ham murosaga kelishib, orqaga qaytadi va Balxni Badiuzzamon tasaruffiga beradi. Badiuzzamon o'g'li — 13 yoshli Mo'min Mirzoni Astrobodda qoldirib Balxga keladi. Xadichbegim Nizomulmulk bilan birgalikda Astrobodga Muzaffar Mirzoni hokim qilib tayinlashga erishadilar. Husayn Bayqaro va Badiuzzamon o'rtasidagi munosabat yomonlashadi. Badiuzzamon Mo'min Mirzoga Muzaffar Mirzoni shaharga kiritmaslikka buyuruq beradi. Shoh tezda Navoiyni Balxga yuboradi. Navoiy ota va o'g'il orasiga tushib, ularni yarashtiradi. Biroq huddi shu paytda Husayn Bayqaroning Badiuzzamonni qo'lga tushirish va qamoqqa olish haqidagi Balxga, shahar qutloviga yo'llagan yashirin farmoni ma'lum bo'lib qoladi. Yarash yana urushga aylanadi. Navoiy voqeani bunday izga kirib ketganidan qattiq iztirob chekadi va umidsiz orqaga qaytadi. Ota-o'g'il urushida Badiuzzamon yengiladi. Mo'min Mirzoni Muzaffar Mirzo asir oladi. 1499-yilda Marvda Husayn Bayqaroning yana bir o'g'li Abulmuhsin otasiga qarshi bosh ko'taradi. Shoh o'z qo'shini bilan Marvga otlanadi. Bu paytlarda Navoiy hajga boorish orzusida edi. Mirxondning xabar berishicha, Abulmuhsin otasi bilan sulh tuzish uchun Alisherning podshoh nomidan vakil bo'lib kelishini shart qilib qo'yadi. Navoiyga tez chopar yuboriladi. Chopar shoirga yetib, shohning maktubini topshiradi. Unda shoirning hajni keyinga qoldirib, texda Marvga yetib kelishi iltimos qilingan edi. Alisher Mashhad ulug'lari va hamrohlari bilan maslahatlashadi. Ular mamlakatning tinchiligi uchun Alisherning hajga borishidan kechishini so'raydilar. Alisher belgilangan joyga yetib boradi, ota-o'g'illarni yarashtirib, Hirotga qaytadi. 1498-yilda Alisher Navoiy „Majolis un-nafois“ni qayta ko'zdan kechirib, to'ldirdi. Shoirilar adadni 459 taga yetkazdi. Shu yili yoshligidan qalbida muhirlanib kelgan „Mantiq ut-tayr“ ga javob yozadi. „Lison ut-tayr“ Navoiy ijodini yakunlovchi asarlardan biridir. Buyuk shoir 1498–1499-yillarda xatlarini to'plab, „Munshaot“ tuzdi. Unda 88 ta xat jamlangan bo'lib, ularning aksariyati shoirning shoh va shahzodalarga yo'llangan. Shoirning 1500-yilning oxirlarida yozib tugatgan „Mahbub ul-qulub“ asari uning eng so'nggi asari bo'lib qoldi. Navoiy 1501-yilning 3-yanvarida vafot etadi. Butun xalq — shohda gadogacha, olimdan cho'pongacha, shoirdan dehqongacha ulug' farzandining o'limiga qayg'u va iztirob bilan motam tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O.Sharafiddinov. Alisher Navoiy. Kitobda: Tanlangan asarlar.-T.: Fan,1978:
2. Ya. G'ulomov. Alisher Navoiyning davrini o'rganish haqida. Kitobda: „Ulug' o'zbek shoiri“. -T.:1948;
3. Bertels E.E. Navoiy. Opit tvorcheskoy biografii. -M,L.: 1948;
4. Oybek. Navoiyning tarjimayi holi. Kitobda: „Navoiy gulshani“. -T.:1967;
5. S.G'anieva. Alisher Navoiy. -T.:1968;
6. V.Abdullaev. Navoiy Samarqandda. -T.: 1968;
7. Izzat Sulton. Navoiyning qalb daftari. -T.: G'. G'ulom nomidagi badiiy adabiyot nashriyoti, 1969;
8. V. Zohidov. Ulug' shoir ijodining qalbi. -T.: O'zbekiston, 1970;

ASQAR MAHKAM SHE'RIYATIDA TASAVVUFİY – IRFONİY QARASHLAR

Imomqulova Nigora,

ChDPU Gumanitar fanlar fakulteti

O'TA M 25/1-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Gulandom Tog'ayeva, ChDPU

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasi dotsenti,

filologiya fanlari nomzodi,

Email: g.togayeva@cspu.uz

Annotatsiya: Maqolada o'zbek xalqining sevimli shoiri Asqar Mahkam ijodi va uning tasavvufiy qarashlari, uning ijodiga xos badiiy xususiyatlar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: ishq, tasavvuf, imon, badiiy vositalar, inson, jannat, tavba, tarbiya, ma'naviyat, ma'rifat

Annotation: The article talks about the work of Askar Mahkam, the favorite poet of the Uzbek people, his mystical views, artistic features of his work.

Keywords: love, mysticism, faith, artistic tools, man, heaven, repentance, education, spirituality, enlightenment

O'zbek adabiyoti tobora mavzular ko'lami va ifoda imkoniyatlari jihatidan boyib bormoqda. Ayniqsa tasavvufiy mavzular zamonaviy she'riyat mundarijasidan joy olayotgai e'tiborlidir.

Asqar Mahkam she'riyatini odatdagi she'riday, shunchaki o'qib bo'lmaydi. Chunki ular an'anaviy she'rlar emas. Ular Qur'on va hadis ilm-ini o'zlashtirish, mumtoz o'zbek va tojik hamda jahon adabiyotini o'rganish, she'riyat qonuniyati haqidagi bilimlarni ongga chuqur singdirish asosida yuzaga kelgan she'riyatdir. [1.1998]. Bu haqida Sayyid Ne'mattulloh Ibrohim shunday yozadi: "Asqar Mahkam yaratgan asarlari bu biz ko'nikkan she'riyat emas. Bu she'riyatni maxsus lisoniy, ruhiy-ma'rifiy tayyorgarliksiz o'qib, o'rganib bo'lmaydi. U yozar ekan, avomni emas, badiyat maktabini o'tagan xoslar va xos el, xoslar muhitini nazarda tutib yozadi". [3.14] Haqiqatdan ham shundaydir. Uning she'riyatini irfoni va dunyoviy bilimlarni chuqur o'zlashtirmasdan, tasavvuf ta'limoti xususida teran ilmga ega bo'lmasdan turib, ijodi mohiyatini ochib bo'lmaydi. Negaki uning she'rga solgan har bir so'zida falsafa yashiringan.

Shoirning olamga munosabatini aks ettiruvchi falsafiy she'rlarining lirik qahramoni Haq va haqiqat, iymon va insof uchun kurashuvchi insondir.

Kim jomada, kim jandada, tan-to'rt unsur,

“O'ldir” dedi avliyo “nafsni o'ldir!..”

Ey qasr qurib, kulbada jon berganlar,

Dunyoda haqiqat bor esa-ul shuldir .

“Asqar Mahkam izlanishning bu bosqichida musulmon adabiyotining ulug' piyrlari Fariduddin Attor, Jaloliddin Rumi va Muhammad Iqbolga ruhan shogird tushdi. Uning dunyoviy ilm va falsafa taloshida muallaq qolgan qalbiga bu uch alloma kalomidagi ilohiy nur tajalliy berdi.” :

Iymonni bugun axtarishar Makkada ham,

Insofni axtaralar ma'arakada ham.

Har ikkisini qaydaligini bilmaslar

Shu birgina o'y maydada ham, kattada ham.[4.84]

Iymonning birinchi asoslaridan biri Allohga ishonish va uning yagona ekanligiga shubha qilmaslikdir. Shoir Asqar Mahkam iymonning asoslarini butun umri davomida mahkam tutdi, shundan “ qattiq iymon shoiri” deya e'tirof etildi. Sababi shoirning o'zi hayotda haqiqatparast edi. Balki shu sabab uning she'rlari, dostonlari yoki qissalari deymizmi, barchasida haqiqat sadolari baralla yangragandir.

Asqar Mahkam ijodidagi so'zlarning o'zgacha bir ta'sir kuchi, joni bor deyish mumkin. “Tabriz daftari” yoki “Analhaq” kitobini o'qigan kitobxon buni darrov fahmlaydi. Shoir she'rda “talmeh” san'atidan foydalanib, so'zning hozirgi ahvolini xasta Ayyub payg'ambar (a.s.)ga o'xshatadi, shaxsiy manfaatlar tobora kuchayib, inson o'zligini unutib qo'yayotganini, “so'z” esa o'z ta'sirini yo'qotgan; endi faqat kishilarning manfaat va ehtiyojlari yo'lida xizmat qilayotgan oddiy muomala vositasiga aylanib borayotganidan so'zlaydi. Va:

Menga gullar shivirlar giryon:

“Bugun she'ring kimga ham kerak!..” – deya afsuslanadi.

Chunki nazm va nasr ba'zi erkin “ijodkorlar” tomonidan eplasa bo'ladigan san'at turiga, oddiy qiziqish yoki xususiy tijorat yo'liga aylanib borayotganidan, ular ta'sirida esa adabiyot olamida so'zning qadrsizlanishi kishilar uchun ilm-ma'rifat bera olmayapti. Balki, shu sababdan kamdan kam kishilar kitoblarga, zamonaviy nazm va nasrga e'tibor berishadi. Shoir esa hamisha yoniq so'z tarafdori bo'lib kelgan. Shu boisdan Jaloliddin Rumiyni o'ziga ma'naviy ustoz va rahnamo deb hisoblagan Asqar shoirning she'riyati odatiy she'r uslubi emas. Uni anglash uchun katta ruhiy va ma'rifiy

tayyorgarlik kerak. Chunki, u irfon ruhida qalam tebratgan, fors va turk tasavvuf allomalar izidan borib, ulardan o'ziga quvvat ola bilgan ijodkordir.

Uning lirik qahramoni birda "men", birda "o'zga" tilidan so'zlaydi. Shu tufayli goh avtopsixologik, goh ijroviy lirikaning takrorlanmas namunalari yuzaga keladi. Shoirning she'rlari shunchaki irfoniy emas. Agar teran nigoh tashlasak, bu she'rlar zamirida hikmat va ibrat dunyosini ko'ra olishimiz mumkin. Ana shunday oliy xususiyatlar ijodkor qo'llagan She'riy san'atlar orqali yanada jilo topib, Asqar Mahkam poetikasining naqadar betakror ekanligidan darak beradi desak mubolag'a bo'lmaydi.

Insonning ruhiy rag'batlari zaiflashsa moddiy rag'batlari kuchayadi. Bu esa yemish orqasidan tushishga olib keladi. "Non deganlar" moddiyatga ehtiyoji kuchaygan shaxslar. "Bechoralik" esa dunyo noz-ne'matlaridan voz kechib, ruhni boyitishdir. Ruhiy boyigan inson ma'naviyat va ma'rifat sultonidir. Masih talmehi orqali Iso payg'ambar yodga olinadi. U o'z nafasi bilan o'lganlarni tiriltirish, jon bag'ishlash qobiliyatiga ega. U uchun begona, dushman inson yo'q. U hammani birday sevadi. Lablar hayotbaxsh mo'jizadir. Shoirning bo'sa desam qon dedilar deyishi shunga ishoradir. Chunki qon hayot ramzidir.

Shoirning istiqlolni dastlabki davrlarida yaratilgan diniy ma'rifiy ruhda "Ishq" she'riy qissasi mazmunan diniy ma'rifiy ruhda yozilganligi boisidan, uni e'tibordan chetda qoldira olmadik. "Ishq" she'riy qissasi ham majoziy va haqiqiy ishq haqida so'z yuritiladi. Ishqsiz odamning qiyofasi hamda qismati inkishof qilinadi. Doston polifonik xarakterga ega. Qissa tahlili orqali shoir mahorati ochilib boraveradi. adabiyotshunosligimizning otasi Izzat Sulton fikriga ko'ra, "she'riy shaklda yozilgan har qanday asar she'r nomi bilan ataladi"[5.266]. Asar mazmunan Odam Ato va Momo Havoning, umuman, insoniyatning dunyo yaratilgandan buyon kechirgan hayoti, dunyoning bebaqoligi va inson ishqning yuksak darajalariga yetishishi haqida. Shoir, dastlab, kirlangan dunyoni tasvirlaydi. "Oqibatsiz kunlar", "Diyonatsiz kunlar" iborasini qo'llash orqali insonning qora ishlarini bayon qiladi. Unda qo'llangan badiiy takrorlar, alliteratsiyalar, talmehlar qissa badiiyati yetukligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etgan.

"Ishq" she'riy qissasidagi shoirning badiiy mahorati shundaki, shoir poetik nutq ta'sirchanligini oshirish maqsadida badiiy takrorlardan unumli foydalangan. Quyidagi misralarda bir yo'la ikki takror qo'llangan:

Momo Havo, Momo Havo
Behishtidan quvilgach so'ng
Zoru nolon, zoru nolon

Zamin uzra yolg'iz kolgan

Momo Havo, Momo Havo .

Shoir she'rdagi "Momo Havo", "zoru nolon" takrorlari vositasida Azozilga ishonib "Behishtidan quvilgach", "Zamin uzra yolg'iz kolgan" Momo Havoning zabun ahvoli tasvirini beradi.

Asqar Mahkam ijodi ulkan ummon va betakror jozibadan iborat. Uni qanchalik tadqiq qilmaylik bu xazina chashmasi sira tugamaydi. Hatto bir baytning ustida soatlab fikr almashish mumkin. Chunki unda ma'rifat(irfon) dunyosi yashaydi.

She'rlardagi keskir qarashlar, shirin va ba'zan achchiq so'zlar shoir ijodida haqqoniy tilga olingan. Ya'ni, u yasama so'z termaydi, hijron deganida, boshqalar ham qo'shib yonadi. Ishq deganida, o'zgalar ham oshiq bo'ladi, shoir nadomat chekkanida, o'quvchi ham qo'shib, o'sha ruhiy holga beixtiyor tusha oladi. Shundan bilish mumkinki, Asqar Mahkam Haq yo'lida haqiqatni kuylab o'tgan yirik shoirlardan biri bo'lgan. Uning ijodidan bahra olgan qalb esa, hamisha osudalikda, shoir dunyosida u bilan birga yashaydi

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Асқар Маҳкам. Ҳақ. Сайланма.-Душанбе.: Адиб, 199
2. Асқар Маҳкам. Ҳақ. Сайланма.-Душанбе.: Адиб, 1998 Asqar Mahkam. Haq. Saylanma. Dushanbe. "Adib", 1998. B-14.
3. Mahkam, Asqar. Vahdat kuyi. – T.: "Nurafshon business". 2021. – B.84.
4. A. Mahkam. Haq. Adib. Dushanbe. 1998.
5. Иззат Султон. Адабиёт назарияси. –Т.: "Ўқитувчи", 1986. - Б.266.

MAXTUMQULI HAYOTI VA IJODI HAQIDA

Nortojoyeva Nilufar,

ChDPU Gumanitar fanlar fakulteti

M 25/1 guruhi talabasi

Ilmiy rahbar: Gulandom Tog'aeva,

ChDPU Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasi dotsenti,

filologiya fanlari nomzodi. Email: g.togayeva@cspu.uz

Annotatsiya: Maxtumquli ijodi XVIII asr turkman va jahon adabiyotining yorqin sahifalaridan birini tashkil etadi. U butun hayoti va nayob iste'dodini so'z san'atiga bag'shlab turkman adabiyoti xazinasidan munosib o'rin egallagan. Ushbu maqolada ana shular haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: pand-nasihat, Maxtumquli, Atrek daryosi, lirik she'rlar, lirik-epik dostonlar, Ozodiy.

Annotation: Makhtumkuli's work is one of the bright pages of Turkmen and world literature of the 18th century. He devoted his whole life and extraordinary talent to the art of words and took a worthy place in the treasury of Turkmen literature. This article is about these.

Key words: admonition, Makhtumkuli, Atrek river, lyric poems, lyric-epic epics, Azodi.

Insonni uning ma'naviy olamini kashf etadigan bir qudratli vosita borki, u ham bo'lsa, so'z san'ati, badiiy adabiyotdir. Adabiyotning insonshunoslik deb shoir va yozuvchilarning esa "inson ruhining muhandislari", deb ta'riflanishi bejiz emas, albatda. Maxtumquli ijodi XVIII asr turkman va jahon adabiyotining yorqin sahifalaridan birini tashkil etadi. U butun hayoti va nayob iste'dodini so'z san'atiga bag'shlab turkman adabiyoti xazinasidan munosib o'rin egallagan.

Turkman xalqining buyuk klassik shoiri va donishmandi Maxtumquli XVIII asrda yashab ijod etgan. U 1733 yili Atrek daryosi bo'yidagi Hojigovshan ovulida tug'ilgan. Uning ilk ustozlari Ozodiy tahallusi bilan she'rlar yozgan otasi Davlatmammad edi. Oilada hat-savodni chiqargan bo'lajak shoir taxminan olti yoshidan ovul maktabida Niyozsolih mulla qo'lida o'qiy boshlaydi. [1.] O'tkir zehni va tirishqoqligi bilan o'quvchilar orasida alohida ajralib turgan Maxtumquli keyin qiziloyoqdagi Idris bobo madrasasida tahsilini davom ettiradi. So'ng Xivaning Sherg'ozixon madrasasida

ilmini kamolga yetkazadi. Shuningdek, bir muddat Buxorodagi Ko'kaldosh madrasasida ham o'qigani haqida rivoyatlar mavjud. Otasi Davlatmamad ham alohida qobilyati bilan ajralib turar edi. U Ozodiy taxallusi bilan ko'plab qo'shiq va g'azallar yaratadi. Uning qariyb 6 ming misradan iborat pand-nasihat mazmunidagi "Vaz'I Ozod" nomli dostoni saqlanib qolgan. Bu asarlar Ozodiyning forsiy va turkiy adabiyotidan, xususan, Alisher Navoiy ijodidan yetarli darajada xabardorligini ko'rsatadi. "Go'zal Sherg'oz" she'r"ida ma'lum bo'lishicha Maxtumlul Xivada tahsil olayotgan davrida birin-ketin ota va onasidan judo bo'lgan.

Komil bo'lib, saranjomliq qilibman,
Mashaqqat-la ul padardan qolibman,
Ka'bamdan ayrilib, judo bo'libman,
Ketar bo'ldim xush qol, go'zai Sherg'oz. ..[2.]

Maxtumlul xolasining qizi Mengli bilan bolalikdan birga o'ynab o'sgan, ikki yosh bir-biriga ko'ngil qo'ygan edi. Lekin otasi va ikki akasining bevaqt o'limi oilani moddiy jihatdan og'ir ahvolga solib qo'ygan. Maxtumlulning qalin pulini to'lashga qurbi yetmasligini bilgan Menglulning akalari singillarining roziligini ham so'ramay, uni boshqa birovga uzatib yuboradilar. Qiz bechora qon yig'lab, boshqa oilaga kelin bo'lib tushadi. Buning ustiga davom etib kelayotgan qadimiy urf-odatga kora, Maxtumlulni katta akasining beva qolgan xotini Oqqizga nikohlab qo'yadilar. U Oqqizdan ikki o'g'il ko'radi. O'g'illaridan birining ismi Sariboy, boshqasidiki Ibrohim bo'lib, birinchisi 7, ikkinchisi 12 yoshida nobud bo'ladi. Avval sevgilisidan, keyin nuridiydalaridan judo bo'lgan, oilaviy hayotdan baxtini topa olmagan shoir chuqur qayg'u-hasrat ichida qolib, butun umrini badiiy ijodga bag'ishlaydi. Menglixonga atab ko'plab she'rlar yozish bilan unga o'ziga xos nazmiy haykal o'rnatadi. Ba'zi tadqiqotchilarning ta'kidlashlaricha shoirning o'ziga Firog'y taxallusini tanlashi ayni shu judoliklar bilan bog'liq.

U she'rlaridan birida o'zi haqida yozadi:

Bilmayin so'rganlarga aytining bu g'arib nomiz
Asli go'rko'z, yurti Atrik, oti Maxtumluldir...[3]

Maxtumlul bir qancha lirik she'rlar, lirik-epik dostonlar, g'azal va muxammaslar yozgan. Bizgacha uning lirik, falsafiy, pand-nasihat xarakteridagi 10 ming misradan ortiq she'rlari yetib kelgan. Maxtumlul she'rlarida turkman xalqining hayoti, urf odatlari, o'z davrining muhim ijtimoiy-siopsiy hodisalari, shoirning ichki kechinmalari teran ifoda etilgan.

Maxtumlul she'riyatining mavzu ko'lami keng va o'ziga xos ishq-muhabat mavzusidagi she'rlarida bir tomondan sharq mumtoz adabiyoti an'analari bo'y

ko'rsatsa, ikkinchi tomondan turkman xalq og'zaki ijodi ruhi ufurib turadi. Insoniy fazilat sanalmish sevgi muhabbat mavzusi shoir she'rlarida juda yuksak darajada o'z ifodasini topgan. Bir qator she'rlari shoir yoshlikda sevib yetisha olmagan go'zal Menglixon ismli qizga atab yozilgan. Ularda tengsiz suluv, ma'shuqa go'zalligidan zavqlanish, ishqiy kechirmalar, hijron onlaridan o'rtanishlar va judolik alamlari nafis ifodalarda bayon etilgan:

Ayrildim g'uncha gulimdan,
Qora sochi sunbulimdan,
Xush ovozli bulbulimdan,
Sherin guftordan ayrildim...

Maxtumquli ushbu she'rida tashbeh san'atini qulab, she'r jozibasini kuchaytirishga xizmat qildirgan.

Maxtumquli lirikasining katta qismini odob-axloq mavzusidagi didaktik she'rlar tashkil etadi. Shoir didaktikasi shunchalik quruq nasihat bo'lib qolmasdan u inson baxt-saodatiga rahna soluvchilarni qoralashga qaratilgan. Oqulona va odilona pand-nasihat ruhida yozilgan asarlarida shoir insoniy fazilatlarni ulug'ladi, Vatan, jamiyat va jamoat manfaatlarini himoya qildi. Xalq dardi bilan yongan, o'rtangan Maxtumqulining oltindan ham qadrli pand-nasihatlari muhim ijtimoiy masalalarni qamrab olgan. Shoirning "Ayrilma", "Bo'lma", "El yaxshi", "Bo'lmas", "Ko'ring" kabi she'rlari pand-nasihat ruhida yozilgandir. [4]

Har yig'ning aslin bilay desangiz,
Ma'rakada o'tirib-turishin ko'ring.
Birov bilan oshna bo'lay desangiz,
Avval o'z so'zida turishin ko'ring.

O'zbek va turkman adabiy aloqalarining uzoq o'tmish tarixi haqida so'z yuritilgudik bo'lsa, Alisher Navoiyning nomi birinchilardan bo'lib tilga olinadi. Maxtumquli Navoiy ijodiga alohida hurmat bilan qaragan va tom ma'noda ustoz bilib unga ergashgan, g'azallariga naziralar yozib, muxammaslar bog'lagan. [5].

Alisher Navoiy kabi Maxtumquli ham o'zining barcha asrlarida insonni yuksaklarga ko'tarib maqtagan, shirin so'z bilan insonlar ko'nlini ovlashni, xalqqa muhabbat bilan qarashni maslahat beradi. Xalqini chin dildan sevgan Maxtumquli ustoz Navoiy izidan bordi, uning yuksak g'oyalarni rivojlantirildi.

Foydalanilgan adabiyotlar;

1. Uzoqov A , MDH xalqlari adabiyoti.- T.: 2008.
2. Maxtumquli she'rlari. Tanlangan asarlar.- T.: 2018;

3. Maxtumduli "Dunyo o'tib boradur " Maxtumduli she'rlari. – T.:2008 sharq,2007.
4. Uzoqov A , MDH xalqlari adabiyoti.- T.: 2008.
5. Abdullayev.X "Maxtumduli va o'zbek adabiy muhiti".-T.: "Fan", 1983.

AHMAD YASSAVIYNING HAYOTI VA IJODI

Ismatova Shirin,

ChDPU Gumanitar fanlar fakulteti

O'TA M 25/1 guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Gulandom Tog'ayeva, ChDPU

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasi dotsenti,

filologiya fanlari nomzodi

Email: g.togayeva@cspu.uz

Annotatsiya: Maqolada turkistonlik mashhur shayx O'rta Osiyoda Yassaviya nomi bilantaniqlan mashhur tariqat asoschisi Xo'ja Ahmad Yassaviyning hayoti haqida ma'lumotlar keltirilgan. "Devonu hikmat" kitobi haqida ham muhim ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Turkiston mulkining Shayx-ul mashoyixi, Boqirg'on kitobi, Arslon Bob, Ahmad Yassaviy, Zangi Ota, Hikmat, Irshod va da'vad maqomi, Amir Temur, yassaviylik.

Annotation: The article contains information about the life of Khoja Ahmed Yassavi, the famous sheikh from Turkestan, the founder of the sect known as Yassaviya in Central Asia. Important information about the book "Devonu Hikmat" is also mentioned.

Keywords: Sheikh-ul Mashaikh of Turkestan property, Book of Baqirgan, Arslan Bob, Ahmed Yassavi, Father Zangi, Hikmat, Irshad and status of claim, Amir Temur, Yassaviism.

Ahmad Yassaviy 1103-yilda Saryom qishlog'ida Shayx Ibrohim xonadonida dunyoga keladi. [1.3]Keyin u o'z ona yurtini asarlarida "Ul muborak Turkiston" deb tilga olgan. Ahmad Yassaviy tug'ilganidan so'ng, ko'p o'tmay onasi - Muso Shayxning qizi Oysha xotun olamdan o'tadi. Yetti yoshida esa otasi vafot etadi. Kichik Ahmadning tarbiyasi opasi Gavhar Shahnoz zimmasiga tushadi. Opasi bilan Yassi shahriga ko'chib o'tishadi, Ahmad dastlabki ta'limni Yassida mashhur olim Shahobiddin Isfijobiydan oladi. So'ngra u yerdagi bir qator tolibi ilmlar kabi Arslon bobo qo'lida tarbiya va tahsil oladi. Aynan shu shaharda Yassaviy ilm sirlarini mukammal o'zlashtiradi. O'sha zamonlarda Movarounnahrning ilm-ma'rifat

markazlaridan bo'lgan Buxoroda ko'plab turkistonlik toliblar yig'ilishgan. Ustozi Arslon bobo ko'rsatmasi bilan Yassaviy ham Buxoroga yo'l oladi. Buxoroda arab, fors tillarini o'rganish bilan bir qatorda, forsiyda yaratilgan tasavvufiy adabiyot bilan tanishadi. Xoja Abduxoliq G'ijduvoni, Abdulloh Baqriy, Xoja Hasan Andoqiylar bilan hamsuhbat va hammaslahat bo'lib, davrning eng peshqadam olimi va so'fiysi Shayx Hamadoni muridlari qatoridan joy oladi. Shayx Hamadoniyan suluk odoblarini o'rganadi, ilm-u saboqlaridan bahramand bo'ladi. Ahmadning o'zi "Ustoz Yusuf Hamadoni huzuriga 23 yoshida borganini va ul Hazratning tarbiyasiga noil bo'lg'onligini" aytadi. U o'z ustozining eng ishongan va e'tiborli xalifalaridan

edi. Sharqshunos olim Orif Usmonning ma'lumotlariga ko'ra, Abdulholiq G'ijduvoni kunlardan bir kuni Yusuf Hamadoniyan shogirdlarining taqdiri haqida so'zlab berishni iltimos qilgan. Shunda ustoz "Mening asl halifalarim avval Ho'ja Abdullo Bakriy, so'ngra Ho'ja Xasan Andoqi, undan so'ng Xoja Ahmad Yassaviydir. Xoja Ahmad Yassaviy o'z navbati bilan halifalik qilganidan keyin bir oz vaqt o'tgach, o'z vatani Turkistonga ketadi. So'ngra uning o'rniga sen halifalik qilasan" - degan ekan. Voqealar ustoz Yusuf Hamadoni aytganidek sodir bo'lib, keyinchalik Buxorodan o'z yurti Yassiga qaytgan Ahmad madrasa va hona qurdirib, o'z atrofiga ko'plab shogirdlarni to'playdi. Ahmad Yassaviy tarbiyalab yetishtirgan shogirdlar Mansur bobo (Arslon boboning o'g'li),

Abul Malik Oto Tosh Ho'ja (Zangi boboning otasi), Hakim Oto (Sulaymon Boqirg'oni), Zangi Oto va boshqa ko'plab tolibi ilmlardir. U o'zi asos solgan "Yassaviya" tariqatini [2.56.] o'z shogirdlari orqali Turkiston va Shosh atrofidagi viloyatlarga tarqata boshlagan. U so'fiylik g'oyalari, shuningdek, o'z tariqati asoslarini targ'ib etishda she'rlaridan, hikmatlaridan foydalanadi. Ahmad Yassaviyning vafoti turli yozma manbalarda hijriy 562 (milodiy 1166-67) yil deb aniq ko'rsatiladi. Orif Usmon: "Rivoyatlarga ko'ra, Yassaviy 63 yoshga (payg'ambar yoshiga) yetgach, yer ostida hujra yasatib, "chilla"ga kirgan, qolgan umrini toat-ibodat qilib, qimmatli hikmatlar yozib, riyozat chekib, yer ostida o'tkazgan", deb ta'kidlaydi. Bu rivoyatga ko'ra 125-yil, yana boshqa bir rivoyatga qaraganda 133-yil umr ko'rib, hijriy 562-yilda vafot etgan. Umuman olganda, Yassaviyning tarjimai holiga doir ma'lumotlar juda kam va u hartomonlama chuqur o'rganilmagan. Ulug' mutafakkirning juda chuqur va boy mazmunga ega bo'lgan "Devoni hikmat" asaridagi so'fiylik, Yassaviyning falsafiy dunyoqarashi o'zining butun borlig'i bilan o'quvchining diqqatini rom etadi. [3.87] Uning o'zi "Devoni hikmat" nomi bilan biror bir kitob yozmagan. Ushbu nodir

asar uning murid va izdoshlari tomonidan yig'ilib, tartib berilgan."Devoni hikmaf'da ilohiy ishq va oshiqlik, ma'rifat va oriflik saodati, fanodan baqoga yetishish tushunchalari samimiy va ta'sirli ohanglarda yetkazib berilgan. Uning fikricha, "Haqning so'zini emas, o'zini bilish" asosiy vazifadir. Shuning uchun donishmand bu dunyo rohatini qidiradigan so'fiy - so'fiy emas, toat-ibodat qilib, halollik va poklikni targ'ib etib, dunyoning g'am-g'ussasini chekib, xalq tashvishi bilan yashagan insongina haqiqiy so'fiydir, deydi. Asarning boshidan yakuniga qadar ulug'vor insoniy fazilatlar: kamtarinlik, mehr-muhabbat, ishq, sadoqat, haqiqat, adolat, hurfiylik, insonni insondan ayirmaslik kabi masalalar falsafiy nuqtayi nazardan olqishlanadi. Va aksincha, joxillik, nodonlik, yomonlik, savodsizlik, haqsizlik, adolatsizlik, molparastlik kabi illatlar qoralanadi. Bunday xislatga ega bo'lgan insonlar insof diyonatga chaqiriladi. A.Yassaviy hikmatlaridagi asosiy o'rinni pand- nasihat egallaydi. Hikmatlarning barchasida so'fiylik tariqatining asoslari - haqiqatni bilish, Haqni sevish, nafs dunyodan chekinishga da'vat etuvchi g'oyalar o'z aksini topgan. Inson ruhi va ongini har qanday illat, qabohatdan ozod etish kerak, ana shundagina inson axloqida ko'zga tashlanuvchi ayrim nuqsonlar yuzaga kelmaydi, degan fikrlar komil insonni shakllantirishning asosiy yo'llaridan biri sifatida ta'kidlanadi. Zero, tasavvuf-nafs lazzatlaridan voz kechish demakdir. Nafs-ochko'zlik, o'g'rilik, jaholat, xudbinlikni keltirib chiqaradi. Shuning uchun Ahmad Yassaviyning hayotiy shiori qanoat sanaladi. Inson Haqni "ko'rish"ga yetishish uchun oziga qanoat qilishi, shukronalik bildirishi, halol luqma yeyishi lozim. Nafsga mute' bo'lganlar esa xudbinlikdan qaytmaydi, nafs balosiga uchraydi. Alisher Navoiy Yassaviy to'g'risida "Maqomoti oliy va mashhur, karomoti matavoniy va nomahsur ermish. Murid va ashob g'oyatsiz va shohu gadoning irodati va ixlosi ostonida yermish", - deydi. Bu fikr Yassaviyning Turkistonga qaytib, yangi tariqatga asos solgan murshid sifatida tanilgan davrlariga tegishli. Movarounnahrda "Yassaviya" tariqatidan keyin ikki yirik tariqat paydo bo'lgan. Birinchisi - "Naqshbandiya", ikkinchisi - "Bektoshiya". Tasavvufdagi boshqa tariqatlarda bo'lgani kabi "Yassaviya" tariqatida ham o'z qoidalari mavjud.[4.87]

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ahmad Yassaviy. Ibrohim Haqqul. – T.: Gafur Gulom nashriyoti, 2001 yil.
2. Н.Хасанов. “Девони хикмат”. – Т.: “Академнашр” нашриёти, 2012. – Б. 304.
3. Н.Жабборов Хожа Аҳмад Яссавий / Тасаввуф атамалари – изоҳли луғат. Тошкент.: Мовароунаҳр, 2015. – Б. 322-324.

4. Иброҳим Ҳаққул. Аҳмад Яссавий (XI аср – 1166)
<https://ziyouz.uz/ozbek-sheriyati/ozbek-mumtoz-sheriyati/ahmad-yassaviy/>

JALOLIDDIN MANGUBERDINING HARBIY YURISHLARI

Normo'minova Bahrigul O'rozali qizi,

Bekmurodova Farangiz Sodiqjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Gumanitar

fanlar fakulteti 1-bosqich talabalari

[*bahrigulnormominova@gmail.com*](mailto:bahrigulnormominova@gmail.com)

[*farangiz@bekmurodova.com*](mailto:farangiz@bekmurodova.com)

Ilmiy rahbar: Arslon Komilovich Nafasov

Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Fakultetlararo ijtimoiy fanlar"

kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada biz Jaloliddin Manguberding hayoti va harbiy yurishlari haqida gaplashamiz.

Jaloliddin Manguberdi juda mard, jasur va shijoatli sarkarda bo'lgan. Sulton Jaloliddin Manguberding Vatan va xalq ozodligi yo'lidagi jasoratlari asrlar osha tillarda doston bo'lib keladi. U hurlik, qahramonlik, vatanparvarlik timsoli sifatida she'rga, doston-u qo'shiqlarga, qissa-yu romanlarga ko'chgan.

Kalit so'zlar: Jaloliddin Manguberdi, qahramonlik, vatanparvarlik, ozodlik, tarix.

Abstract: In this article, we will discuss the life and military campaigns of Jalaluddin Manguberdi. He was a brave, courageous, and valiant commander. The heroism of Sultan Jalaluddin Manguberdi in the struggle for the freedom of his homeland and people has been immortalized in poems, epics, songs, stories, and novels as a symbol of freedom, heroism, and patriotism.

Keywords: Jaloliddin Manguberdi, heroism, patriotism, freedom, history.

Аннотация: В данной статье рассматриваются жизнь и военные походы султана Джалолиддина Мангуберди выдающегося полководца и защитника своей родины. Джалолиддин Мангуберди проявил себя как смелый, мужественный и доблестный лидер, посвятивший жизнь борьбе за независимость и свободу своего народа. Его героизм и патриотизм на протяжении веков находят отражение в народных эпосах, стихах, песнях, рассказах и романах. Образ султана Джалолиддина Мангуберди стал символом мужества, свободы и любви к родине.

Ключевые слова: Джалолиддин Мангуберди, героизм, патриотизм, свобода, история.

Jaloliddin Manguberdi yoki Jaloliddin Menguberdi (Jalol id-Diniya va-d-Din Abu-l-Muzaffar Mankburni ibn Muhammad) (1199-1231) so'ngi xorazmshoh, Ala id-Din Muhammad va uning turkman xotini Oychechaklarning to'ng'ich o'g'li. Jaloliddin Manguberdi nomi "yuzida xoli bor" ma'nosini anglatadi. Jaloliddinning aniq tug'ilgan sanasi noma'lum, uning rasmiy belgilangan tug'ilgan sanasi 1198-yil. Jaloliddin yoshligida dushmanlar bilan tinimsiz janglar bo'lib o'tuvchi chegaraga chiqishga harakat qiladi.

Jaloliddin o'zining turli qabilalardan tashkil topgan qo'shini bilan mo'g'ullarga qarshi chiqib, Parvon yaqinida jang maydonini egallagan. U bu yerda turib dastavval Toharistondagi Valiyon qal'asini qamal qilayotgan mo'g'ul qo'shinini tormor etgan. Chingizxon Jaloliddinga qarshi Shiki-Xutuxu no'yon boshchiligidagi qo'shin jo'natgan. Jaloliddin qo'shinlarini Parvondan bir farsax (6-7 km) masofadagi yerda bolgan jangda musulmonlarning o'ng qanotiga qaynotasi, qang'lilar qo'shini sardori Amin al-mulk, so'l qanotiga Sayfuddin Ag'roq xalajlardan tashkil topgan qo'shinga boshchilik qilgan. Jang ikki kun davom etgan. Juvayniyning hikoya qilishicha, bu jangda Shiki-Xutuxu no'yon ikkinchi kunga o'tar kechasidushman mo'g'ullarga madad kuchlari yetib kelibdi deb o'ylashi uchun o'z qo'shiniga kigiz va choponlar orasiga poxol solib va bosh kiyim qo'ndirib qo'riqchi yasashni, ularni qo'shimcha otlar ustiga o'tqazib, tuyalar karvoni va aravalar orasiga saflashni amr qilgan. Dastlab bu ayyorlik ish bergan, ammo Jaloliddin qo'shiniga dalda berib, ularni olg'a boshlagan. Mo'g'ullar ancha holdan toyganlarida Jaloliddin karnay chaldirib, qo'shiniga otlarga minishiga farmon bergan va umumiy hujumga o'tgan, shu bilan jang taqdiri hal bo'lib, Jaloliddin g'alaba qozongan.

Jaloliddin Manguberdi harbiy yurishlarida quyidagilarga e'tibor bergan: strategik yondashuv, dushmanni taqsimlab yengish, qat'iyat va shaxsiy namuna ko'rsatish, tezkor harakatlar, jangovar ruhni ko'tarish, muvaffaqiyatli qo'shin to'plash va urishda o'zini qurbon qilishga tayyor turish. U o'z askarlarini jangovar ruhi baland bo'lishiga qaratib, ularga shaxsan namuna ko'rsatgan.

Asosiy yondashuvlari:

1. Tezkorlik va taktik manevr: Jaloliddin dushmanni taqsimlash va chalg'itish uchun tezkor harakatlardan foydalangan.
2. Dushman kuchini bo'lib tashlash: U dushmanni turli yo'nalishlarga ajratib, ularni izolyatsiya qilib, mag'lub etishga harakat qilgan.
3. Shaxsiy namuna va jangovar ruh: Janglarda o'zi qatnashib, askarlariga shaxsan namuna ko'rsatgan va jangovar ruhni ko'targan.

4.Strategik yondashuv va muvaffaqiyatli to'planish: Urushlarda dushmanning kuchli joylaridan qochib,qul;ay joylarda qo'shin to'plashga e'tibor bergan.

5.Qarshi hujum va qat'iyat : Mo'g'ullar kabi kuchli dushmanga qarshi kurashda taslim bo'lmasdan, jangovar harakatni davom ettirgan.

6.O'zini qurbon qilishga tayyorlik: U janglarda g'alaba qozonish uchun o'zini qurbon qilishdan ham tap tortmagan.

Jaloliddin Manguberding yaqin a'yonlaridan biribo'lgan, mashhur tarixchi Shihobiddin Muhammad an-Nasaviy buyuk bobomizni shunday tasvirlagan:"...U bug'doyrang, o'rta bo'yli, turkey qiyofali va turkiyda gapiradigan odam edi, shu bilan birga foesiyda ham gaplasha olardiUning mardligi, jasurligiga kelsak, janglardagi qahramonliklarini eslab o'tishning o'zi kifoya qiladi. U sherlar ichida eng zo'r sher edi, qo'rqmas chavondoz, lashkarlar orasida eng botir edi.u jahldor emasdi,haqoratomuz so'zlarni aytmasdi.U nihoyatda jiddiy edi, kulmasdi, faqat jilmayib qo'yardi,kam gapirardi..."

Jaloliddin Manguberdi-xalqimiz tarixida o'chmas iz qoldirganmard, jasur va vatanparvarsarkardalardan biridir.U o'z davrida Vatan ozodligi, xalq mustaqilligi yo'lida jonini fido qilgan, bosqinchi kuchlargaqarshi kurashda matonat va sadoqat namunasini ko'rsatgan.Jaloliddinning hayoti va faoliyatibugungi avlod uchun ham ibrat maktabidir. Uning jasorati, vatanparvarligi va erksevarlik ruhi yoshlarni o'z yurtini sevishga, uni himoya qilishga undaydi. Shu bois, Jaloliddin Manguberdi nomi xalq qalbida abadiy yashaydi va milliy g'urur, iftixor ramziga aylangan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. An-Nasaviy Shihobiddin Muhammad. Siyrat as-Sulton Jaloliddin Manguberdi. - Toshkent: Fan, 1991.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. - Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. Ismoilov S. O'zbek davlatchiligi tarixi. - Toshkent: O'zbekiston, 2015.
4. Qodirov P. Jaloliddin Manguberdi (roman). - Toshkent: Yozuvchi, 1983.
5. Rasulov B. O'rta asrlar O'rta Osiyo sarkardalari. - Toshkent: Fan, 2010.
6. Internet manbalari: www.ziyouz.com, www.arxiv.uz, www.history.uz.

TOJIK ADABOYOTIDA ABDULLA QODIRIYNING TUTGAN O'RN**Shakarov Javohir Zokirovich**

CHDPU tojik tili va adabiyoti

guruhining 3 - kurs talabasi

998 93 238 78 04

Ilmiy rahbar: Hikmatov Hikmat

Annotatsiya: Qodiriy - yorqin, barchaga keng ma'lum shoir va yozuvchi, dramaturg va publitsist, o'zbek adabiyotida roman janri asoschisi. Qodiriyning asarlari o'zbek xalqi hayotiga bag'ishlangan.

Qodiriy (Julqunboy) 1894-yil Toshkentda badavlat savdogar oilasida tug'ilgan. Yoshlik va o'smirlik yillardagi muhit - savdogarlar, boylar va kambag'al dehqonlar, iqtidorli hunarmandlar, doim muhtojlikda kun kechiruvchi kosiblar va yersiz dehqonlardan iborat bo'lgan. Ushbu mehnatkash odamlar dunyosi, shuningdek, shahar ziyolilari bo'lajak yozuvchi shakllanishida muhim o'rin tutdi.

Kalit so'zlar: tanqidchi, safina, auran, iqtibos, muqaddima, da'vat

Abdulla Qodiriyning tarixiy romanlari 20-yillardagi yangi o'zbek adabiyoti oldida turgan murakkab g'oyaviy-badiiy muammolarning juda ko'pini yechib berib, adabiy taraqqiyotning tezlanishiga xizmat etdi. Keyinroq o'zbek adabiyotining atoqli vakillari qatoriga ko'tarilgan Oybek, G'afur G'ulom, Abdulla Qahhor Abdulla Qodiriy ijodining katta ta'siri ostida yetuk yozuvchi bo'lib yetishdilar. Abdulla Qodiriy ijodining milliy adabiyotlarga ta'sirini tojik, turkman, qozoq va qirg'iz adabiyotining Sadridin Ayniy, M. Avezov, X. Deryayev, Chingiz Aytmatov singari yirik vakillari ham qayta-qayta qayd etishgan. Nemis adabiyotshunoslari N.Tun, I. Baddauf, amerikalik tadqiqotchilar E. Olvort, Xristofor Murfi, asli eronlik amerika olimi Eden Nabi Abdulla Qodiriy ijodi bo'yicha jiddiy ishlar qilganlar. Abdulla Qodiriy ijodidagi chuqur mazmunni jozibador va ravshan shaklda ifoda eta olish, hayotdan yirik va salmoqli voqealarni tasvir uchun tanlay olish, hayotdagi dramatik vaziyatlarga e'tibor, shaklning ixchamligi va katta prozada ortiqchaliklardan xoli ifodaning ustunligi, so'zning ma'noga mosligi va yorqinligi, hammadan ham muhimi – kishilar harakteridagi muhim xususiyatlarni ko'ra olish va tasvir eta bilish yosh avlod uchun doimo ibrat namunasi bo'lib kelmoqda. Oybek aytganidek, „O'tkan kunlar“ romanida yozuvchi til ustida katta mahorat ko'rsatadi. Romanning tili haqiqatan boy, bo'yoqli, sodda, ifoda kuchi zo'r, ommaga anglashilarlik bir tildir. O'zbek adabiy tilining

shakllanishida bu asarning roli, shubhasiz, katta. Abdulla Qodiriy yosh adabiy avlodni doimo jahon realistik adabiyotidan o'rganishga chaqirar, o'zi ham jahon klassiklarini mutolaa etish va ularning asarlarini o'zbekchaga tarjima qilish jarayonida realizm ustalaridan o'qib-o'rganib borar edi. Adib o'z kasbi haqida to'xtalib shunday degan edi: „Yozuvchilikda bir qonun bor: hammadan ilgari ma'no, undan so'ng shu ma'noni ifoda qilish uchun so'z qurish, so'zgina emas, san'atkorona, ya'ni shundog' so'zki, aytmoqchi bo'lgan fikringizning ifodasi uchungina maxsus yaratilgan bo'lib, yasama bo'lmasin. Mana shu shartni bajarib, bu jihatdan ta'min etilgach, boshqa masalalarga o'tishga haq olgan bo'lasan...“.

1975 yili Amerikaning Kolumbiya universitetida «Tgapsitional Septgal Asiap Legatige: Tajik apd Uz'ek rgoze fiction from 1909 to 1932», ya'ni «O'rta Osiyoning o'tish davri adabiyoti: 1909 yildan 1932 yilgacha tojik va o'zbek badiiy prozasi» nomli falsafa fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun ilmiy ish himoya etiladi. Uning muallifi E. Olvortning shogirdi Eden Nabi ismli olim edi.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, ancha faktlarga boy va xolis yozilgan bu dissertatsion ish markazida, garchi o'sha davrda o'nlab ijodkorlar faoliyat ko'rsatgan bo'lsa ham, asosan, Sadridin Ayniy va Abdulla Qodiriy turadi. Dissertant har bir ilmiy masalani yoritishga intilar ekan, shu ikki ijodkor hayotiga, yozgan asarlariga murojaat etadi. Dissertatsiyaning (u 14 bobdan, 240 saqifadan iborat) «Sultural effectes of increased trade», ya'ni «Madaniy an'analarning ta'siri» degan ikkinchi bobida har ikki adibning ta'lim, tahsiliga e'tibor beradi. Abdulla Qodiriy eskicha, yangicha rus-tuzem maktabida ham o'qiganini, S. Ayniyning 30-yillarning oxirigacha eski maktabda olgan bilimi bilan cheklanganini yozadi (25-bet)

«O'tkan kunlar»ning dastlabki tanqidi va unga Abdulla Qodiriyning javobi xususida to'xtalar ekan, S. Husayn adibni asossiz ravishda ko'chirmachilikda ayblaganini, shuningdek, Abdulla Qodiriy Jo'rji Zaydon asarlarini Ozarbayjon va turk tillaridagina emas, balki fors tilida ham o'qigan bo'lishi mumkin, chunki bu davrda (ya'ni 20-yillarda) o'sha yozuvchining 20 ta asari fors tiliga tarjima etilgan edi degan fikrni ilgari suradi (40-bet).

E. Nabi bir o'rinda Abdulla Qodiriy romanchilik mahoratini S. Ayniyga qiyoslab, ilk o'zbek romannavisining ustunligini bayon etadi: «Ayniyning tarixiy romanlari G'arb madaniyati nuqtai nazaridan qaraganda o'z mohiyatini to'liq ifodalay olmagan bo'lsa, Abdulla Qodiriy tomonidan yozilgan ikki roman tarixiy roman elementlarini ko'rsatishga ancha yaqinlashdi. Shuningdek, ushbu ikki roman ma'lum bir xususiyatlar bilan G'arb romanchiligidan farqlanib, ajralib turadi».(8)

E. Nabi e'tiborini tortgan yana bir jihat shuki, Abdulla Qodiriy xotin-qizlar obrazini realistik, his-tuyg'ulari, ichki va tashqi dunyosi bilan yorqin tasvirlagan; o'sha davrning boshqa sovet o'zbek va tojik adiblarida aynan xotin-qizlar dunyosi juda sayoz, biryoqlama, sovet tuzumini yoqlash va eski an'analarni quruq qoralash yo'sinida yozilgan.

Abdulla Qodiriy realizmi roman oxirida Zaynab obrazining badiiy talqinida yanada ochiqroq ko'rinadi. Yozuvchi «Zaynabni yovuz deya hukm chiqarmaydi», aksincha, uning holatini, iztiroblarini tahlil etadi va «juda go'zal talqinni» maydonga qo'yadi. Jinni deya hukm etilgan Zaynabni hech kim jazolamaydi. Olima yozadi: «Qodiriyning Zaynabga munosabati gumanitar va realistik... Bu munosabat boshqa mualliflarning ayollar tasvirlangan melodramatik shaklli asarlaridagi munosabatdan butkul farq qiladi. Prozada ijod etgan ko'plab yozuvchilar, garchi ayollarning nisbatan ishonarli obrazlarini aks ettirgan bo'lsalar-da, hech biri Qodiriy kabi uning ichki xususiyatlari, ichki dunyosini bergan emas».

Shuningdek, mazkur qiyosiy uslubda yozilgan tadqiqotda Abdulla Qodiriyning «Kalvak mahzum...» va «Mehrobdan chayon» asarlari, ularning jozibali tili, o'zbeklar tarixidagi urug'larga e'tibor berganligi, siyosatga va qatag'on hamda keyinchalik o'zgargan siyosatning adibga munosabatlari xususida ham qator fikrlar bor. Tadqiqotchi, umuman olganda, Abdulla Qodiriy ijodini biladi, o'z ishida qodiriyshunos olimlarning kitob va maqolalariga, asosan esa, ustoz E. Olvortning «O'zbek adabiy siyosati» kitobiga murojaat etadi.

Abdulla Qodiriy ijodining xorijda o'rganilishini yaxshi tekshirgan adabiyotshunos olim Xayrulla Ismatulla Eden Nabi dissertatsiyasidagi kamchilikni quyidagicha ko'rsatadi: «Bu ishning bo'sh tomoni: ishda muallif har ikki adabiyot (o'zbek va tojik) uchun muhim sanalgan katta bir davrni, o'nlab adiblar ijodini 240 sahifada yoritishga uringan. Natijada bu dissertatsiya qisqacha berilgan obzorlar majmuasiga o'xshab qolgan».(9) Xayrulla Ismatulla o'zining «Abdulla Qodiriy abadiyati» nomli maqolasida ancha ma'lumotlar bergan edi. Jumladan, E.Nabi va uning ishi xususida ham. Yuqoridagi mulohaza ham shu maqoladan iqtibos.

Ma'lum bo'lmoqdaki, sal kam bir asr mobaynida xorij olimlari Abdulla Qodiriy ijodiga turli aspektdan yondashib tadqiq etganlar. Albatta, ba'zi maqolalarda tuzumlararo g'oyaviy kurash ta'siri, ayrimlarida o'ta sub'ektlashuv holatlari kuzatiladi. Shuningdek, Abdulla Qodiriy ijodini ikkinchi bir millat yozuvchilari ijodiga qiyosan xolis o'rgangan yoki jahon adabiyotshunosligi metodlari kontekstida o'rinli talqin etgan olimlar ham bo'ldi.

Qodiriyshunoslik tarixidagi bu omillar, birinchidan, o'zbek adabiyoti, xususan, Abdulla Qodiriy ijodini dunyo adabiy jamoatchiligiga keng tanishtiradi; ikkinchidan, nafaqat mumtoz o'zbek adabiyoti durdonalari, balki XX asrning iste'dodli adiblarining ham jahonning mashhur ijodkorlari qatorida o'z munosib o'rinlari borligini bildiradi. Bunday haqiqatni boshqalarga yanada teran anglatish uchun o'zbek adabiyoti namunalari keng miqyosda dunyoga chiqishi va o'zbek ziyolisi bu sohada chinakam fidoyi bo'lishi lozim.

Qodiriy asarlari tojik o'quvchilari orasida ham keng tanilgan bo'lib, adibning "O'tgan kunlar" ("Рӯзҳои мазӣ") va "Mehrobdan chayon" ("Мехроб аз каядум") asarlari tojik tiliga tarjima qilingan. Tojik o'quvchilari uning asarlarini o'zgacha zavq bilan o'qib, o'zlariga kerakli ibratlar olishadi.

Adabiyotlar:

1. A. Qodiriy. O'tgan kunlar. Toshkent, Adabiyot nashriyoti. va san'at, 1984 yil.
2. Oybek. Yozuvlarning to'liq tarkibi. XIV jild. Toshkent, «Fan» nashriyoti, 1979y
3. M. Koshchanov. O'zbekning o'zini o'zi tan olishi. Toshkent, Xalq nashriyoti nomi bilan atalgan meros A. Qodiriy, 1994 yil. Oybek, Asarlar [19 jildli], 16-jild (Abdulla Qodiriyning ijodiy yo'li), T., 1979; Qodiriy H., Otam haqida, T., 1983; Abdulla Qodiriy zamondoshlari xotirasida, T., 1988; Bahodir Karimov.
4. Qo'shjonov M. Abdulla Qodiriyning tasvirlash san'ati. T.: Fan, 1966.
5. Qo'shjonov M. O'zbekning o'zligi. T., 1994.
6. Mirzaev I. Abdulla Qodiriyning ijodiy evolyutsiyasi. T.: Fan, 1977.
7. Qodiriy H. Otam haqida. T., 1983.
8. Normatov U. Qodiriy bog'i. T., 1995.
9. Karimov B. 20 asr o'zbek adabiyotshunosligida talqin muammosi (Qodiriyshunoslik misolida). FFD dissertatsiyasi, T., 2002
10. Boqiy N., Qatlnoma, T., 1992; Qo'shjonov M., O'zbekning o'zligi, T., 1994; Normatov U., Qodiriy bog'i, T., 1995; Normatov U., „O'tgan kunlar“ hayrati, T., 1996. Umarali Normatov

“TURKIY XALQLARDA SHIRIN OBRAZI TIMSOLI”

Qurambayeva Dilnoza Umrbek qizi,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 25\1-guruh talabasi,

dilnozaqurambayeva03@gmail.com,

Ilmiy rahbar: Tadjixan Sabitova prof.v.b

Anotatsiya: Mazkur maqolada turkiy xalqlar og'zaki va yozma adabiyotida uchraydigan “shirin obrazi” timsoli tahlil qilinadi. Shirin obrazi Sharq adabiyotida, xususan, turkiy xalqlar ijodida nafaqat ayol go'zalligining, balki sadoqat, muhabbat va ma'naviy komillikning ramzi sifatida qaraladi. Shirin timsoli turkiy xalqlarning estetik qarashlari, axloqiy qadriyatlari hamda ijtimoiy hayotidagi o'rni bilan izohlanadi. Maqolada turli adabiy manbalarda Shirin siymosining badiiy talqini, u orqali ifodalangan g'oya va qadriyatlar keng yoritiladi. Tadqiqot turkiy xalqlarning madaniy merosi, adabiy an'analari va ularning ma'naviy dunyoqarashini ochib berishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Turkiy xalqlar, Shirin obrazi, timsol, Sharq adabiyoti, muhabbat timsoli, ayol go'zalligi, estetik qarashlar, ma'naviy qadriyatlar, badiiy talqin, madaniy meros.

Abstract: This article analyzes the image of the "sweet image" found in the oral and written literature of the Turkic peoples. The image of the sweet is considered in Eastern literature, in particular in the work of the Turkic peoples, not only as a symbol of female beauty, but also as a symbol of loyalty, love and spiritual perfection. The image of the sweet is explained by the aesthetic views, moral values and its role in the social life of the Turkic peoples. The article extensively covers the artistic interpretation of the image of the sweet in various literary sources, the ideas and values expressed through it. The study aims to reveal the cultural heritage, literary traditions of the Turkic peoples and their spiritual worldview.

Keywords: Turkic peoples, image of the sweet, image, Eastern literature, symbol of love, female beauty, aesthetic views, spiritual values, artistic interpretation, cultural heritage.

Turkiy xalqlar adabiyoti va madaniyatida ayol obrazi muhim o'rin tutadi. Ulardan eng yorqin timsollardan biri — Shirin obrazidir. Sharq adabiyotida Shirin siymosi

ko'proq Nizomiy Ganjaviyning "Xisrav va Shirin" dostoni orqali mashhur bo'lsa-da, keyinchalik turkiy xalqlarning adabiy an'alarida ham keng yoyildi. Shirin timsoli turkiy xalqlarning estetik qarashlari, ayol go'zalligi haqidagi tasavvurlari, muhabbat va sadoqatni ulug'lashida muhim ramz sifatida namoyon bo'ladi[1].

Shirin obrazi tarixiy manbalarda Turkiy xalqlar adabiyotida Shirin obrazi ko'plab manbalarda uchraydi. Xususan, Nizomiy, Xusrav Dehlaviy, Alisher Navoiy kabi buyuk adiblarning asarlarida Shirin siymosi turlicha badiiy talqin etiladi. Navoiy "Farhod va Shirin" dostonida Shirinni nafaqat go'zal ayol, balki fidoyi va mehribon inson sifatida tasvirlaydi. Shirin obrazi — muhabbat va sadoqat timsoli. Turkiy xalqlarda muhabbat mavzusi doimo oliyjanob tuyg'u sifatida talqin etilgan. Shirin obrazi esa bu tuyg'uning ramzi sifatida ko'rsatiladi. U o'z sevgisi yo'lida sinovlardan o'tishi, sabr-toqat va fidoyilik ko'rsatishi bilan ijobiy ayol obrazining yorqin namunasi hisoblanadi[2]. Shirin obrazi — go'zallik va estetik qarashlar ramzi. Turkiy xalqlarning go'zallik haqidagi qarashlari Shirinning siymosida mujassamdir. Adabiyotda Shirin siymosi ko'pincha "malohat", "nazokat", "or-nomus", "husn" kabi tushunchalar bilan uyg'un holda tasvirlanadi. Bu esa xalqning ayolga bo'lgan munosabati va ayolning ijtimoiy hayotdagi o'rini ifodalaydi. Timsolning ma'naviy-axloqiy ahamiyati. Turkiy xalqlar adabiy merosida Shirin obrazi shunchaki go'zal ayol emas, balki jamiyatning ma'naviy qadriyatlarini mujassamlashtiruvchi timsoldir. U orqali o'quvchilar sadoqat, poklik, mehr, vafodorlik kabi qadriyatlarga da'vat qilinadi.

Iqtiboslar Nizomiy Ganjaviy "Xisrav va Shirin" asarida: "Shirin – husn ila fazilatning uyg'unlashgan siymosi, sevgi va sadoqat timsolidir." Alisher Navoiy "Farhod va Shirin" asarida: "Farhodning iztiroblarini ko'rgan Shirin unga rahm ila qaraydi, ammo vafosini buzmaydi – bu uning sabr va iffatining yuksak darajasini ko'rsatadi." Xusrav Dehlaviy "Shirin va Xisrav" dostonida: "Shirin – jamol va kamolning uyg'unligidir, uning mehrida insoniylikning asl ma'nosi mujassam." N. Karimov (Sharq mumtoz adabiyoti bo'yicha tadqiqotlarida): "Shirin timsoli – Sharq adabiyotida ayol siymosining eng mukammal badiiy ifodasi bo'lib, u orqali turkiy xalqlarning go'zallik va sadoqat haqidagi qarashlari o'z aksini topgan." Fitrat "Adabiyot qoidalari" asarida: "Badiiy obrazning qudrati shundaki, u xalq qalbidagi eng ulug' tuyg'ularni ifodalaydi[3]. Shirin obrazi esa muhabbat va vafodorlik timsoli sifatida adabiy an'anaga singib ketgan." Abdulla Qodiriy o'z mulohazalarida (Sharq dostonlariga munosabat bildirar ekan): "Shirin siymosi orqali biz ayol nafaqat go'zallik, balki iymon, sabr toqat haqida keng bayon etiladi. Turkiy xalqlar adabiyotida Shirin obrazi nafaqat ayol go'zalligining, balki sadoqat, muhabbat va ma'naviy poklikning timsolidir. U turkiy xalqlarning estetik qarashlari, axloqiy qadriyatlari va

ijtimoiy hayotidagi ayolning yuksak o'rnini ko'rsatadi. Shirin timsoli turkiy xalqlarning boy madaniy merosi va adabiy tafakkurining ajralmas qismi sifatida qadrlanadi[4].

Turkiy xalqlar adabiyotida Shirin obrazi o'ziga xos timsol sifatida nafaqat go'zallik, balki ma'naviy barkamollik, sadoqat va muhabbat ramzi tarzida gavdalanadi. Bu siymo orqali turkiy xalqlar o'z estetik qarashlari, ayolga bo'lgan yuksak ehtiromlari va jamiytdagi axloqiy qadriyatlarini ifodalashgan. Shirin obrazi: ayolning jamol va kamolini mujassamlashtiradi; muhabbat va vafodorlikning eng oliy darajadagi ifodasi bo'lib xizmat qiladi; turkiy xalqlar adabiy merosida ma'naviy tarbiya vositasi sifatida qadrlanadi; Sharq adabiyotidagi boshqa ayol obrazlari orasida o'zining mustahkam o'rniga ega. Demak, Shirin timsoli turkiy xalqlarning madaniy merosida abadiy o'rin egallagan va bugungi kunda ham estetik, tarbiyaviy hamda ma'naviy jihatdan dolzarbligini yo'qotmagan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nizomiy Ganjaviy. Xisrav va Shirin.
2. Alisher Navoiy. Farhod va Shirin. Dehlaviy Xusrav. Shirin va Xisrav.
3. Fitrat A. Adabiyot qoidolari.
4. Karimov N. Sharq mumtoz adabiyoti tarixi.

HAJVIY ERTAKLAR TAHLILI**Ibodullayeva Gulbahor Ahadjon qizi,**

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili yo'nalishi 25\1- guruh talabasi,

gulbahoribodullayeva2@gmail.com,**Ilmiy rahbar: Tadjixan Sabitova prof.v.b**

Annatsiya: Ushbu maqolada xalq og'zaki ijodiga kiruvchi ertaklar turkumidan hajviy ertaklar haqida ma'lumot beriladi. Hajviy ertaklar, kulgi va ironiya orqali ijtimoiy va axloqiy kamchiliklarni tanqid qiladi. Ular odatda, kishilarning zaif tomonlarini ko'rsatib jamiyatdagi muammolarni o'ziga xos tarzda ifodalaydi. Ushbu janr o'quvchini ko'ngil ochish bilan birga, jamiyatni yaxshilashga undaydi.

Kalit so'zlar: mifologik dunyoqarash, uydirma, janr, marosim, fazilat.

Abstact: This article provides information about satirical fairy tales from the folklore of the people. Satirical tales expose social shortcoming, moral and ethical problems in a humorous way. They highlight human weaknesses, while encouraging self-improvement. Such works are not only enertaining but also educational, urging individuals towards higher moral and spiritual values.

Key words: folklore worldview, custom, ritual, morality.

So'z san'atining dastlabki namunalari insoniyat nutqi paydo bo'lishi bilan yuzaga kela boshladi. Ertak terminini Mahmud Koshg'ariyning XI asrda yozilgan "**Devoni lug'otit turk**" asarida yetuk shaklda uchraydi va biror voqeani og'zaki tarzda hikoya qilish ma'nosini bildiradi. Ertak xalq og'zaki badiiy ijodining eng qadimiy ommaviy, hajman yirik, katta-yu kichiklar uchun baravar qiziqarli bo'lgan janridir. Ular juda uzoq o'tmishda ibtidoiy ajdodlarimizning mifologik dunyoqarashi, qadimiy urf-odatlar, marosimlari asosida paydo bo'lgan. Ertaklarda odatda, xalqning maishiy turmushi va eng oliyjanob insoniy fazilatlar haqidagi orzu o'ylari xayoliy va hayotiy uydirmalar vositasida bayon etiladi. O'zbek xalq og'zaki ijodida ertak turlari juda ko'p. Ularga misol tariqasida. Sehrli ertaklar, hayvonlar haqida ertaklar, axloqiy ertaklar, tarixiy ertaklar, satirik ertaklar, qahramonlik ertaklarini keltirishimiz mumkin.

Xalq og'zaki ijodining turli janrlari orasida hajviy ertaklar alohida o'rin tutadi. Ular kulgi, kinoya va iztehz o'rqali insondagi yomon xususiyatlarni - xasislik, ochko'zlik, dangasalik, nodonlik va yolg'onchilikni fosh qiladi. Hajviy ertaklarning asosiy maqsadi odamlarni faqat kuldirish emas, balki tarbiyaviy xulosa chiqarishga undashdir. Hajviy ertaklar ijtimoiy hayotdagi barcha salbiy holat va ko'rinishlar insondagi barcha yaxshi-yu yomon harakterlarini ochiq oydin namoyon etadi. Ijtimoiy hayotdagi barcha ziddiyat va qarama-qarshiliklar bunday turdagi ertaklarga bemalol asos bo'la oladi. Bunday ertaklarda zolim podsholar, ochko'z amaldorlar xasis boylar va fahm-farosatsiz kishilar ham hajv qilinib kelinadi[1].

Boshlanma satirik ertaklarda personaj kasb-kori, o'ziga xos xususiyatlaridan xabar beradi. Voqea vaqtini anglatgan jumla yaqin o'tgan zamonni bildirib, hayotiylikni kasb etgan. Misol uchun: "Bir zamonda bir xasis boy o'tgan", "O'tgan zamonda bir zolim, qonxo'r xon bo'lgan ekan", "Bir bor ekan, bir yo'q ekan, qadim o'tgan zamonda o'nta aka-uka qarindoshlar bo'lgan ekan. Ularning to'qqiztasi dangasa, beshtasi abjir, hammasining kasbi aravaso'z ekan". Bu xildagi boshlamalar ertakning hajviy harakterini belgilagan, biroq shirli ertak ta'sirida vujudga kelgan hisoblanadi[2].

Tugun satirik ertaklarda voqea sababini aniqlaydi, konflikt mazmunni belgilab, yumor yaratadi. Qirq beshdan oshganlarning boshi qirqilsin! (Zolim podsho) Tugun ijtimoiy-siyosiy ma'no tashib, real, hayotiy voqealar harakatining mohiyatini belgilaydi. Uydirma asosida qurilgan tugun sujet harakterini aniqlaydi. Konflikt qarama-qarshi kuchlar to'qnashuvidan tashkil topadi. U ertaklarda murakkab emas, aniq va to'liq ifodalangan. Uning zaminida yurt ozodligi, zulm, zo'rlikka qarshi kurash g'oyalari yotadi. Konfliktlar shakily tuzilishni, ma'no, mazmunga ko'ra ikki xil tipda paydo bo'ladi. Biri ijtimoiy, ikkinchisi, maishiy ma'no kasb etadi. Bizning hozirgi yashab turgan kundalik hayotimizda ertaklarni juda ko'p uchratamiz ayniqsa bizning bolajon va hazilkash xalqimizda hajviy ertaklar ham juda ko'p. Hozir shu hajviy ertaklardan birini misol qilib aytadigan bo'lsak bu "**Xasis boy**" ertagidir. Mazkur ertakda o'z boyligini hech kimga foyda keltirmaydigan darajada qizg'anadigan bir xasis odam haqida batafsil yoritilib beriladi. U oltin-u xazinalarini yer ostiga ko'mib ya'ni hammadan yashirishga harakat qiladi va ularni har kuni borib ko'rish bilan kifoyalanadi. Ammo ularni hech narsaga ishlatmas va hech kimga hayr ehson sifatida bermas edi. Oradan kunlar o'tib oxir oqibatda, o'g'rilar xazinasini o'g'irlab uni honavayron qilib ketishadi. Qo'shnisi esa unga:

“Sen oltinlaringni ishlatmas va ular orqali hech kimga foyda keltirmas eding, baribir tuproqday edi. Endi xazina o‘rniga tuproq ko‘mib, uni tomosha qila ber!”

deya kulib uni masxara qiladi. Bu ertak xasislikning befoydaligini kulgi vositasida ochiq oydin yoritib beradi. Boylik odamning o‘zi va jamiyat uchun foyda keltirmasa uning hech qanday qadri yo‘qligi takidlab o‘tiladi. Hajviy ertaklar adabiyotda ijtimoiy va axloqiy masalalarni o‘ziga xos uslubda, kulgili va ko‘pincha sarkazm, ironiya yoki parodiya yordamida ko‘rsatib beradi. Ushbu janrda adabiy asar o‘zining eng yaxshi sifatleri bilan tinglovchini nafaqat kuldiradi, balki jiddiy ma’naviy va axloqiy xulosalar olishga ham undaydi. Hajviy ertaklar, asosan, kichik guruh yoki individual bellgilarni olib, ularni tahlil qilish orqali inson tabiati va uning muhitga, jamiyatga qanday ta’sir ko‘rsatishini namoyon qiladi. Ertaklarning asosiy vazifasi, ko‘pincha kishilarning zaif tomonlarini ko‘rsatish, ularga qarshi kulgili, ammo aniq tanqidiy fikrlarini bildirgan holda, o‘z-o‘zini anglashga yo‘naltirishdir. Bu turdagi asarlarda, oddiy voqealar orqali xalqning kundalik hayoti aks etadi. Hajviy ertaklar jamiyatda mavjud bo‘lgan kamchiliklarni, nosozliklarni va ijtimoiy adolatsizliklarni ko‘rsatib beradi va ularga qarshi kurashish uchun g‘oyalar va takliflarni beradi. Hajviy ertaklar insonlarni faqat kuldirish uchungina emas, balki xalqning ma’naviy-axloqiy qarashlarini targ‘ib qilish uchun ham yaratilgan. Ular orqali yosh avlod:

- *halollikka
- * mehnatsevarlikka,
- *saxiylikka,
- *hushyorlik va to‘g‘rilikka talpinadi[3].

Muxtasar qilib aytadigan bo‘lsak, ertaklar shunchaki o‘yinchoq matn emas, balki hayotiy tajriba, tarbiya va ruhiy kuch beruvchi hayotiy manbadir. Hajviy ertaklar xalq donoligini yorqin namunasidir. Ular insonni ijobiy tomonga o‘zgarishida hissa qo‘shadi. Yuqorida tasvirlab o‘tilgan **“Xasis boy”** ertagi esa xasislikning kulgili oqibatlarini ko‘rsatib, jamiyat uchun zarur bo‘lgan ijobiy fazilatlarini ulug‘laydi. Shu bois hajviy ertaklar nafaqat badiiy, balki pedagogik ahamiyatga ham ega hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sabitova Tojixon (O‘zbek folklori)
2. Academia.edu
3. Komiljon Imomov (O‘zbek xalq nasri poetikasi)

SEHRLI – FANTASTIK ERTAKLARDA MIFOLOGIK OBRAZLAR

Muhammadjonova Ismigul Sherzod qizi,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 25\1-guruh talabasi,

ranoxonboshmonova@gmail.com,

Ilmiy rahbar: Tadjixan Sabvitova prof.v.b

Annatatsiya: Ushbu maqolada sehrli-fantastik ertaklarda uchraydigan mifologik obrazlarning mazmuni va ahamiyati tahlil qilinadi. Sharq xalqlari, xususan turkiy, fors-tojik, arab va hind adabiyotida shakllangan mifologik qahramonlar tasnifi, ularning kelib chiqishi va vazifalari haqida umumiy ma'lumot beriladi. Maqolada Umay ona, pari, dev, ifrit kabi obrazlarning badiiy talqini hamda ular o'rtasidagi o'xshash va farqli jihatlar solishtirib ko'rsatilgan. Shuningdek, mifologik timsollarning xalq dunyoqarashida tutgan o'rni, inson tarbiyasi va ma'naviy hayotiga ko'rsatgan ta'siri ochib beriladi. Xulosa qismida esa mazkur obrazlarning bugungi kunda ham dolzarbligi, yosh avlodni ezgulikka, tabiatni asrashga va qadriyatlarni qadrlashga undovchi tarbiyaviy ahamiyati yoritiladi.

Kalit so'zlar: Egey va Anodolu sivilizatsiyasi, qadimgi xudolar, ibtidoiy jamoa.

Abstract: In this article, the content and significance of mythological images found in magical-fantastic fairy tales are analyzed. General information is given about the classification of mythological heroes formed in the literature of Eastern peoples, in particular Turkic, Persian-Tajik, Arab and Indian, their origin and functions. The artistic interpretation of such images as Umay ana, pari, dev, ifrit, as well as their similarities and differences, is compared in the article. In addition, the place of mythological symbols in the worldview of the people, their influence on human upbringing and spiritual life are revealed. In the conclusion, the relevance of these images today, as well as their educational importance in encouraging the young generation towards goodness, protecting nature and valuing traditions, is highlighted.

Keywords: Aegean and Anatolian civilization, ancient gods, primitive community.

Xalq og'zaki ijodining eng qadimiy va jozibali janrlaridan biri – sehrli-fantastik ertaklar bo'lib, ular insoniyatning borliqni anglash yo'lidagi ilk intilishlarini aks ettiradi. Bu ertaklarda ko'pincha g'ayritabiiy kuchga ega qahramonlar, yovuz va

ezgulik ramzlari, tabiat unsurlari bilan bog'liq obrazlar ishtirok etadi. Ularning ildizi juda qadimga, mifologik tasavvurlarga borib taqaladi. Mifologiya – bu qadimiy xalqlarning dunyo yaralishi, tabiat hodisalari, xudolar, ruhlar va insoniyatning kelib chiqishi haqidagi tasavvurlari majmuasidir. Sharq xalqlari tarixida mifologiya nafaqat diniy qarash, balki falsafiy tafakkur va badiiy ijod uchun ham boy manba bo'lib kelgan. Sharq adabiyotida, xususan, arab, fors-tojik, turkiy, hind manbalarida uchraydigan mifologik obrazlar bugungi kunda ham nafaqat ertaklar, balki zamonaviy adabiyot va kino san'atida o'z ahamiyatini saqlab qolmoqda. Ibtidoiy jamoa davrida dunyo asosan mifologik obrazlar orqali tasavvur qilingan. Qadimgi inson o'zini o'rab turgan olamni, odatda ikki toifaga, ya'ni do'st va dushman, oq va qora, yaxshilik va yomonlikga bo'lib tasavvur qilgan.

Qadimiy tasavvurlar silsilasi va o'z davrida tafakkur shakli hisoblangan miflar – odamlarning voqelikka nisbatan ongsiz ravishdagi hissiy munosabatining ifodasi sanaladi, tabiat va jamiyat hayotining xilma xil qirralarining mazmun mohiyatini tushuntiruvchi vositadir. Shuningdek, mif – afsona janrining badiiy shakli asosida bayon etilib, tarixda yashab o'tgan ajdodlarimizning olam haqidagi tasavvurlarini o'zida jamlaydi. Mifologik qahramonlar qadim ajdodlarimizning tabiatga bo'lgan hurmatini, yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi abadiy kurashni ramziy tarzda ifodalaydi. Shu jihatdan ular faqat og'zaki ijod yodgorligi emas, balki xalqning dunyoqarashi, falsafiy qarashlari hamdir. Masalan: Turk mifologiyasi tarixiy turk xalqlari ishongan mifologik butunlikka berilgan nomdir. Qadimgi rivoyatlar turkiy xalqlarning qadimgi umumiy e'tiqodi bo'lmish tengrilik elementlarini o'z ichiga olishdan ko'ra ijtimoiy va madaniy mavzularga to'la. Ularning ba'zilari keyinchalik islomiy unsurlar bilan almashtirildi. Dunyodagi eng qadimiy adabiy hujjatlardan biri sanalgan “Dada Qo'rqut⁷¹” dostonlarining asl nusxalari va Drezden kutubxonalarida saqlanmoqda. Bu Egey va Anadolu sivilizatsiyasi⁷² mifologiyasi bilan o'xshashliklarga ega.

Arab mifologiyasi — Islomgacha bo'lgan Arabiston aholisining mifologik g'oyalari, e'tiqodlari va kultlari to'plami. Miloddan avvalgi 1-ming yillikda VII asrning boshlarida tarqalgan. Shundan song Islom hukumronligi boshlangan. Barcha qabilalarning o'z oliy xudosi bo'lgan. U tez-tez yomg'ir yog'diruvchi vazifasini ham o'z zimmasiga olgan. Arab mifologiyasidagi oliy xudolarning muhim xususiyati shundaki, ularning nomlari ko'pincha taqiqlangan deb hisoblanib, laqab bilan

⁷¹ O'rta asrlar o'g'uz eposining yuksak namunalaridan biri

⁷² Egey dengizi sharqiy qismidagi orollar madaniyati asosida vujudga kelgan madaniyat

almashtirilgan. Islomgacha bo'lgan Arabiston mifologiyasiga arab politeizmi, qadimgi semit dinining mifologiyasi (qadimgi semit tilida so'zlashuvchi xalqlar orasida rivojlangan Ibrohim dinlaridan oldin), nasroniy, yahudiy va eron mifologiyalari va dinlari, shu jumladan zardushtiylik, mitraizm va manixeyizm elementlari kiradi. Xudolarga sig'inish uchun maxsus hudud ajratilgan, u betel⁷³ deb nomlangan. Betel o'zi bag'ishlangan xudoning turar joyi va timsoli hisoblangan. Jismoniy jihatdan, bu konus yoki piramidal tosh yoki choqqi yoki daraxt edi. Ba'zan bunday ziyoratgoh atrofida kub shakldagi maxsus bino — ka'ba qad rostlagan. Masalan, Hubal⁷⁴ xudosining beteli Makkada⁷⁵ joylashgan bo'lib, u homiy xudosi bo'lgan. Bu betel atrofida boshqa arab xudolarining butlari bor edi. Endi uning o'rnida musulmonlarning asosiy ziyoratgohi bo'lgan Ka'ba⁷⁶ joylashgan. O'sha paytda ham Ka'baga, shuningdek, boshqa muqaddas joylarga ziyorat (haj) qilingan.

Sharq mifologiyasida turli xalqlarga xos bo'lsa-da, ko'plab obrazlar o'zaro o'xshashlik va farqlarga ega. Masalan, turkiy mifologiyadagi Umay ona⁷⁷, o'zbek xalq ertaklaridagi pari va arab mifologiyasidagi hurilarning obrazida umumiy jihat shuki, ularning barchasi ezgulik, go'zallik va mehr-oqibat timsollaridir. Umay ona ona va farzandlar homiysi bo'lsa, pari⁷⁸ insonlarga yordam beruvchi jonzot sifatida tasvirlanadi. Arab adabiyotida esa hurilar jannat ahli, poklik va ma'naviy go'zallik ramzi sifatida namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, yovuz kuchlarni ifodalovchi obrazlar ham deyarli barcha mifologiyalarda uchraydi. Masalan, arab mifologiyasidagi ifrit, turkiy mifologiyadagi dev⁷⁹, hamda o'zbek xalq og'zaki ijodidagi ajdarlar barchasi kuchli, odamlarni qo'rqituvchi va ko'pincha qahramon tomonidan yengilishi lozim bo'lgan timsollardir. Ifrit⁸⁰ odatda olovli kuchga ega yovuz jin sifatida, dev katta g'aybali va qo'rqinchli mavjudot sifatida, ajdar esa ko'p boshli ilon-yirtqich sifatida

⁷³ Xudolarga sig'inish uchun maxsus joy

⁷⁴ Qadimgi arabistondagi Quraysh qabilasining xudosi

⁷⁵ Arabistondagi shaharlardan biri

⁷⁶ Islom dinidagi muqaddas masjid, bino

⁷⁷ Ona va farzandlar homiysi, baraka va farovonlik timsoli

⁷⁸ Go'zallik, ezgulikva muhabbat ramzi

⁷⁹ Odamlarni sinovga soluvchi yovuz mavjudot

⁸⁰ Nihoyatda kuchli, ko'pincha yovuzlikni ifodalovdigan jin

tasvirlanadi, biroq, bu obrazlarning barchasida tarbiyaviy mazmun mujassam: ular ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi abadiy kurashni ifodalaydi. Qahramonlarning yovuz kuchlarni yengishi orqali ertak tinglovchilari yaxshilik, jasorat va donishmandlik g'oyalariga chorlanadi. Shuningdek, ezgulik timsollari — Umay ona, pari va hurilar orqali mehr, poklik va mehribonlik qadrlanadi.

Sehrli-fantastik ertaklar insoniyatning eng qadimiy ruhiy ehtiyojlarini – dunyoni anglash, tabiatni tushunish, yaxshilik va yomonlikni farqlash istagini ifodalaydi. Sharq xalqlari yaratgan mifologik obrazlar bugungi kunda ham badiiy asarlar, kino, teatr va zamonaviy adabiyot uchun bebaho ilhom manbaidir. Shaxsiy kuzatuvimga ko'ra, bunday ertaklarni o'rganish nafaqat tarixiy bilim beradi, balki yosh avlodni tabiatni sevishtirishga, ezgulikka intilishga undaydi. Mifologik obrazlar zamonaviy ekologik qarashlar, insoniy qadriyatlar bilan hamohangdir. Ajdodlarimiz yaratgan ushbu ertaklar – nafaqat o'tmish yodgorligi, balki kelajak avlodni tarbiyalaydigan, milliy ruhni mustahkamlaydigan tirik ma'naviy merosdir. Shunday qilib, sehrli-fantastik ertaklarda aks etgan mifologik obrazlar — bu xalq tafakkurining yuksak mahsuli, insoniyatning umumiy madaniy xazinasini hisoblanadi. Ularni chuqur o'rganish nafaqat folklorshunoslik va adabiyotshunoslik uchun, balki yosh avlodning ma'naviy dunyosini boyitish, milliy o'zlikni anglash va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish uchun ham katta ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Avesto" – Qadimgi Eron mifologiyasi manbasi. O'zbekcha tarjimalari. – Toshkent: Sharq, 2001.
2. Mirzayev T. O'zbek xalq og'zaki ijodi. – Toshkent: O'zbekiston, 2008.
3. Jo'rayev H. Sharq mifologiyasi asoslari. – Toshkent: Fan, 2012.
4. Qosimov B. O'zbek adabiyoti tarixi (Folklor bo'limi). – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.
5. 1001 kecha ertaklari (arab xalq ertaklari). – Toshkent: Yulduzcha, 2009.
6. Rasulov S. Sharq mifologiyasi va badiiy adabiyot. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
7. Karimov B. Turkiy xalqlarning qadimiy e'tiqodlari va mifologiyasi. – Samarqand: Registon, 2014.
8. Boybekov A. Sharq xalqlari folklori va mifologiyasi. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2015.
9. Bahodirov R. O'zbek xalq ertaklari: janr va tasnif. – Toshkent: Ma'naviyat, 2017.

**“MALIKAYI HUSNOBOD” VA “OYGUL BILAN BAXTIYOR”
ERTAKLARINING
QIYOSIY TAHLILI**

Yoldasheva Laylo Umirboy qizi,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

Òzbek tili va adabiyoti yònalishi 25\1-guruh talabasi,

yoldashevalaylo@gmail.com,

Ilmiy rahbar: Tadjixan Sabitova prof.v.b

Annatsiya: Ushbu maqolada Oygul bilan Baxtiyor dostonining qiyosiy tahlili yoritib beriladi. Asarlarda qahramonlarning xarakteri, syujet xususiyatlari goyaviy yonalishi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijasida ertak vadostonning umumiy jihatlari -sevgi, sadoqat, adolat g'oyalari hamda janriy farqlari aniqlanadi. Ushbu tahlil xalq og'izaki ijodining mazmun va manaviy boyligini ochib beradi.

Kalit so'zlar: Xalq adabiyoti, individual qahramon, sadoqat syujet xarakter.

Abstract: The article presents a comparative analysis of the fairy tale “Malikayi husnobod” and the epic “Oygul and Baxtiyor”. The study examines the characters, plot features, and ideological orientation of the works. The analysis identifies common aspects – such as themes of love, loyalty, and justice – as well as genre differences. This research highlights the semantic richness of folk oral literature.

Key words: Individual hero, loyalty, plot, character.

Xalq ertaklari xalqning dunyoqarashi, orzu-umidlari, ezgulikka intilishi va yovuzlik ustidan g'alaba qozonish g'oyalarini ifodalovchi bebaho merosdir. O'zbek xalq ertaklari orasida “Malika husn oboda” hamda dostonlar asosida shakllangan “oygul bilan Baxtiyor asarlari alohida o'rin tutadi. Har ikki asarda ham sevgi, sado'rin egallayoqat, mardlik va adolat mavzulari yetakchi o'rin egallaydi. Ularni qiyosiy tahlil etish orqali xalq og'izaki ijodining umumiy hamda farqli jihatlari ko'rish mumkin. O'zbek xalq og'zaki ijodi – bu xalqning ruhiyati, dunyoqarashi va qadriyatlarini o'zida mujassam etgan bebaho merosdir. Asrlar davomida xalq o'zining orzu-umidlarini, hayotiy tajribasini, yaxshilik va yomonlik haqidagi tasavvurlarini ertaklar orqali ifoda etgan. Ertaklarda xalq tafakkuri, uning orzusi, ezgulikka bo'lgan ishonchi, yovuzlikka nisbatan nafrati, adolatparvarlik tuyg'usi namoyon bo'ladi. Shu bois xalq ertaklarini o'rganish – bu nafaqat badiiy matn tahlili, balki xalq tafakkuri va ma'naviy olamini anglash demakdir.

Ikkita asarda bir nechta asosiy farqlari mavjud.

- Malikayi husnobod- xalq ertagi bo'lib , unda afsonaviy va mo'jizaviy unsurlari kuchli.Masalan, sehrli jonzotlar, ajoyib hodisalar, sehrli buyumlar uchraydi.
- “Oygul bilan Baxtiyor” -ertak -doston hisoblanadi. Shuningdek, Hamid Olimjonning eng mashhur namoyodalaridan biri bo'lib,Komila ayaning ertaklaridan ilhomlanib yozgan.Qolaversa,u ko'proq tarixiy -ijtimoiy asar desak mubolag'a bo'lmaydi.

Oygul bilan Baxtiyor asarida koplav mo'jizaviy timsollar mavjud .Shuningdek, bu timsollar Malikayi husnobod asarida ham borligi ikkita asarning eng o'xshash tomonlaridan biridir.Masalan, jayhun ikkita ertakda ham bir xil rolni ijro qiladi. Hamda asarlarning asosiy obrozlaridagi Oygul va husnobod deyarli bir xil ideallashtirilgan.Misol uchun mazkur ertakning asosiy manosida ikkala obroz ham jasur , sadoqatli xalqiga mehr-muruvvatli ,hamda sevgisi uchun kurasha oladigan lirik obroz sifatida asarda talqin qilinadi[1].

“Malikayi husn oboda” va “Oygul bilan Baxtiyor” ertaklari o'zbek xalqining ezgulikka ishonchi, sevgi, sadoqat, mardlik va halollik kabi yuksak fazilatlarini kuylovchi asarlaridir. Har ikkala ertakda ham bosh qahramonlar sinovlardan o'tadilar, adolat g'alaba qiladi, yovuzlik esa o'z jazosi bilan yakun topadi. Ushbu maqolada ushbu ikki ertak qiyosiy tahlil qilinadi, ularning badiiy xususiyatlari, g'oyalari, obrazlar tizimi va tarbiyaviy ahamiyati yoritiladi. Har ikki ertak yosh avlodni ezgulikka, vafodorlikka, sabr-toqat va sadoqatga o'rgatadi. “Malikayi husn oboda”da ayol siymosi orzular timsolida gavdalansa, “Oygul bilan Baxtiyor”da sevgi, fidoyilik va mardlik tarannum etiladi. Har ikki ertak yosh avlodni ezgulikka, vafodorlikka, sabr-toqat t va sadoqatga o'rgatadi.[2]. “Malikayi husn oboda” va “Oygul bilan Baxtiyor” ertaklari o'zbek xalqining ezgulikka ishonchi, sevgi, sadoqat, mardlik va halollik kabi yuksak fazilatlarini kuylovchi asarlaridir. Har ikkala ertakda ham bosh qahramonlar sinovlardan o'tadilar, adolat g'alaba qiladi, yovuzlik esa o'z jazosi bilan yakun topadi. Ushbu maqolada ushbu ikki ertak qiyosiy tahlil qilinadi, ularning badiiy xususiyatlari, g'oyalari, obrazlar tizimi va tarbiyaviy ahamiyati yoritiladi.

“Malikayi husn oboda” ertagi tahlili “Malikayi husn oboda” ertagi o'zbek xalqining orzu va tasavvurlariga asoslangan badiiy asardir. Unda go'zallik va ezgulik timsoli bo'lgan malikayi husnning taqdiri orqali xalq idealini ko'rish mumkin. Bu ertakda bosh qahramon — malikayi husn – jasorat, sabr-toqat, sadoqat va donolik timsolidir.Ertakda go'zallik faqat tashqi ko'rinish emas, balki ichki poklik, halollik, mehr-shafqat bilan uyg'un holda tasvirlanadi. Asarda adolat, halollik, mardlik,

fidoyilik kabi g'oyalar yetakchi o'rin tutadi. Yovuz kuchlar — hasadgo'ylar, yolg'onchilar, hiylakorlar orqali xalqning yomonlikka bo'lgan munosabati ifoda etiladi. Har qanday sinovdan keyin ezgulikning g'alaba qilishi ertakning asosiy mazmunini tashkil etadi.

Til va uslub jihatidan asar xalqona ifodalar, maqollar, takroriy so'zlar va obrazli tasvirlar bilan boyitilgan. Shu sababli ertak nafaqat badiiy, balki ma'naviy-tarbiyaviy ahamiyatga ham ega[3].

“Oygul bilan Baxtiyor” ertagi tahlili “Oygul bilan Baxtiyor” — o'zbek adabiyotida sevgi va sadoqat mavzusini chuqur yoritgan asardir. Asar xalq og'zaki ijodi asosida yaratilgan bo'lib, unda insoniy fazilatlar, sevgi, vafodorlik va jasorat kuylanadi. Oygul — go'zal, ammo eng muhimi, sadoqatli va mard qiz. U o'z sevgisi yo'lida barcha to'siqlarni yengib o'tadi. Baxtiyor esa jasur, halol va adolatli yigit sifatida g'aydalanadi. Ertakdagi voqealar rivoji o'quvchini ruhlantiradi, har bir sinovdan so'ng qahramonlarning ruhiy kuchi ortib boradi. Oygul va Baxtiyor o'rtasidagi sevgi — insonni yuksaltiruvchi, unga kuch beruvchi kuch sifatida ko'rsatiladi. Asarda xalqning qadriyatlari, oilaviy sadoqat, mehr-oqibat, to'g'rilik kabi tushunchalar badiiy ifodasini topgan. Tildagi soddalik, xalqona iboralar, ramziy obrazlar asarni o'qishga oson va ta'sirli qiladi[4].

Qiyosiy tahlil

Har ikki ertakda ham xalq orzulari, ezgulik va adolat g'oyalari markazda turadi. Ammo ularning tasvir uslubi va obrazlar tizimi bir-biridan farq qiladi.

O'xshashliklar:

Ikkala asarda ham bosh qahramonlar ezgulik yo'lida sinovlardan o'tadi.

Adolat va halollik g'oyasi ustuvor.

Yovuzlik jazolanadi, ezgulik g'alaba qiladi.

Asarlarda sevgi va sadoqat markaziy o'rinda turadi.

Farqlar:

“Malikayi husn oboda”da e'tibor ko'proq ayol obrazining go'zalligi va donoligiga qaratilgan.

“Oygul bilan Baxtiyor”da esa sevgi, sadoqat va jasorat asosiy mazmunni tashkil etadi

“Malikayi husn oboda”da voqealar afsonaviy, sehrli syujet asosida kechadi, “Oygul bilan Baxtiyor”da esa hayotiylik kuchliroq.

Bu farqlar o'zbek xalqining turli davrlarda shakllangan ma'naviy ehtiyojlarini aks ettiradi.

Tarbiyaviy ahamiyati

Har ikki ertak yosh avlodni ezgulikka, vafodorlikka, sabr-toqat va sadoqatga o'rgatadi. "Malikayi husn oboda"da ayol siymosi orzular timsolida gavdalansa, "Oygul bilan Baxtiyor"da sevgi, fidoyilik va mardlik tarannum etiladi. Bu ertaklar orqali xalq yoshlarni halollikka, mehnatsevarlikka, mehr-oqibatga chorlaydi. Ular zamonaviy o'quvchi uchun ham qadri yo'qolmagan, saboq beruvchi asardir[5].

"Malikayi husn oboda" va "Oygul bilan Baxtiyor" ertaklari o'zbek xalqining ma'naviy boyligi, ezgulik va sadoqat haqidagi qarashlarini ifoda etadi. Har ikki asar xalq donishmandligini, orzu-umidlarini, adolatparvarlik va insoniylik g'oyalarini yuksak darajada aks ettiradi.

Ularning tahlili shuni ko'rsatadiki, xalq ertaklari nafaqat badiiy zavq bag'ishlaydi, balki ma'naviy tarbiya vositasi sifatida ham katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbek xalq og'zaki ijodi. – Toshkent: Fan, 2018.
2. Karimov N. "O'zbek ertaklarida badiiylik va g'oya." – Toshkent, 2019.
3. Yo'ldoshev M. "Adabiyot nazariyasi asoslari." – Toshkent: O'qituvchi, 2020.
4. www.ziyouz.com xalq ertaklari to'plami.
5. 5.T.Sabitova O'zbek folklori.Darslik-T.: "Sarbon LLS",2024.

MAQOLLAR ORQALI XALQ DONISHMANDLIGI VA HAYOT TAJRIBASI

Abdikarimova Zulhijja Maxsetovna,

Chirchiq davlat pedagogika uiversiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyati yo'nalishi 25\1-guruh talabasi,

abdikarimovazulhijja21@gmail.com,

Ilmiy rahbar: Tadjixan Sabitova prof.v.b

Annotatsiya: Ushbu maqola orqali o'zbek xalq maqollarini, ularning hayoti davomida o'rgangan tajribasi, mehnat faoliyati, vatanparvarlik mavzusidagi maqollar haqida bayon qilinadi.

Kirish so'zlar: maqollar, matal, qavlun

Abstract: This article describes Uzbek folk proverbs, proverbs on the life experience of the people, their work and patriotism.

Keywords: proverbs, adage, kavlun, wise words.

Bilamizki, so'zni to'g'ri qo'llash ham bir san'at, aslida. Uning uchun birinchi navbatda so'z boyligi bo'lsa, boshqasi esa maqol, matal, ibora, hikmatli so'zlarni to'g'ri joyda, to'g'ri qo'llash hisoblanadi. Aynan shularni ichidan maqolni oladigan bo'lsak, maqollar asosan xalq boshidan kechirganlarni chiroyli tarzda ifodalash desak mubolag'a bo'lmaydi. Nafaqat boshidan kechirgan mashaqqatlarni, balki vatan sog'inch, do'stlik, mehnat faoliyatlarni bayon qiladi. Hayotiy narsalar bo'lgani uchun ham har bir vaziyatga mos tushadigan maqollar mavjud.

Maqol so'zi aslida arab tilidagi "qavlun" so'zidan olingan bo'lib, "gapirmoq", "aytmoq" ma'nolarini beradi. Maqollar xalq hayotidan olgan tajribalarini so'z orqali ifodalagan. Va albatta, maqollar ajdodlarimiz tomonidan berilgan pand-nasihatlar desak adashmagan bo'lamiz. Masalan, Mahmud Koshg'ariy o'zining 'Devoni lug'otit-turk' asarida kitobni 'hikmatli so'zlar, sa'jlar, maqollar, rajaz va nasr deb atalgan adabiy parchalar' bilan bezaganligini aytadi. Haqiqatdan ham, 'Devoni lug'otit-turk' da uch yuzga yaqin xalq maqollari berilganki, turk xalqlarning madaniy merosiga voris sifatida har bir o'zbek ular bilan faxrlansa arziydi[1].

Maqollar qisqa va soda bo'lsa ham aynan tub ma'nosi chuqur bo'lib, odamni o'ylantirib qo'yadi. Shu bilan birga milliy qadriyatlarimizni avlodlardan avlodga yetkazish uchun vosita ham bo'ladi. Ya'ni maqollar o'zbek xalqining naqadar ulug' qimmatbaho milliy, madaniy merosga ega ekanligini ko'zga sifatida aks ettiradi.

Bundan tashqari ilm borasida ham do'stlik, vatan tushunchalarini ham keng yoritib beradi. Misol tariqasida oladigan bo'lsak, 'Beshikdan qabrgacha ilm'. Buni biz tushunishimiz mumkinki, ilm olar ekanmiz, u kamlik qilishini, ya'ni ilm olishda hech qachon to'xtamay, yo'ldan qaytmay o'rganish lozim. Axir har bir olgan ilmimizga yarasha mukofot ham bo'ladi. Boshqa tarafdin qaraydigan bo'lsak, maqollar o'z ma'nosida, balki ko'chma ma'noda ham qo'llanilishi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. 'Yaxshi do'st –mol-davlatindan ortiq', 'Halollik – insonning ziynati', 'Kitob-bilim manbai', 'Qizi borning nozi bor' kabi maqollar ortiqcha o'xshatishlarsiz, kesatiq so'zlarning o'z ma'nosida kelgan bo'lsa, "Qush uyasida ko'rganini qiladi", "Qarg'a qarg'aning ko'zini cho'qimaydi", "Suv ichgan quduqqa tosh otma" kabi maqollar esa ko'rinib turganidek ko'chma ma'noda ifodalangan. Maqollarda sifatlash, o'xshatish kabi badiiy tasvir vositalari va omonim, antonim so'zlardan foydalanish ularning badiiyligini yanada oshiradi, ifodalangan fikrning tinglovchiga tez yetib borishini ta'minlaydi. Maqollar donishmandlik ramzi. Ular o'quvchi va tinglovchilarni fikrni chuqur, ixcham, aniq va obrazli qilib ifodalashga o'rgatadi, kishilarni, ayniqsa, yosh avlodni tarbiyalashda muhim vosita vazifasini o'taydi. Xalq hamisha yoshlarning ziyrak, yaxshi xotirali, fikrlovchi inson bo'lishini istagan. Agar xalq dostonlari, ertaklarini o'qisangiz, asar qahramonlari turli sinovlardan o'tishiga guvoh bo'lasiz. Bu sinovlarning bir turi jismoniy kuch talab qilsa, ikkinchi xili aql, idrok bilan hal etiladi[2]. Olimlar har bir soha bo'yicha ilmiy ishlar olib bormoqdalar va shu bilan bir qatorda maqol va matallarni o'z turi bo'yicha turkum larga ajratyapti: do'stlik, halollik, vatan, saqodatli bo'lish haqida alohida turkumlarni ko'rishimiz mumkin. Hattoki, Birinchi prezident I.A.Karimov "... agarki e'tibor bersa, tilimizda halollik va poklik haqidagi ibratli hikmatlar bilan birga, "Yo'lini topdimi, qandini ursin", "Uzumini yeng-u, bog'ini surishtirmang" degan maqollar borligidan ko'z yumib bo'lmaydi" deya ta'kidlab o'tganlar. Maqollar asrlar davomida xalqning hayotiy tajribalari orqali shakllangan bo'lib, ya'ni maqollar o'zida aql-zakovat va dunyoqarashni o'zida mujassam etadi. Har bir maqolda chuqur bir ma'no, haqiqat bo'ladi. Maqollar insonni to'g'ri bo'lishga, mehnatsevarlikka, sabr-u bardoshlilikka va haromdan yiroq bo'lib, halol bo'lishga undaydi. Oddiy so'z orqali hayotning haqiqatlarini tushuntirishning eng oson yo'li. Masalan, "Til — el ko'zgusi" degan maqolda har bir insonning so'zi va nutqi orqali uning madaniyatini, xalqining kelib chiqishini anglash mumkin. Ajdodlarimiz esa maqollarni faqat so'z bezagi sifatida emas, balki tarbiya sifatida ham qaragan. Ular yosh bolalarga hayot qiyinchiliklarini, hayot sabog'ini aynan maqollar orqali tushuntirib bergan. Chunki birgina oddiy maqolda ham necha ming yillik hayot haqiqatlari mujassamlashgan. Maqollar nafaqat

soʻz, balki xalqning ma'naviyatini, qadriyatlarini ham soʻz orqali ifodalashdir. Maqollarni nutqimizda qoʻllash orqali oʻzimizning ma'naviy boyligimizni koʻrsatgan boʻlamiz[3].

Keltirib oʻtishimiz mumkinki, maqollarda tarixiy qadriyatlarimizdan tortib to oʻrinli kesatiq, har bir amalning oʻrinli inkor yoki tasdiqligi, oʻrni bilan yumor aralash, kichkina satr orqali sermaʼno gaplarni tushunishimiz mumkin

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Tojixon Sabitova "Oʻzbek folklori". — Toshkent, 2024
2. Imomov K., Mirzaev T., Sarimsoqov B., Safarov O. "Oʻzbek xalq ogʻzaki poetik ijodi". 1990.
3. I.A.Karimov "Yuksak ma'naviyat yengilmas much", Toshkent "Ma'naviyat" 2008.

NAVOIY LIRIKASI

Yusubjonova Sitara Botirjon qizi,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 25\2-guruh talabasi

sitorayusubjonova@gmail.com,

Ilmiy rahbar: Tadjixan Sabitova prof.v.b

Annotasiya. Ushbu maqolada Alisher Navoiy lirik merosining badiiy va ma'naviy jihatlarini tahlil qilinadi. Shoir g'azallarida ifoda etilgan muhabbat, vafodorlik, ilohiy ishq, insoniy kamolot va adolat g'oyalari yoritiladi. Navoiy lirikasida badiiy obrazlar, ramz va tashbehlar orqali inson qalbining nozik kechinmalari chuqur tasvirlangan. Maqolada, shuningdek, shoirning lirikasida o'zbek adabiy tili va aruz she'riyati rivojiga qo'shgan ulkan hissasi haqida ham so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, lirika, g'azal, muhabbat, ilohiy ishq, insonparvarlik, badiiy obraz, aruz, ramz, ma'naviy kamolot.

Abstract: This article analyzes the artistic and spiritual aspects of Alisher Navoi's lyrical heritage. His ghazals express ideas of love, loyalty, divine passion, human perfection, and justice. In Navoi's lyrics, the subtle emotions of the human soul are deeply depicted through artistic imagery, symbols, and metaphors. The article also discusses the poet's significant contribution to the development of the Uzbek literary language and the aruz poetic tradition.

Key words: Alisher Navoi, lyric poetry, ghazal, love, divine passion, humanism, artistic imagery, aruz, symbol, spiritual perfection.

Alisher Navoiy o'zbek badiiy tafakkurini jahon badiiy tafakkuri darajasiga olib chiqish bilan o'zining beqiyos, favqulodda ijodiy salohiyat sohibi, ulug' mutafakkir, benazir shoir sifatida namoyon etdi. Bu bilan u jahon adabiyotining yirik namoyandalari qatoridan o'ziga munosib joy egalladi. Alisher Navoiy xalq og'zaki ijodiga ma'naviy va badiiy xazina deb qarab, unga doimo murojaat qilar, xalq asarlarining syujet va kompozitsiyasidan, obrazlar sistemasi va san'atkorlik sirlaridan o'rganar, ilhom olar va bahramand bo'lar edi. U xalq ijodini sevib, undan bahramand bo'lgan qalam ahllarini doimo kadrlar edi. Masalan, «Majolisun-nafois»da shoir Mirzo Hoji Sug'diy hahida so'zlar ekan, bir baytida xalq maqolini o'rinli ishlatganini alohida ta'kidlaydi va shoirni taqdirlaydi: «Mirzo Hoji Sug'diy ham Samarkandlig'dur. Va ul

mulukning odamizodalaridandur. Agarchi ba'zi mahalda garib nimalar tab'idin bosh urar erdi, bu baytda xiyli so'z rangi va choshnisi borkim:

*O'xshatti qomatingga sanubarni bog'bon, Bechora bilmas ermish alifdin
tayog'ni[1].*

Bugina masalni yaxshig'ina bog'log'oi uchun umid ulkil Tengri taolo anga rahmat qilmish bo'lg'ay» Navoiy xalq poetik ijodiyotini bilmagan yoki uni mensimagan, xalq she'riyatidan ta'lim va bahra olmagan nozimlarni qattiq horalaydi, tanqid qiladi. Bu jihatdan xususan «Hayratul-abror»ning muqaddima boblaridan bo'lgan XV bob diqqatga sazovordir. Bob shunday nomlanadi: «Bir necha so'z ul ma'nidakim, so'zdagi ma'ni joni dururkim, so'z qolibi onsiz hol ne durur jonsiz va ani topmoq ishini kishi bilmas, balki ani topqon kishi topilmas va ahli gazof noin soflig'ig'a munsif bo'lmoq, balki o'z gazofig'a insof berib, alarning uzrin qilmoq» deb baholagan shoir, o'z ruhiy holati va istaklarini ifodalab, shoirlar davrasi, mushoira va may bazmini qo'msagani, turkcha qo'shiq kuylamoqchi bo'lganini aytadi: Biroq ba'zan shoirning orzusi ushalmaydi, u qalbiga yaqin kishilarni topolmaydi, bekaslikdan shikoyat qiladi va shoirman deb bong urgan maza-matrasiz misralarni nazmga tizgan, xalq ijodiyotidan bebahra, xalq ma'naviyatidan yiroq nozimlarni qattiq horalaydi: U mana shunday «san'atpardozi»larning kerilishi, izhori fazl qilishi va in'om-ehson tama qilishlaridan yanada qattihroq ranjiydi. Alisher Navoiyning o'zbek mumtoz she'riyati tarixidagi muhim xizmatlaridan biri shundaki, u o'ziga qadar bo'lgan lirik janrlarda ijod qilib, ularni rivojlantiribgina qolmadi, ayni zamonda, ungacha ijod etgan o'zbek shoirlari ijodida deyarli qo'llanmagan yoki juda oz ishlatilgan lirik janrlarda ham samarali ijod qildi, ularning imkoniyat doirasini yanada keng namoyish qildi. Navoiydan oldingi o'zbek she'riyatida, asosan, g'azal, masnaviy, qasida, tuyuq, qit'a va qisman ruboiy kabi janrlar qo'llanilgan[2]. Navoiy esa lirikaning o'n oltita janrida unumli ijod qilib, «Xazoyin ul-maoni» devonida ularning yuksak namunalarini berdi. Uning devonlarida g'azal asosiy o'rin tutsaham, yuzlab qit'a va ruboiylar qatorida xilma-xil mavzularda yozilgan mustazod va muxammas, musaddas va tarjiband, soqiynoma va masnaviy, muammo va chiston, tuyuq va fardlar ham bor. Binobarin, Navoiy lirikasi, eng avvalo, janrlarining xilma-xil va mukammalligi bilan o'zbek she'riyati tarixida alohida o'rin tutadi. Navoiyning xizmatifaqato'zbek she'riyatiga ko'plab lirik janrlarni keng joriy qilishidagina emas. U ana shu janrlardan muhim fikr va g'oyalarning badiiy in'ikosi uchun foydalandi; o'zining hayotiy masalalarga munosabati, falsafiy-ijtimoiy, diniy-tasavvufiy va axloqiy qarashlarini ifodalash uchun har bir janrning mavjud imkoniyatlarini ishga soldi, ularning imkoniyat doirasini

yanada kengaytirdi. Gʻazal– arabcha doʻstlashmoq deganmaʼnoni bildiradi. Gʻazalning asosiy mavzusi ishq-muhabbat boʻlib, “xotunlar bila suhbat qurmoqni sevmak”, “maʼshuq jamoli zikri”dan iboratdir. Gʻazalning birinchi bayti matlaʼ oxirgi bayti maqtaʼ deb ataladi, juft misralari qofiyalanadi (a-a, b-a, v-a, g-a va h.k.), uch baytdan oʻn toʻqqiz baytgacha yozilishi mumkin, oxirgi baytida taxallus keltiriladi. Dastlab ishqiy mavzuda yozilgan gʻazalning keyinchalik mavzu doirasi kengaya borgan. Natijada ijtimoiy-siyosiy, axloqiy-taʼlimiy, hajviy gʻazallar yuzaga kelgan. Navoiy lirikasida yetakchi oʻrin tutadigan gʻazal gʻoyaviy-badiiy jihatdan oʻzbek gʻazalchiligidan yuksak namunasi hisoblanadi. Oʻzbek adabiyotshunosligida gʻazal janri va uning oʻziga xos xususiyatlari haqida O. Nosirov, Yo. Ishoqov kitoblarida muayyan darajada maʼlumotlar berilgan. Alisher Navoiy sheʼrni, shoirlikni hamma narsadan baland tutdi. Vazirlik martabasida turib ham sheʼr yozishni toʻxtatmadi. Atrofidagilar uning bu ishiga ragʻbat va hurmat bilan qaradilar. Shoh Husayn Bayqaroning oʻzi unga rahnamolik qildi. Ulugʻ shoirning ilk sheʼriy devonini muxlislari tuzgan boʻlsalar, birinchi devoni — „Badoye ul-bidoya“ („Badiylik ibtidosi“)ni 1472–1476-yillarda shohning amri va istagiga koʻra oʻzi kitob qildi. 1485–1486-yillarda ikkinchi devon — „Navodir un-nihoya“ („Nihoyasiz nodirliklar“) maydonga keldi. Alisher Navoiy 1481–1482-yillarda „Vaqfiya“ asarini yozadi. Vaqf deb biror xayrli ishning sarf-u xarajatini taʼmin qilmoq uchun ajratilgan yer yoki mulkka aytiladi[3]. Alisher Navoiyning eng katta orzusi doston yozish, birinchi navbatda, XII asrning buyuk shoiri Nizomiy Ganjaviy (1141–1209) dan keyin shoirlik qudutarining mezoniga aylanib qolgan „Xamsa“ yaratish edi. Nizomiyning „Panj ganj“ nomi bilan tarixga kirgan „Xamsa“si 5 masnaviydan tashkil topgan edi: „Maxzan ul-asror“ („Sirlar xazinas“), „Xusrav va Shirin“, „Layli va Majnun“, „Hayf paykar“ („Yetti goʻzal“), „Iskandarnoma“. Yuz yildan keyin unga Xusrav Dehlaviy (1253–1325) javob qildi. U oʻz dostonlarini „Matla ul-anvor“ („Nurlar boshlanishi“), „Shirin va Xusrav“, „Majnun va Layli“, „Hasht behisht“ („Sakkiz jannat“), „Oynayi Iskandariy“ (Iskandar oʻyinasi) deb ataladi. Lekin bular hammasi forsiy tilda yozildi. Ulardan forslar, shu tilni bilganlarga bahramand boʻldilar. Oʻz xalqining shunday hazinadan bebahra qolishi Navoiyni qiynadi[4].

Alisher Navoiy lirik merosi — oʻzbek adabiyotining eng yuksak choʻqqilaridan biridir. Uning gʻazallari orqali insonning ruhiy olami, muhabbat, ilohiy ishq, vatanparvarlik va insonparvarlik gʻoyalari chuqur badiiy ifodasini topgan. Navoiy lirikasida soʻzning qudrati, maʼnaviy kamolotga intilish va ezgulik gʻoyasi markaziy oʻrinni egallaydi. Shoir oʻz asarlari orqali insonni nafaqat estetik zavqqa, balki ruhiy poklanish va komillikka chorlaydi. Shu jihatdan, Navoiy lirikasining badiiy va falsafiy

ahamiyati bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan, balki ma'naviy hayotimizning ajralmas qismiga aylangan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://uz.Wikipedia.org>
2. <https://cyberleninka.ru>
3. Сирожиддинов, Ш. Юсупова Д., Давлатов О. (2019). Навоийшунослик.
4. Mallayev N.M. O'zbek adabiyoti tarixi. K.1. – T.: O'qituvchi, 1976. 66

“ALPOMISH” DOSTONIDAGI BARCHIN TIMSOLINING TASNIFI

Saydullayeva Nasiba Faxriddinovna,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 25\2-guruh talabasi,

saydullayevanasiba461@gmail.com,

Ilmiy rahbar: Tadjixan Sabitova prof.v.b

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada, Alpomish dostonidagi barchin timsolining mifologik, etnografik va badiiy jihatlarini o'rganilgan. Barchin timsoli nafaqat dostonning muhim qahramoni bo'lib, balki xalq e'tiqodlari, qadriyatlari va dunyoqarashining timsoliga aylanadi. Ushbu maqolada barchin obrazining mavhum ramziy ma'nolari, uning adolat va erkinlikni ifodalovchi xususiyatlari va o'rni, shuningdek, Alpomish va Barchin o'rtasidagi aloqalar orqali yoritilgan. Maqola Alpomish dostonidagi barchin timsolining xalq og'zaki ijodi va universal adabiyotdagi o'rni haqida chuqur tahlilni taqdim etadi.

Kalit so'zlar: Alpomish, doston, barchin timsoli, mifologiya, etnografiya, xalq og'zaki ijodi, ramziy mazmun, adolat, erkinlik, badiiy obraz.

Abstract: This scientific article studies the mythological, ethnographic and artistic aspects of the image of the barchin in the Alpomish epic. The image of the barchin is not only an important hero of the epic, but also becomes a symbol of folk beliefs, values and worldview. This article explores the abstract symbolic meanings of the image of the barchin, its features and role in representing justice and freedom, as well as the connections between Alpomish and the barchin. The article presents an in-depth analysis of the role of the barchin image in the Alpomish epic in folk oral creativity and universal literature.

Keywords: Alpomish, epic, symbol of the barchin, mythology, ethnography, folk art, symbolic content, justice, freedom, artistic image.

Alpomish dostonida tasvirlangan qahramonlar o'rtasidagi muhim timsollardan biri bo'lgan **Barchin** tasviri, uning badiiy va mifologik jihatlarini tahlil qilish orqali, dostonning o'zgacha estetik va axloqiy jihatlarini o'rganish mumkin. Barchin timsoli dostonning faqatgina sevgi hikoyasi uchun emas, balki kengroq ijtimoiy va axloqiy mazmunlarni ifodalashda ham muhim rol o'ynaydi. Uning obrazining ifodalovchi rolini yanada yaxshi tushunish uchun, Alpomish dostonining mifologik, etnografik va badiiy kontekstlarini inobatga olish zarur.

Alpomish dostonida barchin timsoli nafaqat chiroyli sevgi, balki haqiqiy qahramon, millatni himoya qiluvchi, adolatni ta'minlovchi shaxs sifatida aks etadi. **Barchin** so'zi o'zida bir qator mifologik ramzlarni saqlab keladi, masalan, u to'g'ri yo'lni ko'rsatuvchi va o'z vatanini himoya qilish uchun kurashuvchi qahramon sifatida tasvirlanadi. Dostonni tahlil qilishda barchin obrazining mifologik jihatlarini, ya'ni u jismoniy go'zallikdan ko'ra ko'proq ma'naviy kuch va hurmatni ifodalovchi timsol sifatida o'rganiladi. Barchinning timsoli, afsonaviy yurt himoyachisi va millatning adolatli hukmdori sifatida, Alpomish dostonining markaziy voqea va g'oyaviy to'qimasiga muvofiq ravishda shakllanadi. Mifologik jihatdan barchin, ajdodlarning jangovar mahoratini, urush va tinchlikni muvozanatda saqlash, vaqti kelganda tinchlik va adolatni ta'minlashga qodir bo'lgan timsol sifatida tasvirlanadi[1].

Barchin timsolining etnografik tahlili O'zbekiston va Markaziy Osiyoning qadimiy urf-odatlarini, e'tiqodlari va ijtimoiy qadriyatlarini bilan chambarchas bog'liq. U xalq og'zaki ijodida tez-tez uchraydigan qadriyatlar: yurtni himoya qilish, ajdodlarga hurmat, adolatni tiklash kabi tushunchalarni o'zida mujassamlashtiradi. Barchin, nafaqat sevgi, balki odamlar va yurtning tinchligi uchun kurashuvchi qahramon sifatida ham ko'riladi. Barchin obrazida yurtni himoya qilish, vatanparvarlik, va o'z vatanini muhofaza qilish haqidagi milliy etnografik tasavvurlar aks etadi. Alpomish va Barchin o'rtasidagi munosabatlar, o'zaro hurmat va fidoyilikka asoslanadi. Bu jihat, xalqning o'z tarixidagi yurt himoyachilari va ularning rolini qadrlashini ko'rsatadi. Barchinning timsoli orqali milliy ijtimoiy-axloqiy qadriyatlar ifodalanadi[2].

Alpomish dostonidagi barchin timsoli, badiiy jihatdan, sevgi va sadoqatning beqiyos ramzi sifatida yoritilgan. Uning timsoli orqali nafaqat Alpomishning shaxsiy tuyg'ulari, balki uning yurtga bo'lgan sadoqati va adolatni tiklashdagi ishtiyoqi ham ifodalanadi. Barchinning go'zalligi va qahramonlik sifatlarini bir-biri bilan uyg'unlashgan holda, asar mohiyatini yoritishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Barchinning o'zi nafaqat jismoniy go'zallik, balki uning ma'naviy kuchi, fidoyiligi va boshqalar bilan bo'lgan munosabati orqali Alpomish dostonining asosiy g'oyalarini — adolat, sadoqat, erk va erkinlikni ifodalovchi obraz sifatida shakllanadi. Barchin timsoli orqali, dostonning butun poetik tuzilmasidagi asosiy mafhumlar — haqiqiy sevgi, fidoyilik va vatanparvarlik g'oyalari aks etadi[3]. Barchin, asarda, bir necha ramziy ma'no va mazmunlarni ifodalaydi. U yurtni himoya qilish, adolatning ramzi, sevgi va do'stlikning timsoli sifatida o'z o'rnini topadi. Barchin timsolining ramziy ma'nosi, dostonning xarakterlari o'rtasidagi murakkab munosabatlarni anglashga yordam beradi. Alpomish va Barchin o'rtasidagi tug'iladigan adolatli munosabatlar, ular o'rtasidagi chuqur sadoqat va halollik timsolidir. Alpomish dostonidagi barchin

timsoli, mifologik, etnografik va badiiy jihatlarni o'z ichiga olgan murakkab va ko'p qatlamli obrazdir. Barchin nafaqat Alpomishning sevgilisi, balki xalq va millatning adolatli, sadoqatli timsoli sifatida, o'z zamonining axloqiy va estetik qadriyatlarini aks ettiradi. Uning obrazini tahlil qilish orqali, o'zbek xalq adabiyotidagi muhabbat, fidoyilik va vatanparvarlik g'oyalarini chuqurroq tushunish mumkin[4]. Alpomish dostonidagi **Barchin** timsoli o'zining boy mifologik, etnografik va badiiy jihatlari bilan chuqur tahlil qilishni talab qiladi. U nafaqat Alpomishning sevgilisi, balki o'zbek xalqining madaniy xazinasidagi o'zgacha badiiy obraz sifatida o'rganilishi kerak. Barchin obrazining tahlili, dostonning faqatgina romantik asoslarini emas, balki uning adolat, erkinlik va vatanparvarlik kabi umumiy ijtimoiy-axloqiy g'oyalarini ham yoritadi. Uning timsoli orqali, xalq og'zaki ijodi va o'sha davr xalqining dunyoqarashi haqida muhim ma'lumotlarga ega bo'lamiz. Barchinning badiiy tasvirida **mifologik ramzlar** o'zining keng ma'nosiga ega bo'lib, u adolat, muhabbat va sadoqatning ramzi sifatida namoyon bo'ladi. Barchinning qahramonligi va go'zalligi Alpomish dostonining eng yuqori badiiy nuqtalaridan biridir. Uning timsoli orqali, faqatgina bir juftlik orasidagi sevgi hikoyasi tasvirlanib qolmaydi, balki xalqning urush va tinchlik, adolat va ezgulik kabi qadriyatlarni ifodalovchi obraz ham mavjuddir[5].

Dostonning mifologik jihatida Barchin obrazining vatanparvarlik va yurtni himoya qilish bilan bog'liq jihatlari alohida e'tiborga loyiq. Barchin nafaqat go'zal va mard sevgi timsoli, balki o'z vatanini himoya qilishda, o'z yurti va xalqining kelajagi uchun kurashishda qatnashadigan haqiqiy qahramondir. Uning obrazini o'rganish orqali, xalqning qahramonlik haqidagi tasavvurlari va urush, tinchlik masalalariga yondoshuvini yaxshiroq tushunish mumkin. Barchinning timsoli, adolat va erkinlik tushunchalarining ramzi sifatida, shuningdek, milliy qadriyatlarni targ'ib etuvchi obraz sifatida dostonning markaziy axloqiy va badiiy temalarini yoritib beradi. Alpomish va Barchin o'rtasidagi munosabatlar, o'zaro sevgi va hurmat, bir-birining yurtini himoya qilishdagi o'zaro fidoyilik, milliy birlik va barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan ijtimoiy-axloqiy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liqdir

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **Shamsi, X.** (2010). *Alpomish dostonining mifologik va badiiy mohiyati*. Toshkent: O'zbekiston Fanlar Akademiyasi.
2. **Xojaev, D.** (2005). *O'zbek folklori va uning o'ziga xos jihatlari*. Toshkent: O'zbekiston milliy universiteti nashriyoti.
3. **Abdullayev, N.** (2005). *O'zbek xalq dostonlari va ularning mifologik manbalari*. Toshkent: Sharq.

4. **Yusupov, B.** (2000). *Alpomish dostonining badiiy tuzilmasi*. Toshkent: O'zbekiston fanlar akademiyasi nashriyoti.
5. **Kuchkarov, A.** (2010). *Barchin timsolining badiiy tahlili*. Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti.

“ORZIGUL” DOSTONIDA ODOB – AXLOQ MASALALARI

Muhammadova Sevara Madamin qizi,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 25\2- guruh talabasi,

sevaramuhammadova@gmail.com,

Ilmiy rahbar: Tadjixan Sabitova prof.v.b

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalq og'zaki ijodi namunasi bo'lgan “Orzugul” dostoni tahlil qilinadi. Asarda ayolga bo'lgan hurmat, sadoqat, sabr-toqat, or-nomus va halollik kabi odob-axloq masalalari yoritilgan. Doston o'zbek xalqining qadimiy ma'naviy qarashlarini, hayot falsafasini va axloqiy mezonlarini o'zida mujassam etadi.

Kalit so'zlar: xalq og'zaki ijodi, doston, Orzugul, odob, axloq, sadoqat, ayol obrazi,

O'zbek xalq og'zaki ijodi — millatimiz ma'naviyatining eng qadimiy va bebaho boyliklaridan biridir. Har bir xalq dostonida hayot saboqlari, axloqiy qadriyatlar va odob me'yorlari mujassamdir. Shunday asarlardan biri — “Orzugul” dostonidir. Bu doston asrlar davomida og'izdan-og'izga o'tib, xalq qalbida o'chmas iz qoldirgan. Unda ayolning sadoqati, sabr-toqati, or-nomusi, muhabbat va insoniylik tuyg'ulari yuksak badiiy shaklda ifodalangan. “Orzugul” dostoni sevgi, sadoqat va fidoyilik haqida. Asarning bosh qahramoni Orzugul go'zal, halol, sadoqatli va g'ururli ayol sifatida tasvirlanadi. U hayotdagi ko'plab sinovlardan o'tadi, ammo hech qachon o'z or-nomusidan voz kechmaydi. Doston voqealarida insoniy fazilatlar bilan bir qatorda, jamiyatdagi axloqiy qadriyatlar, ayollarning jamiyatdagi o'rni, sabr va vafodorlikning ahamiyati yoritilgan. Bu jihatdan “Orzugul” dostonini o'zbek xalqining ma'naviy dunyosini ifodalovchi noyob yodgorlik deb atash mumkin. Dostonda odob va axloq eng muhim g'oyalardan biridir. Orzugul obrazi orqali xalqimiz ayolni sadoqat va poklik timsoli sifatida ko'rsatadi. U sabr, mehr, halollik, vafodorlik kabi fazilatlar bilan ajralib turadi. Orzugulning muhabbati nafaqat bir insonga, balki butun insoniylikka bag'ishlangan. U o'z sevgisini or-nomus, sadoqat va axloq bilan bezaydi. Bu orqali xalq dostonida “chin muhabbat” — bu faqat his-tuyg'u emas, balki axloqiy poklik ifodasi ekanligi ko'rsatiladi. Shuningdek, dostonda yovuzlik, hiyonat, yolg'onchilik va adolatsizlik qattiq qoralanadi. Yaxshi va yomonning, halollik va hiyonatning

kurashi orqali xalq hayotiy saboq beradi. U sadoqatli, sabrli, or-nomusli va halol ayol sifatida ko'rsatiladi. U hayot sinovlariga dosh beradi, lekin o'z e'tiqodidan qaytmaydi. Orzugul obrazi xalqimizning ayollarga bo'lgan yuksak hurmatini, ularni jamiyatning ma'naviy tayanchi deb bilganligini ko'rsatadi. Shu jihatdan, u o'zbek xalqining axloqiy ideali sifatida e'tirof etiladi. "Orzugul" dostoni o'quvchini insoniylik, sadoqat, sabr, halollik va mehr-oqibatga chorlaydi. U har bir insonni o'z hayoti haqida o'ylashga undaydi: biz kimga sadoqatlimiz, or-nomusimizni qanday saqlayapmiz, odob va axloqni qadrlayapmizmi? Bu doston har bir o'quvchi uchun hayotiy darslikdir. Undan saboq olgan kishi sadoqat, poklik, halollik va insoniylikni o'z hayotida bosh mezon sifatida tutadi. Xulosa qilib aytganda, "Orzugul" dostoni o'zbek xalqining axloqiy va ma'naviy qadriyatlarini o'zida mujassam etgan buyuk asardir. Unda odob, sadoqat, halollik, sabr va insoniylik kabi fazilatlar yuksak darajada ulug'langan. Orzugul obrazi o'zbek ayolining timsoli sifatida har bir avlod uchun ibrat manbaidir. Bu doston xalqimizning ma'naviy boyligini, axloqiy dunyoqarashini va hayot falsafasini ifodalovchi muqaddas yodgorlikdir. Ma'lumki xalq dostonlarining ko'pida o'tmishda og'ir hayot havosini chekkan mehnatkash xalqning xonlar, beklar, zulmiga qarshi cheksiz nafrat- g'azabi kuylanadi. Ushbu dostonda Orzugul obrazi orqali xotin-qizlarning o'tmishdagi qora kunlari, ularning chekkan azoblari va unga qarshi kurash o'z ifodasini topgan. Dostonning boshidan oxirigacha podshoh Orzugulni qo'lga kiritish uchun harakat qiladi. Orzugul esa Qoraxonning o'z otasi ekanligini bilgani uchun ham doim undan qochadi va azob-uqubatlarni chekadi. Dostondagi syujet linyasi va g'oyasi qahramonlik, gumanizm, or-nomus uchun kurash va dushmanga nafrat motivlari bilan rivojlantiriladi.

Dostonda adolatsizlikni qoralash va yaxshilik, haqiqat, ezgulikni qattiq turib himoya etish muhim o'rin tutadi. An'anaga ko'ra finalda yovuz kuchlar mag'lub bo'lib, sof niyatlilar murod maqsadlariga yetadilar. Doston kompazitsiyasining birinchi bosqichida asar syujeti uchun asos bo'lgan konflikt, mana shu konfliktni yuzaga keltiruvchi voqealarda epik shartlilik aktiv amal qiluvchi qonuniyat sifatida namoyon bo'ladi. Kompazitsiyadagi ikkinchi bosqich Oqtosh mamlakatining podshohi Sultonxonning og'li Suvonxon bilan Orzugulning Qushqanot qal'asidagi uchrashuvi bilan tugaydi. Dostonning ijobiy qahramonlari yuksak go'zallik va baxt-saodatga erishish uchun mardlik, matonat, va jo'shqin hayrat-shijoat ko'rsatib, har qanday qiyinchiliklar, qiyinchiliklar, to'siqlar oldida ham umidsizlikka tushmay harakat qiladilar. Bu doston har bir o'quvchi uchun hayotiy darslikdir. Undan saboq olgan kishi sadoqat, poklik, halollik va insoniylikni o'z hayotida bosh mezon sifatida tutadi.

“Orzugul” dostoni o‘zbek xalqining axloqiy va ma’naviy qadriyatlarini o‘zida mujassam etgan buyuk asardir. Unda odob, sadoqat, halollik, sabr va insoniylik kabi fazilatlar yuksak darajada ulug‘langan. Orzugul obrazi o‘zbek ayolining timsoli sifatida har bir avlod uchun ibrat manbaidir. Bu doston xalqimizning ma’naviy boyligini, axloqiy dunyoqarashini va hayot falsafasini ifodalovchi muqaddas ayol timsolidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “O‘zbek xalq og‘zaki ijodi.” – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2010.
2. G‘ulomov N. Xalq dostonlari va ularning badiiy xususiyatlari. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2008.
3. Suyunov O. O‘zbek xalq eposida ayol obrazi. – Toshkent: Ma’naviyat, 2015.
4. Yo‘ldoshev Q. O‘zbek folklorining janr tizimi. – Toshkent: O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi, 2012.
5. “Orzugul” – o‘zbek xalq dostoni. (xalq og‘zaki ijodi namunasi) – O‘zbekiston xalq ijodi to‘plamlaridan.

SEHRLI ERTAKALARDA FANTASTIKA MEZONI

Rustamova Guli Sarvar qizi,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 25\2- guruh talabasi,

alirustamov6359@gmail.com,

Ilmiy rahbar: Tadjixan Sabitova prof.v.b

Annotatsiya: Mazkur maqolada xalq og'zaki ijodining mashhur janrlaridan biri bo'lgan sehrli ertaklarning fantastika mezonlari, ularning badiiy, axloqiy va tarbiyaviy ahamiyati tahlil qilinadi. Taqdiqotda fantastik elementlar obraz va syujetni boyituvchi vosita sifatida o'rganiladi.

Kalit so'zlar: ertak, fantastika, obraz, mo'jiza, tarbiya, estetik ta'sir, axloq, g'oya.

Abstract: This article analyzes the criteria of fantasy in magical fairy tales — one of the most popular genres of oral folklore. The study examines how fantastical elements enrich characters and plots, highlighting their artistic, moral, and educational significance.

Key words: Fairytale, fiction, image, miracle, education, aesthetic, impact, morality, idea.

Ertak insoniyat tafakkurining eng qadimiy va serqirra ko'rinishlaridan biri hisoblanadi. U faqatgina ko'ngilochar janr emas, balki xalqning asrlar davomida shakllangan dunyoqarashi, urf-odati, e'tiqodi va axloqiy qarashlarini o'zida mujassam etuvchi madaniy hodisa sifatida ham alohida ahamiyat kasb etadi. Xalq og'zaki ijodining bunday namunalarida inson orzu-umidlarining badiiy talqini, yaxshilik va yovuzlik o'rtasidagi kurash, axloqiy qadriyatlarning ustuvorligi, ezgulikning tantanasi o'z ifodasini topadi. Shu jihatdan sehrli ertaklar insoniyat tafakkurining eng qadimiy qatlamlarini, badiiy tafakkurning esa poydevorini tashkil etadi. Sehrli ertaklarning o'ziga xos xususiyati shundaki, unda real hayotiy voqealar bilan bir qatorda fantastik hodisalar, sehrli kuchlar, afsonaviy mavjudotlar ham ishtirok etadi. Bunday unsurlar orqali xalq o'zining ezgulikka bo'lgan e'tiqodini, orzu-umidlarini va kelajak haqidagi tasavvurlarini badiiy obrazlarda ifoda etadi. Shuningdek, sehrli ertaklar bolalar va kattalar uchun nafaqat ko'ngilochar vosita, balki axloqiy tarbiya beruvchi, ezgulikka ishonchni mustahkamlovchi vosita sifatida ham xizmat qiladi. Ertaklar orqali xalq o'zining avlodlariga ma'naviy merosni, qadriyatlarni va axloqiy mezonlarni yetkazadi[1].

Sehrli ertaklarda fantastik elementlarning qo'llanilishi asosan syujetni boyitishga, obrazlar tizimini kengaytirishga va voqealarning badiiy ta'sir kuchini oshirishga xizmat qiladi. Fantastika bu yerda faqat g'ayritabiiylik sifatida emas, balki voqelikni badiiy talqin qilish vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Ertaklarda ko'pincha afsonaviy mavjudotlar — dev, pari, jin, gnom, sehrgar kabi obrazlar ezgulik va yovuzlik kuchlarini ifodalaydi. Masalan, mashhur xalq ertaklarida 'Oq qo'y va yetti ginom' yoki 'Zumrad va Qimmat' kabi syujetlarda g'ayritabiiy hodisalar markaziy o'rinni egallaydi. Bu obrazlar nafaqat voqeani rivojlantiradi, balki o'quvchining xayolotini kengaytiradi, ezgulik va yovuzlikning mohiyatini anglashga yordam beradi. Ertaklarda uchraydigan sehrli buyumlar — ko'zgu, tayoqcha, sehrli olma, sehrli kalit kabi predmetlar voqealarning rivojida muhim rol o'ynaydi. Ular orqali qahramon sinovlardan o'tadi, ezgulik kuchi yordamida yovuzlik ustidan g'alaba qozonadi. Bunday buyumlar xalqning tasavvurida kuchli ramziy ma'noga ega bo'lib, ular yordamida yaxshilikning ustuvorligi tasdiqlanadi. Fantastik voqealar esa o'quvchiga faqat sarguzasht zavqini berib qolmay, balki hayotiy saboq, axloqiy tushuncha va e'tiqodni shakllantirishga yordam beradi[2]. Shuningdek, sehrli ertaklarda qahramonlarning sinovlardan o'tishi, jasorat ko'rsatishi va ezgulikka erishishi orqali xalqning ma'naviy qadriyatlari aks etadi. Gnomlar, sehrgarlar, afsonaviy mavjudotlar yordamida qahramonlar sinovlardan o'tadi va natijada ezgulik tantana qiladi. Bu holat ertaklarning axloqiy-tarbiyaviy ahamiyatini yanada kuchaytiradi[3]. Ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurash o'quvchiga hayotiy mezonlarni anglashga yordam beradi, yaxshilikka ishonchni mustahkamlaydi va shaxsiy fazilatlarini shakllantiradi. Sehrli ertaklarda tasvirlangan fantastik unsurlar ko'pincha xalqning o'z tarixiy tajribasi, urf-odatlarini va orzu-intilishlari bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Ular orqali xalq o'zining ezgulikka, tinchlikka, baxt-saodatga bo'lgan intilishlarini badiiy tarzda ifodalaydi. Shu sababli sehrli ertaklar faqatgina badiiy asar emas, balki xalq ruhiyatini, madaniyatini va axloqiy qadriyatlarini yorituvchi manba sifatida ham qaraladi[4]. Xalq og'zaki ijodida sehrli ertaklar alohida o'rin tutadi. Bu ertaklarda fantastika unsurlari nafaqat badiiy ifoda vositasi sifatida, balki xalqning ezgulik g'oyalarini mustahkamlovchi, orzu-umidlarini ifodalovchi, axloqiy qarashlarini shakllantiruvchi kuchli vosita sifatida ham namoyon bo'ladi. Sehrli ertaklarning asosiy xususiyatlaridan biri — fantastik obrazlar, buyumlar va g'ayritabiiy hodisalarning mavjudligidir. Ular o'quvchining tasavvurini kengaytiradi, unga hayotiy saboq beradi, ezgulikka bo'lgan ishonchni kuchaytiradi[5].

Ko'plab ertaklarda fantastika yordamida xalqning adolatga, poklikka, haqiqatga ishonchi aks ettiriladi. Shu bois sehrli ertaklar nafaqat xalq og'zaki ijodining bebaho qismi, balki axloqiy-tarbiyaviy vosita sifatida ham katta ahamiyat kasb etadi. Ular yosh

avlodda yaxshilikka ishonchni shakllantiradi, jasorat va qat'iyat kabi sifatlarni rivojlantiradi[6]. Ertaklarning bunday imkoniyatlarini o'quv-tarbiya jarayonida keng qo'llash, yoshlarni ma'naviy barkamollikka yo'naltirishda muhim ahamiyatga ega. Yana shuni ta'kidlash kerakki, sehrli ertaklar faqat og'zaki ijod namunasi sifatida emas, balki xalqning tarixiy va madaniy merosining ajralmas qismi sifatida ham e'tirof etiladi. Ularning zamonaviy talqinlari, teatr va adabiyotda qayta ishlanishi, xalqning badiiy tafakkuri naqadar boy va chuqur ekanligini ko'rsatadi. Shu bois ertaklardagi fantastika mezonlarini chuqur o'rganish ilmiy jihatdan ham, madaniy jihatdan ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbek xalq og'zaki ijodi. — Toshkent: Fan, 2018.
2. Ertakshunoslik asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 2019.
3. Bolalar adabiyoti va xalq og'zaki ijodi bo'yicha metodik qo'llanma. — 2020.
4. Xalq ertaklari to'plami. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2017.
5. Raximov A. "Ertaklar va ularning tarbiyaviy ahamiyati" — Ilmiy maqola, 2021.
6. Madrahimova S. 'Xalq og'zaki ijodida fantastik obrazlarning o'rni'. — 2022.

DO'STLIK BU-ULUG' QADRIYAT

Boltaboyeva Hayotxon Oybek qizi,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi 25/3-guruh talabasi,

boltaboyevahayotxon007@gmail.com,

Ilmiy rahbar: Tadjixan Sabitova prof.v.b,

Anotatsiya: Ushbu maqolada do'stlikning inson hayotidagi o'rni, uning chinakam qadriyat ekanligi haqida so'z yuritiladi. Do'stlikning sadoqat, mehr va ishonch asosida qurilishi, uniqadrlash zarurligi oddiy va tushunarli tilda bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Do'stlik, qadriyat, chin do'st, sadoqat, ishonch, mehr, insoniylik.

Abstract: This article discusses the role of friendship in human life and emphasizes that it is a true value. It explains that friendship is built on loyalty, affection, and trust, and highlights the importance of cherishing it. The ideas are presented in a simple and clear language.

Keywords: friendship, value, true friend, loyalty, trust, affection, humanity.

Inson hayotida do'stlikning o'rni beqiyosdir. Do'stlik — bu nafaqat bir-biriga yaqinlik yoki mehr-muhabbat, balki insoniy qadriyatlarning eng yuksaklaridan biridir. Har bir inson hayotida chin do'stning borligi uni ruhiy jihatdan mustahkamlaydi, quvonchli onlarda ham, sinov paytlarida ham dalda beradi. Shuning uchun ham do'stlikni qadrlash, uni asrash har bir insonning burchidir. Chin do'stlik sadoqat, ishonch va mehr asosida quriladi. U moddiy manfaatlarga emas, balki ruhiy yaqinlikka tayanadi. Do'stlikda samimiyat muhim o'rin tutadi — yolg'on, riyo yoki hasadga bu tuyg'uda o'rin yo'q. Haqiqiy do'stlar bir-birining quvonchini o'z quvonchidek his qiladi, dardini esa o'z dardidek yengishga harakat qiladi. Do'stlik insonni komillikka yetaklaydi. Yaxshi do'stlar insonni yomon odatlardan saqlaydi, uni ezgulikka undaydi. Shuningdek, do'stlik ijtimoiy hayotda ham muhim ahamiyatga ega, chunki u jamiyatda birlik, hamjihatlik va totuvlikni mustahkamlaydi. Bugungi tez o'zgaruvchan dunyoda do'stlik qadri ba'zan unutilib borayotgani achinarli hol. Virtual aloqalar insonlarni yaqinlashtirgandek tuyulsa-da, chin insoniy munosabatlarni to'liq almashtira olmaydi. Shu bois har birimiz do'stlikni so'z bilan emas, amalda isbotlashga intilishimiz kerak. Do'stlik — bu inson hayotining ajralmas qismi, ruhiy tayanch va ulug' qadriyatdir. U ishonch, sadoqat va mehrga asoslangan holda hayotimizni yanada mazmunli qiladi. Chin do'stlikni topish oson emas, ammo uni qadrlash va saqlab qolish

har birimizning qo'limizda. Do'stlik hayotimizni behisob yo'llar bilan boyitadigan qimmatbaho sovg'adir. Bu masofa, vaqt va sharoitlardan oshib ketadigan aloqadir. Haqiqiy do'stlik shunchaki yaqinlik yoki qulaylik bilan belgilanmaydi; bu bizning hayotimizga quvonch, qo'llab-quvvatlash va tushunish olib keladigan chuqur aloqadir. Haqiqiy do'st - bu bizni kimligimiz, kamchiliklarimiz va barchasi uchun qabul qiladigan odam. Ular bizning g'alabalarimizni nishonlaydilar, qiyin paytlarda biz bilan birga bo'lishadi va bizga eng kerak bo'lganda suyanish uchun elka taklif qilishadi. Do'st - bu kuch ustuni, biz tushkunlikka tushganimizda bizni ko'taradigan va bizni eng yaxshi shaxs bo'lishga undaydigan odam.

Do'stlik o'zaro ishonch va sadoqat bilan ajralib turadi. Bu halollikka asoslangan munosabatlar bo'lib, u erda biz eng chuqur fikrlarimiz va sirlarimizni hukm qilishdan qo'rqmasdan baham ko'rishimiz mumkin. Haqiqiy do'st - bu zaif tomonlarimizni sevgi va qabul qilish bilan kutib olishini bilib, biz ishonishimiz mumkin bo'lgan odam. Do'stlik, shuningdek, kulgi va tajriba almashishdir. Bu sarguzashtlarga kirishish, yangi joylarni o'rganish yoki shunchaki bir-birining kompaniyasida sifatli vaqt o'tkazish bo'ladimi, birgalikda xotiralar yaratish quvonchidir. Bu quvonchli lahzalar va umumiy kulgilar butun umrga davom etadigan rishtalarni yaratadi. Qiyin paytlarda do'stning doimiy yordami hamma narsani o'zgartirishi mumkin. Ular quloq solib, dono maslahat beradilar yoki shunchaki tasalli beruvchi ishtirok etishadi. Do'stning daldasi va bizga bo'lgan ishonchi bizga qiyinchiliklarni engish va maqsadlarimizga erishish uchun kuch berishi mumkin. Do'stlik chegaralar yoki cheklovlar bilan cheklanmaydi. U yosh, jins va madaniy farqlardan ustun turadi. Haqiqiy do'stlik - bu bizning farqlarimizni qabul qilish va qabul qilish, har bir shaxsning o'ziga xosligini nishonlash. Bu rahm-shafqat, tushunish va qabul qilish iplari bilan to'qilgan go'zal gobelen.

Bugungi tez sur'atlar bilan rivojlanayotgan dunyoda haqiqiy do'stlik qadrlash va tarbiyalash kerak bo'lgan xazinadir. Do'stlikning miqdori emas, sifati muhim. qimmatroqdir. Shunday qilib, keling, do'stlikning go'zalligini nishonlaylik va hayotimizga yorug'lik va muhabbat olib keladigan o'ziga xos shaxslar uchun minnatdorchilik bildiramiz. O'zimiz xohlagan do'st bo'laylik, boshqalarga mehr va mehr qo'lini cho'zamiz. Shunday qilib, biz do'stlik gullab-yashnaydigan va qalblar abadiy bog'langan dunyoni yaratamiz. Hayot gobelenida do'stlik bizning hikoyalarimizni birlashtirib, go'zal va mazmunli sayohatni yaratadigan ipdir. Bu hayotni yanada yorqinroq, to'liqroq va cheksiz go'zal qiladigan sovg'adir. Shunday ekan, keling, do'stlik rishtalarini qadrlaylik va hurmat qilaylik, chunki ular haqiqatan ham cheksiz xazinadir.

Do'stlik inson hayotining ajralmas qismi bo'lib, u ruhiy osoyishtalik, ishonch va mehr manbai hisoblanadi. Chin do'stlik insonni yuksak fazilatlarga chorlaydi, uni ezgulikka undaydi va hayotining har bir lahzasini mazmunli qiladi. Do'stlikni asrab-avaylash, unga sadoqatli bo'lish — bu har bir insonning insoniylik burchidir. Chunki do'stlik — nafaqat shaxsiy, balki jamiyat hayotini ham go'zal va totuv etadigan ulug' qadriyatdir qadriyatdir

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. G'ulom A. Do'stlik haqida hikmatlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2012.
3. Rahmonov Sh. Insoniy fazilatlar va do'stlikning mohiyati. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2015.
4. Jo'rayev B. Axloq va qadriyatlar asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.
5. Abdullayeva N. Inson va jamiyat: ma'naviy qadriyatlar tizimi. – Samarqand: Zarafshon, 2021.
6. Internet manbalari: www.ziyouz.com – Ma'naviyat va qadriyatlar haqida maqolalar to'plami.
www.kitobxon.com – O'zbek adabiyotida do'stlik mavzusidagi asarlar.

ERTAKLARNING BOLA TARBIYASIDAGI AHAMIYATI

Ortiqova Nafisa Xakim qizi,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 25\5-guruh talabasi,

Nafisaortiqova52@gmail.com,

Ilmiy rahbar: Tadjixan Sabitova prof.v.b

Annotatsiya. Mazkur maqolada ertaklarning bolalar tarbiyasidagi o'rni, ularning estetik, axloqiy va psixologik ahamiyati tahlil qilinadi. Ertaklar bolalar adabiyotining muhim janri sifatida tasviriy vositalar, obrazlar orqali bola tafakkuri, nutqi va his-tuyg'ularini shakllantiradi. Shuningdek, maqolada xalq ertaklari asosida bola shaxsini har tomonlama kamol toptirish yo'llari ilmiy-nazariy asosda yoritilgan.

Kalit so'zlar: ertak, bolalar adabiyoti, tarbiya, tasavvur, axloqiy qadriyat, estetik tarbiya, psixologik ta'sir.

Abstract: This article examines the role of fairy tales in child upbringing and their aesthetic, moral, and psychological significance. As an important genre of children's literature, fairy tales develop a child's thinking, speech, and emotional world through artistic means and imagery. The article also provides a scientific and theoretical analysis of ways to foster the all-round development of a child's personality based on folk tales.

Keywords: fairy tale, children's literature, upbringing, imagination, moral values, aesthetic education, psychological influence.

Bolalar adabiyoti xalqning boy og'zaki ijodiy merosidan oziqlanadi. Uning eng qadimiy va samarali janrlaridan biri — **ertaklar** bo'lib, ular asrlar davomida yosh avlod tarbiyasida o'chmas iz qoldirib kelmoqda. Ertaklar bolada yaxshilik, rostgo'ylik, mardlik, mehnatsevarlik kabi fazilatlarni shakllantirish bilan birga, ularning nutq, tafakkur va estetik didini rivojlantiradi. Shu bois ertaklarni o'rganish bolalar adabiyotining markaziy yo'nalishlaridan biridir. **Ertaklarning tarbiyaviy mohiyati** shundaki, ertaklarda xalqning axloqiy qadriyatlari, ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurash obrazlar orqali ifoda etiladi. Har bir ertak o'zida tarbiyaviy g'oyani mujassam etadi: yaxshilik yovuzlik ustidan g'alaba qiladi, mashaqqat va halollik mukofotlanadi. Shuning uchun ham ertaklar "xalqning og'zaki axloq kodeksi" sifatida e'tirof etiladi. Abdulla Avloniy ta'kidlaganidek: "Adabiyot – tarbiyaning eng qudratli qurolidir.

Chunki adabiyot qalbni poklaydi, fikrni uyg'otadi"⁸¹. Ertaklar shu jihatdan bola qalbiga ezgulik urug'ini sochuvchi badiiy vositadir[1].

Bolalar adabiyotida ertaklar til me'yorlarini o'rganish, ifoda vositalarini tushunish uchun o'ta muhim manba sanaladi. Ular bolalarni obrazli so'zlash, fikrni aniq bayon etish, so'z boyligini kengaytirishga o'rgatadi. Tilshunos olim M. Qodirova o'z tadqiqotida shunday deydi: "Ertaklar matni bolalarning nutq madaniyatini shakllantirishda tabiiy ta'limiy manba vazifasini bajaradi"[2].

O'zbek xalq ertaklari xalq og'zaki ijodining eng qadimiy va qimmatli janrlaridan biri hisoblanadi. Ular xalqning ma'naviy merosi, hayotiy tajribasi va axloqiy qadriyatlarini o'zida aks ettirgan badiiy asarlardir. Ertaklar inson bolaligidan boshlab unga ezgulik, halollik, mehnatsevarlik kabi fazilatlarni singdiradi. Shu sababli, ertaklar nafaqat ko'ngilochar janr, balki muhim ta'limiy va tarbiyaviy vosita sifatida ham katta ahamiyatga ega. Ushbu maqolada o'zbek xalq ertaklarining tabiati va ularning bolalar ta'lim-tarbiyasidagi o'rni tahlil qilinadi. O'zbek xalq ertaklari mazmuni jihatidan rang-barang bo'lib, ularning tabiati, tuzilishi va tasvirlanish uslubi boyligi bilan ajralib turadi. Ertaklar asosan quyidagi turlarga bo'linadi:

Sehrli ertaklar – sehrli kuchlar, g'ayritabiiy hodisalar va qahramonlarning mo'jizaviy sarguzashtlarini tasvirlaydi. Masalan, "Zumrad va Qimmat", "Boychechak" kabi ertaklar.

Hayvonlar haqidagi ertaklar – bu turkum ertaklarda hayvonlar insoniy xususiyatlar bilan tasvirlanib, ular orqali axloqiy xulq-atvor haqida saboq beriladi. Masalan, "Tulki va bo'ri", "Shum bola" kabi ertaklar.

Maishiy ertaklar – oddiy xalq hayoti, mehnat, halollik, adolat kabi mavzularga bag'ishlangan bo'lib, ular orqali bolalarga hayotiy tajriba beriladi. Masalan, "Uch og'a-ini", "Oq yuvib, oq tarab" kabi ertaklar[3].

O'zbek xalq ertaklari o'zining soddaligi, xalqona til boyligi, jonli obrazlari bilan ajralib turadi. Ular avlodlar avlodga o'tib kelgan va xalqning ma'naviy-madaniy hayotini aks ettirgan. Ertaklar ta'limiy jihatdan juda katta ahamiyatga ega. Bolalar uchun ertaklar dunyo haqidagi birinchi bilim manbalaridan biri bo'lib xizmat qiladi. Ular orqali quyidagi ta'limiy jihatlar shakllantiriladi:

- Dunyoqarashni kengaytirish – ertaklar orqali bolalar atrof-muhit, insoniy munosabatlar va hayotiy qadriyatlar bilan tanishadi.
- Tafakkurni rivojlantirish – ertak syujetlari bola tasavvurini boyitadi, unga tahlil qilish, sabab va oqibatni tushunish ko'nikmalarini shakllantiradi.

⁸¹ Avloniy A. *Turkiy guliston yoxud axloq*. – Toshkent: Ma'naviyat, 1998.

- Til va nutqni rivojlantirish – ertaklar bolalar nutqini boyitadi, yangi soʻzlar, iboralar va til oʻziga xosliklarini oʻrgatadi.

- Ijodkorlikni shakllantirish – ertaklar bolalarning tasavvurini oshirib, ularning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Shu bois ertaklar ta'lim jarayonida darsliklar, hikoyalar va dramatik chiqishlar orqali bolalarga yetkaziladi[4].

O'zbek xalq ertaklari nafaqat badiiy asarlar, balki ta'limiy va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan bebaho manbalardir. Ular bolalar dunyoqarashini kengaytiradi, tafakkurini rivojlantiradi va axloqiy qadriyatlarni singdiradi. Shu bois ertaklarni bolalar tarbiyasida keng qo'llash, ularni maktabgacha ta'lim muassasalaridan boshlab ta'lim jarayoniga joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbek xalq ertaklari milliy merosimizning ajralmas qismi bo'lib, ular yosh avlodni barkamol shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi. Ertaklar bolalar adabiyotining ajralmas qismi bo'lib, ular bola tafakkuri, nutqi, his-tuyg'ulari, estetik didi va axloqiy qarashlarini shakllantirishda beqiyos ahamiyat kasb etadi. Ular xalqning asrlar davomida to'plagan tajribasi, qadriyatlari va hayotiy donishmandligini o'zida mujassam etadi. Ertaklar orqali bola ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurashni anglaydi, adolat, halollik, mardlik, mehr-oqibat, mehnatsevarlik kabi ijobiy fazilatlarni o'zlashtiradi. Shu jihatdan ertaklar axloqiy tarbiyaning eng ta'sirchan vositalaridan biridir. Shuningdek, ertaklar bolaning **ijodiy tafakkuri va tasavvurini rivojlantiradi**, ularni hayotiy vaziyatlarga mustaqil yondashishga o'rgatadi. Bola ertak qahramonlarining harakatlarini kuzatar ekan, voqealarning sabab-natija bog'lanishini tushunadi, muammolarga yechim topish malakasini shakllantiradi. Bu esa bolaning mantiqiy tafakkurini, emotsional idrokini va nutqiy faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi[5].

Ertaklarning **estetik ahamiyati** ham alohida e'tiborga molikdir. Ular bola qalbida go'zallikka mehr uyg'otadi, so'zning badiiy kuchini his etishga, obrazli fikrlashga, hayot voqealariga san'at ko'zi bilan qarashga o'rgatadi. Shuningdek, xalq ertaklari milliy madaniyat va an'analarni uzatish vositasi sifatida avlodlar o'rtasidagi ma'naviy bog'liqlikni mustahkamlaydi[6].

Zamonaviy ta'lim jarayonida ertaklardan foydalanish — nafaqat didaktik zarurat, balki ma'naviy ehtiyojdir. Chunki ular o'quvchilarning nafaqat bilish faoliyatini, balki ruhiy dunyosini, insoniy fazilatlarini, milliy o'zlikni anglash tuyg'usini ham shakllantiradi. Shu sababli ertaklarni ta'lim jarayoniga tizimli ravishda tatbiq etish, ularni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish, interfaol shakllarda (dramatizatsiya, sahnalashtirish, ro'l o'ynash, muhokama) o'qitish — bolalar adabiyoti fanining muhim metodik yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda. Ertaklar bola

tarbiyasida — **aqlni o‘stiruvchi, hisni tarbiyalovchi, qalbni poklovchi** badiiy manba sifatida eng samarali vositalardan biridir. Ular orqali bola nafaqat so‘z va obraz dunyosini, balki insoniy qadriyatlar, ma’naviyat va milliy o‘zlik mohiyatini anglab yetadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

7. Avloniy A. *Turkiy guliston yoxud axloq*. – Toshkent: Ma’naviyat, 1998.
8. Bettelheim B. *The Uses of Enchantment: The Meaning and Importance of Fairy Tales*. – New York: Vintage Books, 1976.
9. Vygotsky L.S. *Imagination and Creativity in Childhood*. – Cambridge, MA: MIT Press, 2004.
10. Qodirova M. *Ona tili ta’limida interfaol metodlardan foydalanish*. – Toshkent: O‘zbekiston, 2020.
11. Visiko-Knox-Johnson L. *The Positive Impacts of Fairy Tales for Children*. – Global Journal of Educational Studies, 2019.
12. Yo‘ldoshev Q. *Bolalar adabiyoti asoslari*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2017.

TO'MARIS RIVOYATI VA OYSULUV DOSTONINIG QIYOSIY TAHLILI

Muxlisa Omonova Odilovna,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyoti va adabiyoti yo'nalishi 24\1-guruh talabasi,

Omonovam80@gmail.com,

Ilmiy rahbar: Tadjixan Sabitova prof.v.b

Annotatsiya: Mazkur maqolada To'maris rivoyati va "Oysuluv" dostoning qiyosiy tahlili xususida bo'lib, To'marisning qahramonana sostavi va afsonalarda keltirilgan voqealar tafsiloti, konfliktning aynan bir xil xarakteri, syujet yo'nalishidagi o'xshashlik, turli xil transformatsiyalardan qat'iy nazar obrazlari va ularning mohiyati, funksiyasidagi analogik jihatlar To'maris afsonasi bilan "Oysuluv" dostoning genetik aloqador ekanligini ko'rsatadi.

Kalitso'zlar: To'maris, Oysuluv, Kir, fors hayoti, massagetlar, sak, dax, Gistasp, turon mamlakati, transformatsiya, genezisi, arab istilosi, turon qavmlari, tarixiy prinsiplari, konfliktlari, analogik jihatlar, xalq eposi, chillik urushlari,

Abstract: in this article, a comparative analysis of the Toomaris narrative and the "Oysuluv" saga is devoted to the detail of the events presented in the heroana sostavi and Legends of Toomaris, exactly the same character of the conflict, similarity in plot direction, images regardless of various transformations and their essence, analogical aspects in its function indicate that the "Oysuluv" saga is genetically related to the toomaris legend.

Keywords: Toomaris, Oysuluv, Cyrus, Persian life, massagets, sak, dax, Histasp, Turon country, transformation, Genesis, Arab conquest, Turon people, Historical Principles, conflicts, analogical aspects, folk epic, Chilean Wars

Gerodotning xabar berishicha, massagetlar qabilasi ustidan marxum shoxning bevasi To'maris hukmdorlik qilar edi. Eron shoxi Kir unga uylanish bahonasi bilan massagetlar hukmdorligini qo'lga kiritishni o'ylab, sovchilar jo'natadi, biroq uning yovuz niyatini fahmlab rad javobini beradi. Shundan so'ng Kir qo'shinlari massagetlar yurtiga qarab yurish boshlaydilar va Amudaryodan (Gerodotda Araks) o'ta boshlaydi. To'maris Kirga elchi yuboradi. Agar Kir o'z fikridan qaytmaydigan bo'lsa, butun massagetlar daryodan bemalol o'tib olishlari mumkinligini yoki

massagetlar Amudaryoning Kir qo'shinlari turgan qirg'ogiga o'tishi va halol jang orqali o'z vatanlarini himoya qilajaklarini bildiradi. To'marisning bu xabaridan so'ng Kir o'zining yaqinlari maslahatga yig'iladi. Shunda Mariya shohi Krez: -Agar biz to'maris qo'shinlarini daryoning bu tomoniga o'tkazsak, massagatlarni yengishimiz amri mahol, ayol kishidan yengilish esa Kir uchun juda sharmandali. Shuning uchun biz o'z qo'shinlarimiz bilan To'maris tomonga o'tib, xiyla bilan ularni qo'lga olishimiz lozim. Fors hayoti va lazzatlaridan bexabar bo'lgan massagetlar uchun katta ziyofat tayyorlaymiz va janggi yaroqsiz bir qism lashkarni lagerda qoldirib, o'zimiz daryoga chekinamiz. Ana shunda ular kelib lagerni qo'lga oladi va ziyofatdan mast bo'lib qoladilar. Biz paytdan foydalanib ularni osonlik bilan qo'lga kiritamiz, - deya maslahat beradi. Maslahat Kirga ma'qul tushadi. To'maris o'z va'dasiga muvofiq daryodan uch kunlik masofaga chekinadi. Eron qo'shinlari daryodan o'tib oladi. O'sha kecha Kir tush ko'radi. Tushida Axmoniylar xonadonning namoyondasi Gistaspning o'g'li bir qanoti bilan Osiyo, bir qanoti bilan Yevropaga soya solib turganmish. Gistaspning o'g'li Doro yosh bo'lganligi uchun Eronda qoldirilgan edi. Kir uyg'onib, o'z tushining ta'birini ko'p o'ylaydi va darhol Gistaspni o'z oldiga chaqirib aytadi: -Sening o'g'ling menga qarshi uyushtirilayotgan fitnaga aloqador. Bu haqida xudolar menga oldindan xabar beradilar. Tushimda seni o'g'ling bir qanoti bilan Osiyoga, bir qanoti bilan Yevropaga soya solib turibdi, Bu narsa sening o'g'ling menga qarshi yomonlikni o'ylayotganidan dalolat beradi. Shuning uchun sen darhol Eronga qaytgin va o'g'lingni mening qoshimga javobgar sifatida yetkaz. Kir o'z tushini noto'g'ri yo'yadi. Xolbuki, bu tushida xudolar Kirning massagetlar tuprog'ida o'lajagi va butun xukmronlik Doro qo'lga o'tajagini oldindan ma'lum qilgan edilar.

Gistasp o'rnidan turib Kirga quyidagicha javob beradi: -Senga qarshi yomonlikni ko'zlagi fors til tortmay o'lsin. Forslarni qullikdan ozod qilib, jami xalqlar ustidan hukmronlik qilishga huquq berganlargina yomonlikni ko'zlaydi. Agar haqiqat meni yoshgina o'g'limning senga yomonlik ko'zlayotganiga ishonsang, men uni qo'lingga keltirib beraman. Nima xoxlasang, shuni qil. Shunday qilib Gistasp Eronga jo'nab ketadi. Kir esa, Krez aytganidek, xiyla uyishtirib orqaga chekinadi, Mana shu paytda massaget qo'shinlari urishga yaroqsiz Kir qo'shinlariga tashlanadilar va ularni hech qiyinchiliksiz yanchib tashlaydi. Lagerda ziyofat uyishtirilganini ko'rib, g'alabani nishonlash maqsadida u yerda ko'p ichib mast bo'lib qoladilar. Kirning asosiy qo'shinlari bu holatdan foydalanib, ularni asirga tushiradilar. Bularning orasida To'marisning o'g'li lashkarboshi Spargapis ham bor edi. Bu voqeadan xabar topgan To'maris Kirga elchi orqali quyidagicha mazmunda xat jo'natadi: "Sen mening o'g'limni jangda halol, bahodirlarcha urish qilib qo'lga

tushirganing yo'. Sen uni faqat xiyla bilan qo'lga olding. Yaxshilikcha mening o'g'lim va uning askarlarini qaytarib berib, sog' salomat Eronga qaytib ket. Agar sen mening bu aytganlarimni qilmasang, massagetlar tangrisi quyosh nomi bilan qasam ichib aytamanki, men sening qonga chanqoqligingni qondiraman".

Kir To'marisning bu gaplariga e'tibor ham bermaydi. Spargapis xushyor bo'lib, qo'lini kishandan ozod qilishni Kirdan so'raydi. Kir uning istagini bajaradi. Shunda Spargapis o'zni o'zi o'ldiradi. Shundan so'ng To'maris barcha harbiy kuchlarini to'plab, Kir qo'shinlari ustiga yurish boshlaydi. Ikki o'rtada juda qattiq jang boshlanadi. Eron qo'shinlarining ko'p qismi jang maydonida o'ladi. Kirning o'zi ham jangda xalok bo'ladi, massagetlar g'olib chiqadilar. Shunda To'maris bir meshni inson qoni bilan to'ldirib, Kirning kallasini soladi va unga qarab deydi: -Men sening ustringdan halol jangda g'olib chiqdim. Sen esa makkorlik bilan o'g'limdan juda qilib, meni og'ir jafoga qo'yding. Shuning uchun men seni o'zing tahdid qilgan qon bilan to'ldiraman ". Shunday qilib To'maris O'rta Osiyo tarixida yetarlicha qahramonlik ko'rsatgan[1].

Metodologiya va natija: Epos tabiatida ijtimoiy hayot talabi bilan yuz beruvchi transformatsiyalar, eng avvalo, epos tarkibidagi motivlar tabiatida, qahramonlar sostavi va xarakterida yuz beradi. Xuddi mana shu nuqtai nazardan To'maris afsonasi bilan bizga qadar faqat mazmunan tomondan yetib kelgan "Oysuluv" dostonini qiyoslash juda ham o'rinlidir. Bizningcha, "Oysuluv" garchi doston shaklida keyinroq yuzaga kelgan bo'lsa ham, biroq o'zining hayotiy-tarixiy asoslari bilan, To'maris afsonasiga borib taqaladi. Boshqacha qilib aytganda "Oysuluv" dostoning genezisi To'maris afsonasi hisoblanadi. Biroq dostonning keyinroq yuzaga kelganligi, xalq-epos ijodkori o'rtasida bizga ma'lum tarixiy izchillikning yo'qligi, qolaversa, Eron hukmdorlarining ketma ket bosqinchilik urushlari natijasida dostonda Eron hukmdori Kir emas, balki undan keyin O'rta Osiyoga bostirib kirgan shoh Doro nomi bilan beriladi. Mana shu faktning o'zi eposdagi tarixiylik prinsipiga mos keluvchi transformatsiyalarni to'la tasdiqlaydi. Bu transformatsiya quyidagi jihatlar bilan izohlanadi. Eron hukmdorlaridan O'rta Osiyo bostirib kirgan Kir yengiladi va o'zi ham jangda halok bo'aladi. Bu inkor qilib bolmas tarixiy haqiqat. Xalq eposi, o'z navbatida, bunday unitilmas voqeani o'zida aks ettirib qo'ymas edi. Chunki qahramonlik eposining asosiy maqsadi, hayotiy zarurati ham shunda (ya'ni xalq o'z ijodida, ayniqsa eposda, o'zining eng oliyjanob, eng go'zal, muqaddas ideallarni aks ettiradi). Shunday ekan bosqinchi Kirning o'ldirilishi sak eposida dastlab to'la aks ettirilgan deb faraz qilish lozim. U holda nega "Oysuluv" dostonida Kir emas, balki Doro obrazi aks ettirilgan, degan savol tug'ilishi mumkin. Buning mohiyati shundaki,

Doro ham sak qabilalari uchun Kirga o'xshagan bosqinchi podshoh. Bundan tashqari, u Kirdan farqli o'laroq, sak xalqlarini o'ziga bo'ysundirgan fotih ham. Demak, u xalq idealida Kirdan ko'ra ming chandon nafratga loyiq. Uni xalq o'z ijodida albatta o'limga mahkum etadi. Mana shuning uchun dastlabki eposda o'z aksini topgan Kir o'rniga, Parfiyada Aleksandr Makedonskiy qo'shinlaridan qochish paytida o'z satraplari tomonidan o'ldirilgan Doro aks ettiriladi.

“Oysuluv” dostonida Kunbotar tominidan kallasi olingan Doro tarixan o'z satrapining xanjaridan xalol bo'lgan. Yuqoridagilarga tayanib quyidagicha tahmin qilish mumkin; Kir obrazi tabiatida yuz bergan transformatsiya markaziy turk xoqonligi davrida, yana ham aniqrog'i, arab istilolari arafasida chilik urushlari xalq idealida bir bosqinchini o'ldirib, uning ustidan tantana qilish orzu-havaslarini uyg'otadi. Bu istak esa xalqning so'nmas qo'shig'i- eposda amalga oshadi va o'z navbatida, uni qahramonlikka undaydi. Demak, epos uchun xalq hayotidagi ulkan tarixiy voqealarni, g'alabalarni tasvirlash va mana shu kelib chiqadigan xulosa shuki “Oysuluv” dostonida o'ldirilgan shohning Kir yoki Doro ekanligi u qadar ahamiyatsizdir. Epos uchun bosqinchi shohning kallasi olinishi muhim. Bu o'rinda ham aytish mumkinki, agar haqiqatan ham tarixda bosqinchi uchramas edi. Tarixda bunday voqea Kir bilan bog'liq holda yuz bergan ekan, demak, “Oysuluv”dagi kallasi olingan shohning Doro deyilishi epos tabiatida uzoq tarixiy muddatda yuz bergan transformatsiyadan iborat. “Oysuluv”dostoning genetik jihatdan To'maris afsonasi bilan bog'liqligini tasdiqlovchi muhim faktorlardan biri doston va afsonada keltirilgan obrazlarning bir-biriga yaqinligi hisoblanadi. Jumladan, afsonada massagetlarning qabila boshlig'i To'maris, dostonida esa Turon mamlakatining podshohi Oysuluv tasvirlanadi. Bunda o'xshash jihatlardan biri afsona va dostonidagi bosh obrazlarning jins hamda mavqe jihatdan bir xil darajada turishi hisoblanadi. Biroq eposga xos tasvir konkret tarixiy shaxsni o'z nomi bilan qahramon sifatida qabul qila olmasligi bilan belgilanadi. Qolaversa, afsonadagi massagetlar mamlakatining ham tarixiy konkretlikda olinmasligi fikrimizning yorqin dalili bo'la oladi. Ma'lumki, qadimgi O'rta Osiyo va Eron xalqlarining eposida (hoh axmoniyar bo'lsin, hoh sosoniylar bo'lsin) sak qabilalari bilan Eron shahlarining urushi ikki katta mamlakatning urushi sifatida tasvirlanadi. Bu mamlakatlar esa Eron va Turon deb yuritilgan. Bu narsa Abdulqosim Firdavsiyning “Shohnoma”sida ham o'z aksini topgan. Demak qadimgi O'rta va Yaqin Sharq xalqlarining eposidagi epik makon tasvirida uchrovchi holat qadimgi sak eposi uchun ham tipologik holat hisoblanadi. Mana shuning uchun “Oysuluv” dostonidagi epik makonlar Eron hamda Turon den olingan. To'maris afsonasi va “Oysuluv” dostonining bir genetik asosga bog'liqligini boshqa

obrazlarning o'xshashligi ham tasdiqlaydi. Masalan, afsonadagi To'marisning o'g'li Spargapis dostonida Oysuluvning o'g'li Kunbotar sifatida, midiya shohi Krez esa ko'sa obrazi sifatida berilgan[2].

Afsonada keltirilgan voqealar tafsiloti esa "Oysuluv" dostonida kuchli transformatsiyaga uchragan holda tasvirlangan. Masalan, afsonada jangda Kir o'ladi, To'maris uning kallasini qon to'ldirilgan meshga soladi, dostonida esa Doroning kallasi Kunbotar tomonidan tanasidan juda qilinadi. Bu tasvirdagi asosiy o'xshatish detal, har ikki holatda ham, bosqimchimning kallasi tanasidan judo qilinishidan iborat. Agar afsonada Spargapis o'zini o'zi o'ldirsa, dostonida Kunbotar Qaysarning qizi Oftoboy tomonidan ozod qilinadi. Bu detal esa eposga xos tasvirning o'ziga xos yo'sini, voqealikka aks ettirishdagi estetik prinsiplar mavjudligini ko'rsatadi. Chunki xalq idealidagi obraz o'zini o'zi o'ldirmasligi lozim. Mana shunday vaziyatda qahramon biror vosita bilan bandilikdan ozod bo'lishi shart. Bandilikda yotgan qahramonning raqib tomonidagi go'zal malika yoki uning kanizlari tomonidan ozod qilinishi motivi mana shu talab asosida eposda mustahkam an'ana sifatida saqlanib qolgan. Masalan, "Alpomish"da shoh qizi ko'maklashadi, "Yusuf bilan Ahmad"da zindonbonning qizi, "Oysuluv"da esa lashkarboshi Qaysarning qizi va hokazo. Tarixiy voqealikning haqiqatga zid tarzda eposda aks etishi obyektiv voqealikning xalq eposida o'ziga xos nisbatda tasvirlanishini belgilovchi muhim tomonlardan biri hisoblanadiki, eposdagi tarixiylikni tadqiq etishda bu faktorga jiddiy e'tibor berish zarur. Hech qachon eposdan konkret tarixni qidirib bo'lmaydi. Konfliktning aynan bir xil xarakteri, syujet yo'nalishidagi o'xshashlik hamda ikkala To'maris va "Oysuluv" dostonining analogik jihatdan genetik aloqadorligini ko'rsatadi. doston uzoq tarixiy davrlarni bosib o'tib, bizga qadar faqat mazmunanyetib kelgan ekan, uning tabiatida turli davrlarga xos qatlamlarning, o'zgarishlarning uchrashi tabiiy bir xoldir. "Oysuluv" dostoni eposga xos o'z shaklini saqlagan holda etib kelganda edi, uning tabiatidagi qaytlar esa afsona va doston mazmunining bir-biriga yaqin tomonlari xususidagi ayrim taqqoslashlarning natijasidan iborat[3].

"Oysuluv" dostoni qadimda sak eposining namunasi bo'lib, u sak eposining qahramonana xarakterini bizga qadar yetkazib kela olgan deyish mumkin. Demak, qadimgi O'rta Osiyo territoriyasida yashagan sak, massaget, dax kabi qabilalarning qahramonana o'tmishi, vatanparvarligi va mardligi sak eposida o'zining to'laqonli ifodasini topgan. O'zining mana shunday chin insoniy fazilatlarini ulug'lashi tufayligina uning realiktlari bizga qadar yetib kelgan keyingi davrlar o'zbek xalq eposining g'oyaviy asosini belgilab bergan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov, I. Tarix saboqlari. – Toshkent: O'zbekiston, 1998.
2. Jo'rayev, A. Qadimgi Turon tarixi. – Toshkent: Fan, 2003.
3. Herodot. Tarix. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010

G'AFUR G'ULOMNING BOLALAR ADABIYOTIGA QO'SHGAN HISSASI

Fuzulova Nigora Erkamboyevna

O'zek tili adabiyoti 4-bosqich talbasi

fuzullovanihora@gmail.com

Ilmiy rahbar: Xolikova.N.D

Chirchiq adabiyotshunosligi kafedrasida dots

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Annotasiya: Ushbu maqolada o'zbek xalqining buyuk adibi, shoiri va tarjimoni G'afur G'ulomning bolalar adabiyotini rivojlantirishdagi o'rni va hisssasi yoritilgan. Unda yozuvchining bolalarga bag'ishlab yaratgan asarlari, ularning tarbiyaviy, axloqiy va badiiy ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek G'afur G'ulom ijodining o'zbek bolalar adabiyoti taraqqiyotiga qo'shgan ulkan hisssasi haqida ilmiy fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: G'afur G'ulom, bolalar adabiyoti, tarbiya, she'r, hikoya, badiiylilik, axloq, vatanparvarlik.

Annotation: This article highlights the role and contribution of the great Uzbek writer, poet, and translator Gafur Gulom to the development of children's literature. It examines his works dedicated to children, focusing on their educational, moral, and artistic significance. The article also analyzes how Gafur Gulom's creative legacy has influenced the growth of Uzbek children's literature.

Keywords: Gafur Gulom, children's literature, education, poetry, story, artistry, morality, patriotism.

Аннотация: В данной статье освещается роль и вклад великого узбекского писателя, поэта и переводчика Гафура Гуляма в развитие детской литературы. Рассматриваются его произведения, посвящённые детям, их воспитательное, нравственное и художественное значение. Также анализируется влияние творчества Гафура Гуляма на формирование и развитие узбекской детской литературы.

Ключевые слова: Гафур Гулям, детская литература, воспитание, стихотворение, рассказ, художественность, нравственность, патриотизм.

G'afur G'ulom (1903-1966) o'zbek adabiyoti tarixida o'chmas iz qoldirgan zabardast ijodkorlardan biridir. U she'riyat, nasr publitsistika, tarjima va dramaturgiya sohalarida samarali ijod qilib, o'zbek xalqining ma'naviy dunyosini boyitgan. Ayniqsa,

G'afur G'ulomning bolalar uchun yozgan asarlari o'zbek bolalar adabiyotining shakllanishi va rivojlanishida beqiyos o'rin tutadi.

G'afur G'ulom-bolalarning mehrli do'sti.

Adib bolalar psixologiyasini chuqur his etgan ijodkor edi. U o'z asarlarida bolalarning orzulari, quvonchlari, o'y- fikrlari va tarbiyaviy dunyosini badiiy ifoda etgan. G'afur G'ulom bolalarni yaxshi ko'rgan, ularni Vatan, mehnat va halollikka undashni o'zining insoniy burchi deb bilgan. Shuning uchun ham uning har bir bolalar asarida mehr, ezgulik va hayot saboqlari mujassam.

Asarlarining tabiyavoy ahamoyati.

G'afur G'ulomning bolalar uchun yozgan "Shum bola", "Mening o'g'rigina bolam", "Tirilgan murda" kabi asarlari o'zbek adabiyotining durdonalari hisoblanadi. Xususan, "Shum bola" qissasi nafaqat o'zbek, balki jahon bolalar adabiyotining eng sara namunalaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Bu asarda urush yillaridagi og'ir hayot, bolalarning mashaqqatli taqdiri, ularning sabr-toqati va quvnoqlik ruhi mahorat bilan tasvirlangan. Asar o'quvchini hayotda bardamlikka, mehnatsevarlikka va vatanparvarlikka chorlaydi. Adibning she'rlari ham bolalarning ruhiyatiga mos, sodda va ta'sirchan uslubda yozilgan. Masalan, "Ona", "Vatan", "Mehnat" kabi she'rlarida mehr-muhabbat, ota-onaga hurmat, yurtga sadoqat, tinchlik va do'stlik g'oyalari ilgari surildi. G'afur G'ulom bolalarga bag'ishlab yozgan she'rlarida ular orqali yangi avlodni komil inson bo'lishga da'vat etadi.

Tarjima va ta'sir doirasi.

G'afur G'ulom nafaqat o'z asarlari, balki tarjimalari orqali ham bolalar adabiyotini boyitgan. U Pushkin, Krilov, Lermontov kabi rus klasisklarining asarlarini o'zbek tiliga tarjima qilib, yosh avlodni jahon adabiyoti durdonalari bilan tanishtirgan. Shu yo'l bilan adib o'zbek bolalarining dunyoqarshini kengaytirgan, ularda adabiyotga muhabbat uyg'otgan.

G'afur G'ulom merosining bugungi ahamiyati.

Bugungi kunda G'afur G'ulomning asarlari o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q. Aksincha, ularning tarbiyaviy kuchi zamonaviy bolalar tarbiyasida ham beqiyos ahamiyatga ega. Uning asarlari darsliklarga kiritilgan, spektakl va filmlar yaratilgan. Bu esa G'afur G'ulom ijodining adabiyiligini, bolalar adabiyotidagi o'rni naqadar muhimligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Xulosa.

Xulosa qilib aytganda, G'afur G'ulom o'zbek bolalar adabiyotining poydevoriga mustahkam g'isht qo'ygan ulug' adibdir. Uning bolalarga bag'oshlangan asarlari yosh avlodni mehr, insonparvarlik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik va halollik ruhida

tarbiyalashga xizmat qiladi. Adibning ijodi bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan, aksincha, har bir o'quvchiga hayot saboqlarini o'rgatuvchi manga bo'lib qolmoqda

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. G'afur G'ulom. (Shum bola) Toshkent-2018.
2. Mirvaliyeva, D. O'zbek bolalar adabiyotining taraqqiyoti. Toshkent:O'qituvchi, 2015.
3. Qodirova, N. G'afur G'ulom ijodining badiiy xususiyatlari. Toshkent-Fan va texnologiya, 2020.
4. Sodiqova, Z. Adabiyot va tarbiya: Bolalar asarlarda insonparvarlik g'oyalari- Toshkent: Ma'naviyat, 2017.
5. Jo'rayev, B. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. Toshkent:Universitet, 2019.

5-SHO'BA: QIYOSIY ADABIYOTSHUNOSLIK: MUAMMO VA YECHIMLAR**АБАЙДЫҢ ӘДЕБИ-ТІЛДІК КОРПУСЫН ҚҰРУ: МАҢЫЗЫ, МӘНІ ЖӘНЕ МАҒЫНАЛЫҚ ТАЛДАУ*****Танжарикова А.В.****Қазақстан Республикасы,
Абай атындағы ҚазҰПУ-дың
қауымдастырылған профессоры, ф.ғ.д.*

Аннотация: Бұл мақалада Абай Құнанбайұлының шығармашылық мұрасын цифрлық форматта жинақтап, әдеби-тілдік тұрғыдан талдау мен корпус жасау мәселесі қарастырылады. Абай шығармалары мен М.О. Әуезовтің «Абай жолы» роман-эпопеясы негізінде қазақ әдеби тілінің көркемдік және құрылымдық ерекшеліктерін анықтау, оларды заманауи ІТ технологиялар мен корпус лингвистикасы арқылы цифрлық жүйеге енгізу мәселесінің өзектілігі айқындалады. Мақалада Абай тілінің семантикалық байлығы, сөз өрнегі, философиялық тереңдігі мен көркемдік жүйесі жан-жақты сараланады. Абай корпусын құру ұлттық мәдени мұраны сақтау мен ғылыми зерттеулерді автоматтандырудың тиімді тетігі ретінде бағаланады.

Түйін сөздер: Абай корпусы, корпус лингвистикасы, цифрландыру, семантикалық талдау, лингвистикалық белгіленім, Абай әдеби тілі.

Қазіргі таңда тіл мен әдебиетті, руханиятты цифрландыру - ұлттық болмысты сақтап, оны әлемдік ғылыми кеңістікке танытудың басты тетігі. Сол тұрғыда «Абайдың әдеби-тілдік корпусын құру» - қазақ тілінің ғылыми әлеуетін арттыруға, ақпараттық технологиялармен ұштастыруға бағытталған өзекті бастама. Абай Құнанбайұлы – қазақ тілінің байлығын, бейнелілік қуатын және философиялық тереңдігін жоғары деңгейде қолданған тұлға. Оның өлеңдері мен қара сөздері тек әдеби мұра ғана емес, тілдің даму динамикасын, дүниетанымдық құрылымын айқындайтын ғылыми дерек көзі. «Әлемдік корпустық лингвистика жетістіктері мен ұлттық корпустарды жасау мен пайдаланудың озық тәжірибелеріне (Ресей Федерациясы, Финляндия, Ұлыбритания, АҚШ, Жапония және т.б.) сүйене отырып, әртүрлі лингвистикалық белгіленімдер мен метабелгіленімдер енгізілген, қазақ тілінің стильдік жанрларын толық қамтитын

Қазақ тілінің ұлттық корпусының кең ауқымды, үйлестірілген әрі жан-жақты болуын қамтамасыз ету жұмыстары болашақта жүргізіле бермек» (1;18). Абай шығармалары қазақ тілінің мүмкіндіктерін толық ашқан көркем мәтіндер қатарына жатады. Оның тілдік әлемі - халықтық дүниетанымның көрінісі. Мысалы, «Қара сөздеріндегі» философиялық ойлау жүйесі мен өлеңдеріндегі метафоралар, эпитеттер мен теңеулер – қазақ тілінің бейнелеу әлеуетін көрсетеді. «Қайрат пен ақыл жол табар, Қашқанға да, қуғанға. Әділет, шапқат кімде бар, Сол жарасар туғанға» деген шумақтағы құндылықтық кодтар – қайрат, ақыл, – Абайдың тіліндегі семантикалық өзек болып табылады. Абай шығармаларының корпусын құру тек мәтіндік база жасау емес, ол - ғылыми талдау мен тілдің жаңа технологиялық үлгісін қалыптастыру. Корпустық әдіс арқылы әрбір сөздің грамматикалық, морфологиялық және синтаксистік сипаттамасы беріледі; мәтіннің семантикалық өрісі анықталады; көркемдік құралдар автоматты түрде белгіленеді.

Абай шығармаларындағы негізгі идея - адам болмысын ізгілік пен білім арқылы жетілдіру. Ақын тілі арқылы қоғам мен адам арасындағы рухани үйлесімділікті бейнелейді. Абайдың тіліндегі «жүрек», «ақыл», «құмар», «сезім» секілді ұғымдар тек лексикалық мағына емес, онтологиялық категориялар болып табылады. М.О. Әуезовтің «Абай жолы» роман-эпопеясы — Абайдың тілін әрі қарай дамытқан әдеби-философиялық жалғасы. Романдағы кейіпкерлер тілінде Абай дәуірінің лексикасы мен стильдік ерекшелігі көрініс табады. Қазіргі таңда ғылым мен білімнің барлық саласында цифрлық технологиялардың маңызы артып келеді. «Осы ретте қазақ әдеби тіліндегі әртүрлі функционалдық стильдерді (көркем проза, драматургия, ғылыми-техникалық мәтіндер, публицистикалық мәтіндер) қамтитын лингвистикалық ақпаратпен толық аннотационанған (мазмұндалған) ұлттық корпусты құрастыру - бүгінгі таңда аса өзекті мәселе» (2;9). Цифрландыру үдерісі тіл білімі мен әдебиеттану ғылымына да терең еніп, жаңа бағыттардың қалыптасуына жол ашты. Солардың бірі – корпустық лингвистика, яғни тілдік материалдарды электронды форматта жүйелеу, талдау және өңдеу тәсілдері. Бұл әдіс тілдің қолданысын сандық тұрғыдан зерттеуге, әдеби шығармаларды мәтіндік талдау арқылы жаңаша пайымдауға мүмкіндік береді. Корпустық лингвистика – нақты тілдік деректерге сүйенетін, мәтіндер жиынтығын (корпусты) автоматтандырылған әдістермен зерттейтін ғылым саласы. Корпус – белгілі бір тілдің немесе жазушының шығармаларының цифрландырылған, аннотационанған мәтіндер базасы. Бұл база зерттеушілерге тілдің құрылымдық, семантикалық және прагматикалық

ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді. Қазақ тіл білімінде бұл бағыт соңғы онжылдықта белсенді дами бастады. Қазақ ұлттық корпусы, Абай шығармаларының корпусы, фольклорлық мәтіндер базасы секілді жобалар ұлттық тіл мен әдебиетті зерттеудің жаңа деңгейіне көтерілуде. Корпустық лингвистика тілдің динамикасын, сөздердің жиілік заңдылықтарын, авторлық стиль ерекшеліктерін сандық дәлдікпен анықтауға мүмкіндік береді. Мәселен, Абайдың поэзиялық тілін корпустық әдіспен зерттеу арқылы оның жиі қолданған ұғымдары мен метафоралық құрылымдарын нақты сандармен көрсетуге болады.

Әдебиеттанудағы цифрландыру үдерісі – көркем шығармаларды, жазушылардың мұраларын, мәтіндік және биографиялық деректерді электронды ортаға көшіру, цифрлық құралдар арқылы талдау және визуализациялау. Бұл бағытта цифрлық гуманитаристика (Digital Humanities) термині жиі қолданылады. Цифрлық гуманитаристика әдебиеттану ғылымына жаңа әдіснама енгізді. Ғалымдар енді мәтіндерді автоматты түрде салыстыру, семантикалық желілерді құру, авторлық стильді модельдеу, эмоциялық тоналды талдау сияқты инновациялық тәсілдерді қолдануда. Мысалы, Абайдың шығармалары мен орыс классиктері (Пушкин, Лермонтов) арасындағы мәтіндік ұқсастықтарды цифрлық әдіспен талдау арқылы көркем дәстүр мен интертекстуалдық байланыстарды дәлелді түрде көрсетуге болады. Ескі жазба нұсқалар мен сирек басылымдарды электронды форматқа көшіру – ұлттық мұраны сақтаудың басты жолы. Абай, Шәкәрім, Мұхтар Әуезов, Мағжан Жұмабаев секілді тұлғалардың жеке корпусын жасап, олардың тілдік ерекшеліктерін зерттеу маңызды. Абай шығармаларын цифрландырумен қатар, М. Әуезовтің «Абай жолы» роман-эпопеясын да цифрлық форматқа көшіру – қазақ әдебиеттануы мен тіл ғылымының келесі маңызды қадамы болып табылады. Бұл туынды қазақ тілінің көркемдік әлеуетін, стильдік байлығын, тарихи-мәдени контекстісін жан-жақты көрсететін ерекше тілдік феномен. «Абай жолы» мәтінін корпустық тұрғыдан талдау арқылы жазушының лексикалық қоры, диалогтық сөйлеу үлгілері, кейіпкер тіліндегі ұлттық ерекшеліктер мен тарихи кезеңге тән тілдік белгілер жүйеленіп, сандық сипатта зерттеледі. Мысалы, Әуезов қолданған архаизмдер мен диалектизмдер жиілігін анықтау арқылы XX ғасыр басындағы қазақ әдеби тілінің дамуын динамикалық тұрғыда көрсетуге болады.

Болашақта «Мұхтар Әуезов корпусы» құрылып, онда жазушының барлық көркем, публицистикалық және ғылыми еңбектері қамтылса, қазақ тілінің көркем стильдік заңдылықтарын, авторлық поэтиканы және ұлттық тіл

эволюциясын терең зерттеуге мүмкіндік туады. Бұл бастама қазақ әдебиетінің цифрлық кеңістіктегі ғылыми дамуын жаңа сапалық деңгейге көтеретіні сөзсіз. Әдеби шығармалардың тақырыптық өрісін, символдар жүйесін, ұғымдық өрістерін цифрлық құралдар арқылы визуализациялау. Мәтін ішіндегі идеялық өзектер мен бейнелер жүйесін инфографикалық түрде көрсету арқылы әдебиетті оқыту мен қабылдауды жеңілдету. Әдебиет пен тіл ғылымын цифрландыру үдерісінде бірнеше қиындықтар кездеседі: мәтіндердің унификациясы мен орфографиялық сәйкестігін сақтау; цифрлық құралдарды ұлттық тіл ерекшелігіне бейімдеу; авторлық құқық және деректердің ашықтығы мәселелері. Дегенмен, бұл қиындықтар уақытша сипатта, себебі заманауи технологиялар мен халықаралық ынтымақтастық қазақ тілінің және әдебиетінің цифрлық кеңістікте дамуына мүмкіндік беріп отыр. Корпустық лингвистика мен әдебиеттанудағы цифрландыру - гуманитарлық ғылымды жаңа сапалық деңгейге көтеретін құбылыс. Ол тіл мен әдебиетті тек мазмұндық тұрғыдан ғана емес, сандық және жүйелік аспектіде зерттеуге жол ашады. Қазақ әдебиетін цифрландыру ұлттық мәдени мұраны сақтау мен оны әлемдік ғылыми айналымға енгізудің тиімді тетігі болып табылады. Абай Құнанбайұлының шығармашылық мұрасы – қазақ руханиятының алтын қазығы. Оның қара сөздері мен өлеңдері ұлттық дүниетанымның терең философиялық және этикалық негізін құрайды. Қазіргі кезеңде бұл шығармаларды цифрлық форматқа көшіру және корпустық әдіспен зерттеу – абайтану ғылымының жаңа белесі. Абайдың қара сөздері мен өлеңдерін электронды корпуста енгізу зерттеушілерге бірнеше мүмкіндік береді. Біріншіден, әрбір сөздің жиілік көрсеткішін анықтау арқылы ақынның тілдік әлемін нақтылауға болады. Мысалы, жиі қайталанатын «ақыл», «ғылым», «жүрек», «ар», «адам» сияқты ұғымдар оның философиялық ойлау жүйесінің өзегін құрайтынын айқын көрсетеді. Екіншіден, цифрлық мәтіндер арқылы поэтикалық құрылымның ерекшеліктерін автоматты түрде талдауға мүмкіндік туады. Абай өлеңдерінің ұйқас жүйесі, буын өлшемі, дыбыстық қайталау тәсілдері арнайы алгоритмдер арқылы сараланып, ақын поэтикасының ішкі заңдылықтарын айқындауға жол ашады. Мәселен, оның «Ғылым таппай мақтанба» өлеңіндегі ырғақ пен логикалық екпіннің үйлесімі жас ұрпақты еңбек пен білімге шақыратын ой үнімен тұтас өрілгенін цифрлық талдау құралдары айқын дәлелдей алады. Үшіншіден, семантикалық өріс талдауы Абайдың дүниетанымдық жүйесін жүйелі карта түрінде көрсетуге мүмкіндік береді. Мысалы, ақынның «Қара сөздеріндегі» моральдық категориялар – адамгершілік, әділет, рақым, ынсап ұғымдары поэзиясындағы бейнелі жүйемен тығыз

байланысты. Цифрлық модельдеу арқылы бұл ұғымдардың өзара байланыс желісін визуалды түрде көрсетуге болады. Сонымен қатар, цифрлық формат Абай шығармаларын оқу мен түсінудің жаңа педагогикалық тәсілдерін ұсынады. Интерактивті платформалар мен инфографикалық талдаулар арқылы студенттер мен оқушылар шығармалардың идеялық-эстетикалық құрылымын тереңірек ұғына алады. Бұл тәсіл дәстүрлі талдауды толықтыра отырып, Абай мәтіндерінің көпқабатты мағынасын ашуға септігін тигізеді. Қорыта келгенде, Абайдың қара сөздері мен өлеңдерін цифрландыру – тек мәтінді сақтап қою емес, оны заманауи ғылыми айналымға енгізу, мазмұндық және тілдік ерекшеліктерін жаңаша тұрғыда саралау. Бұл үдеріс ұлттық мұраны зерттеудің инновациялық бағыты ретінде қазақ гуманитаристикасының жаңа деңгейін қалыптастырады. Абайдың әдеби-тілдік корпусын құру - тек тілдік деректерді цифрландыру емес, ұлттық мәдениет пен руханиятты ғылыми форматта жаңғыртудың жаңа үлгісі. Бұл арқылы қазақ тілінің құрылымдық, семантикалық және прагматикалық жүйесі жаңа деңгейде зерттеледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақ тілінің ұлттық корпусын әзірлеу тәжірибесі/ Ұжымдық ғылыми монография. Алматы: ЖК Асыл, 2023. – 446 б.
2. Корпустық лингвистика/ А.Қ.Жұбанов, А.Ә.Жаңабекова. – Алматы: «Қазақ тілі» баспасы, 2017. – 336 б.

СОЦИАЛЬНЫЙ СТАТУС УЧИТЕЛЯ НОВОГО УЗБЕКИСТАНА**Хушбоков Ойбек Уралович***Старший преподаватель кафедры Немецкого языка
Чирчикского Государственного Педагогического Университета*o.xushbokov@cspu.uz

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'qituvchining ijtimoiy statusi jamiyatda muhimligi aks etgan. Ustoz-shogird qadriyati doimo asrab kelingan. Hozirgi globallashuv davrida o'qituvchining vazifalari kupaydi. "Ustoz" tushunchasi ўз ичига бой тарихий ва маданий меросни олади, унда фақат билим бериш эмас, балки ўқувчиларнинг дунёқараши, ахлоқий қадриятлари ва маънавий йўналишларини шакллантириш маънолари ҳам мужассам. Улуғ ўзбек шоири ва мутафаккири Алишер Навоий аллақачон XV асрдаёқ муаллимларнинг жамиятдаги муҳим ижтимоий ўрнини таъкидлаб, устозлик фаолияти жуда машаққатли эканини, у фақат таълим эмас, балки тарбия учун ҳам шахсий масъулиятни талаб қилишини қайд этган."

Kalit so'zlar: ijtimoiy status, oq'tuvchi, Yangi O'zbekiston, missiya, ustoz-shogird, pedagog,

Annotation. The article highlights the importance of the teacher's social status in society. The value of the "teacher-student" tradition has always been carefully preserved. In the modern era of globalization, the responsibilities of teachers have significantly expanded.

The concept of a "teacher" encompasses a rich historical and cultural heritage. It involves not only the transmission of knowledge but also the shaping of students' worldviews, moral values, and spiritual orientations. The great Uzbek poet and thinker Alisher Navoi, as early as the 15th century, emphasized the significant social role of teachers, noting that teaching is an extremely demanding profession that requires personal responsibility not only for educating but also for raising children.

Keywords: Social status, teacher, New Uzbekistan, mission, teacher-student, pedagog

Аннотация. В данной статье отражена важность социального статуса учителя в обществе. Ценность традиции «учитель — ученик» всегда бережно сохранялась. В современную эпоху глобализации обязанности учителя значительно расширились.

Понятие «учитель» включает в себя богатое историческое и культурное наследие. В нём заключён не только смысл передачи знаний, но и формирования мировоззрения, нравственных ценностей и духовных ориентиров учеников. Великий узбекский поэт и мыслитель Алишер Навои ещё в XV веке подчёркивал важную социальную роль учителей, отмечая, что педагогическая деятельность крайне сложна и требует личной ответственности не только за обучение, но и за воспитание детей.

Ключевые слова: Социальный статус, учитель, Новый Узбекистан, миссия, учитель-ученик, педагог

Медиаальные трансформации концепта «учитель» могут происходить в зависимости от социокультурного контекста и изменений в образовательной системе. Например, в традиционной образовательной системе учитель представлялся как авторитетный эксперт, который передает знания ученикам. Однако, с развитием технологий и изменениями в образовательной системе, роль учителя может меняться. De facto фигура учителя становится всё более разнообразной и многоликой действительно, оставаясь, при этом как всегда само собой - педагогом. Трансформация концепта «учитель» в условиях цифровизации системы образования происходит так быстро и соответственно меняется социальный подход к этому.

Как немецкий философ, основатель философской герменевтики Ханс-Георг Гадамер в своем труде писал, что «Культурные эпохи сменяют одна другую, философские и эстетические концепции заявляют о своей частичной или полной новизне по отношению к предшествующим, но всегда остается некая устойчивая почва».

Относительно образа учителя в современном мире указывает Людмила Ивановна Духова на важность профессиональной деятельности учителя. «Таким образом, восприятие, осознание и осмысление человеком мира оказывается производным от культурно-исторического бытия человека. В нашем случае в качестве смыслообразующей мы будем рассматривать профессиональную деятельность учителя и формирующуюся на ее основе культурную форму, или «образ жизни», который, в свою очередь, как культурно-исторически задан, так и изменчив в новых социальных условиях. Следовательно, можно говорить о наличии некоего «смыслового поля», или «ментального пространства», внутри учительского сообщества».

Основные тенденции дальнейшего развития человечества – глобализация и цифровизация – оказывают колоссальное влияние на все сферы деятельности современного общества.

Сегодня учитель может выступать в качестве наставника, который помогает ученикам развивать навыки и умения, а также в качестве фасилитатора, который помогает ученикам самостоятельно исследовать и учиться. Кроме того, с появлением онлайн-образования и дистанционных технологий, роль учителя может изменяться в сторону большей использования технологий и онлайн-ресурсов. История развития школ и всех учебных заведений показывает, что они всегда менялись в ответ на вызовы времени. Пандемия, резкая трансформация обучения, экстренный переход школ и остальных учебных заведений на удаленный и смешанный форматы обучения с использованием дистанционных технологий, произошедший за очень короткое время, обусловили активное обсуждения качественного преподавания. «Любые трансформации в развитом обществе обозначают «сверхнормальную скорость перемен».

В современном обществе, как и во все времена, считается, что школа начинается с учителя, и в первую очередь внимание обращается на эту ключевую фигуру. В настоящее время роль учителя меняется, время предъявляет новые требования к его личности. Сегодня в обществе высказывают две точки зрения о роли учителя в школе. С одной стороны, есть утверждение, что учителя можно с успехом заменить техническими средствами обучения, к тому же современные дети достаточно легко и самостоятельно осваивают новые технологии. С другой стороны, совершенно очевидно, что роль учителя возрастает, но одновременно и меняется — расширяется область его ответственности. Очевидно, эти точки зрения не противоречат друг другу, так как сегодня успешный учитель меньше вмешивается в учебный процесс (внешне), но на самом деле качество этого вмешательства другое.

Позиция, роль учителя ныне должна быть не такой, как 10–15 лет назад. Учитель уже не является неоспоримым авторитетом, последней инстанцией. Если педагоги общеобразовательных школ, средних специальных и высших учебных заведений, наставники в трудовых коллективах не станут единой командой, не будут все вместе работать на общий результат, то ни о каком качестве образования говорить не придется. Более того, большой груз ответственности ложится на плечи школьных учителей, которые, как следствие, должны уметь распознать зерна таланта, направить деятельность ребенка в нужное русло, быть осведомленным в области развития образования,

сориентировать родителей на те заведения, которые смогут помочь ребенку раскрыться и реализоваться в будущем.

Современному учителю нужно в команде с преподавателями высшей школы, специалистами-наставниками уметь планировать образовательную деятельность, работать в поликультурной и виртуальной среде, выстраивать индивидуальные маршруты развития обучаемых, давать профессиональные консультации родителям.

Воспоминания о нем переплетаются со школьными днями, часами, проведенными в классах. Благородный долг учителя «сеять разумное, доброе, вечное» постепенно становился очевидным по мере того, как ребенок переходит во взрослую жизнь. Даже сейчас, спустя годы, математические формулы и правила грамматики, которые изучали в школе, остаются функциональными. Только роль учителя претерпела изменения.

Авторы монографии «Эволюция роли личности учителя в культуре России XX века, В.Д. Грачев, В.Н. Гребеньков и М.А. Черкасова утверждают, что «современное российское учительство, как социально-профессиональная группа, развивается под влиянием процессов, которые характеризуют состояние интеллигенции во всем мире, с одной стороны, и состояние интеллигенции в нашей стране – с другой». Каким образом данные процессы сказываются на духовно-нравственном состоянии современного учительства, являющегося самой многочисленной группой современной интеллигенции и выполняющего функцию хранения и трансляции, упорядочивания и распространения культурных ресурсов, удержания норм и ценностей, исторической памяти».

Сегодня мы живем на том историческом этапе развития человечества, который, безусловно, можно назвать переломным. Век глобализации, стремительно меняющееся время, в которое мы живем, усиливающиеся различные вызовы и угрозы ставят перед нами безотлагательные, чрезвычайно сложные задачи.

Духовная жизнь общества особенно сильно влияет на происходящие в обществе изменения в переходные периоды глубинных масштабных трансформаций. Духовность является фундаментом культурных ценностей, она подпитывает интеллектуальную и эмоциональную среду всей общественной жизни общества.

Сегодня готовность к инновационной деятельности есть комплексное отражение уровня сформированности инновационного компонента профессиональной деятельности специалиста. Одним из примеров готовности

послужила ситуация с COVID-19. Где все учителя быстро переориентировались на дистанционное обучение, а это говорит о высоком уровне общей и специальной подготовки как руководителей, так и преподавательского состава, обеспечивающего плодотворную деятельность в проблемных, экстремальных ситуациях.

Пандемия коронавируса показала, насколько важна профессия учителя. Вспышка COVOD-19 вынудила все учебные заведения по всему миру перейти на дистанционное обучение. Согласно данным ЮНЕСКО, 188 государств закрыли школы, что затронуло 91,3 процента учащихся (1,58 млрд. человек). По статистике, в 53 государствах, в том числе в Узбекистане, развернули национальные образовательные платформы для обучения в режиме онлайн.

На протяжении нескольких десятилетий наблюдается стремительный рост технологического прогресса, в том числе развитие искусственного интеллекта, оказывающего значительное влияние на нашу реальность. Началась интеграция молодых людей с компьютерами, устройствами и гаджетами, формирующая глубокую связь. Сейчас мы живем в эпоху, когда дети поколения Google мало похожи на своих советских предшественников. Современные школьники освоили новые пути получения информации, в первую очередь электронные источники. Эта эпоха знаменует собой наступление информационного изобилия, когда Интернет часто заваливает молодые умы негативным контентом, что приводит к таким пагубным последствиям, как агрессия, фрустрация и дезадаптация. Осознавая это, доктор педагогических наук О. В. Гукаленко подчеркивает важность привития учащимся системы ценностей, развития навыков саморегуляции, создания защитного щита от возможного манипулирования сознанием. Эта важнейшая задача стоит перед современным учителем.

В быстро меняющемся мире новое поколение детей превратилось не только в потребителей, но и в «со-творцов» цифровой сферы. Еще до окончания школы ученики осваивают сферы видеоблогинга и игр. Учителя понимают, как меняется ландшафт, где границы детства размываются. Теперь их роль заключается в том, чтобы подготовить детей к обучению на протяжении всей жизни и адаптации. А. В. Мудрик говорит об огромном значении учителей в жизни общества и отдельных людей. Он утверждает, что неслучайно существует множество прогнозов относительно возможностей обучающих машин. Хотя одно значение термина «учитель» связано с передачей знаний, мы часто

бессознательно упускаем из виду или недооцениваем его второе значение – наставника, человека, который учит, как ориентироваться в жизни. Мудрик утверждает, что именно этот второй аспект имеет первостепенное значение, поскольку он определяет общественное и человеческое предназначение учителя в этом мире. Под руководством наставника-учителя ученики должны понять, как развиваться, где искать знания и как их приобретать.

Президент Республики Узбекистан Шавкат Мирзиёев подчеркнул в Послании Олий Мажлису: «...профессия учителя должна стать самой авторитетной и уважаемой в обществе. И задача государства – создать все условия для того, чтобы учителя в первую очередь заботились о предоставлении детям качественного образования, а также о самосовершенствовании».

В законе Республики Узбекистан «Об Образовании» от 23 сентября 2020 года определена социальная защита работников образовательных организаций.

- Государством гарантируется социальная защита работников образовательных организаций;

- Педагогическим работникам образовательных организаций устанавливается сокращенная продолжительность рабочего времени, предоставляется ежегодный удлиненный оплачиваемый отпуск и иные льготы и гарантии;

- Педагогическим и другим работникам образовательных организаций гарантируется охрана здоровья, осуществляемая санитарно-гигиеническим, противоэпидемическим и профилактическими мерами;

- Образовательные организации в пределах имеющихся средств на оплату труда вправе самостоятельно устанавливать дифференцированные надбавки к заработной плате, должностным окладам и применять различные формы оплаты и стимулирования труда.

Статус педагога в Узбекистане определен специальным законом. Это закон Республики Узбекистан «О статусе педагога» от 1 февраля 2024 года. В Республике Узбекистан признается статус педагога. Для ведения педагогами своей профессиональной деятельности создаются организационно-правовые условия, обеспечивается их социальная защита и представляются гарантии реализации их прав. «...Права, честь, достоинство и деловая репутация педагога находятся под защитой государства».

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Мирзиёев Ш.М. Уверенно продолжим путь национального развития на новом этапе. Узбекистан. Ташкент-2018
2. Мирзиёев Ш.М. От национального возрождения к национальному прогрессу. Узбекистан. Ташкент-2020
3. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. Ташкент-2021
4. Мирзиёев Ш.М. Одобрение народа – высшая оценка нашей деятельности. Узбекистан. Ташкент-2018
5. Мирзиёев Ш.М. Светлой и благополучной будет жизнь народа, имеющего благородные устремления и великие цели. Узбекистан. Ташкент-2019
6. Послание Президента Республики Узбекистан Олий Мажлису
7. Закон Республики Узбекистан об образования от 23.09.2022 г.
8. Тоффлер Э. Шок будущего. пер. с англ. –М.:-АСТ, 2002.-С.557.

ABDURAUF FITRATNING “CHIN SEVISH” DRAMASIDA MILLATNI UYG‘OTISH G‘OYASINING BADIY TALQINI

Ortiqov Azim Tolib o‘g‘li,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O‘TA yo‘nalishi I-bosqich magistranti

Ilmiy rahbar - Xolikova Nodira,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrası

dotsenti

Anotatsiya. Abdurauf Fitratning “Chin sevish” dramasida millatparvarlik, vatanparvarlik, hamda uyqudagi xalqni uyg‘otish g‘oyasi, shuningdek, ushbu asarda millatning ertangi kuni va umidi bo‘lgan yosh avlodni shunchaki o‘qitishga emas, balki uqishga ham da‘vat etilishi Karimbaxshxon, Sarvarxon kabi asar qahramonlari va ularning ingliz mustamlakachilari siyosatiga qarshi munosabati va Normuhammadxonning esa, aksincha, ingliz g‘oyalarini ma’qullashi orqali ijodkorning davr voqealarini ijtimoiy-siyosiy va badiiy-estetik jihatdan uyg‘un holda yarata olgani tahlilga tortilgan.

Abstract. In Abdurauf Fitrat’s drama “Chin Sevish”, the ideas of **nationalism**, **patriotism**, and **awakening a dormant nation** are central themes. The work also emphasizes that the youth — who are regarded as the future and hope of the nation — should not only be **taught**, but also **encouraged to truly comprehend and internalize knowledge**. This is reflected through characters such as **Karimbaxshkhan** and **Sarvarkhan**, who oppose the policies of British colonialism, while **Normuhammadkhan**, in contrast, supports British ideals. Through this contrast, the author skillfully portrays the events of his time in a **harmonious blend of socio-political insight and artistic-aesthetic expression**.

Kalit so‘zlar: millatparvarlik, Ovrupa, mustamlakachilik, jadidchilik, ziyoli,

“Millatni uyg‘otish – uyg‘onganlarning vazifasi”, - deydi Abdulhamid Sulaymon o‘g‘li Cho‘lpon. Millatni uyg‘otish yo‘lida o‘z jonidan kechgan jadid ma’rifatparvari Abdurauf Fitrat dramaturgiyada o‘ziga xos maktab yaratgan.

“Chin sevish” dramasini to‘liq o‘qib chiqmagan kitobxon sarlavhaga bir qarashda ishq-muhabbat, oshiq-ma’shuqlik mavzusi kuylangan, deb o‘ylaydi. Aslini olganda, bu asar tarixning qora kunlari, mustamlakachilik zulmiga nisbatan ochiq nafrat, chirkinlik kabi illatlarni ochib beradi. Ushbu asar 1920-yilda yozilgan bo‘lib, voqealar Hindiston

ustidan hukmronlik qilayotgan Angliyaga qarshi ozodlik kurashiga bag'ishlangan. Fitrat bu bilan nima demoqchi? Bu kabi voqealar nafaqat Hindistonda, balki bizning o'lkamizda ham sodir bo'layotgan edi. Millatni xo'rlash, uning vatanparvarlik ruhini so'ndirish hamda botqoqlikka chuqurroq botqizish Fitrat yashagan davr, ya'ni XX asrda o'zbeklarning ustidan hukmronlik qilayotgan chor Rossiyasining asosiy maqsadi edi. Tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, birinchi jahon urushidan so'ng Hindistonda ingliz zulmiga qarshi namoyishlar va qo'zg'olonlarning avj olishi "Chin sevish" dramasi orqali yoritib beriladi. Aslini olganda, bu asarni sahnaga olib chiqish va ommaga ko'rsatish mustaqillik uchun, birdamlik uchun da'vat edi.

Asardagi hurfikr g'oyalar asarning bosh qahramonlari Karimbaxshxon hamda Sarvarxonning dialogi orqali yorqin ifoda etildi. Karimbaxshxonning Rahmatullohga "Adolat tushunchasi Ovrupa yuragiga kirmas bu o'g'urli qush, u qorong'u yerlarda yashirin qolsa ham, bo'g'ilib qolar, yashay olmas" [1: 10] jumlasida sho'ro hukumatining yurtimizga qilayotgan "adolatli" siyosati baribir ko'pga cho'zilmasligi hamda bir kunmas bir kun tugashi nazarda tutiladi. Ayni drama yozilgan yillarda Hindostonda M.K.Gandi boshchiligidagi **gandizm** oqimi tarqaladi va bu oqim kurashning **satyagraha**, ya'ni kuch ishlatmasdan qarshilik ko'rsatish orqali mustaqillik uchun kurash kuchaygan davr bo'ldi. Fitrat ham yurti mustaqillik sari da'vat etadi. Ziyoli qatlam vakillaridan bo'lgan Karimbaxshxon "Ovrupa bilimlarini olish kerak o'rganmak, albatta, kerakdir. Ovrupada o'qimoq, ovrupalilarni insofli, adolatli deb maqtamoq uchun emas, ulardan o'zimizni saqlagani, tishli bo'lmoq uchun kerakdir. Birda shuni bilmoq kerakki, insofsizlik bilimda emas, Ovrupadadir", deb aytgan so'zlarida Ovrupadan ilm olishimiz lozim, ammo adolatni olish nojoiz, mazmuni anglashiladi. Shu sababli yosh avlodni taraqqiy topgan davlatlarga yuborish g'oyasini ilgari suradi. Vaholanki, hind diyorida olib borilayotgan mustaqillik harakatini tashkil etuvchilar hamda Angliyada tahsil olib, Hindistonda inglizlar tomonidan olib borilayotgan shafqatsiz, adolatsiz siyosatini to'laligicha anglaganlar ham aholining ilmli va ziyoli qatlami edi. Hindiston har yili yoshlarini davlat byudjetidan o'qishga yubordi. Shu sababdan mazkur asarda bolalarni o'qitish, bilim olish uchun Ovrupaga yuborish asar mazmuniga aylangan. Asarda ma'rifatchilik g'oyalari nafaqat Karimbaxshxon, o'qimishli, Ovrupa ta'limini olgan Sarvarxon tomonidan ham ilgari surilgan. Xususan, uning "Men har narsani Ovrupadan o'rgandim. Ovrupaning insofsizligini-da o'zidan o'rgandim. Ovrupaning buyuk bir fazilati kuchsizlarni aldab, ularni qonini emmakdir. Ovrupada insof va adolat degan narsa yo'qdir" [1: 12] degan jumlasini orqali o'z aksini topgan. Ammo jamiyatning har bir a'zosi Karimbaxshxon va Sarvarxon kabi yurtparvar shaxslar emasligi, ularning ichida rus millatiga xayrixoh

insonlarning bor ekanligi asarda Rahmatullohning *“Mana men Angletariyada shuncha o‘qudim, o‘quvchilari, o‘qituvchilari, yozuvchilari, faylasuflari bilan ko‘rishdim, ammo birortasida siz aytgan yovliklarni ko‘rmadim”* [1: 12] degan e‘tirozi orqali o‘quvchiga ochib beriladi. Rahmatullohning fikriga javoban Krimbaxshxon *“Ovrupaliklarni eng yomon yovuz bo‘la turib, o‘zini eng yaxshi do‘stimiz kabi ko‘rsatishi va Goldstonning Qur‘onni ko‘rsatib: “Bu bor ekan, biz yashay olmaymiz”* [1: 12], degan jumlasini orqali bizning millatimizni, dinimizni kamsitish va dushman sifatida ko‘rishi aytiladi. Fitrat tariximizning qora sahifalarini badiiy yo‘sinda, ovrupaliklar misolida ochiq-oydin ko‘rsatib beradi. Mana, Fitratning millatsevar, xalqparvar, fidoyi inson ekanligining yana bir isboti.

Xulosa qilib aytganimizda, har bir xalqning mustaqilligi va ravnaqi uchun jonjahdi bilan kurashgan millatparvarlar shaxslar bo‘lib, ularning g‘oyalarini ommaga taqdim qilish uchun adabiyotning, xususan badiiy adabiyotning o‘rni beqiyosdir. Shunday asarlardan biri bu, shubhasiz, Fitratning *“Chin sevish”* dramasi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdurauf Fitrat. Tanlangan asarlar. 3-jild. – T.: Ma’naviyat, 2003. – 102 b.
2. Abduxakimova D. Abdurauf Fitratning *“Chin sevish”* dramasi haqida mulohazalar // O‘zbekiston filologiyasi: muammo va yechimlari” mavzusidagi ilmiy-amaliy anjumani. – T.,
3. arxiv.uz sayti

QIYOSIY ADABIYOTSHUNOSLIK: MUAMMO VA YECHIMLAR*Soataliyev O'tkirbek,**CHDPU, o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi**sirtqi ta'lim 4-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada qiyosiy adabiyotshunoslik fanining nazariy va amaliy asoslari, uning zamonaviy rivojlanish tendensiyalari hamda duch kelayotgan asosiy muammolar tahlil qilinadi. Unda o'zbek adabiyotini jahon adabiy jarayoni bilan qiyosiy o'rganish zaruriyati, metodologik yondashuvlarning yetishmasligi, tarjima sifati va madaniy kontekstlarni to'g'ri talqin etish masalalari yoritiladi. Shuningdek, maqolada bu muammolarning ilmiy va amaliy yechimlari sifatida yangi metodik yondashuvlar, elektron adabiyot bazalari va madaniyatlararo muloqot imkoniyatlaridan foydalanish samarali taklif etiladi. Tadqiqot natijalari adabiyotshunoslikning istiqbolli yo'nalishlaridan biri sifatida qiyosiy tahlilning dolzarbligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: qiyosiy adabiyotshunoslik, metodologiya, muammo, yechim, tarjima, madaniyatlararo muloqot, adabiy jarayon.

Abstract: This article examines the theoretical and practical foundations of comparative literary studies, its modern development trends, and the main challenges it faces. It highlights the importance of comparing Uzbek literature with the global literary process, the lack of methodological approaches, translation quality issues, and the correct interpretation of cultural contexts. The study also proposes practical solutions, including the application of new methodological approaches, the use of digital literary databases, and the enhancement of intercultural dialogue. The results demonstrate the relevance of comparative analysis as one of the most promising areas in contemporary literary studies.

Keywords: comparative literature, methodology, problem, solution, translation, intercultural communication, literary process.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические и практические основы сравнительного литературоведения, его современные тенденции развития и основные проблемы. Освещается необходимость сопоставления узбекской литературы с мировым литературным процессом, недостаток методологических подходов, проблемы качества перевода и корректного толкования культурных контекстов. В статье также предлагаются пути решения этих проблем – внедрение новых методик, использование электронных литературных баз развитие межкультурного диалога. Результаты исследования показывают актуальность сравнительного анализа как одного из перспективных направлений современного литературоведения.

Ключевые слова: сравнительное литературоведение, методология, проблема, решение, перевод, межкультурный диалог, литературный процесс.

Kirish: Bugungi globallashuv jarayonida madaniyatlararo aloqalar, xalqaro ilmiy hamkorlik va adabiy almashinuv tobora kuchayib bormoqda. Shu nuqtai nazardan qaraganda, qiyosiy adabiyotshunoslik fani adabiy jarayonlarni chuqurroq anglash, turli millatlar adabiy merosini bir-biri bilan solishtirish hamda umumiy qonuniyatlarni aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu yo'nalish orqali adabiyotning xalqaro miqyosdagi o'zaro ta'siri, g'oya va obrazlar almashuvi, madaniy an'analar birligi o'rganiladi.

O'zbek adabiyotshunosligida ham qiyosiy tahlilning o'rni tobora ortib bormoqda. Jadid adabiyoti, XX asr o'zbek romanchiligi, shuningdek, mustaqillik davri adabiyoti namunalari jahon adabiyotidagi o'xshash asarlar bilan solishtirib o'rganilishi ilmiy izlanishlar samaradorligini oshiradi. Biroq bu jarayonda bir qator muammolar – metodologik asoslarning to'liq shakllanmaganligi, xorijiy manbalar va tarjimalar bilan ishlashdagi cheklovlar, nazariy yondashuvlarning bir xilligi – ilmiy natijalarning keng qamrovli bo'lishiga to'sqinlik qilmoqda.

Mazkur tadqiqotda qiyosiy adabiyotshunoslik sohasining nazariy va amaliy muammolari tahlil qilinadi, ularni bartaraf etishning samarali yo'llari taklif etiladi. Xususan, zamonaviy tahlil metodlarini joriy etish, elektron adabiyot bazalaridan foydalanish, shuningdek, tarjima va madaniyatlararo muloqot sifatini oshirish masalalari alohida e'tiborga olinadi.

Shunday qilib, qiyosiy adabiyotshunoslik – nafaqat adabiyotshunoslikning muhim bo'limi, balki milliy adabiyotlarni jahon miqyosiga olib chiqish, ularning o'zaro aloqalarini chuqurroq tahlil qilishga xizmat qiluvchi ilmiy yo'nalishdir.

Asosiy qism: Qiyosiy adabiyotshunoslik – bu turli xalqlarning adabiyotlarini o'zaro solishtirish, ularning umumiylik va farqli jihatlarini aniqlash, badiiy tafakkurning rivojlanish qonuniyatlarini tadqiq etuvchi muhim ilmiy yo'nalishdir. Bugungi globallashuv davrida madaniyatlararo muloqot, g'oyalar almashinuvi va milliy adabiyotlarning o'zaro ta'siri ortib borar ekan, qiyosiy tahlil adabiyotshunoslikning eng dolzarb yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda.

1. Qiyosiy adabiyotshunoslikning mohiyati va vazifasi

Bu yo'nalishning asosiy maqsadi — adabiyotlarni izolyatsiyada emas, balki umumiy badiiy jarayon kontekstida o'rganishdir. Qiyosiy tahlil orqali turli millat

adabiyotlaridagi g'oyaviy, estetik va uslubiy o'xshashliklar, shuningdek, milliy o'ziga xosliklar aniqlanadi. U ilmiy tadqiqotlarda nafaqat faktologik, balki falsafiy va estetik tahlilni ham talab etadi. Shu bois qiyosiy adabiyotshunoslik o'zbek adabiyotshunosligida ham yangi ilmiy qarashlar, metodologik yondashuvlar shakllanishiga zamin yaratmoqda.

2. Muammolar: metodologiya va manbalar masalasi Qiyosiy tadqiqotlarning asosiy biri — metodologik muammolaridan yondashuvlarning yagona tizimda shakllanmaganligidir. Ayrim hollarda olimlar adabiyotlararo ta'sirni yuzaki tahlil qiladi, manbalarni filologik emas, soddalashtirilgan shaklda talqin etadi. Shuningdek, tarjimalarning sifati, manbaviy yetishmovchilik va boshqa tillarni chuqur bilmaslik ham muhim to'siqlardan biridir. Bu esa qiyosiy tahlilning ilmiy ishonchliligiga ta'sir qiladi. Shu sababli metodik aniqlik, zamonaviy tadqiqot usullarini joriy etish dolzarb masala bo'lib qolmoqda.

3. Yechimlar: zamonaviy yondashuvlar va ilmiy integratsiya

Bugungi kunda qiyosiy adabiyotshunoslikni rivojlantirish uchun ilmiy integratsiyani kuchaytirish, xalqaro tajribani o'rganish va yangi nazariy konsepsiyalarni milliy adabiyotshunoslikka tatbiq etish zarur. Komparativistika sohasida strukturalizm, intertekstual tahlil, madaniyatlararo kommunikatsiya va postkolonial nazariyalar kabi zamonaviy metodlar samarali natijalar bermoqda. Shuningdek, raqamli adabiyotshunoslik (digital humanities) vositalari orqali matnlarni kompyuter tahlili asosida solishtirish yangi ufqlarni ochmoqda.

4. O'zbek adabiyotshunosligida qiyosiy tahlilning o'rni

O'zbek adabiyotida qiyosiy tahlil ko'plab yo'nalishlarda qo'llanilmoqda. Xususan, Alisher Navoiy va Jomi, Abdulla Qodiriy va Lev Tolstoy, Cho'lpon va Gyote, O'tkir Hoshimov va xalqaro realizm maktabi namoyandalari o'rtasidagi adabiy o'xshashliklar tahlil qilinmoqda. Bu esa o'zbek adabiyotining jahon adabiy jarayonidagi o'rini aniqlash, milliy badiiy tafakkurning kengligini ko'rsatishga xizmat qiladi.

Muhokama: Qiyosiy adabiyotshunoslikni chuqur o'rganish nafaqat adabiyotshunoslik nazariyasining, balki milliy o'zlikni anglash jarayonining ham muhim bo'g'inidir. Birinchidan, u milliy adabiyotning jahon adabiyoti bilan bog'liqligini ochib beradi, xalqimizning badiiy tafakkur darajasini global kontekstda baholash imkonini yaratadi. Ikkinchidan, qiyosiy yondashuv turli madaniyatlar o'rtasida o'zaro hurmae va estetik muloqotni rivojlantiradi.

Uchinchidan, bu yo'nalish orqali yosh tadqiqotchilar ilmiy tafakkurni kengaytiradi, milliy adabiyotshunoslikda yangi metodologiyalarni joriy etishga turtki bo'ladi.

Demak, qiyosiy adabiyotshunoslik bugungi ilmiy jarayonda nafaqat muhim nazariy yo'nalish, balki milliy va jahon adabiy tafakkurini birlashtiruvchi ko'priq sifatida ham alohida ahamiyat kasb etadi.

Xulosa va takliflar: Qiyosiy adabiyotshunoslik bugungi adabiy jarayonni ilmiy tahlil qilishda, turli millatlar adabiy merosini o'zaro solishtirish va madaniy aloqalarni chuqur anglashda muhim o'rin tutadi. Ushbu yo'nalish adabiyotlararo o'xshashlik va farqlarni, g'oyaviy va estetik aloqalarni o'rganish orqali adabiyotshunoslik fanining metodologik imkoniyatlarini kengaytiradi.

Mazkur mavzuni tahlil etar ekanmiz, qiyosiy adabiyotshunoslikda mavjud bo'lgan asosiy muammolar – metodologik yondashuvlarning yetarli darajada

tizimlashtirilmaganligi, tarjima jarayonlaridagi noaniqliklar, xorijiy manbalar bilan ishlashdagi cheklovlar va ilmiy kadrlar tayyorlashdagi kamchiliklar ekanligi aniqlanadi.

Shu bilan birga, bu muammolarni hal etish yo'lida zamonaviy tadqiqot metodlarini joriy etish, xalqaro hamkorlikni kengaytirish, raqamli adabiyotshunoslik texnologiyalaridan foydalanish kabi yechimlar dolzarb ahamiyat kasb etadi. Demak, qiyosiy adabiyotshunoslik nafaqat adabiy tahlil usuli, balki milliy va jahon adabiyotlari o'rtasidagi madaniy ko'priklarni vazifasini bajaruvchi ilmiy yo'nalish sifatida, bugungi kunda yanada rivojlantirilishi zarur bo'lgan sohadir.

Takliflar:

1. Qiyosiy adabiyotshunoslik fanini oliy ta'lim muassasalarida mustaqil yo'nalish sifatida rivojlantirish, talabalarga xalqaro qiyosiy tahlil metodlarini chuqur o'rgatish.

2. Xorijiy adabiyotshunos olimlar bilan ilmiy hamkorlikni kengaytirish, qo'shma tadqiqot loyihalari va konferensiyalar tashkil etish.

3. Tarjima sifatini oshirish hamda o'zbek adabiyotining jahon miqyosida o'rganilishiga xizmat qiluvchi qiyosiy tadqiqotlarni rag'batlantirish.

4. Raqamli adabiyotshunoslik vositalaridan foydalanish orqali milliy va jahon adabiyotlari o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni avtomatlashtirilgan tahlil qilish tizimini yo'lga qo'yish.

5. Qiyosiy adabiyotshunoslik bo'yicha maxsus darsliklar, ilmiy maqolalar to'plami va elektron ma'lumotlar bazasini yaratish orqali sohaning ilmiy salohiyatini yanada mustahkamlash.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qosimov B. Adabiyotshunoslik nazariyasi. – Toshkent: Universitet, 2002.
2. To'xtaboyev S. Qiyosiy adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2015.
3. Shukurov A. Jahon adabiyotida qiyosiy tahlil metodlari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2012.
4. Nazarov B. Adabiy jarayon va qiyosiy tahlil. – Toshkent: O'zbekiston, 2018.
5. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
6. Xudoyberdiyeva D. Qiyosiy adabiyotshunoslikning nazariy asoslari. // O'zbek tili va adabiyoti jurnali. – Toshkent, 2017. – №4. – B. 45–53.
7. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
8. Aliyeva M. Adabiyotlararo aloqalar va madaniyatlararo muloqot. – Toshkent: Universitet, 2020.

9. Safarov O. Tarjima va qiyosiy tahlil muammolari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
10. Rajabov H. Zamonaviy adabiyotshunoslik yo'nalishlari. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2022.

“RAMAYANA” HIND EPOSINING BADIY-G‘OYAVIY XUSUSIYATLARI TAHLI

Xusanova Aliya Nurlanovna
Axmadova Sarvinoz Muzaffarovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi
2-bosqich talabalari

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba Abdujabbor qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada qadimiy hind adabiyotining eng yirik epik asarlaridan biri – “Ramayana” eposi tahlil qilinadi. Asar an'anaviy tarzda shoir Valmiki qalamiga mansub deb hisoblanadi. “Ramayana”da bosh qahramon Ramaning hayoti, uning rafiqasi Sita va ukasi Lakshmana bilan kechirgan sinovlarga boy sarguzashtlari tasvirlanadi. Asarda dharma – insoniy burch va adolat, sadoqat, vafodorlik, fidoyilik kabi axloqiy g'oyalar markaziy o'rin egallaydi. Asar yetti bo'lim (kanda)dan iborat bo'lib, taxminan miloddan avvalgi V–IV asrlarda yaratilgan deb hisoblanadi. “Ramayana” hind xalqi madaniyati, diniy an'analari va axloqiy qarashlarining shakllanishida beqiyos o'rin tutadi hamda umuminsoniy qadriyatlarni targ'ib etuvchi abadiy asardir.

Kalit so'zlar: Dasharatxa, Kaikeyi, Ramayana, Lakshmana, Ayudhiya, Sita, rokshasiylar, Ravana, Hanuman, maymunlar qiroli, Lanka.

Annotation: In this article, one of the largest epic works of ancient Indian literature - the epic "Ramayana" is analyzed. The work is traditionally considered to belong to the poet's pen. "Ramayana" describes rich adventures on tests of the protagonist, his wife, saying his wife and his brother Lakshana. The play plays a central role of ethical ideas such as Dharma - human duty and justice, loyalty, loyalty, self-sacrifice. The work consists of seven sections (Kanda) and is considered created in the V-IV century BC. "Raayana" plays a unique place in the formation of the culture, religious traditions and moral views of the Indian people and an eternal work that promotes universal values.

Keywords: Dasharatha, Kaikeyi, Raayayana, Lakshmana, Raudhiya, Hanuman, King, Hanuman, Monkeys, Lanka

Abstract: This article analyzes one of the greatest epic works of ancient Indian literature - the epic "Ramayana". The work is traditionally attributed to the poet Valmiki. "Ramayana" describes the life of the main character Rama, his adventures full of trials and tribulations with his wife Sita and his brother Lakshmana. The work

focuses on dharma - human duty and moral ideas such as justice, loyalty, devotion, and selflessness. The work consists of seven chapters (kanda) and is believed to have been created approximately in the 5th-4th centuries BC. "Ramayana" plays an incomparable role in the formation of the culture, religious traditions and moral views of the Indian people and is an eternal work that promotes universal human values.

Keywords: Dasharatha, Kaikeyi, Ramayana, Lakshmana, Ayudhya, Sita, rokshasas, Ravana, Hanuman, monkey king, Lanka.

“Ramayana” sanskrit tilida yozilgan bo‘lib, u 24 mingdan ortiq baytni o‘z ichiga oladi va yetti bob – kanda dan iborat: Balakanda, Ayodhyakanda, Aranyakanda, Kishkindhakanda, Sundarakanda, Yuddhakanda va Uttarakanda. Bu asar nafaqat diniy-axloqiy manba, balki falsafiy doston sifatida ham qadrlanadi.

Dostonning bosh qahramoni Rama – Ayudhiya shahrining shahzodasi, podsho Dasharataning o‘g‘li. U ideal inson, sadoqatli o‘g‘il, mehribon aka, jasur jangchi va adolatli shoh timsolidir. Asarda hayotdagi sinovlar orqali insonning ma’naviy kamoloti ko‘rsatiladi.

Rama xudolarning inoyati bilan tug‘iladi. Uning hayoti boshidan boshlab ilohiy qudrat va poklik bilan to‘lgan. Yoshligidan u donolik, mehnatsevarlik va odilligi bilan ajralib turadi. Bu qismda Ramaga berilgan ta’lim va uning jang san’atidagi muvaffaqiyatlari tasvirlanadi. Rama taxt vorisi sifatida tanlansa-da, otasining ikkinchi xotini Kaikeyi o‘g‘li Bharatani taxtga chiqarish uchun hiyla ishlatadi. Dasharatxa vafosizlikdan yuragi ezilib o‘ladi. Rama esa otasiga bo‘lgan sadoqati tufayli va otasining Kaikeyiga bergan va’dasini bajarish uchun shohlikdan voz kechib, 14 yilga o‘rmonga surgunga ketadi. Uni rafiqasi Sita va ukasi Lakshmana u bilan birga ketadi. Bu epizod insoniy sadoqat, fidoyilikning va otaning so‘ziga nisbatan hurmatning eng go‘zal namunasi sifatida butun hind madaniyatida muqaddas voqea sifatida qabul qilinadi. Rama, Sita va Lakshmana o‘rmonlarda sokin hayot kechiradi. Shu yerda Sitaning go‘zalligiga oshno bo‘lgan Ravana – Lanka orolining yovuz podshohi, uni o‘g‘irlab ketadi. Bu joydan boshlab asarda voqealar boshlanadi, ezgulik va yovuzlik o‘rtasidagi abadiy kurash boshlanadi. Rava Sitani Lanka shahriga Rokshasiylarning davlatiga o‘g‘irlab olib ketadi va shu joyidan Ramaning Sitani qutqarish uchun bo‘lgan kurashlari, Rama o‘z sadoqatli yordamchilari – maymunlar qo‘shini, ayniqsa ulug‘ qahramon Hanuman bilan uchrashadi. Hanuman asarda eng kuchli, lekin eng kamtarona obrazlardan biridir. U Ramaga sodiqlikning, fidoyilikning va ilohiy kuchning timsolidir. Hanumanning Lanka oroliga uchib borishi, Sita bilan uchrashuvi – butun hind afsonalari orasidagi eng yodda qoladigan sahnalardandir. Hanumanning

Lanka oroliga kirib borishi, Ravananing saroyiga yashirinchalik kirib, Sitaga Ramadan salom yetkazishi o'quvchida katta ruhiy taassurot uyg'otadi. Bu qismda muhabbat va sadoqatning eng sof ko'rinishi tasvirlanadi. Rama va Ravana o'rtasidagi jang yovuzlik ustidan ezgulikning g'alabasi sifatida yakunlanadi. Ravana halok bo'ladi, Sita ozod qilinadi. Lekin Rama uni sinovdan o'tkazadi — Sitaning pokligini isbotlash uchun u olovdan o'tadi. Bu epizod insoniy ishonch, nomus va axloqiy poklik mavzusini chuqur falsafiy darajada ochib beradi. Bu voqea ba'zi o'quvchilar tomonidan tushunarsiz va jaxl chiqish hollariga ham olib kelishi mumkin. Masalan menda shunday holat kuzatildi. Chunki men Ramaning nega Sitaga ishonmaganligini chunolmadim. Axir Sita Ramaning orqasidan barcha boy-davlatdan, obro'-e'tibordan kechib, o'rmonga birgalikda jo'nadi. Shularga qaramay Rama Sitaga 2marotaba barchani oldida pokligini isbotlashini so'radi. 1-marotabasini tushunsa bo'ladi, ammo 2-marotaba qilgan bu ishi meni hayron va tushunarsiz holda qoldirdi. Sita pokligini isbotlagan bo'lsa ham, xalq orasidagi mish-mishlar tufayli Rama uni o'rmondan ketishga majbur qiladi. Bu yerda u Valmiki ashramida yashaydi va Lava hamda Kusha ismli egizak o'g'illarni dunyoga keltiradi. Keyinchalik ular otalari bilan uchrashadi. Asar oxirida Rama osmoniy olamga – Vishnu huzuriga qaytadi. Bu yakun inson umrining ruhiy tozalikka intilishi bilan tugaydi. Shu orqali insonlarning eng asosiysi ruhiy poklik va Vishnu huzuridagi sokinlikka erishish eng asosiy maqsad ekanligini aytadi. Bu maqsad uchun odamlar umri davomida faqat shu uchun harakat qilib yashaydi.

Rama, Sita va Hanuman obrazlari o'z zamonasininggina emas, balki abadiy insoniy fazilatlarining ramzidir. Har bir inson hayotida "Ramayana"dagi sinovlar, tanlovlar va g'alabalar ma'nodosh ko'rinishlarda kechadi. Shu bois bu asar bugungi kunda ham dolzarb, o'qiladigan va o'rnak bo'ladigan doston sifatida qadrlanadi. Masalan o'zim o'qigan vaqtimda ham ba'zi falsafiy g'oyalarga va qadr-qimmatning o'zgacha talqinda ifodalanganligidan qanaqadir ma'noda o'zim uchun o'rnak oldim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Ramayana" Qadimgi Hind eposi. Muhammad Ali tarjimai. G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti. Toshkent-1978
2. Jahon adabiyoti. U.Hamdamiyov, A.Qosimov. Toshkent 2017.
3. Jahon adabiyoti antik davrdan XVII asrgacha. A.Qosimov, S.Xo'jayev. Farg'ona 2016.

LEV TOLSTOYNING “FAQIRLAR” ASARI VA ABDULLA QAHHORNING “BEMOR” HIKOYASINING QIYOSIY TAHLILI

Yuldasheva Gulnoza, Ibroximova Nazokat

CHDPU O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabalari

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba

Annotatsiya: Mazkur maqolada jahon adabiyotining yirik namoyondasi Lev Tolstoyning “Faqirlar” hikoyasini, o'zbek adabiyotining zabardast vakili Abdulla Qahhorning “Bemor hikoyasini mazmun jihatidan bog'liqligini va farqli jihatlarini o'rganamiz. Har ikkala hikoyaning yozilish uslubi va ma'no-mazmuni, g'oyaviy yo'nalishi o'rganilib ular o'rtasidagi o'xshash va farqli jihatlar o'rganilgan.

Kalit so'zlar: Lev Tolstoy, Abdulla Qahhor, “Faqirlar” hikoyasi, “Bemor” hikoyasi, o'zbek adabiyoti, jahon adabiyoti, inson qadri, ijtimoiy tengsizlik.

Аннотация: В статье исследуются содержательные и эстетические особенности повести «Бедные» Льва Толстого, выдающегося представителя мировой литературы, и повести «Больной» Абдуллы Каххора, выдающегося представителя узбекской литературы. Изучаются стиль, смысл и идейная направленность обеих повестей, выявляются их сходства и различия.

Ключевые слова: Лев Толстой, Абдулла Каххор, повесть «Бедные», повесть «Больной», узбекская литература, мировая литература, человеческое достоинство, социальное неравенство.

Abstract: In this article, we study the content-related and different aspects of the story "The Poor" by Leo Tolstoy, a great figure of world literature, and the story "The Patient" by Abdulla Qahhor, a prominent representative of Uzbek literature. The writing style, meaning, and ideological orientation of both stories are studied, and the similarities and differences between them are studied.

Keywords: Leo Tolstoy, Abdulla Qahhor, the story "The Poor", the story "The Patient", Uzbek literature, world literature, human dignity, social inequality.

Adabiyot inson qalbining eng nozik tuyg'ularini, jamiyatdagi adolatsizlik va insoniylik muammolarini badiiy tarzda yoritib beruvchi qudratli vositadir. Har bir davr adibi o'z asarlari orqali zamon ruhini, odamlarning ichki dunyosini va ijtimoiy muhitdagi ziddiyatlarni ochib berishga intilgan. Shu ma'noda, jahon adabiyotining ulug' namoyandalaridan biri Lev Tolstoyning “Faqirlar” hikoyasi ham, o'zbek

adabiyotining zabardast yozuvchisi Abdulla Qahhorning “Bemor” hikoyasi ham insoniylik, adolat va mehr-oqibat masalalarini o‘z markaziga olgan asarlardir. Lev Tolstoy (1828–1910) va Abdulla Qahhor (1907–1968) – turli davr va turli muhitda yashagan bo‘lsalar-da, ijodlarining maqsadi bir: oddiy odam taqdirini, jamiyatdagi adolatsizlikni, inson qalbini o‘quvchiga yaqin va ta’sirchan ko‘rsatish. Tolstoy butun hayoti davomida adolat, poklik, mehr-oqibat g‘oyalarini ulug‘lagan, insonni moddiy boylikdan ko‘ra ruhiy boylikka intilishiga undagan. Qahhor esa o‘zbek adabiyotida tanqidiy ruhning asoschisi sifatida jamiyatdagi xudbinlik, loqaydlik, beparvolikni keskin qoralagan. Har ikkisi ham xalqning ichidan chiqqan, odamlarning dardini chuqur his qilgan, haqiqatni aytishda qat’iy bo‘lgan ijodkorlardir.

Tolstoy “Faqirlar”ni 19-asr Rossiyasidagi ijtimoiy tengsizlik, qashshoqlik va insoniy mehrning yo‘qolib borishi fonida yozgan. Qahhor “Bemor”ni esa sovet davri jamiyatida keng tarqalgan loqaydlik, byurokratik beparvolik va oddiy odam taqdiriga qiziqmaslikni fosh qilish uchun yozgan. Shunday qilib, ikki xil davrda, ikki xil jamiyatda yashagan adiblarni birlashtiruvchi jihat – inson va uning taqdiri haqidagi kuyunchaklik, jamiyatdagi illatlarni ochib berish va o‘quvchini hushyorlikka chaqirishdir. Tolstoyning “Faqirlar” hikoyasi ikki kambag‘alning oddiy hayoti orqali insoniy mehr, hamdardlik va o‘zaro yordamning yuksak qadriyat ekanini ko‘rsatadi. Qashshoqlikda yashayotgan qahramonlar hayot sinovlari oldida ham insoniylikni yo‘qotmaydilar. Hikoya moddiy qiyinchilikdan ko‘ra ruhiy poklik va ezgulikka urg‘u beradi. Qahhorning “Bemor” hikoyasi esa jamiyatdagi beparvolik va adolatsizlikning bir inson hayotini qanday fojeaga olib kelishini ochib beradi. Oddiy bir odam kasal bo‘lib qoladi, biroq uni davolashga hech kim jiddiy yondashmaydi. Natijada u davolanish imkonidan mahrum qoladi va bu insoniy beparvolikning achchiq oqibatlarini ko‘rsatadi. Ikki hikoyada bemor obrazi asosiy ro‘l tutmaydi, ammo, ikkisinig ham vafot etishi, so‘nggi nafasida ham farzandlarini o‘ylashi kabi voqealari o‘xshash va ikkisi ham kitobxon qalbini larzaga keltiradi. Har ikkala asarda inson taqdiri, uning hayotdagi qiyinchiliklari markazda turadi. Qahramonlar oddiy xalq vakillari bo‘lib, ularning hayotida jamiyatdagi ijtimoiy illatlar ochiladi. Tolstoy ham, Qahhor ham jamiyatdagi adolatsizlikni keskin tanqid qiladilar. Har ikkala hikoya ham fojeali ruhda tugab, o‘quvchini chuqur mushohadaga undaydi. Tolstoy ko‘proq mehr-oqibat va ezgulikni ulug‘lashga intilgan bo‘lsa, Qahhor tanqidiy realizm asosida jamiyatdagi loqaydlik va beparvolikni qoralaydi. Tolstoy hikoyasida qashshoqlik fonida ham umid va ruhiy poklik ustuvorlik qiladi. Qahhor asari esa fojea bilan yakun topadi. Tolstoy inson qalbini ma’naviy poklikka chorlaydi, Qahhor esa jamiyatni hushyorlikka va mas’uliyatga chaqiradi. Ikkala hikoya ham o‘quvchini bir xil xulosaga

olib keladi: inson qadrini bilmaslik, mehr-oqibatdan yiroq bo'lish, jamiyatdagi loqaydlik oxir-oqibat fojeaga sabab bo'ladi. Tolstoy bu xulosaga ezgulikni ulug'lash orqali, Qahhor esa achchiq haqiqatlarni ko'rsatish orqali erishadi. Shu bois har ikkala asar o'z davrining ijtimoiy manifesti bo'lib, bugungi kun uchun ham dolzarbdir.

Lev Tolstoyning "Faqirlar" va Abdulla Qahhorning "Bemor" hikoyalari turli millat adiblariga mansub bo'lsa-da, ularni birlashtiruvchi jihat – inson taqdiri oldidagi mas'uliyat, jamiyatning befarqligi va insoniylikning oliy qadriyat ekanligi. Tolstoy mehr-oqibatni ulug'lab, o'quvchini ezgulikka undaydi. Qahhor esa jamiyatdagi adolatsizlikni fosh qilib, insonlarni hushyorlikka chaqiradi. Aslida, ikkala hikoya ham insoniyat uchun abadiy saboq: insonning haqiqiy boyligi – uning qalbi va mehrida, jamiyatning kuchi esa uning odamlarga qanchalik adolatli va mehribon bo'lishidadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Lev Tolstoy. "Faqirlar". – Moskva, 1886.
2. Abdulla Qahhor. "Bemor". – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1960.
3. Karimov N. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2002.
4. Mirvaliyev A. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: Sharq, 2010.
5. Xudoyberdiyev A. Abdulla Qahhor hayoti va ijodi. – Toshkent: Fan, 1981.

“FAUST” ASARIDA INSON RUHINING SINOVLARI VA KOMILLIKKA INTILISH

Xudayarova Lazzat Xutlimurat qizi

ChDPU Gumanitar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: ArzikulovaSohiba Abdujabbor qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Gyotening “Faust” asarida insonning ma’naviy kamolot sari intilishi, e’tiqod va nafs o’rtasidagi ziddiyatlar hamda ilm-fan va axloqiy mas’uliyat muammolari tahlil qilinadi. Asarda Faust timsoli orqali insoniyatning izlanish, adashish va komillikka erishish jarayoni yoritilgan. Mefistofel obrazida esa insonni sinovga soluvchi yovuz kuchlar badiiy talqin etiladi. “Faust” asari falsafiy mazmuni va badiiy chuqurligi bilan o’quvchini insoniy mohiyat haqida chuqur o’ylashga undaydi.

Kalit so‘zlar: Faust, Gyote, Mefistofel, inson mohiyati, ma’naviyat, ezgulik va yovuzlik, komillik, falsafa.

Аннотация: В данной статье рассматривается произведение Гёте «Фауст», где исследуются духовное становление человека, противоречия между верой и страстью, а также проблемы науки и нравственной ответственности. Через образ Фауста автор раскрывает путь человечества к самопознанию и совершенству. Образ Мефистофеля символизирует силы зла, испытывающие человека. “Фауст” — это философское произведение, побуждающее читателя размышлять о человеческой сущности.

Ключевые слова: Фауст, Гёте, Мефистофель, духовность, добро и зло, самосовершенствование, философия, вера.

Annotation: This article analyzes Goethe’s “Faust,” focusing on the spiritual development of man, the conflict between faith and desire, and the ethical challenges of science and morality. Through the character of Faust, the author portrays humanity’s pursuit of knowledge, self-realization, and perfection. Mephistopheles symbolizes the evil forces that test the human soul. “Faust” stands as a timeless philosophical masterpiece that urges readers to reflect deeply on the essence of humanity.

Key words: Faust, Goethe, Mephistopheles, spirituality, good and evil, perfection, philosophy, faith.

Jahon adabiyoti durdonalari xilma-xil asarlari va didaktik mohiyati bilan kishini o'ziga jalb qiladi. Ayniqsa realimz rivojlangan davrda qator sohasarlar dunyo yuzini ko'ra boshladi. Gyotening "Faust" asari jahon adabiyotining o'lmas asarlaridan biri bo'lib, ezgulik va yovuzlikning kurashini tarannum etadi. Gyotening bu mashhur asarini dunyoga kelishi uchun adib benihoyat ko'p mehnat qildi. Oxrida mehnatining samarasi bo'lgan shu asarni yaratdi.

„Faust“ — nemis shoiri Johann Wolfgang von Goethe qalamiga mansub „Faust“ tragik pyesasining Erkin Vohidov o'g'irgan o'zbekcha tarjimasi. Pyesaning I qismi ilk bor 1972-yil Toshkent shahrida G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyotida chop etilgan. II qismi ayni nashriyotda 1974-yil chop etilgan. I va II qismlar 2015-yilda „Yangi asr avlodi“ nashriyotida bir jildli kitob o'laroq nashr etilgan.[1:98] Inson ruhining eng qorong'u va eng nurli qatlamlari o'rtasidagi jangdir. Mefistofel — tashqi yovuzlik emas, balki inson ichidagi shubha, nafsoniyat va g'ururning gavdasi. Faust esa – nur sari intilgan, ammo o'z ichidagi zulmatdan qutula olmayotgan vijdon timsolidir. Bu sahnalarda inson e'tiqodining poydevori sinovdan o'tadi — har bir vasvasa, aslida, ruhni sinaydigan olovdir.

„Faust“ pyesasining I qismida nemis xalqi hayoti hamda Faust va Gretchenning (talaffuzi: Gretxen) fojiali sevgisi haqida hikoya qilinadi. II qismda esa antik dunyo va qadimiy qahramonlar haqida hikoya qilinadi. Asarda „hayot oshig'i“ Faust va „hayot yovi“ Mephistopheles (talaffuzi: Mefistofel) o'rtasidagi kurash muhim o'rin tutadi.

„Faust “ — nemis shoiri Johann Wolfgang Gyote qalamiga mansub va u shu kungacha 80 dan ortiq tillarga tarjima qilinib kelmoqda. „Faust— tragik pyesasi ilk bor Erkin Vohidov o'zbekchaga tarjima qilgan, ammo lekin asliyat tilini bilmagan tarjimon tarjima uchun fojiamonaning ruscha tarjimalarini asos qilib olgan. I qismi ilk bor 1972-yil Toshkent shahrida G'afur G'ulom nomidagi "Adabiyot va san'at" nashriyotida chop etilgan. II qismi ayni nashriyotda 1974-yil chop etilgan. I va II qismlar 2015-yilda „Yangi asr avlodi— nashriyotida bir jildli kitob o'laroq nashr etilgan. [2:87]

Gyotening "Faust" tragediyasini Erkin Vohidovdan oldin Cho'lpon, Oybek, Maqsud Shayxzoda va boshqa adiblar o'zbek tiliga qisman o'g'irgan. Ammo Erkin Vohidov tarjimasi ilk to'liq o'zbekcha tarjima bo'lib, adabiyotshunos olimlar, jumladan, Ibrohim G'afurov tomonidan yuqori baholangan [3:79]

Asar ikkita qismdan iborat: birinchi qismda Faustning solih inson va chin e'tiqodini sinash uchun Mifistofelning qilgan vasvasalari, shu vasvasalar keltirgan oqibatlar bayonetilgan. Ikkinchi qismda esa iblis Mefistofel Faustni imperator saroyiga olib boradi. Aynan shu sahnada qahramonning qay darajada aql-idriok sohibi

ekanligiga guvoh bo'lamiz. Bo'shab qolgan xazina sabab mamlakatda ishlar yomon bo'lgan ayni shu davrda Mifistofel va Faust amalga oshirga ishlar xazinani to'ldiradi. Mefistofelayyorona tizim o'ylab topadi, buning natijasida davlat budjeti tezda to'ldiriladi, lekin xalq aldanib qoladi. Saroyda qisqa vaqt haqiqiy eyforiya hukmronlik qiladi va fitnachilar hayrat va xursandchilik bilan kutib olinadi. Xullas asar davomida Faust insoniyat yo'ldan ozdiradigan barcha nafsoniy narsalar bilan sinaladi. U barcha sinovlardan ham muvoffaqiyat bilan o'tolmaydi ammo asar yakunida barcha qiyinchiliklarni yengib o'tgan komil inson sifatida namoyon bo'ladi. Faust iymon va kamtarlikdan yuz o'girish va moddiy dunyoga qiziquvchan odamlarning timsolidir. Inson ming iymon, e'tiqodli bo'lsa ham o'z ichidagi nafsiga yengilib qolishi bor gap. Faust va u bilan til biriktirgan iblis o'rta asr lyuteranlarining iblis tushunchasidagi qahramondir. Faust reformatsiya davrining mahsuli va uning iblis oldidagi yangi qo'rquvidir. Shu nuqtai nazardan qaraganda, Faust o'z yaratuvchilarining xohish-istaklari, qo'rquvlarining mohiyati va zamonaviy individuallikning boshlanishiga yordam beradigan sabab bo'lishi mumkin. Faust yoshlik, go'zal ayol, boylik, mansab va shuhrat bilan sinaladi. Faustning tinimsiz intilishi, bilimga chanqoqligi, hayotiy mazmunni topishga bo'lgan intilishi va tabiblik bilan ilm-fan sirlarini chuqur o'rganishga bo'lgan harakati tahsinga sazovordir. Faust ko'p xatolarga yo'l qo'ygan bo'lsa ham oxirida komillikka erishgan shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Asarda juda ko'p ziddiyatlar mavjud: ilm-fan va din, yaxshilik va yovuzlik, axloqiy mas'uliyat va dunyoviy ehtiroslar orasidagi muvozanat sinovdan o'tkaziladi. Gyote Faust obrazida insoniyatning kuchli irodasi, aqliy imkoniyatlariga bir vaqtning o'zida uning zaifligini ko'rsatadi. Faust har doim izlanishda bo'lgan shaxs, u qanchalik ilm-fanda yuqori bo'lmasin, baribir o'zi uchun ularni kam deb hisoblaydi. U ilm va taraqqiyotga intilib, o'z chegaralarini unutgan odamning halokatli yo'llarga kirishini ifodalaydi. Asardagi yana bir adashgan qahramon timsoli bo'lgan, ehtiroslariga taslim bo'lib qolgan. Margarita bilan bo'lgan fojiali sevgi alohida e'tiborga sazovor. Ushbu voqea, inson ehtiroslarining chegarasi va ularning axloqiy oqibatlarini aks ettiradi. Margarita obrazi sof sevgining ramzi sifatida ko'rinadi, biroq Faustning ehtirosi va Mefistofelning yovuzligi bu sevgining yo'q bo'lishiga sabab bo'ladi. Margarita o'z sevgisi uchun akasi, onasi hatto o'z farzandini ham nobud qiladi. Gyote asarda nafaqat insoniylikni, balki odamzodning o'z kelajagini yaratishdagi mas'uliyatini ham yoritib beradi. "Faust" falsafiy mazmuni, yuksak badiiy uslub insoniyatga taqdim etgan ogohlantirishlari bilan o'lmas asar bo'lib qoladi. Uni o'qigan kitobxon o'ziga tegishli saboq olishi shubhasiz. Xulosa qilib aytganda, "Faust" nafaqat ma'naviy masalalarni yoritadi, balki o'quvchini insoniy mohiyat haqida qayta va qayta o'ylashga

undaydi. Asardagi ezgulik va yovuzlik timsollari ham ramziylikka ega. Faustning o'rniga har bir kitobxon o'zini qo'yib ko'rib ko'rib fikr yuritib, xulosaga kelishimiz kerak.

Inson ruhining eng qorong'u va eng nurli qatlamlari o'rtasidagi jangdir. Mefistofel — tashqi yovuzlik emas, balki inson ichidagi shubha, nafsoniyat va g'urning gavdasi. Faust esa – nur sari intilgan, ammo o'z ichidagi zulmatdan qutula olmayotgan vijdon timsolidir. Bu sahnalarda inson e'tiqodining poydevori sinovdan o'tadi — har bir vasvasa, aslida, ruhni sinaydigan olovdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. [“Faust”, Yangi asr avlodi NMM](#). Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston milliy kutubxonasi. Qaraldi: 2020-yil 30-dekabr
2. BIR ASARNING TURLI XIL TARJIMAVIY TALQINLARI ("FAUST" TRAGEDIYASI MISOLIDA) Zulhayo Po'lat qizi Matrasulova
<https://ares.uz/storage/app/uploads/public/644/e18/07c/644e1807c7395152857629.pdf>
3. M.Bulgakov “Usta va Margarita” – T.: “Yosh gvardiya” nashriyoti.1987-yil.
4. I.Gyote “Faust” – T.: “G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti”.1972-yil. 2.

JORJ ORUELLNING “1984” ROMANIDA INSON ERKINLIGI MASALASI

Matjanova Nodira Xojaxmetovna

CHDPU, O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

2-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba

Annotatsiya. Jorj Oruell (1903-1950) ingliz yozuvchisi, publitsisti va siyosiy tanqidchi bo'lib, o'z asarlarida jamiyat, siyosat va inson hayotidagi muhim masalalarni chuqur tahlil qilgan. Jorj Oruellning “1984” romani insoniyat tarixidagi eng mashhur antiutopik asarlardan biridir. Asar 1949-yilda chop etilgan bo'lib, unda kelajakda totalitar tuzum hukmron bo'lgan, davlat har bir insonning hayotini nazorat qiladigan jamiyat tasvirlanadi. U o'quvchini erkinlikning ahamiyatini anglashga, haqiqatni soxtalashtirish va ommaviy nazoratning xavfini tushunishga chorlaydi. Bugungi kunda ham bu asar inson huquqlari, senzura, axborot nazorati va erkinlik mavzularida muhim manba sifatida o'qiladi. Ushbu mavzu bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan, chunki shaxsiy erkinlik, so'z va axborot erkinligi, mustaqil fikr yuritish masalalari hozirgi global dunyoda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Jorj Oruell, 1984, totalitarizm, inson erkinligi, Katta Aka, yangi til, senzura, nazorat.

Аннотация. Джордж Оруэлл (1903–1950) английский писатель, публицист и политический критик, глубоко анализировавший в своих произведениях важные проблемы общества, политики и человеческой жизни. Роман Джорджа Оруэлла «1984» одно из самых известных антиутопий в истории человечества. Опубликованный в 1949 году, роман описывает будущее общество, в котором господствует тоталитарный режим, где государство контролирует жизнь каждого человека. Он побуждает читателя осознать важность свободы, опасность фальсификации истины и массовой слежки. Даже сегодня это произведение рассматривается как важный источник по вопросам прав человека, цензуры, контроля над информацией и свободы. Эта тема не утратила своей актуальности и сегодня, поскольку вопросы личной свободы, свободы слова и информации, а также независимости мысли по-прежнему важны в современном глобальном мире.

Ключевые слова: Джордж Оруэлл, «1984», тоталитаризм, свобода человека, «Большой брат», новый язык, цензура, контроль.

Abstract. George Orwell (1903-1950) was an English writer, publicist, and political critic who deeply analyzed important issues in society, politics, and human life in his works. George Orwell's novel "1984" is one of the most famous dystopian works in human history. Published in 1949, the work describes a future society dominated by a totalitarian regime, where the state controls the life of every person. It encourages the reader to understand the importance of freedom, the dangers of falsification of truth, and mass surveillance. Even today, this work is read as an important source on the topics of human rights, censorship, information control, and freedom. This topic has not lost its relevance today, because the issues of personal freedom, freedom of speech and information, and independent thought are still important in today's global world.

Keywords: George Orwell, 1984, totalitarianism, human freedom, Big Brother, new language, censorship, control.

Oruell romanida totalitar tuzumni mukammal va hayratlanarli darajada aniq tasvirlaydi. Asardagi asosiy ramzlardan biri “Katta Aka” obrazi bo‘lib, u mutlaq hokimiyat va doimiy nazoratning timsoli hisoblanadi. Jamiyatdagi barcha fuqarolar doimiy kuzatuv ostida, ularning xatti-harakatlari, hatto yuz ifodalari ham nazorat qilinadi. “Katta Aka sizni kuzatib turibdi.” Bu ibora hukumatning mutlaq hokimiyati va doimiy nazorat ramzidir. Roman qahramonlari yashayotgan Okeaniya davlatida hukumatning to‘rtta asosiy vazirligi mavjud bo‘lib, ularning vazifalari kinoyali tarzda nomlangan: Haqiqat vazirligi (yolg‘onlarni haqiqatga aylantiradi), Tinchlik vazirligi (urushni tashkil etadi), Sevgi vazirligi (qiynoq va jazolarni amalga oshiradi) va Mo‘l-ko‘l vazirligi (ocharchilik sharoitida “farovonlik”ni targ‘ib qiladi). Shu yo‘l bilan yozuvchi totalitar tuzumning asosiy belgilarini doimiy nazorat, haqiqatni buzish, qo‘rquv orqali boshqaruv va shaxsni sindirishni fosh qiladi.

Romanda shaxsiy hayot mutlaqo yo‘q qilingan. Har bir uyda o‘rnatilgan teleekranlar fuqarolarning barcha harakatlarini kuzatadi, hatto ularning yuzidagi ifodalariga qadar nazorat qiladi. Qahramon Vinstoning norozilik fikrlari ham “fikir jinoyati” sifatida jazolanadi. Oruellning eng muhim g‘oyalaridan biri bu - tilning kuchidir. Yozuvchi “Yangi til” (Newspeak) konsepsiyasini yaratadi. Bu tilning maqsadi insonlarning so‘z boyligini kamaytirib, ularning mustaqil fikrlash imkoniyatini yo‘qotishdir. So‘zlar yo‘qolsa, mustaqil fikr ham yo‘qoladi. Bu esa shaxs erkinligining to‘liq yo‘qolishiga olib keladi.

Muhabbat va insoniy his-tuyg‘ular ham hukumat tomonidan yo‘q qilinadi. Vinston va Juliya o‘rtasidagi munosabatlar ularning insoniylikni saqlashga bo‘lgan

oxirgi urinishidir. Ammo ular ham oxir-oqibatda davlat tomonidan “qayta tarbiyalanib”, bir-biriga xiyonat qilishga majbur bo‘ladilar. Bu orqali yozuvchi totalitarizmning inson ruhiyatini sindirish darajasiga yetishini ko‘rsatadi.

“Erk - bu ikki qo‘shni ikki ikki to‘rt bo‘lishini aytish huquqidir. Agar shuni ayta olsangiz, qolgan hammasi keladi.”

“Yangi tilning maqsadi - odamlarni noto‘g‘ri fikr qilish imkoniyatidan mahrum etishdir” deyiladi asarda. Oruellning “1984” romani nafaqat badiiy asar, balki siyosiy ogohlantirishdir. U o‘quvchini shaxsiy erkinlikning qadriga yetishga undaydi. Roman orqali yozuvchi quyidagi saboqlarni beradi:

- Mutlaq hokimiyatning xavfini anglash va uni cheklash zarurligi.
- Axborot manbalarining mustaqilligi va tarixiy haqiqatni saqlashning ahamiyati.
- Mustaqil fikrlash va shaxsiy erkinlikni himoya qilish insoniyatning eng muhim vazifasi ekanligi.

Xulosa qilib aytganda, Jorj Oruellning “1984” romani o‘quvchini inson erkinligi, mustaqil fikr va haqiqat uchun kurashish zarurligi haqida o‘ylashga majbur qiladi. Asarda tasvirlangan totalitar jamiyat – bu insoniyat uchun ogohlantirish bo‘lib, u har qanday tuzumning haddan tashqari nazoratga intilishi qanchalik xavfli ekanini ko‘rsatadi. Bugungi kunda ham roman dolzarbligini yo‘qotgani yo‘q. Zamonaviy texnologiyalar rivoji fonida insonning shaxsiy hayoti va ma’lumotlari nazorat qilinishi, so‘z erkinligining cheklanishi kabi muammolar Oruell tasvirlagan dunyoga o‘xshash jarayonlarni eslatadi. Shu sababli, yozuvchi ilgari surgan g‘oyalar bizni erkinlik, adolat va haqiqat uchun kurashishda yanada hushyor bo‘lishga chaqiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizov Q. Qayumov O. Chet el adabiyoti tarixi. T., O‘qituvchi, 1982.
2. Boltaboev H., Mahmudov M. Adabiy-estetik tafakkur tarixi. 1-jild: Qadimgi davr. / T.: Mumtoz soz, 2012
3. Meyers, Jeffrey. Orwell: Wintry Conscience of a Generation, W.W. Norton & Company, 2000.
4. https://uz.wikipedia.org/wiki/George_Orwell
5. [https://ru.wikipedia.org/wiki/1984_\(%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/1984_(%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%BD))

ERNEST XEMINGUEYNING “CHOL VA DENGIZ” ASARI TAHLILI

Quysinova O'g'iloy Baxtiyor qizi,

Ergasheva Diyorabonu Oybek qizi

CHDPU O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

3-bosqich talabalari

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba Abdujabbor qizi

Anotatsiya: Ushbu maqolada amerikalik buyuk yozuvchi Ernest Xemingueyning “Chol va dengiz” asari tahlil qilinib, undagi insonning ichki dunyosi, sabr-toqat, qat'iyat va hayot sinovlariga bardoshlilik g'oyalari yoritilgan. Asarda bosh qahramon Santiago obrazi orqali insonning o'ziga bo'lgan ishonchi, ruhiy kuchi, mehnatsevarligi va tabiat bilan uyg'un yashash masalalari chuqur tahlil etiladi. Muallif asar orqali insonni hayotdagi har qanday qiyinchiliklarga qaramay, o'z orzu va maqsadlaridan voz kechmaslikka chorlaydi. “Chol va dengiz” nafaqat badiiy, balki falsafiy va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lib, yosh avlodni mardlik, sabr, umid va ruhiy bardoshlilik ruhida tarbiyalaydi.

Kalit so'zlar: Ernest Xeminguey, “Chol va dengiz”, Santiago, sabr-toqat, mardlik ruhiy kuch, falsafa, tarbiya umid, mehnatsevarlik.

Abstract : This article analyzes the work of the great American writer Ernest Hemingway, “The Old Man and the Sea” and highlights the ideas of the inner world of man, patience, determination, and endurance in life. Through the image of the main character Santiago, the work deeply analyzes the issues of self-confidence, spiritual strength, hard work, and living in harmony with nature. Through the work, the author urges a person not to give up on his dreams and goals, despite any difficulties in life. “The Old Man and the Sea” has not only artistic, but also philosophical and educational significance, educating the younger generation in the spirit of courage, patience, hope, and spiritual endurance.

Keywords: Ernest Hemingway, "The Old Man and the Sea", Santiago, patience, courage, spiritual strength, philosophy, education, hope, work.

XX asrning eng buyuk yozuvchilaridan biri, uning ijodi nafaqat o'z zamonasi, balki barcha davrlar uchun jahon adabiyotining durdona asarlaridan sanaladi. Yozuvchining hayoti va asarlari insoniyatning ko'plab muammolari, kurashlari va ruhiy iztiroblari haqida chuqur o'ylashga undaydi. Xemingueyning sodda va kuchli uslubi, ichki dunyosining murakkabligi, hamda hayotga bo'lgan falsafiy qarashlari

uning adabiy merosini noyob va abadiy qilib qoldirdi. Uning asarlari nafaqat badiiy, balki falsafiy nuqtai nazardan ham katta ahamiyatga ega, shuning uchun u jahon adabiyotining eng yorqin yulduzlaridan biri bo'lib qoladi.

Har bir so'z ustasining adabiyotda tutgan o'rni belgilashda uning ko'plab yozgan asarlari va mahorat bilan qilgan tarjimalari muhim rol o'ynaydi. Amerika xalqining mashhur yozuvchisi Ernest Xeminguey 1899-yilda Amerikaning Illinoys shtatida shifokor oilasidan tug'ilgan. U hayotida davomida ko'plab hikoyalar, romanlar va turli xil asarlar yozgan va ularning mavzulari urushning bemisol mantiqsizliklari, inson haq huquqlari, erkiga tajovuz, ayni paytda, insoniy mardlik, qadr-qimmat va muhabbatning har qanday yovuz kuchlardan ustunligi yorqin ifodalagan. Har bir ijodkorning hayotida yoz bo'lgani kabi qahraton kunlari ham bo'ladi. Mana shunday qishning qahraton kunidek sovuq kunlar yozuvchimizning ham hayotida biroz hukmini suradi va bundan tushkunlikka tushib qolmaydi, aksincha, shu davrda yozuvchi hayot yo'lini qayta mulohaza qilib ko'rishga, o'z ijodining muayyan yo'nalishlarini aniqlashga intiladi. Natijada ko'plab mashhur asarlarni yarata boshladi. Dastlabki hikoyalar kitobi- "Bizning zamonda", "Quyosh chiqadi", "Alvido qirol" ushbu adabiyotimizdagi misli durdona kabi mashhur bo'lgan asarlarida ham urush voqealari yorqin ifodalangan. O'z davrining mahmur yozuvchisi Xeminguey asarlarida jurnalistik kuzatuvni muhim deb hisoblaydi va asaridagi voqelarni tahliliy va qiyoslab mulohaza yuritadi. Xeminguey 1954-yilda Nobel mukofoti laurentiga aylanadi. Hayot sinovlariga bardoshli ijodkor asarlarida dastlabki mavzu jurnalistik kuzatuv o'rini tahliliy, qiyosiy mulohaza va mushohadalar egallaydi. U har qanday urushni qoralaydi, shu tufayli insoniyat aziyat chekayotganiga e'tibor qaratadi. Inson huquqlari yo'lida, ozodlik kurashida yolg'iz maydonga tushishning halokatli oqibatlariga olib kelishini oddiy kishilar obrazi orqali ifodalaydi. Faqatgina shunday mavzularda cheklanib qolmay insonning ruhiy holatini tadqiq etish bilan jamiyatdagi mavjud vaziyatni ochib berishga qodir asarlarni yaratdi. Jumladan, "Chol va dengiz" qissasi.

Ko'plab kitobxonlarning e'tibor nazarida bo'lgan "Chol va dengiz" qissasi 1952-yilda ilk bor nashrdan chiqqan. Bu asarni o'z hayotining qiyin jabhalarida ya'ni sog'ligida muammo bor paytda yozgan bo'lsa ham har bir obrazlarni va voqealarni betakror qilib tasvirlaydi. Asarni ikki oy, qisqa muddatda yozib mashhurlikka erishgan bo'lsa ham, hayotiy haqiqatlarni yaqqol namoyon qilib beradi. Unda kubalik baliqchi Santiagoning hayoti haqida hikoya qilinadi. Hayotini dengizga o'tkazgan va katta baliqni ushlash uchun ketkazgan mashaqqatli kunlari tasvirlanadi. Bosh mavzu sifatida insonning hamisha suyanadigan tuyg'ularidan biri bo'lgan-ishonch va umid haqida so'z boradi. Yana boshqa bir tomondan asarning asosiy g'oyasini tahlil qiladigan

bo'lsak, insonning haqiqiy ulug'vorligi u erishgan natijada emas, balki uning kurash jarayonidagi mardligi va ruhiy kuchida namoyon bo'ladi. Yozuvchi bu asarda bir falsafiy xulosani ilgari suradi: "Inson mag'lubiyat uchun yaratilmagan. Uni yo'q qilish mumkin, ammo mag'lub qilish mumkin emas". Bu fikr chol Santiagoning ulkan baliq tutishi, uni akulalardan himoya qilishi va oxir-oqibat o'z qadr-qimmatini saqlab qolishdagi matonati orqali yaqqol ifodalab beradi. Shu o'rinda adib insoniyat hamisha kurashuvchan ekanligini ham ta'kidlab o'tadi. Asarni o'qiyotgan har bir kitobxon muvaffaqiyatsizliklarga e'tibor bermay olg'a qadam tashlashga urinadi.

"Garchi adolatdan bo'lmasa-da, — fikran davom etdi u, — men odam bolasining nimalarga qodir ekanligi va nimalarga dosh berib, chidashi mumkinligini ko'rsatib qo'yaman..."

Keltirilgan jumla bunda yaqqol misoldir. Har qanday qiyinchilikni yengib o'ylagan marrasiga erisha olgan matonat timsoli desak mubolag'a bo'lmaydi. Asarning bosh qahramoni keksa Santiago 84 kunlik omadsiz kundan keyin yana qayig'i va baliq ovlash uchun kerakli bo'lgan anjomlarini olib dengizga safar qiladi. U 85-kunda muvaffaqiyatga erishib, baliq tutishiga shunchalik ishonardi. Asarning asosiy qahramonlaridan tashqari qo'shimcha obrazlar ham mavzu ko'lamini yanada chuqurroq o'rganishga juda katta yordam beradi. Jumladan, Manolin-Santiagoning yordamchisi va yosh baliqchi. U yosh bo'lishiga qaramay, chol bilan birga baliqchilik qilgan va o'rgatgan saboqlariga amal qilgan. Manolin Santiagoni judayam yaxshi ko'rardi va hurmat qilardi, lekin ota-onasi cholni omadsiz deb bilar edi va uni boshqa baliqchiga shogird qilib bermoqchi bo'ladi. Manolin ham ularga qarshilik qilolmay ilojisizlikdan rozi bo'ladi. Ammo Manolin butunlayga cholni unutmagandi. Har doim Santiagoni yoniga kelib unga g'amxorlik qilib turar va, albatta, bir kun kelib omadi kelib ko'plab baliqlar tutishiga ishonardi. Asarda bola obrazi ko'proq Santiagoga yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi va uning ruhini ko'taruvchi obraz sifatida tasvirlanadi. Uning asardagi o'rniga keladigan bo'lsak, Santiagoning va'dalari va uning kuchini qo'llab-quvvatlash, shu bilan birga ular o'rtasidagi hurmat va mehrni ko'rsatishdir. Santiago judayam qat'iyatli edi shuncha kundan beri dengiz bo'ylab qilgan omadsiz kunlarini ham eslamasdan o'z kuchiga ishonib faqat olg'a intilardi. "...Biroq inson bolasi yengilib, yengilganiga rozi bo'lib keta berish uchun yaratilmagan. Odamzodni yanchib tashlash mumkin, lekin uni yengib bo'lmaydi " degan ma'noli so'zlarni aytadi bosh qahramon. Inson mag'lubiyatga uchrashi, omadi hech qachon kelmasligi mumkin, lekin uning ruhiyati, ishonchi hech qachon yo'qolmaydi. Yozuvchi bu asar orqali shuncha kun sarson bo'lsa-da, o'ziga bo'lgan ishonchini yo'qotmay harakat qilgan Santiagoni tasvirlab beradi. Santiagoning shu tariqa ochiq dengizdagi baliqlar bilan bo'lgan jangi

boshlanar ekan, u tasodifan ulkan marlin baliqni tutib oladi. Baliq shunchalik katta ediki, uni darhol tutib olishning ilojisi yo'q edi. Santiago baliqning kuchini, sabrini his qilib, uni hurmat bilan "aka" deb ataydi. Chunki bu jang faqat inson bilan baliq o'rtasidagi kurash emas, balki hayot va tabiat o'rtasidagi ramziy jang edi. Santiago baliqni qo'lga kiritish uchun uch kun davomida harakat qilib kurashadi. Dengizning keng va cheksizligi, quyoshning qizdirishi va suv yetishmasligi unga qo'shimcha sinov edi. Shunga qaramay, cholning qalbida tushkunlik yo'q, u baliqni qo'lga kiritishga bo'lgan ishtiyoqi bilan harakat qilar edi. Shunda Marlin baliq uni qayig'i bilan uzoq masofaga sudrab ketadi. Shu jarayonda Santiago baliqning qudratini ko'zdan kechirib, unga nisbatan chuqur hurmat uyg'otadi. U baliqning tirik qolishi uchun olib borgan kurashini o'zining qadr-qimmatini bilan bog'laydi. Uzoq va sabrli kurashdan so'ng, Santiago nihoyat baliqni tutadi. Ammo bu g'alaba qisqa muddatli bo'ladi. U o'z qishlog'iga qaytishda akulalar baliqqa hujm qiladi va uni yeb qo'yishadi. Santiago qanchalik harakat qilib ularga qarshi kurashsa-da, baliqning faqat suyaklarini quruqlikka olib kelishga muvaffaq bo'ladi. 85- kunlik orzusi amalga oshgan bo'lsa-da, bu cholg'a hech qanday foyda olib kelmadi.

Ernest Xemingueyning "Chol va dengiz" asari faqat badiiy va falsafiy jihatdan emas, balki tarbiyaviy nuqtai nazardan ham katta ahamiyatga ega. Asarda ko'rsatilgan hayotiy kurash, sabr-toqat, o'z-o'zini hurmat qilish, jasorat va umid motivlari insonning ma'naviy o'sishi va tarbiyaviy ta'siri uchun muhim o'rin tutadi. Santiago, asar davomida, o'zining katta baliqni ushlashdagi sabr-toqatini va mehnatga bo'lgan e'tiborini ko'rsatadi. U baliqni ushlash uchun bir necha kun davomida kurashadi va bu jarayonda har qanday qiyinchilikka qarshi turadi. Unga yordamchi bo'ladigan hech narsa yo'q, faqat o'zining kuchi, sabri va ishtiyoqi. Bu motiv, ayniqsa yoshlar uchun sabr va mehnatning qadri haqida ta'lim beradi. Asar yoshlar uchun sabr, mehnat, kuch, qat'iyatlilik va hurmatning muhimligini o'rgatadi. Santiago ning hayoti va kurashi, insonga o'z maqsadlariga erishish uchun qanday kurashish kerakligini, muvaffaqiyatlar va mag'lubiyatlarni qanday qabul qilishni, hamda tabiat bilan uyg'unlikni saqlashni ta'lim beradi. Bu asar faqat adabiy qiymatga ega bo'lib qolmay, balki insonning ma'naviy o'sishiga ham katta hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xeminguey E. "Chol va dengiz". qissa (Ibrohim G'ofurov tarjimasi) - Toshkent: Yosh gvardiya 1986.
2. Abdullayev Sh. Yoshlar tarbiyasida ma'naviyat. - Toshkent; O'zbekiston 2020.
3. Hasanov M. Ta'lim tizimi va milly tarbiya. - Farg'ona; Ilm ziyo, 2022.

4. Islomova N. Ma'naviy qadriyatlar nazariyasi.-Toshkent; Ma'nviyat 2018.

FYODOR DOSTOYEVSKIY ASARLARIDA INSON RUHIYATINING BADIY TALQINI

Sa'dullayeva Sevinch Laziz qizi

ChDPU Gumanitar fanlar fakulteti

o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

2- bosqich talabasi

sadullayevasevinch481@gmail.com

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba Abdujabbor qizi

Annotatsiya Ushbu maqolada Fyodor Dostoyevskiy asarlarida inson ruhiyatining badiiy talqini tahlil qilinadi. Yozuvchining ijodiy uslubi, psixologik realizmning o'ziga xos xususiyatlari va qahramonlarning ichki kechinmalari o'rganiladi. Ayniqsa, "Jinoyat va jazo", hamda "Telba" asarlarida inson vijdoni, ruhiy azob, ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurash tasvirining chuqurligi tahlil etiladi. Maqolada Dostoyevskiy ijodida inson ruhiyatini yoritishning falsafiy va axloqiy mazmuni yoritilgan.

Kalit so'zlar: Dostoyevskiy, psixologik realizm, ruhiyat, vijdon, ezgulik, yovuzlik, falsafa.

Annotation: This article analyzes the artistic interpretation of the human psyche in the works of Fyodor Dostoevsky. The author's unique style, features of psychological realism, and the internal experiences of his characters are examined. Special attention is given to Crime and Punishment and The Idiot, which explore conscience, moral suffering, and the struggle between good and evil. The article also discusses the philosophical and ethical aspects of Dostoevsky's depiction of the human soul.

Keywords: Dostoevsky, psychological realism, human psyche, conscience, morality, good and evil, philosophy.

Аннотация: В данной статье рассматривается художественное отражение человеческой психики в произведениях Фёдора Достоевского. Анализируются особенности его творческого стиля, принципы психологического реализма и внутренние переживания героев. Особое внимание уделяется романам «Преступление и наказание» и «Идиот», в которых раскрываются темы совести, духовных страданий и борьбы добра со злом. В статье также освещаются философское и нравственное содержание творчества Достоевского.

Ключевые слова: Достоевский, психологический реализм, психика, совесть, добро, зло, философия.

Jahon adabiyotining eng buyuk namoyandalaridan biri – Fyodor Mixaylovich Dostoyevskiy inson qalbi va ruhiyatining eng murakkab, ziddiyatli qatlamlarini badiiy ifodalashda o'ziga xos maktab yaratgan yozuvchidir. U o'z asarlarida inson ruhining eng nozik, yashirin va azobli jihatlarini tahlil qilgan, insonning ichki dunyosini falsafiy chuqurlik bilan ochib bergan ijodkor sifatida tanilgan. Dostoyevskiy ijodi nafaqat rus, balki butun jahon adabiyotida psixologik realizm yo'nalishining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatgan.

Dostoyevskiy ijodining markazida doimo “inson” turadi. U uchun eng muhim narsa – insonning ruhiy holati, vijdon azobi, ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi ichki kurashdir. Yozuvchi qahramonlarining tashqi harakatidan ko'ra ularning ichki kechinmalari, tafakkuri va ruhiy tahliliga ko'proq e'tibor beradi.

Fyodor Dostoyevskiyning “Jinoyat va jazo” romani inson ruhiyati, vijdon, axloq va ma'naviyatning eng chuqur qatlamlarini ochib bergan buyuk asardir. Yozuvchi bu roman orqali insonning o'z fikrlari, e'tiqodi va vijdoni o'rtasidagi kurashni mahorat bilan tasvirlaydi. Asarda kambag'al talaba Rodion Raskolnikov markaziy obraz bo'lib, u o'zining falsafiy nazariyasi asosida “ba'zi buyuk insonlar jinoyat qilish huquqiga ega” degan fikrni ilgari suradi. U shu g'oya ta'sirida bir boy, foizxo'r kampirni o'ldiradi. Biroq, jinoyat sodir etilganidan so'ng, Raskolnikovning ichki dunyosida og'ir ruhiy inqiroz boshlanadi. U o'zini oqlashga harakat qilsa-da, vijdon azobi uni tinch qo'ymaydi. Yozuvchi bu jarayonni g'oyat nozik psixologik tahlil orqali tasvirlaydi – insonning ongidagi ziddiyat, tavba va azob o'rtasidagi kurash har bir satrda seziladi.

Asarda insonning axloqiy mas'uliyati va ruhiy tozalanish g'oyasi asosiy o'rinni egallaydi. Raskolnikovning Sofya Marmeladova bilan uchrashuvi asarning burilish nuqtasidir. Sofya – oddiy, ammo mehribon va halol qalbli ayol. U orqali yozuvchi insondagi ezgulik, rahm-shafqat va kechirim kuchini ko'rsatadi. Aynan Sofyaning insoniyligi Raskolnikov qalbini o'zgartiradi, unga o'z jinoyatini tan olish va tavba qilish jur'atini beradi. Dostoyevskiy bu orqali shuni ifodalaydiki, insonni yovuzlikdan faqat mehr va ruhiy poklanish qutqara oladi.

Romanning falsafiy mazmuni shundaki, inson qanchalik aqlli yoki g'oyaviy bo'lmasin, agar u vijdonini yo'qotsa, u halokat sari boradi. Jinoyat faqat qonun oldida emas, avvalo insonning o'z qalbida jazolanadi. Raskolnikov jazoni qamoqxonada emas, balki o'z vijdoni azobida tortadi. Asar oxirida u o'z aybini tan olib, Sofya bilan

birga yangi hayot sari intiladi. Bu hol Dostoyevskiyning “azob orqali poklanish” g‘oyasini ifodalaydi.

“Jinoyat va jazo” asarining ma’nosi shundan iboratki, inson hech qachon yovuzlikni aql bilan oqlay olmaydi. Haqiqiy ozodlik – bu vijdon tozaligi, insoniylik va kechirimdan boshlanadi. Dostoyevskiy bu roman orqali insonni o‘z ruhiga nazar tashlashga, gunoh ustidan ezgulik bilan g‘alaba qozonishga, hayotda halollik va poklikni qadrlashga da’vat etadi.

Ruhiy azob orqali ma’naviy tozalanish

Dostoyevskiy asarlarida azob chekish – insonni poklaydigan, uni haqiqatga yaqinlashtiradigan kuch sifatida talqin qilinadi. “Aka-uka Karamazovlar” romanida Ivan Karamazovning ichki azobi, Xudoga bo‘lgan ishonchi va shubhasi o‘rtasidagi tortishuv yoritilgan bo‘lsa, Fyodor Dostoyevskiyning “Telba” romani — inson pokligi, ezgulik va rahm-shafqatning yovuzlik va soxtalik to‘la jamiyatda yashay olmasligi haqidagi chuqur falsafiy asardir. Yozuvchi bu asarda inson qalbining eng nozik va sof tomonlarini tasvirlab, “agar dunyoda mutlaqo pok va mehrli inson yashasa, jamiyat uni qanday qabul qiladi?” degan savolga javob izlaydi. Asarning bosh qahramoni – knaz Lev Nikolayevich Myshkin, bolaligidanoq og‘ir ruhiy kasallik bilan og‘rigan, ammo yuragi ezgulik va insonparvarlikka to‘la shaxsdir. U uzoq davolanishdan so‘ng Shveysariyadan Rossiyaga qaytadi va Peterburg jamiyatining murakkab, soxta munosabatlari ichiga kirib qoladi.

Myshkinning pokligi, beg‘uborligi va ochiqko‘ngilligi uni atrofdagi odamlar nazarida “telba” qilib ko‘rsatadi. Aslida u aqldan ozgan emas, balki haddan ortiq sof va soddadil inson. Dostoyevskiy bu orqali jamiyatda axloqiy qadriyatlar yo‘qolganini, halollik va mehrparvarlikning kulgi ostiga olinganini ko‘rsatadi. Myshkin insonlarga ishonadi, ularning qalbidagi yaxshilikni ko‘rmoqchi bo‘ladi, ammo u yashayotgan jamiyat shunchalik buzuqki, uning pok niyati doimo yovuzlik va hasad bilan to‘qnashadi.

Asarda muhim ayol obrazlar– Nastasya Filippovna va Aglaya Yepanchina Myshkinning ruhiy sinovlarida markaziy o‘rin tutadi. Nastasya – go‘zal, ammo fojiali taqdir egasi. U o‘zini iflos jamiyatda “buzilgan” deb hisoblaydi va sevgi orqali poklanmoqchi bo‘ladi. Myshkin unga chin dildan rahm-shafqat bilan yondashadi, uni najotga yetkazmoqchi bo‘ladi, lekin bu mehr jamiyat va Nastasya atrofida yovuzlik bilan to‘qnashadi. Aglaya esa Myshkinni ma’naviy jihatdan tushunadigan yagona ayol, ammo u ham Myshkinning “g‘ayrioddiy” ezguligini qabul qila olmaydi.

Asarda inson qalbi doimiy sinov ostida tasvirlanadi. Har bir qahramon – o‘z ichki ziddiyatining qurboni. Nastasya sevgi va o‘zini jazolash o‘rtasida, Rogojin muhabbat

va nafrat o'rtasida, Myshkin esa mehr va hayotiy tajribasizlik o'rtasida eziladi. Oxir-oqibat, ezgulik g'alaba qozonmaydi – Myshkinning sof qalbi bu yovuz dunyoda yashay olmaydi. U yana ruhiy kasallikka muhtalo bo'ladi. Bu fojiali yakun orqali Dostoyevskiy insoniyatning ma'naviy kasalligini ko'rsatadi: jamiyat pok insonni qabul qila olmaydi, uni “telba” deb ataydi.

Roman g'oyasi chuqur falsafiy mazmunga ega. Dostoyevskiy bu asar orqali shuni aytmoqchi bo'ladi – haqiqiy ezgulik, kechirim va samimiyat bugungi dunyoda yo'qolib borayotgan qadriyatlardir. Insonlar moddiy manfaat, hasad va nafs domiga tushgan, shuning uchun ular poklikni tushunmaydi. Myshkin esa bu jamiyat uchun begona, ammo aslida u – insoniyatning eng ideal timsoli. Yozuvchi uni “xristian axloqi” ramzi sifatida yaratgan: Myshkin odamlarni sevadigan, kechiradigan, hatto o'zini qurbon qilishga tayyor insondir.

“Telba” romani ma'naviy jihatdan shuni ifodalaydiki, inson qalbidagi poklik – bu eng yuksak, ammo eng zaif tuyg'udir. Agar jamiyat bu tuyg'uni qadrlamasa, u o'zi yaratayotgan yovuzlikning qurboniga aylanadi. Dostoyevskiy o'quvchini insoniylik, rahm-shafqat, mehr va kechirim haqida o'ylashga chorlaydi. Asar o'quvchida chuqur falsafiy va axloqiy izlanish uyg'otadi: inson kim, yaxshilik va yovuzlik qayerdan boshlanadi, va nima uchun jamiyat eng sof qalbli insonni “telba” deb ataydi?

“Telba” – bu insoniyatga oyna tutgan asar. U har bir o'quvchidan o'z vijdoniga nazar tashlashni, qalbning qanchalik pok yoki iflos ekanini anglashni talab qiladi. Dostoyevskiy bu asar orqali shuni isbotlaydi: ezgulik ba'zida mag'lub bo'ladi, lekin u hech qachon yo'qolmaydi.

Insonning “ikkiyoqlama tabiati”

Dostoyevskiy uchun inson tabiatan ikkiyoqlama mavjudotdir: unda ham ezgulik, ham yovuzlik mavjud. “Ikki shaxs” (“Dvoynik”) asarida yozuvchi inson ongida yashiringan “ikkinchi men” tushunchasini ilgari suradi. Bu asar inson psixologiyasidagi bo'linish, o'z-o'zini anglash va shaxsiyatdagi ziddiyatlarni badiiy ifodalaydi. Bu orqali Dostoyevskiy insonni “yagona va to'liq” mavjudot sifatida emas, balki ichki qarama-qarshiliklarga to'la murakkab shaxs sifatida ko'rsatadi.

Dostoyevskiy psixologik tahlilni chuqurlashtirish uchun ichki monolog, ong oqimi, dialoglar orqali tahlil kabi usullardan mohirona foydalangan. Qahramonlarning ruhiy kechinmalari ko'pincha tashqi tasvir emas, balki ichki suhbatlar orqali ochiladi. Shu jihatdan u zamonaviy psixologik romanning asoschisi sifatida qaraladi.

Fyodor Dostoyevskiy asarlarida inson ruhiyati – bu oddiy psixologik jarayon emas, balki falsafiy, axloqiy va diniy mazmun bilan uyg'unlashgan murakkab ichki dunyodir. Uning asarlarida inson o'z vijdoni, e'tiqodi va hayot ma'nosi bilan yuzma-

yuz qoladi. Yozuvchi insonni o'z gunohlari va azoblari orqali yuksalishga, ma'naviy tozalanishga yetaklaydi. Shu sababli Dostoyevskiy ijodi jahon adabiyotida inson qalbi anatomiyasini eng chuqur ochib bergan maktab sifatida baholanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Dostoevsky, F. M. (2019). Crime and Punishment. Penguin Classics.
2. Dostoevsky, F. M. (2020). The Brothers Karamazov. Oxford University Press.
3. Berdyaev, N. (1949). Dostoevsky: An Interpretation. Meridian Books.
4. Frank, J. (1976). Dostoevsky: The Miraculous Years, 1865–1871. Princeton University Press.
5. Qodirova, M. (2021). “Dostoyevskiy asarlarida inson ruhiyatining tahlili”. O'zbek filologiyasi jurnali, №2, 45–50-betlar.

O'RTA ASR JAHON ADABIYOTIDA DINIY VA DUNYOVIY QARASHLAR

Qodirberganova Sevinch Rashid qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 2-kurs

sevinchqodirberganova612@gmail.com

Ilmiy rahbar: Arzikulova Sohiba Abdujabbor qizi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'rta asr jahon adabiyotida diniy va dunyoviy qarashlarning o'zaro aloqasi, ularning adabiy taraqqiyotdagi o'rni va ahamiyati tahlil qilingan. Unda diniy adabiyotning ma'naviy-axloqiy tarbiya berishdagi ahamiyati hamda dunyoviy adabiyotning inson hayoti, muhabbat va ijtimoiy munosabatlarni tasvirlashdagi roli tahlil etilgan. Shuningdek, Sharq va G'arb adabiyoti namunalari misolida bu ikki yo'nalishning o'zaro uyg'unligi va adabiy meros taraqqiyotiga qo'shgan hissasi ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: diniy qarashlar, dunyoviy qarashlar, jahon adabiyoti, ma'naviyat epik asarlar, she'riyat, xristian adabiyoti, islomiy adabiyot, sharq adabiyoti.

Abstract: This article analyzes the relationship between religious and secular views in medieval world literature, their role and significance in literary development. It analyzes the importance of religious literature in providing spiritual and moral education and the role of secular literature in describing human life, love and social relations. Also, using the examples of Eastern and Western literature, the harmony of these two directions and their contribution to the development of literary heritage are shown.

Keywords: religious views, secular views, world literature, spirituality, epic works, poetry, Christian literature, Islamic literature, Eastern literature

Аннотация: В статье анализируется соотношение религиозных и светских воззрений в средневековой мировой литературе, их роль и значение в развитии литературы. Анализируется значение религиозной литературы в духовно-нравственном воспитании и роль светской литературы в описании человеческой жизни, любви и общественных отношений. Также на примере восточной и западной литературы показывается гармония этих двух направлений и их вклад в развитие литературного наследия.

Ключевые слова: религиозные воззрения, светские воззрения, мировая литература, духовность, эпические произведения, поэзия, христианская литература, исламская литература, восточная литература

O'rta asrlar insoniyat tarixida o'ziga xos davr bo'lib, unda diniy va dunyoviy dunyoqarashlar jamiyat hayotining barcha sohalarida o'z ta'sirini ko'rsatgan. Ayniqsa, adabiyot bu davrda diniy e'tiqod va insoniy his-tuyg'ularni ifodalovchi eng muhim badiiy vosita sifatida shakllandi. O'rta asr adabiyotining asosiy xususiyati – unda ma'naviy qadriyatlar, axloqiy g'oyalar va inson hayotiga oid masalalarning uyg'un holda yoritilishidir.

O'rta asrlar jahon adabiyoti taraqqiyotida diniy va dunyoviy qarashlarning o'zaro kurashi hamda uyg'unligi asosiy mavzulardan biri bo'lgan. Diniy asarlar insonni ezgulikka, to'g'rilikka, halollikka, adolat va sabr-toqatga chorlagan. Bu davr adabiyoti bir tomondan diniy mafkura ta'sirida shakllangan bo'lsa, ikkinchi tomondan inson, jamiyat, muhabbat va hayot mazmuniga oid dunyoviy g'oyalarni ham ifoda etgan. O'rta asrlarda din deyarli barcha xalqlar hayotida asosiy mafkuraviy kuch bo'lib xizmat qilgan. Adabiyotda ham diniy asarlar keng tarqalgan:

Xristian adabiyotida Bibliya hikoyatlari asosida diniy dramalar, ilohiy qo'shiqlar va hagiografik asarlar yaratildi. Masalan, Yevropada "Misteriya" va "Mirakl" janrlari diniy syujetlarga asoslangan edi.

Islom adabiyotida Qur'on ta'limoti va payg'ambarlar hayoti asosida diniy mazmundagi qasidalar, hamd-u na'tlar, tasavvufiy she'riyat rivojlandi. Masalan, Jaloliddin Rumiy, Attor, Ahmad Yassaviy kabi shoirlarning asarlari ruhiy-ma'naviy poklanish va ilohiy ishqni tarannum etdi. Ularning asarlarida tasavvufiy ruh, ilohiy muhabbat, sabr, sadoqat va insonparvarlik g'oyalari ustuvor o'rinda bo'lgan. Masalan, Navoiy o'z g'azallarida insonni ma'naviy komillikka, Alloh muhabbatiga yetaklovchi yo'lni targ'ib etgan.

Diniy qarashlarning asosiy maqsadi insonni axloqiy tarbiyalash, uni dunyo quvonchlaridan voz kechib, ruhiy poklikka yetaklash edi. Biroq o'rta asr adabiyotida faqat diniy ruh hukm surmagan. Shu davrda inson shaxsiga, muhabbatga, vatanparvarlikka va hayotiy zavqlarga e'tibor qaratilgan dunyoviy asarlar ham yaratildi. Sharq adabiyotida Nizomiy Ganjaviy, Alisher Navoiy, Hofiz, Sa'diy kabi shoirlar insoniy muhabbat, adolat, do'stlik va axloqiy yetuklikni kuyladilar. "Xamsa" an'analari insoniy va ilohiy muhabbat uyg'unligini ifodaladi.

Yevropa adabiyotida "Roland qo'shig'i", "Beovulf", "Nibelunglar qo'shig'i" kabi dostonlar ritsarlik, mardlik va vatanparvarlik g'oyalarini tarannum etdi. Keyingi

davrlarda Dante Aligeri, Bokkachcho, Chaucer kabi ijodkorlar insoniy ehtiroslar va dunyoviy masalalarni keng yoritdilar. Bu asarlar orqali o'rta asr jamiyatida inson shaxsining qadri va erkinligi haqida yangi qarashlar shakllandi. Bu asarlarda inson shaxsining qadr-qimmat, jamiyatdagi o'rni va dunyoviy hayotning go'zalligi ta'kidlangan. Ko'pincha diniy va dunyoviy qarashlar bir-birini inkor etmagan, balki uyg'unlashgan holda namoyon bo'lgan. Har ikkalasida ham adabiyot inson ruhiyati, ma'naviy kamoloti va ijtimoiy qadriyatlar ifodasiga aylangan. Masalan:

Sharqdagi tasavvufiy she'riyatda ilohiy ishq va dunyoviy ishq bir butun obrazda ifodalangan.

Yevropada Dante "Ilohiy komediya" asarida diniy-falsafiy g'oyalarni dunyoviy san'at darajasiga ko'tardi. Ritsarlik she'riyatida ham vatan va ayolga muhabbat diniy sadoqat bilan uyg'unlashib ketgan. Shu tariqa, o'rta asr adabiyoti jahon madaniyatini boyitgan, xalqlar o'rtasida ma'naviy yaqinlikni mustahkamlagan.

O'rta asr jahon adabiyotida diniy va dunyoviy qarashlar bir-birini to'ldirib, o'zaro boyitib borgan. Natijada adabiyot nafaqat diniy g'oyalarni targ'ib etuvchi vosita, balki inson shaxsini, uning ichki dunyosini, jamiyat hayotini va insoniy munosabatlarni chuqur tasvirlovchi badiiy hodisaga aylandi. Diniy adabiyot o'quvchini axloqiy poklik, ruhiy yuksalish va ilohiy haqiqat sari chorlagan bo'lsa, dunyoviy adabiyot inson his-tuyg'ularini, muhabbat, sadoqat, ezgulik va hayotning go'zalligini badiiy ifoda vositalari orqali yuksak darajada tasvirlab bergan. Shu tariqa o'rta asr adabiyoti insoniyat tafakkurining rivojida, ma'naviy qadriyatlar shakllanishida va badiiy tafakkurning yuksalishida muhim o'rin tutgan.

Natijada o'rta asr adabiyoti faqat ma'naviy-ma'rifiy targ'ibot vositasi bo'lib qolmay, balki inson va jamiyat hayotining murakkabliklarini, ularning ichki olamini, orzu-intilishlarini chuqur yoritgan san'at darajasiga ko'tarilgan. Shu tariqa bu davr adabiyoti keyingi asrlarda rivoj topgan jahon adabiyotining poydevorini yaratib, insoniyat tafakkuri va madaniyatining yuksalishida muhim o'rin egallagan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov, A. Jahon adabiyoti tarixi (O'rta asrlar davri). — Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2018.
2. G'ulomov, M. Adabiyot nazariyasi va jahon adabiyoti tarixidan tanlangan ma'ruzalar. — Toshkent: Fan, 2015.
3. Alisher Navoiy. Xamsa. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1981.
4. Dante Aligeri. Ilohiy komediya. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2008.

QADIMGI YUNON MIFLARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Alijonova Toshtilla Akmal qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti ta'lim yo'nalishi

2-bosqich talabasi

toshtillaalijonova@gmail.com

Ilmiy rahbar: Arzikulova.S.A

Annotatsiya: Mazkur maqolada qadimgi yunon miflari, tarixi, yunon mifalogiyasi xraonalogiyasi, yunon mifalogiyasi qahramonlari, hind mifalogiyasi haqidagi ma'lumotlarga to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Mif, yunon mifalogiyasi, xudolar, Homer, Misr, O'rta Osiyo, Zevs, hind afsonalari

Yunon mifologiyasi - ("mif" - yunoncha "afsona") qadimgi Yunonistonda dunyo va tabiatning kelib chiqishi haqidagi tasavvurlar asosida yaratilgan hikoya va afsonalar. Bu kabi hikoyalarga qadimgi yunon dinining ajralmas qismi bo'lgan: olimpiya xudolari, shuningdek, yarim xudolar, qahramonlar va ularning hayoti haqidagi hikoyalar kiradi. Dastlab og'zaki shaklda bo'lgan bo'lsa-da, o'sha davr shoir va yozuvchilarining xizmati bilan ular bugunga qadar yetib kelgan. Xudolarning paydo bo'lishi, ularning gigantlar va titanlar bilan kurashlari haqida asosan Hesiodning "Teogoniya" (Xudolarning paydo bo'lishi) dostonida qayd etilgan. Shuningdek, yunon mifologiyasining ko'plab afsona va rivoyatlari Homerning "Illiada" va "Odisseya", Rimlik shoir Ovidiyning "Metamorfozala" (Evrilishlar) dostonlarida uchraydi. Yunon afsonalari mil. avv. 3000-yilda Kritdapaydo bo'lgan. Krit aholisi atrof-muhit va tabiat hodisalarini tushunmaganliklari sababli ulardan qo'rqganlar. Ya'ni agar chaqmoq chaqsa, „Biz xudolarning qahrini keltirdik“, deb o'ylaganlar. Shu tariqa, ibtidoiy yunon odamining hayoti tabiiy kuchlardan qo'rquv ostida davom etgan. Bu omil ularning e'tiqodlariga ta'sir ko'rsatgan va dastlabki falak ma'budlarning yerdagi qiyofalari – olimp xudolari: Zevs- momqaldiraq va bulutlar xudosi, ma'budlar ma'budi; Poseydon – dengiz xudosi; Aid – ohirat hoqoni; Gera- Zevsning xotini, osmon ilohasi, ma'budalar malikasi kabilar tasavvuri shakllangan. Yevropa xalqlari tomonidan bir necha asrlik bosqinlardan so'ng, ularning e'tiqodlarida yangi konfiguratsiya paydo bo'ldi va shu sinkretizmdan qadimgi Yunonistonda yig'ilgan afsonalar keng tarqala

boshladi. Yunon mifologiyasiga ko'ra, olamning yaralishi 3ta asosiy bosqichlardan iborat: Xudolar yoshi- dunyo qanday yaratilganligi, birinchi xudolar va odamlarning paydo bo'lishi haqidagi dastlabki hikoyalarni o'z ichiga olgan davr. Bu davr afsonalarida Xaos, Gaiya, Yerdan so'ng, tirik mavjudotlar uchun unumdor va xavfsiz makon qanday paydo bo'lganligi, Tartarus (spektral olam) Eros bilan (muhabbatning hayotiy kuchi) hosil bo'lganligi haqida hikoya qilinadi. Keyin zulmat (Erebos), tun (Nix), samoviy va yerdagi yorug'lik (Eter va Hemera) va osmon (Uran) paydo bo'ldi. Ulardan birinchi samoviy sulolani tugatgan boshqa xudolar va ilohlar paydo bo'ldi, masalan, Gipnos (uyqu), Moiralar, Sikloplar va Gekatonchirlar (50 boshli hayvonlar). Mana shu bosqichda xudolar o'rtasidagi birinchi to'qnashuvlar paydo bo'la boshladi. Bunday to'qnashuvlar Zevsboshchiligida, uning ukalari Demeter, Gera, Hades, Xestiya va Poseydonlar bilan birga bo'lgan. To'qnashuvlar Yunon mifologiyasida taniqli xudolardan bo'lgan ikkinchi sulolaning paydo bo'lishiga olib keldi. Zevsning qizi Afina birinchi odamning yaratuvchisi bo'lgan. Xudolar va odamlar asri – Ushbu bosqichda xudolardan odamlar ko'paya boshlaydi, xuddi Afrodita, Anxislar singari va odamlar xudolar haqida xabardor bo'lib, ular bilan to'qnashuvlarni boshlaydilar. Prometey ilohiy olovni o'g'irlagani bunga yaqqol misoldir. Qahramonlik davri – bu Troyan urushi kabi yarim xudolar va odamlar haqidagi hikoyalarning to'plami. Ushbu davrda buyuk xudolarning obro'si yo'qoladi. Bu davr adabiy namunalari qahramonlik missiyasi bajarilib, og'ir sinovlarni boshdan kechirilishi, mifologik hayvonlar (Teseus va Minotavr) bilan yuzma-yuz turishi yoki o'limga duchor bo'lishlari kerak bo'lgan o'lim odamlari ekspluatatsiyasini yuksaltirishga qaratilgan.

“Mirra - boshqa nomi Smirna; g'oyat go'zal qahramon; daraxtga aylangan.

Skayya - ellikta Danaidlardan biri,

Skif (Gerakl o'g'li) - birinchi shoh; skiflarning asoschisi,

Steropa - pleyada; Atlant va Pleonaning qizi; Aresning sevgilisi,

Stilba - okeanida; Okean va Tetisning qizi

Stimfal, Elat o'g'li - Arkadiya qiroli,

Stimfaliya qushlari - mis tumshuqlari va tirnoqlari bo'lgan yaxshiy qushlar; qanotlarini o'q kabi sochganlar; odamlar va hosillarni yeyishgan; Geraklning oltinchi jasorati,

Tafiy - Poseydonning o'g'li,

Tilanchi Ir - ochko'zligi, beadabligi va jirkanchligi bilan mashhur tilanchi,

Tiphys - Argoning rulchisi; argonavtlar haloskori,

Tirren - 12 shahar asoschisi; kuchli aql zakovatli, kulrang sochli personaj,

Titon - o'lmas qariya,

*Yevdor - Troya urushi ishtirokchisi; tez yuguruvchi va jasur jangchi,
 Yevkleya - kichik xarit; pok ma'buda sifatida hurmat qilingan,
 Yevmel, Admet o'g'li - „Alkestid“ tragediyasining bosh qahramoni,
 Yevmey - Odisseyning sodiq quli,
 Yevney, Yason o'g'li - Yasonning o'g'li; arava poygalari g'olibi,
 Yevriganeya - Edipning xotini”. [2: 89]*

Yevrilox - Krinkning afsunidan qochib qutulib, cho'chqaga aylantirilmagan yagona odam. Mif-dinning buzilgan shakli bo'lib, xalq og'zaki ijodining eng qadimgi davrlarida paydo bo'lgan. U insoniyatning olam haqidagi o'sha davrlardagi tasavvurlarini nafaqat aks ettiradi, balki aniq obrazlar vositasida bo'rttiruvchi e'tiqodiy qarashlarni, to'qimalarni o'zida mujassamlashtirib, koinotning yaratilishi, samoviy jismlarning paydo bo'lishi, o'simliklar va hayvonot dunyosining vujudga kelishi, tabiat hodisalarining sabablari va mohiyati afsonaviy qahramonlar, ma'budlar va ilohlar to'g'risidagi e'tiqodiy qarashlarni o'z ichiga oladi. Dastlabki miflar, mifologik qarashlarning paydo bo'lishida insoniyat sivilizatsiyasi bilan bog'liqlik inobatga olingan holda, mifologiyaning vatani Yunoniston deya e'tirof etiladi. Lekin buni aynan to'g'ri fikr deya olmaymiz. Chunki qadimgi Misr, O'rta Osiya, qadimgi Hindiston miflari ham yunon miflaridan kam tarixga ega emas. Buni obrazlardagi, makon-zamonlardagi o'xshash jihatlarda ham ko'rishimiz mumkin. Ma'lumki, qadimgi yunon sivilizatsiyasi ham, hind vodiysi sivilizatsiya ham juda qadimiy va boy tarixga ega. Ikki xalq mifologiyasida ham shu qadar qadimiylik va anchayin o'xshashliklar mavjud. Ularning afsonalari, xudolari, turli mifologik mavjudotlaridan tortib makon va zamonlarida ham inkor etib bo'lmay o'xshash jihatlarga duch kelamiz. Bir-biridan katta farq qiluvchi ikki madaniyat mifologiyasidagi bu o'xshashliklar g'alati, albatta. Yunon mifologiyasi ham, hind mifologiyasi ham politeistik xarakterga ega. Shu sababdan ikki madaniyatda ham bir nechta xudolar va ma'budalar mavjud. Yunon mifologiyasida bosh xudo Zevsdir. U barcha davlarda eng kuchli jangchi, momaqaldiraq va chaqmoq xudosi hisoblanadi. Hind mifologiyasida esa bu xususiyatlar Indrada uchraydi. Ikkala xudoning ham quroli momaqaldiraq. Ikkala madaniyatda ham bu xudolar ko'pxotinli, hasadgo'y va ko'p o'rinlarda faqat o'zini o'ylaydi. Yer osti saltanati xudosi yunon mifologiyasiga ko'ra Hadesdir. [2: 79] U nihoyatda qattiqqo'l va sovuqqon. Bu xudoning hind mifologiyasidagi hamkasbi Yamadir. Yama-o'lim xudosi. Hades ham, Yama ham ruhlar dunyosi-o'limdan keying hayot uchun javobgardir. Xudolar odamlar balandda yashashadi. Demak, o'z navbatida ularga yerda bo'layotgan hodisalarni yetkazib turuvchu xudolar ham kerak. Bu vazifani yunon mifologiyasida Germes, hindlarda esa Narada bajaradi. Germesning qanotli

poyabzali bor. Narada esa istalgan joyda erkin teleportatsiya qila olish qobiliyatiga ega. Yunon va hind afsonalarida ikki xudo ham ayyor va zukko sifatida tasvirlangan. Shuningdek, ikkalasi ham o'lim dunyosiga erkin sayohat qila oladi. Eros- sevgi xudosi, yunonlarda go'zallik va sevgi ma'budasi Afroditaning o'g'li. Kamadev- lord Vishnu va ma'buda Lakshmining o'gli. Hindlarda istaklar va sevgi xudosi. Ikkala xudoning ham quroli kamon va o'qdan iborat. Zevs va Indraning quroli xudolar tomonidan yasalgan edi. Hindlarda Vishvakarma Indraning qurolini yasagan bo'lsa, yunon madaniyatida bu vazifani Gefest ado etgan. Ikkalasi ham qurilish va memorchilik xudolari hisoblanadi. Yunon mifologiyasida yarim xudolar tushunchasi keng tarqalgan. Ular Xudo yoki ma'buda va o'lik mavjudotlarning avlodlari ekanligi aytiladi. Axilles va Gerkulis yarim xudolar sirasiga kiradi. Bu holat hind mifologiyasida ham mavjud. Mahabharata dostonida tasvirlangan afsonaviy pandavlarning otalari xudolar bo'lishiga qaramay ular o'lik onalardan tug'ilgan edi. Axilles ham Karna ham yarim xudo va mohir jangchilardir. Hind mifologiyasida uchrovchi Karna zirhlangan tanaga ega. Bu uning yengilmasligiga sabab bo'ladi. Axillesni esa onasi go'dakligida Stiks daryosiga botirib olganligi sababli tanasining suv tekkan qismini hech qanday qurolida jarohatlab bo'lmaydi. Bu ikki Xudoning asosiy o'xshash tomoni ham yengilmasligidadir. Xudolarning tug'ilishida ham o'xshashliklarga duch kelamiz. Afsonalarga ko'ra Afina va Kali boshqa xudolarning peshonasidan tug'ilgan. Kali Durganing, Afina esa Zevsning peshonasidan tug'iladi. Ikki madaniyat mifologiyasida ham xohishlariga qarshi o'laroq o'g'irlab ketilgan obrazlar mavjud. Yunon mifologiyasidagi Persefon Hades tomonidan o'g'irlab ketilgan bo'lsa, hindlarda Sita Ravana tomonidan o'g'irlab ketilgan. Yunon mifologiyasi afsona va rivoyatlarga boy. Hind mifologiyasi ham undan qolishmaysdi. Agar ikki xalq afsonalariga nazar solsak, ikkala tomonda ham koinot ustidan muqaddas uchlik hukmronlik qilishini ko'ramiz. Yunonlarda osmon hukmdori-Zevs, yer osti dunyosi hukmdori-Hades, dengiz hukmdori-Poseydon bu uchlikni tashkil qiladi. Hind mifologiyasida esa yaratuvchi-Brahma, himoyachi-Vishnu va vayron qiluvchi-Shiva koinot hukmronlaridir. Bundan tashqari 7 yulduzni bildiruvchi obrazlar ham uchraydi. Bu mif O'rta Osiyoda ham yeti qaroqchi yulduz shaklida mavjud. Yunonlarda ular Pleiades deb ataluvchi 7 opa-singildan iborat yulduz to'plami, hindlarda esa quyoshni ham boshqara oluvchi 7 yorqin yulduz-Saptrishis shaklida mavjud. [3: Yunon eposi Illiada va hind Eposi Ramayana juda ko'p o'xshash va farqli jihatlarga ega. Lekin ular orasidan asosiy o'xshashlik urushning boshlanish sababi va yakunidadir. Ikki dostonida ham urush boshlanishiga ayollar sababchi bo'ladi. Urush yakuniga ko'ra ikkala epos ham fojeaviy yakun topadi. Fojeaviy yakun Xudolar hayotida ham uchraydi. Ikki xalq mifologiyasida

ham qudratli va yengilmas qahramonlar Axilles va lord Krishnaning tovoniga tekkan o'q tufayli vafot etishi bunga misol bo'la oladi. Yunon mifologiyasida ham, hind mifologiyasida ham ikki dunyoni ajratib turuvchi daryolar haqida gap ketadi. Yunonlarda o'liklar dunyosini tiriklar olamidan ajratib turuvchi daryo Axilles botirib olingan Stiks daryosi edi. Hindlarda esa Vaitarani daryosi shu vazifani bajaradi. Joy nomlari haqida gap ketar ekan, ikki xalqda ham tog'lar xudolar uyi, ular yashaydigan joy sifatida tasvirlanadi. Yunonlarda Olim tog'ida o'n ikki xudo yashasa, hindlarning Kaylash tog'ida Shiva va ma'buda Parvati yashardi. Shuningdek, yo'qolgan shaharlar ikki mifologiyada ham uchraydi. Shahrlarning yo'qolishi ham bir xil holatda ya'ni urushdan keyin yuz beradi. Yunonlarning Atlantis afsonaviy oroli Afina urushidan keyin okeanga cho'kib ketgan bo'lsa, Krishna davrida qurilgan Dvarka shahri uning avlodlari o'rtasidagi urushdan so'ng dengizga cho'kib ketadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Qadimgi yunon afsonalari va rivoyatlari" H.A.Kun. rus tilidan Poshali Usmon va Fazliddin Shukur tarjimasi. Zarafshon nashriyoti. Samarqand 2005.
2. Kun N. Qadimgi Yunonistonning afsona va miflari. - Toshkent: O'zbekiston, 2013. 1
3. Sulaymonova F. Sharq va G'arb. - Toshkent: O'zbekiston, 1997.
4. Saidov U. Sharq va G'arb: madaniyatlar tutashgan manzillar. - Toshkent: Yangi asr avlodi, 2009.

SHARQ MUTAFAKKIRLARINING IJODIDA TA'LIM-TARBIYAGA OID QARASHLAR

Abduraxmanova Rushana Anvar qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
talabasi

rushanaanvarovna10@gmail.com

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna
p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya. Maqolada Sharq mutafakkirlarining ta'lim-tarbiya, odob-axloq masalalaridagi qarashlari, islomda bolalar tarbiyasi to'g'risida so'z yuritilgan. Shuningdek, Sharq mutafakkirlarining ijodiy faoliyatidagi ta'lim-tarbiyaga oid yondashuvlar, g'oyalar, qarashlarni yosh avlodning ongiga singdirishda tarbiya usullari va vositalarini bilish, hayotda ulardan to'g'ri foydalanish pedagogik ta'lim jarayonida o'qituvchining pedagogik mahoratidagi muhim xususiyatlardan biri ekanligi ochib berilgan.

Kalit so'zlar. Axloqiy qoida, tarbiya, odob, barkamol inson, insonparvarlik, ma'naviy fazilatlar, umuminsoniy qadriyatlar, milliy qadriyat, milliy tafakkur, islom madaniyati.

Annotation. The article deals with the views of Eastern thinkers on education, morality, and the upbringing of children in Islam. Also, one of the important features of a teacher's pedagogical skills in the process of pedagogical education is the knowledge of the methods and means of education in the creative activity of Eastern thinkers, the methods and means of education in the minds of the younger generation. revealed that.

Keywords. Morality, education, manners, harmonious human being, humanity, spiritual qualities, universal values, national values, national thinking, Islamic culture.

Аннотация. В статье рассматриваются взгляды восточных мыслителей на образование, нравственность и воспитание детей в исламе. Показано, что знание педагогических методов и средств в творчестве восточных мыслителей и их грамотное применение в жизни являются важными признаками педагогического мастерства учителя в процессе педагогического образования.

Ключевые слова. Воспитание, этикет, совершенный человек, гуманность, духовные качества, общечеловеческие ценности, национальная ценность, национальная мысль, исламская культура.

Tarbiya ota-onalarning burchi va farzandlarning haqqidir. "Tarbiya" soʻzi arabcha "robba" fe'lidan olingan boʻlib, oʻstirdi, ziyoda qildi, rioyasiga oldi, rahbarlik qildi va isloh qildi ma'nolarini bildiradi. Musulmon ulamolar "tarbiya"ni bir necha xil ta'rif qilganlar. Jumladan, imom Bayzoviy quyidagicha ta'riflaydi: "Tarbiya bir narsani asta-sekin kamoliga yetkazishdir". Rogʻib Asfihoniy tarbiyani quyidagicha ta'rif qiladi: "Tarbiya bir narsani bir holdan ikkinchi holga oʻtkaza borib, batamomlik nuqtasiga yetkazishdir. Tarbiyaning ma'nolaridan biri, insonning diniy, fikriy va axloqiy quvvatlarini uygʻunlik hamda muvozanat ila oʻstirishdir". Islomda bolalar tarbiyasi ota-onaning eng mas'uliyatli va uzoq davom etadigan burchlaridir. Boshqa burchlar ba'zi ishlarni qilish yoki mulkni sarflash bilan oxiriga yetadi. Ammo tarbiya mas'uliyati bardavom boʻladi. Zotan, ota-onaning farzand ne'matiga haqiqiy shukrlari ham aynan tarbiya mas'uliyatini sharaf bilan ado etish orqali yuzaga chiqadi. Odob masalasini insoniyat tarixida toʻlaqonli ravishda Islom boshlagan, desak mubolagʻa qilmagan boʻlamiz. Islomda kishining hayotidagi har bir narsaning oʻz odobi bor. Dunyodagi odobga bagʻishlangan asarlarning asosini va koʻpiligini Islom xalqlari vakillari tomonidan yozilgan asarlar tashkil qiladi, degan gapda zarracha mubolagʻa yoʻq.

Qadimda Sharq mutafakkirlari tomonidan ilgari surilgan qarashlar hamda gʻoyalar bugungi kunda ham muhim ta'lim-tarbiyaviy manbaa sifatida yoshlar ongi va qalbiga ma'naviy ozuqa berib kelmoqda. Uzoq va boy tarixga ega boʻlgan Markaziy Osiyo xalqlari oʻzining ta'lim-tarbiyaga oid boy merosini yaratib, takomillashtirib, yoshlarni insonparvarlik, ilmparvarlik, mehr-oqibat, mehnatsevarlik, insonlarga va tabiatga doʻstlik, sahiylik kabi umuminsoniy fazilatlar ruhida tarbiyalab kelishgan. Darhaqiqat, ajdodlarimiz tomonidan qoldirilgan bebaho madaniy meros milliy ma'naviyatimizning oʻzagini tashkil etadi. Shu sababli undan bugun yoshlarimizning ta'lim va tarbiyasiga keng foydalanish maqsadga muvofiqdir. Chunki, "Ajdodlarimizdan qolgan meros millatimizning nafaqat oʻtmishi, shuningdek, istiqboli uchun ham kuch va fidoyilik manbai hisoblanadi". Har bir xalqning ta'lim-tarbiyaga oid an'analari borki, ular pedagogik tafakkur taraqqiyotining asosi boʻlib xizmat qiladi va bola tarbiyasi haqidagi tasavvurlar va qarashlarni ifodalaydi. Keyingi yillarda odob-axloq mavzusiga boʻlgan qiziqish anchagina ortdi. Chunki milliy mustaqillikka erishganimizdan soʻng, tarixiy va madaniy merosimizni oʻrganishga boʻlgan ehtiyojning kuchayishi, milliy va diniy hamda ma'naviy qadriyatlarimizning mazmunidagi axloqiy gʻoyalarni bilishga boʻlgan xalqimiz qiziqishlarining ortib borayotganligidir. Ta'lim-tarbiya tizimini insonparvarlik yoʻnalishini tubdan oʻzgartirish va yangi zamon talablari darajasiga koʻtarishning birinchi sharti unga bir

butun tizim sifatida yondashish va shunga muvofiq, ish olib borishdan iboratdir. Yosh avlodda yuksak ma'naviy fazilatlarni kamol toptirish, milliy mafkurani shakllantirish, boy madaniy merosimiz, tarixiy an'analarimizga, umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, Vatanga muhabbat, istiqloq g'oyalariga sadoqat ruhida tarbiyalash mamlakatimizda amalga oshirilayotgan barcha islohotlarning hal qiluvchi omilidir. Insonlar o'zligini chuqur anglashi, mustaqillikning qadrini tobora teran tushunishi, milliy tafakkurning kengayishi va takomillashuvi, tarixiy hurlik, mustaqillik ruhining uyg'onishini ta'minlash ma'naviyat sohasidagi siyosatimizning asosiy maqsadiga aylandi. Taniqli o'zbek pedagogi Abdulla Avloniy "Tarbiya biz uchun yo hayot yo mamot, yo najot yo halokat, yo saodat yo falokat masalasidir",- deb yozgan edi. Mashoyixlarning aytishlaricha, "har bir millatning saodati, davlatlarning tinch va rohati yoshlarning yaxshi tarbiyasiga bog'liqdur". A.Avloniyning "Turkiy guliston yohud axloq" asari yangi usul maktablarining yuqori sinflarida ta'lim va axloqiy tarbiya berish uchun darslik sifatida o'qitilgan. A.Avloniyning asarini chuqur o'rganar ekanmiz, biz o'sha davrda maktablarda o'quvchilarga dars berishda umuminsoniy va diniy qadriyatlari, xalq og'zaki ijodi, Qur'on oyatlari, hadislar, shuningdek, buyuk allomalarimizning hikmatli so'zlaridan imkon qadar keng foydalanganliklarini ko'ramiz. "Milliy madaniyatimiz, xalq ma'naviy boyligining ildizlariga e'tibor berish zarur. Bu xazina asrlar davomida misqollab to'plangan. Tarixning ne-ne sinovlaridan o'tgan. Insonlarga og'ir damlarda madad bo'lgan. Bizning vazifamiz shu xazinani ko'z qorachig'imizdek asrash va yanada boyitish". Milliy taraqqiyotimiz uchun fundamental ahamiyatga ega ushbu fikr, ko'rsatma san'atga oid ilmiy tadqiqotlar uchun ham muhim ahamiyatga egadir. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev yoshlar tarbiyasiga alohida to'xtalib: "Bolalarimizni birovlarining qo'liga berib qo'ymasdan, ularni o'zimiz tarbiyalashimiz lozim. Buning uchun yoshlarimiz bilan ko'proq gaplashish, ularning qalbiga quloq solish, dardini bilish, muammolarini yechish uchun amaliy ko'mak berishimiz kerak. Bu vazifalarni amalga oshirishda biz asrlar mobaynida shakllangan milliy an'analarimizga, ajdodlarimizning boy merosiga tayanamiz". Biz ta'lim va tarbiya tizimining barcha bo'g'inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o'zimizning birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz. Yosh avlod tarbiyasi haqida gapirganda, Abdurauf Fitrat bobomizning mana shu fikrlariga har birimiz, ayniqsa, endi hayotga kirib kelayotgan o'g'il-qizlarimiz amal qilishlarini men juda-juda istardim. Mana, ulug' ajdodimiz nima deb yozganlar: "Xalqning aniq bir maqsad sari harakat qilishi, davlatmand bo'lishi, baxtli bo'lib izzat-hurmat topishi, jahongir bo'lishi yoki zaif bo'lib xorlikka tushishi, baxtsizlik yukini tortishi, e'tibordan qolib, o'zgalarga tobe va qul, asir bo'lishi ularning o'z ota-onalaridan bolalikdan olgan

tarbiyalariga bog'liq",- deya ta'kidlab o'tganlar. Tarbiya o'z navbatida oiladan boshlanar ekan, biz o'z farzandlarimizni baxti-saodatini, kamolini, iqbolini, buyuk inson bo'lib yetishganligini va hayot abadiyligi avlodlar davomiyligini ta'minlaydigan ma'naviy qo'rg'oni bo'lmish o'z oilamizning mustahkamligini ko'rishni istar ekanmiz, demak oilada tarbiyalanuvchilarimizni har tomonlama sog'lom va barkamol etib tarbiyalashda tarbiyaning barcha turlariga e'tiborni kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ota-bobolarimizdan qolgan boy ma'naviy merosning yosh avlodni har tomonlama yuksalishi tizimidagi o'rni va roli o'ziga xos xususiyatga va ko'rinishlarga ega.

Xulosa o'rnida aytganda, tarbiyaning makoni va zamoni bo'ladi va biz sharq mutafakkirlarini tarbiya bo'yicha oltinga teng qarashlarini bugungi zamon va makonga moslashtirib amaliyotga tatbiq etishimiz maqsadga muvofiq. Tarbiya allomalarimiz yozgan pedagogik asarlar al-adaba kitoblarida ham ular yozilgan makon ko'rinib turadi. Hozirgi zamon - sokin yillar emas. Globallashuv, hayot o'ta tezlashgan, taxlikali, murakkab zamon. Tarbiyaning zamoni XXI asr ilgari bobo-momolarimiz duch kelmagan tarbiyaviy vazifalarni, talablarni oldimizga qo'ymoqda. Zamon talablarini sezmasdan, nuqul bobo-momolarimiz bilgan narsalarni takrorlab yashayversak, tarbiyamiz zamondan orqada qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Sh. Mirziyoyev. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimidagi ma'ruzasi.
2. A. Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. Toshkent. 1992.
3. A. Haydarov. Inson kamoloti va milliy-ma'naviy qadriyatlar. Toshkent. 2008.

O'TKIR HOSHIMOVNING “ DUNYONING ISHLARI “ QISSASIDA AYOL VA ZAMON QIYOFASI

Achilova Raxila Baxadir qizi

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti 2 – bosqich talabasi

[*raxilabaxadirova@gmail.com*](mailto:raxilabaxadirova@gmail.com)

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotasiya: Mazkur maqola taniqli yozuvchi O'tkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari" asarini tahli qilish bilan bir qatorda, unda yoritilgan dolzarb mavzularni yangicha baxolashga qaratilgan. Maqolada muallifning asosiy e'tibori O'tkir Hoshimov tomonidan yaratilgan on aobrizining sharq ayoli matonatiy sharq ayoli muruvvatini nechog'li aks etilgani tahli etilgan. Ishdagi umumlashma xulosalar asarning ma'navi-axloqiy qimmatini yoritishga xizmat qilgan.

Kalit so'zlar: Axloq, ona, sharq ayoli, zamon, qissa, hikoya

Tarixiy falsafiy qonuniyat zamonning o'zgarishi atrof-muxit jamiyat va insonning aqliy rivojiga qaramasdan insonning o'zi har doim bir yo'ldan borishi haqida o'zgarmas tamoyilga asoslangan. Qanchalik zamon o'zgarmasin, eng buyuk porloq fazilatlar bor insonlar bilan bir vaqtning o'zida eng yoqimsiz xislatlarga boy insonlar ham yashab o'tishini taqozo etadi. Aynan ushbu qonuniyat asosida Tarix- buyuk o'qituvchi ekanligi ta'kidlangan.

Salkam qirq yil muqaddam O'tkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari" qissasi ushbu ta'kidning dalili sifatida keltirilishi mumkin. O'zining adabiy janriga ko'ra qisqa xayotiy qissalarning jamlanmasi. KO'p xollarda insonlar yig'indisig aqiyoslanishiga qaramasdan ushbu asar o'z ichig anafaqa muallifning onasi fikr mulohazalar va ichki kechinmalari balki zamonning uning atrofidagi insonlarning ichki va tashqi ko'rinishlariga bag'ishlangan.

Qissadagi ona ramzi muallifning faqatgina o'tkan voqealarini tasvirlash bilan chegaralab qolgan yoki o'z onasi timsolida ideal ona obrazini tadbiiq etishga harakat qilgan, deb ta'kidlash o'quvchining asarni to'liq qo'qib tushunchag eg abo'la olmaganligidan dalolat beradi. Muallifning onasi o'z xarakatlari qarashlari fikr-muloxazalari bilan aynan sharq ayoli obrazini to'liq tasvirlaganini ko'rishimiz mumkin.

Zamonning tartibu – taomillari ateistik targ'ibotning jamiyatning barcha jabhalariga qaratilmasdan insoniylik insof singari yuksak sifatlarini saqlab qolish va uni o'z farzandlari tarbiyasida qo'llashi aynan sharq ayollari fazilaridan biridir .

Misoll tariqasida , qissaning ikki afsona hikoyasida muallif onasining barvaqt turib kocha supurib yurishini eslab o'tadi . Und avaqat o'tkani sari akasining onasiga shu ishni qilmasligi haqidagi so'zlariga aloxid ae'tibor qaratishi lozim. Insonning halol mexnat qilib peshon ateri bilan xayot kechirishi dindand xabardorlik sifatida onaning xar qanday xalol kmexnatning aybi yo'qligi borasida ta'kidlab o'tadi . Ushbu xplatning aloxida sazovvor jixato shundaki onaning halol luqma bilan farzandlarning qorni to'q usti bud o'zidagi halovatning mavjudligi uning o'z mexnati bilan g'ururlanishi va insofidan dalolat beradi .

Qissada muallif onasining xislatlari qatorida xayot yo'ida qanchalik mashaqqat ko'rgani qiyinchiliklarni yenganiga qaramasdan bola singari ochi kongil va soda inson bo'ib qolgani o'quvchining e'tiborini o'ziag tortadi . Bunda qarz hikoyasi ushbu fikrni yabna bir bor ta'kidlab o'tadi . Onaning o'z bolalariga bo'lgan muxabbati ularning yoshligidagi urush girdobi yo'qchilik va bir burda nonga zor bo'lib yashagannlari begona bolalarga bo'lgan meznri yana bir bor ko'tardi . O'z nafaqa puli xisobidan qo;shnilarning bolalariga kiyim - kechak , oyoq kiyim va velasiped kabi zarur narsalarni olib bergani onaning farzandlaruga vaqtida olib berolmagani hamda mexrini ulash aolmagani sifatida baxolanishi mumkin. Psixologik jixatdan inson o'z xayoti davomida ma'lum xayotiy bosqichlarni bosib o'tishga muqarrardir . Agarda u ushbu bosqichlardan o'z vaqtida o'tolmasa keyinchalik o'tishga majburdir. Shu singari mexrnoing o'lchamli qiymatli ko'rinishi ham onaning bolaga nisbatan e'tiboridir . Agarda ushbu mexr inson qalbidan o'z yo'lini topib ulashilmasa kelgusida armonga aylanishi mumkin .

Umumiy jixatdaan insonning hayoti 3 yoshga to'lguniga qadar ucburchak (ona boal ota) ichida ulg'ayishi keyinchali esa barcha boshq aomiltasirida tarbiyalanishi tabiiydir . Qissadan shuni ko'rish mumkinki muallif ham ushbu tamaldan yiroq emas . O'zining ichki ko'nikmalari va boshqa insonlardan ko'rgan noxakliklariga qaramasdan unibng ham shu insonlar singari asta sekinlik bilan jamiyat ta'siri ostid asalbiy tomong ao'zgarishini ko'rsatadi.

Qissada yoritilgan muxitdan shuni ko'rish mumkinki insof va adolat jixatidan sho'ra davridagi ijtimoiy atrof muxit zamonaviydan farqlanmaydi. Balki kop xollarda insonlarni chegaralab turuvchi din mexanizmlari davlatga o'tganidan dalolat beradi .

Tarozing ikkinchi yana bir muxim pallasi sifatida insonning tarbiyasig abo'lgan kuchli impuls beruvchi xislarlarini ta'kidlash joiz . Adabiy asar o'z jixatlari bilan ilmiy

materialdan keskin farq qilib, insonning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish uning hayotni “sezish”ga bo‘lgan intilishini rag‘batlantirishga qaratilgan. Xulosa qilib ta’kidlash mumkinki muallif tomonidan ilgari surilgan isnoniylik, tarbiya va ona tsuhunchalari ushbu qissa bilan to‘liq o‘quvchiga yetkazilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Gandi, I. (2018) Indira Gandi hayoti va siyosiy faoliyati. Hindiston milliy kongresi oldidagi nutqi. – Moskva
2. Ahmad, S. Dunyoning ishlari qissasi haqida (electron kitob)
3. Vagner, V. (2005) Qiyosiy psixologiya biologik asoslari. - Aql va idrok.
4. Aryes, F. (2019) Go‘dak va eski tartib davridagi oilaviy hayot. Hayot bosqichlari bo‘limi. – Nyu York : Fenci.
5. Umumiy siyosatshunoslik lug‘ati. (2018).- Moskva.

KLASSITSIZM NAZARYASI. ISPANIYA, FRANSUZ VA INGLIZ KLASSITSIZMI.

Xolmamatova Arofatxon Komiljon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 2-bosqich talabasi

xolmamatovaarofat7@gmail.com

Ilmiy rahbar: Gulandom Tog'ayeva,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti dotsenti

Email: g.togayeva@cspu.uz

Annotatsiya: Mazkur maqolada klassitsizm adabiy-estetik oqim sifatida nazariy jihatdan tahlil etiladi hamda uning Yevropa mamlakatlaridagi – xususan, Ispaniya, Fransiya va Angliyadagi rivojlanish bosqichlari o'rganiladi. Asosiy e'tibor ushbu oqimning shakllanishiga ta'sir ko'rsatgan tarixiy, falsafiy va madaniy omillarga, shuningdek, klassitsizmning har bir mamlakatda o'ziga xos xususiyatlari va namoyandalari orqali qanday ifodalangani masalasiga qaratilgan

Kalit so'zlar: Klassitsizm, adabiy nazariya, Ispaniya, Fransiya, Angliya, estetika, madaniy tarix, milliy o'zlik.

Annotation: This article provides a theoretical analysis of classicism as a literary and aesthetic movement and examines its development in European countries, particularly in Spain, France, and England. The focus is on the historical, philosophical, and cultural factors that influenced the formation of classicism, as well as on the specific features and key representatives of this movement in each country.

Keywords: Classicism, literary theory, Spain, France, England, aesthetics, cultural history, national identity.

Аннотация: В данной статье классицизм рассматривается как литературно-эстетическое направление с теоретической точки зрения, а также исследуются этапы его развития в странах Европы — в частности, в Испании, Франции и Англии. Основное внимание уделяется историческим, философским и культурным факторам, повлиявшим на формирование классицизма, а также специфическим чертам и представителям этого направления в каждой из стран.

Ключевые слова: классицизм, литературная теория, Испания, Франция, Англия, эстетика, культурная история, национальная идентичность.

Klassitsizm (lotincha: *classicus* — namunaviy) — antik davrda o'z rivojining yuqori cho'qqisiga erishgan qad. Yunon va Rim san'ati merosida shakllanib, unga taqlid qilish natijasida yuzaga kelgan adabiyot va san'atdagi uslub, yo'nalish. Quroq tarafdorlari XVII—XIX-asrlarda Fransiyada, keyinroq Yevropaning boshqa mamlakatlarida Uyg'onish davri an'alarini davom ettirgan holda (inson aql zakovatiga ishonish, antik davr yaratgan ideal mutanosiblikni va nisbatlarni tan olish va e'zozlash), o'z zamonasining ijtimoiy hamda estetik talablariga javob tariqasida vujudga kelgan. Antik davr mifologiyasi (rivoyatlari), tavrot voqealariga murojaat qilib, ulardan olingan syujetlar orqali o'z davrlarining etik — axloqiy va siyosiy muammolarini ko'tarishta harakat qildilar. Quroqda ham umumlashma asar yaratish asosiy masala hisoblanadi, asarlar birmuncha vazmin, ritm va nafis musiqaviylikka intilish asosida yaratildi. [1.] Odatda, Quroq rivoji tarixi 2 bosqichga ajratiladi. 17-asr Fransiyada shakllangan Quroq o'zida absolyutizm g'oyalarini ifodalagan bo'lsa, 18-asrga kelib Quroq yangi dunyoviy ideallar, ma'rifatparvarlik g'oyalari va oddiy xalq orzu-istaqlari va intilishlariga asoslangan ideallarga tayangan holda rivojlandi. Quroqga xos belgilar dastlab Italiya nafis san'atida (16-asrning 2-yarmi) paydo bo'lgan (A. Palladio, J. Vinola, S. Serlio, J. Bellori nazariy va amaliy faoliyatida, shuningdek, Bolonya akademik maktabi rasmiy hujjatlari va hokazo), 17-asr ga kelib Fransiyada barokko tamoyillariga qarshi kurashda Quroq ildamlab, yaxlit uslubiy tizimga, 18-asrga kelib umumevropa uslubiga aylandi.[2.]

Adabiyotda Klassitsizm adabiyotni ijtimoiy hayot taraqqiyoti talablari bilan uzviy aloqada bulishini taqozo etdi va shu bilan adabiyot hamda san'at (ayniqsa teatr)ning o'z zamonasining ilg'or pozitsiyasida turib rivojlanishiga xizmat qildi. Ammo Klassitsizmning dogmata aylangan ojiz tomonlari adabiyot taraqqiyotiga ma'lum darajada to'sqinlik qildi. Klassitsizm hayotni izchil haqqoniyat bilan emas, balki "tozalab", ma'lum ijtimoiy va estetik talablar qolipiga solib tasvirlashni talab etdi. Bu bilan adabiyotda izchil realizmning paydo bo'lishiga, ijodning keng va erkin rivojlanishiga sabab bo'ldi.

Klassitsizm da adabiy janrlar "oliy" va "past" tarzda tasniflanib, ular orasiga qat'iy chegara ham qo'yilgan. "Oliy" janrga tragediya, epopeya va qasida kiritilgan, ularda davlat xayoti, tarixiy voqeahodisalar, miflar tasvirlangan va ularning asosiy qahramonlari qumondonlar, davlat boshliqlari, mifologik personajlar, din peshvolari bo'lgan. Klassitsizmning "past" janriga esa komediya, satira va masal kiritilgan. Bo'larda urt ahol insonlarning kundalik hayotidan olingan voqea-hodisalar tasvirlanishi ko'zda tutilgan. Har bir janr orasida shu kabi aniq farqlar bo'lgan. Yuksak va past, tragik va komik holatlar tasvirining aralashib ketishiga yo'l qo'yilmagan. K.da

tragediya yetakchi janr qisoblanadi. Klassitsizmning bu "oliy" janri fransuz dramaturglari (P. Kornel, J. Rasin) ijodida yuksak darajaga kutarilgan bo'lsa, "past" janrlar sanalgan masal (J. Lafonten), satira (N. Bualo), komediya (Molyer) ham o'zining oliy nuqtasiga kutarilgan. K.ning estetik asoslari Bualoning "She'riy san'at" (1674) dostonida bayon etilgan.[3.]

Mazkur yo'nalish Yevropa mamlakatlari adabiyotiga ham kirib bordi. Angliyada Aleksandr Pop (1688—1744), Jozef Addison (1672-1719), Italiyada Vattorio Alferi (1749—1803), Germaniyada I. V. Gyote (1749—1832), F. Shiller (1759—1805), Rossiyada A. P. Sumarokov (1717—77), Ya. B. Knyajnin (1740—91) va boshqa ijodkorlarning asarlarida yetakchilik qildi. 18-asr oxiri va 19-asr boshida K. Yevropada tanaz-zulga uchradi. U hayot bilan aloqasini tobora yo'qotib, tor shartlilik doirasida deysinib qoldi. Shundan so'ng 19-asrda adabiyotdagi K. o'rnini boshqa ijodiy metod va adabiy-estetik yo'nalishlar egalladi. Klassitsizm jahon madaniyati tarixida insoniyatning ma'naviy ma'rifiy tafakkuri va estetik didiga jiddiy ta'sir etadigan g'ozal asarlarga asos bo'lgan metod sifatida qoldi.[4.]

Klassitsizm Yevropa madaniyati va adabiyotida XVII—XVIII asrlarda yetakchi estetik oqimlardan biri sifatida shakllangan bo'lib, u qadimgi yunon va rim adabiyoti, san'ati hamda falsafiy qarashlariga tayanadi. Ushbu adabiy-estetik oqimda tartib, mantiqiylik, aql ustuvorligi va san'atdagi an'analarga sodiqlik asosiy mezon sifatida qaralgan. Klassitsizm Yevropaning turli mamlakatlarida har xil sharoitda rivojlangan bo'lib, har bir hududda o'ziga xos milliy xususiyatlar bilan boyigan. Ushbu maqolada Ispaniya, Fransiya va Angliya adabiyotlarida klassitsizmning shakllanishi va rivojlanishiga bag'ishlangan nazariy tahlil keltiriladi.[5.]

Fransuz klassitsizmi Fransuz klassitsizmi klassitsistik adabiyotning eng mukammal va tizimli namunasi. U XVII asrda, ayniqsa Lyudovik XIV davrida davlat siyosati darajasiga ko'tarilib, saroy san'ati sifatida rivoj topdi. Fransuz klassitsizmining asosiy nazariy asoslari Aristotelning "Poetika" asariga tayanadi. Bu oqimda "uch birlik qonuni" — vaqt, joy va harakat birligi — qat'iy ravishda qo'llanilgan. Janrlar ierarxiyasi mavjud bo'lib, tragediya oliy janr, komediya esa quyi janr hisoblangan. Fransuz klassitsizmining yetakchi namoyandalari orasida Pyer Kornel, Jan Rasin va Molyer kabi dramaturglar alohida o'rin egallaydi. Ularning asarlarida inson tabiati, axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy tartib mavzulari ilgari suriladi.

Ispan klassitsizmi Ispaniyada klassitsizm fransuz va italyan madaniy ta'siri ostida shakllandi. Bu yo'nalish ayniqsa XVIII asrning ikkinchi yarmida, ma'rifatchilik ruhining kuchayishi bilan rivoj topdi. Ispan klassitsizmida diniy-madaniy motivlar kuchli bo'lib, u ko'pincha dramatik janrlarda, ayniqsa komediya va didaktik pyesalarda

namoyon bo'lgan. Tomas de Iriarte, Gaspar Melchor de Jovellanos va Leandro Fernandez de Moratin kabi yozuvchilar klassik adabiyot me'yorlarini ispan ijtimoiy hayotiga moslashtirishga harakat qilganlar. Ispan klassitsizmida ma'rifatparvarlik va axloqiy tarbiya asosiy mavzulardan biri bo'lgan.

Ingliz klassitsizmi Ingliz adabiyotida klassitsizm XVII asrning oxiri va XVIII asrda kuchaygan. U "neoklassitsizm" yoki "Augustan Age" (Avgust davri) deb ataluvchi bosqichda ayniqsa rivoj topgan. Ingliz klassitsizmi fransuz klassitsizmiga nisbatan erkinroq bo'lib, adabiy shakllar va mavzularda ko'proq tajriba va individual yondashuvlar ko'zga tashlanadi. Bu davrda klassik qadriyatlar aql, tartib, muvozanat, axloqiylik va didaktik ruh orqali ifodalangan. Aleksandr Pop, Jon Dryden, Samuel Jonson kabi yozuvchilar ingliz klassitsizmining yorqin vakillaridir. Ularning asarlarida klassik muvozanat va tanqidiy tafakkur asosiy o'rinda turadi.

Klassitsizm Yevropa adabiyoti va madaniyatida chuqur iz qoldirgan, aniq estetik va ijtimoiy mezonlarga tayanuvchi kuchli badiiy yo'nalish hisoblanadi. Ushbu nazariy-estetik tizim turli mamlakatlarda o'ziga xos rivojlanish yo'lini bosib o'tgan bo'lsa-da, uning asosiy tamoyillari – aql ustuvorligi, me'yordagi go'zallik, janrlar orasidagi qat'iy farqlilik, didaktik ruh va axloqiy ideallar barcha hududlar uchun umumiy bo'lib qoladi. Fransuz klassitsizmi o'zining tizimliliigi va Aristotel poetikasiga tayanuvchi qat'iy qonun-qoidalar bilan ajralib turadi. U san'atni davlat siyosatining bir qismiga aylantirib, adabiyotda tartib, mantiq va ideallashtirilgan obrazlarni yetakchi darajaga olib chiqdi. Ispan klassitsizmi esa diniy-ma'rifiy yo'nalishdagi o'ziga xos dramatik asarlar orqali xalqni tarbiyalash va ma'rifatparvarlik g'oyalarini targ'ib qilishga qaratilgan edi. Ingliz klassitsizmi esa klassik qadriyatlarni ingliz madaniyati va jamiyatiga mos ravishda qayta talqin etib, erkinlik va tanqidiy tafakkurni ilgari surdi.[6.]

Xulosa qilib aytganda, klassitsizm nazariyasi va amaliyoti Yevropa adabiyotida umumiy tamoyillar asosida shakllansa-da, u har bir mamlakat adabiyotida o'ziga xos milliy mazmun bilan boyidi. Bu holat klassitsizمنى universal estetik tizim bo'lishi bilan birga, milliy badiiy tafakkur va tarixiy-madaniy jarayonlarga hamohang rivojlanganligini ko'rsatadi. Klassitsizm, o'z davrida estetik va axloqiy mezonlarni mustahkamlash orqali, jahon adabiyoti taraqqiyotida muhim bosqich bo'lib xizmat qilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. G'afurov, A., Matyoqubov, A. **Adabiyotshunoslikka kirish**. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2007.

2. Sultonova, D. **Yevropa adabiyoti tarixi**. – Toshkent: Fan, 2003
3. Karimov, E. **G'arb adabiyoti tarixi**. – Toshkent: O'qituvchi, 1995
4. Qodirov, M. **Adabiy-estetik qarashlar evolyutsiyasi**. – Toshkent: O'zbekiston, 2008.
5. Hainsworth, Peter, and David Robey. *The Oxford Companion to Italian Literature*. – Oxford University Press, 2002.
6. Bualo, N. *She'riy san'at* ("L'Art poétique"). – O'zbek tilidagi tarjima yoki ruscha manba asosida.

JAHON KLASSIKASI VA O'ZBEK ADABIYOTI: TA'SIR VA UYG'UNLIK

Abduraimova Nigora Shokir qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

2 - bosqich talabasi (kechki)

abduraimovanigora597@gmail.com

Ilmiy rahbar: Gulandom Tog'ayeva,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti dotsenti

Email: g.togayeva@cspu.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada jahon klassikasi va o'zbek adabiyoti o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik va uyg'unlik ko'rib chiqiladi. Birinchi qism jahon klassiklarining insoniyatning umumbashariy madaniy merosi sifatidagi o'rni, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini shakllantirishga bag'ishlangan. Ikkinchi bo'limda o'zbek adabiyotining o'ziga xos xususiyatlari, tarixiy ildizlari, milliy janrlar rivojiga jahon mumtoz adabiyotining ta'siri, o'ziga xos xususiyatini saqlab qolish masalalari yoritilgan. Badiiy an'analarni boyitib, zamonaviy o'zbek adabiyoti rivojiga xizmat qilayotgan madaniyatlar muloqotiga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Kalit so'zlar: jahon klassikasi, o'zbek adabiyoti, madaniyati, totuvligi, an'analari, merosi, madaniyatlar muloqoti, ma'naviy qadriyatlar.

Abstract: This article examines the relationship and harmony between world classics and Uzbek literature. The first part is devoted to the role of world classics as a universal cultural heritage of humanity, shaping spiritual and moral values. The second part explores the specific features of Uzbek literature, its historical roots, the influence of world classics on the development of national genres, and the preservation of its distinctive character. Particular attention is paid to the dialogue of cultures, which enriches artistic traditions and contributes to the development of modern Uzbek literature.

Keywords: world classics, Uzbek literature, culture, harmony, traditions, heritage, dialogue of cultures, spiritual values.

Аннотация: В статье рассматриваются взаимосвязь и гармония мировой классики и узбекской литературы. Первая часть посвящена роли мировой классики как универсального культурного наследия человечества, формирующего духовные и нравственные ценности. Во второй части раскрывается специфика узбекской литературы, её исторические корни, влияние

мировой классики на становление национальных жанров и сохранение самобытности. Особое внимание уделяется диалогу культур, который обогащает художественные традиции и способствует развитию современной узбекской литературы.

Ключевые слова: мировая классика, узбекская литература, культура, гармония, традиции, наследие, диалог культур, духовные ценности.

Jahon klassikasi: jahon mumtoz asari zamon changiga botgan eski kitoblar to'plamidan ham ko'proq. Ular turli davrlar va madaniyatlarning ma'naviy tajribasini to'plagan tirik, pulsatsiyalanuvchi organizm, insoniyatning boy merosidir. Ularda antik davr mualliflarining hikmatlari, Yevropa mutafakkirlarining falsafiy mulohazalari, Sharq shoirlarining lirik kuchi, turli xalq faylasuflarining teran mulohazalari to'qilgan [1.220 b.]. Ular shunchaki asarlar to'plami emas, balki bizning dunyo haqidagi tushunchamiz va undagi o'rnimizni belgilab beruvchi tsivilizatsiyaning asosiy madaniy kodeksidir.

Esxil va Sofoklning qadimiy tragediyalaridan tortib, hayot va o'lim haqidagi abadiy savollarni o'rganib, G'arb tafakkuriga asos solgan Platon va Aristotelning falsafiy teranligigacha, Dante Aligerining she'riy mahoratidan tortib, ezgulik va yovuzlik to'qnashuvlari bilan sug'orilgan Shekspir dramalarigacha. Dostoevskiy inson qalbining chuqurligini, Xayyomning jozibali she'rlarini va buddist sutralarining hikmatlarini o'rganar ekan - jahon klassikasi butun murakkabligi va ko'p qirraliligi bilan insoniyat tajribasi panoramasini ifodalaydi [2.480 b.].

Jahon klassikasi, xoh "Iliada" dostoni, xoh Safo lirik she'riyati bo'lsin, u hamisha umuminsoniy qadriyatlarni o'zida mujassam etgan. Ular erkinlik va mas'uliyat, hayot va o'limning ma'nosi, shaxsning jamiyatdagi o'рни va uning atrofidagi dunyo bilan munosabatlari haqida fikr yuritishga undaydi. Bular nafaqat badiiy jihatdan mukammal matnlar, balki murakkab dunyoda harakat qilishimizga yordam beradigan abadiy axloqiy kompasdir [3.190 b.].

Jahon klassiklarining milliy adabiyot rivojiga ta'sirini ortiqcha baholash qiyin. Ular ilhom manbai, janrlar, uslublar va hikoyalar uchun namuna bo'lib xizmat qiladi. Jahon mumtoz asarlarini o'rganish orqali turli mamlakatlar yozuvchilari o'zlarining buyuk salaflari bilan muloqotga kirishadi, ularning ijodiy salohiyatini boyitadi, milliy o'ziga xosligini jahon madaniyati nigohida shakllantiradi.

Bu madaniy almashinuvda jahon durdonalarining tarjimalari muhim o'rin tutadi. Ular xalqlar o'rtasida o'zaro tushunishni, dunyoqarashni kengaytiradi va bag'rikenglikni tarbiyalaydi. Tarjimalar tufayli jahon klassikasi kengroq auditoriya

uchun ochiq bo'lib, insoniyatning ma'naviy boyishiga va yagona madaniy makonning shakllanishiga hissa qo'shadi.

Ammo shuni yodda tutish kerakki, jahon klassikasini o'rganish shunchaki ma'lumotni passiv singdirish emas. Bu faol tushunish jarayoni, matn bilan dialog, uning yaratilish konteksti va zamonaviy dunyoga aloqadorligini tushunishga urinish. Shundagina jahon klassikasi hayotimizni chinakamiga boyitib, o'zimizni va atrofimizdagi dunyoni yaxshiroq tushunishimizga yordam beradi. Axborot oqimi shiddat bilan kechayotgan davrda jahon klassikasiga murojaat qilish o'z-o'zini chuqur bilish va azaliy insoniy qadriyatlarni anglash harakati bo'lib qolmoqda.

Zamonlar orasidagi ko'pri. O'zbek adabiyoti buyuk madaniyat va an'analar chorrahasida vujudga kelgan jo'shqin va o'ziga xos hodisadir. Uning kelib chiqishi zamonlar tumanlarida yo'qolib, o'rta asr Sharq adabiyotining bebaho yodgorliklariga borib taqaladi. Bu davrning cho'qqisi, shubhasiz, Alisher Navoiy ijodi bo'lib, uning she'riy merosi nafaqat o'zbek xalqining ma'naviy buyukligi timsoliga aylangan, balki turkiy va fors adabiyoti rivojiga ham katta ta'sir ko'rsatgan. Fors va turkiy tillarning mohir ustasi Navoiy o'z asarlarida Sharq an'alarini mumtoz va Yevropa madaniyati unsurlari bilan mohirona uyg'unlashtirib, o'zbek adabiyotining keyingi taraqqiyotiga zamin yaratdi [4.600].

19—20-asrlarda o'zbek adabiyoti jadal rivojlanish davrini boshidan kechirdi, jahon mumtoz adabiyoti, xususan, rus adabiyoti bilan tinimsiz muloqotda bo'ldi. Furqat, Muqimiy, Hamza Hakimzoda Niyoziy kabi yozuvchi va shoirlar, undan keyingi avlodlar – Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Abdulla Qahhor rus va Yevropa nasriga xos realistik uslublarni puxta egalladilar. Biroq, bu milliy o'zlikni yo'qotishga olib kelmadi. Aksincha, ular jahon badiiy tajribasini o'ziga xos milliy lazzat, til va obrazlar bilan beg'araz uyg'unlashtirib, o'zining chuqurligi va dolzarbligi bilan hamon o'quvchilarni hayratga soladigan asarlar yaratishga muvaffaq bo'ldi. Dasht, qadimiy shaharlar, o'zbek xalqining maishiy hayoti va an'analari tasvirlari ular hikoyalarning ajralmas qismiga aylanib, o'ziga xos badiiy olam yaratdi [5.350].

Shunisi qiziqki, jahon klassiklarining ta'siri nafaqat ma'lum adabiy vositalardan foydalanishda, balki abadiy falsafiy muammolarni tushunishda ham namoyon bo'ldi. O'zbek adiblari jahon adabiyoti asarlaridan ilhomlanib, muhabbat, ozodlik, hayot mazmunini izlash mavzularini o'z milliy tajribasi va mentaliteti prizmasidan qayta talqin qildilar. Bu samarali muloqotni zamonaviy o'zbek adabiyoti davom ettirmoqda.

Erik Fayzullaev, Elchin Saidov, Xurshida Davrona va boshqa ko'plab mualliflar o'z milliy o'ziga xosligiga sodiq qolgan holda global mavzularga murojaat qilib, umuminsoniylikka intilishlarini namoyon etadilar [6.420]. Ular yangi adabiy

shakllardan foydalanib, janrlar bilan tajriba o'tkazadilar, o'zbek adabiyotini yangicha mazmun va badiiy yechimlar bilan boyitadilar. Shu bilan birga, ularning asarlari markazida hamisha o'zbek ruhi, dunyoni o'ziga xos idrok etishi, boy ichki dunyosi turadi.

G'arb adabiyotining ta'sirini zamonaviy hikoya uslublaridan foydalanishda, personajlarning psixologik teranligini o'rganishda, postmodernistik nasr kabi yangi janrlarning rivojlanishida ko'rish mumkin. Biroq, milliy o'ziga xoslik madaniy kontekstni tasvirlashda, milliy naqshlardan foydalanishda va o'ziga xos lingvistik uslubda yaqqol ko'rinad [6.275 b.]. Bu global va milliy tendentsiyalarning o'ziga xos sintezini yaratadi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, jahon va o'zbek adabiyoti o'rtasidagi o'zaro ta'sir uzluksiz muloqotni ifodalaydi, unda jahon klassiklari ilhom va badiiy tajriba manbai bo'lib xizmat qilsa, o'zbek adabiyoti bu tajribani ijodiy qayta ishlab, milliy did, o'ziga xos dunyoqarash bilan boyitadi. Madaniyatlarining bu muloqoti o'zbek adabiyotini nafaqat milliy merosning muhim qismiga, balki jahon adabiyotiga qo'shayotgan salmoqli hissasiga, xalqlar o'rtasidagi o'zaro hamjihatlik va yaqinlashuvga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aristotel. Poetika. – Moskva: Nauka, 1990. – 220 b.
2. Dante Aligeri. Ilohiy komediya. – Sankt-Peterburg: Azbuka, 2015. – 480 b.
3. Shekspir U. Hamlet. – Moskva: Eksmo, 2018. – 190 b.
4. Navoiy A. Xamsa. – Toshkent: Fan, 1991. – 600 b.
5. Qodiriy A. O'tkan kunlar. – Toshkent: Yozuvchi, 1994. – 350 b.
6. Cho'lpon. Kecha va kunduz. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2017. – 420 b.

O'ZBEK VA JAHON DRAMA SAN'ATI

Rahmatullayeva Yasmina

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi

2-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Gulandom Tog'ayeva,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti dotsenti

Email: g.togayeva@cspu.uz

Annotatsiya : Ushbu maqola o'zbek va jahon drama san'ati rivojlanishining tarixiy bosqichlari, janr xususiyatlari hamda estetik yo'nalishlarini qiyosiy tahlil qiladi. Alisher Navoiy davridan boshlab Hamza, Cho'lpon, Abdulla Qahhor kabi ijodkorlarning asarlari misolida milliy dramaturgiyaning shakllanishi, uning turli davrlardagi ijtimoiy-ma'naviy vazifalari yoritiladi. Shu bilan birga, Shekspir, Molyer, Ibsen, Brext singari jahon dramaturgiyasining yirik namoyandalari asarlaridagi dramatik to'qnashuvlar, syujet qurilishi va qahramon xarakteri o'rtasidagi uyg'unlik hamda tafovutlar ilmiy nuqtai nazardan ko'rib chiqiladi. Maqola Sharq va G'arb drama maktablarining o'zaro ta'siri, milliy va umuminsoniy qadriyatlarning san'atdagi ifodasi, zamonaviy teatr jarayonlari bilan bog'liq masalalarni ham qamrab oladi.

Kalit so'zlar : o'zbek dramaturgiyasi, jahon drama san'ati, Alisher Navoiy, Hamza, Cho'lpon, Shekspir, Molyer, Ibsen, Brext, teatr, qiyosiy tahlil, syujet, obraz, milliy qadriyat.

Abstract: This article provides a comparative analysis of the historical development, genre characteristics, and aesthetic principles of Uzbek and world drama. Focusing on the works of Alisher Navoi, Hamza, Cholpon, and Abdulla Qahhor, it explores the evolution of national dramaturgy and its social and cultural functions across different periods. At the same time, the study examines the dramatic conflicts, plot structures, and character portrayals found in the works of Shakespeare, Molière, Ibsen, and Brecht. The paper highlights the mutual influence between Eastern and Western dramatic traditions, the reflection of both national and universal values in theatrical art, and contemporary trends shaping modern theatre.

Keywords : Uzbek dramaturgy, world drama, Alisher Navoi, Hamza, Cholpon, Shakespeare, Molière, Ibsen, Brecht, theatre, comparative analysis, plot, character, national values.

Аннотация: В данной статье рассматриваются исторические этапы развития узбекского и мирового драматического искусства, жанровые особенности и эстетические направления в сравнительном аспекте. На примере творчества таких писателей, как Алишер Навои, Хамза, Чулпон, Абдулла Каххар, освещается формирование национальной драматургии и её социально-нравственные функции в разные периоды. Наряду с этим анализируются драматические конфликты, сюжетное построение и гармония между характером героя и развитием действия в произведениях выдающихся представителей мировой драматургии — Шекспира, Мольера, Ибсена и Брехта. В статье также рассматриваются вопросы взаимовлияния восточной и западной театральных школ, отражение национальных и общечеловеческих ценностей в искусстве, а также современные тенденции театрального процесса.

Ключевые слова: узбекская драматургия, мировое драматическое искусство, Алишер Навои, Хамза, Чулпон, Шекспир, Мольер, Ибсен, Брехт, театр, сравнительный анализ, сюжет, образ, национальные ценности.

Drama san'ati – insoniyatning ma'naviy va estetik tajribasini yoritishda eng ta'sirchan adabiy janrlardan biridir. Qadim zamonlardan buyon sahna san'ati jamiyatning madaniy taraqqiyotida beqiyos o'rin tutib keladi. Dunyo adabiyoti tarixida qadimgi yunon tragediyalari, hind sanskrit dramasi, Yevropa Uyg'onish davri teatrining o'lmas namunalari dramaturgiya taraqqiyotining asosiy poydevorini yaratgan bo'lsa, o'zbek drama san'ati ham o'zining boy an'anaviy ildizlari bilan ajralib turadi.[1.]

O'zbek dramaturgiyasi shakllanishida xalq og'zaki ijodi, masalan, dostonlar va xalq teatrlari muhim manba bo'lib xizmat qilgan. Alisher Navoiy "Farhod va Shirin" hamda "Layli va Majnun" singari dostonlarida keyinchalik sahna asariga asos bo'ladigan kuchli dramatik unsurlarni namoyon etdi. XX asr boshlarida Hamza, Cho'lpon, Abdulla Qahhor singari ijodkorlar milliy dramaturgiyani yangi bosqichga olib chiqib, ijtimoiy-ma'naviy islohotlarning badiiy ifodasini yaratdilar.[2.]

Jahon dramaturgiyasi esa o'zbek sahna san'ati rivoji uchun doimo muhim ilhom manbai bo'lib kelgan. Shekspirning inson ruhiyati va irodasini chuqur tasvirlovchi tragediyalari, Molyerning ijtimoiy-satirik komediyalari, Ibsenning jamiyat va shaxs munosabatini tadqiq etuvchi dramalari, Brextning epik teatr konsepsiyasi – bularning barchasi o'zbek dramaturgiyasiga badiiy uslub, syujet qurilishi va sahna madaniyati jihatidan sezilarli ta'sir ko'rsatgan.[3.]

Mazkur maqolada Sharq va G'arb dramaturgiyasining o'zaro aloqasi, milliy sahna san'atining jahon madaniy jarayonidagi o'rnini, hamda hozirgi zamon teatrining yangi yo'nalishlari xususida batafsil mulohazalar yuritiladi. Bu qiyosiy yondashuv o'zbek drama san'atini yanada kengroq kontekstda o'rganish, uni umumbashariy badiiy meros bilan uyg'unlikda ko'rish imkonini beradi.

1. O'zbek dramaturgiyasining tarixiy ildizlari

O'zbek drama san'ati asrlar davomida xalq og'zaki ijodining boy an'analari, masalan, dostonlar, qo'g'irchoq teatri va xalq tomoshalaridan oziqlanib rivojlandi. Qadimgi marosim o'yinlari, qo'shiq va raqslar dramatik ifodaning dastlabki ko'rinishlari sifatida xizmat qilgan. Alisher Navoiy asarlarida ham keyinchalik sahna asarlari uchun zarur bo'lgan dramatik unsurlar ko'zga tashlanadi. U yaratgan "Farhod va Shirin", "Layli va Majnun" singari dostonlarda murakkab konflikt, chuqur ruhiy kechinmalar, sahnaviy dialog va kuchli drammatizm borligi bois, bu asarlar o'zbek dramaturgiyasining adabiy asosini tashkil etadi.[4]

XX asr boshlarida Hamza Hakimzoda Niyoziy o'zbek milliy teatrining asoschilaridan bo'lib, "Zaharli hayot", "Boy ila xizmatchi" kabi asarlari bilan millatning ma'rifat va ozodlik sari intilishlarini sahna orqali yoritdi. Cho'lponning "Yorqinoy", "Turon" dramalari esa milliy uyg'unish g'oyalarini kuchli badiiy mahorat bilan ifodaladi. Abdulla Qahhorning "Tobutdan tovush", Shayxzoda, Uyg'un, Maqsud Shayxzoda singari dramaturglarning asarlari o'zbek sahna san'atini yuksak bosqichga olib chiqdi.

2. Jahon dramaturgiyasining asosiy bosqichlari

Jahon dramaturgiyasi tarixi qadimgi yunon sahna san'atidan – Sofokl, Evripid, Aristofan tragediya va komediyalaridan boshlanadi. Ular inson taqdirini, taqdir bilan kurashni, jamiyat va shaxs o'rtasidagi abadiy to'qnashuvlarni badiiy ifoda etgan. Yevropa Uyg'unish davrida Vilyam Shekspirning "Hamlet", "Otello", "Romeo va Julietta" singari asarlari inson psixologiyasining chuqur qatlamlarini ochib berib, dramaturgiyaga yangi falsafiy mazmun olib kirdi. XVII asr fransuz adabiyotida Molyerning ijtimoiy-satirik komediyalari jamiyat illatlarini keskin tanqid qildi.

XIX asrda norveg dramaturgi Henrik Ibsen jamiyatning axloqiy-ijtimoiy muammolarini sahnaga olib chiqib, "Uy bekasi" ("A Doll's House") singari asarlari bilan realizmning yetuk namunalari yaratdi. XX asrda esa nemis dramaturgi Bertolt Brext "epik teatr" konsepsiyasi orqali teatrni nafaqat tomosha, balki ijtimoiy-tarbiyaviy maktabga aylantirish g'oyasini ilgari surdi.

3. Sharq va G'arb dramaturgiyasining o'zaro ta'siri

O'zbek dramaturgiyasi rivojida jahon sahna san'ati bilan doimiy aloqalar muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Jadid davrida rus, turk va Yevropa teatr an'analari o'zbek dramaturglarining estetik qarashlarini boyitdi. Hamza va Cho'lpon asarlarida g'arb dramasi ta'siri sezilarli bo'lsa-da, ular milliy urf-odat, xalqona ruh, mahalliy ijtimoiy muammolarni markazga qo'yidilar. Mustaqillik yillarida esa o'zbek sahnalari Shekspir, Molyer, Ibsen, Brext, Chexov singari klassik asarlarning yangi talqinlariga keng yo'l ochdi.[5.]

Sharq dramaturgiyasidagi ramziy, lirizmga boy unsurlar bilan G'arb teatridagi qat'iy dramatik konfliktning uyg'unligi zamonaviy o'zbek sahnasida ham o'z aksini topdi. Bu hol milliy teatrning jahon miqyosida tan olinishiga xizmat qildi.

4. Zamonaviy davr va yangi yo'nalishlar

Bugungi kunda o'zbek dramaturgiyasi zamon ruhini aks ettiruvchi yangi mavzular – ekologiya, globalizatsiya, migratsiya, shaxs va jamiyat o'rtasidagi yangi to'qnashuvlar – bilan boyimoqda. Yosh dramaturglar an'anaviy syujet qurilishi bilan bir qatorda eksperimental teatr shakllarini ham sinab ko'rmoqda. Bu esa o'zbek sahna san'atining jahon dramaturgiyasi bilan hamnafas rivojlanayotganidan dalolatdir.

O'zbek va jahon drama san'ati insoniyat tafakkurining ikki yirik yo'nalishini aks ettiradi: biri – milliy ildizlarga, xalqning tarixiy xotirasi va madaniy an'analarga tayansa, ikkinchisi – umumbashariy qadriyatlar, inson erkinligi va ma'naviy yuksalish g'oyalarini ilgari suradi. Sharqona nozik lirizm va G'arbga xos qat'iy dramatik to'qnashuvlar uyg'unligi o'zbek dramaturgiyasini boyitib, uni jahon sahnasidagi jarayonlarga yaqinlashtirdi. Milliy teatr jahon klassik asarlari bilan muloqotda bo'lish orqali o'z yo'lini topdi, zamonaviy dramatik izlanishlar bilan esa yangi ufqlar sari odimlamoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'xati:

1. Hamza Hakimzoda Niyoziy. Boy ila xizmatchi, Zaharli hayot. – Toshkent: O'zbekiston, 1920–1930-yillar.
2. Cho'lpon, A. Yorqinoy, Turon. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1930-yillar.
3. Abdulla Qahhor. Tobutdan tovush. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1956.
4. Shakespeare, W. Hamlet, Othello, Romeo and Juliet. – London: Penguin Classics.
5. Karimov, N. O'zbek dramaturgiyasi tarixi. – Toshkent: Fan, 2012.

SHARQ VA G'ARB AN'ANALARI O'XSHASHLIGI VA FARQLARI

Alimova Durdona Musurmon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 2-bosqich talabasi

alimovadurdona000@gmail.com

Ilmiy rahbar: Gulandom Tog'ayeva,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti dotsenti

Email: g.togayeva@cspu.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada Sharq va G'arb adabiy an'analari tarixiy taraqqiyot, badiiy uslub, falsafiy g'oyalar hamda ma'naviy qadriyatlar nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Sharq mumtoz adabiyotidagi tasavvufiy ruh, timsollarga boy obrazlar va g'oyaviy chuqurlik G'arb adabiyotidagi realizm, individualizm va falsafiy tafakkur bilan qiyosiy o'rganiladi. Asosiy e'tibor Navoiy, Rumi, Sa'diy kabi sharq mutafakkirlari hamda Shekspir, Gyote, Dantening ijodiy merosidagi umumiylik va farqlarga qaratilib, bugungi global madaniyatda ushbu ikki yirik adabiy maktabning o'zaro ta'siri ham yoritiladi.

Kalit so'zlar: Sharq adabiyoti, G'arb adabiyoti, an'ana, tasavvuf, realizm, falsafa, madaniyatlararo ta'sir, Navoiy, Shekspir, qiyosiy tahlil.

Аннотация: В данной статье анализируются литературные традиции Востока и Запада с точки зрения исторического развития, художественного стиля, философских идей и духовных ценностей. Суфийский дух, насыщенные символами образы и идейная глубина восточной классической литературы сопоставляются с реализмом, индивидуализмом и философским мышлением западной литературы. Основное внимание уделяется общим чертам и различиям в творческом наследии таких восточных мыслителей, как Навои, Руми, Саади, и западных авторов — Шекспира, Гёте, Данте, а также освещается взаимное влияние этих двух великих литературных школ в современной глобальной культуре.

Ключевые слова: Восточная литература, Западная литература, традиция, суфизм, реализм, философия, межкультурное влияние, Навои, Шекспир, сравнительный анализ.

Annotation This article analyzes the literary traditions of the East and the West through the lenses of historical development, artistic style, philosophical ideas, and

spiritual values. The mystical depth, symbolic imagery, and intellectual richness of classical Eastern literature are compared with the realism, individualism, and philosophical thought found in Western literature. Special attention is given to the works of Eastern thinkers such as Navoi, Rumi, and Saadi alongside Western masters like Shakespeare, Goethe, and Dante, highlighting both commonalities and differences, as well as their mutual influence in today's global culture.

Keywords Eastern literature, Western literature, tradition, Sufism, realism, philosophy, intercultural influence, Navoi, Shakespeare, comparative analysis.

Adabiyot insoniyat tafakkuri, ruhiy dunyosi va tarixiy xotirasining eng yorqin ko'zgusidir. Har bir sivilizatsiya o'z ma'naviy merosini adabiyot orqali asrlar osha avlodlarga yetkazib keladi. Shu ma'noda Sharq va G'arb adabiy an'analari — ikki buyuk dunyo madaniyatining yuksak cho'qqilari bo'lib, ular bir-biridan uzoq mintaqalarda rivojlangan bo'lsa-da, insoniyatning umumiy qadriyatlarini aks ettirishda uyg'un jihatlari ko'p. [1.] Sharq adabiyoti asrlar davomida tasavvufiy g'oyalar, ruhiy poklanish, ma'naviy kamolot va ramziy ifodalar bilan boyigan. Alisher Navoiy, Jaloliddin Rumi, Sa'diy, Hofiz kabi mutafakkirlar asarlarida ilohiy ishq, insonning ma'naviy komillikka intilishi markaziy o'rinni egallaydi. G'arb adabiyoti esa, xususan Uyg'onish davridan boshlab, inson shaxsiyatining yuksalishi, individual erkinlik, aql va ilmiy tafakkurni ulug'lash orqali o'z yo'lini topgan. Shekspirning dramatik sahnalari, Gyotening falsafiy she'riyati, Dantening ruhiy sayohati ana shu g'oyalar bilan sug'orilgan.[2.]

Sharqning tasavvufiy lirizmi bilan G'arbning falsafiy realizmi o'rtasidagi muloqot, farq va o'xshashlik bugungi globallashuv davrida yanada dolzarbroq ahamiyat kasb etmoqda. Chunki hozirgi adabiy jarayon Sharq va G'arb tajribalarini uyg'unlashtirgan holda insoniyatning umumiy ma'naviy boyligini boyitmoqda. Ushbu maqola ana shu ikki yirik adabiy maktabning tarixiy shakllanishi, badiiy uslubi va falsafiy asoslarini qiyosiy tahlil qilish orqali Sharq va G'arbning madaniy merosi o'rtasidagi chuqur bog'liqlikni yoritishni maqsad qiladi.[3]

Sharq va G'arb adabiy an'analari qadimdan insoniyatning ma'naviy ehtiyojlarini qondirish, jamiyatni ma'rifat sari yetaklash, ruhiy poklanishga undash kabi umumiy vazifalarni bajarib kelgan bo'lsa-da, ularning shakllanishi, ifoda uslubi va badiiy mezonlarida sezilarli farqlar mavjud.

1. Tarixiy taraqqiyot va g'oyaviy asoslar

Sharq adabiyoti ildizlarini qadimgi Eron, Hindiston, Arab xalifaligi, Movarounnahr va Turkiston hududidan oladi. Bu maktabning asosiy xususiyati —

ilohiy ishq, tasavvuf, ma'naviy komillik, axloqiy poklikni ulug'lashdir. Navoiy, Jomiy, Rumi kabi mutafakkirlar asarlarida dunyo hayoti foni, haqiqiy baxt esa ruhiy uyg'onishdadir degan g'oya markaziy o'rinni egallaydi.

G'arb adabiyoti esa qadimgi Yunon-Rim davridan boshlab mifologik tasvirlar, inson erkinligi, aql va tafakkur qudratini yuksak qadrlash bilan rivoj topdi. Uyg'onish davridan keyin esa inson shaxsiyati, individual erkinlik, ilm-fan va jamiyat taraqqiyotini asosiy mavzuga aylantirdi. Shekspirning fojealari, Gyotening "Faust" asari, Dantening "Ilohiy komediya"si ana shu intellektual ruhni mujassam etadi.

2. Badiiy uslub va ifoda vositalari

Sharq adabiyotida g'azal, qasida, masnaviy kabi she'riy shakllar, timsollarga boy ramziy obrazlar keng qo'llanadi. Ma'noni ko'proq ishqiy, ma'rifiy, tasavvufiy tamsillar orqali berish an'anaviy yondashuv hisoblanadi. Misol uchun, Navoiy g'azallaridagi "gul" va "bulbul", Rumi asarlaridagi "may" va "meyxona" obrazlari ilohiy ishq va ruhiy iztirobning ramzidir.

G'arb adabiyoti esa ko'proq realizmga, hayotning bevosita tasviriga tayanadi. Dramatik asarlar, roman janri, falsafiy dialoglar orqali inson psixologiyasi, ijtimoiy-siyosiy muammolar yorqin aks ettiriladi. Shekspirning "Hamlet"ida ichki ziddiyatlar, Dosto'yevskiyning "Jinoyat va jazo" asarida inson vijdoni bilan kurash jarayoni realistik tahlil qilinadi.

3. O'zaro ta'sir va zamonaviy uyg'unlik

Sharq va G'arb adabiy maktablari tarix davomida bir-biriga kuchli ta'sir ko'rsatib kelgan. O'rta asrlarda arab-fors tarjimalari orqali yunon falsafasi Sharqqa kirib kelgan bo'lsa, Uyg'onish davrida Sharq adabiyoti G'arbn o'zining ramziy ma'nolari bilan boyitdi.[4.] Bugungi kunda esa jahon adabiyotida bu ikki an'ananing sintezi yaqqol ko'zga tashlanadi. Masalan, Paulo Koelyoning asarlarida Sharqona mistika bilan G'arbona individualizm uyg'unlashadi; O'zbekiston yozuvchilarining zamonaviy romanlari esa global g'oyalarni milliy qadriyatlar bilan birlashtiradi.

Sharq va G'arb adabiy an'analari — ikki xil yo'nalishda rivojlangan bo'lsa-da, ularning maqsadi bir: insoniyatni ruhiy kamolot, ma'naviy uyg'onish, hayotning asl mohiyatini anglash sari yetaklash. Sharqning ramziy lirizmi va tasavvufiy falsafasi G'arbning realizm va aqlni ulug'lovchi tafakkuri bilan uchrashganda, dunyo adabiyoti yanada rang-barang, chuqur va ta'sirchan bo'lib bormoqda. Bugungi globallashtiruvchi sharoitida bu ikki buyuk maktabning bir-birini to'ldirishi, adabiyotning insoniyatni birlashtiruvchi kuch sifatidagi rolini yanada yuksaltiradi. Shu bois Sharq va G'arb

adabiy merosini qiyosiy o'rganish — nafaqat ilmiy izlanish, balki kelajak avlod uchun ma'naviy boylik manbaidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Alisher Navoiy. Xamsa. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 2016.
2. Jaloliddin Rumi. Masnaviyi ma'naviy. – Tehron: Amir Kabir Nashr, 2015
3. William Shakespeare. Hamlet. – London: Penguin Classics, 2005.
4. Karimov, B. Sharq mumtoz adabiyoti tarixi. – Toshkent: Fan, 2020.

QIYOSIY ADABIYOTSHUNOSLIK: NAZARIY ASOSLAR, RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA ZAMONAVIY YO'NALISH

To'rayev Nodirjon Xabib o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

2- bosqich talabasi

nodirturayev0613@gmail.com

Ilmiy rahbar: : *Tog'ayeva Gulandom Jummayevna*
f.f.n dots v.b

Annotatsiya : Ushbu maqolada qiyosiy adabiyotshunoslikning shakllanish tarixi, asosiy nazariy prinsiplari, turkiy xalqlar adabiyotlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik va zamonaviy metodologik yondashuvlar keng yoritilgan. Maqolada o'zbek adabiyotining jahon adabiy jarayonidagi o'rni, madaniyatlararo ta'sir va tipologik o'xshashliklar ilmiy tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: qiyosiy adabiyotshunoslik, intertekstualizm, tipologiya, madaniyatlararo muloqot, badiiy ta'sir, milliy adabiyot, adabiy aloqa, zamonaviy metod, o'xshashlik, tahlil.

Annotation: This article examines the history and theoretical foundations of comparative literature, the interrelations among Turkic literatures, and the application of modern methodological approaches. It also analyzes the role of Uzbek literature in the global literary process, exploring cultural influence, typological similarities, and the dynamics of interliterary communication.

Keywords: comparative literature, intertextuality, typology, intercultural dialogue, artistic influence, national literature, literary connection, modern method, similarity, analysis.

Аннотация: В статье рассматриваются история и теоретические основы сравнительного литературоведения, взаимосвязи тюркских литератур и современные методологические подходы. Особое внимание уделяется роли узбекской литературы в мировом литературном процессе, культурным влияниям и типологическим сходствам.

Ключевые слова: сравнительное литературоведение, интертекстуальность, типология, межкультурный диалог, художественное влияние, национальная литература, литературная связь, современный метод, сходство, анализ.

Adabiyot insoniyatning eng yuksak ma'naviy merosi, xalqning tafakkur, his-tuyg'u va estetik qarashlarini mujassam etuvchi san'at turidir. Har bir xalq adabiyoti o'ziga xos tarixiy va madaniy jarayonlar asosida shakllanadi, biroq u hech qachon boshqa adabiyotlardan butunlay ajralgan holda rivojlanmaydi. Milliy adabiyotlar bir-birini boyitadi, g'oya va shakllarni almashadi, madaniy muloqot orqali umumiy badiiy tafakkur maydonini yaratadi⁸². Ana shu jarayonlarni ilmiy o'rganish bilan qiyosiy adabiyotshunoslik shug'ullanadi.

Qiyosiy adabiyotshunoslik — bu ikki yoki undan ortiq adabiyotlarni o'zaro qiyoslash, o'xshashlik va farqlarni aniqlash, badiiy g'oya, janr, obraz, til va madaniy unsurlar o'rtasidagi aloqalarni tahlil etuvchi fan sohasi. Bu yo'nalish nafaqat adabiyotshunoslikning, balki madaniyatshunoslik, tarix, falsafa va lingvistikaning ham kesishgan nuqtasidir.

Qiyosiy adabiyotshunoslikning shakllanishi va rivojlanish bosqichlari

Qiyosiy adabiyotshunoslik mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida XIX asrning o'rtalarida Frantsiyada paydo bo'lgan. 1827-yilda fransuz olimi Abel Fransua Villemen tomonidan “adabiyotlarni qiyosiy o'rganish” g'oyasi ilgari surilgan. Keyinchalik bu yo'nalish **Jül Michelet, Ferdinand Brunetière, Paul Van Tieghem, Remak, Wellek** kabi tadqiqotchilar tomonidan rivojlantirildi⁸³.

XX asrda bu soha yangi bosqichga o'tdi. Ta'sir va manbalarni aniqlashdan tashqari, adabiyotlar o'rtasidagi **madaniy tipologiya, intertekstual aloqa, psixologik va ijtimoiy omillar** ham o'rganila boshlandi. Shu bilan qiyosiy adabiyotshunoslik umumiy adabiyotshunoslik darajasiga ko'tarildi.

O'zbek adabiyotshunosligida bu yo'nalish mustaqillikdan keyin yangi bosqichga chiqdi. Chunki o'zbek, qoraqalpoq, qozoq, turkman, ozarbayjon, turk va uyg'ur adabiyotlari o'rtasidagi umumiy ildizlar, tarixiy o'xshashliklar va tipologik belgilarni tahlil qilish imkoniyati kengaydi⁸⁴.

Qiyosiy adabiyotshunoslikning asosiy nazariy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

1. **Tarixiy-tahliliy yondashuv** – adabiy ta'sir, manba va ildizlarni aniqlash.
2. **Tipologik tahlil** – o'xshash tarixiy sharoitlarda paydo bo'lgan asarlardagi umumiy g'oya, obraz va janr xususiyatlarini solishtirish.

⁸² Mirziyoyev, Sh.M. *Yangi O'zbekiston – yangi taraqqiyot yo'li*. Toshkent, 2021

⁸³ Wellek, R. & Warren, A. *Theory of Literature*. New York, 1949

⁸⁴ Karimov, N. *O'zbek adabiyotining turkiy adabiyotlar bilan aloqalari*. Toshkent, 2018

3. **Intertekstualizm** – matnlararo aloqalar, iqtibos va ramzlarning badiiy kontekstda ko'chishini o'rganish⁸⁵.

4. **Madaniyatlararo dialog** – adabiyotning milliy chegaralardan chiqib, boshqa xalqlar badiiy tafakkuriga ta'sir ko'rsatish mexanizmini tahlil etish.

Bugungi adabiyotshunoslikda qiyosiy tahlil ko'pincha **semiotik, sotsiologik, psixologik, postkolonial** yondashuvlar bilan boyitilmoqda. Bu esa qiyosiy adabiyotshunoslikni yanada ko'p qirrali va zamonaviy qiladi.

Turkiy adabiyotlarda qiyosiylik tamoyillari

Turkiy xalqlar adabiyotlari tarixan yagona ildizdan o'sib chiqqan. Qadimgi turkiy yozma yodgorliklardan boshlab, barcha turkiy xalqlar ijodida umumiy badiiy timsollar, motivlar, qahramonlik ruhiyati va axloqiy qadriyatlar mavjud.

Masalan, “**Alpomish**” (o'zbek) va “**Qoblandi botir**” (qozoq) dostonlari o'rtasidagi strukturaviy va g'oyaviy o'xshashliklar shunchaki tasodifiy emas, balki umumturkiy mentalitet ifodasidir. Xuddi shuningdek, “**Go'ro'g'li**” dostoni turkman, ozarbayjon va o'zbek variantlarida milliy ruh bilan boyitilgan yagona epik an'ananing turli ko'rinishidir.

Alisher Navoiy va Fuzuliy lirikasida esa tasavvuf falsafasi, ilohiy ishq, inson kamoloti, sabr, vafo, sadoqat g'oyalari orqali mushtarak badiiy tamoyillar ifodalanadi⁸⁶.

Qiyosiy adabiyotshunoslikda zamonaviy yondashuvlar

XXI asrda qiyosiy adabiyotshunoslik quyidagi yo'nalishlar asosida rivojlanmoqda:

- **Postkolonial tahlil** – mustamlaka davrlaridagi adabiy ta'sirlarni qayta baholash.
- **Feministik yondashuv** – ayol mualliflar asarlarini qiyosiy tahlil qilish orqali ijtimoiy tenglikni adabiyotda yoritish.
- **Ekokritika** – tabiat va inson munosabatlarini qiyosiy o'rganish.
- **Madaniyatlararo kommunikatsiya** – tarjima, adaptatsiya va global madaniy ta'sir jarayonlarini o'rganish.

Bu yondashuvlar orqali adabiyot nafaqat badiiy, balki **ijtimoiy-falsafiy** fenomen sifatida tahlil qilinadi.

O'zbek adabiyotida qiyosiylik tajribalari

O'zbek adabiyotshunosligida qiyosiy tahlil Alisher Navoiy, Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Fitrat, Oybek, O'tkir Hoshimov kabi yozuvchilarning ijodi misolida jahon

⁸⁵ Kristeva, J. *Word, Dialogue and Novel*. London, 1986

⁸⁶ Qosimova, G. *Turkiy xalqlar adabiyoti: tipologik tahlil*. Samarqand, 2020

adabiyoti bilan bog'liq holda olib borilmoqda. Masalan, Cho'lpon ijodini turk adabiyati vakillari – Namik Kamol va Ziya Go'kalp bilan qiyoslashda milliy uyg'onish g'oyalari o'xshashligi aniqlanadi.

Abdulla Qodiriyning "O'tgan kunlar" romani Lev Tolstoy va Balzak asarlaridagi realistik maktab tamoyillari bilan bog'lanadi. Bu tahlillar o'zbek adabiyotining jahon badiiy jarayonida tutgan o'rnini ko'rsatadi.

Qiyosiy adabiyotshunoslikning amaliy ahamiyati

Qiyosiy tahlil:

- adabiy tafakkur tarixini yaxlit tushunishga yordam beradi;
- madaniy bag'rikenglikni shakllantiradi;
- tarjima jarayonlarining sifatini oshiradi;
- ta'limda adabiyot fanini chuqurroq o'rganishga asos yaratadi.

Bugungi globallashuv davrida har bir milliy adabiyotning jahon kontekstida o'rganilishi – madaniy o'zlikni saqlab qolish bilan birga, xalqaro adabiy muloqotni kuchaytiradi.

Xulosa: Qiyosiy adabiyotshunoslik — bu turli xalqlarning badiiy tafakkurini birlashtiruvchi, madaniyatlararo muloqotni mustahkamlaydigan, adabiy jarayonni yaxlit ko'rsatadigan ilmiy yo'nalishdir. U o'zbek adabiyotining umumturkiy va jahon adabiyotidagi o'rnini aniqlash, madaniy ta'sirlarni ilmiy asosda baholash, yangi nazariy g'oyalarni rivojlantirish imkonini beradi. Shu bois, qiyosiy adabiyotshunoslik bugungi kun adabiyotshunosligining eng muhim tarmoqlaridan biri sifatida e'tirof etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev, Sh.M. *Yangi O'zbekiston – yangi taraqqiyot yo'li*. Toshkent, 2021.
2. Wellek, R. & Warren, A. *Theory of Literature*. New York, 1949.
3. Karimov, N. *O'zbek adabiyotining turkiy adabiyotlar bilan aloqalari*. Toshkent, 2018.
4. Kristeva, J. *Word, Dialogue and Novel*. London, 1986.
5. Qosimova, G. *Turkiy xalqlar adabiyoti: tipologik tahlil*. Samarqand, 2020.

DOSTOYEVSKIY PSIXOLOGIYASI: “JINOYAT VA JAZO” ROMANI HAQIDA

Umarqulova Shahrizoda Ixtiyorovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi

umarqulovashahrizoda@gmail.com

Ilmiy rahbar: Gulandom Tog'ayeva,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti dotsenti

Email: g.togayeva@cspu.uz

Annotatsiya Mazkur maqolada Fyodor Dostoevskiy ijodining asosiy falsafiy yo'nalishlari, inson ruhiyati bilan ishlash metodlari, shuningdek, uning “Jinoyat va jazo” romanidagi obrazlar orqali bergan g'oya va axloqiy xulosalari tahlil qilinadi. Dostoevskiy romanlarida qahramonlar shunchaki syujet ishtirokchisi emas, balki insonning ma'naviy, falsafiy, vijdoniy darajadagi kurashlarini ifoda etuvchi timsollardir. Ayniqsa, Raskolnikov obrazi orqali yozuvchi inson tafakkuri, axloqi va jazosi ustida chuqur mulohaza yuritadi.

Kalit so'zlar: Dostoevskiy, Raskolnikov, falsafa, jinoyat, axloq, ichki kurash, inson, roman, vijdon, ruhiyat.

Аннотация. В статье анализируются основные философские направления творчества Федора Достоевского, методы работы с психикой человека, а также идеи и нравственные выводы, которые он передает через образы в своем романе «Преступление и наказание». В романах Достоевского герои являются не просто участниками сюжета, а символами, выражающими борьбу человека на духовном, философском и совестливом уровне. В частности, через образ Раскольникова писатель глубоко размышляет о человеческом мышлении, морали и наказании

Ключевые слова: Достоевский, Раскольников, философия, преступление, мораль, внутренняя борьба, человек, роман, совесть, психика.

Abstract This article analyzes the main philosophical directions of Fyodor Dostoevsky's work, methods of working with the human psyche, as well as the ideas and moral conclusions he conveys through the images in his novel "Crime and Punishment". In Dostoevsky's novels, the characters are not just participants in the plot, but symbols that express the struggles of a person on a spiritual, philosophical,

and conscientious level. In particular, through the image of Raskolnikov, the writer deeply reflects on human thinking, morality, and punishment.

Keywords: Dostoevsky, Raskolnikov, philosophy, crime, morality, internal struggle, man, novel, conscience, psyche.

Adabiyot ba'zida odamga nafas beradi, ba'zida bo'g'adi. Ba'zida ko'z ochadi, ba'zida ko'r qiladi. Lekin Fyodor Dostoevskiy kabi yozuvchilar asarlari — nafaqat o'qiladigan, balki kechiniladigan, azoblanib anglanadigan adabiyotdir.[1.528.] Uning qalamiga mansub har bir roman insonni o'z vijdoni bilan yuzma-yuz qiladi. Aynan shuning uchun ham Dostoevskiy ijodi — badiiy san'atdan ham, falsafiy mushohadadan ham ustundir. Dostoevskiy ijodining markazida bitta buyuk mavzu turadi — inson. Ammo bu inson — silliq emas, tortinchoq emas, “yaxshi” ham emas. Bu inson — vijdoni bilan qiynalayotgan, Xudo bilan ziddiyatda, ruhiy tubanlikda, yuragida do'zax bilan yashayotgan inson. [2.132.] Yozuvchi uni chiroyli qilmaydi, yuvmaydi, oqlamaydi. U shunchaki ko'rsatadi: “Mana odam!” — deydi. Xususan, Dostoevskiyning 1866-yilda yozgan “Jinoyat va jazo” romani nafaqat rus, balki jahon adabiyoti tarixida inson ruhiyatining eng murakkab tahliliga aylangan.[3.58.] Bu roman voqea haqida emas — fikr haqida. Jinoyat haqida emas — vijdon haqida. Qon to'kkan qo'l haqida emas — azoblangan qalb haqida. Adabiyotda romantizm — orzu, realizm — hayot, naturalizm — tabiat bo'lsa, Dostoevskiy adabiyoti — ruhiyatdir. U inson qalbini o'rtasidan yorar, chog'dirar, charchatar, keyin sokin bir haqiqat bilan o'quvchini qoldirar: “Asl jazoni hech kim bermaydi — uni faqat vijdon beradi.” Shuning uchun Dostoevskiy dunyosi — qorong'ulik emas. U zulmat ichida nurni izlagan, odam ichidan ilohiylikni topmoqchi bo'lgan, ruhlar kurashi ichidan najotni ko'rsatgan adibning dunyosidir. Fyodor Dostoevskiy ijodi, ayniqsa “Jinoyat va jazo” romani, adabiyotshunoslar tomonidan ko'p yillardan buyon o'rganib kelinadi.[4.189.] Bu asarda oddiy syujetdan tashqari, juda ko'p ichki qatlamlar mavjud. Aynan shu qatlamlar romanni boshqa asarlardan ajratib turadi. “Jinoyat va jazo” romanida yozuvchi bir qotil atrofidagi hayotni emas, balki

inson jinoyatchi emas.[5.] Bu — g'oyaga sig'ingan, o'zini Xudo o'rniga qo'ygan, ammo aynan shu da'vati tufayli azob chekkan falsafiy qahramondir. Dostoevskiy unga qarshi Porfiri Petrovichni qo'yadi — tergovchi emas, ruhshunos, Lizavetani qo'yadi — begunohlik timsoli, Alyona esa — yovuzlikni shartli ko'rinishda ifodalaydi.[6.] Har biri Raskolnikovning ichki dunyosida kechayotgan kurashning bir chekkasi. Dostoevskiyning adabiyotga yondashuvi boshqa yozuvchilarnikidan farq qiladi. U syujetga emas, ruhiy harakatga urg'u beradi. Voqeaga emas, tuyg'ular, in'ikos,

ikkilanish, azob, iztirobga tayanadi. Shu bois u asar yozmaydi — inson ongini ochadi. Bu asarda bir emas, bir necha “sud” bo‘ladi: davlat sudi, jamiyat sudi, ammo eng kuchlisi — vijdon sudi. Ushbu maqolada Dostoevskiy dunyoqarashi, falsafasi, romanidagi qahramonlar obrazida mujassam bo‘lgan ichki kurash va tafakkur qatlamlari tahlil qilinadi. Asosiy e’tibor “Jinoyat va jazo” romanidagi Raskolnikov atrofidagi obrazlar — Porfiriy

Petrovich, Lizaveta va Alyona timsolida Dostoevskiy qanday falsafiy xulosalar berganiga qaratiladi. Bu asar o‘zbek o‘quvchisi uchun ham dolzarb: chunki inson vijdoni, axloqi, kurashi — bu har doim va har jamiyatda yangraydigan mavzudur. Dostoevskiy dunyosi — zulmat ichidagi nurni ko‘rgan yozuvchi, Dostoevskiy dunyosi bu — tashqi hayot emas, inson ichki olami. Uning asarlarida siz ko‘chada sayr qilayotgan odamlar emas, o‘z ruhiy zulmatida yo‘l yo‘qotgan va yo‘l izlayotgan insonlarni ko‘rasiz. Ular odatdagidek yashamaydi, ular o‘ylaydi. O‘ylash esa har doim qiynaydi. Shuning uchun Dostoevskiy dunyosi — bu azobli tafakkur dunyosi. Uning romanlarida qahramonlar oddiy muammo bilan emas, balki hayotning o‘zagi bilan kurashadi: Xudo bormi yoki yo‘qmi? Inson jinoyat qilganda uni kechirish mumkinmi? Vijdon hal qiluvchi kuchmi? Bular har bir asarning yuragida urib turuvchi savollardir. Dostoevskiy dunyosida hech narsa bir tomonlama emas, Ezgulik ham, yovuzlik ham har bir odamda aralashib yashaydi. Qahramonlar gunohkor bo‘lsa ham, umidli, begunoh bo‘lsa ham, iztirobli. Har bir harakat ortida falsafa bor. Har bir sukunatda — faryod. U har doim odamni ikki yo‘lga qo‘yadi: ya o‘zini oqlashga, ya o‘zini anglashga. Har doim odamning ichkarisiga qaraydi, kimman o‘zi? Haqliymenmi? Bu savollar Raskolnikovda, Ivan Karamazovda, Stavrogin va boshqalarda doimiy yashaydi. Shu bois Dostoevskiy dunyosi — bu vijdon sudining adabiy maydoni. Bu maydonda jinoyat qilgan odam jazoga emas, avvalo o‘zini anglashga hukm qilinadi. Masalan, “Jinoyat va jazo”dagi Raskolnikov jismoniy jazoni oladi, lekin ruhiy jazoni ilgariroq tortadi. Uning azobi hibs emas, balki ichki azobdir. Uning adabiy dunyosi — bu kuchli axloqiy jarayon.[7.] Har bir qahramon orqali yozuvchi o‘quvchiga ko‘zgu tutadi. Dostoevskiy seni ko‘rsatmaydi, lekin seni ichingdan ko‘rsatadi. “Jinoyat va jazo” romanida Dostoevskiy inson hayotidagi eng murakkab savollarni ko‘taradi. Asarning bosh qahramoni Rodion Raskolnikov jinoyat qilganidan so‘ng, u bilan birga o‘quvchi ham bu jinoyatga qanday olib kelgan fikrlar, hissiyotlar, kechinmalar borligini ko‘radi. Bu esa asarni shunchaki voqea asosidagi roman emas, axloqiy-falsafiy tahlilga asoslangan asarga aylantiradi. Muhokama qilinadigan birinchi muhim jihat — Raskolnikovning nazariyasi. [8.] U ba’zi odamlar tarixda iz qoldirish uchun qon to‘kishga haqli deb o‘ylaydi. O‘zini ham shunday “tanlangan” odamlar qatoriga

qo'shadi. Asarda aynan shu fikr uni jinoyatga yetaklaydi. Ammo Dostoevskiy bu g'oyaning xatoligini ko'rsatadi: Raskolnikov o'zini oqlamoqchi bo'ladi, lekin vijdoni bunga yo'l qo'ymaydi. Ikkinchi muhim jihat — ruhiy azob. Asarda Raskolnikovni jazolaydigan na faqat qonun, balki ichki qiynalishdir. U jinoyatni tan olmasdan yuradi, o'zini oqlashga urunadi, ammo ruhiy bosim uni sust qiladi. Bu orqali yozuvchi shuni anglatmoqchi bo'ladi: inson qilgan ishi uchun avvalo o'z oldida javobgar. Uchinchi jihat — boshqa qahramonlar ta'siri. Porfiri Petrovich — tergovchi, lekin u Raskolnikovni ayblamaydi, balki u bilan do'stona suhbat orqali uni o'z jinoyatini tan olishga undaydi. Bu, aslida, jinoyatning faqat sud orqali emas, ichki anglash orqali ham hal bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi.[9.] Sonya esa Raskolnikovni ruhiy jihatdan qo'llaydi. U unga haqiqat va poklik orqali najot yo'lini ochadi. Yana bir muhim tomon — muallifning pozitsiyasi. Dostoevskiy asarda qahramonlar fikri orqali o'z qarashlarini bildiradi. U axloq, vijdon, gunoh, poklanish kabi tushunchalarni o'quvchi ongiga chuqur singdirishga harakat qiladi. Raskolnikovning kechirim so'rashi va jazoni tan olishi bu asarning eng chuqur nuqtasidir. Shu tariqa, "Jinoyat va jazo" romanida ko'tarilgan masalalar bugungi kun o'quvchisi uchun ham dolzarb. Chunki inson doimo tanlov qarshisida turadi: to'g'rimi yoki noto'g'rimi,

halollikmi yoki nafmi? Yana bir e'tiborga molik jihat — Dostoevskiyning inson ruhiyatini tasvirlashdagi mahorati. U voqealarni tasvirlamaydi, odamning ichki kechinmalarini ko'rsatadi. Ayniqsa, Raskolnikovning azoblanishi, o'zini oqlashga urinishlari va ichki kurashi – bular psixologik chuqur tahlilga misoldir. Deyarli barcha adabiyotshunoslari bu asarni insoniyat tarixida axloqiy qaror va jazoni badiiy shaklda ko'rsatgan eng chuqur asarlardan biri deb hisoblashadi. Shu bois, bugungi kunda ham "Jinoyat va jazo" ko'plab ilmiy ishlar, maqolalar, dissertatsiyalarga mavzu bo'lib kelmoqda.

Dostoyevskiyning "Jinoyat va jazo" asari inson ruhiyati, vijdon azobi va axloqiy tanlovlarning chuqur tahlilidir. Muallif Raskolnikov obrazi orqali inson ichki dunyosidagi ezgulik va yovuzlik kurashini mahorat bilan yoritadi. Asar shuni ko'rsatadiki, haqiqiy jazoni sud emas, balki insonning o'z vijdoni beradi. Dostoyevskiy psixologiyasi inson qalbining eng nozik qatlamlarini ochib, har bir o'quvchini o'z "jinoyati" va "jazosi" haqida o'ylashga chorlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Dostoevskiy, F. M. Jinoyat va jazo. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2016. – 528 b.
2. Qosimov, Sh. Rus adabiyoti nazariyasi asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 1998. – 132 b.
3. Gromova, A. A. Psikhologicheskaya glubina i moral’naya problema v romane “Prestuplenie i nakazanie” Dostoevskogo. – Moskva: MGU, 1989. – 58 b.
4. Cox, G. Crime and Punishment: A Mind at War. – New York: Chelsea House, 2000.
5. Strakhov, N. N. Dostoevsky and His Work: An Essay. – In: “Crime and Punishment” (Google Books, 2020).
6. Kitobxon.com – Dostoevskiy F. Jinoyat va jazo. https://kitobxon.com/oz/kitob/jinoyat_va_jazo
7. The Greatest Books – Fyodor Dostoevsky's Crime and Punishment. <https://thegreatestbooks.org/>
8. Gradesaver.com – Crime and Punishment Study Guide. <http://www.gradesaver.com/classicnotes/titles/crimeandpunishment/about.html>
9. Standardeboks.org – Dostoevsky, F. M. Crime and Punishment, trans. by Constance Garnett. <https://standardebooks.org/ebooks/fyodor-dostoevsky/crime-and-punishment/constance-garnett>

GYOTENING "FAUST" TRAGEDIYASIDA OBRAZLAR TIZIMI VA ULARNING BADIY FUNKSIYASI

Nasimova Gulmira Abdurauf qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi

2-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Gulandom Tog'ayeva,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti dotsenti

Email: g.togayeva@cspu.uz

Annotatsiya: Mazkur maqolada Gyote ijodining cho'qqisi hisoblangan "Faust" tragediyasi tahlil qilinadi. Unda asarning falsafiy mazmuni, insoniyat taqdiridagi muammolarni ko'tarishi va badiiy yechimlari haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, asar G'arb adabiyoti hamda umumbashariy tafakkur rivojida o'rni ham yoritiladi.

Kalit so'zlar: Gyote, Faust, falsafa, adabiyot, umumbashariy muammo.

Аннотация: В этой статье анализируется трагедия Гёте «Фауст», которая считается вершиной его творчества. В ней обсуждаются философское значение произведения, поднятые в нем глобальные проблемы человеческой судьбы и предложенные художественные решения. Также подчеркивается значение пьесы в развитии западной литературы и универсальной мысли.

Ключевые слова: Гёте, Фауст, философия, литература, универсальная проблема.

Abstract: This article analyzes Goethe's tragedy *Faust*, considered the pinnacle of his creativity. The study discusses its philosophical meaning, the global problems of human destiny raised in the work, and the artistic solutions offered. It also highlights the significance of the play in the development of Western literature and universal thought.

Keywords: Goethe, Faust, philosophy, literature, universal problem.

Yohann Volfgang fon Gyote (1749–1832) jahon adabiyoti tarixida o'ziga xos o'rin egallagan ulkan yozuvchi, shoir va faylasufdir. Uning eng mashhur va muhim asari — "Faust" tragediyasi insoniyat tarixidagi eng chuqur falsafiy asarlardan biri sifatida tan olingan. Asarda insonning bilimga intilishi, ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurash, hayot ma'nosi hamda ruhiy qoniqish muammolari o'z ifodasini topgan 1.

Iogann Volfgang fon Gyote nemis yozuvchisi va mutafakkiri.[2.] Yangi davr nemis adabiyotining asoschisi. Ijodi 18-asrning 70-80-yillari Germaniyada mavjud bo'lgan "Bo'ron va hujum" adabiy harakatida ishtirok etishdan boshlangan. Shu davrda Gyote "Ges fon Berlichingen" (1773), "Prometey" (1773) kabi dramalar va lirik she'rlar yaratdi. Uning „Gets fon Berlixingen" Gyote adabiy faoliyatining ilk davriga mansub "Yosh Verterning iztiroblari" Muhammad(1774) romani o'sha davr nemis adabiyotida katta voqea bo'ldi. [3.]Asarda ilg'or nemis yoshlar avlodining ijtimoiy fojiasi o'z aksini topgan. 1786-1788 yillarda G. Italiyaga safar qiladi. Shu davrda u "Ifigeniya Tavridda" (1779-1781), "Egmont" (1788), "Torkvato Tasso" (1780-1789) kabi dramalar yozadi. "She'riyat va haqiqat" avtobiografik kitobi (1811-1833), "Vilxelm Maysterning o'qish yillari" (1793-1796), "Vilxelm Maysterning darbadarlik yillari" (1821-1829) romanlarida inson bilan jamiyat o'rtasidagi munosabat masalasi aks etgan. Gyote falsafa, huquqshunoslik, botanika, geologiya, geodeziya sohalariga oid asarlar ham yaratgan.[4.]

Gyote she'rlarini o'zbek tiliga tarjima qilish 20-asrning yigirmanchi yillaridan boshlangan (Cho'lpon, Oybek, Shayx-zoda va boshqalar). Keyinchalik Gytotening "Faust" (Erkin Vohidov tarjimasi, 1972-1975), "Mag'ribu mashriq devoni" (S. Salim Buxoriy tarjimasi, 1985-1990), "Yosh Verterning iztiroblari" (Ya. Egamova tarjimasi, 1975) kabi asarlari o'zbek tilida nashr etilgan.

Gytotening ijodi haqida o'zbek adabiyotshunos va tanqidchilari (V. Zohidov, I. G'afurov, O. Olloberganov, Ya. Egamova, Poshali Usmon ugli va boshqalar) adabiy-tanqidiy maqolalar yozishgan. Germaniyaning ma'rifiy-madaniy tadqiqotlar olib boruvchi nufuzli markazi Gyote nomi bilan ataladi. Gyote institutining filiallari jahonning 78 mamlakatida, shu jumladan Toshkentda ham faoliyat ko'rsatmoqda (1998-yildan).

"Faust" tragediyasi insoniyat oldida doimiy turib kelgan savollarga javob izlaydi. Insonning cheksiz bilim olish istagi, moddiy va ma'naviy hayot o'rtasidagi ziddiyat, ruhiy iztirob va najot mavzulari unda markaziy o'rin egallaydi. Faust obrazi orqali Gyote insonning mukammallikka intilishi, lekin shu yo'lda qilinadigan xatolari haqida chuqur falsafiy mushohada yuritadi.

„Faust: Tragediya“ — nemis shoiri Johann Wolfgang von Goethe qalamiga mansub „Faust“ tragik pyesasining Erkin Vohidov o'g'irgan o'zbekcha tarjimasi. Pyesaning I qismi ilk bor 1972-yil Toshkent shahrida G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyotida chop etilgan. II qismi ayni nashriyotda 1974-yil chop etilgan. I va II qismlar 2015-yilda „Yangi asr avlodi“ nashriyotida bir jildli kitob o'laroq nashr etilgan.[1]

„Faust“ pyesasining I qismida nemis xalqi hayoti hamda Faust va Gretchenning (talaffuzi: Gretxen) fojiali sevgisi haqida hikoya qilinadi. II qismda esa antik dunyo va qadimiy qahramonlar haqida hikoya qilinadi. Asarda „hayot oshig‘i“ Faust va „hayot yovi“ Mephistopheles (talaffuzi: Mefistofel) o‘rtasidagi kurash muhim o‘rin tutadi.

Pyesani Vohidovdan oldin Cho‘lpon, Oybek, Maqsud Shayxzoda va boshqa adiblar o‘zbek tiliga qisman o‘giran. Ammo Vohidov tarjimasini ilk to‘liq o‘zbekcha tarjima bo‘lib, adabiyotshunos olimlar, jumladan, Ibrohim G‘afurov tomonidan yuqori baholangan.[2]

Tragediyaning I qismini Vohidov 1955-yil Moskva shahrida Badiiy adabiyot davlat nashriyotida chop etilgan ruscha tarjimasidan o‘giran.

I qismning o‘zbekcha tarjimasiga Hamid G‘ulom kirish so‘z yozgan. I qismni nashrga tayyorlashda quyidagi shaxslar ishtirok etgan: Omon Matjon – muharrir, Javlon Umarbekov – rassom, M. Mirqosimov – texnik muharrir, G. Frolov – rasmlar muharriri, Sh. Sobirova – musahhih. Kitob adadi – 10 000 nusxa.

Tragediyaning I qismini Vohidov 1955-yil Moskva shahrida Badiiy adabiyot davlat nashriyotida chop etilgan ruscha tarjimasidan o‘giran. Ibrohim G‘afurov II qism uchun so‘ng so‘z va izohlarni yozgan. II qismni nashrga tayyorlashda quyidagi shaxslar ishtirok etgan: Omon Matjon – muharrir, Javlon Umarbekov – rassom, T. Mirqosimov – texnik muharrir, N. Xoliqov – rasmlar muharriri, Sh. Sobirova – musahhih. Kitob adadi – 10 000 nusxa.

2015-yil „Faust“ tragediyasining Vohidov o‘giran o‘zbekcha tarjimasini bir jildli kitob o‘laroq „Yangi asr avlodi“ nashriyotida chop etildi. Yangi nashr uchun i

“Daryo” kolumnisti Nurbek Alimov “Jahon adabiyotining eng buyuk asarlari” rukni doirasida mashhur badiiy asarlarni tahlil qilishda davom etadi. Bu hafta u Gyotening “Faust” falsafiy dramasi haqida hikoya qiladi. Fleshbek Germaniyaning buyuk shoiri, atoqli mutafakkir va olim Iogann Volfgang Gyote butun dunyo hayratga soladigan shaxslardan biridir. Gyote bilan birinchi tanishuvim o‘smirlik davrimda qalbda ehtirosli his-tuyg‘ularni uyg‘otadigan “Yosh Verterning iztiroblari” romani edi. Bu ehtiros psixologiyasini, ayol va erkak tuyg‘ularining o‘ziga xosligini aniq va ruhan qayta yaratgan eng ajoyib sevgi romanlaridan biridir. Faust asarini esa ulg‘aygach o‘qib chiqqanman; agar mendan umring davomida o‘qigan badiiy asarlar top 10 taligini so‘rashsa, shubhasiz, bu asar undan joy olgan bo‘lar edi.

Asarda ko‘tarilgan asosiy muammo — insonning doimiy qoniqmasligi va cheksiz izlanishidir. Faust barcha ilmlarni egallashga harakat qiladi, ammo ichki bo‘shliqdan qutula olmaydi. U hayotning mazmunini topa olmagan holda Mefistofel bilan

shartnoma tuzadi. Bu esa insonning ruhiy iztiroblari va hayotiy qarama-qarshiliklarini ifodalaydi.

Gyote asarda insonning haqiqiy baxti va qoniqishi faqat mehnat, ezgulikka intilish va jamiyat manfaatiga xizmat qilish orqali topilishini ko'rsatadi. Faustning oxir-oqibat najot topishi ham uning insoniyatga foyda keltiruvchi faoliyati bilan bog'liqdir. Bu orqali Gyote hayotning haqiqiy ma'nosi — jamiyatga xizmat qilishda ekanligini ta'kidlaydi. Asarda mifologik va diniy timsollar, xalq og'zaki ijodiga oid unsurlar, ramziy ma'nolar keng qo'llanilgan. Tragediya strukturasining murakkabligi, falsafiy muloqotlarning kengligi ham uning badiiy qimmatini va betakrorligini ta'minlaydi. [5]

Gyote "Faust" asari orqali insoniyat oldidagi eng muhim savollarga javob izlagan va ularni badiiy shaklda ifodalashga muvaffaq bo'lgan. Asar bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan bo'lib, inson ruhiyati, ma'naviy izlanishlari va jamiyatdagi o'rni haqida chuqur mulohazalarga undaydi. "Faust" nafaqat nemis, balki jahon adabiyotining eng buyuk asarlaridan biri sifatida qadrlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Gyote, Y. V. "Faust". – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1980.
2. Gyote, Y. V. "Faust" tragediyasi. – Moskva: "Xudozhestvennaya literatura", 1976.
3. Goethe, Johann Wolfgang von. "Faust: A Tragedy". Translated by Walter Kaufmann. – New York: Anchor Books, 1961.
4. Karimov, N. G'arb adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2012.
5. Sharipov, Sh. Jahon adabiyoti asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2004.

NOTIQLIK MADANIYATIDA G'ARB VA SHARQ AN'ANALARI

Ibrayimova Gulsevar Ikromjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-bosqich talabasi **Ilmiy rahbar:** *Achilova Emina*

Annotatsiya: Ushbu maqolada G'arb va Sharq notiqlik madaniyati o'rtasidagi farqlar hamda o'xshashliklar yoritilgan. Sharq notiqligining asosiy yo'nalishi ma'naviy-axloqiy tarbiyaga, G'arb notiqligi esa mantiqiy ishonch va dalillashga qaratilgani ta'kidlanadi. Ifodali o'qish mashg'ulotlarida ushbu ikki yondashuvni uyg'unlashtirish yoshlar tarbiyasi va nutq madaniyatini shakllantirishda samarali vosita ekanligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: Notiqlik madaniyati, Sharq notiqligi, G'arb notiqligi, ifodali o'qish, mantiq, hikmat, yoshlar tarbiyasi.

Notiqlik qadimdan insoniyatning eng qudratli qurollaridan biri bo'lib kelib, notiqalar o'z so'zlari orqali odamlarning yuragiga singib ketadigan, qalbiga ta'sir o'tkazadigan, ularni birlashtirgan, ajratgan, tarbiyalagan va yo'naltirgan. Shuning uchun avvaldan ham Sharq, ham G'arb madaniyatlarida notiqlik san'ati alohida e'tiborga sazovor bo'lgan. Sharq notiqligi asosan axloqiy-ma'naviy tarbiya, madaniyatlik va hikmatga asoslangan bo'lsa, G'arb notiqligi dalil, mantiq va auditoriyani ishontirishga, asosan motivatsion nutqqa yo'naltirilgan. Bu ikki notiqlik maktablari o'ziga xos jihatlari bilan farqlanadi, lekin ularni ifodali o'qish san'ati bilan uyg'unlashtirish zamonaviy ta'lim va tarbiya jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi.

Sharq notiqligi asosan ruhiyat, odam psixologiyasi va qalbga ta'sir etish, notiqni tinglayotgan odam uni ich-ichidan his qila olishini ko'zlagan. Qur'on oyatlari, hadislar, hikmatli so'zlar va mutafakkirlarning pand-nasihatlari notiqning asosiy manbasi hisoblangan. Ular asosan so'zda muloyimlik, odob, tarbiyalilik va ma'naviy tozalikni birinchi o'ringa qo'ygan. Masalan, Alisher Navoiy o'z asarlarida notiqlikning kuchini hikmatli so'zlar orqali ko'rsatadi. Uning she'rlari nafaqat badiiy zavq beradi, balki tinglovchining ma'naviy kamolotiga ta'sir qiladi. U o'zining "Mahbub ul-qulub" asarida shunday deydi: "So'z - insonning ko'zgidir. So'zida qalbi va maqsadi zohir bo'lur" deya nutqning tarbiyaviy qudratini ta'kidlaydi. Shuningdek, Ahmad Yassaviy,

Bahouddin Naqshband kabi allomalar nutqlarida insoniylik, sabr, mehr-oqibat, tavozelik kabi fazilatlar targ'ib etilgan. Sharq notiqlarining nutqlari ko'pincha obrazli, majozli va ruhiy chuqurlik bilan ajralib turgan. Misol uchun, Ahmad Yassaviy hikmatlaridan: "So'zin o'yla, qalbingni toza qil, so'z insonning ichki olamini ko'rsatadi" degan satrlar ham Sharq notiqligining mohiyatini ifodalaydi. Qolaversa, ifodali o'qishda sharqona uslub nutqni jiddiy, mulohazali ohangda o'qishni, obraz va timsollarni to'g'ri yetkazishni talab qiladi. Bu tinglovchining qalbini larzaga soladi, unga tarbiyaviy saboq beradi.

G'arb notiqlig, asosan, dalil va mantiqqa asoslangan bo'lib, auditoriyani ishontrishga qaratilgan. Qadimgi Yunoniston va Rimda notiqlik san'ati jamiyat hayotida katta o'rin tutgan. Aristotel o'zining "Ritorika" asarida notiqlikni alohida ilm sifatida tahlil qilgan, uni ishonch hosil qilishning uch unsuri – ethos (axloqiylik), pathos (hissiyot), logos (mantiq) asosida izohlagan. vashunday deydi: "Notiqning vazifasi – tinglovchini o'ziga rom etish, uni ruhiy va mantiqiy jihatdan ishontrishdir.

Demosten va Sitseron kabi notiqlar esa nutq orqali xalqni birlashtirish, siyosiy qarorlarni ta'sirchan ifodalash va auditoriyani ishontrish san'atida ulkan obro' qozonganlar. Ularning nutqlari aniq, lo'nda, mantiqiy va kuchli ohangda ifodalangan. Sitseron esa nutqning ta'sir kuchini fikrlarning go'zalligi va so'zlarning jozibasiga qiyoslaydi. Ifodali o'qishda g'arbona uslub nutqni jonli, qat'iy ohangda, auditoriya bilan bevosita muloqot asosida o'qishni talab qiladi. Nutqda dalillar, misollar va aniq xulosalarning ko'pligi tinglovchini ishonchga olib keladi.

Notiqlarni umumiy taqqoslasak, Sharq notiqligining farqlari yaqqol ko'rinadi. Sharqda nutq ko'proq axloqiy-ma'naviy tarbiyaga qaratilgan bo'lsa, G'arbda mantiqiy ishonch va dalillash ustuvor. Sharqona nutqda hikmat va obrazlar ko'p ishlatilsa, G'arbona nutqda dalil va faktlar yetakchi. Biroq ikkalasining umumiy jihati shundaki, har ikkisi ham inson ruhiyatiga ta'sir etishni, uni o'ylantirishni va maqsad sari yetaklashni ko'zlaydi. Notiqlikning asl mohiyati ham – tinglovchini ruhiy va mantiqiy jihatdan qamrab olishdir.

Xulosa qiladigan bo'lsak, Sharq va G'arb notiqligi o'ziga xos maktablardir. Biri qalb va ma'naviyatni tarbiyalasa, ikkinchisi ong va mantiqqa ta'sir qiladi. Zamonaviy ta'lim va tarbiya jarayonida ularni uyg'unlashtirish yoshlar uchun muhimdir. Ifodali o'qishda ham bu ikki uslubdan foydalanish orqali nutqni yanada ta'sirchan, samarali va hayotiy qilish mumkin. Demak, bugungi avlodni tarbiyalashda Sharqona hikmat va G'arbona dalilning uyg'unligi beqiyos ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Aristotel. Ritorika. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2005

2. Sitseron M. T. Nutqlar. – Moskva: Nauka, 1986.
3. Navoiy A. Mahbub ul-qulub. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2011
4. Yassaviy A. Devoni hikmat. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2012.
5. Karimov I. A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
6. Xudoyberdiyev A. Notqlik san'ati. – Toshkent: Universitet, 2019.
7. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim o'quv qo'llanmalari: Ifodali o'qish praktikumidan uslubiy qo'llanma. – Toshkent, 2020.

MILLIY O'ZLIKNI ANGLASH JARAYONIDA ADABIYOT VA TARIX FANLARINING O'ZARO BOG'LIQLIGI

Karimjonova Dulfuzaxon

CHDPU Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

1-kurs talabasi

Ilmit rahbar: Achilova Emina

Annotatsiya: Ushbu maqolada milliy o'zlikni anglash jarayonida adabiyot va tarix fanlarining o'zaro ta'siri tahlil etiladi. Adabiyot milliy ruhni, xalqning tarixiy xotirasini aks ettiruvchi badiiy vosita sifatida, tarix esa bu jarayonni ilmiy asosni yorituvchi fan sifatida ko'riladi. Maqolada o'zbek milliy ongining shakllanishida tarixiy voqealar va badiiy asarlar o'rtasidagi uzviy aloqadorlik yoritilgan.

Kalit so'zlar: Milliy o'zlik, adabiyot, tarix, milliy ong, badiiy tafakkur, tarixiy xotira, ma'naviyat.

Аннотация: В данной статье анализируется взаимосвязь литературы и истории в процессе формирования национального самосознания. Литература рассматривается как художественное отражение национального духа и исторической памяти народа, а история – как наука, освещающая эти процессы в научном контексте. В работе показана взаимозависимость между историческими событиями и литературными произведениями в становлении узбекского национального самосознания.

Ключевые слова: Национальное самосознание, литература, история, национальный дух, художественное мышление, историческая память.

Milliy o'zlikni anglash — bu xalqning o'z tarixini, madaniyatini, urf-odatlarini, tili va adabiyotini chuqur idrok etish jarayonidir. O'zbekiston mustaqillikka erishgach, milliy o'zlikni qayta tiklash, tarixiy haqiqatni tiklash, adabiyot orqali ma'naviy uyg'onish jarayoni yangi bosqichga ko'tarildi. Adabiyot va tarix fanlari bu jarayonda asosiy rol o'ynaydi, chunki ular bir-birini to'ldiradi, xalq tafakkurining o'zagini tashkil etadi.

O'zbek adabiyoti tarix davomida xalqning ruhiy olamini, orzu-umidlarini va milliy g'ururini aks ettirib kelgan. Adabiy asarlar ko'pincha tarixiy voqealarning badiiy talqini sifatida yuzaga chiqqan. Masalan, Alisher Navoiy, Bobur, Ogahiy kabi ijodkorlar o'z asarlarida tarixiy voqeliklarni badiiy ifodalab, milliy o'zlikni shakllantirishda muhim o'rin tutganlar.

XX asr oxiri va XXI asr boshlarida yozilgan asarlarda ham tarixiy xotirani tiklash, milliy qadriyatlarga qaytish mavzusi keng yoritila boshlandi. Mustaqillik davri adabiyotida xalqning o'z tarixiga yangicha nigoh, mustaqil tafakkur va milliy g'urur hissi kuchaydi. Tarixshunoslikda esa adabiyot manbalari milliy o'zlikni tahlil qilishda muhim daliliy asos sifatida ishlatila boshlandi.

Adabiyot va tarix o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik milliy o'zlikni anglash jarayonida ikki tomonlama ta'sir ko'rsatadi: adabiyot tarixiy voqealarning badiiy aksini beradi, tarix esa adabiyotdagi badiiy obrazlarga ilmiy asos va davriy aniqlik kiritadi. Natijada, bu ikki fan xalqning o'zligini anglash, milliy birlikni mustahkamlash, ma'naviy yuksalishni ta'minlashda yagona tizim sifatida faoliyat yuritadi.

Milliy o'zlikni anglash – har bir xalq hayotidagi eng muhim ma'naviy jarayondir. O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatadiki, adabiyot va tarix fanlarining uyg'unligi milliy o'zlikni tiklash va mustahkamlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Adabiyot tarixni his etishga, tarix esa adabiyot orqali xalqning ruhiy kechinmalarini tushunishga yordam beradi. Shu bois, bu ikki fan o'zaro chambarchas bog'liq holda rivojlanib, xalq tafakkuri va ma'naviyatining uzviy qismiga aylangan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh. M. "Yangi O'zbekiston strategiyasi". – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
2. Karimov I. A. "O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida". – Toshkent: O'zbekiston, 1997.
3. Jo'rayev M. "Milliy o'zlik va adabiyot". – Toshkent: Fan, 2020.
4. Qosimov B. "Adabiyot va tarix uyg'unligi". – Toshkent: Ma'naviyat, 2019.
5. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. – Toshkent, 2020.

O'ZBEK XALQ ERTAKLARIDA MILLIY QADRIYATLAR VA TARBIYAVIY G'OYALAR

Narzullayeva Dinora Jovli qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi 1-kurs talabasi.

Ilmiy rahbari: Emina Achilova

Anotatsiya : Mazkur maqolada o'zbek xalq ertaklarining badiiy, ma'naviy va tarbiyaviy ahamiyati keng yoritilgan. Ertaklar xalq og'zaki ijodining eng qadimiy va sarmazmun janrlaridan biri sifatida millatning dunyoqarashi, urf-odatlar, axloqiy me'yorlari hamda ezgulik g'oyalarini o'zida mujassam etadi. Unda halollik, mehnatsevarlik, sadoqat, vatanparvarlik, mehr-oqibat kabi qadriyatlar badiiy obrazlar orqali ifoda etiladi. Shuningdek, maqolada "Zumrad va Qimmat", "Boy va Gado", "Malikai Ayyor", "Tilla baliqcha" kabi ertaklar misolida xalq tafakkuri, estetik didi va hayotiy tajribasi tahlil etilgan. Tadqiqot natijalarida o'zbek xalq ertaklarining yosh avlodni tarbiyalash, ma'naviy dunyoqarashini shakllantirish va milliy o'zlikni anglashda tutgan o'rni ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit so'zlar: xalq ertaklari, milliy qadriyat, tarbiya, ma'naviyat, halollik, ezgulik, xalq donoligi, badiiylik.

Аннотация: В данной статье подробно рассматривается художественное, духовное и воспитательное значение узбекских народных сказок. Сказки, являясь древнейшим жанром устного народного творчества, отражают мировоззрение, традиции, моральные нормы и идеалы добра узбекского народа. Через художественные образы в них воплощаются такие ценности, как честность, трудолюбие, верность, патриотизм и доброта. На примере сказок «Зумрад и Киммат», «Богач и Нищий», «Хитрая царица», «Золотая рыбка» проанализированы народная мудрость, эстетическое восприятие и жизненный опыт народа. В результате исследования обосновывается роль узбекских народных сказок в воспитании молодого поколения, формировании духовного мировоззрения и национального самосознания.

Ключевые слова: народные сказки, национальные ценности, воспитание, духовность, честность, добро, народная мудрость, художественность.

Annotation: This article explores the artistic, spiritual, and educational significance of Uzbek folk tales. As one of the most ancient and meaningful genres of oral folk literature, these tales reflect the worldview, traditions, moral norms, and ideals

of goodness inherent in the Uzbek nation. Through vivid imagery and symbolic characters, values such as honesty, diligence, loyalty, patriotism, and compassion are conveyed. Examples like “Zumrad and Qimmat,” “The Rich and the Poor,” “The Clever Queen,” and “The Golden Fish” illustrate the people’s wisdom, aesthetic perception, and life experience. The study emphasizes the crucial role of Uzbek folk tales in nurturing the younger generation, shaping their moral outlook, and strengthening national identity.

Keywords: folk tales, national values, education, spirituality, honesty, kindness, folk wisdom, artistry.

O'zbek xalq ertaklarida milliy qadriyatlar va tarbiyaviy g'oyalar O'zbek xalq ertaklari xalq og'zaki ijodining eng qadimiy, xalqchil va hayotiy janrlaridan biridir. Ertaklar xalqning dunyoqarashi, ijtimoiy hayoti, orzu-umidlari, axloqiy fazilatlar va milliy qadriyatlarini badiiy tarzda aks ettiradi. Ular og'zaki shaklda yaratilgan bo'lib, asrlar davomida xalq og'zidan og'izga o'tgan, sayqal topgan, har bir davr ehtiyojiga moslashgan.

Xalq ertaklari o'zbek xalqining milliy tafakkuri, estetik qarashlari, ma'naviy hayotini chuqur ifodalab, yosh avlod tarbiyasida o'ta muhim o'rin tutadi. Chunki ertaklar orqali xalq bolalarini halollik, mehnatsevarlik, sabr, sadoqat, mehr, vatanparvarlik va ezgulik ruhida tarbiyalagan. Bugungi kunda xalq ertaklarini o'rganish nafaqat adabiy, balki pedagogik, psixologik va ma'naviy jihatdan ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. Chunki global axborot oqimlari davrida xalq ertaklari milliy o'zlikni anglash, ma'naviyatni mustahkamlash va millat qadriyatlarini asrash vositasi sifatida xizmat qilmoqda.

O'zbek xalq ertaklarining tarixiy ildizlari va janr turlari O'zbek xalq ertaklari qadimiy turkiy xalqlar ijodiga borib taqaladi. Eng qadimgi mif va afsonalar keyinchalik ertak shakliga aylangan. Masalan, “Oq bo'ri”, “Tog' onasi”, “Bahodirlar” haqidagi qadimiy afsonalarda xalqning tabiatga, hayotga, ezgulik va yovuzlikka bo'lgan qarashlari ifoda topgan. O'zbek xalq ertaklari mazmun va shakl jihatidan juda boy. Ularni quyidagicha tasniflash mumkin:

Sehrli ertaklar – unda g'ayritabiiy voqealar, afsonaviy mavjudotlar, sehrli buyumlar ishtirok etadi. Masalan: “Zumrad va Qimmat”, “Malikai Ayyor”, “Tilla baliqcha”. Maishiy ertaklar – oddiy xalq hayoti, mehnati, ijtimoiy munosabatlar haqida. Masalan: “Boy va Gado”, “Qo'zi bilan Bo'ri”. Hayvonlar haqidagi ertaklar – hayvonlar obrazi orqali inson fe'l-atvorini ifodalaydi. Masalan: “Tulki bilan xo'roz”, “Bo'ri va echki

bolalari”.

Hazil-mutoyiba ertaklar – xalq yumori, topqirligi va soʻz oʻyinlarini oʻzida mujassam etadi. Masalan: “Mulla Nasriddin hangomalari”. Bu turdagi ertaklar orqali xalq oʻzining hayot falsafasini, dunyoqarashini, jamiyatdagi adolat, halollik, ezgulik haqidagi gʻoyalarini avlodlarga yetkazgan.

2. Milliy qadriyatlar ifodasi.

Oʻzbek xalq ertaklarida xalqning milliy qadriyatlari — yaʼni urf-odatlar, anʼanalari, oilaparvarlik, mehmondoʻstlik, mehnatsevarlik, sadoqat, halollik kabi fazilatlar oʻz ifodasini topgan.

Masalan:

“Zumrad va Qimmat” ertagida mehnatkashlik, halollik, kamtarlik fazilatlar ezgulik ramzi boʻlsa, dangasalikka, gʻururga, yolgʻonga nisbatan xalqning nafrati ifoda etiladi.

“Boy va Gado” ertagida mehnat bilan topilgan rizq halolligi ulugʻlanadi, ochkoʻz boy esa xalqning tanqidiga uchraydi. “Tilla baliqcha”da mehr-oqibat, saxovat, sabr qadriyatlari ilgari suriladi.

Xalq ertaklaridagi bunday gʻoyalar asrlar davomida xalqni yaxshilikka undab, maʼnaviy mezon boʻlib xizmat qilgan

3. Tarbiyaviy gʻoyalarning mazmuni

Ertaklarning asosiy vazifasi — axloqiy va tarbiyaviy taʼsir koʻrsatishdir. Har bir ertakning markazida inson va uning feʼl-atvori, hayotdagi munosabati turadi.

Ertaklarda ezgulik har doim yovuzlik ustidan gʻalaba qiladi. Bu xalqning axloqiy idealini ifoda etadi. Halollik va rostgoʻylik — xalq uchun eng yuksak fazilat hisoblanadi. “Boy va Gado”, “Qoʻzi bilan Boʻri” ertaklarida bu gʻoya yaqqol koʻrinadi. Aql va zakovat — koʻp ertaklarda aql egasi kuch bilan emas, fahm-farosat bilan gʻalaba qiladi.

Ota-onaga hurmat, doʻstlik, mehr-oqibat – xalqning eng muhim tarbiyaviy qadriyatlaridir.

Bu gʻoyalar yosh avlodning axloqiy dunyoqarashini shakllantirishda beqiyos ahamiyatga ega.

4. Ertaklarning xalq maʼnaviyati va adabiyotga taʼsiri

Ertaklar xalq tafakkurining shakllanishida, shuningdek, oʻzbek yozma adabiyotining rivojida ham muhim rol oʻynagan. Alisher Navoiy, Bobur, Mashrab, Ogahiy, Muqimiy, Choʻlpon, Abdulla Qodiriy kabi ijodkorlar xalq ogʻzaki ijodidan, ayniqsa ertak obrazlaridan, xalqona til va uslubdan keng foydalanganlar. Masalan, Navoiy “Farhod va Shirin”da xalq ertaklaridagi fidoyi va sadoqatli qahramon obrazini

ideal sifatida yaratgan. XX asrda O'tkir Hoshimov, Xurshid Davron, Abdulla Oripov kabi adiblar ham xalq ertaklarining ruhini zamonaviy asarlarda davom ettirdilar. Ertaklar xalq hayotining tarixiy, ijtimoiy va axloqiy o'zgariqlarini aks ettirgan, milliy tafakkur taraqqiyotining uzviy bo'g'iniga aylangan.

5. Xalq ertaklarining zamonaviy ahamiyati.

Bugungi kunda xalq ertaklarini o'rganish va ularni ta'lim jarayonida qo'llash — milliy tarbiya tizimining muhim qismi. Ular yoshlarni xalq ruhida, milliy qadriyatlarga sodiq, insonparvar, ezgu niyatli bo'lishga undaydi. O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida xalq og'zaki ijodiga alohida e'tibor qaratilgan. Ertaklar maktabgacha ta'limdan boshlab o'quv dasturlariga kiritilgan bo'lib, bu bolalarda nutqni, tafakkurni, tasavvurni rivojlantirishda katta ahamiyatga ega.

Ertaklar – bu milliy o'zlikning tarbiyachisi, xalqning donoligi, orzusi va ezguligi ramzidir.

O'zbek xalq ertaklari — xalq ma'naviyatining ildizi, milliy o'zlikning ifodasi, axloqiy me'yorlarning badiiy ko'zgusidir. Ular insoniyat uchun muhim qadriyatlarni: halollik, adolat, mehr, sadoqat, mehnatsevarlik, sabr kabi fazilatlarni targ'ib etadi. Ertaklar xalq tafakkurining eng go'zal shakli bo'lib, ular o'zbek adabiyoti rivojida, xalqning milliy ongini shakllantirishda beqiyos ahamiyat kasb etgan. Bugungi kunda ham ular yosh avlodni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashda, insonparvar jamiyat qurishda bebaho manba bo'lib xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zarifov H. O'zbek xalq og'zaki ijodi. – Toshkent: Fan, 1972.
2. Karimov A. Ertaklarda xalq donoligi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2008.
3. Vohidov E. Adabiyot va millat ruhi. – Toshkent: O'zbekiston, 1995.

ZAMONAVIY O'ZBEK SHERIYATIDA AYOL OBRAZI*Raxataliyeva Mo'ldir Nurseit qizi**CHDPU O'zbek tili va adabiyoti ta'lim yo'nalishi**3-bosqich talabasi**mrxataliyeva@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy o'zbek she'riyatida ayol obrazi qanday tasvirlanayotgani tahlil qilinadi. Ayol siymosi shoirlar ijodida nafaqat go'zallik, muhabbat va sadoqat timsoli sifatida, balki kuchli irodali, fidoyi, ma'naviy yetuk shaxs sifatida ham namoyon bo'ladi. Asarda zamonaviy shoirlar — Zulfiya, Halima Xudoyberdiyeva, Saida Zunnunova, Hamid Olimjon, Abdulla Oripov kabi ijodkorlarning she'rlarida ayol obrazining qanday badiiy vositalar orqali gavdalandirilgani yoritiladi. Shuningdek, ayol obrazining o'zgarib borayotgan ijtimoiy va madaniy fon bilan qanday uyg'unlashgani, bugungi kun ayoli qanday talqin qilinayotgani haqida mulohazalar yuritiladi.

Kalit so'zlar: Ayol obrazi, zamonaviy she'riyat, o'zbek adabiyoti, badiiy talqin, ijodkor ayollar, ona siymosi, shoirlar ijodi, badiiy vositalar, ma'naviyat, ijtimoiy obraz.

Annotation: This paper analyzes how the image of women is portrayed in contemporary Uzbek poetry. In the works of poets, the female figure appears not only as a symbol of beauty, love, and devotion, but also as a strong-willed, selfless, and spiritually mature personality. The study highlights how the image of women is expressed through artistic means in the poetry of modern poets such as Zulfiya, Halima Khudoyberdieva, Saida Zunnunova, Hamid Olimjon, and Abdulla Oripov. Furthermore, the paper explores how the female image adapts to changing social and cultural contexts and how the modern woman is interpreted in contemporary poetry.

Keywords: Image of women, contemporary poetry, Uzbek literature, artistic interpretation, female poets, mother figure, poetic creativity, artistic devices, spirituality, social image.

Аннотация: В данной работе анализируется, как образ женщины представлен в современной узбекской поэзии. В произведениях поэтов женский образ выступает не только как символ красоты, любви и преданности, но и как сильная, самоотверженная, духовно зрелая личность. В исследовании освещается, с помощью каких художественных средств образ женщины воплощается в поэзии таких современных поэтов, как Зульфия, Халима

Худойбердиева, Саида Зуннунова, Хамид Алимджан и Абдулла Орипов. Также рассматривается, как женский образ соотносится с меняющимися социальными и культурными условиями, и как образ современной женщины отражается в поэзии наших дней.

Ключевые слова: Образ женщины, современная поэзия, узбекская литература, художественная интерпретация, поэтессы, образ матери, поэтическое творчество, художественные средства, духовность, социальный образ.

O'zbek adabiyoti tarixida ayol obraziga oid tasvirlar doimo markaziy o'rinda turib kelgan. Ayol siymosi go'zallik, sadoqat, muhabbat va fidoyilik ramzi sifatida qadimiy dostonlardan tortib, zamonaviy she'riyatgacha bo'lgan davrda turlicha talqin etilgan. Biroq zamonaviy o'zbek she'riyatida ayol obraziga bo'lgan yondashuv yanada kengaydi, chuqurlashdi va zamon ruhi bilan uyg'unlashdi. Bugungi kunda ayol siymosi shoirlar nazarida faqatgina uy bekasi, ona, sevgili emas, balki ijtimoiy hayotda faol, o'z fikriga ega, mustaqil shaxs sifatida gavdalanmoqda.

O'zbek mumtoz adabiyotida ayol obrazi ko'pincha romantik, ideallashtirilgan shaklda tasvirlangan. Alisher Navoiy asarlarida ayol — ma'rifatga eltuvchi, ruhiy yuksalishga sabab bo'luvchi timsol sifatida namoyon bo'lgan. Ana shu an'ana zamonaviy adabiyotda ham davom ettirildi, biroq yangi zamon, yangi sharoit va ijtimoiy muhit ta'sirida ayol siymosi yanada real va turfa qirrali bo'lib bordi.

Zulfiya she'riyatida ayol — mehr va sadoqat timsoli

Zulfiya o'zining lirikasida ayolni ko'pincha ona, mehr sohibasi, fidoyi inson sifatida tasvirlaydi. Uning mashhur "Ona" she'rida ona siymosi butun borlig'i bilan ulug'lanadi:

*Ona yurak — quyosh yurak, tinmaydigan yurakdir,
U yo'lida to'kilgan yosh, yulduz bo'lib yurar, der.*

Zulfiya uchun ayol — avvalo mehr timsoli. U millat tarbiyachisi, sabr-matонат egasi sifatida ko'rsatiladi.

Halima Xudoyberdiyeva — ayolning ma'naviy kuchi haqida

Halima Xudoyberdiyeva ijodi o'zbek ayolining nafaqat hissiyotlari, balki irodasi, hayot uchun kurashish qobiliyatini ham ochib beradi. Uning she'rlarida ayol siymosi o'z millatini sevuvchi, ona yurtiga sadoqatli, o'z haq-huquqini biladigan shaxs sifatida gavdalanadi.

*Ayol dema meni, Vatan de meni,
Tog'lar bag'ridan chiqqan tosh de meni.*

Bu misralarda ayol — Vatanning ramziga aylanadi. Shoira orqali zamonaviy ayol obrazining ijtimoiy va fuqarolik ongiga urg'u beriladi.

Saida Zunnunova — ayolning ichki olami va sevgisi

Saida Zunnunova lirikasida ayolning yurak kechinmalari, iztiroblari va beg'ubor sevgisi o'z aksini topgan. Uning she'rlarida ayol juda nozik, ammo o'z g'ururi, or-nomusi bor inson sifatida gavdalanadi. Shoiraning "Ayol" nomli she'rida quyidagi misralar bor:

*Men ayolman — osmonimda chaqmoqlar yondi,
Ko'z yoshimda daryolar to'ldi, to'kildi...*

Bu satrlar orqali ayolning ichki dunyosi, uning ko'ngil olami qanday ulkan kuchga ega ekani tasvirlanadi.

Erkak shoirlar ijodida ayol obrazining talqini

Zamonaviy erkak shoirlar, xususan, Hamid Olimjon, Abdulla Oripov, Muhammad Yusuf kabi ijodkorlar ham ayol siymosiga chuqur estetik yondashganlar. Hamid Olimjonning "Zebunniso" dostoni tarixiy ayol siymosini jonlantirgan bo'lsa, Abdulla Oripov o'z onasiga, ayol zotiga bag'ishlab yozgan she'rlarida ayolni ulug'laydi. Muhammad Yusuf esa oddiy o'zbek ayolining samimiy va g'ururli siymosini yaratadi:

*Ona yurak — muqaddasdir, beg'ubordir,
Onasiz bir hayot bo'lmas, bo'lgudek emas.*

Bu kabi misralar orqali ayol obrazi milliy qadriyatlar bilan uyg'un holda talqin qilinadi.

Zamonaviy she'riyatda ayol — mustaqil shaxs

So'nggi yillarda yozilgan she'rlarda ayol siymosi an'anaviy idealizatsiyadan chiqib, real hayotga yaqinlashmoqda. Ayol — faol, ijodkor, o'qimishli, hayotda o'z yo'lini topgan shaxs sifatida tasvirlanmoqda. Bu holat o'zbek jamiyatida ayol maqomi ortib borayotganining badiiy in'ikosidir.

Zamonaviy o'zbek she'riyatida ayol obrazi juda boy va rang-barang. Shoirlar ayol siymosini sevgi va go'zallik timsoli sifatida tasvirlash bilan birga, uning ijtimoiy mavqei, ma'naviy dunyosi, fikr erkinligini ham yoritishga intilmoqdalar. Zulfiya, Halima Xudoyberdiyeva, Saida Zunnunova kabi shoirlar o'z ijodlari bilan o'zbek adabiyotida ayol obrazini yuksak badiiy darajaga olib chiqdilar. Bugungi kun shoirlari esa bu an'anani davom ettirib, ayolni zamonaviy jamiyatda faol ishtirok etuvchi shaxs sifatida talqin qilmoqda. She'riyatda ayol obrazining keng talqini — jamiyatdagi ayolning o'rni, hurmati va qadri balandligining ifodasidir.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Norboyeva D. (2021). *Zamonaviy o'zbek she'riyatida ayol obrazining talqini*. – Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti.
2. Rasulova M. (2022). *Adabiyotda gender yondashuv: nazariya va amaliyot*. – Toshkent: Tafakkur nashriyoti.
3. Karimova G. (2023). *Ayol obrazining zamonaviy poetik talqini*. – Ilmiy maqola // *O'zbek tili va adabiyoti*, 2023, №2.
4. Jo'rayeva M. (2022). *Zamonaviy o'zbek shoiralari ijodida ayol ruhiyati*. – Ilmiy maqola // *Adabiyotshunoslik tadqiqotlari*, 2022, №1.
5. Xolmirzayeva D. (2024). *O'zbek poeziyasida zamonaviy ayol obrazining tiplari*. – Monografiya. – Toshkent: Innovatsiya nashriyoti.
6. Umirova Z. (2021). *Ayol va jamiyat: o'zbek adabiyotida ijtimoiy ongning ifodasi*. – Ilmiy maqola // *Ijtimoiy-gumanitar fanlar*, 2021, №3.
7. G'aniyeva S. (2023). *Zulfiya va Halima Xudoyberdiyeva poetikasida ayol timsoli*. – Ilmiy maqola // *Adabiy meros*, 2023, №4.
8. Maxmudova N. (2022). *Zamonaviy o'zbek ayol shoiralari: poetik tafakkur va obrazlar dunyosi*. – Toshkent: Ilm ziyo nashriyoti.
9. Yusupova N. (2024). *O'zbek ayolining poetik portreti zamonaviy she'riyatda*. – Ilmiy maqola // *Filologiya fanlari*, 2024, №1.
10. Qodirova L. (2023). *Ayol siymosi zamonaviy o'zbek adabiyotida: tahlil va talqin*. – Toshkent: Fan va taraqqiyot nashriyoti.

EPIK JANRLARNING O'XSHASH XUSUSIYATLARI*Yusufbayeva Durdona Otabek qizi**Chirchiq davlat pedagogika universiteti**3-kurs talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada epik janrga mansub asarlarning umumiy va o'zaro o'xshash xususiyatlari o'rganiladi. Jumladan, xalq og'zaki ijodi namunalarida va yozma adabiyot vakillari tomonidan yaratilgan epik asarlarda uchraydigan an'anaviy motivlar, tipik obrazlar, sujet qurilishi va mavzular orasidagi mushtarakliklar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: xat motivi, sulh, sandiq, dehqon obrazi, syujet burilishi, epik janr, xalq og'zaki ijodi, badiiy an'ana.

Annotation: This article studies the common and similar features of works belonging to the epic genre. In particular, traditional motifs, typical images, plot construction and commonalities between themes found in samples of folk oral art and epic works created by representatives of written literature are analyzed.

Keywords: letter motif, truce, chest, peasant image, plot twist, epic genre, folk oral art, artistic tradition.

Аннотация: В статье исследуются общие и схожие черты произведений, относящихся к эпическому жанру. В частности, анализируются традиционные мотивы, типичные образы, сюжетостроение, а также общие черты между темами, встречающимися в образцах народного устного творчества и эпическими произведениями, созданными представителями письменной литературы.

Ключевые слова: мотив письма, перемирие, сундук, образ крестьянина, поворот сюжета, эпический жанр, народное устное творчество, художественная традиция.

Adabiyotda janrlarning aniqlanishi va ularning o'zaro munosabati san'atshunoslikda muhim o'rin tutadi. Xususan, epik janrlar – hayot hodisalarini voqelik asosida, obrazlar orqali tasvirlaydigan adabiy turlar sifatida – adabiy ijodda keng tarqalgan va o'ziga xos xususiyatlarga ega. Biroq ularni faqat farqlari bilan emas, balki umumiy, o'xshash tomonlari bilan ham tahlil qilish zarur. Ushbu maqolada epik janrlarga mansub asarlarning umumiy, o'xshash belgilariga e'tibor qaratiladi.

Epik janr – adabiyotda voqea-hodisalarni aniq sujet asosida, hayotiylik mezonlariga tayangan holda hikoya qilishga asoslangan janrdir. Bu janrga kichik epik (hikoya, esselar), o'rta epik (povest), katta epik (roman) shakllar kiradi. Shuningdek,

dostonlar ham epik janrning muhim turidir. Har birining o'ziga xos uslubi va hajmi bo'lishiga qaramay, ularni birlashtiruvchi umumiy jihatlar mavjud. Ulardan eng muhim jihatlaridan biri bu shakl va mazmunning uyg'unlidir. Voqelikda mavjud narsalarning bari o'zining tashqi ko'rinishi (shakli) va shu shakl orqali anglashilayotgan mohiyatiga (mazmun) ega. Shu bois ham "shakl" va "mazmun" kategoriyalari umumfalsafiy xarakterga ega bo'lib, ular voqelikni (narsani) idrok qilishda muhim ahamiyatga molik ilmiy abstraksiyalar sanaladi. Abstraksiya deyishimizning boisi shuki, shakl va mazmun qabilidagi bo'linish shartli, negaki ular — yaxlit bir narsada har vaqt birlikda mavjud bo'lgan va bir-birini taqozo etadigan ikki tomon⁸⁷. Voqealar rivojida sujetdagi Keskin burilishlar asarni yanada hayajon va o'zgacha o'qilishiga sabab bo'ladi. Barchamizga ma'lum bo'lgan xalqimizning asrlar davomida sayqallanib kelgan dostonlarida ana shunday burilishlar mavjud. Jumladan, jang oldidan elchi orqali yuboriladigan maktublar shunday unsurlardan biridir. Negaki "Alpomish", "Ravshanxon", "Rustamxon" kabi bir qancha xalq dostonlarida jang bilan bog'liq voqealar bor.

"Alpomish"ning tarixiy asoslari xususida turkiy xalqlar folklorining bilimdonlaridan biri, marhum akademik V.M. Jirmunskiy "Alpomish" haqidagi rivoya va bahodirlik ertagi» nomli asarida ilgari surgan ilmiy taxmin, ya'ni gipoteza hozirgacha yetakchi ilmiy kontsepsiya vazifasini o'tib kelmoqda. Bu ilmiy taxminga ko'ra, mazkur eposning tarixiy asosida bahodirlik ertaklari yotadi. Ana shu epik asosda epos VI–VIII asrlarda, ya'ni Turk xoqonligi davrida Oltoyning janubiy hududlarida yuzaga kelgan. Bahodirlik ertaklari esa oltoyliklar, tatar, boshqird va qozoq xalqlari o'rtasida keng tarqalgan⁸⁸. Bundan ayon bo'ladiki dostonlarning ildizlariga nazar tashlasak ertaklarda yetakchilik qiladigan g'oyalarga duch kelamiz. Epik asarlarda uchraydigan har bir motiv sujetning muhim elementi vazifasini o'taydi. Masalan xat motivini olaylik. Bu motiv qahramonlar o'rtasidagi aloqa vositasi sifatida maydonga keladi. Unda har qanday muhim habarlar va qandaydir tipshiriq yiki shartlar beriladi. "Alpomish" dostonida Barchinoy tomonidan yozilgan xat ham shular jumlasidandir. Chunki dostondagi bu xat Barchinoy va yaqinlari hayotini yaxshilashga xizmat qilgan. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, xat motivi ko'plab shoir va yozuvchilar asarlarida ham mohirlik bilan qo'llanilgan. Bunga misol qilib O'tkir Hoshimovning "Tushda kechgan umrlar", Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar", Chingiz Aytmatovning "Jamila"

⁸⁷ https://www.researchgate.net/publication/378157335_13-Mavzu

⁸⁸ Bahodir Sarimsoqov Badiylik asoslari va mezonlari 169-bet

asarlarini aytish mumkin. Xat motivi universal shakl sifatida ham yozma ham og'zaki adabiyotlarda birdek qo'llanila olish xususiyatiga ega.

Xalq og'zaki ijod namunalarida shart motivi keng qo'llanuvchi motivlardan biridir. "Kuntug'mish" dostonida Xolbeka sovchilarga nard o'yini shartini qo'ysa, "Alpomish" dostoni bosh qahramonlaridan biri bo'lmish Barchinoy alplarga poyga, yayandozlik, merganlik va kurash shartlarini beradi. Shart motivi nafaqat dostonlarda balki, ertaklarda ham uchraydi. "Muqbil toshotar" ertagida mamlakat podshosi qizi Mehrnigorga uylanmoqchi bo'lgan kambag'al yigitga ikki qo'lida sakkizta yo'lbarsni yetaklab kelishini hamda Hotamtoyining boshini keltirishini talab qiladi. Bunday motivlar xalqimizning an'anaviy qadriyatlarini o'zida mujassam etgan.

Badiiy asrlarning ta'sir darajasini oshirish uchun unda tasvir etilgan odam, narsa yoki hodisaga xos xususiyatlarni orttirib ko'rsatish mubolag'a hisoblanadi. Shunday ekan xalq og'zaki ijod namunalarida mubolag'aga boy tasvirlar uchraydi. Jumladan "Alpomish" dostonida alplarning tasviri bunga misol bo'la oladi. "Besh yuz quloq yetmas beliga... Oh ursa olamni buzar tovushi, to'qson molning terisidan kovushi" yoki Qo'shquloqning ta'rifi "Shomurti shoxalab har tomon ketgan, ichida sichqonlar bolalab yotgan, izidan tushgan pushak olti oyda yetgan". Mubolag'ani Navoiy ijodida ham uchratamiz "Farhod va Shirin" dostonida shunday mubolag'a qo'llanilgan: "Aningdek teshadin sakrab ushoq tosh, Ki nozik bir yig'ochdin qochurub bosh".

Xulosa qilib aytganda epik janrlar o'ziga xos shakl va uslubga ega bo'lsa-da, ularni birlashtiruvchi qator umumiy xususiyatlarga ega: voqelikka tayanish, sujetli tasvir, aniq obrazlar tizimi, vaqt-makonning belgilanganligi, g'oyaviy-badiiy mazmunning chuqurligi va badiiy til vositalarining keng qo'llanilishi. Ushbu o'xshashliklar epik janrlarning adabiyotdagi ahamiyatini belgilaydi hamda ularni o'zaro uyg'unlashtirish imkonini beradi. Epik janrlarning umumiyliklarini tahlil qilish, ularni chuqurroq anglashga, badiiy asarni mukammalroq talqin qilishga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bahodir Sarimsoqov Badiylik asoslari va mezonlari T- 2022
2. Тухлиев Бокижон. "Кутадгу билиг" Юсуфа хос хаджиба и тюркоязычный фольклор (мотивы. образная система. принципы художественного изображения). 10.01.03. – 10.01.09. – т. 1992. д.ф.н.
3. Nilufar Rasulova Adabiyot qo'llanma Toshkent "Nurafshon ziyo yog'dusi" 2018-yil
4. Mamatqul Jo'rayev Folklorshunoslik asoslari T-2008

ZAMONAVIY O'ZBEK MATNSHUNOSLIGI TENDENSIYALARI

Vakkasova Sitora

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

4-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Rasulova Rayxon Baxritdinovna,

pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),

O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasida dots. Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Annotasiya. Ushbu maqolada zamonaviy o'zbek matnshunosligining tendensiyalari haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Matnshunoslik, yozma yodgorliklar, adabiy asarlar, Zamonaviy o'zbek matnshunosligi, manbashunoslik, mumtoz adabiy meros, ilmiy manba, metodika.

Abstract. The article provides information on the trends of modern Uzbek textual criticism.

Keywords: Literary criticism, written monuments, literary works, modern Uzbek literary criticism, source studies, classical literary heritage, scientific source, methodology.

Аннотация. В статье дается информация о тенденциях современной узбекской текстологии.

Ключевые слова: Литературоведение, письменные памятники, литературные произведения, современное узбекское литературоведение, источниковедение, классическое литературное наследие, научный источник, методология.

Matnshunoslik — bu yozma yodgorliklar, adabiy asarlar va ularning matnlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish, tahririy jihatdan mukammallashtirish hamda nashrga tayyorlash bilan shug'ullanadigan fan sohasidir. Zamonaviy o'zbek matnshunosligi mustaqillik yillarida yangi bosqichga ko'tarildi. Milliy qadriyatlarni qayta tiklash, mumtoz adabiy merosni ilmiy asosda nashr etish, zamonaviy texnologiyalar yordamida matnlarni raqamlashtirish jarayonlari matnshunoslik fanining rivojida muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Zamonaviy o'zbek matnshunosligining asosiy tendensiyalaridan biri — bu raqamli matnshunoslikning shakllanishidir. Bugungi kunda ko'plab qo'lyozma va toshbosma asarlar elektron shaklga o'tkazilmoqda. Bu jarayon nafaqat asarlarni saqlab qolishga, balki ularni keng jamoatchilikka yetkazishga xizmat qilmoqda. Shuningdek,

elektron bazalar, onlayn kataloglar va raqamli arxivlar o'zbek matnshunosligining ilmiy salohiyatini yanada kuchaytirmoqda.

Ikkinchi muhim yo'nalish — bu manba tahlilining chuqurlashuvi va matnlarning solishtirma-nazariy tadqiqidir. Alisher Navoiy, Bobur, Ogahiy, Furqat, Muqimiy kabi mumtoz adiblarning asarlari yangi ilmiy talqinlarda o'rganilmoqda. Har bir asarning tahririy tarixini o'rganish, qo'lyozmalarni qiyoslash, matn variantlarini aniqlash orqali asl nusxaga yaqin nashrlarni tayyorlashga alohida e'tibor berilmoqda.

Uchinchi tendensiya — matnshunoslikning lingvistik va madaniy yondashuvlar bilan uyg'unlashuvidir. Bugungi kunda matn tahlilida nafaqat filologik, balki semiotik, struktural va intertekstual usullar ham qo'llanilmoqda. Bu hol matnshunoslikni faqat tarixiy manbalarni o'rganish fanidan kengroq ilmiy sohaga aylantirdi.

To'rtinchi tendensiya sifatida — yosh tadqiqotchilarning ilmiy izlanishlari va xalqaro hamkorliklarni keltirish mumkin. O'zbekiston matnshunoslari Turkiya, Ozarbayjon, Rossiya, Eron va boshqa mamlakatlarning ilmiy markazlari bilan hamkorlikda qadimiy manbalarni qiyosiy o'rganish bo'yicha loyihalarni amalga oshirmoqda.

Zamonaviy o'zbek matnshunosligi o'z taraqqiyotida yangi davrga qadam qo'ydi. Raqamli texnologiyalar, ilmiy hamkorliklar va nazariy yangilanishlar natijasida bu fan bugungi kun talablariga mos ravishda rivojlanmoqda. Matnshunoslik nafaqat adabiy merosni saqlash, balki uni zamonaviy o'quvchiga to'g'ri talqin qilish va yetkazish vositasiga aylanmoqda. Kelajakda bu yo'nalishda elektron matnshunoslik markazlarini tashkil etish, sun'iy intellekt yordamida matn tahlilini avtomatlashtirish kabi ishlar amalga oshirilishi kutilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jo'rayev M. Matnshunoslik asoslari. – Toshkent: Fan, 2018.
2. Yo'ldoshev B. O'zbek matnshunosligi tarixi. – Toshkent: Akademnashr, 2020.
3. Ahmedov A. Raqamli matnshunoslikning nazariy asoslari. – Toshkent: Istiqlol, 2022.
4. Internet manbalari: www.ziyouz.uz, www.navoiy-uni.uz

O'ZBEKISTONNING ENG YANGI TARIXIDA ISLOHOTLAR VA YANGILANISH

*Abdumuxsinova Muxlisa Murodullaqizi,
O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
onlymuxlisa@gmail.com*

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekistonning eng yangi tarixida amalga oshirilgan islohotlar, ularning ijtimoiy-siyosiy hayot, iqtisodiyot va madaniyat rivojiga ta'siri hamda mustaqillik yillarida erishilgan yutuqlar tahlil qilinadi. Shuningdek, demokratik jarayonlarning rivojlanishi, huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati qurilishi borasidagi sa'y-harakatlar yoritiladi.

Kalit so'zlar: islohotlar, mustaqillik, taraqqiyot, modernizatsiya, fuqarolik jamiyati, huquqiy davlat.

Annotation. This article analyzes the reforms carried out in the modern history of Uzbekistan, their impact on socio-political life, economy, and culture, as well as the achievements of the independence period. It also highlights the development of democratic processes, the construction of a legal state, and the establishment of civil society.

Keywords: reforms, independence, development, modernization, civil society, legal state.

Аннотация. В данной статье анализируются реформы, проведенные в новейшей истории Узбекистана, их влияние на социально-политическую жизнь, экономику и культуру, а также достижения периода независимости. Особое внимание уделяется развитию демократических процессов, построению правового государства и формированию гражданского общества.

Ключевые слова: реформы, независимость, развитие, модернизация, гражданское общество, правовое государство.

O'zbekistonning eng yangi tarixi mamlakat mustaqillikka erishgan 1991-yildan boshlab bugungi kungacha bo'lgan davrni qamrab oladi. Bu davr xalqimiz hayotida tub burilish yasagan siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy jarayonlar bilan ajralib turadi. Mustaqillikning dastlabki yillarida davlat mustaqilligini mustahkamlash, milliy iqtisodiyot asoslarini barpo etish va xalqaro hamjamiyatda o'z o'rnini topish eng dolzarb vazifalardan biri sifatida belgilandi [1: 23].

O'zbekiston Prezidenti Islom Karimov tomonidan ishlab chiqilgan "O'zbek modeli" mamlakat taraqqiyoti yo'lida asosiy dasturilamal bo'lib xizmat qildi. Ushbu model beshta tamoyilga asoslangan bo'lib, ular bosqichma-bosqich islohotlarni amalga oshirish, davlatning bosh islohotchi sifatida faoliyat yuritishi, qonun ustuvorligini ta'minlash, ijtimoiy himoyani kuchaytirish va bozor iqtisodiyotini shakllantirishga qaratilgan edi [2:41].

Shuningdek, siyosiy sohada ko'ppartiyaviylik tizimining shakllanishi, parlament faoliyatining mustahkamlanishi, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining qabul qilinishi huquqiy demokratik davlat qurish yo'lidagi muhim qadam bo'ldi. 1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan Konstitutsiya mamlakat taraqqiyotining huquqiy asoslarini belgilab berdi [3: 57].

Mustaqillik yillarida iqtisodiyotda ham katta yutuqlarga erishildi. Agrar sohada yer islohotlari o'tkazildi, xususiy mulkchilik rivojlantirildi, bozor iqtisodiyotiga asoslangan mexanizmlar joriy qilindi. Ayniqsa, so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan "Harakatlar strategiyasi" doirasida iqtisodiy liberallashtirish, eksport salohiyatini oshirish va xorijiy investitsiyalarni jalb etish borasida katta natijalarga erishildi [4: 63]. Madaniyat va ta'lim sohalarida ham keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi. Yangi universitetlar, maktablar, ilmiy markazlar barpo etildi. Milliy qadriyatlar tiklanib, xalqning boy ma'naviy merosi keng o'rganila boshlandi. Bugungi kunda O'zbekiston xalqaro maydonda faol ishtirok etmoqda, xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni kengaytirmoqda [5: 78].

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonning eng yangi tarixi mustaqillik, milliy tiklanish va modernizatsiya davri bo'lib, unda amalga oshirilgan keng ko'lamli islohotlar mamlakatning siyosiy, iqtisodiy va madaniy taraqqiyotini belgilab berdi. Mazkur davr kelajak avlod uchun ibrat maktabi, ilmiy izlanishlar uchun esa beqiyos manba sifatida ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. – Т.: Ўзбекистон, 2011. – 456 б.
2. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз – демократик давлат ва кучли фуқаролик жамияти қуриш. – Т.: Ўзбекистон, 2010. – 368 б.
3. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 1992. – 64 б.
4. Шарипов Ш. Ўзбекистонда иқтисодий ислохотлар ва модернизация жараёнлари. – Т.: Fan va texnologiya, 2018. – 214 б.

5. Абдурахмонов Қ. Янги Ўзбекистон тарихи: назария ва амалиёт. – Самарқанд: Zarafshon, 2021. – 302 б.

HARFIY SAN'ATLAR:ABJAD, TARIX, MUAMMO VA HURUFIY DALOLAT

Abduraimova Shahriniso

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 4-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: A.U.Muydinova

ChDPU O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasida dotsenti v.b.

Annotasiya: Mazkur maqolada harfiy san'atlar va ularning asosiy turlari – abjad tizimi, hurufiylik ta'limoti, muhrlar va ularning semantik dalolatlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar:harfiy san'at, abjad, hurufiylik, muhr, tamg'a, ramz, tarix, semantika, ilohiy ma'no, san'atshunoslik

Abstract: This article analyzes the literary arts and their main types - the abjad system, the doctrine of hurufism, seals and their semantic signs.

Keywords:literary arts, abjad, hurufism, seal, stamp, symbol, history, semantics, divine meaning, art history

Аннотация: В статье анализируются литературные искусства и их основные виды – система абджада,учение о хуруфизме, печати и их семантические знаки.

Ключевые слова: литературные искусства, абджад, хуруфизм, печать, штамп, символ, история, семантика, божественный смысл, история искусств.

Sharq poetikasiga doir asarlarda nasr va nazmda qo'llaniladigan badiiy san'atlardan 120 ga yaqini haqida ma'lumot berilgan.Sharq adabiyoti va tafakkuri o'zining chuqur ramziy ma'no qatlamlari, murakkab badiiy uslublari bilan ajralib turadi. Abjad, muammo, tarix va hurufiy dalolatlar orqali shoirlar chuqur ma'noli asarlar yaratganlar. Munggarak (ya'ni har ikkisining xususiyati mavjud bo'lgan) san'atlar.Mazkur guruhlariga mansub san'atlar badiiy tasvirda turli vazifani ado etib, xilma-xil uslubiy aspektni tashkil etadi. Agar jiddiy e'tibor berilsa, tasvir jarayonida turli guruhga (ma'naviy, lafziy, mushtarak) mansub bir qator san'atlar o'rtasida vazifa, tabiat yoxud ba'zi bir stilistik qirralar jihatidan yaqinlik vujudga kelishi yaqqol seziladi.Mohiyat jihatidan turlicha bo'lgan bir qator san'atlar kontekstdagi uslubiy xususiyatlariga ko'ra bir-biriga yaqin kelishi mumkin. Shuningdek, u yoki bu san'atning paydo bo'lishi o'z-o'zicha bo'lmay, boshqa birorta san'atning ishtiroki bilan amalga oshadi. Lekin bunday o'rinlarda matnning asosiy pafosi va muallifning maqsadi nuqtai nazaridan yetakchi san'at birinchi o'rinda ko'rsatiladi. **Insoniyat qadimdan buyon harflarni nafaqat aloqa vositasi, balki chuqur ramziy va ruhiy ma'no ifodalovchi belgilar sifatida qabul qilgan. Ayniqsa, Sharqiy**

madaniyatlarda harflar san'at va falsafaning ajralmas qismiga aylangan. Harflar asosida yaratilgan san'at turi "harfiy san'at" deb yuritilib, u o'z ichiga abjad tizimi, hurufiylik ta'limoti, muhrlar, kaligrafik ramzlar va boshqa shakllarni oladi. Abjad – arab yozuvi asosida harflarga soniy qiymat beruvchi tizim bo'lib, islomiy madaniyatda keng qo'llanilgan. Harfiy san'at – bu oddiy yozuv emas, balki chuqur tarix, madaniyat, e'tiqod va estetik tafakkur mahsuli. Abjad tizimi, hurufiylik ta'limoti, muhr va tamg'alar orqali ifodalangan ramziy ma'nolar bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. qo'shib besh yuzdan minggacha bo'lgan son ifodalarini hosil qilganlar. «Abjadni hukamolar tartib berganlar, hijo harflarining hammasi unda to'plangandir va ma'nisi yashiringandir» yoki «Abjad mashhur kishilar nomidan olingan» qabilidagi farazlar yuradi. Manbalarda keltirilishicha, arablar qadimda abjad atamalaridan hafta kunlarini nomlashda ham foydalanganlar. Abjad hisobining ixcham, lo'nda va qulayligi uning she'riyatda ham keng qo'llanishiga sabab bo'ldi. Biron muhim hodisa, voqealarning sodir bo'lgan vaqtini, qo'lyozmalarning yozib tugallangan yilini, mansabdor shaxslarga bag'ishlab yozilgan qasida va tarixlar sanasini berishda sonlar harflar bilan ifodalangan. Bu usul muayyan sanani she'riyatda ixcham holda ifodalashni ta'minlashi bilan birga, ularni esda tutishni ham osonlashtirgan. O'zbek va sharq she'riyatining asosiy an'alaridan hisoblangan qator she'riy san'atlar asosini ham ana shu abjad hisobi tashkil qilgan. Ajdodlarimizdan bizgacha yetib kelgan qo'lyozma manbalari bilan shug'ullanadigan har bir shaxsning yozma yodgorliklar yaratilgan yoki nusxa ko'chirilgan yillarini aniq belgilashda hamda abjad hisobi bilan bog'liq muayyan she'rlar va harfiy san'atlarning tarixini aniqlashda abjad hisobidan yaxshi xabardor bo'lishi talab qilinadi. Tarix biron muhim voqea hodisaning sodir bo'lgan vaqtini aniq ifodalaydigan maxsus nazmiy asar bo'lib, qofiyalanish va hajm jihatidan qat'iy bir qoidaga ega emas. Shu sabab u masnaviy, qasida, g'azal va boshqa janrlarda ham yozilishi mumkin. Sharq adabiyoti va tafakkuri o'zining chuqur ramziy ma'no qatlamlari, murakkab badiiy uslublari bilan ajralib turadi. Ana shunday uslublardan biri – harfiy san'atlar bo'lib, bu san'at turida harflar faqat tovush emas, balki son, ramz va falsafiy tushuncha sifatida ham qaraladi. Bu yo'nalish adabiyot, matematika, mantiq va tasavvuf ilmlarining tutashgan nuqtasida shakllangan bo'lib, asosan abjad tizimi, tarix tushirish, muammo va hurufiy dalolatlar orqali namoyon bo'ladi.

Abjad – arab alifbosidagi harflarga soniy qiymat berilgan qadimiy tizimdir. Har bir harf muayyan raqamga tenglashtiriladi va bu orqali sanalar, ism-shariflar yoki ramziy ma'lumotlar yashirin shaklda ifodalanadi. Bu tizim adabiy asarlarda muhim sanalarni, shaxs ismlarini yashirish, hamda kodlangan axborot yetkazish vositasi

sifatida keng qo'llanilgan. Muammo — harfiy san'atning eng o'ziga xos va murakkab turlaridan biridir. U she'riy shaklda tuziladi va yechimi ism, joy nomi, sana yoki boshqa tushuncha bo'lishi mumkin. Muammo abjad qiymatlariga asoslanadi va uni yechish uchun o'quvchidan nafaqat adabiy, balki matematik tafakkur ham talab qilinadi. Ko'plab mashhur shoirlar, jumladan Alisher Navoiy, bu san'atda yuksak mahorat ko'rsatganlar. Tarix – biror voqea yoki shaxs hayotidagi muhim sanani abjad qiymati orqali ramziy tarzda ifodalash san'atidir. Masalan, biror kishining vafoti “U jannatga ko'chdi” degan jumla bilan ifodalanib, bu iboraning harflari yig'indisi aynan vafot sanasiga teng bo'ladi. Bu uslub marsiya, qasida va boshqa she'riy janrlarda keng uchraydi. Hurufiy dalolatlar tizimi — harflarni nafaqat tovush yoki son, balki metafizik ramz sifatida talqin qilish usulidir. Bu yondashuv asosan hurufiylik oqimi va so'fiy tafakkur doirasida shakllangan. Har bir harf Allohning ismlari, koinot tuzilishi yoki inson ruhiyati bilan bog'liq deb qaraladi. Masalan, Alif –yagonalik (vahdaniyat) belgisi, Lam – ilohiy kalom timsoli sifatida tushuniladi. Harfiy san'atlar – Sharq tafakkurining o'ziga xos yutug'i bo'lib, u adabiy ijod, mantiq, matematika, falsafa va tasavvuf ilmlarini o'zida mujassam etadi. Abjad, muammo, tarix tushirish va hurufiy dalolatlar orqali shoirlar chuqur ma'noli, ramziy va shifrlangan asarlar yaratganlar. Bu san'at bugungi kunda ham filologlar, tarixchilar va adabiyotshunoslar tomonidan o'rganilmoqda va qadrlanmoqda. Muammo – harfiy san'atning eng o'ziga xos va murakkab turlaridan biridir. U she'riy shaklda tuziladi va yechimi ism, joy nomi, sana yoki boshqa tushuncha bo'lishi mumkin. Muammo abjad qiymatlariga asoslanadi va uni yechish uchun o'quvchidan nafaqat adabiy, balki matematik tafakkur ham talab qilinadi. Adabiyotimizda XIV- XV asrlar muammo janrining gurkiragan davri sifatida qayd etiladi. Lekin muammoning dastlabki namunalari qachon va qayerda paydo bo'lgani masalasiga hali ham aniqlik kiritilganicha yo'q. «Islom entsiklopediya»sidagi ma'lumotga ko'ra, arablar mazkur janrning ilk ijodkorini mashhur aruzshunos Xalil ibn Ahmad deb biladilar. Ajam olimlari esa dastlabki ijodkorni Ali Ibn Abu Tolib deb faraz qiladilar. O'zbek adabiyotida ham XV asrning I yarmiga qadar, shoirlarning muammo janrida ijod qilganliklari noma'lum, ammo adabiyotimizda, xususan Lutfiy ijodida, muammo janrining ilgaridan, ya'ni Navoiyga qadar ham mavjud bo'lganiga ishora qiluvchi misralar mavjud. Navoiy davrida muammonavislik juda tez sur'atlar bilan rivojlandi. Navoiyning «Devoni Foni» asari tarkibiga shoirning 373 ta fors-tojik tilidagi muammosining, «Navodir ush-shabob» devoniga 52 ta o'zbekcha muammosining kiritilishi bu davrda muammonavislikning kamolot bosqichiga ko'tarilganini isbotlaydi. Shoirning mana bu mashhur muammosi mazkur janrning eng yaxshi namunasi hisoblanadi: Bu gulshan ichra yo'qtur baqo guliga sabot, // Ajab

saodat erur chiqsa yaxshilik bila ot. Baytda دتاعس (saodat)dan ات (ot)ni chiqarish kerakligiga ishora qilinmoqda. Shunda عدس (Sa'd) qoladi va u «yaxshilik», «baxt» ma'nolarini beradi. Dunyoda hech narsa boqiy emas, hamma narsa o'tkinchi, shunday ekan chiroyli amallar bajarib yaxshi ot qoldirishga urinish lozimligini uqtirmoqda. Muhrlar bilan shug'ullanish fanda sfragistika – (yunon. Sfragis - muhr) deyiladi. Muhra va tamg'alar manbashunoslikda muhim ahamiyatga ega. Muhrlardan davr ijtimoiy-iqtisodiy hayoti, san'ati va adabiyoti tarixi bilan bog'liq ma'lumotlarni olish mumkin. Muhrlar haqidagi qimmatli ma'lumotlar "DLT" asarida ham keltirilgan. Koshg'ariy 20 dan ortiq rasmiy yozuv tasvirlarini ilova qilib, ular turkiy xalqlarning o'tmishi, mentaliteti va ezgu maqsadlarini aks ettirgan; davlat nishoni vazifasini bajargan; quldorning o'z qullariga bosadigan xususiy tamg'asi bo'lgan; avlodlardan avlodga qoladigan hukmdorlik belgisi va sulola ramzi bo'lgan. Dunyo davlatchiligi tarixida muhrlar bilan bog'liq voqealar ko'proq tarixiy shaxslar haqidagi hikoya va qissalarda keltirilgan. Rivoyatlarga ko'ra, Bobil hukmdorlari uzukning ko'ziga muhr qo'yib, qo'llariga taqar ekanlar. Muhrdagi yozuvlar imzo vazifasini bajarsa-da, sohibining hayotiy shiorini anglatgan. Qadim yahudiylar podshohi Sulaymon payg'ambar barmog'idagi uzugiga "Bu dunyo o'tkinchidir" deb yozib qo'yilgan ekan. Amir Temurning uzugiga "Rosti-rusti", ya'ni "yuksalish to'g'rilikda" deb yozilgan bo'lib, uning shiori taraqqiyotning garovi bo'lgan adolatni qaror toptirish ekanligini anglatadi. Xitoyda amaldorlar muhrga o'zlari uchun tumor – muqaddas hisoblangan hayvonning rasmini solib, kamarlariga taqib yurganlar. Payg'ambarimizning kumush uzuklari ko'ziga "Muhammad Rasululloh" deb yozilgan edi. Alisher Navoiyning muhriga "Bu dunyodan g'arib va faqirdek yashab o't" degan hadis o'yib yozilgan. Muhrdagi yozuvlarni o'qish muayyan tajribani talab qiladi. Undagi so'zlar tepadan pastga yoki pastdan tepaga, ba'zan o'rtadan yuqori va quyiga qarab o'qiladi. Samarqandning Bog'ishamol qishlog'idan topilgan uzukning ko'ziga "Ali so'zi to'rt marta yozilgan bo'lib, harflar abjad hisobi bilan raqamlarga aylantirilsa, hijriy 440 - yil (milodiy 1048-yil) kelib chiqadi. Muhrlarda shaxs ismi, otasining ismi, unvoni, fazilatlar she'riy usulda ham keltirilgan. So'zlar chiroyli naqshlar ichiga yozilgan. Qo'lyozmalarga urilgan muhrlar egalik huquqini anglatadi. O'ziga to'q odamlarning shaxsiy muhri bo'lib, hujjatlarga, shaxsiy kutubxonasidagi qo'lyozma kitoblarga bosganlar. Shu muhrlarni o'rganib manbashunoslar qo'lyozmaning tarixini yoritganlar. Ayrim kishilar o'zlari mutolaa qilgan kitobga ham muhr bosganlar. Bu, o'z navbatida, ushbu qo'lyozma kimning nazaridan o'tganligini ham aniqlab beradi.

Tarixlar asosan qo'lyozma yodgorliklarning yozilishi, xotima topishi, nusxalar ko'chirilib tugallanishi, hukmdorlarning taxtga o'tirishi yoki chetlatilishi, harbiy

yurishlar vaqtidagi g'alaba yoxud mag'lubiyat, madrasa, masjid, yirik inshootlarning qurilishi, ta'mirlanishi, tabiat hodisalarining sodir bo'lishi bilan bog'liq voqealar munosabati bilan bitilgan. Tarix janri ba'zi xususiyati bilan muammoga o'xshab ketadi. biron nom yashirib berilsa, tarixda biron raqam, sana yashiringan bo'ladi. Raqamlarni she'rga kiritish vazn nuqtayi nazaridan qiyin bo'lgani sabab, shoirlar abjad hisobiga murojaat qildilar. Ya'ni ro'y bergan voqea sanasini harflar orqali ifodalash usulini qo'llab ta'rixlar yaratdilar. Tarix yozishning bir necha talablari mavjud: She'rda zikr etilajak sana aniq bo'lishi kerak. Raqamlarni hosil qiluvchi harflar yig'indisi muayyan ma'noni anglatishi lozim. Tarix moddasining muayyan bir leksik birlikni ifodalashi bilan bir qatorda uning she'r matniga mos kelishi shoirdan katta mahorat talab qiladi. Masalan, qozi Ixtiyoriddin Mo'min Mirzo vafotiga "xarobi mulk", ya'ni "mamlakat xarob bo'ldi" so'zini tarix qilgan. Abjad bo'yicha harflarni raqamlarga aylantirib qo'shsak, ushbu tarix moddasidan hijriy 903 yil chiqadi. Tarix moddasi kam sonli bo'lsin. Masalan, Alisher Navoiy Shoh G'arib Mirzo mast holda vafot etgani uchun "maxmur" so'zini ta'rix qilgan. Undan abjad hisobi bo'yicha hijriy 886 – yil chiqadi. Yig'indi hijriy sanaga teng bo'ladi. Qo'lyozmalarga urilgan muhrlar egalik huquqini anglatadi. O'ziga to'q odamlarning shaxsiy muhri bo'lib, hujjatlarga, shaxsiy kutubxonasidagi qo'lyozma kitoblarga bosganlar. Shu muhrlarni o'rganib manbashunoslar qo'lyozmaning tarixini yoritganlar. Ayrim kishilar o'zlari mutolaa qilgan kitobga ham muhr bosganlar. Bu, o'z navbatida, ushbu qo'lyozma kimning nazaridan o'tganligini ham aniqlab beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jumaniyozov R. Eski o'zbek yozuvi. T.: O'qituvchi, 1989
2. Sirojiddinov Sh. Matnshunoslik saboqlari. T.: 2019
3. <https://www.ziyouz.com/>

TARIXIY ASARLARNING TUZILISHI VA O'ZIGA XOSLIGI

Abdusalimova Gavhar Ne'mat qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: A.U.Muydinova

CHDPU O'zbek adabiyotshunosligi kafedrası dotsenti v.b.

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarixiy asarlarning adabiy janr sifatidagi o'rni, tuzilishi va ularning o'ziga xos badiiy xususiyatlari tahlil qilinadi. Tarixiy asarlarda voqealarning vaqt va makon jihatidan aniq, hamda ularning badiiy talqini orqali xalq ruhiyati, davr muhitining aks etishi yoritiladi.

Kalit so'zlar: Tarixiy asarlar, kompilyatsiya, "Ulug'bek xazinasi", tarixiy shaxs, tarixiy hodisa, tarixiy dalillar.

Аннотация: В статье анализируется роль исторических произведений как литературного жанра, их структура и художественные особенности. В исторических произведениях особое внимание уделяется точному временному и пространственному описанию событий, а также их художественной интерпретации, отражающей дух народа и атмосферу эпохи.

Ключевые слова: Исторические произведения, сборник, «Сокровище Улугбека», историческая личность, историческое событие, исторические свидетельства.

Abstract: This article analyzes the role of historical works as a literary genre, their structure and their specific artistic features. Historical works highlight the precise temporal and spatial setting of events, as well as their artistic interpretation, reflecting the spirit of the people and the atmosphere of the era.

Keywords: Historical works, compilation, "Treasure of Ulugbek", historical figure, historical event, historical evidence.

Tarixiy asarlarni yozish juda uzoq muddat va chuqur izlanishlarni talab qiladi. Ular asosan podshohlarning topshirig'iga muvofiq ma'lum bir shaxslarga buyurilgan. Tarixiy asarlarda yilma- yil voqealar "zikr"lar, ya'ni bayon, tafsilot ma'nosida keluvchi sarlavhalarga ajratiladi. Ayrim hollarda muhim voqealar alohida zikr etiladi. Bunday sarlavhalar asosiy matndan ajralib turishi uchun qizil siyohda yirik suls xati bilan yozilgan. Tarixiy asarlar, qoidaga binoan, olamning yaratilishi, payg'ambarlar tarixidan boshlanadi. So'ng asta-sekin muqaddaslashtirilgan ulug'

podshohlarga ,kitobni buyurgan shohlar, homiylik qilgan shaxslarga o'tiladi. O'tmishda barcha tarixchilar o'zlaridan oldin yozilgan asarlarda o'z kunlarigacha bo'lgan davr tarixini yozishda to'g'ridan to'g'ri ko'chirish orqali foydalanganlar. Bu usul fanda "kompilyatsiya", ya'ni o'zlashtirish deyiladi. Ko'p jildli mashhur asarlarning barchasida ushbu usul qo'llangan, faqat muallifning o'zi yashagan davr haqidagi qismi ilmiy ahamiyatga egadir.

Alisher Navoiyning "Tarixi anbiyo va hukamo" risolasi islom dini manbalariga asoslangan asar bo'lib, payg'ambarlar - rasul va nabiylar hamda hakim zotlar - allomalar tarixiga bag'ishlangan. Shu ma'noda asarni shartli ravishda ikki qismga bo'lish mumkin:

1. Anbiyo - payg'ambarlar tarixi.
2. Hukamo - hakim zotlar tarixi.

Dastavval, Odam Ato (a.s.) qissasi hikoya qilinadi. Unda Odamning yaratilishi, Iblisning Oliy Dargohdan quvilishi, so'ng Odam va Momo Havoning yer yuziga tushirilishi bilan bog'liq hikoyalar keltiriladi. Navoiy payg'ambarlarni an'anaga binoan ikki guruhga bo'ladi: rasul va nabiylar. Rasullarga Alloh kitob va sahifa nozil qilgan bo'lib, ular "mursalin" nomi bilan ataladi. Nabiylar esa faqat vahiy olgan payg'ambarlar bo'lib, ularga kitob nozil qilinmagan (tushirilmagan).

Alisher Navoiy payg'ambarlar haqida so'zlab, ularning yashagan davrlariga to'xtaladi, aniq yillarni keltiradi (Masalan, Maxoyil binni Kushon 865 yil yashagan). Shuningdek, payg'ambarlarning ahli ayoli, farzandlari, kasb-u kori haqida ma'lumot beriladi. Payg'ambarzodalarning hammasiga ham payg'ambarlik maqomi berilmagan, ularning ba'zilarigagina Allohdan vahiy tushgan. Masalan, Odam Atoning nevarasi Anush, uning o'g'li Qinon kabilar bu sharafiga noil bo'la olmaganlar. Shu tariqa muallif oltmishdan ziyod payg'ambar va payg'ambar avlodlarining hayoti, tarjimai holini batafsil yoritadi.

Yozuvchi va shoirning tarixiy mavzuga murojaat etishidan maqsadi, kitobxonlarni tarixiy o'tmishdagi muhim voqealar, tarixiy shaxslar hayoti va faoliyati bilan tanishtirish, ularda o'z xalqining tarixiy o'tmishiga nisbatan hurmat tuyg'usini uyg'otish va shu yo'l bilan ma'rifatli avlodni tarbiyalash; zamondoshlarni tarixiy o'tmish voqealaridan, tarixiy shaxslarning hayoti va faoliyatidagi ibratli tomonlardan saboq olishga undash; bugungi voqelikdagi ayrim noxush voqea va hodisalarga tarixiy o'tmish voqealarini tasvirlash orqali munosabat bildirishdir.

Zikr etilganlar sirasida "Qur'on"da nomi tilga olingan barcha payg'ambarlar, Luqmoni Hakim, Zulqarnayn kabi vahiy tushgan yo tushmagani ixtilofli bo'lgan valiy zotlarni ham ko'rishimiz mumkin. Mazkur asarda bir zamonda bir necha

payg'ambarlar yashagani ham aytiladi. Masalan, Is'hoq (a.s.) vafot etgan yili Yusuf a.s.ning Misr hokimi bo'lgani va hokazo. Shuningdek, "Qur'on"da tilga olingan "Ashobi kahf" qissasi ham mazkur asardan o'rin olgan. Payg'ambarlar qissasi hajman o'zaro farqlanadi. Ba'zi payg'ambarlar, masalan, Xizr (a.s.) haqida qisqa ma'lumot bilan cheklanilsa, Yusuf (a.s.), Ibrohim (a.s.), Muso (a.s.) va Iso (a.s.)larning hayotiga doir juda ko'p voqealar bayon qilinadi. Alisher Navoiy Yusuf (a.s.) haqidagi qissani bayon qilishga kirisharkan, Firdavsiy, Tusiy va Abdurahmon Jomiylar ham mazkur mavzuda doston yozganlarini aytib, o'zining ham turkiy tilda masnaviy yozish niyati borligini bildirib o'tadi.

Mazkur qismda keltirilgan ma'lumotlarning bosh manbasi Qur'oni karim bo'lib, muallif o'z fikrlarini asoslash uchun muayyan oyatlarni havola hilib boradi. Yana bir e'tiborli jihati, Alisher Navoiy payg'ambarlarning iymoni, sabri va yuksak fazilatlarini alohida tasvirlaydi. Masalan, Ayyub (a.s.)ning boshiga tushgan tashvish va balolar ham uni Allohga ibodat qilishdan to'smaganini aytarkan, bu bilan sevgi va do'stlikning sobit bo'lishi haqidagi g'oyalarini bayon qiladi. Asarda har bir payg'ambar qissasidan so'ng muayyan she'riy parchalar keltiriladi. Shoir ularni "masnaviy", "ruboiy", "bayt", ba'zan esa "she'r" yoki "nazm" nomlari ostida berib boradi. Mazkur she'riy parchalarda qissasi hikoya qilingan payg'ambar nomi tilga olinadi va falsafiy xulosalar chiqariladi.

Alisher Navoiyning "Tarixi anbiyo va hukamo" asarining ikkinchi qismi hukamolar tarixiga bag'ishlangan bo'lib, bu qism umumiy asarning taxminan to'rtadan bir qismini tashkil etadi. Hukamolar tarixi anbiyolarnikiga nisbatan qisqa bo'lib, umumiy ma'lumotlar bilan cheklanilgan. Alisher Navoiy Luqmoni hakim, Fishogur (Pifagor), Jomosb, Buqrot (Gippokrat), Buqrotis, Suqrot (Sokrat), Aflotun (Platon), Aristotilis (Arastu), Balinos, Jolinus (Galen), Batlimus (Ptolemey) kabi yunon faylasuflari va Sodiq, Buzurgmehr kabi fors hakimlarining - jami o'n uch nafar olimning tarixini qisqacha yoritadi. Har bir hikoyadan keyin an'anaviy tarzda bir bayt she'r ilova qilib boriladi.

Tarixiy asarlar turli ko'rinishlarda bo'lishi mumkin, ular matnning mazmuni, muallifning maqsadlari va uslubiga qarab farqlanadi. Boshqa tomondan, tarixiy asarlar, ko'pincha qaysidir bir ma'lum vaqt davrida yuz bergan hodisalar haqida hikoya qiladi. Tuzilishi: **Kirish qism.** Asosiy g'oyalar va voqealar qisqacha bayon etiladi. Tarixiy voqealar haqida umumiy ma'lumotlar beriladi. **Asosiy qism:** Voqealar ketma-ketlikda bayon etiladi. Tarixiy shaxslar, ularning xatti-harakatlari va ta'siri yoritiladi. Tarixiy hodisalarni tahlil qilish va baholash amalga oshiriladi. **Xulosa qismi:** Asosiy xulosalar va fikrlar yakunlanadi. Tarixiy voqealar va ularning kelajakka

ta'siri haqida mulohazalar bildiriladi. Adabiy tahlil qilinadi. **Tarixiy voqealarni tasvirlash:** Voqealar, odatda, qaysidir bir ma'lum vaqt davrida yuz bergan hodisalar haqida hikoya qiladi. Muallifning o'z uslubi va g'oyalari asarda aks etadi. **Tarixiy shaxslar tasviri:** Tarixiy shaxslar, ularning xatti-harakatlari va ta'siri yoritiladi. Shaxsning o'ziga xos xususiyatlari va ularning voqealarga ta'siri tahlil qilinadi. **Tarixiy dalillar va manbalar:** Asarda tarixiy dalillar, manbalar va ularning tahlili keltiriladi. Asarning ishonchliligini oshirish uchun tarixiy dalillarga tayanish muhim. Tarixiy asarlar turli adabiy uslublarda bo'lishi mumkin. Tarixiy asarlarning badiiy adabiyotdagi o'rni beqiyosdir. "Ulug'bek xazinasi", "Temur tuzuklari" kabi asarlar o'tmish voqealarini nafaqat yoritadi, balki ularni zamonaviy o'quvchi uchun dolzarb va ibratli qiladi. Bu asarlar orqali tarixiy tafakkur rivojlanadi, milliy ong mustahkamlanadi va badiiy did shakllanadi. Tarixiy asar yozish — bu oddiy ijod emas, balki tarixiy mas'uliyat va badiiy fidoyilik talab qiladigan ijodiy jarayondir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Rahmonova N., Muydinova A. Matnshunoslik. – Toshkent, 2023.
2. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi [2000-2005] ma'lumotlaridan foydalanilgan.
3. https://uz.wikipedia.org/wiki/Bosh_Sahifa

XVI–XIX ASR O'RTALARIGACHA BO'LGAN DAVRDA MATNSHUNOSLIKNING RIVOJI

Abramatova Muxlisa Keldiyor qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: A.U.Muydinova

ChDPU O'zbek adabiyotshunosligi kafedrası dotsenti v.b.

Annotatsiya. Ushbu maqolada XVI–XIX asr o'rtalarigacha bo'lgan davrda matnshunoslik fanining shakllanishi va rivojlanish jarayoni tahlil etiladi. Tadqiqotda matnshunoslikning dastlabki nazariy asoslari, qo'lyozma manbalarni o'rganish va tahrir qilish tamoyillari, shuningdek, Yevropa va Sharq matnshunoslik an'alarining o'zaro ta'siri yoritilgan. Ayniqsa, arab, fors va turkiy adabiyotlar matnshunosligida yaratilgan ilmiy asarlar, qo'lyozmalarni to'plash, tartibga solish hamda ularni nashrga tayyorlash amaliyoti alohida e'tiborga olingan.

Kalit so'zlar: matnshunoslik, filologiya, qo'lyozma, kritik tahlil, nashrga tayyorlash, manbashunoslik, tahrir, nusxa.

Annotation. This article analyzes the process of formation and development of textual Science in the period from the XVI to the middle of the XIX century. The study covered the early theoretical foundations of textualism, the principles of the study and editing of manuscript sources, as well as the interaction of European and Eastern textualist traditions. Notation. This article analyzes the process of formation and development of textual Science in the period from the XVI to the middle of the XIX century. The study covered the early theoretical foundations of textualism, the principles of the study and editing of manuscript sources, as well as the interaction of European and Eastern textualist traditions. Particular attention was paid to the scientific works created in the textual studies of Arabic, Persian and Turkic literature, the practice of collecting, arranging manuscripts and preparing them for publication.

Keywords: textual studies, philology, manuscript, critical analysis, preparation for publication, source studies, editing, copy.

Matnshunoslik (filologiya) — bu yozma manbalarni ilmiy o'rganish, tahrir qilish, matnlarning asl nusxasini aniqlash va ularning tarixiy, tilshunoslik hamda madaniy jihatlarini tahlil qiluvchi fan sohasidir. Ushbu fan adabiyotshunoslik, tilshunoslik, tarix va madaniyatshunoslik bilan chambarchas bog'liq bo'lib, insoniyatning yozma merosini asrab-avaylash, uni ilmiy muomalaga kiritishda muhim o'rin tutadi.

XVI–XIX asr o'rtalarigacha bo'lgan davrda dunyo miqyosida ham, O'rta Osiyo hududida ham matnshunoslik an'analari shakllandi va rivojlandi. Bu davr yozma madaniyat, qo'lyozmachilik, asarlarni ko'chirish va tahrir qilish an'analari taraqqiy etgan davr bo'lib, matnshunoslik ilmiy maktablarining paydo bo'lishiga asos yaratdi.

1. XVI–XVII asrlarda matnshunoslikning shakllanishi. XVI asrga kelib, O'rta Osiyo va Sharq mamlakatlarida yozma madaniyat nihoyatda rivojlandi. Bu davrda madrasalar, kutubxonalar, xattotlik va qo'lyozmachilik markazlari faoliyat yuritgan. Xattotlar, musahhihlar (matn tuzatuvchilar) va muqovachilar faoliyati natijasida ko'plab adabiy, tarixiy va diniy asarlar nusxalari ko'chirilgan. O'sha davrda matnni to'g'rilash, so'z va iboralarni aniqlash, asarning muallifiga tegishlilikini tekshirish kabi ilmiy yondashuvlar shakllana boshlagan. Masalan, Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy, Husayn Voiz Koshifiy kabi adiblarning asarlarini ko'chirgan kotiblar matnga o'z izohlarini qo'shgan, ayrim joylarda so'z shakllarini tahrir qilganlar. Bu esa matnshunoslik faoliyatining dastlabki ko'rinishlari edi. Bundan tashqari, bu davrda Islom madaniyatining yozma merosni saqlash an'analari ham muhim rol o'ynadi. Qur'on va hadis matnlarini aniq va ishonchli ko'chirish zaruriyati filologik aniqlik va matn tahlili madaniyatini rivojlantirdi.

Bu davrda matnshunoslik hali mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida shakllanmagan bo'lsa-da, qo'lyozma manbalarni to'plash, ko'chirib yozish, tahrir qilish va saqlash an'analari keng rivojlandi. Sharqda, xususan, Buxoro, Samarqand, Xiva, Hirot, Istanbul, Isfahon kabi ilmiy markazlarda ko'plab xattotlar, muharrirlar, noshirlar faoliyat yuritdilar. Ular asosan adabiy, diniy va tarixiy matnlarni ko'chirib yozish bilan shug'ullanib, har bir nusxaning aniqligi va bezakiga alohida e'tibor berganlar.

2. XVIII asrda matnshunoslikning tizimlashuvi. XVIII asrda matnshunoslik faoliyati yanada tizimlashtirila boshladi. Bu davrda ko'plab asarlarning qo'lyozma nusxalari to'planib, adabiy merosni ilmiy o'rganish an'anasi kuchaydi. Ayniqsa, o'zbek, fors va arab tillarida yaratilgan adabiy asarlar turli nusxalarda ko'chirilgan va qiyosiy tahlil qilingan. O'rta Osiyoda bu davrda Abulg'azi Bahodirxon, Munis Xorazmiy, Ogahiy, Mulla Olim Mahdumxoja kabi tarixchi va adabiyotshunos olimlar o'z asarlarida matnlarning ishonchliligiga katta e'tibor qaratganlar. Ular tarixiy manbalarni keltirishda manbalararo farqlarni ko'rsatgan, ayrim so'z va iboralarni tahrir qilgan. Shuningdek, kutubxonachilik madaniyati ham matnshunoslik rivojiga katta hissa qo'shdi. Xiva, Buxoro, Samarqand va Qo'qon kabi shaharlar ilmiy markaz sifatida ko'plab qo'lyozma xazinalariga ega bo'lgan. Matnshunoslik bu davrda asosan qo'lyozmalarni to'plash, tahrir qilish, nusxalarini solishtirish va izohli ro'yxat tuzish

jarayonlari bilan shug'ullangan. Yevropada XVIII asrda matnshunoslik filologiya bilan chambarchas bog'liq holda rivojlandi. Shu davrda qadimiy yunon va lotin manbalarini o'rganish, ularning asl nusxalarini tiklashga bo'lgan qiziqish kuchaydi. **R.Bentley, J.Scaliger, K.Lachmann** kabi olimlar matn tanqidining (textual criticism) ilmiy metodlarini ishlab chiqdilar. Ular qo'lyozmalarni qiyosiy tahlil qilish orqali muallifning asl matnini aniqlashga intildilar. Bu metodlar keyinchalik butun dunyo matnshunosligi uchun asosiy ilmiy tamoyillarga aylandi. G'arbda matnshunoslik mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida shakllanib, filologik tahlil, manbashunoslik va tilshunoslik bilan integratsiyalashdi.

3. XIX asr o'rtalariga kelib matnshunoslikning ilmiy yo'nalishga aylanishi.

XIX asr o'rtalariga kelib, matnshunoslik Sharq va G'arb olimlari tomonidan ilmiy fan sifatida shakllana boshladi. Yevropada filologik maktablar — Germaniya, Fransiya va Rossiyada qadimgi manbalarni ilmiy nashrga tayyorlash, ularni qiyosiy tahlil qilish an'analari kuchaydi.

Bu davrda Sharqda ham adabiy matnlarni ilmiy o'rganishga asos solindi. O'rta Osiyo hududida Ogahiy, Ahmad Donish, Sadridin Ayniy singari olimlar asarlarning matnini tahrir qilish, mazmunini sharhlash va uni yozma manba sifatida saqlash masalalariga katta e'tibor qaratdilar. Ayniqsa, XIX asr o'rtalarida rus sharqshunoslari O'rta Osiyo qo'lyozmalarini o'rganishni boshladilar. Sankt-Peterburg va Qozon universitetlarida Sharq qo'lyozmalari to'plamlari tuzildi, ular ilmiy asosda nashr etila boshlandi. Bu jarayon O'rta Osiyo matnshunosligining yangi bosqichiga asos soldi. Natijada, XIX asr o'rtalariga kelib matnshunoslik alohida ilmiy yo'nalish sifatida shakllandi. Uning asosiy vazifasi qo'lyozmalarni ilmiy tahlil qilish, matnlarning ishonchli nusxasini aniqlash va nashrga tayyorlashdan iborat bo'ldi.

XVI–XIX asr o'rtalarigacha bo'lgan davrda matnshunoslik an'analari shakllanib, asta-sekin ilmiy yo'nalish darajasiga ko'tarildi. Dastlab diniy va adabiy manbalarni to'g'ri ko'chirish, ularni tahrir qilish amaliyoti sifatida yuzaga kelgan matnshunoslik keyinchalik filologik tadqiqotlar darajasiga o'sdi. Bu davrda yaratilgan qo'lyozmalar, ko'chirmalar va izohli nusxalar bugungi matnshunoslik fanining shakllanishida asosiy manba vazifasini bajarmoqda. Shu sababli, o'tmishdagi matnshunoslik tajribasi — hozirgi zamon ilmiy tahrir va nashr ishlarining poydevoridir. XVI–XIX asr o'rtalarigacha bo'lgan davrda matnshunoslik o'z rivoj yo'lini bosib o'tdi: dastlab amaliy faoliyat sifatida boshlangan bu jarayon keyinchalik ilmiy asoslangan yo'nalish darajasiga ko'tarildi. Sharq va G'arb matnshunoslik maktablarining o'zaro ta'siri, qo'lyozma merosning boyligi, nusxalar ustida olib borilgan tahliliy izlanishlar bu fanning yanada takomillashishiga zamin yaratdi. Bugungi kunda matnshunoslik

fanining poydevori aynan shu tarixiy davrlarda yaratilgan ilmiy-amaliy tajribaga tayanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aliyev A. *Matnshunoslik va qo'lyozmalar tarixi*. – Toshkent: Fan, 1998.
2. Nosirov H. *Sharq qo'lyozmalarining o'rganilishi tarixi*. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2015.
3. Zohidov H. *O'zbek matnshunosligi tarixi*. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2010.
4. Baratov Sh. *Filologik tadqiqotlarda matnshunoslik usullari*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
5. Abdurahmonov H. *O'rta Osiyo madaniy merosi va matnshunoslik an'analari*. – Samarqand, 2020.

MANBA VA MATNLARNI KLASSIFIKATSIYA QILISH

Adamova Surayyo

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 4-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: A.U.Muydinova

ChDPU O'zbek adabiyotshunosligi kafedrası dotsenti v.b.

Annotatsiya: Ushbu maqolada manba va matnlarni klassifikatsiya qilishning nazariy asoslari, tasnif mezonlari hamda amaliy ahamiyati ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Manba, matn, klassifikatsiya, birlamchi manba, ilmiy matn, funksional uslub, matn tahlili, axborot, yozma matn, raqamli matn.

Abstract: This article examines the theoretical foundations, classification criteria, and practical significance of classifying sources and texts.

Key words: Source, text, classification, primary source, scientific text, functional method, text analysis, information, written text, digital text.

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические основы, критерии классификации и практическое значение классификации источников и текстов.

Ключевые слова: Источник, текст, классификация, первоисточник, научный текст функциональный метод, анализ текста, информация, письменный текст, цифровой текст.

Zamonaviy axborot jamiyatida ilmiy izlanishlar, ta'lim jarayoni va axborot texnologiyalarining rivojlanishi bilan bir qatorda, foydalanilayotgan manbalar va matnlarning to'g'ri tahlili ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Har qanday ilmiy, badiiy yoki amaliy faoliyatda axborot manbalarini tanlash, baholash va tasniflash – natijaning ishonchliligi va samaradorligini belgilovchi muhim omillardandir. Axborot manbasi – bu ma'lumot olinadigan vosita yoki manbadir. Manbalar mazmuni, kelib chiqishi va foydalanish maqsadiga ko'ra quyidagi asosiy guruhlariga bo'linadi: **Birlamchi manbalar** – tadqiqot yoki voqeaning bevosita manbai hisoblanadi. Ular hodisani bevosita aks ettiradi. Misollar: intervyu, statistik hisobotlar, qonun hujjatlari, arxiv materiallari, eksperiment natijalari. **Ikkinchi darajali manbalar** – birlamchi manbalar asosida yozilgan, tahlil, izoh yoki sharhlar berilgan materiallar. Masalan: ilmiy maqolalar, monografiyalar, darsliklar. **Uchinchi darajali manbalar** – mavjud manbalarni tizimlashtiruvchi, tavsiflovchi yoki referativ ko'rinishda taqdim etuvchi materiallar. Masalan: ensiklopediyalar, bibliografik ko'rsatkichlar, kataloglar. Matn – bu mazmunli axborotni ifodalovchi til birliklarining

tizimli shaklidir. Uni turli mezonlar asosida klassifikatsiya qilish mumkin. Manba va matnlarni to'g'ri klassifikatsiya qilish: Ilmiy izlanishlarda manba tanlashni osonlashtiradi. Tanqidiy fikrlashni shakllantiradi. Ma'lumotlarni tahlil qilish, solishtirish va umumlashtirish imkonini beradi. Ishonchli va asosli qaror qabul qilishda yordam beradi. Akademik yozuvlarda matn uslubini to'g'ri tanlashga xizmat qiladi. Manba va matnlarni klassifikatsiyalash – bu ilmiy va amaliy faoliyatda axborotni tartibga solish, tahlil qilish va undan samarali foydalanishga yo'l ochuvchi muhim jarayondir. To'g'ri tasniflash orqali nafaqat ilmiy tadqiqotlar, balki ta'lim, jurnalistika, arxivshunoslik va boshqa ko'plab sohalarida sifatli natijalarga erishish mumkin. Shu sababli, bu boradagi bilim va ko'nikmalar har bir mutaxassis uchun zarur hisoblanadi.

Adabiyot tarixi, til tarixi kabi fanlar yozma yodgorliklar matni asosida yuzaga keladi. Yozma yodgorliklarni muomalaga, istifodaga kiritish esa matnshunoslik zimmasidadir. Adabiyot tarixi, til tarixining tadqiqot ob'yekti to'raligicha matnshunoslikning ham tadqiqot obyektidir. Faqat matnshunoslik adabiyot tarixiga material yetkazib berishda ba'zan oldinda, ba'zan orqada yuradi, ya'ni adabiyot tarixi matni hali chop etilmagan yoki tarjima qilinmagan asarlar yuzasidan ham ish olib boradi. Ma'lumki, fan "yangi bilimlarni egallash bilan bogliq faolyatni ham, bu faoliyatning mahsuli – olamning ilmiy manzarasi asosini tashkil etuvchi bilimlarni ham uz ichiga oladi, inson bilimlarining ayrim sohalarini ifodalaydi". Fanlarning hosil bo'lishi yuzasidan olimlarning olib brogan kuzatuvlariga ko'ra, soha bo'yicha yetarli amaliy baza yuzaga kelgandan keyingina ilmda fan redmet sifatida shakllana oladi. Matnshunoslik amaliyotida hozir shunday baza bor. Matnshunoslikning o'zi yaqin paytlargacha avvaliga adabiyotshunoslikning bir qismi, to'g'rirog'i adabiyot tarixining tarkibiy bir qismi bo'lib kelgan edi. U ham endi o'zaro aloqadorlikda amalda bo'lgan bir olam tushunchalarga, qo'lyozma kitoblar davri; litografik bosma kitoblar davri; poligrafik nashrlar davri kabi tarixiy bosqichlapga: matn tuzish prinsiplari (ilmiy va ommabop nashrlar), tuzilgan matnlarni ommalashtirish prinsiplari, yozma yodgorliklarni ilmiy tadqiq qilish prinsiplari kabi tamoyillarga ega bo'lgan bir butun fanni tashkil etadi. Matnshunoslik amaliyotida, avvalo, uning umumiy mezonlar va me'yorlarni tashkil etuvchi asosiy tushunchlar va tamoyillarni e'tiborga olish, ulardan o'z o'rnida foydalanish, to'g'ri qo'llash lozim bo'ladi. Ammo bu umumiy mezonlar va me'yorlar, tushuncha va tamoyillar o'zbek matnshunosligida, o'zaro aloqadorlikda, nazariy jihatdan to'liq ishlab chiqilmagan va tartibga solinmagan. Soha mutaxassislari esa o'z ilmiy ishlarini nazariy tayyorgarllgi yetarlicha bo'lgan o'quvchilarga mo'ljallagani uchun nazariy terminologiyani o'rni bilan ishlatib ketaveradilar. Bu terminologiya ma'lumotnoma, lug'at va ensiklopedik nashrlarda tarqoq holda mavjud.

Ammo o'rgatish chog'ida ularni mohiyatiga ko'ra turkumlashtirib, o'zaro aloqadorlikda tushuntirish lozim bo'ladi. Chunonchi, "ilmiy apparat" bilan "kon'yektura" so'zlari mohiyatiga ko'ra biri tushuncha, lekin ikkinchisi usul hisoblanadi. Ilmiy apparat – matniy tafovutlar joy olgan sahifa osti izohlari. Keng ma'noda arxeografik kirish, matniy tadqiqot, matnning berilish tartibi, izoh-u sharhlardan iborat nashr ma'lumotnomasining umumiy nomi. Konyektura – matnshunosning o'qilishi qiyin, buzilgan joylarni asarning umumiy mazmunidan kelib chiqib, o'z mulohazalarigagina asoslanib tuzatishidir. Demak, matn, asar, qo'lyozma, nusxa, dastxat, qoralama, oqqa ko'chirma, ko'chirma nusxa (kopiya), arxetip (yozma yodgorlikning eng qadimgi, odatda, noma'lum bo'lgan, ammo boshqa nusxalar uchun asliyat vazifasiga o'tagan nusxa), variant, matn tarkibi, matn tarixi, matn tanqidi, arxeografik kirish, ilmiy apparat, matniy tafovut, izohlar, ko'rsatkichlar, nashr turlari kabi tushunchalarning har biri o'ziga alohida e'tibor talab etadigan nazariy tushunchalardir.

Klassifikatsiya- ilm yoki inson faoliyatining biror sohasiga oid o'zaro bir xil tushunchalar sistemasidir. Bu atamaning sinonimi arabcha tasnif so'zi hisoblanadi. TASNIF (arab. – saralash, tartibga solish) – har bir fanga xos muhim mantiqiy amal bo'lib, uning vositasida shu fan doirasida to'plangan bilimlar qat'iy tartibga solinadi. Ma'lumki, manbashunoslik fani ijtimoiy fan sohasida, asosan, ikki xil bo'ladi: tarixiy manbashunoslik va adabiy manbashunoslik. Tarixiy manbalar ularning umumiy xarakteri, o'tmishni o'zida aks ettirishiga ko'ra quyidagi olti guruhga bo'linadi: Yozma manbalar: Oliy va mahalliy hukmdorlar mahkamasidan chiqqan rasmiy hujjatlar (yorliqlar, farmonlar, moliyaviy-hisobot daftarlari, rasmiy yozishmalar va h.jami 34 xil hujjat turlari). Narrativ yozma manbalar (Narrativ –lot. qissa, hikoya) : tarixiy, geografik, kosmografik, biografik, agiografik, memuar asarlar, sayyoh va elchilarning esdaliklari. Aksariyat yozma asarlar nasrda yozilgan. Firdavsiyning "Shohnomas"si, Muhammad Solihning "Shayboniynoma"si she'riy shaklda –masnaviyda yozilgan. Moddiy (ashyoviy) manbalar: ibtidoiy odamlar yashagan va dafn etilgan joylar, mehnat va urush qurollari, turli inshootlar, uy-ro'zg'or buyumlari, taqinchoqlar (kishilik jamiyatining qariyb 40 ming yillik tarixi). Etnografik manbalar: xalqimizning kelib chiqishi bilan bog'liq bo'lgan manbalar (xalq, qabila, urug' nomlari, urf-odatlar, kishilarning turmush tarzi,...). Etnografiya fani shug'ullanadi. Lingvistik manbalar: tilning lug'at boyligidagi tarixiy so'zlar, atamalar. Lingvistik manbalar ajdodlarimizning ijtimoiy-siyosiy hayotini o'rganishga yordam beradi. Etimologiya sohasi shug'ullanadi. Xalq og'zaki adabiyoti: mif va afsonalar, qissa va dostonlar. Og'zaki adabiyotning ildizi ibtidoiy jamoa va ilk feodalizm tuzumiga borib taqaladi.

Tabariy, Mas'udiy, Beruniy, Firdavsiy, Ibn al-Asir asarlari orqali ayrim namunalari bizgacha yetib kelgan.masalan: Kayumars, Jamshid, Siyovush, To'maris, Shiroq haqidagi afsona va qissalar.Folklorshunoslik fani shug'ullanadi. Mo'jaz rasm – miniatyuralar: X-XIX asrlar davomida qo'lyozma asarlar mo'jaz rasmlar bilan ziynatlangan. Ularda rassom yashagan tarixiy davr haqida ma'lumotlar jamlangan. Masalan, Kamoliddin Behzodning Bibixonim masjidi qurilishiga bag'ishlangan miniatyurasida XV asrga oid qurilish jarayoni, mehnat qurollari, ustalar tasviri berilgan.Sharq yozma manbalarini klassifikatsiya qilish, ya'ni turkumlashning aniq bir qoidasi hozirgacha ishlab chiqilgan emas. Shu kungacha qo'lyozma asarlar tiliga ko'ra, qaysi fan sohasiga oidligiga ko'ra, mazmuniga ko'ra, qayerda va qachon yozilganiga ko'ra tasniflangan va kataloglari tuzilgan. Kelib chiqish joyi bo'yicha:1) o'zimizda yaratilgan manbalar; 2) xorijiy manbalar (yevropa sayyohlarining qaydlari va asarlari).Tili bo'yicha: 1) forsiy manbalar; 2) arabiy manbalar; 3) turkiy manbalar.Davri bo'yicha: qadimiy, o'rta asr, yangi davr va hozirgi zamonga tegishli manbalar. Shakli bo'yicha: og'zaki, yozma, etnik, moddiy (ashyoviy). Janri bo'yicha: memuarlar, tarixiy xronika, xatlar va yozishmalar, hujjatlar, xorijiy xronikalar (Qadim Xitoy xronikalarida Turkiston tarixi kabi), arxiv fondlari.Yozuv materialiga ko'ra: bitiktoshlar, teridagi yozuvlar, kitobalar (bino peshtoqidagi yozuvli bezak) va qog'ozdagi manbalar. Yozmalarning mazmuniga ko'ra turlari: tarixnavislik, ilmiy manbalar, falsafiy manbalar, diniy manbalar, tasavvufiy manbalar, adabiy manbalar.Bir guruh olimlar esa ularni rasmiy hujjatlar, tarixiy asarlar, geo-kosmografik asarlar,biografik asarlar kabi turlarga bo'lib o'rganishni tavsiya qiladilar. Manbalarni avtograf (muallifning o'z qo'li bilan yozilganligi) va ko'chirilgan .

Foydalanilgan adabiyotlar :

- 1.Habibullayev A. Adabiy manbashunoslik va matnshunoslik//Qisqacha kurs. – T.: 2000
- 2.Hasaniy M. Sharq qo'lyozmalarini tavsiflash va fixristlash.- T.:2004
3. <https://www.ziyouz.com/>

SHARQ VA G'ARB ADABIYOTIDA URUSH MAVZUSINING BADIY TALQINI: O'TKIR XOSHIKOV VA REMARK IJODIDA

Jumanova Shabnam Izzatilla qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

Ilmiy rahbar: Murodova R.I.

Annotatsiya. Ushbu maqolada Sharq va G'arb adabiyotida urush mavzusining badiiy talqini qiyosiy talqin etiladi

Kalit so'zlar: Qiyosiy adabiyotshunoslik, urush mavzusi, O'tkir Xoshimov, Erix Remark, Sharq adabiyoti, G'arb adabiyoti.

Annotation. This article provides a comparative analysis of the artistic interpretation of the theme of war in Eastern and Western literature.

Keywords: Comparative literature, theme of war, O'tkir Hoshimov, Erich Remarque, Eastern literature, Western literature.

Аннотация. В данной статье проводится сравнительный анализ художественного осмысления темы войны в восточной и западной литературе.

Ключевые слова: Сравнительное литературоведение, тема войны, Уткир Хошимов, Эрих Ремарк, восточная литература, западная литература.

Urush insoniyat tarixidagi eng murakkab va halokatli hodisalardan biri bo'lib, u nafaqat jamiyatga, balki individual insonning ruhiyatiga ham chuqur ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, urush mavzusi adabiyotda doimo markaziy o'rin tutgan. Adiblar o'z asarlarida urushning inson hayotiga etkazgan og'ir oqibatlarini, jasorat va fojialarni, inson ruhiyatidagi o'zgarishlarni badiiy vositalar orqali aks ettiradilar [1]. Sharq va G'arb adabiyoti urushni talqin qilishda turlicha yondashuvlarga ega. Sharq adabiyotida urush ko'proq milliy-madaniy va ijtimoiy kontekstda, insoniy hissiyotlar orqali tasvirlanadi, G'arb adabiyotida esa urushning inson ruhiyatiga, jangchilarning ichki dunyosiga, ijtimoiy va psixologik oqibatlariga alohida urg'u beriladi. Ushbu maqola O'tkir Hoshimov va Erix Maria Remark ijodida urush mavzusining badiiy talqinini o'rganishga bag'ishlanadi. Maqolaning maqsadi – Sharq va G'arb adabiyotida urush tasvirining o'xshashliklari va farqlarini aniqlash, adiblarning badiiy vositalar orqali urushni qanday talqin qilganini tahlil qilishdir [2].

O'tkir Hoshimov ijodida urush mavzusi inson ruhiyatiga yetkazgan dahshat va fojialarni badiiy vositalar orqali jonli aks ettiradi. "Ikki eshik orasi" va "Urushning so'nggi qurboni" asarlarida adib urushni nafaqat frontdagi janglar, balki uyda qolgan

oddiy insonlarga, oilalarga va bolalarga bo'lgan ta'siri orqali talqin qiladi. Hikoyalardagi qahramonlar – Umri xola, Qora amma, Shoikrom, Hadicha va Shone'mat – urush tufayli yuzaga kelgan qiyinchiliklar, insonlarning mehr-muhabbat, sabr-toqat va jasorat timsollarini namoyon etadi [3]. “Urushning so'nggi qurboni”da Umri xola obrazida mehribon ona va farzandlari uchun jonini fido qilish timsoli aks etadi. U urushning uzoqlikda ham oilasiga yetkazgan dahshatini chuqur his qiladi. Shoikromning ro'zg'oridagi qiyinchiliklari va kambag'alligi, Hadichaning qizg'anchligi va Shone'matning azob-uqubati orqali urush sharoitidagi kundalik hayot, insoniy kurash va ijtimoiy muammolar tasvirlanadi. Shu bilan birga, Hoshimov urushning oilaviy, ijtimoiy va ruhiy oqibatlarini ham jonli tarzda ochib beradi [5].

“Ikki eshik orasi”da esa adib urush yillarida odamlarning matonati, bardoshliligi va tinchlikka intilishini, oilalardagi kurash va mehr-muhabbatni aks ettiradi. Qahramonlarning ichki kechinmalari, kundalik hayotdagi tashvishlari va o'zaro munosabatlari urushning inson ruhiyatiga yetkazgan ta'sirini yanada chuqurroq ko'rsatadi. Masalan, Qora amma va Robiya obrazlarida mehribonlik, sabr-toqat va insoniy qadriyatlar timsoli sifatida urush sharoitida ham inson qalbining mustahkamligi namoyon bo'ladi [4]. Hoshimovning badiiy uslubi realizm va psixologik tahlilga asoslangan bo'lib, u har bir qahramonning ichki dunyosi, hissiy kechinmalari va kundalik hayot tafsilotlarini batafsil tasvirlaydi. Hikoyalarda urush nafaqat tarixiy voqea sifatida, balki inson ruhiyatining murakkab va bardoshli jihatlarini ochib beruvchi vosita sifatida namoyon bo'ladi. Shu tariqa, “Ikki eshik orasi” va “Urushning so'nggi qurboni” asarlari o'quvchi uchun urush fojiasi, insoniy sabr-toqat va tinchlikning qadrini anglash imkonini beruvchi ma'naviy dars vazifasini bajaradi [6].

Erix Remark ijodida urush mavzusi markaziy o'rin tutadi. Uning “G'arbiy frontdagi barcha jimjitlik” romani urushning inson ruhiyatiga yetkazgan dahshat va befoydaligi haqida jonli va ta'sirchan tasvirlar beradi. Roman qahramoni Pol Baumer orqali urushning inson hayotiga bo'lgan shafqatsiz ta'siri va uning shaxsiyatini tubdan o'zgartirishi ko'rsatiladi. Pol va uning do'stlari millatchilik va vatanparvarlik g'oyalariga ishongan holda armiyaga boradilar, ammo tez orada urushning haqiqiyliги ular tasavvur qilgan shon-shuhratdan tubdan farq qilishini tushunadilar. Trening va frontdagi shafqatsizlik, do'stlarning o'limi, oziq-ovqat va resurslarning yetishmasligi – bularning barchasi urushning insoniy narxini ochib beradi. Pol Baumerning urushdagi tajribalari uni shon-sharaf va vatanparvarlik g'oyalaridan uzoqlashtirib, omon qolish instinktni markaziy ahamiyatga ega ekanligini anglashga majbur qiladi [7]. Romanda urush sharoitida insoniylikni saqlashning murakkabligi, do'stlar

orasidagi samimiylilik va insoniyatga hamdardlik kabi mavzular chuqur o'rganiladi. Polning rus askarlari bilan uchrashuvi, ularga sigaret taklif qilishi va ularning insoniy zaifliklarini tan olishi, urushdagi ritorikani rad etib, insoniyatning umumiy ahvolini anglash sifatida ko'rsatiladi. Romanning oxirida Polning gaz hujumida halok bo'lishi, unga va uning avlodiga urushning befoydaligi va dahshatini tasdiqlaydi [10]. Erix Remark urush mavzusini psixologik va ijtimoiy jihatlar bilan tasvirlaydi. Qahramonlar urushdan nafaqat jasorat va kurash timsoli sifatida, balki insoniy qadriyatlarni saqlash va ruhiy bardoshlilik orqali ham chiqib keladilar. Urushning befoydaligi, yoshlarning hayotini tubdan o'zgartirishi va ularning kelajakni tasavvur qila olmasligi muhim mavzu sifatida ochib beriladi [8]. "Uch og'ayni" romani esa urushdan keyingi jamiyatning qayta qurilishi, insonlar o'rtasidagi mehr-muhabbat, do'stlik va tinchlikka bo'lgan intilishlarni tasvirlaydi. Roman qahramonlari urushdan keyingi psixologik jarayonlar bilan yuzlashadi, ruhiy charchoq va jarohatlangan qalblarni tiklashga harakat qiladi. Erix Remark bu asarda urushning befoydaligi va inson hayotiga yetkazgan salbiy ta'sirini, ammo shu bilan birga hayotdagi umid, do'stlik va muhabbat orqali tiklanish imkoniyatini ko'rsatadi. Qahramonlarning urushdan keyin o'z orzulari va hayot maqsadlarini izlashlari, insoniyatning bardoshli va mustahkam ruhini namoyon qiladi. Shu tarzda, Erix Remark ijodida urush mavzusi ikki jihatdan o'rganiladi: frontdagi shafqatsiz haqiqat va front ortidagi psixologik va ijtimoiy oqibatlar. "G'arbiy frontdagi barcha jimjitlik" asari urushning befoydaligi va insoniyatga yetkazgan dahshatini, "Uch og'ayni" esa urushdan keyingi tiklanish va hayotdagi umidni ko'rsatadi. Ikkala asar ham urushning insoniyatga yetkazgan ta'siri, inson ruhiyatining murakkabligi va tinchlikning qadri haqida chuqur ma'naviy tahlil beradi. Remarque badiiy realizm va psixologik tahlil vositalari orqali o'quvchiga urushning inson qalbiga yetkazgan fojiali oqibatlarini chuqur his ettirishga muvaffaq bo'lgan [11].

Xulosa qilib, O'tkir Hoshimov va Erix Remark ijodida urush mavzusi inson ruhiyatiga yetkazgan fojia va dahshatni ochib beradi. Hoshimovning "Ikki eshik orasi" va "Urushning so'nggi qurboni" asarlarida urush nafaqat frontdagi janglar, balki uyda qolgan oddiy insonlar, oilalar va bolalarga bo'lgan ta'siri orqali tasvirlanadi. Qahramonlar – Umri xola, Qora amma, Shoikrom va Hadicha – sabr-toqat, mehr-muhabbat va jasorat timsoli sifatida namoyon bo'ladi. Erix Remark ijodida urush frontdagi shafqatsiz haqiqat va ruhiy jarohatlarni ochadi. "G'arbiy frontdagi barcha jimjitlik" urushning befoydaligi va inson hayotiga ta'sirini Pol Baumerning tajribalari orqali ko'rsatadi, "Uch og'ayni" esa urushdan keyingi tiklanish, do'stlik va tinchlikka

intilishni aks ettiradi. Ikkala adibning asarlari urushning insoniyatga yetkazgan zararini, ruhiy murakkabliklarni va tinchlikning qadriyatini anglash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Normatov U. Ijod sehri. – T.: Ma'naviyat, 2006.
2. Rasulov A. Yangi zamon yangi qahramon. – T.: Adabiyot va san'at, 1978.
3. Sarimsoqov B. Badiyat asoslari va mazonlari. – T.: Fan, 2004.
4. O'tkir Hoshimov. Ikki eshik orasi.
5. www.ziyo.uz
6. info@uzreport.news
7. saviya.uz
8. kh-davron.uz
- 9 SparkNotes. All Quiet on the Western Front Summary. Available at:
<https://www.sparknotes.com/lit/allquiet/summary/>
10. Erich Maria Remarque. *G'arbiy frontda o'zgarish yo'q* (1929).
11. Erich Maria Remarque. *Uch og'ayni* (1936).

MUSTAQILLIK YILLARIDA FOLKLOR MEROSINI O'RGANISH

Altinbekova Zarina Nurjan qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Nafisa Raxmanova

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekiston mustaqillikka erishganidan so'ng xalq og'zaki ijodi – folklor merosini o'rganish, saqlash va targ'ib qilish sohasida amalga oshirilgan ishlar tahlil qilinadi. Mustaqillik yillarida milliy o'zlikni anglash, qadriyatlarni tiklash jarayonida folklorning tutgan o'rni va ilmiy tadqiqotlarning yangi yo'nalishlari yoritiladi. Shuningdek, xalq og'zaki ijodi namunalarining nashr etilishi, ularni o'rganishning zamonaviy metodlari va yosh avlod tarbiyasidagi ahamiyati ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: mustaqillik, folklor, xalq og'zaki ijodi, milliy meros, qadriyat, folklorshunoslik, tadqiqot, an'ana.

Annotation. This article analyzes the work carried out in the field of studying, preserving and promoting the folk heritage of Uzbekistan after its independence. The role of folklore in the process of understanding national identity and restoring values during the years of independence is highlighted, as well as new areas of scientific research. The publication of samples of folk art, modern methods of studying them, and their importance in educating the younger generation are also indicated.

Keywords: independence, folklore, folk art, national heritage, value, folklore, research, tradition.

Аннотация. В статье анализируется работа, проделанная в области изучения, сохранения и популяризации народного наследия Узбекистана после обретения независимости. Освещается роль фольклора в процессе постижения национальной идентичности и возрождения ценностей в годы независимости, а также новые направления научных исследований. Также указывается на публикацию образцов народного искусства, современные методы их изучения и их значение в воспитании подрастающего поколения.

Ключевые слова: независимость, фольклор, народное искусство, национальное наследие, ценность, фольклор, исследования, традиция.

O'zbekiston mustaqillikka erishganidan so'ng milliy qadriyatlar, urf-odatlar va xalq og'zaki ijodini o'rganish yangi bosqichga ko'tarildi. Mustaqillik davri xalq

tafakkuri, tarixiy xotirasi va milliy o'zligini qayta tiklash jarayonida folklorning o'rni beqiyos ahamiyat kasb etdi. Chunki folklor — xalq ruhiyatini, orzu-umidlarini, ma'naviy dunyosini aks ettiruvchi bebaho manbadir. Sovet davrida siyosiy cheklovlar tufayli xalq og'zaki ijodining ayrim turlari yetarlicha o'rganilmagan bo'lsa, mustaqillik yillarida bu merosga yangicha ilmiy yondashuv shakllandi. Folklor namunalarini to'plash, nashr etish va tahlil qilish ishlari kengayib, ularni milliy g'oya hamda ma'naviy-ma'rifiy jarayonlar bilan bog'lash imkoniyati paydo bo'ldi. Bugungi kunda folklorshunoslik mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida shakllanib, ko'plab ilmiy tadqiqotlar, to'plamlar va ekspeditsiyalar orqali xalq og'zaki ijodining turli janrlari o'rganilmoqda. Shu tariqa, folklor nafaqat ilmiy tahlil obyekti, balki yosh avlodni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda muhim manba sifatida e'tirof etilmoqda.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, xalq og'zaki ijodi — folklorga bo'lgan munosabat tubdan o'zgardi. Ilgari mafkuraviy cheklovlar tufayli ayrim epik, diniy yoki tarixiy asarlar o'rganishdan chetda qolgan bo'lsa, mustaqillik yillarida ular milliy meros sifatida qayta baholandi. Ayniqsa, xalq eposlari, afsonalar, rivoyatlar, maqollar, dostonlar, xalq qo'shiqlari kabi janrlar xalq ruhiyati va tarixini aks ettiruvchi bebaho manba sifatida ilmiy muomalaga kiritildi. Folklorni o'rganish endilikda faqat adabiy yondashuv bilan cheklanmay, balki **etnografik, madaniy, falsafiy, lingvistik va sotsiologik** jihatdan ham keng tahlil qilinmoqda. O'zbekiston folklorshunoslik maktabida xalq og'zaki ijodini milliy tafakkur, tarixiy xotira va madaniy meros bilan bog'liq holda o'rganish tamoyillari shakllandi. Shuningdek, xalq ijodining har bir turi xalqning o'ziga xos urf-odatlarini, qadriyatlari, dunyoqarashi bilan birgalikda tahlil qilinmoqda. Bu esa folklorni faqat o'tgan zamon mahsuli sifatida emas, balki **hozirgi ijtimoiy-madaniy jarayonlarning faol tarkibiy qismi** sifatida o'rganish imkonini berdi. Mustaqillik yillarida O'zbekistonda folklorshunoslik sohasi alohida e'tiborga sazovor bo'ldi. O'zbekiston Fanlar akademiyasi Til va adabiyot instituti, Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti, shuningdek, boshqa oliy ta'lim muassasalarida **folklor ekspeditsiyalari, ilmiy tadqiqotlar, nashr loyihalari** yo'lga qo'yildi. Masalan, "O'zbek xalq og'zaki ijodi namunalaridan namunalar", "O'zbek xalq dostonlari", "Alpomish", "Go'ro'g'li", "Kuntug'mish" singari dostonlar ilmiy nashr etilib, ularning matnlari zamonaviy tahrirda qayta nashr qilindi. Shu bilan birga, xalq ertaklari, topishmoqlar, maqollar, qo'shiqlar to'plamlari hududlar kesimida nashr qilina boshlandi. Ilmiy izlanishlarda folklorning **milliy o'zlikni anglash, yosh avlodni tarbiyalash, ma'naviy merosni tiklash**dagi o'rni keng tahlil qilinmoqda. Bu jarayonda folklor namunalarini raqamlashtirish, elektron bazalar yaratish, xalq og'zaki ijodini raqamli madaniyat bilan uyg'unlashtirish

yo'nalishlari ham rivoj topmoqda. Mustaqillik yillarida folklorni asrash va targ'ib etish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmon va qarorlarida milliy madaniy merosni saqlash, xalq ijodi festival va tanlovlarini o'tkazish, hududlarda folklor jamoalarini qo'llab-quvvatlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Har yili o'tkaziladigan **"Xalq ijodi va amaliy san'at festivallari"**, **"Oltin meros" jamg'armasi**, **"Milliy madaniyat haftaligi"** kabi tadbirlar folklor namunalarining keng ommaga yetkazilishida muhim o'rin tutmoqda. Televizion va radiodasturlarda xalq dostonlari, qo'shiqlari, ertaklari asosida sahna ko'rinishlari tayyorlanib, ularning zamonaviy talqinlari yoshlar orasida mashhur bo'lmoqda. Folklor bugun ham xalq hayotining ajralmas qismi sifatida yashamoqda. Zamonaviy texnologiyalar yordamida xalq og'zaki ijodining audio va video yozuvlari yaratilmoqda, ularni saqlovchi **raqamli arxivlar** shakllanmoqda. Bu ishlar nafaqat ilmiy tadqiqotlar uchun, balki xalqning ma'naviy merosini kelajak avlodga yetkazish uchun ham muhimdir.

Mustaqillik yillarida folklorni o'rganish masalalari ilmiy va ma'naviy jihatdan yangi bosqichga ko'tarildi. Bu jarayon milliy o'zlikni tiklash, tarixiy xotirani asrab-avaylash hamda xalqning ruhiy-axloqiy qadriyatlarini mustahkamlash bilan uzviy bog'liqdir. Folklor endilikda faqat adabiy manba emas, balki xalq tafakkuri, ijtimoiy xotirasi va ma'naviy qadriyatlarining ifodasi sifatida qaralmoqda. Folklorshunos olimlarning fikricha, mustaqillikdan so'ng xalq og'zaki ijodi namunalariga ilmiy yondashuv tubdan o'zgardi. Avvalgi davrda cheklangan yoki ideallashtirilgan qarashlar o'rnini tarixiylik, milliylik va badiiylik tamoyillari egalladi. Shuningdek, folklorni o'rganishda zamonaviy metodlar — **komparativ, struktur, semiotik va kontekstual tahlil** usullari keng qo'llanila boshlandi. Muhokama jarayonida shuni ta'kidlash joizki, bugungi kunda folklorni o'rganish faqat akademik muhit bilan cheklanmayapti. Ommaviy axborot vositalari, internet resurslari va raqamli platformalar orqali xalq og'zaki ijodi namunalarining keng ommaga yetkazilishi, ularni yoshlar orasida targ'ib etilishi jarayonida yangi imkoniyatlar paydo bo'ldi. Shu bilan birga, ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, ayrim hududlarda folklor namunalarini tizimli to'plash ishlari to'liq yo'lga qo'yilmagan, ilmiy nashrlar soni yetarli emas, ayrim eski manbalar hali raqamlashtirilmagan. Shu sababli, folklorni zamonaviy ilmiy mezonlar asosida chuqur tahlil qilish, uni milliy o'zlikni anglash jarayoniga yanada faol jalb etish zarurati saqlanib qolmoqda. Muhokama natijasida shunday xulosa kelib chiqadiki, mustaqillik davrida folklor merosini o'rganish nafaqat madaniy jarayon, balki ma'naviy uyg'onishning muhim tarkibiy qismidir. Folklor xalq

ruhiyatining yashovchanligini, millatning tarixiy xotirasi va kelajakka ishonchini ifodalaydi.

O'zbekiston mustaqillikka erishganidan so'ng folklor merosini o'rganish sohasida tub burilish yuz berdi. Eng avvalo, xalq og'zaki ijodi namunalariga milliy qadriyat va tarixiy xotira nuqtai nazaridan yondashish tamoyili shakllandi. Folklor endilikda xalq tafakkurining ajralmas qismi, millat ruhiyati va ma'naviyatining ifodasi sifatida e'tirof etildi. Natijada respublika miqyosida folklorshunoslik sohasi mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida rivojlandi. O'zbekiston Fanlar akademiyasi, oliy ta'lim muassasalari hamda madaniyat markazlari tomonidan xalq og'zaki ijodi namunalarini to'plash, tahlil qilish va nashr etish ishlari tizimli yo'lga qo'yildi. Shuningdek, "Alpomish", "Go'ro'g'li", "Kuntug'mish" kabi dostonlarning yangi ilmiy nashrlari chop etildi, xalq ertaklari, maqollar, qo'shiqlar to'plamlari qayta tahrir qilindi. Bu jarayon milliy merosni yosh avlodga yetkazish, ularni vatanparvarlik va milliy g'urur ruhida tarbiyalashga xizmat qilmoqda. Folklorni saqlash va targ'ib qilishda zamonaviy texnologiyalarning qo'llanilishi, raqamli arxivlar va internet bazalarining yaratilishi ham muhim natijalardan biridir. Natijada xalq og'zaki ijodining boy xazinasini keng ommaga yetkazilmoqda va ilmiy hamda madaniy muomalaga faol kiritilmoqda.

Mustaqillik yillarida O'zbekiston xalqining boy folklor merosini o'rganish, saqlash va targ'ib etish jarayonlari yangi bosqichga ko'tarildi. Xalq og'zaki ijodi milliy o'zlikni anglash, tarixiy xotirani tiklash va ma'naviy qadriyatlarni mustahkamlashda beqiyos ahamiyat kasb etmoqda. Folklor endilikda nafaqat adabiy manba, balki xalq tafakkuri, hayot falsafasi va ijtimoiy ongining ifodachisi sifatida qaralmoqda. Olib borilgan ilmiy tadqiqotlar, nashrlar va ekspeditsiyalar natijasida xalq dostonlari, ertaklari, qo'shiqlari, maqollari va boshqa og'zaki janrlar qayta ilmiy muomalaga kiritildi. Shuningdek, folklorni zamonaviy texnologiyalar yordamida raqamlashtirish, uni yosh avlod ongiga singdirish bo'yicha muhim ishlar amalga oshirilmoqda. Umuman olganda, mustaqillik davrida folklor merosini o'rganish jarayoni milliy o'zlikni anglashning muhim yo'nalishiga aylandi. Bu meros xalqning tarixiy ildizlari, ma'naviy qudrati va milliy g'ururining ifodasi bo'lib, uni chuqur o'rganish va asrab-avaylash bugungi va kelajak avlodlar oldidagi muqaddas burch hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "20-asr o'zbek folklorshunosligi. Antologiya" — Olim To'laboev, Mamatqul Jo'raev, Bahodir Karimov, Abdiev Ibrohim, Saidov va boshq., Toshkent, 2017.

2. “O‘zbek folklori masalalari (O‘zbek folklorshunosligi masalalari)” — Shahnoza Nazarova, Barno Mirzaeva va boshq., 2018.
3. “Vohid Abdullayev ijodida xalq kitoblarini o‘rganish” — Dilfuza Rahmatova, O‘zMU Xabarlar (2024).
4. “Mustaqillik davri o‘zbek she‘riyatida an‘analar darajasida sintez” — Zilola Eshonova, Andijon Davlat universiteti (2025).
5. “Mustaqillik davri she‘riyatida folklorshunoslik” — Quvonch Mamiraliyev (2025).
6. “O‘zbek folklorining tarixiy marosimlari”— Latifa Avazovna Xudayqulova, O‘zbek tili, adabiyoti va folklori instituti (2023).
7. “O‘zbek etnofolklori: Material to‘plash va tadqiq qilish usullari”— Saodat Tilovberdiyevna Davlatova (2025).
8. “O‘zbek folklorining tarixiy taraqqiyot bosqichlari” — Zamiraxon Xojiyeva (2023/2024).

САТИРА НА БЮРОКРАТИЮ В «РЕВИЗОРЕ» Н. В. ГОГОЛЯ И ЕЁ АКТУАЛЬНОСТЬ СЕГОДНЯ

Аннийёзов Сулаймон Гайрат угли
Студент филологического факультета
университет Маъмуна
anniyozov@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada N. V. Gogolning "Hukumat inspektori" komediyasi 19-asr Rossiya imperiyasining o'zboshimchalik bilan boshqaruvi va byurokrtiyasi haqidagi satiraning yorqin namunasi sifatida ko'rib chiqiladi. Unda muallif hokimiyatdan qo'rqish, korruptsiya va mahalliy ma'muriyatning sherikligini fosh qilish uchun qo'llagan badiiy uslublari tahlil qilinadi. Qahramonlarning ta'sirchan familiyalari, kinoya va grotesklikka alohida e'tibor qaratilgan bo'lib, ular umuminsoniy qoralash effektini yaratadi. Gogol tomonidan tasvirlangan axloqiy illatlar - shaxsiy manfaat, ikkiyuzlamachilik va mansabni suiiste'mol qilish zamonaviy jamiyatda dolzarbligicha qolayotgani ko'rsatilgan. Muallifning xulosasiga ko'ra, "Bosh inspektor" nafaqat davrning adabiy yodgorligi, balki byurokratik suiiste'mollar takrorlanishidan ogohlantirish bo'lib qolmoqda.

Kalit so'zlar: Gogol, Bosh inspektor, satira, byurokrtiya, korruptsiya, amaldorlik, ijtimoiy tanqid, komediya, dolzarblik, ijtimoiy illatlar.

Аннотация: В статье рассматривается комедия Н. В. Гоголя «Ревизор» как яркий образец сатиры на чиновничий произвол и бюрократизм Российской империи XIX века. Анализируются художественные приёмы, с помощью которых автор обнажает страх перед властью, коррупцию и круговую поруку местной администрации. Особое внимание уделяется «говорящим» фамилиям персонажей, иронии и гротеску, создающим эффект всеобщего обличения. Показано, что изображённые Гоголем нравственные пороки — корысть, лицемерие, злоупотребление служебным положением — не теряют своей актуальности в современном обществе. Автор приходит к выводу, что «Ревизор» остаётся не только литературным памятником эпохи, но и предупреждением о повторяемости бюрократических злоупотреблений

Ключевые слова: Гоголь, Ревизор, сатира, бюрократия, коррупция, чиновничество, социальная критика, комедия, актуальность общественные пороки.

Annotation: The article examines Nikolai Gogol's comedy *The Government Inspector* as a vivid example of satire aimed at the arbitrariness and bureaucratic excesses of the 19th-century Russian Empire. It analyzes the artistic techniques through which the author exposes fear of authority, corruption, and the mutual cover-ups of local officials. Particular attention is given to the characters' "speaking" names, as well as to the irony and grotesque elements that create an atmosphere of universal denunciation. The study shows that the moral vices depicted by Gogol—greed, hypocrisy, and abuse of office—remain relevant in contemporary society. The author concludes that *The Government Inspector* endures not only as a literary monument of its era but also as a warning about the recurring nature of bureaucratic abuses.

Key words: Gogol, *The Inspector General*, satire, bureaucracy, corruption, officialdom, social criticism, comedy, relevance, social vices.

Комедия «Ревизор» была создана Н. В. Гоголем в 1836 году⁸⁹, в эпоху, когда российская государственная машина страдала от громоздкости и коррупции. Местное управление нередко превращалось в арену личных интересов: уездные чиновники заботились не о службе, а о собственном благополучии. Цензурные ограничения не позволяли прямой критики власти, поэтому Гоголь выбрал путь сатиры. Он использовал реальное предание о неожиданной проверке в одном из уездных городов, превратив частный случай в общенациональный символ. Уже при первой постановке пьесы современники почувствовали её социальную остроту: смех над чиновничьим миром оказался смехом «над всеми и над каждым»⁹⁰. В центре сюжета — провинциальный город, где встречается целая галерея типажей. Городничий Антон Антонович Сквозник-Дмухановский воплощает произвол местной власти и уверенность в безнаказанности; его фамилия намекает на сквозняк и дым, что символизирует хаос и пустоту. Судья Ляпкин-Тяпкин спокойно берёт «щенками гончих», подчеркивая привычность взяточничества. Попечитель богоугодных заведений Земляника прикрывает бездействие заботой о «благих делах», а почтмейстер Шпекин вскрывает чужие письма «для пользы дела». Даже Добчинский и Бобчинский, вечно суесящиеся «осведомители», выражают атмосферу мелочного доносительства. Все они

⁸⁹ 1. Гоголь Н. В. *Ревизор: Комедия в 5 действиях*. — М.: Художественная литература, 2011. — 224 с.

⁹⁰ Белинский В. Г. Статья «Ревизор. Комедия Н. В. Гоголя» // Белинский В. Г. Полное собрание сочинений: В 13 т. — М.: Академия наук СССР, 1953. — Т. 4. — С. 145–178.

вместе образуют единый организм бюрократии, живущий страхом перед начальством и взаимной круговой порукой.⁹¹

Особое место занимает персонаж Хлестаков — бедный петербургский чиновник, случайно принятый за высокопоставленного проверяющего. Он не злодей по замыслу, а пустой мечтатель и хвостун, который лишь подыгрывает всеобщей панике. Однако именно его появление вскрывает скрытые язвы системы: страх разоблачения, готовность лгать, подкупать, угождать. В Хлестакове Гоголь видит не только отдельную личность, но и отражение общества, где случайный человек может получить власть над другими лишь благодаря общей трусости и моральной деградации.

Для усиления комического и обличительного эффекта Гоголь использует богатый арсенал художественных средств: гротеск, иронию, гиперболу, каламбуры. «Говорящие» фамилии, быстрые диалоги, резкие переходы от бытового к абсурдному создают эффект живого театра и одновременно беспощадного суда. Финальная немая сцена, когда объявляется приезд настоящего ревизора, усиливает драматизм:⁹² смех мгновенно сменяется тревогой и осознанием неизбежной расплаты. Так художественные приёмы превращают бытовую комедию в универсальную социальную аллгорию.

Несмотря на почти двухвековую историю, «Ревизор» остаётся удивительно современным. Коррупция, бюрократическая волокита, страх перед «вышестоящим начальством» — эти явления и сегодня вызывают общественное беспокойство во многих странах. Пьеса напоминает, что перемены невозможны без личной честности, прозрачности государственных институтов и активной гражданской позиции. Именно поэтому «Ревизор» регулярно ставится на сценах разных стран, адаптируется к новым реалиям и продолжает служить нравственным уроком: смех Гоголя — это не только веселье, но и предупреждение, заставляющее задуматься о собственных поступках и ответственности за общее благо. Реакция современников и критика

Премьера «Ревизора» в 1836 году вызвала бурный отклик публики и властей. Чиновничество восприняло пьесу как прямое разоблачение, а зрители — как смелый вызов существующим порядкам. Критики того времени отмечали

⁹¹ . Добролюбов Н. А. «Темное царство» и «Ревизор» Гоголя // Добролюбов Н. А. Полное собрание сочинений: В 9 т. — Л.: Наука, 1972. — Т. 6. — С. 92–118.

⁹² . Лотман Ю. М. Анализ поэтики Гоголя // Лотман Ю. М. О русской литературе. — СПб.: Искусство-СПб, 1997. — С. 221–245.

двойственность гоголевского смеха: он веселил и одновременно тревожил, ведь каждый узнавал в героях знакомые черты реальной жизни. Белинский писал, что Гоголь сумел «вывести на сцену целое общество»,⁹³ показав не отдельных грешников, а систему, поражённую моральным разложением. Эта оценка подчёркивает, что произведение стало не только литературным явлением, но и событием общественной жизни России.

Со временем комедия Гоголя превратилась в классический образец социально-политической сатиры и оказала влияние на развитие отечественной и мировой драматургии. Мотив ложного инспектора, разоблачения бюрократии и всеобщей паники был подхвачен во множестве пьес, экранизаций и театральных интерпретаций. Режиссёры разных эпох по-своему актуализировали сюжет: от советских постановок, высмеивающих чиновничий аппарат, до современных адаптаций, где Хлестаков может быть журналистом, блогером или даже искусственным интеллектом. Такая гибкость сюжета подтверждает, что проблемы, обозначенные Гоголем, остаются значимыми и в XXI веке, а его сатирический метод продолжает вдохновлять художников на поиск новых форм социального высказывания.

Комедия Н. В. Гоголя «Ревизор» остаётся одним из самых значимых произведений русской литературы XIX века, сумевшим совместить острую социальную критику с яркой художественной формой. Писатель не только показал бытовые недостатки провинциальной администрации, но и обнажил глубокие нравственные болезни общества: корысть, страх, лицемерие, стремление скрывать злоупотребления под видом служебного рвения. Гоголевский смех одновременно веселит и тревожит, заставляя задуматься о причинах человеческой слабости и о том, насколько легко она проявляется в условиях безответственной власти.

Важнейший итог анализа «Ревизора» заключается в том, что сатирическая сила произведения выходит за рамки конкретного исторического времени. Многие проблемы, высмеянные автором почти два века назад, сохраняют актуальность и сегодня. Современное общество по-прежнему сталкивается с бюрократическими барьерами, коррупцией и формализмом, а механизм «страха перед начальством», который Гоголь высмеивал, нередко продолжает работать. Благодаря этому пьеса не только остаётся в репертуарах театров разных стран,

⁹³Пайсон Д. Б. Сатира и смех в русской драматургии XIX века. – СПб.: Академический проект, 2008. – 192 с.

но и регулярно получает новые интерпретации, позволяющие сопоставить сюжет с современными реалиями.

Таким образом, «Ревизор» — это не просто памятник русской драматургии, а живое художественное предупреждение о повторяемости социальных пороков. Он учит читателя и зрителя ответственности за собственные поступки и за общее состояние общества, напоминает, что истинные перемены возможны лишь при честности, открытости и активной гражданской позиции. Сатира Гоголя, обличая, одновременно вдохновляет на нравственное самосовершенствование, поэтому произведение продолжает выполнять просветительскую миссию и в XXI веке, подтверждая непреходящую ценность классической литературы.

Список использованной литературы

1. Гоголь Н. В. Ревизор: Комедия в 5 действиях. – М.: Художественная литература, 2011. – 224 с.
2. Белинский В. Г. Статья «Ревизор. Комедия Н. В. Гоголя» // Белинский В. Г. Полное собрание сочинений: В 13 т. – М.: Академия наук СССР, 1953. – Т. 4. – С. 145–178.
3. Добролюбов Н. А. «Темное царство» и «Ревизор» Гоголя // Добролюбов Н. А. Полное собрание сочинений: В 9 т. – Л.: Наука, 1972. – Т. 6. – С. 92–118.
4. Виноградов В. В. Стиль Гоголя. – М.: Наука, 1981. – 310 с.
5. Лотман Ю. М. Анализ поэтики Гоголя // Лотман Ю. М. О русской литературе. – СПб.: Искусство-СПб, 1997. – С. 221–245.
6. Пайсон Д. Б. Сатира и смех в русской драматургии XIX века. – СПб.: Академический проект, 2008. – 192 с.
7. Руднева И. Г. Актуальность «Ревизора» в современной театральной практике // Русская литература. – 2019. – № 3. – С. 87–101.
8. Федоров А. В. Коррупция и бюрократия в зеркале классической литературы // Вопросы литературы. – 2020. – № 5. – С. 134–150.

OROL FOJIASI SABABLARI VA OQIBATLARI VA BARQAROR RIVOJLANISH YO'LLARI

Asqarova Dildora Fayzulla qizi

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti

gumanitar fanlar fakulteti

o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

O'TA 1-bosqich kechki 25-2 guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Nafasov Arslan Kamilovich

Anotatsiya: Mazkur maqolada Orol dengizining qurish jarayoni, uning sabablari, ekalogik va ijtimoiy oqibatlari batafsil tahlil qilinadi. Orol fojiasi nafaqat mintaqaviy, balki global ekalogik muammo sifatida ko'riladi. Maqolada xalqaro tashkilotlarning ishtiroki, O'zbekiston va qo'shni davlatlarning ekalogik siyosati ham yoritiladi. Orolboyi hududida barqaror rivojlanish stertegiylari, suv resuslarini boshqarish va ekalogik tiklanish yollari ilmiy nuqtasi nazarida asoslab beriladi. Kalit so'zlar: Orol dengizi, ekalogik falokat, suv resurslari cho'llashish, xalqaro hamkorlik, barqaror rivojlanishi muhim orin tutadi

Kalit sozlari: Orol fojiasi ekalogiya inqiroz suv resurslari Amudaryo sugorish siyosati antropogen omillar ekalogik oqibatlar ijtimoiy salomatlik mingratsiya iqtisodiy inqiroz baliqchilik sanoati chollanish tuz tuzona rivjlanish kozda tutilgan xalqaro hamkorlik ,ekalogik tiklanish ,yashil belbog loyihasi, BMT, UNESCO, orol boyi bioxxima –xillik, atrof –muhit muhofazasi

Annotation: This article analyzes the drying up of the Aral Sea, its causes, ecological and social consequences in detail. The Aral tragedy is considered as a global ecological problem. The article also highlights the participation of international organizations, as well as the ecological policy of Uzbekistan and neighboring countries. Strategies for sustainable development in the Aral Sea region, water resource management, and ways of ecological restoration are scientifically substantiated from the perspective of sustainability.

Keywords: Aral Sea, ecological disaster, water resources, desiccation, international cooperation, sustainable development.

Аннотация: В данной статье подробно рассматриваются процесс высыхания Аральского моря, его причины, экологические и социальные последствия. Аральская трагедия анализируется как глобальная экологическая проблема. В статье освещается участие международных организаций, а также

экологическая политика Узбекистана и соседних государств. Научно обоснованы стратегии устойчивого развития в Приаралье, управление водными ресурсами и пути экологической реставрации с точки зрения устойчивости

Ключевые слова: Аральское море, экологическая катастрофа, водные ресурсы, усыхание, международное сотрудничество, устойчивое развитие

Orol fojiasi: Sabablari, oqibatlari va barqaror rivojlanish yo'llari Orol dengizi bir vaqtlar dunyodagi to'rtinchi yirik ichki suv havzasi bo'lib, Markaziy Osiyo mintaqasining ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy hayotida beqiyos o'rin tutgan. Ammo XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab inson faoliyati, xususan, Amudaryo va Sirdaryo suvlarining noto'g'ri boshqarilishi, paxtachilik va sug'orma dehqonchilikning keskin kengaytirilishi natijasida Orol dengizi jadal quriy boshladi. Bugun Orol fojiasi nafaqat mintaqaviy, balki global ekologik muammo sifatida e'tirof etilmoqda. Asosiy sabablar 1. Suv resurslarining noto'g'ri boshqarilishi – Amudaryo va Sirdaryo havzalarida suvning ko'p qismi paxta yetishtirishga yo'naltirilgani natijasida dengizni to'ldiruvchi asosiy manbalar keskin kamaydi. 2. Sug'oriladigan maydonlarning haddan tashqari kengayishi – XX asrda O'zbekiston, Qozog'iston, Turkmaniston hududlarida paxtachilik siyosati ustuvor bo'lib, tabiiy suv balansi buzildi. 3. Tabiiy muvozanatga e'tiborsizlik – Suvdan oqilona foydalanish va ekologik monitoring yetarlicha yo'lga qo'yilmagani jarayonni tezlashtirdi. Oqibatlar 1. Ekologik oqibatlar: Orol dengizining maydoni 6 baravar qisqardi, suv hajmi esa 10 martadan ortiq kamaydi. Suv sathining keskin pasayishi tufayli sho'rlanish darajasi ortib, biologik xilma-xillik jiddiy kamaydi. Quruqlikka aylangan tubdan yiliga millionlab tonna tuz va chang havoga ko'tarilib, yuzlab kilometr masofaga tarqalmoqda. 2. Ijtimoiy oqibatlar: Aholining sog'lig'iga salbiy ta'sir – nafas olish kasalliklari, allergiya va onkologik kasalliklar soni ortdi. Mahalliy aholining migratsiyasi kuchaydi, chunki suv resurslari va ish o'rinlari tanqisligi yuzaga keldi. 3. Iqtisodiy oqibatlar: Baliqchilik xo'jaliklari butunlay inqirozga yuz tutdi. Qishloq xo'jaligi yerlari sho'rlanishi natijasida hosildorlik pasaydi. Hududning iqtisodiy barqarorligi zaiflashdi. Barqaror rivojlanish yo'llari 1. Suv resurslarini oqilona boshqarish – zamonaviy tomchilatib sug'orish texnologiyalarini keng joriy etish. 2. Ekologik tiklanish loyihalari – “Kichik Orol” tajribasi (Qozog'istonda) kabi tashabbuslarni kengaytirish. 3. Yashil hududlar barpo etish – qurigan Orol tubida “yashil belbog'” barpo etish orqali chang-tuz tarqalishini kamaytirish. 4. Xalqaro hamkorlik – BMT, YuNESKO va boshqa tashkilotlarning ekologik dasturlarini hududda faol amalga oshirish. 5. Aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash – sog'liqni saqlash tizimini rivojlantirish, ekologik muammolarni

yumshatishga qaratilgan grant va loyihalarni kengaytirish. Orol fojiasi insoniyat tarixidagi eng yirik ekologik halokatlardan biri hisoblanadi. Uning sabablari antropogen faoliyat bilan bog'liq bo'lsa-da, oqibatlari butun mintaq va hatto global ekologik xavfsizlikka ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bois, Orol muammosini hal qilish uchun mahalliy, mintaqaviy va xalqaro miqyosda hamkorlikni yanada kuchaytirish, barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslangan strategiyalarni amalga oshirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Micklin, P. (2007). The Aral Sea Disaster. Annual Review of Earth and Planetary Sciences, 35, 47–72.
2. Spoor, M. (1998). The Aral Sea Basin Crisis: Transition and Environment in Former Soviet Central Asia. Development and Change, 29(3), 409–435.
3. United Nations Development Programme (UNDP). (2010). Sustainable Development and the Aral Sea Basin: UNDP Regional Report. New York: UNDP.
4. Glantz, M. H. (1999). Creeping Environmental Problems and Sustainable Development in the Aral Sea Basin. Cambridge: Cambridge University Press.
5. World Bank. (2019). Aral Sea Basin Program: Lessons Learned for Environment and Water Management. Washington, DC: The World Bank.
6. Zonn, I. S., Kostianoy, A. G., Kosarev, A. N., & Glantz, M. H. (Eds.). (2009). The Aral Sea Encyclopedia. Berlin: Springer.
7. Михайлов, В. Н. (2006). Арал: экология и политика. Москва: Наука.
8. Жўраев, Р. (2015). Орол фожиаси ва унинг ижтимоий-иқтисодий оқибатлари. Тошкент: Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси.
9. ЮНЕСКО (2018). Aral Sea and Sustainable Development: Regional Cooperation for Ecology and Society. Paris: UNESCO Publishing.
10. Karimov, I. (1996). Orol fojiasi – umumxalq ishi. Toshkent: O'zbekiston.

ADABIYOT-RUHIY UYG'ONISH MANBAYI

Atajanova Sevinch Yangiboy qizi,

Chirchiq Davlat pedagogika universiteti 1- bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Abdirimova Intizor Kamilovna,

pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

O'zbek tilshunosligi kafedrasida dotsenti.

e-mail: intizorabdirimova@gmail.com

Annonatsiya. Mazkur maqolada adabiyotning inson qalbi va tafakkuridagi o'rni, uning ruhiy uyg'onish manbai sifatidagi ahamiyati yoritiladi. Adabiyot faqatgina badiiy estetik zavq uyg'otuvchi vosita emas, balki jamiyatni ma'naviy barkamollikka yetaklovchi kuch. Maqolada shuningdek, badiiy so'zning tarbiyaviy va ijtimoiy vazifalari haqida fikr yuritilib, adabiyotning qalb uyg'otuvchi kuchi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar : Adabiyot, ma'naviyat, badiiy obraz, go'zallik konsepsiyasi, komillik, globallashuv.

Annotation. This article discusses the role of literature in the human soul and thinking, it is important as a source of spiritual awakening. Literature is considered not only as a means of arousing artistic aesthetic pleasure, but also as a force leading society to spiritual perfection. The article also discusses the educational and social functions of artistic word, justifying the soul-awakening power of literature.

Keywords: Literature, spirituality, artistic image, concept of beauty, perfection, globalization.

Insoniyatning ma'naviy dunyosi asrlar davomida adabiyot orqali shakillanib kelgan. Adabiyot – bu insonning fikr va tuyg'ularini, orzu-intilishlarini, jamiyatdagi hodisalar va hayot haqiqatini badiiy obrazlar orqali ifodalovchi san'at turi. Adabiyot insonni barkamollikka yetaklovchi, komil inson bo'lishga boshlovchi, dunyoni go'zallikka burkovchi insonlarni tarbiya qiladi. Zero, Alisher Navoiy ham o'zining asarida adabiyotga shunday ta'rif bergan: “Adabiyot insonni ma'naviy poklaydi, qalbni yuksaltradi”. Darhaqiqat, qalbni poklovchi, uni yorug'lik sari intilishga undovchi vosita bu adabiyot hisoblanadi.

Adabiyotning asl mohiyati shundaki, u insonni o'z-o'zini anglashga, hayotning ma'no va mazmunini topishga yordam beradi. U inson tafakkurini, qalbni uyg'otadi, yorug'lashtiradi jamiyatni ezgulikka chorlaydi. Har bir xalqning ma'naviy yuksalishi,

madaniy taraqqiyotda, milliy o'zligini anglashida beqiyos o'rin tutadi. Badiiy asarlar inson qalbini tarbiyalaydi. Jaholatga botib ketgan qalbgga go'yo ziyo bo'lib nur taratadi. Badiiy asar o'quvchining qalbining tub-tubiga yetib boradi, shodlikda quvontiradi, aziyat yetsa birgalikda g'amgin qiladi. Shu boisdan ham adabiyot ruhiy uyg'onish manbai sifatida talqin etiladi. Zero, Cho'lpon bekorga o'z maqolasida shunday fikrlarni bildirmagan: "Adabiyot xalq qalbining ko'zgusidir, u millat uyg'onishning boshlanish nuqtasidir." [1:2]. Albatta, bu fikrlar o'z ifodasini topgan, ya'ni millatni zulm va botqoqlikdan olib chiquvchi nur bu adabiyotdir.

Cho'lponning bu so'zlari adabiyotning jamiyat hayotidagi beqiyos o'rnini ifodalaydi. Avvalo, xalq qalbining ko'zgusi deganda, adabiyot xalqning ichki orzu-umidlari, quvonch, tashvishlari aks etadigan badiiy qudratdir. Demak, Cho'lponning bu fikri adabiyotning faqatgina san'at emas, balki milliy uyg'onishning, ozodlik va taraqqiyotning asosiy omili ekanligini ifodalaydi. Adabiyot millat ruhini uyg'otadi, xalqni o'zligini anglashga, o'z kuchiga ishonishga va kelajagini yaratishga chorlaydi. Ko'zguga qaragan odam o'z holatini ko'rib, kamchiliklarini to'g'irlashga urinadi. Xuddi shunday, adabiyot millatga o'z illatlarini ko'rsatadi va uni qanday yo'ldan ketishi kerakligini anglatadi. Demak, adabiyot faqat o'tmishni aks ettirmaydi, balki kelajakka yo'l ko'rsatadi.

Adabiyot har bir inson shaxsiy kamolotida o'z o'rnini topishda ham muhim ahamiyatga ega. Xususan, chet el yozuvchisi William Shakespeare hamda o'zbek shoiri Abdulla Oripov ham bu fikrga to'laqonli qo'shilgan desak mubolag'a bo'lmaydi: "She'riyat qalbning eng nozik torlarini chertadi, insonni o'zini anglashga undaydi". [2:12]. O'z o'rnini topish deganda biz shu millat taraqqiyotiga munosib hissa qo'sha olishimiz mumkin bo'lgan o'rnini tushunamiz. Ya'ni jamiyat va o'zimizni shakillanitirishda qo'llay oladigan barcha harakatlar bu inson o'zi uchun bajargan eng buyuk ishlar qatoriga kiradi.

Bugungi globollashuv davrida ham adabiyotning o'rnini yanada ortib bormoqda. Chunki insonlar moddiy boylikka sho'ng'ib, ko'pincha ma'naviy hayotni unutib qo'yadi. Adabiyot esa bizni insoniylik sari qaytaradi, qalbimizni uyg'otadi. Mustaqillik davrida yaratilgan asarlar ham yosh avlodni vatanparvarlik, milliy qadriyatlarga sodiqlik, insonparvarlik ruhida tarbiyalashda katta ahamiyat kasb etadi. Masalan, Erkin Vohidovning "O'zbekiston – Vatanim manim" she'ri, Abdulla Oripovning "Sen yetim emassan" asari bugungi kunda yoshlarni yurtparvarlik, millat g'ururi, birlik va hamjihatlikka chorlaydi. Bundan tashqari, adabiyot inson ongini rivojlantirishda ham o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatadi desak adashmaymiz. Chunki inson adabiyotni o'qib-o'rganar ekan o'zida go'zallik va ongning shakillanishini ko'ra

oladi. Bunga misol tariqasida chet el yozuvchisi Fyodor Dostoyevskiyo'z fikrini ilgari surgan: "go'zallik dunyoni qutqaradi". [3:356]. Bu fikrlar orqali Dostoyevskiy adabiyotni o'qiy olgan inson, albatta, go'zallikni ham ko'ra olishini, o'zini va atrof-muhitidagilarni go'zal qilib tarbiyalay olishini ta'kidlagan.

Adabiyotni zamon va makon bilan bog'laydigan bo'lsak, har bir badiiy asar o'z davrining mahsulidir. Muallifning dunyoqarashi, yozilishi uslubi, mavzusi va undagi muammolar- barchasi yozilgan davrning ruhini ifodalaydi. Zamonda buziladigan asar yo'q: u tarixiy voqealarga, jamiyatdagi o'zgarishlarga javob beradi va shu orqali o'quvchini ham dunyoqarashini shakillantiradi. Makonda esa voqealar ma'lum bir davrda kechadi va bu makon shunchaki fon emas balki, asar ruhini belgilovchi asosiy omillardan biri bo'lib xizmat qiladi. Adabiyotda makon milliy ruhni, urf-odatlarini, va qadriyatlarni ko'rsatadi. Asarda ayni zamon va makon birgalikda badiiy obrazni yaratadi. Har bir asarni o'qiganimizda biz muallif yaashagan davr va joyning muhitiga kiramiz. Shu orqali adabiyot tarixiy manba, madaniy xotira vazifasini bajaradi. Masalan, Oybekning "Navoiy" romani XV asr makon va zamonini badiiy tarzda tiklaydi; Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" asarida XIX asr Turkistonning ijtimoiy hayoti va makoni tasvirlangan.

Adabiyot faqat shaxsiy kechinmalarni ifodalash vositasi emas, balki butun jamiyatning hayotini aks ettiruvchi ko'zgudir. Har bir adib o'z davrda xalqning dardini, orzusini, kurashini, ijtimoiy muammolarini badiiy so'z orqali ifoda qiladi. Shuning uchun ham adabiyot jamiyatdagi rivojlanish darajasini, undagi o'zgarishlarni kuzatishda muhim manba hisoblanadi. Adabiyot nafaqat bir insonni, balki jamiyatni ham tarbiyalaydi. Yozuvchi va shoirlar o'z asarlarida yaxshilik va yomonlikni adolat va zulmni, poklik va xoinlikni qarama-qarshi qo'yib, o'quvchini to'g'ri yo'lga yetaklashga intiladi. Jamiyatdagi muammolar, iqtisodiy qiyinchiliklar yoki erkinlik uchun kurash adabiyotda aks etganda, u o'quvchini o'z hayotini o'ylashga, kelajagini to'g'ri qurishga undaydi. Shu boisdan adabiyot jamiyat uchun nafaqat badiiy zavq manbai, balki ijtimoiy tarbiya vositasi hamdir.

Adabiyot inson qalbining eng nozik torlarini chertuvchi sehrli bir qudratdir. U odamni faqatgina zavqlantirib qo'ymaydi, balki uning qalbini uyg'otadi, tafakkurni kengaytiradi, hayotga boshqacha nigoh bilan qarashga chorlaydi. Adabiyot sahifalarida inson o'zini topadi, millatni taniydi, insoniylikning asl mohiyatiga yaqinlashadi. Shunday ekan, qalbni uyg'otuvchi, ruhni boyituvchi adabiyotdan uzoqlashmagan holda yashash – ma'naviy komillik sari intilish demakdir.

Adabiyot nafaqat insonni tarbiyalaydi, balki uning qalbida go'zallikni his etish qobiliyatini uyg'otadi. Shu bois estetikada **"go'zallik konsepsiyasi"** tushunchasi

alohida o'rin tutadi. Bu insonning borliqdagi chiroyli, uyg'un va yuksak ma'naviy qadriyatlari nuqtai nazaridan idrok etishi va baholashidir. Adabiyotda go'zallik konsepsiyasi ikki xil ko'rinishda namoyon bo'ladi:

- Tashqi go'zallik – tabiat manzaralari, inson qiyofasi, hayotiy voqealar tasviri orqali ochiladi. Masalan, Navoiy g'azallarida bog'-rog' manzaralari, gul, shamol, timsollari tashqi go'zallikni ifodalaydi.

- Ichki ruhiy go'zallik – insonning qalbi, xulqi, sadoqati, halolligi, mehr-oqibati orqali namoyon bo'ladi. Masalan, Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romanidagi Kumush nafaqat tashqi chiroyi, balki sadoqati va samimiyati bilan ham go'zallik ramziga aylangan.

Go'zallik konsepsiyasi faqat tashqi chiroy emas, balki insoniylik, ezgulik va ma'naviy poklik bilan chambarchas bog'liq. Adabiyotning mohiyati ham shunda: u o'quvchini go'zallikni anglashga, undan bahra olishga va uni yaratishga da'vat etadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, adabiyot qalb ko'zini ochadi, ruhiy barkamollikka yetaklaydi va komillikning boshlang'ich qadami sifatida e'tirof etiladi. Ya'ni adabiyot har doim zulmatga so'nmas nur kabi kirib keladi va jaholatga botgan har bir inson, balki jamiyatni ham qutqaradi. Zero bir inson zulmatdan chiqdimi, albatta, u xalq ham jaholat botqog'ini yengib taraqqiyot bosqichiga qadam qo'yadi. Adabiyot insoniyat tarixida nafaqat badiiy zavq manbai, balki ruhiy uyg'onish, ma'naviy poklik va go'zallikka intilish yo'lidagi emg qudratli vosita bo'lib kelgan. Shu boisdan ham adabiyot – millat uyg'onishining kaliti, jamiyat taraqqiyotining muhim omili, inson qalbining eng nozik torlarini chertuvchi buyuk san'at. Bugungi kunda ham biz uchun adabiyot tafakkur manbai hisoblanadi. Zero, adabiyotdan uzilgan inson ruhiy quvvatsizlanadi, ma'naviyatdan uzilgan jamiyat esa taraqqiyot yo'lida sustlashadi. Demak, adabiyot – o'tgan avlod merosi bilan kelajak avlod orzularini bog'lovchi ko'pri, inson qalbi va ruhiyatini uyg'otuvchi bebaho manbaa sifatida doimo qadrlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Cho'lpon. Adabiyot nadir? Maqolasi. Tong gazetasi. 1919. 2-bet
2. Abdulla Oripov. Mitti Yulduz. G'afur G'ulom nashriyoti. Toshkent, 1991.12-bet.
3. Fyodor Dostayevskiy. Idiot.Maskva AST, 2001. 356-bet
4. Alisher Navoiy. Hayrat ul-abror. G'afur G'ulom nashriyoti. Toshkent,1983.

BADIIY ASARLARDA INSON RUHIYATINING IFODASI

Abdugafurova Xurshida Abdusalim qizi

ChDPU Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti 22/2-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Rasulova Rayxon Baxritdinovna,

pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),

O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasida dots. Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya: Mazkur maqolada badiiy asarlarda inson ruhiyatining ifodasi, uning badiiy tahlil va obrazlar tizimi orqali ochib berilish masalalari yoritilgan. Insonning ichki kechinmalari, his-tuyg'ulari, ruhiy ziddiyatlari hamda psixologik holatlarning adabiy tasvir vositalari orqali ifodalanishi nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Maqolada yozuvchining badiiy uslubi, ichki monolog, ramz, dialog va psixologik tasvir vositalari yordamida inson ruhiyatini ochishdagi mahorati o'rganiladi. Tadqiqot natijalari badiiy asarlarning inson ruhiy olamini chuqur yoritishdagi o'rni va adabiyotning ma'naviy-tarbiyaviy ahamiyatini yanada oshirish zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: badiiy asar, inson ruhiyati, psixologik tasvir, badiiy ifoda, ichki monolog, obraz, yozuvchi uslubi.

Abstract: This article explores the representation of human psychology in literary works, focusing on how inner emotions, feelings, and psychological conflicts are expressed through artistic imagery and stylistic means. It analyzes the author's ability to convey the human inner world using techniques such as internal monologue, symbolism, dialogue, and psychological description. The findings highlight the significant role of literature in revealing the depth of the human soul and emphasize its importance in moral and aesthetic education.

Keywords: literary work, human psychology, psychological depiction, artistic expression, inner monologue, character, author's style.

Аннотация: В данной статье рассматривается выражение человеческой психологии в художественных произведениях, анализируется раскрытие внутренних переживаний, чувств и психологических конфликтов через систему образов и художественных средств. Особое внимание уделено роли автора, использованию внутреннего монолога, символики, диалога и психологического описания в создании глубины характера. Результаты исследования

подчеркивают значимость литературы в раскрытии духовного мира человека и её воспитательное и эстетическое значение.

Ключевые слова: художественное произведение, человеческая психология, психологическое изображение, художественное выражение, внутренний монолог, образ, стиль писателя.

Badiiy asarlar insoniyat tafakkuri, tuyg'usi va ruhiy kechinmalarining eng yuksak ifodasidir. Adabiyot inson ruhiyatining murakkab qatlamlarini, ichki dunyo ziddiyatlari va kechinmalarini san'atkorona tasvirlash orqali o'quvchiga estetik zavq va ma'naviy saboq beradi. Inson ruhiy holatini chuqur tahlil qilish, uni badiiy obrazlar, dialoglar, ramzlar va ichki monologlar orqali ifodalash adabiyotning asosiy badiiy va psixologik xususiyatlaridan biridir.

Bugungi kunda badiiy asarlarda inson ruhiyatining tasviri nafaqat adabiy-estetik hodisa sifatida, balki ijtimoiy-psixologik jarayonlarning ifodasi nuqtayi nazaridan ham alohida ahamiyat kasb etmoqda. Chunki har bir badiiy asar insonning ichki olami, orzu-umidlari, qo'rquv va iztiroblarini aks ettirish orqali jamiyatning ruhiy holatini, axloqiy qadriyatlarini ham yoritadi.

Shu boisdan, "badiiy asarlarda inson ruhiyatining ifodasi" mavzusini o'rganish adabiyotshunoslik, psixologiya va estetika fanlari kesishmasida turgan muhim ilmiy masalalardan biri hisoblanadi. Ushbu yo'nalish inson tabiatini, uning ichki dunyosini badiiy tahlil qilish imkonini beradi hamda o'quvchilarda badiiy tafakkur, ruhiy sezgirlik va tahliliy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Badiiy asarlarda inson ruhiyatining ifodasi — bu insonning ichki dunyosi, kechinmalari, tuyg'ulari, orzu va iztiroblarining badiiy shaklda aks etish jarayonidir. Adabiyot inson ruhiyatining eng nozik qirralarini obrazlar, ramzlar, ichki monologlar, dialoglar va tasviriy vositalar orqali yoritadi. Bu jarayon yozuvchi mahorati, badiiy uslub va g'oyaviy yo'nalish bilan chambarchas bog'liq bo'lib, o'quvchini inson ruhining chuqur qatlamlarini anglashga undaydi.

1. Inson ruhiyatining badiiy ifodasi mohiyati va maqsadi. Badiiy asarda inson ruhiyatini ifodalashning asosiy mohiyati — shaxsning ichki kechinmalarini san'atkorona yoritish orqali o'quvchiga ma'naviy ta'sir ko'rsatishdir. Maqsad esa inson tabiatining murakkabligini ochish, ruhiy holatlarni real hayotiy voqealar bilan uyg'unlashtirish hamda insonni jamiyatdagi o'rni va ahloqiy tanlovlari orqali tahlil qilishdir. Shuning uchun ham ruhiy tahlil asarning badiiy qiymatini belgilovchi muhim mezonlardan biri hisoblanadi.

2. Muammolar: ruhiy tasvirning tahlili va talqini. Ko'plab badiiy asarlarda inson ruhiy olamining yoritilishi turlicha darajada namoyon bo'ladi. Ba'zida yozuvchi ruhiy holatlarni chuqur tahlil qilmay, tashqi voqealarga urg'u beradi, bu esa asarning psixologik kuchini kamaytiradi. Yana bir muammo — o'quvchilarning badiiy asardagi psixologik jihatlarni to'g'ri tahlil qila olmasligi. Ruhiy kechinmalarni faqat his-tuyg'u sifatida emas, balki ijtimoiy va falsafiy mazmun sifatida anglash uchun adabiy tahlil madaniyatini shakllantirish zarur.

3. Yechimlar: psixologik tahlil va badiiy vositalar. Inson ruhiyatini ifodalashda ichki monolog, ong oqimi usuli, ramzlar, dialog va psixologik tafsilotlar muhim o'rin tutadi. Ichki monolog orqali qahramonning fikr oqimi, ichki ziddiyatlari, shubha va orzulari ochiladi; ramz va timsollar esa ruhiy holatni badiiy shaklda ifodalaydi. Shuningdek, muallif tili, tasvir uslubi, nutq ohangi va muhit tavsifi ham inson ruhiyatini yanada ta'sirchan qilishda muhim sanaladi. Bunday yondashuv o'quvchini asarning ichki mazmuniga chuqur kirib borishga, qahramon ruhiy holatini anglashga yo'naltiradi.

4. Ruhiy ifodaning amaliy va ma'naviy ahamiyati. Badiiy asarlarda inson ruhiyatining yoritilishi o'quvchida empatiya, ma'naviy sezgirlik va axloqiy mushohada ko'nikmalarini shakllantiradi. Masalan, Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romanida Otabek va Kumush obrazlari orqali sevgi, sadoqat, vijdon va iztirob tuyg'ulari insoniy ruhiyatning yuksak darajada ifodalangan ko'rinishidir. Shuningdek, Cho'lpon, Oybek, A. Qahhor kabi yozuvchilar ijodida ham ruhiy holatlarning badiiy ifodasi inson tabiatini anglashning asosiy vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Demak, badiiy asar insonni inson qiluvchi ruhiy jarayonlarni ochib beruvchi ma'naviy oynadir.

Badiiy asarlarda inson ruhiyatining ifodasi — bu adabiyotning eng chuqur, murakkab va ayni paytda eng ta'sirchan qatlamlaridan biridir. Adabiyotning asl vazifasi insonning ichki olamini, uning kechinmalarini, orzu-umidlarini, dard va iztiroblarini badiiy obrazlar orqali yoritishdan iborat. Shu bois, inson ruhiyatining badiiy ifodasi yozuvchining mahorati, badiiy dunyoqarashi va estetik tamoyillarini yaqqol namoyon etadi.

Birinchidan, bunday ifoda o'quvchini qahramonning kechinmalari, ichki ziddiyatlari va ruhiy izlanishlari orqali insoniy qadriyatlar, axloqiy tanlov hamda ma'naviy izlanishlar haqida chuqur mushohada yuritishga undaydi. Inson ruhiyatidagi iztirob, sevgi, qo'rquv, umid, vijdon azobi kabi holatlar o'quvchida hamohanglik tuyg'usini uyg'otadi va uni o'z hayoti, his-tuyg'ulari bilan solishtirishga majbur etadi.

Ikkinchidan, ruhiy tahlil adabiyotda realizm, romantizm, modernizm, ekzistensializm kabi yo'nalishlarning shakllanishi va rivojida asosiy badiiy omillardan

biri sifatida namoyon bo'ladi. Realistik asarlarda ruhiy kechinmalar hayotiy voqealar bilan uyg'un holda tasvirlansa, romantik asarlarda ular ideallashtirilgan, his-tuyg'uga asoslangan shaklda namoyon bo'ladi. Modernizm va boshqa zamonaviy yo'nalishlarda esa inson ruhiyatining parokandaligi, ichki ziddiyatlar va individual izlanishlar badiiy markazga chiqadi. Shu tariqa, ruhiy tahlil nafaqat adabiy uslub, balki butun adabiy yo'nalishlarning g'oyaviy-mazmuniy asosini belgilaydi.

Uchinchidan, inson ruhiyatining badiiy ifodasi milliy adabiyotimizni jahon adabiyoti bilan uyg'unlashtiradi, uni umuminsoniy g'oyalar, falsafiy mazmun va ruhiy teranlik bilan boyitadi. Inson ruhiyatini badiiy tahlil etish orqali yozuvchilar milliy tafakkurni global qadriyatlar bilan bog'laydi, shu tariqa adabiyot millatlararo ruhiy aloqa vositasiga aylanadi.

Shunday qilib, ruhiy tahlil va badiiy ifoda adabiyotning insonparvarlik mohiyatini ochib beruvchi, o'quvchini fikrlashga, his qilishga, o'zini anglashga undovchi eng muhim badiiy vositalardan biridir. Bu jarayon orqali adabiyot insonni ma'naviy kamolot sari yetaklaydi, ruhiy tozalik, vijdon va mehr-muruvvat kabi umuminsoniy qadriyatlarni mustahkamlaydi.

Badiiy asarlarda inson ruhiyatining ifodasi — bu adabiyotning eng chuqur, eng nozik qatlamini tashkil etuvchi, inson tabiatini anglash va uning ichki olamini yoritishga xizmat qiluvchi murakkab, ammo nihoyatda muhim badiiy jarayondir. Inson ruhiyatini tasvirlash orqali yozuvchi faqat qahramonning tashqi xatti-harakatini emas, balki uning ichki kechinmalari, ma'naviy izlanishlari va hayotga munosabatini ochib beradi. Shu orqali adabiyot o'quvchini insoniy qadriyatlar, axloqiy tanlov va ruhiy poklanish haqida chuqur o'ylashga chorlaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, inson ruhiyatining badiiy tasviri nafaqat asarning g'oyaviy yukini chuqurlashtiradi, balki uning estetik ta'sirchanligini oshiradi, o'quvchida esa empatiya, tahliliy fikrlash va ichki dunyoni anglash qobiliyatini rivojlantiradi. Ruhiy tahlil orqali adabiyot insonni o'z-o'zini anglash, his-tuyg'ularini idrok etish va ma'naviy o'sishga intilish yo'liga yo'naltiradi.

Biroq, ayrim badiiy asarlarda inson ruhiyatini tasvirlash yuzaki tarzda yoritilishi, psixologik tahlilning yetarlicha chuqur emasligi, shuningdek, o'quvchilarning badiiy-psixologik tahlil ko'nikmalarining sustligi kabi muammolar ham mavjud. Bu holat adabiy ta'lim jarayonida ruhiyat masalasiga, psixologik tahlilning o'quvchi tafakkuriga ta'siriga yanada ko'proq e'tibor qaratish zarurligini ko'rsatadi.

Inson ruhiyatining badiiy ifodasini chuqur o'rganish, tahlil metodlarini takomillashtirish va ularni adabiy ta'limda samarali qo'llash orqali adabiyotning insonparvarlik mohiyatini yanada kuchaytirish mumkin. Chunki ruhiy tahlil — bu

nafaqat badiiy ifoda vositasi, balki insonning ichki dunyosini anglash, ma'naviy yetuklik va hayotiy donolik sari yo'l ochuvchi kuchli adabiy tamoyildir.

1. Adabiyot darslarida badiiy asarlardagi ruhiy holatlarni tahlil qilishga qaratilgan maxsus mashg'ulotlar, ijodiy suhbatlar va metodik topshiriqlar tizimini ishlab chiqish.

2. Yozuvchi uslubida inson ruhiyatini ochish vositalari, ichki monolog va psixologik tahlil metodlarini o'rganishga bag'ishlangan ilmiy-seminar, mahorat darslari va treninglarni tashkil etish.

3. O'quvchilarda tahliliy tafakkur va his-tuyg'ularni ifodalash ko'nikmalarini rivojlantirish maqsadida interfaol metodlar, rolli o'yinlar, muammoli vaziyatlar asosidagi dars shakllarini joriy etish.

4. Adabiyotshunoslik, psixologiya va pedagogika fanlari integratsiyasi asosida inson ruhiyatini o'rganishga yo'naltirilgan zamonaviy ruhiy tahlil metodikasini ishlab chiqish.

5. Milliy va jahon adabiyotida ruhiy tahlilning eng yaxshi namunalarini taqqoslab o'rganish orqali o'quvchilarda badiiy tafakkur, estetik did va ruhiy sezgirlikni yanada rivojlantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdulla Qodiriy. *O'tkan kunlar*. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 2018.
2. Cho'lpon. *Kecha va kunduz*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.
3. Oybek. *Navoiy*. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
4. Adabiyot nazariyasi. / Tahrir hay'ati: N. Karimov, S. Mamajonov va boshq. – Toshkent: Fan, 2016.
5. Nazarov B. *Adabiyotshunoslikka kirish*. – Toshkent: O'zbekiston, 2015.
6. G'aniyeva M. *Psixologik tahlil adabiyotda*. – Toshkent: Ilm Ziyos, 2020.
7. Shukurov Sh. *Badiiy asarda inson konsepsiyasi*. – Toshkent: Universitet, 2018.
8. Karimov N. *Adabiy tahlil asoslari*. – Toshkent: Akademnashr, 2019.
9. Qahhor A. *Tanlangan asarlar*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2017.
10. Quronov D., Mamajonov S., Sheraliyeva M. *Adabiyotshunoslik lug'ati*. – Toshkent: Akademnashr, 2020.
11. Mirzayev T. *Adabiyot va hayot*. – Toshkent: O'zbekiston, 2014.
12. G'ulomov A. *Badiiy tahlil asoslari*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2015.
13. Bekmurodov B. *Adabiy jarayon va ruhiyat*. – Toshkent: Fan, 2018.

14. Xolbekov O. *O'zbek adabiyotida psixologik tahlil*. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2021. Rasulov N. *Adabiy tanqid va badiiy tafakkur*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.

ALISHER NAVOIY VA GULXANIY IJODIDA BOLALARADABIYOTI NAMUNALARI.

Abduraxmanova Rushana Anvar qizi,
Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi
[*rushanaanvarovna10@gmail.com*](mailto:rushanaanvarovna10@gmail.com)
Ilmiy rahbar: Murodova R.I.

Annotatsiya. Ushbu maqolada Alisher Navoiy va Gulxaniy ijodida bolalar adabiyotiga misol bo'luvchi asarlari hamda ulardagi ta'limiy va tarbiyaviy g'oyalar haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar. Bolalar adabiyoti, Alisher Navoiy asarlarida tarbiya, Gulxaniy va "Zarbulmasal", mumtoz adabiyotda ta'lim va tarbiya.

Annotation. This article discusses the works of Alisher Navoi and Gulkhani, which are examples of children's literature, and the educational and upbringing ideas in them.

Keywords. Children's literature, education in the works of Alisher Navoi, Gulkhani and "Zarbulmasal", education and upbringing in classical literature.

Аннотация. В статье рассматриваются произведения Алишера Навои и Гульхани, являющиеся образцами детской литературы, а также заложенные в них образовательные и воспитательные идеи.

Ключевые слова. Детская литература, воспитание в произведениях Алишера Навои, Гульхани и «Зарбулмасал», воспитание и образование в классической литературе.

Bolalar adabiyoti har bir xalq madaniyati va ma'naviy merosining ajralmas qismi hisoblanadi. Chunki insonning dunyoqarashi, tafakkuri va axloqiy qarashlari eng avvalo bolalik davrida shakllanadi. Shu bois kichik yoshdagi kitobxonlarga mo'ljallangan badiiy asarlar nafaqat estetik zavq uyg'otadi, balki ularda ezgulik, do'stlik, mehr-oqibat, mehnatsevarlik kabi umuminsoniy qadriyatlarni tarbiyalashga xizmat qiladi.

O'zbek bolalar adabiyotining ildizlari mumtoz adabiyot namoyandalarining ijodida ham o'z aksini topadi. Bu borada Alisher Navoiy asarlari alohida ahamiyatga ega. Navoiy o'z dostonlari va nasriy merosida yosh kitobxonlar uchun tushunarli bo'lgan pandu-nasihatlarini sodda va ibratomuz shaklda ifodalagan. Masalan, "Hayrat ul-abror" dostonidagi hikoyatlar insonni halollikka, mehnatsevarlikka, adolat va

rostgo'ylikka undaydi. Bu hikoyatlar bolalarga qiziqarli syujet asosida berilganligi sababli, ularning tasavvur olamiga mos tushadi. Shuningdek, "Mahbub ul-qulub" asaridagi nasihatlar ham o'quvchini yaxshi-yomonni farqlashga, odob-axloqqa, bilim olishga rag'batlantiradi. Shu bois Navoiy ijodida bolalar adabiyotiga xos ikki jihat — didaktiklik va soddalik yorqin ko'rinadi. Gulxaniy esa o'zining "Zarbulmasal" asari bilan bolalar adabiyotiga xos uslub va shaklni takomillashtirgan adib sifatida e'tirof etiladi. Mazkur asarda xalq og'zaki ijodi an'analari asosida yaratilgan kulgili hikoyatlar, latifalarga yaqin voqealar jamlangan. Masalan, hayvonlar obrazi orqali keltirilgan ijtimoiy-axloqiy tanqidiy fikrlar bolalar uchun ham tushunarli va ta'sirchan tarzda beriladi. "Zarbulmasal"dagi hikoyatlar qisqa, sodda, xalqona tilda yozilganligi bilan kichik yoshdagi kitobxonlar dunyoqarashiga yaqin turadi. Shu bilan birga, ular bolalarga o'zbek xalqining donishmandligi, ijtimoiy hayotga munosabatini o'rgatadi.

Mumtoz adabiyotimizning namoyondasi bo'lgan Alisher Navoiyning asarlarida ham ta'lim-tarbiya ruhidagi g'oyalar yaqqol sezilib turadi. Navoiy o'qituvchini quyoshga o'xshatadi. Quyosh o'z atrofidagi yulduzlarga nur sochganidek, mudarris „abjalxonalar"ni yoritadi, hali ilmdan bexabar bo'lgan toliblarni ilm nuridan bahramand etib, ma'rifat beradi, deydi. Alisher Navoiyning "Farhod va Shirin" dostonida ilgari surilgan yuksak insoniy xislatlar, insonparvarlik g'oyalari yosh kitobxonlar ma'naviyatiga ham chuqur ta'sir etadi, ularni xalq, vatan uchun munosib inson bo'lib yetishishlariga xizmat qiladi. Buyuk shoir o'qish va tarbiyaga doir fikrlarini Layli va Majnun" dostonida ham ilgari surgan. Yangi maktablar bino qilish g'oyalarini targ'ib etgan. Navoiy maktablarda o'g'il bolalar bilan bir qatorda qizlarning ham o'qishini orzu qiladi. Shoirning 1500-yilda yaratgan Mahbub ul-qulub" („Ko'ngillarning sevgani") asarida ijtimoiy-siyosiy va axloqiy-ta'limiy qarashlari chuqur bayon etilgan. Navoiy insondagi ijobiy fazilatlarning namoyon bo'lishida halollik va soddalik, samimiylik kabi fazilatlar asosiy omil ekanligini ta'kidlaydi. Bu xislatlar esa mehnatga muhabbatning natijasi sifatida talqin etiladi. „Mahbub ul-qulub" uch qismdan iborat. Birinchi qismi „Xaloyiq ahvoli va afoli va atvorining kayfiyatida", ya'ni kishilarning ahvoli, fe'l-atvori va gap-so'zlarining ahamiyati haqida bo'lib, bunda Navoiy donishmand va murabbiy, ulkan madaniyat arbobi sifatida ilm-fan, san'at va adabiyotning ahamiyatini targ'ib etadi, malakali, iqtidorli muallimlarni, olimlarni, shoirlarni, san'atkorlarni maqtaydi, ularni hurmat qilishga va qadrlashga chaqiradi. O'qish ham, o'qitish ham og'ir va mas'uliyatli ish, u qunt, havas va mehnat talab qiladi, deb uqtiradi shoir. Bu o'rinda murabbiylarning halol xizmatlarini alohida ta'kidlaydi.

Haq yo'linda kim sanga bir harf o'qitmish ranj ila,

Aylamak bo'lmas ado aning haqin yuz ganj ila.

Kitobning 2-qismi axloqiy masalalarga bag'ishlangan. Unda, asosan, yaxshi fazilat va yomon illatlar tahlil qilinadi. To'g'rirog'i, shoir komil insonga xos bo'lgan odob-axloq haqida gap yuritadi. Masalan, qanoatni olaylik. Navoiy qanoatli odamlarni maqtaydi, ularga havasi keladi. Kimki qanoatli bo'lsa, unday odamni el ardoqlashini, e'zozlashini ta'kidlaydi. Mutafakkir qanoatni bir buloqqa chashmaga o'xshatadi. Negaki, buloq suvini qancha olgan bilan u qurimaydi, u bir xazinadirki, undagi boylik sochilgan bilan kamaymaydi. U bir ekinzorki, urug'i izzat va shafqat hosilini beradi. U bir daraxtdirki, unda hurmat mevasi bordir. Bu bobda sabr, tavoze' haqida ham ko'p ibratli gaplar aytilgan. Asarning Turli foydali maslahatlar va maqollar", deb nomlangan 3-qismida ko'proq o'qish, ilm olish, kasb-kor egasi bo'lish singari masalalar o'rta tashlanadi. Adabiyotshunos olim N. Karimova ta'kidlaganidek, "Bolalar adabiyoti milliy adabiyotimizning tarkibiy qismi bo'lib, uning ildizlari xalq og'zaki ijodi hamda mumtoz adabiyot namoyandalari ijodida ham mavjuddir"[1]. Bu fikr Navoiy va Gulxaniy asarlarining bolalar adabiyoti uchun poydevor vazifasini o'tayotganini ilmiy asoslaydi.

Alisher Navoiy asarlaridagi pandnoma ruhining bolalar adabiyotiga xos jihatlari I. Haqqulov quyidagicha izohlaydi: "Navoiy pandnoma dostonlarida hikoyat va rivoyatlar orqali yosh avlodni komillikka, odob-axloqqa yetaklashni maqsad qilgan. Bu jihati bilan u bolalar adabiyotining shakllanishiga katta hissa qo'shgan" [2] Xuddi shuningdek, Gulxaniyning "Zarbulmasal" asariga adabiyotshunos H. Yo'qubov shunday baho beradi: "Gulxaniy xalqona uslubni yozma adabiyotga olib kirdi. "Zarbulmasal"dagi qisqa hikoyatlar, qiziqarli latifalarga yaqin voqealar bolalar dunyoqarashini kengaytiradi va ular uchun adabiy maktab vazifasini bajaradi".[3]. Shuningdek, Navoiy va Gulxaniy ijodini o'rganishda shuni ham ko'ramizki, ular bolalar adabiyotiga xos uch asosiy tamoyilni shakllantirgan. Didaktiklik - tarbiyaviy g'oya ustuvorligi; Qiziqarli syujetlilik bolalarni jalb qiluvchi shakl va obrazlar; Xalqona ruh milliy mentalitet va xalq donishmandligini singdirish. Ilmiy adabiyotlarda bu ikki adibning asarlari keyingi davr bolalar adabiyoti uchun manba sifatida baholanishi ham bejiz emas. Masalan, Abdulla Avloniy, G'afur G'ulom, Xudoyberdi To'xtaboyev kabi yozuvchilar ham o'z asarlarida Navoiy va Gulxaniyga ilhomlanganliklarini e'tirof etishgan. Mumtoz adabiyot vakillari ijodi nafaqat o'z davri, balki keyingi davr yozuvchilariga ham badiiy manba bo'lib xizmat qilgan. Xususan, Alisher Navoiy va Gulxaniy asarlarida mavjud didaktiklik, xalqona ruh va qiziqarli syujetlar zamonaviy bolalar adabiyotida davom etmoqda. Adabiyotshunos A. Abdug'afurov bu borada shunday ta'kidlaydi: "Navoiy pandnoma an'anasi keyingi avlod ijodkorlari tomonidan yangi davr ruhida qayta talqin qilindi. Bolalar uchun

yozilgan she'r va hikoyalarda didaktik g'oya soddalashtirilib, yosh kitobxon tafakkuriga moslashtirildi".[4] Masalan, Abdulla Avloniy "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida Navoiy an'anasini davom ettirib, yoshlarni odob-axloq, ma'rifatga chaqiradi. Avloniyning uslubi soddaroq, ammo mazmuni jihatidan Navoiy pandnomalariga yaqin. Xuddi shuningdek, G'afur G'ulomning bolalar uchun yozgan she'rlari va hikoyalarida xalqona obrazlar orqali Gulxaniy "Zarbulmasal" idagi kabi kulgili, ammo tarbiyaviy ruhni sezish mumkin.

Shunday qilib, Navoiy va Gulxaniy asarlaridagi didaktik va xalqona an'analar bugungi bolalar adabiyotida ham davom etmoqda. Bu holat bolalar adabiyotining tarixiy ildizlari bilan uzviy bog'liqligini, zamonaviy ijodkorlarning mumtoz adabiyotdan ilhomlanib yangi badiiy qirralar yaratganini ko'rsatadi. Bolalar kitobxonligining ildizi xoh mumtoz adabiyot bo'lsin, xoh zamonaviy adabiyot bo'lsin, asosiysi ulardagi g'oya tiniq, sof va bolalarning ma'naviyatini oshiruvchi bo'lsa, yoshiga munosib bo'lsa, maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Muhammadaliyeva Nasiba. Kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda axborot-kutubxona markazlarining o'rni. 2021.
2. Mamasoli Jumaboyev. Bolalar adabiyoti va folklor. Darslik. 2006
3. Alisher Navoiy. Hikmatlar. Toshkent. 2011.
4. Karimova N. Bolalar adabiyoti tarixi. Toshkent. 2007
5. Haqqulov I. Navoiy va ma'naviyat. Toshkent. 2011.
6. Yo'qubov H. O'zbek adabiyoti tarixi. Toshkent. 1999.
7. Abdug'afurov A. O'zbek bolalar adabiyoti taraqqiyoti. Toshkent. 2015.

BOLALAR ADABIYOTIDA XALQ OG'ZAKI IJODI NAMUNALARI

Rajabboyeva Gulsevar Otabek qizi

ChDPU 3-bosqich talabasi

rajabboyevagulsevar426@gmail.com

Ilmiy rahbar: Murodova R.I.

Annotasiya: Ushbu maqolada bolalar adabiyotida xalq og'zaki ijodi namunalaridan maqol, topishmoq, masal, ertaklar haqida umumiy ma'lumotlarga ega bo'lamiz va ularning turlari nima maqsadda ulardan foydalanishimiz yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: xalq og'zaki ijodi, folklor, maqol, masal, topishmoq, ertak

Abstract: This article provides general information about proverbs, riddles, parables, and fairy tales, examples of folk oral art in children's literature, and explains their types and purposes for using them.

Keywords: oral folklore, folklore, proverb, parable, riddle, tale

Аннотация: В статье даются общие сведения о пословицах, загадках, притчах и сказках — образцах народного устного творчества в детской литературе, а также объясняются их виды и цели использования.

Ключевые слова: устное народное творчество, фольклор, пословица, притча, загадка, сказка

Har bir xalqning og'zaki ijodi uning fe'l-atvori, urf-odat va an'analari, orzu-intilishlari va tabiatini aks ettiruvchi o'ziga xos ko'zgudir. Biz ana shu ko'zgu vositasida ezgu niyatlar, insoniy fazilatlar, zulm va adolatsizlikka qarshi nafrat tuyg'ularini ko'ramiz. Xalq og'zaki ijodining bir qismi bo'lmish maqollar asrlar davomida misqollab to'plangan, ne-ne sinovlardan o'tgan, insonlarga hamisha madad bo'lib kelgan noyob xazinadir. Maqol ibratli so'zdir. Shunday so'zki, gapga husn beradi, fikrni tushunib olishni osonlashtiradi, uni yorqin, ta'sirchan qiladi. Shuning uchun ham maqol odamlar nutqiga har doim hamroh bo'ladi. Kimki uni ko'p ishlatga, o'shaning nutqini shirali deydilar va diqqat bilan eshitadilar. Shu sababli maqollar badiiy adabiyotda, ya'ni she'r va dostonlarimizda, hikoya va romanlarimizda ham ko'p ishlatiladi. Hatto boshidan oxirigacha maqol bilan yozilgan asarlar ham bor. Masalan, shoir Gulxaniy butun bir asarini "Zarbulmasal" deb nomlagan. Unda Yapaloqqush va Boyo'g'lining quda-andachilik mojarolari tasvirlangan bo'lib, ular tilidan 400 dan ortiq maqol keltiriladi. "Maqol" so'zi arab tilidan olingan bo'lib, "so'z" degan ma'noni bildiradi. Uni "otalar so'zi" degan ma'noni bildiradi. Maqol ota-bobolarimizning uzoq

yillar davomida ko'rgan-kechirganlari, tajribalari asosida yuzaga kelgan xulosalaridir. Masalan, "Ona yurtning omon bo'lsa, rangi ro'ying somon bo'lmas", - deymiz. Bu so'zlar zamirida vatanidan ayrilib, musofirlikning achchiq alamlarini tortgan kishining, begona yurtlarda, notanish odamlar orasida vatansizlikdan rangi ro'yi somon (sariq) bo'lgan kishining iztiroblari yotibdi. Yo bo'lmasa, "O'zgalar yurtida sulton bo'lguncha, o'z elingda cho'pon bo'l", degan maqolni oling. Bu so'zlar zamirida ham katta hayotiy tajribalar mujassam. Beixtiyor shoh va shoir bobomiz Bobur Mirzo yodga tushadi. Hindistonday katta mamlakatga podshohlik qilgan kishi yurtdoshlari Andijondan qovun olib borganlarida yig'lagan edi. Haqiqatan ham, Vatan mehridan kuchli narsa dunyoda yo'q. Maqolda mazmun aniq, xulosa tugal, ifoda ravon bo'lib, unda ibratli fikr aytiladi. Bu fikr rad etib bo'lmaydigan hukm shaklida keltiriladi. Masalan, "Ona yurtning beshiging". "Olim bo'lsang, olam seniki!" kabi maqollarni misol qilib olishimiz mumkin. Maqollar xilma-xil mavzularda bo'lishi mumkin. Masalan, do'stlik, vatan, mehnat, ilm-hunar egallash, botirlik, saxovat, adolat va hokazo.

Barcha xalqlar og'zaki ijodining eng sevimli, qiziqarli turi topishmoqlar hisoblanadi. Topishmoqlarni ba'zan "topmacha", "jumboq", "matal" deb atashgan. Mumtoz adabiyotda ular "chiston" ham deyiladi. Topishmoq hammabop ommaviy janr. Ularda xalqning turmush madaniyati, urf-odatlar, voqea-hodisalar, inson va uni o'rab olgan olam o'xshatishlar, taqqoslashlar, savollar vositasida ifodalanadi. Topishmoqda yashirin ma'no ko'pincha majoziy shaklda keltiriladi. Aniqrog'i, narsa nomi biron-bir qush, hayvon, bu-yum, o'simlikka qiyoslangan holda beriladi. Topishmoqning javobini topmoqchi bo'lgan kishi unda keltirilgan ko'chma belgilarni xayolida mantiqan solishtiradi va uning hayotdagi belgilarga to'g'ri kelishiga qarab javobini topadi. Topishmoq, avvalo, aqlni chiniqtiradigan, ayniqsa, bolalarni yoshlikdan mantiqiy fikrlashga undaydigan tarbiya vositasi bo'lsa, ayni paytda ko'ngilochar o'yin ham hisoblanadi. Topishmoqni aytilgan vaqtda topa olmagan kishi jazolanadi. Topishmoqning javobi uchun "shahar" yoki "qishloq" beradi. Topishmoqlar kishining tasavvuri va tafakkurini o'stiradi, ayniqsa, bolalarni topag'on bo'lishga, hozirjavoblikka o'rgatadi. Topishmoqlar nasriy va she'riy shaklda ixcham, sodda va ravon, qofiyali uslubda yaratiladi. Ular o'zida yashiringan predmetlar miqdoriga qarab bir va bir necha misrali bo'lishi mumkin. Topishmoqlarda narsalarning sifati, belgilari, biron narsaga o'xshashligi batafsil ta'rif qilinadigan bo'lsa, ular ikki, uch, to'rt va undan ko'p misralarda ifodalanadi. Topishmoqlar mavzu jihatdan rang-barang bo'ladi. Masalan, tabiat hodisalari, yil fasli va mavsumlar, hayvonot dunyosi, odam, uning a'zolari va xislatlari, mehnat va o'quv qurollari, cholg'u asboblari, turar joy, uy-xo'jalik asboblari, qurol-yarog'lar haqida bo'lishi

mumkin. Bundan tashqari, topishmoqlar o'zining yaratilish davriga ko'ra an'anaviy topishmoqlar va yangi, zamonaviy topishmoqlar sifatida bir-biridan farqlanadi. An'anaviy topishmoqlar zamirida xalqimizning tarixi, qadriyatlari aks etgan bo'lsa, zamonaviy topishmoqlarda kundalik turmushimizdagi o'zgarishlar, fan va texnika yutuqlari o'z ifodasini topgan.

Masal majoziy xarakterdagi qisqa hikoyacha bo'lib, nasriy yoki she'riy shaklda yoziladi. Uning asosiy qahramonlari turli hayvonlar, narsa-buyumlardan iborat. Bular ramziy-majoziy ma'noda qo'llanilib, insonlar fe'l-atvoridagi turli xususiyatlarga ishora sifatida keltiriladi. Masalning asosiy jihati shuki, u to'liq ma'noda tarbiyaviy maqsadga yo'naltiriladi. Ko'hna Sharq adabiyotida ham majoziy shaklda, ya'ni turli hayvonlar tilidan tarbiyaviy ahamiyatga molik hikoyachalar keltirish qadim hind adabiyotining nodir namunalari bo'lgan "Kalila va Dimna" kabi asarlar tarkibida uchraydi. Masalchilikning eng yaxshi namunalari o'zbek adabiyotida ham mavjud. Majoziy shakldagi ibratli hikoyatlarning sara namunalari Alisher Navoiyning "Xamsa" asaridagi birinchi doston "Hayrat ul-abror"da va maxsus shu yo'nalishda yaratilgan "Lison ut-tayr" dostonida uchrashini alohida aytib o'tish lozim. Shu bilan birga XVIII asr oxiri XIX asr boshlarida yashab o'tgan Muhammad Sharif Gulxaniy ham "Zarbulmasal" nomli asari bilan o'zbek adabiyotida masalchilik rivojiga ulkan hissa qo'shdi. XX asrga kelib Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Yamin Qurbon, Sami Abduqahhor, Muxtor Xudoyqulov kabi ijodkorlar asarlarida masal janrining yaxshi namunalari uchraydi.

Ertak xalq og'zaki ijodining eng qadimiy, ommaviy turlaridan biridir. Ertakning paydo bo'lishida qadimiy urf-odat, marosimlar, tabiat hodisalari, jonivorlar muhim o'rin tutgan. Hayot haqiqati bilan bog'liq bo'lib, xayoliy va hayotiy uydirmalar asosiga qurilgan, tarbiyaviy ahamiyatga ega og'zaki hikoyalar ertak deyiladi. Ertakning ba'zi bir viloyatlarda boshqacha atamasi ham uchraydi. Masalan, Surxondaryo, Samarqand, Farg'onada matal, Buxoro atrofida ba'zi qishloqlarda-ushuk, Xorazmda - varsaki, Toshkent shahri va uning atrofida cho'pchak atamasi ham ishlatiladi. Ertak aytuvchilarni qadimda "ertakchi", "matalchi" deb atashgan. E'tibor bersangiz, ertaklarda ijobiy qahramon, albatta, yovuzlik, adolatsizlik, zulm ustidan g'alaba qozonadi, yaxshilik tantana qiladi. Chunki ertak qahramonlari xalq orzu-umidlarini, manfaatini ifodalaydi. Ertaklar turli mavzularda bo'lishi mumkin. Ular shartli ravishda hayvonlar haqidagi ertaklar, sehrli ertaklar, hayotiy-maishiy ertaklar, hajviy ertaklarga bo'linadi. Hayvonlar haqidagi ertaklardagi asosiy mazmun majoziy, ya'ni ko'chma ma'noga ega bo'ladi. Masalan, ayyorlik va munofiqlik tulki, qonxo'rlik, laqmalik bo'ri orqali ifoda etiladi. Sehrli ertaklarda voqealar sehr-jodu, fantastik uydirmalar asosiga

qurilgan, asar qahramonlari har narsa qo'ldan keladigan mo'jizakor kimsalar, jonlantirilgan narsa yoxud hayvonlardan iborat bo'ladi. Xalqimiz yaratgan xayoliy hikoyalar orasida shunday turkum ertaklar borki, ularni biz hayotiy-maishiy ertaklar deb ataymiz. Bunday ertaklardagi voqealarning aksariyati hayotga yaqin, hayotdan olingan. "Zumrad va Qimmat", "Oygul bilan Baxtiyor", "Ziyod botir", "Tohir va Zuhra", "Ozodachehra", "Malikayi Husnobod", "Uch og'a-ini botirlar" ana shunday ertaklar sirasidan.

Xulosa qilib aytganda, bolalar adabiyotida xalq og'zaki ijodining o'rni sezilarli darajada, chunki ularning dunyoqarashini va fikrlash doirasini kengaytiradigan ham maqol, masal, ertaklari. Bundan tashqari ular orqali o'quvchilar yaxshilik va yozuvchilik o'rtasidagi farqni anglashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sarimsoqov B. Marosim folklori / O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi T:1990. B. 116-141.
2. Sarimsoqov B. O'zbek marosim folklori. T.: Fan, 1986.
3. Jo'rayev M. O'zbek mavsumiy marosim folklori T.: Fan, 2008.
- 4.. Navro'z (qo'shiqlar, afsonalar, odatlar va irimlar). Tuzuvchilar: T. Mirzaev, M. Juraev. T.: Fan, 1992 yil.

CHET EL BOLALAR ADABIYOTI VA UNING YETAKCHI XUSUSIYATLARI

*Suyunova Asila Ural qizi,
 O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi
 4-bosqich talabasi*

Annotatsiya. Maqolada chet el bolalar adabiyotining rivojlanish jarayoni, uning yetakchi xususiyatlari, g'oyaviy yo'nalishlari va milliy bolalar adabiyotiga ta'siri yoritilgan. Tadqiqotda ingliz, fransuz, rus va amerika bolalar adabiyotining umumiy jihatlari va o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: bolalar adabiyoti, xorij adabiyoti, tarbiya, tahlil, xususiyatlar, g'oya
Annotation. The article examines the development of foreign children's literature, its leading features, ideological directions, and influence on national children's literature. The research analyzes the common and distinctive aspects of English, France, Russian and American children's literature.

Keywords: children's literature, foreign literature, education, analysis, features, idea

Аннотация. В статье рассматривается развитие зарубежной детской литературы, ее ведущие особенности, идейные направления и влияние на национальную детскую литературу. Анализируются общие и специфические черты английской, французской, русской и американской детской литературы.

Ключевые слова: детская литература, зарубежная литература, образование, анализ, особенности, идея

Bolalar adabiyoti insoniyat madaniyatining ajralmas qismi hisoblanadi. Uning shakllanishi va rivojlanishi har bir xalqning tarixi, madaniyati va ijtimoiy hayoti bilan chambarchas bog'liqdir. Bolalar uchun yozilgan asarlar ularning dunyoqarashini kengaytiradi, axloqiy tarbiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi hamda ma'naviy qadriyatlarni singdiradi.

Ingliz bolalar adabiyoti XVIII asrda mustaqil yo'nalish sifatida shakllana boshlagan. Dastlabki asarlar axloqiy pand-nasihatlar, diniy mazmundagi matnlar bo'lgan. Daniel Defo, Jonatan Svift, va keyinchalik Charles Dikens asarlarida bolalar hayoti, ularning ijtimoiy muhitdagi o'rni tasvirlangan. XIX asrda Levis Karrollning "Alisa mo'jizalar mamlakatida" asari bolalar adabiyotini yangi bosqichga olib chiqdi. Bu asarda hayolot, falsafa va kinoya uyg'unlashgan. XX asrda A. A. Milne ("Vinni

poh”), C. S. Levis (“Narnia saltanati”), va J. K. Rowling (“Garri Potter” turkumi) kabi mualliflar ingliz bolalar adabiyotining dunyo miqyosidagi obro’sini yanada mustahkamladi. Bu asarlar orqali bolalar nafaqat o’qishdan zavq oladilar, balki ijtimoiy va axloqiy qadriyatlarni o’rganadilar.

Ingliz bolalar adabiyoti yosh o’quvchilarda mustaqil fikrlash, halollik, do’stlik, mehr-muruvvat kabi fazilatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Bolalar uchun mo’ljallangan asarlarda ijobiy obrazlar, jasorat, sadoqat kabi mavzular ko’p uchraydi. Shuningdek, bu asarlar orqali ingliz madaniyati, milliy qadriyatlari va tarixiga doir bilimlar bolalarga singdiriladi.

Bugungi kunda ingliz bolalar adabiyoti nafaqat ingliz tilini o’rgatishda, balki o’quvchilarning estetik didini shakllantirishda muhim o’rin tutadi. Pedagogik tajriba shuni ko’rsatadiki, adabiyot darslarida ertak, she’r va hikoyalardan foydalanish o’quvchilarni mustaqil fikrlash va tahlil qilishga o’rgatadi. O’qituvchilar interaktiv metodlar — rolli o’yinlar, dramatizatsiya, klaster va debat usullaridan foydalangan holda bu jarayonni qiziqarli tashkil etadilar.

Amerika bolalar adabiyoti o’zining realizm va sarguzasht ruhidagi asarlari bilan ajralib turadi. XIX asrda Luisa May Alkotning “Kichik ayol”, Mark Tvenning “Tom Soyerning sarguzashtlari” asarlari bilan Amerika bolalar adabiyoti yangi bosqichga ko’tarildi. Bu davr asarlarida bolalarning ichki dunyosi, ularning orzu-intilishlari va axloqiy qadriyatlari tasvirlangan.

XX asrda Amerika bolalar adabiyotida realizm, fantastika, sarguzasht va ijtimoiy-psixologik yo’nalishlar rivojlandi. Eleanor Porter (“Pollyanna”), L. Frank Baum (“Oz sehrgari”), va keyinchalik Dr. Seuss (Teodor Seus Geisel) asarlari bolalar orasida keng mashhurlikka erishdi. Bu asarlar o’quvchilarda optimizm, mehr, sadoqat va mehnatsevarlik kabi insoniy fazilatlarni shakllantirishga xizmat qildi.

XXI asrda Amerika bolalar adabiyotida diversifikatsiya, madaniy xilma-xillik va global qadriyatlar asosiy mavzularga aylandi. Rik Riordan (“Percy Jackson” turkumi), Suzanne Kollins (“Ochlik o’yinlari”) kabi mualliflar bolalar va o’smirlar adabiyotini yangi bosqichga olib chiqdilar. Bu asarlar orqali yosh o’quvchilar jasorat, do’stlik va adolat kabi qadriyatlarni o’rganadilar.

Amerika bolalar adabiyotining muhim jihati – bolalarda mustaqil fikrlashni, o’zini anglashni va jamiyatdagi o’rnini topishni o’rgatishidir. Masalan, Mark Tvenning asarlarida ijtimoiy tengsizlik, erkinlik, halollik kabi mavzular yoritilgan bo’lsa, Eleanor Porter o’z asarlari orqali insonparvarlik va ijobiy dunyoqarashni targ’ib etgan. Amerika bolalar adabiyoti insonparvarlik, erkinlik, mehnatsevarlik va adolat kabi umuminsoniy qadriyatlarni targ’ib etuvchi muhim madaniy hodisadir. U nafaqat o’qish

madaniyatini rivojlantiradi, balki yosh avlodni ijobiy fikrlash va ijtimoiy faollikka undaydi. Shu bois, bu adabiyot namunalarini o'quv jarayoniga integratsiya qilish ta'limning samaradorligini oshiradi.

Fransuz bolalar adabiyoti — jahon bolalar adabiyoti taraqqiyotida alohida o'rin tutuvchi soha bo'lib, uning ildizlari XVII asrga borib taqaladi. Charles Perraultning “Qizil shapkacha”, “Etik kiygan mushuk”, va “Uyqudagi malika” “Zolushka” kabi ertaklari fransuz adabiyotining nafaqat milliy, balki butun dunyo bolalar ongini shakllantirishdagi asosiy manbalaridan biri bo'ldi. XVIII–XIX asrlarda Jan-Jak Russo va boshqa ma'rifatparvar yozuvchilar bolalar uchun adabiyot yaratishda ta'limiy g'oyalarga urg'u berdilar. Russo “Emil yoki tarbiya haqida” asarida bolani tabiat bilan uyg'un holda tarbiyalash g'oyasini ilgari surgan. XX asrda Antuan de sent-Ekzyuperining “Kichkina shahzoda” asari fransuz bolalar adabiyotining ramziy timsoliga aylandi. Asarda insoniylik, sadoqat va mehr kabi fazilatlar o'z ifodasini topgan. Ushbu asar faqat bolalar uchun emas, balki kattalar uchun ham hayot falsafasini anglatadi. Zamonaviy fransuz bolalar adabiyotida ham milliy qadriyatlar, tarixiy xotira va ijtimoiy muammolar bolalarga mos shaklda yoritiladi. Hozirgi yozuvchilardan Marie-Aude Murail, Timothe de Fombelle, va Susie Morgenstern kabi mualliflar yosh avlodning tafakkurini boyitishga xizmat qilmoqda.

Pedagogik nuqtai nazardan, fransuz maktablarida bolalar adabiyotini o'qitish kommunikativ va interaktiv metodlar asosida olib boriladi. O'qituvchilar o'quvchilarda tahliliy fikrlash, ijodiy yozish va axloqiy qadriyatlarga sodiqlikni shakllantirishga e'tibor qaratadilar. Fransuz bolalar adabiyoti nafaqat badiiy go'zallik, balki tarbiyaviy va falsafiy mazmuni bilan ham yosh avlodni barkamol shaxs sifatida voyaga yetkazishga xizmat qiladi.

Rus bolalar adabiyoti jahon adabiyoti tarixida o'ziga xos o'rin tutadi. Uning shakllanishi XIX asrning birinchi yarmiga to'g'ri keladi. Shu davrda Aleksandr Pushkinning ertaklari – “Baliqchi va baliq haqidagi ertak”, “Shoh Saltan haqidagi ertak” kabi asarlar rus xalq ertaklari ruhida yozilgan bo'lib, u bolalar ongida ezgulik, mehnatsevarlik va adolatga ishonchni shakllantirgan. Lev Tolstoyning “Bolalar uchun hikoyalar” to'plami esa yosh avlodni mehnatsevarlik, sadoqat, rostgo'ylik va halollikka o'rgatishga qaratilgan. Uning pedagogik faoliyati rus bolalar adabiyotining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatgan. Konstantin Ushinskiy rus pedagogik tafakkurining asoschilaridan biri bo'lib, u bolalar adabiyotini o'qitish jarayonida milliy qadriyatlarni singdirish zarurligini ta'kidlagan. Uning “Ona tili” darsligi bolalar uchun yozilgan birinchi tizimli ta'lim manbasi bo'lib, adabiy va axloqiy tarbiyani

birlashtirgan.

XX asr boshlarida Samuil Marshak va Korney Chukovskiy ijodlari rus bolalar adabiyotiga yangi uslub va satirik ohang olib kirdi. Chukovskiyning “Vanya va Timsah”, “Tozalabyuv (“Moydodir””, “Suvarakboy”, “Pashshaserxarxasha”, “Barmaley”, “Voyjonimning sarguzashtlari” kabi asarlari bolalar tasavvurini boyitdi, ularni so‘z o‘yinlari orqali til va mantiqni rivojlantirishga o‘rgatdi. Zamonaviy davrda rus bolalar adabiyoti pedagogik texnologiyalar bilan uyg‘unlashib, multimediali darsliklar, audio va elektron kitoblar orqali o‘qitilmoqda. Bolalarga bag‘ishlangan zamonaviy mualliflar – Eduard Uspenskiy, Grigoriy Oster, va Andrey Usachev kabi yozuvchilar o‘z asarlarida hazil, fantastika va hayotiylikni uyg‘unlashtirganlar. Rus bolalar adabiyoti yosh avlodning estetik didini, axloqiy fazilatlarini va milliy o‘zligini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. U nafaqat badiiy zavq, balki ma’naviy barkamollik maktabidir.

Chet el bolalar adabiyotining o‘ziga xos jihatlaridan biri – unda bola shaxsini markazga qo‘yish, uning ichki kechinmalarini ifodalashdir. G‘arb adabiyotida bola mustaqil fikrlaydigan, tanlov qiladigan va mas’uliyatni his qiladigan shaxs sifatida tasvirlansa, Sharq bolalar adabiyotida esa xalq og‘zaki ijodi, ertaklar va pand-nasihat janrlari ustuvor o‘rin tutadi. Masalan, “Kalila va Dimna”, “Sindbad sarguzashtlari”, “Alpomish” kabi asarlar bola ongida mardlik, sadoqat va adolat g‘oyalarini shakllantirgan. Shu jihatdan o‘zbek bolalar adabiyoti xorijiy tajriba asosida boyitilib, milliy ruhda rivojlantirilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Safarov O., Barakayev R., Jamilova B. – Bolalar adabiyoti. Darslik / T.: “Sharofat-fayz”, 2022.
2. Jumaboev M. Bolalar adabiyoti. Darslik. - Toshkent: O‘qituvchi, 2011.
3. Dobritskaya, I.G. Mirovaya detskaya literatura: posobie. - Minsk: BGPU, 2015.
4. Nikolajeva, M. (2005). Aesthetic Approaches to Children's Literature. Scarecrow Press.
5. Hunt, P. (2001). Children's Literature. Oxford University Press
4. www.pedagog.uz.
5. www.journal.fledu.uz
6. www.Ziyonet.uz

LANGAR OTA ZIYORATGOHI: TARIXI, MADANIY AHAMIYATI VA TURIZM ISTIQBOLLARI

Elmurodova Sadoqat Shermuhammad qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti fakulteti talabasi

sadoqatelmurodova708@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada Qashqadaryo viloyati, Qamashi tumanida joylashgan Langar ota ziyoratgohining tarixi, arxitektura xususiyatlari, diniy va tasavvufiy ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, ziyoratgohda saqlangan “Katta Langar Qur’oni” qo‘lyozmasining tarixiy qadri, uning o‘ziga xosligi va saqlanish holati yoritilgan. Tadqiqot davomida ziyorat turizmini rivojlantirish istiqbollari, infratuzilma muammolari hamda ziyoratgohning madaniy meros sifatidagi o‘rni muhokama qilingan. Maqola xulosasida tarixiy obidani asrab-avaylash, ilmiy tadqiqotlarni chuqurlashtirish va turizmni yanada rivojlantirish bo‘yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: Langar ota, ziyoratgoh, Qashqadaryo, tasavvuf, Katta Langar Qur’oni, madaniy meros, ziyorat turizmi.

Abstract. This article examines the Langar Ota pilgrimage site, located in Qamashi district of Qashqadaryo region, Uzbekistan. The historical background of the shrine, its architectural features, and the religious as well as Sufi significance are analyzed. Special attention is given to the “Great Langar Qur’an” manuscript preserved at the site, highlighting its uniqueness and the challenges of its conservation. The study also discusses the potential of pilgrimage tourism, existing infrastructural problems, and the cultural heritage value of the shrine. In conclusion, the article provides recommendations for preserving this historical monument, deepening scholarly research, and enhancing tourism opportunities in the region.

Keywords: Langar Ota, pilgrimage site, Qashqadaryo, Sufism, Great Langar Qur’an, cultural heritage, pilgrimage tourism.

Kirish: Langar Ota ziyoratgohi Qashqadaryo viloyatining Qamashi tumanida joylashgan muqaddas joylardan biridir. Ushbu maqolada ziyoratgohning tarixi, arxitektura-me'moriy xususiyatlari, “Katta Langar Qur’oni” qo‘lyozmasi, diniy va tasavvufiy ahamiyati, hamda turizm imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Tarixi va rivojlanishi

-Langar Ota masjidi va maqbaralari XV-XVI asrlarga oid deya taxmin qilinadi.

-Masjid hususan Abul Xasan Shayx (Shaykh Abul Hasan) tomonidan qurgan degan rivoyat mavjud.

-“Langar ota maqbarasi” milliy madaniy meros obyekti sifatida ro'yxatga kiritilgan.

Arxitektura va madaniy meros

-Masjid tuprog'i pishgan g'isht materialidan qurilgan bo'lib, arxitektura unsurlarida XIX-asr bezaklari, naqsh-koshin ishlari, xattotlik bitiklari uchraydi.

-Masjid tarkibida ayvonlar, xonaqohlar, chiroyli mehroblar, ichki ustunlar mavjudligi qayd etilgan.

“Katta Langar Qur'oni” qo'lyozmasi

-Ushbu Qur'on qo'lyozmasining sahifalari Arab yozuvi — ko'fiy-hijoziy xatda yozilgan.

-Qo'lyozma muqovasi XIV-asrga mansub, XVII asrda restavratsiya qilinganligi qayd etiladi.

-Sovet davrida diniy qiynovlar va ta'qib vaqtida qo'lyozmaning bir qismi yo'q qilingan yoki tarqatilgan, saqlangan qismlari mahalliy aholida va kutubxonalarda saqlanib qolgan.

Diniy va tasavvufiy ahamiyati

-Ziyoratgoh tasavvufiy maktabning markazi bo'lgan, shayx-u avliyo va ularning avlodlari tomonidan hurmat qilinadigan joy.

-Aholi orasida ziyorat marosimlari, qullik, ibodatlanish va ruhiy ma'naviyatni oshirish kabi an'analar saqlanib kelmoqda.

Ziyorat turizmi va sayyohlik imkoniyatlari

2025 yil iyun oyida Langar Ota tarixiy masjidi davlat tomonidan restavratsiya qilinib, tantanali ochilgan. Bu joyga sayyohlarni jalb qilishda muhim poydevor bo'lgan. Geografik jihatdan tog'li hududda joylashgani, tabiiy manzaralar, salobatli tog'lar, pok havosi ziyoratchilar va sayyohlarga ruhiy va jismonan dam olish imkonini beradi.

Turistik marshrutlar, infratuzilma (yo'llar, mehmonxonalar, dam olish joylari) takomillashtirilsa, sayohatchilar oqimi ortishi mumkin.

Xulosa: Mening xulosam shundan iboratki, Langar Ota ziyoratgohi O'zbekiston kulturasini va diniy merosining muhim bo'lagi bo'lib, uning: Tarixi va arxitektura jihatidan noyobligi, “Katta Langar Qur'oni” kabi nodir qo'lyozma asarlarining saqlanganligi, Ruhiy tasavvufiy ahamiyati va mahalliy jamoaning imoni bilan bog'liqligi, Turizm, sayyohlik va ziyorat turizmi rivojlanishi uchun katta imkoniyatlarga ega bo'lishi kabi jihatlari borligini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori — 2019-yil 4-oktabr. “Moddiy madaniy merosning ko‘chmas mulk obyektlari milliy ro‘yxatini tasdiqlash to‘g‘risida”.
2. Karimova, D. (2023). Qashqadaryo viloyatidagi diniy ziyoratgohlarning turizm salohiyati. Qarshi davlat universiteti ilmiy jurnali.
3. Turdiyev, A. (2022). O'zbekistondagi muqaddas qadamjolar va ularning ijtimoiy-ma'naviy ahamiyati. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti
4. Ubaydullayev, M. (2024). Tasavvuf va ziyorat madaniyati: Langar ota misolida. Ilmiy maqola. — “Tafakkur chashmalari” jurnali.

QO'LYOZMA KITOBLARNING ICHKI TUZILISHI VA BEZAKLARI

Ergashova Ruza Bashir qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi

4-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: A.U.Muydinova

CHDPU O'zbek adabiyotshunosligi kafedrası dotsenti v.b.

Anotatsiya: Ushbu maqolada Sharq madaniyatida qo'lyozma kitoblarning ichki tuzilishi va badiiy bezaklariga ilmiy yondashuv asosida yoritma berilgan. Qo'lyozmalarning tarkibiy qismlari, bezash uslublari, ishlatilgan materiallar hamda xattotlik, miniatyura va naqsh san'atining o'zaro uyg'unligi tahlil etilgan. Shuningdek, O'rta Osiyodagi bezash maktablari haqida ham ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Qo'lyozma, matn, bezak, O'rta Osiyo, xattot, kotib, harf, matnshunoslik

Abstract: This article provides a scientific approach to the internal structure and artistic decoration of manuscripts in Eastern culture. The components of manuscripts, decoration styles, materials used, and the interrelationship of calligraphy, miniature, and decorative arts are analyzed. Information is also provided about the schools of decoration in Central Asia.

Keywords: Manuscript, text, decoration, Central Asia, calligrapher, scribe, letter, textual studies

Аннотация: В статье представлен научный подход к внутренней структуре и художественному оформлению рукописей в восточной культуре. Анализируются состав рукописей, стили оформления, использованные материалы, взаимосвязь каллиграфии, миниатюры и декоративно-прикладного искусства. Приводятся сведения о школах оформления в Центральной Азии.

Ключевые слова: Рукопись, текст, украшение, Центральная Азия, каллиграф, писец, письмо, текстология

Qo'lyozmalar – xalqning tarixiy xotirasi, ma'naviy merosi va madaniy yodgorligidir. Ular nafaqat ilmiy manba, balki milliy o'zlikni anglash, qadimiy tafakkur darajasini his qilish uchun muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Qo'lyozma bu 1) Ilmiy, badiiy, tarixiy va shu kabilar asarning qo'lda yozilgan yoki yozuv mashinkasida yozilgan, kompyuterda ko'chirilgan matni, nusxasi. 2) qo'lda yozilgan

asar, yozma yodgorlik. 19-asr oxiri — 20-asr boshlarigacha O'rta Osiyoda matbaa-nashriyot ishlarining sustligi sababli qo'lyozma' holida kitob tayyorlash keng tarqalgan va bu jarayon mashhur xattotlar tomonidan amalga oshirilgan. 3) Noshirlikda: muallif tomonidan nashriyotga taqdim etilgan matn. Qo'lyozma kitoblar insoniyat tarixida ilmfan, adabiyot va san'atning eng qadimiy yodgorliklaridan biri hisoblanadi. Har bir qo'lyozma – bu nafaqat yozuv, balki o'z davrining badiiy va madaniy qadriyatlarini aks ettiruvchi san'at asaridir. Qo'lyozma madaniyati qadimgi Sharq mamlakatlarida, xususan, Misr, Bobil, Xitoy, Hindiston va O'rta Osiyoda shakllangan. Eng qadimgi qo'lyozmalar papirus, pergament, ipak, teri yoki qog'ozga yozilgan. O'rta Osiyoda, xususan, Movarounnahr hududida qog'oz ishlab chiqarishning rivojlanishi bilan qo'lyozma yaratish san'ati yuqori darajaga ko'tarilgan.

Qo'lyozmalar nafaqat yozma axborotni saqlovchi vosita, balki badiiy bezak, xattotlik, miniatyura va muqova san'atining yuksak namunasi sifatida ham qadrlanadi. Ular orqali o'sha davrning ijtimoiy-siyosiy hayoti, madaniy qadriyatlari, diniy e'tiqodlari va ilmiy qarashlari haqida boy ma'lumot olish mumkin. Qo'lyozmalar – filologiya, tarix, san'atshunoslik, madaniyatshunoslik, diniy tadqiqotlar uchun beqiyos manbadir. Ular orqali qadimiy til unsurlari, yozuv tizimlari, matnshunoslik masalalari, mualliflik uslubi va adabiy an'analar o'rganiladi. Masalan, Alisher Navoiy, Bobur, Ahmad Donish, Mirzo Ulug'bek kabi allomalarning asarlari bizgacha aynan qo'lyozmalar orqali yetib kelgan. Shu sababli qo'lyozmalarni o'rganish, ularni nashrga tayyorlash va saqlash masalalari bugungi kunda ham dolzarbdir.

Qo'lyozma kitobni yaratish – bu bir necha san'at sohalarining uyg'unligidir ya'ni kitob yozishda kotib, musavvir, naqqosh, muqovachi, sahhof kabi mutaxassislar ishtirok etgan. Kotib matnni chiroyli, xat san'ati qoidalariga mos holda yozadi. Musavvir asarning mazmuniga mos minyaturalar ishlagan. Naqqosh esa sahifa hoshiyalarini islmiy va garih naqshlar bilan bezagan. Muqovachi kitobning tashqi bezagini tayyorlagan, ko'pincha muqovalar charmdan yasalib, ustiga o'yma naqshlar, oltin yoki kumush suvi bilan bezatilgan. Bu jarayonning har bir bosqichi san'at darajasida bajarilgan. Shu bois Sharq qo'lyozmalari bugungi kunda ham san'atshunoslar va tarixchilarni hayratda qoldiradi. Qo'lyozma kitoblar maxsus tartibda yaratilgan. Dastlab xattot tomonidan chiroyli xat bilan yozilgan, keyin musavvirlar (miniaturachilar) sahifalarni bezagan, muqovachilar esa uni maxsus charm yoki ipak bilan qoplab, naqshlar bilan bezatganlar. Ayrim hollarda qo'lyozma sahifalari oltin suvi bilan yoritilgan, rangli bo'yoqlar bilan bezatilgan. Kotib – qo'lyozma tayyorlashning asosiy ishtirokchisi bo'lib, u matnni xat san'ati (xattotlik)

qoidalariga rioya qilgan holda yozgan. Harflarning proporsiyasi, satrlar orasidagi masofa, sahifa tuzilishi go'zal muvozanatda bo'lishi talab etilgan.

Sharqda eng mashhur xat turlari – nasx, suls, nastaliq, kufiy, rayhoniy kabi yozuv uslublari edi. Ayniqsa, nastaliq xati fors-tojik va o'zbek adabiyotiga oid asarlarda keng qo'llanilgan. Xattotlar siyohni tabiiy pigmentlardan (masalan, sumbul, qovun po'chog'i, mis oksidi) tayyorlashgan. Musavvir kitobning mazmuniga mos miniatyuralar ishlagan. Miniatyuralar faqatgina badiiy bezak emas, balki matn mazmunini ochuvchi, o'quvchini o'sha davr hayotiga olib kiruvchi badiiy hujjat sifatida qadrlangan.

O'rta Osiyoda Kamoliddin Behzod, Mahmud Muzahhib, Mir Musavvir kabi miniaturachilar o'z maktabini yaratgan. Ularning asarlarida insonga muhabbat, tabiat go'zalligi, rang uyg'unligi yorqin aks etgan. Qo'lyozma kitob – bu inson tafakkuri, qo'l mehnati va estetik didining uyg'un mahsulidir. U o'z davrining madaniy ko'zgusi, badiiy tafakkur namunasi va tarixiy hujjati sifatida bebaho qadriyatdir. Shu bois bugungi kunda qo'lyozmalarni o'rganish, restavratsiya qilish va raqamlashtirish ishlari Sharq madaniy merosini asrashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Qo'lyozma kitoblar maxsus tartibda tuzilgan bo'lib, ularning har bir qismi muayyan vazifani bajargan. Asosan quyidagi tarkibiy qismlar mavjud:

Sarlavha sahifasi (sarvaraq) – asarning nomi, muallif ismi, yozilgan yili va joyi ko'rsatiladi. Ba'zi qo'lyozmalarda bu sahifa oltin yoki ko'k bo'yoqlar bilan bezatilgan.

Matn qismi – asarning asosiy mazmuni joylashgan bo'lib, chiroyli xat turlarida (nasx, nastaliq, suls va boshqalar) yozilgan. Har bir sahifa me'yorli chegaralarda, satrlar orasidagi masofa bir xil qilib chizilgan.

Hoshiyalar (hashiya yozuvlari) – ayrim qo'lyozmalarda asar matniga izoh, tushuntirish yoki qo'shimcha ma'lumotlar sahifa chetiga yozilgan.

So'nggi sahifa (xotima) – kotib yoki xattot tomonidan asarning yozilgan joyi, sana va muallif haqidagi ma'lumotlar berilgan.

Muqova osti varaqlari (forzatlar) – kitobning oldi va orqa qismi o'rtasida joylashgan bezakli varaqlar bo'lib, ular kitobni mustahkamlash bilan birga estetik go'zallik bag'ishlagan. Qo'lyozma kitoblar Sharq madaniyatining eng yuksak badiiy va ilmiy yodgorliklaridan biridir. Ular nafaqat yozma axborot manbai, balki san'atning turli tarmoqlarini – xattotlik, miniatyura, naqqoshlik, muqovachilik va sahhoqlikni o'zida mujassam etgan murakkab ijodiy mahsuldir. Har bir qo'lyozma kitobning ichki tuzilishi aniq tartibga ega bo'lib, undagi sarlavha, matn, hoshiyalar va bezaklar o'zaro uyg'unlikda ishlangan. Qo'lyozmalarda ishlatilgan tabiiy bo'yoqlar, oltin va kumush suvlari, islmiy hamda garih naqshlar kitobni nafaqat ilmiy, balki estetik jihatdan ham

qimmatli asarga aylantirgan. O'rta Osiyoda shakllangan Samarqand, Buxoro va Hirot maktablari bu san'atni eng yuksak darajaga ko'targan.

Bugungi kunda bu nodir qo'lyozmalar bizning madaniy merosimizning ajralmas qismi bo'lib, ularni o'rganish, restavratsiya qilish va asrab-avaylash har bir avlodning ma'naviy burchidir. Qo'lyozma kitoblar inson tafakkurining buyuk yutug'i, o'tgan asrlarning ilm, san'at va ruhiy go'zalligini mujassam etgan bebaho boylikdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rahmonova N., Muydinova A. Matnshunoslik. – Toshkent, 2023.
2. Rahmonov, Sh. Sharq qo'lyozmalarining badiiy bezaklari. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020.
3. Qodirova, M. Xattotlik san'ati va uning rivojlanish bosqichlari. – Buxoro: "Istiqlol", 2019.

**BOLALAR ERTAKLARIDA HAYVONLAR ORQALI AXLOQIY
SABOQLAR: “XURISHNI EPLOLMAGAN KUCHUKCHA” TAHLILI***Hodiyeva Gullola Kamol qizi**ChDPU talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalar adabiyotida hayvonlar obrazi orqali axloqiy va ma'naviy saboqlar berishning o'rni tahlil qilinadi. Ayniqsa, “Hurishni eplolmagan kuchukcha” hikoyasi misolida bolalar ongida jasorat, do'stlik, mehr-muhabbat va mas'uliyat kabi ijobiy xislatlarni shakllantirish jarayoni yoritiladi. Maqolada bolalar adabiyotining tarbiyaviy ahamiyati, hayvonlar timsolining ramziy ma'nosi hamda xalq og'zaki ijodidan tortib zamonaviy asarlargacha bo'lgan an'analarga e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: bolalar adabiyoti, hayvon obrazi, axloqiy tarbiya, qo'rquv, jasorat, “Hurishni eplolmagan kuchukcha”, qiyosiy tahlil.

Abstract: This article analyzes the role of animal characters in conveying moral and spiritual lessons in children's literature. Using the story “The Puppy Who Couldn't Bark” as an example, the paper explores how such works shape children's understanding of bravery, friendship, love, and responsibility

Keywords: children's literature, animal image, moral education, fear, courage, “The Puppy Who Couldn't Bark”, comparative analysis.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль образов животных в передаче нравственных и духовных уроков в детской литературе. На примере рассказа «Щенок, который не умел лаять» анализируется, как подобные произведения формируют у детей понимание храбрости, дружбы, любви и ответственности. В исследовании раскрывается воспитательное значение образов животных, прослеживается их символическое значение от народных сказок до современных произведений.

Ключевые слова: детская литература, образ животного, нравственное воспитание, страх, храбрость, «Щенок, который не умел лаять», сравнительный анализ.

Bolalar adabiyoti inson hayotida bolalik davrida ma'naviy va axloqiy tarbiya beruvchi eng muhim vositalardan biridir. Hayvonlar obrazlari orqali axloqiy va ma'naviy saboqlar berish — bu nafaqat adabiyotshunoslikda, balki pedagogika va psixologiyada ham muhim mavzu hisoblanadi. Bolalar adabiyotida hayvonlar obrazlari

eng qadimiy va eng samarali badiiy vositalardan biridir. Insoniyat tarixida hayvonlar tabiat bilan uyg'unlikni, ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurashni, insoniy fazilatlarning timsolini ifodalab kelgan. Ayniqsa, bolalar uchun yozilgan asarlarda hayvonlar orqali axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy fazilatlar, halollik va mehr-muhabbat singdiriladi. Hayvonlar obrazlaridan foydalanish an'anasi xalq og'zaki ijodida — masalan, masallar, afsonalar, rivoyatlarda keng tarqalgan. Mashhur namunalar sifatida “Bo‘ri va echki bolalari”, “Tulki va turna”, “Qarg‘a va tulki”, “Sher va sichqon” kabi xalq masallarida har bir hayvon o‘ziga xos axloqiy saboqni ifodalaydi. Bu an‘ana keyinchalik yozma adabiyotda davom etgan: hayvonlar insoniy sifatlar bilan gavdalantirilgan simvolik obrazlar sifatida ishlatiladi. Ertaklar esa, ayniqsa, bolalarga hayotiy saboqlarni yetkazishda noyob o‘rin tutadi.

Bolalar uchun yozilgan asarlarda hayvon qahramonlari bolalarning e'tiborini jalb qilish bilan birga, ularga axloqiy qadriyatlarni oson va qiziqarli tarzda yetkazadi. Hayvonlar obrazlari bolalar adabiyotida quyidagi badiiy va tarbiyaviy vazifalarni bajaradi:

Axloqiy saboq berish: Har bir hayvon o‘z xatti-harakati orqali bolaga ibrat bo‘ladi. Masalan, Tulki — ayyorlik va yolg‘onning timsoli; Bo‘ri — zo‘ravonlik va ochko‘zlikni bildiradi; Qarg‘a, sichqon, ari kabi hayvonlar esa mehnatsevarlik, sadoqat, saxiylik kabi fazilatlarni targ‘ib etadi.

Ma'naviy qadriyatlarni singdirish: Hayvonlar vositasida do'stlik, hamjihatlik, o‘zaro yordam, mehr, rahm-shafqat, adolat va vatanparvarlik singari qadriyatlar o‘rgatiladi. Masalan, “Sher va sichqon” masalida kichik jonivorning ham foydasi tegishi mumkinligi, “hech kimni kamsitmaslik” g‘oyasi ilgari suriladi.

Insoniy fazilatlarni oson qabul qildirish: Bolalar psixologiyasiga ko‘ra, ular hayvon obrazlari orqali berilgan g‘oyalarni tezroq va quvonch bilan qabul qiladi. Chunki hayvonlar bolaga yaqin, tanish obrazlar bo‘lgani uchun ularga mehr uyg‘otadi va ularning xatti-harakatlari orqali insoniy fazilatlarni tushunish osonroq kechadi.

Janni Rodari — bolalar adabiyotining eng iste’dodli, o‘ziga xos va falsafiy ruh bilan yo‘g‘rilgan yozuvchilaridan biridir. Uning “Hurishni eplolmagan kuchukcha” asari ham kichik hajmda bo‘lsa-da, chuqur ma’no va tarbiyaviy mazmunni o‘zida mujassam etgan. Ushbu hikoya orqali Rodari bolalarga oddiy voqea orqali insoniy fazilatlar, jasorat mehnatsevarlik va o‘ziga ishonch kabi qadriyatlarni singdiradi. Asarda kichkina kuchukcha markaziy obraz sifatida tanlangan. U hayotga endi kirib kelayotgan, hali tajribasiz, ammo atrofni qiziqish bilan kuzatayotgan bola kabi tasvirlanadi. Kuchukcha hurishni o‘rganmoqchi bo‘ladi, biroq bunga darrov erisholmaydi. Bu holat orqali muallif inson hayotidagi ilk qadamlar, urinishlar va

xatolarning tabiiyligini ko'rsatadi. Bolalar hayotida ham ko'p narsa darrov bo'lmaydi — o'rganish, sinash, xato qilish va qayta urinib ko'rish zarur. Shuning uchun hikoya bolalarga “harakat qilishdan qo'rqma, hatto kichik muvaffaqiyatsizlik ham o'rganishning bir qismidir” degan falsafiy g'oyani yetkazadi. Rodari o'z asarlarida ko'pincha hayvonlar obrazidan foydalanib, ularning harakati, tili va his-tuyg'ulari orqali insoniy xulq-atvorni ochib beradi. “Hurishni eplolmagan kuchukcha”da ham kuchukcha inson bolalarining ramzidir — u hali o'z ovozi topmagan, lekin shu yo'lda izlanayotgan mavjudot. Muallifning asosiy maqsadi — bolalarda o'ziga ishonch, qat'iyat va mehnatsevarlik tuyg'ularini tarbiyalashdir. Kuchukchaning birinchi urinishlaridagi muvaffaqiyatsizliklar bolalarning hayotidagi ilk sinovlarga o'xshaydi, lekin bu sinovlar ularni chiniqtiradi, o'sishga undaydi. Rodari uslubining o'ziga xos jihati shundaki, u pand-nasihat ohangidan uzoq, soddaligi va yumor orqali tarbiyaviy g'oyani yetkazadi. Hikoya o'qilayotganda bolalar kulib, kuchukchaning holiga achinishadi, lekin shu bilan birga, o'zlarining ham ba'zan “hurishni eplay olmagan” — ya'ni, hali biror narsani bajara olmagan paytlarini eslashadi. Bu esa asarning bolalar ruhiyatiga tabiiy tarzda kirib borishini ta'minlaydi. Adabiy nuqtayi nazardan, hikoya ixcham, dinamik va ravon tilda yozilgan. Unda qisqa dialoglar, tabiiy ohang va ritm mavjud. Rodari uchun eng muhim narsa — bola o'qiganda fikrlasin, tasavvur qilsin, his qilsin. Shu jihatdan, “Hurishni eplolmagan kuchukcha” nafaqat kulgili, balki o'ylantiruvchi asardir.

“Hurishni eplolmagan kuchukcha” orqali muallif o'quvchini hayotga dadil qadam tashlash, harakatdan to'xtamaslik, o'z yo'lini topish zarurligiga ishonch bilan da'vat etadi. Shu bois bu asar bolalar adabiyotining eng muhim tamoyillaridan biri — “bola qalbini o'ylatish orqali tarbiyalash” g'oyasiga to'la mos keladi. Rodari hikoyasi orqali bolalar nafaqat o'qiydi, balki o'zlarini kuchukcha o'rniga qo'yib ko'radi, his qiladi, o'ylaydi — ana shu holat esa haqiqiy bolalar adabiyotining kuchini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov, A. (2019). Bolalar adabiyoti va tarbiya masalalari. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
2. Xudoyberdiyeva, S. (2021). Zamonaviy bolalar adabiyotida psixologik tahlilning o'rnini. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Norova, D. (2020). Bolalar adabiyotida hayvon obrazi orqali tarbiya berish metodikasi. Toshkent: TDPU nashriyoti.
4. F.K.Kiyikbayev. "Bolalar adabiyoti"

MATNSHUNOSLIKDA TOSHBOSMA NASHRLAR

Jumaboyeva Safargul Botirali qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: A.U.Muydinova

ChDPU O'zbek adabiyotshunosligi kafedrası dotsenti v.b.

Annotatsiya: Ushbu maqolada yozma yodgorlikni nashrga tayyorlashning tartib – qoidalari, talablari bor. Matnshunoslik nashr uchun material yetkazib beruvchi soha bo'lgani uchun u arxeografiya fani bilan bevosita birgalashib ish olib boradi. Kitobda, albatta, so'zboshi, arxeografik kirish (yoki muqaddima), matnshunoslik tadqiqoti beriladi; tegishli o'rinlarda esa ilmiy apparat deb nomlanadigan izoh va ko'rsatkichlar, ilovalar, bibliografiya berilishi lozim.

Kalit so'zi: nashr, qo'lyozma yodgorliklar, Professor S.Hasanov va f.f.d. Sh. Hasanova

Dunyo xazinalarini to'ldirib turgan ming-minglab qadimgi yozma yodgorliklar har bir xalqning o'tmish madaniyatini o'zida aks ettiradi. Ularda xalqning boy ma'naviy va madaniy merosi, qadim urf-odati, e'tiqodi bilan bog'liq ko'plab ma'lumotlar jamlangan. Ota-bobolarimiz qoldirgan boy madaniy merosni o'rganish, uni kelajak avlodlarga yetkazish nafaqat yurtimizda, balki dunyo olimlari oldidagi muhim masala bo'lib qolmoqda. Yurtboshimizning 2017-yil 24-maydagi “Qadimiy yozma manbalarni saqlash, tadqiq va targ'ib qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi qarori bilan yozma yodgorliklarimizni o'rganishning yangi bosqichi shakllanmoqda. Qarorda belgilanganidek, “O'zbekiston Respublikasining turli tashkilotlarida saqlanayotgan arab yozuvidagi qo'lyozma asarlar, toshbosma kitoblar va tarixiy hujjatlarning saqlanish va ta'mirlanish holatini monitoring qilish va ularning elektron bazasini yaratish” bugungi kunning dolzarb vazifalari sirasiga kiradi.

O'zR FA Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyi qo'lyozmalar fondida ham ko'plab noyob qo'lyozma va toshbosma (litografik) asarlar saqlanadi.

Muzey xodimlari tomonidan “Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyida saqlanayotgan toshbosma asarlarning elektron katalogini yaratish va nashrga tayyorlash” nomli amaliy loyiha doirasida mingga yaqin toshbosma asarlar ustida

izlanishlar olib borildi. Ular turli mavzularga oid asarlar bo'lib, tili va mavzusi bo'yicha teng miqdorda saralab olindi.

Professor S.Hasanov va f.f.d. Sh. Hasanova rahbarligidagi olimlar guruhining uch yillik izlanishlari natijasida arabiy, forsiy, turkiy tildagi toshbosma asarlarning katalogi nashrga tayyorlandi va "Fan" nashriyoti tomonidan chop qilindi. Katalogdan muzey qo'lyozmalari fondida saqlanayotgan 500 ta toshbosma asarning ilmiy tavsifi o'rin olgan. Arabiy, forsiy, turkiy tildagi asarlar asosan adabiyot, tarix, tilshunoslik, tibbiyot, tafsir va hadis ilmi, mantiq va kalom ilmi, aqoid, fiqh, nahv va sarf ilmlari va boshqa sohalarga taalluqli.

Katalog adabiyotshunos, sharqshunos, manbashunos, matnshunos mutaxassislar hamda vatanimiz qo'lyozma fondlarida saqlanayotgan yozma yodgorliklar bilan qiziquvchilar uchun mo'ljallangan.

XIX asr oxiri-XX asr boshidagi toshbosma nusxa tayyorlash jarayonida olib borilgan amaliy ishlar o'zbek matnshunosligi bilan bevosita bog'liq. Toshbosma nusxa tayyorlash uchun aynan matnshunosning ishini bevosita o'z vazifasi bilan aloqador holda kotib, noshir, muharrir kabilar amalga oshirganlar. Toshbosma nusxa uchun asarni ko'chirayotgan xattot yoki kotib o'z ishiga ilmiy yondashib, qo'l ostidagi matnga tanqidiy qaragan. Qo'lyozmalarni o'rganib ishonchlisini tanlagan, xatolarini aniqlab to'g'rilagan. Matbaachiligimiz tarixini o'rgangan olimlarning e'tirofiga ko'ra, kotiblarning ko'pchiligi filologik bilimga ega savodli, bilimli, arab va fors tilini mukammal egallagan kishilar bo'lishgan. Masalan, toshkentlik shoir, olim, tarjimon va xushnavis xattot Qori Fazlulloh Mirjalol o'g'li Almaiy "Kalila va Dimna"ni o'zbek tiliga tarjima qilgan, uning asari toshbosmada bir necha marta nashr etilgan.

Ilmiy matn tuzishda eng to'g'ri va ishonchli yo'l asarning turli qo'lyozmalariga asoslanib, uning yig'ma-qiyosiy matnini yaratishdir. Matnshunos barcha ilmiy qoidalarga asoslanib, ana shunday ilmiy matnni yarata olsa, sohada siljish bo'ladi. Ushbu matn asosida boshqa tadqiqotchilar o'z ishlarini yarata oladilar.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Yozma yodgorliklar nashrining har biri o'z xarakteriga ko'ra turlicha ilmiy ma'lumotnomalar (ilmiy apparat) berilishiga muhtoj bo'ladi. Ilmiy nashrlar ilmfanning ma'lum bir sohasining keyingi rivojlanishi uchun o'zidan oldingi materiallar bilan ta'minlash uchun yaratiladi. Jumladan, adabiy merosning ilmiy nashri adabiyotshunoslikning nazariy masalalari, til va adabiyotning rivojlanish bosqichlarini uning alohida namoyandalari hayoti va ijodini yoritishda bebaho manba hisoblanadi. Bu ma'lumotnomalar asar yoki kitob haqida imkoni boricha ko'proq tasavvur olishga yo'naltirilgan bo'ladi. Asar va uning matnididan oladigan ma'lumotlarimizni to'ldiradi. Ma'lumotnomalar nashrga muallif,

tadqiqotchilar va nashrlar tomonidan kiritiladi. Ular quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Madraimov A., Fuzailova G. Manbashunoslik.T.: 2008
2. Shodmonov G'. Porso Shamsiyev-adabiyotshunos va matnshunos. Magistrlik dissertatsiyasi.Qarshi DU.Qarshi,2015
3. Jo'raboyev O. Matnning matnosti sirlari, T.:2017

MUSTAQILLIK DAVRIDA O'ZBEK ADABIYOTI VA TARIXIY ONGNING SHAKLLANISHI

Karimjonova Dilfuza

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: Usmanova Z.I.

Annotatsiya. Mazkur maqolada mustaqillik davrida o'zbek adabiyotining taraqqiyoti, adabiyot orqali tarixiy ongning shakllanishi jarayoni, milliy o'zlikni anglash masalalari tahlil etilgan. Mustaqillik o'zbek adabiyotida yangi davrni boshlab berdi: unda milliy g'urur, tarixiy xotira, vatanparvarlik, ozodlik, yangilanish g'oyalari keng ifodasini topdi. Maqolada adabiyotning ijtimoiy ong shakli sifatidagi o'rni, mustaqillik davrida tarixiy va milliy qadriyatlarning badiiy talqinlari ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit so'zlar: Mustaqillik davri, o'zbek adabiyoti, tarixiy ong, milliy o'zlik, badiiy tafakkur, tarixiy xotira.

Abstract This article analyzes the development of Uzbek literature during the independence period and the process of shaping historical consciousness through literature. Independence marked a new stage in Uzbek literary creativity characterized by national pride, historical memory, patriotism, and the ideas of renewal and freedom. The study reveals the literary reflections of historical values and discusses how literature functions as a form of social consciousness in constructing national identity.

Keywords: Independence period, Uzbek literature, historical consciousness, national identity, artistic thinking, historical memory.

Аннотация. В статье рассматривается развитие узбекской литературы в период независимости, процесс формирования исторического сознания через художественное слово, а также вопросы национального самосознания. Независимость открыла новую эпоху в узбекской литературе, где нашли отражение идеи национальной гордости, исторической памяти, свободы и обновления. Особое внимание уделяется роли литературы как формы общественного сознания.

Ключевые слова: Период независимости, узбекская литература, историческое сознание, национальная идентичность, художественное мышление, историческая память.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, nafaqat siyosiy va iqtisodiy sohada, balki ma'naviyat va madaniyat sohasida ham tub o'zgarishlar yuz berdi. Ayniqsa, adabiyotda milliy qadriyatlarni, tarixiy xotirani va xalqning o'zligini anglash jarayoni yangi bosqichga ko'tarildi. Mustaqillik yillari adabiyotida o'zlikni anglash, tarixiy voqealarga adolatli baho berish, xalq ruhiyatini aks ettirish asosiy maqsadlarga aylandi.

Adabiyot tarixiy ongni shakllantiruvchi asosiy omillardan biridir. Chunki xalq o'z tarixini, madaniyatini, ma'naviy ildizlarini eng avvalo adabiy asarlar orqali anglaydi. Shu bois, mustaqillik davrida yaratilgan badiiy asarlar milliy g'urur va tarixiy haqiqatni ifoda etishning muhim vositasiga aylandi.

1. Mustaqillik davrida adabiyotning yangilanishi

1991-yildan so'ng o'zbek adabiyotida mafkuraviy qaramlikdan xoli ijodiy muhit shakllandi. Avvalgi davrda taqiqlangan yoki e'tibordan chetda qolgan mavzular — milliy ozodlik, mustamlakachilik, tarixiy shaxslar hayoti, din va axloq masalalari — qayta yoritila boshlandi. Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, O'tkir Hoshimov, Tohir Malik, Muhammad Ali, Xurshid Davron, Usmon Azim kabi ijodkorlar o'z asarlarida xalq ruhiyatidagi o'zgarishlarni, milliy uyg'onish jarayonini chuqur tahlil qildilar.

2. Tarixiy ongning adabiyotdagi ifodasi

Tarixiy ong – bu xalqning o'z o'tmishini to'g'ri anglash, undan saboq olish va kelajak uchun xulosa chiqarish qobiliyatidir. Mustaqillik davri adabiyotida tarixiy voqealarga yangicha nigoh paydo bo'ldi. Avval sovet mafkurasida ta'sirida buzib ko'rsatilgan tarixiy shaxslar, masalan, Amir Temur, Jaloliddin Manguberdi, Najmiddin Kubro, Bobur kabi zotlar o'z haqiqiy qiyofasida tasvirlana boshladi.

3. Milliy o'zlik va ma'naviy tiklanish

Adabiyot orqali milliy o'zlikni tiklash jarayoni keng miqyosda davom etdi. Mustaqillik yillarida asarlarda xalqning qadimiy urf-odatlarini, tili, dini, an'analari, ajdodlar merosi badiiy obrazlar orqali ifoda etildi. Adabiyot endilikda insonni jamiyatning faol ishtirokchisiga, vatanparvar, tarixini biluvchi shaxsga aylantirish vositasi bo'ldi.

4. Tarixiy haqiqat va adabiy talqin uyg'unligi

Yangi asrlik o'zbek adabiyoti tarixiy haqiqatga badiiy yondashuvni takomillashtirdi. Tarixiy asarlarda faqat voqealar ketma-ketligi emas, balki o'sha davrning ijtimoiy-ruhiy holati, insoniy qadriyatlar ham tahlil qilindi. Bu esa tarixiy ongni chuqurlashtirish, xalq o'tmishini jonli tasavvur etish imkonini berdi.

XULOSA (Заключение)

Mustaqillik davri o'zbek adabiyoti tarixiy ongni shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Adabiyot orqali millat o'z tarixini yangicha ruhda anglab, milliy qadriyatlariga

qaytdi. Adabiyot tarixiy xotirani saqllovchi, xalq ruhiyatini ifodalovchi, ma'naviy uyg'onishni ta'minlovchi kuch sifatida namoyon bo'ldi.

O'zbekiston mustaqillik davrida adabiy jarayonlarning boyishi, tarixiy voqealarning adolatli talqin etilishi, milliy o'zlikning tiklanishi — bularning barchasi adabiyotning jamiyat hayotidagi o'rni naqadar beqiyos ekanini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008.
2. Oripov A. Tanlangan asarlar. – T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2012.
3. Hoshimov O'. Dunyoning ishlari. – T: Sharq, 2016.
4. Sulton I. Boqiy dunyo. – T.: Yangi asr avlodi, 2018.
5. Yo'ldoshev Q. Mustaqillik davri o'zbek adabiyoti tarixi. – T.: Fan, 2020.
6. Saidov A. Tarixiy ong va milliy o'zlik masalalari. – T.: Ma'rifat, 2019.
7. Tursunov A. Adabiyotshunoslik asoslari. – T.: O'zbekiston, 2017.

JEK LONDONNING «HAYOTGA MUHABBAT» HIKOYASIDA INSON IRODASI VA HAYOT QADRI

Kelesbekova Aydin Nurdaulet qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya . Maqolada Jek Londonning mashhur “Hayotga muhabbat” (“Love of Life”) hikoyasi tahlil qilinadi. Asarda insonning yashash uchun kurashi, tabiat va inson o'rtasidagi qarama-qarshilik, iroda va sabr-toqatning kuchi yoritiladi. Muallif hayotning bebaho qadri, inson ruhiyatining qudrati va hayotga muhabbat g'oyasini ilgari suradi. Maqolada hikoyaning badiiy xususiyatlari, asosiy g'oyalari hamda adabiy ahamiyati tahlil qilinib, asarning umuminsoniy mazmuni ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Jek London, hayotga muhabbat, iroda, tabiat va inson, realizm, sabr-toqat.

Annotation. This article analyzes Jack London's famous short story “Love of Life.” The work highlights the struggle of man for survival, the confrontation between man and nature, and the power of will and endurance. The author conveys the invaluable meaning of life, the strength of the human spirit, and the idea of love for life. The article examines the main themes of the story, its artistic features, and literary significance, revealing its universal human message.

Keywords: Jack London, love of life, willpower, man and nature, realism, endurance.

Amerika adabiyotining yirik vakillaridan biri bo'lgan Jek London o'z asarlarida inson ruhiyati, tabiat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni chuqur ochib bergan yozuvchidir. Uning hikoyalari ko'pincha Shimoliy Kanada va Alyaska kabi sovuq, shafqatsiz hududlarda kechadi. Jek Londonning “Hayotga muhabbat” hikoyasi ham ana shunday asarlardan bo'lib, insonning yashash uchun kurashi va hayotga bo'lgan cheksiz muhabbatini o'zida mujassam etgan. Bu hikoya shunchaki sarguzasht emas, balki insoniyat uchun universal saboqdir: qaysi sharoitda bo'lmasin, yashashga bo'lgan ishtiyoq eng kuchli quroldir.

Hikoya shimoliy kengliklarda oltin izlab yurgan ikki do'stning sayohati bilan boshlanadi. Yo'l mashaqqatli, sovuq shiddatli, oziq-ovqat esa yetarli emas. Ularning biri holdan toyib, ortda qoladi. Qahramon esa og'ir sinovlarga qaramay, yolg'iz safarini davom ettiradi. Uning asosiy dushmani – tabiatning shafqatsizligi va inson tanasining

ojizligidir. Sovuq, ochlik, charchoq, kasallik va yolg'izlik uni sinab ko'radi. Biroq qahramon hech qachon taslim bo'lmaydi. Hatto oxirgi kuchini yig'ib, bir qushni tutib yeyishga yoki bo'lsa, zaiflashgan bo'riga qarshi kurashishga majbur bo'ladi. Shu jarayonda u asta-sekin anglaydi: hayotning o'zi – eng katta boylik. Asarda ilgari surilgan g'oyalar:

1. Hayotning ulug'ligi

Hikoya o'quvchiga hayotning naqadar bebaho ekanini ko'rsatadi. Qahramon uchun boylik, oltin yoki boshqa narsalar ahamiyatini yo'qotadi. U faqat tirik qolishni xohlaydi. Bu orqali yozuvchi hayot hamma narsadan ustun turishini ta'kidlaydi. Hikoya shuni ko'rsatadiki, inson uchun eng ulug' ne'mat bu hayotning o'zidir. Qahramon barcha narsadan voz kechishga tayyor, biroq hayotini saqlab qolish uchun jon-jahdi bilan kurashadi.

2. Inson irodasining qudrati

Asarda inson ruhiyati va irodasining kuchi tasvirlangan. Qahramon tanasi holdan to'ksa ham, qalbi va yashashga bo'lgan intilishi uni oldinga undaydi. Jek London insonning eng katta quroli – uning iroda va qat'iyati ekanini ko'rsatadi. Qahramonning tanasi charchagan, oyog'i jarohatlangan, ochlik uni holdan toydirgan. Lekin uning ruhiyati va yashashga bo'lgan istagi hamma narsadan kuchliroq chiqadi. Bu orqali Jek London iroda va sabr-toqatning inson hayotidagi ulkan ahamiyatini ko'rsatadi.

3. Tabiat va inson o'rtasidagi kurash

Shimoliy kengliklar hikoyada dushman sifatida tasvirlanadi. Sovuq, ochlik va yolg'izlik insonni sinovdan o'tkazadi. Lekin tabiat ustidan g'alaba qozonish mumkin emas – inson faqat chidam, sabr-toqat va aql orqali omon qolishi mumkin. Hikoyada tabiat shafqatsiz kuch sifatida tasvirlangan. Sovuq, ochlik, hayvonlar — bularning barchasi inson uchun dushman bo'lib chiqadi. Lekin inson o'z aqli, sabri va irodasi orqali tabiat qarshisida mag'lub bo'lmaydi.

4. Yolg'izlik va sinov

Hikoyadagi qahramon yolg'iz qoladi. Bu esa insonning ichki dunyosini ochishga imkon yaratadi. Yolg'izlikda u hayot va o'lim haqida o'ylaydi, hayotga bo'lgan muhabbatini chuqurroq his qiladi. Hikoya o'quvchiga hayotning naqadar bebaho ekanini ko'rsatadi. Qahramon uchun boylik, oltin yoki boshqa narsalar ahamiyatini yo'qotadi. U faqat tirik qolishni xohlaydi. Bu orqali yozuvchi hayot hamma narsadan ustun turishini ta'kidlaydi. Qahramon yolg'iz qolganida hayot va o'lim haqida chuqur o'ylaydi. Aynan shu yolg'izlik uning hayotga bo'lgan muhabbatini yanada kuchaytiradi.

Hikoya Jek Londonning realizm va naturalizm uslubida yozilgan. Muallif tabiatning manzaralarini aniq va jonli tasvirlaydi: sovuq shamol, ochlik, charchagan insonning ahvoli, o'lja uchun jon talashayotgan hayvonlar. Bularning barchasi o'quvchiga voqeani xuddi ko'z o'ngida bo'layotgandek his ettiradi. Bosh qahramonning ichki kechinmalari ham realistik tarzda berilgan: umidsizlik, qo'rquv, charchoq, umid uchqunlari, hayotga intilish – bularning barchasi insoniyat ruhiy olamini ifodalaydi. Asarda drammatizm kuchli. Har bir sahna keskinlik bilan boyitilgan: qahramonning qush ovlashi, bo'ri bilan to'qnashuvi, ochlikdan holdan toyishi va nihoyat tirik qolishi. Bularning barchasi hikoyaga hayotiy kuch va badiiy ta'sirchanlik bag'ishlaydi.

“Hayotga muhabbat” hikoyasi insoniyat uchun katta saboqdir. U bizni hayotning qadriga yetishga, eng og'ir sharoitlarda ham taslim bo'lmaslikka o'rgatadi. Jek London bu asar orqali insonning ruhiy qudratini, sabr va irodasini ulug'laydi. Bugungi kunda ham ushbu hikoya o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Chunki hayotga muhabbat – insonni yashashga, kurashishga, orzu-maqsad sari intilishga undaydigan eng katta kuchdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. London J. Love of Life and Other Stories. – New York: Macmillan, 1907.
2. Qodirov A. XX asr jahon adabiyoti. – T.: Fan, 2018.
3. Karimov U. Adabiyot nazariyasi asoslari. – T.: O'qituvchi, 2015.
4. Mirzayev M. Amerika adabiyoti tarixi. – T.: Universitet, 2012.
5. www.ziyounet.com

KITOBXONLIK VA YOSHLARNI KITOBXONLIKKA JALB QILISH

Sadikova Nigora

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

4-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Rasulova Rayhona

Annotatsiya: Ushbu maqolada kitobxonlik madaniyati, uning shaxs va jamiyat hayotidagi ahamiyati hamda yoshlarni kitob o'qishga jalb etish masalalari tahlil qilinadi. Kitobxonlikning inson tafakkuri, ma'naviy olami va axloqiy qarashlarini shakllantirishdagi roli yoritiladi. Yoshlar orasida kitob o'qish odatini kuchaytirish uchun ta'lim muassasalari, ota-onalar va ommaviy axborot vositalarining hamkorlikdagi faoliyati zarurligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: kitobxonlik, yoshlar, o'qish madaniyati, ma'naviyat, ta'lim, axloqiy tarbiya.

Аннотация: В статье рассматривается культура чтения, её значение в жизни личности и общества, а также проблемы привлечения молодежи к чтению. Раскрывается роль книги в формировании мышления, духовного мира и нравственных взглядов человека. Обосновывается необходимость совместной деятельности образовательных учреждений, родителей и СМИ в развитии интереса к чтению среди молодежи.

Ключевые слова: культура чтения, молодежь, духовность, образование, воспитание, книга.

Abstract: This article analyzes the culture of reading, its importance in personal and social life, and the challenges of engaging young people in reading. It highlights the role of books in shaping human thinking, moral values, and spirituality. The article emphasizes the need for cooperation between educational institutions, parents, and the media to promote reading habits among youth.

Keywords: reading culture, youth, spirituality, education, moral development, book.

Kitob insoniyat sivilizatsiyasining eng buyuk yutug'i, inson tafakkuri mahsuli va ma'naviy qadriyatlarning eng qadimgi manbaidir. Insoniyat tarixiga nazar tashlasak, jamiyat taraqqiyotida kitobning o'rni beqiyos bo'lib kelgan. Har bir davrning madaniy

yuksalishi o'sha davr kishilarining kitobga munosabati bilan belgilanadi. Bugungi kunda axborot texnologiyalari, internet va ijtimoiy tarmoqlar hayotimizga keng kirib kelgan bir paytda, kitobxonlik madaniyatini saqlab qolish va uni yoshlar orasida targ'ib qilish dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda.

Kitob inson tafakkurini boyitadi, dunyoqarashni kengaytiradi va insonni ruhiy jihatdan yetuklik sari yetaklaydi. Shaxsning fikrlash qobiliyati, nutq boyligi va muloqot madaniyati ko'p jihatdan o'qilgan kitoblar miqdoriga bog'liq. Shu sababli buyuk mutafakkirlar asrlar davomida kitobni eng yaqin do'st, eng ishonchli ustoz sifatida e'tirof etganlar.

Yosh avlodni kitobxonlikka jalb etish — bu nafaqat ta'lim tizimi, balki butun jamiyat oldida turgan muhim ijtimoiy vazifadir. Chunki yoshlar ertangi kun egalaridir, ularning tafakkuri, dunyoqarashi, axloqi va ma'naviy olami qanday shakllanishi butun millatning kelajagini belgilab beradi. Shu bois ta'lim muassasalari, oilalar va madaniy markazlar yoshlarni kitobga mehr uyg'otish yo'lida birgalikda harakat qilishi zarur.

Kitobxonlik madaniyati oiladan boshlanadi. Ota-onaning kitob o'qish odati farzand uchun eng kuchli ibratdir. Bolalikda kitobga mehr qo'ygan inson ulg'aygach ham bu odatni saqlab qoladi. Shu sababli oilaviy kitobxonlikni rivojlantirish, uy sharoitida kichik kutubxonalar tashkil etish, ota-onalar tomonidan bolalar bilan birgalikda o'qish kechalarini o'tkazish kabi tashabbuslar muhim ahamiyat kasb etadi.

Bundan tashqari, maktab va oliy ta'lim muassasalarida o'qituvchilarning kitob o'qishga yo'naltiruvchi faoliyati ham muhimdir. Har bir fan o'qituvchisi dars jarayonida o'quvchilarga badiiy, ilmiy va tarixiy asarlar o'qishni tavsiya qilsa, bu yoshlarning nafaqat bilim, balki tafakkur doirasini kengaytiradi. Kitob o'qigan o'quvchi mustaqil fikrlay oladi, tahlil qilishga o'rganadi va o'zining hayotiy pozitsiyasini shakllantira oladi.

Ommaviy axborot vositalarining roli ham beqiyos. Televizion dasturlar, radio eshittirishlar, internet sahifalarida kitobxonlikni targ'ib etuvchi loyihalar va tanlovlar tashkil etilishi zarur. Masalan, "Eng faol kitobxon" yoki "Oy kitobi" kabi tanlovlar yoshlarning e'tiborini o'qishga qaratadi. Shu bilan birga, zamonaviy raqamli texnologiyalar yordamida audiokitoblar, elektron kutubxonalar va mobil ilovalar orqali kitob o'qish jarayonini yanada qulay qilish mumkin.

Kitobxonlikning milliy ongini shakllantirishdagi o'rni ham beqiyosdir. Har bir xalqning tarixiy xotirasi, urf-odatlar va qadriyatlar asrlar davomida yozma manbalar orqali bizgacha yetib kelgan. Shu bois yosh avlod milliy adabiyot namunalarini o'qish orqali o'z xalqining o'tmishi va madaniyatini anglaydi, vatanparvarlik tuyg'ulari

mustahkamlanadi. Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, G'afur G'ulom, Abdulla Oripov, Erkin Vohidov kabi adiblarning asarlari yosh avlodni milliy g'urur va insoniylikka undaydi.

Bugungi kunda ko'plab xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, kitobxonlik darajasi yuqori bo'lgan mamlakatlarda yoshlarning intellektual salohiyati ham yuqori bo'ladi. Masalan, Yaponiya, Koreya, Finlyandiya kabi davlatlarda o'quvchilar o'rtasida o'qish madaniyati chuqur ildiz otgan. U yerda har bir bola erta yoshdan boshlab kitob bilan do'stlashadi. O'zbekiston va qo'shni davlatlarda ham so'nggi yillarda kitobxonlikni rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli davlat dasturlari amalga oshirilmoqda.

Kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda o'qituvchi va psixologlarning ham roli muhimdir. Ular yoshlarning qiziqishlarini o'rganib, shunga mos asarlar tavsiya etishlari lozim. Har bir yosh toifasiga mos, axloqan sog'lom, ruhiy jihatdan ijobiy asarlarni tanlash zarur. Shuningdek, maktablarda "Kitob haftaliklari", "Yosh kitobxonlar klubi" kabi loyihalarni tashkil etish samarali natija beradi.

Shunday qilib, kitobxonlik faqat o'qish emas, balki fikrlash, tahlil qilish, his etish va o'zligini anglash jarayonidir. Kitob o'qigan inson hech qachon ma'naviy jihatdan bo'sh bo'lmaydi, u jamiyatning faol, ongli va mas'uliyatli a'zosi ga aylanadi.

Kitobxonlik — millatning ma'naviy yuksalish ko'rsatkichidir. Yoshlarni kitobga oshno qilish orqali ularning dunyoqarashi, axloqi, tafakkuri va ijtimoiy faolligi shakllanadi. Shu bois har bir oila, ta'lim muassasasi va jamiyat a'zosi kitobni qadrlash, o'qishga rag'bat uyg'otish mas'uliyatini his etishi kerak. Kitob o'qigan jamiyat — tafakkurli, ongli va barkamol jamiyatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. G'ulomov A. Kitob va yoshlar. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
3. Xo'jayev M. Kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish yo'llari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
4. To'xtasinov S. O'qish madaniyati va yoshlar. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2019.
5. www.kitob.uz – O'zbekiston Respublikasi elektron kutubxonasi portali.

BOLALAR FOLKLORINING BUGUNGI KUNDAGI AHVOLI

Laylo Abdug'aniyeva

Chirchiq pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti 1-bosqich talabasi

abduganievalaylo5@gmail.com

Ilmiy rahbar: Nafisa Raxmanova

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalar folklorining bugungi kundagi ahvoli va unga bo'lgan e'tibor tahlil etilgan. Shuningdek, ayrim bolalar qo'shiqlarining bolalar o'rtasidagi yaqinlik va ularning tarbiyasida tutgan o'rni kabi qator masalalar xususida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: alla, topishmoq va tez aytishlar, yomg'ir yog'aloq, bolalar o'yini folklori.

Аннотация: В данной статье анализируется современное состояние детского фольклора и внимание, уделяемое ему сегодня. Также рассматриваются такие вопросы, как роль некоторых детских песен в укреплении близости между детьми и их воспитании.

Ключевые слова: колыбельная, загадка и скороговорки, «йомгир йогалок», детский игровой фольклор.

Annotation: This article analyzes the current state of children's folklore and the attention given to it today. It also discusses several issues, such as the role of certain children's songs in fostering closeness among children and their contribution to upbringing.

Keywords: lullaby, riddles and tongue twisters, "yomg'ir yog'aloq," children's game folklore.

Bolalar folklori - xalq og'zaki ijodining eng qadimiy qatlamlaridan biri bo'lib, unda bolalarning dunyoqarashi, ularning o'zaro muloqot uslubi, tasavvur olami hamda milliy qadriyatlarimiz majassam. O'yinlar, qo'shiqlar, tez aytish va topishmoqlar, maqol va qiziqarli so'z o'yinlari orqali bolalar nafaqat vaqtni maroqli o'tkazadilar, balki ijtimoiylashadilar, og'zaki nutqni rivojlantiradilar, milliy qadriyatni o'zlashtiradilar. Shuningdek, bolalar folklori bola tarbiyasida, psixologik rivojlanishda va estetik-didni shakllantirishda ham muhim rol o'ynaydi. Bolalar folklorining turli xil janrlari bor. Ularning asosiysi alla qo'shig'i va o'yin qo'shiqlaridir. Bu janlar bolaning ijtimoiy hayotida, tarbiyasida va madaniy rivojida

muhim o'rin egallaydi. Shu bilan birgalikda, alla qo'shig'i bola tug'ilgan zahoti eshitadigan eng mehrli sadodir. Sevimli shoirimiz Cho'lpon alla haqida shunday degan edi: "Bir bola uxlamasa, alla aytadilar. Bola tez uxlab ketar. Chunki ul andin bir lazzat his qilur". Bu ifodada allaning eng muhim fazilati - bola ruhiga ta'siri aks ettirilgan.

Bolalar folkloridagi o'yin qo'shiqlarining barchasi qiziqarli va energiyaga boy. Men Samarqand viloyati Ishtixon tumani Gulobod mahallasida katta bo'lganman. Mahallamiz bolalari o'rtasida eng mashhur o'yinlardan biri "O'rta tushar" o'yini edi. O'yin boshlanishidan oldin sanoq qo'shig'i aytiladi:

*Bir, ikki, o'n olti,
Qizlar chiqdi tomorti.
Tomortida nima bor?
Olma, anor, noklar bor.
Nokni oldim, yedim men,
O'yindan chiqding, ket, sen!
Uch, to'rt, besh, olti,
Kim chiroyli — o'sha qoldi.
Qosh-qovog'i qora kim,
G'oliba bo'ldi o'sha jim!
Yetti, sakkiz, to'qqiz, o'n,
Kulgan qizga bo'lsin jon.
O'yin tugab, barcha yayrar,
Eng sho'x qizga gul aytar!*

Harakatli o'yinlarga bir kishili, ikki kishili, guruh bo'lib yoki jamoa bo'lib o'ynaladigan o'yinlar kiradi. Bu o'yinlar maqsadga erishish hissini shakllantiradi, inoqlik, o'rtoqlik, birdamlik xislatlarini tarbiyalaydi. Turli vositali o'yinlar qo'g'irchoq, tosh, tayoq, to'p, yong'oq yordamida yoki so'z, qo'shiq, raqs vositasida o'ynalgan.[3, 281]

Bolalar folklorida mavsumiy marosim qo'shiqlari ham muhim o'rin tutadi. Masalan, erta bahorda yerdan unib chiqqan kichik boychechaklarni terib, "Boychechak" qo'shig'ini kuylab, uyma-uy yurish va kattalardan shirinliklar olish, maqtoqlar eshitish bola ruhiyatiga ijobiy ta'sir qiladi. Jamoa bo'lib kuylanadigan bunday qo'shiqlar tufayli boladagi tortinchoqlik hissi yo'qolib, o'ziga ishonch paydo bo'ladi. Iliq yomg'ir yog'ganda yomg'irda yugurib, "Yomg'ir yog'aloq" qo'shig'ini kuylash bola ruhiyatini ko'taradi, tabiatga oshno qiladi. Ayniqsa, yomg'ir suvlari sochni tez o'stiradi deb ishonish va yomg'ir tagida osmonga tikilib turish yosh

qalblarda tabiat mo'jizalariga ishonch uyg'otadi. O'yin bilan birgalikda aytiladigan tez aytish va topishmoqlar ham mavjud bo'lib, afsuski, ular unutilish arafasida turibdi:

Bir, ikki, o'n ikki,

"O'n ikki", deb kim aytdi?

– O'n ikki, deb men aytdim,

Shartta ortimga qaytdim.

– Yo'q, qaytmagin, shoshmay tur,

Savolim bor, javob ber:

Doim kulib boqadi,

Tafti tanga yoqadi.

Berar harorat, yog'du,

Qani, ayt-chi, nima u?

– Savoling juda oson,

Uni bilar keksa-yosh.

Axir, u saxovatli

Qadrdon boboquyosh.

XXI asrga kelib bolalar folklori sezilarli darajada o'zgarishlarga uchramoqda. Globalizatsiya, texnologiyalar va raqamli madaniyat ta'sirida ko'plab an'anaviy janrlar unutilib bormoqda. Xususan, ko'cha o'yinlari va og'zaki ertak aytish odatlari kamaymoqda. Ularning o'rnini kompyuter o'yinlari egalladi. XXI asr bolalarini zangori ekranda namoyish etiladigan multfilmlar va ijtimoiy tarmoqlardagi audio ertaklar ham qiziqitirmay qo'ydi. Harakatli o'yinlar qishloqlarda saqlanib qolgan bo'lsa-da, shahar bolalari ularni unutib qo'yishdi. Hozir katta shaharlarda bolalar "Oq terakmi, ko'k terak?" o'yinini bilishmaydi:

Oq terakmi ko'k terak

Bizdan sizga kim kerak?

Biz sizlardan qolmaymiz,

Dildan sizni so'raymiz.

Qizlar tursa oynada,

Yuzlarida moynada,

Yuzlaringni ko'rganlar

Ko'ngli qolur o'ynada

*Oq terakmi ko'k terak,
Bizdan sizga kim kerak?
Biz sizlardan qolmaymiz,
Dildan sizni so'raymiz.*

Ularning o'rnini onlayn o'yinlar, ijtimoiy tarmoqlardagi kontentlar egallamoqda. Bu jarayon, bir tomondan xalq an'alarining uzilishiga olib kelishi mumkin, biroq boshqa tomondan yangi shakllarning paydo bo'lishiga ham sabab bo'lmoqda. Masalan, onlayn qo'shiqlar, interaktiv o'yinlar, va raqamli ertaklar bolalar folklorining zamonaviy ko'rinishlari sifatida shakllanmoqda. Shaharsozlik, ya'ni oilaviy turmush tarzi va demografik o'zgarishlar ham folklor uzatilishiga ta'sir qilmoqda. Ko'p avlodli oilalar kamaygani sababli folklori bolalarga tabiiy yo'l bilan o'rgatish jarayoni sustlashmoqda. O'yin maydonlarining torayishi esa bolalarning birgalikdagi folklor amaliyotini qisqartirmoqda. Bolalar folklorini saqlash va rivojlantirish uchun quyidagi amaliy choralar muhim:

1. Maktab va bog'chalarda bolalar folklorini targ'ib qilish. Dars jarayonida xalq o'yinlari, qo'shiqlar va ertaklardan foydalanish bolalarning til boyligini oshiradi, milliy qadriyatlarga hurmatni kuchaytiradi va dars jarayoni ham qiziqarliroq bo'ladi.

2. Raqamli folklor kontentini yaratish. YOU TUBE, TIK TOK, mobil ilovalar yordamida bolalar o'yinlari va qo'shiqlari interaktiv tarzda targ'ib qilinishi mumkin. Shu tarzda bolalar folklori zamonaviy sharoitga moslashadi.

3. Mahalla va maktab miqyosida "Folklor festivali"ni tashkil qilish. Bu orqali yosh avlodda bolalar folkloriga bo'lgan qiziqish yanada oshadi.

Bolalar folklori xalqning ma'naviy boyligi va milliy qadriyatlarining ajralmas qismidir. U bolalarning dunyoqarashini kengaytiradi, ularni ijtimoiy va madaniy hayotga tayyorlaydi. Bugungi global va texnologik sharoitda folklor an'analari o'zgarib borayotgan bo'lsa-da, uni asrab-avaylash zamonaviy sharoitga moslashtirish va kelajak avlodga yetkazish har bir jamiyatning dolzarb vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jo'rayev A. O'zbek xalq o'yinlari va ularning tarbiyaviy ahamiyati. – Toshkent: Fan, 2015.
2. Madayev O., O'zbek xalq og'zaki ijodi. – Toshkent: "Mumtoz so'z", 2010.
3. Mutalipova M., Xalq milliy o'yinlari merosining tarbiyaviy ahamiyati .- <https://ilmiyanjumanlar.uz>

4. Xudoyberdiyeva N. Bolalar folklori: janrlari va xususiyatlari. – Buxoro: BuxDU, 2020.
5. O'zbek bolalar folklori antologiyasi. – Toshkent: Sharq, 2012.
6. www.ziynet.uz,
7. www.kitob.uz

JADID ADABIYOTI VA BOLALAR ADBIYOTI BOG'LIQLIGI*Olloyorova Maftuna Muzaffarbek qizi**Chirchiq davlat pedagogika universiteti 3-bosqich talabasi*feslegen3614@gmail.com*Ilmiy rahbar: Murodova R.I.*

Annotatsiya. Ushbu maqolada jadid adabiyoti va bolalar adabiyoti o'rtasidagi uzviy bog'liqlik, ularning g'oyaviy, ma'naviy hamda estetik jihatdan o'zaro ta'siri keng yoritilgan. Jadid adabiyoti o'zbek xalqining ma'naviy uyg'onishida, milliy tafakkur va madaniyatning yangilanishida muhim bosqich bo'lgan bo'lib, uning markazida yosh avlodni ilm, ma'rifat, axloqiy komillik va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash g'oyasi turadi. Shundan kelib chiqib, maqolada jadid adiblarning bolalar tarbiyasi masalasiga bo'lgan yondashuvi, ularning asarlarida bolalar adabiyotiga xos mazmun, obrazlar va badiiy shakllarning shakllanishi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: jadid adabiyoti, bolalar adabiyoti, ma'rifatparvarlik, milliy uyg'onish, Abdulla Avloniy, Mahmudxo'ja Behbudiy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Fitrat, tarbiya, ilm-ma'rifat, axloqiy qadriyatlar, o'zbek adabiyoti, yosh avlod.

Abstract. This article extensively discusses the inextricable link between Jadid literature and children's literature, their ideological, spiritual and aesthetic interaction. Jadid literature was an important stage in the spiritual awakening of the Uzbek people, the renewal of national thought and culture, and at its center is the idea of educating the younger generation in the spirit of science, enlightenment, moral perfection and patriotism. Based on this, the article analyzes the approach of Jadid writers to the issue of raising children, the formation of content, images and artistic forms characteristic of children's literature in their works.

Keywords: Jadid literature, children's literature, enlightenment, national awakening, Abdulla Avloni, Mahmudkhodja Behbudi, Hamza Hakimzoda Niyoz, Fitrat, education, science and enlightenment, moral values, Uzbek literature, young generation.

Аннотация. В статье подробно рассматривается неразрывная связь джадидской и детской литературы, их идейное, духовное и эстетическое взаимодействие. Джадидская литература стала важным этапом духовного пробуждения узбекского народа, обновления национальной мысли и культуры, и в её основе лежит идея воспитания подрастающего поколения в духе науки, просвещения, нравственного совершенствования и патриотизма. Исходя из

этого, в статье анализируется подход писателей-джадидов к проблеме воспитания детей, формирование в их произведениях содержания, образов и художественных форм, характерных для детской литературы.

Ключевые слова: джадидская литература, детская литература, просвещение, национальное пробуждение, Абдулла Авлони, Махмудходжа Бехбуди, Хамза Хакимзода Ниёзи, Фитрат, образование, наука и просвещение, нравственные ценности, узбекская литература, молодое поколение.

O'zbek adabiyoti tarixida jadidchilik davri milliy uyg'onishning eng yorqin bosqichlaridan biri sifatida alohida o'rin tutadi. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida yuzaga kelgan jadid adabiyoti xalqni ilm-ma'rifat, taraqqiyot, erkin fikrlash va yangi hayot sari yetaklashni o'zining bosh maqsadi deb bildi. Jadid adabiyoti vakillari xalqning ijtimoiy-siyosiy, madaniy va ma'naviy hayotini tubdan o'zgartirishni, milliy o'zlikni anglashni va ma'rifatparvarlikni asosiy g'oya sifatida ilgari surdilar. Mazkur adabiyotning shakllanishida bolalar ta'limi, tarbiyasi va ularning ongini yangilash masalasi markaziy o'rinlardan birini egallaydi. Chunki jadid adiblari jamiyatni o'zgartirish uchun, avvalo, kelajak avlodni ilmi, tafakkuri keng, milliy g'ururga ega shaxslar sifatida tarbiyalash zarurligini chuqur anglaganlar. Shu bois ularning ijodida bolalar ta'limi, axloqiy tarbiya va ma'rifat mavzulari keng o'rin egalladi.

Abdulla Avloniy, Mahmudxo'ja Behbudiy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdurauf Fitrat, Cho'lpon kabi jadid adiblar o'z asarlari orqali yosh avlodni milliy qadriyatlar, vatanparvarlik, insonparvarlik va ma'rifat ruhida tarbiyalashni maqsad qilganlar. Jadid adabiyotining asosiy maqsadi xalqni ilm-ma'rifatga, erkin fikrlashga va yangicha dunyoqarashga chorlash edi. Jadid adiblarining fikricha, millat taraqqiyotining garovi — bu yosh avlodning ta'lim-tarbiyasidir. Shuning uchun ular bolalar uchun mo'ljallangan asarlar yozish, maktab va madrasalarda yangicha usullarni joriy etish, darslik va o'quv qo'llanmalar yaratish ishiga jiddiy e'tibor qaratganlar. Avloniy, Behbudiy, Fitrat, Hamza kabi jadidlar o'z asarlarida yoshlarni ilmga, odob-axloqqa, vatanparvarlik va insonparvarlik ruhida tarbiyalashni maqsad qilganlar.

Jadid adabiyotining ham, bolalar adabiyotining ham asosiy maqsadi bolalarni, ya'ni yosh avlodni bilimli, erkin fikrlaydigan va tarbiyali qilib voyaga yetkazish. Asarlari orqali ularga buni singdirishdir. Jadidlarimiz ham bu borada ancha ishlarni amalga oshirishgan. Yangi usul maktablarining ochilishi, yangi darsliklarning yaratilishi, qiz bolalarga ham ta'lim berish muhimligini anglaganliklari bunga yorqin misol bo'la oladi. Misol tariqasida Abdulla Avloniyning "Turkiy guliston yoxud axloq" asarini olaylik. Asar bolalarga mo'ljallangan didaktik hikoyalar orqali ezgulik,

mehnatsevarlik, rostgo'ylik kabi fazilatlarni targ'ib etgan. Uning "Maktab gulistoni" va "Birinchi muallim" darsliklari bolalar uchun yozilgan dastlabki o'quv adabiyotlari bo'lib, bolalar adabiyoti taraqqiyotining boshlanish nuqtasi hisoblanadi.

Adabiyot darsliklariga kiritilgan Behbudiyning "Padarkush" dramasi ham yosh avlod uchun har tomonlama tarbiyaviy ahamiyatga ega. Bu dramani o'qigan o'quvchi yoki sahnalashtirilgan asarni tomosha qilgan tomoshabin ilmsizlikning qanday oqibatlarga olib kelishini tushunib yetadi. Hatto siz ularga buni bot-bot takrorlamasangiz ham.

Jadid adiblarining bolalar uchun yozgan asarlarida tili soddalashgan, xalqona, tushunarli va tarbiyaviy ruhdagi ifodalar ustun bo'lgan. Bu jihat keyinchalik bolalar adabiyotining asosiy badiiy tamoyiliga aylangan. Masalan, Abdulla Avloniy asarlarida xalq maqollari, hikmatli so'zlar, iboralar ko'p ishlatiladi. Hamza hikoyalarida esa bolalarning hayotiy muammolari soddaligi bilan tasvirlanadi. Bu uslub bolalar adabiyotida realistik, hayotga yaqin yo'nalishni shakllantirdi. Bundan tashqari, jadid adabiyoti bolalar adabiyotiga quyidagi yo'nalishlarda bevosita ta'sir ko'rsatgan: Ma'rifatparvarlik ruhini singdirish orqali bolalar asarlarida bilim olish, o'qishga mehr uyg'otish g'oyalari paydo bo'ldi. Axloqiy tarbiyani badiiy ifoda etishda hikoya va she'rlar orqali bolalarda insoniy fazilatlarni shakllantirish maqsad qilindi. Milliy ruhni uyg'otish ya'ni millat, vatan, til va dinni asrash g'oyasi bolalar uchun yozilgan asarlarda ham aks etdi. Soddalik va obrazlilik asosida jadidlar tili bolalar uchun tushunarli, ta'sirchan va tarbiyaviy ruhda yozilgan bo'lib, bu uslub bolalar adabiyotining keyingi rivojida davom etdi

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, jadid adabiyoti o'zbek xalqining milliy uyg'onish davridagi eng muhim madaniy hodisalardan biridir. Uning asosiy maqsadi xalqni jaholatdan xalos etish, ilm-ma'rifatga, yangicha tafakkurga va ozodlikka chorlashdan iborat edi. Bu g'oyalar, avvalo, yosh avlod tarbiyasiga qaratilgan bo'lib, bolalar ongini o'zgartirish, ularni zamonaviy bilim va ezgulik ruhida tarbiyalash orqali jamiyatni yangilashga xizmat qildi. Shu bois jadid adabiyoti bilan bolalar adabiyoti o'rtasida uzviy bog'liqlik mavjud. Bugungi kunda ham bolalar adabiyotining asosiy maqsadi — yoshlarni ma'naviy barkamollikka, vatanparvarlikka va insoniylikka tarbiyalashdir. Bu esa jadidlar yaratgan ma'rifatparvarlik an'alarining davomidir. Hozirgi zamon bolalar adiblari — Xudoyberdi To'xtaboyev, Quddus Muhammadiy, Hakim Nazir, Tohir Malik kabi yozuvchilar asarlarida ham jadidlar singari tarbiyaviy g'oyalar ustuvor o'rin egallaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avloniy, A. (1992). Turkiy guliston yoxud axloq. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi nashriyoti.
2. Behbudiy, M. (2011). Tanlangan asarlar. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
3. Niyoziy, H. H. (1988). Asarlar. 2-jild. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
4. Fitrat, A. (2000). Tanlangan asarlar. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti.
5. Qodirova, M. (2016). O'zbek bolalar adabiyotining taraqqiyot bosqichlari. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
6. Rasulova, N. (2019). "Jadid adabiyotining ma'rifatparvarlik mohiyati va uning bolalar adabiyotiga ta'siri." O'zbekiston filologiya jurnali, №3, 45–51-betlar.
7. Yo'ldoshev, M. (2021). Jadid adabiyoti: ma'rifat, millat va tafakkur uyg'onishi. Toshkent: Akademnashr.

SOVET DAVRI : XALQNING RUHIY FOJIALARI VA JADIDLAR TAQDIRI SHE'RIY TALQINDA

*Mahammadkomilova Rayhona Shuhratjon qizi,
Azimova Sabrina Laziz qizi.*

*Chirchiq davlat pedagogika universitetining
Gumanitar fanlar fakultetining o'zbek tili
va adabiyot yo'nalishi 1- kurs talabalari.*

www.smahammadkomilov@gmail.com.

www.azimovasabrina0507@gmail.com

Ilmiy rahbar: Nafasov Arslon Komilovich.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada sovet davridagi majburiy mehnat, kollektivlashtirish, qatag'on va ocharchilik oqibatlari she'riy parchada aks etgan obrazlar asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, jadidlarning xalqqa qilgan jonkuyarliklari va azoblari haqida ma'lumot beriladi. Ilmiy tahlilda tarixiy dalillar, xalq maqollari va adabiy manbalar keng qo'llanadi.

Kalit so'zlar: Sovet davri, kollektivlashtirish, Majburiy mehnat, Xalq maqollari, Sotsial realizm, Qatag'on, Jadidlar.

Annotation. This article analyze the consequences of collectivization, forced labor, repression and famine during the soviet era, based on a poetic fragment. In addition, information is provided about the Jadids' devotion to their people and the hardship they endured. The analysis applies historical facts, proverbs and comparative literary sources.

Key words: Soviet era, Collectivization, Forced labor, Folk proverbs, Socialist realism, Repression.

Аннотация. В данной статьи анализируются последствия коллективизации, принудительного фрагмента. Кроме того, представ лена информация о преданности джадидов своему народу и о тех страданиях. Которые они перенесли. В исследовании использованы исторические факты, пословицы и литературные источники.

Ключевые слова: Советская ероха, Коллективизация, Принудительный труд, Народные пословицы, Социалистический реализм, Репрессии, Джадида.

Sovet ittifoqining 1920-1980 yillarda O'zbekistonda olib borgan siyosati xalqning moddiy va ma'naviy hayotiga keskin ta'sir ko'rsatadi. Omborlar don va paxta bilan to'la bo'lsa-da, qishloqlarda ocharchilik hukm surdi. Bu paradoks holat she'riyatda ham, xalq og'zaki ijodida ham o'z aksini topgan. O'zbek xalq maqollarida "Non bo'lsa, jon bo'ladi", "Ombor to'la-xalq och" kabi ifodalar hayot haqiqatidan tug'ilgan. She'rda esa shu iztirob poetik obrazlar orqali beriladi.

Qorong'u ombor- don to'la,
Lekin ko'ngil och, non yo'q.
Qamchi osti titrat Dala,
Mehnat qiladi jon yo'q.
Ko'tarilgan tutun ichra,
Xalqining yig'i ovazi bor.

Bu satrlar 1930- yillardagi kollektivlashtirish siyosatini eslatadi. Omborlarning to'laligi davlatga topshirilgan hosilni bildirsa, xalqning dasturxonida non yo'qligi - adolatsiz taqsimotni ifodalaydi. Tarixiy manbalarga ko'ra, 1932- 1933 yillarda butun O'rta Osiyoda oziq-ovqat tanqisligi kuzatilgan, ba'zi qishloqlarda ochlikdan odamlar nobud bo'lgan. "Qamchi osti titrar dala" iborasi paxta rejalarini bajarish uchun dehqonlarni zo'rlab ishlatishganini ko'rsatadi. Bu holat "Majburiy mehnat" tushunchasini to'la ifodalaydi. O'zbekiston SSR tarixida "Paxta ishi" siyosati 1960-1970 yillarda ham davom etgan. "Mehnat qilgan to'yadi" - biroq bu davrda xalq mehnat qilsa ham to'ymagan.

Ko'k qushlar parvoz etar,
Yerda Kishan jilovasin sol.
Chodir osti kulgu ketar,
Yuraklarda iztirob qol.

Qushlar- erkinlik ramzi. Kishan - qullik timsoli. Bu qarama - qarshilik sovet totalitar tuzumida insonlarning tashqi hayoti bilan ichki kechinmalari o'rtasidagi tafovutni ko'rsatadi.

1937-1938 yillardagi qizil qatag'on davrida yuzlab o'zbek ziyolilari - Cho'lpon, Fitrat, Usmon Nosir qamoqqa olinib, ko'pi qatl etildi. Ularning asarlari taqiqlanib, xalqqa "Kulgu" ko'rsatisa-da, askida yuraklarda qo'rquv va iztirob hukm surdi. Bu davrda adabiyotda "Sotsialistik realizm" asosiy uslub sifatida joriy etilgan bo'lib, unda faqat partiya manfaatlariga xizmat qiluvchi ijobiy qahramonlar tasvirlanardi.

Haqiqiy hayotdagi fojealar yashirilardi.

Daryo oqadi jimjitgina,
 Suvning rangi qonga to'q.
 O'roq tutgan qo'l qaltirar,
 Hosil bo'lsa ham, don yo'q.

Bu satrlar xalqning qonli tarixi haqida guvohlik beradi. Ikkinchi jahon urushi yillarida O'zbekiston front uchun oziq- ovqat va kiyim yuborish majburiyatini olgan, ammo ochlikdan qiynalgan. " Suvning qonga to'qligi " - urush qurbonlari ramzi, " O'roq tutgan qo'lning qaltirashi " - ayollar va bolalarning og'ir mehnatini anglatadi. Chunki, erkaklar urushda bo'lgan, dalada esa ayollar va bolalar ishlagan. " Qon bilan sug'orilgan yerda hosil unadi " - bu yerda ham xalqning qonidan hosil yetishtirilgan, ammo don o'ziga nasib etmagan.

Ombor to'la oltin bashoq,
 Qishloqda esa ochlik bor.
 Qo'shiq aytar qush ham sustroq,
 Dilimda bitmas iztirob bor.

1960- 1980 yillarda paxta " Oq oltin " deb atalgan, ammo oddiy xalq uchun u " Oq achchiq " bo'lgan. Davlatning eksport siyosati tufayli qishloqlarda non tanqisligi davom etgan. Hatto 1980- yillarda ham ayrim hududlarda kartochka tizimi amal qilgan. " Qushning sust qo'shig'i " - xalqning ruhiy holdan toyganini bildiradi. Adabiyotda bu jarayon " Ruhiy sindirish siyosati " deb atalgan. " Paxta ishi " (1983 - 1989) - o'n minglab odamlar yolg'on ayblar bilan hibsga olingan davr. Bu xalq ongida chuqur ruhiy iz qoldiradi. Mazkur she'r obrazlari o'zbek xalqining 20 asrdagi tarixiy fojialarini yoritadi. Cho'lpon " Kecha va kunduz" Tog'ay Murodni " Otamdan qolgan dalalar " romanlarida mustamlaka zulmini ochib bergan bo'lsa, Usmon Nosir " Yurak " she'rida xalq iztiroblarini hayqirgan. Qishloq hayotidagi mehnat va ocharchilik haqidagi haqiqatlari Erkin Vohidovning " O' zbegim " she'rida ham xalq ruhiyati bilan uyg'unlashadi. Bu adolatsiz va jabr zulunga to'la hayotni yaxshilash va jamiyatning og'ir ahvolini tuzatish uchun bizning jonkuyar jadidlarimiz , xalqning o'z erki bo'lishi kerakligini birdek ta'kidlashgan . Ular xalqni o'qitish bilimli qilish uchun maktablar ochib harakat qilishadi, biroq 1920- yillarda ko'plab jadid maktablari yopildi, darsliklar musodara qilindi, o'qituvchilar ta'qib qilindi. 1930- yillar qatag'on davri bo'lib, ko'plab jadidlar qamoqqa olinib otib tashlangan yoki uzoq Sibir va shunga o'xshash

joylarga surgun qilishgan. Masalan: Cho'lpon (1897- 1938) - "Millatchilik " da ayblanib qatl etilgan . Fitrat (1886- 1938) - " xalq dushmani " sifatida otib tashlangan. Abdulla Qodiriy (1894 - 1938) - " xalq dushmani" tamg'asi bilan qatl etilgan. Qatag'ondan keyin tirik qolganlar ham mafkura doirasidan chiqib ketalmagan, asarlarida sovet g'oyalarini targ'ib qilishga majbur bo'lgan. Masalan: ba'zi yozuvchilar o'z asarlarida xalq iztiroblarini yashirib, " sotsialistik realizm " ruhida yozishga majbur edilar. Bu esa ijod erkinligini butunlay cheklagan. Jadidlar o'z hayotini xalq ma'rifati va mustaqil fikrlash uchun bag'ishlagan. Yangi maktablar ochish, gazeta- jurnallar chiqarish, milliy teatr, milliy matbuot va adabiyot rivojida ulkan hissa qo'shganlar. Ularning maqsadi xalqni jaholatdan qutqarish va taraqqiyot yo'liga olib chiqish edi.

20- asr o'zbek xalqining ijtimoiy- ma'naviy hayoti keskin ziddiyatlar va fojeali voqealarga boy davr sifatida tarixda muhrlanadi. Adabiyotda aks etgan og'ir mehnat, ocharchilik va ruhiy iztiroblar sovet siyosatining asl mohiyatini ochib beradi. Shu jarayonlarda jadid ziyolilarining taqdiri millat tarixining eng fojeali sahifalaridan biri bo'lib, ularning qatag'on qilinishi yoki mafkuraviy tazyiq ostida yashashga majbur etilishi xalq xotirasida chuqur iz qoldiradi. Biroq ma'rifat- parvarlik ruhida boshlangan bu harakat so'nib ketmadi, balki keyingi avlod ziyolilari uchun ma'naviy turtki bo'lib xizmat qildi va nihoyat mustaqillik davrida o'zining haqqoniy bahosini oldi. Shunday qilib, badiiy tasvirlar ham, tarixiy dalillar ham o'zbek xalqining iztirobli kechmishini yoritib, kelajak uchun saboq bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1 Quronov D. " Adabiy tahlil metodologiyasi ". Toshkent. 2010.
- 2 O'zbekiston SSR tarixi. Toshkent. 1981.
- 3 Karimov I. " Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch " .Toshkent, 2008.
- 4 Cho'lpon, " Kecha va kunduz ". Toshkent, 1936.
- 5 Usmon Nosir " Yurak ". Toshkent, 1935.
- 6 Erkin Vohidov " O'zbekim ". Toshkent, 1965.
- 7 Tog'ay Murod " Otamdan qolgan dalalar ". Toshkent, 1986.
- 8 " Paxta ishi " materiallari, arxiv hujjatlari.
- 9 Qosimov B. Jadidchilik: islohot, ma'rifat, mustaqillik - Toshkent: Sharq: 2003.
- 10 Rasulov R. O'zbek jadid adabiyot - Toshkent: Fan, 1999.

MANBASHUNOSLIK SHAKLLARI VA ULARNING TUZILISH PRINSIPLARI: NAZARIY VA AMALIY JIHATLARI

Akbaraliyeva Maftuna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi,

4-kurs, sirtqi ta'lim, 22/2-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Rasulova Rayhona

Annotatsiya: Ushbu maqolada manbashunoslikning ilmiy-nazariy asoslari, manbalar turlari va ularning shakllanish prinsiplari chuqur tahlil qilinadi. Tarixiy, huquqiy, badiiy, ilmiy va og'zaki manbalar shakllari va ularni tasniflash mezonlari o'rganiladi. Maqolada ilmiy izlanishlarda manbashunoslik tamoyillarining to'g'ri tatbiqi, ayniqsa, tarixiy tadqiqotlar uchun manbani tanlash, solishtirish, tasniflash kabi amaliy jihatlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: manbashunoslik, manba turlari, tarixiy hujjatlar, yozma manbalar, metodologiya, tasniflash, ilmiy yondashuv, nazariy asos, tahlil prinsiplari, tarixiy kontekst.

Аннотация: В данной статье подробно анализируются теоретические основы источниковедения, формы источников и принципы их структурирования. Рассматриваются виды исторических, правовых, художественных, научных и устных источников, а также критерии их классификации. Освещены прикладные аспекты правильного применения принципов источниковедения в исторических исследованиях: от подбора и классификации источников до их сравнительного анализа.

Ключевые слова: источниковедение, виды источников, исторические документы, письменные источники, методология, классификация, научный подход, структура источника, теоретические основы, анализ источников.

Abstract: This article explores the theoretical foundations of source studies (historiography), the types of sources, and the principles of their structure. It analyzes historical, legal, literary, scientific, and oral sources, as well as the criteria for their classification. It also highlights the practical significance of accurately applying source studies methodology—particularly in historical research—for selecting, comparing, and classifying sources.

Keywords: source studies, types of sources, historical documents, written sources, methodology, classification, academic research, structure, theoretical basis, source analysis.

Har qanday ilmiy tadqiqotning asosiy poydevori — bu ishonchli, dalillarga asoslangan, puxta tanlangan manba hisoblanadi. Ayniqsa, tarix, adabiyot, huquqshunoslik, sotsiologiya kabi sohalarda olib boriladigan izlanishlar uchun manbaning shakli, mazmuni, kelib chiqishi, ishonchliligi va kontekstual talqini g'oyat muhimdir. Shu jihatdan, manbashunoslik fani ilmiy izlanishlarning nazariy va amaliy asoslarini belgilovchi, tadqiqot jarayonida yo'naltiruvchi metodologik vosita sifatida muhim o'rin egallaydi.

Manbashunoslik — bu manbalarni aniqlash, tasniflash, baholash va tahlil qilish bilan shug'ullanuvchi mustaqil fan sohasi bo'lib, u o'zining rivojlanish tarixiga, nazariy tamoyillariga, shakllari va tuzilish mezonlariga ega. Ushbu fan orqali tadqiqotchi o'z izlanishlarida foydalanadigan materiallarning to'g'riligini aniqlaydi, ularning tarixiy, ijtimoiy, madaniy ahamiyatini tushunadi va ilmiy xulosalar chiqaradi. Biroq bu jarayonda manbalarni faqat turlarga ajratish bilan cheklanib qolmasdan, ularning tuzilish prinsiplari, shakl va mazmun munosabati, muhit va zamon bilan bog'liqligi, ilmiy talqinga yaroqliligi kabi omillarni ham chuqur tahlil qilish zarur.

Zamonaviy ilm-fan taraqqiyoti manbashunoslikka nisbatan yondashuvlarni yangilashni, uni nafaqat tarixiy hujjatlar bilan, balki arxiv materiallari, digital (raqamli) resurslar, shaxsiy xotiralar, intervyu va og'zaki tarixlar, badiiy matnlar, foto va videohujjatlar kabi manba shakllari bilan ham boyitishni talab qilmoqda. Shu sababli, bugungi kunda manbalarni o'rganishda ularning shakllanish jarayoni, struktura tamoyillari, tahlil vositalari va tadqiqotda tutgan o'rni tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Mazkur maqolada manbashunoslikning nazariy asoslari, manbalar shakllari va ularning tuzilish prinsiplari keng ko'lamda yoritiladi. Shu bilan birga, bu prinsiplarning amaliy tadqiqotlar jarayonida qanday qo'llanishi, manba tanlashda nimalarga e'tibor berish zarurligi, manbaning ishonchliligi va ilmiy bahosi kabi dolzarb masalalar muhokama qilinadi. Maqola tarixiy-tadqiqiy faoliyatda manbashunoslikka doir bilim va yondashuvlarning naqadar muhimligini ochib beradi. Manbashunoslik har qanday ilmiy izlanish uchun tayanch maydon, metodologik yo'riqnoma vazifasini o'taydi. Tarixiy, adabiy, madaniy, ijtimoiy yoki siyosiy sohalarda olib borilayotgan tadqiqotlarning aniqligi, ishonchliligi va ilmiy qiymati birinchi navbatda manba tanlovi va ularni o'rganish darajasiga bog'liq. Shu sababli, manbashunoslikning asosiy ob'ekti

bo'lgan **manba shakllari** va **ularning tuzilish prinsiplari** tadqiqotchi uchun metodologik tayanch bo'lib xizmat qiladi.

1. Manba shakllarining turlari va xususiyatlari

Manbalar o'z mazmuni, shakli, kelib chiqish manbai va saqlanish usuliga ko'ra bir necha turlarga bo'linadi. An'anaviy manbashunoslikda quyidagi asosiy shakllar ajratiladi:

- **Yozma manbalar** – rasmiy hujjatlar, xatlar, tarixiy solnomalar, kundaliklar, kitoblar, matbuot materiallari va boshqalar. Ular axborotning aniqligi, avtorlik isboti va tarixiy kontekstda baholash imkoniyati bilan ajralib turadi. *Masalan*, “Temur tuzuklari”, Mirzo Ulug‘bekning “Ziji”, yoki XIX–XX asr matbuot nashrlari o‘zbek tarixshunosligida asosiy yozma manba sifatida baholanadi.

- **Og‘zaki manbalar** – folklor namunalaridan tortib, xotiralar, intervyular, guvohliklar va rivoyatlar kabi og‘zaki uzatiladigan bilimlar. Bular zamonaviy etnografik va sotsiologik tadqiqotlarda katta ahamiyatga ega. *Masalan*, 1930-yillardagi repressiya qurbonlari haqida avlodlardan avlodlarga og‘zaki yetib kelgan guvohliklar tarixiy haqiqatni tiklashda muhim manbadir.

- **Arxiv hujjatlari** – davlat yoki shaxsiy arxivlarda saqlanayotgan rasman rasmiylashtirilgan yozuvlar, buxgalteriya hujjatlari, fotosuratlar, qo‘lyozmalar. Ular asosan tarixiy davrlarni tafsilotli tahlil qilishda qo‘llaniladi.

- **Badiiy manbalar** – adabiy asarlar, poeziya, romanlar, dramatik asarlar va ular orqali ifodalangan davr ruhiyati, ijtimoiy-siyosiy munosabatlar. *Masalan*, Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romani XX asr boshlaridagi o‘zbek jamiyatining ijtimoiy-iqtisodiy holatini aks ettiruvchi qimmatli badiiy manbadir.

- **Raqamli va vizual manbalar** – zamonaviy manbashunoslikda internet saytlar, elektron hujjatlar, video va audio yozuvlar, raqamli arxivlar, ijtimoiy tarmoqlardagi materiallar manba sifatida ishlatilmoqda.

2. Manbalarni tasniflash mezonlari

Manbalarni shakllariga qarab farqlashdan tashqari, ularni **kelib chiqish manbai**, **mavzu yo‘nalishi**, **foydalanish maqsadi**, **egasining pozitsiyasi**, **subyektiv yoki obyektivligi** kabi mezonlar asosida ham tasniflash mumkin. *Masalan*:

- **Birlamchi manba** – bevosita hodisa yoki shaxsga oid, to‘g‘ridan-to‘g‘ri axborot beruvchi manba (xatlar, shartnomalar, shaxsiy kundaliklar).

- **Ikkiinchi manba** – birlamchi manbani tahlil qilgan yoki izohlagan material (ilmiy maqola, tahliliy sharh).

- **Uchinchi darajali manba** – umumlashtiruvchi, tarixiy nazariyalar asosida yozilgan izlanmalar.

Tasniflashdagi bu yondashuv manbaning tahlil qilinadigan kontekstda qanday ahamiyat kasb etishini aniqlashga yordam beradi.

3. Manba tuzilishining metodologik prinsiplari

Manbaning shakli va mazmuni uni qanday talqin qilish mumkinligini belgilaydi. Shu bois, manbani o'rganishda uning tuzilishini aniqlash muhim. Quyidagi prinsiplar manbaning ilmiy qiymatini baholashda asos bo'ladi:

- **Kompozitsion yaxlitlik** – manbaning ichki tuzilishi, kirish, asosiy va yakuniy qismlarining mavjudligi. Bu ayniqsa matnli manbalarni tahlil qilishda dolzarbdir.

- **Kontekstual aniqlik** – manba yaratilgan davr, ijtimoiy-madaniy sharoit, siyosiy vaziyatga bog'liq holda talqin qilinadi.

- **Avtorlik pozitsiyasi** – manba muallifi kim, u qanday ijtimoiy guruhga mansub, uning shaxsiy nuqtai nazarini qay darajada aks etgan.

- **Til va uslub xususiyatlari** – manbaning lingvistik tahlili orqali yozilgan matnning zamon va makonini aniqlash, uning ishonchliligini baholash mumkin.

- **Shakl va mazmun uyg'unligi** – manbaning tashqi ko'rinishi (janr, yozilish shakli, vizual tuzilishi) va undagi axborot o'rtasidagi uyg'unlik tahlil qilinadi.

4. Manbashunoslikning amaliy ahamiyati

Manbashunoslikning eng muhim funksiyalaridan biri — **tadqiqotchi uchun ilmiy filtr rolini o'ynashi**dir. Har qanday manbani avtomatik ravishda to'liq ishonchli deb qabul qilish mumkin emas. Shuning uchun quyidagi savollarga javob topish talab qilinadi:

- Manba kim tomonidan va qachon yozilgan?
- U qanday maqsadda yaratilgan?
- U obyektiv yoki subyektiv talqinga egami?
- Undagi ma'lumotlar boshqa manbalar bilan solishtirilganda qanday natijalar beradi?

Misol uchun, bir tarixiy voqea haqida ikki xil davrda yozilgan manba — biri tsenzura sharoitida, ikkinchisi ochiq jamiyatda yozilgan bo'lsa, ularning axborot qiymati bir xil bo'lmaydi. Shu bois, **kritik tahlil, qiyosiy metod, manbani verifikatsiya qilish** kabi yondashuvlar amaliy manbashunoslikda katta o'rin tutadi.

5. Yangi davrda manbashunoslikning kengayib borayotgan chegaralari

Zamonaviy texnologiyalar rivoji, raqamlashtirish jarayonlari va ochiq axborot tizimlari tufayli bugun manbashunoslik an'anaviy doiradan chiqib, **transdisiplinar** va **interaktiv** yo'nalishga o'tmoqda. Tadqiqotchi endi faqat yozma hujjatlarga emas, balki ijtimoiy tarmoqlar, bloglar, vizual kontent, interaktiv xaritalar, statistik bazalar orqali ham dalil to'playdi. Bu esa:

- **Manbalarni tanlash mezonlarini yangilash,**
- **Axborot ishonchliligini tekshirish vositalarini kengaytirish,**
- **Yangi manba turlari uchun alohida metodologiyalar ishlab chiqishni taqozo etadi.**

Bugungi kunda manbashunoslik fanining nazariy va amaliy jihatlari ilmiy tadqiqotlarning sifatini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Tadqiqotchi manbalarni to'g'ri tanlash, ularning shakl va mazmunini chuqur anglash, ularni kontekstual va metodologik asosda baholash orqali ilmiy natijalarning ishonchliligini oshiradi. Manbashunoslik shakllari — yozma, og'zaki, arxiviy, badiiy va raqamli manbalar — tadqiqotning turli sohalarida o'ziga xos yondashuvlarni talab qiladi. Ularning tuzilish prinsiplari esa har bir manbaning ilmiy qiymatini aniqlashda, uning ichki mantiqiy yaxlitligini va tarixiy haqiqatni ochib berishda asos bo'ladi.

Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar va raqamli resurslar manbashunoslik sohasida yangi imkoniyatlar ochib, ilmiy tadqiqotlarda manbalarni kengroq va chuqurroq o'rganishga zamin yaratmoqda. Biroq bu yangi shakllar bilan ishlash uchun an'anaviy metodologiyani takomillashtirish, manbani tanlash va tahlil qilish mezonlarini qayta ko'rib chiqish zarur.

Natijada, manbashunoslik nazariyasi va amaliyoti ilmiy izlanishlar sifatini oshirish, tarixiy va madaniy merosni to'liqroq tiklash hamda yangi ilmiy natijalarga erishishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib qolmoqda. Shu bois, tadqiqotchilar doimo manbashunoslik printsiplariga rioya qilgan holda, har bir manbani o'z kontekstida tahlil qilishni ustuvor vazifa sifatida olishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayev A. **Manbashunoslik nazariyasi.** — Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti, 2018. — 320 b.
2. Karimov B. **Tarixiy manbalar va ularni tahlil qilish metodologiyasi.** — Toshkent: Fan, 2020. — 250 b.
3. Rasulov J. **Manbashunoslik va tarixshunoslik asoslari.** — Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti Nashriyoti, 2019. — 210 b.
4. Источниковедение: теория и практика / Под ред. Петрова И. В. — Москва: Наука, 2017. — 400 с.
5. Смирнова Е. А. **Методы анализа исторических источников.** — Санкт-Петербург: Изд-во СПбГУ, 2016. — 280 с.
6. Toshmuhamedov M. **Zamonaviy manbashunoslikdagi raqamli resurslar va ularning ahamiyati.** — Toshkent: Ilmiy Nashr, 2022. — 150 b.

7. Anderson, M. **Source Criticism in Historical Research**. – London: Routledge, 2015. – 320 p.
8. Johnson, P. **Methodologies of Source Analysis: Theory and Practice**. – New York: Springer, 2019. – 275 p.

QO'LYOZMA KITOBLARNING ICHKI TUZILISHI VA BEZAKLARINI O'RGANISH

Mannapova Dilnoza Rozmaxamat qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi 4-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: A.U.Muydinova

ChDPU O'zbek adabiyotshunosligi kafedrası dotsenti v.b.

Annotatsiya: Mazkur maqolada qo'lyozma kitoblarning ichki tuzilishi, matn yozilish uslubi, bezak va naqsh elementlari, hamda san'at va adabiyot o'rtasidagi uzviy bog'liqlik tahlil qilinadi. Shuningdek, o'zbek qo'lyozma an'alarining o'ziga xos jihatlari va ularni o'rganishning madaniy ahamiyati yoritiladi va hozirgi zamonaviy qo'lyozma kitoblari haqida.

Kalit so'zlar: Qo'lyozma kitoblari, bezak va naqsh, madaniyat, ko'rib, adabiyot va san'at, madaniy meros.

Abstract: This article analyzes the internal structure of manuscripts, the style of text writing, elements of decoration and pattern, and the inextricable link between art and literature. It also highlights the specific aspects of Uzbek manuscript traditions and the cultural significance of studying them, and discusses contemporary manuscripts.

Keywords: Manuscripts, decoration and pattern, culture, sight, literature and art, cultural heritage.

Аннотация: В статье анализируется внутренняя структура рукописей, стиль написания текста, элементы декора и орнаментики, неразрывная связь искусства и литературы. Рассматриваются особенности узбекских рукописных традиций и культурное значение их изучения, рассматриваются современные рукописи.

Ключевые слова: Рукописи, орнамент и узор, культура, зрелище, литература и искусство, культурное наследие.

Qo'lyozma bu 1) Ilmiy, badiiy, tarixiy va shu kabilar asarning qo'lda yozilgan yoki yozuv mashinkasida yozilgan, kompyuterda ko'chirilgan matni, nusxasi. 2) qo'lda yozilgan asar, yozma yodgorlik. 19-asr oxiri — 20-asr boshlarigacha O'rta Osiyoda matbaa-nashriyot ishlarining sustligi sababli qo'lyozma' holidagi kitob tayyorlash keng tarqalgan va bu jarayon mashhur xattotlar tomonidan amalga oshirilgan. 3) Noshirlikda: muallif tomonidan nashriyotga taqdim etilgan matn. Qo'lyozma kitoblari

insoniyat tarixida ilm-fan, adabiyot va san'atning eng qadimiy yodgorliklaridan biri hisoblanadi. Har bir qo'lyozma — bu nafaqat yozuv, balki o'z davrining badiiy va madaniy qadriyatlarini aks ettiruvchi san'at asaridir.

Qo'lyozma kitoblarning ichki tuzilishi quyidagilardan tashkil togan va qo'lyozma kitoblari ichki tuzilishi o'ziga xos qat'iy tartibga ega bo'lgan. Odatda ular quyidagi qismlardan iborat:

1) Sarlavha yoki debocha – asar nomi, muallif ismi va yozilgan joy, sana haqida ma'lumot beradi. Masalan, Alisher Navoiy asarlarining ko'pchiligida “Bismilloh” so'zi zarhal harflar bilan yozilgan bo'lgan. 2) Matn (asosiy qism) – asarning mazmuni. U eski o'zbek, arab yoki fors tillarida yozilgan. Matn satrlar orasiga chiroyli ravishda joylashtirilib, ko'pincha “nasta'liq” yoki “nasx” xatida yozilgan. 3) Izohlar va hoshiyalar – kitobning chet qismiga yozilgan qo'shimcha tushuntirishlar. Bu usul ilmiy asarlarda keng qo'llanilgan, ayniqsa, Imom Buxoriy, Abu Nasr Forobiy, Beruniy, Ibn Sino asarlarida uchraydi. 4) Xotima yoki nihoya – asarning yakuniy qismi bo'lib, muallif yoki kotib tomonidan yozilgan duolar, minnatdorchiliklar yoki kitob bitirilgan sana keltiriladi. Qo'lyozma kitoblar qimmatbaho samarkandiy qog'ozda yozilgan, siyoh esa o'simliklardan yoki tabiiy minerallardan tayyorlangan. Bu holat ularning asrlar davomida saqlanib qolishiga sabab bo'lgan. Qo'lyozma kitoblarning eng jozibali jihatlaridan biri — ularning bezaklardir. Sharq kitobat san'atida bezak kitobning badiiy ruhini boyituvchi muhim unsur hisoblanadi. 1. Minyatura – bu qo'lyozmaga ilova qilingan rangli tasvirlar bo'lib, voqeani obrazli tarzda yoritadi. Masalan, “Shohnoma”, “Layli va Majnun” kabi asarlarda minyaturalar asar mazmunini vizual tarzda ifodalab bergan. 2. Islimiy va girih naqshlar – o'simliksimon va geometrik shakllardan iborat bezaklar bo'lib, ular sahifa chegarasini, sarlavha qismini bezagan. 3. Zarnigorlik – oltin yoki kumush rangli bo'yoqlar yordamida sarlavha yoki naqshlarni yoritish usuli. Bu usul Temuriylar davrida, xususan, Hirot maktabi qo'lyozmalarida yuksak darajada rivojlangan. 4. Hoshiyalash – sahifaning chetlarini ingichka chiziqlar bilan bezash san'ati bo'lib, har bir sahifaga uyg'unlik va mukammallik baxsh etgan. Bunday bezaklar, asosan, o'sha davr musavvirlari va naqqoshlari tomonidan bajarilgan. Masalan, Kamoliddin Behzod minyaturalari Sharq san'atining cho'qqisi sifatida tan olingan. Qo'lyozma kitobni yaratish va badiiy bezash jarayonini muqavazos-sahhof yakunlagan. Bu kasb egasi kitob varoqlarini yozib sahifalagan, birlashtirib tikkan va muqovaga olgan. Muqovaning bir necha unsurlari, qismlari bo'lgan: ustki va ostki qopqog'i, qobirg'asi bo'lgan. Qobirg'a qismi kitob to'plamini birlashtirib qopqoqlari orasiga siqib turgan.[1]

Qo'lyozma kitobni yaratish — bu bir necha san'at sohalarining uyg'unligidir ya'ni kitob yozishda kotib, musavvir, naqqosh, muqovachi, sahhof kabi mutaxassislar ishtirok etgan. Kotib matnni chiroyli, xat san'ati qoidalariga mos holda yozadi. Musavvir asarning mazmuniga mos minyaturalar ishlagan. Naqqosh esa sahifa hoshiyalarini islmiy va garih naqshlar bilan bezagan. Muqovachi kitobning tashqi bezagini tayyorlagan, ko'pincha muqovalar charmdan yasaliib, ustiga o'yma naqshlar, oltin yoki kumush suvi bilan bezatilgan. Bu jarayonning har bir bosqichi san'at darajasida bajarilgan. Shu bois Sharq qo'lyozmalari bugungi kunda ham san'atshunoslar va tarixchilarni hayratda qoldiradi.

O'zbekistonda qo'lyozma kitoblarining tiklanish bu o'tmishdagi manba va yozuvlarni o'rganish emas balki an'ana va innovatsiya o'rtasidagi dinamik muloqotdir. Qo'lyozmalarni o'rganish bu milliy o'zlikni anglashni kuchaytiradi, o'tmishdagi ilmiy tafakkurni tiklaydi, yosh avlodda estetik va madaniy didni shakllantiradi, tarixiy yodgorliklarni asrab-avaylashga xizmat qiladi. Bugungi kunda O'zbekiston Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik institutida 40 mingdan ortiq qo'lyozma asarlar saqlanmoqda. Ularning orasida Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy, Imom Buxoriy, Beruniy, Ibn Sino, Bobur kabi buyuk allomalar asarlarining qadimiy nusxalari bor. So'nggi yillarda O'zbekistonda qo'lyozmalarni o'rganish, tiklash va raqamlashtirish ishlari keng yo'lga qo'yilgan. Toshkentdagi Sharqshunoslik institutida zamonaviy restavratsiya laboratoriyalari, raqamli arxivlar tashkil etilgan. Shu orqali nodir asarlar xalqaro miqyosda ilmiy muomalaga kiritilmoqda.

Qo'lyozma kitoblar – bu xalq ma'naviy merosi, san'atning eng yuksak ifodasi va tarixning so'zsiz guvohidir. Ularning ichki tuzilishi inson tafakkurining tartibi va ilmiy izchilligini ko'rsatsa, bezaklari xalqning didi va ruhiy go'zalligini namoyon etadi. Har bir qo'lyozma – bu so'z, rang va naqsh uyg'unligidan tug'ilgan san'at asari. Bugungi avlodning vazifasi – bu bebaho merosni asrab-avaylash, o'rganish va kelajak avlodlarga yetkazishdir. Chunki qo'lyozma kitoblar o'tmishning shunchaki yodgorligi emas, balki milliy o'zlikning tirik timsolidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Nafisa Rahmonova, Arofat Muydinova "matnshunoslik" o'quv qo'llanma, Chirchiq 2022-yil, 53 bet.
2. Mirzaaliyev E. Qoraboyev E. " Noyob yodgorliklar-tariximiz guvohi" . Ta'lim va tafakkur 2007-yil.
3. Muradov A. O'rta Osiyo xattotlik tarixdan. Toshkent. 1971-yil.

RAQAMLI ASR VA SO'ZNING YANGI QIYOFASI***Soatova Sarvinoz Karim qizi****Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti**Turizm fakulteti 4-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli texnologiyalar va internet tili o'zbek tiliga ko'rsatgan ta'siri, shuningdek, tilshunoslikning zamonaviy rivojlanish bosqichlari haqida so'z yuritiladi. Internet muhitida tildagi qisqarishlar, yangi so'zlar, ifoda vositalari hamda ularning adabiy til me'yorlariga ta'siri ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Maqolada raqamli asrda milliy tilni asrash va rivojlantirish strategiyalari ham yoritilgan.

Kalit so'zlar: raqamli davr, tilshunoslik, internet tili, adabiy til, til o'zgarishi, milliy qadriyatlar.

Abstract: This article discusses the influence of digital technologies and the Internet language on the Uzbek language, as well as the modern development of linguistics. The study analyzes linguistic abbreviations, new expressions, and their impact on literary norms in online communication. It also explores strategies for preserving and developing the national language in the digital age.

Keywords: digital era, linguistics, internet language, literary language, language change, national values.

Аннотация: В статье рассматривается влияние цифровых технологий и интернет-языка на узбекский язык, а также современное развитие лингвистики. Анализируются сокращения, новые выражения и их влияние на литературные нормы в онлайн-коммуникации. В работе также освещаются стратегии сохранения и развития национального языка в цифровую эпоху.

Ключевые слова: В цифровая эпоха, лингвистика, язык интернета, литературный язык, языковые изменения, национальные ценности.

Tilshunoslik (lingvistika) – tilning tuzilishi, vazifasi, rivojlanish qonuni -yatlari va jamiyatdagi o'rni haqidagi fan hisoblanadi. U inson tafakkuri, madaniyati, tarixiy tajribasi va ijtimoiy faoliyati bilan bevosita bog'liqdir. Tilshunoslik qadimdan falsafa, mantiq va adabiyotshunoslik bilan uzviy aloqada bo'lgan. Zamonaviy davrda esa u texnologiya, axborot tizimlari, sun'iy intellekt kabi sohalar bilan hamkorlikda rivojlanmoqda. Har bir davrda til jamiyatning ijtimoiy-madaniy holatini ifoda etuvchi eng muhim vosita bo'lib kelgan va shunday bo'lib qolmoqda.

Tilshunoslikning asosiy maqsadi – tilning ichki tizimini o'rganish, so'z boyligini, grammatik qurilmani, talaffuz va yozuv tizimlarini ilmiy asosda tahlil qilishdir. Shu bilan birga, tilshunoslik amaliy jihatdan ta'lim, tarjima, matn tahlili va kommunikatsiya sohalarida keng qo'llaniladi. Raqamli texnologiyalar rivojlanishi natijasida lingvistik tahlil jarayonlari avtomatlashtirilmoqda, korpus lingvistika va sun'iy intellekt asosidagi tahlil metodlar shakllanmoqda.

XXI asr axborot texnologiyalari asri sifatida inson hayotining barcha jabhalariga ta'sir ko'rsatmoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, mobil ilovalar va sun'iy intellekt tizimlari jamiyatning axborot almashish mexanizmini tubdan o'zgartirdi. Bu o'zgarishlar tildan chetda qolmadi. Tildagi yangi birliklar, qisqartmalar va ifoda shakllari nutqning tabiiy qiyofasiga o'z ta'sirini o'tkazmoqda. Shuning uchun raqamli asrda so'zning yangi qiyofasini o'rganish zamonaviy tilshunoslikning dolzarb masalalaridan biridir. Raqamli texnologiyalar tilning rivojlanish jarayonini jadallashtirdi. Internet tili – bu tezkorlik, qisqalik va qulaylik tamoyillariga asoslangan yangi kommunikatsion shakldir. Masalan, foydalanuvchilar 'OK', 'LOL', 'BRB' kabi qisqartmalardan, shuningdek, emojilar va belgilar orqali his-tuyg'ularini ifodalashadi. Bu holat muloqot jarayonini soddalashtiradi, ammo adabiy tilning estetik imkoniyatlarini cheklashi mumkin [1].

Tilshunos olim D. Crystal o'z asarlarida internet tilini 'tilning tabiiy evolyutsiyasi' sifatida baholaydi [2]. Uning fikricha, raqamli muloqot tilning moslashuvchanligini oshiradi va uni yangi madaniy hodisaga aylantiradi. Biroq, o'zbek tilshunoslari bu jarayonning ijobiy tomonlari bilan bir qatorda, salbiy ta'sirlarini ham ko'rsatadilar. Masalan, yoshlarning qisqartirilgan, talaffuzi buzilgan so'zlardan foydalanishi natijasida adabiy til me'yorlari zaiflashmoqda [3]. Raqamli asrda milliy tilni saqlab qolish – madaniy mustaqillikning muhim omillaridan biridir. Til siyosati va ta'lim tizimi raqamli texnologiyalar bilan uyg'unlashgan holda rivojlanishi lozim. Avvalo, raqamli platformalarda adabiy tilda sifatli kontent yaratish, davlat va ilmiy muassasalarda til korpuslarini shakllantirish zarur. Shu orqali tildagi yangi birliklar me'yorlashtiriladi va keng jamoatchilik orasida to'g'ri ishlatilishi ta'minlanadi.

Ta'lim tizimida esa raqamli savodxonlik bilan bir qatorda lingvistik madaniyatni shakllantirish, yoshlarni adabiy tildan to'g'ri foydalanishga o'rgatish lozim. Ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlarda milliy tildagi madaniy kontentni ko'paytirish ham muhim. Shu bilan birga, sun'iy intellekt asosidagi til texnologiyalarini rivojlantirish o'zbek tilining global maydonda faol ishlatilishiga xizmat qiladi [4]. XXI asr insoniyat tarixida raqamli texnologiyalar davri sifatida alohida o'rin tutadi. Internet va axborot-kommunikatsiya vositalari jamiyatning barcha jabhalariga chuqur kirib

bordi. Ular ta'lim, madaniyat, iqtisodiyot, hatto kundalik muloqotga ham bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Shubhasiz, bu jarayon tildan ham chetda qolmadi. Til jamiyatning ijtimoiy-madaniy taraqqiyotini aks ettiruvchi asosiy ko'zgudir. Shu sababli internetning tilga ta'sirini o'rganish dolzarb ilmiy masala hisoblanadi. Internet tili o'zining tezkorligi, ixchamligi va qulayligi bilan ajralib turadi. Uning asosiy maqsadi — ma'lumotni eng qisqa vaqt ichida, eng soddada shaklda yetkazishdir. Shu sababli ijtimoiy tarmoqlarda qisqa jumlar, qisqartmalar va belgilar keng qo'llaniladi. O'zbek tilida ham "slm" (salom), "rh" (rahmat) kabi ixcham shakllar keng tarqalgan.

Adabiy til milliy o'zlikning eng muhim ko'zgusidir. Internet tili esa amaliy muloqot ehtiyojidan kelib chiqqan, lekin ba'zida adabiy me'yorlardan chetlashadi. Tilshunos D. Crystal internet tilini "til rivojlanishining tabiiy bosqichi" sifatida baholagan bo'lsa, N. Baron qisqartmalar va norasmiy shakllarning ko'payishi adabiy nutq sifatiga xavf tug'dirishini ta'kidlaydi. Zamonaviy o'quvchi va talabalar internet tili unsurlarini dars jarayonida ham ishlatishadi. Bu esa ilmiy yozma nutq madaniyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli ta'lim tizimida "raqamli nutq madaniyati" fanini joriy etish zarur. Tarjima jarayonida ingliz tilidan kirib kelgan "like", "post", "chat" kabi so'zlar bevosita ishlatilmoqda. Ularni ona tilidagi muqobillar — "yoqtirish", "e'lon", "suhbat" kabi shakllar bilan almashtirish milliy tildagi muvozanatni saqlaydi. Internet tili jamiyat madaniyatining yangi bosqichini belgilab berdi. U orqali dunyoqarash, muloqot shakli, hatto insonlar o'rtasidagi psixologik aloqalar ham o'zgarmoqda. Shu bois internet tili ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida alohida e'tiborga loyiq. Qisqa va tezkor muloqot shakllari inson tafakkurining ifoda uslubiga ham ta'sir ko'rsatadi. Ba'zida hissiy belgilarga (kulgini yoki hayratni bildiruvchi ramzlar) suyanish to'liq so'z ifodasini almashtiradi. Bu esa chuqur fikrlash odatini susaytiradi. Milliy til siyosati internet tili bilan uyg'un ravishda olib borilishi lozim. Ona tilida raqamli kontentni ko'paytirish, davlat saytlari va ijtimoiy tarmoqlarda o'zbek tilining faol ishlatilishini ta'minlash muhimdir.

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, raqamli asrda tilshunoslik yangi bosqichga chiqdi. Internet tili va raqamli muloqot so'zining yangi shaklini yaratmoqda. Ammo bu jarayon milliy tilning qadriyatlariga xavf tug'dirmasligi kerak. Asosiy maqsad — raqamli imkoniyatlardan oqilona foydalanish, adabiy tilning sof ko'rinishini saqlash va yosh avlodga til madaniyatini mustahkamlashdir. Til bu — millatning ruhi, madaniyatining ustuni va tarixiy xotirasidir. Demak, raqamli asrda ham o'zbek tili o'z milliy qiyofasini saqlab, dunyo miqyosida o'z ovozi yangrata olishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Crystal, D. (2006). Language and the Internet. Cambridge University Press.
2. Baron, N. S. (2008). Always On: Language in an Online and Mobile World. Oxford University Press.
3. G'afurov, U. (2018). Til va madaniyat: tarjima jarayonidagi muammolar. Toshkent.
4. Zohidov, F. (2018). Raqamli til va madaniyat. Toshkent: Fan.
5. Karimov, I.A. (1999). Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma'naviyat.
6. Latifjonova, Sh. (2012). Tarjima nazariyasi va amaliyoti. Toshkent.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim va ilmiy sohadagi farmonlari.

O'ZBEK ADABIYOTIDA MATINSHINOSLIK AN'ANALARI

*Avliyoquliyeva Shaxrizoda Murod qizi**22/1-guruh, O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi**Chirchiq davlat pedagogika universiteti**E-mail: shaxrizoda.avliyoquliyeva@mail.ru**Ilmiy rahbar: Rasulova Rayhona*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek adabiyotida matnshunoslik an'analari, uning shakllanish bosqichlari, asosiy yo'nalishlari va zamonaviy rivojlanish jarayonlari tahlil qilinadi. Matnshunoslik fani o'zbek yozma madaniyatining ajralmas qismi sifatida qadimiy manbalar – “Qutadg‘u bilig”, “Devonu lug‘otit turk” kabi asarlardan boshlab, Alisher Navoiy, Ogahiy, Muqimiy, Bobur kabi adiblarning ijodiy merosini ilmiy asosda o‘rganish orqali shakllangan. Maqolada, shuningdek, matnshunoslikning bugungi kundagi ahamiyati, raqamli texnologiyalar yordamida matnlarni saqlash va tahlil qilish imkoniyatlari ham yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Adabiyot, matnshunoslik, o'zbek adabiyoti, ilmiy tahlil, yozma manbalar.

Annotation: This article analyzes the traditions of textology in Uzbek literature, its historical development stages, main directions, and modern advancements. As an integral part of Uzbek written culture, textology originated from ancient sources such as “Qutadg‘u Bilig” and “Devonu Lug‘otit Turk” and evolved through the scholarly study of literary heritages by great writers like Alisher Navoi, Ogahiy, Muqimiy, and Babur.

Keywords: literature, textology, Uzbek literature, scientific analysis, written sources.

Matnshunoslik — bu yozma yodgorliklarni, badiiy asarlarning asl nusxalarini, ularning turli tahrirlarini va tarixiy shakllarini o‘rganadigan, matnni ilmiy asosda nashrga tayyorlaydigan filologik fan sohasidir. O‘zbek adabiyotida matnshunoslik qadimiy yozma madaniyatimiz bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, uning ildizlari Orxon-Enasoy bitiklaridan tortib, Alisher Navoiy davriga qadar yetib boradi. O‘zbek matnshunosligi taraqqiyotining ilk bosqichlari qadimgi turkiy yozma yodgorliklarning o‘rganilishi bilan bog‘liqdir. XI–XIV asrlarda yaratilgan “Qutadg‘u bilig”, “Devonu lug‘otit turk”, “Hibatul haqoyiq”, kabi asarlarning ko‘plab qo‘lyozma nusxalari bizgacha yetib kelgan. Ushbu manbalar o‘zbek matnshunoslik fanining shakllanishi

uchun asosiy tayanch bo'ldi. Xususan, Alisher Navoiy asarlari bilan bog'liq matnshunoslik ishlari bu sohaning eng muhim bosqichlaridan biridir. Navoiy asarlarining ko'plab qo'lyozmalari mavjud bo'lib, ularni taqqoslash, asl nusxasini aniqlash, tahrir farqlarini o'rganish o'zbek matnshunosligining ilmiy asoslarini yaratdi.

XX asrda Vohid Abdullayev, Sodiqjon Sharipov, Hamidulla Boltaboev, Abdug'afur Rasulov kabi olimlar Navoiy, Ogahiy, Muqimiy, Furqat, Bobur kabi mumtoz adiblar asarlarini ilmiy nashrga tayyorlashda katta ishlarni amalga oshirdilar.

Hozirgi kunda o'zbek matnshunosligi yangi bosqichga ko'tarilgan. Zamonaviy raqamli texnologiyalar, kompyuter dasturlari va elektron arxivlar matnshunoslikni yanada takomillashtirmoqda. Bugungi kunda qo'lyozma fondlarini raqamlashtirish, elektron kataloglar tuzish, matnlarni lingvistik tahlil qilish imkoniyatlari kengaydi. Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti, Fanlar akademiyasi Til va adabiyot instituti huzuridagi Matnshunoslik bo'limi ushbu yo'nalishda faol izlanishlar olib bormoqda. Matnshunoslikning zamonaviy yo'nalishlaridan biri – muallif uslubini saqlab qolgan holda matnni tahlil qilish, matn variantlarini solishtirish va matnshunoslik lug'atlarini yaratishdir. Bu jarayon ilmiy asosda olib borilmoqda va o'zbek adabiyotining boy merosini kelajak avlodga to'liq, xolis holda yetkazish imkonini bermoqda. O'zbek matnshunosligi taraqqiyotining ilk bosqichlari qadimgi turkiy yozma yodgorliklarning o'rganilishi bilan bog'liqdir. XI–XIV asrlarda yaratilgan “Qutadg'u bilig”, “Devonu lug'otit turk”, “Hibatul haqoyiq” kabi asarlarning ko'plab qo'lyozma nusxalari bizgacha yetib kelgan. Ushbu manbalar o'zbek matnshunoslik fanining shakllanishi uchun asosiy tayanch bo'ldi. Hozirgi kunda o'zbek matnshunosligi yangi bosqichga ko'tarilgan. Zamonaviy raqamli texnologiyalar, kompyuter dasturlari va elektron arxivlar matnshunoslikni yanada takomillashtirmoqda. Bugungi kunda qo'lyozma fondlarini raqamlashtirish, elektron kataloglar tuzish, matnlarni lingvistik tahlil qilish imkoniyatlari kengaydi. Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti, Fanlar akademiyasi Til va adabiyot instituti huzuridagi Matnshunoslik bo'limi ushbu yo'nalishda faol izlanishlar olib bormoqda. Matnshunoslikning zamonaviy yo'nalishlaridan biri – muallif uslubini saqlab qolgan holda matnni tahlil qilish, matn variantlarini solishtirish va matnshunoslik lug'atlarini yaratishdir. Bu jarayon ilmiy asosda olib borilmoqda va o'zbek adabiyotining boy merosini kelajak avlodga to'liq, xolis holda yetkazish imkonini bermoqda. Matnshunoslikning amaliy ahamiyati nihoyatda keng. U nafaqat adabiy merosni o'rganish, balki madaniy identitetni mustahkamlash, til va tarixni chuqurroq anglash imkonini beradi. Bugungi kunda o'zbek matnshunosligi xalqaro miqyosda ham e'tirof etilgan. Ko'plab asarlar turk, ingliz, rus, fors tillariga tarjima qilinib, xalqaro ilmiy

muhitda o'rganilmoqda. Bu esa o'zbek adabiyotining jahon miqyosida tanilishiga xizmat qilmoqda.

Shuningdek, matnshunoslikning komparativ (qiyosiy) tahlil yo'nalishi ham rivojlanib bormoqda. Turkiy xalqlar adabiy merosi, xususan, Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy, Sa'diy va Hofiz kabi buyuk adiblar asarlarining o'zaro aloqalari matnshunoslik metodlari orqali chuqur tahlil qilinmoqda. Xulosa qilib aytganda, o'zbek adabiyotida matnshunoslik an'analari asrlar davomida shakllanib, bugungi kunda ilmiy asosda rivojlanmoqda. Qadimgi yozma yodgorliklardan tortib, mumtoz va zamonaviy adabiyotgacha bo'lgan jarayonda matnshunoslik fani adabiyotshunoslikning ajralmas qismi sifatida ahamiyat kasb etmoqda. Yurtimizda bu sohaning yanada taraqqiy etishi uchun yosh tadqiqotchilarni ilmiy ishlar bilan qo'llab-quvvatlash, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va xalqaro ilmiy aloqalarni kuchaytirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayev V. Alisher Navoiy asarlarining matnshunoslik asoslari. – Toshkent: Fan, 1970.
2. Karimov N. O'zbek matnshunosligi taraqqiyoti. – Toshkent: O'zbekiston, 1998.
3. Rasulov A. Mumtoz adabiyot matnlarini o'rganish tajribalari. – Toshkent: Sharq, 2003.
4. Boltaboev H. Adabiy manbashunoslik va matnshunoslik asoslari. – Toshkent: Universitet, 2010.
5. Shodmonov R. O'zbek matnshunosligining zamonaviy bosqichlari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.

QIYOSIY ADABIYOTSHUNOSLIKNING MUAMMO VA YECHIMLARI

Rajabova Yulduz Holiq qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi

22/2 – guruh 4- kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Rasulova Rayhona

Annotatsiya: Mazkur maqolada asosiy e'tibor qiyosiy yondashuvda uchraydigan nazariy va amaliy muammolarni aniqlash hamda ularning ilmiy yechimlarini taklif etish borasida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Qiyosiy adabiyotshunoslik, adabiy ta'sirlar, madaniy kontekst, intertekstualizm, metodologiya, tarjima, tipologik tahlil, adabiy aloqalar. **Abstract:** The main focus is on identifying theoretical and practical problems encountered in the comparative approach and proposing scientific solutions to them.

Keywords: Comparative literary studies, literary influences, cultural context, intertextualism, methodology, translation, typological analysis, literary connections.

Аннотация: Основное внимание уделяется выявлению теоретических и практических проблем, возникающих в рамках сравнительного подхода, и предложению научных решений для их решения.

Ключевые слова: Сравнительное литературоведение, литературные влияния, культурный контекст, интертекстуализм, методология, перевод, типологический анализ, литературные связи.

Qiyosiy adabiyotshunoslik (frans. *littérature comparée*, ingl. *comparative literature*) — bu turli millatlar, tarixiy davrlar va madaniyat vakillarining adabiy asarlarini o'zaro qiyoslash orqali o'rganishga yo'naltirilgan adabiy-ilmiy yo'nalishdir. Bu fan adabiyotlarni xalqaro kontekstda chuqur tahlil qilish, adabiy jarayonlar va ularning o'zaro ta'sirini ochib berishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shunga qaramay, bu yo'nalishda hozirda bir qancha nazariy, metodologik va amaliy muammolar mavjud bo'lib, ularning hal etilishi fan taraqqiyoti uchun zarurdir. Qiyosiy-tarixiy adabiyotshunoslik namoyondalari asosiy e'tiborni adabiy oqimlar, milliy adabiyotlar va ayrim asarlar, obraz va sujetlar o'rtasidagi o'xshashlikni aniqlashga qaratdilar. Sujetlar migratsiyasini, ya'ni xalqdan xalqqa ko'chishini adabiy rivojlanishning omili deb qaraydilar. Shuni aytish kerakki, adabiy voqea-hodisalarning o'xshashligi, bir

tomondan ,xalqlarning ijtimoiy va madaniy rivojlanishidagi o'xshashlikka,ikkinchi tomondan esa ,ular o'rtasidagi madaniy va adabiy aloqalarga asoslanadi,shunga muvofiq ravishda adabiy jarayonning tipologik o'xshashliklari hamda adabiy aloqalar va ta'sirlar farqlanadi. "Qiyosiy adabiyotshunoslik" atamasi ham J.Kyuvening "Qiyosiy anatomiya" terminiga hamohang ravishda paydo bo'lgan.Qiyosiy adabiyotshunoslik XIX asr oxirida Fransiyada vujudga kelgan bo'lib, dastlabki bosqichlarda asosan adabiy ta'sirlar, adabiy aloqalar va badiiy uslubdagi o'xshashliklarni aniqlashga qaratilgan edi. XX asrda bu yo'nalish Amerika va Germaniyada keng rivojlandi, yangi metodologiyalar, jumladan, sotsiologik, psixoanalitik, postkolonial va gender yondashuvlar shakllandi. Bugungi global axborot makonida qiyosiy adabiyotshunoslik o'zaro madaniyatlararo muloqotni tahlil etishning dolzarb vositasiga aylanmoqda.

Madaniy kontekstlarning yetarlicha hisobga olinmasligi.Adabiy asarlar ularni yaratgan ijtimoiy, siyosiy, diniy va madaniy muhit bilan chambarchas bog'liq. Shu sababli, turli milliy adabiyotlarni bir-biriga qiyoslashda ularning madaniy asoslarini chuqur o'rganmasdan tahlil qilish noto'g'ri xulosalarga olib keladi.Asarlarning asl matnda o'qilmasligi yoki past sifatli tarjimalardan foydalanish ilmiy tahlilga jiddiy xalaqit beradi. Tilni chuqur bilmasdan amalga oshirilgan qiyosiy tahlillar yuzaki bo'lishi mumkin.O'zbek adabiyotshunosligida qiyosiy tadqiqotlar ko'p hollarda faqat yuzaki o'xshashliklar bilan cheklanadi. Bu esa chuqur tipologik yoki genezistik tahlillarning rivojlanishiga to'sqinlik qiladi.Asarlarni ularning yaratilgan davri, milliy an'anasi va ijtimoiy-madaniy zaminini hisobga olgan holda tahlil qilish, qiyosiy tadqiqotning ob'yektivligini oshiradi.Asliy matnni tahlil qilish imkoniyatini beradigan til bilimiga ega bo'lish, mukammal tarjimalardan foydalanish qiyosiy tahlilning aniqligini ta'minlaydi.O'zbek adabiyotshunosligida ham qiyosiy tadqiqotlarga e'tibor kuchaytirilib, mahalliy adabiyot vakillarini jahon adabiyoti kontekstida tahlil qilish orqali yangicha ilmiy yondashuvlar yaratilishi mumkin.Qiyosiy adabiyotshunoslik — bu zamonaviy adabiy jarayonlarni chuqur tahlil qilish, madaniyatlararo aloqalarni anglash va badiiy tafakkurni kengaytirishning muhim ilmiy yo'nalishidir. Unga oid dolzarb muammolarni aniqlab, ularni zamonaviy ilmiy-metodik yondashuvlar asosida hal etish, sohaning jadal rivojlanishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, O'zbekiston adabiyotshunosligida qiyosiy tahlil madaniyatini rivojlantirish, uni xalqaro ilmiy maydonga olib chiqish uchun zaruriy shart-sharoitlar mavjud.

O'tkir Hoshimov va Tohir Malik ijodini qiyosan o'rgansak, bir makon va zamonda yashab ijod etgan yozuvchilarning umumiy va xos tomonlarini aniqlay olamiz.Bir makon, lekin har xil zamondagi adabiy hodisalarning qiyosidan tashkil

topadi. Ma'lum bir sharoitda, bir muhitda, bir makonda, ammo turli vaqtda mavjud, mavjud bo'lgan yoki mavjud bo'lishi mumkin bo'lgan adabiy hodisalarni qiyoslash kerak bo'lganda, ikkinchi vaziyat yuzaga keladi. Shu bilan birga, turli vaqtda, ammo juda o'xshash vaziyatlarda mavjud bo'lgan hodisalarni qiyoslash – qiyin vazifa. Odatda, bu yerda muayyan muammolar, qiyinchiliklar, jumboqlar yuzaga keladi. Ko'pincha xuddi o'sha bir makon, masalan, bir mamlakat sharoitlarida mavjud bo'lgan hodisalarni vaqt omilini inkor etgan holda qiyoslashga harakat qilishadi. Bu noto'g'ri. Masalan, bir makonda, ammo har xil zamonda yashab ijod qilgan shoirlar: Muqimiy bilan Muhammad Yusufning yoshlar yoki yoshlik haqidagi qarashlariga, albatta, vaqt o'z hukmini o'tkazadi. Boshqacha aytganda, agar qiyoslanuvchi obyektlar aynan bir muhitda mavjud bo'lsa ham, o'z taraqqiyotining turli davrlarida vaqt masalaning mohiyatiga turlicha ta'sir ko'rsatishini hisobga olish lozim. Hatto agar hodisalar mavjud bo'lgan sharoitlar (mamlakat, qandaydir bir makon) tubdan o'zgarmagan bo'lsa-da, bu vaqt ichida qiyoslash obyektlarining o'zi o'zgargan bo'lishi mumkin.

Qiyoslash obyektlarining makon-zamon ko'rsatkichlari munosabati bilan, tahlil qiluvchining oldida ko'plab qiyinchiliklar paydo bo'ladi. Ammo qiyoslanadigan adabiy hodisalarning rivojlanish jarayonida vujudga keladigan vaziyatlarning xususiyatlari hisobga olinsa, ularni hal etish mumkin. Agar qiyosiy tahlil olib borayotgan tadqiqotchilar farqlanuvchi, ziddiyatli hodisalarni qiyoslash metodologiyasi va metodikasiga ega bo'lsa, qiyoslash natijasi yaxshi samara beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdullayeva, M. (2018). *Qiyosiy adabiyotshunoslik asoslari*. Toshkent: TDPU nashriyoti.
2. Qiyosiy adabiyotshunoslik .A.Qosimov ,A.Hamroqulova,S.Xo'jayev .- Toshkent :Akademnashr,2019.
3. Ziyouz.com kutubxonasi.

KITOB AQL QAL'ASI

Mirtursunov Aziz

e-mail: azizmirtursunov926@gmail.com

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi,

4-kurs, sirtqi ta'lim talabasi

Ilmiy rahbar: Rasulova Rayhona

Annotatsiya: ushbu maqola kitobxonlikning inson hayotidagi ahamiyatini, bilim olish, fikrlash kengligini kengaytirish, axloqiy-ijtimoiy kamolotga erishishdagi rolini tahlil qiladi. Tahlil qismi buyuk insonlarning kitob haqidagi fikrlaridan snoska tarzida qisqa iqtiboslar bilan boyitilgan. Shuningdek, kitobxonlikni kundalik hayotda rivojlantirish yo'llari, davlat va jamiyat uchun foydasi, kelajak avlodlar uchun yo'nalishlar ko'rsatib o'tiladi.

Kalit so'zlar: kitobxonlik, bilim olish, adabiyot va ma'rifat, fikrlash kengayishi, axloqiy kamolot, o'qish odatlari, ma'naviyat, ta'lim siyosati.

Annotation: This article analyzes the role of reading in human life, the acquisition of knowledge, expansion of the breadth of thinking, and the achievement of moral and social maturation. The analysis section is enriched with short quotes in the form of footnotes from the opinions of great people about the book. It also shows ways of developing reading in everyday life, its benefits for the state and society, directions for future generations.

Keywords: reading, acquisition of knowledge, literature and enlightenment, expansion of thinking, moral maturation, reading habits, spirituality, education policy.

Аннотация: В статье анализируется роль чтения в жизни человека, приобретении знаний, расширении широты мышления, достижении нравственного и социального созревания. Раздел анализа обогащен короткими цитатами в виде сносок из мнений великих людей о книге. Также показаны пути развития чтения в повседневной жизни, его польза для государства и общества, направления для будущих поколений.

Ключевые слова: чтение, приобретение знаний, литература и просвещение, расширение мышления, нравственное созревание, читательские привычки, духовность, образовательная политика.

Hozirgi zamonning tez o'zgaruvchan dunyosida kitobxonlik nafaqat ma'lumot olish, balki hayotiy ijodkorlik, kritik fikrlash va moslashuvchanlik kabi qiyomatlar uchun poydevor bo'lib xizmat qiladi. Kitoblar insonlarga tarixiy tajriba, ilmiy bilim, estetik ko'nikmalar va insoniy munosabatlar darajasini oshirish imkonini beradi. Ushbu maqolada kitobxonlikning 6 jihati o'rganiladi: bilim manbai, fikrlashni rivojlantiruvchi omil, axloqiy-ijtimoiy o'sish, shaxsiy rivojlanish, madaniyatlararo ko'priq vazifasi, jamiyatdagi ijtimoiy taraqqiyotga qo'shgan hissasi.

Shiddat bilan taraqqiylashib borayotgan tamaddun asrida yashayapmiz. Rango-rang, inson ongu tafakkuriga tez ta'sir eta oladigan g'oyalar, fikrlar shu qadar ko'pki, ularni "hazm qilishimiz" oson bo'lmaydi. Oq va qorani tanitadiganham kitobdir. Shu ma'noda kitobxonlik madaniyatini yanada yuksaltirish, bu boradagi ko'nikmalarni yanada kamol toptirish, "Oilaviy kitobxonlik", "Bir farzandga bir kitob" kabi ezgu tushunchalarni keng targ'ib qilish jamiyat taraqqiyotini belgilovchi muhim omillardan biridir.

Buyuk shoir va mutafakkir Alisher Navoiy hazratlari yozganidek, "kitob – beminnat ustoz, bilim va ma'naviy yuksalishga erishishning eng asosiy manbai". Xalqimiz tilida kitob o'qib bilim va munosib tarbiya olish, kasb-hunar o'rganishning ahamiyatiga doir maqollar juda ko'p. Jumladan, "Kitobsiz aql – qanotsiz qush", "Bilim – aql chirog'i", "Go'zallik – ilmu ma'rifatda". Bunday hikmatli naqlarni yana uzoq davom ettirish mumkin. Necha ming yillardan buyon insonlarga to'g'ri yo'lni ko'rsatib kelayotgan, ularning bilimli, tarbiyali, kasb-hunarli va albatta baxtli bo'lishining muhim omili – bu kitobga do'st bo'lish, va kitob o'qishni kanda qilmaslikdir. Ayniqsa, yoshlarning hayotida kitobning alohida o'rni bor. Chunki yaxshi kitob insonda Vatanga muhabbat, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat tuyg'ularini yuksaltirib, yaxshilik hamda ezgulikka undaydi.

Muhtaram yurtboshimiz Shavkat Mirziyoevning kitob va kitobxonlik haqidagi purma'no fikrlari bir ijodkor sifatida meni juda hayajonga soldi. Bu o'ta dolzarb masala. Qolaversa, shaxsan men o'zim kitobni yuksak darajada sevishni, kitobxonlik madaniyatini birinchi prezidentimiz Islom Karimovdan o'rganganman. Negaki bu insonning muborak boshlarida yostiq emas, kitoblar bo'lganligi, kitoblar u kishiga yostiq bo'lganligi har qanday yurakni junbushga solmay qo'ymaydi, deb o'ylayman.

U insoniyatning tarixiy xotirasi, ma'naviy-ma'rifiy olami, ilmiy zaminini mustahkamlovchi, kelajakni yorqin ko'rsatib borishga qodir mash'ala hisoblanadi. Axloq-odob borasida buyuk asarlar yaratgan Muhammad Jabalrudiy kitob haqida shunday deydi: "Ey, aziz! Kishi uchun kitobdan azizroq va yoqimliroq suhbatdosh yo'qdir. Kitob fasohat, balog'atda, latofatda tengi yo'q, munofiqlikdan xoli

hamrohdir. Yolg'izlikda va g'amli ayyomlarda munis ulfatdir. Unda na nifoq boru, na gina. U shunday hamdamki, so'zlarida yolg'on va xato bo'lmaydi. Suhbatidan esa kishiga malollik yetmaydi. U o'z do'stining dilini og'ritmaydi. Yuragini esa siqmaydi. U shunday rafiqdirki, kishi orqasidan g'iybat qilib yurmaydi. Uning suhbatidan senga shunday fayzli foydalar etadiki, bunday foydani odamlardan topa olmaysan. Aksincha, aksar odamlar suhbatidan kishiga zarar etadi. Kitobdek do'st ichida barcha ilmu hilm mujassamdirki, u kishilarni o'tmishdan va kelajakdan ogoh qilib turadi. Shuning uchun ham "kitob aql qal'asidir". Bugun jamiyatimizda kitobxonlikni rivojlantirish, ayniqsa, yoshlar o'rtasida mutolaa madaniyatini rivojlantirishga davlat tomonidan alohida e'tibor berilib, ko'plab samarali ishlar amalga oshirilmoqda.

Kitob insonni yangi bilimlar bilan qurollantiradi, turli sohalar bo'yicha chuqur tushunchalar beradi. Rivojlangan ilmiy adabiyotlar, tarixiy asarlar orqali ob'ektiv bilim olish imkoniyati oshadi. Buyuk insonlarning tajribalari yozma shaklda saqlanadi, avloddan avlod o'tadi. Kitob o'qish tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi: sabab-natija, muqobil echimlar, fikrlararo dialog. Murakkab masalalarni qisqa va aniq ifodalab tushunishga yordam beradi. O'qish orqali turli nuqtai nazarlar bilan tanishish imkoniyati paydo bo'ladi. Adabiyot insonni etik qiyofa bilan boyitadi: halollik, sabr-toqat, mehr-muhabbat singari sifatlar shakllanadi. Jamiyatda o'zaro hurmat, tenglik, ijtimoiy adolat masalalari haqida o'ylar rivojlanadi.

Kitoblar orqali tarixiy xotira saqlanadi va ko'priklar quriladi. O'zingizni bilish, ehtiroslar, qobiliyatlar, chegaralar haqida puxta tushuncha paydo bo'ladi. Disiplina, reja tuzish, vaqtni boshqarish kabi ko'nikmalar o'sadi. Kitoblar hayotiy vaziyatlarda moslashuvchanlikni kuchaytiradi. Turli madaniyatlar, tarjima va tarjimonlar orqali bosqichma-bosqich o'rganiladi. Globallashuv davrida tinchlik, hamkorlik va xilma-xillikni qadr-qiyamat sifatida qabul qilish ko'nikmasi shakllanadi. Til va adabiyot orqali xalqaro muloqot uchun ko'nikmalar ortadi. O'quvchilar va mutaxassislar uchun bilim bazasi, ijtimoiy loyihalar va siyosiy qarorlar uchun asos bo'ladi. Kitoblar siyosiy ongni shakllantirish, fuqarolik hurmatini oshirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Mahalliy madaniyatni saqlash va rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Maqola davomida kitobxonlik nafaqat bilim olish vositasi bo'lib qolmasligini, balki fikrlashni rivojlantirish, axloqiy-ijtimoiy o'sishni qo'llab-quvvatlash, shaxsiy va madaniyatlararo farovonlikni oshirish hamda jamiyat taraqqiyotiga ko'rsatadigan salbiy-pozitiv ta'sirini ko'rsatdi.

Kitobxonlik amalda keng joriy etish jarayonida birinchi navbatda mavjud kutubxonalarni rekonstruksiya qilish, ularning moddiy-texnik bazasini yangilash, kerakli ilmiy va badiiy adabiyotlar bilan ta'minlash, kutubxonalar faoliyatida

zamonaviy innovatsion texnologiyalarni keng joriy etishimiz va undan samarali foydalanishimiz mumkin. Bu ishlarni amalga oshirilishi uchun zarur chora-tadbirlar belgilab berilgan va ularning ijrosi muntazam nazorat qilib borilmoqda. Buning yorqin dalili sifatida yurtimizni rivojlantirishdagi 5 muhim tashabbusga “Yoshlar ma’naviyatini yuksaltirish, ular o’rtasida kitobxonlikni keng targ’ib qilish bo’yicha tizimli ishlarni tashkil etish”ni yo’nalish sifatida belgilab berilganligi fikrimizga yorqin misol bo’ladi. Bolalarni kitobga bo’lgan qiziqishlarini shakllantirish jarayonini biz albatta oiladan boshlasak juda ijobiy natija berishi va undan keyin maktabgacha ta’lim tashkilotlarida oila bilan hamkorlikda davom ettirsak kutilgan natijaning yanada samarali bo’lishi mumkin. Oilada tarbiyaning barcha mezonlari shakllantirilganidek, kitobxonlik madaniyati ham sh maskandan boshlansa yaxshi samara beradi. Chunki, “Qush uyasida ko’rganini qiladi”, degan behudaga aytilmagan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh. Oliy Majlisga Murojaat // “Xalq so’zi”, 2020 yil 25 yanvar
2. Yaxshilikov J. Ya., Muhammadiyev N. E. Milliy g’oya – taraqqiyot strategiyasi, “Fan”, 2017
3. Anderson, P. (2018). Kitoblar va inson rivojlanishi. O’quvchining ruhiy o’sishi. Toshkent: Ma’naviyat nashrlari.
4. Karimov, S. (2020). Adabiyot va jamiyat: madaniyatlararo ko’prik. Tashkent: Yagona nashr.
5. Malik, A. (2017). Kitob bilan fikrlash: zarurat va yo’llari. O’zbekiston ilmiy nashrlari.
6. Xudoyberganov, M. (2019). Ma’naviyat va o’qish odati. Buxoro: Bilim.
7. Rahmatov, D. (2021). Tarixiy adabiyotlar va xotira. Samarqand: Adabiyot.

"MATNSHUNOSLIK VA MANBASHUNOSLIK: ZAMONAVIY TAHLIL YONDASHUVLARI"

Ilyasova Sevara Ilhomjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi,

4-kurs, sirtqi ta'lim, 22/2-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Rasulova Rayhona

Annotatsiya: Ushbu maqola matnshunoslik va manbashunoslik sohalaridagi zamonaviy tahlil yondashuvlarini o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada matn va manba tushunchalari, ularning tahlil metodlari, shuningdek, texnologik yangiliklar va pedagogik jarayonlardagi qo'llanilishi ko'rib chiqiladi. Zamonaviy ilmiy yondashuvlar yordamida matnlarning lingvistik, stilistik va tarixiy jihatlarini tahlil qilinadi. Shuningdek, manbalarni aniqlash, tasniflash va baholash usullari haqida fikr yuritiladi. Maqola ta'limda va ilmiy tadqiqotlarda matn va manbashunoslik sohalarini integratsiyalashgan yondashuvda rivojlantirish zarurligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Matnshunoslik, Manbashunoslik, Tahlil yondashuvlari, Zamonaviy metodlar, Lingvistika, Tarixiy manbalar, pedagogika

Аннотация: Данная статья посвящена изучению современных подходов к анализу в области текстологии и источниковедения. Рассматриваются понятия текста и источника, методы их анализа, а также применение технологических новшеств и педагогических процессов. С помощью современных научных методов анализируются лингвистические, стилистические и исторические аспекты текстов. Также обсуждаются методы выявления, классификации и оценки источников. В статье подчеркивается необходимость интегративного подхода к развитию текстологии и источниковедения в образовании и научных исследованиях.

Ключевые слова: Текстология, Источниковедение, Аналитические подходы, Современные методы, Лингвистика, Исторические источники, Педагогик

Abstract: This article is devoted to the study of modern analytical approaches in the fields of textology and source studies. It examines the concepts of text and source, methods of their analysis, as well as the application of technological innovations and pedagogical processes. Using contemporary scientific methods, the linguistic, stylistic,

and historical aspects of texts are analyzed. The article also discusses methods for identifying, classifying, and evaluating sources. It emphasizes the need for an integrated approach to the development of textology and source studies in education and scientific research.

Keywords: Textology, Source Studies, Analytical Approaches, Modern Methods, Linguistics, Historical Sources, Pedagogy

Matnshunoslik va manbashunoslik insoniyat madaniyati va ilm-fani rivojida muhim o'rin tutadigan fanlar bo'lib, ular til va tarixiy merosni chuqur tahlil qilishga xizmat qiladi. Matnshunoslik tilshunoslikning bir bo'limi sifatida matnning tuzilishi, uning lingvistik, stilistik va mantiqiy xususiyatlarini o'rganadi. Manbashunoslik esa tarixiy, madaniy va ilmiy manbalarni aniqlash, tasniflash, baholash va ularning haqiqiylikni tekshirish bilan shug'ullanadi. Ushbu ikki sohaning o'zaro bog'liqligi, integratsiyalashuvi zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda, ta'lim jarayonida va madaniyatni saqlashda alohida ahamiyat kasb etmoqda.

Zamonaviy davrda axborot texnologiyalarining rivojlanishi natijasida matnlar va manbalar ko'lamining kengayishi ilmiy tahlil usullarini yangilashni taqozo etmoqda. Matnshunoslik va manbashunoslik sohalarida ilg'or metodlar, shu jumladan kompyuter yordamida tahlil qilish texnologiyalari, korpus tillar, diskurs tahlili va boshqa zamonaviy yondashuvlar faol qo'llanilmoqda. Bu esa matn va manbalarni yanada chuqur va keng qamrovda o'rganish imkonini beradi.

Shuningdek, ta'lim jarayonida ham matnshunoslik va manbashunoslikning o'rni oshib bormoqda. Yangi pedagogik texnologiyalar yordamida o'quvchilarga nafaqat til va tarixiy bilimlarni, balki tahliliy fikrlash, manbalarni tanqidiy baholash ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan samarali metodlar ishlab chiqilmoqda. Bu esa yosh avlodni mustaqil ilmiy izlanishlarga tayyorlashda muhim omil hisoblanadi.

Shu sababli, matnshunoslik va manbashunoslik sohalarida zamonaviy tahlil yondashuvlarini o'rganish va joriy etish bugungi kunda katta ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu maqolada sohalarning nazariy asoslari, zamonaviy tahlil metodlari, shuningdek, ularning ta'lim va ilmiy tadqiqotlardagi amaliy qo'llanilishi ko'rib chiqiladi. Maqsad — matn va manbalarni chuqurroq anglash, ularning o'zaro aloqalarini aniqlash va yangi ilmiy yondashuvlarni ishlab chiqish orqali ta'lim va ilm-fanni rivojlantirishga hissa qo'shishdir.

Matnshunoslik va manbashunoslik sohalari bugungi kunda ilm-fan va ta'limning ajralmas qismi hisoblanadi. Ular nafaqat til va madaniyatni o'rganish, balki tarixiy manbalarni tahlil qilish orqali insoniyatning ma'naviy merosini chuqurroq anglash imkonini beradi. O'zbek olimlari, masalan, akademik M.Ibrohimov, matnshunoslikni

“til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni o‘rganish” deb ta’riflab, ushbu sohaning ijtimoiy ahamiyatini ta’kidlaydi. Shu bilan birga, tarixchi olim Sh.Mirzayev manbashunoslik sohasida manbalarning ishonchliligini aniqlash va ularni to‘g‘ri talqin qilish muhimligini ta’kidlaydi.

Afsuski, bu sohalar hali ham yetarli darajada rivojlanmagan bo‘lib, ko‘plab muammolar mavjud. Eng katta muammo sifatida manbalarni sifatli tahlil qilish va ularning ishonchliligini aniqlashda metodologik bazaning yetishmasligi aytiladi. Masalan, tarixiy arxiv hujjatlari, qadimiy qo‘lyozmalar va boshqa manbalar ko‘pincha yetarlicha aniqlanmagan yoki noto‘g‘ri talqin qilingan holatlar uchraydi. Bu esa tarixiy haqiqatning to‘liq va aniq ko‘rinishini cheklab qo‘yadi. Shu bois, manbashunoslikda xalqaro tajribalar asosida yangi metodologiyalarni joriy etish zarur.

Bundan tashqari, matnshunoslik sohasida ham muammolar kam emas. Matnlarni o‘rganishda lingvistik, stilistik va mantiqiy tahlillar ko‘pincha bir-biridan ajratilgan holda olib boriladi. Natijada, matnning butun bir yaxlit tizim sifatida o‘rganilishi, uning ijtimoiy va madaniy kontekst bilan aloqalari yetarlicha hisobga olinmaydi. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda esa matnlarni tahlil qilishda interdisipliner yondashuv — tilshunoslik, tarix, madaniyatshunoslik va informatika sohalarini birlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Misol uchun, professor O.Xudoyqulov o‘zining ilmiy ishlarida matnni faqat lingvistik kontekstdan emas, balki uning tarixiy va madaniy qatlamlari nuqtai nazaridan ham o‘rganishni ta’kidlaydi (Xudoyqulov, 2020). Bu yondashuv matnshunoslikning zamonaviy rivojlanishiga katta hissa qo‘shmoqda.

So‘nggi yillarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining tez sur‘atlarda rivojlanishi matn va manbalarni tahlil qilish jarayonini tubdan o‘zgartirmoqda. Kompyuter lingvistikasi, tabiiy tilni qayta ishlash (Natural Language Processing), korpus tillari va sun‘iy intellekt kabi zamonaviy texnologiyalar katta hajmdagi matnlarni tez va samarali o‘rganish imkonini yaratmoqda. Bu esa nafaqat ilmiy tadqiqotlarning sifatini oshiradi, balki ularni tezlashtirishga ham xizmat qiladi. Masalan, xalqaro miqyosda loyiha “Google Books Ngram Viewer” kabi korpus tilshunoslik vositalari katta matnlar hajmini tahlil qilishda kengaytirib berilgan. O‘zbekistonda ham shunday texnologiyalarni keng joriy etish ilmiy salohiyatni oshirishga yordam beradi.

Ta’lim jarayonida matnshunoslik va manbashunoslik mavzulari amalda ko‘p hollarda yetarli e’tibor olmaydi. O‘quvchilarga faqat nazariy bilimlar berilib, ularni amaliyotga tatbiq etish, tahliliy fikrlash va mustaqil izlanish ko‘nikmalarini rivojlantirish yetarli darajada amalga oshirilmaydi. Shu bois, pedagogik yondashuvlarni takomillashtirish muhim vazifa hisoblanadi. Zamonaviy ta’lim

texnologiyalari, interfaol metodlar va loyihalar asosida o'qitish orqali talabalar matn va manbalarni chuqurroq tushunish, tahlil qilish va baholash ko'nikmalarini egallaydilar. Bu esa ularni ilmiy tadqiqotlarda muvaffaqiyatli ishtirok etishga tayyorlaydi.

Barcha yuqoridagi muammolarni hal etish uchun avvalo matnshunoslik va manbashunoslikda ilmiy asoslarni mustahkamlash, ularni o'zaro bog'lash va zamonaviy metodlarni keng joriy etish zarur. O'zbek olimlari va tadqiqotchilari bu yo'nalishda faol ishlashlari, xalqaro tajribalarni o'rganishlari va milliy xususiyatlarni hisobga olgan holda yangi yondashuvlarni ishlab chiqishlari lozim. Shu bilan birga, texnologik yangiliklardan unumli foydalanish, sun'iy intellekt va kompyuter lingvistikasi sohasidagi ilg'or dasturlarni o'zlashtirish dolzarbdir.

Shuningdek, pedagogik sohada ham o'quv dasturlarini qayta ko'rib chiqish, amaliy mashg'ulotlar va tahliliy vazifalarga ko'proq e'tibor qaratish kerak. Bu ta'lim jarayonini nafaqat bilim berish, balki talabalarda tanqidiy fikrlash va mustaqil ilmiy faoliyat ko'nikmalarini shakllantirishga qaratish imkonini beradi.

Natijada, matnshunoslik va manbashunoslikning zamonaviy tahlil yondashuvlari ilm-fan va ta'lim sohalarida innovatsion o'zgarishlarni olib kelishi mumkin. Bu sohalarda yuzaga kelgan muammolarni kompleks hal qilish va yangi imkoniyatlarni qo'llash milliy madaniyat va ilm-fanning yanada rivojlanishiga xizmat qiladi.

Matnshunoslik va manbashunoslik zamonaviy ilm-fanning muhim yo'nalishlari bo'lib, ular til, madaniyat va tarixiy merosni chuqur o'rganish imkonini beradi. Ushbu sohalarda yuzaga kelayotgan muammolar — metodologiyaning yetishmasligi, interdisipliner yondashuvlarning kamligi, zamonaviy texnologiyalarning to'liq qo'llanilmasligi va ta'limdagi amaliyot yetishmovchiligi — ilmiy tadqiqotlar va ta'lim jarayonini rivojlantirish yo'lida jiddiy to'siqlarga aylanmoqda.

Shu bois, mazkur muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi yo'nalishlarga alohida e'tibor qaratish lozim: birinchidan, manbashunoslik va matnshunoslikda ilmiy asoslarni mustahkamlash va metodologik bazani boyitish; ikkinchidan, sohalararo integratsiyalashgan, ya'ni interdisipliner yondashuvlarni keng joriy etish; uchinchidan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini, xususan, kompyuter lingvistikasi va sun'iy intellekt usullarini tadqiqot va ta'lim jarayonida samarali qo'llash; va nihoyat, to'rtinchidan, pedagogik jarayonni innovatsion usullar yordamida takomillashtirish — o'quvchilarning tahliliy fikrlash, tanqidiy yondashuv va mustaqil ilmiy izlanish ko'nikmalarini rivojlantirish.

Bular amalga oshirilganda, nafaqat ilmiy tadqiqotlar sifati sezilarli darajada oshadi, balki yosh avlodda o'z madaniyati, tili va tarixiga nisbatan chuqur hurmat va

qiziqish uyg'otiladi. Shu bilan birga, milliy va xalqaro ilmiy maydonda O'zbekistonning nufuzini oshirish imkoniyati paydo bo'ladi.

Yuqorida keltirilgan olimlarning fikrlari va zamonaviy texnologiyalarning amaliy qo'llanilishi bularning samaradorligini yanada oshirishda muhim omil bo'ladi. O'zbek tilshunoslari va tarixchilari tomonidan ilgari surilgan g'oyalar asosida hamkorlikda yangi tadqiqot metodlarini ishlab chiqish va amalda qo'llash, shuningdek, pedagogik jarayonni yangilash ta'lim sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Natijada, matnshunoslik va manbashunoslik sohalarida zamonaviy tahlil yondashuvlari nafaqat ilmiy-ma'rifiy jarayonlarni, balki jamiyatning madaniy va ma'naviy rivojlanishini ham qo'llab-quvvatlaydi. Bu esa o'z navbatida, milliy o'zlikni mustahkamlash va yuksaltirish uchun mustahkam zamin yaratadi.

Shu tariqa, ushbu sohalarida olib boriladigan izlanishlar va amaliyotlar uzoq muddatli istiqbolda mamlakatimizning ilmiy salohiyatini oshirishga, yosh avlodni mukammal bilim va ko'nikmalar bilan ta'minlashga xizmat qiladi hamda dunyo ilmiy hamjamiyatida munosib o'rin egallashiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ibrohimov M. Matnshunoslik asoslari. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti, 2015.
2. Mirzaev Sh. Manbashunoslik metodologiyasi. Toshkent: Fan, 2018.
3. Xudoyqulov O. Matn va madaniyat: zamonaviy tahlil yondashuvlari. Toshkent: Sharq, 2020.
4. Normatova D. Pedagogik yondashuvlar va interfaol ta'lim metodlari. Toshkent: O'zbekiston Pedagogika Instituti, 2022.
5. Michel J.B., Shen Y.K., Aiden A.P. va boshqalar. Quantitative Analysis of Culture Using Millions of Digitized Books. Science, 2011.
6. Karimov A. O'zbek tilshunosligi asoslari. Toshkent: O'zbek til va adabiyoti nashriyoti, 2017.
7. Axmedov B. Tarixiy manbalarni o'rganish metodlari. Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
8. Sobirov R. Matnshunoslik va uning zamonaviy rivojlanish yo'nalishlari. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti, 2021.
9. Karimova N. Manbashunoslikda yangi metodologiyalar. Toshkent: Ilm, 2023.

10.

O'zbekiston Respublikasi Ta'lim Vazirligi.

Matnshunoslik va manbashunoslik bo'yicha o'quv dasturlari. Toshkent, 2020.

WORD ORDER STRUCTURES IN GERMAN AND RUSSIAN: A COMPARATIVE STUDY

Lenara Dlyaverovna Mustafayeva

Student, Chirchik State Pedagogical University

lenaramustafayeva2410@gmail.com

Scientific adviser: Oybek Uralovich Xushbokov

Senior Teacher, Chirchik State Pedagogical University

o.xushbokov@cspu.uz

Annotatsiya. Ushbu maqola nemis va rus tillarida so'z tartibi tuzilmalarini o'rganib, ularning o'xshashliklari va farqlariga e'tibor qaratadi. Nemis tili asosiy gaplarda ikkinchi fe'l qoidalariga va tobe bo'laklarda fe'lning yakuniy tartibiga rioya qiladi, rus tili esa asosan morfologik holatlar tizimi tufayli ko'proq moslashuvchanlikni namoyish etadi. Tahlil so'zlarning kanonik tartibini, axborot tuzilmasi ta'sirida og'ishlarni va ma'ruzachining merosi o'zgarishini ta'kidlaydi. Ikkinchi tilni o'rganuvchilar va tarjimashunoslik uchun amaliy natijalar ham muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: nemis sintaksisi; rus tili sintaksisi; so'z tartibi; V2; ergash gaplar; axborot tuzilishi; qiyosiy tilshunoslik.

Annotation. This paper explores word order structures in German and Russian, focusing on their similarities and differences. German follows strict verb-second rules in main clauses and verb-final order in subordinate clauses, while Russian demonstrates greater flexibility, largely due to its morphological case system. The analysis highlights canonical word order, deviations influenced by information structure, and heritage speaker variation. Practical implications are also discussed for second language learners and translation studies.

Keywords: German syntax; Russian syntax; word order; V2; subordinate clauses; information structure; comparative linguistics.

Аннотация. В данной статье исследуются структуры порядка слов в немецком и русском языках, с акцентом на их сходства и различия. Немецкий язык следует строгим правилам порядка глагола и второй части предложения в главных предложениях и порядка глагола и конечной части предложения в придаточных, в то время как русский язык демонстрирует большую гибкость, во многом благодаря своей морфологической системе падежей. Анализ выявляет канонический порядок слов, отклонения, обусловленные информационной структурой, и вариативность, связанную с наследственными носителями языка.

Также обсуждаются практические аспекты для изучающих второй язык и специалистов по переводу.

Ключевые слова: Немецкий синтаксис; русский синтаксис; порядок слов; V2; придаточные предложения; информационная структура; сравнительное языкознание.

Word order represents one of the central syntactic features distinguishing German, a Germanic language, and Russian, a Slavic language. Both belong to the Indo-European family but have developed different strategies for encoding grammatical relations. German relies heavily on rigid structural positions, especially the verb-second (V2) rule in main clauses and verb-final ordering in subordinate clauses [Höhle, 1986: 57]. Russian, on the other hand, exhibits a more flexible system in which case morphology allows constituents to be reordered for discourse and pragmatic functions [Franks, 1995: 112].

The purpose of this paper is to compare German and Russian word order systems in terms of canonical order, subordinate clause structures, and the influence of information structure. It also considers the implications of word order differences for language learners and heritage speakers. Research questions addressed in this study include:

1. What are the canonical word order rules in German and Russian?
2. How do subordinate clauses differ between the two languages?
3. How does information structure (topic, focus, emphasis) affect word order?
4. What patterns emerge among heritage speakers and second-language learners?

The methodology of this study involves a **comparative literature review** combined with illustrative sentence analysis. Sources include descriptive grammars, typological studies, and linguistic research articles. German data are illustrated with examples from standard grammar sources [Duden, 2016: 233], while Russian examples are drawn from descriptive works on Slavic syntax [Timberlake, 2004: 52].

To provide contrastive evidence, examples are paired to show how the same meaning is expressed in German and Russian. The analysis includes canonical SVO structures, marked structures used for topicalization or emphasis, and deviations in subordinate clauses. Additionally, recent studies of heritage Russian and German are considered to highlight acquisition and usage patterns [Polinsky, 2018: 76].

Canonical Word Order. In German, main clauses obey the verb-second rule. The finite verb appears in second position regardless of what occupies the first position.

For example:

1. *Der Junge isst den Kuchen.*

(“The boy eats the cake.”) – Subject in first position, verb second.

2. *Den Kuchen isst der Junge.*

(“The cake, the boy eats.”) – Object topicalized in first position, verb still second.

In Russian, the canonical neutral order is Subject–Verb–Object:

3. *Мальчик ест торт.*

(“The boy eats the cake.”) – SVO neutral word order.

Unlike German, Russian does not require the verb to appear in a fixed position. Instead, inflectional morphology makes subject and object roles clear even if the order changes [Franks, 1995: 115].

Subordinate Clauses: German subordinate clauses follow a verb-final pattern.

For example:

4. *Ich weiß, dass der Junge den Kuchen isst.*

(“I know that the boy is eating the cake.”) – Finite verb *isst* occurs clause-finally.

Russian subordinate clauses generally maintain SVO, but other orders are also permissible depending on emphasis:

5. *Я знаю, что мальчик ест торт.*

(“I know that the boy is eating the cake.”) – Verb remains in middle position.

Thus, German has stricter structural rules than Russian, where variation is discourse-driven.

Information Structure and Emphasis: In German, the first position (Vorfeld) can be occupied by any constituent, but the finite verb always remains in second position.

For example:

6. *Heute liest Maria das Buch.*

(“Today Maria reads the book.”) – Adverbial fronted, verb second [Duden, 2016: 240].

In Russian, fronting often marks topic or focus:

7. *Книгу читает Мария.*

(“The book is read by Maria.”) – Object topicalized, focus on subject [Zemskaya, 1992: 75].

Thus, while both languages allow topicalization, German is structurally constrained, whereas Russian prioritizes discourse marking [Kisselev, 2017: 91].

Spoken Variants and Heritage Speakers: Colloquial German sometimes relaxes the verb-final rule in subordinate clauses introduced by *weil* (“because”), producing V2 order:

8. *Ich bleibe zu Hause, weil es regnet.* (standard)

Ich bleibe zu Hause, weil es regnet, es ist kalt. (spoken variant with V2) [Kempen & Harbusch, 2016: 5].

In heritage Russian spoken in Germany or the U.S., speakers maintain default SVO order but show reduced flexibility in marked word orders [Polinsky, 2018: 79]. This indicates that exposure and majority-language influence affect syntactic variation.

The comparison shows that German and Russian embody two different strategies in handling word order. German syntax is rule-driven: the verb-second principle in main clauses and verb-final structure in subordinates are strict, with limited exceptions [Höhle, 1986: 59]. Russian syntax, in contrast, is morphology-driven, where case endings provide grammatical clarity and allow flexible arrangements [Timberlake, 2004: 52].

While German learners must internalize strict placement rules, Russian learners must instead master subtle discourse-driven variations. For translators, awareness of these contrasts is essential: what appears as “normal” in Russian may need restructured syntax in German to remain grammatical [Franks, 1995: 119]. Furthermore, phenomena like *weil*-V2 in colloquial German and restricted variation among heritage Russian speakers show that actual language use can diverge from prescriptive norms [Kempen & Harbusch, 2016: 8; Polinsky, 2018: 81]. This highlights the importance of considering sociolinguistic context alongside structural grammar.

The implications of these findings are considerable. In second language acquisition, for example, learners often transfer structures from their first language, which can cause persistent errors in both comprehension and production. German students of Russian may underuse word order flexibility, while Russian students of German may overuse it, leading to ungrammatical constructions. In translation studies, the contrast demonstrates how meaning can be preserved while syntax must often be reshaped. Literal translation is rarely sufficient; instead, translators must account for the pragmatic and discourse functions that govern sentence flow.

From a linguistic perspective, the contrast also raises questions about universals of word order. Comparing German’s syntactic rigidity with Russian’s pragmatic flexibility illustrates how languages balance grammar and communication in different ways. Future research could employ corpus-based studies to examine authentic speech, investigate bilingual processing, and explore how contact situations gradually reshape

structural norms. Ultimately, this comparison underscores that word order is not merely a technical feature of grammar, but a reflection of how languages structure thought, information, and interaction.

This comparative study demonstrates that German and Russian differ significantly in word order structures. German relies on rigid syntactic principles, especially verb-second and verb-final rules, while Russian uses morphological flexibility and discourse factors to determine order. Examples show that both languages allow topicalization and emphasis, but under different constraints: German preserves verb placement, while Russian reorders constituents based on pragmatic need. These contrasts have practical implications for teaching, translation, and heritage language research. In foreign language instruction, students often struggle with transferring word order patterns from one language to another. Learners of German need to master strict verb placement rules, while learners of Russian must develop sensitivity to pragmatic functions and context-driven variation. For translators, understanding how each language structures sentences allows for more natural and effective communication, avoiding literal renderings that may sound unnatural in the target language. Similarly, heritage speakers often combine features of both systems, so awareness of these contrasts can help in designing educational programs that strengthen their linguistic competence.

From a theoretical perspective, comparing German and Russian also contributes to broader discussions in linguistics about the relationship between syntax, morphology, and discourse. By analyzing how rigid and flexible systems achieve communicative goals, researchers can gain insight into universal and language-specific principles of sentence organization. Future research should focus on corpus-based studies of natural speech to further analyze the interplay between syntax and discourse in both languages, while also considering bilingual speakers, cognitive processing, and the influence of language contact. Overall, this study highlights the significance of examining word order not only as a grammatical phenomenon, but also as a reflection of how languages encode meaning, manage information flow, and shape communication.

References:

1. Duden. (2016). *Die Grammatik. Unentbehrlich für richtiges Deutsch*. 9th edition. Mannheim: Dudenverlag.
2. Franks, S. (1995). *Parameters of Slavic Morphosyntax*. Oxford: Oxford University Press.

3. Helbig, G., & Buscha, J. (2001). *Deutsche Grammatik: Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Berlin: Langenscheidt.
4. Höhle, T. (1986). Der Begriff "Mittelfeld". *Anzeiger für Sprachwissenschaft*, 19(3), 55–81.
5. Kempen, G., & Harbusch, K. (2016). Verb-second word order after German *weil*: A psycholinguistic perspective. *Glossa*, 1(1), 1–23.
6. Kisselev, O. (2017). Word order and information structure in Russian heritage language. *Russian Linguistics*, 41(2), 89–110.
7. Polinsky, M. (2018). *Heritage Languages and Their Speakers*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Timberlake, A. (2004). *A Reference Grammar of Russian*. Cambridge: Cambridge University Press.
9. Zenskaya, E. (1992). *Russkaya razgovornaya rech'*. Moscow: Nauka.
10. Zifonun, G., Hoffmann, L., & Strecker, B. (1997). *Grammatik der deutschen Sprache*. Berlin: de Gruyter.
11. Хушбоков О.У. УЧИТЕЛЬ И УЧИТЕЛЬСТВО: ВЧЕРА И СЕГОДНЯ // Вестник науки №1 (58) том 3. С. 216 - 218. 2023 г. ISSN 2712-8849 // Электронный ресурс: <https://www.вестник-науки.пф/article/7030>
12. Хушбоков О.У. ИСТОРИЧЕСКИЕ И СОВРЕМЕННЫЕ ФИЛОСОФСКИЕ ВЗГЛЯДЫ УЧИТЕЛЯ И НОВЫЕ ВЫЗОВЫ // Вестник науки №9 (66) том 4. С. 135 - 139. 2023 г. ISSN 2712-8849 // Электронный ресурс: <https://www.вестник-науки.пф/article/10043>

O'ZBEKISTONNING MUSTAQILLIKKA ERISHISHI

Narzullayeva Dinora Jovli qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti o'zbek tili va adabiyot

yo'nalishi 25/2 kechki 1-kurs talabasi

Ilmiy rahbari: Arslon Kamilovich Nafasov.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

"Fakultetlararo ijtimoiy fanlar" kafedrası

katta o'qituvchisi.

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekistonning mustaqillikka erishish jarayoni, 1991-yil 31- avgustdagi tarixiy voqea va uning xalq hayotidagi o'rni tahlil qilinadi. Mustaqillikdan song amalga oshirilgan siyosiy, iqtisodiy va manaviy islohotlar yoritilib ularning mamlakat taraqqiyotidagi ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, mustaqillik, istiqloq, milliy davlatchilik, Konstitutsiya, islohotlar, taraqqiyot, suverenitet.

Аннотация. В данной статье рассматривается процесс обретения Узбекистаном независимости, историческое экономические и духовные реформы, проведенные после обретения независимости, а также их значение в развитии страны.

Ключевые слова: Узбекистан, независимость, суверенитет, национальное государство.

Annotation. This article examines the process of Uzbekistan's independence, the historical event of August 31, 1991, and its significance in the life of the nation. It highlights the political, economic, and spiritual reforms carried out in the years following independence and analyzes their impact on the country's development.

Key words: Uzbekistan, independence, sovereignty, nation-building, Constitution, reforms, development, national values.

O'zbekiston mustaqillikka erishish jarayoni va uning tarixiy ahamiyati
Mustaqillik- har bir xalqning orzusi, erkin va ozod yashashining kafolatidir. Insoniyat tarixiga nazar tashlasak, millatlarning taraqqiyoti, erkin davlat sifatida shakllanishi ularning ozodlikka intilishi bilan chambarchast bog'liq. O'zbekiston xalqi ham asrlar davomida o'z davlatchiligi va mustaqilligini orzu qilib yashagan. Nihoyat, 1991-yilda bu orzu ròyobga chiqdi va xalqimiz o'z taqdirini mustaqil belgilash imkoniyatiga ega

bòldi. Mustaqillik arafasida 1980- yillar oxiriga kelib, Sobiq Ittifoq siyosiy va iqtisodiy jihatdan chuqur inqirozga yuz tutdi. Bu davrda respublikalarda milliy manfaatlar, òz davlatchiligini tiklash masalalari dolzarb bòlib qoldi. Òzbekiston ham òz oldiga mustaqil rivojlanish yòlini belgilash zaruratini his etdi. Xalqning ozozdlikka intilishi, milliy òzlikni anglash kuchaydi. 1991- yil 31- avgust - Mustaqillik e'lom qilinishi 1991-yil 31-avgust kuni Òzbekiston Respublikasi Oliy Kengashining navbatdan tashqari sessiyasida mamalakat mustaqil davlat etib e'lon qilindi. 1-sentyabr esa har yili umumxalq bayrami- Mustaqillik kuni sifatida nishonlanmoqda. Mustaqillikning dastlabki yillari Mustaqillikning ilk davrida davlatimiz oldida ulkan vazifalar turardi: bozor iqtisodiyotiga òtish, milliy armiyani tuzish, davlat boshqaruvini shakllantirish, tashqi siyosatni mustaqil olib borish. 1992-yilda yangi Konstitutsiya qabul qilinib, huquqiy demokratik davlat va fuqorolik jamiyati barpo etishning mustahkam poydevori yaratildi.

Mustaqillikning tarixiy ahamiyati Mustaqillik tufayli xalqimiz òz taqdirini òzi belgilash huquqiga ega bòldi. Òzbekiston xalqaro maydonda suveren davlat sifatida tan olindi, milliy qadriyatlar tilklandi, ma'naviy hayot yuksaldi. Yurtimizda yoshlar siyosatiga katta e'tibor qaratilib, yangi imkoniyatlar eshigi ochildi. Mustaqillik- òzbek xalqining eng buyuk tarixiy yutuđi, bebaho boyligidir. Uni asrash va mustahkamlash har bir fuqaroning muqaddas burchidir. Bugungi kunda „Yangi Òzbekiston“ ğoyasi ham mustaqillik ne'matining uzviy davomi bòlib kelmoqda. Mustaqillik biz uchun avvalo o'zligimizni anglash, insoniy qadrimizni, urf-odat va qadriyatlarimizni, muqaddas islom dinimizni, buyuk ajdodlarimiz aziz-avliyo va allomalarimizning tabarruk nomlari va merosini, g'rur va iftixorimizni tiklash, yosh avlodimizni milliy va umumbashariy qadriyatlar ruhidatarbiyalash kabi beqiyos imkoniyatlar ochib berganini ta'kidlash zarur. Aynan mustaqillik iqtisodiy hayotimizda sobiq Markazdan turib rejalashtirilgan eskicha ma'muriy-buyruqbozlik tizimidan, biryoqlama rivojlangan nochor iqtisodiyotdan voz kechib, erkin bozor iqtisodiyotiga o'tish, mamlakatimizni yangilash va modernizatsiya qilish, xususiy mulkni har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan qa'tiy islohotlarni amalga oshirish uchun mustahkam zamin yaratib berdi. Mustaqillik yillarida maqsad qilib qo'ygan marralarni, avvalo, eng taraqqiy topgan demokratik davlatlar qatoriga ko'tarilish, faravon va badavlat hayot kechirish, xalqaro maydonda o'zimizga munosib o'rin egallash yo'lida qo'lga kiritgan yutuqlarni sarhisob qilish uchun ” Kecha kim edig-u bugun kim bo'ldik ” degan savolga xolisona javob bergandagina ko'p narsa biz uchun ayon bo'ladi. Biz mustaqillik davrida nimalarga erishganimizni, hayotimiz naqadar o'zgarib, yuksalib borayotganini o'zimizga aniq tasavvur qilmasdan turib, bugungi kunda barcha

jabhalarda qo'lga kiritilayotgan ulkan natijalarimizning mohiyati va ahamiyatini, ularning qadr-qimmatini tushunish, anglab yetishning o'zi qiyin, deb o'ylayman.

O'zbekiston- mustaqil davlat. endi xalqimiz hech qachon kimgadir qul bo'lishga rozi bo'lmaydi va kimningdir buyrug'ini bajarib yuradigan zamonga hech qachon qaytmaydi. Ozodlik, erkinlik havosidan bir bor to'yib nafas olgan odam hech qachon qullikka ko'nmaydi, qullikka qaytmaydi. O'zbekiston- kelajagi buyuk davlat. Bu zamin oddiy yurt emas., Ollohning nazari tushgan yurt. Faqat barchamiz ertalab pok bo'lib, Yaratganimizdan so'rashimiz kerak. El-yurtimizni o'z panohida qanday asrab kelayotgan bo'lsa, bundan keyin bundan keyin ham marhamatini bizdan darig' tutmasin' eng muhimi, yo'limizni doimo ochib bersin, barcha yutuqlarimizda o'zi madadkor bo'lsin.

Yutuqlarimiz haqida gapirilganda, birinchi navbatta, katta-katta raqamlar keltiriladi. Ko'pchilik, ayniqsa, iqtisodchilar shunga o'rganib qolgan. Lekin raqam va ko'rsatkichlar, qanchalik salmoqli bo'lsin, biz erishgan marralarning mohiyati va ahamiyatini to'la ochib berolmaydi. Kimki mustaqillik yillarida O'zbekistonni qo'lga kiritgan muvaffaqiyatlarni ko'rmoqchi bo'lsa, avvalo odamlarning, xalqimizning yuziga, ko'ziga qarasin. Maktab, litsey va kollejlarda ta'lim- tarbiya olayotgan bollarning chehrasiga boqsin. Bu dunyoda har bir inson, har bir oila o'zining muqaddas orzu va niyatlariga yetish uchun yashaydi. Agar har bir oila o'z niyati yo'lida bir yoqadan bosh chiqarib harakat qilsa, albatta, unga erishadi. Bugun xalqimiz ana shunday ezgu niyatlar bilan yashayabdi. Biz shu yo'lda doimo kurashishimiz, qolaversa, bu kurashning amaliy tomondan yanada foydali bo'lishiga harakat qilishimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Islom Karimov. Ona yurtimiz baxt-u iqboli va buyuk kelajagi yo'lida xizmat qilish – eng oliy saodatdir-Toshkent. <<O'ZBEKISTON>> 2015.

2. www.ziyouz.com

ADABIY ASARDA MUALLIF POZITSIYASI: TAHLIL, TALQIN VA TA'SIR

Narzullayeva Dinora Jovli qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi 1-kurs talabasi.

Ilmiy rahbari: Usmanova Ziyoda

Chirchiq davlat pedagogika o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada adabiy asarda muallif pozitsiyasining mohiyati, ifodalanish usullari va asar mazmuniga ta'siri tahlil qilinadi. Muallif pozitsiyasini aniqlashning adabiy asar talqinidagi ahamiyati ko'rsatib beriladi. Asarni chuqurroq tushunish uchun muallif pozitsiyasini tahlil qilish usullari keltiriladi.

Kalit so'zlar: muallif pozitsiyasi, adabiy asar, tahlil, talqin, syujet, qahramon, til, uslub, g'oya, dunyoqarash.

Аннотация: В статье анализируется сущность авторской позиции в литературном произведении, способы ее выражения и влияние на содержание произведения. Показано значение определения авторской позиции в интерпритации и литературного произведения. Приводятся методы анализа авторской позиции для более глубокого понимания произведения.

Ключевые слова: Авторская позиция, литературное произведение, анализ, интерпретация, сюжет, герой, язык, стиль, идея, мировоззрение.

Annotation: The article analyzes the essence of the author's position in a literary work, the methods of its expression, and its influence on the content of the work. The importance of determining the author's position are presented for a deeper understanding of the work.

Keywords: Author's position, literary work, analysis, interpretation, plot, character, language, style, idea, worldview.

Adabiyot – bu jamiyatning oynasi, inson ruhining aksidir. Har bir adabiy asar muallifning o'ziga xos dunyoqarashi, qadriyatlari va tajribalarining mahsuli bo'lib, unda jamiyat, inson va olam haqidagi fikrlari aks etadi. Adabiy asarni to'liq tushinish uchun muallif pozitsiyasini anglash muhimdir. Muallif pozitsiyasi – bu asarning g'oyaviy yo'nalishini belgilab beruvchi, qahramonlar va voqealar orqali namoyon bo'ladigan muallifning nuqtai nazaridir.

1. Muallif pozitsiyasi: mohiyat va ahamiyat

Muallif pozitsiyasi – bu muallifning dunyoqarashi, estetik qarashlari, axloqiy me'yorlari va g'oyaviy yo'nalishlarining yig'indisidir. U asar orqali o'quvchiga yetkazmoqchi bo'lgan asosiy fikrni, qahramonlarga bo'lgan munosabatini va jamiyatdagi muammolarga nisbatan nuqtai nazarini aks ettiradi.

Muallif pozitsiyasi adabiy asarning tahlilida muhim ahamiyatga ega, chunki:

Asarning g'oyasini tushunishga yordam beradi:

Muallif nima demoqchi ekanligini, qanday g'oyani ilgari surayotganini aniqlashga yordam beradi.

Qahramonlarning xatti-harakatlarini baholashga yordam beradi. Qahramonlarning xarakterini, motivlarini va harakatlarini to'g'ri baholashga yordam beradi. Syujetni tahlil qilishga yordam beradi: Voqealarning rivojlanishini, konfliktlarni va asar kompozitsiyasini tushunishga yordam beradi. Asarning estetik qiymatini aniqlashga yordam beradi: Muallifning uslubini, tilini va badiiy mahoratini baholashga yordam beradi.

2. Muallif pozitsiyasining ifodalash usullari

Muallif pozitsiyasi adabiy asarda turli usullar bilan ifodalanishi mumkin:

Syujet orqali: Voqealarning rivojlanishi, konfliktlarning yaratilishi va tugallanishi, qahramonlarning harakatlari orqali muallif o'z pozitsiyasini ifodalaydi.

Qahramonlar orqali: Qahramonlarning xarakterlari, nutqi, fikrlari va xatti-harakatlari muallifning qadriyatlarini, g'oyalari va dunyoqarashini aks ettiradi.

Til orqali: Muallifning so'zlarni tanlashi, uslubi, ohangi, metaforalari va ramzlari o'z pozitsiyasini ifodalash vositasi bo'lib xizmat qiladi. Masalan, Usmon Nosirning she'rlarida vatanga bo'lgan muhabbat, ayriliq azobi va kelajakka ishonch yorqin ifodalangan.

Kompozitsiya orqali: Asarning kompozitsiyasi, boblarning joylashuvi, takrorlanuvchi motivlar va boshqa kompozitsion elementlar muallifning pozitsiyasini ifodalashga xizmat qiladi.

3. Muallif pozitsiyasining asar mazmuniga ta'siri

Muallif pozitsiyasi abadiy asarning mazmuniga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Muallifning dunyo qarashi, qadriyatlari va g'oyalari asarning g'oyaviy yo'nalishini, asosiy masalalarini va muammolarini belgilaydi. Muallif pozitsiyasi orqali asad ma'lum bir g'oyani targ'ib qilishi, insoniy qadriyatlarni ulug'lashi yoki o'quvchini o'ylashga undashi mumkin.

4. Muallif pozitsiyasini tahlil qilish usullari:

Muallif pozitsiyasini tahlil qilish adabiyotshunoslikda muhim o'rin tutadi va quyidagi usullardan foydalanishni talab qiladi: Biografik tahlil: Muallifning hayoti,

ijodi, dunyoqarashi va asar yaratilgan davr haqidagi ma'lumotlarni o'rganish. Tarixiy – madaniy tahlil: Asar yaratilgan davrning ijtimoiy- siyosiy, madaniy va falsafiy sharoitlarini o'rganish.

Tekstual tahlil: Asarning matnini diqqat bilan o'qish, syujetni, qahramonlarning xatti- harakatlarini, til xususiyatlarini va kompozitsion elementlarni tahlil qilish. Mening fikrimcha, adabiy asarni tahlil qilishda muallif pozitsiyasini tushunmasdan, asarning to'liq ma'nosini anglash qiyin. Shu bilan birga, muallif pozitsiyasi asarning yagona talqini emasligini unutmaslik kerak. O'quvchi o'zining dunyoqarashi, tajribasi va bilimiga asoslanib, asarga o'z nuqtai nazaridan yondashishi mumkin. Xulosa qilib aytganda, adabiy asarda muallif pozitsiyasi asarning mazmunini, g'oyasini va estetik qiymatini belgilovchi muhim omildir. Muallif pozitsiyasini tahlil qilish adabiy asarni chuqurroq tushunishga va muallifning bizga nima demoqchi ekanligini anglashga yordam beradi.

Muallif pozitsiyasi – bu yozuvchi yoki shoirning o'z asari orqali bildirgan ichki dunyoqarashi, hayotga, insoniyatga, jamiyatga, adolat va ezgulikka nisbatan qarashi, hamda badiiy obrazlar orqali ifodalangan falsafiy nuqtai nazaridir. Bu pozitsiya nafaqat asarning mazmunida, balki uslub, janr, obrazlar tizimi, konflikt va til tanlovida ham namoyon bo'ladi. Muallif o'z asari orqali nafaqat voqeani aytadi, balki hayotni o'zicha talqin qiladi. Masalan, Abdulla Qodiriy "O'tkan kunlar"da faqat tarixiy voqeani hikoya qilmaydi – u o'zining milliy uyg'onish g'oyasi, vatanparvarlik, ma'naviy qadriyatlar tiklanishi haqidagi pozitsiyasini bildiradi. Adabiy tahlilda muallif pozitsiyasini bir necha qatlamda ko'rish mumkin: Bu – muallifning siyosiy, ijtimoiy, falsafiy yoki diniy qarashlari bilan bog'liq. Masalan, Cho'lponning "Kecha va kunduz" romanida muallif o'z pozitsiyasini xalqning uyg'onish istagi, ozodlik orzusi orqali bildiradi. Muallifning go'zallik, san'at, axloq haqidagi qarashlari. Masalan, Oybek o'z asarlarida tabiat va inson uyg'unligini go'zallik mezonini sifatida talqin qiladi. Bu – muallifning inson ruhiyatiga munosabati, qahramonlar ichki kechinmalarini tahlil qilishdagi yondashuvi. Masalan, Abdulla Qahhor "Sinchalak"da inson ruhiyatining nozik jihatlarini realistik tarzda tahlil Bu pozitsiyada muallif jamiyatdagi adolatsizlik, ijtimoiy tengsizlik, insoniy qadriyatlarga bo'lgan befarqlikni ochib beradi. Masalan, Said Ahmad yoki O'tkir Hoshimovning asarlarida halollik, sadoqat, mehr-muhabbat muallif pozitsiyasining markazida muallif pozitsiyasini o'quvchi, tanqidchi yoki tadqiqotchi turlicha talqin qilishi mumkin. Chunki har bir asar ko'p qatlamli ma'noga ega. Bu shuni ko'rsatadiki, muallif pozitsiyasi o'quvchi ongida qayta tug'iladi, talqinlar esa vaqt va makonga qarab o'zgaradi. Muallif pozitsiyasi nafaqat asar doirasida, balki o'quvchi va jamiyat tafakkuriga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

- milliy o'zlikni shakllantiradi;
- ijtimoiy ongni o'zgartiradi;
- axloqiy qadriyatlarni targ'ib etadi;
- badiiy tafakkurni boyitadi.

Masalan, Qodiriy yoki Cho'lpon pozitsiyasi o'zbek xalqining milliy uyg'onish harakatiga kuchli turtki bergan. Xuddi shunday, Mustaqillik davri yozuvchilaridan Xurshid Davron, Erkin A'zam, Tog'ay Murodlarning pozitsiyasi yangi davrning ma'naviy izlanishlarini aks ettiradi. Har doim muallif o'z niyatini ongli ravishda ifodalamaydi. Ba'zan u tush, ramz, yoki tasodifiy detallar orqali ongsiz fikrini beradi. Masalan, Qodiriyning "O'tkan kunlar"dagi Kamoliddin Behzod miniatyuralariga ishoralar — bu bevosita emas, ammo muallifning san'at va ma'naviyat haqidagi ongsiz pozitsiyasini ochadi. Muallif tanlagan so'zlar, sintaksis, tasvir usuli — bu ham pozitsiya. Cho'lponning she'riyati ozod, musiqiy, ma'noli bo'lsa, bu uning erkinlik ruhini estetik shaklda ifodalashidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aristotel. Poetika. — T.: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1980.
2. Belinskiy V.G. Adabiyot haqidagi tanqidiy maqolalar. — T.: Yozuvchi, 1978.
3. www.ziynet.com

FOLKLOR VA ZAMONAVIY ADABIYOTNING BOG'LIQLIGI*Norquvvatova Mehribon To'yli qizi**Chirchiq davlat pedagogika unversiteti**Gumanitar fanlar fakulteti 1-bosqich talabasi**Ilmiy rahbar: Nafisa Raxmanova*

Annotatsiya: Folklor va zamonaviy adabiyot o'zaro chambarchas bog'liq bo'lgan madaniy jarayonlarning ikkita muhim qismidir. Ularning har biri o'zining o'ziga xosligi va mustaqil ifoda vositalariga ega bo'lishiga qaramay, ular o'zaro ta'sirda rivojlanib, milliy madaniyatning shakllanishida va davom etishida muhim rol o'ynaydi. Folklor – bu xalqning og'zaki ijodi bo'lib, asrlar davomida shakllangan, xalq hayoti va didining ifodasi sifatida saqlanib keladi. Zamonaviy adabiyot esa yozma shaklda mavjud bo'lib, hozirgi kunning ijtimoiy, madaniy va ma'naviy masalalarini yoritishda yangi shakl va metodlarni izlab topadi. Shu boisdan ham folklor va zamonaviy adabiyot bir-birini to'ldiradi, ularning o'zaro bog'liqligi orqali madaniy jarayonlar yanada boyib boradi.

Kalit so'zlar: folklor, zamonaviy adabiyot, qahramonlar, qadriyatlar, xalq og'zaki ijodi, ma'naviy-axloqiy masalalar, metodika.

Аннотация: Фольклор и современная литература – две важные части тесно взаимосвязанных культурных процессов. Несмотря на то, что каждый из них обладает своей уникальностью и самостоятельными средствами выражения, они развиваются во взаимодействии и играют важную роль в формировании и продолжении национальной культуры. Фольклор – это устное творчество народа, складывавшееся веками и сохраняющееся как выражение жизни и вкусов народа. Современная литература, напротив, существует в письменной форме и ищет новые формы и методы для освещения социальных, культурных и духовных проблем современности. Таким образом, фольклор и современная литература дополняют друг друга, и благодаря их взаимозависимости культурные процессы обогащаются.

Ключевые слова: фольклор, современная литература, герои, ценности, народное устное творчество, духовно-нравственные проблемы, методология.

Abstract: Folklore and modern literature are two important parts of closely related cultural processes. Despite the fact that each of them has its own uniqueness and independent means of expression, they develop in interaction and play an important role in the formation and continuation of national culture. Folklore is the oral

work of the people, formed over the centuries and preserved as an expression of the life and taste of the people. Modern literature, on the other hand, exists in written form and seeks new forms and methods to illuminate the social, cultural and spiritual issues of the present day. Therefore, folklore and modern literature complement each other, and through their interdependence, cultural processes are further enriched.

Keywords: folklore, modern literature, heroes, values, folk oral work, spiritual and moral issues, methodology.

Folklor maktab ta'limida, xalqqa taqdim etiladigan madaniy qadriyatlarni shakllantirishda hamda zamonaviy adabiyot rivojida asosiy manba hisoblanadi. Ko'pgina zamonaviy yozuvchi va shoirlar o'z asarlarida folklor elementlaridan, uning qahramonlari, tasvirlari, qoidalaridan foydalanishadi. Bu ular uchun milliy o'zlikni anglash va uni yangicha ifodalash vositasi bo'lib xizmat qiladi. Misol uchun, ko'plab zamonaviy adabiyot namunalari doston va ertaklardan olingan qahramonlar hayoti, ularning xarakterlari va hodisalari asosida yaratilgan. Bu esa xalq madaniyatining davomiyligini ta'minlaydi va unda mavjud qadriyatlarni yangi avlodlarga yetkazadi. Zamonaviy adabiyotda folkloriy motivlar, ramzlar va obrazlar ko'p qo'llaniladi. Ular asarlarga nafaqat estetik go'zallik baxsh etadi, balki uning mazmunini yanada chuqurlashtiradi, milliy o'zlikni ifoda etadi. Shuningdek, folklor va zamonaviy adabiyot o'rtasidagi bog'liqlik yangi asarlarda milliy qadriyatlarni saqlab qolishga xizmat qiladi. Zamonaviy yozuvchilar folklorda uchraydigan axloqiy tamoyillar va falsafiy g'oyalarni o'z ijodida rivojlantirib, yosh avlodga yetkazishda xalqning ma'naviy merosini davom ettiradi.[1, 32-40]

Folklor va zamonaviy adabiyot bog'liqligining yana bir jihati – ular ijtimoiy va madaniy hayotdagi o'zgarishlarga moslashgan holda rivojlanadi. Masalan, jamiyatda yuz berayotgan o'zgarishlar, yangi turmush tarzlari va muammolar zamonaviy adabiyotda ifodalanadi, shu bilan birga ular folklorda mavjud tushunchalar va qadriyatlar bilan uyg'unlashadi. Bu esa ikki madaniy jarayon o'rtasida uzluksizlikni ta'minlaydi, ular bir-birini to'ldirib, boyitadi. Zamon talablariga moslashgan holda folklor elementlari zamonaviy asarlarda yangicha talqin topadi, shu tariqa ular yanada keng auditoriyaga yetib boradi. Folklorning zamonaviy adabiyotga ta'siri faqat shaxsiy ijodda namoyon bo'lish bilan cheklanmaydi, balki u madaniy muassasalar, teatr, kino, musiqa va badiiy san'atning boshqa turlarida ham aks etadi. Masalan, teatr sahnasida yoki kino ekranlarida folklor qahramonlarini yangi uslubda yaratish va talqin qilish zamonaviy madaniyatning ajralmas qismiga aylanmoqda. Bu faoliyat madaniyatni kengroq qamrab olishga va ommaviy madaniyat sifatida yanada rivojlanishga xizmat

qiladi. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar yordamida folklor asarlari yangi formatlarda jonlantiriladi va internet orqali butun dunyoga tarqaladi, bu esa xalq madaniyatining global maydonda qadrlanishiga olib keladi.

Zamonaviy adabiyotda folklor orqali xalqning tarixiy xotirasi ham ifodalanadi. Ko'plab yozuvchi va shoirlar o'z asarlarida o'tgan davrlar, xalqning turli sinflari va ularning kundalik hayoti haqida ma'lumot berishda folklordan foydalanadilar. Bu zamonaviy adabiyotni yanada boyitadi va o'quvchiga xalqning tarixiy tajribasini chuqurroq anglash imkonini yaratadi. Folklor bilan bog'langan bunday asarlar nafaqat badiiy, balki tarbiyaviy jihatdan ham ahamiyatga ega bo'lib, milliy merosning ajralmas qismi hisoblanadi. Zamonaviy adabiyotning folklor bilan bog'liqligi xalqning o'ziga xos tilining rivojlanishiga ham yordam beradi. Folklordagi xalq shevalari, leksikasi va frazeologiyasi zamonaviy asarlarda qo'llanilib, tilning rang-barangligi va jonligi ta'minlanadi. Bu esa o'z navbatida o'zbek tilining rivoji va saqlanishida katta ahamiyatga ega. Shu tariqa, folklor va zamonaviy adabiyot o'rtasidagi munosabat til tarixi va madaniy rivojlanishining uzviy qismi hisoblanadi.[3, 25-33]

Madaniy identifikatsiya va milliy o'zlikni mustahkamlash sohasida ham folklor va zamonaviy adabiyot o'zaro chambarchas bog'liqdir. Folklor xalqning tarixiy tajribasi va axloqiy qadriyatlarini ifoda etsa, zamonaviy adabiyot ularni yangi kontekstda taklif qiladi. Ikki jarayonning uyg'unligi jamiyatda milliy ongni yanada kuchaytiradi, yosh avlodning o'zligini anglashida asosiy rol o'ynaydi. Folklorni zamonaviy adabiyotga qo'shish orqali yozuvchilar milliy qadriyatlarning zamon talablariga muvofiq rivojlanishini ta'minlaydilar. Shu bilan birga, zamonaviy adabiyot folklorni yangilash, uni dolzarb va zamonaviy shakllarga moslash imkonini beradi. Zamonaviy uslublar, janrlar va texnikalar folklor mavzulari va obrazlarini yangi ishlash shakllarini yaratadi. Bu esa folklor madaniyatning zamonaviy ko'zgusiga aylanishiga xizmat qiladi va uning yosh avlod orasida qiziqishini oshiradi. O'sha paytda folkloriy elementlarning saqlanib qolishi va yangi shakllarga moslashuvi milliy madaniyatning mustahkamlanishiga yordam beradi.

Zamonaviy adabiyotda folklor unsurlari ko'proq intertekstual yondashuvda ko'rsatiladi, ya'ni yozuvchilar bir asar ichida turli folkloriy elementlarni uyg'unlashtiradilar. Bu o'quvchilarda o'ziga xos madaniy kodlar va ishoralarni tanib olish imkonini yaratadi. Shu orqali adabiyotning yangi shakllari paydo bo'ladi, ular milliy madaniyatni yanada boyitadi va murakkablashtiradi. Zamonaviy adabiyot va folklorning o'zaro aloqalari xalq madaniyatining ko'p jihatlariga ta'sir qilmoqda. Ularning o'zaro bog'liqligi orqali milliy identitet yanada mustahkamlanadi, madaniy meros yangi shakllarga ega bo'ladi va yosh avlod o'z tarixini, qadriyatlarini va

madaniy o'zligini chuqurroq anglaydi. Shu bois folklor va zamonaviy adabiyot orasidagi bog'lanish nafaqat o'tmishni saqlash, balki kelajakka yo'l ochishda muhim ahamiyatga ega.[5, 50–58-bet]

O'zbek adabiyoti tarixiy ildizlarini xalq og'zaki ijodi – folklordan olgan. Zamonaviy adabiyot ham folklorning shakl, mazmun, obraz va motivlarini yangi badiiy talqinlar orqali davom ettiradi. Bu bog'liqlik bir nechta asosiy yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

1. Syujet va motivlar davomiyligi: qahramonlik, muhabbat, sadoqat, adolat uchun kurash kabi mavzular “Alpomish”, “Go'ro'g'li”, “Ravshan” kabi dostonlardan zamonaviy asarlarga ko'chgan. Ertaklardagi sehrli realizm unsurlari hozirgi nasr va dramaturgiyada yangi timsollar orqali qayta talqin qilinadi.

2. Obraz va arxetiplarning davomiyligi: folklordagi alp, oqila ona, dono chol, makkor dushman, epchil yigit kabi timsollar zamonaviy qahramonlar orqali yangicha ko'rinishda yashaydi. Vatan, ona, xalq manfaatini himoya qiluvchi qahramon obrazi o'z dolzarbligini saqlab qolgan.

3. Tildagi bog'liqlik: zamonaviy adabiyotda maqol, matal, aforizm, qo'shiq, rivoyat va latifalardan foydalanish ko'p uchraydi. Folklordagi xalqona iboralar, ritmik tuzilma va badiiy rang-baranglik bugungi asarlar uslubini boyitadi.

4. Poetika va janrlar ta'siri: doston, termalar, laparlardan ilhomlangan she'riy shakllar hozirgi adabiyotda saqlangan. Zulfiya, Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, O'tkir Hoshimov kabi ijodkorlar folklor estetikasiga tayangan.

5. Ma'naviy merosning davomiyligi: Folklor xalq dunyoqarashi, mentaliteti va qadriyatlarini zamonaviy adabiyotga ko'chiradi. Milliy identitet va ruhiyatni aks ettirishda folklor asosiy manba sifatida xizmat qiladi.

6. Zamonaviy qayta ishlash va stilizatsiya: yangi yozuvchilar folklor syujetlarini zamonaviy hayotga moslab ijod qilmoqda (masalan, Ulug'bek Hamdam). Kino va teatr asarlarida ham folklor motivlari zamonaviy shaklda qayta ifodalanmoqda. O'zbek folklori zamonaviy adabiyotning ildizi, ruhiy quvvati va badiiy manbai bo'lib qolmoqda. Adabiyot folklorni nafaqat takrorlaydi, balki uni yangidan talqin qiladi, zamonaviy mazmun bilan boyitadi. Bu esa adabiyotning milliyligini, uzviyligini va badiiy kuchini ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, folklor va zamonaviy adabiyot o'rtasidagi bog'liqlik madaniyatning uzluksizligini ta'minlaydigan asosiy omillardan biridir. Folklor milliy qadriyatlar va odamlarning umumiy dunyoqarashini avloddan avlodga yetkazish vazifasini bajararkan, zamonaviy adabiyot shu qadriyatlarni yangi zamon va qiyinchiliklarga moslab, qayta ishlab, rivojlantiradi. Bu ikki madaniy shakl bir-birini

boyitib, o'zbek milliy madaniyatining boyligi va rang-barangligini saqlab qolishga xizmat qiladi. Shu bilan birga ular jamiyatda ma'naviy va estetik tarbiya jarayonining sifatini oshiradi, xalqning xalq bo'lib yashashi uchun zarur bo'lgan birlik, o'zlikni anglash va madaniy barqarorlikni mustahkamlaydi. Folklor va zamonaviy adabiyot o'rtasidagi bu uzviy aloqa o'zbek madaniyatining uyg'unligi va barqarorligini ta'minlaydigan muhim omildir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayev, J. (2018). Folklor va zamonaviy o'zbek adabiyotining o'zaro bog'liqligi. «Madaniyat va ma'naviyat», 2(13), 32-40.
2. Akbarov, D. (2019). Zamonaviy o'zbek adabiyotida folklor elementlarining roli. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.
3. Bobokulov, S. (2020). Folklor unsurlarining zamonaviy adabiyotdagi yangilanishi. «Adabiyot va ma'naviyat», 4(19), 25-33.
4. Gulomov, R. (2017). Folklor va zamonaviy yozma adabiyot: uyg'unlik va tafovutlar. «O'zbek tili va adabiyoti», 3(11), 14-22.
5. Karimova, N. (2021). Milliy qadriyatlar va ularning zamonaviy adabiyot orqali ifodalanishi. «Til va madaniyat», 5(26), 50-58.
6. Mirzaev, B. (2019). Folklor mahsulotlari asosida yaratilgan zamonaviy badiiy asarlar. «Xalqaro madaniyat va san'at», 2(15), 41-49.
7. Rasulova, M. (2022). Folklor va zamonaviy adabiyot o'rtasidagi intertekstual bog'lanishlar. «Madaniyat va ma'naviyat», 1(21), 37-46.

NEGA AYNAN “ TARQAB KETGAN 96 URUG‘”

Nosirova Shohista O'ktamovna,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 3-bosqich talabasi,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

shohistanosirova20@gmail.com

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston xalq shoiri Muhammad Yusufning ijodiy faoliyatiga oid ma'lumotlar va shoir qalamiga mansub bo'lgan “Vatanim” nomli she'rining o'ziga xos jihatlari, mazkur she'rda keltirib o'tilgan tarixiy shaxslar va mahoratli adiblar haqida so'z yuritiladi. Shuningdek, unda foydalanilgan bir qancha atamalar va iboralarning badiiy tahlili, ularning nima sababdan qo'llanilgani xususida batafsil yoritib beriladi.

Kalit so'zlar. Muhammad Yusuf, “Vatanim”, 96 urug‘, “Taxti Sulaymon”, olovli satrlar, yurt.

Аннотация. В статье представлена информация о творчестве народного поэта Узбекистана Мухаммада Юсуфа и особенностях поэмы «Ватаним» поэта, а также об исторических личностях и писателях, упомянутых в этой поэме. Также дан подробный художественный анализ ряда терминов и выражений, использованных в ней, с подробным объяснением их использования.

Ключевые слова. Мухаммад Юсуф, «Ватаним», 96 родов, «Тахти Сулаймон», огненные линии, страна.

Abstract. This article provides information on the creative activity of the people's poet of Uzbekistan Muhammad Yusuf and the specific aspects of the poem "Vatanim" written by the poet, as well as historical figures and skilled writers mentioned in this poem. It also provides a detailed artistic analysis of a number of terms and expressions used in it, explaining in detail why they were used.

Keywords. Muhammad Yusuf, "Vatanim", "Takhti Sulaymon", fiery lines, Usman Nasir.

Xalqimiz ardog'iga sazovor bo'lgan, o'zining tengsiz ijod mahsuli bilan barchamizning ko'nglimizdan chuqur joy olgan buyuk shoir Muhammad Yusuf haqida eshitmagan, hech bo'lmaganda, uning she'rlarini o'qib, hayratlanmagan inson bo'lmasa kerak. Ayniqsa xalqaro sport musobaqalari o'tkazilayotganda,

yurtdoshlarimizning g'alabasi sharafiga yangragan davlatimiz madhiyasidan so'ng, Sevara Nazarxon ijrosidagi "Vatanim" taronasi kuylanayotganida, sportchilarimizning naqadar hayajon va g'urur bilan uni tinglashlarini hech kuzatganmisiz? Darhaqiqat, dastlabki misrallarni eshitishimiz bilanoq, xuddi anchadan beri tanish, qadrdon do'stimiz bilan uchrashgandek bo'lamiz:

Men dunyoni nima qildim,
O'zing yorug' jahonim,
O'zim xoqon, o'zim sulton,
Sen taxti Sulaymonim.
Yolg'izim, yagonam deymi,
Toppingan koshonam deymi,
O'zing mening ulug'lardan
Ulug'imsan, Vatanim.

Juda go'zal satrlar, shunday emasmi? Va albatta, Muhammad Yusuf shunday mahoratli qalam sohibiki, uning har satrlari orasida ajib ma'nolar yashiringan. Masalan, yuqorida keltirib o'tilgan "Sen taxti Sulaymonim" deganda, ijodkor aynan nimani nazarda tutgan? Sulaymon a.s keltirilgan, ammo taxt so'zining qo'llanilish sababi nimada? Bu savolga qadimgi tarixiy yodgorliklardan javob topishimiz mumkin: "Qirg'izistondagi Sulaymon tog'i musulmon olamining muqaddas dargohlaridan biri sanaladi. Bu dargohda yoz oylarida ziyoratchilar qadami uzilmaydi. Har kuni yuzlab sayyohlarga ko'zingiz tushadi. "Ziyoratga keldik. Qizim qattiq kasal bo'lib qolgan. Sulaymon tog'i kabi aziz joy yaqin atrofda yo'q",- deydi keksa ayol. Ziyoratchilar bu yerning shifobaxsh xususiyatlariga astoydil ishonadi. Sulaymon tog'i Taxti Sulaymon deya ham tanilgan. Olimlarning aytishicha, ibodat maskani sifatida Sulaymon tog'i kamida uch ming yillik tarixga ega. Mahalliy aholi bu joyni ikkinchi Makka deb ham ataydi. [1] "Aytib o'tildiki, Sulaymon tog'i shifobaxsh, "ikkinchi Makka" deb ataladigan, insonlar ishonadigan makon. Demak, Muhammad Yusuf uchun ham o'z vatani – "ikkinchi Makka", shifobaxsh qudratga ega yurt.

Kim Qashqarni qildi makon,
Kim Enasoy tomonda,
Jaloliddin Kurdistonda,
Boburing Hindistonda.
Bu ne yuz qarolig' deb
Yotarlarni zimistonda,
Tarqab ketgan to'qson olti
Urug'imsan, vatanim.

O'tgan asrlar mobaynida juda ko'plab shoir va yozuvchilarimiz o'z vatanidan yiroqlarda yashashga majbur bo'lgan. Jumladan, she'rda keltirilgan "Kim Qashqarni qildi makon" deyilganda, taxallusi taqdiriga aylangan, demokratik adabiyotning yorqin siymosi Furqat nazarda tutilgan. Furqat hayoti davomida o'z hayoti davomida ona tuprog'idan uzoqda yashashga majbur bo'lgan.

"Vatanning ishtiyoqini tortaram g'urbat g'ami birla,
 Turubdurman qutulmay g'ussai ranju inolardan..."[2]

Enasoy tomonlarda qolib ketgan esa iste'dodli "Sharq Pushkini", ya'ni juda qisqa umri davomida olovli satrlar bitib ketgan Usmon Nosirdir. U ham hamkasblari, ustozlari singari Sibirga surgun qilinadi va Mariinskda vafot etgan. Qattiq sovuqni pisand etmay, og'ir mehnatlar bilan birgalikda ijodini davom ettira olgani tahsinlarga sazovor.

"Bu - qarshilik! Ko'ring tarixni.
 Umr tepasida musht tuygan...
 Qiynalaman vijdon bilan man,
 Mumkin emas, qarshi turmasdan!
 O'z zimmamga katta ish oldim:
 Ehtimolki, tamom qilmasdan –
 Umrimga tugaydi.
 Ammo, bo'lmaydi
 (Ko'nglim o'rniga hech tushmaydi).
 Senga qarshi bosh ko'tarmasdan
 Asrlarni yig'latgan sevgi!!!"[3]

Tarixdan o'zining shijoati, vatani uchun jonini fido qilishga tayyorligi, dushmani bilan mardonavor jang qilganligi bilan tanilgan, Xorazmshoh Jaloliddin Manguberdi qaroqchi kurdlar qo'lida o'lim topganligi haqida ma'lumotlar keltirilgan. Hattoki dushmani Chingizxon tomonidan "Ota o'g'il mana shunday bo'lishi lozim!" deya e'tirof etilgan Jaloliddin Manguberdidek ajdodimizning shoir she'ridan bejiz o'rin egallamaganligi ko'rinib turibdi.

"Tole yo'qi jonimg'a balolig' bo'ldi,
 Har ishniki ayladim, xatolig' bo'ldi.
 O'z yerni qo'yib, Hind sori yuzlandim,
 Yo Rab, netayin, ne yuz qarolig' bo'ldi..."[4]

Shoh va shoir Zahiriddin Muhammad Bobur Hindiston davlatida umr kechirgan. Ammo bundan o'zi qalban iztirob chekardi, yurtidan keltirilgan qovunni hidlab, yig'laganligidan ham Boburning sog'inchi hissidan behad qiynalganligini sezishimiz

mumkin. Demak, yuqorida yuksak mahoratli ijodkorlardan Furqat, Usmon Nosir; shoh va shoir Bobur; mard, dovyurak shahzoda Jaloliddin Manguberdi kabi to'rt buyuk siymoning keltirilishi bekorga emas. Bundan maqsad shuki, Muhammad Yusuf ularni shunchaki maqtab, ularning faoliyati bilan tanishtirish bilan cheklanib qolishni xohlamaydi. Shoir ularning har birini aynan qaysi davlatda hayotiga yakun yasashini, ular uchun vatanidan uzoq yashashning qanchalar og'irligini yoritib beradi. Shunday ekan, ijodkor ularni ona vatanining, xalqining ajralmas bir bo'lagi deya baholaydi. Va o'zbek xalqining to'qson olti urug'i borligini ta'kidlamoqchi bo'ladi.

Sen Xo'jandsan,
Chingizlarga darbozasin ochmagan.
Temur Malik orqasidan
Sirdaryoga sakragan.
Muqannasan qorachig'i
Olovlarga sachragan
Shiroqlarni ko'rgan cho'pon
Cho'lig'imsan, vatanim.

Vatan so'zi tilga olinganda, shubhasiz, uning ozodligi uchun kurashgan, vataniga cheksiz muhabbat bilan yashab o'tgan ajdodlarimiz ko'z oldimizga keladi. Bu o'rinda, Temur Malik, Muqanna, Shiroq kabi jasur, tarixda shonli iz qoldirgan otabobolarimizning mustaqillik uchun qilgan harakatlari nihoyatda muhim ahamiyat kasb etadi. Sarkarda Temur Malik vatan oldidagi burchini sadoqat, mas'uliyat bilan ado etdi, so'nggi nafasini ham jang maydonida oldi. Muqanna kimgadir qaram bo'lishdan, yonib turgan tandirga o'zini tashlashni afzal bildi. Shiroq yurti, farzandlari kimlarningdir tazyiqi, xo'rlashlari ostida yashashni xohlamaganligi tufayli quloq-burnini kesib, yovni hiylasi orqali mag'lub etdi.

Sen shoxlari osmonlarga tegib turgan chinorim,
Ota desam, o'g'lim, deb bosh egib tugan chinorim.
Qo'ynimdagi iftixorim,
Bo'ynimdagi tumorim,
O'zing mening ulug'lardan
Ulug'imsan, Vatanim.

“Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev bir guruh yozuvchi, shoir va ziyolilar bilan o'tkazgan uchrashuvida milliy adabiyotimizni rivojlantirishga qaratilayotgan e'tibor, galdagi muhim vazifalar haqida gapirib: “Adabiyot xalqning yuragi, elning ma'naviyatini ko'rsatadi. Bugungi murakkab zamonda odamlar qalbiga yo'l topish, ularni ezgu maqsadlarga ilhomlantirishda adabiyotning ta'sirchan kuchidan

foydalanish kerak” – degan edilar. O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti jamoasiga shoir Muhammad Yusuf hayoti va ijodiy faoliyatini keng targ‘ib qilish vazifasi yuklatilgan edi. O‘zbekiston xalq shoiri Muhammad Yusufning ibratli hayoti va ijodini chuqur o‘rganish bo‘yicha institutda o‘quv-ma’rifiy tadbirlarni tashkil etish, ilmiy-ijodiy faoliyatni yo‘lga qo‘yish bo‘yicha tizimli ishlar rejasi tuzildi. Institutning barcha kurs va guruhlarida Muhammad Yusuf hayoti va ijodiy faoliyatiga bag‘ishlangan maxsus kurslar o‘qitilishi belgilab olindi. Bu maxsus kurslarni o‘qitishdan maqsad bir shoirning hayoti va ijodini o‘rgatishdangina iborat bo‘lmasligi kerak. Kamida, Vatanni Muhammad Yusufdek “iddaolar qilmay” sevishni o‘rgatishdan, ona tilimizni Muhammad Yusufdek gard yuqtirmay ardoqlashni o‘rgatishdan, beqiyos milliy qadriyatlarimizni uningdek anglashni o‘rgatishdan iborat bo‘lishiga erishmog‘imiz lozim.”[5] Muhammad Yusuf shu qadar vatanimizni ulug‘laydiki, uning ijodiy faoliyatini o‘rgangan insonga bu yaqqol namoyon bo‘ladi. Qayerga borsa, avvalo, jannatmakon diyori haqidagi she’rlarini o‘qib, yoshlarda ham vatanimizga cheksiz sadoqat, muhabbat uyg‘ota olgan. Tengsiz iste’dodi bilan zamondosh boshqa shoirlardan ajralib turgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://www.amerikaovozi.com/a/a-36-2009-07-25-voal-93366659/805004.html>
2. Qo‘chqorov, N. Furqat she’riyati: lisoniy va poetik tahlil. Akademnashr. Toshkent. 2011
3. Usmon Nosir. Ertani sevinib kut!.. “Adabiyot”. Toshkent. 2021
4. Vahob Rahmonov. Zahiriddin Muhammad Bobur. “O‘zbekiston”. Toshkent. 2022
5. <https://www.gazeta.uz/oz/2019/05/17/m-yusuf/>
6. „O‘zbekistonda ilm-fan, adabiyot, madaniyat va san’at sohalarini rivojlantirishga ulkan hissa qo‘shgan bir guruh marhum olim va ijodkorlarni mukofotlash to‘g‘risida“ (2025-yil 23-avgust).
7. Указ Президента Республики Узбекистан от 27 avgust 1998 года № УП-2074 «О награждении в связи с семилетием независимости Республики Узбекистан группы работников науки, здравоохранения, культуры, просветительства, средств массовой информации и социальной сферы

UYQU VA UYG'ONISH O'RTASIDAGI FARYOD, ZAMON, MILLAT VA SHOIR MAS'ULIYATI

Nuraliyeva Asila Ne'mat qizi

ChDPU Gumanitar fanlar fakulteti 3-kurs talabasi

nuraliyevaasila30@gmail.com

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya. Ushbu maqolada Omon Matjonning “Ochil, ey gul, vaqting bo‘ldi” va Hamza Hakimzoda Niyoziyning “Uxlama, ko‘p o‘zbek eli, asri taraqqiy vaqtida” she‘rlari poetik va g‘oyaviy jihatdan tahlil qilinadi. Ikkala asarda ham xalqni uyg‘otish, millatni hushyorlikka undash, ilm-ma‘rifat va taraqqiyotga chorlov yetakchi g‘oya sifatida namoyon bo‘ladi. Shoirning ramziy obrazlari, ruhiy holat tasvirlari va zamonaviy o‘zbek she‘riyati rivojiga qo‘shgan hissassi yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Omon Matjon she‘riyati, milliy uyg‘oqlik, g‘aflat va hushyorlik, ma‘naviy uyg‘onish, zamonaviy o‘zbek she‘ri, ramzlar.

Abstract. In this article, the poems “Ochil, ey gul, vaqting bo‘ldi” by Omon Matjon and “Uxlama, ko‘p o‘zbek eli, asritaraqqiy vaqtida” by Hamza Hakimzoda Niyoziy are analyzed from both poetic and ideological perspectives. In both works, awakening the people, urging the nation to remain vigilant, and calling for science, enlightenment, and progress are presented as the leading themes. The poet’s symbolic imagery, the portrayals of emotional states, and his contribution to the development of modern Uzbek poetry are highlighted.

Keywords: Omon Matjon's poetry, national awakening, heedlessness and vigilance, spiritual awakening, modern Uzbek poetry, symbols.

Аннотация. В статье анализируются стихотворения Омона Матжона «Раскройся, цветок, пришло твоё время» и Хамзы Хакимзода Ниёзи «Не спите, узбекистанцы, в век прогресса» с поэтической и идеологической точки зрения. В обоих произведениях ведущей идеей выступает пробуждение народа, призыв нации к бодрствованию, призыв к науке, просвещению и развитию. Подчеркиваются символические образы поэта, образы душевного состояния и его вклад в развитие современной узбекской поэзии.

Ключевые слова: поэзия Омона Матжона, национальное бодрствование, беспечность и бодрствование, духовное пробуждение, современная узбекская поэзия, символы.

O'zbek she'riyati tarixida xalqining dardini, uning og'ir kunlarini yoritgan va jahonning adolatsizliklariga qarshi so'zlagan shoirlar ajralib turadi. Ayniqsa, millatni g'aflatdan ilm va uyg'onish sari yo'naltirishda shoirlarning mas'uliyati va roli muhimdir. Shu jihatdan Hamza Hakimzoda Niyoziyning "Uxlama ko'p o'zbek eli asri taraqqiy vaqtida" hamda Omon Matjonning "Ochil, ey gul, vaqting bo'ldi" she'rlari jamiyatni uyg'onishga va o'zligini anglashga chorlov ruhida she'rlar ekanligi bilan ahamiyatlidir. Hamza nafaqat millatni, balki butun bir jamiyatni g'aflatdan uyg'onishga, asrning talablariga javob berishga da'vat etadi. She'rda millatning befarq va jim bo'lishi tanqid qilinadi. Shoir xalqning zulmat ichida yashayotganini iztirob bilan yozadi:

Bizni Turkiston eli dardiga darmon istamas,

Zulmat ichra kechsa umri mohi tobon istamas,

Uxlama o'zbek eli asri taraqqiy vaqtida. (<https://tafakkur.net/dardiga-darmon-istamas/hamza-hakimzoda-niyoziy.uz>.)

Bu satrlarda shoir "mohi tobon istamas" xalqni "asri taraqqiy vaqtida" uxlamaslikka, zulmatdan chiqishga chaqiradi. Millatning zamon ruhini anglashda kechikayotganini, yurt boshiga kelgan balolar hammasi ilmsizlikdan ekanini, millatimiz birlashib, g'ayrat qilib ilm o'rganmayotganligidan kuyinadi:

Ilmsizlikdan hama kelgon baloni anglayur,

Ittifoq-u g'ayrat aylab lek irfon istamas (<https://tafakkur.net/dardiga-darmon-istamas/hamza-hakimzoda-niyoziy.uz>.)

Hamza o'z she'rida xalqning sog'lom va taraqqiy etgan zamon talablariga javob bera olish imkoniyatlarini ta'kidlaydi. Shoir o'zining ogohlik, ilm va ruhiyatga bo'lgan ehtiyojni millatga yetkazishda davom etadi. She'rda o'z xalqining tarixiy og'riqlari va kelajakdagi maqsadlariga yo'l ochishga intilish mavjud.

Hamzaning "Uxlama o'zbek eli asri taraqqiy vaqtida" she'ri, aslida, o'z millatini yuksaltirish va uning taraqqiyotga intilish yo'lidagi har bir kishining burchi ekanligini haqiqat ham XX yuzyillik ibtidosidan millatning tafakkuri ma'rifatsizlikni yurtning eng og'ir nuqtalaridan biri deb bildilar. Shuning uchun ham ular iste'dodlarini elni o'qimishli qilishga bag'ishladilar. Bu yo'lda vaqtlari, kuchlari, mablag'lari va hatto jonlarini ham ayamadilar. Ular xalqning ma'rifatli bo'lishini yurt ravnaqi va millat taraqqiyotining asosi deb bildilar. Oqibat adabiyotda ma'rifatli kishi obrazi paydo bo'ldi. Avloniy, Hamza, Cho'lpon kabi qator shoirlarning ijodidan shu g'oya qayta - qayta ishlandi, - dedi Ulug'bek Hamdamov. (*Hamdamov U. 2024 yil 30-may;129-bet*).

Darhaqiqat, zamonasining og'riq va quvonchlarini qalbidan o'tkaza olgan shoirlar orasida Omon Matjonning ham o'rni beqiyosdir. Uning ijodida lirik-falsafiy teranlik, xalqparvarlik ruhi ustuvordir. Ayniqsa, "Ochil, ey gul, vaqting bo'ldi" she'rida shoir milliy uyg'onish, ma'naviy tiklanish va o'zlikni anglash g'oyalarini kuchli ifodalagan.

She'rning asosiy g'oyasi uyg'onish, o'zlikni anglash, qadriyatlarni qayta tiklash va harakatga kelish zarurligidir. Har bir bandda takrorlanadigan "vaqting bo'ldi" iborasi orqali shoir ushbu fikrni urg'ulaydi. Bu takrorlar zahirida xalqni uyg'otish, tarixiy xotirani jonlantirish, ona tilini asrash, milliy ongini tiklash chaqirig'i yotadi.

She'rda ko'plab obrazlar ramziy ma'no kasb etadi. "Gul" obrazi hayot, yangilanish, umid ramzi sifatida o'ringa ega:

Ochil, ey gul, vaqting bo'ldi

Uyg'on, ey dil, dil vaqting bo'ldi. (Omon Matjon. 2021; 44-bet)

"Til" esa millat ruhi va madaniyati timsoli bo'lib, uni asrash g'oyasi she'rda markaziy o'rinni egallaydi. "El" va "nom" obrazlari esa milliy o'zlik va tarixiy xotiraning badiiy timsolidir:

Noming aziz, o'zingga bek bo'l,

El bo'l endi, el vaqting bo'ldi. (Omon Matjon. 2021; 44-bet).

Shoir ushbu obrazlar orqali xalqni o'z tarixiga, ruhiga, ma'naviyatiga qaytishga undaydi. "Vaqting bo'ldi" degan da'vat orqali shoir xalqni ma'naviy uyg'onishga, o'zligini anglashga chorlaydi. Bu orqali she'r bugungi davr talablari va xalq ehtiyojlariga to'g'ri keladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Omon Matjon va Hamza kabi shoirlarning she'rlari bugungi o'zbek xalqining ma'naviy uyg'onishi, o'zligini anglash va milliy g'ururini tiklash yo'lida muhim badiiy manba bo'lib xizmat qiladi. Har ikki shoir o'z davrining og'riqli muammolarini, xalqning beparvoligi, g'aflatda hayot kechirayotgani va ilm-ma'rifatdan yiroqlashayotganini yurakdan his etgan holda o'z asarlarida ifoda etgan. Omon Matjonning falsafiy-faryodli da'vati — "Uxlama, o'zbek eli" satri orqali ifodalanayotgan uyg'onish zarurati, Hamzaning satrlarida esa yanada kengroq ijtimoiy va ma'naviy muammolar — ilm, birlik, irfon, insoniylik, din va nomus kabi qadriyatlar bilan uzviy bog'langan. Bu ikki shoirning asarlari bir tomondan xalqni ogohlikka chorlaydi, boshqa tomondan esa ularni ichki tozalikka, ruhiy yetuklikka undaydi.

Bugungi o'quvchi ushbu she'rlar orqali nafaqat adabiy zavq oladilar, balki o'z xalqining o'tgan dardlarini his qilgan holda, kelajakka qanday qadam qo'yish zarurligini anglaydilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hamdamov U. Hamza ijodiy merosi va unga munosabat qanday bo'lishi kerak?
– O'zbek adabiyoti dolzarb muammolari mavzusida konferensiyalar to'plami.
Toshkent. O'zb 2024 yil 30 may.
2. Omon Matjon. Maqsudam. – Toshkent: Adabiyot, 2021.
3. <https://tafakkur.net/dardiga-darmon-istamas/hamza-hakimzoda-niyoziy.uz>
4. Omon Matjon. "O'zbekiston". Toshkent-2022
5. <https://ziyonet.uz/>

“HAMID OLIMJON VA ZULFIYA SHE'RIYATINING FARQI”

Odiljonova Mohlaroyim Oybek qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

mohlaroyim2211@gmail.com

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya. Maqolada Hamid Olimjon va Zulfiya ijodining o'ziga xos jihatlari, ularning poetik olami, badiiy uslubi va mavzu tanlashdagi farqlari yoritilgan. Hamid Olimjonning lirikasidagi romantik ohang va xalqona obrazlilik, Zulfiya she'rlaridagi nozik hissiyotlar va ayollarga xos samimiyat qiyosiy tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar. Hamid Olimjon, Zulfiya, lirika, romantizm, hissiyot, obraz, milliy ruh.

Annotation. The article analyzes the peculiarities of Hamid Olimjon's and Zulfiya's poetry, focusing on their poetic worldview, artistic style, and thematic differences. Hamid Olimjon's works are marked by romantic tones and folkloric imagery, while Zulfiya's poetry reflects delicate emotions and feminine sincerity.

Key words. Hamid Olimjon, Zulfiya, lyric, romanticism, emotion, imagery, national spirit.

Аннотация. В статье рассматриваются особенности творчества Хаида Алимджана и Зульфийи, их поэтический мир, художественный стиль и различия в выборе тем. В лирике Хаида Алимджана выделяются романтический тон и народные образы, тогда как в поэзии Зульфийи – тонкие чувства и женская искренность.

Ключевые слова: Хамид Алимджан, Зульфийа, лирика, романтизм, чувство, образ, национальный дух.

O'zbek adabiyoti tarixida XX asr alohida bir davr sifatida ajralib turadi. Bu davrda adabiyotimiz milliy uyg'onish, yangilanish va ma'naviy yuksalish yo'lidan bordi. Ayniqsa, she'riyat sohasida yangi badiiy izlanishlar, milliy ruhni kuylash, inson qalbining nozik kechinmalarini ifodalash borasida yuksak yutuqlarga erishildi.^[94] Ana shu davrda ijod qilgan Hamid Olimjon va Zulfiya o'zbek poeziyasining yorqin siymolari sifatida adabiyotimiz tarixida mustahkam o'rin egalladi. Hamid Olimjon

⁹⁴ Olimjon H. She'rlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1979.

(1909–1944) o'zbek romantik she'riyatining yirik vakili sifatida tanilgan. Uning ijodida xalqona obrazlar, milliy dostonlarga xos epik ruh, vatanparvarlik va orzularni ulug'lash ustuvor o'rin egallaydi. Shoirning she'rlari keng qulochli tasvir, xalq dostonlari ohangiga yaqinligi, poetik ramzlarga boyligi bilan ajralib turadi.

Zulfiya (1915–1996) esa ayol shoirlar orasida o'zining samimiy lirizmi, nozik hissiyotlari va ona-Vatanga muhabbati bilan alohida ajralib turadi. Uning she'riyatida ayollik dunyosi, sevgi, sadoqat, mehr-muhabbat bilan bir qatorda, ijtimoiy va ma'naviy masalalar ham o'z ifodasini topgan. Zulfiya she'rlari musiqiy ohang, hissiy samimiyat va ruhiy teranlik bilan ajralib turadi. Hamid Olimjon va Zulfiya she'riyatini taqqoslab o'rganish o'zbek adabiyotidagi ikki turli yo'nalish – romantik epik ruh va lirizmga asoslangan samimiyatning qiyosiy tahliliga imkon beradi. Biri – xalqona obrazlar va qahramonlik timsollarini kuylagan bo'lsa, ikkinchisi – inson qalbining nozik kechinmalarini, ayollik olamini badiiy tasvirlagan. Demak, bu ikki shoir ijodini o'rganish orqali o'zbek poeziyasining rang-barangligi, milliy ruhning turfa qirralari va badiiy tafakkur xilma-xilligi yaqqol namoyon bo'ladi. Shu bois mazkur mavzu adabiyotshunoslikda ham, ta'limiy jarayonda ham dolzarb hisoblanadi.^[95] Hamid Olimjon asosan 1930-yillar adabiy jarayonida faol ijod qildi. Uning she'rlari o'sha davr mafkurasi, ijtimoiy-siyosiy vaziyat va yangiliklarni kuylashga yo'naltirilgan.

Zulfiya esa Hamid Olimjonning ijodiy an'analarini davom ettirdi, biroq uning she'rlari keyingi davr – 1940–1980-yillardagi ijtimoiy hayot, ayol taqdiri va milliy qadriyatlar bilan uyg'unlashdi.

Hamid Olimjon va Zulfiya o'zbek she'riyatida o'zining badiiy uslubi, mavzular xilma-xilligi va ruhiy ohanglari bilan ajralib turadi. Ularning ijodini taqqoslash quyidagi jihatlarni ko'rsatadi:

1. Badiiy uslub

Hamid Olimjon: Asosan romantik uslubda ijod qilgan. Uning she'rlarida xalq dostonlari, epik obrazlar, ulug'vorlik va orzular kuylangan.

Zulfiya: Lirik yo'nalishda yozgan. Uning she'rlari samimiylik, nozik hissiyotlar va musiqiy ohang bilan to'la.

2. Mavzular

Hamid Olimjon: Vatanparvarlik, qahramonlik, xalqning tarixiy orzu-umidlari, milliy qadriyatlarni ulug'lash.

⁹⁵ Jo'rayev M. O'zbek romantik she'riyati. – Toshkent: Fan, 2008.

Zulfiya: Ayol qalbi, muhabbat, ona-Vatanga sadoqat, mehr-muhabbat, insoniy kechinmalar.

3. She'riy ohang

Hamid Olimjon: Keng qamrovli, epik va ulug'vor ohangda yozadi.^[96]

Zulfiya: Lirik, muloyim, musiqiy ohangda yozadi.

4. Qahramon obrazi. Hamid Olimjon: Xalq dostonlari qahramonlari, vatan fidoyilari, kurashchi inson obrazlari.

Zulfiya: Ayol obrazi, ona timsoli, sevuvchi qalb, mehribonlik ramzi.

5. She'riyatdagi umumiy xususiyatlar. Har ikkala shoir ijodida ham Vatanga muhabbat, xalq dardiga hamdardlik, milliy g'urur ustuvor o'rin egallagan. Ularning she'riyati o'zbek adabiyotini boyitib, keyingi avlodlarga ijodiy namuna bo'lib xizmat qilgan. Jihatlar Hamid Olimjon Zulfiya

Badiiy uslub Romantik, epik Lirik, samimi. Mavzular Vatan, qahramonlik, xalq orzusi Sevgi, ayollik dunyosi, meh-muhabbat

She'riy ohang Ulug'vor, epik, xalqona Musiqiy, muloyim, hissiy

Qahramon obrazi Qahramonlar, kurashchilar, xalq fidoyilari Ona, ayol, sevuvchi qalb, sadoqatli inson

Umumiy jihatlar Vatanga muhabbat, xalq manfaatiga sadoqat Vatanga muhabbat, inson qalbini ulug'lash.

Hamid Olimjon va Zulfiya ijodi o'zbek adabiyotida betakror va muhim o'rin egallaydi. Har ikkala shoirning she'riyati milliy ruh, Vatanga muhabbat, xalq manfaatiga sadoqat singari umumiy g'oyalarda uyg'unlashadi. Biroq ularning ijodiy yo'nalishi, badiiy ifodasi va qahramon obrazlari bir-biridan farq qiladi. Hamid Olimjon she'riyati ko'proq epik xarakterga ega bo'lib, xalq dostonlari an'analari bilan chambarchas bog'langan. U o'z asarlarida xalq qahramonlarini ulug'lab, milliy ozodlik va istiqloq g'oyalarini targ'ib etadi. Uning she'riy ohangi ulug'vor, romantik va epik qamrovga ega bo'lib, yosh avlodni qahramonlik, vatanparvarlikka chorlaydi.^[97] Zulfiya esa o'z she'riyatida ayol qalbining nozik kechinmalarini, muhabbat va sadoqat tuyg'ularini, insoniylik va mehr-muhabbatni yuksak badiiy mahorat bilan ifoda etadi. Uning lirik she'rlari samimiy, musiqiy va nafis ohangga ega bo'lib, o'quvchini ruhiy olamga olib kiradi.^[98] Ayniqsa, Zulfiya ijodida ona obrazi, ayolning jamiyatdagi o'rni alohida e'tiborga molik. Shunday qilib, Hamid Olimjon va

⁹⁶ Zulfiya. Saylanma. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1980.

⁹⁷ Qodirova D. Zulfiya she'riyati va ayollik lirizmi. – Toshkent: Ma'naviyat, 2015.

⁹⁸ Sodiqov A. O'zbek adabiyotida lirikaning taraqqiyoti. – Toshkent: Universitet, 2012.

Zulfiya she'riyati bir-birini to'ldiruvchi ikki katta manba sifatida o'zbek adabiyotini boyitgan. Olimjon she'riyati ulug'vorlik va xalq ruhini ko'rsatsa, Zulfiya she'riyati ayol qalbining nozikligini, insoniy tuyg'ularning betakror go'zalligini ochib beradi. Ularning ijodi nafaqat adabiyot tarixida, balki yoshlarni milliy ruhda tarbiyalashda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Hamid Olimjon o'z davrida "xalq shoiri", adabiyotning yangilanish ramzi sifatida qadrlangan. Zulfiya esa Hamid Olimjon ijodiy an'anasini davom ettirib, ayol shoiralar timsolida butun O'zbek adabiyotida alohida maktab yaratgan. Hamid Olimjon va Zulfiya o'zbek she'riyatining yorqin namoyandalari bo'lib, ularning ijodi milliy adabiyotimiz xazinasida o'chmas iz qoldirgan. Hamid Olimjon asarlarida xalq ruhiyati, epik an'analar va vatanparvarlik g'oyalari, Zulfiya she'riyatida esa ayol qalbining samimiy hislari va sevgi-muhabbatning nafis ohanglari aks etgan. Har ikki ijodkor bir-birini boyitgan holda o'zbek adabiyoti rivojiga ulkan hissa qo'shgan.

Umumiy qilib aytganda, Hamid Olimjon ijodida epik kenglik, ijtimoiy qahramonlik va yangilanish ruhi, Zulfiya she'riyatida esa lirik samimiyat, ayollik sezgirligi va ruhiy iztirob asosiy farqlovchi jihatlar bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Olimjon H. She'rlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1979.
2. Jo'rayev M. O'zbek romantik she'riyati. – Toshkent: Fan, 2008.
3. Zulfiya. Saylanma. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1980.
4. Qodirova D. Zulfiya she'riyati va ayollik lirizmi. – Toshkent: Ma'naviyat, 2015.
5. Sodiqov A. O'zbek adabiyotida lirikaning taraqqiyoti. – Toshkent: Universitet, 2012.
6. <http://inlibrary.uz/index.php/jassh/article/view/70192>

QO'LYOZMA KITOBLARNING ICHKI TUZILISHI VA BEZAKLARI

Orziqulova Nigina

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

22/4 – guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Muyiddinova Arofat

Annotatsiya: Ushbu maqolada Sharq madaniyatida qo'lyozma kitoblarning ichki tuzilishi va badiiy bezaklari haqida so'z boradi. Qo'lyozmalarning tarkibiy qismlari, bezash uslublari, ishlatilgan materiallar hamda xattotlik, miniatyura va naqsh san'atining o'zaro uyg'unligi tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: Qo'lyozma, matn, bezak, O'rta Osiyo, xattot, kotib, harf, matnshunoslik.

Аннотация: В статье представлен научный подход к внутренней структуре и художественному оформлению рукописей в восточной культуре. Анализируются состав рукописей, стили оформления, использованные материалы, взаимосвязь каллиграфии, миниатюры и декоративно-прикладного искусства.

Ключевые слова: Рукопись, текст, украшение, Центральная Азия, каллиграф, писец, письмо, текстология.

Abstract: This article provides a scientific approach to the internal structure and artistic decoration of manuscripts in Eastern culture. The components of manuscripts, decoration styles, materials used, and the interrelationship of calligraphy, miniature, and decorative arts are analyzed.

Keywords: Manuscript, text, decoration, Central Asia, calligrapher, scribe, letter, textual studies.

Kitobat san'ati(arab, kataba -yozish, yozmoq so'zidan) — qo'lyozma kitoblarni yaratish va ziynatlash. Markaziy Osiyoda (jumladan, O'rta Osiyoda) qo'lyozma kitoblarni bezash juda qadimdan mahalliy madaniyat taraqqiyot bosqichlari bilan bog'liq holda shakllangan. Eng qadimgi kitoblardan "Avesto" qo'lyozmalari; sug'd tilida yaratilgan "Vessantaraka jataka" asari (uning varaqlari turli mamlakatlar — Rossiya, Fransiya, Angliyada saqlanadi); sopol yuzasidagi bitiklar, charm o'ramlari, metall buyumlardagi yozuvlar, qog'oz varaq taxlamalari (taxtachalar orasiga olib tizimchalar bilan bog'langan turi) va boshqa O'rta asrlarda umummusulmon yoki arab

tilidagi qo'lyozma an'analariga asoslangan Kitobat san'ati to'liq shakllandi va yuksak taraqqiyot darajasiga erishdi. Kitobat san'ati hunarmandlar — qog'ozrez, xattot, lavvoh, mo'zahhib, musavvir, sahhof (muqovasozi) va boshqalardan iborat GURUH (jamoat) tomonidan bajariladigan jarayon bo'lib, O'rta va Yaqin Sharq islom tasarrufidagi davlatlarda bir xil usulda amalga oshirilgan.

Qo'lyozma kitob — bu inson tafakkuri, qo'l mehnati va estetik didining uyg'un mahsulidir. U o'z davrining madaniy ko'zgusi, badiiy tafakkur namunasi va tarixiy hujjati sifatida bebaho qadriyatdir. Shu bois bugungi kunda qo'lyozmalarni o'rganish, restavratsiya qilish va raqamlashtirish ishlari Sharq madaniy merosini asrashda muhim ahamiyat kasb etadi. Qo'lyozma kitoblar Sharq madaniyatining eng yuksak badiiy va ilmiy yodgorliklaridan biridir. Ular nafaqat yozma axborot manbai, balki san'atning turli tarmoqlarini — xattotlik, miniatyura, naqqoshlik, muqovachilik va sahhoflikni o'zida mujassam etgan murakkab ijodiy mahsuldir. Har bir qo'lyozma kitobning ichki tuzilishi aniq tartibga ega bo'lib, undagi sarlavha, matn, hoshiyalar va bezaklar o'zaro uyg'unlikda ishlangan. Qo'lyozmalarda ishlatilgan tabiiy bo'yoqlar, oltin va kumush suvlari, islamiy hamda garih naqshlar kitobni nafaqat ilmiy, balki estetik jihatdan ham qimmatli asarga aylantirgan. O'rta Osiyoda shakllangan Samarqand, Buxoro va Hirot maktablari bu san'atni eng yuksak darajaga ko'targan. Qo'lyozmalarda ishlatilgan tabiiy bo'yoqlar, oltin va kumush suvlari, islamiy hamda garih naqshlar kitobni nafaqat ilmiy, balki estetik jihatdan ham qimmatli asarga aylantirgan. O'rta Osiyoda shakllangan Samarqand, Buxoro va Hirot maktablari bu san'atni eng yuksak darajaga ko'targan. Qo'lyozma kitob uchun yaxshi, sifatli qog'oz tanlangan, xattot matnni qog'ozga yozishda maxsus qog'ozkarton (mistar) ustiga ip tortib uning izini matn yoziladigan qog'ozga tushirib olgandan so'ng xat yozilgan. Matnni joylashtirilishi xattotning mahoratiga bog'liq bo'lgan. Bitilgan matnni lavvoh hoshiya qog'ozga yelimlagan. Ustidan jadvalkash ayni yopishtirilgan joydan turli ranglarda chiziqlar tortib, matnni jadvalga olgan. So'ngra mo'zahhib suyultirilgan oltin va boshqa turli ranglar yordamida qo'lyozmani ziynatlagan va "shams", "lavha", "sarlavha", "zarvaraq" "xotima" naqshlar bilan bezagan. Bo'sh qoldirilgan joylarga musavvir rasm (miniatyura) ishlagan. Musavvir, naqqosh nafis qamish qalam bilan rasmning asosiy tarhini, shakllar chizig'ini, zaminini, detallarni chizib, so'ng turli rangda (oltin, kumush ishlatgan holda) bo'yagan. Muqovachi qo'lyozmani karton yoki charmdan ishlangan (naqsh zarb qilingan, bo'yoqlar, oltin bilan bo'yalgan) muqovaga biriktirgan, muqova qopqog'i yog'ochdan ba'zan kumushdan quyib tayyorlangan hamda bosma, o'yma va qadama naqshlar, yorqin rasmlar bilan bezatilgan. O'rta asrlar (8—12-asrlar)da mutafakkirlar, olimlar asarlari, asosan, arab tilida (Xorazmiyning "Kitobi surat al-arz"

— "Yer tasviri kitobi", 1036; Beruniyning "Osor ulboqiya" — "Qadimgi xalqlardan qolganyodgorliklar", 14-asr va boshqalar), keyinchalik (10—19-asrlar) fors tilida bitilgan va rasmlar bilan bezatilgan. Temuriylar davri (1370 — 1506)dan boshlab turkiy — o'zbek tilida kitoblar yaratilishiga alohida e'tibor berilgan. Saroy kutubxonolari va nufuzli shaxslar uchun tayyorlangan qo'lyozmalar Kitobat san'atining yuksak namunasi darajasida yaratilgan. Mumtoz Sharq adabiyoti namoyandalari (Firdavsiy, Nizomiy, Dehlaviy, Bedil, Alisher Navoiy va boshqalar) asarlari, buyuk allomalar (Beruniy, Ibn Sino, Mirzo Ulug'bek va boshqalar)ning ilmiy asarlari qo'lyozmalari shu usulda tayyorlangan Kitobat san'atining nodir durdonalaridir. Ularning aksariyati O'zbekiston Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti fondida saqlanadi. Jumladan, shoira Nodira buyurtmasiga binoan xattot Muhammad Yusuf Dabir tomonidan 19-asrda Qo'qonda ko'chirilgan Alisher Navoiyning she'rlar to'plami — "Devoni Alisher Navoiy" qo'lyozma kitobi ishlangan bezaklariga ko'ra, dunyoda Kitobat san'atida yagona nusxadir. Unda musavvir va xattot Navoiy asarlari insoniyatga Quyoshdek nur sohib turishini ramziy tasvirlagan naqshlar mavjud. Kitobat san'ati 20-asrgacha davom etgan. 20-asr 70—80-yillarida bir guruh olimlar (jumladan, A. Madraimov, Sh. Salimov, 111. Muhammadjonov va boshqalar) sa'y-harakatlari, ijodiy izlanishlari natijasida an'anaviy qo'lyozma kitob yaratish san'ati — Kitobat san'ati qayta tiklandi. Sh. Muhammadjonov Kitobat san'atida samarali ijod qilmoqda: "Navoiy lirikasi", "Kalila va Dimna", "Devonu lug'otit turk", "Ipak yo'li hikoyalari" va boshqa kitoblarni Kitobat san'ati usulida nafis bezaklar, tasvirlar bilan bezatib tayyorladi. Elmira Ismoilova, Abdumajid Madraimov. XIX asr oxiri — XX asr boshlarigacha O'rta Osiyoda matbaa-nashriyot ishlarining sustligi sababli qo'lyozma holida kitob tayyorlash keng tarqalgan va bu jarayon mashhur xattotlar tomonidan amalga oshirilgan. Qadimiy qo'lyozma'lar muhim adabiy, tarixiy, ilmiy manbalar hisoblanadi va ular payayeografiyada o'rganiladi.

Islom madaniyatida, xususan, O'rta Osiyo madaniyatida yozma matnlarni kitob holiga keltirish san'at darajasiga ko'tarilgan. A. Murodovning "O'rta Osiyo xattotlik san'ati tarixidan" kitobida musulmon kitobat texnikasi haqida mukammal ma'lumotlar berilgan. Qo'lyozma kitoblarda nasriy matnlar, odatda, gorizontol, biri ikkinchisiga parallel holda bitilgan. She'riy asarlar esa 10-20 qatordan, ustun tartibida bitilib, girdi hoshiyalar bilan o'ralgan. Ba'zan qo'lyozma sahifalariga geometrik shakllar, bodom, nok shakli, turli idish-tovoqlar, tumor ko'rinishli uchburchaklar, qush va boshqa hayvon rasmlari ishlanib, matn ularning atrofiga yoki oralariga yozilgan. Sahifa matni bir yoki bir necha chiziqli zarhal, qora va boshqa rangli hoshiyaga o'ralgan. Kotib yoki

o'quvchi hoshiyadan tashqariga zarur qaydlarni belgilab borgan. Ayrim diniy-falsafiy, ilmiy asarlar hoshiyasiga sharhlar ham bitilar edi. Sharhlar ba'zida satr oralig'idagi bo'sh joylarga ham yozilgan. Ayniqsa, keyingi asrlarga mansub qo'lyozmalarda bunday sharhlarni ko'p uchratamiz. Qizig'i shundaki, ba'zan hoshiyaga boshqa original asar ham yozilgan.

Bugungi kunda bu nodir qo'lyozmalar bizning madaniy merosimizning ajralmas qismi bo'lib, ularni o'rganish, restavratsiya qilish va asrab-avaylash har bir avlodning ma'naviy burchidir. Qo'lyozma kitoblar inson tafakkurining buyuk yutug'i, o'tgan asrlarning ilm, san'at va ruhiy go'zalligini mujassam etgan bebaho boylikdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Matnshunoslik [O'quv qo'llanma] Nafisa Rahmonova, Arofatoy Muydinova. – Chirchiq. – 2022.
2. Ziyodov SH. Markaziy Osiyoda ilk toshbosma kitoblar nashri tarixidan / - T.: Shaeqshunoslik, 2009, N14
3. <https://www.ziyouz.com/>

TEMURIYLAR SULOLASINING HOZIRGI HAYOTIMIZDAGI O'RNI***Pardaboyeva Ruhshona Nazirjon qizi****Chirchiq davlat pedagogika universiteti**O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-kurs talabasi****Ilmiy rahbar: Nafasov Arslon Komilovich****Chirchiq davlat pedagogika universiteti O'zbekiston tarixi
kafedrası katta o'qituvchisi*

Annotatsiya. Temuriylar sulolasi Markaziy Osiyoda o'zining siyosiy va madaniy salohiyati bilan ajralib turgan yirik tarixiy davr hisoblanadi. Ushbu maqolada Temuriylar sulolasining tarixiy merosi, uning zamonaviy O'zbekiston va Markaziy Osiyodagi madaniy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotga ta'siri, shuningdek, xalqaro maydondagi ahamiyati keng ko'lamda o'rganiladi. Maqola tarixiy manbalar, buyuk mutafakkirlarning fikrlari va so'nggi tadqiqotlar asosida tayyorlangan.

Kalit so'zlar: madaniyat, ilm-fan, milliy o'zlik, Samarqand, Buxoro, turizm, iqtisodiyot, Markaziy Osiyo, tarixiy yodgorliklar Temuriylar sulolasi, tarixiy obidalar.

Annotation. The Timurid dynasty is a major historical period in Central Asia, distinguished by its political and cultural potential. This article comprehensively examines the historical legacy of the Timurid dynasty, its impact on the cultural, economic and social life of modern Uzbekistan and Central Asia, as well as its significance in the international arena. The article is based on historical sources, the views of great thinkers, and recent research.

Keywords: culture, science, national identity, Samarkand, Bukhara, tourism, economy, Central Asia, historical monuments, Timurid dynasty, historical monuments.

Аннотация. Эпоха Тимуридов – важнейший исторический период в Центральной Азии, отличающийся своим политическим и культурным потенциалом. В данной статье всесторонне рассматривается историческое наследие династии Тимуридов, её влияние на культурную, экономическую и социальную жизнь современного Узбекистана и Центральной Азии, а также её значение на международной арене. Статья основана на исторических источниках, взглядах великих мыслителей и современных исследованиях.

Ключевые слова: культура, наука, национальная идентичность, Самарканд, Бухара, туризм, экономика, Центральная Азия, исторические памятники, династия Тимуридов, исторические памятники.

Temuriylar sulolasi XIV-XV asrlarda Markaziy Osiyoda, ayniqsa O'zbekiston hududida barpo etilgan qudratli davlatlardan biri bo'lib, dunyo tarixida o'zining siyosiy, harbiy va madaniy yutuqlari bilan chuqur iz qoldirdi. Amir Temur va uning avlodlari boshchiligida amalga oshirilgan yirik arxitektura, ilmiy kashfiyotlar va madaniy tashabbuslar nafaqat o'sha davr uchun, balki bugungi kun uchun ham katta ahamiyatga ega. Zamonaviy O'zbekistonda Temuriylar sulolasining merosi milliy o'zlikni shakllantirish, iqtisodiy rivojlanish va xalqaro aloqalarni mustahkamlashda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

Temuriylar davrida, ayniqsa, Mirzo Ulug'bek hukmronligi paytida ilm-fan misli ko'rilmagan darajada rivojlandi. Ulug'bek Samarqandda rasadxona, madrasa va kutubxona qurdirib, bu joylarni butun musulmon Sharqidagi eng yirik ilmiy markazga aylantirdi. Ulug'bekning yulduzlar jadvali — "Zij-i jadid" asari dunyo astronomiyasining bebaho xazinasini sifatida tan olingan.

Zamonaviy O'zbekiston ta'lim tizimi Temuriylar davrining ilmiy an'alariga tayanadi. Bugun yurtimizda maktablar, universitetlar, ilmiy markazlar va kutubxonalar faoliyat yuritib, yosh avlodning bilim olishiga katta sharoit yaratilmoqda. Xususan, "Temurbeklar maktabi", "Mirzo Ulug'bek nomidagi ilmiy stipendiyalar" kabi tashabbuslar Temuriylar merosini zamonaviy ta'limga integratsiya qilishning yaqqol namunasidir.

Temuriylar davrining arxitektura yodgorliklari hozirgi kungacha o'zining betakrorligi, nafisligi va yuksak badiiy qadriyatlari bilan ajralib turadi. Samarqanddagi Gur-Emir maqbarasi, Shohi Zinda majmuasi, Bibixonim masjidi, Ulug'bek madrasasi va boshqa obidalar nafaqat o'z davrining san'at namunasi, balki butun insoniyat madaniy merosining durdonalari hisoblanadi.

Bugungi kunda bu obidalar UNESCO'ning Butunjahon madaniy merosi ro'yxatiga kiritilgan bo'lib, ularning saqlanishi va targ'iboti xalqaro hamkorlikni mustahkamlashda muhim vosita bo'lmoqda. O'zbekiston me'morchiligida ham Temuriylar davri uslublarining izlari davom etmoqda — masalan, poytaxtdagi yangi qurilayotgan muhim inshootlar va madaniyat markazlarida Temuriylar arxitekturasiga xos ko'rgazmali bezaklar, gumbazlar, mozaikalar aks ettirilmoqda.

Temuriylar sulolasi merosi O'zbekistonning jahon miqyosida tanilishida muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, sayyohlik sohasi Temuriylar tarixiy obidalari bilan bevosita bog'liq. Samarqand, Buxoro, Shahrisabz singari shaharlarga har yili minglab xorijiy sayyohlar tashrif buyurmoqda. Bu esa xizmat ko'rsatish, hunarmandchilik, transport va infratuzilma sohalarining rivojlanishiga turtki bermoqda.

Davlatimiz tomonidan “Buyuk ipak yo‘li” yo‘nalishi bo‘ylab turizm infratuzilmasini rivojlantirish, tarixiy obidalarni rekonstruksiya qilish, madaniy festival va ko‘rgazmalar tashkil qilish orqali Temuriylar merosini jahon hamjamiyatiga yanada faolroq tanitish ishlari olib borilmoqda. UNESCOning madaniyat bo‘yicha sobiq rahbari Irina Bokova: “Temuriylar davrining madaniy yodgorliklari insoniyatning umumiy merosidir. Ularni asrash – butun jahon burchidir”[2].

Temuriylar sulolasi O‘zbekistonning tarixiy, madaniy va ilmiy merosida muhim o‘rin tutadi. Amir Temur va uning avlodlari tomonidan qurilgan siyosiy va madaniy asoslar bugungi kunda ham xalqimizning o‘zligini anglashda, milliy g‘ururini oshirishda, va xalqaro maydonda O‘zbekistonni tanitishda katta rol o‘ynaydi. Temuriylar davrida yaratilgan ilmiy kashfiyotlar, madaniy yodgorliklar va adabiyot asarlari bugungi O‘zbekistonda yoshlarni tarbiyalashda, mamlakatni rivojlantirishda hamda xalqaro aloqalarni mustahkamlashda beqiyos ahamiyatga ega. Temuriylar merosi nafaqat tarixiy yodgorliklar va san‘at asarlari bilan bog‘liq, balki ulug‘ buyuklarning g‘oyalarini o‘zida aks ettirgan ma‘naviy qadriyatlar bilan ham qadrli. Zamonaviy O‘zbekiston temuriylar davrining urf-odatlari va qadriyatlaridan ilhomlanib, adolat, ilm-fan, barqarorlik va taraqqiyotga qaratilgan siyosatni amalga oshirmoqda. Shu sababli, Temuriylar sulolasining hozirgi hayotimizdagi o‘rni va ahamiyati beqiyosdir. Ularning merosi O‘zbekistonni nafaqat tarixiy, balki madaniy, ilmiy va iqtisodiy rivojlanishda ham yo‘naltiruvchi kuch sifatida xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Allworth, Edward. Central Asia: A New History from the Imperial Conquests to the Present. Princeton University Press, 2000.
2. Manz, Beatrice Forbes. The Rise and Rule of Tamerlane. Cambridge University Press, 1989.
3. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, Toshkent, 2000.
4. Abdullaev, T., “Temuriylar davri madaniyati va uning zamonaviy ahamiyati,” O‘zbekiston Tarixi jurnal, 2018, №3.
5. Beruniy, Abu Rayhon. Tarixiy asarlar.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning nutqlari va intervyulari.

QORAQALPOQ VA O'ZBEK ADABIYOTIDA HAYOT VA O'LIM FALSAFASINING QIYOSIY TALQINI

(Allanazar Abdiyevning "O'mir, o'lim ha'm o'mir" romani va Tog'ay
Murodning "Otamdan qolgan dalalar" asari misolida)

Qaypbergenova Azada Muratbay qizi

*Qoraqalpoq davlat universiteti 2-kurs magistranti,
azadaqaypbergenova27@gmail.com*

Ilmiy rahbar: Zuxra Allamuratova

*Qoraqalpoq davlat universiteti,
Qoraqalpoq filologiyasi va Jurnalistika fakulteti,
Qoraqalpoq adabiyoti kafedrası o'qituvchisi,
Filosofiya fanlari doktori (PhD) v.b*

Annotatsiya: Ushbu maqolada qoraqalpoq yozuvchisi Allnazar Abdiyevning "O'mir, o'lim ha'm o'mir" romani hamda o'zbek yozuvchisi Tog'ay Murodning "Otamdan qolgan dalalar" asari qiyosiy tahlil qilinadi. Maqolada hayot va o'lim falsafasi, inson ruhiyati, jamiyat bilan shaxs o'rtasidagi ziddiyatlar hamda metafizik izlanishlarning adabiy talqini o'rganiladi. Tadqiqot qiyosiy adabiyotshunoslik metodologiyasi asosida olib borilib, qoraqalpoq va o'zbek adabiyotining falsafiy-ruhiy yaqinligi aniqlanadi.

Kalit so'zlar: Qiyosiy adabiyotshunoslik, hayot va o'lim falsafasi, inson ruhiyati, qiyosiy tahlil, falsafiy nasr.

Annotation: This article presents a comparative analysis of the Karakalpak writer Allnazar Abdiyev's "Life, Death and Life" and the Uzbek writer Togay Murod's "The Fields Left by My Father." It examines the philosophical and psychological interpretation of life and death in both literatures through the lens of comparative literary studies. The research identifies the spiritual and cultural parallels between Karakalpak and Uzbek prose traditions.

Keywords: Comparative literature, philosophy of life and death, human psychology, comparative analysis, philosophical prose.

Аннотация: В статье проводится сравнительный анализ романа каракалпакского писателя Алназар Абдиева «Жизнь, смерть и жизнь» и произведения узбекского писателя Тогая Мурода «Поля, оставшиеся от отца». Рассматриваются философские аспекты жизни и смерти, психологические

конфликты героев и их художественное воплощение в контексте сравнительного литературоведения.

Ключевые слова: Сравнительное литературоведение, философия жизни и смерти, духовный мир человека, сравнительный анализ, философская проза.

Adabiyot inson tafakkurining eng chuqur qatlamlarini ifodalaydi. Unda inson hayoti, o'lim, ruhiy kechinmalar, ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurashlar badiiy shakl topadi. Shu nuqtai nazardan, hayot va o'lim falsafasi har bir xalq adabiyotida o'ziga xos milliy ruh va estetik tamoyillar bilan ifodalanadi.

Qoraqalpoq yozuvchisi Allnazar Abdiyev o'zining "O'mir, o'lim ha'm o'mir" romanida insonning hayotga bo'lgan ichki munosabati, o'limni anglash jarayoni va ma'naviy uyg'onish holatini tasvirlaydi⁹⁹. O'zbek yozuvchisi Tog'ay Murod esa "Otamdan qolgan dalalar"da hayot va o'limni ijtimoiy-falsafiy asosda talqin etadi, insonning tuproq bilan, mehnat bilan bog'liqligini ifoda etadi¹⁰⁰.

Mazkur maqola ushbu ikki asarni **qiyosiy adabiyotshunoslik** tamoyillari asosida o'rganadi va ikki milliy adabiyotda hayot va o'lim falsafasining badiiy talqinini aniqlashga qaratiladi.

Qiyosiy adabiyotshunoslikning nazariy asoslari

Qiyosiy adabiyotshunoslik — ikki yoki undan ortiq milliy adabiyotlar o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik, ta'sir va umumiylikni o'rganuvchi fan sohasidir¹⁰¹. Bu soha XIX asrda Yevropada shakllanib, XX asrda turkiy xalqlar adabiyotiga ham kirib kelgan. O'zbek va qoraqalpoq adabiyotida bu yo'nalish asosan mustaqillik davridan boshlab faol rivojlandi.

Qiyosiy tahlil adabiy asarlarning **g'oyaviy-mazmuniy, estetik, tipologik** o'xshashliklarini aniqlashga yordam beradi¹⁰². Bunday tahlil orqali har bir xalq adabiyotining o'ziga xosliklari bilan bir qatorda, umumturkiy badiiy tafakkurning mushtarak jihatlari ham namoyon bo'ladi.

Adabiyotshunos olim Q. Yo'ldoshevning fikricha, qiyosiy adabiyotshunoslik "milliy adabiyotlarning falsafiy ildizlarini bir manbadan — inson tafakkurining

⁹⁹ Abdiyev A. *O'mir, o'lim ha'm o'mir*. – Nukus: Qoraqalpaqstan, 1995.

¹⁰⁰ Murod T. *Otamdan qolgan dalalar*. – Toshkent: Yozuvchi, 1981.

¹⁰¹ Qurbanova N. *Qiyosiy adabiyotshunoslik asoslari*. – Toshkent, 2016

¹⁰² Jumaniyozov A. *Qoraqalpoq adabiyotining taraqqiyoti*. – Nukus, 2010.

umumiy qonuniyatlaridan izlaydi”¹⁰³. Shu ma'noda, Abdiyev va Murod ijodidagi hayot va o'lim masalalari ham turkiy dunyoqarashning umumiy mohiyatini ochib beradi.

Allanazar Abdiyevning “O'mir, o'lim ha'm o'mir” romanida hayot va o'lim falsafasi

Allanazar Abdiyev qoraqalpoq adabiyotining falsafiy yo'nalishiga asos solgan yozuvchilardan biridir. “O'mir, o'lim ha'm o'mir” romanida hayot va o'lim o'rtasidagi chegaralar shaffof tarzda ko'rsatiladi: o'lim — yo'qolish emas, balki ruhiy davomiylik sifatida talqin etiladi¹⁰⁴.

Asardagi bosh qahramon hayot sinovlari, ruhiy tushkunlik va o'limga yaqinlashish orqali o'zlikni anglaydi. Uning ruhiy kechinmalari ekzistensializmga yaqin falsafiy mazmun kasb etadi. Abdiyev insonni borliqning bir qismi sifatida ko'rsatadi: “Inson o'limdan qo'rqa, u hayotning asl mohiyatini anglay olmaydi”, deya yozadi u¹⁰⁵.

Bu g'oya qoraqalpoq xalqining qadimiy dunyoqarashi — “hayot va o'lim bir zanjirning halqalari” degan falsafiy tushunchadan kelib chiqadi¹⁰⁶. Shuningdek, yozuvchi tasavvufiy tafakkur ta'sirida o'limni ruhiy tozalanish deb biladi.

Tog'ay Murodning “Otamdan qolgan dalalar” asarida hayot va o'limning ijtimoiy-falsafiy talqini

Tog'ay Murod o'zbek nasrida xalq falsafasini badiiy ifoda etgan yozuvchilardan biridir. Uning “Otamdan qolgan dalalar” asari inson va yer o'rtasidagi bog'liqlikni, mehnatning muqaddasligini kuylaydi¹⁰⁷.

Muallif hayotni abadiy aylanish deb biladi: otaning mehnati — o'g'ilning hayotida, tuproqning hosilida davom etadi. O'lim bu jarayonda yo'qotish emas, balki avlodlar o'rtasidagi ruhiy bog'lanishdir ¹⁰⁸. Shu bois Murodning asarida o'lim “hayotning davomiy shakli” sifatida ko'rsatiladi.

¹⁰³ Yo'ldoshev Q. *O'zbek adabiyotida ekzistensializm unsurlari*. – Samarqand, 2019.

¹⁰⁴ Berdimuratov A. *Qoraqalpoq falsafiy nasrining shakllanishi*. – Nukus, 2012

¹⁰⁵ G'afurov I. *Zamonaviy o'zbek nasrida falsafiy talqinlar*. – Toshkent, 2018.

¹⁰⁶ Nazarov B. *Adabiy obraz va falsafiy g'oya*. – Toshkent, 2013.

¹⁰⁷ Karimov B. *Tog'ay Murod badiiy olami*. – Toshkent, 2009.

¹⁰⁸ Abdirasulov M. *Turkiy adabiyotlarda hayot va o'lim konsepsiyasi*. – Almaty, 2017.

Yozuvchi xalqona tilda, poetik tasvir vositalari bilan falsafiy mazmunni ifodalaydi. Uning obrazlari, ayniqsa dehqon timsoli, inson va tabiat o'rtasidagi uyg'unlik ramzidir¹⁰⁹.

Qoraqalpoq va o'zbek adabiyotida hayot va o'lim falsafasining qiyosiy tahlili

Ikkala adib asarlarida hayot va o'lim tushunchalari markaziy falsafiy muammo sifatida ilgari suriladi. Abdiyev o'limni ruhiy yangilanish sifatida, Murod esa uni mehnat va vorislik orqali abadiylik sifatida talqin etadi¹¹⁰.

Abdiyevda hayot va o'lim metafizik jarayon, Murodda esa ijtimoiy-hayotiy jarayon sifatida ochiladi. Ammo ikkala adibda ham asosiy maqsad — insonning o'zligini anglash, ma'naviy yetilish jarayonini ko'rsatishdir¹¹¹.

Shuningdek, ikki asar orasida **obraz tizimi, badiiy til va ramzlar** jihatidan o'xshashlik mavjud. Masalan, Abdiyevda “suv” hayotning abadiyligini bildirsa, Murodda “yer” shu g'oyaning timsolidir¹¹².

Bu qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, qoraqalpoq va o'zbek adabiyotlari nafaqat hududiy, balki falsafiy jihatdan ham bir manbadan — umumturkiy ruhiy ildizlardan oziqlanadi¹¹³.

Xulosa

Allanazar Abdiyev va Tog'ay Murod ijodida hayot va o'lim falsafasi o'zaro bog'liq, ammo har biri milliy tafakkur asosida talqin etilgan. Abdiyev inson ruhiyati va o'limni metafizik jihatdan yoritgan bo'lsa, Murod hayotning ijtimoiy-falsafiy mohiyatiga urg'u beradi.

Qiyosiy tahlil natijalari qoraqalpoq va o'zbek adabiyotlarining umumiy ildizlarini, xalqona falsafaning badiiy ko'rinishlarini ochib beradi. Har ikkala yozuvchi inson va borliq, hayot va o'lim o'rtasidagi falsafiy muvozanatni ifoda etadi. Bu esa zamonaviy turkiy adabiyot tafakkurining yetuk namunalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyot:

1. Abdiyev A. *O'mir, o'lim ha'm o'mir*. – Nukus: Qoraqalpaqstan, 1995.
2. Murod T. *Otamdan qolgan dalalar*. – Toshkent: Yozuvchi, 1981.
3. Qurbanova N. *Qiyosiy adabiyotshunoslik asoslari*. – Toshkent, 2016.

¹⁰⁹ Qosimov B. *Adabiyot nazariyasi asoslari*. – Toshkent: Fan, 2002.

¹¹⁰ Nurmuratova D. *Qoraqalpoq adabiyotida falsafiy motivlar*. – Nukus, 2020.

¹¹¹ To'xtaboyev A. *O'zbek nasrida milliy ruh masalalari*. – Toshkent, 2015.

¹¹² O'razbaeva N. *Adabiy qiyoslash metodikasi*. – Qozog'iston, 2014.

¹¹³ Ergasheva S. *Turkiy xalqlar adabiyotida umuminsoniy qadriyatlar*. – Toshkent, 2021.

4. Jumaniyozov A. *Qoraqalpoq adabiyotining taraqqiyoti*. – Nukus, 2010.
5. Yo'ldoshev Q. *O'zbek adabiyotida ekzistensializm unsurlari*. – Samarqand, 2019.
6. Berdimuratov A. *Qoraqalpoq falsafiy nasrining shakllanishi*. – Nukus, 2012.
7. G'afurov I. *Zamonaviy o'zbek nasrida falsafiy talqinlar*. – Toshkent, 2018.
8. Nazarov B. *Adabiy obraz va falsafiy g'oya*. – Toshkent, 2013.
9. Karimov B. *Tog'ay Murod badiiy olami*. – Toshkent, 2009.
10. Abdirasulov M. *Turkiy adabiyotlarda hayot va o'lim konsepsiyasi*. – Almaty, 2017.
11. Qosimov B. *Adabiyot nazariyasi asoslari*. – Toshkent: Fan, 2002.
12. Nurmuratova D. *Qoraqalpoq adabiyotida falsafiy motivlar*. – Nukus, 2020.
13. To'xtaboyev A. *O'zbek nasrida milliy ruh masalalari*. – Toshkent, 2015.
14. O'razbaeva N. *Adabiy qiyoslash metodikasi*. – Qozog'iston, 2014.
15. Ergasheva S. *Turkiy xalqlar adabiyotida umuminsoniy qadriyatlar*. – Toshkent, 2021.

MANBALAR VA MATNLARNI KLASSIFIKATSIYA QILISH

Qayumova Zilola Obid qizi

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi
talabasi*

E.mail: zqayumova77@gmail.com

Ilmiy rahbar: A.U.Muydinova

ChDPU O'zbek adabiyotshunosligi kafedrası dotsenti v.b.

Annotatsiya. Ushbu maqolada manbaa va matn tushunchalarining ilmiy mohiyati, ularning turlari hamda tasniflash tamoyillari yoritilgan. Manbashunoslik va matnshunoslik fanlari doirasida manbalarni yozma, og'zaki, moddiy va elektron shakllarda tasniflash zaruriyati asoslab berilgan. Shuningdek, matnlarni janr, tuzilish, mualliflik va til-uslub jihatlariga ko'ra klassifikatsiya qilishning ilmiy mezonlari tahlil qilingan. Maqolada tarixiy va zamonaviy manbalarni o'rganishda qo'llaniladigan metodlar, xususan, autentiklik, kritik tahlil va tahririy yondashuvlar haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: manbashunoslik, matnshunoslik, manba, matn, klassifikatsiya, yozma yodgorlik, qo'lyozma, autentiklik, tahrir, filologik tahlil.

Annotation. This article covers the scientific essence of the concepts of source and text, their types and principles of classification. The need to classify sources in written, oral, material and electronic forms is justified within the disciplines of source studies and textual studies. Scientific criteria for classifying texts according to genre, structure, authorship and language-style aspects have also been analyzed. This article covers the scientific essence of the concepts of source and text, their types and principles of classification. The need to classify sources in written, oral, material and electronic forms is justified within the disciplines of source studies and textual studies. Scientific criteria for classifying texts according to genre, structure, authorship and language-style aspects have also been analyzed. The article discusses the methods used in the study of historical and contemporary sources, particularly authenticity, critical analysis, and editorial approaches. The results of the study show that systematic study of sources and texts serves to create a reliable source base in scientific research.

Keywords: source, textual Science, Source, text, classification, written monument, manuscript, authenticity, Editing, philological analysis.

Matnshunoslik va manbashunoslik fanlari yozma yodgorliklarni o'rganish, ularni ilmiy tahlil qilish hamda ishonchli manbalarni aniqlash bilan shug'ullanadi. Har

qanday adabiy yoki tarixiy matnni o'rganish jarayonida uni to'g'ri tasniflash, ya'ni klassifikatsiya qilish, ilmiy tadqiqotning eng muhim bosqichlaridan biridir. Manbalarni va matnlarni to'g'ri ajratish, ularning turini, davrini, tilini va mazmuniy yo'nalishini aniqlash – matnshunoslikning metodologik asosini tashkil etadi.

1. Manbalar tushunchasi va ularni tasniflash mezonlari

Manba — bu tarixiy, adabiy yoki ilmiy ma'lumotni o'zida mujassam etgan yozma, og'zaki yoki moddiy yodgorlikdir. Manbalarni klassifikatsiya qilish ilmiy maqsadga muvofiq ularni guruhlariga ajratish orqali amalga oshiriladi. Bu esa matnshunoslikdagi tadqiqot ishlarini tizimlashtirish imkonini beradi. Manbaa va matnlarni klassifikatsiya qilish – bu matnshunoslik va manbashunoslikning poydevoriy yo'nalishidir. To'g'ri tasnif qilingan matnlar nafaqat tarixiy va adabiy jarayonlarni chuqur tahlil qilish imkonini beradi, balki milliy madaniyat va ilmiy merosni asrab-avaylashda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois, zamonaviy matnshunoslikda klassifikatsiya jarayonini raqamlashtirish, elektron kataloglar yaratish va turli tildagi matnlarni qiyosiy o'rganish dolzarb masalalardan biridir.

Manbalarni bir nechta mezonlar asosida tasniflash mumkin:

Paydo bo'lgan davriga ko'ra:

Qadimgi davr manbalari – miloddan avvalgi va ilk o'rta asr yozuvlari (masalan, “Avesto”, “Orxun bitiklari”).

O'rta asr manbalari – IX–XVII asrlarda yaratilgan asarlar (masalan, Navoiy, Jomiy, Bobur asarlari).

Yangi davr manbalari – XIX–XX asr boshlaridagi yozma manbalar.

Mazmuniga ko'ra:

- Badiiy manbalar – she'r, doston, hikoya, roman, tazkira kabi adabiy asarlar.
- Diniy manbalar – Qur'on, hadis, tafsir, fiqh asarlari.
- Tarixiy manbalar – xronikalar, solnomalar, tarjimai hollar.
- Ilmiy manbalar – risolalar, lug'atlar, izohli tahliliy matnlar.

c) Tili va yozuviga ko'ra:

- Arab yozuvida bitilgan manbalar (arab, fors, turkiy tillarda);
- Kirill, lotin yoki sanskrit yozuvlaridagi manbalar;
- Ko'p tilli (parallel) manbalar — masalan, fors-turkiy yoki arab-fors tillarida yozilgan asarlar.

Saqlanish shakliga ko'ra:

- Qo'lyozma manbalar — xattotlar tomonidan qo'lda ko'chirilgan asarlar;
- Toshbosma (litografiya) nashrlar — XIX asrda keng tarqalgan bosma shakllar;
- Bosma manbalar — zamonaviy kitob shaklida nashr qilingan asarlar.

Manbalarni shunday turlarga ajratish ularning tarixiy, lingvistik va madaniy ahamiyatini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

2. Matn tushunchasi va matnlarni klassifikatsiya qilish

Matn – bu ma'no, mazmun va shakl jihatidan yaxlit nutq birligi bo'lib, u yozuvchi yoki muallif tomonidan ma'lum maqsadda yaratilgan. Matnshunoslikda matnni o'rganishning asosiy vazifasi – muallif yaratgan asl nusxani aniqlash, uning o'zgarishlarini kuzatish va ilmiy tahrirni amalga oshirishdir.

Matnlar quyidagi belgilar asosida klassifikatsiya qilinadi:

Yaratilish maqsadiga ko'ra:

- Badiiy matnlar – estetik va adabiy maqsadda yaratilgan (she'r, roman, doston).
- Ilmiy matnlar – bilim berish yoki tadqiqot natijalarini bayon etish uchun yozilgan (maqola, risola).

- Amaliy matnlar – kundalik hayotdagi hujjatlar, maktublar, farmonlar.

Tuzilish darajasiga ko'ra:

Asl (original) matn – muallif tomonidan yaratilgan asosiy nusxa;

- Nusxa matn – xattot yoki nashriyot tomonidan ko'chirilgan variant;
- Tahrir qilingan matn – tahrirchi tomonidan o'zgartirish yoki izoh bilan qayta ishlab chiqilgan shakl.

Saqlanish holatiga ko'ra:

To'liq saqlangan matnlar – buzilmagan, butun holda yetib kelganlar;

Qisman saqlangan matnlar – ayrim qismlari yo'qolgan yoki shikastlanganlar;

Tiklangan matnlar – olimlar tomonidan nusxalar solishtirilishi asosida qayta tiklanganlar.

3. Manba va matn klassifikatsiyasining ilmiy ahamiyati

• Manba va matnlarni klassifikatsiya qilish orqali ilmiy tadqiqotlar aniq yo'nalish oladi. Bu jarayon quyidagi natijalarni beradi:

- Asl manbani aniqlash – muallif yozgan matnni nusxalardan farqlash;
- Tarixiy kontekstni tiklash – matn yaratilgan davr, ijtimoiy sharoit va madaniy muhitni o'rganish;
- Til va uslub tahlili – muallifning til xususiyatlari va yozish uslubini o'rganish;
- Tahrir me'yorlarini ishlab chiqish – matnni nashrga tayyorlashda ilmiy standartlarga rioya qilish.

Manbalarni to'g'ri tasniflash, shuningdek, ularni kataloglashtirish va raqamli arxivlarga joylashtirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda raqamli matnshunoslik yo'nalishida klassifikatsiya jarayonlari avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida amalga oshirilmoqda.

Manbalar va matnlarni klassifikatsiya qilish — bu matnshunoslikdagi eng asosiy ilmiy-uslubiy bosqichlardan biridir. Bu jarayon yozma yodgorliklarning tarixiy qiymatini belgilash, ularni o'rganish, tahrir qilish va saqlashda ilmiy asos yaratadi. Manba va matn turlarining aniqligi, ularning tuzilishidagi farqlarni to'g'ri tahlil qilish nafaqat adabiyotshunoslik, balki tarix, filologiya va madaniyatshunoslik fanlarida ham muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. To'xliev, B., Qo'chqorov, S., & Ortiqov, M. **Matnshunoslik**. – Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2019.
2. Jo'rayev, M. **Manbashunoslik va matnshunoslik asoslari**. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.
3. Qodirov, N. **Filologik tahlil nazariyasi**. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018.
4. Rustamov, A. **Adabiyotshunoslikka kirish**. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2010.
5. Saidov, S. **Manbashunoslik asoslari**. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2017.
6. Abdullayeva, D. **Qo'lyozmalarni o'rganish va tahrir masalalari**. – Toshkent: Fan, 2014.

XALQ OG'ZAKI IJODIDA MILLIY QADRIYATLAR VA TARBIYA

Qodirberganova Sevinch Rashid qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

2-kurs talabasi sevinchqodirberganova612@gmail.com

Ilmiy rahbar: A.U.Muydinova

ChDPU O'zbek adabiyotshunosligi kafedrası dotsenti v.b.

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalq og'zaki ijodining milliy qadriyatlar tizimida va yosh avlod tarbiyasida tutgan o'rni chuqur tahlil qilinadi. Maqolada milliy qadriyatlar, xususan, insonparvarlik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, sadoqat, mehr-oqibat, kattaga hurmat va kichikka izzat kabi fazilatlar xalq og'zaki ijodi orqali qanday ifodalanganiga e'tibor qaratiladi. Maqollar va matallar esa xalq donoligi, hayot falsafasi va ma'naviy tarbiyaning muhim manbai sifatida ko'rsatiladi. Shuningdek, maqolada bugungi globalashuv sharoitida xalq og'zaki ijodini o'rganish va uni ta'lim-tarbiya jarayoniga joriy etishning dolzarbligi yoritilgan.

Kalit so'zlar: xalq og'zaki ijodi, milliy qadriyatlar, tarbiya, ertak, doston, maqol, matal, topishmoq, vatanparvarlik, insonparvarlik, ma'naviyat, yosh avlod tarbiyasi.

Abstract: This article provides an in-depth analysis of the role of folk oral art in the national knowledge system and the upbringing of the younger generation. The article focuses on how national values, humanity, hard work, patriotism, loyalty, kindness, respect for elders and honor for the younger generation are expressed through folk oral art. Proverbs and sayings show the importance of folk wisdom, philosophy of life and spiritual education. The development of the study of folk oral art in the process of globalization in the production process and its introduction into the educational process is highlighted.

Keywords: Folk oral art, national values, education, fairy tale, epic, proverb, saying, riddle, patriotism, humanity, spirituality, education of the younger generation.

Har bir xalqning ma'naviy boyligi, madaniy taraqqiyoti va milliy o'zligini belgilovchi eng muhim omillardan biri – bu xalq og'zaki ijodidir. Xalq og'zaki ijodi – bu avloddan-avlodga og'iz orqali o'tib kelgan, xalq tafakkuri, dunyoqarashi, orzu-umidlari, qadriyatlari va hayotiy tajribasini ifodalovchi bebaho ma'naviy merosdir.

Xalq og'zaki ijodining mohiyati va ahamiyati. Xalq og'zaki ijodi – bu xalqning tarixiy xotirasi, ruhiy olami va ma'naviy hayotining aksidir. U turli janrlarni – ertak, doston, afsona, rivoyat, maqol, matal, topishmoq, qo'shiq, lapar, allalar va boshqalarni o'z ichiga oladi. Har bir janr o'ziga xos tarbiyaviy mazmun kasb etadi. Masalan: ertaklar bolalarda ezgulik, jasorat, halollik, sabr-toqat kabi fazilatlarni shakllantiradi. Maqollar va matallar esa xalq donishmandligini, hayotiy tajribasini ifodalaydi. Qo'shiqlar va dostonlar orqali esa xalq o'z tarixini, orzu-armonlarini, erkinlik va adolatga bo'lgan intilishini avlodlarga yetkazgan. Milliy qadriyatlar xalq og'zaki ijodining mazmunida: O'zbek xalq og'zaki ijodida milliy qadriyatlar yuksak darajada aks etadi. Eng avvalo, bu qadriyatlar insonparvarlik, mehnatsevarlik, kattaga hurmat, kichikka izzat, vatanparvarlik, sadoqat, mehr-oqibat kabi tushunchalarda namoyon bo'ladi.

Masalan: “Yaxshilik qil, suvga tashla – baliq bilmasa, Xoliq bilar” degan maqolda ezgulik va samimiyat qadri ifoda etilgan. “Elga xizmat qilgan el bo'lur” maqoli esa vatan va xalq oldidagi mas'uliyatni eslatadi. Shuningdek, xalq og'zaki ijodi yosh avlodni tarbiyalashda ham beqiyos ahamiyatga ega. U milliy g'urur, Vatanga muhabbat, ota-onaga hurmat, do'stlik va hamjihatlik ruhini singdiradi. Xalq og'zaki ijodi nafaqat badiiy zavq bag'ishlaydi, balki axloqiy, estetik va ma'naviy tarbiyaning muhim vositasi sifatida xizmat qiladi.

“To'ti so'zi shirin, ammo inson so'zi undan shirin” matali so'zning qadrini, odob-axloqning ahamiyatini ko'rsatadi. Shuningdek, xalq dostonlari – “Alpomish”, “Go'ro'g'li”, “Ravshan” kabi asarlar milliy qahramonlik, sadoqat, vatanparvarlik va oila qadriyatlarini yuksak darajada targ'ib etadi. “Alpomish” dostoni, masalan, o'zbek xalqining erkinlikka, sadoqatga, halollikka bo'lgan munosabatini mujassam etadi. Tarbiyaviy ahamiyati: Xalq og'zaki ijodi yosh avlod tarbiyasida eng qudratli vositalardan biridir. U o'quvchilarga hayotiy tajriba beradi, ijobiy fazilatlarni shakllantiradi, milliy g'urur va vatanparvarlikni mustahkamlaydi. Masalan: Allalar orqali onalar farzandlariga mehr, orzu va ezgu niyatlarini singdiradilar.

Topishmoqlar bolalarni fikrlashga, tafakkurini o'stirishga o'rgatadi. Ertaklar orqali esa yaxshilik va yomonlikning farqi, sabr, sadoqat, jasorat kabi insoniy fazilatlar bolalarning ongiga singadi. Bundan tashqari, xalq og'zaki ijodi tarbiya jarayonida o'qituvchi va ota-onalar uchun ham katta yordamchi vosita bo'lib xizmat qiladi. Chunki bu asarlarda xalq donoligi, hayot falsafasi mujassamdir. Shu bois xalq og'zaki ijodi nafaqat bolalarning tafakkurini boyitadi, balki ularning ma'naviy dunyosini ham shakllantiradi. Bunday asarlar orqali bola hayotga, atrofdagilarga, mehnatga, tabiatga

va insoniy qadriyatlarga ongli munosabatda bo'lishni o'rganadi. Har bir topishmoq, maqol yoki ertakda hayotiy haqiqatlar, chuqur hikmat va ibrat yotadi.

Masalan, "Mehnat qilgan to'yadi", "Yaxshilik qil, suvga tashla — baliq bilmasa, Xoliq bilar", "Til — el ko'zgusi" kabi maqollar insonni mehnatsevarlik, halollik, kamtarlik va odob-axloq me'yorlariga chorlaydi. Topishmoqlar esa bolaning tafakkurini charxlaydi, kuzatuvchanligini, xotirasini va so'z boyligini oshiradi.

Xalq og'zaki ijodi, ayniqsa, zamonaviy ta'lim jarayonida ham muhim ahamiyat kasb etadi. O'qituvchilar uni dars jarayonida qo'llash orqali bolalarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish, xulosa chiqarish, go'zallikni his etish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shu tariqa og'zaki ijod namunalaridan foydalanish ta'limni qiziqarli, hayotiy va samarali qiladi.

Bundan tashqari, xalq og'zaki ijodi o'zbek millatining tarixiy xotirasi sifatida ham qimmatlidir. U orqali biz ajdodlarimizning tafakkuri, hayot tarzi, qadriyatlari va orzu-umidlarini bilib olamiz. Har bir ertak, rivoyat, doston yoki maqolda o'z davrining ruhi, xalqning orzusi va hayotiy tajribasi aks etgan.

Bugungi kunda ham xalq og'zaki ijodi o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Aksincha, u zamonaviy adabiyot, teatr, kino, xalq qo'shiqlari va san'atining ko'plab asarlarida yangi badiiy shaklda yashab kelmoqda. Ertak va dostonlar asosida yozilgan sahna asarlari, multfilmlar va bolalar adabiyoti namunalarida bu an'analar davom etmoqda. Mustaqillik yillarida milliy qadriyatlarimizni tiklash, ularni yosh avlodga yetkazish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri bo'ldi. Maktablar, oliy o'quv yurtlarida xalq og'zaki ijodini o'rganishga alohida e'tibor berilmoqda.

Bugungi globallashuv davrida yoshlarning milliy o'zligini, vatanparvarlik tuyg'usini mustahkamlash uchun xalq og'zaki ijodi mislsiz manba bo'lib xizmat qiladi. Chunki u millatning ildizidir, u orqali xalq o'z tarixini, axloqini, qadriyatlarini saqlab qoladi. Dostonlar, ertaklar, maqollar, topishmoqlar va qo'shiqlar orqali yoshlar nafaqat o'z xalqining o'tmishini bilib oladilar, balki milliy g'urur, iftixor va mehr-muhabbat tuyg'ularini ham his qiladilar.

Shu bilan birga, xalq og'zaki ijodi yoshlarni yot g'oyalardan, madaniyatsizlik va ma'naviy bo'shliqdan himoya qiladi. Chunki unda xalqning asrlar davomida shakllangan hayotiy tajribasi, ezgu g'oyalari va tarbiyaviy qadriyatlari mujassam. Shu sababli maktab va oliy ta'lim tizimida xalq ijodiga oid asarlarni o'rganish, ularni yoshlar ongiga singdirish nihoyatda muhimdir.

Xalq og'zaki ijodiga asoslangan ta'lim-tarbiya jarayoni yosh avlodda milliy o'zlikni anglash, o'z madaniy merosiga hurmat bilan qarash, vatanga sadoqat va xalqiga fidoyilik tuyg'ularini yanada mustahkamlaydi. Shu tariqa, xalq og'zaki ijodi

nafaqat o'tmish bilan kelajakni bog'lovchi ko'prik, balki yosh avlodni barkamol inson qilib tarbiyalashning qudratli vositasidir.

Xalq og'zaki ijodi – bu xalqning ko'p asrlik tajribasi, orzu-umidlari, dunyoqarashi va hayotiy donishmandligini o'zida mujassam etgan bebaho ma'naviy xazinadir. Unda ezgulik, mehnatsevarlik, adolat, sadoqat, vatanparvarlik, insonparvarlik, do'stlik va mehr-oqibat kabi yuksak fazilatlar mujassam bo'lib, ular yosh avlodni komil inson sifatida voyaga yetkazishda muhim ahamiyat kasb etadi. Xalq og'zaki ijodining barcha janrlari – ertaklar, dostonlar, maqollar, topishmoqlar, qo'shiqlar, afsonalar – xalqning ma'naviy olamini, hayotiy qadriyatlarini ifoda etadi. Ular orqali bolalarda ona yurtga muhabbat, ota-onaga hurmat, mehnatga mehr, haqiqat va adolatga sadoqat kabi insoniy tuyg'ular shakllanadi. Shu sababli xalq og'zaki ijodini chuqur o'rganish, uni ta'lim-tarbiya jarayonida keng qo'llash, yoshlar ongiga xalq donishmandligi va qadriyatlarini singdirish – har bir pedagog, ota-ona va yosh avlodning muhim burchidir. Bu nafaqat ma'naviy boylikni asrab-avaylash, balki mustaqil fikrlovchi, milliy g'ururga ega, komil insonlarni tarbiyalash yo'lidagi eng ishonchli vositadir. Xalq og'zaki ijodi – bu o'tgan avlodlar donoligini, milliy o'zlikni, ma'naviy poklik va insoniylikni avloddan avlodga yetkazuvchi boy xazinadir. Uni asrab-avaylash, o'rganish va targ'ib etish – har birimizning muqaddas burchimizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov, I. A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. Mirziyoyev, Sh. M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
3. G'ulomov, A. Xalq og'zaki ijodi. – Toshkent: O'qituvchi, 2003.
4. Yo'ldoshev, Q., va Shomaqsudov, R. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2002.

INNOVATIVE METHODS OF TEACHING LITERATURE

Andijan Branch of Kokand University

The Faculty of Social Humanities and Pedagogy

*Student: **Rafiqova Mubina Abdulazizovna***

Email: mubinarafiqova9@gmail.com

Annotation: When speaking about the history of literature teaching methodology, it should be noted that until recently it was mainly interpreted and promoted in connection with the October Revolution. In fact, issues related to literature teaching among the Turkic peoples date back to very ancient times. After our country gained its independence, dramatic changes began to occur in the science of literature teaching methodology. As is known, the burden of educating a complete personality has always been on the shoulders of literature. Currently, the possibilities of developing creative thinking, fostering unique approaches to each text, and enhancing students' independent analytical skills through the use of innovative technologies are being considered.

Key words: Literature, innovative approach, methods, information technology, creative thinking, effective teaching.

Annotatsiya: Adabiyot o'qitish metodikasi tarixi haqida gapirilsa, uni yaqin-yaqinlargacha ham, asosan, Oktabr inqilobi bilan bog'liq holda talqin va targ'ib etilganini ta'kidlab o'tish joiz. Aslida, turkiy xalqlarda adabiyot o'qitish bilan bog'liq masalalar juda qadim zamonlarga borib taqaladi. Mamlakatimiz o'z mustaqilligiga erishganidan keyin adabiyot o'qitish metodikasi ilmida ham keskin o'zgarishlar yuz bera boshladi. Ma'lumki, komil shaxs tarbiyalash yuki hamma zamonlarda adabiyotning zimmasida bo'lgan. Hozirda, innovatsion texnologiyalardan foydalanish orqali o'quvchilarda ijodiy fikrlash, har bir matnga o'zgacha yondashuv va mustaqil tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Ushbu maqola esa adabiyot fanining zamonaviy metodikalar asosida o'qitish masalalarini yoritadi.

Kalit so'zlar: Adabiyot, innovatsion yondashuv, usullar, axborot texnologiyalari, ijodiy fikrlash, o'qitish samaradorlik.

Аннотация: Говоря об истории методики преподавания литературы, стоит отметить, что она трактовалась и пропагандировалась до недавнего времени, главным образом в связи с Октябрьской революцией. На самом деле, вопросы, связанные с преподаванием литературы у тюркских народов, восходят к очень древней эпохе. После обретения нашей страной независимости в науке методики

преподавания литературы стали происходить кардинальные изменения. Как известно, бремя воспитания целостной личности всегда лежало на плечах литературы. В настоящее время рассматриваются возможности формирования у учащихся творческого мышления, уникального подхода к каждому тексту и навыков самостоятельного анализа посредством использования инновационных технологий. В данной статье освещаются вопросы преподавания литературы на основе современных методик.

Ключевые слова: Литература, инновационный подход, методы, информационные технологии, творческое мышление, эффективное обучение.

Adabiyot yashasa, millat yashaydi!
Cho 'lpon

"Innovation" is a Latin word meaning "renewal, novelty, change." This term first appeared in Western countries in the 19th century and refers to new concepts that have entered social life from the language of another country and are becoming part of its way of life.

It is known that it is important to provide the educational work, its content, forms and methods that implement the educational process with the necessary emotions. Emotional states are always associated with feelings such as mental anxiety, excitement, alienation, joy, hatred, surprise. When the deep inner anxiety and excitement of the individual are added to the processes of attention, memory, and comprehension, it becomes active, and the acquisition of the necessary intellectual goal is ensured. The famous Polish educator V. Okon focused on the methods of learning such as learning by feeling, discovery, feeling, striving, etc. to ensure the independence of the student in the education system. Describing the acquisition of knowledge through feeling, Okon focused on the fact that in Polish schools work is being done to achieve the assimilation of knowledge by removing the student from his mental balance. According to the scientist, the assimilation of educational material through feeling has certain positive properties. Feelings firmly fix knowledge in the student's mind. In this case, the educational value of education increases.

When using interactive methods in practice, the following main conclusions should be taken into account: - the learner must organize himself, otherwise no one can teach him anything; - the teacher organizes a process that helps students "discover" knowledge, that is, as the Japanese proverb says, the teacher does not give them fish, but teaches them how to fish; - knowledge is not a copy copied from existence, it is

formed by a person, etc. Innovation (in English innovation) is an innovation, a novelty. Innovative technologies are a pedagogical process, as well as an innovation, a change in the teacher's activity, and interactive methods are widely used in its implementation. Interactive methods are considered to be a collective thinking, that is, methods of pedagogical influence and are a component of the educational content. The peculiarity of these methods and techniques is that they are implemented through the joint work of the teacher and students.

"Teaching means learning twice." So, if every teacher and trainer follows this maxim, there will be no shortage. The biggest difference is that today the work of a teacher is in the world of innovative information technology, the effective use of advanced pedagogical technologies, and its place in the global community. In each literature lesson, the BBB- I Know, I Learned, I Want to Know table is given as homework, and the student writes down what he learned in the lesson and what he wants to know. Then the teacher conveys to the student the information that the student should want to know, and as a result, new information is conveyed to the student. Role-playing (role-playing) is a game method that allows participants to play different roles. It is often used in the educational process to develop teaching, learning, and writing skills. Role-playing is one such method that adds elements of interactivity, creativity, and problem-solving to education.

It is advisable to use more conference methods of educational technology. This method is carried out between parallel groups. Groups ask each other questions. The student who asks the question appears on the screen and tells the students of the parallel group his question. Students sitting in the classroom answer. They get 5 points for the correct answer. Group points are calculated throughout the semester, and at the end of the semester the most active group is determined. This method encourages students to research, improve their speech, and use information and communication technologies effectively.

The method of encouraging to be the first always pays off. Because children always want to show themselves, to be one step ahead of their peers. Before presenting new information in the lessons, the teacher clarifies and systematize their previously acquired knowledge and ideas, and the knowledge gained is reinforced with various visual aids, slides, multimedia, handouts, and additional literature. One of the main elements of educational work carried out in the lesson is the independent, free-thinking completion of educational and practical tasks by students based on mutual activity, which certainly leads to maturity in life. Any interactive methods used in the lessons

have an educational nature and help to consolidate, clarify and expand students' knowledge, generalize and systematize them.

The “mosaic” method is to assemble pieces to form a whole. To use this method, letters or words must be written on cards in advance, i.e., handouts. Students must complete the task by arranging the sequence of letters or words correctly. In literature lessons, names of poems, works, genres, and types of art can be given. In addition, if pictures related to a work are cut out and divided into pieces, the student can assemble them and provide information about the work based on the picture. This method can also be used effectively when working with groups in the lesson.

The lesson is the main form of education and is a complex pedagogical process. The fact that deep reforms are being carried out in the field of education in our republic, positive changes in some foreign education systems, the desire to approach world education standards, and the creation of a new generation of textbooks and curricula are creating the basis for organizing the lesson in a more compact and interesting way. In conclusion, the appropriate use of innovative teaching methods is a guarantee of the effectiveness of literary education.

References:

1. Оконнъ В. Основы проблемного обучения. Москва: "Просвещение", 1998-С.198
2. “ADABIYOT O‘QITISH METODIKASI” Tuzuvchi: pedagogika fanlari nomzodi, dotsent K. Abdullaev NAMANGAN – 2024
https://namdu.uz/media/Books/pdf/2025/01/20/NamDU-ARM-15191-Adabiyot_oqitish_metodikasi.pdf)
3. ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH HAMDA ULARNING BUGUNGI ILM-FAN UCHUN AHAMIYATI Axmedova Xilolaxon Mamatumarovna (<https://pedagoglar.org/02/article/download/1023/938/1822>)
4. Adabiyot o‘qitish metodikasi Zulxumor Mirzayeva, Komil Jalilov Toshkent 2020
https://www.researchgate.net/publication/351283598_Adabiyot_oqitish_metodikasi)
5. ADABIYOT DARSLARINI ZAMONAVIY INTERFAOL METODLAR ASOSIDA TASHKILLASH YUZASIDAN METODIK TAVSIYA Mirzarahmatova Nazoratxon Rasulovna
<https://newjournal.org/new/article/download/1489/1337/1340>)

ZAMONAVIY O'ZBEK MATNSHUNOSLIGINING YUTUQLARI VA MUAMMOLARI

Ravshanova Sabrina Farhod qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi 4-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: A.U.Muydinova

ChDPU O'zbek adabiyotshunosligi kafedrası dotsenti v.b.

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy o'zbek matnshunosligining yutuqlari va dolzarb masalalari tahlil qilingan. Qo'lyozmalarni o'rganish, ularni ilmiy-tanqidiy matnga aylantirish, raqamlashtirish hamda xalqaro hamkorlikdagi ishlanmalar haqida so'z yuritiladi. Shuningdek, yosh kadrlar tayyorlash va raqamli texnologiyalarni tatbiq etish zarurati asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: matnshunoslik, qo'lyozma, ilmiy-tanqidiy matn, raqamlashtirish, manbashunoslik, ilmiy hamkorlik, dolzarb masala.

Abstract: This article analyzes the achievements and current issues of modern Uzbek textual studies. The study of manuscripts, their transformation into scientific and critical texts, digitization, and developments in international cooperation are discussed. The need for training young personnel and the introduction of digital technologies is also substantiated.

Keywords: textual studies, manuscript, scientific-critical text, digitization, source studies, scientific collaboration, current issue.

Аннотация: В статье анализируются достижения и актуальные проблемы современной узбекской текстологии. Обсуждаются вопросы изучения рукописей, их трансформации в научно-критические тексты, оцифровки, а также развитие международного сотрудничества. Обосновывается необходимость подготовки молодых кадров и внедрения цифровых технологий.

Ключевые слова: текстология, рукопись, научно-критический текст, оцифровка, источниковедение, научное сотрудничество, актуальный вопрос.

Zamonaviy o'zbek matnshunosligi mustaqillik yillarida yangi bosqichga ko'tarildi. Bu davrda soha nafaqat adabiy merosni o'rganish, balki matnning ichki tuzilishi, mazmuniy qatlamlari va lingvistik xususiyatlarini tahlil qilish yo'nalishida ham rivojlandi. Bugungi kunda matnshunoslik o'zbek tilshunosligining muhim tarmoqlaridan biri sifatida qaraladi. Matnshunoslik nafaqat adabiyotshunoslikda, balki

tarjimashunoslik, psixolingvistika, til madaniyati va ta'lim sohalarida ham keng qo'llanilmoqda. Bu esa matnni faqat yozma ifoda qilish emas, balki madaniy, ijtimoiy va kommunikativ hodisa sifatida o'rganish zarurligini ham ko'rsatadi. Zamonaviy o'zbek matnshunosligining asosiy maqsadi — matnning tuzilishi, mazmuni va tili o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash va uni zamonaviy texnologiyalar asosida tahlil qilishdan iboratdir. Shu bilan bir qatorda, sohada metodik yondashuvlarning turlicha bo'lishi, raqamli matn tahlil vositalarining yetarli emasligi kabi muammolarni ham uchratishimiz mumkin.

Hoziri vaqtda o'zbek matnshunosligining oqsayotgan jihatlarini ham ko'rishimiz mumkin. Bu kamchiliklar, ayniqsa, ilmiy matnlar yaratish jarayonida yaqqol ko'zga tashlanadi. Shularning biri, ilmiy transkripsiya masalasidir. Mutaxassislariga ayon, ilmiy yoki ilmiy-tanqidiy matn tuzishda eng to'g'ri va ishonchli yo'l — matn asli qanday yozuvda bo'lsa, uni o'sha yozuvda berishdir. Masalan, arab yozuvli asarning ilmiy matni ham arab yozuvda bo'lgani yaxshi. Lekin har qachon ham, ayniqsa, qadimgi ko'kturk, uyg'ur, moniy yozuvlaridagi bitiglarning ilmiy nashrida buning imkoni topilavermaydi. Tugunning yechimi uchun ilmiy transkripsiyaga murojaat qilinadi.[1] O'zbek matnshunosligining oqsayotgan jihatlaridan biri — ilmiy transkripsiya tizimining yetarlicha mukammal ishlab chiqilmaganligidir ya'ni bu hozirgi davrdagi turli yozuv tizimlaridan o'tgan manbalarni ilmiy jihatdan nashrga tayyorlashda yagona standartning yo'qligidir. Bu esa hozirgi matnshunoslik ishlarining sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, qadimgi turkiy, arab, forsiy va uyg'ur yozuvlaridagi manbalarni o'rganishda transkripsiya belgilaridagi tafovutlar ko'plab chalkashliklarga sabab bo'lmoqda. Masalan, ayrim tadqiqotchilar arab yozuvini lotin yozuviga o'tkazishda fonetik yaqinlikni ustuvor deb bilsa, boshqalar esa morfologik aniqlikka urg'u beradi. Natijada bir xil manba turli nashrlarda har xil ko'rinishda talqin etiladi. Bu hol ilmiy aniqlikka putur yetkazadi va asliyatni o'rganishda muammolar tug'diradi. Ilmiy transkripsiyaning to'g'ri qo'llanilishi nafaqat matnning o'qilishi va tushunilishini yengillashtiradi, balki til tarixini, fonetik o'zgarishlarni, leksik qatlamni aniq tahlil etish imkonini ham yaratadi. Shu bois, zamonaviy o'zbek matnshunosligida yagona transkripsiya tizimini ishlab chiqish, uni ilmiy ishlar, dissertatsiyalar va nashrlarda bir xil mezon sifatida qo'llash zarur. Shuningdek, raqamli texnologiyalar davrida elektron nashrlar, raqamli qo'lyozmalar bazasida ham bir xil ilmiy transkripsiya me'yorlariga amal qilish talab etiladi. Bu esa milliy yozma merosni xalqaro miqyosda o'rganish, tarjima qilish va tahlil etishda ham yuksak natijalar beradi.

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutida matnshunoslik sohasi yetakchi ilmiy yo'nalishlaridan biriga aylandi. Hozirgi vaqtda qo'lyozmalar xazinasida saqlanayotgan qimmatli asarlarning ilmiy-tanqidiy matnlarini nashrga tayyorlashga jiddiy e'tibor qaratilyabdi. Sir emas, bir necha nusxada yetib kelgan asar qo'lyozmalari orasida ancha-muncha tafovutlar bo'lishi tabiiy holdir. Qolaversa, turli mavzuda izlanishlar olib borayotgan mutaxassislar tarjima emas, balki asl matnga tayanishsa, ularning tadqiqotlari ko'proq tosh bosadigan bo'ladi. Asl matnda muhim atama va unvonlar asar yozilgan davrda qanday ishlatilgan bo'lsa, shunday yoziladi. Tarjimada ular o'zgarishga uchrashi va boshqa ba'zi kamchiliklarga yo'l qo'yilishi mumkin. Milliy fanimizning xalqaro obro'si bilan bog'liq yana bir jihat borki, bizning tariximiz va madaniyatimizga oid asarlarning ilmiy-tanqidiy matnlari Arab mamlakatlari (movarounnahrlik ulamolar kitoblari), Eron (fors tilidagi bir qancha tarixiy va adabiy manbalar), Amerika (Munis va Ogahiyning "Firdavs ul-iqbol" asarining Yuriy Bregel tarafidan tayyorlangan ilmiy-tanqidiy matni), Yaponiya (Muhammad Hakimxonning "Muntaxab ut-tavorix" asarining Yayoi Kavaxara, "Boburnoma"ning Eyji Mano tarafidan nashr etilgan ilmiy-tanqidiy matnlari) va boshqa mamlakatlar olimlari tomonidan nashr etilayotganida o'zbek manbashunos-matnshunoslari bu ishda nainki ishtirok etish, balki faol kirishib, bu sohada yetakchilikni o'z qo'llariga olishga burchlidirlar. O'zRFA Sharqshunoslik institutining katta ilmiy xodimi Hamidxon Islomiy "Nasoyim ul-muhabbat"ning ilmiy-tanqidiy matnini tayyorlash ustida uzoq yillar izlanishlar olib bordi. Domla "Nasoyim"ning Turkiya, Rossiya, Fransiya va O'zbekistondagi eng qadimgi, ba'zilar Alisher Navoiy hayotligi davrida ko'chirilgan mo'tabar nusxalar asosidagi matnini tiklab, nusxalar orasidagi muhim tafovutlarni satrosti izohlarida qayd etdi. Matn uchun zarur ko'rsatkichlar ham tuzilganki, bu tadqiqotchi va o'quvchilarga asardan o'zlari izlayotgan ma'lumotlarni tezda topib olish imkonini yaratadi. Matnshunoslikdagi eng muhim yutuqlardan biri — nusxalararo tafovutlarni ilmiy asosda aniqlash va tahlil qilishdir. Chunki bir asarning bir necha qo'lyozma nusxalari mavjud bo'lib, ular o'rtasida ba'zan mazmuniy yoki til jihatidan farqlar bo'ladi. Shunday holatda, olimlar barcha nusxalarni solishtirib, eng mukammal va ishonchli ilmiy-tanqidiy matnni yaratadilar. Bu esa tarjima, izoh va tadqiqotlar uchun asosiy manba bo'lib xizmat qiladi.

Zamonaviy davrda matnshunoslik fani raqamli texnologiyalar bilan uyg'unlashmoqda. Qo'lyozmalarni skanerlash, raqamli kataloglar tuzish, elektron arxivlar yaratish, OCR (optik belgilarni tanish) dasturlari yordamida matnlarni tahlil qilish kabi usullar matnshunoslik ishlarini ancha yengillashtirdi. Bu esa yosh

tadqiqotchilarga manbalar bilan masofadan turib ishlash imkonini bermoqda. Shuningdek, xalqaro hamkorlik doirasida O'zbekiston olimlari Turkiya, Eron, Rossiya, Hindiston, Germaniya kabi mamlakatlarning ilmiy markazlari bilan birgalikda qo'lyozmalarni tadqiq etish, ularni raqamlashtirish va nashr qilish loyihalarini amalga oshirmoqda. Bunday hamkorlik o'zbek matnshunoslik maktabining xalqaro miqyosda e'tirof etilishiga sabab bo'lmoqda. Natijada, zamonaviy o'zbek matnshunosligi milliy ilmiy maktab darajasiga yetib, o'zbek madaniy merosining boy manbalarini chuqur o'rganish va ularni jahon ilmiy maydoniga olib chiqish yo'lida sezilarli yutuqlarga erishmoqda. Bundan tashqari, matnshunoslikning tadqiq yo'nalishlari kengayib, filologiya, tarix, paleografiya, lingvistika, kompyuter lingvistikasi kabi sohalar bilan uzviy bog'lanmoqda. Bunday integratsion yondashuv o'zbek matnshunosligiga yangi ilmiy metodlar kirib kelishiga zamin yaratmoqda. Shu asosda qadimiy qo'lyozmalardagi til xususiyatlari, yozuv tizimlari, tarjima an'analari, mualliflik muammolari va matnlarning sotsiokulturn konteksti yanada chuqurroq o'rganilmoqda. Natijada, zamonaviy o'zbek matnshunosligi milliy ilmiy maktab darajasiga yetib, o'zbek madaniy merosining boy manbalarini chuqur o'rganish va ularni jahon ilmiy maydoniga olib chiqish yo'lida sezilarli yutuqlarga erishmoqda. Bu esa nafaqat o'zbek adabiyoti tarixini yanada to'liqroq ochib berish, balki Markaziy Osiyo madaniyatining o'ziga xosligini xalqaro miqyosda targ'ib qilishda ham muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy o'zbek matnshunosligi bugungi kunda milliy adabiyotshunoslikning eng faol va istiqbolli yo'nalishlaridan biri sifatida shakllandi. So'nggi yillarda qo'lyozmalarni ilmiy-tanqidiy jihatdan o'rganish, ularni nashrga tayyorlash, raqamlashtirish hamda xalqaro ilmiy hamkorlik asosida tadqiq etish borasida salmoqli natijalarga erishildi. Bu yutuqlar matnshunoslikning ilmiy asoslarini mustahkamlab, uni zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashtirdi. Umuman olganda, matnshunoslikning bugungi yutuqlari o'zbek adabiy merosini chuqur o'rganish va uni jahon ilmiy maydoniga olib chiqishga xizmat qilmoqda. Kelgusida raqamli texnologiyalarni yanada keng joriy etish, ilmiy hamkorlikni kuchaytirish va malakali mutaxassislarni tayyorlash orqali matnshunoslikning dolzarb muammolari bosqichma-bosqich hal etiladi. Shu tariqa, bu fan milliy va jahon miqyosida o'zining mustahkam o'rniga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rahmonova N., Muydinova A. Matnshunoslik. – Toshkent, 2023.

2. Hasaniy M., Habibullayev A. Adabiy manbashunoslik va matnshunoslikning nazariy asoslari, Toshkent, 2012
3. Rajabov A. Sharq qo'lyozmalari va ularning ilmiy tadqiqi. – Toshkent: O'zbekiston, 2010.

DUNYODA BOR HAMMA NARSALARNING SAVODXONASIDAGI SHOVQIN-SURONI ISHQ TUFAYLIDIR

Razzoqova Azizaxon Xayrullaevna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

4-kurs 22/1-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Rasulova Rayxon Baxritdinovna

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasida dots.

Annotatsiya: Maqolada jahon adabiyoti namunalari orasida o'ziga xos ijod uslubi bilan ko'zga ko'ringan yozuvchi ijodkor Fyodor Mixaylovich Dostoyevskiy (1821-1881) haqida va uning qalamiga mansub durdona asarlari to'g'risida ma'lumot berilgan. Shu bilan bir qatorda insoniyatning nozik his-tuyg'ulari masalalariga ham alohida urg'u berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: tuyg'u, ishq, azob, oydin kecha, fontanka, ijarachi, Nastenka, xat, inson.

Abstract: The article provides information about Fyodor Mikhailovich Dostoevsky (1821–1881), a writer who stood out among the classics of world literature with his unique creative style, and his masterpieces. Special attention is also given to the delicate emotional experiences of humanity.

Keywords: Emotion, love, pain, bright night, fontan, letter, person.

Аннотация: В статье представлена информация о Фёдоре Михайловиче Достоевском (1821–1881), писателе, выделившемся среди образцов мировой литературы своим самобытным творческим стилем, а также о его выдающихся произведениях. Особое внимание уделено также тонким человеческим чувствам и переживаниям.

Ключевые слова: Чувство, любовь, боль, белая ночь, фонтанка, письмо, человек.

Bir kuni shayton uxlab qoldi. Shamol qattiq esdi. Shaytondan 3 ta pat tushdi. Biri pulga yopishdi, boshqasi mavqega, qolgan uchunchisi esa ehtirosiga. O'sha kundan beri shayton hech narsa qilmadi. Insonlar zalolat, jaholat yo'lini tutmoqlari

uchun ularga bir zarra kifoya bo'ladi, xuddi shuningdek, ofiyatni, ezgulikni va barkamollikni ilgari surishni extiyor etsa unga ham bir zarra yetarli bo'ladi.

Yozuvchi Dostoyevskiy odam bolasining har jabhada tanlagan yo'lini va shu yo'lda unga hamroh bo'ladigan kechinmalarini eng chuqur nuqtasiga qadar yoritib beruvchi va o'quvchiga his qildiruvchi mohir san'atkor sifatida tanilgan. Adabiyot - nozik his-tuyg'ular ustiga qurilgan fan demakdir. Inson qandaydir hissiyot bilan uyg'onib, kunduzlarini uning hajrida o'tkazib, yana ayni shu hislar bilan uyquga ketmasa yashamadi hisob. Farqi yo'q u xoh g'azab-nafrat bo'lsin, xoh mag'rurlik, kibr va yoki muhabbat. Lek odamzod tirikligining isboti sifatida u ongli mavjudotlarga xos ravishdagi tuyg'ularni boshdan kechirmog'i darkor. Bu holat hamisha va har doim davom etishi kerak. Axir hayvonlar ham bolasiga yemish topib kelish, uni boshqa yirtqichlar changalidan himoya qilish, issiq va xavfsiz joy bilan ta'minlash kabi mas'uliyatlarni o'z onalik hissiyotlari orqali ado etadilar. Adibning o'zi ham ta'kidlaydiki: kunlarni sanab nima qilamiz, baxt nimaligini bilish uchun bir kunning o'zi ham yetadi. Qalblar bor kunlab, haftalab, oylab va hatto yillab umr kechiradi, ammo bu kechmishda ma'no yo'q. Mana shudir haqiqiy o'lim. Ya'ni, ruhning yashamasligi. Dostoyevskiy falsafiy va psixologik realizm yo'nalishi orqali inson ruhiy dunyosini chuqur va nozik tahlil etgan.

Buyuk qalam sohibi M.D. Fyodor nafratni sevgidan afzal ko'rishini, sababi esa nafratning soxtasi bo'lmasligini aytib o'tadi. Agar bu iqtibosga teran nazar tashlaydigan bo'lsak afsuski ayanchli haqiqatni topamiz. Shuningdek, sevgida ham hamisha gul-u lolalar va rang-barang chechaklar ochilavermaydi. Haqiqiy sevgida achchiq azob yutiladi. Ko'z bilan ko'rib bo'lmas, qo'l bilan tutib bo'lmas hissiyot oldida ne ne shohlar-u sardorlar bosh egadi, chorasiz qoladi. adib ijodiyot yo'lini sayr eta turib shu mavzuga oid ravishda "Oydin tunlar" hikoyasini tanlab oldik. Asar bor yo'g'i bir necha kunlik voqea va hodisalarni qamrab oladi, biroq, shu sanoqli kunlar hikoya qahramonining butun bir hayoti mazmuniga tatigulik kechadi. O'zining kichik bir dunyosida, hammadan yiroqda yolg'izligiga ko'milib yashab kelayotgan yigit ajoyib uchrashuv tufayli hayoti bu tarzda o'zgarib ketishini kutmagan edi. U shaharchasidagi so'lim bog'da sayr etib yurar edi. Yana o'sha ko'chalar-u daraxtlar, yod bo'lib ketgan qiyofalar, hayot tarzi hamisha bir xil va yana xuddi shu o'rindoqlar. Shaharda ko'zga ko'rimli yerlar deyarli yo'q edi. Faqat markazda joylashgan fontanka atrofi ba'zan gavjum bo'lardi. Yigitning bir umrga arzirlik baxtli onlari ham ana o'sha fontanka yonida kechdi.

Tun. Havo nimsovuq, shahar ahli o'zining qadrdon go'shalaridan, oilasi bag'ridan joy olgan. Ko'chalar bo'm-bo'sh. Yigit fontanka yonidan o'tib borardi.

Yòlak chirogi tagida ayol kishininh soyasi ko'rindi. G'alati. Zarur ishi bo'lmasa bu vaqtda ayol zotining o'zi ko'chada ko'rinish berishi biroz qo'rqinchli ham. Kamiga hamrohsiz-a!

Yigit indamay otarkan, qizning yig'layotganini payqadi. Inson emasmi, yordam qo'lini cho'zgisi, hech bo'lmaganda yupatib, ruhiy dalda bergisi keldi. Yigitning yaqinlashuvidan cho'chib tushgan qiz tor ko'cha tomonga qarab chop ketdi. Uzoq manzilgacha yugurgan, vanihoyat xavfni ortda qoldirdim deb o'girilgan qiz ortida yana yigitni uchratdi.

- Sizga biror yordam berolamanmi? so'radi yigit.

- Yo'q! Yo'q, aslo!

Men bir insonni kutyabman, u , keladi!

Hech bo'lmasa bu zulmat yo'lakdan o'tkazib qo'yishga qaror qilgan yigit dardlarini unuttirib uchun qizni suhbatga tortdi. Ota-ona va farzand, do'st-birodarlardan ko'ra qarama-qarshi jins vakillari tezroq til topishadi. Shunday emasmi? Endi bir- birlarini uzoq-yaqindan taniguvchi bu ikki kishi yigitning har kechasi soat 19:00 da shu fontanka yonidan o'tishini, qizning esa kutilgan insoni kelguncha qadar har kecha soat 19:00da uni shu yerda kutishidan xabardor bo'lishdi. Ularning keyingi uchrashuvlari ikki ko'ngilning qarshisidagi boshqa bir qalbni ko'rishiga, yanada yaqinlikka sabab bo'ldi. Suhbatlar insonlar o'rtasidagi do'stlik ko'prigidir va bu ko'prikn ularning o'zlari barpo etishadi. Birgalikda o'tkazilgan bir necha soatlik uchrashuvlar va dildan chiqqan so'zlar ularning zulmatli kechalarini oydinlashtirardi. Tabiiyki, yigit o'zi nozik va ammo ko'nglida ijarachi yigitga bo'lgan ulkan sadoqatni ko'tarib yurgan beg'ubor Nastenka mehri qo'ydi. Uning ko'ksidagi bu mehr tuyg'usi kun sayin ulg'ayib g'amxo'rlikka, e'tiborga, qizning azoblari bilan tepa-teng yonib-kuyishga va alal - oqibat muhabbatga aylanib bordi. Nastenkaning yuragi ijarachi yigit uchun to'lg'anyotgani haqiqati ham bor edi o'rtada. Vaqtlar o'tdi. Hislar buyum emaski, etak bilan yashirib bo'lsa. Yigitning tuyg'ulari oshkor etilishni talab qilmoqda edi. Biroq, ikkinchi tomondan qizni yo'qotib qo'yishi va balki sevgisi haqda habar topgan Nastenka qaytib fontanka yoniga kelmasligi ham mumkin edi. Oshiq uchun chin muhabbatining badali mahbubasini yo'qotishdir. Kunda bir necha soniyalarga bo'lsa ham sevganining siyratiga termulishdir u uchun visol. Biroq, haqiqatni oshkor qilish vaqti yetgandi. Yigit ozida jasorat topib Nastenka hislari haqda aytganida ham Nastyaning ijarachi yigitdan xat kutayotganini bilar edi. Bolalarcha sodda, orzularga berilgan, hayotga tashna bu qizaloqq o'z umidlarini va umr yo'llarini ham hayolan bog'lagan edi yigit. Nastenka ham bunga javoban yigitni qat'iy rad etmadi.

Endi ko'ngillar hotirjam. Yigit va qizning yana bir quvonchli oydin tunlaridan birida ijarachi yigit paydo bo'ldi. Baxtdan mast bo'lganlarning har ikkisi ham uni ko'rib turishardi. Nastenka ijarachi yigit tomon chopdi, yo'lning qoq yarmiga yetganda namisinidir unutgan insondek to'xtadi va o'yga toldi. Ortga, oydin tunlarda yarador qalbiga darmon bo'lgan yigitga o'girildi. Dostoyevskiy bu sahnasi bilan inson qalbidagi "vijdon" g'ururi qadar ulkan bo'lishini eslatib o'tmoqchi bo'ladi. Nastenka yeldeki yugurib kelib yigitni qattiq quchib oldi va xuddi shu tarzda orzulari ortidan yugurayotgandek ijarachi yigitning bag'riga o'zini otdi. O'zining oy yuzligi, Nastenkasi va o'sha ijarachi ko'rinmay ketgunlariga qadar ortidan kuzatib qoldi. Inson o'zi shunaqa, yo'qotilgan baxtini go'yo u qaytadigandek kutadi va bugungi kunini boy beradi.

Yigit aytadi: " Mening oydin tunlarim ertalab tugadi. Negadir xonam birdan qarib qolganday bo'ldi, pollari ham chirib, devorlari sarg'ayib ketibdi. Derazadan qarasam ro'paramdagi uy ham eskirib ketibdi". Yigitning tunlarini yoritgan, zulmatli hayotiga nur bag'ishlagan undagi muqaddas ishq edi. Xonasi, devorlari, pollari-yu ro'parasidagi binoning eskirganini ko'rsatib bergan esa uning boy berilgan muhabbati edi. Asarning ayni shu nuqtasida qahramonimiz ruhan o'ldiriladi. Biroq u jisman tirik edi.

Xulosa: His-tuyg'ular - bu qalbning tili. Ularni yashirish - o'zingni sukutga mahkum etishdir. Inson – bu nafaqat aql-zakovat va ong egasi, balki yuragida cheksiz his-tuyg'ularni jo qilgan mavjudotdir. Har bir insonning hayoti his-tuyg'ular bilan boyiydi, ma'no kasb etadi va rang-barang tus oladi. Quvonch, g'am, muhabbat, qo'rquv, hayrat – bularning barchasi bizning ichki dunyomizni bezab turadi. Agar inson his-tuyg'usiz yashasa, u faqat tirik organizm bo'lib qoladi, biroq to'liq inson bo'la olmaydi. Chunki his-tuyg'ular bizni mehribon qiladi, boshqalarga nisbatan rahm-shafqat uyg'otadi, o'zgalarning dardiga befarq bo'lmaslikni o'rgatadi. Muhabbat, sadoqat, vatanparvarlik, do'stlik kabi tuyg'ular bizni inson sifatida tarbiyalaydi. Ko'pincha odamlar his-tuyg'ularni zaiflik deb hisoblaydi. Ammo aslida, o'z his-tuyg'ularini tushunish va boshqarish – bu jasoratdir. Quvonchni boshqalar bilan baham ko'rish, qayg'uga sabr bilan qarshi turish, muhabbatni ifoda etish – bularning barchasi ichki kuchni talab qiladi. Shunday ekan, inson har doim his-tuyg'ular bilan yashashi kerak. Chunki aynan ular hayotni mazmunli, chinakam insoniy qiladi. Yurak bilan yashash – bu hayotni yurakdan his etish, boshqalarning dardiga hamdard bo'lish, hayotni go'zalroq qilishdir. O'z qarashlarida va samarali ijodida insoniylik jihatlarining bu nuqtalariga alohida e'tibor qaratishni lozim topadi Dostoyevskiy.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M. M. Baxtin – Dostoyevskiy poetikasining muammolari
2. “Adabiyot nazariyasi” va “Jahon adabiyoti tarixi” darsliklari
(universitetlar uchun)
3. Henri Troyat – Dostoyevskiy: Bir hayot (fransuz biografi)
4. Joseph Frank – Dostoyevskiy: Biografik seriyasi (5 jildlik)

JADIDCHILIK HARAKATI VA MILLIY O'ZLIKNI ANGLASH JARAYONI

Risqivayeva Ruxshona Rashid qizi

Renessans ta'lim universiteti

Filologiya va tillarni o'qitish: Ingliz tili fakulteti 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada xalqimizni uyg'onishga da'vat etgan, insonlarni ma'naviy yuksalishga, ongini uyg'otishga qaratilgan, o'zligini anglashga chorlaydigan ijtimoiy-siyosiy harakatlardan biri bo'lgan Jadidchilik harakati, shuningdek, o'z hayotini xavfga qo'ygan jonkuyar va ziyoli jadidlar faoliyati va ularning qilgan islohotlari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy-siyosiy harakatlar, "usuli savtiya", jadidchilik harakati, usuli jadid maktabi, milliy uyg'onish, "Padarkush" dramasi, "Turon" gazetasi.

Annotation: This article discusses the Jadid movement, one of the socio-political movements that called our nation to awakening, encouraged people toward spiritual elevation and enlightenment, and urged them to recognize their identity. It also examines the activities of the devoted and intellectual Jadids who risked their lives for reform and the progressive changes they introduced.

Keywords: socio-political movements, *usuli savtiya*, jadid movement, *usuli jadid* school, national awakening, *Padarkush* drama, *Turon* newspaper.

Hozirgi kunda dunyoda ko'plab rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar mavjud. Ularning deyarli barchasi o'zining tarixi, urf-odati va qadriyatlariga ega. Shuningdek, har bir mamlakatning o'z tarixi, rivojlanish maqsadi va usullari bor: aynan mana shu g'oyalar asosida asrlar mobaynida yuksalib kelmoqda. Jumladan: O'zbekiston Respublikasi. Ko'p yillar davomida o'z mustaqilligiga erishgan, har qanday muammolarni oqilona usullar orqali yengib kelgan, bu yo'l davomida unga qarshi bo'lgan oqimlar ham yo'q emas, albatta. Shuningdek, davlat mustaqilligini ta'minlash, aholi savodxonligini oshirish, ularni ezgulikka dav'at etish, har qanday usullar yordamida jamiyat a'zolarini ongini uyg'otish maqsadida bir qancha harakatlar paydo bo'ldi, ulardan biri bu Jadidchilik harakati demakdir. Tarixdan ma'lumki, XIX asr oxiri — XX asr boshlarida O'rta Osiyo xalqlari, ayniqsa, o'zbek aholisi og'ir sinovlarni boshidan kechirdi. Rossiya imperiyasining mustamlakachilik siyosati tufayli milliy til, din, madaniyat va qadriyatlar bosim ostida qoldi. Ana shunday og'ir paytlarda xalqimiz orasida bir guruh ziyolilar paydo bo'lib, millatini, dinini, tilini saqlab qolish va

o'zligini yo'qotmaslik uchun bir qancha islohotlarni amalga oshirdi. Bu harakat — “jadidchilik” nomi bilan tanila boshladi.

Jadidchilik harakati. Jadidchilik ijtimoiy-siyosiy harakati Chor Rossiyasi O'rta Osiyoga bostirib kelgan paytidan boshlangan, bu hodisalar XIX asrning 80-yillariga to'g'ri keladi. Xo'sh, nima sababdan O'rta Osiyo xalqiga jadidchilik harakati zarur bo'lib qoldi? Chor Rossiyasi, nafaqat, davlat hududini kengaytirish, balki, insonlarning milliy urf-odatlariga, ma'naviyatiga, ijtimoiy yashash tarziga o'z ta'sirini o'tkazish bilangina cheklanmay, hatto kelajagiga ham zug'um qilishni ko'zlagan edi. Insonlarning milliy mafkurasini, o'zligini yo'qotish orqali millat ongini zaharlashni ya'ni o'zlariga tobe qilishni rejalashtirgandi. Ammo mana shunday ayanchli paytda millat iftixorlari bo'lmish jadidlar o'z harakatini boshlab yuborishdi. Jadidchilik yoki jadidizm arabcha “jadid” so'zidan olingan bo'lib, “yangi” yoki “yangilanish” degan ma'noni anglatadi. Jadidlar yangi zamon odamlari bo'lib, millatning o'zligini yo'qotib, qoloq bo'lib qolishining oldini olishni maqsad qilishdi. Ular xalqning ko'zini ochishga, ya'ni uni zamonaviy bilim va dunyoqarash bilan qurollantirishga intilishdi. O'rta Osiyoning har bir jadidi bir birini ruhlantirgan holda o'z harakatlarni boshlashdi. Jadidchilik harakatining peshqadamlaridan biri qirimlik Ismoil G'aspirali bo'lib, uning shaxsan o'zi darsliklar yozishga kirishadi va 1884-yil “usuli savtiya” (usuli jadid) maktabini ochadi. Usuli jadid maktablarining asosiy maqsadi eski ta'lim usullaridan voz kechib, yangi milliy ta'lim tizimi yaratish va millat ongini uyg'otish bo'lgan. Yangi maktablarda dunyoviy fanlar (matematika, geografiya, tarix, fizika va boshqalar) bilan birga ona tili, adabiyot va boshqa bilimlar ham o'qitildi. Ushbu yangi usul maktabida 40 kun ichida 12 ta o'quvchining savodini chiqaradi.

Keling endi Chor Rossiyasi va Yangi jadid maktablarini ta'lim tizimini ko'rib chiqsak:

	Yangi jadid maktabi	Chor Rossiyasi maktabi
Ta'lim tili	Ona tili	Rus tili
Maqsadi	Ma'rifatli avlod yetishtirish	Chor Rossiyasi mafkurasini singdirish
Tashkilotchilari	G'aspirali, Behbudiy, Fitrat, Avloniy	Chor Rossiyasi hukumati

Fanlar	Qur'on, adabiyot, tarix, geografiya, axloq, milliy qadriyatlar	Ilmiy fanlar (kimyo, biologiya)
Diniy ta'lim	Islom dini	Ateizm (dinga qarshi kurash)
O'quvchilar uchun maqsadi	Ma'rifatli, ongli shaxs yetishtirish	Chor Rossiyasiga sodiq xizmat qiluvchi kadr

Ushbu jadvaldan ko'rinib turibdiki, Chor Rossiyasi o'z foydasini ko'zlagan holda, ta'lim dasturi va yashash tarzi rejasini ishlab chiqqan va jamiyatga shu mafkurani singdirishga uringan. Shunday bir ayanchli vaziyat bo'lishiga qaramasdan jadidlarimiz o'z jonini xatarga qo'yib milliy maktablar ochib, darsliklar ishlab chiqishgan. Milliy ta'limni o'qitishdan asosiy maqsad shuki, har bir inson o'z fikriga ega bolish, o'z urf-odatlarini o'rganish, o'z tili, qadriyatlarini bilish kabi huquqlari va majburiyatlariga egaligi g'oyalari ilgari surilgan.

O'zbek jadidlarining siyosati va amalga oshirgan islohotlari. Tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, o'zbek zamini qancha qiyinchiliklar, qancha urushlar, qancha ta'qiqlar bo'lishiga qaramay, bir qancha buyuk olim-u ulamolarni yetishtirgan. Ana shunday qiyin vaziyatlardan biri uchta xonlik (Xiva, Buxoro, Qo'qon) tugatilib, Chor Rossiyasi Turkiston hududini egallash arafasidagi paytdir. Aynan shu sharoitda paydo bo'lgan o'zbek jadidchiligi harakati o'zining siyosiy qarashlari va keng ko'lamli islohotlari bilan xalq taqdirida hal qiluvchi rol o'ynadi.

Haqli ravishda o'zbek jadidchiligining otasi bo'lmish Mahmudxo'ja Behbudiy 1875-yil Samarqand yaqinidagi Baxshitepa qishlog'ida tavallud topgan. Behbudiy avval tog'alarinig qo'lida savodini chiqaradi, so'ngra hajga boradi va dunyo kezib, bir qancha ilmlarni o'rganadi va jadidchilik harakatini boshlaydi. U faqatgina ma'rifatparvar bo'lib qolmay, balki o'z davrining eng ilg'or ziyolilaridan biri, millatning kelajagi uchun qayg'urgan fidoyi rahbar edi. Chor Rossiyasi mustamlakachiligi va mahalliy qoloqlik botqog'iga botgan bir paytda, Behbudiy Turkiston xalqini uyg'otishga, ularga zamonaviy bilim va dunyoqarashni singdirishga butun umrini bag'ishladi. Shuningdek, Behbudiy yoshlarni ongsiz, qoloq, birovga qaram bo'lmasliklari uchun bir qancha darsliklar yaratdi. Masalan: Risolayi asbobi savod" ("Savod chiqarish kitobi", 1904), "Risolayi jug'rofiyayi umroniy" ("Aholi geografiyasiga kirish", 1905), "Muntaxabi jug'rofiyai umumiy", ("Qisqacha umumiy geografiya", 1906), "Kitobatul atfol" ("Bolalar xati", 1908), "Amaliyoti islom" (1908), "Tarixi islom" (1909). Behbudiy faqat darsliklar bilangina chegaralanmay, 1903-yil

Samarqandda o'z "usuli savtiya" maktab ochadi. Yoshlarni jaholatdan olib chiqib, komil inson qilish uchun o'z jonini ham ayamaydi. Gapimiz isbotini Behbudiyning yoshlarga bo'lgan murojaatidan bilishingiz mumkin: "Barchamizga oftob kabi ravshan va ayondirki, makotib(maktab) – taraqqiyning boshlang'ichi, ma'daniyat va saodatning darvozasidir. Har millat eng avval makotibi ibtidoiysini zamoncha isloh etib ko'paytirmaguncha taraqqiy yo'lig'a kirib madaniyatdan foydalanmas."

Mahmudxo'ja Behbudi o'zbek dramaturgiyasini "Padarkush" (Ota qotili) dramasi bilan ochib bergan. Bu asar orqali Behbudiylar ilm olish qanchalik muhimligini, o'qimagan bolaning ayanchli holatini, haqiqiy boy inson bu ziyoli inson ekanligini mukammal yoritib bergan. Asarda ko'rishimiz mumkinki, ilmsiz bola ham ma'nan, ham jismonan faqir bo'lib, darbadar, johil bo'lib, barchaga, eng avvalo o'ziga, vijdoniga xiyonat qiladi. Behbudiylar ushbu drama orqali o'quvchi va tomoshabinlar e'tiborini inson hayotida ilmning o'rnini naqadar beqiyos ekanligiga qaratadi. Asarda olimi diniy ham, olimi zamonaviy ham ilm inson hayotida uni sug'orib turuvchi, chiroyli shakl berib turuvchi manba ekanligi ta'kidlanadi. Dramadagi fojia shundan iboratki, ota o'z oyog'iga o'zi bolta urib, farzandiga ilm bermaydi va natijada farzandi tomonidan o'ldiriladi. Bu esa jaholatning qanchalik dahshatli oqibatlariga olib kelishini ko'rsatadi. Shuning uchun ham jamiyatning barcha qatlami, xoh yosh bo'lsin, xoh keksa bo'lsin, ilm olishi shartdir. Behbudiylar bu asari bugungi kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan. U yosh avlodni ilm-ma'rifatga, o'zligini anglashga undaydi. Shuningdek, ota-onalarni farzand tarbiyasiga jiddiy e'tibor berishga, ularga zamonaviy bilim berishga chaqiradi. "Padarkush" shunchaki bir drama emas, balki ma'rifat va jaholat o'rtasidagi kurashning ramzidir.

Yana bir jadidchilikning yorqin namoyondalaridan biri bu Abdurauf Abdurahim o'g'li Fitratdir. Fitrat 1886-yil Buxoro shaxrida tug'ilgan. Dastlab eski maktabda, keyin Mirarab madrasasida, XX asr boshlarida Istanbulda tahsil oladi va o'zi olgan bilimlari orqali darsliklar yoza boshlaydi. U o'zbek tili va adabiyotining rivojlanishi uchun hissa qo'shgan. "Adabiyot qoidalarini" asari o'zbek adabiyotshunosligining nazariy asoslarini yaratishga xizmat qilgan, adabiyotni chuqur o'rganishga yo'l ochgan. "Sarf" (Morfologiya) va "Nahv" (Sintaksis) kabi asarlari esa o'zbek tilining ilmiy grammatikasini shakllantirishda muhim rol o'ynagan, o'zbek tilini chuqur o'rganishga sabab bo'lgan fundamental ishlardir. Bundan tashqari, o'z mahoratlarini jurnalistika sohasida ham yorqin namoyon qilib bergan. "Buxoroyi sharif" gazetasining o'zbekcha ilovasi sifatida chiqqan "Turon" gazetasida ham Fitrat faol ishtirok etgan. U bu nashrlar orqali buxorolik ziyolilarning g'oyalarini keng yoyishga harakat qilgan. Shuningdek, Fitrat Samarqandda chiqqan "Hurriyat" gazetasiga ham

muharrirlik qilgan. Bu gazeta jadidlarning eng muhim nashrlaridan biri bo'lib, unda milliy mustaqillik, Qo'qon Muxtoriyati g'oyalari, xalqning huquqlari va erkinliklari masalalari ko'tarilgan.

Abdurauf Fitrat ijodining ma'lum bir qismi drammalardan iborat. Ular orasida "Abulfayzxon" fojiasi alohida o'ringa ega. Drama Abulfayzxonning zaif hukmronligi davrida Buxoro xonligidagi siyosiy beqarorlik, ichki nizolar va Nodirshoh Afshor boshchiligidagi tashqi bosqin xavfini tasvirlaydi. Asarning markazida nafaqat tarixiy voqealar, balki bu voqealar fonida insoniy fojia, hukmdorning shaxsiy zaifliklari va ularning davlat taqdiriga ta'siri yoritiladi. Shuningdek, drammada hokimiyatning zaiflashib borayotganini, ichki nizolar hokimiyatning tashqi va ichki siyosatiga ta'sirini ochib bergan. Asar negizida sovet ittifoqi bostirib kelsa, nima voqealar yuz berishini, xalq birlashib qarshilik ko'rsatmasa parokandalik yuz berib, o'z erkini yo'qotishi mumkinligi haqida chuqur ogohlantirishni ko'rishimiz mumkin.

Fitratning nega aynan "Abulfayzxon" asari nafaqat tarixda balki adabiyotda ham o'chmas iz qoldirgan? Bu asar ko'rinishidan tarixni ifodalaydi, ammo asarning mohiyati jamiyatda ham shunday qatlamlar borligini ko'rsatib bergan. Masalan, Abulfayzxon obrazini olaylik, uning timsoli mutlaqo hukmronlikka to'g'ri kelmaydi. U o'z ishtiyoqlarini xalq manfaatidan ustun qo'ydi. Bu ham yetmaganidek, Abulfayzxon o'z fikri bilan emas, balki o'z ehtiyojlarini ustun qo'yadigan, o'zlarini "sadoqatli", "kuchli" qilib ko'rstuvchi amaldorlar yordamida taxtni boshqardi. Xo'sh, natija qanday bo'ldi? Natijada, Abulfayzxon ham, uning "fidoiy" amaldorlari ham xonavayron bo'lishdi. Agar yuqori qatlam (podshoh va amaldorlar) ilimli, zukko, ziyrak, ahil bo'lganida edi, Abulfayzxon davri ham gullab yashnagan bo'lardi.

Umuman olganda, o'zbek tarixida jadidlarning o'zni beqiyos. Ular millatni xabardor qilish uchun o'zining shirin jonidan voz kechganlar. Xalq uyg'onishi uchun kechayu-kunduz mehnat qilishgan, hukumatga qarshi chiqib, maktablar ochishdi, darsliklar yaratishdi, o'quvchilarni dunyo kezib ilm o'rganishi uchun sharoitlar yaratib berishdi. O'zlaridan keyin o'qimishli avlod qolishi uchun hukumatning ogohlantirishiga ham qaramasdan xalqni uyg'otuvchi she'rlar, romanlar, pyessalar yozaverishdi. Matbuot xizmatlari asarlarning achchiq ammo to'g'ridan to'g'ri yetkazilgan haqiqatlarini bosib chiqarmadi. Chor Rossiyasi siyosatini insonlar timsolida yoritilgan joylarni olib tashlashdi yoki shunchaki yo'q qilib yuborishdi. Bunga Cho'lponning "Kecha va Kunduz" asarini yaqqol misol qilishimiz mumkin. Asarning faqatgina "Kecha" qismi bor, unda Zebining boshiga tushgan kulfatlar, tuhmatlar o'zbek xalqi ustidan brogan siyosatni ayanchliligini ko'rsatadi. Asarning "Kunduz" qismi ham bor edi aslida, lekin hukumat u qismni yo'qotib yuborgan.

“Kunduz” qismi haqida bir qancha farazlar mavjud. Asarning ikkinchi qismi ham bizgacha yetib kelganida, balki, Zebi Sibirga surgun qilinib, u yerdagi ayollardan bilim va ko‘nikmalar orttirib, yurtiga qaytganidan so‘ng, ayollarni, jamiyatni o‘qitishni targ‘ib qilishi mumkinligi haqida yoritilgan bo‘lardi.

Shuncha bosim va ta‘qiblarga qaramay, jadidlarimiz chinakam mardlik, fidoyilik va jonbozlik namunasi bo‘la oldilar — ular xalqning kelajagi, erkinligi va ma‘rifati uchun kurashib, jonlarini ham fido qilishdan qaytmadilar. Bugun biz tinch va osoyishta hayot kechira olayotgan bo‘lsak, bu aynan ularning jasorati, fidokorligi va ma‘rifat yo‘lida qilgan xizmatlari tufaylidir. Endi navbat bizga — biz ham ularning fidoyiligini qadrlab, kelajagimizni o‘z qo‘limiz bilan qurmog‘imiz, bizni ulg‘aytirgan Vatanimizni hech qachon unutmasligimiz kerak. Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdulla Qodiriy, Abdulhamid Cho‘lpon, Abdurauf Fitrat va Abdulla Avloniy kabi ulug‘ siymolar o‘z asarlari, g‘oyalari va faoliyatlari bilan butun bir avlodga nurli yo‘l ko‘rsatganlar. Ular taraqqiyotning yagona yo‘li ilm ekanini doimo uqtirib kelganlar. Biz ham bu chaqiruvga javob berib, zamonaviy bilimlarni o‘zlashtirishdan, o‘rganishdan, o‘z ustimizda ishlashdan to‘xtamasligimiz lozim. Bugungi globallashuv davrida jaholat har qanday millatni tubanlikka yetaklashi mumkinligini unutmasligimiz zarur. Shuning uchun ham biz o‘z tilimiz, dinimiz, madaniyatimiz va qadriyatlarimizni asrab-avaylab, ularga tayanmog‘imiz kerak, chunki aynan mana shu jihatlar milliy o‘zligimizning tayanchidir. Jadidlar mustamlaka davrida yashagan bo‘lsalar-da, tiliga, diniga va madaniyatiga sodiq qolganlar. Biz ham ulardan ibrat olib, o‘zbek tilini rivojlantirishga, milliy qadriyatlarimizni kelajak avlodlarga yetkazishga mas‘ulmiz. Aks holda, biz nafaqat o‘z kelajagimizga va farzandlarimizga, balki jadidlarimizning aziz xotirasiga va ularning yurakdan qilgan sa‘y-harakatlariga xiyonat qilgan bo‘lamiz.

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek diyoridan qanchadan-qancha ulug‘ siymolar yetishib chiqqan. Ularning hayoti va ijodi biz uchun doimiy ilhom manbai bo‘lib qoladi. Bizning burchimiz — jadidlarning orzularini ro‘yobga chiqarish, O‘zbekistonni yanada obod, kuchli va farovon mamlakatga aylantirishdir. Bu esa doimiy ilm olish, o‘zlikni anglash, Vataniga sadoqatli bo‘lish va kelajakka ishonch bilan qadam qo‘yish orqali amalga oshadi. Jadidlar yorug‘ kelajak uchun poydevor qo‘yganlar, endi bu imoratni yanada mustahkamlash bizning qo‘limizda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G‘ulomov, A. Jadidlar: Hayoti va faoliyati. – Toshkent: Fan, 2000.
2. Yo‘ldoshev, U. Mahmudxo‘ja Behbudiy: Ma‘rifatparvarlik yo‘li. – Toshkent: O‘zbekiston, 2010.

3. Mahmudxo'ja Behbudiy hayoti va ijodi. – Toshkent, Ziyouz.uz. 2024.
4. ResearchGate. (2023). Abdurauf Fitrat and Jadidism in Bukhara.
5. https://en.wikipedia.org/wiki/Abdurauf_Fitrat
6. Wikipedia. (2024). Abdurauf Fitrat.
7. https://www.researchgate.net/publication/373495679_Abdurauf_Fitrat_and_Jadidism_in_Bukhara
8. CyberLeninka.ru. (2022). Фитрат и его вклад в джадидизм.
9. <https://cyberleninka.ru/article/n/osnovnye-dvizheniya-dzhadidov-v-oblasti-obrazovaniya/viewer>
10. Karimov, I. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 1997.
11. Xoldorova, N. Jadidchilik harakatining tarixi va mohiyati. O'zbekiston Milliy universiteti maqolalar to'plami. – Toshkent, 2019.
12. Sultonova, M. Padarkush dramasi – jadidlar nigohida jamiyat og'riqlari. – Toshkent, O'zbek tili va adabiyoti jurnali, №3, 2021.
13. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Jadidchilik#>
14. <https://ziyouz.com/portal-haqida/xarita/o-zbek-ziyolilari/mahmudxo-ja-behbudiy-1875-1919>

AHMAD LUTFIY QOZONCHINING ASARLARIDA MILLIY VA TURKONA RUH TALQINI

Rixsiboyeva Sevinch Farxod qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi” uchinchi bosqich talabasi

sevinchrixsiboyeva82@gmail.com

Ilmiy rahbar: Shermatova Umida Sapayevna

p.f.b.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada qaynona va kelin o‘rtasidagi munosabatlar, oilaviy hayotdagi muammolar, mehr-oqibat va qahramonlardagi barchaga o‘rnak bo‘luvchi axloqiy sifatlar haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: qaynona, sabr-toqat, majburiyat, axloqiy tarbiya, sadaqa-ehson, muammo, g‘iybat, pokiza xulq, roman ekspozitsiyasi, psixologik holatlar.

Аннотация: В статье рассматриваются отношения между свекровью и невесткой, проблемы семейной жизни, проявления милосердия и доброты, а также нравственные качества героев, являющиеся примером для подражания.

Ключевые слова: свекровь, терпение, обязанность, нравственное воспитание, благотворительность, проблема, сплетни, чистота нравов, экспозиция романа, психологические состояния.

Annotation: This article discusses the relationship between a mother-in-law and a daughter-in-law, issues in family life, compassion and kindness, as well as the moral qualities of the characters that serve as an example for others.

Key words: mother-in-law, patience, obligation, moral education, charity, gossip, pure behavior, novel exposition, psychological states.

Taniqli turk adibi Ahmad Lutfiy Qozonchining “Qaynona” romani bilan tanishar ekanmiz qaynona va kelin munosabatlari, oilaviy hayotdagi muammolar o‘zaro mehr-oqibat va tushunish kabi masalalarni guvohi bo‘lamiz. Roman qahramonlari orqali insoniylik munosabatlarning murakkabligi, sabr-toqatning qay darajada muhimligi kitobxonlarga go‘zal ravishda yetkaziladi. Muallif asar orqali nafaqat oiladagi muammolarni, balki ularni hal qilish yo‘llarini ham ochib bergan. O‘zbek adabiyotining yorqin vakili hisoblanmish Tohir Malik ushbu asar haqida shunday deydi:

“Men yaqin yillarda bu kabi ham maroqli, ham foydali asarni o‘qimagan edim. Asar Munavvarxonim timsolidagi ibratli qaynona haqida bo‘lsa-da, unda islomga xos xulqlarning yuksak namunalarini ko‘ramiz. Yetim haqqini ado etish, sadaqa-ehsonni pinhona qilishning fazilati, masjidda ibodat qilish odobi, dasturxonda isrofgarchilikka yo‘l qo‘ymaslik, qizlarning behayo kiyimi, qaynona-o‘g‘il-kelin majburiyatlari... Xullas go‘zal musulmon oilasi uchun xos bo‘lgan fazilatlarni ko‘rdim va bu kitob shunchaki “roman” emas, balki go‘zal axloq sharaflangan roman, har bir oilada qo‘lma-qo‘l o‘qilishi shart bo‘lgan kitob, degan qarorga keldim.”[1,2]

Asar turk xalqining timsolida yoritilgan bolsa ham bunday muammolar, bizning oilalarda ham bor. Er-hotin munosabatlaridan tashqari oilaga uchinchi shaxsning (qaynona yoki boshqalar) aralashuvi natijasida ajrimlar soni bugungi kunda keskin ortib bormoqda. Qadim-qadimdan qaynona va kelin haqidagi stereotiplar saqlanib qolgani sababli oilada muammoli vaziyatlar kelib chiqmoqda. Qaynona kelinidan hamisha norozi, kelin esa qaynonasidan. Xalqimizda “qaynona qaynamasa kelin ham aynimaydi” degan naql bor. Bu naql qanchalik to‘g‘ri ekanligini asar bilan tanishish jarayonida bilib olamiz.

Asar Munavvarxonimning ibodat qilish jarayoni bilan boshlanar ekan uning naqadar iymonli axloqli va yuksak ma‘naviyatli ekanini anglash qiyin emas. U faqat ibodat bilan cheklanibgina qolmay farzand tarbiyasida juda ham ma‘suliyatli ekanligidan darak beradi. U o‘g‘li Mustafoga shu qadar mehr va gozal axloqiy tarbiya berganki u tarbiyasi barchaga o‘rnak bo‘luvchi farzand bo‘lib yetishdi. Buni onasidan tug‘ma fazilat bo‘lib o‘tgan sifatlar desak ham yanglishmagan bo‘lamiz. Mustafo be‘mani joylarda yurmaydigan oqil bir yigit ediki, u hamisha o‘zidan katta nuroniylar suhbatidan bahramand bo‘lishga intilar edi.

“Chorunning tinch va osuda choyxonalaridan biri. Choyxorlarning ko‘pchiligi qariyalar. Yusuf afandi shu choyxonaning doimiy mijozlaridan biri. Ammo ba‘zan asrdan so‘ng ikki yosh yigit ham keksalar suhbatiga some’ bolishadi. Ulardan biri Mustafo. Yosh bo‘lishiga qaramay kattalarga el boldi. Yoshlikning joshqin tuyg‘ularini aqlga bo‘ysundirdi.”[1,3] Asarda yuksak insoniy sifatlarni aks ettiruvchi holatlardan biri Usmon og‘aning yetimlarga qilgan muruvatti va bunga sherik bo‘lgan Mahmud og‘a va Yusuf og‘aning yashirin yordami barchaga o‘rnak bo‘luvchi insoniy harakterni ochib beradi.

“Tuyqus eshik taqilladi. Uyga 12-yoshlardagi bir bola kirdi. Ustida qurigan hamirlar yopishgan uniqqan etak. Bundan bolaning nonvoyxonada ishlashini bilish mumkin. Sochlari yuz ko‘zlariga un urib qolgan. Sokin, so‘lg‘in chehrasi, zaifgina vujudi kishida yengilroq bo‘lsada, achinish hissini uyg‘otadi. Bola bir-ikki yo‘talib:

–Xola, Jamila xola sizmisiz?

–Ha, o'g'lim.

Bola mo'ljaldagi xonadonga kelganiga ishonch hosil qilgach, cho'ntagidan bir kichik daftar olib, qarshidagi beva ayolga uzatdi.

–Xola, bu daftarni olib anavi qayrilishdagi nonvoyxonaga borasiz. Bir varag'ini yirtib, uzatib bitta non olasiz. Ikki varag'ini uzatib ikkita non olasiz.

–O'g'lim buni kim berdi?

–Ustam berib yubordi. Nonvoyxonaga bir keksa odam keldi, usta bilan suhbatlashdi, keyin shu daftarni tutqazishib qo'linga berib yuborishdi.”[1,8]

Usmon og'a hech kim bilmasdan, yetimlarga moddiy va ma'naviy yordam ko'rsatib, ularning hayotini osonlashtirishga harakat qilishi kitobxonga mehr-oqibatning asl mohiyatini ko'rsatadi. Yusuf og'a Mahmud og'a va Usmon og'a singari insonlarning yashirin ezguliklari roman mazmunini yanada boyitadi va muallifning asosiy g'oyalarini o'quvchiga yanada ta'sirchan yetkazishga xizmat qiladi. Ularning ishlari atrofdagilar uchun ham o'rnak bo'lib xizmat qiladi. Uning bu xatti-harakatlari roman mavzusi- mehribonlik va oilaviy qadriyatlarni yuksaltirish g'oyasiga uyg'un tarzda boylilik qo'shadi.

Asarda Munavvarxonimning ma'naviyati shu qadar yuksak tarzda tasvirlanadiki, uning bir fikrligi, o'zgalarning gapiga parvo qilmasligi, g'iybatga qat'iy tarzda qarshiligi barcha ayollarga o'rnak bo'lsa arziydi. U shu kungacha birorta insonning ortidan gapirmagan va unga yomonlik qilgan insonlarga ham yaxshilik tarzida go'zal xulq ila javob qaytargan. Buni bir qancha misollarda ko'rib chiqishimiz mumkin.

“Munavvarxonim jag'i ochiq, ezma hotinlardan emas. Suhbatni ham, sukut saqlashni ham biladi. Noo'rin so'zlamaydi. Bir kuni g'iybatga chog'langan bir ayolga:

–Alloh sizni ham, bizni ham, avf etsin,—deyish bilan kifoyalandi. Ayol hovliqdi:

–Alloh meni nechun kechiradi?

–Chunki siz dinimiz ta'qiqlagan narsani qildingiz, gap tashidingiz, u aytgan gapni menga yetkazdingiz. Bu ish gunoh, tog'ri emas. Mabodo gapirgan bo'lsa ham, menga aytmaligingiz lozim. Ikkimizning oramiz buziladigan bo'lsa, bundan siz faqat gunoh orttirasiz,—dedi Munavvarxonim”[1,22]

Yoki bo'lmasa kelin Amina qaynonasidan “ona, siz ham qaynona dardini tortganmisiz? deb so'raganda Munavvarxonim boshidan og'ir kunlarni o'tkazgan bo'lsa ham bularni hech biriga parvo qilmaydi. Qaynonasining gaplarini o'ziga nasihat, kattalardan yomonlik chiqmagan deya har bir ishdan o'ziga saboq va xulosa chiqazib ketaverar edi. O'sha paytda kichik kelin Komila qaynonasini yomonlaganda yoki g'iybatchi qo'shnilar Munavvarxonimdan qaynonasi haqida gap olmoqchi

bo'lishganda ham ularga bir so'z demagan ayol qanday qilib o'z keliniga qaynonasining orqasidan yomon so'zlar aytishi mumkin. Axir hozir uning o'zi qaynona. Qaynona bo'lmagan taqdirda ham u yoshligidan bunday holatlarni xushlamas edi. Uni Alloh go'yoki imon, pokizalik bilan yaratgandek. Adib qaynona va kelin munosabatlariga urg'u berar ekan Kazbon kelin obrazi bugungi kundagi aksariyat oilalarning ko'zgusi bo'lib xizmat qiladi. Kazbon ham onadan hurmatsizlikni o'rganib tug'ilmagan. Uni qaynonasining o'zi shunday munosabat qilishga majbur qiladi. Vaholanki hech bir qiz kelin bo'layotganda qaynonamga hurmatsizlik qilaman deb orzu qilmaydi. Lekin nima bo'lgan taqdirda ham Munavvarxonimdek adolatsizlikka, ovsinining qiliqlariga, tuhmatlar kabi illatlarga chidab yashash mas'uliyati Kazbonda yo'q edi. Yoki Nigor kabi qaynisingillar bugungi kunda yo 'q emasmi? Albatta, bor. Har to 'rt oilaning birida shunday qayni opa, qaynisingillar uchraydi. Bilmaydiki, kun kelib o'zi ham kimgadir kelin bo 'lishini qaytar dunyo ekanligini. Adib ushbu asarni yozar ekan oilaviy munosabatlarning har bir detaligacha e'tibor bergan. Munavvarxonim va Amina o'rtasidagi munosabatlar qaynona va kelin orasidagi an'anaviy oilaviy ziddiyatlar, shuningdek, mehr va tushunishga asoslangan munosabatlar orqali tasvirlanadi. Munavvarxonim Aminani o'z qizidek qabul qiladi va o'g'lidan ham uni hurmat qilishini, qadrlashini, e'zozlashini talab qiladi. Amina kasal bo'lib qolganda Munavvarxonimning yotib dam olishini talab qiladi. Dorilar keltirib atrofida girdikapalak bo 'ladi. Ayrim qaynonalar kelini kasal bo'lib qolsa og'ziga bir qoshiq suv tutish u yoqda tursin, yotib dam olishiga ruhsat bermaydi. Axir kelin ham farzandining yori oilasining bir a'zosi. Amina ham qaynonasidan hech shikoyat qilmaydi. Qaynonasining bergan mehrini suiiste'mol qilmaydi. Asarda Mustafo obrazi orqali bahtli imonli inson qiyofasi tasvirlanadi. Uning bahtliligi ham onasi va ayolining ahil munosabatidandir. Bordiyu Munavvarxonim ham ba'zi qaynonalar singari qaynonalik qilganda Amina hozirgiday maqtovg'a sazovor kelin bo'la olarmidi. Axir aksariyat ayollarimiz "sizdan u gina, bizdan bu gina" naqli ostida ish ko'radiku. Yuqorida, "qaynona qaynamasa, kelin ham aynimaydi" degan edik. Lekin Munavvarxonimning qaynonasi qaynaganda ham Munavvarxonim aynimadiku. Sabr qildi va yakunida o'zining pokiza xulqini barchaga isbotladi.

Ahmad Lutfiy Qozonchining "O'gay ona" romani o'zbek adabiyotida o'ziga xos o'rin tutadi. Roman bir necha murakkab ijtimoiy va psixologik masalalarni yoritib beradi. Unda oilaviy munosabatlar, ona va bola o'rtasidagi hissiy bog'lanish, shuningdek, shaxsiy o'sish, qiyinchiliklarga qarshi kurashish va sabrli bo'lish. Insonning ruhiy dunyosi, qarama-qarshi kuchlari, oilaviy aloqalar va uning psixologik

holatlari, o'gay ona tomonidan zulm va bevaqt sevgi bilan tarbiya qilingan bolalarning hayotidagi qayg'ular va mashaqqatlar hikoya qilinadi.[3,167]

«O'gay ona» epik turning roman janriga mansub. Roman ekspozitsiyasi (lotincha «tushuntirish» — syujetning kirish qismi) quyidagicha boshlanadi :

«Quyoshni bahorning boshi va kuzning aadog'ida har qachongidan ko'ra qattiqroq, ko'proq suyishimizni ta'kidlashga hojat bo'lmasa kerak. Odamlar ilk bahor quyoshini askarlikdan qaytgan o'g'lini yoki g'urbatga uzatilgan, ya'ni uzoqqa kelin bo'lib tushgan qizini kutib olgan ota-ona kabi qarshilardilar.

Kuzgi quyoshni esa bamisoli bayram ta'tilida kelgan mehmon — loaqal yana bir kunga qolishi istalgan suyukli farzand...»

Asar ekspozitsiyasi yuqorida ko'rganimizdek, peyzaj (tabiat tasviri) bilan boshlanadi. Asardagi obrazlarni quyidagicha tahlil qilishimiz mumkin:

- bosh obraz : Fotima xonim ;
- yordamchi obraz : Xayriya, Saniha, Ismoil, Husayn, Yilmaz, Odilbek, Odila:
- epizodik obrazlar : Erdolbek, Mahmudbek, Samohatxonim[2,111]

O'gay ona asarning badiiy g'oyasiga to'xtaladigan bo'lsak, adib bu asari bilan o'gay ona degani faqat yetim bolalarni urib, urishib, azoblaydigan degani emasligini, o'gay ona deganda Azroil kabi beshafqat maxluqot (yaratiq)ni tushunish noto'g'ri ekanini ko'rsatmoqda. Haqiqatni tan olish kerak, yuqoridagi kabi o'gay onalar atrofimizda ko'plab topiladi, lekin ularning hammasi ham Sanihaxonim(Ismoilning o'gay onasi) va Sodiyaaxonim (Yilmazning onasi) kabi emas, ba'zan Fotimaxonimday oliyjanob fazilat egasi bo'lishi ham mumkin. Kishi o'ziga ravo ko'rgan narsasini o'zgaga ham ravo ko'rishi kerak. U o'ziga biror narsani ravo ko'rmadimi, demak o'zgalarga ham ravo ko'rmasligi kerak. Zero adib «Hijrat uyida tong — tug'ilish » asarida shunday yozadi : «Sizlardan birortangiz o'zi uchun xohlagan narsani mo'min birodariga ham xohlamagunicha, iymon keltirmaydi». Bolalarga qanday munosabatda bo'lish bu insonning o'ziga, vijdoniga bog'liq narsa. Lekin afsuski, adib yozganidek, vijdonni isloh qilishga hukumat ham ojiz...[2,112]

Bu asarlarda nafaqat qaynona va kelin o'rtasidagi munosabatlar, balki insonlar o'rtasidagi o'zaro hurmat va bag'rikenglikning ahamiyatini chuqur yoritib beradi. Shuningdek, u oilada barcha a'zolar o'z hissasini qo'shgandagina haqiqiy baxtga erishish mumkinligini ta'kidlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Ahmad Lutfiy Qozonchi"Qaynona"(roman) tarjimon:Yo'ldosh Eshbek. Toshkent. "Movarounnahr"2004

2. <https://newjournal.org/new/article/download/4497/4274/5259>
3. <https://scientific-jl.com/conf/article/download/21697/21132/42344>
4. Ahmad Lutfiy Qozonchi. O'gay ona. 1970
5. D. Quronov. Adabiyot nazariyasi. Toshkent. : Navoiy universiteti, 2018

MUSTAQILLIKDAN KEYINGI O'ZBEK MILLIY QADRIYATLARINING TIKLANISHI

Saidvaliyeva Sevinch Nazirjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-bosqich talabasi

sevinchsaidvaliyeva44@gmail.com

Annotatsiya. Mustaqillikdan so'ng o'zbek milliy qadriyatlarining tiklanishi xalq tarixidagi eng muhim madaniy-ma'naviy jarayonlardan biridir. 1991-yilda Sovet Ittifoqi parchalanganidan so'ng O'zbekiston milliy o'z taqdirini o'zi belgilash yo'liga o'tdi, bunda an'analar, urf-odatlar va tarixiy xotirani tiklash hayotiy vazifaga aylandi. Ushbu maqolada o'zbek xalqida o'zlik, birdamlik, vatanparvarlik tuyg'ularini mustahkamlashda milliy qadriyatlarning ahamiyati ko'rib chiqiladi. Unda til, din, xalq og'zaki ijodi, adabiyot, madaniy merosning ma'naviy tiklanish jarayonida tutgan o'rni yoritilgan. Madaniyatni rivojlantirish, an'analarni asrab-avaylash, yosh avlod o'rtasida ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni targ'ib etish borasidagi davlat siyosatiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Tadqiqot yakunlariga ko'ra, milliy qadriyatlarning tiklanishi nafaqat madaniy uzluksizlik omili bo'lib xizmat qiladi, balki globallashtirish davrida O'zbekistonning barqaror rivojlanishini ham ta'minlaydi.

Kalit so'zlar. O'zbekiston, mustaqillik, milliy qadriyatlar, madaniy meros, an'analar, ma'naviyat, vatanparvarlik, globallashtirish.

Annotation. The revival of Uzbek national values after independence is one of the most important cultural and spiritual processes in the history of the nation. Following the collapse of the Soviet Union in 1991, Uzbekistan embarked on a path of national self-determination, where restoring traditions, customs, and historical memory became a vital task. This article examines the significance of national values in strengthening the sense of identity, unity, and patriotism among the Uzbek people. It highlights the role of language, religion, folklore, literature, and cultural heritage in the process of spiritual renaissance. Special attention is given to state policies on cultural development, the preservation of traditions, and the promotion of moral and ethical values among the younger generation. The study concludes that the revival of national values not only serves as a factor of cultural continuity but also ensures sustainable development of Uzbekistan in the era of globalization.

Keywords: Uzbekistan, independence, national values, cultural heritage, traditions, spirituality, patriotism, globalization.

Аннотация. Возрождение национальных ценностей узбекского народа после обретения независимости является одним из важнейших культурных и духовных процессов в истории народа. После распада Советского Союза в 1991 году Узбекистан встал на путь национального самоопределения, на котором восстановление традиций, обычаев и исторической памяти стало важнейшей задачей. В данной статье рассматривается значение национальных ценностей в укреплении чувства идентичности, единства и патриотизма узбекского народа. Подчеркивается роль языка, религии, народного устного творчества, литературы и культурного наследия в процессе духовного возрождения. Особое внимание уделяется государственной политике по развитию культуры, сохранению традиций и формированию духовно-нравственных ценностей среди подрастающего поколения. По результатам исследования, возрождение национальных ценностей не только служит фактором культурной преемственности, но и обеспечивает устойчивое развитие Узбекистана в эпоху глобализации.

Ключевые слова: Узбекистан, независимость, национальные ценности, культурное наследие, традиции, духовность, патриотизм, глобализация.

1991-yilda mustaqillikka erishilishi O'zbekiston tarixida burilish davri bo'ldi. Sovet tuzumi davrida o'nlab yillar davom etgan siyosiy, madaniy va mafkuraviy cheklovlardan so'ng o'zbek xalqi o'zining tarixiy xotirasini qayta kashf etish, unutilgan an'analarni qayta tiklash, madaniy o'ziga xosligini yana bir bor tasdiqlash imkoniyatiga ega bo'ldi. Har bir jamiyatning axloqiy-ma'naviy hayotining asosi bo'lgan milliy qadriyatlar aholi dunyoqarashini shakllantirishda o'zining munosib o'rnini tiklay boshladi. O'zbekiston uchun milliy qadriyatlarning tiklanishi nafaqat madaniy zarurat, balki siyosiy va ijtimoiy talab ham edi. Yangi davr millatni umumiy tarix, til, din va an'analarga atrofida birlashtirishni talab qildi. Bu jarayonda o'zbek xalqi o'zining boy folklor merosi, adabiyoti, san'ati, urf-odatlarini bilan bir necha o'n yillar davomida ta'qibga uchragan yoki e'tibordan chetda qolgan odatlari bilan yana bog'landi. Ayni paytda milliy qadriyatlar mustaqillikni mustahkamlash, vatanparvarlik tuyg'usini yuksaltirish, fuqarolar o'rtasida hamjihatlikni ta'minlashda asosiy vositaga aylandi. Ushbu maqolada istiqloldan so'ng o'zbek milliy qadriyatlarining tiklanish yo'llari o'rganilib, tarixiy ongini tiklash, madaniy taraqqiyotni qo'llab-quvvatlashda davlat siyosatining o'rnini, jamiyatni modernizatsiya qilishda axloqiy-ma'naviy merosning ahamiyati haqida so'z boradi. Ana shu jihatlarni tahlil qilib, globallashtirish

sharoitida milliy o'zlikni anglash qanday saqlanib qolganini va rivojlanganligini yaxshiroq tushunishimiz mumkin.

Mustaqillikka qadar o'zbek milliy o'ziga xosligining ko'plab unsurlari sovet mafkurasi ostida yo bostirildi yoki qayta talqin qilindi. Navro'z kabi an'anaviy bayramlar ko'pincha to'xtatildi, diniy urf-odatlar qattiq nazoratga olindi va milliy tarix o'qitish marksistik-leninistik asoslarga mos ravishda buzib tashlangan. Shunga qaramay, xalq og'zaki ijodi, xalq og'zaki ijodi, oilaviy urf-odatlar, istiqlool ruhini nafosat bilan bardavom etgan yozuvchi va shoirlar ijodiyoti orqali milliy xotira saqlanib qoldi. 1991-yilda mustaqillikka erishgach, bu bostirilgan qadriyatlar jamiyat hayotida, ta'limda o'zining yangi ifodasini topdi. Mustaqillikning dastlabki yillaridanoq jamiyatning madaniy-ma'naviy yuksalishiga davlat tomonidan jiddiy e'tibor qaratildi. O'zbek tilini davlat tili sifatida mustahkamlash, Amir Temur, Alisher Navoiy, Mirzo Ulug'bek kabi tarixiy shaxslarni tiklash, madaniy meros ob'yektlarini muhofaza qilish siyosati olib borildi. Milliy qadriyatlarni o'rganish va targ'ib qilish maqsadida O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi, Fanlar akademiyasi kabi muassasalar, turli madaniyat markazlari tashkil etildi yoki isloh qilindi. Mustaqillik bayrami va yangilangan Navro'z kabi bayramlar birdamlik va madaniy g'urur timsoliga aylandi. O'zbek tili milliy tiklanishning markaziy tayanchi bo'ldi. Mustaqillikka erishgach, uning ta'lim, ommaviy axborot vositalari va rasmiy kommunikatsiya sohalarida qo'llanilishini kengaytirish bo'yicha katta ishlar amalga oshirildi. Adabiyot ham asosiy rol o'ynadi: zamondosh shoir va yozuvchilar erkinlik, ma'naviyat, milliy g'urur mavzulariga urg'u berdilar. Ayni paytda Navoiy va Bobur kabi siymolarning mumtoz merosi o'quv dasturlariga qayta kiritilib, yosh avlodning o'z ildizlari bilan chuqur bog'lanishi ta'minlandi. Islom dini o'zbek tarixi va madaniyatining ajralmas qismi sifatida jamiyat ma'naviy hayotida o'z rolini tikladi. Diniy muassasalar tiklandi, masjidlar ochildi, islom ilmi yana rivojlana boshladi. Shu bilan birga, hukumat mo'tadillik va bag'rikenglik zarurligini ta'kidlab, islomni milliy an'analar va zamonaviy taraqqiyot bilan uyg'un tushunishni rag'batlantirdi. Bunday muvozanatli yondashuv dinning milliy barqarorlikka tahdid solmasdan, axloqiy asos bo'lib xizmat qilishini ta'minlashga yordam berdi. O'zbek o'ziga xosligining kuchli belgilaridan biri uning boy folkloridir. Mustaqillikdan so'ng "Alpomish" dostonlari ijrosi, xalq musiqasi, raqslari, hunarmandchiligi yangicha e'tirof topdi. Milliy liboslar, oshxonalar, to'y marosimlari va boshqa an'analar nafaqat saqlanib qoldi, balki madaniy meros sifatida faol targ'ib qilindi. Bu o'tmish va hozirgi o'rtasidagi uzluksizlik hissini kuchaytirishga yordam berdi.

Mustaqillikdan so'ng o'zbek milliy qadriyatlarining tiklanishi tahlili shuni ko'rsatadiki, bu jarayon mamlakatning madaniy, ijtimoiy va siyosiy taraqqiyotiga chuqur va ko'p qirrali ta'sir ko'rsatdi. Bir nechta asosiy natijalarni ajratib ko'rsatish mumkin:

Milliy o'zlikni mustahkamlash. Tarixiy xotiraga qaytish, urf-odatlarining qayta tiklanishi, madaniy ramzlarning tiklanishi o'zbek xalqining daxldorlik va birdamlik tuyg'usini mustahkamladi. Sovet hokimiyati davrida e'tibordan chetda qolgan milliy qahramonlar, an'ana va qadriyatlar bugun jamoa ongida markaziy o'rin tutadi.

Madaniy taraqqiyotni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash. Qonunchilik tashabbuslari, ta'lim sohasidagi islohotlar va madaniy dasturlar orqali davlat milliy qadriyatlarni tiklashni institutsionalizatsiya qildi. O'zbek tili, adabiyoti, xalq og'zaki ijodi, tarixiy shaxslarning faol targ'iboti ularning jamiyat hayotiga integratsiyalashuvini ta'minladi.

Ma'naviy-axloqiy merosni tiklash. Dinning ma'naviy hayotning bir qismi sifatida qayta tiklanishi axloqiy an'analarni saqlash bilan birgalikda jamiyatning axloqiy asoslarini boyitdi. Bu ko'proq bag'rikeng va qadriyatlarga yo'naltirilgan avlodni shakllantirishga xizmat qildi.

Qadriyatlarni yosh avlodlarga yetkazish. Ta'lim va yoshlarga oid siyosat milliy an'analar va madaniy bilimlarning faol ravishda o'tkazilishini ta'minladi. Yoshlar global bilim va innovatsiyalarga ochiq bo'lib, o'z shaxsiyatini qabul qilishga da'vat etiladi.

Madaniy uzluksizlik va global integratsiya. Milliy qadriyatlarning tiklanishi O'zbekistonga globallashtirish jarayoniga ishonch bilan kirishish imkonini berib, madaniy an'analar davomiyligini kafolatlaydi. Milliy madaniyat tashqi ta'sirlar ta'sirida zaiflashgandan ko'ra, xalqaro e'tirof va madaniy diplomatiya uchun manbaga aylandi.

Barqaror milliy mafkurani shakllantirish. Milliy qadriyatlar endilikda jamiyatni istiqbol, vatanparvarlik va taraqqiyot g'oyalari atrofida birlashtirishga ko'maklashuvchi birlashtiruvchi mafkura vazifasini o'tamoqda. Bu postsovet davridagi o'tish davrida barqarorlikni ta'minladi va kelajakdagi o'sish uchun mustahkam poydevor yaratdi. Xulosa o'rnida aytish joizki, mustaqillikdan so'ng o'zbek milliy qadriyatlarining tiklanishi shunchaki o'tmishga qaytish emas, balki madaniy va ma'naviy tiklanishning jadal jarayonidir. Bu O'zbekistonning zamonaviy dunyoda ishonch bilan olg'a siljish bilan birga o'zining tarixiy ildizlariga sodiq qolishini ta'minlaydi. Yosh avlod milliy tiklanish markaziga qo'yildi. Ta'lim islohotlari milliy tarix, madaniyat va axloq fanlarini o'z ichiga oldi. Maktab va oliy o'quv yurtlarida vatanparvarlik, fuqarolik mas'uliyati, an'analarga hurmat kabi saboqlar joriy

etildi. Yoshlar tashkilotlari va madaniy dasturlar yoshlarni zamonaviy global dunyoda faol ishtirok etishga tayyorlashda milliy o'zlik g'ururini oshirishga qaratilgan. Globallashuv O'zbekiston uchun ham imkoniyatlar, ham muammolar tug'dirdi. Bir tomondan, bu mamlakatga xalqaro hamjamiyatlar bilan muloqot qilish, madaniyatini baham ko'rish va boshqalardan o'rganish imkonini beradi. Boshqa tomondan, u xorijiy ta'sir orqali madaniy eroziya xavfini tug'diradi. Mustaqillikka erishgandan so'ng milliy qadriyatlarining tiklanishi O'zbekistonga jahon integratsiyasida ishtirok etgan holda o'ziga xoslikni saqlashga yordam beradigan mustahkam madaniy poydevor yaratadi.

Mustaqillikdan so'ng o'zbek milliy qadriyatlarining tiklanishini ham madaniy zarurat, ham postsovet davridagi o'zgarishlarga strategik javob sifatida tushunish kerak. Sovet Ittifoqi parchalanganidan so'ng o'ziga xoslikni shakllantirishda qiyinchiliklarga duch kelgan ko'plab mamlakatlardan farqli o'laroq, O'zbekiston siyosiy va iqtisodiy o'tish davrida barqarorlikni ta'minlash, madaniy tiklash siyosatini o'ylagan holda olib bordi. Ushbu tiklanishning eng muhim jihatlaridan biri tarixiy xotirani qayta qurishdir. O'zbekiston Amir Temur, Alisher Navoiy kabi xalq qahramonlarini jamiyat hayotiga qaytarish orqali nafaqat o'z o'tmishi bilan g'ururni tikladi, balki xalqni jipslashtira oladigan ramziy siymolarni ham yaratdi. Bu jarayon yangi mustaqil davlatlarning madaniy uzluksizlik va tarixiy chuqurlik orqali qonuniylikka intilish global tendentsiyasiga mos keladi. Yana bir muhim jihat - bu an'ana va modernizatsiya o'rtasidagi muvozanat. Din, folklor va urf-odatlarining tiklanishi qattiq konservatizmga olib kelishi mumkin edi; ammo O'zbekiston tanlab va pragmatik yondashuvni qo'lladi. Milliy qadriyatlar axloqiy va madaniy asoslar sifatida targ'ib qilindi, ta'lim, fan va boshqaruv sohalarida olib borilgan islohotlar esa mamlakatning globallashuv talablariga moslashishini ta'minladi. Bu muvozanat madaniy rivojlanishning noyob modelini aks ettiradi, bunda meros va zamonaviylik bir-biriga zid emas, balki bir-birini to'ldiradi. Davlatning roli ham hal qiluvchi ahamiyatga ega edi. Institutsional yordamsiz milliy qadriyatlarining tiklanishi tarqoq yoki ramziy bo'lib qolishi mumkin edi. Hukumat urf-odatlar, til va madaniy ramzlarni qonunchilik, ta'lim va davlat siyosatiga kiritib, ularni ijtimoiy jipslikni ta'minlovchi milliy mafkuraga aylantirdi. Bu borada O'zbekiston tajribasi madaniy tiklanishning mustamlakachilikdan keyingi va o'tish davridagi jamiyatlarda qanday barqarorlashtiruvchi kuch bo'lib xizmat qilishi mumkinligini ko'rsatadi.

Mustaqillikdan so'ng o'zbek milliy qadriyatlarining tiklanishi zamonaviy O'zbekistonning eng muhim yutuqlaridan biridir. Bu jarayon millatning madaniy-ma'naviy merosini tiklabgina qolmay, barqaror, qadriyatli va istiqbolga intiluvchi

jamiyatga asos soldi. O'zbek tilini mustahkamlash, tarixiy xotirani tiklash, urf-odatlarini tiklash, ma'naviyatni yuksaltirish orqali mamlakat o'nlab yillar davomida olib borilgan mafkuraviy tazyiq natijasida yuzaga kelgan madaniy chalkashliklarni muvaffaqiyatli yengib chiqdi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, milliy qadriyatlar o'zlikni anglashning ramziy belgilaridan ko'ra ko'proq; ular jamiyatni jipslashtirish, ta'lim-tarbiyani yo'lga qo'yish, yoshlar siyosatini shakllantirish, ma'naviy-axloqiy me'yorlar uzluksizligini ta'minlashning amaliy quroli bo'lib xizmat qiladi. An'analar va modernizatsiya o'rtasidagi puxta muvozanat tufayli O'zbekiston o'zining o'ziga xosligini saqlaydigan va global muammolarga moslashgan madaniy modelni yaratdi. Kengroq nuqtai nazardan qaralsa, O'zbekiston tajribasi mustaqillikka erishgan xalqlar uchun madaniy tiklanish muhimligini ko'rsatadi. Bu milliy qadriyatlar faol targ'ib qilinib, institutsionallashtirilsa, davlat qurilishi, jamiyatni jipslashtirish va barqaror rivojlanishning kuchli quroliga aylanishi mumkinligini isbotlaydi. Xulosa o'rnida, mustaqillikdan so'ng o'zbek milliy qadriyatlarining tiklanishi nafaqat o'tmishga qaytish, balki kelajakka qo'yilgan sarmoyadir. Bu O'zbekistonning o'z tarixi bilan chuqur ildiz otgan, o'zligi bilan faxrlanadigan, zamonaviy dunyo bilan ishonchli aloqada bo'lishga qodir davlat sifatida oldinga borishini ta'minlaydi. Shu bilan birga, globallashuv yangi muammolarni keltirib chiqaradi. Raqamli ommaviy axborot vositalarining tarqalishi, global iste'mol madaniyati va tashqi mafkuraviy ta'sirlar an'anaviy qadriyatlarni zaiflashtirishi mumkin. Biroq, mustaqillikdan so'ng yaratilgan milliy o'zlikni anglashning mustahkam poydevori O'zbekistonga mustahkamlikni ta'minlamoqda. Mamlakat globallashuvga to'liq qarshilik ko'rsatish o'rniga, o'zining madaniy merosini xalqaro muloqot va hamkorlik uchun manba sifatida joylashtirmoqda. Demak, milliy qadriyatlarning tiklanishi yopiq yoki tugallangan jarayon emas, balki dinamik va rivojlanayotgan hodisadir. U O'zbekistonning milliy rivojlanish strategiyasini shakllantirishda davom etib, ichki islohotlarga ham, xalqaro munosabatlarga ham rahbarlik qilmoqda. Madaniy asosga ega, ammo kelajakka intilayotgan o'zlikni tarbiyalash orqali O'zbekiston o'z mustaqilligi nafaqat siyosiy, balki xalqining ma'naviy-axloqiy ongida chuqur ildiz otganligini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov, I. A. "O'zbekistonning o'z istiqlool va taraqqiyot yo'li." Toshkent: O'zbekiston, 1992.
2. Karimov, I. A. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch." Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. Jo'rayev, A. "O'zbek xalqining milliy qadriyatlari." Toshkent: Fan, 2001.

4. Qodirov, M. "Milliy o'zlikni anglash va istiqlool mafkurasi." Toshkent: Universitet, 2010.
5. Saidov, A. X. "O'zbekistonda ma'naviy meros va qadriyatlar tiklanishi." Toshkent: Akademiya, 2015.
6. Abdullayev, B. "Folklor va milliy qadriyatlar." Toshkent: Yozuvchi, 2018.
7. Allworth, E. "Zamonaviy o'zbeklar: XIV asrdan to hozirgi kungacha." Stenford: Guver instituti matbuoti, 1990 yil.
8. Rashid, A. "Markaziy Osiyoning qayta tiklanishi: Islom yoki millatchilik?" London: Zed Books, 1994.
9. Xolid, A. "O'zbekistonni yaratish: ilk SSSRda millat, imperiya va inqilob." Itaka: Kornel universiteti nashriyoti, 2015 yil.

SAYOHATNING HAYOTDAGI O'RNI*Saidvaliyeva Sevinch Nazirjon qizi**CHDPU, O'zbek tili va adabiyoti 1-kurs talabasi*

Annotatsiya. Maqolada sayohatning zamonaviy hayotdagi o'rni o'rganilib, uning dam olish va o'yin-kulgidan tashqari ahamiyati ta'kidlangan. Sayohat shaxsiy o'sish, ta'lim va madaniy tushunish manbai sifatida taqdim etiladi. U odamlarni yangi muhitlar, an'analar va istiqbollar bilan tanishtirish orqali dunyoqarashni kengaytiradi. Shu bilan birga, u empatiya, ijodkorlik va moslashuvchanlikni rivojlantiradi va uni o'z-o'zini kashf qilish va umrbod ta'lim olish uchun kuchli vositaga aylantiradi. Maqolada sayohat ong va ruhni qanday boyitishi, odamlarni yanada ochiq fikrli va qat'iyatli shaxs sifatida shakllantirishi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar. Sayohat, shaxsiy rivojlanish, madaniy tushunish, empatiya, ijodkorlik, o'z-o'zini kashf qilish, ta'lim, moslashuvchanlik, hayotiy tajriba

Annotation. The article explores the role of travel in modern life, emphasizing its importance beyond leisure and entertainment. Travel is presented as a source of personal growth, education, and cultural understanding. It broadens horizons by exposing individuals to new environments, traditions, and perspectives. At the same time, it fosters empathy, creativity, and adaptability, making it a powerful tool for self-discovery and lifelong learning. The article highlights how travel enriches both the mind and spirit, shaping individuals into more open-minded and resilient personalities.

Key words. Travel, personal development, cultural understanding, empathy, creativity, self-discovery, education, adaptability, life experience.

Аннотация. В статье рассматривается роль путешествий в современной жизни, подчёркивая их важность, выходящую за рамки отдыха и развлечений. Путешествия рассматриваются как источник личностного роста, образования и культурного взаимопонимания. Они расширяют кругозор людей, знакомя их с новыми условиями, традициями и точками зрения. В то же время, путешествия развивают эмпатию, креативность и гибкость, делая их мощным инструментом самопознания и непрерывного обучения. В статье подчёркивается, как путешествия обогащают разум и дух, формируя людей более открытыми и устойчивыми.

Ключевые слова: Путешествия, личностный рост, культурное взаимопонимание, эмпатия, креативность, самопознание, образование, гибкость, жизненный опыт

So'nggi o'n yilliklarda psixologiya, nevrologiya va xulq-atvor fanlari bo'yicha tadqiqotlar sayohatning shaxsiy o'sishga qanday hissa qo'shishini tobora ko'proq hujjatlashtirmoqda. Empirik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, sayohat kognitiv moslashuvchanlikni, hissiy tartibga solishni, empatiyani va chidamlilikni oshirishi mumkin - bu farovonlik va turli va o'zgaruvchan muhitda samarali ishlash uchun asos bo'lgan xususiyatlar. Ushbu maqola ushbu imtiyozlarning ilmiy asoslarini o'rganadi, miqdoriy ma'lumotlarga, uzundan-uzun tadqiqotlarga va hozirgi sayohat-xulq-atvorga oid tadqiqotlarga asoslanib, sayohat nafaqat bo'sh vaqtga intilish, balki rivojlanish majburiyati ekanligini ta'kidlaydi. O'tgan yili to'rt yoki undan ortiq ish safarini qilgan 2700 dan ortiq ishbilarmon sayohatchilar o'rtasida o'tkazilgan so'rov shuni ko'rsatdiki, taxminan 60% sayohat paytida o'zlarini yanada ijodiy va samaraliroq his qilishgan. Ruhiy farovonlik foydalari ham yaxshi hujjatlashtirilgan. 2023 yilda "eDreams" tomonidan o'tkazilgan xalqaro so'rov shuni ko'rsatdiki, butun dunyo bo'ylab respondentlarning 63% ta'til ularning ruhiy salomatligiga **juda ijobiy** ta'sir ko'rsatgan, yana bir 29% ta'sir **juda ijobiy** (jami ~92%) ekanligini aytdi. Trivago tomonidan o'tkazilgan yana bir so'rov shuni ko'rsatadiki, amerikalik sayohatchilarning 78% doimiy ta'til ularning psixologik salomatligiga yordam beradi, deb hisoblashadi; Respondentlarning 65% sayohat qilishning asosiy maqsadi dam olish, 39% esa ruhiy farovonlikni yaxshilash uchun maxsus sayohat qilishini aytishadi. Ushbu ta'sirlarning nevrologik asosini yangi muhitlar neyropastiklikni qanday rag'batlantirishi bilan bog'liq holda kuzatish mumkin. Yangi ogohlantirishlar - chet tillari, notanish taomlar, turli ijtimoiy me'yorlar - odatiy kognitiv naqshlarni chaqirib, miyani moslashishga majbur qiladi. Ushbu moslashuv muammolarni hal qilish, rejalashtirish va ijodkorlik kabi ijro etuvchi funktsiyalarni kuchaytiradi. Shu bilan birga, sayohat ko'pincha noaniqlik bilan kurashishni talab qiladi, bu esa chidamlilikni oshiradi: tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'rtacha, boshqarilishi mumkin bo'lgan stresslarga duchor bo'lgan odamlar (masalan, yangi shaharlarni kezish yoki kichik logistika muammolarini hal qilish) vaqt o'tishi bilan yaxshilangan stressni tartibga solishadi. Oldinga qarab, sayohat xarajatlarini kamaytirish, ma'lumotlarga kengroq kirish va aloqani yaxshilash hisobiga global mobillik ortib borayotgani sababli, ko'proq odamlar sayohatni o'zlarining shaxsiy rivojlanish rejalariga maqsadli ravishda kiritishlarini taxmin qilish o'rinli. 2030 yilga kelib, biz tez-tez sayohat qiluvchilarning kamida 70–80% o'ziga ishonch, madaniyatlararo kompetentsiya va moslashuvchan fikrlashda o'lchanadigan o'sish haqida xabar berishini kutishimiz mumkin - bu ishbilarmon sayohatchilarning ijodkorlik va samaradorlik o'sishi haqidagi joriy hisobotlarni yaqindan aks ettiruvchi raqamlar.

Ilmiy va amaliy adabiyotlar sayohat psixologik va kognitiv rivojlanish uchun multimodal stimul sifatida ishlaydi degan xulosaga kelishadi. Yaqinda olib borilgan ishlarda bir-biriga bog'langan uchta nazariy tizim ustunlik qiladi: yangilik bilan bog'liq neyroplastiklik, bu yangi hissiy, ijtimoiy va madaniy muhitlarga ta'sir qilish nervlarning qayta ulanishi va kognitiv moslashuvchanlikni ta'minlaydi; eksperimental o'rganish va shaxsiyatni qayta qurish, bu sayohatni shaxsiy tajriba va qiymatni qayta ko'rib chiqish uchun kontekst sifatida belgilaydi; va stress-inokulyatsiya va chidamlilik nazariyasi, bu boshqariladigan sayohat bilan bog'liq stressorlarni (logistika, madaniy nomuvofiqlik, til to'siqlari) kelajakda engish uchun yaxshilaydigan qiyinchiliklarning mikro dozalari sifatida ko'radi. Ushbu mexanizmlarni sinovdan o'tkazish bo'yicha empirik ish o'sib bormoqda, ammo usul va sifat jihatidan heterojen. So'rovlar va korporativ tadqiqotlar doimiy ravishda tez-tez sayohat qiluvchilar orasida ijodkorlik va mahsuldorlik bo'yicha o'z-o'zidan sezilarli yutuqlarga erishganliklari haqida hisobot beradi: yirik sanoat so'rovlari taxminan 10 tadan 6 ishbilarmon sayohatchilarning sayohat paytida ijodkorlik ish unumdorligi oshgani haqida xabar beradi. Ushbu naqsh bir nechta sanoat hisobotlarida mustahkam va ayniqsa ming yilliklar orasida kuchli. Aholi so'rovlari sayohatni belgilangan ruhiy salomatlik imtiyozlari bilan bog'laydi: bitta yirik iste'mol so'rovi shuni ko'rsatdiki, dunyo bo'ylab respondentlarning 63% ta'tillar ruhiy farovonlikka juda ijobiy ta'sir ko'rsatishi va "juda ijobiy" javoblar bilan birgalikda bu ~92% ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday ko'rsatkichlar sayohatning psixologik foydasi keng tarqalgan va madaniyatlararo ahamiyatli ekanligini ko'rsatadi. Makro-darajadagi sayohat oqimlari va kirish imkoni tezda pandemiyagacha bo'lgan miqyosga qaytadi va ko'plab mintaqalarda bu miqyosdan oshib ketadi, bu esa sayohat sifatidagi tadqiqotning ekologik asosliligi va siyosat ahamiyatini oshiradi. UNWTO COVID-dan oldingi xalqaro kelish darajasiga ($\approx 99\%$ 2019) deyarli to'liq tiklanish haqida xabar berdi va loyihalarning o'rtacha davom etayotgan o'sishi (yaqin muddatda 3–5%), bu kelajakdagi empirik ishlar uchun kengroq va xilma-xil namunalar mavjudligini nazarda tutadi. Kasbiy va salomatlik psixologiyasi bo'yicha bo'ylama va eksperimental tadqiqotlar sabablarga bog'liq bo'lgan dastlabki dalillarni taqdim etadi: nazorat ostida bo'lgan oldingi dizaynlar ta'tildan keyin ijodkorlik va farovonlikdagi vaqtinchalik, ammo o'lchanadigan yutuqlarni ko'rsatadi, ta'sir o'lchamlari odatda kichik va o'rtacha diapazonda (masalan, sub'ektiv ijod namunalaridagi yaxshilanishlar va qayta tiklash tajribasi). Ushbu tadqiqotlar vaqtinchalik (qisqa muddatli tiklanish) va doimiyroq (sayohat takrorlanganda yoki immersiv) o'zgarishlarni ko'rsatadi. Neyrobiologik va tarjimali sharhlar ijro etuvchi funktsiya va ijodiy idrok bilan bog'liq bo'lgan neyroplastik

jarayonlarga bevosita mos keladigan yangilik, boyitilgan ijtimoiy ta'lim va faol muammolarni hal qilish mexanizmlarini aniqlaydi. Amaliyotchilarga yo'naltirilgan sintezlar va klinik xulosalar yangilik va barqaror o'rganish (ikkalasi ham sayohatda mavjud) plastiklikning eng kuchli xulq-atvor omillaridan biri ekanligini tasdiqlaydi.

2030 yilgacha xalqaro turistlar kelishining ~2% yillik o'sishi bo'yicha UNWTO prognozlariga asoslanib, joriy ta'sir o'lchovlari bilan birgalikda biz 2030 yilga kelib:

* Taxminan 1,6–1,8 milliard kishi har yili sayohat orqali o'lganadigan (kichik va o'rtacha bo'lsa ham) shaxsiy o'sish natijalarini boshdan kechiradi.

* Tez-tez sayohat qiluvchilarning kamida 70–75% sayohatdan olti oy o'tgach, ijodkorlik, empatiya yoki chidamlilikdagi *doimiy yaxshilanishlar* haqida xabar beradi.

* Eng katta yutuqlar yoshlar (18–34), shahar mutaxassislari va immersiv ta'lim/madaniy dasturlar ishtirokchilari orasida kuzatilishi mumkin, bunda empatiya va ijodkorlik uchun prognoz qilingan ta'sir hajmi $g \approx 0,50-0,60$ ga yaqinlashishi mumkin.

Individual darajada bu topilmalar sayohatni shaxsiy rivojlanish asoslari va ta'lim o'quv dasturlariga integratsiyalashuvini qo'llab-quvvatlaydi. Chet elda o'qish dasturlari, madaniy almashinuvlar va professional ta'tillar sayohatning rivojlanish salohiyatini maksimal darajada oshirish uchun tuzilgan imkoniyatlarni ifodalaydi. Jamoat salomatligi nuqtai nazaridan, sayohat va stressni kamaytirish o'rtasidagi izchil bog'liqlik ($\approx 21\%$ past) sayohat stress bilan bog'liq kasalliklarga klinik yondashuvlarni to'ldiruvchi profilaktik ruhiy salomatlik aralashuvi bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi. Ijtimoiy miqyosda global sayohat ko'lami ushbu individual imtiyozlarni oshiradi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Jahon sayyohlik tashkiloti 2024-yilda xalqaro tashriflar soni 99% tiklangani haqida xabar berdi, bu 2030-yilgacha 3–5% ga o'sishi prognoz qilinmoqda. Joriy ta'sir ko'lamidan kelib chiqqan holda, 2030-yilga borib, 1,6–1,8 milliard sayyohlar o'lchovli yoki o'lchovli yo'l-yo'riqni boshdan kechirishini taxmin qilish mumkin. Bunday keng tarqalgan ta'sir makrodarajadagi natijalarga hissa qo'shishi mumkin: innovatsion salohiyatni oshirish, madaniyatlararo bag'rikenglikni oshirish va global inqirozlar qarshisida jamoaviy chidamlilikni oshirish. Kuchli triangulyatsiyaga qaramay, cheklovlar saqlanib qolmoqda. Ko'pchilik o'z ichiga olgan tadqiqotlar o'z-o'zidan hisobot berish choralariga tayanib, orzu qilinganligi va eslab qolish tarafkashliklari haqida tashvish uyg'otdi. Namunalar iqtisodiy imtiyozli populyatsiyalar tomon burilib, umumlashtirishni cheklab qo'ydi. Bundan tashqari, kvazi-eksperimental usullar tanlov tarafkashligini kamaytirgan bo'lsa-da, tasodifiy

nazorat ostidagi sinovlar (masalan, subsidiyalangan sayohat aralashuvlari va sayohatdan tashqari nazoratlar) kuchliroq sababiy da'volarni aniqlash uchun zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar;

1. MacCannell, D. (1999). "Turist: Bo'sh vaqt sinfining yangi nazariyasi." Kaliforniya universiteti nashriyoti.
2. Cohen, E. (2004). "Zamonaviy turizm: xilma-xillik va o'zgarish."
3. Leiper, N. (2004). "Turizm menejmenti."
4. Lonely Planet (turli nashrlar). "Sayohat kitobi: Dunyodagi har bir mamlakat bo'ylab sayohat." Yolg'iz sayyora.
5. Styuart, S. (1998). "Sog'inch haqida: Miniatyura, Gigant, Suvenir, To'plam haqida hikoyalar." Dyuk universiteti nashriyoti.
6. Nash, D. (1996). "Turizm antropologiyasi."
7. Saidov, S. (2019). "Turizm: Nazariya va Amaliyot." Toshkent: O'zbekiston milliy universiteti nashriyoti.
8. Qo'chqorov, A. (2020). "O'zbekiston Turizm Industriyasi Rivojlanishi." Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
9. Xo'jayev, B. (2018). "Madaniy Meros va Turizm." Toshkent: Fan va texnologiya.
10. Mirzaahmedov, H. (2017). "Turizm Geografiyasi." Toshkent: Universitet nashriyoti.
11. O'zbekiston Respublikasi Turizmni Rivojlantirish Davlat Qo'mitasi (2021). "Turizm Rivojlanish Strategiyasi 2030." Toshkent.

O'ZBEKISTONNING ENG YANGI TARIXI***Sattorova Shaxnoza Patillo qizi****Chirchiq davlat pedagogika universiteti**Gumanitar fanlar fakultetining**O'TA yo'nalishi o'quvchisi 1-bosqich talabasi*

Annotatsiya Mazkur maqolada Boysun tog'larida joylashgan arxeologik yodgorliklar, ularning o'rganilish tarixi hamda ilmiy va madaniy ahamiyati yoritib beriladi. Boysun vohasi qadimdan sivilizatsiyalar chorrahasi bo'lib, bu hududda insoniyatning ilk turmush tarzi, diniy e'tiqodlari va moddiy madaniyatini aks ettiruvchi ko'plab qadimiy yodgorliklar aniqlangan. Maqolada Boysun tog'laridagi g'orlar, qadimiy qo'rg'on va qoya rasmlari, shuningdek, qadimiy qabriston va me'moriy obidalar haqida ma'lumot berilib, ularning o'z davri jamiyatini o'rganishdagi roli tahlil qilinadi. Ushbu tadqiqot Boysun arxeologik merosining nafaqat O'zbekiston, balki butun Markaziy Osiyo tarixini yoritishda muhim manba ekanligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, yodgorliklarni asrash, ularni kelajak avlodga yetkazish va turizm sohasida samarali foydalanish masalalariga ham alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: Boysun tog'lari, arxeologik yodgorliklar, qadimiy madaniyat, g'orlar, qo'rg'onlar, qoya rasmlari, me'moriy obidalar, tarixiy meros, Markaziy Osiyo, turizm.

Surxondaryo viloyatida joylashgan Boysun tog'lari yana bir muhim arxeologik kashfiyot bilan ilm-fan dunyosi diqqat markaziga aylandi. To'da g'orida o'tkazilgan arxeologik qazishmalar davomida qadim zamonlarga oid mehnat qurollari hamda yovvoyi donli o'simliklar qoldiqlari topildi. Madaniy meros agentligi tarqatgan ma'lumotga ko'ra, topilmalar qariyb 9 ming 200-yil avvalgi davrga oid. Tadqiqot ishlari Xitoy Fanlar akademiyasi Qazilmalar va paleoantropologiya instituti professori Xinying Chjou rahbarligida, shuningdek, Yahyo G'ulomov nomidagi Samarqand arxeologiya instituti olimlari ishtirokida amalga oshirilgan. Qazishmalar jarayonida aniqlangan topilmalar orasida qadimgi tosh o'roqlar, yovvoyi don urug'lari va ularni qayta ishlashda foydalanilgan mehnat qurollari ham bor. Mutaxassislarning dastlabki xulosalariga ko'ra, bu artefaktlar mintaqadagi ilk aholi nafaqat ovchilik va terimchilik bilan, balki dehqonchilikning dastlabki ko'rinishlari bilan ham shug'ullanganini ko'rsatadi.

Germaniyadagi Geoantropologiya instituti olimlaridan biri Robert Shpenglerning ta'kidlashicha, ushbu kashfiyot dehqonchilik dunyoda yagona hududda emas, balki turli mintaqalarda, jumladan Yevroosiyoda ham mustaqil ravishda shakllanganini tasdiqlaydi. Topilmalar orasida tosh pichoqlar, o'roqlar va yovvoyi arpaga ishlov berish uchun mo'ljallangan boshqa asboblarning ham uchradi. Ularning yuzasida g'alla poyalarini o'rish va qayta ishlashga oid aniq izlar saqlanib qolgan. Arxeologlar ma'lum qilishicha, xuddi shunday qurollar Levant hududida hamda Qirg'izistondagi Obishir-5 manzilgohida ham topilgan. Bu esa ilk agrar an'analar turli hududlarda o'z-o'zidan vujudga kelganini ko'rsatadi. Mutaxassislar ta'kidlashicha, Boysun tog'larida topilgan bu kashfiyot nafaqat O'zbekiston tarixini o'rganishda, balki insoniyatning ilk agrar madaniyati qanday shakllanganini anglashda ham ulkan ilmiy ahamiyatga ega. Bu topilmalar jahon arxeologiyasida muhim manba sifatida baholanmoqda.

Boysun Surxondaryo viloyatidagi eng qadimiy aholi manzillaridan. Boysunning shimoli-g'arbida Teshiktosh g'ori joylashgan. Boysunda miloddan avvalgi taxminan 5-ming yillik oxirida aholi yashaganligi ma'lum. Miloddan avvalgi 1-asrdan – milodiy 1-asrgacha Boysun o'rnida Poikalon nomli mustahkam qal'ashahar mavjud bo'lgan. Milodiy 6—13-asri boshlarida Boysun o'rnida Chag'oniyon shaharlaridan biri – Bosand joylashgan. Abu Is'hoq Istahriyning „Kitob masolik va almamolik“ („Mamlakatlar yo'llari to'g'risida kitob“)ida ham Bosand deb ta'riflangan. "Hudud ulolam"da Bosand ko'p sonli va jangovar aholili mustahkam joydir, deyilgan. Bosand Chag'oniyon markazidan Temir qapig' orqali Samarqandga boradigan savdo yo'li ustida joylashgan. Uylarning tashqi tarafi rang-barang matolar – so'zana bilan bezatilgan. Devorlar yonidagi stollarda sopol idishlar va ehtiyot qismlar mavjud. Boysun (Wayback Machine saytida 2021-05-24 sanasida arxivlangan) Arxeologik manbalarga ko'ra, Bosandda hayot ilk o'rta asrlardan mo'g'ullar istilosigacha davom etgan. Mo'g'ullar bosqinida vayron bo'lgan shahar keyinroq qayta tiklangan. Boysun mavzesi "Zafarnoma"da ham qayd etilgan. 19-asrda Boysun Buxoro amirligi davrida Surxondaryodagi uchta beklikdan birining markazi bo'lib, unda badavlat o'zbek aholisi yashagan.

Etimologiyasi Chig'atoy ulusi tarkibiga mansub ko'chmanchi turk qavmlari unga „Boysun“ deb nom berganlar. „Boysun“ atamasi qadimiy turkiycha „boy“ va „sin“dan olinib, „ulug' tog'“ yoxud „katta tog'“ ma'nosini anglatgan. Qadimiy turkiy qavmlarda boshqa narsalarga sig'inishlar qatorida toqqa sig'inish ham mavjud bo'lib, tog'lar muqaddas sanalgan. Mahalliy rivoyatlarga ko'ra, bu yerda qadimdan turkiy qavmlarning badavlat kishilari yashagan bo'lib, „Biysun“ atamasi „boylar qishlog'i“ ma'nosini anglatgan.

Transporti, infratuzilmasi Boysunning janubiy qismidan viloyatlararo avtomobil yo'llari o'tgan. Shahar aholisi kulolchilik, temirchilik, zargarlik, kashtachilik, duradgorlik, kosibchilik, qandolatchilik bilan shug'ullanadi. „Ishonch“ aksiyadorlik jamiyati korxonasida asosan shoyi, jumladan abrli atlas, beqasam, trikotaj kiyimlar, to'nhoponlar tayyorlanadi. Boysunda 5 umumiy ta'lim maktabi, sport va musiqa maktablari, mehribonlik uyi, 2 kinoteatr, 6200 o'rinli stadion, klub, 10 kutubxona, 2 poliklinika, qishloq vrachlik shoxobchalari, sanitariya-epidemiologiya stansiyasi, o'rmonchilik xo'jaligi bor. Boysunning o'rtasidan Hangaronsoy kesib o'tgan.

Madaniyati Boysunda mashhur „Shalola“ va „Shiru shakar“ folklor-etnografik ansambllari faoliyat ko'rsatmoqda. Bular YUNESKOning Umumjahon nomoddiy yodgorliklar ro'yxatiga kiritildi. „Alpomish“ dostoni yaratilganligining 1000-yilligini nishonlash munosabati bilan Boysunda dam olish va sport inshootlariga ega bo'lgan "Alpomish" bog'i, "Alpomish" muzeyi tashkil etildi.

Surxondaryo viloyati Boysun tog'larida joylashgan To'da g'orida olib borilgan arxeologik qazishmalar davomida qadimiy mehnat qurollari va yovvoyi donli o'simliklar qoldiqlari topildi. Bu haqida Madaniy meros agentligi xabar bermoqda. Qayd etilishicha, tadqiqotlar Xitoy Fanlar akademiyasi Qazilmalar va paleoantropologiya instituti olimi Xinying Chjou rahbarligida hamda Yahyo G'ulomov nomidagi Samarqand arxeologiya instituti arxeologlari ishtirokida amalga oshirilgan. Boysun tog'laridagi arxeologik yodgorliklar

Boysun tog'lari va vohasi qadimdan Markaziy Osiyodagi muhim madaniy va tarixiy hududlardan biri hisoblanadi. Bu yerning tabiati, geografik joylashuvi va tarixiy sharoitlari qadimiy davrlarda insonlar uchun qulay yashash manzili bo'lgan. Shu sababli Boysun atrofida ko'plab arxeologik yodgorliklar topilgan va ularning ilmiy ahamiyati juda katta.

Asosiy yodgorliklar

1. Teshiktosh g'ori – Paleolit davriga oid mashhur yodgorlik. Bu yerdan neandertal odamga oid suyak qoldiqlari va tosh qurollar topilgan. U nafaqat O'zbekistonda, balki butun dunyo arxeologiyasida muhim o'rin tutadi.

2. Machay g'ori – O'rta asrlarga oid diniy va madaniy markaz bo'lib, qadimiy qabriston va yozma manbalar bilan mashhur.

3. Qizil g'or va Zarautsoy qoya rasmlari – Qadimiy ovchilar hayotidan dalolat beruvchi qoya suratlari. Zarautsoy petrogliflari dunyodagi eng qadimiy san'at yodgorliklaridan biri sifatida e'tirof etiladi.

4. Qadimiy qo'rg'onlar va qal'alar – Boysun tog'larida turli davrlarga oid mudofaa inshootlari, qal'a xarobalari ham uchraydi. Ular o'sha davr ijtimoiy tuzumi va harbiy madaniyatini o'rganishda muhimdir.

5. Qabristonlar va diniy inshootlar – Bu hududda islomdan oldingi davr va keyingi davrlarga oid diniy me'moriy obidalar ham topilgan.

Tarixiy ahamiyati

Ilk odamlar manzili – Teshiktosh g'ori va boshqa joylarda topilgan topilmalar Boysun hududi insoniyatning ilk rivojlanish bosqichlaridan dalolat beradi.

Madaniyatlar chorrahasi – Boysun hududi Buyuk Ipak yo'li yoqalari bo'lib, turli sivilizatsiyalar ta'sirini o'zida mujassamlashtirgan.

San'at va diniy qarashlar – Qoya rasmlari va qadimiy diniy marosimlar jamiyatning ruhiy-ma'naviy hayotini o'rganishga imkon beradi.

Ilmiy manba – Bu yodgorliklar O'zbekiston va Markaziy Osiyoning qadimgi tarixini o'rganishda eng ishonchli arxeologik dalillar sifatida katta ahamiyatga ega.

Turizm salohiyati – Boysun tog'lari UNESCOning nomoddiy madaniy merosi ro'yxatiga kiritilgan bo'lib, arxeologik yodgorliklar bu hududni jahon turizmi markaziga aylantirish imkoniyatiga ega.

Boysun tog'laridagi arxeologik yodgorliklar insoniyat tarixining eng qadimiy sahifalarini yorituvchi bebaho manbalardan hisoblanadi. Teshiktosh g'oridan topilgan neandertal qoldiqlari, Zarautsoy qoya suratlari, qadimiy qo'rg'onlar va diniy inshootlar bu hududning nafaqat O'zbekiston, balki butun jahon tarixidagi o'rnini belgilab beradi. Ushbu yodgorliklar orqali qadimgi insonlarning turmush tarzi, diniy e'tiqodlari, san'ati va ijtimoiy hayoti haqida aniq ma'lumot olish mumkin. Boysun vohasi qadimdan madaniyatlar chorrahasi bo'lib kelganligi sababli, bu yerda topilgan arxeologik dalillar Markaziy Osiyo xalqlarining tarixiy ildizlarini chuqur anglashda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, yodgorliklarni asrash, ilmiy tadqiq etish va ularni turizm sohasi orqali keng targ'ib qilish kelajak avlod uchun ham katta ahamiyat kasb etadi. Demak, Boysun tog'lari va uning arxeologik merosi nafaqat ilmiy, balki madaniy va ma'naviy jihatdan ham o'zbek xalqining boy tarixiy xotirasini ifodalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Asqarov A. O'zbekistonning eng qadimgi tarixidan. – Toshkent: Fan, 1992.
2. Jo'raqulov U., Raxmonov Sh. Arxeologiya asoslari. – Toshkent: Universitet, 2007.
3. G'ulomov Ya.G'. O'zbekiston arxeologiyasi. – Toshkent: Fan, 1971.
4. Karimova D. Boysun vohasining arxeologik merosi. – Termiz: TSPI nashriyoti, 2018.

5. Tolstov S.P. Drevniy Khorezm. – Moskva: MGU, 1948.
6. UNESCO. Boysun madaniyati: nomoddiy madaniy meros ro'yxati. – Parij, 2001.
7. Qosimov B. va boshq. O'zbekiston tarixi (qadimgi davrdan hozirgi kungacha). – Toshkent: O'qituvchi, 2010.
8. Raxmonov Sh. O'zbekiston arxeologiyasi bo'yicha ma'ruzalar matni. – Toshkent: TDPU, 2015.

RAQAMLI ASRDA TIL TA'LIMI: YANGI ISTIQBOLLAR VA KOMPLEKS YONDASHUV

Tursunmuhammedova Soraxon Sayfullo qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi O'TA

1-bosqich kechki 25/2-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Arslon Kamilovich Nafasov

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

fakultetlararo ijtimoiy fanlar kafedrasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli texnologiyalar rivojlanishi bilan bog'liq holda til ta'limi sohasida yuzaga kelayotgan yangi imkoniyatlar, istiqbollar va kompleks yondashuvlar tahlil etiladi. Til o'rganish jarayonida axborot-kommunikatsiya vositalarining roli, raqamli platformalar va innovatsion metodlarning samaradorligi tahlil qilinadi. Shuningdek, fanlararo integratsiya, multimodel resurslardan foydalanish va zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida samarali ta'lim muhitini yaratish yo'llari yoritiladi.

Kalit so'zlar: integratsiya, multimodel resurslar, transformatsiya, an'anaviy, raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, til, platforma.

Annotation: This article analyzes new opportunities, perspectives, and integrated approaches emerging in the field of language education in connection with the development of digital technologies. The role of information and communication technologies, the effectiveness of digital platforms and innovative methods in the language learning process will be discussed. Ways to create an effective learning environment based on interdisciplinary integration, the use of multimodel resources, and modern pedagogical approaches will be highlighted.

Keywords: integration, multimodel resources, transformation, traditional, digital technologies, artificial intelligence, language, platform.

Аннотация: В статье анализируются новые возможности, перспективы и комплексные подходы, возникающие в языкового образования в связи с развитием цифровых технологий. Будет обсуждаться роль информационно-коммуникационных технологий, эффективность цифровых платформ и инновационных методов в процессе изучения языка. В нем также освещаются способы создания эффективной среды обучения на основе междисциплинарной

интеграции, использования многомодельных ресурсов и современных педагогических подходов.

Ключевые слова: интеграция, мультимодельные ресурсы, трансформация, традиционный, цифровые технологии, искусственный интеллект, язык, платформа.

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida til ta'limi an'anaviy yondashuvlardan uzoqlashib, zamonaviy texnologiyalar bilan boyitilgan integration usullar orqali rivojlanmoqda. Raqamli asrda ta'lim sohasi oldida turgan asosiy vazifalardan biri-o'quvchilarga zamonaviy vositalar yordamida yuqori sifatli va individual ehtiyojlarga moslashtirilgan ta'limit taqdim etishdir. Raqamli texnologiyalar ta'limda bor qator yangi istiqbollari ochmoqda. Jumladan, sun'iy intellekt (AI) asosidagi platformalar masalan, Duoingo Max, ChatGPT va boshqa interaktiv dasturlar til o'rganuvchilarga individual darajaga mos topshiriqlar, real vaqtda tahlil va shaxsiylashtirilgan maslahatlar taqdim eta oladi. Bu esa o'quvchining mustaqil va samarali ta'lim olish imkoniyatini sezilarli darajada oshiradi. Bu asrda til ta'limi nafaqat texnologik yangiliklar bilan boyimoqda balki, pedagogik yondashuvlar nuqtai nazaridan ham yangilanmoqda. Bu jarayonda kompleks yondashuv tamoyili til o'rnatishning markaziy metodikasi sifatida ajralib turadi. Kompleks yondashuvlar o'quv jarayonida bir necha metodlarni birlashtirgan holda, bilim, ko'nikma, malaka va madaniy tafakkurni bir butun holda rivojlantirishni maqsad qiladi. Kompleks yondashuvda til o'rgatish jarayoni boshqa fanlar va sohalar bilan uyg'unlashtiriladi. Masalan, ingliz tilini o'rganishda tarixiy, ijtimoiy, madaniy yoki texnik matnlar orqali tilni kontekstda o'rganish o'rganuvchining so'z boyligini, tushunish qobiliyatini va umumiy tafakkurini rivojlantiradi. Bu tilni faqat grammatik tizim sifatida emas, balki madaniy va ijtimoiy hodisa sifatida qamrab olishga yordam beradi. Til o'rganish- bu o'sha til sohiblarining madaniyati, qadriyatlar va kommunikativ odatlarni o'rganish demakdir. Kompleks yondashuv bu jihatni ham e'tibordan chetda qoldirmaydi. Ayniqsa, raqamli vositalar orqali madaniy kontekstda muloqot qilish (masalan, xalqaro forumlar, virtual safarlar) o'rganuvchilarda tilni chuqurroq anglash hissini uyg'otadi. Va o'z navbatida, zamonaviy til ta'limining eng samarali va mukammal yo'nalishlaridan biridir. U texnologik innovatsiyalar, pedagogik strategiyalar va madaniy ongni uyg'unlashtirgan holda, o'quvchini har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, raqamli asrda bu yondashuv til o'rgatish jarayonini samarali, motivatsion va hayotga yaqinlashtirilgan shaklda tashkil etish imkonini beradi. Kelajakda AI platformalari nafaqat test natijalariga qarab, balki o'quvchilarning

psixologik, ijtimoiy va kognitiv xususiyatlarini ham hisobga olgan holda chuqur moslashtirilgan ta'limni taklif etadi. Bu esa individual o'rganish yo'nalishlarini yaratish, o'rganuvchining har bir bosqichda qanday materialga muhtojligini anglash imkonini beradi. Yaqin kelajakda o'quvchilarning til o'rganishdagi yutuqlari blokcheyn texnologiyalari orqali raqamli tarzda hujjatlashtiriladi. Bu esa har bir o'quvchining bilim darajasini aniqlash, turli platformalar o'rtasida ko'chirish imkonini beradi. Shu bilan birga, mikrosertifikatlash tizimi orqaligina o'quvchi grammatikadan tortib talaffuzgacha bo'lgan alohida ko'nikmalarni rasmiy ravishda tasdiqlay oladi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli asr ta'lim sohasiga, xususan, til o'rgatishga yangi imkoniyatlar, vositalar va yondashuvlarni olib keldi. An'anaviy uslublar, zamonaviy texnologiyalar, sun'iy intellekt asosidagi vositalar, virtual muhitlar va shaxsga yo'naltirilgan metodlar bilan boyitilib, til ta'limining sifati va samaradorligi tubdan oshmoqda. Shunday qilib, raqamli asrda til ta'limi-bu doimiy rivojlanish, moslashuv va yangilikka ochiqlikni talab qiladigan jarayondir. O'quvchilar, o'rganuvchilar va ta'lim tizimi bu o'zgarishlarga tayyor bo'lishi, innovatsion vositalardan oqilona foydalanib, tilni o'rganish va o'rgatishni yanada samarali, mazmunli va zamon bilan hamnafas holga keltirishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. N. Azizxo'jayeva. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent: TDPU nashriyoti 2010-yil
2. Q.Baxromov. Raqamli texnologiyalar asosida til o'rganishning samarali usullari- "O'zbek tili va adabiyoti " jurnali, 2022-yil N2 [45-49-betlar].
3. B.Karimov .Zamonaviy ta'limda integrativ yondashuvlar. -"Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar" jurnali, 2021-yil N4 [28-33-betlar].
4. <https://unesdoc.unesco.org>.

TOSHBOSMA NASHRLAR

Tursunova Nargiza Jumayevna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi 4-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: A.U.Muydinova

ChDPU O'zbek adabiyotshunosligi kafedrası dotsenti v.b.

Annotatsiya: Ushbu maqolada toshbosma nashrlarning paydo bo'lishi, ularning o'zbek matn madaniyatidagi o'rni hamda tarixiy ahamiyati yoritiladi. Maqolada toshbosma kitoblarning estetik va ma'naviy qadriyati, milliy matbaachilikka qo'shgan hissasi, shuningdek, bugungi kunda ularning ilmiy tadqiqotlardagi ahamiyati tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: toshbosma kitoblar, matbaa, kutubxona, nashr, kitob, nusxa.

Abstract: This article examines the emergence of lithographic printing, its role in Uzbek textual culture, and its historical significance. The article analyzes the aesthetic and spiritual value of lithographic books, their contribution to national printing, and their importance in scientific research today.

Keywords: lithographic books, Central Asia, library, publication, book, copy

Аннотация: В статье рассматривается возникновение литографической печати, её роль в узбекской письменной культуре и историческое значение. Анализируются эстетическая и духовная ценность литографированных книг, их вклад в национальное книгопечатание и их значение в современных научных исследованиях.

Ключевые слова: литографированные книги, Средняя Азия, библиотека, издание, книга, копия

Toshbosma (litografiya) yunoncha so'z bo'lib, "lithos" - tosh, "grapho" - yozmoq so'zlaridan olingan. Litografiya usulida kitob tayyorlashni ba'zi olimlar yassi chop etish deb yozishadi. Yassi chop etish – matn oldindan qog'oz varoqiga bitilgan va tosh shaklga teskarisi tushirilgan aksdan nusxa ko'chirish usulidir. Markaziy Osiyodagi ilk tipografiya rasman Toshkentda 1868-yili harbiy shtabda tashkil etilgan. Unda asosan Turkiston gubernatorligining rasmiy hujjatlari, buyruq va telegrammalari chop etilgan.[1]. O'rta Osiyoda toshbosma usulidagi dastlabki matbaa Xivadagi Muhammad Rahimxon II saroyida tashkil etilgan. Uni yuritish uchun Erondan Ibrohim Sulton ismli mutaxassis matbaachi Xiva saroyiga taklif etilgan. Eronda matbaa 1832 – yili paydo

bo'lgan edi. Ibrohim Sulton matbaachilik sirlarini mahalliy yoshlardan Otajon Abdalovga o'rgatadi va 1874-yildan boshlab ba'zi hujjatlar toshbosma usulida chop etila boshlaydi. Muhammad Rahimxon II kutubxonalar tashkil etish va qo'lyozmalarni asrash va ko'paytirishga alohida e'tibor qaratgan shohva shoir edi. Uning 2 ta kutubxonasi bo'lib, biri qishki saroyda, ikkinchisi yozgi qarorgohda - shahar tashqarisidagi Tozabog' saroyida joylashgan edi. Bu kutubxonalarda ixcham fixrist – kataloglar tuzilgan, kitoblarning muqovalariga ularning nomlari yozilgan yorliqlar XIX asr oxiri-XX asr boshidagi toshbosma nusxa tayyorlash jarayonida olib borilgan amaliy ishlar o'zbek matnshunosligi bilan bevosita bog'liq bo'lgan. Toshbosma nusxa tayyorlash uchun aynan matnshunosning ishini bevosita o'z vazifasi bilan aloqador holda kotib, noshir, muharrir kabilar amalga oshirganlar. Toshbosma nusxa uchun asarni ko'chirayotgan xattot yoki kotib o'z ishiga ilmiy yondashib, qo'l ostidagi matnga tanqidiy qaragan. Qo'lyozmalarni o'rganib ishonchlisini tanlagan, xatolarini aniqlab to'g'rilagan. Matbaachiligimiz tarixini o'rgangan olimlarning e'tirofiga ko'ra, kotiblarning ko'pchiligi filologik bilimga ega savodli, bilimli, arab va fors tilini mukammal egallagan kishilar bo'lishgan. Masalan, toshkentlik shoir, olim, tarjimon va xushnavis xattot Qori Fazlulloh Mirjalol o'g'li Almaiy “Kalila va Dimna”ni o'zbek tiliga tarjima qilgan, uning asari toshbosmada bir necha marta nashr etilgan.

XIX asr ikkinchi yarimida Chor Rossiyasining Markaziy Osiyoni istilo qilishi bu hududdagi musulmon jamiyatining rus va u orqali G'arb madaniyati bilan to'qnashuviga olib keldi. Bu jamiyatning siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy asoslarini keskin o'zgartirishi tabiiy edi. Toshbosma kitoblar yordamida Turkiston hududida chop etilgan ilk manbalarni aniqlash va ular yordamida Rossiya imperiyasining madaniy va diniy siyosatini tadqiq etish ham mumkin edi. Bu yo'nalishda bir necha tadqiqotlar olib borilgan. Xronologik tartibda oladigan bo'lsak, Markaziy Osiyoda milliy kitobatchilik tarixi bilan birinchi bo'lib shug'ullangan olimlardan biri Husayn Shamsdir. U o'zbek tilida “Matbaachilik va uning qisqacha tarixi” [7] risolasini yozgan. Navoiy “Xamsa”si toshbosma asarlarning ilk nashrlaridan bo'lib, Xiva matbaasida 1297(1879)-yilda chop qilingan. O'zR FA Sharqshunoslik instituti fondidagi manbalarga ko'ra, 1878–1907-yillarda dastlab “Farhod va Shirin”, keyinchalik “Hayrat-ul-abror”, “Layli va Majnun”, “Sabba'i sayyor” “Iskandarnoma” dostonlari alohida holatda, “Majolis-un-nafois”, “Tarixi muluki ajam”, “Chihl hadis”, “Munshaot”, “Vaqfiya” “Mahbub-ul-qulub” kabi she'riy-nasriy asarlari ham turli litografiyalarda chop etildi. Ma'rifatparvar xattot Ashurali Zohiriy ko'chirgan “Muhokamat-ul-lug'atayn” esa Vayner bosmaxonasida nashr etilgan noyob nusxalardan biri sanaladi. Bu davrdagi Navoiy ijodini esa devonlari bilan ko'rsatish ahamiyatlidir. Zero, birgina devonlarning o'zi qirq

martagacha e'lon qilingani haqida fikrlar bor. Alisher Navoiy asarlarining toshbosma nashrlari ilk tavsifini amalga oshirgan olim B.Qosimxonov shoir kitoblarni Toshkentdagi Breydenbax, Il'in, aka-uka Kamenskiylar, Laxtin, Portsev, G'ulom Hasan Orifjonov, "Turkiston kuryeri" gazetasi, Turkiston harbiy okrugi shtabi, Samarqanddagi Demurov, Buxorodagi Desinskiy, Levin, Qo'qondagi Vayner, Xivadagi Muhammad Rahimxon II matbaalari va Istanbuldagi Said Mahmudbek, Orif afandi hamda Bog'chasaroy shaharlaridagi matbaalarda nashr etilgani haqida xabar beradi. Yuqoridagi ro'yxatdan kelib chiqib aytish mumkinki, xususi bosmaxonalarda Navoiy asarlari ko'proq chop etilgan. Xususan, Il'in matbaasi 6 marta, Breydenbax 4 marta, Orifjonov 9 marta nashr qilgani haqida ma'lumotlar bor.

Markaziy Osiyoda kitob nashriga salbiy munosabat yo'q emasdi. Lekin inson tabiatidagi yangilikka intiluvchanligi sababli kishilarda kitob chop qilishga bo'lgan qiziqish ortaverdi. Bir vaqtning o'zida qo'lyozma, bosma va toshbosma kitoblarning parallel rivojlanishi Turkistonda, xususan, Xorazmda kitobchilik taraqqiyotining xarakterli xususiyati hisoblanadi. Harf terilmaydigan, poligrafik terminologiyasi bo'yicha yassi chop etish (litografiya) – matnning oldidan qog'oz varag'iga bitilgan va tosh shaklga teskarisi tushirilgan aksdan nusxa ko'chirish usuli qo'llangan. U Markaziy Osiyo shaharlarida keng yoyilgan. Xiva xonligida chop qilishning aynan shu usuli tanlanishi va mustahkam o'rin olishining asosiy sabablaridan bir shuki, kitob nashr qilish jarayonida xattot mehnatidan ajralmas tarkibiy qism sifatida foydalanilgan. Lekin bu qo'lyozma bobidagi ko'p ming yillik an'alarini to'xtatib qo'ymagan. Aksincha, kitob fondini ko'paytirishda xattotlar xizmatidan foydalanilgan. Bu ko'p asrlik qo'lyozma kitoblar orasidan matn jihatidan to'la, sifatli larni qayta nusxa ko'chirish uchun tanlab olishga yordam berardi. Xattotlarning mahorat va qobiliyatini to'laroq ishga solish uchun yangi imkoniyatlar ochardi. Shu bois Xivada toshbosma qadim an'analarga qo'shib ketdi. O'zbek milliy nashr ishida toshbosma usuli mustahkam o'rin olishi va rivojlanishining yana bir muhim omili shuki, turli maktab va oqimlari bo'lgan xattotlik san'ati, ko'p miqdordagi muqovasozlik ustaxonalari mavjud ekaniga, ularda o'rtacha haq evaziga mohir xattotlar istalgan qo'lyozmani qayta ko'chirib berishi mumkin bo'lganiga qaramay, qo'lyozmachilik xalqning o'sib borayotgan ehtiyojini qondira olmas edi. O'sha davrda ko'pgina musulmon o'lkalarida toshbosma matbaa mavjud bo'lib, Markaziy Osiyoga ularda chop qilingan ancha arzon kitoblar kelardi. Turkiya, Eron va Tataristonda nashr etilgan asarlar turkistonlik ma'rifatparvarlarning ko'zlarini qizdirar edi. Bundan tashqari, Xiva xonligida kitobxonlik madaniyati juda rivojlangan, maktab va madrasalar ko'p bo'lib, bu ham kitobga ehtiyojni oshirardi. Xullas, Markaziy Osiyoda toshbosma matbaa paydo

bo'lgandan keyin noshir va kitobfurushlar talabdan kelib chiqqan xolda, o'zining fan va adabiyot tarixidan xabardorligi, xattotlar mahorati, Sharq xalqlari kitob fondlari xazinasiga asoslanib, turli mavzularda kitoblar chiqarishga kirishib ketgan. Yana bir boshqa sabab shu ediki, toshbosma kitob bosish usuli harf terish usuli (tipografiya)dan farqli o'laroq, harf teruvchilar, muharrirlar, korrektorlar ishi bilan bog'liq ko'plab sertashvish jarayonlarni talab qilmasdi. Harf terish va chop etish dastgohlari, qimmatbaho va kamyob arabcha bosma harflar uchun ham sarf-xarajatlardan xalos etardi. Eng ahamiyatli tomoni shunda ediki, xususiy tadbirkorlik uchun ham toshbosma usuli arzon tushar edi. Toshbosma usulining paydo bo'lishi va rivojlanishi butun Markaziy Osiyo madaniy taraqqiyotida muhim bosqich bo'ldi. U tarixiy ahamiyat kasb etib, kitob chop qilish faollashganidan darak berardi. Ilgari mashhur bo'lgan tarix, falsafa, lug'atshunoslikka oid ilmiy asarlar mumtoz adabiyot namoyandalari asarlarining qo'lyozmalari toshbosma usuli uchun birinchi navbatdagi manba vazifasini o'tadi va kitobxonlarning katta qismiga yetib bordi. Shu nashrlar tufayli bugun biz qo'lyozmalari saqlanib qolmagan yoki kamyob asarlar to'g'risidagi ma'lumotlarga egamiz.

Toshbosma nashrlar o'zbek xalqi ma'naviy hayotida alohida o'rin egallagan madaniy hodisa sifatida qadrlanadi. Bu nashrlar o'z davrida qo'lyozma an'anasidan bosma madaniyat sari o'tish jarayonini ta'minlab, milliy matbaachilik tarixining ilk bosqichini belgiladi. Toshbosma orqali kitob ishlab chiqarishning soddalashuvi va tezlashuvi natijasida diniy, adabiy, ilmiy hamda axloqiy asarlar keng ommaga yetkazildi. Bundan tashqari, toshbosma kitoblar nafaqat ma'naviy-ma'rifiy jihatdan, balki san'at va bezak madaniyati nuqtayi nazaridan ham katta ahamiyatga ega. Har bir nashrda qo'lyozma an'anasining nozikligi, xattotlik san'ati va xalq estetik qarashlari mujassam bo'lgan. Ularning sahifalaridagi naqshlar, muqovalaridagi zargarlik uslublari o'sha davr badiiy didini ifodalagan. Shuningdek, toshbosma nashrlar o'zbek tilining, yozuvining, terminologiyasining shakllanishida, ilmiy matn va tarjima madaniyatining rivojida muhim o'rin tutgan. Ular xalq orasida savodxonlikni oshirgan, yangi tafakkur va ma'rifatparvarlik g'oyalarini yoyishda xizmat qilgan. Bugungi kunda toshbosma nashrlar qo'lyozma fondlari, arxiv va muzeylarda saqlanib, o'zbek matnshunosligi, nashrshunosligi va madaniyatshunosligi fanlari uchun bebaho manba bo'lib qolmoqda. Ularni chuqur o'rganish — o'tgan asrlar ilmiy-madaniy hayotini, xalq tafakkurini va kitobat an'anasini yanada to'liq anglash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Rahmonova N., Muydinova A. Matnshunoslik. – Toshkent, 2023.

2. Rahmonov, Sh. Sharq qo'lyozmalarining badiiy bezaklari. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020.
3. Salimov B. Qo'lyozma va toshbosma manbalar tahlili. – Samarqand, 2020.
4. Qodirova, M. Xattotlik san'ati va uning rivojlanish bosqichlari. – Buxoro: "Istiqlol", 2019.

O'ZBEK VA KOREYS XALQINING O'XSHASH MAQOLLARI TAHLILI

Utkurova Sarvinoz Farxod qizi

Chirchiq Davlat pedagogika universiteti

1- bosqich talabasi

e-mail: sarvinozutkurova@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada xalqlarning ma'naviy boyliklaridan biri bo'lmish maqollar to'g'risida va koreys va o'zbek xalq maqollarining o'xshash jihatlari haqida misollar bilan yoritib beriladi. Maqollarning ahamiyati, hamma davrda ham dolzarb ekanligini bilamiz. Chunki maqollar insonni ezgulikka chorlaydi, teran rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. To'g'ri so'zlik, mardlik, mehnatsevarlik kabi ijobiy hislatlarni tarannum etadi.

Kalit so'zlar: o'zbek xalq maqollari, koreys xalq maqollari, maqollar ta'rifi, do'stlik, hamjihatlik.

Annotation. This article highlights proverbs, one of the spiritual treasures of nations, and presents examples of similarities between Korean and Uzbek proverbs. The importance of proverbs, which have always been relevant in every era, is emphasized. Proverbs guide people toward goodness and play an important role in their profound development. They praise positive qualities such as honesty, courage, and diligence.

Key words: Uzbek proverbs, Korean proverbs, definition of proverbs, friendship, unity.

“Maqol” atamasi arabcha “qavlun”- gapirmoq, aytmok so'zidan olingan. Bilamizki, maqollar qadimdan hozirgacha faol qo'llanib kelinadi. Maqollar nutqning saviyasi va mazmunli bo'lishiga hissa qo'shadi. Qisqa va lo'nda, obrazli va obrasiz, grammatik va mantiqiy tugallangan ma'noli hikmatli iboradir. Maqollarda xalqning hayotiy tajribalari, tarixi, etik va estetik tuyg'ulari, ruhiy holatlari aks etgan. Do'stlik, vatanga muhabbat, til, ilm, hunar, ahillik haqida va yana ko'plab urli mavzulardagi maqollarni uchratishimiz mumkin. Dastlabki turkiy maqollardan namunalarni Mahmud Koshg'ariyning “Devonu lug'otit turk” asarida uchratishimiz mumkin. Bu asarda 400 ga yaqin maqol va matallar keltirilgan.[1:311]

Shuningdek maqollarni Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur va boshqa ko'plab ijodkorlarning asrlarida ko'rshimiz mumkin. Misol uchun, asarlarning epigrofi

qilingan maqoldan asrning mohiyatini boshidanoq bilib olish mumkin. Maqollarni ba'zan metal, naql, hikmatli so'z, otalar so'zi deb ham atashadi. Ko'pgina xalqlarning maqollari mazmunan bir-biriga juda yaqin. Bu yaqinlik yo'lida har millatning uyg'un fikri-yaxshilikka yo'naltirish, ezgulikka chorlash kabi asosiy maqsad yotadi.

Turkiy maqollarning ilk namunalarini Koshg'ariy asarlaridan o'rgansak, koreys xalqida maqol atamasi 조선이 va 동문sulolasi hujjatlari qoldiqlarida uchraydi. Koreys tilidagi birinchi maqollar lug'ati 1913 - yilda 최원식 va 조선이 larning bu kitobi 900 dan ziyod maqollardan iborat. 김상기 ning maqollar kitobida 1500 ga yaqin maqol mavjud bo'lib, 1922-yilda nashr etilgan. 진성기 ning maqollar to'plami 400 dan ortiq maqollarni o'z ichiga olib, 1959-yilda nashr etilgan. 최창 ning 1993-yilda "Ayollar maqollari", 1995-yilda "Hayvonlar maqollari" lug'ati nashr etilgan. Koreys xalq maqollari ham qadim zamonlardan buyon ajdodlar hayotiy tajribalari, donoliklarini o'zida jamlagan. Maqollarning mazmun-mohiyati to'g'risda adabiyotlarda tilshunoslar tomonidan keltirilgan ta'riflarga to'xtaladigan bo'lsak, 전윤진 "Maqol birinchi bo'lib kim aytgani noma'lum bo'lgan so'z bo'lib, u keksa odamlarning fikrlari va turmush tarzini o'z ichiga oladi. Hikmatlar odatda uzoq vaqtdan beri saqlanib kelingan ibora yoki mashhur odamlar tomonidan aytilgan so'zlardir". 임무철: "Maqol va matallar lingvistik folklor tarkibiga kiradi, ular ko'pincha maqollarga qaraganda ko'proq umumiy va umuminsoniy mazmunni o'z ichiga oladi. Boshqa tomondan, maqollar mahalliylik va vaqt bilan cheklanganligi bilan ajralib turadi". 남윤신: "Maqol bu tabiat tomonidan odamlar orasida keng tarqalgan donolikni, fikrlash tarzini va odamlar hayotining qadriyatlarini aks ettiradi". 박 잔연: Maqollar va kasblar ikkalasi ham ibratli mazmunni o'z ichiga oladi. Bu til folklorlaridan biri, ammo maqol bilan taqqoslaganda, asar yanada umumiy va universaldir, boshqa tomondan maqolda ko'proq mahalliylik va vaqt cheklovlari mavjud. [2:257] 남윤신: "Maqol xalqda tabiiy ravishda shakllangan va keng tarqalgan xalq hayotning donoligi, fikrlash uslubi va qadriyatlari aks ettirilgan", degan fikrlarni bildirib o'tishgan.

Koreys va o'zbek maqollarining mavzu va mohiyatan o'xshashlik namunalarini ko'rib chiqadigan bo'lsak, ahillik mavzusida: "백지장도 맞들면 낫다" (Oddiy oq qog'ozni ham birgalikda ko'targan yaxshi) – maqoliga o'zbek xalqining bir ertagi mazmunan nihoyatda yaqin, qisqacha mazmunini aytadigan bo'lsak, bir otaning uch o'g'li bo'lib, birga yashar edilar. Bir kun ota uchchala o'g'lini chaqirib, har birining qo'liga bittadan tayoq tutqazadi va sindirishligini aytadi. Bolalari tayoqni oson sindirishadi. Shundan keyin ota uchta tayoqni birlashtirib beradi. Hech qaysisi sindira olmagach, ota farzandlariga: bir o'zing bo'lsang oson yengilasizlar, birlashsangiz hech

kim sizlarni yenga olmaydi deb uqtirgan ekan. “Birlashgan-o‘zar, birlashmagan to‘zar”, degan maqolga mos keladi. O‘zbek tilidagi “Qars ikki qo‘ldan chiqadi” iborasi koreys tilida ham mavjud bo‘lib - “ 두 손뼉이 맞아야 소리가 난다”. (Ikki qo‘l kafti bir-biriga urilsagina tovush chiqadi). Ahillik mavzusiga “가지 많은 나무에 바람 잘 날 없다” (Shoxi ko‘p daraxtga shamol bormaydi). Yana boshqa turli mavzulardagi maqollarni o‘rganadigan bo‘lsak, “믿는 도끼에 발등 찍힌다” (Ishongan bolta oyoqni chopar), mantiqan o‘ylab qarasak o‘zbek tilidagi “Ishonmagin do‘stingga, somon tiqar po‘stingga” maqoliga mazmun jihatdan juda o‘xshash. “티끌 모아 태산” (zarralar yig‘ilib, tog‘ bo‘lur) maqolining muqobili sifatida “Toma-toma ko‘l bo‘lur” maqolini keltirsak bo‘ladi. “뿌린 대로 거둔다” (ekkaningdek terasan)-“Nima eksang shuni o‘rasan”, “마른 하늘에 날벼락”(tiniq osmondan chaqmoq urdi) - “Falokat oyoq ostida”, “말 한마디로 천 냥 빚 갚는다” (bir og‘iz shirin so‘z bilan ming nyang qarzni to‘lash mumkin) - “Yaxshi gap bilan ilon inidan chiqar”, “호랑이도 제 말하면 온다” (yo‘lbars ham men gapirsam keladi)- “Bo‘rini yo‘qlasang qulog‘i ko‘rinadi” kabi bir qancha maqollar mavjud.

Tarbiya to‘g‘risidagi maqollardan eng mashxuri - “윗물이 맑아야, 아랫물이 맑다” (Suvning usti tiniq bo‘lsa, osti ham tiniq bo‘ladi)- “Kichiklar kattalarga ergashar”. Bu maqolda aynan kichiklarning kattalardan o‘rnak olishi, ularga ergashishi haqida so‘z boradi. Kichiklikdan olingan tarbiya insonning butun hayoti davomida amal qiladi. Bu fikrga misol qilib “세 살 버릇 여든까지 간다” (uch yoshdagi bolaning yomon odatlari sakson yoshgacha davom etadi). Shu bois ham bola tarbiyasiga jiddiy yondashish lozim. To‘g‘ri tarbiya doimo muhim rol o‘ynaydi. Shu o‘rinda Abdulla Avloniyning “Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir”, degan fikrlarni esga olib o‘tishimiz joiz.

Bundan tashqari inson turli sinovlarni boshidan kechirganida u yanada kuchli bo‘ladi. Koreys xalq maqolida bu holat juda chiroyli metoforik usulda namoyon bo‘ladi: “비온 뒤 땅 굳는다” (Yomg‘irdan keyin yer qattiqlashadi). “Kasalini yashirsang, isitmasi oshkor qiladi” degan maqolni tahlil qilsak, “발 없는 말이 천리 간다” maqolining ma‘nosi-“Oyog‘i yo‘q gap uzoqqa boradi”. Mazmun jihatdan boy yana bir maqol “벼는 익수록 고개를 숙인다” –“Guruch(sholi) pishgan sari gavdasi egilib boradi”, ya‘ni inson qancha ko‘p bilim olgan sari, shuncha kamtar bo‘lib boradi.

O‘zbek mentalitetiga mos bo‘lgan “O‘tgan ishga salovat”, “So‘nggi pushaymon o‘zingga dushman” maqolining koreys tilidagi muqobili sifatida “소 잃고 외양간 고친다”

(Molini yo'q tib molxonani tuzatish), xato qilib bo'lgandan so'ng achinish, afsuslanish befoyda ma'nosidadir.

Xulosa qilib aytganda, maqollar har bir xalqning ma'naviy merosidir. Bu merosni yosh avlodga ham o'rgatish, uqtirish bizning vazifamiz. Maqollar ma'naviyatimizni boyitishga katta hissa qo'shadi. Xalqlarning maqollari o'xshashligi qadriyatlarning, yaqinlikning misolidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hamrayeva Surayyo Bozor qizi. "Maqollar mohiyati va xususiyatlari". Journal of Academic Research in Educational Sciences. 2022. B-311
2. Sagatova Muhabbat Hasanovna. "Koreys va o'zbek maqollarining xususiyatlari". Journal of Education, Ethics and Value 2024. 257-bet
3. 한국어교육연구소. NEW 스타일 한국어 속담·한자성어. 서울: 동양북스, 2015.
4. Mirzayev T., Musaqulov A., Sarimsoqov B., O'zbek xalq maqollari.- T.:Sharq nashriyoti, 2005.
5. Zamona Xudoyberdiyeva Saloxiddinovna, Madaminova Munisa Qobiljon qizi."O'zbek xalq maqollari va koreys xalq maqollarining tarbiyaviy ahamiyati". Innvation: The journal of social sciences and researches. Volume 1,issue 2, 2022.

GULANDOM TOG'AYEVA SHE'RLARIDA QO'LLANGAN SHE'RIY SAN'ATLAR

Mirzavaliyeva Xonzodabegim Zoir qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

2-kurs talabasi

mirzavaliyevaxonzoda@gmail.com

Ilmiy rahbar: Nafisa Raxmanova

Annotatsiya: O'zbek zamonaviy she'riyati endigina bir asrni qoralagan bo'lsa-da, u juda boy mazmun va o'zgacha uslubga ega, chunki uning ildizlari bir tomondan mumtoz Sharq nazmiga borib bog'lansa, boshqa tomondan dunyo poeziyasidagi yashovchan tajribalarga bog'lanadi. Bugungi o'zbek she'riyatining yashovchanligini Gulandom Tog'ayeva kabi bir qator qalami o'tkir shoirlar poeziyasi orqali ko'rishimiz mumkin. Ushbu maqolada Gulandom Tog'ayeva ijodi va uning she'riy san'atlardan foydalanish mahorati tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: poeziya, mubolag'a, tadid, takror, ramz, istiora, anafora...

Abstract: Although modern Uzbek poetry has existed for only a century, it possesses a rich content and unique style, as its roots, on the one hand, go back to classical Eastern poetry and, on the other, are connected to the vibrant experience of world poetry. The vitality of modern Uzbek poetry can be traced in the poetry of several talented poets, such as Gulandom Togaeva. This article analyzes Gulandom Togaeva's work and her masterful use of poetic techniques.

Keywords: poetry, exaggeration, repetition, symbol, allegory, anaphora.

Аннотация: Несмотря на то, что современная узбекская поэзия существует всего столетие, она обладает богатейшим содержанием и уникальным стилем, поскольку её корни, с одной стороны, восходят к классической поэзии Востока, а с другой — связаны с ярким опытом мировой поэзии. Жизненная сила современной узбекской поэзии прослеживается в поэзии ряда талантливых поэтов, таких как Гуландом Тогаева. В данной статье анализируется творчество Гуландом Тогаевой и её мастерское владение поэтическими приёмами.

Ключевые слова: поэзия, преувеличение, повтор, символ, аллегория, анафора.

She'riyat — bu so'z sehrining chin ma'nodagi ko'rinishidir. U inson qalb torlarini titratadi, ruhiga uyg'oqlik baxshida etadi va eng asosiysi insonni ma'naviy yuksaltiradi.

Lekin har bir inson qalbida ham she'r tug'ilavermaydi. She'r yozish qobiliyati so'z jozibasini his eta olgan zoti shariflargagina Yaratgan tomonidan yuqtiriladi. O'ziga xos poetik uslubga ega ijodkor sifatida zamonaviy o'zbek she'riyatida alohida o'rin egallab kelayotgan shoira Gulandom Tog'ayeva ham bu ne'matning chin ma'nodagi egasidir. Shoira ijodiyoti dilbar tuyg'ularga singdirilgan ohang harorati, nozik sufiyona satrlari, serjilo so'z tasvirlari orqali muxlislar e'tiborini qozongandir. Gulandom Tog'ayeva 1972-yilning 1-yanvarida O'zbekistonning "janubiy darvozasi" bo'lmish Surxondaryo viloyatining Denov tumanidagi Katta Vaxshivor qishlog'ida tavallud topdi. Betakror shoira O'zbekiston Milliy Universitetida jurnalistika sohasida tahsil oldi. "Chaqmoq xo'rsiniqlari", "Muhabbat asri", "Men izlagan kema", "O'n yetti yoshlilar mamlakati", "Suvaydoga yo'l", "Ishq handasasi" kabi bir nechta she'riy to'plamlar muallifi.

Bugungi kunda shoiraning ismi o'zbek xalqining yetuk shoiralari qatorida tilga olinadi, boisi asarlari poetik jihatdan yetuk, she'rlarida sharq mumtoz she'riyati, Surxon folklori va zamonaviy she'riyat an'analari omixta bo'lib ketgan. Endi esa mana shu noyob gavharlar badiiy tahliliga o'tsak. Avvalo, badiiy tahlil nima ekanligiga e'tiborimizni qaratamiz. Barchamizga ma'lumki, tinglovchi yoki kitobxonga muallif asarda nimalarni tasvirlangani emas, balki qanday tasvirlangani muhimroqdir. Sababi, she'rda foydalanilgan tasvir vositalari, ya'ni she'riy san'atlar badiiy asar saviyasini belgilab beruvchi muhim omillardan biridir. Ular badiiy asardagi lirik va epik timsollarni yorqinroq gavdalantirishga, asardagi har bir misraning ma'naviy va lafziy nazokati, musiyqiyliigi, jozibadorligini ta'minlashga, she'rni ta'sirchanroq ifodalashga yordam beradi. Va yana shuni yodda tutish kerakki, she'riy san'atlar muayyan badiiy tamoyillarga asoslangan bo'ladi. Bularning eng muhimi esa she'riy san'atlarning asar mazmuni bilan uzviy bog'liq bo'lishidir. She'riy san'atlar mumtoz adabiyotda va hozirgi zamonaviy o'zbek she'riyatida ham birdek qo'llaniladi. Gulandom Tog'ayeva har bir asarida badiiy san'atlardan mohirona foydalanadi. Shoira badiiy tasvir vositalaridan shunchaki foydalanmaydi, balki, she'rlarida ularga ruh baxshida etadi. Tahlil uchun G.Tog'ayevaning turli yillarda yozilgan eng sara she'rlari jamlangan "Ishq handasasi" she'riy to'plamiga murojaat qilamiz. Ushbu to'plam shoiraning yaqindagina chop etilgan ijod mahsulidir. To'plamdan o'rin olgan jamiyki she'rlar shoiraning qalb so'zlaridir. Shunchaki so'zlar emas, balki bir o'zbek qizining qalbida jo'sh urgan sof muhabbati, his tuyg'ulari, orzu va istaklari tug'yonidir. She'riy parchalar tahlilini to'rtliklardan boshalshimiz maqsadga muvofiq, mening nazarimda. To'rtliklar tugal mazmun ifodasiga ega, fikrni ortiqcha so'zgarsiz, qisqa va lo'nda ifodalaydi, tahlil uchun har tomonlama qulay she'riy shakldir.

Taqdir, aslo sendan so'rmasman shuhrat ,

Yoki sendan boylik , tengi yo'q behad.

Lek sendan so'rganim, kutganim faqat,

Qalbm uyg'oq bo'lsin abadulabad. ["Ishq handasasi"]

Ushbu to'rtlik falsafiy va tarbiyaviy ruhga ega. Insonni mol-dunyo, shon-shuhratga berilmaslikka da'vat etib, bu dunyoda inson uchun eng oliy qadriyat qalb uyg'oqligi ekanini uqtiradi. Shoir to'rtlikning birinchi baytida "taqdirga" to'g'ridan to'g'ri murojaat qilishi natijasida nido she'riy san'atini yuzaga keltirgan. Nido - insho yo'llaridan biri, fikrni ifodalash usuli, o'y-fikr, his-tuyg'u, kechinmalarning kimgadir yoki nimagadir murojaat tarzida bayon etilishi, ya'ni she'rda undalma qo'llashdir. Undan tashqari, bu baytda qo'llangan "shuhrat", "boylik" so'zlari mumtoz adabiyotdagi tanosub she'riy san'atini, ya'ni fikrni bir-biriga aloqador, ma'no jihatidan yaqin va o'zaro mutanosib tushunchalarni bildiruvchi so'zlar orqali ifodalash usulini shakllantirgan. Baytda ta'did she'riy san'atini ham ko'rishimiz mumkin. Ta'did – bu rad etish orqali muhim istakni kuchaytirib ko'rsatish san'atidir. To'rtlikda yana sifatlash, ramz, mubolag'a va takror she'riy san'atlari mavjud. To'rtinchi misradagi "qalbm uyg'oq" so'z birikmasi ramz she'riy san'atini ifodalab kelgan. Ramz – bu simvol; ko'chim turlaridan biri, faqat shartli ravishda va shu matn doirasida ko'chma ma'no kasb etuvchi so'z yoki so'z birikmasi; obrazlilik turidir. Misra so'ngida kelgan "abadulabad" so'zi narsa-hodisalar, insonlar va boshqa mavjudotlarga xos xususiyatlarni tabiiy ro'liga nisbatan bo'rttirib, kattalashtirib tasvirlash san'ati, ya'ni mubolag'ani hosil qilgan. Ushbu to'rtlikda takror, aniqroq qilib aytganda, matniy, kompozitsion yoki tematik birliklarning ma'lum badiiy-estetik maqsadlarni ko'zlagan holda takrorlanishi san'ati ham (*abadulabad*) ishtirok etgan. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, shoir oddiy so'zlarni badiiy san'atlarga singdirib, ulardan mahorat bilan foydalanib, inson uchun eng ulug' boylik - bu uyg'oq qalb va ezgu ma'naviyat ekanini go'zal shaklda ifoda etgan.

Endi esa Gulandom Tog'ayevaning "Bolalik bayozi" she'ridan olingan parchani tahlil qilsak.

Umr-ku bebaho, umr-ku bir ganj,

Fursat tarixin esa sindirib bo'lmas.

Faqat vatanimga bo'lib bir suyanch,

Faqat kashf qilib ulgurolsam bas...["Ishq handasasi"]

She'r juda ham samimiy, teran fikrli, boy mazmunga ega. Ushbu parchada shoir vaqtning o'tkinchi ekani, uni ortga qaytarib bo'lmasligini, insonga berilgan umr esa haqiqiy xazina ekanini takidlamogda. Shunday bebaho umrni vataniga suyanch bo'lish, uning kelajagi uchun xizmat qilish va o'zidan ezgu iz qoldirishga insoniyatni tom

ma'noda chorlamoqda. Badiiy tasvir vositalariga to'xtalsak, parchada takror, epitet, ramz metafora, anafora va istiora she'riy san'atlarini ko'rishimiz mumkin. Badiiy tasvir vositalari she'rning ta'sir doirasini kengaytirgan va undan tashqari, she'rning ohangdor bo'lishiga xizmat qilgan. She'rning birinchi misrasida takror va epitet, ya'ni narsa, voqea, hodisa va shu kabilarning sifat-fazilatlarini yaqqol, jonli tasvirlash yoki tasvirli qilib ko'rsatish uchun ularning nomiga qo'shib ishlatiladigan sifatlovchi so'zlar ishtirok etgan. She'rdagi "bebaho" va "ganj" so'zlari epitet (sifatlash, tansiq us-sifat) she'riy san'atini yuzga keltirgan. Undan tashqari, she'rda so'z yoki so'zlar guruhining misra yoki band boshida takrorlanishi san'ati, aniqroq qilib aytganda, anafora san'ati qo'llangan. Uchinchi va to'rtinchi misralardagi "faqat" so'zining ikki o'rinda takror qo'llanishi bunga asos bo'lgan. She'rda bir o'rinda ramz she'riy san'ati ham qo'llangan. So'nggi ikki misrada ma'no ko'chishining eng ko'p tarqalgan turi, bir so'z shaklini vaqtincha «omonatga olib», ko'chma ma'noda ishlatish san'ati - istioralar ishtirok etgan. Bu she'riy san'atlar she'rni yanada nafis bo'lishini ta'minlagan.

Men kimning ushalgan so'zi ekanman,

Kim tanishi uchun taqilgan xalqa.

Bulbul panjasining izlari qolgan

Bu devordan ortib ne degum Xalqqa?! ["Ishq handasasi"]

Ushbu parchada takror, ramz va istiora san'atlari ishtirok etgan. She'riy san'atlar she'rga o'zgacha uslub kiritgan. She'rni obrazli, nafis va tasirchan bo'lishiga xizmat qilgan.

Gulandom Tog'ayevaning har bir asar yuqorida keltirilgan she'rlar kabi mazmun va ifodaga boy. Sharqona joziba va zarif tuyg'ular bilan yo'g'rilgan, she'riy san'atlari har tomonlama mukammal, nafis va ta'sirchan ifodaga ega beqiyos bu asarlar katta-katta ilmiy tadqiqotlar uchun manba bo'ladi degan umiddamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Gulandom Tog'ayeva "Ishq handasasi" –Toshkent: "Adabiyot" nashriyoti, 2023.- 208 b.
2. Куронов D ва бошқалар. Адабиётшунослик луғати.- Т: Akademnashr, 2013 - 408 б.
3. O'zbek zamonaviy she'riyati antologiyasi - Toshkent: "O'zbekiston nashriyoti", 2022. - 536 b.

Internet manbalari:

1. <https://ziyouz.uz/ozbek-she'riyati/ozbek-zamonaviy-she'riyati/gulandom-tagayeva/>

2. <https://yangi.cspu.uz/togayeva-gulandom-jummayevna?from=department&tab=haqida>
3. <https://kh-davron.uz/kutubxona/multimedia/gulandom-togayeva-sherlar.html>
4. <https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-sheriyati/zamonaviy-o-zbek-she-riyati/gulandom-tog-ayeva-1972>

TARIXIY MANBALAR KLASSIFIKATSIYASI

Mushtariybonu Xudoyberdiyeva

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi

talabasi

xudoyberdiyevamushtariybonu@gmail.com

Ilmiy rahbar: A.U.Muydinova

ChDPU O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasida dotsenti v.b.

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarixiy manbalar tushunchasi, ularning turlari, tasniflash mezonlari hamda tarix fanidagi o'rni haqida so'z yuritiladi. Shuningdek, manbalarni o'rganishdagi ilmiy yondashuvlar, arxeologik, yozma, og'zaki va etnografik manbalar misolida ularning o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar. tarixiy manba, klassifikatsiya, arxeologik manba, yozma manba, etnografik material, og'zaki ijod, tarixshunoslik.

Аннотация. В данной статье рассматривается понятие исторических источников, их виды, критерии классификации и место в исторической науке. Также анализируются научные подходы к изучению источников, их специфика на примере археологических, письменных, устных и этнографических источников.

Ключевые слова. исторический источник, классификация, археологический источник, письменный источник, этнографический материал, устное творчество, историография.

Annotation. This article discusses the concept of historical sources, their types, classification criteria, and their place in historical science. Also, on the example of scientific approaches to the study of sources, archaeological, written, oral and ethnographic sources, their peculiarities are analyzed.

Keywords. historical source, classification, archaeological source, written source, ethnographic material, oral creation, historiography.

Tarixiy jarayonlarni o'rganishda asosiy tayanch manbalar — bu tarixiy manbalardir. Har qanday tarixiy tadqiqotning ishonchliligi manba tahliliga bevosita bog'liq. Shu bois tarix fanida manbalarni o'rganish, ularni to'g'ri tasniflash va tahlil qilish muhim ahamiyatga ega. Tarixiy manbalar insoniyatning ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayotini o'zida aks ettiradi.

Tarixiy manba tushunchasini nazariy jihatdan tavsiflagan olim L.Danilevskiy hisoblanadi. Nazariy bilishga ko'ra, "manba"ning empirik ma'lumot bilan bizni hissiy qabul qilishimiz mumkin bo'lgan har qanday ma'lumot bo'lishi mumkin. Ilmiy-empirik ma'noda u o'zi uchun emas, balki uning yaqin vositasi bilan boshqa ob'yekt to'g'risida bilim olinadigan har qanday mavjud ob'yekt manba deb atalishi mumkin. Tarix fani sohasida taklif etilayotgan bu tushuncha ob'yektning mavjudligi va uning boshqa ob'yektni o'rganish uchun yaroqliligi tushunchasi kiritiladi. Aslida, tarix fani bilan shug'ullanadigan har qanday tadqiqotchi uchun bunday ob'yekt, uning ongidagi "ma'lumot" sifatida tasavvur qilinadi. Tadqiqotchi nafaqat uni o'z tushunchasi deb tan olib qolmaydi, balki uning mazmuniga amalda mavjudlikni ko'radi. Aks holda, manba tadqiqotchining hissiy qabul qiladigan ob'yektni bo'lmay qolishi mumkin. Manbalar asosida bu ob'yekt voqelikni bilish imkonini mavjud bo'lmaydi. Chunki har qanday tarixiy tadqiqot ma'lum manba bo'yicha voqelikning bilish maqsadini qo'yadi. Tarixiy manba va tarixiy dalil o'rtasidagi farq shundaki, agar tarixiy dalil tushunchasiga yakkaalikning moddiy muhitga ta'siri tushunchasi kiritilsa, shunda har qanday tarixiy manbani tarixiy dalil deyish mumkin. Lekin tarixchi bunday dalillardan boshqa dalilni bilish uchun manba sifatida foydalanadi. Tarix fani uchun manba deb har qanday mavjud ob'yekt uning o'zi uchun emas, boshqa ob'yekt to'g'risida ma'lumot beradigan, dalil to'g'risida bilim olish uchun bu ob'yektni tarixiy manba deb aytish mumkin.

Tarixiy manba keng ma'noda inson ijodiyoti natijasidir. Ko'p hollarda manba muallifi noma'lum bo'ladi. Agar manba bir guruh odamlar tomonidan yaratilsa, bu ijod "ommaviy" nomini oladi (misol uchun, til, xalq qo'shiqlari va dostonlar). Tarixiy manbalarni tadqiqot maqsadlariga ko'ra, turlicha tizimlashtirish mumkin. Ulardan eng umumiy tarixiy manbalarning tarixiy bilim uchun ahamiyatini belgilashdan iborat. Shunday ma'noda manbalarni ularning qimmati darajasi bo'yicha yoki ma'lum bir xil tarixiy dalillar o'rganiladi. Shu asosda, ularning qimmatli mazmunini tavsiflaydigan manbalarning darajasi bo'yicha osongina farqlash mumkin. Manbalarning eng asosiy turlari bo'yicha guruhlashtirishda manbashunoslik metodologiyasining asosiy vazifasidan kelib chiqiladi. Manbashunoslik metodologiyasining asosiy vazifasi manbada ma'lum bo'lgan o'sha dalil haqiqatdan ham mavjud bo'lganini, uning tarixiy voqelikni bilish uchun ahamiyatini manba sifatida bilish qimmatini aniqlashdir.

1. Tarixiy manba tushunchasi

"Tarixiy manba" termini keng ma'noda — o'tmish hayotini o'rganish uchun foydalaniladigan barcha moddiy va ma'naviy dalillarni bildiradi. Ular inson faoliyati natijasida yaratilgan har qanday axborot tashuvchilari bo'lishi mumkin. Tarixiy

manbalar orqali jamiyat taraqqiyoti, xalq madaniyati, siyosiy voqealar, iqtisodiy holat va ijtimoiy munosabatlar haqidagi bilimlar shakllanadi.

2. Tarixiy manbalarni klassifikatsiya qilish mezonlari

Tarixiy manbalarni tasniflash ularning mazmuni, shakli, paydo bo'lish davri, axborot turi va tahlil uslubiga qarab amalga oshiriladi. Quyidagi asosiy mezonlar asosida tasniflash qabul qilingan:

- Moddiy (arxeologik) manbalar
- Qadimiy buyumlar, qurollar, mehnat qurollari, sopol idishlar, zargarlik buyumlari, tangalar, me'moriy yodgorliklar, qabristonlar.
- Ular o'tmish davrlarning madaniy va xo'jalik hayotini o'rganishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.
- Yozma manbalar
- Qadimiy qo'lyozmalar, solnomalar, yodnomalar, farmonlar, hujjatlar, arxiv materiallari, tarixiy asarlar.
- Masalan, "Avesto", "Boburnoma", "Tarixi Rashidiy" kabi asarlar o'z davri uchun bebaho yozma manbalardir.
- Og'zaki manbalar
- Xalq og'zaki ijodi mahsullari: rivoyatlar, dostonlar, maqollar, afsonalar, qo'shiqlar.
- Ular xalqning tarixiy xotirasini, urf-odatlarini, an'analarini o'zida mujassam etadi.
- Etnografik manbalar
- Xalq hayoti, turmushi, urf-odatlari, kiyim-kechak, marosim va madaniyatini o'rganishga doir kuzatuvlar va yozuvlar.
- Etnografik materiallar ijtimoiy hayotning tarixiy ildizlarini ochib beradi.
- Lingvistik manbalar
- Tillar, toponimlar, antroponimlar orqali o'tmish xalqlarning joylashuvi va madaniyatini aniqlash imkonini beradi.
- Foto, kino va audiovizual manbalar
- Zamonaviy tarix uchun muhim bo'lgan fotosuratlar, kinokronikalar, intervyular, audioyozuvlar.

3. Tarixiy manbalarni o'rganish usullari

- Manbalarni tahlil qilishda manbashunoslik tamoyillari qo'llaniladi. Eng asosiy usullar quyidagilardan iborat:

•Kritik tahlil usuli – manbaning ishonchliligi, muallifi, yozilgan davri va maqsadini aniqlash.

•Taqqoslama tahlil – bir nechta manbalarda keltirilgan ma'lumotlarni solishtirish orqali tarixiy haqiqatni aniqlash.

•Filologik usul – matnning tili, uslubi va leksik xususiyatlarini o'rganish.

Arxeologik va etnografik metodlar – moddiy dalillar va xalq madaniyatini o'rganish orqali tarixiy natijalarga kelish.

4. Tarixiy manbalar tasnifining ahamiyati

•Manbalarni to'g'ri tasniflash tarixiy tadqiqotning ilmiy asosini belgilaydi. Bu jarayon:

- tarixiy jarayonlarni chuqurroq anglashga;
- turli davr va hududlar bo'yicha ma'lumotlarni solishtirishga;
- manbalarning ishonchliligini tekshirishga;
- yangi ilmiy xulosalar chiqarishga imkon beradi.

Manbalarni ikki guruhga: tasvirlovchi va belgilovchi dalillarga bo'lish mumkin. Manbalarni shunday asosda, ya'ni ularni empirik buyum yodgorliklari, so'z va yozma yodgorliklarga bo'lish mumkin. Ular tashqi ko'rinishi bilan bir-biridan farq qiladi. Dalilni ifodalaydigan manbalar buyum yodgorliklarining manbalari bilan, belgilaydigan dalil so'z va yozma yodgorliklar bilan mos keladi.

Manbalarni mazmuni bo'yicha ham bo'lish mumkin:

1. Daliliy mazmundagi manbalar.
2. Normativ mazmundagi manbalar.

Tarixiy manbalar nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Nazariy jihatdan ular tarixiy voqelikni bilish uchun, amalda esa unda harakat qilish, insoniyat madaniy hayotida ishtirok etish muhim va zarurdir. Tarixiy manbalar anchadan beri mavjud bo'lmagan dalillar to'g'risidagi mulohazalarda muhim ahamiyat kasb etadi. Misol uchun, tarixiy manbalar asosida buyuk Temur to'g'risida yoki yanada qadimgiroq xorazm, so'g'd va baqtriya yozuvlari to'g'risida so'zlash mumkin. Tarixiy manbalar bo'lmasa, insoniyat o'tmish tarixini qayta tiklab bo'lmaydi. Chunki insoniyatning o'tmish taraqqiyoti o'zining yaxlitligida hozirgi kunda mavjud emas. U hozirgi kungacha yetib kelgan ayrim izlar, qoldiqlar bo'yicha ma'lum. O'tmish izlari, qoldiqlarini tarixiy manbalarda bevosita tarixiy tadqiqot qilish mumkin. Tarixiy dalil tarixiy manbaning bag'rida yotadi. Manbadagi dalilsiz insoniyat tarixini qayta tiklash mumkin emas. Dalil mavqeini olish uchun u tasdiqlanishi lozim. Tarixiy manba shaklan barqaror bo'lishi natijasida, u uzoq muddat o'rganilishi mumkin. Tadqiqotchi unga bir necha bor qaytishi mumkin. Manba inson tafakkurining boy xilma-xil xazinasini o'zida saqlaydi.

Bu xazinaning tadqiqi bizning tariximiz, madaniyatimizning eng asosiy belgilari (qadriyatlari)ni qayta tiklashga va madaniyatimizning kelajak rivoji uchun vorisiylikni ta'minlashga imkon yaratadi.

Tarixiy manbalar — tarix fanining poydevoridir. Ularni ilmiy asosda klassifikatsiya qilish, o'rganish va tahlil etish tarixiy haqiqatni tiklashda eng muhim bosqichlardan biridir. Har bir manba turining o'ziga xos jihatlarini to'g'ri baholash, tarixshunoslikda kompleks yondashuvni talab etadi. Shu bois, manbashunoslik va tarixiy tahlil usullari kelgusida ham tarix fanining nazariy va amaliy asoslarini mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov B. Manbashunoslik asoslari. – Toshkent: Fan, 2015.
2. Abdug'afforov M. Tarixiy manbalar va ularning turlari. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
3. Shamsiyev P. Adabiy manbashunoslik nazariyasi. – Toshkent, 2012.
4. Usmonov M. O'zbek tarixshunosligi va manbashunosligi. – Toshkent: Sharq, 2020.
5. Internet manbalari: www.ziynet.uz, www.arxiv.uz

SHOHIZINDA – O‘ZBEKISTON TARIXINING NODIR YODGORLIGI

Xudayberdiyeva Ozoda Hojiakbar qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, O‘zbek tili va adabiyoti

yo‘nalishi, kechki 1-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Arslon Komilovich Nafasov

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Fakultetlararo ijtimoiy fanlar” kafedrası katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Samarqand shahrida joylashgan Shohizinda me'moriy majmuasi haqida so‘z yuritiladi. Maqolada majmuaning paydo bo‘lishi, tarixiy ahamiyati, me'moriy uslubi va xalqimiz ma'naviy hayotidagi o‘rni yoritib beriladi. Shohizinda o‘zining betakror naqshlari va tarixiy qadriyatlari bilan jahon madaniy merosining ajralmas qismi sifatida o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: Shohizinda, Samarqand, me'moriy majmua, tarix, madaniy meros.

Annotation. This article discusses the architectural complex of Shohizinda, located in the city of Samarkand. It highlights the origin, historical significance, architectural style, and the role of this monument in the spiritual life of the Uzbek people. Shohizinda, with its unique ornaments and historical values, is studied as an integral part of the world cultural heritage.

Keywords: Shohizinda, Samarkand, architectural complex, history, cultural heritage.

Аннотация. В данной статье рассматривается архитектурный комплекс Шохизинда, расположенный в городе Самарканде. Освещаются его происхождение, историческое значение, архитектурный стиль и место в духовной жизни нашего народа. Шохизинда со своими неповторимыми орнаментами и историческими ценностями изучается как неотъемлемая часть мирового культурного наследия.

Ключевые слова: Шохизинда, Самарканд, архитектурный комплекс, история, культурное наследие.

O‘zbekiston hududida qadimdan ko‘plab me'moriy obidalar bunyod etilgan bo‘lib, ular orasida Samarqanddagi Shohizinda majmuasi alohida o‘rin tutadi. Bu yodgorlik o‘zining betakror me'moriy uslubi, tarixiy qimmati va diniy-ma'naviy ahamiyati bilan ajralib turadi. Shohizinda majmuasi xalqimizning boy tarixidan,

san'atidan va ma'naviy merosidan dalolat beruvchi bebaho yodgorlik sifatida bugungi kunda ham keng o'rganilmoqda.

Shohizinda majmuasi — O'zbekistonning bebaho me'moriy yodgorliklaridan biri bo'lib, u Samarqand shahrining Afrosiyob tepaligi etagida joylashgan. Bu majmua o'zining tarixiy qadimiyligi, me'moriy go'zalligi va diniy-ma'naviy ahamiyati bilan dunyoga mashhur. "Shohizinda" so'zi to'g'ridan-to'g'ri tarjimada "tirik shoh" ma'nosini bildiradi. Rivoyatlarga ko'ra, bu nom Payg'ambar Muhammad (s.a.v.)ning amakivachchalari Qusam ibn Abbos nomi bilan bog'liq. U VIII asrda islom dini targ'iboti uchun Samarqandga kelib, shu yerda shahid bo'lgani aytiladi. Uning mozori ustiga dastlab oddiy maqbara qurilgan bo'lsa, keyinchalik bu joy musulmonlar uchun muqaddas qadamjo sifatida mashhur bo'lib ketgan.

Shohizinda majmuasining shakllanish jarayoni asrlar davomida kechdi. Ilk maqbara VIII asrda qad rostlagan bo'lsa, keyingi qurilish ishlari, ayniqsa, Temuriylar davrida keng miqyosda amalga oshirildi. Amir Temur o'z davrida majmuaga alohida e'tibor bergan va uni Samarqandning eng muhtasham diniy markazlaridan biriga aylantirishni maqsad qilgan. XIV–XV asrlarda Amir Temurning farmoni bilan ko'plab maqbaralar, peshtoqlar, ziyoratgohlar qurildi. Bu davrda Shohizinda majmuasi faqat diniy markaz emas, balki me'moriy san'atning yuksak namunasi sifatida ham tarix sahifasiga kirdi.

Majmua o'ziga xos me'moriy reja asosida qurilgan bo'lib, unda bir necha o'nlab maqbara va inshootlar mavjud. Qurilish ishlari asosan yonma-yon va zinapoya shaklida joylashgan bo'lib, ular orasidagi bog'lanish majmuaning nomini ham asoslab bergandek taassurot uyg'otadi. Chunki Shohizindaga chiqish zinapoyalari yuqoriga qarab ko'tarilgan sari ziyoratchilarda ruhiy poklanish, ma'naviy yuksalish ramzini ifodalaydi.

Me'moriy jihatdan Shohizinda majmuasi Sharq me'morchiligining eng go'zal namunalaridan biri hisoblanadi. Bu yerda ko'k rangdagi koshinlar, arabiy yozuvlar, geometrik naqshlar va muqarnaslar uyg'unligi insonni hayratga soladi. Ayniqsa, Temuriylar davrida ishlangan naqshlar, sirli g'ishtlar va turli xil gumbaz bezaklari majmuaga betakror joziba baxsh etgan. Shohizindadagi har bir maqbara o'ziga xos uslubga ega bo'lsa-da, ular umumiy uyg'unlikni saqlab qolgan.

Shohizindada dafn etilgan shaxslar ham tarixiy jihatdan muhim ahamiyatga ega. Bu yerda Temuriylar sulolasining ayrim vakillari, mashhur davlat arboblari, ulamolar va zodagonlar mozorlari joylashgan. Bu holat Shohizindani nafaqat diniy ziyoratgoh, balki tarixiy shaxslar xotirasini abadiylashtiruvchi maskanga aylantirgan.

Majmua bugungi kunda ham nafaqat diniy ziyoratchilar, balki olimlar, san'atshunoslar, sayyohlar uchun qiziqish uyg'otadi. Uning betakror me'morchiligi, tarixiy qadimiyligi hamda diniy-ma'naviy qadr-qimmati xalqimizning boy madaniy merosini namoyon etadi. Shuningdek, Shohizinda majmuasi 2001-yildan boshlab YUNESCOning Butunjahon merosi ro'yxatiga kiritilgan bo'lib, bu uning jahon miqyosidagi ahamiyatini yana-da oshiradi.

Shohizinda — xalqimizning islomiy qadriyatlari, tarixiy xotirasi va milliy o'zligini ifodalovchi muqaddas maskan. Bugungi kunda ham yosh avlod uchun bu majmua tarixiy saboq, ma'naviy maktab vazifasini o'tab kelmoqda. Shu jihatdan, Shohizinda nafaqat o'tmish xotirasi, balki kelajak uchun ham bebaho merosdir.

Shohizinda majmuasi o'zining qadimiy tarixi, betakror me'moriy yechimlari va diniy-ma'naviy qadr-qimmati bilan xalqimizning bebaho merosidir. Bu majmua nafaqat Samarqand, balki butun Markaziy Osiyo tarixida muhim o'rin tutadi. Uning shakllanish jarayoni asrlar davomida kechgan bo'lib, ayniqsa, Temuriylar davrida kengayib, o'zining eng yuksak taraqqiyot bosqichiga erishgan.

Shohizinda — xalqimizning diniy e'tiqodi, ruhiy dunyosi va ma'naviy boyligining timsolidir. Majmua islom dini tarixi bilan chambarchas bog'langan bo'lib, Payg'ambarimiz (s.a.v.)ning yaqin sahobalaridan biri — Qusam ibn Abbos xotirasi bilan yanada muqaddaslik kasb etgan. Shu bois bu joy asrlar davomida musulmonlar uchun qadamjo bo'lib kelmoqda.

Bundan tashqari, Shohizinda majmuasi Sharq me'morchilik san'atining eng go'zal namunalari qatorida turadi. Undagi rang-barang koshinlar, nafis naqshlar, gumbaz va peshtoqlarning betakror bezaklari xalqimizning yuksak badiiy didini, san'at va hunarmandchilikdagi salohiyatini yaqqol namoyon etadi. Har bir maqbaraning o'ziga xos uslubi bo'lishiga qaramay, ular umumiy uyg'unlik va yaxlitlikni saqlab qolgan.

Bugungi kunda Shohizinda nafaqat tarixiy yodgorlik sifatida, balki yoshlar uchun ma'naviy maktab vazifasini o'tamoqda. U milliy g'urur va iftixor manbai, xalqimizning o'zligini anglash va qadrlash ramzi hisoblanadi. Majmuaga tashrif buyuruvchi sayyohlar va tadqiqotchilar O'zbekiston tarixining naqadar boy va sarmazmun ekaniga yana bir bor guvoh bo'ladilar.

Shohizindaning YUNESCO Butunjahon merosi ro'yxatiga kiritilgani esa bu yodgorlikning jahon miqyosida tan olinganidan dalolatdir. Bu majmua xalqimizni ulug' ajdodlar merosi bilan bog'lab turuvchi ko'pri, tarix va bugun o'rtasidagi uzviy aloqaning timsoli bo'lib xizmat qiladi.

Demak, Shohizinda majmuasi — bu faqatgina me'moriy obida emas, balki xalqimizning o'tmishi, diniy e'tiqodi, ma'naviy qadriyatlari va milliy o'zligini o'zida mujassam etgan muqaddas maskandir. Uni asrab-avaylash, tadqiq qilish va keyingi avlodlarga yetkazish barchamizning muqaddas burchimizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. Jalolov Sh. O'zbek me'morchiligi tarixi. – Toshkent: Fan, 2012.
3. Rahimov M. Samarqand obidalari va ularning tarixiy ahamiyati. – Samarqand: Zarafshon, 2015.
4. Pugachenkova G.A. Arxitektura Sredney Azii. – Moskva: Iskustvo, 1976.
5. Boltaev H. Shohizinda majmuasi: tarix va me'moriy tahlil. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2004.
6. UNESCO. World Heritage List: Samarkand – Crossroad of Cultures. – Paris: UNESCO Publishing, 2001.
7. Raxmonov Sh. Samarqand – Sharq durdonasi. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2018.
8. Barthold V.V. Istoriya kul'turnoy zhizni Sredney Azii. – Moskva: Nauka, 1963.

O'ZBEKISTONNING EKOLOGIK SIYOSATI: OROL MUAMMOSI VA UNING YECHIMLARI

Yo'ldasheva Gulzoda Botir qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi 1- bosqich talabasi

www.gulzoda20072025@icloud.com

Aristanova Sabrina Kaldiboy qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-bosqich talabasi

aristanovasabrina24@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekistonning ekologik siyosatida Orol muammosining tutgan o'рни, uning kelib chiqish sabablari va oqibatlari, shuningdek, yechimiga qaratilgan chora-tadbirlar yoritilgan. Orol dengizining qurishi nafaqat mintaqaviy, balki global ekologik fojia ekanligi ta'kidlangan. Maqolada O'zbekiston hukumati tomonidan amalga oshirilayotgan davlat dasturlari, xalqaro hamkorlikdagi loyihalar va innovatsion tashabbuslar tahlil qilinadi. Shuningdek, Orolbo'yida barqaror rivojlanish, aholining turmush sharoitini yaxshilash hamda ekologik xavfsizlikni ta'minlash istiqbollari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar. Orol dengizi, ekologik muammo, Orolbo'yi, ekologik siyosat, Orolni qutqarish xalqaro jamg'armasi, BMT tashabbuslari, ekologik innovatsiyalar, barqaror rivojlanish, Orolqum, suv resurslari.

Annotation. This article analyzes the role of the Aral Sea problem in Uzbekistan's environmental policy, its causes and consequences, as well as the measures taken to address it. The drying up of the Aral Sea is emphasized as not only a regional but also a global ecological disaster. The article discusses state programs implemented by the Government of Uzbekistan, international cooperation projects, and innovative initiatives aimed at mitigating the crisis. In addition, prospects for sustainable development in the Aral Sea region, improving the living conditions of the population, and ensuring environmental security are considered.

Keywords. Aral Sea, environmental problem, Aral region, environmental policy, International Fund for Saving the Aral Sea, UN initiatives, ecological innovations, sustainable development, Aralkum desert, water resources.

Аннотация. В данной статье рассматривается роль проблемы Аральского моря в экологической политике Узбекистана, её причины и последствия, а также

меры, предпринимаемые для её решения. Подчёркивается, что высыхание Арала является не только региональной, но и глобальной экологической катастрофой. В статье анализируются государственные программы, реализуемые Правительством Узбекистана, проекты международного сотрудничества и инновационные инициативы, направленные на смягчение кризиса. Кроме того, рассматриваются перспективы устойчивого развития Приаралья, улучшение условий жизни населения и обеспечение

Ключевые слова: Аральское море, экологическая проблема, Приаралье, экологическая политика, Международный фонд спасения Арала, инициативы ООН, экологические инновации, устойчивое развитие, пустыня Аралкум, водные ресурсы.

Ekologik muammolar har bir davlat taraqqiyotida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston uchun eng yirik ekologik muammolardan biri – Orol dengizi fojiasidir. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab, sobiq ittifoq davrida amalga oshirilgan noto'g'ri suv siyosati natijasida Amudaryo va Sirdaryoning asosiy oqimi paxta maydonlarini sug'orishga yo'naltirildi. Natijada Orol dengizining tabiiy muvozanati buzilib, u tez sur'atlarda quriy boshladi. Bu esa mintaqaning ekologik tizimini izdan chiqardi, inson salomatligi va iqtisodiy hayotga bevosita salbiy ta'sir ko'rsatdi. Mustaqillik yillarida O'zbekiston davlat darajasida ekologik siyosat yuritildi.

1. Orol muammosining kelib chiqishi

Orol dengizi XX asr boshlarida dunyodagi to'rtinchi yirik ko'l edi. Uning maydoni qariyb 68 ming kvadrat kilometrni tashkil etgan. Ammo 1960-yillardan boshlab, Amudaryo va Sirdaryodan olinadigan suvning keskin ko'payishi oqibatida Orol dengiziga quyiladigan suv hajmi kamayib ketdi. Bu esa 40 yil ichida dengizning qariyb 90 foizini quritdi. Natijada yangi "Orolqum" cho'li vujudga keldi va yuz minglab gektar yerlar sho'rlanib, ekologik falokat hududiga aylandi.

2. Oqibatlar va inson salomatligiga ta'siri

- Orol fojiasi nafaqat tabiat, balki mintaq aholisi uchun ham og'ir oqibatlarga sabab bo'ldi. Bugungi kunda Orolbo'yi hududida:

-chang-to'zonlar muntazam kuzatiladi, havoga zararli tuz va kimyoviy moddalar tarqaladi;

-ichimlik suvi tanqisligi va sifatsizligi aholining sog'lig'iga jiddiy xavf tug'diradi;

-nafas yo'llari, yurak-qon tomir, buyrak kasalliklari keng tarqalgan;

-qishloq xo'jaligi hosildorligi keskin pasaydi, baliqchilik butunlay yo'qoldi.

3. O'zbekistonning ekologik siyosati

Mustaqillikdan keyin O'zbekiston ekologik xavfsizlikni davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylantirdi. 1989-yildayoq Orolbo'yi hududi ekologik falokat zonasiga kiruvchi hudud sifatida e'lon qilingan bo'lsa, 1991-yildan keyin bu masala yanada keng qamrovda ko'tarila boshladi.

4. Xalqaro hamkorlik va tashabbuslar

O'zbekistonning tashabbuslari tufayli 1993-yilda Markaziy Osiyo davlatlari ishtirokida Orolni qutqarish xalqaro jamg'armasi tashkil etildi. 2018-yilda BMT Bosh Assambleyasida Prezident Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan Orolbo'yi ekologik innovatsiyalar va texnologiyalar hududi sifatida e'tirof etildi. Bu qaror xalqaro miqyosda katta qo'llab-quvvatlash topdi.

5. Muammoning yechimlari va istiqbol

Orol dengizini to'liq qayta tiklash imkonsiz, biroq uning oqibatlarini yumshatish va barqaror ekologik muhitni yaratish imkoniyatlari mavjud:

Yashil hududlar barpo etish: Orolqum hududida millionlab daraxt va butalar ekilmoqda.

Suv resurslaridan oqilona foydalanish: Tomchilatib sug'orish va suv tejovchi texnologiyalar joriy etilmoqda.

Aholini qo'llab-quvvatlash: sog'liqni saqlash, ta'lim, bandlik va toza ichimlik suvi bilan ta'minlash.

Ekoturizm va ilmiy izlanishlar: Orol hududi ekologik turizm va xalqaro tadqiqotlar markaziga aylantirilmoqda.

Orol muammosi bugungi kunda O'zbekistonning eng muhim ekologik muammolaridan biri bo'lib qolmoqda. Mustaqillik yillarida davlatning qat'iy ekologik siyosati, xalqaro hamkorlik va innovatsion tashabbuslar tufayli Orolbo'yi hududidagi vaziyat asta-sekin yumshatilmoqda.

Orol fojiasi bizga tabiatga nisbatan beparvolik qanday oqibatlarga olib kelishini yaqqol ko'rsatdi. Shu bois kelajak avlod uchun sof ekologik muhitni saqlash, tabiatni asrab-avaylash va barqaror rivojlanishni ta'minlash O'zbekiston ekologik siyosatining eng muhim maqsadi bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

- 1."Ozbekiston tarixi" Toshkent.Milliy ensiklopediya nashriyoti.
- 2.Jo'rayev A,Qobilov A. O'zbekistonning eng yangi tarixi.
- 3.Rashidov T."Orol fojiasi va ekologik muammolar"
- 4."Orolni qutqarish xalqaro jamg'armasi"rasmiy materiallari
- 5.Mirziyoyev SH,Yangi O'zbekiston strategiyasi-Toshkent,2021

TABIAT- OVOZSIZ BADIY QAHRAMON

Yoqubova Maftuna Azizbek qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Guumanitar fanlar fakulteti 1-bosqich talabasi

yoqubova2026@mail.ru

Ilmiy rahbar: Raxmanova Nafisa

Annotatsiya: Maqola adabiyotda tabiatning "ovozsiz qahramon" sifatidagi rolini tahlil qiladi. Abdulla Qahhor va Chingiz Aytmatov asarlari misolida tabiatning ogohlantiruvchi, qasos oluvchi va ruhiy boshpana sifatidagi funksiyalari ochib beriladi.

Kalit soʻzlar : Adabiyot, ekologiya, ekofobik adabiyot, "Oq kema", "Dahshat".

Annotation: The article analyzes the role of nature as a "silent protagonist" in literature. Using the works of Abdulla Qahhor and Chingiz Aytmatov, it reveals nature's functions as a warning, an avenging force, and a spiritual refuge.

Keywords: Literature, ecology, ecophobic literature, "White Steamship", "Horror".

Аннотация: В статье анализируется роль природы как «молчаливого героя» в литературе. В произведениях Абдуллы Каххора и Чингиза Айтматова раскрываются функции природы как предостережения, мстителя и духовного убежища.

Ключевые слова: Литература, экология, природа-персонаж, Айтматов, анализ образов, экофобная литература, «Белый пароход», «Ужас».

Inson azaldan tabiat bilan chambarchas bogʻliq, u bilan hamnafas yashab kelgan. Shu bois boʻlsa kerak, inson ruhiyati ham hamisha tabiat bilan aloqador. Kimdir yomgʻir yogʻishini koʻrib qalbi quvonchga toʻlsa, boshqa bir kimsa qalbi qaygʻuga choʻmadi. Yoki birov shamol esishini qalban his qilib, undagi shiddat yo mayinlikdan bahra olsa, yana kimdir uni buzgʻunchilik, talofat elchisi deb biladi. Xullas, tabiat hodisalaridan har kim oʻzicha xulosa qilib, oʻzicha hukm chiqaradi. Badiiy asarda ham tabiat tasviri muhim oʻrin tutadi. Yozuvchi yoki shoir tabiat tasviri orqali asardagi qahramon ruhiyatini ifodalaydi va u ilmiy uslubda peyzaj atamasi bilan yuritiladi. [2,1]

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi, adabiyotda tabiatning anʼanaviy "fon" yoki "manzara" sifatidagi cheklangan roldan chiqib, uning mustaqil, faol va chuqur ramziy maʼnoli "ovozsiz badiiy qahramon" sifatidagi mavqeyini oʻrganishdan iborat. "Tabiat obrazi" atamasi bu yerda har qanday odam yoki superqahramon emas, balki oʻrmon,

daryo, togʻ, hayvon yoki ob-havo kabi tabiat elementlarining asar sujetining rivojlanishiga bevosita tasir koʻrsatadigan, qahramonlarning ruhiy holatini aks ettiruvchi va muayyan falsafiy xabarni yetkazuvchi obraz sifatida tushuniladi. Maqolaning asosiy gʻoyasi shundan iboratki, tabiat adabiy asarlarda insoniyatning ichki dunyosi, goʻzalliklari va xunukliklari, orzulariga nisbatan “ovozsiz qahramon” boʻlib, u nafaqat koʻrgazmali dars, balki qasos oluvchi kuch, ruhiy boshpana va sirdosh vazifasini bajaradi. Ushbu fikrni mustahkamlash va chuqurlashtirish maqsadida maqolada keyingi tahlil qismlarida Abdulla Qahhorning “Dahshat” va Chingiz Aytmatovning “Oq kema” asarlaridagi tabiat obrazlari tahlil diqqat markaziga olinadi.[1],[3]

Tabiat, koʻpincha, insoniyatning maʼnaviy buzilishi va axloqiy xiraliklariga qarshi tutilgan oyna vazifasini bajaradi. Inson oʻzining ochkoʻzligi, zoʻravonligi va maʼnaviy qashshoqligi bilan tabiatga shoʻngʻiydi, ammo bu shoʻngʻish uning oʻz ichki dunyosidagi buzilishlarni yanada aniqroq fosh etadi. Tabiatning goʻzalligi va sofligi qarshisida insonning xunukligi yanada kuchliroq seziladi.

“Dahshat” hikoyasidagi tabiatning tasviri oʻquvchi koʻz oʻngida voqeani yanada kuchli, tabiiy va qoʻrqinchli tasvirlay olishga koʻmaklashadi. Hikoyadagi matn harakati jarayonida shamol bilan bir qatorda goʻriston belgisi ham muhim badiiy-funksional ahamiyat kasb etadi. Bu hodisaning asosiy sababi shundaki, aslida shamol konseptining gʻoyaviy-poetik vazifasi “goʻriston” lisoniy birligi tarkibida mujassamlashgan belgining mohiyatini ochish va aniqlashtirishda koʻrinadi. Shamol dahshatning oʻzi emas, balki undan xabar beruvchi, u tomon olib boruvchi asosiy alomatdir. Shunday ekan, biz matn badiiy maydonida tajassum etilgan chinakam dahshat mohiyatini yanada chuqurroq anglash uchun asosiy eʼtiborni goʻriston belgisi, aniqrogʻi, uning strukturasidagi konseptga qaratmogʻimiz lozim boʻladi[4]. Tabiat tasviridagi uvada koʻrpaning paxtasiga oʻxshatilgan bulutlarning oʻzi ham insonga tushkun kayfiyat bagʻishlaydi.

Chingiz Aytmatovning “Oq kema” asari inson va tabiat oʻrtasidagi muqaddas bogʻliqlik, insoniyatning poklikdan uzoqlashuvi va tabiat bilan uygʻun yashash zarurati haqida falsafiy gʻoyalarini singdirgan. Asarda tabiat shunchaki manzara emas, balki asosiy badiiy obrazlardan biri, inson ruhiyatining ifodasi va muallifning gʻoyaviy vositasidir. Asar voqealari Enasoy daryosi boʻyida, togʻlar va oʻrmonlar oraligʻida kechadi. Shu joylar bolaning yagona doʻsti va taskin beruvchisi hisoblanadi. U tabiatni jonli mavjudotdek his qiladi, daryo bilan “suhbatlashadi”, daraxtlar va hayvonlarni tushunishga urinadi. Muallif shu orqali bolalik pokligi, samimiylilik va begʻuborlikni tabiat obrazida gavdalantiradi. Bolaning orzusi – oq kema, bu aslida tabiatdagi

uyg'unlik va ozodlik ramzi. Daryoda suzayotgan kema bola uchun boshqa dunyo, poklik va erkinlikni bildiradi. U o'zining haqiqatdan begona, shafqatsiz odamlar dunyosidan qochib, tabiat bag'rida orom topishni istaydi. Asarda ona bug'u obrazi alohida ramziy ahamiyatga ega. U tabiatning muqaddas kuchi, hayot manbayi, ona mehrining timsolidir. Ammo qishloqdagilar uni o'ldirib, qadimiy afsonani – tabiat va inson orasidagi muvozanatni buzadilar.

Bu voqea insoniylikning yo'qolishini, tabiatga xiyonat qilishni bildiradi. Shu joyda muallif o'quvchini o'ylashga undaydi va inson tabiatga rahmsiz bo'lsa, u o'zini ham halokatga olib boradi degan xulosaga kelishga undaydi. Tabiat – inson vijdoni va ruhiy dunyosi ko'zgusi. U tabiatni inson ruhining aks-sadosi sifatida ko'rsatadi. Tabiat go'zal, osoyishta bo'lsa – bu bolalik va ezgulikning belgisi, lekin odamlar vahshiylik qilgan va ozor chekkan tabiat “jim”, “og'riqli” bo'lib qoladi. Bolaning ruhiy iztiroblari, uning yolg'izligi tabiat tasvirlari bilan uyg'un beriladi. Asarda muallif insonni tabiat bilan uyg'un yashashga, unga rahm-shafqat bilan qarashga da'vat etadi. Tabiat – bu Yaratganning in'omi, uni buzish – o'z vijdonini o'ldirishdir. Asar yakunida bola orzusiga yetish uchun daryoga sakraydi — bu insonning pok dunyoga qaytish istagini bildiradi. “Oq kema” asaridagi tabiat obrazi — bu poklik, ezgulik, mehr, ona tabiatga hurmat timsolidir. Yozuvchi o'z asari orqali shudayi demoqchi bo'ladi: agar inson tabiatni sevmasa va unga g'amxo'rlik qilmasa, u o'z insoniyligini ham yo'qotadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aytmatov Ch.. Oq kema/ Qissa. – T.: 2018.
2. Normamatova Sh. Badiiy asarda peyzajning inson ruhiyati bilan bog'liqligi (Jamila Ergasheva asarlari misolida). Youth, science, education: topical issues, achievements and innovations. 2022. <https://zenodo.org>.
3. Qahhor A. Dahshat.www.ziyo.com kutubxonasi.
4. Saidova R. Abdulla Qahhorning “Dahshat“ hikoyasida go'riston konsepti. New renaissance international scientific journal.<https://inlibrary.uz>.

ЯК НАЗАР БА “ДУХТАРИ ОТАШ”-И ЧАЛОЛ ИКРОМӢ

Азизой Алимжан қизи

*Донишҷӯӣ курси 2-юми гурӯҳи тоҷикии
факултаи фанҳои гуманитарии ДДОЧ*

Раҳбари илмӣ: Ҳ.Ҳикматов

Аннотатсия: Романи «Духтари оташ» яке аз асарҳои барҷастаи Чалол Икромӣ буда, ба мавзӯи нақши зан дар ҷомеа бахшида шудааст. Ин асар дар бораи духтари ҷасуре нақл мекунад, ки дар зиндагии пур аз мушкилот роҳи худро меёбад ва барои ҳаққи ҳуқуқи худ мубориза мебарад.

Калидвожаҳо: Духтари оташ, Дилором-каниз, Фирӯза, таълим, роман, мавзӯ, ғуломдорӣ, зан

Annotatsiya: “Olovli qiz” romani Jalol Ikromiyning ayolning jamiyatdagi oʻrni mavzusiga bagʻishlangan eng koʻzga koʻringan asarlaridan biridir. Bu asar qiyinchiliklarga toʻla hayotda oʻz yoʻlini topib, oʻz haq-huquqlari uchun kurashayotgan mard qiz haqida hikoya qiladi.

Kalit soʻzlar: olov qiz, Dilorom-kaniz, Firuza, ta'lim, roman, mavzu, qullik, ayol

Abstract: The novel "The Fire Girl" is one of Jalol Ikrami's most prominent works, dedicated to the theme of the role of women in society. This work tells the story of a brave girl who finds her way in a life full of difficulties and fights for her rights.

Key words: fire girl, Dilorom-kaniz, Firuza, education, novel, theme, slavery, woman

Чалол Икромӣ нависандаи халқии Тоҷикистон соли 1909 дар шаҳри Бухоро ба дунё омадааст. Падари нависанда Икромиддин аз шахсони бомаърифати давру замони худ будааст. Ӯ барои таълиму тарбияи фарзандонаш саъюу талошҳои зиёде кардааст. Ҷалоли хурдсол дар дусолағӣ аз модар маҳрум гардида буд. Падараш бештар ба ӯ ғамхору меҳрибон будааст. Чалол ҳам дар мактаби кӯҳна ва ҳам дар мактабҳои усули нав таҳсил кардааст. Ӯ таҳсилдидаи Дорулмуаллимини шаҳри Бухоро низ буд.

«Духтари оташ» яке аз романҳои барҷастаи адабиёти шӯравии тоҷик буда, мавзӯҳои мухталифро фаро гирифтааст.

Нависанда дар роман бедоршавии шуури синфӣи тоҷикони меҳнаткашу меҳнатдӯстро ба қалам додааст. Симои Фирӯза ҳамчун зани тоҷик дар роман мавзӯи асосиву марказиро ифода менамояд. Ба ғайр аз ин, ҳамкориҳои меҳнаткашони рус ва тоҷик мавриди таҳлили баррасӣ қарор дода шудааст. Дар

романи «Духтари оташ» як бахши образҳоро шахсони таърихӣ ташкил медиҳанд. Романи мазкур аз се фасл иборат мебошад.

Қаҳрамони асосии асар Дилором-каниз ва набераи ӯ Фирӯза мебошанд.

Зиндагии ҳар як инсон вобаста ба даври замон хуб ё ки вазнин сипарӣ мешавад. Бо баробари мутолиаи романи «Духтари оташи»-и Чалол Иқромӣ, махсусан шиносӣ бо образи Дилором-каниз, дар ман саволе пайдо шуд, ки фарқи зиндагии модаркалони ман аз Дилором-каниз дар чӣ бошад?

Дилором-каниз дар ибтидои асри XX дар замони вазнини ғулому ғуломдорӣ зиндагӣ карда, ҳамчун каниз бо шавҳараш Иброҳими ғулом ва духтараш София умр ба сар бурдааст. Дар роман образи Дилором-каниз симои занони муборизу фаёли тоҷикро ба қалам додааст. Гарчанде ӯ ба ғуломии хеш иқдор будааст, вале Дилором-каниз чун зани оқилаю фарзона, меҳнатдӯст, заҳматкаш дар байни тоифаҳои гуногуни аҳолии сазовори ҳурмату эҳтиром гардидааст. Дилором-канизро вазнинии рӯзгор, зулми ғуломдорӣ, вафоти ҳамсару духтар ва ноадолатҳои ҳукуматдорон хеле азият додааст. Лекин иродаи қавӣ дошта, дар роҳи пурпечутоби зиндагӣ мардона мубориза бурдааст. Дилором-каниз беҳтарин хислатҳои хуби занону духтарони тоҷикро дар худ таҷассум намудааст. Ҳоло ба замони ободу озод ва тарзи зиндагии хушбахтонаи модаркалонам назар афканда дар ман ҳисси хурсандиву шукрона садчанд афзуд. Аз забони бибиям то ҳол ягон маротиба норозигӣ аз зиндагиву замонаро нашонидам.

Дилором-каниз бо хислатҳои мардонагии худ тавонист, ки наберааш Фирӯзаро аз дасти боёну золимони нопок эмин нигоҳ дорад. Бо раҳнамоӣ ва насиҳати ин зани дурандеш баъди маргаш Аҳмадҷони машқоб, Ҳайдаркул, Оймуллои Танбӯр ва Асои Фирӯзаро аз хатари шавҳар кардан ба мардони пир нигоҳ медоранд ва бо Асои ҷавон хонадор мекунанд. Оймуллои Танбӯрро чун муҳофизу роҳнамои Фирӯзаҳо ба қалам додааст.

Хулоса образҳои романи «Духтари оташ» дар баробари он ки дорои таъсири бадеӣ доранд, хонандаро водор месозад, ки ба ҷомеа ва одамон муносибати хубу оқилона дошта бошанд ва аз ҳар як рӯйдоди ҳаёт таҷрибае касб намоянд. Романи мазкур аҳамияти бузурги тарбиявии ахлоқӣ дошта, моро ба расму оинҳои гузаштаи халқи тоҷик ошно месозад.

Ҳамин тавр, метавон гуфт, ки «Духтари оташ» асарест, ки нақши зани боақлу идрок, бошарму ҳаё, ҷасуру ғайор, далеру нотарсро барҷаста нишон медиҳад. Прототипи ин қаҳрамон шахси воқеӣ буданаширо баён менамояд. Ин аст, ки дар тимсоли зан қуввати ғайрати бузург пинҳон буданаширо ошкор карда,

бо ин роҳ тамоми занонро ба далериву чуръатнокӣ ва покизагиву тозагӣ ҳидоят менамояд.

Адабиётҳо

1. "Фарҳанги забони тоҷикӣ"-чилди якум, Москва соли 1969
2. "Фарҳанги забони тоҷикӣ"-чилди дуюм, Москва соли 1969
3. "Духтари оташ"-и Ҷалол Иқромӣ
4. <https://g.co/kgs/8SGZwZv>

СӘКЕН СЕЙФУЛЛИННИҢ АҚЫНДЫҚ ӘЛЕМІ МЕН КӨРКЕМДІК ЕРЕКШЕЛІГІ

Айтжанова Айнұр Дәулетбаевна

ШМПУ Гуманитар пәндер факультеті

ҚТА23/1тобы 3курс студенті

Ғылыми жетекші: Байкабилов Усербай Алимханович

Аннотация: Бұл мақалада қазақ әдебиетінің көрнекті өкілі, жаңа дәуірдің жарқын өкілі Сәк Сейфуллиннің ақындық әлемі мен оның көркемдік ерекшеліктері талданады. Ақын шығармаларындағы ұлттық рух, елдік сана, еркіндік идеясы мен замана келбетін бейнелеу тәсілдері сараланады. Сейфуллин поэзиясының тілі мен стиліне, оның қазақ әдебиетінің жаңаруына қосқан үлесіне назар аударылады. Мақалада Сәкен Сейфуллиннің шығармашылық мұрасы ұлттық руханият пен әдебиет дамуының іргетасы ретінде бағаланады.

Кілт сөздер: Сәкен Сейфуллин, ақындық әлем, поэзия, көркемдік ерекшелік, ұлттық сана, жаңашылдық.

Annotation: This article analyzes the poetic world and artistic features of Saken Seifullin, a leading figure of Kazakh literature and a pioneer of the new era. It explores the themes of national spirit, freedom, and the depiction of the new society in his works. The article also highlights Seifullin's unique literary style and his contribution to the renewal of Kazakh poetry.

Keywords: Saken Seifullin, poetic world, artistry, national identity, modern Kazakh literature.

Қазақ халқының рухани тарихында XX ғасырдың басы — әдебиет пен мәдениеттің ерекше жаңғыру дәуірі болды. Бұл кезеңде елдің азаттығы, халықтың тағдыры, ұлттық сана мен рух мәселелері әдебиеттің басты тақырыбына айналды. Осындай сындарлы шақта қалам ұстаған тұлғалардың бірі әрі бірегейі — Сәкен Сейфуллин. Ол қазақ әдебиетінде жаңа бағыт қалыптастырған, кеңес дәуірінің алғашқы кезеңіндегі әдебиет пен қоғамның өркендеуіне орасан үлес қосқан ақын, жазушы, қоғам қайраткері ретінде тарихта қалды. Сәкен Сейфуллин – тек поэзия мен прозаның емес, тұтас ұлттық дүниетанымның жаңаруын бастаған тұлға. Ол өз заманының тынысын дәл бейнелеп, халықтың ішкі арманын, азаттыққа ұмтылған үмітін көркем сөз арқылы өрнектеді. Сәкен поэзиясында ұлттың рухани болмысы, табиғат

сұлулығы мен адамгершілік қасиеттері ерекше өріледі. Оның шығармалары – қазақтың жаңа әдебиетінің қалыптасуындағы маңызды белес болып табылады.

Ақынның өмір жолы – күреспен, қиындықпен, әділет пен еркіндік жолындағы ізденіспен өрілген. Сейфуллиннің қаламынан туған әр туындыда елге деген сүйіспеншілік, еңбек пен білімге шақыру, замана тынысын сезіну бар. Сондықтан да оның ақындық әлемін тану – бір ғана жеке тұлғаның емес, тұтас дәуірдің рухани келбетін тану деген сөз.

Сәкен Сейфуллин – XX ғасырдың алғашқы жартысында қазақ әдебиетінің жаңа дәуірін бастап берген ірі тұлға, ұлт руханиятының өкілі. Ол өз заманының қоғамдық-саяси өзгерістерін, халықтың бостандық пен теңдікке ұмтылысын көркемдік тұрғыда жырлап, қазақ поэзиясына жаңа мазмұн, жаңа түр, жаңа бағыт әкелді. Сәкен шығармалары арқылы қазақ әдебиеті заман шындығын бейнелеудің жаңа тәсілдеріне қол жеткізіп, реалистік және романтикалық сарындар үйлесім тапқан көркемдік биікке көтерілді. Сейфуллиннің ақындық әлемі – халық өмірімен, ел тағдырымен тығыз байланыста қалыптасқан терең мазмұнды дүние. Ол өз шығармаларында қазақ халқының тұрмыс-тіршілігін, рухани ізденісін, табиғатқа деген сүйіспеншілігін, азаттық аңсарын нәзік сезіммен бейнелей білді. Ақын поэзиясы – халық жүрегінің үні, ұлттық болмыстың көрінісі. Сәкеннің әрбір өлеңі арқылы елдің тағдыры, заманның тынысы, халықтың қуанышы мен қайғысы көрініс табады.

Сәкен Сейфуллиннің әдебиеттегі орны оның тек ақындық шеберлігімен ғана емес, жаңашылдыққа ұмтылған рухымен де айқындалады. Ол қазақ әдебиетінде жаңа идеялық-көркемдік бағыттың қалыптасуына ұйытқы болды. Сейфуллин өз дәуірінің шындығын кең тыныспен, қоғамдық сипатта, азаматтық пафоспен жырлай отырып, әдебиеттің әлеуметтік қызметін арттырды.

Сәкеннің ақындық әлемін зерттеу – тек оның шығармаларын талдау емес, сонымен қатар сол дәуірдегі қазақ қоғамының рухани бет-бейнесін тану. Өйткені оның поэзиясы – ұлттық сананың оянуының айғағы, елдің болашағына деген сенімнің көрінісі. Ақынның шығармашылық жолына көз жүгіртсек, онда оның шығармаларынан қазақ халқының азаттыққа ұмтылған күрескер рухы мен өмірге деген құштарлығы анық сезіледі.

Сәкен Сейфуллиннің поэзиясы — жаңа өмірге сенім мен ескі заманның күйреуін көркем бейнелеген ерекше әлем. Оның өлеңдері мен поэмалары қазақ қоғамының жаңғыруын, халықтың еркіндікке ұмтылысын бейнелейді. Ақынның басты ерекшелігі — ол поэзияны тек сезімнің емес, ой мен идеяның, күрестің, сенімнің құралына айналдырды. Оның шығармаларынан еркіндікке деген

ўмтылыс, халықтың болашағына деген сенім, ұлттың ояну рухы айқын аңғарылады. Сейфуллин поэзиясының көркемдік қуаты, ең алдымен, оның тілінің байлығында және поэтикалық өрнегінің жаңашылдығында жатыр. Ол қазақ тілінің ішкі әуезі мен бейнелеу мүмкіндігін шебер пайдаланды. Ақынның поэтикалық тілі табиғилығымен, бейнелілігімен ерекшеленеді. Оның «Туған ел», «Көкшетау», «Біздің жақта», «Советстан» сияқты шығармалары тек көркем туынды ғана емес, ұлттық сана мен елдік идеалдың айғағы іспетті.

Мысалы, «Көкшетау» поэмасында табиғат сұлулығы мен тарих үндесіп, туған жердің көркі арқылы халық рухының биіктігі суреттеледі. Табиғат бейнесі арқылы ақын туған елге деген шексіз сүйіспеншілігін, ұлттың өміршендігін танытады. Ал «Советстан» поэмасы — жаңа өмірді, халықтың еңбектегі жеңісін мадақтайтын, қоғамдық өзгерістерді көркем тілмен бейнелеген шығарма.

Сейфуллиннің поэзиясы – қазақ сөз өнерінде заманауи ырғақ пен интонация енгізген жаңа бағыттың бастауы. Ол өлең құрылысында, ұйқас пен ырғақта еркіндікке ұмтылып, жаңа формаларды батыл пайдаланды. Ақынның поэзиясынан романтизм мен реализмнің, дәстүр мен жаңашылдықтың үйлесімін байқауға болады. Сонымен қатар, Сәкен Сейфуллин шығармаларында бейнелі сөздердің молдығы мен метафоралық ойдың тереңдігі ерекше байқалады. Ол табиғат пен адам арасындағы үндестікті, қоғам мен тұлға қатынасын поэтикалық тұрғыдан терең ашып көрсетті. Ақынның өлеңдерінде бейнелеу құралдары арқылы адамның жан дүниесі мен заман рухы тұтас көрініс табады.

Сәкеннің ақындық әлемін даралайтын тағы бір қасиет – оның шынайылығы мен халықшылдығы. Ол поэзияны өмірден алыстатпай, қарапайым халықтың тұрмысын, арманы мен күресін суреттеді. Сейфуллин үшін ақындық – тек эстетикалық ләззат емес, ұлтқа қызмет ету құралы еді. Оның шығармаларынан халықтың қуанышы мен қайғысы, азабы мен арманы айқын көрініс табады. Ақынның көркемдік әлемінде ұлттық идея, елдік сана, рухани тазалық ұғымдары тоғысқан. Ол әдебиет арқылы ұлттың бірлігін, рухани биіктігін көрсетуді мақсат етті. Сәкен шығармашылығы арқылы қазақ әдебиеті жаңа белеске көтеріліп, әлемдік әдебиеттің даму заңдылықтарымен үндесе бастады.

Сәкен Сейфуллин – қазақ әдебиетінің тарихындағы ең көрнекті және жаңашыл тұлғалардың бірі. Оның ақындық әлемі — халықтың рухани жаңғыруының айнасы, ал шығармалары — ұлттық әдебиеттің өрлеу кезеңін танытатын мәңгілік мұра. Ақын өз дәуірінің жыршысы ғана емес, келешек ұрпаққа бағыт-бағдар көрсеткен рухани көшбасшы болды. Сейфуллин поэзиясы өзінің көркемдік тереңдігімен, мазмұн байлығымен және тілдік шеберлігімен

қазақ сөз өнерінің биігін көрсетеді. Ол қазақ поэзиясына жаңа мазмұн, жаңа ырғақ, жаңа рух әкеліп, әдебиетті замана талабына сай жаңартты. Ақын шығармалары арқылы ұлттың азаттығы мен мәдени өрлеуінің маңыздылығы көркем түрде жеткізілді. Бүгінгі күні де Сәкен Сейфуллин шығармалары өзектілігін жойған жоқ. Оның поэзиясындағы елдік рух, әділдік пен адамгершілік идеясы — тәуелсіз Қазақстан жастары үшін рухани бағдар, шабыт пен өнеге көзі болып қала бермек. Сондықтан Сейфуллиннің ақындық әлемін зерттеу — тек әдеби мұраны зерделеу емес, ұлттық руханияттың даму жолын терең түсіну деген сөз.

Сәкен Сейфуллин — қазақ әдебиетінің тарихындағы айрықша тұлға, ұлт руханиятының жаңашылы. Оның ақындық әлемі мен көркемдік ерекшелігі тек поэзия шеңберінде ғана емес, тұтас бір дәуірдің көркем айнасы ретінде бағаланады. Сәкен шығармалары — ел мен жер тағдырына, ұлттың рухани бостандығына, халықтың азаттығына арналған мәңгілік мұра. Ақынның әрбір өлең жолынан жаңа өмірге деген сенім, болашаққа деген үміт пен азаматтық пафос сезіледі. Сейфуллиннің көркемдік әлемінің басты ерекшелігі — образдық жүйенің тереңдігі мен тілдік шеберлігі. Ол халықтың тұрмыс-тіршілігін, ой-санасын, дүниетанымын жаңа мазмұнда, жаңа көркемдік өрнекте бере алды. Оның поэзиясында ұлттық колорит пен замана тынысы шебер тоғысып, дәуір үні мен елдік идея біте қайнасып жатады. «Көкшетау», «Туған ел», «Советстан», «Қызыл сұңқарлар» сияқты шығармалары арқылы ақын ұлттық әдебиетті жаңа сапалық деңгейге көтерді.

Сонымен қатар, Сәкеннің шығармаларында суреткерлік тереңдік пен поэтикалық еркіндік айқын байқалады. Ол дәстүрлі өлең формаларын жаңғыртып қана қоймай, жаңа түрлер мен мазмұндарды батыл енгізді. Табиғат көрінісін бейнелеу арқылы адам жанын, халықтың көңіл-күйін ашудағы шеберлігі ерекше. Оның өлеңдерінде бейнелі сөздер, поэтикалық ырғақ, метафоралар мен эпитеттер қазақ тілінің байлығын толық танытады. Сәкен Сейфуллиннің ақындық мұрасы — тек әдебиет үшін ғана емес, рухани тәлім-тәрбие көзі ретінде де құнды. Оның туындылары жастарды отансүйгіштікке, еңбексүйгіштікке, әділет пен ізгілікке тәрбиелейді. Сәкеннің тұлғалық болмысы мен шығармашылық жолы — өз ұлтын сүйген, халқы үшін күрескен нағыз зиялының бейнесі.

Қорыта айтқанда, Сәкен Сейфуллин — қазақ әдебиетінде жаңашылдық пен ұлттық сана симболына айналған қайраткер. Оның ақындық әлемі мен көркемдік ізденістері қазіргі заман әдебиетінде де өзектілігін жоғалтпай, кейінгі ұрпаққа

шабыт пен рух береді. Сәкеннің сөзі – ұлт рухының үні, ал оның шығармашылығы – мәңгілік өнердің алтын қазығы.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Сейфуллин С. *Тар жол, тайғақ кешу*. – Алматы: Жазушы, 1988.
2. Қирабаев С. *Сәкен Сейфуллин және қазақ әдебиеті*. – Алматы: Білім, 1998.
3. Нұрғали Р. *Әдебиет теориясы*. – Астана, 2003.
4. *Қазақ әдебиетінің тарихы*. – Алматы: Ғылым, 2010.
5. Байтұрсынова Г. *Қазақ поэзиясының көркемдік жүйесі*. – Алматы, 2015.

ЯК НАЗАР БА МАВЗЌИ ЧАНГИИ ЭЧОДИЌТИ МИРЗО ТУРСУНЗОДА

Аслонова Сафия Файзуллаевна

Донишҷӯи курси 2-юми гурӯҳи тоҷикии

факултаи фанҳои гуманитарии ДДОЧ

Раҳбари илмӣ: Ҳ.Ҳикматов

Анотатсия: Мирзо Турсунзода яке аз рамзҳои адабиёти муосири тоҷик аст. Ӯ Тоҷикистонро дар сатҳи байналмилалӣ муаррифӣ кард, бо шоирон ва нависандагони ҷаҳонӣ робита дошт. Шеърҳои ӯ ба бисёр забонҳо тарҷума шудаанд. Мирзо Турсунзода — шоири халқии Тоҷикистон, Қаҳрамони Меҳнати Сотсиалистӣ, арбоби барҷастаи ҷамъиятӣ ва сиёсӣ буд.

Калид воҷаҳо: Мирзо Турсунзода, Тоҷикистон, солҳо, адабиёт, ҷанг, шоир, эҷодиёт, Иттифоқи шурави.

Annotatsiya: Mirzo Tursunzoda zamonaviy tojik adabiyotining timsollaridan biridir. U Tojikistonni xalqaro miqyosda namoyon etgan, jahon shoir va yozuvchilari bilan aloqalarni davom ettirgan. Uning she'rlari ko'plab tillarga tarjima qilingan. Mirzo Tursunzoda Tojikiston xalq shoiri, Sotsialistik Mehnat Qahramoni, atoqli jamoat va siyosiy arbоб edi.

Kalit so'zlar: Mirzo Tursunzoda, Tojikiston, yillar, adabiyot, urush, shoir, ijod, Sovet Ittifoqi.

Abstract: Mirzo Tursunzoda is one of the symbols of modern Tajik literature. He represented Tajikistan at the international level, maintained contacts with world poets and writers. His poems have been translated into many languages. Mirzo Tursunzoda was a People's Poet of Tajikistan, a Hero of Socialist Labor, and an outstanding public and political figure.

Keywords: Mirzo Tursunzoda, Tajikistan, years, literature, war, poet, creativity, Soviet Union.

Мирзо Турсунзода 2 майи соли 1911 дар деҳаи Қаратоғи ноҳияи Ҳисор (имрӯза ноҳияи Шаҳринав) дар оилаи деҳқон ба дунё омад. Кӯдакиаш дар шароити душвору камбизоатӣ гузашт, вале бо вучуди ин аз хурдӣ шавқу ҳаваси зиёд ба хондан, шеър ва суҳан дошт. Солҳои ҷавонӣ ба Душанбе омад ва таҳсилро дар Донишқадаи педагогии Тоҷикистон идома дод. Аз солҳои 30-юм эҷодиёт ва фаъолияти ҷамъиятии ӯ оғоз ёфт. Ӯ на танҳо шоир, балки арбоби барҷастаи сиёсӣ низ буд: Ваколатдор ва раиси иттифокҳои гуногун, вакили

Шӯрои Олии Иттиҳоди Шӯравӣ. Соли 1945 ў раиси Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон интихоб шуд ва то поёни умраш ин вазифаро ба ҷо овард. Соли 1956 президенти Академияи Ҷанҷи Тоҷикистон гардид. Ўзв Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунистӣ ва вакили мардумӣ буд.

Эҷодиёти Мирзо Турсунзода, ҳамчун шоири барҷастаи халқи тоҷик, бо мавзӯҳои гуногун саршор аст, ки яке аз муҳими онҳо мавзӯи ҷанг ва сулҳ мебошад. Турсунзода солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ (1941–1945) таҷриба кард ва шоҳиди азоби мардум, қаҳрамони ҷанговарон ва муборизаи пурфидои миллатҳо гардид. Мирзо Турсунзода яке аз шоирони барҷастаи асри XX тоҷик буда, тамоми умрашро ба адабиёт, халқ ва сулҳу дӯстии башар бахшид. Эҷодиёти Мирзо Турсунзода ба се давра ҷудо кард мумкин аст:

1. Солҳои аввали эҷод (то соли 1941): мавзӯҳои муҳаббат ба ватан, табиат, меҳнат.

2. Солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ (1941–1945): шеърҳои ватандӯстона ва даъват ба мубориза.

3. Давраи пас аз ҷанг (1945–1977): мавзӯи марказӣ: сулҳ, дӯстӣ, бародарии халқҳо.

Аз аввал то охир муҳаббат ба Тоҷикистон, табиати он ва халқи меҳнаткашро васф мекард. Шеърҳои зиёд дар васфи Душанбе, Ҳисор, Бухоро, табиати кӯхистони тоҷик навиштааст. Образи «Писари Ватан» рамзи ҷасорату садоқати ҷавонони тоҷик аст. Пас аз ҷанг мавзӯи сулҳ ба меҳвари асосии осораи табдил ёфт. Китоби «Байрақи сулҳ» мардуми ҷаҳонро ба дӯстӣ ва оромӣ даъват мекунад. Достони «Садои Осиё» яке аз машхуртарин асарҳои аст, ки барои он соли 1960 Ҷоизаи Ленин гирифт. Дар шеърҳои «Суруди дӯстӣ», «Суруди сулҳ» орзуи бародарии халқҳои ҷаҳон ифода шудааст. Ў ҳамеша меҳнати деҳқон, коргар ва мардуми заҳматкаширо ситоиш мекард. Достони «Ҳасан аробакаш» – намунаи равшани васфи инсонҳои меҳнаткаш. Бо вучуди он ки асосан шоири иҷтимоӣ буд, ба мавзӯҳои ишқ ва зебоии табиат низ рӯ овардааст.

Аз ҷумла, дар шеърҳои маъруфи ӯ мисли «Суруди меҳнат», «Қасидаи Сталинград», «Пайванд», «Ба қаҳрамон», «Марши тоҷикон» ва дигар асарҳо, Турсунзода ҷангро на танҳо майдони набард, балки санҷиши вичдону ғайрати инсонӣ нишон медиҳад.

Тоҷиконем, мо ҷанговарем,
Бар сарам тоҷи ҷавонмардӣ дорем,
Бар замин гарем ҳам аз набард,
Дар дил орзуи пирӯзӣ дорем!

Дар солҳои охири зиндагӣ (солҳои 1970–1977) ҳам Турсунзода ба ғаъолияти адабӣ ва ҷамъиятӣ идома дод. Ӯ ҳамчун раиси Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон ғаъол буд, дар ҳаракатҳои байналмилалӣ сулҳпарварӣ ширкат меварзид, шеърҳои охиринаи худро низ бо муҳаббат ба ватан ва орзуи сулҳу дӯстии халқҳо навишт. Бо вучуди он ки аз бемории дил азият мекашид, ҳамоно дар қорҳои ҷамъиятӣ ғаъол буд. Барои муолиҷа чанд маротиба ба хориҷ ва шаҳрҳои Иттиҳоди Шӯравӣ сафар кард. Рӯзи 25 сентябри соли 1977 Мирзо Турсунзода дар шаҳри Москва дар синни 66-солагӣ аз олам гузашт. Маросими ҷанозаи ӯ дар Душанбе бо иштироки садҳо ҳазор нафар баргузор гардид. Шоирро бо эҳтироми бузург дар боғи марказии пойтахт ба хок супурданд. Имрӯз қабри ӯ ба мақбараи ёдбудӣ табдил ёфтааст ва ҳамчун ҷойи зиёрати дӯстдорони адабиёт ва сокинони кишвар ба ҳисоб меравад.

Хулоса карда гуфтан лозим аст ки Мирзо Турсунзода шоири халқӣ ва сиёсати бузурги тоҷик аст, ки умрашро барои халқу ватан, сулҳу дӯстии халқҳо ва рушди адабиёти тоҷик сарф намуд. Ӯ ҳамчун рамзи сулҳ, ватандӯстӣ ва инсондӯстӣ дар таърихи миллату ҷаҳон боқӣ монд. Ӯ бо осори пурғановаташ ба адабиёти муосири тоҷик ва ҷаҳон саҳми бузург гузоштааст. Мирзо Турсунзода дар давоми ҳаёти худ бисёр машаққатҳоро дида бошад ҳам барои Ватани худ, барои халқи тоҷик, барои мо бисёр асарҳои худро, шеърҳои худро мерос гузоштааст. Мо асарҳои ӯро хонда дар бораи таърихи шаҳри Тоҷикистон, ба ин шаҳр меҳру муҳаббати шоир, ҳаёти халқи Тоҷикистон маълумотҳоро хонда доништа гирифтаем.

Адабиётҳо

1. Ҷ. Ҳамроев. Китоби дарсӣ синфи 9, Тошканд. “Ўзбекистон”. 2022.
2. Мирзо Турсунзода // Адибони Тоҷикистон.- Душанбе: Ирфон, 1968.- С.222-227.
3. Сайфуллоев, А. Мирзо Турсунзода // ЭСТ.- Душанбе, 1987.- Ҷ.7. - С.435-455.
4. Сайфуллоев, А. Иттифоқи Мирзо Турсунзода // Адабиёт ва санъат.- 2005.- 6 январ.
5. Ovozitodik.uz <https://ovozitodik.uz> Мирзо Турсунзода – вассофи сулҳу дӯстӣ

JADIDCHILIK VA UNING AHAMIYATI

Zokirova Adiba Rustam qizi

Chirchiq davlat pedagogika Universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va Adabiyot yo'nalishi

1-bosqich kechki 25/2- guruh talabasi

[*zokirovaadiba@gmail.com*](mailto:zokirovaadiba@gmail.com)

Ilmiy rahbar; Nafasov Arslon Kamilovich

Annotatsiya: Ushbu maqolada Markaziy Osiyodagi jadidchilik harakatining kelib chiqishi, rivojlanishi va ahamiyati tahlil qilinadi. Unda tarixiy sharoitlar, tashqi tashqi ta'sirlar, jaded maktablarining, adabiyoti matbuoti va siyosiy faoliyatining roli korib chiqiladi. Tadqiqotda jadidlarning milliy uyg'onishi, ta'limni modernizatsiya qilish, milliy o'zlikni shakllantirish va O'zbekistonda mustaqillik uchun kurashdagi hissassi alohida ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar; Jadidchilik harakati, Markaziy Osiyo, yangi usul maktablari, adabiyoti, matbuot, milliy uyg'onish, ta'lim islohoti, mustaqillik kurashi.

Abstract: This article explores the origins, development, and importance of the Jadid movement in Central Asia. It examines the historical background, foreign influences, the role of Jadid schools, literature, press, and political activities. The study emphasizes the contribution of the Jadids to national awakening, modernization of education, the shaping of national identity, and the struggle for independence in Uzbekistan.

Keywords; Jadid movement, Central Asia, new method schools, literature, press, national awakening, education reform, independence struggle.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston ijtimoiy-siyosiy hayoti tubdan o'zgarishlar davrini boshdan kechirdi. Rossiya imperiyasi mustamlakachilik siyosatini kuchaytirib, iqtisodiy va ma'naviy bosimni yanada oshirdi. Mahalliy xalqning diniy-ma'rifiy hayoti tor doirada qolib ketdi, eski maktab va madrasalarda zamonaviy bilimlar deyarli o'qitilmas edi. Shu sharoitda ma'rifatparvar ziyolilar xalqni jaholatdan qutqarish, ilm-fan va zamonaviy dunyoqarashga yetaklash uchun yangi harakatni boshlab berdilar. Bu harakat tarixda jadidchilik nomi bilan mashhur bo'ldi. Jadidlar xalqni ilm va ma'rifat orqali uyg'otish, milliy ongini kuchaytirish hamda kelajakda mustaqil taraqqiyotga

zamin yaratishni o'z oldilariga maqsad qilib qo'ydilar. Jadidchilikning shakllanishiga bir necha omillar sabab bo'ldi:

1. Mustamlakachilik bosimi. Rossiya imperiyasi Turkistonni iqtisodiy jihatdan ekspluatatsiya qilar, mahalliy xalqning erkin rivojlanishiga to'sqinlik qilardi.

2. Eski ta'lim tizimi inqirozi. Maktab va madrasalarda faqat diniy fanlar o'qitilib, tabiatshunoslik, matematika, tarix kabi dunyoviy bilimlar e'tibordan chetda qoldi.

3. Tashqi ta'sirlar. Tatar, turk va yevropalik ma'rifatchilar ta'siri natijasida yangi qarashlar Turkistonga ham kirib keldi.

“Jadid” arabcha so'z bo'lib, “yangi” degan ma'noni anglatadi. Jadidchilikning asoschilari sifatida Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat kabi milliy ziyolilar tanilgan. Ularning asosiy g'oyasi – “xalqni o'qitish orqali qutqarish” edi. Jadid maktablari va ta'lim tizimidagi o'rni:

Jadidlar eng avvalo ta'lim islohoti masalasini ko'tarib chiqdilar. Ular eski usuldagi maktablarni tanqid qilar, yangi usulda ta'lim berishni joriy etdilar.

Jadid maktablarining xususiyatlari: Darslar jadval asosida o'tilar, o'qitish vaqti qismlarga bo'lingan bo'lardi.

Ona tili, matematika, tarix, geografiya, tabiatshunoslik kabi dunyoviy fanlar ham o'qitila boshlandi.

O'quvchilar yozish va o'qishni tezroq o'zlashtirishi uchun yangi metodlar qo'llanildi. Maxsus darsliklar, xaritalar, ko'rgazmali qurollar tayyorlandi.

1901-yilda Toshkentda Munavvarqori Abdurashidxonov tomonidan birinchi jadid maktabi ochildi. Keyinchalik Samarqand, Buxoro, Farg'ona vodiysi va boshqa hududlarda ham o'nlab maktablar tashkil etildi. Bu maktablar o'z davrida jamiyatni yangilashning muhim o'chog'iga aylandi.

Jadid adabiyoti va matbuoti:

Jadidchilik faqat ta'lim sohasida emas, balki adabiyot va matbuotda ham katta o'zgarishlarga sabab bo'ldi. Matbuot. Behbudiy “Taraqqiy”, “Samarkand”, Munavvarqori “Xurshid”, “Shuhbat”, Avloniy “Taraqqiyparvar” kabi gazeta va jurnallarni chiqarib, xalqni zamon bilan hamnafas qilishga intildilar. Behbudiy “Padarkush” dramasi orqali jaholat oqibatlarini fosh etdi. Avloniy “Turkiy guliston yoxud axloq” asari orqali yoshlarga millatparvarlik va axloqiy tarbiya berishga harakat qildi. Fitrat “Hind sayyohi” asarida mustamlakachilik zulmini ochib berdi. Jadid adabiyoti va matbuoti xalqning ongini uyg'otish, ozodlik g'oyalarini tarqatishda katta rol o'ynadi. Jadidlarning siyosiy faoliyati va mustaqillikka qo'shgan hissasi XX asr boshlarida jadidlar faqat ma'rifatparvarlik bilan cheklanmay, siyosiy harakatlarda ham

faol qatnashdilar. 1917-yil Fevral inqilobidan keyin ular “Shuroi Islomiya”, “Turon” kabi tashkilotlarda faoliyat olib bordilar. 1917-yil noyabrida Qo‘qonda “Turkiston muxtoriyati” e‘lon qilindi. Bu tarixiy voqeada Behbudiy, Fitrat, Munavvarqori kabi jadidlarning faol ishtiroki bo‘ldi. Muxtoriyat qisqa umr ko‘rgan bo‘lsa-da, u xalqda milliy davlat g‘oyasini shakllantirdi. Bolsheviklar muxtoriyatni kuch bilan tugatgan bo‘lsa-da, jadidlarning siyosiy faoliyati keyinchalik milliy mustaqillik g‘oyalariga asos bo‘lib xizmat qildi.

Jadidchilik harakati O‘zbekiston tarixida milliy uyg‘onishning eng muhim bosqichidir. U xalqni ma‘rifatli qilish, ilm-fan yutuqlaridan bahramand etish, milliy ongini kuchaytirish va ozodlik g‘oyalarini shakllantirishda beqiyos xizmat qildi. Bugungi O‘zbekiston mustaqilligi ham o‘z ildizlarini ana shu jadidlarning fidokorona kurashidan oladi. Jadidlarning maqsadlari – ta’limni rivojlantirish, xalqni bilimli qilish, milliy birlikni ta’minlash – bugungi islohotlar bilan hamohangdir. Shu bois jadidlar merosi yosh avlod uchun vatanparvarlik, ma‘rifat va ilmga chanqoqlikning yorqin timsoli bo‘lib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Behbudiy M. Padarkush. – Samarqand, 1911.
2. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent, 1913.
3. Fitrat A. Hind sayyohi. – Istanbul, 1912.
4. Ziyo A. Jadidchilik tarixi. – Toshkent, 2001.
5. Karimov I. Tarixiy xotirasiz kelajak yo‘q. – Toshkent, 1998.
6. Qodirova Z. O‘zbek jadidchilik harakati tarixi. – Toshkent, 2015.
7. Abdurashidov H. Jadid maktablari va ularning ahamiyati. – Toshkent, 2008.

СҰЛТАНМАХМҰТ ТОРАЙҒЫРОВ – ҰЛТТЫҚ ОЙ-САНА МЕН ЖАҢАШЫЛДЫҚТЫҢ ЖАРШЫСЫ

Маханова Диана Бақыт қызы

ШМПУ Гуманитар пәндер факультеті

ҚТА23/1 тобы 3-курс студенті

Dianamakhanova0@gmail.com

Ғылыми жетекші: Байкабилов Усербай Алимханович

Аннотация: Бұл мақалада қазақ әдебиетінің көрнекті өкілі Сұлтанмахмұт Торайғыровтың шығармашылығындағы ұлттық ой-сана мен жаңашылдық идеялары қарастырылады. Ақынның ағартушылық бағыттағы көзқарастары, азаматтық ұстанымы және қазақ қоғамының рухани дамуына қосқан үлесі талданады. Сондай-ақ, оның шығармаларындағы әлеуметтік әділет, білім мен еркіндік, ұлттық рухты жаңғырту мәселелері айқындалады.

Кілт сөздер: Сұлтанмахмұт Торайғыров, ағартушылық, ұлттық сана, жаңашылдық поэзия, қоғам, руханият.

Abstract: This article examines the ideas of national consciousness and innovation in the works of Sultanmakhmud Toraighyrov, a prominent figure in Kazakh literature. The study analyzes the poet's enlightenment views, civic position, and contribution to the spiritual development of Kazakh society. It also highlights the themes of social justice, education, freedom, and the revival of national identity in his creative heritage.

Keywords: Sultanmakhmud Toraighyrov, enlightenment, national consciousness, innovation, poetry, society, spirituality.

XX ғасырдың басы — қазақ халқының тағдырында шешуші кезең болды. Ұлттың азаттығы мен рухани оянуы жолында ел ішінен бірқатар ағартушы, күрескер тұлғалар шықты. Солардың ішінде Сұлтанмахмұт Торайғыров есімі ерекше аталады. Ол өз дәуіріндегі саяси-әлеуметтік әділетсіздікке қарсы шығып, қазақ халқын өнер-білімге, мәдени өркендеуге шақырған жас ұлтшыл, жаңа дәуірдің ақыны болды. Сұлтанмахмұттың шығармашылық жолы қысқа болғанымен, мазмұн тереңдігімен, ой қуатымен және рухани тазалығымен дараланады. Ақынның негізгі мақсаты — отарлық езгі мен надандық құрсауында қалған қазақ халқының санасын ояту, еркін ой мен әділет идеясын насихаттау.

Ол әдебиетті халықтың рухани қаруы деп біліп, поэзия арқылы елдің санасын сілкіндірді.

Ақын шығармалары XX ғасыр басындағы қазақ қоғамындағы әлеуметтік теңсіздік, рухани тоқырау, білім мен мәдениеттің артта қалуы сияқты түйткілдерді терең ашып көрсетеді. Оның шығармаларында жеке адамның ғана емес, тұтас ұлттың рухани бейнесі сомдалған. Сондықтан Сұлтанмахмұт Торайғыров – ұлттық ой-сана мен жаңашылдықтың жаршысы атануға толық лайық тұлға.

Ақынның ағартушылық көзқарасы ең алдымен оның поэзиясынан айқын көрінеді. Ол халқын оқу-білімге, ғылымға, мәдениетке шақырып, надандықты басты жау санады. «Шығамын тірі болсам адам болып» атты өлеңінде Сұлтанмахмұт адам болмысының мәнін ізденіс пен еңбектен көреді. Ақынның “Оқып жүрген жастарға” деген өлеңі жастарға арналған үндеу ретінде қабылданады — онда ел болашағының кілті жастардың білімге деген ынтасында екенін айтады. Оның ағартушылық бағыты Абай дәстүрінің жалғасы іспетті. Сұлтанмахмұт Абайдың «Ғылым таппай мақтанба» идеясын жаңа заман жастарының санасына сіңіре отырып, халықты қараңғылықтан шығуға шақырды. «Кім жазықты?» мен «Қамар сұлу» шығармаларында ол надандық пен ескі салттың құрбаны болған жастар тағдырын суреттеу арқылы қоғамды оятуды мақсат етті.

Сұлтанмахмұт шығармашылығы — ұлттық идеяның жарқын көрінісі. Ол халық тағдырын, ел болашағын терең сезінген ойшыл ақын болды. «Адасқан өмір» поэмасында ақын өзінің ғана емес, тұтас ұлттың рухани адасқан күйін бейнелейді. Бұл туындыда ол қазақ қоғамының дамуға ұмтылғанымен, ішкі бірліктің жоқтығын сынайды. Ақынның ұстанымы айқын: ұлттың ертеңі білім мен бірлікте. Оның өлеңдерінде «Оян, қазақ!» идеясы айқын сезіледі. Ол ұлтты ояту, намысты қорғау, ұлттық рухты сақтау идеясын өмірінің соңына дейін насихаттап өтті. Сұлтанмахмұт ұлттық сана мен жаңғыру идеясын тек өлеңде емес, қоғамдық көзқарасында да жүзеге асырды.

Сұлтанмахмұт Торайғыров — қазақ әдебиетінде жаңашылдықтың негізін салушылардың бірі. Ол қазақ поэзиясын мазмұн мен форма тұрғысынан жанартты. Ақынның өлеңдерінде романтикалық пафос, философиялық ой мен публицистикалық үн ұштасып жатады. Ақын Батыс және орыс әдебиетінің үлгілерін жақсы білген. Бірақ ол бұл әсерлерді соқыр еліктеу емес, ұлттық рухпен ұштастыра білді. «Қамар сұлу» романында ол әйел теңсіздігі мәселесін көтеріп, қазақ прозасын жаңа реалистік деңгейге көтерді. Бұл туынды қазақ

романының алғашқы көркем үлгілерінің бірі болып саналады. Сонымен бірге, Сұлтанмахмұт өз шығармаларында тілдің көркемдігін, ойдың анықтығын басты назарға алған. Оның тілі таза, бейнелі әрі өткір. Ол қазақ поэзиясына философиялық тереңдік пен заманауи ойлау мәдениетін енгізді.

Сұлтанмахмұт Торайғыров – күрескер тұлға. Оның бүкіл өмірі әділет пен еркіндік жолындағы ізденіспен өтті. Ол поэзияны қоғамның айнасы деп түсінді, сондықтан оның өлеңдері көбіне публицистикалық сипатта жазылған. Ақын өз халқының мұңын, қайғысын жүрегімен сезініп, сөзбен жеткізді. Сұлтанмахмұттың азаматтық үнін айқындайтын өлеңдері мен поэмалары бүгінгі күнге дейін өзектілігін жойған жоқ. Оның рухы – адалдық пен ізгіліктің рухы. Ақынның «Адасқан өмір» поэмасындағы кейіпкердің рухани ізденісі – бүкіл ұлттың ізденісінің көрінісі.

Сұлтанмахмұт Торайғыров – қазақ халқының рухани жаңғыруының символы. Ол тек ақын ғана емес, өз дәуірінің ұлт ұстазы, ойшылы, халықтың үні болды. Ақынның шығармалары қазақ қоғамының рухани дүниесін, ой өрісін, мәдени бағытын түбегейлі өзгертті. Сұлтанмахмұт өз заманының барлық қайшылығын терең түсінді. Ол отарлық езгіде күйзелген елдің ауыр жағдайын көріп, халықтың оянуына рухани серпін берді. Оның әрбір өлеңі – тәуелсіздік пен рух бостандығына шақыру. Сұлтанмахмұт Торайғыров – әдебиеттегі ғана емес, рухани өмірдегі реформатор. Ол өз халқын сөзбен оятты, өлеңмен тәрбиеледі, оймен жетеледі. Оның шығармашылығы арқылы қазақ әдебиеті жаңа сапалық деңгейге көтерілді: поэзия публицистикалық қуат алды, философиялық тереңдікке бойлады, ұлттық сана көркем тілде бейнеленді. Бүгінгі таңда Сұлтанмахмұттың мұрасы – ұлт жадындағы мәңгілік рухани құндылық. Ол ұлттың ұжданы мен ар-ожданына айналған тұлға. Ақын армандаған еркіндік, теңдік, білімді ұрпақ идеясы — тәуелсіз Қазақстанның рухани іргетасы іспетті.

Қорыта айтқанда, Сұлтанмахмұт Торайғыров — қазақ әдебиетіндегі ұлттық ой-сана мен жаңашылдықтың жаршысы ғана емес, ұлттың рухын көтерген мәңгілік тұлға.

Оның өлеңдері мен поэмалары бүгінгі ұрпақтың да бойына елдік, намыс, адалдық пен ізгілік сезімін ұялатады. Сұлтанмахмұттың есімі — ұлттық әдебиет тарихында өшпес нұр, ал мұрасы — келешек ұрпаққа мәңгілік өнеге.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Торайғыров С. *Шығармалар жинағы*. – Алматы: Жазушы, 1988.
2. Нұрғали Р. *Торайғыров және қазақ романының қалыптасуы*. – Алматы, 1993.

3. *Әуезов М. Әдебиет тарихы.* – Алматы: Ана тілі, 1991.
5. *Байтұрсынұлы А. Әдебиет танытқыш.* – Алматы: Арыс, 2003.
6. *Еспенбетов А. Сұлтанмахмұт тағылымы.* – Павлодар: ЭКО, 2012.
7. *Бөкейхан Ә. Қазақ ойшылдары мен ағартушылары туралы мақалалар.* – Астана, 2010.

МУҚАҒАЛИ МАҚАТАЕВ – ҚАЗАҚ ПОЭЗИЯСЫНЫҢ МӘНГІЛІК МҮНАРАСЫ

Маханова Диана Бақыт қызы

ШМПУ Гуманитар пәндер факультеті

ҚТА23/1 тобы 3-курс студенті

Dianamakhanova0@gmail.com

Ғылыми жетекші: Байкабилов Усербай Алимханович

Аннотация: Бұл мақалада қазақтың ұлы ақыны Мұқағали Мақатаевтың шығармашылығына жан-жақты талдау жасалып, оның поэзиясындағы ұлттық рух, адамгершілік, философиялық тереңдік және көркемдік жаңашылдық мәселелері қарастырылады. Автор ақын шығармашылығындағы поэтикалық бейнелеу құралдарын, өмір мен адам туралы көзқарасын, туған жер мен ұлтқа деген сүйіспеншілігін сипаттай отырып, оның қазақ әдебиетінің көркемдік дамуындағы айрықша орнын айқындайды. Сондай-ақ ақын поэзиясының қазіргі заманмен үндестігі, оның шығармаларының тәрбиелік және рухани мәні де талданып, Мұқағали мұрасының мәңгілік құндылық ретіндегі рөлі көрсетіледі.

Кілт сөздер: Мұқағали Мақатаев, қазақ поэзиясы, ұлттық рух, адамгершілік, философиялық поэзия, көркемдік жүйе, заман шындығы, рухани мұра, ұлттық сана, поэтикалық тіл.

Abstract: This article provides an in-depth analysis of the works of the great Kazakh poet Mukagali Makatayev. It explores the themes of national spirit, morality, philosophical depth, and artistic innovation in his poetry. The study examines the poet's worldview, his depiction of human emotions and life's essence, as well as his devotion to his homeland and people. It also highlights Makatayev's significant contribution to the development of Kazakh literature, emphasizing the harmony between his poetry and contemporary issues. The article concludes that Mukagali Makatayev's creative legacy represents an eternal spiritual value and serves as a moral and aesthetic guide for future generations.

Keywords: Mukagali Makatayev, Kazakh poetry, national spirit, morality, philosophical depth, artistic system, poetic expression, humanism, cultural heritage, national identity, modern relevance.

Қазақ әдебиетінің кең өрісінде ерекше жарқыраған есімдердің бірі – Мұқағали Мақатаев. Ол – өз дәуірінің шындығын, халқымыздың тағдырын, адам

жанының терең иірімдерін шебер суреттеген, XX ғасырдағы қазақ поэзиясының ең көрнекті өкілі. Ақынның поэзиясы — халқымыздың рухани болмысы мен өмірлік философиясының айнасы. Мұқағали шығармашылығы тек әдеби мұра ғана емес, ол — тұтас бір дәуірдің рухани келбетін танытатын тарихи-мәдени құбылыс. Мұқағали Мақатаевтың поэзиясы — адам мен табиғаттың, өмір мен өлімнің, махаббат пен мұңның, ұлттық сана мен азаматтық борыштың үйлескен көрінісі. Ақын өз шығармаларында қарапайым халықтың жанын сөйлетіп, олардың қуанышы мен қайғысын, арман-мүддесін өлең тілімен өрнектеді. Сол себепті де оның жырлары әрбір қазақтың жүрегінен орын тапты.

Мақатаев поэзиясының ең басты ерекшелігі — шынайылық пен адамдық тазалық. Ол ешқашан жасандылыққа ұрынған емес. Ақын өз жүрегінің үнімен жазып, поэзияны өмірмен теңестірді. «Поэзия – менің тағдырым» деп жазған Мұқағали үшін өлең тек шығармашылық құрал емес, өмір сүрудің ең биік формасы болды. Оның өлеңдерінен адамның ішкі әлемін тануға, өмірдің мәнін сезінуге, рухани байлыққа ұмтылуға деген үлкен құштарлық байқалады. Мұқағали Мақатаев шығармашылығы – қазақтың ұлттық болмысы мен тілінің, мәдениетінің мәңгілік қуатын айқындайтын рухани биік. Ол Абай дәстүрін жалғастыра отырып, қазақ поэзиясын жаңа көркемдік деңгейге көтерді. Ақынның қарапайым өмірлік шындықтан туған ойлары үлкен философиялық тұжырымдарға ұласты. Осы тұрғыдан алғанда, Мұқағали шығармаларының тәрбиелік, эстетикалық және ұлттық мәні өте зор. Ақынның шығармалары бүгінде де өзектілігін жоғалтқан жоқ. Оның поэзиясы қазіргі заман адамын рухани жаңғыруға, адамгершілікке, елін, жерін сүйуге шақырады. Мұқағали өлеңдерін оқу — тек көркемдік ләззат алу емес, өзінді, өз ұлтыңды, өмірдің шынайы мәнін тану. Сондықтан да Мұқағали Мақатаевтың шығармашылығы — ұлт руханиятының мәңгілік мұнарасы, қазақ әдебиетінің алтын қазынасы.

Мұқағали Мақатаев шығармашылығы – ұлт руханиятының терең тамырынан нәр алған құбылыс. Ақын өз поэзиясында туған ел мен жердің, ана тіл мен дәстүрдің қасиетін жырлады. Оның өлеңдері арқылы қазақтың ұлттық мінезі мен рухы айқын танылады. Мұқағали үшін туған жер – киелі ұғым. Ол оны тек географиялық мекен емес, адамның болмысы мен жанының негізі деп білді. «Сөнбейді, әже, шырағың» немесе «Туған жерге тағзым» сияқты өлеңдерінде ол туған жерге деген сүйіспеншілікті перзенттік сезіммен өрнектейді.

«О, менің туған өлкем, тұнып тұрған,
Байлығын бақытына құлыптаған...»

Бұл жолдарда ақынның туған жерге деген сағынышы мен ризашылығы қатар көрініс табады. Ол үшін туған жер мен халық – поэзияның басты тақырыбы ғана емес, өмірлік ұстаным. Мақатаев поэзиясы қазақтың рухани жаратылысының көрінісі. Оның өлеңдеріндегі ұлттық рух – халықтың намысы, ерлігі мен сабырының жиынтығы. Ақын өз халқын мәңгі өмір сүретін, ұлт ретінде жойылмайтын күш деп таныды. Мұқағали Мақатаевтың шығармаларының негізгі өзегі – адам және өмір. Ол адамды ең жоғары құндылық ретінде таныды. Ақын үшін адам – тағдырдың жолаушысы, бірақ сол тағдырды мәнді ететін рух пен сезім.

Ақынның «Өмір дастан», «Фантазия», «Реквием», «Аққулар ұйықтағанда» секілді шығармаларында өмірдің өткіншілігі мен рухтың мәңгілігі терең бейнеленеді.

«Өмір деген – бір күндік жарық сәуле,
Өшпес жарық қалдырсаң, өлмейсің де...»

Мұнда ақынның өмір туралы көзқарасы айқын көрінеді: адам өлсе де, оның ойы, сөзі, рухы өлмейді. Мұқағали үшін өмірдің мәні – ізгілік қалдыру, рухани із қалдыру. Ол өлеңдерінде адамның ішкі жан күйзелісін, рухани күресін, жалғыздық пен үміттің арасындағы сезімдік тербелісті шынайы суреттейді. Ақын өз тағдырын халық тағдырымен байланыстырады. Өмірдің қиындығын да, қуанышын да ол адамдық биіктен қабылдады. Мұқағали шығармашылығында өмір мен өлімнің философиясы ерекше орын алады. «Реквием» поэмасында ол өмірдің өткіншілігі мен мәңгілік арасындағы тепе-теңдікті іздейді. Ақын бұл тақырып арқылы адам өмірінің рухани жағын, ар мен жан тазалығын дәріптейді.

Махаббат тақырыбы – Мұқағали поэзиясының ең нәзік әрі терең арнасы. Ақын үшін махаббат – тек сезім емес, өмірдің мәнін айқындайтын рухани күш. Ол сүйіспеншілікті адамды тазартып, өмірге сендіретін, ізгілікке жетелейтін ұлы сезім ретінде жырлайды.

«Сағындым сені», «Ғашықпын», «Сезім мен сенім», «Фариза, Фариза, Фариза!» атты өлеңдерінде ақынның нәзік жүрегі, шынайы эмоциясы көрініс табады.

«Махаббат! Жаныммен сүйген жалғыз күшім,
Мен сенен жаратылдым, сенмен тудым...»

Бұл жолдардан ақынның махаббатты мәңгілік жаратылыстың мәні деп қабылдайтыны аңғарылады. Мұқағали махаббатты тек жеке сезім ретінде ғана емес, өмірге, өнерге, елге, тіпті адамзатқа деген жалпы сүйіспеншілік ретінде

жырлады. Мақатаевтың махаббат лирикасы – сезімнің биіктігі мен тазалығын дәріптейтін, жүректі жылытатын поэзия.

Мұқағали Мақатаев – қазақ руханиятының мәңгілік шамшырағы, поэзия әлемінде биік тұғыр орнатқан ұлы тұлға. Оның шығармалары – ұлттың жаны мен рухының көрінісі, адам мен өмірдің мәнін танытатын рухани мұра. Ақын поэзиясы өз дәуірінің айнасы ғана емес, мәңгілік адамзаттық құндылықтардың айғағы болып табылады. Мақатаев жырларында өмірдің барлық қырлары – қуаныш пен қайғы, махаббат пен мұң, үміт пен арман, өмір мен өлім философиясы терең суреттеледі. Ол адамды адам ететін ізгі қасиеттерді – адалдықты, мейірімділікті, ұлтқа деген сүйіспеншілікті биік деңгейге көтере жырлады. Ақын шығармашылығының басты ерекшелігі – шынайылық пен рухани тазалық. Мұқағали үшін поэзия – жанның айнасы, өмірдің өз бейнесі. Оның әрбір өлеңі – жүректен шыққан шындық. Сол себепті де оның жырлары уақыт өткен сайын жаңарып, жаңғырып, әр буынмен бірге жасай береді.

Мұқағали поэзиясы – ұлттың рухани болмысы мен тарихи зердесін сақтайтын мәңгілік мұнара. Оның шығармалары жас ұрпақтың бойында елдік сана мен отаншылдық рухты оятуға, адамдық қасиетті дәріптеуге қызмет етеді. Бүгінгі күнде Мұқағали Мақатаевтың есімі – тек әдебиеттің ғана емес, тұтас ұлттық руханияттың символы. Оның шығармалары – өмірге, өнерге, туған елге деген шексіз сүйіспеншіліктің куәсі. Сондықтан да Мұқағали мұрасы – қазақ халқының рухани байлығының мәңгілік өзегі, ұлт жанының мәңгілік жыры.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. *Мақатаев, М. Шығармалар жинағы (3 томдық).* — Алматы: Жазушы, 2002.
2. *Әбдіәлімов, Т. Мұқағали мұрасы және ұлттық рух.* — Алматы: Раритет, 2010.
3. *Жұмаділов, Қ. Мұқағали әлемі.* — Алматы: Қазақ университеті, 2015.
4. *Нұрғали, Р. Әдебиет теориясының негіздері.* — Алматы: Қазақ университеті, 2003.
5. *Сейітова, А. Мұқағали поэзиясындағы өмір мен адам концепциясы.* // Қазақ тілі мен әдебиеті журналы, №4, 2018.

МАЗМУН ВА МОҲИЯТИ "МАКТАБИ КЎҲНА" И САДРИДДИН АЙНӢ

Неъматова Бибироби Қонмирзозода

Донишчӯи курси 2-юми гурӯҳи тоҷикии

факултаи фанҳои гуманитарии ДДОЧ

Раҳбари илмӣ: Ҳ.Ҳикматов

*"Айнӣ фақат падар ва устоди адабиёти тоҷик набуда, балки падар ва
устоди ҳаммаи адабиётҳои Осиёи Марказӣ мебошад".*

Берди Карбабаев

Аннотатсия: Мо дар асари "Мақтаби кӯҳна"и Садриддин Айнӣ талимӣ кӯҳна ва ба ақибмонии замона гувоҳ мешавем. Дар мақолаи зерин чунин давраҳои вазнин акс ёфтааст, ки барои муллобачагон чӣ тавр душвор будани илм гири ва ба зерӣ тахти устодони кам илм, таҳсил гирифтани онҳо, тасвир карда шудааст. Ғайр аз ин аз сабабӣ беҳирад будани толибилмон ба ҳамдигар зулм кардани онҳо оварда шудааст.

Калидвожаҳо: Устод, мактаб, кӯҳна, таълим, замон, усул, асар

Annotatsiya: Biz Sadriddin Ayniy asari "Eski maktab"da qadimiy ta'lim va davrning orqada qolganligiga guvoh bo'lamiz. Ushbu maqolada mullabachalar uchun ilm olish naqadar qiyin bo'lgani va oz ilmlik ustozlar qo'lida tahsil olishlari qanday tasvirlangani aks etgan. Shuningdek, talabalar aqlsizliklari sababli bir-birlariga zulm qilganliklari ham ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: Ustoz, maktab, eski, ta'lim, zamon, usul, asar

Abstract: In Sadriddin Ayni's work "The Old School", we witness the outdated system of education and the backwardness of the era. The article reflects the difficult periods faced by religious students, depicting how challenging it was for them to acquire knowledge and study under poorly educated teachers. Furthermore, it describes how the lack of wisdom among the students often led them to oppress one another.

Keywords: Teacher, school, traditional, education, time, method, work

Дар ҳақиқат Садриддин Айнӣ нафақат падар ва устоди адабиёти тоҷик не, балки падар ва устоди ҳаммаи адабиётҳои Осиёи Марказӣ мебошад. Мо вақте, ки Айниро ба забон мегирем шахсӣ фозил, ки барои боҳирад шудани мардум ва пешравии замона ҳиссаи худро гузоштааст ба пешӣ назар меояд. Садриддин Айнӣ, яке аз пешвоёни адабиёти муосири тоҷик мебошад, ки ба осори худ на

танҳо мушкилоти иҷтимоии замони худро нишон додааст, балки таъсири амиқе ба рушти фарҳанг ва маърифат дар ҷомеаи тоҷик гузаштааст. Асари "Мақтаби кӯҳна" яке аз он ҳикояҳое, ки ба сабаки воқеанигорона вазъи маориф ва таълиму тарбияи мардумро дар замони феодали ва қафомондагии даврро баён мекунад. Мазмунӣ асосӣ асар дар бозгӯии вазъи пасти маърифат, ҷаҳолат ва бесаводии ҷомеа инъикос меёбад, ки сабаби ақибмондагии миллат гашта буд.

Ҳикоя дар атрофи зиндагии талабагонӣ як мактаби кӯҳна ва муносибати устодон дар муҳити таълими давр мезанад. Муаллиф бо як сабаки танқидӣ вазъи мактабҳои кӯҳнаи исломиро, ки дар он омӯзиши илм бештар механикӣ ва ҳолати таълим заиф буд, нишон додааст. Таълими асосӣ дар ин гуна мактабҳо аз қироати китобҳои динӣ ва азхудкунии онҳо иборат буд. Устодон, ки худ низ камсавод буданд аз усулҳои кӯҳнашуда истифода мебуданд. Муносибат ба талабаҳо саҳтгирона ва ҷазодиҳӣ, як амали муқаррарӣ ба ҳисоб мерафт. Муаллиф тавассути тасвир кардани муҳити, мактаб, рафтори устодон ва азоби шогирдон вазъи воқеии таълиму тарбияро дар даври қафомондагӣ ошкора баён мекунад. Инчунин, у нишон медиҳад, ки чунин мактабҳо наметавонанд ҷавобгӯи талаботи замон бошанд ва ҳатто монеаи пешрафт мешаванд. Садриддин Айнӣ таълимоти кӯҳнаро, ки бештар дар мактабҳои динӣ мавҷуд буд, танқид намуда, онро ба унвони як низомӣ заиф ва беҳосил арзёбӣ мекунад. Ҳикоя ҳолати иҷтимоии хонаводаҳо ва муносибати ҷомеаро ба таълим низ нишон медиҳад. Бисёр оилаҳо аз сабаби кам бизоати имконоти дастгирии таҳсили фарзандони худро надоштанд. Айнӣ дар асар чунин муносибати муаллимонро ҳам равшан кардааст "муаллимон (муллоҳо) аксаран камсавод ва саҳтгир буданд. Барои ҳар хатогӣ хонандагонро бо шканча ва ҷазо мезаданд. Ин тарзи таълим дар кӯдакон ҳисси тарс ва нафрат нисбат ба илмро ба вуҷуд меовард". Ғайр аз ин Айнӣ мушкилиҳои хонандагонро ҳам баён кардааст. Айнӣ ҳолати шахсии худро мисол меорад: чӣ гуна ӯ ва дигар муллобачаҳо аз гуруснагӣ, камбизоатӣ ва саҳтгирии муаллимон ранҷ мебуданд, вале бо вуҷуди ин, орзуи илм ва маърифатро аз даст намедоданд.

"Мақтаби кӯҳна" на танҳо як асари бадеӣ, балки як ҳуҷҷати таърихӣ шароити маориф дар давраи феодали мебошад. Асар на танҳо ба таълим, балки ба вазъи умумӣ иҷтимоӣ ва фарҳангии замона ишора мекунад. Садриддин Айнӣ бо як усули раван, таъсирбахш ва воқеанигорона баён кардани мушкилотро меомӯзад, ки хонандаро ба андеша водор мекунад.

Агар ҳулоса карда гӯем асари «Мақтаби кӯҳна»-и Садриддин Айнӣ на танҳо як таҷассумгари вазъи таълим дар охири асри XIX ва аввали асри XX мебошад,

балки ҳамчун хуччати иҷтимоӣ-адабӣ арзиш дорад. Дар он муаллиф бо шеваи воқеӣ ва интиқодӣ мушкилоти тарзи кӯхнаи омӯзиш, саҳтгирӣ ва ҷабри муаллимони камсавод, маҳдудияти муҳтавои дарсӣ ва шароити номувофиқи таълимиро нишон додааст, ки муаллиф на танҳо як нависандаи оддӣ, балки як шахси равшанфикр ва пешоҳанги ҳамон замона мебошанд. Моҳияти «Мактаби кӯхна» дар он аст, ки Садриддин Айний тавассути таҷрибаи шахсии худ аҳамияти илму маърифат ва зарурати ислоҳи низоми таълимиро таъкид мекунад. Асар ҳамчун як намунаи муҳими насри иҷтимоӣ ва танқидии замон, ҷомеаро ба ислоҳоти маориф, бедории фикрӣ ва гузариш аз ҷаҳолат ба маърифат даъват менамояд. Аз ин рӯ, «Мактаби кӯхна» на танҳо ёддошти шахсӣ, балки як санади иҷтимоӣ-таърихӣ ва асари муҳими публитсистӣ буда, нақши муҳим дар ташаккули афкори маорифпарварии миллат ва адабиёти муосири тоҷик бозидааст. Ин асар ба хонанда фаҳмиши бештар дар бораи таърихи маориф ва зарурати тайғиротро медиҳад ва дар адабиётӣ тоҷик ҳамчун намунаи олий насри иҷтимоӣ ҷойгоҳи махсус дорад.

Адабиётҳо

1. Садриддин Айний "Мактаби кӯхна" Душанбе Маориф 2016.
2. М.Ш.Шукуров, В.А. Капранов, Р. Ҳошим, Н.А.Маъсумӣ "Фарҳанги Забони Тоҷикӣ" ҷилди-1 Нашриёти "Советская энциклопедия" Москва 1969.
3. М.Ш.Шукуров, В.А.Капранов, Р. Ҳошим, Н.А.Маъсуми "Фарҳанги Забони Тоҷикӣ" ҷилди-2 Нашриёти "Советская Энциклопедия" Москва 1969.
4. Ҳамроев.Ҷ, Давлатов О, Ҳамидов Х Адабиёти синфӣ 11, 2018 саҳ. 7

ЯК НАЗАР БА «ҶОНИ ШИРИН»-И МИРЗО ТУРСУНЗОДА

Панчиева Хосият Зёдуллоевна

Донишҷӯи курси 2-юми гурӯҳи тоҷикии

факултаи фанҳои гуманитарии ДДОЧ

Раҳбари илмӣ: Ҳ.Ҳикматов

Аннотатсия:Ин мақола ба таҳлили шеъри «Ҷони ширин» бахшида шудааст, ки яке аз намунаҳои барҷастаи мероси адабии Мирзо Турсунзода мебошад. Дар он мавзӯи муҳаббат, садоқат ва арзишҳои инсонӣ бо забони раво ва образҳои пурмаъно ифода ёфтааст.

Калидвожа: Мирзо Турсунзода, Ҷони ширин, шеър, адабиёти тоҷик, сулҳ, инсондӯстӣ, ҷанг.

Аннотатсия:Статья посвящена анализу стихотворения «Джони ширин», которое является одним из выдающихся произведений литературного наследия Мирзо Турсунзода. В нём отражены темы любви, верности и человеческих ценностей через яркие художественные образы.

Ключевые слова: Мирзо Турсунзода, Джони Ширин, поэзия, Таджикская литература, мир, гуманизм, война.

Аннотатсия:Maqola Mirzo Tursunzoda ijodiy merosining yorqin namunalaridan biri bo'lgan «Joni shirin» she'rini tahlil qilishga bag'ishlangan. Unda muhabbat, sadoqat va insoniy qadriyatlar ravon til va badiiy obrazlar orqali ifodalangan.

Kalitso'zlar: Mirzo Tursunzoda, jonishirin, she'riyat, tojikadabiyoti, tinchlik, insonparvarlik, urush.

Адабиёти тоҷик дорои ганҷинаи пурғановат аст ва Мирзо Турсунзода ҳамчун яке аз шоирони барҷаста дар он ҷойгоҳи хоса дорад. Шеъри «Ҷони ширин» бо самимият ва ифодаи баланди эҳсосоташ миёни хонандагон шуҳрат пайдо кардааст. Турсунзода 2 майи соли 1911 дар деҳаи хушманзараи Қаратоғ водии Ҳисор ба дунё омадааст. Падараш, усто Турсун яке аз ҳунармандони гулдасти ин водӣ (деҳа) буд. Бо вучуди ин зиндагонии аҳли оилаи ӯ кашоқона мегузашт. Ба ин нигоҳ накарда, усто Турсун мехост, ки писараш Мирзо соҳиби хату савод шавад. Мирзои хурдсол чанде дар назди муллои деҳа таҳсил кард. Баъди ғалабаи Инқилоби Октябри Кабир, ба рӯи мардуми камбағал дари бахту саодат ва илму маърифат кушод.

Дере нагузашта дар Қаратоғ мактаби нави советӣ ташкил ёфт ва Мирзо аз ҷумлаи аввалин талабагони он гардид. Дар солҳои 1925-1926 дар интернати Душанбе таҳсили худро давом медиҳад. Дар солҳои 1926-1927 дар Донишгоҳи омӯзгорӣ таҳсил мекунад.

Мирзо Турсунзода дар солҳои 1927-1930 дар Дорулмуаллимони тоҷикии шаҳри Тошкент хонда, соҳиби маълумоти пурра мегардад. Ба сифати роҳбари шуъбаи умумӣ ва котиби масъули рӯзномаи «Комсомоли Тоҷикистон» кор карда, баъдтар бахши адабии Театри мусиқӣ-драмавии ба номи А. С. Пушкини вилояти Ленинободно роҳбарӣ намудааст. Соли 1935 ба Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон ба ҳайси роҳбари шуъбаи ташкилотӣ-оммавӣ ба кор омад ва роҳбарии бахши драматургияро бар уҳда дошт. Соли 1939 раиси Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон. Аз соли 1943 сардори Раёсати санъати назди Шӯрои Кумитаи халқии ҶШС Тоҷикистон. Аз соли 1946 — 1977 то охири ҳаёти худ раиси Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон. Фаъолияти ҷамъиятию сиёсии Мирзо Турсунзода ниҳоят бузург аст. Вай намояндаи Шӯрои Олии ИҶШС, аъзои Комитети Марказии Ҳизби Коммунистии Тоҷикистон, раиси Комитаи советии ҳамраҳии мамлакатҳои Осиё ва Африко, аъзои ҳақиқии Академияи илмҳои Тоҷикистон ва Котиби раёсати Иттифоқи нависандагони ИҶШС буд. Шоир 24 сентябри соли 1977 дар шаҳри Душанбе вафот мекунад. Шоирро дар тепаи Лучоб(Боғи Лучоб)-и шаҳри Душанбе ба хок месупоранд.

Мирзо Турсунзода шоири ватанпарвар буд, бинобар ин беҳтарин саҳифҳои эҷодиёташ ба васфи Ватан ва мардуми он бахшида шудааст. Мирзо Турсунзода ҳамчун мубориз ва тарғибгари сулҳу амонӣ ва ғояҳои интернационалӣ борҳо сафарҳои хориҷӣ намуда, дар роҳи мустақкам гардонидани сулҳу дӯстии мамлакатҳои Ғарб Шарқ хидматҳои беназир кардааст

*Чони ширин ин қадар ҷангам макун,
Ин қадар беҳуда дилтангам макун.
Гашта-гашта дар сафар боз омадам,
Боз дар наздат ба парвоз омада,
Ҳар кучо, ки хоб кардам, хестам,
Ҳар кучо, ки буд ҷои зистам,
Ин дили ман манзили ёду ту буд,
Ёди руи ҳуснободи ту буд.
Бе ту нагзаист аз гулӯям об ҳам,
Бе ту дар чашмам наёмад хоб ҳам.
Бе ту ҳар як рӯзи ман як сол шуд,*

Бе ту дил гаши кард, чун атфол шуд.
 Бе ту дидам гарчӣ зебо духтарон,
 Бе ту бишнидам суруди ошиқон,
 Бе ту дар тӯю тамошоҳо шудам,
 Бе ту гоҳо булбули гӯё шудам,
 Бе ту дар васфи занон гуфтам сухан,
 Бе ту дар маҷлис фушурдам дасти зан,
 Лек дар пеши назар рӯи ту буд,
 Қилваҳои чашму абрӯи ту буд.
 Чони ширин, пас дигар ҷангам макун,
 Ин қадар беҳуда дилтангам макун,
 Нестам мисли падарҳои дигар
 Дар бари фарзандҳо шому саҳар,
 Чор гардад чашми онҳо дар раҳам,
 Гум занад дилҳои онҳо дам ба дам.

Мазмун: Қаҳрамони шеър пас аз сафарҳо боз ба назди маҳбуби худ баргаштааст. Дар ҳар ҷо, ки буд (сафар, манзил, тӯй, тамошо), фикру ёди маҳбуб ҳамеша дар дилаш зинда буд. Бе маҳбуб ҳатто обу хоб барояш ширин набуд, рӯзҳо мисли солҳои тӯлонӣ мегузаштанд. Гарчанде духтарон ва зебоиҳои дигарро дидаву шунида бошад ҳам, дар назар танҳо симои маҳбубаш буд. Ӯ ҳатто агар дар байни дигарон сухан гуфта ё даст фишурда бошад ҳам, қалбаш танҳо ба ёди як нафар мезадааст. Дар охир ба маҳбуб муроҷиат мекунад: ман мисли дигар мардоне нестам, ки танҳо дар оғӯши фарзандону зиндагии хонаводагӣ ғарқ шаванд — балки ту барои ман маъноӣ ҳаёти дорӣ.

Моҳияти: Шеър аз муҳаббати содиқона ва устувор қисса мекунад. Муҳаббат барои шоир танҳо як эҳсоси муваққатӣ нест, балки тамоми зиндагӣ ва орзухояшро фаро гирифтааст. Вафо, садоқат ва пойбандии ишқӣ ҳамчун меҳвари асосӣ зикр мешавад. Шоир меҳодад собит кунад, ки муҳаббаташ ҳақиқӣ аст ва бояд қадр карда шавад. Асар имрӯз ҳам аҳамияти бузург дорад, зеро:

1. Арзиши инсониро болотар аз ҳама меистонад – шоир ҷони инсонро муқаддас шуморида, ҷангу хунрезиро маҳкум мекунад. Ин андеша дар замони мо, ки ҷаҳон пур аз низоҳост, хеле муҳим аст.

2. Паёми сулҳу дӯстӣ – асар даъват ба сулҳ, дӯстӣ ва бародарист. Имрӯз ҳам ҷомеа ба тарғиби ин арзишҳо ниёз дорад.

3. Ифодагари ватандӯстӣ ва инсонгарой – шоир бо суханҳои пурҷӯш хонандаро ба муҳаббат ба инсон, Ватан ва зиндагии ошошта ҳидоят мекунад.

4. Аҳамияти тарбиявӣ – «Ҷони ширин» метавонад барои насли ҷавон ҳамчун дарси маънавӣ хизмат кунад, то онҳо арзиши ҳаёт, сулҳ ва инсонгароиро дарк намоянд.

5. Арзиши ҷаҳонӣ – мавзӯи асар маҳдуд ба як миллат ё як давра нест, балки умумбашарӣ аст. Аз ин рӯ, имрӯз низ ба хонандагон паёмҳои тоза ва пурмазмун мерасонанд.

Хулоса: Шеърӣ «Ҷони ширин» яке аз асарҳои пурбаҳову маънидоре мебошад, ки муҳаббати самимӣ, вафо ва садоқатро васф менамояд. Дар он шоир бо суханони дилнишин ва образҳои пурчило эҳсоси ошиқонаро ба қалби хонанда ворид мекунад.

Мирзо Турсунзода дар ин шеър муҳаббатро ҳамчун нерӯи муқаддасе тасвир менамояд, ки ба зиндагӣ мазмуну таровати тоза мебахшад. Қаҳрамони лирикӣ бо ишқи самимӣ ба маҳбуи худ рӯй меорад, аз дуриҳо бозгаштани худро ба домони ӯ ифтихор медонад ва аз ҳамзистӣ бо маҳбубаш бахтмандӣ меёбад.

Ин шеър баёнгари он аст, ки муҳаббат на танҳо эҳсоси оддӣ, балки василаи бузургии маънавият, ки инсонро ба сабр, фидокорӣ ва вафодорӣ ҳидоят мекунад. «Ҷони ширин» арзиши муҳаббати пок ва самимино нишон дода, хонандаро ба эҳтироми ин неъмат ва қадрдонии он водор месозад.

Аз ин рӯ, асар имрӯз низ аҳамияти қалон дорад: он ҷавононро ба дӯстдорӣ, вафодорӣ, муҳаббат ва масъулият дар муносибатҳо тарбият менамояд. Шеърӣ «Ҷони ширин» яке аз намунаҳои барҷастаи назми ошиқонаи Мирзо Турсунзода буда, дар ҷараёни рушди адабиёти тоҷик ҷойгоҳи устуворро ишғол кардааст

Адабиётҳо

1. Турсунзода, М. Ҷони ширин. – Душанбе: Ирфон, 1969.
2. Турсунзода, М. Асарҳои мунтахаб. Ҷ. 2. – Душанбе: Ирфон, 1975.
3. Айнӣ, С. Дар бораи адабиёти тоҷик. – Душанбе, 1960.
4. Бозор Собир. Мирзо Турсунзода ва достони «Ҷони ширин». // Маҷаллаи «Садои Шарқ», 1981, №5.
5. Қурбонова, М. Достонҳои Мирзо Турсунзода: таҳлили бадеӣ ва иҷтимоӣ. – Душанбе: Маориф, 1985.
6. Раҳимов, Ш. Таронаҳои дӯстӣ: дар бораи эҷодиёти М. Турсунзода. – Душанбе: Ирфон, 1977.
7. Қосимов, Ҳ. Адабиёти тоҷик дар асри XX. – Душанбе: Маориф, 1999.
8. Мирзоев, М. Тафсир ва таҳлили достони «Ҷони ширин». – Душанбе: Дониш, 2004.

НАЗАРЕ БА ОСОРИ ШОИРОНИ ДУЗАБОНАИ АСРҲОИ XVIII-XIX

Пулатова Гулру Абдумалик қизӣ

Донишҷӯи курси 3-юми гуруҳи тоҷикии

факултаи фанҳои гуманитарии ДДОЧ

Раҳбари илмӣ: Ҳ.Ҳикматов

Аннотатсия. Шоирони зуллисонайн (дузабона) дар асрҳои XVIII-XIX дар хонигарии Қўқанд бо ду забон – форсӣ ва туркӣ (ӯзбекӣ) шеър навишта, адабиёт ва фарҳанги замонашонро ғанӣ гардониданд. Аз ҷумла, чунин шоирони машҳурро ном бурдан мумкин аст: Бобораҳим Машраб, Махмур, Увайсӣ, Надира, Муҳаммад Шарофиддин, Фазлӣ, Маъдан, Гулханӣ, Макнун, Ҳилолӣ, Муҳаммад Ҳошим ва ғ.

Калидвожаҳо: фарҳанг, зуллисонайн, мақом, робита, муошират, таҳаллус, тасаввуф, ошуфта, ориф.

Annotatsiya. XVIII-XIX asrlarda Qo‘qon xonligida zullisonayn (ikki tilda so‘zlashuvchi) shoirlar ikki tilda – fors va turk (o‘zbek) tillarida she‘r yozib, o‘z davri adabiyoti va madaniyatini boyitgan. Ulardan Boborahim Mashrab, Maxmur, Uvaysiy, Nodira, Muhammad Sharofiddin, Fazliy, Madan, Gulxaniy, Maknun, Hiloli, Muhammad Hoshim kabi mashhur shoirlarni nomlashimiz mumkin.

Kalit so‘zlar: madaniyat, Zullisonayn, maqom, aloqa, aloqa, taxallus, so‘fiylik, chalkash, bilimdon.

Аннотация. Поэты-зуллисонайцы (двуязычные) в Кокандском ханстве XVIII-XIX веков писали стихи на двух языках - персидском и турецком (узбекском), обогащая литературу и культуру своего времени. Среди них можно назвать таких известных поэтов, как: Боборахим Машраб, Махмур, Увайси, Надира, Мухаммад Шарофиддин, Фазли, Мадан, Гюльхани, Макнун, Хилоли, Мухаммад Хашим и др.

Ключевые слова: культура, Зуллисонай, статус, связь, коммуникация, псевдоним, суфизм, запутавшийся, знающий.

Abstract. Zullisonain (bilingual) poets in the 18th-19th centuries in the Kokand Khanate wrote poetry in two languages - Persian and Turkish (Uzbek), enriching the literature and culture of their time. Among them, the following famous poets can be named: Boborakhim Mashrab, Makhmur, Uvaisi, Nadira, Muhammad Sharofiddin, Fazli, Madan, Gulkhani, Maknun, Hiloli, Muhammad Hashim, etc.

Keywords: culture, Zullisonain, status, connection, communication, pseudonym, Sufism, confused, enlightened.

Ҳамчунин, дар асрҳои XVIII-XIX якҷанд шоирони дигари зуллисонан фаъолият мекарданд, ки ҳам ба забони форсӣ ва ҳам ба забони ўзбекӣ шеър мегуфтанд. Инҳо аз ҷумлаи маъруфтаринашон ҳастанд:

Намояндаи барҷастаи адабиёти дузабонаи ин давр Бобораҳим Машраб (1653-1711) мебошад. Яке аз шоирони барҷастаи зуллисонан дар хонигарии Қўқанд Бобораҳим ӯ буд. Вай ашъори ирфонӣ ва тасаввуфӣ худро бо ду забон – форсӣ ва ўзбекӣ эҷод намудааст. Шеърҳои Машраб бо эҳсоси баланд, рамзҳои ирфонӣ ва ошиқона маъруфанд. Масалан, дар ин мисраъ шеърашро чунин меорад;

Бо забони ўзбекӣ:

*Ошуфта юрарман, парвона каби,
Мен куйсам, яна куймай, қолмас мана.
Мен ошиқи садқӣ, девона каби,
Орифлар олдида келмасс мана.*

(Тарҷума: Ошуфта мегардам, мисли парвона, Сўзам, сўзам боз, намонад мано. Ман ошиқи садқӣ, мисли девона, дар назди орифон намонад мано.)

Шоир дар ин байтҳо худро бо парвона муқоиса мекунад, ки дар муҳаббат месўзад. Вай бо истифодаи рамзҳои ирфонӣ нишон медиҳад, ки ошиқи ҳақиқии Худо аст ва дар роҳи ишқи илоҳӣ набуд мешавад. «Орифлар олдида келмас мана» маънои онро дорад, ки шахси ошиқи ҳақиқӣ пеши орифон бо ҳақиқат қарор мегирад ва аз миён меравад.

Худи ҳамин байтҳои ғавқ гувоҳи онанд, ки Машраб дар ҳам дар эҷоди шеърҳои тоҷикӣ ва ҳам байту мисраъҳои ўзбекӣ таъсири байниҳамдигарии ин забонҳоро дар мувозанат нигоҳ доштааст. Яъне, ҳам дар шакл ва ҳам дар мазмун ба қавоиди талаботи шеър риоя намудааст. Мазмуни ирфониро дар шеърҳояш баён кардан аз маҳорати баланди шеърофарии вай шаҳодат медиҳанд.

Дар тар равияи зуллисонанӣ дар эҷоди Нодира (1792-1842) тақвият ёфт. Вай ҳамсари Амир Умархон ва модари амир Музаффар, яке аз шоирони маъруфи зуллисонанӣ буд. Ӯ бо забонҳои форсӣ ва ўзбекӣ шеър гуфта, дар мавзӯҳои ишқ, ирфон ва ҳикмат осори гаронбаҳо эҷод намудааст. Аз эҷодиёти пураарзиши шоира чунин мисолҳоро ба ду забон намуна овардан мумкин аст. Вай байтҳои зеринро бо забони ўзбекӣ менигорад.

*Кимса ёринг бўлмаса, замхўринг, ҳамдардинг йўқ,
Ғуссасиз, шодликда бир ҳамқисмату ҳамдардинг йўқ.*

*Ай, Надира, ёлғузликни чекиб, дардли бўлма,
Ёринг бўлса, дарди дилга ошноларинг йўқ.*

(Тарҷума: Агар ёре надорӣ, ғамхӯру ҳамдарде нест, Дар шодӣ низ ҳамсафару ҳамнафасе нест, эй Нодира, танҳо мабошу ғам махӯр, агар ёре ҳаст, дигар дард ҳам нест).

Нодира дар ин байтҳо ғаму танҳоиро ҳамчун як мушкили зиндагӣ тасвир мекунад. Ў таъкид мекунад, ки бе ҳамдард ва ёри содиқ зиндагӣ мушkil аст. Вай бо истифода аз калимаҳои "ғамхӯр", "ҳамдард" ва "ҳамқисмат" нишон медиҳад, ки муҳаббат ва дӯстӣ барои зиндагии хушбахтона муҳиманд. Ғайр аз ин маълум мешавад, ки дар офаридани байтҳо мувозинати таъсири байниҳамдигарии забонҳоро ба ҳубӣ риоя намуда, дар осори ўзбекиёш калимаву ифодаҳои тоҷикӣ ва дар шеърҳои ўзбекиёш бошад, калимаву ибора ва ифодаҳои тоҷикиро бо маҳорати баланд барои обуранги бадеии мисраву байтҳо устодона истифода намудааст, ки онҳо аз маҳорат ва таҷрибаи баланди шоирии вай гувоҳӣ медиҳанд.

Шоира Увайсӣ (1780-1845) низ бо эҷодиёти дузабонаи худ машҳур аст. Увайсӣ аз шоирони маъруфи ҷинси зан ва зулличсонайнӣ буд, ки бо забонҳои форсӣ ва ўзбекӣ шеър гуфтааст. Ашъори ӯ асосан ба мавзӯҳои ишқ, ранҷҳои занон ва ахлоқ нигаронида шудаанд. Гузашта аз ин дар вақти хондани ашъори дузабонаи шоир муҳлиси вай ба ҳулоса меояд, ки шоира бо забони соддаи фасех мазмунҳои баланди ошиқонаро сурудааст. Ҳамин мазмун дар ашъори ахлоқӣ ва иҷтимоии вай ҳам акси худро ёфтааст. Инчунин Увайсӣ дар байту мисраъҳои худ аз санъатҳои бадеӣ ба таври фаровон истифода кардааст, ки онҳо барои дарки мазмуни шеърро хеле ҳамоҳанг омадаанд. Ин ҳам бошад аз маҳорати баланди шеърфариӣ вай шаҳодат медиҳад. Таъсири мутақобилаи забонҳои ўзбекӣ ва тоҷикӣ дар эҷодиёти ин шоира низ тавассути калимаву ибораҳои маъмул ба назар мерасанд. Ин мазмунҳоро дар байтҳои зерин муойна кардан мумкин аст:

Бо забони ўзбекӣ:

*Эй дил, сўзингни айт, кимлар эшитур,
Ғамхор бўлғай, ўзингдай бир ошиқ.
Ғам-аламларингни айта билмасанг,*

Кўнглинга етгай, дунё гавғоси.

(Тарҷума: Эй дил, бигӯ дардат, кӣ мешунавад, Як ошиқи мисли худат ғамхор аст, агар натавонӣ бигӯӣ ғамат, ғавғои ҷаҳон дар дилат монад баст).

Увайсӣ дар ин байтҳо ғаму андӯҳи ошиқро баён мекунад. Вай таъкид мекунад, ки танҳо як ошиқи ҳақиқӣ метавонад дарди ошиқро фаҳмад. «Ғам-

аламларингни айта билмасанг» маънои онро дорад, ки агар ғамҳоро бо касе наметавонӣ бигӯй, он дар дилат боқӣ мемонад ва дунё барои ту пур аз ғавғо хоҳад шуд. Худ аз худ аён аст, ки вай дар вақти офаридани шеърӣ худ калимаҳои дил, ғамхор, ошиқ, ғам, алам, дунё, ки дар забони тоҷикӣ ва ўзбекӣ баробар истифода мегарданд, истифода намудааст, ки дарки маънои он ҳам ба мухлиси тоҷикзабон ва ҳам ўзбекзабон хеле осон аст. Ана ҳамин гуна соддабаёнӣ қариб дар тамоми эҷодиёти шоира ба назар мерасанд.

Мақсад аз овардани чанд намуна аз ашъори шоирони дузабонаи асрҳои XVIII-XIX ин аст, ки дар эҷодиёти шоирони зуллизонайнӣ хонигарии Қўқанд анъанайи содданависӣ ва осонбаёнӣ хеле хуб ба роҳ монда шуда буд. Ин аст, ки фаҳми маънии шеърҳо ҳам осон мебошад. Тавре ки дар боло ишора рафт, ҳам ифода кардани мазмун ва ҳам интиҳоб кардани шакл боиси зиёд шудани хонандаи шеърӣ онҳо гардидааст.

Дар баробари ин, эҷодиёти шоирони дузабона якчанд хусусиятҳои хоси худро дошт:

1. Истифодаи калимаву ибораҳои муштарак – азбаски онҳо ҳам ба забони форсӣ ва ҳам ба забони ўзбекӣ шеър мегуфтанд, аксаран калимаҳои ду забонро дар ашъори худ омехта истифода мебуданд.

2. Таъсири тасаввуф – бисёре аз ин шоирон ба равияҳои тасаввуфӣ пайравӣ мекарданд ва дар ашъори худ мафҳумҳои ирфониро инъикос менамуданд.

3. Мавзӯҳои иҷтимоӣ ва ахлоқӣ – дар шеърҳои онҳо ҳам мавзӯҳои ишқ ва ҳам масъалаҳои ахлоқӣ ва иҷтимоӣ ба таври амиқ баррасӣ мешуданд.

Ба ҷиҳати хулоса ҳаминро гуфтан мумкин аст, ки ҳамаи шоирони дузабонаи ҳавзаи адабии Қўқанд бо осорашон адабиёти ҳар ду забонро ғанӣ гардонид, бо сабки худ дар таърихи адабиёт нақш гузоштанд. Шеърӣ онҳо на танҳо аз ҷиҳати адабӣ, балки аз ҷиҳати фарҳангӣ низ арзиши баланд дорад, зеро ду забон ва фарҳангро ба ҳам мепайвастанд. Шоирони зуллизонайн дар асрҳои XVIII-XIX на танҳо бо ҳунари баланд ва маҳорати забондонии худ маъруф буданд, балки бо осори худ фарҳанги муштаракӣ халқҳои Осиёи Марказиро низ мустаҳкам карданд. Онҳо ба рушди адабиёт ва ҳамоҳангии фарҳангӣ миёни забонҳои форсӣ ва ўзбекӣ саҳми босазо гузоштанд. Имрӯз ҳам осори онҳо ҳамчун намунаи барҷастаи адабиёти классикӣ боқӣ монда, арзиши беназири фарҳангӣ дорад.

Адабиётҳо

1. Саидов А. Баъзе масоили зуллизонайнӣ дар осори илмии Садриддин Айнӣ. – Душанбе: Дониш, 2008.

2. Раҷабов И. Адабиёти форсӣ-тоҷикӣ дар асрҳои XVIII-XIX. – Душанбе: Ирфон, 1984.
3. Назаров С. Таснифи адабиёти тоҷик дар асри XIX. – Душанбе: Маориф, 1991.
4. Мирзоев А. Муносибатҳои адабии тоҷикон ва ўзбекон дар асрҳои XVIII-XIX. – Душанбе: Дониш, 1987.
5. Шарифов Ҳ. Адабиёти тоҷик дар давраи феодализм. – Душанбе: Дониш, 1976
6. "Ганчи парешон". Садриддин Айни. Тошканд.1923.
7. Ҳикмат Султонович Ҳикматов. ЯК НАЗАР БА НАМУНАҲОИ АШЌОРИ ДУЗАБОНА ДАР АДАБИЁТИ БАДЕИИ АСРҲОИ XVII-XIX. Academic Research in Educational Sciences Volume 4 | Issue 8 | 2023. ISSN: 2181-1385 ISI: 0,967 | Cite-Factor: 0,89 | SIS: 1,9 | ASI: 1,3 | SJIF: 5,771 | UIF: 6,1.

БАЪЗЕ ХУСУСИЯТҲОИ ЭҶОДИЁТИ ТУРДӢ

Ҷамолитдонова Райҳона

Донишҷӯи курси 3-юми гурӯҳи тоҷикии

факултаи фанҳои гуманитарии ДДОЧ

Раҳбари илмӣ: Ҳикматов Ҳикмат

Аннотатсия: Турдии Фароғӣ шоири зуллисонайн буда, дар мадрасаи Бухоро таҳсил гирифтааст. Турдӣ бо забонҳои ўзбекӣ ва тоҷикӣ эҷод намуда, дар шеърҳои ўзбекиаш таҳаллуси “Турдий”, дар ашъори тоҷикиаш бошад таҳаллуси “Фароғӣ”-ро истифода кардааст. Турдӣ дар давоми ҳаёташ ба би бисёр ноадолатиҳо дучор шудааст. Ҳамаи инро дар шеърҳои моҳирона тасвир кардааст.

Калидвожаҳо: Турдӣ, шеър, мисраъ, шоҳон, мансабдорон, зулму ситам, адабиёт, халқ.

Annonansiya: Turdi zullisonayn shoir hisoblanib, Buxoroda tahsil olgan. Uzbek va tojik tillarida ijod qilgan. Tojik she'rlari uchun “Turdiy”, uzbek she'rlari uchun “Farog'iy” taxalluslardan foydalangan. U hayoti davomida adolatsizliklarga uchragan. Bularning barchasini o'z she'rlarida tasvirlagan.

Kalit so'zlar: Turdi, she'r, misra, shohlar, mansabdorlar, zulmu sitam, adabiyot, xalq.

Аннотация: Известно, что Турди считается поэтом Зуллисонайна. Он учится в Бухарском медресе. Он сочинял на узбекском и таджикском языках. В своих узбекских стихах Турди использовал псевдоним «Турдии», а в таджикских — псевдоним «Фарогии». За свою жизнь он стал свидетелем множества несправедливостей, притеснений и угнетений королей и чиновников по отношению к простым людям. Сам Турди страдал от неграмотности и жестокости королей. Все это он искусно изобразил в своих стихах.

Ключевые слова: турди, поэзия, стих, короли, чиновники, угнетение, литература, народ.

Abstract: It is known that Turdi is considered a poet of the Zullisonayn dynasty. He studied at the Bukhara madrasah. He wrote in Uzbek and Tajik. Turdi used the pseudonym “Turdii” in his Uzbek poems, and “Faroghii” in his Tajik poems. During his life, he witnessed many injustices, oppression and oppression of kings and officials against ordinary people. Turdi himself suffered from the illiteracy and cruelty of kings. He skillfully depicted all this in his poems.

Keywords: Turdi, poem, verse, kings, officials, oppression, literature, people.

Турдӣ дар замони худ ҳаёт ва эҷодиёти мураккабро аз сар гузаронида, бо асрҳои бехтарини худ барои ривочи адабиёт ҳисса гузоштааст. Ҳоло Турдиро ҳама мешиносанд. Ягона дастнависи Турдӣ, ки то ба мо расида омадааст, маҷмӯаи шеърҳои ӯ мебошад. Ин баёзи эҷодиёти Турдӣ барои омӯхтани ҳаёт ва фаъолияти ӯ манобеи асосӣ ба ҳисоб меравад. Гуфтан ҷоиш аст, ки ин маҷмӯа ҳоло дар фонди дастнависҳои Институти Шарқшиносии ба номи Берунӣ нигоҳ дошта мешавад. Дар ин маҷмӯа 17 шеър, ки қариб 450 мисраъро ташкил медиҳад, мавҷуд аст. Аз ин шеърҳо 15 тояш бо забони ўзбекӣ ва 2 тояш бо забони тоҷикӣ навишта шудааст. Аз ин манбаҳо маълум мешавад, ки Турдӣ дар замони ҳукмронии Нодирмуҳаммад (1642-1645), Абдулазиз (1645-1680) ва Субҳонқулихон (1680-1702) зиндагӣ кардааст. Дар байни ин шоҳон ҳамеша душманӣ вучуд дошт. Ин низоҳои байнихамдигарии шоҳон ба мардум ва худ Турдӣ бетаъсир намонд. Аҳволи халқи оддӣ дар давраи ҳукмронии ин шоҳон торафт харобтар ва ночоронаву вазмин буд. Турдӣ аз шахсоне буд, ки ба ин гуна ноадолатҳо беэтиборона нигоҳ карда натавониста дар шеърҳои норозигии худ ва халқи мазлумро ошкоро баён мекард.

Турдӣ гарчанде дар замони ҳукмронии Абдулазизхон каме соҳиби обрӯ ва эътибор шуда бошад ҳам, ҳаёти аҳолии меҳнаткаш ночор ва фочиаовар буд. Турдӣ дар давраи якуми эҷодиёташ ҳамчун ҳамзамононаш Шавкати Бухорӣ, Нахли Бухорӣ ва Насим Насафӣ шеърҳои ишқӣ навиштааст. Аз ҷумла менигорад:

*Туркона хиром айлади ул шӯҳи дилоро,
Дил мулкани бир гӯшаи чашм айлади яғмо.*

Турдӣ худро дар шеърҳои ишқӣ навистан ҳам озмудааст. Ин байти шоир аз шеърҳои ишқӣ навистаи вай дар давраи якуми эҷодиёташ ба ҳисоб меравад. Дар ин байт Турдӣ машуқаҳояшро мадҳ карда навиштааст гӯем хато намешавад. Турдӣ “шӯҳи дилоро”-хоро аз самими дил васф кардааст. Дили ӯро чашмони “ёр” забт намудаашро меғӯяд. Шоир тарафдори ишқи покиза буд. Турдӣ дар навиштани ин байт аз санъати қофия истифода бурдааст. Калимаҳои “дилоро” ва “яғмо” ҳамқофия буда, дар ифода кардани маънӣ ва қофиябандӣ дуруст интиҳоб карда шудааст.

Шоир забон ва адабиёти тоҷикро мукамал медонист, баъзе шеърҳои ӯ бо забони тоҷикӣ нависта шудааст. Ӯ ба ғазалҳои шоирони классик мухаммас

навиштааст. Панҷгонаи бо номи “Мухаммас бар ғазали Саъдӣ”-и аз зумраи ҳаминҳост:

*Барги ҳар тоза гуле шоҳиди мадди назаранд,
Ҳар варақ саҳфаи манзур зи аҳли басаранд,
Хушк лаб доғ ба дил, ташна ба хуни жигаранд,
Нест он лолаки дар бодияҳо жилвагаранд,
Куштагонанд, ки аз хок бароварда саранд.*

Дар ин байт Турдӣ гуфтани шудааст, ки барги гули навшукуфта нигоҳи одамонро ба худаш ҷалб мекунад, ҳар як вароғи гул ба он шахсоне, ки бо ҷашмони маънодор нигоҳ мекунад, саҳифаи манзурбахшандааст. Лаби ин гулҳо хушкшуда, дилашон доғдор, жигарашон хун аст. Он чизҳое, ки дар ҷӯлу саҳроҳо ҷилвагаранд, лолаҳо нестанд, балки шахсони ғарқшудгӣ буда, аз хок сар бардошта истодааст. Шоир дар ин мухаммас аз санъати ташбеҳ ва маҷоз бо маҳоратона истифода бурдааст. Дар ин мухаммас калимаҳои “назаранд”, “басаранд”, “жигаранд”, “жилвагаранд” ва “саранд” ҳамқофия мебошанд.

*Тор кӯнгилик беклар, ман-ман деманг, кенглик қилинг,
Тӯқсон икки бори ўзбек юртидур, тенглик қилинг.
Бирни қипчоқу хитою, бирни юз, найман деманг,
Қирқу юз, минг сон бўлуб бир жон онглик қилинг...*

(Тарҷума: бекҳои дилтанг ман-ман гуфта васеъдилӣ накунад, кишвари наваду ду доштаи ўзбек аст, баробарӣ варзед, якеро қипчоқу хито, дигареро юзу найман нагӯед, чилу саду ҳазор шуда як ҷон шавед)

Турдӣ дар ин байт норозигии худро баён карда, ба шоҳони худбин илтиҷо ва маслиҳати худро баён кардааст, мардум аз беътиборӣ ва зулми онҳо ба аҳволи хеле бад омада буд. Турдӣ, ки аз ин бедодгарӣҳои Абдулазизхон, Субҳонқуллӣхон ва дигар мансабдорон ҳеҷ як неки надида буд, ҳаёти мардум хароб гашта буд, дар шеъраш инро иникос кунандааст. Турдӣ ба бекҳо муроҷиат карда мегӯяд, ки фақат дар фикри ҷони ширини ва роҳати худ нашаванд, балки худбиниро як сӯ гузошта ғами халқи меҳнаткашро ҳам хӯранд. Дар идоракунии мамлакат мардумро аз рӯи миллаташон ҷудо накунад, боадолат кор баранд. Боз шоир меҳоҳад, ки амалдору мансабдорон ҳам мисли мардум аз як гиребон сар бардошта, аҳилона зиндагӣ кунанд. Ҳаминро ҳам гуфтан ҷоиш аст, ки дар ҳамон давр барои соҳиб шудан ба мансаб ва мартаба ҷангу ҷадалҳо авҷ гирифта буд. Аз ин чиз Турдӣ ба ғзаб омада ба бекҳои ба аристократ мансуб буда нигаронида ҳуди ҳамин мухаммасашро навиштааст. Аз ин бармеояд, ки шоир дар мухаммаснависӣ маҳорати хеле баланд дошта, дарду фикрҳои худаш ва халқро

бо забони сода ва фаҳмо ифода кардааст. Ин ҳам аз комёбиҳои шоир ба ҳисоб меравад. Шоир аз санъати тавсиф хеле бомаҳоратона истифода бурдааст. Ӯ “беклар”-ро “тор кўнгиллик” гўён сифати онро нишон додааст. Турди дар навиштани шеър аз санъати радиф истифода бурдааст. Калимаи “қилинг” дар мисраъҳои якум, дуюм ва чорум такрор омада, радифро ҳосил кардааст. Калимаҳои “кенглик”, “тенглик” ва “оинлик” ҳамқофия ба ҳисоб меравад.

*Кани бир Хисрави одилк, ки анга дод этсам,
Сўрса аҳволими ғам хирмонини, бод этсам,
Доими меҳнаткададин кўнглуми озод этсам,
Ким бузулгон дили вайронами обод этсам,
Айласам бўси адаб, шоҳ кўюб қайда ойоқ.*

(Канӣ, як Хусрави одил, ки ба дод кунам, аҳволамо пурсад, хирмани бедодиям гўям, аз меҳнати пайваста диламо озод кунам, ки дили вайронамо обод кунам, ман васфи адаб, шоҳ кучо қадам мемонад.)

Аз ин гуфтаҳои Турдӣ ҳаминро фаҳмидан мумкин аст, ки ӯ дар давраи ҳумронии беҳаққу ҳуқуқи иҷтимоӣ ҳукмрон буда, пайдо шудани шоҳи одилро орзу карда, ҳамингуна ҳукмрониро интизор шудааст. Ӯ меҳост, ки шоҳон аз аҳволи мардум хабардор бошанд ва муаммоҳои онҳоро шунида, ҳалли онро кофтуков кунанд. Дар ин шеър калимаи “этсам” дар мисраъҳои якум, дуюм, сеюм ва чорум такрор шуда омада радифро ҳосил кардааст. Калимаҳои “дод”, “бод”, “озод” ва “обод” ҳамқофия мебошад.

Хулоса карда гўем Турдӣ шоири бомаҳорат ва боистеъдод мебошад. Вай яке аз шоирони зулнисонайни ботаҷриба буда, дар навиштани шеър аз санъатҳои бадеӣ устокорона истифода бурдааст. Шеърҳои ӯ танҳо дар аввал дар мавзӯи ишқӣ ва баъдтар бештар дар бораи тарзи ҳаёт ва ҳукмдорӣ мансабдорон навиштааст. Азбаски зиндагии шоир ба давраи ҳукмронии шоҳони бадқирдор рост омада буд, аксарияти шеърҳои ӯ мазмуни шикоят аз шоҳон, аҳволи бади мардум ва мурочиатномаю маслиҳатҳо ба бекҳоро дошт. Турдӣ ҳеҷ гоҳ дар баён кардани фикру шикоятҳои худ ба шоҳон наметарсид ва инҳоро дар шеърҳояш ошкоро баён мекард. Бештари шеърҳои ӯ сода ва фаҳмову раван навишта шудааст. Ин ҳам яке аз истеъдодҳои шоир ба шумор меравад.

Аз ин рӯ зарур аст, ки ҳаёту фаъолият ва эҷодиёти Турдӣ бояд аз ҷониби пажӯҳишгарон ба таври мушаххасу аниқ омӯхта гардад. Муҳаққиқони ҷавон бояд паҳлӯҳои накушодаи эҷодиёти вайро бояд аз сари нав таҳқиқ намоянд. Зеро дар осори шоир уқдаҳои ҳастанд, ки дар соҳаи адабиётшиносӣ ба аҳли соҳа

даркор мешаванд. Зарур аст, ки осори тоҷикӣ ва ўзбекии вай ба таври алоҳида-алоҳида омӯхта шавад.

Адабиётҳо:

1. “Фарҳанги забони тоҷикӣ”- ҷ. якум , Москва. соли 1969
2. “Фарҳанги забони тоҷикӣ”– ҷ. дуюм, Москва. соли 1969
3. Фарҳод Исомиддинов, Жонмирзо Мирзоев, “Зуллisonайн адиблар”, Тошкент, “ Истиклол нури”, 2013.
4. Воҳид Абдуллаев. “Ўзбек адабиёти таърихи”-китоби дуюм, Тошканд, нашриёти “Ўқитувчӣ”. Соли 1967
5. Иқболой Адизова, “ Ўзбек мумтоз адабиёти тарихи”, Тошкент, “ Фан”, 2009.
6. “ Краткая литературная энциклопедия”, т. 7, Москва, 1972.
7. Ҳикмат Султонович Ҳикматов. ЯК НАЗАР БА НАМУНАҲОИ АШЪОРИ ДУЗАБОНА ДАР АДАБИЁТИ БАДЕИИ АСРҲОИ XVII-XIX. Academic Research in Educational Sciences Volume 4 | Issue 8 | 2023. ISSN: 2181-1385 ISI: 0,967 | Cite-Factor: 0,89 | SIS: 1,9 | ASI: 1,3 | SJIF: 5,771 | UIF: 6,1.
8. Hikmatov H.S. THE POET ZULLISONAIN AND HIS DISCUSSION WITH AMIR. International Journal of Language Learning and Applied Linguistics. ISSN: 2835-1924, Volume 2 | No 10 | Oct-2023.
9. <https://ziyouz.uz/ozbek-sheriyati/ozbek-mumtoz-sheriyati/turdi-farogiy/>

MUSTAQILLIK YILLARIDA MILLIY O'ZLIKNI ANGLASH VA QADRIYATLARGA QAYTISH

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-bosqich talabasi
[*\(YOZISH\)@gmail.com*](mailto:(YOZISH)@gmail.com)

Ilmiy rahbar: Nafasov Arslon Kamilovich

Annotatsiya: Maqolada O'zbekistonda mustaqillikka erishgandan so'ng milliy o'zlik va qadriyatlarning tiklanishi yoritilgan. Unda madaniy an'analar, til, din va tarixiy meros davlat qurilishining asosiy elementlari sifatida qayta tiklangani va qayta baholangani muhokama qilinadi. Tadqiqotda milliy qadriyatlarni (milliy qadriyatlarni) mustahkamlash, ularni zamonaviy jamiyat sharoitlariga moslashtirishda davlat siyosati, ta'lim, ijtimoiy institutlarning roli ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar. milliy o'zlik, istiqlol, milliy qadriyatlar, an'analar, O'zbekiston.

Annotation: The article explores the revival of national identity and values in Uzbekistan after gaining independence. It discusses how cultural traditions, language, religion, and historical heritage were restored and re-evaluated as key elements of nation-building. The research highlights the role of state policy, education, and social institutions in strengthening milliy qadriyatlar (national values) while adapting them to the conditions of modern society.

Key words: national identity, independence, national values, traditions, Uzbekistan.

Аннотация: В статье рассматривается восстановление национальной идентичности и ценностей в Узбекистане после обретения независимости. В ней рассматривается возрождение и переосмысление культурных традиций, языка, религии и исторического наследия как основных элементов государственного строительства. В исследовании показана роль государственной политики, образования, социальных институтов в укреплении национальных ценностей (НЦ), их адаптации к условиям современного общества.

Ключевые слова: национальная идентичность, независимость, национальные ценности, традиции, Узбекистан.

1991-yilda Sovet Ittifoqining parchalanishi O'zbekiston uchun yangi tarixiy davrni boshlab berdi. Mustaqillik nafaqat siyosiy va iqtisodiy muammolar, balki dolzarb madaniy-ma'naviy vazifalarni ham yuzaga keltirdi. Ularning eng

muhimlaridan biri milliy o'zlikni qayta tiklash va sho'rolar davrida chetga surilgan yoki bostirilgan an'anaviy qadriyatlarga qaytish edi. Shu nuqtai nazardan, tarixni qayta kashf etish, o'zbek tilini mustahkamlash, diniy va madaniy urf-odatlarini tiklash, milliy qadriyatlarni (milliy qadriyatlarni) qayta tiklash davlat qurilishi jarayonining markaziy o'rinni egalladi. Milliy o'ziga xoslik, ko'pchilik olimlar ta'kidlaganidek, statik emas, balki tarixiy xotira, madaniy an'analar va davlat siyosati orqali doimiy ravishda o'zgarib turadi. O'zbekistonda mustaqillik xalq o'tmishini qayta talqin qilish, madaniy merosni ulug'lash, keksalarga hurmat, oila hamjihatligi, bag'rikenglik, vatanparvarlik kabi qadriyatlarni zamonaviy jamiyat poydevoriga singdirish imkonini berdi. Davlat ushbu qadriyatlarni ta'lim, rasmiy nutq va madaniy dasturlar orqali institutsionalizatsiya qilishda muhim rol o'ynadi, fuqarolik jamiyati va mahalliy hamjamiyat esa ularni saqlash va kundalik hayotga etkazishni ta'minladi. Shu bilan birga, milliy qadriyatlarning tiklanishi nafaqat o'tmishga qaytish, balki globalashuv va modernizatsiya voqeliklariga moslashish jarayoni edi. Shu ma'noda, O'zbekiston tajribasi milliylik va "an'analar ixtirosi" bo'yicha kengroq nazariy munozaralarni aks ettiradi, bu yerda tarixiy davomiylik mustaqillik chaqiriqlariga mos keladigan yangi talqinlar bilan uzviy bog'lanadi. Ushbu maqola O'zbekistonda 1991-yildan buyon milliy o'zlikni anglash va qadriyatlarning tiklanish dinamikasini o'rganadi. Unda quyidagi savollarga javob izlanadi: Mustaqillikdan so'ng milliy qadriyatlar qanday qayta tiklandi va institutsionalizatsiya qilindi? Bu jarayonda davlat va jamiyat qanday rol o'ynadi? Va bu qadriyatlar o'zgaruvchan siyosiy va ijtimoiy sharoitlarda qanday rivojlandi? Ushbu savollarni ko'rib chiqish orqali tadqiqot milliy o'zlikni anglashning ijtimoiy hamjihatlik va zamonaviy O'zbekiston taraqqiyotidagi ahamiyati haqida tushuncha berishni maqsad qilgan.

1991-yilda mustaqillikka erishgach, O'zbekiston oldiga o'z o'ziga xosligini qayta aniqlash vazifasi qo'yildi. Sovet hokimiyatining uzoq davom etgan davri milliy ongini zaiflashtirdi, o'zbek tilidan foydalanishni cheklab qo'ydi, madaniy va diniy urf-odatlarini cheklab qo'ydi. Shunday ekan, mustaqillik ham siyosiy ozodlik, ham madaniy qayta tug'ilish sifatida qaraldi. Davlatimiz tomonidan tarixiy obidalarni tiklash, "Navro'z" kabi milliy bayramlarni nishonlash, Amir Temur, Alisher Navoiy kabi o'tmish qahramonlari va o'zbek sivilizatsiyasi boyligi ramzi bo'lgan boshqa siymolarni targ'ib etish bo'yicha dasturlar ishlab chiqildi. Bu sa'y-harakatlar fuqarolarda milliy g'urur va daxldorlik tuyg'usini mustahkamlashga qaratilgan edi. Davlat milliy qadriyatlarni institutsionallashtirishning asosiy harakatlantiruvchi kuchiga aylandi. Prezident ma'ruzalari, milliy dasturlar va ta'lim sohasidagi islohotlarda *milliy qadriyatlar* yaxlit jamiyat asosi ekanligi izchil ta'kidlandi.

“Davlat tili to‘g‘risida”gi qonunning qabul qilinishi o‘zbek tiliga davlat maqomi berdi, uning boshqaruv, ta’lim va ommaviy axborot vositalarida keng qo‘llanilishiga xizmat qildi. Qolaversa, madaniy siyosatlar an’anaviy san’at, musiqa va hunarmandchilikning tiklanishini rag‘batlantirdi, diniy erkinlik esa islomni yana bir bor odamlar hayotining mazmunli qismiga aylanishiga imkon berdi. Milliy qadriyatlarni modernizatsiya markaziga qo‘yib, hukumat taraqqiyot bilan davomiylikni muvozanatlashga intildi. Milliy qadriyatlarni tiklash va yosh avlodga yetkazishda ta’lim asosiy vosita bo‘lib kelgan. Maktab o‘quv dasturlari O‘zbekiston tarixi, milliy adabiyot, madaniy an’analariga asoslangan axloqni o‘z ichiga olgan holda qayta tuzildi. Darslik va o‘quv qo‘llanmalarida ota-onaga hurmat, Vatanga sadoqat, mahallada hamjihatlik kabi ma’naviy-axloqiy tamoyillar yoritilgan. Oliy ta’limda tarix, madaniyat, falsafa bo‘yicha tadqiqotlar muhim ahamiyat kasb etib, milliy o‘zlikni anglashning intellektual poydevorini yanada mustahkamladi. Shu tariqa ta’lim tizimi ham madaniy tiklanish ko‘zgusiga, ham kelajak fuqarolarni shakllantirish quroliga aylandi. Davlat siyosatidan tashqari, oilalar va mahalliy jamoalar (mahallalar) qadriyatlarni amalda etkazishda muhim rol o‘ynadi. Mehmondo‘stlik, kattalarni e‘zozlash, jamoaviy bayramlar, oila a‘zolari hamjihatligi kabi an’analar sho‘rolar davrida ham saqlanib kelindi va mustaqillikdan keyin ham yangicha ahamiyat kasb etdi. Mahalla instituti davlat va jamiyat o‘rtasidagi ko‘prik sifatida mustahkamlanib, ijtimoiy tartibni saqlashga ko‘maklashdi, madaniy daxldorlik tuyg‘usini yuksaltirdi. Bir paytlar cheklangan diniy urf-odatlar asta-sekin kundalik hayotning muhim elementi sifatida qayta paydo bo‘lib, jamiyatning axloqiy va ma’naviy yangilanishiga hissa qo‘shadi. Milliy qadriyatlarning tiklanishi mustaqillik uchun asosiy o‘rin tutgan bo‘lsa-da, bu jarayon qiyinchiliklarga duch keldi. Globallashtirish, migratsiya va raqamli aloqa, ayniqsa, yoshlar orasida yangi madaniy ta’sirlarni keltirib chiqardi. An’anaviy qadriyatlarni zamonaviy turmush tarzi bilan muvozanatlash dolzarb masalaga aylandi. Shu bilan birga, Prezident Shavkat Mirziyoyev rahbarligidagi “Yangi O‘zbekiston” davridagi islohotlar ochiqlik, rivojlanish va modernizatsiyaga alohida e’tibor qaratilib, bu o‘zgarishlarning *milliy qadriyatlar* ga asoslanishini davom ettirdi. Shunday qilib, qadriyatlarga qaytish statik emas, balki jamiyatning rivojlanayotgan ehtiyojlariga moslashadigan dinamik jarayondir.

Mustaqillik yillari o‘zbek milliy o‘zligini anglashning jamoaviy tuyg‘usini yaqqol mustahkamladi. Jamoatchilik fikrini o‘rganish va madaniy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, 1990-yillardan boshlab milliy g‘urur, tarixga e’tibor, an’analariga hurmat tuyg‘ulari tobora ortib bormoqda. Milliy bayramlarni keng nishonlash, tarixiy shaxslarni e’tirof etish, o‘zbek tilini targ‘ib qilish fuqarolarda o‘z madaniy merosiga

daxldorlik hissini yanada mustahkamladi. Milliy qadriyatlarning qayta tiklanishi ramziy siyosat bilan cheklanib qolmadi, balki qonunlar, ta'lim o'quv dasturlari va madaniy dasturlar orqali institutsionalizatsiya qilindi. Masalan, maktab va oliy o'quv yurtlarida "Milliy g'oya*" kurslarining kiritilishi, davlat dasturlari asosida yodgorlik va an'analarni asrab-avaylash milliy qadriyatlarning davlatning rasmiy to'qimasiga qanday singib ketganini ko'rsatadi. Ushbu institutsionalizatsiya avlodlar o'rtasida uzluksizlik va uzoq muddatli ta'sirni ta'minlaydi. Oilaviy qadriyatlar, keksalarga hurmat, mahalla hamjihatligi o'zbek jamiyatida barqarorlashtiruvchi rol o'ynadi. *Mahalla* institutining mustahkamlanishi an'anaviy jamoat tuzilmalarini mustahkamlab, mahalliy muammolarni hal qilish va ma'naviy tartibni saqlashga yordam berdi. Ushbu amaliyotlar tez siyosiy va iqtisodiy o'zgarishlar davrida ijtimoiy hamjihatlikni qo'llab-quvvatlab, madaniy tiklanishni nafaqat ramziy, balki ijtimoiy jihatdan amaliy ham qildi. Mustaqillikning asosiy natijasi an'ana va zamonaviylik o'rtasidagi muvozanatni izlashdir. O'zbekiston jahon bozorlari, texnologiya va xalqaro hamkorlik uchun ochilgan bo'lsa-da, bir vaqtning o'zida madaniy va ma'naviy qadriyatlarni himoya qilishga intildi. Bu ikki tomonlama yo'nalish zamonaviy o'zbek jamiyatining o'ziga xosligini shakllantirdi — tarixiy va madaniy an'analarga asoslanib, modernizatsiyaga intilayotgan jamiyat. Muhim yutuqlarga qaramay, muammolar saqlanib qolmoqda. Globallashuv va xorijiy madaniyatlarning ta'siri ba'zan yoshlar o'rtasida an'anaviy qadriyatlar ta'sirini susaytiradi. Migratsiya va urbanizatsiya ham turmush tarzi va ijtimoiy xulq-atvorning o'zgarishiga yordam beradi. Qolaversa, qayta tiklangan qadriyatlarning qat'iy yoki mafkuraviy tarzda qo'llanilmasligini, aksincha, rang-barang, zamonaviy jamiyat ehtiyojlariga moslashtirilishini ta'minlash doimiy vazifadir.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, milliy o'zlikni anglash va qadriyatlarni qayta tiklash davlat siyosatining eng ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. O'zbek olimlari, jumladan, A. Qahhorov, Q. Nazarov, M. Jo'rayev kabi tadqiqotchilar o'z asarlarida milliy qadriyatlarning jamiyat hayotidagi o'rni va ahamiyatini chuqur tahlil qilganlar. Ularning fikriga ko'ra, mustaqillik yillarida milliy an'ana va urf-odatlarining tiklanishi, o'zbek tilining davlat tili sifatida rivojlanishi, diniy-ma'naviy hayotning erkinlashuvi milliy o'zlikni mustahkamlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etgan. Ta'lim tizimida ham milliy qadriyatlar alohida e'tibor qozondi. Q. Nazarovning "Milliy qadriyatlar – jamiyat taraqqiyotining omili" (2020) nomli maqolasida qayd etilganidek, yosh avlodni milliy va ma'naviy merosga hurmat ruhida tarbiyalash kelajakdagi barqaror taraqqiyotning asosiy kafolatidir. Shu bois, maktab va oliy ta'lim dasturlariga o'zbek xalqi tarixi, adabiyoti va ma'naviy merosini o'rgatuvchi fanlarning kiritilishi

milliy ongni shakllantirishda muhim bosqich bo'ldi. Shuningdek, davlat siyosati bilan bir qatorda, mahalla institutining mustahkamlanishi, oilaviy qadriyatlarning qadrlanishi va diniy hayotning tiklanishi jamiyatda ijtimoiy birdamlikni ta'minladi. Bunga M. Jo'rayevning "Mahalla va milliy qadriyatlar" (2018) asarida ham alohida urg'u berilgan. Xulosa qilib aytganda, mustaqillik yillarida O'zbekistonda milliy qadriyatlar qayta tiklanishi nafaqat tarixiy adolatni tiklash, balki jamiyatning barqarorligi va taraqqiyoti uchun mustahkam poydevor yaratdi. Kelajakda bu qadriyatlarni globalizatsiya sharoitida moslashtirish va yoshlar ongida chuqur singdirish eng muhim vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar;

1. Gellner, E. (2008). "Millatlar va millatchilik". Oksford: Blackwell.
2. Qahhorov, A. (2019). "Milliy o'zlik va qadriyatlar masalasi". Toshkent: Fan.
3. Nazarov, Q. (2020). "Milliy qadriyatlar – jamiyat taraqqiyotining omili." "Ma'naviyat va hayot" jurnali, №2, 45–52.
4. Jo'rayev, M. (2018). "Mahalla va milliy qadriyatlar". Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi nashriyoti.
5. Karimov, I. (1997). "O'zbekistonning o'z istiqloli va taraqqiyot yo'li". Toshkent: O'zbekiston.
6. Mirziyoyev, Sh. M. (2017). "Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz". Toshkent: O'zbekiston.
7. "O'zbekistonda milliy qadriyatlarning tiklanishi." (2024). "O'zbekiston tarixi" jurnali, №1, 15–23.
9. Qodirov, H. (2021). Milliy meros va yoshlar tarbiyasi. Toshkent: Ma'naviyat.
10. Jalolov, S. (2022). "Mustaqillik va milliy qadriyatlarning tiklanish jarayoni." "Ijtimoiy fanlar" jurnali, №4, 33–40.

ЖАНРИ ҚАСИДА ДАР АҲДИ МАОРИФПАРВАРӢ ВА НАВЪҲОИ ОН

Тошбоева Раъно Ҳасан қизи

*Донишҷӯи курси 2 -юми гурӯҳи тоҷикии
факултаи фанҳои гуманитарии ДДОЧ*

Раҳбари илмӣ: Ҳ.Ҳикматов

Аннотатсия. Қасида яке аз жанри маъмултарини форс-тоҷик мебошад. Ҳамчун дар ин жанр Рӯдакӣ Фирдавсӣ Ҷомӣ ва якчанд шоирон дар ин навъи жанр эҷод кардааст. Қасида ба навъи жанри лирикӣ дохил мешавад. Аввалин шуда дар адабиёти форс-тоҷик Рӯдакӣ эҷод кардааст. Ин навъи жанр дар замонҳои Рӯдакӣ пайдо шудааст.

Калидвожаҳо: Жанр, навъ, ахлоқ зиндагӣ, афкори ахлоқ, лирикӣ, аср, маорифпарвар.

Annotatsiya. Qasida eng mashhur fors-tojik janrlaridan biridir. Rudakiy, Firdavsiy, Jomiy va boshqa bir qancha shoirlar ham shu janrda ijod qilganlar. Qasida lirik janrning bir turi. Fors-tojik adabiyotida ilk bor Rudakiy tomonidan yozilgan. Bu janr Rudakiy davrida paydo bo'lgan.

Kalit so'zlar: Janr, tur, hayot etikasi, fikr va axloq, lirik, asr, tarbiyachi.

Аннотация. Ода — один из самых популярных персидско-таджикских жанров. В этом жанре также писали Рудаки, Фирдавси Джоми и ряд других поэтов. Ода — разновидность лирического жанра. Впервые в персидско-таджикской литературе она была написана Рудаки. Этот жанр появился во времена Рудаки.

Ключевые слова: Жанр, тип, жизненная этика, мысли и этика, лирический, век, просветитель.

Abstract. The ode is one of the most popular Persian-Tajik genres. Rudaki, Firdavsi Jomi and several other poets have also written in this genre. The ode is a type of lyrical genre. It was first written in Persian-Tajik literature by Rudaki. This genre appeared during the time of Rudaki.

Keywords: Genre, type, life ethics, thoughts and ethics, lyrical, century, educationalist.

Қасида — ин як навъи шеър дар адабиёти классикии форсу тоҷикӣ аст, ки барои мақсадҳои гуногун, аз ҷумла тавсифи шоирона, мадҳ (таъриф ва ситоиш)

ё ҳунармандона навишта мешавад. **Қасида** як шеърӣ дароз аст, ки одатан барои ситоиш ё таъриф ё тарғиби шахс ё воқеае равона мешавад. Қасида метавонад мавзӯҳои гуногунро дар бар гирад: мазҳаб, сиёсат, ҳунар, муҳаббат ва ғайра. Қасидаҳои классикӣ бо қоидаҳои мушаххас навишта мешаванд, аз ҷумла оҳанг ва ритм. Қасида яке аз шаклҳои муҳими шеърӣ дар адабиёти классикии форсу тоҷикӣ ва арабӣ аст. Шоирони машҳуре мисли Ҳофиз, Саदӣ, Фирдавӣ ва дигарон қасидаҳои зиёд навиштаанд.

Қасида (арабӣ-قصيده) яке аз шаклҳои шеър, ки камтар аз понздаҳ байт намебошад ва ҳар ду мисраи байти аввал бо мисраҳои дуюми байтҳои дигар ҳамқофия меояд; қасидаи баҳория қасидае, ки тамоми он ва ё нисбаш дар тасвири баҳор гуфта шудааст; қасидаи мадҳия қасидае, ки дар мадҳи шахсе гуфта шудааст; қасидаи фаҳрия қасидае, ки тамоми он ва ё нисбаш иборат аз баёни сифатҳои худи шоир ва ифтихори ӯ аз илму ҳунараш мебошад; қасидаи хазония қасидае, ки тамоми он ва ё нисбаш ба тасвири ғасли тирамоҳ бахшида шудааст; қасидаи ҳаҷвия қасидае, ки дар ҳаҷви касе гуфта шудааст.

Қасида яке аз шинохтатарини жанри лирикии адабиёти форс-тоҷик мебошад. Аз онҳо қасидаи Рӯдакӣро мисол меоварем. Қасидаи «Шикоят аз пирӣ» шарҳиҳолӣ буда, шоир онро дар айёми пирӣ ва рӯзҳои саҳти зиндагӣ навиштааст. Дар ин қасида Рӯдакӣ лаҳзаҳои муҳимтарини ҳаёти худ, хусусан гардишҳо ва баланду пастиҳои онро ба ёд меорад. Қасида аз ҷиҳати устухонбандӣ ба панҷ қисмат ҷудо мешавад.

Маро бисуду фуру рехт харчи дондон буд,
 Набуд дандон ло-лаб чароги тобон буд.
 Сипеду симзада буд, дурру марчон буд,
 Ситораи сахари буду кадра борон буд.
 Яке намонд кунун з-он, хама бисуду бирехт,
 Чи нахс буд? -Хамоно, ки нахси Кайвон буд.
 На нахси Кайвон буду на рузгори дароз,
 Чи буд ман-т бигуям, казои яздон буд.
 Чахон хамеша чу чашмест, гирдгардон аст,
 Хамеша то бувад, ойин-ш гирдгардон буд.
 Хамон, ки дармон бошад, ба чои дард шавад,
 Ва боз дард хамон, к-аз нахуст дармон буд.

Кухан кунад ба замоне хамон гучо нав буд,
Ва нав кунад ба замоне хамон,ки хулкон буд.
Басо шикастабиёбон,ки боги хуррам буд,
Ва боги уррам гашт,он кучо биёбон буд.
Хаме чи дони, эй мохруи мушкинмуй,
Ки холи банда аз ин пеш бар чи сомон буд?
Ба зулфи чавгон нозаш хаме куни бад-у,
Надиди он гах уро,ки зулфчавгон буд.
Шуд он замона,ки руюш ба сони дебо буд,
Шуд он замона, ки муяш ба сони катрон буд.
Чунон, ки хубии меҳмону дуст буд азиз,
Бишуд, ки боз наёмад азиз меҳмон буд.
Басо нигор,ки хайрон буду бад-у дар чашм,
Ба руи у дари чашмам хамеша хайрон буд.
Шуд он замона,ки у шод буду хуррам буд,
Нишоти у ба фузун буду бими нуксон буд.
Хамехариду хамесохт бешумор дирам,
Ба шаҳр хар ки яке турки норпистон буд...

Шеър дар бораи тағйири ҷаҳониён ва одамон мебошад, ки пештар ҳама чиз хубу нек буд, вале ҳоло ҳама чиз тағйир ёфта, бад ва вайрон шудааст. Шоир ба муқоисаи замонҳои гузашта бо замони ҳозира пардохта, ҳолати кӯҳнаи нек ва шодмониро ба ҳолати кунунии дарднок ва садамавӣ муқоиса мекунад. Забон ба таври рамзӣ нишон медиҳанд, ки ҳоло чизҳо барҳам хӯрда, нест шудаанд. Замин ва одамон гузашта зебо ва пурфайз буданд (мисолҳо бо ситора, кадр борон, хушрӯй ва ғайра). Нақди ҳозира бо таърифҳои гузашта муқоиса мешавад ва гуфта мешавад, ки тағйири манфӣ ба вучуд омадааст. Ин ибора барои таъкиди тағйири ногузир ва тақдир истифода шудааст — тағйироте, ки одамон наметавонанд тағйир диҳанд. Шоир орзу мекунад, ки замони беҳтар баргардад, вале бо дарки нокомиаш медонад, ки ин ғайриимкон аст. Дар охир ба Рӯдакии бузург ва давраи ӯ ишора мешавад, ки замони беҳтарин буд. Забони шеър классикӣ ва пур аз тасвирҳои зебо ва рамзӣ аст. Истифодаи тасвирҳо мисли «ситораи сахар», «кадр борон», «зулфи чавгон» ва «рӯйи сони дебо» шакли зинда ва зиндагонӣ медиҳанд. Такрор ва муқоисаҳо таъсиргузор мебошанд, ба мисли муқоисаи замонҳои гузашта ва ҳозира.

Калимаҳо ва ибораҳои пур аз маъно ва рамзҳо барои фаҳмидани вазъи фалсафӣ ва иҷтимоӣ истифода шудаанд. Мавзӯҳои асосии ин шеър аз таърихи тағйирот ва тағйири замонҳо, ғам ва носталгия ба рӯзҳои гузашта, таъсири тақдир ва қазо бар зиндагии инсон, намуди зиндагӣ ва ҳолати одамон дар замонҳои гуногун, арҷгузорӣ ба шоирон ва бузургони гузашта иборат мебошад. Ин шеър ба шакли қасида ё тарзи қасидагӣ навишта шуда, огоҳ мекунад, ки замонҳо ба зудӣ тағйир мекунанд ва инсоният бояд инро қабул кунад. Ба ҳар ҳол, орзуи хуб будани рӯзҳои гузашта ва ёдоварии арзишҳои гузашта дар он баён ёфтааст.

Ба ғайр аз Рӯдакӣ бисёр шоирони дар жанри қасида эҷод кардааст. Аз онҳо Саъди Шерозӣ мебошад, ки шеър бо мақсади таъриф ва ситоиши Паёмбари Акрам Муҳаммад (с.а.с) навишта шудааст.

Сарв набошад ба эътидоли Муҳаммад.
Қадри фалакро камолу манзилате нест,
Дар назари қадри бокамоли Муҳаммад.
Ваъдаи дидори ҳар касе ба қиёмат,
Лайлаи асро шаби висоли Муҳаммад.
Одаму Нуху Халилу Мусиву Исо,
Омада мачмӯъ дар зилоли Муҳаммад.
Арсаи гетӣ маҷоли ҳиммати ӯ нест,
Рӯзи қиёмат нигар маҷоли Муҳаммад.
В-он ҳама пиroyа баста чаннати фирдавс,
Беҳ, ки қабулаш кунад биллоли Муҳаммад.
Ҳамчу замин хоҳад осмон, ки бияфтад,
То бидихад бўса бар ниоли Муҳаммад...

Мавзӯҳои асосии шеър чунинанд: Муҳаммад (с.а.с) дар ҳар ҷиҳат аз ҳама бузург ва беҳтар аст. Забони шоир дар таъриф ва таъкид ба қадри ӯ хеле баланд аст. Имрӯз ва дар қиёмат ҳама пайғамбарон ва мӯъминон дар зилоли ва ҳиммати ӯ мебошанд. Муҳаммад чароғи ҳақиқӣ аст, ки офтоб ва моҳ ва дигар чароғҳо ба даргоҳи ӯ намерасанд. Хоби шоир аз ҳаёли Муҳаммад пур аст ва бо ёди ӯ зиндагӣ мекунад. Ишқ ва муҳаббат ба Муҳаммад ва аҳли байт нишонаи ҳақиқӣ ва боарзишии инсон аст. Шеър бо забони баланд ва пур аз тасвирҳои маънавӣ ва рамзӣ навишта шудааст. Истифодаи тасвирҳои нурур, мисли шамъ, офтоб, моҳ, абрӯи ҳилолӣ, ки чамоли Паёмбарро таъриф мекунанд. Мисраъҳои ба ҳам алоқаманд ва пурқувват бо такрор ва ритми хуб тартиб ёфтаанд. Шеър дар

жанри мадҳ (ситоиш) бо ҳислатҳои классикӣ ва таъсирбахш аст. Муҳаммад ҳамчун олиҳаи маънавӣ ва намунаи беҳтарин барои инсонҳо тасвир шудааст. Ҳеҷ чиз ва касе наметавонад бо ӯ баробар бошад, ҳатто офтоб ва моҳ дар қиёмат ба ҷамоли ӯ намерасад. Ишқи ҳақиқӣ ва ростин ба Паёмбар ва аҳли байти ӯ нишонаи покӣ ва покдоманӣ аст. Шеър ба мо хотиррасон мекунад, ки пайравӣ ва муҳаббат ба Паёмбар роҳи расидан ба бахт ва рӯшноӣ мебошад. Дар адабиёти форс- тоҷик қасидаҳои машҳур онон мебошанд, ки Қасидаи «Мадҳи Ҳасан» аз Ҳофиз, Қасидаи Фирдавсӣ дар «Шоҳнома», Қасидаи Сағдӣ дар мадҳи табиат ва ишқ ва дигарҳо низ мебошад. Қасидаи «Мадҳи Ҳасан» аз Ҳофиз **мавзӯи асосӣ** мадҳи шох ё шахсияти бузург. Дар ин қасида Ҳофиз бо забони пурнуру ҳайратангез шоҳро ситоиш мекунад, ки мисли чароғи зиндагӣ аст. **Хусусияти ин қасида** Забони бадеӣ ва тасвирҳои пурназар, истифодабарии нақши офтоб ва чароғ ҳамчун рамзи раҳнамоӣ ва нур ҳамонҳоро дар мегирад. Қасидаи Фирдавсӣ дар «Шоҳнома», мавзӯи асосӣ мадҳи шучоат ва адолати подшоҳон, таърихи халқ ва ҳикматҳои ахлоқӣ. Хусусияти ин қасида мушаххас ва пурқудрат, ба тарзи достонӣ, ки шахсияти миллӣ ва қадриятҳои фаромӯшнашавандаро инъикос мекунад. Қасидаи Сағдӣ дар мадҳи табиат ва ишқ **мавзӯи асосӣ**: ситоиши табиат, ишқ ва маънавият. **Хусусияти ин қасида** забони сода ва шево, ки ҳамзамон маънавӣ ва пур аз рамзҳо аст.

Хулоса **қасида** як шакли классикии шеър аст, ки дар адабиёти форсу тоҷикӣ ва арабӣ хеле маъруф аст. Он шеъри дарозест, ки барои ситоиш, таъриф, ё таърих ва тавсифи шахс, воқеа ё мавзӯи муҳими иҷтимоӣ ва динӣ навишта мешавад.

Одатан дар шакли як шеър бо рифмаи ягона ва қоидаҳои муайян навишта мешавад. Мавзӯи асосӣ аксаран мадҳи шахсиятҳои барҷаста, ба вижа подшоҳон, шоирон ё паёмбарон мебошад. Қасида метавонад мазмунҳои гуногун дошта бошад: мадҳ, ҳикмат, насоих (насиҳат), ё таърих. Дар он забони бадеӣ ва оҳанги мусикӣ истифода мешавад, ки таъсири амиқ мерасонад. Қасида бо маънавият ва мураккабии фикрӣ ва тасвирӣ фарқ мекунад ва шеъри хеле мукаммали классикӣ аст.

Қасида дар адабиёти форсу тоҷикӣ ва арабӣ як шакли муҳим ва бузург аст, ки тавассути он шоирон эҳсосот, фикрҳо ва мадҳро ба таври олиӣ бадеӣ ифода мекунанд.

Адабиётҳо

1. Рачабов И. “Адабиёти форсӣ-тоҷикӣ дар асрҳои XVIII-XIX”. Душанбе Ирфон, 1984.
2. Х. Мирзозода. "Таърихи адабиёти тоҷик". Душанбе. Маориф. 1987.

3. Фарҳанги забони тоҷикӣ (ибораи аз 2 ҷилд) Ҷ. 2 П – Ҷ./Дар зери таҳрири М.Ш.Шукуров, В.А.Капранов, Р.Ҳошим, Н.А. Маъсумӣ. – Москва 1969, - с.678
4. Рӯдакӣ.Шеърҳо. Тартибу тавзеҳи У. Каримов ва С. Саъдиев. — Душанбе: Ирфон, 1974. 217 с.
5. WIKIPEDIYA

ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНЕ ШЫҒЫС ЖӘНЕ ОРЫС ӘДЕБИЕТТЕРІНІҢ ЫҚПАЛЫ

Туймебаева Айжан Мамадияр қызы

ayjanatuymebaeva@gmail.com

ШМПУ Гуманитар пәндер факультеті

ҚТА23/1 тобы 3-курс студенті

Ғылыми жетекші: Байкабилов Өсербай Алимханович

Аннотация: Мақалада қазақ әдебиетінің қалыптасуы мен дамуына әсер еткен негізгі сыртқы әдеби ықпалдар – Шығыс пен орыс әдебиеттерінің ықпалы қарастырылады. Шығыс әдебиетінің рухани-эстетикалық ықпалы мен орыс әдебиетінің ағартушылық, идеологиялық әсерлері салыстырыла отырып талданады. Әсіресе қазақ зиялыларының орыс әдебиетіне деген сыни көзқарасы тарихи-әдеби контексте зерделеніп, ұлттық әдебиетті сақтау мен дамытудағы рөлі бағаланады.

Кілт сөздер: Қазақ әдебиеті, шығыс әдебиеті, орыс әдебиеті, ықпал, сыни көзқарас, Алаш, рухани тәуелсіздік.

Abstract: The article explores the major external literary influences that shaped and contributed to the development of Kazakh literature—namely, the impact of Eastern and Russian literary traditions. It analyzes the spiritual and aesthetic influence of Eastern literature alongside the educational and ideological effects of Russian literature. Special attention is given to the critical perspective of Kazakh intellectuals toward Russian literature within a historical-literary context, highlighting their role in preserving and developing national literature.

Keywords: Kazakh literature, Eastern literature, Russian literature, influence, critical perspective, Alash, spiritual independence.

Қазақ әдебиеті — сан ғасырлық тарихы бар, терең тамырлы, ұлттық болмыс пен танымды бейнелейтін рухани қазына. Ол – тек сөз өнерінің ғана емес, тұтас бір халықтың дүниетанымы мен өмірлік философиясының көркем көрінісі. Қазақ халқының әдебиетінде елдің ертеңі мен өткені, тарихы мен тағдыры, арман-мұраты мен болмыс-бітімі көрініс табады. Қазақ әдебиетінің өркендеп дамуына ішкі ұлттық факторлармен қатар, сыртқы әдеби ықпалдар да үлкен әсер еткені сөзсіз. Соның ішінде екі үлкен өркениеттік кеңістік – Шығыс және орыс әдебиеттері – қазақ әдебиетінің мазмұны мен түрін байытуда ерекше орын алды. Бұл әдебиеттер қазақ әдебиетіне әр түрлі кезеңдерде әр қырынан әсер етті: бірі –

діни-рухани және философиялық мазмұн әкелсе, екіншісі – ағартушылық, демократиялық идеялар мен әдеби формаларды жеткізді.

Шығыс әдебиеті, әсіресе араб, парсы және түркі классикалық поэзиясы, қазақ даласына ерте кезден-ақ тарала бастады. Бұл бағытта тікелей аударма немесе шығармашылық шабыт арқылы енген шығармалар халық санасына діни, этикалық, моральдық ұстанымдарды сіңіріп, көркемдік танымды қалыптастырды. Қисса-дастандар, сопылық өлеңдер мен ғұламалық әдебиеттер қазақ ақын-жырауларының дүниетанымын байытып, поэтикалық тіл мен символикасын дамытты.

Ал орыс әдебиетінің ықпалы XIX ғасырдан бастап айқын сезіле бастады. Ресей империясының құрамына енгеннен кейінгі кезеңде қазақ зиялылары орыс классиктерінің шығармаларымен таныса бастады. Бұл таныстық қазақ әдебиетіне тек әдеби үлгілер ғана емес, сонымен қатар жаңа идеялар, философиялық ұстанымдар, қоғам мен адам мәселесін көркем бейнелеудің жаңа тәсілдерін әкелді. Абай Құнанбайұлы, Ыбырай Алтынсарин, Шоқан Уәлиханов сынды тұлғалар орыс әдебиетін үлгі етіп, оны қазақ даласына бейімдеп, халықтың санасын оятуға күш салды. Алайда бұл ықпалдардың барлығы біржақты қабылданған жоқ. Қазақ зиялылары, әсіресе XX ғасыр басындағы Алаш қайраткерлері, сыртқы әдеби ықпалдарды сын көзімен саралап, ұлттық әдебиетті сақтап қалудың жолын қарастырды. Бұл — әдебиетіміздің өзіндік болмысын жоғалтпай, жаңғыру мен дамуға ұмтылуының айғағы.

Осы зерттеу мақалада қазақ әдебиетіне Шығыс және орыс әдебиеттерінің әсері, олардың көркемдік, идеялық, жанрлық ықпалы, қазақ қаламгерлерінің осы ықпалдарға деген шығармашылық және сыни көзқарасы жүйелі түрде қарастырылады. Мақаланың мақсаты — қазақ әдебиетінің даму үдерісіндегі сыртқы әдеби ықпалдардың рөлін анықтап, олардың әдебиетімізге қосқан көркемдік құндылықтарын бағалау.

Төменде «Қазақ әдебиетіне Шығыс және орыс әдебиеттерінің ықпалы» атты мақалаңыздың кеңейтілген Негізгі бөлімі ұсынылады. Мұнда екі әдебиеттің де қазақ әдебиетіне жасаған әсері жан-жақты қарастырылып, тарихи контекстермен, әдеби байланыстармен, нақты мысалдармен тереңдетіліп талданады:

Қазақ әдебиетінің алғашқы кезеңдерінен бастап-ақ Шығыс әдебиетінің, әсіресе араб, парсы және түркі поэзиясының ықпалы айқын байқалады. Бұл ықпал дәстүрлі ауыз әдебиеті мен жазба әдебиеттің тоғысында дамыды. Орта ғасырлардағы діни қиссалар, сопылық дастандар, ғұламалық еңбектер қазақ

жұртшылығының санасына тек діни білім ғана емес, терең моральдық-этикалық, рухани-философиялық таным қалыптастырды.

Қиссашылдық әдебиет – Шығыстың қазақ топырағындағы әсерінің бір көрінісі. Мәселен, «Қисса Жүсіп», «Ләйлі-Мәжнүн», «Сейфүлмәлік», «Қисса-и Рабғузи» секілді шығармалар халық арасында кеңінен таралып, мазмұнында ізгілік, махаббат, сабыр мен тағдырға мойынсұну идеялары көрініс тапты. Бұл туындылардың мазмұны ғана емес, поэтикалық құрылысы, көркемдік тілі де қазақ әдебиетінің дамуына өз үлесін қосты. Шығыс классиктерінің шығармалары қазақ ақын-жырауларына шабыт, өнеге мектебі болды. Абай Құнанбайұлы Науаи, Сағди, Хафиз, Руми сынды ақындарды оқып, олардың шығармаларынан терең философиялық ой мен көркем сөз өнерін үйренді. Абайдың поэзиясында Шығыстың этикалық-философиялық мазмұны қазақтың ұлттық рухымен ұштасып, ерекше синтез тудырды.

Шәкәрім Құдайбердіұлының шығармашылығында да Шығыстық ықпал айқын сезіледі. Оның «Үш анық» атты философиялық еңбегі Шығыс пен Батыс ойшылдарын салыстыра отырып жазылған, бұл қазақ әдеби ойының дамуындағы ерекше белес болды. Ол адам жаны, ар-ождан, иман мен ғылым ұғымдарын сопылық әдебиетпен үндестіре отырып, ұлт руханиятына терең тың серпіліс әкелді.

Шығыс әдебиетінің ықпалы қазақтың поэзиясына символика, аллегория, сопылық поэтика элементтерін енгізіп, ұғымдар әлемін кеңейтті. Дәстүрлі бейнелер мен көркемдік тіркестер – «ғашық пен машұқ», «сұрқия тағдыр», «махаббат оты» – қазақ жырларына көркемдік реңк, тереңдік берді.

XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап орыс әдебиетінің қазақ әдебиетіне әсері айқын әрі жүйелі сипатқа ие болды. Бұл ықпал көбінесе ресми мектептер, миссионерлік оқу орындары, аудармалар, баспасөз құралдары арқылы тарады. Қазақ зиялылары орыс әдебиетімен танысып, оны екіжақты – ағартушылық пен отарлық идеология тұрғысынан қабылдады.

Абай Құнанбайұлы – орыс әдебиеті үлгілерін қазақ әдебиетіне алғаш енгізушілердің бірі. Ол Пушкин, Лермонтов, Крылов секілді орыс классиктерінің шығармаларын қазақ тіліне тәржімалап, оларды ұлттық әдебиеттің үлгісіне айналдырды. Мәселен, «Қараңғы түнде тау қалғып» атты өлеңі – Лермонтовтың Гётеден аударған туындысын қазақ поэзиясының табиғатына сай бейімдеудің үздік үлгісі. Бұл тек аударма емес, жаңа поэтикалық таным мен метафизикалық ойдың ұлт топырағына сіңуі болды.

Ыбырай Алтынсарин – орыс педагогикасы мен әдебиетінен үйрене отырып, қазақ балаларына арналған оқу құралдарын жазған алғашқы педагог-жазушы. Ол Ушинский, Толстой еңбектерін үлгі етіп, қазақ жастарына білім мен еңбекке баулитын көркем әңгімелер жазды. Оның «Кел, балалар, оқылық», «Әке мен бала» сияқты шығармалары қазақ әдебиетіндегі ағартушылық бағыттың негізін қалады.

Орыс әдебиеті арқылы жеткен идеологиялық ықпалға қазақ зиялылары бейжай қараған жоқ. Олар Ресейдің отарлық саясатының астарын жақсы түсініп, әдебиет пен мәдениет арқылы оған қарсы рухани қорған тұрғызуға тырысты. XX ғасырдың басында жарыққа шыққан Алаш әдебиетінің өкілдері бұл мәселені тереңнен зерделеді.

Ахмет Байтұрсынұлы – қазақ әдебиетінің ұлттық болмысын сақтау жолында күрескен тұлға. Оның «Әдебиет танытқыш» еңбегі – ұлттық поэтика мен әдеби теорияның негізін қалаған маңызды ғылыми еңбек. Ол Батыс пен Ресей үлгілеріне еліктеуге емес, қазақ сөз өнерінің өзіндік табиғатын тануға шақырды. Ахметтің ағартушылық қызметі де орыс мәдениетінің үстемдігіне қарсы рухта өрбіді.

Мағжан Жұмабаев, Міржақып Дулатұлы секілді ақын-жазушылар орыс әдебиетінің алдыңғы қатарлы идеяларын қабылдай отырып, отарлық сипаттарына қарсы тұруға тырысты. Мағжанның поэзиясында символизм, романтизм белгілері айқын көрінсе де, ол ұлттық сана мен тәуелсіздік идеясын басты тақырып етіп алды. Оның «Мен жастарға сенемін» деген өлеңі – ұлт еркіндігін жырлайтын ұлағатты үндеу.

Қазақ әдебиеті – сыртқы ықпалдарды тек механикалық түрде қабылдай берген жоқ. Керісінше, әрбір кезеңде ұлттық сұрыптау мен бейімдеу процесі жүріп отырды. Шығыс әдебиетінен – рухани, этикалық-эстетикалық тереңдік алынса, орыс әдебиетінен – ағартушылық, сыни ой, демократиялық идеялар сіңірілді. Бірақ бұл әсерлердің ешқайсысы қазақ әдебиетінің төл болмысын ығыстыра алған жоқ. Бұл – қазақ әдебиетінің рухани иммунитеті мен мәдени дербестігін көрсететін маңызды құбылыс. Әдебиет өзге мәдениеттерден үйреніп, көркемдік тәжірибе жинақтай отырып, ұлттық негізден ажырамауға тырысты. Бұл іріктеу мен бейімделу – әдебиеттің өміршеңдігін қамтамасыз еткен басты тетік болды.

Орыс әдебиеті арқылы келген идеялық-көркемдік ықпал қазақ әдебиетін мазмұн, форма және тақырыптық тұрғыдан жаңартты. XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басында қазақ ақын-жазушылары Пушкин, Лермонтов, Гоголь,

Толстой, Тургенев, Чехов секілді орыс классиктерінің шығармашылығымен таныса бастады. Бұл олардың әдеби танымын кеңейтіп, жаңа стиль, жанр, кейіпкер сомдауда үлкен мектепке айналды.

Міржақып Дулатұлының «Бақытсыз Жамал» романы – осы ықпалдың жарқын мысалы. Жазушы орыс прозасындағы әлеуметтік-психологиялық реализм тәсілдерін пайдалана отырып, қазақ қоғамындағы әйел теңсіздігін, ескі салтқа қарсы тұру идеясын көтерді. Бұл – Толстой мен Тургеневтің адамгершілік бағытындағы прозасымен үндес келеді.

Мағжан Жұмабаевтың шығармашылығында да орыс және Батыс әдебиетінің әсері айқын сезіледі. Ол Пушкин, Блок, Соловьев, Ницше идеяларына ден қойып, символизм, экспрессионизм элементтерін қазақ поэзиясына енгізуге ұмтылды. Оның «Түркістан», «Пайғамбар», «Мен жастарға сенемін» секілді өлеңдері ұлттық сана мен көркемдік өрісті кеңейтуге бағытталған.

Жүсіпбек Аймауытов – орыс әдебиетінің психологиялық прозасын терең меңгерген жазушы. Оның «Ақбілек» романы – қазақ әдебиетіндегі психологиялық роман жанрының бастамасы болып есептеледі. Романда әйел теңсіздігі, ұлттық езгі, рухани ізденіс секілді мәселелер заманауи реализм шеңберінде суреттеледі. Мұндай тәсілдер Достоевский мен Толстой прозасындағы ішкі жан-дүние талдауларына ұқсас келеді.

Осы бағыттағы шығармаларда Алаш зиялыларының басты ұстанымы – озық үлгілерді игеру арқылы қазақ әдебиетінің көркемдік шеңберін кеңейту, алайда ұлттық дүниетаным мен ерекшеліктерді сақтау болды. Бұл олардың әдеби шығармашылықтарында ғана емес, ғылыми, публицистикалық еңбектерінде де көрінді. Сонымен қатар, XX ғасырдың алғашқы ширегінде орыс әдебиетінің ықпалымен драматургия, сын, әдеби теория салалары дами бастады. Байтұрсынұлының «Әдебиет танытқышы» – әдебиеттану ғылымының негізін қалаған еңбек болса, Мұхтар Әуезовтің драмалық шығармалары мен эпикалық прозасы – Шығыс пен Батыс әдебиеттерінің тәжірибесін ұтымды үйлестіре білген көркемдік жетістіктер.

Шығыс әдебиеті де XX ғасырда жаңаша қабылданып, оның философиялық, сопылық идеялары қазақ ақын-жазушыларының шығармашылығында жаңа қырынан көрінді. Мысалы, Шәкәрімнің дүниетанымы, әсіресе адам мен жаратылыс, жан мен рух, ақ пен қараның мәңгілік күресі туралы толғаныстары шығыстық дүниетаныммен үйлеседі. Оның «Үш анық» еңбегі – Шығыс философиясы мен Батыс логикасын тоғыстырған ерекше туынды.

Жалпы алғанда, қазақ әдебиеті өз тарихында сыртқы ықпалдарға тек қабылдаушы ретінде емес, саралаушы және сұрыптаушы күш ретінде қарады. Әрбір алынған көркемдік тәсіл немесе идея ұлттық болмыспен үндестіріліп барып қабылданды. Бұл – қазақ әдебиетінің ішкі діңгегінің мықтылығын, эстетикалық санасының биіктігін көрсетеді.

Қазақ әдебиетінің тарихи дамуын терең зерделегенде, оның сыртқы мәдениеттермен, әсіресе Шығыс және орыс әдебиеттерімен тығыз байланыста дамығанын анық байқауға болады. Бұл әдебиеттер қазақ әдебиетіне тек мазмұндық немесе көркемдік элементтер ғана емес, сонымен қатар ойлау жүйесі, дүниетанымдық ауқым мен көркемдік құралдар тұрғысынан да үлкен әсер етті.

Шығыс әдебиеті – қазақ әдебиетінің рухани тірегі болды. Онда кездесетін моральдық, діни, философиялық идеялар ұлттық әдебиетімізде сопылық поэзия, діни қиссалар, гуманистік идеялар арқылы көрініс тапты. Абай мен Шәкәрім шығармаларындағы ізгілік пен адамгершілік ұстанымдары, ішкі жан тазалығы мен ар-ождан туралы ойлар – осы Шығыстық үлгілердің қазақ топырағына бейімделіп, ұлттық болмыспен үндесуінің нәтижесі.

Орыс әдебиеті – қазақ әдебиетіне ағартушылық, демократиялық және реалистік бағыттарды алып келді. Абай, Ыбырай, Ахмет, Мағжан сынды тұлғалар орыс әдебиетімен танысу арқылы жаңа көркемдік құралдарды, жанрларды меңгеріп, қазақ әдебиетін жаңа сатыға көтерді. Олар орыс мәдениеті арқылы Батыс Еуропа идеяларымен де танысып, оны ұлттық мәселелермен сабақтастыра білді. Алайда қазақ әдебиеті бұл ықпалдарды тек қабылдап қана қойған жоқ. Ол әрқашан ұлттық сүзгіден өткізіп, өз табиғатына сай қайта өңдеп, төл туындылар жасап отырды. Бұл – қазақ әдебиетінің дербестігі мен өміршеңдігінің айқын көрінісі.

Қазіргі қазақ әдебиеті – осы екі бағыттың да ықпалын бойына сіңіре отырып, жаһандану дәуірінде өзіндік үні мен келбетін сақтауға ұмтылып келе жатқан көркем әлем. Шығыс даналығы мен орыс әдебиетінің сыншыл реализмін өз бойына үйлестірген қазақ әдебиеті алдағы уақытта да әлемдік әдеби үрдістермен теңдей үн қатып, жаңа биіктерді бағындыратыны сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әуезов М. *Әдебиет тарихы*. – Алматы: Ана тілі, 1991.
2. Жұмалиев Қ. *XVIII–XIX ғасырлардағы қазақ әдебиеті*. – Алматы: Мектеп, 1967.

3. Байтұрсынұлы А. *Әдебиет танытқыш.* – Алматы: Ана тілі, 1991.
4. Нұрғалиев Р. *Қазақ әдебиетінің тарихы.* – Алматы: Қазақ университеті, 2001.
5. Қирабаев С. *Ұлттың ұлы мұраты.* – Алматы: Білім, 1998.
6. Ысмайылов Е. *Ақындар.* – Алматы: Ғылым, 1956.
7. Бөкейхан Ә., Дулатұлы М., Байтұрсынұлы А. *Алаш зиялыларының әдеби мұрасы.* – Астана: Елорда, 2007.
8. Сағындықұлы Б. *Қазақ әдебиеті және рухани жаңғыру.* – Алматы: Қазақ университеті, 2018.
9. Қабдолов З. *Сөз өнері.* – Алматы: Санат, 1992.
10. Ахметов З. *Абайдың ақындық әлемі.* – Алматы: Ғылым, 1995.
11. Назарбаев Н.Ә. *Тарих толқынында.* – Алматы: Атамұра, 1999.
12. Мұқанов С. *XX ғасырдағы қазақ әдебиеті.* – Алматы: Мектеп, 1974.

ҚАҲРАМОНОНИ ХАЛҚИИ ЛАТИФАҲОИ УБАЙДИ ЗОКОНӢ

Ҳикматуллоев Сиёвуш Жуманазар ўғли

Донишчӯи курси 2-юми гурӯҳи тоҷикии

факултаи фанҳои гуманитарии ДДОЧ

Раҳбари илмӣ: Ҳ.Ҳикматов

Аннотатсия. Убайди Зоконӣ яке аз шоири забардастӣ форс-тоҷик мебошад. Ӯ ҳамчун ба жанри ҳаҷв ҳиссаи арзандашро гузоштааст. Убайди Зоконӣ дар асрҳои XIII–XIV ҳаёт ба сар бурдааст. Убайди Зоконӣ ҳамчун дар адабиёти форс-тоҷик асосгузори ҳаҷвнавис мебошад. Дар куллии Убайди Зоконӣ рисолаву дубайтиҳо, ғазалу ҳикояҳо боқӣ мондааст.

Калидвожаҳо: Назм, дoston, ҳаҷв, рисола, нависанда, қитъа, Қазвин, ахлоқ, суҳан.

Annotatsiya. Ubaydi Zokoni mashhur fors-tojik shoirlaridan biridir. U hajviyot janriga katta hissa qo'shgan. Ubaydi Zokoni 13—14-asrlarda yashagan. Ubaydi Zokoni fors-tojik adabiyotida hajviyot yozuvning asoschisi sanaladi. Ubaydi Zokoni ijodida risola, bayt, g'azal, qissalar bor.

Kalit so'zlar: She'riyat, doston, kinoya, risola, adib, syujet, Qazvin, axloq, nutq.

Аннотация. Убайди Зокани — один из самых известных персидско-таджикских поэтов. Он внёс значительный вклад в жанр сатиры. Убайди Зокани жил в XIII–XIV веках. Убайди Зокани считается основоположником сатирического письма в персидско-таджикской литературе. Произведения Убайди Зокани включают трактаты, двустишия, газели и рассказы.

Ключевые слова: поэзия, эпос, сатира, трактат, писатель, сюжет, казвин, этика, речь.

Abstract. Ubaydi Zoqani is one of the most famous Persian-Tajik poets. He made a significant contribution to the satire genre. Ubaydi Zoqani lived in the 13th-14th centuries. Ubaydi Zoqani is considered the founder of satirical writing in Persian-Tajik literature. Ubaydi Zoqani's works include treatises, couplets, ghazals, and stories.

Keywords: Poetry, epic, satire, treatise, writer, plot, Qazvin, ethics, speech.

Агар дорӣ ту ақлу донишу хуш,
 Биё бишнава ҳадиси гурбаву муш.
 Бихонам аз бароят достоне,
 Ки дар маънои он хайрон бимонӣ.

Убайди Зоконӣ яке аз шоири забардастӣ форс- тоҷик мебошад. Ӯ соли 1270 дар деҳаи Зокон аз тавобеи Қазвин буд ба дунё омадааст. Таҳсили ибтидоии Убайди Зоконӣ дар Қазвин гузашта, дониши мадрасагиро ӯ дар Шероз фаро гирифтааст. Инчунин ӯ дар хат, иншо, нучум ва амсоли инҳо моҳир гашт, бар замми забони модарии худ дар араби ҳам устод буд ва туркиро низ хуб медонист. Убайди Зокони баъди ба охир расидани таҳсил аз Шероз ба Қазвин баргашта, кози таъйин мегардад ва ҳамчунин дар мактаб кудаконро таълим медиҳад. Тақрибан соли 1327 Убайдро дар Бағдод мебинем, ки ба вазири Султон Абусаиди Элхони (1317—1335) Хоча Алоуддини Мухаммад дар хидмат аст. Дар ҳамин сол Убайди Зоконӣ дар Бағдод асари худ «Наводируламсол» — ро ба забони араби навишта, ба ин вазир тақдим менамояд. Вай ҳангоми вуруди худ ба Бағдод, яъне соли 1327, барои подшоҳи он кишвар Султон Абдусаид дар илми балогат бо номи илми маонию баён рисолае навишта хостааст пешкаш намояд. Муқаррабони ин подшоҳи мугул гуфтаанд, ки шоҳи мо ба чунин рисола илтифоту эҳтиёҷ надорад. Убайд қасидаи дигаре эҷод намуда, меҳодад, ки онро дар ҳузури Абусаид кироат кунад. Ба ӯ мегуянд, ки шоҳи мо тоқати шунидани дуруғи маддохони таъмакор надоранд. Ин ҳол Убайдро музтариб месозад. Дар ин ҳолат ӯ ба гуфтани алфози рақик шурӯъ мекунанд. Убайди Зокони дар Бағдод зиндагии ғамангезу ногувореро аз сар мегузаронд. Дур аз ёру диёр, муфлису бечора, дар ҷанги бибизоати, нодори ва эҳтиёҷ ба балои қарз гутида, аз дасти қарзхоҳон ҷои ғузр надошт. Худи ӯ мефармояд:

Маро қарз хасту дигар ҳеч нест,

Фаровон маро харчу зар ҳеч нест.

Вай «Наводируламсол»-ро бо умеди он навишта буд, ки вазир Хоча Алоуддин уро ба подшоҳ тавсия кунад, то ки тарбият бинад ва ба ин восита аз қарзҳо раҳо шавад. Аммо вазири мазкур ин мақсади шоирро ба амал наоварда уро ноумед қард. Адиби ҳаҷвнигор Хоча Алоуддинро дар яке аз шеърҳои бо таҳқир ёдовари қардааст:

Ин вазирақ надорад мар судам,

Ғу, мадеҳ, з-у ба ман зиён нарасад.

Баъди тахти Шерозро соҳиб шудан ва дар қараму ҷавонмарди ба тарбияи суҳанварону донишмандон ном баровардани Шайх Абуисҳок Убайди Зокони тақрибан соли 1346 аз Бағдод роҳи Шерозро пеш гирифта, ба хидмати вазири Абуисҳок (1341—1357) Амидулмулк қамар баст ва дар ин вазифа 10-12 сол хидмат қардааст. Убайди Зоконӣ соли 1350 маснавии «Ушукнома»-ро барои Абуисҳок навишта, дар ашъори дигараш ҳам ин амиру вазирро ба неки ёд

мекунад. Соли 1357 амири Кирмон Муборизиддин Шерозро истило намуда, Абуисхокро ба қатл расонд. Мухити адабии Шероз пароканда шуд. Шоири ночор Шерозро тарк намуда, боз роҳи Бағдодро пеш гирифт.

Рафтам аз хиттаи Шерозу ба чон дар хатарам,

Вах, к-аз ин рафтани ночор чи хунин чигарам!

Мероси адабии ин шоир ва нависандаи моҳир ҳаҷман зиёднест, аммо мазмунан хеле бой аст ва дар ҳар як калимаи ӯ як китоб маънӣ ва мазмунҳои халқӣ-прогрессивин замонааш ифода ёфтааст. Асарҳои Убайди Зоконӣ дар муддати асрҳои XV — XX дар шакли девон ё ки қуллият ва дар шакли асарҳои ҷудогона борҳо рӯнавис ё ки нашр шудааст. “Девони Мавлоно Убайди Зоконӣ”, дар соли 807 ҳиҷрӣ ё ки 1405 мелодӣ (35 сол баъд аз вафоти шоир) рӯнавис, ё ки тартиб дода шудааст. Ин нусхаи дастнавис ҳоло дар китобхонаи захираи дастнависҳои шарқии А.Ф.РСС Тоҷикистон дар зери Ҳаками 555 маҳфуз аст. Бори аввал бо номи «Мунтахаб-ул-латоиф» дар соли 1886 мелоди дар Истамбул, чоп шудааст. Бори дигар дар соли 1924 бо номи “Мунтахаби латоиф” дар Берлин нашр гардидааст.

Мероси адабии Убайд аз “Наводир-ул-амсол” (номатбуъ ва ҳоло ба даст надаромадааст) рисолаи “Ахлоқ-ул-ашроф”, “Садпанд”, “Даҳфасл”, “Дилкушо”, “Ришнома”, достони “Ушшоқнома”, “Мушу гурба”, “Фолномаи буруҷ”, “Фолномаи вухуш ва туюр” (номатбуъ, ва ҳоло ба даст надаромаданд) қасидаҳо, ғазалҳо, қитъаҳо ва рубоӣҳо иборат аст.

Асарҳои Убайди Зоконӣ дар жанр из шаклҳои гуногун эҷод гардидаанд. Ҳарчанд ки ӯ дар бобати панд, ишқ ва мадҳ каломӣ бомаҳорате дорад, вале ҳаҷв равияи ҳоси Убайд шинохта шудааст. Вай мисли Фирдавсӣ, Низомӣ, Саъдӣ, Ҳофиз ва дигарон соҳиби равияи ҳоси адабӣ мебошад. Жанри асарҳои ӯ — назму наср аст. Аммо насри вай хусусиятҳои ба худ хос дорад, ки мо онро дар муҳокимаи ҳар асар алоҳида, вале мухтасар хоҳем дид.

Рисолаи “Ахлоқ-ул-ашроф” — наср ва аз 7 боб иборат аст. Ҳар боб ба ду қисм (мазҳаб) ҷудо карда шудааст: Мазҳаби мансух ва мазҳаби мухтор. Убайд дар мазҳаби мансух нуктаи назари гузаштагон ва дар мазҳаби мухтор афкори ҳамзамонони худро баён кардааст. Аз мазмун ва услуби нависанда (муҳокима ва муқоиса) мардум аст, ки «Ахлоқ-ул-ашроф» бевосита асари адаби нест, балки панду насиҳат (дидактикӣ) аст, аммо асари мазкур аз унсурҳои адабӣ ва танқиди тунду тез низ ҳолӣ нест, ва унсурҳои адабӣ ба равияи асоси услубии он (тарзи муҳокима) итоат қунонида шудаанд.

Рисолаи «Дахфасл» — ба тариқи наср аст, соли эҷод шуданаш ҳоло маълум нест. Тарзи фикрбаёнкунии нависанда ба тартиби луғатҳо ва эзоҳи онҳо монанд аст. Шоир дар эзоҳи луғат ва истилоҳот тарзи ифодаи киноявиро (на дар ҳама ҷо) пеш гирифтааст.

Рисолаи "Садпанд" — наср аст. Дар соли 750 ҳиҷрӣ (1349—1350 мелоди) навишта шудааст. Дар ин асар фикрҳо ба шакли масал, мақол баён карда шудаанд. Миқдори инсу на мақолҳо, чӣ тавре ки аз номи асар маълум мегардад, сад аст. Тарзи баёни ҷумлаҳои «Садпанд» гоҳо тарзи баёни маҷозӣ (киноя ва пичинг) ва гоҳо габри маҷози аст).

“Ришнома” — асари мансур аст, соли навишта шуданаш маълум нест. Тарзи баёни асар омехта дода шудани назму наср аст. Ғазалҳо, қитъаҳо, рубоӣҳо, тарҷеъбанд, қасидаҳо ва ғайра. Ин шакли асарҳои манзуми ӯ дар давоми ҳамаи эҷодиёти шоир навишта шудааст. Убайди Зоконӣ чи дар шакли қасидаҳои мадҳия ва чи дар шакли ғазал маҳорати баланд дорад ва дар эҷодиёти ӯ мавқеи онҳо кам нест, вале бо вучуди ин, шаклҳои мазкур дар эҷодиёти ван мавқеи асосиро ишғол наменамоянд. Қасидаҳои мадҳия бо вучуди маҳорати баланди шоирро иншои доданашон ва дорои сабабҳои таърихӣ будан доғе дар эҷодиёти Убайд аст.

"Ушшоқнома" — асари манзум, достони ишқӣ-лирикӣ буда, дар шакли маснавӣ аст. Дар соли 751 ҳ.— 1351 м. ба номи Хоча Абӯисҳок таълиф ёфтааст. Ҳарчанд ки достони ишқӣи “Ушшоқнома” аз рӯи гуфтаи Убайд дар пайравии «Хусраву Ширини Низомӣ навишта шудааст, вале ба дараҷаи бадеиёти дostonҳои ишқӣи шоирони гузашта нест. Сабаби ин ҳолро аз вобастагии Убайд ба дарбори феодалӣ, ки ҳиссиёти ӯро маҳдуд кардааст, аз шоиру нависанандаи равияи ҳаҷв будани вай ва дар асри XIV чандон инкишоф надоштани равияи дostonсарой ва ғайра ҷустуҷӯ намудан беҳтар аст.

Достони “Мушу гурба” — асари манзум, соли таълифаш маълум нест. Мазмуни дoston воқеаҳои солҳои 1335—1370, ки “давраи задухӯрдӣ” дохилии феодалӣ дар Эрон ин Осиён Миёна аст ва махсусан солҳои 1353—1357, ки солҳои ҷанги байни ҳокимони Кирмон — Муборизиддин на форс — Хоча Абӯисҳок аст, акс кунонидааст Байтҳои аввали дoston ба тарзи қофиябандии маснавӣ (аа, бб, ин) буда. Баъд давоми дoston дар шакли қасида ё ки ғазал (ба, ва, га) давом ёфтааст. Асоси ақидаи иҷтимоии Убайд — ақидаи оммаҳои васеи замони феодалӣ — ақидаи деҳқонон мебошад, ки он бо нуқтаи назари намояндагони пешқадами синфҳои дигари ҷамъият робитае дошт.

Убайд, чӣ тавре ки аз тарчимаи ҳолаш маълум шуд, аз рӯи он ақида, ки подшоҳон ва вазирон бояд одил, фуқаропарвар вилму адабиётдӯст бошанд, ба онҳо боварӣ карда, барои ёрии моддӣ ва умеди тараққии эҷодӣ ба дарбори подшоҳон муроҷиат менамояд, вале азбаски дар замони зиндагии Убайд ҳам хонадони элхониҳо ба илму адабиёт ва аҳли вай эътибор намедоданд, умедҳои ӯ барбод мерафтанд. Он гоҳ Убайд ба ғочии эҷодӣ-ғоявӣ, ба зиддияти ақидаи иҷтимоии худ ва ҳақиқати ҳаётӣ дучор мегардад ва аз ин буҳрони ғоявӣ роҳи дурустро ҳамон вақт ёфта тавонист, ки аз мавқеи халқӣ истода намояндагони синфи ҳокимро танқид ва сарзаниш кард. Барои ин тавр часуруна барзидам синфи ҳоким баромадан шӯришҳои ошкоро ва далеронаи халқӣ, махсусан шӯриши халқии Сарбададорони Хуросон, руҳ ва қувваи кифоякунандае дода метавонист. Мавзуи асарҳои Убайд хеле гуногун ва бой аст. Дар темати кӣ асарҳои ӯ танқиди ақидаҳои куҳнашудаи гузаштагон, ақидаи зиддиҳалқии синфи; ҳокими асраш, танқиди ҳаҳолатпарастии динӣ ва урфу одатҳои он, танқиди кирдори ношоистаи намояндагони синфи ҳоким ва баъзе урфу одатҳои мардум, эътироз барзидам хонахаробии халқӣ меҳнаткаш, танқиди ҷангҳои дохилӣ ва байни ҳамдигарии феодалҳо, тарғиби ақидаҳои ҳаётдӯстӣ ва зидди руҳониён, ишқу муҳаббати поки инсонӣ ва ғайра чой асосиро ишғол менамоянд. Ҷиҳатҳои маҳдудияти Убайд, ки дар қасидаҳои мадҳияи ӯ акс ёфтааст, нисбат ба ҳамаи эҷодиёташ ночиз мебошад.

Хулоса Убайди Зоконӣ (тақрибан 1270–137 м.) яке аз ҳаҷвнигорони барҷаста ва маъруфи адабиёти форсӣ-тоҷикӣ мебошад, ки бо забони бурро, андешаи танқидӣ ва шеваи ҳаҷвомезаш дар миёни адибони замони худ фарқ мекард.

Эҷодиёти ӯ хоси хусусиятҳои зерин аст:

1. **Ҳаҷви иҷтимоӣ ва сиёсӣ:** Ӯ бо забони тез ва шеваи худ риёкорӣ, зулм, ҳаҳолат ва фасодро ба шиддат танқид мекард.
2. **Лаҳни шӯху танқидӣ:** Дар аксари осораи шӯхӣ бо маънии амиқи иҷтимоӣ ва ахлоқӣ омехта аст.
3. **Забони раво ва оммафаҳм:** Асарҳои барои ҳама фаҳмо буда, пандомез ва ҳадафманд мебошанд.
4. **Истифодаи рамз:** Бо истифода аз ҳайвонот ва образҳои рамзӣ, масалан дар «Мушу гурба», танқидро бо роҳи ҳикмомез баён кардааст. Асарҳои муҳими ӯ инҳоянд:

"Мушу гурба" – асари ҳаҷвии машҳур, ки муборизаи заифу тавоно (мушу гурба) рамзи ноадолатҳои иҷтимоист.

"Ахлоқи Ашраф" – китоби пандомез бо мазмуни ахлоқӣ.

"Сад панд" – маҷмуаи насиҳатҳои ахлоқиву иҷтимоӣ.

Латоиф ва ҳикояҳо – шӯҳихи пандомез ва ҳаҷвҳои таъсиргузор.

Убайди Зоконӣ бо сабки ҳаҷвомези худ **бунёдгузори ҳаҷви ахлоқиву иҷтимоӣ** дар адабиёти форсӣ ба ҳисоб меравад. Осори ӯ на танҳо барои хандондан, балки барои **фикр андохтан ва бедор кардани ҷомеа** навишта шудаанд. Мероси ӯ имрӯз ҳам **актуалӣ, омӯхташаванда ва таҳлилшаванда** мебошад. Убайди Зоконӣ адибе буд, ки бо қалами худ бар зидди зулм, ҷаҳолат ва риёкорӣ мубориза мебуд. Эҷодиёти ӯ як ганҷинаи пурқимати адабии форсӣ-тоҷикӣ аст, ки бо мазмунҳои ахлоқӣ, иҷтимоӣ ва ҳаҷвии худ то имрӯз аҳамияти баланд дорад.

Адабиётҳо

1. Раҷабов И. "Адабиёти форсӣ-тоҷикӣ дар асрҳои XVIII-XIX". Душанбе Ирфон, 1984.
2. Х. Мирзозода. "Таърихи адабиёти тоҷик". Душанбе. Маориф. 1987.
3. Убайди Зоконӣ "Мушу Гурба". Душанбе. Адиб. 2006.
4. Убайди Зоконӣ "Рисолаи дилкушо". Душанбе. Адиб. 1991.
5. Убайди Зоконӣ "Гулчини латифаҳо". Душанбе. Адиб. 2008.
6. Убайди Зоконӣ "Куллииёти мунтахаб" Душанбе 1961.

ИСТИФОДАИ САНЪАТҲОИ БАДЕЙ ДАР ЭҶОДИЁТИ УБАЙД РАҶАБ

Шакаров Ойбек Собирович

Донишҷӯи курси 3-юми гурӯҳи тоҷикии

факултаи фанҳои гуманитарии ДДОЧ

Раҳбари илмӣ: Ҳ.Ҳикматов

Аннотатсия: Дар ин мақола хусусиятҳои санъатҳои бадеӣ дар осори Убайд Раҷаб баррасӣ шудаанд. Муаллиф таваҷҷуҳи худро ба истифодаи ташбеҳ, истиора, муболиға ва рамз равона намуда, мисолҳои мушаххас аз шеърҳои шоир таҳлил кардааст. Дар мақола нишон дода мешавад, ки чӣ гуна санъатҳои бадеӣ ба тавсеаи мазмун ва таъсири амиқи шеър мусоидат меkunанд. Ҳамчунин, хусусиятҳои хоси услуби Убайд Раҷаб ва шинохти миллию фарҳангӣ дар эҷодиёти ӯ баррасӣ гардидааст.

Калидвожаҳо: Убайд Раҷаб, санъатҳои бадеӣ, ташбеҳ, истиора, муболиға, рамз, шинохти миллий, адабиёти тоҷик.

Annotatsiya: Maqolada Ubayd Rajab ijodidagi badiiy san'atlar xususiyatlari tahlil qilingan. Muallif tashbeh, istiora, mubolag'a va ramzlardan foydalanishni o'rganib, shoir she'rlaridan aniq misollarni tahlil qilgan. Maqolada badiiy san'atlar she'r mazmunini boyitish va uning chuqur ta'sirini ta'minlashdagi roli ko'rsatilgan. Shuningdek, Ubayd Rajab uslubining o'ziga xos xususiyatlari va uning ijodidagi milliy-madaniy anglashlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: Ubayd Rajab, badiiy san'atlar, tashbeh, istiora, mubolag'a, ramz, milliy anglash, tojik adabiyoti

Annotation: This article examines the features of artistic devices in the works of Ubaid Rajab. The author focuses on the use of simile, metaphor, exaggeration, and symbolism, analyzing specific examples from the poet's verses. The article demonstrates how these artistic devices contribute to the expansion of meaning and the deep impact of poetry. Furthermore, the distinctive characteristics of Ubaid Rajab's style, as well as the national and cultural identity reflected in his creativity, are discussed.

Keywords: Ubaid Rajab, artistic devices, simile, metaphor, exaggeration, symbolism, national identity, Tajik literature.

Убайд Раҷаб яке аз маъруфтарин шоирони муосири адабиёти тоҷик аст, ки бо эҷодиёти худ саҳми бузурге дар рушди адабиёт ва фарҳанги миллии гузаштааст. Ӯ бо забони сода, аммо пурмаъно ва ҷаззоб, масъалаҳои муҳими инсонӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангиро баён мекунад. Асарҳои ӯ на танҳо бо мазмунӣ амиқ, балки бо истифодаи санъатҳои бадеии нодир ва муассир фарқ мекунад. Санъатҳои бадеӣ, ба монанди ташбеҳ, истиора, тавсиф ва рамз, дар осори Убайд Раҷаб на танҳо ба зебоии матн таъсир мерасонанд, балки маъноро низ амиқтар мекунад.

Мақсади ин мақола таҳлили санъатҳои бадеӣ дар осори Убайд Раҷаб, нишон додани хусусиятҳои хоси услуби ӯ ва таъсири ин санъатҳо ба муҳтавои осори ӯ мебошад.

Санъатҳои бадеӣ дар осори Убайд Раҷаб як ҷузъи муҳим ва ҷудонопазири матн мебошанд. Шоир бо истифодаи ташбеҳ, истиора, муболиға ва таркибҳои рамзӣ хонандаро ба дунёи пур аз тасаввуроти рангин мебарад. Масалан, ташбеҳҳо дар осори ӯ барои тасвири зебоии табиат, муҳаббат ва ҳаёти инсон нақши калидӣ доранд.

Таҳлили намунаҳо аз осор

1. Ташбеҳ ва истиора:

Дар шеъри "Субҳи Ватан", Убайд Раҷаб менависад:

"Субҳ баромад ба чун гули сурх,

Бо нафаси сахар зебо шуд хоки диёр."

Дар ин байт субҳ ба гули сурх ташбеҳ дода шудааст, ки рамзи навшавӣ ва зебоии Ватан мебошад.

2. Муболиға:

Муболиға дар осори ӯ барои таъкид кардани муҳаббат ба Ватан ё зебоии инсон истифода мешавад. Масалан:

"Чун кӯҳ мегузарад дарди дил аз санг,

Вале муҳаббат ба дил абадан мемонад."

Дар ин ҷо, муболиға барои нишон додани бузургии муҳаббат истифода шудааст.

3. Рамз:

Убайд Раҷаб аксар вақт рамзҳои барои баён кардани ғояҳои амиқи фалсафӣ ва иҷтимоӣ истифода мебарад. Масалан, дар яке аз шеърҳои ӯ рамзи "чароғ" ҳамчун аломати дониш ва ҳикмат истифода шудааст.

Хусусиятҳои хоси санъатҳои бадеӣ дар осори Убайд Раҷаб

Эҷодиёти Убайд Раҷаб бо услуби махсуси худ фарқ мекунад. Ӯ бо истифодаи санъатҳои бадеӣ хонандаро ба мулоҳизаи амиқ водор мекунад. Услуби ӯ ҳамеша бо шинохти миллию фарҳангии тоҷикон омезиш ёфтааст, ки ин осори ӯро ба зинаи баланди адабиёти тоҷик мебардорад.

Ташбеҳ ҳамчун яке аз воситаҳои муҳими санъати бадеӣ дар осори Убайд Раҷаб барои тасвири табиат, муҳаббат ва ҳаёти инсон нақши калидӣ мебозад. Масалан, дар шеъри "Шабнам", ӯ чунин менависад:

“Шабнам чу ашки чашми гул афтида бар барг,
Ҳикмати дилдодагон ҳар субҳ мешавад марг.”

Дар ин ҷо, шабнам бо ашки гул ташбеҳ дода шудааст, ки ҳиссиёти латиф ва нозукии муҳаббатро инъикос мекунад. Ин ташбеҳ зебоии табиатро бо эҳсосоти инсон пайваست мекунад.

Истиора ҳамчун воситаи баён

Истиора дар осори Убайд Раҷаб барои нишон додани маъноҳои амиқ ва фалсафии зиндагӣ истифода мешавад. Дар шеъри "Чароғи дил" ӯ мегӯяд:

“Чароғи дил, ки гоҳе хомӯш асту гоҳе равшан,
Сиришти инсонро мегӯяд ҳар дам бо савган.”

Дар ин ҷо, "чароғи дил" рамзи ҳаёт ва маърифат аст, ки ба хонанда фикрҳои амиқ мебахшад.

Муболиға барои таъкид кардани эҳсосот

Муболиға дар шеърҳои Убайд Раҷаб на танҳо барои таъкид кардани эҳсосот, балки барои ҷалби тавачҷуҳ ва таъсири бештар ба хонанда истифода мешавад. Масалан, дар яке аз шеърҳои ӯ чунин байт оварда шудааст:

“Ҳар як нафас ба зери осмон
Сад зиндагӣ месозад, моён.”

Ин муболиға қудрати нафаси инсонро ҳамчун нерӯи созанда таъкид мекунад ва хонандаро ба умед ва эътимод ба худ ҳидоят мекунад.

Рамзҳои фалсафӣ ва иҷтимоӣ

Рамзҳо дар осори Убайд Раҷаб бештар барои баёни ғояҳои амиқи иҷтимоӣ ва фалсафӣ истифода мешаванд. Масалан, рамзи "булбул" дар шеъри ӯ на танҳо рамзи ишқ аст, балки рамзи озодаи ва орзуи комёбӣ низ мебошад. Ӯ дар шеъри "Булбул ва боғбон" чунин менависад:

“Булбулон суруд хонданд аз қалби боғи нолон,
Боғбон ба фикри ободии боғ, ҳар дам ҳайрон.”

Ин шеър рамзи муносибати инсон ба зебӣ ва масъулиятро инъикос мекунад.

Шинохти миллию фарҳангӣ дар санъатҳои бадеӣ

Убайд Раҷаб бо истифодаи санъатҳои бадеӣ унсурҳои фарҳангӣ ва миллиро тавре тасвир мекунад, ки ба хонандаи тоҷик ифтихори ватандорӣ ва шинохти таърихӣ худро мерасонад. Масалан, ӯ аксар вақт табиати диёри Тоҷикистонро дар шеъраш тасвир намуда, онро бо ҳисси ифтихор ва муҳаббат омезиш медиҳад.

Дар осори Убайд Раҷаб санъатҳои бадеӣ ҳамчун абзори муассири баёни ғояҳо нақши муҳим мебозанд. Ташбеҳ, истиора, муболиға ва рамз на танҳо зебоии матнро меафзоянд, балки хонандаро ба амиқтар фаҳмидани мазмун раҳнамоӣ мекунад.

Таҳқиқи минбаъдаи осори Убайд Раҷаб метавонад барои донишҷӯён ва муҳаққиқони адабиёти тоҷик бисёр омӯзанда бошад. Пешниҳод мешавад, ки осори ӯ дар дарсҳои адабиёти тоҷик бештар мавриди омӯзиш қарор гирад, то насли ҷавон аз зебоии санъатҳои бадеӣ ва арзишҳои адабӣ баҳравар гардад.

Осори Убайд Раҷаб бо истифодаи санъатҳои бадеии бой ва таъсирбахш ҳамчун намунаи барҷастаи адабиёти муосири тоҷик шинохта мешавад. Ӯ тавонистааст тавассути ташбеҳ, истиора, муболиға ва рамзҳо ҷаҳони рангини эҳсосот ва фикрҳои амиқро ба хонанда расонад. Ҳар як санъати бадеӣ дар шеърҳои ӯ на танҳо барои зебогии зоҳирӣ, балки барои афзудани таъсири маънавӣ ва фалсафии матн хизмат мекунад.

Убайд Раҷаб бо истифодаи рамзҳои милли ва фарҳангӣ шинохти худро аз ҳаёт ва инсонӣ баён намуда, хонандаро ба дӯстдории Ватан, табиат ва инсоният ҳидоят мекунад. Муволиғаҳои пуртаъсир ва ташбеҳҳои нозук эҷодиёти ӯро ба зинаи олӣ мебардоранд, ки бо онҳо ҳам мазмуни амиқ ва ҳам ҳусни бадеии шеър таъмин мешавад.

Муҳим аст, ки осори Убайд Раҷаб на танҳо дар доираи адабиётшиносӣ, балки дар тарбияи ахлоқӣ ва фарҳангии насли ҷавон низ истифода шавад. Таҳқиқ ва омӯзиши бештари санъатҳои бадеӣ дар эҷодиёти ӯ метавонад барои рушди адабиёт ва забони тоҷикӣ мусоидат намояд.

Адабиётҳо:

1. Убайд Раҷаб . "Шеърҳои интихобшуда". Душанбе: Ирфон, 1985.
2. Ҳакимов, А. "Санъатҳои бадеӣ дар адабиёти муосири тоҷик". Душанбе: Маориф, 2000.
3. Шарипов, М. "Услуб ва маъно дар осори Убайд Раҷаб". Душанбе: Адиб, 2010.

4. Саидов, Ч. "Рамз ва маъно дар адабиёти тоҷик". Душанбе: Дониш, 2015.
5. Назаров, Ҳ. "Муқаддима ба адабиёти тоҷик". Душанбе: Дониш, 1990.
6. Қурбонов, Ф. "Шеърӣ муосир ва анъанаҳои миллий". Душанбе: Ирфон, 2012.

ZIRADOSHLAR OILASI VA UNING AHAMIYATI

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Tabiiy fanlar fakulteti Biologiya kafedrası
p.f.f.d(PhD) Raxmatullayeva Anor Qayrullayevna.
Elektron pochta: a.raxmatillayeva@cspi.uz
Chirchiq davlat pedagogika Universiteti
Tabiiy fanlar fakulteti Biologiya yo'nalishi talabalari
Ro'zmatova Mushtariy Ruslanbek qizi
Rustamova Guli Murodovna
Siddikova Diyorahon Xurshid qizi
To'xtamurodova Mohiraxon Maxmudjon qizi
Tursunaliyeva Zilola Farxod qizi

Xalqimizni shifobaxsh o'simliklar haqidagi boy tajribasi yo'q bo'lib ketmasligi hamda ulardan oqilona foydalanish uchun ziradoshlar oilasiga kiruvchi yovvoyi holda o'sadigan va ilmiy tibbiyotda ishlatiladigan dorivor o'simliklar haqida qisqacha ma'lumot berishni ma'qul ko'rdim:

Albertiya – *Albertia* Rgl. Et Schmalh.
Alqor – *Mediasia macrophyllum* Rgl et Schmalh.
Arpabodiyon – *Pimpinella anisum* Gaertn.
Arxar o'ti – *Angelica ternate* Rgl. Et Schmalh.
Arxarshair – *Schrenkia golickeana* Rgl. Et Schmalh.
Bupleurum – *Bupleurum linearifolium*
Buxoro kovragi – *Ferula bucharica* (Lipsky) K.-Pol.
Gulpar – *Heracleum Lehmannianum*
Zira – *Bunium persicum* (Boiss) Fedtch.
Kashnich – *Coriandrum sativum* L.
Ko'ktikan – *Eryngium Biebersteinianum* Nevski
Petrushka – *Petroselinum crispum* (Mill) Nym.
Sabzi – *Daucus Carota*
Sassiq kovrak – *Ferula assa-foetida* L.
Sumbul Ferula – *moschata* (Kauffm.) Hook
Upor (jupor, ifor) – *Lipskya insignis* (Koso-Pol.) Nevski
Chakamig' – *Turgenia latifolia* (L.) Hoffm.
Shashir – *Pragnos pabularia*

Shvid (bodiyon) – *Anethum graveolens* L.

Qarg'aoyoq – *Elaeosticta allioides*

Qora zira – *Carum carvi* L.[1]

Ziradoshlar oilasi oila vakillari ikki urug'pallalilar ichida eng yirik oilalardan biri hisoblanadi. Adabiyotlarda yozilishi – cha bu oila vakillari yer yuzida 300 turkumga mansub 3500 tur, O'zbekistonda esa 69 turkumga oid 198 tur uchraydi. Oila vakillariga asosan bir va ko'p yillik o'tlar kiradi. Barglari navbat bilan joylashgan, yaprog'i mayda bo'laklarga ajralgan, ayrim turlaridagina butun bo'lishi mumkin. To'pgullari kallakcha va oddiy yoki murakkab soyabonlardan tashkil topgan bo'lib, ko'pchilik turlarida murakkab soyabonlarni ko'rishimiz mumkin..[4]

Men ushbu maqolamda, Ziradoshlar oilasida mansub bo'lgan yuqorida nomlari ko'rsatib o'tilgan o'simliklardan ba'zi birlariga biologik tavsif berishga harakat qildim. Ushbu o'simlik turlari bevosita turli hududlarida uchraydi va mahalliy aholi ulardan har xil usullar bilan foydalanadi.

Zira – Bunium persicum (Boiss) Fedtch

Botanik ta'rifi. Bo'yi 30-60 sm keladigan ko'p yillik o'tsimon o'simlik, sharsimon shaklda tuganagi bo'ladi. Pastki barglari yirik, ustki barglari mayda bo'lib, bo'laklarga bo'lingan. Gullari oq, 5-7 sm kattalikda bo'ladigan murakkab soyabon hosil qiladi. Mevalari tuxumsimon yoki yumaloq shaklda, uzunligi 3-4 mm keladigan qo'ng'ir rangli qo'sh palla – chig'anoq. Iyunda gullaydi, iyulda meva tugaydi.

Geografik tarqalishi. Tog' etaklarida va uncha baland bo'lmagan tog'larda, askari qizil tuproqda uchraydi. O'rta Osiyo respublikalarida o'sadi.

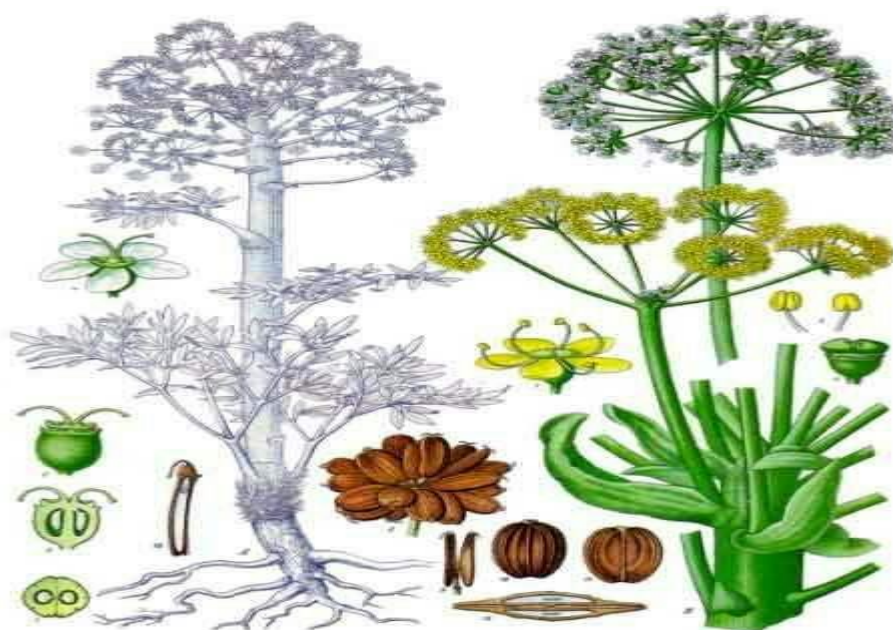
Kimyoviy tarkibi. Zira mevalarida 2,75-3% efir moyi bor. Bu efir moyi, asosan, kuminli aldegid – parasetamol va karvondan iborat, o'ziga xos hidi bor. Mevalarida 20% atrofida yog'li moy, 15% gacha oqsilli moddalar, minerallar va boshqa birikmalar ham bo'ladi.

Ta'siri va ishlatilishi. O'rta Osiyo xalq tabobatida bu o'simlikdan surunkali gastrit, enterokolit, sariq kasalligi, buyrak tosh kasalliklari va badanga shish kelganda foydalaniladi. Bundan tashqari, urug'larini sal qovurib olish, siydik haydovchi vosita tariqasida qo'llaniladi, vinoda tayyorlangan damlamasidan esa qon to'xtatuvchi va spazmalarni bartaraf etuvchi vosita sifatida ishlatiladi, qovurib, yanchilgan urug'larini asalga aralashtirib, buyrak, qovuqdagi toshlarni eritish uchun ishlatish tavsiya etiladi.[5]

Xalq tabobatida zira urug'lari me'da-ichak yo'li funksiyasini kuchaytirish, ya'ni ishtahani ochish, qorin dam bo'lganida yelni haydash uchun ishlatilgan, shuningdek, siydik haydaydigan vosiya sifatida qo'llanilgan. Bundan tashqari zira urug'lari jarohatlarni bitiradigan, odam semirib ketganida og'irligini kamaytiradigan dori sifatida ham qo'llanilgan. Ibn Sino mevalarini mayda yanchib, jigar, taloq kasalliklariga da'vo qilish uchun ishlatgan, shuningdek, sirkada tayyorlangan damlamasini burun qonashiga qarshi buyurgan. Zira mevalaridan tayyorlangan galen preparatlari quvvatga kirgizadigan, qon to'xtatadigan, taloq o'smalari va stomatitga shifo bo'ladigan vosita tariqasida qo'llaniladi. Zamonaviy meditsinada gipoacid gastrit, kolitlarda, shuningdek, o't yo'llarining yallig'lanish kasalliklarida me'da-ichak yo'li ishini kuchaytirish uchun zira urug'laridan keng foydalaniladi. Zira tarkibida bo'ladigan efir moyi oqsillar almashinuvini ancha o'rniga keltirib, jigar hamda me'da osti bezi faoliyatini sezilarli darajada jonlantiradi. Dehqonobod tumani xalqi tomonidan xushbo'y ziravor sifatida ishlatiladi.[2]

Tayyorlash va ishlatish usullari. 1. Osh qoshiq miqdoridagi zira urug'I ustiga 400 ml qaynagan issiq suv quyiladi va past olovda 20 minut davomida qaynatiladi, keyin sovigunicha damlab qo'yiladi-da, suzib olinadi. Ovqatdan oldin yarim stakandan kuniga 3 mahal ichiladi.

2. 50 g sariq choy o'ti, 50 g jambil o'ti va 5 g zira urug'idan tayyorlangan yig'madan 1 ish qoshiq miqdorida olib, ustiga 600 ml qaynagan suv quyiladi va 2 soat damlab qo'yiladi. Keyin suzib olinib, ovqatdan oldin 1-2 osh qoshiqdan kuniga 3-4 mahal ichiladi.[3]

Sassi kovrak – *Ferula assa-foetida* L.

Botanik ta'rifi. Bo'yi 100 sm gacha bo'lib o'sadigan, ancha sassiq hidli ko'p yillik o'tsimon o'simlik. Ildizi ancha katta, etdor bo'lib, yo'g'onligi 15 sm gacha boradi. Poyasi yo'g'on, diametri 8 sm gacha, ustki qismidan shoxlaydi. Barglari navbatma-navbat joylashgan nozik tuklar bilan qoplangan, ildizoldi barglari bandli, uch bo'lakka bo'lingan. Gullari och sariq yoki malla tusda bo'lib, poyasining uchki tomonida diametri 15-20 sm gacha boradigan soyabonsimon to'pgullar hosil qiladi, ikki jinsli. Mevasi ikki urug'li. Urug'i somondek sariq rangda, shakli ellipssimon, yassi. Mart – aprelda gullaydi, mevalari aprel-mayda yetiladi.

Geografik tarqalishi. Bu o'simlik O'zbekiston, Tojikiston, Qozog'iston, Turkmaniston qumloq-toshloq joylarda, tog' tuproqli tekisliklarda, cho'llarda, ba'zan, tog' oldi joylarda o'sadi.

Ishlatiladigan organlari: ildizlarining havoda qotib qoladigan yelimi – “asfetida” degan qatronsimon moddasi.

Kimyoviy tarkibi. Kovrak ildizlarining havoda qotib qoladigan yelimi qatron, yelimsimon moddalar va efir moylaridan iborat. Qatronidan ferulat kislota, qatron spirtlar va bularning ferul efirlari hamda kumarin – umbelliferon ajratib olingan. Yelimining sfir moyi o'simlikka sarimsoq hidi berib turadigan organik sulfidlar, II-oksikumarin va boshqa birikmalardan iborat. Kovrak ildizlarida anchagina kraxmal ham bor.

Ta'siri va ishlatilishi. Bu o'simlik ildizlarining havoda qotib qoladigan yelimi xalq tabobatida ba'zi asab kasalliklarida talvasaga qarshi vosita tariqasida, shuningdek, gijja haydaydigan dori sifatida qadimdan ishlatilib kelinadi. O'rta Osiyo xalq

tabobatida undan bronxial astma, sariq kasalligi, ko'k'yo'tal, sil, zaxmda foydalaniladi, shuningdek, u diabetga qarshi, qon to'xtatadigan, o't suyuqligini haydaydigan vosita tariqasida buyuriladi.

Ibn Sino kovrak yelimini bo'g'im og'riqlari davosiga ishlatish, ishtaha ochadigan va siydik haydaydigan vosita sifatida tavsiya etgan, lekin u kovrak yelimi qovuqqa zarar qiladi, deb hisoblagan.

Armanistonda bu o'simlik bosh miya aterosklerozi, bronxitlar davosiga ishlatiladi.

Zamonaviy meditsinada kovrak ildizi yelimidan tinktura, pilyula va emulsiyalar tayyorlab astmaga, tutqanoq va asab sistemasining boshqa kasalliklari davosiga ishlatiladi. Bundan tashqari bu preparatlar talvasaga qarshi va muskullarning tortishib qolishini bartaraf etadigan vosita sifatida ham qo'llaniladi.

Kovrak o'simligidan tayyorlangan galen preparatlarning arterial bosimni pasaytirishi, qiltomirlarning mo'rtligini bartaraf etib, bir qancha mikroblarning ko'payishiga yo'l qo'ymasligi tajriba sharoitida aniqlangan.[2]

Tayyorlash va ishlatish usuli. Kovrak ildizlari va mevalaridan ichish uchun kukun dori va qaynatma tayyorlanadi. Bir martalik dozasi 1-3 g dan 5-10 g gachadir. Ildizlari, barglari va mevalaridan tayyorlangan qaynatmalarni badan terisiga qo'ladigan bog'lamlarga ham ishlatish mumkin.[3]

Ushbu maqola Ziranamolar qabilasi mavzusida bo'lib, uni o'rganishda yangi texnologiyalardan foydalanish usullarini o'rganish, tabiat va o'simliklar olamida bo'ladigan hodisalar bilan tanishtirish, ularning tasavvur va dunyoqarashlarini shakllantirishda, estetik tarbiyani amalga oshirish bilan o'quvchilarni Vatanga, ona tabiatga muhabbat ruhida tarbiyalash ahamiyati juda yuqoridir.[1]

Foydalanilgan ADABIYOTLAR

1. O'.Pratov, Shamsullayeva, E. Sullaymonov "Botanika" Toshkent 2010
2. G. S . Tursunboyeva , G.M . Dushanova, S. J .Sadinov "Botanika" Toshkent - 2020
3. O'z Me. Birinchi jild. Toshkent - 2000
4. Botanika 6-sinf 2017
5. Raxmatullaeva, A. K. (2021). BIOLOGIYA FANINI O'QITISHDA EKSKURSIYA METODIKASINING AHAMIYATI. *Academic research in educational sciences*, 2(CSPI conference 1), 1140-1144.

**BIOLOGIYA DARSLARIDA INTERFAOL METODLARDAN
FOYDALANISH
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ НА УРОКАХ
БИОЛОГИИ
USING INTERACTIVE METHODS IN BIOLOGY LESSONS**

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Biologiya kafedrası dotsenti

Raxmatullayeva Anor Qayrullayevna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Tabiiy fanlar fakul'teti Biologiya yonalishi talabalari

Vahhobova O'g'iloy Abdumajid qizi

Jumanazarova Zebiniso Shavkat kizi

Yakubova Asal Nazir qizi

Zoidjonov Jahongir Ravshanjon o'g'li

Safarova Mashhura Jamoliddin qizi

Annotatsiya: Biologiyani o'rganishda o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish uchun o'quvchilarning o'tgan mavzu yuzasidan o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarini aniqlash, ularni tizimlashtirish, yangi mavzu yuzasidan o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalarni nazorat qilish va baholash, shuningdek, yangi mavzuni o'rganish jarayonida interfaol metodlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Kalit so'zlar: Interfaol metod, interfaol metodlarning afzalligi va kamchiliklari, fanlararo bog'lanish, pedagogik yondashuv, taklif va tavsiyalar, A4 format metodi.

Аннотация: Для активизации познавательной деятельности учащихся при изучении биологии необходимо выявить знания, умения и компетенции, приобретенные учащимися из предыдущей темы, систематизировать их, создавать новые, целесообразно контролировать и оценивать полученные знания, умения и навыки по теме, а также использовать интерактивные методы в процессе изучения новой темы.

Ключевые слова: Интерактивный метод, преимущества и недостатки интерактивных методов, междисциплинарная связь, педагогический подход, предложения и рекомендации, метод формата А4.

Annotation: To enhance the cognitive activity of students when studying biology, it is necessary to identify the knowledge, skills and competencies acquired by students from the previous topic, systematize them, create new ones, and it is advisable to monitor and evaluate the acquired knowledge, skills and abilities on the topic, and also use interactive methods in the process of learning a new topic

Key words: Interactive method, advantages and disadvantages of interactive methods, interdisciplinary communication, pedagogical approach, suggestions and recommendations, A4 format method.

Bugungi kunda ta'lim jarayonida o'qitishning zamonaviy metodlari keng qo'llanilmoqda. Bunday metodlardan foydalanish o'qitish jarayonida yuqori samaradorlikka olib keladi. Bu metodlarni har bir darslik mavzularidan kelib chiqqan holda tanlash yanada dars samaradorligini oshiradi. Buning uchun dars jarayonini to'g'ri tashkil etilishi, o'quvchilarni dars jarayoniga jalb qila olishi, o'quvchilarni rag'batlantirilishi, o'quvchilar psixologiyasidan va yoshidan kelib chiqqan holdagi metodlardan foydalanish kerak.

Ta'lim jarayoniga bu metodlarni qo'llash o'quvchining muayyan nazariy bilimlarni puxta o'zlashtirishga, o'quvchining o'z fikrini bayon qila olishi, o'zgalarning fikrini tinglay olishi, erkin va mustaqil fikrlay olishiga fanga bo'lgan qiziqishining oshishiga, o'quvchining izlanuvchanlikka va ijodkorlikka chorlashiga yordam beradi. Buning uchun o'qituvchi ham o'z ustida ko'proq ishlashi, boshqa fanlar bilan aloqador bo'lgan mavzularni tushuntirishda shu fan bilan bog'lab tushuntirishni to'g'ri tashkil qila olishi kerak.

Hozirgi kunda tabiiy fanlarning rivojlanishi, fanlar o'rtasidagi differentsiatsiyasi va integratsiya jarayonlarning vujudga kelishi ob'ektiv qonuniyat sifatida tabiiy fanlar bo'lgan biologiya, kimyo, fizika fanlar o'rtasida fanlararo bog'lanishni talab etmoqda. Bu esa albatta o'qituvchining ushbu mavzularni o'quvchiga yetkazib berishida uning mahoratiga, bilimiga borib taqaladi. Biologiyani o'qitishda lokal darajadagi pedagogik texnologiyalardan "Keys", "Insert", "Klaster", "Aqliy hujum", "Atamalar zanjiri",

"Atamalar varag'i" tezkor o'yinlar va o'yin mashqlarning turli shakllaridan foydalanish tavsiya etiladi[4]. Biologiya darsligi mazmunidagi muammoli masalalarni o'qitishda "Keys"dan foydalanish yuqori samara beradi. Dastlab bu texnologiyadan biznesmen va tadbirkorlarni o'qitishda foydalanilgan bo'lib, hozirgi paytda o'qitiladigan fanning mazmunidan kelib chiqqan holda, tirik organizmlarda boradigan jarayonlarning tashqi va ichki, obyektiv va subyektiv omillar yuzasidan muammoli vaziyatlar yaratilib ularni hal etish uchun o'quv munozaralari tashkil etiladi. Munozarali mavzular ya'ni evolutsion tushunchalar, "o'simliklarning paydo bo'lishi va rivojlanishi", hayvonot olamining paydo bo'lishi va rivojlanishi" kabi mavzularni o'qitishda foydalanish mumkin[1].

Biologiyani o'qitishda tabiiy fanlarning hozirgi holatiga muvofiq ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish voqelikni yaxlit idrok etishning tabiiy ehtiyoji bilan bog'liq holda falsafiy muammolarga qiziqishi ortgan o'rta maktab o'quvchilari uchun alohid ahamiyatga ega. Biologiya o'qitish jarayonida maktab o'quvchilarining dialektik tafakkurini rivojlantirish bilan birgalikda organik dunyoning ilmiy manzarasi, hayotning tarixiyliigi va uning harakat tizimidagi o'rni, qarama-qarshi bilish usullari bilan ochib beradi. Interfaol usullardan dars jarayonida foydalanilganda barcha ishtirokchilar faollashuvi kuzatiladi. Bunda o'quvchilar o'zaro fikr almashib, hamkorlikda ishlaydi. Ta'lim jarayoniga interfaol usullarni qo'llashda o'qituvchi ta'lim jarayonining boshqaruvchisi vazifasida bo'lib, bunda boshqaruv maqsadi ta'limning ob'ekti va sub'ekti sifatida o'quvchiga yo'naltiriladi. Tabiiy fanlarni o'tayotgan o'quvchilar yosh bo'lganligi uchunularga sodda tilda tushunarli holda ta'lim berish va darslarda o'yin elementlaridan foydalanish lozim. Bunda albatta dars mavzusidan kelib chiqqan holda o'yin turlari tanlanishi kerak[5].

A4 format metodi

Ushbu metod asosan o'tilgan mavzuni mustahkamlashga, o'quvchilarni o'ylashga majbur qiladi. Qolaversa barcha o'quvchilarni dars jarayoniga jalb qila oladi.

Strategiya:

1) Har bir qator boshida o'tirgan o'quvchilarga A4 formatdagi qog'ozlar tarqatiladi;

2) Qog'ozga o'tilgan mavzu yuzasidan olgan tushunchalarni yozish va keyingi qatorda o'tirgan bolaga uzatish u ham tushunchasini yozish buyuriladi;

3)Yozilgan ma'lumotlar qayta yozilmasligi aytib o'tiladi;

4) Oxirgi qatorda o'tirgan o'quvchi ham ma'lumotlarni yozadi va yozib bo'lganlik to'g'risida o'qituvchiga ishora beradi. O'qituvchi barcha o'quvchilar yozgan ma'lumotlarni o'qib to'g'riligi tekshiriladi[6].

Afzalliklari:

Bu jarayonda o'quvchilar o'tgan mavzuda yodida saqlab qolmagan ma'lumotlarni boshqa o'quvchilar yozgan ma'lumotlarni oqish orqali yana yodiga solib olishi,o'tilgan mavzuni yodga olishlari,o'quvchining fikrlashishiga yordam beradi. Qolaversa o'qituvchi ham o'tilgan mavzu qay darajada o'quvchilarga tushunarli bo'lganligini bilib oladi.

Interfaol metodlarni qo'llashda bir qancha kamchiliklar va afzalliklarga ega.Mazkur kamchiliklarni bartaraf etish uchun qator taklif va tavsiyalar ishlab chiqilishini talab qiladi. Jumladan:

1.Eng muhimi, o'qituvchi o'z ustida tinimsiz ish olib borib,mutaxassisligi bo'yicha ilmiy yangiliklardan boxabar bo'lishi bilan bir qatorda kasbiy mahoratini doimiy oshirib borishi;

2.Vaqtdan samarali foydalanish uchun ko'rgazmalardan, zamonaviy pedagogic va axborot texnologiyalarini ta'lim tizmiga qo'llash;

3.Nazoratni to'laligini ta'minlash uchun dars jarayonida hamkorlik texnologiyasining kichik gurhlarida o'qitish va komandada o'qitish usullaridan foydalanish, o'z-o'zini va o'zaro nazoratni yo'lga qo'yish lozim.

Interfaol usullardan foydalanishdagi kamchiliklarni bartaraf etishda yuqoridagi tavsiyalardan foydalanilsa biologiya ta'liming samaradorligi ortib,yosh avlodni biologic bilmlarni o'zlashtirishida va ularni komil inson sifatida kamol topishida muhim ahamiyat kasb etadi[7].

Xulosa so'ngida shuni aytish mumkinki,biologiyani o'rgatishda lokal darajadagi pedagogik texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning bilim ko'nikmasini oshiradi va mavzularni o'zlashtirishga yordam beradi.Lokal darajadagi pedagogik texnologiyalar ya'ni "Keys", "Insert", "Atamlar zanjiri", "Atamalar varag'i", "Kichik guruhlarda ishlash" kabilardan yangi mavzuni o'quvchi qay darajada o'zlashtirilgani yoki o'tgan mavzuni qay darajada tushunganlikni aniqlashda ham foydalanish mumkin.Bundan tashqari interfaol metodlar orqali o'quvchilarda mustaqil fikrlay olish

qobiliyatlari rivojlantirilib, ularda erkin fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish, hissiyotlarni boshqara olish, tanqidiy va ijodiy fikr yuritishning rivojlanishiga zamin tayyorlaydi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. J.O.Tolipova Biologiya o'qitishda pedagogika texnologiyalari Toshkent- 2011 [1].
2. J.O.Tolipova A.T.G'ofurov Biologiya o'qitish metodikasi Toshkent 2004
3. K.Kubakova Biologiya o'qitish metodikasi fanidan amaliy mashg'ulotlar olib borish texnologiyasi Toshkent-2018
4. Рахматуллаева, А. К., & Мардонов, Ш. (2021). БИОЛОГИЯ ДАРСЛАРИДА ЎҚУВЧИЛАРНИНГ БИОЛОГИК ИҚТИДОРНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ. *Academic research in educational sciences*, 2(Special Issue 2), 68-74.
5. Рахматуллаева, А. Қ. (2020). Биология фанини ўқитиш жараёнида лаборатория машғулотларининг аҳамияти. *Academic research in educational sciences*, (3), 120-129.
- 6 Raxmatullaeva, A. K. (2021). BIOLOGIYA FANINI O'QITISHDA EKSKURSIYA METODIKASINING AHAMIYATI. *Academic research in educational sciences*, 2(CSPI conference 1), 1140-1144.
7. Qayrullayevna, R. A. (2022, March). INTERAKTIV TA'LIM TEXNOLOGIYALARI. In *Conference Zone* (pp. 265-267

JAMIYATDA KITOBXONLIKNI TARG'IB QILISH, KITOBTERAPIYA ORQALI INSON RUHIYATINI TARBIYALASH

Gairatova Zilolaxon Baxromjon qizi

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 4-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Xolikova Nodira Djaxongirovna

Filologiya fanlari doktori (Dsc)

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

nodira.79@inbox.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada jamiyatda kitobxonlikni targ'ib etishning ahamiyati va kitobterapiyaning inson ruhiyatini tarbiyalashdagi o'rni yoritiladi. Kitoblar insonning ma'naviy dunyosini boyituvchi, ruhiy holatini muvozanatlashtiruvchi eng muhim vositalardan biri sifatida ko'rib chiqiladi. Maqolada shuningdek, kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish bo'yicha olib borilayotgan ishlar, mavjud muammolar hamda ularni hal etish yo'llari tahlil qilinadi. Kitobterapiyaning zamonaviy psixologiya va pedagogikadagi o'rni, uni ta'lim-tarbiya jarayonlariga tatbiq etishning samarali usullari ham amaliy misollar bilan ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: kitobxonlik, kitobterapiya, ma'naviyat, ruhiy tarbiya, jamiyat, o'quvchi, madaniyat, ta'lim jarayoni.

Аннотация: В статье рассматривается важность популяризации чтения в обществе и роль библиотерапии в воспитании психики человека. Книга рассматривается как один из важнейших инструментов, обогащающих духовный мир человека и гармонизирующих его психическое состояние. В статье анализируется работа по развитию культуры чтения, существующие проблемы и пути их решения. На практических примерах показаны роль библиотерапии в современной психологии и педагогике, эффективные методы её применения в образовательном процессе.

Ключевые слова: чтение, библиотерапия, духовность, духовное воспитание, общество, студент, культура, образовательный процесс.

Abstract: This article highlights the importance of promoting reading in society and the role of bibliotherapy in educating the human psyche. Books are considered one of the most important tools that enrich a person's spiritual world and balance his mental state. The article also analyzes the work being done to develop a reading culture, existing problems and ways to solve them. The role of bibliotherapy in modern

psychology and pedagogy, effective methods of its application in educational processes are also shown with practical examples.

Keywords: reading, bibliotherapy, spirituality, spiritual education, society, student, culture, educational process.

Kitobxonlik-bu insonning tafakkur,hissiyot va axloqiy dunyosini shakllantiruvchi,bilim,ma'naviyat va madaniyatni rivojlantiruvchi faoliyatdir.Psixologiya,pedagogika,sotsiologiya va neyrofan yo'nalishlarida olib borilgan tadqiqotlar kitob o'qishning inson miyasi,emotsional barqarorlik va ijtimoiy faollik kuchli ta'sirini isbotlagan.

A) Inson miyasiga ta'siri (AQSH-Stanford University,2014)

✓ Tadqiqot natijalariga ko'ra,badiiy asarlarni o'qish miya faoliyatini rag'batlantiradi,ayniqsa prefrontal korteks(fikrlash va empatiya markazi)faolroq ishlaydi.

✓ N.Greenfield (2016)o'qish vaqtida miyadagi neyron tarmoqlar kengayishini,bu esa insonning tahliliy fikrlash qobiliyatini mustahkamlashni isbotlagan.

B) Empatiya va ijtimoiy fikrlash (Angliya University of Sussex,2017)

Keith Oatley tadqiqotlariga ko'ra,adabiy asarlar o'qigan odamlar boshqalarning his-tuyg'ularini chuquqroq anglaydi.Bu ijtimoiy empatiya darajasini oshirdi.

✓ O'qish stressni 68% gacha kamaytiradi (The Telegraphy 2009)

C) Ta'limda o'qishning ahamiyati(Finlandiya va yaponiya)

✓ Finlandiya ta'lim tizimi o'qish madaniyatni asosiy ustunlik deb biladi.Maktabgacha yoshdan boshlab kunlik o'qish odati o'quvchilarning tafakkurini va yozma nutqini kuchaytiradi.

✓ Yaponiya Ta'lim vazirligi (MEXT,2020)ma'lumotlariga ko'ra,oilaviy o'qish soatlari bolaning akademik natijalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekiston olimlarining ilmiy dalillariga ko'ra:

A) Ma'naviy tarbiya va kitobxonlik(A.Avloniy,A.Fitrat,H.Doniyorov)

✓ A.Avloniy:"Kitob-millatnini jaholatdan xalos etuvchi qudratli qurol"deya ta'kidlagan.

✓ A.Fitrat o'qish orqali tafakkur mustaqilligi va milliy o'zlikni anglash rivojlanishini ta'kidlaydi.

✓ H.Doniyorov (2021)ilmiy maqolasida yoshlarning kitob o'qish odati ularning ijodkorlik,tahliliy fikrlash va vatanparvarlik tuyg'ularini oshirishni ilmiy dalillar bilan asoslagan.

B) O'zbekiston fanlar akademiyasi(2020 tadqiqoti)

✓ 2000 nafar o'quvchi ishtirokidagi tadqiqot natijasida muntazam kitob o'qiydigan o'quvchilarda mantiqiy tafakkur 30-40% yuqori bo'lishi aniqlandi.

Shu bilan birga,ular orasida ijtimoiy moslashuvchanlik ham ancha yuqori bo'lgan.

C) "Besh tashabbus" doirasidagi natijalar(O'zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi)

✓ "Yoshlarni kitobxonlikka jalb qilish" tashabbusi asosida o'tkazilgan tahlillarda,2023-yil holatiga ko'ra:

✓ Kitobxonlik tanlovlarida qatnashgan yoshlarning o'qishga ijobiy munosabati 60% oshgan;

✓ Ijodiy fikrlash va nutq boyligi sezilarli darajada rivojlangan.

Kitobxonlik madaniyati faqat o'quv jarayonining bir qismi emas, balki butun jamiyatning ma'naviy taraqqiyoti ko'rsatkichi sifatida namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, so'nggi yillarda dunyo bo'yicha va mamlakatimizda ham kitobterapiya (biblioterapiya) tushunchasi keng qo'llanila boshladi. Bu usul kitoblar orqali inson ruhiy holatini barqarorlashtirish, stress, tushkunlik va boshqa psixologik holatlarni yengishga yordam berishni maqsad qiladi.

O'zbekiston Respublikasida kitobxonlikni targ'ib qilish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. "Yoshlar kitobxonligi" dasturlari, kutubxonalar faoliyatini zamon talablariga mos modernizatsiya qilish, ijtimoiy tarmoqlarda kitobxonlikni ommalashtirishga qaratilgan tashabbuslar buni yaqqol ko'rsatmoqda. Shu nuqtai nazardan, kitobxonlikni targ'ib qilish bilan bir qatorda, kitobterapiya usullarini ta'lim va tarbiya jarayonlariga keng joriy etish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Kitobxonlik madaniyati masalasi ko'plab olim va mutaxassislarning e'tibor markazida bo'lib kelmoqda. Mahalliy va xorijiy adabiyotlarda kitobning shaxs tarbiyasidagi o'rni, uni yosh avlod ongiga singdirishning samarali usullari haqida ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Masalan, psixologiya fanida biblioterapiya — inson ruhiy holatini yaxshilash maqsadida kitob o'qish, badiiy yoki ilmiy adabiyotlardan foydalanish terapiya usuli sifatida e'tirof etilgan.

Vygotskiy, Piaget kabi psixologlarning ishlari shaxsning ijtimoiy va ma'naviy rivojida til, matn va o'qish jarayonining hal qiluvchi rolini ta'kidlaydi. O'zbekiston olimlaridan M. Qirg'izboyev, A. Madrahimov, O. Qo'chqorovlar o'z asarlarida kitobning inson tafakkuri va madaniyatini shakllantirishdagi o'rniga alohida urg'u berishgan.

Kitobterapiya usullari, ayniqsa, maktablar, internatlar va maxsus ta'lim muassasalarida qo'llanilganda katta samara beradi. O'quvchilarga ularning yosh va psixologik xususiyatlariga mos badiiy asarlar o'qitilishi ularning emotsional barqarorligini oshiradi, ijobiy fazilatlarni shakllantirishga yordam beradi. Kitob orqali shaxs o'zini anglash, boshqalarni tushunish, muammolarini hal etish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Ayni paytda, jamiyatda kitobxonlikni rivojlantirishda ayrim muammolar ham mavjud. Masalan, ayrim hududlarda zamonaviy kutubxonalarning yetishmasligi, yoshlar orasida ijtimoiy tarmoqlarga haddan tashqari berilib ketish holatlari, o'qishga qiziqishning pasayishi bunga misoldir. Bu esa tizimli chora-tadbirlar ko'rishni talab qiladi.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, kitobxonlikni rivojlantirish va kitobterapiyani joriy etishda quyidagi yo'nalishlar yuqori samaradorlik bermoqda:

Maktab va kutubxonalarda "Kitobxonlik haftaliklari"ni tashkil etish — bu jarayonda o'quvchilar orasida tanlovlar, bahs-munozaralar, rolli o'yinlar o'tkazilib, kitobga bo'lgan qiziqish uyg'otiladi.

Psixologlar ishtirokida biblioterapiya mashg'ulotlarini o'tkazish — bolalar va o'smirlar uchun stress, xavotir, ijtimoiy moslashuv kabi holatlarda maxsus adabiyotlar tanlanadi.

Dars jarayonlariga badiiy matnlarni kiritish — ayniqsa, tarbiyaviy soatlarda asarlar qahramonlari ruhiy kechinmalari muhokama qilinadi, bu esa o'quvchilarning empatiya va tahliliy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Raqamli platformalarda kitobxonlik loyihalarini yo'lga qo'yish — onlayn kitobxonlik klublari, "bir oyda bir kitob" aksiyalari, audiokitoblarni targ'ib qilish.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, bu usullar o'quvchilarning ijtimoiy faolligini oshiradi, darsdan tashqari o'qish hajmini kengaytiradi, ruhiy barqarorlikni kuchaytiradi. Ayniqsa, maxsus ehtiyojli bolalar uchun biblioterapiya samarali psixologik yordam shakli bo'lib xizmat qilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, kitobxonlikni targ'ib etish jamiyatning ma'naviy va intellektual taraqqiyotida hal qiluvchi o'ringa ega. Kitob — insonni fikrlashga, tahlil qilishga, boshqalarning hayotiy tajribasidan saboq olishga undaydigan eng kuchli manba. Kitobterapiya esa zamonaviy psixologiyada shaxs ruhiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi samarali vosita sifatida e'tirof etilmoqda.

Ta'lim tizimida, tarbiyaviy jarayonlarda, oilaviy muhitda kitob o'qish odatini shakllantirish, uni ruhiy tarbiya vositasiga aylantirish — yoshlarimizni ma'naviy yetuk, ruhiy sog'lom shaxslar etib tarbiyalashning muhim shartidir.

Kelajakda kutubxonalarning rolini oshirish, zamonaviy kitobxonlik klublari, raqamli platformalar orqali o'qish madaniyatini keng yoyish, biblioterapiya usullarini psixologik xizmatlar bilan uzviy bog'lash bo'yicha kompleks dasturlarni amalga oshirish zarur. Bu esa nafaqat shaxs, balki butun jamiyat ruhiy salomatligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vygotskiy L.S. Psixologiya razvitiya rebenka. – M.: Pedagogika, 1996.
2. Piaget J. The Language and Thought of the Child. – London: Routledge, 1959.
3. Madrahimov A. Kitobxonlik madaniyati va yoshlar tarbiyasi. – T.: Ma'naviyat, 2018.
4. Qo'chqorov O. Kutubxona va kitobxonlik rivoji. – T.: Fan, 2015.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 13-sentabrdagi "Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish to'g'risida"gi PQ-3274-son Qarori.
6. UNESCO. Reading and Society: The Global Perspective. – Paris, 2020
7. Karimova N. Psixologiyada biblioterapiya usullarining qo'llanishi. – T.: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2021.
8. Greenfield, N. (2016). *The Reading Brain: How Reading Transforms the Human Mind*. Stanford University Press.
9. Oatley, K. (2017). *Fiction and Its Empathy Effects: Understanding Others Through Reading Literature*. University of Sussex Research Papers.
10. The Telegraph. (2009). *Reading 'can reduce stress levels by 68 percent'*. London.
11. MEXT (Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology). (2020). *Reading Habits and Educational Achievement among Japanese Students*. Tokyo.
12. OECD. (2018). *Reading for Change: Performance and Engagement across Countries*. Paris: OECD Publishing.
13. National Literacy Trust. (2021). *The Impact of Reading for Pleasure on Learning Outcomes*. London.
14. · Willingham, D. T. (2019). *The Reading Mind: A Cognitive Approach to Understanding How the Mind Reads*. New York: HarperCollins.
15. Avloniy, A. (1992). *Turkiy guliston yoxud axloq*. Toshkent: O'qituvchi.
16. Fitrat, A. (1991). *Tanlangan asarlar*. Toshkent: Fan.

17. Doniyorov, H. (2021). “Yoshlarning kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishda zamonaviy yondashuvlar.” *Ta'lim va innovatsiya jurnali*, №3, 45–52-betlar.
18. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi. (2020). *Kitobxonlik madaniyati va yoshlarning ma'naviy kamoloti: ijtimoiy-psixologik tadqiqot natijalari*. Toshkent.
19. O'zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi. (2023). *Besh tashabbus doirasida yoshlarni kitobxonlikka jalb etish tahlili*. Toshkent.
20. Karimov, I. A. (1997). *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent: Ma'naviyat.

ФАРҲАНГИ МИЛЛӢ ВА ҶАВОНОН

Мухаммадбекова Гулчирой Фаридунзода

Донишҷӯи курси 2-юми гурӯҳҳои

тоҷикии ДДОЧ

Аннотатсия: Фарҳанги миллӣ яке аз арзишҳои бебаҳост, ки миллатро бо гузашта, ҳозира ва оянда пайваст мекунад. Он на танҳо маҷмӯи урфу одат, суннат, забон ва адабиёт аст, балки оинаест, ки дар он рӯҳи миллат, тафаккур ва ҷаҳонбинии он инъикос меёбад

Калидвожаҳо: ҳувият, гумно, интиқол, қавм, тақвият, миллат

Аннотация: Миллий маданият бебаҳо неъматлардан биридир, ки миллатни ўтмишини келажакка боғлайди. У фақат урф одат, суннат, тил ва адабиёт маҷмуасидан иборат бўлмай, балким кўзгудир, зеро ким онда миллат руҳи, тафаккур ва дунёқарашлар таҷассум этилади.

Калит сўзлар: озодлик, номсизлик, ўтказиш, қавм, тақвият, миллат.

Аннотация: Национальная культура — одна из бесценных ценностей, которая связывает народ с прошлым, настоящим и будущим. Она является не только совокупностью обычаев, традиций, языка и литературы, но и зеркалом, в котором отражаются дух народа, его мышление и мировоззрение.

Ключевые слова: идентичность, неизвестность, передача, укрепление.

Мафҳум ва зарурияти фарҳанги миллӣ дар манбаъҳо ба тарзҳои гуногун маънидод карда мешаванд. Ифодаи фарҳанги миллӣ ин сарват ва бойиғарии моддӣ ва маънавиро дар ҳамбастагӣ дарбар мегирад. Миллат маҳз тавассути фарҳанги худ ҳудро мешиносад, аз дигарон фарқ мекунад ва ҷойгоҳи ҳосаи худро дар ҷомеаи ҷаҳонӣ пайдо месозад.

Фарҳанг маҷмӯи арзишҳо, анъанаҳо, урфу одат, забон, эътиқод ва санъати як миллат аст. Он шиносома ва ҷеҳраи ҳақиқии миллат мебошад. Агар инсон бо зоҳир шинохта шавад, миллат бо фарҳанг шинохта мешавад. Бе фарҳанги миллӣ миллат ҳудро аз даст медиҳад ва тадриҷан ба дигар қавмҳо ҳамранг мешавад.

Фарҳанг ҳамчун оинаи худшиносӣ арзиши бебаҳо дарад. Фарҳанг ба инсон имконият медиҳад, ки ман кӣ ҳастам ва решаам қучаст-ро бифаҳмад. Тавассути фарҳанг миллат гузаштаи таърихӣ ва таҷрибаи ниёгон-ро ҳифз мекунад. Худшиносӣ аз он оғоз мешавад, ки шахс ё миллат фарҳанги худро мешиносад ва ба он ифтихор мекунад.

Чузъҳои асосии фарҳанги миллӣ аз зеринҳо иборатанд:

1. Забони модарӣ – василаи асосии интиқоли фарҳанг. Агар забон гум шавад, фарҳанг низ кам-кам аз байн меравад.
2. Адабиёт ва шеър – калиди маънавият. Осори Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Саъдӣ, Ҳофиз ва дигарон намунаи олии худшиносии миллӣ мебошанд.
3. Мусиқӣ ва санъат – сурудҳои мардумӣ, рақсҳо ва асбобҳои мусиқӣ. Онҳо рӯҳи миллатро нишон медиҳанд.
4. Анъана ва урфу одат – маросимҳои арӯсӣ, идҳо, одоби меҳмондорӣ, либоси миллӣ.
5. Дин ва эътиқод – на танҳо маросими динӣ, балки ахлоқ, инсондӯстӣ ва ростгӯиро низ тақвият медиҳад.

Арзиши фарҳанги миллӣ дар замони муосир хеле боло рафтааст, ки онро бо камоли хушнудӣ қабул кардани намояндагони ҳар қавму миллат ҳатмӣ мебошад. Глобализатсия имрӯз миллатҳоро ба якрангӣ мебарад. Танҳо фарҳанги миллӣ метавонад миллатро аз гумномӣ ҳифз кунад. Миллатҳое, ки фарҳанги худро ҳимоя мекунанд, ҳатто дар байни қудратҳои бузург ҳам ҳувияти худро гум намекунанд. Барои ҷавонон фарҳанг — пояи худшиносӣ ва ифтихори миллӣ мебошад.

Фарҳанги миллӣ оинаест, ки дар он миллат гузашта, имрӯз ва ояндаи худро мебинанд. Ҳар қадар ки мо ба фарҳанги худ арҷ гузорем, ҳамон қадар миллатамон пойдор ва пурифтихор хоҳад буд.

Таърихи фарҳанги миллӣ хеле қадима буда, омӯхтани он барои намояндагони ҳар як миллату қавмият ҳам қарз ва ҳам фарз мебошад. Фарҳанги тоҷик решаҳои хеле қадимӣ дорад: аз замони суғдиён, бохтариён ва давлати Сомониён то имрӯз идома меёбад. Давраи Сомониён (асрҳои IX–X) «давраи тиллоӣ»-и фарҳанги тоҷик шуморида мешавад: забони тоҷикӣ шакл гирифт, адабиёти классикӣ ташаккул ёфт. Дар тӯли таърих фарҳанги тоҷик бо дигар фарҳангҳо омехта шуд, вале ҳувияти миллии худро ҳифз кард.

Фарҳанг ва худшиносии миллӣ барои шинохти аслият кӯмак карда, барои дар ҳамбастагии байни қавмҳо зиндагӣ карданиро тақвият мебахшад. Миллате, ки фарҳанги худро мешиносад, ҳеҷ гоҳ дар ҷаҳон гум намешавад. Худшиносии миллӣ маънои онро дорад, ки ҳар як шахс худро порчаи миллат эҳсос мекунад. Ин эҳсос маҳз тавассути фарҳанг ташаккул меёбад. Фарҳанг ба инсон ҳисси ифтихор аз гузашта ва масъулият барои оянда медиҳад.

Фарҳанг ва ваҳдати миллӣ дар тавҷам инкишоф меёбанд ва ҳамдигарро пурра мекунанд. Фарҳанг қувваи муттаҳидкунонда аст. Гарчанде тоҷикон дар

минтақаҳои гуногун зиндагӣ мекунад (Самарқанд, Бухоро, Хатлон, Бадахшон ва ғ.), аммо фарҳанги умумӣ онҳоро як миллат нигоҳ медорад.

Бояд гуфт, ки мусиқии миллий, либоси миллий ва одоби меҳмондорӣ ҳама тоҷиконро бо ҳам мепайванданд. Омӯхтан ва донишони фарҳанги миллий барои ояндаи босаодат мусоидат мекунад. Ҷавонон бояд фарҳанги миллиро на танҳо омӯзанд, балки ба дигарон муаррифӣ кунанд. Иштирок дар ҷашнҳои миллий, омӯхтани сурудҳои мардумӣ, хониши осори классикӣ – ҳама ин шакли зиндаи худшиносӣ аст.

Агар ҷавонон фарҳангро фаромӯш кунанд, миллат худро аз даст медиҳад.

Аз ин рӯ фарҳанги миллий бояд на танҳо ҳифз, балки навоварона рушд дода шавад. Масалан: истифодаи мусиқии миллий дар жанрҳои муосир, тарғиби либоси миллий дар мӯди имрӯза, ба сахна баровардани дostonҳои классикӣ дар шакли театр. Фарҳанги миллий агар зинда ва ғayол бошад, миллат ҳамеша пойдор мемонад.

Аз қабилҳои 1150-солагии сардафтери адабиёти классикӣ тоҷику форс Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, 1100-солагии давлати Сомониён, 2700-солагии китоби муқаддаси “Авасто”, Соли бузургдошти тамаддуни ориёӣ, 1000-солагии Носири Хусрав, 700-солагии Камоли Хуҷандӣ, 800-солагии Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ, 1310-солагии Имоми Аъзам Абӯханифа, 600-солагии Нуриддин Абдурраҳмони Ҷомӣ, 700-солагии мутафаккири барҷастаи Шарқ Мир Сайид Али Ҳамадонӣ таҷлил гардиданд. Мусаллам аст, ки ин иқдомот дар густариши эҳсоси ватандӯстиву ифтихори миллий ва болоравии сатҳи маънавияти ҷомеа тақони ҷиддӣ бахшиданд.

Дар охир ба ин нуқта таъкид кардан зарур аст, ки истиқлол асос ва пояи аслии ҷаҳони имрӯзии миллати тоҷик буда, ормонҳои ҳадафҳои миллий, таърихию фарҳангӣ ва инсонии моро дар худ таҷассум менамояд. Дар ин замина бояд иброз дошт, ки ҳар як фарди забондӯсту миллатпарвар бояд урфу одат ва арзишҳои миллий худро ҳурмат карда, барои ояндаи дурахшони он кӯмак намояд. Маҳз ҳамин гуна одам метавонад, дар оянда арзишҳои ҳама миллату қавмҳоро эҳтиром бигузорад, барои наранҷондани дили инсонҳо ҳаракат мекунад ва ба ин васила ба пеш рафтани фарҳанги миллии худ ва маданияти халқҳои дигар аз наздик истода ёрӣ расонад. Ба таври хулоса, гуфтани ҳастам, ки ба ифодаи шоир:

Ҳар кас ба забони худ суҳандон гардад,

Донишони ҷандин забон осон гардад,

Айнан, ин байт гуфтаҳои болоро пурра мекунад, ки агар кас забони модарии худро ҳуб аз худ намояд, забонҳои дигарро ба ҳубӣ аз худ мекунад ва эҳтиром

мегузорад. Ба ифодаи дигар, ё худ ба андешаи Бунёдчон Шоматов биёед,
Худованди бузургро, Модару падарро, Ватани азизро то охири умр дӯст дорем.

Адабиётҳо

1. Фарҳанги забони тоҷикӣ, ҷ. 1, Москва, 1969
2. Фарҳанги забони тоҷикӣ, ҷ.2, Москва, 1969
3. Шабакҳои интернетӣ.
4. “Овози тоҷик”, аз 21.06.2025, № 50, саҳ.4.

ЯК НАЗАР БА “ШОҲНОМА” -И АБУЛҚОСИМ ФИРДАВСӢ

*Аслонова Ирода Ибодулло қизи**Донишчӯи курси 2-юми**гурӯҳи тоҷикии ДДОЧ*

Аннотатсия: “Шоҳнома” асари мондагори Ҳаким Абулқосим Фирдавсӣ мебошад, ки беш аз 30 сол вақти худро барои навиштани он сарф кардааст. Ин асари нодир сарчашмаи беназири таъриху фарҳанги Эрони бостон ва ҷаҳонбинии форсизабонон аст. Дар ин эпоси бузург, ҷанги некӣ бо бадӣ, шучоат, мардонагӣ ва муҳаббати ватан ба таври шоирона тасвир ёфтааст.

Калидвожаҳо: Фирдавсӣ, Шоҳнома, Рустам, таърих, эпос, фарҳанг, забон, адабиёт.

Annotasiya : «Shohnoma» asari buyuk shoir Hakim Abulqosim Firdavsiy tomonidan yozilgan va u 30 yildan ortiq vaqtini ushbu asarga bag'ishlagan. Bu nodir asar qadimiy Eron tarixi va madaniyatining betakror manbai bo'lib, fors tilida so'zlashuvchi xalqning dunyoqarashi aks ettirilgan.

Kalit so'zlar: Firdavsiy, Shohnoma, Rustam, ta'rix, epos, madaniyat, til, adabiyot.

Abstract: The Shahnameh is the magnum opus of Abul-Qasem Ferdowsi and one of the most significant masterpieces of Persian-Tajik literature. This epic work recounts the mythical, semi-mythical, and historical stories of the kings and heroes of ancient Iran, from the creation of the world to the Arab conquest. At its core, the Shahnameh emphasizes values such as justice, heroism, patriotism, and the struggle against tyranny and ignorance.

Key Words: Shahnameh, Ferdowsi, heroism, history, Persian language, national identity, mythology, kings, Rustam, culture

Дар мақола таърихи зиндагии Фирдавсӣ, сохтор ва мазмуни “Шоҳнома”, қаҳрамонон ва аҳамияти иҷтимоиву фарҳангии он таҳлил карда мешавад.

Абулқосим Фирдавсии Тӯси (940-1020) - шоири бузурги форсу тоҷик, муаллифи эпоси нодири “Шоҳнома” мебошад, ки яке аз асарҳои гаронбаҳои адабиёти классикии форсӣ ва тоҷикӣ ба ҳисоб меравад. Фирдавсӣ дар соли 940 (ба баъзе манбаъҳо 935) дар шаҳри Тӯс, воқеъ дар минтақаи (ҳозира вилояти Хуросоншарқи Эрон), дар оилаи шахси соҳибмаълумот ва фарҳангӣ таваллуд

ёфт. Дар он замон минтақаи Хуросон маркази муҳими илм, адабиёт ва фарҳанг буд.

Фирдавсӣ аз хурдӣ ба илму адабиёт ошноӣ пайдо намуда, бештар ба таърихи халқ ва мероси пурғановати адабӣ машғул шуд. Дар даври ҳаёти Фирдавсӣ ҳилофати Сомониён ва сипас Хуросониён ҳокимият доштанд, ки барои эҳёи фарҳанги форсӣ ва забони миллӣ кӯшиш мекарданд. Фирдавсӣ ба ин муҳит ҳудро комилан бахшида, бо ҳиссиёти амиқи миллӣ ва фарҳангӣ ба эҷод пардохт.

Асари маъруфи Фирдавсӣ “Шоҳнома” (“Нома ба шоҳон”) аст, ки тақрибан дар муддати 50 сол эҷод шудааст. Ин эпос тақрибан 50,000 байтро дарбар мегирад ва таърихи қаҳрамониву подшоҳон ва рӯйдодҳои муҳимтаринро аз оғози ҷаҳонӣ то асри VII, пеш аз истилои араб дарбар мегирад. Ин асар аз се қисми асосӣ иборат аст: Қисми офтобӣ ва афсонавӣ: (Ҳикояҳои саргузаштҳои одамони аввал, падидаҳои аҷоиб ва қудратҳои аҷиб). Қисми миёна ва қаҳрамонӣ: (Ҳикояҳои қаҳрамонон ва подшоҳони миёна, монанди Рустам, Сиевуш ва Саҳроб). Қисми таърихӣ: (Ҳикояҳои воқеии таърихӣ ва давлатдории Эрон то замони истилои араб).

Фирдавсӣ дар “Шоҳнома” забони форсиро ба дараҷаи шоистаи адабӣ расонд ва нақши бузурги тарғибгар ва ниғаҳдории фарҳанги миллӣ ва забони форсиро дорад. Ҳунари ҳикоягӯӣ ва қаҳрамонсароии ӯ ҷаҳониро ба шеърӣ форсӣ ошно кард ва то имрӯз ин асар ҳамчун рамзи ҳастии миллӣ ва фарҳангӣ дар Тоҷикистон ва Эрон қадр карда мешавад.

Муҳимият ва мероси “Шоҳнома” ба ҷуз аз арзиши адабӣ, як манбаи асосии омӯختани таърихи қадими Эрон аст. Ин асар барои эҳёи забони форсӣ пас аз таъқиби арабҳо нақши ҳалкунанда дошт. Фирдавсӣ ҳамчун шоири миллии форс-тоҷик ва рамзи ҳувияти миллӣ эътироф шудааст. Тарҷума ва мутолиаи “Шоҳнома” дар ҷаҳон густариш ёфта, онро ба забонҳои гуногун баргардондаанд.

Ин ҷо бо мақсади иброи матлаб баъзе порчаҳоро оварда, мавриди муҳокима қарор медиҳем. Дар оғози “Шоҳнома” Фирдавсӣ ба таври эҷодӣ офариниши ҷаҳонро тасвир мекунад, ки бо нур ва офтоб шурӯъ мешавад, яъне рамзи ҳаёт, равшанӣ ва маънавият аст. Ин қисмат ифодаи ибтидо ва ҷойгоҳи инсоният дар ҷаҳон мебошад.

Аввал офтоб рӯйдоду нур афшонд,
Зи он нур ҷаҳон барпай шуду монд.

Ин шеърӣ аввали “Шоҳнома” рамзи эҷоди ҳаёт ва оғози тамоми ҳикояҳои дигар аст. Қаҳрамони Рустам - рамзи мардонагӣ ва шучоат мебошад. Рустам бузургтарин қаҳрамони “Шоҳнома” аст, ки бо шучоат, садоқат ва ҳунароҳӣ

чангӣ маъруф мебошад. Ў намунаи мардонагӣ, адолат ва дӯстӣ аст. Вай рамзи ватандӯстӣ ва ҳимояти миллат мебошад ва дар қисматҳои гуногуни эпос ҳамчун посбони халқ ва мубориз бо золимон тасвир ёфтааст.

Дар “Шоҳнома” адолат яке аз арзишҳои аслист. Подшоҳон ва қаҳрамононе, ки ба адолат ва ҳақиқат содиқанд, бартарӣ пайдо мекунад ва бар золимон пирӯз мешаванд. Чунончи, ғояи “Адолат пойгоҳи давлат аст, в-он ки онро дорад, давлатпояст” қариб дар тамоми асар такрор мешавад ва ҳамчун ғояи марказӣ пешкаш мегардад.

Дар “Шоҳнома” достони “Сиёвуш” рамзи покӣ ва содиқӣ намудор мегардад. Сиёвуш - қаҳрамонест, ки бо хислати пок ва дилсӯзӣ машҳур мебошад. Вай намунаи як инсонест, ки бо донишмандии ҳақиқат ва адолат зиндагӣ мекунад, вале мутаассифона зулм ӯро мекушад. Чунончи,

Сиёвуш ҷавоне дилсӯзу пок,

Дар дил на зӯрӣ, на дурӣ, на шок.

Аз рафти сюжети достон маълум мешавад, ки қаҳрамони Сиёвуш дар бораи адолат, хиёнат ва покдоманӣ аст.

Шоҳнома на танҳо таърихи қаҳрамониву подшоҳон аст, балки воситаи эҳёи забони форсӣ пас аз таъсири забонҳои дигар мебошад. Фирдавсӣ бо ин асар забони адабии форсиро зинда кард ва мардумро ба қадри мероси миллий расонд.

Бояд гуфт, ки солҳои охир хондани китобҳои нодири арзиши ҷаҳонидошта коста гаштааст. Вале бо ифтихор бояд бигӯем, ки хондани ҳамин китоби нодир ба таври бояду шояд зебо аст. Имрӯзҳо дар байни мардум “Шоҳнома” асари мондагори Абулқосим Фирдавсӣ аст, ки аз бузургтарин ёдгориҳои адабиёти форсӣ-тоҷикӣ ба шумор меравад. Ин асар таърихи афсонавӣ, нимафсонавӣ ва воқеии подшоҳони Эронзаминро аз замонҳои қадим то истилои араб ба тасвир меорад. Дар маркази “Шоҳнома” ғояи адолат, мардонагӣ, ватандӯстӣ ва мубориза бар зидди зулму ҷаҳолат қарор дорад. Фирдавсӣ бо ин асар ба эҳёи забон ва фарҳанги форсӣ хидмати бузурге кардааст ва ба воситаи образҳои қаҳрамонона ба хонанда арзишҳои ахлоқӣ ва миллиро фаҳмонда дода тавонидааст.

Ҳамин тавр, беҳуда намегӯянд:

Ҳар он кас, ки Шоҳномахонӣ кунад,

Агар зан бувад паҳлавонӣ кунад.

Худи вай дар яке аз байтҳои мондагораи гуфта буд, чунончӣ,

Басе ранҷ бурдам дар соли сӣ,

Адам зинда кардам, бад-ин порсӣ,
Намирам аз ин пас, ки ман зиндаам,
Ки тухми суханро парокандаам.

Қобили тазаккур аст, Фирдавсӣ хидмате кард, ки бе миннат аст, вале дар
зиндаву ҷовид мондани забону фарҳангҳои зиёд арзиш дорад. Бо ҳисси
ифтихор метавон хондани Шоҳнома ба насли ҷавон ҳамчун як китоби
муқаддас тавсия намуд.

Адабиётҳои истифодашуда

1. Фирдавсӣ, Абулқосим. Шоҳнома. Техрон: Институти маънавияти Эрон, 2005. (Матни аслии эпос дар форсӣ)
2. Davis, Dick. The Shahnameh: The Persian Book of Kings. New York: Penguin Classics, 2006. (Тарҷума ва таҳлили англисӣ)
3. Фарҳанги забони тоҷикӣ, Ҷилди 1, Москва, 1969.
4. Yarshater, Ehsan, ed. The Persian Epic Tradition. New York: Bibliotheca Persica Press, 1991. (Мақолаҳо дар бораи эпоси форсӣ ва аҳамияти он)

ЭҶОДИЁТИ ДАҲАНАКИИ ХАЛҚ-ЯКЕ АЗ ЗАМИНАҲОИ АСОСИИ АДАБИЁТИ БАЧАҒОНА

Темиров Садриддин

*Донишчӯи курси 2-юми гурӯҳи тоҷикии
факултаи фанҳои гуманитарии ДДОЧ*

Аннотатсия: Мақола ба таҳлили нақши эҷодиёти даҳонакии халқ дар ташаккули адабиёти бачагона бахшида шудааст. Дар он муҳияти афсонаҳо, ривоятҳо, чистонҳо, сурудҳои кӯдакона, зарбулмасалҳо ва дигар жанрҳои даҳонаки дар рушди зеҳни, маънави ва тарбиявии кӯдакон мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Калидвожаҳо: адабиёти бачагон, тарбия, афсонаҳо, ривоятҳо, чистонҳо, зарбулмасалҳо, фарҳанги халқӣ, мероси миллий.

Annotation: The article is devoted to the analysis of the role of folk oral creativity in the formation of children's literature. It discusses the importance of fairy tales, legends, riddles, children's songs, proverbs, and other genres of oral folklore in the intellectual, spiritual, and educational development of children.

Keywords: folk oral creativity, children's literature, fairy tales, legends, riddles, children's songs, proverbs, education, folk culture, national heritage.

Аннотация: Ушбу мақола халқ оғзаки ижодининг болалар адабиёти раванкига таъсири тўғрисида ёзилган. Унда болаларга адабий жанрлар, жумладан, афсона, ривоят, топишмоқ, болалар учун ёзилган кўшиқлар, мақоллар таъсири тўғрисида тўхталиб ўтилган. Ушбу жанрлар болаларни маънавий ривожига катта таъсир қилиши кўрсатилган.

Калит сўзлар: болалар адабиёти, тарбия, афсонаҳо, ривоятлар, топишмоқлар, мақоллар, халқ маданияти, миллий мерос.

Бояд гуфт, ки эҷодиёти даҳонакии халқ яке аз ганчинаҳои бои фарҳангӣ ва адабӣ мебошад, ки нақши муҳим дар ташаккули шахсияти кӯдак ва рушди адабиёти бачагона дорад. Осори халқӣ, ки асосан аз афсонаҳо, чистонҳо, зарбулмасалҳо, сурудҳои кӯдакона ва латифаҳо иборат аст, на танҳо фарҳанги миллиро нигоҳ медорад, балки барои рушди зеҳнӣ ва маънавии насли наврас заминаи мусоид фароҳам меорад.

Эҷодиёти даҳонакии халқ ҳам чун як шоҳи қадимаи адабиёти халқӣ бо заҳматҳои мардум тавлид шуда, тавассути наслҳо интиқол ёфтааст. Ин мероси

гаронбаҳо мафҳумҳои одобу ахлоқ, ватандўстӣ ва инсондўстиро дар худ фаро мегирад. Барои кўдакон, ин осор на танҳо сарчашмаи дониш, балки воситаи асосии тарбия низ мебошад.

Эҷодиёти даҳанакии халқ ба таври назаррас ба ташаккул ва рушди адабиёти бачагона таъсир расондааст. Чанбаҳои асосии ин таъсирро метавон чунин ҷамъбаст кард:

1. Ривоятҳо ва афсонаҳо. Ривоятҳо ва афсонаҳо яке аз жанрҳои маъруф эҷодиёти даҳанакии халқ мебошанд, ки ба адабиёти бачагона роҳи васеъ кушодаанд. Масалан, афсонаҳои халқи бо мавзӯҳои пандомезашон ба кўдакон ҳаётро фаҳмонида, дар зеҳни онҳо қаҳрамонӣ, ҳақиқат ва адолатро ташвиқ меkunанд.

2. Сурудҳои кўдакон. Сурудҳои кўдакона, ки тавассути модарон барои тифлон сароида мешаванд, муҳаббат ва иртиботи маънавиро дар кўдак бедор меkunанд. Ин сурудҳо дар адабиёти бачагона ҳамчун намунаҳои шеърҳои сода ва пурмазмун ҷойгир шудаанд.

3. Зарбулмасалҳо ва мақолҳо. Зарбулмасалҳо ва мақолҳои халқӣ, ки бо мазмунҳои пандомез ва ҳикматҳои зиндагӣ мебошанд, дар адабиёти бачагона ҳамчун сарчашмаи омӯзиш истифода мешаванд. Онҳо ба кўдакон одобу ахлоқ ва роҳҳои дурусти зиндагиро меомӯзонанд.

4. Чистонҳо ва латифаҳо. Чистонҳо воситаи ҷолиби зеҳнӣ буда, кўдаконро ба фикрронӣ ва таҳлили масъалаҳо ташвиқ меkunанд. Латифаҳо бошанд, ҳисси онҳоро бедор намуда, тавачҷӯҳи бечояшонро бартарарф менамоянд.

Нақши тарбиявии эҷодиёти даҳонакии халқ дар адабиёти бачагона хеле калон аст. Ин осор мафҳумҳои муҳим, аз қабили муҳаббат ба ватан, эҳтироми калонсолон, меҳнатдўстӣ ва ростқавлиро ба кўдакон меомӯзонад. Ҳамчунин, онҳо дар ташаккули малакаҳои зеҳнӣ ва забондонии кўдакон саҳми арзанда мегузоранд.

Эҷодиёти даҳонакии халқ яке аз заминаҳои асосии ташаккули адабиёти бачагона мебошад. Афсонаҳо, ривоятҳо, чистонҳо, сурудҳои кўдакона ва зарбулмасалҳои халқӣ на танҳо фарҳанги миллий ва арзишҳои маънавиро нигоҳ медоранд, балки дар ташаккули фикронӣ, забондонӣ ва ахлоқи кўдакон нақши муҳим мебозанд.

Ин осори халқӣ кўдаконро бо мафҳумҳои одобу ахлоқ, ватандўстӣ ва инсонгарияшон ошно намуда, ҳисси зебоишиносӣ ва дўстдориро ба ҳаёт дар онҳо бедор месозад. Чистонҳо ва латифаҳо чанбаҳои эҷодии зеҳнии кўдаконро

инкишоф медиҳанд, дар ҳоле, ки афсонаҳо ва ривоятҳо ба ташаккули арзишҳои инсонии онҳо мусоилдат мекунанд.

Бояд гуфт, ки эҷодиёти даҳанакии халқ ҳамчун як ҷузъи муҳими адабиёти бачагона зарфияти бузурге барои тарбия ва таълими насли наврас дорад. Дар шароити муосир истифодаи ин мерос дар шаклҳои гуногуни адабӣ метавонад дар адабиёти кӯдакон ва рушди маънавии онҳо нақши муҳим бозад. Ҳамин тариқ, омӯзиш ва татбиқи эҷодиёти даҳанакии халқ дар адабиёти муосири кӯдакон аҳамияти беназир дорад.

Ҳаминро ҳам бояд илова намуд, ки эҷодиёти даҳанакии халқ ҳамчун сарчашмаи фарҳангӣ ва маънавӣ яке аз заминаҳои асосии адабиёти бачагона маҳсуб мешавад. Жанрҳои мухталифи он, аз ҷумла афсонаҳо, чистонҳо, зарбулмасалаҳо, сурудҳои кӯдакона ва латифаҳо, ба ташаккули маърифат, зеҳн ва тарбияи ахлокии кӯдакон мусоидат мекунанд.

Афсонаҳо ба кӯдакон дарси адолат, қаҳрамони ва ҳақиқатро меомӯзанд, дар ҳоле ки чистонҳо зеҳни онҳоро равшан мекунанд ва тавоноии фикрии онҳоро афзоиш медиҳанд. Сурудҳои кӯдакона дар муҳити оилавӣ истифода мешаванд, муносибатҳои эҳсосӣ ва иртиботи маънавию таълимӣ медиҳанд. Зарбулмасалҳо ва мақолҳои халқӣ, ки дар онҳо таҷрибаи наслҳо инъикос ёфтааст, дар ташаккули одоб ва маърифати кӯдакон саҳми муҳим доранд.

Бо шарофати эҷодиёти даҳанакии халқ насли ҷавон на танҳо бо ҳикматҳои мардумӣ ошно мешавад, балки тавассути онҳо фарҳанг ва арзишҳои миллиро меомӯзад. Аз ин рӯи ин мероси гаронбаҳо натавонанд дар адабиёти кӯдакона, балки дар рушди шахсияти кӯдакиаш мебозад. Омӯзиш ва истифодаи ин осор дар адабиёти муосири кӯдакон василаи самаранок барои тарбия ва таълим мебошад.

Адабиётҳо

1. Абдуллоев, С. Эҷодиёти халқ ва нақши он дар адабиёти бачагона. - Душанбе: Ирфон, 1995.
2. Раҳимов, Ч. Мероси халқи ва тарбия дар адабиёти кӯдакон. - Душанбе: Маориф, 2001.
3. Ҳасанов, М. Эҷодиёти шиғоҳи ҳамчун сарчашмаи таълиму тарбия. - Душанбе: Адиб, 1988.
4. Саъдуллоев, К. Адабиёти халқи ва моҳияти тарбиявии он. - Душанбе: Ношир, 1999.

5. Холов, Н. Накши афсонаҳои халқи дар ташаккули ахлоқи кўдакон. - Душанбе:Дониш, 2010.

6. Юсуфӣ Ш. Фарханги мардуми ва адабиёти кўдакон. - Душанбе: Китобхона, 2005.

МУАЛЛИМ ЧАРОҒИ МАЪРИФАТ ВА РОҲНАМОИ ЗИНДАГӢ***Рӯзибоев Азизбек Каримзода****Донишҷӯи курси 2-юми ғуруҳи тоҷикии
факултети фанҳои гуманитарии ДДОЧ*

Аннотатсия: Дарҳақиқат, муаллим, устод, омӯзгор. Чун ин мафҳумҳоро ба забон меорем дар пеши назари мо чехраи нуронии шахсе намудор мегардад, ки тамоми ҳаёти худро баҳри тарбияи насли наврас бахшидааст.

Калимаҳои калидӣ: Муаллим, устод, омӯзгор, тарбия, таълим, мафҳум.

Аннотасия Учитель, наставник, педагог. Когда мы произносим эти понятия, перед глазами возникает светлое лицо человека, который посвятил всю свою жизнь воспитанию молодого поколения.

Ключевые слова: Учитель, наставник, передподаватель, воспитание, учеба.

Annotatsiya O'qituvchi, murabbiy, pedagog. Biz bu tushunshalarni aytganimizda, ko'z oldimizda butun umrni yosh avlodni tarbiyalashga bag'ishlagan insininig yorqin yuzi paydo buladi.

Kalit so'z; O'qituvchi, tarbiyachi, talim, tarbiya, pedagog, tushunsha

Ҳаминро бояд гуфт, ки агар барои аз хоби ноз бедор сохтани табиат баҳор лозим бошад, пас баҳри саводнок шудану ба роҳи рост рафтани инсоният муаллим нақши калон дорад. Бояд гуфт, ки ҳеҷ кас аз батни модар оқилу донишманд ба дунё наомадааст. Хизмати муаллим аст, ки устод Рӯдакиро чун шоири шоирон, ҳаким Фирдавсро чун муаллифи асари безаволи «Шоҳнома», Айни, Лоик, Турсунзода, Меҳмон Бахтӣ, Аскар Ҳаким, Фарзона, Кароматуло Олимов ва дигар адибони ҷовидон ба камол расонид.

Бояд таъкид намуд, ки муаллим равшангари дилҳо ва ҳидоятгари роҳи рост дар зиндагӣ мебошад. Агар он заҳматҳои устод намебуд, ҳама аз илму дониш дур мемонданду дунё тираву тор мегарданд. Чуноне, ки гуфтаанд:

Расад ҷон бар лаби бечора устод.

Ки ҳарфери ба шогирде диҳад ёд.

Худ аз худ аён аст, ки аз рӯзи аввали ба мактаб қадам монданамон муаллим моро бо рӯйи кушоду чехраи хандон пешвоз мегирад ва ба мо хондану навиштан, одобу ахлоқи ҳамидаи инсонӣ ва гуфтору рафтори одамиро меомӯзонад. Пас аз чанд сол бо ҳамон чехраи кушод ба зиндагии мустақилона мегуселонад. Муаллим ҳамеша кӯшиш менамояд, ки шогирди хуберо барои ҷомеа ба воя расонад. Барои

ин ў чӣ қадар нури чашмонашро аз даст медиҳад, мӯйи сарашро сафед мекунад, вале боре ҳам шикоят накарда, ба кори худ содиқ мемонад. Пас мо шогирдонро мебояд ҳамаи заҳматҳои кашадаи устодонро пос дорем ва корҳои ба сомон расонем, ки устодон аз мо бифаҳранд.

Бояд тазакур дод, ки муаллим касби пурифтихор, бошараф ва соҳибрисолат аст. Вай барои гулгулшукуфоии низоми ҷомеа, соҳибмаърифатии аҳли ҷомеа, соҳибтамаддунӣ, худшиносӣ, ҳудогоҳӣ хизмат кардааст. Муаллим бо ақл, бо хирад, бо таҳаммул муносибат мекунад. Бурдбор аст, сабур аст ва заҳмат ба харҷ медиҳад, то наслро ба камол расонад. Насли оддӣ не, насли созанда, бунёдкор, дурандеш, худшинос, ҳудогоҳ, ҷомеасоз. Он ҷое, ки муаллим қадам мегузорад, эҳсос карда мешавад, ки пешорӯйи ӯ дастаи нур равон аст. Ин нур нури хирад, нури маърифат, нури дониш, нури солимии тафаккур аст. Ва он ҷое, ки нур аст, шароиту имконияте ҳаст, ки мардум аз он баҳрааманд шаванд. Муаллим ғарқи дарёи дониш, муаллим ғарқи анбӯҳи китоб, муаллим шабзиндадор, муаллим ҳамқадаму ҳамнафаси қаламу дафтари китоб аст. Муаллим кӯшиш ба харҷ медиҳад солҳои тӯлонӣ меомӯзад, то ки баҳри ҷомеа, насли созандаву бунёдкорро ба воя расонад. Муаллим соҳиби андеша, соҳиби аңдарз, соҳиби панду ҳикмат аст.

Ҳаминро ҳам таъкид намудан бамаврид аст, ки сарчашмаи ҳамаи хушиҳо, ободии ҳамаи маҳфилҳо, бузург гардидани ҳамаи шогирдонӣ баркамол, маҳз меҳнати устодон-омӯзгорон мебошад. Омӯзгорон вазифаи ниҳоят душворро ба зимма гирифта, дар зиндагии пур аз розу ниёз тифли инсониятро тарбия менамоянд, илм меомӯзанд, ки чандон кори осон нест. Хуррам онест, ки сазовори номи бузургу ин касби пуршараф аст. Омӯзгорӣ касби ниҳоят пуршараф аст ва омӯзгор касест, ки ҳамеша дар ҷустуҷӯи навоарист. Аммо доништану аз худ кардани навоарию ҷамъи рафтору гуфтори нек ба кас ба осонӣ муяссар намешавад. Чандон осон нест, ки аз тифле, ки аз олами маънӣ хабаре надорад, олиме сохт.

Омӯзгор барои тарбия ёфтан, ба камол расидан ва бузург гаштани ҳар як шогирдаш кӯшиши беандоза мекунад. Зеро шогирди хуб ифтихори муаллим мегардад. Даме, ки шогирди муаллим шахси обурӯманд мегардад, бевосита аввалиндараҷа номи муаллимашро мегирад. Дарҳақиқат, омӯзгор он шахсияти бузург ва нотақрорест, ки бо ҷароғи ақл олами фикри моро равшан намуда, дунёи пурасрори илмро муррифӣ мекунад. Деҳқону муҳандис, духтуру шоир ҳама парвардаи оғӯши бихиштосои муаллиманд. Тобиши зиндагӣ бори дигар собит месозад, ки давлати муаллим шогирдонаш мебошанд. Ў аз пешрафт комёбии

эшон ифтихор мекунад. Хушбахтона дар мушкилтарин даврони зиндагии мо омӯзгорон дар хидмати халқу ватан қадр доранд. Эҳтироми муаллим вазифаи муқаддаси ҳар як фарди бонангу номуси ватан аст.

Мо ҳамчун шогирд ба ҳамаи устодони мухтарам ва муаллимони азиз, пеш аз ҳама саломатӣ, умри дароз, хонабодию саодати рӯзгор ва дар роҳи иҷрои вазифаҳои наҷибу пурмасъулияти дар наздатон истода комёбиҳои нав ба нави эҷодӣ таманно дорам. Нисон аз даме, ки худро мешиносад, муҳтоҷ ба дониш ва фарҳанг аст ва ин сармояро ӯ наметавонад бе мураббӣ ва устод аз бар намояд.

Бе мураббӣ зери гардун муътабар нагир шудан,

Моҳи навро рафта-рафта чарх оламгир кард.

Бале, ҳақ бар ҷониби шоир аст! Инсон аз даме, ки худро мешиносад, муҳтоҷ ба дониш ва фарҳанг аст ва ин сармояро ӯ наметавонад бе мураббӣ ва устод аз бар намояд. Сармади шеъри туркӣ Алишер Навоӣ бо он шахомат ва бузургияш устои худ – Абдурахмони Ҷомӣ бо ибораҳои «Қиблагоҳ», «Устои хотир», «Пири хирад» ном мебард, ки ин эҳтиром нисбат ба устод барои мо намунаи ибрат аст. Дар ин бора ривояте низ вуҷуд дорад, ки бисёр ҷолиб аст: «Рӯзе омӯзгори ҷавоне дар гузаргоҳе устои даврони мактабиашро диду шинохт. Ба наздаш рафту аз ӯ пурсид: – Маро дар ёд доред? – Бале дар ёд дорам. Ба чӣ кор машғул ҳастӣ? – Ман омӯзгор ҳастам. Шумо сабаб шудед, ки дар ман завқи омӯзгорӣ пайдо шуд. – Наход? Бигӯ, чӣ гуна ман сабаб шудам? Рӯзе ҳамсинфам ба дарс омад ва дар дасташ соати зебоне дошт. Ӯ соаташро аз дасташ бароварду дар таги миз гузошт. Ман ҳамеша орзу мекардам, ки чунин соати зебо дошта бошам. Тоқатам тоқ шуду соати ӯро гирифтаму дар ҷайбам андохтам. Вақте ҳамсинфам соаташро наёфт, ба назди шумо гирикунон рафту гуфт, касе соаташро дудидаст. Шумо ба сӯи мо нигоҳ карда гуфтед: «Ҳар касе соати инро гирифтааст, хоҳиш мекунам, онро баргардонад». Ман худро нороҳат ҳис кардам, аммо наметавонам соат аз дастам равад, аз ин рӯ қоил нашудам. Шумо бошед, дарро маҳкам кардеду аз мо хоҳиш кардед, ки аз ҷоямон хезем. Гуфтед, ҳамаатон ҷашмонатонро пӯшед, мо ҷашмонамонро пӯшидем. Шумо ба сӯи мо омадед, ҷайби ҳар яки моро кофтед. Вақте соатро аз ҷайби ман ёфтед, ҳаракатро давом додед ва ҷайби дигаронро ҳам кофтед. Баъдан гуфтед, акнун метавонед ҷашмонатонро кушоед. Соатро ба соҳибаш баргардондеду дигар дар бораи ин мочаро чизе ҳам нагуфтед. Дар он рӯз шумо маро назди ҳамсинфам шарманда накардед. Маро дузд, дурӯғгӯй ва кӯдаки бетарбия нагуфтед. Ин амали хуби шумо боис шуду ман ҳам касби омӯзгориро интиҳоб кардам. Ҳар ду лаҳзае хомӯш монданд. Баъдан ҷавон аз устодаш пурсид: – Вақте шумо маро дидед, ин

мочаро ба ёдатон наомад? Устод ҷавоб дод: – Вақте чайбҳои шумоёнро мекофтам, чашмони ман ҳам пӯшида буданд...»

Ҳамин аст, ки шоир Биноӣ ҳам устодро ҳатто аз падар ҳам пеш медонад:

Ҳаққи устод аз падар беш аст,

В-аз падар устод дар пеш аст.

Ҳаминро ҳам бояд гуфт, ки мухтавои ин сатрҳо ишора бар он аст, ки устод ва омӯзгорон ба мисли падарон ба мо ғамхорӣ меkunанд, зеро шахсоне, ки дорои илму маърифатанд, дар ҳар даври замон мақому манзалати худро гум намеkunанд ва қадр карда мешаванд. Бояд гуфт, ки халқи мо аз халқҳои доноест, ки аз давраҳои қадим устодро васфу ситоиш менамуд, инро мо дар мисоли мақолҳои «Ҷабри устод беҳ аз меҳри падар», «Шаҳси бемураббӣ мураббо намехӯрад» ва ғайра дида метавонем. Саъдии бузург таъкид менамояд, ки на ҳама инсон ба устод шогирди арзанда мешавад:

Саъдиё, Шерозиё, таълим мадеҳ бадзодро,

Бадзод агар оқил шавад, санге занад устодро.

Аз ин рӯ муаллим ҷароғест, ки бо илму дониш роҳи шогирдонро мунаввар мегардонад ва дар дили ӯ шамъи маърифатро фурӯзон мекунад. Аз ин нигоҳ, қадри устод дар назди шогирд басо баланд аст. Агар шогирд ба гуфтаҳои устод амал кунад, албатта, донишу камолоташ зиёд хоҳад шуд. Мутаассифона, дар ҷамъият шогирдоне низ во мехӯранд, ки ба устоди худ бо чашмони бад менигаранд, худро аз ӯ болотар мепиндоранд. Дар мисраҳои болоӣ шоир ба омӯзгорон муроҷиат карда истодааст, ки дар интиҳоби шогирдон хушёр бошанд, чунки на ҳама шогирд сазовор ва лоиқи меҳнату машаққатҳои устод мегардад. Шоире барҳақ фармудааст:

Як ҷавоне шав, ки байни халқ боло карда сар,

Бо сарафрозӣ падар гӯяд, ки ман дорам писар.

Халқ гӯяд: – Ҷон, писар, ҳастӣ, шавад умрат дароз,

Хок гирӣ зар шавад, раҳмат ба устоду падар!

Чуноне, ки аз мисраҳои болоӣ бармеояд, ки инсон бояд бо амали дуруст, илму дониш, ростию покӣ ва одобу ахлоқи ҳамидаи хеш ҳам худаширо ва ҳам падару устоди худро шод гардонад. Шоир ба мо – ҷавонон муроҷиат карда, чунин ибрози ақида менамояд, ки бояд ҳар яки мо дар ҷомеа ҳамчун шахсони комил ғаъолият нишон диҳем ва бо рафтору кирдор ва маърифат ҳамеша сазовори номи устод ва падар бошем, ки онҳо бо амалҳои мо ифтихор кунанд.

Дар хотима якчанд гуфтаҳои бузургонро дар васфи муаллим меорем, то ба ин васила боз як бор ба бузургии муаллим иқдор гардем:

”Муаллим ақл, шарафу вичдони ҷомеа ва симои асосии он мебошад. Вай донишу заковат, гармии худро бедареғ ба фарзандон медиҳад ва хешро хушбахт меҳисобад. Муаллим, то даме, ки зиндааст, меҳонад, ҳамин ки аз хондан бозмонд, симои муаллимиаш низ барҳам меҳӯрад”.

(К. Д. Ушинский)

Агар дар ҷаҳон набвад омӯзгор

Шавад тира аз беҳирадон рӯзгор.

(Ҷомӣ)

Ҷабри устод беҳ зи меҳри падар.

(Халқ)

Хулоса, агар муаллим барои эҳёи тафаккури насли нав хизмат намекард, зиндагӣ як лаҳзам ҳам пеш намерафт. Муаллим бояд кори худро бидонад ва ба масъулияти сангини худ таваҷҷӯҳи ҷиддӣ дошта бошад. Омӯзгор метавонад шахсони шоиста тарбия намояд, ӯ қодир аст, ки ҳатто одами бадкирдорро некӯ гардонад. Ҳеҷ ибодате беҳтар аз Муаллимӣ нест.

Адабиётҳои истифодашуда.

1. "Концепсияи миллии тарбия ." Душанбе-2005
2. Юнусов Ё; Лутфуллоев, "Методикаси корҳои тарбиявӣ дар синфҳои ибтидоӣ". Душанбе – 2003
3. Раҳимов Х. "Дидактикаи муосир ", Душанбе, 1999.
4. Фарҳанги забони тоҷикӣ, Ҷ.1, Москва, 1969.
5. Фарҳанги забони тоҷикӣ, Ҷ. 2, Москва, 1969.

TA'LIM TARBIYADA OTA-ONANING ROLI*Abdullayeva Visola Shoirbek qizi*

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Gumanitar fanlar fakulteti, o'zbek tili va
adabiyoti yo'nalishi 4-kurs talabasi
abdullayev.mirzajon1989@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola ta'lim va tarbiyada ota-onaning muhim o'rnini tahlil qiladi. Ota-onalar bolaning shaxsiyati, qadriyatlari va dunyoqarashini shakllantirishda asosiy rol o'ynaydi. Ta'lim jarayonida ota-onaning mehribonligi, sabr-toqati va bilim berishdagi faol ishtiroki bolaning ijtimoiy va ma'naviy rivojlanishini ta'minlaydi. Maqolada ota-onaning tarbiyaviy rolini kuchaytirish yo'llari, zamonaviy oilada ta'limdagi muammolar va ularni hal qilish usullari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: ota-ona, ta'lim, tarbiya, bolaning rivojlanishi, oilaviy ta'lim, ota-ona roli, tarbiyaviy muhit, shaxsiy rivojlanish.

Аннотация: В данной статье рассматривается важная роль родителей в образовании и воспитании детей. Родители играют ключевую роль в формировании личности, ценностей и мировоззрения ребёнка. Активное участие родителей в образовательном процессе, проявление любви и терпения способствуют социальному и духовному развитию ребёнка. В статье анализируются пути усиления воспитательной роли родителей, проблемы современного семейного образования и методы их решения.

Ключевые слова: родители, образование, воспитание, развитие ребёнка, семейное образование, роль родителей, воспитательная среда, личностное развитие.

Abstract: This article analyzes the significant role of parents in education and upbringing. Parents play a fundamental role in shaping a child's personality, values, and worldview. Their loving, patient, and active involvement in the educational process ensures the social and moral development of the child. The article discusses ways to strengthen the parental role in upbringing, addresses challenges in modern family education, and explores solutions to these issues.

Keywords: parents, education, upbringing, child development, family education, parental role, educational environment, personal development.

Kirish

Inson tarbiyasi har qanday jamiyat taraqqiyotining asosi hisoblanadi. Chunki insonni komil etib voyaga yetkazish, uni ijtimoiy hayotga tayyorlash – bu nafaqat maktab yoki ta'lim muassasalarining, balki eng avvalo, oilaning – xususan, ota-onaning muqaddas burchidir. Oila – jamiyatning birinchi ijtimoiy bo'g'ini sifatida farzand shaxsining shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Aynan oilada bola ilk bor mehr-muhabbatni, qadriyatlarni, axloqiy me'yorlarni o'zlashtiradi va ilk ijtimoiy tajribani oladi.

Bugungi globallashuv davrida yosh avlodni ma'naviy va intellektual jihatdan yetuk, vatanparvar, zamon bilan hamnafas inson sifatida tarbiyalash dolzarb masalaga aylangan. Bunda ota-onaning farzand tarbiyasidagi mas'uliyati yanada oshmoqda. Psixologik va pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ota-onasi tarbiyaviy jarayonda faol bo'lgan bolalar – ijtimoiy jihatdan barqaror, o'z fikrini aniq ifodalay oladigan, axloqiy me'yorlarga rioya qiladigan shaxs sifatida shakllanadi. Aksincha, ota-ona e'tibori yetishmaydigan oilalarda esa bolalarning ruhiy-ijtimoiy rivojlanishida jiddiy muammolar yuzaga chiqishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan qaralganda, ta'lim va tarbiyada ota-onaning ishtiroki nafaqat ixtiyoriy, balki zaruriy ehtiyoj sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu maqolada aynan shu jihatlar chuqur tahlil qilinadi: ota-onaning farzand tarbiyasidagi roli, oilaviy muhitning bola shaxsiyatiga ta'siri, zamonaviy oilalarda uchrayotgan muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar keltiriladi. Mazkur masalalar nafaqat nazariy, balki amaliy asosda ham ko'rib chiqiladi.

Asosiy qism

Ota-ona – ta'lim va tarbiyaning tabiiy ustuni

Jamiyatning taraqqiy etganlik darajasi, avvalo, undagi insonlarning ma'naviy yetukligi va bilim saviyasi bilan belgilanadi. Bu esa bevosita yosh avlodning qanday tarbiya olganiga bog'liq. Yosh avlod esa – oilada shakllanadi. Shu bois, oila – ayniqsa, ota-onaning farzand hayotidagi o'rni ta'lim-tarbiya jarayonining ajralmas, asosiy omili sifatida doimiy e'tiborda bo'lishi lozim.

Ota-ona bolani dunyoga keltiradi, unga nom beradi, hayotga boshlaydi, uni turmushda yo'naltiradi. Farzand uchun ilk bilim, odob, axloq, urf-odat va qadriyatlar manbai – bu ota-onadir. Shu jihatdan, pedagogika fanida ota-onaning tarbiyaviy ta'siri **birlamchi ijtimoiy institut** sifatida e'tirof etiladi. Jahon pedagoglari A. Komenskiy, I. G. Pestalozzi, A. Makarenko, V. A. Suxomlinskiylar oilaviy tarbiyani bolani barkamol etib voyaga yetkazishdagi eng muhim vosita sifatida ta'kidlaydi.

Farzand tarbiyasida oila muhiti hal qiluvchi ahamiyatga ega

Tarbiyaning sifati, avvalo, qanday muhitda kechayotganiga bog'liq. Ijtimoiy-psixologik jihatdan farzandning hissiy, axloqiy va aqliy rivojlanishiga eng kuchli ta'sir qiluvchi omil bu – **oiladagi muhit va ota-onaning shaxsiy namunasidir**. Misol uchun, agar oilada sevgi, ishonch, hurmat hukmron bo'lsa, bola o'zini xotirjam his etadi, o'z fikrini ochiq ayta oladi, o'ziga bo'lgan ishonchi ortadi. Aksincha, oilada ziddiyat, befarqlik yoki haddan ortiq tanbeh hukm sursa, bola o'zini kamsitilgan his qiladi, bu esa uning psixologik muvozanatiga putur yetkazadi.

Zamonaviy psixologlar (masalan, E. Erikson, J. Bowlbi) bolaning ilk 6-7 yili uning butun hayotiy yo'nalishini belgilab berishini ilmiy asosda isbotlagan. Aynan shu davrda bola ruhiyatiga singdirilgan qadriyat va odatlar – uning ongosti va axloqiy mezonlariga aylanadi. Ota-onaning mehr-muhabbati, bolaga bildirgan ishonchi va qo'llab-quvvatlovi farzandda hayotga ishonch uyg'otadi, bu esa keyingi ta'lim jarayonining asosiy poydevoridir.

Ta'limda ota-onaning faol ishtiroki – muvaffaqiyat kafolati

Maktab – bilim beruvchi muassasa bo'lsa, oila – o'sha bilimlarning ildiz otib, hayotga tatbiq etiladigan joyidir. Ota-onalar farzandining ta'lim jarayonida faol ishtirok etganda, o'quvchining bilimga qiziqishi oshadi, o'zlashtirishi kuchayadi, o'zini mas'uliyatli his qiladi.

Statistik dalil: O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligining 2024-yildagi tahlillariga ko'ra, ota-onasi darsga tayyorlanish, davomat va maktab bilan aloqada faol bo'lgan o'quvchilarning 86 foizi fan olimpiadalarida ishtirok etgan, ulardan 57 foizi sovrindor bo'lgan. Bu esa oilaning ta'limdagi ishtirokining bevosita samaradorligini ko'rsatadi.

Ma'naviy va axloqiy tarbiyada ota-onaning o'rni

Yuqori texnologiyalar, ochiq axborot maydoni va turli madaniyatlarning kesishgan zamonida farzandni ma'naviy immunitet bilan qurollantirish ota-onaning asosiy vazifasiga aylangan. Tarbiya bu – faqat odob o'rgatish emas, balki **insoniylikni singdirish, halollikni namuna qilish, mehr-oqibatli bo'lishni ko'rsatishdir**.

Masalan, agar ota yolg'on gapirsa, bola chin gap aytishni o'rganmaydi. Agar ona sabrsizlik qilsa, bola sabrni anglamaydi. Shuning uchun ham tarbiya nasihat bilan emas, **shaxsiy namuna bilan amalga oshiriladi**.

Mashhur faylasuflar Platon va Arastu insonni axloqan to'g'ri shakllantirishni davlatning eng muhim vazifasi, ammo u amalga oshadigan asosiy maydon sifatida **oilani** ko'rsatishgan. Bu fikr bugun ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan.

Zamonaviy oilaviy tarbiyada uchraydigan muammolar

Bugungi kunda jamiyatda kuzatilayotgan ayrim tarbiyaviy muammolar, afsuski, ota-onalarning befarqligi yoki yetarli bilimga ega emasligi bilan bog'liq. Bunga sabab sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

1. **Iqtisodiy bandlik** – ota-onalar tirikchilik g'amida farzand tarbiyasini ikkinchi darajali deb bilmoqda;
2. **Texnologik asr talabi** – bolalar asosan gadjetlar tarbiyasida qolmoqda;
3. **Tarbiyada izchillik yetishmasligi** – ota boshqacha, ona boshqacha yondashadi, bu esa bolaning ruhiy holatini izdan chiqaradi;
4. **Ota-onalarning pedagogik savodsizligi** – pedagogik yondashuv, yoshga oid psixologik xususiyatlardan bexabar bo'lish.

Bunday muammolarni hal qilishda maktab, mahalla, jamiyat va OAV (ommaviy axborot vositalari) bilan hamkorlikda ota-onalarni o'qitish, ularni tarbiyaviy jihatdan quvvatlash dolzarb vazifaga aylangan.

Yechimlar: ota-onaning tarbiyaviy rolini kuchaytirish yo'llari

1. **Ota-onalar maktabini** har bir ta'lim muassasasida yo'lga qo'yish – amaliy trening, seminar va davra suhbatlari orqali;
2. **Oilaviy psixologik xizmatlarni rivojlantirish** – ota-onalarga individual maslahatlar berish;
3. **Mahalla – maktab – oila hamkorligini mustahkamlash** – farzand tarbiyasi bo'yicha tizimli monitoring olib borish;
4. **Tarbiyaviy tadbirlarga ota-onalarni jalb etish** – teatr, kutubxona, madaniy va sport tadbirlarida birga ishtirok etish;
5. **Ota-onalarning namunali tajribalarini targ'ib qilish** – ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy axborot vositalari orqali.

Xulosa

Jamiyat taraqqiyotini belgilovchi eng asosiy omillardan biri bu – ma'naviy va ma'rifiy barkamol insondir. Barkamol inson esa ta'lim va tarbiyaning uyg'unligida, ayniqsa oiladagi sog'lom muhitda shakllanadi. Shundan kelib chiqib aytish mumkinki, har qanday davlatda, har qanday islohotda yoki ta'lim tizimida erishilayotgan yutuqlarning asosi – bu oilada asos solingan tarbiya va ota-onaning ma'suliyatli yondashuvidir.

Ota-ona faqat bola dunyoga kelganining sababchisi emas, balki uning shaxs sifatida shakllanishi, jamiyatda o'z o'rnini topishi, vatanparvar, bilimli va odobli inson bo'lib kamol topishida hal qiluvchi ta'sir kuchidir. Bu borada ota-onaning faolligi, namunasi, mehr-muhabbati, tarbiyaviy saviyasi va pedagogik madaniyati asosiy

o'rinda turadi. Maktabda yoki boshqa ta'lim muassasasida bola oladigan bilimning samarasi ko'p jihatdan ota-onaning u bilan qanday ishlashiga, uni qanday tarbiyalashiga bog'liq.

Yuqoridagi tahlillar asosida quyidagi xulosalarni keltirish mumkin:

1. **Oila – ta'lim-tarbiyaning birinchi bosqichi.** Bola hayotni, qadriyatlarni, axloqiy me'yorlarni eng avvalo oilada, ota-onadan o'rganadi. Bu esa ota-onani bevosita tarbiyachi maqomiga olib chiqadi.

2. **Ta'limdagi yutuq – tarbiyadagi uyg'unlikka bog'liq.** Farzandning maktabdagi muvaffaqiyati, ijtimoiy faolligi va shaxsiy o'sishi oilada beriladigan tarbiyaviy yo'nalish bilan chambarchas bog'liq.

3. **Zamonaviy oilalardagi muammolar** (bandlik, gadjetlarga bog'liqlik, pedagogik savodsizlik) farzand tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bularni bartaraf etish jamiyatning umumiy vazifasidir.

4. **Ota-onalar bilan ishlashni tizimlashtirish** zarur: pedagogik seminarlar, treninglar, ota-onalar maktabi va psixologik ko'mak mexanizmlari doimiy faol bo'lishi kerak.

5. **Maktab – oila – jamiyat uchligini** mustahkamlash orqali sog'lom, bilimli va ijtimoiy jihatdan faol avlodni tarbiyalash mumkin.

Shu bois, bugungi globallashuv va texnologiyalar asrida ota-onalar o'z tarbiyaviy vazifasini har qachongidan ko'ra chuqurroq anglab, o'z farzandi hayotidagi eng yaqin yo'l boshchi, murabbiy va do'st bo'lishga intilishi zarur. Zero, har qanday buyuk inson ortida uni o'z e'tibori, mehr-muhabbati, sabr-toqati bilan voyaga yetkazgan ota-onasi turadi.

Kelajak jamiyati qanday bo'lishi – bu bugungi ota-onalarning farzand tarbiyasiga bo'lgan munosabatiga bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov, I. A. (1997). *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma'naviyat.
2. Xodjahmedov, N., & Allaberganova, S. (2020). *Pedagogik texnologiyalar*. – Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
3. Suxomlinskiy, V. A. (1981). *Ota-onalarga pedagogik maslahatlar*. – Toshkent: O'qituvchi.
4. Makarenko, A. S. (1988). *Oila tarbiyasi haqida*. – Toshkent: O'zbekiston.
5. Qodirov, A. (2018). *Oilada bola tarbiyasi va uning ahamiyati*. // "Ta'lim va tarbiya" ilmiy-amaliy jurnali, №4, 25–29-betlar.

6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PQ–4310-sonli qarori “Oila institutini mustahkamlash va bolalarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”.
7. PISA (Programme for International Student Assessment) hisobotlari, 2018–2022 yillar. // OECD rasmiy veb sayti: www.oecd.org/pisa
8. Erikson, E. H. (1993). *Childhood and Society*. – New York: W. W. Norton & Company.
9. Vahobova, F. N. (2021). *Pedagogika nazariyasi va amaliyoti*. – Toshkent: Yangi asr avlodi.
10. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. (2024). *Ta'lim sifati bo'yicha yillik tahliliy ma'lumotnoma*. – Toshkent: MTTV matbuot xizmati.

DANTE "ILOHIY KOMEDIYA" SINING JAHON ADABIYOTIDAGI O'RNI

Jo'rayeva Muhabbat Jamshid qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

24\I guruh 2-kurs talabasi

Jorayevamuxabbat1@gmail.com

Ilmiy rahbar: Tog'ayeva Gulardon

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasi dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Dante Aligeriyning "Ilohiy komediya" asarining yaratilish tarixi, mazmun-mohiyati va jahon adabiyotidagi ahamiyati ilmiy tahlil qilinadi. Unda asarning milliy til rivojiga qo'shgan hissasi, badiiy xususiyatlari va keying davr yozuvchilariga ko'rsatgan ta'siri sodda hamda asosli dalillar orqali yoritiladi. "Ilohiy komediya"ning umuminsoniy g'oyalari bugungi kunda ham dolzarb ekani asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: Dante, "Ilohiy komediya", jahon adabiyoti, umuminsoniy g'oya, badiiy meros, adabiyot ta'siri.

Annotation

This article analyzes Dante Alighieri's "Divine Comedy" from historical, literary and cultural perspectives. Special attention is given to the role of the work in the development of the Italian national language, its artistic and philosophical depth and its influence on later European and world literature. The universal ideas of justice, morality and spiritual purification presented in the "Divine Comedy" remain relevant today.

Keywords: Dante, "Divine Comedy," world literature, universal idea, literary heritage, literary influence.

Аннотация: В статье рассматривается «Божественная комедия» Данте Алигьери с исторической, литературной и культурной точек зрения. Особое внимание уделяется роли произведения в развитии итальянского национального языка, его художественной и философской глубине, а также влиянию на последующую европейскую и мировую литературу. Универсальные идеи

справедливости, нравственности и духовного очищения сохраняют свою актуальность и сегодня.

Ключевые слова: Данте, «Божественная комедия», мировая литература, универсальная идея, литературное наследие, влияние литературы.

Asosiy qism. Adabiyot insoniyat tafakkurining eng qadimiy va yuksak mahsuli bo'lib, ma'naviyatni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Jahon adabiyoti tarixida ayrim asarlar mavjudki, ular butun bir davrning ramzi bo'lib qolgan. Italiyalik buyuk shoir Dante Aligeriyning "Ilohiy komediya"si ana shunday nodir asarlardan biridir. "Komediya" Dante ijodining cho'qqisi hisoblanadi. Shoir asarni 1307-1321-yillarda yaratgan. Keyinchalik Bokkachcho unga "Ilohiy" epitetini bergan. Dante vafotidan so'ng qo'shilgan ilohiy so'zi shoir ijodi muxlislari tomonidan asarning badiiy jihatdan yuksakligini ifodalash uchun qo'llangan. Doston 3 qism: "Do'zax", "A'rof", "Jannat" dan iborat. Har bir qismda 33 ta qo'shiq bor. Doston Dantening shoir Vergiliy yetakchiligidan u dunyoga sayohati tarzida yozilgan. Bu shakl Sharq obidasi "Me'rojnama" syujetini eslatadi. "Komediya" an'anaviy diniy syujet asosida bo'lasada, undagi gumanizm mag'zini real dunyodagi insonlar hayoti tashkil etadi.

Dante asarda insoniyat tarixining turli davrlarida yashagan kishilarning murakkab falsafiy qarashlariga munosabatini bildiradi.

"Komediya"ning "Do'zax" qismidagi 4-qo'shiqda jahonning buyuk donishmandlari Demokrit, Fales, Geraklit, Evklid, Ptolemey, Gippokratlar qatorida Sharqning ulug' mutafakkirlari Ibn Sino va Ibn Rushdlar tilga olingan. Qo'shiqda qadimiy Turon podshosining qizi, afsonaviy baliq tanli sarkarda ayol Semiramida, misr malikasi Kleopatra faoliyatiga munosabat bildiradi. "A'rof"da massagetlar malikasi To'maris qahramonligi tasvirlangan. "Ilohiy komediya" badiiy yuksak bo'lishi bilan birga, kishilik jamiyati taraqqiyotida yig'ilgan bilimlarning boy xazinasidir. Muallif Sharq donishmandlari Ibn Sino, Al-Farg'oniy, Abu Mash'ar, Muhammad al-Xorazmiy va boshqalarning asarlaridan foydalangan.

Dante "Ilohiy komediya"si adabiyot tarixida alohida o'rin tutgan. Avvalo, u o'rta asr lotin tilidan xalq tiliga o'tishda katta rol o'ynaydi. Asar italiyan tilining adabiy til sifatida shakllanishiga asos bo'ldi. Shu orqali Dante o'z davrida adabiyotni keng xalq ommasiga yaqinlashtirdi. Bundan tashqari, asarda diniy-falsafiy qarashlar bilan bir qatorda umuminsoniy g'oyalar, ya'ni adolat, ezgulik, ma'naviy poklanish kabi masalalar yoritilgan. Bu jihatlar asarni o'z davri chegarasidan olib chiqib, jahon adabiyotining umumiy qadriyatlariga aylantirdi. "Ilohiy komediya" keyingi asr adiblari, jumladan Shekspir, Milton, Gyote kabi yozuvchilarga ilhom Manbai bo'lgan.

Undagi obrazlar, timsollar va badiiy manzaralar adabiyotda yangi yondashuvlarga yo'l ochdi. Shuningdek, asar bugungi kunda ham o'qitiladigan, tahlil qilinadigan, turli tillarga tarjima qilingan bebaho adabiy meros sifatida qadrlanadi. Uning insoniyat ma'naviyati uchun dolzarb g'oyalari asrlar osha o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Dante ijodi nafaqat italyan adabiyoti, balki butun jahon adabiy jarayonining rivojida beqiyos o'rin egallaydi.

Dante o'z davridagi ijodkorlardan farqli o'laroq butun italyan millati nomidan gapirib, uning asriy orzu-armonlarini ifodalagan. Shuning uchun ham uni o'rta asrning so'nggi shoiri va ayni paytda, yangi davrning birinchi shoiri deyishadi.

"Ilohiy komediya" faqat o'z davri emas, keying asr adabiy jarayonlari uchun ham manba bo'ldi. Masalan, ingliz shoiri Shekspirning tragediyalaridagi fojeaviy ruh, ingliz epik shoiri Miltonning "Yo'qotilgan Jannat" dostoni ham Dante asaridan ilhomlangan. Gyote o'zining "Faust" asarini yaratishda Dante tajribasidan foydalangan. Shuningdek, fransuz romantiklari va nemis simvolistlari Dante obrazlarini o'z asarlarida qayta talqin qilganlar.

"Ilohiy komediya"ning adabiyotga yana bir katta ta'siri – u insonning axloqiy tanlovi va ruhiy qutqarilishi haqidagi masalalarni adabiyotning markaziga olib chiqdi. Bu mavzu keyingi asrlar adabiyotida ham asosiy g'oya sifatida davom etdi.

Dante ijodi italyan adabiyoti va butun Yevropa madaniyati taraqqiyotiga katta ta'sir ko'rsatgan. Shoir ijodi adabiyotshunos olimlar tomonidan keng tadqiq etilgan. Dante asarlari jahon xalqlarining ko'pgina tillariga tarjima qilingan. "Ilohiy komediya" dostonining "Do'zax" qismi o'zbek tilida Abdulla Oripov tarjimasida nashr etilgan.

Xulosa. Dante Aligeriyning "Ilohiy komediya"si nafaqat italyan adabiyotining, balki butun jahon adabiyotining eng yirik yodgorliklaridan biri. Asarda insonning ma'naviy kamolot sari yo'li, adolat, ezgulik va ilohiy haqiqatga intilish masalalari badiiy yuksaklikda tasvirlangan. Dante asarni xalq tilida yozgani bilan italyan milliy adabiyotiga poydevor qo'ydi va keyingi Yevropa adabiy jarayonlariga kuchli ta'sir ko'rsatgan. Undagi umuminsoniy g'oyalar Sharq va G'arb adabiy an'analari bog'lab turuvchi muhim ko'priq vazifasini bajargan. Bugungi kunda ham "Ilohiy komediya" o'z qadrini yo'qotmagan, balki insoniyat uchun maaviy saboq manbai bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Komilov N., Ibn Sino va Dante, T., 1983
2. Sulaymonova F., Sharq va G'arb, T., 1997

3. Dante Aligeri. Ilohiy komediya. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi. Adabiyot va san'at nashriyoti, 1982
4. Norton, Charles Eliot. Dante's Divine Comedy. Harvard University Press, 1891.
5. Komolov N., Tafakkur karvonlari, T., 1999
6. O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil, Najmiddin Komilov.

АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫ: ҰЛТ ҰСТАЗЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ МҰРАСЫ

Илесова Сабина Тынышбек қызы

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті І курс студенті.

Ғылыми жетекшісі: Жандос Байзаков

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті аға оқытушысы

Аннотация. Ахмет Байтұрсынұлы – ХХ ғасыр басындағы қазақ ағартушысы, ғалым, әдебиетші, қоғам қайраткері және ұлттық реформатор. Оның қазақ тілі мен әдебиетіне қосқан үлесі өлшеусіз. Бұл мақалада Ахмет Байтұрсынұлының өмірі мен қызметі, оның қазақ тіл біліміндегі рөлі, әліпби реформасы, педагогикалық және әдеби еңбектері қарастырылады. Сонымен қатар, оның мұрасының қазіргі қазақ қоғамы үшін маңыздылығы сараланады.

Кілт сөздер. Ахмет Байтұрсынұлы, қазақ тілі, әліпби реформасы, тіл білімі, әдебиет, ағартушылық, ұлт ұстазы.

Аннотация. Ахмет Байтұрсынович-казахский просветитель, ученый, литератор, общественный деятель и Национальный реформатор начала ХХ века. Его вклад в казахский язык и литературу неизмерим. В данной статье рассматриваются жизнь и деятельность Ахмета Байтурсынова, его роль в казахском языкознании, реформа алфавита, педагогические и литературные труды. Кроме того, будет проанализирована значимость его наследия для современного казахского общества

Ключевые слова. Ахмет Байтұрсынұлы, учитель казахского языка, алфавитной реформы, языкознания, литературы, просвещения, нации.

Кіріспе

Ахмет Байтұрсынұлы – қазақ халқының ХХ ғасырдағы ең көрнекті тұлғаларының бірі. Оның ағартушылық қызметі, ғылыми еңбектері және ұлттың рухани дамуына қосқан үлесі орасан зор. Ол өз дәуірінде қазақ тілінің тазалығын сақтау, ұлттық білім жүйесін қалыптастыру және қазақ халқының мәдени өркендеуіне негіз қалауды мақсат етті.

Ахмет Байтұрсынұлының өмір жолы

Ахмет Байтұрсынұлы 1872 жылы қазіргі Қостанай облысында дүниеге келген. Ол жас кезінен білімге құштар болып, ауыл мектебінде сауатын ашқан. Одан кейін Орынбордағы мұғалімдер семинариясында білім алып, ұстаздық қызметке кірісті.

Патша үкіметінің отарлық саясатына қарсы шыққан Ахмет Байтұрсынұлы 1909 жылы қамауға алынып, жер аударылды. Бірақ, ол өз қызметін тоқтатпай, 1913 жылы "Қазақ" газетін шығарып, ұлттың мүддесін қорғауға белсене кірісті. Кеңес үкіметі орнағаннан кейін де ол ұлттың білім беру жүйесін жетілдіруге атсалысты, алайда 1937 жылы "халық жауы" ретінде айыпталып, атылды.

Қазақ тіл біліміндегі рөлі

Ахмет Байтұрсынұлы – қазақ тіл білімінің негізін қалаушылардың бірі. Оның "Тіл – құрал" атты еңбегі қазақ тілінің грамматикасын ғылыми тұрғыда сипаттаған алғашқы оқу құралы болып табылады. Ол қазақ тілінің фонетикалық, морфологиялық және синтаксистік ерекшеліктерін жүйелі түрде зерттеп, қазақ тілінің ғылыми негізін қалады.

Әліпби реформасы

Ахмет Байтұрсынұлының қазақ әліпбиін реформалау ісіндегі еңбегі ерекше. Ол араб графикасын қазақ тілінің дыбыстық жүйесіне бейімдеп, төте жазу әліпбиін жасады. Бұл әліпби қазақ қоғамының сауаттылығын арттыруға, білім мен ғылымның дамуына айтарлықтай ықпал етті.

Әдеби және ағартушылық еңбектері

Ахмет Байтұрсынұлы қазақ әдебиетін зерттеуші әрі ақын ретінде де танымал. Оның "Әдебиет танытқыш" атты еңбегі қазақ әдебиетінің теориялық негіздерін қалыптастырған алғашқы ғылыми зерттеу болып саналады. Сонымен қатар, ол Абай Құнанбайұлының шығармаларын насихаттап, қазақ поэзиясының дамуына ықпал етті.

Қорытынды

Ахмет Байтұрсынұлының еңбектері қазақ мәдениеті мен ғылымының алтын қорына енген. Оның тіл біліміне, әдебиеттануға және ағартушылыққа қосқан үлесі қазіргі таңда да өзектілігін жоғалтқан жоқ. Ол – нағыз ұлт ұстазы, қазақ халқының рухани көшбасшысы.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Байтұрсынұлы А. "Тіл – құрал". – Қазанда басылған, 1912.
2. Байтұрсынұлы А. "Әдебиет танытқыш". – Алматы: Ана тілі, 1991.
3. Қойгелдиев М. "Ахмет Байтұрсынұлы және Алаш қозғалысы". – Алматы: Жалын, 1998.
4. Нұрғалиев Р. "Қазақ әдебиетінің алтын ғасыры". – Алматы: Раритет, 2002.
5. Қазақ энциклопедиясы. "Ахмет Байтұрсынұлы туралы мақалалар".

САЛЫСТЫРМАЛЫ ӘДЕБИЕТТАНУ : МӘСЕЛҰЛЕР МЕН ШЕШІМДЕР

Туғанбаева Арайлым Қанат қызы

Шыришқ мемлекеттік педагогикалық университеті

Қазақ тілі және әдебиеті бағытының 2-курс студенті

Ғылыми жетекшісі: Дуйсабаева Дилбар Ускановна

ШМПУ өзбек тіл білімі кафедрасы доценті

Аннотация: Мақалада қазақ әдебиеттану ғылымындағы салыстырмалы бағыттың дамуы мен қазіргі кезеңдегі өзекті мәселелері қарастырылады.

Зерттеу барысында отандық ғалымдардың еңбектері негізінде салыстырмалы әдебиеттанудың теориялық ұстанымдары, әдіснамалық мәселелері және даму болашағы сараланды.

Мақсат – қазақ әдебиеттануындағы компаративистикалық зерттеулердің ғылыми бағыттарын жүйелеу және оның қазіргі дамуындағы қиындықтар мен шешу жолдарын айқындау.

Кілт сөздер: салыстырмалы әдебиеттану, әдеби байланыс, ұлттық әдебиет, әдіснама, ғылыми бағыт, әдеби процесс.

Abstract: The article examines the development and current issues of the comparative direction in Kazakh literary studies.

During the study, the theoretical principles, methodological issues and development prospects of comparative literary studies were analyzed based on the works of domestic scientists.

The goal is to systematize the scientific directions of comparative research in Kazakh literary studies and identify the difficulties and solutions in its current development.

Keywords: comparative literature, literary communication, national literature, methodology, scientific direction, literary process.

Қазақ әдебиеттану ғылымы ХХ ғасырдың екінші жартысынан бастап салыстырмалы тұрғыдан зерттеу бағытына бет бұра бастады. Бұл бағыттың негізін қалаушылардың қатарында З. Ахметов, Р. Нұрғали, С. Қирабаев, З. Қабдолов, Т. Кәкішев, Ш. Елеукенов сияқты ірі ғалымдар бар. Олардың еңбектерінде қазақ әдебиетінің даму заңдылықтары, өзге әдебиеттермен байланысы, ұлттық дүниетаным мен дәстүрдің сабақтастығы ғылыми тұрғыдан

сараланган. Салыстырмалы әдебиеттану – тек әдеби ықпалдастықты зерттеу емес, сонымен бірге көркем ойлау жүйесін, дәстүр мен жаңашылдықтың арақатынасын айқындайтын кешенді ғылым саласы. Бүгінгі таңда жаһандану мен мәдени көпвекторлық кезеңінде бұл бағыт ұлттық әдебиеттің өзіндік табиғатын ашуда ерекше маңызға ие болып отыр.

Салыстырмалы әдебиеттанудың отандық ғылымдағы бастауы А. Байтұрсынұлының, Мұхтар Әуезовтың еңбектерінен бастау алады. А. Байтұрсынұлының “ Әдебиет танытқыш” еңбегінде әдебиеттің ұлт рухымен байланысы мен көркем сөз табиғаты салыстырмалы ұстанымда талданған. Ал М. Әуезовтың “ Әдебиет тарихы ” еңбегінде түркі халықтары әдебиеттерінің өзара ықпалы нақты мысалдар арқылы көрсетіледі.

Кейінгі кезеңде З. Ахметов қазақ поэзиясының құрылымын зерттей отырып, оны әлемдік өлең теориясымен салыстыра талдады. Ол “ Өлең сөздің теориясы ” атты еңбегінде ұлттық поэтика ұғымдарын ғылыми тұрғыда дәлелдеп, поэзия заңдылықтарын жүйелейді.

Р. Нұрғали өзінің “ Талант тағдыры ”, “ Әдебиет теориясының негіздері ” атты еңбектерінде әдебиеттанудың категориялық ұғымдарын дамыта отырып, қазақ әдеби процесін тарихи және типологиялық тұрғыдан саралады. Ғалым ұлттық әдебиеттің өзіндік сипатын ашу арқылы компаративистикалық талдаудың әдістемелік негізін жасады.

Салыстырмалы әдебиеттанудағы қазіргі мәселелер:

Бірінші мәселе – әдіснамалық жүйесіздік. Қазіргі әдеби зерттеулерде салыстырмалы тәсілдің нақты ғылыми моделі толық қалыптаспаған. Кейбір еңбектерде ұқсастықтар мен айырмашылықтарды көрсету үстірт деңгейде қалып, терең теориялық талдау жетіспейді.

Екінші мәселе – дереккөздердің шектеулілігі. Көптеген аймақтық әдебиеттер мен сирек басылымдар ғылыми айналымға толық енгізілмеген. Бұл салыстырмалы зерттеулердің дәлдігі мен толықтығына әсер етеді.

Үшінші мәселе – терминологиялық үйлесімсіздік. Қазақ тіліндегі әдеби-теориялық ұғымдардың бірыңғай ғылыми жүйесі толық қалыптаспаған. З. Ахметов пен З. Қабдолов терминологияны ұлттық таныммен ұштастырғанымен, кейінгі буын зерттеушілерде бұл үрдіс жалғастырылмай келеді.

Төртінші мәселе – сабақтастық әлсіздігі. Салыстырмалы әдебиеттанудағы жаңа буын ғалымдардың еңбектері дәтүрлі мектептің жалғасы ретінде жүйеленбей отыр. Ғылыми мектептердің арасындағы өзара байланысты күшейту қажет.

Соңғы жылдары қазақ әдебиеттануында салыстырмалы талдаудың бірнеше жаңа бағыты айқындалды:

- Мәдениетаралық ықпалдастықты зерттеу. Мысалы, Тұрсынбек Кәкішев ХХ ғасыр басындағы қазақ пен орыс әдеби байланыстарын тарихи деректермен дәлелдеді.

- Жанрлық эволюцияны салыстырмалы зерттеу. Р. Нұрғали мен Ш. Елеуенов прозадағы дәстүр мен жаңашылдық байланысын көрсетіп, эпикалық формалардың даму заңдылығын анықтады.

- Қазақ және түркі әдебиеттерінің өзара байланысы. Соңғы жылдары бұл бағытта Б.Майтанов, А. Исмакова еңбектері ерекше назар аудартады.

Бұл зерттеулер ұлттық әдебиеттің әлемдік әдеби кеңістікпен тең дәрежеде дами алатынын дәлелдейді.

Нәтиже мен ұсыныстар:

1. Салыстырмалы әдебиеттанудың ұлттық мектебін қалыптастыру қажет. Қазақ ғалымдарының еңбектерін жүйелеу арқылы дерьес теориялық бағыт ретінде дамыту – басты міндет.

2. Әдіснамалық база мен терминологияны біріздендіру керек. Әдеби ұғымдардың қазақ тіліндегі нұсқаларын ғылыми стандартқа айналдыру қажет.

3. Ғылыми дереккөз қорын кеңейту. Аймақтық әдебиеттер мен қолжазбаларды цифрландыру арқылы жаңа салыстырмалы зерттеулер жүргізуге мүмкіндік туады.

4. Жас зерттеушілерді қолдау. Университеттер мен ғылыми орталықтар жанынан “Қазақ компаративистикасы ” зертханаларын ашу маңызды.

5. Қазақ әдебиетін әлемдік деңгейде таныту. Қазақ тіліндегі ғылыми еңбектердің ағылшын және түркі тілдеріне сапалы аудармасын қамтамасыз ету – ұлттық ғылымды жаһандық кеңістікке шығарудың негізгі жолы.

Қорыта айтқанда, салыстырмалы әдебиеттану – қазақ әдебиетінің көркемдік табиғатын терең түсінуге, ұлттық рух пен жалпыадамзаттық құндылықтардың байланысын ашуға мүмкіндік беретін іргелі бағыт. Отандық ғалымдар қалыптастырған ғылыми дәстүр осы саланың әдістемелік және теориялық негізін қалады. Қазіргі міндет – сол мұраны жаңа ғылыми тұрғыда дамытып, ұлттық әдебиеттануды әлемдік деңгейге шығару.

Салыстырмалы әдебиеттанудың болашағы – ғылыми сабақтастық пен еркін ойлау мәдениетін қалыптастыруда. Бұл бағыт ұлттық ғылымның дербес даму кепілі бола алады.

Пайдаланылган әдебиеттер:

1. Ахметов З. *Өлең сөздің теориясы*. – Алматы: Ғылым, 1973.
2. Нұрғали Р. *Әдебиет теориясының негіздері*. – Алматы: Қазақ университеті, 2001.
3. Қабдолов З. *Сөз өнері*. – Алматы: Санат, 2002.
4. Қирабаев С. *Ұлт және әдебиет*. – Алматы: Жазушы, 1996.
5. Кәкішев Т. *Оңаша отау*. – Алматы: Жазушы, 1998.
6. Елеукенов Ш. *Қазақ әдебиетінің рухани арналары*. – Алматы: Рауан, 1994.
7. Майтанов Б. *Қазақ прозасы және психологиялық талдау*. – Алматы: Санат, 1996.
8. Исмақова А. *Қазақ романы және посткеңестік кеңістік*. – Астана: Фолиант, 2014.

АБАЙ ҚҰНАНБАЕВ ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛЫ ОЙШЫЛЫ

Сейтханова Айнура Рашид қызы

Шырышқ мемлекеттік педагогика университеті

II курс студенті

Ғылыми жетекші: (Phd) Байзаков Жандос Абдуазимович

aynuraseytxanova@icloud.com+998937742606

Аннотация. Бұл мақалада Абай Құнанбаевтың қазақ халқының рухани дамуына қосқан үлесі қарастырылады. Ақын, ағартушы және философ ретінде оның шығармалары қазақ қоғамының мәдени, әдеби және әлеуметтік дамуына ықпал етті. Сондай-ақ, Абайдың философиялық ойлары мен ағартушылық қызметі талданады.

Кілт сөздер: Абай Құнанбаев, қазақ әдебиеті, ойшыл, ағартушылық, қара сөздер, философия, мәдениет.

Аннотация В данной статье рассматривается вклад Абая Кунанбаева в духовное развитие казахского народа. Как поэт, просветитель и философ, его произведения оказали влияние на культурное, литературное и социальное развитие казахского общества. Также анализируются философские идеи Абая и его просветительская деятельность.

Ключевые слова: Абай Кунанбаев, казахская литература, мыслитель, просвещение, назидательные слова, философия, культура.

Abstract: This article examines Abai Qunanbaiuly's contribution to the spiritual development of the Kazakh people. As a poet, educator, and philosopher, his works influenced the cultural, literary, and social development of Kazakh society. The article also analyzes Abai's philosophical ideas and his role in education and enlightenment.

Keywords: Abai Qunanbaiuly, Kazakh literature, thinker, enlightenment, philosophical essays, philosophy, culture.

Абай Құнанбаев – қазақ халқының ұлы ақыны, ағартушысы және ойшылы. Ол өз дәуірінде қазақ қоғамының рухани дамуына зор үлес қосып, халықтың санасын оятуға ұмтылды. Абайдың шығармалары мен қара сөздері ұлттық бірегейлікті сақтауға, білім мен ғылымды насихаттауға бағытталған. Оның еңбектері қазіргі күнге дейін өзектілігін жоғалтпай, қазақ руханиятының асыл мұрасына айналды.

Абай Құнанбайұлы 1845 жылғы 23 тамызда қазіргі Семей облысының Шыңғыс тауларында, Қарқаралының аға сұлтаны Құнанбайдың төрт әйелінің бірі, екінші әйелі Ұлжаннан туған. Ақынның арғы тегі Орта жүз Тобықты, Арғын ішіндегі Олжай батырдан басталады. Олжайдан Айдос, Қайдос, Жігітек есімді 3 ұрпақ тарайды. Бұлардың әрқайсысы кейін бір-бір рулы ел болып кеткен. Айдостың Айпара деген әйелінен: Ырғызбай, Көтібақ, Топай, Торғай, деген 4 ұл туады. Бұлардың әкесі момын, шаруа адамы, ал шешесі өткір тілді, өр мінезді әйел болған. Сол Айпара балаларына:

Шынжыр балақ, шұбар төс Ырғызбайым,
Тоқпақ жалды торайғыр Көтібағым,
Әрі де кетпес, бері де кетпес Топайым,
Сірә да оңбас торғайым...

Ана айтқанындай, шынында, бұлардың ішінде Ырғызбай ортасынан оза шауып, ел басқарған. Ырғызбайдан Үркер, Мырзатай, Жортар, Өскенбай тарайды. Өскенбай шаруаға жайлы, билікке әділ кісі болғандықтан, “Ісің адал болса Өскенбайға бар, арам болса Ералыға бар” деген мәтел осыдан қалған. Өскенбайдың әйелі Зереден Құнанбай туады. Құнанбай — 4 әйел алған адам. Оның бәйбішесі Күңкеден – Кұдайберді, інісі Құттымұхамбетке айттырылып, қалыңдық кезінде жесір қалған соң өзі алған екінші әйелі: Ұлжаннан – Тәңірберді (Тәкежан), Ибраһим (Абай), Ысқақ, Оспан, үшінші әйелі Айғыздан – Халиулла, Ысмағұл туады. Қартайған шағында үйленген ең кіші әйелі Нұрғанымнан ұрпақ жоқ. Абайдың “Атадан алтау, анадан төртеу едім дейтіні осыдан. Болашақ ақын сабырлы мінезімен, кең пейілімен ел анасы атанған “кәрі әжесі” Зеренің таусылмайтын мол қазынадай аңыз ертегілерін естіп, абысын-ажынға жайлы, мінезі көнтерлі, әзіл-қалжыңға шебер, жөн-жобаға жетік өз анасы Ұлжанның тәрбиесінде өсті. Абай әуелі ауылдағы Ғабитхан молдадан сауатын ашады да, 10 жасқа толған соң 3 жыл Семейдегі Ахмет Риза мешіт-медресесінде оқиды. Бұл медреседе араб, парсы тілдерінде, негізінен, дін сабағы жүргізілетін еді. Құрбыларынан анағұрлым зейінді бала оқуға бар ықыласымен беріліп, үздік шәкірт атанады. Ол енді дін оқуын ғана місе тұтпай, білімін өз бетінше жетілдіруге ұмтылады. Сөйтіп көптеген шығыс ақындарының шығармаларымен, араб, иран, шағатай (ескі өзбек) тілінде жазылған ертегі, дастан, қиссалармен танысады, Шығыстың Низами, Науаи, Сәғди, Қожа Хафиз, Физули сияқты ұлы ғұлама, классик ақындарына бауыр басады. Медресенің үшінші жылында Абай

Семей қаласындағы “Приходская школа”-ға да қосымша түсіп, орысша сауатын аша бастайды. Бірақ бұл оқуын әрі жалғастыра алмай, небәрі 3 жылдан соң оның мұсылманша да, орысша да оқуы аяқталады.

Абайдың басқа балалардан алымдылығын аңғарған Құнанбай оны елге шақырып алып, өз жанына ертіп, әкімшілдік-билік жұмыстарына араластырмақ болады. Сөйтіп 13 жастағы Абай ел ісіне араласады. Абай әке қасында болған жылдарда атқамінер би-болыстардың қулық-сұмдықтарын, қазақ даласына ыдырай бастаған феодрлық қатынастардың кереғар қайшылықтары, кіріптар еткен әлеуметтік теңсіздіктің зардаптарын, аштық пен жалаңаштықты, патриархалдық, кертартпа салт-сана, әдет-ғұрып заңдарының залалдарынын айқын түсінді. Патша үкіметінің отаршылық саясаты мен парақор орыс әкімдерінің жергілікті би-болыстардың арамза әрекеттерін айнытпай танып, көкірегінде жиркеніш сезімі оянып, соларға қарсы күресуге бел буды, “ елге пайдалы, адамгершілігі бар, әділ басшы болсам ғана жақсы адам боламын” деген тұжырымға бекіді. Осы мақсатпен болыс сайлауына түсіп, жеңіп шығады да, 1876–1978 жылы Қоңыр-Көкше еліне болыс болады. Бұл жылдары Абай өз қолындағы билікті пайдаланып, әділдік таразасын тең ұстауға күш салды. Әлсізге зорлық көрсеткендерді, ұрлық жасағандарды қатты жазаға тартып, халық қамқорына айналды. Оның ел басқарудағы бұл бағыты халықты қалауынша езіп-жаншып жүрген шонжарлар тарапынан қатты қарсылыққа ұшырады, үстінен оязға жалған арыз айтушылар көбейді. Соның бірі Үзікбай Бөрібаевтың «Таймақкөл деген жерімді тартып алды» деген жалған арызы бойынша көтерілген іс 10 жыл сүргінге созылып, ақыры Евгений Михаэлистің көмегімен аяқсыз қалды. П. В. Маковецкий бұл істі 1884 жылғы 27 тамызда жалған жала деп тауып, қысқартып тастады. Ақын үстінен жазылған «Абай барымта алды, ауыл шайып әйел қорлады» деген бір топ шонжар дұшпандарының арызы да нәтижесіз қалды.

Абайдың басқа балалардан алымдылығын аңғарған Құнанбай оны елге шақырып алып, өз жанына ертіп, әкімшілдік-билік жұмыстарына араластырмақ болады. Сөйтіп 13 жастағы Абай ел ісіне араласады. Абай әке қасында болған жылдарда атқамінер би-болыстардың қулық-сұмдықтарын, қазақ даласына ыдырай бастаған феодрлық қатынастардың кереғар қайшылықтары, кіріптар еткен әлеуметтік теңсіздіктің зардаптарын, аштық пен жалаңаштықты, патриархалдық, кертартпа салт-сана, әдет-ғұрып заңдарының залалдарынын айқын түсінді. Патша үкіметінің отаршылық саясаты мен парақор орыс әкімдерінің жергілікті би-болыстардың арамза әрекеттерін айнытпай танып,

көкірегінде жиркеніш сезімі оянып, соларға қарсы күресуге бел буды, “ елге пайдалы, адамгершілігі бар, әділ басшы болсам ғана жақсы адам боламын” деген тұжырымға бекіді. Осы мақсатпен болыс сайлауына түсіп, жеңіп шығады да, 1876–1978 жылы Қоңыр-Көкше еліне болыс болады. Бұл жылдары Абай өз қолындағы билікті пайдаланып, әділдік таразасын тең ұстауға күш салды. Әлсізге зорлық көрсеткендерді, ұрлық жасағандарды қатты жазаға тартып, халық қамқорына айналды. Оның ел басқарудағы бұл бағыты халықты қалауынша езіп-жаншып жүрген шонжарлар тарапынан қатты қарсылыққа ұшырады, үстінен оязға жалған арыз айтушылар көбейді. Соның бірі Үзікбай Бөрібаевтың «Таймақкөл деген жерімді тартып алды» деген жалған арызы бойынша көтерілген іс 10 жыл сүргінге созылып, ақыры Евгений Михаэлистің көмегімен аяқсыз қалды. П. В. Маковецкий бұл істі 1884 жылғы 27 тамызда жалған жала деп тауып, қысқартып тастады. Ақын үстінен жазылған «Абай барымта алды, ауыл шайып әйел қорлады» деген бір топ шонжар дұшпандарының арызы да нәтижесіз қалды.

Ақын саяси қызметі үшін 1870 жылдары Санкт-Петербургтен Семейге айдалып келген Михаэлиспен, 80-ші жылдарда орыс демократтары Н. И. Долгополов, А. А. Леонтьевпен танысады. Бұл озық ойлы азаматтардың Абайдың саяси-әлеуметтік көзқарасына игі ықпалы тигізгені сөзсіз. Бірақ Абай Құнанбаев орыс мәдениетімен, әдебиетіменен, демократтық көзқарастарымен осы кісілер арқылы деу ағат айтқандық болар еді. Бұл тұста Мұхтар Әуезовтың «Ал, кейін орыс тілін біліп, орыстың ұлы мәдениетін мол, терең тани бастаған Абай өзгін ойды бұлардан үйренбейді. Пушкиннің өзінен, Белинский, Герцен, Чернышевский, Салтыков-Щедрин, Некрасовтардың өз мұраларын оқып, кең, терең тәрбие алды. Абайдың классик ақын болған маңызын, әлеуметтік көзқарасын тек Михаэлис әсерінен деп қойсақ, әрі Абайға, әрі орыс халқының ұлы мұрасына және ұлы даналарына қиянат сөз айтқан болар едік» деген тұжырымын келтірсек те жеткілікті. Абай осылайша, Европаның Гете, Джордж Байрон сияқты ақындарын, Спенсер, Бенедикт Спиноза, Льюис, Дарвин, Дрепер сынды ғұламаларының туындыларын оқыды. Сөйтіп Әуезовтың сөзімен айтқанда «1884 жылдары, жасы қырыққа таман ілінгенде, ол дүниеден көп мағлұматы бар кісі болды.» Абай осы тұста, 1886 жылы досы Михаэлистің ұсынысымен, Семей облысы Статистика комитетінің толық мүшесі болып сайланды.

1875 жылы Қоңыр-Көкше елінде өткен сайлауда жеңіп шығып, 1878 жылға дейін болыс болады. Қазақ халқының дәстүрлі ел билеу жосындарын, әдет-ғұрып

заңдарын жетік білетін Абай ел ішіндегі әр алуан әкімшілік-құқықтық реформаларға белсене араласады. Егде тартқан шағында әкімқара биліктен, атқамінерліктен іргесін аулақ салып, шығармашылықпен ғана шұғылданады. Абайдың көптеген шығармаларында Адам, Болмыс және Ралам тақырыбы, сондай-ақ, абсолюттік ақиқат сыры тұрақты орын алады.[5]

1885 жылы мамыр айында Шар өзенінің бойындағы Қарамола деген жерде Семейдің ген.-губернаторы Цеклинскийдің басқаруымен Семей губернасына қарайтын 5 уездің 100-ден астам би-болыстары бас қосқан төтенше съезі өткізілді. Осы съезде төбе би болып сайланған Абайға “Семей қазақтары үшін қылмысты істерге қарсы заң ережесін” әзірлеу тапсырылды. Абай бастаған комиссия барлығы 93 баптан тұратын ережені 3 күн, 3 түнде әзір етті. Бұл қазақ қауымында ежелден қалыптасқан кертартпа әдет-ғұрып заңдарына да, патша өкіметінің халықты қанаушылыққа, зорлық-зомбылыққа негізделген заңына да ұқсамайтын, өзгеше құжат еді. Оның әсіресе ұрлық, қылмыс пен әйел мәселелеріне арналған баптары ерекше құнды. Бірақ Абайдың атақ-даңқын осынша көкке көтерген Қарамола съезінен кейін оның дұшпандары тіпті еліріп кетті. 1890 жылы Байғұлақ, Құнту деген жуандардан бастаған 16 атқамінер Жиренше қыстауының шетіндегі Ши деген жерде Абайға қарсы дұшпандық әрекетке сөз байласады.

1891 жылдан бастап Абай басына ауыртпалық түсіп, бір-біріне ұласқан қайғы бұлты ашылмай қояды. Осы жылы ақынның сүйікті інісі Оспан жарық дүниеден өтеді. Одан кейін орысша әскери білімі бар, үлкен үміт күткен баласы Әбдірахманнан айырылады. Бұлардың қазасының ақын жанына қандай батқаны оның осы тақырыпқа арнаған топтама өлеңдерінен айқын көрінеді. Сөйтіп, жүргенде соңғы тіренішіндей болған дарынды ақын баласы Мағауия да қайтыс болды. Осындай қабаттасқан қайғы қасіреттен күрт сынған Абай Мағауияның қазасынан кейін қырық күннен соң, өзі де дүние салады. Ақынның сүйегі Шыңғыстаудың ығындағы Жидебай мекенінде, інісі Оспанның жанына жерленеді. Бұл күнде ол арада қазақтың ұлы екі перзенті — Абай мен Шәкәрімге деген ұрпақтың өшпес махаббатының, ізгі құрметінің белгісіндей болып, сәулет өнерінің соңғы үлгісімен салынған қос мұнаралы кешенді алып мазар тұр.

1891 жылы Оразбай бастаған дау 1897 жылға дейін созылады. Бұл шиеленістің аяғы 1898 жылғы Мұқыр сайлауындағы жанжалға, Абай өміріне қастандыққа әкеп соқтырады. Ақын бұл жанжалдың барша жиренішті сырын, өзінің-ақ екендігін Сенатқа хатында барынша айғақты деректермен дәлелдеп береді. Абай өлең жазуды 10 жасында (“Кім екен деп келіп ем түйе қуған...”)

бастаса, өз өлеңдеріне шығаруды шамамен 1880-1997 жылы аралығында көбірек қолға алған. Өлеңдерін әркімдердің атымен таратып, Көкбай атынан бастырған ақын жазған өлеңдерін “жинауды” шәкірттеріне 1896 жылы ескерткен. Ал қара сөзбен жазылған ғақлия-өсиеттерін 1890–1898 жылдар аралығында қолға алған. Абай 3 әйел алған. Байбішесі Ділдадан: Ақылбай, Әбдірахман, Күлбадан, Әкімбай, Мағауия, Райхан; екінші әйелі Әйгерімнен Тұрағұл, Мекайыл, Ізкәіл, Кенже деген 7 ұл, 3 қыз сүйген. Келіндей алған әйелі Еркежаннан ұрпақ көрген жоқ.

Абай өлең жазуды 10 жасында («Кім екен деп келіп ем түйе қуған...») бастаған. Одан басқа ертеректе жазылған өлеңдері — «Йузи-рәушән», екіншісі — «Физули, Шәмси, Сәйхали». «Сап, сап, көңілім», «Шәріпке», «Абралыға», «Жақсылыққа», «Кең жайлау» өлеңдері 1870 — 80 жылдар аралығында жазылған. Ақындық қуатын танытқан үлкен шығармасы — «Қансонарда» 1882 ж. жазылған. Алайда жасы қырыққа келгеннен кейін ғана көркем әдебиетке шындап ықылас қойып, көзқарасы қалыптасып, сөз өнерінің халық санасына тигізер ықпалын түсінеді. Шығармалары үш жүйемен өрбиді: бірі — өз жанынан шығарған төл өлеңдері; екіншісі — ғақлия (немесе Абайдың қара сөздері) деп аталатын прозасы; үшіншісі — өзге тілдерден, әсіресе орысшадан аударған өлеңдері.

Абай өлеңдері түгел дерлік лирикадан құралады, поэма жанрына көп бой бұрмағаны байқалады. Қысқа өлеңдерінде табиғат бейнесін, адамдар портретін жасауға, ішкі-сыртқы қылық-қасиеттерін, мінез-бітімдерін айқын суреттермен көрсетуге өте шебер. Қай өлеңінен де қазақ жерінің, қазақтың ұлттық сипатының ерекшеліктері көрініп тұрады. Ислам діні тараған Шығыс елдерінің әдебиетімен жақсы танысу арқылы өзінің шеберлік — шалымын одан әрі шыңдайды. Шығыстың екі хикаясын «Масғұт» және «Ескендір» деген атпен өлеңге айналдырады. Ислам дініне өзінше сенген діни таным жайындағы философиялық көзқарастарын да өлеңмен жеткізеді. Абайдың дүниетанудағы көзқарасы ХІХ ғасырдың екінші жартысында Қазақ халқының экономикасы мен ой-пікірінің алға ұмтылу бағытында даму ықпалымен қалыптасты. Дүниетану жолында сары-орыстың төңкерісшіл демократтарының шығармаларын оқып, өз дәуірінің алдыңғы қатарлы ой-пікірін қорытып, басқаларға қазақ өміріндегі аса маңызды мәселелерді түсіндіруге қолданады. Дүниетану өңірінде екі қасиеттің — сезім мен қисынның, түйсік пен ақылдың қатынасын таразылайды. Сондықтан да: «Ақыл сенбей сенбеңіз, Бір іске кез келсеңіз» деп жазады.

Кез келген халықтың тарих сахнасына шығуы — жүйеге бейімделген біртектес өмір салттың ғана нәтижесі емес, сонымен бірге қасиеттік деп саналатын- арман-аңсардың (идеал) да біртұтастығына айғақ. Олай болса Абай сынының тәлкегіне түскен еріншектік, дарақылық, жалқаулық, күншілдік, өтірікшілік, өсекшілдік, мақтаншақтық, жағымпаздық, жікшілдік сияқты қасиеттер қазақ баласының кейбірінің бойындағы туа біткен кемшілік емес, сол Абай өмір сүрген қоғамдағы саяси әлеуметтік қатынастардың нәтижесі екеніне ден қою қажет. Сонда, Абай бұрынғы бабаларымыздың бойынан көрген «кемшіліктерді» себеп ретінде емес, сол замандағы саяси-әлеуметтік қатынастардың салдары ретінде қарастыруға жол ашқан.

Абай өзінің өлеңдерін бала кезінен жаза бастады. Бірақ ол ақын ретінде алғаш рет XIX ғасырдың 80-жылдарының орта кезінен бастап таныла бастады. Бұл кезде Абай өз атынан «Жаз» («Жаздыкүн шілде болғанда...») деген өлеңін жариялаған болатын. Абай — «Ескендір», «Масғұд», «Әзім әңгімесі» поэмалары мен этикалық-философиялық еңбегі «Қара сөздерді» жазды. Ақынның 1890-1898 жылдар аралығында жазылған «Қара сөздерінде» XIX ғасырдың екінші жартысындағы қазақ халқының болмысы зерделенді.

Ақынды қатты алаңдатқан жағдайлар қазақтардың жаппай кедейленіп, қайыршылық халге түсе бастауы, патша үкіметі шенеуніктерінің шектен шыққан озбырлығы, жергілікті болыстардың паракорлығы мен қанағатсыз пайдакүнемдігі болды. Ол өзінің өлеңдерінде жақын туыстарына көмек қолын созбайтын сараң байларды өлтіре сынады.

Абай қазақ қоғамын ерінбей еңбек етуге шақырды. Өзінің кейбір замандастарының бойындағы жаманшылық мінездерді — жалқаулықты, еңбексіздікті, көрсеқызарлықты, алтыбақан алауыздықты, надандықты жеріне жеткізе әшкереледі. Кедейшіліктен құтылудың бір тәсілі егіншілікпен айналысу, қолөнер кәсібін және сауда-саттық жасауды үйрену екенін айтты. Ол былай деп жазды:

Егіннің ебін,
Сауданың тегін
Үйреніп, ойлап, мал ізде

Оның басқаша ойлауы мүмкін де емес еді. Қазақ даласында жиі болып тұратын жұт қарапайым халықты ауыр қайғы-қасіретке душар ететін. Ондай кезде жылдар бойы жинаған малдан бір-ақ күнде айырылып, жұтап қалуға

болатын еді. Абай 1880 жылғы алапат ауыр жұтты өз көзімен көрді. Сол жылы оның сан мыңдаған жерлестері қайыршылық халге душар болған еді. Семей облысында кедей жатақтардың саны бұрын-соңды болып көрмеген жоғары көрсеткішке жетті. Олар казак станицалары мен орыс шаруаларының деревняларына жаппай ағылып, болар-болмас тиын-тебенге жалданды, үй қызметшілері, қолбала, бақташылар болды. Қайыр сұрап, ел кезіп кеткендер де көп еді. Абай қазақтарды мал өсірумен қоса сауда жасауды, белгілі бір кәсіп түрімен шұғылдануды үйрену қажеттігіне баса назар аударды. Орта Азия тұрғындарының кәсіп түрлеріне үлкен ілтипатпен қызыға қарады. Ол былай деп жазды: «Енді қарап тұрсам, сарттың екпеген егіні жоқ, саудагердің жүрмеген жері жоқ, қылмаған шеберлігі жоқ. Өзіменен өзі әуре болып, біріменен бірі ешбір шаһари (яғни қала адамдары болып. — авт.) жауласпайды. Орысқа қарамай тұрғанда қазақтың өлісінің ахыреттігін (кебінін. авт.), тірісінің киімін сол жеткізіп тұрды». Абай халыққа жаны ашымайтындарды жек көрді, байлардың қарапайым халыққа менсінбей қарауы оның ашу-ызасын келтірді. Қоғамды прогресшіл түрде дамыту жолдарын үнемі іздестіріп отырды. Абай ел басқаруға халық үшін қызмет ететін, адал адамдар сайлануы тиіс деп есептеді. Ол өз төңірегіндегі адамдардың, жақындары мен шәкірттерінің бойындағы өз халқына риясыз берілгендікті, оның мүдделерін қорғау қасиеттерін қолдап отырды.

Қорытындылай келе Абай Құнанбаев – қазақтың ұлы ойшылы, рухани көшбасшысы. Оның шығармалары мен философиялық ойлары қазақ халқының мәдениеті мен руханиятының биік деңгейге көтерілуіне негіз болды. Абайдың мұрасы – мәңгілік, оның идеялары болашақ ұрпаққа бағыт-бағдар болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Абай Құнанбаев. "Қара сөздер".
2. Мұхтар Әуезов. "Абай жолы" роман-эпопеясы.
3. Қасқабасов С. "Абайдың философиялық мұрасы".
4. abai.kz ақпараттық порталы
5. Абай. Энциклопедия. — Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, «Атамұра» баспасы, ISBN 5-7667-2949-9
6. Сүлейменов Ж. "Абай және қазақ ойшылдығы".
7. Кекілбаев Ә. "Абайдың әдеби мұрасы".

MATNSHUNOSLIKNING ZAMONAVIY YO'NALISHLARI

Soyibova Marjona Salohiddin Qizi

CHDPU gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti 22/2 - guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Rasulova Rayhona

Annotatsiya: Mazkur maqolada matnshunoslikning zamonaviy yo'nalishlari, uning hozirgi davr lingvistik tadqiqotlaridagi o'rni va rivojlanish istiqbollari yoritilgan. Unda matnning tuzilishi, intertekstual bog'lanishlar, diskursiv tahlil hamda raqamli matnshunoslik kabi yo'nalishlarning ilmiy-nazariy asoslari tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: matnshunoslik, diskurs, intertekstual tahlil, raqamli lingvistika, korpus, zamonaviy yo'nalish, sun'iy intellekt.

Abstract: This article explores the modern directions of text linguistics, emphasizing its role and development prospects in contemporary linguistic research. It analyzes the theoretical foundations of text structure, intertextual connections, discourse analysis, and digital text linguistics.

Keywords: text linguistics, discourse, intertextual analysis, digital linguistics, corpus, modern trends, artificial intelligence.

Аннотация: В данной статье рассматриваются современные направления текстолингвистики, её роль и перспективы развития в современных лингвистических исследованиях. Анализируются теоретические основы структуры текста, интертекстуальные связи, дискурсивный анализ и цифровая текстолингвистика.

Ключевые слова: текстолингвистика, дискурс, интертекстуальный анализ, цифровая лингвистика, корпус, современные направления, искусственный интеллект.

Matnshunoslik tilshunoslikning muhim va keng qamrovli sohalaridan biri bo'lib, u matnning tuzilishi, mazmuni, shakli hamda kommunikativ vazifalarini ilmiy-nazariy asosda o'rganadi. Bugungi kunda matnshunoslik nafaqat matnni lingvistik tahlil qilish bilan, balki uni ijtimoiy, madaniy va texnologik kontekstda talqin etish bilan ham chambarchas bog'liqdir. Shuning uchun ham zamonaviy matnshunoslik turli fanlararo yondashuvlarga, xususan, sotsiolingvistika, pragmatika, psixolingvistika va raqamli lingvistika yo'nalishlariga tayanadi.

Matnshunoslikning zamonaviy yo'nalishlari orasida diskurs tahlili, intertekstual yondashuv, semantik maydon tahlili, kognitiv va raqamli matnshunoslik kabi sohalar

alohida o'rin egallaydi. Ushbu yo'nalishlar matnni faqat grammatik birliklar majmuasi sifatida emas, balki ma'no tizimi, ijtimoiy muhit va kommunikativ holat bilan uzviy bog'liq bo'lgan murakkab struktura sifatida talqin etishga imkon beradi.

So'nggi yillarda texnologiyalar jadal rivojlanishi natijasida raqamli matnlar, elektron adabiyotlar va korpus lingvistik tadqiqotlar keng ommalashmoqda. Bu esa matnshunoslikning yangi bosqichga ko'tarilishiga, sun'iy intellekt yordamida matnni tahlil qilish, stilometrik tadqiqotlar o'tkazish va avtomatik tarjima tizimlarini takomillashtirish imkonini bermiqda.

Zamonaviy matnshunoslikning ahamiyati shundaki, u tilning tabiati va inson tafakkurining o'zaro bog'liqligini ochib beradi, kommunikativ samaradorlikni ta'minlaydi hamda turli ijtimoiy-madaniy kontekstlarda matnni to'g'ri talqin etish imkonini yaratadi. Shu bois matnshunoslikni yangi metodologiyalar asosida rivojlantirish, ilg'or texnologiyalarni ilmiy izlanishlarga tatbiq etish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Mazkur tadqiqotda matnshunoslikning zamonaviy yo'nalishlari, ularning ilmiy-nazariy asoslari va amaliy ahamiyati yoritilib, matn tahlilining yangi shakllari hamda tilshunoslikdagi innovatsion yondashuvlar tahlil qilinadi.

Matnshunoslik fani zamonaviy lingvistikaning eng faol rivojlanayotgan yo'nalishlaridan biri bo'lib, u matnni nafaqat grammatik va leksik birliklar yig'indisi, balki murakkab ma'no tizimi sifatida tahlil qiladi. Bugungi kunda matnshunoslikning tadqiqot obyekti an'anaviy tahlildan tashqari, raqamli, multimodal va diskursiv shakllarni ham o'z ichiga oladi. Bu esa fanning imkoniyatlarini kengaytirib, uni sotsiologiya, madaniyatshunoslik, psixologiya va axborot texnologiyalari bilan bog'laydi.

1. Matnshunoslikning mohiyati va rivojlanish bosqichlari.

2. Matnshunoslikning shakllanishi qadimiy yozma manbalarni o'rganishdan boshlangan bo'lsa-da, hozirda u lingvistikaning mustaqil yo'nalishiga aylangan. An'anaviy matnshunoslik matnning kompozitsiyasi, tuzilma elementlari va mantiqiy izchilligini o'rganishga qaratilgan bo'lsa, zamonaviy bosqichda u kontekst, muallif niyati va o'quvchi interpretatsiyasini ham qamrab oladi. Shuningdek, matnni kommunikativ hodisa sifatida tahlil qilish orqali uning ijtimoiy, madaniy va psixologik jihatlari ochib beriladi.

3. **Zamonaviy yo'nalishlar va ularning xususiyatlari.** Bugungi matnshunoslikda diskurs tahlili, intertekstual tahlil, pragmal lingvistik yondashuv va kognitiv matnshunoslik yo'nalishlari alohida o'rin tutadi. Diskurs tahlili matnni ijtimoiy-madaniy jarayon sifatida o'rganadi, intertekstual tahlil esa matnlararo

aloqadorlikni ochib beradi. Kognitiv matnshunoslikda esa matn inson tafakkuri va idrok jarayoni bilan bog'liq holda o'rganiladi. Bu yo'nalishlar matnni tushunish va tahlil qilishning yangi ilmiy asoslarini shakllantiradi.

3. Raqamli matnshunoslik va texnologiyalar ta'siri. So'nggi yillarda raqamli lingvistika va korpus texnologiyalarining joriy etilishi matnshunoslikka yangi imkoniyatlar yaratdi. Kompyuter dasturlari yordamida katta hajmdagi matnlarni avtomatik tahlil qilish, semantik bog'lanishlarni aniqlash, uslubiy xususiyatlarni o'lchash mumkin bo'ldi. Sun'iy intellekt va mashinali o'rganish tizimlari matnni avtomatik tarjima qilish, so'z chastotasini tahlil etish, stilometrik o'xshashliklarni topish kabi jarayonlarni yengillashtirmoqda.

4. Matnshunoslikning fanlararo ahamiyati. Zamonaviy matnshunoslik sotsiologiya, adabiyotshunoslik, axborot texnologiyalari, jurnalistika va psixolingvistika bilan uzviy aloqada rivojlanmoqda. Masalan, sotsiolingvistik matnshunoslik ijtimoiy mavqe, jins, madaniyat va mintaqaviy xususiyatlarning matn tuzilishiga ta'sirini o'rganadi. Shuningdek, media va internet matnlari tahlili bugungi axborot asrida alohida ilmiy yo'nalishga aylangan.

5. Matnshunoslikda yangi metodlar va yondashuvlar. Bugungi kunda matn tahlilida kognitiv-semantik xaritalash, kontekstual tarmoq tahlili, matn vizualizatsiyasi kabi yangi metodlardan foydalanilmoqda. Ushbu yondashuvlar matnning ichki strukturasi, semantik bog'lanishlari va muallif pozitsiyasini yanada aniqlik ko'rsatishga imkon beradi. Shuningdek, ta'lim jarayonida bu metodlarni qo'llash o'quvchilarning tahliliy tafakkurini rivojlantiradi va ularni ilmiy tadqiqotga yo'naltiradi.

Zamonaviy matnshunoslik tilshunoslik, adabiyotshunoslik va axborot texnologiyalarining tutashgan nuqtasida joylashgan murakkab fan sifatida shakllanmoqda. Uning rivojlanishi natijasida matnni faqat til hodisasi sifatida emas, balki kommunikativ, kognitiv va ijtimoiy jarayon sifatida talqin etish imkoniyati paydo bo'ldi. Matnshunoslikning raqamli va kognitiv yo'nalishlari tilshunoslikda yangi ilmiy paradigmani shakllantirayotgan bo'lib, ular o'qitish metodikasi, tarjima amaliyoti va axborot madaniyatini rivojlantirishda ham muhim o'rin tutadi. Shu bois, zamonaviy matnshunoslikni chuqur o'rganish va uni ilmiy hamda amaliy jarayonlarga tatbiq etish bugungi davrning dolzarb masalalaridan biridir.

Matnshunoslikning zamonaviy yo'nalishlari tilshunoslik fanining yangi bosqichini belgilab, matnni tahlil qilishda innovatsion, kognitiv va raqamli yondashuvlarni joriy etmoqda. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, matnshunoslik bugungi kunda nafaqat lingvistik tahlil vositasi, balki ijtimoiy-madaniy, psixologik va

texnologik jarayonlarni o'zida aks ettiruvchi fan sifatida shakllanmoqda. Matnga kompleks yondashuv uning semantik, pragmatik, intertekstual va diskursiv qatlamlarini chuqur anglash imkonini beradi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar, korpus lingvistika va sun'iy intellektning joriy etilishi matnshunoslik tadqiqotlariga yangi turtki berib, katta hajmdagi matnlarni tizimli tahlil qilish, so'z chastotasini aniqlash, avtomatik tarjima va stilometrik tahlilni amalga oshirish imkonini bermoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov, A. (2020). *Matnshunoslik asoslari*. Toshkent: O'zbekiston milliy universiteti nashriyoti.
2. Qodirova, D. (2019). *Zamonaviy lingvistik yo'nalishlar va matn tahlili*. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Hasanov, B. (2021). *Diskurs va intertekstual tahlilning nazariy asoslari*. Samarqand: SamDU nashriyoti.
4. Abdullayeva, N. (2022). *Raqamli lingvistika va matnshunoslikda yangi texnologiyalar*. Toshkent: Innovatsion ta'lim markazi.
5. Crystal, D. (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford: Blackwell Publishing.
6. Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London: Longman.
7. Halliday, M. A. K., & Hasan, R. (1989). *Language, Context, and Text: Aspects of Language in a Social-Semiotic Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
8. Stubbs, M. (1996). *Text and Corpus Analysis: Computer-Assisted Studies of Language and Culture*. Oxford: Blackwell.
9. Van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and Context: A Sociocognitive Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
10. Widdowson, H. G. (2007). *Discourse Analysis*. Oxford: Oxford University Press.

O'ZBEK MATNSHUNOSLIGI SHAKLLANISHINING TARIXIY ILDIZLARI

Sherikboyeva Ruxshona

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi,

4-kurs, sirtqi ta'lim, 22/2-guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Rasulova Rayhona

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek matnshunosligining shakllanishining tarixiy ildizlari batafsil o'rganiladi. Matnshunoslik fanining kelib chiqishi, rivojlanish bosqichlari va o'zbek tilshunosligi doirasidagi o'rni ko'rsatib beriladi. Shuningdek, tarixiy manbalar va klassik asarlar asosida o'zbek matnshunosligining ilmiy asoslari tahlil qilinadi. Maqolada matnshunoslikning madaniy va ilmiy meros bilan bog'liqligi, uning til va adabiyot tadqiqotlaridagi ahamiyati ham yoritilgan.

Kalit so'zlar: o'zbek matnshunosligi, tarixiy ildizlar, matnshunoslik tarixi, tilshunoslik, ilmiy asoslar, madaniy meros

Abstract: This article explores the historical roots of the development of Uzbek textology. It examines the origins of the science of textology, its stages of development, and its role within Uzbek linguistics. The scientific foundations of Uzbek textology are analyzed based on historical sources and classical works. The article highlights the connection between textology and cultural and scientific heritage, as well as its significance in language and literary studies.

Keywords: Uzbek textology, historical roots, history of textology, linguistics, scientific foundations, cultural heritage

Аннотация: В данной статье подробно рассматриваются исторические корни становления узбекской текстологии. Исследуются происхождение науки текстологии, этапы её развития и роль в узбекском языкознании. Научные основы узбекской текстологии анализируются на основе исторических источников и классических произведений. Статья освещает связь текстологии с культурным и научным наследием, а также её значение в исследованиях языка и литературы.

Ключевые слова: узбекская текстология, исторические корни, история текстологии, языкознание, научные основы, культурное наследие

Matnshunoslik — til va adabiyot sohasidagi eng murakkab va chuqur tadqiqot yo'nalishlaridan biri bo'lib, yozma va og'zaki matnlarning tuzilishi, mazmuni, uslubi va funksiyalarini o'rganishga qaratilgan ilmiy fan hisoblanadi. Bugungi kunda matnshunoslik nafaqat adabiyotshunoslik va tilshunoslik bilan chambarchas bog'liq bo'lib, balki madaniyatshunoslik, tarix, antropologiya kabi boshqa sohalar bilan ham integratsiyalashgan multidisiplinar tadqiqot sifatida e'tirof etilmoqda. Ayniqsa, milliy tillarning, xususan, o'zbek tilining matnshunosligi o'ziga xos tarixiy, madaniy va lingvistik kontekstda shakllanganligi sababli, uni o'rganish milliy ilm-fan taraqqiyoti uchun muhim ahamiyatga ega.

O'zbek matnshunosligi milliy til va adabiyotning boy merosi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, uning shakllanish tarixi qadimiy turkiy yozma yodgorliklaridan boshlab, o'rta asrlar buyuk shoirlari va mutafakkirlarining asarlarida chuqur iz qoldirgan. Bu ilmiy soha nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik, tarix va falsafa bilan ham uzviy bog'langan bo'lib, matnlarni turli jihatdan tahlil qilish va ularning o'ziga xosligini ochib berishga xizmat qiladi. Shu boisdan, o'zbek matnshunosligining tarixiy ildizlarini o'rganish nafaqat fanlararo tadqiqotlarni rivojlantirishga, balki milliy til va madaniyatni yanada chuqurroq anglashga ham yordam beradi.

Maqolaning mazmuni O'zbek matnshunosligining shakllanish bosqichlari, uning tarixiy manbalari, metodologik asoslari va zamonaviy rivojlanish yo'llariga qaratilgan. Ushbu mavzuni tadqiq qilishda matnshunoslik fanining o'zbek tilidagi an'anaviy va yangi usullari, shuningdek, klassik va zamonaviy adabiyot namunalariga asoslangan yondashuvlar tahlil qilinadi. Shuningdek, o'zbek matnshunosligining boshqa fanlar bilan o'zaro bog'liqligi, metodologik o'ziga xosliklari ham batafsil ko'rib chiqiladi.

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar jarayonida matnshunoslik nafaqat yozma madaniyatni o'rganish vositasi sifatida, balki milliy o'zlikni saqlash va rivojlantirishda strategik ahamiyat kasb etayotgan ilmiy yo'nalishga aylandi. O'zbek matnshunosligining ilmiy asoslarini chuqurroq o'rganish va uni zamonaviy texnologiyalar yordamida boyitish milliy madaniyatning yanada boyishi va jahon ilmiy makonida o'z o'rnini topishiga xizmat qiladi. Shu bois, ushbu maqola mavzusi nafaqat o'zbek tilshunosligi va adabiyotshunosligi, balki umumiy filologiya va madaniyatshunoslik sohalar uchun ham dolzarb va ahamiyatlidir.

O'zbek matnshunosligining shakllanishi va taraqqiyoti uzoq tarixiy jarayonlar bilan bog'liq bo'lib, bu jarayon o'zbek tilida yaratilgan yozma yodgorliklar, klassik adabiyot namunalarida o'z ifodasini topgan. Xususan, qadimiy turkiy bitiklardan tortib, Alisher Navoiy, Bobur, Mashrab, Ogahiy kabi mutafakkirlar asarlarigacha

bo'lgan matnlar tahlili o'zbek matnshunosligining ilmiy poydevorini tashkil etadi. Shu sababli, o'zbek matnshunosligi faqat zamonaviy davr mahsuli emas, balki chuqur tarixiy, madaniy va ilmiy an'analar bilan chambarchas bog'liq bo'lgan sohadir.

Ushbu maqolada o'zbek matnshunosligining tarixiy ildizlari, uning shakllanishiga ta'sir ko'rsatgan omillar, klassik va zamonaviy davr matnshunoslik qarashlari tahlil qilinadi. Tadqiqot obyekti sifatida o'zbek tilida yaratilgan tarixiy manbalar va adabiy matnlar, predmeti esa bu manbalar asosida shakllangan matnshunoslik qarashlari, uslubiy yondashuvlar hisoblanadi.

Maqolaning maqsadi – o'zbek matnshunosligining tarixiy asoslarini ilmiy jihatdan yoritish, qadimiy matnlardagi matnshunoslik elementlarini aniqlash va ularning zamonaviy matnshunoslik bilan uzviy aloqasini ochib berishdir. Shu bilan birga, mazkur yo'nalishning bugungi kundagi ilmiy-tadqiqotlar bilan qanday uyg'unlikda rivojlanayotganini ko'rsatish ham maqolaning asosiy vazifalaridan biridir.

Mazkur tadqiqot natijalari o'zbek matnshunoslik fanining tarixiy taraqqiyotini chuqurroq anglash, uning ilmiy-metodik asoslarini mustahkamlash hamda kelgusidagi tadqiqotlar uchun poydevor yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbek matnshunosligining shakllanishi tarixiy jarayonlarga chuqur bog'liq bo'lib, bu jarayon milliy til va adabiyotning boy merosi asosida yuzaga kelgan. Matnshunoslik — bu yozma va og'zaki matnlarni ilmiy tahlil qilish, ularning tuzilishi, mazmuni, uslubi hamda kommunikativ vazifalarini o'rganadigan fan bo'lib, u o'zining mustaqil yo'nalishini topishidan avval tilshunoslik va adabiyotshunoslik bilan chambarchas bog'langan. O'zbek matnshunosligi esa ushbu fan sohasi ichida o'zining betakror xususiyatlari, an'analari va rivojlanish yo'llariga ega.

O'zbek matnshunosligining tarixiy ildizlari qadimiy turkiy yozuvlar va qo'lyozmalardan boshlanadi. O'rxun – Enasoy bitiklari kabi qadimiy yozma yodgorliklar turkiy xalqlarning dastlabki matnshunoslik konsepsiyalarining paydo bo'lishiga asos solgan. Bu yozma manbalar o'zbek tilining ilk shakllari hamda uning yozma madaniyatining asosiy qismi sifatida tarixda muhim o'rin tutadi. Shu davrdan boshlab, turkiy tillar oilasida matnlarning tahlili, ularga bo'lgan yondashuvlar shakllana boshlagan. Bu jarayonlarda aniq ilmiy tadqiqotlar bo'lmasa-da, til va matn haqida dastlabki nazariy mulohazalar shakllangan.

O'zbek matnshunosligining rivojlanishida o'rta asrlar davri beqiyos ahamiyatga ega. Xususan, Alisher Navoiy, Bobur, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi shoirlar va mutafakkirlarning asarlari nafaqat o'zbek adabiyotining oltin fondini tashkil etadi, balki matnshunoslikning ilmiy asoslari sifatida ham o'rganiladi. Masalan, Alisher Navoiyning “Muhokamat al-lug'atayn” asarida til va matn haqida muhim nazariy

mulohazalar, ularning o'zaro bog'liqligi, matn mazmuni va uslubiy xususiyatlari batafsil ko'rib chiqilgan. Ushbu asar o'zbek matnshunosligining ilk nazariy manbalaridan biri bo'lib, uning tahliliy yondashuvi hozirgi kunda ham o'rganishga loyiqdir.

19-asr oxiri va 20-asr boshlarida o'zbek matnshunosligi yangi bosqichga ko'tarildi. Milliy uyg'onish davrida yozma merosni saqlash va o'rganishga katta e'tibor qaratildi. Shu davrda kutubxonalar, arxivlar tashkil etilib, qadimiy qo'lyozmalar va tarixiy manbalar to'plandi. Ushbu jarayonlar o'zbek matnshunosligining tizimli rivojlanishiga zamin yaratdi. Matnlarni filologik jihatdan tahlil qilish, ularni qiyoslash, turli nusxalar orasidagi farqlarni aniqlash kabi ilmiy usullar keng qo'llanila boshlandi. Shu bilan birga, matnshunoslikning o'ziga xos metodologiyasi shakllandi, u matnning kontekstual, tarixiy va madaniy o'lchovlarini hisobga olishni o'z ichiga oladi.

O'zbek matnshunosligi va tilshunosligi o'rtasidagi uzviy bog'liqlik ham ushbu sohaning rivojida muhim rol o'ynaydi. Tilshunoslikning sintaksis, morfologiya, fonetika kabi tarmoqlari matnshunoslikka matnning ichki strukturasi va qoidalarini tushunishga imkon beradi. Boshqa tomondan, matnshunoslik tilshunoslikka matnning kommunikativ funksiyasi, uslubiy jihatlari, mazmuni va tarixiy konteksti haqida chuqur ma'lumot beradi. O'zbek tilshunosligining yetuk vakillari — Muhammad Sharif, Sobir Raximov, Abdulhamid Cho'lpon kabi olimlar matnshunoslik bilan bog'liq tadqiqotlarda muhim iz qoldirishdi. Ularning ishlari milliy matnshunoslikni rivojlantirishga xizmat qilgan.

Matnshunoslikda eng asosiy metodlardan biri — matnlarni qiyosiy tahlil qilishdir. O'zbek matnshunosligida bu usul asosan klassik adabiyot namunalari, xususan, Alisher Navoiyning "Xamsa"si, Boburning "Boburnoma"si kabi asarlarida qo'llanilgan. Turli nusxalar orasidagi tafovutlarni aniqlash, asl matnni tiklash, uning mazmun-mohiyatini to'liq anglashda bu yondashuv katta ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, matnning semantik qatlamlarini ochib berish, uning o'quvchi bilan muloqotini tahlil qilish ham matnshunoslikning asosiy vazifalaridan hisoblanadi.

Zamonaviy davrda o'zbek matnshunosligi axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi bilan yangi bosqichga ko'tarildi. Elektron kutubxonalar, matnlarni raqamli formatga o'tkazish, kompyuter lingvistikasi metodlari matnlarni avtomatik tahlil qilish imkonini berdi. Bu o'zbek matnshunosligida ilmiy tadqiqotlarning samaradorligini oshirib, katta hajmdagi materiallarni tez va sifatli o'rganish imkonini yaratdi. Shu bilan birga, mazkur fan sohasida ko'plab yangi

yondashuvlar paydo bo'ldi, jumladan, matnlarni multidisiplinar tahlil qilish, madaniyatshunoslik va antropologiya kabi sohalar bilan integratsiyalashuv kengaydi.

O'zbek matnshunosligining taraqqiyotida milliy madaniyatning o'ziga xosligi, tilning tarixiy rivojlanishi va yozma an'analarning boyligi muhim rol o'ynaydi. Bu omillar matnshunoslikning ilmiy poydevorini mustahkamlaydi va kelajakdagi tadqiqotlar uchun zamin yaratadi. Shuningdek, o'zbek matnshunosligi nafaqat milliy, balki jahon matnshunoslik ilmiga ham o'z hissasini qo'shmoqda.

Natijada, o'zbek matnshunosligi tarixiy ildizlari bilan mustahkamlangan, boy madaniy meros va ilmiy an'analari asosida shakllangan hamda zamonaviy texnologiyalar yordamida yangi yuksalish bosqichiga chiqayotgan fan sohasi hisoblanadi. U milliy til va adabiyotning chuqur o'rganilishi, madaniy merosni saqlash va rivojlantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

O'zbek matnshunosligining shakllanishi va rivojlanishi o'zining boy tarixiy ildizlari, qadimiy yozma yodgorliklari hamda o'rta asrlarning buyuk adib va mutafakkirlarining asarlari bilan chambarchas bog'liqdir. Bu jarayon o'zbek tilining yozma madaniyati va adabiyotining taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etgan. Matnshunoslik sohasining ilmiy asoslari dastlabki turkiy yozuvlardan boshlab, Alisher Navoiyning nazariy asarlari va Bobur kabi shaxslarning ijodida o'z ifodasini topgan. 19-20-asrlarda esa o'zbek matnshunosligi ilmiy tadqiqotlar va metodologik yondashuvlar orqali yangi bosqichga ko'tarildi. Bu davrda matnlarni tahlil qilish, qiyoslash va mukammal variantini aniqlash kabi usullar tizimli ravishda qo'llana boshlandi.

Zamonaviy davrda esa o'zbek matnshunosligi axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining yuksalishi bilan birga rivojlanib, elektron resurslar, kompyuter lingvistikasi va multidisiplinar yondashuvlar orqali kengaymoqda. Bu esa matnshunoslikni nafaqat milliy, balki jahon miqyosida ilmiy izlanishlar uchun asosiy yo'nalishlardan biriga aylantirmoqda.

Shuningdek, o'zbek matnshunosligi tilshunoslik, adabiyotshunoslik, madaniyatshunoslik kabi sohalar bilan uzviy bog'liq bo'lib, milliy madaniyatning saqlanishi va rivojlanishida muhim vosita vazifasini bajaradi. Tarixiy manbalarni chuqur o'rganish va ulardan foydalanish orqali matnshunoslik o'zbek tilining nafisligini, boy ma'no qatlamlarini, o'ziga xos madaniy kodlarini anglashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu boisdan, o'zbek matnshunosligining tarixiy ildizlarini izchil o'rganish va zamonaviy tadqiqot metodlari bilan boyitish milliy til va adabiyot ilm-fanining yuksalishi hamda madaniy merosning saqlanishi uchun zarurdir. Bu yo'nalishdagi

izlanishlar nafaqat akademik jihatdan, balki milliy ong va identifikatsiya masalalarida ham katta ahamiyatga ega bo'lib, o'zbek matnshunosligini yanada rivojlantirishga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Navoi, A. (1991). *Muhokamat al-lug'atayn*. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi nashriyoti.
2. Bobur, Z. M. (1995). *Boburnoma*. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
3. Sharif, M. (1970). *O'zbek tilshunosligi*. Toshkent: Fan nashriyoti.
4. Qodiriy, A. (1968). *O'zbek adabiy tili tarixi*. Toshkent: O'zbekiston Davlat nashriyoti.
5. Raximov, S. (1985). *Matnshunoslik asoslari*. Toshkent: O'zbekiston Fanlar akademiyasi.
6. Sobirov, T. (2002). *Matnshunoslik va uning o'zbek adabiyotidagi o'rni*. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
7. Abdullaev, F. (2010). *O'zbek matnshunosligining rivojlanish bosqichlari*. Toshkent: Ilm-fan.
8. Erkinov, I. (2018). *Matnlarni filologik qayta ishlash metodlari*. Toshkent: Fan va texnologiya.
9. Hasanov, O. (2015). *Zamonaviy o'zbek matnshunosligi*. Toshkent: O'zbekiston Fanlar akademiyasi.
10. Karimov, M. (2021). *Elektron matnshunoslik va uning amaliyoti*. Toshkent: Axborot texnologiyalari nashriyoti.

BAYRON IJODI HAQIDA SO'Z

Nurullayeva Gulnoza,
ChDPU Gumanitar fanlar fakulteti
O'TA M25/1- guruh talabasi
Ilmiy rahbar: Gulandom Tog'aeva,
ChDPU Gumanitar fanlar fakulteti
O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasi dotsenti,
filologiya fanlari nomzodi.
Email: g.togayeva@cspu.uz

Annotatsiya: Mashhur ingliz shoiri Bayronning ijodiy faoliyati isyonkorlik ruhi bilan to'ladir. U tabiatning ehtirosli kuychisi emas, inson shaxsiy kechinmalarini katta she'riy qudrat bilan ocha olgan ijodkordir. Maqolada shular haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Bayron, Manfred, isyonkor ruh, adabiyot, ozodlik, poema, romantizm, tragediya, she'riy roman.

Annotation: The creative work of the famous English poet Byron is full of rebellious spirit. He is not a passionate singer of nature, but a creator who can reveal human personal experiences with great poetic power. The article talks about them.

Key words: Byron, Manfred, rebellious spirit, literature, freedom, poem, romanticism, tragedy, poetic novel

Bayronning isyonkorlik ruhiga to'la ijtimoiy-siyosiy she'riyati ingliz jamiyatining reaksiya doiralariga qarshi qaratilgan edi.

Jorj Gordon Noel Bayron 1788 yil 22 yanvarda Londonda tug'ildi. Uning otasi Angliya aristokratiyasining kambag'allashib qolgan tabaqasiga, onasi esa Shotlandiyalik boy dvoryan oilasiga mansub edi. Jorj Bayron tug'ilgan paytda otalari ajrashib ketadilar. Otasi 1791 yilda Fransiya ketib, u yerda vafot etadi. Bayronning bolaligi Shotlandiyada - onasi yonida o'tadi. Jorj tug'ma oqsoq edi. Ammo bu uning mohir suzuvchi, boksyor, chavandoz bo'lishiga halaqit bermadi. Bo'lg'usi shoir dunyoqarashining shakllanishida Shotlandiya tabiatiga bo'lgan chuqur muhabbat alohida ahamiyatga ega bo'ldi. [1.36]

Bayron o'n yoshga to'lganda unga lordlik unvoni meros sifatida qoldi. Bayron jahon tarixining, Angliya hayotining shiddatli davrida yashadi, ijod qildi. U fransuz burjua revolyusiyasi va xalq xarakatining guvohi bo'ldi. Bu revolyusiyaning maqsadi sanoat to'ntarishiga, Angliya sotsial hayotini o'zgartirishga qaratilgan edi.

Jorj Noel Gordon Bayron «Hordiq soatlari» deb nomlangan ilk she'riy to'plami bilanoq hurriyat tashnasi, adolat homiysi, mustaqillik jarchisi va ozodlik jangchisi sifatida maydonga chiqqan Bayron nafaqat so'zda, balki amalda ham zulmning har qanday ko'rinishiga, zo'ravonlikka, adolatsizlikka, istibdodga, mustamlakachilik siyosatiga qarshi umr bo'yi kurashdi. U xo'rlangan, ezilgan, adolatxoh insonlar – istibdod qurbonlari tarafida turib, zamon illatlari va hukmfarmo sinf kirdikorini ayovsiz fosh etdi. O'z vatani Angliyani «xalqlar turmasining posboni» deb atadi, uning zo'ravonlik siyosatini qo'llab-quvvatlagan munofiq, safsataboz deputatlaru sotqin matbuot vakillarini, johil nozirlaru maddoh va riyokor shoirlarni, urushparast hukmronlarni hajv o'tida qovurdi. Belinskiy uni bejiz XIX asr Prometeyi deb atagan emas. Bayron qalbidagi erksevar otash va tafakkuridagi isyonkor olov alangasi nafaqat o'z zamondoshlari ongini, balki keyingi avlodlar shuurini ham o'z nuri bilan yoritishga qodir bo'ldi.

Uning katta-kichik barcha asarlari erk ruhi bilan, ozodlik ruhi bilan fayziyob. Bayronning inqilobiy romantizmi Yevropa mamlakatlarida, isyonkor xalqning orzu istaklari asosida paydo bo'ldi. Bayron romantizmi shitobli borlig'i bilan xalqqa tanilgan.[2.]

Shoir yozadi:

Alloh dunyoni yaratdi, katta ishqibozlikdan esa xalq yaratildi.

She'riy asarlarida Bayronning “katta ishqibozlik” iborasi harakatlaridan paydo bo'lgan deb, yozadi. Bayron klassizm adabiyotining ideallarini va estetikasini yaxshi ko'radi, ammo uni romantik - shoir deb aytishgan. Idrok borligi to'g'risida, zamonaviy borliq borligi bilan, bir fikr ergashib keladi.

Bayronning hayoti va ijodining asosi zulmkorlikka qarshi jang qilishdan iborat edi. Uning eng asosiy orzusi odamlarning ozodligi edi. Lekin Bayronning ideal ozodligi sotsial asosi kuchli emas edi. Shuning uchun Bayronning ozodlikka qaratilgan tuyg'ulari individual shaklida bo'lgan, uning ideal ozodligi mehnat bilan umuman aloqasi bo'lmagan, deyishadi shoir ijodi tadqiqotchilari.

Bayron, ozodlik uchun kurashning asosida epikurizm yotadi deb tushunar edi. Bayron shaxsida umuman qarama – qarshilik kuchli edi, ziddiyatlari bisyor edi. Uning tushunchasi va ijodida har xil qarashlar majmui ajralib turardi. Xalqning ozodligi uchun kurashish va individual kayfiyat, oldinga harakati va jahonning harakati bilan bog'liq edi. Bayron pessimizmga qarshi chiqa olmasa ham kelajakda baribir ozodlik hamma narsani yutadi deb ishonar edi.

Bayron Kembrij universitetida ta'lim olgan, tarix bilan qiziqqan, ma'rifatchilarning mehnatlarini o'qigan va uning orzusi siyosatchi bo'lish edi.

Birinchi she'riy to'plamlari anonym shaklida chiqarilgan. Bular: Uchib yurgan homaki yozilgan she'r (1806), Har xil hodisalarga yozilgan she'rlar (1807). O'z ismi bilan Bayron " Hordiq soatlari" to'plamini nashr qilgan. Shu she'rlarda yosh yigitning aldoqchi va zulm bilan qaraydigan jamiyatdan qo'l silkgani haqida yozib qoldirgan.

Bayron «Manfred» /1817/ dostonida isyonkor shaxs obrazini aks ettirishni maqsad qilib qo'yadi. Manfred obrazi orqali yaqqalanib qolgan shaxs istiroblari va fojeasini aks ettiradi. Manfred jamiyat aqidalaridan yuqori turuvchi, o'ziga xos qarashlarga ega bo'lgan mag'rur shaxs. U jamiyatning qonunlariga, hayot qonunlariga qarshi shaxs. Mutelik unga yot narsa edi. [3.]

Bayron 1816 yilning kuzida Italiyaga keldi. Bu yerda Bayron ijodi gullab yashnadi. Bu davrda Italiyada karabanariylar rahbarligidagi xalq ozodlik harakatida avstriya bosqinchilariga qarshi avj olgan edi. U ko'p o'tmay Italiya revolyusion harakatining ishtirokchisiga aylandi. Boloniya, Rim, Venetsiya politsiyasi uni va uning do'stlarini doimo nazorat ostida saqladi. Bayronning tarixiy tragediyasi «Marks Falpero» Neapolda yozildi. Bu yerda 1820 yilning revolyusiya g'alabaga kilgan edi.

1821 yilda yozilgan «Kain» dramasida ham shoir «Injil» mavzusiga murojaat qildi. Drama mifologik obrazlarni aks etgan bo'lsa-da: unda oddiy inson, uning hayotiy kechinmalari, huquqlari haqida fikr yuritiladi.

Bayron «Don Juan» she'riy romani ustida bir necha yil davomida, Italiyada yashayotgan 1819-1824 yillar davomida ishladi. Bayron ijodining yuksak cho'qqisi bo'lgan «Don Juan» she'riy romani Yevropa ijtimoiy hayotining satirik ensklopediyasi bo'lib xizmat qildi.[4.51] Asar yakunlanmagan.

Bayronning ijodiy faoliyati isyonkorlik ruhi bilan to'ladir. U tabiatning ehtirosli kuychisi emas, inson shaxsiy kechinmalarini katta she'riy qudrat bilan ocha olgan ijodkordir.

Bayronning isyonkorlik ruhi bilan to'lg'in ijtimoiy-siyosiy she'riyati ingliz jamiyatining reaksiyon doiralariga qarshi qaratilgan edi. Butun reaksiyon matbuot Bayronga qarshi ig'volar yog'dirdi.

O'liklar sharpasi bo'ronlar oshib,
Qulog'imga huddi nidoday kelar.
Qahramonlar ruhi yurar adashib,
Ona yurt ko'ksiga shamolday yelar.

Bayron Angliyada inqilobiy ko'tarilishini orziqib kutdi, u agar inqilob bo'lsa, kurashda shaxsan ishtirok etish uchun vataniyaga qaytajagini ko'p marta aytgan edi.

Bayronning eng yaxshi asarlari bugun ham katta kuchga egadir. V.Belinskiy taobiri bilan aytganda, XIX asr Promiteyining ijodiyoti ozodlik va haqiqat jarchisi sifatida butun insoniyat uchun qadrlidir.[5.39]

«Bosh suyakdan qilingan kosadagi yozuv» she'ridagi ushbu satrlarda inson umrining o'tkinchiligi haqidagi falsafiy fikrlarni ifodalashga intiladi:

Qo'rqma: men oddiy suyakman, xolos,

So'ngan qalbimni eslab, qilma xumori.

Endi bu kosadan chiqolmas paqqos

U tirik boshlarning shum kirdikori.

Men senday yashadim, sevdim va ichdim,

Endi-chi, jonsizman, to'ldirib may quy!

Mastlik jinniliging ranjitmas, kechdim,

Qurtlar chaynagandan shu menga ma'qul.[6.186]

Xullas, Bayron she'riyati mavzu jihatdan g'oyat rang-barang. Unda mavjud tartiblarga qarshi isyonkorlik ruhi kuchli bo'lib, davrning shiddatkor voqeligini o'zida mujassamlashtiradi. U umrining oxirigacha sobit kurashchi shoir sifatida ijod qildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Dhyakonova N.Ya. Liricheskaya poeziya Bayrona. M., 1975.
2. U.Hamdam. Jahon adabiyoti tarixi.(ma'ruza matnlari):- T.,2016.
3. Dhakonova N.Ya. Liricheskaya poeziya Bayrona. M., 1975.
4. Jirmunskiy V.M. Bayron i Pushkin, M., 1978.-B.51
5. Jirmunskiy V.M. Bayron i Pushkin, M., 1978. B.39.
6. Bayron. Saylanma, she'rlar, dostonlar, T., 1974.-B.186.

ADABIY MATNDAGI MANTIQUIY BOG'LIQLIK

Jumaboyeva E'zoza,

ChDPU Gumanitar fanlar fakulteti

O'TA M25/1- guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Gulandom Tog'aeva,

ChDPU Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasi dotsenti,

filologiya fanlari nomzodi.

Email: g.togayeva@cspu.uz

Annotatsiya: Badiiy asarni gazeta o'qigandek o'qib bo'lmaydi. Badiiy asarni o'qish uchun ham alohida tayyorgarlik kerak. Voqealar tizimini kuzatib borish bilangina asar o'qigan bo'lib qolmaysiz. Maqolada adabiy matndagi mantiqiy bog'liqlik xususiyatlari, mantiqiy izchillik asosida ochib berilgan.

Kalit so'zlar: so'z, mantiqiy bog'liqlik, til estetikasi, matn, aniqlik, mazmun, roman, gazeta tili, nutq

Abstract: A work of fiction cannot be read like a newspaper. Reading a work of fiction also requires special preparation. One cannot simply follow the sequence of events. This article explores the specific features of logical connections in a literary text, based on logical sequence.

Key words: word, logical connection, aesthetics of language, text, precision, content, novel, newspaper language, speech

Biror bir she'rni, hikoya yoki romanni o'qiyotganimizda asar mazmunini yakka-yakka so'zlardan yoki ayrim iboralardangina emas, balki matn deb ataluvchi butunlik bilan munosabatga kirishgandan so'nggina anglay boshlaymiz. Badiiy asarni gazeta o'qigandek o'qib bo'lmaydi. Badiiy asarni o'qish uchun ham alohida tayyorgarlik kerak. Voqealar tizimini kuzatib borish bilangina asar o'qigan bo'lib qolmaysiz. O'zingizda faol o'qish tarzini shakllantirishingiz zarur, aks holda asar o'qish shunchaki vaqt «o'ldirish» mashg'uloti bo'lib qolaveradi. Xo'sh, faol o'qish tarzini shakllantirish uchun nima qilish kerak? Buning uchun yozuvchi va matn bilan haqiqiy muloqotga kirishishingiz talab qilinadi. Ularga o'zingizning savollaringizni muntazam berib borishingiz zarur. Matnni har tomonlama tahlil qilib borishingiz kerak. Matn mohiyatiga kirib borish uchun avvalo tilshunoslik va adabiyotshunoslikning tamal qonuniyatlaridan xabardor bo'lish lozim. Quyida sizga havola qilinayotgan tahlil

tartibi qat'iy-qotma tartib emas, uni tahlil ob'ekti va metodiga qarab o'zgartirishingiz mumkin.

A.Dastlabki tayyorgarlik. Har qanday badiiy asarni o'qish uchun dastlabki tayyorgarlik zarur bo'ladi. Bu tayyorgarlik aslida avtomatik tarzda namoyon bo'ladi. Masalan, biror bir asarni o'qimoqchi bo'lganingizda asar muqovasining o'ziyoq sizga dastlabki ma'lumotlarni beradi. Muqovaning bezatilishi, muallif ismi-sharifi, hatto roman deb yozib qo'yilgan bo'lsa, o'sha so'zning o'zi ham matn bilan munosabatga kirishishingizni ta'minlaydi. Biz aytmoqchi bo'lgan tayyorgarlik ham shunga yaqin faqat biroz vaqt, biroz qunt va jiddiyat talab qilishi bilan farqlanadi. Bu tayyorgarlikni to'rt odimda umumlashtirishga harakat qildik.

Birinchi odim. Matnga aloqador ma'lumotlarni o'rganish.

- Asarning nomi, yozuvchisi, nashr etilgan yili va joyi. Hajm belgisiga ko'ra matn turini aniqlash.

- Matn haqidagi yozuvchining yoki nashrga tayyorlovchining kirish so'zi.

- Matn turini aniqlash.

Ikkinchi odim. Matn tuzilishini o'rganish.

- Matnning tashkil tarzini o'rganish. Bob, fasl, qism, bo'lim va ularning nomlarini, nazmiy asar bo'lsa bayt, misra kabi tashqi xususiyatlarini aniqlash.

- Yordamchi qismlarini aniqlash. Epigraf, epilog, agar nazmiy asar bo'lsa sarlavha, atov so'zi bayt, misra kabilarni aniqlash.

Uchinchi odim. Matnni birinchi marta o'qish. Matnni sinchiklab o'qish va tushunilishi qiyin bo'lgan joylarni belgilab borish, o'qish jarayonida e'tiborni tortgan so'z, ibora, maqol-matal va ayrim epizodlar yoniga belgi qo'yib borish tavsiya qilinadi.

To'rtinchi odim. Matn va ijtimoiy hayot o'rtasidagi aloqani o'rganish.

-Matn qaysi davrda, qaerda, qanday ijtimoiy muhitda yozilganligini aniqlash.

-Matnda qalamga olingan voqealar qaysi hudud va qaysi davr uchun xosligini aniqlash. Matnning ifoda maqsadi va mazmuniga ko'ra turini belgilash.

-Matn yozilgan davr va yozuvchi mavqei. YOzuvchiga zamondoshlarining munosabati va yozuvchining zamondoshlariga munosabati.

-Yozuvchining boshqa asarlari va siz tahlil qilayotgan asari o'rtasidagi aloqadorlik. Bu asarning boshqa asarlardan farqi.

B. Matn va til estetikasi. Sizga ma'lumki, til kommunikativ (aloqa quroli, vositasi), ekspressiv (fikrlarni ifodalash), konstruktiv (fikrlarni shakllantirish), akkumulyativ (ijtimoiy tajriba va bilimlarni to'plash, saqlash) kabi bir necha funksiyalarni bajaradi. Shunga ko'ra matndagi til birliklari muayyan maqsadga yo'naltirilgan bo'ladi (ya'ni, kim-nima, kimga-nimaga, kim haqida-nima haqida).

Birinchi odim. Badiiy nutq ko'rinishlarini belgilash.

-Monologik nutq, dialogik nutq, parallel nutq. Ichki nutq, tashqi nutq. Qahramonlarning yozma nutqlari, gazeta va jurnallardan olingan nutq ko'rinishlari.

-Hikoyachi shaxsini aniqlash. Kim hikoya qilyapti? Hikoyachi kim haqida gapiryapti? Hikoyachi o'zini bevosita ifodalayaptimi yoki bilvosita?

-Hikoyachi nutqining ko'rinishlarini belgilash: xolis nutq, munosabatli nutq. Ichki nutq, tashqi nutq.

-Qahramon shaxsini aniqlash. Bosh qahramon kim? Qaysi toifa-tabaqa yoki ijtimoiy qatlam vakili? Qahramon fe'l-atvori, dunyoqarashini aniqlash.

-Qahramon nutqining ko'rinishlarini belgilash. Xolis nutq, munosabatli nutq. Ichki nutq, tashqi nutq.

Ikkinchi odim. So'zning estetik vazifasi.

-Badiiy asarda yozuvchi tomonidan atayin qo'llangan so'zlarni aniqlash. Nega aynan shu so'zni qo'llaganligi, bu so'zning asar mazmuni va estetikasi uchun qay darajada ahamiyat kasb etishi haqida fikr yuritish.

-Tarixiy, arxaik va yangi so'zlarni aniqlash, ma'nosini izohli lug'atlarga asoslanib sharhlash. Ularning asarda qo'llanilish o'rni va sababini belgilash.

-Iste'mol doirasi chegaralangan so'zlar(kasb-hunar so'zlari, shevaga oid so'zlar, chet va dag'al so'zlar)ni aniqlash, ma'nosini zaruriy lug'atlarga asoslanib sharhlash. Ularning asarda qo'llanilish o'rni va sabablarini izohlash.

-Ma'nodosh, shakldosh, paronim va zid ma'noli so'zlarni aniqlash. Ularning asar mazmuniga qanday ta'sir etganligi haqida mulohaza yuritish.

-Fonetik-fonologik o'ziga xosliklarni belgilash. Tovush takrori, tovush tushishi, tovushlarning qavatlanishi kabi hodisalarning asarda qo'llanilishi va ular yordamida erishilgan ekspressivlik haqida fikr yuritiladi.

-Matndagi morfologik o'ziga xosliklarni aniqlash. Masalan, ot so'z turkumidagi so'zlarni ketma-ket keltirish yoki takrorlash orqali erishilgan ta'sirchanlik, sifatlarni uslubiy maqsadlarda qo'llash, olmoshlarning matndagi vazifasi, fe'l nisbatlaridan emotsional-ekspressiv maqsadlarda foydalanilganlik kabilarni aniqlash.

-Matnning sintaktik o'ziga xosliklarini aniqlash. Yozuvchi tomonidan atayin qo'llanilgan so'z birikmalarini topish va nega qo'llanilgani haqida fikr yuritish. Gap turlarini aniqlash. Qaysi turdagi gaplardan ko'proq foydalanilganligini belgilash va yozuvchining maqsadi haqida fikr yuritish. So'z tartibi, inversiya, antiteza, parallelizm, ellipsis kabilar.

- Abzats. Abzats qismlarinig joylashtirilishi. Tema-rematik munosabat. Abzatslarni bir-biriga bog'lovchi vositalar. Distant va kontakt aloqa. Mazmuniy o'q,

mazmuniiy yaqinlik va mazmuniiy izchillik tushunchalari abzats tahlili asosida sharhlanadi.

V. Badiiy matn va tasviriy vositalar. Har qanday badiiy asarning ta'sirchanligini unda qo'llanilgan badiiy tasvir vositalari ta'minlaydi. Ularsiz badiiy asar quruq va zerikarli bo'ladi. Chunki kitobxon uchun asarda qalamga olingan voqealargina muhim emas. Balki, voqealar qanday ifodalangani ahamiyatlidir. YOzuvchining mahorati badiiy tasvir vositalarini qay darajada ishlata olishiga bog'liq bo'ladi.

-Metafora, metonimiya, sinekdoxa, kinoya, o'xshatish, farqlash, jonlantirish, mubolag'a, kichraytirish, antiteza, parafraza, oksyumoron kabilarni aniqlash va ularning badiiy matndagi o'rnini, ahamiyatini yoritish.

-Ibora, maqol va matallar, hikmatli so'zlar, ta'sirchan birikmalarni belgilash. Kimning nutqida, qanday muhitda, qay maqsadda, o'rinli-o'rinsiz qo'llanilishi kabilar haqida fikr yuritiladi.

-Matnlararo aloqadorlikni aniqlash. Matn variantlarini qiyoslash. Matn ichida qo'llanilgan o'zga matn ko'rinishlarini (nazira, taqlid, naql, hadis, rivoyat, miflar, afsonalar, didaktemalar) aniqlash va asar mazmuni bilan qay darajada uyg'unligi haqida fikr yuritish.

G. Estetik hodisa sifatida matn.

Badiiy asar agar kitobxonlar e'tiborini tortgan bo'lsa, albatta bu asar haqida gazeta, jurnallarda, turli adabiy tanqidiy kitoblarda, ilmiy tadqiqot ishlarida u yoki bu darajada fikr-mulohazalar berilgan bo'ladi. Asar haqidagi tanishtiruv maqolalar, taqrizlar munaqqidlarning fikrlari bilan tanishish fikr ufqingizni kengaytiradi. Shuningdek, tahlil xolisligini ta'minlashga yordam beradi.

-Yozuvchi uslubi va asar yozilgan davrdagi etakchi uslublarni aniqlash. Asar tili va davr tili o'rtasidagi aloqadorlikni aniqlash. Asarning boshqa tillarga tarjima qilinishi, adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan asar ahamiyatini belgilash kabilar tahlil tugalligiga xizmat qiluvchi omillar hisoblanadi.

Badiiy asar lisoniy jihatdan tahlil qilinayotganda mavzuga aloqador ilmiy-nazariy adabiyotlardan foydalanilsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Faqat foydalangan adabiyotingizni albatta havolada ko'rsatgan bo'lishingiz lozim. Adabiyotni havolada ko'rsatishning ham o'z tartibi bor. Masalan, biror bir asardan olingan ko'chirma keltiringiz deylik. Qo'shtirnoqdan keyin havola raqami qo'yiladi. O'sha sahifaning pastki qismiga havola raqami qo'yiladi va muallifning ismi sharifi, asar nomi, nashr joyi, yili va ko'chirma olingan sahifa raqami yoziladi. Masalan: Agar asardan ko'chirma olmay mazmunidan foydalangan bo'lsangiz havolada muallif ismidan avval «Bu haqda qarang» birikmasini qo'shib qo'yasiz. Bir asardan bir necha o'rinlarda

foydalangan bo'lsangiz birinchisida to'liq yoziladi, keyingilarida esa muallif ismi sharifidan keyin «O'sha asar» yozuvi va sahifasi ko'rsatiladi. Asar umumiy adabiyotlar ro'yxatida berilganida siz foydalangan sahifa raqami emas, balki asarning necha sahifadan iborat ekanligi yoziladi.

Matnning kommunikativ-pragmatik mazmuni. Ma'lumki, matn - axborot almashish birligi va u asosan shu vazifani bajarish uchun xizmat qiladi. Shunday ekan, uning mazmuni ham muloqot va axborot almashinuv kabi vazifalarning uyg'unligini taqozo etadi.

Odatda, matn kommunikativ-axborot tuzilishining ikki bosqichli hodisasi sifatida qaraladi. Bulardan birinchisi, matnning tema-rema qurilishi bo'lsa, ikkinchisi uning mazmuniy (mavzuviy) markazi yoki asosidir. Matn mazmunining dinamik (harakatdagi) va statik (turg'un holatdagi) qobiqlarini tashkil qiladi deb hisoblanib kelinayotgan bu ikki xususiyatni alohida, ayri holda o'rganish odat tusiga kirib qolgan. Buning sababini, bizningcha, qo'llanilayotgan tadqiq uslublarining nomutanosibliigi bilan izohlash mumkin.

Til munosabatlarini jumladan yuqori pog'onada turadigan tuzilmalar tarkibidan izlash harakati o'z-o'zidan yuzaga kelgani yo'q. Gap mavhum birlik, qolip sifatida qaralganda, uning qurilishi aktual yoki boshqacha aytganda, biror bir mazmuniy bo'linishga ega bo'lishini tasavvur qilish qiyin masala. Mazmuniy bo'linish hodisasi va tema-rema munosabatlari faqatgina nutqiy voqelangan kommunikativ tuzilmalargagina xosdir. Shu sababli bu hodisa va munosabatlarni matn grammatikasi nuqtai nazaridan o'rganish ma'quldir.

Matn - nutq birliklarining umumiy kommunikativ vazifani bajarish maqsadiga bo'ysundirilishi, yagona bir pog'onani mazmuniy-semantik butunlik tarkibida birikishidir. Har bir matn o'ziga xos mazmunga ega, unda aniq bir kommunikativ reja ifodalanadi va u ongli ravishda bajariladigan nutqiy ijod jarayonida shakllanadi.

Nutqiy muloqotga kirishayotgan shaxs ma'lum maqsadni ko'zlaydi va shu maqsadga nisbatan o'z muloqot rejasini tuzadi. Ushbu rejasini amalga oshirish uchun u til tizimi zahiralariga murojaat qiladi. Kommunikativ reja nutqiy xabar ko'rinishini olishga qodir tuzilma bo'lib, u yashirin mantiqiy predikat shakliga egadir. Matn semantikasi muammosi bilan batafsil shug'ullangan A.I.Novikov eslatganidek, so'zlovchida dastlab o'zi axborot berish istagida bo'lgan ma'lum predmet haqida tushuncha, fikr bo'lishi kerak. Xuddi shu fikr konseptual tuzilma sifatida matnning mazmuniy markazini tashkil qilishi ehtimoldan xoli emas.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Toshaliyev I. E., Abdusattorov R. Ommaviy axborot vositalarining tili va uslubi. T.: Universitet, 2006. 48 b.
2. Toxirov Z. Adabiy tahrir (O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan oliy ta'lim muassasalari jumalistika fakultetlari talabalari uchun darslik sifatida nashrga tavsiya etilgan). T.: Tafakkur bo'stoni, 2012. 8-16 b.
3. Abdusaidov A. Jumalistning tildan foydalanish mahorati: Monografiya. Samarqand, 2004.
4. Begmatov E., Boboyeva A., Asomiddinova I. Adabiy norma va nutq madaniyati. I.: Fan, 1983.

BADIIY ASAR TILI HAQIDA

*Turg'unboyeva Kumushxon,
ChDPU Gumanitar fanlar fakulteti
O'TA M25/1- guruh talabasi
Ilmiy rahbar: Gulandom Tog'aeva,
ChDPU Gumanitar fanlar fakulteti
O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasi dotsenti,
filologiya fanlari nomzodi
Email: g.togayeva@cspu.uz*

Annotatsiya: Badiiy asar ustida ishlash - tahrining alohida sohasi hisoblanadi. Matnga yondashish, uni baholash mezoni, tahlil usuli asaming mohiyati bilan bogliq. Badiiy asar - san'at turi hisoblanadi. Maqolada badiiy asr tilining xususiyatlari, uni o'rganishning asoslari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: so'z, til jozibasi, matn, badiiy obraz, mazmun, roman, adabiy til, Abdulla Qodiriy

Abstract: Working on a work of fiction is a separate field of editing. The approach to the text, its evaluation criteria, and the method of analysis are linked to the essence of the work. A work of fiction is a form of art. This article explores the specific features of the language of fiction and the fundamentals of its study.

Key words: word, linguistic charm, text, artistic image, content, novel, literary language, Abdullah Kadiri

Badiiy asarlar adabiy asarlar nashrining anchagina qismini tashkil etadi. Bu badiiy asaming jamiyat hayotida tutgan o'mi va uning ahamiyati bilan bogliq. Lekin hozirda nashr etilayotgan badiiy asarlarning hammasi ham chuqur g'oyaviy, tasviriy o'quvchilarning ongi va hissiyotiga ta'sir eta oladigan, ular ma'naviyatining boyitishga, ahloqini yuksaltirishga qodir deb, boimaydi.

Badiiy asar ustida ishlash - tahrining alohida sohasi hisoblanadi. Matnga yondashish, uni baholash mezoni, tahlil usuli asaming mohiyati bilan bogliq. Badiiy asar - san'at turi hisoblanadi. Agar haykaltarosh tosh, marmar, bronza, ganchdan, rassom bo'yoqlardan, bastakor tovush (ohang)lar uyg'unligidan foydalanib narsa va hodisalarni ifoda etsa, obraz yaratsa yozuvchi, shoir, dramaturg so'z yordamida yaratadi.

Shuni ta'kidlash joizki, hissiy bilish ilmiy bilishdan farqlanadi. Masalan, yozuvchi obrazlar bilan bir qatorda ma'naviy-mantiqiy vositalardan ham foydalanadi. O'z nav- batida ilmiy asarlarda, texnikaga oid olinmalarda, darsliklarda ham obraz-vositalar muhim o'rinni egallaydi.

Farq shundaki, ilmiy asarlarda obrazlar koigazmalilik uchun, nazariy qoidalarni tasviriylashtirish uchun xizmat qiladi, ikkinchi darajali, yordamchi unsur hisoblanadi. Badiiy ijodda esa obraz badiiy fikrning mohiyatini tashkil etadi, yozuvchi uchun mavjud borliqdagi hodisalarni idroklashning asosiy va zarur usuli hisoblanadi.

Shuning uchun muharrir matn ustida ishlayotganda badiiy obrazning asosiy, tub xossasiga tayanishi lozim. Zero, ana shu xususiyat uni inson faoliyatining barcha sohalariga aqli, hissiyoti, irodasi, tasawurlar olamiga kuchli ta'sir etishni tahminlaydi.

Badiiy obrazning ayni mana shu asosiy xususiyatlari muharrirning asar ustida ishlashining o'ziga xos jihatini - baholash mezonini, usuli, tahlil yo'sinini belgilaydi.

Qo'lyozmani baholash - muhim g'oyaviy masala. Turli janrdagi asarlarni tahrir qilishda badiiylikning umumiy mezonlari nimalardan iborat ekanligini quyidako'rib o'tamiz.

Avvalo, mazmun va shakl birligi har qanday asaming - turidan qat'iy nazar - mazmuni va bayon shakli chambarchas bog'liqdir. Badiiylikning asosiy sharti mazmunva shakl birligi ekanini alohida ta'kidlash ortiqchalik qilmaydi.

Badiiylikning yana bir muhim sharti muallifning o'ziga xos ijod yo'li hisoblanadi.

Ilmiy qonuniyatlar turli tadqiqotchilar tomonidan bir- biridan mutlaqo xabarsiz ochildirilishi mumkiri, lekin badiiy obraz takrorlanmasdir.

Mualliflarning o'z ijod yo'li, uslubi badiiy asami tahrir qilishda muharrir oldiga qator muammolarni qo'yadi. Ayrim mualliflar «g'ayri odatiy ifodalash»ni o'zlarining asosiy va yagona maqsadi qilib qo'yadi. Bunda o'ziga xoslik o'zichalikka o'z usuli o'z sho'riga aylanadi. Shunga ko'ra ijodiy o'ziga xoslikka munosabatda muharrirdan ehtiyot bo'lishlikni talab etadi. Endi «muallifning o'ziga xos ijod yo'sini» tushunchasini tasviriylashtirish vositalari, yozuvdagi uslubiy yo'singa tadbiiq etib bo'lmaydi.

Bu tushuncha adibning borliqni idrok etishligini, mavjud hodisalarni ko'rish, eshitish, o'zlashtirish bilishdagi takrorlanmas shaxsiy uquvni o'z ichiga oladi. Tahrir paytida muallifdagi ayni mana shu ijodiy o'ziga xoslik, yo'sin, uslubni o'zgartirmaslik kerak.

His-hayajonga to'ralik (emotsionallik), matnning taassurotlarga boyligi ham asami baholash mezonlari hisoblanadi.

Obraz yaratish mantiqiy mulohaza qonuni bo'yicha bir faktni boshqasiga qiyoslash emas. Narsa haqidagi bevosita tasavur hayotiy tajriba bilan boyitiladi. Shuning uchun badiiy matnni faqat mantiqiy aniqlik, bevosita jamlangan informatsiya (xabar)lar miqdori nuqtai nazaridan baholash bir tomonlama va ko'pincha, noto'g'ri bo'ladi.

Quyida Oybekning «Navoiy» romanidan olingan parchalarga e'tibor beraylik.

1. Arslonqul otdan sakradi. Qo 'Itig 'idan qog 'ozni chiqarib, Sultonmurodga tutqazdi: «Qal 'a begiga». Sultonmurodning elkasi orqali Zayniddin ham qog 'ozga ko 'z olaytirdi.

So 'ng uchchovlon oldin-ketin qal 'a boshlig 'i- ga chopishdi.

2. Hamma boshlar rasm ustiga yopirildi.

3. - Oh, shiringina joy, - dedi Binoiy uyga va shaftolizorga sevgi bilan qarab, - tashakkur!

4. Bu - rassom Behzod edi. Iste'dodi uchun umum tomonidan favqulodda baland taqdirlan- gan, umumiy sevgiga sazovor bo 'lgan dongdor san 'atkor endi soqol-mo 'ylabli, yetilgan er edi.

Misollarga mantiq nuqtai nazaridan e'tibor beriladigan bo'lsa, muharrir uchun ancha ish bor.

Birinchi misolda adib olaytirmoq fe'lini qo'lagan, uning «ko'z qarashi» ma'no ifodasi bor. Ammo ko'z qarashi turli xil - turli niyatda bo'iyadi. Yuqoridagi o'rinda bitik bir begunohning taqdiri qil ustida turganda, uning taqdirini hal etish - ijobiy xaloskor bo'ish vositasi edi. Olaytirmoq esa shum niyatli, g'arazli belgiga ega bo'igani uchun mantiqan qo'langan bo'ib chiqadi. Shu nuqtai nazardan muharrir uni boshqa mantiqan munosibi bilan almashtirishi mumkin bo'isa- da, adib uslubini o'zgartirmagan. Nega? Buni adib sifatida fikr yuritibgina anglash mumkin. Chunki, bu individual so'z qo'lash. Muharrir uni hammabop qilish uchun tashlamoq, yugurtirmoq, ko 'z qirini tashladi)... ni qo'yimoqchi bo'iyadi va boshqa ko'pgina so'z va so'z birikmalari vositasida matnga o'zgartirish kiritishi mumkin edi. Lekin bulaming biron-tasi ham muallifning emas, baiki barchanikidek bo'iyar edi, individuallik yo'qolardi. Oybek Oybek emas hamrna qatori bo'ib qolar edi.

Ikkinchi misoldagi yopirildi, uchinchi va to'rtinchidagi sevgi so'zi ham shunday - individual, qo'lash natijasi - Oybekona! Bunda muharrir mantiq talabiga emas, ijodchi uslubiga bo'ysunadi.

Agar muharrir olaytirmoqni qaramoq, yopirildini egildi, birinchi sevgini tahsinga, e'tirofga, hurmatga ikkinchi sevgini zavq, hayrat... kabi so'zlar bilan almashtirganda,

asarning tili, Oybekning uslubi o'ziga xoslik, o'quvchi qalbiga o'zgacha ta'sirdan mahrum bo'lardi.

«Agar asar o'quvchi qalbini hayajonlantira olmas ekan, unda, gap nima haqda bo'lmasin, o'ta muhim, o'ta foydali narsalar gapirilmasin, qanday mavzuga qo'l urilmasin, qanday muammolar ko'tarilmasin, bu - haqiqiy san'at emas. San'atning u qonunini bilan ham xuddi butun olam tortilish qonuni bilan hisoblashmaslikning iloji bo'lmaganidek, hisoblashmay bo'lmaydi»

Lekin, shunday ham boiishi mumkin, muallif tasvirlayotganlarining o'quvchi his-tuyg'ularini junbushga keltirish uchun zo'r beradi, ya'ni obrazli unsurlarni ko'paytiradi. Bular o'quvchida yozuvchining o'zi uchun ham kerak bo'lmagan his-hayajon va tasawurlarni paydo qilishi mumkin. Muallifga buning xato ekanligini ko'rsatish muharrirning vazifasi hisoblanadi. Butun asar miqyosida obrazlarni yaxlit tasavur etilishi badiiy asarni baholashda yana bir muhim mezonidir. Inson ongida - yozuvchining ham, o'quvchining ham - obraz ayrim unsurlar yig'indisi emas, balki yaxlit badiiy manzara tarzida namoyon boiadi. Albatta muharrir buni e'tiborda tutishi lozim.

Yuqorida aytib o'tilgan baholash mezonlari muharrir uchun asarning janriy xususiyatlariga bogliq holda, shuningdek u mazkur asarda qanday «obrazlar birligi»ni ko'rib chiqayotganiga ko'ra asqotsa, matnni tahlil etishda u ancha kichik, xususiy mezonlarga ham amal qiladi. Masalan, biror syujet, portret yoki unso'ni. Bunda uning baholashi tahrir ilmda belgilangan qonuniyatlardan foydalanishga asoslanadi. Lekin asar qismlarini bunday tahliliga ham ijodiy yondashish talab etiladi.

Badiiy asarning obrazlilik xususiyati faqat bahoiash mezonini bilangina emas, balki muharrir tahriri yo'sini bilan ham bogliqdir. Tahrir yo'sini esa tahrir usullari, tahrirning borishi, tahrir ayrim bosqichlarining tadrijiy (ketma-ket)ligi, matnni qismlarga ajratish yoilaridan iborat boiadi.

Muharrir tomonidan badiiy asar matnining tahlili uch asoscha tayanadi:

1. Muallif badiiy ijodiyoti jarayoni nuqtai nazaridan kelib chiqish.
2. O'quvchining estetik qabul qilish jarayoni nuqtai nazaridan yondashish.
3. Ob'ektiv mavjud tizim nuqtai nazaridan kelib chiqish.

Tahlil usullarining bir-biriga muvofiqiigi, tengligi ob'ektiv-mantiqiy va sub'ektiv emotsional jihatlarning o'zaro mutanosibligini ko'zda tutadi.

Obrazlarning ob'ektiv va mantiqiyiigi aytib o'tildi. Lekin obrazning xissiy tavsifi, uning sub'ektiv baholanishi, tasavvuriylik va ko'p qirraiiigi, uni o'quvchi go'yo o'z boshidan kechirgandek boTishi, bular barchasi emotsiya (his-hayajon)ga bogliqdir. Shunga ko'ra emotsional jihatlarni tahrirda alohida o'rinni egallaydi.

Agar muharrir badiiy asar muallifiga yordam bermoqchi bo'lsa, o'quvchining sub'ektiv emotsional tasavur etishligini e'tiborga olgan holda asar qat'iy talab etiladigan his-hayajon o'yg'ota olishlik, ta'sirchanlik, taassurotlarga boylik kabi jihatlarga ega bo'lishi uchun intilish kerak. Shu bilan birga obrazni to'laqonli tasavur etishlik faqat his-hayajon va taassurotnigina emas, balki o'quvchining fikrlashi, mulohaza yuritishini ham talab etadi.

Yuqorida aytilganlardan shunday xulosa chiqarish mumkin. Muharriming badiiy asar qo'lyozmasi ustida ishlash usuli o'zida badiiy matnni nazmiy idroklash va uni ilmiy tadqiq etishlikni o'zida mujassamlashtirishi kerak.

Qo'lyozma ustida ishlash oldidan u bilan tanishish uchun bir o'qib chiqish kerak. Bu tanishuv hisoblanadi. Bunda asar haqidagi dastlabki taassurotga ega bo'inadi va u keyingi ishlar uchun zamin bo'iyadi. Tabiiyki, asar bilan chuqurroq tanishib borgan sari birinchi taassurot kamlik qilishi tobora ayonlashadi.

Tahlil jarayonida mavzuni, voqealar bayoni, ayrim til va uslubga oid unsurlarni, hatto ayrim sana, raqamlarni tavsiflash mumkin (masalan, muharrir muallifga, qaytariq bir xildagi konstruktiviyalar, bir o'zakli so'zlar ko'p qo'llanganligi va boshqalarni ko'rsatishi mumkin). Lekin muharriming asosiy vazifasi muayyan ijod namunasidagi obrazli tuzilish o'ziga xosligini ilg'ash, uni muallif ijodiyoti uslubiga mosligini ko'rsatish va qo'lyozmani umuman yoki qismlar bo'yicha takomillashtirishni muallifga yetkazishdan iboratdir. Chunki muallif borki, u har qancha ulkan ijodchi bo'lmasin, bari bir o'z qo'lyozmasi ustida qayta ishlaydi - uni o'zgartiradi, qisqartiradi yoki tahrir qiladi.

Ulug' shoir, mutafakkir Alisher Navoiy ham o'z asarlarini ma'lum vaqt o'tishi bilan qisman o'zgartirganini navoiyshunos olim A. Hayitmetov shunday yozadi.

...Navoiyning ... Sayid Hasan Ardasheriga yozgan mashhur she'riy maktubidan parcha keltiriladi:

Men ulkim, to turk bedodidir,
Bu til birla to nazm bunyodidir.
Falak ko 'rmadi men kibi nodire,
Nizomiy kibi nazm aro qodire.
Ne nazmi der ersam meni dard nok,
Ki har lafzi bo 'lg'ay aning durri pok.
Xudo yetkurur oncha sur 'at manga,
Ki bo'lmas bitirurga fursat manga...

Bu o'rinda Navoiy o'zining shoirlik quvvati naqadar kuchli bo'lgani haqida hikoya qilmoqda. Bu she'riy parchaning aksari qismi «Xazoyin ul-ma'oniyy»ning

birinchi devoni «G'aroyib us-sig'ar» dagi masnaviyda mavjud bo'lib, bizga ma'lum qo'lyozmalardagi nusxalarga solishtirib ko'rganimizda, bular orasida qisman farq borligi ko'zga tashlanadi. Navoiy devonlarida bu parchaning turtinchi baytidagi «xudo yetkurur» iborasi «etar tengridin» iborasi bilan, «sur'at» so'zi «quvvat» so'zi bilan, to'qqizinchi bayt (Ani derg'a bo'lsa qachon rag'batim, erur anga haq lutfidin fur-satim) «fursatim» so'zi ham «quvvatim» so'zi bilan al- mashtirilgan... Chindan ham:

Xudo yetkurur oncha sur 'at manga... degandan ko'ra: yetar tangridan oncha quvvat menga deyishi ham mantiqan, ham his-hayajoni ko'tarinki ruhi bilan farqlanadi. Bordi-yu, buz bu o'zgarishlami Navoiy she'riga Sulton Husayn tomonidan kiritilgan o'zgartish yoki tahrir deb qabul qilsak-chi? Shunday bo'lishi ham mumkin. Navoiy «Xazoyin ul-maoniy»ning «Debocha»sida bu devonni tuzishda Sulton Husayn muharrirlik vazifasini bajargani haqida gapiradi»

Matnni tahlil qilishning tayyor andozasi yo'q. Har safar asarning takrorlanmas individual yaxlitligi uchun yangi, alohida yo'l izlanadi. Haqiqiy badiiy asarning mundarijasi hamisha murakkab boiadi. Ko'pincha u go'yo tirik obrazdek paydo boiadi. Uning asosida hamisha aniq nimadir yotadi, go'yo o'z ko'zi bilan ko'idigandek - inson yuz-ko'zi, qishloq, shahar, yurgan ko'chalaringiz, qadrdon hovli-joy, hattoki havas qilgan buyumlaringiz.

Bir g'oyaga bo'ysunganlik, badiiy fikrning chuqurligi, chinligi, to'la-to'kis yuzaga chiqqanlik, bular asosiy jihatlar bo'lib muharriming matn ustida ishlashi uchun belgilovchi vazifasini o'taydi. Agar fikr qiziqarli bo'lsa-yu, lekin u to'liq namoyon etilmay qolsa, muharrir bunday vaziyatda muallifga yordam berishi kerak.

Qahramonlar obrazini yaratishda hodisalar o'zaro ichki bog'lanishga egaligi, vaziyat, xarakterlar uyg'unligi muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari badiiy asar qahramon- lari muallif ergashishi emas, balki muallif o'z qahramonlar- iga ergashishi asar qismatini belgilovchi omil hisoblanadi. Muharrir o'z asarini yozib tugatdim, deb yengil tortgan, ijod lazzatining sururidan chuqur tin olib, burchini o'taganlikdan qoniqish hosil qilgan muallifga o'z qaydlari, tuzatishlari va takliflarini taqdim etadi va uni yangi davondan oshishga chor- laydi. Muallif yana ijodga kirishadi, asta-sekin ishga sho'ng'ib ketadi.

Qo'lyozmani yozuvchi va muharriming sa'y-harakatlari bilan yanada takomillashtirish chindan ham badiiy asar tahriri hisoblanadi.

Badiiy asar tahririda asaming tili bilan bog'liq ko'pgina masalalami hal etishga to'g'ri keladi. Awalo, shuni aniq bilish kerakki, badiiy asar tili va adabiy til ayni birdek emas.

Ularning ijtimoiy vazifasi, qo'llanish sohasi, qo'yiladigan talab turlicha.

Badiiy asarda til - asosiy unsur, uning shakli va u bilan birgalikda maqsadga erishishga xizmat qiladi. Boshqa tur asarlardan farqli ularoq badiiy asarda til badiiy obraz yaratishga xizmat qiladi. Borliqni obrazli aks ettirish tamoyili qanchali tadrijiy amalga oshirilsa, badiiy obraz yaratishda vosita sifatidagi ahamiyati shunchali ayon ko'rinadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Toxirov Z. Adabiy tahrir (O'zbekiston Respublikasi Oliv va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan oliy ta'lim muassasalari jumalistika fakultetlari talabalari uchun darslik sifatida nashrga tavsiya etilgan). T.:Tafakkur bo'stoni, 2012. 8-16 b.
2. Begmatov E., Boboyeva A., Asomiddinova I. Adabiy norma va nutq madaniyati. I.: Fan, 1983.
3. Jalilov X. Notiqlik san'ati. T., 1976.
4. Марченко О.И. Риторика как норма гуманитарной культуры. М., 1994.

MATN TAVSIFI VA MATN TIPLARI

Baratova Dilfuza,

ChDPU Gumanitar fanlar fakulteti

O'TA M25/1- guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Gulandom Tog'aeva,

ChDPU Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasi dotsenti,

filologiya fanlari nomzodi.

Email: g.togayeva@cspu.uz

Annotatsiya. Ushbu maqolada matn tavsifi, matnning hajm va ifoda maqsadiga ko'ra tiplari, badiiy nutq uslubi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Matn, minimal matn, maksimal matn, hikoya mazmunli matn, tasviriy matn, izoh mazmunli matn, didaktik matn, xabar mazmunli matn, buyruq-istak mazmunli matn, hissiy ifoda mazmunli matn, tema-reematik munosabat.

Abstract. This article examines text description, text types by volume and purpose of expression, and the stylistics of artistic expression.

Key words: Text, minimal text, maximal text, narrative text, descriptive text, explanatory text, didactic text, message text, command text, command text, emotionally expressive text, thematic setting.

MATN TIPLARI Matn hajm va mazmun belgisiga ko'ra ikkiga bo'linadi: 1. Hajmiga ko'ra matn tiplari. 2. Ifoda mazmuniga ko'ra matn tiplari. Hajmiga ko'ra matn tiplari Matn gapdan ko'ra yirik hajmli aloqa vositasi, nutqiy faoliyat mahsuli, muayyan qonuniyatlar asosida shakllangan yozma nutq ko'rinishidir. Matnni hajm belgisiga ko'ra ikkiga ajratamiz: Minimal matn va maksimal matn. Masalan: Talantsiz yozuvchi tovuqqa o'xshaydi. Yong'oqdek tuxum tug'adi-da, qaqog'lab olamni buzadi! (O'.Hoshimov). Yoki: Sevgi nima? Insoniyat paydo bo'ptiki, shu savol ustida bosh qotiradi. Ammo javob topolmaydi. Agar inson sevgining barcha sir-asrorlarini bilganida edi, uning modeli – qolipini yaratgan bo'lardi. Sevgi hech qanday qolipga sig'magani uchun ham sirli va abadiydir (O'.Hoshimov).¹ 1 Ў.ҲОШИМОВ: Дафтар ҳошиясидаги битиклар.-Тошкент, «Шарқ», 2005.(bundankeyingimisollarhamshunashrdanolingana.) 2 Abzaslarning strukturasi ga ko'ra quyidagi ko'rinishlari mavjudligi sanab o'tiladi: 1) Sodda gapdan iborat bo'lgan abzaslar; 2) qo'shma gapdan iborat bo'ladigan abzaslar; 3) Periodik nutq formasidan

iborat bo'lgan abzaslar; 4) Superfrazali sintaktik butunlikdan iborat bo'lgan abzaslar; 5) Ko'chirma-o'zga gapli: Bu xotin butun kecha bo'yi juda tinch va xotirjam uxlaganga o'xshaydi. Bir oyog'i tizdan quyisi bukilib, so'richadan pastga osilibdi, bir oyog'i unisini quvlab borib so'richaning qirg'og'ida uxlab qolibdi. Uzun ko'ylagi butun badanini kam-ko'stsiz yopib turadi. Faqat bir yengi tirsakkacha shimarilib qolgan. Oppoq qo'llari va bilaklari o'z yonida – o'z onasining to'qlisiday – bir chiroylik uxlaydi. (Cho'lpon). Bunday bog'lanishni gipertemali bog'lanish deb ataymiz². «Duogo'y». Said Ahmad aka boshchiligida bir guruh adiblar olis tog' qishlog'iga yetib bordik. Mehmonga chaqirishdi. Uy to'la odam. Davra boshida to'rvadek soqoli ko'ksiga tushgan qariya o'tiribdi. hamma unga ta'zim bajo qiladi. Davraga kim kelib qo'shilmasin chol uzundan-uzoq duo o'qiydi. «Sen ham mening yoshimga yetib yurgin, bacham», deb fотиha tortadi. Bir xil duo takrorlanavergach, Said Ahmad aka so'radi: -Necha yoshga chiqdingiz, taqsir? -Menba?-dedi chol salmoqlab. -Ikkam jetmishga bordim. -Voy bo'-o'-o'!-dedi Said Ahmad aka bosh chayqab. -Agar sening duong mustajob bo'lsa, men sakkiz yil avval o'lib ketishim kerak ekan-da, ukam? Men yetmish oltiga chiqdim! Turaqol endi, joy almashamiz! *** Yo'li topildi. Erkin Vohidov universitetni endi bitirgan paytidayoq taniqli shoir edi. O'zingiz bilasiz, oliy o'quv yurtini bitirgan odam oldida uylanish muammosi ko'ndalang bo'ladi. Shu masala yuzasidan Erkin aka Said Ahmad akaga maslahat solibdi. 2Buhaqdaqarang: Бозоров О. Ўзбек тилида гапнинг коммуникатив (актуал) тузилиши.-Фарғона, НДА, 2004, 12-бет., Москальская О.И. Грамматика текста.-Москва, «Высшая школа», 1981, с-136. 3 - Oqsaqol,-debdi. - Xabaringiz bor, bir-ikkita kitobim shiqdi. Uch ming so'mcha pulim ham bor (U paytda uch ming katta pul edi). Lekin qaysi biriga yetkazishni bilmayapman. Mashina olaymi, uy solaymi, xotin olaymi? Mashina olsam, uy sololmayman, uy solsam, uylanolmayman, uylansam, mashinaga pul qolmaydi... Nima qilay? Said Ahmad aka peshanasini Rashid abzining garmoniday tirishtirib, chuqur va uzoq o'yga tolibdi. Oxiri chehrasi yorishib bunday debdi: -Bolam, men xo'p o'yladim. hisoblab ko'rsam uch ming so'm puling hammasiga yetarkan. Maslahat shuki, sen avtobus sotib olgin! Avtobus degani mashina bo'ladi. Rulini qayoqqa bursang ketaveradi. Bu - birinchidan. Avtobusning ichi keng-mo'l bo'ladi. Ko'chko'roningni olib kirsang tayyor uy bo'ladi. Bu – ikkinchidan. Uchinchidan, rostki avtobus bo'lgandan keyin ichida konduktori ham bo'ladi. O'sha konduktorni xotin qilib olib qo'ya qolasan!.. (O'.Hoshimov) *** Bunday zotlarning har bir uchrashuvi bayram bo'lib ketadi, ular o'rtasidagi do'stlik afsonaga aylanib ketadi. Taniqli o'zbek adibi Nosir Fozilov qachonlardir Sobit Muqonov to'g'risidagi xotiralarini «Mehribonlik» nomi bilan atagandi. O'sha xotiralarda qiziq bir voqea

eslatib o'tiladi. Toshkentdan Sobit Muqonovning uyiga mehmon bo'lib kelgan qadrdon do'sti Oybekni mashinaga o'tqazib, ko'm-ko'k o'tloq, bog'-rog' qoplagan Olatov etaklariga olib ketadi. Tabiat go'zalligidan bahramand bo'ladilar. Sip-silliqlik qizil qoyalar yonidan o'tayotib, mashinaga tormoz beradi. Xarsang toshlardan birini aylanib tomosha qiladi. Tabiatning o'zi obi-tobida sayqal bergan toshdan ko'zlarini uzolmasdan bosh chayqadi-da: «Go'zal! Mo'jiza!» deydi. Sobit esa sir boy bermasdan Oybekning yoniga yaqinlashadi-yu unga sinchikov razm solib: -Xo'sh, yoqib qoldimi?-deb so'raydi. -Bo'lmasam-chi!-deb to'lqinlanib javob beradi. -Unday bo'lsa, buni men senga sovg'a qilaman. Faqat o'z nomimdan emas, butun qozoq xalqi nomidan sovg'a qilaman. An'anamiz bo'yicha arg'umoqqa ega bo'ldim deyaver. Shunday qilib, Medeo chegarasida yotgan xarsang tosh mehmonga yoqib qoladi: Sobit uni sovg'a qiladi, Oybek qabul qilib oladi. Tez orada Oybek Toshkentga qaytib ketadi. Sobit esa keyin o'sha xarsang 4 yoniga bitta tosh taroshni yollab boradi. Xarsang toshga hech o'chmaydigan so'zlar o'yib yoziladi: «Bu silliq toshni men Muso Oybekka sovg'a qildim. Sobit Muqonov. 1962 y. 3. VI». O'sha kuni Sobit o'z hayotida bag'oyat mas'uliyatli vazifani ado etgan kishidek kayfiyati ko'tarinki holatda quvnoq qo'shiq aytib uyiga qaytadi. - Men o'z hayotimda juda ko'p sahiy odatlarni ko'rganman. Lekin tog'da yotgan chaqirtoshni sovg'a qiladigan Sobitga o'xshash odamni aslo uchratmaganman, - deb tez-tez eslab yuradi Oybek.³ Tasviriy matnlar (Le texte descriptif - deskriptiv matn). Bunday matn tinglovchiga noma'lum bo'lgan biror kishi, joy, hayvonot va nabotot olamiga mansub mavjudot yoki qandaydir narsa-buyum hamda voqea-hodisani batafsil tasvirlab berish maqsadida tuzilgan bo'ladi. Tasviriy matnda ham monologik nutq ko'rinishi yetakchilik qiladi. Partonimik tasvir bunday matnning eng xarakterli xususiyati hisoblanadi. Ya'ni, tasvirlanayotgan obyektning dastlab, birlamchi xususiyati tilga olinadi. Keyin unga aloqador xususiyatlar va qismlardan so'z yuritiladi. Masalan: Yakan degan o'simlik bo'ladi. Nima uchundir san'atkorlar, aniqrog'i otarchilar pulni «yakan» deyishadi. Aslida esa yakan – qamishzorda o'suvchi o'simlik. Yakanni o'rib olib, quritib uzum osadilar yoki savat qalpoq to'qiydilar. Ma'lumki, qamish uzun, yakan esa, aksincha, pastak o'simlik. Shunday bo'libdiki, bir kuni yakan qamishga qarab: - O', birodar, hadeb g'o'ddayaverma, salgina egil. Ollohning quyoshi nuridan biz ham bahramand bo'laylik, - debdi. Qamish unga qaragisi ham kelmabdi, javob ham bermay burnini jiyirib qo'ya qolibdi. Vaqti-soati kelib avval qamishni, so'ng yakanni o'ribdilar. Tasodifni qarangki, o'sha qamishdan yasalgan bo'yroni bir uyga to'shabdilar. Tasodifni qarangki, shu uy to'sinlariga uzumlarni osibdilar, yakandan to'qilgan savat qalpoqlarni esa devordagi qoziqlarga ilibdilar. Oradan kunlar o'taveribdi. Qamish

3. Айтматов Ч., Шохонов М. Чўққида қолгановчининг хоҳи-зори. - Тошкент, «Шарқ», 1998, 103-бет. 5. pastda, oyoq ostida, yakan esa tepada ekan. Oyoqosti bo'laverib xorlangan qamish axiyri yakanga qarab zorlanibdi: - Meni o'rib olib quritdilar, tepkilab qovurg'alarimni sindirdilar, so'ng suvga bo'ktirdilar. So'ng qayirib-bukib mana shu bo'yra holiga keltirdilar. Endi esa tinimsiz, har kuni tepkilaydilar. Bu ham yetmaganday sal qayirib, ostinga noslarini tupuradilar. Bu zorlanishni eshitib yakan debdikim: - Siz bekorga g'o'ddaydingiz. G'o'ddayib o'saverdingiz. Ichingiz g'ovak ekanini unutdingiz. G'ovak bo'lganingiz uchun ham tepkilashdan bo'lak narsaga yaramadingiz. (T.Malik) **Izoh mazmunli matnlar (Le texte argumentatif – argumentli matn).** Bunday matnda aytilayotgan fikrning ishonarliligini ta'kidlash uchun turli dalil va izohlar keltiriladi. Asoslash, isbotlash, o'zini oqlashga urinish yoki himoya maqsadida har xil vajlarni keltirish izoh mazmunli matn tipining o'ziga xos jihatlaridan hisoblanadi. Fikr bilan keltirilgan dalil o'rtasida mantiqiy bog'liqlikning bo'lishi muhim sanaladi. Bunday matnda chunki, zero, lekin, aslida, shuning uchun, to'g'risini (ochig'ini, rostini) aytganda, eshitishimga qaraganda, bilishimcha, taxminimcha kabi birliklar (le lexique appreciatif) qo'llanilganligini ko'ramiz. Didaktik matnlar (Le texte explicatif – eksplikativ matn). Kingadir pand-nasihat qilish, uni turli hayotiy voqealar vositasida tarbiyalash yoki aytilganlardan xulosa chiqarishga o'rgatish istagi asosida tuzilgan matn didaktik matn deyiladi. Matnda muayyan maqsad bilan qo'llanilgan maqol, matal, aforizm, turli hayotiy voqealar, rivoyatlar, masallar didaktema deyiladi. Didaktemalarning matn ichiga singdirilish tarzi turlicha bo'ladi. Muallif bunday didaktemalarni matnga to'g'ridan to'g'ri olib kiradi va uning qaysi janrga taalluqli ekanligini aytib o'tadi. Xabar mazmunli matnlar (Le texte informatif – informativ matn). Biror voqea-hodisa haqida xabar berish maqsadida tuzilgan yoki havola qilingan matn xabar mazmunli matn hisoblanadi. Badiiy matnda informativlik o'ziga xos tarzda bo'ladi. Kundalik turmushdagi oddiy xabardan tubdan farq qiladi. Badiiy matndagi xabar estetik maqsadga yo'naltirilganligi bilan ajralib turadi. Bunday xabar asarning butuniga aloqador bo'ladi. Hikoya, tasvir, izoh, didaktik, buyruq mazmunli matn tiplari tarkibida keladi. Badiiy asar matnini kontekstual tahlil qilishda unga turli jihatlardan yondashish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

5. Toxirov Z. Adabiy tahrir (O'zbekiston Respublikasi Oliv va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan oliy ta'lim muassasalari jumalistika fakultetlari talabalari uchun darslik sifatida nashrga tavsiya etilgan). T.:Tafakkur bo'stoni, 2012. 8-16 b.

6. Саъдуллаев С.Д. Язык и стиль средств массовой информации. Т., 2002.
7. Xalikova MI., Tashmuxamedova L.I. Gazeta sarlavhaiari uslubiati: O'quv qo'llanma. T.: Iste'dod, 2009. 59 b.
8. Shomaqsudova S.X. Notiqlik san'ati sirlari //O'zbekiston matbuoti. T., 2013. № 4. 48-49 bb.

POETIK TAFAKKUR JOZIBASI

*Ro'ziyeva Shohsanam,
ChDPU Gumanitar fanlar fakulteti
O'TA M25/1- guruh talabasi
Ilmiy rahbar: Gulandom Tog'aeva,
ChDPU Gumanitar fanlar fakulteti
O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasi dotsenti,
filologiya fanlari nomzodi.
Email: g.togayeva@cspu.uz*

Annotatsiya : Abdulla Oripov ijodida poetik tafakkurning o'ziga xos nafis ifodalari mavjud. Maqolada ana shular haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Abdulla Oripov, poetik tafakkur, axloq, ko'ngil, odob, ma'naviy hodisa, lirik xarakter

Abstract: Abdulla Oripov's work contains unique, elegant examples of poetic thought. This article will be devoted to them.

Key words: Abdulla Oripov, poetic thought, morality, heart, etiquette, spiritual phenomenon, lyrical hero.

Yangi o'zbek she'riyatidagi lirik "men" rivoji bosqichlarida poetik go'zallikning, turli poetik komponentlarning ahamiyati katta. U ijodkorning chuqur ijodiy olami, teran tasavvuri va g'oyaviy pafosi bilan qorishib, yanada faollashayotir.

Binobarin, ayni shu davr she'riyatini kuzatganda, san'atkorona temperament, insoniy va umumiy hayotning xarakterli qirralarini nozik va to'g'ri tushunish, haqiqat va me'yor tuyg'usi, turli shakllarning soddaligi va ko'rkamligi kabi fazilatlar poetik til xususiyatlarining yetakchi belgilari ekanligi ayon bo'ladi.

Shu bilan birga lirik "men"dagi borliqda ziddiyatlarning katta dramalari ham aks ettiriladi, shoirning zamon va makon, jamiyat taqdiriga burchdorlik hissi va mas'uliyati ulkan dardlar sifatida talqin etiladi. Chunki u tirik va hushyor, zamonga hamnafasdir. Ibrohim G'afurov aytganidek, "lirik qahramon, lirik xarakter davr, muhit, sharoit taqozosiga ko'ra o'zgarib turadigan, har davrda, tarixiy sharoitlarda takrorlanmas jihatlar kasb etadigan harakatchan hodisa.

Har bir davr o'zining takrorlanmas lirik qahramonlari tiplarini, lirik xarakterlarning qiyofalarini yaratadi." Endilikda o'ziga xos poetik tilga, qiyofaga ega bo'lgan lirik qahramon tobora davr, hayot orasiga kirib bormoqda, el dardiga darddosh

bo'Imoqda. Bunga sevimli shoirimiz Abdulla Oripov ijodi ham misol bo'la oladi. Shoir "Savob" she'rida shunday deydi:

Och qolgan go'dakka saxovatli zot,
Yarimta xurmoni dildan ilindi.
Bilgilki, bu himmat shu zum, shu zahot,
Bus-butun savob deb qabul qilindi.
Demishlar savob ish ofatni to'sib,
Ezgulik yo'liga shaylangusidir.
Eng kichik himmat ham toychoqdek o'sib,
Tulpordek savobga aylangusidir.

Shoir poetik tilining yana bir o'ziga xosligi shundaki, u hayotiy detallarga ijtimoiy, falsafiy, estetik mazmun yuklash orqali tuyg'ular, kechinmalar manzarasini hosil qiladi. Bu holat va detallar o'quvchida millat, Vatan so'zlari oddiy so'z emasligini, uning orqasida ulkan tarix va xalq turganini anglatadi. Lirik qahramon ruhiyatidagi adadsiz dard- erk, Vatanga fido bo'lish dardi. Yana shuni ta'kidlash lozimki, A.Oripov poetik tilida publitsistik pafos, ijtimoiy mazmun kuchli. Vatan, millat tuyg'usi bilan yo'g'rilgan ona siymosi shoir she'rlarida sharqona ma'naviyatni mujassam etgan.

Bu poetik obrazlar ma'lum ma'noda millatning muayyan tarixiy bosqichdagi ongi-saviyasini, dunyoqarashini, kayfiyati va ruhiy olamini aks ettiradi.

Demakki, poetik tildagi ijtimoiy—psixologik asoslarning manbalari shoir yashagan davr, muhit va voqelik bilan chambarchas bog'liq. Bu ma'nolar she'rlarining tagzaminini tashkil etadi. Shoir she'rlarining poetik tili chuqurligi unda ko'tarilgan g'oyalar tajassumining xalq taqdiri, hayoti va ruhiyati bilan uzviy bog'liqligi uchun ham katta ahamiyat kasb etadi.

Shoirona hissiyotlar chuqur psixologizm va yorqin realizmga boy tarzda bo'lmas ekan, u quruq xayoldan, ideal fantaziyadan iborat bo'lib qoladi. Bir so'z bilan aytganda, olim Ozod Sharofutdinov aytganidek, "xalqqa yaqinlik, hayotning jamiki baland-pastliklari, chigalu ravonliklari bilan idrok etishi, haqiqatni faqat ikki xil —oqu qora qilib emas, turfa xil ranglar bilan ifodalash, bularning barini chin yurakdan, g'oyat samimiy ohanglarda ayta bilish" shoir tafakkurining, idrokining imkoniyatlarini ko'rsatuvchi adabiy mezonlardir.

Shu bois she'riyatimizda milliy kolorit ustivor bo'lgan badiiy tafakkur shakllana bordi. O'zbek adabiyotiga, ayniqsa she'riyatiga muqaddas Vatan, millatparvar inson va milliy his-tuyg'ularga boy bo'lgan fidoyilik singari mavzular kirib keldi. Zero, olim M.Mirqosimova ta'kidlaganidek, ijtimoiy lirika namunalari kitobxonni ijtimoiy-

falsafiy hukm-xulosalar chiqarishga da'vat qiladi, shoirning hayot haqiqatining ma'lum jihatlarini tasdiqlab, ayrimlarini rad etish ko'rinishidagi munosabatini, nuqtai nazarini bilish imkonini beradi".

Erk, Vatan, millat kabi umuminsoniy tushunchalar yangi zamon lirikasiga chuqur intellektuallik bag'ishlab, voqelikni his qilish jarayonidagi ijtimoiy faollikning sintezini rivojlantirdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдулла Орипов. Танланган асарлар. 4 жилдлик. Иккинчи жилд .-Т.: Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 2001
2. Абдулла Орипов. Танланган асарлар. 4 жилдлик. 4-жилд. – Тошкент, 2001
3. Абдулла Орипов. Танланган асарлар. – Тошкент: Шарқ, 2019

NEYROLINGVISTIKA HAQIDA MA'LUMOT

Abduvaqqosova Zahroxon,

ChDPU Gumanitar fanlar fakulteti

O'TA M 25/1 guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Gulandom Tog'ayeva, ChDPU

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek adabiyotshunosligi kafedrasi dotsenti,

filologiya fanlari nomzodi Email: g.togayeva@cspu.uz

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy tilshunoslikda paydo bo'lgan yangi soha neyrolingvistika va uning tarixi, undagi kasalliklar va sohaning ong ostiga ta'siri haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: neyrolingvistika, afaziya, analizator, ong, ongosti, neyrolingvistik dasturlash, poliglot, psixotexnika, nerv, fobiya.

Annotation: This article talks about neurolinguistics, a new field that has emerged in modern linguistics, and its history, diseases in it, and the influence of the field on the subconscious.

Keywords: neurolinguistics, aphasia, analyzer, consciousness, ongosti, neurolinguistic programming, polyglot, psychotechnics, nerve, phobia.

Bugungi kunda zamonaviy tilshunoslikda paydo bo'lgan yangicha yo'nalishlardan biri bu neyrolingvistikadir. Qadimdan mavjud bo'lgan va Misr xalqlari foydalanib kelgan bu sohaga so'nggi yillarda qiziqishni ko'paygani va undan ko'pchilik foydalanib maqsadlariga erishayotganini eshitib hayron bo'lamiz. Qanday soha bu o'zi? Odamlar qanday qilib o'z maqsadlariga tez yetishyabdi? - degan savollar tug'ilgan bo'lsa ajab emas. Avallo, neyrolingvistika so'zining ma'nosiga to'xtalsak. Neyrolingvistika - (lotincha neuron - nerv va lingua — til) — psixologiya fani sohasi, afaziyaning psixolingvistik jihatlarini o'rganadi.[1.] (Afaziya (yunoncha a — inkor qo'shimchasi va phasis — fikr) — gapira olmaslik, so'zlash qobiliyatining buzilishi. [2]Afaziya ga bosh miya po'stloq qavatidagi so'zlash markazining o'zgarishi sabab bo'ladi. Motor (harakat) va sensor (sezish) xillari bor. Motor Afaziyada bemor gapirmoqchi bo'lganda so'zlarni topa olmasa, sensor Afaziyada bemorga qaratilgan so'zlar ma'nosini anglab yetmaydi, o'z nutqini nazorat qilolmaydi). Uning fan sifatida vujudga kelishi, bir tomondan, neyropsixologiya, ikkinchi tomondan, lingvistika

va psixolingvistikaning rivojlanishi bilan bog'langandir. Hozirgi zamon neyropsixologiyasida neyrolingvistika so'zlashga miyaning sistemali funksiyasi sifatida, afaziyaga esa sistemaning buzilishi sifatida qaraydi. Uning rivojlanishi psixolog A. R. Luriya (1902—77) va uning shogirdlarining ilmiy ishlari bilan bog'liqdir. Bu fan nutqiy faoliyat bosh miyaning mahsuli ekanligi, miya kasallanishining nutqiy faoliyatga ta'siri masalalarini o'rganadi. Sodda qilib aytganda, sohani o'rganish obyektlaridan biri afaziya, ikkinchisi neyrolingvistik dasturlash (NLP)dir. Miya nutq zonasining zararlanishi va buning natijasida nutqiy faoliyatning buzilishi masalasi bobokalonlarimiz Ibn Sino, Beruniy asarlarida qayd etilgan va bu kasalni davolashga e'tibor bergan bo'lsalar ham, lekin u alohida fan tarmog'i sifatida shakllana olmadi. Nerv sistemasi odatda ikki guruhdagi nerv sistemalarini o'z ichiga oladi: 1) markaziy nerv sistemasi 2) chegara nerv sistemasi. Chegara nerv sistemalari markaziy nerv sistemalariga obyektiv borliqdagi narsa va hodisalarning muayyan belgilari haqidagi ma'lumotni beradi. Shuning uchun ham chegara nerv sistemasiga aloqador a'zolari tahlil qiluvchilar (analizatorlar) deb yuritiladi. Ular ko'rish, eshitish, ta'm-maza a'zolari sanaladi. Analizatorlar yopqichlarining parda zonasi zararlanganda, afaziya holati kuchayadi. Bu vaqtda har qanday nutqiy faoliyat: eshitish, ko'rish faoliyati ham, talaffuz qilish, o'qish faoliyati ham so'nadi. Agar zararlanish manbayi o'rtacha bo'lsa bemorning so'zda tovushni farqlash qobiliyati yo'qoladi. Fonetik jihatdan yaqin bo'lgan so'zlarni aralashtirib yuboradi. Ba'zan afaziya holatida eshitgan yoki o'qigan narsalarning ma'nosini tushunmagan holda mexanik ravishda takrorlashi mumkin. Neyrolingvistika uchun ikki til va ko'p til egalarining (poliglottlarning) miyasi zararlanishi katta material beradi. Bu vaqtda bemor bir tilni ma'lum darajada saqlagan holda, ikkinchi tilni butunlay unutish yoki bir necha tillarning elementlarini aralashtirib yuborishi mumkin. Bu soha yuqoridagi holatlarni aniqlash bilan, bemorlarni samarali davolash uchun katta imkoniyat yaratib beradi. Zamonaviy dunyoda neyrolingvistika nutq buzilishlarini o'rganishda tashqari so'zlar yordamida ongni qayta dasturlashni ham o'rganadi. Neyrolingvistik dasturlashni tarjima qilsak nervlar, til va dasturlash degan so'zlar kelib chiqadi. Yoki tushunarli tilda aytadigan bo'lsak, insonni til va so'zlar yordamida dasturlash degan ma'noni beradi. Uni yuqorida aytganimizdek Misr xalqlaridan bo'lgan kohinlar foydalangan. Ular neyropsixologiyadan foydalanib insonlarning ongiga so'zlar orqali ta'sir o'tkazgan shuning uchun odamlar kohinlarning so'zlariga bo'ysunishgan. Aslida bu so'zlar yordamida ta'sir qilishdir. Sohaga oid ba'zi kitoblarni o'qisangiz u qiyindek tuyiladi, neyrolingvistlar ham uni qiyin, egallab bo'lmasdek qilib ko'rsatishadi. Uni o'rganish uchun maxsus kurslar tashkil qilib, treninglar o'tkazishadi. Neyrolingvistik dasturlashning birinchi nomi "Metabilimlar"

bo'lib u subektiv (omadli, muvaffaqiyatli) tajribani modellashtirish asosida uni boshqalar faoliyatiga ko'chirish bilan singdirishni nazarda tutadi. U hayotga, ma'lum bir ijobiy muvaffaqiyatli, omadli tajribaga taa'luqli tizimli jarayonlardir. Bu o'z navbatida inson mukammaligining neyrolingvistik modelini tuzish va uni boshqalarga ko'chirish orqali, uni tajribasini takomillashtirish bilan, uning hayotini omadli muvaffaqiyatli qilishdan iborat, psixotexnikalar, texnologiyalardir. Misol qilib aytadigan bo'lsak, siz o'z maqsadlaringizga qanday qilib yetganingizni boshqa odamlar bilan baham ko'rasiz va albatta maqsad yo'ldan uchragan qiyinchiliklarni qanday yenganingizni, olgan tajriba va saboqlaringizni aytasiz. Eshitganlar siz qilgan xatolarni qilishmaydi va ongli ravishda maqsadlariga tez yetadilar. Bu texnikaga oiladagi ota-onaning farzandidan bo'lgan munosabatini ham misol keltirsak bo'ladi. Agar ular farzandiga chiroyli so'zlar aytib, kelajakda muvaffaqiyatli, baxtli va omadli inson bo'lishiga ishontirishsa, u o'zi sezmagan holatda bunga erishadi. Aksincha bo'lsa, bola o'z hayotida boshqalarni ayblab, jamiyat singdirgan stereotiplardan chiqqa olmay, asliyatini bilolmay yashaydi.

Neyropsixologiyani insonning har qanday psixologik holatlarni o'zgartirish, yangi xulqiy xislatlarni shakllantirish imkoniyatlari mavjud. Shu bois uni qiyin vaziyatlarda, depressiya va kuchli qo'rquvni yengishda, vaziyatlarni ijobiy tomonga o'zgartirishda qo'llash joizdir. Bunday dasturlash ishonchni o'zgartirish, har qanday qo'rquv, fobiyalar, noxush voqea hodisalar bezovtaliklaridan tez va samarali qutulish, ijobiy fiklashga o'rgatish, ong osti bilan muloqot va uni qayta dasturlash kabi psixotexnikalari murakkab holatlarni o'zgartirishga yordam beradi.[4.]

Bu soha ong osti bilan muloqot qilishga ham yordam beradi. Napoleon Xillning "Muvaffaqiyat qonuni" asarida aytilishicha: "Ongosti- beshta sezgi organlari yordamida o'ngga yetib boradigan barcha taassurotlar va impulslar tavsiflanadigan maydondir. Bu maydondagi fikrlar huddi to'ldirilgan yashildan xatlar olingani kabi olinadi. Ongostini to'la nazorat qilib bo'lmaydi, lekin unga o'zingiz muayyan shaklda o'tkazmoqchi bo'lgan har qanday rejani, istakni yoki maqsadni kiritsa bo'ladi". [5.67] Bundan ko'rinadiki, ong ostiga so'zlar bilan ta'sir etish orqali biz o'z maqsadlarimizga yetishimiz, vaziyatlarni oson ijobiy tomonga o'zgartirishimiz mumkin. Hattoki, salbiy fikrlarni inson o'zi bilmagan holda hayotga tortishi ham tajribalarda isbotlangan. Yana bir misol, "Taassurotlar va fikrlar o'z tabiatlariga bog'liq bo'lmagan holda to'planadilar va ongostida yig'iladilar. Lekin ongosti eng avval ishonch bilan qo'qoplangan ustun istaklari reaksiya beradi. Ongosti aql fikriga qaraganda ko'proq hissiyot fikriga ta'sirchanroq bo'ladi"[6.145] (Quyida neyrolingvistik dasturlashning bir necha texnikalari bilan tanishamiz. Bu texnika NLDning asosi deyish ham mumkin.

Chunki uning yordamida insonga xohlagancha ta'sir ko'rsatish imkoniyati bor va siz uning o'zini tutishini boshqara olasiz. Bu texnika gipnoz qilishning ham asosidir. Boshqa kishini boshqarish uchun oldin unga moslashish kerak bo'ladi. Moslashish uchun siz suhbatdoshingizning harakatlari ritmiga kirishingiz kerak. Bu uning holati, ko'z qarashi, gavdani ushlashi, qo'llarining holati, oyoqlarining holati, nafas olish ritmi va boshqalar bo'lishi mumkin. Lekin bunda uning kayfiyatiga kira olish eng asosiy ahamiyatga ega. Uning asosiy maqsadi suhbatdoshingizga biror narsani tanlash ixtiyorini berishingizdir. Lekin bu tanlov – soxta tanlovdir. Siz taklif qilayotgan variantlar ichidan u faqat sizga kerakli bittasinigina tanlay olsin yoki ikkita variant ham bir xil natija berishi ko'zda tutilsin. Siz o'z mahsulotingizni birovga o'tkazmoqchisiz, lekin mijozning uni olish niyati yo'q. Siz undan qaysi ranglisini o'rab berishingiz kerakligini so'raysiz. Bu mijozning olaman-olmayman fikrini qaysi ranglisini olamanga o'zgartirib yuboradi. Bunday soxta tanlov variantlarini sharoitdan kelib chiqib xohlaganingizcha o'ylab topishingiz mumkin. Mazkur usullarni tadbirkorlar, savdogarlar ko'p qo'llashadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, neyrolingvistika bizga istaklarimizni qiynalmasdan amalga oshirishga yordam beradi. U bilan ishlashni bilgan inson istalgan vaziyatni o'z foydasiga hal qiladi. So'zlar insonning dilini ocha olar yoki uning ko'nglini vayron qila oladi. Shu so'zlar bilan insonlarning psixologiyasiga ham ta'sir qilish mumkin. Shifokorlar bemorga kasalligni, hayoti tugab borayotganini aytib sog'aya olsa ham o'ldirishi yoki kasalligi kuchaygan insonga sog'ayishini ta'kidlab umrini saqlab qolishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Neyrolingvistika>
2. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Afaziya>
3. Napoleon Xill.O'yla va boy bo'1 .-T.: Yangi asr avlodi, 2020/-B. 56.
4. <https://www.rekursosdeautoayuda.com/uz/programacion-neurolinguistica/>
5. <https://telegra.ph/Neyrolingvistika-haqida-nima-bilamiz-12-20>
6. Napoleon Xill .Muvaffaqiyat sirlari.-T.: Yangi asr avlodi, 2020/-B. 145.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING MUSTAQILLIKKA ERISHISH JARAYONI

Turg'unova Shahrizoda Ilhom qizi

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-
kurs talabasi*

turgunovashahrizoda06@gmail.com

*Ilmiy rahbar: Nafasov Arslon Komilovich Chirchiq davlat pedagogika
universiteti katta o'qituvchisi
nafasovarslon707@gmail.com*

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasining mustaqillikka erishish jarayonining siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy va xalqaro omillari atroficha yoritilgan. Unda mustaqillik sari olib borgan tarixiy bosqichlar, xalq irodasining shakllanishi, istiqlol uchun kurashgan ziyolilar va siyosatchilar roli, shuningdek, istiqloldan keyingi yurt taraqqiyotining asosiy yo'nalishlari tahlil qilinadi. Mustaqillik g'oyasining milliy ong va o'zlikni anglashdagi o'rni, I.A. Karimov va Sh.M. Mirziyoyevning davlat mustaqilligi haqidagi fikrlari asosida tahliliy yondashuv beriladi.

Kalit so'zlar: mustaqillik, milliy tiklanish, siyosiy jarayon, iqtisodiy islohot, ma'naviyat, istiqlol, O'zbekiston.

Аннотация: В статье подробно анализируется процесс обретения независимости Республики Узбекистан. Рассматриваются политические, экономические, духовные и международные факторы, оказавшие влияние на формирование суверенитета. Особое внимание уделяется историческим этапам становления национального самосознания, роли интеллигенции, а также идеям И.А. Каримова и Ш.М. Мирзиёева о независимости и государственности.

Ключевые слова: независимость, национальное возрождение, политические реформы, экономика, духовность, Узбекистан.

Annotation: This article explores the process of gaining independence by the Republic of Uzbekistan. It examines the political, economic, cultural, and international dimensions of independence, as well as the historical background and national awakening that led to sovereignty. The views of I.A. Karimov and Sh.M. Mirziyoyev on independence and statehood are analyzed as part of the ideological foundation of modern Uzbekistan.

Keywords: independence, national revival, political reform, economy, spirituality, Uzbekistan.

XX asrning ikkinchi yarmi insoniyat tarixida global o'zgarishlar davri bo'ldi. Bu davrda sobiq SSSR tarkibidagi xalqlar o'z milliy o'zligini qayta anglash, siyosiy mustaqillikka intilish jarayonini boshdan kechirdilar. O'zbekiston ham ana shu jarayonlarning faol ishtirokchisiga aylandi. Mustaqillikka erishish nafaqat siyosiy zarurat, balki tarixiy adolatning tiklanishi edi. O'zbekistonning mustaqillik sari yo'li oson kechmadi. XX asrning 80-yillar oxirida sobiq ittifoqda chuqur siyosiy va iqtisodiy inqiroz yuzaga keldi. "Qayta qurish" siyosati, so'z erkinligi va ochiqlik sharoitida milliy respublikalarda mustaqillik kayfiyatlari kuchaydi. O'zbekiston xalqi ham o'z tarixiy ildizlarini, tilini, dinini, madaniyatini tiklashga intila boshladi. Bu fikr o'zbek xalqining ko'p asrlik ozodlik istagini ifodalaydi. Mustaqillikka erishish jarayonida xalqning siyosiy faolligi oshdi, yangi mafkuraviy yo'nalishlar shakllandi. 1990-yil 20-iyun kuni O'zbekiston SSR Oliy Kengashi "Davlat suvereniteti to'g'risida deklaratsiya"ni qabul qildi. Bu hujjat o'zbek xalqining tarixiy taqdirida burilish nuqtasiga aylandi. Nihoyat, 1991-yil 31-avgust kuni O'zbekiston Respublikasi mustaqilligi e'lon qilindi. Istiqloq e'lon qilinganidan keyin mamlakatda tub o'zgarishlar boshlandi. Siyosiy sohada hokimiyatning barcha tarmoqlari qayta shakllantirildi, yangi Konstitutsiya qabul qilindi (1992-yil 8-dekabr). Shu bilan birga, davlat ramzlari — bayroq, gerb va madhiyamiz tasdiqlandi.

Iqtisodiy islohotlar. Mustaqillikning dastlabki yillarida mamlakat og'ir iqtisodiy merosni qabul qildi. Zavod-fabrikalar markazdan boshqarilar, qishloq xo'jaligi rejali iqtisodiyot tamoyillariga bo'ysunardi. Mustaqillikdan so'ng O'zbekiston o'z milliy valyutasi — so'mni joriy etdi (1994-yil 1-iyul). Iqtisodiyotda xususiylashtirish, bozor munosabatlarini shakllantirish, chet el investitsiyalarini jalb etish bosqichma-bosqich amalga oshirildi. Sh.M. Mirziyoyev bu borada shunday degan edi: "O'zbekiston endi hech qachon eski yo'lga qaytmaydi. Biz ochiq iqtisodiyot, erkin raqobat va xalq farovonligini ta'minlovchi siyosatni tanladik."

Ma'naviy-ma'rifiy tiklanish. Mustaqillik davrida milliy o'zlikni anglash, tarixiy xotirani tiklash, buyuk ajdodlar merosini o'rganish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Alisher Navoiy, Amir Temur, Mirzo Ulug'bek, Ahmad Yassaviy kabi tarixiy shaxslarning nomlari qayta tiklandi. "Temuriylar tarixi davlat muzeyi", "O'zbekiston tarixi muzeyi" kabi markazlar tashkil etildi. 1993-yilda o'zbek tiliga davlat tili maqomi berildi. Diniy erkinlik tiklandi, Islom madaniyati markazlari, masjid va madrasalar qayta ochildi. Bu jarayon milliy o'zlik va e'tiqodni mustahkamladi.

Xalqaro maydondagi o'rni. O'zbekiston mustaqillikka erishgach, xalqaro hamjamiyatning teng huquqli a'zosi sifatida faoliyat yurita boshladi. 1992-yil 2-martda mamlakat BMTga a'zo bo'ldi. Shu bilan birga, YUNESKO, SHHT, MDH, Islom hamkorlik tashkiloti kabi nufuzli tashkilotlar bilan hamkorlik o'rnatildi. O'zbekiston Markaziy Osiyoda tinchlik va barqarorlikni saqlashda muhim rol o'ynaydi.

Yangi O'zbekiston davri (2017–2025). 2016-yildan boshlab Shavkat Mirziyoyev rahbarligida mamlakatda yangi islohotlar bosqichi boshlandi. “Yangi O'zbekiston — xalq davlat boshqaradigan jamiyat” tamoyili ilgari surildi. Sud-huquq, iqtisodiyot, ta'lim, raqamli texnologiyalar, gender tenglik va ijtimoiy sohalarda keng islohotlar amalga oshirildi.

Bu davrda mamlakatda ochiqlik siyosati, “Raqamli O'zbekiston – 2030” dasturi, yangi oliy o'quv yurtlari, zamonaviy infratuzilma loyihalari amalga oshirildi. Xalqaro miqyosda O'zbekistonning obro'-e'tibori ortdi. Shuningdek, O'zbekiston 2022-yilda Shanxay Hamkorlik Tashkiloti sammitini mezbonlik qildi. Samarqand sammitida qabul qilingan “Samarqand deklaratsiyasi” mintaqaviy tinchlik, barqarorlik va taraqqiyot yo'lida yangi bosqichni boshlab berdi.

Iqtisodiy diplomatiya va investitsiyalar. So'nggi yillarda tashqi siyosatda iqtisodiy diplomatiya ustuvor ahamiyat kasb etdi. O'zbekiston tashqi savdo hamkorlarini diversifikatsiya qildi, Yevropa, Osiyo va Yaqin Sharq davlatlari bilan yangi iqtisodiy aloqalar yo'lga qo'yildi. “Tashqi iqtisodiy faoliyat milliy strategiyasi” doirasida 60 dan ortiq davlat bilan savdo bitimlari imzolandi. 2018-yilda O'zbekiston Jahon banki va Osiyo taraqqiyot bankining asosiy hamkoriga aylandi. Chet el investitsiyalari hajmi 2016-yildan 2024-yilgacha qariyb 4 barobar oshdi. Bu O'zbekiston iqtisodiy diplomatiyasining muvaffaqiyatli yo'l tutayotganidan dalolat beradi. Tashqi siyosatda “madaniy diplomatiya” yo'nalishi ham alohida o'rin tutadi. O'zbekistonning qadimiy tarixiy shaharlari, milliy san'ati va an'analari xorijda faol targ'ib qilinmoqda. “O'zbekiston madaniyati kunlari”, “Buyuk ipak yo'li merosi” kabi xalqaro loyihalar orqali mamlakatning ijobiy imiji mustahkamlanmoqda. Shuningdek, xorijdagi o'zbek diasporasi bilan aloqalar kengaymoqda. Bugungi kunda 30 dan ortiq davlatda o'zbek madaniyat markazlari faoliyat yuritadi. O'zbekiston global muammolar — ekologiya, suv resurslari, terrorizmga qarshi kurash, mintaqaviy xavfsizlik masalalarida ham faol tashabbuskor sifatida chiqmoqda. Orol dengizi fojiasi bo'yicha BMT doirasida alohida platforma tashkil etildi. O'zbekiston bu masalani butun insoniyat muammosi sifatida ko'tarib chiqdi. Shavkat Mirziyoyev bu haqda shunday degan edi: “Orol dengizi halokati — bu nafaqat mintaqamiz, balki butun

insoniyatning ekologik fojiasidir. Biz bu muammoni faqat xalqaro hamkorlik orqali hal eta olamiz.”

Bugungi kunda O'zbekistonning xalqaro maydondagi o'rni tobora mustahkamlanib bormoqda. Mamlakat o'z tashqi siyosatini milliy manfaat, xalq farovonligi va mintaqaviy barqarorlikni ta'minlashga yo'naltirgan. Shu tariqa O'zbekiston XXI asrda nafaqat Markaziy Osiyo, balki jahon hamjamiyatida ham faol, nufuzli, tinchlikparvar davlat sifatida shakllandi. O'zbekiston Respublikasining mustaqillikka erishish jarayoni xalq irodasi, tarixiy sabr-toqat va ma'naviy birlik mahsulidir. Bu jarayon siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy va xalqaro jihatlarining uyg'unligi orqali amalga oshdi. Mustaqillik tufayli O'zbekiston o'z milliy manfaatlarini himoya qila oladigan, xalq farovonligi yo'lida mustaqil siyosat yuritadigan davlatga aylandi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. — Toshkent: O'zbekiston, 2011.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. — Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. — Toshkent: O'zbekiston, 2021.
4. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent: Adolat, 2022.
5. To'laganova, N. O'zbekiston tarixida mustaqillik davri islohotlari. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
6. Yuldashev, A. O'zbekistonning xalqaro siyosiy aloqalari. — Toshkent: Fan, 2019.

TEMURSHUNOS OLIMLARNING AMIR TEMUR TO'G'RIDA YOZILGAN ASARLAR MUKAMMALLIGI

Tursunova Gullola G'iyos qizi

Chirchiq davlat pedagogika unuversiteti

O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi 1-kurs talabasi

Ilm raxbari: Arslon Komilovich Nafasov.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

"Fakultetlararo ijtimoiy fanlar" kafedrasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Marsel Brion va Bo'riboy Ahmedovning Amir Temur va u haqidagi asarli tahlil qilingan. Asarda buyuk sarkardaning shaxsiyati, yoshlik davri, siyosiy faoliyati hamda yurish va janglarining maqsadi yoritilgan. Maqolada ma'naviy xulosalar umumlashtirilib, asarning badiiy, diniy va tarixiy ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Amir Temur, Marsel Brion, adolatparvat, jasoratli, qahramon, mukammal, Bo'riboy Ahmedov, Sarkarda, Sohibqiron.

Annotation: This article is about Marcel Brion and Boriboy Ahmedov Amir Temur and his work are analyzed. The work covers the personality of the great commander, his youth, political activities, and the purpose of his campaigns and battles. The artistic, religious, and historical significance of the work.

Keywords: Amir Temur, Marcel Brion, just, courageous, heroic, perfect, Boriboy Ahmedov, Sarkarda, Sahibkiran.

Аннотация: Эта статья о Марселе Брионе и Борибое Ахмедове. Анализируются Амир Темур и его творчество. В произведении освещаются личность великого полководца, его юность, политическая деятельность, цели его походов и сражений. В стае обобщаются духовные выводы и раскрывается художественное, религиозное и историческое значение произведения.

Ключевые слова: Амир Темур, Марсель Брион, Саркарда, Сахибкиран, справедливый, мужественный, героический, совершенный, Борибой Ахмедов.

Jahonda o'chmas iz qoldirgan insonlardan biri bu - Amir Temurdir. Uning dunyoga kelishidan tortib to vafotiga qadar bo'lgan davrni ko'plab jahon olimlari ham bayon qilishgan. Shular qatorida Marsel Brion ham o'zining Amir Temur to'g'risida yozilgan asarlar orasida mukammalligi bilan ajralib turadi. Uning bu asrida ko'plab diniy qarashlar ham yuzaga kelgan. Marsel brion

Amir Temur shaxsini yoritishda faqatgina tarixiy hujjatlarga tayangan emas, balki turli manbalarni sinchiklab o'rgangan. U Temurning siyosiy faoliyati, harbiy yurishlari va davlat qurilishi jarayonini mukammal tahlil qilgan. Boshqa mualliflar ayrim jihatlarga urg'u bergan bo'lsa, Brion Temur faoliyatini kompleks tarzda ko'rsatishga harakat qilgan. Asar tarixiy faktlarga boy bo'lishi bilan birga, adabiy badiiyligidan ham xoli emas. Marsel Brion Amir Temurni faqat sarkarda sifatida emas, balki dono siyosatchi, jasur inson va buyuk ma'naviy shaxs sifatida tasvirlaydi. Shu jihati bilan asar o'quvchida nafaqat bilim, balki ilhom ham uyg'otadi.

Asarda Amir Temur o'z davrining buyuk qahramoni sifatida gavdalanadi. Yozuvchi uni birgina janglarda g'alaba qozongan sarkarda emas, balki: dono davlat arbobi, xalqparvar rahbat, adolatga intilgan shaxs, ilm-fan va madaniyat homiysi sifatida tasvirlaydi. Brion o'z kitobida Amir Temurning hayot yo'lini uning shaxsiy tilidan hikoya qilgandek uslubni qo'llaydi. Bu esa asarga alohida samimiyat va badiiylig baxsh etadi. O'quvchi go'yo Sohibqironning o'zidan uning hayoti, orzu -umidlari, g'oyalarini eshitayotgandek bo'ladi. Asar o'zining tarixiy dalillarga boyligi bilan bir qatorda, badiiy tasvirlar kuchi bilan ham ajralib turadi. Brion tarixiy manbalarda suyanadi, lekin ularni quruq fakt sifatida emas, balki hayotiy voqealar, obrazli lavhalar orqali o'quvchiga yetkazadi. Natijada, kitob nafaqat ilmiy, balki adabiy qimmatga ham ega bo'ladi. Marsel Brionning "Menkim, Sohibqiron -jahongir Temur" asari boshqa ko'plab tarixiy asarlardan mukammalligini ko'plab sabablarini keltirish mumkin:

1. Sohibqiron shaxsini ko'p qirrali yoritgani.
2. Tarixiy haqiqiy va badiiy tasvir uyg'unligi.
3. Asarda Temurning nafaqat jangchi, balki insoniy fazilatlari bilan ham gavdalanishi.
4. O'quvchini ruhlantiruvchi, ilhomlantiruvchi kuchga ega bo'lishi.

Kitobda Amir Temurning yirik shaxs sifatidagi fazilatlari ham alohida yoritilgan:

- ❖ **Adolatparvarligi**- u davlat ishlarini adolat tamoyiliga tayanib olib borgan.
- ❖ **Ilm va san'atga hurmati**- olimlar, shoirlar va san'atkorlarni qo'llab-quvvatlagan.
- ❖ **Bunyodkorligi**- Samarqand va boshqa shaharlarni obod qilgan, yirik me'moriy obidalar qurgan.
- ❖ **Jasorati**- og'ir janglarda ham qo'rqmasdan oldinda bo'lgan.

Marsel Brionning “Menkim sohibqiron – Jahongir Temur” asaridagi kichik hikoyalar buyuk sarkardaning turfa qirralarini ochib beradi. Amir Temurning yoshlik voqealari uning qat’iyati va maqsad sari intilishini ko‘rsatadi. Do‘stlari bilan bog‘liq hikoyalar sadoqat va hamjihatlikning ahamiyatini yoritadi. Dushmanlari bilan munosabatlarni esa sabr, jasorat va donolik zarurligini isbotlaydi.

Oilaviy voqeala orqali Temurning insoniy yumshoqligi va mehribonligi tasvirlanadi. Xalq bilan bog‘liq epizodlar esa uning adolatli hukmron sifatida namoyon bo‘lishini ko‘rsatadi. Har bir kichik hikoya umumlashganda shuni anglash mumkinki, buyuklik kuchda emas, balki adolatda, sabrda, sadoqat va mehrda. Asar nafaqat tarixiy voqealarni, balki insoniy qadriyatlarni ham yoritadi. U o‘quvchini sabrli, adolatli, kuchli va irodali bo‘lishga chorlaydi. Demak, Marsel Brionning asari chinakam ma’naviy saboq manbai sanaladi. Brion bu asarida Temurning yurishlari, janglari haqida to‘liq birma-bir ma’lumot berib o‘tmaydi, ammo ularning mazmuni va maqsadiga e’tibor qaratadi.

Huddi shu qatorda yana bir o‘zimizning o‘zbek adibi Bo‘riboy Ahmedov ham sarkardamiz Amir Temurning harbiy yurishlari haqida yetarlicha manbalar qoldirgan.

Amir Temur XIV asrning ikkinchi yarmida tarix sahnasiga chiqqan buyuk sarkarda edi. U qisqa vaqt ichida katta lashkar tuzib, o‘z davlatini mustahkamlash va kengaytirish uchun ko‘plab yurishlar qildi. Temurning yurishlari bevosita bosqin maqsadida emas, balki davlatda tartib o‘rnatish, adolatli qaror toptirish va buyuk saltanat barpo etishga qaratilgan edi.

Xorazmga yurishi: Amir Temur daslab Xorazm tomonga yurish qilib, bu yerdagi tartibsizliklarga barham berdi. Xorazm Movarounnahrqa yaqin bo‘lgani uchun uni bo‘ysundirish Temur uchun strategik ahamiyatga ega edi.

Eron va Ozarbayjonga yurishi: Keyinchalik Temur Eron, Ozarbayjon va Kavkaz tomon yurish qildi. Bu yurishlar natijasida u eronni o‘ziga bo‘ysundirib, Kavkazdagi davlatlarda tartib o‘rnatdi. Temur bu yurishlarda nafaqat harbiy g‘alaba qozondi, balki savdo yo‘llarini ham o‘z qo‘liga oldi.

Oltin O‘rdaga qarshi yurishi: Temurning eng mashhur yurishlaridan biri Oltin O‘rtaga qarshi qilingan jangdir. U 1395- yilda To‘xtamishxon ustidan qozongan g‘alabasi bilan butun O‘rta Osiyo xavfsizligini ta’minlaydi. Bu jang Temurni dunyoga buyuk sarkarda sifatida tayinladi.

Hindistonga yurishi: 1398-yilda Amir Temur Hindistonga yurish qildi. Bu yurishning asosiy sababi- Hindiston hukmronlarining adolatdan chekinishi va

yurishda katta g'alaba qozonib, Dehlini egalladi. Hindistondan qaytgach, o'z saltanatiga tartibni yanada mustahkamladi.

Usmonlilarga qarshi yurish: Temurning eng so'nggi yirik yurishlaridan biri Usmonli sulton Boyazidga qarshi qilingan jangdir. 1402-yilda Anqara jangida Temur Boyazid ustidan g'alaba qozondi. Bu g'alaba orqali u nafaqat Usmonlilarni to'xtatdi, balki butun Sharq va G'arbni hayratga soldi.

Xitoy yurishiga tayyorgarlik: Hayotining oxirgi yillarida Amir Temur Xitoy sari yurish qilishini rejalashtirdi. U lashkat to'plab yo'lga chiqdi, ammo 1405-yilda O'troga vafot etgani uchun bu yurish amalga oshmay qoldi.

Suriya va Turkiya yurishlari: Temur 1400-1402-yillarda Suriyaga yurib, Damashq va Halabni egalladi. So'ngra Usmonli turklari bilan to'qnashuv bo'ldi. 1402-yilda Anqara jangida Temur sulton Boyazidni yengib, butun dunyoga o'z qudratini namoyish etdi.

Shuningdek Bo'riboy Ahmedov bu kitobida Temurning barcha yurishlari keng yoritilib, ularning sababi va natijalariga alohida e'tibor qaratilgan. Temurning yurishlari nafaqat hududlarni kengaytirish, balki adolatni tiklash, tartib o'rnatish va xalq manfaatini himoya qilishga qaratilgani ta'kidlanadi. Shu bois, Amir Temur nafaqat buyuk lashkarboshi, balki dono davlat arbobi sifatida tarixda abadiy iz qoldi. Kitobda Amir Temurning janglari keng qamrovda yoritilgan, har bir yurishning sababi, oqibati va tarixiy ahamiyatiga urg'u berilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Amir Temurning yurishlari bo'yicha asosiy manbalar. *Bo'riboy Ahmedov "Amir Temur"* Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti 1995-yil
- 2.Amir Temur bolaligi va hayot yo'li bo'yicha manbalar. *Marsel Brion "Menkim, Sohibqiron-Jahongir Temur"* Toshkent <Yoshlar matbuoti>. 2023.

ISLOM KARIMOVNING MUSTAQILLIKKA ERISHISHDA TUTGAN O'RNI VA UNING AHAMIYATI

Saydivaliyeva Mohira Odil qizi

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti O'zbek
tili va adabiyoti yo'nalishi 1-bosqich talabasi
mohirasaydivaliyeva@gmail.com*

Ilmiy rahbar: Nafasov Arslon Kamilovich

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti
"Fakultetlararo ijtimoiy fanlar" kafedrası katta o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasining mustaqillikka erishish jarayoni, siyosiy-huquqiy va ijtimoiy asoslari, shuningdek mustaqillikning mamlakat hayotidagi tarixiy ahamiyati tahlil etilgan. Mustaqillik g'oyasining shakllanishi, Islom Karimov rahbarligida olib borilgan islohotlar hamda ularning bugungi davr uchun o'rni yoritiladi.

Kalit so'zlar: Mustaqillik, O'zbekiston, Islom Karimov, istiqloq, suverenitet, Konstitutsiya, tarixiy jarayon, taraqqiyot, milliy tiklanish

Аннотация: В статье рассматривается процесс обретения независимости Республики Узбекистан, его политико-правовые и социальные основы, а также историческое значение независимости для страны. Анализируется формирование идеи независимости, реформы, проведенные под руководством Ислама Каримова, и их роль в современном развитии государства.

Ключевые слова: Независимость, Узбекистан, Ислам Каримов, суверенитет, конституция, исторический процесс, развитие, национальное возрождение.

Annotation: This article examines the process of Uzbekistan's attainment of independence, its political, legal, and social foundations, as well as the historical significance of independence for the country. It also analyzes the formation of the idea of independence, the reforms implemented under Islam Karimov's leadership, and their importance for the modern development of the state.

Keywords: Independence, Uzbekistan, Islam Karimov, sovereignty, constitution, historical process, development, national revival.

O'zbekiston mustaqillikka erishgan 1991-yil 31-avgust sanasi xalqimiz tarixida eng muhim, eng faxrli voqealardan biridir. Asrlar davomida ozodlik va erkinlik

orzusida yashagan xalqimiz nihoyat o'z taqdirini o'zi belgilash imkoniyatiga ega bo'ldi. Bu tarixiy voqea nafaqat siyosiy jihatdan, balki milliy o'zlik va ma'naviyat jihatidan ham tub burilish nuqtasi bo'ldi. Mustaqillikka erishish oson kechmadi. Bu jarayon murakkab siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy omillar bilan bog'liq bo'lib, uzoq yillar davomida olib borilgan kurash va intilishlar natijasidir. O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti Islom Karimov rahbarligida mamlakat mustaqillik sari qat'iyat bilan qadam tashladi. Mustaqillik nafaqat yangi siyosiy maqom, balki xalq tafakkurida yangi dunyoqarash, yangicha ma'naviy uyg'onish davrining boshlanishi bo'ldi.

O'zbekistonning mustaqillikka erishish jarayoni XX asrning 80-yillar oxirida, sobiq SSSR tizimi inqirozga yuz tutgan davrda boshlangan. 1989-yilda Islom Karimov O'zbekiston SSR rahbari etib saylanganidan so'ng, mamlakat siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy hayotida yangilanish jarayoni boshlandi. Bu davrda respublika aholisi o'z milliy manfaatlarini himoya qilish, til, madaniyat va tarixiy qadriyatlarini tiklash yo'lida faol harakatlana boshladi. 1989-yilda "Davlat tili to'g'risida"gi Qonun qabul qilinishi milliy o'zlikni tiklash yo'lidagi muhim qadamlardan biri bo'ldi. 1990-yil 20-iyunda Oliy Kengash tomonidan "O'zbekiston Respublikasining davlat suvereniteti to'g'risida deklaratsiya" qabul qilindi. Bu hujjat mamlakat mustaqilligiga yo'l ochgan tarixiy asos bo'ldi. Shu tariqa, O'zbekiston o'z siyosiy yo'lini mustaqil belgilashga tayyor edi. 1991-yil tarixda hal qiluvchi yil bo'ldi. SSSRda markaziy hokimiyat zaiflashib, respublikalar o'z mustaqilligini e'lon qila boshladi. 1991-yil 31-avgust kuni Toshkentda bo'lib o'tgan Oliy Kengashning navbatdan tashqari sessiyasida O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi e'lon qilindi. Shu kuni "O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi to'g'risida Konstitutsiyaviy Qonun" qabul qilindi. 1-sentabr esa "Mustaqillik kuni" deb e'lon qilindi. Bu voqea bilan o'zbekistonliklar o'z taqdirini o'zlari belgilash huquqiga ega bo'ldilar.

Mustaqillik — xalqimizning asriy orzulari, ozodlik va erkinlik yo'lidagi kurashining mangu timsoliga aylandi. Mustaqillikka erishgach, mamlakatda yangi siyosiy va huquqiy tizim shakllandi. 1992-yil 8-dekabrda O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi qabul qilindi. Bu hujjat mustaqil davlatning asosiy qonuni sifatida inson huquqlari, demokratiya va qonun ustuvorligini kafolatlab berdi. Konstitutsiyada "O'zbekiston Respublikasida xalq davlat hokimiyatining birdan-bir manbaidir" degan tamoyil mustahkam o'rin oldi. Bu esa demokratiya, erkinlik va adolat prinsiplariga asoslangan siyosiy tizimni shakllantirdi. Yangi davlat ramzlari — bayroq, gerb, madhiy — milliy iftixor va suverenitet timsoliga aylandi. Bu ramzlar xalqning o'ziga xosligi, tarixiy merosi va kelajakka bo'lgan ishonchini aks ettirdi.

Mustaqillikdan so'ng O'zbekiston o'z taraqqiyot yo'lini tanladi. Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov tomonidan ilgari surilgan "O'zbekiston – bozor iqtisodiyotiga o'tishning o'z modeli" tamoyili asosida iqtisodiy islohotlar bosqichma-bosqich amalga oshirildi. Milliy valyuta — so'm, mustaqil tashqi siyosat, yangi qonunchilik tizimi, ta'lim, fan va madaniyat sohalarida keng o'zgarishlar ro'y berdi. O'zbekiston BMT, YXHT, MDH, Islom hamkorlik tashkiloti kabi xalqaro tashkilotlarga a'zo bo'lib, o'z mustaqil tashqi siyosatini yurita boshladi. Shuningdek, milliy armianing tashkil etilishi, ta'lim tizimining isloh qilinishi va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash mustaqillikning amaliy yutuqlariga aylandi. Mustaqillik— bu nafaqat siyosiy voqelik, balki xalq ruhiyatidagi yangilanishdir. U xalqning o'zligini anglash, tarixiy xotirasini tiklash va milliy g'ururni shakllantirishda asosiy omil bo'ldi. O'zbekiston mustaqilligi tufayli xalq o'z madaniyati, dini, urf-odatlarini erkin ravishda rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ldi. "Yangi O'zbekiston" konsepsiyasi va bugungi islohotlar ham aynan istiqlolning mantiqiy davomi sifatida shakllanmoqda. Shu tariqa, mustaqillik xalqimizni jahonga ochdi, millatni o'z kuchi va imkoniyatlariga ishonishga o'rgatdi.

O'zbekistonning mustaqillikka erishishi tarixiy zarurat edi. Bu jarayon xalqimizning asrlar davom etgan orzu-intilishlari, ozodlik va erkinlik yo'lidagi kurashlarining mantiqiy natijasi bo'ldi. Mustaqillik tufayli O'zbekiston xalqaro maydonda o'z ovozigaga ega bo'ldi, iqtisodiy va siyosiy jihatdan mustahkam davlatga aylandi. Eng muhimi, mustaqillik millat tafakkurida erkinlik, vatanparvarlik va o'zlikni anglash ruhini uyg'otdi. Bugungi kunda esa, Prezident Shavkat Mirziyoyev rahbarligida Yangi O'zbekistonni barpo etish yo'lidagi islohotlar istiqlol g'oyasining davomidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li. – Toshkent: O'zbekiston, 1992.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
4. Meliyev A. O'zbekistonning eng yangi tarixi. – Toshkent: Akademnashr, 2020.
5. O'zbekiston Respublikasi Milliy Arxivi ma'lumotlari.

SHAVKAT MIRZIYOYEV DAVRIDA O'ZBEKISTONNING YANGILANISH SIYOSATI

Murodova Sug'diyona Hamdambek qizi

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti O'zbek
tili va adabiyoti yo'nalishi 1-bosqich talabasi*

sugdiyona2608@gmail.com

Ilmiy rahbar: Nafasov Arslon Kamilovich

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev rahbarligida amalga oshirilayotgan yangilanish siyosati, uning ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy hayotdagi o'rni hamda natijalari tahlil qilinadi. Maqolada "Yangi O'zbekiston" konsepsiyasining asosiy g'oyalari, xalqparvar siyosat va xalq bilan muloqot tamoyillari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Shavkat Mirziyoyev, yangilanish siyosati, Yangi O'zbekiston, islohotlar, iqtisodiyot, ma'naviyat, xalq bilan muloqot.

Аннотация: В статье анализируется политика обновления, проводимая под руководством Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева, её влияние на социальную, политическую, экономическую и духовную сферы. Раскрываются основные идеи концепции «Нового Узбекистана» и принципы диалога с народом.

Ключевые слова: Шавкат Мирзиёев, политика обновления, Новый Узбекистан, реформы, экономика, духовность, диалог с народом.

Abstract: This article analyzes the renewal policy implemented under the leadership of the President of the Republic of Uzbekistan, Shavkat Mirziyoyev, and its impact on the country's social, political, economic, and spiritual development. The main ideas of the "New Uzbekistan" concept and the principles of dialogue with the people are discussed.

Keywords: Shavkat Mirziyoyev, renewal policy, New Uzbekistan, reforms, economy, spirituality, dialogue with people.

2016-yilda Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Prezidenti etib saylanishi mamlakat tarixida yangi bosqichni boshlab berdi. Bu davrda jamiyatning barcha sohalarida keng ko'lamli islohotlar boshlandi. "Yangi O'zbekiston" g'oyasi nafaqat siyosiy shior, balki davlat boshqaruvi, iqtisodiy rivojlanish, xalq bilan muloqot, ma'naviyat va xalqaro hamkorlikning yangi falsafasiga aylandi. Mirziyoyev davridagi

islohotlarning bosh maqsadi — inson manfaatlari, adolat, ochiqlik va taraqqiyotga asoslangan davlatni barpo etishdan iboratdir. U ilgari surgan “Xalq davlat organlariga emas, balki davlat organlari xalqimizga xizmat qilishi kerak” degan tamoyil yangi siyosiy bosqichning asosiy yo‘nalishiga aylandi.

Siyosiy islohotlar va davlat boshqaruvida yangilanish:

Shavkat Mirziyoyev rahbarligida O‘zbekistonda davlat boshqaruvi tizimini modernizatsiya qilish, xalq bilan ochiq muloqot o‘rnatish, korrupsiyaga qarshi kurashish va adolatli sud tizimini shakllantirish borasida muhim qadamlar tashlandi.

Prezident tashabbusi bilan 2017-yilda “Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili” deb e‘lon qilinib, aholining murojaatlarini o‘rganish, muammolarni joyida hal qilish tizimi yaratildi. “Virtual qabulxonalar”, “Xalq qabulxonalari” orqali fuqarolarning davlat organlariga murojaat qilish imkoniyati kengaydi. Shuningdek, saylov tizimi, partiyalar o‘rtasidagi raqobat, erkin OAV faoliyatini qo‘llab-quvvatlash yo‘lida ham muhim o‘zgarishlar amalga oshirildi. Bu jarayonlar O‘zbekistonning demokratik davlat sifatidagi nufuzini mustahkamladi.

Sohadagi yangilanishlar:

Mirziyoyev davrida iqtisodiy islohotlarning markazida bozor mexanizmlarini joriy etish va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash turadi. 2017-yilda milliy valyuta – so‘m erkin konvertatsiyaga chiqarildi, bu esa xalqaro savdo va investitsiya jarayonlarini jonlantirdi. Qishloq xo‘jaligida paxta va g‘alla monopoliyasi tugatildi, fermerlar erkin ekin tanlash huquqiga ega bo‘ldilar. Sanoatda klaster tizimi, raqamli iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar faol joriy etilmoqda. Shuningdek, “Har bir oila — tadbirkor”, “Yoshlar — kelajagimiz”, “Temir daftar” kabi ijtimoiy dasturlar orqali aholining farovonligini oshirishga qaratilgan amaliy ishlar olib borildi.

Natijada O‘zbekiston xalqaro reytinglarda yuqori o‘rinlarni egallay boshladi, jumladan, Jahon bankining “Doing Business” indeksida sezilarli o‘sish qayd etildi.

Ma‘naviy yangilanish va “Yangi O‘zbekiston” g‘oyasi O‘zbekistonning yangilanish siyosatida ma‘naviy tiklanish masalasi alohida o‘rin tutadi. Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan milliy qadriyatlarni asrash, ma‘naviy merosni e‘zozlash va yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga katta e‘tibor qaratilmoqda. “Yangi O‘zbekiston — yangi fikr, yangi tafakkur” degan g‘oya asosida xalq tafakkurini yangilash, fuqarolarning mas‘uliyatini oshirish, har bir sohada tashabbuskorlikni rag‘batlantirish yo‘lga qo‘yildi. Shuningdek, “Inson qadri uchun” tamoyili doirasida ta‘lim, sog‘liqni saqlash, ayollar huquqlari, madaniyat va sport sohalarida ham keng ko‘lamli yangilanishlar amalga oshirildi.

Tashqi siyosatda ochiqlik va hamkorlik:

Shavkat Mirziyoyevning tashqi siyosati “Markaziy Osiyoda tinchlik va barqarorlik” g‘oyasiga tayanadi. U ilgari surgan ochiq tashqi siyosat O‘zbekistonni mintaqadagi muhim diplomatik markazlardan biriga aylantirdi. Qozog‘iston, Tojikiston, Qirg‘iziston va Turkmaniston bilan chegara masalalarining hal qilinishi, Tashqi iqtisodiy aloqalarning kengayishi, Turkiya, Rossiya, Xitoy, Yevropa Ittifoqi kabi davlatlar bilan hamkorlikning mustahkamlanishi bu siyosatning samarasi bo‘ldi.

Bugungi kunda O‘zbekiston xalqaro miqyosda faol ishtirok etayotgan, ochiq va islohotchi davlat sifatida tan olingan.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, Shavkat Mirziyoyev davrida O‘zbekiston hayotining barcha jabhalarida chuqur yangilanishlar amalga oshirildi. “Yangi O‘zbekiston” g‘oyasi xalq hayotida, davlat boshqaruvida, siyosatda, iqtisodiyotda va ma’naviyatda tub o‘zgarishlarga sabab bo‘ldi. Bu islohotlar inson qadri va manfaatlarini eng ustuvor qadriyat sifatida belgilab, mamlakatni yangi taraqqiyot bosqichiga olib chiqdi. Bugungi kunda O‘zbekiston xalqaro maydonda ochiq, demokratik va barqaror rivojlanayotgan davlat sifatida e’tirof etilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyev Sh. M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi.–Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
2. Mirziyoyev Sh. M. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
3. Karimov I. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
4. Jo‘rayev M. Zamonaviy O‘zbekiston tarixi. – Toshkent: Akademnashr, 2020.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti rasmiy veb-sayti – www.president.uz

ЯК НАЗАР БА МАВЗЎИ ВАТАНДЎСТИИ ОСОРИ Ҳ. ЮСУФӢ

*Шораҳимова Самира**Донишҷӯи курси сеюми гурӯҳи тоҷикии
факултаи гуманитарии ДДОЧ*

Аннотатсия. Ҳабиб Юсуфӣ яке аз намоёндагони хеле боистеъдоди нависандагони тоҷик мебошад, ки дар нимаи солҳои сиюм ба кори эҷодӣ шуруъ карда буд. Эҷодиёти Ҳабиб Юсуфӣ бисёр давом наёфтааст. Аввалин шеърҳои ӯ соли 1936 ва шеъри охиринаш соли 1942 навишта шуда буданд. Вале бо вучуди ин номи Ҳабиб Юсуфӣ дар таърихи адабиёти тоҷик дар ҳақиқат мавқеи хеле боифтихорро ишғол мекунад. Дар эҷодиёти Ҳабиб Юсуфӣ ба ғайр аз лирика, тарҷимаи бадеӣ низ ҷойи калонро ишғол мекунад. Дар ин соҳа ҳам шоир ба муваффақиятҳои ҷиддӣ ноил гардидааст.

Калидвожаҳо: эҷодиёт, лирика, шоири ҷанговар, ватандӯстӣ, таронаи ватан.

Annotatsiya. Habib Yusufiy o'ttizinchi yillarning o'rtalarida ijodini boshlagan tojik adiblarining iste'dodli vakillaridan biridir. Habib Yusufiyning ijodiy faoliyati uzoq davom etmadi, uning ilk she'rlari 1936 yilda, so'nggi she'ri esa 1942 yilda yozilgan. Shunga qaramay, Habib Yusufiy nomi tojik adabiyoti tarixida juda faxrli o'rin tutadi. Habib Yusufiy ijodida qo'shiq matnidan tashqari badiiy tarjima ham katta o'rin tutadi. Shoir bu sohada ham salmoqli muvaffaqiyatlarga erishdi.

Kalit so'zlar: ijod, lirika, jangchi shoir, vatanparvarlik, vatan taronasi.

Abstract. Habib Yusufi is one of the most talented representatives of Tajik writers, who started his creative work in the mid-thirties. Habib Yusufi's creative work did not last long, his first poems were written in 1936 and his last poem was written in 1942. Nevertheless, the name of Habib Yusufi occupies a very proud place in the history of Tajik literature. In addition to lyrics, artistic translation also occupies a large place in Habib Yusufi's work. The poet has achieved significant success in this field as well.

Keywords: creativity, lyrics, warrior poet, patriotism, national song.

Эҷодиёти бетакрори шоири зиндаёд Ҳабиб Юсуфиро дар чунин шохбайти адабиаш пайхас кардан мумкин аст:

Ба роҳи ватан ҷон фидо мекунем,
Ватан ҳар чи гӯяд адо мекунем

Дар адабиёти тоҷик яке аз шоири навқалам ва шоири ҷанговарин Ҳабиб Юсуфӣ мебошад. Дар эҷодиёти Ҳабиб Юсуфӣ ба ғайр аз лирика, тарҷумаи бадеӣ низ ҷои калонро ишғол мекунад. Дар ин соҳа ҳам шоир ба муваффақиятҳои ҷидди ноил гардидааст. Хонандагони тоҷик ба воситаи тарҷумаҳои ӯ бо беҳтарин дoston ва шеърҳои Пушкин, Лермонтов, Кривов, Маяковский, Шевченко ва Чамбул ба забони модарии худ шинос шуданд. Мақолаҳои Ҳабиб Юсуфӣ низ дар тараққи танқиди адабии тоҷик то як андоза роли мусбат бозидаанд.

Ҳабиб Юсуфӣ соли 1916 дар Самарқанд, дар оилаи зиёӣ таваллуд ёфтааст. Ҳабиб Юсуфӣ аз соли 1925 то соли 1932 дар мактаб таҳсил карда, баъд ба техникуми педагогии Самарқанд дохил мешавад. Баъд аз тамом кардани техникум як сол дар мактаби миёна дарс дода, дар айни замон ҳудаш дар шуъбаи шабонаи Университети Давлатии Ёзбекистон таҳсил мекунад ва соли 1937 ба шуъбаи рӯзонаи факултети филологияи Университети Давлатии Ёзбекистон мегузарад. Ҳабиб Юсуфӣ Университетро соли 1940 бо баҳои аъло тамом карда барои кор кардан ба Институти таърих, забон ва адабиёти филиали Тоҷикистони Академияи фанҳои СССР фиристода мешавад.

Ҳабиб Юсуфӣ шоир, тарҷумон ва ходими илмӣ буд. Ё дар як муддати кӯтоҳ асарҳои Пушкин ва Лермонтовро ба забони тоҷикӣ тарҷума намуд. Ҳабиб Юсуфӣ моҳи март соли 1942 ба сафҳои Армияи Советӣ даъват шуд. Ёро аввал ба Омӯзишгоҳи ҳарбии минометии шаҳри Пенза фиристоданд. Ҳабиб Юсуфӣ техникаи ҳарбиро омӯхта бо рутбаи лейтенанти хурд ба ҳимояи Ленинград фиристода шуд. Дар яке аз мактубҳои ӯ, ки 19-уми ноябри соли 1943 навишта буд, «... Он рӯзҳо дур нестанд, ки душмани малъунро аз дарвозаҳои ин шаҳри азим дур андозем»- гуфтааст.

Мавзӯи ашъори шоир мухталиф мебошад. Мавзӯҳои Ватан ва ватандӯстӣ аз мавзӯҳои асосӣ ва марказии эҷодиёти шоир ба шумор мераванд. Мафҳуми Ватан сарчашмаи илҳами шоир буда, ба ин маънӣ аз диду назари ба худ хос назар меафканад. Ё ҳиссиёти хешро нисбат ба Ватан дар шеъре чунин ифода менамояд:

Қалам ба даст бигирам, ки шеър бинвисам,
Забони ман зи ҳама пештар «Ватан» гӯяд.

Калимаи «Ватан» дар ашъори шоир мазмуну мафҳуми васеъ ба худ касб кардааст. Шоир тамоми сарзамини собиқ Шӯравиро барои худ Ватан меҳисобад ва ба ин тариқ, мафҳуми умумииттифоқӣ доштани калимаи Ватанро чунин шарҳ медиҳад:

Ватан, чу нағмасарояст дил зи меҳри ту,
Туро ҳазинаи илҳами хештан гӯяд.

Ватан барои шоир хонаи умеду орзуҳо ва бахшандаи бахту саодати халқҳо будааст:

Эй бахт, аҷаб маро Ватан додаи ту,
Гулҳои уедам аз чаман додаи ту.

Ба ҳамин васила, шоир дар замири хонанда ва шуури онҳо меҳру муҳаббат ба Ватан, ифтихори ватандӯстӣ ва қаҳрамони ро парвариш мекунад. Дар охир тамоми мардуми ватандӯстро барои мудофияи Ватан даъват менамояд:

Гӯяд ватанат, ки посбон илае, ту шавӣ,
Бар сарҳади Шарқи Дурамон рае, ту равӣ.

Дар шеъри «Ман Ватанро беш аз ҳарвақта дорам дӯсттар» ӯ меҳру муҳаббати беандозаи ба Ватан доштаи халқи моро возеҳу равшан нишон медиҳад. Ҳатто, ӯ ба қалами худ мурочиат намуда, ӯро ба омода будан даъват мекунад:

Вақти он аст, эй қалам, буррандатар гардӣ зи теғ,
Вақти он аст, эй сухан, ғуррандатар гардӣ зи барқ!

Дар ашъори шоир, баъзан, Ватан ҳамчун як симои паҳлавоне тасвир ёфтааст, ки ҳангоми муҳориба бо рақиб аз дӯстону мухлисон дастгирӣ ва дӯстдори бештареро хоҳон аст:

Як ҷаҳон ишқи Ватан дорад дили халқи азим,
То Ватанро дӯст дорад, дӯст дорад то абад,

Шеърҳои аввалинаш, ки дар навъҳои суннати адабиётамон — ғазалу рубоӣ суруда шудаанд, аз соли 1936 интишор ёфтаанд. Шоири ҷавон бо дили гарму маҳорати ғавқуллода навъҳои кӯҳнаро барои ифодаи мавзӯҳои нав мутобиқ сохта, бо навиштаҳои ҷаззоби худ собит намудааст, ки дар қолаби лирикаи ишқӣ ҳам ҳисси баланди шаҳрвандӣ ва ватандӯстиро инъикос кардан имкон дорад. Ватану ватанпарастӣ аз мавзӯҳои умдаи шеъри ӯст. Шеърҳои «Ишқи Ватан» (1936), «Ба Ватан» (1937), «Ин Ватан зинда дар ҷаҳон мебуд», «Мактуб аз Шарқи Дур», «Ба ҳар кучот равам, дил диёри ман гӯяд» (1938) аз беҳтарин намунаҳои лирикаи ватандӯстӣ дар адабиёти тоҷиканд. Ин мавзӯ дар эҷодиёти шоир махсусан дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ инкишоф ва тақвият ёфтааст. Шеъри ӯ даъвати гарму ҷӯшонест ба муҳофизати ватан ва гиромидошти ҳақиқатпарварон. Шеърҳои ӯ «Ман Ватанро беш аз ҳарвақта дорам дӯсттар», «Аз ҳавою обу замин», «Интиқом» ва ғайра то имрӯз ҳарорат ва самимияти ҳудуд заррае нақостанд. Ҳабиб Юсуфӣ яке аз асосгуздорони мактаби тарҷумаи бадеии тоҷик мебошад. Тарҷумаҳое, ки аз назми рус кардааст, то ҳол аз беҳтаринҳоянд. Асарҳои А. С. Пушкин «Бандии Кавказ» (1938), «Полтава» (1939), «Бародарони

горатгар» (1939), «Қиссаи шохдустари мурда ва ҳафт паҳлавон» (1940), асарҳои М. Лермонтов «Иблис» (1940), «Черкезҳо» (1941), «Ҳочӣ Абрек», «Боярин Орша», «Гуреза» (1941), шеърҳои алоҳидаи И. Крилов, А. Одоевский, Т. Шевченко, В. Маяковский, Ҷамбул ва дигаронро ба тоҷикӣ гардондааст. Шеърҳо, мақолаҳо, номаҳо ва тарҷумаҳои ӯ дар «Маҷмӯаи шеърҳо» (1949, 1962), «Роҳи нотаом» (1973) ва «Сатрҳои нотаом» (1987) ғардоварӣ ва ҷоп шудаанд. Доир ба назму масоили рушду инкишофи он дар замони нав мақолаҳо навиштааст, ки беҳтарини онҳо «Баҳр дар пиёла» мебошад. Шеърҳояш ба русӣ тарҷума ва дар шакли китоби алоҳида ҷоп шудаанд. Соли 1967 ғолиби Озмуни умумии тифоқии ба номи Н. Островский доништа шудааст.

Хулоса, шоир дар таърихи адабиёт бо ватандӯстии худ як сабақи ҳаёти бокӣ гузоштааст. Ӯ то ҳада дӯстдори обу хоки Ватан будааст, ки ихтиёран ба ҷанг меравад. Дар ҷанг низ қору ғайолияти хуб нишон медиҳад ва сазовори бовариву эътиқоди ҳамаҷон мегардад. Қайд кардан зарур аст, ки Ҳабиб Юсуфӣ ҳамчун шоири ҷанговару ватандӯст дар муддати умри кӯтоҳи худ тавонистааст ҳам бо қалам ва ҳам бо шамшер вазифаи фарзандии худро дар назди халқу Ватан содиқона иҷро намояд. Аз ин рӯ хондани осори бебаҳои шоир ба насли наврас ҳисси далерӣ, нотарсӣ ва ватандӯстиро талқин намуда, барои тарбияи онҳо аҳамияти назаррас дорад.

Адабиётҳо:

- 1) Бобоев Ю., Муқаддимаи адабиётшиносӣ, Д., 1974;
- 2) Ҳамроев Ҷ. Адабиёти синфи 9, Т., 2014;
- 3) Авазхонов Ш. Фарҳанги адабиётшиносӣ, Т., 2023
- 4) Асоев Х., Адабиёти форсӣ ва се шоҳи он, Д., 1990;
- 5) Шакурӣ М., Нигоҳе ба адабиёти тоҷикии садаи бист, Д., 2002;
- 6) Мирзозода Ҳ., Таърихи адабиёти тоҷик, Д., 1987;
- 7) Маҷмӯаи шеърҳо, Д. 1962; Роҳи нотаом, кит. 1—2, Д., 1987;
- 8) Маъсумӣ Н Адабиёти советии тоҷик, Д., 1954
- 9) WIKIPEDIA
- 10) Исрофилиё Ш. Р., Назаре ба адабиётшиносии ҷанд соли охир, г. «Адабиёт ва санъат», 3 март соли 2011.

21-ASR O'ZBEK ADABIYOTSHUNOSLIGINING ASOSIY YO'NALISHLARI

Norboyeva Dinora Po'lat qizi

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-
kurs talabasi*

dinoranorboyeva79@gmail.com

Ilmiy rahbar: Nafasov Arslon Komilovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti katta o'qituvchisi
nafasovarslon707@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada 21-asr o'zbek adabiyotshunosligining asosiy ilmiy yo'nalishlari, zamonaviy tahlil metodlari, raqamli filologiya va komparativ tadqiqotlarning o'zni tahlil qilinadi. Mustaqillikdan keyingi davrda milliy adabiyotshunoslikda yuz bergan yangilanishlar, adabiy-estetik tafakkurning o'zgarishi hamda global ilmiy jarayonlarning ta'siri chuqur yoritiladi. Maqolada zamonaviy o'zbek adabiyotshunoslari asarlari, ularning ilmiy yondashuvlari hamda milliy o'zlikni anglash masalalari ham tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: adabiyotshunoslik, zamonaviy adabiy jarayon, raqamli filologiya, komparativizm, milliy o'zlik, estetik tafakkur, metodologiya.

Аннотация: В данной статье анализируются основные научные направления узбекского литературоведения XXI века, современные методы анализа, роль цифровой филологии и сравнительных исследований. Рассматриваются обновления, произошедшие в национальном литературоведении после обретения независимости, изменения литературно-эстетического мышления и влияние глобальных научных процессов. В статье также анализируются труды современных узбекских литературоведов, их методологические подходы и вопросы национальной идентичности.

Ключевые слова: литературоведение, современный литературный процесс, цифровая филология, компаративизм, национальная самобытность, эстетическое мышление, методология.

Annotation: This article analyzes the main scientific directions of Uzbek literary studies in the 21st century, modern analytical methods, and the role of digital philology and comparative research. It examines the renewal of national literary scholarship after independence, the transformation of literary-aesthetic thinking, and the impact of

global scientific processes. The article also explores the works of contemporary Uzbek literary scholars, their methodological approaches, and issues of national identity.

Keywords: literary studies, modern literary process, digital philology, comparativism, national identity, aesthetic thinking, methodology.

XXI asr o'zbek adabiyotshunosligi milliy tafakkur, madaniyat va badiiy-estetik fikr taraqqiyotida yangi bosqichni boshlab berdi. Bu davrda o'zbek adabiyotshunosligining asosiy e'tibori milliy o'zlikni tiklash, xalq ma'naviyatini ilmiy jihatdan tahlil qilish va global adabiy jarayonlar bilan uzviy aloqani yo'lga qo'yishga qaratildi. Adabiyotshunoslik avvalgidek ideologikqoliplarga bo'ysunmay, mustaqil fikrlash, milliy qadriyatlarni anglash va ularni ilmiy asosda o'rganish darajasiga ko'tarildi. O'zbek adabiyotshunosligida so'nggi yillarda kuzatilgan eng muhim hodisalardan biri – adabiy merosni qayta baholash jarayonidir. XX asr boshlarida siyosiy sabablarga ko'ra e'tibordan chetda qolgan ko'plab yozuvchilar, jumladan, Cho'lpon, Fitrat, Qodiriy, Usmon Nosir, Oybek va boshqalar ijodi mustaqillik davrida qayta o'rganildi. Bu jarayon faqatgina tarixiy adolatni tiklash emas, balki milliy tafakkurning uzviyligini ta'minlashda ham muhim rol o'ynadi. Adabiyotshunos olimlar bu ijodkorlarning asarlarida erkinlik, insonparvarlik, milliy uyg'onish g'oyalarini yangicha tahlil qildilar.

Zamonaviy o'zbek adabiyotshunosligida metodologik yondashuvlar xilma-xilligini kuzatish mumkin. Ilgari faqat sotsialistik realizm doirasida tahlil qilingan asarlar endilikda strukturaviy, semiotik, psixoanalitik, komparativ va postkolonial nazariyalar asosida o'rganilmoqda. Bu esa milliy adabiy tafakkur doirasini kengaytirib, yangi ilmiy paradigmaning shakllanishiga zamin yaratdi. Masalan, strukturalizm usuli asar ichki tuzilishini, semiotika belgilar tizimini, psixoanaliz esa qahramonlar ong osti dunyosini ochib berishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Raqamli filologiya adabiyotshunoslikda alohida yo'nalish sifatida shakllandi. Bu soha asarlarni elektron muhitda saqlash, raqamlashtirish va tahlil qilish imkonini beradi. O'zbekiston Fanlar akademiyasi, Milliy universitet va boshqa ilmiy markazlarda adabiy matnlarning elektron bazalari yaratilmoqda. Raqamli filologiya nafaqat matnni saqlash, balki uni sun'iy intellekt asosida tahlil qilish imkoniyatlarini ham kengaytirmoqda. Bu, o'z navbatida, o'zbek adabiyotining jahon miqyosida targ'ibotini kuchaytiradi. Komparativ tahlil — XXI asr o'zbek adabiyotshunosligining eng muhim yutuqlaridan biridir. Bu yondashuv orqali o'zbek adabiyoti jahon adabiyoti kontekstida

o'rganilmoqda. Masalan, Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romani Lev Tolstoy, Balzak yoki Stendal asarlari bilan, Cho'lponning she'riyati esa g'arb modernizmi namunalari bilan qiyosiy tahlil qilinmoqda. Bu jarayon o'zbek adabiyoti va madaniyatining umumjahon adabiy merosidagi o'rnini aniqlashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, feministik tahlil va gender yondashuvlar ham adabiyotshunoslikda o'z o'rnini topmoqda. Ayol obrazining badiiy talqini, uning jamiyatdagi o'rnini va psixologik holati zamonaviy tadqiqotlarda chuqur o'rganilmoqda. Masalan, Zulfiya, Halima Xudoyberdieva, Xurshida Abdullaeva kabi yozuvchi va shoiralar ijodida ayollik estetikasi, ruhiy kechinmalar va ijtimoiy faoliyat uyg'unligi tahlil qilinmoqda. Bu tadqiqotlar adabiyotda gender masalasining ilmiy yondashuvlar orqali yoritilishiga zamin yaratdi. Milliy mentalitet va o'zlikni anglash masalalari ham o'zbek adabiyotshunosligida yetakchi o'rin egallaydi. Har bir asar xalq ruhiyatini, tarixiy xotirani, ijtimoiy qadriyatlarni aks ettiradi. Zamonaviy olimlar asarlardagi milliy mentalitetni ijtimoiy-psixologik tahlil orqali yoritishga harakat qilmoqdalar.

Adabiyot bu ma'noda nafaqat badiiy ifoda vositasi, balki xalqning o'zligini anglash shakli sifatida qaralmoqda. Globalizatsiya jarayonlari milliy adabiyotshunoslikka yangi imkoniyatlar bilan bir qatorda, yangi muammolarni ham olib keldi. Jahon madaniy oqimlari, internet makoni va media madaniyatning kirib kelishi natijasida milliy adabiyotshunoslik global ilmiy muhit bilan raqobatga kirishdi. Shu bilan birga, o'zbek olimlari xalqaro konferensiyalar, ilmiy nashrlar va elektron jurnallar orqali o'z tadqiqotlarini keng jahon jamoatchiligiga taqdim etmoqdalar. Bu holat o'zbek adabiyotshunosligining xalqaro ilmiy maydondagi mavqeini oshirmoqda.

Bugungi o'zbek adabiyotshunosligi ko'p yo'nalishli, ko'p qirrali va zamonaviy ilmiy mezonlarga asoslangan tizimdir. Unda an'anaviy adabiyot nazariyasi bilan bir qatorda lingvopoetika, madaniyatshunoslik, falsafa, tarix va sotsiologiya bilan chambarchas aloqador yondashuvlar ham qo'llanilmoqda. Shu sababdan XXI asr adabiyotshunosligi ko'p fanli sintezga asoslangan kompleks ilmiy tizim sifatida qaraladi.

Shunday qilib, o'zbek adabiyotshunosligi bugungi kunda nafaqat milliy madaniyatni tahlil qiluvchi fan, balki xalqning ma'naviy taraqqiyotini ilmiy asosda yorituvchi soha sifatida e'tirof etiladi. Zamonaviy yondashuvlar, raqamli texnologiyalar, global tahlillar va milliy o'zlikni anglashga qaratilgan tadqiqotlar uni yangi bosqichga olib chiqmoqda. XXI asr o'zbek adabiyotshunosligi – bu o'zligini

anglagan, lekin jahon tafakkuriga ochiq fan sifatida
shakllanayotgan sohadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ergasheva D. “XXI asr o‘zbek adabiyotida modernizm va an‘ana uyg‘unligi”. Toshkent, 2023.
2. I. Karimov “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch”. Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
3. Saidov B. “Adabiy jarayon va milliy o‘zlik”. Toshkent: Nodirabegim nashriyoti, 2021.
4. Yo‘ldoshev Q. “Adabiyot nazariyasi”. Toshkent: Fan, 2010.
5. G‘anieva M. “O‘zbek adabiyotida zamonaviylik va an‘ana”. Toshkent: Akademnashr, 2019.
6. www.literature.uz
7. www.ziyonet.uz

MUSTAQILLIK YILLARIDA O'ZBEKISTONNING TARIXIY TARAQQIYOTI

Mengliyeva Dildora Anvar qizi,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyoti ta'lim yo'nalishi (O'TA),

kechki bo'lim, 1-bosqich talabasi

E-mail: dildoramengliyeva713@gmail.com

Ilmiy rahbar:

Nafasov Arslon Komilovich,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

O'zbek tilshunosligi kafedrasi tarix o'qituvchisi

E-mail: nafasovarslon707@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgan yillardan buyon amalga oshirilgan siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ma'naviy islohotlar tahlil qilinadi. Mustaqillikning dastlabki davrlaridagi qiyinchiliklar, davlat qurilishi jarayonidagi o'zgarishlar hamda "Yangi O'zbekiston" g'oyasi asosida olib borilayotgan islohotlar tarixiy tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar. mustaqillik, taraqqiyot, islohotlar, siyosat, iqtisodiyot, ma'naviyat, Yangi O'zbekiston.

Annotation. This article analyzes the political, economic, social, cultural, and spiritual reforms carried out in Uzbekistan since its independence. It also examines the challenges of the early years of independence, the process of state-building, and the ongoing reforms implemented within the concept of "New Uzbekistan."

Keywords. independence, development, reforms, politics, economy, spirituality, New Uzbekistan.

Аннотация. В данной статье анализируются политические, экономические, социальные и духовные реформы, проведенные в Узбекистане со времени обретения независимости. Рассматриваются трудности первых лет независимости, процесс государственного строительства и реформы, осуществляемые в рамках концепции «Новый Узбекистан».

Ключевые слова. независимость, развитие, реформы, политика, экономика, духовность, Новый Узбекистан.

O'zbekiston Respublikasi 1991-yil 31-avgust kuni o'z mustaqilligini e'lon qildi. Bu tarixiy sana xalqimiz hayotida tub burilish yasagan, mamlakatning siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy taraqqiyotida yangi davrni boshlab bergan buyuk voqea bo'ldi. Mustaqillik tufayli O'zbekiston o'z milliy davlatchiligini tikladi, xalqaro maydonda teng huquqli davlat sifatida e'tirof etildi.

Siyosiy sohadagi islohotlar

Mustaqillikning dastlabki yillarida O'zbekiston siyosiy tizimini barpo etish, milliy qonunchilikni yaratish, konstitutsiyaviy asoslarni mustahkamlash yo'lida ulkan ishlarni amalga oshirdi. 1992-yil 8-dekabrda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilindi. Ushbu asosiy qonun xalqimizning suvereniteti, inson huquqlari, erkinliklari va fuqarolik burchlarini kafolatlab berdi. Davlat boshqaruv tizimida hokimlik instituti joriy etilib, "Kuchli davlatdan – kuchli fuqarolik jamiyati sari" tamoyili asosida demokratik islohotlar bosqichma-bosqich amalga oshirildi [1:23].

Iqtisodiy taraqqiyot. Iqtisodiy mustaqillikni ta'minlash, bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayoni O'zbekiston uchun eng murakkab, ammo muhim bosqichlardan biri bo'ldi. 1990-yillarda iqtisodiy islohotlarning "o'zbek modeli" joriy qilindi. Ushbu modelning asosiy tamoyillari – iqtisodiyotda davlatning faol ishtiroki, ijtimoiy himoya, bosqichma-bosqich o'tish siyosati mamlakatda iqtisodiy barqarorlikni saqlab qolishga imkon berdi. Keyingi yillarda sanoat, qishloq xo'jaligi, transport, energetika sohalarida yirik loyihalar amalga oshirildi. 2017-yildan boshlab "Harakatlar strategiyasi" asosida modernizatsiya, innovatsion rivojlanish, eksportni kengaytirish yo'lida yangi bosqich boshlandi [2:45].

Ijtimoiy va madaniy taraqqiyot

Mustaqillik yillarida ta'lim, sog'liqni saqlash, ijtimoiy himoya sohalarida ham muhim natijalar qo'lga kiritildi. Yangi maktablar, litsey va kollejlari, oliy ta'lim muassasalari tashkil etildi. Sog'liqni saqlash tizimida zamonaviy klinikalar barpo etilib, aholi uchun sifatli tibbiy xizmat imkoniyatlari kengaydi. Madaniyat sohasida milliy merosni asrash, xalq og'zaki ijodi, san'at va adabiyot rivojiga katta e'tibor qaratildi. Milliy qadriyatlar, an'ana va urf-odatlar tiklandi, milliy o'zlikni anglash kuchaydi.

Ma'naviy-ma'rifiy hayotda o'zgarishlar

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, ma'naviy sohada ham yangi davr boshlandi. Diniy erkinliklar tiklandi, masjid va madrasalar faoliyati qayta yo'lga qo'yildi. "Ma'naviyat va ma'rifat" targ'ibotlari, "Yoshlar" siyosati, "Oila yili", "Sog'lom avlod" kabi dasturlar orqali jamiyatda milliy g'urur va vatanparvarlik ruhini

shakllantirishga erishildi [3:17]. Shuningdek, buyuk allomalarimiz – Alisher Navoiy, Amir Temur, Mirzo Ulug'bek, Ahmad al-Farg'oniylarning merosi keng o'rganildi va xalqaro miqyosda targ'ib qilindi. Xalqaro nufuz va “Yangi O'zbekiston” g'oyasi So'nggi yillarda O'zbekiston tashqi siyosatda faol, ochiq va tinchlikparvar yo'l tutmoqda. Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan yaxshi qo'shnichilik siyosati yo'lga qo'yildi, BMT, SHHT, IHT kabi xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik mustahkamlandi. Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan “Yangi O'zbekiston” g'oyasi – demokratik, adolatli va taraqqiy etgan jamiyatni barpo etishga qaratilgan islohotlarning bosh yo'nalishidir. Ushbu g'oya mamlakatni yangilash, fuqarolik jamiyatini kuchaytirish, inson qadri va manfaatini ustuvor qilishni maqsad qiladi.

Xulosa qilib aytganda, mustaqillik yillarida O'zbekiston siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va ma'naviy sohalarida ulkan yutuqlarga erishdi. “Yangi O'zbekiston” g'oyasi asosida olib borilayotgan islohotlar mamlakatni yangi taraqqiyot bosqichiga olib chiqmoqda. Mustaqillik xalqimizga erkinlik, taraqqiyot va farovonlik eshiklarini ochib berdi. Bugungi yosh avlod esa bu bebaho ne'matni asrab-avaylab, uni yanada yuksaltirish yo'lida fidokorona mehnat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. – Toshkent: O'zbekiston, 2011.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
3. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 1992.
4. O'zbekiston tarixi (darslik). – Toshkent: Universitet, 2022.
5. www.lex.uz
6. www.president.uz

AMIR TEMUR – BUYUK SARKARDA VA DAVLAT ARBOBI

Xabibullayeva Shaxlo Doniyor qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-bosqich talabasi

shahlokhlibullayeva915@gmail.com

Ilmiy rahbar: Nafasov Arslon Kamilovich

a.nafasovov@cspu.uz

Muallif: Ismatova Sarvinoz

jismoilov618@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Amir Temurning hayoti, davlat boshqaruvi, harbiy iste'dodi hamda jahonga qoldirgan siyosiy, madaniy merosi ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Shuningdek, uning tarixiy shaxs sifatidagi ulug'vorligi va bugungi avlod uchun ibratli jihatlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: Amir Temur, Temuriylar davlati, davlat arbobi, sarkarda, harbiy san'at, madaniyat, siyosat, meros.

Abstract: This article scientifically analyzes the life, state administration, military genius, and the political and cultural legacy left to the world by Amir Temur. It also highlights his greatness as a historical figure and the exemplary aspects of his personality for the present generation.

Keywords: Amir Temur, the Timurid State, statesman, commander, military art, culture, politics, heritage.

Аннотация: В данной статье с научной точки зрения анализируются жизнь, государственное управление, военный гений и политико-культурное наследие Амира Темура. Также освещаются его величие как исторической личности и примерные стороны его деятельности для современного поколения.

Ключевые слова: Амир Темура, государство Тимуридов, государственный деятель, полководец, военное искусство, культура, политика, наследие.

O'zbekiston tarixi jahon sivilizatsiyasida o'ziga xos o'rin egallaydi. Ayniqsa, buyuk sarkarda va davlat arbobi Amir Temur (1336–1405) nomi butun dunyo tarixida yorqin sahifa ochgan. Uning faoliyati nafaqat O'zbekiston, balki jahon tarixida ham beqiyos ahamiyatga ega bo'lib, u nafaqat kuchli sarkarda, balki dono davlat arbobi, madaniyat homiysi va bunyodkor shaxs sifatida tanilgan. “Kuch – adolatda” degan shior asosida davlat boshqargan Amir Temur o'z davrida buyuk saltanatni barpo etib, Sharq va G'arb tarixida o'chmas iz qoldirgan.

Amir Temur 1336-yil 9-aprelda Kesh (hozirgi Shahrisabz)da tug'ilgan. Yoshligidan harbiy san'atga qiziqqan va sarkardalik fazilatlarini namoyon etgan. XIV asrning ikkinchi yarmida mo'g'ullar hukmronligi zaiflashgan davrda Amir Temur yurt tinchligi va barqarorligini tiklash uchun kurashga kirishadi. Temur o'z faoliyatini kichik lashkarlikdan boshlab, siyosiy maydonda tobora o'sib bordi. U o'zining aql-zakovati, qat'iyati va strategik fikrlash qobiliyati bilan raqiblarini ortda qoldirdi. Temur har qanday harakatni puxta reja asosida amalga oshirar, jang oldidan dushmanning kuchi va imkoniyatlarini chuqur tahlil qilgan.

Davlat boshqaruvi va islohotlari

Amir Temur qisqa vaqt ichida markazlashgan kuchli davlatni tashkil etdi. U davlat boshqaruvini "Temur tuzuklari" asosida yo'lga qo'ydi. Ushbu tuzuklarda davlatni boshqarish, harbiy tartib-intizom, soliq va moliya siyosati, xalqning huquqlari aniq belgilab qo'yilgan. Bu qonun-qoidalar Temuriylar davlati barqarorligini ta'minladi. "Temur tuzuklari" nafaqat harbiy tartib-intizom, balki axloqiy qadriyatlar, rahbar va xalq o'rtasidagi munosabatlar haqida ham qimmatli ma'lumot beradi. U o'z amaldorlariga: "Podshoh xalqning otasidir, xalq esa uning farzandidir", – deb o'rgatgan. Bu tamoyil davlatni boshqarishda insonparvarlik va adolat asoslarini mustahkamladi.

Harbiy san'at va g'alabalar

Amir Temur o'z davrining eng buyuk sarkardalaridan biri bo'lib, ko'plab janglarda g'alaba qozongan. U harbiy intizom, adolatli taqsimot va kuchli strategiya asosida qo'shin boshqargan. Uning qo'shini "onlik, yuzlik, minglik va tumanlik" tizimiga bo'lingan bo'lib, bu harbiy tartib kuchli natija bergan. Hindistonga, Eron va Suriya yurishlari, shuningdek, Anqara jangidagi g'alaba uning harbiy dahosini yaqqol ko'rsatadi. Anqara jangida (1402-yil) Amir Temur Usmonli sultoni Boyazid I Yildirim ustidan g'alaba qozonib, butun Yevropa va Osiyoda o'z qudratini namoyon etdi. Bu g'alaba tufayli Temur nomi "Sharqning buyuk sarkardasi" sifatida tarix sahifalariga yozildi. Uning harbiy taktikasi keyinchalik ko'plab yevropalik qo'mondonlar uchun o'rnak bo'lgan.

Amir Temur o'z saltanatida ilm-fan, adabiyot va me'morchilik rivojiga katta e'tibor qaratgan. Samarqandni dunyoning eng go'zal shaharlaridan biriga aylantirdi. Bibixonim masjidi, Go'ri Amir maqbarasi, Shohi Zinda majmuasi va boshqa yodgorliklar Temuriylar davrining bebaho merosidir. Shuningdek, u olimlar, shoirlar va san'atkorlarni qo'llab-quvvatlagan. Temur vafotidan keyin uning yo'lini Mirzo Ulug'bek, Husayn Boyqaro va Alisher Navoiy kabi buyuk shaxslar davom ettirdilar. Amir Temur davrida Samarqand "Sharqning durdonasi" deb atalgan. Uning saroyida

turli mamlakatlardan kelgan olimlar, me'morlar, rassomlar, tarixchilar faoliyat yuritgan. Bu davrda ilmiy tafakkur, san'at va me'morchilik yangi bosqichga ko'tarilgan. Temur shuningdek, xalqaro savdo yo'llarini tiklab, Ipak yo'li xavfsizligini ta'minlagan.

Amir Temur shaxsiyati va faoliyatini chuqur o'rganish nafaqat tarixiy ahamiyatga ega, balki bugungi avlod tarbiyasi uchun ham muhimdir. U yoshlarni vatanparvarlik, adolat, ilmga hurmat va intizom ruhida tarbiyalashda ibratdir. O'zbekiston ta'lim tizimida "Temur tuzuklari"ni o'rganish, Temuriylar davri obidalarini asrab-avaylash va keng targ'ib etish tarixiy xotirani mustahkamlaydi. Amir Temur merosi asosida yoshlar o'z milliy qadriyatlarini chuqur anglab, o'zligini his etadilar. Uning hayotidan o'rnak olish – har bir fuqaroning Vatanga sadoqat, mehnatsevarlik va intizom ruhida kamol topishiga xizmat qiladi.

Amir Temur nafaqat buyuk sarkarda, balki adolatli davlat arbobi sifatida jahon tarixida o'chmas iz qoldirdi. Uning "Kuch – adolatda" degan hayotiy shiori bugun ham dolzarbligini yo'qotmagan. Temurning davlat boshqaruvi, harbiy san'ati va madaniyatga qo'shgan hissasi O'zbekiston tarixida bebaho o'rin tutadi. Bugungi avlod uchun Amir Temur merosi – milliy g'urur, vatanparvarlik va barkamollik timsolidir. Uning siyosiy faoliyati Yevropa va Osiyoda kuchlar muvozanatini saqlashda muhim rol o'ynagan. Temurning merosi – bu insoniyatga tinchlik, adolat va ma'naviyat darsidir. "Kuch – adolatda" degan shior bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan, yoshlar qalbida g'urur va vatanparvarlik tuyg'usini uyg'otishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Temur tuzuklari". Toshkent, 1991.
2. Bartold V.V. Turkiston tarixi. Toshkent, 1993.
3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent, 2008.
4. O'zbekiston tarixi (akademik nashr). Toshkent, 2020.
5. Rashidov Sh. Amir Temur va Temuriylar davri. Samarqand, 2015.

SHOHIZINDA – O‘ZBEKISTON TARIXINING NODIR YODGORLIGI

Xudayberdiyeva Ozoda Hojiakbar qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

O‘zbek tili va adabiyoti

yo‘nalishi, kechki 1-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Arslon Komilovich Nafasov

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

“Fakultetlararo ijtimoiy fanlar” kafedrasida katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Samarqand shahrida joylashgan Shohizinda me'moriy majmuasi haqida so'z yuritiladi. Maqolada majmuaning paydo bo'lishi, tarixiy ahamiyati, me'moriy uslubi va xalqimiz ma'naviy hayotidagi o'rni yoritib beriladi. Shohizinda o'zining betakror naqshlari va tarixiy qadriyatlari bilan jahon madaniy merosining ajralmas qismi sifatida o'rganiladi.

Kalit so'zlar: Shohizinda, Samarqand, me'moriy majmua, tarix, madaniy meros.

Annotation: This article discusses the architectural complex of Shohizinda, located in the city of Samarkand. It highlights the origin, historical significance, architectural style, and the role of this monument in the spiritual life of the Uzbek people. Shohizinda, with its unique ornaments and historical values, is studied as an integral part of the world cultural heritage.

Keywords: Shohizinda, Samarkand, architectural complex, history, cultural heritage.

Аннотация: В данной статье рассматривается архитектурный комплекс Шохизинда, расположенный в городе Самарканде. Освещаются его происхождение, историческое значение, архитектурный стиль и место в духовной жизни нашего народа. Шохизинда со своими неповторимыми орнаментами и историческими ценностями изучается как неотъемлемая часть мирового культурного наследия.

Ключевые слова: Шохизинда, Самарканд, архитектурный комплекс, история, культурное наследие.

O'zbekiston hududida qadimdan ko'plab me'moriy obidalar bunyod etilgan bo'lib, ular orasida Samarqanddagi Shohizinda majmuasi alohida o'rin tutadi. Bu yodgorlik o'zining betakror me'moriy uslubi, tarixiy qimmatini va diniy-ma'naviy

ahamiyati bilan ajralib turadi. Shohizinda majmuasi xalqimizning boy tarixidan, san'atidan va ma'naviy merosidan dalolat beruvchi bebaho yodgorlik sifatida bugungi kunda ham keng o'rganilmoqda.

Shohizinda majmuasi — O'zbekistonning bebaho me'moriy yodgorliklaridan biri bo'lib, u Samarqand shahrining Afrosiyob tepaligi etagida joylashgan. Bu majmua o'zining tarixiy qadimiyligi, me'moriy go'zalligi va diniy-ma'naviy ahamiyati bilan dunyoga mashhur. "Shohizinda" so'zi to'g'ridan-to'g'ri tarjimada "tirik shoh" ma'nosini bildiradi. Rivoyatlarga ko'ra, bu nom Payg'ambar Muhammad (s.a.v.)ning amakivachchalari Qusam ibn Abbos nomi bilan bog'liq. U VIII asrda islom dini targ'iboti uchun Samarqandga kelib, shu yerda shahid bo'lgani aytiladi. Uning mozori ustiga dastlab oddiy maqbara qurilgan bo'lsa, keyinchalik bu joy musulmonlar uchun muqaddas qadamjo sifatida mashhur bo'lib ketgan.

Shohizinda majmuasining shakllanish jarayoni asrlar davomida kechdi. Ilk maqbara VIII asrda qad rostlagan bo'lsa, keyingi qurilish ishlari, ayniqsa, Temuriylar davrida keng miqyosda amalga oshirildi. Amir Temur o'z davrida majmuaga alohida e'tibor bergan va uni Samarqandning eng muhtasham diniy markazlaridan biriga aylantirishni maqsad qilgan. XIV–XV asrlarda Amir Temurning farmoni bilan ko'plab maqbaralar, peshtoqlar, ziyoratgohlar qurildi. Bu davrda Shohizinda majmuasi faqat diniy markaz emas, balki me'moriy san'atning yuksak namunasi sifatida ham tarix sahifasiga kirdi.

Majmua o'ziga xos me'moriy reja asosida qurilgan bo'lib, unda bir necha o'nlab maqbara va inshootlar mavjud. Qurilish ishlari asosan yonma-yon va zinapoya shaklida joylashgan bo'lib, ular orasidagi bog'lanish majmuaning nomini ham asoslab bergandek taassurot uyg'otadi. Chunki Shohizindaga chiqish zinapoyalari yuqoriga qarab ko'tarilgan sari ziyoratchilarda ruhiy poklanish, ma'naviy yuksalish ramzini ifodalaydi.

Me'moriy jihatdan Shohizinda majmuasi Sharq me'morchiligining eng go'zal namunalaridan biri hisoblanadi. Bu yerda ko'k rangdagi koshinlar, arabiy yozuvlar, geometrik naqshlar va muqarnaslar uyg'unligi insonni hayratga soladi. Ayniqsa, Temuriylar davrida ishlangan naqshlar, sirli g'ishtlar va turli xil gumbaz bezaklari majmuaga betakror joziba baxsh etgan. Shohizindadagi har bir maqbara o'ziga xos uslubga ega bo'lsa-da, ular umumiy uyg'unlikni saqlab qolgan.

Shohizindada dafn etilgan shaxslar ham tarixiy jihatdan muhim ahamiyatga ega. Bu yerda Temuriylar sulolasining ayrim vakillari, mashhur davlat arboblari, ulamolar va zodagonlar mozorlari joylashgan. Bu holat Shohizindani nafaqat diniy ziyoratgoh, balki tarixiy shaxslar xotirasini abadiylashtiruvchi maskanga aylantirgan.

Majmua bugungi kunda ham nafaqat diniy ziyoratchilar, balki olimlar, san'atshunoslar, sayyohlar uchun qiziqish uyg'otadi. Uning betakror me'morchiligi, tarixiy qadimiyligi hamda diniy-ma'naviy qadr-qimmatini xalqimizning boy madaniy merosini namoyon etadi. Shuningdek, Shohizinda majmuasi 2001-yildan boshlab YUNESCONing Butunjahon merosi ro'yxatiga kiritilgan bo'lib, bu uning jahon miqyosidagi ahamiyatini yana-da oshiradi.

Shohizinda — xalqimizning islomiy qadriyatlari, tarixiy xotirasi va milliy o'zligini ifodalovchi muqaddas maskan. Bugungi kunda ham yosh avlod uchun bu majmua tarixiy saboq, ma'naviy maktab vazifasini o'tab kelmoqda. Shu jihatdan, Shohizinda nafaqat o'tmish xotirasi, balki kelajak uchun ham bebaho merosdir.

Shohizinda majmuasi o'zining qadimiy tarixi, betakror me'moriy yechimlari va diniy-ma'naviy qadr-qimmatini bilan xalqimizning bebaho merosidir. Bu majmua nafaqat Samarqand, balki butun Markaziy Osiyo tarixida muhim o'rin tutadi. Uning shakllanish jarayoni asrlar davomida kechgan bo'lib, ayniqsa, Temuriylar davrida kengayib, o'zining eng yuksak taraqqiyot bosqichiga erishgan.

Shohizinda — xalqimizning diniy e'tiqodi, ruhiy dunyosi va ma'naviy boyligining timsolidir. Majmua islom dini tarixi bilan chambarchas bog'langan bo'lib, Payg'ambarimiz (s.a.v.)ning yaqin sahobalaridan biri — Qusam ibn Abbos xotirasi bilan yanada muqaddaslik kasb etgan. Shu bois bu joy asrlar davomida musulmonlar uchun qadamjo bo'lib kelmoqda.

Bundan tashqari, Shohizinda majmuasi Sharq me'morchilik san'atining eng go'zal namunalari qatorida turadi. Undagi rang-barang koshinlar, nafis naqshlar, gumbaz va peshtoqlarning betakror bezaklari xalqimizning yuksak badiiy didini, san'at va hunarmandchilikdagi salohiyatini yaqqol namoyon etadi. Har bir maqbaraning o'ziga xos uslubi bo'lishiga qaramay, ular umumiy uyg'unlik va yaxlitlikni saqlab qolgan.

Bugungi kunda Shohizinda nafaqat tarixiy yodgorlik sifatida, balki yoshlar uchun ma'naviy maktab vazifasini o'tamoqda. U milliy g'urur va iftixor manbai, xalqimizning o'zligini anglash va qadrlash ramzi hisoblanadi. Majmuaga tashrif buyuruvchi sayyohlar va tadqiqotchilar O'zbekiston tarixining naqadar boy va sarmazmun ekaniga yana bir bor guvoh bo'ladilar.

Shohizindaning YUNESCO Butunjahon merosi ro'yxatiga kiritilgani esa bu yodgorlikning jahon miqyosida tan olinganidan dalolatdir. Bu majmua xalqimizni ulug' ajdodlar merosi bilan bog'lab turuvchi ko'pri, tarix va bugun o'rtasidagi uzviy aloqaning timsoli bo'lib xizmat qiladi.

Demak, Shohizinda majmuasi — bu faqatgina me'moriy obida emas, balki xalqimizning o'tmishi, diniy e'tiqodi, ma'naviy qadriyatlari va milliy o'zligini o'zida mujassam etgan muqaddas maskandir. Uni asrab-avaylash, tadqiq qilish va keyingi avlodlarga yetkazish barchamizning muqaddas burchimizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. Jalolov Sh. O'zbek me'morchiligi tarixi. – Toshkent: Fan, 2012.
3. Rahimov M. Samarqand obidalari va ularning tarixiy ahamiyati. – Samarqand: Zarafshon, 2015.
4. Pugachenkova G.A. Arxitektura Sredney Azii. – Moskva: Iskusstvo, 1976.
5. Boltaev H. Shohizinda majmuasi: tarix va me'moriy tahlil. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2004.
6. UNESCO. World Heritage List: Samarkand – Crossroad of Cultures. – Paris: UNESCO Publishing, 2001.
7. Raxmonov Sh. Samarqand – Sharq durdonasi. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2018.
8. Barthold V.V. Istoriya kul'turnoy zhizni Sredney Azii. – Moskva: Nauka, 1963.

JADIDCHILIK HARAKATI: TARIX SAHNASIDAGI BUYUK UYG'ONISH

Turobova Bahora Yigitali qizi

E-mail: turobovabahora018@gmail.com

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada jadidchilik harakatining kelib chiqishi, shakllanish bosqichlari va uning Turkiston tarixidagi o'rni yoritilgan. Unda Ismoilbek Gasprali rahbarligida boshlangan jadidchilik g'oyalarining Markaziy Osiyoga kirib kelishi, Behbudiy, Avloniy, Fitrat, Cho'lpon, Hamza kabi ziyolilarning xalq ma'rifatini yuksaltirish yo'lidagi faoliyati haqida so'z yuritiladi. Shuningdek, "usuli jadid" maktablarining ta'limdagi o'rni, jadidlarning siyosiy, madaniy va adabiy sohalarida ko'rsatgan xizmatlari tahlil qilinadi. Maqola jadidchilik harakati xalqni uyg'otgan, milliy tafakkurni yangilagan, zamonaviy taraqqiyotga yo'l ochgan tarixiy jarayon sifatida baholanadi.

Kalit so'zlar: Jadidchilik, uyg'onish, ma'rifat, islohot, milliy o'zlik, ta'lim tizimi, tarix, mustaqillik davri.

Annotation: This article highlights the origins and development stages of the Jadid movement and its role in the history of Turkestan. It discusses the ideas of Jadidism initiated under the leadership of Ismail Gasprali and their introduction to Central Asia, as well as the efforts of intellectuals such as Behbudi, Avloni, Fitrat, Cho'lpon, and Hamza to raise the educational and cultural level of the people. The article also examines the role of "usuli jadid" schools in education and the contributions of Jadids to political, cultural, and literary spheres. The movement is evaluated as a historical process that awakened the people, renewed national consciousness, and paved the way for modern progress.

Keywords: Jadidism, awakening, enlightenment, reform, national identity, education system, history, period of independence.

Аннотация: В данной статье освещается происхождение и этапы формирования движения джадидов, а также его роль в истории Туркестана. Рассматриваются идеи джадидизма, начавшиеся под руководством Исмаил-бека Гаспринского, их проникновение в Центральную Азию, деятельность таких деятелей, как Бехбудий, Авлоний, Фитрат, Чулпон, Хамза, направленная на повышение уровня образования и просвещения народа. Также анализируется

роль школ «усули джадид» в системе образования и вклад джадидов в политическую, культурную и литературную сферы. Статья оценивает движение джадидов как исторический процесс, который пробудил народ, обновил национальное сознание и открыл путь к современному прогрессу.

Ключевые слова: джадидизм, пробуждение, просвещение, реформа, национальная идентичность, система образования, история, период независимости.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Markaziy Osiyo jamiyatida tub o'zgarishlar zarurati yuzaga keldi. O'sha davrning ko'plab ziyolilari xalqning savodsizligi, madaniy va ma'naviy qoloqligi, eski urf-odatlar va mustamlaka hukmronligining ta'siri bilan yashashini chuqur his qilishgan. Bu omillar jamiyatning iqtisodiy, siyosiy va ruhiy rivojlanishiga jiddiy to'siq bo'lib, yangi yo'nalishlarni izlash ehtiyojini keltirib chiqardi. Ana shunday sharoitda paydo bo'lgan jadidchilik harakati o'zining yangicha g'oyalari bilan ajralib turdi. U nafaqat ta'lim va ma'rifat sohasida islohotlar olib bordi, balki xalqning fikrini uyg'otish, eski qarashlarni yangilash va milliy tafakkurni rivojlantirishga xizmat qildi. Jadidlar yangi usuldagi maktablar ochish, matbuot va adabiyot orqali ma'rifatni keng targ'ib qilish, jamiyatni zamonaviy taraqqiyotga yo'naltirish kabi faoliyat bilan shug'ullanishgan. Jadidchilik harakati Markaziy Osiyo xalqlarining ijtimoiy-siyosiy hayotida yangi bosqichni boshlab bergan bo'lib, u milliy uyg'onish g'oyalarini ilgari surish orqali xalqni ozodlik, mustaqillik va ma'rifat yo'liga da'vat etgan.

XIX asrning oxirlariga kelib musulmon olamida, jumladan, Markaziy Osiyoda ham o'zgarishlarga ehtiyoj kuchaya boshladi. Xalqning savodsizligi, jamiyatning ortda qolganligi ziyolilarni tashvishga soldi. XIX asrning oxirlariga kelib musulmon olamida, jumladan, Markaziy Osiyoda ham o'zgarishlarga ehtiyoj kuchaydi. Ayni paytda XIX asrning 80- yillarida Qrimda Ismoilbek Gasprali rahbarligida yangicha jadidchilik harakati paydo bo'la boshladi. Dastlab bu g'oya qrim-tatarlar orasida yoyilgan bo'lsa, tez orada butun musulmon olamiga, jumladan, Markaziy Osiyoga ham kirib keldi. "Jadid" so'zi arab tilidan olingan bo'lib, "yangi" degan ma'noni bildiradi. Shu sababli harakat nomi ham o'ziga xos ma'no kasb etgan – ya'ni yangilanish, zamonga moslashish, taraqqiyot sari intilish demakdir.

O'sha davrda ziyolilar xalqning jahondagi taraqqiyotdan orqada qolayotganini chuqur his qilganlar. Ular jamiyatni isloh qilish, eski tartib va tushunchalarni o'zgartirish zarurligini anglab yetganlar. Shu sababli Jadidchilikning bosh maqsadi – xalqni savodli qilish, xurofot va jaholatdan xalos etish, milliy uyg'onish orqali mustaqil

fikrli jamiyat barpo etish edi. Shuningdek jadidlar maqsadi xalqni ilmga, ma'rifatga chaqirish, eski qarashlardan xalos etish va jamiyatni zamonaviy yo'lga solish edi. SHu tufayli ham ular uchun maktab, matbuot va teatr – xalqni uyg'otishning eng muhim vositalari bo'lgan.

Turkistonda bu harakat Behbudiy, Munavvarqori, Fitrat, Cho'lpon, Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzoda, Abdulla Qodiriy kabi buyuk ziyolilar nomi bilan bog'liq. Ular maktablar ochish, matbuotni rivojlantirish, yangi darsliklar yaratish, adabiyot va san'atni zamon ruhida yangilash yo'lida fidokorona mehnat qilishgan. Jadidchilik harakatining asosiy poydevori "usuli jadid" maktablari edi. Bu maktablar eski o'qitish tizimidan farqli ravishda zamonaviy, tushunarli usullarda dars berishni yo'lga qo'ydi. 1895–1910-yillar oralig'ida Toshkent, Samarqand, Qo'qon, Buxoro va Xiva shaharlarida o'nlab yangi usuldagi maktablar ochildi. 1917-yilga kelib, ularning soni 90 tadan oshgan edi

Jadidchilik taraqqiyotini uch bosqichda ko'rish mumkin:

-Birinchi bosqich – XIX asr oxiri. Shu davrda Toshkentda Munavvarqori va Avloniy, Buxoroda Jo'raboy Maxsum, Qo'qonda Hamza, Namanganda So'fizoda va Ibrat kabi ziyolilar yangi usuldagi maktablar ochib, xalqni o'qitish, savodxonlikni oshirishga kirishdilar. Bu davrda matbaachilik, ilm-fan, adabiyot va madaniyat sohalarida ham milliy uyg'onish boshlandi.

-Ikkinchi bosqich – Birinchi jahon urushi yillari. Rossiya imperiyasidagi notinchlik jadidlarning siyosiy faoliyatini kuchaytirdi. Ular endi faqat ma'rifat emas, balki siyosiy islohotlarni ham ilgari sura boshladilar. Shu yillarda jadidlar o'z g'oyalari asosida siyosiy partiyalar tuzdilar.

-Uchinchi bosqich – 1917-yilgi inqilobdan keyingi davr. Shu yili Qo'qonda Turkiston Muxtoriyati e'lon qilindi. Afsuski, oradan ko'p o'tmay, bolsheviklar bu muxtoriyatni kuch bilan tugatdilar. Jadid rahbarlari va ularning tarafdorlari quvg'in qilindi, ko'pchiligi qatag'onga uchradi.

Jadidchilik nafaqat siyosiy, balki adabiy va ma'naviy harakat ham edi. Bu davrda yangi adabiyot, yangi janrlar – roman, hikoya, drama shakllandi. Barmoq vaznidagi she'riyat, publitsistika, adabiy tanqid rivoj topdi. Behbudiy, Avloniy, Fitrat, Cho'lpon, Hamza, Qodiriy kabi yozuvchilar millatni uyg'otish, ma'rifat va ozodlik g'oyalarini tarannum etdilar. Shu tariqa jadidchilik harakati xalqni uyg'otdi, milliy tafakkurni o'zgartirdi, yangilanish va mustaqil fikrlashga yo'l ochdi. Ularning sa'y-harakatlari tufayli O'rta Osiyo xalqlari zamonaviy taraqqiyot sari dadil qadam tashlash imkoniga ega bo'ldi.

Jadidchilik harakati o'z davrida Markaziy Osiyo xalqlarining ma'naviy uyg'onishiga, milliy tafakkur va o'zlikni anglash jarayonining kuchayishiga katta turtki bergan tarixiy hodisa sifatida baholanadi. Jadidlar ilgari surgan islohotlar g'oyasi, yangi ta'lim tizimini joriy etish, ilm-fan va madaniyatni rivojlantirishga qaratilgan sa'y-harakatlari jamiyatda yangicha dunyoqarashni shakllantirdi. Ushbu harakat o'z davrida mustamlakachilik tazyiqiga qarshi ma'rifatparvarlik yo'li bilan kurashish, xalqni zamonaviy taraqqiyot sari yetaklashga qaratilgan edi. Bugungi kunda jadidchilik merosi milliy o'zlikni anglash, mustaqil fikrlashni rivojlantirish va milliy qadriyatlarni asrashda muhim ahamiyat kasb etadi. Jadidlarning ilm, ma'rifat va taraqqiyot haqidagi g'oyalari hozirgi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan bo'lib, yosh avlodni vatanparvarlik, milliy g'urur va zamonaviy tafakkur ruhida tarbiyalashda bebaho manba hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. Rajabov A. Jadidchilik harakati tarixi va merosi. – Toshkent: Fan, 2015.
3. Qosimov B. Jadidchilik: tarix va zamon talqini. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010.
4. Ziyoev X. Turkistonda milliy ozodlik harakatlari tarixi. – Toshkent: O'zbekiston, 2001.
5. Abdurashidov A. XX asr boshlarida O'zbekistonda jadidchilik harakati. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2018.
6. Rahimov R. Jadidchilik va ma'rifatparvarlik g'oyalari taraqqiyoti. // O'zbekiston tarixi jurnali, 2020, №3.

MARKAZIY OSIYO DAVLATLARI O'RTASIDAGI DO'STLIK VA HAMKORLIK

Mo'minov Aziz Sharof o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-kurs talabasi

azizbekmuminov109@gmail.com

Saidahmadov Hasan Akmal o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-kurs talabasi

ssaa8844dd@gmail.com

Ilmiy rahbar: Nafasov Arslon Komilovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti katta o'qituvchisi

nafasovarslon707@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Markaziy Osiyo davlatlarining o'zaro aloqalari, ular o'rtasidagi siyosiy, iqtisodiy hamkorlik, chegaraviy masalalar, suv resurslaridan foydalanish, shuningdek mintaqa davlatlari orasidagi do'stlik va birdamlik haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, chegara, energetika, suv muammosi, iqtisodiy aloqalar, hamkorlik, Kampirobod, Afg'oniston, do'stlik, mintaqaning barqaror rivojlanishi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются взаимные отношения государств Центральной Азии, их политическое и экономическое сотрудничество, пограничные вопросы, использование водных ресурсов, а также дружба и солидарность между странами региона.

Ключевые слова: Узбекистан, граница, энергетика, водная проблема, экономические связи, сотрудничество, Кампиробод, Афганистан, дружба, устойчивое развитие региона.

Annotation: This article discusses the relations among the Central Asian countries, their political and economic cooperation, border issues, the use of water resources, as well as friendship and solidarity among the states of the region.

Keywords: Uzbekistan, border, energy, water issue, economic relations, cooperation, Kamyrapad, Afghanistan, friendship, regional sustainable development.

Markaziy Osiyo — qadimdan turli sivilizatsiyalar, madaniyatlar va xalqlarning yashash maskani hisoblanadi. Markaziy Osiyo davlatlarining o'zaro aloqalari tarixan juda yaqin bo'lgan. Qadimda bu hudud ipak yo'li orqali Sharq va G'arbni bog'lagan, savdo, madaniyat va ilm-fan almashinuvi rivoj topgan. Mustaqillik yillarida esa bu tarixiy yaqinlik yangi mazmun kasb etdi — endi hamkorlik teng huquqli, mustaqil davlatlar o'rtasida olib borilmoqda. Mintaqa davlatlari o'rtasidagi do'stlik va hamkorlik qadimiy tarixiy ildizlarga ega. Mustaqillik yillaridan to hozirgi kungacha O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston va Turkmaniston o'z milliy manfaatlarini hisobga olgan holda, o'zaro aloqalarni yangi bosqichda rivojlantirishga intilyapti. Oxirgi vaqtlarda siyosiy, iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy sohalarida hamkorliklar ham kuchayib bormoqda. Davlat rahbarlari o'rtasidagi uchrashuvlar, qo'shma dasturlar, savdo-iqtisodiy bitimlar va mintaqaviy tashabbuslar bunga yaqqol misol bo'la oladi. Bugungi kunda mintaqaning birlashuvi nafaqat davlatlarning ichki rivojlanishiga, balki butun Markaziy Osiyo xavfsizligi va taraqqiyotiga ham katta hissa qo'shmoqda. Shu sababli Markaziy Osiyo davlatlarining o'zaro aloqalari va ularning rivojlanish yo'nalishlarini o'rganish dolzarb masala hisoblanadi.

So'nggi yillarda Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasida siyosiy muloqot yanada faollashdi. Davlat rahbarlarining o'zaro uchrashuvlari, mintaqaviy sammitlar va qo'shma forumlar muntazam o'tkazilmoqda. Bu uchrashuvlar natijasida chegaralarning ochilishi, transport yo'laklarining qayta tiklanishi va o'zaro ishonchning mustahkamlanishi kuzatilmoqda. Masalan, O'zbekiston va Qozog'iston o'rtasidagi strategik sheriklik shartnomasi, shuningdek, O'zbekiston va Qirg'iziston o'rtasidagi chegara masalalarining hal etilishi siyosiy hamkorlikning muhim yutug'i bo'ldi. Qozog'iston O'zbekistonning muhim savdo sheriklaridan biri bo'lib, O'zbekiston Respublikasi bilan Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasida ayirbosh qilinadigan mahsulotlarning yarmi uning hissasiga to'g'ri keladi. Shunga qaramasdan, ikki davlat o'rtasida savdo-iqtisodiy munosabatlarni yanada rivojlantirish uchun ishga solinmagan imkoniyatlar ko'pdir[1]. Bundan kelib chiqadiki, O'zbekiston va Qozog'iston o'rtasidagi savdo-iqtisodiy hamkorlikni yanada kengaytirish mintaqaning umumiy rivoji uchun muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunda ikki davlat o'rtasida avtomobilsozlik, energetika, kimyo sanoati, qishloq xo'jaligi va transport-logistika sohalarida ko'plab qo'shma loyihalar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, chegara hududlarida qo'shma sanoat zonalarini tashkil etish tashabbusi o'zaro savdo hajmini oshirishga xizmat qilmoqda. O'zbekistonning "Yangi O'zbekiston" strategiyasi va Qozog'istonning "2050-yil konsepsiyasi" doirasidagi islohotlar ikki mamlakatning iqtisodiy maqsadlarini uyg'unlashtirishga imkon beradi. Har ikki davlat ishlab

chiqarish quvvatlarini bir-birini to'ldiruvchi tarzda rivojlantirishi, eksport salohiyatini oshirish va yangi ish o'rinlari yaratish uchun qulay sharoit yaratmoqda. Bundan tashqari, transport va logistika tizimini rivojlantirish ham mintaqaviy aloqalarni kuchaytirishda asosiy omillardan biridir. "Toshkent –Chimkent – Ostona" temir yo'li, "Toshkent – Almati" avtomobil magistrali va "Tinchlik eshiklari" chegara punkti orqali o'tayotgan yuk oqimi yil sayin ortib bormoqda. Bu nafaqat O'zbekiston va Qozog'iston, balki butun Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasidagi iqtisodiy integratsiyani mustahkamlaydi. Shuningdek, ikki davlat o'rtasida energetika, suv resurslaridan oqilona foydalanish va ekologik muammolarni hal etish yo'nalishida hamkorlikni kuchaytirish zarur. Chunki bu masalalar nafaqat ikki tomonlama, balki butun mintaqaning barqaror rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Qolaversa, O'zbekiston va Qirg'iston hukumatlari bir necha yillardan beri dozarb bo'lib kelayotgan bir qancha muammolarni hal qildi. Xususan, ikki davlat chegarasida joylashgan bahsli hudud – Kampirobod suv ombori nizosiga uzil-kesil nuqta qo'yildi. Bosh vazir Abdulla Aripovga ko'ra, Qirg'iz Respublikasi hududidagi Andijon (Kampirobod) suv ombori respublika qishloq xo'jaligi uchun juda muhim strategik ob'ekt hisoblanadi. "Hozirda vodiya viloyatlarimizdagi 175 ming gektardan ortiq hamda Qirg'iz Respublikasining 25 gektar qishloq xo'jaligi yer maydonlari ushbu suv ombori orqali sug'oriladi. Suv omborining sig'imi 1 mlrd 576 million kub metr. Egallagan hududi 4957 gektarni tashkil etadi. Biz ushbu suv omborini egallagan maydon o'rniga, Andijon viloyati Qo'rg'on tepa tumani Poshaxo'r uchastkasidan 1019 gektar yaylov-yer maydoni ajratishni taklif etyapmiz. Sobiq Ittifoq davrida 4127 gektar yer maydoni O'zbekiston SSSR hududidan suv ombori uchun kompensatsiya sifatida berilgan", deydi Bosh vazir. Unga ko'ra, suv ombori egallagan hudud va to'g'onga xizmat ko'rsatish uchun yana 19,5 gektar maydon Qirg'iziston hududidan O'zbekiston hududiga o'tkazilyapti. O'z navbatida qo'shnilarimiz bilan do'stona aloqalarni saqlab qolish uchun suv omborini Qirg'iziston fuqarolari ayrim maqsadda foydalanishi uchun ruxsat berilyapti. Shu o'rinda bir masalani aytib o'tishimiz kerak: suv omborining linzasini 906 metrdan 900 metrgacha tushirish masalasida kelishdik. Qirg'iziston tomoni ko'proq tushirish masalani qo'ygandi, lekin biz kelishganimiz bo'yicha 900 metrda qoldi. Shunda 1 mlrd 578 million kub metr suv sig'imiga ega bo'lgan suv ombori ishlash rejimi tashkil etiladi", deydi Aripov[2].

Bundan tashqari O'zbekiston, Qirg'iziston va Tojikiston hukumat rahbarlari uch davlat chegaralari tutashgan nuqtada umumiy chegara uchastkalari chizig'i masalasi bo'yicha uchrashuv o'tkazdi va chegaralar bilan bog'liq muammolar hal etildi.

Bugungi kunda Afg'onistonda "Tolibon" hukumati tomonidan qazilishi allaqachon boshlab yuborilgan Qo'shtepa kanali ham mintaqa davlatlari orasida biroz kelishmovchiliklarniyuzaga keltirmoqda. Kanal qurilishi O'zbekiston va Turkmanistonni tashvishga solyapti, chunki kanal loyihasi bitsa, Amudaryo suvinin 1/3 qismini tortib ketadi, natijada Turkmaniston va O'zbekistonning bir qancha hududlari, xususan, Qoraqalpog'iston Respublikasi, Xorazm, Buxoro viloyatlarida suv bilan bog'liq muammolar kelib chiqadi. Qo'shtepa kanali loyihasi Afg'onistonning Turkmaniston bilan chegaradosh Balx viloyatida amalga oshirilmoqda. Bu aynan Balx viloyati aholisi uchun qurg'oqchilik muammosini birmuncha osonlashtirishini aytish mumkin. Albatta, Afg'on xalqi uchun bu muqobilday tuyilsa, O'zbek va Turkman xalqlari uchun muammolarni keltirib chiqarishi turgan gap. Shundoq ham Markaziy Osiyo davlatlarining oldida turgan kelajakdagi eng muhim muammolaridan biri sanaladi. O'zbekiston uchun shundoq ham Orol muammosi yetarlicha haf solmoqda. Ayniqsa, maqolada tahlil etilgan, Markaziy Osiyoda mavjud bo'lgan suv bilan bog'liq muammolar suv resurslarining keskin kamayib borayotganligi fonida alohida muhim ahamiyat kasb etadi va hamkorlikdagi har tomonlama manfaatli yechimlarni talab etadi. Umuman olganda, har bir inson ona tabiatni asrab avaylashi, u bilan ehtiyotkorona munosabatda bo'lishi, suv resurslarini tejab foydalanmoqligi kerak. Davlatlar ham o'zaro kelishgan holda murosas bilan boshqa mamlakat manfaatlarini ham inobatga olgan holda siyosat yuritmog'i lozim[3:203].

So'nggi yillarda Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasidagi do'stlik va hamkorlik yanada mustahkamlanmoqda. O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston va Turkmaniston siyosiy, iqtisodiy hamda madaniy sohalarida bir-biriga yaqinlashmoqda. Davlat rahbarlarining uchrashuvlari, qo'shma loyihalar va savdo bitimlari bunga yaqqol misoldir. Shu bilan birga, suv taqchilligi, ekologiya, transport va chegaralar bilan bog'liq ayrim muammolar hali ham dolzarbdir. Bu masalalarni hal qilishda davlatlar o'zaro hamkorlikni davom ettirishi zarur. Umuman olganda, Markaziy Osiyo davlatlarining birdamligi va do'stona aloqalari mintaqa tinchligi, xavfsizligi va taraqqiyoti uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviy yengilmas kuch T. "Ma'naviyat" 2010

2. [https://uz.wikipedia.org/wiki/O%CA%BBzbekiston_%E2%80%94_Qozog%C
A%BBiston_munosabatlari](https://uz.wikipedia.org/wiki/O%CA%BBzbekiston_%E2%80%94_Qozog%C
A%BBiston_munosabatlari)
3. Karimov I.A O'zbekiston: milliy istiqlol, iqtisod, siyosiy mafkura Toshkent 1996
4. <https://qalampir.uz/uz/news/kampirobod-uchun-uzbekiston-k-ancha-yer-beriyapti-72151>
5. Abdurazzoqov D. AFG'ONISTONDAGI QO'ShTEPA KANALINING MARKAZIY OSIYO GIDROSIYOSATIGA TA'SIRI pdf
6. G'afurov S. Markaziy Osiyo: mintaqaviy tahdidlar, integratsiya, zamonaviy siyosiy jarayonlar Toshkent 2023;
7. Boboxo'jayeva F. Markaziy Osiyo xalqlari tarixiy taraqqiyotini o'rganishning ijtimoiy-falsafiy masalalari, pdf.

OROL FOJIYASI SABABLARI VA OQIBATLARI VA BARQAROR RIVOJLANISH YO'LLARI

Asgarova Dildora Fayzulla qizi

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti

gumanitar fanlar fakulteti

o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

O'TA 1-bosqich kechki 25-2 guruh talabasi

Ilmiy rahbar: Nafasov Arslan Kamalovich

Anotatsiya: Mazkur maqolada Orol dengizining qurish jarayoni, uning sabablari, ekalogik va ijtimoiy oqibatlari batafsil tahlil qilinadi. Orol fojiasi nafaqat mintaqaviy, balki global ekalogik muammo sifatida ko'riladi. Maqolada xalqaro tashkilotlarning ishtiroki, O'zbekiston va qo'shni davlatlarning ekalogik siyosati ham yoritiladi. Orolboyi hududida barqaror rivojlanish stertegiylari, suv resuslarini boshqarish va ekalogik tiklanish yollari ilmiy nuqtasi nazarida asoslab beriladi. Kalit so'zlar: Orol dengizi, ekalogik falokat, suv resurslari cho'llashish, xalqaro hamkorlik, barqaror rivojlanishi muhim orin tutadi

Kalit sozlari: Orol fojiasi ekalogiya inqiroz suv resurslari Amudaryo sugorish siyosati antropogen omillar ekalogik oqibatlar ijtimoiy salomatlik mingratsiya iqtisodiy inqiroz baliqchilik sanoati chollanish tuz tuzona rivjlanish kozda tutilgan xalqaro hamkorlik ,ekalogik tiklanish ,yashil belbog loyihasi, BMT, UNESCO, orol boyi bioxxima –xillik, atrof –muhit muhofazasi

Annotation: This article analyzes the drying up of the Aral Sea, its causes, ecological and social consequences in detail. The Aral tragedy is considered as a global ecological problem. The article also highlights the participation of international organizations, as well as the ecological policy of Uzbekistan and neighboring countries. Strategies for sustainable development in the Aral Sea region, water resource management, and ways of ecological restoration are scientifically substantiated from the perspective of sustainability.

Keywords: Aral Sea, ecological disaster, water resources, desiccation, international cooperation, sustainable development.

Аннотация: В данной статье подробно рассматриваются процесс высыхания Аральского моря, его причины, экологические и социальные последствия. Аральская трагедия анализируется как глобальная экологическая проблема. В статье освещается участие международных организаций, а также

экологическая политика Узбекистана и соседних государств. Научно обоснованы стратегии устойчивого развития в Приаралье, управление водными ресурсами и пути экологической реставрации с точки зрения устойчивости

Ключевые слова: Аральское море, экологическая катастрофа, водные ресурсы, усыхание, международное сотрудничество, устойчивое развитие

Orol fojiasi: Sabablari, oqibatlari va barqaror rivojlanish yo'llari Orol dengizi bir vaqtlar dunyodagi to'rtinchi yirik ichki suv havzasi bo'lib, Markaziy Osiyo mintaqasining ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy hayotida beqiyos o'rin tutgan. Ammo XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab inson faoliyati, xususan, Amudaryo va Sirdaryo suvlarining noto'g'ri boshqarilishi, paxtachilik va sug'orma dehqonchilikning keskin kengaytirilishi natijasida Orol dengizi jadal quriy boshladi. Bugun Orol fojiasi nafaqat mintaqaviy, balki global ekologik muammo sifatida e'tirof etilmoqda. Asosiy sabablar 1. Suv resurslarining noto'g'ri boshqarilishi – Amudaryo va Sirdaryo havzalarida suvning ko'p qismi paxta yetishtirishga yo'naltirilgani natijasida dengizni to'ldiruvchi asosiy manbalar keskin kamaydi. 2. Sug'oriladigan maydonlarning haddan tashqari kengayishi – XX asrda O'zbekiston, Qozog'iston, Turkmaniston hududlarida paxtachilik siyosati ustuvor bo'lib, tabiiy suv balansi buzildi. 3. Tabiiy muvozanatga e'tiborsizlik – Suvdan oqilona foydalanish va ekologik monitoring yetarlicha yo'lga qo'yilmagani jarayonni tezlashtirdi. Oqibatlar 1. Ekologik oqibatlar: Orol dengizining maydoni 6 baravar qisqardi, suv hajmi esa 10 martadan ortiq kamaydi. Suv sathining keskin pasayishi tufayli sho'rlanish darajasi ortib, biologik xilma-xillik jiddiy kamaydi. Quruqlikka aylangan tubdan yiliga millionlab tonna tuz va chang havoga ko'tarilib, yuzlab kilometr masofaga tarqalmoqda. 2. Ijtimoiy oqibatlar: Aholining sog'lig'iga salbiy ta'sir – nafas olish kasalliklari, allergiya va onkologik kasalliklar soni ortdi. Mahalliy aholining migratsiyasi kuchaydi, chunki suv resurslari va ish o'rinlari tanqisligi yuzaga keldi. 3. Iqtisodiy oqibatlar: Baliqchilik xo'jaliklari butunlay inqirozga yuz tutdi. Qishloq xo'jaligi yerlari sho'rlanishi natijasida hosildorlik pasaydi. Hududning iqtisodiy barqarorligi zaiflashdi. Barqaror rivojlanish yo'llari 1. Suv resurslarini oqilona boshqarish – zamonaviy tomchilatib sug'orish texnologiyalarini keng joriy etish. 2. Ekologik tiklanish loyihalari – "Kichik Orol" tajribasi (Qozog'istonda) kabi tashabbuslarni kengaytirish. 3. Yashil hududlar barpo etish – qurigan Orol tubida "yashil belbog'" barpo etish orqali chang-tuz tarqalishini kamaytirish. 4. Xalqaro hamkorlik – BMT, YuNESKO va boshqa tashkilotlarning ekologik dasturlarini hududda faol amalga oshirish. 5. Aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash – sog'liqni saqlash tizimini rivojlantirish, ekologik muammolarni yumshatishga qaratilgan grant va loyihalarni kengaytirish. Orol fojiasi insoniyat

tarixidagi eng yirik ekologik halokatlardan biri hisoblanadi. Uning sabablari antropogen faoliyat bilan bog'liq bo'lsa-da, oqibatlari butun mintaq va hatto global ekologik xavfsizlikka ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bois, Orol muammosini hal qilish uchun mahalliy, mintaqaviy va xalqaro miqyosda hamkorlikni yanada kuchaytirish, barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslangan strategiyalarni amalga oshirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar 1. Micklin, P. (2007). The Aral Sea Disaster. Annual Review of Earth and Planetary Sciences, 35, 47–72.

2. Spoor, M. (1998). The Aral Sea Basin Crisis: Transition and Environment in Former Soviet Central Asia. Development and Change, 29(3), 409–435.

3. United Nations Development Programme (UNDP). (2010). Sustainable Development and the Aral Sea Basin: UNDP Regional Report. New York: UNDP.

4. Glantz, M. H. (1999). Creeping Environmental Problems and Sustainable Development in the Aral Sea Basin. Cambridge: Cambridge University Press.

5. World Bank. (2019). Aral Sea Basin Program: Lessons Learned for Environment and Water Management. Washington, DC: The World Bank.

6. Zonn, I. S., Kostianoy, A. G., Kosarev, A. N., & Glantz, M. H. (Eds.). (2009). The Aral Sea Encyclopedia. Berlin: Springer.

7. Михайлов, В. Н. (2006). Арал: экология и политика. Москва: Наука.

8. Жўраев, Р. (2015). Орол фожiasi ва унинг ижтимоий-иқтисодий оқибатлари. Тошкент: Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси.

9. ЮНЕСКО (2018). Aral Sea and Sustainable Development: Regional Cooperation for Ecology and Society. Paris: UNESCO Publishing.

10. Karimov, I. (1996). Orol fojiasi – umumxalq ishi. Toshkent: O'zbekiston.

SUN'IY INTELLEKT YORDAMIDA O'QUVCHILARNING MATN YARATISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH: NAZARIY ASOSLAR

Rahmoqulov Allamurod Muzaffar o'g'li

1-kurs talabasi,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

allamurodrahmonqulov@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada sun'iy intellekt texnologiyalarining o'quvchilarning yozma nutq (matn yaratish) ko'nikmalarini rivojlantirishdagi o'rni nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Matn yaratish jarayoni kognitiv, lingvistik va kommunikativ faoliyat sifatida qaralib, sun'iy intellekt vositalari yordamida bu jarayonni individualizatsiyalash va samaradorligini oshirish imkoniyatlari yoritiladi. Maqolada sun'iy intellektning ta'limdagi qo'llanilishiga doir ilg'or pedagogik yondashuvlar, sun'iy intellekt savodxonligi, etik me'yorlar va o'qituvchi faoliyatining yangi modellari asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, matn yaratish, yozma nutq, ta'lim texnologiyalari, individual yondashuv, generativ model.

Аннотация: В статье теоретически обоснована роль технологий искусственного интеллекта в формировании навыков создания письменных текстов у учащихся. Рассматриваются психолингвистические и педагогические аспекты процесса текстопорождения, а также возможности применения искусственный интеллект для индивидуализации и повышения эффективности обучения письменной речи. Особое внимание уделено вопросам интеграции искусственный интеллект в образовательную среду, формированию этическим нормам и новой роли педагога в условиях цифровой трансформации образования.

Ключевые слова: искусственный интеллект, создание текста, письменная речь, образовательные технологии, индивидуальный подход, генеративная модель.

Abstract: This article provides a theoretical foundation for the use of artificial intelligence technologies in developing students' writing and text generation skills. The paper explores psycholinguistic and pedagogical aspects of text creation, emphasizing how artificial intelligence tools can enhance individualization and the effectiveness of teaching written communication. Special attention is given to the integration of artificial intelligence into educational processes, the development of

artificial intelligence literacy, ethical considerations, and the evolving role of teachers in the context of digital transformation in education.

Keywords: artificial intelligence, text generation, written speech, educational technologies, individualized approach, AI literacy, generative model.

So'nggi yillarda raqamli transformatsiya jarayonlari natijasida ta'lim tizimida sun'iy intellekt texnologiyalarining roli keskin ortmoqda. Xususan, **ChatGPT, Bard, Claude, DeepL Write** kabi generativ modellar o'quvchilarning yozma ijod jarayoniga faol tatbiq etilmoqda. Bu holat ta'limda yangi savollarni keltirib chiqarmoqda: sun'iy intellekt vositalari o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradimi yoki ularni avtomatlashtiradimi? U yozma nutqni o'rganish jarayonini soddalashtiradimi yoki murakkablashtiradimi?

Matn yaratish (yozma nutq) — til o'rganishning eng yuqori bosqichi bo'lib, bunda o'quvchi tildagi leksik, grammatik, stilistik birliklarni maqsadga muvofiq qo'llashni o'rganadi. Yozma nutqni rivojlantirish jarayoni nafaqat til, balki **fikrlash, mantiqiy bog'liqlik, tahlil, refleksiya** ko'nikmalarini ham talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, sun'iy intellekt vositalari yozma faoliyatni qo'llab-quvvatlovchi intellektual yordamchi sifatida katta ahamiyat kasb etadi.

Matn yaratish ko'nikmasining nazariy asoslari

Matn yaratishning psixolingvistik mohiyati. Matn yaratish inson tafakkurining murakkab kognitiv jarayonidir. U uch asosiy bosqichni o'z ichiga oladi:

1. **Rejalashtirish** – g'oya tanlash, maqsad belgilash, tuzilmani shakllantirish;
2. **Ifodalash** – til vositalarini tanlash, fikrni grammatik shaklda ifodalash;
3. **Tahrirlash** – matnni ko'rib chiqish, tuzatish, yaxshilash.

Bu jarayonlar Vygotskiy, Leontyev va Galperin tomonidan ishlab chiqilgan **faoliyat nazariyasi** asosida "ichki nutq → tashqi nutq" modeli bilan tushuntiriladi. Har bir bosqich o'quvchining kognitiv faolligini va metakognitiv nazoratini talab qiladi.

Matn yaratishda individual yondashuv. Har bir o'quvchining tili, tajribasi, idroki, fikrlash uslubi turlicha. Shu bois yozma faoliyatni o'rganishda **individual yondashuv** zarur. Sun'iy intellekt texnologiyalari aynan shu jihatdan – o'quvchi darajasi va ehtiyojiga mos yordamni taqdim etish imkoniyatiga ega.

Sun'iy intellektning ta'lim jarayoniga tatbiqi

Sun'iy intellekt texnologiyalarining turlari

Ta'limda qo'llanilayotgan asosiy sun'iy intellekt texnologiyalari:

• **Natural Language Processing (NLP)** – matnni tushunish, yaratish va tahlil qilish;

• **Adaptive Learning Systems** – o'quvchi darajasiga moslashuvchi o'qitish tizimlari;

• **Chatbot va yozma ko'makchilar** – o'quvchi bilan interaktiv muloqotda o'rgatish;

• **Intelligent Tutoring Systems (ITS)** – avtomatik tahlil va baholash tizimlari.

Generativ modellar (GPT, Gemini, Claude va boshqalar) o'quvchilarga yozma topshiriqlarni rejalashtirish, tuzilma tuzish, mazmunni kengaytirish, sinonimlar tanlash kabi bosqichlarda yordam beradi.

Pedagogik jihatdan Sun'iy intellekt integratsiyasi

Sun'iy intellekt o'qituvchini almashtirmaydi, balki uning faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi.

Pedagogik jarayonda Sun'iy intellekt quyidagi yo'nalishlarda ishlaydi:

- o'quvchilarga **ijodiy yo'nalish** berish (brainstorming, g'oya yaratish);
- yozilgan matnni **grammatik va stilistik tahlil qilish**;
- **refleksiya** bosqichida o'quvchiga tahliliy fikr bildirish imkonini yaratish;
- **metakognitiv monitoringni** kuchaytirish (o'quvchi o'z xatosini anglaydi).

Sun'iy intellekt yordamida matn yaratish jarayonining modeli

Tadqiqot natijalariga (M. H. Lee, 2024; H. Zhang, 2023) ko'ra, Sun'iy intellekt vositalari bilan yozish jarayoni quyidagi model asosida amalga oshiriladi:

Bosqich	O'quvchi faoliyati	Sun'iy intellekt roli
1. Rejalashtirish	Mavzuni tanlaydi, g'oyani ishlab chiqadi	Mavzu bo'yicha namunalar va g'oyalar taklif qiladi
2. Tuzilma yaratish	Kirish, asosiy qism, xulosa tuzadi	Strukturaviy tavsiyalar beradi
3. Yozish	Matnni yaratadi	Til va stil bo'yicha tahrirchi sifatida yordam beradi
4. Tahlil	Xatolarni topadi, tahrir qiladi	Avtomatik tahlil, grammatik tavsiyalar
5. Refleksiya	O'z fikrini baholaydi, tahlil qiladi	Fikr-mulohaza beradi, yaxshilash bo'yicha yo'naltiradi

Bu model **o'quvchi – Sun'iy intellekt hamkorligi** (human- Artificial intelligence collaboration) tamoyiliga asoslanadi. Unga ko'ra, o'quvchi faol ishtirokchi, Sun'iy intellekt esa yordamchi vosita sifatida qatnashadi.

Matn yaratish ko'nikmalarini shakllantirishda Sun'iy intellektning pedagogik afzalliklari

1. **Individualizatsiya** – o'quvchi darajasiga qarab topshiriqlar, tahlillar, tavsiyalar o'zgaradi.
2. **Motivatsiya oshishi** – o'quvchi tez natija olgani sababli o'rganishga ishtiyoq kuchayadi.
3. **Til va nutqdagi xatolarni tez tahlil qilish** – grammatik aniqlik oshadi.
4. **Ijodiy fikrlashni rag'batlantirish** – sun'iy intellekt o'quvchiga yangi g'oya va rakurslar taklif qiladi.
5. **O'z-o'zini baholash va refleksiya** – o'quvchi o'z xatosini anglaydi va to'g'rilaydi.

Ehtimoliy xavflar va cheklovlar

1. **Plagiarizm** – Sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan matnni bevosita topshirish ehtimoli.
2. **Kognitiv passivlik** – o'quvchining fikrlash jarayoni avtomatlashtirilishi.
3. **Axborot ishonchliligi** – Sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan ma'lumotlar ba'zan xato yoki to'liq bo'lmasligi mumkin.
4. **Etik masalalar** – akademik halollik, mualliflik va mas'uliyat chegaralari.

Shuning uchun sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish uchun sun'iy intellekt savodxonligini oshirish zarur. O'quvchi quyidagi bilimlarga ega bo'lishi kerak:

- Sun'iy intellekt qanday ishlashini tushunish;
- yaratilgan matnni tahlil va tahrir qilish;
- manbalarni tekshirish va havolalash;
- mualliflik mas'uliyatini saqlash.

Sun'iy intellekt texnologiyalari o'quvchilarning matn yaratish ko'nikmalarini rivojlantirishda kuchli vosita sifatida namoyon bo'lmoqda. U nafaqat yozma nutq sifatini oshiradi, balki o'quvchining tahliliy, refleksiv va ijodiy fikrlash qobiliyatini ham rivojlantiradi.

Biroq, bu jarayon faqat **pedagogik nazorat, sun'iy intellekt savodxonligi va etik me'yorlar** asosida yo'lga qo'yilgandagina ijobiy natija beradi. Shu sababli, ta'lim tizimida "inson – sun'iy intellekt – ta'lim muhiti" uchligi asosida yangi o'quv modelini shakllantirish dolzarb masalaga aylanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Lee, M. H. (2024). *AI-assisted Writing in EFL Contexts: Pedagogical Framework and Student Perceptions*. SpringerOpen Journal of Educational Technology.
2. Zhang, H. (2023). *Integrating Generative AI into Academic Writing Instruction*. Educational Technology & Society.
3. Liu, X. & Kim, Y. (2024). *Artificial Intelligence Literacy for Teachers and Students*. Computers & Education, 207, 104654.
4. Brown, C. (2023). *AI in Education: Opportunities and Ethical Challenges*. Elsevier Academic Press.
5. Vygotsky, L. S. (1986). *Thought and Language*. MIT Press.
6. Galperin, P. Ya. (1989). *Stages of Mental Actions Formation in Learning*. Moscow: Pedagogika.
7. SleJournal (2024). *AI Feedback in Writing: Effects on Student Creativity and Coherence*. SpringerOpen.

O'ZBEK VA RUS ERTAKLARINING QIYOSIY TAHLILI

Rahmonaliyeva Ruxshona Mahmud qizi,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 25/3- guruh talabasi,

rahmonaliyevvaruxshona47@gmail.com,

Ilmiy rahbar : Tadjixan Sabitova prof.v.b

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek va rus xalq ertaklarining o'xshash va farqli jihatlari, ularning badiiy mazmuni hamda tarbiyaviy ahamiyati qiyosiy tahlil qilingan. Tadqiqotda har ikki xalq ertaklarida ezgulik, mehnatsevarlik va sadoqat g'oyalari yetakchi o'rin tutishi yoritilgan.

Kalit so'zlar: O'zbek ertaklari, rus ertaklari, qiyosiy tahlil, xalq og'zaki ijodi, badiiy obraz.

Abstract: This article provides a comparative analysis of Uzbek and Russian folk tales, focusing on their artistic meaning and educational significance. It highlights that both traditions emphasize themes of goodness, diligence, and loyalty.

Keywords: Uzbek fairy tales, Russian fairy tales, comparative analysis, folklore, artistic image.

Ertak – har bir xalq madaniyatining bebaho xazinasini bo'lib, unda xalqning orzu-umidlari, hayotiy tajribalari, axloqiy qadriyatlari mujassamdir. O'zbek va rus xalq ertaklari, o'ziga xos milliy ruhga ega bo'lishiga qaramay, mazmunan va g'oyaviy jihatdan bir-biriga yaqin turadi. Chunki har ikkisi ham insonparvarlik, mehnatsevarlik va ezgulik g'oyalariga asoslanadi.

O'zbek xalq ertaklarida (“Zumrad va Qimmat”, “Boy va gado”, “Oltin baliqcha”ga o'xshash syujetlarda) halollik, sabr-toqat, mardlik va sadoqat asosiy g'oya sifatida ilgari suriladi. Rus ertaklarida («Морозко», «Иван-царевич», «Снегурочка») esa mo'jizakorlik, sehr-jodu va fantaziya orqali ezgulik tantanasi ko'rsatiladi. O'zbek ertaklari – oilaviy birlik, kattalarga hurmat, sabr-toqatni tarannum etadi.

Rus ertaklari – individual jasorat, aql bilan yengish, sarguzashtlarga moyillikni aks ettiradi. O'zbek ertaklari xalqona maqollar, takrorlar va nasihatlar bilan boyitilgan. Shuningdek, o'zbek ertaklarida xalq hayotiga yaqin, real obrazlar dehqon, gado, hunarmandlar uchrasa, rus ertaklarida ko'proq sehrigar, jodugar, qahramon yigitlar ishtirok etadi. Bu farq ikki xalqning tarixiy-madaniy muhitidan kelib chiqadi.

Ertaklarning tarbiyaviy ahamiyati ham beqiyosdir. Ular bolalarda axloq, odob, to'g'rilik, ezgulik va mehnatsevarlik fazilatlarini shakllantiradi. Shuning uchun ham har ikki xalq ertaklari yosh avlod tarbiyasida muhim rol o'ynaydi. O'zbek va rus ertaklari har jihatdan boy ma'naviy merosdir. Ular xalqning tarixini, tafakkurini, orzu-intilishlarini aks ettiradi. Har ikki xalq ertaklari yosh avlod tarbiyasida muhim o'rin tutadi, axloqiy va ma'naviy qadriyatlarni singdiradi. Ushbu qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, ertaklar-xalqlarning ko'zgusidir, ular orqali har bir millatning qalbi va ruhiyati namoyon bo'ladi. O'zbek va rus ertaklari turlicha madaniyatga mansub bo'lsa-da, ularni birlashtirib turuvchi umumiy jihat insonparvarlik g'oyasi va ezgulikka intilishdir. Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, har ikkisi ham insoniy fazilatlarini targ'ib etish, yovuzlik ustidan yaxshilikning g'alabasini kuylash orqali umuminsoniy qadriyatlarni asraydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Гуломов, Н. «Ўзбек халқ оғзаки ижоди», Тошкент: Ўқитувчи, 2019.
2. Пропп, В. «Русские сказки: структура и смысл», Москва: Наука, 1986.
3. Ёкубов, С. «Эртақ ва халқ тафаккури», Тошкент: Фан, 2021.
(Агар рус тилига тўлиқ ўтирилса: «Сказки и народное мышление»)
4. Афанасьев, А. «Народные русские сказки», Москва: Эксмо, 2017.
5. Каримов, А. «Кийосий фольклоршунослик асослари»,
Тошкент: Университет, 2020.
(Ўтирилган ҳолда: «Основы сравнительного фольклороведения»)

MAVSUMIY FOLKLOR : QADRIYAT VA AN'ANA SIFATIDA

Ortiqova Shukrona Xurshidjon qizi,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 25\4-guruh talabasi,

ortiqovashukrona395@gmail.com,

Ilmiy rahbar: Tadjixan Sabitova prof.v.b

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek xalqining mavsumiy folklor namunalarining kelib chiqishi, turlari va ularning madaniy-ma'naviy qadriyatlari tahlil qilinadi. Xususan, bahor (Navro'z va bog' bayramlari), yoz (mehnat qo'shiqlari, suv bilan bog'liq marosimlar), kuz (hosil bayramlari, baraka yig'ish), qish (ertak, topishmoq, qishki marosimlar) fasllarida xalq orasida saqlangan folklor an'analari misollar bilan ko'rsatib o'tiladi. Maqolada mavsumiy folklorning jamiyat ruhiyatiga, madaniyatni saqlashdagi rolga, yosh avlodni tarbiyalashdagi ahamiyatiga urg'u beriladi.

Kalit so'zlar: mavsumiy folklor, yil fasllari, marosim folklori, an'ana, qadriyat, xalq og'zaki ijodi.

Folklor — xalqning og'zaki madaniy merosi bo'lib, unda xalqning hayoti, dunyoqarashi, qadriyatlari, urf-odatlar, ishonch-e'tiqodlari ifodalanadi. Xalq og'zaki ijodi orqali bunyod bo'lgan qo'shiqlar, ertaklar, afsonalar, topishmoqlar, marosimlar — bularning barchasi milliy ruhiyatimizni saqlovchi boylikdir[1].

Bugungi kunda globalizatsiya sharoitida folklorning ayrim an'analari yo'qolib borayotgan bir paytda, mavsumiy folklori asrab-avaylash, tadqiq qilish va yosh avlodga yetkazish ayniqsa muhimdir. Shu bois, ushbu maqola mavsumiy folklor namunalari va ularning qadri hamda an'ana sifatida jamiyatdagi o'rnini chuqur o'rganishni maqsad qiladi.

Mavsumiy folklor — yil davomida tabiiy o'zgarishlar, ishlash va dam olish davrlariga mos ravishda shakllangan folklor janrlari majmui[2].

Xususiyatlari:

- Tabiat hodisalari bilan bog'liqligi (masalan, yomg'ir, quyosh, muz erishi)
- Marosim va rasm-odatlar bilan bog'liqligi
- Genetik ravishda avloddan avlodga o'tishi
- Jamiyatning ijtimoiy-ruhiy ehtiyojlarini aks ettirishi

Ushbu mohiyatni ko'pchilik tadqiqotchilar, jumladan Jo'rayev "O'zbek mavsumiy marosim folklori" asarida keng tahlil qilgan[3].

Bahor faslida folklor namunalari:

Navro'z bayrami va sumalak aytish: Navro'z — bahorning boshlanishi, yangilanish ramzi bo'lib, uning arafasida sumalak pishirish marosimi keng tarqalgan.

Bog' va gul bayramlari: Gul bayrami, gul sayillari bahor faslida o'tkaziladi, Namanganda Gul bayrami misol bo'la oladi.

Yomg'ir chaqirish marosimlari: Qurg'oqchilik davrida yomg'ir chaqirish udumlari foydalanilgan.

Bahoriy folklor namunalari yangilanish, hayot beradi, uyg'unlik ramzi bo'lib xizmat qiladi[4].

Yoz faslida folklor ko'rinishlari:

Mehnat qo'shiqlari — terimchilar, bog'dorchilar uchun qo'shiqlar aytilgan.

Suv bilan bog'liq marosimlar: Markaziy Osiyo iqlimida suv katta ahamiyatga ega bo'lgani sababli, yozda suv marosimlari, oqava, oq suyuq marosimlari mavjud bo'lgan

Saya bayrami: Turkik folklorida yozgi bayram — Saya bayrami — oborot, baraka bayrami sifatida nishonlangan.

Yozgi folklor mehnat, baraka, suvning toza va hayot manbai ekanligi haqida xabar beradi.

Kuz faslida folklor an'analari:

Hosil bayramlari: Uzum, g'alla, qovun, sabzavotlar hosili yig'ilib, bayram-qurbonliklar o'tkazilgan.

Baraka yig'ish udumlari: "Baraka kuni", yig'ib olingan hosil uchun shukrona qo'shiqlar.

G'alla yig'im qo'shiqlari va urf-odatlar: qo'shiqlar orqali kuch, baraka tilangani.

Kuzgi folklor xalqning tabiat bilan tug'ilgan rishtalarini mustahkamlaydi[5].

Qish faslida folklor namunalari:

Ertaklar, afsonalar, topishmoqlar: Sovuq kechalarda uyda yig'ilganlarda hikoyalar, ertaklar aytilgan.

Qishki marosimlar: "Qorbo'ron", "Birinchi qor", "Yalda tun" kabi marosimlar mavjud.

Ichki uy marosimlari: ilohiy bayramlar, diniy marosimlar qish davrida ahamiyatga ega bo'lgan.

Qishki folklor sukunat, ichki fikr tuyg'ularini ifoda qiladi[6].

Mavsumiy folklorning madaniy-ma'naviy qadriyati

Milliy o'zlik va urf-odatlarni saqlash: Mavsumiy folklor orqali xalq an'analari yo'qolmaydi.

Jamiyat ruhiyatini mustahkamlash: Qo'shiqlar, rasm-odatlar orqali jamiyat birligi va mustahkamligi kuchayadi.

Yosh avlod tarbiyasi: Mavsumiy folklor namunalari yoshlarni milliy tuyg'ularga bog'laydi.

Madaniy meros sifatida: Mavsumiy marosim folklori O'zbekistonda muhim nomzod sifatida tadqiq etilgan ("Folklore of Uzbek seasonal ritual" asari).

Folklor va san'at uyg'unligi: Bu folklor turi musiqa, raqs, qo'shiqlar bilan bog'lanadi[7].

Xulosa qilib aytganga mavsumiy folklor — o'zbek xalqining tabiat, mehnat, bayram va odamlar orasidagi ruhiy bog'liqlikni ifoda etuvchi boy madaniy merosdir. Bahor, yoz, kuz va qish fasllariga mos folklor namunalari (qo'shiqlar, marosimlar, afsonalar, urf-odatlar) xalq hayoti bilan chambarchas bog'liq. Bu namunalarning jamiyatdagi roli katta: ular milliy o'zlik, urf-odatlarni saqlash, yosh avlodni tarbiyalash va madaniy meros sifatida jamiyatni boyitadi. Shuning uchun ham mavsumiy folklor — qadriyat va an'ana sifatida — ilmiy jihatdan tadqiq qilinishi, xalq orasida saqlanishi va targ'ib qilinishi muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Jo'rayev, Mamatqul. O'zbek mavsumiy marosim folklori. Toshkent: Fan, 2008. Madvaliyev A. Til va nutq madaniyati. – Toshkent: Fan, 2017.
2. Alimbekova, Mavjuda Halimjon Qizi. "The Nature of Uzbek Ceremonial Folklore." International Journal of Trend in Scientific Research and Development, Vol. 6, Issue 2, 2022.
3. Alimbekova, Mavjuda Halimjon Qizi. "The Nature of Uzbek Ceremonial Folklore." International Journal of Trend in Scientific Research and Development, Vol. 6, Issue 2, 2022.
4. "Seasonal Folk Holidays." American Journal of Science on Integration and Human Development.
5. "A Look at the Regional Seasonal Folklore and Their Origin: The Role and Importance of Folklore in the Development of Dance Art."
6. Alimbekova, Mavjuda. The Nature of Uzbek Ceremonial Folklore, IJTSRD.
7. Internet manbalar:
 - Traditions and mores — gov.uz portal
 - Folklore and folk traditions of Uzbekistan (Turkestan Travel)

- Asrlar Sadosi Festival of Traditional Culture
 - Navruz in Uzbekistan (Wikipedia)

BOLALAR ADABIYOTINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Jumanazarova Madina Alisher qizi,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi 25\5-guruh talabasi,

Jumanazarovaamadina777@gmail.com,

Ilmiy rahbar: Tadjixan Sabitova prof.v.b

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalar folklorining mazmun-mohiyati, janr turlari, estetik va tarbiyaviy ahamiyati hamda kattalar folkloridan farqli jihatlari yoritilgan. Xalq og'zaki ijodi materiallari asosida bolalar ijodiyotining o'ziga xos tomonlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Ertak, xalq og'zaki ijodi, o'yin, tarbiya, estetik zavq, bolalar folklori, topishmoq,

Abstract: This article highlights the content and essence of children's folklore, its genres, aesthetic and educational significance, as well as the differences between children's and adult folklore. Based on oral folk materials, the specific features of children's creativity are analyzed.

Keywords: Fairy tale, oral folk art, game, education, aesthetic pleasure, children's folklore, riddle.

Bolalar folklorining eng muhim xususiyatlaridan biri — ijodkor va tinglovchining birligidir. Bolalar o'zlari uchun, o'z doirasida ijro etadilar. O'yinlar, aytimlar va tez aytishlar doimo o'zaro muloqot, raqobat va quvnoqlik asosida kechadi. Kattalar folklorida esa ijrochi va tinglovchi o'rtasida ma'lum masofa bo'ladi — biri ijro etadi, boshqasi tinglaydi yoki baholaydi.

Bolalar folklorining tarbiyaviy maqsadi ham o'ziga xosdir. U bolalarda jamoaviylik, do'stlik, mehnatsevarlik, mehr-oqibat va nutq ravonligini shakllantiradi. Kattalar folklori esa hayotiy tajriba, donolik va axloqiy qadriyatlarni targ'ib etadi.

Kattalar folkloridan farqli jihatlari

Bolalar folklori xalq og'zaki ijodining o'ziga xos va mustaqil tarmog'idir. U mazmun, shakl, ifoda vositalari hamda ijro muhiti jihatidan kattalar folkloridan ancha farq qiladi. Bolalar folklorining mazmuni murakkab hayotiy voqealar yoki falsafiy tushunchalarga emas, balki bolalarning yoshiga, aqliy rivojiga va his-tuyg'ulariga mos soddalik bilan ifodalanadi. Unda hayot quvonchi, o'yin, do'stlik, mehr-oqibat, tabiat va mehnat manzaralari asosiy o'rin egallaydi.

Shakl jihatidan bolalar folklori qisqa, ohangdor va ritmik tuzilishga ega bo'ladi. Takroriy so'zlar, qofiyalar, tovush o'yinlari bolalar e'tiborini jalb qiladi va asarning esda qolishiga yordam beradi. Kattalar folklorida esa poetik ifoda vositalari murakkabroq, syujet chizig'i kengroq va badiiy tasvirlar ko'proq bo'ladi. Bolalar folklori ijrosida o'yin, harakat va ritm muhim o'rin tutadi. U ko'pincha jismoniy faoliyat bilan bog'liq bo'ladi — bolalar o'ynab, kuylab, sakrab yoki raqsga tushib asarni ijro etadilar. Kattalar folklorida esa bunday jismoniy harakatlardan ko'ra so'z, ohang va mazmun yetakchilik qiladi. Til va uslub nuqtayi nazaridan bolalar folklori soddaligi, tabiiyligi va xalq tili boyligiga yaqinligi bilan ajralib turadi. Unda bolalar uchun tushunarli, quvnoq va esda qoladigan ifodalar qo'llanadi. Kattalar folklorida esa murakkab ma'no, ramz va badiiy obrazlar ko'p uchraydi[1].

Bolalar folklorining eng muhim xususiyatlaridan biri — ijodkor va tinglovchining birligidir. Bolalar o'zlari uchun, o'z doirasida ijro etadilar. O'yinlar, aytimlar va tez aytishlar doimo o'zaro muloqot, raqobat va quvnoqlik asosida kechadi. Kattalar folklorida esa ijrochi va tinglovchi o'rtasida ma'lum masofa bo'ladi — biri ijro etadi, boshqasi tinglaydi yoki baholaydi.

Bolalar folklorining tarbiyaviy maqsadi ham o'ziga xosdir. U bolalarda jamoaviylik, do'stlik, mehnatsevarlik, mehr-oqibat va nutq ravonligini shakllantiradi. Kattalar folklori esa hayotiy tajriba, donolik va axloqiy qadriyatlarni targ'ib etadi.

Bolalar folklorining janrlari turli shakllarda namoyon bo'ladi. Ulardan biri — alla bo'lib, u onaning mehr-muhabbatini, farzandining tinch uxlab o'sishiga tilak bildiruvchi eng qadimiy janr sanaladi. Allalarda ohangdorlik, takroriylik va ritmik tuzilma ustun bo'lib, ular bolaning ruhiy osoyishtaligini ta'minlaydi[2].

Topishmoqlar esa bolalarning tafakkurini, kuzatuvchanligini va mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Ular orqali bola atrofdagi voqea-hodisalarga e'tiborli bo'lishni, narsalarning xususiyatlarini aniqlashni o'rganadi.

Tez aytishlar bolalarning talaffuzini ravonlashtiradi, nutqini charxlaydi hamda so'z boyligini oshiradi. Bu janr nafaqat o'yin tarzida, balki bolalarning to'g'ri so'zlash malakasini mustahkamlovchi vosita sifatida ham muhimdir[3].

Sanamalar bolalar o'yinlarini boshlashda ishtirokchilar tartibini belgilash yoki kim birinchi o'yinga kirishini aniqlash uchun aytiladi. Ular o'yinbop, quvnoq va harakat bilan bog'liq bo'lib, bolalarning jamoaviylik ruhini mustahkamlaydi.

Ertaklar esa xalq donoligini, ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurashni ifodalovchi asarlardir. Ular orqali bolalar yaxshilik, halollik, mehnatsevarlik va odob kabi qadriyatlarga o'rganadilar. Bolalar folklori umuman olganda, ularni ona tili, xalq qadriyatlari va milliy madaniyatga hurmat ruhida tarbiyalaydi. U bolalarda ijodkorlik,

mehr-oqibat, jamoaviylik va vatanparvarlik kabi ijobiy fazilatlarni shakllantiradi. Shuningdek, bolalar folklori o'zining quvnoqligi, soddaligi va musiqiyligi bilan farqlanib, ularning estetik didini, so'z san'atiga bo'lgan qiziqishini rivojlantiradi[4].

Xulosa qilib aytganda, bolalar folklori xalq ijodining eng samimiy va tabiiy ko'rinishidir. U o'zining quvnoqligi, o'yin harakati, soddaligi, ritmik tuzilmasi hamda bolalar psixologiyasiga mosligi bilan kattalar folkloridan tubdan farq qiladi

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rahmonov T. O'zbek bolalar folklori. – Toshkent: O'qituvchi, 2012.
2. Jo'rayev N. O'zbek xalq og'zaki ijodi. – Toshkent: Fan, 2005.
3. Xo'jayev M. Folklorshunoslik asoslari. – Toshkent: Universitet, 2018.
4. www.ziyonet.uz, www.folklor.uz

QORAQALPOQ JIROVLARI VA ULARNING XALQ OG'ZAKI IJODIDAGI O'RNI

Baxtiyorova Mashhura Rasul qizi,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

Gumanitar fanlar fakulteti,

O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi 2-bosqich talabasi,

mashhurabaxtiyorova98@gmail.com,

Ilmiy rahbar: Tadjixan Sabitova prof.v.b

Annotatsiya: Ushbu maqolada qoraqalpoq xalqining og'zaki ijodida jirovlarning o'rni va ahamiyati yoritilgan. Qoraqalpoq mashhur jirovlari va jirovchilik maktablari va ularning bugungi kundagi ahamiyati haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: xalq og'zaki ijodi, folklor, baxshi, jirov, Jiye jirov, Qiyos jirov, urf-odatlar, milliy qadriyatlar, shoir, do'mbira, qo'biz.

Abstract: This article discusses the role and significance of jirovs in the oral culture of the Karakalpak people. It discusses the famous jirovs and jirov schools of Karakalpaks and their significance today.

Keywords: oral folk art, folklore, bakhshi, jirov, Jiye jirov, Qiyos jirov, traditions, national values, poet, dombira, qobiz.

Jirov — qozoq, o'zbek va qoraqalpoq xalqlarida doston, terma ijod etib kuylovchi xalq shoiri. Qadimda katta jamoat yig'inlarida, to'y-ma'raakalarda Jirovlar qo'biz jo'rligida termalar ijro etishgan. Xalq orasida katta obro' orttirgan ayrim jirovlar o'z urug'i, ulusiga boshchilik ham qilgan, xalq botiri bo'lgan. Ular urush va boshqa notinch vaqtlarda o'tkir so'zi, ta'sirchan termalari bilan ommani birlashtirib o'ziga ergashtirgan. Jirovlar o'zbek baxshilari kabi ustoz-shogird munosabatlari asosida yetishib chiqqan.[1] Jirov tushunchasini Mahmud Qoshg'ariy davrida she'riyatni yaratuvchi so'z ustalarini, jirag'u hamda shoirlarni bildirgan, uning ta'riflashicha: «jirov-yirg'ov, she'r to'quvchi, bitta musiqa asbobida o'ynovchi sozanda, dono nasihat beruvchi oqsoqoldir. Jirovlarning eng sevib jiraydigan janri bu to'lg'ov bo'lgan, «to'lg'ov-o'ylanish, fikr yuritish» degan ma'nolarni anglatadi. Jirovlar asosan asarlarni qo'biz musiqiy asbobida ijro etadilar. Qo'biz-qoraqalpoq xalqining eng qadimiy musiqiy asboblardan biri hisoblanadi. Qo'biz-asbobi qoraqalpoqlardan boshqa sharq xalqlari-qozoq, qirg'iz, uyg'ur shuningdek ukrainlarda uchratishimiz mumkin.

Qadimiy va boy tarixga ega qoraqalpoq folklorining asosini lirik va epik asarlarning barcha turlari tashkil etadi. Lirik janr asarlariga xalq, marosim qo'shiqlari (yor-yor, haujar, juqlor, yaramazon, gulapsan va boshqalar), aytis (aytishuv, qo'shiqbellashuvlar), matal va maqollar, masallar, tez aytish; epik janr asarlariga ertak, tulgov, terma, dostonlar kiradi. Dostonlar qoraqalpoq folklorining asosiy janri bo'lib, 4 tur (qahramonlik, lirik, ijtimoiy-maishiy, tarixiy dostonlar)ga bo'linadi. Qoraqalpoqlarda keng tarqalgan doston „Alpomish“ dostoni. Shuningdek, „Edige“, „Qublon“, „Qirq qiz“ dostonlari mashhur.

Qoraqalpoq mumtoz adabiyotining yirik namoyondasi shoir Jiyen jirovning hayot tarzi, turmush sharoiti to'g'risida bizga yetib kelgan yozma ma'lumot yo'q. Shoirning aniq tug'ilgan va vafot etgan sanalari noma'lum[2]. Qoraqalpoq adabiyotshunosi A.Karimovning taxminlariga ko'ra, Jiyen jirov Tag'ay o'g'li 1730-yilda tug'ilib, 1784-yilda vafot etgan. U Sirdaryo (Turkiston) quyi oqimidagi muytenlar oilasidan chiqqan.

Qoraqalpoq yozma adabiyoti yaratilishida Jiyen jirovning o'rni bo'lib, demokratik va realistik yo'nalishda ijod qilgan. Adabiy asarlarda ijtimoiy tengsizlik, boylarning o'zboshimchaligi, ayollar huquqlarini himoya qilish, zulm, ruhoniylarning keskin muammolari ko'tarilgan. Aynan mana shu g'oyalar „Vayron qilingan odamlar“ (qoraqalpoqcha: „Posqan el“) she'rida o'z ifodasini topgan. Haqiqiy tarixiy voqealar asosida yaratilgan bu asar inqilobgacha bo'lgan qoraqalpoq she'riyatida eng muhim asarlardan biriga aylangan. Shuningdek, ba'zi amaldorlarning kirdikorlari fosh etilgan („Hoy, yigitlar, yigitlar“, „Ulog'im“, „Yuragimda ko'p dog'im“, „Ber, tuyamni“). „Darbadar el“, „Yuksak tog“, shuningdek, tarixga oid „Xonavayron xalq“ kabi dostonlarida qoraqalpoq xalqining qabilaviy hujumlardan saqlanish uchun Jangadaryo bo'ylariga ko'chgan og'ir davrlari aks etgan. U „Alpomish“, „Qirq qiz“, „Qo'blon“, „Qurbonbek“ kabi xalq dostonlarini mahorat bilan kuylagan. Asarlari 1935-yildan to'plana boshlangan. Qiyas jirov, Qurbonboy baxshi, O'teniyaz jirov kabi shogirdlar yetishtirgan. Jiyen jirovning umri va ijodi qoraqalpoq xalqining XVIII asridagi turmishi bilan bog'liq. Qoraqalpoq klassik poeziyasining eng yirik me'rosalaridan biri „Xonavayron xalq“ poemasi qoraqalpoq xalqining 1756-yili Turkistondan Xorazmga ko'chish voqeasi so'z etiladi.

Yana bitta qoraqalpoq jirovlaridan biri bu Qiyos jirovdir. U 1903- yil Qoraqalpog'iston respublikasi Chimboy tumanida tug'ilgan. Qoraqalpog'iston xalq jirovi Sayfulla jirov va Begmurod jirovlarning shogirdi. Yoshligidan xalq qo'shiqlarini, qo'biz kuylarini o'rgangan. "Masposhsho", "Shahriyor", "Sho'ra", "Qoramoni — qotil", "Bo'zo'g'lon", "Qizpolvon" dostonlarini keksa jirovlardan yozib olib, o'zi ham ijro etib yurgan, 40 ming misraga yaqin to'lg'ovlar yaratgan. "Alpomish"

do'stining qoraqalpoq variantini, "Masposhsho", "Bo'zo'g'lon" kabi dostonlarni yozgan va nashr ettirgan. Uning "Qo'biz termalari" kitobi bosilib chiqqan, Qiyos jirov Qayrat o'g'li Moskva, Toshkent, To'rtko'l shahrilarida o'tkazilgan xalqsan'ati olimpiadalarida Moskvada o'tkazilgan Xalqaro sharqshunoslar kongressida qatnashgan. Uning "Maspatsho" dostonida masposhshani keneges qabilasidan deyiladi. Qoraqalpoqlarning keneges-mang'it qabilasi Buxoro xonlig'iga qarashli davrida vujudga kelgan doston bo'lib hisoblanadi. Qoraqalpoqlarning keneges-mang'it qabilalari hozirgi Qoraqalpog'istonning Kegeyli tumanining atrofida joylashgan. Qoraqalpoqlarning keneges- mang'it qabilasi Xorazmga joylashmasdan muqaddam Buxoro xonligi qaramog'ida bo'lmagan. Bu dostonida Buxoro, Samarqand atrofidagi yer nomlari so'z etiladi. Qoraqalpoqlar yuqoridagi yer nomlari Buxoro deb tushunadi. U yerda Bulingir, Sarsabiz va Chirchik daryosi degan yer nomlari uchray turadi, mana shu dostonning chiqish manbayin Buxoro va Samarqand atrofidagi joylar bilan bog'lab izlash ishlari bo'ldi, Qiyas jirovning kuylab yurgan «Bozog'lon» dostoni da o'sha davrda vujudga kelgan doston bo'lib hisoblanadi.[3]

Bugungi globallashuv davrida milliy qadriyatlar va xalq og'zaki ijodini asrab-avaylash har qachongidan ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan, jirovchilik san'ati qoraqalpoq xalqining madaniy hayotida hanuzgacha o'z o'rnini saqlab qolgan. Jirovlar nafaqat o'tmishning kuychilari, balki milliy merosni yangi avlodga yetkazuvchi ijodkorlar sifatida qadrlanadi. Hozirgi kunda qoraqalpoq jirovlari xalq dostonlarini, tarixiy afsonalarni va qo'shiqlarni sahna orqali keng targ'ib etmoqdalar. Ular o'z ijodi orqali yoshlar qalbida vatanparvarlik, g'urur, mardlik, mehr-oqibat tuyg'ularini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Jirovlarning chiqishlari maktab, kollej, madaniyat markazlari va folklor festivallarida muntazam o'tkazilib, yosh avlodni milliy ruhda tarbiyalashga xizmat qilmoqda. Bundan tashqari, jirovchilik san'ati ilmiy tadqiqotlar, milliy meros dasturlari va UNESCO madaniy ro'yxatlari doirasida o'rganilmoqda. Zamonaviy jirovlar o'z dostonlarini nafaqat an'anaviy tarzda, balki teatr sahnalari, radio va televidenie orqali ham namoyish etib, xalq ijodining yangi shakllarda yashab qolishiga hissa qo'shmoqdalar. Jirovlarning bugungi kundagi ahamiyati shundaki, ular xalqning ruhiy ildizlarini, tarixiy xotirasini va madaniy o'zligini eslatib turuvchi tirik bog' bo'lib qolmoqda. Ularning ovozi xalqning yurak sadosi, dombirasida esa tarixning ovozi yashaydi.

Xulosa qilib aytganda, jirovchilik san'ati — bu faqat o'tmish yodgorligi emas, balki bugungi kun madaniyatining tirik, faol qismidir. Jirovlar milliy qadriyatlarni avaylab, ularni zamonaviy hayot bilan uyg'unlashtirib, xalq ruhiyatini boyitib kelmoqdalar. Ularning ijodi yoshlar qalbida o'z millatiga sadoqat, tarixiga hurmat va

vatanparvarlik tuyg'ularini uyg'otadi. Shunday ekan, jirovchilik san'atini asrab-avaylash, uni keyingi avlodlarga yetkazish — har birimizning ma'naviy burchimizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
2. Nizami Mamedov "Каракалпакская литература". Баку: Мутарджим, 2007.
3. Қ. Айымбетов «Халық даналығы». Нөкис «Қарақалпақстан» 1988 103-бет

O'ZBEK ADABIYOTIDA BADIY TASVIR VOSITALARINING QO'LLANILISHI

Eshboltayeva Farruxa

Chirchiq davlat pedagogikauniversiteti

Gumanitar fanlar fakulteti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

24/3-guruh talabasi

Chirchiq davlat pedagogikauniversiteti

O'qituvchisi: Sabitova Tadjixan

Annotatsiya: Maqolada bugungi kun tilshunosligidabadiiytasvirvositalari tushunchasining mohiyati xususida so'z boradi. O'zbekvajahontilshunosligida tasvir vositalariga berilgan baho va mazkur hodisagaturlicha yondashuvlar hamda qilingan ilmiy ishlar haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: badiiy til, sintaktik figuralar, stilistik figuralar. O'zbek adabiyotida badiiy tasvir vositalarining evolutsiyasi yozmaadabiyotning rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, dastlabog'zakian'analardan tortib, klassik adabiyot, so'ngra modernvazamonaviydavrlarda yangi shakllar, uslublar va ifoda tarzlari bilanboyibborgan.Dastlabki davrlarda ko'proq metafora va epitet kabi usullar qo'llanilganbo'lsa, keyinchalik personifikatsiya, burj, metafora, kinoya vao'xshatishkabivositalar kengayib, uslubiy rang-baranglikni ta'minlagan.

Tilshunoslikda badiiy asarda tasvirlanayotgan narsani jonli tasvirlash,his-tuyg'u va kechinmalarni yorqin ifodalashga xizmat qiluvchi vositalarniumumlashtirib "badiiy tasvir va ifoda vositalari" deb ataladi. Avvalgi fasldaaytilganidek, badiiy tasvir va ifoda vositalari badiiy tilningbelgilovchixususiyati emas, balki belgilovchi xususiyat bo'lmish obrazlilik(tasviriylik)va emotsionallikni kuchaytiruvchi unsurlardir. Aytish kerakki, butushunchaadabiyotshunoslikda "poetik vositalar", "sintaktik figuralar", "stilistikfiguralar" kabi nomlar bilan ham yuritiladi. Shuni hamyoddatushlozimki,bu vositalarning bunisi tasvir, bunisi ifoda vositasi deyishlik hamnomaqbul, chunki badiiy adabiyot so'z vositasida tasvirlaydi va shutasvirorqaliifodalaydi.

Shukur Xolmirzayev o'zining ixcham va ma'nodor hikoyalari bilano'zbek nasriga kirib kelgani ijodkordir. Muallif asarlarining g'oyalari bir-birini to'ldirib boradi, tasvirlangan qahramonlar harakatidan, tabiatidanchiqarilgan xulosalar bir-birini yanada boyitadi, milliy o'zligimizningturliqirralarini alohida xarakterlar orqali

tasvirlab, xalq qiyofasidagi yaxlitqiyofaning turli jihatlarini ochib beradi. Yozuvchi asarlari tasviridatirikchilikqiyinchiliklari bilangina o'ralashib qolmaydi, ma'naviyat masalalarigahamalohida e'tiborni qaratadi. Zamontalotumlari ma'naviyatimiz mustahkamligiva mustaqilligida jiddiy salbiy iz qoldirayotganiga ishora qiladi. Yozuvchivashoirilar uchun, asarlarining tili, badiiyati, qahramon va voqealarningjonlitasvirini ta'minlab beruvchi manba tasviriy vositalar hisoblanadi. Adabiyotshunosligimizda ushbu tushunchalar "stilistik figuralar", "poetikvositalar" yoki "sintaktik figura"lar nomi bilan ataladi. Yozuvchi ShukurXolmirzayev hikoyalarida badiiy tasvir vositalari hisoblanganko'chimvao'xshatishlardan o'rinli foydalanilgan. Adibning "Omon ovchining o'limi" hikoyasi qahramoni Omon ovchi tirik mavjudotlarni o'ldirishgajudamukkasidan ketgan kishi edi. Yozuvchi ta'riflaganidek: "Mabodoovdanquruq qaytsa, bamisoli otasi o'lganidek aza tutardi..." Muallif buyerdao'xshatishdan o'rinli foydalangan. Ovchining ruhiyati ushbu jumlarorqaliifodalab, Yozuvchi bundan tashqari hamhikoyada "tekkanga tegib, tegmaganga kesak otadigan bekorchilar", "oyoq tirab turiboldi", "anaviyovvoyilar qirilib ketsa(ko'chim), "qon tutadi", "ko'z tegadi" kabi o'xshatish,ko'chim, ibora, davr, til va hudud koloritlaridan ajoyib tarzdafoydalanadi.Buesa o'z navbatida asarlarining qisqa va mazmundor bo'lishligini ta'minlaydi.Bundan tashqari hikoyada tabiatdagi barcha narsalar o'z o'rnigaegaqilibyoziqlan. Oxirgi voqealarning nima bo'lishi esa barchamizga saboqdir.O'quvchilar bu asarni o'qib, tabiatdagi barcha jonivorlarga achinadi. O'qigan kishi tabiatda mavjud hodisalarga befarq bo'lmaslikni tushunadi. Shuorqaliyozuvchimiz ovchining qanday o'lim topishi misolidaharbirharakatimizning javobi borligini eslatib qo'yadi. Kitobxon, buasarni o'qib,oilada qanday muhit yaratish kerakligi, farzandlarni qanday tarbiyalashni,o'z yaqinlariga mehr- e'tibordan boshqa narsa kerakemasligini,ajdodlarimiz ishlatib kelgan "gunoh", "qon tutadi" kabi tushunchalarningqanchalik ahamiyatli ekanligini anglatuvchi ma'naviy g'oyalarni o'zigasingdiradi. Muallif "Qadimda bo'lgan ekan" hikoyasida O'sar, Maqsadmomo va Hojar obrazlari orqali qishloq muhiti, insonlar xarakterini o'zholicha gavdalanitiradi va ushbu asarda hamtasviriy vositalardano'rinlifoydalanadi. Ushbu hikoyada maqol va iboralar hamda, shevagaoidso'zlardan o'rinli foydalanilgan. Jumladan, "og'zingdan chiqib, yoqanggayopishsin", "yana nashani urib avariya qilasiz", "shilq etibkigizgao'tirdi", "juripmiz", "ko'zlari qonsirab tikildi" kabi. Hikoyada Maqsadmomoningo'g'liurushda vafot etgach, kelini ikki bolasini tashlab erga tegibketadi. Momoesa beva holidan ularni voyaga yetkazadi. Hikoyada, momogaa'ziyatyetkazmaydigan, garchi shunday bo'lsa hamuning qiliqlaridanor

qiluvchikelin, momo Ularni qiynalib voyaga yetkazgani uchun momosiga achinadigan, xotinini pushaymon qildirish uchun, momosini qariyalar uyiga eltmoqchi bo'lgan, hayotning qiyinchiliklari va mashaqqatlaridan asabiy bo'lib qolgan nevara obrazi mifologik uslubda yoritib berilgan. Asarda O'sarning momosini tut daraxti tagiga tashlab ketishi orqali, qadimda mavjud bo'lgan mifologik rivoyatdan nusxa olinganini ko'rishimiz mumkin. Hikoyada qiyinchiliklarda hamir odasi mustahkam, sodda qishloq odamlari yoritib berilgan. Badiiy tasvir va ifoda vositalari ijodkorning muayyan badiiy-estetik maqsadga og'ishi natijasida yuzaga keladi, ular tasvirning jonli va to'loqonli bo'lishiga, hamda, ifodaviylikning kuchayishiga xizmat qiladi. Yozuvchi Shukur Xolmirzayev ham hikoyalarida davr, hudud va muhit koloritini yaratish uchun tasviriy vositalardan keng foydalanganini ko'rishimiz mumkin. Chunki yozuvchi asarlari doim qisqa, ammo, mazmundor holatda yoziladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, badiiy nutq kommunikativ vashu bilan birga, estetik vazifani bajaradi. Badiiy uslubning boshqa uslublardan ajralib turadigan belgisi uning estetik vazifasi, obrazlilik va ekspressivligidir. Bu narsa uning sintaktik qobig'ini ham belgilaydi. Bunda umum xalq tilining boy sintaktik imkoniyatlaridan foydalanishning o'rniva ahamiyati muhimdir. Sintaktik stilistik figuralar ifodali nutqning shunday vositalardan sanaladiki, ular vositasida tuzilgan nutq shakli to'liq, bir butun sintaktik konstruksiyadan iborat bo'ladi. Bu esa ularning eng xarakterli umumiy belgisidir. Sintaktik-stilistik figuralar badiiy adabiyotda ifodalilik hosil qiluvchi va ma'lum bir uslubiy vazifa bajaruvchi intonatsion-sintaktik usullardandir. Sintaktik-stilistik figuralar nutqning emotsionalligini oshirishga yordam beradigan maxsus sintaktik oborotlardan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari. T. O'zbekiston. 2002.
2. Raxmatullayev Sh. Sistem tilshunoslik asoslari (til qurilishini tizimsifatida o'rganish masalalari). -T.: "Universitet", 2007.
3. To'xtasinova O. O'zbek tilida leksik okkazonalizmlar va ularning badiiy-estetik xususiyatlari. Nomzodlik dissertatsiyasi avtoreferati. -T. 2007.
4. Sapayeva D.N. The structural characterization of medical synonymic terms in English (based on the scientific articles in the field of dermatovenereology). Actual problems of modern science, education and training in the region. Issue 6. 2021

ҚАЗАҚ ФОЛЬКЛОРИСТИКАСЫНЫҢ ЖИНАЛУЫ МЕН ЗЕРТТЕЛУІ

Оразалиева Айдана Нурлан қызы

Шыршық мемлекеттік педагогика университеті

Қазақ тілі және әдебиет бағытының 4-курс студенті

Ғылыми жетекшісі: Жарасбаев Нұркелді

Аннотация: Фольклортану ғылымын толық біліп, әрі қарай дамыту үшін алдымен фольклордың жиналу мен жариялану және зерттелу процесін біртұтас күйде қарастыру керектігі күмәнсіз. Мұндай ойды көптеген алыс және жақын шетел азаматтары ғалымдары, сондай-ақ қазақ фольклор зерттеушілері құптайды. Қай халықтың болса да ежелден сақтап, құрмет тұтатын бай мәдени мұрасының бірі - фольклор. Оған деген бұқара халықтың құрметі ешқашан толастаған емес. Ал, ресми мемлекеттік жүйенің фольклорға арнайы түрде көңіл бөлуі әр түрлі мақсатта болды. Әр қоғам, мемлекет өзінің даму барысының белгілі бір кезеңінде фольклорға ерекше көңіл бөледі. Айталық, Еуропаның елдерінде романтизм күшейген тұста, романтиктер халық мұрасын, әсіресе фольклорды жинау ісін қолға алды. Ресейде де фольклорға көңіл бөліп, оны арнайы жинау романтизм дәуірінде етек алды. Бізде жағдай басқаша болды. Күллі отарланған елдер сияқты, біздің фольклордың жиналуы, жариялануы мен зерттелуі ең алдымен қазақ елін, жерін отарға айналдыру мақсатында жүргізілді.

Кілт сөздер: фольклористика, саяси-идеологиялық, совет үлгісі, зерттеу, көркем жүйе, әдіснамалық, маркстік, сынға ұшырау

Abstract: There is no doubt that in order to fully understand and further develop the science of folklore, first of all, the process of collecting, publishing and researching folklore should be considered as a whole. Such an idea is

welcomed by many scientists from far and near foreign countries, as well as researchers of Kazakh folklore. Folklore is one of the rich cultural heritages of any nation that has been preserved and respected since time immemorial. The respect of the masses for him has never ceased. And the special attention of the official state system to folklore was for different purposes. Every society and state pays special attention to folklore at a certain stage of its development. For example, when romanticism was growing in European countries, romantics began to collect folk

heritage, especially folklore. In Russia, paying attention to folklore and collecting it specifically began in the era of romanticism. We had a different situation. Like all other colonized countries, the collection, publication

and study of our folklore was carried out primarily for the purpose of turning the Kazakh country and land into a colony.

Key words: *folkloristics, political-ideological, Soviet model, research, artistic system, methodological, Marxist, criticism.*

Kirish: Қазақ фольклоры мақсатты түрде XIX ғасырда-ақ жиналып, зерттеле бастады. Әсіресе, Ш.Уалиханов, В.В.Радлов, И.Ильминский, А.Васильевтің жинаушылық пен жариялаушылық еңбектері, олардың азды-көпті жазған зерттеулері қазақ фольклортану ғылымының бастауы болды. XIX ғасырдағы Ш.Уалиханов, В.В.Радлов және тағы басқа да фольклор шығармаларын жинаушылар еңбегінің маңыздылығы, олар – көп жылдық тәжірибеге сүйеніп, халықтық үлгілерді жазып алу әдісін қалыптастырды. Қазақ фольклористикасының зерттелуі Қазақ фольклорының тарихы деген ұғым мен зерттеу дәл өз мағынасында осы уақытқа дейін арнайы түрде күн мәселесіне қойылған емес. Оның бірнеше себебі болды. Біріншіден, ғылымда фольклордың жеке көркем жүйесі бар, көр өзіндік белгілермен ерекшеленетін руханият деп түсінбей, оны көркем әдебиеттің бір саласы деп ұғыну орныққан еді. Соның салдарынан фольклор тарихы - әдебиет тарихы деп қарастырылып жүрді. Екіншіден, фольклортану ғылымының өзі де көп уақыт бойы әдебиеттанудың ішінде жүрді және сол әдебиеттанудың теориялық, әдіснамалық амал-құралдарына сүйеніп, солрады пайдаланып келді. Әлбетте, одан үлкен зиян шеккен жоқ, бірақ фольклордың көптеген қасиетін тани алмады. Үшіншіден, әдебиет тарихы жүйелі түрде, кезең-кезеңге бөлініп зерттелді де, фольклор синхронды түрде, бізге жеткен қалпы бойынша сипатталып, оның тарихи даму жолдары, қандай дәуірлерді бастан кешкені ескерілмейді, жеке-жеке жанрларға ғана зерттеліп жүрді. Әрине, фольклордың, дәлірек айтқанда, қай шығарманың нақ қай жылы немесе қай ғасырда туғанын, оның қандай өзгеріске ұшырағанын дөп басып айту мүмкін емес. Сол себепті бұрынғы Кеңес Одағы тұсындағы ғалымдар да, қазіргі кезеңдегі оқымыстылар да фольклордың тарихын дәуір-дәуірге бөліп зерттеуге көп бармады, ал барған күннің өзінде маркстік-лениндік әдіснамадан шыға алмай, таптық формациялар бойынша қарастыруға мәжбүр болды. 1950-1960 жылдар аралығында орыс фольклортану ғылымында орыс фольклорының тарихына арналған бірнеше еңбек жарық көрді. Бұл кітаптарда

фольклордың тарихы феодализм дәуіріндегі, капитализм кезеңіндегі, совет тұсындағы деп жіктеліп қаралды да, әр дәуірлердің өзі ғасырлар мен нақты жылдарға бөлінді және фольклордың тарихы көркем ойдың даму тұрғысынан емес, әлеуметтік тұрғыдан, езілуші таптың шығармашылық қабілетін дәріптеу мақсатында зерттелді. Кезінде

ол еңбектер үлкен сынға ұшыраған болатын.

Негізгі бөлім: Қазақ ғалымдары да қазақ фольклорының тарихына арналған алғашқы үлкен еңбекті 1948 жылы жарыққа шығарды. Бұл еңбекте кезінде сынға ұшырады, бірақ сын ғылымынан аулақ, саяси-идеологиялық сипатта болды да, аталмыш кітап зиянды деп танылып, ғылыми айналымнан алынып тасталды. Ал, шындығына келгенде, бұл еңбек үлкен жұмыстың игілікті бастамасы еді, өйткені, сол тұстың өзінде-ақ қазақ әдебиетінің тарихын бірнеше том етіп жазу көзделген еді. Сөз жоқ, бұл кітап – өз дәуіріне тән ғылыми тұжырымдарға сүйенеді, сондықтан оның теориялық сапасынан гөрі идеологиялық, саяси ұстанымы басым болды. Дей тұрғанмен, бұл еңбекте фольклордың тарихын жанрлар арқылы зерттеуге талпыныс болғанын айтпасақ болмайды. Мәселен, тоғыз бөлімнен тұратын томның бірінші бөлімі қазақ фольклорының зерттелуіне арналса, содан кейінгі екінші бөлімді пайда болу мерзімі жағынан ең көне деп есептелетін ғұрыптық фольклор мен ескі діни нанымдарға, сондай-ақ шаруашылыққа байланысты туған жанрлар құрайды; салт өлеңдер; мал шарушылық туралы өлеңдер; дін салт өлеңдері; наурыз; бақсы сарыны; бәдік, арбау, жалбарыну; жарамазан және жарамазның батасы; үйлену салт өлеңдері; әдет салт; тойбастар; жар-жар, сыңсу-жұбату; беташар; мұң, шер өлеңдері; қоштасу, естірту, көңіл айту; жоқтау.

Осыдан әрі қарайғы бөлімдері: ертегілер; батырлық жыры; ғаштық жырлары; айтыс өлеңдері; шешендік сөздер; тарихи өлеңдері; қазақ совет фольклоры деп берілген. Аталған бөлімдері, негізінен, фольклордың XX ғасырға жеткен күйіндегі көркем жанрлардың қай дәуірде қандай күйде болғаны, қалыптасу барысында нелерге сүйенгені айтылмайды. Сондай-ақ Қазақ совет фольклоры деген бөлімнің болуы – зерттеушілердің сол тұстағы одақтық фольклортану мен әдебиеттануға тән ұстанымды басшылыққа алынғанын айқын аңғартады. Мәселен, осы бөлімнің тараушылар мынадай: революциялық күрес кезеңіндегі өлең-жырлар; колхоз, өнеркәсіп өміріне байланысты халық әдебиеті; терме, мақалдар; қазақтың халық әдебиетіндегі Ленин, Сталин образы; ерлік туралы жырлар; халық әдебиетіндегі Аманкелді образы; Отан соғысы кезінің жырлары. Көріп тұрғанымыздай, тараушалардағы проблемалар азаматтық

тарихтың ізімен, таза әдебиеттану шарттарымен қарастырылған және талданған шығармалардың дені – авторлық өлеңдер мен жырлар. Олар түгелдей таптық, советтік идеология тұрығысынан бағаланып, фольклорға ғана емес, бүкіл әдебиетке тән көркемдік-эстетикалық құндылығы жағынан қарастырылмаған. Сонымен қатар бұл бөлімде сол кездегі концепцияға сәйкес халық ақындары шығармашылығы мен фольклордың ара жігі ашылмай, бір тұтас халық әдебиеті деп ұғыну орын алған. Сондықтан Ақмола, Күдері, Жамбыл, Сәттіғұл, Иса, Нұрлыбек сияқты ақындардың өлеңдері совет үлгісінде қаралған. Соның салдарынан бар деп есептелген совет фольклорының үлгісінде өзін дәуірлеу түгелдей дерлік XX ғасырдағы тарихи-қоғамдық кезеңдерге сәйкестендіріліп, фольклор өмір ағымына сай жедел өзгеріп отыратын рухани дүние емес екені ескерілмеген. Қазақ халқының ауыз әдебиетін жинау жұмысы XVIII ғасырдан басталды. Ресейден Қазақ даласына шыққан түрлі экспедициялардың мақсаты фольклорлық және этнографиялық деректерді же жинау болатын. Алайда, фольклор үлгілерін жүйелі түрде жинау жұмысы XIX ғасырда жүзеге асты. В.В.Радлов, Г.Н.Потанин, Ш.Уалиханов, А.Е.Алектров, А.В.Васильев сияқты ғалымдар ауыз әдебиеті жанрларын жіктей отырып, олардың текстологиясына да көңіл бөлді. Түптеп келгенде фольклорлық мұраны жинау және жарыққа шығару халықтың тұрмыс-тіршілігін, әдет-ғұрпын, салт-санасын, наным-сенімін, дүниетанымын білудің негізі дерек көзіне айналды. Ал XX ғасырда фольклорды жинау мен жариялану жұмысы, мейлі ол идеологияның құралына айналса да, мамлекет тарапынан қолдау тапты. XX ғасырдың басындағы Ә.Диваев бастаған бірнеше экспедицияларды бастап, жер-жерден жинау жұмысы үздік-создық күні бүгінге дейін жалғасып келеді.

Қазақ фольклортану ғылымының даму жолдары Қазақ фольклористикасы сөз еткенде бұл ғылымның да қалыптасу, даму, өсу жолы, басынан кешірген кездері бар деп қараймыз. Біз оларды шартты түрде үш кезеңге бөліп қарастырамыз:

Бірінші кезең – 20-30 жылдар арасы;

Екінші кезең – соғыс жылдары;

Үшінші кезең – Ұлы Отан соғысынан кейінгі жылдар.

20-жылдарының бас кезінде бас кезінде-ақ қазақ халқының ауыз әдебиеті жайында мәселеле көтеріліп, фольклор туралы газет-журналдарға үлкенді-кішілі мақалалар жариялана бастайды. Бұл мақалаларда қазақ

фольклорын жинау, зерттеу, бағалау хақында көптеген пікірлер айтылады. Мұның өзі қазақ совет фольклористикасының, яғни ауыз әдебиетін зерттейтін

ғылымының тууына негіз салады. Алғашқы қадамы қазақ ауыз әдебиеті туралы жазылған кішігірім мақала-заметкалардан басталған қазақ совет фольклористикасы идеология майдандарында шиеленіскен таптық күрес жағдайында, фольклордың тарихи қоғамдық рөлі жайында көтерілген мәселелерге белесене араласу негізінде туып қалыптаса бастаған совет фольклористикасы 20-жылдарың бас кезінде-ақ ауыз әдебиеті жөнінде бірнеше мәселелер көтереді. Солардың ішінде оның айрықша көңіл бөлгені: ескі мәдени мұраны игеру және ауыз әдебиетінің тарихын зерттеу мәселесі болады. Ескі мәдени мұраны игеру туралы мәселе Қазақстанда 20 жылдардың бас кезінде көтеріледі. Және бұл мәселері бір-біріне қарама-қарсы екі бағыт туралы. Оның біріншісін алашордалар, ұлтшыл-байшылдар, ал екіншісін советтік құрылыс үшін күресушілер қолдайды.

Октябрь революциясының нәтижесінде Қазақстанда орнаған советтік құрылысқа қарсы күрес жүргізген ұлтшыл-байшылдар, алашордашылар мәдени мұраны өздерінің таптық мақсатына пайдалануды көздейді. Олар ертеден келе жатқан мәдени мұраның ішінен ескі өмірді, ескілікті дәріптейтін және қанаушылық құрылысты қорғаған адамдарды мадақтайтын шығармаларды жаңа советтік құрылысқа қарсы күрестің

құралы етіп пайдалануға тырысады.

Осы жағдайды еске ала келіп, Қазақ совет әдебиетінің негізін салған Сәкен Сейфуллин алашорданың басшылары Бөкейханов, Байтұрсынов, Досмұхамбетов, Дулатов, Жұмабаевтардың совет өкіметіне қарсылығын, 161 олардың ескі өмірді қайта орнатпақ болып күрес жүргізгенін әшкерелей отырып, былай дейді: Олар қазақтың бұрынғы батырлары туралы байлар құлқымен бұрынғы айтылған өлеңдерді жинап, оған тағы да елдегі өлеңшілерге жаңадан өлеңдар қостырып кітаптар шығарды. Мәселен Аламан, Кенесары-Наурызбай және де олардың санасын сарындаған көркем әдебиетті сүйгіштеді. Алашордашылардың ескі мәдени мұраны ұлтшыл-байшылдық, кертартпалық мақсатта және советтік құрылысқа қарсы күресу үшін

пайдаланбақ болғанын Сәкен осылай әшкерелейді. Ол ұлтшылдардың жаулық әрекетін әшкерелеп қана қоймайды, оларға қарсы күрес ұйымдастырылады. Ұлтшыл-байшыл алашордашыларға қарсы Сәкен бастаған бұл күресті Сәбит Мұқанов, Аманғали Сегізбаев, Бейсенбай Кенжебаев сияқты жас әдебиетші, коммунисттер қатты қолдайды. Бұлар ескі әдеби мұраның иесі үстем тап емес, еңбекші халық екенін дәлелдейді. Осы ретте олар сол кезде Еңбекші қазақ, Қызыл Қазақстан, Лениншіл жас сияқты газет-журналдарға

мақалалар жазып, өздерінің көзқарастарын білдіреді. Мәселен, Сәбит Мұқанов Қазақ әдебиеті һәм Ыбырай деген тақырыпта мақала жазып, оны Қызыл Қазақстан журналының 1924 жылы шыққан 7-9 сандарында жариялайды. Сәбит осы мақаласында Ауыз әдебиеті бізде бай, әдемі әдебиет дей отырып, бұл әдебиетті шығарушы ұлтшыл-байшылдар айтқандай, үстем тап емес, еңбекші халық, мүддесін жырлаған жыршы-ақындар екенін дәлелдейді, және де ауыз әдебиетін, ән мен күйді халық арасынан шыққан, еңбекші халықтың тұрмыс-тіршілігін, оның өмірін жақсы білетін адамдар тудырады дейді. Осы ретте Сәбит халық әдебиетінің көрнекті өкілдері деп Орынбай, Шөже, Арыстанбай, Шал, Тоғжан, Біржан, Нүркей, Ақан, Ыбырай сияқты ақын-жыршы, әншілерді атайды, олардың шығармаларын жинау, жарыққа шығару жайлы мәселе көтереді. Аманғали Сегізбаев Халық пен әдебиет дейтін мақаласында, Бейсенбай 2Кенжебаев Абай өлеңдерінің 1923 жылғы басылуы туралы дейтін мақаласында ауыз әдебиетінің негізгі иесі еңбекші халық екенін айтады.

Қорыта айтқанда Қазақ фольклоры мақсатты түрде XIX ғасырда-ақ жиналып, зерттеле бастады. Әсіресе, Ш.Уалихановтың, В.Радловтың, Г.Потаниннің, И.Илминскийдің, А.Васильевтің жинаушылық пен жариялаушылық еңбектері, олардың азды-көпті жазған зерттеулері қазақ фольклортану ғылымының бастауы болды. Олар қалыптастырған жинау тәсілдері мен жариялау шарттары XX ғасыр басында, Кеңес өкіметі орнағанға дейін толық жүзеге асып отырды. Бұл тұста М.Ж.Копеев, Э.Диваев, М.Бекимов, Б.Белков секілді жинаушылардың, сондай-ақ, Ә.Бөкейханов, А.Байтұрсынов, Х.Досмұхаммедұлы, М.Әуезов сияқты

ғұламалардың зерттеулері ғылымға орасан үлес болып қосылды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. М.Ғабдуллин «Қазақ халқының ауыз әдебиеті». Алматы 1958 жылы 51 б.
2. Қоңыратбаев «Қазақ фольклорының тарихы». Алматы 1991 жылы

«АЙҚАП» ЖУРНАЛЫ МЕН «ҚАЗАҚ» ГАЗЕТІНІҢ СЫН ЖАНРЫНА ЕРЕКСЕ ҚЫЗМЕТІ ЖАЙЛЫ

Абдиганпарова Асем

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті 4-курс студенті.

Ғылыми жетекші: Жарасбаев Нұркелді

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті аға оқытушысы.

Аннотация: Бұл мақалада қазақтың алғашқы мерзімді басылымдарының бірі — «Айқап» журналы мен ұлттық бағыттағы «Қазақ» газетінің әдеби сын жанрының қалыптасуы мен дамуына қосқан үлесі қарастырылады. Аталған басылымдар XX ғасырдың басындағы қазақ қоғамының рухани, мәдени өмірінде үлкен рөл атқарып, әдебиеттің өсуі мен сыншыл ойдың қалыптасуына айрықша ықпал етті. Мақалада олардың беттерінде жарияланған әдеби сын мақалаларының мазмұны мен бағыттары, сондай-ақ сыншылардың көзқарастары мен әдеби-эстетикалық ұстанымдары талданады.

Кілт сөздер: Айқап журналы, Қазақ газеті, әдеби сын, сын жанры, қазақ әдебиеті, XX ғасыр басы.

Annotation: This article explores the significant contribution of Aiqaq magazine and Qazaq newspaper—two of the earliest Kazakh periodicals—to the development of the literary criticism genre. These publications played a crucial role in shaping the spiritual and cultural life of early 20th-century Kazakh society, fostering the growth of literature and the emergence of critical thought. The paper analyzes the literary-critical articles published in these periodicals, focusing on their content, direction, and the critical and aesthetic viewpoints of the authors.

Keywords: Aiqaq magazine, Qazaq newspaper, literary criticism, criticism genre, Kazakh literature, early 20th century.

Кіріспе. «Айқап» журналы мен «Қазақ» газеті — қазақ әдебиеті мен мәдениетінің тарихында маңызды орын алатын басылымдар. Осы басылымдарда сын жанрының қалыптасуына ерекше ықпал еткен мақалалар мен зерттеулер жарияланды. Олардың әрқайсысы өз кезеңінің қоғамдық және әдеби процестерін, ұлттық сана-сезімнің дамуындағы маңызды кезеңдерді бейнеледі.

«Айқап» журналы (1911–1915) және сын жанры

«Айқап» журналы — қазақтың алғашқы қоғамдық-саяси, әдеби, ағартушылық басылымдарының бірі болып табылады. Оның редакторлары мен авторлары, әсіресе Ахмет Байтұрсынов, Мағжан Жұмабайұлы, Жүсіпбек Аймауытов және басқа да зиялы қауым өкілдері қазақ қоғамының жаңғыруы, ұлттық мәдениет пен әдебиеттің дамуы жолында көп еңбек сіңірді. «Айқап» журналының әдебиетке қосқан үлесі өте зор, оның ішінде сын жанры да маңызды орын алады.

«Айқап» журналындағы сынның мақсаты мен міндеттері

«Айқап» журналындағы сын — қоғамның әлеуметтік-саяси өміріне, әдебиетке, өнер мен мәдениетке қатысты өткір пікірлер мен ойлардан тұрады. Сынның негізгі мақсаты — ұлттық сананы ояту, білім мен мәдениетті көтеру, қазақ әдебиетінің жаңа белестерге көтерілуіне ықпал ету болды. Журналда жарияланған сын мақалалары көбінесе екі маңызды мәселені көтерді:

- Ұлттық мәдениет пен әдебиеттің деңгейін көтеру: Қазақ әдебиетін орыс әдебиетінің ықпалынан арылту, еуропалық жаңа әдістерді енгізу, ұлттық әдебиеттің өзіндік ерекшеліктерін сақтау.

- Әлеуметтік проблемалар мен мәселелер: Әдеби сын сонымен қатар қазақ халқының тұрмыстық жағдайын, білім мәселесін, ұлттық бірліктің маңыздылығын көрсетті.

«Айқап» журналындағы сын мақалаларының ерекшеліктері

«Айқап» журналында сын жанрына тән бірнеше ерекшелік болды:

- Әдебиет пен қоғамның байланысы: Журналда жарияланған сын мақалалары әдебиет пен қоғамды тығыз байланыстырып отырды. Ахмет Байтұрсынов сияқты ұлы тұлғалар қазақ әдебиетін жаңаша бағытта дамыту үшін қажетті әлеуметтік және саяси мәселелерді талдады.

- Жаңа әдеби әдістер мен тәсілдер: Журналда қазақ әдебиетінің дәстүрлі түрлерін сақтау мен қатар, жаңа заманға сай жазу әдістерін енгізу туралы сын пікірлер айтылды. Мысалы, Әбубәкір Диваевтың мақалаларында қазақ әдебиетіндегі ұлттық жаңашылдықты көтеру мәселесі талқыланды.

- Қоғамдағы әлеуметтік өзгерістердің көрінісі: Журналда қазақ қоғамындағы әлеуметтік теңсіздік, ағартушылық, білім беру мен әйелдердің жағдайы сияқты маңызды мәселелерді көтерген сын мақалалары да орын алды.

«Қазақ» газеті (1913–1918) және сын жанры

«Қазақ» газеті — қазақ ұлттық баспасөзінің тарихында аса маңызды орын алатын басылым. Газеттің алғашқы санынан бастап, оның редакторлары, соның ішінде Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов және басқа да зиялы қауым

өкілдері әдеби сын жанрын қазақ баспасөзінде дамытуға көп еңбек сіңірді. «Қазақ» газеті қазақ әдебиетінің болашағы үшін маңызды сын-пікірлер мен әдеби талдаулар ұсынды.

«Қазақ» газетінің сын жанрының қызметі

«Қазақ» газетінде әдеби сынның мақсаты — қазақ әдебиетінің сапасын арттыру, ұлттық әдебиеттің жаңашылдығын дамыту, қазақ қоғамының мәдениеті мен әдебиетінің оянуына ықпал ету болды. Газет сын жанры арқылы қазақ оқырмандарын тәрбиелеуге, жаңа әдебиетке, ғылым мен мәдениетке қызықтыруға бағытталған. Сондай-ақ, «Қазақ» газеті қазақ әдебиетіндегі көкейтесті мәселелерге, ұлттық ұстанымдарға қатысты сындар мен пікірлерді жариялап отырды.

«Қазақ» газетінде жарияланған сын мақалалары

Газетте жарияланған сын мақалаларының арасында әдебиеттің әртүрлі жанрлары мен тақырыптары қамтылды:

- Ақын-жазушылардың шығармашылығы туралы сын: Ахмет Байтұрсынов пен Міржақып Дулатов өз мақалаларында әдебиеттегі жаңа бағыттарды және жазушылардың шығармашылығын талдай отырып, әдеби сынның жаңа әдіс-тәсілдерін ұсынды. Олардың мақалалары қазақ әдебиетінің классикалық шығармаларын зерттеуге және бағалауға әсер етті.

- Ұлттық сана мен әдебиет мәселелері: «Қазақ» газетінде жарияланған сын мақалаларында ұлттық әдебиет пен мәдениеттің даму мәселелері үнемі көтерілді. Қазақ әдебиетінің рухани мұрасына жаңаша көзқарас пен ғылыми әдіснаманы енгізу қажеттілігі сөз болды.

- Жазба мәдениетіндегі сын: Газетте сын тек шығармашылық тұрғысынан ғана емес, сонымен қатар әдебиеттің қоғамдық қызметіне, оның халықтың рухани өміріндегі орнына байланысты да жазылды. Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов секілді тұлғалар қазақ тілінде жазылған шығармаларды талдай отырып, олардың ұлттық құндылықтар мен қоғамның ағартушылық мәселелеріне қаншалықты жауап беретініне назар аударды.

«Қазақ» газетінің сын жанрының ерекшеліктері

«Қазақ» газетінің сын жанрының ерекшеліктері:

- Әлеуметтік және әдеби талдау: Газеттегі сын мақалалары қазақ әдебиетінің және жалпы қоғамның дамуындағы негізгі мәселелерді талқылауға бағытталған. Бұл сынның әлеуметтік мәні зор болды.

- Көтерілген мәселелердің өзектілігі: «Қазақ» газеті өзінің сын материалдарында қазақ әдебиетінің дамуындағы көптеген маңызды мәселелерді

көтерді, соның ішінде қазақ тілінің жазба мәдениетіне көшуі, әдеби тілдің дамуы және әдебиеттің қоғамдық қызметі.

• Талдау мен пікірталас: Газетте сын мақалалары мен пікірлер көбінесе талдау және пікірталас түрінде жарияланып, әдебиет пен қоғам арасындағы өзара байланыс мәселелеріне терең үңілді.

Қорытынды. «Айқап» журналы мен «Қазақ» газеті қазақ әдебиетінің сын жанрының дамуына үлкен ықпал етті. Бұл басылымдарда жарияланған сын мақалалары қазақ әдебиетінің дамуына жаңа серпін берді. Олардың негізгі мақсаты — қазақ әдебиетінің көркемдік сапасын арттыру, ұлттық әдебиеттің өзіндік ерекшелігін сақтай отырып, оны жаңаша бағытта дамыту болды. Әдеби сын жанры осы басылымдар арқылы жаңа биікке көтерілді, қазақ қоғамының мәдени жаңғыруында маңызды рөл атқарды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Байтұрсынов А. «Әдебиет танытқыш». – Алматы: Ана тілі, 1991. – 208 б.
2. Нұрғали Р. «Сөз өнері». – Алматы: Мектеп, 1992. – 256 б.
3. Қирабаев С. «Қазақ әдебиеті сынының тарихы». – Алматы: Білім, 1997. – 312 б.
4. Ысмайылов Е. «Әдебиет және сын мәселелері». – Алматы: Жазушы, 1973. – 280 б.
5. Дәдебаев Ж. «Әдебиет теориясы және сын». – Алматы: Қазақ университеті, 2002. – 220 б.
6. Әуезов М. «Әдебиет тарихы». – Алматы: Санат, 1997. – 384 б.

ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНІҢ ДАМУ ТАРИХЫ

Абдухаликова Зарина

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті 4-курс студенті.

Ғылыми жетекші: **Жарасбаев Нұркелді**

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті аға оқытушысы.

Аннотация. Бұл мақалада қазақ әдебиетінің ежелгі дәуірден бастап бүгінгі күнге дейінгі даму кезеңдері қарастырылады. Әдебиеттің қалыптасу жолы, оның көрнекті өкілдері мен әр дәуірдегі негізгі тақырыптық, көркемдік ерекшеліктері жан-жақты талданады. Сонымен қатар, әдебиет пен халықтың рухани өмірінің өзара байланысы көрсетіліп, ұлттық әдебиеттің әлемдік мәдениеттегі орны айқындалады.

Кілт сөздер: қазақ әдебиеті, ауыз әдебиеті, жыраулар поэзиясы, ағартушылық, Абай, XX ғасыр әдебиеті, тәуелсіздік кезеңі.

Annotation. This article discusses the stages of development of Kazakh literature from ancient times to the present day. The path of formation of literature, its prominent representatives and the main thematic, artistic features of each era are analyzed in detail. In addition, the relationship between literature and the spiritual life of the people is shown, and the place of national literature in world culture is determined.

Keywords: Kazakh literature, oral literature, zhyrau poetry, enlightenment, Abai, literature of the XX century, independence period.

Қазақ әдебиеті — халқымыздың рухани қазынасының ең бай әрі мәңгілік саласы. Ол ұлт тарихымен, мәдениетімен, дүниетанымымен және қоғамдық өмірімен тығыз байланыста дамып келеді. Әдебиет — халықтың рухани өмірінің айнасы, оның арман-мұратын, сезімін, дүниетанымын бейнелейтін көркем сөз өнері. Қазақ әдебиетінің тарихы ғасырлар қойнауынан бастау алады.

Ежелгі дәуір және түркілік кезең. Қазақ әдебиетінің тамыры ежелгі түркі мәдениетінде жатыр. V–XII ғасырлар аралығында өмір сүрген Орхон-Енисей жазба ескерткіштері («Күлтегін», «Білге қаған», «Тоныкөк» жырлары) түркі халықтарының ерлік рухын, ел бірлігін дәріптеген алғашқы әдеби мұралар болды. Бұл ескерткіштерде тіл көркемдігі, шешендік және поэтикалық бейнелеу құралдары мол кездеседі.

Ауыз әдебиеті және жыраулар поэзиясы. Қазақ халқының ауыз әдебиеті – жазба дәуірге дейінгі ең үлкен мәдени мұра. Оның құрамына ертегілер, мақал-мәтелдер, айтыстар, шешендік сөздер, батырлар жырлары мен лирикалық өлеңдер кіреді. XIV–XVII ғасырларда өмір сүрген жыраулар поэзиясы — қазақ әдебиетінің алтын дәуірі.

XIX ғасырдағы ағартушылық дәуір әдебиеті. XIX ғасырда қазақ қоғамында әлеуметтік және рухани өзгерістер орын алып, әдебиет жаңа сапалық деңгейге көтерілді. Бұл кезеңде ағартушылық идеялар мен реалистік бағыт басым болды. Қазақ әдебиетінің көрнекті өкілдері — Шоқан Уәлиханов, Ыбырай Алтынсарин және Абай Құнанбайұлы.

Шоқан қазақ халқының білім арқылы дамитынына сенді. Ол діни догмалар мен ескі салт-санадан арылып, ғылым мен ағарту ісін дамытуды ұсынды. Өз еңбектерінде ол халықтың тұрмыс-тіршілігі, дәстүрі, ауыз әдебиеті мен фольклоры арқылы ұлттық рухты сақтаудың маңыздылығын көрсетті.

Шоқан — қазақ халқын білімге, ғылымға, өркениетке жетелеуді мақсат еткен алғашқы ағартушылардың бірі. Ол қазақ пен орыс халықтарының достығын нығайтып, мәдени байланысты дамытуға зор үлес қосты.

Ыбырайдың басты арманы — қазақ балаларына дүниелік білім мен адамгершілік тәрбиені қатар беру. Ол қыздар мектебін ашып, әйел теңдігін насихаттады. Қазақ даласында жаңа үлгідегі мектептер, мұғалімдер даярлайтын семинариялар ашуға ат салысты. Халықты еңбекке, өнер-білімге шақырды.

Абайдың ағартушылық көзқарасы білім мен ғылымды меңгеру арқылы адам болу идеясымен ұштасады. Ол надандықты, жалқаулықты, әділетсіздікті сынап, ғылым мен еңбекті жоғары бағалады. Қара сөздерінде жастарды оқуға, адалдыққа, адамгершілікке шақырды. Абай білімнің тек жеке игілік емес, қоғамның өркендеуінің негізі екенін дәлелдеді.

XX ғасырдың басындағы әдебиет. XX ғасырдың басында ұлттық сана оянып, Алаш қозғалысы мен баспасөз дамыды. Әдебиет қоғамдық күрес құралына айналды. Бұл дәуірде Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатұлы,

Мағжан Жұмабаев, Жүсіпбек Аймауытов, Сұлтанмахмұт Торайғыров сияқты тұлғалар қазақ жазба әдебиетінің негізін салды.

Кеңес дәуірі әдебиеті. Кеңес кезеңінде әдебиет социалистік идеология аясында дамыды. Бұл уақытта Сәбит Мұқанов, Ғабит Мүсірепов, Ғабиден Мұстафин, Бейімбет Майлин, Мұхтар Әуезов сынды классик жазушылардың шығармалары жарық көрді. М.Әуезовтің «Абай жолы» эпопеясы қазақ халқының рухани өмірін, ұлттық мінезін терең суреттеді.

Тәуелсіздік кезеңіндегі қазақ әдебиеті. 1991 жылдан кейінгі әдебиет еркіндік пен жаңа көзқарас кезеңіне өтті. Тақырыптық және жанрлық тұрғыдан байи түсті. Тәуелсіздік рухын дәріптеген Оралхан Бөкей, Мұхтар Мағауин, Қалихан Ысқақ, Дулат Исабеков, Төлен Әбдік, Ақселеу Сейдімбек сияқты қаламгерлердің шығармалары ұлттық болмысты жаңа деңгейде көрсетті.

Қорытынды. Қазақ әдебиеті — ұлттың тарихын, рухани әлемін, дүниетанымын танытатын мәңгілік мұра. Оның даму тарихы көне дәуірден қазіргі заманға дейін үздіксіз жалғасып, әр кезең өз өрнегін қалдырды. Ежелгі жыраулардан бастап бүгінгі қаламгерлерге дейін қазақ әдебиеті халық тағдырын, елдік рухты, адамдық ізгілікті дәріптеумен келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әуезов М. Әдебиет тарихы. – Алматы: Санат, 1991.
2. Байтұрсынұлы А. Әдебиет танытқыш. – Алматы: Атамұра, 2003.
3. Қирабаев С. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: Білім, 2012.
4. Бердібаев Р. Қазақ эпосы. – Алматы: Ғылым, 1989.
5. Нұрғалиев Р. Әдебиет және дәуір. – Алматы: Жазушы, 1997.
6. Қазақ әдебиеті. Энциклопедия. – Алматы: Қазақстан, 2005.
7. Тәжібаев Ә. Өмір және поэзия. – Алматы: Жазушы, 1974.

«МАХАМБЕТ ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ ЕРКІНДІК ИДЕЯСЫ»

Ахмедова Жансая Бахтияр қызы

Шыршық мемлекеттік педагогика университеті

Қазақ тілі және әдебиет бағытының 4-курс студенті

Ғылыми жетекшісі: Нуркелді Абдурашидович Жарасбайев

Кілт сөздер: : Махамбет Өтемісұлы, еркіндік идеясы, азаттық рухы, күрескерлік поэзия, халық бостандығы, тәуелсіздік, батырлық бейне, ұлт намысы, рухани еркіндік, патриотизм

Аннотация: Бұл мақалада Махамбет Өтемісұлы поэзиясындағы еркіндік идеясының мазмұны мен көркемдік ерекшеліктері талданады. Ақын шығармаларының негізгі өзегі — халықтың бостандығы мен теңдігі, ел мен жерді қорғау идеясы екендігі көрсетіледі. Махамбет жырларындағы еркіндік ұғымы жеке тұлғаның ғана емес, бүкіл халықтың рухани тәуелсіздігін білдіретіні дәлелденеді. Сонымен қатар, ақынның поэтикалық тілі, метафоралары мен бейнелеу тәсілдері арқылы еркіндік идеясының көрініс табуы жан-жақты қарастырылады. Зерттеу нәтижесінде Махамбет поэзиясы — қазақ халқының азаттық рухын бейнелейтін ұлы мұра екендігі анықталады.

«The Idea of Freedom in Makhambet's Poetry»

Akhmedova Zhansaya Bakhtiyar qizi

Chirchik State Pedagogical University

4th- year student of the Kazakh language and literature

Research supervisor: Nurkeldy Abdurashidovich Zharasbayev

Key words: Makhambet Utemisuly, idea of freedom, spirit of independence, rebellious poetry, national liberty, independence, heroic image, national pride, spiritual freedom, patriotism

Annotation: This article analyzes the content and artistic features of the idea of freedom in the poetry of Makhambet Utemisuly. It shows that the main essence of the poet's works lies in the ideas of national liberty, equality, and the defense of the homeland. The concept of freedom in Makhambet's poetry is proven to represent not only personal independence but also the spiritual liberation of the entire nation. In

addition, the study examines how the idea of freedom is expressed through the poet's language, metaphors, and imagery. As a result, Makhambet's poetry is recognized as a great heritage that embodies the spirit of freedom of the Kazakh people.

Kіріспе: Қазақ әдебиетінің тарихында Махамбет Өтемісұлының шығармашылығы ерекше орын алады. Ол — XIX ғасырдағы халықтың азаттық күресінің жыршысы, еркіндік пен әділдік идеяларын асқақ рухпен жырлаған ұлы ақын. Махамбеттің поэзиясы — тек көркем сөздің үлгісі ғана емес, ұлттың бостандыққа ұмтылған рухының айғағы. Ақын жырларында халықтың тәуелсіздікке деген аңсары, отаршылдыққа қарсы күрес жолындағы батырлық пен ерлік рухы терең бейнеленген.

Махамбеттің өлеңдері арқылы еркіндік ұғымы тек саяси мағынада ғана емес, рухани және адамгершілік тұрғыдан да ашылады. Ол үшін еркіндік — адамның намысы мен арын қорғау, елдің тұтастығын сақтау, халықтың өзін-өзі тануының көрінісі болды. Сондықтан ақын поэзиясы бүгінгі күнге дейін өзектілігін жоғалтпай, ұлттың рухани мұрасына айналды.

Негізгі бөлім: Махамбет Өтемісұлының поэзиясының басты өзегі — халықтың азаттығы мен елдің тәуелсіздігі. Ақын Исатай Тайманұлы бастаған көтерілістің рухани жыршысы ретінде еркіндік идеясын поэзия тілімен халық санасына сіңіре білді. Оның шығармаларында еркіндік — өмірлік мақсат, адамдық борыш, ұлттың намысы ретінде көрініс табады.

Махамбеттің «Ереуіл атқа ер салмай», «Мінгені Исатайдың Ақтабан-ай», «Мен — мен едім, мен едім» сияқты өлеңдерінде ел тағдыры мен бостандық жолындағы күрес ерекше жырланады. Ақынның поэтикалық тілі өткір, айбынды, жігерлі. Ол өз жырларында ерлік пен намысты дәріптей отырып, езгіге қарсы шыққан халықтың ішкі күйзелісі мен рухани серпілісін бейнелейді.

Махамбеттің поэзиясындағы еркіндік идеясы жеке бастың еркіндігімен ғана шектелмейді, ол бүкіл халықтың рухани және саяси тәуелсіздігін аңсайды. Ақын үшін еркіндік — тек билікке қарсы шығу емес, әділетті қоғам орнатудың, адамдық қадір-қасиетті сақтаудың символы. Оның:

«Ереуіл атқа ер салмай,

Егеулі найза қолға алмай...»

деген жолдары батырлық рух пен азаттыққа шақырудың айқын көрінісі болып табылады.

Сонымен қатар, Махамбет поэзиясында еркіндік идеясы ұлттық сана мен рухани дербестіктің негізі ретінде танылады. Ол халықтың намысын оятып, өз

қадірін тануға үндейді. Ақын жырларындағы күрескерлік сарын, отты үн, батыл бейнелер — оның поэзиясын мәңгілік рухани мұраға айналдырды.

Қорытынды: Махамбет Өтемісұлы поэзиясы — қазақ халқының еркіндік пен әділдік жолындағы күресінің көркем шежіресі. Ақын өз жырларында халықтың мұңын, арманын, намысын жырлап, ел бірлігі мен бостандығын ең басты құндылық ретінде танытты. Оның өлеңдеріндегі еркіндік идеясы — тек саяси ұран емес, рухани тәуелсіздік пен адамдық қадір-қасиетті сақтау жолындағы мәңгілік ұстаным.

Махамбеттің жалынды жырлары бүгінгі ұрпаққа ерлік пен елжандылықтың үлгісі болып қала береді. Ол поэзия арқылы ұлт рухын көтеріп, қазақ әдебиетінде еркіндік пен азаттық идеясын терең мағынада қалыптастырды. Сондықтан Махамбет шығармашылығы — ұлттың рухани жаңғыруының, мәңгілік еркіндікке ұмтылысының айғағы.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Әуезов М. Әдебиет тарихы. — Алматы: Ана тілі, 1991.
2. Қирабаев С. Қазақ әдебиеті сынының тарихы. — Алматы: Білім, 1997.
3. Негимов С. Ақын-жыраулар поэзиясының бейнелілігі. — Алматы: Рауан, 1991.

“ҒАБИТ МҮСИРЕПОВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ӘЙЕЛ ОБРАЗЫ”

Айткулова Гулиза Ерғали қызы

Шыршық мемлекеттік педагогика университеті

Қазақ тілі және әдебиет бағытының 4-курс студенті

Ғылыми жетекшісі: Нуркелді Абдурашидович Жарасбайев

Кілт сөздер: : аналық мейірім, қайсарлық, Мейірімділік, әлеуметтік әділетсіздік, рухани тазалық, махаббат, адалдық, төзімділік, ұлттың айнасы, әйел теңдігі.

Аннотация: Бұл мақалада Ғабит Мүсірепов шығармаларындағы әйел образдарының көркемдік сипаты мен қоғамдық маңызы қарастырылады. Жазушы кейіпкер әйелдер арқылы мейірімділік, рухани тазалық, махаббат, адалдық, төзімділік сияқты ізгі қасиеттерді бейнелей отырып, әлеуметтік әділетсіздік пен әйел теңдігі мәселелерін де шебер көтере біледі. Әйел образы ұлттық болмыстың айнасы ретінде талданып, олардың қоғамдағы рөлі мен рухани биіктігі жан-жақты ашылады. Мақалада қаламгер туындылары негізінде әйел бейнесінің көркемдік және тәрбиелік мәні сараланады.

“The Female Image in the Works of Gabit Musirepov”

Aytkulova Guliza Ergali qizi

Chirchik State Pedagogical University

4th- year student of the Kazakh language and literature

Research supervisor: Nurkeldy Abdurashidovich Zharasbayev

Key words: Kindness, social injustice, spiritual purity, love, honesty, resilience, mirror of the nation, gender equality

Annotation: This article explores the artistic depiction and social significance of female characters in the works of Gabit Musirepov. Through his portrayals of women, the author highlights noble qualities such as kindness, spiritual purity, love, honesty, and resilience, while also skillfully addressing issues like social injustice and gender equality. The image of the woman is analyzed as a reflection of national identity, revealing her role and spiritual strength in society. Based on the writer's works, the article examines the artistic and educational value of the female image.

Kirish: Қазақ әдебиеті – халқымыздың тарихи, рухани және мәдени өмірінің шежіресі. Сол әдебиетте әйел бейнесі ерекше орын алады. Әйел – өмірдің бастауы, отбасының тірегі, ұлттың тәрбиелеушісі ғана емес, сонымен қатар қоғамдағы өзгерістер мен тарихи оқиғалардың да белсенді қатысушысы ретінде көрініс табады. Қазақ әдебиетінде бұл тақырып түрлі қырынан қарастырылып келгенімен, XX ғасырдағы прозада әйел образын терең психологиялық, әлеуметтік және көркемдік тұрғыдан аша білген жазушылардың бірі – Ғабит Мүсірепов. Ғабит Мүсірепов шығармаларындағы әйелдер – күрделі әрі қайшылықты тағдыр иелері. Олар нәзіктігімен қатар қайсар, төзімділігімен қатар шыншыл, адалдығымен қатар батыл. Жазушы өз кейіпкерлері арқылы әйел затының тек тұрмыстық өмірін емес, олардың ішкі жан дүниесін, рухани әлемін, қоғамдық санадағы орнын терең суреттейді. Оның «Ананың анасы», «Ақлима», «Қазақ солдаты», «Ұлпан» сияқты шығармаларында әйел образы тек бір адамның тағдыры емес, тұтас бір дәуірдің, қоғамның бет-бейнесі ретінде көрінеді. Бұл мақалада Ғабит Мүсіреповтің шығармаларындағы әйел бейнесі жан-жақты қарастырылады.

Негізгі бөлім: Ғабит Мүсірепов шығармаларында әйел образы – тек нәзіктік пен аналық мейірімнің ғана емес, қайсарлық пен рухани беріктіктің де символы. Жазушы әйел затының қоғамдағы орны мен әлеуметтік рөлін көркем тілмен суреттей отырып, олардың ішкі жан дүниесіне терең бойлай алды. Ол әйелді — отбасының ғана емес, ұлттың тірегі ретінде бейнеледі. Мейірімділік пен аналық сезімнің көрінісі “Ананың анасы”, “Ашынған ана”, “Ақлима” шығармаларындағы кейіпкерлер — мейірімді, жүрегі таза, баласына шексіз махаббатпен қарайтын аналар. Бұл бейнелер арқылы жазушы ананың жанкештілігін, ұрпақ алдындағы жауапкершілігін асқақтата көрсетеді. Мейірімділік — әйел болмысының басты қасиеті ретінде суреттеледі. Рухани тазалық пен адалдық Мүсірепов кейіпкерлерінің тағы бір ерекшелігі – олардың рухани байлығы мен адамгершілік биіктігі. Мысалы, “Ұлпан” романындағы Ұлпан бейнесі – терең парасатты, өз ортасына сыйлы, намысты әйел. Ол ел басқарған ерлермен тең дәрежеде сөйлесіп, шындық пен әділет үшін күреседі. Бұл оның ішкі тазалығы мен адалдығының айғағы. Әйел теңдігі және әлеуметтік әділетсіздік. Ғабит Мүсірепов кеңестік кезеңде өмір сүрсе де, өз шығармаларында әйел теңдігі мен әлеуметтік әділетсіздікке қарсы күрес тақырыптарын қозғай білді. Кейіпкерлері арқылы ол әйелдердің білімге, еркіндікке, қоғамға араласуына, өз құқықтарын қорғауына үн қатады. Бұл тақырып әсіресе «Ақлима» әңгімесінде айқын көрініс тапқан.

Қорытынды: Ғабит Мүсіреповтің шығармаларындағы әйел образы – қазақ әдебиетінде ерекше орын алатын, көпқырлы және терең мәнге ие бейне. Жазушы әйелді тек нәзіктік пен аналық мейірімнің символы ғана емес, қайсарлық пен рухани тазалықтың, адалдық пен төзімділіктің қайнар көзі ретінде суреттейді. Оның кейіпкерлері арқылы әлеуметтік әділетсіздікке қарсы күрес, әйел теңдігі мәселелері де көркем түрде ашылады. Әйел бейнесі – ұлттың айнасы, оның мәдениеті мен рухани құндылықтарын сақтаушы әрі жаңғыртушы тұлға ретінде бейнеленген. Осылайша, Ғабит Мүсірепов қазақ әйелінің күш-қуатын, жан дүниесінің байлығын және қоғамдық рөлінің маңыздылығын әдебиетке терең сіңірген қаламгер ретінде есте қалмақ. Бұл шығармалар қазіргі ұрпаққа да тәрбиелік маңызы зор, олардан әйел бейнесінің көркемдік құндылығын, адамгершілік сабақтарын ұғынуға болады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Мүсірепов Ғ. Шығармалар. — Алматы: Жазушы, 1981. — 512 бет.
2. Әдебиеттану энциклопедиясы / Бас ред. Б. Қозыбаев. — Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2005. — 720 бет.
3. Нұртазина, З. Ғабит Мүсіреповтің прозасындағы әйел образы. — Алматы: «Фолиант» баспасы, 2010. — 144 бет.
4. Қаратаев, Т. Қазақ әдебиетіндегі әйел бейнесі. — Нұр-Сұлтан: Ғылым, 2015. — 256 бет.
5. Ахметова, А. Рухани құндылықтар мен әйел бейнесі қазақ әдебиетінде. — Алматы: «Өнер» баспасы, 2018. — 198 бет.

КӨНЕ ТҮРКІ ТІЛІНДЕГІ ЕСІМДІКТЕРДІҢ ТҮРЛЕРІ МЕН ҚОЛДАНЫЛУЫ

Жақсылықова Данагүл

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті 4-курс студенті.

Ғылыми жетекші: Жарасбаев Нұркелді

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті аға оқытушысы.

Аннотация: Бұл мақалада көне түркі тіліндегі есімдіктердің түрлері мен олардың қолданылу ерекшеліктері қарастырылады. Есімдіктер — тілдің маңызды грамматикалық категорияларының бірі ретінде көне жазба ескерткіштер тілінде жиі ұшырасады. Зерттеу барысында есімдіктердің жіктелуі, олардың тұлғалық және мағыналық ерекшеліктері, сөйлем құрамындағы қызметі талданады. Сонымен қатар, қазіргі қазақ тіліндегі есімдіктермен салыстырмалы талдау жүргізіліп, тарихи сабақтастық айқындалады.

Кілт сөздер: көне түркі тілі, есімдіктер, грамматикалық категория, қолданылу ерекшелігі, тарихи сабақтастық.

Annotation: This article examines the types and usage features of pronouns in the Old Turkic language. Pronouns, as one of the essential grammatical categories, are frequently found in ancient written monuments. The study analyzes the classification of pronouns, their morphological and semantic features, and their syntactic functions. In addition, a comparative analysis with modern Kazakh pronouns is conducted to highlight historical continuity.

Keywords: Old Turkic language, pronouns, grammatical category, usage features, historical continuity.

Кіріспе. Көне түркі тілінде есімдіктер қазіргі түркі тілдеріндегі есімдіктерден кейбір ерекшеліктері бар. Бұл тілде есімдіктердің грамматикалық категорияларының тереңдігі мен әртүрлілігі байқалады. Көне түркі тілінің ескерткіштерінен алынған мәтіндерден есімдіктердің кеңінен қолданылғанын көруге болады. Көне түркі есімдіктері көбінесе жалпы, сұрау, сілтеу, белгісіз, болымсыз және өзара категориялар бойынша жіктеледі.

Жалпы есімдіктер (Негізгі есімдіктер)

Жалпы есімдіктер – нақты бір зат немесе адамды білдірмей, оның орнына қолданылатын сөздер. Көне түркі тілінде бұл есімдіктер көбінесе нақты тұлғаларды немесе заттарды көрсетпей, жалпы мағынада қолданылған.

Мысалы:

- **кісі** (адам)
- **йішір** (адам, кісі)
- **бой** (оның орнына қолданылатын "сол" немесе "оның өзі")

Өзара есімдіктер

Өзара есімдіктер екі немесе одан да көп тұлғаның арасындағы өзара байланысты немесе әрекетті білдіреді. Бұл есімдіктерде көбінесе бір-біріне қарама-қарсы немесе өзара әрекет етуші субъектілер көрсетіледі.

Мысалы:

- **биз** (біз) - жалпы, көпше түрінде қолданылады.
- **сиз** (сіз) - көпше және ресми түрдегі "сен" есімдігінің көпше түрі.
- **олар** (олар) - үшінші жақта қолданылатын көпше форма.

Сілтеу есімдіктері

Сілтеу есімдіктері белгілі бір затты немесе адамды көрсететін есімдіктер болып табылады. Бұл есімдіктерде «бұл», «сол», «ол» сияқты көрсеткіштер кездеседі. Көне түркі тіліндегі сілтеу есімдіктері жоғарыда көрсетілген ұғымдарға негізделген және көбінесе контекстке сәйкес түсінікті болу үшін қолданылады.

Мысалы:

- **бу** (бұл)
- **шу** (сол)
- **онду** (ондағы)
- **ол** (ол)

Сұрау есімдіктері

Сұрау есімдіктері сұраулы сөйлемдерде пайдаланылады және нақты бір заттың, адамның, мекеннің немесе жағдайдың не екенін сұрауға бағытталған. Көне түркі тілінде сұрау есімдіктері қазіргі түркі тілдеріндегі сияқты ерекше маңызды рөл атқарған.

Мысалы:

- **ким** (кім)
- **не** (не)
- **қандай** (қалай, қандай)

- **қая** (қайда)
- **қанша** (неше, қанша)

Болымсыз есімдіктер

Болымсыз есімдіктер белгіленген бір заттың немесе адамның жоқтығын немесе болмауын білдіреді. Бұл есімдіктер көбінесе ешбір, бірде-бір затты немесе адамды көрсетпейді.

Мысалы:

- **еке** (ешкім, ештеңе)
- **бирде** (ешбір, ешқашан)
- **ойлук** (ешбір нәрсе, болымсыз жағдайда)

Белгісіз есімдіктер

Белгісіз есімдіктер нақты бір зат немесе адамды көрсетпей, бірақ оның белгісіз екендігін білдіреді. Олар сөйлемде жалпы бір белгісіз нәрсені немесе тұлғаны білдіруге қолданылады.

Мысалы:

- **бір** (бір)
- **қазық** (кейбір)
- **қайсысы** (қандай)

Толықтауыш есімдіктер

Көне түркі тілінде есімдіктер толықтауыш ретінде қолданылған. Бұл кезде есімдік сөз заттың сипаттамасы немесе толықтырушысы ретінде қолданылған. Мысалы, белгілі бір затты толықтау үшін немесе оны нақтылай көрсету үшін осы есімдіктер қолданылған.

Мысалы:

- **бу менің** (бұл менің)
- **бұл біздің жеріміз** (бұл біздің жеріміз)

Есімдіктердің өзгеру принциптері

Көне түркі тіліндегі есімдіктер қазіргі түркі тілдеріне қарағанда өзгеше грамматикалық тұлғаларда болатын. Мысалы, көне түркі тілінде есімдіктердің көпше түрі мен жекеше түрі арасында күрделі формалық өзгешеліктер болған.

Есімдіктердің түрлері көбінесе мынадай өзгерістерге ұшыраған:

• **Көпше және жекеше түрдің ерекшеліктері:** Көне түркі тілінде есімдіктердің көпше және жекеше түрлері арасында айтарлықтай айырмашылықтар болған. Көпше формада қолданылатын есімдіктер "сиз" (сіз), "биз" (біз) секілді тұлғаларда болған.

• **Септік жүйесі:** Көне түркі тілінде есімдіктер септіктер арқылы көп жағдайда қолданылған. Яғни, есімдіктер тек номинатив (бастауыш) емес, басқа да септіктерде (генитив, датив, акузатив және т.б.) қолданылған.

Қорытынды. Көне түркі тіліндегі есімдіктер қазіргі түркі тілдерімен салыстырғанда көп түрлі, терең және өзара байланысқан грамматикалық категорияларға бөлінген. Осыған байланысты көне түркі ескерткіштерін зерттеу кезінде есімдіктердің түрлері мен олардың қолданылуы түркі тілдерінің даму тарихын терең түсінуге мүмкіндік береді. Есімдіктердің осы күрделі жүйесі көне түркі тілінің грамматикалық құрылымының маңызды элементі болған.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Аманжолов, А. С. Түркі филологиясы және көне түркі жазба ескерткіштері. — Алматы: Санат, 2002.
2. Кононов, А. Н. Грамматика языка тюркских рунических памятников VII–IX вв. — Ленинград: Наука, 1980.
3. Махмұтов, Қ. Көне түркі тілінің грамматикасы. — Алматы: Қазақ университеті, 2015.
4. Малбақов, М. Көне түркі жазба ескерткіштер тілі. — Алматы: Ғылым, 1998.
5. Щербак, А. М. Очерки по сравнительной морфологии тюркских языков. — Москва: Издательство восточной литературы, 1977.

АБАЙ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ АДАМГЕРШІЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ

Азимбекова Умида Сайдахмад қызы

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университет

Қазақ тілі мен әдебиеті бағытының 4-курс студент

Телефон: +998992869704

Электрондық пошта: umidaazizbekova5@gmail.com

Ғылыми жетекші: Нұркелді Жарасбае

Анатация. Бұл мақалада қазақ халқының ұлы ойшылы, ақыны Абай Құнанбайұлының шығармаларындағы адамгершілік құндылықтары, олардың тәрбиелік мәні кеңінен қарастырылады. Абайдың қара сөздері мен өлеңдеріндегі адамдық қасиеттерді насихаттайтын ой-тұжырымдары қазақ қоғамындағы ізгілік, әділдік, білім мен еңбек тақырыптарымен байланысты жан-жақты талданады. Сонымен қатар, мақалада Абайдың адамгершілік ойларының бүгінгі күнмен байланысы да көрсетіледі.

Anatation. This article examines the moral values in the works of Abai Kunanbayuly, the great thinker and poet of the Kazakh people. It provides a comprehensive analysis of Abai's moral ideas in his prose and poetry, which emphasize humanity, justice, knowledge, and labor as essential values. The article also highlights the relevance of Abai's moral legacy in modern society.

Кілт сөздер. Абай, адамгершілік, қара сөздер, өлеңдер, тәрбие, ізгілік, қоғам.

Keywords. Abai, morality, prose, poems, education, humanism, society.

Кіріспе. Абай Құнанбайұлы – қазақ халқының ұлы ақыны, ойшылы, ағартушысы. Ол өз шығармаларында адамгершілік, әділдік, мейірімділік, білім мен еңбектің құндылығын насихаттап, халықты ізгілікке үндеді. Абайдың көзқарастары тек өз дәуірімен шектелмей, бүгінгі қоғам үшін де өзектілігін жойған жоқ. Осы тұрғыда Абайдың шығармашылығындағы адамгершілік мәселелерін қарастыру қазақ қоғамының рухани дамуын түсінуге зор мүмкіндік береді.

Негізгі бөлім 1. Абайдың адамгершілік көзқарастарының қалыптасуы. Абайдың адамгершілік жайлы ойлары оның өмір сүрген дәуірімен, алған білімімен тығыз байланысты. Шығыс әдебиеті мен философиясы, сондай-ақ орыс және Батыс ойшылдарының еңбектері оның дүниетанымына үлкен ықпал

етті. Әкесінің тәрбиесі мен халық арасындағы дәстүрлі моральдық құндылықтар да Абайдың адамгершілік түсініктерін қалыптастыруда маңызды рөл атқарды.

2. Қара сөздеріндегі адамгершілік идеялары

Абайдың қара сөздері – оның философиялық ойларының жиынтығы. 7-қара сөзінде ол адамның өзін-өзі жетілдіріп, білімге ұмтылуының маңыздылығын айтады. 10-қара сөзінде жақсы мен жаман мінез-құлықтарды салыстыра отырып, әділет пен мейірімді жоғары қояды. Оның 38-қара сөзінде дін, имандылық пен рухани тазалық мәселелері қозғалып, адамзатқа ортақ құндылықтарды дәріптейді.

3. Өлеңдеріндегі ізгілікке шақыру Абайдың өлеңдері де адамгершілікке үндейтін ойларға толы. «Ғылым таппай мақтанба» өлеңінде ақын адамды алға жетелейтін бес асыл істі атап көрсетеді: талап, еңбек, терең ой, қанағат, рақым. Бұл құндылықтар адамды кемелдікке жетелейді. «Интернатта оқып жүр» өлеңінде жастарды адалдыққа, еңбекқорлыққа, білімге шақырады. «Әсемпаз болма әрнеге» өлеңінде адамды мәнсіз әрекеттерден сақтандырып, шынайы құндылықтарға назар аударуға бағыттайды. 4. Абайдың адамгершілік мұрасы және қазіргі қоғам Абайдың адамгершілік ойлары қазіргі қоғам үшін де аса маңызды. Жастардың тәрбиесінде, ұлттық сананың қалыптасуында оның қара сөздері мен өлеңдері баға жетпес қазына болып табылады. Әділеттілік, еңбекқорлық, адалдық, білімге ұмтылу – қазіргі заманғы қоғам дамуының басты құндылықтары. Абайдың мұрасы – өткеннің ғана емес, болашақтың да рухани бағдаршамы.

Қорытынды. Қорыта айтқанда, Абай шығармаларындағы адамгершілік мәселелері – қазақ халқының рухани мұрасының алтын қазынасы. Абай өз шығармаларында әділетті, адал, білімді, еңбекқор болуды насихаттады. Оның ойлары бүгінгі таңда да жастарды тәрбиелеуде, ұлттық құндылықтарды дамытуда таптырмас құрал болып табылады. Абайдың мұрасын жан-жақты зерттеу – қазақ қоғамының рухани дамуына үлес қосатын маңызды іс.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Абай Құнанбайұлы. Қара сөздер. – Алматы: Жазушы, 2010.
2. Әуезов М. Абай Құнанбаев. – Алматы: Ғылым, 1995.
3. Қазақ әдебиеті тарихы. – Алматы: Санат, 2009.
4. Қирабаев С. Абай және қазақ әдебиеті. – Алматы: Білім, 2014.
5. Нұрғалиев Р. Абайдың ақындық әлемі. – Алматы: Рауан, 1993.

ӘДЕБИЕТТІҢ ЖАҢАШЫЛДЫҚ БАҒЫТЫ

Серикбаева Жансая Қанат қызы

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті
Қазақ тілі мен әдебиеті бағытының 4-курс студенті

Ғылыми жетекшісі:

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті
Қазақ тілі мен әдебиеті бағытының аға оқытушысы
Жарасбаев Нұркелді

Аннотация

Бұл мақалада постмодернизмнің мәні мен ерекшеліктері қарастырылады. Модернизм мен постмодернизм бағыттарының салыстырмалы сипаттамасы беріліп, қазақ әдебиетіне постмодернистік элементтердің енуі мен дамуы сараланады. XX ғасырдың соңы мен XXI ғасырдың басындағы қазақ қаламгерлерінің шығармаларынан мысал келтіріледі. Постмодернизм шеңберінде жазылған әдеби туындылардың стильдік, көркемдік, идеялық сипаты талданады.

Кілт сөздер: постмодернизм, модернизм, қазақ әдебиеті, стиль, ирония, интертекстуалдылық.

Annotation

This article explores the nature and characteristics of postmodernism. It compares modernism and postmodernism, focusing on how postmodernist elements have appeared and developed in Kazakh literature. Works of Kazakh authors from the late 20th and early 21st centuries are examined. Literary pieces written in the postmodernist paradigm are analyzed stylistically and ideologically.

Keywords: postmodernism, modernism, Kazakh literature, style, irony, intertextuality.

Кіріспе. Әдебиет әр дәуірдің, әр қоғамның рухани көрінісі. Модернизм мен постмодернизм — XX ғасырда қалыптасқан екі ірі ағым, олардың әрқайсысы өз кезеңінің көркемдік ізденістерін бейнелейді. Қазақ әдебиетінде постмодернистік тәсілдер тәуелсіздік жылдарынан кейін қарқын ала бастады. Бұл мақалада осы екі ағымның айырмашылықтары мен қазақ қаламгерлерінің постмодернистік тәсілдерді қалай қолданғаны сөз болады. Модернизм — адамзаттың прогресіне сенім, шынайылықты эстетикалық ізденіспен жеткізуге тырысу кезеңі.

Модернистік әдебиетте әлемнің күрделілігі мен адам рухының ішкі дағдарысы бейнеленеді (Элиот, 1922: 53).

Постмодернизм болса, керісінше, абсолютті шындықтың жоқтығын, мағына мен құрылымның тұрақсыздығын айтады. Ол ирония, пародия, интертекст, көпдауыстылық арқылы ерекшеленеді (Хасан, 1987: 108). Қазақ әдебиетіндегі постмодернизм көріністері әртүрлі болуы мүмкін, мысал: Қазақ әдебиетінде постмодернизм бағытындағы шығармалар 1990-жылдардан бастап жиі көріне бастады. Мұхтар Мағауин, Дидар Амантай, Қуаныш Жиенбай, Айгүл Кемелбаева сияқты қаламгерлердің туындыларында интертекстуалдылық, ирония, мифке жаңа көзқарас, реалдылық пен қиялдың араласуы байқалады. Мысалы, Дидар Амантайдың шығармаларында («Көлеңке теориясы», 2005) метафизикалық мазмұн мен философиялық иірімдер постмодернистік әдістер арқылы беріледі (Амантай, 2005: 14). Ол кейіпкер санасындағы хаосты шынайы өмірмен астастырып көрсетеді. Айгүл Кемелбаева да («Тобылғы иісі») әдеби кеңістікті жаңаша тұрғыда тануға тырысады. Оның прозасы тілдік эксперименттерге толы, дәстүрлі баяндаудан алыстайды (Кемелбаева, 2008: 27). Қазақ әдебиетіндегі постмодернистік бағыт батыс әдебиетіндегі классикалық үлгілерден өзгеше сипат алады. Бұл — ұлттық дәстүр мен мифологияны, тарихи жады мен қазіргі замандық мәселелерді қатар ұштастыру арқылы ерекшеленетін көркемдік әлем. Постмодернизмде бұрынғы мәтіндерді қайта пайдалану, оған жаңа мән беру — маңызды тәсіл. Қазақ прозасында бұл тәсіл жиі кездеседі. Мысалы, Мұхтар Мағауиннің "Сары қазақ" шығармасында тарихи тұлғалар мен эпикалық баяндау үлгілері заманауи мәтінмен бірігіп, ұлттық кодты жаңаша ашуға жол ашады (Мағауин, 2002: 88). Айгүл Кемелбаеваның шығармаларында да мифологиялық бейнелер мен архетиптер қазіргі оқиғалармен қатар өрбиді. Бұл тәсіл оқырманға таныс сюжетке жаңаша қарауға мүмкіндік береді. Постмодернистік әдебиетте ирония — шындықты астарлап жеткізудің басты құралы. Қуаныш Жиенбайдың "Құран дәптер" шығармасында дін, қоғам, саясат сияқты салмақты тақырыптар ирониямен, сатирамен бейнеленеді (Жиенбай, 2011: 42). Бұл оқырманды ойланту мен күлдірудің арасындағы нәзік шекара. Классикалық әдебиетте кейіпкер — оқырманға үлгі болатын тұлға. Ал постмодернизмде кейіпкер көбіне ішкі дағдарыста жүрген, өз болмысын толық танымаған бейне ретінде көрінеді. Бұл кейіпкерлердің әрекеті шынайы өмірдегідей қарама-қайшы, шешімсіз. Мысалы, Дидар Амантай шығармаларында кейіпкердің санасы мен әлемі арасында шекара жойылады. Ол шынайы мен қиялды ажыратпайды, бұл — постмодернистік тәсілдің айқын

көрінісі. Уақыт пен кеңістік категорияларының өзгеруі ерекше орынға ие. Постмодернистік шығармаларда уақыт пен кеңістік желісі бұзылады. Шығармадағы оқиғалар ретсіз беріледі немесе өткен мен қазіргі уақыт қатар жүреді. Бұл тәсіл адамның санасындағы өмірлік процестерді бейнелеуге бағытталған. Қазақ постмодернизмінде жазушылар тілмен ойнау арқылы ұлттық сөздік қорды жаңғыртып, әдебиетті жаңаша түрлендіреді. Олар сөйлем құрылымын өзгерту, диалектілерді қолдану, түрлі стильдерді біріктіру арқылы көркем тілге жаңаша сипат береді.

Қорыта айтқанда, Постмодернизм — қазақ әдебиетінің жаңа даму сатысындағы ірі көркемдік ізденіс. Ол дәстүрлі формаларды бұзып, тың тәсілдерді алып келеді. Жаңа ғасыр қаламгерлері бұл бағытты еркін меңгеріп, қазақ әдебиетінің кеңістігін кеңейтіп отыр. Осы арқылы ұлттық әдебиет әлемдік үрдістермен үндесіп, қазіргі заман адамын бейнелеудің заманауи әдістерін меңгере бастады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Амантай, Д. (2005). Көлеңке теориясы. Алматы: Жазушы.
2. Барт, Р. (1977). Автордың өлімі. Париж.
3. Дейлиез, Ж. (1991). Постмодерн эстетикасы. Париж.
4. Кемелбаева, А. (2008). Тобылғы иісі. Алматы: Қазығұрт.
5. Хасанов, Н. (2010). Қазақ прозасындағы жаңа бағыттар. Алматы.
6. Хасан, И. (1987). The Postmodern Turn. Ohio University Press.
7. Элиот, Т.С. (1922). The Waste Land. London.
8. Jameson, F. (1991). Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism. Duke University Press.
9. Лотман, Ю. (1992). Мәдениет семиотикасы. Мәскеу.
10. Сағатова, А. (2015). Қазіргі қазақ әдебиетіндегі постмодернизм. Абай ат. ҚазҰПУ ғылыми еңбектер жинағы.

ҚАЗАҚ ЕРТЕГІЛЕРІНІҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Сайфудинова Насиба Сейдрахымқызы

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті

Қазақ тілі мен әдебиеті бағытының 4-курс студенті

@tilshi44@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-6461-1703>

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті

Қазақ тілі мен әдебиеті бағытының

аға оқытушысы Жарасбаев Нұркелді

Аннотация:

Бұл мақалада қазақ ертегілерінің тәрбиелік рөлі қарапайым тілмен түсіндірілген. Ертегілер арқылы балаларға қандай адамгершілік құндылықтар берілетіні, олардың ой-өрісін қалай қалыптастыратыны және мектеп пен үй тәртібінде ертегіні қалай пайдалану керектігі туралы ұсыныстар берілген. Мақала мұғалімдер мен ата-аналарға бағыт ретінде жазылды.

Кілт сөздер: ертігі, тәрбие, балалар әдебиеті, ұлттық дәстүр, отбасы.

Annotation. This article explains the educational role of Kazakh fairy tales in simple language. It discusses the moral values conveyed to children through fairy tales, how they shape a child's worldview, and provides recommendations on how to use them effectively in school and at home. The article is written as a guide for teachers and parents.

Keywords: fairy tale, education, children's literature, national tradition, family.

Кіріспе: Қазақ халқының ертегілері – өте бай мәдени мұра. Бұрынғы кезде ертегілер кеште үлкендердің ауызынан шығып, балалардың жүрегіне ұяланған. Сол ертегілерде өмірге қажетті негізгі ұғымдар – адалдық, парасат, кішіпейілділік, еңбексүйгіштік және батылдық секілді қасиеттер үйретіледі. Бұл мақалада біз ертегілердің тәрбиелік мәнін қарапайым тілмен ашып береміз және оларды қазіргі заман балаларына қалай тиімді жеткізуге болатынын айтамыз.

Негізгі бөлім. Ертегілерде жиі кездесетін кейіпкерлер мен оқиғалар арқылы бала дұрыс пен бұрысты, жақсы мен жаманды айыра бастайды. Мысалы, адал, еңбексүйгіш тұлғалар жақсы марапат алады; ал алдамшы немесе жалқау кейіпкерлер түсініксіз жағдайға тап болады. "Алдар Көсе" ертегісінде тапқырлықтың және әділеттіліктің маңызы ашылады. "Ер Төстік" сияқты батырлық ертегілер болса отаншылдық пен құрметті дәріптейді. Яғни әр ертегі

балаларға нақты өмірлік сабақ береді. Ертегілер баланың сөз қорын кеңейтеді, сөйлеу мәдениетін жақсартады, қиялын дамытады. Қарапайым, бірақ мәнді образдар арқылы бала заттарды, құбылыстарды салыстыруды, себебін тауып жалпылауды үйренеді. Бұл – шығармашылық ойлау мен логика үшін маңызды. Сонымен қатар ертегі арқылы бала халықтың салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпымен танысады. Ертегілерде жиі қоғамдағы қатынастар көрініс табады: үлкенге құрмет, кішіге қамқорлық, бауырмалдық, өзара көмек. Мысалы, "Тазша бала" ертегісінен балалар шынайылық пен адалдықтың қандай маңызға ие екенін көреді. Мұндай мысалдар балаларға өз мінез-құлқын бақылауды және басқалардың сезімін ескеруді үйретеді. Ертегілерді оқыту әдістері түрліше. Ертегілерді жай оқып беру жеткіліксіз. Тиімді әдістер:

- Әңгімелеу кезінде сұрақтар қою: "Бұл кейіпкер неге олай жасады?" немесе "Сен болсаң қандай шешім қабылдайсың?".
- Рөлге бөліп ойнау: балалар кейіпкерлерді сомдап, мәселені ішінен сезінеді.
- Сурет салу: ертегі көрінісін суретке түсірту арқылы ойды нақтылайды.
- Қысқа шығарма жаздыру: ертегі барысында болған жағдайға баланың өз ойын жазып беруі.

Осы әдістер арқылы ертегінің тәрбиелік әсері күшейеді. Қазіргі балалар мультимедиаға жиі қызығады. Эфирдегі мультфильмдер мен аудиоказакша ертегілер балаларды тарту үшін тиімді болуы мүмкін. Дегенмен, мұнда білімділік пен ұлттық нақыш сақталуы керек. Заманауи иллюстрациялар, музыкалық қоюлар мен театрланған қою арқылы ертегілерді қызықты етіп жеткізуге болады. Ертегілер отбасы ішінде пайда болатын әңгіме тілі ретінде де маңызды. Ана мен әке түнде немесе демалыста баламен ертегі оқыса, балада сенім мен қауіпсіздік сезімі қалыптасады. Бұл тәжірибе балаға эмоционалдық тұрақтылық береді және ата-ана мен баланың арасындағы байланысты нығайтады.

Мектепте әдебиет, қазақ тілі және тәрбие сағаттарында ертегіден мысалдар келтіру тиімді. Мұғалімдер практикалық тапсырмалар: драматизация, топтық талқылау, сыныптық стендтер арқылы ертегіні оқытуы керек. Бұл балаларға қоғамдық нормаларды сіңіруде көмектеседі. Ұсыныстар:

- Ертегіні өткізу кезінде балалардың жас ерекшелігін ескеру қажет. Ең кіші жастағы балалар үшін қысқа, қарапайым тілдегі ертегілер таңдаңыз.
- Ертегіні оқығанда сұрақтар қоюды әдетке айналдырыңыз. Бұл баланың сыни ойлауын дамытады.
- Мультимедианы қолданғанда сапалы, тәрбиелік мәні бар аударымдар мен

анимацияларды

таңдаңыз.

- Отбасында ертегіні кешкі әдетке айналдырыңыз. Бұл балалардың ұйқыға дайындалуына да көмектеседі.

- Мектептерде ұлттық ертегі кештері мен сахналар өткізуді көбейтіңіз.

Қорыта айтқанда, Қазақ ертегілері — халықтың рухани байлығы. Олар арқылы балаға ұлттық құндылықтар, өмірлік тәжірибе және моральдық сабақтар беріледі. Қазіргі таңда ертегінің формасы өзгеріп жатса да, оның тәрбиелік мәні сақталуы тиіс. Тиімді әдістер арқылы ертегіні мектеп пен отбасыда қолдану — болашақ ұрпақты сапалы тәрбиелеудің маңызды жолы.

Пайдаланылған

әдебиеттер:

1. Қазақ халық ертегілері. — Алматы: Мектеп, 2003.
2. Бердібаев Р. Фольклор және дәстүр. — Алматы, 1982.
3. Қирабаев С. Балалар әдебиеті және тәрбиелік аспектілер. — Алматы, 2010.
4. Ахметов З. Халық ауыз әдебиеті негіздері. — Астана, 2005.
5. Жұмабаев Т. Ұлттық тәрбие және педагогика. — Алматы, 2016.

МАХАМБЕТ ӨТЕМІСҰЛЫНЫҢ "ЕРЕУЛІ АТҚА ЕР САЛМАЙ" ӨЛЕҢІНІҢ КӨРКЕМДІК-ИДЕЯЛЫҒЫ ЕРЕКШЕЛІГІ

Бахтиярова Рушана Бектиярқызы

Шыршық мемлекеттік педагогикалық Университетінің

қазақ тілі мен әдебиеті бағытының 4-курс студенті

Телефон номері: +998943193104

Электрондық пошта: rushanabaxtiyrova81@gmail.com

Ғылыми жетекші: Нұркелді Жарасбаев

Аннотация

Бұл мақалада Махамбет Өтемісұлының «Ереулі атқа ер салмай» өлеңі көркемдік және идеялық тұрғыдан қарастырылады. Ақын шығармасында халықтың азаттыққа ұмтылысы, көтерілісшіл рухы, ел бірлігі мен батырлық пафосы айқын бейнеленеді. Өлеңнің құрылымдық ерекшелігі, бейнелеу құралдары, тарихи-әлеуметтік мазмұны талданып, Махамбеттің қазақ әдебиетіндегі орны айқындалады.

Кілт сөздер

Махамбет Өтемісұлы, «Ереулі атқа ер салмай», халық көтерілісі, поэтика, батырлық рух, азаттық идеясы.

Abstract

This article examines Makhambet Utemisuly's poem "Ereuli atka er salmay" from both artistic and ideological perspectives. The poet vividly depicts the people's aspiration for freedom, the rebellious spirit, national unity, and heroic pathos. The poem's structural features, figurative devices, and socio-historical content are analyzed, highlighting Makhambet's significant place in Kazakh literature.

Keywords

Makhambet Utemisuly, "Ereuli atka er salmay", people's uprising, poetics, heroic spirit, idea of freedom.

Кіріспе

Қазақ әдебиетінде Махамбет Өтемісұлының орны ерекше. Ол — XIX ғасырдағы Бөкей Ордасындағы шаруалар көтерілісінің жаршысы, халықтың еркіндік пен бостандық жолындағы күресінің рухани көсемі. Махамбет поэзиясының өзегі — отарлық езгіге қарсы тұру, ел намысын қорғау, ерлік пен жігерді дәріптеу[1].

«Ереулі атқа ер салмай» өлеңі — ақын шығармашылығындағы ең өткір туындылардың бірі. Бұл өлең көтеріліс қарсаңындағы халықтың көңіл-күйін, батырлардың рухын, ерлікке деген жігерін бейнелейді. Ол халықты бірігуге, батыл қимылға, жауға қарсы тұруға шақырған ұран іспетті.

Негізгі бөлім

1. Тарихи-әлеуметтік негіз

1836–1838 жылдары Исатай Тайманұлы бастаған шаруалар көтерілісі Ресей империясының отарлық саясатына және Жәңгір ханның зорлығына қарсы бағытталды. Осы тарихи оқиғалар ақын шығармашылығына өзек болды. «Ереулі атқа ер салмай» өлеңі де осы көтеріліс қарсаңында туған. Өлеңдегі жігерлі үн халықтың намысын қайрап, азаттық жолындағы күрестің рухын күшейтті[3].

Махамбет өлеңдері — тарихи шындық пен көркемдіктің бірлігі. Оның шығармалары көтеріліс хроникасы ретінде де бағаланады[5].

2. Өлеңнің көркемдік ерекшеліктері

а) Батырлық пафос

Өлеңнің басты сарыны — ерлік пен күрескерлік. Ақын халықты «ереулі атқа ер салып», жауға қарсы аттануға шақырады. Бұл — халықты батылдыққа үндеген пафостық леп[2].

ә) Бейнелеу құралдары

Эпитеттер: «ереулі ат», «қайсар жүрек», «кылыш қаққан» сияқты сөздер халықтың жауынгер бейнесін ашады.

Метафоралар: «атқа ер салу» — тек жауға дайындық емес, күреске шығудың символы.

Қайталау: Ақын халықты жігерлендіру үшін бір ойды қайталап, ұран тастайды.

б) Интонациялық ерекшелік

Өлеңнің интонациясы толғау үлгісіне тән. Жыр ұрандату мәнерінде айтылып, көтерілісшілердің рухын көтереді[4].

3. Идеялық мазмұн

Өлеңнің негізгі идеясы — халықты бостандыққа, еркіндікке үндеп, елдікті сақтау. Махамбет халыққа азаттықсыз өмір жоқ екенін ұқтырады. Ол:

намыс пен арды қорғауды;

ел бірлігін сақтауды;

батырлық пен қайсарлықты дәріптейді.

4. Махамбет поэзиясындағы орны

Махамбет поэзиясының басты ерекшелігі — азаматтық үн. Ақынның «Ереулі атқа ер салмай» сияқты туындылары — қазақ әдебиетіндегі ұлт-азаттық поэзияның жарқын үлгілері. Бұл өлең кейінгі дәуір ақындарына да әсер етіп, халықтың рухын көтеретін шабыт қайнары болды.

Қорытынды

Махамбет Өтемісұлының «Ереулі атқа ер салмай» өлеңі — қазақ халқының еркіндікке деген арманын айқындаған тарихи әрі көркем туынды. Өлең халықтың күрескерлік рухын бейнелеп қана қоймай, кейінгі ұрпаққа тәуелсіздіктің қадірін түсіндіретін рухани мұра ретінде құнды. Ақынның үні бүгінгі күнге дейін халық санасында еркіндік пен намыстың символы болып сақталды[5].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әуезов М. Әдебиет тарихы. – Алматы: Ана тілі, 1991.
2. Байтұрсынов А. Әдебиет танытқыш. – Алматы: Атамұра, 2003.
3. Қирабаев С. Әдебиет және дәуір. – Алматы: Жазушы, 1977.
4. Ысқақов Б. Махамбет жырларының поэтикасы. – Астана: Фолиант, 2012.
5. Қазақ әдебиеті тарихы. 3-том. – Алматы: Ғылым, 2000.

СЫН ЖӘНЕ ФОЛЬКЛОР ТУРАЛЫ ТҮСІНІК**Пердебаева Савара Қуаныш қызы**

Шыршық мемлекеттік педагогика университеті

Қазақ тілі және әдебиет бағытының 4-курс студенті

Ғылыми жетекшісі :Жарасбаев Нұркелді Абдурашид ұлы

Шыршық мемлекеттік педагогика университеті мұғалімі

Аннотация

Сын және фольклор — қазақ әдебиеттануы мен мәдениеттануының өзара сабақтас екі іргелі саласы. Бұл екі ұғым бір-бірін толықтырып, әдеби үрдістің дамуында өзара ықпал етеді. Фольклор — халықтың рухани болмысының айнасы, ғасырлар бойы қалыптасқан, ұрпақтан-ұрпаққа ауызша тараған көркем шығармашылық мұра. Ал сын — осы мұраны бағалау, саралау, жүйелеу мен зерделеу құралы ретінде қызмет етеді. Фольклорға қатысты сын айту — оның мазмұнын, көркемдік ерекшелігін, тарихи және әлеуметтік маңызын ғылыми тұрғыдан талдау деген сөз. Қазақ әдеби сынының тарихына көз жүгіртсек, халық ауыз әдебиетінің үлгілеріне алғаш болып назар аударған, оны зерттеудің негізін қалаған алаш арыстары мен кейінгі кеңестік кезеңдегі әдебиеттанушылар еңбегін ерекше атауға болады. Олар эпостық жырлар, ертегілер, мақал-мәтелдер мен айтыс дәстүрі сияқты жанрларды талдай отырып, фольклордың тек әдеби емес, тарихи-этнографиялық, философиялық мәніне де үңілді. Сын фольклорды заман талабына сай қайта бағалап, оны бүгінгі оқырманға түсінікті тілмен жеткізеді, жаңа қырынан ашуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, сын фольклор мен жазба әдебиеттің байланысын көрсету арқылы әдебиеттің дамуына ықпал етеді. Фольклор мен сынның тоғысқан тұсы — бұл ұлттық дүниетанымның, танымдық көкжиегіміздің, тарихи жадымыздың көрінісі. Қазақ фольклоры тек өткеннің сарқыншағы емес, ол — бүгін де өзекті, өміршең рухани қазына. Ал сын осы қазынаны ұрпақ санасына сіңіруге дәнекер. Демек, сын мен фольклор арасындағы байланысты ғылыми тұрғыдан пайымдау — тек әдеби үдерістің ғана емес, ұлттық сананың жаңғыруына қосылған үлес.

Кілт сөздер: фольклор, әдеби сын, халық ауыз әдебиеті, мұра және дәстүр, көркемдік талдау, ұлттық дүниетаным, эпостық жырлар, айтыс өнері, мақал-мәтелдер, әдебиеттану.

Understanding Criticism and Folklore

Annotation

Criticism and Folklore are Two Interrelated Pillars of Kazakh Literary and Cultural Studies Criticism and folklore are two fundamental and interconnected fields within Kazakh literary and cultural studies. These two concepts complement each other and have a mutual influence on the development of the literary process. **Folklore** is a mirror of the spiritual essence of the people — a creative heritage formed over centuries and transmitted orally from generation to generation. It reflects the worldview, values, traditions, and historical memory of a nation. **Criticism**, in turn, serves as a tool for evaluating, analyzing, systematizing, and studying this heritage. To criticize folklore means to analyze its content, artistic features, and historical and social significance from a scholarly point of view. Looking at the history of Kazakh literary criticism, we can see that the first to pay serious attention to samples of oral literature and lay the foundations of their study were the **Alash intellectuals**, followed by prominent literary scholars of the Soviet era. By analyzing genres such as epic poems, fairy tales, proverbs, and the tradition of *aitys* (improvised poetic duels), they explored not only the literary value of folklore but also its historical, ethnographic, and philosophical dimensions. Criticism reinterprets folklore in accordance with the needs of the times, presenting it to modern readers in an accessible way and revealing new aspects of it. Moreover, criticism highlights the connection between folklore and written literature, thus contributing to the overall development of literary thought.

Key words: folklore, literary criticism, folk oral literature, myths and traditions, artistic analysis, national worldview, epic poems, aitys art, proverbs, literary criticism

1. Сын туралы түсінік

Анықтамасы:

Сын – әдебиет, өнер, мәдениет, қоғамдық құбылыстарды бағалау, талдау, олардың мазмұны мен маңызын ашып көрсету, жетістіктері мен кемшіліктерін саралап көрсету қызметі. Сын – әдебиеттану ғылымының бір тармағы.

Сынның мақсаты:

- Көркем шығармаға әділ баға беру.
- Қоғамға, оқырманға бағыт-бағдар көрсету.
- Авторға, өнер иесіне шығармашылық тұрғыдан көмек болу.
- Эстетикалық талғам қалыптастыру.

Сынның түрлері:

- Ғылыми сын – әдебиеттану, эстетика тұрғысынан терең талдау жасайды.

• **Көркем сын** – әдеби тілмен, бейнелі түрде жазылады, публицистикалық элементтері басым.

• **Публицистикалық сын** – бүгінгі күннің өзекті мәселелерін көтереді, әсерлі, өткір келеді.

• **Ілеспе сын** – жаңа шыққан шығарма туралы алғаш пікір білдіреді (рецензия).

Сыншының рөлі:

Сыншы – шығармаларды талдай отырып, оның идеялық-көркемдік деңгейін анықтайды, оқырман мен жазушы арасында байланыстырушы рөл атқарады.

2. Фольклор туралы түсінік

Анықтамасы:

Фольклор – халық ауыз әдебиеті, яғни халық арасында ауызша тарап, ұрпақтан-ұрпаққа жеткен көркем шығармалар жиынтығы. Бұл ұғым «folk» (халық) және «lore» (білім, таным) деген ағылшын сөздерінен құралған.

Фольклордың белгілері:

- Ауызша таралады.
- Авторсыз (ұжымдық шығарма).
- Тілдік қарапайымдылығы басым.
- Тұрмыстық-этнографиялық элементтерге бай.
- Көркемдік құралдары мол (теңеу, эпитет, қайталау, т.б.).

Фольклор жанрлары:

1. Эпикалық жанрлар:

- Ертегілер (қиял-ғажайып, хайуанаттар, тұрмыс-салт).
- Аңыз-әңгімелер.
- Батырлар жыры (мысалы: «Алпамыс», «Қобыланды»).
- Лиро-эпостық жырлар («Қозы Көрпеш – Баян сұлу», «Қыз Жібек»).

2. Лирикалық жанрлар:

- Мақал-мәтелдер.
- Жұмбақтар.
- Айтыс.
- Жырлар (төрт түлік жыры, жоқтау, бата, т.б.).

3. Драмалық үлгілер:

- Ойындар (қыз ұзату, беташар, салттық көріністер)

3. Сын мен фольклордың байланысы

• **Фольклор – әдеби сынның алғашқы нысандарының бірі.** Ежелгі заманда ауыз әдебиеті арқылы халық өмірі мен адамгершілік ұстанымдары сынға алынған.

1. **Фольклорға сын айту дәстүрі** кейіннен жазба әдебиет пен ғылыми Әуезов М. «Әдебиет тарихы». – Алматы: Санат, 1997.

2. Қоңыратбаев Ә. «Қазақ фольклорының тарихы». – Алматы: Ғылым, 1991.

3. Сыздық Р. «Сөз күдіреті». – Алматы: Санат, 1997.

4. Ысмайылов Е. «Әдебиет және сын мәселелері». – Алматы: Жазушы, 1960.

5. Қирабаев С. «Әдебиет және дәуір талабы». – Алматы: Жазушы, 1972.

• сыни пікірлерге негіз болды.

• **Қазақ әдеби сынында фольклорға қатысты көптеген еңбектер жазылған** (мысалы, Әуелбек Қоңыратбаев, Сәбит Мұқанов, Мұхтар Әуезовтің зерттеулері).

1. **Сын фольклорды зерттеу мен дәріптеу құралына** айналды – халықтың рухани мұрасын сақтап, ғылыми түрде бағалауға мүмкіндік Әуезов М. «Әдебиет тарихы». – Алматы: Санат, 1997.

2. Қоңыратбаев Ә. «Қазақ фольклорының тарихы». – Алматы: Ғылым, 1991.

3. Сыздық Р. «Сөз күдіреті». – Алматы: Санат, 1997.

4. Ысмайылов Е. «Әдебиет және сын мәселелері». – Алматы: Жазушы, 1960.

5. Қирабаев С. «Әдебиет және дәуір талабы». – Алматы: Жазушы, 1972.

• **Қорытынды:**

Сын мен фольклор – қазақ әдебиетінің маңызды құрамдас бөліктері. Фольклор – халықтың көркемдік дүниетанымының қайнар көзі болса, сын – сол дүниетанымды, шығармашылықты талдап, бағалап, дамуына ықпал ететін құрал. Екеуі де әдеби процестің ажырамас бөлшегі ретінде қатар өмір сүріп, бірін-бірі толықтырады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Әуезов М. «Әдебиет тарихы». – Алматы: Санат, 1997.

2. Қоңыратбаев Ә. «Қазақ фольклорының тарихы». – Алматы: Ғылым, 1991.

3. Сыздық Р. «Сөз күдіреті». – Алматы: Санат, 1997.
4. Ысмайылов Е. «Әдебиет және сын мәселелері». – Алматы: Жазушы, 1960.
5. Қирабаев С. «Әдебиет және дәуір талабы». – Алматы: Жазушы, 1972.

“ ШӘКӘРІМ ҚҰДАЙБЕРДІҰЛЫ- ҰЛЫ ГУМАНИСТ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНІҢ КЛАССИГІ”

Нұрсейітова Перизат Ордабек қызы

Шыршық мемлекеттік

педагогикалық университеті

Қазақ тілі және әдебиеті

бағытының 4-курс студенті

Ғылыми жетекшісі: Жарасбаев Нұркелді Абдурашидович

Аннотация: Қазақтың кемеңгер ойшылы Шәкәрім Құдайбердіұлы XIX ғасырдың бас кезіндегі әдебиет пен мәдениет қайраткерлері ішінде ақын халыққа кеңінен танылған, Абай заманына біршама жақын тұрған ірі тұлға. Сол кездегі әр түрлі дамыған демократиялық идеяларды, халықтың азаттығын ойлап, ғылым мен техника жетістіктерін дамуын аңсаған қоғамдық қозғалыстың аса көрнекті өкілдерінің бірі. Шәкәрім гуманистік адамгершілік идеяларды, әділеттілікті, адал еңбекті, зорлық-зомбылықты әшкерелеп, мейірімділікпен ақиқатты жақтаған ақын. Шәкәрім Құдайбердіұлының өзіндік ақындық тұлғасын танытатын лирикасына тән фәлсапашылдық, насихатшылдық, шежірешілдігі өз заманына сай қалыптасқан.

Кілтті сөздер: ұлы гуманист, философ, кемеңгер ойшыл, демократия, қазақ әдебиетінің классигі, шежіре, философия, тарих.

“SHAKARIM KUDAIBERDIULY GREAT HUMANIST IS A CLASSIC OF KAZAKH LITERATURE ”

Aabstract: The brilliant Kazakh thinker Shakarim Kudaiberdiuly is among the literary and cultural figures of the beginning of the 19th century. The poet is widely known to the people, and he is quite close to Abay's time. He was one of the prominent representatives of the social movement, which thought about various developed democratic ideas, freedom of the people, and longed for the development of science and technology. Shakarim is a poet who exposes humanist moral ideas, justice, honest work, violence and stands for the truth with kindness. Shakarim Kudaiberdiuly's lyricism, which shows his unique poetic personality, is characterized by philosophicism, progandism and genealogy developed in accordance with his time.

Key words: great humanist, philosopher, brilliant thinker, democracy, classic of Kazakh literature, genealogy, philosophy, history.

Кіріспе бөлім: Қазақ әдебиетінің классигі Шәкәрім Құдайбердіұлы өнер-білім, ғылым үйрену мәселесін халықтың мүддесін, биік адамгершілік мақсат-мұраттармен байланыстыра қарайды. Халықты ескілік шырмауынан шығарып, өркениетке бастайтын бірден-бір жол өнер-білімге қол жеткізу, ғылым жетістіктерін игеру керектігін айтып, көрсетті. Қазақ қоғамындағы жағдайды, әлеуметтік ортаны, әртүрлі топтың өкілдерінің мінез-құлқын, іс –әрекеттерін жан жақты барлап, терең түсінген, көптеген шығармаларында шынайы бейнелеп берген. Ақынның діншілдігі, жаратушы Аллаға сенімі оның ойшылдығымен жалғасып, дүниеге көзқарасындағы бірлік-біртұтастықты танытады.

Негізгі бөлім: Шәкәрім Құдайбердіұлы қазіргі Семей облысында 1858 жылы 11 шілде күні дүниеге келді. Оның шын есімі Шаһкәрім. Шәкәрімнің әкесі Құдайберді Құнанбайдың Күңке деген бәйбішесінен туған, яғни Абайдың туған ағасы. Бес жасында ауыл молдасынан сабақ алады. Шәкәрім жеті жасқа келгенде әкесі қайтыс болады. Ол жетім қалған кезінде Абайдың тәрбиесінде болады. Абайдың ағасының зеректігінің арқасында хан сарайын байытқан Құдайбердіұлы заманында халық арасында білімді адамдардың бірі болды. Араб, парсы, түрік ,орыс тілдерін жақсы білгендіктен шығыс пен батыс ақындарының шығармашылығын қызығып оқыды. Лев Толстойдың шығармаларын аса жоғары бағалап, “Дубровский”, “Боран” атты шығармаларын қазақ тіліне аударды. Ақын өмір бойы өзін Толстойдың шәкіртімін деп санап, онымен хат жазысып жүрді. Шәкәрім шығыстың Қожа Хафиз, Науаи, Физули секілді жарық жұлдыздарының шығармаларын қастерлеп, қазақ тіліне аударды.

Шәкәрім Құдайбердіұлының қаламынан туған терең ойлы, сыршыл лирик өлеңдер, “Қалқаман- Мамыр”, “Еңлік-Кебек,” “Нартайлақ-Айсұлу” сияқты оқиғалы дастандар, “Әділ-Мария” романы және басқа да прозалық туындылар, аудармалар, тарихқа, философияға қатысты еңбектер, сазды әуендер туды. 1912 жылы Семей қаласындағы “Жәрдем” баспасынан “Қазақ айнасы”, “Жолсыз жаза яки кез болған іс”, “Үш анық”, “Мұсылмандық шарты”, “Ләйлі-Мәжнүн” сияқты шығармалары жарық көрді. 1978 жылы Ленинградта шыққан “Поэты Казахстана” деген жинақта ақынның бірқатар өлеңдері жарық көрді. Шәкәрім Абай үлгісіндегі реализмі алдымен азаматтық лирикасынан көрінді. Өз заманының көзі ашық, көкірегі ояу азаматы ретінде өз халқының басындағы нақты жағдайды көре білді. Осы бағыттағы барлық ой пайымдарын лирикасына нәр қылып кұйды. Ақын лирикасының басты объектісі- адам деп білді. “Ескіден қалған сөз теріп”, “Сәнқойлар”, “Еріншек”, “Құмарлық”, “Бір сал мойын сал келер” сияқты өлеңдерінде ақын замандастарының бойындағы кемшіліктер

сыналады. Шәкәрім надандықтың негізін осылардан көреді. Бұл өлеңдерінің барлығында шыншылдық пен сыншылдық бар.

“Мұтылғанның өмірі” атты автобиографиялық өлеңінде Шәкәрім Құдайбердіұлы бес жасында ауыл молдасынан сабақ ала бастағанын жазады. Әйтеуір, төрт-бес жыл көлемінде қара танып шықса керек. Бұдан кейін еш мектеп оқуынан өтпесе де өнер-білім қуған жастың өсу жолын аңғартады. Ал “Ескі ақындық” атты өлеңінде Шәкәрім бұрынғы жырау жыршылардың, суырып салма ақындардың шеберлігін, өнерпаздық өнегесін аса жоғары бағалайды. Жас кезінде домбыра тарту, гарьмонда ойнау, қаршыға, бүркіт баулып, саятшылық жасау, сурет салу, өлең жазумен шұғылданады. Тіпті киімдерін де өзі тігіп киетін болады. Бұның барлығы “сегіз қырлы бір сырлы” адмның ғана қолыныан келетін жұмыс.

Шәкәрім қазақ поэзиясында философиялық лириканың бұрын өріс алмаған жаңа түрлерің қалыптастырып, бұл салада үлкен жаңалық тапты. Ойшыл ақын адамның ақыл парасатына айрықша зор мән береді. Ол адамның сезу, сезіну, дүние болмысты, өмір құбылыстарын сезім арқылы қабылдау, әсерленгіштік қабілеті мен не нәрсенің болсын іші сырын көзге көрінбейтін, қолмен ұстауға келмейтін нәрселердің қасиет-сипаттарын оймен, ақылмен, логиканың күшімен танып-білу қабілетінің арасын ажыратып, болмыстың, дүниетану мен моральдің негізі ақыл деп санайды. Ақыл, парасатты ақыл қандай да нәрсені, құбылысты дұрыс түсініп бағалауға, ақ- қараны айыра білуге мүмкіндік береді, сондықтан ақылмен сыналмаған іс бұлдырлау деп түйіндейді. Ақын шығармаларының басты бір ерекшелігі ойшыл, философ болуына байланысты. Оның лирикасында ойшылдық басым, философиялық сарын күшті. Шәкәрімнің ойшылдығының, ақындығына тән фәлсапашылдығының сырыы неде десек, бұл алдымен, әрине оның ойының керемет логикалық қуаттылығынан туған. Сонымен қатар ол көп ізденіп,өте көп оқыған. Тарих, философия, дінтану, психология, шығыстану, түркітану салаларындағы түрік, орыс, араб тіліндегі ғылыми еңбектерді ұзақ жылдар бойы жалықпай оқып, қыруар мағлұмат жиған, жан-жақты, энциклопедиялық білімі бар ғұлама оқымысты, дана адам болған.

Шәкәрім Құдайбердіұлы жиырма жасында болыс болады. 1881 жылы Абайдың ақылымен болыстықты Оспанға өткізеді. 1905 жылы Абайдың айтуымен қажылық сапар шегіп, Меккеге барады. Бұл сапарынан пайдаланып, ақын өзінің байырғы арманын жүзеге асырады. Стамбул, Париж кітапханаларынан туған халқының тарихына байланысты кітаптарды оқып, сол

жинаған мағлұматтар негізінде “Түрік, қырғыз, қазақ хандар шежіресі” атты кітабын жазады. 1908 жылы Шәкәрім сахарада сирек кездесетін мінез көрсетіп елсізге шығады, “Саят қора” деп аталған үйде жалғыз жанұясыз тұрады. Сонда да ол халқынан рухани бөлектенген жоқ. Ақын 1917 жылғы революция таңын жарқын үмітпен қуана қарсы алды. Соған орай “Бостандық туы жарқырап”, “Бостандық таңы атты” деген революцияға арнаған жырларын жазды. 1918 жылы ақпан айында ол алашордашылардың шақыруымен Семейге келеді. Жолшыбай Семейді қызыл алғанын естіп барады. Алашордашылар Шәкәрімді сыртынан сот етіп сайлаған екен, ойында еш нәрсе жоқ ақын көне салады. Бірақ көп ұзамай, сол жылы маусымда Семейді қайта ақтар басып алады. “Оған тағы құл болдық, сатылған малмен пұл болдық” деп ақтардан көңілі қалған ақын еліне оралады. Күзде ол тағы да Семейдің құм көшесін таптайды. Орынбордан қашқан Алашорда үкіметі келіп, өз беделін өсірудің бір амалы есебінде ақынды қалаға шақыртқан екен. Бұл жолы Шәкәрімнің Алашорда бір бөлек, қауымның ойы өзгереді екеніне көзі жетеді де, ескілікті қайта жаңғыртқысы келгендерге наразылық білдіріп, еліне тартып отырады. Ол ауылда жүріп те ақтардың салған ойранының куәсі болады. “Қалаға қызыл орнығып, әділет атты жол шығырып, айтылған боран өтті тез” деп қуана қорытады. Кейін Шәкәрім Құдайбердіұлы осы бір аласапыран кезінде аз уақыт болса да адасуы оның былайғы тағдырына ауыр тиді. Ол революционер ақын болған жоқ. Ағартушы, демократ өресінде қалып қойды.

Шәкәрім Құдайбердіұлы 73 жасында ақын жазалаушылар атқан оққа ұшырайды. Бұл сұмдық оқиға 1931 жылы 2 қазан күні болған. Шәкәрімнің денесі жапандағы құр құдықта көмусіз отыз жылдай жатады. Кейін ғана жазалаушы отрядтан аман қалған Ахат деген ұлы Шәкәрімнің қалған сүйектерін арулап, дұғасын оқып жерлейді. “Халық жауы” ретінде айыпталып, бірнеше жыл бойы шығармаларын оқуға тыйым салынады. 1988 жылы ақын есімі толық ақталады.

Қорытынды бөлім: Шәкәрім Құдайбердіұлы заманынан озып туған зор талант иесі, небір қиыншылықты күндерді басынан өткізсе де, тағдыр тауқыметіне қарсы тұрып, талмай ізденіп, ерінбей еңбек етіп, соңына аса бай мұра қалдырып кетті. Ұлы Абай өнегесін бойына сіңіріп өскен дарынды ақынның өлең - жырлары халқының рухани қазынасына айналды. Ақынның қалдырған мол мұрасы сан алуан, ешқашан жойылмайтын мол қазына болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. А. Еспенбетов “Шәкәрім және монографиялық зерттеу” Алматы
2008 жыл
2. Қ. Сүйіншалиев “Қазақ әдебиетінің тарихы” Алматы 2006 жыл
3. “Бес ғасыр жырлайды” Алматы 1989 жыл

“МОДЕРНИЗМ ЖӘНЕ ПОСТМОДЕРНИЗМ АҒЫМДАРЫНЫҢ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНЕ ЫҚПАЛЫ”

Миралиева Диана Нұрмуханқызы

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті

Қазақ тілі және әдебиеті бағытының 4-курс студенті

Ғылыми жетекші: **Жарасбаев Нұркелді Абдурашидұлы**

Аннотация

XX ғасырдың басында Еуропада пайда болған модернизм мен постмодернизм ағымдары әлем әдебиетінің даму тарихында түбегейлі бетбұрыс жасады. Бұл бағыттар дәстүрлі реализм мен натурализмнен алшақтап, жаңа көркемдік формалар мен әдістерді әкелді. Әдебиеттегі басты назар адам болмысының ішкі әлеміне, жеке тұлғаның ой-толғаныстары мен санасына, қоғамдағы орнын іздеуге ауысты. Қазақ әдебиеті де бұл ағымдардан тыс қалған жоқ. Әсіресе XX ғасырдың екінші жартысынан бастап, модернистік сипаттағы шығармалар айқындала түсті. Оралхан Бөкей, Дулат Исабеков, Шыңғыс Айтматов сынды қаламгерлер прозасында адамның жалғыздығы, қоғам мен тұлға арасындағы қайшылықтар, символикалық образдар жиі көрініс тапты. Ал тәуелсіздік жылдары постмодернистік бағыттағы ізденістер күшейіп, тарихи шындықты мифпен астастыру, ирония мен интертекстуалдылық сияқты әдістер кең қолданылды. Мақалада осы ағымдардың қазақ әдебиетіне ықпалы, олардың ұлттық дәстүрмен байланысы, қазақ прозасы мен поэзиясындағы көріністері мен ерекшеліктері талданып, әдеби сындағы бағасы қарастырылады. Сонымен қатар, қазақ әдебиетінің болашағы мен жаһандану дәуіріндегі даму мүмкіндіктеріне де назар аударылады.

Кілт сөздер

Қазақ әдебиеті, модернизм, постмодернизм, көркемдік әдіс, ұлттық дәстүр, әдеби процесс, тәуелсіздік дәуірі, жазушы, жаңашылдық

Abstract

Modernism and postmodernism, which emerged in Europe in the early 20th century, brought a radical shift in world literature. These movements distanced themselves from traditional realism and naturalism, introducing new artistic forms and techniques. The focus of literature shifted to the inner world of human beings, their

consciousness, and the search for identity in society. Kazakh literature did not remain isolated from these trends. Especially from the second half of the 20th century, modernist features became evident in the works of writers such as Oralkhan Bokei, Dulat Isabekov, and Chingiz Aitmatov. Their prose frequently explored loneliness, the conflict between individual and society, and symbolic images. In the years of independence, postmodernist tendencies grew stronger, incorporating irony, intertextuality, and the blending of myth with historical truth. This article explores the influence of these movements on Kazakh literature, their relationship with national traditions, their manifestations in prose and poetry, and the evaluations in literary criticism. It also highlights the future perspectives of Kazakh literature in the era of globalization.

Keywords

Kazakh literature, modernism, postmodernism, artistic method, national tradition, literary process, independence period, writer, innovation

Kirish

Kirish bōlim. Ədəbiət – xalqning ruhani ələminin aynası ғана емес, сонымен бирге қоғамның тарихи-əлеуметтік өзгерістерін бейнелейтін мәдени феномен. Əр дәуірдің ədəбиəti сол уақытның дүниетанымын, қоғамдағы құндылықтар жүйесін көрсетеді. XX ғасырдың басынан бастап əлем ədəбиətінде үлкен өзгерістер орын алып, жаңа көркемдік ағымдар дүниеге келді. Олардың ішінде модернизм мен постмодернизм ерекше орынға ие. Бұл бағыттар дәстүрлі реализмнен алшақтап, адамның ішкі əлемін, рухани дағдарысын, жеке тұлғаның қоғаммен байланысын терең бейнелеуге бет бұрды.

Негізгі бōlim. Қазақ ədəбиəti де бұл үдерістерден шет қалған жоқ. Əсіресе XX ғасырдың екінші жартысынан бастап қазақ қаламгерлерінің шығармаларында модернистік сипат айқындала түсті. Кеңестік дәуірдің саяси цензурасына қарамастан, жазушылар жаңа көркемдік əдістерді іздестіріп, адамның психологиясына, ішкі ой əлеміне үңілуге тырысты. Мəселен, Оралхан Бөкейдің повестерінде табиғат пен адам, жалғыздық пен қоғам арасындағы қайшылықтар ерекше бейнеленсе, Дулат Исабековтің драмалық туындыларында тұрмыстық жағдайдан басталып, терең философиялық мәселелерге ұласатын сюжеттер орын алды. Тəуелсіздікке қол жеткізгеннен кейін қазақ ədəбиəti постмодернистік ізденістерге ден қоя бастады. Постмодернизм – модернизмге қарағанда еркін əрі шартты ағым. Оның негізгі ерекшеліктері – көпқабаттылық,

интертекстуалдылық, тарихи факті мен мифтің араласуы, ирония мен ойын элементтерінің мол қолданылуы. Қазақ қаламгерлері бұл әдістерді өз шығармашылығына енгізе отырып, ұлттық дәстүрді де сақтап қалды. Таласбек Әсемқұловтың «Талтүс» романы немесе Асқар Алтайдың әңгімелері осы ағымның айқын көріністері ретінде танылды. Зерттеудің өзектілігі. Қазақ әдебиетінде модернизм мен постмодернизмнің көріністерін талдау – ұлттық әдебиеттің қазіргі даму бағытын, оның әлемдік әдеби процеспен байланысын түсінуге мүмкіндік береді. Бұл ағымдардың ерекшеліктерін анықтау қазақ әдебиетінің өзіндік болмысын, ұлттық дәстүрмен сабақтастығын ашуға септігін тигізеді. Мақсаты мен міндеттері. Зерттеудің басты мақсаты – модернизм мен постмодернизм ағымдарының қазақ әдебиетіндегі көрінісін анықтау, олардың ұлттық дәстүрмен байланысын және қазіргі әдеби процесс үшін маңызын көрсету. Осы мақсатқа жету үшін мынадай міндеттер қойылады:

1. Модернизм және постмодернизм ұғымдарын анықтау, олардың негізгі белгілерін айқындау.
2. Қазақ прозасы мен поэзиясындағы модернистік және постмодернистік ізденістерді талдау.
3. Әдеби сын мен зерттеулердегі осы ағымдарға қатысты көзқарастарды қарастыру.
4. Қазақ әдебиетінің болашағын әлемдік әдеби даму аясында бағамдау.

Ғылыми жаңалығы. Мақалада модернизм мен постмодернизмнің қазақ әдебиетіндегі нақты көріністеріне талдау жасалып, олардың ұлттық дәстүрмен сабақтастығы айқындалады. Әлемдік әдеби ағымдардың қазақ топырағында өзіндік сипат алуы ерекше назарға алынады. Зерттеу әдістері. Жұмыста салыстырмалы-тарихи әдіс, көркем мәтінді талдау, сипаттау және жинақтау тәсілдері қолданылады. Әлемдік әдебиеттану ғылымындағы теориялық тұжырымдар қазақ әдебиетімен салыстырыла отырып, нақты мысалдар негізінде қарастырылады. Осылайша, кіріспе бөлімде тақырыптың өзектілігі, мақсаты мен міндеттері айқындалып, зерттеудің әдіснамалық негіздері белгіленді. Бұл алдағы негізгі бөлімнің теориялық-талдамалық бағытта өрбуіне мүмкіндік береді.

Әдебиет тарихында әрбір жаңа дәуір қоғамдағы саяси, әлеуметтік, рухани өзгерістерге сәйкес жаңа көркемдік бағыттарды дүниеге әкеліп отырған. XX ғасырдың басында пайда болған модернизм – осындай жаңашыл ағымдардың бірі. Латын тілінен аударғанда *modernus* – «заманауи», «жаңаша» деген мағына береді. Бұл ағым дәстүрлі реализмнен алшақтап, адамның ішкі әлемін, рухани дағдарысын, қоғамнан оқшаулануын, жалғыздық пен жатсынуды

басты тақырып ретінде көтерді. Модернизмнің дүниеге келуіне XX ғасырдың басындағы терең әлеуметтік-саяси өзгерістер себеп болды. Бірінші дүниежүзілік соғыс, әлемдік дағдарыстар, жаңа философиялық ілімдер (экзистенциализм, психоанализ) әдебиет пен өнердің бағыт-бағдарын түбегейлі өзгертті. Осыдан бастап жазушылардың басты назарында «адам кім, оның мәні неде, жалғыздық пен өмірдің мәнсіздігі неден туындайды?» деген сұрақтар тұрды.

Модернизмнің негізгі белгілері:

1. Сюжет құрылымының дәстүрден ауытқуы. Классикалық әдебиеттегі кіріспе, даму, шарықтау шегі мен шешім сияқты заңдылықтар модернистік шығармаларда сақталмайды. Оқиға үзінділер түрінде, ретсіз беріліп, оқырманға ойлануға мүмкіндік жасайды.

2. Сана ағымы әдісі. Кейіпкердің ішкі ойлары, санасындағы ассоциациялар тікелей беріледі. Бұл әдісті Джеймс Джойстың «Улисс» романы әлем әдебиетіне кеңінен танытты.

3. Уақыт пен кеңістіктің шартты берілуі. Шығармада уақыт үзіліп, оқиға өткен мен бүгінді, шындық пен қиялды қатар қамтиды.

4. Символизм мен мифке жүгіну. Көркем бейнелердің астарында терең философиялық мән жатады. Франц Кафканың «Процесс» шығармасында бюрократиялық жүйе символикалық сипатта көрсетілген.

5. Адамның жалғыздығы мен жатсынуы. Кейіпкерлер қоғамнан оқшауланған, ішкі қайшылыққа толы бейнеде суреттеледі.

Әлемдік әдебиеттегі өкілдері

Модернизмнің көрнекті өкілдері – Джеймс Джойс («Улисс»), Франц Кафка («Процесс», «Қамал»), Томас Манн («Сиқырлы тау»), Марсель Пруст («Жоғалған уақытты іздеуде»). Олардың шығармалары әлем әдебиетінің дамуына үлкен ықпал етіп, жаңа көркемдік деңгейге жол ашты.

Қазақ әдебиетінде модернистік сипаттар XX ғасырдың екінші жартысынан бастап байқалды. Оралхан Бөкейдің «Қар қызы», «Қайдасың, қасқа құлыным?» повестерінде кейіпкердің жалғыздығы, табиғатпен сырласуы, қоғамнан оқшау күй кешуі модернистік сарынға жақын. Дулат Исабековтің драмалық шығармаларында тұрмыстық жағдайдан басталып, философиялық-экзистенциалдық мәселелерге ұласатын идеялар көрініс тапты. Бұл – қазақ әдебиетінің модернизм арқылы жаңа көркемдік ізденістерге бет бұрғанының дәлелі.

Постмодернизм – XX ғасырдың екінші жартысында пайда болып, бүкіл әлемдік мәдениетке, философияға, әдебиет пен өнерге ықпал еткен ағым. «Пост» сөзі «кейінгі», «соңғы» дегенді білдіреді. Яғни постмодернизм – модернизмнен кейінгі, оған жауап ретінде туған бағыт. Егер модернизм қоғамдағы дағдарысқа ішкі терең философиялық толғаныспен қараса, постмодернизм бұл жағдайды ирония, ойын, көпқабаттылық арқылы бейнелеуге ұмтылды. XX ғасырдың ортасындағы екінші дүниежүзілік соғыс, ғылыми-техникалық революция, жаһандану, ақпараттық қоғамның қалыптасуы адамдардың дүниетанымын өзгертті. Қоғамдағы «ұлы идеяларға» сенім жоғалып, абсолюттік ақиқат жоқ деген көзқарас кең тарай бастады. Постмодернизм осы идеялардың көркемдік көрінісі ретінде дүниеге келді.

Постмодернизмнің негізгі ерекшеліктері

1. Интертекстуалдылық. Бір шығармада басқа туындыларға сілтеме жасалады, цитаталар қолданылады. Бұл әдіс мәтіндер арасындағы байланысты күшейтеді.
2. Ирония мен пародия. Постмодернистік шығармада автор маңызды тақырыпты да ирония, мысқыл арқылы береді.
3. Көпқабаттылық пен көпмәнділік. Шығармада бір ғана түпкі ой болмайды, әр оқырман өзінше түсінуге құқылы.
4. Тарихи шындық пен мифтің араласуы. Нақты оқиғалар мифологиялық немесе қиял-ғажайып сипатпен өріледі.
5. Автордың «барлығын білетін» позициясынан бас тартуы. Оқиғаның бір ғана ақиқаты жоқ, оқырман шығарманы өзі толықтырады.
6. Ойын элементтері. Көркем мәтінде тілдік тәжірибелер, сөзбен ойнау, шартты сюжеттер кең қолданылады.

Постмодернизмнің көрнекті өкілдері – Умберто Эко («Раушанның аты»), Хорхе Луис Борхес («Әлемнің әмбебап тарихы»), Жан-Франсуа Лиотар («Постмодерн жайлы»), Жак Деррида («Деконструкция» теориясы). Олардың еңбектері постмодернизмнің философиялық және көркемдік негізін қалыптастырды.

Тәуелсіздік жылдары қазақ әдебиетінде постмодернистік ізденістер айқын көріне бастады. Бұл кезеңде тарихи тақырыптарды жаңаша пайымдау, ирониялық көзқарас, интертекстуалдылық әдісі кеңінен қолданылды. Таласбек Әсемқұловтың «Талтүс» романы – тарих пен мифтің астасуы арқылы ұлттық болмыс пен тағдыр мәселесін көтереді. Асқар Алтайдың әңгімелерінде дәстүрлі

мифтік образдар қазіргі заман шындығымен ұштасып, көпқабатты мағына тудырады. Қазіргі жас ақындар поэзиясында тілдік тәжірибелер, ирониялық сарын, ойын элементтері айқын байқалады. Постмодернизм қазақ әдебиетіне жаңа тыныс беріп қана қоймай, ұлттық дәстүрді жаңа деңгейде қайта қарауға мүмкіндік жасады. Ол әдебиеттің көпқырлы, ашық жүйе екендігін көрсетіп, оқырманды шығармашылық үдеріске тікелей араластыруға жол ашты. Қазақ әдебиеті – ұлттық дәстүрге терең тамыр жайған, бай көркемдік жүйеге ие әдебиет. Дегенмен XX ғасырдың екінші жартысында әлемдік әдеби процестерге ілесе отырып, модернистік сипаттағы ізденістер де бой көрсете бастады. Кеңес дәуіріндегі идеологиялық қысымға қарамастан, қазақ қаламгерлері шығармашылық еркіндікке ұмтылып, адамның ішкі әлемін, рухани ізденісін бейнелеуде жаңа әдістерді қолданып көрді. Қазақ әдебиеті – ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық дәстүрге, бай фольклорлық мұраға, жыраулар поэзиясы мен жазба әдебиетке сүйенген рухани жүйе. Жаңа ағымдардың, соның ішінде модернизм мен постмодернизмнің қазақ әдебиетіне енуі ұлттық дәстүрден толықтай бас тартуды білдірмейді. Керісінше, бұл ағымдар ұлттық әдебиетті жаңа көркемдік деңгейге көтеріп, оның мазмұнын байыта түсті. Қазақ әдебиетіндегі модернистік бағыттағы шығармалар ұлттық дәстүрмен астасып жатыр.

Мысалы: Оралхан Бөкей шығармаларындағы табиғат пен адам байланысы – ежелгі фольклорлық дүниетанымның жаңаша жалғасы. Дулат Исабековтің кейіпкерлерінің рухани дағдарысы – халықтық психологиядан тамыр тартып, философиялық деңгейге көтерілген құбылыс.

Яғни модернизм қазақ қаламгерлеріне дәстүрлі тақырыптарды жаңа әдіспен бейнелеуге мүмкіндік берді. Қазақ постмодернизмінің ерекшелігі – ұлттық фольклор мен мифтік сюжеттерді жаңаша интерпретациялауында. Асқар Алтайдың әңгімелерінде қасқыр, жылқы сияқты дәстүрлі образдар қазіргі заман адамымен қатар жүреді. Таласбек Әсемқұлов тарихи тақырыптарды мифологиялық өрнектермен байланыстырады.

Бұл тәсіл ұлттық дәстүрдің үзілмей, жаңа ағымдармен сабақтасуын қамтамасыз етті. Қазақ әдеби сыншылары да бұл мәселе төңірегінде түрлі пікір айтты. Кейбір зерттеушілер постмодернизмді ұлттық дәстүрге қауіп төндіреді десе, енді біреулер оны әдебиеттің жаңаша дамуына жол ашатын құбылыс ретінде бағалады. Шын мәнінде, модернизм де, постмодернизм де дәстүрді ығыстырып шығарған жоқ, қайта оған жаңа мазмұн, жаңа қыр қосты.

Ўлттық әдебиет – үнемі даму үстіндегі жүйе. Жаңа ағымдар мен бағыттар ұлттық дәстүрді жоймайды, қайта оны жаңғыртып, жаңа тұрғыдан түсінуге мүмкіндік береді. Қазақ әдебиетіндегі модернизм мен постмодернизм дәстүр мен жаңашылдықтың табиғи сабақтастығын дәлелдеп отыр. Қазақ поэзиясы – ұлттық әдебиеттің ең көне әрі ең қуатты саласы. Халық ауыз әдебиетінен бастау алып, жыраулар шығармашылығымен жалғасқан бұл дәстүр ХХ ғасырда жаңа деңгейге көтерілді. Модернизм мен постмодернизм ағымдары қазақ поэзиясына да өзіндік ықпал етіп, дәстүрлі өлең құрылымынан өзгеше жаңа ізденістерді дүниеге әкелді. ХХ ғасырдың орта шенінде Қасым Аманжолов, Тұманбай Молдағалиев, Мұқағали Мақатаев сияқты ақындардың шығармаларында модернистік сарындар байқалды.

Қасым Аманжолов поэзиясында еркіндікке ұмтылыс, жалғыздық пен қоғамнан оқшаулану сезімі көрініс тапты. Мұқағали Мақатаев өлеңдерінде адам жанының қақтығыстары, экзистенциалдық ойлар айқын байқалады. Оның «Фаризаға» немесе «Аққулар ұйықтағанда» өлеңдері ұлттық дәстүрді сақтай отырып, жаңа көркемдік мазмұнмен толыққан. Жүмекен Нәжімеденовтің поэзиясында ішкі психологиялық тереңдік, философиялық толғаныс басым болды.

Тәуелсіздік жылдары қазақ поэзиясында жаңа буын ақындар пайда болды. Олар постмодернистік ағымға тән әдістерді қолдана бастады:

Еркін өлең формасы. Дәстүрлі ұйқас пен буынға бағынбайтын жаңа ырғақ үлгілері қалыптасты.

Интертекстуалдылық. Көне жыраулар сөзі, классикалық поэзиядан үзінділер жаңа мәтіндерге кірістіріліп, жаңа мәнге ие болды.

Ирония мен ойын элементтері. Ақындар ұлттық тарихты, қазіргі қоғамды бейнелеуде ирониялық тәсілдерді пайдаланды.

Мифтік образдардың жаңаша берілуі. Қазақ мифологиясындағы кейіпкерлер қазіргі заман оқиғаларымен байланыстырылды. Қазақ поэзиясында модернизм мен постмодернизм ұлттық поэтикалық дәстүрмен тығыз байланыста дамыды. Ақындар жаңа формаларды пайдалана отырып, қазақ тілінің байлығын, ұлттық ойлау жүйесінің ерекшелігін сақтап қалды.

Қорыта айтқанда қазақ поэзиясындағы модернистік және постмодернистік ізденістер әдебиеттің көркемдік көкжиегін кеңейтіп, ұлттық өлең өнерін жаңа деңгейге көтерді. Бұл ізденістер қазақ поэзиясының әлемдік

поэзиямен тең дәрежеде дамып келе жатқанын дәлелдейді. Қазақ әдебиеті – ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық руханияттың айнасы. Әдебиетке әр дәуірде түрлі ағымдар мен бағыттар ықпал еткен болса, XX ғасырдың екінші жартысы мен XXI ғасырдың басында модернизм мен постмодернизм ағымдары айрықша орын алды. Модернизм қазақ қаламгерлеріне адамның ішкі жан дүниесін тереңірек ашуға, философиялық ой-толғаныстарды бейнелеуге жол ашты. Бұл кезеңде қазақ прозасы мен поэзиясы дәстүрлі баяндаудан шығып, жаңа көркемдік биіктерге көтерілді. Оралхан Бөкей, Дулат Исабеков, Мұқағали Мақатаев сияқты қаламгерлердің шығармашылығы ұлттық әдебиетті модернистік деңгейге жеткізді. Постмодернизм тәуелсіздік дәуірімен бірге келіп, қазақ әдебиетіне шығармашылық еркіндік, жаңа формалар мен тәсілдер алып келді. Бұл ағым ұлттық фольклор мен мифтерді жаңаша интерпретациялаумен ерекшеленді. Таласбек Әсемқұлов, Асқар Алтай, Дидар Амантай сынды қаламгерлердің шығармалары постмодернистік ізденістердің айқын үлгісіне айналды. Екі ағым да ұлттық дәстүрді ығыстырған жоқ, керісінше оны жаңа мазмұнмен толықтырды. Қазақ әдебиетіндегі модернизм мен постмодернизм – дәстүр мен жаңашылдықтың тоғысқан тұсы. Бұл бағыттар әдебиетімізді әлемдік әдеби процестің бір бөлігіне айналдырды. Осылайша, қазақ әдебиетінің қазіргі дамуы ұлттық тамырдан ажырамаған, сонымен бірге заманауи көркемдік ізденістерді игерген әмбебап сипатымен ерекшеленеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әуезов М. Әдебиет тарихы. – Алматы: Ана тілі, 1991.
2. Байтұрсынұлы А. Әдебиет танытқыш. – Алматы: Ғылым, 2003.
3. Нұрғали Р. Қазақ әдебиетінің алтын ғасыры. – Алматы: Санат, 1997.
4. Қирабаев С. Әдебиет және дәуір. – Алматы: Жазушы, 1985.
5. Исабеков Д. Қарғын. – Алматы: Жазушы, 1980.
6. Бөкей О. Қар қызы. – Алматы: Жазушы, 1986.
7. Мақатаев М. Өмір-дастан. – Алматы: Жазушы, 1972.
8. Әсемқұлов Т. Талтүс. – Алматы: Қаламгер, 2012.
9. Амантай Д. Гүлдер мен кітаптар. – Алматы: Атамұра, 2001.
10. Алтай А. Алтай балладалары. – Алматы: Раритет, 2005.
11. Келімбетов Н. Әдебиет теориясы. – Алматы: Рауан, 1993.

АБАЙТАНУ ІЛІМІ

Рысбекова Елнора

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті 4-курс студенті.

Ғылыми жетекші: **Жарасбаев Нұркелді**

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті аға оқытушысы.

Аннотация. Абайтану ілімі – қазақ әдебиеттану ғылымындағы маңызды бағыттардың бірі. Бұл ғылым саласы ұлы ойшыл, ақын Абай Құнанбайұлының өмірі мен шығармашылығын, философиялық және ағартушылық көзқарастарын жан-жақты зерттеуге бағытталған. Абайтану XX ғасырдың басында қалыптасып, М.Әуезовтің еңбектері арқылы ғылыми жүйеге түсті. Бүгінгі таңда абайтану әдебиет, тіл, мәдениет және философия ғылымдарымен тығыз байланыста дамып келеді. Бұл мақалада абайтану ілімінің қалыптасу тарихы, дамуы мен қазіргі зерттелу бағыттары қарастырылады.

Кілт сөздер: Абай, абайтану, әдебиеттану, мұра, философия, зерттеу.

Annotation. The science of Abaitanu (Abaist Studies) is one of the most significant fields in Kazakh literary criticism. This discipline focuses on the comprehensive study of the life, works, and philosophical ideas of the great Kazakh thinker and poet Abai Qunanbaiuly. The foundation of Abaitanu was laid in the early 20th century and was systematically developed by Mukhtar Auevov. Today, Abaitanu continues to evolve in close connection with literature, linguistics, culture, and philosophy. This article examines the history of formation, development, and current research trends of Abaitanu studies.

Keywords: Abai, Abaitanu, literary criticism, heritage, philosophy, research

Кіріспе. Абайтану ілімі — қазақ әдебиеті мен мәдениетінің негізін қалаушы, ұлы ақын Абай Құнанбайұлының шығармашылығы мен өмірін зерттейтін ғылыми сала. Абайтану — қазақ әдебиеттануының ең маңызды әрі терең салаларының бірі болып табылады. Бұл ілім Абайдың шығармашылығын тек әдеби тұрғыдан ғана емес, сондай-ақ оның философиялық, педагогикалық, әлеуметтік, мәдени және дінге қатысты көзқарастарын да зерттейді. Абайтану ілімінің қалыптасуы мен даму жолы ұзақ әрі күрделі процесс, оның зерттеушілері мен ғалымдары көптеген бағыттарды қамти отырып, ұлы ақынның мұрасын әлемдік деңгейде танытуға үлкен үлес қосты.

Абайтанудың алғашқы зерттеулері XIX ғасырдың аяғында басталды. Абай Құнанбайұлының шығармашылығы туралы алғашқы пікірлер мен зерттеулерді орыс және қазақ зиялылары жазып қалдырды. Бұл кезеңде Абай шығармашылығын зерттеу негізінен ақынның туындыларының қазақ қоғамында орын алған өзгерістерге, ұлттың мәдениетіне, рухани дүниесіне ықпалын түсіну мақсатында жүргізілді.

Абайдың алғашқы зерттеушілері:

- Шоқан Уәлиханов (1835–1865) — Абай шығармашылығын алғаш рет ғылыми тұрғыда қарастырған ғалымдардың бірі. Шоқан Уәлиханов Абайдың шығармаларын жоғары бағалап, оны қазақ әдебиетінің ұлы тұлғасы ретінде таниды.

- Ыбырай Алтынсарин (1841–1889) — Ыбырай Алтынсарин Абайдың ақындық мұрасын өз көзқарасымен бағалап, оның ақындық шеберлігі мен адамгершілік философиясына назар аударды.

Абай туралы алғашқы жинақтар мен мақалалар: Абайдың өлеңдері мен қара сөздері 1909 жылы Петербургте "Қазақ" баспасынан шыққан алғашқы жинақта жарияланды. Бұл жинақтан кейін Абай шығармашылығының әртүрлі аспектілері туралы ғылыми мақалалар мен зерттеулер пайда болды.

Кеңес үкіметінің тұсында Абайтану ілімі ғылыми тұрғыда біршама дамыды. Бұл кезеңде Абайдың шығармаларының терең философиялық маңыздылығы мен оның адамгершілік мұралары ерекше бағаланды. Кеңес үкіметі тұсында Абай шығармашылығының социалистік реализм бағытымен үндесетін тұстары да зерттелді.

Абайдың шығармашылығын зерттеудегі маңызды кезеңдер:

- Мұхтар Әуезов (1897–1961) — Абайтанудың дамуына зор үлес қосқан тұлға. Оның "Абай жолы" романы, сондай-ақ Абай туралы жазған ғылыми еңбектері қазақ әдебиетінде ерекше орын алады. Әуезов Абайдың философиялық дүниетанымын, оның поэзиясын терең әрі жүйелі түрде талдады.

- Сұлтанмахмұт Торайғыров (1893–1920) — Абайтануға қатысты алғашқы ғылыми мақалаларды жазған, Абай мұрасының қоғамдық маңызы мен әлеуметтік философиясын түсіндірген зерттеуші.

- Қайым Мұхамедханов (1917–1993) — Абайтанудың аса көрнекті маманы, Абайдың шығармашылығын және оның философиясын зерттеген ғалым. Оның Абай туралы еңбектері қазақ әдебиеттануында ерекше орын алады.

Абай туралы зерттеулердің негізгі бағыттары:

- Абайдың философиялық мұрасы: Абайтанудағы басты бағыттардың бірі — Абайдың философиялық дүниетанымын зерттеу болды. Бұл бағытта ақынның шығармаларындағы адамгершілік, мораль, білім, ғылым, қоғам және дін мәселелеріне қатысты пікірлері терең талданды.

- Абайдың әлеуметтік көзқарастары: Кеңес үкіметі тұсында Абайдың қоғамдағы әділетсіздікке қарсы күрескен әлеуметтік көзқарастары да зерттелді. Абайдың ұлттық теңсіздікке, халықтың жаман әдеттері мен салт-дәстүрлеріне қарсы пікірлері маңызды болды.

- Абайдың поэзиясы мен шығармашылық шеберлігі: Абай шығармашылығында көркемдік құралдарды қолдану, метафоралар мен символиканың маңызы да кеңінен зерттелді.

Тәуелсіз Қазақстанда Абайтану ілімінің зерттеу жұмыстары жаңа бағытта, жаңаша тәсілдермен жалғасты. Абай шығармашылығына жаңа көзқараспен қарау, оның мұрасының философиялық, мәдени, тарихи тұрғыдан бағалануын талап етті. Тәуелсіздік алғаннан кейін, Абайтану жаңа тұрпаттағы зерттеулермен байыды.

Жаңа ғылыми зерттеулер мен көзқарастар:

- Абайдың әлемдік мәдениетке қосқан үлесі: Тәуелсіз Қазақстанда Абай шығармашылығын әлемдік деңгейде тану мен зерттеу жұмыстары басталды. Абайдың гуманистік көзқарастары мен философиясы Батыс және Шығыс философиясымен салыстырылды.

- Абай және әлем әдебиеті: Абайтану аясында Абайдың шығармашылығына байланысты халықаралық ғылыми конференциялар ұйымдастырылды. Оның шығармалары әлем әдебиетіне, философиясына және мәдениетіне әсерін тигізгені кеңінен талқыланды.

- Абай және қазіргі қазақ қоғамы: Қазіргі уақытта Абай шығармаларының қазақ қоғамына, жастарға, ұлттық тәрбиеге ықпалы зерттелуде. Абайдың қоғамдағы орны, оның мұрасының тәуелсіздік және ұлттық жаңғыру тұрғысынан маңызы зор.

Абайтанудағы жаңа бағыттар:

- Абайдың педагогикалық көзқарастары: Абайдың педагогикалық мұрасы қазіргі білім беру жүйесіне де үлкен әсер еткенін зерттеу маңызды. Оның бала тәрбиесіне, білім алу мен ұлттық мәдениетті сақтауға қатысты ойлары бүгінгі күнде өзекті.

• Абайдың ақындық шеберлігі мен тілдік мұрасы: Абайтануда ақынның тілдік ерекшеліктері, поэзиядағы көркемдік құралдардың қолданылуы да терең зерттелуде.

Қорытынды. Абайтану ілімі — қазақ әдебиеттану ғылымында маңызды орын алатын салалардың бірі болып табылады. Бұл ілім қазақ халқының ұлы ақынының шығармашылығы мен өмірін толыққанды зерттеуді көздейді. Абайтану жанр ретінде қазақ әдебиетінің негізін, ұлттық рухани мұраның тереңдігін және оның әлемдік мәдениетке қосқан үлесін көрсетуге бағытталған. Абай шығармашылығының әртүрлі қырлары бүгінгі күнде жаңа зерттеулер мен ғылыми еңбектердің тақырыбына айналып отыр.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Әуезов М. Абай Құнанбаев. Монография. – Алматы: Ғылым, 1995.
2. Нұрғалиев Р. Абай және қазақ руханияты. – Алматы: Жазушы, 2001.
3. Қайым Мұхамедханов. Абайдың ақын шәкірттері. – Алматы: Атамұра, 1998.
4. Еспенбетов А. Абайтану ғылымының қалыптасуы мен дамуы. – Семей: Университет баспасы, 2010.
5. Зәки Ахметов. Абайдың ақындық әлемі. – Алматы: Ғылым, 1995.
6. Қирабаев С. Қазақ әдебиеті және Абай дәстүрі. – Алматы: Рауан, 1994.
7. Байтұрсынов А. Әдебиет танытқыш. – Алматы: Алаш, 2003.

“Б.МАЙЛИН, М.ЖҰМАБАЕВ, Ж.АЙМУЫТОВ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ТАҚЫРЫБЫ МЕН ИДЕЯСЫ”

Сагиндикова Захра Сайдулла қызы

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті

Қазақ тілі және әдебиеті бағытының 4- курс студенті

Ғылыми жетекші: Жарасбаев Нұркелді Абдурашид ұлы

Аннотация

Бұл мақалада қазақ әдебиетінің көрнекті өкілдері Бейімбет Майлин, Мағжан Жұмабаев және Жүсіпбек Аймауытов шығармаларының негізгі тақырыптары мен идеялары талданады. Б.Майлин шығармаларында ауыл өмірі, кедейлердің тұрмысы мен әлеуметтік теңсіздік мәселелері көтерілсе, М.Жұмабаевтың туындыларында ұлт азаттығы, рухани жаңғыру және махаббат тақырыбы басым. Ал Ж.Аймауытовтың шығармаларында адам психологиясы, білім мен ағартушылық идеялары көрініс табады. Бұл авторлардың шығармалары арқылы қазақ қоғамының әлеуметтік, рухани және саяси жағдайы кеңінен ашылып, халықтың болмысы айқын бейнеленеді.

Кілт сөздер: Бейімбет Майлин, Мағжан Жұмабаев, Жүсіпбек Аймауытов, тақырып, идея, ауыл өмірі, әлеуметтік теңсіздік, ұлт азаттығы, рухани жаңғыру, махаббат, адам психологиясы, білім, ағартушылық, қазақ әдебиеті.

ап, шығармалары арқылы халықтың болмысын айқын бейнелеген. Олардың шығармаларының тақырыбы мен идеясы сол кезеңнің саяси-әлеуметтік жағдайларымен тығыз байланысты.

THEMES AND IDEAS IN THE WORKS OF B. MAILIN, M. ZHUMABAEV, AND ZH. AYMAUYTOV

Annotation: This article analyzes the main themes and ideas in the works of prominent Kazakh literary figures Beimbet Mailin, Magzhan Zhumabaev, and Zhusupbek Aimauytov. Beimbet Mailin's works focus on rural life, the hardships of the poor, and social inequality, while Magzhan Zhumabaev's works emphasize national liberation, spiritual revival, and love. Zhusupbek Aimauytov's works explore human psychology, the importance of education, and enlightenment. Through their works, these authors vividly depict the socio-political and cultural landscape of the Kazakh society of the early 20th century.

Keywords: Beimbet Mailin, Magzhan Zhumabaev, Zhusupbek Aimauytov, themes, ideas, rural life, social inequality, national liberation, spiritual revival, love, human psychology, education, enlightenment, Kazakh literature.

Kirish: Қазақ әдебиетінің көрнекті тұлғалары Бейімбет Майлин, Мағжан Жұмабаев және Жүсіпбек Аймауытов өз заманының әлеуметтік, рухани, тарихи мәселелерін тереңнен қозғап, шығармалары арқылы халықтың болмысын айқын бейнелеген. Олардың шығармаларының тақырыбы мен идеясы сол кезеңнің саяси-әлеуметтік жағдайларымен тығыз байланысты.

Негізгі бөлім: Бейімбет Майлин шығармаларының тақырыбы мен идеясы. Бейімбет Майлин – қазақ әдебиетінде әлеуметтік реализм бағытында жазған көрнекті қаламгер. Оның шығармалары негізінен ауыл өмірінің ауыртпалықтарын, қарапайым халықтың тұрмыс-тіршілігін, әлеуметтік теңсіздікті және кеңестік идеологияның ықпалын суреттеуге арналған. Майлиннің шығармашылық мұрасы қазақ қоғамындағы әлеуметтік жағдайды шынайы бейнелеп, сол кезеңнің тыныс-тіршілігін кеңінен ашып көрсетеді. «Шұғаның белгісі» повесінде қазақ қызы Шұғаның қайғылы тағдыры арқылы әйелдер теңдігі мен әлеуметтік әділетсіздік мәселелері көтерілген. Әңгімеде таза махаббаттың ауыр сынаққа түсуі мен сол дәуірдегі ескі салт-дәстүрлердің құрбаны болған әйелдердің тағдыры көрініс тапқан. «Күлпәш» әңгімесі арқылы Майлин кедей қазақ әйелінің қиын өмірін, оның тұрмыстық ауыртпалықтарын, ерлердің жауапсыздығы мен қоғамдағы әділетсіздікті әшкерелейді. Әңгіме кейіпкері Күлпәш – жоқшылықтың құрбаны, еріксіз әйелдің символы. Оның бейнесі арқылы автор қазақ әйелдерінің өмірі қаншалықты ауыр екенін көрсетті. Ал «Қара шелек» әңгімесінде ашаршылық кезіндегі қазақ халқының мүшкіл жағдайы суреттеледі. Мұнда жазушы қарапайым халықтың аштықтан қалай зардап шеккенін, олардың күнкөріс үшін күрескенін әсерлі әрі жан тебіренерлік етіп жеткізеді. «Раушан – коммунист» повесі кеңес өкіметінің орнауы кезіндегі қазақ жастарының көзқарасы мен қоғамдық өзгерістерді сипаттайды. Раушан – ауылдан шыққан қарапайым қазақ қызы, ол білімге ұмтылып, жаңа заманның идеологиясын қабылдайды. Майлин бұл шығармасы арқылы әйелдердің білімге қол жеткізуі, олардың қоғамдық өмірге араласуы, жаңа өмірге бейімделу жолындағы күрестерін суреттейді. Бұл повесте кеңестік идеологияны насихаттау мен ағартушылық идеялары басым. Майлин шығармаларының идеясы – әлеуметтік теңсіздікке қарсы күрес, қарапайым халықтың мұң-мұқтажын көрсету, жаңа заманға бейімделу, әйелдердің қоғамдағы орнын көтеру және кеңес өкіметінің идеологиясын насихаттау. Оның шығармаларының басты ерекшелігі – оқырманға түсінікті тілмен, қарапайым халықтың өмірінен алынған шынайы оқиғалар арқылы терең әлеуметтік мәселелерді жеткізуі. Мағжан Жұмабаев шығармаларының тақырыбы мен идеясы. Мағжан Жұмабаев – қазақ

поэзиясының асқақ романтигі, Алаш қозғалысының көрнекті ақыны. Оның шығармаларында ұлт тағдыры, рухани жаңғыру, табиғат сұлулығы, махаббат пен трагедия секілді тақырыптар кеңінен көрініс тапқан. Жұмабаев шығармалары қазақ халқының ұлттық санасын оятып, оларды тәуелсіздікке шақыру идеясымен ерекшеленеді. «Мен жастарға сенемін» өлеңінде ақын қазақ жастарына үлкен үміт артып, оларды білімге, ғылымға, өнерге ұмтылуға үндейді. Ол жастарды ұлт болашағы ретінде көріп, олардың бойындағы жігерді оятуға тырысады. Жұмабаев жастарды ерік-жігері мықты, батыл, патриоттық рухта көргісі келетінін өлең жолдарында айқын көрсетеді. «Түркістан» өлеңі арқылы Мағжан бүкіл түркі әлемін бірлікке шақыра отырып, Түркістанды қасиетті мекен, рухани орталық ретінде бейнелейді. Бұл туындысында ақын қазақ халқының тарихи санасын жаңғыртуды, түркі жұртының ортақ құндылықтарын дәріптеуді көздейді. «Батыр Баян» поэмасында қазақтың батырлық дәуірі, ел қорғау жолындағы ерліктер, сатқындық пен адалдық мәселелері көтерілген. Поэмада Баян батырдың бейнесі арқылы Мағжан халықтың тарихи жадысын оятып, ұлттың рухын көтеруге ұмтылады. Бұл шығармасы арқылы ақын өткен тарихты дәріптеу арқылы болашақ ұрпақты отансүйгіштікке шақырады. Жұмабаевтың махаббат лирикасы да ерекше орын алады. «Сен сұлу» өлеңінде ақын махаббаттың құдіретін жырлап, ғашықтық сезімін нәзік лирикалық толғаныстар арқылы бейнелейді. Ақын махаббатты табиғатпен үйлестіре отырып, оның әсемдігін, тереңдігін ерекше әсерлі суреттейді. Жұмабаев шығармаларының идеясы – ұлттық сана-сезімді ояту, қазақ халқының тарихи жадысын жаңғырту, жастарды білім мен өнерге шақыру, ұлт болашағына сенім арту және адам жанының нәзік сезімдерін жырлау. Жүсіпбек Аймауытов шығармаларының тақырыбы мен идеясы. Жүсіпбек Аймауытов – қазақ әдебиетінде психологиялық прозаның негізін салушы. Оның шығармаларында адам психологиясы, ағартушылық, әйел теңдігі, білімге ұмтылу және әлеуметтік теңсіздік мәселелері кеңінен қамтылған. «Ақбілек» романында қазақ қызының тағдыры арқылы әйелдер құқығы, қоғамдағы әділетсіздік, әлеуметтік теңсіздік мәселелері кеңінен суреттеледі. Ақбілек бейнесі арқылы автор қазақ әйелінің басындағы трагедияны, оның ішкі жан дүниесіндегі арпалысты жан-жақты ашып көрсетеді. «Қартқожа» повесі қазақ қоғамындағы әлеуметтік теңсіздік пен ұлт-азаттық қозғалысын бейнелейді. Қартқожа – білімге ұмтылған қарапайым қазақ жігіті, оның тағдыры арқылы автор қазақ жастарының ағартушылық жолын, жаңа заманға бейімделуін көрсетеді. «Мансапқорлар» пьесасында автор кеңес дәуіріндегі әлеуметтік қайшылықтарды, мансапқорлық пен дүниеқоңыздықты

сынға алады. Бұл пьесада адам бойындағы екіжүзділік, опасыздық секілді мінез-құлықтарды ашып көрсетіп, кейіпкерлер арқылы кеңестік қоғамның келеңсіз тұстарын айқын суреттейді. Аймауытов шығармаларының идеясы – адам психологиясын зерттеу, білім мен ғылымның маңыздылығын насихаттау, әйелдер құқығын қорғау, ағартушылыққа үндеу, ұлттың рухани жаңғыруына үлес қосу. Ол өз кейіпкерлерінің ішкі жан дүниесін терең психологиялық талдау арқылы ашып, олардың болмысын шынайы әрі көркем бейнелейді. Осылайша, Бейімбет Майлин, Мағжан Жұмабаев және Жүсіпбек Аймауытов шығармалары қазақ әдебиетінің XX ғасыр басындағы әлеуметтік, саяси және рухани ахуалын тереңнен зерттеп, оқырманға әсерлі әрі шынайы етіп жеткізді. Олар өз дәуірінің шынайы шежіресін жазып қана қоймай, қазақ халқының ұлттық санасын оятуға, жаңа заманға бейімделуге, білім мен ғылымға ұмтылуға шақырды. Әлеуметтік теңсіздік, ұлт тағдыры, рухани жаңғыру, адам психологиясы секілді өзекті тақырыптарды көтере отырып, олар қазақ әдебиетінің дамуына зор үлес қосты.

Қорытынды: Бейімбет Майлин, Мағжан Жұмабаев және Жүсіпбек Аймауытов шығармалары қазақ әдебиетінде ерекше орын алатын туындылар болып табылады. Олардың шығармашылық мұрасы арқылы XX ғасырдың басындағы қазақ қоғамының әлеуметтік, саяси және рухани өмірі тереңінен суреттеледі. Бейімбет Майлин шығармаларында ауыл өмірі, кедейлердің тұрмысы мен әлеуметтік теңсіздік мәселелері шынайы әрі әсерлі бейнеленсе, Мағжан Жұмабаевтың поэзиясында ұлт азаттығы, рухани жаңғыру, табиғат сұлулығы мен махаббат сезімі ерекше көрініс тапты. Ал Жүсіпбек Аймауытов шығармалары адамның ішкі жан дүниесін психологиялық тұрғыдан ашып көрсетуімен ерекшеленді. Оның туындыларында білім мен ғылымға ұмтылу, әйелдер құқығы, ағартушылық және адам психологиясын зерттеу мәселелері кеңінен қозғалды. Үш автордың да шығармалары қазақ әдебиетіне тың серпін беріп, халықтың санасын оятуға, ұлттың рухын көтеруге зор үлес қосты. Олар дәуірдің шынайы көрінісін берумен қатар, қоғамдағы өзекті мәселелерді көркемдік тұрғыдан жеткізе білді. Майлин кедейлердің ауыр тұрмысын шынайы бейнелеп, әлеуметтік әділеттілік пен теңдік идеяларын насихаттаса, Жұмабаев ұлт болашағына алаңдап, жастарды білімге, өнерге, елдікті сақтауға шақырды. Аймауытов адам мінез-құлқын терең зерттеп, қоғамның өзгеруін, жеке тұлғаның қалыптасу жолын психологиялық тұрғыдан талдады. Осылайша, Б.Майлин, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов шығармалары арқылы қазақ әдебиеті жаңа сатыға көтерілді. Олардың туындылары бүгінгі күнге дейін өзектілігін жоғалтпаған құнды мұра болып қала бермек. Бұл шығармалар ұрпақ тәрбиесінде, ұлттық

құндылықтарды насихаттауда маңызды рөл атқарады. Сондықтан қазақ әдебиетіндегі осы үш тұлғаның шығармаларын тереңірек зерттеп, зерделеу – қазіргі әдебиеттану ғылымының өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Осылайша, Б.Майлин, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов шығармалары арқылы қазақ әдебиеті жаңа сатыға көтерілді. Олардың туындылары бүгінгі күнге дейін өзектілігін жоғалтпаған құнды мұра болып қала бермек. Бұл шығармалар ұрпақ тәрбиесінде, ұлттық құндылықтарды насихаттауда маңызды рөл атқарады. Сондықтан қазақ әдебиетіндегі осы үш тұлғаның шығармаларын тереңірек зерттеп, зерделеу – қазіргі әдебиеттану ғылымының өзекті мәселелерінің бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Майлин, Б. Шығармалар жинағы. – Алматы: Жазушы, 1984.
2. Жұмабаев, М. Өлеңдер мен поэмалар. – Алматы: Атамұра, 2002.
3. Аймауытов, Ж. Ақбілек. Қартқожа. – Алматы: Ана тілі, 1996.
4. Нұрғалиев, Р. Қазақ әдебиетінің алтын ғасыры. – Алматы: Білім, 2000.
5. Қирабаев, С. Әдебиет және дәуір. – Алматы 1983.
6. Жүсіпова, Г. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: Қазақ университеті, 2015.
7. Сыдықов, Т. Майлиннің шығармашылық әлемі. – Астана: Фолиант, 2010.
8. Сейітов, С. Мағжан Жұмабаев: өмірі мен шығармашылығы. – Алматы: Раритет, 2008.
9. Ахметов, З. Қазақ поэзиясының өрісі. – Алматы: Ғылым, 1998.
10. Әуезов, М. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: ҚазМУ, 1957.

БАЛАЛАР ӘДЕБИЕТІНДЕ ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ЫҚПАЛЫ

Тағаймуратова Гулзира

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті 4-курс студенті.

Ғылыми жетекші: **Жарасбаев Нұркелді**

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті аға оқытушысы.

Аннотация. Бұл мақалада қазақ балалар әдебиетінің қалыптасуындағы Ыбырай Алтынсариннің рөлі мен ықпалы жан-жақты талданады. Автордың педагогикалық және әдеби мұраларының балалардың рухани тәрбиесіне, адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға қосқан үлесі айқындалады. Сонымен қатар Ыбырай шығармаларының тәрбиелік, тілдік және көркемдік ерекшеліктері талқыланып, оның бүгінгі балалар әдебиетіне тигізген әсері көрсетіледі.

Кілт сөздер: Ыбырай Алтынсарин, балалар әдебиеті, тәрбие, оқу-ағарту, адамгершілік, педагогика, ұлттық сана.

Abstract. This article examines the role and influence of Ybyray Altynsarin in the formation of Kazakh children's literature. It highlights his pedagogical and literary heritage, emphasizing its contribution to the spiritual and moral education of children. The article also analyzes the linguistic, moral, and aesthetic features of Altynsarin's works and their impact on modern children's literature.

Keywords: Ybyray Altynsarin, children's literature, education, morality, pedagogy, national identity.

Кіріспе. Қазақ балалар әдебиетінің қалыптасуы мен дамуы қазақ халқының ағартушылық тарихымен тығыз байланысты. Сол ағартушылық қозғалыстың көшбасында тұрған тұлғалардың бірі – Ыбырай Алтынсарин (1841–1889). Ол – қазақ халқының алғашқы педагогы, ағартушысы, жазушысы, ұлт ұстазы.

Ыбырай Алтынсариннің шығармашылық мұрасы балаларға арналған алғашқы әдеби үлгілердің бірі ретінде ерекше орын алады. Оның шығармалары тек әдеби туындылар ғана емес, сонымен қатар оқу-тәрбие құралы қызметін атқарды.

Ыбырай қазақ балаларының сауатын ашу, адамгершілікке баулу, еңбекқорлық пен ізгілікке тәрбиелеу жолында елеулі еңбек етті. Сондықтан да ол — қазақ балалар әдебиетінің негізін қалаушылардың бірі.

Қазақ балалар әдебиеті халық ауыз әдебиетінің тәрбиелік мазмұнынан нәр алып, ХІХ ғасырдың екінші жартысында жеке бағыт ретінде қалыптаса бастады. Сол кезеңде Ыбырай Алтынсариннің ағартушылық идеялары бұл салаға жаңа серпін берді.

Ыбырай балаларға арналған әдебиеттің басты мақсаты — тәрбие мен білім беру деп білді. Оның «Кел, балалар, оқылық!», «Өнер-білім бар жұрттар» сияқты өлеңдері мен «Қыпшақ Сейтқұл», «Бай баласы мен жарлы баласы», «Асыл шөп» сияқты әңгімелері жас ұрпақты оқу-білімге, еңбекке, адамгершілікке шақырды.

Ағартушының шығармалары сол кезеңде қазақ қоғамының әлеуметтік өмірін, білім мен ғылымға деген қажеттілігін көркем тілмен жеткізді. Бұл тұрғыдан алғанда, Ыбырайдың шығармалары ұлттық балалар әдебиетінің бастау бұлағы болып саналады.

Ыбырай Алтынсарин балаларға арнап жазған әңгімелерінде моральдық-этикалық құндылықтарды басты нысана етті. Оның шығармаларының түп өзегі — ізгілік, еңбек, адалдық, білімге құштарлық.

Мысалы, «Бай баласы мен жарлы баласы» әңгімесінде еңбекқорлық пен жалқаулықтың айырмашылығын нақты өмірлік мысалмен көрсетеді. Жарлы баласы кедейліктен қорықпай, еңбектің қадірін біледі, ал бай баласы өмірге икемсіздігінен қиындық көреді. Бұл – тәрбиелік маңызы зор, балаларды еңбекке баулитын ғибратты әңгіме.

Сондай-ақ «Әке мен бала», «Асыл шөп», «Мейірімді бала» сияқты әңгімелерде адамгершілік, кішіпейілділік, үлкенді құрметтеу, мейірім мен ізгілік сияқты қасиеттер дәріптеледі.

Бұл шығармалар балалардың мінез-құлқын қалыптастыруда, ізгі ой мен іс-әрекетке тәрбиелеуде үлкен рөл атқарады.

Ыбырай Алтынсарин тек жазушы емес, сонымен бірге қазақ халқының алғашқы кәсіби педагогі болды. Ол қазақ даласында мектептер ашып, балаларды ана тілінде оқытуға күш салды.

1879 жылы «Қазақ хрестоматиясы» атты оқулық құрастырып, балаларға арналған әдеби шығармаларды топтастырды. Бұл кітап қазақ балалар әдебиетінің алғашқы хрестоматиясы болып саналады.

Хрестоматиядағы әңгімелердің барлығы балалардың түсінігіне жеңіл, тілі көркем әрі тәрбиелік мәні жоғары болды.

Мысалы, «Әке мен бала», «Жаман жолдас», «Таза бұлақ» сияқты әңгімелерде адам мен қоғам арасындағы қарым-қатынасты, адалдық пен

әділдікті дәріптейді. Мұндай туындылар арқылы Ыбырай балалар әдебиетін ұлттық тәрбиенің құралына айналдырды.

Ыбырай Алтынсарин шығармаларының тілі жеңіл, көркем, түсінікті. Ол балаларға арналған әдебиетте қарапайым, таза қазақ тілін қолдануды мақсат етті.

Оның шығармаларында мақал-мәтелдер, теңеулер, тұрақты тіркестер жиі қолданылады. Мысалы: «Еңбек етсең ерінбей, тояды қарның тіленбей», «Бірлік болмай тірлік болмас» сияқты нақыл сөздер арқылы автор балалардың сөздік қорын байыта отырып, халық даналығын бойларына сіңірді.

Ыбырай шығармаларының көркемдік қуаты оның нақтылы өмірлік оқиғаларды суреттеуінде. Ол балалардың қызығушылығын арттыру үшін қарапайым сюжет пен айқын мінезді кейіпкерлерді пайдаланды.

Бұл тәсіл кейінгі балалар жазушылары — Б. Майлин, С. Бегалин, Ө. Тұрманжанов сияқты қаламгерлердің шығармашылығына үлкен әсер етті.

Ыбырай Алтынсарин салған соқпақ кейінгі балалар әдебиетінің дамуына кең жол ашты. Оның шығармаларындағы педагогикалық және ұлттық идеялар ХХ ғасырдағы қазақ жазушыларының туындыларында жалғасын тапты.

Мысалы, С. Бегалиннің «Көксегеннің көргендері», Ө. Тұрманжановтың «Құмырсқаның қулығы», Б. Соқпақбаевтың «Менің атым – Қожа» сияқты шығармаларында балалардың дүниетанымын кеңейту, адалдық пен ізгілікке тәрбиелеу мәселелері Ыбырай негізін қалаған дәстүр аясында дамыды.

Осы тұрғыдан алғанда, Ыбырай шығармашылығы — қазақ балалар әдебиетінің алтын діңгегі. Оның еңбектері ұлттық рухты, білім мен еңбектің маңызын, адамгершіліктің асқақ үлгісін ұрпақ санасына сіңіріп келеді.

Қорытынды. Ыбырай Алтынсарин — қазақ балалар әдебиетінің ғана емес, жалпы ұлттық ағартушылық қозғалыстың да көрнекті өкілі. Оның шығармалары балаларды адамгершілікке, еңбекқорлыққа, білім мен өнерге баулудың тамаша үлгісі болып қала бермек.

Ыбырай қалдырған мұра — қазіргі заманғы білім беру мен тәрбиенің де негізі. Оның шығармаларындағы ізгілік пен ұлттық сана идеялары бүгінгі күні де өзекті.

Сондықтан Ыбырай Алтынсариннің әдеби және педагогикалық еңбектерін балалар әдебиетін дамытудың іргетасы ретінде бағалау — қазақ руханиятының мәңгілік міндеті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Алтынсарин Ы. Қазақ хрестоматиясы. — Алматы: Білім, 1991.
2. Байтұрсынұлы А. Әдебиет танытқыш. — Алматы: Ана тілі, 1992.
3. Қирабаев С. Қазақ балалар әдебиеті. — Алматы: Санат, 2003.
4. Сапарғалиұлы Б. Балалар әдебиетінің негіздері. — Алматы: Рауан, 1998.
5. Жұмаділов Қ. Ыбырай Алтынсарин және қазақ ағартушылығы. — Алматы: Қазақ университеті, 2010.
6. Тұрғанбаева Б. Ыбырай мұрасы және тәрбие тағылымы. — Нұр-Сұлтан, 2019.
7. Молдабеков Б. Қазақ балалар әдебиетінің қалыптасу кезеңдері. — Алматы: Қазақ әдебиеті, 2012.

ИЛИЯС ЖАНСҮГІРОВТИҢ БАЛАЛАР ӘДЕБИЕТІНДЕГІ МҰРАСЫ

Маматова Шахризода Нурболатқызы

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті

Қазақ тілі мен әдебиеті бағытының 4-курс студенті

Шыршық мемлекеттік

педагогикалық университеті

Қазақ тілі мен әдебиеті бағытының

аға оқытушысы Жарасбаев Нұркелді

Аннотация

Бұл мақалада Илияс Жансүгіровтің балалар әдебиетін дамытудағы еңбегі қарастырылады. 1929–1931 жылдары жарық көрген суретті кітапшалары мен жұмбақтар жинағы негізінде ақынның балаларға арналған шығармаларындағы тәрбиелік мәні мен көркемдік ерекшеліктері сараланады. Балалар дүниетанымына сай жазылған бұл туындылар ұлттық әдебиеттің баға жетпес қазынасы екендігі дәлелденеді.

Түйінді сөздер: Илияс Жансүгіров, балалар әдебиеті, жұмбақтар, суретті кітапша, тәрбие.

Annotation

This article examines the contribution of Ilyas Zhansugurov to Kazakh children's literature. It focuses on his works published between 1929 and 1931, including illustrated books and a riddle collection. The article analyzes their educational value and stylistic features, highlighting their significance in shaping national children's literature.

Keywords: Ilyas Zhansugurov, children's literature, riddles, illustrations, Kazakh poetry.

Кіріспе. Илияс Жансүгіровтің балалар әдебиетіндегі мұрасы мол. Илияс Жансүгіровтің балалар әдебиетіне қосқан үлесі айрықша. Әсіресе, 1929 жыл – ақынның балаларға арнап өндіре еңбек еткен кезеңі ретінде ерекшеленеді. Осы уақыт аралығында, яғни айналасы екі-үш жылдың ішінде Илияс Жансүгіров балалар әдебиетінің дамуына айтарлықтай серпін берген бірқатар туындыларын жарыққа шығарды. Ол – қазақ әдебиетінде алғашқылардың бірі болып балаларға арнап суретті кітапшалар жазған ақын. Илияс Жансүгіров – қазақ әдебиетінің көрнекті өкілі ғана емес, ұлттық руханияттың ұлы қайраткері. Ол өзінің шығармашылық жолында поэзия, проза, драматургия, журналистика сынды

эдебиеттің түрлі жанрларында қалам тербеп, халық өмірінің сан алуан көріністерін көркемдікпен бейнелей білді. Соның ішінде балалар әдебиеті – ақын шығармашылығында ерекше орын алады. XX ғасырдың алғашқы жартысында балаларға арналған әдеби мұраның жүйелі түрде қалыптаса қоймаған кезінде Ілияс Жансүгіров бала психологиясына лайық, тәрбиелік мәні жоғары, тілі көркем шығармалар жазып, бұл саланың іргетасын қалаушылардың біріне айналды.

Ақын балалар дүниесіне үлкен жауапкершілікпен қарап, олар үшін әр жолын ойланып жазған. Ол баланың жас ерекшелігін, ойлау деңгейін, қабылдау мүмкіндігін терең түсініп, соған сай тақырып пен көркемдік тәсіл тандаған. Балаларға арналған өлеңдері мен прозалық туындыларына қарап, Ілиястың балғын оқырманға үлкен сүйіспеншілікпен, ыстық ықыласпен қарағанын байқаймыз. Оның шығармаларынан тек өлең емес, өмірдің өзі көрініс табады. Бұл – ақынның балалар әдебиетіне деген шынайы көзқарасы мен жауапты ұстанымының дәлелі.

Негізгі бөлім. Осы кезеңде жарық көрген «Балаларға тарту», «Балаларға базарлық», «Малта», «Шәукеннің шәркейі», «Жұмбақ», «Одақ» сынды кітапшалары – Ілиястың балғын оқырманға деген жанашыр көңілін, тәрбиелік ниетін, көркемдік шеберлігін танытатын құнды дүниелер. Ақын бұл туындыларында баланың ішкі әлеміне ене білді, оның таным-түсінігіне сай мазмұн мен пішін таба білді. Балалар өміріне жақын, олардың күнделікті тіршілігімен байланысты сюжеттерді арқау ете отырып, қарапайым, түсінікті тілмен ой қозғайды. Мәселен, «Малта» мен «Шәукеннің шәркейі» атты шығармаларында ауыл баласының тұрмысын, ойынын, күнделікті тіршілігін бейнелеп қана қоймай, оларды еңбекке, ұқыптылыққа, адамгершілікке тәрбиелейді. Бұл кітаптар балаларға арналғанымен, терең мәнге, көркемдікке, тәрбиелікке ие. Мұндай туындылар – ұлттық әдебиетіміздегі балалар поэзиясының бастауында тұрған шығармалар санатында. Сонымен қатар Ілияс Жансүгіровтің балаларға арнап жазған ерекше мұраларының бірі – 1930 жылы «Қазақстан» баспасынан жарық көрген жұмбақтар жинағы. Бұл жинақ үш негізгі бөлімнен тұрады: «Үй саймандары», «Жаратылыс құбылыстары», «Құрал-сайман». Бұл тақырыптардың өзі-ақ ақынның бала психологиясын, бала дүниетанымын терең түсінгендігін айғақтайды. Жансүгіров жұмбақтарында қазақ тұрмысындағы таныс заттарды, табиғат көріністерін, еңбек құралдарын бейнелі тілмен, көркем сөзбен сипаттап, баланың ойлау қабілетін, қиялын ұштайды. Жұмбақтың өзі – ойлауға, салыстыруға, тануға жетелейтін жанр. Ақын

осы мүмкіндікті толық пайдаланып, баланы тек ойын арқылы ғана емес, таным арқылы тәрбиелеудің жолын көрсеткен.

Қорыта айтқанда, Ілияс Жансүгіровтің балаларға арналған бұл туындылары – қазақ балалар әдебиетінің алтын қорына енген, бүгінгі жас ұрпақ үшін де тәрбиелік маңызын жоймаған, көркемдік қуаты жоғары шығармалар. Ол өз дәуірінде бала санасына көркем сөз арқылы ізгілік дәнін септі. Ақынның бұл еңбектері – ұлттық әдебиет тарихында баланың рухани әлеміне көркем сөзбен жол салған алғашқы қарлығаштар қатарында бағаланады. Жансүгіровтің балаларға арналған мұрасы – тек әдеби жетістік емес, ұлттық тәрбиенің қайнар көзі ретінде де аса құнды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жансүгіров І. Шығармалар жинағы. – Алматы: Жазушы, 1984.
2. Ысмағұлов Е. Ілияс Жансүгіров шығармашылығы. – Алматы: Ғылым, 1996.
3. Серғалиев М. Балалар әдебиеті. – Алматы: Рауан, 2003.
4. Әбдешұлы Қ. Жансүгіров поэзиясының көркемдік жүйесі. – Алматы: Білім, 2005.
5. Әуезов М. Әдебиет туралы. – Алматы: Санат, 1997.
6. Балалар әдебиеті тарихы. – Алматы: Мектеп, 2008.
7. Қирабаев С. Ұлт әдебиеті және уақыт. – Алматы: Білім, 2010.
8. Бердібаев Р. Қазақ балалар әдебиетінің тарихы. – Алматы: Мектеп, 1981.
9. Ахметов З. Қазақ поэзиясының тілі. – Алматы: Ғылым, 1985.
10. Сейдімбек А. Балалар әдебиеті жайлы ойлар. – Астана: Фолиант, 2012.

ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНІҢ ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫ ӘДЕБИЕТІМЕН БАЙЛАНЫСЫ

Ширинбеков Дастан

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті IV курс студенті.

Ғылыми жетекші: **Жарасбаев Нұркелді**

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті аға оқытушысы.

Аннотация. Бұл мақалада қазақ әдебиетінің түркі халықтарының әдебиетімен тарихи, мәдени және рухани байланыстары қарастырылады. Түркі халықтарына ортақ жазба ескерткіштерден бастап орта ғасырлық әдеби мұралар, жыраулар поэзиясы, сопылық әдебиет, сондай-ақ XIX–XX ғасырлардағы әдеби ықпалдастықтар жан-жақты талданады. Түркі дүниесінің әдеби біртұтастығы мен өзара әсерінің қазіргі кезеңдегі жалғастық сипаты да сөз болады.

Кілт сөздер: түркі әдебиеті, ортақ мұра, жыраулар поэзиясы, әдеби байланыс, рухани сабақтастық.

Annotation. This article discusses the historical, cultural and spiritual ties of Kazakh literature with the literature of the Turkic peoples. From the written monuments common to the Turkic peoples, the literary heritage of the Middle Ages, zhyrau poetry, sufi literature, as well as literary interactions of the XIX-XX centuries are analyzed in detail. The nature of the continuation of the literary unity and mutual influence of the Turkic world at the present stage will also be discussed.

Keywords: Turkic literature, common heritage, poetry of zhyrau, literary communication, spiritual continuity.

Қазақ әдебиеті – түркі халықтарының ортақ мәдениетінің ажырамас бір бөлігі. Түркі халықтары ғасырлар бойы тарихи тағдырлас, мәдениеттес болып келгендіктен, олардың ауыз әдебиеті мен жазба әдебиетінде ортақ сарындар, идеялар мен бейнелер көптеп кездеседі. Ежелгі түркі ескерткіштерінен бастау алған әдеби дәстүр қазақ әдебиетінің дамуында шешуші рөл атқарды. Бұл байланысты бірнеше бағытта қарастыруға болады:

1. Ежелгі түркі жазба ескерткіштері арқылы сабақтастық.
2. Орта ғасырлардағы сопылық әдебиет және жыраулар поэзиясымен үндестік.
3. XIX–XX ғасырларда әдеби байланыстардың жаңа сипат алуы.

4. Қазіргі кезеңдегі түркі халықтары әдебиетінің өзара ықпалдастығы.

Ежелгі түркі жазба ескерткіштері және қазақ әдебиеті. Қазақ әдебиетінің тамыры көне түркі дәуірінен бастау алады. Орхон-Енисей жазбалары (Күлтегін, Білге қаған, Тоныкөк жырлары) – бүкіл түркі халықтарының ортақ қазынасы. Бұл жырларда ел бірлігі, ерлік, ата-баба аманатына адалдық сияқты идеялар айқын көрініс тапқан.

Қазақтың батырлық жырлары – «Алпамыс», «Қобыланды», «Ер Тарғын» – көне түркілік эпостық дәстүрдің жалғасы болып табылады. Эпостық дәстүрдің сақталуы қазақ халқының рухани дүниесінің түркі әлемімен тығыз байланысын көрсетеді.

Орта ғасырлардағы әдеби байланыстар. Орта ғасырларда түркі халықтарының мәдениеті сопылық іліммен, ислам өркениетімен тығыз байланыста дамыды. Қожа Ахмет Ясауидің «Диуани хикмет» еңбегі – түркі халықтарының, соның ішінде қазақ халқының әдеби-рухани дамуына зор ықпал еткен шығарма.

Сонымен қатар Жүсіп Баласағұнның «Құтты білік» еңбегі, Махмұд Қашқаридің «Диуани лұғат ат-түрік» еңбектері қазақ әдебиетінің поэтикалық және тілдік негізін байытты. Бұл шығармалар түркі халықтарының әдебиетінде ортақ дүниетанымдық негіз қалыптастырды.

Жыраулар поэзиясы және түркілік рух. Қазақ жыраулары – Доспамбет, Шалкиіз, Жиёмбет, Ақтамберді, Бұқар жыраулардың шығармашылығы түркілік ортақ рухпен үндес. Жыраулар поэзиясындағы елдік, ерлік, азаттық идеялары оғыз-қыпшақ, ноғайлы дәуірі әдебиетімен тікелей байланыста болды.

Мәселен, Шалкиіз жыраудың толғауларында ноғайлы заманындағы түркі халықтарының бірлікке шақырған үндері айқын көрінеді. Бұқар жырау толғауларында қазақ халқының тағдыры түркілік бірліктің аясында қарастырылды.

XIX–XX ғасырлардағы әдеби ықпалдастық. XIX ғасырда қазақ әдебиетінің ірі өкілдері Абай Құнанбайұлы, Шоқан Уәлиханов, Ыбырай Алтынсарин еңбектерінде түркі халықтарының ортақ мұраларына сүйену байқалады. Абайдың Шығыс классиктерін, оның ішінде түркілік шайырларды оқып, олардан үлгі алуы – әдеби ықпалдастықтың айғағы.

XX ғасырдың басындағы «Алаш» қайраткерлері – Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатов, Мағжан Жұмабаев шығармашылығы түркілік ортақ идеяларды жаңғыртты. Мағжанның «Түркістан» өлеңі – бүкіл түркі дүниесін біріктірген шығармалардың бірі.

Қазіргі кезеңдегі әдеби байланыстар. Бүгінгі таңда түркі халықтары әдебиетінің байланысы халықаралық ұйымдар, әдеби форумдар, түркі халықтарының жазушылар одағы арқылы жалғасуда. Түркі кеңесі, «Түрксой» ұйымы әдебиет пен мәдениеттің өзара ықпалдастығын арттыруда. Қазақ ақын-жазушылары қырғыз, өзбек, түрік, татар әдебиеті өкілдерімен шығармашылық байланыста.

Қазіргі заман әдебиетінде де ортақ тақырыптар – ұлттық сана, тәуелсіздік, рухани жаңғыру мәселелері түркі халықтарының жазушыларының шығармаларында бірдей көрініс табуда.

Қорытынды. Қазақ әдебиеті түркі халықтарының әдебиетімен ежелден тығыз байланыста дамып келеді. Бұл байланыс тарихи тамырластықтан бастап бүгінгі күнге дейін үзілмей жалғасуда. Ортақ әдеби мұра – түркі халықтарының бірлігін, рухани сабақтастығын танытады. Қазақ әдебиетінің түркілік дәстүрмен байланысын зерттеу – ұлт руханиятының тамырын терең түсінуге жол ашады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы: Ана тілі, 1991.
2. Қыраубаева А. Қазақ және түркі әдебиеті. – Алматы: Рауан, 1997.
3. Жолдасбеков М. Асыл арналар. – Алматы: Жазушы, 1986.
4. Байтұрсынұлы А. Әдебиет танытқыш. – Алматы: Алаш, 1991.
5. Қазақ әдебиетінің тарихы (көптомдық). – Алматы: Ғылым, 2006.
6. Mağjan Jumabayev. Şiirler. – İstanbul: Türksoy, 2010.

ӘДЕБИЕТТІ ОҚИТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ

Эрежебова Ақерке

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті 4-курс студенті.

Ғылыми жетекші: **Жарасбаев Нұркелді**

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті аға оқытушысы.

Аннотация. Бұл мақалада әдебиетті оқытудың қазіргі заманғы әдіс-тәсілдері мен инновациялық технологиялары қарастырылады. Автор әдебиетті оқытуда оқушының шығармашылық қабілетін дамыту, сыни тұрғыдан ойлауға баулу, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды тиімді пайдалану жолдарын талдайды. Сонымен қатар, әлемдік білім беру тәжірибесіндегі жаңа бағыттар мен ұлттық білім жүйесіндегі өзгерістер де қамтылған.

Кілт сөздер: әдебиет, оқыту әдістері, инновация, шығармашылық, ақпараттық технология, сын тұрғысынан ойлау, оқыту процесі.

Abstract. This article examines modern methods and innovative technologies in teaching literature. The author analyzes ways to develop students' creative abilities, encourage critical thinking, and effectively use information and communication technologies in the learning process. The article also covers global educational trends and their adaptation to the national educational system.

Keywords: literature, teaching methods, innovation, creativity, information technology, critical thinking, learning process.

Кіріспе. Қазіргі таңда білім беру жүйесі қоғамның жаңа талаптарына сәйкес түбегейлі өзгерістерге ұшырауда. ХХІ ғасыр мұғалімінен тек пәндік білім емес, сонымен қатар, оқушының жеке тұлғалық қасиеттерін, шығармашылық қабілеттерін, сыни ойлауын дамыта алатын шеберлік талап етіледі. Әдебиет пәні – рухани құндылықтарға, адамгершілікке, отансүйгіштікке тәрбиелейтін маңызды сала. Сондықтан әдебиетті оқыту әдістерін заман талабына сай жетілдіру – басты міндеттердің бірі.

Әдебиеттің басты мақсаты – оқушыны сөз өнері арқылы рухани байыту, көркемдік талғамын арттыру. Бұл мақсатқа жету үшін мұғалім дәстүрлі әдістермен қатар инновациялық тәсілдерді, ақпараттық технологияларды тиімді қолдануы қажет.

Әдебиетті оқытудың дәстүрлі және заманауи әдістері

Әдебиетті оқытуда дәстүрлі әдістер (әңгімелеу, сұрақ-жауап, мазмұндау, талдау, шығарма жазу) ұзақ жылдар бойы қолданылып келеді. Бұл әдістердің басты артықшылығы – жүйелілік пен нақты бағыттылық. Дегенмен қазіргі білім беру кеңістігі оқушының белсенділігі мен дербестігін талап етеді.

Заманауи әдістердің ерекшелігі – оқушыны білім арудың белсенді субъектісіне айналдыру. Мұғалім тек бағыт беруші рөлін атқарады. Мұндай әдістерге мыналарды жатқызуға болады:

1. Сын тұрғысынан ойлау технологиясы – оқушыны өз ойын дәлелдеуге, мәтінді терең талдауға үйретеді. Мысалы, «Ой қозғау», «Топтастыру», «INSERT», «Венн диаграммасы» тәсілдері жиі қолданылады.

2. Жобалық әдіс – оқушылар белгілі бір шығарма немесе жазушы туралы шағын ғылыми зерттеу жүргізеді. Бұл олардың ізденіс, талдау, зерттеу дағдыларын дамытады.

3. АКТ-ны пайдалану – мультимедиялық презентациялар, бейнефильмдер, онлайн-викториналар сабақтың тиімділігін арттырады.

4. Интерактивті әдістер – «Дебат», «Рөлдік ойын», «Әдеби сот», «Шығармаға саяхат» сияқты тәсілдер оқушылардың қызығушылығын арттырады.

Заманауи технологиялардың әдебиет сабағындағы маңызы

Бүгінгі күні білім беру процесіне ақпараттық-коммуникациялық технологиялар кеңінен енгізіліп отыр. Әдебиет пәнінде АКТ қолдану арқылы оқушының танымдық белсенділігі артып, шығармашылық ойлауы дамиды.

Мысал ретінде:

Интерактивті тақта арқылы поэма мен роман құрылымын талдау;

Padlet, Kahoot, Quizizz сияқты онлайн платформалар арқылы тест өткізу;

YouTube видеоматериалдарын пайдаланып, жазушы өмірі мен шығармашылығын таныстыру;

Google Classroom не Moodle жүйесінде қашықтан әдеби талдау жасау.

Бұл тәсілдер оқушының өз бетімен білім алуына, ақпарат іздеуге және пікір алмасуға үйретеді. Сонымен қатар, әдеби шығармаларды сахналау, подкаст немесе видеоэссе жасау сияқты шығармашылық жобалар да кеңінен қолданылуда.

Әдебиетті оқытуда тұлғалық-бағдарлы және құзыреттілік тәсіл

Жаңа әдістемелік бағыттардың бірі – тұлғалық-бағдарлы оқыту. Бұл тәсілде әр оқушының қабілеті мен қызығушылығы ескеріледі. Мысалы, бір оқушы

шығарма кейіпкерлерін сурет арқылы бейнелеуді ұнатса, екіншісі аналитикалық талдауға бейім болуы мүмкін.

Құзыреттілік тәсілдің басты мақсаты – оқушының тек білім алуын емес, алған білімін өмірде қолдана білуін қамтамасыз ету. Әдебиет сабағында бұл:

Мәтін мазмұнын өмірмен байланыстыру;

Кейіпкер әрекетін қазіргі қоғам тұрғысынан бағалау;

Өз пікірін мәдени тұрғыда жеткізу арқылы жүзеге асады.

Мұғалімнің жаңа рөлі – бағыттаушы, кеңесші, серіктес. Мұндай жағдайда оқушы әдебиет сабағында тек тыңдаушы емес, пікірлес, зерттеуші тұлғаға айналады.

Инновациялық әдістердің тиімділігі мен қиындықтары

Заманауи әдістердің артықшылықтары көп болғанымен, оларды қолдануда кейбір қиындықтар да кездеседі:

Техникалық құралдардың жетіспеушілігі;

Мұғалімдердің ақпараттық сауаттылық деңгейі әртүрлі;

Кейде оқушылардың пассивтілігі мен мотивацияның төмендігі.

Сонымен қатар, инновациялық технологияны дұрыс жоспарламай қолдану сабақтың мазмұнынан ауытқытуы мүмкін. Сондықтан әр мұғалім жаңа әдістерді пән мазмұны мен мақсатқа сай қолдана білуі қажет.

Тиімді тұстары:

Оқушылардың белсенділігі артады;

Шығармашылық қабілеттер дамиды;

Оқу процесі қызықты әрі нәтижелі болады;

Оқушы мен мұғалім арасында серіктестік қарым-қатынас орнайды.

Қорытынды. Қорыта келгенде, әдебиетті оқытудың заманауи әдістері – уақыт талабы. Олар оқушылардың рухани әлемін байытып қана қоймай, білім сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Әдебиет сабағында жаңа технологияларды тиімді пайдалану арқылы болашақ ұрпақтың эстетикалық талғамы мен шығармашылық қабілеттерін дамытуға болады.

Мұғалімнің басты міндеті – дәстүрлі әдістер мен инновациялық тәсілдерді үйлестіре отырып, әдебиетті оқытудың мазмұнын тереңдету, әр оқушының рухани әлеуетін ашу.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әбілқасымова А. Е. Педагогика және психология негіздері. – Алматы, 2019.
2. Құдайбергенова К. Білім берудегі инновациялық технологиялар. – Алматы, 2020.
3. Жанпейісова М. Модульдік оқыту технологиясы. – Алматы, 2018.
4. ҚР Білім және ғылым министрлігі. Жаңа педагогикалық технологиялар жөніндегі нұсқаулық. – Астана, 2021.

ISAJON SULTONNING “ABU RAYXON BERUNIY” ROMANIDA BADIY TASVIR VOSITALARI VA USLUBNING YOZUVCHI IJODIY NIYATI TALQINIDAGI O'RNI

Norbekov Raxmatilla Eshpo'latovich.

ChDPU “O‘zbek tilshunosligi” kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada Isajon Sultonning “Abu Rayxon Beruniy” romanida badiiy tasvir vositalari va uslubning yozuvchi ijodiy niyati talqinidagi o‘rni, badiiy tasvir vositalari, badiiy adabiyotda eng keng qo‘llanadigan vositalardan foydalanganligi haqida to‘xtalib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar. Badiiy tasvir, “stilistik figuralar”, “poetik vositalar” yoki “sintaktik figura, dialog, monolog, ritorik.

Аннотация. В данной статье в романе Исаджона Султана «Абу Райхан Беруни» основное внимание уделяется роли средств художественного образа и стиля в интерпретации творческого замысла автора, средствам художественного образа, а также использованию наиболее широко используемых средств в художественной литературе.

Ключевые слова. Художественный образ, «стилистические фигуры», «поэтические средства» или «синтаксическая фигура, диалог, монолог, риторика».

Annotation. In this article, Isajon Sultan's novel "Abu Raikhan Beruni" focuses on the role of artistic image tools and style in the interpretation of the author's creative intention, artistic image tools, and the use of the most widely used tools in fiction.

Key words. Artistic image, "stylistic figures", "poetic means" or "syntactic figure, dialogue, monologue, rhetoric.

Badiiy tasvir vositalari badiiy adabiyotda eng keng qo‘llanadigan vositalardan biri sanaladi. Muallif ayni vositalar yordamida ko‘plab ijodiy maqsadlarni ochib berish imkoniga ega. Shu sabab badiiy tasvir vositalari o‘zida keng imkoniyatlarni aks ettiradi. “Yozuvchi va shoirlar uchun, asarlarining tili, badiiyati, qahramon va voqealarning jonli tasvirini ta’minlab beruvchi manba tasviriy vositalar hisoblanadi. Ya’ni badiiy asarda tasvirlanayotgan narsani jonli tasvirlash, his-tuyg‘u va kechinmalarni yorqin ifodalashga xizmat qiluvchi vositalarni umumlashtirib, adabiyotshunosligimizda “badiiy tasvir va ifoda vositalari” deb ataymiz. Tasviriy vositalar asar tilini belgilovchi xususiyat bo‘lmish, obrazlilik(tasviriylik) va

emotsionallikni kuchaytiruvchi unsurlar bo'lib, asarning jonliligi va badiiyatini belgilovchi omillardir. Adabiyotshunosligimizda ushbu tushunchalar “stilistik figuralar”, “poetik vositalar” yoki “sintaktik figura”lar nomi bilan ataladi”¹. “Abu Rayhon Beruniy” romanida badiiy tasvir vositalari muallif ijodiy niyatini ochib berishga keng yordam beradi. Ular emotsionallikni, pafosni oshiradi, syujet izchilligini ta'minlaydi. Kompozitsion yaxlitlik, butunlik oshishiga yordam beradi. Muallif ularning har biriga individual yondashadi. Ma'lum badiiy vazifa yuklaydi. Ayni shulardan kelib chiqqan holda romandagi badiiy-tasvir vositalarini quyidagicha tasniflash mumkin:

- 1) ritorik so'roq gaplar;
- 2) takrorlar;
- 3) parallelizm;
- 4) dialog
- 5) monolog.

Ayni sababga ko'ra muallif qayta va qayta ayni tasvir vositalariga murojaat qiladi. Shu bilan bir qatorda badiiy tasvir vositalaridan foydalanish ijodkor uchun ma'lum qiyinchilikni ham hosil qiladi. Eng birinchi navbatda ular badiiy adabiyotda keng iste'molda bo'lgani boisidan ma'lum bir takroriylik hodisasidan saqlanish masalasi turadi. Qolaversa, badiiy tasvir vositalarini o'z o'rnida va me'yorida qo'llay olmaslik ortiqcha bo'yoqdorlikni yuzaga keltiradiki, bu holat muallif uslubini xiralashtirish bilan bir qatorda, asosiy g'oyaning ta'sir kuchiga ham nihoyatda katta zarar keltirishi mumkin. Ammo shularga qaramasdan ularni o'z o'rnida va me'yorida qo'llay olish muallifning badiiy maqsadini ochib berish imkonini yanada yuqorilashiga turtki bo'ladi.

Isajon Sulton romanda ayni jihatlariga katta sinchkovlik bilan yondashadi va o'z asarida ma'lum izchillik silsilasini uzmag holatda ko'plab badiiy tasvir vositalarini olib kiradi. Bu orqali yuqorida sanalgan badiiy yutuqlarga erishadi va o'zining ijodiy maqsadini amalga oshiradi. Ayni jarayonni roman syujetidan kelib chiqqan holda o'rganamiz va tahlilga tortamiz.

Ritorik so'roq gaplar. Romandagi emotsionallikka Isajon Sulton katta ahamiyat qaratadi. Uning o'z o'rnida qo'llanishi romanning ta'sir quvvatini oshiradi. Qahramonlar qalbidan kechayotgan o'ylar, og'riqlar aksariyat holda ayni shunday so'roqlar yordamida oydinlashadi. Obrazlar so'roqlar asnosida hayotni mushohada etadi, qarshilik ko'rsatadi, o'z tuyg'ularini tahlilga tortadi. Jumladan, Beruniyning aksar mulohazalari ritorik so'roq gaplar yordamida kitobxonga yetkaziladi va badiiy

¹ O'rolova M. Shukur Xolmirzayev hikoyalarida badiiy tasvir va ifoda vositalari. www.in-academy.uz.

ta'sir kuchini aynan ular orqali namoyon qiladi. Boisi "Ritorik so'roq – javob berilishini talab qilmaydigan savol, fikrning so'roq shaklida tasdiqlanishi. Xuddi ritorik murojaat kabi, ritorik so'roq ham nutq bezagi, emotsional munosabatni kuchaytirish, fikrni ta'kidlab ifodalash singari maqsadlarga xizmat qiladi"². Ayni asarda ritorik so'roq gaplar asosan, emotsional munosabatni kuchaytirish, fikrni ta'kidlab ifodlash maqsadida qo'llanadi. Natijada asarning syujet liniyasi o'ziga xos shaklga ega bo'ladi. Qolaversa, romanda ritorik so'roq gaplarning qo'llanishini ikki xil usulda tasniflash mumkin:

1) ritorik so'roq gaplarning obrazlar tilidan qo'llanishi va obrazning ma'naviy, ijtimoiy qiyofasini ochib berishdagi ahamiyati;

2) obrazlar tomonidan qo'llangan ritorik so'roq gaplarga muallif munosabatining singdirib yuborilishi.

Ushbu ikki xususiyat ritorik so'roqlarning badiiy yuki asarda qay darajada yuqori ekanligini ko'rsatadi.

Xulosa. Beruniy tafakkur olamini ham o'z davri chegarasini yorib o'tgani holda, barchadan oldinlab ketganiga guvoh bo'lamiz va bu jarayonni ochib berish uchun yozuvchi ritorik so'roq gaplarga nihoyatda keng ahamiyat va o'rinni ajratadi.

Obrazlar tomonidan qo'llangan ritorik so'roq gaplarga muallif munosabatining singdirib yuborilishi. Muallif hamisha obrazlar bilan yonma-yon asar ichida yashaydi. Asarda u goh oshkor, goh yashirin tarzda harakat qiladi. Aslida asardagi har bir obraz muallif qalb prizmasidan o'tgani holda namoyon bo'ladi. Shu sabab ham deyarli har bir obrazda muallif yashaydi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh. Azm-u shijoatli yoshlarimiz bilan birgalikda Yangi O'zbekistonni albatta bunyod etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Yoshlar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi / Yangi O'zbekiston, 2021-yil 1-iyul.

2. Mirziyoyev Sh. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – T.: O'zbekiston NMIU, 2016.

3. O'rolova M. Shukur Xolmirzayev hikoyalarida badiiy tasvir va ifoda vositalari. www.in-academy.uz.

4. D. Quronov. Adabiyotshunoslik lug'ati. T. Akademy Nashr. 2013. B 255.

5. G'afurov, I. Asarlar. Adabiyot dunyosi: sakkiz jildlik. Beshinchi jild. Hayo – xaloskor. – T.: Yangi asr avlodi, 2022. – 448 b.

² D. Quronov. Adabiyotshunoslik lug'ati. T. Akademy Nashr. 2013. B 255.

6.G'afurov, I. Asarlar. Adabiyot dunyosi: sakkiz jildlik. To'rtinchi jild. O'ttiz yil izhori. – T.: Yangi asr avlodi, 2022. – 528 b.

7.G'afurov, I. Asarlar. Adabiyot dunyosi: Sakkiz jildlik. Yettinchi jild. – T.: Yangi asr avlodi, 2022.

TIL TA'LIMI ISTIQBOLLARI VA INTEGRATSION YONDASHUVLAR

Xushbokov Oybek Urolivich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Katta o'qituvchisi

Tojiyev Erali Xoshim o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Xorijiy til va adabiyot Nemis tili 3-bosqich talabasi

tojiyeverali2@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola Til ta'limi har qanday davlatning ijtimoiy, madaniy va ilmiy taraqqiyotida muhim o'rin tutadi. O'zbekiston Respublikasida til siyosati, xususan davlat tilining rivoji, xorijiy tillarni o'rganish va ularni o'qitish metodikasini takomillashtirish milliy manfaatlar bilan bevosita bog'liqligi. **“Til ta'limi istiqbollari va integratsion yondashuvlar”** milliy qadriyatlarni asrash, global maydonda raqobatbardoshlikni ta'minlash, ta'lim sifati va samaradorligini oshirish nuqtai nazaridan dolzarb ahamiyatga egaligi to'g'risida o'rganishdir.

Kalit so'zlar. til ta'limining asosiy istiqbollari, davlat tilining rivoji, madaniy integratsiya, xalqaro sertifikat tizimi, zamonaviy elektron platformalar va mobil ilovalar.

Аннотация. В данной статье языковое образование занимает важное место в социальном, культурном и научном развитии любого государства. Языковая политика в Республике Узбекистан, в частности развитие государственного языка, изучение иностранных языков и совершенствование методики их преподавания, напрямую связаны с национальными интересами. **“Перспективы и интеграционные подходы к языковому образованию”** - это исследование актуальной важности сохранения национальных ценностей, обеспечения конкурентоспособности на глобальной арене, повышения качества и эффективности образования.

Ключевые слова. основные перспективы языкового образования, развития государственного языка, культурной интеграции, международной системы сертификации, современных электронных платформ и мобильных приложений.

Annotation. This article assumes an important place in the social, cultural and scientific development of language education of any state. Language policy in the Republic of Uzbekistan, in particular, the development of the state language, the

improvement of the methodology for studying foreign languages and their teaching, is directly related to national interests. "Language Education Perspectives and integrative approaches" is a study of the relevance of national values in terms of preservation, ensuring competitiveness in the global arena, improving the quality and effectiveness of Education.

Keywords. the main prospects for language education, development of the state language, cultural integration, International Certificate System, modern electronic platforms and mobile applications.

KIRISH

Globalashuv davrida til insoniyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri sifatida qaralmoqda. Til nafaqat aloqa vositasi, balki milliy tafakkur, madaniyat va ta'limning muhim poydevoridir. O'zbekiston Respublikasida til ta'limini rivojlantirish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, yosh avlodning intellektual salohiyati, jahon maydonida raqobatbardosh bo'lishi uchun katta ahamiyat kasb etadi. Shu bois, til ta'limi istiqbollari integratsion yondashuvlar asosida shakllantirilmoqda.

Til ta'limi istiqbollari

- O'zbekistonda til siyosati ham milliy qadriyatlarni saqlash, ham jahon ilm-fani va texnologiyalaridan samarali foydalanishni taqozo etadi. Shu nuqtayi nazardan, til ta'limining asosiy istiqbollari quyidagilardan iborat:
- Davlat tilining rivoji – o'zbek tilining boy imkoniyatlarini ilmiy, texnik, ijtimoiy va madaniy sohalarida keng qo'llash.
- Xorijiy tillarni o'rganish – ingliz, rus, xitoy, arab va boshqa jahon tillarini mukammal o'zlashtirish orqali yoshlarning xalqaro maydonda faoliyat yuritish imkoniyatini kengaytirish.
- Raqamli ta'lim muhitida til o'qitish – elektron darsliklar, multimedia vositalari, onlayn platformalardan foydalanish.
- Ikki tillilik va ko'p tillilik kompetensiyasini shakllantirish – o'quvchi va talabalarni bir nechta tillarda erkin fikrlay olishga tayyorlash.
- Tilshunoslik va tarjimashunoslikni rivojlantirish – ilmiy tadqiqotlar, tarjima maktablari, lingvomadaniyatshunoslikni kengaytirish.

Integratsion yondashuvlar

- Til ta'limida integratsion yondashuv — bu turli fanlar, texnologiyalar va metodlarni uyg'unlashtirish orqali samaradorlikni oshirish demakdir. O'zbekistonda ushbu yo'nalishda quyidagi tajribalar qo'llanmoqda:
- Fanlararo integratsiya – til darslarini tarix, geografiya, adabiyot, axborot texnologiyalari bilan bog'lash orqali o'quvchilarni keng qamrovli bilimga ega qilish.

- Madaniy integratsiya – chet tillarini o'rganishda milliy madaniyat va jahon madaniyatini uyg'unlashtirish, o'zaro tushunishni kuchaytirish.
- Texnologik integratsiya – sun'iy intellekt, onlayn test tizimlari, mobil ilovalar yordamida til ta'limini modernizatsiya qilish.
- Amaliy integratsiya – o'quvchilarni real hayotiy muloqotga tayyorlash, chet el tajribasi asosida tilni amaliy faoliyatda qo'llash.

O'zbekistonda til ta'limi istiqbollari milliy va xalqaro tajribalarni uyg'unlashtirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish, ko'p tillilikni rivojlantirish bilan chambarchas bog'liqdir. Integratsion yondashuvlar esa ta'lim jarayonini yanada samarali va mazmunli qiladi. Kelajakda O'zbekiston yoshlari o'zbek tilini mukammal bilgan holda, bir nechta xorijiy tillarni ham egallab, jahon hamjamiyatida munosib o'rin egallashlari shubhasiz. Hozirgi globallashuv davrida til ta'limi mamlakat taraqqiyotida muhim o'rin tutadi.

Til – millatning ma'naviy boyligi, davlat mustaqilligi ramzi va xalqaro maydondagi raqobatbardoshlik omilidir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev rahbarligida so'nggi yillarda til siyosati, jumladan, davlat tilining mavqeini yuksaltirish, xorijiy tillarni o'qitishni takomillashtirish va ta'limda integratsion yondashuvlarni joriy etish masalalariga katta e'tibor qaratilmoqda.

Prezident Shavkat Mirziyoyevning til ta'limi sohasidagi tashabbuslari til ta'limini rivojlantirish masalasida qator farmon va qarorlar qabul qilinishiga bevosita rahnamolik qildi. Ularning asosiy yo'nalishlari quyidagilar:

- Davlat tilini rivojlantirish;
- “Davlat tili haqida”gi qonunni amaliyotga to'liq joriy etish;
- O'zbek tilining xalqaro miqyosdagi nufuzini oshirish;
- Davlat idoralarida ish yuritishni to'liq o'zbek tiliga o'tkazish bo'yicha dasturlarni amalga oshirish.
- Xorijiy tillarni o'rganishni qo'llab-quvvatlash;
- 2020-yilda qabul qilingan “Xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish to'g'risida”gi qaror asosida har bir ta'lim muassasasida til o'qitish tizimi tubdan yangilandi;
- “Yoshlarni chet tillarga o'rgatish – kelajakka sarmoya” tamoyili ilgari surildi;
- Xalqaro sertifikat tizimi (IELTS, CEFR va boshqalar)ga asoslangan baholash mezonlari joriy qilindi.

Raqamli ta'lim va innovatsiyalarni joriy etish

- chet tillarini o'qitishda zamonaviy elektron platformalar va mobil ilovalar yaratildi;
- onlayn kurslar, virtual laboratoriyalar va interfaol usullar orqali ta'lim jarayonining samaradorligi oshirildi.

Prezident Shavkat Mirziyoyevning integratsion yondashuvlarga qo'shgan hissa tashabbuslari natijasida til ta'limida integratsion yondashuvlar faol qo'llanilmoqda:

-Fanlararo integratsiya – til ta'limi boshqa fanlar bilan uyg'unlashtirilib, o'quvchilarda keng dunyoqarash shakllantirilmoqda. Masalan, ingliz tilini o'rganishda matematika, informatika yoki biologiya fanlarida terminlardan foydalanish.

-Madaniy integratsiya – milliy va jahon madaniyatini til o'qitish jarayonida uyg'unlashtirish, yoshlarni vatanparvar va bir vaqtning o'zida xalqaro tafakkurli qilib tarbiyalash.

-Texnologik integratsiya – ta'limda sun'iy intellekt, multimediya va interfaol platformalar asosida til o'rgatish.

-Amaliy integratsiya – yoshlarni xorijiy mamlakatlar bilan hamkorlik loyihalarida, xalqaro konferensiyalarda til bilimlarini amalda qo'llashga yo'naltirish.

XULOSA

Prezident Shavkat Mirziyoyev rahbarligida O'zbekistonda til ta'limi yangi bosqichga ko'tarildi. Davlat tilining mavqeini oshirish, chet tillarini o'rgatishni takomillashtirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish va integratsion yondashuvlarni rivojlantirish borasidagi islohotlar mamlakat kelajagi uchun mustahkam zamin yaratmoqda. Ushbu tashabbuslar natijasida yosh avlod bir vaqtning o'zida milliy qadriyatlarga sodiq, zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega, ko'p tilli va raqobatbardosh kadrlar sifatida shakllanmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Akhmedov U. I. "Ingliz tilini o'qitishda integratsiyalashgan yondashuvlar: o'qituvchilarga batafsil qo'llanma" T.: 2025. 64(8), 365-369.
2. Dadabayev Z. Z. "Integrative language teaching to students of Chemistry faculty" T.: 2025-03-14 (2)
3. To'rayeva Ch. I., Tursunova Z. N. "Til va Adabiyot ta'limida integratsiya" T.: 2003. 2(9), 350-352.
4. Masharipova G. N. "O'zbek tilini o'qitishda zamonaviy yondashuvlar: tajriba va istiqbollari". T.: 2025. 63(6), 242-245.
5. G. J. Mexmonaliyeva. "Xorijiy tillarni nofilologik yo'nalishlarda integratsion yondashuv asosida o'qitish metodikasini takomillashtirish" T.: 2024. (3), 75–78.
6. N. Xaitova. "Integrative pedagogical approaches in developing lexical competence" T.: 2025. Vol. 37 No. 1

XORIJIY TILLARNI O'RGANISH VA O'QITISHDA YANGICHA YONDASHUV

Zarifjonova Muxlisa Nozimjon qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Xorijiy til va adabiyot Nemis tili 3-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Xushbokov Oybek Urolovich

Turizm fakulteti, Nemis tili kafedrası katta o'qituvchisi

muhlisazarifjonova50@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada xorijiy tillarni o'rganish va o'qitishda yangicha yondashuvlarning mohiyati va ahamiyati tahlil qilinadi. Globallashuv davrida chet tillarini mukammal bilish shaxsning intellektual salohiyati, kasbiy mahorati va xalqaro maydondagi raqobatbardoshligini ta'minlaydi. Shu bois ta'lim tizimida an'anaviy grammatik-tarjima usullaridan tashqari kommunikativ yondashuv, CLIL (Content and Language Integrated Learning), topshiriqqa asoslangan ta'lim (Task-based learning), axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish va gamifikatsiya kabi zamonaviy metodlarning qo'llanishi zarurati asoslanadi.

Kalit so'zlar: xorijiy til, yangicha yondashuv, kommunikativ metod, CLIL, topshiriqqa asoslangan ta'lim, axborot texnologiyalari, gamifikatsiya, kompetensiya.

Аннотация. В данной статье анализируются сущность и значение новых подходов в изучении и преподавании иностранных языков. В эпоху глобализации отличное знание иностранных языков обеспечивает интеллектуальный потенциал, профессионализм и конкурентоспособность личности на международной арене. Поэтому в системе образования, помимо традиционных грамматико-переводческих методов, обосновывается необходимость применения современных методов, таких как коммуникативный подход, CLIL (Content and Language Integrated Learning), обучение на основе задач (Task-based learning), использование информационно-коммуникационных технологий и геймификация.

Ключевые слова: иностранный язык, новый подход, коммуникативный метод, CLIL, обучение на основе задач, информационные технологии, геймификация, компетентность.

Annotation. This article analyzes the essence and significance of new approaches to the study and teaching of foreign languages. In the era of globalization, excellent knowledge of foreign languages ensures the intellectual potential, professional skills and competitiveness of an individual in the international arena. Therefore, in addition to traditional grammatical-translation methods, the educational system is based on the need for the use of modern methods such as communicative approach, CLIL (Content and Language Integrated Learning), assignment-based education (Task-based learning), the use of information and communication technologies and gamification.

Keywords: foreign language, a new approach, communicative method, CLIL, assignment-based education, information technology, gamification, competence.

KIRISH

Hozirgi globallashuv davrida xorijiy tillarni puxta egallash nafaqat alohida shaxs, balki butun jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Xalqaro hamkorlik, ta'lim, biznes, fan-texnika va madaniyat sohalarida muvaffaqiyat qozonish bevosita xorijiy til bilimiga bog'liqdir. Shu bois xorijiy tillarni o'rgatishda an'anaviy usullar bilan bir qatorda yangicha yondashuvlar, innovatsion texnologiyalar va integratsiyalashgan metodlardan foydalanish dolzarb masalaga aylanmoqda. Bugungi globallashuv sharoitida xorijiy tillarni o'rganish shaxsning intellektual rivojlanishi, kasbiy malakasini oshirish va xalqaro maydonda raqobatbardosh bo'lishida hal qiluvchi omilga aylangan. Shu sababli ta'lim tizimida xorijiy tillarni o'qitishda yangicha yondashuvlar, innovatsion texnologiyalar va zamonaviy metodlardan foydalanish dolzarb hisoblanadi.

An'anaviy va yangicha yondashuvlarning farqi:

- An'anaviy yondashuvda o'quvchi ko'proq grammatik qoidalarni yodlash va tarjimaga asoslangan metod orqali tilni o'rganadi.

- Yangicha yondashuvda esa o'quvchining kommunikativ kompetensiyasi, erkin fikrlashi va ijodiy ifodalanishiga alohida e'tibor qaratiladi.

Xorijiy til o'qitishda zamonaviy metodlar:

- Kommunikativ yondashuv – o'quvchilarni real hayotiy vaziyatlarda muloqot qilishga tayyorlash, dialog va rol o'yinlardan foydalanish.
- CLIL (Content and Language Integrated Learning) – fanni xorijiy til orqali o'qitish, masalan, tarix yoki geografiya darsini ingliz tilida o'tkazish.
- Task-based learning (Topshiriqqa asoslangan ta'lim) – o'quvchilarni ma'lum vazifa (maqola yozish, suhbat qurish, loyiha tayyorlash) orqali tilni o'rganishga jalb qilish.
- Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish – onlayn platformalar, interaktiv ilovalar, sun'iy intellekt yordamida mashqlarni avtomatlashtirish.
- Gamifikatsiya – o'quv jarayonini o'yin elementlari orqali qiziqarli qilish, motivatsiyani kuchaytirish.

O'qituvchi roli va metodik yondashuvlar:

Yangicha yondashuvda o'qituvchi bilim manbai emas, balki yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi va motivator sifatida namoyon bo'ladi. O'quvchilar esa faol ishtirokchi, mustaqil izlanishchi va muloqotchi sifatida shakllanadi.

O'quvchilarda shakllanadigan kompetensiyalar:

- Kommunikativ kompetensiya – xorijiy tilni erkin gaplashish, tinglash, yozish va o'qishda qo'llash.
- Madaniyatlararo kompetensiya – turli xalqlar madaniyatini anglash va hurmat qilish.
- Ijodiy kompetensiya – o'z fikrini yangicha shaklda ifodalash, ijodkorlikni rivojlantirish.
- Axborot texnologiyalari kompetensiyasi – zamonaviy elektron vositalardan samarali foydalanish.

Xorijiy tillarni o'qitishda integratsiya:

- Til o'qitishni boshqa fanlar (adabiyot, tarix, geografiya) bilan bog'lash.
- Multimediya, kino, teatr, musiqa orqali til o'rganish.
- Loyiha va tadqiqot ishlari orqali tilni amaliyotga tatbiq etish.

Xorijiy tillarni o'rganish va o'qitishda yangicha yondashuv o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, muloqotda erkin bo'lishga va global maydonda raqobatbardosh mutaxassis sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. An'anaviy usullarni zamonaviy innovatsion texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish ta'lim samaradorligini oshiradi. Shunday ekan, xorijiy tillarni o'rgatishda yangi metodlar, interaktiv yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalardan keng foydalanish bugungi kun talabi hisoblanadi.

XULOSA

Xorijiy tillarni o'rganish va o'qitishda yangicha yondashuv o'quvchilarning erkin muloqot qila olish, ijodkorlik va global dunyoqarashini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. An'anaviy usullarni innovatsion metodlar bilan uyg'unlashtirish esa ta'lim samaradorligini oshiradi va zamonaviy avlodni raqobatbardosh mutaxassis sifatida tarbiyalaydi. Xorijiy tillarni o'rganishda yangicha yondashuv o'quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va global muloqot qobiliyatini rivojlantiradi. An'anaviy usullarni innovatsion texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish esa ta'lim samaradorligini yanada oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Dildora Khoshimova -Innovative Methods of Teaching Foreign Languages in Non-Philological Fields and their Importance in Foreign Language Teaching —(2023). 70(8), 370-388. [Academic Journal](#)
- 2.Nilufar Luqmonovna Odinayeva va Nozima Norkulova- "Communicative Approach in Teaching A Foreign Language" —2025-03-14 (2) [innovative.pubmedia.id](#)
- 3.Shodiyeva Gulrukh Nazir kizi, Zulola Rashidova -"Innovative Approaches in Foreign Language Teaching" —2024-2(9), 465-469. [gejournal.net](#)

4.Nasiba Mirzayeva. - “Innovative Approaches in the Methodology of Teaching Foreign Languages” —2023. 60(6), 265-269. compling.navoiy-uni.uz

KO'MAKCHI SO'Z TURKUMINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATI**Rahmonaliyeva Dilshunos Elyorbek qizi**Chirchiq davlat pedagogika universiteti Gumanitar fanlar fakulteti O'zbek tili va
adabiyoti 23/4-guruh 3-bosqich talabasi**ANNOTATSIYA:**

Ushbu maqolada yordamchi so'z turkumi hisoblangan ko'makchida haqida qisqacha ma'lumotlar va ularning asarlarda qo'llanishi. Shu bilan birga bog'lovchi bilan almashinishi.

Kalit so'zlar: yordamchi so'zlar, ko'makchi, sof ko'makchi, bog'lovchi, bilan, uchun, sari, singari ..., dek, day va h.k.

Atash ma'nosiga ega bo'lmagan, ma'lum so'roqqa javob bo'lmaydigan, gap bo'lagi vazifasida kelmaydigan so'zlar yordamchi so'zlar hisoblanadi. Yordamchi so'zlar mustaqil so'zlarni yoki gaplarni bir-biriga bog'lash, ularning ma'nolariga qo'shimcha ma'no yuklash vazifasini bajaradi. Yordamchi so'zlarga ko'makchi, bog'lovchi, yuklamalar kiradi.

Ot, olmosh, harakat nomi va sifat doshdan keyin kelib, ularni hokim so'zga bog'lash uchun xizmat qiluvchi *bilan, uchun, kabi, singari, orqali, sayin* kabi so'zlar ko'makchi hisoblanadi.

Turkiy tillarda (jumladan, o'zbek tilida ham) ko'makchi ko'pdan buyon tilshunoslarning tekshirish manbayi bo'lib kelmoqda. O'zbek tilidagi ko'makchiga birinchi bo'lib mukammal ta'rifni A.N.Kononov bergan: "Ko'makchilar shunday bir gruppaga so'zlarki, ular ot bilan yoki obyekt bilan predikat orasidagi qurol-vosita, maqsad, sabab, payt, masofa, yo'nalish, o'xshatish kabi munosabatning yaratilishida xizmat qiladi.

Sh.Sh.abdurahmonov ham o'zining "Yordamchi so'zlar" asarida ko'makchiga shunday ta'rif bergan: "Ko'makchi obyektning obyektga yoki obyektning predikatga bo'lgan turli grammatik munosabatini ko'rsatuvchi yordamchi so'zdir".

Darhaqiqat, ko'makchi mustaqil so'z orasidagi tobe munosabatni ifodalash va kelishik ma'nosini aniqlashtirish, to'ldirish uchun xizmat qiladi. Shu xususiyati bilan ko'makchi bog'lovchi va yuklamadan farq qiladi. Ko'makchi ma'no va vazifa jihatidan kelishik qo'shimchasiga yaqin turadi. Shuning uchun ba'zan kelishik shaklidan anglashilgan ma'no ko'makchi bilan ham ifodalanadi. (*Mashinada keldim-mashina bilan keldim, Ukamga oldim-ukam uchun oldim*). Lekin ular kelishik affiksiga qaraganda ma'noni aniq, konkret ifodalaydi.

Ko'makchining shakliy xususiyatiga ko'ra turlari.

Ko'makchi shakli va bajaradigan vazifasi jihatidan quyidagi turlarga bo'linadi:

- a) sof ko'makchi,
- b) yarim ko'makchi,
- c) qo'shimchasimon ko'makchi.

Nutqimizda tez-tez ishlatiladigan *uchun, bilan, sari, qadar, kabi, singari, sayin, orqali* so'zi **sof ko'makchi**, ular tobe so'zni hokim so'zga bog'lashga xizmat qiladi. Sof ko'makchi boshqa so'zga birikkan holda turli munosabatni anglatadi. Jumladan, *bilan* ko'makchisi o'zbek tilida asosan ko'makchi, ba'zan bog'lovchi vazifasida ishlatiladi. Shuning uchun bu ko'makchi turli yordamchi so'zdan birining o'rnida ikkinchisi qo'llanilishi nuqtayi nazaridan *ko'makchi-bog'lovchi* atamasi ostida ham o'rganilmoqda.

Bilan yordamchisining etimologiyasi haqida prof. A.N.Kononov, V.V.Radlov, J.Deni kabi qator turkiyshunoslarning fikrini e'tiborga olib, uning **birlan** so'zidan kelib chiqqanini aytgan. *Bilan* yordamchisining *birla, birlan, bila, ila, -la* shakllari vazn, qofiya va uslub talabiga ko'ra ko'proq poeziyada uchraydi. Chunonchi, *Baxt ila to'lib-toshgan go'zal oy deraza tagida o'sgan daraxt barglarida mudrab yotadi*. Bu ko'makchi quyidagi ma'nolarni bildiradi:

- 1) biror harakatning bajarilishida shaxs yoki predmetlarning birgaligini: *Ko'pchilik bilan odam o'zini kuchli sezadi*;
- 2) harakatni bajarishda vosita ma'nosini: *Shu gapning ustiga Ismat bobo hassasi bilan eshikni ochib kirib keldi* (P.Qodiriy);
- 3) payt ma'nosini: *Qo'ng'iroq chalinishi bilan o'qituvchi sinfga kirdi*;
- 4) sabab ma'nosini: *Ular "Gulnor o'z ajali bilan o'ldi..."*, -deyishdi. (Oybek);
- 5) harakatning bajarilishidagi holatini: *Onamning mehr bilan boqib turgan ko'zlarini bir umr unuta olmasam kerak*. (Oybek)

Bilan ko'makchisi – keng tarqalgan yordamchi so'z. Uning bog'lovchilik, ko'makchilik tabiati olimlarimiz orasida tortishuv bo'lishiga sabab bo'lgan. Shu boisdan "...va, bilan, hamda, shuningdek so'zi hozirgi o'zbek adabiy tilida teng bog'lovchining biriktiruv bog'lovchisi turiga kiradi" degan fikr ham ilgari surilgan. Ammo bu o'rinda shuni qayd etish kerakki, bog'lovchi vazifasidagi *bilan* ning va, ham biriktiruv bog'lovchisidan farqlanadigan o'ziga xos xususiyati bor:

– "birgalik" ma'nosi *bilan* yordamchisi uchun xos: *Chodir sahnasidan bir qiz bilan yigit chiqib o'yin qildi*. Ushbu misoldagi *bilan* o'rnidan va ni qo'llasak, yuqoridagi ma'no kelib chiqmaydi, balki qiz bilan yigitning alohida-alohida o'ynagani ma'nosi ifodalanadi.

– va, ham bog'lovchilari uyushib kelgan fe'l kesim ni bog'laydi, ammo *bilan* da bu imkoniyat chegaralangan. Qiyoslang: *Lola ishlaydi va o'qiydi. Lola ishlaydi ham o'qiydi. Ammo Lola ishlaydi bilan o'qiydi* tarzidagi gap nutqda ishlatilmaydi. Bilan ning grammatik vazifasi – bog'lovchi va ko'makchi vazifasida kela olishi; shunga ko'ra bilan boshqa ko'makchidan farqlanadi. Shuning uchun bilan ko'makchisini *ko'makchi-bog'lovchi* termini bilan ataganmizda, uning barcha xususiyati qamrab olinadi. Bu ko'makchi turi gapda vosita ma'nosini bildirganda to'ldiruvchi, sabab, payt, harakatning bajarilish tarzini bildirganda hol vazifasida keladi.

Uchun ko'makchisi “atalganlik” (*Yo'lchi uchun keltirilgantugunchak yodiga tushdi* (Oybek), “maqsad” (*Hamma xalq ochdan o'lmaslik uchun bir amal-taqal qilib turibdi* (Oybek), “sabab” (*Kampirning ahmoqligi yo dushmaningizning ig'vosi uchun shundoq deyishga qandoq tilingiz bordi?* (A.Qahhor), “evaz” (*E'tiboringiz uchun rahmat*) kabi ma'noda qo'llanib, to'ldiruvchi, maqsad, sabab holi vazifasida keladi.

Kabi, singari, yanglig' ko'makchisi bir narsani boshqa narsaga o'xshatish, chog'ishtirish ma'nosini anglatadi. Masalan, *Ukam men kabi bechora... g'am chekib yotgandir* (Oybek). *Kabi, singari* ko'makchisi bilan *-dek, -day* qo'shimchalarining ma'nodoshlik xususiyati tilshunoslarimiz tomonidan qayd etilgan.

-dek, -day (qo'shimchasimon ko'makchi) o'zidan oldingi so'zga qo'shib yoziladi va urg'uli bo'ladi, ko'pincha bir-birini almashtira oladi. Ular bitta ko'makchining ikki ko'rinishi.

-dek, -day ko'makchi-qo'shimchasi o'zining eski adabiy o'zbek tilida keng qo'llangan – *dayin* ko'rinishiga ham ega. Bu ko'rinish hozir, asosan, ko'tarinki uslubda, she'riyatda qo'llaniladi: 1. *Oydayin ruxsoringga zoru intizorman o'zim.* 2. *Zihi sarv ustida yozung qamardayin, Qani bir shoxi gul sen siymbardayin.* (Muhabbatnoma).

REFERENCES

- 1.R.R.Sadullayeva, B.R.Mengliyev, M.M.Qurbonova, L.R.Raupova, M.Q.abuzalova, D.N.Yo'ldosheva. Hozirgi o'zbek tili. Toshkent, 2023-y;
2. A.Nurmonov, A.Sobirov, N.Qosimova. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent, 2013-y;
- 3.O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-y;
- 4.Arxiv.uz.

METHODS TO DEVELOP ACADEMIC WRITING SKILL IN HIGHER SCHOOL PUPILS

Ibadova Farida Maxmarajabovna

Trainee Teacher,
Alfraganus University, Tashkent.

ABSTRACT.

This article will talk about innovative technologies used in the formation of academic writing skills in English classes of schoolchildren of general secondary education.

Keywords: general secondary education pupils, English, academic writing, grammatical knowledge, pedagogical skills, innovative technologies.

АННОТАЦИЯ.

В данной статье рассматриваются инновационные технологии, применяемые учащимися общеобразовательных школ на уроках английского языка для формирования навыков академического письма.

Keywords: general secondary education pupils, English, academic writing, grammatical knowledge, pedagogical skills, innovative technologies.

In our fast-paced world, science is developing rapidly. Nowadays, it is vital to develop several academic skills in order to follow new scientific findings. Therefore, pupils who study higher school should be taught academic writing skills professionally and effectively. It is important because of a great number of reasons. One of the main reason is that pupil can develop critical thinking, problem solving skills which are extremely important to choose their future carriers. Another benefit of it is that they can attend international writing contests, competitions, seminars and conferences. These participations give them to gain new knowledge, share new developments and broaden their horizon.

According to these factors, academic writing is considered a core of science in many developed countries. Formation of academic writing should be well- organized and well-structured. It is significant to express their ideas correctly and clearly. If students know how to form academic essay correctly and effectively, their essay will be interesting, readable and understandable to the readers.

Writing is the most complex and slowly developing set of competencies. In academic writing, the relationship between accuracy and fluency is often much more one-sided or unbalanced than in other fields of knowledge. For example, in spoken English, communicative learning strategies allow students and teachers to initially focus on fluency, gradually developing greater accuracy in their speech. Unfortunately, this "respite" is not so easily available when writing in an academic context, because accuracy is required from the very beginning.

Academic writing is necessary for writing scientific papers of any type. Therefore, mastering this letter is necessary for students of secondary vocational and higher educational institutions. During the educational process, students will have to write a number of scientific papers: essays, reports, term papers, diploma. This requires mastering the skills of presenting thoughts in a scientific form. Academic writing is characterized by the following features::

- Alignment of the text according to certain parameters: the presence of an introduction, the main part and the conclusion;
- Compliance with the requirements for the design of texts;
- Scientific or journalistic style of presentation of information;
- Focusing on a specific problem and its scientific justification;
- Minimizing your own opinion;
- Writing a text from a third person;
- Disclosure of the topic and essence of the problem under consideration;
- Reference to scientific data in the field of the problem under consideration;
- Clarity and accuracy of statements;
- Exclusion of spatial reflections that do not reflect the essence of the study and do not carry practical value for the reader;
- Orientation of the text to a specific audience;
- Compliance with the rules of punctuation, spelling, grammar.

Also important is the knowledge of templates, formats, norms of academic writing, typical for the design of a scientific text of a particular field of knowledge. Taking into account the fact that "most schoolchildren get their first experience of publishing the results of independent research work, therefore, familiarity of schoolchildrens with international standards imposed by reputable publishing houses for scientific publications for a particular branch of knowledge is of great importance". Based on this, when studying academic writing, schoolchildren form the following academic competencies:

- mastering the skills of structuring text at the level of competent organization of its content within sentences and paragraphs;
- development of language skills in terms of style and vocabulary for competent writing of articles and texts, as well as various business and informational documents;
- the ability to analyze and evaluate written works of various levels, including both your own and others' texts;
- the ability to work with authentic sources, as well as to justify your own point of view on their assessment, etc.

Since the feature of academic writing is its formal style of presentation, schoolchildren should competently use scientific vocabulary, exercise clarity and clarity when composing the text, and also not abuse phraseological units and colloquial style words. In this regard, the teacher faces the task of developing schoolchildren's text structuring skills so that they can use this skill in their scientific activities in the future, since proper text structuring is an essential component of academic writing. When schoolchildren master academic writing, teachers carry out the following activities: introduce schoolchildren to various samples of texts; teach schoolchildren, based on these samples, to express their thoughts in writing through such types of texts as narration, reasoning, composition, etc. Thus, schoolchildren should know the main features of academic writing genres, such as: scientific article, abstract, abstract, essay; be able to analyze scientific articles from the point of view of the author's research strategy; have the skills to independently create abstracts and abstracts of scientific articles, etc. When organizing the process of teaching academic writing, it is necessary to take into account that training is traditionally based on two approaches:

a) a product-oriented approach (referred to in foreign methodology as the product approach to the teaching of writing),

b) a process-oriented approach (the process approach to the teaching of writing).

The first approach, which is the most traditional, also called the text approach, correlates with the receptive form of learning, since it implies the use of the finished text as a kind of sample, template. Let's consider the stages of work when using this approach:

a) presentation of the sample text;

b) its comprehension, analysis, manipulation of the text at the level of language design and content;

c) writing a "parallel text". Considering the positive and negative sides of this approach, it is advisable to note the fact that the process of developing written language skills can be reduced to copying text with the replacement of some language templates,

which does not develop pupils' written speech as a productive skill. On the other hand, the genre features of the academic style of speech imply a certain element of template in terms of the structure of the text, its organization, there are also features in the use of certain grammatical structures, lexical expressions corresponding to the format of a scientific publication, which justifies the use of this approach in teaching academic writing.

In the course of studying psychological and pedagogical literature on the problem of teaching a foreign language, the following contradictions arise between:

- the need for a high level of professional training of specialists who are fluent in academic written speech in a foreign language, and the low level of written language proficiency of graduates of secondary schools and university pupils due to the secondary nature of the study of writing in speech activity;
- between the need to improve the effectiveness of preparing pupils to master academic writing and the insufficient development of pedagogical conditions for this;
- between the need to apply innovative approaches for productive teaching of academic writing in a foreign language and the lack of scientific justification of educational and methodological developments for practical training in the school of foreign language writing;
- between the need to learn a foreign language at different levels of speech activity (reading, writing, listening, speaking) and the degree of their implementation in practice;
- between the content, forms and methods of the educational process at school in grades 9 – 10 and the need of pupils for productive approaches to their professional formation and personal development.

In the school system, these contradictions should, as it seems to us, be resolved at the methodological level with elements of practical implementation. Since academic writing is an important component of speech activity in most professions today, the following trends can be identified in the theoretical justification of the importance of developing academic writing skills:

- academic writing contributes to the realization of knowledge in a foreign language through the linguistic and cultural content of the educational material;
- academic writing (for example, in English), in interaction with reading, speaking and listening, creates corresponding integrative qualities, such as: consistency, integrity and complexity of speech activity in the professional development of a future specialist;

- academic writing in a foreign language in the professional training of a specialist of any profile should become not only an independent type of speech activity, but also perform educational, developmental and educational functions of the pupil's personality development.

References:

- 1.Rasulova R.B., Ibadova F.M. Tabiat va ekologik masalalarni integratsion bog'lab o'quvchilarning matn yaratish kompetensiyalarini shakllantirish. Tabiiy fanlar: yangi yondashuvlar va dolzarb tadqiqotlar mavzusidagi *xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiya 2024 yilning 18-19-oktyabr*.
- 2.Ibadova F.M. Formation of academic writing skills in pupils (9-10 classes on the example of english language), XORAZM MA'MUN AKADEMIYASI AXBOROTNOMASI –2/3-2023
- 3.Ibadova F.M. Innovative technologies for the formation of academic writing skills in pupils. XORAZM MA'MUN AKADEMIYASI AXBOROTNOMASI –6/3-2023
- 4.Raykhan Rasulova. Formation of text-formating competence of students in the process of literary education based on an integrative approach. THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL SCIENCE AND TEXHNOLOGY. **VOLUME-4**, ISSUE-6, ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261,SJIF 2022-2.889, 2024-6.875 ResearchBib IF: 8.848 / 2024
- 5.F. Ibadova Akademik yozuv - ta'lim oluvchilarda fikrlarini qisqa, ishonchli va ilmiy asoslangan matn orqali ifodalash kompetensiyalarini shakllantirish asosi sifatida "XALQ TA'LIMI" ilmiy-metodik jurnali. 2024. № 6. www.pubedu.uz

XOJA AHMAD YASSAVIY VA ALISHER NAVOIY IJODIDA MA'NAVIY- MA'RIFIY MASALALAR TADQIQI

Raxmatova Gulbahor,
Navoiy davlat universiteti magistranti
(O'zbekiston)

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Alisher Navoiy hazratlarining xalqimizning ma'naviy hamda ma'rifiy taraqqiyotiga qo'shgan hissalar hamda asarlarining mazmuniy g'oyalari Ahmad Yassaviy ijodi bilan bog'langan nuqtalari tadqiqi borasidagi kuzatishlarning bayoni qisqacha keltirilgan.

Kalit so'zlar: ma'naviyat, ma'rifat, madaniyat, odob-axloq, hikmat, ma'naviy tarbiya, fikriy tarbiya, ustoz-shogird an'anasi.

Annotation. This article briefly presents observations on the study of the contributions of Alisher Navoi to the spiritual and educational development of our people and the connection between the content ideas of his works and the work of Ahmad Yassavi.

Keywords: spirituality, enlightenment, culture, ethics, wisdom, spiritual education, intellectual education, teacher-student tradition.

Аннотация. В данной статье кратко изложены наблюдения по изучению вклада Алишера Навои в духовное и образовательное развитие нашего народа и связи идейного содержания его произведений с творчеством Ахмада Яссави.

Ключевые слова: духовность, просвещение, культура, этика, мудрость, духовное воспитание, интеллектуальное воспитание, традиция «учитель-ученик».

KIRISH. Alisher Navoiy hazratlari ijodiga nazar tashlar ekanmiz, asarlari bevosita ma'naviy-marifiy masalalarga qaratilgani, tasavvufiy ruhda yozilgani va insonni mushohadaga chorlashi, badiiy asarni boricha qabul qilmasdan uning asl mohiyatini anglashni taqozo qilishiga guvoh bo'lamiz. Navoiyning har bir satri yo ma'naviyatning yo madaniyatning va yoki tasavvufiy qarashlarning ildizlariga borib tutashadi va ularning keyingi taraqqiyoti kafolatlaridan desak mubolag'a qilmagan bo'lar edik. Bugungi kunda Navoiy ijodining o'rganilishi xalqimiz ma'naviy-ma'rifiy taraqqiyoti rivojiga hissa qo'shadi. Navoiyshunos olim Ibrohim Haqqulov

aytganlaridek: “Navoiy saboqlariga amal qilmasdan turib, jaholat, nodonlik, avomlik, mutelik va yovuzlikning ildizlarini quritish mumkin emas.”³

Alisher Navoiy asarlarini yozar ekan o'ziga ustoz deb bilgan buyuk siymolar hayoti va ijodiga befarq bo'lmagan va adabiy me'rosiga murojaat qilgan. Shunday insonlardan biri sifatida Xoja Ahmad Yassaviy misol qilib keltirmoqchiman. Hazrat Navoiy ijodining ko'p o'rinlarida Yassaviy hikmatlaridan sug'orilgan axloqiy g'oyalarga duch kelishimiz uning Ahmad Yassaviy hayoti va ijodiga qay darajada yaqin bo'lganligini sezishimiz mumkin. Alisher Navoiy o'zining “Nasoyim ul-muhabbat” asarida Xoja Ahmad Yassaviy haqida quyidagi fikrlarni aytib o'tadi: “Turkiston mukining shayx-ul mashoyixidur. Maqomoti oliy va mashhur, karomoti mutavoli va nomahsur ermish. Muridu ashobi g'oyatsiz va va shohu gadoning irodat va ixlosi ostonida nihoyatsiz ermish. Imom Yusuf Hamadoniy (q.s.) ning ashobidindur. Xoja Abdulxoliq G'jduvoniy bila (q.s.) suhbat tutubdur va Xoja Abdulloh Barrahiy va Xoja Hasan Andoqiy q.r. bila hamki Imom Yusuf Hamadoniy (r.t.) muridlaridurlar. Ammo har qaysi biyik marotibg'a yetibdurlar, Musohib bo'libdur va ro'zgor mashoyixidin ko'p buzurgvorlar aniq tarbiyatin topibdurlar va Shayx Riyozuddinni Ali Lolo (q.s.) Shayxi buzurgvor Shayx Najmuddin Kubro r. xizmatig'a yetardin burun Xoja Ahmad Yassaviy q.r. xizmatida bo'lub erdi va aning xonaqohida aniq irshodi bila suluk qilibdur va aning mazori Turkistonda, Yassi degan yerdaki, aning mavlid va manshaidur voqe' bo'lubdur va Turkiston ahlining qiblai duosidur.”⁴

Asosiy qism. Navoiy va Yassaviy ijodidagi bog'liqliklar ustida ish borar ekan, mazkur jarayonda olimlar oldida bir qancha muammoli savollar ham o'rta tashlanib turgan. Biz buni Ibrohim Haqqulovning izlanish jarayonlarida keltirgan quyidagi fikrlaridan ham anglab olishimiz mumkin: “Ba'zi olimlar Navoiy Ahmad Yassaviy hikmatlaridan na'munalar keltirmaganligi yoki uning hikmatnavisligiga munosabat bildirmaganligiga asoslanib, Yassaviyning o'zi hikmat yaratmagan, aks holda bunga Navoiy diqqatni qaratardi, deganday fikrlarni ilgari surishgan”.⁵

Ustoz Ibrohim Haqqulov bu borada olimlar qay bir ma'noda haq ekanliklarini va lekin Navoiyning “Nasoyim ul-muhabbat” asarida bu savollarga izoh bo'la oladigan ma'lumotlar borligini isbotlab, Hakim otaning oti Sulaymonligi va Xoja Ahmad Yassaviyning muridi ekanligini, unga “Hakim” nomi Yassaviy tomonidan berilgan-yu, “hikmat tili”ning “go'yo” bo'lgani haqida ma'lumotlar keltirib quyidagi to'rtlikni keltiradilar va shunday izohlaydilar: “

³ И.Хаққулов. Навоийга қайтиш, Тошкент, 2007.5-6.

⁴ Alisher Navoiy. To'la asarlar to'plami. Toshkent, 2013. 433-b.

⁵ Аҳмад Ясавий ҳикматлари. Нашрга тайёрловчи И.Хаққулов. Тошкент, 23-б.

Tiki turgon to'badur,
 Borg'onlarni yutadur,
 Borg'onlar kelmas bo'di,
 Magar manzil andadur.

Agar ushbu to'rtlikning tili Yassaviy davrining tili ekanligiga gumon yo'q ekan, Unda Ahmad Yassaviy hikmatlarining til va uslubining soddaligiga ham shubha qo'zg'ayvermaslik kerak. Bu-bir. Ikkinchidan, Hakim otaning laqabga erishishi emas, unga "hikmat tili"ning "go'yo" bo'lishi ham bevosita Yassaviy ta'siri bilan aloqadorligini Navoiy fikrlarining ichki mantig'i tasdiqlab turibdi."⁶

Ana endi Navoiy ijodining Yassaviy g'oyalariga qay darajada yaqin ekanligini kuzatishlar natijasi o'laroq "nodonlik" misolida ko'rib chiqsak.

Alisher Navoiy va Xoja Ahmad Yassaviyning qarashlari tutashgan mavzulardan biri, balki birinchisi bu – Ishq. Barchamizga ayon, tasavvuf olamida Ishq bu Haqqa ya'ni Allohga qaratiladi. Bu boradagi ikki buyuk siymoning qarashlari tadqiqidan qisqacha misol orqali fikrimni dalillab o'tarkanman, Ibrohim Haqqulov kuzatishlariga yana bir bor murojaat etish lozim: "Yassaviy hikmatlaridagi markaziy obraz – Olloh. U xudo ishq, ya'ni ishqiy ilohiyni tan oladi. Navoiy "Mahbubul qulub" da ishqni uch qismga ajratib, uchinchisini "haqgo'ylar ishq bo'lib, ular haqning jamolini ochiq ko'rish unmi bilan yashaydilar va shuning bilan matlubdirlar",- deydi. Yassaviy:

"Ishq yo'lida kecha-kunduz yig'lag'onlar,
 Jondin kechib belin mahkam bog'lag'onlar.
 Xizmat qilib haq sirini anglag'onlar
 Tun uyquni harom qilib nolon bo'lur",-

kabi poetik e'tiroflarida Ollohn tanish va uning ishqini idrok qilish ehtiroslarida o'rtangan oshiqlarni nazarda tutgan."⁷

Ahmad Yassaviy va Alisher Navoiy ijodida yana bir mavzu bir-u, talqini turfa bo'lgan mavzulardan biri nodonlikdir.

"Alisher Navoiy "Maxbubul qulub"da yozadi: "Nodon eshak, balki eshakdan ham battar. Eshakka nimani yuklasang ko'taradi; qayoqqa haydasang o'sha yoqqa boradi, unda aql-farosat yo'q, bermasang och, bersang to'q. Bu bir bechoradur yuk tashuvchi, o'tin-cho'p tashuvchi, balki g'alla tashuvchi..."

Nodon- yuqoridagi sifatlardan xoli; zoti bilim libosidan mahrum. Nodonning ishi takabburlik, kekkayish, xayolida yuz xil behuda tashvish..."

⁶ Аҳмад Яссавий ҳикматлари. Нашрга тайёрловчи И.Ҳаққулов. Тошкент, 24-б.

⁷ Аҳмад Яссавий ҳикматлари. Нашрга тайёрловчи И.Ҳаққулов. Тошкент, 9-б.

Navoiy “Nodonlig‘ erur elda malomatg‘a dalil”, deya bashorat so‘zlarini yozib qoldirgan. Adabiyotimiz tarixida nodonlik atalmish ofatdan Ahmad Yassaviychalik ranj chekkan shoir bo‘lmasa kerak:

Duo qiling nodonlarning yuzin ko‘rmay,
 Haq taolo rafiq bo‘lsa bir dam turmay.
 Bemor bo‘lsa nodonlarning holing so‘rmay,
 Nodonlardin yuz ming jafo ko‘rdim mano.

Yassaviy bu qarorga birdaniga kelmagan, albatta. U nodon birla ulfat ham bo‘lgan. Lekin bunday ulfatchilikdan bag‘ri kuyib, jondan to‘ygan. Mabodo egrilik yo‘l ataladigan bo‘lsa, nodonning yo‘li egridir. Shuning uchun uni to‘g‘eilikka yo‘llash samarasiz. Besamar harakat esa dono uchun ayni g‘am zahriday gap.”⁸

Xulosa.

Tadqiqotlarni kuzatish asosida quyidagi fikrlarni keltirish mumkin:

1. Alisher Navoiy umumbashariyat ma‘naviy-ma‘rifiy taraqqiyotiga o‘zining adabiiy me‘rosi orqali beqiyos hissa qo‘shdi;
2. Alisher Navoiy Xoja Ahmad Yassaviy shaxsiyati va ijodiga befarq bo‘lmagan holda bir qator mavzularda Yassaviyning tasavvufiy g‘oyalariga yaqin bo‘lgan;
3. Tasavvufshunos olim Ibrohim Haqqulov tomonidan Yassaviy va Alisher Navoiyning nodonlik borasidagi fikrlari tadqiq ostiga olingan va uning yomon illat ekanligi har ikkala ijodkor ijodida yuksak mahorat bilan ochib berilgani isbotlangan;
4. “Ishq” mavzusida Xoja Ahmad Yassaviy va Alisher Navoiy qarashlari tadqiqi asosida Haqqa bo‘lgan ishqning fazilati har ikki ijodkor ijodining asosini tashlik etishi ko‘rsatib berilgan.

REFERENCES

1. Аҳмад Яссавий ҳикматлари. Нашрга тайёрловчи И.Ҳаққулов. Тошкент, 1991.
2. И.Ҳаққулов. Навоийга қайтиш, Тошкент, 2007.
3. Alisher Navoiy. To‘la asarlar to‘plami. Toshkent, 2013.

⁸ Аҳмад Яссавий ҳикматлари. Нашрга тайёрловчи И.Ҳаққулов. Тошкент, 29-30 б.

1.	Muratov Alyorjon Athamjon o'g'li KREATIV TA'LIM ORQALI YUQORI SINIF O'QUVCHILARIDA BADIY ESTETIK TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI	5
2.	Mamatxonova Mushtariybegim Alimjon qizi BOLA TARBIYASIDA OILA MUHITINING O'RNI	9
3.	Yaxshiboyeva Charos Safarovna ADABIYOT FANINI O'QITISHNING INNOVATSION USULLARI	13
4.	Norqobilov Nurbek YOSH AVLOD TARBIYASIDA KITOBXONLIKNING AHAMIYATI	17
5.	Jovliyeva Asila Boymuxammad qizi O'QUVCHILARDA MATNNI TAHLIL QILISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISH: DARSLARDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH	21
6.	Igamberdiyeva Zohida Faxriddin qizi TA'LIM TARBIYADA OTA-ONANING O'RNI	25
7.	Abdijavliyeva Munisa Zayniddin qizi ADABIYOT TA'LIMIDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING ILMIY-METODIK ASOSLARI	29
8.	Abduqayumova Gulzoda Abdumutal qizi ADABIYOT DARSLARIDA MILLIY VA UMUMINSONIY QADRIYATLARNI UYG'UNLASHTIRISH	33
9.	Shodiy Dilorom Sodiqjonovna Sarimsoqova Dilnovoz Qudratovna Normurodova Zilola Zamshid qizi MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI HAR TAMONLAMA RIVOJLANTIRISHDA TASVIRIY FAOLIYATNING AHAMIYATI	36
10.	Asila G'aniyeva Shokir qizi ADABIYOT DARSLARIDA VA MAKTAB DARSLIKLARIDA FANLARARO INTEGRATSIYA	40
11.	Botirova Sarvinov Boboqul qizi IFODALI O'QISHDA YUZ IFODASINING O'RNI	45
12.	Shavkatova Madina Otabek qizi ADABIYOT FANINI O'QITISHNING INNOVATSION USULLARI	48
13.	Olloyorova Maftuna Muzaffarbek qizi O'ZBEK MILLIY PEDAGOGIKASIDA JADID MAKTABLARINING O'RNI	51
14.	Nargiza Bahodir qizi Ozodboyeva O'ZBEK ADABIYOTINI O'QITISHDA MULTIMEDIA VOSITALARINING O'RNI	55
15.	Reimboyeva Dinora Qudratovna ADABIYOT DARSLARIDA INTEGRATSIYA	60
16.	Temirova Sabina Baxtiyor qizi ADABIY TA'LIMDA MUSTAQIL FIKRLASHNING AHAMIYATI (HELLADOS ASARI)	64
17.	Toshtemirova Gulyuz Shaxobiddin qizi ADABIYOT DARSLARIDA INTERFAOL METODLARNING SAMARADORLIGI	67
18.	Usmonova Qumrinso Saydaliyevna BOSHLANG'ICH TA'LIMDA XALQ KUY VA QO'SHIQLARINING TARBIYAVIY AHAMIYATI	70
19.	Xolmatova Makluba Ibrohimovna MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYASI	74
20.	Yusubboyeva Mashhura Azamat qizi OYBEK ASARLARINI O'QITISH METODIKASI	78
21.	Yusufjonova Sevinchxon Alisherovna IFODALI O'QISH MASHG'ULOTLARIDA OVOZ, PAUZA VA INTONATSIYANING ROLI	82
22.	Ortiqova Nafisa Hakim qiz ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA IFODALI O'QISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISH	86
23.	Ashurova Maftuna Abduraim qizi ADABIYOT DARSLARIDA INTERFAOL METODLARDAN SAMARALI FOYDALANISH	91
24.	Suyunova Asila Ural qizi, YANGI O'ZBEKISTON SHAROITIDA ADABIYOT FANINI O'QITISHNING INNOVATSION USULLARI	96
25.	Fuzulova Nigora Erkamboyevna ADABIYOTNING JAMIYATDAGI O'RNI	101
26.	Boyg'oziyeva Gulhayo ZAMONAVIY TA'LIMNING DOLZARB MUAMMOLARI	104
27.	Bozorboyeva Kamola Sahobiddin qizi O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA SHE'R O'QISHNI O'RGATISH METODLARI	108
28.	Hakimova Gulziya Obruy qizi DIDAKTIK O'YINLAR TEXNOLOGIYASI VA UNING ADABIY TA'LIMDAGI O'RNI	112
29.	Munisa Tog'ayeva, MAKTABGACHA TARBIYA MUASSASALARIDA BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH	116
30.	G'ovsiddinova Madina ADABIYOT FANINI O'QITISHNING INNOVATSION USULLARI	120
31.	Jumadullayeva Gulshoda Dilmurod qizi XX ASR BOSHLARIDAGI ADABIYOT NAZARIYASIGA DOIR ILK MANBALAR	123

32.	Jalgashova Qunduz Ilhomjon qizi Davlatboyeva Lobar Xudoyor qizi ADABIYOT DARSLARIDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING METODIK ASOSLARI	128
33.	Yaxshimuratov O'ktamboy Saburovich MATN TUZISH QOIDALARI HAMDA MATN TUZISHDA E'TIBOR BERISH KERAK BO'LGAN JIHATLAR	132
34.	Muqimova Hojiraxon Abdullajon qizi Subxonqulova Yoqutxon Ulug'bek qizi FANLARARO BOG'LIQLIK (INTEGRATSIYA), KOMPETENTLIK VA UNING TURLARI	135
35.	Nematova Gulsanam Furqatovna BOSHLANG'ICH SINIF DARSLARINI INTEGRATSIYALASHDA QO'LLANILADIGAN METODLAR VA ULARNING AHAMIYATI	140
36.	O'rozboyeva Hulkar Otabek qizi ADABIYOT O'QITISH FANINING ASOSIY TAMOIYILLARI	144
37.	Obidova Yulduz Yusuf qizi ADABIY TA'LIMIDA INSHO YOZISH ORQALI O'QUVCHILARNING YOZMA NUTQINI OSHIRISH	147
38.	Bekmurodova Mehribonu Usmon qizi OTA-ONANING FARZAND TARBIYASIDA O'RNI	151
39.	Rafiqova Mubina Abdulazizovna INNOVATIVE METHODS OF TEACHING LITERATURE	155
40.	Rahmatova Gulshoda Erkin qizi MAKTABLARDA O'QUVCHI VA O'QITUVCHILARNING RESURSLAR BILAN TA'MINLANISH MUAMMOLARI	159
41.	Raxmatullayeva Ruxshona Aktam qizi ADABIYOT O'QITISHDA TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING O'RNI VA ROLI	162
42.	Igamberdiyeva Zohida Faxriddin qizi TA'LIM TARBIYADA OTA-ONANING O'RNI	165
43.	Abdullajonova Maftuna Tohirjon qizi TALIM TIZIMIDA OTA-ONALARNING ROLI	169
44.	Tuxliyeva Sevinch Anvar qizi Turdimurodova Sevinch Azam qizi ADABIYOT DARSLARIDA MILLIY VA UMUMINSONIY QADRIYATLARNI SHAKLLANTIRISH METODIKASI	174
45.	Xasanova Nafosat PEDOGOGIK INNOVATSIYALAR VA ADABIY TA'LIM	177
46.	Xudayarova Lazzat Xutlimurat qizi PEDAGOGIK KOMPITENTSIYANING NAZARIY VA AMALIY UYG'UNLIGI	182
47.	Yaxshimova Jasmina Komekboyevna Yoldasheva Durdona Salimjon qizi XXI ASRDA ADABIYOT DASTURINING AHAMIYATI	187
48.	Yaxshimuratov O'ktamboy Saburovich MAXSUS MAKTABLARDA KO'ZI OJIZ O'QUVCHILAR UCHUN DIDAKTIK O'YINLAR TEXNOLOGIYASI VA UNING ADABIY TA'LIMDAGI O'RNI	191
49.	Fayzullayev Zuhridin Xabibullo o'g'li ALISHER NAVOIY RUBOIYLARINI O'RGATISHDA SAMARALI METODLARDAN FOYDALANISH	194
50.	Исмоилов Часурбек ВОЖАГИҲОИ МУАЛЛИМИ ОГОҲ ВА МУВАФФАҚ	198
51.	Ҳикматуллоева Диёра Бегчон қизи ТАНЗИМИ МАВЗЎҲОИ НАҚЛИ ХАТТЇ ДАР СИНФИ 7 ВА ПРИНЦИПҲОИ АСОСИИ ОН	201
52.	Shakarova Sadafoy Qalandarovna ABDULLA QAHNOR HIKOYALARI TAHLILI VA ULARNI O'QITISH METODIKASI	205
53.	Ro'zmatova Sharofat Toshmatjonovna SAMARALI INTERAKTIV METODLAR ORQALI DARS SAMARADORLIGINI OSHIRISH.	207
54.	Ro'zmatova Sharofat Toshmatjonovna ZAMONAVIY TA'LIM METODLARINI DARS JARAYONIGA QO'LLASH ORQALI DARS SAMARADORLIGINI OSHIRISH	211
55.	Маханова Аружан Ибраҳим қызы ӘДЕБИЕТТИ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ	214
56.	Жорабаева Турсынай Тайыр қызы,ӘДЕБИ ҒЫЛЫМДЫ ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ	218
57.	Парпиева Малика Акмаль қызы ЗАМАНАУИ ТІЛ БІЛІМІНІҢ ӨЗЕКТИ МӘСЕЛЕЛЕРІ	222
58.	Төлебаева Айдана Қанатбай қызы ҚАЗІРГІ ТІЛ БІЛІМІНІҢ ӨЗЕКТИ МӘСЕЛЕЛЕРІ	226
59.	Абибуллаева Айнура Талғат қызы ТІЛДІК БІЛІМ БЕРУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ ЖӘНЕ ИНТЕГРАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕР	231
60.	O'lmasaliyeva Odina,ADABIYOT DARSLARIDA MULTIMEDIA VOSITALARIDAN FOYDALANISH	236

61.	Zulxumor Mirzayeva Shuxradovna BIOLOGIYA FANINI STEAM YONDASHUVI ASOSIDA O'QITISHNING INNOVATSION METODLARI	240
62.	Mirzayeva Zulxumor Shuxradovna BIOLOGIYA DARSLARIDA O'QUVCHILARNING MUSTAQIL FIKRLASHINI SHAKLLANTIRISH METODLARI	243
63.	Oyto'ti REJAMETOVA NOSIR FOZILOV – IKKI XALQNING DONISHMAND ADIBI	248
64.	Nafisa Raxmanova “FARHOD VA SHIRIN” DOSTONINING BADIY TALQINLARI	252
65.	Э.Э. Азмиева РОЛЬ ОСНОВОПОЛОЖНИКОВ В ФОРМИРОВАНИИ И РАЗВИТИИ НАУЧНЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ ОБ УЗБЕКСКОМ И РУССКОМ ДЕТСКОМ ФОЛЬКЛОРЕ	260
66.	Najimova Dilnavoz Doniyor qizi , ABDURAHMON JOMIY VA “BAHORISTON”: XV ASR BOLALAR ADABIYOTIGA NAZAR	268
67.	Mahkamova Dilafruz Shavkat qizi ISAJON SULTONNING “BILGA XOQON” ROMANI VA UNING BADIY MOHIYATI	277
68.	Sayfullayeva Zura Sayfiddin qizi “SOHIBQIRON AMIR TEMUR” ASARIDA PIR OBRAZLARINING TARIXIY-BADIY TALQINI	286
69.	Abduhakimova Muhlis Asliddin qizi O'ZBEK ADABIYOTIDA XALQ OG'ZAKI IJODINING O'RNI	291
70.	Amanbayeva Dilnura Ergashbek qizi “O'TKAN KUNLAR” ROMANIDA SEVGI MAVZUSINING BADIY TALQINI	294
71.	Amirova Marjona Bahodir qizi BOLALAR FOLKLORIGA XOS XUSUSIYATLAR	297
72.	Arabboyeva Sevinch OYBEKNING “NA'MATAK” SHE'RIDA ERKINLIK VA IJODKOR JASORATI	305
73.	G'aniyeva Asila Shokir qizi Axrorova Marjona Zokir qizi MILLIY UYG'ONISH DAVR ADABIYOTIDA MA'RIFATPARVARLIKNING YORITILISHI (HAMZA HAKIMZODA NIYOZIY SHE'RIYATI ASOSIDA)	310
74.	Rahamqulova Asilabonu Sharofiddin qizi Rustamova Muxlis Faxriddin qizi AVLONIY DRAMALARIDA DAVR FOJEASI TALQINI	316
75.	Utegenova Aynur & Qalandarova Gavhar HAMID OLIMJON SHE'RIYATIDA TABIAT TASVIRI	320
76.	Omonboyeva Charos Omonboyeva Mohichehra TIL VA ADABIYOT RIVOJIGA JADIDCHILIK G'OYALARINING TA'SIRI	324
77.	Mamatova Dilnavo ERKIN VOHIDOV SHE'RLARIDA SO'Z QO'LLASH MAHORATI	328
78.	Inatullayeva Dilnura Isroil qizi TARBIYA – BOLALAR ADABIYOTINING BOSH MAVZUSI	332
79.	Esanmurotova Sevinch Zohir qizi SAKKOKIY G'AZALLARIDA ISHQ, MA'NAVIYAT VA HAYOT MANZARALARI	335
80.	Doliyeva Fayyoz Sharip qizi Kenjayeva Nilufar Xusan qizi O'ZBEK BOLALAR ADABIYOTINING SHAKLLANISHIDA G'OFUR G'ULOMNING O'RNI	339
81.	Mengilova Gulbahor Abduqodir qizi Musurmonova Laylo Otabek qizi O'TKIR HOSHOV ASARLARIDA MILLIYLIK VA ZAMONAVIYLIK UYG'UNLIGI	343
82.	Halimova Gulhayo Abduqayum qizi Safarboyeva Sevinch Hamid qizi ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR G'AZALIYOTIDA BADIY VOSITALARNING AHAMIYATI	347
83.	Muqimova Hojiraxon Abdullajon qizi HAMZA IJODIDA MA'RIFATPARVARLIK G'OYALARI	351
84.	Ismatova Iroda Qurbonmurod qizi ABDULLA QAHHOR HIKOYALARIDA IJTIMOY MUOMMOLAR	355
85.	Jumanova Nazokat Shuhrat qizi “DUNYONING ISHLARI” ASARIDAGI “XIYONAT” VA “GILAM PAYPOQ” HIKOYALARI TAHLILI	361
86.	Jumaboyeva Kamola Shuhrat qizi Baxtiyorova Yulduz Mansur qizi ABDULLA QAHHOR IJODIDA REALIZM VA INSON RUHIYATI BADIY TALQINI	365
87.	Abdurashidova Lobar Abduvali qizi TOG'AY MURODNING “OT KISHNAGAN OQSHOM” QISSASIDA IFODALANGAN MILLIYLIK TUSHUNCHASI	368
88.	Rustamova Marjona Alisherovna SAROB ROMANIDA INSON RUHIYATINING AKS ETTIRILISHI	372
89.	Xolboyeva Mahfuza Xo'janiyazova Intizor ERTAK VA TOPISHMOQLAR: XALQ DONISHMANDLIGI VA BOLALAR TAFAKKURINING UYG'UNLIGI	376
90.	Islamova Mohinur Abduaxat qizi, Quramboyeva Shodiya Paxraddin qizi ABDULLA AVLONIY ASARLARIDA TA'LIM-TARBIYANING O'RNI	381

91.	Oxunova Mubina Erkinjon qizi RUMIY ASARLARIDA TASAVVUFYIY G'OYALAR	385
92.	Kamolova L.R, Matnazarova M.A FURQAT IJODINING O'ZIGA XOSLIGI	389
93.	Ergasheva Nozima Alim qizi O'ZBEK BOLALAR ADABIYOTIDA TARBIYAVIY G'OYALAR	392
94.	Baxtiyorova Oysha Bahodir qizi Soliyeva Shohista Sherzod qizi ALISHER NAVOIYNING "KO'ZING NE BALO QARO BO'LUBTUR" RADIFLI G'AZALINING BADIY TAHLILI	396
95.	Rixsiboyeva Sevinch Farxod qizi ABDULLA QODIRIY ASARLARIDA MILLIY RUH VA IJTIMOYIY HAYOT	400
96.	Zamzamalievna Rizvonbi Mahzujon qizi ABDURAUF FITRAT SHE'RLARIDA KELAKAKKA UMID	405
97.	Yoldasheva Shaxodat Ulug'bek qizi Kochkarboyeva Madina Oybek qizi HAMID OLIMJON IJODI – O'ZBEK SHE'RIYATINING BADIY YUKSALISH CHO'QQISI	408
98.	Hoshimova Shohsanam Bahrom qizi "QIYOMAT QARZ" HIKOYASI	412
99.	Yusubjonova Sitara Botirjon qizi SAID AHMADNING "UFQ" TRILOGIYASINING BADIY VA IJTIMOYIY TAHLILI	415
100.	Turdimurodova Sevinch Azam qizi Tuxliyeva Sevinch Anvar qizi ABDULLA AVLONIY ASARLARIDA AXLOQIY QARASHLAR	419
101.	Abdullayeva Umriniso Baxodir qizi SHARQ MUTAFAKKIRLARINING TA'LIM-TARBIYAGA OID MA'NAVIY VA AXLOQIY QARASHLARI	424
102.	Ikromova Xurshida Rahimjon qizi , Isroilova Maftuna Zafarjon qizi ABDULLA QODIRIY ROMANLARIDA MILLIY UYG'ONISH RUHINING IFODASI	430
103.	Subxonqulova Yoqutxon Ulug'bek qizi ABDULLA AVLONIY IJODINING YOSHLAR HAYOTIDAGI O'RNI	434
104.	Yusubboyeva Mashhura Azamat qizi Yusufboyeva Durdona Otabek qizi O'TKIR HOSHIMOV ASARLARIDA ONA VA AYOL OBRAZLARI TALQINI	437
105.	Orziqulova Zarina Otabek qizi OYBEKNING IJODIY FAOLIYATI VA SHE'RLARI TAHLILI ("NA'MATAK" SHE'RI MISOLIDA)	441
106.	Sobirova Dilnoza & Aqmirzayeva Zarnigor BOLALAR ADABIYOTIDA ERTAKLARNING O'RNI (H.K.ANDERSEN ERTAKLARI MISOLIDA)	445
107.	Hulkar O'razboyeva PAHLAVON MAHMUD RUBOIYLARINING MAZMUN MOHIYATI	448
108.	Jalgashova Qunduz& Davlatboyeva Lobar BEHBUDIY IJODINING TA'LIMDAGI AHAMIYATI	452
109.	Abdiqayumova Dilbar Abdurauf qizi CHINGIZ AYTAMATOV "ASRGA TATIGULIK KUN" ROMANIDA SOBITJON OBRAZIGA TAVSIF	456
110.	Abdullayeva Umriniso Baxodir qizi "DUNYONING ISHLARI" ASARIDA ONA OBRAZI	459
111.	Abduvaliyeva Ruhshona Malik qizi SAID AHMADNING «UFQ» TRILOGIYASIDA DAVR VA SHAXS TALQINI	463
112.	Allamberganova Mavluda SAID AHMAD ASARLARIDA MEHNATKASH INSON OBRAZI.	467
113.	Amanbayeva Dilmura Ergashbek qizi ABDULLA QODIRIY ROMANLARIDA AYOL OBRAZI VA UNING IJTIMOYIY MAVQEYI	470
114.	Amatboyeva Zebiniso Zafar qizi "IKKI ESHIK ORASI" ASARIDA OBRAZLARNING QIYOSIY TASNIFI VA BADIY TAHLILI	473
115.	Aminova Farangiz G'AFUR G'ULOM SHE'RIYATIDA INSONIYLIK, VATAN VA VAQT FALSAFASI	478
116.	Amirova Marjona Bahodir qizi OYBEK SHERIYATIDA SOF LIRIKA	482
117.	Aristanova Sabrina Kaldiboy qizi "AVESTO" NING O'RTA OSIYO TARIXI VA MADANIYATIDAGI O'RNI	488
118.	Axatova Ruhshona "HAYRAT UL-ABROR" DOSTONIDAGI HAMD, MUNOJOT, NA'TLARDAGI POETIK TAFAKKUR	491
119.	Baxtiyorova Yulduz Mansur qizi G'AFUR G'ULOM IJODINI MAKTABDA O'RGANISH	494
120.	Bekmurodova Farangiz Sodiqjon qizi XX ASR O'ZBEK ADABIYOTINING XALQ MA'NAVITATINI SHAKLLANTIRISHDAGI ROLI	497
121.	Boltaboyeva Hayotxon Oybek qizi FARHOD VA SHIRIN MUHABBAT VA FIDOIYLIK TIMSOLI	499

122.	Dushanova Fotima Saparboy qizi "DUNYONING ISHLARI" QISSASIDA OILA VA JAMIYAT MUAMMOLARI	502
123.	Elmurodova Sadoqat Shermuhammad qizi O'RXUN-ENASOY YOZMA YODGORLIKLARI: TURKIY MADANIYAT VA TARIXNING BEBAHO MANBALARI	506
124.	Marjona Ziyadullayeva TEMURIY MALIKALAR OBRAZLARINING ZAMONAVIY O'ZBEK ADABIYOTIDAGI YANGI TALQINLARI VA ULARNING AHAMIYATI.	509
125.	Разокбердиева Муниса НАБОИЙ ИЖОДИДА ҲАДИСИ ШАРИФ МАВЗУЛАРИ ТАЛҚИНИ	514
126.	Qudratova Sevunch Davron qizi DURBEKNING "YUSUF VA ZULAYHO" ASARI HAQIDA	519
127.	Islamova Mohinur Abduaxad qiz O'TKIR HOSHIMOV ASARLARIDA QAHRAMONLAR TAQDIRI	523
128.	Ismatullayeva Hurmatoy Umidjonovna BIR ASAR TAHLILI	528
129.	Jumaboyeva Kamola Shuhrat qizi AID AHMAD ASARLARIDA MA'NAVIY TARBIYA VA ULARNI O'QITISH METODIKASI	532
130.	Majidova Moxichexra Ravshan qizi "ALPOMISH" DOSTONIDA QAHRAMONLIK TIMSOLINING ZAMONAVIY TALQINI"	536
131.	Mardonova Marjona Xushvaqt qizi CHO'L PON SHE'RIYATIDA MILLAT VA VATANPARVARLIK TIMSOLLARI	540
132.	Mengilova Gulbahor Abduqodir qizi SAID AHMAD HIKOYALARIDA SATIRA VA AXLOQIY TARBIYA MASALALARI (QOPLON HIKOYASI MISOLIDA)	543
133.	Musurmonova Laylo Otabek qizi O'TKIR HOSHIMOVNING "BAHOR QAYTMAYDI" ASARIDA SYUJET VA BADIY TALQIN.	547
134.	Xasanova Muxlisa Asror qizi ABDULLA QODIRIYNING "O'TKAN KUNLAR" ROMANIDA MILLIY UYG'ONISH TASVIRI	550
135.	O'roqova Asilabonu O'LMAS UMARBKOV "YOZ YOMG'IRI" ASARI TAHLILI	553
136.	Ortiqova Sevinch Sherzod qizi MUHAMMAD YUSUFNING "MUHAMMADQODIR" SHE'RIDA MILLIY G'URUR VA XALQ RUHI TALQINI	557
137.	Quramboyeva Shodiya Paxraddin qizi ALISHER NAVOIYNING "HAYRAT UL-ABROR" ASARI – BARKAMOL INSON TARBIYASI VA AXLOQIY YETUKLIK NAMUNASI	561
138.	Qurvanboyeva Farangiz "TUSHDA KECHGAN UMRLAR" ASARIDA QAHRAMONLAR XARAKTERISTIKASI VA SYUJET CHIZIG'I	565
139.	Raximberdiyeva Dildora Shuhrat qizi PRIMQUL QODIROVNING "ULUG'BEK XAZINASI" ROMANIDA ILM, MA'RIFAT VA INSONIY QADR-QIYMAT TIMSOLI	569
140.	Raxmonova Iroda Isroil qizi Pardaboyeva Ruhshona Nazirdjon qizi ABDULLA O'RIPOVNING "SOHIBQIRON" DRAMASIDA BIBIXONIM OBRAZINING TIPOLOGIK TASVIRI	573
141.	Rajabboyeva Gulsevar Otabek qizi G'OFUR G'ULOMNING "VAQT" SHE'RI HAQIDA MULOHAZALAR	577
142.	Saidmurodova Ruxshona Odil qizi "UFQ" ROMANIDAGI IKROMJON, JANNAT XOLA VA TURSUNBOY OBRAZLARI TAHLILI	581
143.	Choriyeva Saliha Shuxrat qizi ALISHER NAVOIY IJODINING O'ZBEK ADABIYOTI TARIXIDAGI O'RNI	585
144.	Sharifova Zulfiyaxon Shavkatjon qizi "TUSHDA KECHGAN UMRLAR" ASARIDA SABR VA FIDOYILIK RAMZI	587
145.	Sharipov Muhammadali NOMANAVISLIKNING XIV-XV ASRLARDAGI TARAQQIYOTIGA BIR NAZAR	591
146.	Shohsanam Sharipova Shermuhammedovna "SAROB" ROMANI: HAQIQAT VA TASAVVUR O'RTASIDAGI KURASH	593
147.	To'liboyeva Guldona Mahmud qizi CHO'L PON SHE'RIYATIDA MILLIY UYG'ONISH RUHINING IFODASI	596
148.	To'liqinova Sabohat XALQ DARDINI LIRIK OVOZ ORQALI IFODALASH: ABDULLA O'RIPOV SHE'RLARIDA MUHIT VA QALB.	599
149.	Tuxtamboyeva Zumrad Latif qizi HALIMA XUDOYBERDIYEVANING "BEGIM SIZNI TABIAT" SHE'RIDA TABIAT VA INSON UYG'UNLIGI	603
150.	Tuychiyev Shahzod "IKKI ESHIK ORASI" ROMANIDA TAQDIR VA HAYOT FALSAFASI	606

151.	Ulasheva Dilnura Qodirali qizi ABDULLA QAHHOR HIKOYALARIDA BADIY TASVIR VOSITALARI	609
152.	Umarqulova Rushana Ag'zam qizi ABDULLA QAHHOR HIKOYALARIDAGI OBRAZLAR TIMSOLI	612
153.	Utaganova Aynura Janibek qizi ABDULLA QAHHORNING "BEMOR" HIKOYASI: JAMIYAT YUZIGA TUTILGAN HAQIQAT KO'ZGUSI	616
154.	Xabibullayeva Shaxlo Doniyor qizi Primkulova Xumora MAHMUD KOSHG'ARIYNING "DEVONU LUG'OTIT TURK" ASARIDA TIL VA MADANIY MEROS UYG'UNLIGI.	621
155.	Xayitmurodova O'g'iloy Farxod qizi ABDULLA QAHHOR HAYOTI VA IJODIY MEROSI	625
156.	Xayrulloeva Malikabonu Shaxobiddin qizi OYBEK SHE'RIYATIDAGI SOKINLIK VA SIRLILIKNING YORQIN KO'RINISHI ("KO'KLAM HISLARI" SHE'RI TAHLILIDA)	628
157.	Xolbayeva Maxfuza Bahrom qizi ZULFIYA IJODIDA AYOL VA ONA OBRAZLARI TALQINI	632
158.	Xudayberdiyeva Ozoda Hojiakbar qizi AVESTO- ENG QADIMGI YODGORLIK SIFATIDA	635
159.	Yusupova Zebiniso Alisher qizi RABG'UZIY VA DURBEK IJODIDA YUSUF OBRAZI TAVSIFI, "QISSASI RABG'UZIY" HAMDA "YUSUF VA ZULAYHO" DOSTONINING QIYOSIY TAHLILI	639
160.	Abdijavliyeva Munisa HAMID OLIMJON IJODIDA BOLALAR ADABIYOTI	643
161.	Abdiqayumova Dilbar Abdurauf qizi O'ZBEK BOLALAR ADABIYOTIDA ABDULLA AVLONIYNING TUTGAN O'RNI.	647
162.	Laylo Abdug'ani qizi Abdug'aniyeva JADIDCHILIK DAVRI O'ZBEK ADABIYOTI	650
163.	Usmonova Rayxon Xushnodbek qizi, Aminboyeva Sevinch Sardor qizi ABDULLA QAHHORNING "MING BIR JON" HIKOYASI YOXUD HAYOT UCHUN KURASH	653
164.	Abdurashidova Lobar Abduvali qiz "QISSASI RABG'UZIY" ASARIDA QISSA VA BOSHQA ADABIY JANRLAR	656
165.	Saidmurodova Ruxshona Odil qizi G'AFUR G'ULOMNING "SOG'INISH" SHE'RI TAHLILI	662
166.	Odiljonova Mohlaroyim Oybek qizi BOLALAR ADABIYOTIDA "SARIQ DEVNI MINIB" ASARINING ORNI.	666
167.	Adamboyeva Umida ERKIN VOHIDOV HAYOTI VA IJODI	671
168.	Zokirova Adiba Rustam qizi TOPONIMIK RIVOYATLAR ORQALI ISHTIXON TARIXINI ANGLASH	675
169.	Amanbayeva Dilnura Ergashbek qizi Abdullayeva Umriniso Baxodir qizi ALISHER NAVOIY TARJIMAI HOLI O'RGANILISHINING TA'LIMTARBIYADAGI AHAMIYATI.	679
170.	G'iyasova Nigoraxon ALISHER NAVOIY: O'ZBEK ADABIYOTIDAGI ABADIY NUR – HAYOTI, IJODI VA MILLIY MA'NAVIYATGA TA'SIRI	683
171.	Nuraliyeva Asila Ne'mat qizi ANVAR OBIDJON HIKOYALARINING BOLALAR ADABIYOTIDAGI O'RNI	688
172.	Ortiqova Sevinch Sherzod qizi ANVAR OBIDJON IJODIDA BOLALAR RUHIYATI	692
173.	Anvarjonov Adaxamjon Akmaljon o'g'li MUHAMMAD YUSUF SHE'RIYATIDA ZID MA'NOLAR ORQALI MUHABBAT TASVIRI	696
174.	Yo'ldasheva Gulzoda Botir qizi "JIMJITLIK" – XALQ HAYQIRIG'I VA SUKUT RAMZI	705
175.	Askarova Dildora Fayzulla qizi O'TKIR HOSHIMOVNING "TUSHDA KECHGAN UMLAR" ASARIDA INSON RUHIYATI TALQINI	708
176.	Asroyeva Sevinch Izattilla qizi ABDULLA QODIRIY: O'ZBEK ADABIYOTIDAGI O'RNI VA ASARLARINING ILMIY TAHLILI	711
177.	Azimboyeva Gulsevar Shuxratjon qizi O'ZBEK FOLKLORIDA MILLIY QADRIYATLAR IFODASI	715
178.	Barnoqulova Sevara ZAHRIDDIN MUHAMMAD BOBUR RUBOIYALARIDA G'URBAT MOTIVLARI: VATANGA MUHABBAT VA AYRILIQ IZTIROBLARI	719
179.	Nurmatova Mashhura MAHMUDXOJA BEHBUDIY: O'ZBEK JADID ADABIYOTIDAGI ISLOHOTCHI – HAYOTI, IJODI VA MILLIY MA'NAVIYATGA TA'SIRI	724
180.	Bekmurodova Farangiz Sodiqjon qizi SHAROF BOSHBEKOV IJODIDA JAMIYAT VA INSON MUAMMOLARI (TEMIR XOTIN ASARI MISOLIDA)	729
181.	Bekmurodova Farangiz Sodiqjon qizi Normo'minova Bahrigul O'rozali qizi "KUNTUG'MISH" DOSTONINING XALQ OG'ZAKI IJODIDAGI O'RNI	732

182.	Beknazarova Nihola Oybek qizi XALQ OG'ZAKI IJODI BO'LMISH KUNTUG'MISH DOSTONIDAGI INSONIY FAZILATLAR	736
183.	Boborahimova O'g'iloy "JADIDCHILIK HARAKATINING XALQ MA'NAVIYATINI YUKSALTIRISHDAGI O'RNI"	740
184.	Xayrulloeva Malikabonu Shaxobiddin qizi EZOP MASALLARINING HOZIRGI KUNDAGI BADIY AHAMIYATI	745
185.	Hamidova Adiba Obidjon qizi XUDOYBERDI TO'XTABOYEV ASARLARI – BOLALAR UCHUN YOZILGAN ASARLAR GULTOJI	749
186.	Boltaboyeva Sarvara ABDULLA QAHHORNING "O'G'RI" HIKOYASINING IJTIMOYAXLOQIY TAHLILI.	753
187.	Mamatkulova Dilrabo Izzatilla qizi CHO'LPON: MILLIY MA'NAVIYATGA TA'SIR	757
188.	Choriyeva Parizoda Farid qizi ABDULLA QAHHORNING "BEMOR" HIKOYASIDA PAFOS	762
189.	ABDULLA QAHHOR "BEMOR" HIKOYASI	768
190.	Dushanova Fotima Saparboy qizi OYBEK SHE'RIYATIDA SOF LIRIKA. OYBEK ROMANNAVIS	772
191.	Elmurodova Sadoqat Shermuhammad qizi CHO'LPONNING "KECHA VA KUNDUZ" ROMANIDA IJTIMOYFAZOVIIY TASVIRLAR	776
192.	Elmurodova Sadoqat Shermuhammad qizi SHAHRISABZ BAXSHICHILIK MAKTABI	779
193.	Ergasheva Nozima Alim qizi O'ZBEK ADABIYOTIDA AYOL OBRAZI VA UNING IJTIMOYMA'NAVIY AHAMIYATI	783
194.	Farhodova Shaxlo Farhod qizi Kamolova Jasmina Ilxom qizi ABDULLA QAHHORNING "DAHSHAT" HIKOYASIDA O'ZBEK XOTINQIZLARI OBRAZLARI TALQINI	786
195.	Farhodova Shaxlo Farhod qizi, Kamolova Jasmina Ilhom qizi ABDULLA QAHHORNING "DAHSHAT" HIKOYASIDA O'ZBEK XOTIN-QIZLARI OBRAZLARI TALQINI	789
196.	Fayzullayeva Dinara Ilhom qizi ABDULLA ORIPOV SHE'RLARI TALQINI	793
197.	G'offorova Muxlisa "SAB'AYI SAYYOR" DOSTONI VA XALQ OG'ZAKI IJODI	798
198.	Abdurahmonova Zahro Akmaljon qizi HAMZA HAKIMZODA NIYOZINING MA'RIFATPARVARLIK G'OYALARI	802
199.	Hayitboyeva Sevinch Nazir qizi MAHMUDXO'JA BEHBUDIY HAYOTI VA UNING "YOSHLARGA MUROJAATI"	806
200.	Hasanova Dildora Sobir qizi ABDULLA QODIRIY ASARLARIDA MILLIY QADRIYAT VA URFODATLARNING AKS ETISHI	809
201.	Hodiyeva Gullola Kamol qizi BOBUR RUBOIYLARIDA TASAVVUF MASALASI	813
202.	Hoshimova Shohsanam Bahrom qizi ABDULLA QAHHORNING "MING BIR JON" HIKOYASI TAHLILI	816
203.	Mamatova Nilufar Nuriddin qizi, "IKKI ESHIK ORASI" ROMANIDA URUSH, MUHABBAT VA INSONIYLIKNING BADIY TALQINI	820
204.	Inatullayeva Dilnura Isroil qizi ABDULLA QODIRIYNING "O'TKAN KUNLAR" ROMANIDA MILLIY QADRIYATLAR	824
205.	Isakjanova Shaxlo O'TKIR HOSHIMOVNING "DUNYONING ISHLARI" ASARIDA ONA TIMSOLI	827
206.	Ishkulova Xulkar Otabek qizi NOSIRIDDIN BURXONIDDIN RABG'UZIY "QISSASI RABG'UZIY" ASARI TIL LEKSIKOGRAFIYASI	831
207.	Ismatova Iroda Qurbonmurod qizi O'TKIR HOSHIMOVNING "NUR BORKI, SOYA BOR" ROMANIDA INSON QALBI DRAMATIZMI VA RUHIY KECHINMALARI	837
208.	Ismoilova Sarvinoz BOBUR IJODIDA JANRIY RANG-BARANGLIK	842
209.	Ismonaliyeva Dildufaxon Shavkat qizi MOZIYDAN HOZIRGACHA...	846
210.	Jumanova Nazokat Shuhrat qizi HAYDAR XORAZMIYNING "MAXZAN UL-ASROR" DOSTONI HIKOYATLARI TAHLILI.	850
211.	Kamolova L. R, Matnazarova M. A O'TKIR HOSHIMOV HAYOTI VA IJODI	854
212.	Karimova Sevinch Umar qizi PIRIMQUL QODIROV ROMANLARIDA TARIXIYLIK VA BADIY TO'QIMA UYG'UNLIGI	857
213.	Keldiyarova Raxima Abdubakir qizi, "SOG'INISH" SHE'RI TAHLILI	861
214.	Keldiyeva Muxlisa Otabek qizi USMON NOSIR SHE'RIYATI	865

215.	Kenjayeva Nilufar Husan qizi TAFAKKUR VA TUYG'ULAR UYG'UNLIGI (MAQSUD SHAYXZODA LIRIKASI ASOSIDA)	869
216.	Davronova Komila Akmal Qizi O'TKIR HOSHIMOVNING "BAHOR QAYTMAYDI" ASARI BADIY TAHLILI	874
217.	Komiljonova Rayhona AHMAD YASSAVIY HIKMATLARIDA TASAVVUFY G'OYALAR	878
218.	Kulbekova Madinabonu Komiljon qizi HAMZA HAKIMZODA NIYOZIY IJODIDA MA'RIFATPARVARLIK G'OYALARINING AKS ETTIRILISHI	881
219.	Kulbekova Madinabonu Komiljon qizi ABDULLA QAHHOR HIKOYALARIDA XALQ MAQOLLARINI QO'LLANILISHI	885
220.	Madumarova Oydinoy O'tkirjon qizi JAVLON JOVLIYEVNING "QO'RQMA" ROMANIDA MA'RIFATPARVAR INSONLAR TIMSOLI	890
221.	Mahammadkomilova Rayhona Shuhratjon qizi FARG'ONA VA XORAZM TO'Y MAROSIMLARINING O'ZIGA XOS JIHATLARI VA FARQLARI	895
222.	Mahammadkomilova Rayhona Shuhratjon qizi, Azimova Sabrina Laziz qizi ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBURNING HAYOTI VA ILMIY ADABIY MEROSI	900
223.	Mamarasulova Marjona Zayniddin qizi JADID MATBUOTI VA TEATRI	904
224.	Mamatova Nilufar Nuriddin qizi TOG'AY MURODNING "OTAMDAN QOLGAN DALALAR" ROMANIDA XALQ TAQDIRI VA DAVR FOJIASI	909
225.	Eshboeva Shahzoda Omonkeldi qizi O'TKIR HOSHIMOVNING "DUNYONING ISHLARI" QISSASIDA ONA TIMSOLI VA HAYOT FALSAFASI	913
226.	Normetova Madina QODIRIYNING "O'TKAN KUNLAR" ROMANI – O'ZBEK ROMANCHILIGINING ILK NAMUNASI SIFATIDA	918
227.	Shanazarova Zuhra Abdulla qizi PIRIMQUL QODIROVNING "YULDUZLI TUNLAR" ROMANIDA VATAN VA MUHABBAT G'OYASINING O'ZARO UYG'UNLIGI	923
228.	Jonizaqova Dinara MEHROBDAN CHAYON: ABDULLA QODIRIY IJODIDAGI AXLOQIY VA IJTIMOYIY TAHLIL – HAYOTI, IJODI VA MILLIY MA'NAVIYATGA TA'SIRI	928
229.	Keldiyeva Muxlisa Otabek qizi MIRTEMIR LIRIKASI. "BULUT" SHE'RI TAHLILI.	933
230.	Mo'minova Zuhra Valijon qizi PORSO SHAMSIYEV – ADABIY MANBASHUNOS VA MATNSHUNOS	937
231.	Alijonova Toshilla Akmal qizi Zamzamalievna Rizvonbi Mahzubjon qizi MUHAMMAD SOLIH HAYOTI VA IJODI "SHAYBONIYNOMA" TARIXIY DOSTON	941
232.	Qo'chqorova Munisa Jasur qizi XALQ DOSTONLARIDA VATANPARVARLIK G'OYALARI	945
233.	Murodova Sug'diyona Hamdambek qizi ABDULLA ORIPOV SHE'RIYATIDA VATAN VA INSON G'OYASI	950
234.	Muxtarova Asaloy ABDULLA QAHHORNING "BEMOR" HIKOYASIDA BADIY TAHLIL	953
235.	Qurbonboyeva Zebo Iskandar qizi O'TKIR HOSHIMOVNING IKKI ESHIK ORASI ASARIDAGI AXLOQIY-MA'NAVIY TARBIYA MASALALARI	956
236.	Nizomjonova Zarina Nizomjon qizi "MAVLUDI SHARIF"DAGI RIVOYATLAR TALQINIDA MA'NAVIY QADRIYATLAR VA ULARNING MATNSHUNOSLIKDAGI O'RNI	960
237.	Normo'minova Bahrigul O'rozali qizi SHUKUR XOLMIRZAYEVNING "OT EGASI" HIKOYASI TAHLILI	967
238.	Ulasheva Dilnura Qodirali qizi O'TKIR HOSHIMOVNING "DUNYONING ISHLARI" ASARIDA ONA OBRAZINING BADIY-FALSAFIY TALQINI VA O'ZBEK MENTALITETIDAGI TIMSOLI	970
239.	Obidova Nurgul Zohidjon qizi O'TKIR HOSHIMOV ASARLARIDA IJTIMOYIY HAYOTNING BADIY TALQINI	974
240.	Olimova Madina Oybek qizi ABDULLA QAHHORNING "BEMOR" HIKOYASIDA OBRAZLAR NOMLANISHI	977
241.	Omonova Nilufar Zarif qizi АТОЙИ ҲАЗАЛЛАРИДА ОСМОҲ ЖИСМЛАРИ ВА ТАБИАТ ҲОДИСАЛАРИ БИЛАН БОҒЛИҚ ТАСВИРЛАР ТАЛҚИНИ	981
242.	Hulkar O'razboyeva PAHLAVON MAHMUD RUBOIYLARINING MAZMUN MOHIYATI HAQIDA	987
243.	O'roqova Asilabonu O'LMAS UMARBEOV "YOZ YOMG'IRI" ASARI TAHLILI	990
244.	Oxunova Mubina Erkinjon qizi NAVOIY ASARLARIDA MUHABBAT FALSAFASI	994

245.	Berdiyeva Dilduza Muzaffar qizi ABDULLA AVLONIY ASARLARIDA MA'RIFATPARVARLIK G'OYALARI	999
246.	Ilyasova Sevara Ilhomjon qizi HAMZA HAKIMZODA NIYOZIYNING BOLALAR ADABIYOTI VA TA'LIM-TARBIYAGA OID MA'RIFIY G'OYALARI	1003
247.	Boyg'oziyeva Gulhayo ALISHER NAVOIYNING AXLOQIY QARASHLARI	1009
248.	Norbekova Mashhura BOLALAR ADABIYOTIDA GULXANIY IJODIDA TA'LIM-TARBIYA MASALALARI	1013
249.	Magbarxonova Yulduzxon Azlarxonovna ALISHER NAVOIYNING "ME'ZON UL-AVZON" ASARIGA DOIR AYRIM MULOHAZALAR	1018
250.	Xudayberdiyeva Ozoda Hojiakbar qizi BULUNG'UR DOSTONCHILIK MAKTABINING O'ZIGA XOS AN'ANALARI	1023
251.	Akbaraliyeva Maftuna BOLALAR ADABIYOTIDA QUDDUS MUHAMMADIY IJODIDA TA'LIM-TARBIYA MASALALARI	1031
252.	Qulmurodova Farangiz ABDULLA QAHHORNING "O'JAR" HIKOYASIDA PSIXOLOGIYA VA BADIY REALIZM: IJTIMOY – TARIXIY TAHLIL	1037
253.	Qulmurodova Marjona ABDULLA QAHHOR "O'G'RI" , "BEMOR" HIKOYALARINING BADIY TAHLILI	1040
254.	Pardaboyeva Ruhshona Nazirjon qizi, Rahmonova Iroda "SOHIBQIRON" DRAMASIDA AMIR TEMURNING QIYOSIY TIPOLOGIK TASVIRI	1045
255.	Rahmonqulov Musulmon Xayrullo o'g'li FITRAT DRAMATURGIYASIDA DAVR VOQEALARI	1048
256.	Rajabboyeva Gulsevar Otabek qizi G'OFUR G'ULOMNING "VAQT" SHE'RI HAQIDA MULOHAZALAR	1055
257.	Rajabboyeva Gulsevar Otabek qizi BOBUR HAYOTI VA "XAZON YAPROG'I YANGILIG'..." G'AZALI TAHLILI	1059
258.	Reimova Oltin ADABIYOTDA HAQIQAT OVOZI: ABDULLA QAHHOR HIKOYALARINING O'ZIGA XOSLIGI	1062
259.	Abduvaliyeva Ruhshona Malik qizi MAQSUD SHAYXZODA DRAMALARIDA TARIXIY HAQIQAT VA BADIY TO'QIMA	1066
260.	Safaraliyeva Kamola Abdurashid qiz "NURLI CHO'QQILAR" – INSON QALBINING ORZU VA HAQIQAT O'RTASIDAGI KURASHI	1069
261.	Saidahmadov Hasan Akmal o'g'li ERKIN VOHIDOV IJODIDA VATANGA MUHABBAT G'OYASI	1073
262.	Saidahmadov Hasan Akmal o'g'li O'ZBEK FOLKLORSHUNOSLIGIGA ASOS SOLGAN OLIMLARNING ILMIY MEROSI	1076
263.	Sattorova Shaxnoza Patillo qizi CHO'LPONNING JADIDCHILIK HARAQATI VA ADABIYOTDAGI O'RNI	1081
264.	Saydivaliyeva Mohira Odil qizi ZULFIYA SHE'RIYATIDA BAHOR VA SOG'INCH TIMSOLI	1086
265.	Sayfiyeva Dildora O'TKIR HOSHIMOV ASARLARIDA XALQ MAQOLLARINING IFODA VOSITASI SIFATIDA TAHLILI	1089
266.	Shavkatova Yulduz ABDULLA QAHHORNING HAYOTI VA IJODIY FAOLIYATI	1092
267.	Sattorova Shaxnoza Patillo qizi BOYSUN DOSTONCHILIK MAKTABI AN'ANALARI	1095
268.	Abdiqudirova Moxira "SHAYTANAT" ATAMASI VA ABDULLA QODIRIY ASARLARI BO'YICHA TAHLIL	1101
269.	Shokirjonova E'zoza Sherzod qizi RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA FOLKLOR: YANGI IMKONIYATLAR VA TAHDIDLAR	1106
270.	Karimova Sevinch Umar qizi SHUKUR XOLMIRZAYEV ROMANLARIDA DAVR VA SHAXS FOJIASI TALQINI	1110
271.	Shukurullayeva Rayxon Oybek qizi Ahrorova Marjona Zokir qizi ABDULLA QAHHOR "AYB KIMDA?" HIKOYASI HAQIDA	1114
272.	Suyunova Farzona Ergasheva Diyorabonu "O'TKIR HOSHIMOV NASRINING BADIY OLAMI VA 'URUSHNING SO'NGGI QURBONI' HIKOYASI TALQINI"	1118
273.	Umarqulova Rushana Ag'zam qizi TOG'AY MUROD ASARLARI TILI – XALQ TILI	1121
274.	Yusufjonova Sevinchxon Alisher qizi,ALISHER NAVOIYNING "FARXOD VA SHIRIN " DOSTONIDA DO'STLIK MOTIVLARI	1125

275.	Qurvanboyeva Farangiz Erkin qizi RIVOYATLARDA TARIXIY SHAXSLARNING BADIY TALQINI	1128
276.	Utkurova Sarvinoz Farhod qizi , O'ZBEK VA KOREYS XALQ ERTAKLARINING QIYOSIY TAHLILI ("OLTIN TARVUZ" va "흥부와 놀부" ertaklari misolida)	1133
277.	Ibrayimova Gulsevar Ahadjon qizi , OG'AHYI IJODIDA NAVRO'Z MADHI	1138
278.	Hikmatulayeva Sevara Ne'matillo qizi , MAROSIM QO'SHIQLARI TAHLILI	1142
279.	Sevinch Eshquvvatova Ikromovna "KUNTUG'MISH" DOSTONIDA SEVGI VA SADOQAT TIMSOLI	1145
280.	Ismatullayeva Hurmatoy Umidjonovna , FOLKLORSHUNOSLIK OLAMIDAGI YETUK NAMOYONDALAR	1148
281.	Xasanova Muxlisa Asror qizi , MIRZO ULUG'BEKNING O'ZBEKISTON TARIXIDA TUTGAN O'RNI	1151
282.	Eraliyeva Mohira Abdurahmon qizi NAVRO'Z BAYRAMI HAQIDA	1155
283.	Hamroqulova Shahrizoda Qahramon qizi "MALIKA AYYOR" DOSTONI TAHLILI	1158
284.	Ortiqova Nafisa Xakim qizi , ERTAKLARNING BOLA TARBIYASIDAGI AHAMIYATI	1160
285.	Agzamova Iroda Erkin qizi , PAHLAVON MAHMUD RUBOYILARI TAHLILI	1164
286.	Nurmatmatova Xosila Odil qizi , "KUNTUG'MISH" DOSTONI – XALQ OG'ZAKI IJODINING O'LMAS MEROSI	1167
287.	Matkarimova Sevinch Maqsad qizi , G'AFUR G'ULOMNING "VAQT" SHE'RI TAHLILI	1173
288.	Uluqova Shahodat Maxmatmo'minovna , XALQ ERTAKLARIDA QO'LLANADIGAN MAQOL VA AFORIZMLARNING TALQINI	1177
289.	Eshboltayeva Farruxa Otabek qizi , O'ZBEK ADABIYOTIDA BADIY TASVIR VOSITALARINING QO'LLANILISHI	1181
290.	Jumayeva Dildora Baxtiyor qizi , "MALIKAYI HUSNOBOD" VA "OYGUL VA BAXTIYOR" ERTAKLARINING VOQEALAR TAHLILI	1185
291.	Madaminova Zebo Otamurod qizi , "MALIKA AYYOR" OBRAZLAR TAHLILI	1188
292.	Tursunboyeva Shohzoda Kenjaboy qizi , QADIMGI FOLKLOR MANBALARIDA "RAMZIY O'LIM" MOTIVI	1194
293.	Tursunmuhammedova Soraxon Sayfullo qizi ABDULLA QAHHOR QALAMIDA BEFARQLIK VA LOQAYDLIK FOJIASI	1197
294.	Tursunova Gullola G'iyos qizi ABDULLA QODIRIYNING "O'TKAN KUNLAR" ASARIDA MUHABBAT VA FOJIA TALQINI	1200
295.	Tursunova Oygul Soxibjon qizi SAID AHMADNING "JIMCHITLIK" ROMANI	1203
296.	Tuychiyeva Oygul Ne'mat qizi O'ZBEK ADABIYOTIDA ATOYIY IJODINING O'RNI	1208
297.	Uluqova Shahodat XALQ ERTAKLARIDA QO'LLANADIGAN MAQOL VA AFORIZMLARNING TALQINI	1212
298.	Urazbekova Sevara Sakenbay qizi LUTFIY LIRIKASI VA UNING JANR XUSUSIYATLARI	1215
299.	Usmonova Rayxon Xushnodbek qizi , Aminboyeva Sevinch Sardor qizi ABDULLA QAHHORNING "MING BIR JON" HIKOYASI YOXUD HAYOT UCHUN KURASH	1219
300.	To'liboyeva Guldona Mahmud qizi XUDOYBERDI TO'XTABOYEV ASARLARIDA TARBIYAVIY G'OYA VA MA'NAVYIY QADRIYATLAR	1223
301.	Ximmatova Gulnora Aliqul qizi HALIMA XUDOYBERDIYEVA SHE'RLARIDAGI TASVIRIY VOSITALAR TAHLILI	1227
302.	Xo'jamurodova Feruzabonu Sarvarbek qizi ULUG'BEK HAMDAMNING "MUSULMON" HIKOYASIDA QAHRAMONLAR XARAKTERI	1231
303.	Xudayberdiyeva Ozoda Hojiakbar qizi "RUSTAMXON" DOSTONI: TUZILISHI, BADIY XUSUSIYATLARI VA XALQ OG'ZAKI IJODIDAGI O'RNI	1238
304.	Xurriyat Abdulkaxorova Burxon qizi ABDULLA AVLONIY DRAMMALARIDA JADIDCHILIK G'OYALARI VA DAVR FOJEASI TALQINI	1242
305.	Yo'ldosheva Bag'ila Faxriddin qizi MUHAMMAD YUSUFNING "ARMON" SHE'RI ADABIYOTSHUNOSLIK TAHLILI	1245
306.	Yo'ldosheva Barchinoy O'TKIR HOSHIYOVNING HAYOT YO'LINING HIKOYALARIDA AKS ETISHI	1248

307.	Yo'ldosheva Muxlisa Nurbek qizi MUHAMMAD YUSUF SHE'RIYATIDA SO'Z SAN'ATLARIDAN FOYDALANISH MAHORATI	1252
308.	Yo'ldasheva Yulduz ADABIYOT IJTIMOIIY OYNADIR: "O'G'RI (O'TMISHDAN)" HIKOYASI MISOLIDA	1256
309.	Norqulova Rayhon Umrzoqovna SAID AHMAD XOTIRALARIDA SAIDA OBRAZI	1259
310.	Abdurahmonova Zahro Akmaljon qizi HAMZA HAKIMZODA NIYOZINING MA'RIFATPARVARLIK G'OYALARI TALQINI	1263
311.	Zokirova Adiba Rustam qizi ABDULLA QODIRIY VA UNING "O'TGAN KUNLAR" ROMANINING O'ZBEK ADABIYOTIDAGI O'RNI	1267
312.	Omonova Nilufar Zarif qizi ATOYI G'AZALLARIDA OSMON JISMLARI VA TABIAT HODISALARI BILAN BOG'LIQ TASVIRLAR TALQINI	1270
313.	Almetova Ayjan Nurlan qizi, TURKIY ADABIYOTDA AYOL OBRAZI TALQINI	1275
314.	Sultanova Jayrona Doniyor qizi, XORAZM XALQ ERTAKLARIDA ERTAK AYTISH AN'ANASI VA JANR TIZIMI: NAZARIY TAHLIL	1280
315.	Nurullayeva Madina Dishodbek qizi, ABDULLA QODIRIYNING "O'TKAN KUNLAR" ROMANIDAGI OBRAZLAR VA ULARNING JAMIYATDAGI O'RNI	1284
316.	Seyitova Janerke Nurjan qizi, TURKIY XALQLAR ADABIYOTIDA TAQIQ, TAHLIL VA TALQIN MUOMMALARI	1288
317.	Xayridinova Rayhona Kamoliddin qizi, ERKIN VOHIDOVNING "RUHLAR ISYONI" ASARIDA IJTIMOIIY MUHIT	1293
318.	Askarova Dildora Fayzulla qizi "AVESTO" — INSONIYAT MA'NAVIYATINING QADIMIY MANBAI	1297
319.	Choriyeva Saliha Shuxrat qizi, NAVRO'Z BAYRAMINING TARIXIY ILDIZLARI VA BUGUNGI AHAMIYATI	1302
320.	Narzullayeva Dinora Jovli qizi O'ZBEK XALQ OG'ZAKI IJODIDA MIF VA AFSONALARNING IJTIMOIIY FUNKSIYASI	1308
321.	Narzullayeva Dinora Jovli qizi O'ZBEK XALQ OG'ZAKI IJODIDA MIF VA AFSONALARNING IJTIMOIIY FUNKSIYASI	1313
322.	Saidova Dildoraxon Otabek qizi "G'ALATI ELAT BU, G'ALATI EL BU": SHE'RDA MILLIY ONG VA TARIXIY PARADOKSLARNING BADIY TALQINI	1318
323.	Saidvaliyeva Sevinch Nazirjon qizi O'ZBEK XALQ DOSTONLARIDA VATANPARVARLIK VA MUSTAQILLIK MOTIVLARI	1323
324.	Abdurahimova Zahro Akmaljon qizi "AG'DARILGAN TAXT" ROMANIDA AYOLLAR OBRAZI — XAMROXON MARDLIK VA JASORAT TIMSOLI	1334
325.	Sherikboyeva Ruxshona NOSIR FOZILOVNING BOLALAR ADABIYOTI VA TA'LIMTARBIYAGA OID MA'RIFIY G'OYALARI	1340
326.	Аликулова Назира Иброхим кизи МЕРОСИ ТЎБРИХИИ АМИР ТЕМУР	1346
327.	Abdukarimova Madina Abduraxim qizi ALISHER NAVOIY VA XAMSA DOSTONI	1350
328.	Imomqulova Nigora ASQAR MAHKAM SHE'RIYATIDA TASAVVUFIY – IRFONIIY QARASHLAR	1365
329.	Nortojoyeva Nilufar, MAXTUMQULI HAYOTI VA IJODI HAQIDA	1369
330.	Ismatova Shirin, AHMAD YASSAVIYNING HAYOTI VA IJODI	1373
331.	Normo'minova Bahrigul O'rozali qizi, JALOLIDDIN MANGUBERDINING HARBIY YURISHLARI	1377
332.	Shakarov Javohir Zokirovich TOJIK ADABOYOTIDA ABDULLA QODIRIYNING TUTGAN O'RNI	1380
333.	Qurambayeva Dilnoza Umrbek qizi, "TURKIY XALQLARDA SHIRIN OBRAZI TIMSOLI"	1384
334.	Ibodullayeva Gulbahor Ahadjon qizi, HAJVIY ERTAKLAR TAHLILI	1387
335.	Muhammadjonova Ismigul Sherzod qizi, SEHRLI – FANTASTIK ERTAKLARDA MIFOLOGIK OBRAZLAR	1390
336.	Yoldasheva Laylo Umirboy qizi, "MALIKAYI HUSNOBOD" VA " OYGUL BILAN BAXTIYOR" ERTAKLARINING QIYOSIIY TAHLILI	1394
337.	Abdikarimova Zulhijja Maxsetovna MAQOLLAR ORQALI XALQ DONISHMANDLIGI VA HAYOT TAJRIBASI	1398
338.	Yusubjonova Sitara Botirjon qizi, NAVOIY LIRIKASI	1401

339.	Saydullayeva Nasiba Faxriddinovna, "ALPOMISH" DOSTONIDAGI BARCHIN TIMSOLINING TASNIFI	1405
340.	Muhammadova Sevara Madamin qizi, "ORZIGUL" DOSTONIDA ODOB – AXLOQ MASALALARI	1409
341.	Rustamova Guli Sarvar qizi, SEHRLI ERTAKALARDA FANTASTIKA MEZONI	1412
342.	Boltaboyeva Hayotxon Oybek qizi, DO'STLIK BU-ULUG' QADRIYAT	1415
343.	Ortiqova Nafisa Hakim qizi, ERTAKLARNING BOLA TARBIYASIDAGI AHAMIYATI	1418
344.	Muxlisa Omonova Odilovna, TO'MARIS RIVOYATI VA OYSULUV DOSTONINIG QIYOSIY TAHLILI	1422
345.	Fuzulova Nigora Erkamboyevna G'AFUR G'ULOMNING BOLALAR ADABIYOTIGA QO'SHGAN HISSASI	1428
346.	Танжарикова А.В АБАЙДЫҢ ӘДЕБИ-ТІЛДІК КОРПУСЫН ҚҰРУ: МАҢЫЗЫ, МӘНІ ЖӘНЕ МАҒЫНАЛЫҚ ТАЛДАУ	1431
347.	Хушбоков Ойбек Уралович СОЦИАЛЬНЫЙ СТАТУС УЧИТЕЛЯ НОВОГО УЗБЕКИСТАНА	1436
348.	Ortiqov Azim Tolib o'g'li, ABDURAUF FITRATNING "CHIN SEVISH" DRAMASIDA MILLATNI UYG'OTISH G'OYASINING BADIY TALQINI	1443
349.	Soataliyev O'tkirbek, QIYOSIY ADABIYOTSHUNOSLIK: MUAMMO VA YECHIMLAR	1447
350.	Xusanova Aliya Nurlanovna Axmadova Sarvinov Muzaffarovna "RAMAYANA" HIND EPOSINING BADIY-G'OYAVIY XUSUSIYATLARI TAHLI	1451
351.	Yuldasheva Gulnoza, Ibroximova Nazokat LEV TOLSTOYNING "FAQIRLAR" ASARI VA ABDULLA QAHHORNING "BEMOR" HIKOYASINING QIYOSIY TAHLILI	1454
352.	Xudayarova Lazzat Xutlimurat qizi "FAUST" ASARIDA INSON RUHINING SINOVLARI VA KOMILLIKKA INTILISH	1457
353.	Matjanova Nodira Xojaxmetovna JORJ ORUELLNING "1984" ROMANIDA INSON ERKINLIGI MASALASI	1461
354.	Quysinova O'g'iloy Baxtiyor qizi, Ergasheva Diyorabonu Oybek qizi ERNEST XEMINGUEYNING "CHOL VA DENGIZ" ASARI TAHLILI	1464
355.	Sa'dullayeva Sevinch Laziz qizi FYODOR DOSTOYEVSKIY ASARLARIDA INSON RUHIYATINING BADIY TALQINI	1469
356.	Qodirberganova Sevinch Rashid qizi O'RTA ASR JAHON ADABIYOTIDA DINIY VA DUNYOVIY QARASHLAR	1474
357.	Alijonova Toshtilla Akmal qizi QADIMGI YUNON MIQLARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	1477
358.	Abduraxmanova Rushana Anvar qizi SHARQ MUTAFAKKIRLARINING IJODIDA TA'LIM-TARBIYAGA OID QARASHLAR	1482
359.	Achilova Raxila Baxadir qizi O'TKIR HOSHIMOVNING "DUNYONING ISHLARI" QISSASIDA AYOL VA ZAMON QIYOFASI	1486
360.	Xolmamatova Arofatxon Komiljon qizi KLASSITSIZM NAZARYASI. ISPANIYA, FRANSUZ VA INGLIZ KLASSITSIZMI.	1489
361.	Abduraimova Nigora Shokir qizi JAHON KLASSIKASI VA O'ZBEK ADABIYOTI: TA'SIR VA UYG'UNLIK	1494
362.	Rahmatullayeva Yasmina O'ZBEK VA JAHON DRAMA SAN'ATI	1498
363.	Alimova Durdona Musurmon qizi SHARQ VA G'ARB AN'ANALARI O'XSHASHLIGI VA FARQLARI	1502
364.	To'rayev Nodirjon Xabib o'g'li QIYOSIY ADABIYOTSHUNOSLIK: NAZARIY ASOSLAR, RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA ZAMONAVIY YO'NALISH	1506
365.	Umarqulova Shahrizoda Ixtiyorovna DOSTOYEVSKIY PSIXOLOGIYASI: "JINOYAT VA JAZO" ROMANI HAQIDA	1510
366.	Nasimova Gulmira Abdurauf qizi GYOTENING "FAUST" TRAGEDIYASIDA OBRAZLAR TIZIMI VA ULARNING BADIY FUNKSIYASI	1515
367.	Ibrayimova Gulsevar Ikromjon qizi NOTIQLIK MADANIYATIDA G'ARB VA SHARQ AN'ANALARI	1519
368.	Karimjonova Dilduzaxon MILLIY O'ZLIKNI ANGLASH JARAYONIDA ADABIYOT VA TARIX FANLARINING O'ZARO BOG'LIQLIGI	1522

369.	Narzullayeva Dinora Jovli qizi O'ZBEK XALQ ERTAKLARIDA MILLIY QADRIYATLAR VA TARBIYAVIY G'OYALAR	1524
370.	Raxataliyeva Mo'ldir Nurseit qizi ZAMONAVIY O'ZBEK SHERIYATIDA AYOL OBRAZI	1528
371.	Yusufbayeva Durdona Otabek qizi EPIK JANRLARNING O'XSHASH XUSUSIYATLARI	1532
372.	Vakkasova Sitara ZAMONAVIY O'ZBEK MATNSHUNOSLIGI TENDENSIYALARI	1535
373.	Abdumuxsinova Muxlisa Murodullaqizi, O'ZBEKISTONNING ENG YANGI TARIXIDA ISLOHOTLAR VA YANGILANISH	1537
374.	Abduraimova Shahriniso HARFIY SAN'ATLAR: ABJAD, TARIX, MUAMMO VA HURUFIY DALOLAT	1540
375.	Abdusalimova Gavhar Ne'mat qizi TARIXIY ASARLARNING TUZILISHI VA O'ZIGA XOSLIGI	1545
376.	Abramatova Muxlisa Keldiyor qizi XVI-XIX ASR O'RTALARIGACHA BO'LGAN DAVRDA MATNSHUNOSLIKNING RIVOJI	1549
377.	Adamova Surayyo MANBA VA MATNLARNI KLASSIFIKATSIYA QILISH	1553
378.	Jumanova Shabnam Izzatilla qizi SHARQ VA G'ARB ADABIYOTIDA URUSH MAVZUSINING BADIY TALQINI: O'TKIR XOSHOV VA REMARK IJODIDA	1557
379.	Altinbekova Zarina Nurjan qizi MUSTAQILLIK YILLARIDA FOLKLOR MEROSINI O'RGANISH	1561
380.	Анниёзов Сулаймон Гайрат угли САТИРА НА БЮРОКРАТИЮ В «РЕВИЗОРЕ» Н. В. ГОГОЛЯ И ЕЁ АКТУАЛЬНОСТЬ СЕГОДНЯ	1566
381.	Asqarova Dildora Fayzulla qizi OROL FOJIASI SABABLARI VA OQIBATLARI VA BARQAROR RIVOJLANISH YO'LLARI	1571
382.	Atajanova Sevinch Yangiboy qizi, ADABIYOT-RUHIY UYG'ONISH MANBAYI	1574
383.	Abdugafurova Xurshida Abdusalim qizi BADIY ASARLARDA INSON RUHIYATINING IFODASI	1578
384.	Abduraxmanova Rushana Anvar qizi, ALISHER NAVOIY VA GULXANIY IJODIDA BOLALARADABIYOTI NAMUNALARI.	1584
385.	Rajabboyeva Gulsevar Otabek qizi BOLALAR ADABIYOTIDA XALQ OG'ZAKI IJODI NAMUNALARI	1588
386.	Suyunova Asila Ural qizi CHET EL BOLALAR ADABIYOTI VA UNING YETAKCHI XUSUSIYATLARI	1592
387.	Elmurodova Sadoqat Shermuhammad qizi LANGAR OTA ZIYORATGOHI: TARIXI, MADANIY AHAMIYATI VA TURIZM ISTIQBOLLARI	1596
388.	Ergashova Ruza Bashir qizi QO'LYOZMA KITOBLARNING ICHKI TUZILISHI VA BEZAKLARI	1599
389.	Hodiyeva Gullola Kamol qizi BOLALAR ERTAKLARIDA HAYVONLAR ORQALI AXLOQIY SABOQLAR: "XURISHNI EPLOLMAGAN KUCHUKCHA" TAHLILI	1603
390.	Jumaboyeva Safargul Botirali qizi MATNSHUNOSLIKDA TOSHBOSMA NASHRLAR	1605
391.	Karimjonova Difuza MUSTAQILLIK DAVRIDA O'ZBEK ADABIYOTI VA TARIXIY ONGNING SHAKLLANISHI	1609
392.	Kelesbekova Aydin Nurdaulet qizi JEK LONDONNING «HAYOTGA MUHABBAT» HIKOYASIDA INSON IRODASI VA HAYOT QADRI	1612
393.	Sadikova Nigora KITOBXONLIK VA YOSHLARNI KITOBXONLIKKA JALB QILISH	1615
394.	Laylo Abdug'aniyeva BOLALAR FOLKLORINING BUGUNGI KUNDAGI AHVOLI	1618
395.	Olloyorova Maftuna Muzaffarbek qizi JADID ADABIYOTI VA BOLALAR ADABIYOTI BOG'LIQLIGI	1623
396.	Mahammadkomilova Rayhona Shuhratjon qizi, Azimova Sabrina Laziz qizi. SOVET DAVRI: XALQNING RUHIY FOJIALARI VA JADIDLAR TAQDIRI SHE'RIY TALQINDA	1627
397.	Akbaraliyeva Maftuna MANBASHUNOSLIK SHAKLLARI VA ULARNING TUZILISH PRINSIPLARI: NAZARIY VA AMALIY JIHATLARI	1631
398.	Mannapova Dilnoza Rozmaxamat qizi QO'LYOZMA KITOBLARNING ICHKI TUZILISHI VA BEZAKLARINI O'RGANISH	1637
399.	Soatova Sarvinov Karim qizi RAQAMLI ASR VA SO'ZNING YANGI QIYOFASI	1640
400.	Avliyoquliyeva Shaxrizoda Murod qizi O'ZBEK ADABIYOTIDA MATINSHUNOSLIK AN'ANALARI	1644

401.	Rajabova Yulduz Holiq qizi QIYOSIY ADABIYOTSHUNOSLIKNING MUAMMO VA YECHIMLARI	1647
402.	Mirtursunov Aziz KITOB AQL QAL'ASI	1650
403.	Ilyasova Sevara Ilhomjon qizi "MATNSHUNOSLIK VA MANBASHUNOSLIK: ZAMONAVIY TAHLIL YONDASHUVLARI"	1654
404.	Lenara Dlyaveroyna Mustafayeva WORD ORDER STRUCTURES IN GERMAN AND RUSSIAN: A COMPARATIVE STUDY	1660
405.	Narzullayeva Dinora Jovli qizi O'ZBEKISTONNING MUSTAQILLIKKA ERISHISHI	1666
406.	Narzullayeva Dinora Jovli qizi ADABIY ASARDA MUALLIF POZITSIYASI: TAHLIL, TALQIN VA TA'SIR	1669
407.	Norquvvatova Mehribon To'lyi qizi FOLKLOR VA ZAMONAVIY ADABIYOTNING BOG'LIQLIGI	1673
408.	Nosirova Shohista O'ktamovna NEGA AYNAN "TARQAB KETGAN 96 URUG'"	1678
409.	Nuraliyeva Asila Ne'mat qizi UYQU VA UYG'ONISH O'RTASIDAGI FARYOD, ZAMON, MILLAT VA SHOIR MAS'ULIYATI	1683
410.	Odiljonova Mohlaroyim Oybek qizi "HAMID OLIMJON VA ZULFIYA SHE'RIYATINING FARQI"	1687
411.	Orziqulova Nigina QO'LYOZMA KITOBLARNING ICHKI TUZILISHI VA BEZAKLARI	1691
412.	Pardaboyeva Ruhshona Nazirjon qizi TEMURIYLAR SULOLASINING HOZIRGI HAYOTIMIZDAGI O'RNI	1695
413.	Qaypbergenova Azada Muratbay qizi QORAQALPOQ VA O'ZBEK ADABIYOTIDA HAYOT VA O'LIM FALSAFASINING QIYOSIY TALQINI (Allanazar Abdiyevning "O'mir, o'lim ha'm o'mir" romani va Tog'ay Murodning "Otamdan qolgan dalalar" asari misolida)	1698
414.	Qayumova Zilola Obid qizi MANBALAR VA MATNLARNI KLASSIFIKATSIYA QILISH	1703
415.	Qodirberganova Sevinch Rashid qizi XALQ OG'ZAKI IJODIDA MILLIY QADRIYATLAR VA TARBIYA	1707
416.	Rafiqova Mubina Abdulazizovna INNOVATIVE METHODS OF TEACHING LITERATURE	1710
417.	Ravshanova Sabrina Farhod qizi ZAMONAVIY O'ZBEK MATNSHUNOSLIGINING YUTUQLARI VA MUAMMOLARI	1715
418.	Razzoqova Azizaxon Xayrullaevna DUNYODA BOR HAMMA NARSALARNING SAVODXONASIDAGI SHOVQIN-SURONI ISHQ TUFAYLIDIR	1720
419.	Risqivayeva Ruxshona Rashid qizi JADIDCHILIK HARAKATI VA MILLIY O'ZLIKNI ANGLASH JARAYONI	1725
420.	Rixsiboyeva Sevinch Farxod qizi AHMAD LUTFIY QOZONCHINING ASARLARIDA MILLIY VA TURKONA RUH TALQINI	1732
421.	Saidvaliyeva Sevinch Nazirjon qizi MUSTAQILLIKDAN KEYINGI O'ZBEK MILLIY QADRIYATLARINING TIKLANISHI	1738
422.	Saidvaliyeva Sevinch Nazirjon qizi SAYOHATNING HAYOTDAGI O'RNI	1745
423.	Sattorova Shaxnoza Patillo qizi O'ZBEKISTONNING ENG YANGI TARIXI	1750
424.	Tursunmuhammedova Soraxon Sayfullo qizi RAQAMLI ASRDA TIL TA'LIMI: YANGI ISTIQBOLLAR VA KOMPLEKS YONDASHUV	1755
425.	Tursunova Nargiza Jumayevna TOSHBOSMA NASHRLAR	1758
426.	Utkurova Sarvinoz Farxod qizi O'ZBEK VA KOREYS XALQINING O'XSHASH MAQOLLARI TAHLILI	1763
427.	Mirzavaliyeva Xonzodabegim Zoir qizi GULANDOM TOG'AYEVA SHE'RLARIDA QO'LLANGAN SHE'RIY SAN'ATLAR	1766
428.	Mushtariybonu Xudoyberdiyeva TARIXIY MANBALAR KLASSIFIKATSIYASI	1772
429.	Xudayberdiyeva Ozoda Hojiakbar qizi SHOHIZINDA – O'ZBEKISTON TARIXINING NODIR YODGORLIGI	1777
430.	Yo'ldasheva Gulzoda Botir qizi O'ZBEKISTONNING EKOLOGIK SIYOSATI: OROL MUAMMOSI VA UNING YECHIMLARI	1781
431.	Yoqubova Maftuna Azizbek qizi TABIAT- OVOZSIZ BADIY QAHRAMON	1784
432.	Азизой Алимжан қизи ЯК НАЗАР БА "ДУХТАРИ ОТАШ"-И ҶАЛОЛ ИҚРОМӢ	1787

433.	Айтжанова Айнуър Дәулетбаевна СӘКЕН СЕЙФУЛЛИННИҢ АҚЫНДЫҚ ӘЛЕМИ МЕН КӨРКЕМДІК ЕРЕКШЕЛІГІ	1790
434.	Аслонова Сафия Файзуллаевна ЯК НАЗАР БА МАВЗЎИ ҚАНГИИ ЭҶОДИЁТИ МИРЗО ТУРСУНЗОДА	1795
435.	Zokirova Adiba Rustam qizi JADIDCHILIK VA UNING AHAMIYATI	1798
436.	Маханова Диана Бақыт қызы СҰЛТАНМАХМУТ ТОРАЙҒЫРОВ – ҰЛТТЫҚ ОЙ-САНА МЕН ЖАҢАШЫЛДЫҚТЫҢ ЖАРШЫСЫ	1801
437.	Маханова Диана Бақыт қызы МҰҚАҒАЛИ МАҚАТАЕВ – ҚАЗАҚ ПОЭЗИЯСЫНЫҢ МӘҢГІЛІК МҰНАРАСЫ	1805
438.	Нәзматова Бибироби Қонмирзозода МАЗМУН ВА МОҶИЯТИ "МАКТАБИ КҰҲНА" И САДРИДДИН АЙНҲ	1809
439.	Панчиева Хосият Зәдуллоевна ЯК НАЗАР БА «ҚОНИ ШИРИН»-И МИРЗО ТУРСУНЗОДА	1812
440.	Пұлатова Гулру Абдумалик қизі НАЗАРЕ БА ОСОРИ ШОИРОНИ ДУЗАБОНАИ АСРҲОИ XVIII-XIX	1816
441.	Чамолитдонова Райхона БАЪЗЕ ХУСУСИЯТҲОИ ЭҶОДИЁТИ ТУРДҲ	1821
442.	MUSTAQILLIK YILLARIDA MILLIY O'ZLIKNI ANGLASH VA QADRIYATLARGA QAYTISH	1826
443.	Тошбоева Раъно Ҳасан қизи ЖАНРИ ҚАСИДА ДАР АҲДИ МАОРИФПАРВАРҲ ВА НАВЪҲОИ ОН	1831
444.	Түймебаева Айжан Мамадияр қызы ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНЕ ШЫҒЫС ЖӘНЕ ОРЫС ӘДЕБИЕТТЕРІНІҢ ЫҚПАЛЫ	1837
445.	Ҳикматуллоев Сиёвуш Жуманазар ўғли ҚАҲРАМОНОНИ ХАЛҚИИ ЛАТИФАҲОИ УБАЙДИ ЗОКОНҲ	1844
446.	Шакаров Ойбек Собирович ИСТИФОДАИ САНЪАТҲОИ БАДЕЙ ДАР ЭҶОДИЁТИ УБАЙД РАҶАБ	1850
447.	Raxmatullayeva Anor Qayrullayevna ZIRADOSHLAR OILASI VA UNING AHAMIYATI	1855
448.	Raxmatullayeva Anor Qayrullayevna Raxmatullayeva Anor Qayrullayevna BIOLOGIYA DARSLARIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH	1860
449.	Gairatova Zilolaxon Baxromjon qizi JAMIYATDA KITOBXONLIKNI TARG'IB QILISH, KITOBTERAPIYA ORQALI INSON RUHIYATINI TARBIYALASH	1865
450.	Мухаммадбекова Гулчиroy Фаридунзода ФАРҲАНГИ МИЛЛҲ ВА ҚАВОНОН	1871
451.	Аслонова Ирода Ибодулло қизи ЯК НАЗАР БА "ШОҲНОМА" -И АБУЛҚОСИМ ФИРДАВСҲ	1875
452.	Темиров Садриддин ЭҶОДИЁТИ ДАҲАНАКИИ ХАЛҚ-ЯКЕ АЗ ЗАМИНАҲОИ АСОСИИ АДАБИЁТИ БАЧАҒОНА	1879
453.	Рӯзибоев Азизбек Каримзода МУАЛЛИМ ЧАРОҒИ МАЪРИФАТ ВА РОҲНАМОИ ЗИНДАГҲ	1883
454.	Abdullayeva Visola Shoirbek qizi TA'LIM TARBIYADA OTA-ONANING ROLI	1888
455.	Jo'rayeva Muhabbat Jamshid qizi DANTE "ILOHIY KOMEDIYA" SINING JANON ADABIYOTIDAGI O'RNI	1894
456.	Илесова Сабина Тынышбек қызы АХМЕТ БАЙТҮРСЫНҰЛЫ: ҰЛТ ҰСТАЗЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ МҰРАСЫ	1898
457.	Туғанбаева Арайлым Қанат қызы АЛЫСТЫРМАЛЫ ӘДЕБИЕТТАНУ : МӘСЕЛЕЛЕР МЕН ШЕШІМДЕР	1900
458.	Сейтханова Айнура Рашид қызы АБАЙ ҚҰНАНБАЕВ ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛЫ ОЙШЫЛЫ	1904
459.	Soyibova Marjona Salohiddin Qizi MATNSHUNOSLIKNING ZAMONAVIY YO'NALISHLARI	1912
460.	Sherikboyeva Ruxshona O'ZBEK MATNSHUNOSLIGI SHAKLLANISHINING TARIXIY ILDIZLARI	1916
461.	Nurullayeva Gulnoza BAYRON IJODI HAQIDA SO'Z	1922
462.	Jumaboyeva E'zoza ADABIY MATNDAGI MANTIQUIY BOG'LIQLIK	1926
463.	Turg'unboyeva Kumushxon BADIY ASAR TILI HAQIDA	1932
464.	Baratova Difuza MATN TAVSIFI VA MATN TIPLARI	1939
465.	Ro'ziyeva Shohsanam POETIK TAFAKKUR JOZIBASI	1944

466.	Abduvaqqosova Zahroxon NEYROLINGVISTIKA HAQIDA MA'LUMOT	1947
467.	Turg'unova Shahrizoda Ilhom qizi O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING MUSTAQILLIKKA ERISHISH JARAYONI	1951
468.	Tursunova Gullola G'iyos qizi TEMURSHUNOS OLIMLARNING AMIR TEMUR TO'G'RISIDA YOZILGAN ASARLAR MUKAMMALLIGI	1955
469.	Saydivaliyeva Mohira Odil qizi ISLOM KARIMOVNING MUSTAQILLIKKA ERISHISHDA TUTGAN O'RNI VA UNING AHAMIYATI	1959
470.	Murodova Sug'diyona Hamdambek qizi SHAVKAT MIRZIYOYEV DAVRIDA O'ZBEKISTONNING YANGILANISH SIYOSATI	1962
471.	Шорaxимова Самира ЯК НАЗАР БА МАВЗЎИ БАТАНДЎСТИИ ОСОРИ Х. ЮСУФЙ	1965
472.	Norboyeva Dinora Po'lat qizi 21-ASR O'ZBEK ADABIYOTSHUNOSLIGINING ASOSIY YO'NALISHLARI	1969
473.	Mengliyeva Dildora Anvar qizi MUSTAQILLIK YILLARIDA O'ZBEKISTONNING TARIXIY TARAQQIYOTI	1973
474.	Xabibullayeva Shaxlo Doniyor qizi AMIR TEMUR – BUYUK SARKARDA VA DAVLAT ARBOBI	1976
475.	Xudayberdiyeva Ozoda Hojiakbar qizi SHOHIZINDA – O'ZBEKISTON TARIXINING NODIR YODGORLIGI	1979
476.	Turobova Bahora Yigitali qizi JADIDCHILIK HARAKATI: TARIX SAHNASIDAGI BUYUK UYG'ONISH	1983
477.	Mo'minov Aziz Sharof o'g'li MARKAZIY OSIYO DAVLATLARI O'RTASIDAGI DO'STLIK VA HAMKORLIK	1987
478.	Asqarova Dildora Fayzulla qizi OROL FOJIYASI SABABLARI VA OQIBATLARI VA BARQAROR RIVOJLANISH YO'LLARI	1992
479.	Rahmoqulov Allamurod Muzaffar o'g'li SUN'IY INTELLEKT YORDAMIDA O'QUVCHILARNING MATN YARATISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH: NAZARIY ASOSLAR	1995
480.	Rahmonaliyeva Ruxshona Mahmud qizi O'ZBEK VA RUS ERTAKLARINING QIYOSIY TAHLILI	2000
481.	MAVSUMIY FOLKLOR : QADRIYAT VA AN'ANA SIFATIDA Ortiqova Shukrona Xurshidjon qizi	2002
482.	Jumanazarova Madina Alisher qizi BOLALAR ADABIYOTINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	2006
483.	Baxtiyorova Mashhura Rasul qizi QORAQALPOQ JIROVLARI VA ULARNING XALQ OG'ZAKI IJODIDAGI O'RNI	2009
484.	Eshboltayeva Farruxa O'ZBEK ADABIYOTIDA BADIY TASVIR VOSITALARINING QO'LLANILISHI	2013
485.	Оразалиева Айдана Нурлан қызы ҚАЗАҚ ФОЛЬКЛОРИСТИКАСЫНЫҢ ЖИНАЛУЫ МЕН ЗЕРТТЕЛУЫ	2016
486.	Абдигаппарова Асем «АЙҚАП» ЖУРНАЛЫ МЕН «ҚАЗАҚ» ГАЗЕТІНІҢ СЫН ЖАНРЫНА ЕРЕКШЕ ҚЫЗМЕТІ ЖАЙЛЫ	2022
487.	Абдухаликова Зарина ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНІҢ ДАМУ ТАРИХЫ	2026
488.	Ахмедова Жансая Бахтияр қызы «МАХАМБЕТ ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ ЕРКІНДІК ИДЕЯСЫ»	2029
489.	Айткулова Гулиза Ерғали қызы “ҒАБИТ МҮСІРЕПОВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ӘЙЕЛ ОБРАЗЫ”	2032
490.	Жаксылықова Данагүл КӨНЕ ТҮРКІ ТІЛІНДЕГІ ЕСІМДІКТЕРДІҢ ТҮРЛЕРІ МЕН ҚОЛДАНЫЛУЫ	2035
491.	Азимбекова Умида Сайдахмад қызы АБАЙ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ АДАМГЕРШЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ	2038
492.	Серикбаева Жансая Қанат қызы ӘДЕБИЕТТІҢ ЖАҢАШЫЛДЫҚ БАҒЫТЫ	2041
493.	Сайфудинова Насиба Сейдрахымқызы ҚАЗАҚ ЕРТЕГІЛЕРІНІҢ ТӘРБИЕЛІК МӨНІ	2044
494.	Бахтиярова Рушана Бектиярқызы МАХАМБЕТ ӨТЕМІСҰЛЫНЫҢ”ЕРЕУЛІ АТҚА ЕР САЛМАЙ”ӨЛЕҢІНІҢ КӨРКЕМДІК-ИДЕЯЛЫҒЫ ЕРЕКШЕЛІГІ	2047
495.	Пердебаева Савара Қуаныш қызы СЫН ЖӨНЕ ФОЛЬКЛОП ТУРАЛЫ ТҮСІНІК	2050

496.	Нурсейитова Перизат Ордабек қызы “ ШӨКӨРІМ ҚҰДАЙБЕРДІҰЛЫ- ҰЛЫ ГУМАНИСТ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНІҢ КЛАССИГІ”	2055
497.	Миралиева Диана Нұрмуханқызы “МОДЕРНИЗМ ЖӘНЕ ПОСТМОДЕРНИЗМ АҒЫМДАРЫНЫҢ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНЕ ЫҚПАЛЫ”	2060
498.	Рысбекова Елнора АБАЙТАНУ ІЛІМІ	2068
499.	Сагиндикова Захра Сайдулла қызы “Б.МАЙЛИН, М.ЖҰМАБАЕВ, Ж.АЙМУЫТОВ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ТАҚЫРЫБЫ МЕН ИДЕЯСЫ”	2072
500.	Тағаймуратова Гулзира БАЛАЛАР ӘДЕБИЕТІНДЕ ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИННІҢ ЫҚПАЛЫ	2077
501.	Маматова Шахризода Нурболатқызы ІЛИЯС ЖАНСҮГІРОВТІҢ БАЛАЛАР ӘДЕБИЕТІНДЕГІ МҰРАСЫ	2081
502.	Ширинбеков Дастан ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНІҢ ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫ ӘДЕБИЕТІМЕН БАЙЛАНЫСЫ	2084
503.	Эрежебова Ақерке ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ	2087
504.	Norbekov Raxmatilla Eshpo'latovich ISAJON SULTONNING “ABU RAYXON BERUNIY” ROMANIDA BADIY TASVIR VOSITALARI VA USLUBNING YOZUVCHI IJODIY NIYATI TALQINIDAGI O'RNI	2091
505.	Xushbokov Oybek Urolivich, Tojiyev Erali Xoshim o'g'li. TIL TA'LIMI ISTIQBOLLARI VA INTEGRATSION YONDASHUVLAR	2095
506.	Zarifjonova Muxlisa Nozimjon qizi. XORIJIY TILLARNI O'RGANISH VA O'QITISHDA YANGICHA YONDASHUV	2099
507.	Rahmonaliyeva Dilshunos Elyorbek qizi KO'MAKCHI SO'Z TURKUMINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATI	2104
508.	Ibadova Farida Maxmarajabovna. METHODS TO DEVELOP ACADEMIC WRITING SKILL IN HIGHER SCHOOL PUPILS	2107
509.	Raxmatova Gulbahor, XOJA AHMAD YASSAVIY VA ALISHER NAVOIY IJODIDA MA'NAVIYMA'RIFIY MASALALAR TADQIQI	2112